بسم الله الرحمن الرحيم

لا إله إلا الله محمد رسول الله

İSBN:

ismailhakkialtuntas@gmail.com
http://ismailhakkialtuntas.com

Dizgi : **H. İsmail Hakkı Altuntaş**
Kapak :
Baskı :
Cilt :

2011

DAĞITIM :

NİYÂZÎ-İ MISRÎ

KADDESE'LLÂHÜ SIRRAHU'L-AZİZ

(1618-1694)

DİVAN-I İLÂHİYYAT

VE

AÇIKLAMASI

TAM METİN

İhramcızâde

Hacı İsmail Hakkı ALTUNTAŞ

a.e. : aynı eser
a.g.e. : adı geçen eser
b. : beyit
bkz. : bakınız
bnz.bk. : benzeri için bakınız
c. : cilt
d: : doğumu
hzl. : hazırlayan
h. : hicri
hyt. : Hakk'a yürüdüğü tarih
mad. : madde, maddesi
m. : milâdi
r. : rûmi
trc. : tercüme eden
s. : sahife
vb. : ve benzeri

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على رسولنا محمد وعلى اله وصحبه وسلم اجمعين

Ya Rabbî!

Bizlere kendini tanıttın. Hatalarımızı ve günahlarımızı gördüğün halde bizleri üzmeyip tevbe kapısını açık tuttun. Azaba müstahak olsakta hep afv eden oldun. Acizliğimiz ve günahlarımızla bizi affına layık kıl.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme ümmet olmak şerefini nasip kıldığın için şükrümüzü ziyadeleştir.

Huzurunda iki cihan emniyeti bulduğumuz, yolumuzdaki engelleri kaldıran Sultanımız Hz. Halid İbn-i Zeyd Ebu Eyyüb-el Ensârî radiyallâhü anhın kapısında hizmetimizi daim eyle.

Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-azizin mânevi terbiyesinden istifade edebilmek için yardımını üzerimizde bâkî eyle.

Hakikat yolunda rehberim olan Gavs'ül-âzam İhramcızâde Hacı İsmail Hakkı Toprak Sivasî kaddese'llâhü sırrahu'l-azize minnetimi ifâde etmem için yardımcı ol.

Desteklerini esirgemeyen büyüklerimin ve diğer arkadaşlarımın yardımlarından dolayı onlardan razı olmanı temenni ve dualar ederim.

Tevfik ve hidâyet ancak Sendendir.

Hâkî Pâyî Mısrî

“İlahî seni tanıtan ve senden haber veren bir dile azab etme!
Senin varlığına delâlet eden ilimlere bakan gözlere azab etme!
Senin hizmetinde koşan bir ayağı,
Rasûlü'nün hadislerini yazan bir eli azabına hedef etme!
Rabbim- İzzetin Hakkı için beni Cehenneme sokma.
Zira erbabı, benim, senin dinini savunduğumu bilir.
Allahûmme Âmin,”
İmam İbn’ul Cevzî [1]

ÖNSÖZ

Yazanlar yazdıklarında kendini anlatır. Anlattığında bahsettiği şeyler ise bütünden kendi payına düşen kısmı izhar etmektir. Bir konuda birkaç kişi aynı şeyi anlatsalar da hepsi aynı şekilde anlayış gösteremez. Şer kısımdan dahi olsa, yollar ne kadar çok olursa olsun sonunda hepsi Allah Teâlâ’ya varmaktadır. Çünkü şerrin şer olması Hakk’ın emriyledir. Ancak kendini kayıtladığı şeyler nedeniyle hesap gününü yaratıp bizlere ruhsat vererek hayatımızı uzun kılan Allah Teâlâ’ya hamd ve şükürler olsun.

“Allah Teâlâ insanları işlediklerine karşılık hemen yakalayıverseydi, yeryüzünde bir canlı bırakmaması gerekirdi. Ama onları belli bir süreye kadar erteler. Süreleri gelince gereğini yapar. Doğrusu Allah Teâlâ kullarını görmektedir.” [2]

Kader gereğidir ki her mahlûk doğru bildiği yolda yürüdüğünü bilerek seyr halindedir. Yolumuzun eğriliğini gidermesi için Allah Teâlâ’dan yardım dileyerek söz başı yaptık.

İnsan gerçeği aramalı, hakikate yönelmelidir. Gerçek ve hakikat farklı mıdır? Günlük hayatımızda, konuşma ve yazılarımızda, birbirinin yerine kullanmakla, aynı anlamı vermekle beraber, kapsam ve maksat bakımından bu ikisi farklı kavramlardır. Bilim olanı tespit eder. Hâlbuki insan düşüncesi, olması gerekeni de merak eder. Olan somuttur. Olması gerekense soyuttur. Olması gereken idealdir. İdealler insanın yaşamasını anlamlı kılar.

Beş duyumuzla temasa geçtiğimiz, daha üst melekelerimizle algılayabildiğimiz, deney ve tecrübeyle bilgi haline getirebildiğimiz, akılla kontrol edebildiğimiz her şey gerçektir. Tabiat bir gerçektir. Tabiatta olan şeyler ve olan bitenler, yer ve gök, insan ve toplumlar gerçektirler. Gerçeğin içerisinde hemen görüp kavrayamadığımız birtakım gizli gerçekler de vardır. Bunlar da zamanla anlaşılabilir, öğrenilebilir ve açığa çıkarılmış gerçekler olurlar.

Gerçekleri görmezlikten gelmek veya gerçeklere aykırı düşünmek akla aykırıdır; insana da topluma da zarar verir.

Bu gerçekleri de içine alarak, fakat bunları aşan gerçeği elde etme yol, metot, organ ve melekelerimizi de aşan temel gerçeğe hakikat diyoruz. Bizi aştığı

---

[1] İbnu'l Cevzî, Nakdü'l İlmi ve'l Ulemâ ev Telbîsu İblîs. Kur'an ve Hadise göre Bid'at, önsöz, s. 7. H. Ünal. Sabrın Sonu, s. 9, trc Faruk Beşer; Abulhay Leknevi, İbadetlerde Bid’at, s. 11

[2] Fâtır, 45

halde bunun gerçek olduğunu nereden biliyoruz? Bu alana görecelik (izafilik) karıştığı doğrudur. Fakat bunların içinde gerçek olan tektir. Bu bize, kendine mahsus yollarla bildirilir; ama sonuçta biz buna inanırız. Gerçeklerle uyum halinde olan her hangi bir şey göreceli olamaz. Suyun içinde düz bir çubuğu dik olarak bıraktığımız zaman, çubuk su yüzeyine değdiği yerden kırık görülür. Onun kırık görünmesi gerçektir. Oysa hakikatte o çubuk kırık ve eğri değildir. Evet, gerçekte eğri görülen çubuk, hakikatte dümdüz ve dosdoğrudur. Gerçek, bilimin konusu; hakikat dinin konusudur. Gerçeğin doğrusu yanlışı olmaz. Gerçek gerçektir. **Hakikat kelimesini Hakk ile beraber kullanırız. Hakk ve hakikatin değil, hakikate yönelmenin doğrusu yanlışı olur. Yanlış olana batıl diyoruz. Gerçeği aramalı, hakikate yönelmeliyiz.**

İnsan sadece maddî arzuları olan ve bu yolda yaşayan bir varlık olamaz. Gününü gün etmek isteyen bir kimse isek, gerçek ve hakikat bizim için hiçbir şey ifade etmez olur. Böyle olmasak bile hakikate ait bir inancımız, onu anlamaya dönük bir bilgimiz ve hele azmimiz yoksa hiçbir şeyi yerli yerine koyamayız. İstesek de hakikati göremez, doğru karşılaştırmalar yapamaz, çelişkilerden ve şaşkınlıktan kurtulamayız. "Bu mu doğru, o mu?" diye tedirginlik içinde kalırız.

Bir esasa dayanmadan söyleyen, hiçbir şey söylememiş demektir. Kur'an-ı Kerim, tekrar tekrar ve ısrarla bizden, kâinatın, tarihin, insanın ve toplumların araştırılmasını ister ve bizi bunları anlamaya yönlendirir.[3]

Neden ve niçin, Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin Divanı?

Dilimizde kullandığımız târikat ve tasavvuf herkesin aşinâ olduğu mevzudur. İster batıl ister hakikât kısmında olsun sürekli hayatımızın bir yerinde buluruz. Ancak birçok eserlerde tasavvufun kelime manası üzerinde çok durulduğu halde târikat kelimesinin Arapça **yol**-**lar** manasına geldiği söylenerek basit bir şekilde izahatından başka bir şeyde yapılmamıştır. Târikat kelimesi ile kast edilen mananın yüceliğini gözler önüne sermek gerekmektedir.

"Târik kelimesinin bugünkü lehçemizdeki yeri **Târik** kelimesi bugünkü Türkçemizdeki Doruk kelimesiyle aynı kıymettedir. Doruk dağların Tepesindeki sivri ve çıplak yerlere verilen isimdir. Ekseriya kayalıktır ve sivridir.

Târik kelimesini **ta** ve **rik** olarak ikiye ayırabiliriz. Kurala göre tâ kelimesinin sonunda bir **ğ** veya **o** kategoriden bir konson bulunması şarttır. Çünkü zaten **â** harfinin üzerinde bir de uzatma işareti vardır. Şu halde ta kelimesi aslında: **Tağ** idi.

Tağ bütün Türk lehçelerinde bildiğimiz **dağ** yani **cebel** manasındadır- Figüre manada ise **büyüklük, yükseklik, üs, kuvvet ve kudret irade** eder. ***Dağ gibi adam gürledi gitti. Arkasında dağ gibi hamisi var.*** Sözlerinde geçen dağ kelimesinin manaları gibi.

Rik ve orijinal şekli ile irik tamamıyla ve kuvvetle takarrür ve temerküz ma-

[3] (Heyet, 2008), s. 14

nası verir.

Türkçe **rik** kelimesi Arapça ve Farsçaya geçtiği gibi, Hint ve Avrupa dillerine de geçmiştir. İrade, kuvvet, hâkimiyet, kudret, saltanat, nizam ve türe manalarını o dillerde de muhafaza ettiği gibi Tarik kelimesindeki rolü gibi sonuna ekleştiği kelime anlamının manasını kuvvetlendirmekte, arttırmakta ve mükemmelleştirmektedir." [4]

Bir yücelik olduğunu anladığımız Târikat ve tasavvufu öğrenmemiz ve bilmemiz gerektiğini hissettik.

Yine aşk mektebinin bir sınıfı olan Tasavvuf Yolu hayatımız boyunca insanı kendine mahkûm kıldı. Aşk hiçbir zamanda bendesini kapısından azade kılmadı. Dinlerin bir şubesi olmakta ısrarlı da olmadı. Ancak bazıları aşk ve tasavvuf ehline o kadar saldırdılar ki hayatın dışında görerek ileri zühd hayatının temsilcisi tasavvufu ve ürünlerini inkâr etmeye başladılar.

وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِى اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْاٰنَ مَهْجُورًا

"Rasül dedi ki: "Ey Rabbim; doğrusu kavmim bu Kur'an-ı Kerim'i terk edilmiş olarak bıraktı." [5]

Bu terk nedir?

Tasavvuf ehli neyi terk etti?

Tasavvuf ehli yeniden bir şey mi inşâ etti?

…

İnsanın mistik arayış ve rûhânî ihtiyaçları her zaman ve her toplumda var olduğu için İslâm kültür ve medeniyeti dairesinin **"olmazsa olmaz"** bölümlerinden bir tanesi de tasavvuf olmuştur. İnsanoğlunun, değişik coğrafyalarda ve farklı asırlarda kurduğu medeniyetler kendi inanç sistemleri içinde bu dünyaya imkân hazırlamış, yön vermiş ve yol göstermiştir.

Mistik yorumların **"ele avuca sığmaz"** oluşu ise her zaman tenkid ve tartışmayı gündemde tutmuştur. Bütün bu medeniyetlerde aklî yorumlarla kalbî izahların farklı kulvarlarda yürüdükleri bilinmektedir. Söz konusu durum **"sürekli kavga"** anlamına gelmediği gibi, daimî **"sulh ve sükûn"** manası da taşımaz. **"İnişli ve çıkışlı"** demek belki en doğru tespittir.

Bu nedenle, tasavvuf kültürü ne bütünüyle makbuldür ne de maktuldür. Genel çizgi konuya **"sıcak"** bakıldığını gösteriyorsa da zaman zaman çok **zecrî tedbirlerle** yüz yüze gelen tasavvuf ehlinin sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur. Tasavvufun tekrar canlanması için bir atılım yapmak gerekir. Fakat tasavvuf ehlinin önünde birçok engeller vardır.

1. SEVENLER: Tasavvufî hayat ve düşünceye toz kondurmak istemeyenlerin bakışı. Tasavvufî hayat ve düşünceyi bütünüyle temize çıkarmak. Adeta tasavvufla İslam'ı özdeşleştirmek.

---

[4] (TANKUT, 1936), s. 19-23

[5] Furkan, 30

2. SEVMEYENLER: Bazı ilim adamı ve araştırıcılar ise tasavvufla şirki özdeşleştirdiler. Şu cümle bir İlahiyat profesörüne aittir: **"Tasavvuf şirktir"** böyle düşünen birinin bu konuda yaptığı incelemeleri ciddiye almak zordur. Modernizmin beynimizi alt-üst ettiğini, rasyonalizmin sultasını da unutmamak gerekir. Tasavvufî konulara "neyzen bakış"lı olanların bir gerekçesi de XX. yüzyılın başında İslam dünyasında görülen çökme ve dağılmanın fatura adresini bulma telaşıdır. Fakat "telaş" psikolojisi ile gerçeği yakalamak mümkün değildir.

3. YÖNETENLER: Tasavvuf tarihini araştıranların zaman zaman kalemlerinin ucuna kadar gelip de yazamadıkları meselelerin bir sebebi de **"resmî görüş"**ün durumudur. Yani 1925'te tekkelerin yasaklanmasıyla beraber makbul halden maktul hale gelen tarikatlarla ilgili kalem oynatmak zorlaşmıştır. **"Tarikatçı"** yaftasından korkmayan var mı? On beşinci asırda Bedreddinî, on yedinci yüzyılda Melâmî, on dokuzuncu yüzyılda Bektaşî yaftası da böyle tehlikeliydi. Bu anlamda tarih tekerrür ediyor denebilir.

4. BİLMEYENLER: Tasavvuf ve tarikatlarla ilgili en olumsuz noktalardan biri de bilen-bilmeyen herkesin ahkâm kesmesidir. Tarikatların yasak oluşu onlara hakaret yağdırmayı kolaylaştırmakta, **"tarikatçı"** suçlaması ile insanlar adeta tehdit edilmektedir. Bu konuyu "rant" için kullanan bazı gazeteci-yazarların yanlı ve yanlış bilgi ve yönlendirmeleri, gerçeklerin üzerine atılan kalın bir perde hüviyetini kazanmaktadır.

5. BİLİP SÖYLEYEMEYENLER: Tasavvuf Dalı'nda çalışan kimselerin bir bölümü değerli eserler kaleme almışlar, almaktadırlar.

6. ANKETLER: Günümüz araştırmalarında sık sık kullanılan metotlardan biri de "anket"dir. Anketi yapan ve değerlendiren şahsın kültür yapısı ve bakış açısı da konunun problemlerinden bir tanesidir.

Hulâsa, Tasavvufu ve tasavvufî konuları, İslâm'la ve şirkle özdeşleştirmeden, konjonktürel şartlara alkış tutmadan soğukkanlı bir şekilde inceleyerek toplumun önüne serenler; serenleri teşvik eden kişi ve kuruluşlar kültür tarihimizde her zaman saygı ile anılacaklardır. "Dün" ü tabu haline getirmek ne kadar yanlış ise yok saymak da o kadar zararlıdır. [6]

İnsanlar arasında düşünce ve meşrep farklarının bulunması, yalnızca insanların hayatını rahatlatan, yaşadıklarını hissedilebilir kılan bir fırsattır. Düşünce ve meşrep farklarının en tabii sonucu da, yakın düşüncelere ve benzer meşreplere sahip insanların birer öbek oluşturması, değişik insan gruplarının ortaya çıkmasıdır.

İnsanların davranışları üzerinde düşünce yürütmek isteyenler, bu davranışları birbirine uydurmakta, hepsini bir kalıba sokmakta çektikleri zorluğu hiçbir yerde çekmezler. Çünkü bu davranışlar çok zaman birbirine öyle aykırıdır ki aynı tezgâhtan bu kadar çeşitli kumaş çıkması insana imkânsız gelir. Acımazlığın simgesi olan Neron'a; sarayın geleceği üzerine bir idam fermanı imzalatmaya

[6] (KARA, 2002)

getirmişler; bir insanı ölüme göndermek Neron'un öyle yüreğini yakmış ki:

***Keşke hiç yazı yazmasını bilmeseydim** demiş; gelin de bunu açıklayın! Böyle örneklere herkeste, hatta kendi kendimizde o kadar çok rastlarız ki, aklı başında insanların bizi bir kalıba dökmeye çalışmalarına şaşarım; nasıl olur ki insanda en çok ve en açık görülen kusur zaten bir dalda durmamaktır.*[7]

Bu bakımdan müslümanların birbirinden farklı mezheplere ayrılmış olmaları, bir yanlışlığın ortaya çıkması ve belirginleşmesi olarak anlaşılamaz. Değişik tutumlar içinde birlik olunabileceğinin en güzel örneğini de yüzyıllar boyunca yaşayan yüzlerce tarikat vermiştir. Her tarik, yani her yol, aynı ana yola yani şeriata varır. Tıpkı her derenin ırmağa, ırmağın da ummana varması gibi.

Müslümanlar arasında düşünce farklılıkları vardır. İhtilafların rahmet olmasında dikkat edeceğimiz nokta, biz bütün müslümanların emir ve nehiylerin tanınıp uygulanabilmesine bizzat hizmet edip etmediğimizdir. Geçmişte gerek fukaha gerekse meşâyih, bu konuda örnek alınabilecek tutumlar göstermişlerdir. Eğer bir insanın karşılaştığı meseleler, başvurulan kimsenin içtihatlarına veya meşrebine uyarak çözüme kavuşamayacak gibiyse, o zat, mesele sahibini, bir diğer bilgine gönderebilmiştir. Müslümanların kuvveti, ana yola ulaşan herhangi bir yolu bulma olgunluğu sayesinde artmıştır.

Bir müslümanın ilk düşüneceği de, içinde bulunduğu davranış tarzının batılın tutumuyla benzerlik taşıyıp taşımadığı olmalıdır. Batıl kovulmuş şeytanın işidir. Bu yüzden batıl bütün kuvvetini kovulma, ayrılma, kopma, ayırma ve koparma istikametinde gösterebilir. Batıl, birliğe çağırmaz. Müslümanların açık seçik bildikleri gibi, insanların Allah Teâlâ'ya olan teslimiyetlerine giden yol üzerine çıkan şeytandır. Yoldan çıkma fikri ilk şeytandan gelir. Onun yapacağı, kulları yollarından azdırmaktan ibarettir. Bu anlayış içinde toplum hayatında gözlediğimiz birçok olaya aydınlık getirebiliriz. Hangi güçlerin şeytana mahsus tutumu taklid ederek toplum hayatında varlık kazanmaya çabaladıklarını anlayabilirsek, istikametimizin doğrultulması için kesin bilgilere sahip olmasa bile, nelerden sakınmakla kendimizi yanlış istikametlerden koruyabileceğimizi farkedebiliriz.

Öyleyse değişik oluşta, farklı oluşta yanlış bir özellik aramak uygun olmaz. Buna karşılık ayrılan ve ayıran, kopan ve kopartan, azan ve azdıran özellikleri batılın vasıflarına yakın saymamız gerekir.[8]

Allah Teâlâ'yı sevemeyen, anlayamayan, bilemeyen ve tanımayan vb. hayatın hangi noktasında zevk ve neşe içinde olabilir?

Tasavvufu, bir iç genişleme olarak görmek mümkündür. Harici genişlemeler de vardır. Hangi kurum yoktur ki dış etkiler, onun üzerinde harici gelişmelere yol açmamış olsun. Ama yine de tasavvufî bir anlayış ile mesela felsefeyi mukayese edersek veya tasavvufi bir tevil ile ilmi bir tevil arasında mukayese yapa-

---

[7] (MONTAIGNE), İnsanın Kararsızlığı

[8] (ÖZEL, 2008), s.17 (Alıntı konuya göre uyarlandı.)

cak olursak, tasavvufî anlayış veya te'vilde iç genişlemenin hâkim olduğunu görürüz. İç genişleme ile mana şudur:

Ortada şeyin açık bir manası var; ama yine de onun ötesine gitme, mecazı yakalama ve derinine inerek özüne yaklaşma, asılı yakalama çabası söz konusu. Sufiler, genellikle örnek olunarak cevizi verirler. Bilirsiniz onun yeşil kabuğu, altında sert kısmı sonra bir zan, onun içinde yenilen ceviz içi. Öze ulaşma, aynı zamanda dini tecrübe ile gelişen bir anlama, bir vukuftur. Zaten mutasavvıflar önemli ölçüde bunun üzerinde durmuştur. Acaba öze ulaşmak için ne yapmak lazım? Bunun maddî, objektif şartlarının yerine getirilmesi gerekir. Ama aynı zamanda bunun ruhanî şartları var. Maddi şartlar olmazsa anlamanın önü kendiliğinden tıkanır. Ama öze ancak ruhanî şartlar götürür. Ruhanî şartlar yoluyla biz anlamayı keşfederiz. Mesela, "manayı keşfetmek" Yani manayı keşfetme, derunu keşfetme. Bu ise, terminoloji değişse bile, bir bakıma beşeri tecrübeden, derin bir kaynaktan gelen şeylerin ne kadar evrensel olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.[9]

Yaşamın amacı da ***"Tüm insanları sevmek, tüm insanlığı kardeş bilmek"*** değil midir? [10]

Günümüzde ise insanları öyle karmaşık iletişim sürecinde öldürüyoruz ve zulmümüzün sonuçları bizden öylesine titizlikle saklanıyor ki bu eylemin vahşiliğine hiçbir sınırlama gelmiyor. Bazılarının diğerlerine zulmü, eşine rastlanmadık boyutlara ulaşıncaya dek devam edecek, olduğu görülmektedir.

Zalim Neron'un bile girişemeyeceği bir işe girişen sıradan bir müteşebbis, çokbilmiş doktorlarının tavsiyesine kanan hastalıklı zenginlerin banyo yapması için insan kanıyla dolu bir havuz yapmak isteseydi, kabul gördüğü ve uygun usullere riayet gösterdiği takdirde hiçbir engele karşılaşmadan bunu yapabilirdi. Ama bunu, insanları doğrudan kanlarından vazgeçmeye zorlayarak değil, istenileni yapmadıkları takdirde hayatlarının tehlikeye girdiği ihsas ederek yapardı.

Bugünün dünyasının insanları, on dokuzuncu yüzyıl teknolojisinin göz alıcı, eşine rastlanmadık ve muazzam başarılarına rağmen hayatlarından lezzet alamıyor. Şüphesiz ki tarihin hiçbir döneminde on dokuzuncu yüzyıldaki kadar maddi başarıya (mesela, insan tabiatının kuvvetlerinin fethi gibi) ulaşılamadı. Fakat yine şüphesiz ki, tarihin hiçbir öneminde, giderek canavarlaşan şimdiki dünyamızdaki kadar ahlaksız, insanın hayvani ihtiraslarına hiçbir kısıtlamanın getirilmediği bir hayat yaşanmadı. On dokuzuncu yüzyılda ulaşılan maddi ilerleme gerçekten muazzam; fakat bu ilerleme, Atilla, Cengiz Han veya Neron'un zamanında bile şahit olunmayan şekilde ahlakın en temel şartlarını ihmal etme pahasına satın alındı ve halen de satın alınıyor.[11]

---

[9] (AYDIN, 13-19 Ocak 1997), s. 322
[10] (TOLSTOY, 2005), s. 6
[11] (TOLSTOY, 2005), s. 30

"Hasta düşen zihne şifa bulamam." [12] diyen maddî yolun doktorlarının aciz kaldıkları yerde kimler bu insanlara yardım edebilecek.

Bir yandan da fikir kirliliği artışı o kadar fazlalaştı ki, herkes her konu hakkında yorum yapıyor, fikir beyan ediyor. Haberleşme ve anlık bilgiye ulaşma sınırı çok hızlanmıştır. (Küreselleşme-İnternet) Merhameti elden kaçırmış XXI. yüzyıl insanı korkutucu şekilde geçmişinden koparılarak yenidünya düzenine doğru bilim kurgu elemanları bireylerinden olması için gizli bir fikir karmaşası içinemi itiliyor. Hayal dünyası sınırları yaratıcıyı kabullenmekte artık zorlanmaktadır.

Geçmişi olmayan bir nesil ve insanlık. Geçmişi kötüleyen, geleceği de sınırlı, duygusuz, sevgisiz, birbirine yaklaşmakta korkan bir nesil.

Bu nereye kadar? [13]

Bizim dünyaya gelmemizde ki maksat birbirlerimizi tanımamak mı, anlaşmamak mı?

> ***Dünyaya ne halimiz varsa görelim diye gelmedik: dünyaya gelişimiz halimizin ne olduğunu öğrenelim diyedir.*** [14]

Osmanlı ilim geleneğinin son halkalarından biri olan M. Hamdi Yazır'ın, yenilenmenin *(tecdid)* zarûrîliği ve usûlü hakkında yazmış olduğu bir makalesinde ***"Bir aslın gelişme seyrini takip etmeyen ve ilk vukua gelenin etrafında bir tekâmül silsilesi olmayan yenilikler tam bir ölümdür"*** diyen Yazır, değişen şartlara göre lüzumlu gördüğü değişme ve yenilenmenin şartlarını şu veciz ifâdelerle ortaya koymaktadır:

> "Her asırda dinimizin yenilenmesini[15] beklemek hakkımız ve bu yeniliği yapacak olana nail olabilmek için çalışmak vazifemizdir (...) Şunu iyi hatırlamak gerekir ki, her zaman söylediğim gibi, yenilik değişmek ve bozulmak değildir. İslam'da en büyük düstur Allah'ın birliği olduğu için, bütün diğer esaslar bu Birlik düsturunun gelişmesi bakımından tesirli olacak ve bütün yeniliklerde bu görüş

---

[12] (YALOM, et al., 2000), s. 18

[13] [Bunu söylerken hadis ve sünneti toptan inkâr etme hareketinin ilk defa İslâm dünyasında değil de, Batılı oryantalistler arasında ortaya çıktığını unutmamak gerekmektedir, ilk olarak İngiliz asıllı oryantalist Spenger, müslümanların birliğini sağlamada önemli rolü olduğunu gözlemlediği hadislerin tamamına uydurma damgasını vurmuş, diğer meslektaşları da onu takip etmiş ve zamanla bu düşünceyi İslâm dünyasına ithal ihraç edip amaçlarına ulaştıklarını şu cümlelerle ifade etmişlerdir: *"Onların her şeyini tahrip ettik; felsefeleri, dinleri mahvoldu. Artık hiçbir şeye inanmıyorlar. Derin bir boşluğa düştüler. Anarşi veya intihar için olgun hale geldiler".* (KAHRAMAN, 2002), s. 131; Bilgi için bk. Görmez, Mehmet, "Klasik Oryantalizmi Hadis Araştırmalarına Sevk Eden Temel Faktörler", islâmiyat, c. 3, sy, 1., *Sünnet ve Hadisin Anlaşılmasında Metodoloji Sorunu,* s, 85vd.; Edward Said, *Oryantalizm,* 7, 46, 446.]

[14] (ÖZEL, 2007), s. 12

[15] Yazır, *dinin yenilenmesi* derken, bu ifadesiyle dinin aslının değil de dînî yorumların yenilenmesini kastetmiş olmalıdır. Zira dinin yenilenmesi reform anlamı çağrıştırmaktadır ki, Yazır buna zaten karşıdır.

mahfuz tutularak (Ümmetin Hüviyeti) gözetilecektir. Bu suretle her asırda vukua gelen fikrî ve maddî hadiseler tecrübe ile tetkik edilip esasların tatbik şekillerine bakılacak ve bu suretle, bir taraftan, tecrübî ve istikraî, diğer taraftan, amelî ve istintacî [16] iki yönlü bir seyir ile buluşma şekline varılacak ve neticede, ümmetin hayatına şuurlu veya şuursuz olarak giren yeni hadiselerin dini ve şer'i sahih nesebi belirtilip tespit olunacak, tehlikeli araz olan bid'atlerle hayat sebeplerinden ileri gelen yeni gelişmeler birbirinden ayrılıp, bir kısmı silinecek, bir kısmında karar kılınacak ve nihayet, akıllar ile hisler birleştirilecek vicdanlara, yeni ihtiyaçları tatmin eden yeni bir şetaret ve emniyet neşvesi verilmesine itina edilecektir. Nass halindeki esaslar muhafaza edilecek ve fakat teferruat ve tatbikat bakımından yenilikler usûle gelecek, daha doğrusu, benimseyeceğimiz yeniliklerle benimsemeyeceğimiz yeniliklerin hududu ayrılmak gibi vicdani bir gelişme elde edilecek ve bu yoldan içtimai nefis fetret ve nifaktan kurtulacaktır. Yenilik yapacak olan, birliği kırmayacak, şikakı artırmayacak, işin esasını inkâr etmeyecek, teferruatı asıldan ayırmayacak, istikametten sapmayacak, mücerret heveslere kapılarak ümmetin vicdanını yabancı vicdanlar gibi yapmaya çalışmayacak ve ümmetin şahsiyetini ortadan kaldıracak bid'atlere yol açmayacaktır. Yenilik bize nefret değil sevgi aşılayacak, korku ve endişe değil güvenlik getirecektir"[17].

Yazır'ın bu düşüncelerini, **"değişim içinde devamlılık"** ve **"değişerek kendisi kalmak"** şeklinde özetlemek mümkündür [18]. Tarihte İslam Medeniyetini kuran müslüman milletlerin kendi varlıklarını sürdürmeleri, insanlığa marufta[19] öncülük etmeleri de ancak bu sayede mümkün olabilir.[20]

Konumuza dönecek olursak tasavvuf bize neyi kazandırmak istiyor. Belki çok noksan tarafı da olabilir. Ancak keskinliği giderilmemiş fikir ve sistemler her zaman kıymetli evlatlarını yok ederken doğruluk ve dürüstlük adına yapmışlar ve bundan rahatsızda olmamışlardır. [21] Bu türlü gidişatlar devletlerin yıkılmasına sebep olduğu gibi gerilemenin temellerini atmıştır. Meselâ; Osmanlının ilimde gerilemesi Molla Lûtfi (hyt. 1494)'nin idamıyla başlamış ve devam etmiştir. Çünkü tenkit edilmeyi hazmedemeyen bir ilim ehlinin yanlışı daha sonra kalıplaşınca kaldırılması mümkün olmayan taşlar gibi olmuş akan nehirleri durağanlaştırıp kokmuş sular

[16] **İstintac:** Netice almak. Netice çıkarmak

[17] Yazır, *Dibace* (Metalib ve Mezâhîb'e yazdığı önsöz), L.

[18] Aynı vurgu için bk. Apaydın, *"Nassları Anlamada Yetki ve Yöntem Sorunu",* s, 24.

[19] **Mâruf:** Bilinen; bütün mahlûkat tarafından bilinip tanınan Allah Teâlâ.

[20] (KAHRAMAN, 2002), s.6

[21] İslâm toplumları da zaman zaman medenî olmuşlardır. Fakat ne devr-i saadet ne dört halife devri ne de Osmanlı Devleti'nin ilk iki yüz yılı medenî zamanlar değildir. Osmanlı Medeniyeti milâdın 15. yüzyılında en parlak zamanlarını yaşamıştır ki bu dönem, Devlet'in İslâm umdelerinden uzaklaşmaya başladığı dönemdir. Yine Emevî ve Abbasî medenî devirleri, toplumda refahın getirdiği İslâm dışı eğilimlerin güçlendiği devirlerdir. Debdebeli saray inşa eden ve emrinde Hıristiyan asker kullanmakta bir beis görmeyen Selçuk saltanatı, hiç şüphesiz medenî diye vasıflandırılabilir. (ÖZEL, 2006), s. 39

haline getirmiştir. Kişi, kitaplardan öğrendiklerini, Molla Lûtfi'nin kişiliğinden ve hayatından öğrendikleriyle tamamlamadıkça bir yanı eksik kalacaktır. Kişinin yaşadıkça, kendi nefsiyle mücadele içinde olması gerektiğini öğrenmesidir; kör nefsin kendisini dürtüp durduğu temelsiz ihtirası, kıskançlığı, garazı, kendi yararına başkalarının zararına göz yummayı, bunları günahsız insanların ölümüne yol açacak kerteye gidecek olan bir kin derecesine vardırmayı bütün bunları kendisine öğütleyip duran **Nefs-i Emmâreyi** yenmesi gerekmektedir.

Molla Lûtfî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz (hyt. 1494) Sahn müderrisliğinden idam sehpasına giden yolda bir "kıskançlık kurbanı"[22] olurken onun yardımına yetişmeyen kişilerdeki noksanlığın ne olduğunu çok iyi düşünmek gerekir.

Eğer -resmen zındık ve mülhid ilan edilmediği ve bu sebeple hüküm giymediği için- Şeyh Bedreddîn'i saymazsak, Osmanlı ilmiye geleneği içinde 15. yüzyılda resmen zındıklık ve mülhidlik ile suçlanarak idam edilen ilk şahsiyet, Molla Lûtfî'dir. Ama o Şeyh Bedreddîn'den farklı olarak, sûfi çevrelerle ilişkisi ve yakınlığı olmasına rağmen onlardan herhangi birine mensup değildi.

Yaşadığı dönemde meslektaşları arasında ***"Deli Lûtfî"*** diye meşhur olduğuna bakılırsa, kalıplaşmış Osmanlı ulema tipinin oldukça dışında bir karakter çizen Molla Lûtfi önce Medrese-i Sâbi'de, sonra Medrese-i Sâmin'de müderrislik yaptığı anlaşılıyor. Ancak onun bilgisini dağıtmak için kendisini aramakta ve beklemekte olan öğrencilerine ve öğrenmek isteyenlere her gittiğinde, bindiği hayvanını kapının halkasına kendisi bağlayacak ve önüne yemini kendisi koyacak kadar tabii; kılık-kıyafetinden bir ayrıcalık beklemeyecek kadar gösterişten uzak zavâhire karşı umursuz olması arkadaşlarını çileden çıkarıyordu. Sahn müderrisliğinin, Osmanlı yüksek ilmiyesinin hiyerarşik sisteminde, önemli bürokratik mevkilere geçiş makamı ve bu makamın o devirde **sekiz kişilik dar bir kontenjanı** olduğunu bilmek, Molla Lûtfî'nin rakiplerine karşı hareket ve davranışlarını, rakiplerinin kendisine karşı tutumlarını ve nihayet başına gelenleri anlamak bakımından çok önemlidir. Molla Lûtfî, Sahn'daki meslektaşlarını küçümsemektedir. Üstelik bu konudaki hissiyatını onların gıyabına veya yüzlerine karşı söylemekten de geri durmamaktadır. Bu mizacı sebebiyle kaynakların **"Lâübâlî-veş ve meczûb-nakş ve melâmî-üslûb tekellüf-meslûb", "Lâübâlî ve şûrîde-reng"** diye niteledikleri, biraz kılık kıyafetine olan ilgisizliği ve pejmürdeliği, fakat daha çok iğneleyici dili, herkesin içinde yaptığı kaba şakaları yüzünden, **"beyne'l-mevâlî Deli Lûtfî dimekle ma'rûf' Molla Lûtfî,** hiç şüphesiz ki bu tavırlarını yalnız meslektaşlarına değil, bazı devlet adamlarına karşı da sergiliyor ve onları da yıldırıyordu. Özellikle Sahn'daki meslektaşları -ve tabii aynı zamanda rakipleri- Molla Arap, Molla İzârî diye meşhur Kâsım-ı Germiyânî, Molla Ahaveyn lakabıyla tanınan Molla Muhyiddîn b. Mehmed, Hatipzâde Molla Muhyiddîn Mehmed ve kısaca Efdalzâde olarak bilinen Molla Hamîdeddîn gibi ulemanın yazdığı eserler hakkında aşağılayıcı ve küçümseyici ifadeleri, onları çileden çıkarıyor ve Molla Lûtfî'ye diş biletiyordu. Çünkü O, Fatih Sultan Mehmet

[22] (OCAK, 1998), s. 205-227; (GÖKYAY, 1987), s. 1-15

ve II. Sultan Bayezit'in, meclislerinde, sarayın bir geleneği olarak toplanan ve seçtikleri konular üzerinde, huzurlarında kendilerine tartışmalar yaptırdıkları bilginler arasındaydı. Kütüphanesinin başında bulunduğu zamanlarda olsun, daha sonraları olsun, Fatih'le iki arkadaş gibi şakalaşmaları, zekâsının nasıl kıvılcımlar saçtığını göstermektedir. O, kişiliğini daha önceki bilginlerin, sonradan gelenlerce tek el-kitabı bilinen, dokunulmaz sayılan eserlerinde yanlışlar bulacak kadar derin bilgisinde ye bunları ortaya koyacak kadar cesaretinde gösteriyor değildir. O, bu yanlışları doğru saymayı, görmezden gelmeyi nefsine yediremediği için, açıklamadan edememiştir.

Ancak onun şehid olmasına sebep olacak bir olayı bulmak çekemeyenleri tarafından zor da olmamıştır. Her zaman olduğu gibi Molla Lûtfi, dersini verdikten sonra Şeyh Ebû Vefa zaviyesine gider ve ikindi namazını kıldıktan sonra orada akşam namazına kadar Sahih-i Buhari'den hadisler okur ve onları açıklardı. Sahih-i Buhari'yi açtığı zaman gözyaşlarını tutamaz, bunlar kitabın üzerine iner ve kitap bitinceye kadar ağlardı. Yine bir gün, her gün ikindi namazından sonra yaptığı gibi, Şeyh Vefa tekkesinde Buharî naklederken Hazret-i Ali kerreme'llâhü vecheye ait bir hikâye çıktı.

Hz. Ali kerreme'llâhü veche, gazvelerinden birinde vücuduna ok saplanmış, savaş bitmeden ok kırılmış ve temren[23] vücudunda kalmıştır; temrenin ıztırabı ciğerine işlemiştir. Açılan yara başına işler açmıştır. Hazret-i Ali kerreme'llâhü veche canından usanıp bu tür bir bitmez, onulmaz derde uğradığından iyice dertlenmiştir. O kanlı hırsızı gizlendiği yerden cerrahlar çıkarıp ele geçirmek istedikçe Hazret dayanamayıp inlemektedir. Cerrahi müdahalenin acısına dayanamayacağını anlayan Hz. Ali kerreme'llâhü veche, cerraha namaza durmak istediğini bildirmiş ve böylece ok ancak o namazda iken çıkarılabilmiştir. Bunun sebebi, Hz. Ali kerreme'llâhü vechenin namazda kendini tamamıyla Allah Teâlâ'ya vermesi, huşu içinde ibadet etmesi dolayısıyla cerrahi müdahalenin acısını duymamasıdır. Mevlânâ Lûtfi bu kıssayı anlattıktan sonra ağlaya ağlaya

"Hakikat-i hal salât budur. Yoksa bizim kılduğımız amel kuru kıyam ve inhinadır.[24] ***Anda fâyide yoktur"*** (işte asıl namaz budur; yoksa bizim kıldığımız kuru kalkıp eğilmedir, onda faide yoktur), buyurmuştur. [25]

Ancak bu derste hazır olan ve hocalarına kin besleyen bir kısım talebe, bu sözünü **"vâkı'-ı hâle muhalif nakl"** deyip bu sözü fırsat bildiler. **Arap Molla, Hatipzade, İzâri** [26] bunu bir iftira şekline soktular. Zamanın vezirlerinden İskender Paşa'nın[27] gönlü de Molla Lûtfi'ye kırık olmasından dolayı, **"Molla Lûtfi**

---

[23] **Temren:** Okların ucuna demir veya sarıdan takılan parçaya verilen addır. Menzil oklarına maden yerine kemik takılır ve ona da "soya" adı verilirdi. Temren ile soyanın takılışında fark vardı. Temren oka; ok ise soyaya takılırdı.

[24] **İnhina:** Eğilme, münhani olma, yay biçimine girme, kavislenme.

[25] Hoca Sâdeddîn, II, 548; Hüseyin, II, 400b.

[26] Müderrisler

[27] **İskender Paşa: Fatih** Sultan Mehmed'in yakın adamlarındandır. 880/1475'de Bosna beyi, 885/1480'de Bosna Beylerbeyisi olup 888/1483'de vezir oldu.890/1485'de tekrar

dâll ve mudilidir, vücudu din-i mübini muhilldir" diye padişaha teftiş olunmasını arz eder. Padişah kendisine bu uydurma iftira anlatılınca bozulup *'bu, uydurulmuş bir iftiradan başka bir şey değildir deyip 'hayır, bu haber doğru değildir; bu sözün ve bu konunun doğru olması ihtimalden uzaktır. Bu husus görülsün'* deye ferman etmiştir.

Neticede âlimlerin en bilginlerinden **Hatipzade, Efdalüddin, Mevlâna Ahaveyn** ve başka ileri gelenlerden meclis kurdular. Molla Lûtfi'nin dersinde hazır bulunan ders arkadaşları, Molla Lûtfi'yi teftişe geldiklerinde ve o mahut mecliste ***'namaz dedikleri kuru kalkıp eğilmedir, ona itibar yoktur'*** dedi diye, Molla Lûtfi'nin sözünü gerçeğe aykırı olarak anlattılar. Meclis kurulup da Molla Lûtfi'yi getirdiklerinde kendisine dediler ki:

"Sen Allah'ın bu kadar lutfuna mazhar olmuş bir kişisin. İçin faziletlerle dopdolu bir bilgi hazinesi olduğu halde, hidayet yolundan çıkıp dalalet yoluna yönelmişsin."

Molla Lûtfi, **"hâzihi firye-i bilâ mirye"**[28] deyip şöyle dedi:

"Benim Allah Teâlâ tarafından gelen imanım ve doğruluğum, Allah Teâlâ'-nın bunda yazılı olan emirler ve nehiyler hakkında imanım muhakkaktır. Ben esasta İslam dinindenim, yedi kat gökler gibi hiçbir bozuk yanım yoktur ve benim güzel itikadımın güneşi, zeval bulmaktan yücedir. Benim dindarlığımın tadı ilhad zehriyle acılanmamıştır; benim itikadımın şükrü zeval bulmaktan uzaktır. Benim için bu hususta söylenenler yalan ve boş laftır. Hâşâ bende küfür ve ilhad olsun, bu küfrü kâfirlerden başka işleyenler yoktur" diye sözünü bitirdi.

Bu mecliste iki yüz kadar kimse vardı. Her biri bir madde nakl edüp "*hakikaten o Hak ile batılı ayırt eden kâfi bir sözdür; o, bir şaka değildir",* diye gerçekmiş gibi Molla'nın ilhadına şehadet eylediler. Molla Lûtfi, o şahitlerin yalanları meydanda olan şehadetlerine karşı **"onların, bu söyledikleri hakkında hiçbir bilgileri yoktur"** diye yalan şehadetlerini ileri sürdüyse de orada bulunan ve onu mahkûm etmek üzere toplanmış olan ulema(!) *"bu şahitlerin şehadetleri şeriatça makbul ve bizim yanımızda geçerlidir"* deyip gereğini yapıp imzaladılar... Bu ulema takımından **Hatipzade, Mevlâna İzâri,** hiç duraklamadan katline karar verip kanının dökülmesinin mubah olduğuna hükmettiler. Lakin **Mevlâna Efdalüddin, Mevlâna Ahaveyn** tereddüt edip çekinmeden idam edilmesine ve öldürülmesine hükmetmeye cüret etmeyerek haksız yere öldürülmesinden çekindiler. Sonra Ahaveyn de birincilere katıldı. Bu husus padişaha arz olundukta, türlü araştırmalardan sonra, ulemanın ittifakıyla hükmün yerine getirilmesine ruhsat verilmiştir.

İskender Paşa kol [29] oldu Molla Lütfi'yi ondokuz gün hapsetti. Kendisine gücenmiş olan bilginlerden Çömlekçizade Kemal Çelebi ve arkadaşları başka şey-

---

Bosna valisi 894/1488'de tekrar vezir oldu. 904/1498'de üçüncü defa Bosna valisi olup 912/1506'da ölmüştür. Cesur, çalışkan, vazifesine düşkün bir vezirdi.

[28] "Bu bir yalan sözdür."

[29] Kolağası: Eskiden mevcut olan yüzbaşı ile binbaşı arasındaki rütbe.

leri arz edüp bazı hususlara dahi şehadet ederler. Sultan Bayezit da katline bir şey diyemerek rıza gösterir.

Lâmii Çelebi bu durum için şu kıt'ayı söylemiştir:

Mülkün adaletli padişahı Sultan Bayezid ki onun kahrından fitne köşeye sinmiştir.

Zindana Lûtfi'yi habs etti ki ilhad ile suçlanmıştı, onun tutuklanmasına Hak tarafından şu tarih erişmiştir:

Doğru yoldan çıkmış olan Lûtfi zindana atıldı.[30]

Molla Lütfi, 1494 rebiyülahırının yirmi beşinci salı günü şehid edilip Ebu Eyyüb-Ensâri radiyallâhü anh çevresinde ve defterdar merhum Mahmut Çelebi'nin mescidi yakınında defn edildi.

Molla Lûtfi, öldürüleceği yere giderken yolun iki tarafında duran Müslümanlar onun tekrar tekrar kelime-i şehadet getirerek Müslümanlığını ve imanını doğrulamıştır. Hatta rivayet olunur ki öldürülüp de can verirken mübarek başı toprağa düşünce temiz dilinden Allah Teâlâ'nın birliğine şehadet getirmiştir.

Molla Lûtfi'nin idamına fetva veren **Hatipzade** ile onun şiddetli aleyhtarlarından **İzâri** de onun ölümünden sonra çok geçmeden ölmüşlerdir. Hatipzade Molla Lûtfi'nin katline fetva verip de akşam evine geldiği zaman yanlışlarını meydana çıkaracağını işittiği ***Haşiye-i Tecrid*** adlı kitabını kastederek **"kitabımı elinden kurtardım"** demiştir. Oysa Hatipzade kat'iyyen gücenmeyeceğine yemin ederek Molla Lütfi'den çekinmeden yanlışlarını göstermesini istemiş; o da bu kitaba bir reddiyye yazmıştır. Şeyhülislam Efdalüddin'in Molla Lûtfi'nin idamını gerektirecek bir suç bulunmadığını söyleyerek heyetten çekilmesi üzerine; Hatipzade'nin heyetin başına niçin geldiği ve Lûtfi'nin katline neden fetva verdiği, **'kitabımı kurtardım'** demesi ile açıkça anlaşılmaktadır.

İnsanlığın Değişim Süreci

İngiliz tarihçi Arnold Toynbee insanlık yolunun tarih içerisindeki değişimleri hakkında birbirini izleyen üç merhaleden geçtiğini açıklar.

Tarih öncesine denk düşen birinci merhalede iletişim son derece yavaştı, ama bilginin gelişimi daha da yavaş ilerliyordu, öyle ki bir başka yenilik araya girinceye kadar her yenilik bütün dünyaya yayılacak kadar zaman buluyordu; bu yüzden insan toplulukları hissedilebilir biçimde aynı evrim düzeyindeydiler ve sayılmayacak kadar çok ortak özellikleri vardı.

İkinci merhalede bilginin gelişimi yayılmasından daha çabuk oldu, öyle ki insan toplulukları her alanda gitgide farklılaşmaya başladılar. Tarih adını verdiğimiz bu merhale binlerce yıl sürdü.

Sonra, çok yakın tarihlerde yeni bir dönem başladı, bilginin kuşkusuz gitgide daha hızlı ilerlediği ama bilginin yayılması nın daha da hızlı gittiği bizim dönemimiz, öyle ki insan toplulukları kendilerini gitgide daha az farklılaşmış bulacaklar.

---

[30] Âşık Çelebi, 106a. Aslı Farsçadır.

Hiç durmamacasına yoğunlaşan ve hiç kimsenin kontrol edemez gibi göründüğü bu evrensel görüntü ve fikir harmanının bilgilerimizi, algılayışlarımızı, davranışlarımızı derinden -ve çok kısa vadede, uygarlıklar tarihi açısından- dönüşüme uğratacağı açıktır. İhtimalle kendi kendimize, aidiyetlerimize, kimliğimize bakışımızı da aynı derecede derinden farklılaştıracaktır. Toynbee'nin varsayımından hareketle hafifçe genelleştirerek, insan toplumlarının farklılıklarını vurgulamak için, kendileriyle ötekiler araşma sınırlar çizmek için yüzyıllar boyunca uydurdukları her şeyin tam da bu farklılıkları azaltmayı, bu sınırları silmeyi hedefleyen baskılara boyun eğeceği söylenebilir.[31]

Tarihçi Marc Bloch, ***"İnsanlar babalarından çok, zamanlarının çocuklarıdır"*** diyordu. Bu kuşkusuz her zaman doğruydu, ama asla bugünkü kadar doğru olmamıştı. Son birkaç onyıldır her şeyin nasıl gitgide daha hızlı geliştiğini hatırlatmak gerekir mi? Çağdaşlarımızdan hangisi eskiden bir yüzyıla yayılabilecek değişikliklerin zaman zaman bir ya da iki yıl içinde yaşandığını fark ettiği izlenimine kapılmamıştır? İçimizden daha yaşlı olanlar çocukluklarındaki zihniyetlerine geri dönmek için, edindikleri alışkanlıkları, artık vazgeçemeyecekleri alet ve ürünleri kavrayabilmek için, hafızalarını büyük ölçüde zorlama ihtiyacını bile duyuyorlar. Gençlerse daha önceki kuşaklarınki bir yana, büyükanne ve babalarının nasıl bir yaşam sürdükleri hakkında çoğu zaman en küçük bir fikir sahibi bile değiller.

Aslında bizler çağdaşlarımıza, atalarımıza olduğundan çok daha fazla yakınız. Size Prag, Seul ya da San Francisco sokaklarında rastgele çevirdiğim biriyle, kendi büyük-büyükbabamla olduğundan çok daha fazla ortak şeyim olduğunu söylesem, abartmış mı olurum? Sadece dış görünüşte, kıyafette, hal ve tavırda değil, sadece yaşam biçiminde değil, işte, konutta, etrafımızı saran aletlerde değil, ama ahlak kavramlarında, düşünme alışkanlıklarında da. [32]

Bir zaman için mükemmel bir şekilde ihtiyaçları karşılayan sistem zaman içerisinde değer yitirmesi veya yozlaşması vb. durumu belki zamanın en büyük getirisidir. Eğer bir şeyin terk edilir olabilirliğini kazanması veya verilmesi, sınırının nasıl çizileceğini belirlemek hususunda yapılacak esâsın temelini tayin için bütüncül davranmak en uygun olan görüş olacaktır. Alanımız olması itibarı ile meyl konusu gündeme gelse de fıtratın derinlikleri geçmişin izleri ile tekrar karşılaştığını unutmamaktayız.

Tekrar konumuza dönersek, tasavvufun gerekliliği, terk edilmesi veya yenilenmesi konusunda ise tabbudiyeti ele almak gerekir. Dini hükümlerin değişmezliğini ifade eden bir kavram olarak taabbud ve *taabbudilik* var olduğu biline bir husustur.

[31] (Amin MAALOUF, 2006), s. 78
[32] (Amin MAALOUF, 2006), s. 86

Taabbud (تعبد) kelimesi sözlükte, boyun eğme, alçak gönüllü olma, itaat etme, tapma, kulluk etme gibi anlamlara gelen *"a.b.d"* kelimesinden türemiştir. Kelime olarak, Allah Teâlâ'ya ibâdete aşırı gayret göstermek, ibâdet etmek, kendini ibâdete vermek, boyun eğmek gibi anlamlara gelen *taabbud,* insan özne kılındığında, birinin kendisine ibâdet etmesini istemek anlamını ifâde etmektedir. Allah Teâlâ'nın özne olduğu bir cümlede ise bu kelime, kullarını ibâdet vb. yükümlülüklerle sorumlu tutması anlamına gelmektedir.

Dinî literatürde daha çok, mükellefin bir hükmü algılayış biçimini, sorgulamadan teslimiyetini ve ifâ ediş niyetini ifâde etmek için kullanılan *taabbudî* [33] *ye* bunun çoğulu olan *taabbudîyyât kavramı*, fıkıhçıların ve fıkıh usûlcülerinin terminolojisinde hükümlerle ilişkili olmak üzere başlıca şu iki anlamda kullanılmaktadır:

1. İbâdet ve zühde ait ameller.

2.Meşru kılınmasında, mükellefin kulluk ve teslimiyetini denemek *(taabbud)* dışında başka bir hikmetin gözükmediği hükümler.

Kul sırf mükellef olduğu için bunları yaparsa sevap kazanır, yapmazsa günahkâr olur ve cezaya çarptırılır.[34]

Tasavvufî hayat tarzı taabbudî olmadığı halde kulluğun idâmesinde insanın Allah Teâlâ'ya karşı takınacağı halin yüksek bir seviyeye çıkmasını sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Çünkü ehl-i tasavvufun aşikâr niyetindeki umûmî maksat Allah Teâlâ'nın rızası olduğu muhakkaktır.

İster ibâdet isterse muamelât hükmü olsun, İslâm'da hükümlerin hem dünyevî hem de uhrevî yönü için niyete çok fazla önem verildiği bilinmektedir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden nakledilen bir hadiste, ***"Ameller niyetlere göredir"*** [35] buyrularak niyetin ameller bakımından önemi vurgulanmıştır. İslâm âlimleri tarafından bu hadis hem tasavvufi hem de hukukî bakımdan yorumlanmıştır. Hadisin tasavvufî yorumuna göre, amel ancak Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmak niyetiyle yapılırsa makbul ve sevaba vesile olur. Hatta böyle bir iyi niyet mubahları bile salih amel değerine yükseltebilir. Meselâ, yürümek aslında mubah bir fiil iken, namaz kılmak için camiye veya darda kalmış birinin yardımına gitmek sevap, herhangi bir kötülük yapmak niyetiyle bir yere gitmek ise günahtır. Söz konusu hadisi hukukî bakımdan yoruma tabi tutan İslâm hukukçuları, bundan hareketle ***"Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir"*** [36] şeklinde bir kural geliştirmişlerdir. Hanefiler bu hadisten hareketle geliştirilen söz konusu kuralı amellerin uhrevi

[33] *Taabbudi,* **şer'i bir hükmün neden ve niçin gibi illetlere bağlı olmadan sabit olmasıdır.** Bir başka ifade ile illet ve maslahatı idrak olunamayan hükmün sıfatına yâ'yı nisbetle taabbudî denilir.

[34] (KAHRAMAN, 2002), s. 7

[35] Buhârî, "Bed'ü'l-vahy", 1; Ebû Davud, "Talak", 11.

[36] ibn Nüceym, *el-Eşbâh,* I, 97; Suyûtî, *el-Eşbâh,* s, 38; Mecelle*,* md. 2.

yönüyle ilişkilendirmiş, buna, ***"Sevap ancak niyet iledir"*** [37]şeklinde bir kural daha ekleyerek yorumlarını pekiştirmişlerdir. Ancak, başta Mâlikîler olmak üzere diğer mezheplere mensup hukukçular hadisin kapsamını geniş tutarak pek çok dünyevi hükmü de kapsadığına yani pek çok dünyevî hükmün geçerliliğinin niyete bağlı olduğuna hükmetmişlerdir. [38]

Tasavvuf yukarıda saydığımız ve sayamadığımız tenkitler muvacehesinde İslam'ın yaşamasında muhakkak görevini yerine getirmiştir. Bu bilinen bir gerçektir.

Netice olarak, bu yoldan geri kalmakta uygun düşmez. Hayat bir yol, ahiret varılacak yurt ise, târikat kervanlarına rehber olmuş kişileri yeni nesillere tanıtmakta üzerimize vazifedir. Ancak,

> ***O vehme âşık olan, doğrucuysa mecazi sevgisi, kendisini nihayet hakikate çeker, götürür. Bu sözü iyice anlatmak, açmak lâzım; fakat eski düşüncelilerden, onların köhne anlayışlarından korkuyorum.***[39]
>
> ***İnsanlık duygularımı değiştirdiğim için Allah Teâlâ bana duyuş, anlayış, görüş oldu. Çünkü ben, ben değilim. Bu nefes ondandır. Bu sözün karşısında söz söyleyen, inkârda bulunan "kâfirdir" dedi.***[40]

Bu nedenle;

> ***Bu söylenen sözler yok mu? Senin anlayışın miktarı ancak… Öldüm iyi ve doğru anlayışın hasretinden! Anlayış su dur, beden testi. Testi kırılınca içindeki su dökülür gider!*** [41]

Sayılabilecek birçok niyetler ile Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîzin divanı ile tasavvufun deryasında yol almak düşüncemiz var olunca bu çalışma vücuda gelmiştir.

Hülâsa, kitabı hazırlamak ve tercihteki **niyetimiz**;

Dedem Gavs-ül âzam Hacı İsmail Hakkı İhrâmî Sivasî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz (hyt. 1969) Hazretlerinin çok zengin bir kütüphanesi vardı. Edebi yönü kuvvetli idi. İstirahat ettiği zamanlarda kitap okurdu.

Divân-ı Hafız-ı Şirâzi, Sâdi Şirâzi'nin Bostan ve Gülistan'nı, Mesnevî ve Niyâzî-i Mısrî Divânı.

Niyazi Divân-ı için de İhramcızâde İsmail Efendi Hazretleri;

"Gardaşlarım! Dört ilâhî kitaptan sonra beşinci bir kitap gelse Niyâzi'nin Divânı olurdu" [42]

"Otuz kusur sene bu divan-ı koynumuzdan hiç çıkarmadık. Devamlı okuduk, hala da okutur ve dinleriz." [43]

---

[37] ibn Nüceym, *el-Eşbâh,* I, 51.
[38] (KAHRAMAN, 2002), s. 136
[39] Mesnevi, c.I, 2760
[40] Mesnevi, c.I, 3125
[41] Mesnevi, c.III, 2098.
[42] Seyfi POYRAZ (hyt: 2008) dan işittim.
[43] İsmail KILIÇASLAN ve Türkelili Mevlana Küçük Hüseyin ÖZDEMİR Efendiden işittim.

"Niyâzî-i Mısrî büyük adamdır, doğrusu da budur." [44]

"Gönlümüzün matkabı" [45] diye buyururdu.

Gavs-ül âzam İhramcızâde Efendinin ihvân-ı kirâmı da bu konuda aynı duyarlılığı taşımış okumuş ve okutturmuşlardır. Bu sebeple o yolun devamını sağlamakta bir niyetimiz olmuştur.

[44] Veli ŞEN (hyt: 1995), Orhan ZARİFOĞLU (hyt: 2007) ndan işittim.
[45] Abdullah KUCUR'dan işittim.

KİTABI HAZIRLAMAKTAKİ SEBEPLERİMİZ

Birinci sebebimiz, Fatih Sultan Mehmed Han'ın türbedârlarından ve Şa'bâniyye tarîkatının son devir şeyhlerinden Ahmet Âmış kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz Efendi de buyururlarmış ki;

"***Tasavvuf kitabı okumayın. Onlar sizi idlâl (yanlışa götürür) eder. Yalnız Niyâzi Divânı'nı okuyun. Zira O, sülûkü bitirdikten sonra söylemiş ve yazmıştır."*** [46]

Çünkü tasavvuf ilmi ve yolu tenkitlerden kurtaramadığı gibi kitapları içinde geçen mevzular kaygan zemin üzerinde hareket etmek gibidir. Bu nedenle Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz gibi ehlu'llâhın kitaplarını anlamak ve anlayanı bulmakta bu yol talipleri için gerekli husustur. Ömer Bin el Hattab radiyallâhü anh buyurdu ki;

"Dinde fakih olmayan kimse çarşılarımızda ticaret yapmasın. Zira O ancak faiz yer" [47] Bu kelamın işareti ile tasavvufu bilmeyenlere yol verilmeyeceği, bilenlerinde yol göstermesi gerektiği belirtilmektedir.

İkinci sebebimiz, Enfî Hasan Hulûs Efendi (hyt: 1724) bir Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz hayranıdır. Mısrî'nin kendisini doğrudan tanımamış olmakla birlikte, yetiştirdiği ve hilafete getirdiği bazı kişilerle ahbap olması neticesinde o dönemin en renkli, coşkun, âlim, arif ve aşk-ı daimî sahibi mutasavvıflarından olan Niyâzî-i Mısrî'ye aşk derecesinde bağlıdır. Her sene bir erbaîn çıkaran ve Ramazânın sonunda itikâfa giren bu zat bir gün bir mecliste Enfî Hasan Ağa ve

---

[46] Yine nakledilmiştir ki: Mevlânâ-hazretleri, Şemseddin'le buluştuğu ilk zamanlarda geceleri Mütenebbi divanını okurdu. Mevlânâ Şemşeddin Tebrizi:

"Bu, okumağa değmez. Bunu bir daha okuma" diye bir iki kez söylediyse de, Mevlânâ, dalgınlığından onu yine okuyordu. Bir gece yine böyle hararetle divanı okuduktan sonra uykuya daldı. Rüyasında, medresede bilginler ve fakihlerle bir tartışmada bulundu ve hepsini yendi Sonra:

"Bunu niçin yaptım, buna ne lüzum vardı" diyerek medreseden çıkıp gitmek istedi ve tam bu sırada uykudan uyandı ve Mevlânâ Şemseddin'in kapıdan içeri girdiğini gördü ve:

"Bu biçare fakihlere yaptığını gördün mü, işte bunların hepsi Mütenebbi divanını okumanın uğursuzluğundandır" dediğini duydu.

Yine bir gece Mevlânâ rüyasında, Mevlânâ Şemseddin'in Mütenebbi'yi sakalından yakalayarak yanına getirdiğini ve ona: ***"Bu adamın sözlerini mi okuyordun"*** dediğini görür.

Mütenebbi zayıf, nahif ve sesi kısık bir adammış. Mevlânâ'ya:

"Beni bu Mevlânâ ŞemseddinTebrizi'in elinden kurtar; artık bu divanı karıştırma" diye yalvarmış. Nihayet Mevlânâ, okutmayı ve öğretmeyi bıraktı, lâliş sarığını sardı, hindiban farecisini giydi semâ ve riyazete başladı ve şu şiiri söyledi:

"Ben, bir memleketin zahidi ve bir minberin vaizi idim:

Gönlümün kazası, beni, sana ellerini Çırpıp gelen bir âşık yaptı." (EFLÂKÎ, et al., 1995), s. 199, b: (14-15)

[47] Tirmizi, 485

Kalıcı Delisi (hyt: 1712) ve Niyâzî-i Mısrî hakkında şunları anlatır:

"Her sene Ramazânın son on gününde itikâfta olmak âdetimizdi. 1127 senesi Ramazân-ı Şerifin son on gününde (Kasım 1715) itikâfa girdik. Beşinci, altıncı günü bana bir keyfiyyet vâki oldu ki, asla kendimi bir yerde bulamam. Şöyle ki, şerîat dâiresinde değil, tarîkatda değil, marifetde değil, belki hakikât dairesinde dahi bulamam. Bu haller ile birkaç gün geçti. Birgün sabah ve işrak namazlarını kıldıktan sonra murâkabe ederken bir keyfiyyet zuhur etti: Sanki vakit, öğle namazı vakti imiş. Halk öğle namazına toplanmış zannettim, öyle gördüm. Tekye kapısından içeri Hasan-ı Basrî ve Habîb-i A'cemî ve Dâvud-ı Tâî ve Marûf-ı Kerhî gibi birçok eski meşâyıh'i, zamanımıza gelince ne kadar ki gelmiş geçmiş meşâyıh var ise geldiler, yerli yerinde oturdular. Ve Hz. Mısrî'yi kürsüye çıkardılar. Va'z etmeye başladı. vaa'zda Zât-ı Hakk'dan söz söylemeye başladı. Hemen meşâyıhdan biri dedi ki:

"Ya Şeyh Muhammed Mısrî! Zât-ı Hakk'dan söz söylemek men' edilmiştir. Başka bahse geç." deyince, hemen Hz. Mısrî:

"Zât-ı Hakk'dan ehil olmayan yanında söz söylemek yasaktır. Yoksa burada olanlar ehlullâhdandır. Burada nâ-ehl yoktur. Husûsan cümlemiz bunu anlayacak durumdayız, ne beis var." *deyip, ol kadar Zât-ı Hakk'dan bahsedip söz söyledi ki, tâbir olunmaz. Duâ edip kürsüden indi ve cümle meşâyıh kalkıp gittiler. Ancak ben hiç mihrâb tarafına nazar etmemişim. Meğer Çehâryâr-ı safâ ile Haseneyn-i mükerremeyn ve on iki imam ve büyük ashâb ile Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem mihrâb içinde otururlar imiş. Onlar dahi kalkmışlar, giderken bendelerine hitâb edip buyurdular ki:*

"Bak a Şeyh Hüseyin! Benim oğlum Muhammed'in hakkında bir daha kötü söz söyleme. Varsa elbette sözünden vaz geç!" diye tekrâr tekrâr tenbîh buyurdular.

Ve ol keyfiyyetden kendime geldim. Ter içinde kalmışım, etrafıma baktım. Henüz öğlen vaktini bir saat geçmiş.

"Ne garib! Bu Muhammed ne asl-ı Muhammed'dir ve ben kimseye kimsenin hakkında ömrümde bir fena söz söylediğim yoktur. Bu ne hâldir?" diye iki saat kadar tefekkürde iken, tekkenin kapısı açıldı. Bana bir gadab geldi ki ben bu elem ve kederde iken:

"Yâ kimdir bu gelen? Yine mahalle ihtiyarlarından biri düş mü söylese gerek, ne olacaktır?" derken Kalıcı Delisi Seyyid Mehmed kapıdan içeri girip, selâm verdi, redd-i selâm ettim:

"Ya Şeyh Hüseyin! Nicesin? Bir dahi benim hakkımda saçma sapan sözler eder misin? Benim hakkımda halka ne söyledin? Bu saat yüzüme karşı söylediğin isterim. Yoksa yüzüme söylemedikçe afv etmem." dedi.

Ben dedim:

"Be hey sultânım! Ben sizin hakkınızda değil, başkasının hakkında dahi kötü söz söz söylemedim." dediğimde:

"Ya Şeyh Hüseyin! Ya benim ceddim Muhammed Mustafâ yalan mı söyler?"

İki saat önce bu tekkeye bütün ehlullâh ile çehâr-yâr ve on iki imam ile teşrif edip, Şeyh Mısrî'yi kürsüye çıkarıp, Zât-ı Hakk'dan söz söyledi, meclis tamamında giderken sana demedi mi ki:

"Oğlum Muhammed hakkında bir dahi yakışıksız kötü söz söyleme, diye sana tembih etmedi mi? Ben bunda değil mi idim? Şeyh Mısrî'nin va'zını bütün bilirim, ne söylediyse!" dedik de, yine inkârı elden koymadım. O ise ısrarla der ki:

"Gıyabımda ne söyledinse yüzüme dahi söylemedikçe afv etmem." der.

Birçok defa tefekkür ettim. Güç ile hatırıma geldi ki, dört beş gün mukaddem, bazı ihvan ile sohbet ederken Kalıcı Delisi'ni zikrettiler. Ve onun hallerinden suâl ettiler. Ben dedim ki:

"Anlar delilerdir. Yeri göğü bilmezler. Bir alay götü boklu delidir." dedim idi. Bu sözü bana yüzüne söyletmedikçe afv etmedi ve dedi ki:

***"Sakın benim gıyabımda bir fena söz söyleme. Benim hacetim değil. Ben afv ederim. Lâkin ceddim Muhammed Mustafâ sallallâhü aleyhi ve sellem afv etmez."** deyip:*

"Gafil olma!" diye tembih etti ve gitti, diye merhum Hüseyin Efendi Hazretlerinin kendi lisân-ı şeriflerinden çok kere ahbâb ile böylece dinledik." [48]

Üçüncü sebebimiz, Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin Bursa'da kaldığı mahallelerden Araplar Mahallesindeki[49] Araplar Camii'nde 1988 yıllarında imamlık görevi ve lojmanında üç sene kadar kalmış olmamız ve Veled-i Enbiya Camii, Şeker Hoca mahallesinde[50] teneffüs ettiğim hava bu aşkımızı ziyadeleştirmiştir.

Dördüncü sebebimiz, Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l azîze sevgimizin coşkunluğunu daha önceden divânı hakkında yapılmış açıklamaları ve gördüğümüz hikmetleri yeniden tertip ve düzenleme ile yeni bir şerh yazmak isteği iştiyakımızı artırdı.

Beşinci sebebimiz, Tasavvufun anlaşılır bir hale gelmesini de istememizdir. En son Hakk'a yürüyen sahâbî olmakla şöhret bulan Ebu't-Tufeyl Âmir el-Leysî (hyt. 110/728), minberde iken Hz. Ali kerreme'llâhü veche den şu sözü işittiğini söylemektedir:

"İnsanlara anlayacakları şeyleri söyleyin, yadırgayacakları şeyleri bırakın! Allah ve Rasûlü'nün yalanlanmasını ister misiniz?" [51]

Çünkü insanlar bilmedikleri ve anlamadıkları şeyleri inkârda aceleci ve sabırsız-

---

[48] (YILDIZ, et al., 2007), s.19- Metin günümüz Türkçesine tarafımızdan biraz uyarlanmıştır.

[49] Yine Niyazî-i Mısrî, Bursa'da olduğu bu yıllarda Arapmehmet mahallesi sakinlerinden ve kendi müritlerinden olan Hacı Mustafa adlı bir zatın kız kardeşiyle evlenmiş ve bu hanımdan çocukları dünyaya gelmiştir. İbrahim Rakım, *Vakiat,* v. 16-17; Mustafa Lütfi, a.g.e, s. 30; (AŞKAR, 1997), s. 71

[50] Bugün, Bursa Ulu Camii'nin güney kısmında yer alan şehir postanesinin yerinde XX. asrın başına kadar ayakta olduğunu anladığımız, Şeker Hoca Mahallesindeki bu merkez dergâhın birçok defalar tamirden geçtiğini biliyoruz. (AŞKAR, 1997), s, 86

[51] Buhârî, ilim, 49; İbn Abdilberr, *Câmiu beyâni'l-ılm,* I, 540, II, 1003; Zehebî, age. II, 597. "Yadırgayacakları şeyleri bırakın" cümlesi Buhârî'de zikredilmez. (GÜLER)

dırlar. Bu nedenle Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l azîzin şiirleri ile ilk mektebi okumuş bir kişi dahi tasavvufun derin manalarına nüfuz edebilmektedir. Öyle ki sâde sözler ve ağdasız cümle yapısı kişiye birçok menfaati beraberinde sunması onun tasavvufun hakikâtini anlatırken ne kadar başarılı olduğunu, meramını halk lisanı ile beyanı onun sahasında ne kadar yüksek seviyede olduğunu göstermektedir.[52]

Tarik-i halvetîde kutb-ı yezdânî Niyazi'dir
Ulular ulusu hem şeyh-i rabbani Niyazi'dir

M. Murad Nakşî

Noktanın sırrını ihsan eyleyüb zahir iden
Sertâcım kutb-i âlem Mısrî'dir gayet ulu.

M. Tâbir Mısrî

Altıncı sebebimiz, mürşidler müridleri için bir ayna gibidir. Aslında onlar müntesiplerini terbiye etmede çok hırslıdır. Fakat bu hırsları talebesindeki kabiliyetinden öteye de gitmez. Çünkü insana bahşedilmiş olan kâmil tabiatın tasarrufu mürşidin elinde imiş görünse de Allah Teâlâ'nın izn-i müsaadesi miktarınca tasarruf etme yetkisi vardır. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem dahi ümmetinin hidaye-

---

[52] Bir dönemin şiir ve inşâ'sı hakkında düşüncelerini açıklayan Ziya Paşa;

"*Şiir her kavimde tabiîdir. Rûy-i arzda ne kadar milel ve akvâm gelmiş ise, cümlesinin kendilerine mahsus şiirleri var idi. Osmanlıların şiirleri nedir?*

Necâtî ve Bâkî ve Nef'î Dîvanlarında gördüğümüz bahr-ı remel ve hezec'den mahbûn ve müctes kasâ'id ve gazeliyyât ve kıta'ât ve mesneviyyât mıdır? Yoksa Hoca ve 'Itrî gibi mûsıkî şinâsânın rabt-ı makâmât eyledikleri Nedim ve Vâsıf şarkıları mıdır?

Hayır, bunların hiç birisi Osmanlı şiiri değildir; Zirâ görülür ki bu nazımlarda Osmanlı şâirleri şuâra-yi İrân'a ve İrânîler dahi Araplar'a taklid ile melez bir şey yapılmıştır ve bu taklid, yalnız üslûb-i nazımda değil, belki efkâr-ü meânî'ye bile sirâyet ederek, bizim şuarây-yi eslâf edâ-yı nazm ve ifâdede ve hayâlât ve meânîde Arap ve Acem'e mümkün mertebe taklide sa'y etmeği maârifden addetmişler ve acaba, bizim mensup olduğumuz milletin bir lisânı ve şiiri var mıdır ve bunu ıslah kâbil midir, aslâ burasını mülâhaza etmemişlerdir. "*İnşâ yolunda da hâl, tamamıyla böyle olmuştur. Münşeât-ı Feridûn ve âsâr-ı Veysî ve Nerkisî vesâir münşeât-ı mu'tebere ele alınsa, içlerinde üçte-bir Türkçe kelime bulunmaz ve bir maslahat ifâde ederken bedi' ve beyan fenleri karıştırılarak ibrâz-ı belâğat için öyle müşevveş ve mütetâbiü'l-izâfât ibâreler yazmışlarki Kâmus ve Ferhenk beraber olmadıkça... manasını istihrâca muvaffak olamaz."*

"Bu hâle göre bizim millette tabiî hâl üzre ne şiir, ne de inşâ' var demek olur. Hayır! Bizim tabiî olan şiir ve inşâ'ımız, taşra halkı ile İstanbul ahâlisinin avâmı beyninde hâlâ durmaktadır..."

(Ziya Paşa'nın **Numune-i Edebiyât-ı Osmânîye**, (altıncı basım, s. 288-294'den naklen: Fuad Köprülü, **Edebiyat Araştırmaları**, Ankara, 1999, s.302-303.)

Ancak İsmet Özel'in divan edebiyatı için olan şu görüşü unutmamak gerekir.

Divan edebiyatı dışında bir edebiyat Türk milletini ayaklar altına almak isteyenlerin bunu başaramayacaklarını göstermek kastıyla doğdu. Türk şairleri Türk milletinin ayaklar altına alınamayacağının birer kanıtlamasıydı. (ÖZEL, 2007), s. 14

tinde sınırlı tutulduğu bilinmektedir. Şöyle ki;

"Sen, sevdiğini doğru yola eriştiremezsin, ama Allah Teâlâ, dilediğini doğru yola eriştirir. Doğru yola girecekleri en iyi O bilir." [53]

Bu ayet-i kerimeden anlaşılan mürşid ayna gibi müridine kendini haber eder. Mürid de fıtratı gereği gördüğünü anlayıp onu tercih eder. İnsanın kendine nazar etmesi mümkün olmadığı bilinen husustur. İnsanın noksanını görmesi için kâmili görmesi gerekir. Kâmil ona niçin-nedenleri haber verir. Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin Divan-ı İlâhiyyatı da okuyanlara bir ayna olduğunu bildiğimizden bu aynanın parlaklığını artırmak için anlayış perdesini aralamak gerekmekte idi. Çünkü bu divanın tümü için açıklama yazanlar ise çok az bulunmakta olduğundan açıklama ihtiyacı da hâsıl olmuştur.

> İnsanın gönlü neye akar, insan neyi severse, onun cinsindendir; ancak o sevginin bir maksada dayanmaması gerek, Sevgi, garezsiz olursa, Elest ahdından beri, onların bir cinsten olduklarına delildir, Çünkü ***"insan, sevdiğiyledir",*** Nitekim "***Adamın ne biçim adam olduğunu sorma; kiminle düşüp kalkıyor, onu sor"*** demişlerdir. Herkesi yiyip içtiği şeylerden tanırlar bunlar da iki çeşittir:
>
> **Duygu gıdası, akıl gıdası.**
>
> Duygu gıdası ekmektir, ettir, sudur, buna benzeyen şeylerdir, Akıl gıdasıysa bilgilerdir, hikmettir. Şimdi, bazı kişilerin gönülleri, fıkha, bazılarının mantıka, bazılarının tefsire, bazılarının da, Allah Teâlâ ikisine de rahmet etsin, Attâr ve Senâî'nin divânlarına akar. Bazılarının gönülleriyse Enverî, Zahîr-i Fâryâbî ve Nizâmî'nin şiirlerinin bulunduğu divanları çeker. Enverî'nin, öbürlerinin divanlarına meyleden, bu âlem ehlindendir; onu balçık kavramış, karmıştır, Ama Senâî ve Attâr'ın divanlarına, Allah Teâlâ bizi aziz sırrıyla kutlasın, Mevlânâ'nın, özünde özü, içinde iç olan ve Senâî ile Attâr'ın sözlerinin özü - özeti bulunan faydalı sözlerine meyletmek, meyleden kişinin, gönül ehlinden ve veliler bölüğünden olduğuna delildir.[54]

Epiktetos demiştir ki: ***"Eğer sığırlarla domuzlar konuşabilselerdi, saman ve yemden başka şey konuşanlarla alay ederlerdi."*** diyor.

Hülâsa, bizi de aşan bir eser meydana geldi. Allah Teâlâ faydalı olmasını nasip eder.

Bu kitap yazmaya niyetlendiğimde, ne türden olursa olsun her bölümünü kopyalamaya zorunlu olduğumu düşündüğüm tek bir biçimi almadım. Konuyla uzaktan ve yakından ilgili eser veren bütün yazarları bir araya getirdikten sonra, en uygun görünen öğretilerin her birini seçip ayırdım ve böylece değişik zihinlerden en mükemmel fikirleri derledim. Bu kaynaklar ister felsefî, ister tasavvufî, isterse de her ikisinin karışımı olsun. Sadece bir kaynakla sınırlı kalmayıp ve sadece bir kimseyi de takip etmedik. Neyi faydalı gördüysek istifadeye sunduk. Ortasını bulalım diye, zıt

---

[53] Kasas, 56

[54] (VELED), başlık CIV

fikirleri dahi kitaba derc ettik. Çünkü her şey Allah Teâlâ'yı anlatmaktadır.

Açıklamalarda düzensizlik sadece görünüşten ibârettir. Bir birini takip eden ve aralarında hiçbir ilgi yokmuş gibi gözüken açıklamalar arasında yakın bir bağ vardır. Fakat oldukça gizli olan bu münasebetin farkına varabilmek için, bilgileri öncesi ve sonrasıyla birleştirebilecek bir nazara sahip olmak yerinde olur.

Açıklama yazılırken zamanı ve bilgisi ile beraber kendiliğinden oluşmuştur. Bu nedenle hangi bilgi nereye konacaksa Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin bizzat himmet ve tasarrufu ile olduğuna eminizdir.

Açıklamalarda büyüklerin fikirleri ve eserleri **"Mîrî mâlı"** [55] olarak görürüz. Aldığımız bilgiyi ve cümleyi dahi kendimize mal etmeden beyan etmeyi de unutmadık. Çünkü kendimize hasredeceğimiz bir ilmimiz muhakkak ki yoktur. Çünkü bilgimizin sermayesi de ancak onlardır. Bu konudaki Şemsi Tebrîzi kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin (sırlandığı tarih: 1245) düşüncelerini aktarmak uygun olacaktır.

"Vezir Nusretuddin büyük bir toplantı tertip etmişti. İleri gelen bir büyüğü şeyhlik yerine oturtmuşlardı. Toplantıda bütün şeyhler, bilginler, arifler, emirler, hâkimler hazır idiler. Bunlardan her biri türlü ilimler, hikmetler, fenlerden konuşup tartışma yapıyorlardı. Tebrizli Şemseddîn de bir köşede sessiz sedasız onları seyrediyordu. Ansızın kalkarak, yüksek sesle onlara şöyle dedi:

"Ne zamana kadar falanın filanın sözlerini aktarmakla övüneceksiniz?

Benim kalbime de Allah Teâlâ şöyle ilham etti diye ne zaman haber vereceksiniz?

Hadis, tefsir, hikmet olarak konuşup durduğunuz bu sözler, o devir adamlarının sözleridir. Bu adamlardan her biri kendi zamanların da mevki ün sahibi kimseler idiler. Kendi hallerinin derdinden manalar söylemişlerdi. Sizler de bu çağın adamları olduğunuza göre, sizlerin sırları, sözleri nerede kaldı?" [56]

Hz. Muhyiddîn-i Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz

> ***"Her asırda belli bir kişi vardır. Bu asırda hayatta olan bu kişi işte benim"***
> ***"Zamanın sonunda bizim için güneş gibi açığa çıkan bir devlet vardır ki, o örtülemez. Kim ki bizdendir ve bizim söylediğimizi söylüyordur, Onu müjdele. O, dünya ve ahirette de müjdelenmiştir."*** [57]

buyurarak, velayet meydanının büyük bir mürşid-i kâmili olduklarına işaret etmişlerdir. Bu söze göre zamanını ve etrafın aşan ve üstün insanların olması Allah Teâlâ'nın bir emridir. Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz de

---

[55] **Miri:** devlet malı, devlet hazinesine mensup.

[56] (KÜÇÜK, 2001), s. 29

Şems, bireyin kendi orijinal ve taze fikirlerini şunun bunun dedikodularına kurban etmemesi gereğine inanmıştı. Yoksa ilimler nasıl gelişebilir ve insan taklitten nasıl kurtulabilirdi. Bu yüzden Şems, Mevlânâ'yı bile babasının eserini okumaktan zaman zaman men dahi ediyordu.

[57] (VASSAF, et al., 2006) (Kadiriyye bl.) Süleymaniye Yazma Bağışlar, 2305-2309, c.1

"Her vakitde hatmü'l-evliyâ birdir, bu vakitde Allah sübhânehu ve teâlâ hatmü'l-evliyâ olmağı Mısriye virdi." [58]

buyurarak durumunu aşikâr etmiştir. Bizimde büyüklerimiz hakkında ki itikadımız bu şekildedir.

Abdulvahhab Şa'ranî, "el Yevakît ve'l Cevahir fî Zikri Akaidi'l Ekâbir" 1/9" da şunları yazıyor:

"Muhyiddîn Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin el Füsûs kitabındaki: ***"Onun yaptığı her şey, ancak Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin huzurunda izin aldıktan sonra vuku bulmuştur"*** ifadesi hakkında Hafız Ebu Abdullah Zehebî'ye sorulmuş, şu cevabı vermiştir: ***"Bu Şeyh gibilerinin yalan söyleyeceğine inanmıyorum".*** Bilindiği gibi Zehebî, Şeyh Muhyiddîn ile Sofiye taifesine karşı en şiddetli olan kimsedir. Gerçekten bu konuda en katı davrananlardan birisi Zehebi'nin kendisi diğeri de İbni Teymiye radiyallâhü anhdır.

İmam Süyûtî, ***"Kam'u'l Muarid fî Nusrati İbni'l Farid"*** adlı kitabında şunları yazıyor:

"Şayet Zehebinin böyle ileri geri konuşması seni yanıltıyorsa, buna şaşmamak gerek. Çünkü o bundan daha büyükleri olan İmam Fahruddin ibn Hatîb, hatta bundan da büyük olan ve "Kûtu'l Kulûb" sahibi Ebû Talib Mekki hakkında ve hatta bunlardan daha büyük bir zat olan Şeyh Ebu'l Hasan el Eş'ârî hakkında da ileri geri konuşmuştur. Hâlbuki Hasan Eş'arî ki, ünü her tarafa ulaşmıştır. Kitapları bunun açık örneğidir. Bu eserleri ***"el Mîzan, et Tarîh, Siyeru'n Nübelâ"*** gibi eserlerdir. Dilersen onun sözlerini bunun sözleriyle karşılaştır. Vallahi yeminle söylüyorum, onun bu zatlar hakkındaki sözleri geçersizdir. Biz sadece burada onların hakkını veriyoruz. Başka şey değil."

İşin aslında bütün bu aşırı gibi gözüken hususlar, İmam Zehebî'nin aşırı vera' sahibi olmasından ve din yönünden pek fazla ihtiyata önem vermesinden ötürüdür. O, bu bakımdan mazurdur ve hatta Şeriatça kesin olarak belli olan esasa göre de ecir bile kazanmıştır.[59]

Bize düşen söz ise bu yol büyüklerinin doğru olduğuna inanmak ve onları yalnız bırakmamaktır.

"Bu kara yüzlü İsmail, Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin kapısında önünde yatıp kalkan köpekleri gibidir. Onun eşiğinde benim duruşum o köpeklerin duruşu kadar, fazlada değildir." [60]

Kıtmırî Niyazî
İhramcızâde İsmail Hakkı
04.12.2009

---

[58] (ÇEÇEN, 2006), s. 39

[59] (Abdullah Leknevî, 1984), s. 118-119

[60] Bu söz aslında Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin büyükler için söylediği sözden uyarlanmıştır.

“Bi-kudreti’llâhi’s-settâr

bizler görmezsek sizler göresiz.

bizim Mısri Muhammed Derviş

ne Uşşâk’a ve ne Burusa’ya

ve ne ahar diyâre ve

ne bütün dünyâya sığar değildir.

Kibar u kümmelden ma’dûd

bir mürşid-i pür iştihâr olsa

gerekdür.” [61]

---

[61] (İbrahim RAKIM, 1750), v. 12a; (VASSAF, et al., 2006), v. 77, (s.76);

Hazret-i Ümmi Sinan kaddese’llâhü sırrahü’l-azîz…. Niyâzî-i Mısrî Efendimiz için duâ buyurdular ki:

“En çok gizleyen ve örten Allah Teâlâ’nın kudreti ile *bizler görmezsekte sizler görürsünüz.*

Bizim Mısri Muhammed ***Derviş ne*** *Uşak’a ve ne Bursa’ya ve ne başka diyârlara ve ne de bütün dünyâya sığar* ***değildir.***

Büyükler *ve kâmillerden sayılan bir büyük şöhrete sahip bir mürşid olacaktır.”*

NİYÂZÎ-İ MISRÎ kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin **YAŞADIĞI ASRA GENEL BAKIŞ** [62]

A-Siyasî ve Ekonomik Durum

Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîzin yaşadığı dönem (1027/1618 - 1105/1694) Osmanlı devletinin siyasî yönden gerilemeye başladığı devreye rastlar. Yedi Osmanlı hükümdarının hüküm sürdüğü bir dönemde yaşamıştır. Bu Osmanlı padişahlarının saltanat süreleri sırasıyla;

Sultan Osman II.(1618-1622),
Sultan Mustafa I. (ikinci defa olarak, 1622-1623),
Sultan Murad IV.(1623-1640),
Sultan İbrahim (1640-1648),
Sultan Mehmed IV.(1648-1687),
Sultan Süleyman II.(1687-1691),
Sultan Ahmed II. (1691-1695).

Bu yüzyılda, IV. Murad döneminde İran, Osmanlı için mesele olmaya devam etmektedir. IV. Murad 1045/1635 yılında, Revan Seferine çıkar ve Revan Kalesini alıp, problemi geçici olarak halleder. Daha sonra Bağdat Seferi yapılmış, 1638 yılında Bağdat fethedilmiştir. Sultan IV. Murad'tan sonra, yerine kardeşi Sultan İbrahim 1049/1640 yılında padişah olur. Sultan İbrahim döneminde Girit Adası alınmıştır. Sultan İbrahim'in yetersizliğinden dolayı âlimler ve devletin ileri gelenleri Fatih Camiinde toplanarak bahis konusu durumu bir son verilmesi gerektiğine karar vererek, yerine, çocuk yaştaki büyük şehzade Sultan IV. Mehmed'i tahta geçirirler. Yeniçeri ve sipahilerin anlaşarak düzenledikleri ve birçok insanın asılmasıyla sonuçlanan "Vak'a-yı Vakvakiyye" (Çınar Vak'ası), Sultan Mehmed döneminin en önemli tarihi olaylarındandır. Hemen bu olayların arkasından, Osmanlı devlet yönetiminde uzun süre söz sahibi olacak Köprülüler Dönemi başlar.

XVI. milâdî asırdan itibaren başlayan dâhilî çöküşü, dış zaferler ve şiddetli tedbirlerle durdurulmaya çalışan Köprülü ailesi yirmi seneye yakın devlete hizmet etmişlerdir.

XVII. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Devletinin saltanat kırk yıl Sultan IV. Mehmed kalmıştır. Sadrazam, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'dır. Bu esnada, daha önce Köprülü Fazıl Ahmed Paşa zamanında yapılmış Avusturya Anlaşması bozulmuş ve Avusturya'ya karşı savaş ilan edilmişti. Padişah IV. Mehmed'in de ordusunun başında bulunduğu ve tarihe Viyana Bozgunu (1094/1683) olarak geçecek bu kuşatma, iki ay kadar sürer ve Osmanlı ordusu yenilir.

---

[62] Mustafa AŞKAR, Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı, Ankara, 1997, (Doktora Tezi) s.19-39, İst. 2004; Orhan BAĞIŞ, Niyâzî-i Mısrî Divanında Din ve Tasavvuf, Yüksek Lisans Tezi, YÖK-41442, Ankara, 1995, s, 7-11

Bu dönemde, siyasî ve idarî yapıyı etkileyen en önemli meselelerden biri de, devlet yönetimine saraydaki Padişah eş ve validelerinin karışması sonucu idarenin bozulmasıdır.

Bu dönemde Osmanlıların içinde bulunduğu ekonomik durum, siyasî durumdan pek de iyi değildir. Bu ekonomik kriz, tabii olarak devletin siyasî ve içtimaî yapışma da yansımıştır.

XVII. yüzyıl, Osmanlı Devleti için, siyasî ve ekonomik sıkıntıların yanında yangınların çok olduğu ve bu yönde de büyük felâketlerin atlatıldığı bir dönem olmuştur.

Bu yüzyılda en büyüğü 24 Temmuz 1660 da olmak üzere on bir kez yangın çıkmış ve bu dönem tarihî kaynaklarda Tarih-i Ihrâk-ı Kebîr başlığıyla kaydedilmiştir O dönemin tarihçisi Abdurrahman Abdi Paşa, 1062/1652 ve 1070/1660 iki büyük yangından bahsetmektedir

B-İlmî ve Edebî Durum

Osmanlı Devletinde en yüksek İlmî müessese bilindiği üzere medreselerin Kuruluş döneminde Molla Fenarî (hyt.834/1431) gibi gayretli müderrislerin sayesinde kurulmuş medreselerdeki, kelâm ve felsefî esaslara dayalı Fahrettin Razî ekolu, zamanla silinmeye başlamış, yerini tepkici bir zihniyete sahip, aklî ve felsefî ilimlere karşı bir anlayışa terk etmeye başlamıştır. Ayrıca bazı şeyhülislâmların telkini ile hikmet dersleri denilen matematik, felsefe ve kelam gibi aklî derslerin terk edilmesi, bir kısım ilim adamlarının çocuklarına on beş yaşından önce müderrislik berâtının verilmesi, talebelerin iyi bir eğitim görmeden rüşvet ve para ile müderris olmaları medreselerin bozulmasına doğrudan etki etmiştir.

XVII. yüzyıldan önceki yüzyıllarda tabii ve felsefî ilimlerin öğretim yeri olan medreselerde, birçok ansiklopedik temelli bilgin yetişmişti. Bu yüzyıldan itibaren medreselerde aklî ve müsbet ilimler itibardan düşmüş ve dersler daha çok fıkıh alanına kaymıştı. Matematik, astronomi, felsefe gibi dersler, tamamıyla ortadan kalkmasa bile önem verilmiyordu.

XVI. yüzyılın ikinci yansına gelindiğinde Osmanlı medrese sisteminde Razî ekolundan daha farklı bir mektep daha ortaya çıktı ki, bu ekol Osmanlı ilim ve fikir tarihi boyunca sanıldığından çok fazla etkili ve önemli olmuştur. Tesirleri günümüze kadar sürmüş olan bu ekolun kurucusu Birgivî Mehmed Efendi (hyt:981/1573)'dir. İşte bu ekolun zihniyeti bundan böyle tarihte hiç görülmedik bir boyutta, Osmanlı din ve ilim hayatım asırlar boyu meşgul edecek, Kadızadeli-Sivasî çekişmelerinin tohumlarını atacaktır. Diğer taraftan medresenin gerilemesiyle birlikte ilmiye sınıfı da bozulmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin Duraklama dönemi içinde mütalâa edilen bu asırda, birçok sahada görülen durgunluk ve gerileme çeşitli ilimlerde de kendini hissettirmeye başlamıştı. Bu dönemde genellikle belli bir konuda müstakil eserler yerine, âlimlerce kabul görmüş bazı eserlere şerh ve haşiyeler yazıldığını görmekteyiz. Bütün bu olumsuzluklar içinde, XVII. asırda âlimler, bir asır evvelkiler gibi müdekkik, muhakkik olmasalar bile; kalem sahibi münşi âlimler oldukça çoktur. Ancak bütün bunlara rağmen, edebiyat dünyasının etkilenmediği ve edebiyatta yeni büyük şair-

lerin ortaya çıktığı bir devirdir. Bu asırda Nefî, Şeyhülislâm Yahya, Şeyhülislâm Bahayî ve Nabî gibi divan şairleri yetişmiştir.

C-Dinî ve Fikrî Durum

Bilindiği gibi, Osmanlı devletinin Kuruluş Döneminde devlet ve sufîler arasında bir yakınlıktan bahsedilir. Osmanlı tarihinin ilk devirlerinde bu şekilde hükümdarların umumiyetle tasavvufa karşı bir meyil duydukları görülür. Dönemin ilmî yapısını anlatırken bahsettiğimiz gibi, XV. yüzyıl başlarından itibaren ilmîye sınıfındaki tasavvuf cereyanları, kuvvetli bir biçimde yayılmaya başlamış, bunlar, Osmanlı Devletinin muhtelif bölgelerinde kendi târikatlarının inanç ve merasimlerini yaymak fırsatı bulmuşlardır. Kadirî, Halvetî, Bayramî ve diğer târikatlar, XV. yüzyılın ikinci yarısından, XVI. yüzyılın ortalarına kadar olan zaman zarfında, memlekette mevcut fikrî müsamaha sonucu, yayılmak fırsatını bulmuşlardır. Aynı şekilde, Nakşibendiye târikatı da, XV. yüzyılda girmiş ve Türk insanının dinî ve manevî hayatında önemli bir rol oynamıştır. Aynı şekilde ilk dönemdeki ulemâ-meşâyih ilişkilerine bir göz atılırsa, oldukça yüksek seviyede bir uyum göze çarpar. Çünkü ilk Osmanlı müderrisi Davud-ı Kayserî (hyt:751/1350), İbn Arabî'nin Fususu'l-Hikem'ine bir şerh yazmıştır. Buna benzer bir durumda, ilk Osmanlı Şeyhülislamı Molla Fenarî (hyt:834/1431), Sadreddin-i Konevî (hyt:674/1274)'nin Miftahu'l-Gayb adlı tasavvufî eserini okumuş ve okutmuş olmakla beraber, kendi dönemindeki Halvetiye ve Zeyniye Târikatlarından bizzat istifade etmiş, Osmanlı fikir tarihinde önemli bir yeri olan vahdet-i vücûd anlayışını benimsemiştir. Bu örneklerden anlıyoruz ki Osmanlı devletinin kuruluş döneminde ulema-meşayıh ayırımı gibi bir durum söz konusu değildir. Ancak gerek Devlet-mutasavvıflar arası gerekse ulema-meşayih arasındaki ilişkiler böyle devam etmemiştir. Geçen zaman ve asırlar boyunca dengenin Mutasavvıflar aleyhine bozulmaya başladığını görüyoruz. Özellikle I. Mehmed Çelebi döneminde ortaya çıkan Şeyh Bedreddin Olayı (823/1420) ile birlikte devlet adamlarının tasavvufî çevrelere duydukları güven azalmaya yüz tutmuş, onlar hakkında mütereddit davranmaya başlamışlardı. 848/1444 yılında, Sultan II. Murad döneminde Molla Fahreddin Acemi, bir Hurufî şeyhini dinsizlikle itham etmiştir. Şeyhin idamı istenmiş, neticede şeyh idam edilip, taraftarları dağıtılmıştır. Yine Şeyhülislam Ebussuud Efendinin fetvasıyla, Bosnalı Şeyh Hamza Balî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz 969/1561 yılında idama mahkûm edilmiştir. Aynı şekilde, Oğlan Şeyh denilen İsmail Ma'şukî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz, zamanın Şeyhülislamı Kemalpaşazâde'nin fetvasıyla 935/1529 yılında on iki mürîdi ile birlikte idam edilmişti. Bu idamların sebebi, kendilerinden kaynaklanan, aşın sözlerinin cahil halk tarafından yanlış anlaşılıp, halkı dalalete sevk edebileceği düşüncesi şeklinde açıklanabilir. Bu asırlarda ulemâ-meşâyıh ilişkileri çerçevesinde cereyan eden bu idam fetvaları, ferdî olaylar olup, kitlelere yansımış değildir. Mutasavvıf-ulemâ ilişkileri bir gerilim dönemine girmekle birlikte, yine de kısmî bir müsamahadan bahsedilebilir.[63]

---

[63] Kemâl Paşa-zâde kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz raks ve deverana da karşıdır. Bu konuda az evvel sözü edilen bir de risale yazmıştır. O, ***"sofiyeden akidesi bozuk Halveti dervişlerinin***

XVII. yüzyıla gelindiği zaman, izah etmeğe çalıştığımız bu müsamahanın çok daha azalmış olduğunu ve tasavvuf ehline lüzumundan fazla düşmanlık gösteren bir vaizler sınıfının ortaya çıktığını görüyoruz. Bir önceki yüzyılda, risale ve kitaplarla yapılan mücadele, XVII. asra gelinince fiiliyata dönüşmüştü ve bu mücadele, bundan böyle Osmanlı fikir tarihinde asırlar boyu sürecek olan, vaiz sınıfının başını çektiği ve yüzlerce belki binlerce insanı meşgul edecek Kadızâdeliler Hareketi veya Kadızadeli-Sivasî çekişmesi olarak ortaya çıkacaktır. Bu olayları körükleyen vaizler, zahiren de olsa Birgivî (hyt: 981/1573) "Târikat'i Muhammediye" adlı eserini kendilerine esas almışlardı. Birgivî kanaatlerini çekinmeden söyleyen, döneminde gördüğü bid'atlarla mücadele eden ve gerektiğinde tarikatların yozlaşmaya başlamış yönlerini açıkça eleştirebilen bir kimseydi. Aslında Birgivî Mehmed Efendi'nin kitap ve risale olarak yazdığı eserler incelendiğinde başta İbn-i Teymiye olduğu halde talebesi İbn-i Kayyım el-Cevziyye'nin etkileri pek açık şekilde görülür. Her halükarda Birgivî nin eserleriyle Kadızâdeliler hareketinin fikrî temelleri hazırlanmış ve bir çığır açılmış Sonuç olarak talebeleri hocalarının fikirlerini yayarak belli bir zümre oluşturmuşlardı. Birgivi'nin bu eserleri XVII. yüzyıldaki bazı vaizlerin ellerine geçmiş olup, suret-i haktan görünerek ve bu eserlere sığınarak bazı menfaatler elde ediyorlardı.

Kadızadelilerin başında meşhur Küçük Kadızâde denilen Balıkesirli Mehmed Efendi gelmekte olup, sonradan, kendisi gibi düşünenlere bu lakap verilmiştir. Küçük Kadızâde 1041/1631 yılında Ayasofya'da vaiz idi. Bu sırada devletin genellikle sıkışık olan durumundan istifade edip, şeriatı savunma adına ortaya çıkmış, halkı şeriata aykırı addettiği târikatlara cephe almaya davet etmişti. Kadızâde hayatı boyunca bid'at üzerinde çok durmuş ve onlardan şiddetle kaçınmak gerektiğini savunmuştur. Katib Çelebi'nin ifadesiyle Kadızâde, **"raks ve devr hususunda eski davayı tecdid"** etmişti. Bu arada Kadızâde IV. Murad'a memleketin durumunu anlatan manzum bir kaside yazar ve tüm Osmanlı topraklarında tütün yasağı koymuş olan IV. Murad'ı destekleyerek, tütünün haramlığına dair fetvalar verir. Bu yüzden haklı haksız pek çok adam öldürülmüştür.

Kadızâde'nin asıl hedef kitlesi mutasavvıflar olmuştur. Ayrıca devran ve sema'ın haram olduğunu iddia etmiştir. Kendisiyle zamanın Sivasî Tekkesi şeyhlerinden Sivasî Efendi diye meşhur mutasavvıf Abd'ul'mecîd Efendi kaddese'llâhü sırrahu'l azîz (hyt:1049/1639) arasında tartışmalar çıkmıştır. Katib Çelebi, IV. Murad döneminde Sivasî Efendi ile Kadızâde'nin Yeni Camii'de bir mevlüd münasebetiyle vaaz ettiklerini, halkın Sivasî Efendi'ye, padişahın Kadızâde'ye teveccüh edip, onun etkisiyle kahve ve meyhanelerini tahrip ettirdiğini kaydeder. Bütün

---

kestiklerinin yenilip yenilmeyeceği konusundaki bir soruya: ***el-cevâb yenmez, haramdır,*** diyerek bir takım sûfî görünüşlü kimseleri mahkûm etmiştir".

Kemâl Paşa-zâde vahdet-i vücûd inanışının kaba ve yanlış yorumlarına, maddeci panteizm şeklinde anlaşılmasına karşıdır. Konuyla ilgili bir fetvasında şöyle der:

"Zeyd, vücûd vâhiddür dese, muradım yerin ve göğün, anun gayrunun her ne kim var ise Allah Taâlâ'nın vücûdudur, Allah'dur, zîrâ Allah'dan gayru şey yokdur, dese şer'an Zeyde tecdîd-i îmân gerekür". (KONUR, 1992), s. 13

bunlardan sonra, Kadızâde Mehmed Efendi'nin görünürde bid'at ve hurafelerle mücadele ediyor görünmesine rağmen, Mutasavvıflarla tartıştığı meselelerin seviyesine bakarak onun mevkî ve şöhret yakalama peşinde olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Kadızâdeliler tartışmasında vâizlerden ve sûfîlerden ön plana çıkan üçer kişi bulunmaktadır. Bunlar

1. Küçük Kadızâde Mehmed Efendi (hyt.1045/1635) ve karşısında Abdülmecîd-i Sivâsî Efendi (hyt. 1049/1639),
2. Üstüvânî Mehmed Efendi (hyt.1072/1661) ve karşısında müellifimiz Abdül'ehad Nûrî Efendi (hyt:1061/1651),
3. Vânî Mehmed Efendi (hyt. 1096/1685) ve karşısında Niyazî-i Mısrî (hyt 1105/1694).[64]

Dönemin tartışmaları üzerine ayrıca bir eser kaleme alan Katib Çelebi, Mizânül-Hakk fî îhtiyâri'l-Ehakk adlı bu eserinde, Kadızâdelilerle-Sivasîler arasındaki tartışma konularını kitabında başlıklar halinde verir.

1-Müspet ilimlerin bu arada matematiğin tahsili meşru mudur, değil midir?
2-Hızır peygamber sağ mı, değil mi?
3-Ezan ve mevlüd ve sair şeylerin makamla okunması caiz midir, değil midir?
4-Târikat erbabının devranları meşru mu, değil midir?[65]
5-Tütün ve kahve içmek haram mıdır, değil midir?
6-Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin anne ve babasının imanlı ölüp-ölmedikleri?
7-Fîravun'un imanlı ölüp ölmediği?
8-Şeyh-i Ekber Muhyiddîn ibn-ül Arabî hakkında Kadızadelilerin ve mutasavvıfların görüşleri.
9-Hz. Hüseyin radiyallâhü anhın şehadetine sebeb olan Yezid'e lanet edilip edilmemesi.
10-Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden sonra ortaya çıkan bid'atler.
11-Kabirleri ziyaret edip etmemek.
12-Cemaatle nafile, Kadir, Beraat, Regâib namazlarının kılınıp-kılınmayacağı.
13-Büyüklerin elini, eteğini öpmenin hükmü.

[64] (BAZ, 2004), s. 51
[65] Kadızâde Mehmed Efendi'nin ölümünden sonra onun kürsüsüne oturan vaizler, şöhret sahibi olmak için, haramlığı kat'î delillerle sabit olmayan hal ve fiilleri helâl sayanların kâfir olmadığı muteber kitaplarda açıkça belirtilmişken ***"Elbette bu fiilleri irtikâp eden kâfir olur"*** diyerek tartışmaları alevlendirdiler. Saray görevlilerinden de pek çoğunu etkileri altına aldılar. Özellikle Ustuvânî Mehmed Efendi diye bilinen bir vaiz, vaazlarında tasavvuf ehlinin kâfir olduğunu söyleyip ***"Devran yapılan bir tekke yıkılıp temeli bir kaç arşın kazılarak çıkan toprak denize dökülmedikçe orada ibâdet yapılamaz,"*** diyordu." (KARA, 2002), s.28

14-Emr-i bi'l-Ma'ruf ve Nehyi anil-Münker bahsi.
15-Rüşvet Bahsi.

Bu sorulara karşı Abd'ul'mecîd Sivasî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz, müsbet ilimlerin tahsilinin gerekliliğini,[66] Hızır'ın hayatta olduğunu, ezan vs. gibi şeylerin güzel sesle ve makam üzere okunabileceğini, devranın ve sema'ın caiz olduğunu, sigara ve kahvenin haram olmadığını, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem anne ve babasının iman ile vefat ettiklerini, İbn-i Arabî'nin en büyük İslâm mutasavvıfı olduğunu, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden sonra ortaya çıkan güzel adetlerin kabul edilmesi gerektiği şeklindeki kanaatlerini vaaz ve risaleleriyle beyan etmiştir. Ayrıca Kadızâdeli zihniyet o dönemde yalnız tütün ve kahve içen değil, kaşık ile çorba, billur bardak ile su içen, pantolon giyenleri, hatta camilerine birden fazla minare yaptıran padişahları bile küfürle itham ederlerdi. Yine Niyazî-i Mısrî'nin Kadızâdeliler cephesinden kendisiyle mücadele ettiği Vanî Mehmed Efendi (hyt:1096/1685) ile ilgili şu olay, Kadızâdeli zihniyetini anlamak için oldukça çarpıcıdır. Vanî Efendi'nin hayranlarından birisi ona vaazlarında dünyanın zevk ve sefası aleyhinde şiddetli konuşmalar yaptığını, diğer taraftan kendisinin, altın ve gümüşe, samur ve ipekli giysilere, cariyelere sahip olmasının çelişki olup-olmadığını sorduğunda, Vanî'nin cevabı ilginçtir. (Günümüz Türkçesiyle)

"Behey nadan, dünya aslında çirkin ve kötülenmiş değildir. Herkesin dileği ve rağbeti bir nimete kavuşmaktır. Kötülenen yön kazanıldığı ve harcandığı yerdir. Kazanma ve harcamada sen bana benzer ve denk değilsin. Bir lokma yemek sana haram iken ilmî kuvvet ve aklî tasarruf gücümle ile bana helâl olur"

Burada şunu da hatırlatmakta yarar görüyoruz. Burada tartışma konusu edilen bu meseleler günümüzden bakıldığı zaman, tabii ki çok basit ve yavan konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak meseleye dönemin tüm dünya çapında kültür ve fikrî düzeyinden baktığımız zaman, dünyanın diğer bölgelerinde durum bundan pek de farklı değildir.

Kadızâdeliler ile târikat mensupları arasındaki temel anlaşmazlık noktalarından biri de zikir ve deverandır. Osmanlı döneminde Hicrî 800 yıllarına kadar deveran hakkında hiç kimse bir şey dememiştir, İlk defa bu hususta Yıldırım Bayezid döne-

---

[66] İbn Arabî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîzin Firavun'un imanıyla alâkalı görüşüydü, Abdülmecid Sîvâsî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz bu görüşü üç vecihle açıklıyordu.

Birinci: İbn Arabî Mâliki idi ve Mâlikî mezhebinde îmân-ı yeis **muteberdir**. Dolayısıyla İbn Arabî Mâlikî mezhebini göre hüküm vermiştir.

İkincisi: desise (hîle, oyun) olması muhtemeldir. Sîvâsî bu ihtimal üzerinde yorum yapmıyor.

Üçüncüsü: bu söz müevveldir. Yani tevîli vardır. Şöyle ki; Mûsa aleyhisselâmdan murat ruh, Firavun'dan murat nefs-i emmaredir. Harun akıldır. Karun şeytandır. Vücut Mısr'ına Firavun'un pâdişâh olması, âlem-i sadrda nefs-i emmârenin istilâsı demektir. Şecere-i Mûsa'nın kuvve-i âsâyı esma müşâhedesiyle imana gelmeleri, kuvâyı nefsâniyyenin ruha tebaiyeti ile şerhedilir. Asâ'nın ejder olup Firavun'a hamle etmesi esmanın kuvveti ile şerh edilir. (KARA, 2002), s.27

mi âlimlerinden İbn-i Bezzaz adıyla anılan Hafizuddin Muhammed bin Muhammed bin Şihab fetva vererek sufilerin deveranını red ve yapanları tekfir etmiştir. Bundan böyle gerek sufiler tarafından gerekse ulema tarafından sesli zikrin meşruiyeti ve deveran hakkında birçok olumlu olumsuz fetvalar verilmiş, risaleler yazılmıştır.

Bunlardan XVII. yüzyılda Kadizâdelileri temsilen aleyhte yazılan en sert risalelerden birisi Üstüvanî Mehmed Efendi (hyt.1072/1661)'ye aittir. Buna karşı dönemin Halvetî şeyhlerinden Abd-ül'ehad Nurî (h.y.t 1061/1658) yazdığı eserleriyle Kadızâdelilerle karşı devran ve cehrî zikri savunur. Bu hususta dikkat çekici bir nokta da, bu tür deveran ve cehrî zikri savunan risale ve eserler yazanların, genellikle târikat olarak, cehrî zikir metodunu benimseyen Halvetî, Kadirî ve Mevlevî şeyhleri olduğunu görüyoruz. Bu sebeple olsa gerek, Kadızadelilerin karşısına genellikle Halvetî şeyhleri çıkmışlardır. Kadızadeli-Sivasî mücadelesinde hemen her dönemde her iki taraftan da kendi taraflarını savunan bir isim tarih sahnesine çıkmıştır. Kadızadeli Mehmed Efendi'nin karşısında Sivasî Abd'ul'mecîd Efendi varken, bunlardan sonra, aynı şiddette Kadızâdelileri temsilen Üstüvanî Mehmed Efendi (hyt:1072/1661)'yi, sufîleri temsilen de karşısında Halveti Şeyhi Abd-ül'ehad Nuri (hyt:l061/1651)'yi görüyoruz. Padişah yanında hünkâr şeyhliğine kadar yükselen Üstüvanî, sarayda elde ettiği nüfuzu mutasavvıflar aleyhinde kullanmaya çalıştıysa da başarılı olamadı.

Bu mücadele, işte bu sıralarda fiili bir safhaya intikal etmiş, saraydan alınan cüret sonucu Kadızâdeliler, tekkeleri basmaya ve dervişleri dağıtmaya başlamışlardır. Kadızâdelilerin bu durumları gittikçe daha kötü bir şekilde devam ederek, devlet işlerine müdahale şeklini almış; bu hal Köprülü Mehmed Paşa'nın vezir-i azamlığına kadar devam ede gelmiştir. Köprülü'nün vezir-i azam oluşunun sekizinci Cuma günü Fatih Camiinde Cuma Namazı esnasında müezzinler, nât-ı şerif okurlarken Kadızâdelilerden bir grup bunların makamla okunmasını menetmek istemişler, bunun üzerine kan dökülmesine ramak kalmıştır.

Kadızâdeliler, bu olaydan sonra, târikat erbabına taarruza başlamışlar, ne kadar tekke varsa yıkmışlar, sokaklarda rastladıkları şeyh ve dervişlere tecdîd-i iman teklif edip, kabul etmeyenleri öldürmeye başlamışlardır. Daha sonra padişaha giderek, bütün bid'atleri kaldırmaya izin istemişler, selatîn camilerinin birer minaresini bırakıp diğerlerini yıkmaya, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem zamanından sonra ihdas edilen her şeyi kaldırıp, âleme kendi zihniyetlerine uygun bir nizam vermeye kalkışmışlardır. Bunlar kendilerine engel olmak isteyenlere karşı silahla karşı koymaya karar vererek, Fatih Camii avlusunda toplanmak üzere taraftarlarına haber göndermişlerdir. Bu durumu haber alan zamanın vezir-i azamı Köprülü Mehmed Paşa, derhal Kadızâdelilerin elebaşlarına haber göndermiş, nasihatte bulunmuş, fakat sözü dinlenmemiştir. Bunun üzerine Köprülü ileri gelen ulemayı çağırmış ve durumu onlara arz etmiştir. Onlar Kadızâdelilerin iddialarının batıl olduğunu, bu şekilde fitne çıkaranların cezalandırılmaları gerektiğini söylemişlerdir. Bunun üzerine Köprülü, durumu padişaha arz etmiş, öldürülmeleri hususunda emir almıştır. Bu emri almasına rağmen, Köprülü, öldürülmeleri yönüne gitmemiş; Üstüvanî Mehmed Efendi ile Türk Ahmed ve Divâne Mustafa adıyla şöhret bulmuş

diğer iki vaizi 1656 yılında Kıbrıs'a sürmüş, tekkeleri ve şeyhleri bir süre bunların elinden kurtarmıştır.

Zamanın başkenti İstanbul'da bu olaylar olurken mutasavvıfımız Niyazî-i Mısrî 34-35 yaşlarında olup, Elmalı'da Şeyhi Ümmî Sinan'ın tekkesinde manevî eğitimden geçmektedir. Niyazî-i Mısrî''nin gençlik döneminde Üstüvanî ile Şeyh Abdül'ehad Nuri liderliğinde devam eden, Kadızâdeli-Sivasî çatışmaları üçüncü kuşakta Niyazî-i Mısrî ile yine vaiz olan Mehmed Vanî Efendi arasında sürüp gidecektir.

XV. yüzyılda gerginleşmeye başlayan Devlet-Meşayih ve Ulema ilişkileri Niyazî-i Mısrî'nin yaşadığı XVII. yüzyıla gelindiğinde iyice kutuplaşmıştır. Bu dönem Niyazî-i Mısrî de dâhil pek çok mutasavvıfın devlet tarafından sürgüne gönderildiği, şeyhler açısından oldukça şanssız bir dönemdir. Aynı asırda Karabaş Şeyh Ali kaddese'llâhü sırrahu'l azîz Efendi (1090/1679) yılında Limni adasına, yine Osman Fazlı Atpazarî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz (1101/1690) tarihinde Kıbrıs'taki Magosa kalesine, İsmail Ankaravî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz (hyt: 1041/1631) de kaynaklarda yeri belirtilmeyen bir yere sürgün gönderilmiştir.

Bu dönemde dıştaki birkaç yenilgiden sonra Anadolu'da da birtakım iç isyanlar vardır. 1666'da Musul civarında Seyyid Abdullah oğlu Muhammed, mehdîliğini ilan eder, çok çetin bir savaş sonucunda yakalanır, İstanbul'a getirilir ve tevbe eder.

1666 yılında Sabetay Sevi[67] adında İzmirli bir yahûdi Kudüs'te Mesihliğini ilan

---

[67] **SABETAY SEVİ**

1626 Yılında İzmir'de dünyaya gelen Sabetay Sevi, genç yaşlardan başlayarak kendini Yahudi mistisizmine, Kabbala'ya kaptırmıştı. Bilincini yitirdiği, coşkulu dönemler yaşıyordu. Güçlü kişiliği ile çevresine birçok mürit toplamayı başarmıştı. Henüz yirmi iki yaşında iken, Kabbalacı yorumlara dayanarak, kendisinin **beklenen mesih olduğunu ilân etti.**

Gelişmelerden huzursuz olan hahambaşılık, Sevi'yi İzmir'i terk etmeye zorladı. Sevi önce eski bir Kabbala merkezi olan Selânik'e, sonra Istanbul'a gitti. Başkent'te, saygıdeğer ve ünlü bir vaiz olan Abraham ha-Yakini ile karşılaştı. Yakini'nin elinde Sevi'nin mesih olduğunu doğrulayan Kabbalacı bir kehanet belgesi vardı. Kısa süre sonra Istanbul'dan da ayrılan Sevi, önce Kudüs'e ve sonra Mısır'a gitti. Kahire'de Osmanlı valisinin hazinedarı olan güçlü ve varlıklı Raphael Halebi'yi kendi davasına *inandırdı.*

Malî destek sağlamış olarak, yandaşlarından oluşan bir maiyet ile Kudüs'e muzaffer bir biçimde geri döndü. Burada, Gaza'lı Nathan adında yirmi yaşlarında bir öğrenci, Yahudi geleneklerinde yer alan "Mesih'in Müjdecisi" rolünü üstlendi. Nathan, coşku içinde, İsrail devletinin yeniden kuruluşunun çok yakında gerçekleşeceğini ve Sevi'nin zaferi ile dünyanın kurtulacağını herkese duyurdu. Nathan, Kabbala hesaplarına dayanarak, kıyamet günü için 1666 yılını bildirdi. Ancak, Kudüs hahamları tarafından tehdit edilen Sevi, 1665 yılında sevinçle karşılandığı İzmir'e geri döndü. Bir kaç yıllık süre içinde, Sabetaycılık akımı hızla güçlenerek Venedik, Amsterdam, Hamburg, Londra ve bazı Kuzey Afrika kentlerine kadar yayıldı.

1666 Yılı başlarında, İstanbul'a giden Sevi, Osmanlı yetkilileri tarafından tutuklandı. 16 Eylül günü Edirne'de Padişah'ın huzuruna çıkarıldı. Önceden ölümle tehdit edildiği için, Sevi din değiştirerek Müslüman olmayı kabul etti. Padişah, Sevi'nin adını Mehmet Efendi olarak değiştirdi ve yüksek bir maaşla kapıcıbaşı görevini verdi. Ancak, bu din değiştirme olayı, müritlerinin çoğunu hayal kırıklığına sürükledi. Zamanla itibarını yitiren Sevi, sürgün olarak gönderildiği Arnavutluk'ta 1676 yılında öldü.

eder, o da yakalanıp İstanbul'a getirildiğinde tevbe edip müslüman olur. [68] Bu arada İstanbul'da korkunç bir taun hastalığı görülür. İşte bütün bu menfî hâdiseler

---

Sevi'yi din değiştirmesine karşın terk etmeyerek etrafında toplananlardan oluşan Sabetaycılık adı verilen akım, Sevi'nin dinsel yetkileri hakkındaki aşırı iddiaları ile sonradan din değiştirerek Yahudi inancına ihanet etmesi çelişkisini giderme çabası içindedirler. Sadık Sabetaycılar, Kabbalacı bir yaklaşımla, Sevi'nin din değiştirmesini mesihliğinin gerçekleşmesi için atılması gereken son adım olarak yorumlarlar. Bu nedenle, önderlerini izleyerek Müslümanlığa geçmişlerdir. Bu dönmeler (din değiştirenler) için, kişinin kendini kalpten Yahudi hissetmesi önemlidir ve görünürde uygulanan Müslümanlığın ve biçimsel eylemlerin değeri yoktur. Zohar'ın Luriacı yorumundan yola çıkarak, bir çeşit "Kutsal Günah" kuramına ulaşan Sabetaycılar, Torah'ın amaçlarının tam olarak gerçekleşmesinin ancak, manevî olmayan eylemler sonucunda Torah'ın görünüşte ortadan kaldırılması ile olanaklı olacağını ileri sürerler. (BORAN Ozan, http://www.sabatay-sevi.de/ s. 102)

[68] Bazı son dönem araştırmacılar Sabetay Sevi ile Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîzin görüştüğü ifadeleri bulunmaktadır.

["Nasıl Kabalacı Sabetay Sevi ile "Vahdet-i Vücud"cu Niyazi Mısrî yan yana gelip, birbirlerini anlıyorsa...

…Peki, Vanî Efendi ve yandaşlarına karşı, Yahudi Kabalistler ile Müslüman sufîler nasıl bir ittifak yaptı?

Sabetay Sevi ile Niyazi Mısrî'nin yaptığı "ittifakı", daha sonraki yıllarda hangi isimsiz şeyhler/Sabetayistler devam ettirdi? …" Soner Yalçın, Beyaz Müslümanların Büyük Sırrı-Efendi 2, 1. baskı / Haziran 2006]

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin Sebatay Sevi ile bir görüşmesi olmuşsa ve bir etkilenme varsa bunu Sevi açısından düşünmek gerekir. Şöyleki, Fenton **Judaism and Sufism** (Yahudilik ve Tasavvuf) isimli makalesinde bu konuya şöyle eğilim gösteriyor.

[Şabbatîler (Sebetaycılar)

Yahudiler'le Müslüman sûfiler arasında son önemli ilişki, trajik kaderi dinini değiştirip İslam'a girmesine yol açan mistik mesih Shabbatay Zevi'nin (Sebetay Sevi) (ö. 1675) neden olduğu dinî karışıklık esnasında gerçekleşmiştir.

Shabbatay Zevi, Edirne'de zorunlu ikamete tabi tutulduğu dönemde gizlice Yahudilik'le ilgili vecîbeleri yerine getirirken bir taraftan **Hızırlık Bektaşi** tekkesindeki zikir âyinlerine katılmakta ve muhtemelen ünlü Halvetî şeyhi Muhammed el-Niyazî (Mısrî) ile de görüşmekteydi. Kendisi gibi din değiştiren ve **"Dönme"** olarak da bilinen müntesipleri, âyinlerinde okudukları çok sayıda Türkçe şiiri ve bazı ritüelleri kendilerinden devraldıkları, özellikle Bektaşi tarikatı olmak üzere, Türkiye'deki tarikatlarla yakın ilişkilerini sürdürmüşlerdir.]

(FENTON, 2004); Fenton, Paul B., (1988), "Shabbatay Sebi and the Muslim Mystic Muhammad an-Niyâzi", *Approaches to Judaism in Medieval Times,* 3, s.81-88.

Aslında Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-azizin Yahudileri sevmediği gibi tahkir ettiği kimseleride yahudi sıfatı ile aşağılaması ile onun dönmeler konusunda fazla tavizkar olmayacağını düşündürmektedir. Şöyleki mecmuasında;

"Ey tahtı başına kara olası dinsüz yahûdi o kâdi degüldür sensin ey cühüd sensin ey mürted sensin benüm hasmum kimse degüldür ey yahûdi oğlu yahudi oglu. Yahudi senün başuna bu mısri kıyametdür. kıyâmetdür kıyamet ne dilden ötersen öt. Zalim İsaya senün 'adâvetün kadimdür sen 'isâyı çârmıha çeken dinsüz yahüdisin. " (Niyazî-i MISRÎ, 1223), v.66a

Vânî Mehmed Efendi nazarında bid'atlerden kaynaklanıyordu. Onun için bıd'atçilerle ve bid'atlerin işlenildiği yerlerle mücâdele edilmesi lâzımdı. Onun telkinleriyle Edirne'de Kanber Baba türbesi yıktırıldı.

Yine bu asırda yaşamış meşhur sûfîler arasında Ahmed Cünûnî Dede, İsmail Rûmî, İmâm-ı Rabbânî, Abdullah Bosnevî, Aziz Mahmud Hüdâyî, Himmet Dede, Câhidî Ahmed Efendi, Gavsî Ahmed Dede, Sun'ullah Gaybî Efendi, İsmail Ankaravî, Karabaş Velî, Mehmed Nazmi Efendi, San Abdullah Efendi, Lâmekânî Hüseyin Efendi (kaddese'llâhü sırrahumü'l-azizân) gibi birçok renkli şahsiyetleri görmek mümkündür.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz de bu çalkantılı asrın atmosferini teneffüs etmiş, tasavvufî aşk ve cezbe ile dopdolu olarak Osmanlı döneminin önemli şahsiyetleri arasına girmiştir. Verdiği eserlerle etkileri günümüze kadar gelmiş ve aykırı düşünceleriyle de devrin dikkat çekici sofilerinden biri olmuştur. İsyan ve karışıklıklarla dolu bir asır ile Niyâzî-i Mısrî'nin dalgalı hayatı arasındaki benzerlikleri görmek şüphesiz zor değildir.

KADIZÂDELİLERİN HAKKINDA BİR DÜŞÜNCE

Bu ekolün insanlarının çıkış sebepleri hakkında görünen akaidi esasların temelinde yatan Kur'an-ı Kerim'i kendine mihver alanların görüşleri ile aynı yerde birleşmeleridir. Çünkü bu kişiler bulamadıkları bir hususu ve değeri dine uyumunu sağlamaktan ise red yoluna başvurmaları ve şiddeti caiz görmeleridir. Bir açıdan dinde çığır açanların karşısında olan bu ekol aslında dininin insandan uzaklaşarak ulaşılmaz bir yere yerleşmesini istemektedir. Çünkü dini halktan uzaklaşarak kendilerine ait bir kuleye çekmek istemeleridir.

Çünkü Babil Kulesine çekilen üst hayatı efsaneleştirerek ulaşılmaz olmasını sağlamaktır. O günlerden bugüne aynı ekolün ışıması olarak Kadızâdeler eksilme göstermeden devam etmektedir. Tasavvuf Ehline karşı Mutezile, vahhabi ve Arap Milliyetçiliği[69] yapanlar ile devam etmektedir.

---

[69] Irkçılığın dinimizde haram olduğunu bilen bu kesim, Türk Milliyetçiğine aşırı şekilde karşı çıkarlarken Arap Milliyetçiliğini yapmaktan geri durmazlar. Bunu yaparken en çok kullandıkları metod ise Asr-ı Saadet Devrini anlatırlar. Diğer dönemlerin mesala bu dine en büyük hizmeti yapmış olan Türklerden bir kere bahsetmek istemezler. Bu anlatışta o kadar ileri giderler ki İslam o devirden başka bir dönemde yaşamamış gösterirler. Aslında bu bilinçaltı temizlemesinden başka bir şeyde olmadığı muhakkaktır.

Sahabe radiyallâhü anhüm hakkında hiçbir müslümanın aykırı düşüncesi olmadığı halde yalnız o nesilin anlatımı ile kalmak büyük bir yalnışlık olacak demektir. Çünkü senelerdir art niyetli din mıhrakları bir yeri yıkmak için önce övülmesini sağlarlar. Daha sonra çıkardıkları yüksek sivri tepeden aşağı ayağını kaydırarak inançların sarsılmasını sağlarlar. Bu her zaman bu şekilde olmaktadır. Birilerinin üzerine aşırı ilgi ile kazanılacak güveni yıkmak kolay olmaktadır.

Mesela tasavvufta tabiileri tarafından kaçınılmaz bir gerçek olarak gösterme gayretleri Kadızâdeli bir fanatik gurubu tahrik etmiştir. Reddiyeci bir şeyi red etmeye başlayayınca bazan bu red etmeyeceği şeyi dahi redde vardırır. Sevmede de durum aynıdır.

"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Akabe (taşlaması) sabahı, bineğinin üzerindeyken:

"Bana (taş) toplayıver!" dedi. Ben de (şehadet ve başparmaklarla atılabilecek büyüklükte) ufak taşlardan onun için topladım. Avucuna koyduğum sırada:

"İşte bunlar gibi. Dinde aşırılıktan sakının. Sizden öncekileri, dinde aşırılıkları helâk etmiştir!" dedi." [Nesâî, Hacc 217, (5, 268).]

Âlimler "Dinde aşırı olmayın" nasihatını daha umumî mânada anlayarak:

"Hiçbir şeyde ifrat ve tefrite düşmeyin, sevdiğinizi fazla sevmek, sevmediğinize fazla buğzetmek yaraşmaz... Dinî meselelerin inceliklerine fazla inmeyin, sebep ve illetlerini aramada aşırı gitmeyin..." demişler, ifrat ve tefritin itikadda ve amelde olabileceğine dikkat çekmişlerdir. Bizden öncekilerden Hıristiyanların Hz.İsâ aleyhisselâmı ifrat derecede sevme sonucu ilahlaştırarak sapıklığa düştükleri ve böylece helak oldukları da misal olarak verilmiştir.

Bir konuda bütün unsurları ele almanın rahatlığına kavuşan meseleleri çözerken kurtuluşu rahat bulur.

Yakın zaman cemaatlerinde müşahede ettiğimize göre müntesiplerin kavrayış ve anlama duyumları sürekli olarak tek merkezli tutulması da ileriye dönük bu çığırları tekrar aç-

Harici zihniyetin temelinde müntesipleri yaptıkları zulmü Allah Teâlâ rızası için yaptıklarını unutmamak gerekir. Bu türlü fırkaların tahribatları ve zararları daha tehlikelidir. Zihniyetin sorgulamasında bir yere kadar şüpheci olmak bazen gereklidir. Çünkü zamanla katmaların olacağı bilgiler irdelenmesi de gereklidir. Fakat bu irdelemede aşırılığa gitmek ise tahrifat yapmakla da eş değerlidir. Çünkü batılın bütün cüzleriyle batıl olması gerektirmez. Onun için İslâmiyet içtihat kapısını açması ile hak olan davasında dininin yıpranmasına karşı zamanın gereği esnekliği sağlamak için müçtehidlerin önünü açmıştır.

Olayların ve insanların tenkidini yapanların maddî ve mânevî ilimleri beraber kullanarak çözüm getirmezlerse sonuçta elem ve kaygılar dolu hayatın şekillenmesine sebep olur. Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin kabrinin gurbet diyarlarda kalması (Limni Adası)[70] belki bu durumu çok iyi izah etmektedir. Hz. Ali kerreme'llâhü vechenin kabrinin gaib olması, bu fanatik Kadızâdeli düşüncesinin değişik versiyonlarıdır. İnsanlar mezarlarını dahi emniyette his edememesi bu sebepten midir? Düşünmek gerekmektedir.

---

ması muhtemeldir. Tedrisatlarda kaçınılmaz unsurlar Kur'an-ı Kerim ve Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin sünnetidir. Diğerleri için bir mecburiyet getirilirse muhakkak müntesip olan gurup ifrat ve tefrit çıkmazlarından birine düşerek güdük kalacağı bilinmelidir.

[70] **Limni Adası,** Yunanca **Limnos**

Ege Denizinde Yunanistan'a ait ada. Aynaroz (Athos) Dağı ile Türkiye kıyısının tam ortalarında, öteki adalardan uzak bir konumdadır. Yönetim açısından Lesbos (Midilli) iline *(nomôs)* bağlıdır. Büyük ölçüde volkanik kayaçlardan oluşan dalgalı batı kesimi, Mürtzeflos Burnunda *(âkra)* 430 m yüksekliğe ulaşır. Daha düz bir yapısı olan doğu kesimi ise kuzeyde Purnia (Paradisos), güneyde de Mondros (Mûdhros) adlı iki derin körfez ile batıdan ayrılır. Yüzölçümü 476 km^2 olan adanın batısı tümüyle çıplaktır; ama vadiler ve doğudaki ovalar çok verimlidir.

En büyük kenti ve başlıca limanı batı kıyısında yer alan ve Kastro olarak da bilinen Mîrina'dır (Antik Çağda Myrina). Limni'nin ve güneydeki Âyios Evstrâtios adlı adanın metropoliti burada oturur. Adanın ikinci büyük kenti olan Mondros, aynı adlı körfezde, Ege'nin en iyi doğal limanlarından birinde kurulmuştur. Adada büyük bir havaalanı bulunur.

4. yüzyılda Bizans'a bağlı bir piskoposluk olan ada, VI. Leon'un hükümdarlığı (928) sırasında metropolitlik yapıldı. 11. ve 12. yüzyıllarda adaya Venedikli tüccarlar yerleşti. 1204'te Bizans İmparatorluğu'nun buradaki gücünü yitirmesi üzerine ada, Venedik grandüklerinin eline geçti, ardından Cenovalıların denetimine girdi. İstanbul'un fethinden bir süre sonra Osmanlı Devletinin yönetimine giren (1456) Limni, daha sonra birkaç kez Osmanlılarla Venedikliler arasında el değiştirdi. 1479'da iki devlet arasında yapılan bir antlaşma sonunda kesin olarak Osmanlı topraklarına katıldı. **1670'ten sonra Osmanlılarca bir sürgün yeri olarak kullanıldı.** Balkan Savaşlarından (1912-13) sonra da Yunanistan Krallığı'na bağlandı. I. Dünya Savaşı sırasında, İttifak Devletleri'nin başarısız Çanakkale Boğazı çıkarması (1915) Mondros Körfezinden başlamıştı. Mondros Mütarekesi de (1918) gene aynı yerde imzalandı.

Limni toprağı *(Lemnia sphragis),* Antik Çağda yılan sokmasına karşı ve yaraları tedavi etmek için, 16. yüzyılda da vebaya karşı ilaç olarak kullanıldı. Toprak, yılda bir kez Hephaistia yakınlarındaki bir tepeden törenle kazılarak çıkarılırdı.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin sürekli zehirleneceği düşüncesinin ve zehirlenmesi için sürekli olarak tertiplere tedbir [71] dahi ona huzur vermemiştir. Bu nedenle son dönemlerde büyük velinin sıkıntı bunalım çektiğini haber vermektedir.[72] Bu Allah Teâlâ'nın kulu için bir rahmet olduğu anlaşılmaktadır.

> ***"Kişi, aklı zeval bulmadıkça kendisi zeval bulmaz."*** Yani kişi akil ve baliğ oldukça mükellef olma durumu devam eder. Aklı zeval bulup gidince mükellefîyyet de ondan kalkar. Bundan dolayı mecnunlar mükellefiyyet sınırından çıkmışlardır. Öyle ki o katil olsa kısas edilmez, çocuk gibidir. Bazı Allah Teâlâ adamları için vaki olduğu gibi ölümlerinden bir gün veya iki gün önce beşer olma özellikleri alınmış olsa da meczuplar da böyledir. Veya günlerce senelerce beşer olma, onlarda yiyen, içen, dokunan, gülen, surat asan gibi çeşitli sınıflardır. Bunların hepsi yaşamanın gerektirdiği zahir bir durumdur. Bunda aklın şerefinin beyanı vardır. Şüphesiz onun ölüme yakın zamanlarda geçmesi temkinin emaretlerindendir. Temkin ise iki akıldan birinin ötekine bitişmesidir. İki akıl: Akl-ı maâş (yaşamla ilgili akıl) ve Akl-ı meâd (ölümden sonra varacağımız hayatla ilgili akıl) dır. Onlardan birisi ötekine, ecelin gelmesine kadar karışmaz. Bu durum, ecelin gelmesi, zamanında birincisi gider. İkincisi kalır. [73]

İmam Gazzâlî (m: 1058-1111) Niyâzî-i Mısrî kaddesellâhü sırrahu'l azîz gibi sıkıntılı dönemler geçirmiştir. Bu sıkıntılarda onun fikir dünyasında büyük etkiler meydana getirmiştir.

> [Gazzâlî dağınık fikir ve bilgi sahibi birisi olarak görünüyor. Kavâid'ul-Akâid'de tam akla karşı bir Eş'arî ve Hanbelî oluyor.
>
> El-İktisâd ve Me'aric'ul- Kuds'de ise tam bir Mu'tezilî ve Mâturidî olarak akıl ile şeriatı aynı ve eşit, hatta aklı şeriatın temeli sayıyor. Böylece ortada kalıyor; bir terkibe ve bir bütünlüğe gidemiyor.
>
> Gazzâlî'yi izleyenler ve onun üzerinde araştırma yapanların, Gazzâlî'nin akıl karşıtlığı yönünü yani "İhyâ"daki, Kavâid'ul-Akâid'deki şeriatçı tutumunu öne çıkarıyorlar. Ondaki bu akıl ve şeriat çatışmasını sürdürüyor ve böylece Gazzâlî'nin akıl karşıtlığı İslâm dünyasında günümüze kadar sürüp geliyor. Henüz buna karşı akılcılığı dinin kaynaklarının temeline yerleştiren Mâturidî zihniyetini ciddî olarak amaç edinen ve üzerinde durup onu anlatmaya çalışan ilahiyatçılara zorunlu ihtiyaç olduğunu görmedikçe ve buna emek vermedikçe, Müslümanlarda bir kalkınma olmayacağına üç yüz yıldan beri yanlış çabalamalar kanıt sayılır.
>
> Gazzâlî Bağdat'a geldiğinde bile damarlarında **"Kenz"** veya **"ganz"** bunalımı, **(kuruntu, anxiety)** hastalığının belirtileri olduğunu Ömer Ferruh, Târih'ul Fikr'il-Arabî (392) eserinde söylüyor.

---

[71] Ehl'u-llâh his yönü çok kuvvetli olduğundan entrikaların emarelerini hemen hisseder.

[72] Bkz. (MISRÎ, 1223)

[73] (ÇETİN, 1999), s.72; (BURSEVİ), v.21a, 17. Varidat

Bu "kenz" veya "ganz" bunalımı hastalığı, bedeni ve aklı kuvvetlerde bir azalma, iniş olup insanda ruhî bir kara sevda veya endişe (melankoli) meydana getirir. Genellikle otuz beş yaşlardan sonra ortaya çıkar; üç ile altı ay kadar sürer. Dr. Ömer Ferruh'un dediğine göre tedavi edilebilir bir hastalıktır. Hastalık sürecince hastaya hafif veya sert her birine yakın veya uzak sürekli nöbetler gelir. Bu hastalıkla, hafızada zayıflık, ürküntü, umutsuzluk, hayatın sorumluluklarından ve olaylardan kaçmakla beraber fikir dağınıklığı yan yana bulunur. Bu hastalıktan dolayı hastalananın yemesi ve uykusu azalır, ona umutsuzluk ve kölelik, gurursuzluk hâkim olur.[74]

Gazzâlî Bağdat'tan yolculuğa çıkmazdan önceki hâlini anlattığını bir daha dinleyelim:

(h. 488-m.195) yılının ilk Recep ayından itibaren altı ay kadar dünya, arzuları ile âhiretin çağrıcı nedenleri arasında gittim geldim. Bu ayda durumum seçmek derecesini aşıp zorunlu oldu. Zira Allah Teâlâ dilimi kilitledi ve okutmaktan tutuldu. Bana gelen insanların gönüllerini hoş etmek için bir gün ders okutmaya güçlükle katlanıyordum. Dilim bir kelime söylemiyor ve kesinlikle gücüm buna yetmiyordu. Dildeki bu tutukluk gönlümde üzüntü meydana getirdi. Bununla beraber hazım gücü, yemek ve içmenin hoşluğu, kolaylığı gitti; öyle ki tiridi bile yutamıyor ve lokmayı hazmedemiyordum. Bu durum kuvvetlerin zayıflamasına sebep oldu. Dostlar tedaviden umutlarını kesti ve dediler ki: Bu kalbe inen bir durum olup bedene (mizaca) da yayılmıştır. Bunun tedavisi yoktur. Başa gelen bu üzüntüden kurtulmak için seyahat etmekten başka çare olmadığını söylediler. Sonra aczimi anladım seçeneğim tamamen gitti. Sıkıntıda ve çaresiz kalan biri gibi Allah Teâlâ'ya sığındım. Sıkıntıda olanların Kendisine başvurduğu zaman, ona cevap verdiği gibi, benim mevkiden, maldan, çocuklardan ve dostlardan vazgeçmeyi gönlüme kolaylaştırdı. Mekke'ye gitme azmini gösterdim. Oysa arkadaşlarımın ve halifenin Şam'da ikamet etmemi bilmelerinden sakınmak için, Şam'a gitmeyi içimden ayarlamıştım. Bir daha Bağdat'a dönmemek için Bağdat'tan çıkış oyunlarımı nazikçe tertipledim. Bundan bütün Irak âlimlerini hedeflemiştim. Çünkü onların arasında, içinde bulunduğum durumdan dînî bir sebepten dolayı insanlardan böylesine yüz çevirmenin doğru olmadığını düşünenleri vardı. Zira bunun, dinde en yüksek düzeyde bir meraklılık olarak sanıyorlardı. Onların ilimden ulaştıkları derece bu idi." [75]

Gazzâlî'nin kendisi de anlattığı gibi dînî bir endişeden ve dînî takvâdan dolayı bunalıma girmediği, siyâsî toplumsal veya bilgisel olaylardan dolayı rûhî bir bunalıma ve onun etkisiyle bedenî bir rahatsızlığa uğradığından dolayı çaresizlik sonucu Allah Teâlâ'ya yöneldiğini ortaya koyuyor. Bu bunalımı Doktor Ömer Ferruh, tam da Gazzâlî'nin kendisini anlattığı şekilde hastalığı teşhis etmiş ve ona Arapça **kenz** veya **künza** ya da **ganz** adını vermişti. Ben de bu hastalığın

---

[74] Mustafa Galib, *el-Gazzâlî*, Beyrut, 1981, s.22-23

[75] *el-Munkız* 174-175; Abdulhalim Muhammed tahkiki, Mısır, 1972.; Mustafa Gâlib, *el-Gazâlî*, 22-23.

Türkçede en uygun karşılığı olarak **bunalım** kelimesini buldum. Demek oluyor ki, Gazzâlî otuz sekiz yaşı olan h.488-m.1095 tarihinden ölümü olan h. 505; m. 1111 yılına kadar bu hastalıktan sonra **on yedi yıl** yaşamıştır. Öyle sanıyorum ki, bu sürede yazdığı eserlerde bilimden çok dînî yönü ağır basmış ve tasavvufta karar kılmasına sebep olmuştur. İhyâ-i Ulûm'ud-Dîn (Din bilimlerinin canlandırılması) adlı kitabını Bağdat'tan ayrıldıktan sonra, yani bunalım döneminde ve tasavvufa tam yöneldiği dönemde yazmıştır. Rivayetlerde bir ölçüt ve ayıklamaya önem vermeden, sonucunun nereye vardığını düşünmeden bulduğunu oraya aktarmıştır.[76]] [77]

Son Osmanlı Şeyhülislamı Mustafa Sabri, Gazzâlî için, Kur'an-ı Kerim'de geçen şu deyimi kullanıyor: "Erzeli umura ermiş" (En güçsüz yaşına ulaşmıştır!...): ***"Allah Teâlâ sizi yaratmıştır, sonra sizi öldürür ve içinizden kimileri de bilirken bilmez olacakları ömürlerinin en güçsüz durumuna ulaşırlar."*** [78] Bilirken bilmez olan ömrün yaşı belirtilmiş olmadığına göre, insan her hangi bir yaşta unutkan olabilir. Gazzâlî bazen gelişigüzel, çalakalem yazıyor ve daha önce yazdığını unutuyor.[79]

---

[76] İmâm Nevevî (hyt. h.676-m.1277) 'İhyâ' kitabı hakkında diyor ki: '*Nerde ise veya az kaldı, İhyâ Kur'ân olacaktı!*' (Abdulhalîm Mahmud, el-Munkiz'e olan tahkiki Mukaddimesi, s. 5, Mısır, 972).

Nevevî gibi büyük bir hadis âlimi böyle derse, onu Kur'an-ı Kerim'e eş tutmaya kalkışırsa; Abdurrahman molla Câmiî (ö, m.1492) de Celâlleddîn-i Rûmî'nin Mesnevî'si için '*Nebi değildir, ancak kitabı vardır.*' diyerek Mesnevî'yi Kur'an-ı Kerim'e denk tutmaya çabalar. Oysa herkes bilir ki, Kur'an-ı Kerim Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin kitabı değildi. Yani Celâleddîn-i Rûmî'yi neredeyse Allah Teâlâ'ya denk tutacak! Hadisçi ve tasavvufçu böyle der de müslümanlar boyun büker, yaltaklık ederse, düşecekleri çukur bugünkü İslâm dünyasının ve milletlerinin durumudur. (Hüseyin ATAY, 22 Şubat, 2003)

Bu yorum ilk açıdan bakılınca mantıklı olmasına rağmen unutulan bir husus, tasavvufî bakış açısı terk edilmektedir. Bu konuda objektif olmak gereklidir. Ancak seneler geçtiği halde bu büyükleri insanların terk edememelerinin sebebi araştırılmıyor. Bu kişiler yanlış üzerinde ısrar mı ediyorlar. Bu da ayrı bir sorudur.

Ayrıca büyük insanların halleri ile bir takım insanların cahiliyye duyguları karşısında bunu engellemek için yüksek duvarların yıkılması gerekmekir. Bir nedenle merkezin yıkılan duvarından içeri giren bulmak isteği düşünceye ulaşamayınca düşman yok etmekten başka bir çare bulamamıştır. Bu nedenle büyük kişilerin sıkıntılı hayatı son döneminde doruk noktasındadır. Bu ise onların korunmasına yardımcı olan etkilerdir.

[77] (ATAY, 1 : 2 2003), s. 25

[78] Nahl, 70

[79] (ATAY, 1 : 2 2003) Belki bu türlü hallerin oluşmasında Allah Teâlâ'nın rahmetinin genişliğini görmek uygun olacaktır. Çünkü Allah Teâlâ dinine hizmet edenlere yardım edenlere yardım edeceği sözü vardır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ

"Ey iman edenler! Eğer siz Allah'a (Allah'ın dinine) yardım ederseniz O da size yardım eder, ayaklarınızı kaydırmaz." (Muhammed, 7)

Bu aktarılanlardan anlaşılan kişilerin hallerinde olan değişmeler kader çizgisinde fazla bir değişim göstermediğidir. Belki aynı hal konuyu irdeleyen kişilerde de zuhur edebilecektir. Bu ise kötü bir şey olmayıp hayrın bir göstergesinden başka ne olabilir ki.

"Elçi göndermedikçe azap edecek değiliz." [80]

Bu âyette geçen "elçi" kelimesini Eş'arî **nebi** olarak almış, Mu'tezile ve Mâturîdi **akıl** olarak almıştır. Ayrıca şu ayet de aynı anlamdadır: ***"Rabbin, kendilerine âyetlerimizi okuyan bir rasülü memleketlerin merkezine göndermedikçe, o memleketleri helâk edici değildir. Zaten biz ancak halkı zalim olan memleketleri helâk etmişizdir."*** [81] Bu ayetteki 'elçi' (rasül) kelimesinin nebi anlamında olduğu açıktır. [82]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki:
"Allah celle şânühü mahlukâtın olmasına hükmettiği zaman -Müslim'in rivâyetinde: ***"Allah mahlûkatı yarattığı zaman"****- yanında bulunan, Arş'ın gerisindeki bir kitaba şunu yazdı:* ***"Muhakkak ki rahmetim gazabıma galebe çalmıştır."*** [83]

Kur'an-ı Kerim'de de Allah Teâlâ da vermediğini ve aldığından kimseyi sorumlu tutmayacağına dair sözü olduğundan bu durum açığa çıkmış oldu.

"Allah kişiye ancak gücünün yeteceği kadar sorumluluk yükler." [84]

"Bir kimseye ancak gücünün yeteceğine göre yükümlülük veririz." [85]

"Allah kimseye verdiğini aşan bir yük yüklemez." [86]

"Herkes ancak gücü kadar sorumlu tutulur." [87]

---

[80] İsra, 15
[81] Kasas, 59
[82] (ATAY, 1 : 2 2003), s. 18
[83] Buhâri, Tevhid 15, 22, 28, 55, Bedi'ül'-Halk 1; Müslim, Tevbe 14, (2751); Tirmizi, Daavat 109, (3537).)
Buhâri nin bir diğer rivâyetinde: ***"Rahmetim gazabıma galebe çaldı"*** denmiştir.
Buhâri ve Müslim'in bir rivâyetlerinde: ***"****(Rahmetim)* ***gazabımı geçti"*** denmiştir.
[84] Bakara, 286
[85] En'âm, 152; Ârâf, 42; Mu'minûn, 62.
[86] Talak, 7.
[87] Bakara, 233.

NİYÂZÎ-İ MISRÎ kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin HAYATI [88]

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz Halvetî târikatının Niyaziyye veya Mısriyye kolunun kurucusu, büyük bir mutasavvıf ve şeyhtir. Yunus'un yolunu takip eden Mısrî, cezbeli ve coşkun bir şairdir. Genç Osman'ın tahta çıktığı yıl, 12 Rebi'ül-evvel 1027 (8 Şubat 1618) cuma günü Malatya'da doğmuştur. *Hatıraları'nda "fakir 1027 senesinde dünyaya gelmişim* der. Yine aynı eserde Kadir suresinden bazı âyetlerin rakam değerini hesaplarken Arapça; "1027 *tarihu viladeti kemâ câ'e bi-hayri'l-makdemi* 1027" diyerek cifir hesabıyla 1027'de kendi fecrinin doğduğunu yani dünyaya geldiğini belirtir.

Malatya'da doğduğu kesin olmakla beraber neresinde, hangi köy veya kasabasında doğduğu hâlâ tartışmalıdır. Soğanlı ve Aspozi'de doğduğunu söylemektedir.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin asıl adı Mehmed'dir. Niyazî veya Mısrî ise mahlasıdır. Niyazî mahlasını döneminde yalnız kendi kullanmıştır.

> "Ve dahi Hazret-i merhum vâridât-ı nefise-i ğaybıyeden mevz-i denât-ı hikemiyye-i vehibeden olan ilâhiyyâtında evvelâ Mısrı tehallus buyururlar imiş bir gün esnâ-yı sohbetlerinde
>
> "sultânım sizler eğerçi kâh Mısrı deyu ve kâh Niyazî deyu tehallus buyurursız lâkin güruh u saz nevâzândan bir kulunuzun dahi mahlası Niyâzî dir. Bu hususda sizler ile iştiraki münâsib görmeziz" denildikde
>
> ***"varın sâhib-i mahlas-ı merkuma bizden selâm ihdâ idüb bizim hatırımız içün bir ahar mahlas ihtiyar eylesin memnun oluruz"*** buyurduklarında fil-vâkı selâm-ı selâmet encamların teblîğ-i emânet ve şahs-ı merkum dahi ferağ ve Hazret-i merhuma kemâ yenbağî "arz-ı "ubüdiyyet eylemiş [89]

Mahlasların kullanılış şeklinde ki rivayetler şöyledir;

—Gece yazdığı şiirlerinde Niyâzî, gündüz yazdığı şiirlerinde de Mısrî mahlasını kullandığı;

—Niyâzî mahlasını sülukünden önce ve dervişliğinde; Mısrî mahlasını ise sülük sonrası şeyhliğinde kullandığı;

—Mısrî mahlasını alması uzun zaman Mısır'da kalması ve Câmi'ü'l-Ezher'de öğrenimini yapmasından dolayı olduğu;

— Önceleri *Mısrî* mahlasını kullanırken, ömrünün sonuna doğru rakamsal değeri Hakka yürüyüş yaşı 78'e tekabül eden *Niyazî* mahlasını kullandığı tespit edilmiştir.

---

[88] Abdulbaki GÖLPINARLI, Niyâzî-i Mısrî, Şarkiyat Mecmuası, c. VII, s, 183; Halil ÇEÇEN, Niyâzî-i Mısrî'nin Hatıraları, İst. 2006, s.15- Orhan BAĞIŞ, Niyâzî-i Mısrî Divanında Din ve Tasavvuf, Yüksek Lisans Tezi, YÖK-41442, Ankara, 1995, s, 12-21; Mustafa AŞKAR, Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı, Ankara, 1997, (Doktora Tezi), s.41-109

[89] (İbrahim RAKIM, 1750), v. 34b

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîze *"Efendim, siz bazan Mısrî bazan da Niyazî mahlasını* ***kullanıyorsunuz.*** *Niyazî mahlasını kullanan başka biri daha var*" denilince, *"siz varın* ***o zata*** *benim selamımı söyleyin, kendisine başka bir mahlas seçsin."* Demiştir.

Hazret-i merhumun mütekarrib bende-i dîrînelerinden[90] beyne'n-nâs ***Kavala Şeyhi*** dinmekle matuf ve hüsn ü sülükle mevsûf ***es-Seyyid Mustafa Efendiden*** bu hakirin guşzedîdirki[91] Hazret-i Şeyh Merhum kendülerinin ömr ü azizleri ne mikdâr seneye baliğ olacağına ba'del-ıttılâ Mısrı tehalluslarına ***Niyazi*** mahlas dahi zamm ü ihtiyar buyurdular. Zîrâ Niyazı lafz-ı münîfinin aded-i ebcedîsi yetmiş sekizdir ki adedinde ömürleriyle beraberdir deyu beyân-ı hikmet itmiş idiler. [92]

(ن ي ا ز ي =50+10+1+7+10=78)

Babası eşraftan Nakşibendî târikatı mensubu Soğancızâde Ali Çelebi'dir. Mısrî 'Hatıralar'ında; *"Ey hakîm biz dört karındaşuz dördümüz de bu yolda cân virsek gerekdür".* Der. Kendisinden başka üç kardeşinin olduğunu belirttiği gibi Yunus adında bir amcasının olduğunu Hatıralar belirtmektedir. Hatıraların çeşitli yerlerinde, kardeşi Ahmed'le beraber tahsil yaptığını, daha çocuk denecek kadar küçük yaşta iken Hüseyin isminde Malatyalı bir Halvetî şeyhine intisap etmiştir. Ancak, şeyhinin Malatya'dan başka bir yere göç etmesi üzerine babası kendi şeyhine bağlanmasını isterse de Niyazî bunu kabul etmeyerek ziyaret ve tahsilini ilerletmek maksadıyla seyahate çıkar. (1048/1638-9) Diyarbakır, Mardin, Bağdat ve Kerbela'da dolaşarak ziyaretlerde bulunur, buradaki âlimlerden fıkıh, hadis, mantık, maani... vb. dersler okur.

1052/1642'de Mısır'a giden Niyazî, Kahire'de Şeyhuniye denilen yerde, bir Kadirî şeyhine bağlanarak üç veya dört yıl kalır. Bu sırada Mısır'da Cami'ü'l-ezher'e devam ederek Arapçasını geliştirir, cami ve medreselerde vaaz ve nasihatlerde bulunur.

Mısır'da bulunduğu, öğrenimini sürdürdüğü sırada burada da bazı yerlere seyahat ve ziyaretlerde bulunduğunu, bu arada bir buçuk ay kadar İskenderiye'de Şeyh İbrahim adında bir Kadirî şeyhinin yanında kaldığını hatıralarından anlıyoruz. Menakıpnâmelere göre Mısır'dan ayrılmasına orada iken gördüğü şöyle bir rüya sebep olur: Kadiriye târikatinin kurucusu ve en büyük Piri Abdülkadir-i Geylanî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz, büyük bir şehirde padişah ve Niyazî de onun yakınlarından imiş. Niyazî bir ara saraydan çıkmak isterse de çıkışı bulamaz ve çok sıkılır. Bu sırada Abdülkadir-i Geylanî onu görür ve ***"ey sofi gel"*** diyerek yanına çağırır. Sonra bir hademesine, Niyazi'yi işaret ederek, "git bir kese altun getir ve buna ver" diye emreder. Fakat adam daha gitmeden kendi cebinden bir kese çıkararak Niyazi'ye verir. Niyazî hemen orada keseyi açtığında içinden halis altın ve gümüş paralar çıkar. Bunun manasını sorduğunda, Abdülkadir-i Geylanî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz: *"Bunlar zahir ve batın ilimleridir, sen ikisini de takdir edilen kimseden*

[90] **Dirin(E):** f. Eski, kadim.
[91] **Guş:** f. Kulak. Mc: İşitmek.
[92] (İbrahim RAKIM, 1750), v. 34b

yeterince öğreneceksin" diyerek kısmetinin Mısır'da değil Anadolu'da olduğunu söyler. Sabahleyin rüyasını şeyhine anlatınca, şeyhi; rüyanın açık olduğunu söyleyerek hilafet vermekle orada alıkoymak isterse de Niyazî, hilafetin kendisini tatmin etmediğini münasip bir lisanla şeyhine söyleyerek, mürşidini araması için kendisine izin vermesini ister. Şeyhinin izin vermesi üzerine Mısır'dan ayrılarak Arabistan ve Anadolu'nun büyük şeyh ve âlimlerini ziyaret ederek onlarla sohbet eder ve nihayet 1056/1646 yılında İstanbul'a gelir. Sultan II. Ahmet zamanında Şerif Sa'd isimli birinin maiyetinde İstanbul'a gelerek Kadırga'daki Sokullu Mehmet Paşa Medresesinde bir hücreye yerleşir, bu hücre yakın zamanlara kadar Mısriyye kolu bağlıları tarafından ziyaret edilerek Mısrî hücresi diye anılır ve ziyaret edilirmiş. İstanbul'da fazla kalamayan Mısrî, daha sonra Bursa'ya geçerek orada Veled-i Enbiya Cami'i kayyımı Sabbağ Ali Dede'nin evinde, bazen de Ulu Cami yanındaki medresede bir müddet kalır. Ancak Mısrî burada da gördüğü bir rüya üzerine, Bursa'dan ayrılarak yol üzerindeki yerleri ziyaret ede ede 1061/1615 tarihinde Uşak'a gelir, burada Elmalılı Şeyh Ümmi Sinan'ın halifesi Şeyh Mehmed'in tekkesine misafir olur. [93] Bu misafirlik sırasında aradığı mürşidinin Mehmed Efendi'nin şeyhi Sinan-ı Ümmî olduğunu, gönlüne gelen ilhamla anlar.

Bu arada Şeyh Ümmi Sinan kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz Uşak'a gelerek Şeyh Mehmed'e, oraya Muhammed Mısrî isminde bir dervişin gelip gelmediğini sorar. O da: "Geldi sultanım size teslim etmek için emanetçiyüz" der. Sonra Mısrî'ye: "Filan yer ve vakitteki kalaycı şaşılacak biri değil mi"? Diyerek rüyasını keşfedince de hemen ona teslim olur. Şeyh bir müddet Uşak'ta kaldıktan sonra Mısrî'yi de yanına alarak Elmalı'ya gider.

Niyazî, kendisi de mutasavvıf bir şair olan Elmalılı Şeyh Ümmî Sinan'ın manevi terbiyesinde tam dokuz sene kalır. Burada kaldığı süre içinde Şeyhinin oğluna ve diğer talebelere ders verir, tekkede imamlık ve hatiplik yapar. Bir ara şeyhin oğluyla birlikte İstanbul ve Malatya'ya gider. Çok zahmet ve sıkıntılar çeker. Değirmenden mutfağa buğday ve odun taşırken sırtı yaralar içinde kalır. Nihayet 1066 (1656) da 39 yaşında şeyh tarafından hırka giydirilerek icazet verilir ve irşada memur edilir. Mısrî bu arada Uşak'a gitmeye hazırlanır. Bu sırada tekkede bulunan şeyh efendinin müritleri, Niyazi'nin kendilerine ve Elmalı halkına bir konuşma yapmalarını istemeleri üzerine, şeyhinin de müsaadesiyle, kürsüye çıkan genç halife, kürsüde bütün bildiklerini unutur. Şeyhi Ümmî Sinan hazretlerinin; ***"Mısrî Efendi bundan sonra durma ve susma, daima söyle"*** demesi üzerine konuşmaya başlar ve birçok ilahî hakikatler ve sırlardan bahseder. Mısrî, şeyhinin bu emri üzerine susmadan konuştuğunu ve bundan böyle hiç korkmadığını söylemiştir.

Mürşidinin emri ile önce Uşak'a gelen Niyazî, bir müddet orada Şeyh Mehmed Efendinin yanında kalır. Karahisar'ın Çal kazasından bir hoca istemeleri üzerine oraya giderse de çok kalmayarak tekrar Uşak'a döner. Bu arada Kütahya'dan bir

---

[93] Rüya şöyledir: Mısrî rüyasında bir kalaycıya giderek abdest ibriğini kalaylatmak ister. Kalaycı dükkânı müşterilerle dolup taşmaktadır. Sıra Mısrî'ye gelince ibriği ikiye bölerek iç ve dışını güzelce kalaylar ve sonra da kolayca yapıştırarak geri verir. Sonra, Elmalı'da Şeyh Ümmi Sinan'ı görünce kalaycının o olduğunu anlar ve teslim olur.

Şeyh istemeleri üzerine oraya giderek bir müddet kalır. Şeyhinin ölümü üzerine Uşak'a tekrar döner. Fakat fazla kalmayarak Bursa'ya gider ve orada yerleşir.

Bursa'da bir müddet eski dostu Sabbağ Ali Dede'nin evinde kalır ve sonra Şeker Hoca Mahallesi civarında bir eve taşınır. Kendisine tekke yapılıncaya kadar bu mahalledeki camide irşad ile meşgul olur.

Bursa'da Mehmed Çelebi adlı birinin kızıyla nikâhlanırsa da evlenmeden ayrılır. Sonra Hacı Mustafa adlı birinin kız kardeşini alır ve bir erkek çocuğu olur. Bu çocuğun, sonradan yerine şeyh olan Ali Çelebi olduğu düşünülmüştür. Mısrî, oğlunun 16 Şaban 1087'de doğduğunu belirtir. Ancak, Ali Çelebi'nin annesinin 1082'de vefat ettiği göz önüne alındığında Mısrî'nin sözünü ettiği çocuk başka bir hanımından ve başka bir çocuğu olmalıdır. Bir de Fatıma kız çocuğu vardır.

Bir ara padişah fermanıyla zikir, sema ve devran yasaklanır. Tekkeler kapatılır. (1077/1666) Edirne'de Kadiri şeyhi, Bursa'da Eşrefzâde Seyyid Şerefüddin ve Halveti şeyhi Muhyiddin'le Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz bu yasağa uymayarak zikir ve devranı bırakmazlar. Niyâzi, bu yasağa sebep olan padişah hocası Vânî Mehmed Efendinin (öl.1096/1685) şiddetle aleyhinde bulunur, vaaz ve sohbetlerinde "Zikrullahda Vânî olmayın" der. Bir rivayete göre de Mısrî'nin İstanbul'da bulunduğu sırada bir cuma günü Ayasofya'da, padişah IV. Mehmed'in de bulunduğu cemaate, zikrin fazileti, târikat mensuplarının din ve millete yaptığı hizmetler ve tekkelerin birer ilim ve irfan merkezi olduğuna dair verdiği bir vaaz üzerine zikir ve sema serbest bırakılır, camide hemen devran yapılır.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzi sevenlerin günden güne çoğalması ve sohbetini dinlemeye gelenlerle ziyaretçilerin artması dolayısıyla eski halvethane küçük gelmeye başladı. Bunun üzerine 1080/1669 yılında Mısrî'nin dervişlerinden tüccar Abdal Çelebi isimli birisi Mısrî için bir dergâh yaptırarak törenle açar. Dergâhın kapısı üzerine;

"Ümm-i dünyânın güzide mefhar-i asrı budur
Şekkeristân-ı hakâyık dergâh-ı Mısrî budur"

Yazısı kazdırılır. 1083/1673'de Sadrazam Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa'nın daveti üzerine Edirne'ye gider. Edirne'de yönetim aleyhinde konuşur ve cifir ilmine fazla değer verir. IV. Mehmed Lehistan seferi için Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzi davet eder. Mısrî halkı cihada davet eder ve etrafına büyük kalabalık toplar. Bu durumdan ürken yönetim, Mısrî'nin bir gün devlete baş kaldırabileceğinden korkar ve onu Rodos'a sürer. Dokuz ay sonra affedilerek Bursa'ya döner.

Rodos'a giderken kendisini götüren görevli Azbî Çavuş,[94] Mısrî Efendi'de gördü-

[94] **AZBÎ BABA kaddese'llâhü sırrahu'l azîz**

Asıl adı Mustafa Ahmet Efendi mahlası "Azb= عذب" (Tatlı-Latif) olup Kütahyalıdır. Doğum tarihi ile ilgili hiçbir kaynakta bilgi bulunmamaktadır İlköğrenimini ve medrese tahsilini Kütahya'da yapmıştır. Daha sonra bilgisini arttırmak için İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'la geldikten sonra Dergâhı Âliye saray çavuşluğu ile görevlendirildi. Aşağıda onun, hemen

hemen birbirinin tekrarı olan kısa hayat hikâyesinin geçtiği yazma ve basma kaynaklardaki kayıtlar verilmiştir:

"Mustafa Dede el-Kütahyavî el-Rûmî el-Sûfi min-halifei'ş-şeyh Niyazı el- Mısrî el-mütehallis. Be Azbî el-müteveffâ sene-i 1160" Bağdatlı İsmail Paşa, *Hadiyyât al-Ârifin, Esma al-Müellifîn ve Âsârü 'l-Musannifin*, İstanbul, Maarif Basımevi, 1955 : II, 446);

"Türkî hû Mustafa Dede el-Kütahyavî el-müteveffa sene-i 1160" (Bağdatlı İsmail Paşa, Keşf ez Zünün Zeyli, M.E.B, 1947, s. 225);

"Mustafa Efendi (Derviş Azbî) : Dergâh-ı Alî çavuşlarından iken Niyâzî Mısrî Hazretlerinde gördüğü kemal eserlerine bakarak hizmetini bırakmış, adı geçen zâta intisâb etmiştir. Doğum yeri Kütahya'dır. 1160'ta vefat ederek Üsküdar'ın Nerdüban Köyü'ndeki Şahkulu Dergâhı'na defnedilmiştir. " (Mehmet Tahir (Efendi), *Osmanlı Müellifleri*, Meral Yayınları, İstanbul, 2000: 1 , 128)

"(Mısrî'nin Edirne'de bulunuşu anlatılırken)... hükümet tarafından Azbî Çavuş isminde bir muhafız yanma tefrik olunmuştur... Azbî Çavuş Hz. Mısri'ye refakat ettikçe kemâlâtına meftun olup arz-ı nispet etmiş ve emrine münkad olmuştur... Hizmet yönünden nâil-i lutf olup hilâfet almıştır. Erenköyü'nde Merdivân kariyesindeki Bektaşî dergâhında seccâde-nişîn olmuşdu. Orada medfundur. "(Vassâf: V, 85),

"Mısrî Rodos'a sürülürken yolda zincirlerini silkip atar ve denize atlar. Kendisini götüren Azbî çok korkar. Bu arada denizde beyaz bir ata binmiş bir er, parmağıyla Azbî'ye susmasını işaret eder. Rodos'a geldiğinde Azbî, Mısrî'yi limanda bulur." (Kamil BEKİ, *İbrahim Rakım Efendi, Vâkıat-ı Niyâzî Mısrî (İnceleme-Metin)* Bursa: Uludağ U. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1997, s. XX)

Azbî, Niyâzî Mısrî'yi 1083/1673'te Rodos'a sürgüne götüren görevli memurdur. Yanında bulunduğu süre zarfında ondan etkilenmiş ve kendisine İntisap etmiştir. Bu intisap etmede bütün kaynaklar hemfikirdir. Ancak seyr ü sülûkunu onun yanında tamamlayıp tamamlamadığı, ondan hilafet alıp almadığı hususu tartışmalıdır. Eğer Mısrî'nin Rodos'a ilk sürgünü olan 1673'te onunla beraber olduğu varsayılırsa, Mısrî'nin Hakk'a yürüyüş tarihi olan 1104/1694 tarihine kadar birlikte olmaları muhtemeldir. Bu da yaklaşık 21 yıl süre eder ki, bir sâlikin seyr ü sülûkunu tamamlaması için yeterli bir süredir. Dolayısıyla ondan hilâfet almış olması gerekir.

Mustafa Kara, Azbî'yi Mısrî'nin 9. Halifesi olarak göstermektedir. Mısrî'nin ölümü üzerine İstanbul'a gelen Azbî, bugün İstanbul Üsküdar'a bağlı Merdivenköy'de bulunan **Şahkulu Sultan Bektaşi Dergâhı**'nda post-nişîn olur. Burada **"Babalık"** makamına kadar yükselir.

Baba kelimesi Şii ve Sünni tasavvuf çevrelerinde ortak kullanılan bir unvandır. Kalenderiyye Haydariyye ve Bektaşiyye gibi Şii meşrepli tarikatlara mensup şeyhlerle onların halife ve dervişlerine baba denildiği gibi Çiştiyye Kübreviyye ve Nakşibendiyye gibi Sünni tarikatlara mensup bazı şeyhlere de bu unvan verilmiştir. Baba; Bektaşi, Kalenderi ve Haydari gibi tarikatlarda şeyh yerine kullanılan ibaredir.

Kimi kaynaklara göre 1149/1736'da kimilerine göre ise 1160/1747'de Hakk'a yürümüş ve adı geçen dergâhta sırlanmıştır. Bu İki farklı tarihin verilmesinde ve hangisinin kabul edileceği hususunda kesin deliller yoktur.

Divan'da Azbî'nin sırlanışına İmam Mustafa tarafından düşürülen tarih 1149'dur. Bu tarih, yine divanda geçen eserin yazılış tarihini gösteren 1160 tarihiyle ortadaki çelişkiyi daha da artırmaktadır.

Târih-i imâm Mustafa ez-berâ-yı vefat-ı Hazret-i

Hanedana eylemiş cân bahş nedimi çâr-yâr
Bir elinde top u çevgân bir elinde zü'lfekâr
Hem 'Alî kurbânıdır hem sıdk ile teslimdir
Hazret-i'Azbîdir ol kim eylemiş uzlet karâr
Bî-vefa dehrin elinden nice zehri nüş edip
İsteğiyle azm-i ukba eyledi bu aşikâr
Şâh Mansûrun çerâğın yandırıp pir aşkına
Hizmetini cân ü dilden eyledi leyl ü nehâr
Hem hulûs-ı kalble bir ferdi dil-gir etmedi
Vârını âlemlere mebzul edip kıldı nisar
Hâtifü'l-ğayb fevtine târihini kılmış tamâm
Sene bin yüz kırk tokuzda eyledi azm-i güzâr

Eserin telif tarihinin verildiği (21-5) aşağıdaki beyite göre eserin yazılış tarihi 1161 'dir. Bu beyitte verilen tarihin doğruluğunu kabul edersek ölüm tarihinin de 1160/1747 olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü tarihin geçtiği bu şiirin Azbî'nin kendi düşürdüğü tarih olması ihtimali fazladır. Hicri takvimin miladiye çevrilişinde, arada 1 yıl fark olabilmektedir,

Azbî cihanda gel bir eser ko
El-hattı bâkî ve'l ömrü fanî (1161)

Azbî'nin hayatıyla ilgili geri kalan bilgileri Divan'ından elde edebilir. 39 numaralı şiirden onun, muhtemelen şâir olan **"Hakir"** ve **"Râvî"** mahlaslı iki oğlunun olduğunu tespit edebiliyoruz. Ayrıca **Şahkulu Sultan Bektaşi Dergâhı**'nda bulunan bir mezar taşındaki *"Azbî Dede-zâde"* İbaresi bu mezar taşının oğullarından birine ait olduğunu göstermektedir.

Yine şiirlerinden birinde ifade ettiği üzere **Elvan Çelebi**'ye de intisap etmiştir. Bektaşi geleneğinde **"pîr-i sânî"** olarak kabul edilen Balım Sultan'a da bağlılığını bu beyitte ifade eder.

Bu dem Elvan Efendi mürşidimdir
Balım Sultân nazarıyla diriyim

Azbî, Niyâzî Mısrî'nin Divanı'ndaki Türkçe şiirlerin bir kısmını tahmis ederek Türk Edebiyatı'nda eşine az rastlanır bir eser ortaya koymuştur. Bu, hem tasavvufî olarak hem de şâir olarak Mısrî'den etkilendiğini gösterir. Divan'da da ona bağlılığını ve sevgisini ifâde eden söyleyişler yer alır.

Bu kuşdilinin remzidir vücûdum anın şehridir
Mısri vücûdum mısrıdır Niyâzî'dir sultân bana

Azbî Hakk'dan toluyum has bâğçenin gülüyüm
Niyâzî'nin kuluyum cânımdır mihmân bana

Etkilendiği bir diğer şair de Hüseynî'dir. Hüseynî, 16.yy.'da yaşamış bir Bektaşî ozanıdır. Edirneli olup geçimini helvacılıkla kazandığı için Helvacı Hüseyin adıyla tanınmıştır.

Divan'da Hüseynî'nin bir gazeli terbî, bir gazeli de tahmis edilmiştir.

Eserleri

<u>"Divan-ı Azbî/ Azbî Baba Derviş Mustafa"</u>

Çeşitli kütüphanelerde 18 adet nüshası vardır. Bu nüshalar arasında müellif nüshası bulunmamaktadır. Umumiyetle pek çoğunun istinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. Di-

ğü kerametler üzerine görevi bırakıp ona bağlanarak müridi olur. Hatta sonradan şeyh olur ve Mısrî Divanı'nın tamamını tahmis eder. Mısrî Hatıralar'ında Rodos'ta iken burada bulunan Kırım hanlarından Selim Giray Han'ın kendisine yemek gönderdiği, Mısrî'nin de bunları arkadaşlarıyla beraber yiyerek zikir ve devrana devam ettiğini bilgi verir. Aynı zamanda iyi bir musîkîşinâs olan Selim Giray Han, Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin bazı şiirlerinin bestelenmesinde etkili olmuş. Hatıralar'ında Osmanlı'nın aleyhinde, Kırım Hanları lehindeki sözleri de bu yakınlaşmanın bir sonucu olsa gerektir.[95]

Niyazî, Limni'ye yine aynı sebeplerden dolayı sürülmüş (1087/1676) ve Limni'de on sekiz yıldan fazla sürgün hayatı yaşamıştır. (1103/1691m.'ye kadar) 1691 Zilkade ayında affedilerek tekrar Bursa'ya dönmüştür. Ayrılırken halk sevgi gösterisinde bulunurlar.

> [Yine bazı erbâb-ı hasedin delaletiyle ikinci def'a da Limni'ye sürgün buyurulur. Limnîler pek pek üzgün olarak:
>
> *"Efendim, Siz artık serbest buyruldunuz, bu fakirlerinizi gönülden çıkarmayın"* diye rica da bulunurlar. Buyururlar ki:
>
> ***"benim medfenim buradadır, yine geliriz, görüşürüz."*** Ve öyle de olmuştur.] [96]

Niyâzî-i Mısrî sürgünlerini anlatırken buyurdu ki;

Ben al-i Osmânun pençesine gireli dokuz yıldur her eşhür-i hurum[97]

---

vanda toplam 248 adet manzume mevcuttur. Nüshaların pek çoğunda bu sayıda şiir bulunmamaktadır. Divan Arap veya Latin harfleriyle basılmamıştır.

Divanı Tahmis-i Niyâzî-ı Mısrî

Mısrî'nin Divan-ı İlâniyât'ında bulunan Türkçe gazelleri baştan sona tahmis ettiği divanıdır. Türkiye kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunmakla beraber H.1284 yılında eski harflerle "Kütüphâne-i Âmire"de basılmıştır. Bu eserde Mısrî'nin 142 ilâhinin tahmisi vardır.

(Süleymaniye Kütüphânesi, Tahmis-i Divan-ı Mısri / Mustafa Dede-Kütahyalı- Azbi (1284) Hacı Mahmud Efendi 894,35 003620

İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Tahmis-i DervişT811.2 1284 H./1868 - Osmanlıca Kitaplar - BEL_OSM_K.01920 MC_OSM_O.00871)

Şerh-i Gazeli Mısrî

Bu eser Niyâzî-ı Mısrî'nin ***"ezelden nâr-ı aşkla ben yana geldim cihan içre"*** matlalı gazelinin şerhidir. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Kitaplığı no: 3056'da bulunan bu eser, 43 varaktır.

(EROL, 2002), s.3-30 den istifade edilmiştir.

[95] Üç defa Kırım Hanı olan Hacı Selim Giray Han kahraman bir han olup Rus, Leh ve Avusturyalılara karsı Osmanlılara çok büyük destek ve yardımı olmuştur. Ancak kendisi 1086-1095/1677-1684 tarihleri arasında Rodos'ta ikâmete memur edilmişti. Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin Rodos'ta bulunduğu yıl Adil Giray orada ikâmet ediyordu. Bu durumda bir isim veya tarih karışıklığı olabilir. (UZUNÇARŞILI), c III, s, 19-25; (ERDOĞAN, 1998), s.LXXXVIII

[96] (KABAKCI, 2006),s.33

geldükçe, azâbumı ziyâde iderlerdi. Allaha ve kitâbu'llaha muhalefet bulunsun diyü işte yine eşhür-i hurum geldi yarın inşâallah zi'l-kâ'denün ibtidası [98] olmak gerek hep sizün de ma'lûmunuz olsun görün,[99]

Bu arada Ahmed Gazzi kaddese'llâhü sırrahü'l-azîze hilafet verir.[100]

---

[97] İslâmiyetten evvel Arab kabileleri arasında vuruşmanın ve muharebenin haram kılındığı **Zi'l-ka'de, Zi'l-hicce, Muharrem ve Receb** ayları.

[98] **İbtidâ:** başlangıç, baş taraf, evvel, en önce, başta.

[99] (MISRÎ, 1223), v. 7b

[100] **AHMET GAZZİ kaddese'llâhü sırrahü'l-azîzin HAYATI:**

Ahmet Gazzi, Kudüs civarında Gazze'de 1054 (1643) yılında dünyaya geldi. İsâ oğlu Müferrec'in oğludur. Doğum yerinden dolayı "Gazzî" diye anılmıştır. Tam adı şöyledir:

Ahmed el-Gazzi b. İsâ b. Müferrec Pak b. Abdullah Paşa b. Abdulhalık Paşa bin Abdullah b. Haşim el-Hüseyni (kaddese'llâhü sırrahümü'l-azîz)

Oldukça itibarlı ve dindar bir aileye mensup olan Ahmed Gazzî malı, şan ve şöhreti bir kenara bırakarak bütün gayretiyle ilme yönelmiştir.

Rivayetlere göre 24 evladı olmuş 3 tanesinin dışında kalan 21 çocuk kendisi hayatta iken ölmüştür. Kendileri Hakk'a yürüdüğü zaman iki kızı ve bir oğlunun oğlu kalmıştır. O da oğlu Abdullatif'in (hyt.1143/1731) oğlu olan Mustafa Nesib'dir. (hyt.1202/1787)

Ahmed Gazzî oniki yaşında iken yani (1066 /1655) de Mısır'daki Ezher'e gitti. Orada bir odaya kapanıp ilim tahsiline başladı. Babası Ahmed'in arkasından adam göndererek hasretine doyamadığını geri ailesinin yanına; Gazze'ye dönmesini istedi. Gazze'ye dönmesini istedi. Geri geldiği takdirde kendisine her türlü imkânın seferber edileceğini mektup yazarak, elçi göndererek defalarca bildirdi. Fakat bu yola kesin karar veren Ahmed Gazzî gerek elçiler vasıtasıyla gerekse mektuplara yazdığı cevaplarda geri dönmesi konusunda kendisine ısrar edilmemesini bildirerek bu kararın anne ve babasından özür dileyerek ilim tahsili hususunda kararının kesin olduğunu bildirdi.

Tahsiline zamanın en yetkili âlimlerinden olan Ahmed Beşişi (104l-1096/1631-1685) nin yanında devam etti. Ahmed Gazzî'nin yedi sene tefsir-hadis ve sair ilimlerde hocası Ahmet Beşişi (hyt.1096/1685) den istifade ederek daha sonra Ezher'e hadis hocası olarak tayin olunmuştur.

Ahmed Gazzî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîzin Mısır'da geçirdiği süre toplam 30 yıldır. Diğer bir ifadeyle on iki yaşında Camiü-'l Ezher'e gelen Ahmed Gazzî yedi yıllık bir tahsil hayatı yaşamıştır. Onaltı yaşında iken önce çok mevzu hadis ezberlemiş, daha sonra iki yıl içinde seksen bin hadis ezberleyerek onsekiz yaşında ilmî hadis dalında mezun olmuştur. Daha sonra tefsir ile fıkıh ilminde ve sair ilimlerde ve irfanda iyi yetişmiş bir âlim olarak Mısır uleması arasına katıldı. Cami'ül-Ezherdeki hizmetlerine başladı.

Gazzî, muallim ve müderris olarak dini ilimler de 100 (yüz) den fazla kişiye icazet iverdi. Mısır'a verilen icazetnamelerinin çoğundaki silsilelerde Ahmed Gazzî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz adını görmek hiç de zor değildir.

Ahmed Gazzî'nin nesebi konusunda da belirttiğimiz gibi, dedeleri Emirül-Hac olup asıl ve seçkin olan sülalesi sebebiyle de herkes katında ikram gören, değer verilen saygın bir kişiliğe sahip olmalarından dolayı Mısır istikametinden on-dört defa hacca gittiler. Son hac seferinde veda tavafı yaparken gaybden şöyle bir ses duydu:

"Ya Şeyh Ahmed, diyar-ı Rum'da nasibin var, oraya git ki hakikat perdelerinin sırları iki cihanda aynel- yakîn-den hakkal-yakîne ulaşmakla gönlün şad ola,"

Nitekim kutsal topraklarda veda tavafını yaparken ulaştığı bu fikri gerçekleştirmek için görev yaptığı Ezher'e dönüp hemen bir gün içinde oradaki talebelerini, mesai arkadaşlarını ve diğer dostlarını bırakarak yola çıkar. Artık Ahmed Gazzî'nin Mısırdan ayrılışı gerçekleşmiştir.

Ahmed Gazzî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz hac esnasında kararlaştırdığı Anadolu'ya gitme fikrini gerçekleştirmek niyetiyle bir gemiye binerek Mısır'dan İstanbul'a doğru yola çıktı. Yolculuk esnasında hava şartları son derece kötü idi. Ahmed Gazzi kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz geminin kamarasında oturup Allah Teâlâ'ya yönelerek kaside-i münferice'yi okumaya başladığı zaman ona, başında Halveti tacı önünde kuzu kürkü olan bir zat gelerek:

"Korkma Ey Ahmed, selamettir. Kehf suresine devam et ve bizi Bursa'da bul" dedi.

[Gelen kişi Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzdir. Ahmed Gazzî için fitneden ve deccâliyetin şerrinden emin olması için bu tavsiyede bulunmuştur.***"Kim Kehf suresinin başından on ayet ezberlerse Deccal'in fitnesinden korunur"***Müslim(1/555) Hâkim (2/399) Bizlerin de bu konuda duyarlı olmamız gerekmektedir.]

Gerçekten de biraz sonra fırtına dindi ve 1086 da İstanbul 'a ulaştı. Bir müddet İstanbul'da ikamet ettikten sonra Edirne'ye geçerek oradaki meşâyıhı ziyaret edip daha sonra Bursa'ya geldi. Ancak Bursa'ya gelmeden İstanbul'da geçirdiği günler esnasında Ayasofya Camiinde hadis ilmi ile meşgul olduğuna dair kaynaklarda bilgi vardır.

Mısır'dan İstanbul'a gemiyle gelirken tutulmuş oldukları fırtınadan kurtulmaları için yolda kendisine tavsiyede bulunan şahsı bulmak gayesiyle 1087(1676) tarihinde Bursa'ya gelen Ahmed Gazzî Ulu Cami civarında bir hocanın evinde misafir oldu. Bir iki gün sonra şehirde ne kadar meşayıh varsa hepsiyle görüştü.

Bu arayış devem ederken Ahmed Gazzi çeşitli medreselerde hocalık yapmayada başlar. Bursa'ya geldiği (1087/1676) senesinden Niyaz-i Mısrî ile buluştuğu 1103 (1691) yılına kadar aradaki on altı yıllık zaman diliminde müderrislik yaptığı yerler ve görev yapma şartları hakkında kaynaklarda bilgi bulmak zor değildir. 1087/1676'da Ulu Cami'de ilim dersine başlayarak, tefsir, hadis ve fıkıh dersleri okutmuştur. Rivayetlere göre o yıllarda Ulu Cami'de 50-60 dersiam var idi. Önce Ahmed Gazzî'yi dinler daha sonra ise kendileri ders okuturlardı.

Bu zaman zarfında ehl-i tarîk ile dostluk kuramamıştır, Hatta bazı sufîlerin tavır ve davranışlarını gördükçe onları kınar ve müdahale ederdi. Bir taraftan Cenab-ı Hakk'dan o zata kavuşmayı temenni edip dua ve niyazda bulunuyordu.

Bu yıllarda Limni'de bulunan Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîz (hyt. 1105/1694) lehine ve aleyhine çok şeyler işiten Gazzi, meşrebinde taasub galip olduğundan Mısrî'ye çok kızıyordu. Limni'de sürgünde olan Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîz (hyt.1105/1694) hakkında leh ve aleyhinde duyduğu sözlerden etkilenerek onun Bursa'ya geleceğini duyunca konuyla ilgilenmez.

Ancak Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîz ise dualarında ona yer veriyordu. Şöyleki:

Ve dahi ***Hazret-i Rasül-i Ekrem ve Nebiyy-i Muhterem ve şefi-i ümem sallâlahu teâlâ aleyhi ve sellem Hazretleri evâil-i biletlerinde Rabb-i müteâl celle celâluh Hazretleri dergâhından din-i mübîni ki şerîât-i mutahharadır. "ömereyn" (iki Ömer) in biri ile takviye ve mazarrat ricasında olub duâları makbul ve Hazret-i adalet meâb Ömer ibn-i Hattâb radiyallâhü teâlâ anh hazretleri islâm ile ümmet-i erbaine vâsıl ve anlar***

yüzünden bu kadar âsâr-ı azime hâsıl oldığı gibi ben kara yüzü Mısri dahi Hudâ-yı mucîbü'd-daevât bârigâh-ı bı iştibâhından hâlâ bu şehr-i Burusada rükn-i rakin ve tarz u çavırları makbul u güzîn iki Ahmed Efendi ki vardır. Biri fahrü'l-müderrisînü'l kirâm *İshak Hâcesi dinmekle matuf Ahmed Efendidir ve biri yine* ***fahrü'l-müderrisinül-ızâm*** *Gazevî Ahmed Efendidir. Bu ikiden birini takviye-i tarikat* ***ve temşiye-i*** *âyın-i ev-liya* ***râh-ı hidâyet içün isterim deyu nice (69a) defa taleb ü ricâ-yı manevîde*** olduklarından sonra bu taleb-i ilhâmileri zib-i mesâmi ahbâb olub esâtize-i asrın efzal ü âlemi musevvid menâkıb bendelerinin üstâz ve'l-eşrâdı mefharülmü'ellifin ve kıdvetü'l-musannifin muma ileyh fazîletlü İshak Hocası Ahmed Efendi merhumun dahi bu husüs guşzedleri oldukda Hazret-i şeyhin bendegân u dostânından bir mutemed zât-ı şerifin delâleti ile hakipâyılerin ziyarete âzim ve âsitânelerinde hücre-i seniyyelerine vâsıl u dâhil olduklarında destmâllerin kendü gerdenlerine talık ve iki avucun bir idüb ve sağ eli ile çût-ı pîşgâhlarında sultânım Hazretleri bu Ahmed kulunuz efendimin kemter-i abd-i derem-i harıdesidir. Misilli edâ-i hulüs-i nişan ile dest-i meyâmın pirâmenlerine rûmâl olmuşlar. Anlar dahi lâyık oldığı vech üzre rüy-ı dil ü kabul ve ber âdet-i kadîm tevkır ü tazim buyurub o meclisleri vahy-i lezâiz-i enfâs-ı tayyibe ve cevâhir-i vâridat-ı seniyye ile güzâr ve nihayet ve sohbet-i şeriflerinden memnünen ve mahzüzan mufârakat ve sa'âdethânelerine teşrif idüb lâkin ba'dezâ Hazret-i şeyhe kemâl-i tekarrub ve zır-i dest terbiyelerine girmek müyesser olmak zemânı bir mikdâr berây-ı maslahat mümtedd ve melhüzları olan fikirleri sedd oldığı ezmân hilâlinde müşârun ileyh şeyh Ahmed Gazzî Hazretleri Hazret-i şeyhe tâlib ü râğib ve testgîr-i inâbet (70a) ve ğüy-ı rubâ-yı himmet ve nâil-i kimyâ-yı saadet inzâr-ı fütüvvetleri olub zır-i dest-i terbiye ve erbain ve baedehu hilâfet bulub ricâ-yı Hazret-i şeyh anlar hakkına işâbet eylediği tevatür bulmuşdur. Hattâ Hazret-i Merhumdan menkûldür ki

"benim tarîkatimde Ahmed nâm benden sonra Bârı teâlâ celle şânuh dört aded fâzıl ve biri birinden kâmil âlim ve âmil zâtı mesned nişin i meşihat buyuracakdır" deyu keşf-i ilham buyurmuşlardır ki evveli Hazret-i şeyh Ahmed Gazzi idügi zahir ve bahirdir. (İbrahim RAKIM, 1750), v. 69a-70a

Bu şekilde oluşan muhabbet Ahmed Gazzi'nin hilafet yolunu açacaktı. Talebelerine bir gün evvel Mısri'yi karşılamaya değil, seyretmeye bile çıkmamalarını tembih etmişti. Sabah namazından sonra âdeti üzere Camii Kebir'e gelip derse başladı. Ders tamamlanmak üzere iken Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîzi karşılamaya çıkan dervişlerin zikir ve tevhid sadâlarıyla Ulu Cami değişik bir atmosfere girmişti.

Böylece "Ahmed Gazzî'nin kulaklarına zikir sesi gidip dimağı, canı her şeyi zikir ile müzeyyen olur. Yıllardır hasretiyle yanıp tutuştuğu zatın vuslat-ı rayihası karşısında mübarek vücudu titremeye başlayınca dünya ve onun içindeki dünyevî duygular gözünden çıkıp bir halet-i zaide gelip hemen tahta başından kalkıp sağına soluna bakmaksızın Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîzin seyrine çıkar. Şöyle bir kenarda meczup sıfat olurdu. Gittikçe muhabbeti artıp dururken Mısri Efendi tahtırevan içinde görünür. Ahmed Gazzî'nin olduğu mahalle gelince kendisi selâm verir. Ahmad Gazzî görür ki ilk defa Gazze'den gelirken gemide zuhur edip,

"Nasibin benim yüzümdedir, gel bizi Bursa'da bul" diyen o zatın ta kendisi olduğunu müşahede eyleyince suratla varıp tahtırevanda Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîzin elini öptüğü zaman Gazzi'nin elini sıkıca tutup:

"Ahmed sizi çok beklettik, kader bu güne imiş" deyip elini salıvermeden dergâha kadar beraber geldiler. Kaynaklarda ittifakla bildirilen tarih (1103/1691) dir

Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîz bir fatiha okuyarak Ahmed Gazzî'yi çilehane-ye koyar. Bunu gören talebeleri meseleyi kavrayamadıkları için ***"hocamız elden gitti"*** diye üzüldüler. Kırk günde seyrü-sülûk görüp rütbe-i kemâlâta nail olup erbainin sonuna kadar rütbesini doldurup makam-ı cemiul-cem'e vasıl oldu. Zira daha önceden kendileri takva-nın kemâliyle müşerref idi. Mürşid-i kâmil olan Mısrî'nin elinden aşk şarabını içti.

1104(1693) ramazan ayının 23.gününde erbainleri tamamlanınca Mısrî, Bursa'dan bütün meşâyıhını Camii Kebir'e davet edip hilâfet meclisi olacağını haber verildi. Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîz camiye geldiğinde Ahmed Gazzî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz dervişlerle zikir ve tevhid halindeydi. Öğle namazı kılındıktan sonra kürsüye çıkan Mısrî, yanlarına Ahmed Gazzî'yi de alarak oturtup bir miktar sırr-ı tevhidden bahsetti. Daha sonra Taha 29-30 ayetlerini ***"Ailemden kardeşim Harun'u bana vezir yap"*** ayet-i kerimesini okuyup, buyurdular ki:

"Hz.Mûsa aleyhisselâmın Firavunla mücadelesinden Hz. Harun'un kendisine yardımcı olmasını anlattı. Daha sonra, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem İslâmı anlatırken kendisine yardımcı olan sahabe-i güzini ve Hz.Ömer radiyallâhü anhın İslam'ı açıktan tebliğ hizmetini anlattı ve her ne kadar bu aciz Mısrî izhar-ı tarikat oldum ise de min cihetil beşe-riye acizdir. Daima 14 senedir,

"Ya Rabb rahmetinden biri ile bu tarikat-ı aliyyeyi te'yid eyle zümre'i münker yine mukabil olur, ilim ve amel ve şeriat ve tarikat ve hakikat bir kavi zatı bana ihsan eyle"

Diye niyaz eder idim. Ahmedlerden biri İshak Hocası demekle meşhur Ahmed'dir. Biri dahi Gazzî Ahmed Efendi'dir. Nasib Ahmed Gazzî'nin Elhamdülillah Gazzi Ahmed Efendi'yi bize ihsan eyledi. Kemâlatı ilmiyye de ben den âlimdir, kendi zatımda olan sırr-ı tarikat ve hakikat dahi bunlara ihsan eyledi, bütün varımı Ahmed'e verdim. Bundan böyle bizi isteyen Ahmed'i bulsun. Bursa'da Ahmed Gazzî'den başka halifem yoktur. Varis-i kâmil ve ekmali Ahmed'dir" deyip dahi bol tevhid ile Ahmed Gazzi'yi vasf edip irşad meclisine müminleri rağbetattirip, hilâfetnameleri okuyup ellerine teslim ve başına tac-ı şerif giydirip, tarikatı aliyye hırkası giydirip dua ve sema ve fatiha okurdu.

Ahmed Gazzi bazı kaynaklarda Mısrî'nin beşinci halifesi bazılarında ise yedinci halifesi olarak görülmektedir

Hilafet meclisinin naklinde ihtilaf yoktur. Yalnız Mısrî'in halifesi olan Rakım Efendinin ri-vayetine göre Mısrî - Gazzî hilafet meclisini Ishak Hocası Ahmed Efendi duyduğunda o gün akşamla yatsı arasında Mısrî dergâhına varıp:

"Aman efendim, bu Ahmed senin aşkını kabul eylemez. Ben de sana aşığım ama bu ana kadar izhar edemedim. İhsan eyle veraset-ı kâmileyi bu kuluna ver" diye ağlayarak ayaklarına kapanıp yalvarınca Mısrî şöyle cevap verdi:

"Ahmed Efendi, olan oldu ve veraset- kamilen verildi, değişiklik mümkün değildir., nasib Ahmed Gazzi Efendinin imiş. Bizim elimizde bir şey yoktur. Bizde olan emanet-i kübrayı sahibi Gazzî'ye ihsan eyledi. Ama sen de me'yus olma, daima manevî velayete biraz seni de irşad edelim" deyip İshak Hocası Ahmed Efendi'ye dahi telkin-i zikir buyurup zümre-i bendegân divanına kayıt eylediler.

Mısrî tarafından Hilafet makamı Ahmed Gazzi'ye tevdi olununca kendi oğlu Ali'yi de Gazzî'ye teslim ederek:

"Ahmed efendi evlâdımı zahiren ve batınen terbiye eyle" diyerek bütün sevenlerine ve muridlerine ***"bundan sonra Mısrî'de bir şey kalmadı benim tüm sırlarım Ahmed'dedir. Bizi arayan Ahmed'i bulsun."*** demişlerdir.

Ahmed Gazzî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz Mısrî dergâhında seccadenişin olup olduktan sonra ilmi faaliyetlerin yanında tasavvufi terbiyeye müsait olan insanları irşad eyleyip

halvetiye esaslarına göre yetiştirmiştir.

1104/ 1693 yılında Ulu Cami'de hilafet görevi alınca ve Mısrî dergâhında şeyhlik görevine başlamıştır. Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîzin oğlu Çelebi Ali Efendi (hyt.1125/1713) nin terbiyesiyle de yakından ilgilenmiştir.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîz Şevval 1104/1693 tarihinde Edirneye vaaz etmek üzere Selimiye Camiinde bulunduğu zaman Limni'ye sürülmesine dair gelen fermanın üzerine camiden alınıp Boğazhisari'ndaki Kapudan Paşa'ya sevk olunmuş ve oradan Limniye gönderilmiştir. 20 Recep 1105 (hyt.17.III. 1964) çarşamba günü kuşluk vaktinde 78 yaşında iken Hakk'a yürümüş ve Limni'de sırlanmıştır.

Ahmed Gazzî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîzin Mısrî dergâhındaki postnişinlik süresi yaklaşık bir yıl sürmüştür. Çünkü Mısrî-Gazzî hilâfet meclisi ile (1104/1693) de başlayan Mısrî dergâhı şeyhliği 1105/(1694) tarihinde Mısrî'nin Hakk'a yürümesi üzerine Niyâzî-i Mısrî'nin evlâdı Çelebi Ali Efendinin (hyt.1125/1713) saray'a müracaatları üzerine gelen emirle sona ermiştir.

1105 (1694) da Receb ayında Limni'de Hakk'a yürüyen Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîzin tek erkek evlâdı olan Çelebi Ali Efendinin (hyt.1125/1713) etrafında toplanan bazı kişiler Çelebi Efendinin zaafından da istifade ederek Ahmed Gazzi'nin dergâhdan çıkartılarak yerine kendisinin geçmesini telkin etmeye başlamışlardır. Gazzizade Abdullatif'in (hyt.1247/1831) Menakıb-ı Gazzi isimli eserinden aktarılan:

> *Hz.Pir (Niyazi-i Mısrî) bakaya göçtü. Tekke Çelebi Efendiye geçti. Bursa'da on dokuz kimesne başlarına taç giyip biz Hz. Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîz hulefasındanız diye meydana çıkıp, Bursa'da er biri bir köşede dava-ı irşada ve halvetiye ayinini icraya başladılar ki bunların bazılarının hilafeti sahih idi, ama mertebe-i irşad ve veraset bizzat Ahmed Gazzi'ye ihsan olunduğunda, hâlâ silsile-i tarikatın bunların yüzünden yürüdüğü gibi şahiddir.*
>
> *Bu şartlar. Hz. Mısrî'nin postunda olduğunu çekemeyip oradan ihraç olmasına suri ve manevi gayretle olup Hz. Mısrî-nin eylediği vasiyetlerini feramuş eylediler.*

Ahmed Gazzi'nin Mısrî dergâhından ihracı konusuna Gülzar-ı Suleha ile Süleyman Halis'in -Vefeyat'ında ve Gazzizade' nin Menakıb Gazzi'sinde genişçe yer verilmiştir.

Mısrî dergâhı inşa olunmadan evvel Niyazi-i Mısrî Gelibolu'da askerlik görevini ifa etmeye çalışırken, halifelerinden biri rüyasında Bursa'da bir tekke görür. Rüyaya göre tekke de Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîzin muhaliflerinden Kütahyalı Mehmed Efendi adında bir kişi oturmaktadır.

Bu rüyayı Mısrî'ye naklettiklerinde şu cevabı alırlar:

"Oğlum o senin gördüğün tekke Bursa'da bizim için bina olacak bir zaviyedir. Lakin binası Allah Teâlâ için değildir, müminler arasında fitne çıkarmak içindir. Bizim halifemiz Ahmed Gazzî'yi oradan ihraç ederler"

Rüyanın görüldüğü yıl 1076/(1666) dır. Bundan dolayı bu hadisenin bütünü kaddese'llâhü sırrahü'l-azîzin kerametlerinden sayılır. Ahmed Gazzi'nin tekkeden çıkması istendi. Gazzi bunu kabul etmedi. Çünkü kendisini o makama Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîz oturtmuş idi. Kendi- rızasıyla çıksa merhum Mısrî ruhaniyeti muğber olur diye insanların çeşitli azarlamalarına sabır ve tahammül etti. En sonunda 19 kişinin hepsi Çelebi Efendi (hyt.1125/ 1713)nin başına üşüşüp:

"Efendim sen Hz.Mısrî gibi bir zat-ı şerifin evlâdısın. Senin Şeyh Ahmed Efendi'den ders okumandan, çocuklar ile âşık oynaman evlâdır. Sen terbiyeye muhtaç değilsin. Kemâlât-ı Mısrî zât-ı şerifinde aşikâdır" diye türlü türlü hileler yaptılar Genç Çelebi Efendi de terbiye altında bulunmayı nefsi istemediği için teklifler hoşuna gitti. Bunun üzerine

II. Ahmed devrinde (1102-1106 /1691-1695) Avusturya'ya sefer ilan edilince Bursa'da bulunan Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz Allah Teâlâ rızası için gazaya gideceğini söyleyerek yeni kaplıca civarında Bademli Bahçe'ye çadır kurarak 200 kadar müridini çevresine toplar. Ancak, müritleri çoğalan şeyhlerin zaman zaman isyan ettiklerini düşünen yönetim, Mısrî'ye bir Hatt-ı Hümayun göndererek Bursa'da oturup hayır dua ile meşgul olmasını ister. [101] Fakat Mısrî bu emre kulak

---

Çelebi Efendi (hyt.1125/1713) lisanından o günlerde savaş hazırlığı nedeniyle Edirne'de bulunan sadrazam ve Şeyhülislâm'a şöyle bir mektup yazdılar.

"….Halen pederim merhum Hz. Mısri'den bana kalan zaviyeme Şeyh Ahmed Gazzi mutasarrıf olup, bize tasarruf ettirmez. İhracına bir emr-i âli niyaz olunur." Arz-u hal gereğince

"Şeyh Ahmed Gazzi'yi tekkeden ihraç edin(çıkarın)" diye emr-i sultan geldi. Emir Ahmed Gazzi kaddese'llâhü sırrahü'l-azîze ulaşınca

"….Ha, işte şimdi çıkarım, zira ben kutb-u batın emri ile oturdum, şimdi kutb-ı zahir dahi çıkmanızı emir eylemiş bizden kabahat gitti memur- mazurdur" deyip âlem- post ve kitaplarını alıp dergâhdan çıkarak Şeker Hoca mescid-i şerifine taşındı.

Daha önce Mısrî dergâhında başlamış olduğu şeyhlik görevi ile öteden seri sürdürdüğü ilim tedrisi faaliyetlerini aralıksız olarak sürdürüyordu. Ayrılmış olduğu Mısri dergâhı aleyhine hiç bir faâliyette bulunmaksızın Şeker Hoca Mescidinde çalışmalarına devam eden Ahmed Gazzi kaddese'llâhü sırrahü'l-azîze ahbabları ve şakirdleri de daha uygun bir yer arama faaliyetlerine başlamışlardı.

Ahmed Gazzî'nin gıyabında yer arayan dostları Duhter Şeref mescidini tamir edip, avlusuna odalar ilave ederek derli toplu bir hale getirdiler. İşler tamamlanınca Ahmed Gazzi' nin hizmetine sundular. O da adetleri üzere zikr-i tevhid ve tedris-i ulûma burada devam etti. (1105/1694).

Duhter Şeref mescidindeki çalışmalarıyla şöhreti daha da arttı. Mescidin yakınında bir ev alarak saliha bir hanımla evlendi.

Ahmed Gazzî, son günlerinde yaptığı vasiyetlerinde ***"kırk senedir inziva eyledim, benim cenazemi dışarı çıkarıp halka zahmet vermeyin"*** diyerek hemen yıkanıp namazının kılınmasını ve defnedilmesini talep etmişti. Makamına torunu olan Mustafa (Nesib)in (hyt:1202/1788) oturtulmasını istemiş ve ***"inşallah feyzim onun yüzünden zuhur eder"*** demişti. (104)

Ahmed Gazzî'nin Hakk'a yürümesi yaklaştığında bütün halife, talebe ve dervişleri dergâhta toplanmış zikirle meşgul idiler. Bir tarafında Enarlı dergâhı şeyhi Sadrüddin Efendi diğer tarafında ise Nasuhizade Halil Efendi olduğu halde iman dualarını okuyarak, **"Allah Allah deyip, Kelime-i tevhid-i son nefesinde söyleyerek"** ruhunu Hakka teslim ettiğinde tarih 6 Şevval 1150/(6.12.1738) yılı Pazartesi gecesi seher vakti idi. (TEKELİ, 1991)**, s.16-36**

[101] Padişahın Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîze gönderdiği mektup aynen şöyledir:

"Mısri Efendi!

Selamımdan sonra sefere kasd ve azimetiniz olduğu mesmu-i hümayunum oldu. Sefere teveccühünüzden ise halvetinizde duaya meşgul olmanız ensebdir. Mahallinizden harekete rızay-i hümayunum yoktur. Huzur-i hatır ile zaviyenizde oturup asakir-i İslamiyye ve ğuzat-i mücahidine teveccüh-i tam ile mansur ve muzaffer olmaları duasında olmanız me'muldür vesselam."

asmaz ve Tekfur Dağı'na kadar gider. [102] Padişah kendisine yeni bir Hatt-ı Hümâyûnla silahşor Arap Beşir Ağayı, bir koç ve dervişler için para göndererek burada karşılatır. Esasen Padişah, Mısrî Efendi'yi sevmekte ve ordunun O'nun duasını alarak sefere çıkmasında bir sakınca görmemektedir. [103] Ancak Şeyhin Edirne'ye yaklaşması ve padişaha iş başında bulunan bütün hainleri bir bir haber vereceği şayiası, halkın bunu sabırsızlıkla beklemesi devlet adamları arasında büyük sabırsızlık uyandırır. Sadrazam Bozoklu Mustafa Paşa padişahı ikna ederek, büyük fitne çıkacağına inandırır. Bu arada Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz 26 Şevval 1104 (30 Haziran 1693) Salı günü Edirne'ye gelip vaaz etmek için Selimiye Camiine indiği zaman, halk camiin etrafını almış kalabalıktan içeriye girilemez olmuştur. Niyazî-i Mısrî, caminin içinde mihrabın yanına oturup, *"öğleden sonra vaaz ederiz, namazdan sonra da Padişahla buluşur, sefere gideriz"* diyerek, namaz

---

Niyâzî-i Mısrî, padişahın bu isteğini kabul edemeyeceğini şu mektubu ile bildirir:

"Bismillahirrahmanirrahim.

Elhamdülillahi Rabbilâlemin. Vassalatü vesselamü ala Seyyidina Muhammedin ve alihi ve sahbihi ecmain. Vesselamü ala halifeti'l Mehdîyyi.

"Padişahım! ***"İnne mesele İsâ kemeseli Âdem"*** buyuruldu. Mümasili ilmül-esmâda yığıldı. Kabul edene melek dendi, kabul etmeyene şeytan dendi. Kezalik İsâ, nüzulünde ilmü'l-esma ta'lim eyledi. Kabul edene melek ve Mehdî dendi, etmeyene şeytan ve deccal dendi. Ondan nüzul-i İsâ'ya gelince ne kadar enbiya ve rüsul geldiyse anlara muhalefet eden padişahlardan kangısı behre-mend (nasipli) oldu, muradına erdi? Cümlesi makhur oldular.

Padişahım! Muhale ferman vermek akil işi değildir. Bir kevkebe tulu' etmesün deyu ferman versen yahut borusu (ağrısı) tutmuş avret doğursa padişaha asi olur mu?

Padişahım! Ben seni esirgerim! Sana benim su-i kasdım yoktur. Senin hayırhahınım. Senin düşmenin, beni sana yanlış bildirir. Bu dahi malumun ola ki enbiyada ve evliyada kizb ve hilaf ve müdahene olmaz. Bizim sana su-i kasdımız yoktur. Dediğimize itimat edin ve nüdemadan birisini şunu azl veya katleyle demem. Bu senin hizmetine layık değildir. Ancak umum üzre adleyle deyu nasihat ederiz, kabul edersen senin izzetin ziyade olur; aziz olursun! Kabul etmezsen zararı kendinize edersiniz. İsâ nüzul etmesün deyu ferman verüp geru reddedemezsin. Ancak bir miktar ta'ciz edersen, me'yus olunca sonra nazar-ı Hakk erişüp ol me'yusa necat verir..

El-Hâsıl enbiyaya muhalefette olmaktan men ederim. Nasihati kabul edersen, tahtında sabitkadem olursun. İsâ Aleyhisselam, kendi hakkında ala mele'innas haza Mehdîyyü'z-zaman deyu şehadet eder. Şehadetini Allah taâlâ kabul eder, cümle halk dahi kabul eder. Ve illa muhalefetin zararı kenduye aid olur, bilürsün. Nasihatim budur. Bu mektubu kendu şeyhine gösterme ve re'yiyle amil olma. Şeyhu-l İslama ve ulemaya göster, anların re'yiyle amil ol. Âlim kavli şeyhu'l-İslamı müşirdir. Anların işaretleriyle âmil ol Ahmed adedidir 254

Vesselamü ala men ittebe'a'l-hüda".

(Vahdetname / Hüseyin (ö. 1304 H.) Lamekani 297.7 LAM1341 H- Osman Ergin Yazmaları OE_Yz_000059/03 Atatürk Kitaplığı, İstanbul,)

[102] *(Silahtar, tarih, II, 704)*

[103] *(Reşid, tarih, II, 216).*

vaktini beklemeye başlar. Bu durum karşısında sadrazam, Mısrî Efendi eğer derhal sürgün edilmezse, büyük bir karışıklık çıkacağını padişaha tekrar hatırlatır. Çıkarılan ferman Kaymakam Osman Paşa ile Niyazî-i Mısrî'ye gönderilir. Osman Paşa, kalabalığı tahrik etmeden camiden içeri girer ve *"buyurun, sizi sultanımız isterler"* diyerek dışarı çıkarmak ister. Bunun üzerine Niyazî-i Mısrî, *"înşaallah, namazdan sonra varırız"* diyerek, yerinden kımıldamaz. Arkasından bir bölük yeniçeriyle, bir yeniçeri ağası *"buyurun sizi padişahımız istiyor"* diye koltuklayıp, tahtırevana bindirirler. Oradan Mirahor-ı Sâni Dilaver Ağa ve leventlerle Gelibolu'dan Boğazhisarında Kaptanpaşaya teslim edilerek tekrar Limni'ye sürgüne gönderilir. Ancak bu sürgüne sebep olanların hepsi cezalarını çekmişlerdir. 20 Recep 1105 (16 Mart 1694) Çarşamba günü kuşluk vakti 78 yaşında Limni'de Hakk'a yürür ve oraya defnedilir. Dönemin eserlerinden Tezkire-i Safayi'de Niyazî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin adadaki kalmakta olduğu camii'nin mihrabında, seccadesi üzerinde kıbleye yönelik iken Hakk'a yürüdüğü kaydedilmektedir. Yine o zaman ayağında bukağı olduğu ve kendisini bukağı ile birlikte defnedilmesini vasiyet ettiği bildirilir. Mezar baştaşında zincirin resmi vardır. [104]

Kendisini sevenler tarafından naşı Türkiye'ye istenmişse de Yunanlılar, o bizim azizimizdir veremeyiz, diye isteklerini reddetmişlerdir.[105]

Vasiyeti üzerine cenazesini Limni'deki dergâhın şeyhi, Şeyh Mahmud Efendi yıkamış ve Baltacı Mehmed Paşa'nın mezarı yanına sırlanmıştır. Kabir taşı üzerinde şu beyitlerin yazılı olduğu bildirilmektedir.[106]

Mazhar-ı feyz-i târikat kâşif-i sırrullah
Mürşid-i ehl-i hakikat ârif-i pür intibah,
Ömrünü takva ve zikrullah ile itti temam
Cay-ı arayış değildir bil di kim bu hankâh
Tekyegâh-ı âlem-i Mısr teni terk eyleyup,
Âlem-i lahût'a gitti şevkile bî-iştibâh
Dâiyi pür şevki Hasib söyledi tarihi,
Eyle Mısrî Efendiye kasr-i adni câygâh

Sene 1105

Hakkında birçok tarih düşürülmüştür. Bunlardan Kur'ân-ı Kerim'den ***"ve sebbit akdâmenâ"*** ve Bursalı Beliğ (hyt: 1172 /1758-59) 'in şu tarihi en güzelidir:

Kutb-ı âlem Hazret-i Mısrî Efendi menzilin
Tekyegâh-ı arsa-i mevâda ihraz eyledi
Düşdi çâr etrafa matem didiler tarihini
Rûh-ı Mısrî mahfel-i âliye pervâz eyledi,

---

[104] (VASSAF, et al., 2006), v. 95, (s. 89)
[105] (AYKUT, 1976), s. 111
[106] (AŞKAR, 1997), s.105

NİYÂZÎ-İ MISRÎ KUDDİSE SIRRUHU'L-AZİZİN TÜRBESİNİN SON DURUMU

Aşağıda alıntı yaptığım iki güncel not türbenin vahim durumunu bize haber vermekte ve bu şekilde deşifre olması bizi üzmektedir. Komşumuz Yunanistan'nın artık bu konuda tedbir alacağını düşünüyoruz. Çünkü Niyâzî-i Mısrî Efendimizin Osmanlıya karşı memnuniyetsizliği ile ilgili sıkıntıların neticesi kitabımız içerisinde geçmektedir. Eğer bu konuda Yunanistan gerçek bir özveride bulunulursa umarım ki Allah Teâlâ dostuna yapılan hizmetin karşılığını çok kısa zamanda gösterecektir.

Değerli dostlar.

Size türbe diye gösterilen yerin eski bir Osmanlı hamamı olduğunu tahmin ediyorum. Aklınıza hamamlarda pencere olur mu? Diye bir soru gelebilir. Aynı hamamı Midilli Adasında eski limanı (kuzey liman yolu üzerindeki Ermou caddesinin yakınında da görebilirsiniz. Türbe bugün Türk yalısı semtinde mevcut olan (kapısı taş işlemeli) market olarak hizmet veren binanın içindedir. Bu konuda elimde bazı eski mübadele öncesi resimler mevcuttur.1930 lu yıllarda mezarı bursa belediyesinin Bursa'ya taşıma girişimi olmuş fakat yunan yetkililer adada ikamet eden halkın sesine kulak vererek mezarın Türkiye ye nakline karşı çıkmışlardır. Zira Mısriye hristiyan halk ta sempati duymaktaydı. Myrina halkından öğrendiğim kadarı ile özellikle yaşlılardan anlattıkları konu çok farklıdır.

Şöyle ki: türbe ….09.1939 tarihinde belediyece yıktırılmış. Aynı gün myrinada bir sinemada büyük bir yangın çıkmış olup 250 civarında insanın ölümünü Limni halkı türbenin yıkılmasına bağlamıştır.

Konuyu bilgilerinize arz eder. Saygılar sunarım.[107]

****

Niyazi Mısrî'nin kabrinin Limni adasında olduğu 1990 yılında devrin Başbakanı Merhum Turgut Özal tarafından Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek'e talimat verilerek onarılması istenmiştir. Ancak, Kültür Bakanlığı kabrin bulunduğu yeri ancak tespit edebilmiş ve müteakip hükümetler yurtdışındaki kültürel varlıklarımıza ilgisiz kalınca Niyazi Mısrî'nin de mezarı onarılamaz olmuştur. Tâ ki 20 Şubat 2008'de TBMM'de kabul edilen ve 27 Şubat 2008'de yürürlüğe giren 5737 Sayılı Vakıflar Kanunu çıkana kadar. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yurtdışındaki Türk Kültür Eserlerinin onarılmasını bir bütün olarak kabul etmiş, bunun için bir daire kurmuş ve Vakıflar Bütçesini de yaklaşık 37 milyondan 600 milyon YTL ye çıkararak ecdadın kültürel mirasını korumayı hedeflemiştir. Haberi okuyunca sanki Niyazi Mısrî'nin türbesi yeni keşfedilmiş gibi haber yapılması bu tarihi bilgileri yazmama beni adeta zorlamıştır. Umarım Vakıflar Genel Müdürlüğü Yurtdışı Daire Başkanlığı diğer eserlerle birlikte planına almış olduğu Niyazi Mısri Türbesini de onarmayı başarır. Bence Niyazi Mısrî'nin Mısırlı değil Malatyalı olduğunu Yunanlılara erkenden söylenmekle onarımın gecikmesine sebep

[107] Ruhi İYİGÜN, http://www.malatyaguncel.com/ 26 Ekim 2008 Pazar 21:32

olunmuştur. Zira Yunanistan bizden ayrılmış bir ülke olması hasebiyle bize ait bütün eserleri korumasız ve bakımsız bırakmayı temel politika haline getirmiştir. Tarihi eserlerin restorasyonu ile Yunan hükümeti ilgilenmemektedir. Onun yerine bağımsız hareket eden Anıtlar ve Tarihi Eserler Kurulu ilgilenmektedir. Bu kurum da dediğim gibi bizim eserlere çok lakayt davranmaktadır. Bu iş Limni Belediyesinin işi değildir. Öyle ki Merhum Özal 1990 da Patrikhaneye onarım izni verdiğinde Yunanlılar Rodosta, aralarında bir Malatyalı Paşanın da mezarı bulunan tarihi eserlerin onarımını zamana yayarak karşılıklılık ilkesi çerçevesinde onarıma izin vermemişlerdir. Hatta İKO İslam Mirasını Koruma Merkezi veya Ağa Han Vakfı tarafından Rodos'taki camilerin onarımı için gönderilen paraları dahi bankalarda bekleterek yerinde ve zamanında kullanmamışlardır. Bu bilgiler Özal zamanı içindir. Şimdi Rodostaki Süleymaniye Camii kısmen onarım görmüştür. Bunu da şimdiki Cumhurbaşkanımız Abdullah Gül'ün Başbakanlığı ve bilahare Dışişleri Bakanlığında kültürel varlıklarımıza sahip çıkmasına borçluyuz. Son zamanlarda yurtdışındaki özellikle Osmanlı Eserleri onarılmaktadır. Bu işi Vakıflar Genel Müdürülüğü Yurtdışı Daire Başkanlığı yapmaktadır. Bu iş Belediyelere bırakılırsa Yunanistan'ın Tarihi Anıtlar Kuruluna toslar ve 2 senede yapılacak bir onarım 10 sene sonra yapılır. Bu bilgileri okuyucularla paylaşmamın sebebi Niyazi Mısrî Türbesinin Özal zamanında başlayan hikâyesini anlatmak ve Rodos'ta bulunan kaptanı Derya Murat Reis Paşa haziresinde bulunan ve güzel mermerlerle yapılmış Malatyalı Paşanın da mezarının onarım beklediğini anlatmaktır. Ben bu bilgileri aynı zamanda TBMM Dışişleri Komisyonu Üyesi olan Malatya Vekilimiz Mehmet Şahin'den duyduğumda bir Malatyalı olarak sizlerle paylaşmayı uygun gördüm.[108]

Yazdığı eserlerden bazıları şunlardır:

I- Türkçe Eserleri

1-Divân

2-Mecmuaları

- Süleymaniye Küt. Reşid Ef. 1218 numaradaki mecmua.
- Bursa Sultan Orhan Küt. 690 no'lu *"Mecmua-i Kelimât-ı Kudsiyye"* diye adlandırılan mecmua.

3-Risaleleri

- Risâle-i Devriyye
- Risâle-i Es'ile ve Ecvibe-i Mutasavvufâne
- Risâle-i Eşrâtü's-Sâat
- Tabirnâme
- Risâle-i Haseneyn
- Risâle-i Hızriyye
- Risâle-i Arşiyye
- Vahdetnâme

[108] Ali Zeybek, http://www.malatyaguncel.com/ 11 Eylül 2008 Perşembe 15:35

- Risâle-i İade
- Risâle-i Nokta
- Akîdetü'l-Mısrî
- Risale fî Devrân-ı Sofiye
- Etvâr-ı Seb'a

4-Şerhleri

- Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ
- Şerh-i Nutk-ı Yûnus Emre

5-Mektupları

6- Ait Olduğu Söylenen Diğer Eser ve Risaleler

- Lübbü'l-Lüb ve Sırru's-Sır
- Cenâb-ı Hakk'ın her şeyi muhit olduğu hakkında risale
- Elğâz-ı Sofiye
- Risale fî işareti'l-vâkıât fi'l-fatihati'ş-şerîfe-
- Rısâle-i usûl-i târikat
- Usûl-i târikat ve rumûz-i hakikat
- Eşrefoğlu Rûmî'ye ait beyitlerin şerhi
- Bir beyitin şerhi
- Tefsir-i duâ hakkında risale
- Ahvâl-ı tarîkat-ı Hak
- Tuhfetü'l-Uşşak ve Tuhfetü'l-Müştâk
- El-levâyih iî suâl-i Şeyh Mısri
- Güneşin mağribden nasıl doğduğu hakkında risale
- Risâle-i îman-ı taklidi ve tahkiki
- Ta'bîr-i sadâ-yı nâkûs
- Risâle-i fî tasviri'l-ecsâm ve'l-erhâm
- Risâle-i târîhiyye
- Cüz-i la yetecezzâ

7- Yazdığı Tefsirler

- Tefsîr-i sûre-i Yûsuf
- Tefsîr-i innâ eradna'l-emânete
- Tefsîr-i lem yekünıllezîne keferû-
- Allâhu nûru's-semâvâti ve'l-ard—
- Tefsîr-i âyet-i "İz kale rabbüke---
- Tefsîr-i âyet-i innallahe---

II- Arapça Eserleri

- Mevâidü'l-irfân; Devre-i Arşiyye; Tesbî-i Kasîde-i Bür'e (Bürde)
- Tefsîr-i Fâtihatü'l-Kitâb; Mecâlis

Şeyhleri

Tasavvufî kimliği günümüze kadar akseden Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîz bu başarısını, yeteneklerinden ziyâde değişik iklimlerden feyz aldığı şeyhlerine borçludur. Târikatların revaçta olduğu ve ehl-i tarîk olmanın gelenek halini aldığı bir dönemde yaşamış olması ayrı bir şanstır. Nakşı bir babanın oğlu olmakla birlik-

te, Kadiri bir mutasavvuftan istifade etmiş, Halveti Mehmed Efendi ile sohbette bulunmuş ve nihâyetinde Ümmî Sinan' kaddese'llâhü sırrahü'l-azîzde karar kılmıştır.

Hüseyin Halveti *kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz*

Malatya'da iken bağlandığı bu mürşidi, hakkında bilgiye rastlayamıyoruz.

İbrahim Kadiri kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz

Mısır'da Câmiü'l-Ezher'de tahsile devam ettiği sıralarda intisâb ettiği Kadiri bir şeyhi.

Mehmed Halveti kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz

Uşak'ta bulunduğu sıralarda Ümmî Sinan'ın halîfelerinden Mehmed Halvetî'nin sohbetinden istifade etmiş ve O'na intisâb etmiştir. Dîvânı'nda kendisine yazdığı bir mersiyesi vardır.

Ümmî Sinan kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz

Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîz kendisinde karar kıldığı şeyhtir. Kendisi de aynı zamanda bir mutasavvıf-şâirdir. Halvetîliğin kolundan olan Ümmî Sinan, Elmalılı'dır. Kendisi için Mısrî'nin, *"Şeyhim, azîzim Ümmî Sinan Elmalılı'da kalbimin devasını buldum. Kimyâ-yı hakîkata vâsıl oldum.."* dediği ve Dîvânı'nda medhiyyeleri[1]" olan şeyhtir. Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîz, O'nun mânevi terbiyesinde dokuz yıl kalmıştır.[109]

Şeyhinin Hakk'a yürümesi üzerine yazdığı tarih manzumesinde bu üzüntüsünü şöyle dile getirir.

Uğradı can yine matem üstüne
Olmıya bir nale nalem üstüne
Can u dil meksufu mahzun oldular
Karagün doğdu bu hanem üstüne
Feyzimin suyu yerinden od çıkar
Yaraşur bana ki yanem üstüne
Yıkılıp meyhane hiç mey kalmadı
Bîr eşik bulam mı yatam üstüne
Geldi şeyhimin Niyazî tarihi
San kıyamet kobdı âlem üstüne.[110]

Silsilesi

Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîz, târikat silsilesini bizzat belirtmiştir. *Mevâidü'l-İrfân'ın* 40. sofrasında bildirdiğine göre silsilesi şöyledir:

Ümmî Sinan Halveti
Eroğlu
Abdülvehhâb Elmalı Halvetî
Yiğitbaşı
Alauddin Uşşâkî

---

[109] (BAĞIŞ, 1995), s.39
[110] (AŞKAR, 1997), s.68

Tacuddin Kayseri
Molla Pîrî Erzincanî
Seyyid Yahya eş-Şirvânî
Sadruddin Ömer Halvetî
Hâce İzzuddin Halvetî
Ahî Bayram Halvetî
Ömer Halvetî
Ahî Muhammed Halvetî
İbrahim ez-Zâhidî el-Geylânî
Cemâlüddin et-Tebrîzî
Şihâbüddin et-Tirmîzî
Rüknüddin Muhammed es-Sincânî
Kutbu'd-din el-Ebherî
Ebu Necib es-Sühreverdî
Ömer el-Bekrî el-halvetî
Vasiyyü'd-din el- Halveti
Ahmed Dineverî el- Halvetî
Mümşâd ed-Dineverî el- Halvetî
Ebu'l-Kasım el-Cüneyd el-Bağdâdî
Seriyyü's-Sakatî
Ma'ruf el-Kerhî el- Halvetî
Dâvud et-Tâî el-Halvetî
Habîbü'l-Acemî el- Halvetî
Hasan el-Basrî el- Halvetî
Ali İbn-i EbîTâlib kerremâ'llâhü veche
Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem [111]

[111] (BAĞIŞ, 1995), s.40

MECMUA-İ KELİMÂT-I KUDSİYYE-İ HAZRET-İ MISRÎ

Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-azizin sanata, hayata bakış açısını en iyi yansıtan eserlerinden birisi de kendi el yazısıyla yazılmış nüshası zamanımıza kadar gelen hatırat türü mecmuasının çözümlemesi ile bu durum daha iyi anlaşılacaktır.[112]

[Gün gün kaydedilen notlardan oluşan bu mecmua bir "günlük" esprisiyle yazılmıştır. Eserde şairin yaklaşık 18 yıl süren sürgün hayatında başından geçen hadiseler, duygu ve düşünceleri, olaylara, hayata bakış tarzı, kendisine yapılanlar karşısındaki düşünceleri, tavır ve davranışları, endişe, korku, şüphe vb. iç dünyasının bütün çalkantıları, kırgınlıkları kızgınlıkları, düşmanlıkları kendi ifadeleriyle kayıtlıdır. Yani bu eserinde, yaşayan, yiyip içen, hayatın içindeki Niyazî-i Mısrî ile karşılaşmaktayız. Bu eserin bir başka özelliği de şairin bazı şiirlerinin hangi ortamlarda, hangi duygu yoğunluğu, hangi düşünce atmosferinde yazıldığını, hangi olayların şiirlerin yazılmasında etkili olduğunu anlamamıza yardımcı olmasıdır. Onun Vanî Mehmet Efendi ile olan husumetini Kadızâdeler denilen hoşgörüsüzler gurubuyla olan çatışmasını, tekke ve zaviyelerin kapatılmasını, toplam olarak yaklaşık 18 yıllık sürgün hayatında çektiklerini bu hatıratından öğrenemesek birçok şiirine nüfuz etmemiz zorlaşacaktır.

Bu eserinden Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz*:* [113]

—Zehirlendiğini, kardeşinin kendisini öldürmek üzere kandırılmış olabileceğini, sonra da kardeşinin öldürülebileceği ve ikisinden birden kurtulunacağını, (1b) [114]

—Soğuk günlerde mest giydiğini, kapısının sopa ile dışarıdan dayandığını, düğünlerde evine yemek gönderildiğini, bu düğün yemeklerinin normalden daha hafif olduğunu (1b)

—Mûsa Reis'in geldiğini, kapıyı çaldığı hâlde onu içeriye kabul etmediğini,9 gündür gemi beklediğini, baştaki idarecilerin cılk yumurta gibi olduğunu, (2b)

—Kale'den camiye inişinin 1040. günü olduğunu, Süleyman Paşa'nın 28.günde limana geldiğini, (3a)

—Hamzevîlere karşı olan aşın düşmanlığını, (3b,4a) —Süleyman Paşa'nın 10 gün önce ölmüş olduğunu söyledikleri hâlde onun gemiyle geldiğini, (4b,5b)

—Mustafa Paşazade Muhammed Bey'in kendisini ziyarete geldiğini, bu harekete karşı memnuniyet hislerini, (5b)

—Ziyaretine gelen Bekir Paşa'nın Kaptan Paşa'dan bir mektup ve 50 kuruş hediye getirdiğini, fakat bunları kabul etmediğini, paranın 15 kuruşunu biraderine, 10 kuruşunu Ca'fer Bey'e ve Abdurrahman'a verdiğini, kalanını da Muhammed Dede'ye ve kayyıma vermek için ayırdığını, paranın bir kısmını da çok nimetini yediği Mustafa Dede'ye vermek istediğini, (5b)

---

[112] Niyazî-i Mısrî, Mecmua-i Kelimat-ı Kudsiyye-i Hazret-i Mısrî, Bursa Orhan Gazi Ktb. No 690.

[113] (KAVRUK, 2004), XXIV-XXXII

[114] Burada verilen yk numaralan Bursa Orhan Gazi Ktb No: 690'daki nüshaya aittir.

—İzni olmadan Sultan Mustafa'nın hutbe bile okutamayacağını, padişahların adaletle hükmetmesi gerektiğini, (6a)

—Bursa'da iken şeyhlerin kendisine mektup gönderdiklerini, nasıl hareket etmesi gerektiği konusunda telkinde bulunduklarını, kendisinin bu telkinleri kabul etmediğini "bildiğinizden kalmayın" diye karşılık verdiğini, bundan dolayı da 9 yıldır eziyet çekmekte olduğunu, (6b)

—Hâkim çağırdığını, kendine eziyet edilmemesi için ona ihtarda bulunduğunu, Füyûzî Çelebi mecmuasından "Derviş olan âşık gerek" ilâhîsini yazdığını, (7b)

—Süleyman Paşa'nın gemisiyle adaya Abdülcebbâr adında bir derviş geldiğini, onun kendisine Rodos'taki eski bir ahbabından selam getirdiğini, (8a)

—Vanî Mehmed Efendi'ye karşı olan düşmanlığını, (8b)

—Gece evine girilip cebinden yazılı kâğıtlarının çalındığını (9a)

—Sıçanotu zehiriyle zehirlendiğini, hâlbuki "Sülümen" denilen zehirin daha etkili olduğunu ve attarlarda kolayca bulunabileceğini, etkili olduğundan kendisini daha çabuk öldürebileceğini, (9a)

—Evinin tavanının delinerek, oradan kendisinin devamlı takip ve kontrol edildiğini (9b)

—1027 yılında dünyaya geldiğini (9b)

—Bir miktar badem ve fındık kırıp yediğini, (11b)

—Ramazan adlı bir dinsizin kendisine eziyet çektirmek ve öldürmek için devamlı ağular verdiğini, (12a)

—Şehzade Sultan Mustafâ'nın validesinin, Süleyman adlı birini kendisine eziyet için adaya gönderdiğini, (12b)

—Selanik'ten gelen birinin, şiirlerinde yanlışlar olduğunu söyleyerek, onları beraber okumayı arzu ettiğini söylemesini, şairin bu davranışı, kendini imtihan olarak telakki ettiğini, (14a)

—Eziyetlerden, kötü davranışlardan iyice bunaldığını, (15a)

—Tavan bekçisinin iki gündür kendisini uyutmadığı için dayanamayıp bir miktar gündüz uyuduğunu, (17a)

—Düşmanlarının kendine su aldırmadıkları için susuzluktan yandığını, susuzluğunu gidermek için karpuz yediğini, yedikçe hararetinin arttığını ve karnının davula döndüğünü, (17a)

—Cuma günleri üzerine şamdan koyulmak üzere bir sandık yapıldığını, şairin bunu kendi tabutu gibi gördüğünü, (35a)

—Önceleri cifir vb. şeyleri bilmediğini fakat hapsedilip Boğaz hisar'a gönderilince bütün kitaplarını yırttığını, kendinden geçtiğini, aklı başına gelince boğazında zincir, ayağında bukağı gördüğünü, o anda "esmâ—i hurûf ve kavâid—i cifrin ba'zısı"nın feth olduğunu, (35b)

—Sabah uykudan kalkınca yüzünün şiş, dudaklarının sarkmış, yüreğinin tamamen şişmiş olduğunu, (38a)

—Hediye olarak evine bir miktar kurban eti getirildiğini, (38b)

—Balık avlamaya gidildiğini, (38b)

—Kendisine hediye olarak ayakkabı gönderildiğini fakat onları kabul etmedi-

ğini, (42b)

—İncelemesi için kitap gönderildiğini, fakat rahatsızlığından dolayı bakacak takatinin olmadığını, (43b)

—Gönderilen kitapları sonunda inceleyebildiğini, bunların en az 500 yıllık olduğunu, (44a)

—Kendisine hakaret etmeleri için düşmanlarının bazı çocukları üzerine gönderdiklerini, (44a)

—Bazı geceler camide sabahladığını, (44a)

—Kendisine eziyet edenlerin kendinden özür dilediklerini, (44b)

—Köprülüzâde Mustafa Paşa'nın kendisine biriyle bir kitap gönderdiğini, (45b)

—Zehirlendiğini, yüzünün, dudaklarının şişip ayakta duramaz hâle geldiğini, (53a)

—İstanbul'dan ziyaretine gelen iki kişinin Vanî Mehmet Efendi'nin casusu olabileceklerine kanaat getirdiğini, (52a, 52b)

—Talebelerinden birinin, evi civarında tükürerek kendisine hakaret ettiğini, bunu ona yakıştıramadığını, (53a)

—Cahiller yapar anlarım, bu kişi bu hareketi nasıl yapar diye kendi kendine yakındığını ve oldukça üzüldüğünü, (53a)

—Yunus Amcasının hacca gittiğini, (54a)

—Nikâhlı eşiyle evlenmeden ayrıldığını, (55a)

—Haksızlığa uğramasından dolayı şikâyette bulunduğu kadıyla aralarındaki anlaşmazlığı, (55a)

—Kırk gün cami içinde, sıkıntılı vaziyette, minberde yatmak zorunda kaldığını, (55a, 56b)

—Kaldığı mescidin tavanının kendini kontrol etmek maksadıyla düşmanlar tarafından delindiğini, yere toz döküldüğünü, (56b)

—Yazdıklarının evinden alınıp kontrol edildiğini, (56b)

—Tavanının dövülerek kendisinin devamlı huzursuz ve rahatsız edildiğini, (56b)

—Her sıkıntısının, rahatsızlığının sebebinin Padişah ve Vanî Mehmed Efendi olduğunu, her şeyin onların rızası, bilgisi ve emriyle yapıldığını, (57b)

—Kendisine Limni'de sıkıntı çektirenlerin (8'liler) Şeyh, hakîm, Ramazan, kadı, dizdar, hatib, azab ağası ve Voyvoda olduğunu, (59a,93a)

—Osmanlı padişahlarından şiddetle yakınmasını, (60a)

—Osmanlıların yerine Tatarın (Selim Giray) tahta geçmesinin daha uygun olacağını düşündüğünü, bunun için halka seslenişini, (61b)

—Düşmanlarının yanına gelip gidişini ve kendisinin takibini kolaylaştırmak için evinin tavanının iki kapısını da açtığını, evinin kapısını devamlı açık bırakmasını, (63a)

—Kayınbiraderi ve kardeşinin kendini ziyarete gelişini, (63b)

—Dört kardeşi olduğunu, (67a)

—Kardeşinin gelip evde üzüm yediğini, (65b)

—Yanında devamlı bir bekçi bulundurulduğunu ve ondan çok rahatsız olduğunu, (68a)

—Zehirlenme korkusundan, yatarken yiyecek tabağım başının altına koyduğunu, (70a)

—Yemeğine zehir katarlar endişesiyle tuzsuz, yağsız ve karpuz suyuyla yemek pişirmesini, (72a)

—Yemek yapmak için suyundan faydalanmak üzere, hayli karpuz aldığını, (72a)

—Akşam yemeği yemediğini, yemek yemeden ne kadar dayanabileceğini düşündüğünü, (72a)

—Zehirlenmeden dolayı içinin dışının vurulmuş koyun gibi şiştiğini, şaşkın bir vaziyette dolaştığını, bunun için de saçmaladığını; saçmaladığından dolayı mazur görülmesi dileğini, (72a)

—Hâkim tarafından "sus bire edepsiz " diye azarlandığını, halk içinde küçük düşürüldüğünü, (72b)

—Düşmanları tarafından yüzüne tükürüldüğünü, kendisine hakaret edildiğini, (72a)

—Cuma günü kendinden ısrarla nasihat etmesi talebini kabul etmediğini, (75a)

—Kendisini "tizcek" öldürmeleri için düşmanlarını bazen tahrik ettiğini, (75a, 91a)

—Bindiği eşeği tekmeleyip küfreden çocuğun hâlini, (75a)

—Oğlu Ali'nin doğumunun 1810'ncu gününü, (78a)

—Kendine tükürüldüğüne kızmasını ve üzüntüsünü, (78b)

—Mestinin üstüne kan damlamasını, (80b)

—Yılan zehiriyle zehirlendiğini, (90b)

—Gördüğü eziyetleri, işkenceyi ve ihaneti, (90b)

—İbrahim adlı hatib ile aralarındaki düşmanlığı, (91a)

—Müderris Sebzî Efendi ile Bursa'daki ilişkilerini, (91b)

—Padişahın adaletle iş yapmaya başladığını kendisine yapılan muameleden anlamasını, (95a)

—Limni'ye gemi geldiğini, (97a) —İki gün su sıkıntısı çektiğini, (97a)

—Kandırılarak zehirli kestane ile öldürülme endişesini, (97a)

—Rodos'da başından geçen köpek hadisesini, (98a)

—Dokuz senedir Al-i Osman'ın pençesinde azap çektiğini, (98b)

—Fıtratının ehl-i dünya ile konuşmaktan hazzetmediğini, (98b)

—Adaya gelen gemi sahibinin kendisine bir kelle şeker ile bir bardak hediye getirdiğini, (99a)

—Sabah kaldığı yerden çıkınca sofada büzülüp oturan zavallı birini görüp üzülmesini, (100b)

—Düşmanlarının kaldığı yerin tavanını dövüp kendisini rahatsız etmelerini ve kendini yılan zehiriyle zehirlemelerini, (101b)

—Amcasının 3 aylık yoldan adaya kendisini ziyarete gelmesini ve buna karşı duyduğu memnuniyeti, (102a)

—Evinde çakmağı olmadığı için mumunu yakamayıp karanlıkta oturduğunu, daha sonra da dışarı çıktığını, (102b)

—Kendisine bir makreme (havlu, el bezi, peştemal) hediye getirildiğini, (102b)

—Edirne'de Bostancıbaşı ile başından geçen olayı hatırlamasını, (103a)

—Gece yarısı düşmanlarının çan çalarak kendisini uyutmayıp rahatsız etmelerini, düşmanlarının çanı elleriyle çaldıklarını, (104a)

—Bursa'da da zehirlendiğini, ruhunun cesedini terk ettiği hâlde dönüp tekrar geri geldiğini, (104a)

—Uşak'ta da "top dokunması" sonucu vücudunun tamamen dağılıp tekrar toparlandığını, (104a)

—"Allah öldürüp öldürüp diriltir" inancının kendisinde hâkim olduğunu, (104a)

—Mevâidü'l-irfan adlı eserinin 58 yaşında hangi durumda yazıldığını, (104b)

—Eserlerini yazarken daima imlâ hatası yaptığını, bu hataları yapmasının sebebini, (104b)

—Ömer Hayyam'dan haline uygun olarak seçip verdiği rubai misâlini, (105a)

— 1083'ten beri dokuz yıldır devamlı eziyet çektiğini, (105a)] [115]

[115] (KAVRUK, 2004), XXIV-XXXII

NİYÂZÎ-İ MISRÎ KUDDİSE SIRRUHU'L-AZİZİN HAYAT KRONOLOJİSİ [116]

Yaşı	Dönem	Hicri	Miladî	Olaylar
...	**Sultan II. Osman**	1027	1618	Doğumu
21	**Sultan IV Murad**	1048	1638	Tahsil için seyahate çıkması
22		1049	1639	Diyarbakır'da ilim tahsili
23		1050	1640	Mardin'de ilim tahsili
23	**Sultan İbrahim**	1050	1640	Tahsil için Mısır'a gelişi
23–27				Mısır'da tahsil dönemi
27		1053	1644	Mısır'dan ayrılışı
27–30	**Sultan IV. Mehmed**	1056	1646	Anadolu'da dolaşması
30		1056	1646	İstanbul'a gelişi
30		1056	1646	Bursa'ya gelişi
33		1057	1647	Şeyh Ümmî Sinan'a intisabı
40		1066	1656	Hilâfet verilmesi
41		1067	1658	Uşak ve Kütahya'daki hizmeti
42		1067	1658	Şeyhinin vefatı
45		1072	1662	Bursa'ya gelip yerleşmesi
50		1077	1665	Zikir ve deveranın yasaklanma-sı
51		1078	1667	Şeyh Mehmed'in vefatı
53		1080	1670	Bursa'da dergâh inşası
55		1083	1672	Edirne'ye gidişi
56		1083	1672	Rodos adasına sürgün edilme-si
57		1084	1673	Affedilmesi
61		1088	1677	Limni adasına sürgün edilmesi
75	**Sultan II. Süley-man**	1100	1691	Bursa'ya dönüşü
76	**Sultan II. Ahmed**	1104	1692	Edirne'ye gidişi-Limni sürgünü
78		1105	1694	Hakk'a Yürüyüşü

[116] Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Ankara, 1998, s.138

Tarîkın bir Cüneydî Hazret-i Mısrî Efendi'ye
Keremler eyle yâ Allâh kerîmâne selâm eyle
Di kim yâ merhabâ Mısrî sana yüzbin selâm olsun
Kemâl-i hazret-i 'aşk ile sûzâna selâm eyle
Mustafa Ma'nevî [117]

GİRİŞ

Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-azizi tasarrufu ve eserleri ile günümüze kadar varlığı unutturmayan bir mürşid-i kâmil olduğunu görmekteyiz.

Genellikle tasavvuf düşüncesinde sûfînin manevî hâl ve duygularını en iyi yansıtabildiği saha, sembolik anlatıma başvurulan, şiir alanıdır. Niyâzî-i Mısrî pek çok mutasavvıf şeyh için de olduğu gibi, tasavvuf düşüncesini yansıtan eserleri manzum *Dîvân'*ı vardır.

Onun *Dîvân-ı İlâhiyyat*'ı için birçok şerhler yapılmıştır. Tarafımızdan da yeni bir açıklama istemi ile bir gayret hâsıl olunca temel dîvân metni olarak **Süleymâniye Ktp. Mehmed Murad Ef. 43/1** nüsha esas alınmış ve açıklama bunun üzerinden şekillenmiştir.

1993 yılında Kenan Erdoğan Beyefendi *Dîvân*'ın akademik düzeyde tenkit ve tahlilini yapmıştır.[118] Bu çalışması da başvuru kitabımız olmuştur. Bu şekilde bazı nüshalardaki farklılıkları bilerek asıl divâna ulaşmak kolaylaşmıştır.[119] Bu şekilde

---

[117] Mustafa Ma'nevî (d.1020-1611, hyt: Cemâziye'l-âhir 1114-(Ekim-Kasım) 1702)'nin babası, ***"Meşâyih-i Halvetiyye'den Karabaş Şeyhi 'Ali 'Alaaddîn Efendi"*** olup daha çok *Karabâş-ı Velî* ismiyle meşhurdur. Bu ismi başına sardığı siyah Halvetî sarığı ve sahip olduğu yüksek derecelere binaen almıştır.

[118] Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni,* Erzurum 1993 (Doktora Tezi)

[119] "Tespitlere göre Niyâzî-i Mısrî Divanı, nüsha sayısı bakımından oldukça zengin bir divandır. Divân, başta İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi ve Ankara Millî Kütüphane olmak üzere Bursa, Konya, Erzurum, Balıkesir gibi değişik yazma eser bulunduran kütüphanelere dağılmış vaziyettedir. Ayrıca yurt dışında da nüshaları bulunmaktadır. Yazma eserler içinde Niyâzî Divanı'nın kendi türü içinde hayli kabarık bir nüsha sayısı olduğu, bundan da çok yazılıp okunduğu anlaşılmaktadır. Kalabalık bir nüsha sayısına sahip olan Niyâzî Divanı'nın karşılaştırmalı metninin hazırlanabilmesi elbette bir seçme ve eleme yapmakla mümkün olacaktı. Bu sebeple önce bütün bu nüshaların özellikleri tek tek mahallinde bizzat tespit edilerek özelliklerine göre kendi, arasında gruplandırma yoluna gidildi. Sonra bunların içinden (biri taşbaskı) 7 nüsha seçildi. Sonra Mecmuası'ndaki şiirleri ilâve edildi. Temsilci diyebileceğimiz ve esas aldığımız bu nüshalar şunlardır:

1-Süleymaniye Ktp. Mehmed Murad 43/1
2-Millî Ktp. A.196O/1
3-Süleymaniye Ktb. Mihrişah Sultan 384/1
4-S.Özeğe Ktp. A.S.Levend Kitapları 254

eksik olan ilâhiler metne dâhil edilerek *Divan-ı İlâhiyyat*'ın noksanları ikmâl edilmeye çalışılmıştır.

Tasavvuf tarihinde üçüncü devre Melâmî piri olarak bilinen Seyyid Muhammed Nuru'l-Arabî kuddise sırruhu'l-azizin (1305/1889) ***Divan-ı İlâhiyyat Şerhi*** [120] açıklamada en çok faydalandığımız eser olmuştur. Ayrıca Abdullah Çaylıoğlu'nun hazırladığı **Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin Gazellerine Yapılan Şerhler** [121] de yeri geldikçe günümüz dil ve anlayışına uygun olabilecek şekilde yeniden uyarlanarak ilgili ilâhi açıklamalarına konulmuştur.

Divan-ı İlâhiyyat'ın metininde genellikle günümüz Türkçesi kullanılmaya çalışılmıştır. Bu türlü değişiklikler vezinde bozukluk oluşturmuş olması rağmen okuyana mana bütünlüğü vermesi düşünülmüştür. Yine manası anlaşılamayacak olan kelimelerin açıklaması ise metin içinde ve dipnotta uygun bir şekilde yapılmıştır. Bazı yerlerde tekrarların veya aynı konu hakkında değişik yorumlar olacaktır. Bunu görüş zenginliği ve anlayış farklarına işaret saymak uygun olacaktır.

Hz. Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz Efendimiz buyurur ki;

"Bu sözün, tekrarlanmış gibi gözükmesi, sizin ilk dersinizi iyice anlamamış olmanızdandır. Bu yüzden her gün aynı şeyi söylemek icap ediyor." [122]

Alıntı yaptığımız kaynaklardaki hadis-i şeriflerin mehazları faydalı olacağından yapılan tahriçleri ve bilgileri ile koymayı uygun gördük. Kitaplar ve kaynaklardan yapılan iktibasları ve özet şeklinde dahi olsa sahibinini ibraz etmeye çalıştık.

5-Marburg 2522 (Berlin)
6-Selçuk Eraydın Özel Kitaplığı
7-Taş baskı
8-Bursa Orhan Ktp. 690

(Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Ankara, 1998, s. CLXXXVI)

[120] Seyyid Muhammed Nur, *Mısrî Niyazi Dîvânı Şerhi,* haz. M.Sadettin Bilginer, İst.1982

[121] (ÇAYLIOĞLU, 1994)

[122] Mevlânâ, Fîhi Mâ Fîh, çev: M. Ü. Anbarcıoğlu, s. 52

DİVAN-I İLÂHİYYAT

VE

AÇIKLAMASI

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على رسولنا محمد وعلى اله وصحبه وسلم اجمعين

Hz. Şeyh Mürşidü's-sâlikîn, Mefhâru'l-vâsılîn, Sultânü'l-evlîyâ, Burhânü'l-asfiyâ, Kutbu'l-aktâb, Ferîdü'z-zamân Muhammedü'l-Mısriy-yü'l-Halvetiy-yü'l-Kâdirî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin ilâhî kelimât-ı kudsiyyelerinin esrar ve hakîkatlerine dair açıklama yapmaya çalışana Allah Teâlâ'nın yardım etmesi, haddini bilmesini, sınırını aşmaması için rahmet etsin.

"Şüphe yok ki Allah Teâlâ haddi aşanları sevmez." [123]
"Allah Teâlâ için mütevazî olan bir kimseyi Allah Teâlâ yüceltir." [124]

Bizim Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîze sonsuz bir güvenimiz vardır. O'nun yardımı ile yönelerek açıklamaya çalışacağız. Çünkü lütuf sahibi olduğuna iman ederiz.

Sultan Veled Hazretleri buyurdu ki: Büyük Mevlânâ (Bahâ Veled)'in tecellisi ***yücelik ve ululuk*** ile babamın tecellisi ise ***tevazu ve lütuf*** ile idi. Allah Teâlâ velisinin kibri de ilâhîdir, lütfu da;

ve yine buyurdu ki, bir gün babam:

"Allah Teâlâ'nın velisi bu dünyadan göçtüğü vakit onun seyri, sağlığı zamanındaki seyrinden yüz bin kere fazla olur. Çünkü o, Allah Teâlâ'da seyreder. Bunun ise, sonu yoktur. Bu Allah Teâlâ velisinin, müritler ve âşıklar üzerindeki tasarrufu kıyamete kadar kalır." [125]

Daha güzeli ve idrâkin tekrar tekrar tevellüdü niyeti, ricâli gayb ve erenler himmeti, aşk-ı niyaz ile Hû…

[123] Mâide, 87
[124] Müslim, Birr, 69 (2588); Tirmîzî, Birr 82, (2030); Muvatta, Sadaka 12, (2, 1000)
[125] (YAZICI, 1995), s. 499

\ A[126]

1

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ey gönül gel gayriden geç aşka eyle iktida,
Zümre-i ehl-i hakîkat anı kılmış mukteda.
Cümle mevcudat-u malûmata aşk akdem dürür,
Zira aşkın evveline bulmadılar ibtida.
Hem dahi cümle fena buldukta aşk baki kalır,
Bu sebebden dediler kim aşka yoktur intiha.
Dilerim senden Hüda'ya eyle tevfıkın refik,
Bir nefes gönlüm senin aşkından etme gel cüda.
Masiva-yı aşkının sevdasını gönlümden al,
Aşkını eyle iki âlemde bana aşina.
Aşk ile tamuda olmak cennetidir aşıkın,
Lik cennette olursa tamudur aşksız ana.
Ey Niyazi Mürşid istersen bu yolda aşka uy,
Enbiya vü evliyaya aşk oluptur rehnüma.

Ey gönül gel gayriden geç aşka eyle iktida,
Zümre-i ehl-i hakîkat anı kılmış mukteda.
Ey gönül gel başkalarından geçip aşka uy,
Hakîkat ehli cemaatı aşkı imam kılmış.[127]

Aşk, sarmaşık anlamına gelen "ışk" kelimesinden alınmıştır. Sarmaşık, sarıldığı yeri nasıl kaplarsa, aşk da girdiği kalbi hatta insanın vücudunu öylece sarar.[128]

Aşk, hem yaşanan duygusal, yani varoluşçu (egzistansiyel) gerçekliği hem de varlıksal, yani ontolojik gerçekliği olan bir kavramdır. Bazı şairler anlamca **"aşk"** sözcüğünden daha geniş kapsamlı olan "ışk" sözcüğünü tercih etmiştir. Âşk'ı daha çok duygusal bir sevgiyi ve muhabbeti ifade etmek için kullanmasına rağmen, **"ışk"** ile ulvî ve manevi sevgiyi dile getirmiştir. Dolayısıyla iki çeşit aşk'tan söz edilebilir.

Birincisi ***ilâhî aşk,*** yani ***beşerî aşktır.*** Başka bir deyişle Allah Teâlâ'ya yaratıcı aşkına ilâhî aşk diyebiliriz. Çünkü varlıklar özünü bu aşktan almışlardır, varlıkların özü Allah Teâlâ'nın yaratıcı aşk'ının ta kendisidir; ikincisi ise *varoluşçu* ve *yaşanan aşk,* yani egzistansiyel aşk'tır. Varoluşçu aşk insanın özünde gizli bulunan aşkı gerek

[126] Divandaki ilâhilerin dizimi Arab Elfâbesine göredir.
[127] Beyitler anlaşılabilirliği artırılmaya çalışılmış ve vezin düzeni aranmamış, kelimelerin günümüz Türkçesine yakın olanı olanı ile tekrarı yapılmıştır. Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzden ilâhilerine uygun düşecek manaları vermesi için âli himmet ve af temenni ederim. (Yazan)
[128] Eraydın, Selçuk, Tasavvuf ve Tarîkatlar, s. 236.

duygu ve düşüncesine gerekse davranış ve hareketlerine yansıtmasıdır. Bu aşk, insanın bilgi ve bilinç seviyesine bağlı olarak *komedik* ya da *trajik* biçimde tezahür edebilir. Tutku ve ihtirasların tatmini esasına dayanan insanı güldürüp eğlendiren dünyalık aşk'a biz **komedik aşk** diyebiliriz. Gelip geçici olan bu aşkın tam tersine, dünyayı ve insanı dünyevi şeylere bağlayan duygu ve düşüncelerin bütününü yok sayan bir başka aşk vardır. Trajik aşk, gerçek aşk budur. Buna göre, insan kendisini dünyevi tutkularından kurtardığı ölçüde komedik aşk'tan kurtulup, gerçek aşk'a, ilahi aşk'a ulaşabilecektir.[129]

Aşk kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de zikredilmemiştir. Ancak Muhyiddîn İbnü'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-azize göre, kinâye yoluyla orada yer aldığı söylenmektedir. Kur'ân Kerim'deki ***"eşedd-i hubb"*** [130] ayeti buna işaret eder denilmektedir.

"Kenz-i mahfî" yani ***"Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi istedim, mahlûkatı yarattım"*** [131] hadisine göre muhabbet, başlangıçta Allah Teâlâ'dan zuhur etmiş ve bütün mahlûkatın yaratılmasına sebep olmuştur. Kur'ân-ı Kerim'deki ***"Allah onları, onlar da Allah'ı severler."*** [132] ayetinde sevginin ve muhabbetin önce Allah Teâlâ'dan geldiği anlaşılmaktadır.

İbnü'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizde, sevgiyi varlığın ilk âmili ve yaratılış sebebi olarak kabul etmiştir. Yani Hakk'ın mevcûdâtın ayanında halk ile zuhuru onların yoktan yaratılmaları değildir. Hakk, ezelde bilinmek istedi. Bilinmesi içinde kemâlâtını varlık aynasında ızhar etmekten başka başka bir yol olmadığından halkı yarattı ve mahlûkatın sûretlerinde tecellî etti. Haricî vücûd aracılığıyla zuhûra olan sevgisi, âlemi yaratmasına sebep oldu.[133]

Bu nedenle aşk, her şeyin temelidir ve kainâtın ruhudur. İnsanda aşk yüzünden var oluşunun ilk kaynağına geri dönmeye çabalar." Aşk öyle bir ateştir ki, parlayınca mâşuktan başkasını yakar."

"Risale-i Gavsiye" de Abdülkâdir Geylâni kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz Hazretleri buyurdu ki;

"Ya Rabbi! "Aşk"ın manası nedir?"

"Ya Gavs! Âşık ol bana. Âşık benim, maşuk benim, aşk benim! Kalbini benden başkasından çevir ve boşalt.

"Ya Gavs-ı Â'zâm! Aşkın zahirîne arif olursan, aşktan da fena bulmalısın! Zira aşk hicaptır, âşık ile maşuk arasındaki hicâb.

Gerçek anlamda aşk Allah Teâlâ'yı talep etmek ve O'nu sevmektir. O halde âşık bir anlamıyla da taliptir. Hakk'ı isteyen ve seven herkes âşık olabilir. Ancak âşık kendi gönlünü ma'şuk için boşaltması, akıl bağından kurtulup iç âlemini sevdiğinden başka diğer bütün isteklerden temizlemesidir. Aslında aşk aklı aciz bırakır. Fakat onsuzda olamaz.

Ma'rifete yani ilahî bilgiye ulaşabilmenin yolu akıl ve nazar değil ilâhî aşktır.

---

[129] (KOÇ, 2000)

[130] Bakara, 165

[131] Keşfu'l-Hafâ, 2016

[132] Mâide, 54.

[133] Ebu'l Âlâ Afîfî, *Tasavvuf*, s. 207.

Allah Teâlâ'ya akılla değil ancak aşkla ulaşılabilir.

Aşkın tatlı ve hoş hiçbir pınarı yoktur ki
Benim onda daha tatlı ve hoş bir payım olmasın [134]

Felsefenin de en derin mevzusu aşktır." Bergsona göre yaratılış, bir heyecandan, derin sevgiden fışkırmaktadır.

Ahlâk ve dinin iki kaynağı adlı eserinde: "İnsan, kendi, kalbinden, Allah Teâlâ o kalpten faydalanacak kadar temiz olmayan şeyleri atmalıdır. O zaman insan Allah Teâlâ'yı kendi içinde hisseder. Fakat bu kâfi değildir. Daha üst dereceye tırmanarak insan, Allah Teâlâ'nın bir aksiyon âleti olabilmelidir. Bu mertebeye gelen insan, kendinde sonsuz bir hayat hamlesi sezer. Büyük, iyi işlere sarılır. Ve başarır. Ve hiçbir yorgunluk duymaz. Derin bir aşk içinde kendini aksiyona, insanlara hizmete verir. Bu aşk; insanın Allah Teâlâ'ya aşkı değil, bundan çok daha üst olan; bütün yaratıklara karşı olan Allah Teâlâ'nın sevgi ve aşkıdır."

O halde, Bergson'a göre mükemmel insan, gönlüne Allah Teâlâ sevgi ve düşüncesi taşımak ile kalan insan değil, iradesini; Allah Teâlâ'nın insanlara sevgisi yoluna hizmete vakfedebilen insandır,[135]

Aşkı nura, aklı da ateşe benzetirler. Aklın aydınlığı her ne kadar dakik ve uzağı görüyorsa da aşkın ateşi, daha dakik ve daha fazla uzağı görebilir. Aklın aydınlığı, aşkın ateşiyle birlikte hareket etmezse tek başına gönül evini aydınlatamaz. Ne vakit aklın nuru aşkın ateşi ile birleşince o zaman gönül sarayı, tam anlamıyla aydınlığa kavuşur. Buna göre, Hakk'a ulaşmak ve ilahî hakikati kavramak için, bir dereceye kadar aklın rehberliği şarttır. Akıl, bizi maddî âlemin sınırından çıkarıp manevî ve ulvî âlemin sınırına kadar götüre bilir. Fakat ondan öteye gidemez. Bundan sonra aşkın rehberliğine ihtiyaç var. Zira bizi ilahî âleme ulaştıran tek araç aşktır. Aşkın yıkıcılığı, bir anlamda yapıcılıktır. Çünkü aşkın ateşi, insanın putlarını, onu hakikatlerden alıkoyan masivayı yok eder. Böylece onu temizler. Aşkın ateşi, insanı, ayrımcılıktan ve çeşitli şekillerden alıp tevhide ve gerçek istikrara, çokluktan, şirkten kurtarıp birliğe götüren bir güçtür. Akıl insana varlık kazandırırken, aşk ise insanın varlığını ortadan kaldırır. İnsan varlığıyla kaldığı sürece birliğin gerçekleşmesi mümkün değildir. İkilik devam eder. Biri Allah Teâlâ'nın varlığı, diğeri de insanın varlığıdır. Hedef birlik ise, birliğe ulaşmak için de aşk gereklidir. Aşk, akılla birleşince yanar. Aşk ve aklın birliği, vahdet makamına yaklaştırır. Dinlerin hükmü etkisinden kendini uzaklaştırır. İbnü'l-Arabî de bu konuda şunları söylemektedir:

Sevgi ve muhabbet konusunda İbnü'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin başka bir ifadesi de şöyledir: "Muhakkak ki kalbim her sûreti kabul etti: şairlerin merası, keşişlerin hangâhı, puthane veya tavaf edenin Kâbesi; Tevrat'ın veya Kur'ân-ı Kerim'in sayfalarını müsavi gördüm. Ben sevgi diniyle tedeyyün[136] ettim. Onun

---

[134] (GEYLÂNÎ, 2005), s.132

[135] Mustafa Rahmi Balaban, Filozoflarla Birer Saat: Muhtasar Felsefe Tarihi, İst. 1947, s.219

[136] **Tedeyyün:** Dinini sakınmak. (Deyn. den) Borçlanma. Borca girme

araçlarına yöneldim. Sevgi benim dinim ve imanımdır." [137]

İbnü'l-Arabî'ye göre muhabbet, ibadetin aslı, sırrı ve cevheridir. Çünkü ma'bûd mahbûbun ta kendisidir. Eğer sevgi olmasaydı, insan, ağaç, yıldız veya put gibi hiçbir şeye ibadet edilemezdi. Çünkü kemâliyle hürmet duymadan bir ma'bûda ibadet edilmez. Abid de ma'bûdu sevmedikçe ve sevgisinde fânî olmadıkça O'na hürmeti tahakkuk etmez. Şu halde vasıflar farklılaşsa da ma'bûd ve mahbûb aynı şeydir. Bir yönüyle ma'bûd, bir yönüyle de mahbûb diye isimlendirilmektedir. Oysa her iki tarafta da müsemmâ birdir." [138]

Aşk ve aşığın sarhoşluğu olmasaydı
Ne dinleyen olurdu, ne sohbet eden. [139]

<u>Cümle mevcudat-u malûmata aşk akdem dürür,</u>
<u>Zira aşkın evveline bulmadılar ibtida.</u>
Bütün bilinmiş mevcudatta en önce olanı aşktır,
Zira aşkın evveline başlangıç bulmadılar.

Aşk yolu, bir yoldur ki, ne ucu var, ne kıyısı. O yolda can vermeden başka bir çare bulunmaz. [140]

Aşk, Allah Teâlâ'nın kendisi olunca evveli ve sonu da olmaz. Hakk'ın mahlûkâtı sevmesi kendini sevmesi, yaratılmışların biribirlerini sevmeside Allah Teâlâ'yı sevmekten başka bir şey değildir.

"Aşk makamı âlidir, aşk kadim ezelîdir
Aşk sözünü söyleyen cümle kudret dilidir"
Yunus Emre kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz

Aşk, kendinden başka bir şey vermez ve kendinden **başka** bir şey almaz.
Aşkın malı, mülkü yoktur. Fakat kimsenin de **malı, mülkü** olamaz;
Çünkü aşk, aşk için yeter.

<u>Aşka giriftar olduğunuz zaman **Allah Teâlâ kalbimin içindedir** demeyin, **ben Allah Teâlâ'nın kalbi içindeyim,** demek daha yaraşır.</u>

Siz, aşka yol göstereceğinizi sanmayın. Çünkü aşk, sizde değer görürse, her yolu gösterir.[141]

<u>Hem dahi cümle fena buldukta aşk baki kalır,</u>
<u>Bu sebebden dediler kim aşka yoktur intiha.</u>

---

[137] Ebu'l Alâ Afîfî, *Tasavvuf*, s. 203.
[138] Ebu'l Alâ Afîfî, *Tasavvuf*, s. 203-204.
[139] İmam-ı Rabbânî, *Mektûbât,* c. III, m. no: 120.
[140] (Hafız-ı Şirazî, 1985), gazel. LXVIII, b. 497
[141] (Halil CİBRAN, 1970), s. 28

Hem dahi her şey fena bulsa aşk baki kalır,
Dediler ki, bu sebebden aşkın sonu yoktur.

Şimdi velilerin, sevenlerin, sevgililerin hali böyle olunca, *"Son nedir?"* sualine Cüneyd'in verdiği cevap şu olmuştur:

"Son, başlangıca dönmektir." Bu sözün zahir manalarından biri şudur: Sâlik, mürid, nasıl ki, başlangıçta açıkça ibadet, tesbih ve dua ediyor, bunları perde arkasında yapmıyordu; bundan sonra da kendisine bir hayranlık geldiği için artık o ibadetleri ihtiyarsız yapamaz. [142]

Dilerim senden Hüda'ya eyle tevfıkın refik,
Bir nefes gönlüm senin aşkından etme gel cüda.
Senden Hüda'ya uygun arkadaşlık dilerim,
Bir nefes gönlüm senin aşkından etme gel ayrı.

Muhyiddîn İbnu'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz Şeyh Uryebî ile bir diğer şeyhi olan Şeyh Ebû 'İmrân el-Mîrtûlî arasında tasavvuf ilminde önemli bir neş'e ve tarz farkı olan bir konuyu da şöyle anlatmaktadır.

"İnsanlığın mevcut hâli beni çok üzüyordu. Bir gün bu düşüncelerle hayli dertli bir halde Uryebî'nin huzuruna girmiştim. O, halkın Hakk'a olan muhalefetlerinden dolayı üzüntülü olduğumu anlayınca

'Evlâdım sen halka değil Hakk'a bak!' dedi. Onun huzurundan ayrıldıktan sonra daha aynı sıkıntılı hal üzerimdeyken bu sefer Şeyh Mirtûlî'nin meclisine geldim. Beni görünce o ise

'Evlâdım sen kendine bak!' dedi. Bunun üzerine ben artık dayanamadım ve ***'Ey üstadım! Biriniz Hakk'a bak diyor diğeriniz kendine bak diyor, ben ikiniz arasında şaşırıp kaldım, ikiniz de bu yol'un kâmil rehberlerisiniz, peki hanginizin sözü doğrudur?*** diye sordum. O;

'Her ikimiz de hâlimize göre sana yol gösterdik. Ama esas olan Şeyh Uryebî'nin dediği doğrudur. Umarım ki bir gün onun dediği o mertebeye erersin. Aslında sana da bana da yaraşan onun dediğine kulak vermektir' dedi. Ben onun bu dürüstlüğüne hayran bir halde tekrar Uryebî'ye gittim ve Mirtûlî'nin dediklerini aynen ona naklettim. Bunun üzerine o da

"Ne güzel demiş. Ben 'Yoldaş'a (refik) ***işaret etmiştim o ise 'Yol'a*** (tarik) ***işaret etmiş. Şimdi sen hem onun dediğini ve hem benim dediğimi beraberce alırsan hem yolu hem de yoldaşı birleştirmiş olursun'*** dedi".[143]

Masiva-yı aşkının sevdasını gönlümden al,
Aşkını eyle iki âlemde bana aşina.
Aşkın sevdasından başkasını gönlümden alsın,
İki âlemde aşkını bana tanıdık kılsın.

---

[142] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.55), s. 124
[143] (KILIÇ, 1995), s.15

Aşk ile tamuda olmak cennetidir aşıkın,
Lik cennette olursa tamudur aşksız ana.
Âşıkın cennetidir aşk ile cehennemde olmak,
Lakin ona aşksız cennet cehennemdir

Bir gün Mevlânâ'nın haremi Kira Hatun (radiyallâhü anh): ***"Cennet halkının çoğu aptaldır"*** *hadîsinin manası nedir?"* diye sordu. Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz:

"Aptal olmasalardı, Cennet ve Cennet'in nehirleriyle nasıl yetinirlerdi. Sevgilinin yüzünün bulunduğu bir yerde Cennet'in ve nehirlerinin yeri mi olur. Bunun için ***"Cennet halkının çoğu aptaldır ve illiyyîn ise akıl sahipleri içindir"*** buyurdu ve şu rubaiyi söyledi:

"Eğer Cehenemde senin zülfün elime geçerse, cennetlik olmaktan utanırım. "Eğer sensiz, beni cennete çağıralar, cennet sahrası yüreğimi sıkar".[144]

[Aşk, dinin, hayatın ve benliğin motor gücüdür. Aşk hem sevene hem de sevilene kişilik kazandırır. Kişilik büyüdükçe aşk, aşk büyüdükçe kişilik büyür.

"Bilim, araştırmakta lezzet bulur, aşk ise yaratmakta"

Dinin ruhunu aşk oluşturduğu için, **sevgiden yoksun gönüllerin icra ettikleri ibadetler bir gösteriden öteye geçemez. Allah'ı sevgi üzere ve aşk içinde aramayanların, sayıya ve mekâna sığan ibadetleri erdirici olamıyor.**

İkbal diyor ki ***"Benim niyazım, iki rekât namaza sığmaz."*** [145]

"Âşıkların namazını niye soruyorsun? Onun rükûu da secdesi gibi mahremdir. Allah-u Ekber'in alev alev yanışı beş vakit namaza sığmaz. Aşkların namazında okuyuş, iki dünyaya meydan okumaktır. Bu namazın bir rekâtı bile Müslümanı ölümsüz yapar. Bu ateşsiz ve heyecansız asrın öldürüp mahvettiği insan böyle bir namazın içerdiği kıymetleri nerden bilecektir! " [146]] [147]

Ey Niyazi Mürşid istersen bu yolda aşka uy,
Enbiya vü evliyaya aşk oluptur rehnüma.
Ey Niyazi Mürşid istersen bu yolda aşka uy,
Aşk Enbiya ve evliyaya kılavuz oluştur

Aşktan herkes bahseder. Lakin bunu yaşayan binde birdir. Ancak adını bilmekten başka bir meramı da yoktur. Elemli aşk yolunda cefasına katlanması gerektiğini çoğu da bilmekten acizdir. Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurdu ki;

> ***Bir addan başka aşktan ne biliyorsun ki? Aşkın yüzlerce nazı, edası, ululuğu var. Aşk, yüzlerce nazla elde edilebilir.***[148]

Aşkın rehberliği olarak **"Aşk'a uy"** da ki maksat ise aşkın elinde kemâl bulanın irşâdına vasıl ol demektir. ***Aşk mahallesine delilsiz ayak atma. Ben delilsiz gitmek için neler yaptım yine de gidemedim.*** (Hafız-ı Şirazî, 1985), gazel. CC, b. 1705

---

[144] (YAZICI, 1995), s. 614
[145] Cavidname, 87
[146] Armağan-ı Hicaz, 60
[147] ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, 27Nisan 2001 tarihli STAR GAZETESİ
[148] Mesnevi, c.V, b. 1163-1164

2

Vezin: Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

Zihi [149] kenz-i hafî ki andan gelür her var olur peydâ,
Gehi zulmet zuhur eder, gehi envar olur peydâ.
Zihî derya-yi vahdet kim kesilmez hergiz emvacı,
Bu kesret âlemi andan doğup naçar olur peydâ.
Ne sihr-i bü'l-acebdir kim bu yüzden görünür ağyar,
O yüzden gayrı yok tenha gelir dildar olur peydâ.
Taşınur günde yüzbin can âdem iklimine her dem,
Gelür yüzbin dahi andan bulur imar olur peydâ.
O yüzden görüben ayan döner şem'-i cemalinden,
Felekler de görüp anı döner edvar olur peydâ.
Dışın içe hayalatı, için dışa zuhuratı,
Birinden ol birine tuhfeler her bar olur peydâ.
O devriyle gelüptür Enbiya, Mürsel meratibce,
Gehi mü'min zuhur eder gehi küffar olur peydâ.
Tecelli eyledikçe ol sarayı sırr-ı ahfada,
Bu suret âlemi içre satı pazar olur peydâ.
Anın zatına gayet, sun'una hergiz nihayet yok,
Anınçün her bir isminden gelür bir kâr olur peydâ.
Tecelli eyler ol daim celâl-ü geh cemâlinden,
Birinin hâsılı cennet, birinden nâr olur peydâ.
Cemali zâhir olsa tiz celâli yakalar anı,
Görürsün bir gül açılsa yanında hâr olur peydâ.
Bu sırdandır ki bir kâmil zuhur etse bu âlemde,
Kimi ikrâr eder anı, kime inkâr olur peydâ.
Veli arif celâl içre cemâlini görür dâim,
Bu haristanın içinde ana gülzar olur peydâ.
Ne sırdır kim iki kimse nazar eyler bu ekvana,
Biri ancak görür dârı, bire deyyar olur peydâ.
İçi umman-ı vahdettir yüzü sahrâ-yı kesrettir,
Yüzün gören görür ağyar içinde yâr olur peydâ.
Alan lezzatı birlikten halâs olur ikilikten,
Niyazi kande baksa ol hemân dîdâr olur peydâ.
Görür ol genc-i mahfiden nice zâhir olur eşyâ,
Bilür her nakş-ü suretten nice esrâr olur peydâ.

Zihî kenz-i hafî ki andan gelür her var olur peydâ,
Gehi zulmet zuhur eder, gehi envar olur peydâ.
Ne güzel; her var olan şey gizli hazineden gelir ve aşikâr olur,

---
[149] **Zihî:** Zehî "Şu, bu" mânasına gelen müennes işaret zamiri.

Bazen karanlık, bazen nurlar meydana çıkar.

Kenz-i Mahfî Edebiyatı

Tasavvufta çeşitli kelime farklılıklarıyla birden çok rivayetleri bulunmakla birlikte, bu sözün en yaygın kullanımı olan [150]

كنت كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف

Metni çerçevesinde gelişip şekillenmiştir. Hiçbir muteber hadis kitabında geçmeyen bu rivâyetle ilgili olarak Aliyyü'l-Kârî (1014/1605) şunları söyler: "Fakat manası doğrudur. Allah Teâlâ'nın:

"Ben, insanları ve cinleri ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım" [151]âyetinden alınmıştır.

Nitekim İbn Abbas bunu *"bana ibâdet etsinler diye (li-ya'büdûn)"*yerine *"beni bilip tanımaları için (li-ya'rifûn)yarattım* "şeklînde tefsir etmiştir. "

Söz konusu rivayetle ilgili olarak Şeyh-i Ekber Muhyiddîn İbnu'l-Arabî (560-638 / 1165-1240) *"Keşfen sahîh, fakat naklen sabit değildir"* dediği nakledilir. Esasen bunun, hadis ilmi kriterlerine uygun olarak naklen sabit olmuş bir hadis olduğunu iddia eden bir mutasavvıf da bilinmemektedir. Özellikle İbn'ül Arabî'nin yukarıdaki sözünden sonra, konu edildiği tasavvuf literatüründe genellikle -sahih olup olmadığı sorgulanmaksızın- "kutsî hadis" olarak değerlendirme eğilimi belirmiş ve bu zamanla genel bir kabule dönüşmüştür. İsmail Hakkı Bursevi'nin (1137/1725) bu rivayet hakkındaki şu değerlendirmesi, aynı zamanda genel olarak mutasavvıfların yaklaşım tarzlarını da yansıtmaktadır

"Keşf ehline göre bu hadis sahihtir, isterse, hadis hafızlarına (ezbercilerine) göre sahih olmasın... Zira keşf ehli olanlar, bizzat Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz'den alır söylerler. Hadis ezbercileri ise nakil yoluyla rivayet ederler. Ayrıca bir şeyin belli bir senedi olmayınca, sabit olmadığını icâp ettirmez. Şu da kat'îdir: Keşf itibariyle sahih olan bir şey, nakil yoluyla gelenden daha sahihtir. Zira keşf hâlinde vehim ve hayâl olmaz.[152]

Tasavvuf ehline göre kâinât, Allah'ın isim, sıfat ve fiillerinin zuhûr ve tecellîsinden ibârettir. Mahlukât, Allah Teâlâ'yı bilmek ve ehadiyyet sırrını anlamak için bu âleme gönderildi. Kâinâtta ne varsa o gizli hazînenin mahsûlüdür. Dolayısıyla *Kenz-i hafi'*nin zuhûruyla, nûr ve zulmet ortaya çıkmıştır. Burada ilk görünüşte bir zıtlık var gibi gösterir. Ancak dünya hayatında "her şey zıddıyla ka'imdir" denir. Çünkü şer olmasa hayrın, çirkin olmasa güzelin, zulmet olması ziyânın, gece olmasa gündüzün kıymeti tahakkuk etmezdi. Bir başka açıdan da "sırr-ı teklif ve imti-

---

[150] *"Küntû kenzen mahfiyyen fe-ahbebtü en-u'rafe fe-halaktû'l-halka li-u'rafe"* Aclûnî. 2/132; Aliyu'l Kari. 273: Manası doğru olsa da hiçbir senedi olmayan bu sözün hadis olmadığı açıktır.

[151] Zâriyât, 56

[152] (ÖGKE, 2000)

handır”. İman ile küfür, mü’min ile kâfir beraber bulunacak ki imtihan yeri olan dünyânın yaratılış gayesine uygun düşsün.

Mutasavvıflar, zulmet ve nûrun tecellîsini hem kâinâtta, hem dünyada, hem de insanda müşahede etmişlerdir. Kâinâtta Allah Teâlâ’nın cemâl ve kemâl tecellîlerini anlama kabiliyeti insana verilmiştir. İnsan mevcûdâtın özü ve özetidir. Câmi’ ismine mazhar olduğu için Allah Teâlâ’nın esmâ, sıfât ve zâtına tam ayna olma keyfiyeti insandadır.

Zulmet ve ziyânın aynı kaynaktan çıkması Necmüddîn Daye kaddese’llâhü sırrahu’l-azizin *Mirsâdü’l-’ibâd* adlı eserindeki bir hikâyede şöyle izah etmektedir:

“Bir şekerci şekeri bir kaç kere kaynatıp her kaynatışında daha kesif bir cins şeker elde eder. En son elde edilene katare[153] *derler ki bu siyah ve kaba bir maddedir. Demek ki beyaz şekerde bu siyahlık ve kabalık var imiş, gözükmüyormuş. Bunun gibi Nûr-ı Muhammedi’den zuhûr eden mevcûdât içinde nûr ve zulmet mevcuttur. Ancak sekerden birinci, ikinci, üçüncü.. . Derecelerde elde edilen maddeler ilk kaynatılandan beyazlık ve siyahlığı nasibine göre alır. Ve her biri kendi makâmında kemâli hâizdir, her birinin bir hassası vardır. Biri diğerinin yerine kâim olamaz.”* [154]

Burada bahsedilen saf şeker Hz. Muhammed’in rûhudur. Onun rûhu, rûhların atasıdır. En önce onun rûhu yaratılmış, mevcûdât daha sonra yaratılmıştır.

“Ben yaratılışta nebilerin ilki, nebi olarak gönderilme yönünden de sonuncusuyum”[155] hadîsi bunu bildirir. Bütün mevcûdât onun yüzü suyu hürmetine yaratılmıştır. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem vesilesiyle yaratıcı tanıtılmış, diğer yandan küfrün neticesi zulmet aşikâr olmuştur.

[153] **Katare:** Kuyudan veya başka bir yerden damlayan su

[154] Ali Nihat, Tarlan, **Divan Edebiyatında Tevhidler,** Fasikül IV, İstanbul Üniversitesi Yay. No: 24, (1936). s. 34

[155] Muteber kaynaklarda yer almayan bu rivayete Deylemi, Ebu Nuaym. Sehavi. Aliyu’l- Kâri ve Aclûnî eserlerinde yer vermişlerdir. Bkz. Deylemî. III/331: Ebu Nuaym, Delailu Nübüvve. 1/42; Sehavi. 386: Aliyul- Kâri, 269; Aclûnî. II /129

YARATILIŞ MERTEBELERİ [156]

<table>
<tr><th>GENEL DEĞERLENDİRME</th><th>DÖRTLÜ TASNİF</th><th>YEDİLİ TASNİF</th><th>KIRKLI TASNİF</th></tr>
<tr><td rowspan="5">GAYB ÂLEMİ</td><td>LAHÛT ÂLEMİ</td><td>LÂ TAYYÜN</td><td>l. Zâtü'l-İlahiyye</td></tr>
<tr><td>CEBERÛT ÂLEMİ</td><td>BİRİNCİ TAYYÜN</td><td>2. İlk tenezzülat</td></tr>
<tr><td></td><td>İKİNCİ TAYYUN</td><td>3. İkinci tenezzülât
4. Ulûhiyyet
5. Rahmâniyyet
6.Rubûbiyyet
7. Mâlikiyyet
8. Esma ve Sıfâtu'n-Nefsiyye
9.Celâl İsimleri
10. Cemâl isimleri
11. Fiil isimleri:
a) Celâlî Fiil İsimleri
b) Cemâli Fiil İsimleri</td></tr>
<tr><td rowspan="2">MELEKÛT ÂLEMİ</td><td>ERVÂH ÂLEMİ</td><td rowspan="3">12.Âlem-i imkân
13. Aklü'l-evvel
14. Ruhu'l-A'zam
15. Levhü'l-A'zam
16. Kûrsi
17. Ulvî Ruhlar
18. Mücerret tabiat
19. Hayal
20. Heba
21. Cevheru'i-Ferd
22. Mürettebat
23. Atlas Feleği
24.Zühre Feleği
25. Felekü'l-Eflâk
26. Sema-û Zülâl
27. Sema-ü Müşteri
28. Sema-û Behrâm
29. Sema-ü Şems
30. Sema-ü Zühre
31- Semâ-i Utarid
32. Sema-ü Kamer
33. Küre-i Ateş
34. Kürre-i Hava
35. Kürre-i Su
36. Kürre-i Toprak
37. Ma'den
38. Nebat
39. Hayavân
40. İnanlar Âlemi</td></tr>
<tr><td>MİSAL ÂLEMİ</td></tr>
<tr><td>ŞEHÂDET ÂLEMİ</td><td>NASÛT ÂLEMİ</td><td>ŞEHÂDET ÂLEMİ</td></tr>
</table>

Zihî derya-yi vahdet kim kesilmez hergiz emvacı,

[156] (YÜCER, 1996), s.61

Bu kesret âlemi andan doğup naçar olur peydâ.
Ne iyi; birlik denizinin hiçbir zaman dalgaları kesilmez,
Bu çokluk âlemi ondan doğup mecbur var olur.

Kesret ve vahdet ilişkisi

Muhyiddîn ibn'ül Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz ile tasavvuf literatüründe anlaşılmaya ve anlatılmaya başlanan **"vahdet-i vücûd"** çelişkili ve ağır konumuyla çok söz söylenen ve neticeye varılmayan tarihi seyri içerisinde, değişik şekillerde yorumlanmış ve çok renkli bir düşünce sistemi olmuştur.

Bizzat İbn'ül Arabî özel bir ıstılah olarak "vahdetü'l-vücûd" ifadesini kullanmaz. Dolayısıyla bu tabir onun yazılarının muhtevasından dolayı değil, takipçilerinin ilgisi ve kendisinden sonra gelişen İslâmî düşüncenin yönünden ötürü seçilmiştir. İbn'ül Arabî 'nin en etkili öğrencisi Sadreddin Konevî (hyt. 673/1274) bu terimi en az iki vesileyle kullanmış, daha sonra Konevî'nin öğrencisi Sadeddin-i Fergânî (hyt. 695/1296), İbnü'l-Fârid'in *Taiyye'* si üzerine yazdığı iki önemli şerhte bu terimi birçok kez kullanmıştır. Ama ne Konevî, ne de Fergânî bu terimi daha sonraki yüzyıllar içinde kazandığı teknik anlamında kullanmışlardır. Bu arada İbn Seb'in (hyt. 669/1270) ile Azizüddin Nesefî (hyt. 700/1300) gibi İbn'ül Arabî okulunun ikinci dereceden belli bazı şahsiyetleri bu terimi, sûfîlerin dünya görüşlerini dolaylı yollardan anlatmak için kullanmışlardır. Vahdet-i vücûdu, İbn'ül Arabî 'nin doktrinini ifade etmek üzere teknik anlamda ilk kullanan kişi İbn Teymiyye'dir. Nitekim o, vahdet-i vücûd ifadesini "vahdet-i vücûd ehli" şeklinde teknik anlamda bir doktrinin adı olarak kullanmıştır. [157]

Burada, şu husus hiç bir zaman gözden uzak tutulmamalıdır: Bu anlayış hangi şekilde ele alınırsa alınsın Tanrı-Âlem dualitesinden biri yıpranmak zorundadır. Çünkü böyle bir anlayışta;

- Ya Tanrı âleme feda edilecek,
- Ya da âlem Tanrıya feda edilecektir.[158]

Bilindiği üzere yaratılış meselesinin en önemli noktası maddenin ezelî olup olmamasına dairdir. Eğer madde ezeli ise Allah Teâlâ'nın işi o madde ile kâinatı inşa etmekten ibaret olur.

Fakat eğer madde ezeli değilse, Allah Teâlâ âlemi yokluktan halk etmiştir ki, buna ibda', icâd ve ihdas diyorlar. O hâlde Allah Teâlâ bir var edendir.

Muhyiddîn ibn'ül Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz ise bu iki görüşün hiçbirine iltifat etmiyor. Çünkü meseleyi daha basit, daha kuşatıcı, derin ve etkili bir şekilde muhakeme etmektedir. Onun nazarında hakikî varlık, sadece Allah Teâlâ'ya mahsustur. Eşyaya gelince onlar mutlak varlığın çeşitli suretlerde ve görü-

---

[157] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 7
[158] (ÇEVİKBAŞ, 1994), s. 9

nüşlerde tecellisinden ibarettir. Bu bakımdan artık ***"madde var mıdır, yok mudur, madde kavramının mahiyeti nedir ve madde ezelî midir?"*** diye düşünmeğe gerek kalmaz.

Muhyiddîn ibn Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz Hazretleri'nin beyanına göre yaratılış, Mutlak Varlık'ın **"Lâ-taayyün"** (görünmezlik) mertebesinden **"taayyün"** (görünüş) mertebesine geçmesinden veya başka bir deyişle, isim ve sıfatların şühûd (görüş) sahasında tecellisinden ibarettir. Ve bu sürekli bir iştir.[159]

Yalnız şunu iyi hatırda tutmak gerekir ki her bir mertebeyi ne kadar müstakil olarak ele alırsak alalım o bir bütüne aittir, o vücûdun bir âzâsıdır ve ancak o bütün ile gövde ile alâkası İçerisinde bir mana taşır. Tıpkı "âlemin *(kozmos)* vücûdunun aslının Vücûd'u zorunlu (Vâcibu'l-vücûd) olanla irtibatlı *(merbut)* olması gibi o âlemin parçaları da kendi aralarında bazısı bazısına irtibatlı, bağlantılıdır. Ve iş bunlar arasında zincirl*eme(teselsül)* bir bağlantıyla gerçekleşir. İnsan, âlem hakkındaki bilgisini her şeyden evvel işte böylesi bir irtibatlar yumağından hareketle bir şeyden diğer bir şeyi istinbat etmek suretiyle elde eder. İşte bu irtibatları kurma bilgisi de hâsseten ehlullâh'ın ilminde bulunur. [160]

Binâenaleyh sûfîlerin *"Vücud"a* yönelik metafizik tutumlarını, bir tâbiri caizse felsefî antropolojik vecihten diğeri İse ontolojik vecihten olmak üzere İki vecihten incelemek mümkündür.

Onlar bunu, bir noktadan çıkıp yine aynı noktada biten bir vücûd çemberi *(dâiretü'l-vücûd)* diyagramı üzerinde tarif ederler. Noktadan çıkan yarım dâire *kavs-i nüzul (iniş kavsi)* adını alır. Noktaya doğru giden diğer yarısı ise *kavs-ı urûc* (çıkış kavsi) adını alır. Muhyiddîn İbnu'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz buyurur ki:

"Bu konuyu anlatmak için bundan sonra inşaallâh *'dâireler'* ve *'cedveller'* yapacağız... ki tâlib olan kişide bu konunun faydalan ve manaları yakîn olsun ve bunları kendinde mücessem bir suret hâlinde tasavvur edebilsin". "*...Vücûd,* bir dâire" dir. Ve bu *dâirenin* başlangıcı İlk Akl'ın *(el-Aklu'l-evvel)* varlığıdır. Bir hadîs-i şerifte vârid olmuştur ki ***'Allah'ın ilk yarattığı şey İlk Akıl'dır.'*** Yâni bu cinslerin başlangıcıdır... *Yaratılış(Halk) ise* insan cinsi ile son bulmuş ve vücûd *dâire'si* tamamlanmış, insan bu İlk Akıl'la ittisal etmiştir. Tıpkı *dâire'nin* sonunun başlangıcına ulaşması gibi. İşte dâire budur. Ve bu dâirenin üzerinde âlemin cinslerinden yaratılmış ne varsa, tâ ilk akıl'dan -ki buna aynı zamanda Kalem de denir- en sonuncu mevcûd olan İnsan'a kadar bu ikisi arasında her ne varsa hepsi yer alır... Allah Teâlâ'nın yarattığı bütün şeyler bu dâirenin çevresindeki noktalar gibidir. Binâenaleyh dâirenin ortasındaki noktadan çıkan çizgilerin çenberin her noktasına müsâvî olarak çıkması gibi Allah Teâlâ'nın da bütün varlıklara olan nisbeti tek bir nisbettir". Bu çember *(dâire)* aslında bir nokta, sonra bir çizgi *(kavs)* ve bu çizginin îzâh için aynalı tarzda *(müsennâ)* açılmasın-

---

[159] (AYNİ, 1995), s. 45-47
[160] (KILIÇ, 1995), s.202

dan oluşmuştur: [161]

Organ bakımından sivrisineğin fil'den farkı yok!..
Ad açısından bir damla da Nil gibidir...
Her dânenin içinden yüzlerce harman doğar;
Bir dünya, buğday danesine sığdırılmış..[162]

<u>Ne sihr-i bü'l-acebdir kim bu yüzden görünür ağyar,</u>
<u>O yüzden gayrı yok tenha gelir dildar olur peydâ.</u>
Ne şaşılacak sihirdir ki; bu yüzden başkaları görünür
O yüzden başka mevcut yoktur, yalnız sevgili vardır.

Yukarıda anlatılanlar ile beraber Vahdet-i Vücûd anlayışı en açık şekliyle şöyle formüle edilebilir.

- Allah vardır, O'ndan önce ve o'nunla beraber, ondan sonra ve o'nunla beraber bir şey yoktur, O'nun, niteliği, niceliği, bir şeye göre önceliği ve sonralığı da yoktur, Vakitte ve zamanda, bir şeyin altında ve üstünde değildir, bir yerde ve mekânda da değildir. Buna bağlı olarak oluşta'da değildir. (Fenomenol [163] âlemdeki gibi bir oluşu kastediyorum tecelli anlamında, her an bir işte olduğu ayrıca belirtilecektir). O şimdi de vardır başka bir şey yoktur. [164]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Nefsim elinde olan Allah'a yemin olsun ki en alttaki dünyaya, iple bir adam sarkıtmış olsanız, mutlaka Allah Teâlâ'nın üzerine düşer.." [165]

İbn-ül Arabî'nin Fütuhat el-Mekkiye adlı eserine atfen Nihat Keklik Arabî'nin "...varlıkta ancak Allah vardır..." dediğini belirtmektedir.

"...Muhakkak vücutta Allah vardır. Ondan başkası ise hayalî, vücuttur. Hak bu hayalî vücutta zahir olduğu zaman orada ancak kendi hakikati hasebiyle zahir olur, hakiki Vücûdu olan zatıyla değil..." [166]

İbn-ül Arabî'ye göre, Allah Teâlâ ruhların gelişmelerinin her merhalesi için yeni bedenler yaratır; insanların berzah âlemindeki bedenleri de "berzahî (hayalî) bedenler" olacaktır. [167] Ve ölümden sonra dünyevî bedenlerinden ayrılan ruhlar bağımsızlıklarını bu bedenlerle sürdüreceklerdir. Kendi ifadesiyle;

---

[161] (KILIÇ, 1995), s.170
[162] (Şeyh Mahmûd Şebüsterî), b. 147-148
[163] **Fenomen:** Olay, hadise, hadiseye ait.
[164] (ÇEVİKBAŞ, 1994), s. 9
[165] Tirmizi Hadisin garib olduğunu söyler. Tirmizi. Tefsir, 57; İbn. Hanbel. 2/370; bkz. Sehavi. 543: Aclûnî. 11/153
[166] (KEKLİK, 1980),s.405.
[167] İbnu'l-Arabî.el-Futûhâtu'1-Mekkiyye, c.II, s.627.

"ahirette Allah Teâlâ bu ruhlar için, tıpkı bu dünyada olduğu gibi, tabiî bedenler yaratır, fakat bu bedenlerin yapısı (mizacı) farklı olacaktır. Ruhu berzah bedeninden alıp 'ikinci yaratılış' bedenine nakleder ve bu ruhların bedenleri sayesinde kazandıkları farklılık ebediyyen devam eder, asla bir tek varlık olma durumuna dönmezler"[168] Öte yandan, İbn-ül Arabî' ye göre, insanın berzah âlemindeki hayalî varoluş tarzı, hemen hemen bütünüyle onun bu dünyadaki yaşayışı tarafından belirlenecektir. Hayat, ona göre, insanın nefsini (kendini) biçimlendirdiği bir süreç olduğundan, ölümden sonra tabiî beden aradan çekilince, insan da berzahta "kazandıklarının elinde bir rehine ve yaptıklarının sureti içinde bir tutuklu olarak kalacaktır"[169]) [170]

Taşınur günde yüzbin can âdem iklimine her dem,
Gelür yüzbin dahi andan bulur imar olur peydâ.
Taşınır günde yüzbin can yokluk iklimine her zaman,
Gelir yüzbin dahi andan bulur imar olur.

Varlık ve yokluk meseleleri, varoluşçu felsefenin ana konularından biridir. Bu konuda varlık ile yokluğu derinlemesine ele alan Mevlânâ, en doyurucu fikirleri ortaya koymuştur. Meselâ, J. Paul Sartre, yokluktan kaçarken, Mevlânâ, yokluktan varlığın çıkışının önemi üzerinde durmaktadır.[171]

Nihat Keklik, İbn-ül Arabî'nin Fütuhatı Mekkiye adlı eserinden bu konuda şunları nakletmektedir. "...Hakkın vücûdu karşısında sabit aynlar vardı. Bunlar ezelî olarak adem (yokluk) ile vasıflanmıştır ki bu da kendisinde, Allah Teâlâ ile beraber hiç bir şey bulunmayan kevn'dir. Şu kadar ki, (Allah'ın) vücudu" aynlar üzerine, feyz etmiş ve kendisi için değil fakat onların aynları için (varlık) tekevvün etmiştir. Âyan-ı Sabite'nin ne olduğu bu alıntıyla açıklığa kavuşmuş oldu şöyle ki; Âyan-ı Sabite; vasıfları yokluk olan, Allah'ın varlığı karşısında bulunan, istidatları (herhangi bir şey olmaya eğilimli olma hali) doğrultusunda Allah'ın üzerine tecellî ettiği sabit örneklerdir. [172]

O yüzden görüben ayan döner şem'-i cemalinden,
Felekler[173] ***de görüp anı döner edvar olur peydâ.***
O yüzden görenler cemalin güneşinin etrafında dönerler,
Göklerde onu görüp döner zamanlar meydana gelir.

Dışın içe hayalatı, için dışa zuhuratı,

[168] İbnu'l-Arabî.el-Futûhâtu'1-Mekkiyye, c.III, s.188
[169] İbnu'l-Arabî.el-Futûhâtu'1-Mekkiyye, c.I, s.307
[170] (KOÇ, 1990),s.87-88
[171] (BAYRAKLI, 2002), s. 249
[172] (KEKLİK, 1980)
[173] **Felek:** Gök, gök katı, devir. Tâli', baht. Büyük ve dâirevi olan şey. Her gök seyyaresinin gezdiği âlem. Dünyâ, âlem, Bir zilli âlet. Yuvarlak kütük, kızak.

Birinden ol birine tuhfeler her bar olur peydâ.
Dışın içe hayalleri, için dışa çıkışı,
Birinden ol birine hediyeler her defa aşikâr olur.

Zahiri Mânada Hayal

Hayalleri olanlar asla uyumaz. Eğer hayalleri olmasa insan Allah Teâlâ'ya nasıl inanabilecek ve ahret yurduna hazırlık yapacaktı. Hayaller içten yani nefs ve ruhun etkinliği ile olduğu gibi, dıştan kainâtın unsurları ile etkileşerek insana seyr hali kazandırdığını unutmamak gerekir. Hayallerin son bulması ilerlemeye de mani olur.

Dünyanın ilerlemesini, medeniyetin ilerleme hamlelerini hayale borçluyuz. Gözle gördüğümüz şeyleri bazı insanlar gözden önce hayallerinde görmüş olmasalardı hâlâ vahşiler gibi mağaralarda veya sazdan yapılmış çatılar altında yasayacaktık. Medeniyetin ilerlemesine en büyük yardımları dokunanlar kendi zamanlarında mevcut şeylerin daha iyilerini hayallerinde görmek, sonra da hayallerini gerçeğe çevirmeye çalışmak sayesinde bunları yapabilmişlerdir.

Beşeri âlemde Mimar Sinan'ın en büyük kubbeyi oturtma hayali, Hazerfen Ahmet Çelebi'nin uçma hayali, Edison'un 1000 denemede bile yakılmayan ampulü icat etmiştir. Morse hayalinde postadan daha iyi bir haberleşme aracı görüp insanlığa telgrafı hediye etmiştir. Bell telgraftan daha iyisini hayal edebildiği için telefonumuz olmuştur. Field okyanus aşırı haberleşme için gemiden iyi vasıta bulunabileceğini hayalinde görebildiği için bugün kıtalar denizaltı kablolarıyla bağlanmışlardır. Markoni kendi zamanında mevcut haberleşme aracının hepsinden daha iyisini zihninde tasarlayıp telsiz telgrafı bulmuştur. Bu keşifle okyanusun ortasında bir yolcu, vapurundan çektiği telgrafla otelde oda tutuyor ve arabasını iskelede bekletmek emrini verebiliyor. Radyo, TV ve gelecekteki diğer keşifler irade kuvveti ve çalışma azmi sayesinde hayalin gerçekleşmesinden ibarettir.

Ruhumuzu besleyen müzik şaheserleri büyük bestekârların hayallerinden çıkmıştır. En nefis sanat eserleri büyük sanatkârların hayalinde doğmuştur. Bunlar hep var olanın daha iyisini hayallerinde tasavvur etmek suretiyle şaheserlerini meydana getirmişlerdir. Mevcut şeylere bulundukları halde bakmak basit bir "bakma" işidir. Onları bulundukları durumdan daha iyi halde görebilmek, hayale hakikat seklini vermek muhayyile gücüne bağlıdır. Basit düşünenler bu gibilere hayalci derler, onlarla alay ederler, akıllarında dengesizlik olduğunu iddiaya yeltenirler. Hâlbuki en büyük keşifler bu hayalcilerin kafalarından çıkmışlardır. Hayalciler insanlığın çetin hayat şartlarını düzeltmiş, bizi maddi ihtiyaçlarımızın üstüne yükseltmiş, esaretlerimizden kurtarmışlardır. Bu hayalcilere, bu dengesizlere dünyanın ne büyük nimetler borçlu olduğunu kimse tahmin edemez. Pek çok kişi hayallerinin ötesine geçerek büyük karakter sahibi olmuşlar, maddi ve manevi anlamda büyük mevkiler elde etmişlerdir. Ana-babalar çocuklarını kendilerinden mesut olacaklarını düşündükleri için onları kendilerinden daha yüksek mertebeye eriştirecek şekilde yetiştirirler. Hayal kuvvetinin

hayatı yükselmekte nasıl önemli rol oynadığını, basarının ne tesirli âmili olduğunu, sağlık ve saadete ne kadar yardım ettiğini gelecek nesiller daha iyi anlayacaklardır. Zihinlerimize giren hayaller bizi aldatmak, şaşırtmak için değil; hakikat sekline getirebileceklerini göstermek için bize ihsan edilmiştir. Onlar hakikatin kabataslak şekillerinden başka bir şey değildirler. Onlar yükselme hırsımızı körüklemek, bizi ileriye doğru yürütmek, var olanın daha iyisini bulmaya teşvik etmek için zihnimize giriyorlar. Hayal kuvveti aklın bir hülyasından ibaret değildir, idealin esintisidir.

Büyük düşünceler, kuvvetli tasavvurlar önce hayalde doğar; sonra emeklerimizle hakikat haline getirilirler. Hayallerini bizlere sağladığı imkânlar düşünülünce manevi âlemdeki hayallerini yüksek ve ulvî katında Allah Teâlâ'nın cemâlini görmek için olacak gayretin temelinde hayal olması muhakkaktır.[174]

Ancak hayalin istenilen bir hedef olmadığı geçilmesi gereken bir köprü olduğu açıklanmıştır. Köprüler zor olan tehlikeli menzilleri emniyetli şekilde kısa zamanda geçmeye yarar. Hayal âleminin gerekliliği yanında geçilmesi de gereken bir menzil olduğu unutulmamalıdır.

Yunus Emre kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin seyr ü sülûkunu anlattığı bir şiirinde hayal makamını geçmenin gerekliliğinden bahseder.

Sûretden gel sıfâta yolda safâ bulasın
Hayâllerde kalmagıl yoldan mahrûm kalasın

"Manâ yolunda safa bulmak istiyorsan, görünen bu sûret (şekiller)ten sıfata (o sûretle sıfatlanan gerçek vücûda) gel. Bu sûretler, birer hayâl (aslî vücûd olmayan birer gölge)den ibarettir. Bu gölgelerde takılırsan, manâ yolundan mahrûm kalır, hakikate ulaşamazsın!"

"Sûretden" kelimesi Divân'ın bazı yazma nüshalarında "Sırâtdan" şeklinde gelmektedir. Beyitte iki ana kavram vardır: **Sûretler ve hayâller.**

Sûretler, dünya; hayâller de misâl (berzah) âlemine aittir. Her iki âlem de gayb (zat) âlemine engel ve perdedir. Bütün bu âlemler ise, sıfatlar âlemidir.

Sıfatlar, (görüntüler, renkler, desenler, şekiller) âleminden geçip zata yönelmelidir. Gerçekte, her sûret bir sırattır, geçilmesi gerekir. [175]

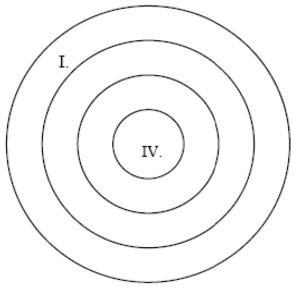
Batınî Manada Hayaller

İnsanda her seviyedeki bilginin oluşma sürecine baktığımızda, tamamının süjeden kaynaklandığını görürüz. *Beş duyuya ek olarak, araştırma, hayal etme, anlama, algılama, üzerinde düşünme, yargılama, karar verme,* vs. tamamıyla insanın kendi bütünlüğü içinde takip ettiği bir süreçtir. [176]

---

[174] (MARDEN, 2007)
[175] (TATCI, 2/4 Fall 2007)
[176] (DÜZGÜN, 2: 1 2004), s. 37

A.Schimmel, fenomenolojiyle ilgili çalışmasında, Allah Teâlâ'nın kendi dışındaki varlıklar tarafından aşağıdaki şemada gösterildiği şekliyle tecrübe edildiğini, başka bir ifadeyle ilahi olanın kendisini aşağıdaki halkalarda gösterildiği şekilde dışa vurduğunu tespit etmektedir:

I.alan: Kutsal Kitap, Kutsal mekânlar. Kutsal olarak adlandırılan şeyler alanı;
II. alan: Allah ve Vahiy anlayışının kendini gösterdiği alan;
III. Alan: İman, sevgi, haşyet ve teslimiyet duygularının canlandığı alan;
IV. alan: Mutlak Tevhid alanı.

I. Birinci halka, dinin kendini gösterdiği dünyadır. Kutsal kabul edilen mekânlar, objeler, Kutsal Kitaplar, Kutsala bağlı olan toplumların bulunduğu alandır.

II. Dini hayal ve imgelemin dünyası. Tanrı'ya dair imajlar, düşünceler burada oluşur. Tanrı'nın görülmeyen varlığına ilişkin yargılara O'nun görünen işlerine bakılarak varılmaya çalışılır. Allah anlayışı, yaratma düşüncesi, kozmoloji, antropoloji, gelecek dünyaya ilişkin/eskatolojik vb. düşünceler bu alana aittir.

III. Dini tecrübe dünyası: Burası İlahi olanın akli ve hayali imajının (aklın ve hayalin resmettiği Tanrı'nın) aksine bir karşılaşma anının dışa vurumları olarak görülmelidir. Hürmet, korku, güven ve kendini kurallarıyla, işleriyle, sevgisiyle, yardımlarıyla, vs. bize açan Allah'a tam bir güvenin gösterildiği, zihin dinginliğinin, neşenin, paylaşma hissinin, karşı konulamaz bir coşkunun bir taşma hissinin kendini gösterdiği alandır.

IV. Bütün halkaların merkezi olan dinin objektif dünyası, ilahi hakikatin dünyasıdır. Buraya ilişkin bütün yargılarımız, bu alanın dışavurumlarına ve bunlara bağlı olarak ruhsal tecrübelere ve bu tecrübeleri ifade eden kavramlara dayanır.

Tecrübe edilemeyen Tevhidin son aşaması bağlamında İbn Arabî, *Et-Tenezzülât al-Mavsiliyye* (s.90-1) adlı eserinde şu yorumu yapmaktadır:

"Hangi durumda olursan ol, ister havada istersen karada, bil ya da bilme, düşün ya da düşünme, zorunlu olarak İlahi İsimlerin idaresi altındasın. Hareketini ve sükûnunu, imkânını ve varlığını belirleyen bu isimdir. Ve bu isim 'Ben Allahım' der ve hak olanı söyler. Bunu düşününce, Allahu Ekber, demen gerekir. Kesin olarak bil ki, İlahi Zat kendisini sana olduğu gibi göstermez, ancak bu yüce isim/sıfatlarlarından biri altında gösterir ve yine belki böyle olduğu

için Allah isminin anlamını hiçbir zaman bilemeyeceksin." [177]

O devriyle gelüptür Enbiya, Mürsel meratibce,
Gehi mü'min zuhur eder gehi küffar olur peydâ.
O devirle nebiler ve rasüller derecelerle gelir
Bazen mü'min meydana gelir, bazen kâfirler mevcut olur.

Hâkim Tirmizî, varlığın oluşumu ile ilgili olarak görüşlerini ortaya koyarken şöyle bir cümle ile işe başlamaktadır: ***"Allah vardı. Onunla birlikte hiçbir şey yoktu."*** [178] ***Sonra zikir var oldu, ardından ilim ortaya çıktı ve bunları takiben meşîet zuhur etti."*** İfadelerinden anlaşıldığı kadarıyla bunların ardından Hz. Muhammed'e ait nitelikler var edildi. (*Hatmu'l-evliyâ,* s. 337) [179]

Tirmizî Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin diğer enbiyâ arasından özel olarak seçildiğini (meczûb) söylemektedir. Allah Teâlâ, onu seçmiş, ayırmış ve cezb etmiştir. Diğer enbiyâya hikmet, beyan ve hidayet verilmiş, sonra da kendileri nebi olarak görevlendirilmişlerdir. Ancak Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem Allah Teâlâ tarafından özel olarak seçilmiştir. [180]

Tecelli eyledikçe ol sarayı sırr-ı ahfada,
Bu suret âlemi içre satı pazar olur peydâ.
Tecelli eyledikçe o çok gizli sırları olan sarayda,
Bu dünya âlemi içinde alışverişler meydana gelir.

Tecellî, *"mutlak vücûd"*un zuhuru mânasına gelmektedir." *Mutlak vücûd"*, Allah Teâlâ 'nın *"ahadiyyet"* mertebesindeki ismidir. Bu mertebede Allah Teâlâ, *"gerçek sırf tek varlık"* tır. Bunu sıfat itibârı olmaksızın, ancak kendisinin bilebileceği bir mâhiyette olan zat'tır.

Allah Teâlâ'nın dört çeşit tecellîsinin bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu tecellîler: Zat *tecellîsi, sıfat tecellîsi, isim tecellîsi ve fiil tecellîsi.* Ancak

"Allah kuluna karşı son derece merhametli olduğundan ona zatıyla tecellî etmektedir"[181]

[177] (DÜZGÜN, 2: 1 2004), s. 32
[178] Buhâri, Bed'u'1-Halk (59), 1, Tevhid (98). 22. Hadisin diğer varyantları için bak: Durer, 127. Mevduat, 263-265. Hafâ, II, 130-131.
[179] (ÇİFT, 2003), s. 256
[180] (ÇİFT, 2003), s.257
[181] (ERGÜL, 2002), s.162

İNSANLIĞIN MEDENİYET TARİHİ			
NEBİLER	YAŞADIĞI BÖLGE	DÖNEMİ	ZAMAN
ADEM ŞİS(ŞİT)	Mekke (Seçilmiş Mekân)	Çekirdek Aile Kabil (Vahyi inkar)	M.Ö.10.000 - ? 8000
İDRİS	Mısır	Kabile (Putperestlik)	8.000 5.000
NUH	Aşağı Mezopotamya	Kavim (Putperestlik)	5.000 4.000
HUD SALİH	Yemen- Hadramut Hicaz-Şam arası (Hicr)	Ad Kavmi (Putperestlik) Semud Kavmi (Putperestlik)	4000 3000
Bu dönem, ismi bildirilmeyen (İbrahim-9) Nebiler dönemidir. Suriye'de hüküm sürmüş EBLA Krallığına (M.Ö.2500) ait tabletlerde. AB-RA-UM, İS-MA-İL ve DAVUD nebilerin isimlerine rastlanılmıştır.	Mezopotamya Mısır-Filistin-Suriye	Site Devletleri Akad İmparatorluğu Mısır Eski Krallık (Tanrı Firavun Devri) Amalika (Putperestlik)	3000 2000
İBRAHİM İSMAİL İSHAK LUT	Mezopotamya.-Harran-Kenan-Mısır Arabistan Kenan(Filistin-Suriye) Sodom-Gomere	Eski Babil-Mısır Orta Kral. Cürhümlular Amurrular Ahlaksız kavim	2000 1750
YAKUB-YUSUF EYYÜB-ZÜLKİFL	Kenan (Filistin-Suriye) Mısır Şam (Ürdün)	Mısır (Orta ve Yeni Krallık) (Tanrı Firavun dönemi)	1750 1400
ŞUAYB-MUSA HARUN-YUŞA KALİB-HEZKIL	Medyen-Eyke, Mısır-Kenan Kenan (Filistin-Suriye) Kenan (Filistin-Surive), Mezotamya.	Mısır Yeni Krallık (Tanrı Firavun) Aramiler (Putperestlik)	1400 1200 1.200 1.050
ŞEMUYEL (İşmoil) DAVUD (M.Ö.1029-974) SÜLEYMAN (M.Ö.974-933)	Kenan (Filistin-Suriye) Kudüs-Şam-Irak	Aramiler (Putperestlik)	1050 900
İLYAS-ELYESA YUNUS	Balebak-Şam Ninova (Kuzey Mezopotamya.) Kenan (Filistin-Suriye)	Yeni Asur (Putperestlik) Babil	900 700
ŞA'YA-İRMİYA ÜZEYR-DANYAL	Kudüs-Babil Kudüs	Yeni Asur (Putperestlik) Yeni Babil (Putperestlik)	700 500
Not: Bu dönemde EZRA, NEHEMYA ve MALAKİ gibi, bazı İsrail nebileri yaşamıştır.	Kenan (Filistin-Suriye)	Persler İskender İmparatorluğu Selefki-Part İmparatorluiu	500'ler 331 331 304 304 64
ZEKERİYYA-YAHYA (M.S.27- M.S.30) İSA (Milat- M.S. 30)	Kenan (Filistin-Suriye)	Roma (Putperestlik) Hıristiyanlık	64 MİLAT ve (M.S.) 700
Hz. MUHAMMED sallallâhü aleyhi ve sellem (M.S.571-632)	Mekke (Seçilmiş Mekân) Bütün Yeryüzü Kıyamete Kadar	Putperestlik İslam Medeniyeti Batı (Ateizm-Materyalizm)	(610) İlk vahiy 700 1.700 1700 ↓

Kaynak: (MUSAOĞLU, 1999), s. 236

Anın zatına gayet, sun'una hergiz nihayet yok,
Anınçün her bir isminden gelür bir kâr olur peydâ.
Onun zatına gayet, eserlerine hiçbir zaman son yok,
Onun için her bir isminden gelen bir iş meydana gelir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Her şey üzerinde düşünün, fakat Allah Teâlâ'nın zatı üzerinde fazla düşünmeyin" [182]

Allah Teâlâ'yı esmâsı ile tefekkür edecek olursak;

> *"Allah Teâlâ bir tek ilâhtır. Ulûhiyyetinde ikincisi yoktur. Eşten ve çocuktan münezzehtir. Her şeyin sahibi ve mâlikidir. Ortağı yoktur. Öyle bir sultandır ki veziri yoktur. Öyle bir yapıp yaratıcıdır ki beraberinde işlerinin düzenleyicisi ve yardımcısı yoktur. Vâcibü'l-Vücûddur. Varlığı bir başkasının varlığına bağlı değildir. Bir başkasının var etmesine İhtiyâcı olmadan vardır. O tek olarak kendi kendine vardır. Varlığının başlangıcı yoktur. Nihayeti de yoktur. O Bakîdir. Hiç bir şeye bağlı olmayan vücud-i mutlaktır. Varlığının devamı da kendindendir. Belli bir mekâna sığan, bir mekânla sınırlandırılan bir cevher olmadığı gibi, bekası düşünülemeyen araz da değildir. Ciheti ve yönü olan bir cisim de değildir. Mahlûkatı koruyup gözetmek O'na zor gelmez. Mahlûkatı yaratması sebebiyle, kendisinde daha önceden var olmayan bir sıfatı kazanmış değildir. O'nun sıfatları hadis değil kadîmdir. Sonradan olan şeylerin O'na hululü, ya da O'nun sonradan olan şeylere hululü gibi şeylerden O münezzehtir. O, hadis (sonradan olan) şeylerin O'ndan sonra olması ya da O'nun onlardan önce olması gibi bir durumdan müberrâdır. Ancak şöyle denilebilir: O vardı, ancak beraberinde hiçbir şey yoktu. Öncelik ve sonralık O'nun yarattığı zaman parçalarını ifâde eden kelimelerden ibarettir. O'dur uyumayan (her şeyin kendisiyle kaim olduğu) Kayyûm O'dur. Kendisine kimsenin zarar eriştiremeyeceği Kahhârdır. O'nun gibisi yoktur. Eşyaya hükmetmesini dilediği kimse yine ancak O'nunla hükmeder. Külliyâtı bildiğinde şüphe yoktur. Doğru ve sağlam görüş serdeden ulemanın ittifakı ve icmaı ile cüz'iyyâtı da tam olarak bilir. Bu varlık âleminde ne varsa, hepsi muradı ilâhinin bir neticesidir. Taat-isyân, kâr-zarar, kölelik-hürriyet, soğuk-sıcak, hayat-ölüm, ele geçirmek-fevt etmek, gündüz-gece, doğruluk-eğrilik, kara-deniz, çift-tek, cevher-araz, hastalık-sıhhat, üzüntü-sevinç, ruh-cesed, karanlık-aydınlık, yer-gök, birleşme-ayrışma, az-çok, sabah-akşam, siyah-beyaz, uyku-uyanıklık, açık-gizli, hareketli-hareketsiz, kuru-yaş, kabuk-öz gibi böyle birbirine zıt, ayn ve benzer ne varsa hepsi Cenâb-ı Hakk'ın dilemesi neticesidir. Nasıl olmasın ki onları hep Allah Teâlâ yaratmıştır. Dilemeyen, irade etmeyen nasıl fâli-i muhtar olabilir ki?... Hak sübhânehu Teâlâ, her şeyi ezelî olarak bildiği gibi, aynı zamanda hükmetmiş, murâd etmiş, tahsis etmiş, takdir etmiş ve icad etmiştir. Yine böylece, hareket edeni ve duranı, görür, işitir. En alt ve en*

[182] Beyhaki, Kitabu'l-Esma ve's-Sıfat, s.210; Ebu Nuaym, Hilyetu'l-Evliya (el-Camiussağir'den naklen); Sehavi, Makasıd, s.190,ha.342; Acluni, Keşf, I,311,ha.1005; Heysemi, Mecmauzzevaid, I,81

yüce âlemlerin ötesinden konuşur. Uzaklık, duymasına engel değildir. Çünkü O, her şeyden yakındır. Yakınlık, görmesine engel teşkil etmez. Zira O, aynı zamanda uzaktır. Nefsin derinliklerindeki fısıltıları işittiği gibi, çok hafif bir dokunmayla çıkan sesi dahi işitir. Gece karanlığında siyahı gördüğü gibi, su içinde suyu görür. Karışım, aydınlık, karanlık O'nun için bir engel değildir. O Semî, Basîr'dir. Hak Sübhânehû'nun konuşması, sükûttan sonra oluşmuş bir kelâm değil, ya da vehmedilen bir suskunluktan sonra gerçekleşmiş bir kelâm olmayıp, diğer sıfatları gibi ezelî olan, ezelî kelâm sıfatıyla olmuştur. Mûsa aleyhisselâma bu vasıftaki sıfatıyla konuşmuştur. Bu kelâmını Yüce Allah Teâlâ, tenzil, Zebur, Tevrat ve İncil diye isimlendirmiştir. Bu kelâm, harfsiz, savtsız, nağmesiz ve lügatsiz olmuştur. Yüce Allah Teâlâ, seslerin, harflerin ve lügatlerin de yaratıcısıdır. Nefislere takvayı ve fücuru ilham eden O Allah Teâlâ'dır. Dilediğinin hatalarından vazgeçer, cezalandırmaz. Dilediğini de muaheze eder. Dünyada da edebilir, ukbada da. Adaleti, fazlı ve ihsanı içinde değerlendirilemediği gibi, fazlı ve ihsanı da adaleti içinde değerlendirilemez. Âlemi iki kabza (tecelli) halinde varlık âlemine çıkarmış ve onlara iki konak yeri yaratmış, sonra da, "şunlar cennetlik, şunlar da cehennemliktir, başka bir şeye aldırmam" buyurmuştur. Burada O'na hiç bir kimse kalkıp da itiraz etmemiştir. Zira orada O'ndan başka varlık sahnesinde hiç bir şey yoktu.[183] Dolayısıyla bütün her şey, O'nun esmasının tasarrufu altında olmuştur. Bir kabzası Celâl esmasının, bir kabzası Cemâl esmasının tasarrufu altına girmiş, kimi nimetler içinde, kimi de belâlar içinde olmuştur. Kendisinden başka fâil olmayan ve varlığı için kendi zâtından başka bir varlık bulunmayan Allah Teâlâ'yı noksan sıfatlardan tenzih ve teşbih ederim." [184]

Tecelli eyler ol daim celâl-ü geh cemâlinden,
Birinin hâsılı cennet, birinden nâr olur peydâ.
Her zaman bazen celâl cemâlinden tecelli vardır.
Birinden cennet, birinden cehennem hâsıl olur.

Cemali zâhir olsa tiz celâli yakalar anı,
Görürsün bir gül açılsa yanında hâr olur peydâ.
Cemali zâhir olsa hemen onu celâli yakalar
Görürsün bir gül açılsa yanında diken mevcuttur..

Celal ve cemal tecellileri birbirinden ayrılmaz durumdadır. Birinin zuhuru diğerinin varlığına sebeptir. Allah Teâlâ buyurdu ki;

"Demek ki, zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Evet, zorlukla beraber bir kolaylık vardır." [185]

---

[183] ***"Allah mevcut idi. Onunla beraber hiçbir şey yok idi."*** (Buhâri. Bed'ul Halk. 1; İbn. Hanbel. 4/431; Hâkim, Müstedrek. 2/341; Aclûnî, II/130,131)

[184] Ebu Bekr Muhyiddin İbn Arabî, *el-Fütuhâtu'l-Mekkiyye,* Daru'l-kütübi'l-'ilmiyye, Beyrut 1420/1999, c. I, ss. 62-65. (COŞKUN, 2008)

[185] İnşirah, 5-6

Allah Teâlâ şeytanı düşman kıldı ki, Allah Teâlâ'ya sığınmak, nefsin tahrikini de yaratmış ki ona yönelmenin devamı içindir. Eğer celal ve cemalin tecellisi beraber olmasaydı yani nefsin arzuları olmasaydı seyr-süluk tahakkuk etmezdi.

[Tasavvuf ehli dikkatleri önce dış âlemin esrâr ve güzelliklerine çevirerek ***"Tabiatla barışık"*** hale gelen sûfî muhayyilesi, daha sonra ***"ilâhî nefha"*** taşıyan ***"küçük âlem"***e yönelmiş, meçhullerini ma'luma dönüştürerek Mutlak gerçeğe doğru yol almaya başlamış, ***"insanla barışık"*** olmanın doyumsuz güzelliğini yakalamışlardır.

X-XIII. Yüzyıllarda Anadolu toprakları üç büyük sıkıntı ile -dervişlerin ifadesi ile- üç celalî tecellî ile karşı karşıya kalmıştır.

1. Batıdan gelen Haçlı seferleri
2. Doğudan gelen Moğol istilası
3. İçerde ortaya çıkan Babailer hareketi

Sûfîlerin kanâatine göre kâinattaki tecellîler, cemalî ve celâlî diye iki çeşittir. Ancak bunlar birbirinden ayrı ve kopuk değildir. Bunun için dervişler ***"celâl içre cemâli, cemâl içre celâli"*** görmeye çalışırlar. Yukarıda sıralanan üç celâlî tecellîyi, üç cemâli tecellî takip edecektir:

1. Batı'dan Anadolu'ya gelen **Muhyiddin İbn Arabî** (hyt. 1240)
2. Doğu'dan Anadolu'ya gelen **Mevlana Celaleddin Rumî** (hyt.1273)
3. İçerde yetişen **Yunus Emre** (hyt. 1320)][186]

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz Mevâidü'l-İrfân eserinde buyurdu ki;

Bil ki: Dünyada mevcud olan her şeyin iki ciheti (yönü) vardır. Bakanın kabiliyyetine göre bir iyi tarafı, bir de kötü tarafı vardır. Allah Teâlâ, insanın bir şey yapmasını isterse o şeyin iyi tarafını ona gösterir, o da yapar. Bir şeyi yapmamasını isterse, o şeyin kötü tarafını gösterir, o da yapmaz. Bundan dolayı Ebubekir radiyallâhü anh Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimize:

"Dünyada senden güzel kimse yoktur ya Rasulallah" derken Ebucehil:

"Dünyada senden kötü kimse yoktur Ya Muhammed" diyordu.

Kemal yolları ve sebepleri de buradan çıkar. Allah bir kimseyi kemal derecesine ulaştırmak isterse ona yollarının güzel taraflarını ve bunların sebeplerini gösterir. Kul onunla meşgul olur, onun zıddını terk eder. Bu suretle en yüksek gayeye ve makama ulaşır. Mesela zikre devam etmek kemâlata ulaşmanın sebeplerindendir. Allah bir insanı büyüklerin ulaştıkları kemallere ulaştırmak isterse, ona zikre devam etmenin güzel taraflarını gösterir. Onu zikre devam ettirir ve onu mukadder olan kemallere eriştirir. Diğer vesileler de böyledir. Bunu uzak görme (hayal sanma). Çünkü Allah Teâlâ Hazretleri buna kadirdir. Bunun büyük bir aslı vardır ki o da şudur:

"Âlemin zerrelerinden her biri zıdlarını cami'dir (kendinde taşır). Çünkü Al-

[186]Geçersiz kaynak belirtildi. ,s.275

lah Teâlâ'nın Cemal ve Celâl sıfatları vardır. Allah Zülcelâl, her zerrede tecelli eder. Her zerrede O'nun bütün sıfatlarının eseri vardır. Ma'siyetler ve aşağı dereceler de böyledir. Allah Teâlâ, o ma'siyetin kötü tarafını örter ve onu işlemenin iyi tarafını gösterir ve insan da onun içine düşer.

"Herkesin, uyduğu bir yönü vardır" [187] "Allah Teâlâ bir adam için iki kalb yaratmamıştır." [188] Artık kalbler şöyle dursun, her bir kalbi, bakılan şeyin güzelliğine çeviren O'dur. Kalb her an, eşyadan biriyle beraber, ötekilerden gafildir. Huzuru Allah Teâlâ ile gafleti masivadan olduğu bir sırada kalbinin ötesinden (verasından) onu Allah Teâlâ'dan başka bir düşünce aldatır, meşgul ederse o kimsenin hasmı Allah Teâlâ'dır. … "Allah gerçeği söyler, O, yola iletir." [189]

Burada Allah Teâlâ'nın "celal" niteliklerini onun bilinemez ve mutlaklığını ifade eden yönü; cemal özelliklerini ise, bilinmesi ve taayyününü ifade eden niteliklerdir. Bunun yanı sıra her iki ismin mütedahil oluşu da dikkat çeker. [190]

<u>Bu sırdandır ki bir kâmil zuhur etse bu âlemde,</u>
<u>Kimi ikrâr eder anı, kime inkâr olur peydâ.</u>
Bu sırdandır ki bu âlemde bir kâmil zuhur etse
Onu kimi ikrâr eder kimi inkâr eder.

Bu konuda en güzel örnek İbnü'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzi (560-638/1165-1240) verebiliriz. Ona ekber (en büyük şeyh) diyenler olduğu gibi, ekfer (en büyük kâfir) diyenler bulunmuştur. Allah Teâlâ buyrdu ki;

"Allah ve Rasûlünün hükmetmediği bir şeyle hükmedenler, işte onlar kâfirlerin ta kendileridir" [191]

Hadis-i şerifte bildirildiğine göre; **"Müslümana sövmek fısktır, onunla çarpışmak da küfürdür."** [192].

Bu nedenle Şeyh-i Ekber Muhyiddîn İbnu'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz itham edenlerin dediklerinden uzaktır. Ancak sözlerin ve söylenin mansından uzaklaşıldıkça çeşitli anlayışlar ve nakiller içinden çıkılmaz durum alınca doğru ve hakikat kaybolup gitmiştir.

---

[187] Bakara, 148
[188] Ahzab, 4
[189] (ATEŞ, 1971) Elli beşinci sofra

İbnu'l-Arabî,. **el-Fütûhât,** III/477; **el-Fihrist,** Mukaddime. *"..er-Rûhu'l-Emîn kalbimin üzerine inince terkibim dağılıyor... ve bana zann, tahmin ve şüpheden ârî olan bilgiler veriyordu."* (**et-Tenezzülâtul-Mevsılıyye,** 7).

Bu yüzden olsa gerektir ki Muhyiddîn İbnu'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz el-**Fütûhât** ve **Fusûs** kitabının her bölümünün sonunu *"Şüphesiz Allah gerçeği söyler ve doğru yolu gösterir"* ibaresiyle tamamlamaktadır. (KILIÇ, 1995), s. 27

[190] (DEMİRLİ, 2003), s. 114; Bkz. İbnü'l-Arabî, *Kitabü'l-celal ve'l-cemal,* s. 4-5
[191] Mâide, 44.
[192] Buharî, Fiten 8, İman 36, Edeb 44; Müslim, İman 116, (64); Tirmizî, İman 15, (2636); Nesaî, Tahrim 27, (7, 132).

İbn Kemâl Paşazade'nın (1468-1534) fetvasında İbnü'l-Arabî'yi şu şekilde övmektedir.

"Ey insanlar! Biliniz ki, büyük şeyh, şerefli önder, âriflerin kutbu, muvahhidlerin imamı, Endülüslü, Hâtem Tayy kabilesinden Muhyiddin İbn Arabî kâmil bir müctehid ve fâzıl bir mürşid, taaccüp edilecek hayat hikâyeleri ve olağan dışı hâdiseleri ve çok talebesi olan bir zattır. Âlimler ve ileri gelenler katında kabule mazhar olmuştur. Onu inkâr eden hata yapmış olur. İnkârında ısrar ederse sapıtmış olur. Sultana, onu terbiye etmesi ve onu inancından çevirmesi gerekir. Çünkü sultan doğruyu yaptırmak ve kötülükten men etmekle memurdur. Onun birçok eseri vardır. Bunlar içinde *Füsûsü'lhikem* ve *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* bulunur. Bunlardaki meselelerin bir kısmının sözü ve manası belli, ilâhî buyruğa ve şer'-i Nebevî'ye uygundur. Bir kısmı da zâhir ehlinin anlayışına göre gizli olup, keşf ü bâtın ehlinin anlayışına göre açıktır. Meramını anlamayana bu durumda susmak lazımdır. Zira Allah Teâlâ:

"Bilgin olmadığı şeyin peşine düşme, çünkü kulak, göz ve kalbin her biri bu davranıştan sorumludur." [193] buyurmaktadır."

Şeyh-i Ekber Muhyiddîn İbnu'l-Arabî, Lübnan Dağı'nda peş peşe kırk kere halvet çıkarmıştı. Şöyle diyordu:

"Şeyhim vefat ettikten sonra kâmil bir zat işitsem önce yıkanıyorum, elbiselerimi yıkıyorum ve ona gidiyorum. Evvela yanımda bulunan şeyleri kapısında bırakıyorum ve sonra yanına giriyorum. Böylece (bu) ***mertebeye ulaştım. Sanki benim için köpeklere varıncaya kadar her varlık şeyhti."*** [194]

Bu şekilde İbnu'l-Arabî'yi onun peşinden gidenleri anlamak biraz zordur. Anlayamanlar için şeriatın zahirine sahip çıkarken tahkir ve cahilâne hareketlerden kaçınarak hareket etmeleri uygundur.

Niyâzî-i Mısrî bu beyitlerde beyan buyurduğu üzere aslında kendi durumunu ifşa ediyor. Çektiği sıkıntılardan biride bu şekilde edilen ithamlardır. Bulunduğu toplumda kendini anlatamayan veya anlaşılmayanlar için ne kadar çok üzülünürse üzülsün çok az kalır.

Veli arif celâl içre cemâlini görür dâim,
Bu haristanın içinde ana gülzar olur peydâ.
Ârif-i billâhlar celâl içinde cemâli devamlı görür.
Bu dikenliğin içinde gül bahçesi onu görür.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz Mevâidü'l-İrfân eserinde buyurdu ki;

"Ey iman edenler, zandan çok sakınınız. Çünkü zannın bazısı günahtır. Birbirinizin gizlisini araştırmayınız, biriniz, diğerinizin gıybetini etmesin. Biriniz ölmüş kardeşinin etini yemek ister mi? Elbet bundan iğrendiniz. Allah'tan

[193] İsrâ, 36
[194] (BAHADIROĞLU, 2003), s.156

korkunuz. Şüphesiz Allah bağışlayıcı ve merhamet edicidir." [195]

Bil ki, güneş nereye yönelse, karşısında karanlık görmez. Karşısına düşen her şey aydınlık (nur) görünür. Güneşin gördüğü nur, karşısına düşen eşyayı ışıklandıran kendi yüzünün nurudur. Ama zulmetin karşısında aydınlık olmaz. Karanlık, karşısında bulunan eşyada daima karanlık görür. Bu karanlık, karşısına düşen eşyayı karartan kendi karanlığıdır. Güneş, kendine kıyasla, bütün âlemin nurdan ibaret bulunduğunu zanneder. Zulmet (karanlık) ise, kendisine kıyas ederek bütün eşyanın zulmetten ibaret olduğunu sanar.

Güneş, arif-i billâh olan muvahhid mü'minin misalidir. Bu zaten bütün eşyada, kendi irfanının, tevhidinin, imanının ve ayanının

"Hiçbir şey yoktur ki Allah'ı hamd ile tesbih etmesin. Lakin siz onların tesbihlerini anlayamazsınız." [196] Ayetinin ifade ettiği gibi aksini, nurunu görür. Hâlbuki aslında eşyanın bir kısmında cehalet, küfür ve isyan zulmeti vardır. Fakat o mü'minin bakışının nuru, bütün eşyayı kaplar da o, hepsinde sadece nur görür. Bütün insanlara iyi zan besler. Bu sıfat, bir insana, ancak kemale eriştiren bir mürşid-i kâmilin terbiyesi altında iç tasfiyesiyle mümkün olur.

Zulmet ise cehalet ile kalbi kararmış cahile benzer. Bu adam, bütün eşyada bir eksiklik görür, herkeste bir ayıp arar. Cahil neye baksa, cehaletinin ve aybının siyahlığı o şeye akseder. Baktığı şey ne olursa olsun onda muhakkak bir ayıp ve noksan bulur. Fukara bilmez ki o, kendi ayıp ve noksanıdır, oradan kendine aksetmiştir.

Binaenaleyh, ey Ehlullah yolunda sülûk eden talip, Allah Teâlâ'da mücahede et ki, ruhunun güneşi battığı yerden doğsun, tutulduğu yerden açılsın, kalbinin âlemleri nurlansın, nuru yüzüne vursun ve senin yüzünden karşında bulunanlara yansıyarak hepsini aydınlatsın. Karşında bulunanlar, senin ilim ve irfanının nurundan istifade etsin, senin gölgende, yani cisminin ve bedeninin gölgesinde istirahat etsinler. İşte güzel huyun kemali budur. [197]

<u>Ne sırdır kim iki kimse nazar eyler bu ekvana,</u>
<u>Biri ancak görür dârı, bire deyyar olur peydâ.</u>
Bu bir sırdır; iki kimse bu âleme nazar eyler
Biri ancak yurdu, diğeri ise sahibini görür

Allah Teâlâ'nın insanların eliyle sana eziyet vermesinin nedeni insanlara güvenmemek içindir. Her şeyden incinmenin nedeni onlardan uzak kalmak içindir. İmam Gazzâlî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurdu ki;

"*Karınca, kâğıt üzerindeki yazıları görünce, bunları kalem yazıyor, der; çünkü başını kaldırıp yukarıdaki parmakları, eli ve bunları harekete geçiren iradeyi, insanı, sonra insanda irade, kudret yaratanı görmez. İnsanların çoğu da, en aşağı,*

[195] Hucurat, 12
[196] İsra, 44
[197] (ATEŞ, 1971) Üçüncü sofra

en yakın sebebi görmektedir." [198]

<u>İçi umman-ı vahdettir yüzü sahrâ-yı kesrettir,</u>
<u>Yüzün gören görür ağyar içinde yâr olur peydâ.</u>
İçi birlik denizi, yüzü çokluk sahrâsıdır.
Bazıları yüzü görür, başkaları içinde yâr görünür.

Âlem **"Varlık"** ve **"yokluk"** açısından değerlendirilince, "Yüce Allah'ın vücudundan başkası, saf yokluktur..." Çünkü Allah varlığı, kendi hakikati sebebiyle, kendiliğinden varıdır. Allah Teâlâ âlemle görünüşe çıktığı ve O'nunla belirlendiği için, bütün varlıkların aslı olarak kabul edilmiştir. [199]

Vahdet'in üç yolu vardır.

1-Vahdetü'ş-Şuhûd: Mistik birleşme burada bir ruh halidir ki onun dışında eşya birbirinden ayrı ve Allah Teâlâ'dan ayrı görünür. Farabi ve İmam Rabbani kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin nazariyesidir.

2-Vahdete'l-Kusûd: Mistik birleşme yalnız bir mefhumlar birleşmesi değil, aynı zamanda insanlar arasında bir iradeler birleşmesidir. Sonunda, insanın arzusu ve iradesi Allah Teâlâ'nın arzusu ve iradesiyle bir olur. Bununla beraber Allah'ın ve kâinatın varlığı ayrı telâkki edilir.

3-Vahdete'l-Vücut: İrade ve tasavvur yolu ile birleşmeye varlıkta birleşme ilâve edilir. Bu vahdetin en yüksek ve en mükemmel derecesidir. [200]

<u>Alan lezzatı birlikten halâs olur ikilikten,</u>
<u>Niyazi kande baksa ol hemân dîdâr olur peydâ.</u>
Birlikten lezzeti alan, ikilikten halâs olur,
Niyâzi ne zaman baksa ol hemen sevgili aşikâr olur

وَقَالَ اللّٰهُ لَا تَتَّخِذُوا اِلٰهَيْنِ اثْنَيْنِ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَاِيَّايَ فَارْهَبُونِ

"Allah da buyurmuştur ki: iki ilâh tutmayın o ancak bir ilâhdır, onun için benden yalnız benden korkun" [201]

<u>Görür ol genc-i mahfiden nice zâhir olur eşyâ,</u>
<u>Bilür her nakş-ü suretten nice esrâr olur peydâ.</u>
Niyâzi gizli hazineden görür, nice eşyâ zâhir olur
Bilir her suretin nakşinden nice sırlar aşikâr olur.

Sonuç olarak; Allah Teâlâ'yı görememenin sebebi Ona çokça yakın olmaktandır. Perdelenmiş olması ise O'nun zuhurunun şiddetindendir. Gözlerden gizlenmiş olması ise nurunun azametindendir. Göz kuvvetli ışıkta görmeyi kaybeder.

---

[198] Gazzâlî, **İhyâ**., cilt: I, s. 34. Aynı örnek için bkz. Gazâlî, **Kimya-yı Saâdet**, s. 42.
[199] (KEKLİK, 1980)s.383-386
[200] (SAFA, 2003), s. 233
[201] Nahl, 51

3

“*Merhaba ehlen ve sehlen merhaba*”	مَرْحَبَا اَهْلاً وَسَهْلاً مَرْحَبَا
Ya beşira-l’adli min sultânina	يَا بَشِيرَ الْعَدْلِ مِنْ سُلْطَانِنَا
Leyse men gatele-l’eâdî ferhartî	لَيْسَ مَنْ قَتَلَ الْاَعَادِى فَرْحَتِى
Bel bimâ ehyeyte şer’a-l’Mustafa	بَلْ بِمَا اَحْيَيْتَ شَرْعَ الْمُصْطَفَى
İnnema’llezîne etâ dayfen lekum	اِنَمَا الَّذِينَ اَتَى ضَيْفاً لَكُمْ
Maştehâ illâ luhûmu ehl’üş-şiga	مَا اشْتَهَى اِلَّا لُحُومُ اَهْلُ الشّقَا
Vemâ nizâm’ül-âlemi illâ bi’l-adli	وَمَا نِظَامُ الْعَالَمِ اِلَّا بِالْعَدْلِ
Ma kıyam’ül-adli bi’d-demâ	مَا قِيَامُ الْعَدْلِ اِلَّا بِالدّمَا
Kâşifâtü’d-durri âyâtü’l-kitâbi	كَاشِفَاتُ الضُّرّ آيَاتُ الْكِتَاب
İn ekâme’l-hâkimûne evzânuhâ	اِنْ اَقَامَ الْحَاكِمُونَ اَوْزَانُهَا
Menbâü’l-afâti fî’d-dünya el gudâti	مَنْبَعُ الْآفَاتِ فِي الدُّنْيَا الْقُضَاةِ
Meğdeni’l-ifsâdi fîhâ’l-irtişâ	مَعْدَنِ الْاِفْسَادِ فِيهَا الْاِرْتِشَا
Min yedi’s-sultâni li ezâli’l-adli	مِنْ يَدَى السُّلْطَانِ لَا زَالَ الْعَدْلِ
Mâ istidâret fî’s-semâ şemsi’d-duha	مَا اِسْتِدَارَتْ فِي السْمَا شَمْسِ الضُّحَى

مَرْحَبَا اَهْلاً وَسَهْلاً مَرْحَبَا

Merhaba hoş geldin merhaba

***"Merhaba"** aslında farsça kökenli olup **"benden size zarar gelmez"** anlamına gelmektedir.*

İlâhinin yazıldığı dönemde padişahtan gelen elçiye karşı söylenmiş ilahi olabilir. Padişahın IV. Mehmet[202] olma ihtimali yüksektir. Bu dönemde rüşvet, jurnal vb.

[202] IV. MEHMET DÖNEMİ (1648 – 1687) (Köprülüler Dönemi)
Ülkede isyanların sürdüğü, rüşvet ve iltimasın yaygınlaşdığı ve sadrazamlığa getirilen

kötülükler artmıştır. Niyâzî-i Mısrî Efendimiz elçiye hakkında yapılan iftiralara inanılmaması için gelen elçiyi uyarıyor. Çünkü kötülük yapan kişiler Niyâzî-i Mısrî'nin manevî hallere vukufiyetini çok iyi bilmektedirler.

"Ey seçilmiş, ey Allah Teâlâ'dan razı olmuş ve Allah Teâlâ rızasını kazanmış kişi, merhaba! Sen kaybolursan hemen kaza gelir, feza daralır." [203]

يَا بَشِيرَ الْعَدْلِ مِنْ سُلْطَانِنَا

Sultanımızın adalet müjdecisi

لَيْسَ مَنْ قَتَلَ الاعَادِي فَرْحَتِي

Sevincim düşmanlarımı öldürenden değildir.

Niyâzî-i Mısrî haksızlıkların giderilmesi açısından sevincini ızhar ederken altta gelen mısra ile adaletin tesisinin devlet için gerekli olduğunu açıklamaktadır.

بَلْ بِمَا اَحْيَيْتَ شَرْعَ الْمُصْطَفَى

Aslında sevincim Şeriatı Mustafa'nın ihyasından dolayıdır.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîz Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin yolunda olmanın ve getirdiği yolun ihya edilmesi konusundaki niyeti ile dünyevi bir rütbe veya menfaat düşüncesinin olmaması onun ehli hakikatten oluşunun emaresidir. Bütün evliyanın niyetide hep bu minval üzeredir. *Şemsi Tebrizi kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz* buyurdu ki,

"Kureyşî ile Kuşeyrî *(465/1072)* ve daha başkaları da yüz binlerle yıllar geçse yine tatsız, yine zevksizdirler. Onlarda bir zevk ve bir mâna bulunmaz." [204]

Buradaki mana hayatın tatlığı ve güzelliği ancak Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemle olacağıdır. Bütün kâinat O'na medyun ve meftundur. Ehli hakikatte bütün niyetler O'nun çevresinde gelişir.

اِنَّمَا الَّذِينَ اَتَى ضَيْفًا لَكُمْ

Sonra size misafir olarak gelenler.

---

devlet adamlarının başarılı olamadığı, bunalımın olduğu dönemdir. IV. Mehmet, devleti içine düştüğü bunalımdan kurtarması için Sadrazamlığı ihtiyar vezir Köprülü Mehmet Paşa-yı getirerek yıkımın önüne geçmeye çalışılmıştır. Bu dönemde Köprülü Mehmet Paşa'dan başka aynı aileden Fazıl Ahmet Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Fazıl Mustafa Paşa-lar sadrazamlık yaptılar.

Niyâzî-i Mısrî'nin Fazıl Mustafa Paşa ile mektuplaşmaları devlet ile sorun yaşadığını göstermektedir.

[203] Mesnevi: c. I, b. 99

[204] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M. 277), s. 367

Niyâzî-i Mısrî kendisi hakkında devlet erkanına jurnal yapanların isimlerini isteyen elçileri Lût aleyhisselâma gelen meleklerle eşleştirdi. Yani Burada anlatılmak istenen bir sonraki beytin işaretiyle belki Lût aleyhisselâma misafir gelen meleklerin kavmini helak için ondan izin istemeleridir. Çünkü Allah Teâlâ cemiyet ile ilgili olan günahlarda azabı genellikle ahirete bırakmamıştır. Ferdin tek yönlü günahı ile Allah Teâlâ afv kapısını daha açık tutarken cemiyetlerin durumunda azabı ilahiyi erken göndermiştir.

مَا اشْتَهَى اِلاَّ لُحُومُ اَهْلُ الشَّقَا

Şekavet[205] ehlinin etlerini istemişlerdir.

Lût aleyhisselâmın kavmi Sodom halkı küfür ve ahlâksızlıkta çok aşırı gitmişti. Onların arasında her türlü ahlâksızlık yaygındı ve üstelik bunlar alenî olarak yapılıyordu. Bu kavim mensupları, daha önce hiç bir kavmin işlemediği büyük bir kötülük de İcat etmişlerdi. Lût kavmiyle birlikte anılan bu önemli kötülük, bilindiği gibi, livata, yani homoseksüellikti.

Lût kavminin helaki için görevlendirilen ve güzel yüzlü üç delikanlı kılığına giren melekler ve ona misafir gitmişlerdir. Her biri oldukça yakışıklı bir delikanlı kılığındaki meleklerin kendisine misafir olması, Hz. Lût aleyhisselâmı son derece sıkmıştı. Çünkü o, tanımadığı misafirlerinin melek olduğunu bilmediğinden, erkeklere düşkün olan kâfirlerin, bu güzel yüzlü delikanlılara sarkıntılık yapmasından korkuyordu. Bu sıkıntı içinde misafirlerini sapıklardan nasıl koruyacağını düşünüyordu. Korkusu boşuna değildi; nitekim onun evine genç delikanlıların geldiği kısa sürede duyuldu. Pek çok sapık, onlara sarkıntılık niyetiyle onun evinin etrafında toplanmıştı. Onların iğrenç niyetlerini anlayan Hz. Lût aleyhisselâm, misafirlerini onların tecavüzünden korumak için, onlara kızlarını nikâhlamayı teklif etti. Aklı başında olanları kendisini anlamaya ve yardıma çağırdı. Ancak Sodomlu sapıklar, onun bu teklifine razı olmadılar. Ona, kızlarıyla evlenmek gibi bir isteklerinin olmadığını, ne istediklerini de kendisinin iyi bildiğini söylediler. Ahlâksızlıkta ne derece ileri gittiklerini, en iğrenç günahı işlemekte ne derece arsızlaştıklarını ortaya koyan bir cevap verdiler.

Hz. Lût aleyhisselâm, kendilerini kuşatan tehlikeyi genç misafirlerine bildirmek zorunda kalmıştı. Onları savunmaktan âciz olduğunu, kendisini destekleyecek bir taraftar kitlesinin bulunmadığını ve kendilerini koruyacak sağlam bir sığnağın mevcut olmadığını açıkladı ve çaresizliğini dile getirdi.

Bu kavim sapıklıkta o derece ileri gitmişti ki, şehirlerine güzel yüzlü yabancı delikanlıların geldiğini duyunca, sevinç içinde Lût'un evinin etrafına koşuşmuşlardı. İçlerinden bu ahlâksızlığa karşı çıkan hiç kimse yoktu. Böylesine iğrenç bir isteği, temizliği ve iffetiyle ma'ruf Hz. Lût'a söylemekten çekinmemeleri, bu suçun onların arasında ne kadar yaygın ve ne kadar normal sayılan bir davranış haline geldiğini ortaya koymaktadır. Onların cinsî sapıklıklarının derecesi, bu iğ-

[205] Haydutlar, eşkıyalar

renç fiili işlemek için büyük bir sevinç içinde hem de toplu bir şekilde gelmelerinden anlaşılmaktadır. Bu ahlâksızlıklarını açıkça yapmaktan çekinmemeleri, normal insanın düşünüp hayal edemeyeceği bir ahlâki çöküntüdür.

Diğer taraftan Cenab-ı Hak, bu sırada elçisi Hz. Lût aleyhisselâm'ı dinlemeyip onun evine girerek misafirlerine sarkıntılık yapmaya kalkışan kâfirlerin gözlerini kör ediverdi:

"And olsun ki, onlar Lût'un konuklan olan melekleri elde etmeye kalkıştılar, bunun üzerine gözlerini kör ediverdik. Azabımı ve ikazlarımı dinlememenin sonucunu tadın, dedik." [206]

Sonuçta Lût Kavmi helak oldu.

Niyâzî-i Mısrî'nin bu konuyu burada zikretmesinin sebebi ne olabilir diye düşünürsek mecmuâsından anlaşılmaktadır.

"..suâl ey mısri sana emn nedendür bize söyle tâ ki bize yakin hasıl ola cevab egerçi emn vahy iledir velakin hasmı iskât içün delil getürelüm ayet budur ***"Lût, Keşke size yetecek bir kuvvetim olsa veya sağlam bir yere sığınsam"*** [207] dedi. İmdi benüm adım da Lût'dur beni livâtaya sa'y etdükleri içün Allah ve resûlü Lût ile zikr etdiler. Her sonra gelen evvelkini câmi'dür lâsiyyemâ hatmun ma'nası odur ki cemi peygamberleri ve velileri câmi'dür her birinün sırrı onda bulunur dimekdür…."[208]

Yukarıdaki dördüncü mısraın işaretiyle Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-azizin Limni sürgününde çektiği sıkıntılarını ancak Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme olan kuvvetli bağı ile telâfi edebildiği anlaşılmaktadır.

وَمَا نِظَامُ الْعَالَمِ اِلاَّ بِالْعَدْلِ

Dünyanın düzeni adaletle mümkündür.

"Kendine gel de o kötü dalı kes, buda. Bu güzel dala su ver de tazelendir.
Şimdi ikisi de yeşil ama sonuna bak.
Bu sonunda bir şeye yaramaz, öbürüyse meyve verir.
Bağın suyu buna helaldir, ona haram.
Aralarındaki farkı sonunda görürsün vesselam. Adalet nedir?

Ağaçlara su vermek. Zulüm nedir? Dikeni sulamak. Adalet bir nimeti yerine koymaktır, her su çeken tohumu sulamak değil. Zulüm nedir?

Bir şeyi yerinde kullanmamak, yeri olmayan yere koymak. Bu da ancak belaya kaynak olur.

[206] Kamer, 37; (Prof. Dr. İsmail Yiğit, Peygamberler Tarihi, Kayıhan Yayınları: 279-282)
[207] Hud, 80
[208] (Niyazî-i MISRÎ, 1223), v. 60b

Tanrı nimetini cana, akla ver, iç ağrısına uğramış, düğümlerle, sıkıntılarla dopdolu olmuş tabiata değil.” [209]

مَا قِيَامُ الْعَدْلِ اِلاَّ بِالدَّمَا

Adaletin tesisi ise kanla mümkündür.

Hz. Mevlâna kaddese’llâhü sırrahu’l azîz buyurdu ki;

“Yarayı deşmek lazım. Deşeceğin yerde üstüne merhem korsan pisliği kökleştirmiş olursun. Yaranın altındaki eti yer. Yarı faydası olsa elli tane ziyanı olur. ” [210]

“Şeriatta ihsan da var ceza da. Padişah, başköşeye geçer; at ahıra bağlanır.

Adalet nedir? Bir şeyi lâyık olduğu yere koymak.

Zulüm nedir? Lâyık olmadığı yere koymak.

Allah Teâlâ’nın yarattığı bir şey abes değildir. Kızgınlık, hilim, öğüt, hile... hepsi doğrudur. Bunların hiç biri mutlak olarak hayır değildir. Aynı zamanda mutlak olarak şer de değildir. Her birinin yerinde faydası vardır, yerinde de zararı. Onun için bilgi vaciptir, faydalıdır.” [211]

كَاشِفَاتُ الضُّرِّ آيَاتُ الْكِتَابِ

Gam ve kederi giderende Kur’an-ı Kerim ayetleridir.

Kur’ân-ı Kerim gönüllere şifadır. Allah Teâlâ şöyle buyurdu;

“Kur’an’dan, mü’minler adına şifa ve rahmet olan ne varsa onu indiririz. O, zalimlerin ancak zarar/kayıplarını artırır.” [212]

اِنْ اَقَامَ الْحَاكِمُونَ اَوْزَانَهَا

Şayet hâkimler şartlarına riayet ederlerse

Kur’ân-ı Kerim, İslâm toplumunun başvuracağı yegâne yol gösterici (=hidayet rehberi)dir. Hâkimler hükümde onun kıstaslarını alırsa hükümde yanılmaları olmayacak kadar az olur. Kur’ân-ı Kerim’in kapsadığı ahkâm içinde insanlığın zararına sebep olacak bir hüküm bulmak mümkün değildir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Cahiliyye(t) yargısını mı istiyorsunuz? Akleden bir kavim için Allah’tan daha iyi hükmeden kim olabilir!” [213] Yine Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Ey inananlar; Allah’a itaat edin, Resûl’e ve kendinizden olan yöneticilerinize

---

[209] Mesnevi: c. V, b. 1086-1093

[210] Mesnevi, c. VI, b. 2605-2606

[211] Mesnevi, c. VI, b. 2595-2599

[212] İsra, 82

[213] Maide, 50

de itaat edin! Herhangi bir şey hakkında tartışacak olursanız, onu Allah'a ve Resûl'üne götürün. Eğer Allah'a ve Ahiret gününe inanıyorsanız, bu (yol) sizin için daha hayırlı ve yorum bakımından da en güzel olanıdır." [214]

مَنْبَعُ الْآفَاتُ فِي الدُّنْيَا الْقُضَاةِ

Dünyada belaların kaynağı yargıçlardır.

[Kendi hâlinde ebedî bir muhalif olan Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz hikemiyat diliyle sosyal hayattaki sıkıntının birini perde arkasından zamanında da görmüş birisidir. Lisan-ı hâl ve kâl ile bunları söylemiş: **Dünyada ne belâ varsa kaynağı yargıçlar ve kadılardır. Bozgunculuğun sebebi de rüşvettir.**

Bu satırlar yöneticelerin rüşvetle ilgili şikâyetini hatırlatır. Yani rüşvetin bir türlü üstesinden gelemediklerinden yakınırlar ve bunun suçunu da başkalarına yüklerler. Acaba gerçekten de rüşvetin üstesinden gelemezler mi, yoksa gelmek istemedikleri için rüşvet mi onların üstesinden gelir?

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz, dönemindeki kadılardan ve dolayısıyla Osmanlı yargıçlarından şikâyet eder ve mizacı onlarla elbette ki imtizaç etmez. Bununla birlikte onun bu ifadesi aslında adil yargıçların azlığına ve kibriti ahmer gibi yokluğuna işaret etmektedir. Bu da bir hadis-i şerifi doğrulamaktadır: Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki:

"Kadılar üç sınıftır. İki sınıfı cehennemlik, bir sınıfı da cennetliktir. Cehenneme gideceklerden biri bilerek haksız hüküm veren kadı, öteki de bilmeyerek haksız hüküm veren kadıdır. Cennetlik olanı ise, hakkıyla hüküm veren hâkimdir. [215]][216]

Bu konu hakkında Hazreti Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin adaletsiz hâkimlerin kazançları hakkındaki düşüncesini bilmek yerinde olacaktır.

> Bir şahsa, karısı *"Ne söylersem onu yapacaksın ve eğer yapmazsan üç talâk ile boş olayım"* diye yemin ettirdi. Kocası razı oldu. Kadın: "Bir batman domuz eti yemen lâzımdır" dedi. O Müslüman bu vaziyet karşısında şaşırıp kaldı. Hiçbir bilgin onun bu müşkülünü halledemedi. Kalkıp Mevlânâ hazretlerine geldi. Ağlayıp sızlayarak durumunu bildirdi. Mevlânâ
>
> "Kadı-nın (Yargıç) mahkemesinden bir batman ekmek satın alıp ye de boşanma vâki olmasın" buyurdu. [217]

مَعْدَنُ الْإِفْسَادِ فِيهَا الْإِرْتِشَا

Bozgunculuğun kaynağıda rüşvettir.

---

[214] Nisa, 59

[215] Ebû Dâvûd, Akdiye; 2 (3573)

[216] ÖZCAN, Mustafa, YENİASYA, Jüritokrasi ve Fitne, 08.04.2008

[217] (YAZICI, 1995), s. 656-(380)

Rüşvet

Sözlük anlamı Kamus'a göre ücret'tir (cu'l). **Reşa** rüşvet verdi, **irteşa** rüşvet aldı, **isterş** rüşvet istedi anlamlarına gelir. [218]

«El-Misbah» a göre; rişvet, bir kişinin hâkime veya başkasına, lehine hüküm verilmesini sağlamak veya bir isteğine taraftar etmek karşılığında verdiği maldır. Çoğul olarak rişa, rüşa şeklinde kullanılır.

Rüşvet kitap, sünnet ve icm'a göre haramdır.

Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ buyuruyor ki:

"Aranızda mallarınızı haksızlıkla yemeyin; bildiğiniz halde günaha girerek insanların mallarından bir kısmını yemek için onu hâkimlere aktarmayın."[219]

Bu konuda pek çok hadis vardır. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Hükümde rüşvet alan ve rüşvet veren ve aracılık eden kimseyi lanetlemiştir." [220]

Rüşvet dört kısımdır;

1) Her iki tarafa da haram olan rüşvet, yargıç olmak için verilen rüşvettir. Rüşveti veren yargıç olamaz. Bu şekilde verilen rüşveti alana da rüşvet haramdır, bu yolla yargıç olmak da haramdır.

2) Bir davada lehinde bir hüküm almak için yargıca verilen rüşvet de, bu münasebetle verilen karar haklı olsun olmasın, her iki taraf için haramdır.

3) Can veya mala bir zarar gelmesinden korkularak verilen rüşvet, alan için haram, veren için değildir.

4) Bir kimse malına göz dikildiğini anlayarak bu malın bir kısmını rüşvet olarak verirse, rüşvet veren bakımından helâl, alan bakımından haramdır.

Rüşvete girmeyen hediyelerde vardır. Buna göre

Hediyelerde üç çeşittir.[221]

1) Hediye elden ve hediye alan bakımından helâl olan. Dostluk ve sevgi için verilen hediyeler bu meyandadır.

2) İki taraf bakımından da haram olan hediye. Zulme yardım için verilen hediyeler bu durumdadır.

3) Yalnız veren bakımından helâl olan hediye bir zulmün önünü almak için verilen hediyedir ki alan için haramdır.

مِنْ يَدَى السُّلْطَانِ لاَ زَالَ الْعَدْلُ

Sultanın elinde kudret olunca adalet gitmez.

---

[218] (SAHİLLİOĞLU)

[219] Bakara, 188

[220] Tirmizî, Ahkâm 9, (1336); Ebu Dâvud da bu hadisi sadece İbnu Ömer radıyallahu anh'tan tahric etmiştir (Akdiye 4, (3580).

[221] (SAHİLLİOĞLU)

Sultanın güçlü olması adaletin tesisi için gereklidir. Sultanın güç bulabilmesi içinde devletin kurulması ve bulunması gereklidir. Devletleşmenin önemli olduğunu Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Medine'ye hicretinden sonra ilk uygulamasından anlamaktayız.

İslam Devletinin temeli 620 ve 622 yıllarında yapılan Akabe biatleriyle başlar. 620 yılında 12 Medineli Müslüman ellerini Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin avucuna koyarak

"gerek sıkıntı ve müzayaka ve gerekse sevinç ve sürur halinde (söz) dinlemek ve itaat etmek (başta gelir) ve (sen) bizim üzerimizde bir tercihe sahip olacaksın ve biz emretme yetkisini taşıyan âmire – bunu kim elinde bulundurursa bulundursun- itiraz ve muhalefette bulunmayacağız.

Allah Teâlâ yolunda, bizi küçük gören ve horlayan kimsenin bizi ayıplamasından çekinmeyeceğiz.

Allah'a hiçbir şeyi şirk koşmayacağız, aramızda hiçbir iftirada bulunmayacağız ve senin hiçbir iyi hareketinde sana karşı itaatsizlik etmeyeceğiz"

demişlerdir. Bu biatle, sağlam bir devletin doğabilmesi için gerekli olan ortamın oluşmaya başlamıştır. İki yıl sonra bu kez yetmiş kişi tarafından ikinci kez biat yapılmıştır.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin uygulamasıyla anlaşılan icranın kudreti bulmuş sultan ile olacağıdır.

مَا اِسْتَدَارَتْ فِي السَّمَا شَمْسِ الضُّحَى

Tâki kuşluk güneşi semâda kaldığı müddetçe

Şems'üd Duha kuşluk güneşi demektir ki, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin ruhâniyeti güneşin en güzel parladığı zamandaki durumuna benzetilmiştir. Sultana eğer Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme tabi olursa kıyamete kadar hükmünün süreceği işaret etmiştir. Fakat tarihi açıdan bakılınca böyle olmadığını görmekteyiz.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem hakkında Allah Teâlâ'nın büyük ihsanları vardır. Her halükarda Kur'ân-ı Kerim'de dile getirilmiştir. Bunlardan birisi olan **Duhâ suresi** Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin hakkında inmiş ve Allah Teâlâ katında O'na verilen değeri anlatmaktadır.

Fakih Kâadı İyaz *(Allah onu muvaffak kılsın)* der ki: "Bu sure altı yönden peygamberimizin büyüklüğünü, Allah Teâlâ indindeki yüksek mevkiini belirtmiştir.

1—Allah Teâlâ onun mevkiini belirtirken, **"And olsun kuşluk vaktine, insanların sükûna vardığı dem geceye ki,"**[222] diye yemin etmiştir. Tabiî bu, derecelerin en büyüğüdür. Ona verilen payenin ulviyetini belirtmektedir.

2—Nezdindeki yerini, huzurundaki değerini: ***"(Habibim)" Rabbin seni***

[222] Duhâ, 1-2

terketmedi. (Sana) darılmadı da." [223] kavli ile belirtmiştir. Yani, bu şu demektir: Allah Teâlâ seni bırakmadı, sana kızmadı, seni kendisine elçi edindikten sonra asla ihmal etmedi.

3—Cenâb-ı Hak; ***"Elbette âhiret senin için dünyadan hayırlıdır."*** [224] buyurmuştur.

İbn İshak'ın tefsiri: "Allah Teâlâ'ya dönüşünde, dünyada sana verdiklerinden daha iyileri ve daha üstünleri vardır. Seni b. Abdullah-Tusteri: *"Yani gerek şefaat ve* Makam-ı Mahmut *gibi payelerden yanımda sakladığım şeyler senin için dünyadan daha hayırlıdır."* diye tefsir etti.

4—***"Muhakkak ki Rabbin sana verecek de hoşnut olacaksın!"*** [225] kavl-i celîlinde belirtilen husustur. Bu âyet (her iki cihanda da) Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme bahş edilen birçok lütuf, ihsan, saadet ve Çeşitli ni'metleri camidir.

İbn İshak: *"Dünyada başarıya erdirmek, âhirette de, ona bol sevab vermekle onu hoşnut kılacaktır"* diye tefsir etti. Bazılarına göre: *"Ona şefaat ve* Havz-ı kebiri *vermekle hoşnut edecektir"* diye tefsir olunmuştur.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin âlinden diye bazıları tarafından rivayet edilmiştir.

"KUR'ÂN-I KERİM'DE BUNDAN ÇOK ÜMİT VEREN BİR ÂYET DAHA YOKTUR." Allah Resulü, tabiidir ki, ümmetinden hiç kimsenin ateşe atılmasına razı olmayacaktır...

5— Bu surenin sonlarına doğru (gelen âyetlerde sayılan) Allah Teâlâ'nın ona hazırlamış olduğu nimetler:

Onu hidâyet etmiş... Malı yokken kendisini zengin etmiş...

İnsanları irşat etmeye onu muvaffak kılmış...

Yahut kalbine tükenmeyen bir hazineyi andıran kanaati vermekle onu zengin etmiş..Yetimken onu dedesinin terbiyesine vermiştir... Yahut da Allah bizzat onu himayesine almıştır. [226]

Hulâsa; buna benzer manalar verilmiştir, müfessirler tarafından bu sûrenin âyetlerine, Kimisi de şu manayı vermiştir:

"Senin sayende, dalâlette olanları hidayete erdirmiştir. Senin sayende fakir ve yoksulları zengin kılmıştır. Yetim ve kimsesizleri de yine senin sayende himaye ettirmiştir." Evet, Allah ona, bütün bu ihsanlarını hatırlatmıştır. Yine bilinen şeylerdendir: Onu küçüklük, yetimlik anında yalnız bırakmayan Allah Teâlâ elbette ki büyüdükten, hele hele rasullüğe erdirdikten sonra da yalnız ve yardımsız bırakmamıştır.

6— O'na vermiş olduğu bunca nimeti açıklamasını ve ondan bahsetmesini, Allah Teâlâ ona emretmiştir. Ve şöyle buyurmuştur:

---

[223] Duhâ, 3
[224] Duhâ, 4
[225] Duhâ, 5
[226] Duhâ, 6-10 ayetleri

"Bununla beraber Rabbinin nimetini durmayıp söyle (anlat)." [227]
Kişinin kendisine yapılan in'amdan veya iyilikten bahsetmesi, bir nevi şükür sayılır elbette. Bu hitabı, şüphe yok ki; Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme has olmakla beraber onun şahsında tüm ümmetine şamildir. [228]

[227] Duhâ, 11
[228] Fakih Kâadı İyaz, Şifâ-i Şerif, trc: Naim ERDOĞAN- Hüseyin S. ERDOĞAN, Bedir Yay. İstanbul, 1975, s. 43-45

4

"*Hamden ilahi ala ma ente melce-una*"	حَمْدًا اِلٰهِى عَلَى مَا اَنْتَ مَلْجَاؤُنَا
Mimmen etâ vehüve gazbânün ve muhlikuna	مِمَّنْ اَتَى وَهُوَ غَضْبَانٌ وَمُهْلِكُنَا
Ve leysemin satveti's-sultani lî şafiun	وَلَيْسَ مِنْ سَطْوَةِ السُّلْطَانِ لِى شَافِعٌ
İllâ imâmü'l-Hüdâ el Mehdîyyü müngizünâ	اِلَّا اِمَامُ الْهُدَى اَلْمَهْدِىُّ مُنْقِذُنَا
Sümme Îsâ lealle'llâhe yünezzilehû	وَثُمَّ عِيسَىٰ لَعَلَّ اللّٰهَ يُنَزِّلُهُ
Bi bedrin meşriganâ ve şemsün mağribena	بِبَدْرٍ مَشْرِقُنَا وَشَمْسٌ مَغْرِبُنَا
Evhâ ileyye bihâzel'kavli lî melekün	اَوْحَى اِلَىَّ بِهٰذَا الْقَوْلِ لِى مَلَكٌ
Fî hâzihî'l-leyleti'z-zalmâi melhemünâ	فِى هٰذِهِ اللَّيْلَةِ الظَّلْمَاءِ مَلْهَمُنَا
Lâ tahsebû inne ze'l-Mısrî zû veclin	لَا تَحْسَبُوا اَنَّ ذَا الْمِصْرِىِّ ذُو وَجَلٍ
Min kahri deccâlikum va'llâhi yensuranâ	مِنْ قَهْرِ دَجَّالِكُمْ وَاللّٰهُ يَنْصُرُنَا

حَمْدًا اِلٰهِى عَلَى مَا اَنْتَ مَلْجَاؤُنَا

Hamd sığınak yerim olan ilâhımadır.

Allah Teâlâ´dan başkasına hamd ve teşekkür mecazidir. Burada kullanılan hamd sığınılma sözü ile Allah Teâlâ´nın nimetlerini için şükür ifadesidir.

مِمَّنْ اَتَى وَهُوَ غَضْبَانٌ وَمُهْلِكُنَا

Bizi gazapla helak etmek için gelecek olana

Dünya bizim helak olmamıza sebep olacak her şey ile doludur. Helak olmakta kaza ile olan ise vaktinden önce olan yok olmadır. Kıyamet bu yok olmanın en şiddetlisidir. Bu korku mümin ve kâfir için dehşet ifade eder. Sonsuzluk mümin ve kâfir için mutluluk vermektedir. Kıyamet ise imtihan olan hayatın neticelenmesidir.

وَلَيْسَ مِنْ سَطْوَةِ السُّلْطَانِ لِى شَافِعٌ

Sultanın vuruşuna karşı bir şefaatçimde yoktur.

Sultanın vuruşu fiile çıkmış iradedir. Hükümden sonraki dönüşü olmayan iradeye ancak teslim olmaktır.Kıyametten önce olacak olaylar hakkında kimsenin de kurtuluşu yoktur. Çünkü artık sonuç verecek amellerin hepsi sonlanmıştır. Artık işaretler açık şekilde görülmeye başlamıştır. Çok şiddetli geçecek zamanların ve fitnenin önünü alacak kurtarıcı için beklentilerden başka bir çarede üretilmeyeceği anlaşılmaktadır.

Hz. Ebu Mûsa radiyallâhü anh anlatıyor: "Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki:

"Kıyametten hemen önce karanlık gecenin parçaları gibi fitneler var. Kişi o fitnelerde mü'min olarak sabaha erer, akşama kâfir olur; mü'min olarak akşama erer, sabaha kâfir çıkar. O fitnede oturan, ayakta durandan hayırlıdır. Yürüyen koşandan hayırlıdır. Öyleyse yaylarınızı kırın, kirişlerinizi parçalayın, kılıçlarınızı da taşa vurun. Sizden birinin evine girerlerse Hz. Âdem'in iki oğlundan hayırlısı olsun (ölen olsun, öldüren değil.)"[229]

الْاِمَامُ الْهُدَى الْمَهْدِيُّ مُنْقِذُنَا

Ancak hidayet İmamı Mehdî kurtarıcımızdır.

MEHDİ ALEYHİSSELÂM

Mehdî'nin Sözlük Anlamı

Arapça kökenli, هدي (doğru yolu bulmak, yol göstermek) kelimesinden ismi mef'ul olup *"doğru yola iletilmiş, hidayete ulaştırılmış, kendisine Allah Teâlâ tarafından yol gösterilen"* anlamlarına gelen Mehdî genel anlamda kıyametten önce ortaya çıkarak dünyada adaleti, düzeni sağlayacağına inanılan şahıs olarak tanımlanmaktadır.

Mehdî İnancının Doğuşu

Mehdî inancının doğuşu hakkında farklı görüşler vardır. Bu görüşlerden birine göre Mehdî inancı **ilk defa Sümerliler**'de ortaya çıkmış, **Babil ve Mısır**'da gelişmeye devam ederek bu iki medeniyetten dünyaya yayılmıştır.

Diğer görüşe göre ise Mehdî inancı her dinin kendi içinde tarihi, psikolojik ve sosyolojik şartlarına göre doğmuş ve gelişmiştir. Nitekim Hindliler, Brahma'nın tenasühünde **Vişnu**'nun vücuda gelişini ve Hindûluğun Budizme hâkim olacağı

---

[229] Ebu Davud, Fiten 2, (4259, 4262); Tirmizi, Fiten 33, (2205). Ebu Davud, *"koşandan"* kelimesinden sonra şu ziyadeyi kaydetmiştir: "Yanındakiler: *"Bize ne emredersiniz (ey Allah'ın Resûlü!)?* dediler. ***"Evinizin demirbaşları olun!"*** buyurdu."

dönemi beklerler.

Moğolların da, **Cengiz Han**'ın ölümünden önce kendilerini Çin esaretinden kurtarmak üzere sekiz ya da dokuz yüz yıl sonra tekrar döneceğini söylediğine hâlen inandıkları belirtilmektedir.

Yahudi inancında **İlyas aleyhisselâm**ın semaya kaldırıldığı ve onun adaleti sağlamak için ahir zamanda yeryüzüne tekrar döneceği anlayışına karşın Hıristiyanlıkta **Hz. İsâ aleyhisselâm**ın kıyametten önce kurtarıcı olarak tekrar döneceği inanışı mevcuttur. Her ne kadar Yahudilik ve Hıristiyanlıktaki Mesih inancı ile İslâm kültüründeki Mehdî inancı tam olarak örtüşmese de Mesih veya Mehdînin geliş amaçları bakımından ortak oldukları görülmektedir.

<u>İslâm Kültüründe Mehdî İnancı</u>

İslâm dünyasında, özellikle Şiî inancında, kurtarıcı anlayışı önemli bir yer tutar. Şiîlikte başta **Hz. Ali b. Ebi Talib kerremâ'llâhü veche** olmak üzere birçok kişi Mehdî olarak kabul edilmiş, hatta Ali b. Ebi Talib ve Cafer es-Sadık radiyallâhü anhüma gibi bazılarının ölmediği, tekrar ortaya çıkıp dünyayı ıslah edeceklerine inanılmaktadır.

1300 yılı [230] itibariyle Şiî inancının yaygın olduğu kültürlerde dünyayı yenileyecek, karanlıktan kurtaracak en az dört şahsiyet vardır:

1-Dokuzuncu yüzyılda ortadan kaybolan, gizli olarak yaşamına devam eden onikinci imam.

2-Hilafeti döneminde dini yenileyen biri olarak ortaya çıkacak olan onikinci halife.

3-Kıyametten önce altın bir çağın gelmesine öncülük edecek olan Mehdî aleyhisselâm

4-Yine dünyanın sonuna doğru askeri başarılar elde edecek olan Hz. İsâ aleyhisselâm

İslâm dünyasında eylem olarak ilk çıkan **Mehdîci hareketler** olarak bilinen askeri faaliyetler, Şiî inancına göre onikinci İmam'ın ortaya çıkacağı iddia edilen yüzyılda, yani hicri 13. yüzyılda görülmektedir. Söz konusu

Mehdîci hareketler olarak isimlendirilen isyanların meydana geldiği ülkeler

Kuzey Nijerya (1804)
Hindistan (1820, 1828 ve 1880)
Java (1825)
İran (1844)

---

[230] Malûm ola ki bu ümmetün ömri on üç mi'e (100) dir ki bin üç yüz senedür (1300). Zirâ hâlen ki elf-i sâninün yüz otuz biridir.(1131) Tamâm-ı mi'e zuhûr-ı Mehdî ve nüzûl-i İsâ vâkı' olub ânlarun devrleri dahi tamâm-ı mi'e sâliseye müntehi (1300) olmadan münkazi olub âlem-i ekvân envâr-ı hakâ'ikdan cüda düşüb bi-rûh olan beden-i zulmâni gibi kalsa gerekdür. Zirâ insân-ı kâmil rüh-ı âlemdür. (ÇETİN, 1999), s.121; (BURSEVİ), v.98a, 69. Varidat)

Cezayir (1849, 1860 ve 1879)
Senegal (1854)
Sudan (1881)

Osmanlı toplumunda da Mehdî inancı

Osmanlı Anadolusu'nda Mehdîci hareketler olarak kabul edilen Rafızî isyanları önemli yer tutmaktadır. Bu hareketlerin Türkiye tarihindeki ilk örnekleri **1240 yılındaki Babaî ayaklanması**, son örneği ise **1665 tarihindeki Seyyid Abdullah isyanı**dır.

II. Bayezid zamanında Safaviler'in tahrikiyle Teke yöresinde çıkan 1511 deki **Şahkulu isyanı**, 1520'de aynı yöredeki **Bozoklu Celal (Şah Veli)** ve 1527 tarihli **Şah Kalender isyanları** ihtilalci Mehdîci hareketlerin önemlileri olup 1525-1528 tarihleri arasında Adana ve Orta Anadolu'da ortaya çıkan küçük çaplı hareketler de vardır.

Bu hareketlerin yöneticilerinin tamamına yakını, döneminde yöre halkı tarafından şeyh olarak görülmüştür. Bu kişiler kendilerini Mehdî ilan etmeden evvel, bir mağaraya çekilerek uzun bir süre inziva hayatı yaşar. İnzivadan çıktıktan sonra Allah Teâlâ ile temas kurduklarını ve O'nun kendisini görevlendirdiğini açıklayarak Mehdîliklerini ilan edip ayaklanmayı başlatırlar.

Bunun saydıklarımızın yanında Osmanlı padişahlarından **Kanuni Sultan Süleyman'ın *Mehdî-i ahir ez-zaman* (son zamanın Mehdîsi)** olarak sıfatlandırılmıştır. Aynı şekilde ünlü tarihçi Peçevi İbrahim Efendi de (hyt. 1059/1649?) ***IV. Murad'ı (1622-1640) Mehdî-i ahirzaman*** olarak vasıflanmaktadır.

Hadislerde Mehdî İnancı

Gerek İslâm dünyasında, gerek Osmanlı toplumunda kıyametle bağlantılı karakterlerin en önde geleni olan Mehdî Kur'an'da zikredilmezken, güvenilir hadis kitapları olarak kabul edilen altı hadis kitabında ise Mehdî ile ilgili sınırlı sayıda hadis vardır. Bu hadislere göre dünyanın tek günlük ömrü kalsa bile Allah Teâlâ'nın o günü uzatarak, adı Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin adına, babasının adı Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin adına uygun olarak (Ebu Davud 1992: Mehdî 1,IV, 474; Tirmizi 1992: Fiten 52, IV, 505) Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin zürriyetinden gönderilecek olan (Ebu Davud 1992: Mehdî 1, IV, 474-5; İbn Mace 1992: Fiten 4085, II, 1367) Mehdî, daha önce zulüm ve haksızlıklarla dolu olan yeryüzünü adalet ve insafla dolduracaktır. Mehdî fiziki olarak geniş alınlı olup ince uzun burnunun ortası biraz yüksektir ve yedi sene hükmeder (Ebu Davud 1992: Mehdî 1, IV, 474-5).

Yine Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme Mehdî ile ilgili şu söz atfedilmektedir:

"Horasan tarafından bayraklar çıktığını gördüğünüzde, kar üzerinde sürünerek de olsa. O bayraklara katılınız, zira içerisinde Allah'ın halifesi Mehdî vardır"

Mehdî'nin Çıkışının Alametleri

Mehdî öncesi devirde dünyada erkeklerin azalacağı, kadınların çoğalacağı, emanete hıyanetin artacağı, içki ve bidatlerin çoğalacağı, idare işlerinin ehil olmayanlara verileceği, erkeklerin karısına itaat edip annesine isyan, dostuna iyilik babasına eziyet edeceği, kişiye kötülüğünden korkulduğu için saygı gösterileceği. Ayak takımlarının başa geçeceği, zelzele ve harp felaketlerinin görüleceğine dair fikirler ileri sürülmüştür. Bunun yanında Mehdî'nin gelmekte olduğunu gösteren işaretler hakkında da çeşitli bilgilere rastlanmaktadır.

Bu alametlerden bazıları Fırat nehrinden altın bir dağ çıkması. Ramazan ayının ilk gecesinde ay, on beşinci gününde güneş tutulması, sık sık depremlerin meydana gelmesi, doğudan büyük bir ateşin çıkması, her tarafı aydınlatan kuyruklu yıldızın doğması. Hz. Ali kerremâ'llâhü veche neslinden büyük cüsseli, gözünde siyah bir nokta bulunan Şam tarafında Yabis denilen bir yerden Süryani'nin çıkmasıdır. Mehdî çıkmadan önce milletler arasında ticari yollar kapanacak, insanlar arasındaki fitne artacaktır. Değişik ülkelerden birçok âlim beraberindeki 310 kadar insanla, birbirinden habersiz şekilde Mehdî'yi aramak üzere yola çıkacak ve sonunda herkes Mekke'de buluşacaktır. Birbirlerine niçin geldiklerini sorduklarında."

Fitneleri önleyecek ve Kostantiniyye'yi (İstanbul) ***fethedecek olan Mehdî'yi arıyoruz"*** derler. Ayrıca Mehdî gelmeden önce doğudan ışık veren bir yıldız görüneceği. Ramazan da iki defa ay tutulacağı, semadan bir sesin onu sesiyle çağıracağı ve bu sesi uykuda bile olsalar herkesin duyacağı da iddia edilmektedir. Mehdî çıktığında, onun gerçek Mehdî olduğuna dair işaret sayılabilecek olayların da ileri sürüldüğü görülmektedir. Mehdî çıkarken başında bir sarık olacak ve bir tellal ***"Bu Allah'ın halifesi olan Mehdî'dir. Ona uyunuz"*** şeklinde nida edecektir.

Mehdî'nin Çıkış Zamanı

Muhyiddin ibn Arabi kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz Fatıma evladından olacak olan Mehdî'nin hicretten خجف yıl sonra, yani ebced hesabıyla (Hı=600)+(Cim=3)+(Fe=80)=683 yılında zuhur edeceğini iddia etmiştir. Bu tarih geldiğinde Mehdî görünmeyince bazıları bu tarihin Mehdî'nin doğum tarihi olduğunu, onun hicri 710 yılından sonra ortaya çıkacağını, dolayısıyla 683 yılında doğan Mehdî'nin 26 yaşında olacağını söylemişlerdir. [231]

---

[231] ***"Kim evli değilse Şam'a göçsün, çünkü başka şehirlerde öyle karanlık fitneler kopacak ki oralardaki halkın çoğunun kurtuluşu güç olacak"*** (aynı Vasıyyetnâme'den terceme).

Sadreddin'in İstanbulda, Ayasofya Kütüphanesinde 4849 No. lu mecmuada Mehdî hakkında bir risalesi vardır. Mecmuanın son - risalesi olan ve ciltte sahifeleri karışan bu küçük risale (168. a - 180. a), Sadreddin, İbn-ül Arabî ile Ekberiyye mensuplarının fikirlerini anlamak bakımından pek değerlidir. Şeyh-i Kebîr, bu risalede,

İMÂM HASAN ALEYHİSSELÂM SOYUNDAN OLAN MEHDÎ'NİN 613 RAMAZANININ YİRMİ YEDİNCİ CUMA GECESİ DOĞDUĞUNU (187. b),

654 HİCRÎDE KENDİSİ GÖSTERDİĞİNİ (168. b),

666 YILINDA, HALKIN, BİRÇOK ŞAŞILACAK ŞEYLERE ŞAHİD OLACAĞINI (180. a),

683 YILINA KADAR DA İSA'NIN İNECEĞİNİ BİLDİRMEDEDİR (179. b).

İmam Şa'rani de Mehdînin h.1255 yılı Şaban ayında çıkacağını söylemiş, tarih aksini göstermiştir.[232]

Bistâmî, ***Cifr'ul Câmî*** adlı eserinde Mehdî'nin çıkış tarihi ile ilgili şu hesaplamayı yapar: Besmeledeki harflerin ebced hesaplamalarına (küçük ebced) göre sayısal değeri 784'tür. Mehdî'nin çıkış tarihi hicri 784 olarak düşünülse de bu doğru değildir. Çünkü bu hesaplamada sadece harflerin değeri toplanmıştır. Hesaplamada harflerin okunuşundaki sayısal değerlerin (büyük ebced) göz önüne alınması gerektiğini ileri süren yazar, bu hesaplama ile 1392 ve 1403 olmak üzere iki sonuca ulaştığını belirtmekte ve Mehdî'nin çıkış tarihinin hicri takvimine göre bu tarihlerin olabileceğini savunmaktadır. Ayrıca sonraki sayfalarda Hz. Ali kerremâ'llâhü veche ye atfedilen bir sözü aktarmaktadır:

"Besmeledeki harflerin sayısı hicri yıla göre tamamlansa İmam Mehdî'nin doğum zamanı olur. Onun çıkışı Ramazan ayının akabinde olur" Bistâmi'nin önceki hesaplamayı Hz. Ali kerremâ'llâhü vecheye atfedilen bu rivayete dayanarak yapmış olması muhtemeldir.

Hz. Ali kerreme'llâhü veche meşhur divanında Hz. Mehdî ve bazı ahirzaman hadîsatından bahsetmiştir. Bu divanın Müştakzade şerhinden aldığımız bir kısmı şöyledir:

Tercümesi: **Âyâ oğlum! (...) cûş ettiklerinde (kaynadığında, karıştığında...) Mehdî-i Âdil'e muntazir ol...**

...Kudemadan Şeyh Sa'deddin Muhammed Hamuli kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz zuhur-u Mehdî hakkındaki takribeleri

Yani "Zaman huruf üzre besmele ile tamam âdedi miktarına baliğ olsa Mehdî kaim ola.

Savm-ı Ramazan akabinde hurucuna tesadüf olundukta benden ona selam isal eyle" demek olur. Hesabı **bindörtyüz** tarihini tecavüz, eder ki; muhakkikin ...

Yani taht-el lafz: **"Habibim! Senden sonra onların devam-ı ihtilat ve ülfetleri katildir."**

Pes mükerreratı hazf ile **1399** olup sinin-i kameriyenin müddet-i merkumede[233] küsurunu zam ile hicretten **1422 yıl 3 ay 24 gün** olur.

Ehl-i velayet Hz. Mehdî'nin huruç zamanını bu ayetten keşf etmişler. Fakat hadiseler vuku bulmadan evvel bu ayet ile Mehdî arasında münasebet görülemiyordu. Bu ayetin evvelinde Cenab-ı Hak Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme mealen şöyle hitab ediyor:

---

654 yılından bahsedilirken, "vaktimizden üç yıl önce" kaydı, risalenin 651 de yazıldığını açıklar. Sadreddin'in bu risalesiyle İbn-i Sina'nın risalelerini muhtevi ola bu mecmuada, "81. b ve 87. B" de 697 hicrîde, yazılan, diğer bir nüshayla mukabele edildiğine dair iki kaydın mevcudiyeti, mecmuanın değerini arttırmadadır. (GÖLPINARLI A. , 1985), s.235

[232] (ERDOĞMUŞ, 2003), s. 25

[233] **Merkum:** Cem'olmuş, toplanmış, birikmiş

"Kâfirler sana vahy ettiğimiz şeyden seni çevirmek istiyorlar ki eğer sen ta'viz verirsen seni dost tutacaklar. Sakın onların nevalarına uyup taviz verme, yoksa sana dünya ve ahirette kat kat azab ederiz. Ve sen ta'viz vermediğin için seni memleketinden çıkaracaklar. Ama senin ardından o memleketlerinde fazla kalamayacaklar." [234]

İşte bu ayetler işaret ediyor ki Hz. Mehdî'ye zemin hazırlayan ve onun bayraktarı olan insanlar, hiçbir kimsenin kınamasından korkmadan, bütün dünyanın hücumlarına rağmen tavizsiz bir şekilde Şeriat-ı Muhammediye'yi tatbik ettikleri için memleketlerinden çıkarılacaklar. Fakat o Süfyanîler ve bid'atçılar onların arkasından o memlekette fazla ülfet edemeyecekler.

Burada Mehdî'nin kıyamı hakkında verilen tarih olan hicretten 1422 yıl 3 ay 24 gün sonrası ise; hicrî 1423 tarihinin 3. ayı ve 25. günü etmektedir. Bu da miladî 2002 yılının 6 Temmuz tarihine tekabül etmektedir.

Fakat metinde de belirtildiği gibi bu ve 'bunun gibi" istikbalden haber veren tarihler takribîdir, tahdidî değildir. Bu sebeple birkaç ay yahut birkaç sene evvel veya ahir olması haberin doğruluğuna zarar vermez. Bununla beraber tam bu tarihden itibaren bu hâdisenin emareleri görülmeye başlamıştır. [235]

Büyük mutasavvıf Sibgatullahi Arvasi'nin yeğeni Allame Muhammed Hafid'in büyük Allame Hafız Muhiddine naklettiğine göre;

Mehdînin doğumu: 1385

Zuhuru (çıkması): 1425'dir

...Mehdînin doğumunun hicri 1385 ve zuhrunun hicri 1425 olduğu "zuhuru'l Mehdî ve deccal" adlı eserde Mehdî ile ilgili nakledilen bir hadiste açıkça söylenmiştir.

Ayrıca bu eserde; ***''Mehdînin sırtında üzerinde bu Allah Teâlâ'nın halifesi, beklenen Mehdîdir yazılı bir mühür olacağı anlatılmaktadır."*** Ayrıca Mehdînin müçtehit(içtihat eden) çok büyük bir İslam âlimi olacağı da o eserde geçmektedir." "Zuhrul Mehdî ve deccal" adlı kitap Allame Resul Sibki'nin yazdığı en son eserdir.

..."Muhakkak Allah'ın taraftarları galip olanların ta kendileridir." Cümlesinin cifir hesabından anlaşılıyor. Bu cümlenin cifr hesabı, hicri 1428 ediyor. Bu tarih Mehdînin çıkmasından üç sene sonradır. Çünkü Mehdî çıktıktan üç yıl sonra ilk büyük galibiyetini alıyor. Mehdînin ilk büyük galibiyeti hicri 1428 olduğuna göre Zuhüru-da "Mehdîliğinin ilan edilmesi" hicri 1425'tir...

.....

...Bu delillerde galibiyetin Mehdînin galibiyeti olduğu hangi verilerden anlaşılıyor. Önceki tarihlerde olan, İslamiyet'in galibiyetlerinden herhangi biri olmaz mı? Niçin illa da Mehdî sonucu çıkartılıyor... Ayetteki kelimeleri "Kur'an Belagati" ilmine göre incelediğimizde, ayette geçen galibiyetin Mehdînin galibiyetinden başka bir şey olmadığını açıkça görmekteyiz.

Çünkü ayette 4 tekid (pekiştirme) vardır... En büyük tekidin cümle de zikir

---

[234] İsra,73-76

[235] (GÜMÜŞEL, 2003), s. 18-19

edilmesi cümledeki galibiyetin en büyük galibiyet olduğu açıkça bildiriliyor... Tarihte böyle bir galibiyet bugüne kadar olmamıştır. Fakat Mehdî müjdesini veren hadisler böyle bir galibiyetin ahir zamanda Mehdî sayesinde olacağını açıkça haber verir...

Yaptığım araştırmalar Mehdînin 2005'te çıkacağını gösterdiğine göre, Süfyanın da 2004 yılının sonunda çıkacağını göstermektedir. *(Serkan Tekin, Kuran'da gizlenen tarihler, s. 160-202, Nokta Yayınları, 2002)* [236]

Süleyman Bakırgani (Hâkim Ata) **kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz** *"Ahir zaman Kitabı"* kitabında kıyamet alametleri ve Mehdî aleyhisselâmın çıkış zamanı hakkında şunları anlatmaktadır.

Zaman ahır olsa, neler olur,
Dünya çeşit çeşit bela ile dolar,
Âlimler içki içer, zina yapar,
Bundan başka garip şeyler de olur.
Namı büyük âlimler içki içer,
Helâlı bırakır, haram işe bulaşır,
Hak Teâlâ bela kapısın tamamen açar,
Bundan başka garip şeyler de olur.
Cimriler haramla taşkınlık yapar,
Birçok kadın eşlerine haram olur,
İslam'ı bilmeyen bedbahtlar sevinir,
Bundan başka garip şeyler de olur.
Zaman ahır olsa, âlimler yoldan çıkar,
Müminlerin çocukları esir düşer,
Kâfirler durmadan kibirlenir,
Bundan başka garip şeyler de olur.
Melun Deccâl çıkar, Rum'a gider,
İslam'ı bilmez bedbahtlar sevinir,
Mehdî çıkar, Bağdat tarafında savaşır,
Bundan başka garip şeyler de olur.
Müslümanlar Mehdî tarafında toplanır,
Güneş tutulur, kavga büyür, çığlıklar atılır,
Muhammed'in ümmetleri ağlamaya başlar,
Bundan başka garip şeyler de olur.
Mehdî çıkar, Mekke tarafına sefer eder,
Muhammed'in Ravzasına yüzünü sürer,
Ravzadan ses çıkar, İsâ der,
Bundan başka garip şeyler de olur.

[236] (GÜMÜŞEL, 2003), s. 98-99

İsâ iner, dokuz yüzün bitiminde, (900) (Miladî: 1495)[237]
Deccâl'ı öldürürler bilin bu zamanda,
Mehdîni imam yapar İsâ o zamanda,
Bundan başka garip şeyler de olur.

Dokuz yüzde on beşte Yecüc çıkar, (915) (Milâdî: 1510)
Mehdî ile İsâ varır, Tur'u aşar,
O kâfirler bu dünyayı yok ederler,
Bundan başka garip şeyler de olur.

Havadan kuşlar iner, taşlar atar,
O taşlar Yecücleri helak eder,
O Allah heybetiyle hüküm sürer,
Bundan başka garip şeyler de olur.

Dokuz yüzde yine bir şeyler olur,
Dabbetül Arz çıkar, Kur'an yükselir,
Muhammed'in ümmetleri ağlamaya başlar,
Bundan başka garip şeyler de olur.

Dokuz yüzde yine garip bir şey olur,
İsrafil emir ile surun çalar,
Gök Yer arasında diri canlı kalmaz,
Bundan başka garip şeyler de olur.

İsrafil emir ile surun çalar,
Azrail kendi canın kendi alır,
Sonsuz baki kalan O Allah kendisi kalır,
Bundan başka garip şeyler de olur.

Kırk yıl sonra İsrafil surunu çalar,
Ona ikinci surunu çal denir,
Kullarım yeryüzüne çıksın denir,
Bundan başka garip şeyler de olur.

İsrafil emir ile surunu çalar,
Tüm ruhlar bedenlere gir, gelir,
Genç, yaşlı insanoğlu ayağa kalkar,
Bundan başka garip şeyler de olur.

O, Allah hâkim olur, hüküm verir,
Muhammed şefaate gelir, durur,
Melekler, nebiler titrer, durur,
Bundan başka garip şeyler de olur.

……..

Kul Süleyman itaat et, affeder,
Allah sebeplerin güçlü verir,
Ahirette itaat ile rahim eder,

---

[237] Dokuz yüzden kasd edilen aynî bir tarih mi? Belki 1900- 1915 yılıda olabilir. Bu senelerde I. Dünya harbinin olması kıyamete eş değer olması gibi mi? Belki 2900-2915 yıllarıdır. Allahu a'lem.

Bundan başka garip şeyler de olur.[238]

Mehdî'nin Fiziki Yapısı

Mehdî'nin rengi Arabî, bedeni İsrailî olacaktır. Başında sarığı olacak olan Mehdî'nin sakalı bol ve sık, dişleri parlak olacaktır. Hadislere göre ise Mehdî, geniş alınlı, burnu ince uzun ve ortası biraz yüksek (Ebu Davud 1992: Mehdî 1, IV, 474-5) olarak geçerken, 17. yy Osmanlı yazarı el-Hüseynî (hyt. 1103/1691), Mehdî'nin hilyesini, Arapça olarak yazdığı *el-îşâratü'l-eşrâti's-sâati (Kıyamet Alametleri)* adlı kitabında şu şekilde açıklamaktadır:

Açık alınlı, küçük burunlu, iri gözlü, sık sakallı, uzun uyluklu. Arap renkli, dişleri parlak ve seyrek ve sağ yanağında inciyi andıran yıldız gibi yüzünü aydınlatan bir işaret vardır. Yavaş ve ağır konuştuğu zaman sağ elini sol dizine vuran Mehdî"nin üzerinde iki pamuk abası vardır. Beraberinde Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin kılıcı, gömleği ve üzerinde **"el-biatü lillah=Allah Teâlâ için biat"** yazılı olan sancağı bulunur.

Mehdî'nin Askerî Faaliyetleri

Mehdî, her sancağın altında on iki bin askeri bulunan seksen (veya on iki bin) sancaklı Rum askerlerin Antakya'ya saldırmasından sonra Şam, Hicaz. Yemen. Küfe. Basra ve Irak'a gönderilecek, Müslümanlar onun etrafında toplanarak Şam'da kırk gün savaşacaklar ve Rumları yeneceklerdir. Kindî, Mehdî'nin Kostantiniyye'yi. Roma'yı. Endülüs yarımadasını fethedeceğini, yeryüzüne sahip olacağını, onun sayesinde Müslümanların kuvvetleneceğini ve İslâmiyetin yükselerek diğer dinlere galip geleceğini ifade eder.

Dünya hâkimi bir hükümdar olacak olan Mehdî. Mekke ile Medine arasında. **Beyda** denilen bir yerde kendisine saldıran bir orduyu yenecek, Arabistan yarımadasında hükümdarlık iddiasında bulunacak olan Süfyanî'nin ordusuyla defalarca karşılaşarak onları sonunda yok edecektir.

Mehdî'nin Hz. İsâ aleyhisselâm ile Buluşması

Mehdî'nin Hz. İsâ ile buluşacağına dair anlatımlar Osmanlı kültüründe erken dönemlerden itibaren bilinmektedir. 9. yüzyıl Osmanlı yazarlarından Ahmed Bîcan'a (hyt. 870/1466 dan sonra) göre Mehdî, Hz. İsâ aleyhisselâm ile buluşacaktır. Namaz vakti gelince Hz. İsâ aleyhisselâm Mehdî'ye

'Gel ya Mehdî! Sen imam ol, namaz kıldır!' dediğinde Mehdî aleyhisselâm

'Sen imam ol! Sen rasülsün, imam olmak sana layıktır.' diyecektir. Bunun üze-

---

[238] Özbekçe'si için bkz. **Hakkul, İbrahim-Rafiddin, Sayfuddin,** *Bakirgon Kitobi,* Taşkent 1991, s. 57-62. (AHMEDOVA, 2006)

Süleyman Bakırgani kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz

Büyük Türk mutasavvıflarından biri olan Süleyman Bakırgani XII yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır. O, Harezm bölgesinin Bakırgan obasında doğmuştur. Doğum tarihi net olarak bilinmemekle beraber tahminen 1186 senesinde olduğunu söyleyenler vardır. Asıl adı Süleyman olup **Hâkim Ata, Kul Süleyman, Bakırgani** gibi isimlerle de anılmıştır.

rine

"Sen imam ol, zira sen Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin oğlusun, imam olmaya sen layıksın' şeklindeki Hz. İsâ aleyhisselâmın cevabından sonra Mehdî imam olacak ve namaz kılacaklardır

Mehdî'nin Hakk'a Yürüyüşü

Ahmed Bîcan'ın (hyt. 870/1466'dan sonra) ***Envâru'l-Aşıkîn*** adlı eserinde Dâbbetü'l-Arz'ın çıkışından sonra Mehdî aleyhisselâmın Çin'e gideceği belirtilmektedir. Çin'e varınca evlenecek olan Mehdî'nin bir oğlu olacaktır. Bu oğlan son çocuk olup ondan sonra kısırlık yayılacak, halk ölmeye başlayacak ve iman ehli tükenecektir Hadislerde idaresi yedi ya da dokuz yıl olacak olan Mehdî'nin süresi kırk yıldır. İmam Şa'ranî ise Mehdî'nin ömrüne dair daha uzun bilgiler verir. Şa'rani Mehdî aleyhisselâmın süresi kırk yıl olup, on yılı batıda, on iki yılı Küfe'de, bir yılı Mekke'de geçecektir. Dünyadan ayrılışı ansızın olacaktır. İnsanlar bu durumdayken Deccâl'ın çıktığı haber verilecek.[239]

Mehdîlik Psikolojisi

Abdulbâki Gölpınarlı Mehdî'yim diye meydana çıkanları: Tasavvufla, mistik inançlarla, Cefr, Hurûf bilgileri gibi uydurma bilgilerle, güç riyâzatlarla aklî dengelerini yitirenler, kendi kendilerini inandıranlar ve bazı saf kişileri de kandıranlar; âhiretlerini dünyâya satanlar, hüküm ve hükümet peşinde koşanlar olarak açıklar.

Mehdî'nin babı ve naibi olduklarını iddia edenlerin, Mehdî'lik davasına girişenlerin bir kısmının, yeni bir din kurmaya, kendilerini Tanrı tanıtmaya kalkışmalarından açıkça anlaşılıyor ki bunlar Hukemâ tarafından, Hind-İran, Yunan-Roma düşünceleriyle yoğrulan ve zamana göre müsbet bir tarza sokulmaya çalışılan Bâtınî inançları, bu inançlarla kaynaşan Tasavvufun aşırı anlayışlarını benimsemişlerdir. Kanâatleri, İslâmî esaslara uymamaktadır.[240]

Bu sözler Mehdîlik anlayışının dinî tarafı olması yanında psikolojik, siyasî, insânî vb. özelliklerin bir yansımasının olduğudur.

Rönesans sonrası başlayan ve Aydınlanma hareketi ile doruk noktasına çıkan Hıristiyanlığın önüne geçilemez çözülüşüyle birlikte, Batı dünyasında ***"metafiziği yaşayamama gerilimi"*** artmış, dar bir varoluş alanına sıkışıp kalan Avrupa insanı yeni bir kurtarıcı, yeni bir **"rasül"** arayışına girmişti. Yani, metafiziği yaşayamama gerilimi, insanın içinde bulunduğu dar varoluş alanından sıkılması ve bir ***"üst kata"*** çıkamamasının getirdiği gerilimden kaynaklanmaktadır. İşte böyle bir dönemde, bilim ve felsefe alanında çığır açan düşünürler ortaya çıkmıştı. Ne var ki, ilahî referans yani vahiy mesajı ortadan kalkınca ***"hakikat"*** parça parça tezahür etmiş, bilerek veya bilmeyerek her deha kendini ***"rasül"*** sanmıştı.

[239] (YAMAN, Ekim,2002), s.26-32
[240] (ÇİFÇİ, 2003), s.70

Freud, Marx, Nietzsche, Darvin gibi düşünürlerin tarzları dikkate alındığında, bu ***"rasül kompleksi"*** çok bariz bir şekilde görülmektedir.

Kendisi pek itiraf etmese de **Freud**'un düşünce sistemine derinden tesir eden bir başka filozof da **F.Nietzsche**'ydi. Fechner'in yaşam öyküsünde gözlemlenen trajediye, F.Nietzsche'nin yaşamında rastlanır. Nietzsche bir müddet çok yükseklerde uçtuktan sonra ağır bir ruhsal bunalıma girdi. Filozof, genç yaşta dramatik bir şekilde Hıristiyanlık inancını yitirdikten sonra, kurtuluşu felsefede arayarak, **Schopenhauer** ve **Wagner**'e hayranlık duydu. Arka arkaya depresif krizlere duçar olduktan sonra, depresyonunun hafiflemeye başladığı dönemlerde ki bu dönemler hastalık biyografisi açıdan büyük bir ihtimalle sübmanik dönemlerdi[241], yeni ve dâhiyane felsefi fikirler üreterek kendisini bir kurtarıcı gibi izleyen Avrupa insanını hayrete düşürdü. Nietzsche öncelikle o güne kadar bilinen tüm gerçekleri reddederek genel bir isyana, bir ***"Şok Dalgası"***na yol açtı. Nietzsche'nin ***"hiçbir kavram kesin olarak doğru değil, her şey mümkün ve serbest"*** şeklindeki ifadesi, ilk bakışta felsefi ve ahlaki bir nihilizmi temsil eder gibi görünse de aslında insanın yeniden yapılanması ve yeniden "doğması" için tüm bilinenlerin bir kenara bırakılmasının gereğine işaret eder. Bilinenler böylece sorguladıktan sonra ileri sürülebilecek en tabii soru, gerçeğin ne olduğu ve bu gerçeği kimin bilebileceğiydi. Nietzsche Mazdeizm dininin kurucusu Zerdüşt'ün dilinden konuşuyormuş gibi yaparak kendi görüşlerini bir rasül edasıyla ifade etmeye başladı.

Nietzsche, ***Böyle Buyurdu Zerdüşt*** adlı başyapıtını dört bölüm hâlinde kaleme aldı. Belirli zaman aralıklarında yazılan eserde Nietzsche'nin temel fikirlerinin yanı sıra yaşadığı kaçınılmaz, trajik ruhsal çöküntünün izlerini görmek de mümkün. Kitabın kahramanı, ***"ebedi tekrarın üstadı"*** Zerdüşt, dağdan inerek müridlerine hayata dair dersler verir. *"TANRI ÖLMÜŞTÜR"* (GOTT İST TOD!) fakat hayat devam eder. Çözüm başıboş kalan insanın bireyselliğini ve hürriyetini nasıl yaşayabileceğinde gizlidir. Kitap aslında yazarın, kendi kendini kurtarma arayışının bir yansıması olduğu için, kavramlar birbirine karışır; birkaç satır önce söylenenler, biraz ileride inkâr edilir. Tanrı öldü ise insan kendi anlamını yine kendisi yaratmalıdır. Anlatılanlara inanmamalı, kendi yolunu kendi başına bulmalıdır. Zerdüşt, ***"Beni bile izlemeyin"*** der! Ancak böyle kahramanca bir varoluş biçimi sayesinde ***"üstün insan"*** meydana gelebilir ve bu üstün insan "ölen" Tanrı'nın yerine geçebilir! Bütün bu düşünceler, sonraki dönemlerde ortaya çıkacak Batılı varoluşçu felsefenin temelini oluşturacaktır.

Nihayet beklenen maalesef oldu. ***"Tek kanatlı kuş",*** yani filozof Nietzsche, gösterdiği onca çabadan sonra, çıktığı yükseklikten tepetakla düşüverdi. Cesur ama basiretsiz bir insanın trajik hayat hikâyesi...[242]

---

[241] **Submanik:** Yaşadığı vuslat coşkusu ile vecd, kendinden geçme içinde dünyaya ve insanlara yaklaşan bir insan, **Depresyon:** Yaşadığı bu olağanüstü hâli içine sindirmek için konuşmayan, uzlet, halvet, inziva arayan insan, ağır bir vakası hali.

[242] Hz. Mevlâna kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz filozofları tek kanatlı kuşlar olarak tanımlar.

Bu konuda Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz ise bu türlü düşünceler ve eylemlerin gereğini açıklarken şu gerçekleri dile getiriyor.

Ey Vanî arkanı dayandığın duvar yıkılırsa görsünler. Ondan sonra neye dayanırsın, bire cahil mahlûk. Bir Hamziyye şeyhi, dinsiz batıla düşmüş akabe kadısı senin yanında mü'min ve mütedeyyindir. Dinsiz kâfir mel'un senin felek benzerini getirmemiştir. Hz. İsâ aleyhisselâmın, Mehdî'nin çıkmasına sebeb sensin. Âli Osman'ın tahtını ber-bâd eden sensin. ولا تنيا فى ذكري **denilen zâlim Vânî değil misin. Değme bir zâlimin Kur'an-ı Kerim'de adı zikr olmamıştır.**[243]

Ey dinsüzler murâdınuza ermezsiz. Her ne kadar kalkarsanuz yine izinüze düşersiz mehdinün zuhuri İsâ aleyhisselâmın nüzülı sizün hareketünüz iledür. sizün de helâkünüze sebeb kendi çalınmanuz iledür.

Ehl-i hakikat derler ki şeytân nerdüban-ı[244] **enbiyâ ve evliyâdur sizde İsâ ile mehdî zuhürına ve kemâllerinün nihayetine buluğa sebebsiz ne kadar hareketi ziyade etsenüz, ol kadar fütühât-ı ilâhiyye zuhûrından hâli değüldür.** [245]

Ey Köprülü! Zalim Deccâl lâinsin, zalim iken ben ana mehdi ismini tesmiye[246] **etsem Allah Sübhânehü ve Teâlâ seni mehdi etmez. Zalim nasıl mehdi olur. Eğer Mısrî ben mehdi olurum, halk benim başıma toplansın desin dersen, vallâhü'l azîm, dünyayı cümle harab ve viran etsin, sahip çıkmazım. Allah Teâlâ aciz değildir. Mülkünü bana ısmarlamadı. Bana ancak** وَمَا عَلَيْكَ اِلاَّ الْبَلاَغُ **demiştir. Tebliğinde kusur etmedim. Kolum kanadım yolundu. Yolunmuş doğana döndüm. Makdurumu** [247] **bezl** [248] **ve mechûd**[249] **eyledim. Sarf eyledim. Onsekiz senedir, kuşağım çözüp yatmadım. Bir tatlı taam yemedim. Bir tatlı su içmedim.**

لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ اِلاَّ مِنْ ضَرِيعٍ لاَيُسْمِنُ وَلاَ يُغْنِى مِنْ جُوعٍ [250] **Bu kadar seneden beri taamım budur. Suyum hamim**[251] **ve gussadır.**[252] **Benim kadar tebliğ etmiş var mıdır? Hak**

[243] (ÇEÇEN, 2006), s. 93, (MISRÎ, 1223), s.52b (Günümüz Türkçesi ile yazıldı)
[244] **Nerdüban:** Merdiven
[245] (MISRÎ, 1223), v. 76a
[246] **Tesmiye:** İsimlendirme. Ad verme.
[247] **Makdur:** Güç. Kuvvet. Kudret. Takdir olunmuş. Allah Teâlâ'nın takdiri. Daha evvelden takdir olunmuş
[248] **Bezl:** Bol. Bol bol verme. Esirgemeden vermek
[249] **Mechud:** (Cehd. den) Çalışmış uğraşmış, didinmiş, cehdetmiş. Kuvvet, kudret, güç
[250] ***"Onlar için kuru bir dikenden başka yiyecek de yoktur. Ne besler ne açlıktan kurtarır."*** Gaşiye, 6-7
[251] **Hamim:** Sıcak ve kızgın su. Yakın hısım, soy sop. Samimi arkadaş.

ayan oldu. Yeter şimdiden geri hakka sahip çıkar, hayrolur. (26 Zi'l-kade Cuma 5833)[253]

Hz. Mevlâna'ya göre,

Şu halde her devirde nebi yerine bir veli vardır, bu sınama kıyamete kadar daimidir. Kimde iyi huy varsa kurtulmuştur; kimin kalbi sırçadansa sınmıştır. İşte diri ve faal imam, o velidir; ister Ömer soyundan olsun, ister Ali soyundan! Ey yol arayan, Mehdî de O'dur, Hadi de O. Hem gizlidir, hem senin karşında oturmakta. O, nura benzer; akıl onun Cebrail'idir. Ondan aşağı olan veli de onun kandilidir. (Mevlâna, beyit II, 815-820).

Bahse konu ile anlaşılan, dünya âlemindeki zıddıyet prensibi gereği olarak ***Mudil*** isminin kaçınılmaz karşıtı ***Hâdî'***nin bir tecellisi olduğunu açıklamaktadır. Çünkü bu dönemde 1666'da Musul civarında Seyyid Abdullah oğlu Muhammed, mehdîliğini ilan etmiş, çok çetin bir savaş sonucunda yakalanmış, İstanbul'a getirilip ve tevbe ettirilmiştir. Yine, 1666 yılında Sabetay Sevi adında İzmirli bir yahûdi Kudüs'te Mesihliğini ilan eder, o da yakalanıp İstanbul'a getirilmiş tevbe ettirilmiş müslüman olmuştur.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin buyurduğu Mehdî gelmeden birçok Mehdî safî veya hileye ve şeytâniyete hizmet için gelmesi elzemdir. Bu Allah Teâlâ'nın insan hayatı için gerekli gördüğü bir husus olduğu muhakaktır.

İbn-i Haldun Mukaddime'sinde Mehdî konusunu açıkladıktan sonra konuyu şu şekilde bağlıyor.

İbn-i Ebû Vâtîl şöyle diyor: *"Şiiler bu kişinin, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin soyundan gelecek olan iyilerin Mesih* [254] *olduğunu"* söylüyorlar. Mutasavvıflardan bazıları da ***"İsâ aleyhisselâmdan başka Mehdî yoktur"*** hadisini bu şekilde yorumlamışlardır. Yani onların yorumlarına göre bu hadisin anlamı şöyledir:

Hz. Mûsa aleyhisselâmın şeriatını nesh etmek (hükmünü ortadan kaldırmak) için değil, ona tâbi olmak için gelen Hz. İsâ aleyhisselâmın konumu ne ise, Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin şeriatı karşısında da aynı konumda olan Mehdî'den başka bir Mehdî gelmeyecektir.

İşte bunun gibi hiçbir dayanağı olmayan delillerle ve değişik yargılarla, gelecek kişinin kim olduğunu, zamanını ve yerini belirliyorlar, sonra belirledikleri zaman gelip ortaya söylenenlerden hiç biri çıkmayınca, görüşlerini ve söyledik-

---

[252] **Gussa:** Keder. Tasa. Gam. Boğaza takılan yemek. Ağaç, diken

[253] Niyazi-i Mısrînin Vezir Mustafa Paşa'ya mektub, T816 NİY 1183 H Belediye Yazmaları - Depo BEL_Yz_K.000502/06, v. (72b)

[254] Mesih, hem doğru sözlü hem de yalancı kişi anlamlarına geliyor. Hz. İsâ aleyhisselâma Mesih dendiği gibi, (yalancı anlamında) Deccâl'e de Mesih deniyor. Dolayısıyla iyilerin Mesih'i Hz. İsâ aleyhisselâm (veya buradaki yoruma göre Mehdî), kötülerin Mesih'i de Deccâl oluyor.

lerini yeniliyorlar. Bunu yaparken de yine bir takım lugavî mefhumları, hayalî konulara ve yıldızlarla (gök cisimleriyle) ilgili hükümlere dayanıyorlar. Ömürlerini bu gibi şeylerle tüketiyorlar.[255]

Çağımızdaki mutasavvıfların çoğu, dinin hükümlerini yenileyip diriltecek bir adamın çıkacağına işaret ediyorlar ve onun zamanı çağımıza yakın olduğu için çıkışına zemin hazırlıyorlar. [256] Bazıları onun Hz. Fatıma aleyhisselâmın soyundan geleceğini, bazıları da hangi soydan geleceğini belirtmeden sadece böyle birinin geleceğini söylüyor……

Hadis bilginlerinin Mehdî hakkında naklettikleri hadislere ise gücümüz oranında bakılınca sabit olan gerçeğin şu olması gerekiyor:

Din veya hükümdarlık adına ortaya çıkan bir davet, ancak onu destekleyecek ve koruyacak güçlü bir asabiyet[257] ile hedefine ulaşabilir.

---

[255] On iki imamdan birisi olan beklenen Mehdî, 1200 yılının başında veya 1204 yıllarında kıyam edecek. Sonra Deccal de Mehdî'nin kıyamında ve huzurunda yedi senenin geçmesinden sonra ortaya çıkacaktır. Deccal'den yirmi sene sonra da güneş, battığı yerden doğacak. Bu, hayvani sıfatların, insanlar üzerindeki galebesine işarettir. Şüphesiz o, tabii, şehvani karanlıklardandır tıpkı Deccal'in, âlemin yarısına işaret olması gibi. O da celaldir. Çünkü o kördür. İsâ aleyhisselâmın Hakk'a yürümesi sonraki zamanda bir hayr yoktur. O, İsâ, yeryüzünde kırk sene bekler ve büyük alametlerin çoğu da O'nun zamanında olur. Yecuc ve Mecuc'un çıkması onlardandır. Bu, Rasulullahın şu sözüyle işaret edilen insan-ı kâmildir: ***"Yeryüzünde Allah Allah denmeyinceye kadar kıyamet kopmaz. "*** Yani yeryüzünde birbirini izleyen zikr ehli kalmayıncaya kadar âlemin cesedi için ruh gibi. Şüphe yok ki cesedin yok olması, ruhun gitmesinden sonradır. Mehdî'nin gelmesinden önce zamanın çocuklarını yaşarlarsa görebilecekleri birçok alamet gelir. Beni Asfar'ın çıkması alametlerdendir. Onlar Bosna'ya saldıran Frenklerdir. Karadeniz tarafından Moskovalılar, onlara yardım edecekler. Çeşitli küfür milletleri de böyledir. Bunların bazıları Allah'ın ***" en yakın arzda"*** (Rum, 12) ayetinde delalet ettiği gibi 1098'de çıktılar. Bu ayet iki kelimedir ve harflerinin sayısı doksan yedidir. Cihadda galibiyet ve mağlubiyet arasında devreder durur. ***"Birkaç yılda"*** (Rum, 3) Bu üç ile dokuz arasındadır. Burada bahsedilen birkaç, kâfirler cihetinden onda vuku bulmuştur. Ta ki büyük yenilgiden dolayı olan olmuştu. Allah Teâlâ izin verirse, galip gelirler, sözünün hükmünün açığa çıkacağı zaman gelecektir. Ve müslümanlar tarafından galibiyet vaki olacaktır. Ve insanlar Allah Teâlâ'nın izin vereceği zamana kadar güvende ve mutlulukta olacaklardır. Sonra Bizans şehirlerinin çoğunda, namaz kılmanın zorlaşacağı bir zaman gelecek. Bilakis oranın halkı Şam'a intikal etmede sıkıntı çekecektir. Kâfirlerin saldırıları Haleb'e kadar ulaşacak. Allah Teâlâ, Haleb'i de Şam'ı da onların istilalarından korusun. Şüphesiz mukaddes arz oraya delalet etmeyecektir. (ÇETİN, 1999), s.143; (BURSEVİ), v.134b, 96. Varidat)

[256] Hz. Kuddûsî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurdu ki:

"Şimdi 1842 senesi ki, kıyametin yaklaştığı zamandır. İslâm'ın neredeyse sadece ismi kaldı ve cihan halkı Hz. Mehdî himmetine muhtaç oldular." (Kuddûsî, Tarihsiz), s. 32

[257] **"Asabiyyet"** teriminin mahiyeti, İbn Haldun'un siyaset teorisinin candamarını oluşturur. Bu kavramın **Mukaddime** içerisindeki yerinin önemi çoğu araştırıcılar tarafından kabul edilmekle birlikte, üzerindeki yorumlar farklılıklar göstermektedir.

De Slane'nın **Mukaddime** çevirisinde asabiyyeti **"esprit de corps"** olarak yorumlamasından sonra Gastoun

Bouthoulve daha sora Howard Becker ve Harry Elmer Barnes da aynı yorumu sürdürmüşlerdir.

A.F.Von Kremer'in yorumu ise **"topluluk duygusu"** ("Gemeinsinn"), hatta **"milliyetçilik fikri"** (Nationalitatsidee") olmuştur.

Öte yandan, Hellmut Ritter, **"dayanışma duygusu"** ("feeling of solidarity") karşılığını kullanmıştır.

Salahuddin Khuda Buksh ve Haroon Khan Sherwani'nin hemen aynı zamanlarda kullandıkları karşılık ise, **"komünal ruh"** ("communal spirit") dır.

Ernest Gellner, asabiyyetin ifade ettiği anlamı **"sosyal iltisak"** ("social cohe-sion") ya da **"askerî ruh"**
("martial spirit") olarak görmektedir.

Manfred Halpern, **"grup dayanışması"** ("group solidarity") yorumunu, bazı uzantılarıyla birlikte belirtmektedir.

H. Topçuoğlu da **"tesanüt bağı", "sosyal irtibat bağı",** "sosyabilite" tanımlarını kullandığı bir tahlili geliştirmektedir.

Ervvin Rosenthal, asabiyyeti bir **"dayanışma"** ("solidarity") ve **"vurucu güç"** ("striking power") olarak irdelemektedir.

Muhsin Mehdi, asabiyyeti **"sosyal dayanışma"** ("social solidarity") olarak karşılamakta ancak bu karşılığın, kavramın genel anlamı içerisinde değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. F. Gabrieli ise asabiyyeti olduğu gibi kullanarak mahiyetini açıklamaya girişen yazarların başında gelir.

F. Rosenthal, (The Muqaddimah...) çevirisi boyunca **"grup duygusu"** ("group feeling") terimini kullanmaktadır.

Z. K. Ugan ise (Mukaddime) çevirisi boyunca asabiyyet kavramını aynen kullanmaktadır. Görüldüğü üzere, özellikle çok sınırlı tuttuğumuz bir dökümde bile, asabiyyetin değişik tanım ve karşılıklarına rastlamaktayız. Aslında bütün bu ve diğer karşılıklar değişik yazarların yalnızca asabiyyet kavramını karşılamak için kullandıkları birer terim olmaktan çıkmaktadır. Yazarlar, Mukaddime üzerine yaptıkları genel yorumu doğrulayabilmek için asabiyyet kavramını da yer yer belirli bir değerlendirme "süzgeç"inden geçirmektedirler. XVIII. - XX. Yüzyıl gelişmelerine tarihten güdümlü bir biçimde dayanak aramak için yapılan **"milliyetçilik"** vb. zorlama-yakıştırmalar bir yana bırakılırsa yazarların kullandıkları karşılıklarda ve yaptıkları tanımlarda **"hakikat payı"** bulunmaktadır. Ancak bu **"hakikat payları",** çoğu halde birer **"pay"** olmaktan öteye geçmektedir. Asabiyyetin; **"sosyal dayanışma", "komünal duygu", "askerî ruh", "sosyal birleşim-'yapışma'** (iltisak)**"**, **"vurucu güç"** gibi terimlerin ifade ettikleri anlamları belli ölçülerde içermekte olduğu söylenebilir. Bu karşılıklar asabiyyetin açıklanmasına yardımcı sayılabilir. Fakat asabiyyet teriminin gerçek mahiyetinin bütün boyutlarıyla anlaşılması, bu kelimeyi İbn Haldun'un kavramlaştırmasının bütün yönleriyle incelenmesine ve bu yönlerin iç ilişkilerinin araştırılmasına bağlıdır. Asabiyyetin bazı *"görünüm"*leri ve ortaya çıkış biçimleri aracılığıyla gerçek işlevine işaret edilmiş olunabilir, ancak Mukaddime'deki sosyal-siyasal doktrinde incelenen değişme sürecini meydana getiren ve bütünleştiren "harç", asabiyyet, yine de tam anlamıyla kavranmamış kalır. Asabiyyetin ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmeyi belirleyen ve değiştiren, bu gelişme karşısında değişen bir gerçekliği yansıtması; "Mukaddime'de ele alınan üretim ve sosyal hayat tarzlarına, **"bedevîlik"** (Çölde yaşayan. Göçebe. Medeni olmayan ve şehir hayatı yaşamayan) ve **"hazarîlik"** (Köyde ve kasabalarda yaşayanların yaşayış şekli ve tarzlarına ait. **Şehirli.** Sulh ve asâyiş, sükun ve istirahat zamanlarına mensub ve müteallik. Barış ve güvenle alâkalı.) e daha yakından eğilmemizi zorunlu kılmaktadır. Bedevîlik ve hazerîliğin

Her taraftaki Fatimî, hatta genel olarak Kureyş asabiyeti tamamen ortadan kalkmış, başka toplumların asabiyetleri, Kureyş asabiyetine üstün ve hâkim duruma gelmiştir. Sadece Hicaz'da, Mekke ile Medine'nin civar bölgelerinde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin aleyhimesselâm[258] ve Cafer radiyallâhü anh soyundan gelenler asabiyet sahibidirler ve dağılmış bulundukları o bölgelerde üstün durumdadırlar. Ancak onlar, sayıları binlere varan farklı bölgelere, emirliklere ve görüşlere ayrılmış bedevi asabiyetler görünümündedirler.

Eğer Mehdî gerçekten ortaya çıkacaksa, davetinin başarıya ulaşması ancak bu asabiyetler sayesinde olabilir. Allah Teâlâ Mehdî'ye tâbi oldukları için bu asabiyetleri oluşturanların kalplerini birbirine ısındırıp birleştirir ve böylece Mehdî için davasını başarıya ulaştıracağı ve insanlara davetini kabul ettireceği güçlü bir asabiyet ortaya çıkar. Bunun dışında Hz. Fatıma aleyhisselâmın soyundan gelen birinin, her hangi bir yerde, hiçbir güce ve asabiyete dayanmadan, sadece ehl-i beyte mensup olduğu için böyle bir davayla ortaya çıkıp başarıya ulaşması -daha önce ortaya koyduğumuz sahih delillerden de anlaşılacağı gibi- mümkün değildir. Doğruyu bulacakları akıl ve bilgiden yoksun olan cahil kalabalıklar, Mehdî'nin ne nesebinden ne de ortaya çıkacağı mekândan haberi olmadan ve konuda söylediğimiz gerçekleri de bilmeden, sadece halk arasında Hz. Fatıma aleyhisselâm soyundan birinin çıkacağını duymuş olmalarından dolayı, böyle iddialarla ortaya çıkanların peşlerine takılırlar. Daha çok Zâb, Afrika ve Sûs gibi devletin merkezine uzak olan bölgelerde bu iddiayla ortaya çıkarlar.[259]

Basiretten uzak ve zayıf görüşlü pek çok kişini, Mehdî'nin çıkacağını sandıkları Mağrib'in Mâse mıntıkasındaki bir yere giderler. Gittikleri bu mıntıka Mülessemîn kabilesine ait olduğu için Mehdî'nin de onlardan biri olduğunu veya onların Mehdî'nin davetçileri olduğuna inanırlar. Ancak bu hiçbir temeli olmayan bir iddiadan ibarettir. Bu iddiaya inanmalarının sebebi, bu toplulukların cahil ve bilgiden uzak olmaları, o bölgenin devlet merkezinden ve etki alanından çok uzak olması ve bu yüzden devletin güç kullanabileceği sınırların dışında olan bu mıntıkanın Mehdî'nin çıkışına uygun bir yer olduğu vehmine kapılmalarıdır.

---

anlaşılması ise, insanlığın geçirdiği genel evrelerin, **"barbarlık"** ve **"uygarlık"**ın, birbirleriyle ilişkileri açısından ele alınmasını gerektirmektedir. Uygarlığın genel konumlan yapıldıktan sonradır ki, bedevîlik ve hazerîliğin bu genel çerçeve karşısındaki durumu incelenebilir. Burada özen gösterilecek nokta; uygarlığa geçici ya da uygarlıkla ilişkiyi mümkün kılan barbarlık durumunun vurgulan-masıdır. Paralel anlamda, bedevîliğin de vurgulanması gerekecektir. **(İbn-i Haldun'un Metodu ve Siyaset Teorisi, Ümit Hasan, İstanbul, 1998, s.205-209)**

[258] Enbiyadan (aleyhimüssalâtû vesselam) başkası için sallâllahü aleyke veya sallâllahü alâ falan ibn-i falan demek caiz olur. Zira Hazret-i Ali kerreme'llâhü veche Hazret-i Ömer radiyallâhü anh için sallâllahü aleyke [Allah sana rahmet eylesin demektir], dedi. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem de: **"Allahümme salli** alâ âl-i Ebî Evfâ" deyip, âl-i Ebî Evfâ için böyle salât eyledi. (GEYLÂNÎ, 1979), s. 62

[259] Asabiyeti oluşmamış topluluklar.

Tamamen akılsızlıklarının ve ahmaklıklarının bir sonucu olarak, (devletin etkisinden uzak olan bu bölgede) başarıya ulaşacakları vehmine kapılan pek çok kişi de Mehdîlik iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Bunların çoğu öldürülmüştür. Üstadımız Muhammed bin İbrahim Âbalî bana şu olayı haber verdi: (Hicrî) sekizinci yüzyılın başında, Sultan Yusuf bin Yakup zamanında, Mâse'nin söz konusu mıntıkasında Tuveyzirî olarak bilinen mutasavvıflardan bir adam ortaya çıkmış ve kendisinin beklenen Fatımî (Mehdî) olduğunu iddia etmiş. Dâle ve Kezûle kabilelerine mensup Sûs halkının çoğu ona tâbi olmuş ve böylece işi büyümüş. Onun bu halinin kendi durumlarına zarar vereceğinden korkan Masâmide reislerinden biri olan Seksevî, gece gizlice Tuveyzirî'yi öldürmesi için birini göndermiş ve böylece hareketi sona ermiş.

Yine hicrî **yedinci yüzyılın sonları**nda, doksanlı yıllarda, Gamâra'da Abbas adında bir adam çıkmış, beklenen Fatımî olduğunu iddia etmiş ve Gamâra'nın cahil kalabalıkları kendisine tâbi olmuş. Sonra kendisine tâbi olanlarla birlikte, şiddet kullanarak Fas'a girmiş, oranın çarşılarını yakmış ve oradan da Mezemme bölgesine geçmiştir. Ancak orada hile ile öldürülmüştür. Bunun gibi örnekler çoktur.

Yukarda adını zikrettiğim üstadımız bunun gibi garip bir olay daha anlattı. Üstadımızın anlattığı olay şöyle:

Hac yolculuğunda iken, Tilmisân dağının eteğinde bulunan ve Şeyh Ebû Medyen'in kabrinin bulunduğu Ribâtu'l-Ubbâd'ta aslen Kerbela'da oturan ve ehl-i beytten olan bir adamla karşılaştım ve yolculuğa birlikte devam ettik. Adam tabileri, öğrencileri ve hizmetinde bulunan adamları çok fazla olan biriydi. Gittiği yerlerin çoğunda insanlar onu karşılayıp ihtiyaçlarını gideriyordu. Yol boyunca dostluğumuz gelişti, aramızdaki sohbet koyulaştı ve onların gerçek durumunu anladım. Kerbela'dan buralara bu iş için, yani Mağrib'te Fâtimîlik (Mehdîlik) iddiasında bulunmak için gelmişlerdi. Ancak Merîn oğulları devleti ve o zamanki hükümdarı Yusuf bin Yakup olayın farkına varıp Tilmisân'a yürüyünce, bu zat, adamlarına şöyle demiş:

"Geri dönün, yanlış hesap yapmamız bizi küçük düşürdü. Bu vakit, harekete geçeceğimiz vakit değil."

Adamın söylemiş olduğu bu söz onun, bu işin ancak, o dönemdeki devletin gücüne denk bir asabiyet ile hedefine ulaşabileceğinin farkında olduğunu gösteriyor. Kendisinin o bölgede bir güce sahip olmayan bir yabancı olduğunu, buna karşılık Merîn oğulları devletinin, Mağriblilerden hiç kimsenin karşı koyamayacağı güçlü bir asabiyete sahip olduğunu görünce, gerçeği kabullendi, doğru olanı yaptı ve güç yetiremeyeceği hırslarından vazgeçti. Ancak bir şeyin daha farkına varması gerekiyor. O da, Fâtımîlerin ve genel olarak Kureyş'in asabiyetlerini kaybettiklerinin. Özellikle de Mağrib'te. Ancak taasubları, bu sözü kabul etmelerine izin vermez. ***"Allah Teâlâ bilir, siz ise bilmezsiniz."*** (Bakara, 216)

Mağrib'te, çağımıza yakın dönemlerde Mehdî'lik veya başka bir dava gütmeden, sadece hakka davet eden ve kötülükleri ortadan kaldırıp, İslâm'ın sünnete uygun biçimde yaşanmasına çağıran davetçiler çıkmıştır. Evet, bu kimseler

sadece bunun için ortaya çıkmışlar ve çok sayıda tabileri olmuştur. Bedevi Arapların en fazla işledikleri bozgunculuk, yolcuları ve kervanları yağmalamak olduğu için, bu kimseler de en fazla yolların ve yolcuların güvenliğiyle ilgilenip, bu sahayı ıslah etmeye önem vermişler ve güçlerinin yettiği kadar kötülüklere engel olmaya çalışmışlardır.

Ancak bu davetçilerin çalışmaları sonucu yolculara saldırıp onları yağmalamaktan vazgeçen ve tövbe eden bu Araplarda dinî duygular ve dini yaşam sağlam bir dereceye ulaşmamıştır. Çünkü onlar tövbe edip dine dönmekten, sadece gasp ve yağmayı bırakmayı anlıyorlar ve dinin diğer emirlerine yönelip onları yerine getirmeyi düşünmüyorlar. Onun için İslâm'ı, sünnete uygun olarak yaşamaya çağıran davetçilere tâbi olan bu kimseler, aslında dinî yaşamın her alanında onları örnek alıp onlar gibi yaşamaya çalışmıyorlar. Onların bütün dindarlıkları, yolculara ve kervanlara saldırıp onların mallarını yağmalamaktan vazgeçmek, sonra da bütün güçleriyle dünya malı kazanmaya yönelmektir.

Oysa ahlaklarını düzeltip ıslah etmenin sevabını istemek ile dünya malı kazanmayı istemek arasında ne büyük fark vardır ve bu ikisinin bir araya gelmeleri de mümkün değildir. Bu yüzden dindarlıkları sağlam bir konuma gelmiyor ve bir bütün olarak kötülüklerden yüz çevirmeleri de istenilen düzeyde olmuyor. Ancak kötülüklere çok fazla da dalmıyorlar.

Sonuçta dinin hükümlerine sağlam bir şekilde bağlanma ve onu yaşama noktasında, davetçi ile ona bağlı olan bu insanların durumu farklılaşıyor. Davetçi öldüğü zaman tabileri dağılıp, asabiyetleri kayboluyor. Hicrî yedinci yüzyılda Afrika'da ortaya çıkan, Süleym kabilesinin Ka'b boyundan olan Kasım bin Mürre bin Ahmed'in (ve tâbilerinin) durumu da böyle olmuştur. Ondan sonra gelen ve Riyâh kabilesinin boylarından biri olan Müsellem'e mensup Saâde adındaki davetçinin durumu da aynıdır. Saâde, dini yaşama ve nefsini ıslah etmede Kasım bir Mürre'ye göre çok daha ileri düzeyde olmasına rağmen, söylediğimiz sebeplerden dolayı, onun tabileri de, onun ölümünden sonra çözülüp dağılmışlardır.

Bu insanlar da, İslâm'ı sünnete uygun olarak yaşama adına çıkmış olmalarına rağmen, çok azı söylediği gibi yaşıyordu. Ne onlar ne de onlardan sonra gelenler bir hedefe ulaşamamışlardır.[260]

Konu hakkında farklı görüşler

<u>Mehdî hakkındaki hadislerin tümünün uydurma olmadığı kesindir. Mehdî hakkındaki uydurma rivayetleri kabul etmeye de gerek yoktur.</u> Üzerinde durulması gereken aslı olup "Mehdî"den bahseden hadislerle Şiîlerin inancının temellerinden olan "Mehdî-i Muntazar" hakkında onların uydurdukları hadislerin birbirinden ayırt edilmesi gerektiğidir.

İmam Mehdî'nin geleceğine inanan Müslümanların inançlarındaki çarpıklıkla, İmam Mehdî'yi tamamen reddedenlerin inançlarındaki çarpıklığın gerçekle olan bağlantısı aynı düzeydedir. Müslümanlar, hafızalarında Mehdî'yi, eski zaman kıyafetleri içinde, ruhban görünüşlü, elinde tesbih, sırtında cübbe ve **"Ben**

[260] (HALDUN, 2004), s.431-433

Mehdî'yim, bana uyun!" diye bağıracak birisi olarak canlandırmaktadır. Mehdî çıktığında, bu özelliklere uyup uymadığına bakıp, böylece onun gerçek Mehdî olup olmadığını anlayacaklarını söylüyorlar. Eğer bu özelliklere uyuyor ise, ona biat edip onun emrettiklerini yerine getireceklermiş. Mehdî'nin geldiğini duyan, köşede bucakta ne kadar derviş varsa çıkıp ona tâbi olacakmış. Bu arada küfre karşı yapılacak olan cihatta silâhlar bir sembol olarak taşınacakmış. Çünkü bu silâhları kullanmalarına sebep olmayacakmış. Kâfirleri zikirlerle, dualarla, marifet bilgisiyle yerle bir edecek; bir bakışta onların toplarını, tüfeklerini, uçaklarını darmadağın edeceklermiş... vs. vs. Hâlbuki araştırdığımızda göreceğiz ki, gerçek çok farklıdır.

İmam Mehdî, geldiği zamanın en ideal komutanı, lideri olacaktır. Buradaki idealden maksat şu olabilir. O, çağının bütün gerçeklerini bilecek, tam bir yönetici yeteneğine sahip olacak, hepsinden de önemlisi, kendi zamanının insanlarının sorunlarını bilip çözüm yolları getirecektir. Bu ise, elbette ki İslâm'ı çok iyi bilmesine bağlıdır. O, parlak bir zekâya, geniş bir zihnî yapıya, engin bir görüş yeteneğine sahip bir insan olacaktır. **Belki, onu ilk reddedecek olanlar gelenekçi ulema sınıfı ve sufî takımı olacaktır**. Çünkü onlar göreceklerdir ki, bu insanın, tasavvurlarındaki Mehdî ile hiçbir ilgisi yok. Onun kendisinin Mehdî olduğunu ilânla ortaya çıkması, her şeyden önce kabul edilebilecek bir şey değildir. Öyle ki, o kendisinin Mehdî olduğunu fark etmeyecektir bile. Ancak vefatından sonra bir araya gelen müminler, onun yaptıklarına bakıp, onun Mehdî olduğunu anlayacaklardır. [261]

"*Âlem-i İslâm*" kitap mütercimінin zeylinde Baha Said Bey kapanan medreselerin, tekkelerin, telkin ettikleri ve itikat ettirdikleri Mehdî

"*Felsefe-i Muhammediye'ce ne bir şahıs ve ne de şahsiyet-i mütevârise olup bu nâm ve sıfat ancak vasıta-i hidâyet ve irşat olan hakiki ve ilim ve fennin timsalidir*" diyor.[262]

Mehdîyi Tayin Eden İnsanlar mı?

Tarih boyunca kendini Mehdî tanıtanlardan çok, kabul edilenler olmaktadır. Mesela Mustafa Kemal Atatürk'ün Mehdîlik gibi iştiyakı ve gayreti olmadığı halde onu Mehdî kabul edenler olmuştur. Bunun açıklaması belki bu türlü fikirler dengelerin kaybolduğu zamanlarda çıkmasıdır. İbn-i Haldun'un yukarıdaki beyanı durumu en güzel şekilde açıklamaktadır.

"İşte bunun gibi hiçbir dayanağı olmayan delillerle ve değişik yargılarla, gelecek kişinin kim olduğunu, zamanını ve yerini belirliyorlar, sonra belirledikleri zaman gelip ortaya söylenenlerden hiç biri çıkmayınca, görüşlerini ve söylediklerini yeniliyorlar. Bunu yaparken de yine bir takım lugavî mefhumları, hayalî konulara ve yıldızlarla (gök cisimleriyle) ilgili hükümlere dayanıyorlar. Ömürlerini bu gibi şeylerle tüketiyorlar."

[261] (TEKHAFIZOĞLU, 2005), s. 365

[262] (BÖCÜZÂDE), s. 124-125

Mehdîlik fikri genellikle tasavvuf ve mistik hayatta yer bulması da ayrıca istismarı artırıcı unsurlardan biri olduğunu göstermektedir. Bu nedenledir ki hidayet ve kurtuluş fikrininin çözümleri kişi ve guruplarca ayrı olunca her cemaat ve milletin Mehdîsi de ona tezahür etmektedir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki

"Bir şeyi sevmen gözü kör, kulağı sağır eder." [263]

Bu demektir ki, bir kişi hakkında Mehdî olabilirliğini isbat edebiliriz. Bu nedenle sebep-sonuç ve tarih felsefesini ve yorumunu yapanlar için tevillerin hakikatini umumî bakış açısı ile görmelidir.

<u>Mehdînin Çıkışı Devlete Baş Kaldırmanın Bir Adı mı?</u>

Evet, Mehdînin çıkışı denen hareketler bazen devlete karşı yürütülen isyan hareketin bir adı da olmuştur. Bu şekilde gelmesi gereken Mehdînin karizmatik gücü kullanılarak zayıf bir topluluk bir devlete karşı da çıkabilmiştir. Niyetlerinde samimiyetin olması umulan bu kişilerin asabiyetleri yetersiz olunca bu olaylar feci şekilde de sonuçlanmış ve neticesinde devletin daha şiddetli tedbirler almasına ve daha baskıcı bir yönetimin harekete geçmesini sağlamaktan öteye de gitmemiştir. Bu arada ezilen halkın bu hareketten bir menfaati olmamış ve daha sonrada gelişme ve ilerlemeye mutaf olacak hareketlere destek vermediği görülmüştür. Bu nedenle olgunlaşmamış bir hareket olan Mehdîlik inancı üzerine yorum ve söylemlerle hareket eden cemaatler neticede bekledikleri kurtarıcıyı bulmak için gösterdikleri gayretle uzun vadede yıkılma eğilimine girdikleri görülmektedir. Bu nedenle gaybî bir hadise olan Mehdî'nin çıkışını beklemektense Allah Teâlâ'ya güvenip kendi görevimizi en iyi şekilde uygulamak daha karlı olacağı muhakkaktır. Bu konuyu açıklayacak son Kâbe olayı duruma biraz açıklık getirecektir.

Mehdî'nin Suudî Arabistan'da Hicri 1400 yılının ilk gününde, 1 Muharrem 1400 (20-21 Kasım 1979) tarihinde çıkması gibi.

> Cüheyman el-Uteybi ve arkadaşları Kâbe'ye sığınmışlar (resmi söylem baskın) ve burada fasid addettikleri Suud yönetimine karşı bayrak açmışlardı. O sıralarda Kral Halid galiba hastalıklı idi ve onun yerine bilvekale ülkenin işlerini Fahd tedvir ediyordu. Bu kalkışma kanlı bir şekilde sona erdi. Operasyon sonucunda bir kısmı ölü bir kısmı da canlı ele geçirilmiş ve elebaşları idam edilmişti.

---

[263] Ebû Dâvûd, Edeb, 116; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 194; Buhârî, et-Târîhu'l-kebîr, II, 107 (1853);Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebir, IV, 334; a. mlf, Müsnedü'ş-şâmiyyîn, II, 340 (1454), 346 (1468); Ebu'şŞeyh, Kitâbü'l-Emsâl fi'l-hadîs, s. 70 (115); Kudâ'î, Müsnedü'ş-şihâb, I, 157 (151, 219). Her ne kadar İbnü'l-Cevzî ve Sağânî hadisin "mevzû'" olduğunu söylemişlerse de, Irâkî ve Sehavî gibi âlimler bu hükmü mübâlağalı bulmuşlardır. Irâkî "Hadis hakkında Ebû Dâvûd'un sükût etmiş olması bizim için yeterlidir. Mevzû' değildir. Kaldı ki za'fı da şedîd değildir, hadis hasendir" demiş, İbn Hacer de Irâkî'nin bu hükmüne katılmıştır. Sonuçta ihtiyatlı bir hükümle onun en azından "zayıf" olduğu söylenebilir. Bilgi için bkz. Irâkî, Tahrîcü ehâdîsi'l-İhyâ, III, 15; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, II, 79 (1095); Elbânî, Silsiletü'l-ehâdîs ed-da'îfe, IV, 348 (1868). (UYSAL, 23 Bahar 2007)

'Kâbe baskını'na katılanlar arasında yabancılar da bulunuyordu.[264]

Olayın gelişimi kısaca şu şekildedir.

1979 Ramazanında Arabistan'ın büyük kentlerinde dağıtılan bildiride Suudi rejimi eleştiriliyor, devletin dini niteliğini kaybettiği belirtiliyor, ülkede yeni bir İslami rejimin kurulmasının gerektiği anlatılıyordu. Bu bildirilerin **Cuheyman el-Uteybi** önderliğindeki radikal bir sünni gruba ait olduğu Mescid-i Haram'ın işgalinden çok sonraları anlaşıldı. Tarihler 20 Kasım 1979'u gösteriyordu. Kâbe'ye sabah namazı kılmaya gelen binlerce kişi namazın bittiği anda bir yandan "Allah u ekber" seslerini bir yandan da havaya sıkılan kurşun seslerini duydu. Eylemciler mescid'in mikrofon sistemini ele geçirdi. Eylemcilerin lideri Cuheyman konuşmaya başladı. Yanında bulunan kayın biraderi **Muhammed el-Kahtani**'nin İslam âleminin beklenen Mehdîsi olduğunu söylüyordu. Mehdîliği sağlam delillere oturtmak için ilgili hadisleri detayıyla anlatıyordu. Cuheyman Suudi rejiminin dini niteliğinin kalmadığını dolayısıyla Müslümanların rejime itaat etme yükümlülüklerinin kalmadığını söyledi. Ülkedeki kötü gidişatın önüne geçilmesi için hayatın her alanında şeraitin tekrar uygulanmaya başlamasının gerektiğini vurguladı. Cuheyman bu konuşmasını yaparken adamları da işgalden önce mescidin alt katlarına sakladıkları silahları mescidin ilk katına çıkardılar. Silahlar eylemcilere dağıtıldı, dış kapılar kapatıldı, yüksek minarelere silahlı nöbetçiler yerleştirildi, mevziler planlara göre hazırlandı. İçeriye giriş-çıkışlar yasaklandı.

Taleplerin ilanından sonra Hacerül-Esved ile İbrahim makamı arasındaki bölümde Mehdî Kahtani'ye biat etme merasimi düzenlenir. Kahtani'nin eli öpülüp sonuna kadar itaat edileceği bildirilir.

Sabah namazına gelen binlerce sivile çıkmakta serbest oldukları söylenir. Çoğunluğu çıkar. Yaklaşık 30 kişinin eylemcilerle kaldığı tahmin edilmektedir. İşgalden 3 saat sonra Mescid-i Haram çevresine gelen Suudi askerleri içeri girme denemelerinde yoğun ateşle karşılık görünce geri çekilirler.

İşgalin ilk günlerinde Suudi hükümeti tam bir şaşkınlık ve ne yapacağını bilememe durumu içindedir. İçeride rehine var mıdır, varsa kimlerdir, kaç kişilerdir? Eylemciler kimler ve kaç kişilerdir gibi hiç bir bilgiye ulaşamazlar. Kâbe'yi kuşatan Kraliyet Muhafız Alayı mutaasıp asker ve subaylardan müteşekkildir. İnançlarından dolayı Mescid'de silahlı bir çatışmaya girmeyeceklerini beyan ederler. Suudi hükümeti bu dönemde tam bir şaşkınlık dönemindedir. Kâbe'nin kan dökülerek alınmasının İslam âleminde yaratacağı olumsuz etkiden çekinmektedir.

Suudi kralı Halid hemen muhafızları teftişe gider. Kâbe'nin Harici isyancılar tarafından işgal edildiğini, görevlerinin Allah Teâlâ'nın Evi'nin temizlenmesi olduğunu, görevlerini yapmazlarsa Pakistanlı paralı askerleri kullanacağını söyler. Bazı muhafızlar ikna olur olmayanlar ise tutuklanır.

1979 Kâbe baskını yapan eylemcilerin sayısı en az 500 olarak tahmin ediliyor. Devlete yakın Suudi ulemasının fetvasını arkasına alan Suudi yönetimi biraz rahat-

[264] Özcan, Mustafa, Gerçek Hayat Dergisi, Sayı: 352 - 20.07.2007

lar. Fetva gereği önce işgalcilere süre verilip teslim olmalarını ister. Cuheyman bunu kabul etmez.

Ardından askeri operasyon işgalin 6. günü başlar. Önce kapıları tutan direnişçilere yoğun ateş ile uzaklaşmaları denenir. Kapılar iyi istihkâm edildiği için bu başarılamaz. İsyancılardan Mescid'in minareleri yerleşen keskin nişancılar Suudi askerlerini avlamaya başlar. Ardından ağır zırhlı araçlarla mescidin kapıları kırılarak içeri girilir. Bir yandan da helikopterlerden mescide indirme yapılır. İndirme sırasında gene çok sayıda Suudi askeri kaybedilir. Bu arada bazı helikopterler mesciddeki direnişçilerin üzerine bombalar atar. Mescidin zemin ve üst katlarından göğüs göğüse çarpışmalar sonucunda Suudi güçleri zemin katı ve üst katları ele geçirir.

Eylemden önceki gecelerde büyük miktarda yiyecek malzemesi, ilk yardım malzemesi ve cephane Mescidi Haram'ın alt katındaki mahzenlerde saklanmaktadır. Böylece eylemcilerin çok uzun süre dış destek almaksızın direniş yapabilmesi mümkün olacaktır.

Fransızlar bu baskında Suud hükümetine yardım ederler. Oparasyona katılan tim kutsal topraklara girer. Operarasyonda Fransız timi GIGN'de doğrudan doğruya Kâbe'nin alt katlara girmeyi düşünmez. Bunun yerine alt katlara göz yaşartıcı gazlar verilir bu gazların etkisiyle kimi direnişçi teslim olur kimisi elinde silah ateş ederek dışarı çıkar ve vurulur. Ancak alt kat hala temizlenememiştir. Bu sefer alt katlara tonlarca su boşaltılır. Su iyice yükseldiğinde ise yüksek voltajlı elektrik verilir. 5 Aralık 1979 günü Kâbe işgalcilerden kurtarılmış olur. Mehdî Kahtani ölmüş Cuheyman ise sağ yakalanmıştır. Fransızların desteği ise bir Fransız gazetesinin haberi üzerine açığa çıkar.

Bilanço:

Operasyonda Suudi güçlerinden ölenlerin sayısı 127, isyancılardan ölenlerin sayısı 117 olarak açıklanmıştır. Hacılardan, namaza gelenlerden ölenlerin sayısı 26'dır. Yüzlerce de yaralı vardır. Yargılamalar sonucunda 63 kişi idama mahkûm olur, kafaları kesilerek infaz edilir. Kâbe baskını böylece bitirilir.

1979 (Hicri 1400)'de gerçekleşen bu Kâbe baskınının ardından 7 sene sonra Hicri 1407 yılında, Hac sırasında çok daha büyük kanlı olaylar meydana gelmiştir. Bu olayda caddelerde gösteri yapan hacılara saldırılarak 402 kişi katledilmiş, çok fazla kan akıtılmıştır.

<u>Mehdîliğin Âlimler Üzerindeki Etkisi</u>

Mehdî'nin geleceği fikri devlet siyasetinde önemli yer tutan görüşlerden olduğu kesinlik kazanmıştır. Ancak gaybi bir bilginin devlet ve millet siyasetinde büyük bir yer tutması insan ve siyaset bilmecesinden başka bir şey değildir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin hadislerini yanlış anlayan âlimleri bile ikna etmek zor olunca halkı bu türlü fikri sabitlerden vaz geçirmek daha zordur.

> Hazret-i Sultan Mehmed Fatih'i İstanbul'un fethi meselesinde en ziyade teşvik eden ve 'Fatih' unvanına layık bir kisveye bürünmesinde ihtimam ve himme-

tini esirgemeyen kişi elbette ki ***"Akşeyh"*** namıyla ma'ruf Akşemseddin kaddese'llâhü sırrahu'l azîz Hazretleri (1390-1459) idi. Akşeyh, fethin hem maddi hem manevi, iki yüzü olduğunun farkındaydı.

Çünkü Fahr-ı Âlem Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden rivayet edilen hadis-i şerifler hem komutan ve askerlerden müteşekkil bir ordunun İstanbul'u fethinden, hem de silahsız, kan dökmeden; tevhid, teşbih, tahmidlerle, vuku bulacak; Al-i Beyt'ten bir mübarek zatın kumandasındaki manevi bir ordunun İstanbul'u fethinden haber veriyordu. Buna binâen Akşeyh; İstanbul'un, geleceği hadislerle sabit olan Mehdî eliyle ikinci kez fethedileceğini gayet iyi biliyordu. Devrin ulemasının hadislerin ifadesinden yola çıkarak Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethedemeyeceğini söylemelerine mukabil, Akşeyh bir değil, 'iki fetih' vuku bulacağından hareketle, ulemanın bu yöndeki itirazlarına karşı çıkıyor ve mütemadiyen Sultan Mehmed'e fetihname denebilecek müjdeli mektuplar yazıyordu.

"İstanbul'u önce Mehmed fethedecek, sonra İstanbul ehl-i salibin eline geçecek, daha sonra da Mehdî İstanbul'u tekrar fethedecek" diye devrin ulemasına cevap veriyordu. *(Risaletü'n- Nuriye, Akşemseddin, A. İhsan Yurd, İstanbul, 1972).*

İşte hadislerle sabit olan ve Akşeyh'in de müjdelediği ikinci fethin kumandanı Mehdî ve yine hadisin ifadesi ile "hiçbir kınayıcının kınamasından çekinmeyen" kahraman askerlerden müteşekkil nurani ordusu, evvelemirde kalplerdeki Ayasofya'nın kapılarını açacak ve fethin sembolünün ibadete açılması ile ikinci fetih gerçekleşecek. [265]

<u>**Mehdîliğin Halk Üzerindeki Etkisi**</u>

Gaybi meselelerin çok kullanılması ile kitlelerin kontrolü yapıldığı birçok misalle sabittir. Çünkü ümitsizliğe düşüldüğünde, kahredici, zalim idareciler, istilâlar, sürgünler, baskılar döneminde insanlar böyle bir ümide muhtaçtır. O sayede kötü şartlara sabredilir, tahammül edilir. Onun için Mehdî inancı bir nevi kullanılmıştır.

Mesela; Osmanlı imparatorluğunun yıkılmaya başladığı dönemlerde halk düşüncesini anlatan bu alıntı durumu çok güzel belirtmektedir.

Bu hallerden halkın ruhundaki eski ciddiyet-i islâmiye ve cemiyet-i milliye de sene be-sene dûçar-ı zaaf ve tebeddül olup seciyelerde me'yusiyet ve zillet ve meskenet temerküz etmeye yol açılarak abes-huvârân zaviye-dârân ve tekkenişînânın adetleri günden güne arttıkça artıp, mezarlar yanlarında kulübeler ihdâsıyla kimi

"Mekke'den, Medine'den gelen hacıların getirdikleri düş-nâmelerden gûyâ Hazret-i Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin zaman-ı âhir gelmiş ve kıyamet pek yaklaşmış olduğundan ve sâir gûne alamât-ı kıyametten bahisle akşam, sabah Mehdî-i âl-i resulün zuhûr edeceğini ve Hazret-i İsâ'nın gökten

[265] (GÜMÜŞEL, 2003), s. 85-86

inip Mehdî ile birleşerek din-i Muhammedî üzerinde dünya ahâlisini cem' ve icrâ-yı adalet ve gazâ ve cihadı ref'le temin-i emniyet ve selâmet eyleyeceğini destan şeklinde okumak suretiyle kadın, erkek ashab-ı hamiyet ve merhameti hasis menfaatlerine celp ve daveti iş edinmiş ve hurâfe-cû ve softa-gûların pazarı revâcına yardım ve rağbet göstermeğe çalışmış ve muvaffak olmuş bulunuyorlardı.

Hükümetin devâir-i mütenevvia-i müteşekkilesinde mevki işgal edenler ise böyle şeyleri men edip de terakkîyât-ı medeniye-i zamaniyeyi iltizam ve takibe ve cahil halkı bu yola sevk ve teşvike hasr-ı himmet ve irşad edecekleri yerde, bilakis gaflet ve **cehâlet-i halktan ekseriyetle istifâde-i zâtiye yollarını arıyor ve düşünüyorlardı.**[266]

….halk dahi bir yeis ve ümitsizlik içinde boğuluyor ve kimseye bir şey diyemeyip yalnız öteden beri kendilerine vaizler, şeyhler taraflarından telkin edilen "Mehdî" âl-i resûlü intizâren hükümet memurlarını daima ayrı bir meslekte ve dinsizlik tavrında görüyor ve onlara asla kalben muhabbet-i ciddiye ve muâvenet-i fiiliye göstermiyordu.[267]

… zavallı halk bir şey demeye ve bir hak istemeye cesur, atılgan olamayınca hükümet ne isterse sormaksızın onu veriyor ve çoluk çocuğunu aç kalsa da ölmeyecek kadar bir ekmek parası bulabilmek gayretinden başka bir şey düşünemiyor ve gece-gündüz yakında geleceğini haber veren kerametçilerin inandırdıkları **Mehdî-i Adili** bekliyor. Buna da adalet ve itaat-ı kâmile manası veriliyor. Bu namla ilân ve mensubatına arz-ı şükran-ı bî-pâyân (Sonsuz teşekkür etme) olunuyordu. [268]

O zaman da padişahın nüfuzu İstanbul'dan başka mahallere câri olamayacaktır. Bunun üzerine düşmanlar her taraftan baş göstererek Mehdî-i âl-i resul zuhûr edecek, bütün dünya halkı üzerinde adilâne hüküm yürütecek, kurt ile koyun o zaman yek-diğere saldırmaksızın beraber gezecek ve ondan sonra kıyamet kopacak derler. Git gide hâl bu raddeyi bulacak ve hafazanallah düşmanlar etrafından saracak olursa İstanbul sâkinleri o vakit dûçâr-ı ye's ve nedamet olacaktır, …[269]

Bu anlatılanların altında yatan niyet devletlerin halkı kontrol, pasifize ederek, sömürmesidir. Diğer bir bakış açısı da yıkılması istenen devletlere düşman devletlerin yıkıcı entrikalarının alt yapısını meydana getirebilmek için ön hazırlık aşamasıdır. Tarihte ***İNGİLİZ SİYASETİ VE HEGOMANYASI*** bunu en iyi kullananlardan olduğu ve başardığı görülmektedir.

[266] (BÖCÜZÂDE), s. 16-17
[267] (BÖCÜZÂDE), s. 109
[268] (BÖCÜZÂDE), s. 20
[269] (BÖCÜZÂDE), s. 43

Mehdîlik hareketinin iyi olma ihtimali de yok değildir. Fakat hakîkati ile zuhur etmeyince de çok büyük sıkıntılar olduğu da kesindir. Bu nedenle kişilerin Mehdî profili arkasında hareket etmelerinin çok sakıncalı olduğunu tarih sürekli göstermektedir.

<u>Mehdî'nin Tasavvufî Yorumu</u>

Mehdî'nin ortaya çıkışı ve yapacağı işler manevî açıdan da yorumlanır. Buna göre Mehdî'nin ortaya çıkışıyla küllî aklın ve en üstün rûhun tezahürü kastedilir. Maiyye-i Muhammediyye denilen bu üstün rûh *, **Ona rûhumdan üfledim**'* [270] meâlindeki âyetin sırrınca, insân-ı kâmil olan mürşid tarafından kendisinden manevî rehberlik isteyen talibe üflenir. [271]

Mehdî, Muhammedî makamın sahibidir. Onun kırk yıl hüküm sürmesi, varlık mertebelerinin sayısıdır. Onun döneminde gecelerin aydınlık olması ve gündüzlerin yeşil bahçelere benzemesi, irfan sahibinin manen gelişimi sekr/manevî sarhoşluk ve beka veren sahv/ayıklık içinde sürüp gitmesidir. Ziraatın bereketli ve bol olması, hayvanların sütünün çoğalması, ilahî nimetlerin ve kerametlerin peş peşe gelmelerine benzetilir. Emniyetli ve huzurlu olmaktan kastedilen ise irfan sahibinin velayet makamına ulaşması ve oranın süslü kaftanını giymesidir. [272]

Son sözü Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l-azize verelim.

> ***Şu halde her devirde nebi yerine bir veli vardır, bu sınama kıyamete kadar daimidir. Kimde iyi huy varsa kurtulmuştur; kimin kalbi sırçadansa sınmıştır. İşte diri ve faal imam, o velidir; ister Hz. Ömer soyundan olsun, ister Hz. Ali soyundan!***
>
> ***<u>Ey yol arayan, Mehdî de O'dur, Hâdi de O.</u>***
>
> ***Hem gizlidir, hem senin karşında oturmakta. O, nura benzer; akıl onun Cebrail'idir. Ondan aşağı olan veli de onun kandilidir.***
>
> ***Bu kandilden daha aşağı derece de olan veli de kandil konan yerimizdir. Nura mertebe bakımından dereceler vardır. Çünkü Tanrı nurunun yedi yüz perdesi vardır. Nur perdelerini bu kadar kat bil! Her perdenin ardında bir kavmin durağı var. İmam'a kadar bu perdeler saf saftır. Son saftakilerin gözleri, zayıflıktan ön saftakilerin nuruna tahammül edemez. Ön saftakilerin gözleri de görüş zayıflığı yüzünden daha ön saftakilerin nuruna takat getirmez. İlk saftakilerin hayatı olan aydınlık, bu şaşının ruhuna azap ve âfettir. Şaşılıklar yavaş, yavaş azalır; adam yedi yüz dereceyi geçti mi deniz kesilir. Demiri yahut altını sâf bir hale getiren ateş, terü taze ayva ve elmaya yarar mı? Ayva ve elmanın da az bir hamlığı olabilir, fakat demire benzemezler, hafif bir hararet isterler. Hâlbuki o hararet, o şuleler, demir için kâfi değildir. Çünkü de-***

---

[270] Hicr, 29; Sâd, 72.

[271] (ŞİMŞEK, yıl: 8 [2007], sayı: 19,)Tokâdî, *Tevil-i Ehâdis-i Eşrât-ı Sa'a*, vr. 14b.

[272] Cîlî, *el-İnsanü'l-kâmil*, c. 2, s. 54.

mir, ejderha gibi olan ateşin yalımını ister. [273]

Bediüzzaman Said Nursî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin Mehdî hakkındaki görüşleri

Resul-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâm'ın istikbalden haber verdiği bazı hâdiseler, cüz'î birer hâdise değil; belki tekerrür eden birer hâdise-i külliyeyi, cüz'î bir surette haber verir. Hâlbuki o hâdisenin müteaddid vecihleri var. Her defa bir vechini beyan eder. Sonra râvi-i hadîs o vecihleri birleştirir, hilaf-ı vaki' gibi görünür.

Meselâ: Hazret-i Mehdî'ye dair muhtelif rivayetler var. Tafsilât ve tasvirat, başka başkadır. Hâlbuki Yirmidördüncü Söz'ün bir dalında isbat edildiği gibi; Resul-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâm, vahye istinaden, her bir asırda kuvve-i maneviye-i ehl-i imanı muhafaza etmek için, hem dehşetli hâdiselerde ye'se düşmemek için, hem âlem-i İslâmiyetin bir silsile-i nuraniyesi olan Âl-i Beytine ehl-i imanı manevî rabtetmek için, Mehdî'yi haber vermiş. Âhirzamanda gelen Mehdî gibi, herbir asır Âl-i Beytten bir nevi Mehdî, belki Mehdîler bulmuş. Hattâ Âl-i Beytten ma'dud olan Abbasiye Hulefasından, Büyük Mehdî'nin çok evsafına câmi' bir Mehdî bulmuş.[274]

İşte bak! Hazret-i Hasan'ın neslinden gelen aktablar, hususan Aktab-ı Erbaa ve bilhâssa Gavs-ı A'zam olan Şeyh Abdülkadir-i Geylanî ve Hazret-i Hüseyin'in neslinden gelen imamlar, hususan Zeynelâbidîn ve Cafer-i Sadık ki, her biri birer manevî Mehdî hükmüne geçmiş, manevî zulmü ve zulümatı dağıtıp, envâr-ı Kur'aniyeyi ve hakaik-i imaniyeyi neşretmişler. Cedd-i emcedlerinin birer vârisi olduklarını göstermişler.[275]

Hem ben müteaddid insanları gördüm ki, bir nevi Mehdî kendilerini biliyorlardı ve "Mehdî olacağım" diyorlardı. Bu zâtlar yalancı ve aldatıcı değiller, belki aldanıyorlar. Gördüklerini, hakikat zannediyorlar. Esma-i İlahînin nasıl ki tecelliyatı, Arş-ı A'zam dairesinden tâ bir zerreye kadar cilveleri var ve o esmaya mazhariyet de, o nisbette tefavüt eder. Öyle de mazhariyet-i esmadan ibaret olan meratib-i velayet dahi öyle mütefavittir. Şu iltibasın en mühim sebebi şudur:

*Makamat-ı evliyadan bazı makamlarda Mehdî vazifesinin hususiyeti bulunduğu ve kutb-u a'zama has bir nisbeti göründüğü ve Hazret-i Hızır'ın bir münasebet-i hâssası olduğu gibi, bazı meşahirle münasebetdar bazı makamat var. Hattâ o makamlara **"Makam-ı Hızır", "Makam-ı Üveys", "Makam-ı Mehdîyet"** tabir edilir.*

İşte bu sırra binaen, o makama ve o makamın cüz'î bir nümunesine veya bir gölgesine girenler, kendilerini o makamla has münasebetdar meşhur zâtlar zannediyorlar. Kendini Hızır telakki eder veya Mehdî itikad eder veya kutb-u a'zam tahayyül eder. Eğer hubb-u câha talib enaniyeti yoksa o halde mahkûm olmaz. Onun haddinden fazla davaları, şatahat sayılır. Onunla belki mes'ul olmaz. Eğer enaniyeti perde ardında hubb-u câha müteveccih ise; o zât enaniyete mağlub olup, şükrü bırakıp fahre girse, fahrden git gide gurura sukut eder. Ya divanelik derecesine sukut eder veyahut tarîk-ı haktan sapar. Çünki büyük evliyayı, kendi gibi telak-

[273] Mesnevi, c. II, b. 815-830
[274] Mektûbat, s. 95
[275] Mektûbat, s. 100

ki eder, haklarındaki hüsn-ü zannı kırılır. Zira nefis ne kadar mağrur da olsa, kendisi kendi kusurunu derkeder. O büyükleri de kendine kıyas edip, kusurlu tevehhüm eder. Hattâ enbiyalar hakkında da hürmeti noksanlaşır.

İşte bu hale giriftar olanlar, mizan-ı şeriatı elde tutmak ve Usûl-üd Din ülemasının düsturlarını kendine ölçü ittihaz etmek ve İmam-ı Gazalî ve İmam-ı Rabbanî gibi muhakkikîn-i evliyanın talimatlarını rehber etmek gerektir. Ve daima nefsini ittiham etmektir. Ve kusurdan, acz ve fakrdan başka nefsin eline vermemektir. Bu meşrebdeki şatahat, hubb-u nefisten neş'et ediyor. Çünki muhabbet gözü, kusuru görmez. Nefsine muhabbeti için, o kusurlu ve liyakatsız bir cam parçası gibi nefsini, bir pırlanta, bir elmas zanneder. Bu nevi içindeki en tehlikeli bir hata şudur ki; kalbine ilhamî bir tarzda gelen cüz'î manaları "Kelâmullah" tahayyül edip, âyet tabir etmeleridir. Ve onunla, vahyin mertebe-i ulya-yı akdesine bir hürmetsizlik gelir. Evet bal arısının ve hayvanatın ilhamatından tut, tâ avam-ı nâsın ve havass-ı beşeriyenin ilhamatına kadar ve avam-ı melaikenin ilhamatından, tâ havass-ı kerrûbiyyunun ilhamatına kadar bütün ilhamat, bir nevi kelimat-ı Rabbaniyedir. Fakat mazharların ve makamların kabiliyetine göre kelâm-ı Rabbanî; yetmiş bin perdede telemmu' eden ayrı ayrı cilve-i hitab-ı Rabbanîdir.[276]

Cenab-ı Hak kemal-i rahmetinden, şeriat-ı İslâmiyenin ebediyetine bir eser-i himayet olarak, herbir fesad-ı ümmet zamanında bir muslih veya bir müceddid veya bir halife-i zîşan veya bir kutb-u a'zam veya bir mürşid-i ekmel veyahud bir nevi Mehdî hükmünde mübarek zâtları göndermiş; fesadı izale edip, milleti ıslah etmiş; Din-i Ahmedîyi sallallâhü aleyhi ve sellem muhafaza etmiş. Madem âdeti öyle cereyan ediyor, âhirzamanın en büyük fesadı zamanında; elbette en büyük bir müçtehid, hem en büyük bir müceddid, hem hâkim, hem Mehdî, hem mürşid, hem kutb-u a'zam olarak bir zât-ı nuranîyi gönderecek ve o zât da Ehl-i Beyt-i Nebevîden olacaktır. Cenab-ı Hak bir dakika zarfında beyn-es sema vel-arz âlemini bulutlarla doldurup boşalttığı gibi, bir sâniyede denizin fırtınalarını teskin eder ve bahar içinde bir saatte yaz mevsiminin nümunesini ve yazda bir saatte kış fırtınasını icad eden Kadîr-i Zülcelâl; Mehdî ile de âlem-i İslâmın zulümatını dağıtabilir. Ve va'detmiştir, va'dini elbette yapacaktır. Kudret-i İlahiye noktasında bakılsa, gayet kolaydır. Eğer daire-i esbab ve hikmet-i Rabbaniye noktasında düşünülse, yine o kadar makul ve vukua lâyıktır ki; eğer Muhbir-i Sadık'tan rivayet olmazsa dahi, herhalde öyle olmak lâzım gelir ve olacaktır diye ehl-i tefekkür hükmeder. [277]

Ve eskiden beri ve şimdi de çok safdil ve makamperest zâtlar, Mehdî olacağım diye dava ederler. Gerçi her asırda hidayet edici bir nevi Mehdî ve müceddid geliyor ve gelmiş, fakat herbiri üç vazifelerden birisini bir cihette yapması itibariyle, âhirzamanın Büyük Mehdî ünvanını almamışlar.[278]

---

[276] Mektûbat, s. 447

[277] Mektûbat, s. 440

[278] Emirdağ Lâhikası, s.267

Hulâsa:

Bugüne kadar yazılmış kitaplarda herkes Mehdî aleyhisselâmın gelmesi ve onun askeri olabilmek kaygısı ile doludur. Aslında Mehdînin gelmesi demek, bir şeylerin yanlış gittiği ve kıyametin kopması demek olduğu unutuluyor. Eğer Mehdî gelecekse, gelecektir. Bize düşen Mehdînin gelmeyeceği ortamı hazırlamak ve gayret göstermektir. Bu şekilde biz gerçek manada Allah Teâlâ'ya kul oluruz. Bize kalırsa Mehdî'nin bir an önce gelmesini isteyenler işin neticelenmesini isteyerek sorumluluktan kaçıyorlar. Mehdînin gelmesi demek özgürlüğümüzün bittiği bir zaman olacağıdır. O geldikten sonra çalışmanın ve kulluğun içeriği boşalmış demektir. Mehdî'nin gelemeyeceği çağı Allah Teâlâ'dan isteyip kullukta ısrarcı olmak ne güzel bir haldir. İsteyen bir tarih versin, ***Allah Teâlâ bir kimsenin bulduğu ve uydurduğu tarihte Mehdî aleyhisselâmı göndermeyeceği aşikâr olmuştur.*** Bu şekilde bir şeyin olabilirliğini kabul etmek hata ve günahtır.

Mehdî aleyhisselâm acı bir gerçeği gösterir ki, insanlık artık son bulacak demektir. Bu geliş belki sevinilmeyecek bir durumdan başka bir şey de değildir. Allah Teâlâ bizi Mehdî aleyhisselâmın gelme zamanındaki imtihandan muhafaza buyursun. Bizi ve gelecek nesillerimizi de bu olması takdir edilen vaktin fitnesinden emin eylesin.

İbn-u Mes'ûd radiyallâhü anh anlatıyor: "Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki:

"Dünyanın tek günlük ömrü bile kalmış olsa Allah Teâlâ, o günü uzatıp, benden bir kimseyi o günde gönderecek." [279]

Allah Teâlâ'nın kıyametten az önce bir zaman Mehdî aleyhisselâmı gönderecek olmasını temenni etmek bütün müslümanların biricik duası olması gerekir. Bu şekilde bu sıkıntılı günlerin zahmetinden emin olmak büyük bir lütuf olduğu bilinmelidir.

Tek günlük ömür belki Allah Teâlâ katındaki günler hesabı ile olacak olursa bu ise dünya yıllarına göre bin yıl [280], elli bin yıl [281] olur ki bu hadisenin olurluğu bize birçok yorumları ayrıca getirmektedir. Kısa ömürlü dünyanın yaşında dahi kesin bir bilgimiz olmadığına göre bu zamanın hükmünü Allah Teâlâ'ya bırakmak en güzelidir.

Herkes Mehdîyi beklerken, bekledikleri Mehdî kimdi?
Ne Mehdî geldi, nede kendileri Mehdî oldu.
Bildim ki, Mehdî binlerce yıl sonra gelecek.
Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin kısa zamanı

---

[279] Ebu Davud, Mehdî 1, (4282); Tirmizi, Fiten 52, (2231, 2232).

[280] ***"Bütün işleri gökten yere kadar tedbir eder. Sonra o (iş) O'na bir günde yükselir. Onun (günün) miktarı, sizin saydığınızdan bin yıl (kadar) bulunmuştur." (Secde, 5)***

"Ve senden azabın acele gelmesini isterler. Hâlbuki Allah vaadinde asla hulf etmez ve şüphe yok ki, Rabbin indindeki bir gün, sizin sayacaklarınızdan bin yıl gibidir." **(Hac, 47)**

[281] ***"Melekler ve Rûh oraya bir günde çıkarlar ki, oranın mesafesi ellibin yıldır."*** **(Meâric, 4)**

Dünyanın yaşına göre idi. Onun nübüvveti
Diğer nebilerin zamanından uzun olması gerekir.
Çünkü O en faziletlimizdir.[282]

وَثَمَّ عِيسىٰ لَعَلَّ اللهُ يُنَزِّلُهُ

Umulur ki İsâ aleyhisselâmı indirir.

Niyâzî-i Mısrî'nin İsâ aleyhisselâmın inmesini murad ederken umutsuzluğunu ve sıkıntılı dönemin bitmesini arzulamasındandır. Onun ehl-i keşften olduğunu bildiğimize göre bu isteyişindeki karamsarlık çektiği sıkıntıların aşırı derecede artmasındandır. Sosyal hayat zamanı itibarıyla bencilleşmiş, maddî ve manevîyat ehli hadlerini aşmada bir yarışa girmişlerdir. Niyâzî-i Mısrî'de kıyamet kopsa ne olur ki, diyerek dileklerini beyan etmektedir.

HZ. İSÂ aleyhisselâmın NÜZÛLÜ [283]

Hz. İsâ'nın yeryüzüne inişi ile ilgili bir diğer terim ise Mesih sözcüğüdür. Mesih kelimesi. Arapçaya Âramca Meşiha veya İbrânice Hâ-Meşîha"dan geçmiş olup ***"ölçmek, mesh etmek, günahlardan temizlenmiş, sıddîk (tereddütsüz inanan), yürüyen, seyahat eden"*** anlamlarına gelmektedir. Oldukça eski dönemlere uzanmakta olan kurtarıcı mesih inancı Mecusilik. Hinduizm. Budizm. Brahmanizm gibi birçok inanç sisteminde görülmektedir. Eski Ahit'te İsrailoğullarından bir nebi geleceği bildirilmekte (Tesniye: 18/3 5). Yahudiler bu kişinin Davud oğlu Mesih olacağına, fakat ondan önce Yusuf oğlu Mesih geleceğine inanmaktadırlar. Yeni Ahit'te Hz. İsâ aleyhisselâmın bulutlar üzerinde ikinci defa gelişinden açıkça bahsedilmektedir (Matta: 26/64; Yuhanna: 4/25-26). Hıristiyanlar Hz. İsâ'nın ahir zamanda yeryüzüne inerek bin senelik ilahi imparatorluğunu Filistin'de kuracağına inanmaktadırlar.

Kur'an-ı Kerimde adı geçen ve İsrail oğullarına gönderilen Hz. İsâ aleyhisselâmın, doğumu bir mucize olduğu gibi yeryüzünden semaya kaldırılması da ayrı bir mucizedir. Kur'an-ı Kerim onun dünyaya gelişini şöyle haber verir:

"Allah Teâlâ katında İsâ'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir. Allah Teâlâ onu topraktan yarattı. Sonra ona: "Ol!" dedi ve oluverdi" [284]

Hz. Âdem aleyhisselâmı topraktan anasız ve babasız yaratan Allah Teâlâ, İsâ aleyhisselâmı da babasız yaratmıştır. Hz. İsâ aleyhisselâm otuz yaşında iken kendisine rasüllük görevi verildiğinde durumu hemen İsrailoğullarına haber verdi. Hz. İsâ aleyhisselâmın davetine kulak vermeyen ve ellerindeki Tevrat'ı tahrif edip pek çok değişiklikler yapan İsrailoğulları İsâ aleyhisselâma inanmadılar. Hz. İsâ aleyhisselâm mucizeler göstererek etrafına insanlar toplamaya başlayınca

---

[282] Yazan
[283] (YAMAN, Ekim,2002), s. 40
[284] Al-i İmran, 59

İsrailoğulları kendisini ve ona inananları durdurmak için pek çok yol denediler, sonunda Hz. İsâ aleyhisselâmı öldürmeye karar verdiler. Ancak Allah Teâlâ onların planlarını etkisiz hale getirdi. Yahudiler, Hz. İsâ aleyhisselâma benzeyen birini yakalayıp astılar ve Hz. İsâ aleyhisselâmı öldürdüklerini sandılar. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle anlatılır:

"Ve Allah Teâlâ 'nın elçisi Meryem oğlu İsâ'yı öldürdük, demeleri yüzünden (onları lanetledik). Hâlbuki onu ne öldürdüler, ne de astılar, fakat (öldürdükleri) onlara İsâ gibi gösterildi. Onun hakkında ihtilafa düşenler bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedirler; bu hususta zanna uymak dışında hiçbir (sağlam) bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmediler. Bilakis Allah Teâlâ onu (İsâ'yı) kendi katına kaldırmıştır. Allah Teâlâ izzet ve hikmet sahibidir. Ehl-i Kitaptan her biri, ölümünden önce ona muhakkak iman edecektir. Kıyamet gününde de O, onlara şahit olacaktır." [285]

İsâ aleyhisselâmın ismi Kur'an-ı Kerimde yirmi beş yerde geçmektedir. Bu ayetlerden bir kısmı üzerinde farklı yorumlar yapılarak farklı anlayışlar ortaya konmuştur. Çoğunluk İslam âlimlerine göre Allah onu kudreti ile manevi semalardaki hususi mevkiine kaldırmıştır, kıyametten önce tekrar dünyaya gönderecektir. O zaman bütün Ehl-i Kitap onun rasül olduğuna inanacak, yanlış inançlarından kurtulacaklardır. Bir başka anlayışa göre, Allah Teâlâ onu Yahudilerden korumuş, eceli gelince onu vefat ettirmiş ve ruhunu semadaki yerine kaldırmıştır. Kıyametten önce gelecek olan da onun ruhudur. Biz bu başlık altında Kevserî'nin konu ile ilgili yorum ve görüşleri şu şekildedir.

İsâ aleyhisselâmın semaya kaldırılması (ref'ı) ve kıyamete yakın yeryüzüne ineceği hadislerde de yer aldığından ilk kelâm kitaplarından başlamak üzere her dönemde yazılan eserlerde kıyametin alametlerinden birisi de Hz. İsâ aleyhisselâmın yeryüzüne inişi olduğu ifade edilmiştir. Konunun uzamaması için biz burada sadece iki eserden alıntı yapacağız. Hicri 150 de vefat eden İmam Azam Ebu Hanife rahmetu'llâh aleyh yazdığı *el-Fıkhu'l-Ekber* isimli eserinde: ***"Deccâlın ve Ye'cüc ve Me'cücün çıkışı, güneşin batıdan doğuşu, İsâ aleyhisselâmın semadan inişi sahih haberlerle meydana geleceği haber verilen diğer kıyamet alametleri haktır ve meydana gelecektir."*** demektedir. Taftazanî (ö. 797/1395) de eserinde ***"deccalin, dabbetül arzın, Ye'cüc ve Me'cücün çıkışı, İsâ aleyhisselâmın semadan inişi, güneşin batıdan doğuşu gibi Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin kıyamet alameti olarak haber verdiği şeyler haktır"*** demektedir.

Hz. İsâ'nın ineceğini inkâr edenler Allah Teâlâ'nın: ***"Ey İsâ! Seni vefat ettireceğim, seni nezdime yükselteceğim, seni inkâr edenlerden arındıracağım ve sana uyanları kıyamete kadar kâfirlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte o zaman ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda ben hükmedeceğim."*** [286] Ayetinde geçen "müteveffîke" kelimesi ile ***"Ben onlara, ancak bana emrettiğini söyledim: Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin, dedim. İçlerinde bulunduğum müddetçe onlar üzerine kontrolcü idim. Beni***

---

[285] Nisa, 157–159.
[286] Al-i İmran, 55.

vefat ettirince artık onlar üzerine gözetleyici yalnız sen oldun. Sen her şeyi hakkıyla görensin" [287]ayetindeki "teveffeyteni" kelimesini öldürmek manasına alıp, Hz. İsâ aleyhisselâmın ölmüş olduğunu iddia ederler. Ayrıca ***"bilakis Allah onu katına kaldırmıştır, Allah izzet ve hikmet sahibidir"***[288] ayetindeki semaya kaldırılmasını, maddi bir kaldırılış değil, manevi bir yükseliş olarak yorumlarlar. Konu ile ilgili çoğunluğun görüşüne karşı görüş bildiren kişilere cevap olmak üzere bir eser yazan Zâhid el-Kevserî, ilgili ayetleri yorumlayarak şöyle demektedir:

"İsâ aleyhisselâmın semaya kaldırılışını bildiren ayette geçen "rafea" kelimesinin gerçek manası bir şeyi aşağıdan yukarıya nakletmek demektir ve semaya bizzat kendisinin kaldırıldığını ifade eder. Ayette kelimeyi mecaz manaya hamletmeyi gerektiren bir karine yoktur. Dolayısıyla mecaz manaya hamledip ruhu yükselmiştir denilemez"

Kevserî, İsâ aleyhisselâmın semaya raf'ının ruhen olamayacağını şu yorumlarla iddia etmektedir: Ayet, Yahudilerin: *"biz İsâ'yı öldürdük"* sözlerine cevap mahiyetinde gelmiştir. İsâ aleyhisselâmın öldürülmeyip semaya kaldırıldığını ifade eder. Bazılarının dediği gibi Hz. İsâ aleyhisselâmın öldürülüp semaya ref' edilenin ruhu olduğunu iddia etmek, Yahudilerin iddiasını reddetmek değil, onları desteklemek olur. Hâlbuki ayet onların iddiasını çürütmek için gelmiştir. Ayrıca Hz. Allah Hz. İsâ aleyhisselâmı, bedeni ve ruhu ile birlik olarak semaya yükseltmemiş olup sadece onu ruhu ile yükseltmiş olsaydı, bu Hz. İsâ'nın öldürülmesine aykırı olmazdı. Çünkü nice peygamberler öldürülmüş, şehit edilmiş sonra da ruhları yükseltilmiştir. Hâlbuki bu ayette Hz. İsâ aleyhisselâmın yükseltilip kaldırılması öldürülmesine zıt olarak gösterilmiş, öldürülmediğine delil gösterilmiştir. Bu durum gösteriyor ki, Hz. İsâ aleyhisselâmın yükseltilmesi ruh ve bedeni ile yükseltilmesidir. Hz. İsâ aleyhisselâmın ölmediğini, hayatta olduğunu göstermektedir. Kevserî, yukarıda mealini verdiğimiz ayetlerde geçen "teveffa" kelimesinin ölüm anlamına değil, kabzetmek ve almak anlamına geldiğini diğer ayetlerle pekiştirerek şöyle der: ***"Allah, ölenin ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de uykusunda iken canlarını alır da ölümüne hükmettiği canı alır, ötekini belirli bir vakte kadar bırakır. Şüphe yok ki, bunda iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır."*** [289] Bu ayette geçen *"teveffi"* kelimesi *"ölüm"* değil *"almak"* manasına kullanılmıştır. Eğer ölüm manasına gelseydi *"mevt"* kelimesinin, anlamsız olması gerekirdi, hâlbuki Allah Teâlâ 'nın kelâmında anlamsız kelimenin olması düşünülemez. Dolayısıyla ayetlerde geçen "teveffi" kelimeleri ölüm anlamına değil huzura almak manasınadır. Hz. İsâ ölmemiş diri olarak semaya kaldırılmıştır." Kevserî, ***"Ehl-i Kitaptan her biri, ölümünden önce ona muhakkak iman edecektir. Kıyamet gününde de o, onlara şahit olacaktır"***[290]ayetinde geçen *"ölümünden evvel"* kelimesinin yeryüzüne inişinden sonraki ölümü olduğunu söylemektedir." ***Şüphesiz ki o (İsâ), kıyametin (ne zaman kopacağının) bilgisidir. Ondan hiç şüphe etmeyin ve bana uyun; çünkü bu, dosdoğru***

---

[287] Maide, 117.
[288] Nisa, 158.
[289] Zümer, 42.
[290] Nisa, 159.

yoldur" [291]ayetindeki zamirin Hz. İsâ aleyhisselâma raci olduğunu söyleyen el-Kevserî, ayette geçen *"le ılmün"* kelimesinin *"lealemün"* şeklindeki kıraatlarını da göstererek Hz. İsâ aleyhisselâmın yeryüzüne inişinin, kıyametin alametlerinden olduğunu da söylemektedir. Zâhid el-Kevserî bu bilgileri verdikten sonra Hz. İsâ aleyhisselâmın diri olarak semaya kaldırıldığını, ahir zamanda yeryüzüne ineceğini söyler. Bunun dışındaki görüşlerin delile dayanmayan hayallerden ibaret olduğunu, mütevatir hadislerin de İsâ aleyhisselâmın semaya diri olarak kaldırılıp ahir zamanda ineceğini ifade ettiğini söyler ve ümmetin de aynı inanç üzere devam ede geldiğini belirtir. (Kevserî, *Nazratün Âbirah*, s. 105.)

İsâ aleyhisselâm çarmıhta öldü ve sonra yeniden dirildi mi?

Asırlar boyunca İsâ aleyhisselâmın çarmıhta ölüp ölmediği sorununa verilen tek bir **"doğru- kesin"** cevap asla olmamıştır. Gerçekte tefsircilerin geniş çaplı ve bilgince düşüncelerinin gösterdiği gibi, bu sadece "evet ya da hayır" ile cevaplanacak bir sorun değildir. Müslümanların asırlardır verdikleri farklı cevaplar arasında, Hıristiyanlarla ortak bir zemin bulmak için günümüz Müslüman veya Hıristiyanlarının sandıklarından daha fazla imkân vardır. Temel tefsirlerde bulunan yorumların kısmi bir listesi aşağıdadır:

1) ölüme benzetilme teorisi

2) uyku teorisi (çarmıhta bilincini yitirme dâhil)

3) kabz

4) kronolojik dönüşüm, eskatalojik ölüm ve yeniden dirilme ile birlikte

5) Allah Teâlâ İsâ aleyhisselâmın dünya hayatına son verdi

6) Allah Teâlâ İsâ aleyhisselâmı ruh ve beden olarak bütünüyle aldı

7) Ne zaman ve nerede ölüm ve yükselişin vuku bulduğu noktasında bilinemezcilik

8) Benliğin ve dünyevi arzuların ölümü

9) Tıpkı şehitler gibi İsâ aleyhisselâm gerçekten öldü ancak şimdi Allah Teâlâ katında diridir

10) Gerçek zahiri ölüm ve yeniden dirilme.

Kuşkusuz bütün bu yorumlar birbirlerini dışlamamaktadırlar. Sözgelimi, 3., 5. ve 6. şıklar aynı şeyi söyleyen farklı sözler olarak kabul edilebilir. Bunun Müslüman-Hıristiyan diyaloğu ile ilgili imaları nelerdir? 10. şık kuşkusuz Hıristiyanlar ile aynı zemine sahiptir. Ancak 3., 5., 6., ve 9. şıklar yine yakın zemine işaret etmektedirler.[292]

İsâ aleyhisselâmın Nüzulünün Tasavvufî Yorumu

Mehmed Emin Tokadî'ye göre, Hz. İsâ aleyhisselâmın yeryüzüne inişi, akl-ı me'âdın (uhrevî akıl) yakîn nuru ile insanda görünmesinden kinâyedir. Hz. İsâ aleyhisselâmın indikten sonra Deccâl'ı öldürmesi ve onun kötülükleri yaymasına

---

[291] Zuhruf, 61.

[292] CUMMİNG, Joseph L. İsâ aleyhisselâm Çarmıhta Öldü mü? Sünni Tefsir Kitaplarında İsâ aleyhisselâmın Dünyevi Hayatının Sonu Hakkında Tarihi Düşünceler

son vermesi ise akl-ı me'adın kötü sıfatların ortaya çıkmasını önlemesi şeklinde tevil edilir. [293]

Cilî ise, Hz. İsâ aleyhisselâmın Allah Teâlâ'nın ruhu/ruhu'llah olduğunu ve hakkı temsil ettiğini belirterek, hak belirince batıla ait olanların ortadan kalkacağını ifade eder. Yani hak/gerçek ortaya çıkınca insana şüphe veren ve karışıklık meydana getiren onun dışındaki her şey yok olup gider. [294] Buraya kadar anlatılanlardan hareketle Deccâl'ın kötülüğü ve onu yaymayı, Hz. İsâ aleyhisselâmın ise söz konusu çirkinliklerin ortadan kalkmasını ve iyiliklerin meydana gelmesini temsil ettiği söylenebilir.[295]

<u>Bediüzzaman Said Nursî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin Hz. İsâ aleyhis selâmın nüzülü hakkındaki görüşleri</u>

Âhirzamanda Hazret-i İsâ Aleyhisselâmın nüzulüne ve Deccâl'ı öldürmesine ait ehadîs-i sahihanın mana-yı hakikîleri anlaşılmadığından, bir kısım zahirî ülemalar, o rivayet ve hadîslerin zahirine bakıp şüpheye düşmüşler. Veya sıhhatini inkâr edip veya hurafevari bir mana verip âdeta muhal bir sureti bekler bir tarzda, avam-ı müslimîne zarar verirler. Mülhidler ise, bu gibi zahirce akıldan çok uzak hadîsleri serrişte[296] ederek, hakaik-i İslâmiyeye tezyifkârane bakıp taarruz ediyorlar. Risale-i Nur, bu gibi ehadîs-i müteşabihenin hakikî tevillerini Kur'an feyziyle göstermiş. Şimdilik nümune olarak bir tek misal beyan ederiz. Şöyle ki:

Hazret-i İsâ aleyhisselâm Deccâl ile mücadelesi zamanında, Hazret-i İsâ Aleyhisselâm onu öldüreceği vakitte, on arşın yukarıya atlayıp sonra kılıncı onun dizine yetiştirebilir derecesinde, vücudça o derece Deccâl'ın heykeli Hazret-i İsâ'dan büyüktür, diye mealinde rivayet var. Demek Deccâl, Hazret-i İsâ Aleyhisselâm'dan on, belki yirmi misli yüksek kametli olmak lâzım gelir. Bu rivayetin zahirî ifadesi sırr-ı teklife ve sırr-ı imtihana münafî olduğu gibi, nev'-i beşerde cari olan âdetullaha muvafık düşmüyor.

Hâlbuki bu rivayeti, bu hadîsi, hâşâ muhal ve hurafe zanneden zındıkları iskât ve o zahiri ayn-ı hakikat itikad eden ve o hadîsin bir kısım hakikatlarını gözleri gördükleri halde daha intizar eden zahirî hocaları dahi ikaz etmek için, o hadîsin bu zamanda da ayn-ı hakikat ve tam muvafık ve mahz-ı hak müteaddid manalarından bir manası çıkmıştır. Şöyle ki:

İsevîlik Dini ve o dinden gelen âdât-ı müstemirresini muhafaza hesabına çalışan bir hükûmet ile resmî ilânıyla, zulmetli pis menfaati için dinsizliğe ve bolşevizme yardım edip terviç eden diğer bir hükûmet ki, yine hasis menfaati için İslâmlarda ve Asya'da dinsizliğin intişarına tarafdar olan fitnekâr ve cebbar hükûmetlerle muharebe eden evvelki hükûmetin şahs-ı manevîsi temessül etse ve dinsizlik cereyanının bütün tarafdarları da bir şahs-ı manevîsi tecessüm eylese, üç cihetle, bu müteaddid manaları bulunan hadîsin, bu zaman aynen bir manasını

---

[293] (ŞİMŞEK, yıl: 8 [2007], sayı: 19,) Tokâdî, *Tevil-i Ehâdis-i Eşrât-ı Sa'a,* vr. 14b.

[294] (ŞİMŞEK, yıl: 8 [2007], sayı: 19,) Cîlî, *el-İnsanü'l-kâmil*, c. 2, s. 54.

[295] (ŞİMŞEK, yıl: 8 [2007], sayı: 19,)

[296] **Serrişte:** f. İp ucu. Emâre, delil. Vesile. Başa kakmak. Maksad.

gösteriyor. Eğer o galib hükûmet netice-i harbi kazansa, bu işarî mana dahi bir mana-yı sarih derecesine çıkar. Eğer tam kazanmasa da, yine muvafık bir mana-yı işarîdir.[297]

Hazret-i İdris ve İsâ Aleyhimesselâm'ın tabaka-i hayatlarıdır ki, beşeriyet levazımatından tecerrüd ile melek hayatı gibi bir hayata girerek nuranî bir letafet kesbeder. Âdeta beden-i misalî letafetinde ve cesed-i necmî nuraniyetinde olan cism-i dünyevîleriyle semavatta bulunurlar. Âhirzamanda Hazret-i İsâ Aleyhisselâm gelecek, Şeriat-ı Muhammediye sallallâhü aleyhi ve sellem ile amel edecek mealindeki hadîsin sırrı şudur ki: Âhirzamanda felsefe-i tabiiyenin verdiği cereyan-ı küfrîye ve inkâr-ı uluhiyete karşı İsevîlik dini tasaffi ederek ve hurafattan tecerrüd edip İslâmiyete inkılab edeceği bir sırada, nasıl ki İsevîlik şahs-ı manevîsi, vahy-i semavî kılıncıyla o müdhiş dinsizliğin şahs-ı manevîsini öldürür; öyle de Hazret-i İsâ Aleyhisselâm, İsevîlik şahs-ı manevîsini temsil ederek, dinsizliğin şahs-ı manevîsini temsil eden Deccâl'ı öldürür.. Yani inkâr-ı uluhiyet fikrini öldürecek.[298]

İşte böyle bir sırada, o cereyan pek kuvvetli göründüğü bir zamanda, Hazret-i İsâ Aleyhisselâmın şahsiyet-i maneviyesinden ibaret olan hakikî İsevîlik dini zuhur edecek, yani rahmet-i İlahiyenin semasından nüzul edecek; hâl-i hazır Hristiyanlık dini o hakikata karşı tasaffi edecek, hurafattan ve tahrifattan sıyrılacak, hakaik-i İslâmiye ile birleşecek; manen Hristiyanlık bir nevi İslâmiyete inkılab edecektir. Ve Kur'ana iktida ederek, o İsevîlik şahs-ı manevîsi tâbi' ve İslâmiyet metbu' makamında kalacak; din-i hak bu iltihak neticesinde azîm bir kuvvet bulacaktır. Dinsizlik cereyanına karşı ayrı ayrı iken mağlub olan İsevîlik ve İslâmiyet ittihad neticesinde, dinsizlik cereyanına galebe edip dağıtacak istidadında iken; âlem-i semavatta cism-i beşerîsiyle bulunan şahs-ı İsâ Aleyhisselâm, o din-i hak cereyanının başına geçeceğini, bir Muhbir-i Sadık, bir Kadir-i Külli Şey'in va'dine istinad ederek haber vermiştir. Madem haber vermiş, haktır; madem Kadir-i Külli Şey' va'detmiş, elbette yapacaktır.

Evet her vakit semavattan melaikeleri yere gönderen ve bazı vakitte insan suretine vaz'eden (Hazret-i Cibril'in "Dıhye" suretine girmesi gibi) ve ruhanîleri âlem-i ervahtan gönderip beşer suretine temessül ettiren, hattâ ölmüş evliyaların çoklarının ervahlarını cesed-i misalîyle dünyaya gönderen bir Hakîm-i Zülcelal, Hazret-i İsâ Aleyhisselâm'ı, İsâ dinine ait en mühim bir hüsn-ü hâtimesi için, değil sema-i dünyada cesediyle bulunan ve hayatta olan Hazret-i İsâ, belki âlem-i âhiretin en uzak köşesine gitseydi ve hakikaten ölseydi, yine şöyle bir netice-i azîme için ona yeniden cesed giydirip dünyaya göndermek, o Hakîm'in hikmetinden uzak değil.. belki onun hikmeti öyle iktiza ettiği için va'detmiş ve va'dettiği için elbette gönderecek.

Hazret-i İsâ Aleyhisselâm geldiği vakit, herkes onun hakikî İsâ olduğunu bilmek lâzım değildir. Onun mukarreb ve havassı, nur-u iman ile onu tanır. Yoksa bedahet derecesinde herkes onu tanımayacaktır.[299]

---

[297] Kastamonu Lahikası, s. 80
[298] Mektubat, s.6
[299] Mektubat, s.57

Nasraniyet ya intifa veya ıstıfa edip İslâmiyet'e karşı terk-i silâh edecektir. Nasraniyet birkaç defa yırtıldı, protestanlığa geldi. Protestanlık da yırtıldı, tevhide yaklaştı. Tekrar yırtılmağa hazırlanıyor. Ya intifa bulup sönecek veya hakikî Nasraniyetin esasını câmi' olan hakaik-i İslâmiyeyi karşısında görecek, teslim olacaktır. İşte bu sırr-ı azîme, Hazret-i Peygamber Aleyhissalâtü Vesselâm işaret etmiştir ki: ***"Hazret-i İsâ nâzil olup gelecek, ümmetimden olacak, şeriatımla amel edecektir."*** [300]

İsâ aleyhisselâmın nüzülü için bizler ne yapmalıyız?

Herkes İsâ aleyhisselâmı beklerken yukarıda anlatılanlara bakarak düşünülmesi gereken Mehdî aleyhisselâmın gelmemesi ile İsâ aleyhisselâmın gelmesine çalışmak gerektiği gözlenmektedir. Bu nedenle İslam'ın intişarı karşısında İseviyetin müslüman olması gayreti bizlere hedef gösterilmektedir. Hz. İsâ aleyhisselâm velayetin mümessili olması ile nübüvvetin sona ermesi neticesinde İslam'ın dünya âlemini cem etmesi için batının hidâteyine yardımcı olmak her müslümanın vazifesidir.

Beşeri bir vücudun indirilmesi Allah Teâlâ için âlemi yeni baştan yaratmaktan çok kolay olduğu bir gerçektir. [301] İsâ aleyhisselâmın diri olması, sırlanması veya tekrar yeryüzüne geri dönmesi önemi haiz bir mesele olmaktan çok taşıdığı mana yönüyle müslümanların istikamet yönünü belirleyici bir husustur. Şöyle ki Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bizlere batıyı göstermiş ve başarının buradan geleceğini beyan etmiştir.

Mesela Osmanlı Beyliği devletten imparatorluğa geçerken izlediği istikamet yine batıyı kendine katmak sevdası ile olmuştur. Eyyüb Sultan radiyallâhü anhın ihtiyar halinde Medine'den İstanbul'a getiren güç İsâ'yı gökten yere indirmek için verilen gayrettir. Bu hareket İsevilere Hz. İsâ aleyhisselâmı tanrı olmayıp nebi olarak anlatmaktır. Bunu onlara anlatacakta müslümanlardır. İşte o zaman İsâ aleyhisselâm yeryüzüne inmiş olacaktır. Çünkü İsevilerin Hz. İsâ'yı tanrı, Musevilerin tanrı soyundan geldikler için Yahudî olduklarını kabul etmelerinden vaz geçirmek için 1500 yıl geçmiştir. Müslümanlar başarısız kalmıştır. Bu durumları hala devam etmektedir. Bu halin terkini sağlamak için biz müslümanların büyük gayret göstermeleri gerekmektedir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem doğu milletlerinin toprağa bağımlılığını bildiği için batının sürekli hedefte kalmasını sağlamak için İsâ aleyhisselâmın nüzûlü ile işaret etmiştir. Son zamanlarda müslümanların çeşitli sebeplerle batıya yönelişi Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin bir mucizesidir.

Hz. İsâ aleyhisselâmın nüzûlü siyasal İslam'ın batıya yönelmesi ve onu kendine çevirmesi için verilen bir hedeftir.

İsmet Özel İslam'ı "Batı'ya ait" kabul eder ve der ki;

---

[300] Hutbe-i Şamiye, s. 113- Mektubat, s. 470

[301] **"Sizin yaratılmanız da, tekrar diriltilmeniz de ancak bir tek kişiyi yaratıp iade etmek gibidir. Şüphe yok ki Allah bihakkın işiticidir, görücüdür." (Lokman, 28)**

Müslüman olmak kesinlikle Hintli ve Çinli olmamak demektir. Bir zihniyet olarak. İnsan zihninin işleyiş biçimi olarak biz Batılılar bir ortak paydaya sahibiz. Hintliler ve Çinliler bu paydanın dışında. Bizimki, Helenistik kültürle daha doğru Atina - Kudüs ekseninde oluşmuş bir şeydir.

Siyasal İslam dünyada daha gerçek boyutlarıyla yüzünü göstermedi. Şimdiye kadar siyasal İslam adına bildiğimiz şeyler büyük ölçüde Batı'da kodlanmış muhalefet olarak karşımıza çıktı. "Batı kültürünün bir parçası olarak İslam" yüzünden doğmuş bir siyasal İslam'ı içermiyor bu. Şimdiye kadarki manipüle edilmiş bir siyasal İslam'dı. **Henüz dünyanın kültürel yarasına merhem olmayı öneren İslam siyasal manada biçimlenmedi.** [302]

Müslümanların durumu göz önüne alınırsa, bu sözlerden anlaşılan hala Hz. İsâ aleyhisselâmın yeryüzüne inmediği ve inişi içinde da binlerce yıl var olduğudur.

بِبَدْرٍ مَشْرِقِنَا وَشَمْسُ مَغْرِبِنَا

Dolunay doğumuzda güneş batımızdan doğar

Güneşin batıdan doğması bazı sûfîler tarafından rûhun bedenden ayrı kalması şeklinde yorumlanmıştır. İnsan, rûhunu aşağılık tabiatlardan kurtarıp melekût semalarına yükseltmesi gerekir. İnsanın bu şekilde ruhunu semalara yükseltme işini gerçekleştirebilmesi için, iki kere doğmuş olması gerekir. Biri kendi anasından, diğeri de kendinden doğmasıdır. İki kere doğmayan bir kişi, nesnelerin özünü/hakikatini kavrayamadığı gibi, kendi nefsini ve Hakkı da tanıyamaz. Ancak insanlardan yeterli manevî olgunluğa erişememiş olan avam seviyesindekilerin bunlardan haberi yoktur. Bu yüzden nebîlerin ve velîlerin sözlerini hakkıyla anlayabilmek için insan-ı kâmil olmak gerekir. [303] Fakat burada şunu ifade etmek gerekir: Sûfîlerin ikinci doğumla kastettiği, ruh göçü (ruh göçü, tenasüh) anlayışını savunanların iddia ettiği gibi öldükten sonra başka bir bedenle dünyaya gelmek değildir. [304]

Sûfîlerin anladığı tarzda ikinci doğum, kendi geçici varlığından geçip fenâya eren sûfînin ilahî hakikati keşfederek bekâ ile varlık bulmasıdır. Kısaca kişinin kendi özünün/hakikatinin farkına varmasıyla "Kendini tanıyan Rabbini tanır" sözü tecelli eder. Böylece "farkındalık" haline eren sûfînin kendinden yeni bir oluş ve doğum gerçekleşir. Gerçekleşen bu yenilenme olayı da sûfîler tarafın-

[302] http://www.milliyet.com/2000/09/25/haber/hab03.html

[303] Tokâdî, *Tevil-i Ehâdis-i Eşrât-ı Sa'a*, vr. 15a.

[304] Sûfîlerin ,devr anlayışı *,… Biz Allah'a aidiz ve sonunda O'na döneceğiz.* (Bakara, 156) ayetinden esinlenerek geliştirilmiş bir anlayıştır. Bu anlayışa göre İlahî varlığın yansıması olan insan sonunda tekrar yansıdığı yere dönecektir. Vahdet-i vücutçu sûfîlerin savunduğu bu anlayış tasavvuf edebiyatında, Devriye adıyla bir tür oluşturacak derecede önemli yer tutar.

dan ikinci doğum olarak değerlendirilir. [305]

Cîlî güneşin batıdan doğmasını varlığın batısında doğan ve keşf olarak kabul edilen insanın müşahede güneşine benzetir. Söz konusu olay gerçekleşip kişi kendisinin ne olduğunu ve kimliğini bildikten sonra hakiki vasıfları ile tahakkuk eder. Böylece hakikate eren kişi remizleri (sırları) çözerek mana örtülerini açar ve kurtulanlara karışır. Kişi bu hale erdikten sonra, ayrılık ve vuslat sergisi dürülür. Kıyamet anında tövbe kapısı kapandığı ve imanın faydası olmayacağı gibi burada da artık başka bir şey söz konusu olmaz. Bir şeye iman etmek veya inanmak için onun gaipte olması gerekir. Aradan örtünün kalkıp her şey ortaya çıktığı zaman gaiplik hali de gider. Böylece bu aşamada olay bizzat geçekleşir ve imanın herhangi bir hükmü kalmaz. Kıyamet esnasındaki gibi böyle bir manevî makamda maddi manada tövbe kabul edilmez ve günah bağışlanmaz. Çünkü günah ve bağışlanma ikilik mahalline ait şeylerdir. Fakat erişilen teklik/birlik makamı ikiliklerden ve onlara ait olan şeylerden münezzehtir. [306]

Diğer bir yaklaşıma göre de güneşin batıdan doğuşu, ruhun ilk merkezine dönüşüdür. Bu olay gerçekleştikten sonra tövbe kapısının kapanışı ise canı boğazına gelen kişinin tövbesi kabul olunmaz şeklinde yorumlanmıştır. [307]

Daha önce belirttiğimiz gibi Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz Mehdî'yi beyan ederken kendisindeki Mehdîyyet ve İseviyyetten de haber vermektedir. Bu nedenle güneşin doğuşunun batıdan olmasına sebeb yine kendi varlığı olduğunu da ayan etmektedir. Bu ehl'ulllah için normal hallerdendir. Çünkü onlar Allah Teâlâ'nın bütün olarak tecelli ettiği kullarıdır. Onlarda Hâdî, ve Hay sıfatları tecelli ederken karşılığı olması gereken Mûdil sıfatı da mecburen zuhur eder. Çünkü dünya şartlarında zıddıyet sebebiyettir. Niyâzî-i Mısrî efendimizde o zamanın İsâ'sı ve Hatm-ül Evliyası olduğunu çoğu kez aşikâr etmiştir.

Bu anlattığımızın bir benzerlerini İsmail Hakkı Bursevi kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz şu şekilde anlatmaktadır.

> Arz-ı mukaddeseden sonra muteber olan şehr Konya'dur. Zira ***"şerefü'l-mekân bi'l-mekîn"*** hasebince hatmü'l-enbiyânun sırr-ı azîmi olan hatmü'l-evliyânun ferzend-i dil-bendi olan şeyh-i şüyûhu'd-dünyâ Sadreddin (Konevi) Hazretleri anda âsûdedür. Ve anun makdün olan culüm-i külliyye ve cüz'iyye ve tecelliyât-ı İlâhiyye ve telifat-ı nefîse-i ğaybiyye kimseye müyesser olmamışdur. Pes, hazret-i hatmü'l-evliyâ gibi kendi dahi beyne'l-asfıyâ âlem ve feyz-i nâ-mütenâhide bir okyanus ve alemdür. Ve andan sonra dide-i itibârda görünen

[305] Sûfîlerin ruh göçü/reenkarnasyona (tenasüh) bakışının tespiti için bk. Mustafa Aşkar, ,Reenkarnasyon/Tenasüh Meselesi ve Mutasavvıfların Bu Konuya Bakışlarının Değerlendirilmesi, *Tasavvuf,* Ankara 2000, sayı: 3, s. 100; Adnan Bülent Baloğlu, *İslâm'a Göre Tekrar Doğuş: Reenkarnasyon,* Kitabiyât Yay., Ankara 2001, s. 141.

[306] Cîlî, *el-İnsanü'l-kâmil*, c. 2, ss. 54-55.

[307] Cîlî, *el-İnsanü'l-kâmil*, c. 2, s. 55.

Kıbrıs’dur [308] sırrı burada zikr olunmaz. [309]

اَوْحَى اِلَيَّ هٰذَا الْقَوْلَ لِيْ مَلَكٌ

Bu sözleri melek bana vahyetti

“Melek” kelimesinin “risâlet: elçilik” anlamına gelen iki ayrı kökten, bir de kuvvet manasındaki “melk” kelimesinden türediği hakkında açıklamaların olduğu görülmektedir. Melekler, Allah Teâlâ’nın emirlerini yerine getirmekle ve O’ndan aldıkları emirleri yerlerine ulaştırmakla görevli oldukları için onlara bu isim verilmiştir. Buna göre “melek” lügat bakımından “kuvvetli”, “kuvvet sahibi” demektir.

Kur’ân ayetlerinin işaretine göre melekler, hem ilmî ve kelâmî bir rûhî tebliğ yapmakta, hem de bir fiil, ilâhî kudret ve yaratmanın da tebliğcisi olmaktadırlar. Meleklerin, durumlarına göre insanlarla özel ilişki ve irtibatları vardır. Melekler, nebilerin ve müminlerin en büyük yardımcılarıdır. Onlar inananları manen destekler, cennetle müjdeler ve müminler için dua ve istiğfar ederler.

Niyâzî-i Mısrî, Mehdî ve İsâ aleyhimesselâm ile ilgili sözlerinin nefsâni olmadığını bazı ilham ve işaretlerle bu sonuca ulaştığını bildirerek, yanlış anlayışa düşmeyin demektedir.

فِيْ هٰذِهِ اللَّيْلَةِ الظَّلْمَاءِ مُلْهِمُنَا

Karanlık gecede bize ilham olarak geldi.

Ebû Yezîd el-Bistâmî (hyt. 234 veya 261 / 874), bu makam ve doğruluğu hakkında rusûm âlimlerine hitabederek der ki;

“Siz ilminizi ölünün ölüden (rivayeti olarak) aldınız. Biz ise İlmimizi, hiç ölmeyen diriden aldık. Bizim gibiler; “Kalbim Rabbimden rivayet eder ki..” *diyoruz. Sizler ise;*

“Filanca bana rivayet etti ki..” *diyorsunuz. Hâlbuki o, nerede? diye sorduğumuzda;* ***“O öldü.”*** *derler.* ***“Filancadan rivayet etti.”*** *dediklerinde de, bu sefer o nerede? diye sorulur. Cevap;* ***“o da öldü.”*** *olur.* [310] **(Kelimât,** [311] 152-154)

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

“Mü'minin ferasetinden sakınınız, Çünkü o Allah Teâlâ'nın nuru ile bakar” [312]

---

[308] “Şüphesiz ki her Deccal için İsâ ve her Firavun için de Mûsa vardır. Bin yılından sonraki yüzyılın başındaki müceddidi batın ve hatta zahir cihetinden tanıdık. O da zamanının alameti ve vaktinin kutbu, Kostantıniyye’de oturan hazret-i şeyhim **El Seyyid Osman El Fazlı kaddese’llâhü sırrahu’l-aziz**dır. Ondan, birinci yüzden, sonra iki sene içinde Hakk'a yürüdü. O, ikinci yüzyılda ilk Mehdî’dir. İkinci ise, ikinci yüzyılın başında beklenendir.” (BURSEVİ), v.134b, 96. Varidat

[309] (BURSEVİ), v.156b, 114. Varidat

[310] (ATAÇ, 1993), s. 412;

[311] Şerhu Kelimâti’s-Sûfiyye ve’r-Red alâ İbn Teymiyye min Kelâmi’ş-Şeyhi’l- Ekber Muhyidddîn Îbni’l-Arabî, Mahmûd Mahmûd el-Gurâb, Suriye-Dımaşk, 1402-1981.

[312] Hadis İbn Ömer. Ebu Said el Hudri. Ebu Umâme, Ebu Hureyre gibi sahabelere izafeten

Hacı İsmail Hakkı İhrâmî Sivasî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz***;***

Gardaşlarım! Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem de buyurdu ki:

"Bizimle nübüvvet son erer, vahiy kesilir, ilham devam eder. Allah Teâlâ'nın yeryüzünde halifeleri olur ilhamla doğruyu haber ederler ferasetle gizliyi keşfederler." [313] Buyurarak ilhamın devam ettiğini müjdelemişlerdir.

لَا تَحْسَبُوا اَنَّ ذَا الْمِصْرِىِّ ذُو وَجَلٍ

Mısrî'yı korkak biri zannetmeyin

Allah Teâlâ'dan korkmak, ulu bir duraktır; ***"İhlâs sahipleri pek büyük tehlikededir"*** denmiştir. Fare, arslandan hiç korkmaz; farenin korkusu kedidendir. Dünya ehli fare sıfatlıdır, Allah Teâlâ'dan korkma mertebesine erememişlerdir, Onlar, kendi cinslerinden olan şahneden, o sesten korkarlar. Akıl, bu dünyanın terâzisidir. Akılsız adamda anlayış yoktur; pisi temizden ayırdedemez. Akıl da, yalnızca her şeyi ayırdedemez, meğerki Hakk derdi, ona yardımcı ola. O dert, akla, doğru-düzen ayırt ediş kaabiliyeti verir de böylece Allah Teâlâ 'ya varan yolu aşar, kavuşma durağına erer.

Dert, âhiret dilemek, Allah Teâlâ'ya kavuşmak için aklı kendisine araç edinir, Veliden başkası, nerden Allah Teâlâ'dan korkacak'? Bir karıncacık, ejderhadan korkmayı ne bilsin? Fare, kedinin önüne kahramanca gidemez; ama arslanın karşısına korkmadan gider.

Pis fare kediye lâyıktır. İnatçı arslan fareye saldırmaz. Halk, şahneden, o sesten korkar. Hakk'tan korkansa eşi bulunmayan kişidir. Ancak, öküz adamdan veya süt emen çocuk, yılandan, akrepten korkar mı hiç;

Kimin aklı fazlaysa korkusu da fazladır. Bilmeyen kişiyeyse melhem de birdir, yara da. Korkmak, ürkmek, aklın işidir; aklı olmayanın iyiden, kötüden haberi bile yoktur. Akıl gerek ki onların arasından aşağılık kişiyle yüce kişiyi ayırdetsin. Ama aklın ayırdedişi de tam değildir; çünkü derdi olmayan akıl, hamdır. Akıl, dertle eş oldu mu, ondan sonra onun re'yi sağlamlaşır. Dertsiz akıl, dünyaya kılavuzdur; ama derde düştü mü, âhiretin Hayder'i olur. Akla, beğenilen yolu seçecek gözü, görüşü veren, derttir,

Böylesi akıl, boyuna Allah Teâlâ'yla meşgul olur. Boşboğaz, kötü işli nefse eş olmaz. Aşağılık himmeti yücelir; artık ne padişahtan korkar ne validen. Göğün yücesinde meleklerle uçar. Her solukta yeni bir bayrak açar. Aşk mushafını candan okur, onun bildiğini kim bilebilir, kim anlayabilir ki? Ebedî saltanata nail olur; mekân âleminde mekânsız padişah kesilir, Böyle olur ey can, belki de yüz misli olur; onun hâli sözle anlatılamaz. [314]

---

rivayet edilir. Ancak her rivayette de zayıf, metruk ve hadisi kabul edilmeyen ravilerin olduğu belirtilir. Ahmet b. Hanbel. Yahya el Kattan, Buhârî, Ebu Davud. Nesaî. Darekutnî, İbn. Hibban gibi müdakkik ve muhakkik hadisçilerde aynı görüştedirler. Bkz. İbn. Cevzi. Mevzuat. III/145-147: İbn. Arrak. II/305. 306; Sağâni. 51

[313] (ÖZDEMİR, 2008), s.8

[314] (VELED), başlık CXII, b. 5040-..

مِنْ قَهَرِ دَجَّالِكُمْ وَاللّٰهِ يَنْصُرُنَا

Yemin olsun Allah Teâlâ'nın yardımı Deccâl'in kahrına karşı vardır.

DECCÂL'IN ÇIKIŞI

Masdarı دجل "deveyi katranla çokça yağlamak" çoğulu Deccâl olan Arapça sözlüklerde ***"yalancı mesih, büyüsü ve yalanları ile hakkı batıl ile karıştıran, yalan söyleyen, göz boyayan, hak ile batılı karıştıran"*** anlamlarına gelmektedir. İbranice sözlüklerde de yer alan ***"Deccâl", "Kızgınlıkla karşıladı, aldattı, terk etti"*** anlamlarına gelen ***"dagala"*** kelimesinden türetilmiştir." ***Daggâlâ"*** *yalancı, sözünde durmayan* manasındadır. Klasik kaynaklarda Deccâl ***"ahir zamanda onaya çıkıp göstereceği harikulade olaylar sayesinde bazı insanları dalalete sürükleyeceğine inanılan kişi"*** şeklinde tarif edilmektedir. Deccâlın bir lakap olduğu, çok yalancı, gizleyici, sahtekâr olması, hakkı bâtıl ile örtme hususunda olağanüstü bir gücü bulunması nedeniyle bu lakabın yakıştırıldığı da söylenmektedir.

Deccâl'la ilgili inanışların ilk defa ne zaman ve nerede ortaya çıktığını söylemek mümkün değildir. Tarih boyunca doğu toplumlarının anlayışına göre yaratıcı ile kötüler arasında sürekli bir mücadele olmuş, onların inançları bu yapıda şekillenmiştir. Bu anlayışın kutsal kitaplarda da yer aldığı görülmektedir.

Hıristiyan kültüründe, İsâ Mesih düşmanlarını ifade etmede Antikrist (Mesih Düşmanı) terimi kullanılmaktadır. Antikrist aynı zamanda ahir zamanda Hıristiyanlığı yıkmaya çalışacak olan şeytanî şahsiyet (Deccâl) olarak düşünülmüştür. Matta İncili'nde Deccâl'ın karşılığı olarak ***"mesiha daggala"." nabiyya daggala"*** gibi ifadeler kullanılmıştır. Şakirtleri Hz. İsâ aleyhisselâma dünyanın sonunun yaklaşmasının alametinin ne olduğunu sorduklarında o da mesihin kendisi olduğunu söyleyen yalancı mesihlerin çıkacağını, bu kişilerin büyük alametler ve harikalar yapacaklarını, bazılarını saptıracaklarını söyler.

Tarihte gerek Hıristiyan dünyasında gerek İslâm dünyasında çeşitli şahsiyetlerin Deccâl olarak düşünüldüğü görülmektedir.

Hıristiyanlığın ilk yıllarında Neron (ö. 9 Haziran 68) Deccâl olarak düşünülürken. Haçlı seferleri sırasında Yahudiler Türkleri Deccâl olarak görmüş, Türklerin İsrail'in intikamını alarak Hıristiyan kiliselerini ahıra çevireceğini düşünmüştür. Vahiy kitabında Deccâlın simgesi 666'dır: ***"Hikmet buradadır. Anlayışı olan, canavarın sayısını hesap etsin: çünkü insan sayısıdır ve onun sayısı altı yüz altmış altıdır"*** *(Kitab-ı Mukaddes* 1988: Vahiy. XIII. 13). Eskiden sayıları ifade için harf kullanılması ve Neron'un ismindeki harflerin 666"ya eşit olması Neron'un Deccâl olarak düşünülmesine neden olmuştur. Sonraki dönemlerde gerek Martin Luter (1483-1546) gerekse John Jewel (1622-1571) tarafından Papa ve papalığın Deccâl olarak tarif edildiği görülmektedir.

1760'lı yıllarda Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin Deccâl olduğu iddia edilmiş, hatta bu iddialarını desteklemek amacıyla Muhammed ismini 666 simgesiyle özdeşleştirmek için ***Moametis*** şeklinde değiştirmişlerdir. Son dönem Hıris-

tiyanlık dünyasında Deccâl olarak düşünülen isimler şunlardır:

Henry VIII (1207-1272),
Great Peter (1239-1285),
Queen Mary (1515-1560),
Oliver Cromwel (1599-1658),
Napoleon Bonaparte (1769-1821),
Napoleon III (1808-1873),
Vilademir Lenin (1870-1924),
Kayser Wilhelm (1878-1945),
Adolf Hitler (1889-1945),
Joseph Stalin (1879-1953),
Friedrich Nietzsche (1844-1900).

Târih-i Cihan Gûşâ yazarı Alaaddin Ata Melik Cüveynî (ö. 4 Zilhicce 681/1283) eserinde Harizm devletinin idarecilerinden Şerefeddin Harezmî' yi, Deccâl'e benzetmekte, Horasan'a gelişini Deccâl'in gelişine benzetmektedir. Tarihçi Mustafa Âli (1541-1600) III. Murad dönemi sadrazamlarından Sinan Paşa'yı Deccal olarak gösterirken özellikle yirminci yüzyılda Afrikalı Müslümanlar Avrupalı sömürgecilerin Deccal olduğuna inanmış, hatta bu inanç Müslümanların fanatizme yönelmesine ve harekete geçmesine neden olmuştur. [315]

EŞRÂT-I SAAT (KIYAMET ALÂMETLERİ) RİSALESİ

Ey ilâhi sırra talip olan! [316]

Bil ve haberdar ol ki âlem-i âfakta *(dıştaki âlem)* her ne var ise elbette âlemi enfüste *(iç âlemimizde)* de vardır. Çünkü insan büyük nüsha olduğundan iki yönü de içine alır. Bu sebepten iki âlemin sultanı Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Hazretlerinin işaret ve beyân buyurduğu eşrât-ı saat *(Kıyamet alâmetleri)* de iç âlemde mevcut olmak lazımdır. Ümmetin ariflerine ise vücutta olanı bilmek lâzımdır. **Yoksa dışta kıyamet olacağını beklemekten bir şey hâsıl olmaz.** ***"Her nebi ümmetini deccal ile korkutmuştur"*** mealindeki hadîsi şerifde işin enfüsi olacağını işaret etmiştir. **Zira enbiya Hazretleri deccalın kendi zamanlarında çıkmayacağını bilirlerdi.**

Evvelâ Benî Asfar çıkması, insanda hayvani sıfatların meydana çıkmasından ibarettir. Çünkü insanda en evvel yaratılmış olan bu sıfattı.

İkinci olarak Ye'cüc Me'cüc çıkması, insanda yerilmiş sıfatların, bozuk fikirlerin bütünüyle meydana çıkmasından ibarettir.

Üçüncü olarak Deccal çıkması, insanda akl-ı maaşın *(Dünya işini gören akıl)* Tanrılık ve yücelik isteği ile meydana çıkmasıdır.

Dördüncü olarak Hz. İsâ'nın inmesi, akl-ı meâdın *(Ahret işini gören akıl)* kat'î inanç

---

[315] (YAMAN, Ekim,2002),s. 32-40

[316] **Niyazi-i Mısri**, Risale-i eşrat-ı saat [Kitap]. - Atatürk Kitaplığı, İstanbul : [s.n.]. - Cilt 297.453 NİY-BEL_Yz_ K.000502/02; 297-7 MC_Yz_K.000339/06.
Niyâzî-i Mısrî Sadeleştiren: Erdem MEMİŞOĞLU, Risâle-i Eşrât-ı Saat [Kitap Bölümü] // Ehlibeyt Aşkı ve Niyâzî-i Mısrî. - Ankara : İmaj, 2003, s.71-74

nuru ile meydana çıkmasıdır. Ve Deccâlı öldürmesi onun hükmünü ibtâl etmekten ibarettir. Nitekim **Şeyh Sadrettin Konevî Hazretleri** buyurmuştur: ***"Deccal dünyanın hakikatinin mazharıdır. Onun için sağ gözü kördür. Yani Hakkı görmez.*** *Hz. İsâ* ***ise ahiret hakikatinin mazharıdır. Onun ortaya çıkışı, Hakkın doğuşu zamanıdır. Zira her ne zaman ki akl-ı meâd zuhur eder elbette akl-ı maaş mahvolur."***

Beşinci olarak Mehdî aleyhisselâmın çıkışı, akl-ı küll (ilâhi akıl) ve ruh-ı âzamın ortaya çıkışından ibarettir. O ruh ümmetin haslarına Rahmanın nefhası *(üfürmesi)* ile olur. Herkese olmaz. Ve Kur'an'da فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ***"onu düzenlediğim - insan şekline koyduğum ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın"*** [317] buyurduğu bu ruha işarettir. Bu cihetle mürşidlerin sâdık taliplere üfledikleri Muhammedi maya ruhu işte bu ruhtur.

Altıncı olarak Dabbetü'l-arz'ın çıkması. nefs-i levvâme zuhurundan ibarettir. Bir elinde Mûsa aleyhisselâmın asası, diğerinde Süleyman aleyhisselâmın mührü olduğu. Asâ ile müminlerin yüzünü sıvayıp ehl-i cennet idiği ve mühürü kâfir yüzüne vurmakla kâfir ve cehennemlik olduğu belli olmak içindir. Demek nefs-i levvâmenin *(kötülükten sonra içe huzursuzluk, rahatsızlık veren nefis)* bir yüzü nefs-i mülhimeye *(ilham eden nefis)* diğer yüzü nefs-i emmâreye *(insanı kötülüğe sürükleyen nefis)* dönük olduğunu işaret ettirmek içindir. Yâni saîd ve şakî olmaya istidadı ve imkânı vardır. Tabî olursa sâid, âsî olursa şakî olduğu yüzden zahir olur.

Yedincisi güneşin batıdan doğması, ruhun bedenden ayrılmasından ibarettir. Ve ondan kinayedir. Zira ne zamanki ruh cisme taalluk[318] etti o zaman doğdu demektir. Ve ayrılışında ise batıdan doğdu demek olur.

Ey tâlib-i irfan-ı Muhammedi olan âşıklar! Bu sözleri anlayabilmeleri için tabiat-ı esfelînden melekût semâlarına vülûc[319] etmeleri yani iki kere doğmaları ile mümkün olur. Birisi anadan diğeri kendinden doğmasıdır. Nitekim Hz. İsâ aleyhisselâm "Men lem yûled merreteyni len yelice melekûtissemâvâti ve-l arz". Yani ***"İki kere doğmadan eşyanın cevherini anlayamaz."*** buyurmuştur. Aynı zamanda nefsin hakkını tanıyamaz. İmdi bu şartların hakikatini anlamak ehli sülük olmağa muhtaçtır. Zira avam bu inceliklerden habersizdir, وَلَقَدْ ذَرَاْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ اَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ اٰذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا اُولٰئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ اُولٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ [320] ***"And olsunki, cehennem için de birçok cin ve insan yarattık; onların kalbleri vardır ama anlamazlar, gözleri vardır ama görmezler, kulakları vardır ama işitmezler, işte bunlar hayvanlar gibi hatta daha da sapıktırlar."*** bunların şanındadır.

Elhasıl enbiyâ ve evliyanın rumuzunu anlamak insân-ı kâmile mülâki olmakla hâsıl olur. Başka türlü olmaz. Vesselam.

---

[317] Hicr, 29

[318] **Taalluk:** Bağlılık. Münasebet. Alâkalı oluş. Ait olma. Dünya alâkası. Sevme.

[319] **Vüluc:** Girme, sokulma, duhul etme.

[320] A'râf, 179

5

"*Ve ba'di hamde'l ilâhi alen-Nebiyyis-salat-î*"	وَبَعْدَ حَمْدًا الْإِلٰهِ عَلَى النَّبِيِّ الصَّلَاةِ
Muhammedün mustafâhü vehüve efdalunâ	مُحَمَّدٌ مُصْطَفَاهُ وَهُوَ افْضَلُنَا
Ve âlihi ttayyibîn ve sahbihi't-tahirîn	وَآلِهِ الطَّيِّبِينَ وَصَحْبِهِ الطَّاهِرِينَ
Ensaru dînî mubînin ve kulluhum hayruna	اَنْصَارُ دِينٍ مُبِينٍ وَكُلُّهُمْ خَيْرُنَا
Sümme's-salatü alâ'l-velî min Hâşimin	ثُمَّ الصَّلَاةُ عَلٰى الْوَلِيِ مِنْ هَاشِمٍ
Sümmiye ismu nebiyyül'llâh ekvâmünâ	سُمِّيَ اِسْمُ نَبِيُّ اللّٰهِ اَقْوَامُنَا
Ve dînuhû hayru dînu'llâh muntesıran	وَدِنُهُ خَيْرُ دِينُ اللّٰهِ مُنْتَصِرًا
Ve seyfuhû'l-azîmu gufluhû mufettihunâ	وَسَيْفُهُ الْعَظِيمُ الْقُفْلُ مُفَتِّحُنَا
Ve ilmuhû ilmunâ ve hıkemuhu hukmuna	وَعِلْمُهُ عِلْمُنَا وَحِكَمُهُ حُكْمُنَا
Ve adluhû adlunâ makâmuhû Mısrunâ	وَعَدْلُهُ عَدْلُنَا مَقَامُهُ مِصْرُنَا

<u>وَبَعْدَ حَمْدًا الْإِلٰهِ عَلَى النَّبِيِّ الصَّلَاةِ</u>

Sonra Allah Teâlâ'ya hamd ve Nebi 'ye salât olsun

Üzerimize farz olan vazifelerden biri Allah Teâlâ´nın Resulü, Mevlâmız Muhammed sallallâhü aleyhi ve selleme salât ve selâm getirmektir. Bu amelimiz ibadetlerimizin kabul olmasına ve Allah Teâlâ´nın rızasını kazanmaya sebep olan mayadır.

Salât ve selâmın öz ifadesi; Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimize tazim göstererek, Allah Teâlâ´ya karşı kendimizi emniyete almaktır. Çünkü Allah Teâlâ´nın Zat-ı yaratılmışlardan ayrı ve ulaşılmaz olması bir uçurumun varlığına neden olduğundan, bu ayrılığı Fahri Âlem Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz ile gidermiş oluruz.

Allah Teâlâ´nın huzuruna varacak biricik yol Efendimize salât ve selâm getirme yoludur. Salât ve selâmlar ile O´nun dostluğunu kazanır ve Allah Teâlâ´ya ulaşırız.

Çünkü kul, salât ve selâmı dahi yaparken Allah Teâlâ´nın zatına havale ederek O´nun yapmasını ister. Bu ise Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimizin Allah Teâlâ´nın yanındaki büyüklüğünü açığa çıkarır. Yani, kul Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin mertebesini kavrayamadığı gibi, Allah Teâlâ´yı hiç kavrayamadığını gösterir.

Bizim Efendimize salât ve selâm getirmemiz Allah Teâlâ´nın bize salât ve selâm getirmesine sebep olur ki, sonucu cennettir. Yaptığımız salât ve selâmlar Efendimize ulaştığından neticesinde kıyamette şefaat hakkına kavuşmuş oluruz.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki:

"Kim bana (bir kere) salât okursa Allah Teâlâ da ona on salât okur ve on günahını affeder, (mertebesini) on derece yükseltir." [321]

Yine Nesâî'de Ebû Talha radiyallâhü anhdan gelen bir rivâyet şöyle:

"Bir gün Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem yüzünde bir sevinç olduğu halde geldi. Kendisine:

"Yüzünüzde bir sevinç görüyoruz!" dedik.

"Bana melek geldi ve şu müjdeyi verdi:

"Ey Muhammed! Rabbin diyor ki: "Sana salavât okuyan herkese benim on rahmette bulunmam, selâm okuyan herkese de benim on selâm okumam sana (ikram olarak) yetmez mi?" [322]

Hayatımız boyunca salât ve selâm okumanın fırsatlarını aramalı boş ve dolu zamanlarımızı bu zikirle doldurmalıyız. Salât ve selâm zikri buluğ çağına kavuşmayanların ve kendi başına yol gösterici birinin olmadan yapabileceği zikirlerdendir. Allah Teâlâ´nın zikri ise, tecrübeli bir kişiye ihtiyaç duydurur. Çünkü feyzi Celâl yönünden ve nuru yakıcıdır. Salât ve selâmın nuru ise Cemal yönünden olduğu için yakıcı ve zarar verici olmaz.

Büyüklerimiz buyurdular ki;

"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimizi vesile ederek bir kul ihtiyacı için Allah Teâlâ´ya dua ederse, bu dua melekler vasıtası ile Efendimize ulaştırılıp, filan kişi haceti için Sizi vasıta kılarak Allah Teâlâ katında aracı olmanızı istiyor. Efendimizde onun için aracı olur. Allah Teâlâ´da bu isteği geri çevirmez."

Allah Teâlâ´ya hamd edersek, O´nun rızasını, Mevlâmız Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme salât ve selâm edersek hacetimizin olmasında Allah Teâlâ katında şefaat ve yardımcı bulmuş oluruz.

"Kıyamet günü bana insanların en yakını, bana en çok salâvat okuyandır." [323]

Yine Tirmizî'de Hz. Ali kerreme'llâhü vecheden kaydedilen bir rivâyette şöyle denir: "Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki:

"Gerçek cimri, yanında zikrim geçtiği halde bana salavât okumayandır. " [324]

Nasıl olur ki; bir kişi padişahın kapısını, vezirini geçmeden çalabilir. Maddiyatta böyle olunca manevî âlemde bu daha meşakkatli ve zordur.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki:

"Kim bana salâvat okumayı unutursa, cennetin yolunu terk etmiş olur:" [325]

---

[321] Nesâî, Sehv 55, (3, 50).
[322] Nesâî, Sehv 55, (3, 50).
[323] Tirmizî, Salât 357 , (484).
[324] Tirmizî, Daavât 110, (3540).

İbadetlerimizi salât ve selâm ile süsleyip kabul olmasının yollarını aramalıyız. Şöyle ki;

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz dahi Zat-ı Muhammediye için salât ve selâm eder dua ederdi.

Hz. Fatıma radiyallâhü anhadan rivayet edildi ki:

"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem mescide girdiği zaman Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem)´e salât ve selâm okur, sonra da:

"Rabb´im! günahımı affet, rahmet kapılarını bana aç" derdi, çıkarken de yine Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem)´e salât ve selâm okur, sonra da:

"Rabbim! Günahımı affet, lütuf kapılarını benim için aç" derdi". [326]

Hulâsa

Efendimiz Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme insanların ömürlerinde bir kere salât ve selam okumaları farzdır.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem okunan salâvat kabul edilir. İsterse gösteriş için olsun.

Kur´an-ı Kerim´de

"Onlar, nefislerine kötülük ettikten sonra, eğer sana gelerek, Allah Teâlâ´tan afv dilerlerse, Allah Teâlâ´nın Resulü de, onlar için afv dilerse, Allah Teâlâ´yı tövbeleri elbette kabul edici ve merhamet edici bulurlar" [327] buyuruldu.

Allah Teâlâ´m Sen´i sevdiğimiz gibi sevgilin Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimizi de seviyoruz. Bu sevgi yüzüne bizleri affet.

مُحَمَّدٌ مُصْطَفَاهُ وَهُوَ اَفْضَلُنَا

Onun seçtiği Mustafa ki bizim en faziletlimizdir.

Hâkim Tirmizî kaddese'llâhü sırrahu'l-azize göre nübüvvet, perdeyi kaldırıp, gaybın sırlarına vâkıf olarak Allah Teâlâ'yı bilmektir. Nübüvvet, Allah Teâlâ'nın nuruyla mestur olan eşyaya nüfuz eden bir gözdür. Böyle olduğundan dolayı Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem sıdk adımıyla gelmeye muktedir olabilmiştir. Allah Teâlâ, cûd ve kereminden ona nübüvvet verdiği ve onu mühürlediği için hiçbir düşman ona zarar verememiş ve nefs de ondan payına düşeni alamamıştır. (*Hatmu'l-evliyâ,* s. 342-343) Tirmizî buradaki **"hâtem"** kelimesi üzerinde özellikle durur ve şöyle der:

"Allah Teâlâ, nübüvvetin bütün cüzlerini Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemde toplamış, tamamlamış ve mührüyle de mühürlemiştir. Allah Teâlâ onun delilini gizli tutmamıştır. Zahirî mührü iki omuzu arasında beyaz bir gü-

[325] İmam Beyhâkî'nin Şuâbu'l İmandan tahriç ettiğini İmam Suyutî Menâhil s. 70'de kaydetmiştir.

[326] Tirmizî

[327] Nisa 63

vercin şeklindeydi. Bütün bu haberlere karşı kör olan kişi, buradaki **"hâtem"** kelimesinin son anlamına geldiğini zanneder. Bu ahmakça bir düşüncedir." *Hatmu'l-evliyâ,* s. 340-341

Tirmizî, hâtemu'l-enbiyânın, Allah Teâlâ'nın, insanlara delili olduğunu söyler. Zira Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"İnananlara Rab'leri katında yüksek makamlar olduğunu müjdele" (Yunus, 2). Ayetin yorumunda kendine özgü üslubuyla şöyle demektedir: "O gün Allah celâl ve azametiyle göründüğünde şöyle der: Ey kullarım, ben sizi kulluk için yarattım. Kulluğunuzu getirin. Bu makamın korkusundan hiç kimsede his ve hareket kalmaz. Yalnızca Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem hariç. O bütün nebilerin önüne geçer. Çünkü o, kulluğun sıdkıyla birlikte gelmiştir. Allah Teâlâ onu kabul eder ve onu kürsînin yanındaki "Makâm-ı Mahmûd"a gönderir. Bunun üzerine onun mührünün üzerindeki perde kalkar ve mührün nuru ve aydınlığı onu aydınlatır. Kalbinden diline bir övgü yükselir ki daha önce hiç kimse Allah Teâlâ'yı böyle tesbih etmemiştir. Nebiler anlarlar ki Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem onlara Allah Teâlâ'yı haber vermektedir. O, ilk hatiptir, ilk şefaatçidir. Ona livâul-hamd ve kerem anahtarları (mefâtihu'l-kerem) verilir. Liva müminlere, diğeri ise nebileredir. Hâtem-i nübüvvet derin bir konudur." *(Hatmu'l-evliyâ,* s. 338) [328]

وَآلِهِ الطَّيِّبِينَ وَصَحْبِهِ الطَّاهِرِينَ

Tayyib [329] **aline ve Tahir** [330] **ashabına da** [331] **salât olsun**

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki:

"İnsanların en hayırlıları benim asrımda yaşayanlardır. Sonra bunları takip

---

328 (ÇİFT, 2003), s.256-258

329 **Tayyib:** İyi, hoş. İyi davranış. Temiz. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme Cenab-ı Allah (C.C.) en güzel kokular vermiştir. Bu yüzden kendisine Tayyib denilmiştir. Fık: Helâlin her türlü şüphelerden uzak, saf ve temiz kısmına denir.

330 **Tahir:** Temiz. Pâk. Abdesti bozacak veya guslü icab ettirecek şeylerden birisiyle özürlü olmayan. Zâhir ve bâtında bütün ayıp ve kirlerden temiz, pâk olduğu için Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme bu isim verilmiştir. Müzikte: Makam ismi.

331 **Ashab:** (Eshâb) (Sahib. C.) Arkadaş olanlar. Sahip olanlar, kullanma yetkisine sahip kişiler. Halk, ahali. Sahabeler, yani Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi görmüş ve mü'min olarak ona ve onun mesleğine bağlı kalmış olan zatlar. Bu kişiler, insanlık, doğruluk ve her türlü faziletlerde en ileri seviyede bulunan şahsiyetlerdir.Onlar Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi her an yakın alâka ile takip ederler ve O'na, her cihetle ittibaa çalışırlardı. Dâima sıdk ve sadakatten, doğruluk ve faziletten ayrılmamak cehdi içinde idiler. İslâmiyetin neşir ve tâmimi için her çeşit fedakarlıktan çekinmezlerdi. Risale-i Nur Külliyatından Mektubat isimli eserde denildiği gibi: ***"Âl ve Ashâb nâmında bu zevat-ı kirâm, nev-i beşerin enbiyadan sonra ferâset ve dirâyet ve kemâlâtla en meşhur, en muhterem, en nâmdar, en dindar ve en keskin nazarlı tâife-i azimesi"*** dirler.

edenlerdir, sonra da bunları takip edenlerdir. [332]

"Beni gören veya beni göreni gören bir müslümana ateş değmeyecektir." [333]

"Ashabıma sebbetmeyin (dil uzatmayın). Nefsim elinde olan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun (sizden) biri, Uhud dağı kadar altın infak etse, onlardan birinin infak ettiği bir müdd'e hatta yarım müdd'e bedel olmaz." [334]

Hz. Ebu Mûsa radiyallâhü anh anlatıyor: "Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ile beraber akşam namazı kılmıştık. Aramızda: *"Burada oturup yatsıyı da onunla birlikte kılsak"* dedik ve oturduk. Derken yanımıza geldi ve:

"Hala burada mısınız?" buyurdular.

"Evet!" dedik.

"İyi yapmışsınız!" buyurdu ve başını semaya kaldırdı. Başını sıkça semaya kaldırdı ve şöyle buyurdu:

"Yıldızlar semanın emniyetidir. Yıldızlar gitti mi, vaat edilen şey semaya gelir. Ben de Ashabım için bir emniyetim. Ben gittim mi, onlara vaat edilen şey gelecektir. Ashabım da ümmetim için bir emniyettir. Ashabım gitti mi ümmetime vaat edilen şey gelir." [335]

"Bir yerde ölen Ashabımdan hiçbirisi yoktur ki, Kıyamet günü oranın ahalisine bir nur ve onlara (cennete sevkte) bir rehber olmasın." [336]

Said İbnu'l-Müseyyeb, Hz. Ömer radıyallahu anh'tan naklediyor: Demişti ki: "Ben Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi dinledim, buyurmuştu ki: ***"Ben, Rabbimden Ashabımın benden sonra düşeceği ihtilaf hakkında sordum. Bunun üzerine şöyle vahyetti:***

"Ey Muhammed! Senin Ashabın benim nezdimde, gökteki yıldızlar gibidir. Bazıları diğerlerinden daha kavidirler. Her biri için bir nûr vardır. Öyleyse, kim onların ihtilaf ettikleri meselelerden birini alırsa, o kimse benim nazarımda hidayet üzeredir."

Hz. Ömer der ki: "Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem (devamla) ilave etti:

"Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız hidayeti bulursunuz." [337]

انصار دين مبين وكلهم خيرنا

Onlar dini mübînin ensarı [338] ve hepsi en hayırlılarımızdır.

---

[332] Buhari, Şehadat 9, Fezailu'l-Ashab 1, Rikak 7, Eyman 27; Müslim, Fezailu's-Sahabe, 214, (2535); Tirmizi, Fiten 45, (2222), Şehadat 4, (2303); Ebu Davud, Sünnet 10, (4657); Nesai, Eyman 29, (7, 17, 18).

[333] Tirmizi, Menakıb (3857).

[334] Müslim, Fedailu's-Sahabe 221, (2540).

[335] Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 207, (2531).

[336] Tirmizi, Menakıb (3864).

[337] Rezin tahriç etmiştir. (Hadisin birinci kısmını Câmi'u'us-Sağir'de Suyuti kaydeder (Feyzu'l-Kadır 4, 76). İkinci kısmı da İbnu Abdi'l-Berr, Câmi'u'l-İlm'de kaydetmiştir (2, 91).

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki:

“Şayet Ensar bir vadiye veya geçide sülûk etse ben de mutlaka Ensar'ın gittiği vadiye ve geçide sülûk ederim. (Eğer hicret olmasaydı ben Ensâr'dan biri olurdum.)”

Ebu Hüreyre radiyallâhü anh der ki: *“Ona annem ve babam feda olsun. (Bu sözüyle haddi aşmış, Ensarın hakkından fazlasını onlara vererek) zulmetmiş değildir. (Zira) onlar O'nu barındırdılar ve O'na yardım ettiler veya bir başka kelime (ile ifade edilecek) yardımlar yaptılar. Mallarıyla kendisine ve Ashabına muâvenette bulundular.”*[339]

“Benim kendisine sığındığım sırdaşım ehl-i Beyt'imdir, dayanağım da Ensar'dır. Öyleyse onların (Ehl-i Beyt ve Ensâr'ın) kusurlularını affedin, faziletli olanlarına da sarılın.” [340]

“Allah Teâlâ'ya ve ahirete iman eden kimse Ensâr'a buğz etmesin.” [341]

“Ensar dayanağımdır, sırdaşımdır. İnsanlar sayıca artarken onlar azalacaklar. Öyleyse onların iyilerine yapışın, kusurlularını da affedin.” [342]

ثُمَّ الصَّلَاةُ عَلَى الْوَلِيِّ مِنْ هَاشِمِ

Sonra salât Hâşimin Velisi Hz. Ali kerremellâhü vecheh’e olsun.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki:

“ Ey Ali, sen dünyada ve ahirette Veli'msin”[343]

“Ali benden, ben de Ali'denim, kendisi tüm müminlerin Veli'sidir”[344]

“ Ey Ali, sen müminlerin Veli'sisin “[345]

---

[338] **Ensâr:** (Nâsır. C.) Yardımcılar. Müdâfiler. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Mekke’den Medine’ye hicretinde Onun mücadelesine iştirak edip ona yardımcı, müdâfi, muhafız vaziyetini alan ve Cenâb-ı Hak’tan ve Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden yardım ve nusret dileyen Sahabe-i Kiram hazeratı. Bu Zevat-ı Kirâm Medine’deki “Evs ve Hazreç” kabilesindendirler. (R.Anhüm) Ensârullah da denir.

[339] Buhari, Menakıbu'l-Ensar 2, Temenni 9.

[340] Tirmizi, Menakıb, (3900).

[341] Tirmizi, Menakıb, (3903).

[342] Buhari, Menakıbu'l-Ensar 11; Müslim, Fezailu's-Sahabe 176, (2510); Tirmizi, Menakıb, (3901).

[343] Sahih-i Müslim c.2, s.24-Hz.Ali'nin faziletleri babında / el-Ha-kim'in "Müstedrek es-Sahihayn" c.3, s. 109 / Tabari'nin "Riyad'ul Nadara" c.2, s.203 / Tirmizi"Kenz'ul Ummal" c.6, s.152'den tahric etti. / İbn-i Hacer'in "Sevaik'ül Muhrika" s. 107 / Talhis el-Müs-tedrek s.26 / Müsned el-Bezzar / Müsned-i Ahmet bin Hanbel

[344] el-Müttaki el-Hindi'nin "Kenz'ul Ummal" c.2, s.607 / el-Münavi' nin "Künüz el-Hakaik" c.1, s.71 / el-Kunduzi el-Hanefi'nin Yena-bi'ül Mevedde" s.179 / Şerh'ül Ercüzat s.293 / İs'af er-Rağıbin s. 177,178 / El-Zehebi'nin "Talhis el-Müstedrek"

[345] Sünen-i Tirmizi c.6, s.267 / Müsned-i Ahmet bin Hanbel c.4, s.468

Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin gözetiminde özel yetişen Ebü'l-Hasen Ali b. Ebî Tâlib el-Kuraşî el-Hâşimî'nin (hyt. 40/661), ***"Allah'ın âyetlerinin ve hikmetin okunduğu"*** [346] evinde gelişip olgunlaştığı bilinmektedir. Şüphesiz onun içinde bulunduğu bu ortam ve yaşadığı çevre şartları, Kur'an ve Sünnet konusunda onun geniş ilim sahibi olan, ***"Vallâhi, Kur'an'dan inen âyetlerin ne hakkında nâzil olduğunu çok iyi bilmekteyim. Şüphesiz Rabbim bana akleden bir kalp ve konuşan sâdık bir dil bağışlamıştır"*** [347] ve ***"Benim yanımda olan ancak Allah'ın kitabı veya müslüman bir adama verilen anlama ve sezme kabiliyetidir"***[348] diyerek Allah Teâlâ'nın kendisine lütfettiği ilim, hikmet, akıl, idrak ve sezgi gibi nimet ve imkânları dile getirendir.

Medine'ye hicret edeceği sırada Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi öldürmeye gelecek düşmanları oyalamak maksadıyla Mekke'de O'nu bırakması, hicretin beşinci ayında teessüs eden muâhât[349] esnasında onu kendisine kardeş olarak seçmesi, onun Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber gazvelerine iştirak ederek Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin sancaktarlığını yapması, emsali görülmemiş kahramanlıklar göstererek zafer ve fetihler elde etmesi, Uhud ve Huneyn gazvelerinde çeşitli yerlerinden yara aldığı halde Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi koruma ve kollamada olağanüstü gayret göstermesi, O'nun tarafından ona verilen ***"Ebû Türâb"*** künyesi/ lakabı yanında onun***, "el-Murtazâ"*** ve ***"Esedullâhi'l-gâlib"*** gibi lakaplarla anılması, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme kâtiplik/sekreterlik ve vahiy kâtipliği yapması, hicretin altıncı yılında Fedek'te Sa'd oğullarına gönderilen seriyyeyi,[350] onuncu yılında da Yemen'e düzenlenen seferi sevk ve idare etmesi, Tebük Gazvesi'nde Rasûlullâh'ın vekili olarak Medine'de kalması, Mekke'nin fethinden sonra Kâbe'yi putlardan temizleme işini üstlenmesi, Hz. Ömer'in Filistin ve Suriye seyahati esnasında Medine'de askerî vali olarak kalması, İslâm tarihinin Cemel, Sıffîn, Nehrevan gibi talihsiz vak'aları sonunda gözyaşı döküp muhaliflerinin iman ve hidayetleri için dua edecek kadar hassas, takvâ sahibi ve idealist bir mümin ve imamımız ve efendimizdir.[351]

سُمِّيَ اِسْمُ نَبِيِّ اللّٰهِ اَقْوَامُنَا

Allah Teâlâ'nın Nebîsi O'nu en kuvvetlimiz olarak isimlendirdi.

---

[346] Ahzâb,34

[347] Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Târîhu'l-hulefâ* (thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd), Beyrut 1416/1995, s. 210. Krş. İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf en-Nemerî el- Kurtubî, *el-îstiâb fî ma'rifeti'l-ashâb* (thk. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire, ts., III, 1107.

[348] Buhârî, İlim, 39.

[349] **Muahat:** Kardeşlik edinme

[350] **Seriyye:** Düşman üzerine gönderilen süvari müfrezesi

[351] (GÜLER)

Hz. Ali kerreme'llâhü veche kuvvetlimiz olunca bir imtihan vesilesi olması da mukadder oldu. Bazıları O'nun kuvvet ve cazibesine kapılarak çok sevdiler. Bazıları da inkâr ettiler. Çünkü kuvvet yerine göre büyük kazanç olduğu gibi büyük sorumluluklarda getirdi. Bu şekilde ifrat ve tefrid açığa çıktı.

Hz. Ali kerreme'llâhü vechenin şu sözü, ifrat ve tefritin bir helak sebebi olduğunu göstermektedir:

"Benim hakkımda iki şahıs/zümre helak olacaktır: Aşırı derecede seven kimse ki, beni bulunduğum makamın dışında bir yere koyar ve bende olmayan vasıflarla beni över. İftira derecesinde buğzeden kimse ki, beri olduğum şeyleri bana atar/isnad eder"[352]

وَدِينُهُ خَيْرُ دِينِ اللهِ مُنْتَصِرًا

Onun dini[353] Allah Teâlâ'nın en hayırlı yardım edilen dinidir.

Cabir radiyallâhü anhın rivayetine göre ***Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Taif günü Hz. Ali kerremallâhü vecheh ile uzun uzun yaptığı özel bir görüşmeyi gören imanlar Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme bu konuşmanın uzun sürmesinin hikmetini sorunca Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem*** ***"Onunla gizli konuşan ben değilim, Fakat Allah onunla gizlice uzun konuşmamı emir buyurdu." der."*** [354]

وَسَيْفُهُ الْعَظِيمُ الْقُفْلَ مُفَتِّحُنَا

O'nun azametli kılıcı kilitlerimizi açıcıdır.

Zülfekâr (Arapçada "çentikli" ya da. "boğumlu"), **ZÜLFİKÂR** olarak da bilinir, İslam geleneğinde Hz. Ali kerreme'llâhü vechenin simgesi olan çatal kılıç. "Zülfakar... *Fikar* değil, *fekar*'dır aslında... Üstündür harekesi... Zû, sahib demek... Zülfakar; çukurlu, gedikli demek... Yapılışından dolayı, sanatından dolayı

---

[352] Ahmed b. Hanbel, I,160; İbn Ebi'l-Hadîd, *ŞerhuNehci'l-belâğa,* V, 6; XX, 40. (GÜLER)

[353] **Din:** Ceza, ivaz. İman ve amel mevzuu olarak insanlara Cenab-ı Hakk tarafından teklif olunan Hak ve hakikat kanunlarının hey'et-i mecmuasıdır. Din, kâinatın, dünyanın hayatın ve insanın yaratılış gayeleri ve var oluş şekillerini açıklıyarak, onları mânasızlıktan ve abesiyetten kurtarır. İnsanların cemiyet hayatında barış içinde ve kardeşçe yaşamalarını sağlar, hakiki saadete ulaştırır. Dinin zayıfladığı cemiyetlerde ırkçılık ve ihtilâlci ideolojiler yayılır. Milletin birlik ve dirliği bozulur. Cenab-ı Hakk'ın Dergâh-ı Uluhiyyetine kulluk edasına vesile ve medar olan ibadet, İslâm, şeriat. **Millet.** Âdet, hâl, siyaset. Hesab. Kahr, galebe, istilâ. Mâlik olmak. Aziz olmak. İtaat etme. Verâ, takvâ. Mâsiyet ve ikrah ve hizmet. Hüküm, kazâ ve ihsân. Bir şeyi âdet eylemek, de'b. **Siret ve tarikat**. Tedbir ve tevhid. Melik, mülk. Birisini hoşlanmadığı şeye sevketmek. Ist: Allah ile kul ve kullar arasındaki münasebetleri tanzim eden nizam.

[354] Tirmizi bu hadisi Hasen Garib olarak nitelendirir. Bkz. Tirmizi. Menakıb. 20

üstünün böyle gedik gedik olmasından, girintili çıkıntılı olmasından dolayı "Zülfekar" diye adlandırılmış." [355]

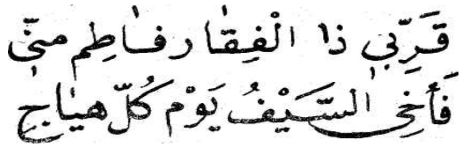
Bedir Savaşı'nda (624) öldürülen müşriklerden **Munebbih bin el-Haccac es-Sehmi'nin ya da oğlu el-As bin Munebbih'**in kılıcıyken, ganimet olarak ele geçirildikten sonra Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem tarafından Hz. Ali'ye verilmiştir. Gerçekte düz ve iki ağızlı bir Arap kılıcı olduğu halde, ağızlarında çentikler açılmış olduğu için Zülfekâr olarak adlandırıldığı sanılmaktadır. Ünlü tarihçi *Asmâ'i, Tûs* şehrinde *Hâlife Reşid'i,* kılıcı beline takmış olarak gördüğünü ve kılıcı ziyaret etmek isteyip istemediğini sormuş, kendisinin böyle bir arzusunun var olduğunu söyleyince kılıcı kınından çıkararak kendisine gösterdiğini ve kılıcın ağzında on iki boğum bulunduğunu kaydeder. Ama halk arasında çatallı bir kılıç olarak betimlenmiş ve öyle efsaneleşmiştir.

Son olarak Abbasilere geçen kılıcın üstünde *la yuktal muslim bi- kâfir* (hiçbir Müslüman bir kâfiri öldürdüğü için öldürülemez) biçiminde son bulan bir yazı olduğuna inanılır. Hz. Ali'nin adı çevresinde yayılan efsanelerle birlikte Zülfekâr'ın da önemi artmıştır. Sıffin Savaşı'nda (657) kılıcın iki ucunun düşman askerlerinin gözlerini kör ettiği, Hz. Ali'nin onunla inanılmaz zaferler kazandığı ve 500'ü aşkın kâfirin başını kopardığı ya da gövdesini ortadan ikiye ayırdığı anlatılır.

İmâm Şa'ranî, Bedr-i Münir'de kılıçta boğumun, işlenip süslenmiş olmaktan kinaye olduğunu yazar. Hattâ güzelliğini artırmak için nakışlar arasında yer yer çukurlar bulunup, küçük cevherlerle süslüydü.

İmâm Hasen Basri, Urfe'den, o da *İmâm Cafer Sadık aleyhisselâmın Muhammed* ismindeki kardeşinden rivayet ederek: *"Bedir savaşının yapıldığı gün, Rızvan isminde bir melek gökten nida edip şöyle der:* ***Ali'den daha cesur bir genç ve Zülfikâr'dan da daha güzel bir kılıç yoktur".*** Fakat bu söz halk arasında değişikliğe uğrayarak bazı şâirler onu vezin kalıpları içinde değişik şekillerde ifade etmeğe çalışmışlardır.

Eskiden İslam ülkelerinde değerli kılıçların üstünde ***la seyfe illa Zülfekâr*** (Zülfekâr'dan başka kılıç yoktur) yazısı yer alır, bunu genellikle *ve* ***la feta illa Ali*** (Ali'den başka yiğit yoktur) sözleri izlerdi.

"Ey Fatma, Zülfekâr'ımı bana ver ki savaş ve çarpışma gününde benim yegâne yaver ve arkadaşım ancak bu kılıçtır."

Zülfekâr, daha sonra *Hazret-i Ali'*den el değiştirerek, şehit olan *Hazret-i Hüseyin'in* oğlu *Hasan'ın* oğlunun oğlu *Muhammed bin Abdullah'a* geçmiştir. *Mansur Devanikî* ile yaptığı savaş esnasında şehit edilince el değiştirmiş ve *Beni*

[355] M. Esat ÇOŞAN, 29. 12. 1993 – Melbourne Sohbetinden

Neccâr kabilesinden birisine dörtyüz altın borç karşılığında teslim edilmiştir. *Zülfekâr'ı* ona verirken, şunları söylemiştir: **"Bu kılıcı *Ebû Talib'in* çocuklarından kime verirsen ver, sana, bu kılıcın karşılığını verirler."**

Cafer bin Süleyman bin Ali bin Abdullah bin Abbâs, Yemen ve *Medine'ye* vali tâyin edilince kılıcı elinde bulunduran şahsı huzuruna çağırarak daha önce takdir edilmiş olan parayı vererek ondan almış; kılıç ondan da oğlu Mehdî'ye intikal etmiş ve *Abbasî Devleti'ne* geçerek bu devlet tarafından muhafaza edilmiştir.[356]

وَعِلْمُهُ عِلْمُنَا وَحِكْمَةُ حُكْمُنَا

O'nun ilmidir ilmimiz Onun hikmetidir hikmetimiz

Hz. Ali kerremallâhü veche Efendimiz sahabeyi kiram arasında ilmi ve sırlara vukufiyeti babından en yüksek seviyede olduğu kabul edilen bir gerçektir. Hz. Ömer radiyallahü anhın bu konuda özel beyanı vardır. Onun için âlimler ilmini ona dayandırmak mecburiyetinde olduklarından dolayı Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-azizde bu senedi ikrar etmiştir.

Hikmet

Muhyiddîn İbnu'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz, Tasavvuf ve Hikmet irtibatına geçerek şöyle der:

"Tasavvuf ahlâktan ibarettir. Tasavvuf ahlakıyla bezenmiş kimsenin "Hâkim" olması şarttır, olmazsa onun tasavvuftan nasibi yok demektir. Çünkü tasavvuf hikmettir, hikmet ise ilm-i nebevî'dir".

Bu tespitlerden sonra meseleyi muallâkta bırakmayarak kendine göre doğru *"Hikmet"*in yerini de şöyle belirler.

"İşleri ve hükümleri gerçek konuldukları yere, sebepleri de gerçek mekânlarına yerleştiren ve yerlerinden oynatılması gerekenleri de yerlerinden çıkaran gerçek *Hukemâ;* **"melâmetiyye"**dir ki bunlar Allah Teâlâ yolunun yolcularının seyyidleri ve imamlarıdır, önderleridir. Âlemin Seyyidi de (Âlemin Efendisi) onlardandır ve onlarladır -ki o da Allah Teâlâ'nın Resulü Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem 'dir ve "...işte bu *Hikmette* ve ehlu'llâh yâni resuller ve veliler de gerçek Hâkim'lerdir. (İbnu'l-Arabî, el-Fütûhât, II/16, 523) [357]

Hikmet mü'minin yitiğidir; nerede bulursa alır." [358] Sözü, bu konuda müslümanlar için önemli bir uyarı niteliğindedir ve söz söylemek de dahil, her işin kuralına uygun, isabetli ve doğru yapılmasını öğütleyen İslami bir kuraldır. Değerli bir araştırmacı, bir konferansında, bu sözün, ***hadis*** değil, mantık bütünlüğünden yoksun ***uydurma bir söz*** olduğunu, çünkü mü'minin hiçbir zaman hikmeti yitirmediğini, zira Kur'an ve sünnetin bizatihi birer hikmet olmaları hasebiyle, bunların dışında bir başka yerde hikmet aramanın mü'min için müm-

[356] AnaBritannica, Zülfekar Maddesi. (Hz. Ali, 1981), s. 194-195
[357] (KILIÇ, 1995), s.88
[358] Keşfu'l-Hafa, Beyrut, 1351, I/363-364.

kün olamayacağını söylemişti. Oysaki bu hadiste, hikmetin yitirilmesinden değil, hikmet karşısında mü'minin takınacağı tavırdan ve muameleden bahsedilmektedir. Esasen hikmeti, Kur'an-ı Kerim ve Sünnet naslarıyla sınırlamanın da, bizzat Kur'an-ı Kerim ve Sünnete göre doğru olmadığını da unutmamak gerekir. [359]

وَعَدْلُهُ عَدْلُنَا مَقَامُهُ مِصْرُنَا

O'nun adâletidir adâletimiz. Onun makâmı bizim Mısrî'mizdir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki:
"Ali insanların en hayırlısıdır, bundan şüphe eden kafir olur"[360]

Hz. Ali kerreme'llâhü vecheyi rahmet ve dua ile yâd etme konusunda kendisine borçlu kalındığını bir kez daha hatırlatmalıyız.

"Bizden istifade edip de bizi rahmet ve dua ile yâd etmemek, sizin için hiç de hoş olmaz ve büyük bir kusur olur".[361]

"Onun makâmı bizim Mısrî'mizdir" deki mana maneviyat ilimlerinin kaynağı Hz. Ali kerreme'llâhü veche Efendimizdir. Niyâzî-i Mısrî de bu kaynaktan içmektedir; demektir. Hz. Ali kerreme'llâhü veche buyurdular ki;

"Bana sorunuz, vallahi Kıyamete kadar neyden sorarsanız size haber veririm. Bana Allahın kitabından sorunuz, her ayetin gece mi, gündüz mü, dağlıkta mı, düzlükte mi indiğini bilirim" [362]

"Sorun benden beni yitirmeden, bana gökyollarını sorunuz, onları yeryüzü yollarından daha iyi tanırım" [363]

"Gayb sırlarından bana sorunuz, mürsel nebilerin tüm ilimlerine varisim ben" [364]

"Bil ki tüm semavi kitapların esrarı Kur'an'da toplanmıştır, Kur'an'ın tüm esrarı Fatiha'dadır, Fatiha'nın tüm esrarı Besmeledir, Besmelenin tüm esrarı 'B' harfindedir, 'B' harfinin tüm esrarı da onun altındaki noktadadır." Daha sonra şöyle buyurdu : " 'B' harfinin altındaki nokta benim. " [365]

---

[359] (ŞICIK)

[360] el-Müttaki el-Hindi'nin "Kenz'ul Ummal" c.11, s.625, Hadis **no: 33045** / el-Münavi'nin "Künüz el-Hakaik" s.92 / el-Kunduzi el-Hanefi'nin "Yenabi'ül Mevedde" s.180,247 / el-Bağdadi'nin "Ta-rih-i Bağdat" c.7, s.421

[361] (GÜLER)

[362] Tabari'nin *"Cami'ül Beyan"* c.1, s.114 / el-Suyuti'nin *"Tarih'ül Hulefa"* s.214 / Feth'ül Bari c.8, s.485 / Miftah'üs Seadet c.1, s. 400 / el-İtkan c.2, s.319

[363] İbn-i Ebi Talha'nın "Metalib'üs Süül" s.26 / el-Kunduzi el-Hanefi'nin "Yenabi'ül Mevedde" s.66 / Tefsir'ül Fatiha s.52 el-Ezher bas.

[364] el-Kunduzi el-Hanefi'nin "Yenabi'ül Mevedde" s.69

[365] El-Kunduzi el-Hanefi'nin "Yenabi'ül Mevedde" s.69 / Kemaled-din el-Halebî eş-Şafii'nin *"ed-Darr'ül Manzum"*

6

“***Kad eşrakted-dünya bi’ş-şems-i Mevlânâ***”	قَدْ اَشْرَقَتْ الدُّنْيَا بِالشَّمسِ وَمَوْلَانَا
Fe’ş-şemsü lehâ bedrun ve’l-bedru süveydânâ	فَالشَّمْسُ لَهَا بَدْرٌ وَالْبَدْرُ سُوَيْدَانَا
Ve’l-bahru lehâ katrun ve’l-katru lenâ bahrun	وَالْبَحْرُ لَهَا قَطْرٌ وَالْقَطْرُ لَنَا بَحْرٌ
Ve’d-dürrü lehâ necmün ve’n-necmü süreyyânâ	وَالدُّرُّ لَهَا نَجْمٌ وَالنَّجْمُ ثُرَيَّانَا
El alemü bilâ dersin ke’l-arşi bilâ kürsin	اَلْعَلَمُ بِلَا دَرْسٍ كَالْعَرْشِ بِلَا كُرْسٍ
Fe’s-sadru lehâ levhun ve’l-levhu mahyanen	فَالصَّدْرُ لَهَا لَوْحٌ وَالْلَوْحُ مَحْيَانًا
Ve’l-ilmu lehâ hâlün ve’l-hâlü lehâ vaslün	وَالْعِلْمُ لَهَا حَالٌ وَالْحَالُ لَهَا وَصْلٌ
Ve’l-vaslu lehâ cezbün ve’l-cezbü hımyânen	وَالْوَصْلُ لَهَا جَزْبٌ وَالْجَزْبُ حِمْيَانًا
Men kâne lehû şevkun ev eğtışehû aşkun	مَنْ كَانَ لَهُ شَوْقٌ اَوْ اَعْطِشَهُ عَشْقٌ
Fe’l-ye’tihî atşânen yesterciu rayyânen	فَالْيَئْتِهِ عَطْشَانًا يَسْتَرْجِعُ رَيَّانًا
Ezzilleü sultânî ve’l-vuslatü irfânî	اَلذِّلَّةُ سُلْطَانِى وَالْوُصْلَةُ عِرْفَانِى
Men kâne bihî hayyen fehüve bihî ahyanen	مَنْ كَانَ بِهِ حَيًّا فَهُوَ بِهِ اَحْيَانًا
Kad eşraga muyi’d-dîni ze’l-kalbi bihâza’d dîni	قَدْ اَشْرَقَ مُحْيِي الدِّينِ ذَا الْقَلْبِ بِهَذَا الدِّينِ
İzâ câeke Yâ Mısrıyyü ke’ş-Şemsi li Mevlâna	اِذَا جَاۤئَكَ يَا مِصْرِيُّ كَالشَّمْسِ لِمَوْلَانَا

قَدْ اَشْرَقَتْ الدُّنْيَا بِالشَّمسِ وَمَوْلَانَا

Muhakkak dünya Şems-i Tebrizî ve Mevlâna ile aydınlandı.

Mevlâna Celâleddin Rumî kaddese’llâhü sırrahu’l-azizi (30 Eylül 1207 Belh-17 Aralık 1273 Konya) kısa bir bölümle anlatıma sığmayacağı için geniş kaynaklara müracaat edilmesi rica olunur. Özür dileriz.

Mevlânâ kaddese’llâhü sırrahu’l-aziz, Sultanımız Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem hazretleri ***“sâlihlerin anıldığı yerde rahmet yağar”*** buyurmuştur. Sonra:

"Fakat bizim anıldığımız yerde Allah Teâlâ yağar" dedi.[366]

Niyâzî-i Mısrî'nin Hz.Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz hakkındaki görüşünü bu ibaresi en güzel açıklamaktadır.

Ve dahi rüvât-ı sahihatüal-kelimâtdan menkûldür ki Hazret-i Merhum kesr-i nefs babında ol rütbede imişler ki iftihârul-bilâd vel-ekâlim olan evliyâ-i kibar Hazerâtandan (büyük evliyalar) meselâ **Hazret-i Emir Sultân ve Hazret-i Eşrefzade Abdullah Rûmi** ve **Hazret-i Uftâde Mehmed Efendi** rahimehümullâh teâlâ ve bunlar emsali ekâbir-i ümmet zikr olundukda

"bu kara yüzli Mısırlı anlar kapuları önünde yatub kalkan kelbcegizleri gibiyim anlar yanında benim vakıım o kelbcegizler vakii kadardır ziyâde değildir" [367]

deyu kerraran ve merraran anlara bu uslüb üzre arz-ı mehabbet ve hulüs-ı taviyyet buyururlar imiş. [368]

فَالشَّمْسُ لَهَا بَدْرٌ وَالْبَدْرُ سُوَيْدَانَا

Şems-i Tebrizî O'nun yanında dolunaydır. Dolunay ise kalbinin süveydasıdır.[369]

ŞEMSEDDİN MUHAMMED TEBRİZİ, (Tebriz ? - Konya 1247).

(Şems-i Tebrizî) denir, İranlı mutasavvıftır. Babası, Melikdad oğlu Ali'dir. Çağının bilimlerini öğrendi. Tebriz'de sepetçilikle geçinen Şeyh Ebubekir Selebaf'a mürit oldu. Onun yanından ayrıldıktan sonra birçok yer gezdi; Bağdat'ta Evhadettin Kirmânı, Şam'da Muhyiddin ibn-ül Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz ile tasavvuf konulan üzerinde görüşmeler yaptı. **Allah Teâlâ, din, ibadet konularını şeriat yolundan farklı biçimde yorumladı. Akla dayanan, aklın kabul etmediklerini yadsıyan felsefecilere karşı çıktı. "Hakikat'e ulaşmanın ancak aşkla sağlanabileceğini savundu. Bilginin amaç değil, insanın gerçeği anlamadaki aczini gösterecek bir araç olduğunu öne sürdü.**

1244'te geldiği Konya'da coşkulu sözleri, taşkın davranışlarıyla Mevlâna

---

[366] (YAZICI, 1995), s. 300

[367] ***"bu kara yüzlü Mısırlı anlar kapuları önünde yatub kalkan köpekleri gibiyim onlar yanında benim duruşum o köpeklerin duruşundan kadardır fazla değildir"***

[368] (İbrahim RAKIM, 1750), v. 67b

[369] **Süveyda:** (Sevâd-ül kalb, Sevdâ-ül kalb) Kalbin ortasında varlığı kabul edilen siyah nokta. Kalbdeki gizli günah. Buna Habbet-ül kalb, Esved-ül kalb de denir. Kalbdeki basiret mahalli diye bilinir. Eskiden bir kısım muhakkikler, kalbin mezkûr mahalline; Mahall-i ulum-u diniyye demişler. Ekseriyyetle mahall-i idrak ve basiret olarak kabul edilir. Bir kısım âlimler de ***"Kalbin dâhili olan akıldan ibarettir"*** demişler. (Kamus) Kalbdeki bu mezkûr nokta: Kâfirler ve Allah Teâlâ'ya isyan edenler için şekavet ve günah, mü'minler için ise: Basiret ve idrak mahalli olarak bilinir.

Celaleddin Rumi kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz üzerinde etkili oldu. Onunla yakın dostluğu, Mevlâna'nın aşk ve cezbeye yönelerek dersi, vaazı, fetva vermeyi bırakmasına yol açtı. Öğrencilerin, müritlerin tepkileri yüzünden Şems, Konya' dan ayrılarak (1246) Halep'e, daha sonra Şam'a gitti. Onu getirmek üzere Mevlânâ' nın gönderdiği oğlu Sultan Veled'le birlikte geri döndü (1246). Mevlânâ'nın evlatlığı Kimya Hatun ile evlendi. Onun Hakk'a yürümesinden sonra da aralarında Sultan Veled'in kardeşi Alâeddin'in bulunduğu bir grup tarafından gizlice şehid edildiği rivayeti vardır (1247). Mevlâna'nın *Divan-ı kebir* adlı yapıtına düşünceleri, Konya'dan ayrılışı, sırlanışı esin kaynağı oldu. Görüşleri, Mevlânâ ve başka tasavvuf adamlarıyla söyleşileri, öğütlü öyküleri, farsça *Makalat* adlı eserindedir.[370]

Süveydâ

Kalbin ortasında olduğu düşünülen siyah benektir. İnanışa göre kalbin içinde gönül, gönlün içinde süveydâ bulunur. Bu siyah benek en üstün anlayış noktasıdır. Allah Teâlâ ve onun tecellîsi olan kâinatı anlayan süveydâdır. İlahî aşk burada tecellî eder. Süveydâda gizli olan delilik, yani aşı yarasıdır. Yara kalbin içinde gizli olunca ona merhemin etki etmeyeceği doğaldır. Çünkü merhem üstten sürülür. Ayrıca aşk yarası merhemle, ilaçla iyileştirilemez. Kaldı ki, elmas sert bir maddedir. Elmas zerresi karıştırılmış merhem yarayı büsbütün azdırır.[371]

وَالْبَحْرُ لَهَا قَطْرٌ وَالْقَطْرُ لَنَا بَحْرٌ

Şems-i Tebrizî deryası O'na damla, o damla ise bize deryadır.

Tuhfat al-asri Bursa Mevlevi şeyhi Mehmed Dede'nin de Niyazi'nin halifesi olduğunu ve Niyazi'nin, Mevlevihâneye gelip mukabelede bulunduğunu, ney dinlerken ağlayıp feryâd ettiğini, dervişlerini de mevlevihâneye gönderdiğini yazar Niyâzî:

قَدْ اَشْرَقَتْ الدُّنْيَا بِالشَّمسِ وَمَوْلَانَا

matlaı ile başlayan Arapça şiirinde Mevlânâ'yı dile getirmiştir.

Yine Niyazî-i Mısrî'nin târikat-i aliyye-i Mevleviyyeyi medh babında şöyle söylediğini görüyoruz:

"Kemaliyle irfân-ı Huda celle ve 'alîye intisab-ı tahsil itmek isteyen merd-i sâlik Hazret-i Mevlânâ kuddise sırrahu el 'aziz Hazretlerinin Mesnevi-yi şeriflerin gûş-ı canla istima' eylesin bu bâbda andan a'la bir kitab dahi olamaz" diyerek teşvik ederken kendi bendelerinin de her hafta Mevleviye hankahına gidip Mesnevî'den nasihat ve öğüt dinledikleri de naklediliyor. [372]

[370] Büyük Larousse.

[371] (İPEKTEN, 1986)

[372] (KARA, 1997) s.XXVII

وَالدُّرُّ لَهَا نَجْمٌ وَالنَّجْمُ ثُرَيَّانَا

Şems-i Tebrizî incisi O’na yıldız iken, O yıldız bize Süreyya Yıldızı [373]dır.

Pleiades bir Yıldız kümesidir. Pleiades çıplak gözle 6 yıldızdan oluşan çok küçük bir kepçe şeklinde görülür. Pleiades çok dikkat çekici bir gruptur ve "Ülker", ***"Süreyya"***, "Yedi Kız Kardeş" gibi isimlerle anılır.

"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Cum’a sûresini tilavet buyurdu: وَآخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ ***"Onlardan diğer bir grup gönderdi ki (faziletçe) birincilere yetişememişlerdir"*** [374] *âyetine gelince, bir sahabe:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Bize kavuşamayacak olan bunlar kimlerdir?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm elini Selman radiyallâhü anhın üzerine koyarak:

"Ruhumu kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelâl'e yemin olsun, eğer iman Süreyya yıldızında olsaydı, ona, bunun kavminden bazı kimseler yine de ulaşacaklardı.

" Bir diğer rivayette: "Fars'tan bazı kimseler" buyurdu. [375]

Niyâzî-i Mısrî burada Şems-i Tebrizi’yi, Hz. Mevlana’nın semasında parlayan yıldızken bizim çin yol gösterendir, demektedir.

اَلْعَلَمُ بِلاَ دَرْسٍ كَالْعَرْشِ بِلاَ كُرْسٍ

Alem[376] izsiz olmadığı gibi arşta kürsisiz olmaz.

فَالصَّدْرُ لَهَا لَوْحٌ وَالَّوْحُ مَحْيَانَا

Göğsü O’na levha iken o levha bize hayat olmuştur.

[Seyyid Burhâneddin kaddese’llâhü sırrah’ül azîz Maarif kitabında dedi ki;

Allah Teâlâ'nın kitabı şeyhin gönlündedir. Onun ehli, soyu-sopu ise şeyhin dışındadır. Kitap, şeyhin gönlünde gizlenen manadır. Ehli, soyu-sopu ise şeyhin cismidir. Sende kitap okumaya ehliyet yoksa soy-sop o kitabın sırrını sana söyler.][377]

---

[373] **Süreyya:** Ülker (Pervin) yıldızı. Yedi (veya altı) yıldızlardır ki; ikişer ikişer karşılıklı dururlar ve Ayın geçtiği yerlere yakın görünürler. Gerdanlığa benzemesinden Felekiyâtta “Ikd-ı Süreyya” tabir edilir.

[374] Cum'a, 3

[375] Buharî, Tefsir, Cum'a 1; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe (2546); Tirmizî, Menâkıb, (3229)

[376] **Alem:** Bayrak. Nişan, işâret. Özel isim. Mc:Yüksek dağ. Büyük âlim. Üst dudakta olan yarık

[377] (KARABULUT, 1984), s. 64

وَالْعِلْمُ لَهَا حَالٌ وَالْحَالُ لَهَا وَصْلٌ

İlmi O'nda haldir. Vuslat dahi onda haldir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"İnsanların en âlimi, bildiğiyle amel edendir." [378]

"***Kıyamet gününde bir adam getirilir ve Cehennem'e atılır. Cehennem bu adamı, değirmen taşını döndüren eşeğin sürekli döndüğü gibi ateşin içinde döndürür. Bu durum gören Cehennem halkı bu adamın başına toplanır ve; "Ey adam sen bize dünyada güzel şeyleri emredip, kötü şeylerden sakındırmaz mıydın, diye sorarlar. Bunun üzerine adam; "Evet, ancak size iyiliği emreder kendim yapmazdım, kötülükten nehyeder kendim yapardım, der***."[379]

Şems-i Tebrizinin bütün ilmi Hz. Mevlana'nın hallerinde ve onunla olmasıda kendine kavuşmasıdır.

وَالْوَصْلُ لَهَا جَزْبٌ وَالْجَزْبُ حِمْيَانًا

Vuslat O'nda cezbedir. Cezbe ise kalkandır.

"Allah Teâlâ'ya en yakın yol cezbe yoludur" denilmiştir. Allah Teâlâ'ya kavuşturacak yollar yaratılmışların nefesleri sayısıncadır. Cezbe ve irfanın çokluğuna bakıp, biri diğerine galip gelirse, ona nisbet ederek, bu cezbe yolu; bu da irfan yolu derler. Cezbeli halde edebin muhafazası çok zordur. Bu nedenle Hz.Mevlâna Mesnevi'sinde

Ez Hodâ cûyîm tevkîf-î edeb
Bî-edeb mahrûm mand ez lutf-i Rab
Ez edeb pür-nûr geştest în felek
Ve'z edeb ma'sûm u pâk âmed melek

"Allah Teâlâ'dan tevfik-i edeb arayalım, zira edebsiz Allah Teâlâ'nın lûtfundan mahrum kalmıştır.

Bu felek, edebten nurla dolmuştur, melek de edebden dolayı masum ve pâk yaratılmıştır " demiştir.

Cezbeyi vuslat yollarında mübtediler için aşkın çoşkunluğundan olduğu için kusurlu tutmamak terbiye usülünde uygundur. Ancak sona doğru bu cezbeli haller hoş karşılanmaz.

مَنْ كَانَ لَهُ شَوْقٌ اَوْ اَعْطِشَهُ عَشْقٌ

Kimde O'na karşı şevk veya susuzluk derecesinde aşk varsa

---

[378] Dârimî, Mukaddime, 32

[379] Buhârî, Fiten, 17, Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 10

Aşkın olduğu yerede hiçbir sorgu aranmamıştır. Hz. Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l azîz buyurdu;

[Ve sarhoşluk o başlardaki mahmurluk, ne beş vakitle yatışır, ne beş yüz bin vakitle. ***"Beni az ziyaret et"*** sözü âşıklara göre değildir. Doğru özlü âşıkların canı, pek susuzdur.

"Beni az ziyaret et "sözü, balıklara göre değildir. Çünkü onların canları, deniz olmadıkça hiçbir şeyle ünsiyet edemez. Bu denizin suyu pek korkunçtur ama balıkların mahmurluğuna göre bir yudumcuktur. Âşığa bir an ayrılık, bir yıl gibi gelir. Bir yıllık vuslat bile onca bir hayalden ibarettir.

Aşk susuzdur, susuzu arar. Bunlar, geceyle gündüz gibi birbirinin ardına düşmüşlerdir. Gündüz geceye âşıktır, onsuz olamaz. Fakat bakarsan görürsün ki gece, ona, ondan ziyade âşıktır. Onlar, birbirlerini aramadan bir lâhza bile durmazlar. Daima, birbirlerinin ardından koşup dururlar. Bu onun ayağına yapışmıştır. O, bunun kulağına. Bu, ona hayrandır, o, buna âşık. Sevgilinin gönlünce herkes âşıktır, herkesi âşık görür o. Azra'nın gönlünde daima Vamık vardır. Âşığın gönlünde de sevgiliden başka kimse yoktur. Onların aralarında ne az, ne çok fark edici bir şey olamaz, onları birbirinden ayıracak kimse bulunamaz. Bu iki çan bir devededir. Artık buraya ***"Az ziyaret et"*** sözü nasıl sığar? Hiç kimse, kendisine

"Beni az ziyaret et" der mi? Hiç kimse kendisine nöbetle zamanla dost olur mu? Bu birlik aklın alacağı şey değildir. Bunu anlamak, insanın ölümüne bağlıdır. Eğer bu, akılla anlaşılsaydı, insanın nefsini öldürmesi neden vacip olurdu ki?] [380]

فَالْيَأْتِهِ عَطْشَانًا يَسْتَرْجِعُ رَيَّانًا

Öyle ise susamış olarak gelsin muhakkak suya kanmış olarak döner.

اَلذِّلَّةُ سُلْطَانِى وَالْوُصْلَةُ عِرْفَانِى

Zelillik sultanımızdır. Vuslat irfânımızdır.

مَنْ كَانَ بِهِ حَيًّا فَهُوَ بِهِ اَحْيَانًا

Eğer biri diri ise o O'nunla dirilmiştir.

Hz. Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l azîz buyurdu;

"Tanrı'ya kul olan, Tanrı gölgesidir. O bu âlemden ölmüş, Tanrı ile dirilmiştir." [381]

قَدْ اَشْرَقَ مُحْيِ الدِّينِ ذَا الْقَلْبِ بِهٰذَ الدِّينِ

Nihayet bu dinde kalp sahibi Muhyiddin olarak doğdun.

"Muhyiddin" dine hayat veren, yenileyen (müceddid) demektir. Yani seninle bu

---

[380] Mesnevi, c.VI, b: 2670-2689

[381] Mesnevi, c. I, b: 423

din hayat bulacaktır. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurduki;

“Allah bu ümmete, her yüz yılbaşında dini yenileyecek kimseler gönderir” [382]

Bu hadis-i şerifte ***“her asırda ve her zamanda”*** demektir. Hadisteki ***“men”*** ifadesi, birçok müceddidin olabileceğini ortaya koymaktadır. Ancak, bid’at ve hurafeye destek verenler ile mukallidlerin müceddit olamayacağında şüphe yoktur. Aksine, sözkonusu mücedditler, Kur’an ve Sünnet ilimlerinde mütehassıs olan ve ilimleriyle amel eden kimseler olmalıdır. Bunların telif ve eserleri az veya çok olsun, şöhretleri kendi asırlarında bilinsin ya da bilinmesin fark etmez. Yine Kur’an ve hadis ilimleriyle meşgul oldukları halde, dirayetsiz ve tahkiksiz, sadece rivayet ve nakil ile iştigal edenlerin de müceddit olabilme ihtimali yoktur. Hadis-i şerif, mücedditleri ***‘ilim’*** ve ***‘tasavvuf’*** değil, ***‘dini ilgilendiren bütün konularda’*** müceddit olarak düşünmeliyiz zikretmektedir.

اِذَا جَاۤئَكَ يَا مِصْرِيّ كَالشَّمْسِ لِمَوْلَانَا

Ey Mısrî sanada Mevlâna’nın Şemsi gibi biri gelir.

Hz. Niyâzî-i Mısrî için gelen dostun kim olduğu hususunda diğer risalelerinde de bir bilgiye kavuşamadık. Ancak bu kişinin şeyhi Ümmi Sinan kaddese’llâhü sırrahu’l azîz (? – 1657) olması düşünülmektedir. Çünkü Niyâzî-i Mısrî onunla karşılaştıktan sonra bütün dünyası ve hayatı değişmiştir.

[382] Ebu Davud, Melahim 1, no: 4291, IV. 481

7

Ya rahim-el usat kün rahiymen	يَا رَاحِمَ الْعُصَاتِ كُنْ رَحِيمًا
li'l-müznibi'l-fakîri câ zelîlen	لِلْمُذْنِبِ الْفَقِيرِ جَاءَ ذَلِيلًا
Ömrî madâ ve leyse fî şeyün	عُمْرِي مَضَى وَلَيْسَ فِي شَيْءٌ
Siva'l-mefduli ve'l-heva aslan	سِوَى الْمَفْضُولِ وَالْهَوَى اَصْلًا
Vebyazza vechî cümleten ve zıknî	وَابْيَضَّ وَجْهِي جُمْلَةً وَذِقْنِي
Ve leyse fî'l-fuâdi minhü şey'en	وَلَيْسَ فِي الْفُؤَادِ مِنْهُ شَيْئًا
Ma taatî illâ rayyave süm'ate	مَا طَاعَتِي اِلَّا رِيَاءً وَسُمْعَةً
Femâ vecedtü minhuma hulusan	فَمَا وَجَدْتُ مِنْهُمَا خُلُوصًا
Vemâ etağtü halisan li rabbî	وَمَا اَطَعْتُ خَالِصًا لِرَبِّي
Vema alimtü muhlisan mutîan	وَمَا عَمِلْتُ مُخْلِصًا مُطِيعًا
Ya Rabbî abdike'z-zelîlü etâ	يَا رَبِّ عَبْدُكَ الذَّلِيلُ اَتَى
Bi külli envâi'l-heva alîlen	بِكُلِّ اَنْوَاعِ الْهَوَى عَلِيلًا
Min kesreti'z-zunubi leyse vechün	مِنْ كَثْرَةِ الذُّنُوبِ لَيْسَ وَجْهٌ
Lehu yecîu ileyke yâ alimen	لَهُ يَجِيءُ اِلَيْكَ يَا عَلِيمًا
Velâkin iğtimadehu kaviyyün	وَلٰكِنْ اِعْتِمَادُهُ قَوِيٌّ
Alâ ismike'l-afüvvü ya kerimen	عَلَى اِسْمِكَ الْعَفُوِّ يَا كَرِيمًا
Azâyimü'z-zünûbi min usâtî	عَظَائِمُ الذُّنُوبِ مِنْ عُصَاتِي
Sağiraten ledeyke yâ halimen	صَغِيرَةٌ لَدَيْكَ يَا حَلِيمًا
Femâ lidâüna devâün illâ	فَمَا لِدَائِنَا دَوَاءٌ اِلَّا

Min fazlike'l-amîmi Yâ Hakîmen	مِنْ فَضْلِكَ الْعَمِيمِ يَا حَكِيمًا
Fecüd ala'l-Mısrıyyi fazla cûdin	فَجُدْ عَلَى الْمِصْرِيِّ فَضْلَ جُودٍ
Min bahri cûdike'l-verâ amîmen	مِنْ بَحْرِ جُودِكَ الْوَرَى عَمِيمًا
Ve düllenî ilâ rizâike mevlâ	وَدُلَّنِي إِلَى رِضَاكَ مَوْلَى
Fe ente hayrun li'r-rıza delilen	فَأَنْتَ خَيْرٌ لِلرِّضَى دَلِيلًا

يَا رَاحِمَ الْعُصَاةِ كُنْ رَحِيمًا

Ey asilere rahmet eden, mehametli olmanı istiyoruz.

لِلْمُذْنِبِ الْفَقِيرِ جَاءَ ذَلِيلًا

Zelillikle gelen fakirlere ve günahkârlara da rahmet istiyoruz.

عُمْرِي مَضَى وَلَيْسَ فِي شَيْءٍ

Ömrüm bir şeye değmez şekilde geçti gitti.

Kur'an-ı Kerim'de ***"Gerçekten insan üzerinden öyle uzun bir süre gelip geçti ki o anılmaya değer bir şey bile değildi?!"*** [383] buyurulması sâri zamanın değersizliğini beyandır. İnsan geçmişine nazar kıldığında hep hüsran içinde kalmaktadır. ***"Asra yemin ederim ki insan gerçekten ziyan içindedir."*** [384]

سِوَى الْمَفْضُولِ وَالْهَوَى أَصْلًا

Aslı heva ve değersizdir, başkada olmadı

İnsanın ömrü tükenmeye doğru gittikçe geçmişinin sıkıntıları ve değersizliği onu rahatsız eder. Bu hal bütün insanlar içinde geçerlidir. Rasûlûllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki:

"Ben sizin görmediğinizi görür, işitmediğinizi işitirim. Nitekim sema uğuldadı, uğuldamak da ona hak oldu. Semada dört parmak sığacak kadar boş bir yer yoktur, her tarafta Allah Teâlâ'ya secde için alnını koymuş bir melek vardır. Allah'a yemin olsun, benim bildiğimi siz bilse idiniz az güler, çok ağlardınız, yataklarda kadınlarla telezzüz etmezdiniz, yollara, çöllere dökülür, (belanızı defetmesi

[383] İnsan, 1

[384] Asr, 1-2

için) Allah'a yalvar yakar olurdunuz."

Ebu Zerr radiyallâhü anh ilâve etti: ***"Keşke sökülen bir ağaç olsaydım."***[385]

"İnsan, diğer bir insanın kabrinden geçerken: Keşke onun yerinde ben olsaydım! Demedikçe Kıyamet kopmaz" [386]

İnsan neden kendine eziyet etmekten, kendini suçlamaktan, yaralamaktan zevk alır?

Zevk alır, çünkü o an ne kadar alçaldığımızın, ne kadar değersiz ve önemsiz biri olduğunuzun bilincine varırsınız. Zevkinizin kaynağı bu bilince ulaşmaktır işte.

Ne kadar ümitsiz olduğunuzu, olduğunuzdan başka bir insan olamayacağınızı, değişmeye gerçekten inanıyor olsanız ve bunun için yeterli zamanınız olsa bile, bunu istemeyeceğinizi anlamış olmanın verdiği zevkten daha büyük bir zevk olabilir mi?

Diyelim ki değişmek istediniz, ne olacaksınız ki?

Belki de sizin için gerçekten başka çıkar yol yoktur. Yani olduğunuz gibi olmaktan başka alternatifiniz yoktur?

Öyleyse neden boşuna değişmek için gayret sarf edesiniz ki?

Bütün bunlar, derin anlayışın tabiatı gereğince, kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. O yüzden bırakın değişmeyi, yapabileceğiniz en ufak bir şey dahi yoktur. Derin anlayış yasalarına göre şöyle bir sonuca varabiliriz buradan: Sefil bir insan, sefilliğinin derecesinin farkına varabiliyorsa eğer, bundan kendine bir övünme payı dahi çıkarabilir.[387]

وَابْيَضَّ وَجْهِى جُمْلَةً وَذِقْنِى

Yüzümün hepsi ve çenem beyazladı.

Ömür alevi en çok saç ve sakalda kendini gösterir. Hangi renkte olursa olsun ateşte yanan eşyaların bakiyesi kül rengi olan beyazlık işareti ile belirir. Beyaz renk safiyete işaret olduğundan nur eczasıda en çok beyaz ile temsil edilmiştir. Cennetin toprağı dahi un şeklinde bir topraktır.

وَلَيْسَ فِى الْفُؤَادِ مِنْهُ شَيْئاً

Kalbimde ise Senden başka şeyde yoktur.

Yalnızlık psikolojisi ve Allah Teâlâ'dan gayri kimse ile muavenetin olmadığını anlamak ancak ömrün son deminde anlaşılır. Kalp dayanaklarını ancak ölüme yakın

[385] Tirmizî, Zühd 9, (2313); İbnu Mâce, Zühd 19, (4190).
[386] Sahih-i Müslim'deki hadis numarası: 5175
[387] (Dostoyevski, 2004), s. 18

kaybettiğini hisseder. İsterse bu manevî haller içinde olsun. Çünkü beşerin yok olma hissiyatını tatması ancak ihtiyarlıkta biraz kendini gösterir. Bu nedenle toprağın sevgisi arttığından mülk üzerindeki isteklerine gem vuramaz. Bu hali terk etmek için yüksek bir terbiye gereklidir.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz bazen kendisinin Mehdî ve İsâ olduğunu söylerken bu hallerin aslında geçici olduğunu belki bu makamda daha iyi tefekkür etmektedir.

مَا طَاعَتِي اِلَّا رِيَا وَسُمْعَةً

Taatımda ancak riya ve şöhrettir.

Riya, şeytanın en önemli silahlarından biridir. Riya ibadette olduğu gibi her işte olabilir. Bunu da ancak ihlâslı kişilerin anlayabilir. Riya, gaflet ve gıybet tohumlarının yeşermesine sebeptir.

Riya ateş, amelleri saman gibidir. Bir ateş parçası, bir harmanı nasıl yakarsa riya da güzel amelleri öylece yakar. Yine riya sel, ameller bina; riya yel, ameller kül; gibidir.

Yok denecek kadar az bir riya çokça güzel ameli bir anda bitirir. Riyanın ilacının ise, ilim ve ameldir.

Riya ehlinin üç alâmeti vardır.

Birincisi; o kişi halktan uzak olduğunda ibadetinden zevk almaz ve ibadetlerinde gevşektir.

İkincisi; o kişi övgü ve güzellikler işittiğinde sevinir. Amelinden yine de gafildir.

Üçüncüsü; halktan yeterince ilgi görmezlerse onlarda ibadetlere karşı bıkkınlık ve bezginlik başlar.

فَمَا وَجَدْتُ مِنْهُمَا خُلُوصًا

Bu ikisin (şöhret ve riya) dendolayı ihlâslı olamadım

وَمَا اَطَعْتُ خَالِصًا لِرَبِّي

Bu nedenla ihlâsla itaat edemedim

وَمَا عَمِلْتُ مُخْلِصًا مُطِيعًا

İtaatkâr ve ihlâslı amelde işleyemedim.

يَا رَبِّ عَبْدُكَ الذَّلِيلُ اَتَى

Ey Rabbim huzuruna zelillikle gelen kulunda

بِكُلِّ انْوَاعِ الْهَوَى عَلِيلاً

Nefsin bütün hastalıkları bulunmaktadır.

Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerim'de kalbin hidâyetten uzaklaşması[388], paslanması[389], hastalanması[390], katılaşması[391] perdelenmesi[392], körelmesi [393] ve mühürlenmesi [394] gibi birçok hastalığı bulunduğunu bildirince nefsin hastalıklarını saymak çok zordur.

مِنْ كَثْرَتِ الذُّنُوبِ لَيْسَ وَجْهُ

Günahlarının çokluğu yüzünden bakacak yüzü yoktur.

لَهُ يَجِيءُ الَيْكَ يَا عَلِيمًا

Ya Alîm, sana nasıl geldiğini de çok iyi bilirsin.

"İlim" sıfatı insanlarında nitelendiği sıfatlardandır. Allah Teâlâ'daki ilim sıfatı ise anlam itibariyle birbirine denk değildir. Çünkü Allah Teâlâ'nın ilmi huzûrî, beşerin ilmi ise husûlîdir.

Allah Teâlâ'nın diğer sıfatlar da böyledir.

---

[388] ***"Musa milletine: «Ey milletim! Beni niçin incitirsiniz? Oysa, benim size gönderilmiş Allah'ın bir peygamberi olduğumu biliyorsunuz» demişti. Ama onlar yoldan sapınca, Allah da onların kalblerini saptırmıştı. Allah, yoldan çıkan milleti doğru yola eriştirmez."*** (Saf, 5)

"Rabbimiz! Bizi doğru yola erdirdikten sonra kalblerimizi eğriltme, katından bize rahmet bağışla; şüphesiz Sen sonsuz bağışta bulunansın." (Âl-i İmran, 8)

[389] ***"Kazanageldikleri ve kâr saydıkları günahlar, onların kalplerini paslandırmıştır"*** (Mutaffifîn,14)

[390] ***"Kalblerinde hastalık olanların ise pisliklerine pislik katmıştır; onlar kafir olarak ölmüşlerdir."*** (Tevbe,125)

[391] ***"Allah kimin gönlünü İslam'a açmışsa, o, Rabbi katından bir nur üzere olmaz mı? Kalbleri Allah'ı anmak hususunda katılaşmış olanlara yazıklar olsun; işte bunlar apaçık sapıklıktadırlar."*** (Zümer, 22)

[392] ***"Rabbinin ayetleri kendisine hatırlatılmışken onlardan yüz çeviren ve önceden yaptıklarını unutan kimseden daha zalim var mıdır? Kuran'ı anlarlar diye kalblerine örtüler, kulaklarına da ağırlık koyduk. Sen onları doğru yola çağırsan da asla doğru yola gelmezler."*** (Kehf, 57)

[393] ***"Çünkü sana âyetlerimiz geldi de, sen onları unuttun. Bugün de aynı şekilde unutuluyorsun. Doğru yoldan sapanı ve Rabb'ın ayetlerine inanmayanları, işte böyle cezalandırırız"*** (Tâhâ,123-127)

[394]***" Kalplerini kapatıp mühürleriz de bir şey duymazlar."*** (Araf, 100)

وَلَكِنْ اِعْتِمَادُهُ قَوِيّ

Çünkü Sana güveni tamdır.

Tevekkül; acizlik göstermek, başkasına güvenip dayanmaktır. Allah Teâlâ'ya güvenme, O'nun hükmünün mutlaka meydana geleceğine kesin olarak inanmaktır.

“Her kim Allah'a tevekkül ederse O ona yeter. Kesinlikle Allah emrini yerine getirir.” [395]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin, devesini salıvererek Allah Teâlâ'ya tevekkül ettiğini söyleyen bir bedeviye ***"Onu bağla da öyle tevekkül et."*** [396] buyurmasında ki gizli mana, tecelli edecek olayın hakikatte Allah Teâlâ’nın bilgisinde ve hükmünde bulunmasıdır.

Her ne şekilde zuhur edecek şeyde isyana düşmemek ve Allah Teâlâ’ya kötü zandan emniyette olmak için tevekkül emredilmiştir. Çünkü Allah Teâlâ emin ve emniyet hususunda kavi ve kuvvet sahibidir. Allah Teâlâ emanete ihanet etmez. Fakat kul kendi sorumluluklarının sonucunda acizliğini Allah Teâlâ’ya yükleyip isyana düşmemesi için Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bu şekilde emir buyurmuştur. Yoksa Efendimizin;

"Eğer siz Allah Teâlâ'ya hakkıyla tevekkül ederseniz, o sizi kuşu rızıklandırdığı gibi rızıklandırır." [397] hadisi boş sözden ibaret kalırdı.

“Hâlbuki Allah onların yardımcısı idi. Müminler, yalnız Allah'a dayanıp güvensinler.” [398]

عَلَى اِسْمِكَ الْعَفُوُّ يَا كَرِيمَا

Ya Kerim Senin ismin içinde Afüvv’de vardır.

“Allah Teâlâ Afüv´dür.”

Affı çok olan ancak Allah Teâlâ´dır.

Allah Teâlâ günahları silen, onları hiç yokmuş gibi kabul edendir.

Bu manaya göre bu isim, *Gafur* ismine yakındır. Ancak arada şu fark vardır:

Gufran, Günahları örtüvermek demektir. *Afv* ise, günahları kökünden kazımaktır. Günahları kökünden kazımak, o şeyi örtmekten daha iyidir. Kulun kendisinden ve meleklerden dahi saklamasıdır.

عَظَايِمُ الذُّنُوبِ مِنْ عُصَاتِ

Her ne kadar asilerin günahları büyük olsa da.

---

[395] Talak, 3

[396] Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme 60

[397] İbn Mâce, Zühd 14

[398] Âl-i İmran, 122

صَغِيرَةٍ لَدَيْكَ يَا حَلِمًا

Ya Halîm Senin yanında çok küçük kalır.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;
"Allah sevdiğini ateşte yakmaz" [399]
Beşer yaratılışı ile noksan olduğu için Allah Teâlâ eğer sevgisini bağışladıysa, bağışlamayacak olsa idi, yaratmazdı. Bu nedenle mahlûkatı kendisine yöneldiğinde bağışlayıcı olmaktan başka çaresi yoktur. Çünkü büyüklük nişanesi olan özelliklerden biri karşılıksız ihsan edebilmektir. Burada bir sıkıntı zuhur edecek olursa o mahlûkatın yönelme ve uzlaşma sorunudur. Bu imkân ise bazen Allah Teâlâ tarafından gadab tecellisine mazhar olur. Mesela şeytanda olduğu gibi. Bu durum bize uzlaşma sorunu olduğundandır. Şeytan kendini afv ettirmek isteği ile hiçbir zaman Hakk huzuruna varmamıştır.
Eğer bir kul Allah Teâlâ'ya afv için yönelse, Allah Teâlâ'da onu afv etmemiş olması diye bir şeyin düşünülmesi imkânsızdır. Muhakkak Allah Teâlâ'yı afv edici olarak bulur.
Ebu Zerr (Cündeb İbnu Cünâde el-Gıfârî) radiyallâhü anh hazretleri anlatıyor:
Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki:
"Bana Cebrâil aleyhisselam gelerek "Ümmetinden kim Allah'a herhangi bir şeyi ortak kılmadan (şirk koşmadan) ***ölürse cennete girer" müjdesini verdi"*** dedi. Ben (hayretle) *"zina ve hırsızlık yapsa da mı?"* diye sordum. ***"Hırsızlık da etse, zina da yapsa"*** cevabını verdi. Ben tekrar:
"Yani hırsızlık ve zina yapsa da ha!" dedim. ***"Evet, dedi, hırsızlık da etse, zina da yapsa!"***
Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem dördüncü keresinde ilâve etti: ***"Ebu Zerr patlasa da cennete girecektir".*** [400]

فَمَا لِدَائِنَا دَوَاءٌ اِلَّا

Benim hastalıklarımın devası ancak

مِنْ فَضْلِكَ الْعَمِيمِ يَا حَكِيمًا

Ya Hakîm Senin umûmî fazlındadır

فَجُدْ عَلَى الْمِصْرِىِّ فَضْلَ جُودٍ

Mısrî'ye fazilet ve cömertliğin ile ikrâm et.

[399] İbn. Hanbel. III/235
[400] Buhârî, Tevhid 33; Müslim, İman 153, (94); Tirmizî, İman 18, (2646).

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Şüphesiz Allah Teâlâ bir kulu sevdiği zaman, Cebrail'i çağırır ve: Ben filanı seviyorum, sen de onu sev diye emreder. Cebrail de onu sever. Sonra Cebrail semada seslenip: Allah filan kimseyi seviyor, binaenaleyh siz de onu seviniz! der. Artık gök ahalisi de onu severler. Sonra yeryüzüne onun için (Allah tarafından) kabul konulur. Allah bir kula buğz edince de Cebrail'i çağırır ve: Ben filanı sevmiyorum, sen de onu sevme diye emreder. Cebrail de onu sevmez. Sonra Cebrail gök halkı içinde: Allah Teâlâ filan kimseyi sevmiyor, siz de onu sevmeyiniz diye nida eder. Göktekiler de o kimseyi sevmezler. Sonra onun için yeryüzüne (Allah tarafından) buğz ve nefret konulur." [401]

مِنْ بَحْرِ جُودِكَ الْوَرَى عَمِيمًا

Umûmî ve yüksek cömertlik denizinden

[***Kadın değilsen erlik et ve cömertlik elini aç! Zira altın erkeğe ihsan, kadına zinet içindir.***][402]

قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذًا لَأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَتُورًا

"De ki: "Rabbimin rahmet hazinelerine siz sahip olsaydınız, tükenir korkusuyla yine de cimrilik ederdiniz. Zaten insanlar pek cimridir." [403]

إِنَّ اللهَ تَعَالَى طَيِّبٌ يُحِبُّ الطَّيِّبَ، نَظِيفٌ يُحِبُّ النَّظَافَةَ، كَرِيمٌ يُحِبُّ الْكَرَمَ، جَوَادٌ يُحِبُّ الْجُودَ، فَنَظِّفُوا أَفْنِيَتَكُمْ، وَ تَشَبَّهُوا بِالْيَهُودِ

"Allah Teâlâ Hazretleri münezzehtir, (halde ve sözde) nezîh olanı sever; nâziftir, nezâfeti sever; kerîmdir, keremi sever; cevvaddır[404], cömertliği sever. Öyle ise avlularınızı temizleyin ve yahudilere benzemeyin." [405]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin bu hadisi şerifin sonunda buyurduğu avlular belki bizim gönüllerimiz olmaktadır.

Allah Teâlâ'nın cömertliğinin en çok görüleceği yer 60 yıl ömür karşılığı verdiği sonsuz ahiret hayatıdır. Allah Teâlâ kısa bir çalışmaya bağışladığı karşılık gerçekten çok fazla olduğunu görmektedir.

---

[401]Buhâri, Edeb, 41, Bedu'l Halk, 6, Tevhid, 33; Müslim, Birr, 157; Malik, age, Şiir, 15; Tirmizi, Tefsiru Sure, 19, 7; İbn. Hanbel, II/267, 341, 413. 480

[402] Fülkü'l-Ebhâr fi şerhi Lücceti'l-Esrâr; 5.lücce : (KARABULUT, 1984), s. 270

[403] İsra, 100

[404] **Cevvad:** Çok çok ihsan eden. Çok cömert

[405] Tirmizî, Edeb 41, (2800)

Ya Rabbi bizlerin haline bakıp bizi kendinden uzak kılma. Âmin

وَدُلَّنِى اِلٰى رِضَاكَ مَوْلٰى

Ey Efendim Senin rızanı bana göster

"Cenâb-ı Hak, Kim benim kaza ve kaderime razı olmazsa, benden başka bir Rab arasın." [406]

Rıza makamının sırrı açılınca olan bütün hadiselerde hoşnutluğun verdiği kabullenme ile çirkinlik kalmaz. Şer ile hayrın farkına varmak bazen insanı terk eder. Bazen küfre dahi razı olunurmuş gibi hal zuhur eder. Aslında bu rıza Allah Teâlâ'dan razı olmaktır.

Ezelde ne oldu, ey ham adam?
Niçin şu, MUHAMMED oldu, bu da Ebu Cehil?
Allah'ın İşleri hakkında; "Nasıl ve Niçin?" diyen kimse.
Bir müşrik gibi O'na yakışıksız bir şeyi nisbet etmiştir...
"Ne ve Niçin?" diye sormak O'nun şânındadır...
Kulun itiraz hakkı olmaz![407]

Dün mübahaseyi seven birisi, bana bir sual sordu. Dedi ki:

" Küfre razı olmak küfürdür." Bunu Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem söyledi, onun söylediği söz de doğrudur, yerindedir. Sonra da yine

" Müslüman olan kişinin her türlü kazaya razı olması lazımdır" buyurdu. Kâfirlik ve münafıklık da Allah Teâlâ'nın kaza ve kaderiyle değil mi? Fakat buna razı olursak(ilk hadise göre) kötülük etmiş olmaz mıyız? Razı olmazsak o da suç… Peki, ikisinin arasında hangi çareye başvuralım." Ona dedim ki:

" Bu küfür, Allah Teâlâ'nın takdiriyledir, ama Allah Teâlâ'nın hükmüyle, Allah Teâlâ'nın emir ve rızasıyla değildir. Bu küfür yalnız kaza ve kaderin eserlerindendir. Hocam, Allah Teâlâ'nın kaza ve kaderini, Allah Teâlâ'nın bilgisi olarak bil de şüphe ve tereddüdün kalmasın. Küfrede razıyız, çünkü Allah Teâlâ'nın bilgisine muvafıktır, fakat bizim fenalığımızdan, bizim kötülüğümüzden meydana geldiğinden de razı değiliz. Küfür Allah Teâlâ bilgisi olmak bakımından küfür değildir, Hakk'a kâfir deme, burada dur! Küfür, cahillikten meydana gelir, fakat küfrün takdiri, Allah Teâlâ'nın bilgisidir, (Allah Teâlâ, kâfirin kâfirliğini ezelde bilir, bildiği gibi de zuhur eder). Rüya ve mülâyimlik mânasına gelen hilm ile sümük mânasına gelen hilm nasıl bir olur? Çirkin resim, ressamın çirkinliğini icap ettirmez ya. Çirkini de yaptığına, yapabildiğine bir delil olur ancak. Hattâ hem çirkin resmi, hem de güzel resmi yapabildiğinden ressamın, kuvvetli bir ressam olduğuna delildir. Bu bahsi açar, düzüp koşarsam sual ve cevaplar uzar gider.

[406] Camiussağir, II,181; Acluni, Keşfu'l-Hafa, II,102
[407] (Şeyh Mahmûd Şebüsterî), b. 548-550

Ben de aşk nüktesinin zevkini kaybederim. Allah Teâlâ'ya hizmet, başka bir şekle döner, maksat hidayetten dalâlet olur. [408]

فَأَنْتَ خَيْرُ لِلرِّضٰى دِلِيلاً

Muhakkak Sen rıza gösterenlerin en hayırlısın.

"Onların Rableri katındaki mükâfatı, içinde temelli ve sonsuz kalacakları, içlerinden ırmaklar akan Adn cennetleridir. Allah onlardan razıdır. Onlar da Allah'tan razıdır. Bu, Rabbinden korkan kimseyedir." [409]

[408] Mesnevi, (V.İzbudak Terc.) III, 110-111, beyitler:1362-1375
[409] Beyyine, 8

8

Sekâni vech-i mahbub-i şaraben	سَقَانِي وَجْهِ مَحْبُوبٍ شَرَابًا
Fe küntü'l-yevme memlûen sevâben	فَكُنْتُ الْيَوْمَ مَمْلُوًّا ثَوَابًا
Fe temme'l-kastu ve't-taatü inde'l-	فَتَمَّ الْقَصْدُ وَالطَّاعَتِ عِنْدَ
Mahya bi'l-ginâ lemma tecellâ	الْمَحْيَا بِالْغِنَا لَمَّا تَجَلَّى
Felâ ye'tî ilâ kavlî hatûrun	فَلَا يَأْتِي اِلَى قَلْبِي خَطُورٌ
Mine'l-esmai ve'l-evsafi katan	مِنَ الْأَسْمَاءِ وَالْوَصَافِ قَطْعًا
Velâ usğiye ilâ kavlin sivâhü	وَلَا اُصْغِي اِلَى قَوْلٍ سِوَاهُ
Velâ aynî terâ fî'l-kevni gayren	وَلَا عَيْنِي تَرَى فِي الْكَوْنِ غَيْرًا
Velâ fî gayri'l-hubbi ve safin	وَلَا فِي غَيْرِ الْحُبِّ وَصَفٌ
Velâ fî's-sırrı azmün gayrü Mevla	وَلَا فِي السِّرِّ عَزْمٌ غَيْرُ مَوْلَى
Kelâmî ru'yetî sümme istimâî	كَلَامِي رُئْيَتِي ثُمَّ اسْتِمَاعِي
Lehû iyyâhü minhü intikâlen	لَهُ اِيَّاهُ مِنْهُ اِنْتِقَالًا
Fefenâ hubbehû'l- mısrî küllen	فَاَفْنَا حُبَّهُ الْمِصْرِيَّ كُلًّا
Fe ebka sümme ebkâ sümme ebkâ	فَاَبْقَى ثُمَّ اَبْقَى ثُمَّ اَبْقَى

سَقَانِي وَجْهِ مَحْبُوبٍ شَرَابًا

Sevgilinin yüzü bana şarap sundu.

Şarap olarak bahsedilen adî üzümden sıkılan mayi değildir. Maneviyat bahsinde alınan riyasız ve günah kısmına düşmeyen zevktir. Yoksa mahzenlerde aklı alan meşrubatın bu şarapla alakası yoktur. Ancak bir benzerliği var gibi görünen dış yönü ile sarhoşların halidir ki, aklı aldığından riyasız ve kibirsiz bir halin neşvesidir.[410] Bu misal olarak tevdî edilmekte olduğundan gafleti mucip bir halin

[410] **Neşve:** (Nişve - Nüşve) Sevinç, keyif. Büyümek ve yetişmek. Koklamak. Rayiha. Bir şeyi tekrarlamak. Mest ve sarhoş olmak. İyice duyup vâkıf olmak

iştiyakını ehlullah hiçbir zaman temenni dahi etmez. Onlar için batını tathir etmek zahirden kolay olduğunu bildiklerinden içi kirlenmiş kişilerin karşısında duydukları taaccübü sarhoşlarda duymamışlardır.

> ***Şarapla gönül yapmaya bak. Bu harap dünya, toprağımızdan kerpiç yapma sevdasında***[411]
>
> ***Meyhane kapısına gitmek tek renkli kişilerin harcıdır. Kendilerini beğenip satanlara şarap satanlar mahallesine yol yoktur.***
>
> ***Meyhane pirinin kuluyum onun lütfu dâimî. Yoksa zahit şeyhin lütfu bazan var, bazan yok.*** [412]
>
> ***Meyhâne eşiğine yol bulan şarap kadehinden fez aldı da tekkelerde açılan sırları anladı.*** [413]
>
> ***Hafız, doğru iş şaraba tapmadır. Kalk doğru işe sağlam yürekle sarıl.***[414]

فَكُنْتُ الْيَوْمَ مَمْلُوأً ثَوَابًا

Bugün onu iyilikle dolu buldum

فَتَمَّ الْقَصْدُ وَالطَّاعَتِ عِنْدَ

Niyetim tamamlandı ve taatım

الْمَحْيَا بِالْغِنَا لَمَّا تَجَلَّى

Hayat bulmuşlar yanında şayet tecelli etse

فَلاَ يَأْتِى اِلَى قَلْبِي خَطُورٌ

Kalbime bir şüphe gelmez.

مِنَ الْأَسْمَاءِ وَالْوُصَافِ قَطْعًا

Katiyyen isimlerden ve sıfatlardan

وَلاَ اُصْغِى اِلَى قَوْلٍ سِوَاهُ

Ondan başka söze de kulak asmayacağım.

---

[411] (Hafız-ı Şirazî, 1985), gazel. XXXIV, b. 305
[412] (Hafız-ı Şirazî, 1985), gazel. LXXXVI, b. 743-744
[413] (Hafız-ı Şirazî, 1985), gazel. LV, b. 486
[414] (Hafız-ı Şirazî, 1985), gazel. CDV, b. 3396

Zat'ın kendisiyle meşgul olup sıfat ve fiiller ile meşgul olmayacağım. Çünkü bu haller ancak zât'a ulaşmaya vesiledir.

وَلَا عَيْنِي تَرَى فِي الْكَوْنِ غَيْرًا

Kâinatta başkasına da bakıcı gözüm olmayacak

Arifin bakışı, görüşü, Allah Teâlâ'yadır, zâhidinse kendi âmeline; zahit, ne yapayım der; ârifse, bakalım, Allah Teâlâ ne yapacak der; o, kendini unutmuştur, hattâ varlığı kalmamıştır; Allah Teâlâ'da yok olup gitmiştir.

"Arifin dileği, gayreti, Rabbine, zâhidinse nefsinedir." [415]

وَلَا فِي غَيْرِ الْحُبِّ وَصْفٌ

Sevgiliden başkası ve vasfından başka (niyetim yok)

وَلَا فِي السِّرِّ عَزْمٌ غَيْرُ مَوْلَى

İçimdeki azmim Mevlamdan başkası da değil

كَلَامِي رُؤْيَتِي ثُمَّ اسْتِمَاعِي

Sözüm bakışım sonra işitmem

لَهُ اَيَّاهُ مِنْهُ اِنْتِقَالًا

O'na O'nda O'ndan dolaşır.

فَأَفْنَا حُبُّهُ الْمِصْرِيَّ كُلًّا

O'nun sevgisi Mısrî'yi tamamen fenâ kıldı.

فَأَبْقَى ثُمَّ أَبْقَى ثُمَّ أَبْقَى

Bekâ sonra bekâ sonra bâki oldu

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz üç bekâ menzilinden bahsediyor.

[415] (VELED), başlık XXIX

BEKÂBÎLLAH MERTEBELERİ

a-Cem Makamı: Hakk'ı zahir, halkı batın olarak müşahede etmek. Bu makamda, halk ayna olup, oradan Hak zahir olur. Bu makamda, vahdet şuhûdu galiptir.

b-Hazretü'l-cem Makamı: Halkı zahir, Hakk'ı batın olarak müşahede etmek. Burada Hakk aynasından, halk zahir olmuştur.

c- Cem'u'l-cem Makamı: Kesret ve vahdeti cem'eden bir makamdır. Zahir olsun, batın olsun etimle var olanın Hakk olarak müşahede edildiği yer diye ifade edilir. Zahir olan mukayyed, batın olan mutlaktır. Mukayyed dediğimiz de, mutlak dediğimiz de hepsi Hak'tır diye zevk olunur.

Bu üç makamdan sonra Ahadiyyetü'l-cem Makamı gelir. Bu makam, makam-ı Muhammedî'dir. Mukayyed olan varlıktan kaydın kaldırıldığı yerdir. Gerçek imanın son durağı burasıdır. Bundan sonra başkaca bir makam yoktur. Çünkü burası en yüce mertebedir.[416]

[416] (KUMANLIOĞLU, 1988)

9

Vezin: Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün

Ey derde dermân isteyen yetmez mi derd dermân sana,
Ey râhat-ı cân isteyen kurbân olandır cân sana.
Yağma edersin varlığın gider gönlünden darlığın,
Mahveyle sen ağyarlığın yâr olisar mihman sana.
Sermâye bu yolda heman teslim olur buna inan,
Sıdk ile Allâh'a dayan etmezmi gör ihsân sana.
Tevhide tapşur özünü kimseye açma râzını,
Şeyh izine tut yüzünü Şeyhin yeter bürhân sana.
Eyün kişi yol alamaz maksûdunu hergiz bulamaz,
Bekle maârif kapusun yüz göstere irfân sana.
Dünyâ ile ukbâyı ko ûlâ ile uhrâyı ko,
Var ol kuru sevdâyı ko matlab yeter Sübhân sana.
Candan talep kıl yârini ver canı bul didârını
Yok eyle kendi vârını kim var ola cânan sana.
Çürüklerin hep sağ olur zehrin kamû bal yağ olur,
Dağlar yemişli bağ olur cümle cihân bostân sana
Güçtür katı Hakk'ın yolu dergâhı hem gâyet ulu,
Sıdk ile olmazsan kulu etmez yolu asân sana.
Kulluğa bel bağlar isen şâm-u seher ağlar isen,
Sular gibi çağlar isen tiz bulunur ummân sana.
Bülbül oluben öte gör gül gibi açıl tütegör,
Aşk oduna can atagör gülzâr olur nirân sana.
Yüzün Niyâzi eyle hâk derd ile kıl bağrını çâk,
Kalbin sarâyın eyle pâk şâyet gele Sultân sana.

Ey derde dermân isteyen yetmez mi derd dermân sana,
Ey râhat-ı cân isteyen kurbân olandır cân sana.
Ey derde dermân isteyen yetmez mi derd dermân sana,
Ey cân rahatı isteyen, sana cân kurbânı olandır.

Derdin şifa oluşu zahirde aşının varlığı iledir. Mânevî hallerde ise derd insanın hızıdır. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi nübüvvet gelmeden önceki derdi onu makamına vasıl kıldı. Senelerce Hira'nın çıplak kayalarında parçalanan ayakları ile onbeş yıl geçen inziva hayatı o derdin şifa bulması ile nihayete ermiş, vahiy geldikten sonra bir daha oraya çıkma ihtiyacı hissetmemiştir. [417]
Yağma edersin varlığın gider gönlünden darlığın,
Mahveyle sen ağyarlığın yâr olisar mihman sana.
Varlığını yağma edersen gönlünden gider darlığın,

[417] (BİNNEBİ, 2003), s. 65

Sen ağyarlığın mahveylersen yâr sana misafir olur.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;
"Allah Teâlâ bir kuluna hayır murad edince, onun nefsinin ayıplarını ona gösterir" [418] Allah Teâlâ kulun varlığından kurtulması için kendi sırrını kendine haber verir.

Sermâye bu yolda heman teslim olur buna inan,
Sıdk ile Allâh'a dayan etmezmi gör ihsân sana.
Sermâye bu yolda hemen teslim olmaktır buna inan,
Sıdk ile Allâh'a dayan etmez mi gör ihsân sana.

Teslimiyet demek vaz geçmek demektir. Fikirlerinden, işlerinden ve kendinden. Kendini terk edince de Allah Teâlâ yüz göstermek için kullarını vasıta kılarak kendini bulduracaktır.

> [Şems-i Tebrîzî'nin, Mevlânâ'nın Seyyid Burhâneddin'e karşı gösterdiği sevgi ve saygıyı **adeta** kıskanmakta ve ona :
> *"Beni mi daha çok seviyorsun, yoksa Seyyid Burhâneddin'i mi?"* diye sorular sor**ardı**. Hatta Şems-i Tebrîzî'nin Mevlânâ Celâleddin'le buluşmasından sonra Mevlânâ'nın riyâzâtla pek fazla meşgul olmasına tahammül edemeyen **Şems:**
> *"Benden asla ayrılmayacaksın! Beni nasıl bırakır da kadınların aybaşı âdetleri ile meşgul olursun?"* **diyerek tembihte** bulunmuştur. Zira **Velilerin**, **riyazatlar** sayesinde keramet göstermeleri, yine **Veliler** nazarında kadınların aybaşı hallerine benzetilerek makbul sayılmamıştır. Bunun adına da *"Hayz-ı rical"* demişlerdr. Çü**n**kü **Velilerde a**sıl olan, havada uçmak, denizde yürümek gibi kerametler göstermek değil; onlardan istenen, Allah yolunda, dîn-i mübîn-i İslâm uğrunda olağanüstü gayretler göstererek halkı irşad eylemektir.] **[419]**

Tevhide tapşur özünü kimseye açma râzını,
Şeyh izine tut yüzünü Şeyhin yeter bürhân sana.
Tevhide uydur özünü kimseye açma sırrını,
Şeyhin izine tut yüzünü şeyhin yeter delil sana.

> *"Cüneyd dedi ki: Tevhid ilmi Tevhidin vücûduna terstir. Tevhidin vücûdu da ilmine terstir... Cüneyd,* ***'bizim ilmimiz Kitab ve Sünnetle mukayyettir'*** *dedi. İşte bu mizandır. Fakat bu mizan her şeyin Kitab ve Sünnette zikredilmiş olmasını gerektirmez.*
> *Âdem aleyhisselâmdan Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme gelinceye kadar hangi nebinin lisanı üzere gelmişse o kavmin bunları ister kitab'tan olsun*

[418] Münâvi. I/26: Beyhâki. Enesten: Bezzar İbn. Mesuddan rivayet etmişlerdir. bkz.Aclûnî, I/78
[419] (KARABULUT, 1984), s. 47

ister sünnetten olsun bir araya cem etmesi gerekir. Fakat meseleler çoktur. Her aklın kabul etmeyeceği bazı meseleler de evliyanın keşfine bırakılmıştır." ... (Bkz. **el-Fütûhât,** II/316, 597, III/8, 55, 161; **Fusûs,** 225: Ayrıca bkz. S.Ateş, **Cüneyd-i Bağdadî: Hayatı, Eserleri ve Mektupları,** 79, 85.[420]

Bazı zamanlar kabulü mümkün olmayan veya yanlışlık imâsı veren kelamlar işitilince eğer kişi inanmak mecburiyetinde kalınırsa o rivayeti inkâr yerine o kişiye mal etmek uygun olur. Çünkü bazı şeylerin isbatı mümkün olmamaktadır. Mürşidin sözlerini kabul etmekte sıkıntılı durumlar olma ihtimali çok yüksektir. Onun için tasavvuf yolunda Allah Teâlâ'nın yardımı çok gereklidir. Çünkü Hakk'ın yardımı olmazsa şeytanın iğvası ve nefsin nakıslığı ile neticesi ağır olan haller meydana gelir.

قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلَى اِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا اِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبِينٌ

"Babası şunları söyledi: "Oğulcuğum! Rüyanı kardeşlerine anlatma, yoksa sana tuzak kurarlar; zira şeytan insanın apaçık düşmanıdır".[421]

Ancak samimiyet ve teslimiyetin bereketi ile Allah Teâlâ kuluna yardım edeceği de muhakkaktır. Bu konuyla ilgili olan hadis rivayetleri de aynı şekilde durum arz etmektedir.

Hz. Ali kerreme'llâhü vechenin ***"Bir hadis rivâyet ettiğinizde onu size rivâyet eden kimseye isnad ediniz. Şayet o rivâyet gerçek ise lehinize, yalan ise nakledenin aleyhine olur"*** [422] kelâmı bu konuda samimiyetin kurtarıcı olduğunu göstermektedir.

<u>Eyün kişi yol alamaz maksûdunu hergiz bulamaz,</u>
<u>Bekle maârif kapusun yüz göstere irfân sana.</u>
Aceleci kişi yol alamaz maksûdunu asla bulamaz,
maârif kapısını beklersen irfân sana yüz gösterir.

Müridler Hakk yolunda ilk başta ham ve acelecidirler. Niyâzî-i Mısrî bu kişilere, Hakk ve hakikate vusul için acele etme, demektedir. Çünkü yüksek eve çıkmak için dahi merdiven üzerinde basamak basamak yürümek gerekir ve bu suretle eve çıkmak mümkün olur.

Pîr Veli Dede denilen yaşlı bir mürîdi, Şemseddin Sivâsî herhangi bir sefere çıktığında gider evinde beklerdi. Yine bir defâsında Şemseddin Sivâsî sefere çıkmış ve fakat mürîdi geciktiğinden kapıda kalmıştı. Kapının kilitli olduğunu görünce de dönmeyerek, beklemeye başlamıştı. Nihâyet içerden;

"Kapıda kim var." diye seslenen şeyhinin sesini duydu. Bunun üzerine;

---

420 (KILIÇ, 1995), s.108
421 Yusuf,5
422 Küleynî, age., I, 103. (GÜLER)

“Kapılarda bekleyen kulunum.” diye cevab verdi. Ses tekrar gelerek;

“Kapılarda bekleyene kapı kapanmaz.” dedi. Bunun üzerine kapı açıldı. İçeriye girdiğinde kimseyi bulamadı. Akabinde araştırdı ki şeyhi daha o seferden dönmemişti.[423]

360 halîfe yetiştiren Kastamonulu Şeyh Şa’bân Veli kaddese’llâhü sırrahu’l-aziz Efendi (d. 1497; hyt.5 Mayıs 1568) değişik bölgelere onları göndermiş ve onlar vasıtasıyla tarîkatı çok geniş muhite yayılmıştır. Âdeti bir yere sadece bir halife göndermek olmuştur.

Ali Dede nâm bir halîfesi Seccadesinde erkân sürerken âher yere gidip Seccade hâli kalmak semti göründükde ve dervişlerinden ba’zısı yerine halîfe istediklerinde hazreti Sultân dahî velayet şehrinin hâkim-i hakimi olmağla sakin olup irşâd etdi ki;

“hânegâhında hırkasından ve gayrı metâından (onun eşyasından) hiç bir nesnesi var mıdır” diyüp

“vardır” diye cevaplarından sonra hazret dahî

“Dervişler, bir halîfenin yerine bir eski hasırı ve postu olsa tezide yerine halîfe gönderilmez .” Ol münâsebetle buyurdular ki

“ bir küçük şehirde ve bir kasabada erkân sürüp irşâd eder iken bir âher (başka) halîfenin ol yere teveccühü ve onda oturması asla caiz değildir. Mademki cümleye reîs olmaya ve reîs hükmünde olmaya ol kasabaya uğradıkda kendi seccadesin bırakıp namaz kılmak edebe muhâlifdir; Meğer onların ferâğ-ı mukarrer olup yâhud muhalif hâli zuhur edip azle müstehâk ola. Ol vakit cümleye reîs olup ser-çeşmede kâim-i makam olan red edip yerine gayri kimse oturmağa hükm ede. Veyâhud bir şehr-i azım olup her mahallesi bir kasaba hükmünde ola. Ol vakit caizdir. Ve bu husus tamam edecek yerdir” buyurdular.[424]

J. Paul Sartre *L’Etre et le Neant’*da, ***“İnsan Tanrı olmayı özleyen varlıktır”*** demektedir.[425]

<u>Dünyâ ile ukbâyı ko ûlâ ile uhrâyı ko,</u>
<u>Var ol kuru sevdâyı ko matlab yeter Sübhân sana.</u>
Dünyâ ile ahreti, evvel ile sonrayı bırak,
Var olan kuru sevdâyı bırak, Sübhân istemek yeter sana.

Allah Teâlâ’dan bir şey istemek onu suçlamaktır. O’nu istemek ondan gaip olmaktandır. Allah Teâlâ perdelenmiş değildir. Perdeli olan senin bakışındır. Allah Teâlâ şeyi kuşatan ve üstündür.

Dört terk’in neticesinde Allah Teâlâ var olacak demektir. Zahir, batın, evvel,

---
[423] (AKSOY, Sivas)
[424] (FUADÎ), v. 35b-36a
[425] (MURDOCH, et al., 1983), s. 75

ahir terk edilince yokluk zuhur eder. Bu dört Allah Teâlâ bir olarak var iken kullarda yok olmasıyla netice hâsıl olur. Yokluğun varlığı ile Allah Teâlâ yanında var olmak mümkündür.

<u>Candan talep kıl yârini ver canı bul didârını</u>
<u>Yok eyle kendi vârını kim var ola cânan sana.</u>
Sevgilini candan iste, cemalini görmek için canı ver
Kendi vârlığını yok eyle ki, cânan varlığı ortaya çıksın.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;
"Kişi sevdiği toplulukla haşredilir" [426] ***"Kişi sevdiği ile beraberdir."*** [427] Kişi sevdiğini candan sevmeli ve istemelidir. Güzel ameller güzel hallerin neticesidir.

> Ey Mısrî emîn oldum dirsin niçün olursın olmam dimedüm bunlara sinelim didüm ben ölürsem dînüm ölmez peygamberler mağlub olmazlar dimek dînlerini yağma itdürmezler dimekdür yohsa îsâ aleyhi's-selâmı çârmîha çekdiler Circis ve Zekeriyâ ve Yahya aleyhimü's-selâmı ve dahi nicelerini şehîd itdiler mağluben ölmediler cesedlerini virdiler dînlerini ihya itdiler. Nesimînün bir dervişi isi soyılurken savma'asına gelür Nesimî'yi şuğlında görür meydâna varur derisini soyarlar görür birkaç kerre varur gelür sonra Nesimî dir ki dervîş ne çok geldin gitdün dir; sultânum ben hayretde kaldum ne hâldur meydânda derisini soyalar sen bunda fariğu'l-bâl oturırsın dir ki; bir alay kilâbun elinden halâs olmağa bir deri ile sulh olduk deri onların olsun işde biz gitdük diyerek postını esinine alup Halebün on kapusından da selâm idüp çıkup gitmiş. Bizüm de nebî isek mucizâtumuz velî isek kerâmetümüz öldüğümüzden sonra zuhur ider elhamdu li'llâh zâlimlerin iltifatları yüzini görmezüz görürsek de kabul itmezüz aldanmazuz âkibet şehîd olınca sa'y iderüz. [428]

---

[426] Müstedrek 'ale's-sahîhayn, III/19.
[427] Buhârî, Edeb, 96; Müslim, Birr, 165; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III,104, IV, 107. (UYSAL, 23 Bahar 2007)
[428] (MISRÎ, 1223), v. 62b
Ey Mısrî emîn oldum dersin niçin olursun, olmam demedim. Bunlara sinelim didim. ben ölürsem dinim ölmez peygamberler mağlub olmazlar demek dinlerini yağma ettirmezler, demekdir. Yoksa İsâ aleyhi's-selâmı çârmîha çekdiler. Circis ve Zekeriyâ ve Yahya aleyhimü's-selâmı ve dahi nicelerini şehîd ettiler. Mağluben ölmediler cesedlerini verdiler ama dînlerini ihya ettiler.
Nesimînün bir dervişi derisi soyulurken ibadet yeri hücresine gelir. Nesimîyi işinde görür, meydâna varır derisini soyarlar görür. Görür birkaç kerre varır gelir. Sonra Nesimî der ki
"derviş ne çok geldin gittin" der;
"sultânım ben hayrette kaldım ne hâldir meydânda derini soyalar sen bunda endişesiz oturursun." der ki;
"bir alay köpeklerin elinden kurtulmağa bir deri ile sulh olduk deri onların olsun işde biz gittik" diyerek postunu sırtına alıp Haleb'in on kapusından da selâm verip çıkıp gitmiş.

<u>Çürüklerin hep sağ olur zehrin kamû bal yağ olur,</u>
<u>Dağlar yemişli bağ olur cümle cihân bostân sana</u>
Çürüklerin hep sağlam olur zehrinin hepsi bal yağ olur,
Dağlar yemişli bağ, bütün cihân sana bostân olur

Çürük beden ve dünyadır. Zehir kanlamak için çektiğin çile ve rızıktır. Bunlar için dünyanı verirsin. Ya cenneti bulursun, yada cehennemi.

Beden dünyada amel işleyerek Allah Teâlâ rızasını murat ederse kanın aslında senin içini tiksindiren bir maddeler yığını iken sana verdiği güç ile senden güzel ameller çıkmasına sebep olur. Fakat ***"kanı bozuk"*** denilen birisi isen kulluğun dışında bir hale vasıl olursun ki zehrin daha zehir olarak ahiret hayatında zakkum yemişi olarak önüne gelir.

Ya da bunun aksi bir hal ile cennet meyveleri.

Hz. Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurdu ki:

Müminler mahşerde derler ki; " Ey melekler, cehennem müşterek bir yol değil miydi?

Mümin de oraya uğrayacaktı, kâfir de. Fakat biz bu yolda ne duman gördük, ne ateş.

İşte burası cennet, emniyet yurdu. Peki o aşağılık uğrak nerede?" Melekler derler ki:

" Hani geçerken filân yerde gördüğümüz o yemyeşil bahçe vardı ya. Cehennem, o şiddetli azap yurdu, işte orasıydı. Fakat size bağlık, bahçelik, yeşillik bir yer oldu. Siz, bu cehennem huylu, kötü suratlı, ateş meşrepli nefsi. Çalışıp, çabalayıp tertemiz bir hale getirdiniz; Tanrı için ateşi söndürdünüz: Şulelenip duran şehvet ateşini takva yeşilliği, hidayet nuru haline soktunuz; Hırs ateşiniz hilim, bilgisizlik karanlığı ilim oldu;

Hırs ateşini attınız; o ateş diken gibiydi, gül bahçesine döndü.. Mademki siz kendinizdeki bütün ateşleri bizim için söndürdünüz, bu suretle de zehir, bal haline geldi.

Mademki ateşe mensup olan nefsi bir bahçe yapıp oraya vefa tohumları ektiniz. Oradaki zikir ve tespih bülbülleri, yeşillikte, ırmak kıyısında güzel bir tarzda ötüşmeye koyuldular.

Tanrı'ya, çağırana icabet ettiniz, nefis cehennemine su serptiniz. Bizim cehennemimiz de size yeşillik, gül bahçesi, ağaçlık haline geldi."

Oğul, ihsanın karşılığı nedir? Lütuf, ihsan ve en değerli sevap. [429]

<u>Güçtür katı Hakk'ın yolu dergâhı hem gâyet ulu,</u>
<u>Sıdk ile olmazsan kulu etmez yolu asân sana.</u>
Hakk'ın makamı ve yolu güçtür. Dergâhı gâyet uludur,

Bizim de nebî isek mucizâtımız velî isek kerâmetimiz öldüğümüzden sonra zuhur ider elhamduli'llâh zâlimlerin iltifatları yüzünü görmeyiz görürsek de kabul etmeyiz aldanmayız âkibet şehîd oluncaya kadar gayret ederiz.

[429] Mesnevi , c. II, b. 2554-2570

Sadık kulu olmazsan yolu kolay kılmaz sana.

İnsanlık âlemi, ruh âlemini gerçek âlemlerdendir. Bu iki âlemin temasa geldiği yer ise ahlâk âlemidir. Ahlâk âlemi ruhun arınmış, seçkinleşmiş ve üstün bir hedefe çevrilmiş olan fiillerinin âlemidir. Orada yalnız fiiller ve hedefler vardır. Bu hedefler şunlardır:

1. **Hedef birliktir.** Orada çatışmalar, kinler kalkmış, her şey birleşmiştir.(Fenâ)
2. **Hedef kendine yetmedir:** Eksiklerin birbirini tamamlaması, birlik halinde âlemin yetkin olmasıdır. (Bekâ)
3. **Hedef sükûndur.** Ruh, tamlığın verdiği bir sükûn ve rahatlığa varacaktır. (Vahdet)
4. **Hedef mertebelerdir.**Birbirine geçme imkânı olan mertebeler kurulacaktır. (Seyr) Hedef adalettir. (Tasarruftan düşüp Allah Teâlâ'dan razı olmaktır) Gerçek düzene ve mertebelere uygun hareket etmektir. [430]

<u>Kulluğa bel bağlar isen şâm-u seher ağlar isen,</u>
<u>Sular gibi çağlar isen tiz bulunur ummân sana.</u>
Kulluğa bel bağlarsan, akşam sabah ağlarsan,
Sular gibi çağlarsan, ummân sana tez bulunur.

Suyun vasfı akmak, çoğaldıkça yol bulmak ve vasıl olmaktır. Akacak ve ırmak olacak suya sahip olan için deryaya kavuşmak kaçınılmaz sonuçtur.

Adamın biri yıllardan beri kendine bir mürşid arıyordu. Her kimi işitse koşardı ama hiçbir kapı açılmıyordu. Bir gün başını bir tuğla üstüne koyarak uyudu. Aradığını düşünde görmüştü. Uyanınca hemen tuğlayı öpmeğe başladı; koltuğuna kıstırarak her nereye gitse asla yanından ayırmaz, o olmadan namaz kılmaz, misafirliğe onsuz gitmez, baş sağlığına, düğüne hattâ uyumaya hep tuğla ile beraber giderdi. Biri gelse de kendisini övmek istese derdi ki:

Bunu önce benim şu tuğlama, şu cevherime söyle!

Yanına bir ziyaretçi gelse de elini sıkmak istese,

Önce elini şu tuğlaya sür, derdi.

Bu nedir? diyenlere,

Bulunmaz bir şeydir, ancak iyi kişilerde bulunur, fena kişilerde bulunmaz; otuz sene idi ki bir şeyi kaybetmiştim, dün gece başımı bu tuğlanın üzerine koyunca onu tekrar elde ettim, derdi.[431]

<u>Bülbül oluben öte gör gül gibi açıl tütegör,</u>
<u>Aşk oduna can atagör gülzâr olur nirân sana.</u>
Bülbül olup öte gör, gül gibi açıl tütegör,
Aşk ateşine can atagör cehennem sana cennet olur.

---

[430] (SANAY, 1986), s. 82; Aşk Ahlâkı, s. 117 Parantez açıklamalar bizim yorumumuz.
[431] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.310), s. 399

Bülbül/Andelîb/Hezâr

En meşhur ötücü kuş olan bülbül için ***'Dünyada hiçbir müzik aleti yoktur ki, sukuşun ağzından çıktığı kadar güzel ses çıkarsın.'*** denmiştir.

Sesinin güzelliğiyle ünlü bu ötücü kuş, tan yeri ağarırken öter. Ötüşü armoni ve ses zenginliği bakımından eşsizdir.

Boyu 16 cm olan bülbüller kül renginde olur. Bülbüllerin uçuşları dengesizdir. Bülbüller, aydınlık ormanlarda, korularda, hatta büyük park ve bahçelerde bulunur. Daha çok bitkilerle beslenir

Güzel ve yanık ötüşüyle tanınan bu kuş devr-i gül diye de tabir edilen bahar mevsiminde (veya nevruzda) görülür. Gülşende veya çemenlikte kurduğu yuvasını sık dallı ve yapraklı ağaç dallarına, çokça gül ocakları içine yapar çünkü böyle yerlerdeki yuvalara yılanlar çıkamazlar. Yılan, kuş yavrularının etine haristir. Başka ağaçlara yapılmış yuvalara yılanlar, ağaca sarılarak kolayca çıkar

Eşleşmiş olan yaşlı bülbül, ne kadar iyi bakılırsa bakılsın, kafeste yaşayamaz, ölür. Eşleşmeden önce yakalanan genç bülbül kafeste beslenebilir. Bülbüller havalar ısınmaya, güller açmaya başladığı zaman çiftleşirler. Dişisi yumurtadan kalkıncaya kadar yalnız kalan erkek ekseriya gün batarken başlayıp gece yarısından sonralara kadar öter.

Bülbül, Türk ve İran edebiyatlarında başta âşık oluşu ve sesinin güzelliği olmak üzere çeşitli özellikleri sebebiyle adı en çok geçen kuştur. Aslı Farsça olan bülbül kelimesi sonradan Arapçaya da girmiştir. Türkçesi sanalvaç olan bülbülün Arapçası andelîb, Farsçası hezâr ve cemileri anâdil ile

Hezârândır. Bülbül için andelîb ve hezârdan başka sesinin güzelliği dolayısıyla, hoş-hân (güzel okuyan), hoş-gû (güzel söyleyen), hoş-âheng (güzel sesli) kelimeleri de kullanılır. Bunların yanında zend-hân (güzel sesli kuş), zendvâf, zendbâf, zendlâf (bülbül), mürg-i bâg (bahçe kuşu), mürg-i çemen (çimen kuşu), şeb-hân (gece ötenkuş), mürg-i seb-hîz (gece uyanık duran kuş), hezâr-âvâz (bin bir sesli) gûyâ-yı çemen gibi kelime ve terkipler de bülbülü ifade eder.

Ayrıca belâbil kelimesi, bülbüller ve tasalar, kuruntular, vesveseler anlamına gelerek cinaslı kafiye oluşturur.

Bütün dünya folklor ve edebiyatlarında geniş bir yer tutan bülbül motifinin özellikle Doğu edebiyatlarında önemli bir yeri vardır Bu motif divan edebiyatında her şair tarafından, sık sık kullanılır; halk şairi, bülbülü, daha serbest bir muhayyile ve hassasiyetle işlediği hâlde, divan şairi, onu, daima aynı kadro dâhilinde ele almıştır; yani bu edebiyatta, diğer unsurlar gibi, bülbül de bir mazmundur. Bu mazmuna göre, divan edebiyatında da klasik Doğu edebiyatlarında olduğu gibi, gülün sevgili olarak düşünülmesi ile bülbül âşığı sembolize eder ve kendisine daima naz ve cefa eden güle âşıktır. Terennümü ya güle aşkını ilan veya ıstırabını ifade içindir. Bu durumuyla aşığa çok benzeyen bülbül, şakıyışlarıyla ağlayıp inleyen, durmadan sevgilisinin güzelliklerini anlatan ve ona aşk sözleri arz eden bir âşığın timsalidir. Onun güzel sesi de aşığın güzel sözleri, şiirleridir. Nasıl bülbül gülsüz olamazsa, âşık da maşuksuz olamaz. Gülün dikenleri nasıl bülbülün ciğerini delerse, sevgilinin eziyetleri de aşığın bağrını deler. Yani

bülbül teşhis yoluyla âşığın bütün özelliklerini havidir. Âşığın bülbüle tesbihi ise sevgilinin veya yüzünün güle, dudağının goncaya, bulunduğu yerin gülşene (gül bahçesi) tesbihi cihetiyledir. Bülbülün gülşendeki ötüşü âşığın ahına benzetilmiştir. Gül (sevgili), bülbüle (âşık) daima cefa ettiğinden bülbül sabahlara kadar uyuyamaz. Edebiyatımızda bülbül daima gül ile birlikte zikredildiği için eski şairlerimiz nerede bir gül görseler, mevsime bakmadan, derhal bir bülbül tahayyül ederlermiş. Bülbülden ayrı düşünülemeyen gül ise çiçeklerin en makbulü ve hoş kokulusudur ve sayısız nevi vardır. Bülbül seher vaktinde gülü karşısına alarak öter. Gül, onun için yaprakları yeni açılmış bir kitaptır. Âdeta bülbül o kitabı okur. Bazen gül yaprağından bazen de mushaftan ayetler yahut Gülistân'dan beyitler okuyan bülbülün bütün neşesi gül ile kaimdir. Gülden ayrı olunca inleyişler içinde kalır. Gülü görünce ise mest olur. Her zaman niyaz durumunda yalvaran bülbülün karşısında gül daima naz içindedir.

Kuşların yaşadıkları yerler farklı farklıdır. Karganın leşi, baykuşun viraneyi sevdigi gibi bülbül de gülzârı sever. Bağda, bahçede, çiçekler arasında dolaşsa da bülbül daha ziyade gül dalları ve yaprakları arasında görülür. Bülbülün tahtgâh, mahfil, sâyeban, sâgar, keşkül adlarını alan yuvası da buradadır. Gülbülbül beraberliği, gülün rengi itibariyle ateşi çağrıştırdığından çeşitli tasavvurlar oluşturur.

Gül Hz. Mûsa aleyhisselâma Tur dağında görünen 'ateş-i Mûsâ'ya benzetildiğinde, bülbül Hz. Mûsa'nın 'kelim' sıfatı ile karşımıza çıkar. Güzel sesinden dolayı bülbül ile Hz. Davut aleyhisselâm arasında da ilgi kurulur. Ayrıca gül camiye, servi minareye, bülbül ise Kur'an-ı Kerim okuyan kişiye benzetilir.[432]

<u>Yüzün Niyâzi eyle hâk derd ile kıl bağrını çâk,</u>
<u>Kalbin sarayın eyle pâk şâyet gele Sultân sana.</u>
Niyâzi yüzün toprak eyle, derd ile bağrını yar,
Kalb sarâyını temizlersen, sana Sultân gelir.

Kalbin iki yüzü vardır: Bir yüzü insanın sol böğründeki yüreğe müteallik olduğundan *sadr* denmiştir ki çoğu şeytanî havâtır buradan girer. Kalbin bu yüzünde zulmânî perdeler (hicâbât) vardır. Diğer yüzü Hazret-i Hakk'a müteveccihtir ki bu nedenle kalp denmiştir. İlâhî feyz bu yüzden gelir. Kalbin bu yüzünde de sayısız nûrânî perde vardır." [433]

İsmail Hakkı Bursevî, Kitabu'n-Netice adlı eserinde kalbin kazandığı ehemmiyetli mevkîyi belirtmek ve onun bir takım mühim hususiyetlerinden bahsetmek gayesiyle şunları söylemiştir:

"İnsanın yüzü Rahman'ın aynasıdır. Ayn'ı ise Allah Teâlâ'nın esrarındandır. Çünkü ayn, âlem-i emirden, vücud âlem-i halktandır. Fakat birbirine çok kuvvetle bağlıdırlar. İnsanın iki gözü, Huda'nın nurundan ay ve güneş gibidir. Biri âlem-i zat, biri âlem-i sıfat'a remzdir. Cesedin maverasında ruh, ruhun ötesin-

[432] (ESKİGÜN, 2006), bölüm 4.1
[433] (ÖGKE, 2000), s.187; Yiğitbaşı Velî, *Atvâr-nâme-i Seb'a,* v. 39a

de ayn, ayn'in ötesinde sır vardır ki bütün mertebeleri bu ihata edici sır gizler. Sır vâliddir. Sırrın tenezzülü rûh, ruhun tenezzülü ceseddidir. Cesedin batını âlem-i halk, ruhun bâtını ise âlem-i ervah'tır. Ruh zevç, cesed zevce gibidir. İkisinin izdivacından kalp ve diğer kuvvetler doğmuştur. İnsanın kalbi, ruhi kuvvetlerdendir. Kalp ism-i azamın tahtgâhı, vâsi Allah Teâlâ'nın cilvegâhıdır. Vücud ülkesinde hilâfet kalbindir. Ondan ulu nesne yoktur. Kalbin ruha yakınlığı vardır. Bu yakınlık yüzünden ondan nur alır ve heykele verir. Kalbin aslı melekûttan, cesed ise âlem-i milktendir.

Semavat yedi tabakadır. Herbirinde başka bir emr-i rahmanı ve sırr-ı subhanî vardır. Sıfât-ı Seb'a; hayat, ilim, basar, semi, iradet, kudret, kelâmdır. Nüzul itibariyle yedisi felekü'l-kamerdir, mazhar-ı kelâmdır.

Kalbin mertebesi de yedidir. Buna etvâr-ı seb'a derler. Yedincisi sadırdır ki felek-i kamer mertebesidir, mahall-i hitaptır, akrab-ı menâzildir. Sadır, kalbin zahiridir, vehm ve hayalle yüklüdür. Rahmet, feyz-i hâss-ı ilâhîdir. Onun nüzulü yok, kalpten zuhuru vardır, fakat dış sebepler yüzünden inzal denir. Fetih de kalbin kapısının fethidir, gaybm kapısının fethidir. Kalbin batını ruhtur, gayb-ı izafîdir. Ruhun batını sırdır, gayb-ı mutlaktır. Kalbin zahiri sadırdır, şehadet-i îzâfiyyedir. Sadrın zahiri de ceseddir, şehadet-i mutlakadır. Kalp iki taraf arasında a'raf gibidir. Zahiri nâr gibi zulmâni, batını ise cennet gibi nûrânidir. Bundan müminin cennete duhûlünün batını ile kâfirin cehenneme girişinin zahiri ile olduğu anlaşılır. Zira sonunda bâün zahir, zahir de bâtın olur. [434]

Kalb sarâyını temizlemenin gerekli olduğuna işaretle remzen Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"İçinde köpek veya resim bulunan eve melekler girmez. " [435]

Sultana layık olan sarayda oturmaktır. Müminin kalp sarayı temizlenince sultan teşrif eder. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Mü'min hurmaya veya arıya benzer; arı temiz yer ve temiz üretir. Yine mü'min som altın parçası gibidir; ateşe atılıp üzerine üflenir, yine som altın olarak çıkar." [436]

Sür çıkar gayrı gönülden, tâ tecellî ede Hakk
Pâdişâh konmaz sarâya hâne ma'mûr olmadan

Şemsî Sivâsî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz

---

[434] (ÇELİK, 1994), s.31; A.Ü.İ.F., İİED 1975/2 Erdoğan Fuat, Kitabu'n-Netice ve İnsan, s. 216-217.

[435] Ebu Davud. Taharet. 89. Libas. 129: Nesai. Taharet. 167. Hayl. 11: Darımî. tsti'zam. 34: İbn. Hanbel. 1/80. 83. 107. 139

[436] Hâkim, el-Müstedrek ale's-Sahîhayn, I, 147 (253); İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah, Mûsannef, 1. bsk. thk. Muhammed Abdüsselâm Şâhin, Dâru'l-kütüb el-ilmiyye, Beyrut, 1995, VII, 89 (34414, Hadisin birinci kısmı); Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, V, 58 (5765, Hadisin birinci cümlesi); Kudâ'î, Müsnedü'ş-şihâb, II, 278 (1354). Râmhurmüzî, Kitâbü emsâli'l-hadîs, III, 66, 67; Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'lemsâl, s. 232 (343). (UYSAL, 23 Bahar 2007)

10

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

İki kaşın arasında çekti hatt-ı istiva,
(Allemel esma) yı ta'lim etti ol hattan Hüdâ.
Zat-ı ilme Mustafa, esmaya Âdem'dir emin,
İkisinden zâhir olmuştur ulûm-i enbiya.
Zat-u esmâ vü sıfat ef'âl-u âsar cümleten,
Her zamanda bir velinin vechine bunlar ziya.
Secde eyle Âdem'e ta kim Hakk'a kul olasın,
Eden Âdem'den ibâ Hakk'dan dahi oldu cüdâ.
Kenz-i la-yefna yı bilmez kandedir illa fakir,
Bahr-ı bipayanı bulmaz etmeyen terk-i siva.
Sureta gördüler Allah diyeni olmuş fakir,
Sandılar Allah fakirdir kendilerdir ağniya.
Ravza-yı hadrayı bilmez Hızr'a yoldaş olmayan,
Ab-ı hayvan-ı bu zulmü görmeyenler sandı mâ.
Bil ki seddeyn iki kaş İskender ortasındadır,
Cem'i cem-ül cem ile feth oldu ebvâb-ı Hüdâ.
Kande bulur Hak-kı inkâr eyleyen bu Mısrîyi,
Zâhir olmuşken yüzünde nûr-i Zât-ı Kibriyâ.

İki kaşın arasında çekti hatt-ı istiva,
(Allemel esma) yı ta'lim etti ol hattan Hüdâ.
İki kaşın arasında çekti düz bir hat çekti,
Allah Teâlâ bütün isimleri öğretti o düz çizgiden.

Bu beyti tahkik idevüz tâ ki evliyanun [43a] kelâmlarını her bir mukallid zu[c]mınca bir ma' nâ virmeyeler dahi veya ilhâmsuz muhal idügin bilup tahrif itmeyeler. imdi iki kaşdan murâd dörd vâvdur hâkezâ واووو her ikisi bir kavsdur, ikisinün mâ-beyninde elif vardur zira isimdür, ikisinde yokdur zîrâ zâtdur. ***Lev câe sitte ba'de sitte*** dimek ***sitte ba'de sitte*** dimekdür zîrâ ح altıdur meselâ *vâv* 13 [437] *vecede* 13 [438] *Allah* 66 [439] 13+66= 79 vech-i âher واووو bunlar mertebe-i mi'âtda

[437] واو = 6+1+6=13

[438] وجد = 6+3+4=13

[439] الله =1-30+30+ 5=66

2500+25= 2525 mertebe-i âhâdda 25 bu kadardur vech-i âher واووو hatt-ı adedde

berâberdür mertebe-i mi ‘âtda ve âhâdda ط harfinin elifi ile ki حط ı istiva odur zîrâ

حطا ط olur. ح 6, ط 9, ا 1, ط 9 = 9+ 1+9+6= 25 mertebe-i mi'âtda hat ma'a'l-elif

2500+25= 25252 istiva واووو istiva-i *hatt* ve'ı-hâsıl iki altı altmış altı olur iki altı bir

elif on üç olur yanî iki altı birbirinün ardına konursa altmış altı olur birbirinün üstine çıkarsa on iki olur elif ile on üç olur *hazâ manâ kâbe kavseyn* vech-i âher-i *kâbe 4 kavseyn* 166 166+4= 170 166 ikisi bu kadardur 166+4+166+4= 340 *ev ednâ* harf-i *ednâ* yâdur üzerine koyınca üçyüz elli olur anun çün *ev* ile getürdi ki üç yüz kırk da **üç yüz elli de Mısrî** adedidür idğâm ile ve fekk-i idğâm ile vech-i âher *ednâ* altmış beşdür Mısrînün sinni şimdi altmış beşdedür bunu görenler lütf idüp nüsha-sın alabilürse Vânîye ve musahibe göndürsünler ki pâdişâhun sevindürmege mayalaşduğı nice nurdur sevindür-mek mümkinümdür bilsün edeb ile olursa olsun olmazsa simden sonra bilmiş olsun Allah kendini sevindürür uşaklığı delikanlılığı koşun ve illâ kendi bilür *fe-izâ sevveytehu* da olan iki vav bu vavlara işâretdür kabul itmeyen şeytandur. [440]

"Kaş" lafzı ekser kullanışta "kavs" lafzı ile teşbih ve temsîl eder. İki kavsdan murat kavs-ı vücûb ve kavs-ı imkândır.

"Alleme'l-esmâyı ta'lîm etti ol hattan Huda" diye buyrulması;

---

[440] (MISRÎ, 1223), v. 43a

Bu beyti tahkik ideyiz tâ ki evliyanın [43a] kelâmlarını her bir mukallid zumınca bir manâ vermeyeler dahi veya ilhâmsız muhal idiğin bilup tahrif etmeyeler. İmdi iki kaşdan murâd dört vâvdır hâkezâ واووو her ikisi bir kavsdır, ikisinün mâ-beyninde elif vardır zira isimdir, ikisinde yokdur zîrâ zâttır. ***Lev câe sitte ba'de sitte*** demek ***sitte ba'de sitte*** demektir zîrâ ح altıdır meselâ *vâv* 13 [440] *vecede* 13 [440] *Allah* 66 [440] 13+66= 79 vech-i âher واووو bunlar mertebe-i mi'âtta 2500+25= 2525 mertebe-i âhâdda 25 bu kadardır vech-i âher واووو hatt-ı adedde berâberdir mertebe-i mi ‘âtta ve âhâdda ط harfinin elifi ile ki حط ı istiva odur zîrâ حطا ط olur. ح 6, ط 9, ا 1, ط 9 = 9+ 1+9+6= 25 mertebe-i mi'âtta hat ma'a'l-elif 2500+25= 25252 istiva واووو istiva-i *hatt* toplamı iki altı altmış altı olur iki altı bir elif on üç olur yanî iki altı birbirinin ardına konursa altmış altı olur birbirinün üstüne çıkarsa on iki olur elif ile on üç olur *hazâ manâ kâbe kavseyn* vech-i âher-i *kâbe 4 kavseyn* 166 166+4= 170 166 ikisi bu kadardır 166+4+166+4= 340 *ev ednâ* harf-i *ednâ* yâdur üzerine koyunca üçyüz elli olur onun için *ev* ile getirdi ki üç yüz kırk da **üç yüz elli de Mısrî** adedidir idğâm ile ve idğâm açmak ile başka bir yön ile *ednâ* altmış beşdir Mısrînün yaşı şimdi altmış beşdedir bunu görenler lütf idüp nüshasın alabilirse Vânî'ye ve musahibe göndersinler ki pâdişâhın sevindirmeğe mayalaştığı nice nurdur sevindirmek mümkün müdür bilsin edeb ile olursa olsun olmazsa simden sonra bilmiş olsun Allah kendini sevindirir uşaklığı delikanlılığı koşun ve illâ kendi bilir *fe-izâ sevveytehu* da olan iki vav bu vavlara işârettir kabul etmeyen şeytandır.

"Ben yeryüzünde bir halîfe (bana muhatap bir mahlûk, Âdem) yaratacağım..." [441] kelamıyla meleklerin".. Bizler hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insan mı halife kılıyorsun..." [442] İddialarına karşılık "... sizin bilemeyeceğinizi herhalde ben bilirim..." [443] "Allah Âdem'e bütün isimleri, (eşyanın adlarını ve ne işe yaradıklarını) öğretti." [444] Beyanı hakikat ile Âdem'in yüceliğini aşikâr eyledi.

Allah Teâlâ "... eğer siz sözünüzde sadık iseniz, şunların isimlerini bana bildirin..." [445] buyurunca melekler "Ya Rab! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz, senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur; şüphesiz alîm ve hakîm olan ancak sensin..." [446] diye kabul ettikleri açıklayınca, Allah Teâlâ "Ey Âdem! Eşyanın isimlerini meleklere anlat" dedi. Âdem onların isimlerini onlara anlatınca, "Ben size muhakkak semâvât ve arzda görünmeyenleri (oradaki sırları) bilirim. Bundan da öte, gizli ve açık yapmakta olduklarınızı da bilirim, dememiş miydim?" dedi. [447]

Bu beyt Âdem aleyhisselâm da olan mazhariyyetin ilâhî isimlerin hepsini topladığına işarettir. Yani Allah Teâlâ'nın muttasıf olduğu sıfât-ı sübûtiyyesi üzere halk eyledi. Çünkü **hayât**, **ilim**, **irâde**, **semi**, **basar** ve **kelâm** sıfatlarıyla muttasıfdır.

Bir başka mana "iki kaş"dan murâd celâl ve cemâl sıfatlarıdır. Celâl sıfatı kahr ve gazabla alakalı olan sıfâttır. cemâl sıfatı rızâ ve lutfla alakalı olan sıfâttır. **hatt-ı istiva** zü'l-celâl-i ve'l-ikrâmın tâm zuhur yeri olan Hakîkati Muhammediye'dir. Allah Teâlâ'ın zâtının celâl ve cemâline sıfâtına mazhar olan ilâhî isimlerin hepsine kavuşmuş demektir.

"Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman..." [448] ayetiyle üflenen ruhun izafeti celâl ve cemâl olan feyz-i Muhammedîdir. Hz. Âdem feyz-i hakîkat-i muhammediyyeye mazhariyyet ile mazhar-ı celâl ve cemâl oldu.

"yedeyn"den de murat sıfat-ı celâl ve cemâldir. Bu nedenle celâl mazharı olan şeytân, Âdem aleyhisselâma secdeden imtina edince:

"iki elimle yarattığıma secde etmekten seni men eden nedir? Böbürledin mi, yoksa yücelerden mi oldun? ..." [449] hitâbıyla muhâtab olduğu Hz. Âdem aleyhisselâm celâl ve cemâli cami olduğunu açıklamaktadır. Bütün ilâhî isimlerin merkezi celâl ve cemâl sıfatı olduğu cihetle Hz. Âdem aleyhisselâm hakîkati Muhammediyye feyzi vâsıta olmakla isimlerin hepsini öğrenici oldu. Yani isimlerin hepsinin mazharı tam oldu. Bütün isimleri bilmek hilâfet gereği olduğuda ayrı bir hakikattir. Kâinatta bulunan her şey bir şey ilâhî isimlerden bir hakikatin terbiyesi altında zuhur eder. Bu şekilde olmasa idi hakîkat-i muhammediyye ile ilâhi isimle-

---

[441] Bakara, 30
[442] Bakara, 30
[443] Bakara, 30
[444] Bakara, 31
[445] Bakara, 31
[446] Bakara, 32
[447] Bakara, 33
[448] Hicr, 29- Sâd, 72
[449] Sâd, 75

rin mazharına kadir olamayıp halife olmaktan düşerdi.

Bir başka mana Hz. Âdem aleyhisselâm ve Havva validemiz olup ikisinin izdivacından nesillerin vücûda gelmesidir.

Bir başka mana; Âdem'de olan akıl ve nefis cüzlerinin bulunması ve imtizaç ve birleşmesinden kalbin doğması ile Hakikati Muhammediyyeye istidad kazanmasıyla hakîkat-i muhammediyye feyzi ile ilâhî isimlerin hepsine mazhar olup hakikati muhammediyye vekil oldu.

Zat-ı ilme Mustafa, esmaya Âdem'dir emin,
İkisinden zâhir olmuştur ulûm-i enbiya.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Allah Teâlâ'nın Zatî ilmine, Âdem aleyhisselâm isimlerine mazhardır.

Enbiyanın ilmi bu ikisinden meydana gelmiştir.

"zât" nefsiyle kâim olana denir. İsim ve sıfat zâtın mefhûmudur. Beşere tam bir kabiliyet verilmedi ki; Allah Teâlâ'nın zâtının aslını ve hakîkatini idrâk eyleye. Onun içindir ki Allah Teâlâ'nın fiilleri idrâk olunur ondan sonra istîdâdı kadarda sıfat ve zâtı idrâk olunur ondan sonra hayret-üstü-hayretdir ki; bu dediğimiz sâlikînin tarîkidir. Bazıları idrâk olunur derlerse de yine hakikât açısından yine noksandır. Allah Teâlâ'nın bildiğimizden başka olması kendi vasfıdır. Onun içindir ki Allah Teâlâ'nın sıfatı, zâtın aynı değil gayrı dahî değildir.

"isim": konulan veya tayin edilen bir şeyin alâmeti olan şeye derler. Bazı meşâyih yanında isim lafız ve yazılan şey değildir. Belki isimden murat konulanın kendisidir.

"Zât-ı ilme Mustafâ, esmaya Âdem'dir emin" beyti, geçen beyti tefsir ve açıklaması gibidir. Yani Hakîkat-ı Muhammediyyeden ibaret olan hatt-ı istivadan Âdem'e esmayı ta'lîm ettiğini bu beyit açıklamadır. Çünkü vâsıta olmada kalem mesabesinde olan Hakîkat-i Muhammediyye ile zatî ilmi levh-i mahfuza çıkarıp Âdem aleyhisselâma hakikatleri verdi demektir.

Hakîkat-i muhammediyye ilm-i zât ile ruhların hakikatlerini belirsizlik âleminden bilinirliğe vâsıta olduğu ve rûhun hakîkat-i muhammediyyeden izafî olmasıyla Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ebu'l-ervâh ve Hz. Âdem Aleyhisselâm ebu'l-beşer olmakla öncekiler ve sonrakilere silsile ile enbiyâ ve evliyaya onlardan intikâl etmiştir demek olur.

Zat-u esmâ vü sıfat, ef'âl-u âsar cümleten,
Her zamanda bir velinin vechine bunlar ziya.

Zât'ın isimleri ve sıfat, ef'âl ve eserlerin hepsi,
Her zamanda bir velinin yüzüne bunlar ziyadır.

Bu beyit tevhidin mertebelerini beyândır. Tevhidin tarîfinde birçok açıklama vardır. Hepside birbirine yakın ve tasdik eden şekildedir. Bazıları demiştir ki; tevhid lügatta bir şeyin tek olduğunu bilmek ve hükmetmektir. Hakikat ıstılâhında zât-ı ilâhiyyeyi fenâ ile tasavvur ve zihin ve vehimlerde hayal olunan her şeyden

tecrid etmektir.

Bazıları demiştir ki; tevhid çokluğu vehm olunan veya bilinen ve hissedilen şeyi tek kılmaktır Bu bilme ise sıfatta ve zâtta olur.

Bu beyt tevhidin bütün zamanlarda kâmil bir veli ve mükemmilin yüzünde aşikâr olduğunu haber veriyor.. İsimlerin tevhidi ve hilâfet rütbesinin mazharı olan zât her asırda biri olur. Bu zât Hakikat-ı Muhammediyye verâset ile halîfetüllah olan kutbu'l-aktâb ve gavs-ı a'zam denilen kişidir. Bu nedenle ***"Her zamanda bir velînin vechine bunlar ziya"*** diye buyruldu.

TEVHİD MERTEBELERİ

İki bölümde incelenmekte ve değerlendirilmektedir.

İlk bölüm Fenafillâh mertebeleri olarak isimlendirilir.

Bu bölüm 3 mertebeden meydana gelmektedir, Bunlara, Terakki Makamları da denir, Sırasıyla;

a- Tevhid-i Ef'âl,

b- Tevhid-i Sıfat,

c- Tevhid-İ Zât'tır.

İkinci bölüm Beka-billâh mertebeleri olarak isimlendirilir.

Üç mertebeden ibarettir, Tedellî Makamları diye de adlandırılmaktadır.

a- Cem,

b- Hazretü-l-cem,

c- Cem'u'l-cem,

d- Ahadiyyetü'l-cem: Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimize has ve O'na ait bir makamdır. Telkin edilemez. Edilse de anlaşılamaz.

FENAFÎLLAH MERTEBELERİ

a-Tevhid-i Ef'âl: Fiillerin birliği anlamına gelir**.** Bu mertebede gözetilen edebi Fiillerin hepsini yani bize nisbetle iyisini de kötüsünü de Hakk'a nisbet etmek esastır. Çünkü onların iyiliği ve kötülüğü bize göredir. Yoksa Hakk'a nisbet edildiğinde hepsi hayırdır ve isimlendirilmemiştir, Fiillerin iyiliği ve fenalığı, kula nisbet edildiğinde belirlenir ve bu zamanda, iyi ve kötü diye adlandırılır.

b- Tevhid-i Sıfat: Sıfatlar Hakk'ındır. Yani diri olan, işiten, gören, söyleyen, irâde eden ve yegâne kudret sahibi Allah Teâlâ'dır.

c- Tevhîd-i Zât: Vücûd Hakk'ındır. Bu makamda salik hissen, aklen ve hayalen gerek ef'âl, gerek sıfat ve gerek zât aynalarından vücûdu'llah'a bağlanıp, cümle eşyanın vücûd-ı Hakk olduğunu mülâhaza eder ve bu esnada istiğrak hâsıl olur.

BEKÂBÎLLAH MERTEBELERİ

a-Cem Makamı: Hakk'ı zahir, halkı batın olarak müşahede etmek. Bu makamda, halk ayna olup, oradan Hak zahir olur. Bu makamda, vahdet şuhûdu ga-

liptir.

b-Hazretü'l-cem Makamı: Halkı zahir, Hakk'ı batın olarak müşahede etmek. Burada Hakk aynasından, halk zahir olmuştur.

c- Cem'u'l-cem Makamı: Kesret ve vahdeti cem'eden bir makamdır. Zahir olsun, batın olsun etimle var olanın Hakk olarak müşahede edildiği yer diye ifade edilir. Zahir olan mukayyed, batın olan mutlaktır. Mukayyed dediğimiz de, mutlak dediğimiz de hepsi Hak'tır diye zevk olunur.

d- Ahadiyyetü'l-cem Makamı: Bu makam, makam-ı Muhammedî'dir. Mukayyed olan varlıktan kaydın kaldırıldığı yerdir. Gerçek imanın son durağı burasıdır. Bundan sonra başkaca bir makam yoktur. Çünkü burası en yüce mertebedir.[450]

Secde eyle Âdem'e ta kim Hakk'a kul olasın,
Eden Âdem'den ibâ Hakk'dan dahi oldu cüdâ.
Secde eyle Âdem'e ta kim Hakk'a kul olasın,
Eden Âdem'den ibâ Hakk'dan dahi oldu cüdâ.

Mürşid-i kâmil ve mükemmil Allah Teâlâ'nın halîfesi olur ki; hakikati şeriate tatbîk ve ilahî isimlerin hepsini tahkik ile âdemin mânâsıdır.

"Secde", ta'zîm tevazu' ile itaat ve boyun eğmedir. Yani yukarıda geçtiği üzere ilâhî isimlerin hepsine tam mazhar olan âdem-i mânâya secde eder.

"Kim Rasûl'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Yüz çevirene gelince, seni onların başına bekçi göndermedik!" [451] Gereğince basiretli mürşid Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin vekili olduğu itibâriyle mürşidine itaat ve bağlanan Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme itaat ve boyun eğmiştir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme itaat ve boyun eğen Allah Teâlâ'ya itaat ve boyun eğmiş olur.

İnsanın Yaratılışı[452]

Bütün yaratılış olayları içerisinde insanın yaratılışı büyük bir öneme sahiptir. İnsanın yaratılışının, Kur'an-ı Kerim'in üzerinde ısrarla durduğu ve iman esası olarak kabul ettiği ahirete imanla çok yakın bir ilişkisi vardır. İlk yaratılış ahiretteki yaratılıştan daha hayatidir. Ahiretteki yaratma ise ilk yaratmanın tekrarından ibarettir.

İnsanın yaratılışını kelamcılar Âdem aleyhisselâmın yaratılışı ile özdeşleştirmişlerdir. Kur'an-ı Kerim'de Âdem aleyhisselâmın nasıl yaratıldığını belirten ayetler bulunmaktadırlar.

"... Allah Âdem'i topraktan yarattı, sonra ona "ol" dedi ve oluverdi." [453]

"Sizi bir çamurdan yaratan, sonra ölüm zamanını takdir eden ancak O'dur.

[450] (KUMANLIOĞLU, 1988)
[451] Nisa, 80
[452] (GEÇDOĞAN, 2005), s. 72
[453] Âl-i İmran, 59

..." [454]

İnsanın çamurdan yaratıldığını ifade eden ayetler aynı zamanda bu çamura farklı nitelikler yüklemektedirler. **"Yapışkan çamur", "kuru çamur", "pişmiş çamur", "şekillenmiş kara balçık"** ifadelerini kullanmıştır.[455]

İnsanın topraktan yani çeşitli sıfatlara sahip çamurdan yaratıldıktan sonra ona ruh üflenmesi aşaması vardır. Kelamcılar topraktan yaratılmayı birinci aşama, ruhun üflenmesini de ikinci aşama olarak değerlendirip, yaratmanın iki aşamadan müteşekkil olduğunu düşünmektedirler.

Ayetlerde geçen "ruhun üflenmesi ifadesi insanın yaratılışını anlamada önemli bir yer işgal etmektedir. Üfleme anlamına gelen "nefh" kelimesi Kur'an-ı Kerim'de farklı ayetlerde farklı bağlamlarda geçmektedir.

"Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman siz hemen onun için secdeye kapanın." [456] ***"İffetini korumuş olan İmran kızı Meryem'i de Allah örnek gösterdi. Biz, ona ruhumuzdan üfledik ve Rabbinin sözlerini ve kitaplarını tasdik etti. O gönülden itaat edendir."*** [457]

"Sonra onu tamamlayıp şekillendirmiş, ona kendi ruhundan üflemiştir. Ve sizin için kulaklar, gözler, kalpler yaratmıştır. ..." [458]

"Sura üflendiği zaman artık aralarında akrabalık bağları kalmamıştır, birbirlerini de arayıp sormazlar." [459]

"... Benim iznimle çamurdan, kuş şeklinde bir şey yapıyordun da ona üflüyordun, hemen o bir kuş oluyordu." [460]

Bu ayetlerde "üfleme" kelimesi farklı bağlamlarda kullanılmış olsa da, kelimeye verilen anlam aynıdır. Bu ayetlerde geçen üfleme kelimesi ile nesneye hareket ve canlılığın verilmesi kastedilmiştir. Yukarıda örnek olarak verdiğimiz ayetlerde ruhun üflenmesi ile ilgili bakış açımızı yönlendirecek ve diğer ayetleri anlamamıza yardımcı olacak ayet Hz. Meryem örneğidir. Çünkü bu ayet üflemenin anlamını net olarak açıklamaktadır. "Meryem'e ruhumuzdan üfledik" ifadesi klasik ruh anlayışı çerçevesinde düşünülürse problem oluşturmaktadır. Çünkü bu üflenen ruhla Meryem'in canlanması gerekirdi ki bu mümkün değildir, zira Meryem hayattadır. O zaman bu ifadeden anlaşılmaktadır ki Meryem'e ruhun üflenmesi ile İsâ yaratılmıştır.

Sonuç olarak ilk insanın yaratılışı hem cins hem de bir şey olarak büyük önem taşımaktadır. Yukarıda açıklanan yaratılış evrelerinin en önemli aşaması ruh üflenmesi aşamasıdır ki, bu farklı anlayışlara yol açmıştır. Ancak bu aşama insanın canlılığını ifade eden bir aşamadır. Yoksa felsefi kabullerin şekillendirdi-

---

[454] En'am, 2.
[455] Sâd, 71-72; Saffat, 11; Hicr 26; Rahman, 14; Saffat, 11; Hicr, 28; Rahman, 14; Hicr, 26
[456] Hicr, 29
[457] Tahrim,12
[458] Secde, 9
[459] Mü'minun, 101
[460] Maide, 110

ği insanı insan yapan, üstün ve soyut bir cevher değildir.

Hz. Âdem aleyhisselâma Secde

Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ'nın emriyle meleklerin Hz. Âdem aleyhisselâma secde ettiklerinden haber verilmektedir. Ancak secdenin keyfiyeti ve secde olgusuna şer'i literatürde yüklenen anlam göz önüne alındığında, Meleklerin Hz. Âdem aleyhisselâma nasıl ve ne şekilde secde etmiş olabilecekleri sorunu ile karşı karşıya kalmaktayız. Aynı zamanda Kur'anî bir kavram olan *'secde'* ye yüklenen farklı anlamlar da bu sorunu yoruma açık hale getirmektedir. Şeriat örfünde, ***Allah Teâlâ için alnı yere koymak ve Yüce Yaratıcının huzurunda yerlere kapanmak*** anlamına gelen **secde** yalnızca Allah Teâlâ'ya karşı yapılması gereken bir eylem olarak kabul edilmiş, Allah Teâlâ'dan başkasına yapılması ise yasaklanmıştır. Hal böyle olunca karşımıza şu sorular çıkmaktadır:

Meleklerin Allah Teâlâ'nın emriyle Âdem aleyhisselâma yaptıkları secdenin mâhiyet nedir? Keyfiyeti nasıldır?

Âdem aleyhisselâma yapılan bu secde, bir ibâdet secdesi midir, yoksa Âdem'in üstünlüğünü vurgulama adına yapılan bir ta'zim gösterisi midir?

Âdem'e bu secdenin yapılmasının ne gibi hikmetleri olabilir?

Bu ve benzeri soruları daha da çoğaltmak mümkündür.

***Secde* Kelimesının Sözlük Ve Terim Anlamları**

Arapça سجد kökünden türemiş bir isim olan *secde* kelimesi, *itaat etme, boyun eğme, saygı gösterme, başı öne eğme, selamlama, alnı yere koyma, ibadet kastıyla eğilme, teslim olma, bir kimsenin hükümranlığı altına girme gibi anlamlara gelir.*

Araplar, meyvesinin bolluğundan dolayı dalları yerlere eğilen hurma ağacına, *'nahletün sâcidetün'* (secde eden / sarkan hurma ağacı) derler.

Râğıb el-İsfehânî (502/1108), *secde* kelimesinin lügatte; eğilmek, kendini küçük görmek, son derece itaatkâr olmak anlamlarına geldiğini söyleyerek, söz konusu bu kelimenin Allah Teâlâ karşısında kendini küçük görerek *(tezellül),* O'na boyun eğip ibâdet etmeyi, kulluk yapmayı ifade etmek için kullanıldığını belirtmektedir.

Terim anlamına gelince: Kısaca *secde, 'alnı yere koymaktan ibarettir'* diye tanımlanmıştır. Hatta bunun ibadet niyetiyle olmasının da şart olmadığı söylenmiştir. Ancak yine de *secde'*nin namaz ibâdetinin bir rüknü olarak kavramlaştığını görmekteyiz. Buna göre secde denilince namazda alnı, burnu, elleri, dizleri ve ayakuçlarını yere koyarak Allah Teâlâ'nın huzurunda yerlere kapanma akla gelmektedir. Buna göre aslında terim olarak mutlak anlamda yere kapanma anlamına gelmesine ve geniş bir anlama sahip olmasına rağmen dini literatürde secdenin namaz ibadetindeki bir rükünle özleşteştirildiği anlaşılmaktadır.

<u>سجد Kökü Ve Türevlerinin Kur'andaki Anlamları</u>

A. Allah'a İtaat Etmek, Emrine Boyun Eğmek

B. Saygı Göstermek, Saygı İle Selamlamak

Meleklerin Hz. Âdem aleyhisselâma ve kardeşlerinin Hz. Yusuf aleyhisselâma secdelerinden söz eden ayetlerde geçen *secde* kavramına verilen anlamlardan birisi de, selamlamak ve saygı göstermektir.

C. Allah'a İbadet Maksadıyla Boyun Eğmek ve Alnı Yere Koymak

D. Eğilmek, Baş Eğmek; Alçak Gönüllü Olmak; Saygılı Olmak

E. Namaz Kılınan Yer

Kur'an-ı Kerim'de toplam yirmi sekiz yerde ism-i mekân formu ile geçen *mescid* ve *mesâcid* kelimeleri bu anlamdadır. Kur'an-ı Kerîm'de secde kavramına verilen bu anlamların, lügatta bu kelimeye verilen anlamlarla da yakından ilişkili olduğu görülmektedir.

<u>Kur'an-ı Kerîm'de Yer Alan Secde Çeşitleri</u>

A. Zorunlu Secde (Teshîrî Secde)

Bu grupta yer alan varlıkların secdesi, irâdesiz ve zorunlu olarak yapılan bir secdedir. Bitkilerin, hayvanların, dağların, gölgelerin, gök cisimlerinin Allah Teâlâ'ya secde etmelerinden bahseden ayetlerde, söz konusu cemâdât, nebatât ve hayvanâtın bizim anladığımız anlamda dilsel suskunluklarına rağmen, bizzat varlıklarıyla gerçeği haykırdıkları ve yaratılış gayelerine uygun hareket etmeleri.

B. İsteğe Bağlı Olarak Yapılan (İhtiyârî) Secde

Râğıb el-İsfehânî (502/1108), zorunlu *(teshîrî)* secdenin karşıtı olarak ihtiyarî secdeyi zikretmiş ve bunun yalnızca insana has olduğunu söylemişse de meleklerin ve cinlerin secdelerini de bu grupta değerlendirmiştir.

<u>Meleklerin Hz. Âdem aleyhisselâma Secdesi</u>

Kur'an-ı Kerim'de Meleklerin Hz. Âdem'e secdesi, yedi ayrı sûrede anlatılmaktadır. Allah Teâlâ meleklerden Hz. Âdem aleyhisselâma secde etmelerini istemiş, onlar da hiçbir itirazda bulunmaksızın bu emri yerine getirmişlerdir.

Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerden Hicr ve Sâd sûrelerindeki ifadelerde, meleklerin secde ile emrolundukları kimse için, *Âdem* ismi zikredilmemiş, bunun yerine *beşer* ifadesi kullanılmış;

Bakara, A'râf, İsrâ, Kehf ve Tâhâ sûrelerinde ise açıkça *Âdem* ismine yer verilmiştir. Yine Hicr ve Sâd sûrelerindeki ayetlerde meleklerden secde etmeleri istenen kişiye *ruh üfürülmesinden* söz edilirken, diğer sûrelerdeki ayetlerde bu konudan söz edilmemektedir.

Buna göre, kendisine secde edilmesi istenen kişinin Âdem, Âdem'in ise, biçim verilmek suretiyle yaratılışı tamamlanan, kendisine ruh üflenen, böylece beden ve ruh birlikteliği ile tam ve şuurlu bir varlık olan insan olduğu anlaşılmaktadır. Bu değerlendirmeler karşısında asıl problem olarak üzerinde durulması gereken sorularımızı da şu şekilde sıralayabiliriz:

a-Melekler ne zaman secde ile emrolundular? Bu secde emri Âdem aleyhisselâmın yaratılışından ve ruhunun üflenmesinden önce mi, yoksa sonra mıdır? Söz konusu bu emir melekler tarafından ne zaman yerine getirildi?

b- Secde emri meleklerin tamamını mı yoksa bir kısmını mı kapsamaktadır? Meleklerin hepsi bu secdeye iştirak etmişler midir? Meleklerin secdesi aynı anda mı, yoksa farklı zamanlarda mı gerçekleşmiştir?

Meleklerin Hz. Âdem aleyhisselâma secde etmelerini konu alan tüm ayetlerde *melâike* (melekler) kelimesinin çoğul olarak gelmesi ve özellikle Hicr,30 ve Sâd, 73 ayetlerinde *"Derken bütün melekler topluca secde ettiler."* te'kid ifadesi olarak yer alan *küllühüm (meleklerin tamamı)* ve *ecmaûn (topluca)* kelimelerinin kullanılması, söz konusu secdenin bütün melekler tarafından yapıldığını göstermektedir. Âlimlerin büyük çoğunluğu da bu görüştedir. Peş peşe gelen bu te'kid ifadeleri meleklerin bir kısmının secde etmemiş olabileceği ihtimalini ortadan kaldırdığı gibi, meleklerin tamamının aynı anda, bir defada ve topluca secde ettikleri anlamını daha da pekiştirmektedir.

Gazzâlî (505/1111), Râzî (606/1209), Muhyiddin İbnü'l-Arabî (638/1240), Mevdûdî (hyt.1979) gibi bir grup âlim **Hz. Âdem aleyhisselâma secde eden meleklerin yalnızca yeryüzü melekleri olduğu, bir kısım meleklerin veya gökteki meleklerin ise Âdem aleyhisselâma secde ile emrolunmadığı görüşündedir. Bu âlimlerden Gazzâlî, Âdem aleyhisselâma secde eden meleklerin, insan cinsinin koruyucusu olan yer melekleri olduğunu, gökyüzü meleklerinin ise Hz. Âdem'e secde etmediğini belirtirmektedir.**

c- Secde emri yalnızca Hz Âdem aleyhisselâmın şahsıyla mı sınırlıdır, yoksa Hz. Âdem aleyhisselâm orada insan nev'ini mi temsil etmektedir?

Allah Teâlâ insanoğluna bahşettiği nimetleri sayarken, bunlar arasında meleklerin Âdem aleyhisselâma secde etmelerine de yer vermektedir. A'râf sûresinin 10 ve 11. ayetlerinde bu husus açıkça yer almaktadır. Söz konusu ayetlerin mealleri şu şekildedir: *"Andolsun ki (ey insanlar), sizi yeryüzüne gerçekten (bolluk içinde) biz yerleştirdik ve size orada geçiminizi sağlayacak şeyler verdik. (Hal böyleyken) ne kadar az şükrediyorsunuz! Evet, gerçekten de sizi yarattık, sonra size biçim verdik ve sonra da meleklere "Âdem'in önünde secde edin!" dedik. Bunun üzerine, İblis'in dışında, onlar(ın hepsi) secde ettiler. (Bir tek) o secde edenlerin arasında yer almadı."* Burada görüldüğü üzere hitap insanların tümünü içermektedir. Bu durum söz konusu secdenin, sadece Hz. Âdem aleyhisselâmın şahsı ile sınırlı olmayıp, insanlığın babası kabul edilen Hz. Âdem aleyhisselâmın şahsında bütün insan cinsini kapsadığının bir işaretidir. Ayrıca konu ile ilgili ayetlerde yer alan *beşer* lafzının cins ifade edebileceği göz önünde bulundurulduğunda da, bu secdenin yine Âdem aleyhisselâmın şahsı ile sınırlı kalmayıp, insan cinsini kapsadığı sonucuna ulaşılabilir.

d- *Bu ayetlerde anlatılan secdenin mâhiyeti nedir? Bu secdeden maksat şeriat örfünde bilinen ibadet secdesi gibi bir secde midir? Yoksa sözlük anlamlarında yer alan bir selamlama veya saygı ile eğilme yahut itaat etme şeklinde bir secde midir? Bu secde ile Hz. Yusuf aleyhisselâma yapılan secde arasında ne gibi bir benzerlik vardır?*

Müfessirlerimiz meleklerin Hz. Âdem aleyhisselâma secdelerinin tıpkı kardeşlerinin, Yusuf aleyhisselâma yaptıkları secde gibi ibadet kastı taşımadığı üzerinde ittifak etmekle birlikte, onların bu secdelerinin keyfiyeti ve mahiyeti hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Müfessirlerin bu konudaki görüşlerini şu şekilde özetlemek mümkündür.

1. Meleklerin secdesinin yere kapanmak sûretiyle gerçekleştiği görüşü
2. Meleklerin secdesinin yere kapanma şeklinde gerçekleşmediği görüşü
3. Meleklerin secdesinin sembolik bir secde olduğu görüşü

e- Bu secdenin hikmeti nedir?

Yüce Yaratıcının en güzel bir biçimde yaratıp kendi ruhundan üflediği ve yeryüzünde halife kıldığı Hz. Âdem aleyhisselâm ve onun şahsında temsil edilen insan şerefli bir varlıktır. Onun bu değeri, üstlendiği misyonunun da önemini göstermektedir. Allah Teâlâ'nın tüm emirlerini itirazsız olarak yerine getiren Melekler, Âdem aleyhisselâma secde etmekle onun üstünlüğünü tescil etmişler ve bu saygılarını da insanoğlunun yararları doğrultusunda bir takım işleri üstlenerek sergilemişlerdir. Genel olarak insanlığın hayatını sürdürmesine imkân tanıyan tabiat olaylarının belli bir düzen içerisinde yürümesini sağlamak, özel olarak da insanları korumak işinde; onları iyi ve güzele yönlendirmede; onların yapıp ettiklerini kayıt altına alma ve benzeri pek çok konuda melekler üzerlerine düşeni hakkıyla yapmaktadırlar. Âdem aleyhisselâma secde emrini veren Yüce Allah Teâlâ'dır, dolayısıyla bu emri yerine getirmekle bizzat Allah Teâlâ'ya ibadet edilmiştir. Âdem'e saygı gösterisi olarak, başka bir ritüelin değil de özellikle 'secde'nin istenmesi, secde ibadetinin önemini ve saygı gösterisindeki yerini ortaya koymaktadır. Bu yüzden secde, kulun Rabbine en yakın olduğu eylem olarak nitelendirilmiştir. Allah Teâlâ'nın emrini yerine getirmediği için de İblis, küfredenlerden olmuştur. İblis'in küfrü, secde emrinin Yüce Allah Teâlâ'nın emri olduğunu ve O'nun tüm yaptıklarında ve emirlerinde sayısız hikmetler bulunduğunu bildiği halde, sırf inat, kibir ve kıskançlığından ötürü secdeye varmamış olmasından dolayıdır. Buna göre secdenin, meleklerle İblisin denenmeleri için olduğu ve imtihan hikmetine mebni olarak emredildiği anlaşılmaktadır.

<u>Sonuç</u>

Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ'nın meleklere, yeryüzünde halîfe olarak yaratacağı Âdem aleyhisselâma secde etmelerini emrettiğine dair ayetlerden ve bu ayetlerin bir arada değerlendirilmesinden ortaya çıkan hususları şu şekilde özetlenebilir.

1- Bu secde emri, meleklere Hz. Âdem aleyhisselâm yaratılmadan önce ha-

ber olarak verilmiş, Âdem aleyhisselâmın yaratılması tamamlanıp ruh üflenmesinden ve meleklerden üstün olduğunu gösteren isimlerin öğretilmesinden sonra tüm melekler tarafından topluca ve aynı anda gerçekleştirilmiştir.

2- Âdem'e secde emrini veren ayetlerde geçen *lam* harf-i ceri, meleklerin bizzat Âdem aleyhisselâmın şahsına secde ile emrolunduklarını gösterir. Bu emri veren Allah Teâlâ olduğu için yapılan secde, aynı zamanda Allah Teâlâ'ya itaattir. Bu emri yerine getirmeyen İblis, meleklerden ayrılarak Allah Teâlâ'ya karşı gelenlerden olmuştur.

4- Bu secde ibâdet secdesi anlamında değildir. Allah Teâlâ'dan başkasına yapılması emredilen secde yüceltme ve selamlama anlamındadır.

3- Söz konusu secde, terim anlamında gerçekleşmiş olabileceği gibi, lügavî anlamda veya daha farklı bir şekilde de gerçekleşmiş olabilir. Bizim böyle bir şeyi tespit imkânımız yoktur. Hakikatini tam olarak bilemediğimiz varlıklar olan melekler aynı zamanda fiziksel bir anlam da taşıyan secdeyi kendi varlıklarıyla mütenâsip bir tarzda yerine getirmişlerdir. Ancak burada meleklerin secdesinin şekilselliği değil de onun içerdiği anlam öne çıkarılmalıdır. O da Allah Teâlâ'nın emri gereği meleklerin, Âdem aleyhisselâmın şahsında, insana saygı sunma, onu yüceltme ve selamlamalarıdır. Allah Teâlâ, meleklerin Âdem aleyhisselâma secdesini, saygı gösterme, yüceltme ve itaatın en yüksek şekli sayılan *secde* kavramıyla bize anlatmaktadır.[461]

Kenz-i la-yefna yı bilmez kandedir illa fakir,
Bahr-ı bi-payanı bulmaz etmeyen terk-i siva.
Tükenmez hazineyi bilmeyen fakirden başka nedir,
Başka şeyleri terk etmeyen sonsuz deryayı bulamaz.

"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki:

"Benim nazarımda en ziyade gıbta etmeye değer kimse şu evsafı taşıyan kimsedir: (Dünyevi yükü ve) hâli hafif, namazdan nasibi fazla, insanlar içinde (adem-i şöhretle) ***gizli kalmış ve kendisine*** (cemiyette) ***iltifat edilmemiş mü'mindir. Onun rızkı*** (zaruri ihtiyaçlarına) ***yetecek kadardı, o buna sabretti, ölümü de çabuk geldi, az miras bıraktı, kendisi için mâtem tutan kadın da az oldu."*** [462]

Sureta gördüler Allah diyeni olmuş fakir,
Sandılar Allah fakirdir kendilerdir ağniya.
Allah! Diyeni zahirde fakir olmuş görenler
Kendilerini zengin Allah Teâlâ fakirdir zannettiler.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"En çok belalara düşenler nebilerdir. Sonra onlara en fazla benzeyenler, sonra onlara benzeyenlere benzeyenlerdir"

---

[461] (KESKİN) Makalesi özetlenerek alınmıştır.
[462] Tirmizî, Zühd, 35; İbn Mâce, Zühd, 4; Ahmed b. Hanbel, V, 252.

Musibetler için söylenilmiş en güzel sözlerden biri olan bu hadis-i şerifin manası iyilik sahibi olmanın, doğruluk gereğine göre yaşamanın mutlu olmak ile doğru orantılı olmadığıdır.

"Her bela, sıkıntı bir bahşiş açar. (Her mihnet ile bir hediye gelir)." Hakikatte kahrın aslında lütuf gizlidir. Hattâ bir kimseye dua eden ***"Allah Teâlâ ıslâh eyleye, insaf vere"*** dese ***"Allah Teâlâ belânı vere"*** demek gibi olur. Terbiye celâl perdesi yüzünden zuhur etmektedir. Bu nedenle belâ lutufun aslı olup rahmete kavuşturur.

Kahr ve lutf insanların tabiatına göredir. Bir kimsenin tabiatına kahr olan, ötekinin tabiatına göre bir lutftur.

Muhyiddin ibn'ül Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurdu ki;

"Allah Teâlâ'nın her bir hediyesi güzeldir; sen hevâ ve hevesine uygun olanı hayr, hevâ ve hevesine uygun olmayanı da şer kabul edersin. 'Her şey Allah katındandır' de". "Hevâna uygun olan her hediye sıkıntı, hevâna uygun olmayan her sıkıntı ise hediyedir."

Dünya hayatında olan olaylar hakkında kesin olarak ***"nedeni şudur"*** denilecek bir sebep bulmak çok zordur. Çünkü Allah Teâlâ ***"O, her gün yeni bir tecellidedir"*** [463] buyurarak bir defa tecelli ettiğinde ikincisini tekrar kılmamıştır. Allah Teâlâ tek olduğu gibi yarattığı mahlukatıda her ne şekilde olursa olsun tek ve yalnız bir bireydir. İnsanların dahi ürettikleri standart eşyalar dahi benzer görünsede hepsi tek ve benzersizdir. Bu bahsedilen şeyleri anlamak günümüz için zor olsada gelecekte daha iyi fark edeceğiz.

Yaratılışın tek olması Allah Teâlâ'nın tek ve bir olmasının en büyük delilidir. Kâinatta yaratıldığı günden bei tekrar eden benzer hiçbir mahlûk yoktur. Mesela Hz. Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l azîz bir tanedir. Onun ikincisi bir daha gelmeyecektir. Niyâzî-i Mısrî de tekdir onun bir ikincisi gelmeyecektir.

Beyitte Allah Teâlâ'yı zikredenlerin fakir olarak görünüşüne takılanların hakikat yönüne vakıf olamayanların görüşüdür. Zenginlik ve fakirliğin maddî boyuttaki sınırları müseccel isede mana boyutunda bir ayrım ve sınıflama yoktur. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, Allah Teâlâ'nın sevdiği bir kulu iken bildiğimiz hayatı dünyevî sıkıntılarla dolu olması gerçeğin gördüğümüzden başka olduğunu göstermektedir.

Allah Teâlâ buyurdu ki

"Gerçekten Allah fakir, biz ise zenginiz." diyenlerin sözünü andolsun ki Allah işitmiştir." [464]

"Zengin eden de yoksul kılan da O'dur." [465]

<u>Ravza-yı hadrayı bilmez Hızr'a yoldaş olmayan,</u>
<u>Ab-ı hayvan-ı, bu zulmü görmeyenler sandı mâ.</u>

Ravza-yı hadra (Yeşil Bahçe) yi bilmez Hızr'a yoldaş olmayan,

---

[463] Rahman, 29
[464] Ali-İmran, 181
[465] Necm, 48

Bu karanlıkta görmeyenler Ab-ı hayvan (Ab-ı Hayat)-ı sandı basit bir su.

Ab-ı hayat (Hayvan), Farsça bir kelime olup *"hayat suyu"* anlamına gelir.

İslamî kaynaklarda ve edebî eserlerde *"Ayn-ül hayat, nahr-ül hayat, âb-ı cavidâni, âb-ı cüvan, âb-ı zindeği, âb-ı zindegâni, âb-ı hayvan, âb-ı hayvani, ûb-ı baka, hayat kaynağı, hayat çeşmesi, dirilik suyu, hayat pınarı, bengi su"* isimleriyle de anılmakta; bazen İskender'e atfen *"âb-ı iskender"* bazen de Hızır'a atfen *"âb-ı Hızır"* denilmektedir.

İnanışa göre bu sudan içen kişi, ebedî bir hayata kavuşur, bu suya değen her nesne veya ölmüş her canlı tekrar hayat bulur.

Âb-ı hayat yâni sonsuzluk suyu, bütün mitolojilerde mevcûd bir kavramdır. Âb-ı hayatın varlığına inananlar olduğu kadar inanmayanlar da bulunmaktadır. Hayatın kısalığı, buna karşın yaşama arzusunun çok kuvvetli oluşu, insana daima sonsuz olma fikri vermiştir. Ve bu eğilim çeşitli toplumlarda bazı mitolojik mahsullerin doğuşuna da zemin hazırlamıştır. Nitekim insanların ebedî bir hayat aramak için verdikleri mücadeleyi anlatan *"Gılgamış destanı"* ve *"İskender efsânesi"* de bu konuya güzel bir misal teşkil eder. Bu örneklerde *"su"* ön plana çıkarılmıştır. Bu, gerçek hayatta da suyun hayat verici, diriltici, yapıcı ve canlılık kazandırıcı özelliğinden dolayıdır. Nitekim, âyet-i kerîme de ".. *ve biz bütün canlı şeyleri sudan yarattık*" [466] buyrulmuştur. İşte suyun bu özellikleri âb-ı hayat efsanesinin doğuşuna zemin hazırlamıştır.

Bütün bu efsânelerin dışında İslâm İlahiyat litaratüründe *"âb-ı hayat'a.* ilk defa rastlanan yer, Kur'an-ı Kerim'de geçen Mûsâ-Hızır kıssasıdır. Tasavvufta âb-ı hayat, Allah'ın *"el hayy"* isminin hakîkatinden ibarettir. Bu ismi öz vasfı haline getiren kimse, âb-ı hayatı içmiş olur. Artık o Hakkın *"hayy"* sıfatıyla hayatta olduğu gibi diğer canlılar da onun sayesinde hayat kazanır. Bu mertebedeki insanın hayatı Hakkın hayatıdır, Âb-ı hayat, çeşitli İslam milletlerinin halk edebiyatı mahsullerine bir motif olarak girmiş ve yüzyıllarca kullanılmıştır.

Âb-ı hayat, aslında cansız nesnelere can veren yâda içen kişiye ebedî hayat, bahşeden bir su değildir. O su, mecazi mânâda Allah Teâlâ'nın hayy sıfatıdır ki o dilediğine bu sıfatıyla karşılık verir. Artık o varlık, onunla canlanır ve ebedîlik kazanır.[467]

"Hızır" hakkında birçok söz söylenmiştir. En meşhuru ab-ı hayat suyunu içen ve bastığı yerler yeşeren kişidir.

Yine Hızır aleyhisselâm hakkında âb-ı hayât sebebiyle diri olduğu bazılarını irşâd için cesediyle zuhur ettiği, misâli olarak rûhunun cesetlendiği, göründüğü kişinin yükselen sıfatlarıyla kendi ruhunun şekillendiği ve rûhu'l-kudüstür demişler.

Sadreddîn Konevî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz demiş ki; Hızır, misâl âlemindedir. Sûfî ıstılâhâtında Hızır basttan kinayedir ve İlyâs kabzdan kinayedir de-

[466] Enbiya, 30
[467] (ÖZLER, 2004),s. 66

mişler.

Beyitte anlatılmak istenen;

"Hızır"dan murat mürşid-i kâmildir. Mürşide yoldaş olmayan ravza-i hadrâyı bimez ve makâm-ı ilhama erişmez.

"zulmetteki âb-ı hayât"dan murat olan ilm-i ledünnî ne olduğunu bilmeyendir. İlm-i ledünnîyi görmeyenler âb-ı hayatı, basit su sandılar." ***âb-ı hayât"***dan murat ilm-i ledünnî olduğu için Allah Teâlâ Hızır hakkında ***"Yine ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik."*** [468] Buyurdu. Çünkü ruhun kıvamı ve devamı ilm-i ledünnî iledir. İlm-i ledünnî vâsıtasız ilhamla olduğu ecilden Hz. Hızır aleyhisselâm ***"Ben bunu da kendiliğimden yapmadım..."*** [469] Deyip kendinin işlediği fiileri Allah Teâlâ'nın emri ile yaptığını beyân eti. İlm-i ledünnün ve ravza-i hadrâdan murat mertebe-i ilhamın ne olduğunu bilmek istersen muhabbet yolunda mürşide itaat ve boyun eğmektir.

Bil ki seddeyn, iki kaş, İskender ortasındadır,
Cem'i cem-ül cem ile feth oldu ebvâb-ı Hüdâ.
Bil ki iki sed, iki kaş, İskender ortasındadır,
Allah Teâlâ'ya kavuşacak kapıları açmak Cem'i cem-ül cem iledir.

İskender-i Zülkarneyn aleyhisselâm hakkında gelen, ***"Gerçekten biz onu yeryüzünde iktidar ve kudret sahibi kıldık, ona*** (muhtaç olduğu) ***her şey için bir sebep*** (bir vasıta ve yol) ***verdik. O da bir yol tutup gitti. Nihayet güneşin battığı yere varınca, onu kara bir balçıkta batar buldu. Onun yanında*** (orada) ***bir kavme rastladı. Bunun üzerine biz:***

Ey Zülkarneyn! Onlara ya azap edecek veya haklarında iyilik etme yolunu seçeceksin, dedik. O şöyle dedi: Haksızlık edeni cezalandıracağız; sonra o, Rabbine gönderilecek; sonra Allah Teâlâ da ona korkunç bir azap uygulayacak. İman edip de iyi davranan kimseye gelince, onun için de en güzel bir karşılık vardı. Ve buyruğumuzdan, ona kolay olanını söyleyeceğiz. Sonra yine bir yol tuttu. Nihayet güneşin doğduğu yere ulaşınca, onu öyle bir kavim üzerine doğar buldu ki; onlar için güneşe karşı bir örtü yapmamıştık. İşte böylece gerçekten biz, onun yanında olan (her) ***şeyi bilgimizle kuşatmıştık. Sonra yine bir yol tuttu. Nihayet iki dağ arasına ulaştığında onların önünde, hemen hiçbir sözü anlamayan bir kavim buldu. Dediler ki: Ey Zülkarneyn! Bu memlekette Ye'cûc ve Me'cûc bozgunculuk yapmaktadırlar. Bizlerle onlar arasında bir sed yapman için sana bir vergi verelim mi?"*** [470] ayet-i kerimesi ve

"Ufuklarda ve kendi nefislerinde insanlara ayetlerimizi göstereceğiz ki o (Kur'an)'ın gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun..." [471] enfüs manasından iktibas veçhiyle enfüsde olan seddeyn ve İskender'i murâd buyururlar ki; "âfakta olan

[468] Kehf, 65
[469] Kehf, 82
[470] Kehf, 84-94
[471] Fussilet, 53

seddeyn" den murat enfüste iki kaştır ki; İskender ol iki kaşın meyânındadır, dedi.

"Zül-karneyn" den murat nefs-i natıkadır. nefs-i natıkanın iki doğumu vardır. Biri anadan doğması ve diğeri de kalbden doğduğu zamandır. Bu nedenle Hz. İsâ aleyhisselâm ***"iki defa doğmayan kimse semâvâtın melekûtuna giremez"*** buyurmuştur.

"seddeyn"den murat iki kaştır." İki kaş" tan murad rûhâniyyet ve beşeriyyettir." iki kaşın ortasında olan İskender'den murat nefsi nâtıkadır. Ve rûhâniyet ile beşeriyyet arasında olan akıl, hayâl, şeytânî ve fesat fikirlerden muhafaza için ortalarında bir şeydir.

Gavs-ül âzam Hacı İsmail Hakkı İhrâmî Sivasî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz (hyt. 1969) iki kaş arasında bulunan ***İskender***'den bahsedilirken insanın iki kaşı arasında bulunan ve görünmeyen aynadan bahsetmiş ve bunun adının **İskender Aynası** [472] olduğunu söylemiştir.[473]

Cem'i cem-ül cem ile feth oldu ebvâb-ı Hüdâ. Kulluk vazifelerini yapmakla ve beşerî hallere layık olan şeyden kulun kesbi fark olandır. Farkı olmayanın ubûdiyyeti olmaz ve cem'i olmayanın marifeti olmaz.

"(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz." [474] kulluk "... ve yalnız senden medet umarız." [475] cem'i talebdir. Cem' ise onun nihayetidir ve cem'u'l-cem', cem'den yüksek ve son makamdır. Çünkü cem eşyayı Hakk'la şuhûddan ibarettir. cem'u'l-cem eşyanın bütünüyle fenasından ibarettir, denilmiştir. Bazıları tarifin tersini söyleyerek cem: Hakk'ı halksız şuhûddan ibarettir. cem'u'l-cem halkı Hakk'la beraber şuhûddan ibarettir, demişler.

<u>Kande bulur Hak-kı inkâr eyleyen bu Mısrîyi,</u>
<u>Zâhir olmuşken yüzünde nûr-i Zât-ı Kibriyâ.</u>
Bu Mısrîyi, inkâr eyleyen Hakk'ı nerde bulur
Zât-ı Kibriyânın nûru yüzünde zâhir olmuşken.

Hz. Ömer radiyallâhü anh bir gün Kâbe'ye bakarak şöyle der:

"Sen ne büyüksün, senin şanın ne yücedir. Mü'minin Allah Teâlâ katındaki şerefi ise senden daha büyüktür" [476]

Zât-ı Kibriyânın nûru yüzünde zâhir olması ***"Allah Teâlâ, Âdem'e bütün isimler***

---

[472] **İskender Aynası:** Hakîm Aristo'nun ihtira ettiği bir aynadır. İskenderiye şehrinde bir kale üzerine konmuştur. Bu aynanın hususiyeti, şehre hücum edecek olan düşmanı 100 milden ziyade bir mesafeden göstermesi idi. Bir gece, nöbetçiler gafil bulunmuş ayna düşmanlar tarafından çalınıp, denize atılmıştır. Aristo'nun aynayı tekrar denizden çıkardığı rivayet olunur.

[473] Zekeriyya Akgül isimli ihvanından işittim.

[474] Fatiha, 5

[475] Fatiha, 5

[476] Tirmizi Hasen Garib diye nitelendirmiş, ancak benzer rivayetlerin olduğunu da belirtmiştir. Bkz. Tirmîzî. Birr. 85

(eşyanın adlarını ve ne işe yaradıklarını) ***öğretti."*** [477] demektir.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz Allah Teâlâ'nın sıfatlarının mazharı olması ve cemâl-i mutlak nurları ile cilâlanmış iken hidâyet olduğunu inkâr eden Hakk'ın birliğini nerede bilebilir. Hâlbuki hakîkat mertebesine ancak tevhid-i zâta mazhar olan mürşidin yardımıyla erişilir. mürşid-i kâmili inkâr eden hakîkat-ı tevhide nasıl yol bulur, demek olur.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz "Zât ü esma vü sıfat, ef'âl ü âsâr cümleten, her zamanda bir velînin vec-hine bunlar ziya" dedikten sonra "Kande bulur Hakk'ı inkâr eyleyen bu Mısrî'yi. Zahir olmuşken yüzünde nûr-ı zât-ı kibriyâ." ile bitirdi.

[477] Bakara, 31

11

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Habs için geldi, gelür ıtlâk için fermân bana,
Evvelki kahr, âhiri ihsân eder Sultan bana.
Erbâin'im çün tamâm oldu dahi on gün geçer,
Hatm olur menzil merâtib can olur canân bana.
(Kâb-e kavseyn-i ev-ednâ) üçyüz ellidir bilin,
Doğdu gün mağribden açtı zulmet-i Sübhân bana.
Geldi Hakk, bâtıl firar etti dolaştı mağribe,
Zâhir oldu gizli sırlar verdi Hakk bürhan bana.
Oldum İsmâil gibi teslim-i Hakk etti hemin,
İki bin yüz dahi yetmişbeşte bir kurban bana. [478]
Anladım zebh -i azîme bir işârettir bu koç,
Hem beşârettir gele Yahyâ ile mihmân bana.
Halkı âlem dediler İsâ'ya Mısrî bir zaman,
Dahî bundan özge mâ evhâ dedi Kur'an bana.

Habs için geldi, gelür ıtlâk için fermân bana,
Evvelki kahr, âhiri ihsân eder Sultan bana.
Hapis için geldi, kurtuluşum için fermân oldu bana,
Sultan önce kahr eder, sonucu ihsândır bana.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin Limni'de bulunduğunda doğmuş bu ilâhî zamanı için Karabaş Velî [479] kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin Kara Mustafa Paşa-

---

[478] ***Bin dörtyüz kanat açtım, altıyüz dahi koştum,***
Tâ onbeşe dek uçtum, bu hâlete erince.
Bu dediğim vak'a ancak bu yüzün başındadır
Elli bin yüz dâhi yüz yetmişde bir ferman bana

Bazı nushalarda olan bu iki beyit Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz tarafından yazılmadığını zannediyoruz. (Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni,* Erzurum 1993; Niyâzî-i Mısrî, Mecmua-Kelimât-ı Kudsiyye, s.84a (Türkçesi: Hatıralar, Halil ÇEÇEN, İst. 2006, s.129)

[479] **Karabaşı Velî (Şeyh Ali Alâeddin Atvel)** kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz (h.y.t. 1097/1686) [479]

Halvetî-Şa'banî büyüklerinden, Karabaşiyye kolunun kurucusu ve asrının müceddidi Şeyh Ali Alâeddin Atvel, 1020 Muharrem/l611 Mart'ında "Arapgir"de dünyaya gelmiştir. Karabaş-ı Velî, yedi yaşında o zaman Diyarbekir sancağına bağlı olan Arapgir'den Kastamonu'nun Çankırı kazasına bağlı olan Konrapa'ya gelmiş ve burada ailesiyle bir süre oturduktan sonra öğrenim amacıyla Ankara'ya ve İstanbul'a gitmiştir. Kastamonu'da Şa'baniyye erkânından seyr-u sulûkunu tamamladıktan sonra tekrar İstanbul'a dönmüş ve burada yaşamıştır.

Karabaş-ı Velînin fizikî özellikleri Menâkıbnâme'de şöyle tespit edilmektedir: Şeyh, çok güzel yüzlü olup sarıya mail esmerdir. Kaşlarının arası açıktır. Gözleri siyah ve çekme bu-

runludur. Sakalları beyaz, seyrek ve uzundur. Vücudu nahîf ve ölçülüdür. Uzun boyludur, Bu sebeple Ali Atvel adıyla nâm salmıştır. Elleri çok latiftir. Halim-selim bir tabiatı sahiptir. Çok güzel konuşmaktadır.

Uzun boylu olduğu için Aliyyü'l-Atvel; manevî mertebesinin yüceliğinden ötürü Alâeddin, başında Şa'banî tarîkinin siyah tâc-ı seriliyle dolaştığı için Karabaş-ı Velî lakabıyla şöhret bulmuştur. Bütün bu isim ve lakaplarıyla o, Şeyh Ali Alâeddin el-Atvel b. Mahmud el-Kastamonî künyesiyle tanınmıştır.

Gençliğinde ilim arzusuyla İstanbul'a gelen Karabaş Ali Efendi, bir süre Fatih Medresesi'nde eğitim gördü. Medrese öğrenimi sırasında da sûfilerin meclislerine devam etmekteydi. Karabaş-ı Velî'nin Muhammed Nazmî'ye bizzat anlattığına göre, Bayezid Camii vaizliği yapmakta olan Abdülahad Nuri (h.y.t. 1594-1651) ile 1647 yılında görüşmüştü. Karabaş-ı Velî Abdülahad Nuri'yle görüştüğü 1057/1647 yılında öğrenimine ara vererek İstanbul'dan ayrılmış ve evvela Ankara'ya gitmiştir. Burada Hacı Bayram-ı Velî dergâhında bulunduğu sırada, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin manevî bir işareti ve Hacı Bayram-ı Velî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin manevî feyizleriyle Kastamonu'ya yönelmiş ve o zaman Kastamonu'da bulunan Halvetî Şa'banî mürşidlerinden Çorumlu İsmail Efendi (h.y.t: 1057/l647-8)'ye intisap etmiştir. Çankırı'daki görevinden sonra yeniden Kastamonu'ya dönen Karabaş-ı Velî, sulûkunu tamamlayarak, şeyhi Mustafa Muslihüddin tarafından bu kez bir mürşid-i kâmil olarak 1080/1669 tarihinde İstanbul'a gönderilmiştir. Önce Üsküdar'da Rum Mehmed Paşa Camiinde "üç-dört yıl" kadar inzivaya çekilen Şeyh, sonraları Atik Valide Camii yanındaki Mihrimah Sultân Halveti zaviyesinde irşad ile meşgul olmaya başlamıştır.

Karabaş-ı Velî, irşad görevini sürdürmekteyken, Kara Mustafa Paşanın sözünün kanun olduğu 1090/1679 yılında Beyazîzâde'nin hüccetiyle Limni'ye sürülmüştür. Karabaş-ı Velî'nin müntesiplerinden olduğu bilinen IV. Mehmed (Saltanatı: 1648-1678)'e rağmen bu sürgünün nasıl gerçekleştiğini anlamak zorsa da, Beyazîzâde gibi devrin, tasavvuf, devrân ve zikir karşıtı ulemasıyla Kara Mustafa Paşa arasındaki gizli bir anlaşma sonucunda böyle bir olayın meydana gelmiş olabileceği tahmin edilebilir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, IV, Mehmed, Karabaş-ı Velîye gönülden bağlı bir padişahtır. Cuma namazını Atîk Valide Câmii'nde kılmakta, her hafta hem va'z dinleyip, hem de Şeyh ile görüşme fırsatı bulmakladır. Şeyh'in vaazlarının etkisiyle gözyaşı dökmekte ve ***"Bu şeyhin va'zı bana o kadar tesir eder ki, İbrahim ibn Edhem gibi tahtı terk edip dağlara düşmek isterim" demektedir."***

Şeyh'in Limni'ye sürülmesinin dedikodu kabilinden bazı sebepleri anlatılmaktaysa da menâkıbnâme yazan İbrahim Çelebi'nin şeyhi Ünsîden duyduğuna göre esas sebep, Şeyh'in devlet adamlarının ilgisinden sıkılması ve özellikle IV. Mehmed'in sûfîliğe meyledip siyasî iktidarının zaafa uğraması endişesidir.

Bu yıllarda, dönemin tanınmış Halveti mutasavvıfı Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîz de, Limni'ye sürgüne gönderilmiştir. Karabaş-ı Velî'nin Mısrî ile -belki Mısrî İstanbul'a davet edildiğinde başlayan ilişkisi- Limni'de devam etmiştir.

Bilindiği üzere Niyâzî-i Mısrî (1617/1694) dönemin siyâsetinden en çok etkilenen mutasavvıflarından birisidir. Aslında Karabaş-ı Velî müntesiplerinden olan IV**.** Mehmed, Mısrî'nin de muhiplerindendir. Ancak şehzade hocalığından huzur dersi hocalığına ve sonunda şeyhülislâmlığa kadar yükselen devrin tanınmış vaizlerinden Vanî Mehmed Efendi (ö. 1096/l684) nin de telkinleriyle Padişah ve diğer bazı yöneticiler, Mısrî ve Karabaş-ı Velî'nin vahdet-i vücud, sema, devrân, melâmet, Mehdîlik, kutupluk, Hamzavîlik, tekkele-

rin kapatılması ve zikrin men edilmesi gibi tarikat ve tasavvufa ait bazı konulardaki görüşlerinden ötürü Limni'ye sürgüne gönderilmelerine karar vermişlerdir.

Vânî Mehmed Efendi'nin, Hamzavîlerin ve mülhidlerin reisi olduğunu, tekkelerin bu zât yüzünden kapatıldığını ve zikrin onun yüzünden men edildiğini söyleyen Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz, Karabaş-ı Velî'nin de Hamzavîler gibi düşündüğünü vehmeder. Hülâsa bu taife, kendisinin düşmanıdır.

Mısrî, Hatıralarında, Karabaş-ı Velî'nin kendisine Nefahât, Tedbîrât-ı ilâhî ve Şerh-i Hikem adlı üç eser gönderdiğini söyler. Bunlardan Şerh-i Hikem, Karabaş-ı Velî'nin kendi eseridir. Diğer ikisi Şeyh'ül-Ekber Muhyiddin Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-azize aittir. Mısri, Limni'de gönderilen bu eserleri inceledikten sonra Karabaş-ı Velî'nin bir sihirbaz olduğunu iddia etmiştir. Diğer taraftan Mısrî, hatıralarının başka bir yerinde Karabaş-ı Velî'nin, kendisinin ilâhilerinde ***"yanlışlar var"*** dediğini, oğullarından birisini -imtihan kasdıyla- yanına yolladığını söyledikten sonra, Karabaş-ı Velî'nin ***"İsâ benim"*** dediğini belirtir. Mısrî'ye göre "ilm-i Kur'ân ve tevarih-i Kuran nüzul eder, fakat adam öldürtmekle, hastalık çıkartmakla tasarrufat-ı ekvân hâsıl olmaz." Ne var ki, Mısrî'nin zannınca Karabaş-ı Velî manevî tasarrufunu bu yolda kullanmaktadır.

Bu konuda, Karabaş-ı Velî'nin halifesi Şeyh Nasûhî Efendi'nin yetiştirdiği Senâ'nin yazdığı Menâkıbnâme'de de kısaca şu bilgi verilmektedir:

"Karabaş Efendi dahi Hz kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin yanına nefy olundukta bir gün Hz. Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîz ***"yalancı şeyh geliyor"*** diye söylerler imiş. Ve bendelerinden olan azîzin muradı vardır, Bundan, elbette zuhur eder diye müterakkıblar iken Hz. Nasûhî Mudurnu'dan bir kutuya iğne koyup azizlerine getirirler imiş, Limni'ye geldikde Karabaş Efendi haber vermişler ki, Nasûhî Efendi teşrif buyurdular, dedikde ibtidâ Hz. Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-azize varsın, sonra gelsin dediklerinde, onlar dahi Hz. Mısrî'ye vardıkda halvet edip esrâr-ı İlâhiyye'ye müteallik çok sohbet etmişler. Sonra azizlerine teşrif etmişler. Hatta hikâye olunur ki, her zaman Hz. Mısrî ile Karabaş Efendi bir yere geldikte hizmet-i şeriflerine Nasûhî Efendi tayin buyurur imiş. Bir gün Hz. Mısrî hamama teşrii edip ve hamamdan çıktıktan sonra yanlarında akçe bulunmamış ve lâkin izhâr dahi etmemişler, Velâkin Nasûhî Efendi anlayıp yanlarında ne kadar yüz para varsa usulüyle mübarek dizleri altına koymuşlar ve ol vakit yüz para var imiş. Tamamen ol paraları verdikte Nasûhî Efendiye teveccüh edip buyurmuşlar ki, ***"Oğlum, Allah'u azîmü'ş-şana rica ederim ki, sana dahi ol derece feyz-i Muhammedi versin ki, sen dahi ümmet-î Muhammed'e böylece îtâ edesin, diye dua buyurmuşlar ve Hz. Nasûhî buyururlarmiş ki, o zâtın o vakit duasının çok âsâr ve lutfun müşahede eyledim, diye nakl buyururlar imiş."***

Mısrî'nin Karabaş-ı Velî'yi olumsuz sözlerle anmasına karşılık, Nasûhî'nin Mısri'yi olumlu olarak anlatması bir çelişki gibi görünmekteyse de, Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîzin tavrı, Karabaş-ı Velî ile yüz yüze gelmezden önce içinde bulunduğu manevî haliyle açıklanabilir

Karabaş-ı Velî'nin dört yıl kadar süren Limni'deki sürgün hayatı l683'de sona erer. Şeyh yeniden Üsküdar'a döner. 1685 yılında deniz yoluyla hacca gider. Karabaş-ı Velî, hac görevinden sonra Medine'de Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin ravza-i pâkini ziyaret etmiş, onun huzurunda son halifesi Edirne'de metfun Mustafa Efendi'ye hilâfet vermiş, Mısır kafilesiyle Mısır'a dönmüştür.

Karabaş-ı Velî, Mısır'a üç konak mesafede kırk bin hacının konakladıkları yerde hava gayet açık olduğu hâlde bir sel geleceğini keşfederek durumu hacılara bildirmiş ve selden kurtarmıştır. Bu olaydan kısa süre sonra hicrî tarihe göre yetmiş yedi yaşındayken, 8 Safer 1097/5 Ocak 1686 cuma günü saat sekizde Hakk'a yürümüştür.

nın sözünün kanun olduğu 1090/1679 yılında Beyazîzâde'nin hüccetiyle Limni'ye sürgün edildiği zamana kadar 350 geçmiş olduğunu "Hatıralar" kitabından anlıyoruz.[480]

<u>Evvelki kahr, âhiri ihsân eder Sultan bana.</u>

Şüphesiz habs için Allah Teâlâ'nın fermân-ı sübhânî geldiğinde vücud zindanından kurtulmak için dahi emri erişti. Bu hapsin öncesi kahır, sonu ihsan olmuştur; demek istemektedir.

"İhsan"nın mânâsı, Allah Teâlâ'yı görür gibi kul olmaktan ibarettir ki müşahedede yerinde kullanılmıştır.

Cibril hadisinde İslâm'ın tarifi şöyle yapılmıştır:

"Cebrail Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme (gelerek);

İslâm nedir? diye sordu. Rasûlullah:

Allah'tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehadet getirmen, namaz kılman, zekât vermen, Ramazan orucunu tutman ve gücün yettiğinde hac yapmandır, buyurdu. Cebrail:

Kabri, bir rivayete göre Mısır'ın hac yolunda Kahire'ye üç konak mesafedeki Nahl Kalesi içindeki Şeyh Muhammed Gazzâlî'nin türbesiyle yan yana; daha doğru olduğu söylenen ikinci rivayete göre ise, söz konusu türbeyle Nahl Kalesi arasındadır. Burası Kahire'ye üç konak, yani yetmiş saat mesafededir.
(Tasavvuf Dergisi, 6 Mayıs 2001, Karabaşı Velî Makalesi, Cemal KURNAZ, Mustafa TATCI, s.35-59))

NİYÂZÎ-İ MISRÎ KUDDİSE SIRRUHU'L-AZİZİN
KARABAŞI ALİ EFENDİYE MEKTUBUDUR.

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

Mu'cizât-ı enbiyâ ve kerâmât-ı evliya ve cemi-i havârık-ı âdâta (bade'z-zevk heme ost)[479] bilâ- tevil kabulüne, yetişen ürefâ vü zurefânın ayakları altına Mısrî'nin yüzü topraktır. Tevil yükünün altına giren çıkmaz. Zira hangi yerin meşhur meselidir.

"Zırva tevil kabul etmez ve isim ayn-ı müsemma olduğuna bade'l-ilm aynen ve zevkan ve kalbinden himmetin ve dildeki zikrin ve iksârının niyyetiyle ve keyfiyet-i mahsûsa üzere hareket-i a'zânın hatta eldeki kalemin tesirinin ve eşya biribirinin aynı olduğunun aynı ile müşahede etmek zevkini Allah (azze ve celle) müyesser eyleye.

Benim canım!

Her çanağa ki dokunasın, kendi sadâsından gayrı sadâ vermez. Gayrı bildiğimiz yoktur. Nazar ola. Bundan gayrı marifeti dahi ısgâ dahi etmeyiz.

Cemi-i kümmelin (bade'z-zevk heme ost). Bunda karar etmişlerdir. Nefsü'l-emirde karar yok ise de dâirenin nokta-i saniyesi nokta-i evvele yetişmeyince daire tamam olmaz. Zira cemii-i maârif bu şemsi'l maâriftir. Allah Teâla size ve bize zevkini müyesser eyleye. Amin.

Muhammed Mısrî

[480] Halil ÇEÇEN, ***Niyâzî-i Mısrî'nin Hatıraları,*** İst. 2006, s. 130

İman nedir? diye sordu. Rasûlullah:

Allah'a, meleklerine, kitaplarına, resullerine, ahiret gününe ve kaderin hayrına ve şerrine inanmandır, buyurdu. Cebrail:

İhsan nedir? diye sordu. Rasûlullah:

İhsan; Allah'ı görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Sen onu görmesen dahi o seni görür, buyurdu."

Abdullah b. Ömer'in rivayet ettiği hadiste ise şu tarif yer alır:

"İslâm beş esas üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilah olmadığına, Rasûlullah'ın O'nun elçisi olduğuna şehadet getirmek, namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak, gücü yetenler için hac yapmak." [481]

Erbâin'im çün tamâm oldu dahi on gün geçer,
Hatm olur menzil merâtib can olur canân bana.
Halvette kırk gün tamam oldu dahi on gün geçer,[482]
Mertebeler bitmiş canan can olur bana.

"Her kim Allah için kırk gün ihlâslı olursa, hikmet pınarları dilinde zuhûr eder." [483] Hadîs-i şerifi bu duruma delildir.

Bu kırk sabah, müminin gönlünün anahtarıdır. Yoksa yüz bin sabahın bile ona faydası olamaz. [484]

---

[481] Bu hadis sahihdir Buharî 1/49'da merfu olarak. 8/183'de mevkuf olarak, (rivayetin şöhreti sebebiyle merfu olduğu tasrih edilmemiştir.) Müslim (1/176-177). Nesaî (8/107-108), Tirmizî (5/5-6), Ahmed. Musned'inde (1/78), Beyhakî. Sünen'inde (4/199). Humeydî Musnedinde (2/308) çeşitli yollarla İbni Ömer'den merfu olarak tahric etmışlerdir.

[482] Bazı şerhlerde mahkûmiyetin sebebi olarak İsâ aleyhisselâm meselesi yüzünden Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin olduğu yazılmıştır. Sehven yapılan hatanın düzeltilmesi gerekmektedir.

Azîz Mahmûd Hüdâyî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz

(h.948/1541) yılında Şereflikoçhisar'da doğdu. Bursa'da Muhammed Üftâde hazretlerinden feyz aldı. (h.1007/1598) de Üsküdar'da câmi ve dergâh yaptırdı. (h.1038-1628) 'de Hakk'a yürümüştür. Kabri, İstanbul Üsküdar'da kendi dergâhı yanındaki türbesindedir.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz ile Azîz Mahmûd Hüdâyî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz arasında bir görüşmelerden bahsedilen rivayetler vardır. Bunların yanlış olduğu muhakkaktır. Hayatları ile ilgili tarihler bunu açıkça göstermektedir.

A.Mahmûd Hüdâyî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz (d. 948/1541; h.y.t: 1038-**1628**)
Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz (d.1027/**1618**; h.y.t: 1105/1694)

Ayrıca Mevâid-ül İrfan isimli eserinde Otuzuncu Sofra'da geçen Şeyh Mahmut Üsküdârî, Üsküdarlı Celvetî şeyhi Gafurî Mahmud Efendi' dir. (AŞKAR, 1997),s. 116

[483] Ebû Nu'aym *Hilye* 5,189; *Keşfü'l Hafâ,* II, 224; Suyutî; Cami'u's-Sagîr, II, 137

[484] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.89), s. 171

"İhlâs": Bir şeyi bir şeye katıştırmayıp hâlis kılmaktan ibarettir. Pes ihlâs, âsâr ve efâl ve sıfat ve zâtta olur. Bundan dolayı sufî ıstılâhında tevhid mertebeleri dört olup, **tevhid-i âsâr, tevhid-i efâl, tevhid-i sıfat** ve **tevhid-i zât** derler." erbain"[485]: Dört halvetten ibarettir ki; dört aded, on adedi gerektirdiğinden تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ***"... hepsi tam on gündür..."*** [486]hesâbınca her halveti on gün olur. Çünkü 4+3+2 adedlerinin toplamı 10 sayısına ulaşır. Allah Teâlâ'nın zât-ı on dediğimizde altı yön ve evvel ve ahir ve cüz ve külden ibarettir.

Halvetin birincisi nefsi tezkiye içindir, neticesi tevhid-i asardır.

İkincisi ahlâk düzeltmekle kalb tasfiyesi içindir, neticesi tevhid-i efâldir.

Üçüncüsü ruh yüceltmek içindir, neticesi tevhid-i sıfattır.

Dördüncüsü mâsivâdan temizlemenin sırrı içindir, neticesi izâfî sıfatları düşürmekle ile tevhid-i zâttır. Bu menzile fena-fillah ve makam-ı cem tabir olunur ki; katre olan beşeri vücudununu, vahdet denizinde mahv ve müstağrak etmekten ibarettir. Bundan dolayı ***"Erbâinim çün tamam olur"*** buyurdular.

Halvetin beşincisi; ***"dahî on gün geçer"*** buyurduklarıdır. Bu halvet mahvdan sahv (ayıkılık)a ve cem'den farka gelip cem'i cemî'-i esma ile bütün mertebeleri tamamlamak içindir. Vahdet, kesreti ve kesret, vahdeti perdeleme olmaksızın kesret aynalarında cemâl-i sırr-ı vahdet-i müşahededen ibarettir. Bu nedenle ***"Hatm olur menzil merâtib cân olur cânân bana"*** buyurdular. Nitekim Cenâb-ı Hakk'ın وَوَعَدْنَا مُوسَى ثَلَثِينَ لَيْلَةً وَاَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ اَرْبَعِينَ لَيْلَةً ***"(Bana ibadet etmesi için) Mûsa'ya otuz gece vâde verdik ve ona on gece daha ilave ettik; böylece rabbinin tayin ettiği vakit kırk geceyi buldu."*** [487] Âyet-i kerimesi buna işarettir. Onların dört halvetten ibaret olan bir erbain ile olmaları enbiyâ-i izam aleyhimüsselâmın sulûkları emmâreden olmayıp mutmainneden olması nefsin tezkiyesi için zevke gerek kalmaz. Çünkü onlar masumlardır, bizim gibi kötü ahlakın vasıflarından uzaktırlar.

<u>(Kâb-e kavseyn-i ev-ednâ) üçyüz ellidir bilin,</u>
<u>Doğdu gün mağribden açtı zulmet-i Sübhân bana.</u>

---

[485] **ERBA'ÎN:** Kırk günlük riyâzet. Maddî bağları azaltıp, mânevî tarafı kuvvetlendirmek ve kalb aynasını parlatmak için, tasavvuf büyükleri tarafından konan usûllerden biri; kırk gün az yemek, az içmek, az konuşmak, çok ibâdet etmek. Buna çile (kırk) de denir.

Ehl-i sünnet yolunun büyükleri, halvet yâni yalnız başına kalmak ve erba'în yerine, insanlar arasında kalbini Allah Teâlâ ile bulundurmak seâdetine kavuşmuşlardır. Sünnetleri yaparak çok kıymetli şeyler elde etmişler ve bid'atlerden (dine sonradan sokulan hurâfelerden) sakınarak yüksek derecelere kavuşmuşlardır. (İmâm-ı Rabbânî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz)

[486] Bakara, 196

[487] A'raf, 142

(Kâb-e kavseyn-i ev-ednâ)[488] üçyüz ellidir gündür bilin, [489]
güneş batıdan doğdu Allah Teâlâ karanlığı benden aldı.

Bu beyt Allah Teâlâ'nın ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰى فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى sonra (Muhammed'e) yaklaştı, derken daha da yaklaştı. O kadara ki (birleştirilmiş) iki yay arası kadar hatta daha da yakın oldu." ayeti şerifinin kelimenin adedî ebced hesabı üzerine remz buyururlar. Her kavs'da iki ***"kâb"*** vardır. Bu nedenle bazıları demişler ki; "kâbe kavseyn قَابَ قَوْسَيْنِ kâ-bey kavsini قَابَىْ قَوْسَيْنِ manasınadır. Bu takdirde kavs-ın birliği murâd olunur ki; kâb-e eymeni (sağ ucu) vücub âleminden ve kabe eyserî (sol ucu), imkân âleminden ibarettir. üçyüzelli olması kâbe kavseynden murâd kavs-i vâcib-i imkândır ki; toplamı üçyüzdür." Ev-ednâ" den murâd نٓ وَالْقَلَمِ ***"Nûn. Kaleme .... andolsun ki"***[490] de olun "nûn نٓ" dur ki; ebced hesabındaki değeri ellidir.

Bazı müfessirler demişler ki; "nun"dan murat zât ilminden alınmış olan mukaddes kalemden kinâyedir. Bu itibâr ile kâbe kavseyn ev-ednâ, üçyüzelli aded olur.

"Doğdu gün mağribden" diye buyurdular. Ruh güneşinin batışı, vücud dağının karanlığından ve bulutun bulanıklığına işarettir. Doğuşu ise, perdeleri benlik kaydını kaldırıp, âlemin korkutucu şeylerden ışıklandıran ve vücud gölgesinin vehmini, vahdete nuruna katmaya remz ve işarettir. Bu nedenle ***"açtı zulmetti, Sübhân bana"*** diye buyurdular.

---

[488] **KÂBE KAVSEYN:** Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Mîrac gecesinde bilmediğimiz bir şekilde Allah Teâlâ'ya yakınlığından kinâye olan bir tâbir. Kur'ân-ı Kerim'de meâlen buyruldu ki:

"O (Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem) ***Rabb'ine Kâbe Kavseyn veya daha yakın oldu."*** (Necm sûresi: 9)

Ehl-i sünnet âlimleri buyurdu ki: "Mîrâc, ruh ve cesed birlikte olarak Mekke-i mükerremeden Kudüs'e ve oradan yedi kat göğe, sonra Sidre denilen yere ve Sidre'den Kâbe Kavseyn makâmına uyanık olarak, gece bir anda götürülmüş ve getirilmiştir. Bunu yapan, Allah Teâlâ'dır ve ancak O yapabilir. (Abdülhakîm Arvâsî)

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Kâbe Kavseyn makâmına varınca ne Cebrâil aleyhisselâm ve ne de başka hiçbir vâsıta olmadan doğrudan doğruya Allah Teâlâ O'na vahyetti, bildireceğini bildirdi. Beş vakit namaz bu sırada Farz kılındı. (Fahreddîn Râzî)

"Kâbe Kavseyn tahtının Sultânı sen, ben bir hiçim, Misafirinim dememi saygısızlık sayarım." (Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî)

[489] Tala'a ve'l aded fi 2175 yevmü'l isneyn [erba'înüm Mısrîdür 340 on gün de geçince Mısrî 350 olur ve efhem Karabaş geleli yarın 350'dür bu mısra'da aşerât-ı mi 'ât 350 vefat-ı hazret-i şeyh: 1105] Halil ÇEÇEN, ***Niyâzî-i Mısrî'nin Hatıraları,*** İst. 2006, s. 130

[490] Kalem, 1

Geldi Hakk, bâtıl firar etti dolaştı mağribe,
Zâhir oldu gizli sırlar verdi Hakk bürhan bana.
Geldi Hakk, bâtıl firar etti, batıya yöneldi
Allah Teâlâ gizli sırlar açıkladı ve bana yol gösterdi

Ruh güneşi yüce ufuktan doğup ve karanlık gecenin ağırlığını giderip çokluk zulmetinden vahdet nuruna kavuşturur. لَقَدْ كُنْتَ فِى غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ ***"Andolsun sen bundan gaflette idin; derhal biz senin perdeni kaldırdık. Bugün artık gözün keskindir denir."*** [491] Gereğince hakikat nurunun aslının gözünden sürmesi gaflet gözünün ağrısını izâle ve Hakk'ı gören gözün penceresi kudsî nur havalesi ile Hakk vücudunun nûru içimi bir şekilde kapladı. Bâtıl vücudun zulmetine yer kalmayıp وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ***"Yine de ki: Hak geldi; bâtıl yıkılıp gitti. Zaten bâtıl yıkılmaya mahkûmdur."*** [492] hakîkat yüz gösterip aklî deliller ile tasdik ve hüccet derecesine kavuşmuş esrârı inkişaf ve aşikâr oldu demektir.

Oldum İsmâil gibi teslim-i Hakk etti hemin,
İki bin yüz dahi yetmişbeşte bir kurban bana.
Oldum İsmâil aleyhisselâm gibi Hakka etti teslim oldum,
(hicri: 1275 m.1859) benim için Hakk'a kurban kesilir.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz Allah Teâlâ'ya gereken emâneti teslim için maneviyât yolunda olmaları sebebiyle Hz. İsmâil aleyhisselâm gibi Hakk'a teslîm-i cân ettim, bütün sıkıntılara razıyım demektedir.

"Derhâl ikibin yüzyetmişbeşde bana bir kurbân etti."

Melamiler bu beytin seyyid Muhammed Nur kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin meşhur olduğu tarihi 1275 olarak tebşir eylediğine kanidirler.[493]

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin Mecmuâsında bu tarihlerin 2175 benzeri tarihler bulunmaktadır. [494] Bu tarihin karşılık geldiği zaman biriminin milâdî olarak karşılığı tam olarak söylemek mümkün değildir. Ancak 1275 olarak düşünüldüğünde, tarihi şu olayı rivayet ederler.

Varyantları arasında birçok küçük fark bulunan diğer yaygın bir rivayet ise şöyledir: [495]

---

[491] Kaf,22
[492] İsra, 81
[493] Abdulbaki GÖLPINARLI, Melâmiler, İst, 1931, s.247
[494] Halil ÇEÇEN, ***Niyâzî-i Mısrî'nin Hatıraları,*** İst. 2006, s. 130
[495] Buradaki üç anahtarın Fransız, İngiliz ve İtalya'nın Osmanlı tarafını tutmasını temsil etttiği söylenmektedir. (Yard. Doç. Dr.Kenan ERDOĞAN, ***"Şiir-Efsane-Menkıbe ilişkisi Ve***

Üç anahtar gibi masal motiflerinin ve formel rakamların bulunduğu aşağıdaki 1275 tarihinden, kurban ve koçtan, Yahya dan ve gelecekten bahseden ilginç ve kehanet dolu ilâhi hakkında ise bazı küçük farklarla iki ayrı rivayet vardır.

Biri şudur: Kırım Savaşı'na karar veren Sultan Abd'ul'mecîd, bazı ulema ve şeyhlerin de duasını almak istemiş ve mabeyinci muhasibi Yahya'yı, devrinin meşhur şeyhlerinden Kuşadalı İbrahim Halvetî'ye bu maksatla göndermiş. Kuşadalı, hayattayken kendisine iyi davranılmayan ve Osmanlı aleyhinde bedduası bulunan, hatta

"Osmanlı 'nın inkırazı için dördüncü semâya bir kazık çaktım, benden başkası çıkaramaz"

diyen ve ayağında bukağısı ile defnedilen Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin gönlünün alınması gerektiğini söyleyerek üç kıl (başka bir rivayette üç anahtar) vermiş. Padişah, Yahya'yı 40 koyun ve bir koç ile birlikte Limni'ye göndermiş, bunlar kesilerek fakirlere dağıtılmış. Yâni, bir nevi özür dilenerek rızası alınmış. Mısrî'nin ayağındaki buka (pranga) çözülmüş. Savaş kazanılmış.

Bukağı ile birlikte, orada bulunan ve getirilip tefe'ül edilen Niyâzî Divanı 'ndaki şu esrarengiz ilâhinin anlamı da çözülmüş:

Oldum İsmâil gibi teslim-i Hakk etti hemin,
İki bin yüz dahi yetmişbeşte bir kurban bana.
Anladım zebh -i azîme bir işârettir bu koç,
Hem beşârettir gele Yahyâ ile mihmân bana.

Bununla ilgili diğer bir rivayette ise Sultan Abd'ul'mecîd, 1260'da Selanik'e giderken fırtınaya tutularak Limni'ye gelmiş, türbeyi ziyaret ederek bilgi almış, dua etmiş ve savaşın kazanılması için manevî himmet ve yardım istemiş, orada bulunan Niyâzî Divanının tefe'ülün de yukardaki beyitlerin geçtiği gazel çıkmış. Savaşın kazanılmasından sonra da koç kurban ederek, türbeyi tamir ettirmiştir.[496]

Konu hakkında Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz hakkında bir yabancı tarihçi olan Dimitri KANTEMİR'in[497] kitabına derc ettiği bu hususu bizim yerli tarihçilerimizin göz ardı etmeleri çok acı olduğu gibi, birde bu tarih kitabının 1980 de Diyanet İşlerinin Din İşleri Yüksek kurulu tarafından yasaklanma tavsiyesinin bulunması gariplikler yurdu olan memleketimizin yalnız dış güçler tarafından yıpratılmadığı kendi kendimize çok yaptığımızın hataları görmek açısından önemli oldu-

Niyâzî-i Mısrî'nin Menkabelerine Göre Bazı şiirlerinin Hikâyesi" Sosyal Bilimler Yıl:2003 Cilt:1 Sayı: 1, s. 48)

[496] (Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Ankara, 1998, s. XCI)

[497] **Dimitri KANTEMİR trc.Dr. Özdemir ÇOBANOĞLU** Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi [Kitap]. - İstanbul : Çağ Yayınları-Cumhuriyet Kitap Kulübü, 4.Baskı - 2001.

ğunu belirtmek isteriz. Kitaptan aldığımız bölümde Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin Rodosa sürgün gidişini bir yabancı gözüyle okumanız için burada alıntıladım.

37-MISRİ EFENDİ'NİN TAKDİR EDİLMEYE DEĞER TUTUMU:[498]

Sadrazamın savaş hazırlıklarıyla uğraştığı ve hatta kentin dışında karargâh kurduğu bir sırada, Bursa Şeyhi Niyâzî-i Mısri Efendi [499], kendisinin ilahi yardımına

[498] (Dimitri KANTEMİR, 4.Baskı - 2001),c.II, 771-774; Açıklamalar: 968-970

499 Mısrî Efendi: Birçoğu bunun Hıristiyan dinini en çok sevenlerden biri olduğunu sanmalarına karşın, Türkler arasında dindarlığı yüzünden çok tanınmış birisidir. Bu kanıyı, kendisinin yayımlayıp da camilerde okunmasını emrettiği birçok dinsel şiir doğrulamaktadır. Birçoğunun kanısına göre bedenleşme gizine ilişkin olan bazılarını, Türkçeden sözcük sözcük çevirdim ve buraya aktarmaya layık olduklarını sanmaktayım:

(Orijinal ilâhi bu şekilde)

Ol menem kim vâkıf-ı esrâr-ı ilm-i Âdemim,
Kâşif-i genc-i hakikat hem hayât-ı âlemim.
Bende mahfî oldu gaybül-gaybın esrârı hemîn,
Bendedir sır-ı emânet ana kenz-i mübhemim.
Ben cemâl-i Hakk'ı cümle şeyde zâhir görmüşem,
Bu merâyâya anın için baktığımca hurremim.
Her sözüm miftâh-ı kufl-i "küntü kenz" olmuş durur,
Hem dem-i İsâ ile herbir nefiste mahremim.
Cümle mevcûdâtı verdim ben vücûd-ü vâhide,
Zât u esmâ ve sıfâtın ile hâlâ yek demim.
Yerde gökte her ne kim var bağludur bâşı bana,
Âşikâre vü nihâne ben tılsım-ı â'zâmım.
Ben o Mısrî'yem vücûdum Mısrına şâh olmuşam,
Hâdisim gerçi velî ma'nîde sırr-ı akdemim.
(Tercüme bu şekilde yapılmış)

"İnsansal anlayışın gizlerini bilen benim
Adaletin hazinelerini ben ölçerim ve dünyanın yaşamı benim
Tüm gizli şeyler ve tüm gizli şeylerin esrarı bende saklıdır
Bana sır verildi ve ben onu içimde saklarım
Ben, ilahi güzelliği herkesten daha aydır gördüm
Bundan ötürü bu görüntüyü gördükçe sevinçten coşarım
Gökteki ve yerdeki her şey bana bağımlıdır
Tüm görülen ve görülmeyen şeyler aynaya yansır gibi içime yansır
Ben, tüm yaratıklara öz ve biricik varlığımı adadım
Ben sonsuza dek İsâ 'dayım ve sonuna dek onunla birlikteyim
Ben, vücudumdan Mısır'da kral olan Mısrî'yim
Kehanetim çok derindir ve onun gizli yorumunda ebedi bir sır içermektedir "

Aşağıdaki taşlamada aynı şeyleri ima ettiği sanılmaktadır:

(Orijinal ilâhi bu şekilde)

Esmâ-i ilâhiyyede bî-had hünerim var,
Her demde semâvat-ı hurûfa seferim var.
Gönlüm göğünün yıldızıdır hiç adedi yok,
Her burçta benim bin güneş bin kamerim var.
Âlimler ebced hacesi olmak olur âr,
Alçak görünen ebced'e âlî nazarım var.
Arş u semâvatı ulûmun budur el-hak,
Hem dahi zemininde tükenmez güherim var.
Bununla bir oldu dem-i Îsâ ile Mısrî,
Gönlüme dahi ne gelirim ne giderim var.

(Tercüme bu şekilde yapılmış)

"Allah aşkına, benim bilgim sonsuzdur
Yaşamım süresince kutsal bilimler için çalışırım
Yüreğimin semasında sayısız yıldızlar var
Her burçta ben, biner güneş ve ay sayarım
Bunlara bakarak, gök kubbenin ve öteki gezegenlerin bilgisi küçümsenmeli
Zira benim yeryüzünde de sürekli varlıklarım vardır
Dünya alfabesinin ustası olmaktan utanıyorum
Fakat dünyada çok az sayılan bu alfabenin kıymetini bilirim
Zira bununla Mısrî ile İsâ arasındaki bağ kurulmaktadır
Bundan ötürü hiçbir arzum yoktur ve hiçbir şeyim eksik değildir. "

Bu dizelerin içerdiği açık itiraflar, Mısrî Efendi'nin İsâ aleyhisselâma duyduğu içten duygular hakkında bir fikir edinmek için yeterli olur fikrindeyim. Buna karşın Mısrî Efendi hakkında bizzat istanbul Patriği Kallinikos'un ağzından işittiğim anıyı belirtmeye değer olduğunu sanırım. Bu yüksek rütbeli papaz, Bursa'da ruhani reis olduğu bir sırada, kentin mollası olan Mısrî Efendi, bununla dost olmuş ve sık sık bunun evine gidermiş. Bir seferinde metropolite gittiğinde, masanın üstünde Yunanca bir kitap görür ve bunun ne olduğunu sorar. Ruhani reis de bunun İncil olduğunu söyler. Bunun üzerine Mısrî Efendi,

"Ey pek aziz metropolitim, Allah Teâlâ'nın sana lütuf olarak verdiğini yaşadıkça korumalısın; zira İsâ ile İncil, Allah Teâlâ'nın kelamıdırlar" der.

Mısrî'nin bu duyarlılığından dolayı Türkler, kendisinin yürekten Hıristiyan olduğunu sanmalarına karşın, yine de ününü küçültmemişlerdir. Örneğin, yukarıda naklettiğim bu dizeler, Hıristiyan Ortodoks mezhebine göre mi, yoksa Kuran öğretisine karşıt olarak mı düzenlenmiş olup olmadıklarını kararlaştırmak için müftüye gösterildikleri zaman, müftü resmen bildirmekte kararsızlık gösterir ve şu fetvayla iki anlamlı bir cevap verir:

"Bu dizelerin anlamını ancak Allah Teâlâ ile Mısrî bilir. Bu karar, bir kâfir tarafından verilmesine karşın, bunun doğru olduğuna inanıyor ve bu insanın derin bilgisi hakkında yorumda bulunmanın çok zor olduğunu anlıyorum."

inanan derviş adı altında üç binden çok gönüllüyü bayrağın altına toplar. Bu dervişler, kendisinden ne maaş, ne de başka geçim gereksinmesi istemeyerek, nereye götürmek isterse oraya gitmeye hazır olduklarını söylüyorlardı. Şeyh bu dervişlerle deniz yoluyla Rodos'a gider; buradan da kara yoluyla Edirne'ye gelir ve kente varır varmaz yandaşlarıyla birlikte doğru Selimiye Camii'ne gider. Burada öğle namazı için gelen halka rastlar. Mısri Efendi de büyük bir gayret ve dindarlıkla ibadette bulunur ve aşağı yukarı şu mealde halka hitap eder:

"Almanlara karşı yeni bir ordunun kurulduğunu öğrendim. Bugünkü durum karşısında Müslümanların iyiliği ve çıkan için Kuran-ı Kerim'in kurallarına göre ne yapabileceğimi uzun boylu düşündüm durdum. Şu anda Osmanlı ordusunun bugüne dek Hıristiyanlar tarafından uğradığı büyük kayıpların sebebinin ne olabileceğini araştırdım. Bu düşüncelerim arasında bizzat Allah Teâlâ gökten, aralıksız süren bu büyük bozgunların nedeninin, ne Almanların cesareti, ne de Türk halkının günahı olduğunu; aksine gâvurların ruhu, imanı ve ananelerinin etkisi altında kalarak, kâfirlere karşı büyük sayıdaki ordu değil, fakat Allah Teâlâ'ya imanlı, temiz yürekli ve uyruğa karşı doğru dürüst olmak lazım geldiğini bilmeyen imparatorluğun on yedi vali ve ileri gelenlerinin uygunsuz davranışları sebep olmuştur.

İmparatorluğumuzu yok olmaya sürükleyen bu kişileri bilmek istemez misiniz? Pekâlâ, türban ve Müslüman giysileri içinde çalımla aramızda dolaşmaktan utanmayan bu gâvurların adlarını ilâhi hikmet bana açıkladı. Bunlar şunlardır:

Vezir, yeniçeri ağası, kaymakam[500], defterdar[501], reis efendi ve isimleriyle ad-

---

Bu arada, müftünün bu beyanatından sonra Mısrî Efendi'nin bu dizeleri, halka yayılmış ve tüm Türkler, Bunların gerçek Ortodoks olduklarını kabul etmişlerdir. Buna rağmen bu dizelerin ihtiyatla okunmasına izin verilir ve yayımlanan nüshaların başında aşağıdaki uyarı vardır:

"Bu dizelerin ve özlü sözlerin yazarı anılmaya değer Mısrî Efendi'dir. Bunların içinde İslam dinine uygun düşmeyen ve Hıristiyanların kulaklarını tırmalayan bazı karar ve anlatımlar vardır. Bununla beraber bunu salt yazarın coşkusuna vermelidir. Bu aşın heyecanı sayesinde bazı Müslümanların gerçek inançlarını bozmuştur. Bab-ı Âli bunlardan haberi olduğu zaman, müftüye Mısrî'nin şarkılarını ve şiirlerini bir cilt halinde toplatılmasını ve incelemeye gönderilmesini emreder. Müftü, bunları okuduktan sonra yakmıştır ve aşağıdaki fetvayı vermiştir.

"Mısrî Efendi gibi konuşan ve düşünenler bu ateşte yansınlar; ancak Mısrî Efendi yanmasın, zira coşkunun egemen olduğu kimselerin üzerine fetva çıkarılamaz. Bu Mısrî Efendi'nin hakaretin öcünü almak için bundan önce sözünü ettiğim karışıklıkları çıkardığı anlaşılmaktadır."

[500]Kaymakam: Yani Osman Paşa olup, köken bakımından Girit'te doğmuş bir Rum'du. Kandiye'nin kuşatılması dolayısıyla Köprülü Ahmed Paşa'nın eline tutsak olarak düşer ve bunun teşvikiyle Müslümanlığı kabul eder. Bundan sonra giderek sadrazamlığa kadar yükselir. Çok akıllıydı ve duruma göre hareket etmesini bilirdi.

[501] Defterdar: Bu sıralarda defterdarlık görevini Türklerin devlet işlerindeki büyük becerisinden ve deneyiminden dolayı, bugüne dek yücelttikleri **Kirli ismail Efendi** görüyordu.

landırabileceğim öteki büyük devlet memurları.

Bütün bunlar ölümle cezalandırılmadıkça, gâvurları yenme ümidini taşıyamayız. Hattâ imparatorluğun top yekün yok olması beklenebilir. Bu amaçla, Allah Teâlâ'nın emriyle sayılan az olmasına ve henüz silahları olmamasına karşın, ilahi kudretten hız alarak din bilgisiyle donatılmış, günahsız ve lekesiz bir yığın Müslüman toplamış bulunuyorum. Bunlar sayesinde sayısız kâfir ordusuna salt karşı koymak değil, fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarından tümüyle püskürtebileceğimi sanıyorum."

Bu haber her tarafa o kadar çabuk yayılır ki, olaylara meraklı bulunan salt halk değil, fakat büyük sayıda yeniçeri, sipahi ve öteki askeri memurlar camiye koşarlar. Cami çok geniş olmasına karşın, bu kadar kalabalık dinleyiciyi içine alamayıp tüm dış salonlar dahi dolar. Bunca kalabalığın toplandığını gören sözcü, o kadar çok coşar ki dinî nasihatleri tam dört saat sürer. Bir ayaklanma olur korkusuyla sadrazama haber verilir. Vezir de herhangi bir olasılığı zamanında önlemek amacıyla kaymakamı, Şeyh Mısri Efendi'ye gönderir ve bir şeyler tebliğ edilmek üzere kendisine kadar gelmesini rica eder. Kaymakam, en derin saygı ile iltifatlarla görevini yerine getirdikten sonra Mısri Efendi kendisine,

"Ben, Allah Teâlâ'nın bana gökten açıkladığı şeyleri kullarına söylemek için gönderilmiş bir kuluyum. Ve vezirin ne gâvuru olabileceğini bilemem ve görevimi bırakıp da onu dinlemeye sebep görmüyorum" yanıtını verir. Kaymakam, kendisini dikkatle dinleyen bu kadar kalabalık bir halk yığınının çevresini sarmış olduğunu görünce, toplantıyı dağıtmak için kuvvet kullanmaktan başka çare olmadığını anlayarak, sadrazama geri gider ve kendisine gördüklerini ve duyduklarını söyler ve aynı zamanda kötülüğü önlemek ve bu halk topluluğunu dağıtmak için derhal gerekli önlemleri önerir. Zira şeyhin baştan sonuna kadar vaizi salt devletin ileri gelenlerine karşı değil fakat bizzat sultana karşı halkı ayaklandırmaktan başka amaç gütmüyordu. Bunlardan sonra sadrazam, yeniçeri ağasını ve şeyhin kâfirlikle suçladığı tüm ötekileri çağırtır ve hepsini bekleyen ortak tehlikeyi belirterek, kendilerini tehdit eden olayı önlemek için ne gibi tedbirler alınması gerektiğini sorar. Ortaya atılan tüm kanılar göz önüne alındıktan sonra, önceden sultanın onayı alınmadan hiçbir şeyin yapılmaması gerektiği sonucuna oybirliğiyle varılır. Bununla beraber bu arada şeyhi kentten uzaklaştırmak için tüm önlemlerin alınması lazımdır. Bu amaçla derhal sultana bir telhis gönderirler ve bununla derviş giysisi içinde büyük bir asker çetesiyle birlikte bir şeyhin kente geldiğini ve Selimiye Camii'ne giderek halka hitap ettiğini ve kararsız cemaati ayaklanmaya kışkırttığını ve devletin ileri gelenlerine leke sürmekten ve hatta sultana dahi iğrenç isimler takmaktan geri kalmadığını; kendilerini kâfir diye adlandırarak ve açıkça Osmanlı Almanlarının, imparatorluk Almanlarına karşı savaş ettiklerini ve bundan dolayı Allah Teâlâ'nın, Osmanlı sarayı üzerinde lütfü beklenemeyeceğini diyerek, sadrazam ve öteki subaylardan öcünü aldığını bildiriyordu. Bu ve bunun gibi başka yapmacık işaretler yüzünden sultan o kadar çok hiddetlenir ki, derhal asinin yakalanmasını emreder ve kullandığı yeşil türbanına olan saygısından ötürü kendisini ölüme mahkûm edemediğinden tüm çetesiyle birlikte Bursa'ya gönderilmesini emreder. Böylece

sadrazam, istediğini sultan adına yerine getirmek yetkisini elde etmiş olduğuna sevinerek kaymakamı bir defa daha camiye, fakat bu sefer yeniçeri ağası ve büyük sayıda askerin eşliğinde gönderir. Kaymakamla yeniçeri ağası, yeniçerileri dışarıda, sokakta bırakarak hâlâ vaazda bulunan şeyhin yanına giderler ve sultan adına selamlayarak, sultanın kendisinin kutsallığı ve ünü hakkında çok güzel şeyler işittiğini ve bunları kendisine duyurmak istediğini, bundan dolayı oyalanmadan saraya gelmesini rica ettiğini haber verirler. Mısri Efendi ise, ya bunların amacının farkına varır ya da saman altındaki yılan gibi

"Buraya gelmenizin sebebi dediğiniz gibi sultanın değil, fakat şeytanın [502]gönderdiğini sanıyorum" *der.*

"Mamafih Allah Teâlâ uğrunda savaştığım için insanların ne övgüleri, ne de saldırıları beni rahatsız etmez. Bu itibarla bu İslam cemaatine herhangi bir hakarette bulunmamak ve sultanın emirlerine boyun eğmek istemiyor sanılmasın diye istediğiniz yere gitmeye hazırım. Bununla beraber bütün bunları ne kendi isteğimle ve de fena amaçla değil, fakat ilahi vahiyle konuştuğuma kanaat getirmeniz için, işte benim buradan ayrılmamdan birkaç saat sonra tanık olacağınıza daha şimdiden bildiririm" cevabını verir. Bunları söyledikten sonra camiden çıkar ve kapıda kendisini bekleyen sultanın faytonuna biner ve muhafızların eşliğinde her yandan koşarak gelen büyük sayıdaki halkın saygı gösterileri arasında gider. Fakat halk kendisini izleyemeyecek kadar uzaklaştıktan sonra kapalı bir arabanın içine koyarlar ve ilkin Rodos'a, sonra da Bursa'ya götürürler.

38 - MISRI EFENDİ'NİN UZAKLAŞMASINDAN SONRA İZLENEN MUCİZE:

Şeyhin batıl kehaneti hakikaten gerçekleşir, zira onun ayrılmasından iki gün sonra öğleye doğru yeniçerilerin ve subayların tüm çadırlarını devirecek kadar şiddetli bir kasırga çıkar. Rastlantı olarak bu sıralarda öğle yemeğini pişirmek için birçok çadırda âteş yanıyordu. Fırtınadan devrilen çadırlar ateş alır ve çabucak ötekilere de yayılarak, bir saatten az bir süre içinde yüksek rütbeli subayların pavyonlarıyla birlikte binden fazla çadır kül olur gider. Halk bu görüntü karşısında seyirci kalıyor ve sadece: işte bu gerçeğin kanıtıdır ve kulunun haksız yere sürgün edilmesinden dolayı Allah öç alıyor diye haykırıyor ve ateşin söndürülmesi konusunda hiçbir yardımda bulunmuyordu. Sonun da askerler büyük güçlükle ordugâhın bir kısmını ateşin alevlerinden kurtarmayı başarırlar. Bizzat sultan bile büyük bir korkuya kapılır ve şeyhe saygı dolu bir mektup yazarak, hain vezirleri tarafından aldatıldığını itiraf eder, kendisini affetmesini rica eder ve tekrar Edirne 'ye gelmesini ve orduyu kutsamasını istediğini bildirir. Buna karşılık Mısri Efendi ise, kendisinin sürgün işinde sultanın değil, fakat saray arabozucularının kabahati olduğunu tâ

---

[502] Sultan değil, fakat şeytan (sultandan, şeytandan): Mısrî Efendi'nin bu deyişi, bundan sonra iki türlü yorumlanmıştır. İlk önce motamo (kelime kelime) anlamında, yani sultanın kendi kusurlarını ayıplayan bir insanın yaşamına son vermek için, şeytani bir ruh tarafından kışkırtıldığı; sonra iki anlamlı olarak yani Mısrî Efendi'nin, kendisini uyarmak için gelenlerin sanki sultan tarafından değil de, kendisini bu suçu işlemeye iten şeytan tarafından gönderilmiştir.

baştan bildiğini; buna karşın bu haksızlığı unutarak herkesi bağışladığını, fakat Edirne'ye dönemeyeceğini, çünkü ilk kez Edirne'ye gitmesiyle şimdiki arasında çok farklı bir durum olduğunu söyler.] (Dimitri KANTEMİR)

Konu üzerinde bir yabancının bu kadar hasas davrandığı olayı yerli kaynaklara uygun anlatışına bakılınca durumun vahameti açıkça görünmektedir. Aşağıda anlatılacak mevzu ile devletimizin Niyâzî-i Mısrî **kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin kabri hakkında çalışmalara başlamasının elzem olduğu görülmektedir. Ayrıca bu hususun Yunan Hükümeti tarafından kendileri açısından yine belirteceğimiz bilgiler yüzünden Niyâzî-i Mısrî kabri hakkında uyguladığı hakareti bir an önce telafi etmeleri gerektiğini görmekteyiz. Çünkü Koca Osmanlıyı darmadağın eden "Ah" ın onlara da dokunacağını düşünmekten kendimizi alamıyoruz.**

[17 MART 1694'TEN 18 MART 1915'E VEYA MONDROS'TA ATILAN İMZA]

Bu başlığı şöyle de atabiliriz: 17 Mart 1694'ten 18 Mart 1915'e veya ayağı bukağılı bir erenin 30 Ekim 1918de Mondros'ta attırdığı **imza.**

XVII. asrın sonlarındayız.

Devir İkinci Ahmed devridir. Hazret-i Niyazi'nin iş başında bulunan hainleri Padişaha tek tek bildireceği şayiası, devlet adamları arasında, özellikle de Kâdızâdelilerden Vânî-i Cânî lakaplı Mehmed Efendide telaş uyandırır. Sadrazam Bozoklu Mustafa Paşa, Mısrî Efendinin duasını almak isteyen ve sonra sefere çıkılmasını münâsip gören Sultân II. Ahmed'i, bu zât geldiği takdirde büyük bir fitne zuhur edeceği yolundaki telkinleriyle fikrinden vazgeçirir.

Hazret-i Pîr, 30 Haziran 1693 Salı günü Edirne'ye gelip va'z etmek üzere Selimiye **Camiine** indiği zaman, halk **caminin** etrafını doldurmuş kalabalıktan içeriye girilemez olmuştur. Bu durumu gören Sadrazam, Niyâzî-i Mısrî'nin eğer derhâl tutuklanıp sürgün edilmezse büyük bir karışıklık çıkacağını pâdişâha telkin eder; Mısrî'nin Limni'ye sürgünü hususunda bir ferman alır. Bunun üzerine Hazret-i Mısrî tekrar Limni'ye sürülür (1693). Hazret-i Pîr bu sefer incinmiştir ve giderken:

"OSMANLI'NIN İNKIRAZI (ÇÖKÜŞÜ) İÇİN DÖRDÜNCÜ KAT SEMÂYA BİR KAZIK ÇAKTIM. BU KAZIĞI BENDEN BAŞKA KİMSE ÇIKARAMAZ." der ve ayağındaki bukağı ile bir koçu arabaya bindirilip palas pandıras yola çıkarılır. Ve bir müddet sonra adada (17 Mart 1694) vefat eder.

Yıl **18 Mart 1915** İngiliz Agamemnon zırhlısı Çanakkale Boğazına girer ve Mecidiye tabyasına ölüm kusar; ancak Çanakkale'yi geçemez. İsabet alıp geri çekilir. Birinci Dünyâ Savaşı sonunda ateşkes isteyen Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında **30 Ekim 1918 yılında Limni Adasında Niyâzî-i Mısrî'nin gömüldüğü yere bakan Mondros Limanında Agamemnon zırhlısında yapılan antlaşma ile Osmanlı'nın inkırazı (çöküşü) tescil edilir.**

İmdi, sadede gelelim ve ricâl-i devlete dönüp soralım:

Biz şimdi Hazret-i Mısrî'den özür dileyip Mondros'ta ayağımıza geçirilen bukağıdan kurtulalım mı, kurtulmayalım mı?

Bu zat, zamanının büyük velîlerinden olup kerametleri zahir ve bahirdir, ne bu-

yurmuşsa hepsi ayniyle vuku bulmuştur.] [503]

Anladım zebh-i azîme bir işârettir bu koç,
Hem beşârettir gele Yahyâ ile mihmân bana.
Anladım büyük kurbana bir işârettir bu koç,
Hemde müjdedir gelir Yahyâ ile misafir olur bana.

Hz. ibrahim aleyhisselâm kıssasında Allah Teâlâ'nın وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ ***"Biz oğluna bedel ona büyük bir kurban verdik."*** [504] Kelamının gereğince ***"Anladım zebh-i azîmi bir işarettir bu koç"*** buyurdular. Yani kurban olan koçun azim sıfatıyla vasfının sebeb ve hikmetini anladım demek olur.

Halkı âlem dediler İsâ'ya Mısrî bir zaman,
Dahî bundan özge mâ evhâ dedi Kur'an bana.
Halk dediler İsâ aleyhisselâma bir zaman Niyâzî-i Mısrî dediler
Dahî bundan ayrı Kur'ân-ı Kerim vahyedildi dedi bana.

Evliyanın hepsinin yolu Kur'an-ı Kerim, hadistir ve şerîat sahibi müçtehidlerin ictihadlarıyle aldıkları yoldur.

Beyitlerde zikir olunduğu üzere hakkânî vücûd elbisesi kabiliyetime uygun olduğu buyuruldu. Velâyet sırrının mutlaka İsevî makamda olduğundan mesîhî sırr-a mazhariyyetim i'tîbariyle benden çıkan Hazret-i İsâ aleyhisselâm sırr-ı iken sırrına mahrem olmayan halk bana İsâ demeyip Mısrî dediler. Çünkü hâtem-i velâyet-i mutlaka Hz. İsâ aleyhisselâmındır. Bu nedenle İsâ meşrebinde bir adam demelerinin sebebi, İsâ aleyhisselâm gibi kendisine de ilâhi vahiy gelir demelerindendir. Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz buyurur ki;

> **Bugün bu kadar tevfîkât[505] ve tatbikat Allahun kudreti ve Hazret-i İsâ aleyhisselâmın mucizatı ve Mısrînün kerâmâtıdur. Kabûl iden mü'mindür kabul etmeyen hamziyyedür kâfirdür müşrikdür mülhiddür dinsüzdür.**[506]

"Dahî bundan özge mâ-evhâ dedi Kur'ân bana" yani seyr-i sülûküm mahbûbiyet menzilinde Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme erişip varisi velâyet ve Muhammedî hâssa ile kutb-i âlem oldum demeye remz ve işarettir. Çünkü başkalaşmak ve değişmekten beri olan ezelî kutb ve ebedî bi'l-ittifâk rûh-u Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemdir. Futûhât'ta açıklandığı üzere Sâhib-i saadet Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretlerinin teşriflerinden ahirete kadar zaman sâhibi olan âlemin kutbu ve Rahmanın halîfesi olan gavs-i a'zam hazretleri her halinde velâyet-i hâssa-i Muhammediye'ye vâris olmaya muhtâçtır.

---

[503] (TATÇI, 2010)
[504] Sâffât, 107
[505] **Tevfîk:** C. (Tevfîkât) Allah Teâlâ'nın kuluna yardım etmesi.
[506] (MISRÎ, 1223), v. 4b

12

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

اِنَّ لِلرَّحْمٰنِ طَرْفًا قَدْرَ اَنْفَاسِ الْوَرٰى　　كُلُّ مَرْءٍ سَالِكٌ بَهْجًا قَدِيمًا بِالْهَوٰى

مَنْ لَهُ عَقْلٌ سَلِيمٌ يَقْتَدِي بِالْمُصْطَفٰى　　قَدْ اَنَارَ الْعَشْقُ لِلْعُشَّاقِ مِنْحَاجِ الْهُدٰى[507]

"Salik-i rah-ı hakikat aşka eyler iktida." [508]
Cümle eşyaya birer hâlet konulmuştur müdâm,
Birbirinden bazı nakıs bazın isti'dadı tam.
Meşreb-i alâ olan neş'e nedir hâsıl kelâm,
"Aşktır ol neş'e-i kâmil kim andandır müdâm.
Meyde teşvir-i hararet neyde te'sir-i sada." [509]
　　Gülşen-i vahdet çü kalb-i emr-i râm-ı aşktır,
　　Lezzet-i vuslat heman ancak merâm-ı aşktır.
　　Terk-i kevneyn eyleyen mest-i müdâm-ı aşktır,
　　"Vadi-i hayret hakikatta makam-ı aşktır.
　　Çün müşahhas olmaz ol vadide sultandan geda."
Arifin aşk-ı ilâhîden yeğ olmaz hemdemi,
Nuş edip sahba-yı zatı can olur her bir demi.
Mazhar ana ayn-i zâhir görünür gider gamı,
"Eylemez halvet sarayı sırr-ı vahdet mahremi.
Aşıkı ma'şukdan, ma'şuku aşıktan cüda."
　　Ehl-i Hakk olmak dilersen zerk-i taat terkin et,
　　İçini saf eyleyigör var kıyafet terkin et.
　　Pend-i guş eyle basiretle sefahet terkin et,
　　"Ey ki ehl-i aşka söylersen melâmet terkin et.
　　Söyle kim mümkün müdür tağyir takdir-i Hüdâ."
Varlığın mahvetmek oldu ayin-i erkân sadıka,
Kalbini yakmak gerek anın demadem bârika.
Âşık oldur gitmeye her dem başından saika,
"Aşk kilki çekti hat levh vücud-i aşıka.
Kim ola sabit Hakk isbatında nefyi mâada."
　　Ey Niyazi ibtidasız zevk buldun aşktan,
　　Yârin isbatında (La) sız zevk buldun aşktan.
　　Daim-ü bâki fenasız zevk buldun aşktan,

---

[507] ***İnne li'r- Rahman-i tarfen kadr-i enfas-il vera,***
Küllü mer'in salik-ün behcen kadimen bil-heva.
Men lehu aklün selîmün yektedi bi'l-Mustafa,
Kad enarel-aşk-ı lil-uşşak-ı minhac-il Hüda.

[508] Fuzûlî kuddise sırruhu'l-azize ait gazelin tahmisi.

[509] Altı çizili beyitler Fuzûlî kuddise sırruhu'l-azize aittir.

"Ey Fuzuli intihâsız zevk buldun aşktan.
Böyledir her iş ki Hakk adıyla ola ibtidâ."

اِنَّ لِلرَّحْمٰنِ طُرُقًا قَدْرَ اَنْفَاسِ الْوَرٰى

Rahman'a ulaştıran yollar nefesler sayısıncadır.

Allah Teâlâ'ya ulaştıran yollar nefesler sayısınca olduğu meşhur bir sözdür.

Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme daima, **iman nedir**? diye sorarlardı. O da soranın haline göre cevaplar verirdi ki ona layık bir cevap olsun. Bir defasında

"Müslüman, elinden ve dilinden, Müslümanın güvende olduğu kimsedir" buyururlar. Diğer bir defasında,

"Namazını kılan, zekâtını veren kimsedir", cevabını verirlerdi. Biz de bir çare bulalım, çaresiz değiliz.

Âlemin çaresini biz bulalım. Bir Elifin ne olduğunu bilsen bütün Kur´ân-ı Kerim'i biliyorsun demektir. [510]

Bu durumun gerçek olduğu Psikiyatri açısından da geçerlidir. Onun için çok olan yolların mürşidlerinin bulunma gerekliliği kaçınılmazdır.

İrvin D. Yalom, psikiyatr olarak bütün hastalarına, hikâyeleri ortaya çıktıkça bir şaşkınlık duygusuyla yaklaştı. Her hastanın benzersiz bir hikâyesi olduğuna, bu yüzden hepsi için farklı bir tedavi uygulamak gerektiğine inandı. Bu tutumu, yıllar geçtikçe onu bugün ekonomik güçler tarafından farklı yönlere çekilen profesyonel psikiyatriden, semptomlara dayalı tanı ve herkes için tek tip, kısa süreli tedaviden uzaklaştırdı.[511]

Eğer ruhânî hayatın terbiyesi kitaplar sayesinde olabileceği muhakkak olsa idi Allah Teâlâ nebilerini göndermeyip kitaplar ile yetinirdi. Buradan Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimizin hayatımızın her anında bize gerekli olduğu da açığa çıkmaktadır.

كُلُّ مَرْءٍ سَالِكٌ بَهْجًا قَدِيمًا بِالْهَوٰى

Bütün hakikat erenlerindeki kadim[512] güzellikleri hevaları[513] iledir.

[510] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.301-302), s. 390
[511] (YALOM, et al., 2000), s. 3
[512] **Kadîm:** Eski zaman. Başlangıcı olmayan. Uzun zamandan beri var olan. Evveli bilinmeyen hâl ve keyfiyet

Yaratılışın güzelliği nefse yardımcı olur. Bu yolda Allah Teâlâ'nın kulları için bu şekildeki muratlarını tayin etmek mümkün değildir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem için

"Şüphesiz sen büyük bir ahlaka sahipsindir." [514] buyurulması yaratılış yönünden mükemmelliğine işarettir. Burada şu soru akla gelirse

"Peki, niçin, Allah Teâlâ bu imkânı her kulu için murat etmedi?"

Allah Teâlâ mahlûkatı yaratırken olması gerekeni meşiyyet dairesinde en güzel şekilde ve noksansız yaratmıştır. Eğer bir noksanlık var gibi görünüyorsa o Allah Teâlâ'nın dilemesi yanında o mahlûk için olabilirliğin en yüksek seviyesidir. Hz. Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyuruyor ki:

Eğer sen kötülükler de ondandır dersen öyledir, ama bundan onun kemaline noksan mı gelir ki?

Bu kötülük ihsanı da onun kemalindendir. Dinle ulu kişi, sana bir misal getireyim:

Meselâ ressam iki türlü resim yapar:

Güzellerin resimleriyle, çirkin resimleri.

Yusuf'un, yaratılışı güzel hurinin resmini de yapar, ifritlerin, çirkin iblislerin resmini de. İki türlü resim de onun üstatlığının eseridir.

Bu, ressamın çirkinliğine delil olamaz, bilâkis üstatlığına delildir.

Çirkini gayet çirkin olarak yapar, o derecede ki bütün çirkinlikler, onun etrafında döner, örülür. Bu suretle de bilgisindeki kemal meydana gelir, üstatlığını inkâr eden rüsvay olur. Eğer çirkinin resmini yapmayı bilmezse ressam, nâkıstır. İşte bu yüzden Tanrı hem kâfirin yaratıcısıdır, hem müminin. Bu yüzden küfür de Tanrı'lığına şahittir, iman da. İkisi de ona secde eder. Fakat bil ki müminin secdesi dileyerektir. Çünkü mümin, Tanrı rızasını arar, maksadı onun rızasını almaktır.

Kâfir de istemeyerek Tanrı'ya tapar, ama onun maksadı başkadır. Padişahın kalesini yapar, ama beylik dâvasındadır. Kale, onun malı olsun diye isyan eder, fakat nihayet kale, padişahın eline geçer. Müminse o kaleyi padişah için tamir eder, makam sahibi, mevki sahibi olmak için değil. Çirkin, " Ey çirkini de yaratan padişah, sen güzeli de yaratmaya kadirsin, çirkini de" der.

Güzel de " Ey güzellik padişahı, beni bütün ayıplardan arıttın" der.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin nasihat etmesi ve hastaya dua öğretmesi. Rasûlüllah, o hastaya dedi ki:

" Sen, şunu söyle; Tanrı, sen bize güçlükleri kolaylaştır. Dünya yurdunda bize iyilik ver, ahiret yurdunda da. Yolumuzu gül bahçesi gibi lâtif bir hale getir, ey Yüce Tanrı, konağımız zaten sensin." [515]

---

[513] **Heva:** İstek. Nefsin isteği. Düşkünlük. Gelip geçici olan heves. Nefsin zararlı ve günah olan arzuları.

[514] Nun, 4

[515] Mesnevi , c. II, b. 2535-2554

مَنْ لَهُ عَقْلٌ سَلِيمٌ يَقْتَدِي بِالْمُصْطَفٰى

Mustafa ile akl-ı selim tabii olur.

Akıl ile Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin beraber zikredilmesi şeriat makamının akıl ile sorumlu tutulmasındandır.

"Akl" bağlamak kökünden gelen bir kelimedir. Anlamak ve idrak etmek, düşünme ve muhakeme etme ve doğruyu bularak onu sağlam bir yere bağlamak anlamına gelmektedir. Akıl eşyayı olduğu gibi anlama ve anlamlandırma, güzel ve çirkini ayrıt edebilme, doğruyu ve yanlışı kavrama kabiliyetidir.

Akl-ı selim, ise hüküm ve kararlarda iki hayırdan daha iyi olan hayrı, iki şerden ehven-i şerri bilebilme özelliğidir ve kâmil akla verilen isimdir. Buna "sağduyu" demek de mümkündür. Allah Teâlâ buyurdu ki;

"Yüzünü Allah'ın fıtrat üzere yarattığı hak ve hanif dini olan tevhide ve İslam'a yönelt. Ki Allah insanı bu fıtrat üzere yaratmıştır. Allah'ın kadim kanunu olan yaratılışında bir değişim söz konusu olamaz. Doğru, sabit ve hak din ve yol budur. Ama ne var ki insanların çoğu bunu bilemezler" [516]

Akl-ı selim, ***"yaratılışta Allah'ın insan kalbine koyduğu ilahî hakikatleri ve gerçeği kabul etmeye yatkın olan kabiliyet"*** anlamındadır.

قَدْ اَنَارَ الْعَشْقُ لِلْعُشَّاقِ مِنْهَاجَ الْهُدٰى

Hüdâ yolu aşk ateşini âşıklara yaktı.

Allah Teâlâ kendine kavuşma yolununun şevk ve iştiyakını âşıklarına tattırdı. Çünkü aşkın hallerinde şeriata muhalif hallerin bulunmaktadır. Bu haller âşık için hoş görülürken diğer insanlar bu hallerinden dolayı sorumlu olurlar.

"Salik-i rah-ı hakikat aşka eyler iktida."

"Hakikat yolunun saliki aşk yoluna uyar."

"Hakiki âşıkın aşk yurduna adım attığı ilk yer, zahitlerin ve âbitlerin gelebildikleri son yerdir." Denilmiştir. Hakikate ulaşmak isteyen aşk yoluna rağıp olmalıdır. Aşk, ebediyeti arayan ruhun, dünyevî aldanmalardan kurtularak derunî girdaba düşmesidir. Aşk yolu hakikate ulaşmada diğer yollardan kısadır. Bunu kısalığını şu sebeple anlarız ki; âşık hakikat yolunda bir anda uzun mesafeleri aştığı hâlde dönüşünü murad edince aldığı mesafede aynı masal kahramanlarının da yıllarca süren yolculuklarının, bir arpa boyunu geçmemesi gibidir. Geçen zamanın uzunluğunun aksine, alınan yolun kısalığı hatta hiçliği, aşığın yolculuğunun zahire uygun olmamasındandır.

Niyâzî-i Mısrî hakikate ulaşmak isteyene aşk yolunu tarif etmesi bundandır.

[516] Rum, 30

<u>Cümle eşyaya birer hâlet konulmuştur müdâm,</u>

Bütün eşyaya birer değişmeyen bir hal konulmuştur,

Eşyanın aslı için dört unsur bahsedilir. Ateş su hava toprak. Bu unsurlardan biri eşyada baskın olursa o özellik kendini daha çok gösterir.

İnsan ruhu *"Ben Adem'in yaratılışını tamamladığım zaman ona rûhumdan üfürdüm."* [517] ayet-i kerimesinin ifadesine göre ilahî menşelidir. İnsan ruhu ten kafesine girdikten sonra maddî ve zulmanî bir hicab ile perdelenmiştir. İnsanın hamurunda "anasır-ı erbaa" denilen toprak, su, hava ve ateşten oluşan dört unsur vardır. Bunlardan toprakla su, zulmanî özelliğe sahiptir. Et ve kemikten meydana gelen insan vücüdunun temel unsuru toprak ve sudur. Bu yüzden tasavvufta zulmanî hicab sayılan bedenin ve bedenî ihtiyaçların riyazat ve mücahede ile inceltilmesi gerekir.

Bu dört unsur ameller cihetinde de tecelli eder.

Şahs-ı ruhu teşkil eden dört unsur, ruhun tecell-i ef´ale nisbetle kalbden iktibâsı ettiği anâsırı maneviyedir. Yani toprak mukabilinde olan namaz yemek gibidir. Hava mukabilinde olan hac ile ateş mukabilinde olan zekât ile fi sebîlillah verilen bir malda bir kesme maneviye vardır. Su mukabilinde olan oruçtur. Zira savmda bir nevi hayat vardır. İşte bu anasır-ı maneviye-i mesrûde ile ruh kendisine bir vücut-u mektebe-i maneviye yani vücud-u imâni teşkil eder. Nitekim Cenâb-ı Hakk İbrahim aleyhisselâma ***"öyle ise dört tane kuş yakala, onları yanına al. Sonra kesip parçala her dağın başına onlardan bir parça koy. Sonrada onları kendine çağır koşarak sana gelirler Bil ki Allah azizdir, hâkimdir,"***[518] buyurdular. Yani Dört dağ, hakikatte olan kalp, ruh, sır, hafi üzerine dört unsur vaz olunarak mecmû-u ruhun tasarrufuna mutı´ve munkad olup da ruha muracaat ettikleri ve ruh vücud unsuru teşkil ettiği gibi kalpden iktibas ettiği anasır-ı erbaa-ı maneviye-i ilede vücud muktesibe-i maneviye-i tesis eder. Ve bu beyanda ruha ibrahimî itlâkiyet münâsib olur. [519]

<u>Birbirinden bazı nakıs bazın isti'dadı tam.</u>

Birbirinden kimi noksan kimininin kaabiliyeti tam.

Ey Hakk talipleri bilin ki, yukarıda anlatılan mürşid-i kâmillerin dışında kalan ve şeyh denilen kişiler, şer'-i şerifi öğreten, ilme'l-yakîn sahibi zühd ve takva şeyhleridir. Bunlar arasında da yalan söyleyip *"biz falan sultânın ve filân efendinin tarîkatindeniz. Yetki ve seyr ü sülük bizdedir"* diyerek, kendilerinin bu yolun ehli olduğunu söyleyenler, o göçmüş azizlere ve ilimlerine bühtan ederler. Kur an'da bu gibi yalancı şeyhler için ***"Yalanlayanların vay haline!"*** [520]denmektedir.

Bilinmelidir ki, insân-ı kâmiller, kendilerine uymayan kişileri, tarîkat

[517]Hicr, 29

[518] Bakara :260

[519]Tezkire, v. 6a-6b; İsimli yazma bir eserden faydalanılmıştır

[520] Tur, 11

sülûkundan, ayne'l yakîn ve hakke'l-yakîn bilgilerden mahrum bırakırlar. Sonra bu yoldan sapanlar, o hakîkat ehlinin seyr ü suluklarına, vahdetlerine, tecellîlerine, tesellilerine, mukâlemelerine, müşahedelerine inkâra düşerler. **"Bu manâlar olsa, bizim şeyhimizde de olurdu."** derler. Kâmillerden duyulmuştur ki, yetmiş bin şeyh, müridiyle dergâha yüzü kara varıp mes'ûl ve muazzeb olup cehenneme gireceklerdir. Cenâb-ı Hak bizleri, mâyeli bir mürşid-i kâmile hizmet etmeyen o gibi kişilerden korusun.

Bu gibi sahte şeyhler, mücâhid olup sülük etmemiştir. Bütün gaye ve gayretleri, mâl ve mülk edinmek, nâm ve riyaset içindir. Vaizler gibi halka nasihat ederek mürşid-i kâmilim diye geçinirler. Mürşid-i kâmile ermeden, ayne'l-yakîn ile seyr ü sülük etmeden, yedi dâirede nefsin yedi başını mücâhede ve gaza ederek kesmeden, ayne'l-yakîn ile görülen terkiplerin enfüsî tabirlerini bilmeden hilâfete gelinmez. Ve yine, tarîkatin tekmilinde, beyne'n-nevm ve'l-yakaza yani, uyur uyanık bir hâlde iken, Hakk'ın emriyle, Habib-i Ekrem sallallâhü aleyhi ve sellem yüzünden tarîkatten irşâd seccadesi üzere hilâfet verilmeyen kişi **"tarîkat ve seyr ü sülük ehliyim"** diye dava kılarsa, **hem zâll hem muzill**dir. Bu kişilerden **gafil** olunmamalıdır. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, ***"amelsiz ilim vebaldir ve ilimsiz amel dalâldir."*** demiştir. Her ilim ehlinden görülmek lazımdır ki, azmaya.

Buna göre şeyhlerde bir vebal vardır. Bunlardan, ehl-i insaf ve ehl-i takva olanlar, müridlerine, **"kardeşler, biz sizi şer'-i şerif yüzünden, ilme'l-yakînden, amel, zühd ve takva ile buraya kadar sülük ettirdik. Ancak, bundan sonra ayne'l-yakînden seyr ü sülük ile hakikate yol isteyeniniz varsa, gidip bir mürşid-i hakikî bulsun, âlem boş değildir. Bizden yana kıskançlık söz konusu olamaz, Biz ömrümüzü ilme sarf etdik. Seyr ü sülûku ve bâtınî irşâd yolunu ehlinden görmedik."** demelidir. Bu gibi kişiler, ancak bu sözleri söylerlerse vebalden kurtulurlar.

Ey Hak talibi olan âşıklar, eğer hakîkate ulaşmak istiyorsanız, mutlaka bir mürşid-i kâmil bulmalı ve ona teslim olmalısınız. İnsanı ancak bir kâmil eren yedi deryadan geçirip darb-ı tevhîd ile yuyup arıtabilir. Zira darbî tevhîd, usûldendir. Kudret topudur. Nefs-i hannâs, nefs-i emmâre, her türlü kötü ahlâk, akl-ı maaş ve nefs-i maaşın kuvveleri ve tahsilleri darbî tevhîdin ve esmanın ateşiyle yok olur. Nefs bu zikir lokmağıyla ıslah olur. Nefs-i hannâs tevhidi kabul edip mü'min olur. Akl-ı maaş**,** akl-ı maada; nefs-i maaş**,** nefs-i maada dönüşür. Darb-ı tevhîdin kemâli budur. Bu usûl nebilerden kalmıştır; san'at-ı nebevî ve san'at-ı evliyadır. Ne var ki, bazı noksan akıllılar, **darb-ı tevhîde** ve **darbî Hû** zikrine dahi edip karşı çıkarlar. Bu tür insanlar nefsî davranıp, **"Allah sağır mıdır sessiz zikredince işitmez mi?"** derler. O gibi inkârcılara cevap budur:

"Evet, Cenâb-ı Hak, semî'dir, Basîr'dir, Alîm'dir, Habîr'dir, Allame'l-guyûb pâdişah'dır. Zâtını zikretmeği gönlümüze gelmeksizin bilir. Ancak, bizim nefsimiz, hannâsımız, akl-ı maaşımız ve nefs-i maaşımız sağır, kör ve câhildir. Zikri, onlara işittirelim, onların gözünü açalım, onlara Hakkın emrini bildirelim diye, candan, yüksek sesle ve iki yana salınarak kalb üzere hareketle yaparız. Ayrıca,

insanların kalbi dünya ve mâsivâ fikriyle kararmış ve pekişmiştir. Adeta, taşa veya demire dönmüştür. Darb-ı tevhîd, kalbin pasını siler. Taş ve demir gibi kalbleri yumuşatır. Zikri kabul eder."[521]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Ümmetim hakkında saptırıcı önderlerden korkarım." [522]

"Âhir zamanda birtakım insanlar çıkacak, dini dünyaya alet edecekler ve insanlara yumuşak görünmek için kuzu derilerine bürünecekler. Onların dilleri sekerden tatlı kalpleri ise kurt gibidir."

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

"Onlar benim hilmime mi aldanıyorlar, yoksa bana karsı cüretkarlık mı ediyorlar. Kendi adıma yemin ediyorum ki; onlara kendilerinden öyle bir fitne göndereceğim ki içlerinden hâlim olanı bile hayrete düşürecektir." [523]

Meşreb-i alâ olan neş'e nedir hâsıl kelâm,

Yüksek meşreb olan gönülde son söz nedir,

Niyâzî-i Mısrî en yüksek yaratılış nedir diye soruyor. Bunun cevabını gelen mısrada ***"aşk"*** olarak açıklıyor.

"Aşktır ol, neş'e-i kâmil kim andandır müdâm.

"Aşk gönlün kâmil halidir, devamıda ondandır.

Meyde teşvir-i[524] hararet ney'de te'sir-i sada.

İçkide gizli bir ateş, ney'de etkili ses.

Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz mesnevisinde.

"Aşk ateşidir ki neyin içine düşmüştür, aşk coşkunluğudur ki şarabın içine düşmüştür." [525]

Rivayete göre Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ilâhi aşk sırrını Hz. Ali kerremallâhü vecheye söylemiş. Bu sırrın yükü altında ezilen Hz. Ali kerremallâhü veche gidip Medine dışında kör bir kuyuya bu sırrı anlatmış. Kör kuyu bu sırla köpürüp coşmuş ve taşmıştır. Su her yeri kaplayınca kenarlarında kamışlar yetişmiş.

Oralardaki bir çoban bu kamışlardan birini kesip muhtelif yerlerinden delerek üflemeye başlamış. Çıkan ses kalplere coşku ve heyecan verip İlahi sırrı anlatır olmuş. Her mecliste her cemiyette ağlayan, inleyen ney iyilerin de kötülerin de dostu olmuş. Herkes kendisinden bir şeyler bulmuş neyde.

---

[521] (Eroğlu Nuri, 2007), s. 78

[522] Tirmîzî, 2230

[523] Tirmizî, 37/Zuhd, 59 (IV, 522, h. no: 2404).

[524] **Teşvir:** İçinde bulunma. İçine alma, içine alıp gizleme. Satılık olan hayvanı pazara çıkarıp gösterme.

[525] Mesnevi, c. I, b: 10

Müzik[526]

Milleti meydana getiren kültür unsurlarını ifade ettik; ama kültürün üç çekirdeği diyebileceğimiz dil, din, müzik üzerinde özel olarak durmak gerekir. Dil ve din fazlaca vurgulandığı için bunlar bilinen unsurlardır. Müzik de estetik değerlerin, kişi-toplum-tarih bütünleşme çizgisinde, çok önemli bir yere sahip, duyguyu en fazla şahsîleştiren ve şahsiyetleştiren, millî-leştiren bir karaktere sahip, kolay ifade edilen, dil ve din gibi her yerde beraberimizde taşınabilen bir kültür unsurudur. Aslında bütün kültür unsurları dilde toplanmışlardır. Dile yansımayan kültürün yaşaması mümkün değildir. Müzik de böyledir. Müziğin dili notalarla seslendirilir. Bu sesler ruha gıda verir. Müzik insanın duygu ve düşüncelerinin, inançlarının ruhunda seslendirilmiş halidir. Ruh bu sese kulak verir; coşar, üzülür, sevinir, duygulanır. Sokrates, hocasından öğrendiği şu bilgiyi bize aktarır: "Bir toplumu değiştirmek istiyorsanız, müziğini değiştiriniz." Gerçekten tarihî tecrübe de bunu göstermektedir.[527]

Müzik, eski zamanlardan beri insanlar üzerinde önemli bir yer işgal etmiştir. İnsanlar üzüntülerini, sevinçlerini, kahramanlıklarını, heyecanlarını, sevgilerini, vb çoğunlukla müzik sanatını kullanarak ifade etmeye çalışmışlardır.

Müzik insanları bir hipnoz hali oluşturarak etkilemiş ve kitlelere zaman zaman yön vermiştir. Özellikle müzik, duyguları yoğunlaştıran bir özelliğe sahip olduğundan, pek çok medeniyetlerde dini duyguların güçlenmesinde, hastalıkların tedavisinde oldukça yaygın bir yöntem olarak kullanılmıştır.

İslam Medeniyeti tarihinde özelikle tasavvuf ekolü mensupları(sufiler) müzikle uğraşmış, kullanmış ve savunmuşlardır. Sufiler, akli ve asabi hastalıkların müzik ile tedavi edildiğinden bahsetmişlerdir.

Bu dönemde yaşamış büyük Türk-İslam âlimleri ve hekimleri Zekeriya Er-Razi (854-932), Farabi (870-950) ve İbn Sina (980-1037) müzikle tedavinin bilhassa müziğin psişik hastalıkların tedavisinde ilmi esaslarını kurmuşlardır.

Farabi, "Musiki-ul-kebir" adlı eserinde müziğin fizik ve astronomi ile olan ilişkisini açıklamaya çalışmıştır.

Türk Müziği makamlarının ruha olan etkileri Farabi'ye göre şöyle sınıflandırılmıştır:

1. Rast makamı: İnsana sefa (neşe-huzur) verir.
2. Rehavi makamı: İnsana beka (sonsuzluk fikri) verir.
3. Kuçek makamı: İnsana hüzün ve elem verir.
4. Büzürk makamı: İnsana havf (korku) verir.
5. Isfahan makamı: İnsana hareket kabiliyeti, güven hissi verir.
6. Neva makamı: İnsana lezzet ve ferahlık verir.
7. Uşşak makamı: İnsana gülme hissi verir.
8. Zirgüle makamı: İnsana uyku verir.

---

[526] (SOMAKCI, 15-2003/2)

[527] (Heyet, 2008), s. 29

9. Saba makamı: İnsana cesaret, kuvvet verir.
10. Buselik makamı: İnsana kuvvet verir.
11. Hüseyni makamı: İnsana sükûnet, rahatlık verir.
12. Hicaz makamı: İnsana tevazu (alçak gönüllülük) verir.

Farabi Türk müziği makamlarının zamana göre psikolojik etkilerini de şu şekilde göstermiştir:

1. Rehavi makamı: yalancı sabah vaktinde etkili
2. Hüseyni makamı: sabahleyin etkili
3. Rast makamı: güneş iki mızrak boyu etkili
4. Buselik makamı: kuşluk vaktinde etkili
5. Zirgüle makamı: öğleye doğru etkili
6. Uşşak makamı: öğle vakti etkili
7. Hicaz makamı: ikindi vakti etkili
8. Irak makamı: akşamüstü etkili
9. Isfahan makamı: gün batarken etkili
10. Neva makamı: akşam vakti etkili
11. Büzürk makamı: yatsıdan sonra etkili
12. Zirefkend makamı: uyku zamanı etkilidir.

Büyük İslam bilgini ve filozoflarından İbn Sina (980-1037) Farabi'nin eserlerinden çok yararlandığını ve hatta musikiyi de ondan öğrenerek tıp mesleğinde uyguladığını ifade etmiş ve şöyle demiştir:

"Tedavinin en iyi yollarından, en etkililerinden biri hastanın aklî ve ruhî güçlerini artırmak, ona hastalıkla daha iyi mücadele etmek için cesaret vermek, hastanın çevresi sevimli, hoşa gider hale getirmek ona en iyi musikiyi dinletmek ve onu sevdiği insanlarla bir araya getirmektir."

İbn Sina'ya göre "ses" varlığımız için zaruridir. Ahenkli bir düzen içersinde, belirli bir şekilde ayarlanmış olan sesler, insan ruhu üzerinde çok derin tesirler yapar. Sesin etkisi insan sanatı ile zenginleştirilir.

Yine İbn Sina'ya göre, ses tonu değişiklikleri insanın ruh hallerini belirtir. Müzik bestelerini bize hoş gösteren işitme gücümüz değil, o besteden çeşitli telkinler çıkaran idrak yeteneğimizdir. Bunun için seslerin düzenli olarak birbirine ahengi, besteleri, ahenkli vuruşların düzenli ve kaideye uygun oluşları, insanı derinden derine cezp eder.

İbn Sina'nın meşhur eseri "El Kanun fi't-tıbbi" adlı eserini tercüme eden Tokatlı Mustafa Efendinin talebesi Hekimbaşı Gevrekzade Hasan Efendi (18.yy) yazdığı eserinde İbn Sina'nın eserinden çok faydalandığını ifade etmiştir. Hekimbaşı, Gevrekzade Hasan Efendi ***"Emraz-ı Ruhaniyeyi Negama-ı Musikiye"*** adlı eserinde, çocuk hastalıklarına hangi makamın iyi geldiğini şöyle bahsetmiştir:

Irak Makamı: Çocuktaki menenjit hastalığına faydalıdır.

Isfahan Makamı: Zekâ, zihin açıklığı verir ve soğuk algınlığı ve ateşli hastalıklardan korur.

Zirefkend Makamı: Felç ve sırt ağrısına iyi gelir, kuvvet hissi verir.

Rehavi Makamı: Tüm baş ağrılarına, burun kanamasına, ağız çarpıklığına, felç ve balgam hastalıklarına iyi gelir.

Büzürk Makamı: Beyin, kulunç ağrılarına iyi gelir, kuvvetsizliği ortadan kaldırır.

Zirgüle Makamı: Kalp, beyin hastalığı, menenjit, mide harareti, karaciğer ateşine iyi gelir.

Hicaz Makamı: İdrar yolu hastalıklarına iyi gelir.

Buselik Makamı: Kalça, baş ağrısı ve göz hastalıklarına iyi gelir.

Uşşak Makamı: Ayak ağrıları ve uykusuzluğa iyi gelir.

Hüseyni Makamı: Karaciğer, kalp hastalıklarına, nöbet, gizli hummalara iyi gelir.

Neva Makamı: Bluğ çağına ulaşmış çocuğa, kalça ağrısına, gönül sevincine iyi gelir diye ifade etmiştir.

Enderun hastanesinde, çocuk yaştaki talebelerin müzikle tedavi edildiğini, 1675 de Baron Topkapı Sarayını tarif ettiği eserinde belirtmiştir. Musiki üstadı Safüyiddin günün belli vakitlerinde rastgele makamların icra edilmeyeceğini, bu vakitlerde belli makamların icra edilmesinin insan ruhunu dinlendireceğini, insanı huzura kavuşturacağını şöyle ifade etmiştir:

1. Rehavi makamı, fecirden önce
2. Hüseyni makamı, tan yerinin ağardığı zaman
3. Rast makamı, kuşluk vaktinde
4. Zirgüle makamı, öğle vaktinde
5. Hicaz makamı namaz arasında
6. Irak makamı ikindi vaktinde
7. Isfahan makamı, gün batarken
8. Neva makamı, akşam vaktinde
9. Büzürk makamı, yatsı
10. Zirefkend makamı, uyku vaktinde

Her nekadar günün belli vakitlerinden, belli makamlarından söz edilmişse de, ayrıca günün yirmi dört saatinin dörde bölerek, bu zamanlarda hangi makamların okunup, dinleneceği de araştırılmıştır. Ayrıca makamların hangi uluslara ne etkisi yaptığı, astrolojiyle bağlantısı da bazı hekimlerce araştırılmış ve incelenmiştir.

Makam ve fasılların çeşitli uluslar üzerindeki etkileri olduğunu kabul eden eski Türk hekimlerine göre:

1. Hüseyni makamı Araplara

2. Irak makamı Acemlere
3. Uşşak makamı Türklere
4. Buselik makamı Rumlara daha çok dinletilmiştir

Duygusal olarak makamların insan üzerindeki tesirleri hekimlerce şöyle açıklanır:

1. Irak makamı insana tat ve çeşni
2. Zirgüle makamı uyku
3. Rehavi makamı ağlama
4. Hüseyni makamı güzellik
5. Hicaz makamı alçak gönüllülük
6. Neva makamı yiğitlik
7. Uşşak makamı gülme hisleri verir.

Astrolojik olarak da yine her burcun bir makamı bulunmuştur. Eski Türk hekimlerinden Şuuri'nin "Tadil-i Emzice" adlı kitabında musikinin bütün hastalık ve ağrılara iyi geldiğini ilim ve fen adamlarının desteğini alarak beyan etmiştir.

Sonuç olarak, İslam medeniyeti döneminde, Er-Razi, Farabi, İbn Sina gibi Türk-İslam hekimleri, psikolojik hastalıkların tedavisinde; ilaç ve müzikle tedavi yöntemlerini kullanmışlar, bu yöntemler, gerek Selçuklu gerekse Osmanlı hekimleri tarafından tatbik edilerek 18 yüzyıla kadar geliştirilmiştir.

Müzik sadece bir takım hastalarda tedavi aracı olarak kullanılmakla kalmayıp, koruyucu olarak ta insanlara büyük faydalar sağlayabilir. Örneğin kent yaşantısındaki stresli insan tipi için, fabrikada işçilerin iş üretim miktarını artırabilmek için ve hatta hayvanların süt ve yumurta gibi üretimlerini artırabilmek için seçilecek uygun müzik türleri olumlu etkiler yaratabilir.[528]

İbadet İçinde Müzik

Topluca yapılan dinî ibadetler, genellikle müzik eşliğinde yapıldığı için ibadet ve müzik birbiriyle yakından ilişkili kavramlardır. Bu bağlamda müziğin, öteki dünya/other-worldly düşüncesine dalmayı simgelediği, dindeki ölüm ötesi inancı ifadelendirdiği, esrar veya sihrin deneyimini belirttiği söylenmektedir. Öte yandan âyinler esnasında müzik, dans ile birlikte icra edilmektedir. "Şarkı söyleme ve dans etme; grubun diğer gruplara yaklaşmasına, bireylerin duygularını kontrol etmesine ve onları ortak hareket etmek için hazırlamasına yardımcı olmaktadır" (E. O. Wilson, 1975; sh. 564). Bu sebeple ilkel insanlar için dans etme, kurban kesmekten çok daha önemli bir ritüeldir (ayinle ilgili) (Heiler, 1961).

Ayin esnasında kullanılan müziğin, bireyin duyguları üzerinde yaptığı etkiye ilişkin yapılan araştırmalarda; müziğin, âyinlere katılanları çok rahatlattığı ve

[528] (SOMAKCI, 15-2003/2)

onlar üzerinde güçlü bir psikolojik etki meydana getirdiği tespit edilmiştir. Daha sonra bireyler üzerinde etki uyandırmak için müzik, laboratuar ortamında çeşitli araştırmalarda uygulanmak üzere kullanılmıştır. Biz, bireyler üzerinde müziğin gücünü kullanarak, ses tonlarının farklı seviyeleriyle mutlu, üzgün vb. psikolojik durumlar meydana getirebiliriz. Üzgün birey, alçak sesle, daha düşük bir tonda ve yavaşça konuşur. Buna karşın mutlu birey ise, daha hızlı ve yüksek bir perdeden nazik bir tonda konuşur (Scherer & Oshinsky, 1977).

Öte yandan bireyler üzerinde meydana gelen dinî bir duygu, dinî müzik tarafından uyandırılmış olabilir. Bu bağlamda Goodwin Watson (1929), âyinin ergenler üzerindeki etkilerine ilişkin yaptığı bir çalışmasında; âyin esnasında yoğun ve acıklı bir tarzda icrâ edilen müziğin, ergenlerde oldukça yüksek düzeyde bir hûşû uyandırdığını tespit etmiştir. Öte yandan müzik, bundan daha iyi psikolojik faydalar sağlayabilir. Yani müzik, -evlenme ve cenaze törenleri, paskalyadan önce gelen büyük perhiz veya paskalya yortusu örneklerinde olduğu gibi- yerinde kullanıldığı zaman, psikolojik açıdan birey üzerinde olumlu farklı dinî duygular meydana getirebilmektedir. [529]

Gülşen-i vahdet çü kalbi emr-i râm-ı aşktır,
Aşk vahdet bahçesindeki kalbin itaatidir,

Lezzet-i vuslat heman ancak merâm-ı aşktır.
Aşkın isteği hemen ancak kavuşma lezzetidir.

Terk-i kevneyn eyleyen mest-i müdâm-ı aşktır,
Daima sarhoş eden aşk iki dünyayı terk ettirendir,

"Vadi-i hayret hakikatta makam-ı aşktır.
"Hakikatta "Hayret vadisi" aşk makamıdır.

Âşık sevgilisini kavrayamadığından dolayı hayrete düşer, çünkü onun tecellîleri sonsuzdur. Bu hayret ise hayret-i ilmiyye ve hayret-i şuhûdiyyedir (ilmi hayretler, gördüklerinde hayrete duçâr oluşu).

Sadreddin Konevî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz, sûfînin hakikat karşısındaki tepkisinin bir çeşit ***"hayret"*** olduğunu belirtmektedir. Bu hayret, bilgisizlikten değil, hakîkatin çelişik ve paradoksal mâhiyetinden kaynaklanan bir hayrettir. Bu noktada İbnü'l-Arabî'nin görüşlerine başvurursak, hayretin iki şıkkının ayırt edildiğini görmekteyiz. Bunlardan birisi, cehalet ve bilgisizlikten doğan akılcı kimsenin hayretidir ki, bunu özellikle filozofun sülûkünü tasvir ederken ortaya koymuştur. İbnü'l-Arabî'ye göre bu hayretin sebebi, akılcının sülûke veya hakikate ulaşmaya başlarken umduğuyla tam anlamıyla çelişen bir şey elde etmiş

---
[529] (ARGYLE, et al., 2000)

olmasıdır. Bu durumda ise, tam bir hüsran ve şaşkınlık içinde kalmaktadır. İbnü'l-Arabî, bunu kötü bir durum olarak niteler. Bunun karşısında ise, İbnü'l-Arabî'nin ***"Muhammedî hayret"*** diye isimlendirdiği ikinci bir hayret vardır. Bu hayret, her şeyde Hakkı gören sûfî'nin hayretidir. Sûfî, biri çok, çoğu bir, evveli âhir, âhiri evvel, zahiri bâtın, bâtını zahir olarak görür. Bu gibi çelişkili durumları müşahede etmesiyle de hayrete düşer. Fakat bu hayret, şüphe ve anlamama hayreti değil, varlık alanında hareket etmeye çalışan nefsin kendi hâlindeki hayretidir. Bu nefis, dâirenin çevresinin hangi noktasından harekete başlasa, dâirenin merkezi olan Hakka ulaşır. Burada üzerinde durmamız gereken bir husus, İbnü'l-Arabî'nin bu hayreti ***"Muhammedi hayret"*** diye isimlendirmesidir. Bu isimlendirmenin iki sebebi vardır:

Birincisi, Allah Teâlâ'nın mutlak ve kâmil bilgisinin tarzını teşkil eden tenzîh ve teşbih arasındaki bilginin *"Muhammedi"* bir tavır olarak görülmesidir. İbnü'l-Arabî, Nuh Fassında bu meseleyi ayrıntılı ele alır ve buradan peygamber ve ümmetinin ayrı ayrı eksikliklerine işaret eder. İbnü'l-Arabî'ye göre, Allah Teâlâ hakkında akıl ve vehim güçlerinin gerektirdiği hükmü aynı anda verebilmek, Allah Teâlâ'nın bütün mütekâbil isimlerinin mazharı olan Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin istidadına mahsustur ve sâdece onun şerîatı bu hükmü getirebilir.

Bu hayretin *"Muhammedi hayret"* diye isimlendirilmesinin ikinci sebebi ise, sûfîlerin aktardıkları bir rivayettir. Bu rivayette Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, ***"Rabbim, sana dâir hayretimi artır"*** demiştir. Böylece "hayret", sâdece karşılaşılan bir durum veya mâruz kalınan bir şey değil, aksine talep edilen bir şey olmaktadır. Bu anlamda hayretin ideal bir mertebe olduğu da anlaşılmaktadır.[530]

Çün müşahhas olmaz ol vadide sultandan geda."
Zira o vadide sultan ve fakir gibi şahsiyet olmaz.

Arifin aşk-ı ilâhîden yeğ olmaz hemdemi,
Arifin ilâhî aşktan başka can ciğer arkadaşı olmaz,

Nuş edip sahba-yı zatı can olur her bir demi.
Sahbayı zatı içen, her zamanı can olur.

Mazhar ana ayn-i zâhir görünür gider gamı,
Kavuşunca asıl hakikati ona görünür ve gamı gider,

"Eylemez halvet sarayı sırr-ı vahdet mahremi.
"Vahdet sırrının sarayından mahrem halvete giremez

Aşıkı ma'şukdan, ma'şuku aşıktan cüda."

[530] (DEMİRLİ, 2003), s. 143

Aşıkı sevgiliden, sevgili âşıktan ayrı."

***Ehl-i Hakk olmak dilersen zerk-i*[531] *taat terkin et,*[532]**
Hakk ehli olmak dilersen çirkin sözle taati silme,

Hz. Âdem aleyhisselâmdan itibaren enbiyaya üstün bir dil kabiliyeti verildiğini; Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin ise muhatap olduğu toplumun özelliğinden dolayı mükemmel bir dil birikimi ile donatılmıştır. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme

"güzellik nerededir", diye sorulduğunda O'nun

"dildedir" şeklinde cevap vermesi, dili ne kadar önemsediğinin göstergesidir.[533]

"Beyanda büyüleyicilik vardır"[534]

"Beyanda büyüleyicilik, şiirde hikmet vardır." [535]

İçini saf eyleyigör var kıyafet terkin et.
İçini saf eyleyi gör var kıyafet ile bozma.

Zahir elbisenin güzelliği seni aldatmasın, demektir. Kişiye asalet veren kâmil tabiatıdır. Diğerleri ise ancak belli bir zaman insanı oyalar. Bakiyesi ise yel gibidir.

Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz "Enbiyânun ve evliyanun ekserisi ümmilerdür." [536] buyurması anadan geldiği gibi saf olanların bu yolda başarılı olacağını beyan ederek, sonradan alınan kıyafetin bir değeri olmadığını açıklamaktadır.

Pend-i guş eyle basiretle sefahet terkin et,
Basiretle nasihata kulak ver eğlence ile silme,

---

[531] **Zerk:** Çirkin söz söylemek. Kuşun terslemesi.

[532] **Terkin:** Boyama, yazma. Bozulma, bozma. Çizme, silme Belli bir saatte ve yerde buluşma için sözleşme.

[533] M. Akif ÖZDOĞAN*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V (2005), Sayı: 4*; İbn Kuteybe, *'Uyûnü'l-ahbâr,* nşr. Muhammed 'Abdulkâdir, el-Matba'atü'l-'asriyye, Beyrut, 1999, I, 184; el-Hafâcî, *Sirru'l-fesâha,* 61; İbn Reşîk, *el-'Umde fî mehâsini'ş-şiir ve âdâbihî ve nakdihî, nşr.* Muhyiddîn 'Abdulhamîd, Dârü'l-cîl, Beyrut, 1972, I, 241.

[534] M. Akif ÖZDOĞAN*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V (2005), Sayı:4*; Câhiz, *el-Beyân,* I, 157.

[535] M. Akif ÖZDOĞAN*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V (2005), Sayı:4*; Kudâme b. Ca'fer, *Nakdü'n-nesr, neş.* 'Abdülhamîd el-'İbâdî, Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye, Beyrut, 1982,77. Naşir, bu eseri Kudame (337/948)'ye izafeten neşretmişsede Kudame'ye ait değildir.

[536] (MISRÎ, 1223), v. 104b

Enbiyânın ve evliyanın çoğu ümmilerdir [536]

"Ey[537] ki ehl-i aşka söylersen melâmet[538] terkin[539] et.
"Ey kişi; aşk ehline söylediğinde melâmet ile sözleş.

Yani aşk ehlinin halinin söz ile ifade edilemediği için yapılan hareketlerin zahirine aldanma demektir.

Söyle kim mümkün müdür tağyir takdir-i Hüdâ."
Söyle Allah Teâlâ'nın takdirini değiştirmek mümkün müdür?"

Varlığın mahvetmek oldu ayin-i erkân sadıka,
Sadıka varlığın mahvetmek asıl usul oldu,

Kalbini yakmak gerek anın demadem bârika.
Onun kalbini sık sık şimşek parıltısı yakmak gerek.

Aşkın depresyonları ve stresi olmadan tazelenme ve olgunlaşma yoktur.

Âşık oldur gitmeye her dem başından saika,
Âşık her zaman başından yıldırım gitmeyendir,

"Aşk kilki çekti hat levh vücud-i aşıka.
"Aşk kalemi aşıkın vücuduna çizgi çekti.

Kim ola sabit Hakk isbatında nefyi mâada."
Kim Hakk isbatında sabit olursa nefyi bıraka."

Âlemle meşgul olmayı bırakmazsan Hakkı isbat edemezsin. Cümle eşyada Hakkı gören nefyi terk etmiş demektir.

Ey Niyazi ibtidasız zevk buldun aşktan,
Ey Niyazi aşkta öncesi olmayan zevk buldun,

"Eğer bize:- Tasavvufun iptidası nedir? Diye sorarlarsa, şöyle deriz:
"İmanın altı erkânı vardır. Bunlar sırası ile: Allah-ü Teala'nın varlığına ve birliğine, meleklerine, nebîlerine, kıyamet gününe, hayır ve şer Allah'ın takdiri ile olduğuna … Dil ile ikrar ve kalb ile tasdikdir." [540]
Aşkta ise teklif hükümleri yoktur. İman konusunda âşıkların mezhebi yârin

---

[537] Ey: (Arabçada) "Bak, dinle, dikkat et, yahut, demektir ki" mânalarına gelir. Bir ibareyi tefsir için kulanılır. Türkçede: Yakın nidâ içindir.
[538] **Melâmet:** Kınanmışlık. İtab ve serzenişlik. Rezillik ve rüsvaylık.
[539] **Terkin:** Belli bir saatte ve yerde buluşma için sözleşme. Boyama, yazma. Bozulma, bozma. Çizme, silme
[540] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, BİRİNCİ SUAL VE CEVABI

vechidir.

Yârin isbatında (La) sız zevk buldun aşktan.
Aşktan yârin isbatında (La) sız zevk buldun.

Daim-ü bâki fenasız zevk buldun aşktan,
Daima aşktan fenası olmayan zevk buldun,

"Ey Fuzuli intihâsız zevk buldun aşktan.
"Ey Fuzuli aşktan sonsuz zevk buldun.

"Şayet bize: - Tasavvufun intihası nedir? Diye sorarlarsa şu cevabı veririz:

"Tasavvufun intihası; keza birinci sualde geçen altı erkânı, dil ile ikrar, kalb ile tasdiktir…-Nitekim Cüneyd-i Bağdadı kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz Hazretlerine bir gün:

"Tasavvufun intihası nedir?. Diye sorduklarında, şu cevabı verdi:

İptidasıdır." [541]

Böyledir her iş ki Hakk adıyla ola ibtidâ."
Her iş Hakk adıyla başlarsa böyledir."

---

[541] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, İKİNCİ SUAL VE CEVABI

13

Vezin: Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün

Ey çarh- ı dûn n'ettim sana hiç vermedin râhat bana,
Güldürmedin önden sona ah mihnetâ vah mihneta
Bendinden âzad etmedin, feryâdıma dâd etmedin.
Bir dem beni şâd etmedin ah veyletâ vah veyletâ.
Erişmedi dosta elim Rahmân'a varmadı yolum
Çıkmadı başa menzilim ah gurbetâ vah gurbetâ
Kârım dürür derdile gam gitmez başımdan hiç elem,
Gülden cüdâ bir bülbülüm ah firkatâ vah firkatâ.
Mecnûn veş âh edeyim Ferhâd veş vâh edeyim,
Bu virdi her-gâh edeyim ah hasretâ vah hasretâ.
Varmazsa yolum şeyhime, sarmazsa merhem yâreme,
Olmazsa çâre derdime ah hayretâ vah hayretâ".
Yanar Niyâzî derd ile hiç kimse yok hâlin bile,
Nâlân olup girdi yola âh rıhletâ vâh rıhletâ

Ey çarh- ı dûn n'ettim sana hiç vermedin râhat bana,
Güldürmedin önden sona ah mihnetâ vah mihneta
Ey alçak dünya nettim sana, hiç bana râhat vermedin
Önden sona kadar güldürmedin ah sıkıntına vah musibetine

Burada çarhtan murad bahttır, yani ey baht-ı dûnum,[542] bana hiç rahat vermedin, beni hiç güldürmedin sıkıntıdayım vâh, vâh. Beni benden ayırmadın, benim feryâdıma erişmedin, beni hiç sevindirmedin vâh, vâh.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz niçin "ah" çektiğini beyan ediyor. Ah vücudun bir yangısıdır ki yakıcı bir inleyiştir.

> Muhyiddin ibn'ül Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz bu konuda şu bilgileri verir:
>
> Allah Teâlâ bir kulunun kalbine zikir ve semâ hâlinde iken vecd vasıtasıyla bir takım marifetler indirmek isterse, onun bildiğimiz et parçasından müteşekkil kalbi üzerine bir kurb serinliği gönderir. Kalbin üst tabakasındaki bu serin hava aşağıya doğru iner; kalbin kendi sıcaklığı ise üste çıkar ve bu serinlik ile sıcaklığın birbiriyle sürtünmesinden dolayı bir ateş/harâret açığa çıkar. Bu hararet bir geçit bulabilirse dışarı çıkacaktır. İşte zikir sırasında hâl sahibi birinin çıkardığı **"âh"** sadâsı ile bu hararet dışarı çıkar. Yok, eğer bir çıkış yolu bulup dışarı çıkamazsa, kalbin üst tabakasında oluşan kurb bulutunun soğuk kısmından onun nemi ile karışarak kişinin ağlamasına sebep olur. Eğer bu ateş kan vasıtasıyla

[542] **Dûn:** ***sıfat, eskimiş (du:n) Arapça dûn***
1 . Alçak, aşağı, aşağılık.
2. Altta, aşağıda.

kalpten ciğerlere bulaşıp ciğeri pişirirse, o zaman hâl sahibinin **"âh"** diye çıkardığı nefesten yanık kokusu duyulur. Bu ateşin ve hararetin şiddeti, tazyikle kalp boşluğunu, yâni kalbin diğer organlara değen kısımlarını ayır ve yarar. İşte o zaman tencerede kaynayan suyun fıkırtısına benzer bir ses duyulur ki buna **"vecbe", "sayha"** ve **"recfe"** adı verilir ve bu vakitte hâl sahibinden sayha zuhur eder. (İbn'ül Arabî, *Tedbîrât,* s. 419-422)

Şu durumda, zikirden sonra içilecek özellikle soğuk su, zikirden hâsıl olan bu hararet ile birleşirse kalp ve ciğer gibi organları harap edebileceğinden, zikirden hemen sonra su içmemek; mutlaka içmek gerekiyorsa da en azından ılık su içmek gerekmektedir.[543]

Bendinden âzad etmedin, feryâdıma dâd etmedin.
Bir dem beni şâd etmedin ah veyletâ vah veyletâ.
Kölelikten âzad etmedin, feryâdıma ihsan etmedin.
Bir an beni sevindirmedin ah eziyetlerine vah yazıklar olsun.

Erişmedi dosta elim Rahmân'a varmadı yolum
Çıkmadı başa menzilim ah gurbetâ vah gurbetâ
Elim dosta erişmedi, yolum Rahmân'a varmadı
Menzilim başa çıkmadı, ah garipliğim vah gurbetim

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;
"İslam garib başladı, garib bitecektir. Ne mutlu o gariplere! "[544]

Ceylan yavrusunun eşekler ahırına düşüp mahpus olması, eşeklerin o gariple gâh savaşarak gâh alay ederek eğlenmeleri, gıdası olmayan kuru ot yemeye mecbur oluşu… Bu, Allah Teâlâ'nın has kulunun sıfatıdır, o da dünya, hava ve heves ve şehvet ehli arasında bu hale düşmüştür. ***"İslam garip başlar garip biter. Ne mutlu gariplere"*** denmiştir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi doğru söylemiştir.

Avcının biri, bir ceylan tuttu. O merhametsiz herif, ceylanı ahıra kapattı. Ahır, öküzlerle, eşeklerle doluydu. O herif de ceylanı, zalimler gibi bu ahıra hapsetti. Ceylan, ürkekliğinden her yana kaçmakta idi. Avcı, geceleyin eşeklere saman veriyordu. Her öküz, her eşek, açlığından samanı şeker gibi yiyor, şekerden de hoş buluyordu. Ceylan, gâh bir yandan bir yana kaçıyor, gâh tozdan, dumandan yüzünü çeviriyordu. Kimi, zıddı ile bir araya koyarlarsa onu, ölüm azabına uğratmış olurlar. Süleyman da Hüthüt, gitmeye mecbur olduğuna dair kabul edilebilecek bir özür getirmezse, Ya onu öldürürüm yahut da sayıya gelmez bir azaba uğratırım demişti.

Ey güvenilir kişi, düşün, o azap hangi azap? Kendi cinsinden olmayanlarla bir

---

[543] (ÖGKE, 2000), s.169

[544] Muslim, İman,232;Tirmizi, İman,13; İbn Mace, Fiten,15; Darimi, Rikak,42; Musned-i Ahmed, I,398

kafese kapatılmak! Ey insan, bu kafeste azap içindesin. Can kuşun, seninle cins olmayanlara tutulmuş. Ruh, doğan kuşudur, tabiatlarsa kuzgundur. Doğan kuşu, kuzgunlarla baykuşlardan yaralanır.[545]

Kârım dürür derdile gam gitmez başımdan hiç elem,
Gülden cüdâ bir bülbülüm ah firkatâ vah firkatâ.
Başımdan hiç elem gamım gitmez, işim derd ile
Gülden ayrı düşmüş bir bülbülüm, ah ayrılık vah ayrılık.

İkinci beyitte gülden murad edilen rûhlar âlemidir. Demek istenir ki bu rûhlar âleminde uzak düşmüş bir bülbülüm. Mısrî efendi şeyhi Sinân Ümmî Mehmet efendinin emriyle hakîkat ilimlerini tahsil için Mısır'a gitmiş idi. Orada tahsilde iken Şeyhi vefat ettiğinden seyri sülûk gösteremedi. İşte beyitler bunu terennüm eder. Ancak Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz yetişmek için gayretini bırakmamış, sonunda Ümm-i Sinan kaddese'llâhü sırrahu'l-azize teslim olmuştur.

İki gözü olmadıkça birisi, birini görebilir mi? yahut biri, ağaç olmaksızın meyva yiyebilir mi? Buna imkân yok. Bilgisizliktendir bunu mümkün görmek; vazgeç bundan; bir daha da bu düşünceye hiç kapılma. Balçıktan dışarı olan gönül, senden gibidir; gönül ışığına benzer o, Ona doğru canla - başla koşar - durursun ama ondan hiçbir haz duyamazsın, Şu hâlde, **yeni şeyh aramak, yolsuzluktur** derler ya, **bu söz yanlıştır.**

İlk şeyhe sımsıkı yapış; onu bırakıp başkasına gitmek erlik değildir. İlkinden hoşnûd oldunsa, feyze erdinse andında dur, vefakârlık değildir. Ondan sonra bir başka şeyhe mürid olamazsın derler ya: bu söz, nazar ehline doğru değildir. Kulak asma, bu sözün aslı yoktur. Böylesine bir zehir - zakkumu serbet diye içmeye kalkışma da, Allah Teâlâ hazinesinden mahrum olmayasın. Kötü kişiler gibi kınanmayasın, Yeni bir şeyhe mürid ol da gamdan kurtul. Katren, onun bakışıyla deniz kesilsin, Ama olgun şeyhe, tertemiz, arı - duru, bilgin ve bilgisiyle amel eden şeyhe mürîd ol. Onda insan sıfatları ölmüş olsun: onda eğreti nakıştan hiçbir eser bulunmasın. Gözü, Hakk'la görsün: varlığı tamâmiyle bitmiş olsun: Allah Teâlâ varlığına bulunsun.

Herkese el vermek caiz değildir. Böyle olmayan kişiye mürîd olmak, yerinde bir iş değildir. Yolda yüzbinlerce davacı vardır. Hepsi de boyuna Allah Teâlâ'dan söz eder - durur, Soluktan soluğa bakışlarda bulunuruz: ihsanlar ederiz: yokluk yolunda yüzlerce azığımız var derler, Ama halleri, sözlerine uymaz. Gece - gündüz bunun aksine hareket ederler. Bir - iki lokma ekmek için bu çeşit yüzlerce kişi, hep böyle sözler söyler. Din yolunda iyice ihtiyatlı davran: her aşağılık kişiyi baş etme, başbuğ seçme. Ondan ilk şeyhinin kokusunu ara. O kokuyu buldun mu, bil ki şeyhin odur. Onda görünen gerçek, şeyhinin, şeyhindekinin tıpkısıdır. Ondan başkası değildir o: yapış onun eteğine. Testi değiştiyse ırmağın suyu değişmedi ya. Ekin gibi onun arı - duru suyunu içmeye bak. İç de gönlünde güller

[545] Mesnevi, (V.İzbudak Terc.)V, 70, beyitler:832-842

bitsin: gönlün, gül bahçesi kesilsin. Varlığından, tikene benzeyen nefsinden kurtulasın, Böylece senin de can gözün, onunki gibi açılsın, onun gibi sen de her solukta yücelesin, Adım atmadan vuslat göğüne varasın. Noksandan kurtulup olgunluğa eresin. Ahmaklık eder de onun elini tutmazsan, bil ki gafletle yolu yitirdin – gitti. Ustası ölen kuyumcu çırağı, gece - gündüz onu anıp dursa, Bu anışla kendini yakar - yandırır ama sanatından da hiçbir şey belleyemez. Onun yerine bir başka ustaya çırak olmadıkça kuyumculukla gönlü sevince eremez.[546]

Mecnûn veş âh edeyim Ferhâd veş vâh edeyim,
Bu virdi her-gâh edeyim ah hasretâ vah hasretâ.
Mecnûn gibi âh edeyim Ferhâd gibi vâh edeyim,
Bu virdi her-yerde edeyim ah hasret vah hasret.

Varmazsa yolum şeyhime, sarmazsa merhem yâreme,
Olmazsa çâre derdime ah hayretâ vah hayretâ".
Yolum şeyhime varmazsa, yâreme merhem sarmazsa,
Derdime çâre olmazsa ah hayret vah hayret".

Eğer benim yolum Şeyhimin yoluna varmazsa ve Şeyhim yarama merhem sarmazsa veyahut derdime bir çâre olmazsa vah hayretâ, vah hayretâ demiştir.

Niyâzî Mısri Üsküdarda oturdukları sırada kendisine manâ âleminden bizzat Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem seyr-i sülûk ettirdi. Bazen İmâm-ı Hasan ve İmâm-ı Hüseyin efendilerimiz dahi gelip tevhid makâmlarını gösterirler idi. Bir sâlik sıdkiyle sülûk ederse, cem-ül- cemde Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem efendimiz ana gelir. Bilhassa ***"Ahadiyet makâmı"*** nı bizzat Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem efendimiz telkin ederler. Zirâ bu makâmın sâhibi ancak odur, başka kimse telkin edemez. İşte bir kimsenin meyl ve muhabbeti olduğu vakit son nefeste olsun ana sülûk gösterilir, anı Cenâb-ı Hakk kabul eder ve sâlik ise makâm gösterilir. Bir sâlik tevhid makâmlarından ilki olan " Tevhid-i Ef'al" görüp de Şeyhi vefat etse, gerek bu âlemde ve gerek âhiret âleminde, yani kabirde, haşirde neşirde ana tekmil-i makâmat ettirilir. Bunu ya Şeyhi veyâ diğer Veliler yaparlar. Hazret-i İbrahim aleyhisselâm tevhidin babası olması itibariyle bu gibi sâliklere en önce kendisi makâmları gösterir, sonra diğer Velileri tayin edip o sâlikin makâmını tamamlatır.

Yanar Niyâzî derd ile hiç kimse yok hâlin bile,
Nâlân olup girdi yola âh rıhletâ vâh rıhletâ
Niyâzî derd ile yanarken hâlin bilen hiç kimse yok,
İnleyerek bu yola girdi âh sefer vâh yolculuk

[546] (VELED), b. 2720-2750

14

Vezin: Mefâilün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Uyan gafletten ey gâfil seni aldatmasın dünyâ,
Yakanı al elinden kim seni sonra kılar rüsvâ.
Ne sandın sen bu gaddârı ki tâ böyle anı sevdin,
Anı her kim ki sevdiyse dinini eyledi yağmâ.
Adâvet kılma kimseyle sana nefsin yeter düşmân
Ki asla senden ayrılmaz ömür âhir olunca tâ.
İşittin Hakk Rasûlünden nice âyât-u ahbârı,
Veli nîdem ki kâr etmez bu öğütler sana aslâ.
Bu zâhir gözünü örtüp bana tut cân ile gönlün
Ki her bir sözün içinde duyasın cevher-i manâ.
Kelâm-ı Mustafâ zevkin dimâğında bulagör kim
Muadil olmaz ol zevke hezâran "men ile selvâ."
Kemâl-i devlet istersen oku ayât-ı Kur'ânı
Ki her harfin içinde var Niyâzî bin dürr-i yektâ

<u>Uyan gafletten ey gâfil seni aldatmasın dünyâ,</u>
<u>Yakanı al elinden kim seni sonra kılar rüsvâ.</u>
Ey gâfil uyan gafletten seni aldatmasın dünyâ,
Elinden kurtul ki, sonra seni kılar rezil eder.

يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَاَوْرَدَهُمُ النَّارَ وَبِئْسَ الْوِرْدُ الْمَوْرُودُ

"Firavun, kıyamet gününde milletine öncülük eder, onları cehenneme götürür. Gittikleri yer ne kötü yerdir!" [547]

<u>Ne sandın sen bu gaddârı ki tâ böyle anı sevdin,</u>
<u>Anı her kim ki sevdiyse dinini eyledi yağmâ.</u>
Böyle onu çok sevdiğin bu zalimi ne sandın,
Kim onu sevdiyse dinini yağmâ eyledi.

Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem hadislerinde kulluğu Allah Teâlâ'dan başkasına hasredenlerin akıbetlerinden bahseder:

"Yarın kıyamet gününde insanlar bir araya toplanacak. Allah, her kim, her neye tapıyorsa onun ardına düşsün buyuracak. Artık kimi güneşin, kimi ayın ve kimileri de Tağutların ardına düşüp gideceklerdir." [548]

<u>Adâvet kılma kimseyle sana nefsin yeter düşmân</u>
<u>Ki asla senden ayrılmaz ömür âhir olunca tâ.</u>

---

[547] Hud, 98
[548] Buhari, Ezan 139; Müslim, İman 81.

Nefsin düşman olarak yeter, kimseye düşman olma
Nefsin ömrün bitene kadar senden asla ayrılmaz.

Düşman olarak belirlenmiş için tek yapılacak hedef hazırlıklı bulunmaktır. Eğer bu hazırlık bir şekilde tehir veya ertelenirse helak olmak umulur.

Macchiavelli ***"düşman kesinlikle saldırmak niyetindeyse, bir komutan savaştan kaçamaz,"*** [549] demektedir.

<u>İşittin Hakk Rasûlünden nice âyât-u ahbârı,</u>
<u>Veli nîdem ki kâr etmez bu öğütler sana aslâ.</u>
Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden nice ayetleri ve haberlerini işittin,
Veli! Ne yapayım ki bu öğütler sende etki bırakmaz.

Bir hadis-i Şeriflerinde Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem nübüvveti değer ve önemini şöyle belirtir:

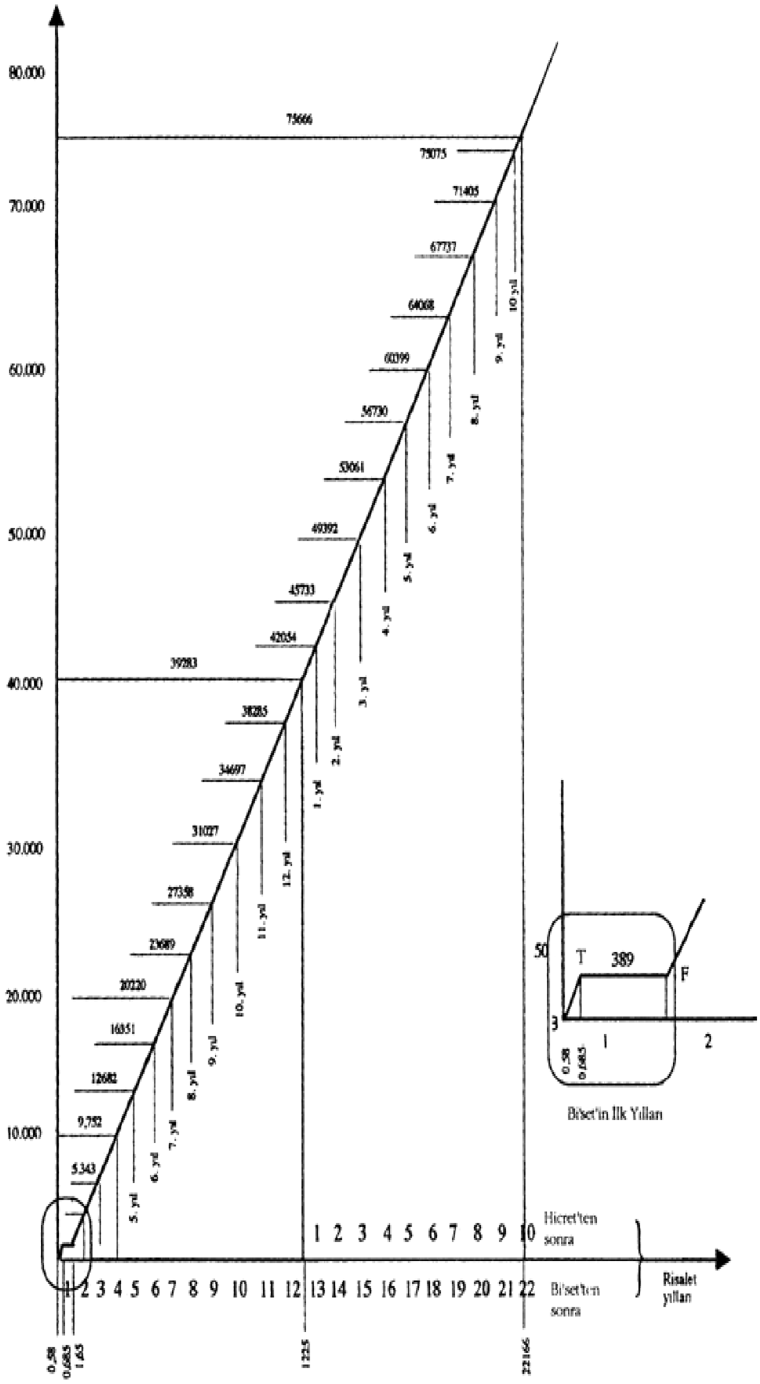
"Benimle insanların misâli bir ateş yakan kimse gibidir ki, ateş etrafını aydınlattığı zaman ateşin çevresinde bulunan hayvanlar ve küçük kelebekler ateşe düşmeye başladılar, o kimse bu hayvanları ateşe düşmekten men etmeye başladı. Fakat hayvanlar o zata galebe ederek düşüncesizce, süratle ateşe düşüyorlardı. Siz düşüncesiz ve tedbirsiz olarak ateşe düşerken ben eteklerinizden yakalayıp ateşe düşmekten sizi kurtarmaya çalışıyorum." [550]

<u>Bu zâhir gözünü örtüp bana tut cân ile gönlün</u>
<u>Ki her bir sözün içinde duyasın cevher-i manâ.</u>
Bu dünyevi gözünü kapatıp bana gönlünü cân ile tut
Böylece her bir sözün içinde manâ cevherlerini duyarsın.

Kur´ân-ı Kerim'in Allah Teâlâ tarafından indiğini ve düzenli bir şekilde kontrol edilerek zamanın ihtiyaçlarına karşı aynı iniş hızı ile olduğunu anlamak ile Allah Teâlâ kelâmının yüceliğini anlarsın denilmiştir. Kur´ân-ı Kerim nasıl Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme nüzül ediyorsa senin şahsın için de düzenli bir inişide vardır.

---

[549] (Max HORKHEİMER, 2005), s. 430
[550] Münâvi, Şemseddin, **Feyzu'l-Kâdir Şerhu Câmii's-Sağir**, Beyrut, 1972, c.5, s.518.

Bu hesaplamalar ve grafiğin çizimi doğruysa (ki %100'lük bir sıhhat ve kâmil bir uyuşum beklenmeksizin her halükârda yeterli bir yaklaşıklıkta sahihlik söz konusu olmakta ve nüzul eğrisi tümüyle bükümsüz bir çizgi olmasa da genel anlamda doğ-

rusal bir yapı arz etmektedir) nüzul eğrisinin sabit bir eğime sahip oluşu şu önemli sonucu da ortaya koymaktadır:

Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme tüm vahiy dönemleri boyunca her yıl nazil olmuş vahyin kelime sayısı sabit olup; bu değer, her yıl için 3670 kelime civarında seyretmiştir.

Her yılı ve her gününde yeni olaylar ve görevlerin ortaya çıktığı, İslam Nebi'sinin sayısız imanı, ahlakî, sosyal, idari siyasî ve hatta ailevî problemlerle karşı karşıya olduğu çok yoğun Medine dönemlerinde bile; nispeten yoğun olmayan ve Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin gençlik yıllarıyla eş zamanlı Mekke dönemindeki ilk güçsüzlük ve gariplik dönemlerindeki gibi aynı sayıda kelime nazil olmuştur. Bu vakıa; ürünleri kişisel, dış şartlara ve zamanla bağlantılı meşguliyetlere göre farklı çevresel tepkilere paralel olarak iniş-çıkışlar gösteren ve öte yandan kendi şaheserlerinin önemli bir bölümünü sınırlı olgunlaşma ve duyumsayış dönemlerine borçlu olan yazar, sanatçı ve idarecilerin durumuyla çelişmektedir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem içinse, vahiy sürecini etkileyecek (bu sürece bir tür dâhide bulunacak) bu tür kişisel-ruhi haller, konum, koşul ve gereksinimler mevcut değildir!. Dolayısıyla bu öncüller sonucunda, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin şahsının ve muhitinin üstündeki bir varlık ve söyleyicinin

وَقُرْاٰنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَاَهُ عَلَى النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلاً

"Kuran'ı, insanlara ağır ağır okuman için, bölüm bölüm indirdik ve onu gerektikçe indirdik." [551] emri mucibince Kur´ân-ı Kerim'i kesintisiz acelesiz, sabit bir oranda ve tarihsel bir ardışıklıkla nazil buyurduğu ortaya çıkar!

Kur'anî içeriğin çeşitliliği ve bu Kitab'ın cümlesel düzenli gelişimine (2,11 değerinden 42,13'e kadar artış göstermiş olan ortalama ayet uzunlukları açısından) değindikten sonra; Kur´ân-ı Kerim'in bu özelliklerine ilaveten tüm beşeri kitap, yazı ve sözler karşısında eşsiz olduğu gibi, nüzul sürecinden yararlanılmaksızın tetkiki oldukça güç olan vahyin nüzulüne ilişkin zamansal kesitlerdeki kelime sayılarının da sabit oluşu gerçeğiyle karşılaşmaktayız.[552]

<u>Kelâm-ı Mustafâ zevkin dimâğında bulagör kim</u>
<u>Muadil olmaz ol zevke hezâran "men ile selvâ."</u>

Mustafâ Kelâmının zevkini dimâğında bulan kimseye
binlerce "kudret helvası ile bıldırcın eti" o zevke eşit olamaz

MEN VE SELVÂ:

Mûsa aleyhisselâmın duası ile Allah Teâlâ'nın İsrâiloğullarına gökten yağdırdığı kudret helvası (men) ve bıldırcın eti (selvâ).

"Bulutla sizi gölgelendirdik, kudret helvası ve bıldırcın indirdik, 'Verdiğimiz rızıkların iyi ve güzel olanlarından yiyin' dedik. Onlar Bize değil, fakat kendilerine

---

[551] İsrâ, 106
[552] (BAZERGÂN, 1998), s. 142-143

yazık ediyorlardı." [553]

İsrâiloğulları Tîh sahrâsına düştüklerinde yiyecek istediler. Mûsa aleyhisselâmın duâsı bereketiyle Allah Teâlâ onlara men indirdi. Men'in ne olduğu husûsunda değişik rivâyetler vardır.

"Allah Teâlâ bu men'den her gece yapraklar üzerine her kişi için yetecek miktarda yağdırdı. Bunu yiyen İsrâiloğulları;

"Ey Mûsa! Tatlı yemekten usandık. Allah Teâlâ'ya duâ et de bize yiyecek et versin" dediler. Mûsa aleyhisselâm duâ etti. Allah Teâlâ onlara selvâ indirdi. Her kişi men ve selvâdan bir gece ve bir gün yiyeceği kadar alırdı. İsrâiloğulları bu nimetin de kıymetini bilmediler. ***"Men ve selvâdan bıktık; bakla, soğan, gibi şeyler isteriz"*** dediler. Nimete şükretmediler. Men ve selvâyı da depo edip biriktirmeye başladılar. Fakat bunlar kurtlanıp bozuldu, yiyemediler.

Kemâl-i devlet istersen oku ayât-ı Kur'ânı
Ki her harfin içinde var Niyâzî bin dürr-i yektâ
Büyük kemâlat istersen Kur'an-ı Kerim ayetlerini oku
Çünkü Niyâzî her harfin içinde binlerce eşsiz inciler vardır

Kur´ân-ı Kerim, Allah Teâlâ'nın kelamı olduğu için sonsuz manaları havidir. Bu ise ehline dahi gizli kalmıştır.

Vahiy metninin, Allah Teâlâ'nın kelâm sıfatının mutlak ve sonsuzluğunun bir aynası olarak, sınırsız anlayışlara mevzu olabilme yetkinliği vardır. Örneğin Sehl b. Abdullah'ın, Kur´ân-ı Kerim metni hakkındaki şu ifadesi, bu gerçeğin bir başka biçimde anlatımı sayılabilir:

"Eğer kula, Kur´ân-ı Kerim'in her bir harfi için yüz anlayış verilse dahi o, Allah Teâlâ'nın, kitabında tek bir ayete yerleştirmiş olduğu anlamlar (imkânın)ın sonuna bile varamazdı; **çünkü o, Allah Teâlâ'nın kelamıdır. Kelam ise, O'nun sıfatıdır. Nasıl ki, Allah Teâlâ'nın sonu, sınırı yok ise, bunun gibi, O'nun kelamım anlamanın da sonu, sınırı yoktur"** [554]

Hayranlık uyandıran yönleri hiç tükenmez; onun nihayetine ulaşılamaz. Ona, rıfk ve sempatiyle yönelen, kurtulur, sertlikle yönelense ayağı kayar yok olur." [555] ifadesi ile bir başka büyük sahabi Abdullah b. Mesud radiyallahü anh a atfedilen,

"Kim, öncekilerin ve sonrakilerin ilmine sahip olmayı arzularsa, o, Kur'an'ı

---

[553] Bakara, 57: A'raf, 160

[554] Zerkeşi, **el-Burhan fi ulumi'l-Kur'anı,** thk. Muhammed, Ebu'1-Fadl ibrahim, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, ts. 1/9- Aynı şekilde, **"Kur'an Tercümanı"** ve **"Hibru'l-Ümme"** (Ümmetin tüm Deryası) diye nitelenen İbn Abbas radiyallahü anh nisbet edilen, "Kur'an'da çeşitli dallar (zu şücûn), fenler (funûn), açık ve saklı anlamlar bulunmaktadır.

[555] Alusi, **Rûhu'l-meani,** Beyrut, ts. 1/7

harmanlasın, onu iyice tedebbür etsin" [556] tesbiti, Kur´ân-ı Kerim'in özünde, tekçi, monist bir anlam dünyasını değil, ama müteaddit ve de çok değişik bir manalar potansiyelini kapsadığını gösterir,

Bu iki anlayışın değerlendirilmesine gelince: her şeyden önce, nass'ın "kendinde anlamı"nı gözetmeyerek, hükümleri tamamen öznel ve göreli bir yöntemle oluşturmak, bizi tam bir bilinmezlik ve solipsizme [Özne'ye göre, bizzat kendisinden başka hiç bir realitenin olmaması [557] sürüklerken, muhtemel ve mümkün yorumlan sadece lafzın formuna sığınarak reddetmek de, tam bir dogmatizm ve ibarecilik olacaktır.[558]

Ki her harfin içinde var Niyâzî bin dürr-i yektâ Niyâzî her harfin içinde binlerce eşsiz inciler vardır, daki mana için *(Elif)* harfine yapılan yorumları hatırlayalım.

"(Elif) harfinde Allah Teâlâ 'nın sıfatlarından altı sıfat bulunmaktadır:

(Birincisi) *ibtidâ (ilk, başlangıç olmak). Çünkü "elif ilk harfdir. Nitekim Allah Teâlâ da varlığın ilkidir.*

(ikincisi) *istiva (dümdüz, dosdoğru olmak). Çünkü "elif aslen dümdüz olup, herhangi bir şeye eğimli bulunmamaktadır. Nitekim Allah Teâlâ da adalet hususunda dosdoğru olup, bundan sapmamaktadır.*

(Üçüncüsü) *infirâd (teklik, birlik). Çünkü "elif tektir. (Nitekim Allah Teâlâ da tektir)*

(Dördüncüsü) *inkıta (kopukluk) ve ittisal (bitişik olmak) Çünkü "elif hiçbir harfe bitişmezken, bütün harfler ona bitişmektedir. Nitekim Allah Teâlâ da, her şeyden uzak olmasına rağmen her şey ona bağlıdır.*

(Beşincisi) *istiğna (hiçbir şeye muhtaç olmama) ve ona ihtiyaç duyulması. Çünkü "elif hiçbir harfe ihtiyaç duymaz, ancak bütün harfler ona muhtaçtır. Nitekim Allah Teâlâ da, hiçbir şeye muhtaç olmamasına rağmen, her şey ona ihtiyaç duymaktadır.*

(Altıncısı) *ülfet (yakınlık) Çünkü "elif, kelimelerin biribirlerine yakınlaşmalarına ve ısınmalarına sebeptir. Nitekim Allah Teâlâ da, mahlûkâtın biribirlerine yakınlaşmalarının sebebidir."* [559]

Kâşânî bu hususta şöyle der : *"Burada ince bir hakikat bulunmaktadır: Enbiyâ aleyhisselâm hecâ harflerini, mevcudatın mertebeleri hizasına koymuşlardır. İsâ aleyhisselâm Ali kerremâ'llâhü veche ve bir kısım sahabenin sözlerinde bu hususa işaret edilmektedir. Bundan dolayı* ***"Mevcudat, Besmelenin ba 'sından zuhur etti"*** *denilmiştir. Çünkü bu harf (ba harfi), "zatullah "in hizasına konulmuş olan (elif) harfine bitişiktir. Bu ise, Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey*

---

[556] Gazzalî, **İhya ulûmi'd-din,** Daru thyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, ts., 1/290; ez-Zerkeşi, **el-Burhan,** *II/154)*

[557] Paul Foulquie, **Dictionnaire de la Lan-gue Philosophique,** PUF., Paris - 1969, s. 685 solipsisme" mad 9

[558] (KILIÇ, 2-4 Şubat 1996), s. 31-32

[559] (ERGÜL, 2002), s.150

olan "akl-ı evvel "e işarettir." Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm" cümlesinde telaffuz edilen harfler onsekizdir. Yazılı olan harfler ise, ondokuzdur. Cümle içerisinde yer alan kelimeler biribirlerinden ayrıldıklarında, harfler de yirmi ikiye ayrılır. Bunlardan on sekiz harf, on sekiz bin âlem olarak ifâde edilen âlemlere işarettir. Çünkü bin rakamı, diğer sayı mertebelini ihtiva eden tam bir sayıdır. Bu sayının üstünde bir sayı olmayıp, mertebelerin anasıdır. Bu sayı (on sekiz sayısı) ile âlem-i ceberut, âlem-i melekût, arş, kürsî, yedi semâ, dört unsur (hava, su, ateş, toprak) ve mevâlîd-i selâse (Ma 'den, nebat, hayvan) den ibaret olan âlemlerin anaları (asılları) ifâde edilir. Bu âlemlerden her biri, kendi içerisinde kısımlara ayrılırlar. On dokuz harf, mezkûr âlemlerle birlikte insanî âleme de işaret eder. Çünkü insanî âlem, her ne kadar hayvan âlemine dâhil olsa da, varlığa hasredilmiş olması, her şeyi ihtiva etmesi ve şerefi itibariyle başlı başına bir cins olup, değeri ve delili olan başka bir âlemdir." Meleklerine ve Cebrail'e" (Bakara, 98) âyetinde ifâde edilen melekler arasındaki Cebrâîl gibi.

Kelimelerin biribirlerinden ayrılmaları hâlinde oluşan (22) yirmi iki sayısının tamamlayıcısı olan gizli üç elif (îsîm, Allah ve Rahman kelimelerinde yazılmayan elifler), zat, sıfat ve ef'âl itibariyle gizli ilâhî âleme işarettir. Bu gizli ilâhî âlem, tafsilât itibariyle üç âlem olmasına rağmen, gerçekte tek bir âlemdir. Yazılı olan üç elif ise, bu âlemlerin insanî en büyük tecelligâhta zuhuruna işarettir. Bu ilâhî âlemin gizliliğinden dolayı, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme "Rahman" kelimesinin elifinin nereye gittiği sorulduğunda, ilâhî hüviyetin, yaygın rahmet suretinde gizlendiğine; ancak ehlinin bilebileceği bir şekilde insanî bir surette zuhuruna işaret olarak, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem onu şeytanın çaldığını söylemiş ve onun yerine (Bismillah) 'in ba 'sının uzatılmasını emretmişti?: "

Görüldüğü gibi Kâşânî on sekizbin âlemin bulunduğunu, on dokuz rakamının ise, insanî âlemle birlikte diğer on sekiz bin âleme İşaret ettiğini belirtmektedir. Bunlar vücûdun, cüz'îyyat itibariyle olan mertebeleridir. Vücûdun küllî mertebeleri ise zat, sıfat ve fiil mertebeleridir.

Kaşanî'ye göre zat, sıfat ve ef âl itibariyle gizli olan bu âlemler, tafsilât itibariyle üç olmasına rağmen gerçekte tek bir âlemdir. Bu âlem ancak ehlinin anlayabileceği şekilde insanî surette tecellî etmektedir. Bu da insan-ı kâmildir. (Be) harfi, "zâtullah"ın hizasına konulmuş olan (elif) harfine bitişiktir. Bu harf, mevcudatın zuhur sebebi ve Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey olan "akl-ı evvel"dir.[560]

[560] (ERGÜL, 2002), s. 157-158

15

7+7=14

Bahr içinde katreyim bahr oldu hayrân bana,
Ferş içinde zerreyim arş oldu seyrân bana.
Dost göründü çün ayân kalmadı bir şey nihân,
Tûfân olursa cihân bir katre tufân bana.
Sûrette nem var benim sîrettedir ma'denim,
Kopsa kıyâmet bugün gelmez perişân bana.
Kâf-ı dil Ankâsıyım sırrın âşinâsıyım,
Endişeler hâsıyım ad oldu insân bana.
Niyâzî'nin dilinden Yûnus durur söyleyen,
Herkese çü can gerek Yûnus durur cân bana.

Bahr içinde katreyim bahr oldu hayrân bana,
Ferş içinde zerreyim arş oldu seyrân bana.
Deniz içinde bir damlayım ama deniz hayrândır bana,
Yeryüzünde içinde zerreyim ama arş seyrân oldu bana.

Bâki bunu şu şekilde tasvîr ediyor: "*Kimse görmüş mü ola bahri habâb* [561] *içre nihân*" yani (Denizi bir damlanın içine sığmış ve saklanmış olarak kimse görmüş müdür?)

Evet Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz insanı bu şekilde gördüğü ve insanın hakikatinin yüceliğini beyan ediyor.

Dost göründü çün ayân kalmadı bir şey nihân,
Tûfân olursa cihân bir katre tufân bana.
Dost açıkça göründü bir şeyi gizli kalmadı,
Tûfân olursa cihân bir katre tufân olmuş bana.

Allah Teâlâ'nın tecelliyatını zahiren ve bâtınen fark etmek demektir. Zahiren vucûdiyye, batınen şuhûdiyye mezhebine girer.

Sûrette nem var benim sîrettedir ma'denim,
Kopsa kıyâmet bugün gelmez perişân bana.
Asıl içtedir özüm benim sûrette neyim var,
Bugün kıyâmet kopsa gelmez perişânlık bana olmaz.

" Sîrettedir ma'denîm" demek, her şey o madenden zuhurâ gelir demektir. Yaratılış hakikatine vasıl olan için üzüntü ve keder yoktur.

---

[561] **Habab:** (Habâbe) Son derece muhabbet. Su üzerindeki hava kabarcığı

<u>Kâf-ı dil Ankâsıyım sırrın âşinâsıyım,</u>
<u>Endişeler[562] hâsıyım ad oldu insân bana.</u>
Gönül Kâf Dağı'nın Ankâ kuşuyum sırrın âşinâsıyım,
Düşünceler hâsıyım insân ad oldu bana.

İşte birinci düşünce sahipleri acı bir azap içerisindedirler. Çünkü onlar kalblerini durmadan değişen gölgelere bağlamışlardır. Onlar, erişilemeyen bir gölgenin peşinden koşmaktadırlar. İşte dünyaya ve dünya adamlarına gönül bağlayan da böyledir. Öteki tasavvur sahipleri ise daimi bir rahat ve ebedi bir huzur içerisindedirler. Çünkü onlar, kalblerini devamlı olan ahiretin salih amellerine vermişlerdir. Bu, öyle sağlam bir iptir ki ona tutunan kopup düşmez. İşte avam, daima serap gibi yalancı, süslü batıl suretlerle uğraşarak, letafet taraflarını kesafet taraflarında mahvettiklerinden dolayı, sanki bu aslında olmayan aldatıcı şahsiyetlerin ve görünür heykellerin kendileri haline gelmişlerdir. Havass (seçkinler) e gelince bunlar da daima hakikatlere uygun suretlerle uğraşmak dolayısıyla kesafetlerini letafetlerinde kaybettiklerinden, sanki o hakikatlerin ve o vücudun kendisi olmuşlardır. Çünkü insan, düşündüğünün aynıdır. Bunun için biri Arapça, biri Farsça, biri Türkçe olan üç beyit söylenmiştir:

"Ey Fazıl kardeşim, sen düşüncenden ibaretsin, yoksa büyüttüğün et ve kan değilsin."

"Ey kardeş, sen düşüncesin, kemik ve akıl değilsin. Eğer düşüncen gül ise gülsün; diken ise külhansın."

"Âdemi dedikleri endişedir, gayr-i âdem ustuhan-ü rişedir (Adam olmayan kemik ve tüydür.) Âdemin endişesi olsa latif, şüphesiz zatı olur anın şerif." [563]

Her şeyden şüphe ettiğimiz halde varlığından şüphe etmediğimiz bu "ruhumuz veya düşüncemizden edindiğimiz kavram bedenden edindiğimiz kavramdan önce gelir" [564]

Dedin ki bana: Söyle nedir düşünce?
Çünkü, anlamı hakkında hayretler içindeyim!,.
Düşünce; bâtıldan Hakk'a gitmektir,
Parçayı da, sınırsız mutlak bütünüde görmektir.[565]

<u>Niyâzî'nin dilinden Yûnus durur söyleyen,</u>
<u>Herkese çü can gerek Yûnus durur cân bana.</u>
Niyâzî'nin dilinden söyleyen Yûnus'tur,
Herkes için can gerekse Yûnus benim cânımdır.

---

562 **Endişe:** f. Düşünce. Korku. Merak, keder, kuruntu.
563 (ATEŞ, 1971) Beşinci sofra
564 (KOÇ, 1990) s,30; Descartes,Felsefenin İlkeleri,(çev, M.Karasan),M.E.G.S.Bakanlığı yay.,ist.1988,s.28-29; Descartes.Metafizik Düşünceler t(cev. M. Karasan), M.E.Basımevi,İst.1967,6.düşünce.
565 (Şeyh Mahmûd Şebüsterî), b. 69-70

Yunus kelimesini, burada Allah Teâlâ olarakta düşünebiliriz. ilâhi kelimesi ile kasdedilen manevî menbadan neşet eden sözler olunca, her sözü söyleyen Hakk'tır.

16

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Hatm-i cem-il mürselinin fahrıdır fakr-u fenâ,
Hatm odur kim bir ola yanında hem şâh-ü gedâ.
Devlet-i dünyâ seni bir rütbeye muhtac eder,
Devlet oldur sana her bir rütbeden vere gınâ.
Belki Mûsâ'yı telemmüz eylese etmez kabûl,
Hızr ile hem-râh olan kes eylemez çün-u çerâ
Dersin aklından alursun bil sana olmaz delil,
Dersini var Hakk'dan al kim ilmin ola reh-nümâ.
İzzet istersen yürü var bekle zillet kapısın,
Ateş-i a'dâ ile kayna olunca kimya.
Kâb'e Kavseyni ev-ednâ da ikâmet eyleme,
Zât-ı baht nûruna yan, bul makâm-ı müntehâ.
Mısrîye hatm-il makâmat oldu herşeyden ferâğ,
Zâhir u bâtında kalmadı ebed illâ Hüdâ.

Hatm-i cem-il mürselinin fahrıdır fakr-u fenâ,
Hatm odur kim bir ola yanında hem şâh-ü gedâ.
Bütün mürselerin sonuncusunun övüncü fakr-u fenâ,
Şâh ve köle son nebinin yanında bir olandır.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin makamı olan **fakr-u fenâ'**dan bahs edilmektedir. Varlığın ve yokluğun kıymetini kaybettiği makam olan fakr-u fena vasıtasıyla Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem miraca kavuşmuştur. Varlık, yokluk ile bilindiğinden, kulun yokluğu bulması ile varlık açığa çıkar. Daha öncede belirttiğimiz gibi Allah Teâlâ'nın varlığından başka bir şeye varlık vermek yanlıştır. Her ne var ise âlemde Hakk'ın varlığına muhtaç olması ile ikilikten birliğe düşmüştür.

Devlet-i dünyâ seni bir rütbeye muhtac eder,
Devlet oldur sana her bir rütbeden vere gınâ.
Dünyâ devleti seni bir rütbeye muhtaç eder,
Asıl devlet sana her bir rütbeden yeterlilik verendir.

Yokluk makamına haiz olan için meselenin bitişidir. Maddî ve manevî keyfiyetler ve kemiyetler arttıkça sıkıntılarda artar. Unutulmaması gereken mesele kazancın yokluğu değil, kavramın yokluğudur. Çok zengin vardır ki, gönlü mal ile meşgul değilken, çok fakirin bütün düşüncesi karnını daoyurmaktan başka bir şey değildir.

Belki Mûsâ'yı telemmüz[566] eylese etmez kabûl,
Hızr ile hem-râh olan kes eylemez çün-u çerâ

[566] Telemmüz: Talebelik etmek. Çömezlik etmek. (Bak: Tilmiz)

Belki Mûsâ aleyhisselâm öğrenci kılsa kabul etmez,
Hızr ile yol arkadaşı olan kişide nasıl ve niçin olmaz

İlm-i Ledün mektebine arif olanın hallerinde zahiri ilim ehlinin halleri bulunmadığından arkadaşlıkları kısa ve müddetli olmaktadır. Nübüvvet yolu velâyetten ulvî olsada bu yol mecburî olmadığından ayrılık vâkidir. Mûsahabeti itiraz etmektir.

Dersin aklından alursun bil sana olmaz delil,
Dersini var Hakk'dan al kim ilmin ola reh-nümâ.
Bilki dersini aklından alırsan sana yol gösterici olmaz,
Kim Hakk'dan dersini alırsa ilmi ona yol gösterir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;
"Âlimler gökyüzündeki yıldızlar gibidir. Karada ve denizde onlar sayesinde yol bulunur. Yıldızlar sönüverirse, kılavuzların yoldan çıkmaları yakın demektir." [567]
Her ilim sahibinin yıldızı diğeri için yol-kesicidir. Bu nedenle Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin buyurduğu üzere âlimin eteğini tutmakta esas olan talebenin okuduğu mektebin istikametini tayindir. Burada yol gösterecide hak olanı bulmak gerekir.

İzzet istersen yürü var bekle zillet kapısın,
Ateş-i a'dâ ile kayna olunca kimya.
İzzet istersen yürü var zillet kapısını bekle,
Macun eden ateş ile demirci olunca kimya olursun.

Maddenin hakikatine eremeyenin manevî hakikatten hangisine ulaşması düşünülebilir. Allah Teâlâ bir kulunun yetişmesini murat etti mi, ortamını hazırlar demektir.
Beşeri ilk kimya işini Allah Teâlâ Âdem aleyhisselâmı yaratırken, yerzyüzündeki toprakları ölçüsüne muvafık şekilde meleklerine tarif ederek uyguluttı. Mutasavvıflardan kimya ehli çoktur. [568] Niyâzî-i Mısrî, de kimya ilmi ile ilgilenmiştir.

Kâb-e Kavseyni ev-ednâ da ikâmet eyleme,
Zât-ı baht nûruna yan, bul makâm-ı müntehâ.
Kâb'e Kavseyni ev-ednâ da karar eyleme,
Allah Teâlâ'nın nuruna yan, son makamı bul.

---

[567] Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 157; Râmhürmüzî, Kitâbü emsâli'l-hadîs, s. 87 (51) (UYSAL, 23 Bahar 2007)

[568] Cabir İbn Hayyan (721- 815 M .), Caferu's-Sadık (hyt. 759 M .), **Halid Ibn Yezid** (hyt.708), Zünnûn el-Mısrî (hyt. 859 M .), Şahin el-Halvetî, Abdurrahman es-Sûfî (903- 986 M .), Gazali (1055- 1111 M .), Erzurumluİ brahim Hakkı (1703- 1780 M .), Kutbeddin eş-Şirazî (1236- 1311 M .), Akşemseddin (1390- 1459 M .), **Mevlana Celaleddin-i Rûmî** (1207- 1273 M .)

Bu konuda Seyyid Muhammed Nur'ul Ârabi kaddese'lâhü sırrahu'l azîzin **RİSÂLE-İ MÜRŞİDÜ'L-UŞŞÂK**'ı hatırlamak uygun olacaktır.

İmânın üç mertebesi vardır.

1-İstidlâlî iman: delil getirmek, bir delile dayanarak netice çıkarmak, zihnin eserden müessire veya müessirden esere intikâli. Bu *iman ilme'l-yakîn* ile olur.

İkiye ayrılır.

a-Misal ile; Yanî, kulun sıfatları olan; hayât, ilim, kudret, irade, semi', basar, kelâmı delîl kılıp benzerlerini Hakk'a isbât etmektir. Zîra kemâl sıfat, yaratıcılık ile açığa çıkar." ***Allah Âdemi kendi suretinde yarattı"*** [569]buna şâhiddir. Yani, Allâh Teâlâ sûretiyle Âdem'i halketti. Sûreti demek, sıfatlarıdır. Hayât, ilim, kudret, irâde ve gayrileri. Lâkin abdin sıfatları cüz'iyyedir ve tesirsiz ve sonradan yaratılmıştır. Hakk'ın sıfatları öncesi yok, müessiredir, külliyedir. Bu nedenle birbirlerine benzemez. Aslında bir gibidir. Meselâ kudret, Hakk'a ve halka nisbet olmayınca kadîm ve hâdis hükmolmaz. Hakk'a nisbet olmakla kadîm ve müessire olur. Halka nisbetle hâdis ve tesirsiz olur.

b- Bi'z-zıd'dır." ***O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."*** [570] Ayeti şâhiddir. Yanî, bir şey Hakk'a benzer yoktur. Meselâ, kul, âciz ve muhtaç ve fânî ve hâdis. Hak Teâlâ Kâdir ve Müstağnî ve Kadîm ve Bâkî'dir. Şimdi, bu delil ile îmân ile mü'min olan, Ma'bûd; hayallerinde îcâd eyledikleri sûrettir. Lâkin îmanlarında ma'zûrdurlar. Hak Teâlâ indînde makbûldür. Zîra akıl gâyeti budur. ***"Ben yere göğe sığmadım, ancak mü'min kulumun kalbine sığdım"*** [571] kabîlindendir. Zîra kalbe sığdığı sûret hayâldir. O, Hakk'ın tecellîyâtındandır. Tenzîhleri teşbîh oldu.

2- Îmân-ı İyânî'[572]dir. *Bu ayne'l-yakîn* ile olur. Mürşid-i kâmil telkîniyle makâmları zevkeder. Yedi makamdır.

<u>Üç makâmı Fenâfillâh'tır.</u>

a-Tevhîd-i Ef'âl ve Fenâ-i Ef'âl ve Tecellî-i Ef'âldir.

O makâmda sâlik, hissen ve aklen ve hayâlen idrâk eylediği bütün fiilleri Allah Teâlâ'ya nisbet edip, o fiil aynasından Allah Teâlâ'ya râbıta olup zikreder ve istiğrâk hâsıl olur. Hattâ bir kimse vursa o vururuşu, Allah Teâlâ'ya nisbet edip, vurana nisbet etmeyip ***Lâ Fâile illâ'llâh*** neticesi zâhir olup, gâfil olmaz.

b- **<u>Tevhîd-i Sıfât ve Fenâ-i Sıfât ve Tecellî-i Sıfât'tır.</u>**

O makâmda sâlik, hissen ve aklen ve hayâlen idrâk eylediği kemâl sıfât-ı

---

[569] Buhârî. İsti'zan. 1: Müslim. Birr. 110. Cennet. 28:.İbn. Hanbel. II/244. 251. 315. 323. 434. 463.519

[570] Şura, 11

[571] Bkz. Sehâvî. 589. 590: Aclûnî. 11/195 Hadisin aslı muteber kaynaklarda bulunamamıştır.

[572] **Ayan:** (İyân) Aşikâr. Belli. Herkesin bilebileceği ve görebileceği. Çiftçi âletlerinden olan saban okunun bileziği.

Hakk'a nisbet edip, o sıfât âynasından Allah Teâlâ'ya râbıta olup, istiğrâk hâsıl eder. ***Lâ Mevsûfe illâ'llâh*** netîcesi hâsıl olur.

c-**Tevhîd-i Zât ve Fenâ-i Zât ve Tecellî-i Zât'tır.**

O makâmda sâlik, hissen ve aklen ve hayâlen gerek ef'âl ve gerek sıfat ve gerek zât âynalarından vucûdullâha râbıta olup, cümle eşyâda bir vücûd-ı Hakk'ı mülâhaza eder. İstiğrâk hâsıl olur. ***Lâ Mevcûde illâ'llâh*** netîcesi hâsıldır. Sekr-i tâm olur. Vahdetle, kesretten kurtulmuş olur.

Bu kesret nedir? Diye sorulsa cevâb vermez. Sonra, sahve[573], *makâm-ı Bekâbillâh*'a dâhil olur. O vakit Hazerât-i Hamse-i İlâhiyye olan;

Hazret-i Zâtü'l-Gayb
Hazret-i Sıfâtü'l–Lâhût
Hazret-i Esmâü'l-Ceberût
Hazret-i Ecsâmü'n-Nâsût,

İle bu cümleler birbirlerine birbirinin mazharı olmağa müşâhede eder. Hulûl yoktur. Vahdet, kesret müşâhede olduğundan ittihâd yoktur.

Hakka'l-Yakîn mertebeleri ise dörttür.

1- Vahdet şuhûdu gâlib olmağa Makâmü'l-Cem' ve Seyrü'l-Muhibbî derler. Bu makâmda "Kulun lisanından Semiallahü limen hamideh diyen odur." vârid olur. Ve bu makâmın lisânı ***"Allah'tan önce başka hiçbir şey görmedim."*** Der.

2- Zahir olmuş çokluğun şuhûdu gâlib olunca, buna Hazretü'l-Cem' ve Seyrü'l-Mahbûbî derler. Bu makâmda hadîs-i kudsîde vârid oldu ki: ***"… Kulum kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevimli bir şeyle bana yaklaşmamıştır. Kulum bana devamlı nafile ibadetleri ile yaklaşır. Bunun sonucunda ben onu severim. Bir kere onu sevdim mi ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Eğer benden bir şey isterse onu veririm. Bana sığınırsa muhakkak onu korurum.***[574]

Ve lisânı ***"Allah'tan sonra başka hiçbir şey görmedim."*** Der.

3- Hem vahdet ve hem zuhur eden eden çokluğun ikisini müşâhede eder. Buna Cem'u'l-Cem' ve Kâbe Kavseyn derler. Lisânı ***"Allah'la beraber başka hiçbir şey görmedim."***

4- Vahdet ve çokluğu fânî edip, ya'nî vahdet ayn-i kesret ve kesret ayn-i vahdet müşâhede edip, buna *Makâm-ı Ahadiyyetü'l-Cem' Ev ednâ makâmı* denir.
Ve lisânı ***"Allah'tan başka hiçbir şey görmedim."*** dır.

Hakîkî imân olup Hakka'l-yakîn'de dâhil olur. Hakka'l-yakîn bir makâmdır. Buna *Makâm-ı Temkîn* ve *Makâm-ı Hitâm* ve *Makâm-ı İttihâd* denir. Burada ne kesret ve ne vahdet ve ne tâ-i hitâb sâbit olur.

Makâmın lisânı ***"Görünen her şey Allah Teâlâ'dır"*** der.

---

[573] **Sahv:** Ayılma, ayıklık, aklı başında olmak. Hastanın iyileşmesi. Tas: Kendinden geçme hâlinin sona ermesi, his âlemine tekrar dönmek. Uyanıklık

[574] Buhârî. Rekaik, 38; İbn. Mâce. Fiten. 16.38

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;
"Gökleri aydınlatan kerim vechinin nuruna sığınırım." [575]

<u>Mısrîye hatm-il makâmat oldu herşeyden ferâğ,</u>
<u>Zâhir u bâtında kalmadı ebed illâ Hüdâ.</u>
Mısrî herşeyden kurtulunca makâmların sonunu buldu,
Zâhir ve bâtında ulaşılacak ancak sonsuz Allah Teâlâ kaldı.

Ve dahi hatm merâtib üzerinedür cümleden alâ vu evlâ Resülu'llâhdur cemî' kemâlât-ı insâniyye onda hatm olmışdur,

Ondan sonra Ebübekrdür ki onun hakkında buyurdular ki Ebübekrin îmânı cemî' ehl-i îmânun îmânı ile vezn olınsa Ebübekrin îmânı ağır gelürdi didi,

Ondan sonra adalet Ömerde hatm oldı ki oğlına kıydı adaleti terk itmedi,

Ondan hıfz-ı Kur'ân ve tedebbür-i Kur'ânda hatm 'Osmân radiyallâhü anh ki 'âkibet üstinde şehîd oldı cami'u'l-Kur'ân idi. Su'âl itdiler Tebbet süresini ıhlâsun üstine niçün geçürdün diyü. Buyurdılar ki levh-i mahfuzda eyle gördüm diyü.

ilm-i esrâr-ı nübüvvet ve esrâr-ı Kur'an da imâm Alîde hatm oldı 'Ömer radiyallâhü anh hakkında **"levlâ 'Aliyyü le-heleke ömer**"[576] didi şol vaktde ki bir kimseye bir avrat zina töhmet itdi. Ömer recm emreyledi İmâm Alî tuydı zâniyenün karnında olana su'âl eyledi benüm babam falan çobandur bu adam mazlumdur didi. [33a] Ol vakt Hazret-i Ömer radiyallâhü anh buyurdılar ki **"levlâ 'Aliyyü le-heleke ömer**"

ve dahi tufüliyyet hâlinde merâtib-i insâniyetde hatm imâm-ı Hasan ve imâm Hüseyndür ki bir gün bir pîri gördiler abdest alur ve yanlış alur birbirine didiler ki buna bum bir rıfk ile ta' lîm idelüm incinmesün didiler.

İmâm-ı Hasan yedi yaşında idi İmâm-ı Hüseyn beş yaşında idi imâm Hüseyne sen abdest al bunun gibi ben sana ta'lîm ideyüm bu da ögrensün didi eyle itdiler kocacık tuydı oğıllar siz kimün evlâdısız didi haber virdiler sizün gibi gül o bâğçeden gayrı yerde bitmez diyü ağlayurak gitdi. [577]

---

[575] Bu hadisi şerif, uzun bir hadisin parçasıdır. Hadisi Taberî Târihinde c. II, 345'de zikretmiştir,

[576] "Ali olmasaydı Ömer mahvolurdu."

[577] (MISRÎ, 1223), v.33a

Ve dahi hatm mertebece üzerinde cümleden âlâ ve evlâ oan Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemdir. Bütün insânî kemaller onda hatm (son) olmıştur,

Ondan sonra Ebubekrdir ki onun hakkında buyurdular ki Ebübekrin îmânı bütün ehl-i îmânın îmânı ile tartılsa Ebubekrin îmânı ağır gelirdi dedi,

Ondan sonra adalet Ömerde hatm oldu ki oğluna kıydı adaleti terk etmedi,

Ondan hıfz-ı Kur'ân ve tefekkürü Kur'ânda hatm Osmân radiyallâhü anh ki âkibet üstinde şehîd oldu cami'u'l-Kur'ân idi. Su'âl ettiler Tebbet süresini ıhlâsın üstüne niçin geçirdin deyü. Buyurdılar ki levh-i mahfuzda eyle gördüm deyü.

ilm-i esrâr-ı nübüvvet ve esrâr-ı Kur'an da imâm Alîde hatm oldu Ömer radiyallâhü anh hakkında **"levlâ 'Aliyyü le-heleke ömer**"[577] dedi şol vaktte ki bir kimseye bir kadın zina

töhmet etti. Ömer recm emreyledi İmâm Alî duydu zâniyenün karnında olana su'âl eyledi benüm babam falan çobandır bu adam mazlumdur didi. [33a] Ol vakt Hazret-i Ömer radiyallâhü anh buyurdılar ki **"levlâ 'Aliyyü le-heleke ömer**"

ve dahi çocukluk hâlinde merâtib-i insâniyette hatm İmâm-ı Hasan ve imâm Hüseyndir ki bir gün bir ihtiyarı gördüler abdest alır ve yanlış alır birbirine dediler ki buna bum bir rıfk ile ta'lîm edelim incinmesin dediler.

İmâm-ı Hasan yedi yaşında idi İmâm-ı Hüseyn beş yaşında idi imâm Hüseyne sen abdest al bunun gibi ben sana ta'lîm edeyim bu da öğrensin dedi eyle ettiler kocacık duydu oğullar siz kimin evlâdısınız dedi haber verdiler sizin gibi gül o bâğçeden gayrı yerde bitmez deyü ağlayarak gitti.

17

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ey Muhammed ümmeti sen Hakk'a eyle iktidâ
Bu cihâna doğdu ruhen nûr-ı asl-ı sâfiyâ
Gösterüp her mucizâtı evvelâ bildirdi
Bunca yazılan ki manâ bikr-i Kur'ânın ola
Bir bilinmez emr irişmedi dahi bu yüzde kim
Hatt-ı Kur'ân şekli söyler sana bir bir asliyâ
Bu Niyâzî inüp gökden bir manâ söyledi
Gülleri açdı fenasında fark ile resmiyâ

Ey Muhammed ümmeti sen Hakk'a eyle iktidâ
Bu cihâna doğdu ruhen nûr-ı asl-ı sâfiyâ
Ey ümmeti Muhammed Hakk'a uy
Bu aslı temiz nur cihâna ruhen doğdu

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz doğdu, demektir.

Gösterüp her mucizâtı evvelâ bildirdi
Bunca yazılan ki manâ bikr-i Kur'ânın ola
Bütün mucizeleri önce bildirdi ve gösterdi
Bunca yazılan manâ el değmemiş Kur'ân'ındır.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz risâle-i Hasaneynde bildirdiği üzere:

"Hicri 1103 senedir bu an gelince devir devir müçtehidler geldi. Bunların birine İmam Hasan'ın ve İmam Hüseyin'in cem'i Kur'an-ı Kerim ayetlerine başlangıç olunan بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ***olduklarını bildirmedi ve bildirdiklerine dahi açıklamaya izin verilmedi. Allah Teâlâ Ta ki Mısrî gelene kadar tevkıf***[578] ***eylediği için Fahr-i Mısrî'ye büyük övünçtür."***[579]

gibi kimsenin önceden haber vermediğini haber verdi.

Bir bilinmez emr irişmedi dahi bu yüzde kim
Hatt-ı Kur'ân şekli söyler sana bir bir asliyâ
Bir bilinmeyecek emir erişmedi dahi bu yüzden kim
Kur'an-ı Kerim'in yazı şekli bir bir esaslarını sana söyler

[578] Tevkıf: **Alıkoyma, tutma**. Hapis olarak bekletme. Vakfetme. Arafatta mevkaf olan yerde durdurmak. Bir kimsenin koluna bilezik takmak.
[579]

Kur'an-ı Kerim hattı kendi başına bir mucizedir. Son dönemlerde çıkan tevâfuklu Kur'an-ı Kerim'ler buna işarettir. Bunun sırrına vakıf olmak isteyen ise Niyâzî-i Mısrîye müracaat etmelidir, denilmektedir.

Bu Niyâzî inüp gökden bir manâ söyledi
Gülleri açdı fenasında farkıle resmiyâ
Bu Niyâzî gökden inip bir mana söyledi
fena makamında gülleri açtı fark ile resmî hale düştü

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz İseviyet makamında olduğunu haber vermek yanında Allah Teâlâ'nın ilâhi ihsanı olduğuna Hazreti İsâ aleyhisselâmın asâleten makâmı "cem" makâmı idi ki, "Hakîkat" makâmıdır. Buradan farka düş-tüğünü izah buyurdu**.**

B ب

18

Müzğibetû dumûği aynî teskubü	مُذْ غِبْتُوا دُمُوعِ عَيْنِى تَسْكُبُ
Kadet mine'ş-şevki ileyküm tezhebü	كَادَتْ مِنَ الشَّوْقِ اِلَيْكُمْ تَذْهَبُ
Nâru'l-fuâdu lem tendafî men sekîhâ	نَارُ الْفُؤَادِ لَمْ تَنْطَفِى مِنْ سَكِيهَا
İz küllemâ üciret vehiye tetelehhebü	اِذْ كُلَّمَا اُجِرَتْ وَهِيَ تَتَلَهَّبُ
Min şiddeti's-sevdâi fî leyleti'l-firakı	مِنْ شِدَّةِ السَّوْدَاءِ فِى لَيْلِ الْفِرَاقِ
Malî sivâ hevâkimû min müzhebin	مَا لِى سِوَى هَوَاكُمُوا مِن مُذْهِبٍ
Hayyertumû bi'l-firakati'l-kalbi'l-mek'îbi	حَيَّرْتُمُوا بِالْفِرَاقَةِ الْقَلْبِ الْمَكْئِيبِ
Yâ leytenî min ba'di ba'de akrabin	يَا لَيْتَنِى مِنْ بَعْدِ بَعْدَ اَقْرَبٍ
Muhtasarun tahlîsı halî bi'l-beyâni	مُخْتَصَرٌ تَخْلِيصِ حَالِى بِالْبَيَانِ
Ma gultühû mutavvelün ve mutnibün	مَا قُلْتُهُ مُطَوَّلٌ وَ مُطْنِبٌ
Dâü'l-firagı leyse min tıbbe lehû	دَاءُ الْفِرَاقِ لَيْسَ مِنْ طِبَّ لَهُ
İllâ muvasilete'l habîbi'r-reyrabi	اِلَّا مُواصِلَةَ الْحَبِيبِ الريرب
Ercu minallâhi'l-kerimi'l-müsteânü	اَرْجُو مِنَ اللهِ الْكَرِيمِ الْمُسْتَعَانُ
İlâce dâi hicrin hâze'l-müznibi	عِلَاجَ دَاءِ هِجْرٍ هَذَا الْمُذْنِبِ
Kad vedağtü tilke'l-kasıdetü nebezetün	قَدْ وَدَعْتُ تِلْكَ الْقَصِيدَةَ نَبَذَةٌ
Mine'l-beyâni ve'l-bedi'l-eğrabi	مِنَ الْبَيَانِ وَ الْبَدِعِ الْاَغْرَبَ
Yevmen tezkurunî bikum muhabbetin	يَوْمًا تَذْكُرُنِي بِكَمْ مُحَبَّةٍ
Hakîkatin ke'l-ümmehati ve'l-ebi	حَقِيقَةٍ كَالْاُمَّهَاتِ وَ الْاَبِ

Rafeğte sevâbe'n-nazmi lî alyâkumû	رَفَعْتَ ثَوَابَ النَّظْمِ لِي عَلْيَاكُمُوا
Ke'l-hulleti'l-müfeddadi'l-müzehhebi	كَالْحُلَّةِ الْمُفَضَّضِ الْمُذَهَّبِ
Cemî bikum cem'un musahhahün bihî	جَمْعِي بِكُمْ جَمْعٌ مُصَحَّحٌ بِهِ
Kulûbuna mevsûletun lâ tuhcebu	قُلُوبُنَا مَوْصُولَةٌ لَا تُحْجَبُ
Bi'l-ılmi ahyakum ilâhü'l-kâinati	بِالْعِلْمِ اَحْيَاكُمْ اِلٰهُ الْكَائِنَاتِ
Mâ zerre şarikun ve laha kevkebun	مَا ذَرَّ شَارِقٌ وَلَاحَ كَوْكَبٌ

<u>مُذْ غِبْتُوا دُمُوعِ عَيْنِي تَسْكَبُ</u>

Sevgilisinin kaybolmasından gözümün yaşı dökülüyor

<u>كَادَتْ مِنَ الشَّوْقِ اِلَيْكُمْ تَذْهَبُ</u>

Şevk ve iştiyaktan neredeyse sana gidesim geldi.

<u>نَارُ الْفُؤَادِ لَمْ تَنْطَفِي مِنْ سَكْبِهَا</u>

Kalbimin ateşi ağlayışımdan dolayı da sönmedi

<u>اِذْ كُلَّمَا اُجْرِتْ وَهِيَ تَتَلَهَّبُ</u>

Hepsi de akıtılsa o yine tutuşur

<u>مِنْ شِدَّةِ السَّوْدَاءِ فِي لَيْلِ الْفِرَاقِ</u>

Gece vaktinde ayrılış karanlığının şiddetinden

<u>مَا لِي سِوَى هَوَاكُمُوا مِنْ مُذْهِبٍ</u>

Benim için yaldızlı parlayışından başka bir şey öfkelenmeleri

<u>حَيَّرْتُمُوا بِالْفِرَاقَةِ الْقَلْبَ الْمَكْئِيبَ</u>

Mahzun kuruntulara çilelere boğulmuş kalbin ayrılığı hayrete düşürdü.

يَا لَيْتَنِى مِنْ بَعْدِ بَعْدَ اَقْرَبٍ

Keşke bundan sonra akrabiyetten daha yakın olaydı.

Kocamustafapaşa Dergâhı şeyhlerinden Yakub-ı Germiyânî'nin zaman zaman şiir söylediğinden ve "mevzun[580] kelâm" ettiğinden bahseden oğlu ve Menâkıbnâme yazarı Sinânüddin Yusuf, babasının;

Ben ne hidmetkâr ne mahdûm olaydum kâşki
Gelmeyeydüm âleme ma'dûm olaydum kâşki

beyitini söylemesi üzerine niçin ma'dumiyeti tercih ettiği sorusuna şu cevabı verdigini nakleder:

"1-Evvelâ: bu kelâm, âlem-i vahdetin lezzetinden müfârakât [581] *elemi tezekkür olunduğu zamanda lisân-ı hâlden kâle geçmişdür.*

2-sâniyen; şerâyit-i ni'met-i vücûd ki edâsında nice ehl-i şuhûd âciz ve mertebe-i kemâle az kimse hâiz görüldüğü esnâda makâm-ı acz'de vârid olmuş bir kelâmdur.

3-sâlisen; bu kelâm, makâm-ı kâlde denilmiş değildir. Muktedâ-yı ba'zı hâldür ki bu mertebede fahr-i âlem salla'llâhu aleyhi ve sellem

"Keşke Muhammed'in Rabbi, Muhammed'i yaratmasaydı." *diye buyurmuşlar. Dâhı Hazreti Ali kerreme'llâhü veche,*

'hiç kimseyi reşk [gıpta] etmezem illa dünyaya gelmeyenlere reşk ederem' *demişler.*

Dâhı nice evliyâ-yı kibârın her birinün bu makâmda bir kelâmı vardur." [582]

مُخْتَصَرُ تَخْلِيصِ حَالِى بِالْبَيَانِ

Bu halimin beyanının muhtasarın muhtasarıdır.

Bu anlattıklarım kelimeye sığanlardır. Sığmayanlar içinse söz kafî gelmedi, demektir.

مَا قُلْتُهُ مُطَوَّلٌ وَ مُطْنِبٌ

Onunla söylediklerimiz uzun ve dayanılmazdır.

دَاءُ الْفِرَاقِ لَيْسَ مِنْ طِبٍّ لَهُ

---

[580] **Mevzun:** Vezinli. Ölçülü. Tartılı. Düzgün. Yakışıklı. Her bir vasfı ölçülü ve i'tidal üzere bulunup, sırf iyi ve güzel şeylere nâil olan.

[581] **Müfarakat:** Ayrılık. Bir yere bırakıp gitmek. Dostlarından ayrı düşmek.

[582] Yusuf b. Yakup, *Menâkıb-ı Serif ve Tarikatnâme-i Pîran ve Meşayih-iTarikat-ı Aliyye-i Halvetiyye,* İstanbul 1290. s. 70.

Ayrılık acısının tıbda bir ilacı yoktur.

إلا مواصلة الحبيب المرغوب

Ancak rağbet edilen sevgiliye kavuşmayı

ارجو من الله الكريم المستعان

Kerim ve müsteân[583] olan Allah Teâlâ'dan ümit ediyorum ki

علاج داء هجر هذا المذنب

Ayrılık derdinin ilacı bu ağırlığı gidersin

قد ودعت تلك القصيدة نبذة

Bu kasideye bir parça koydum

من البيان والبديع الاغرب

Beyan[584], bedi'[585] ve garib[586] şeylerden

يوما تذكرني بكم محبة

Bir gün ki muhabbetin nasıl olduğunu hatırlattı.

حقيقة كالامهات والاب

Muhabbetin hakikati aynı anneler ve baba gibidir.

رفعت ثواب النظم لي عليا كموا

Benim için bu nazmın güzelliğini yücelt

كالحلة المفضض المذهب

[583] **Müstean:** (Avn. dan) Kendisinden yardım beklenen, yardım istenen.

[584] **Beyan:** İzah. Açıklama. Anlatma. Açık söyleme. Öğretme. Fesahat ve belâgat. Edb: Belâgat ilminin hakikat, mecaz, kinâye, teşbih, istiâre gibi bahislerini öğreten kısmı. (Bak: Belâgat) Söz olsun, iş olsun; vukû' bulan şeyden murad ne olduğunu o şey ile alâkası ve münâsebeti bulunan bir sözle veya bir fiil ile açıklamaktır.

[585] **Bedî:**eşi benzeri olmayan hayret verici güzellikte olan, hârika.

[586] **Garib:** Hayret verici. Tuhaf. Kimsesiz. Zavallı. Gurbette olan.

Altın ve gümüşle bezenmiş elbise gibi

جَمعِي بِكُمْ جَمْعٌ مُصَحَّحٌ بِهِ

Onların seninle topluluğu sıhhatli topluluktur.

قُلُوبُنَا مَوْصُولَةٌ لَا تُحْجَبُ

Bizim kalplerimiz sana kavuştuğu için perdelenmez.

Bâyezid Bistâmi kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz daima hacca giderdi. Vardığı bir şehirde önce oradaki şeyhleri ziyaret etmeyi sonra da başka işlerle uğraşmayı âdet edinmişti. Basra'da bir dervişin yanına uğradı. Derviş ona sordu:

Ya Bâyezid, nereye gidiyorsun? Bâyezid cevap verdi:

Mekke'ye, Tanrı evini ziyarete gidiyorum.

Yanında ne kadar yol harçlığı var?

İki yüz dirhem.

Öyle ise kalk yedi defa benim çevremde dolan. O paraları bana ver!

Bâyezid yerinden fırladı para çıkışını kuşağından çözdü öperek şeyhin önüne bıraktı, Şeyh tekrar söze başladı. Yine sordu:

Ey Bâyezid! Nereye gidiyorsun? Gideceğin yer Tanrı'nın evidir ama şu benim gönlüm de Tanrı evidir. Ulu Tanrı hem o evin hem de bu evin sahibidir. O evi yaptırdıktan sonra orada hiç oturmamıştır. Ama bu ev yapıldıktan sonra hiçbir zaman buradan ayrılmamıştır.[587]

بِالْعِلْمِ اَحْيَاكُمْ اِلٰهُ الْكَائِنَاتِ

Kainât ilâhının ilmi ile size hayat veren

مَا ذَرَّ شَارِقٌ وَلَاحَ كَوْكَبٌ

Güneşin doğuşu ve yıldızların doğuşu gibidir.

---

[587] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.321), s. 411

19

Mevâlîdin sana her fasl u babı, [588]

كِتَابٌ فِي كِتَابٍ فِي كِتَابٍ

Senin vasfında vardır her birinde,

جَوَابٌ فِي جَوَابٍ فِي جَوَابٍ

Dahî dareyn ile berzah yüzünde

نِقَابٌ فِي نِقَابٍ فِي نِقَابٍ

Ulûm-ü sûret-ü ma'nâ hakikat,

شَرَابٌ فِي شَرَابٍ فِي شَرَابٍ

Üçünden sırrıma dâim erişir,

خِطَابٌ فِي خِطَابٍ فِي خِطَابٍ

Ki sen ben o demekten geçene yok,

حِسَابٌ فِي حِسَابٍ فِي حِسَابٍ

Sıfât-u zât-u ismân cehli ey dost,

ثَوَابٌ فِي ثَوَابٍ فِي ثَوَابٍ

Hemin zât-u sıfât esmânı bilmek,

عِقَابٌ فِي عِقَابٍ فِي عِقَابٍ

Bunlardan görünen halkın vücûdu,

سَرَابٌ فِي سَرَابٍ فِي سَرَابٍ

Niyâzî cism-ü kalb-ü rûh ki denir,

جَنَابٌ فِي جَنَابٍ فِي جَنَابٍ

<u>Mevâlîdin sana her fasl</u>[589] ***<u>u babı,</u>***

---

[588] Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

[589] (Fasıl) İki şey arasındaki ek yeri. Mafsal. Hak söz. Hak ile bâtılın arasını fark ve temyiz ile olan hüküm ve kaza. (Buna "Faysal" da denir) Halletmek. Ayrılma. Çözme. Bölüm.

كِتَابٌ فِي كِتَابٍ فِي كِتَابٍ

Doğuşların senin için her bölümü ve alt kısımları
Kitabın içinde, onun içindeki kitapta ve onun içindeki kitaptadır.

İlk önce İnsân-ı Kâmil ve Veled-i kalp terimlerini inceleyelim.

İnsan-ı Kâmil

İslâm Düşüncesinde hicri yedinci yüzyıla kadar "kâmil" ya da "mükemmel insan" tabiri kullanılmış değildir. Bu tabiri ilk defa kullanan şahsın İbn'ül Arâbî olduğu kabul edilmektedir. Ancak bazı iddialara göre ise İnsan-ı Kâmil fikri İbn'ül Arabî'ye İhvan-ı Safâ'dan geçmiştir. Çünkü İhvan-ı Safâ iki tür insan bulunduğundan bahsetmektedirler.

Bunlardan birincisi kâmil insan olup, bilgi ve yaratılış bakımından mükemmel olan bir varlıktır.

İkincisi ise sınırlı insan olup, yeryüzünde bulunan insandır. Bu insan, Kâmil insan sebebiyle yaratılmıştır.

İnsan-ı Kâmil fikrinin İslâm Düşüncesinde farklı biçimlerde yorumlandığını görmekteyiz. Ancak biz bu yorumlardan, insanın ulaşması gereken olgunluk olarak kabul edilen fikri değil de, İlahî İsimler (Esmâ)'in ilk zuhura çıkış sebebi olması hasebiyle mükemmel bir şekilde yaratılan, Allah Teâlâ'nın bütün isim ve sıfatları kendisinde müşahede edilen, vahiy ve ilhâm gibi her türlü bilginin kaynağı olan ve bazı ilim adamlarınca **Hakikat-ı Muhammediyye, Simurg, Bahr-i Muhît** de denilen metafizik bir varlık olarak ta bahsedilmektedir.

Bazı mutasavvıflara göre İnsan-ı Kâmil, bizim bildiğimiz manada, bir sûretle var olan ve "beşer" adını alan insan değildir. İnsan-ı Kâmil, âlemin varlığının sebebi ve koruyucusu olan bir ilk örnek (prototip) olup, kendisine ilk akıl (akl-ı evvel) mertebesi verilmiş ve bilmediği şeyler öğretilmiştir. Bu varlığa "İlk İnsan" (el-İnsanu'l-Evvel) de denilmekte ve bu insanın her yönüyle cismanî insandan daha kuvvetli olduğu kabul edilmektedir. Çünkü cismanî insan, ilk insanın idol (sanem)'ü olduğu için derece ve özellikler bakımından daha az yetkindir. Eğer cismanî insan, ilk örneği olan insana benzemek isterse, ilim ve fazilet bakımından kendisini yetkinleştirmesi gerekir. İnsan-ı Kâmil'in, Kâmil Tabiat[590] ile ben-

Mevsim. Aynı makamda çalınan şarkı. Çocuğu memeden kesmek. Birini zemmetmek. Gıybet.

[590] Kâmil Tabiat'ın neliği hakkında tam bir görüş birliği bulunmamaktadır. Zira her düşünür bu kavramı, kendince tanımlamış ve böylece birçok görüş ortaya çıkmıştır. Ancak Kâmil Tabiat ile ilgili görüş belirtenlerin çoğunluğu, Aristoteles'e atfedilen "Estimahîs" adlı eseri referans göstererek bir tanımlamaya gitmişlerdir. İddialara göre bu eserde Aristoteles Kâmil Tabiat'ı, filozofun ilmini ve hikmetini artıran, ona ilham veren ve onu ilim ve hikmet bakımından olgunlaştıran ruhanî bir kuvvet olarak tanımlamıştır. Aristoteles'e atfedilen iddialara göre, bu güce filozoflardan başkası muttali olamaz. Çünkü filozoflar Kâmil Tabiat'ı gizli bir sır (es-sırru'l-mektûm) olarak kabul ederler.

zeştiği bazı hususlar bulunmaktadır. Hatta A. Bedevî'nin iddiasına göre, Kâmil Tabiat ile İnsan-ı Kâmil aynı şeydir. Bu iki fikrin benzeştiği noktaların başında, Kâmil Tabiat ve metafizik anlamdaki İnsan-ı Kâmil'in her ikisinin de cismanî değil, ruhanî varlıklar olduğu fikri gelmektedir.

Molla Sadrâ'ya göre İnsan-ı Kâmil, insan türünün ilk örneği olan semavî bir insandır. Ona göre her varlık giderek kendi semavî ilk örneğine yaklaşacak; böylesi bir insan berzah olma niteliğine ulaşarak semavî bir insan (insan-ı kâmil)'a dönüşecektir. Kâmil Tabiat ile İnsan-ı Kâmil arasındaki önemli bir başka benzerlik de her iki varlığın Allah Teâlâ'nın yeryüzündeki "halife"si olarak görülmesidir.[591]

Veled-i Kalb

Veled-i Kalb tabiri, tasavvufta ender kullanılan terimlerden biridir. Tasavvuf terimlerini ihtiva eden eski sözlüklerin hiç birinde bu terim yoktur. Ancak söz konusu terimi sadece Abdulkadir Geylanî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz (hyt.1165)'nin kullanmıştır. [592]Geylanî'ye göre, bir kısım tasavvuf ehli kutsal mânâ hallerine, tıfl ya da veled (çocuk); bu hallerin neticesinde oluşan durumlara ise tıfl-ı mânâ (mânâ çocuğu) veya veled-i kalb (kalp çocuğu) demişlerdir. Nakşbendîlere göre, ruhunu riyazet ve güzel ahlak ile temizleyen kişilerin kalbinde bir yetenek oluştuğu ve bu yeteneğin, kişiyi ilim ve hikmet sahibi kıldığı şeklinde bir kanaat bulunmaktadır. Bu kanaate göre, uzun yıllar riyazet ve mücahede yapan kişilerde, "Rabbânî Mevhibe" denilen bir yetenek meydana gelir. Bu yetenek meydana geldikten sonra, bu kişiler, değişik kılıkları kabul etme yeteneği vasıtasıyla istediği biçime girebilirler. Tayy-ı mekân ve tayy-ı za-

---

Kâmil Tabiat hakkındaki bu farklı görüşlerin ortak özelliklerinden hareketle onun, ruhânî bir varlık olduğunu, filozoflara veya tüm insanlara bilgi ve hikmet verdiğini, insanlığın ilk örneği olduğunu ve Allah ile insan arasında elçilik yaptığını anlamaktayız.

Özet olarak Kâmil Tabiat, insanın ilk örneği, diğer ben'i, koruyucusu, manevî öğretmeni olarak kabul edildiği gibi, insan ruhları da onun manevî evladı olarak görülmektedir. Ayrıca bu terim, ortak özellikler gösteren Fa'al Akıl, Kutsal Ruh, Veled-i Kalb, Refîk-i A'lâ, Daimon ve Adam Kadmon gibi terimlerle de bulunmaktadır.

"Hermes dedi ki;

Bana nesnelerin ilmini getiren ma'nevî bir varlıkla karşılaştım.

***Sen kimsin?** dedim.*

'Ben senin Kâmil Tabiat'ınım dedi" (ERDOĞAN, 7 [2006], sayı: 17)

[591] (ERDOĞAN, 7 [2006], sayı: 17)

[592] Hz. Kuddûsî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz, tarikat dersini ilk önce, Nakşîbendî Tarikatına mensup olan babası Şeyh Hacı İbrahim Efendi'den almıştır. Hz. Kuddûsî, bunu, *Nasâih-i Kuddûsî* isimli eserinde şöyle anlatır:

"Ey oğullarım! Sizin ceddiniz kâmil ve mükemmel bir zât idi. Allah Tebâreke ve Teâlâ'nın tevfîki ile daha küçük yaşlarımda iken babam bana kelime-i tevhîd-i telkin eyledi. Bana;

"Ahmed! Benim bu günümde çalış, gayret et."diye emretti ve ben de çalıştım. Kısa zamanda veled-i kalp (kalp çocuğu) doğdu. Sol mememin altında veled-i kalbin hareket ettiğini rahmetli anam da bizzat müşahede ederdi." (Kuddûsî, Tarihsiz), s.7

man gibi hareketlerin hepsi bu yetenek sayesinde olur.[593]

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz kâinatın bir "doğuşlar âlemi" olduğunun farkındadır. Bundan ötürü **"mevalid"** kavramını kullanarak sunmaktadır.

"Mevalid" kelimesi, "doğmuşlar" anlamına geldiği gibi "doğulan yerler" anlamına da gelmektedir. Bir olaydan başka bir olayın doğmasını da dikkate alarak "doğmuşlar" kavramını sadece canlılarla ilgili olacak ölçüde dar kapsamlı görmeyen Niyazi, bütün realitelerin her faslını (yani bölümünü) ve bunların da bütün bablarını (kısımlarını) dikkate almıştır. Bunu da açıklayan bilgilerde derecelendirme olduğunu hatırlatarak kitapların taksimatını yapmıştır.

Bir olaydan başka bir olayın doğması sebep-sonuç ilişkisidir. Buna göre bu en iç ilmi bilenler bütün sebep-sonuç ilişkilerinde o tevhit ilmini bulunur.

Küçük âlem *(mikro-kozmos)* insan compose bir varlıktır, yani mülk ve melekût olmak üzere iki âlemden mürekkebdir. Mülk âlemi cisim ve beden, melekût âlemi can ve ruhtur. Mülk âlemi ev, melekût âlemi ise ev sahibidir. Bu ev sahibinin mertebeleri ve her bir mertebede de bir adı vardır. Bir mertebede adı **"tabiat",** bir başka mertebede **"nefs"**, diğerinde **"akıl"**, başka birinde de "nurullah"dır.

Birinci mertebe olan tabiattan üç şey meydana gelir. Biri imaret, bayındırlık ve itaat etmek; biri fesat, yıkıcılık ve İtaat etmemek; diğeri de kibirlenme, kendini beğenmişlik ve serkeşlik etmektir. Bundan dolayı peygamberler bu ev sahibine üç isim vermiş; mamur edip, itaat ettiği için **"melek"**, fesat çıkarıp yıktığı ve itaat etmediği için **"şeytan"**, kibirlenip kendini beğendiği ve boyun eğmediği için de **"İblis"** adını koymuşlardır. Bundan dolayı, her insanın onunla birlikte olup, onunla beraber yaşayan bir şeytanı vardır, denilir.

Şu halde insan, hilkatinde **"İblis'in hakikati"**, **"şeytanin hakikati"** ve **"meleğin hakikati"** olmak üzere üç hakikati cem etmiştir. Buna göre her insanla beraber görevli bir şeytan doğar hadisinde ifade edilen şeytanı, ister ontik bir varlık olarak, ister insanın tabiatından bir cüz, isterse her ikisi olarak ele alalım, hepsinde de müşterek netice ve hakikat şudur; kötülüğün kaynağı ve ilkesi olan "şeytan" insan ile birlikte var olmuştur ve "insan şeytanları" ile kastedilen de insanın görünmeyen, gizli olan, şeytanî yönleridir. İnsan, görünmeyen bu şeytanetini hal ve hareketleriyle izhâr edince "insan şeytanı" olarak vasıflanmakta ve ifade edilmektedir. Buna göre Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin *"şeytan insanoğlunun damarlarında kanın aktığı yerden akar"* hadisini de insanın tabiatındaki gizli şeytaneti olarak yorumlayabiliriz. [594]

İlk doğuş mukadder oldu, şu dünyâya geldin ya: ikinci doğuma da çalış ki nur olasın, Canını Hakk yoluna koy da böylece Allah Teâlâ'dan ders al. [595]

---

[593] (ERDOĞAN, 7 [2006], sayı: 17)
[594] (ÇAKMAK, -1994), s.34
[595] (VELED), b. 70

İşte, insânın Yaratıcı Kudret'le vâsıtasız diyalogu gerçekleştirebileceği duyular ve madde üstü plânlara gözünü açabilmesi *İkinci Doğum* (Vilâdet-i Sâniye) veya *Mânevî Doğum* (Vilâdet-i Mâneviye) dediğimiz olayla gerçekleşir. Mânevî doğum, maddî doğumun vücûd verdiği et ve kan çocuğuna karşılık bir *Kalp Çocuğu* (Veled-i Kalb) vücûda getirir. Bedensel doğumun ana yurdu rahim, mânevî doğumun ana yurdu ise dünyadır. Mânevî doğumun anne ve babalığını *Mürşid-i Kâmil* yerine getirmektedir. Kâmil bir Mürşid'in eliyle gerçekleştirilen doğum, sonuçta *İnsân-ı Kâmil'i* yâni *Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Vârisi* insânı ortaya çıkarır.

"İnsan bebeklik döneminde mutludur. Çünkü arzuları ve iktidarı denge halindedir. Yani elde etmesine yetecek kadar güce sahiptir." [596]

İlm-i Ledün'ün bir hedefi de Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Vârisi insân yetiştirmektir ve ***İnsân-ı Kâmil'i ancak bir İnsân-ı Kâmil*** *yetiştirir.*

İbn'ül Arabî , sık sık "insan-ı kâmil"in aynı zamanda Kur'an-ı Kerim olduğunu söyler. Bu sebeple onun Kur'an anlayışının ve Kur'an-ı Kerim'i yorumlama metodunun belirlenmesi aynı zamanda dil-varlık/insan arasında gördüğü paralelliğin tespiti açısından önemlidir. [597]

Bu noktada İbn'ül Arabî , şeyhi Ebu Medyen'in şu sözünü nakleder: *"Aradığı her şeyi Kur'an'da bulamayan mürîd gerçek bir mürîd olamaz. Bu derecede bir umûmîlik ve kuşatıcılık vasfını taşımayan her söz de Kur'an-ı Kerim değildir."* [598]

"Ben Kur'an'ım ve sebu'l-mesânî'yim
Zamanların değil rûhun ruhuyum
Müşâhede ettiğimin huzurunda mukîmdir kalbim
O'nu müşâhede ederim (hâlbuki) ***sizinle lisânım."*** [599]

Senin vasfında vardır her birinde,

جواب في جواب في جواب

Senin yaratılışının sıfatlarının her birinde
Bu cevaplar iç içe olarak vardır.

وعنده مفاتح الغيب لا يعلمها الا هو ويعلم ما في البر والبحر وما تسقط من ورقة الا يعلمها ولا حبة في ظلمات

---

[596] Jean-Jacques Rousseau
[597] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 237
[598] İbnü'l-Arabî, *Fütûhât ,* c. V, s. 190; c. V, s. 137
[599] İbnü'l-Arabî bu şiiri, esrarengiz bir vakıasında karşılaştığı *fetâ'*ya atfen zikreder.Bkz. İbnü'l-Arabî, *Fütûhât (thk.),* c. I, s. 70. Şiir için ayrıca bkz., A. mlf., *Kitâbu'l-İsrâ (Resâil),* s. 158.(ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 237

الْاَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ اِلَّا فِى كِتَابٍ مُبِينٍ

"Gaybın anahtarları O'nun katındadır, onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı bilir. Düşen yaprağı, yerin karanlıklarında olan taneyi, yaşı kuruyu ki apaçık Kitap'tadır ancak O bilir." [600]

İlim konusunda İbnu Ömer radiyallâhü anhın koyduğu şu kâide herkesce benimsenmiştir.

"Allah Teâlâ bilir demek kişinin ilmindendir." Şöyle buyururlar:

"Kişi sorulan şeyi iyi bilirse cevap vermeli, iyice bilemezse "Allah daha iyi bilir (Allahu âlem)" demelidir. Çünkü kişinin bilmediği hususlarda "Allahu a'lem" demesi onun ilmindendir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bu konuda daha sarih bir ifade kullanmayı tavsiye eder.

"Bilmiyorum." Aynen şöyle derler: *"İlim üçtür: "Kur'ân-ı Kerim, yaşayan sünnet ve bilmiyorum (Lâ edri) demek."*

Rivayetler, keza sorulara Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin da "bilmiyorum" diye cevap vererek, bu babta başta ulemâ, bütün ümmetine örnek olduğunu göstermektedir: İbnu Ömer radiyallâhü anh anlatıyor:

"Bir adam Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme gelerek:

"Ey Allah'ın Resulü! Hangi yer daha hayırlıdır? diye sordu. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem:

"Bilmiyorum (Lâ edrî)" dedi. Adam:

"Pekâlâ, hangi yer kötüdür?" diye sorunca Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem yine

"Lâ edrî (bilmiyorum)" cevabını verdi. Bir müddet sonra Cebrail aleyhisselâm geldi. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ona sordu:

"Ey Cibril hangi yer daha hayırlıdır?" O da:

"Bilmiyorum" diye cevap verdi..." Neticede cevap Cenab-ı Hakk'tan geliyor:

"Hayırlı yerler mecsidlerdir, şerli yerler de çarşıpazardır."

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bu konuda da örnek alan İslâm âlimleri kendilerine sorulan soruların çoğunluğuna "Lâ edrî (bilmiyorum!)" diye cevap vermekten ar duymamışlardır.

Niyâzî-i Mısrî burada cevabın içinde cevap diyerek doğrunun çoğu zaman fark edilemeyeceğidir.

<u>Dahî dareyn ile berzah yüzünde</u>

نِقَابٌ فِى نِقَابٍ فِى نِقَابٍ

Dahi ahiret, dünya ve berzah âlemleri
Birbirlerinden perdeli olarak gizlidir.

Dâreyn, dünya ve âhirettir. Berzah ise bir âlemdir ki, dünyâ ile âhiret arasın-

[600] En'am, 59

dadır, anın için ona berzah âlemi denildi.

İnsan dahil, tüm yaratıklar işte üç yerde toplanırlar:

Biri Âdem aleyhisselâmın yaradılışındaki, Âdem aleyhisselâmın zahrından latif suretler halinde çıkıp dört saf teşkil etmiş olarak Allah Teâlâ'nın huzurunda toplandığımız vakittir. Cenâbı Hakk'ın

"Elestü bi-Rabbiküm", "Rabbiniz değilmiyim" hitabıyle muhatap olduğumuz vakit Saidler ve Şakîler toplanmıştık.

İkincisi berzah âleminde toplanırız. Bu dünyada hiç kimse kalmaz. Bu halde yüz yıl kalınır, sonra kırk gün yağmur yağar, herkes tüm insanlar kabirlerinde doğrulurlar.

Üçüncüsü mahşerde toplanıldığı zamandır.

Allah Teâlâ'nın üç nikâbı vardır.

Biri dünyâ âlemindedir ki bu nikâptan mahcup O'nu göremez. Biri de âhiret âlemindeki nikâptan ki, bu dünyada O'nu göremeyen, gerek cehennemde, gerekse cennette olsun görmezler.

Küfür ehli ve şirk ehli İlâh olarak edindikleri suretler ile cehenneme girerler.

Hicap ehli yani bunlar evvelce hayatlarında Hakk rezzaktır, gafurdur, rahîmdir, şöyledir, böyledir diye inanmış olanlar yalnız cumadan cumaya veya ayda bir kere inanışları vechîle görürler.

Ancak Ârifler, yani Tevhit ehli her yüzden gerek dünyâda gerek berzah âleminde ve gerekse âhiret âleminde dâima Allah Teâlâ'yı müşâhede ederler.

Ulûm-ü sûret-ü ma'nâ hakikat,

شَرَابٌ فِي شَرَابٍ فِي شَرَابٍ

İlimler zahir, batın ve hakikatten oluşur.

Bunlar sırasıyla içilmesi gereken şaraplardır.

İlimler de **suret** (sebep-sonuç ilişkileri), **mânâ** (soyut mânâ eksenleri) ve **hakikat** (tevhid gerçeği) ile ilgili ilimler olmak üzere üç sınıftır.

İlimler "İlmel-yakîn"e, sûretler "Aynel-yakîn"e ve ma'nâ-i hakîkat da "Hakk'al yakîn"e işârettir.

İlmel-yakîn; Tevhid-i ef-al,

Aynel-yakîn Tevhid-i sıfât,

Hakk'el yakîn de Tevhid-i zattır.

Sâlik olan kimse önce Tevhid-i efalde bir şarap Tevhid-i sıfatta bir şarap ve Tevhid-i zatta bir şarap içer, yani bu üç mertebede birer manevî şarap ile mahmur ve mütelezziz olur. Sâlik ma'nen içtiği bu üç şarabtan dâima sırrına ilhâm yoluyla gerek ef'al gerek sıfat ve gerekse zat mertebelerinde hitaba erişir.

Üçünden sırrıma dâim erişir,

خِطَابٌ فِي خِطَابٍ فِي خِطَابٍ

Bu üç ilimden benim batınıma bilgiler ulaşır.
Bunları rüya, ilham ve vahiy olarak bulurum

İlâhî feyz süreklidir. Nübüvvetin bir bölümü olan rüya yoluyla müjdelerin (el-Mubeşşirât) kapısı kapanmamıştır.[601]

Bir rivayete göre Niyazî-i Mısrî, çevresiyle olan bu yoğun ilişkisi nedeniyle manevî eğitimini ihmal etmeğe başlar. Bunun üzerine şeyhi, onu Elmalı'nın dışına bir iş için göndermek ister. Bunu öğrenen Niyazî-i Mısrînin hatırına, şeyhinden uzak kalacağı süre içinde, manen bir zayıflık olup-olmayacağı şeklinde tereddütler gelir. Aynı gece bir rüya görür, rüyasında üzerine korkunç bir ayı saldırır. Ayı ile bir müddet boğuşup, ümidini kestiği bir anda, şeyhi Ümmi Sinan belirir ve Niyazî-i Mısrı'yi bu zor durumdan kurtarır. Rüyasını ertesi gün şeyhine anlatır. Şeyhi de Niyazî-i Mısrî'ye hitaben, ***"oğlum Mehmet! o ayı yabandan değildir"*** der. Görüldüğü gibi ruh tezkiyesini ve nefis terbiyesini esas alan tasavvufî eğitimde rüyalar oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu rüyada anlatılmak istenen şeyhinin uyarısına karşı tereddüt geçiren Niyazî-i Mısrî böylece uyarılmış olmaktadır. Tasavvuf! Yorumlara göre, rüyada görülen her türlü hayvan, insandaki hayvanî nefsi sembolize eder ve nefsin olgunlaşmadığının belirtisi kabul edilir. Niyazî-i Mısrî kendi yazdığı tabirnamesinde, rüyada ayı görmenin nefsin olgunlaşmadığının ve o kişinin hayvanî sıfatlarının insanî sıfatlarına üstün geldiğinin alameti şeklinde yorum yapar. (Bkz. Niyazî-i Mısrî, *Ta'biratü'l-Vaktât,* Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Böl., no: 3346/10, v. 63b) [602]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi rüyada görme

"Rüyasında beni gören, (hak olarak) beni görmüştür, çünkü şeytan ben(im suretim)le hayale giremez."[603]

"Beni rüyada gören, hakikaten görmüştür, çünkü şeytan benim şeklime giremez." [604]

---

[601] (ATAÇ, 1993), s: 413;
Nübüvvelin kırk altı bölümünden birisi olan salih rüyaya dair hadisler farklı rakamlar ve lafızlarla; **Ubâde b. es-Sâmit (r.), Enes b. Malik (r.) Ebû Hureyre (r). İbn Ömer (r.). Ebû Rezîn el-Ukaylî (r.), Abdullah b. Mes'ûd (r.), Abdullah b. Abbâs (r.). Abdullah b. Ömer (r.). Abdullah b. Amr (r.). Ebû Katade (r,), Huzeyfe b, Esîd (r.). Avf b. Mâlik'den (r.)** rivayet edilmiştir.
Mesela: **Ubâde b. es-Sâmit (r.) rivayeti için bak:** Buharı, Ta'bîr (92). 4. Müslim. Rü'yâ (42), 1. 7. hd. no. 2264. Ebû Dâvûd, Edeb (35), 96, hd. no: 5018. Tirmizî, Ru'yâ (35). 1, hd. no: 2271. Musned, S, 316, 319. Şuab,4, 186, hd. no: 4755.
Nübüvvetin kırk altı bölümünden birisi olan salih rüyaya dair hadislerin mütevatir olduğu da söylenmiştir.
[602] (AŞKAR, 1997), s. 82,
[603] Buhārî, Ta'bir, 10/13.
[604] Müslim, Rü'yâ, 1/10.

"Beni rüyada gören, hakikaten görmüş olur. Zira şeytan, benim suretimle temessül edemez. Bir de, benim üzerime bilerek yalan uyduran, cehennemdeki yerine hazırlansın!" [605]

Tasavvuf ehli rüya konusunda sürekli olarak duyarlıdır. Bu nedenle en etkili rüyalardan biri Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi görmektir. Fakat bu rüyalardaki uyulması gereken önemli hususları bilmek bir mürid ve mürşid için gerekli mühim meslelerdendir. Çünkü birçok kişi bu rüyalarına istinaden hayatının yönünü ve fikirlerini değiştirmektedir.

Rüyada önemli husus görmek olmayıp, doğru olmak, tevilini bilmek ve hakikatine ermektir. Çünkü yalan rüya ve yorumunu bilmemek hata yapılmasına neden olur.

"Görmediği bir rüyayı gördüğünü iddia ederek yalan söyleyen, (kıyamet günü) iki arpa tanesini birbirine düğümlemekle mükellef kılınır ve bunu yapamamasından dolayı ona azap edilir." [606]

Bu hadis-i şeriflerin izahı şöyledir: Bir kimse, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi kendi şekli ve sureti ile görürse, gerçekten Hz. Peygamberi görmüş olur. Çünkü şeytana Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin şekline girerek birini aldatabilme gücü verilmemiştir. Bu açıklamayı Muhammed b. Sirin yapmıştır. İmam Buharî onun şu sözünü nakletmektedir:

"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi rüyada görmek, kişinin onu ancak hayatında vasıflandığı sureti üzere gördüğü zaman gerçekleşir." [607]

Allâme İbn Hacer, sağlam senetlerle şöyle rivayet etmektedir: Bir kimse İbn Sirin'e,

"Ben rüyamda Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi gördüm deyince" ne şekilde, ne biçimde gördüğünü sorardı. O kimse Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin şekline ve şemailine uymayan bir biçim söylerse, İbn Sirin ona:

"Sen Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi görmemişsin" derdi. İbn Abbas radiyallâhü anhın tutumu ve davranışı da aynıydı. Nitekim Hâkim, senediyle bunu nakletmiştir. Doğrusu şu ki:

"Hadisin sözleri de bu manayı tevsik ve ispat etmektedir. Bu hadisin sahih senetlerle nakledilen sözlerinin hepsinden anlaşılan şey, şeytanın Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin şekline giremediğidir. Yoksa herhangi bir şekle girerek, insanı Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi gördüğünü zannettirerek aldatması değil." [608]

Demek ki, sahih olan rüya Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin sahih bir nakille sabit olan suretini görmektir. Şayet, biri bu suretten başka bir surette Rasûlüllahı rüyasında gördüğünü zannederse; o, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi

---

[605] Buhārî, İlim, 39/51.
[606] İbn Mâce, Ta'bir, 3/2907.
[607] Buhārî, Ta'bir, 10/12.
[608] Ebu'l-Alâ el-Mevdûdî, Meseleler ve Çözümleri (Resâil ve Mesâil), çev. Yusuf Karaca, Risale Yayınları, İstanbul 1990, 4/9-10.

ve sellemi görmemiştir.[609]

Bazı kimseler, *"Eğer şeytanın hilesinden korunmak, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi sadece kendi asıl şekli ile görülmesi şartına bağlı olsaydı, o zaman bu koruma, ancak sağlığında Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi görmüş olan kişiler için mümkün olurdu. Daha sonraki dönemlerde gelen kimseler, rüyalarında gördükleri şahsın suretinin Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme veya başka bir kimseye ait olduğunu nasıl bilebilirler?"* diye soruyorlar. Böyle bir sorunun cevabı şudur:

Daha sonraki dönemlerde gelen kimseler, rüyalarında gördükleri şahsın Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem olduğunu tam bir güvenle söyleyemezler. Ama rüyalarının manasının ve konusunun Kur'an-ı Kerim ve Sünnetin bildirdiklerine uyup uymadığını kesin olarak bilebilirler. Eğer bu rüya, Kitaba ve Sünnete uygunluk gösteriyorsa, o zaman gerçekten rüyasında gördüğü kimsenin Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem olması ihtimali çok daha fazladır. Çünkü şeytan bir kimseye doğru yolu göstermek için değişik şekle giremez. [610]

Rüya ve rüya ta'biri hakkında İmam-ı Rabbani kuddise sırruhu'l-azîzin 273. Mektubundaki açıklama şu şekildedir.

"Sual: Rüyada, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem görülürse, o rüya doğrudur. Şeytanın aldatmasından korunmuştur. Çünkü şeytan, onun şekline giremez. Böyle bildirildi. Onun için, kardeşlerimizin rüyalarının doğru olması lazımdır. Şeytanın aldatması olmaz değil mi?

Cevap: (Fütûhat-i Mekkiyye) kitabının sahibi, yani Muhyiddîn-i Arabî kuddise sırruhu'l-azîz Hazretleri, şeytan, Medîne-i Münevvere'de metfun bulunan Muhammed aleyhisselamın kendi şekline giremez diyor. Başka suretlerde de, Rasûlüllah olarak görünemez diyenleri kabul etmiyor. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem kendi şeklini ve hele rüyada tanıyabilmek çok güç olacağı meydandadır. Bunun için, rüyalara nasıl güvenilebilir? Âlimlerin çoğunun dediğine uyarak ve Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin yüksek şanına yakışacak üzere, şeytanın hiçbir şekilde o Serverin ismi ile görünemeyeceğini söylersek, o şekilden emirler almak ve onun beğenip beğenmediğini anlamak kolay değildir. Mel'ûn şeytan düşmanlığını burada da gösterebilir. Araya karışarak, olmayan şeyi olmuş gibi gösterebilir. Rüya göreni şaşırtır. Kendi sözlerini ve işaretlerini, o şeklin Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin sözleri ve işaretleri imiş gibi gösterir.

Çoğumuzun bildiği gibi, bir gün Seyyid-ül-beşer "aleyhi ve ala alihi ve eshabissalatü vesselam" Ashabı ile oturuyordu. Kureyş'in ileri gelenleri ve kâfirlerin şefleri orada idiler. Seyyid-ül-beşer "aleyhi ve ala âlihissalatü vesselam" onlara (Ven-necmi) sûresini okudu. Onların putlarını anlatan ayet-i kerimeye

---

[609] Şeyh Alâaddîn, İmam Nevevî'nin Fetvalarının Şerhi, çev. Abdülbari Polat, Kahraman Yayınları, İstanbul 1988, 342.

[610] Mevdûdî, Meseleler ve Çözümleri, 4/10-11. (TEKHAFIZOĞLU, 2005), s. 17-21

gelince, mel'ûn şeytan putları öven birkaç sözü, o Server'in "aleyhi ve ala alihissalatü vesselam" sözüne ekledi. Dinleyenler, bunları da o Server'in sözü sandılar. Şeytanın sözlerini ayet-i kerimeden ayıramadılar. Orada bulunan kâfirler bağırmaya başlayarak, Muhammed "aleyhissalatü vesselam" bizimle sulh yaptı, putlarımızı övdü dediler. Orada bulunan müslümanlar da, okunan sözlere şaşakaldılar. O Server "aleyhissalatü vesselam" şeytanın sözlerini anlamadı. (Ne oluyorsunuz?) diye sordu. Ashab-ı kiram, siz okurken bu sözler de araya karıştı dediler. O Server "aleyhi ve ala alihissalatü vesselam" düşünceye daldı ve çok üzüldü. Hemen Cebraîl-i emîn "ala nebiyyina ve aleyhissalatü vesselam" vahy getirdi. O sözleri şeytanın karıştırdığı, bütün Nebilerin sözlerine de karıştırmış olduğunu bildirdi. Allah Teâlâ, o sözleri ayet-i kerîme arasından çıkardı. Kendi kelamını sapsağlam yaptı.

Görülüyor ki, o Server "aleyhi ve ala alihissalatü vesselam" hayatta iken ve uyanık iken ve Ashab-ı kiram arasında, şeytan-ı laîn o Server'in "aleyhi ve ala alihissalatü vesselam" sözüne kendi bozuk şeylerini karıştırıyor ve hiç kimse bunu ayıramıyor. O Server "aleyhi ve ala alihissalatü vesselam" vefat ettikten sonra bir kimse uykuda hisleri çalışmaz iken ve yalnız iken, nasıl olur da, rüyanın şeytanın karışmasından korunduğunu ve onun değiştirmediğini anlayabilir?

Şunu da söyleyelim ki, mevlid okuyanların ve dinleyenlerin zihinlerinde Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin bu işten razı olduğu yerleşmiş bulunmaktadır. Çünkü övülen kimseler, övenleri beğenir. Bu düşünce, hayallerinde yerleşerek, hayallerindeki şekli, sûreti rüyada görebilirler. Bu rüya doğru olmadığı gibi, şeytan da karışmış değildir.

Şunu da bildirelim ki, rüyalar doğru olsa bile, ara sıra göründüğü gibi çıkar. Mesela, rüyada birisi görülürse, o kimsenin kendisi anlaşılır. Doğru olan rüyalar, çok olur ki, görüldüğü gibi çıkmaz. Bundan başka bir şey anlamak, yani tabir etmek lazım gelir. Mesela, rüyada Ahmed görülür. Ahmed ile Mehmed arasında sıkı bağlantı olduğundan, bu rüyadan Mehmed anlaşılır. Bu bildirdiklerimiz gösteriyor ki, oradaki sevdiklerimizin gördükleri rüyalara şeytan karışmamış olsa bile, bu rüyaların, görüldüğü gibi, olduğu nereden anlaşılır? Bunları tabir etmek lazım olmadığı ve başka şeyleri göstermedikleri nasıl söylenebilir? Demek ki, rüyalara kıymet vermemelidir. Her şey, insan uyanık iken vardır. Bunları uyanık iken görmeğe çalışmalıdır. Uyanık iken görülen, bulunan şeylere güvenilir. Bunlar, tabir etmek istemez. Rüyada ve hayalde görülen şeyler de, rüya ve hayaldir. [611]

<u>Ki sen, ben, o demekten geçene yok,</u>

<u>حِسَابٌ فِي حِسَابٍ فِي حِسَابٍ</u>

Sen, ben ve o demekten kurtulana

[611] İmam Rabbanî, Mektubat, trc, H.Hilmi Işık, İstanbul, 1977, s.450–452

Dünyada, berzahta ve mizanda hesap yoktur.

Burada bütün ilimlerin en iç tabakası bize **tevhid** gerçeğini bildirmektedir. Onun için **Sen, ben, o** demekten geçene hesap yoktur.

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

"Fitne kalmayıp, yalnız Allah'ın dini kalana kadar onlarla savaşın. Eğer vazgeçerlerse bilsinler ki Allah onların işlediklerini şüphesiz görür." [612]

يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِؤُا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ

"Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek isterler. Kâfirler istemese de Allah nurunu mutlaka tamamlayacaktır." [613]

Sıfât-u zât-u ismân cehli ey dost,

عِقَابٌ فِي عِقَابٍ فِي عِقَابٍ

Sıfat, zat ve isimleri bilemeyen dost
Şiddetli azab, eziyet, cezayı peşepeşe görmektir.

Çünkü cehalet nimeti noksanlaştırır. Zat, sıfat ve esmâyı bilmek sevaptır; akâid (i'tikad olunan şeyler yani inanışlar) dir.

Hemin zât-u sıfât esmânı bilmek,

ثَوَابٌ فِي ثَوَابٍ فِي ثَوَابٍ

Hemen Zatı, sıfat ve esmayı bilmek
Dünyada huzur, berzahta rahatlık, ahirette cennet ile oyalanır.

Muhyiddin ibn Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurur ki:

"İnsan Hakkı delîl cihetinden asla bilemez. Sâdece onun varlığını ve tek mabud olduğunu bilebilir. Çünkü idrâk eden insan, herhangi bir şeyi, o şeyin benzeri kendisinde bulunmadan idrâk edemez. Şayet bu durum olmasaydı, hiç kuşkusuz o şeyi ne idrâk edebilir ve de tanıyabilirdi. Dolayısıyla insan, sâdece kendisinde benzeri bulunan bir şeyi idrâk edebilir, bu durumda gerçekte sâdece kendisine benzer ve aynı olan bir şeyi idrâk edebilir. Bari Teâlâ ise, hiçbir şeye benzemez ve hiçbir şeyde onun misli bulunmaz. Dolayısıyla Hakkı insan asla bilemez" İbnü'l-Arabî'nin Allah Teâlâ'nın hiçbir şeye benzemediği için herhangi bir şekilde mâhiyetinin bilinemeyeceğidir.[614]

[612] Enfâl, 39
[613] Tevbe, 32
[614] (DEMİRLİ, 2003), s. 89; bkz. İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü 'l-mekkiyye,* c. II, 102

Bunlardan görünen halkın vücûdu,

سَرَابٌ فِي سَرَابٍ فِي سَرَابٍ

Bu gördüğün mahlûkâtın varlığı
Perdeler altınada kalmış seraplardır.

Varlık yoktur. İnsanlar sadece niyetlere sahiptirler. Fakat tek varlık Cenab-ı Hakk'tır. İsim, sıfat ve şahıslar olarak görünen halkın vücudu ise serabın içindeki serabın içindeki seraptır.

Sıfat, esmâ, ef'al ile zat bilinmez, ama zat ile bunlar bilinir ve zâtı bilmek sevaptır. Çünkü zat, sıfat, esmâdan görünen Hakk vücûdu kemâl-i hararette karşıdan su gibi görünür, ana serap denir. Onun yakınına giderseniz bir şey yoktur. Biz o hali hararetin kemâlinden (yüksekliğinden) öyle görürüz. Ef'al aynasından görünen Hakk'ın vücûdu işte uzaktan görünen serap gibidir. Ef'al aynasından zannedersin ki Hakk'ın vücûdu oradadır. Yani sıfat ve esmâda, hâlbuki bunlar birer tabirden ibarettir.

Allah Teâlâ'nın ve kulun fail ve münfâil bulundukları bu bilgi sürecinin en önemli kavramsal ifadesi, ***"kurb-ı nevafil"*** ve ***"kurb-ı feraiz"*** diye isimlendirilen iki terimde kendisini bulmaktadır. Bu terimler bir hadisten alınmıştır ve hadiste Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, kulun birtakım ibâdetlerle Allah Teâlâ'ya yaklaşacağını, ona yaklaşınca da kendisini seveceğini, bunun ardından ise Hakkın kulun işitmesi, görmesi, tutması vs. gibi bütün uzuvları olacağını belirtir. Bütün bu sürecin ardından ise kul, artık Allah Teâlâ ile bilen, Allah Teâlâ ile gören ve Allah Teâlâ ile işiten hâle gelmektedir. Sûfîler, bu durumu çeşitli ifadeleriyle dile getirmişlerdir ki, bunların pek çoğu şudur.

"Allah Teâlâ ancak Allah Teâlâ ile bilinir"
"Allah Teâlâ'ya en açık delîl kendisidir"
"Gördüğüm her şeyden sonra Allah Teâlâ'yı gördüm"

"İzzet perdesindeki hakikati i'tibariyle kendisi ve masiva arasında hiçbir ilişki olmadığı için, -işaret edildiği gibi-, bu vecihten Hakka dalmak ve onu tanımaya çabalamak, vakit zayi etmek, elde edilmesi imkânsız bir şeyi aramak ve ancak icmâlî olarak elde edilebilecek şeyi istemekten ibarettir."

"Bilinmelidir ki: Kevnin Zât'ın bilgisine asla taalluku olamaz. Kevnîn bilgisinin konusu, mertebeyi bilmektir ki, o da, Allah'tır. Mertebeyi bilmek, İlâhın bilgisine ve de onun sahip olması gereken fiillerin isimleri, celal özelliklerine sevkeden, rükünleri korunmuş bir delildir.";

"Bize göre Zât'ın bilinemeyeceğinde hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Aksine, hades sıfatlarının tenzihleri ona verilir. Zâtın kadimliği ve varlığı için söylenen ezel bile, evveliyet ve hadisliğe layık olan şeylerin nefyinden tenzih anlamı taşırlar. Eş'ariler, bu konuda bize karşı çıkmışlardır. Onlar, zannetmişlerdir ki, Hakkın nefsi sübûti sıfatlarım bilebilirler. Nerede! Biz ise, Ebu Said Haraz'ın dediği gibi, "Allah'ı ancak Allah bilir" deriz."

"Her şeyden önce Allah Teâlâ'yı gördüm"
"Her şeyi Allah Teâlâ ile bildim"
"Her şeyi Allah Teâlâ'da bildim"
"Onlar, Allah Teâlâ'yı bilmişler ve her şeyi Allah Teâlâ ile bilmişlerdir." [615]

Niyâzî cism-ü kalb-ü rûh ki denir,

جَنَابٌ فِي جَنَابٍ فِي جَنَابٍ

Cisim, kalb ve ruh denen taksim Niyazi'dir.
Taraflar üçgenindedir.

İnsan kendi varlığında yani cisminin, içindeki kalbi ve içindeki ruh da, Hakk'ın görüntüsünün içindeki görüntünün içindeki varlıktır:

[Ruh

Ruh kelimesi Arapça bir kelimedir. Kelimenin kökü " ر و ح " harflerinden oluşmaktadır. Arapça'da bu kök harflerinden oluşan kelimelerin üç temel anlamı vardır.Bunlar: "Rüzgar, koku, rahatlama" dır.

Bu üç temel anlayışın yanı sıra ruh kelimesinin "güç, esenlik, hız gibi mecazi kullanımları" nın olduğunu da belirtilmektedir. Ayrıca Arapça sözlüklerde ruh için "insanın kendisiyle yaşadığı şey" şeklinde bir tanımlama da yapılmıştır. Aynı zamanda Arapça sözlükler, ruh kelimesinin ***"vahiy, Kur'an, Cebrail, İsâ, rahmet"*** gibi anlamlarda da kullanıldığına işaret etmektedirler. Sözlük yazarlarının ruh kelimesine bu anlamları yüklemelerinde ki en önemli etken Kur'an-ı Kerim'de ruh kelimesinin bu anlamlarda kullanılmış olması olsa gerektir.

Türkçede ruh kelimesine "canlılık, duygu, en önemli nokta, bedeni etkin kılan canlılık ilkesi, bedenin hayat gücü, esans" anlamları verilmiştir. Ruh kelimesi Arapça bir kelime olmasına karşın Türkçeleşmiştir. Felsefe literatüründe ise ruh "kişinin benliğini meydana getiren entelektüel, ahlaki ve duygusal yetilerin tümü, bölünmez töz, bedeni harekete geçiren aktif ilke, pasif ve cansız olan beden üzerinde etkide bulunan güç, can ile bir tutulan tinden ayrı yaşam ilkesi"

---

[615] (DEMİRLİ, 2003), s. 117; Bkz. Konevî, *Fatiha Tefsiri,* s. 249'da *(İ'câzü 'l-beyân,* s. 309) şöyle demektedir: ***"Şu halde kim Hakkı tam olarak bilirse, bu durumda tazammun (içerme) ve iltizam yoluyla her şeyin hakikatini bilebilir. Hak ve insân-ı kâmil'in dışındaki şeylerde ise durum, açıkladığımız tarzdadır. Çünkü Allah Teâlâ'nın kullarından bâzıları, Hakkın fethinin kaynağı olabilir, böylelikle o kimse, Hakkı Hak ile bilir. Bu durumda Hakkın bilgisi ve müşâhedesiyle tahakkuk edip, bu bilginin ve müşahedenin hükmü, o kimsenin varlığının mertebelerine sirayet eder. Böylelikle o kişi, kendisine en yakın şey olan nefsine varıncaya kadar, her şeyi Hak ile bilir."*** Bu ve benzeri ifadeler ve bunlar hakkında değerlendirme için bkz. İbnül-Arabî, *Kitabü'l-a'lâm,* s. 2-3

olarak tanımlanmıştır.

İslâm dünyasında ruh konusunda daha başka görüşlerin olduğunu da burada hatırlatmadan geçmeyelim. Bununla birlikte, çok farklı şekillerde anlaşılan bu görüşleri tekçi ya da ikici İnsan anlayışlarından biri içinde mütalaa etmek de mümkündür. Öyle anlaşılıyor ki, ruh görüşünün "zarürât-ı diniyyeden olmadığı" görüşünden yola çıkılarak, İslam düşünce tarihinde bu konuda serbestçe fikir yürütülmüştür. Ruhun mahiyeti konusunda öne sürülen görüşleri şu şekilde gruplandırmak mümkündür:

1-Ruh başlı-başına var olan ve cismani olmayan mücerret bir varlıktır,
2-gül suyunun güle sirayeti gibi bedene karışan latif bir cisimdir,
3-ruh bedenden ibarettir,
4-ruh kalp, beyin ve ciğerlerdeki güçlerdir,
5-mizaçtır,
6-mizaçtaki dengedir,
7-nicelik ve nitelikçe dört unsurun uyumlu bir karışımıdır,
8-mutedil kandır,
9-beyindir,
10-üç latif cisimden oluşan bir toplamdır,
11-beyin ya da kalpte bulunan bölünmez bir parçadır,
12-havadır,
13-tabii ısıdır,
14-manevî bir nurdur,
15-hayattır,
16-arazdır,
17-cisimdir. [616]

Ruhun Yaratılışı

Ruhun Bedenden Önce Yaratılışı Görüşü [617]

Bu düşüncenin şekillenmesinde yabancı kültürlerin etkisi çok büyüktür. Özellikle de Yunan kültürünün büyük etkisi vardır. Ruhun bedenden önce yaratıldığını iddia edenlerin en önemli delili Araf suresi 172 ve 173. ayetleridir ki bu ayetler;

"Rabb'ın Âdemoğullarının bellerinden zürriyetlerini aldı. Onları kendilerine şahit tuttu. Ve "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" dedi. Onlar da "Evet, şahit olduk" dediler. Siz kıyamet gününde "biz bundan habersizdik" ve "daha önce babalarımız Allah'a ortak koştu, biz de onlardan sonra gelen bir nesildik, batıl işleyenler yüzünde helak edecek misin? dersiniz"

Ancak Araf suresi 172-173. ayetlerin anlaşılması ile ilgili iki farklı görüş mevcuttur. Bunlardan birincisi ayetin zahiri anlamıyla anlaşılıp yorumlanması, ikinci görüş ise ayetin fıtrî bir gerçeği ortaya koyduğu yorumudur. Bu konuda ilk

---

[616] (KOÇ, 1990),s,29; Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz, Ebu'l-Hasen el-Eş'arî, Kitabu Makâlâti'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfi'l-Mûsallîn,(yav. H.Ritter), İst. l929, s. 33-34 vd

[617] (GEÇDOĞAN, 2005), s. 76

görüşü desteklemede ayetlerden ziyade fazlasıyla hadis-i şerifler kullanılmıştır. Bu konu ile ilgili hadislerde bu yorumu destekleyen muazzam örnekler sunulmaktadır. Kadı Abdulcebbar, bu ayetlerin ruhların bedenlerden önce yaratıldığı düşüncesine işaret etmediği belirtir. Ona göre misak alabilmek için hayatta ve akıllı olmak gerekir.[618] Kelamcılar ruhların bedenlerden önce yaratıldığı anlayışını kabul etmemektedirler. Böyle bir düşünce onlara göre imkânsızdır. Söz konusu ayet insanın inanma, Allah Teâlâ'nın varlığına ulaşma duyusuyla yaratıldığını bildirmektedir.

Ruhun Bedenden Sonra Yaratılışı Görüşü [619]

Bu görüşe göre beden önce yaratılmıştır. Ruhun yaratılması bedenin varlığından sonra söz konusu edilebilir. Bu görüşün en önemli savunucusu İbn Kayyım'dır. Onu böyle düşünmeye iten en önemli etken insanın yaratılışını ele alan ayetlerdir. "İnsanlığın atası Hz. Âdem Aleyhisselâmın yaratılması böyledir. Şöyle ki; Yüce Allah, Cebrail'i arza gönderdi. Yerden bir avuç toprak aldı. Onu yoğurarak hamur haline getirdi. Sonra ona şekil vererek ruh üfledi. Ruh, çamura girince çamur et oldu, kan oldu, hayat bularak konuştu."

Ruh kelimesinin ıstılahi anlamına baktığımızda kelamcıların ruhu üç farklı şekilde anladıkları görülmektedir. Bunlar cevher, araz olarak kabul edenler ve ise ruhu latif bir cisimdir. Bu üç farklı görüşe kısaca değinmek gerekir.

1-Ruhu cisim olarak kabul edenler;

Bu görüş "Müslümanlar arasında ruhun cisim olduğu görüşü, onun araz veya soyut cevher olduğu görüşüne göre kronolojik olarak önce ve daha ağırlıklı olarak karşımıza çıkmaktadır." Bu anlayışa göre ruh bir atom, parçalanamayan en küçük parça olarak tanımlanmıştır. "Ruh bölünemeyen en küçük parçadır.

2- Ruhun araz olduğunu kabul eden görüş:

Bu görüşü savunanlara göre ruh cisim değildir, maddi bir cevherin arazıdır. Bu kelamcıların görüşüne göre ruh cismi meydana getiren arazlardan bir arazdır. "Ruhu araz olarak tanımlayan bu görüşü, ruhu cisim olarak tanımlayan görüşten ayıran unsur, bu görüşü savunanların ruhun cisim olmadığı fakat cisimde kaim bir hal olduğunu söylemeleridir." Ruh da arazdır ve diğer arazlar gibi zaman içinde yok olur.

3-Bu görüşe göre ruh ne cisim ne de arazdır. Ruh soyut bir cevherdir. Bu görüşün kaynağı Eski Yunan Felsefesidir. Bu felsefeye göre ruh cevherdir. Özellikle de Eflatun ruhu ide olarak kabul etmekle bu düşünceye kaynak teşkil etmektedir. Ve bu düşünce bazı kelamcılar tarafından benimsenmiştir. İbn Kayyım bu görüşe şu şekilde işaret eder: "Bazıları da: "Nefis ne cisimdir ne de arazdır. Nefsin bir yeri, boyu, eni, derinliği, rengi ve herhangi bir cüz'ü yoktur. Ayrıca o ne âlemin içindedir ne de dışındadır. Ona yakın da değildir, ona aykırı da değildir." Meşşailerin görüşü budur. Eş'ari bunu, Aristo'dan hikâye etmiştir. Onlar, ruhun bedenle olan ilişkisinin, ruhun bedene girmesi, ona yakın olması, beraber bulunması, ona yapışık olması ya da karşıt olması şeklinde bulunmadı-

---

[618] Kadı Abdulcebbar, *Tenzihu'l-Kur'an ani'l-Metain*, Beyrut, thz., s. 153

[619] (GEÇDOĞAN, 2005), s. 78

ğını iddia etmişlerdir. Bu görüşün Ehl-i Sünnet içindeki en şiddetli savunucusu Gazzali'dir. Ona göre ruh soyut bir cevherdir ve bunu Tehafutu'l-Felasife adlı eserinde ayrıntılı bir şekilde ele alıp açıklamaktadır.

Ruhun Ölümsüzlüğü [620]

Ruhun ölümsüz olduğuna ilişkin görüşler uzun bir tarihi geçmişe sahiptir. Eski Semitikler olarak ifade edilen Asur ve Sümerlere ait tabletlerdeki işaretlerden anlaşılmaktadır. İnsanın yapısı ile ilgili bu farklı tanımlara rağmen Eski Mısırda da insanın ruh-beden ayrımına tabi tutulduğunu görmekteyiz. Aynı düşünce Hint kökenli dinlerde de mevcuttur. Brahmanizm, Budizm, Caynizm, Sihizm bu dinlerin en önemlileridir. Bu dinlerde ruh-beden ayrımı net bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda ruhun ölümsüzlüğü anlayışı burada farklı bir anlayışa yol açmıştır ki bu tenasüh öğretisidir. İnsanı ruh ve beden olarak parçalayan düalist insan anlayışının mimarları Eski Yunan filozoflarıdır.

İslam filozofları da ruhu ölümsüz olarak kabul etmektedirler. Bunlar arasında İbn Rüşd ve Sühreverdi'yi zikredebiliriz. Müslüman filozoflarının böyle düşünmesindeki en önemli etken, Eflatun'un fikirlerinden tercüme faaliyetleri sonucu haberdar olmaları ve bu fikirlerden etkilenmeleri olsa gerektir. Müslüman filozoflara göre ruh cevherdir. Bu soyut cevherin varlık sahasında kendini gösterebilmesi ise ancak bir bedenle bedenlenmesine bağlıdır. Aynı görüşü tasavvufçular da benimsemiştir. Hatta tasavvufun vazgeçilmez temel öğesi ruhun ölümsüz bir yapıya sahip olmasıdır. Ölümsüz olması dolayısıyla ruh asıl varlık, beden ise ruha arız olan ölümlü bir varlıktır. Bu anlayışın sonucu olarak insanın bedeni aşağılanmış, hakir görülmüştür; ruh ise üstün, yüce, ölümü özleyen bir varlık olarak kabul edilmiştir. Bu anlayış doğrultusunda tasavvufçular ölümü; ruhun bedenden ayrılması, ruh ile beden arasındaki ilişkinin sona ermesi olarak anlamışlardır. Müslüman filozoflar ve tasavvufçular ruhun ölümsüzlüğünü kabul ederken, bazı kelamcılar ölümle ruhun da bedenle birlikte yok olduğu anlayışını benimsemişlerdir. Müslüman kelamcıların ruhun ölümsüzlüğüne dair fikirlerine baktığımızda kelamcılardan bir kısmı ruhu araz olarak kabul etmektedirler. Bu anlayışlarının sonucu olarak ruhun da bedenle birlikte yok olduğunu kabul etmişlerdir. Cevher ruh anlayışına sahip kelamcılar ise ruhun ölümsüz olduğunu düşünmektedirler. Ruhun cevher olarak kabul edilmesi kelamcıların felsefecilerin görüşlerinden ne kadar etkilendiklerinin bir göstergesidir. Cevher ruh öğretisini kabul eden Müslüman kelamcıların görüşlerini değerlendirmek için kullandıkları akli ve nakli birçok delil bulunmaktadır.

Ruhların Mekânı [621]

Ruhların bir mekânda olacağı fikri ruhun ölümsüzlü inancının bir başka yansımasıdır. Hayat boyunca ruhun bulunduğu mekân insanın bedeni idi. Ruh her ne kadar bedende bulunmaktan, ona hapis olmaktan memnun değil ise de be-

[620] (GEÇDOĞAN, 2005), s. 86
[621] (GEÇDOĞAN, 2005), s. 93

denle birlikte olmaya mecburdur. Fakat ölümle birlikte beden yok olunca ruh kendine yeni bir mekân bulmak zorunda. Eski Yunan filozoflarından sistemli bir ruh anlayışına sahip olan Eflatun'a göre daha öncede ifade ettiğimiz gibi bedenden ayrılan ruh "hades" olarak isimlendirilen yere gider. Hadeste belirli bir süre geçiren ruh daha sonra dünyadaki hayatına göre tekrar bedenlenir. Müslüman kelamcıların ruhların mekânına dair görüşlerine baktığımızda birbirinden farklı görüşlerle karşılaşmaktayız. Her ne kadar ruhun ölümsüzlüğü konusunda Eflatun'un anlayışını kabul ediyor olsalar da kendi düşüncelerine göre ruha bir mekân oluşturmuşlardır. İnsan ölüm sonrasına dair ayrıntılı bir bilgiye sahip değildir. İnsanın ölüm ve ötesi ile ilgili bilgisi Kur'an-ı Kerim'in bize bildirdiği ile sınırlıdır. Kur'an-ı Kerim'de de bu konu ayrıntılı bir şekilde ele alınmamıştır ve verilen bilgiler de oldukça sınırlıdır. Durum böyle olunca insanın en çok merak ettiği ölümden sonra ne olacağı ile ilgili spekülasyonlar devreye girmiştir. İnsanların ölüm ve sonrası ile ilgili fikirlerini daha önceki inançlar, felsefi akımlar ve insanın hayal gücü şekillendirmektedir. Müslüman kelamcıların ruhların mekânı ile ilgili öne sürdükleri fikirler birbirinden oldukça farklıdır.

"Bazıları, Mü'minlerin ruhlarının cennetin kapısına yakın bir yerde olduklarını, cennetten de nimet ve rızıklarının geldiğini ileri sürmüştür. Bazıları da ruhların kabirlerinin ucunda olduğunu iddia etmişlerdir."

İmam Malik rahmetullahi aleyh der ki: ***Bana ulaştığına göre ruh salıverilmiştir, istediği yere gider. Bazıları da Mü'minlerin ruhları zemzem kuyusundadır. Kâfirlerin ruhları ise Hadramevt'te bulunan Berhut Kuyusundadır."***

İbn Hazm ruhların kabirlerin başında olduğu görüşünün Ashabu'l-Hadis ve Ehl-i Sünnet'e ait bir görüş olduğunu bildirmektedir. Aynı zamanda ruhların yeşil renkli kuşların kursaklarında bulunduğuna dair bir görüş mevcuttur. Aslında bu görüş şehitlerin ruhları için düşünülürken daha sonra bütün Mü'minleri içine alacak şekilde genişletilmiştir. Ruhların mekânı ile ilgili bir diğer görüş ise

"Mü'minlerin ruhlarının Âdem aleyhisselâmın sağında, kâfirlerin ruhlarının ise Âdem aleyhisselâmın solunda yer alacağı" düşüncesidir. Bu görüşün kaynağı Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin miraç hadisesidir. Bu görüşe göre Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, Hz. Âdem aleyhisselâm ile karşılaşınca Mü'min ruhları Hz. Âdem aleyhisselâmın sağında, kâfir ruhları ise Hz. Âdem aleyhisselâmın solunda görmüştür. Bu görüşlerin hepsi haber ve hadislere dayandırılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'deki hiçbir ayet bu görüşleri onaylamamaktadır.

Ruhların mekânı öğretisinin kabul edilmesinin temelinde Eflatun'un ve eski dini inanç ve kültürlerin etkisi olduğunu görülmektedir. Bunu temsilen birçok durumla karşılaşılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de Ruh Kavramı

Kur'an'da ruh kelimesi farklı ayetlerde olmak üzere 21 yerde geçmektedir. Bu kelime geçtiği ayetlere göre farklı anlamlara gelmektedir. Genel olarak bu anlamlar üç grupta toplanabilir. Bunlar: melek özelde Cebrail; vahiy ve Hz.

İsâ'dır. Ruh kelimesi melek anlamında Kur'an'da birçok ayette geçmektedir. Özelde ise Cebrail olarak kullanılmıştır.

"...Meryem oğlu İsâ'ya açık mucizeler verdik ve onu Ruhu'l-Kudüs ile güçlendirdik..." [622]

"O gecede, Rablerinin izniyle melekler ve Ruh, her iş için iner dururlar." Her iki ayette de geçen Ruh kelimesini Elmalılı, Cebrail olarak yorumlamıştır ve diğer âlimlerin de aynı görüşte olduğunu belirtmiştir. Fakat diğer başka ayetlerde Cebrail anlamında ruh farklı sıfatlarla kullanılmıştır. Bu tamlamalarda Cebrail, Ruhu'l-Kudüs [623] ve Ruhu'l-Emin [624] olarak sıfatlandırılmıştır. Cebrail'in kuds ve emin gibi sıfatlarla nitelenmesini Elmalılı şu şekilde yorumlamaktadır.

"Kâfirlerin iftiralarını şiddetle reddetmek üzere nebilerin temizliğini ve azizliğini açıklayıp tespit etmek anlamıyla ilgilidir. Yani:

Ey Muhammed! Kur'an öyle mukaddes bir kitaptır ki, bunu sana hiçbir noksan ile lekelenme ihtimali bulunmayan Ruhu'l-Kudüs, yüce Rabbinden indirmekte, hem de hiçbir yanlışa yer vermeyecek biçimde hak ile indirmektedir." Bu sıfatları Cebrail için kullanan Allah mesajın doğruluğunu teyit etmek, vahyin kâfirlerin itiraflarından uzak olduğunu ifade etmek için bu sıfatlarla desteklemiştir. Yukarıda geçen ayette ifade edildiği gibi Hz. İsâ aleyhisselâmı desteklemek için de Cebrail gönderilmiş ve yine Kuds sıfatı ile nitelenmiştir.

Kur'an'da geçen "ruhena", "Ruhu'l-Kuds", "Ruhu'l-Emin" kelimeleri Cebrail anlamında kullanılmıştır.[625]

Kur'an'da ruh kelimesine verilen bir diğer anlam ise vahiydir. [626]

Kur'an'da ruh kavramının diğer bir kullanım şekli ise üflemek anlamına gelen 'n-f-h' fiili ile birlikte kullanılmasıdır. Üç ayette insanın yaratılışı ile ilgili olarak diğer iki ayette ise Hz. İsâ'nın yaratılması ile ilgili olarak beş ayette geçmektedir. [627]

Elmalılı Enbiya Sûresi 91. ayeti iki şekilde yorumlamıştır; "Yani 'De ki ruh Rabbimin emrindendir' İsra Sûresi 85 ifadesince emrimizden olan ve Âdem'e üflediğimiz ruhtan üfledik; içinde İsâ'yı hayatlandırdık. Yahut ruhumuzdan demek ruhumuz tarafında demektir ki, Cebrail diğer bir deyiş ile Ruhu'l-Kuds vasıtasıyla üfledik demek olur. Meryem Sûresi 17. ayet bu anlamı destekler." [628]

Aslında ruh ismi Cebrail'e ait iken bu isim hem Hz. İsâ aleyhisselâma hem de Kur'an-ı Kerim'e verilmiştir. Bu onların Cebrail ile yakın alakalarının bulunması dolayısıyladır. Yakın alaka diyoruz; çünkü bütün insanların ve hatta canlıların Cebrail ile alakası vardır; ancak bu alaka Hz. Âdem ve Hz. İsâ aleyhisselâmınınkine nispetle daha uzaktır. Yukarıda ifade ettiğimiz ayetleri bir

---

[622] Bakara, 253
[623] Nahl, 102
[624] Şuara, 193
[625] Meryem, 17; Nahl, 102 ; Şuara, 193
[626] Mümin, 15 ; Şûra, 52
[627] Secde, 9; Hicr, 29 Sâd, 72; Enbiya, 91
[628] Yazır, *Hak Dini*, c. 5, s. 297

bütünlük içerisinde değerlendirdiğimizde görülmektedir ki, Cebrail'in temelde iki görevi vardır. Bunlardan biri Allah Teâlâ'nın izni ile insanlara can üflemek diğeri Allah Teâlâ'nın kelamını nebilere iletmektir. Yaratılışla ilgili olarak Hz. Âdem aleyhisselâm ve Hz.İsâ aleyhisselâmın yaratılışlarının zikredilmesinin sebebi ise ikisinin de yaratılışlarının diğer insanların yaratılışlarından farklı ancak birbirine benzer olmasından kaynaklanmaktadır. Hz. Âdem aleyhisselâmın anababasız yaratılması, Hz. İsa aleyhisselâmın ise babasız yaratılmasında Allah Teâlâ'nın izniyle Cebrail devreye girmiş ve onlara canlılık vermiştir.

"Meryem oğlu İsâ Allah'ın Meryem'e ilka ettiği kelimesi ve O'ndan bir ruhtur." [629] ***"...Ona ruhumuzdan üfledik."*** [630] Bu iki ayet bağlamının dışında ve bu konu ile ilgili diğer ayetlerle bütünlük içinde değerlendirilmediği zaman doğru anlaşılması zor görünmektedir. Diğer ayetlerle bütünlük içinde anlaşıldığında bu güçlük ortadan kalkmaktadır. Şöyle ki: Evvela mezkur iki ayeti 'emrinden olan ruhu kullarından dilediğine ilka eder' Mümin Sûresi 15. ayeti ile 'Allah katında İsâ'nın örneği, Âdem aleyhisselâmın misali gibidir; onu topraktan yarattı, sonra ona ol dedi o da oluverdi' Âl-i İmran Sûresi 59. ayeti açıklamaktadır. Çünkü bu ayetler gösteriyor ki, Allah Teâlâ'nın kelime ilka etmesi elçi meleği olan Cebrail'i 'ol' emrini iletmek üzere bazı insanlara göndermesinden başka bir şey değildir. Yapılan bu açıklamalardan çıkan sonuç şudur;

Kur'an-ı Kerim'de insanın varlığı için ruh kelimesi kullanılmamıştır. Bu anlamı ifade etmek için nefs kelimesi kullanılmıştır. İnsana ruh üflendi ifadesi yanlıştır; doğrusu ruh tarafından üflendi demektir. Burada üfleyen parçalanmıyor, hulul etmiyor, sadece etki ediyor. İnsana ruhumuzdan üfledik ifadesi yukarıda açıkladığımız tarzda anlaşılmadığında Allah Teâlâ ile insan arasında ontolojik bir bağ olmaktadır ki bu da imkânsızdır. Bu anlayışa göre herkes Allah Teâlâ'dan bir parça taşımaktadır ki bu Allah Teâlâ'nın bize ifade ettiği anlayışa tamamen zıttır. Allah Teâlâ üflemekten münezzehtir. Bu itibarla ruhun Allah Teâlâ'nın bir parçası olması, tevhid inancına aykırıdır. Böyle bir durumu Kur'an'ın onaylaması mümkün değildir. Sonuç olarak ruh kavramı Kur'an'da Cebrail'in adı olarak geçmektedir. Bazı müfessirler ve kelamcılar bu anlamı fark etmişler ve Kur'an'ın tevhid konusundaki hassasiyetini dikkate alarak ruh kelimesini Cebrail olarak anlamış ve yorumlamışlardır. Âlimlerin bir kısmı ise Yunan Felsefesinin ve doğu dinlerinin etkisinde kalarak Kur'an-ı Kerim'in bildirdiğinden ziyade yabancı kültürlerin bakış açısıyla Kur'an-ı Kerim'i yorumlamışlar ve problemli bir ruh anlayışını benimsemişler toplumun da benimsemesine yol açmışlardır.] [631]

Buraya kadar anlatmaya çalıştıklarımızdan da anlaşılacağı üzere, ruhla bedeni birbirinden ayırmak mümkün olmadığı gibi, mutlak anlamda ayrı kabul edersek, bunları bir araya getirmek de imkânsız denecek derecede güç olmaktadır. Öte yandan, bedene bağlı özelliklerimizle ruha bağlı özelliklerimiz birbirinden ayrılmadığından veya başka türlü söyleyecek olursak, kimliğimiz ve kişi-

[629] Nisa, 71
[630] Sâd, 72
[631] (GEÇDOĞAN, 2005), s. 58-67

liğimiz açısından beden de son derece Önemli olduğundan, cevher ruhun bekâsını savunmak hiç de insanın ölümsüzlüğünü savunmak anlamına gelmemektedir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, ruhla bedeni birbirinden ayrı varlıklar olarak düşündüğümüzde, bunları bir araya getirmek mümkün olmuyor. İkisini bir tek varlık olarak düşündüğümüzde de birbirinden ayırmak mümkün olmuyor. Buna rağmen, kişisel özelliklerimizin korunması açısından akla en uygun olan görüşün ruh ve bedeni birbirinden ayıramayacağımızı savunan görüş olduğu görülmektedir.[632]

[632] (KOÇ, 1990), s.45

20

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün.

İster isen ma'rifette olasın âli-cenâb,
Ehl-i irfan eşiğinde yüzünü eyle türâb.
Çok da verme kendini dünyâya bir dem çek elin,
Döndüremezsin beğim katî ağırdır bu dolâb.
Bu harâbı niceler çalıştı ma'mur etmeğe,
Bir yanın ta'mir ederken bir yanı oldu harâb.
Çok seğirtti gaflet ehli bu serâbı su sanıp,
Bulmadılar hiç biri bu sahrada bir katre âb.
Bir zaman yüz verme dünya ehline uzlette ol,
Akl u fikrin bir yere cem'et yüzüne çek nikâb.
Göz kulak dil kapıların bağla muhkem bir zaman,
Ola kim Hakk-dan yana gönlünden ola feth-i bâb.
Ger ölümden kurtulam dersen yürü var âşık ol,
Döne döne aşk oduyle cism ü cânı kıl kebâb.
Gir bu derd meyhânesine koma elden kâseyi,
Hiç yürek kanından özge âşığa yoktur şarâb.
Himmetin dâim bu olsun kim Hakk'ı anlayasın,
Hakk'ı bilmekten yeğ olmaz iki âlemde sevâb.
Ger azâb-ı âhiretten bulmak istersen halâs,
Arif ol ki cehl odundan kopısar cümle azâb.
Bu Niyâzî kendinden demez bu sözü ey püser,
Hep anı söyler duyarsın gökten inen dört kitâb.

İster isen ma'rifette olasın âli-cenâb,
Ehl-i irfan eşiğinde yüzünü eyle türâb.
Ma'rifette yüksek makam bulmak ister isen,
Yüzünü ehl-i irfan eşiğinde eyle toprak.

Toprak tevazuyu su sehaveti temsil eder. Tevazu benliğin yok olması olunca kabın boşluğuna işaret ederki, onu dolduracak vasfı bulmak mümkün olacaktır demektir.

Çok da verme kendini dünyâya bir dem çek elin,
Döndüremezsin beğim katî ağırdır bu dolâb.
Kendini dünyâya çok verme de bir an elini çek,
Beğim kesinlikle bu dolab ağırdır döndüremezsin.

Su değirmenin (kalbin) çarkı üzerine dökülecek feyz pınarlarının akması ve şelalesi gür olması için dünya ile bağların kesilmesi gerekmektedir. Dünya ile olan bağlar su önüne çıkan bentler gibidir.

Bu harâbı niceler çalıştı ma'mur etmeğe,
Bir yanın ta'mir ederken bir yanı oldu harâb.
Bu harab yeri nice kişiler imar etmeğe çalıştı,
Bir yanını ta'mir ederken diğer yanı oldu harâb.

İnsan hayatı boyunca dünyasını mamur etmek için hırslanır ve strese girer. Bu gerginlik sonucu maddî ve manevî hastalıklara düşer.

> "insan, stres yaratan yaşam tarzı seçerek farkında olmadan hasta olmayı seçmiş olabilir. Bu stres iyice büyüdüğünde ya da kronikleştiğinde, bazı organlar tepki vermesine yol açıyor; migren olması halinde damar sistemi de olduğu gibi. Bu yüzden, sizin de anladığınız gibi kasıtlı olmayan bir seçim vardır. Tam olarak açıklanacak olursa kişinin seçtiği ya da tercih ettiği şey hastalık değil, *strestir; hastalığı seçen ise işte bu strestir!"*
>
> "Bu yüzden bizim düşmanımız *strestir* ve doktorlara düşen görev de yaşamınızdaki stresi azaltmaya yardımcı olmaktır." [633]

Bu nedenledir ki maddî ve mânevi doktorlara ihtiyacımız vardır. Onlar sayesinde kurtuluş yolu ancak bulunabilir.

Çok seğirtti gaflet ehli bu serâbı su sanıp,
Bulmadılar hiç biri bu sahrada bir katre âb.
Bu serâbı su sanıp gaflet ehli çok koştu,
Hiç biri bu sahrada bir damla su bulamadılar.

Mürid halis niyet ile bu yola girer. Fakat büyük bir tehlike ile karşılacağı ihtimali ise samimiyeti miktarı kadar fazladır. Çünkü teslim olmanın karşıtı olan istismarın kurbanı olmak ihtimalide o kadar büyümeye başlar. Çünkü yol sonsuz ve tehlikeli olmakla birlikte kapalı bir kutu içinde bal yapan arının işleyişi gibi gizlidir. Eğer yapılan bal içine zehir katılırsa bunun sırrına vakıf olamayan Hasan Sabbah'ın fedaileri gibi kurban olurken gittikleri yolun akibetini bilmemişlerdi. Samimiyet bu yolda mükemmelliğin oluşmasına sermayedir. Ancak çöldeki serabın kıymetinin bedeli olmaktan Allah Teâlâ'ya sığınmakta önemli husustur.

["**Cemaatin lideri, müridlerini bir ülküye, bir hedefe, bir ideolojiye, bir tutkuya doğru canlandırır ve/veya baştan çıkarır.** Belli bir canlılığa ulaşmış grup süreçlerinin (burada, "canlılık" ile dini, siyasi, ideolojik "enerjik oluşu") çoğunun temelinde bunu görürüz. Topluluk bir bütün olarak, ama aynı zamanda, onun içinde yer alan bireyler kendi öyküleri ile topluluğun kaderinin kesişme noktalarında liderin işaret ettiğini arzularlar. Liderin işaret ettiği ile bir kondansasyona[634] yani yoğunlaşmaya uğrar. Bu tür yoğunlaşma misallerine pek çok dini, siyasi ve ideolojik oluşumda rastlarız. **"İdeolojimizin hedefi** (veya içeriği), **liderimizin kişiliğinde somut-**

---

[633] (YALOM, et al., 2000), s.126
[634] **Condensation:**(i.) kısaltma, özet; (kim), (fiz.) yoğunlaştırma, sıklaştırma, koyulaştırma; buğu.

laşmıştır" ifadesi herhalde çoğumuza tanıdık gelmektedir. Böyle bir yönelimin doğası **aktarım**dır. Cemaat üyeleri oldukça karmaşık versiyonlara bürünebilen şekillerde, narsissistik[635] ve libidinal[636] yatırımlarla liderlerine bağlanırlar.

Bu topluluk ruhu, bir başka ifade ile, topluluğu bir arada tutan bu telkin ve illüzyon ortamı, insanoğlunun yağız toprak ve mavi gök arasındaki belirsiz varoluşunda bir mitoloji yaratır ve ona belli bir destan verir. İnsanlık tarihinin bebekliği sayabileceğimiz dönemlerde bu tip aktarımların yoğun bir şekilde varolması boşuna değildir.

İnsanın doğası ve bu doğanın içerdiği dürtüler her zaman onu bu aktarımın içindeki hareketlere doğru iter. Bu aktarım sabit bir durumda kalamaz. Tatmin

---

[635] **Narcissism:** (i.) kendine hayran olma, narkislik, narkisizm. Kendi cemaatlerinden başka kurtuluş yolu yok gibi düşünceler. Mesela, cemaat liderinin kitabından başka kitapları okumayan müridler gibi. İslâmiyette kaçınılmaz kitap Kur'an-ı Kerim iken bazı cemaatler onu bile terke kadar ileri gittikleri zamanımızda görülmektedir.

Bazı cemaatler ise kitap dahi okutmamakta ısrarları o kadar çoktur ki, kendi mecmuaları ve dergi vb.lerini tavsiyeden ileri gitmedikleri görülmektedir.

> [Ülkemizdeki büyük dini cemaatler günlük gazete ve televizyon sahibi olmak istiyor. Güçlü bir Müslüman medyanın kurulamamasında bunun da rolü vardır. Her cemaat, her tarikat, her fırka, her hizip, her grup kendi gazetesini, kendi dergisini, kendi TV'sini kurarsa elbette güçlü ve üniter bir medyaya sahip olamayız.
>
> Gazete konusuna temas ederken abone yoluyla yüksek tiraj elde etmeye de parmak basmalıyız. Bugün öyle gazetelerimiz var ki, normal satışı 30 bin, abonelerle genel satış 500 bin oluyor. Bu pek sağlıklı bir tiraj değildir. Aboneler de şöyle: Cemaate bağlı zenginler 50'şer, 100'er, 200'er gazetenin parasını veriyorlar, dağıtıcılar bunları apartmanlara, dükkânlara, işyerlerine bırakıyor. Çoğu okunmuyor, hatta "Kardeşim, istemiyoruz, getirmeyin..." diyenler bile var.
>
> Müslümanlar, Türkiye'de hâlâ medya sahasında birinci olamamışlardır. Bu birinciliği elde etmek için paralel ve alternatif yollar bulunmalıdır.
>
> **"Hazret-i Mübarek"** zihniyetiyle medya meselesini halledemeyiz.
>
> **Hazret-i Mübarek şöyle istedi, böyle istedi... Bir tane Hazret-i Mübarek yok ki, bir yığın Hazret-i Mübarek var.**
>
> Bundan elli sene önce **"İslâmî Gazete"** çıkartılabilirdi. Bu devirde artık Türkiye'nin bütününe hitap eden, Türkiye'yi bütünüyle kucaklayan gazeteler çıkartılmalıdır. Sermayedarlar ve idareciler Müslüman olacaktır, ama gazete Türkiye'nin bütününe hitap edecektir. İşte bunu başarmak çok zor...
>
> Sanırım 1951 veya 52 idi. Galatasaray Lisesinde son sınıf öğrencisiyim, yatılı okuyorum. Üstad Necip Fazıl "Büyük Doğu"yu günlük çıkartıyor. Büyük Doğu, devamlı çıkamazdı. Merhum Üstadta tüccar, sermayedar zihniyeti yoktu. İşte Büyük Doğu'nun çıktığı aylarda, sabahleyin 6.30'da çalan kalk zilinden yarım saat önce uyanır, elimi yüzümü yıkar, giyinir, aşağıya inerdim. Okula günlük gazeteleri getiren bir hademe vardı, üç adet Büyük Doğu getirirdi, birini ben alırdım. Büyük Doğu çıkmadığı zamanlar, 6 buçuk ziliyle yataktan doğrulamazdım...
>
> Günlük gazeteler merakla, heyecanla, aşk ve iştiyakla beklenmeli ve okunmalı. (Mehmet Şevket Eygi, Milli Gazete, 15. 12. 2007)]

[636] **Libidinal:** Şehvetli. Sapık tarikatlerde bu hal çoktur.

yaşantısı süreklilik arz edemez. **Bir zaman sonra, topluluk ruhu etkinin dışına doğru taşmaya başlar. Bazı durumlarda, başlangıçta grubu baştan çıkaran ve ona canlılık veren araç amaçlaşır ve bu etki bir evrime uğrayamaz, çözülemez ve topluluğu "zamansız" bir birincil süreç fanusuna kilitler görüntüsü verebilir.**

Bu şekildeki durumlarda, lider ve onunla özdeşleştirilen ideoloji, inanç veya siyaset idealize edilir. Topluluğun dürtüler kaynaklı tabii çözülme türevleri ise topluluk dışına yansıtılır. *Lider ve onunla özdeşleştirilen ideoloji temiz ve pak kalır; üzerine şüphe bulutlarının gölgeleri düşmez. Böyle durumlarda, dışarıda **"kötü ötekiler"** bulunur.* Gitgide kapanan topluluk, **"ötekiler"i paranoid** [637] bir şekilde gözetlemeye başlar. [638]

İşte, serap olan mürşid elindeki topluluğun aktarım süreçlerinde topluluğun hipnozu aşmasını sağlayacak kimdir, nedir?

Bu işlev gene lider/ülkü yoğunlaşmasından mı beklenecektir?

Burada topluluğun bağışıklık sistemi alerjik bir tepki oluşturabilir (alerjik reaksiyon metaforu paradoksal bir duruma işaret eder. Bünyeyi hastalıklara karşı koruyan bu olgu, bazen başlı başına bir hastalığa, hatta ölüme sebebiyet verir).[639] Topluluk, tüm bu grup-içi bilinç yükselmesini bir dağılma tehdidi olarak yaşayabilir ve hainleri lanetliler bahçesindeki **"ötekiler"**in yanına püskürtebilir. Böyle bir durumda, belli bir süre için rahat edilir, **düşmanlar lanetlenir**, lidere ve ülküye tekrar sadakat yeminleri edilir. Bir sonraki krize kadar. Ancak endişeye gerek yoktur. Çünkü dünyada "hain"den bol şey bulunmaz.][640]

Hulasa, bu yolun ençok kurban veren bir yol olduğunu unutmamak gerekir. Bunun tek ve kaçınılmaz kurtarıcısı ise İslamiyetin ana kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin sünneti olduğunu unutmamak gerekir.

Vuslata ermek için çalışanların hepsi muradına kavuşamadı. Muradına erişenler ise çalışanlar içinden çıktığı unutulmamalıdır. Köprüler her zaman suya batan taşlar üzerine kurulmaktadır.

Bir zaman yüz verme dünya ehline uzlette*[641] *ol,
Akl u fikrin bir yere cem'et yüzüne çek nikâb.
Bir zaman dünya ehline yüz verme uzlette ol,
Akıl ve fikrin bir yere topla yüzüne perde çek.

---

[637] **Paranoid:** paranoyak
Mesela, "gel bizim cemaate, kurtulasın", "bizim efendiyi tanımamak büyük şansızlık" gibi ifadeler.
[638] Cemaatlerinini tabu yapanlar.
[639] Psikiyatrik hastalar, şizofrenler vb.
[640] Uygarlık, Din ve Toplum. Çev. Selçuk Budak. Öteki Freud Dizisi (1997). "bensizbiz" Topluluk Zihniyetinin Psikanalizi. Ihtaki Yayınevi, 2002. Yavuz ERTEN'nin **"Ben'den biz'e ve siz'e: "bensizbiz".**Topluluk Zihniyeti Üzerine Düşünmeye Psikanalitik Bir Davet." Makalesinden uyarlanmıştır.
[641] **Uzlet:** Yalnızlık. İnsanlardan ayrılarak bir tarafa çekilip yalnız kalmak.

Halvet: (Yalnızlık. Tek başına kalmak. Tenhaya çekilme. Gizlilik) kişinin kendi ile başbaşa kalması ve nefis terbiyesinde geçmesi gereken hal ve makamları daha çabuk kat edebilmesi için zikir, tefekkür, açlık ve mürşidi tarafından tavsiye edilen hareketlerin bütünü ile terbiye olmasıdır.

İnsan için tavsiye edilen bu uzlet bir mürşidi kâmilin emr-i ve müsaadeleri ile olması gereklidir. Çünkü bu türlü yalnız kalmaların ve halvetin usüllerinden biri kontrollü olmak şartıdır. Halvete giren kişinin veya rabıta, murakabe ve benzeri uygulamaların diğer bir kişi (mürşid) tarafından takibi elzemdir. Bu nedenledir ki çok kişilerin bireysel olarak bu halvetlerinde zayi olduğu da bir görülmektedir.

> Böyle tam inzivaya çekilmek (olgunlaşma) gerginliğini ortadan kaldırmaz, aksine bunun *kendisi* başlı başına bir strestir. **Yalnızlık**, hastalıkların üreyebileceği en uygun ortam olur." [642]

Normal hayatta halvet ise namaz, rabıta, murakabe, zikir, tefekkür, dua vb. kısa süreli halvettir. Çünkü bu türlü ibadetlerde insanlarda toplumdan kopmaları vardır. Bu türlü kopmalar sürekli olunca halvetteki kazanımlar uzun sürelide olsa kazanıldığı tecrübe edilmektedir.

Konu ile ilgili olacağından meditasyon konusu hakkında bilgi vermek gereğini uygun gördük.

Meditasyon[643] Anlamında Dua

> Geleneksel olarak ibadette veya dinî tecrübede yapılan meditasyonun amacı, daha çok Allah Teâlâ ile ilişkiye girip onun huzurunda hazır bulunmaktır. Aynı zamanda meditasyon (derin düşünme), her ne kadar farklı dinî inançlar içinde farklı tecrübeler gibi görünse de temeldeki amacı dinî tecrübeler yaşamaktır. <u>Öte yandan dinî muhteva taşımayan meditasyonlar da vardır.</u> Bunlar da, aynı zamanda Deikman'ın vazo meditasyon deneyinde olduğu gibi güçlü tecrübeler meydana getirebilmektedir. Bu anlamda zen, yoga[644] ve transandantal meditasyon (derin düşünme) [645] gibi bir takım meditasyonel pratikler, seküler medi-

[642] (YALOM, et al., 2000), s. 128

[643] **Meditasyon / Meditation** (derin düşünme)**:** Sessiz, ama derin düşünme, belli imgeler, vb. üzerinde yoğunlaşma ile tanımlanan ve genellikle sessiz bir mekânda rahat pozisyonda oturup, derin ve düzenli soluklanmayla nötr imajlar üzerinde odaklanmayı içeren bir gevşeme tekniği ve terapisidir. Bu teknikle, psikolojik bağlamda iç huzur, dinginlik ve sakinlikle tanımlanan farklı bir bilinç durumuna ulaşıldığı varsayılır. Budizm, Hinduizm gibi dinlerde de yukarıdaki anlam kastedilir. (Budak, Psikoloji Sözlüğü, s. 501)

[644] **Yoga / Yoga:** Öngörülen ruh ve beden disiplini yoluyla yüce varlıkla veya yüce ilkeyle bütünleşmeyi hedefleyen bir Hindû felsefesidir. (Budak, Psikoloji Sözlüğü, s. 842)

[645] **Transandantal Meditasyon / Transcendental Meditation:** Çabasız ve doğal bir derin düşünme tekniği olan transandantal meditasyon, bugünkü haliyle altı aşamadan oluşur ve günde iki kez 20 dakika süreyle gözleri kapalı bir şekilde oturup, **"mantra"** denilen bir sözü tekrarlamaktan ibarettir. Mantra'nın bu şekilde tekrarlanması, bireyi dikkat dağıtıcı düşün-

tasyon grubu içinde değerlendirilmektedir. Bu meditasyonların hepsi bireyde, değişik bilinç durumlarına yol açtığı için bir rahatlama meydana getirmektedir. Belki de bu yöntemlerden birçoğu, dua -ve özellikle de bireysel olarak yapılan dua gibi- farklı derecelerde de olsa düşünceye odaklanma çabası gerektirebilir. Diğer taraftan meditasyon, dinî bir aktivite gibi bireye dinî bir tecrübe kazandırmayacaktır. Meditasyon tarzında yapılan dua, başvurulan dua çeşitleri arasında daha az sıklıkla yapılan dualardan biridir ancak, bu tür duanın da dua sürecinde güçlü psikolojik etkisini görebiliriz.[646]

Dinî Pratik Olarak Dua

Dinî pratik olarak yapılan dualar, genellikle halk arasında bilinen ve mensubu olduğu dinin din görevlisi tarafından bir kitaptan veya ezbere okunarak yapılan dualardır. Bu dua türünde, öncelikle standart dinî pratik formüllerini ihtiva eden ve bu formüllerle takviye edilmiş olan istek veya bağlılık anlamını taşıyan kalıplaşmış ifadeler yer almaktadır. Bu tarz dualar, genellikle özel bir tarzda ve monoton bir sesle okunmaktadır. Ayrıca duanın içeriğine bakıldığında, yeteri derecede ruhanî bir duygu hissetmeksizin bu kalıplaşmış ifadelerin söylendiği görülür.[647] Ancak kalıplaşmış ifadelerle yapılan duayla psikolojik rahatlama anlamındaki kazancın kaybedilme durumu, bizatihi dua etmenin meydana getirdiği duygusal güç ve etkili bir psikolojik kazanımla telafi edilmektedir.[648]

Meditasyon-Rabıta [649]

Eskilerin murakabe dedikleri kendi içine gömülme, dış dünyadan tecrit olup ruhsal derinliklere dalma hâli demek olan medâtasyonun tam bir târifini yapmak oldukça güçtür. En klasik anlamında, *kişinin kendi benliğinden sıyrılıp bir*

celerden uzaklaştırır, onda bir gevşeme durumu yaratır ve bireyin zihnin derinliklerine dalarak farklı bir bilinç düzleminden imajları ve düşünceleri izlemesini sağlar. (Budak, Psikoloji Sözlüğü, s. 766-767)

Mantra: Sözle ifade etmek veya sürekli söylenen veya bir dua veya sihirli ses olan sözcüklerin birleşmesi

[646] (ARGYLE, et al., 2000)

[647] Wulff, D. M. (1997). Psychology of Religion, 2. Edition. New York: Wiley.

[648] (ARGYLE, et al., 2000)

[649] Bu iki terimin temelde benzerlik olmasından dolayı bu makalenin faydası olacağı düşünülerek alıntı üzeinde düşünürek okumayı tavsiye ederiz.

Rabıta; müride, Allah Teâlâ'ya karşı derin bir saygı hâlini beraberinde getiriyor. Çünkü nasıl büyüklerimizin ve sevdiğimizin huzurunda lâubâlî olmuyor, onun cemâlini seyretmek, onun hürmetine münâfî bir şey yapmamak için îtinâ gösteriyorsak, tesbîhâtta da aynı hâli takınmak ve O'nun huzurunda olduğunu; O'nun yakınında olduğunu hissetmek gerekir ki, bu, kişiye göre değişir; bazısı huzurda, bazısı yakınındadır. Rabıta, zamane tabiriyle söyleyeceğim, tam da aynı şeyi karşılamaz gerçi ama bir konsantrasyon temini içindir ama meditasyon değildir. Meditasyon başka bir şey. Kendinden geçmek yoktur, kendine gelmek vardır dervişlikte. Dervişler kendilerinden geçmek için derviş olmazlar, kendilerine gelmek için derviş olurlar. (İNANÇER, 2006), s.177

nev'i evrensel birlik (vahdet: unity) hissine kavuşması için yapılan çeşitli uygulamalara meditasyon (derin düşünme) *denir;* çoğu zaman, bu dereceye varıldığında, bir *mistik yaşantı* yaşanır. Bu yaşantıya *Nirvanah, vecd, unio mistica* gibi pek çok isimler verilmiştir ve tarif edilmekten ziyade, yaşanarak anlaşabilecek bir hal, yani bir yaşantı (experience: yaşanılmış tecrübe) olduğu vurgulanmıştır.

Uzakdoğu menşeli pek çok meditasyon (derin düşünme) yöntemi mevcuttur; bunlar arasında *yoga, Zen* gibi *pasif* olanlar kadar, *ok atma, belli hayâli dövüş hareketlerinin yapılması* (kung fu, karate ve taekwon'do'daki *kata* ve *pumseler*) gibi *aktif* olanlar sayılabilir. Batılılar'ın daha kolay anlaması ve uygulayabilmesi için geliştirilen teknikler de gittikçe artarak popülarite kazanmaktadır (*transandantal meditasyon* gibi). Çeşitli İslâm tasavvuf ekollerinde uygulanan *zikirler* de aktif meditasyonlardır. Bu gibi ritmik solunum ve beden hareketleri ritüellerinin kişide hafif bir *alkaloz* ve *psişik* trans hâli meydana getirebildikleri bilinmektedir. Kendi pozitivist episetmolojik anlayışı içerisinde ölçemediği, standardize edemediği ve laboratuara, bilimsel çalışmaya dâhil edemediği şeyler üzerinde spekülasyon yapmaktan kaçınan psikoloji ve psikiyatri bu gibi mânevî disiplinlerin doğruluğunu, yanlışlığını veya felsefi boyutunu tartışmaz ama bunları uygulayan kişilerin psişik durumlarını ve yaptıklarının kognitif-davranışçı etkilerini inceleyebilir. Bütün meditasyon (derin düşünme) yöntemleri, yeterince ciddi uygulandı klanında, kişinin objektif realiteden kopup kendi iç dünyasına gömülmesiyle, yani *otizmle* karakterize yaşantılarla sonuçlanır. *Bütün mesele bu otizmin ve geçici yaşancılaşmanın (alienation) ve depersonifikasyonunun kontrollü bir şekilde kişinin ego bütünlüğüne hizmet etmesi, dissosiyatif değil assosiyatif etki hasıl etmesidir.*

Pek çok güvenilir araştırma, *ruhsal sağlığı yerinde veya hafif derecede nörotik problemleri olan kişilerin* bu gibi yöntemleri uyguladıklarında bedensel açıdan da daha sağlıklı ve mutlu hale gelebildiklerini, hatta birtakım psikosomatik hastalıklardan kurtulabildiklerini telkin etmektedir. Bilimin pragmatist yanıyla meseleye bakıldığında, bunun ne bir zararı vardır ne de mahzuru! Fakat yukarıda belirtildiği gibi, kişilerin otistik[650] eğilimlerini kamçılayan bu yöntemlerin zaten otizm tehdidi veya gerçeği içerisinde olan kişilerde son derecede zararlı olabileceğini asla akıldan çıkarmak gerekir. Bu bakımdan, *psikotik, borderline, şizoid, şizotipal, gerçeği değerlendirme melekesi bozuk ve benzeri majör zihinsel bozukluğu olan kişilerin kontrolsüzce meditasyon* (derin düşünme) *yapmaları psikiyatrik açıdan doğru değildir.*

Piyasada bu gibi disiplinleri öğreten kurumların bünyelerinde müracaat edenlerin psikiyatrik durumlarını layıkıyla değerlendirebilecek, uygun olmayanların refüze edilmelerini sağlayacak tecrübeli psikiyatrlar veya psikologların mevcut bulunması gerekir.[651]

Uyarı

---

[650] **Autistic:** otistik, içine kapalı

[651] (DOKSAT, 10-11 Aralık 1998)

Meditasyon İslamî çevrelerin hemen itaraz ettileri bir usul olmasına rağmen, ne denirse densin, yani ibadet, olgu, zikir, eğitim, vb. şeyler bunlar insânî içeriği bulunan ve her şeyi ile inkâr edilemeyecek bir yöntem olduğu muhakkaktır. Çünkü insanı ilgilendiren ve hizmet eden usüllerin çoğunda dinî hayat ele alındığında şahısların farklılığı ve anlayışları karşısında çok çeşitli şeylere ihtiyaç duyduğumuzu unutmamalıyız.

Şu konu da unutulmamalıdır ki, ibadet kariyeri olmayan bir rabıtayı meditasyondan da çok ayrı ve farklı görmekte çok önemli değildir. Rabıtayı dinî bir emir veya ibadet gibi görmek nasıl yalnışsa ve bunu dini temeller içerisinde göstermek için uğraşmakta yanlış tutumdur. İnsanın ruh halini ilgilendiren şeyleri zorlayarak kendisi hakkında az bilgiye sahip olduğumuz ruh bilgisine, bunları karıştırarak bir şeyler yaptığını zannedenlerin de yanlış yaptıkları kanaatindeyiz. Önemli olan şey, Allah Teâlâ'nın Kur'an-ı Kerim ve Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem vasıtasıyla beyan buyurduğu ibadetleri yaparken belki eski dinlerden kazanılmış tecrübelerden istifade etmek uygun bir tarz olsa gerektir. Çünkü namaz ibadeti eski dinlerden beri var olduğu düşünülürse meditasyon gibi (aslından uzaklaşmış usuller) tevhit çerçevesinde faydalanmaktan geri kalmamak lazımdır. Çünkü ***Hikmet mü'minin yitiğidir; nerede bulursa alır."*** [652] müslümanın birinci görevidir.

Tekrar hatırlatmak gerekirse hayatın içerisinde bazı güzellikleri görmek ve bunu dinin içerisinde hemen bir yere kondurmaktan çok onu insânî bir ihtiyaç olarak yaşamak en güzelidir.

Akl u fikrin bir yere cem'et yüzüne çek nikâb.

"Akıl" kelimesinin kökü îtibârıyla *(a.k.l.)* "bağlamak" "hapsetmek", "muhafaza etmek" gibi anlamları vardır. Araplar azgın deveyi kontrol altında tutup muhafaza etmek üzere kullandıkları ipe de *"ıkâl"* derler. [653]

Akli (ruhi) eylemler ile cismani (maddi) eylemler arasında ahenk kurmak, insanın fıtratında vardır. Bir şekilde bu ahengi kurmayan kişi, huzur ve sükûna eremez. Söz konusu ahenk iki şekilde kurulabilir. Birincisinde, kişi, bir eylemin ya da eylemlerin gerekliliği ya da arzu edilirliğine karar vermek için aklını kullanır ve daha sonra aklına uygun eylemde bulunur. İkincisinde, kişi, duygularının etkisiyle eylemlerde bulunur ve daha sonra eylemler için akli açıklamalar veya mazeretler icra eder.[654]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Allah Teâlâ aklı yarattı, sonra ona: "yönel" dedi. Yöneldi; "geriye dön" dedi. Döndü; "otur" dedi oturdu; "kalk" dedi. Kalktı; "konuş" dedi. Konuştu;

---

[652] Keşfu'l-Hafa, Beyrut, 1351, I/363-364.

[653] İbnü'l-Manzûr, Cemâlüddin Muhammed, *Lisânü'l-Arab,* (Dârü's- Sâdr), Beyrut 1954, c. XI, s. 458, 459;

[654] (TOLSTOY, 2005), s. 37

"sus" dedi sustu; Sonra Allah Teâlâ; "îzzetim celâlim, kibriyam, saltanatım ve ceberutum hakkı için, mahlûkat içinde senin kadar bana sevimli birşey yoktur" buyurdu." [655]

İbn'ül Arabî de kelimenin bu anlamından hareketle aklı, insan ülkesini muhafaza edip kontrol altında tutan, çekip çeviren, işlerini düzenleyen vezir gibi görür. Yine bu anlamından hareketle aklı, Allah Teâlâ'nın hibe ettiği marifeti kabul eden ve bu marifeti bağlayıp muhafaza eden bir yeti olarak görür. [656]

Sûfî, keşfî bilgisi vasıtasıyla ulûhiyyet hakkında tam bir bilgi elde eder. Zîrâ akıl, Hakk'ın sadece tenzihî yönünü tanırken, sûfînin kalbî bilgisini ifade eden keşf, O'nu hem tenzihî hem de teşbihi yönünü tanır, hakikatin birliği ve çokluğunu aynı anda küllî olarak idrak eder. Akıl, tek olan Hakk'ın **"İlk", "Son", "Zâhir"** ve **"Bâtın"** gibi bir birine zıt veçhelerini idrak edemez. Bu sebeple rasyonel düşünürler, Allah Teâlâ'nın tenzihen olduğu kadar, tecellîleri îtibârıyla teşbihî yönünü idrak edemediklerinden Allah Teâlâ hakkında gerçek ve kuşatıcı bilgiye ulaşamazlar.

Diğer taraftan akıl, diğer bütün sûfîlerin de ortak kanaati olarak tasavvufî bilginin merkezine koydukları "aşk"ı idrak edemez. Hiç kimse aklın gözetiminde Allah Teâlâ'ya aşık olamaz.[657]

<u>Göz kulak dil kapıların bağla muhkem bir zaman,</u>
<u>Ola kim Hakk-dan yana gönlünden ola feth-i bâb.</u>[658]
Göz kulak dil kapıların muhkem bir zaman bağla,
Senin için gönlünde Hakk tarafına bir kapı açıla.

Burada **"bir zaman"** kırk gün demektir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Kırk gün süreyle Allah Teâlâ'ya ihlâsla amel edenin hikmet pınarları kalbinden lisanına akar." [659]

Burada **"bağla"** demek kelâmın geldiği yeri bil ve söylenen şeyin hakikatine göre göre tedbirini al demektir. Yani sözün geldiği yerin Allah Teâlâ katı olduğunu

---

[655] Ebu Nuaym. Hilye. 7/318; Hadisin mevzu olduğu ittifakla kabul edilmektedir, bkz. Sağâni, 35; Sehâvi 163; Aclûnî. 1/263; Akılla ilgili tüm hadislerin uydurma olduğu söylenir. Bkz. Jbn. Cevzi. Mevzuat. (ŞEKER, 1998), s.205

[656] İbnü'l-Arabî, *Tedbîrât,* s. 157, 158; *Fütûhât (thk),* c. II, s. 100.

[657] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 75

[658] Müşâhede üç anlama gelir:
İlki mahlûkâtın Allah Teâlâ'da müşâhede edilmesi,
İkincisi Allah Teâlâ'nın mahlûkâtta müşâhede edilmesidir.
Üçüncüsü ise mahlukât söz konusu olmaksızın Allah Teâlâ'nın müşâhede edilmesidir. Bu da yakînin şüphesiz bir şekilde müşâhede edilmesidir. (İbnü'l-Arabî, *Fütûhât (byr.),* c. IV, s. 186. (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 161)

[659] İbn. Cevzi, Mevzuat. III/144. 145: Aliyu'l Kâri. 315; Aclûnî. 11/224; Sehavl 620-21; Ebu Nuaym, Hilye. V/189; Hadisin sağlam kaynaklarda yer almaması ihtiyatla yaklaşmayı gerektirmektedir.

anlarsan kızmaz ve sana açılan veya yönelen hikmeti çözmüş olursun, demektir. Çünkü Hakk katında şer diye bir şey yoktur.

Ancak bazan insan yanlış söze de düşer. Ta ki ilim ehli bile olsa.

"İnsan bazen, kendisinin hiçbir sakınca görmediği, fakat Allah'ın gazabını gerektiren öyle bir kelime söyler ki, öyle sözler konuşur ki o sözlerle birlikte dibi yetmiş yıllık mesafede bulunan cehennem çukuruna iner." [660]

["... Mevlânâ Şam'dan Kayseri'ye geldiği zaman, büyük âlimler ve arifler karşılamağa gittiler. Onu ağırladılar. Sahip Şemseddin Isfehânî Mevlânâ'yı sarayına götürmek istiyordu, fakat Seyyid Burhâneddin Tirmizi:

"Ulu Mevlânâ Bahâeddin Veled'in (Mevlânâ'nın babası) adeti medreseye inmekti" diyerek Mevlânâ'nın saraya gitmesine müsaade etmedi. Mevlânâ Hazretleri kalabalıktan kurtulup yalnız başına kalınca Seyyid Burhâneddin Hazretleri inayet yolu ile;

"Allah'*a hamd ve minnet olsun ki, bütün zahiri ilimlerde babandan yüz kat ilerdesin, fakat "ledün ilmi" nin incilerini de açıklaman için, mânevi ilimlere de çalışmanızı istiyorum. Benim arzum; Senin, benim önümde bir halvet çıkarmandır"* buyurdu. Mevlânâ Celâleddin, Seyyid Burhâneddin Hazretlerinin bu isteğini samimiyetle kabul etti. Bunun üzerine Seyyid Burhâneddin :

"Yedi gün halvet et!" buyurdu. Mevlânâ:

"Yedi gün az olur, kırk gün bâri olsun" dedi. Seyyid Burhâneddin bir hücre hazırladı, Mevlânâ'yı bu hücrede halvete koydu. Hücrenin kapısını da kerpiçle kapadı. Derler ki :

"Hücrede bir ibrik su ve bir kaç arpa ekmeğinden başka ***hiç*** bir şey yoktu. Kırk gün sonra Seyyid Burhâneddin hücrenin kapısını açtı, içeri girince, Mevlânâ'yı düşünce köşesinde tam bir huzur içinde, başını hayret yakası içine sokmuş, mânevi âlemlerin düşüncelerine dalmış, mekânsızlık âleminin şaşılacak şeylerini müşahede ile meşgul ve

"Nefislerinde de ibretler vardır, fakat bunu görmezler" âyetinin sırrına ulaşmış bir vaziyette gördü. Şiir:

"Senin dışında dünyada her ne varsa yoktur. Her aradığım kendinde ara, çünkü her aradığın sendedir."] [661]

Hikmet sahibi kişiler sükût ve halvet yolunu tecih etmişlerdir. Ancak sükût denilince de Hakk'ı konuşmamakta değildir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

Bir kula dünyada zühd ve az konuşma ihsan edildiğini gördüğünüz zaman ona yaklaşınız. Çünkü ona hikmet verilmiştir." [662]

"Kendisine zühd ve zühd konusunda va'z etme kabiliyeti verilen kimseyi gördüğünüzde ona yaklaşın, zira o hikmet telkin eder." [663]

---

[660] *Sahih-Buhârî,* Rikâk 23; *Sünen-i Tirmizî,* Zühd 12; *Sünen-i İbn Mâce,* Fiten 12; *Muvattâ,* Kelâm 5; *Müsned-i İbn Hanbel,* 2/334, 3/369.

[661] (KARABULUT, 1984), s. 12-13

[662] İbn. Mâce. Zühd. 1: Ebu Nuaym. Hilye. 10/405

[663] İbn. Mâce. Zühd. 1: Ebu Nuaym. Hilye. X/405

Ger ölümden kurtulam dersen yürü var âşık ol,
Döne döne aşk oduyle cism ü cânı kıl kebâb.
Yürü var âşık ol, eğer ölümden kurtulmak istersen,
Döne döne aşk ateşiyle bedenini ve cânı kebâb kıl.

Hz. Ali kerreme'llâhü vechenin ***"Ha ben ölümün üzerine gitmişim ha ölüm benim üzerime gelmiş, umursamıyorum!"*** (Lâ übâlî sekattü ale'l-mevt ev sekata el-mevtü aleyy) [664] diyerek dile getirdiği ölüm hakkındaki tasavvuru da onun ölüme hazır bir ârif veya ölüme meydan okuyan bir cengâver ruh halini yansıtmaktadır.

Kebab pişerken çevrilmesi ile her yanı eşit pişer. Eğer kebabın seması yoksa bir tarafı ya çok yada az pişerki istenilen durum değildir. Aşk ateşi ile semaya durmak ile dengeye ve vuslata ermek mümkün olmaktadır.

Gir bu derd meyhânesine koma elden kâseyi,
Hiç yürek kanından özge âşığa yoktur şarâb.
Koyma elden kâseyi bu derd meyhânesine gir,
Âşığa hiç yürek kanından başka yoktur şarap.

Derdden murad edilen aşk, meyhâneden murad edilen ise Mürşid-i Kâmil'in huzûrudur. Kâseden murad da âşıkın Mürşid-i Kâmilden istifadesidir. Âşık kendisini tamamen yok etmeden ona lezzetli şarab yoktur.

Himmetin dâim bu olsun kim Hakk'ı anlayasın,
Hakk'ı bilmekten yeğ olmaz iki âlemde sevâb.[665]
Himmetin Hakk'ı anlamak dâim için olsun,
İki âlemde Hakk'ı bilmekten üstün sevab olmaz.

Himmet: Herhangi bir şeyin ya da kemâl mertebesinin husûle gelmesi için kalbin, bütün rûhânî kuvveleriyle Hakk'a yönelmesidir. Kalbî yoğunlaşmayı ifade eden bir terimdir. [666]

Herkes anlamaktan bahseder. Fakat anlayanın anlayışındaki isabet ne kadar olduğunu bilmek nedir, bunu bilmek lazımdır. Mesela;

---

[664] Beydâvî, Nâsıruddîn Ebû Saîd eş-Şîrâzî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl,* İstanbul, ts., I, 76. (GÜLER)

[665] **Sevab:** Hayır. Hayırlı iş. Allah Teâlâ tarafından mükâfatlandırılacak doğruluk ve iyilik karşılığı. Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmağa mahsus iyi amel.

[666] Cürcânî, *et-Ta'rîfât,* s. 258; Kâşânî, *Reşhü'z-Zülâl,* s. 116; A. mlf., *Tasavvuf Sözlüğü,* ss. 567-569 (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 133

Şârih Ahmet Avni Konuk, Şeyhü'l-Ekber'in eserlerinde açıkladığı mârifetlerin ne kadar ince ve anlaşılması zor olduğu hususunda şunları söyler:

"Çoğu kimseler, Şeyh'in açıklamış olduğu hakikat ve mârifetlerden ürküp onları inkâr ederler.

Ve birtakım kimseler ise anladıklarını zannedip, kulluğun gereği olan tââtten uzaklaşarak dalâlete düşerler.

Bu hakikat ve mârifetler, kıldan ince kılıçtan keskin bir sırat-ı müstakîmdir. İlâhî tevfik rehber olmadıkça "aklın ayağı"nın kayma korkusu vardır." [667]

İbn'ül Arabî 'nin ifadesiyle: *"Varlık bütün yönlerden dâimâ O'na yönelmiş durumdadır; O, bilinemese bile. Her himmetle dâimâ arzulanan O'dur; O'na ulaşılamasa bile. Aynı şekilde her dilde konuşulan da O'dur, sözle anlatılamasa da. Perde kalkıp göz gördüğüyle birleşince... insan ne şiddetli bir hayret içine düşer, ne büyük bir özlem duyar. İşte o zaman O, kendini değişik sûretlerde gösterir de Kendisine tuzak kuranlara tuzak kurulur (mekr), îmân eden kazanır, inkâr eden kaybeder."*[668]

Ger azâb-ı âhiretten bulmak istersen halâs,
Arif ol ki cehl odundan kopısar [669] cümle azâb.
Eğer âhiret azâbından kurtuluş bulmak istersen,
Arif ol ki cehl ateşinden meydana çıkar cümle azâb.

Makâm-ı marifet, rutubet makamı olduğundan, marifetin diğer bir adı da feyzdir. Makâm-ı cehalet ise yübûset (kuruluk) makamıdır. Bu yüzden câhile özellikle de zâhid'e husk ve fersude (kuru, kaba-saba ve eskimiş) derler.

Burada yaş ve kurunun yanış farkını anlamak gerekir. Yaş odun kolay yanmaz. Sadece zahirî ilimelere girmek tam bir cehalettir. Hatta

"De ki: «Öyleyse Allah'a koşusun; doğrusu ben sizi O'nun azabı ile açıkça uyaranım." [670] daki koşuştan maksat; cehaletten, (ister hükümler ister hakikatlerle alâkalı olsun) ilme koşuştur. Zira ilim, Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarındandır. Dünyâda öncekilerin ve sonrakilerin sahip oldukları bütün ilimler, Allah Teâlâ'nın ilmine kıyasla yedi deryadan bir damla gibidir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem kıyamet alâmetleriden bahsederken ilk olarak ***ilmin gizlenmesi ve cehaletin izhâr edilmesini*** haber vermiştir. Yine Efendimiz sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki:

"Allah Teâlâ ilmi (verdikten sonra), ***insanların*** (kalbinden) ***zorla söküp almaz. Fakat ilmi, ülemayı kabzetmek suretiyle alır. Ülema kabzedilir, öyle ki, tek bir âlim kalmaz. Halk da cahilleri kendine reis yapar. Bunlara meseleler sorulur, onlar da ilme dayanmaksızın*** (kendi reyleriyle) ***fetva verirler, böylece hem kendi-***

---

[667] Konuk, *Tedbîrât Şerhi,* s. 27; (ÇAKMAKLIOĞLU, 7 -2006)
[668] İbnü'l-Arabî, *Kitâbu'l-Fenâ fi'l-Müşahede, (Resâil),* s. 8. (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 157
[669] **Kop-ısar:**1- gürültülü veya tehlikeli bir şey meydana çıkıvermek; 2- birden bire başlamak veya ortaya çıkmak
[670] Zariyat, 51

lerini hem de başkalarını dalâlete atarlar." [671]

İmam Şa'bi rahmetu'llâhi aleyh dedi ki:

"İlim cehalet, cehalette ilim oluncaya kadar kıyamet kopmaz, bütün bunlar ahir zamanda hakikatların tersine döndüğü ve işlerin aksine döndüğü şeylerdendir.

Kul, ihlas sahibi olmayınca hakikata eremez. Çünkü beşeri sıfatlar, ancak zatî tecelli ile sona erer. Cehaletin ortadan kalkması, Allah Teâlâ'nın zatına karşı irfan sahibi olmakla olur. Bu da tahsille elde edilmez. Allah Teâlâ vasıtasız öğretir. Tıpkı Hızır aleyhisselâma olduğu gibi.

Kendi katından ilim verir; o da verdiği o duygu ile arif olur ve ihsanla da ibadet eder. Cehaletin zararları sadece bununla sınırlı değildir. Amellerin boşa gitmesine, sevaplarının azalmasına veya farkında olmadan haramlara girmeye de sebebiyet verir.

Ancak;

Mademki o ilim. seni kendine itaat ettirip boyun eğdiremiyor, o halde o ilim insana bir zahmet ve yorgunluktan başka bir şey olmaz.

"Seni, senden almıyan ilimden cehalet yüz kere daha iyidir." [672]

<u>Bu Niyâzî kendinden demez bu sözü ey püser,</u>
<u>Hep anı söyler duyarsın gökten inen dört kitâb.</u>

Ey oğul, Niyâzî bu sözü kendinden söylemez
Duyarsın ki gökten inen dört kitâb hep bunu söyler.

Hz. Ali kerreme'llâhü vechenin ***"Söyleyenin kim olduğuna bakma, söylediği şeye bak!" veya "Söyleyene değil, söylediğine bak!"*** [673] kelâmına dikkat edilmelidir.

---

[671] Buhari, İlim 34, İ'tisam 7; Müslim, ilm 13, (2573); Tirmizi, ilm 5, (2654).

[672] (EFLÂKÎ, et al., 1995), b. 53, s.228

[673] Ali el-Kârî, Ebu'l-Hasen Nûreddîn Ali b. Sultân, *el-Masnû' fî ma'rifet'l-hadîs el-mevdû'* (thk. Abdülfettâh Ebû Gudde), Haleb 1414, s. 169. (GÜLER)

21

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün.

Aç gözün dildâra bak ref oldu yüzünden nikâb,
Zulmeti sürdü çıkardı ara yerden âfitâb.
Şol "sakâhüm Rabbühüm" hamrın lebinden içegör,
Katresin nûş eyleyen uşşâk ebed görmez azâb.
Otuz iki harfi bildin dört kitâbın aslıdır,
Safha-i vechinde yazılmış kamû bî-irtiyâb.
Mekteb-i irfâna gir oku bu ilmin aslını
Gör ki nice derc oluptur bu ilimde dört kitap.
Her ne okursan çün otuzikiden taşra değil,
Yüzünün metnini şerh eder okuyan fasl-ü bâb.
Her ne söz kim söylenür âlemde Türki yâ Arab,
Tut kulağın kim sanadır cümle dillerden hitâb.
Her ne kim görür gözün andan cemâl-i yâre bak,
Çünkü gitti ey Niyâzî kalmadı asla hicâb.

Aç gözün dildâra bak ref oldu yüzünden nikâb,
Zulmeti sürdü çıkardı ara yerden âfitâb.
Aç gözün sevgiliye bak yüzünden nikâb perdeyi kaldırdı,
parlak yüzü ara yerden karanlığı sürdü çıkardı.

"Aç gözün dildâra bak", dildârdan murat Hakk'tır. Senin yüzünden örtü kalktı. Hak zulmeti sürdü, çıkardı aradan, o zaman sen de her şeyde Hakk'ı apaçık görürsün.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Allah Teâlâ halkını karanlık içinde yaratmıştır." [674]

İbn'ül Arabî hakikati iki açıdan görür. Allah Teâlâ'yı bütün görünen şeylerin özü sayar ve **"*Hakk*"** adını verir, ya da bir açıdan görünen madde sayar ve **"*Halk*"** olarak adlandırır. İbn'ül Arabî'ye göre, tek ve çok yalnızca bir hakikatin iki ayrı ifadesinin isimleridir. Bu tek hakikat, hakiki birlik, fakat dış evrende müşahede edilen çeşitliliktir.[675]

Hakk değişmeden kaldığı halde halk o değişmeyen varlığın değişen ve sayılmayacak kadar çeşitlilik gösteren zuhur ve tecellisidir. İbn'ül Arabî, Hakk'ın çok çeşitli şekilleri almasını şu örnekle izah eder: Su; buz, kar, buhar, dolu, yağmur, çeşme, dalga, ırmak, deniz gibi şekiller ve adlar alır. Görüntüler farklı olsa da bunların aslı sudur.[676]

İbn'ül Arabî Hakk ve evren ilişkisini "Hakk'ın dışında, evren denilen şey

[674] Tirmîzî, 2644
[675] Ebu'l Ala Afifî, *Muhiddin İbn'ül Arabî 'de Tasavvuf Felsefesi*, İstanbul 1999, s. 35
[676] İbn'ül Arabî, *Fusûs*, s. 26,68,122; Süleyman Uludağ, *İbn Arabî ,* Ankara 1995, s.124.

O'nun gölgesi gibidir, işte bu gölge mümkün varlıkların özünü oluşturur. Öyleyse, esasen insanın idrak ettiği sadece Hakk'ın vücudundan, bu evren olarak yayılan şeyden, yani O'nun zatından ibarettir. Zira ondan başka varlık yoktur."[677]

Şol "sakâhüm Rabbühüm" hamrın lebinden içegör,
Katresin nûş eyleyen uşşâk ebed görmez azâb.
"sakâhüm Rabbühüm" içkisini dudağından içegör,
Katresin içen âşıklar ebedi görmez azâb.

Burada وَسَقَيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا ***"Rableri onlara tertemiz içecekler içirir."*** [678]

âyet-i kerimesine işâret olunuyor. Çünkü cennet ehli en önce cennette süt içecektir, zirâ süt ilmin sûretidir. Hattâ bir adam rü'yâsında süt içse âlim olur, şarap içse fâsık, bal içse dâim bir kararda durur, yani doğduğu gibi değişmeden vefat eder. İşte **şarab-ı tahûr** dan (temiz şarap) murad aşkın şarabıdır. Aşkın ilk katresini içen dünyâ ve âhiret azâbından berî, yani sâlim olur.

Otuz iki harfi bildin dört kitâbın aslıdır,
Safha-i vechinde yazılmış kamû bî-irtiyâb.
Dört kitâbın aslının otuz iki harf oduğunu bildin,
Şübhesiz hepsi yüzünün sayfasında yazılmış.

İslâm âleminde ise harflerin bazı husûsiyetlere sahip olduğu inancı oldukça eskidir. Bu itibarla Kur'an'ın yirmi dokuz sûresinin basındaki harflere çeşitli anlamlar verilmiştir. İslâm uleması arasında hurûf ile uğraşanların başında Hallâc-ı Mansûr (hyt. 922) İbn Nedim (hyt. 987)'den sonra İbnü'l-Arabî (1165-1240), İbn-i Haldûn (1332-1406), Abdurrahman-ı Bistâmî (hyt. 1454) ve Sarı Abdullah Efendi (1584-1660) gelir.

İslâm Dünyası'nda Hurûfîliği bir inanç sistemi, bir fırka halinde yayan Esterâbâdlı Fazlullâh-i Hurûfî'dir. XlV. asrın sonlarında İran'da Timur'un saltanatında (1370- 1405), tarikat ehlinin büyük müsâmaha gördüğü zamanda Fazlillâh-i Hurûfi, bugün Gurgan diye bilinen, İran'ın Hazar Denizi'nin güney-doğu kıyılarına yakın Esterâbâd şehrinde fırkasını yaymaya başlamıştır.

Eski devirlerden beri batını akidelerin kök saldığı İran'da kendi fikirlerini bu batınî metodlarla kurmaya çalışmış olan Fazlullâhi Hurûfi Bâtıniyye'den Şeyh Hasan-i Cûrî (hyt. 743/1342-3) ve O'nun halifelerinin tesiri altında kalarak fırkasını kurmuştur. Fazlûllâh, Bâtınîlerin te'vil metotlarını en iyi bir şekilde değerlendirerek, harflerin önemini ve onların sayılarla olan münasebetlerini ortaya koymuş, dînî emîr ve hükümleri **Arap ve Fars alfabelerindeki yirmisekiz ve otuziki harfe irca etmiştir.** Allah Teâlâ'ya ait sırların harf ve sayılarda gizlendiği kabul edilen

---

[677] İbn'ül Arabî, *Fusûs*, s. 47.
[678] İnsan, 21

manalarını çözmeğe çalışmış; gelecekteki hadiseleri önceden keşf için faydalanılan Ulûm-i garibe ve Ulûm-i harfiye yanında ilm-i hurûf'un esaslarını ortaya atarak bu bilgiyi orijinal bir şekle sokmuştur.

Fazlullâh-i Hurûfî, **otuz iki yaşında iken kurduğu fırkayı,** önceleri Tebriz ve İsfahan'da yaymaya başlamış ve yaptığı rüyâ tabirleriyle büyük şöhret kazanmıştır. Kurduğu Hurûfîlik fırkası kısa bir zamanda İran'ın her tarafına yayılmıştır.[679]

Fazlullâh Arap **Alfabesindeki yirmisekiz harf yerine Fars Alfabesindeki otuz iki harfi esas** almıştır. Kur'ân-ı Kerim'e karşılık olmak üzere, Farsça, Câvidân-nâme ismiyle kendi fikirlerinin ana kaynak kitabı olan eserini telif etmistir.

Fazlullâh-i Esterâbâdı'nin dini görüşleri yani akîdesi Şeriata muhâlif görüldüğünden, tevkif edilerek Alıncak Kalesi'nde yapılan muhâkemesi sonunda, Timur'un oğlu Mırân Şâh (1404-1407)'ın emriyle (796/1394)'de boynu vurularak katledilmiştir.[680]

Bu beyitte Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz, eski türkçe harflerin yirmidokuzu Arap harfleridir, üçü de yani ***"pe, çe, je"*** Farsca harfleridir. Bu otuziki harf dört kitabın aslıdır. Bunlar:

Zebûr, Tevrat, İncil ve Kur'an-ı Kerim'dir. Arap harflerinin herbiri ilâhî mertebeleri bildirir. Meselâ ***"hemze"*** *"Nûr-i Muhammediyye"* ye, ***"be"*** harfi *"Nefs-i külle"*, ***"te"*** harfi *"Heyûla"* ya vesâireye, yani herbir harf ilâhî mertebelerden bir mertebeyi beyân eder. Farsça harflerden üçü de ***"Ulûhiyyet, Ahadiyyet, Vâhidiyyet"*** mertebelerini bildirir.

<u>Mekteb-i irfâna gir oku bu ilmin aslını</u>
<u>Gör ki nice derc oluptur bu ilimde dört kitap.</u>
İrfân mektebine gir bu ilmin aslını oku
Dört kitabın bu ilmi nasıl içine aldığını görürsün.

Öğretim üç kısımdır: okuma yazma, ihtisaslaşma eğitimi ve irfan mektebi'dir. İlmin aslını öğrenmek istiyorsan irfan mektebine gir. Orada sana Mürşid-i Kâmil evvelce öğrendiklerinden meselâ, "hemze" budur, "be" şudur diyerek ayrı ayrı beyân eder.

Gözün her ne görürse, andan hicâbı, yani perdeyi kaldır, Hakk'a bak, çünkü her ne şeye gözün erişirse, o şey sana hitâb eder (şöyle der):

" Sakın bize aldanma, bizim müstakil vücûdumuz var olduğunu zannetme. Bizim hakikatimiz olan Hakk'a bak. Biz fitneyiz, seni aldatırız" diyerek hep nidâ ederler.

Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz İrfân sofralarında buyurdu ki;

"Ey iman edenler Allah'tan korkunuz, O'na vesile arayınız ve O'nun yolunda mücahede ediniz ki felaha eresiniz." (Maide 35)

---

[679] Abdulbaki Gölpınarlı, Hurûfilik Metinleri Kataloğu, s.7.
[680] Dânişmandân-ı Azerbaycan(s.387) Hurûfîyân(s.232)

Bil ki ahiret yolcusuna iki ilim lazımdır: Zahir ilim, batın ilim. Zahir ilim; sarf, nahiv, mantık, maani ve diğer alet kitaplarını okumak veya erbabından dinlemekle öğrenilebilir. Batın ilim: halis amel, tehzib-i ahlak, zikir, riyazet ve gece gündüz Allah Teâlâ yolunda mücahede ile kalbi temizleyerek elde edilebilir. Birinci ilim kalbin cehaletini giderir ama nefs-i emmarenin kibir, kendini beğenme, kin, hased gibi kötü sıfatlarını meydana çıkarır. İkinci ilim, nefs-i emmare sıfatlarını giderir, ruhun, af, ezziyete tahammül, kötülük edene iyilik, herkesin iyiliğini istemek gibi sıfatlarını ortaya çıkarır. ..

Birinci ilim, evin duvarına çizilen nakış gibidir. İkincisi, birinci duvarın karşısındaki duvarda bulunan cila gibidir. Bundaki nakış onda görünür. Onda, âlemde olan her şey görünür. Hatta onda Allah Teâlâ'nın cemali de görünür. [681]

İlm-i Zâhir- İlm-i Bâtın

İlim, bilmek manasına gelen Arapça bir kelimedir. Üzerinde çokça durulan bu kelimeyi sûfiler, ikiye ayırırlar. Birincisi kazanmakla elde edilen (zâhirî) ilim. Buna kesbî ilim de denir. İkincisi de, vehbî (batınî) ilimdir. Mutasavvıflar, "ilm-i ledünnî (bâtınî)" sözüyle, kula vasıtasız verilen ilmi kastederler. Onlara göre bu ilim, Allah Teâlâ'nın ilhamı ve kuluna bir öğretisidir. Nitekim Allah Teâlâ Hızır aleyhisselâma, Mûsa aleyhisselâmı vasıta kılmaksızın bir ilim vermiştir. İlm-i ledünnî, kulluğun, emre uymanın, Allah Teâlâ'ya karşı samimi ve doğru olup Ona tam bir şekilde boyun eğmenin ve Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin meşalesinde ilim elde etmede bütün gücü sarf etmenin meyvesidir..."

İlm-i bâtın denince şeriâtın dışında ona zıt bir ilim anlaşılmamalıdır. Zira ilm-i bâtın, şeriâtın hakikati, özüdür ve şeriât'a uymak sureti ile ancak elde edilebilen bir ilimdir. Nitekim bu konuda İmam-ı Şa'ranî şöyle der: *"Şeriatın ahkâmıyla halisane ibadet eden sûfî, zâhirî âlimlerin bilemeyecekleri öyle ilimlere vakıf olurlar ki tarifi mümkün değildir. O, Kur'an ve Sünnet'in zahirinden hüküm çıkarmaya muktedir olduğu gibi zâhir bilginlerin anlamayacağı manalara da aşina olur."* [682]

Sûfiler, وَاَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً "... *Allah size nimetlerini zahir ve bâtın olarak bol bol ihsan* etti..." [683] Âyetinde geçen "bâtın nimetler"'den, bâtın ilmini anlamışlardır. Bunun içindir ki İbn-ül Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz, insan bilgisini aklî ve marifet olmak üzere ikiye ayırır. Ona göre bilginin kaynağı akıl, marifetin kaynağı ise nefs (ruh) dir. Marifet, Allah'a yakınlık kurmak sureti ile elde edilir ve aklî bilgiden daha değerlidir. Aklî bilgi, ihtimalli iken, marifet kesin bilgidir ve İlahî kaynaklıdır.

İlm-i Bâtın'ın Şer'i Yönü:

a) Kur'an-ı Kerim'den Deliller: Yusuf aleyhisselâmın ta Mısır'dan kokusunu

[681] (ATEŞ, 1971) Kırk beşinci sofra
[682] (İDİZ, 2006)
[683] Lokman, 20

alan Yakup aleyhisselâm kendisini ayıplayanlara قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ اِنّى اَعْلَمُ مِنَ اللهِ مَا لاَ تَعْلَمُونَ ***"Yakup, 'Ben size Allah tarafından (bana verilen bir ilimlle) sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim, demedim mi? 'dedi."*** [684] Bu âyet ve özellikle Hz. Hızır'ın, Hz. Mûsa aleyhisselâma verilenden ayrı gizli bir bilgiye sahip olduğunu gösteren Hızır'la Mûsa kısası, Allah Teâlâ'nın bazı kullarına lütf ettiği manevî bir kavrayış ve ledünnî bir ilim olduğunu ispat eder.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, mutasavvıflar, وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا ***"Biz ona (Hızır'a) katımızdan bir ilim (bâtınî) öğrettik"***[685] âyetine dayanarak zâhir ilminden başka bir de ledunnî ilim (bâtın) olduğunu kabul etmişlerdir. Onlara göre Hz. Mûsa'ya melek vasıtasıyla gönderilen veya herkese tebliğ etmek üzere verilen ilmi bilgiler, zâhirî ilim ve şeriat ilmi; Hz. Hızır'a doğrudan ve özel olarak verilen dini bilgiler ise ledunnî ilim, hakikat ilmi veya bâtın ilmidir.

b) Hadis-i Şeriflerden Deliller:

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Harise radiyallâhü anha ***"Her hakkın bir hakikati vardır. Senin imanının hakikati nedir.?" Diye sorduğunda şöyle cevap vermişti ?:***

"Ben nefsimi dünyadan men ettim. Geceleri uykusuz, gündüzleri susuz geçirdim. Sanki ben Rabbimin arşını açıkça görüyor gibiyim. Ehl- i Cennetin birbirlerini ziyaret edip durduklarını temaşa ediyor gibiyim. Cehennemliklerin bağrışıp birbirleri üstüne yıkıldıklarını seyrediyor gibiyim" Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bu cevap karşısında şöyle buyurmuştu:

"Sen işin farkına varmışsın. Anladığına iyi sarıl" [686]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki: ***"Eğer siz benim bildiklerimi bilseydiniz, az güler, çok ağlardınız, döşekte kararınız kalmaz, dağlara çıkardınız."*** [687] Bu hadis-i şerif, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin belli bir hutbesinde söylenmiştir. Serrac der ki:

'Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin işaret ettiği bu ilim herkesin bileceği halk arasında mutearef ilimlerden olsaydı. ***'Benim bildiğimi bilseydiniz'*** dediği zaman işitenler, 'senin bildiğini biliyoruz' derlerdi." Demek ki Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin bahsettiği ilim herkesçe bilinmeyen özel bir ilimdi.

Mânâlar kesinlikle harflere sığmazlar,

---

[684] Yusuf, 96

[685] Kehf, 64

[686] Ebu Nuaym, *Hilyetul Evliya,* Mısır, 1933, X, 273; Suyutî, Celaluddin Abdurrahman, *ed-Dürrül Mensur,* Beyrut, 1993, III, 163

[687] Buhari, Kusuf, 2, Nikah, 107, Rikak 28; Müslüm, İbn Haccac Ebu'l- Hüseyin, *el- Camiu's-Sahih,* Kahire,1955, Kusuf, I,

Okyanusu bir kaba koymak mümkün olmaz!..
Biz ki, kendi sözlerimiz açısından sıkıntıdayız,[688]

Yine Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem başka bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır: ***"İlim ikidir, biri kalpte gizlidir ki, faydalı olanı da budur."***[689]

Şu hadis de inananlar içinde kendisine ilhâm olunan kimseler bulunduğunu bildirmektedir.

"Muhakkak ki (eski) ümmetler içinde muhaddesler (ilhamlı kişiler) vardı. Eğer ümmetim içinde bunlardan bulunacaksa (ki şüphesiz bulunacaktır); onlardan birisi de, Ömer'dir." [690]

Buna dayanarak İbn-i Abbas radiyallâhü anh Hac süresinin 52. Ayetine (Muhaddes) kelimesini ilave ederek وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ وَلَا مُحَدَّثٍ şeklinde okumuştur. Demek ki Muhaddes; peygamberliğin altında bir vahiy ve ilhâm mertebesidir. Ve bu yüksek paye Hz. Ömer radiyallâhü anha tevcih edilmiştir." [691]

Muhaddesundan olan Hz. Ömer radiyallâhü anh demiştir ki:

"Ben üç şeyde Rabbime muvafakat ettim: Ya Resulallah, İbrahim makamını namazgâh edinelim, dedim. Müteakiben 'Siz de İbrahim makamından bir namazgâh edinin!' [692] ayeti nazil oldu.

Bir de hicap ayeti ki, 'Ya Resulallah, kadınlarına emretsen de, onlar perde içine girseler! Çünkü hayırlı-hayırsız kimseler onlarla konuşabiliyor.' dedim. Bunun üzerine hicap ayeti (Ahzâb, 32-33) nazil oldu. Yine Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin zevceleri, bir keresinde kendisine karşı kıskançlık göstermek üzere ittifak etmişlerdi. Eğer o, sizi boşarsa, yerinize Rabbinin ona sizden hayırlılarını vermesi ümit edilir, dedim. Derken bu (Tahrîm, 5) ayeti nazil oldu."[693]

Mehmed Sofuoğlu'nun şu izahı çok manidardır:

Hz. Ömer radiyallâhü anhın bu sözleri, ayetlerin inmesinden önce olduğu hâlde, ***"Rabbim bana muvafakat etti"*** demeyip de, ***"Ben Rabbime muvafakat ettim"*** demesi, Allah Teâlâ'a karşı bir edeptir. Fıkhının ve ilminin açık bir nişa-

---

[688] (Şeyh Mahmûd Şebüsterî), b.50-51

[689] Ebu Talip El *Mekki, Kûtu'l Kulûb,* Mısır, 1966, I,244-245

[690] Hadis değişik lafızlarla Hz. Aişe (r.), Ebû Hureyre (r.) ve Ebû Saîd el-Hudrî'den (r.) rivayet edilmiştir. Hz. Aişe (r.) rivayeti için bak: **Müslim,** Fedâilu's-Sahâbe (44), 23, hd. no: 2398. Tirmizî, Menâkıb (50), 18, hd. no: 3693. **Musned,** 6, 55. Ebû Hureyre (r.) rivayeti için bak: **Buharı,** Fedâilu Ashâbi'n-Nebi (62), 6. Hadisin Ebû Saîd el-Hudrî (r.) rivayeti için bak: **Zevâid, 9,** 69. Ayrıca bak: **Şerhu Nehci'l-Belâğa, 12,** 177. Bir rivayette Hz. Ali (r.);"Mümin, muhaddes'tir." demiştir. Bak: **Şerhu Nehci'l-Belâğa, 20,** 320.

[691] (İDİZ, 2006)

[692] (Bakara, 215)

[693] Buhārî, Salât, 32/52.

nesidir. "Benim reyim, zuhurları muayyen vakitlere kadar teahhur eden ezelî hükme muvafık düştü" demek istemiştir.[694]

Şeytan, ilhama mazhar olan Hz. Ömer'e Hudeybiye Antlaşması sırasında; Furkan suresinin okunuşu ile ilgili olarak Hâkim b. Hizam'la olan tartışmasında ve Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin vefatı sırasında birtakım aldatmalarda bulunmuş ve Hz. Ömer'in nefsine arız olan bu düşünceler ve yanlışlar nübüvvet nuruyla izale olmuştur.[695]

c) Sahabe ve Bazı Âlimlerden Deliller

Bâtın ilmine dair işaretler (deliller), sahabenin hayatında da mevcuttur.

"Eğer Kur'ân'daki Fatiha süresi hakkında konuşsaydık yetmiş deve yükü kitap olurdu." [696]

Yine Hz. Ali kerreme'llâhü vechenin şöyle dediği rivayet edilir: ***"Bir kimse dünyadan yüz çevirirse Allah Teâlâ ona öğrenme olmadan öğretir. Hidayet olmadan hidayet eder, gözünü açar, onu kötülükten kurtarır." "Bende, Kur'an-ı Kerim hakkında, bir kişiye Allah tarafından verilen bir anlayıştan (fehm) başka bir şey yoktur."*** [697]

---

[694] Mehmed Sofuoğlu, Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1987, 1/490. (TEKHAFIZOĞLU, 2005), s. 26

[695] İbn Teymiye, age, 2/91.

Hudeybiye Antlaşması'nın müşriklere taviz verir gibi gözüken bazı maddeleriyle ilgili olarak Hz. Ömer, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme itiraz etmiş ve

"Sen hak rasül değil misin ey Allah'ın Resulü!" demişti. Yine, Hakîm b. Hizâm'ı, Furkan suresini kendi okuyuşundan başka bir tarzda okurken işitince onu apar topar Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin huzuruna götürmüş ve Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem;

Böyle de okunur, Kur'an yedi harf üzere nazil olmuştur, buyurunca sakinleşmiştir. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Hakk'a yürüyüşü ile sanki şok geçiren Hz. Ömer radiyallâhü anh sokağa çıkarak ***"Kim Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem öldü derse, boynunu vururum"*** demiş, Hz. Ebu Bekir radiyallâhü anhın Kur'an'dan ayetler okuyarak Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin da bir beşer olduğunu ve bir gün bu fanî dünyadan göçeceğini hatırlatması üzerine kendine gelmiştir.

[696] İbn Ebî Cemre yoluyla Hz. Ali'den (r.) nakledilmekte olan bu söz ve açıklaması için bak: **Risâletu'l-Ledunniyye, 106. İtkân, 2,** 1223-1224.

[697] Hz. Ali'den (r.) nakledilen bu cümlenin değişik rivayetleri için bak: **Buhârî,** İlim (3), 39, Cihâd (56), 170, Diyât (88), 23, 30. **Tirmizî,** Diyât (14), 16, hd. no: 1412. Neseî, Kasâme (45), 12, hd. no: 4717-4718. **Dârimî,** Diyât (15), 5. **Müsned, 1,** 79. Ayrca Hz. Ali'ye (r.), bir kişi; ***"Sana gayb ilmi verilmiştir."*** deyince, önce gülmüş ardından da ona cevap olarak, gayb ilminin Kıyametin kopacağı vakit anlamında olduğunu, bildiği ilmin ise, gerçek ilim sahibinden öğrenme ***(Ve innemâ huve teallum min zî ilm)*** olduğunu söyleyerek, Lokman (31), 34. Âyetini okuyup açıklamış, bu ilmin dışında ise, Allah'ın Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem öğrettiği ve kendisine de Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin öğrettiği bir ilim olduğunu ve bu ilmi sadrının anlaması ve gönlünde toplanması için Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin kendisine dua ettiğini söylemiştir. Bak: **Şerhu Nehci'l Belâğa, 8,** 215,**11,** 137-141, 13, 317-318.

Bu kelâm, Harise radiyallâhü anhın Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme verdiği cevapta saydığı hususları teyit eder derecededir. Harise de: ***"Ben, dünyadan nefsimi men ettim... Arşı, cehennemlik ve cennetlikleri görür gibiyim."*** diyordu. Hz. Ali kerreme'llâhü vechede dünyadan yüz çeviren kişiye, AllahTeâlâ'nın kendisine verdiği (bâtın) ilimle, öğrenme olmadan bilebileceğini söylemektedir ki bu ilm-i bâtına güzel bir delildir.[698]

İbn Abbâs'ın radiyallâhü anhın ***"Yedi kat göğü ve yerden de bir o kadarını yaratan Allah'tır. Allah'ın fermanı bunlar arasında iner."*** [699] âyeti hakkındaki; ***"Eğer ben bu âyetin tefsirini söyleseydim, beni taşa tutup öldürürdünüz."*** diğer bir rivayette, ***"Kesinlikle benim kâfir olduğumu söylerdiniz."*** [700] sözünün bir anlamı olmazdı.

Ebû Hureyre'nin radiyallâhü anhın ***"Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden iki kap hıfzettim. Onlardan birini yaydım. Diğerine gelince, eğer onu da yaymış olsaydım, benim şu boğazım kesilirdi."*** [701] kelamını hatırlamak gerekir.

Sonuç olarak İlm-i zâhir ile ilm-i bâtın arasındaki münasebeti maddeler halinde şu şekilde ifade etmek mümkündür:

1—İlm-i zâhir ile ilm-i bâtın temelde Kur'an-ı Kerim ve Sünnete dayanan, bu iki kaynaktan zuhûr eden, kökü bir olan iki dal gibidir.

2—İlm-i zâhir ile ilm-i bâtın birbirine zıt olmayıp, biri (ilm-i bâtın) diğerinin (ilm-i zâhir) kemale ermiş şeklidir.

3—Bâtınsız zâhir, zâhirsiz bâtının olması düşünülmemelidir. İkisi birlikte ve bir şeyin içi ile dışı gibi anlaşılmalıdır.

4—Zâhire aykırı düşen bir ilm-i bâtın batıl olur ve kabul edilemez. Böyle bir iddia, sapıtmış olan bâtınîlerin iddiası olabilir, Müslümanın değil.

5—İlm-i zâhir, ilm-i bâtına açılan kapı ve onun girişi mahiyetindedir. İlm-i bâtın ise ilm-i zâhir'in kemale ermiş şekli ve semeresidir.

6—İlm-i bâtına nâil olan kimse, zâhirî ilimleri daha iyi anlar. Ancak ilm-i zâhirde kalan, ilm-i bâtını bilemez.

7—İlm-i zâhir kesbî iken, ilm-i bâtın başlangıç itibarı ile kesbî olmakla beraber sonuç itibarı ile vehbîdir.

8—Bâtınî yönü olmayan zâhir ilmi, içi boş kabuk mesabesindedir.

9—İlm-i bâtını elde edememiş, ancak zâhirî ilimler sınırında kalmış olan kimse hakikatte var olan ilm-i bâtını inkâra kalkışmamalıdır.

---

[698] Ateş, Süleyman, *İşarî Tefsir Okulu,* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974, s. 29-35

[699] Talak, 12

[700] İbn Abbâs'ın (r.), Talak (65), 12. âyeti hakkındaki bu sözü yukarıdaki gibi değişik lafızlarla rivayet edilmiştir. Bak: İbn Kesîr, 8, 183. Bu âyette ifade edildiği şekliyle, inmekte olan ilâhî ferman hakkında İbnu'l-Arabî'nin yorumları için ayrıca bak: Futûhât, 1, 141, 156, 2,455, 3, 28, 382, 398, 4, 397.

[701] **Buhârî,** İlim (3), 42.

10—İlm-i zâhir akıl ile irtibatlı ve beş duyu ile ilgili iken, ilm-i bâtın gönül ve ilhamla ilgilidir.

Belki daha dikkatli bir inceleme ile bu maddeler daha da arttırılıp veya azaltılabilir. Ancak sonuç itibari ile her iki ilim de İslamî ve birbirini tamamlayan, birbirine zıt olmayan iki ilim oldukları bilinmelidir.[702]

Bu nedenle İlm-i Ledün eğitimin kurumsallaşmış şekli karşımıza *Tarîkatlar'ı* çıkarmaktadır. Çünkü insânların yaratılış ve kabiliyetleri çok değişiktir. Öyle ki her insânı başlı başına bir evren saymakta mübalâğa yoktur denebilir. O hâlde her ferdi kendi yapısı içinde ele almak ve iç tecrübesini bu yapının gerekli kıldığı usûllerle imkân dâhiline sokmak icâbeder. Bu yüzdendir ki Kur'ân, ***"Allah Teâlâ'ya varmak için vesileler edinin"***[703] diyor. Vesile, vahyin verileri ile çatışmayan her türlü usûl ve çâre olabilir. Kur'an-ı Kerim bunu mutlak olarak zikretmiş, hiçbir kayda bağlamamıştır. İşte Tarîkatlar, esâsen, bu vesile edinme esprisinin mi'zac ve meşreplere göre teşkilâtlanmış şekillerinden başka şeyler değillerdir.[704]

Her ne okursan çün otuzikiden taşra değil,
Yüzünün metnini şerh eder okuyan fasl-ü bâb.
Mademki her ne okursan otuziki harfden hariç değil,
Tafsil bölümü okuyan yüzünün metnini şerh eder.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz başka yerde buyurduğu

Dağıla terkibim otuziki harf ola tamâm

Nokta-i sırrım kamunun cevherine kân ola

Beyitleri ile otuz iki harften kasıt ile bütün ilimlere havi vakıf olanın insan olduğunu ve kendisini işaret buyuruyor. Hz. Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin

İki kişiyi aşan her sır yayılır, otuz iki dişten otuz iki orduya duyulur. [705] buyurduğu üzerede zamanında Hakîkat ilimlerinin merkezi olduğuna işarettir.

Her ne söz kim söylenür âlemde Türki yâ Arab,
Tut kulağın kim sanadır cümle dillerden hitâb.
Âlemde söz Türkçe veya Arabça söylenir,
Kulağını tutarsan bütün dillerden hitâb sanadır.

Hz. Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurdu ki;

Konuşan, söz söyleyen iki kişi bile birbirinin halinden haberdar olmazsa duvarla kapı, nasıl birbirini anlar, duyar?

Ben, söz söyleyen adamın bile tespihinden gafil olursam gönlüm, sessiz seda-

[702] (İDİZ, 2006)
[703] Mâide,35
[704] (ŞAHİNLER, 2004), s.84
[705] Mesnevi, c. VI, b. 197

sız bir şeyin tespihini nasıl duyar? [706]

Anlayışsız olan için her şey ölü ve cansız, aksi için ise her şey konuşur. Ancak bu beyit kulak sahibi olanlar için geçerli bir sözdür.

<u>Her ne kim görür gözün andan cemâl-i yâre bak,</u>
<u>Çünkü gitti ey Niyâzî kalmadı asla hicâb.</u>
Gözün ne görürse ondan cemâl-i yâre bak,
Çünkü Ey Niyâzî asla perde kalmadı, gitti.

Hz. Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurdu ki;

Şeytan, Âdem'i adam akıllı sürçtürdü, ama Âdem'in arkası Allah Teâlâ idi, eli-ni tutan Hakk'tı. [707]

Niyâzî-i Mısrî burada kendisini yanlış anlayanlara sitem ederek hakîkati de ifşa etmektedir.

[706] Mesnevi, c. III, b. 1499-1500
[707] Mesnevi, c. VI, b. 1344

T ت

22

Vezin: Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün

Oldum çü mahv-ı mahz-ı zât, buldum vücûdumdan necât,
Ben içmişem âb-ı hayât, irmez bana hergiz memât.
Ben dost yolunda vârımı terkeyledim önden sona,
Küfr ile îmândan geçüp a'yânda bulmuşâm sebât.
Her kande baksam görünür gözlerime sırr-ı ezel,
Her şey ulaşup Hakk'ına çıktı aradan kâinât.
Dost ile ben dost olalı zevk ile işret bulalı,
Zayf-i mükerremdir bu can hep yediğim kand-i nebât.
Halvette ettim rıhleti, kesrette buldum vahdeti,
Bâzarda düzdüm halveti rûz-u şebim îyd ü berât.
Gördüm bu âlemler kamû benim vücûdumla dolu,
Bir olmuş uçmağ ve tamû cümle bana olmuş sıfât.
Her ne yana kim eğilem ol yane her şey eğilür,
Olmuş Niyâzî hep senin sâyelerin sitt-i cihât

Oldum çü mahv-ı mahz-ı zât, buldum vücûdumdan necât,
Ben içmişem âb-ı hayât, irmez bana hergiz memât.
Zât özünde mahvolduğum için vücudumdan kurtuluş buldum,
Ben âb-ı hayât içdiğimden bana hiçbir zaman ölüm erişmez.

Beyitte geçen "Çünkü mahv-ı mahz-ı zât oldum" demek, yani Hakk'la Hakk oldum, vücûdumdan vesâir vücûdlardan kurtuldum demektir. Bu sebepten ben asla ölmem.

وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ اَفَائِنْ مِتَّ فَهُمُ الْخَالِدُونَ

"Senden önce de hiçbir insanı ölümsüz kılmadık, sen ölürsün de onlar baki kalır mı?" [708]

Ben dost yolunda vârımı terkeyledim önden sona,
Küfr ile îmândan geçüp a'yânda bulmuşâm sebât.
Önden sona ben dost yolunda vârımı terkeyledim,
Küfr ile imandan geçip hakikatte sebât bulmuşum.

Çünkü küfür ve imânda ikilik vardır. Mü'min, îmân olarak bunların sayılmasıyla isneyniyet, yani ikilik olur.

---

[708] Enbiya, 34

<u>Her kande baksam görünür gözlerime sırr-ı ezel,</u>
<u>Her şey ulaşup Hakk'ına çıktı aradan kâinât.</u>
Her yerde baksam gözlerime ezel sırr-ı görünür,
Her şey Hakk'ına ulaşıp aradan kâinât çıktı.

Sırr-ı ezelden murat, yani ezelin sırrından maksad eşyânın hakîkatıdır.

<u>Dost ile ben dost olalı zevk ile işret bulalı,</u>
<u>Zayf-i mükerremdir bu can hep yediğim kand-i nebât.</u>
Ben dost ile dost olalı zevk ile içki âleminde olalı,
bu zayıf cana ikram edilir hep yediğim bitki şekeridir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;
"Yeryüzünü isimleriyle, dostu da dostuyla değerlendirin." [709]
İkinci beyitte geçen "Zayf-i mükerrem" demek, yani bu canım Hakk'a misâfirdir, demektir.

<u>Halvette ettim rıhleti, kesrette buldum vahdeti,</u>
<u>Bâzarda düzdüm halveti rûz-u şebim îyd ü berât.</u>
Halvetten göç edince birliği çoklukta buldum,
Çarşıda halveti yapınca gecem ve gündüzüm bayram ve kurtuluştur.

Halvet ise dört duvar arasında edilen halvet değildir. Belki halvet, bu sûretlerden halvet, bu sûretlerden halvet, yani "Fenâfillâh" oldum, ben artık sûret görmem, Hakk görürüm. O zaman gündüzüm bayram, gecem de Berat gecesidir.

"Harrâz'a sormuşlar ***"Sen Allah Teâlâ'yı nasıl buldun?"****diye. O da* ***"O'nun zıdları bir araya getirici oluşu gerçeğiyle"****diye cevaplamış. Yani O'nun, onda ve onunla bir araya gelişini, onun suretinde olduğunu müşahede eden birisiydi o, çünkü O'nun hem ez-Zâhir ve hem el-Bâtın olduğunu biliyordu...Bir gurup Eş'arî kelâmcısı onun bu sözünü tenkid ettiler. Heyhât"* (Bkz. **el-Fütûhât,** I/160.II/379, 512, 605 IV/325).[710]

Bayram ince ve yumuşak elbiseler giymek, iyi ve leziz yemekler yemek değildir. Sevgili dostlara ve güzellere sarılmak, şehvet gıdası almak ve vermek de değildir. Bilâkis bayram, tâat ve ibâdetlerin kabulüne alâmet ve işaretlerin belirmesi, günah ve hatâların afv olunması, günahların sevaba dönmesi, derecelerin yükselmesi, müjdelere kavuşması, îmân nuru ile sînenin açılması, yakîn kuvveti ile kalbin sükûnet ve itmi'nana kavuşması, kalbden dile ilimler denizinin, hikmet, fesahat ve belagat nehirlerinin akması iledir. Nitekim bir kimse bayram

---

[709] Suyûtî, *Câmi'u's-Sağîr*, Beyrut, 1410/1990, s. 74, nu: 1136.
[710] (KILIÇ, 1995), s.108

günü Hazret-i Ali kerreme'llâhü vechenin huzuruna gelip, Hazret-i Ali'nin kuru ve sert ekmek yediğini gördüğünde: "Ey Ali, bugün bayram günüdür. Sen ise, kuru ve sert ekmek yiyorsun" deyince, Hazret-i Ali kerreme'llâhü veche cevâbında:

"Bugün orucu kabul edilmiş, çalışmasının mükâfatını görmüş ve günahları mağfiret edilmiş olanların bayramıdır. Bugün ve yarın da bize bayramdır. Allah Teâlâ'ya isyan etmediğimiz, yanî günah işlemediğimiz gün bizim bayramımızdır" buyurdu. Bundan anlaşılıyor ki, akıllı olanlar dışa, görünüşe bakmamalı, görünüşe kanmamalıdır. Bilâkis bayram günü, düşünme, uyanma ve ibret gözü ile bakmalıdır. Çünkü bayram günü, kıyamet gününe benzer. Bu yüzden bayram gecesi, hükümdarların kapısında boru sesi duyulduğunda, kıyamet günündeki sûr'a üfürülmeği hatırlamalıdır. Bayram gecesi olup halk bayram hazırlığı ile uykuya vardıklarında, sûr'a İki üflemek arasındaki, yanî ölümle tekrar dirilme arasındaki kabir hallerini aklına getirmelidir. Bayram sabahı, ihsanları ayrı ayrı, hallerde, giyinmeleri, kuşanmaları, süslenmeleri, renk renk elbiseleri ile ev ve saraylarından çıkmış, kimi üzüntülü, kimi neş'eli, kimi yaya, kimi at üstünde, kimi fakir, kimi zengin, kimi sıkıntıda, kimi sürûrda gördüğün zaman, kıyamette insanların değişik hallerini hatırlamalıdır. Çünkü orada ibâdet yapanlar neş'eli, günahkârlar üzüntülü, takva sâhibleri binekler üstünde, mücrim ve müşrikler yüzükoyun sürünmektedir. Nitekim Allah Teâlâ Meryem sûresi seksenbeşinci âyet-i kerîmesinde: **"Takva sâhiblerini, binekler üzerinde Cennette topladığımız, mücrimleri susuz olarak Cehenneme sürdüğümüz günü hatırla"** buyuruyor. [711]

<u>Gördüm bu âlemler kamû benim vücûdumla dolu,</u>
<u>Bir olmuş uçmağ ve tamû cümle bana olmuş sıfât.</u>
Bu âlemlerin hepsi benim vücûdumla dolu olduğunu gördüm,
Herşeyi ile cennet ve cehennem benim bir sıfâtım olmuş.

Her şey zıddıyla yahud eşidiyle, benzeri ile bilinir. Fakat Allah Teâlâ'nın ne benzeri, ne karşıtı ve ne de zıddı vardır. Allah Teâlâ âlemleri çiftlerin birleşmesi ile yaratmıştır. Kendisi ise zıtları cem edendir. Bu nedenle vahdet sırrına erenin halinde çiftlerin değeri yoktur. Herşey ile birlik demine kavuşur. Aslında Allah Teâlâ;

Tanrı adaleti, herkesi eşiyle çift etmiştir; fili fille, sivrisineği sivrisinekle.[712]

Buradaki çift olmak maddî âlemin gereği olandır. Tevhid âleminde çift yaratılış kalmaz. Ne kadar zıtlık varsa artık yok oldu demektir.

Zıtlar nazariyesi de Farabi'ye zıtlardan sorulur;

—Zıt kendi zıddının yokluğu mudur? Mesela beyaz siyah'ın yokluğu mudur? Yoksa değil midir?

—Hayır, beyaz bir şey'dir ve yalnız siyah'ın yokluğu demek değildir. Fakat si-

[711] (GEYLÂNÎ, 1979), s. 318
[712] Mesnevi, c.VI, b. 1894

yah'ın yokluğu beyaz'ın varlığında dâhildir. Ve her zıddın içinde kendi zıddının yokluğu dâhildir.

Sual olunuyor;

—Zıtların ilmi bir midir? Bir ise ne yöndendir? Farabi diyor ki,

—Bu bir tartışma meselesidir. Çeşitli cihetleri ihtiva eden maddelerin bazısında tek hüküm doğru olacağı gibi onun zıttı da diğer taraflarda doğru olabilir. Mesela bir kimsenin şahsiyet ve mahiyetleri birbirinin zıttı olan şeylerdeki ismi tek isim olamaz. Siyah'ın bilinmesi, beyaz'ın bilinmesinden adil'in bilinmesi, zalim'in bilinmesinden başkadır. Fakat bir zıdda, zıddı'nın zıddı olmak itibariyle bakılırsa o zaman iki zıtta ait olan isim bir olur. Çünkü o zıtlar bir şey'in iki kendi izafeti kabilindendir.

Zıtlardan karşıtları ayırmalıdır. Karşıtlar iki şeydir ki, *bunların bir konuda bir zaman ve bir yönde birlikte bulunmaları mümkün değildir. Karşıtlar baba ve oğul arasındaki oran gibidir. Zıt olanlar görelik aksamındadır. Tek ve çift, yokluk ve sahip olmak, görmek ve görmemek giderme ve gerektirme gibidir.*[713]

<u>Her ne yana kim eğilem ol yane her şey eğilür,</u>
<u>Olmuş Niyâzî hep senin sâyelerin sitt-i cihât</u>
Her ne yana kim eğilirsem ol yana her şey eğilir,
Niyâzî hep senin gölgelerin altı cihet olmuş.

Bu beyti Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîz Hakk'la olup, Hakk'ın lisânından söylemiş olmasıdır.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Allah Teâlâ bir şeye tecellî edince o şey Hakk'a boyun eğer" [714]

Hiç yıldızların gölgesi olur mu gölge şemsündür saklanur gölge uzanur zuhur etdıkçe gölge çekilür. Ey padişah şimdiye kadar Mısrî idi seni izhar iden. Şimdiden sonra bu ayetdür seni faş eyleyer, İsâ aleyhisselâm. Sensin katlına kasd etdin. Hemen iş gör senün. Senin işinde görildi. Bundan sonra öldüğüme gam yemem. benüm ilmüm katında müctehidler âciz oldular veli ilmü ilâhünün ilh.[715]

---

[713] DEMİR**,** Necati, **M. Ali Ayni'nin Muallim-i Sani Farabi İsimli Eseri**nden
[714] İbn. Mâce. İkamet. 152; Nesaî. Küsuf. 16
[715] (ÇEÇEN, 2006), s. 53; (MISRÎ, 1223), s. 15a

23

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Sırr-ı Hakk'ı nicesi fâş eyleyem ben, ey sikât,
Kânı ancak remz ile etmiş beyân ehl-i nikât.
Her ne denlü âşikâr etsem hafâsın artturur,
Ol ayân iken anı örter delâil beyyinât.
Anı tevhid eylemez illâ ki şirk ehli eder,
Vahdet-i Hakk'ı duyanın dili lâldir aklı mât.
Her ne kim fevkal-ulâ taht-es-serâda var durur,
Zât-ı vâhiddir veli göründü nice bin sıfat.
Zâtı birdir lîk evsâfına gâyet yok durur,
Gör bu fânusu ki anın şem'i oldu nûr-i zât.
Zâhir ü bâtın kamusu bir fenerdir gayri yok,
Şem'i insân oldu fânusu cem-i mümkinât.
Ey Niyâzî Âdem oldu çün cihânın şu'lesi,
Bahş olur Âdem deminden âleme rûh-ul hayât.

Sırr-ı Hakk'ı nicesi fâş eyleyem ben, ey sikât,
Kânı ancak remz ile etmiş beyân ehl-i nikât.
Ey güvenilir kişiler! Ben Hakk'ın nice sırrını açıklayım,
İrfan ehli onları ancak remz ile beyân etmiş.

Ey kendilerine güvenilen Zâhir ulemâsı! Hakk'ın sırrını ben nasıl açıklayayım, irfân ehli onu remizle yani işaretle beyân etmiştir.

Her ne denlü âşikâr etsem hafâsın artturur,
Ol ayân iken anı örter delâil beyyinât.
Her ne denli açıklamaya çalışsam gizliliğini arttırır,
Ol apaçık iken işaret eden delililler onu örter.

Allah Teâlâ âşkı ihsan olunduğu vakit, o aşktan konuşma biter, bir hayret ve bir durgunluk meydana gelir. Artık dedikoduya ve şu şöyle demiş, bu böyle demiştir, biter ve bahsetmeğe takati kalmaz. Hâlbuki bu sözler gözünde boş söz olur. Çünkü âşığa vahdet sırrı açılır.

Allah Teâlâ'nın zuhûru hicâbtır, örtülüdür. Ehli olmayana Hakk'ın sırrını ifşâ etmek pek fenâdır, elinin kesilmesine müstahak olur. Esasen şerîatta hırsızlık yapanın elinin kesilmesi cezâsına çarptırıldığı gibi bu gibilerin de tevhidden eli kesilir ve tardedilir, yani tevhidden kovulur.

Anı tevhid eylemez illâ ki şirk ehli eder,
Vahdet-i Hak-kı duyanın dili lâldir aklı mât.
Onu ancak şirk ehli tevhid eder,

Hakkı birliğini duyan dilsiz ve delidir

فَلَا تَضْرِبُوا لِلّٰهِ الْاَمْثَالَ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

"Allah'a benzerler koşmaya kalkmayın. Şüphesiz Allah bilir, siz bilmezsiniz." [716]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Rabbini zikreden kimse ile zikretmeyenin benzeri, diri ile ölü gibidir." [717]

"Anı şirk ehli tevhid eder", yani gizli şirkte olan kimse Hakk'ı tevhid eder, çünkü tevhid şirkten (Allâha eş koşmaktan) gelir. Zikir gafletten gelir. Yoksa ârif kimsenin şirki yoktur ki tevhid etsin, gaflet dahi etmez ki zikretsin. Ârif kimse esasen dâimâ zikirdedir. Bu sebepten anın hiç gafleti yoktur.

Her ne kim fevkal-ulâ taht-es-serâda var durur,
Zât-ı vâhiddir veli göründü nice bin sıfat.
En yüksek derecede olan kimse en düşük derecede (yeryüzü) durur,
Tevhid ehli olan velide binlerce sıfat göründü.

Arştan yeryüzüne kadar her ne ki var zât-ı vâhiddir. Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin mi'râcı arşta vakî oldu. Hazreti Yunus aleyhisselâm ise balık karnında iken taht-ı serâda mi'râc etti. Bu miracların ikisi de birdir, zirâ her yerde olan Zât-ı vâhiddir.

Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki:

"Bir kulun: "Benim, Yûnus İbnu Mettâ'dan hayırlı olduğumu" söylemesi uygun olmaz. Onun nesebi de babasınadır." [718]

Zâtı birdir lîk evsâfına gâyet yok durur,
Gör bu fânusu ki anın şem'i oldu nûr-i zât.
Zâtı birdir ancak vasıflarına nihayet yoktur,
Zâtın nûru bu lambanın kaynağı olduğunu gör.

Beyitte geçen *"Evsâfına gâyet yoktur",* yani onun vasıflarına son yoktur. Çünkü bütün âlemlerin mayası ***"Nûr-i Muhammedî"*** dir, hepsi Nûr-i Muhammedîden yaradılmıştır. Mü'min ve kâfir herkeste Nûr-i Muhammedî mevcuttur, hem de müstekillen mevcûddur. Mü'min olanın âhireti o nûr ile tenevvür eder, yani nur-

---

[716] Nahl, 74

[717] Buhârî, De'avât, 67; Müslim, Müsâfirîn, 211; İbn Hıbbân, Sahîh, III, 135 (854); Ebû Ya'lâ, Müsned, XIII, 235 (7306). Mesel için bkz. Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-emsâl, s. 324 (219). (UYSAL, 23 Bahar 2007)

[718] Buhari, Enbiya 35, Tefsir, Nisa 26, Tefsir, En'am 4, Tefsir, Saffat 1; Müslim, Fezail 166, (2376); Ebu Davud, Sünnet 14, (4669, 4670).

lanır, aydınlanır, kâfirin de dünyası tenevvür [719] eder.

Zâhir ü bâtın kamusu bir fenerdir gayri yok,
Şem'i insân oldu fânusu cem-i mümkinât.
Zâhir ve bâtın hepsi bir fenerdir başkası yok,
İnsan ışığı bütün kâinatın lambası oldu.

Hazreti Âdem aleyhisselâm önce bu Nûr-i Muhammedî zuhur etti. Sonra gelen evlâdı da o nûr ile zâhir oldu. Bu sebepten Hazreti Âdem aleyhisselâm cesetler cihetiyle Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin babası velâkin ruhlar cihetiyle de Hazreti Âdem aleyhisselâmın babasıdır.

Buna göre zâhir ve bâtın herşeyin mayası Nûr-i Muhammedîdir. Bu âlem bir fânus olup içindeki mumu yani nûru Nûr-i Muhammedîdir.

Ey Niyâzî Âdem oldu çün cihânın şu'lesi,
Bahş olur Âdem deminden âleme rûh-ul hayât.
Ey Niyâzî mademki cihânı alevlendiren Âdem oldu,
Âdem nefesinden âleme ihsan olur hayât rûhu.

[719] **Tenevvür:** Parlama, ışıldama. * Bir şey hakkında bilgi sahibi olma. * Münir ve münevver olmak. Aydın olmak. Nurlanmak

24

7+7=14

Can kuşun her zamân ezkârıdır vâridât,
Akl u hayâlin hemân efkârıdır vâridât.
İşidicek Hakk adını duydu cânım hub dadını,
Bildim kamu âriflerin esrârıdır vâridât.
Sıdk ile gönlüm sever görmeğe hem cânım iver,
Anın içün kim Hakk'ın envârıdır vâridât.
Ol dürr-i yekdânenin kadri bilinmez anın,
Bu dil-i vîrânenin mi'mârıdır vâridât.
Gerçi kütüp çok yazar ilm-i ledünden haber,
Cümlesi bir bahçedir gülzârıdır vâridât.
İlm-i Füsûs'la tamu odları söyünür kamu
Anın yerinde biten ezhârıdır vâridât
Muhyiddin ü Bedreddin ettiler ihyâ-yi din,
Deryâ Niyâzî Füsûs enhârıdır vâridât.

Can kuşun her zamân ezkârıdır vâridât,
Akl u hayâlin hemân efkârıdır vâridât.
Her zamân can kuşun zikirleridir, vâridât,
Akıl ve hayâlin hemân fikirleridir, vâridât.

Vâridat: Osmanlıca bir isim olan "varidat" kelimesi, Arapça bir sıfat olan وَارِدْ veya وَرِدَ kelimesinin çoğuludur. Kelime anlamı; gelir, hatıra gelen, içe doğan şeylerdir. Gelen, varan, inen, gelenler, varanlar, inenler. (Tasavvufta) Kulun kasdı olmaksızın gaybten (Hakk'dan) kalbe gelen manalardır.

Hem maddiyât hem maneviyâtta kullanılır. Maddiyâtta, hazine-i devlete yahut bir kimseye gelen nakit ve hâsılat mânâsında; maneviyatta ise fikre vârid olan şeyler hakkında kullanılmaktadır.[720]

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin bu ilahide geçen ***vâridât*** lar ile Şey Bedreddin kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin Varidât'ını kasdettiği gelecek beyitler ile anlaşılmaktadır. Ancak şu husus unutulmamalıdır ki, varidâtlar ehl-i tasavvufun meyveleri ve huzur kaynağı olan meselleridir. Bu şekilde kabz halleri bast, havf halleri ünsiyete sebep olur.

[720] (ÇETİN, 1999), s. 1

İşidicek Hakk adını duydu cânım hubb[721] dadını,
Bildim kamu âriflerin esrârıdır vâridât.
Hakk adını işitince cânım duydu tadını,
Bildim ki bütün âriflerin esrârıdır vâridât.

Sıdk ile gönlüm sever görmeğe hem cânım iver,
Anın için kim Hakk'ın envârıdır vâridât.
Sıdk ile gönlüm sever görmeğe cânım iver,
Onun için kim Hakk'ın nurlarıdır vâridât.

Ol dürr-i yekdânenin kadri bilinmez anın,
Bu dil-i vîrânenin mi'mârıdır vâridât.
O biricik incinin kadri bilinmez,
Bu yıkık gönlün mi'mârıdır, vâridât.

Yukarıdaki beyitte geçen "dürr-i yekdâne" den murad dürr-i yetimdir (Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem efendimizdir).

Gerçi kütüp çok yazar ilm-i ledünden haber,
Cümlesi bir bahçedir gülzârıdır vâridât.
Gerçi kitaplar ilm-i ledünden haber çok yazar,
Hepsii bir bahçedir, ama gül bahçesi vâridâttır.

İlm-i Füsûs'la tamu odları söyünür kamu
Anın yerinde biten ezhârıdır vâridât
Füsûs Hikem ilminde cehennem ateşlerinin hepsi söyünür (söner)
Onun yerinde biten çiçekleridir vâridât

Niyâzî-i Mısrî Şeyh Bedreddin'in *Vâridât*'ını anlatırken, İbnü'l-Arabî ve meşhûr eseri *Fusûs*'a da temas ederek, *Fusûs*'un ilmiyle cehennemin bütün ateşlerinin söneceğini ve onun yerine *Vâridât* gülleri biteceğini bildirir.

Cehennemin veya azabının ebediliği hususunda dört farklı görüşten bahsetmek mümkündür:

1. Cehenneme giden kişi ebedi olarak cehennemde kalır. (Havaric ve Mu'tezile)
2. Cehenneme gidenler ebedi olarak orada kalırlar. Fakat bir sure sonra azaba bağışıklık kazanırlar. (Hişam b. Hakem, Ebu'l-Huzeyl el-Allaf, Muhyiddin ibn'ül Arabî)
3. Cehennem azabı ebedi değildir. (Cehm b.Safvan)
4. Mu'minler cehennemden çıkarılarak cennete yerleştirilirler. Kâfirler ise ebedi olarak cehennemde kalırlar. Bu da Ehl-i sünnetin görüşüdür.[722]

---

[721] **Hubb:** (Hibâb - Hibb - Mehabbet) Sevgi, muhabbet, bağlılık, dostluk. Bir şeyi birisine sevdirmek. Hulus, lüzum ve sübut. Muhafaza ve imsâk.

Muhyiddin ü Bedreddin ettiler ihyâ-yi din,
Deryâ Niyâzî Füsûs enhârıdır vâridât.
Muhyiddin Arabî ve Şeyh Bedreddin dini dirilttiler ve hayat verdiler,
Niyâzî Füsûs-u Hikem okyanus vâridât nehirlerdir.

[Tasavvuf tarihinde sûfîlerin yapıp ettiklerini izah etmek için ikili bir tasnif kullanılmıştır.

1. Tahalluk: Ahlakî kemâl peşinde koşmak.
2. Tahakkuk: Gerçeği yakalamaya çalışmak.

Birinci terim sufîlerin ahlakçı olduklarına işaret etmekte, insan ahlakı için, insan eğitimi için ortaya koydukları esasların geliştirdikleri tekniklerin altını çizmektedir. İkinci ıstılah ise, bu hayatın tefekkür ve felsefe boyutu için kullanılmaktadır. Bu düşüncenin yakın dönem mimarları olan **İbn Arabî, Mevlânâ ve Yunus kaddese'llâhü sırrahumü'l azîzan** aynı zamanda İslâm medeniyetinin üç dilini temsil etmektedir. İbn Arabî **Arapça**, Mevlana **Farsça** ve Yunus **Türkçe** ile bu felsefeyi işlemiş, geliştirmiş ve dünyaya sunmuştur. Bu üç ehlu'llah hayatlarının bir bölümünü Orta Anadolu'da geçirmiştir. İbn Arabî'nin ***Fusûsu'l-Hikem'i*** Mevlana'nın ***Mesnevîsi,*** altı asır boyunca okunmuş, okutulmuş, şerh ve tercüme edilmiş, Yunus'un ***Dîvân'ı*** ise dilden dile aktarılmıştır. İnsan ve kâinatı bizim terimlerimizle ifade eden bu üç eser, o gün bu gün değerinden hiçbir şey kaybetmeden hâkimiyetini sürdüre gelmiştir. Osmanlı döneminde yaşayan sufîler bu geleneğin bu silsile ve zincirin bir devamı olduklarının her zaman farkındadırlar. Niyazî-i Mısrî'nin İbn Arabî'nin *Fusûs*'unu denize Şeyh Bedreddin'in *Vâridât'ını* nehre benzeten ifadesi de buna işaret etmektedir.][723]

FUSÛS-UL HİKEM

Muhyiddîn İbnu'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz Füsus'ül Hikem'i Hakka'a yürümeden on bir yıl önce olgunluk çağında yazmıştır. Kendi ifâdesiyle, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi rüyasında görmüş ve bâzı hakikatleri halka açıkla işâretini alarak yazmaya başlamıştır.

Eser yirmi yedi bölümden oluşmaktadır. Her bir bölümde bir Resule verilen en belirgin hikmeti yorumlamaktadır. Hikmetler farklıdır. Fakat tüm hikmetleri varlığın sadece Allah Teâlâ'ya ait olduğu bilinciyle açıklamaktadır.

ŞEYH BEDREDDİN

Osmanlı fakıh ve mutasavvıfı, önemli bir isyan ve ihtilâl hareketinin başlatıcısı olarak ün kazanmıştır. Edirne yakınlarında bugün Yunanistan topraklarında bulunan Simavna kasabasında doğdu. Doğum yılı olarak 740/1339 ile 770/1368 arasında değişen tarihler gösterilir.

Şehzadeler mücâdelesinde Yıldırım Bayezıd'in oğullarından Mûsâ Çelebi'nin

---

[722] (BAKA, 2008), s. 13; Topaloğlu, Bekir, "Cehennem" DİA, VII, 232
[723]Geçersiz kaynak belirtildi. ,s.276

kardeşi Süleyman Çelebi ile yaptığı savaşta Edirne'yi ele geçirmesi üzerine Bedreddin, kazaskerliğe tâyin edildi ve böylece aktif siyâsî hayatı başlamış oldu. Daha sonra Mûsâ Çelebi kardeşi Mehmed Çelebi'ye yenilince Şeyh Bedreddin 1413'te ailesiyle birlikte İznik'e sürüldü, göz hapsine alındı. Ancak siyâsî ihtirasları yüzünden bu durumu kabullenmedi ve görünüşte dînî tasavvufî, gerçekte ise siyâsî teşkilatlanmayı sağlamak üzere harekete geçti. Şeyh Bedreddin ve müridlerinden Börklüce Mustafa, Torlak Kemal gibi ihtilâlcilerin başarılarından kaygılanan Çelebi Sultan Mehmed, Şeyh'in üzerine büyük bir kuvvet gönderdi. Bayezıd Paşa komutasındaki devlet güçleri Şeyh'in adamlarını dağıtmaya ve kendisini ele geçirmeye muvaffak oldular. Pâdişâhın huzuruna götürülen Şeyh, kurulan heyet kararıyla 1420'de Serez'de îdâm edildi.[724]

ŞEYH BEDREDDÎN'İN DÜŞÜNCE YAPISI, FİKİRLERİ VE VARİDAT [725]

Şeyh Bedreddîn (d.760-1359; hyt. 2 Ocak 1416)) gibi büyük bir âlim ve sûfiyi Osmanlı merkezi yönetimi tarafından idama mahkûm ettiren gerekçenin zendeka ve ilhad suçlaması olmadığı hem torununun ifadesinden, hem de olayların gelişmesinden açıkça ortaya çıktığı halde, neden Şeyh Bedreddîn daha sonraları Osmanlı merkezi yönetiminin ve bazı ulema ve sûfı çevrelerin nazarında bir zındık ve mülhid olarak damgalanmış ve böyle kabul edilegelmiştir?

Şeyh Bedreddîn'in idamından 16. yüzyıla kadar, Rumeli'de eskiden isyan sahasını içine alan Dobruca ve Deliorman bölgelerinde, Bedreddîn'e bağlılıklarını giderek kuvvetlendirip kendi heterodoks İslam yorumlarıyla ilgili pek çok öğeyi onun adına sürdürerek varlıklarını koruyan geniş bir kitle vardır.

Bedreddînlüler veya Simâvenîler diye anılan bu kitlenin İslam'la bağdaşmayacak bir hayat tarzları ve inançları bulunduğu konusunda hükümet merkezine sık sık ihbarlar yapılmakta, zendeka ve ilhad ile itham olunan bu insanlar, bu yüzden sürekli gözaltında tutulmaktaydılar. Bu kitlelerin belirtilen heterodoks İslam anlayış ve yaşayışları, Şeyh Bedreddîn'i pîr tanıdıkları için dolaylı olarak onun da bir zındık ve mülhid olarak düşünülmesine yol açıyordu. Hiç şüphe yok ki onun İslam'ın temel inanç esasları ve kavramları hakkındaki -kısmen Varidat aracılığıyla bize kadar gelebilen- yorumları, anlayışları ve düşünceleriydi. İşte, biz burada bu ikinci sebebi teşkil eden Vâridat'ı incelemeye çalışacağız.

insanların bu "cirmi küçük cürmü büyük" risale hakkındaki kanaatleri, duygu ve düşünceleri, hiç şüphesiz kendi bilgi seviyeleri ve tasavvuf anlayışlarıyla doğru orantılıdır. Bu sebeple pek çok kişinin anlamadan okuduğu Vâridat'tan çıkardığı anlamlar doğrultusunda söyledikleri sözlerin, yaptıkları hareketlerin sorumluluğunun zaman içinde Şeyh Bedreddîn'e yıkıldığı, dolayısıyla belki onun aklına bile gelmeyen yorumlar yüzünden zındık ve mülhid damgasını yediği de bir gerçektir.

Nitekim bu belirttiğimiz sebeple, fazla sayıda olmamakla beraber, gerek resmi, gerekse özel kütüphanelerde bazı nüshalarına rastlanabilen bu küçük Arapça risa-

[724] (ÇETİN, 1999), s. 8
[725] (OCAK, 1998), 186-202 Kısımdan özetlenerek yazılmıştır.

lenin, daha o devirden itibaren bütün bir Osmanlı tarihi boyunca ulemanın ve sûfiyyenin ilgisini çektiği, müspet veya menfi bazı tepkilere yol açtığı gözleniyor.

16. yüzyılda Sofyalı Bâlî Efendi'nin, 17. yüzyılda ünlü Celvetî şeyhi Aziz Mahmud Hüdâyî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin, dönemlerinin padişahlarına verdikleri layihalarda, Varidat yüzünden Şeyh Bedreddîn'i

"Şeyh Bedreddîn el-maslûb indallâhi'l-mağdûb" (Allah Teâlâ katında gazaba uğramış olması sebebiyle asılmış Şeyh Bedreddîn) olarak nitelendiriyorlardı. Vâridat'ın bir kısım ilmiye mensupları arasında aforoz edilmiş bir kitap olduğunu, 16. yüzyılda Taşköprülüzâde ilginç bir anekdotla belgelediği gibi,[726] bu yüzyılda ve daha sonraki dönemlerde, şüphesiz Vâridat'takı düşünceleri dolayısıyla Şeyh Bedreddîn'in ve ona bağlananların zındık ve mülhid olduklarına dair fetvalar verilmekteydi. Hatta 19. yüzyılda dahi Vâridat'ın hâlâ büyük tedirginlik yarattığını, insanların inançlarının bozulmasına sebebiyet vereceği endişesinin yaşandığını, bu yüzden toplatılıp yakıldığını da Ahmed Cevdet Paşa'nın Kısas-ı Enbiya'sından öğreniyoruz.

İşte, bu farklı tepki ortamında her şeye rağmen Vâridat'ın değişik çevrelerin olumlu ve olumsuz anlamda ilgi odağı olmaktan kurtulamadığı, çevirisinin yapıldığı, içindeki düşünceleri tasdik veya ret makamında, birbirinden çok farklı yaklaşımlarla üstüne bazı şerhler de kaleme alındığı görülüyor. Mesela son devir şeyhülislamlarından Mûsa Kâzım Efendi'nin bir *Varidat* çevirisinin bulunduğunu biliyoruz. Kâtip Çelebi *Keşfu'z-Zunûn'da, Vâridat'-a* yapılan şerhleri sıralar. Ondan öğrendiğimize göre, *Vâridat'ı* olumlayan şerhlerden ilki, üstelik Nakşibendiyye târikatını Anadolu'da ilk tanıtan ve yayan, Molla İlâhî diye meşhur Şeyh Abdullah-ı Simavî'ye (hyt. 1491) aittir. İkincisi, bizzat şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin babası Şeyh Muhyiddîn Muhammed Yavsî'nindir (hyt. 1514). Bir üçüncü şerh ise, 19. yüzyılda yaşamış olup Üçüncü Devre Melâmîliği'nin kurucusu olarak tanınan Seyyid Muhammed Nûr el-Arabî (hyt. 1888) tarafından kaleme alınmıştır. Ünlü Halveti şeyhi Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzde *Vâridat'ın* çok mühim bir eser olduğunu dile getirmiştir. *Vâridat'ın* sırf eleştirmek, daha doğrusu reddetmek maksadıyla kaleme alınan malum tek şerhi ise, aslında kısmi bir şerh olup 16. yüzyılda yaşamış Nureddînzâde Şeyh Muhyiddîn Mehmed (hyt. 1573) tarafından yazılmıştır. Molla İlâhî ve Şeyh Muhyiddîn Yavsı'nin gözünde "Dinin parlak ayı, ariflerin güneşi" olan

---

[726] Bkz. Taşköprülüzâde, Şakayık, 174. Burada, Fatih Sultan Mehmed devri ulemasından Halep'ten gelme Alâeddin Alî-i Arabî isimli zattan bahsederken, şöyle bir olay anlatıyor: Bir gün Alâeddîn Alî-i Arabî"nin meclisine kendisini ziyaret için bir köy imamı gelir. İmam tam oturmaya hazırlanırken Alâeddîn Alî-i Arabî ona vücudundan necaset kokusu geldiğini, temizliğine dikkat etmesi gerektiğini söyler, imam büyük bir mahcubiyet içinde elbisesinin ötesini berisini yoklarsa da bir şey bulamaz ve tekrar oturmaya yönelir. Tam bu esnada koltuğundan yere Şeyh Bedreddîn'in Vâridat'ı düşer. Kitabı hemen fark eden Alâeddîn Alî-i Arabî, imama kötü kokunun bu kitaptan geldiğini, onu derhal yakması gerektiğini bildirir. İmam yakmaya yanaşmayınca beriki ısrar eder ve bu kitabın kendisine felaket getireceğini söyler. Tam o sırada imamın köyü tarafından yükselen bir ateş, köyde yangın çıktığını gösterir, imam hemen köyüne döner ve evinin yanıp kül olduğunu büyük bir acıyla görür.

Şeyh Bedreddîn, eserini insanları "sapkınlıktan kurtarmak" amacıyla yazdığını belirten Nureddînzâde'nin gözünde tam bir zındık ve mülhid olarak değerlendirilmiştir.

Hakkında birbirine bu kadar zıt değerlendirmeler yapılan, belki daha hacimli kitapların koparacağından daha büyük, üstelik daha sürekli bir gürültü koparan bu yirmi beş-otuz varaklık küçük risale gerçekte nedir, nasıl bir eserdir, içinde nelerden bahsedilmekte, ne gibi konulara yer verilmektedir?

Bilindiği gibi *varidat,* tasavvuf terminolojisinde "ilahi ilhamlar" anlamına gelen çoğul bir kelime olup yalnızca Şeyh Bedreddîn'in bu küçük eserinin ismi değildir. Tasavvuf tarihinde zaman zaman bu ismi taşıyan, içinde bazı sûfiyâne düşünce ve görüşler dile getirilen eserler görülmektedir. Hatta bu adı taşımamakla beraber, 13. yüzyılda Şems-i Tebrizî'ye ve Hacı Bektaş-ı Velî'ye ait bulunduğu söylenen *Makalât* (Sözler) isimli eserlerle, Mevlânâ Celâleddîivi Rûmî'nin *Fîhi Mâ Fîh* 17. yüzyılda Sunullah Gaybî'nin kaleme aldığı, Melâmî şeyhlerinden Oğlan Şeyh İbrahim'in sözlerinden oluşan *Sohbetnâme'si* de bu türden sayılabilir. Burada dikkat edilmesi ve özellikle unutulmaması gereken husus, bu eserlerin bizzat ait oldukları söylenen kişilerin kaleminden çıkma olmayıp, sohbetlerinde şu veya bu vesileyle söylenmiş sözlerinin yahut kendilerine sorulan sorulara verdikleri cevapların bazan yerinde ve anında, bazan daha sonra, hatırda kaldığı kadarıyla müridleri tarafından yazıya geçirilmek suretiyle meydana getirilmiş bulunduklarıdır. Bunlar eli kalem tutan müridlerce çoğaltılarak yine müridlere dağıtılır ve okunmaları sağlanırdı. Nitekim Şeyh Bedreddîn'in *Vâridat'nın* şöyle basitçe bir gözden geçirilmesi bile, standart bir kitabın düzeniyle ilgisiz bulunması, sistemsizliği, konuların rastgele, bir orada bir burada ele alınışı, böyle derleme bir risale olduğunu çok açık sergiliyor.

Bu derleme ne zaman yapılmıştır? Bu konuda *Vâridat'ın* görebildiğimiz nüshalarının hiçbirinde müstensih kaydı bulunmadığı gibi, bir tarih kaydı da mevcut değildir. Bunun dışında, kesin olmasa bile yaklaşık bir tarih belirlemeye yardımcı olacak bilgiler de yoktur. Her ne kadar A. Gölpınarlı içinde geçen bir kere 808/1405-1406, bir kere Safer 810/Temmuz 1407 ve bir kere de evâil-i Cumâdelâhire 810/ 2-12 Kasım 1407 tarihlerinden, en azından bu zikredilen tarihler dolaylarında düzenlenmiş olabileceği görüşünü ileri sürerse de, bu mümkün değildir. Çünkü bu tarihler, Şeyh Bedreddîn'in yaşadığını naklettiği bazı mistik müşahedelerinin vuku bulduğu tarihleri göstermektedir.

Vâridat'ın bazı yerlerinde şeyh için kullanılan "Rahimehullâh" (Allah ona rahmet etsin) ibareleri, meçhul derleyicinin risaleyi Şeyh Bedreddîn'in vefatından sonra kaleme aldığını açıkça gösteriyor. Bununla birlikte, *Vâridat'ın* Şeyh Bedreddîn'in bizzat kaleminden çıkan bir nüshasına henüz rastlanmadığı gibi, o devirde kopye edilmiş herhangi bir nüshası da bugüne kadar ele geçmemiş olup, halen kütüphanelerde mevcut nüshaların en eskisi, görülebildiği kadarıyla 16. yüzyıldan daha geriye gitmemektedir. Bu itibarla, mevcut nüshaların bile henüz bir tenkitli metin neşri yapılmadığından, aralarında ciddi farklar bulunup bulunmadığını, varsa bunların neler olduğunu iyi bilmiyoruz. Kanaatimizce *Vâridat'ın* bu durumu onun güvenilirliğini ciddi olarak sorgulamak gerektiğini gösteriyor, Bu mese-

le, bizce Şeyh Bedreddîn'in düşünce dünyasını doğru tanıyabilmek açısından kanaatimizce büyük bir önem taşıyor. Bu halledilmedikçe, bizim burada söyleyeceklerimiz dâhil, onun düşünceleri üstüne söyleneceklerin bilimsel değerlerinin kesinlik kazanacağı görüşünde değiliz.

Her ne kadar *Vâridat'ı* en iyi ve tarafsız gözle değerlendirmiş birkaç bilim adamından biri olarak A. Gölpınarlı, bizzat Şeyh Bedreddîn eliyle kaleme alınmış olmasa bile, kitabın derlendikten ve Arapçaya çevrildikten sonra onun tararından görüldüğüne, hatta bizzat kendisi tarafından Arapçaya çevrilmiş olabileceğine, kısaca şeyhin bizzat kontrolünden geçtiğine, dolayısıyla itimada şayan bulunduğuna kani olduğunu belirtiyorsa da, buna getirilecek bazı itirazlar bulunduğunu da göz önüne almak lazımdır. Bir defa merhum Gölpınarlı bu kanaatini, *Vâridat'ın* Şeyh Bedreddîn hayattayken düzenlendiğini varsayarak dile getirmektedir. Oysa yukarıda da gösterildiği üzere bu doğru olmadığı gibi, asıl önemlisi, ölümünden kaç yıl sonra düzenlendiğinin de belli olmamasıdır. Aradan geçen zaman içerisinde acaba Şeyh Bedreddîn'in sözleri ne kadar aslına uygun korunabilmiş, ne kadar bozulmaya uğramıştır? Eğer Şeyh Bedreddîn gerçekten *Vâridat'ı* gözden geçirmiş, hatta bununla da kalmayıp gerçekten bizzat Arapçaya çevirmişse, o zaman *Vâridat'ın* sistemsizliğini ve içindeki çelişkileri nasıl açıklamalıdır?

Üstelik Şeyh Bedreddîn gibi, sistem gerektiren bir bilim dalı olan fıkıh formasyonu da almış, sistematik bir kafa yapısına sahip ve öteki eserlerinde bunu göstermiş olan büyük bir âlimin, hem de gözden geçirdiği yahut bizzat Arapçaya çevirdiği bu mühim risaleyi düzenlemeden, iyi bir tasnife tâbi tutmadan, en azından başına diğer kitaplarda da normal olarak bulunması gereken bir giriş kısmı eklemeden, hatta çelişkili kısımları açıklığa kavuşturmadan, önüne getirildiği gibi bırakmış olması doğrusu zor açıklanabilir bir durumdur. O halde *Varidatın* Şeyh Bedreddîn'in kontrolünden geçtiği varsayımı bizce çok zayıf bir varsayım olarak düşünülmelidir. Bu itibarla, bu risalenin yalnızca, göründüğü şekliyle müridlerden biri tarafından şeyhin ölümünden sonra hatırda kaldığı gibi derlenerek oluşturulduğu düşüncesi ağırlığını kaybetmiyor Bu ise bizce, tıpkı Hacı Bektaş-ı Velî'ye izafe edilmekte olup, yine üzeride o kadar çok spekülasyon üretilen *Makalât* gibi, *Vâridat'ın* da bugünkü durumuyla, Şeyh Bedreddîn'in düşüncelerinin orijinal biçimlerini yansıtan tam anlamıyla güvenilir bir belge olarak kabul edilmesini güçleştirmektedir. Risalenin Osmanlı döneminde, daha sonraki yüzyıllarda kopya edilen nüshalarına bakarak o devirde hiç sorgulanmadan doğrudan doğruya ona ait kabul edilişi de bizce bu durumu değiştirmez.

Her durumda, bugünkü haliyle *Varidat;* fikrimizce Şeyh Bedreddîn'in düşüncelerini doğrudan yansıtmak bakımından, vaktiyle haklı olarak Cemil Yener ve Bilal Dindar'ın da söyledikleri gibi, oldukça şüpheli bir kaynaktır. En azından biz bunu böyle kabul edeceğiz ve içindekileri ihtiyat kaydıyla değerlendirmeye tâbi tutacağız. Burada şunu da belirtelim ki, Şeyh Bedreddîn gerçekte temel espri itibariyle *Vâridat'ın* yansıttığı imaja fiilen uygun olabilir; hatta bu çok muhtemeldir. Ama bunu kesin bir veri olarak değerlendirmenin doğru olmayacağını düşünüyoruz.

İşte, belirtmeye çalıştığımız bu endişelerle, özellikle de *Varidat* gibi uzun yüzyıl-

lar Osmanlı toplumundaki okumuş kesim içinde Şeyh Bedreddîn'in bir eseri olduğuna inanılarak okunmuş, önemli polemiklere yol açmış bir kitabın, mutlak surette tenkitli bir metnine ihtiyaç olduğunu söylemeliyiz. Hâlbuki bugüne kadar *Varidat,* üzerinde inceleme yayımlayıp çevirisini neşredenler tarafından bile, belirtilen özelliği göz önünde bulundurulmak suretiyle tarihsel bir kaynak olarak herhangi bir eleştiriye tâbi tutulmamış, herhangi ciddi bir muhteva bitiğine ve analizine konu olmamış, İslam'ın temel inanç kavramları hakkında burada ileri sürülen görüşlerin, İslam tasavvuf ve düşünce tarihinde daha önce de yazılanlarla ilgisi, benzerlikleri veya ayrılıkları hususunda hiçbir irdeleme, tahlil ve karşılaştırma yapılmamıştır. Bu ise onun en az metin kritiğine olduğu kadar, belirtilen yönde ciddi bir muhteva kritiğine de ihtiyacı olduğunu ispat eder. Ancak bu takdirde *Vâridat'ın* tasavvufi veya felsefi değeri ciddiyetle söz konusu edilebilecektir. Biz şu kadarını söyleyelim ki, dikkatle bakıldığı zaman, *Vâridat'ta* bulunan hemen hiçbir görüşün orijinal olmadığını, Abbasi döneminde zendeka ve ilhad ile itham olunmuş bir kısım mutasavvıf veya feylesoflarca da bunların yüzlerce yıl evvel dile getirildiğini gördüğümüz gibi, Hurûfîlik'teki aynı kavramlarla ilgili anlayışlarla karşılaştırıldığında da aralarındaki bağı yakalamak zor değildir.

Vâridat'ı orijinal bir düşünce eseri olarak görmek bilimsel açıdan bizce mübalağalı bir yaklaşımdır. Zaten *Vâridat'ı* Osmanlı döneminde ve günümüzde tartışma konusu yaparak öne çıkaran özellik, bir düşünce eseri olarak orijinalliğinden veya yüksek niteliğinden değil, kanaatimizce içindeki görüşlerin, resmi İslam anlayışı karşısındaki aykırı konumundan ileri gelmektedir. Ama Şeyh Bedreddîn'in kişiliği açısından önemli olan bu değildir. Zamanının ve mekânının ilim ve âlim anlayışı çerçevesinde olmak kaydıyla, Şeyh Bedreddîn'in bir İslam âlimi olarak değer ve önemi, bize göre mutasavvıf kişiliğinden daha orijinal ve daha ileridedir. Çünkü Şeyh Bedreddîn, *Fusûsu'l-Hikem* üzerine şerh yazmış biri sıfatıyla, yukarıda da söylendiği üzere, tasavvufta Muhyiddîn-i Arabî mektebinin panteizme kayan bir takipçisidir. Hatta bu o kadar açıktır ki, Ahmed Cevdet Paşa *Varidat* için **"Fusûs'u taklid yollu yazılmış bir risaledir"** der. Böylece Ahmed Cevdet Paşa da *Vâridat'ın* orijinal bir eser olmadığını dolaylı olarak belirtmiş olmaktadır. Ama bu onun bir mutasavvıf olarak önemsiz olduğu anlamına kesinlikle gelmez.

Görüldüğü kadarıyla *Vâridat*'taki sözler iki gruba ayrılır:

1) İslam'ın temel inançlarına dair kavramlar hakkındaki görüşler, düşünceler ve yorumlar:

Esas itibariyle en çok tepki çekmiş olup ulema ve sufiyye arasında *Varidat'ın* mahkûm edilen yönleri bu kısımla ilgilidir. Bunlar sistemli bir şekilde sıralanmış olmayıp şuraya buraya dağılmış vaziyettedir. Bu görüşlerde İslam'ın temel inanç esaslarının, dönemi için çok cesur sayılabilecek bir üslup ve açıklıkla tartışıldığı görülür.

Bunların başında ***"Allah"*** kavramı gelir. *Vâridat'ta* bu konuda ilk dikkati çeken şey, bir ikilem içinde bulunulmasıdır. Bazı yerlerde bu âlemden ayrı soyut bir "Allah" kavramına inanıldığını gösteren şeyler anlatılır. Ayetlerden bahsedilirken, "Yüce Allah buyurmuştur ki" ifadesi kullanılır. Allah Teâlâ'nın nebiler gönderdiği ve

bu nebilerin ve onlara gelen vahyin hak olduğu ifade edilir. Bazı yerlerdeyse, Allah Teâlâ'nın bu âlemin kendisinden başka bir şey olmadığı fikri yansıtılır. Ezeli ve ebedi olan bu âlemde, her şey O'dur, O da her şeydir. Bu sebeple biri ***"Ben Allah'ım"*** dese, her şey O'nun cevherinden meydana geldiği için doğru söylemiş olur. Görünürde her ne kadar âlemdeki varlıklar sonradan olmuş gibi algılanırlarsa da, aslında O'ndan başka bir şey olmadıklarından, kadîm ve ezelidirler, yaratılmamışlardır. Görünen "mutlak varlık", fiil ve tesir itibariyle- yaratıcı ilâh, o fiil ve tesirden etkilenen olarak da yaratılmış olan mevcudattır. Bu itibarla Allah Teâlâ'nın zuhura, yani görünmeye meyli vardır. Allah Teâlâ'nın zuhuru ise insandadır. Çünkü en güzel suret insanındır. Nasıl insanın tek tek organları insan olmayıp ancak hep birlikte insanı teşkil ediyorsa, bu âlemdeki tek tek hiçbir şey de Allah Teâlâ değildir, ama bütünü Allah'tır. Bu yüzden Allah'ın iradesi, âlemdeki varlıkların kabiliyetleri çerçevesinde cereyan eder. Yani Allah, ancak olabilecek olanları diler, olmayacak olanları dilemez. Böylece Allah Teâlâ'nın iradesi, varlıkların istidatlarıyla sınırlı olmaktadır.

İşte, bu suretle âlemin, yani kâinatın ezeli ve ebedi olduğunu kabul noktasından yola çıkılarak Kıyamet denilen olayın da meydana gelmeyeceği, yani kâinatın yok olmayacağı söylenir. Daha önce Kıyamet'in zamanıyla ilgili pek çok tahmin yapılmış, ama hiçbiri çıkmamıştır. Bundan sonra da binlerce yıl geçse bile, yine böyle bir şey olmayacaktır. Zaten esasında Kıyamet, insanın ölümü demektir. Ölmüş olan beden toprağa karışıp dağılınca, bir daha sanıldığı gibi bir araya gelip dirilmez. Böyle olunca Haşir-i ecsâd denilen şey, halkın zannettiği gibi gerçekten cesetlerin maddeten dirilmesi değildir; Zât'ın (ilahi tecellinin) zuhuru ve sıfatların saltanatının yıkılıp gitmesi demektir. Bu meseleyle bağlantılı olarak Vâridat'ta ruh konusunda da ilginç düşünceler dile getiriliyor. Buna göre ruh, bedenin yaşama kabiliyetinden başka bir şey değildir. Allah Teâlâ'nın bedeni yaratmasıyla ruh da hâsıl olmuş olur; ölüm olayıyla bedenin yaşama kabiliyetini kaybetmesi sonucu, ruh da yok olur. Kısaca ruh bedenle kaimdir, onun dışında müstakil bir varlık değildir. Böyle olunca Cennet ve Cehennem, huriler, nehirler, köşkler vs cahil halkın sandığı gibi değildir. Çocukları bir işe sevk etmek için nasıl onların hoşuna gidecek birtakım semboller kullanılırsa, bunlar da öyle temsili kavramlardır. Esasında ise Cennet, insana sürür, huzur veren hallerdir, Cehennem ise ona sıkıntı, acı ve keder veren durumlardır. Dolayısıyla ayrıca bir Cennet ve Cehennem yoktur, ikisi de bu dünyadadır. İnsanlar doğru yoldan sapmasınlar, kötülüğe meyletmesinler diye bu kavramlar konulmuştur.

Vâridat'ta. Melek, Cin, Şeytan hakkındaki fikirler de dikkat çekicidir. İnsanı doğruya, iyiye, gerçeğe sevk eden kuvvetler Melek, kötülüğe, zarara, ahlâksızlığa, gerçeklerden yüz çevirmeye yönlendiren şeyler ise Şeytan'dır. Cin denilen varlıklara gelince, bunlar aslında insanların kendi hayallerine göre tasavvur ettikleri mevhum şeylerdir. Bu sebeple insanlar bunları kendi istidatlarına göre şekillenmiş olarak görebilirler veya göremezler, ama bu onların gerçekte var oldukları anlamına gelmez.

Şu kısa özetten anlaşıldığı üzere (Vâridat'ın, Şeyh Bedreddîn'in diğer eserleri

gibi kendi kaleminden çıkma düzenli bir telif eser olmaması sebebiyle onun fikirlerini yüzde yüz kendi ağzından yansıtmadığı, dolayısıyla tahrif edilmiş olabilecekleri ihtimalini her zaman için saklı tutmak kaydıyla) bu görüşlerinin, tam anlamıyla materyalist bir yaklaşımın ürünü olduğunu söylemek gerekir. Eğer bunlar hakikaten Şeyh Bedreddîn'in ifade ettiği biçimde, bozulmadan kaydedilmişlerse, bu takdirde yalnızca bunlar dikkate alındığında karşımıza, hakikaten İslamiyet'in telkin ettiği bir biçimde ne Allah, ne de ahiret hayatına inanan bir Şeyh Bedreddin çıkar. İşte, onu çoğu Osmanlı ulemasının, hatta sûfiyyesinin bile gözünde asırlarca zındık ve mülhid yapan bu fikirlerdir. İşin tuhaf yanı, yüzyıllar boyu Şeyh Bedreddin denildikçe hatıra *Letâyifü'l-İşârât* ve *Câmiü'l-Fusûleyn* yazarı âlim Şeyh Bedreddîn'den çok, *Varidat* yazarı "zındık ve mülhid" Şeyh Bedreddîn gelecektir. Şeyhülislam Arif Hikmet Bey işte bunun için bulabildiği *Varidat* nüshalarını ucuz pahalı demeden satın alıp yakıyordu.

Şeyh Bedreddîn yalnızca bu mudur? Şüphesiz ki hayır. Bu materyalist kişiliğin yanında, spiritüalist de diyebileceğimiz, koyu mistik karakterde bir ikinci kişilik daha vardır ki, o da şu görüntülerle kendini açığa vurur:

2) Değişik zaman ve mekânlarda yaşandığı söylenen bazı mistik haller, müşahedeler, keşif ve kerametler:

Bu grupta yer alan anekdotlar bizim için Şeyh Bedreddîn'in mistik şahsiyetini ve özellikle psikolojik yapısını anlamak bakımından fevkalade değerlidir. Çünkü bunlar akılcı, hatta materyalist bir feylesof izlenimini kuvvetle veren birinci kişiliğe rağmen zaman zaman öne çıkan güçlü mistik karakterdeki bir ikinci kişiliği, kuvvetli cezbe halini yaşayan bir başka şahsiyeti yansıtmaktadır. *Varidattaki* bu mistik müşahedelerden bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

Bir kere Şeyh Bedreddîn velayete, evliyanın gösterdiği keşif ve keramete inanmakta, bunları reddetmemektedir. Bir gün gaybdan gelen yeşil elbiseli iki kişi, Şeyh Bedreddîn'e Hz. İsâ'nın ölü bedenini gösterirler. Şeyh Bedreddîn'e göre bu olay, Hz. İsâ aleyhisselâmın bedenen ölü, ama ruhen diri olduğunu anlatmaktadır.

Bir başka gün, yanındaki adamlardan birini birdenbire bir başkası olarak görür, biraz sonra o adam tekrar asıl kişiliğiyle görünür. Bu ise ona göre, söz konusu iki kişinin ruhen ne kadar birbirine yakın olduğunun göstergesidir. Bazen kitap okumakta iken birden hayalinde tanımadığı herhangi biri canlanır. O kişi ertesi gün canlı bir kişi olarak onu ziyarete gelir. Bir gece, yan uyanık bir haldeyken, ruhunun ocakta yanmakta olan bir odunun çıkardığı sesin aynısını çıkardığını duyar. Kendine geldiğinde hakikaten orada yanmakta olan odunun aynı sesi çıkardığını gözler. Ona göre bu, kendi varlığıyla odunun aynı ilahi cevheri taşımasından ileri gelmektedir. Yine bir gece hafif bir uyku halindeyken, birdenbire bütün kâinatın Allah olduğunu fark eder; coşar ve ***"Ya Allah!"*** diye haykırır; dili Allah Teâlâ'nın kelamı olmuştur.

Bir başka gece ise hastalanmış, ölmek üzere olduğu izlenimine kapılmışken, kendini kurtarması için Allah Teâlâ'ya yalvarır. İşte tam bu sırada Allah Teâlâ'nın kendisine ***"Seni bu hastalıktan kurtaracağım"*** dediğini duymuştur.

Bir perşembe gecesi de, sabaha doğru karşısında Muhyiddîn-i Arabî'yi görür.

Bu büyük şeyh kendisine Şeytan'ı bu âlemden başka bir âleme attığını, bu âlemde yalnız izinin kaldığını söylemiştir.

Vâridat'ta, Şeyh Bedreddîn'in son derece güçlü mistik ve cezbeci yanını yansıtan bunlara benzer daha başka anekdotlar da vardır. Dikkat edilirse bu müşahedeler, onun hep yarı uykulu yarı uyanıkken gördüğünü söylediği şeylerdir. Bunlar eğer rüya iseler, rüyaların düşüncelerin birer yansımasından başka bir şey olmadığını söyleyen akılcı Şeyh Bedreddîn'in bunları birer keramet olarak önemsemesi gerçekten tuhaftır. Bütün bunları değerlendiren A. Gölpınarlı, bizce de haklı olarak Şeyh Bedreddîn'in inançlarında bocalayan bir ruh hali içinde oluşuyla yorumluyor. Ona göre şeyh, bütün akılcılığına rağmen, kendisini mânâ âleminden kurtaramamış, o âleme de inanmış bir adamdır.

İşte *Vâridat'ı* bir problem yapan hususlardan biri, belki en önemlisi, bu iki Şeyh Bedreddîn'i birlikte yansıtmasıdır.

NETİCE

Yukarıda kısaca tahlilini ve değerlendirmesi yapılmış olan Şeyh Bedreddîn'le ilgili bütün bu meseleler bir arada düşünüldüğünde, eserleri ve giriştiği isyan hareketiyle karşımıza hem bir bilim ve düşünce, hem de aksiyon adamı olarak Şeyh Bedreddîn'in dört cephesi çıkarıyor:

1) Sünni İslam'ın Hanefilik yorumuna bağlı olmakla beraber, daha akılcı ve daha rahat düşünüp içtihad yapabilen "âlim Bedreddîn" (Bu imaj, fıkıhla ilgili eserlerinin ve kısmen Vâridat'ta yer alan, ibadetlerle ilgili fetvalarından çıkıyor),

2) İslam'ın bazı temel inanç esaslarını, bu arada ahiret ve ona bağlı kavramları tam anlamıyla akılcı, hatta bir ölçüde maddeci bir görüşle yorumlayan "materyalist feylesof Bedreddîn" (bunu, Şeyh Bedreddîn'in Vâridat'taki bir kısım fikir ve görüşleri düşündürüyor),

3) Sık sık cezbeye giren, gayba ait bir takım durumlara vakıf olduğuna, hiçbir aracı olmadan Allah Teâlâ'nın doğrudan hitabını işittiğine, ölü hayvanları diriltebilme gücüne sahip olduğuna, kısaca kendi keşif ve kerametlerine samimi olarak inanan koyu "sûfi Bedreddîn" (bu imajı da Varidat çiziyor),

4) Ve nihayet, bu sayılan üç Bedreddîn'in hiçbiriyle uyuşmayan, zamanın Mehdî'si sıfatıyla, düzenin bozukluğunu ve toplumsal rahatsızlıkları düzeltmekle görevli bulunduğuna inanarak siyasal iktidara talip "ihtilalci Bedreddîn".

İşte, Şeyh Bedreddîn'i henüz çözülemeyen bir problem yapan, böyle dört cepheli bir kişilik ve kimliği temsil eden gerçekten müstesna bir tarihi sima oluşudur. Bununla beraber, dikkat edilirse, bu dört cepheli kişiliğin temelde biri materyalist, akılcı, diğeri spiritüalist, mistik olmak üzere iki zıt yönü bulunduğunu görmemek mümkün değildir. Bu iki yönün de aslında başlangıçta gizli bir eğilim olarak Şeyh Bedreddîn'de mevcut bulunmakta oluşu bizce son derece kuvvetli bir ihtimaldir. Bunlardan hangisi gerçek Şeyh Bedreddîn'i yansıtmaktadır? Bu ikili görüntü Şeyh Bedreddîn'in şahsında birbirini takip eden iki ayrı aşamayı mı gösteriyor? Bu aşamalardan hangisi önceki, hangisi sonraki Şeyh Bedreddîn'i temsil etmektedir? Yoksa Şeyh Bedreddîn bu ikili şahsiyet arasında zaman zaman gidip gelen, başka bir ifadeyle her ikisini de bir arada barındıran bir karakteri mi yansıtmaktadır?

Ahmet Yaşar Ocak, B. Nusret Kaygusuz ve A. Gölpınarlı gibi Şeyh Bedreddîn'de bu iki zıt kişiliğin bir arada olduğunu düşünürler. Böyle bir durum pekâlâ pek çok insan için mümkündür. Üstelik İbn Hacer'in verdiği bilgilere bakılırsa, hocası Şeyh Hüseyn-i Ahlâtî'nin de aynı çizgide bulunduğu anlaşılıyor. Hatırlanacağı üzere o da kendisinin Mehdî olduğuna inanmaktaydı. Çok muhtemeldir ki Şeyh Bedreddîn felsefeyle uğraşan bu zatla olan uzun ve yakın teması süresince gerek yaptıkları konuşma ve tartışmalar yoluyla, gerekse okuduğunu kuvvetle tahmin ettiğimiz, İbnü'r-Râvendi, Ebû Hayyân et-Tevhîdî ve Ebûbekir Zekeriyyâ er-Râzî gibi eski İslam filozoflarının kitaplarının şevkiyle, içindeki materyalist eğilimi geliştirmiş ve tıpkı hocası gibi materyalizme eğilimli bir mistik olmuş olsun.

O, döneminin önde gelen bir Hanefî fıkıh âlimi olarak bu formasyonunun ve statüsünün gerektirdiği bir üslup ve yaklaşımla fıkha dair eserlerini kaleme almıştır. Bunu yaparken sorumluluk taşıyan, kazaskerlik yapmış bir bilim adamının psikolojisiyle hareket etmiş, statüsünün gerektirdiği davranışı sergilemiş, belki o materyalizme eğilimli yanını öne çıkarmaktan kendisini alıkoymakla beraber, onda çok belirgin bir biçimde var olan akılcı yanını yazdığı fikıh eserlerinde, ele aldığı konulara yansıtmaktan da geri kalmamıştır. Bu sebeple daha önceki fikıh âlimlerinin hüküm ve içtihatlarını sorgulayarak onlara alternatif hükümler üretmekten de çekinmemiştir. Ama eninde sonunda o bu eserleri çerçevesinde Hanefilik çizgisinin dışına çıkmamış Sünni bir fıkıh âlimidir.

Diğer yandan Şeyh Bedreddîn'deki bu akılcılığın ve materyalist eğilimin onun İslam inançlarıyla ilgili telâkki ve yorumlarına, algılamalarına yansıyacağı da muhakkaktı. Onun, içindeki bu güçlü eğilimin önüne geçmesi, bu yaratılışta olan bütün insanlar gibi mümkün değildi. Bu güçlü akılcılığı onu kanaatimizce, İslam'ın, Melek, Cin, Şeytan, Kıyamet, Haşir, Neşir, Cennet ve Cehennem gibi, akıldan çok imanı gerektiren, en azından duyularla algılanamayacak kavram ve konularını da, kendinden çok önce bu meselelerde aynı yola girmiş bazı eski İslam filozoflarının eserlerini okumaya yöneltmiş, onlar üzerinde uzun uzun düşündürmüş ve hiç şüphe yok ki Şeyh Hüseyn-i Ahlâtî ile de bunlar üzerine konuşturmuştur. İşte Vâridat'taki Şeyh Bedreddîn, içinde artık iyice olgunlaşmış bu eğilimle Allah Teâlâ kavramını da zaman zaman materyalist bir yorumla, panteist bir çerçevede ele almıştır. Hatta Vâridat'ın temel çizgisinin Vahdet-i Vücûd'çu değil, panteist (Vahdet-i Mevcûd'çu) kavrayış olduğu söylenebilir.Bununla beraber bu Materyalist, akılcı Şeyh Bedreddinin içinde kuvvetli cezbe sahibi mistik bir Bedreddin vardır. Bu iki kuvvetli güç arasında gelip gidereken kendini tayin edemeyip sukûnete erememesi onun ve müntesiplerinin sıkıntıya düşmesine sebep olmuştur. Bu iki kişilik onun ayrılmaz bir parçasıdır. Harîrîzâde Şeyh Bedreddin'e, Bedriyye adlı bir târikat nisbet etmekteyse de Şeyh'in vefatından sonra böyle bir târikatin olmadığı görülmektedir. Ancak onun sempatizanlarından olup Bedreddin sûfîleri diye anılan bir zümre zamanla Alevî-kızılbaş kesime karışarak erimiştir.[727] Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz bile bu durumları yaşadığından hayatında sıkıntılara düçâr olmuştur.

---

[727] (ÇETİN, 1999), s. 8

25

Vezin: Mefâ'îlün Me'fâîlün Fe'ûlün

Serây-i din esâsıdır şerîat
Tarîk-i Hak hedâsıdır şerîat
Budur evvel kapu dergâh-ı Hakk'a
Ki yolun ibtidâsıdır şerîat
Dahi bununla hatm olur bu yollar
Bu râhın intihâsıdır şerîat
Sırat-ı müstakîm'e davet eden
Münâdîler nidâsıdır şerîat.
Şeriat enbiyânın sünnetidir,
Kamûnun ihtidâsıdır şerîat.
Hüdâ'nın leyle-i Mi'râc içinde,
Habîbine atâsıdır şerîat.
Yirmiüç yıla dek Cebrâîlin
Ana vahy-i Hüdâ'sıdır şerîat.
Cihânda çoktur envâ-i ulûmun
Kamûsunun hümasıdır şerîat
Bu nefs-i kâfiri katletmek için
Hakk'ın hükm-i kazâsıdır şerîat.
Cihâd-ı ekber eden ehl-i diller,
Kulûbunun safâsıdır şerîat.
Tarîkat kârbânının önünce,
Delil-ü muktedâsıdır şerîat.
Hakîkat gerçi Sultanlıktır ammâ,
Önünde anın livâsıdır şerîat.
Şerîattan velî yâd olmaz asla,
Velînin âşinâsıdır şerîat.
Şerîatle durur arz-u semâvat
Bu bünyânın binâsıdır şerîat.
Ne bilsün şer'i pâki ehl-i ilhad
Ol a'dânın a'dâsıdır şerîat.
Hemen anlar da aklınca sanır kim
Nizam için olasıdır şerîat.
Sakın cânâ sakın anlara uyup
Deme sen de n'olasıdır şerîat.
Şerîatsız hakîkat oldu ilhad
Hakîkat nûr ziyâsıdır şerîat.
Ziyâ olmaz ise nûru da yok bil
Hakîkatla kıyasıdır şerîat.
Cihâna bir velî hiç gelmez illâ,
Elinde anın âsâsıdır şerîat.

Dahî başında tâcı, şâl-u kisve
Hem eğninde abâsıdır şerîat.
Hakîkat cânıdır ancak velînin,
Canından mâadasıdır şerîat.
Çıkıcak can beden öldüğü gibi
Çıkıcak sır kalasıdır şerîat.
Karâr etmez beden olmayıcak can
Hakîkatın bekâsıdır şerîat.
Hakîkat dilber-i ra'nâ gibidir
Anın zerrîn libâsıdır şerîat.
Sakın soyma anı na-mahrem içre
Yüzün suyu hayâsıdır şerîat.
Hakîkat arş-ı âlâdır muhakkak
O arşın üstüvâsıdır şerîat.
Cem-i Enbiyâ vü Evliyânın
Niyâzî rehnümâsıdır şerîat.

Serây-i din esâsıdır şerîat
Tarîk-i Hak hedâsıdır şerîat
Din sarayının temelidir şerîat
Hakk yolunu hediyesidir şerîat

"Her biriniz için bir yol ve şeriat kıldık" [728] ayetinde, her asrın müceddidinin kendisine has özel bir yolunun olacağına dair bir işaret vardır. Tasavvuf büyükleri arasındaki zikir ve virdlerin farklı olması da bundandır. Onlar, asıl konularda ittifak içinde olup, meşreplerine göre Kitap ve Sünnet'ten çıkardıkları vuslat yolları farklı farklıdır.

Budur evvel kapu dergâh-ı Hakk'a
Ki yolun ibtidâsıdır şerîat
Hakk dergâhına birinci kapı budur
Yolun başlangıcıdır şerîat

[Şeriat ile hakikat arasında olan nispet, nübüvvet ile velâyet arasında olan nispet gibidir. Kul için iki yön vardır:

Velâyet, nübüvvet. Nübüvvet vasıtasıyla umumi insanlara tebliğ olunan, şeriat hükümleridir. Şeriat, umumi insanların hakikatlerinin neticesidir. Şeriat bir kapıdır ki, bu kapıdan niceleri hakikat sarayına girip marifet dayanaklarına kavuştular. Yine bir kısım insanlar, şeriat kapısından hakikat sarayına girdikleri halde, habersiz kaldılar; marifete kavuşamadılar. Ve niceleri hakikat sarayına dahi giremeyip şeriat kapısında kaldılar. Bundan anlaşılan odur ki, nübüvvetin

[728] Maide, 48

bidayet ve nihayeti kurb-ı velâyet olduğu gibi, şeriatın dahi bidayet ve nihayeti, hakikat ve marifet olur.][729]

"Şeyhim mülk ve melekût da bulunan şeylerin tamamı size keşf olunsa şer'a uydurmaya gücünüz yetiyorsa ne âlâ. Yok, eğer yetmiyorsa o keşfi terk edin, fakat şeriatı terk etmeyin derdi." [730]

"Keşfi terk edin" sözünün mânâsı, sâlikin şeriatla telif ve tevfik etmeye muktedir olacağı zamana kadar keşfinden bahs etmemesi, onunla amel etmemesi, bu esnada tevhidle meşgul olup şeriata riayet etmesidir. Zira tevhid sayesinde mertebe yükselir ve sâlik o keşfin aslında şeriata uygun olduğunu müşahede eder.[731]

Ebu'l-Hasen eş-Şazelî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurur ki;

"Kitabın ve Sünnetin getirdiği esaslarda bize hatasızlık garantisi verilmiştir; fakat keşifler ve ilhamlar için böyle bir garanti yok..." [732]

<u>Dahi bununla hatm olur bu yollar</u>
<u>Bu râhın intihâsıdır şerîat</u>
Bu yollar bununla son bulur
Bu yolun sonudur şerîat

[Muhyiddin İbnu'l-Arabî, şerîat kavramının nasıl anlaşılması gerektiğini, şeriatın hakîkatla olan ilişkisini şöyle izah etmektedir:

"Şerîat; fiilin sana nisbetiyle birlikte, kulluğu iltizâm etmektir.

Şerîat bir sınırdır yoktur eğrisi
Tırmandı ona yüksek makamlar ehli,
Akıl ve himmetlerle yüksek merdivenleri,
Girdiler fakat çıkmadılar, bir huzur ki,
Geldiler bir emirle, yücedir kadri,
Değildir onlara zorluk, getirdikleri.

Şerîat; rasûllerin Allah'ın emriyle getirmiş olduğu zahir bir sünnettir. Cenâb-ı Hakk'ın "îcad ettikleri ruhbâniyet" [733] diye buyurduğu, (insanlar tarafından) Allah'a yakınlık için bid'at olarak icad edilen sünnetler ve Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem "Kim iyi bir çığır açarsa.." [734] hadisinde ifade ettiği sünnetler

[729] Geçersiz kaynak belirtildi., s.10
[730] (HÜDAYİ), c.I, v.18b
[731] (BAHADIROĞLU, 2003), s.92; (HÜDAYİ), c.I, v.18b
[732] Takıyyuddîn Ahmed b. Abdulhalîm b. Teymiye, Külliyat, çev. Kurul, Tevhid Yayınları, İstanbul 1986, 2/91. 2/238.
[733] Hadid, 27
[734] İyi veya kötü çığır açan veya hayra delâlet eden kimsenin mükâfatı ile ilgili olan bu hadis değişik lafızlarla Ebû Hureyre (r.), Cerîr b. Abdillah (r.), Huzeyfe (r.). Bilâl b. el-Hâris (r.), Enes b. Mâlik (r.), Ebû Mes'ûd el-Bedrî (r.), Ebû Mûsâ el-Eş'arî (r.), İbn Mes'ûd (r.),

de bir şeriattır. Zira Hz. Peygamber (s.) bu hadisinde, bizlere, güzel olan bir şeyi ortaya koymayı caiz görmüş, bunu icad edene ve onunla amel edene mükâfat olacağını bildirmiştir. Yine Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem içtihadının sonucuyla Allah'a ibadet eden bir kişinin, Allah Teâlâ katından belirlenmiş bir şerîata göre olmasa da, Kıyamet gününde tabi olacağı bir imamı olmaksızın, tek başına bir ümmet olarak haşredileceğini bildirmiştir. Nitekim Cenâb-ı Hakk celle celâlühû Hz. İbrâhîm aleyhisselâm hakkında;

"Hiç kuşkusuz İbrâhîm, Allah'a itaat içinde, tekbaşına bir önder idi." [735] şeklinde buyurmaktadır ki, bu, Hz. İbrahim aleyhisselâm henüz vahiy gelmeden önceydi. [736] Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ***"Güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim."*** [737] buyurmuştur. O halde kim güzel ahlak sahibiyse, o bunu bilmese de, Rabbi'sinden bir şeriat üzere demektir. Böyle bir durumu Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem de hayır olarak isimlendirmiştir. Nitekim Hakim b. Hizam radiyallâhü anh hadisinde, onun cahiliyye döneminde, köle azat etme, sadaka, sıla-ı rahim ve cömertlik gibi yapmış olduğu iyi amellerin hükmünü sorması üzerine Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ***"Sen geçmişte işlediğin hayırlar üzerine müslüman oldun."*** [738] buyurmuş ve bunları bir hayır olarak isimlendirmiştir. Yani Cenâb-ı Hakk (c. c.) onu bunlar nedeniyle (islâmla) mükâfatlandırmıştır.][739]

Allah Teâlâ din olarak gönderdiği câmi' olan esasların hepside İslâm şeriatı içinde mevcuttur. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin getirdiği bütün esaslar diğer nebilerin getirdiklerini de kapsar.

(Kur'an-ı Kerim'de) her sonra gelen (nebi) evvelkini câmi'dür lâsiyyemâ[740] hatmun ma'nası odur ki, cemi peygamberleri ve velileri câmi'dür. Her birinün sırrı onda bulunur dimekdür. kurân-ı 'azimde cemi' kıssas-ı enbiyâ hatmun

---

Hassan b. Atiyye (r.) ve Bureyde el-Eslemî'den (r.) rivayet edilmiştir. Ebû Hureyre (r.) rivayeti için bak: Müslim, İlim (47), 6. 16, hd. no: 674. Tirmizî, İlim (42), 15. hd. no: 2674. Ebû Dâvûd, Sunne (34), 7, hd. no: 4609. Neseî, îmân (47), 16, hd. no: 4971-4973. Dârimî, 1, 130-131, Mukaddime, 44. Musned. 2, 397. 505, 520-

[735] Âyet için bak: Nahl, 120. Bu âyetin tefsiri için ayrıca bak: Futûhât. 1, 722, (Thk. O. Yahya, 10, 446-448.)

[736] Îbnu'l-Arabî'nin bu görüşünü, Nahl, 120. âyetinin siyakı olan 121. ve Enbiyâ, 51. âyetler de isbatlamaktadır. Bu âyetin tefsiri için bak: İbn Kesîr, 4, 530-531; 5, 341-342. Bidâye, 1, 168-169.

[737] Hadis değişik lafızlarla Ebû Hureyre'den (r.) rivayet edilmiştir. Bak: Muvatta, Husnu'l-Huluk (47), 1, hd. ho: 8. Musned,2, 381. Şuab, 6, 230-231, hd. no: 7978. Câmiu's-Sagîr, 2, 257-258. Hafâ, I, 211-212.

[738] Hadis için bak: Buhârî, Zekât (24). 24, Buyu' (34), 100, Itk (49), 12, Edeb (95). 16. Müslim, İmân (1), 55, 194-196, hd. no: 123. Musned, 3, 402.

[739] (ATAÇ, 1993), s. 524-525

[740] **Lâsiyyemâ:** bilhassa, husussan, özellikle.

hâlidür. Her bir hâlini bir nebinün yüzünden beyan etmişdür. [741]

<u>Sırat-ı müstakîm'e davet eden</u>
<u>Münâdîler nidâsıdır şerîat.</u>
Doğru yola davet eden
Çağıranların nidâsıdır şerîat.

Hakikâtsiz şeriat gösteriş, şerîatsız hakikât de riyadır. Bunların birbiriyle ilişkisi, bedenin ruhla olan ilişkisi ile kıyaslanabilir.

Ruh bedenden ayrılınca, canlı beden bir ceset haline gelir. Ruh, bir rüzgâr gibi yok olur.

İslâm'ın kelime-i şahâdeti her ikisini de içine alır. 'Allah Teâlâ'dan başka ilah yoktur' sözleri hakikât, 'Muhammed O'nun resulüdür' sözleri de şerîattır. Her kim, hakikâti inkâr ederse kâfir, her kim de, şerîatı inkâr ederse mülhiddir." [742]

Hz. Ömer radiyallâhü anh şöyle diyor: ***"Şeriatın edeplendirmediğini, Allah Teâlâ edeplendirmemiştir."*** [743]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki; ***"Tek bir fakih, şeytana bin âbidden daha yamandır."*** [744]

Şerîatın muhafazasının gerekliliği muhakkaktır. Ancak burada sorun aynîlik ve gayrılığın nasıl olduğu nerede hata yapıldığını bilmektir.

Menkabe, Hallac-ı Mansur'un, eşi-dostu tarafından kendine tevcih edilen ***"Niçin tövbe etmiyorsun?"*** sualine:

"Biz şeriatın duvarından bir taş düşürdük, oraya başımızı koymamız gerekdir" deyi cevap verdiğini nakleyliyor.[745] Hakîkatde Mansur oraya başını koyabildi mi ki? Bu garîb sofiden sonra asırlar boyu şerîatin **duvarına tecâvüz ahvâl-i âdiyeden**[746] oldu, ne var ki; Nesîmî müstesna, kimsenin kafasını kesmediler.

---

[741] (MISRÎ, 1223), v. 60b
[742] NİCHOLSON, a.g.e. s.65
[743] İbn-i Haldun, Mukaddime, trc. Halil KENDİR, İst, 2004, s.168
[744] İbn-i Mâce-Tirmizî, İlim
[745]
Şeriat kim, saray-ı Kibriya'dır
Hakikât mülküdür, muhkem binadır
Anın bir taşını her kim koparsa
Yoluna başını koymak revâdır.
Binayı dine mebnâdır şeriât
Şeriatsız Tarîkat sabit olmaz
Onu Hakk ile icradır Tarîkât
Tarîkatsız dahi irfan bulunmaz.
Şeyhülislâm ibn-i Kemâl kaddese'llâhü sırrahu'l azîz
[746] Şeriata teccavüz basit olaylardan oldu

Tasavvuf-şerîat münâsebeti büyük sofîler tarafından içice ve yekdiğerinin ayrılmaz tamamlayıcısı olarak gösterilmesine rağmen, hakikatde **tekke-mescid**, **derviş-zâhid** ikilisi olarak belirmiş, imkânsız bir uyuşmazlık hâlinde devam ede gelmiştir. Bu ikilik ve zıddiyet bilhassa edebiyatda kendini göstermektedir: Şerîat neyi haram kılmışsa veya süflî mekruh kabul etmişse, tasavvuf onu sembolize ederek kelimeyi aynen alıp ma'nâ ve mâhiyetini değiştirerek öğmüş, amele ve itikada dâir birçok hususlarda yeni ve çok defa başka istikâmetlerde yorumlamalara girişmiştir.[747] Şüphesiz bu ihtilâfda, başta İslâm düşünürlerinin dinin bütün uygulanma kabiliyetini ve berraklığını bozucu neticesiz münâkaşaları olmak üzere, bir yandan şerîat adamlarının sertlik ve müsamahasızlığının, diğer yandan mutasavvifenin en ciddî ve hayatî din kaidelerini ciddiyetle talâkkî etmeyişlerinin de te'siri vardır. Garîb olan, şaşırtıcı olan şurasıdır

[747] Şöyle bir soru aklına gelebilir ve dersen:

Tasavvuf ehli şeriatta haram olan bazı şeylerin helal olduğuna zahib olmuş gibi geliyor. Zira övüyorlar.

Mesela; şarap ve meyhaneyi, kadehi ve kadeh veren mahbubu, o mahbubun zülfünü, halini ye yanağını methederler Hatta yüzündeki hatları Kur'an-ı Kerim'e teşbih ederler… Bunlar nedir ve ne demektir? Cevabımız şudur:

"Bu sofiler zümresi; taklidi imandan, tahkiki imana geçmişlerdir. Bu sebeple onlar, eşyanın zahirinden batınına, suretinden manasına geçmişlerdir. Cümle eşyayı aslında olduğu gibi görmüşler bilmişlerdir. Bu sebeple çoğu sözleri mana âleminden gelir.

Şarap, demekten muratları; marifetullahtır. Bunun sonu mahabbetullaha gider. Yani irfan duygusudur ve aşktır. Aşk ve mahabbet aynı manaya gelir.

Meyhaneden murad, kâmil mürşidin gönlüdür. Zira orası Allah Teâlâ sevgisinin hazinesidir.

Kadehten murad ise; Hak talibine yaptığı ism-i Celal telkinidir. Ya da dilinden dökülen marifet-i ilahiye'ye dair sözlerdir.

Salik onları dinledikçe verdikleri, zevkle mest olup, aklı bir şeye ermez olur…

Mahbuba gelince; mürşidi kâmil'in kendisidir.

Gönül; onun manevi halini tam ve her bir nakşını yerli yerinde bulduğundan mahabbet eder. Salike; mürşid-i kâmilin derununda saklı maairif-i ilahiye yüz gösterip her bir işini, ayrıca batıni sıfatlarını iyice bilip anlayınca, kendisine, zahirde ki sevgiliden bin kat üstün görünür. Zira bu, candır; öbürü ise ten.

Zülf ise, mürşidin talip mertebesine inişi ona cazip kelamlar etmesidir.

Hal ise; mürşidin, bazı bazı, istiğna âlemine geçişi ve oradaki misal denizine dalışıdır. O anda mürşid, irşaddan müstağni olur.

Yanaktan murad ise; mürşidin talibe göründüğü zaman, iki cihan fikrini içinden söker hatta kendi vücudunu dahi yok gösterir. O da budur.

Yüzündeki hatları Kur'ana teşbih etmelerine gelince; şöyle anlatabiliriz:

Burada yüzden murad; dıştan görünen yüz değildir, mürşidin gönül yüzüdür. Kur'an-ı Kerim'den murad ise ahlak-ı ilahiyedir. Ki o mürşid:

"Ahlak-ı İlahiye ile ahlaklanınız" Hadis-i Şerifinin manasında özünü bulmuştur.

O büyük zatların yukarıda geçen işaretli sözlerden muradları; işte bu ahlak derecesini bulmaktır. **(Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, ONUNCU SUAL VE CEVABI)**

ki, bütün bu çekişmelere rağmen, Mâhir İz Bey'in (hyt: 1950) ifadesiyle ***"Bin yıldır, yani Türk'ün İslâmiyeti kabulünden itibaren kurulmuş olan Müslüman — Türk devletlerinde ve Türk'ün gayrı bütün islâm memleketlerinde hemen her şehirde cami ile beraber bir tekkenin, bir zaviyenin kuruluşuna şahit oluyoruz"*** ve kimse bu zahirî beraberliği görerek içbirliğini de sağlamağa teşebbüs etmiyor. Öyle ki, bugün bile Mehmed Akif Ersoy gibi birisi için bile **"Maalesef tasavvuf neşvesi yok"** deyip dolayısiyle **"Geç onu!"** demek isteyen tarîkat mensubu ciddî, münevver kimseler görüyoruz. Diğer tarafdan Muhyiddin ibn'ül Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz hakkındaki münakaşalar Kemalpaşazâde gibi **"Müfti-üs-sakaleyn"** unvanı verilen bir büyük âlimin fetvasına rağmen durmamış, Vânî-zâde'nin Mevlânâ ve bütün mutasavvife aleyhindeki hükümleri zamanımızda dahi münâkaşa edilegelmiştir.

Yenişehirli Avni Bey:

Hakîkat-i cihet-i kalb-gâhı bilmezler
Namaza hâzır olurlar huzura bakmazlar

derken kimlerden yakınıyor ve neyi ifâde etmek istiyordu?

Zâhid bu bürûdetle eğer dûzaha[748] girsen
Bir lüle duhan[749] yakmağa âteş bulamazsın

diyen şairin da'vâsı ne? Diğer taraftan:

Irz ehli olan sarhoşa meyhane yakışmaz
Hatırlı şişe râf u dolabında gerekdir

diyen şâir ve;

Gel seninle edelim ehl-i fesadı taksim
Baba Sultânı sana vü koca şeytanı bana

diyen şâir kimleri kasdetmektedir?

Aslında bu dört beyitin muhtevası da şeriatın hudutları içinde bulunmaktadır. Bütün mesele bakış zâviyesindedir ki, bu zaviye iki olup biri tekke diğeri mesciddir. Mahir İz, bu ikisinin bir olması gerektiğini, aslında da bir olduğunu ileri sürmüş, büyük sofilerden deliller getirerek onları âyetlerin ve hadîslerin muvacehesinde değerlendirmiştir. Hakîkatde, Muallim Naci'nin:

Bir harfimizin mahreci ta'yîn olunurken
Ma'nâ yerine arbede[750] çıkmışdı içinden

---

[748] **Düzah:** f. Cehennem. Tamu. Mc: Keder. Külfet.
[749] **Duhan:** Duman. Tütün.

beytinde ifâde edildiği gibi, tasavvufun ve şerîatin mahrecinde ittifak yerine bir kuru gürültü asırlarca devam etmiş, şüphesiz bundan zarar gören ümmetin şeriat ve tasavvuf anlayışı olmuştur.

Ötedenberi **"Sünnî tasavvuf"** diye adlandırılan bir cereyanın yanında sünnî ve hattâ bir kısım **Şi'î-Caferî** ulemânın bile reddettiği bir tasavvuf cereyanı daha vardır ki, hiçbir kayıt tanımayışı ve telkin ettiği meşreb ve hükümler bakımından şairane oluşu dolayısıyla edebî muhitlerde tutunmuş ve bütün klâsik edebiyatımızı büyük nisbette etkilemiştir. Bu ikincisi bâtinîliğin mahsulüdür. Usûl bakımından tam ma'nâsiyle zevzekliği, mübâlatsızlığı[751]; tatbikat cihetinden de kayıt tanımazlığı, bütün şerî müesseselere dolaylı olarak ve bâzan da açıkdan açığa tecâvüzü, tehzili [752] belirtici vasıf edinmiştir. Bâtınî cereyanların en büyük özelliği olan te'vil, bu cereyanın bilhassa edebiyatta arkasına saklandığı husus olmuştur. Gide gide bütün târikatlere nüfuz eden bâtınî tasavvuf onlardan bâzılarının hüviyetini tanınmaz hâle getirmiş, bâzılarına da bambaşka hüviyet kazandırmıştır. [753]

İslâm'da *hakîkat*, *hikmet* ve *şerî'at* ayrımı yapanlar, İslâm'ı parçalama peşinde olanlardır. Bunu Allah Teâlâ adına yapanlar ise düpedüz İslâm'a ihânet etmektedirler. Zira İslâm'da hakîkat- şerî'at, akıl şerî'at, din-düşünce, ilim ve bilim ayrımı yoktur.[754]

Bu söylenen sözler hakikatin kendisidir. Hiçbir ehl'ullah bunun dışında bir mana tevehhüm edecek söz söylememiştir. Belki söylenen zahirin aldatıcılığıdır.

"Size gerçek fakihin/alimin kim olduğunu haber vereyim mi?" sualini sorarak başlayan Hz. Ali kerreme'llâhü veche, gerçek fakihin/alimin bariz hususiyetini şu sözleriyle ortaya koymaktadır:

"İnsanları Allah Teâlâ'nın rahmetinden ümitsizliğe sevketmeyen, Allah Teâlâ'nın azabından onları emin kılmayan, ilâhî yasaklar konusunda onlara ruhsat kapısını açmayan ve Kur'an-ı Kerimi bırakıp da başka bir şeye rağbet etmeyen kimsedir. Haberiniz olsun, anlayış ve kavrayışın olmadığı bir ilimde hayır yoktur. Dikkat edin, düşünüp ibret dersi çıkarılmayan bir Kur'an-ı Kerim okuyuşunda hayır yoktur. Yine tefekkürün olmadığı bir kullukta da hayır yoktur" [755]

En büyük felâket, Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarını bilmemektir. Bu sebeple müslümanın birinci derecede vazifesi cehaletini yok etmek ve özellikle fıkıh bilgisinde kuvvetli olmaktır. Şeytanın en büyük düşmanı, Allah Teâlâ'dan korkan âlimlerdir. Bir âlimin yaşaması şeytana karşı bin âbidin yaşamasından daha tehlikelidir. Çünkü şeytan, insanlara küfür yolunu, Allah Teâlâ'ya taat çiz-

[750] **Arbede:** Cidal, kavga, patırtı.
[751] **Mübalat:** Kayırmak. Dikkat etmek. İtina göstermek
[752] **Tehzil:** (c.: Tehzilât) Zayıflatma. Alaya alma. Alay şekline sokma.
[753] (ÇAVUŞOĞLU, 1981), s. 120-123
[754] (ATAY, 1 : 2 2003), s. 37
[755] Küleynî, age., I, 86. Ayrıca bkz. İbn Abdilberr, age., II, 811; Suyûtî, age., s. 211. (GÜLER)

gisinden dışarı çıkmayı, sapık yolları emreder. Fıkıh bilgini imam ise, Allah Teâlâ'ya itaati emr eder, insanları şeytanın yolundan uzaklaştırıp Allah Teâlâ'nın yoluna yönelmelerini emr eder. Cahil olan âbîdde, bu sayılanlardan hiçbiri görülmez. Cahil olan âbid bunlardan hiçbirini yapamaz.

Velilik derecesine ulaşsa da, bir fıkıh bilgini böyle cahil bir âbidden daha üstündür. Şeytan cahil sofuyu yoldan çıkarmakta zorluk çekmez.

Rivayet edilir ki, biri âlim diğeri cahil olan iki adam cahil bir şeyhe intisab ederek ondan ders aldılar, ibadet ettiler ve velilik derecesine ulaştılar. Bir gün şeytan, âlim olana havada bir cennet gösterdi ve: **"Bu cennet senindir. Yalnız bir şartla. Şeyhini, nebilerden daha üstün tutacaksın."** dedi, O da şöyle cevap verdi: **"şüphesiz hiçbir veli nebiler derecesine ulaşamaz. Belki bir nebi, bütün velilerden üstündür."** Bu söz üzerine şeytan, o âlimden ümidini kesti. Sonra ayni cenneti cahil olan veliye gösterdi. Ona söylediğinin aynısını arkadaşına da söyledi. Cahil olan arkadaşı ise, o cenneti elde edebilmek için şeyhini nebilere üstün tutarak, mertebesinden düştü. Sonra şeytan şeyhinin yanına giderek aralarında geçenleri anlattı. Şeyhi abide: **"ilim öğren, zira velilik bir kimsede ilimsiz olarak yerleşmez,"** dedi.[756]

Fıkıhsız bir tasavvuf zındıklığa,[757] tasavvufsuz bir fıkıh fasıklığa götürür. Fıkıh ve tasavvuf, zahir ve batın beraber olunca hakiki ilim meydana gelir."

Ahmed Rifâi kuddise sırruhu'l-azîz der ki; "Tarîkat***, ayn-ı*** şeriat***,*** şeriat ***ayn-ı tarîkattır. Aralarındaki fark lafızlardan ibarettir."***

"Şeriât, illâ lâzımdır. Şeriat olmadan Tarîkat olmaz." [758]

"***Et-tarîkatü ve'l-hakîkati hâdimân-ı şeriâh"*** Tarîkat ve hakikât şeriatın hizmetçisidir.[759]

İmam Mâlik Hazretleri şöyle buyuruyor: ***"Tasavvuf bilmeyenler zındık olur, şerîat bilmeyenler kâfir olur."*** [760]

Hacı İsmail Hakkı İhrami kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz Sivasî şeriat ve tarîkat hakkında buyurdu ki;

---

[756] İmam Burhanüddin Ez-Zernûcî, Ta'lim ve Müteallim, trc. Y. Vehbi Yavuz, İst, 1993, s.19

[757] ***Zındıklık***: Mani'nin Zerdüştün kitabı Avastayı kendi görüşüne göre yorumladığı (Zendi Avesta) için zındık denilmiştir. İslâmî dönemde ise Zend kelimesi zındık olarak dönüştürülmüş ve İslam öncesi kitapları kendi görüşlerine göre yorumlayan Maniheistlere denilmiştir. Terim Emevîlerin son zamanlarından itibaren belirginleşmeye başlamıştır. Önce Maniheistler için kullanılmış, daha sonra Mazdekileri ve diğer İran dinlerini de ihtiva edecek şekilde genişlemiştir; Marsiyoncu, Mazdekçi, Deysanî ve özellikle Maniheist olanlara deniyordu. Fakat VIII. ve IX. yüzyıllarda Abbâsîler zamanında zındıklık ile özel olarak Manihesistler kasdedilmiştir. (Bkz.Cahız, *el-Hayavan*, I, 55). Bu konuda çok değerli çalışmalar yapılmıştır. bkz. Ghulam Huseyn Sadighi, *Les Mouvements Religieux Iraniens au II'e et III'e Siécel de l'Hicre,* Paris 1938, s. 84-85; Abdurrahman Bedevi, *el-İlhad fi'l-İslam*, Kahire 1945, s.32-34; Ahmet Yaşar Ocak, *Zındıklar ve Zındıklık*, İstanbul 1998, s. 6 vd; Melhem Chokr, *Zındıklık ve Zındıklar*, trc: Ayşe Meral, İstanbul 2002, 71-99.

[758] Mustafa İsmet Garibullah, *Risale-i Kudsiyye Tercümesi,* İstanbul, 2003, c.1, s.291

[759] Muhammed Hikmet Efendi, Marifet-i İlahiyye Tarîkat-ı Aliyye, İst, s. 17

[760] İNANÇER, Ömer Tuğrul, *Sohbetler*, İst, 2006, s.116

"Şeriatı gözetmeyenin tarîkatı olmaz."

"Bu yolun evveli** şeriat**, ortası** tarîkat**, sonu yine** şeriat**."

"Gardaşlarım! Bizim tarîkatımız ne kadar büyürse büyüsün, ne kadar incelirse incelsin, şeriattan kıl kadar ayrılmasına imkân yoktur"

"Şeriatta kıl kadar noksanı olanın, havada uçtuğunu görürseniz, vurup kanadını kırın. İstidraçtan [761] ***başka bir şey değildir."*** [762]

Hz. Ali kerreme'llâhü veche buyurdu ki; ***"İnsanlar, dünya hayatlarını geliştirme adına dinlerinin esaslarından bir şey terk edecek olurlar ise Allah Teâlâ, yaşadıkları şartların daha beterini onlara musallat eder"*** [763]

<u>Şeriat enbiyânın sünnetidir,</u>
<u>Kamûnun ihtidâsıdır şerîat.</u>
Şeriat nebilerin sünnetidir,
Hepsinin hidayetidir şerîat.

Ehlu'llâh'ın, âlimlerin gittikleri yol Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin yolu olduğu gibi, hidayet vesilesi oldukları husustur.

"Âlimler nebilerin varisleridir." [764]

Muhyiddin ibn'ül Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurdu ki;

[Ey kardeşim! Allah celle celâlühû aşkına, sana söylediklerim konusunda, bana karşı insaflı ol! Hiç kuşkusuz sen, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Cenâb-ı Hakk'a celle celâlühû ait olarak rivayet edilen; sevinmek (el-ferah), gülmek (eddıhk), hayrete düşmek (et-te'accub), neşeli olmak (et-tebeşbuş), kızmak (elgadab), tereddüt etmek (et-tereddud), hoşlanmamak (elkerâhe), sevmek (elmahabbe), arzu etmek (eş-şevk) ve benzeri sıfatlardan sahih olanları bir araya getirdin ve bunlara iman ve tasdikin vacip olduğunu kabul ettin.

> Nitekim Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden rivayet edildiği şekliyle, velilerin kalblerine, bu ilâhî makamdan (elhadratu'l-ilâ hiyye), sadece Allah Teâlâ'nın bildirmesi ile bilecekleri ve Allah Teâlâ'nın müşahede ettirmesiyle müşahede edecekleri ilâhî bir tarif, tecellî ve keşif olarak bazı lutuflar (nefehât) esmiş olsa, bunların hepsine sen de, ben de inanırız. Fakat benzeri bir şeyi, bir

---

[761] Allah Teâlâ'nın dinsizlerin küfrünü artırmak için verdiği harikulâde işler.

[762] (ALTUNTAŞ, 2007), s. 265-270

[763] Hz. Ali'ye nisbet edilen bu söz için bkz. Ebû Hibetillâh İsmail el-Hasenî el-Ezherî, *Tahzîru ehli'l-îmân ani'l-hukmi bi gayri mâ enzele'r-Rahmân* (Mecmûatü'r-resâili'l-münîriyye içinde), nşr. Muhammed Emîn, Beyrut 1970,I,155. (GÜLER)

[764] Buhârî. İlim. 10: Ebu Davud. İlim. 1: İbn. Mâce. Mukaddime. 17; Darimi. Mukaddime. 32; Aclunî kütüb-i sitte imamlarının Ebu Derda'dan rivayet ettiklerini belirtir. Ayrıca îbn. Hibban ve Hâkm'in sahih savdıklarını Kattanî nin de "Hasen" kabul ettiğini söyler. Bkz. Acluni, II/64

veli söylediğinde, el-Cüneyd'in de söylediği gibi, ona zındık demez misin? Ona, bu puta tapan müşebbihedendir, demez misin? O, Cenâb-ı Hakk'ı celle celâlühû mahlûkların sıfatlarıyla nasıl tavsif eder demez misin? Ali b. el-Huseyn'in radiyallâhü anhın dediği gibi, o puta tapanlardandır, diyerek onu öldürmez misin? Veya İbn Abbâs'ın radiyallâhü anhın dediği gibi, onun katline fetva vermezmisin?

O halde sen Allah celle celâlühû hakkında (rivayet edilmiş olan sıfatları), her ne kadar el-Eş'arî, kendi zannınca çeşitli tenzih yönleriyle te'vîl etse de, aklî delillerin muhal görerek te'vil'ini kabul etmediği konuları Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem işittiğinde, hangi kuralla onlara iman edip, kabul ediyorsun? Burada insaf neredDuring? Hâlbuki ilâhî kudret'in, nebilere verdiği sır ilimlerini, bu velî'ye de verecek kadar geniş olduğunu kabul etmelisin! Çünkü bu, nübüvvetin hususiyeti eriyle ilgili değildir. Ayrıca kanun koyucu (durumunda olan Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bunu ümmetine yasaklamamış ve bu konuda bir şey söylememiştir. Aksine; ***"Muhakkak ki*** (eski) ***ümmetler içinde muhaddesler*** (ilhamlı kişiler) ***vardı. Eğer ümmetim içinde bunlardan bulunacaksa*** (ki şüphesiz bulunacaktır);***onlardan birisi de, Ömer'dir."*** [765] buyurmuştur. Bununla Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin ümmetinden, nebi olmadığı halde ilham alacak olan kişiler olacağını isbat etmiştir. Bu şekilde ilhama mazhar olmuş olan kişi, helal veya haram olarak hüküm verme yetkisinin dışındadır. Çünkü kanun koyma yetkisi, nübüvvetin özelliklerindendir. Hâlbuki ilâhî ilimlerin inceliklerine vakıf olmak, sadece kanun koyucu nübüvvetin özelliklerinden değildir. Aksine bu, rasûl, veli, tâbi olan ve tabi olunan tüm kullar için geçerli olan bir husustur.

Ey dostum! Senin insafın nerede? Allah Teâlâ'nın salih kullarının deccalları ve velilerin fir'avnları olan fukahâ ve fikir erbabında böyle şeyler yokmu? [766] Hâlbuki Cenâb-ı Hakk celle celâlühû aramızda bulunanlar içerisinde şeriatıyla amel edenler ve iyi amellerinin sonucu olarak, onlara öğretmeği üzerine aldığı ilimlerle ilgili;

"Allah Teâlâ'dan sakının! Zira size Allah öğretiyor. Ve Allah her şeyi bilir." [767] ***"Allah Teâlâ'dan sakınırsanız, O size iyiyi kötüden ayırdeden bir ölçü*** (furkan) ***verir."*** [768] buyurmuştur. Ömer b. el-Hattâb radiyallâhü anh ve Ahmed b. Hanbel radiyallâhü anh bu makamın kutuplarındandır. Nitekim Hz. Rasûlüllah

[765] Hadis değişik lafızlarla Hz. Aişe (r.), Ebû Hureyre (r.) ve Ebû Saîd el-Hudrî'den (r.) rivayet edilmiştir. Hz. Aişe (r.) rivayeti için bak: **Müslim,** Fedâilu's-Sahâbe (44), 23, hd. no: 2398. Tirmizî, Menâkıb (50), 18, hd. no: 3693. **Musned,** 6, 55. Ebû Hureyre (r.) rivayeti için bak: **Buharı,** Fedâilu Ashâbi'n-Nebi (62), 6. Hadisin Ebû Saîd el-Hudrî (r.) rivayeti için bak: **Zevâid, 9,** 69. Ayrıca bak: **Şerhu Nehci'l-Belâğa, 12,** 177. Bir rivayette Hz. Ali (r.); ***"Mümin, muhaddes tir."*** demiştir. Bak: **Şerhu Nehci'l-Belâğa, 20,** 320.

[766] Bu sözün açıklaması için bak: **Futûhât, I,** 272, (Thk. **O. Yahya, 4,** 224-227.) Ayrıca bak: **Kelimât,** 36-38.

[767] Bakara, 282

[768] Enfal, 29

sallallâhü aleyhi ve sellem Cenâb-ı Hakk'ın celle celâlühû Ömer b. el-Hattâb radiyallâhü anha vermiş olduğu bu gücü hatırlatmak üzere şöyle buyurmuştur:

"Ey Hattab oğlu! Nefsim elinde bulunan Allah Teâlâ'ya yemin ederim ki, Şeytan, senin gittiğin bir yolda, asla karşına çıkmazda, senin yolundan başka bir yola yönelir." [769] Bu, masum olan Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem şehadetiyle, Hz. Ömer radiyallâhü anhın ismetine delalet etmektedir. Ve biz kesin olarak biliyoruz ki, şeytan bizi yalnız batıl bir yola götürür. Ve bu yol da, Hz. Ömer radiyallâhü anhın girmediği bir yoldur. Hz. Ömer radiyallâhü anhın girmiş olduğu hak yollar ise, ancak nas ile (sabit) olan yollardır. Zira o, hakk uğrana atıldığı ve girmiş olduğu yolların hiç birinde, Allah celle celâlühû için, hiç kimsenin kınamasına da aldırış etmeyenlerdendi.[770] Nefislerin tahammül ve kabul etmediği, reddettiği ve itici olduğundan; her hususta hakk'ı gözetmek zor ve nefislere kabul ettirmek güçtür. İşte bu sebebten Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, Hz. Ömer radiyallâhü anh hakkında şöyle buyurmuştur:

"Allah celle celâlühû Ömer'e rahmet etsin. Acıda olsa, daima hakkı söyler. Nitekim Hakk ona dost bırakmadı." [771] Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem hem zahiren, hem de bâtınen doğru söylemiştir. Hz. Ömer radiyallâhü anhın bir dostunun olamamasının zahirî sebebleri;

İnsafsızlık,
Baş olma sevdası,
Kişinin Cenâb-ı Hakk'a kulluğu bırakması,
Kendisiyle ilgili olmayan şeylerle meşgul olması,
Kendisine emrolunanları bırakması,
Kendi kusurları yerine İnsanların kusurlarıyla meşgul olmasıdır.

Hz. Ömer radiyallâhü anhın bir dostunun olamamasının bâtını yönü ise, Hz. Ömer radiyallâhü anhın kalbinde, Cenâb-ı Hakk celle celâlühû'den başka bir dostun kalmaması ve Cenâb-ı Hakk celle celâlühû'den başka hiç bir kimseyle ilişkisinin kalmaması demektir.] [772]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

---

[769] Hadis farklı lafızlarla Ebû Hureyre (r.) ve Ebû Saîd el-Hudrî'den (r.) rivayet edilmiştir. Ebû Saîd el-Hudrî (r.) rivayeti için bak: **Buhârî,** Bed'ul-Halk (59), 11, Fedâilu Ashâbi'n-Nebi (62), 6, Edeb (78), 68. **Müslim,** Fedâilu's-Sahâbe (44), 22, hd. no: 2396. Musned, 1, 171, 182, 187. Hadisin Ebû Hureyre (r.) rivayeti için bak: **Müslim,** Fedâilu's-Sahâbe (44), 22, hd. no: 2397.

[770] Nitekim Hz. Ömer'in (r.) ilk defa getirmiş olduğu yeniliklerin sayısının 150 civarında olduğu söylenmektedir. Bak: [**Hz. Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellemi Anlamak:** Seçmeci ve Eleştirel Yaklaşım veya Hz. Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellemi Anlamak, Doç. Dr. İ. Hakkı ÜNAL, I.A.D. Hadis-Sünnet Özel Sayısı (M. Tayyip Okiç ve A. Ebû Gudde Armağanı), c. 10, sy. 1-2-3, sh. 42-58, Ankara, 1997.]s. 49.

[771] Hadis Hz. Ali'den (r.) rivayet edilmiştir. Bak: **Tirmizî,** Menâkıb (50), 20, hd. no: 3714.Ayrıca bak: **Hafâ, II,** 183.

[772] (ATAÇ, 1993), s. 469-470

"Acı da olsa gerçeği söyle." [773]

<u>Hüdâ'nın leyle-i Mi'râc içinde,</u>
<u>Habîbine atâsıdır şerîat.</u>
Hüdâ'nın Mi'râc gecesin içinde,
Habîbine ihsanıdır şerîat.

<u>Yirmiüç yıla dek Cebrâîlin</u>
<u>Ana vahy-i Hüdâ'sıdır şerîat.</u>
Yirmiüç yıla yakın Cebrâîlin
Ona Hüdâ vahyidir şerîat.

<u>Cihânda çoktur envâ-i ulûmun</u>
<u>Kamûsunun hümasıdır şerîat</u>
Cihânda çoktur ilmin sınıfları
Hepsinin saadetidir şerîat

Şeriat hukukî meseleleri haizde olduğu için dünyanın düzeninin sağlanmasında etkin rolü vardır. Adalet ve hukuk sistemi cezayıda içinde barındırsa da huzuru sağlaması açısından elzemdir.

<u>Bu nefs-i kâfiri katletmek için</u>
<u>Hakk'ın hükm-i kazâsıdır şerîat.</u>
Bu kâfir nefsi öldürmek için
Hakk'ın hükm-ü kazâsıdır şerîat.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Nefsini kötüleyen kişiye ne mutlu" [774] kötülemekten murat onu terbiye etmek için gayret göstermektir. Nefis mücadelesi neticesinde bir bedel ödenir oda nefsin ölmesi demek olan ruha tabiyetidir.

وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيَوةٌ يَا اُولِى الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

"Ey temiz akıl sahipleri! Kısasta sizin için bir hayat vardır. Ümit edilir ki, korunursunuz. [775]

Nefs

---

[773] Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 159; İbn Hıbbân, Sahîh, II, 76 (361); Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ, I, 168; İbn Asâkir; Târihu Dimeşk, XXIII, 278; Kudâ'î, Müsnedü'ş-şihâb, I, 378 (422, 651) Ebû Zerr'in merfû olarak rivayet ettiği hadisin şâhitleri de bulunmaktadır. Bilgi için bkz. Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, II, 884 (1890). (UYSAL, 23 Bahar 2007)

[774] Beyhâki Şuabu'l İman. III/225: Sehâvi. 443: Deylemi Enesten merfu olarak. Bezzar da Hasen olarak rivayet etmişlerdir. Bkz Aclûnî. 2/46

[775] Bakara, 179

İslâm filozof ve mutasavvıfları insan şahsiyetini üçlü bir sistem olarak ele alıp, inceliyorlar: Zihin, Kalp ve Nefis. Kur'ân-ı Kerîm'in onlara ışık tuttuğunu açıkça görüyoruz. Batı felsefesi, insan şahsiyetinin merkezine zihni koymuş, kalp ve nefis unsurlarını ihmâl etmiştir. Böyle bir yol izlediğindendir ki, insan "zihin"i hakkında, doyurucu neticelere ulaşamamışlardır.[776]

Nefs, Arapça bir bir kelime olup kökü "ن ف س" harflerinden oluşmaktadır.

"Ne-fe-se" kelime kökünden türetilmiştir. Bu kelimeye şu anlamlar verilmiştir: "Nefs; bir şeyin zatı, varlığı, kendisi, ruh" anlamlarında kullanılmıştır. Ayrıca nefs kelimesi "bir şeyin hakikati, bütünlüğü, ruh anlamındadır." Bu temel anlamların yanı sıra bu kelimeye verilen diğer anlamlar ise "kan, kardeş, dabağlama kazanı" dır.

Nefs kelimesi Türkçeye nefis şeklinde geçip geniş bir kullanım alanı kazanmıştır. Türkçede nefis kelimesine verilen anlamlar ise "öz varlık, insanın yeme içme gibi ihtiyaçlarının bütünü, isteklerine uymak, günah işlemek" tir.

Felsefe literatüründe ise nefs "insanın varlığının bedensel ya da daha çok biyolojik ihtiyaçlarının bütününe verilen ad, insanı dünyadaki geçici varlıklara, gösterişe, maddeye tutkulara yönelten, bundan dolayı da her zaman iradenin kontrolü altında tutulması gereken bir iç eğilim olarak tanımlanmıştır."

Arapça sözlüklerde gördüğümüz nefs kelimesine verilen ruh anlamı mecazi bir anlamdır ve sonradan bu kelimeye yüklenmiştir.

Nefs kelimesi insanın varlığını, hakikatini, kendine haslığını ifade etmektedir. Bizzat insanın kendisi anlamındadır. Nefs kavramının ıstılahi anlamına bakıldığında ruh ve nefs özdeşliği ile karşılaşılmaktadır. Ancak bu görüş daha sonradan nefs kelimesine yüklenen bir anlamdır. Bu görüşün oluşmasında düalist insan anlayışının benimsenmesinin büyük etkisi vardır.

Kur'an-ı Kerim'de nefs kelimesi ruhtan ayrı bir anlamda kullanılmış olmasına rağmen tarihi süreçte bu kullanım dikkate alınmamıştır. Özellikle bu iki kavramı özdeş olarak kullananlar kelamcılardır. "Ruh, neseme ve nefs aynı anlamda müşterek isimlerdir. Bununla, bedene üflenen ve bedeni yöneten şey kastedilmektedir."

Kelamcılara göre genel olarak ruh ve nefs kelimeleri aynı anlamda kullanılmıştır. Ancak filozoflara göre bu iki kavram birbirinden farklıdır. ***"Ruh cisimdir, nefs cisim değildir. Ruh bedenin içerisinde, nefs ise bedenin içinde değildir. Ruh bedeni terk ettiğinde yok olur, nefsin ise bedendeki faaliyetleri yok olur fakat onun özü yok olmaz. Nefs bedeni hareket ettirir ve onu hislere ulaştırır, ruh bunu his olmadan yapar. Nefs, bedene ve hayata ruh vasıtasıyla ulaşır, ruh ise bunu aracısız yapar."***

Gazali ruh ve nefs konusunda kelamcıların görüşünden ziyade filozofların görüşünü benimsemiştir. Gazali'ye göre nefs ve ruh kavramlarının iki anlamı

[776] (BAYRAKLI, 2002), s. 19

vardır: ***“Bu kavramlarla insanın ruhu kastedildiği gibi, kalp ve göğsün sol yanında bulunan et parçası, ruh ile cismani kalbin boşluğundan doğan latif cisim, nefs ile insandaki gazap ve şehvet kuvvetlerini içerisine alan yani insanın kötü sıfatları kast edilir.”***

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

“Bilin ki beden içinde bir et parçası vardır. Bu et parçası sıhhatli olursa beden de sıhhatli olur: O bozulursa beden de bozulur. Bu et parçası kalptir” [777]

Ruh ve nefs kavramlarının birbirinden farklı olduğu görüşünü savunanlardan bir grup ise sufilerdir. Genelde nefsi kötülüklerin kaynağı olarak görürlerken ruhu iyiliklerin kaynağı olarak kabul etmektedirler. Sufilere göre şehvetin ve kötü arzuların kaynağı beden yani nefs iken, ruh insani erdemlerin kaynağıdır. Bu anlayışın sonuçlarından biri de ruhun yüceltilip üstün görülmesi, bedenin ise aşağılanması ve isteklerinin yerine getirilmemesi gerektiği anlayışıdır. Nefsin eğitimi, ancak isteklerinin yerine getirilmemesi ile mümkündür. Doğrusu bu anlayışa Eflatun’un ruhu ide kabul etmesinin ve Hint felsefesindeki ruhun üstünlüğünün kaynaklık ettiği görülmektedir.

Kur'an-ı Kerim’de Nefs Kavramı

Kur’an’da “ن ف س” kökünden türetilmiş iki fiil kullanılmaktadır. Bunlardan

birincisi

“Ağarmaya başlayan havaya and olsun ki” [778] ayetinde sabahın olmasını, havanın ağarmasını ifade eden “teneffese” kalıbı, diğer kullanım ise

“iyi şeylerde yarışanlar, bunun için yarışsınlar”[779]

ayetinde geçen “yetenafese” fiilidir ki bu fiil insanların yarışması anlamında kullanılmıştır. Kur’an’da nefs kelimesinin geçtiği ayetler dikkate alındığında ve bütünlük içerisinde değerlendirildiğinde görülmektedir ki Kur’an’da nefs kelimesine insan, birey, kimse, o veya onlar zamiri olarak cins, zihin anlamları yüklenmiştir.

“Her nefis ölümü tadacaktır.” [780]

“Her nefsin kazandığı kendisinedir.” [781]

“... Allah Teâlâ’nın yasakladığı nefse haksız yere kıymayın...” [782]

Yukarıdaki ayetlerde geçen “nefs” kelimesinin anlamı insan, birey, insanın varlığını ifade etmektedir. Bu ayetlerde geçen nefs, düalist insan anlayışına hâkim olan nefs-beden ikiliğini ifade eden tarzda anlaşılmaktadır. Çünkü bu anlayışta nefs ölümsüzdür. Oysa Kur'an-ı Kerim ısrarla nefsin ölümlü olduğunu,

[777] Buhârî. İman. 39: Müslim. Musâkat. 107: İbn Hanbel. IV/271.275:
[778] Tekvir, 18
[779] Mutaffifin, 26
[780] Âl-i İmran, 185
[781] 6 En’am, 164
[782] En’am, 151

ölümü tadacağını vurgulamaktadır. Fakat Razi bu ayette geçen nefs kelimesini filozofların anladığı tarzda düalist bir yaklaşımla ele almaktadır. Ayette geçen nefs kelimesinin beden olduğunu iddia etmektedir. Ruh ise bedenin ölümünden sonra varlığını devam ettirmektedir.

Kur'an'da nefs kelimesinin dönüşlü zamir olarak kullanıldığı ayetlerde bulunmaktadır.

"Onlar fena bir şey yaptıklarında veya nefslerine zulmettiklerinde Allah Teâlâ'yı anarlar, günahlarının bağışlanmasını dilerler..." [783]

"...Fakat onlar bize değil sadece nefislerine kötülük ediyorlar." [784]

"Allah Teâlâ onlara zulmetmiyordu. Fakat onlar nefislerine zulmediyorlardı." [785]

Yukarıda örnek verdiğimiz ayetlerde geçen 'nefislerine' kelimeleri dönüşlü zamir olarak kullanılmıştır. Ancak bazı ayetlerde geçen nefs kelimesi

"Allah"a izafe edildiği için müfessirler arasında görüş ayrılıklarına neden olmuştur. Bu ayetler şunlardır: ***"Sen nefsimde olanı bilirsin, fakat ben senin nefsinde olanı bilmem."*** [786]

"Seni kendim için elçi seçtim." [787]

"Rabbiniz kendine rahmeti yazdı." [788]

Nefs kelimesinin kullanıldığı bir diğer anlam ise zihin, akıl, şuurdur. Bu anlamı ifade eden ayetlere örnek ise: "Onlar yalnızca kendilerini saptırırlar." [789]

"Onlar nefislerinde gizledikleri şeyden dolayı pişman olacaklardır." [790]

"Biliniz ki Allah nefislerinizde olanı bilir." [791]

Yukarıda ifade ettiğimiz ayetlerde geçen nefs kelimesi insanın zihnini, düşünce gücünü, bilinçliliğini ifade etmektedir. Nefs kelimesinin bir diğer anlamı ise cins, türdür. Aşağıda örnek olarak vereceğimiz ayetlerde geçen nefs kelimesi insan cinsinin, yaratıklar arasında ayrı bir tür olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır.

"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden de birçok erkekler ve kadınlar üretip yaratan Rabbinizden sakının." [792]

"O sizi bir tek nefisten yaratandır." [793]

"Sizi bir tek nefisten yaratan ondan da yanında huzur bulsun diye eşini ya-

[783] Âl-i İmran,134
[784] Nisa, 57
[785] Ankebut, 40
[786] Maide, 16
[787] Tâ-Hâ, 41
[788] En'am, 54
[789] Nisa, 113
[790] Maide, 52
[791] Bakara, 235
[792] Nisa, 1
[793] En'am, 98

ratan O'dur." [794]

Bu ayetler, Havva'nın Âdem aleyhisselâmdan yaratıldığına dair bir anlayışı ifade etmez. Bilakis onların aynı cinsten yaratıldığını yani insan cinsine, türüne has olarak yaratıldıklarını ifade eder. Razi bu konuda iki görüşün olduğunu bildirir. Bu görüşlerden ilki Havva'nın Âdem aleyhisselâmdan yaratıldığı, ikincisi ise Âdem aleyhisselâmın cinsinden Havva'nın yaratıldığıdır.

Cihâd-ı ekber eden ehl-i diller,
Kulûbunun safâsıdır şerîat.
Büyük cihâd eden gönül ehilleri,
Kalplerin safâsıdır şerîat.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;
Ümmetim hakkında endişe ettiğim hususların en korkunç olanı; hevâ ve hevese uymak ve tûl-i emeldir. Nefsin arzularına uymak insanı hak yoldan sapıtır. Tûl-i emel ise âhireti unutturur." [795]
"Küçük cihattan büyük cihada dönmüş bulunuyoruz" sözüne karşılık büyük cihadın ne olduğu sorulunca; Dikkat edin o, nefis mücadelesidir" buyurdu. [796]

Tarîkat kârbânının önünce,
Delil-ü muktedâsıdır şerîat.
Tarîkat kervanının önünce,
Uyulacak delililidir şerîat.

Tarikatın şeriatın zahirinden ayrı olması gibir vasfı olmadığı gibi, tarikat şeriatı yaşmada hakikisine ulaşmayı ve ihlâsı sağlaması açısından vucüdün kolları gibidir. Şeriatsız tarikat çolak insan gibidir.

Hakîkat gerçi Sultanlıktır ammâ,
Önünde anın livâsıdır şerîat.
Hakîkat gerçi Sultanlıktır ammâ,
Onun önünde sancağıdır şerîat.

Savaşta kazanılma işareti sancağın göğe çekilmesidir. Hakikat sultanlık olmasına rağmen şeriat sancağını indirenler için devlet olma nasibi yoktur. Devletin gücü sancağın duruşunda gizlidir.

Şerîattan velî yâd olmaz asla,

---

[794] A'raf, 189
[795] Suyuti. Camiu's - Sağir. I/50: Aclûnî. I/68-89: İbn. Adiy Cabirden farklı bir ifadeyle rivayet etmiştir. Taberânide Kebirinde Avf b. Mâlikten nakletmiştir.
[796] Suyûtî. Câmi'us-Sagîr. II/253: İbn. Hacer. İbn. Aliyenin sözü olarak rivayet ederken. Irâkî ve Beyhakî zayıf bir senedle Cabirden rivayet etmişlerdir.; bkz. Aclunî. I/424. 425

<u>Velînin âşinâsıdır şerîat.</u>
Şerîattan velî ayrı olmaz asla,
Velînin âşinâsıdır şerîat.

Hemen bu husûsda lâzım olan budur ki onlara mürîd ve onlardan sâlik olmayıp teslîmle onlardan irşâd olamayalar. Zîra bu mukarrerdir ki şerîat ve tarîkatle amel etmeyip ve sâbikan zikr olunan üç alâmet-i velî bulunmayan kimesneden derviş hâli irfanla behremend (nasibi olan) ve ber-murâd olamayıp a'mal-i sâliha ve ibâdât-i zahireyi bulunmakla el-ıyâz-ü billâh giderek delâlete ve ilhâda ve yanlış i'tikada düşmek havf-i vardır. Zîra tarîk-i Hakk'da ukûbât veya kalacak yerler çokdur. Kalb bir kere meyl etdikten sonra defi müşkil olup değme mürşîd-i kâmil onu ol vartadan kurtaramaz. Ve eğer tahsîl-i ma'rifetullah ederse de o âdabı şerîat ve tarîkate riâyet etmeyip nefsin sıfât-ı zemîmeleri mücâhede ile gitmediği için tahsîl ve tekmîl-i kuvett-i nefsâniyye ile olup kuvvet-i hâliyesi ve rûhaniyyesi olmaz. İmdi hal böyle olacak ma'rifetinin ve hâlinin kuvveti ve safâsı ve bünyâdı ve bakâsı dahî olmaz. Ve bir tâlib ki sâdık ve ehl-i istikâmet ve âlim ve ehl-i gayret olup bir mürşîd-i kâmil ve âlim-i âmil-i ârif-i billâh azîzden teslîm-i tamla irşâd etse zahir ve bâtını ma'mûr olur ve balı yağa katıp ve *(nurun alâ nûr)* haliyle zümre-i kâmilînden olur. Ve zahir ve bâtın iki ilimle âlim ve arif olmağın iki kanatlı olup ve bu iki kuvvetle makâmât-ı âliyeye pervaz edip gün gibi her şeye nef i ve ziyası olur.[797]

<u>Şerîatle durur arz-u semâvat</u>
<u>Bu bünyânın binâsıdır şerîat.</u>
Şerîatle durur yer ve gökler
Bu esas binâsıdır şerîat.

Ahkâm ve hukuksuz düzenin sağlanması mümkün değildir. Kıyametin kopması için belirtilen hadisi şeriflerde dinî yaşayışın bitişinden haber verilmiştir.

Kıyamet kopacağı zaman hakikate yani maddî alem manevi boyuta çok yaklaşmış durumdadır. Bu dönemde insan ilâh olma duygularının esiri olarak haddini aşıp Allah Teâlâ ile boy ölçüşmeye varacak kadar sınırlarını zorlayacaktır. Bu minvalde şeriatını kaybeden insanlık dünyasının yıkılmasına sebep olacak fesadı yayacaktır.

<u>Ne bilsün şer'i pâki ehl-i ilhad</u>
<u>Ol a'dânın a'dâsıdır şerîat.</u>
Temiz İslamı ne bilisin dinsizler
Ol düşmanın düşmanı şerîat.

Tasavvufun dinler üstü olduğuna inanmak en büyük yalnışlardan biridir. Dinî

[797] (FUADÎ), v. 15b

şeriatı olmayan bir sufi zındıklığa, tasavvufsuz bir dini inanışsa fasıklığa götürdüğü bir gerçektir. Din ve tasavvuf, zahir ve batın gibi beraber olunca hakikat meydana gelir. Mülhit ve zındık marifetle hakikâti fark edemediğinden Hakk'ı anlayıp bilmek ile bazı Marifeti hakikât zannederler. Yani sözü öz zannetmektedir. Dini noksan olanın hakikâti de noksan olmaktadır. Hak din İslamı bulamamış bir sufi neticede şeytanın kandırdığı sarhoş ve divane yolunda oynayan mecnundan başkasıda olmaz.

"Heva ve hevesini tanrı edinen kimseyi gördün mü?" [798]

"Sakın kıyamete inanmayıp, kendi heva ve hevesine uyan kimse seni, ona iman etmekten alıkoymasın; sonra helak olursun." [799]

<u>Hemen anlar da aklınca sanır kim</u>
<u>Nizam için olasıdır şerîat.</u>
Hemen onlar da aklınca sanır kim
Düzen için gereklidir şerîat.

<u>Sakın cânâ sakın anlara uyup</u>
<u>Deme sen de n'olasıdır şerîat.</u>
Ey sevgili! Sakın sakın anlara uyup
Sen de gereksizdir deme şerîat.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki:

"Nefsimi elinde tutan Allah Teâlâ'ya andolsun ki siz, ya iyiliği emredip kötülükten menedersiniz, ya da Allah Teâlâ, kendi nezdinden sizin üzerinize bir azap gönderir. Sonra dua edersiniz fakat duanız kabul edilmez" [800]

Hz. Ali kerreme'llâhü vechenin şu sözü, emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker vazifesinin değerini ortaya koymaktadır:

"Ya iyiliği emreder ve kötülükten menedersiniz ya da Allah size kötülerinizi musallat edecektir. Sonra iyileriniz dua ederler de onların dualarına icabet edilmez" [801]

<u>Şerîatsız hakîkat oldu ilhad</u>
<u>Hakîkat nûr ziyâsıdır şerîat.</u>
Şerîatsız hakîkat oldu dinsizlik
Hakîkat nûrun ışığıdır şerîat.

Fakîh, âlim İzzeddin b. Abdisselâm (hyt.660/1261)'ın İbnü'l-Arabî'yi ta'n et-

---

[798] Casiye, 43
[799] Tâhâ, 16
[800] Ebû Dâvud, Melâhim, 16; Tirmizî, Fiten, 9; İbn Mâce, Fiten, 20; Ahmed b. Hanbel, V, 388.VI, 159
[801] Zeyd b. Ali, *Müsned (el-Mecmû el-fıkhî),* Beyrut, ts. s. 374.

tiğini, ***"O zındıktır"*** dediğini duydum. Bir gün bazı dostları ona:

"Bize kutbu göstermeni istiyoruz,"dediler. İzzeddin b. Abdisselâm İbn Arabî'ye işâret etti. O'na, ***"Sen İbn Arabîye ta'n ediyordun ya."*** diye sorunca, İzzeddin: ***"Şerîatin zâhirini koruyordum"*** ve buna bezer şeyler söyledi.

Muhakkik İbn Kemâl Paşa'nın (1468-1534) fetvasında İbnü'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizi övdüğü gayet açıktır:

"Ey insanlar! Biliniz ki, büyük şeyh, şerefli önder, âriflerin kutbu, muvahhidlerin imamı, Endülüslü, Hâtem Tayy kabilesinden Muhyiddin İbn Arabî kâmil bir müctehid ve fâzıl bir mürşid, taaccüp edilecek hayat hikâyeleri ve olağan dışı hâdiseleri ve çok talebesi olan bir zattır. Âlimler ve ileri gelenler katında kabule mazhar olmuştur. Onu inkâr eden hata yapmış olur. İnkârında ısrar ederse sapıtmış olur. Sultanın, onu terbiye etmesi ve onu inancından çevirmesi gerekir. Çünkü sultan doğruyu yaptırmak ve kötülükten men etmekle memurdur. Onun birçok eseri vardır. Bunlar içinde *Füsûsü'l hikem* ve *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* bulunur. Bunlardaki meselelerin bir kısmının sözü ve manası belli, ilâhî buyruğa ve şer'-i Nebevî'ye uygundur. Bir kısmı da zâhir ehlinin anlayışına göre gizli olup, keşf ü bâtın ehlinin anlayışına göre açıktır. Meramını anlamayana bu durumda susmak lazımdır. Zira Allah Teâlâ:

"Bilgin olmadığı şeyin peşine düşme, çünkü kulak, göz ve kalbin her biri bu davranıştan sorumludur." [802] **buyurmaktadır.** [803]

Ziyâ olmaz ise nûru da yok bil
Hakîkatla kıyasıdır şerîat.
Işık olmaz ise nuru da yok bil
Hakîkatla kıyasıdır şerîat.

Hz. Ali kerreme'llâhü veche buyurdu ki:

"Sen şahısları hak ile tanı, hakkı şahıslarla tanıma. Yeter ki sen hakkı tanı, onun ehlini de tanırsın" (İ'rif er-ricâle bi'l-hakkı velâ ta'rif el-hakka bi'r-ricâli i'rif el-hakka ta'rif ehlehû) [804]

Cihâna bir velî hiç gelmez illâ,
Elinde anın âsâsıdır şerîat.
Bir velî cihâna hiç gelmez ancak,
Elinde onun âsâsıdır şerîat.

İnsan-ı kâmil, **"Şeriatla âreste** *(süslenmiş)*, ***tarikat ve hakikatla pîreste*** *(bezenmiş)***"** şeklinde tarif edilmiştir. Allah Teâlâ dostları bir an dahi şeriatın ahkâmından âzade ve ayrı kalmamışlardır.

---

[802] İsrâ, 36
[803] (YÜCER, yıl: 9 [2008], sayı: 21), s. 342; s. 351
[804] Kâsımî, Muhammed Cemâleddîn, *Kavâıdü't-tahdts min funûni mustalahı'l-hadîs* (thk. Muhammed Behcet el-Baytâr), Beyrut 1407/1987, s. 291. (GÜLER)

<u>Dahî başında tâcı, şâl-u kisve</u>
<u>Hem eğninde abâsıdır şerîat.</u>
Dahî başında tâc, şâl ve kisve
Hem omuzunda abâsıdır şerîat.

<u>Hakîkat cânıdır ancak velînin,</u>
<u>Canından mâadasıdır şerîat.</u>
Hakîkat cânıdır ancak velînin,
Canından daha ilerisidir şerîat.

Şeriatı koyan Allah Teâlâ'dır. Allah Teâlâ din için yeri gelir, savaşmayı emreder. Bu ise şeriatı yaşamanın candanda kıymetli olduğunu gösterir.

<u>Çıkıcak can beden öldüğü gibi</u>
<u>Çıkıcak sır kalasıdır şerîat.</u>
Beden öldüğü gibi çıkıcak can
Çıkıcak sırrın kalesidir şerîat.

<u>Karâr etmez beden olmayıcak can</u>
<u>Hakîkatın bekâsıdır şerîat.</u>
Beden olmayacak can Karâr etmez
Hakîkatin bekâsıdır şerîat.
<u>Hakîkat dilber-i ra'nâ gibidir</u>
<u>Anın zerrîn libâsıdır şerîat.</u>
Hakîkat güzel sevgili gibidir
Onun altından elbisesidir şerîat.

<u>Sakın soyma anı na-mahrem içre</u>
<u>Yüzün suyu hayâsıdır şerîat.</u>
Mahrem olmayan içinde sakın soyma onu
Yüzün suyu ve hayâsıdır şerîat.

Hallac-ı Mansur'un idam edilmesinin sebebi hakikatin giydiği şeriat elbisesini cahillere soymasıdır. Cahiller soyulmuş hakikati uryan görünce ona tecavüz etmeye kalktılar. Bunun misali kadının çıplak olunca uğradığı taciz gibidir. Örtülmesi emredilen bir şey izinsiz uryan kılınırsa bedeli ödemekten gayri bir çare yoktur. Mahremiyette asıl olan saklı tutmaktır.

<u>Hakîkat arş-ı âlâdır muhakkak</u>
<u>O arşın üstüvâsıdır şerîat.</u>
Muhakkak Hakîkat arş-ı âlâdır
O arşın direkleridir şerîat.

<u>Cem-i Enbiyâ vü Evliyânın</u>
<u>Niyâzî rehnümâsıdır şerîat.</u>
Bütün nebilerin ve Evliyânın
Niyâzî kılavuzu şerîat.

Hz. Ali kerreme'llâhü veche buyurdu ki,"***Nimetin tamamına erişmek, İslâm üzere ölmektir"*** [805] (Temâmu'n-ni'meti el-mevtü ale'l-islâm)
Evzâî de, (707 - 774) buyurdu ki;

"Kendisine tâbî olunmaya ve sünnetine uyulmaya en çok layık olan kişi Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemdir." [806]

Niyâzî-i Mısrî, burada kendisi hakkında şeriata muhalif bir hal olmadığı var gibi görülenlerin ise yanlış anlama olduğu beyanıyla kılavuzunun şeriat ve ahkâmı olduğu bildiriken, diğer veliler ve enbiyanında bu şekilde olduğunu haber vermektedir. Bu nedenle bu söylenen sözlerin dışında kimse kalmaz, sende şeriata sahip çık demektedir.

Şeriatı olmayanın tarikati, tarikati olamayanın hakikati, hakikati bulmayanında vuslatı yoktur. Kılavuzu olmadan yola çıkanlar hayatında ve seyr-i sulukunda bir girdaba maruz kalacakları aşikar görülmektedir.

---

[805] Beydâvî, Nâsıruddîn Ebû Saîd eş-Şîrâzî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl,* İstanbul, ts., I, 95. (GÜLER)
[806] Ebû Yûsuf, er-Redd alâ Siyeri'l-Evzâî, tahkik, Ebu'l-Vefa el-Efganî, Lecnetu İhyâi'l-Maârifi'n Numaniyye, Mısır 1357, s.131.

26

Vezin: Mefâilün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Yakup aşk oduna cânı meşâmın bûy-i tevhid et,
Kamûya yek nazar birle şuhûdun rûy-i tevhid et.
Şu mâhiler gibi kendini deryâdan cüdâ sanma,
İhâta eylemiş her yana bak sûy-ı tevhid et.
Salınma câh-ı taklide suûd et arş-ı tahkîka,
Sana senden sefer eyle seni sen dû-yi tevhid et.
İzâfâtı bırak gözden açılsın dîde-i Hak-bîn,
Temâşâ-yı cemâl-i şâhid-i dil-cûy-i tevhid et.
Salât-ı ehl-i kurbun kıblesidir "Semme vech-ullâh"
Niyâzî durma dâim secde-i ebruy-i tevhid et.

Yakup aşk oduna cânı meşâmın bûy-i tevhid et,
Kamûya yek nazar birle şuhûdun rûy-i tevhid et.
Cânı aşk ateşine yakıp kokla burunla tevhid et,
Her şeyi bir bakışla birle şuhûdun kokusunu tevhid et.

Ateş eşyanın varlığını yok edip kül edince kül (bütün) olur.

[*Tevhîd:* ***"Bir görme, bir bilme"*** hâlidir. Sûfî sadece Bir'i görür, sadece Bir'i bilir. O'ndan başka varlık olduğunu ne görür, ne bilir. Tevhîdin hakikatine eren Bir'den başkasını unutur.

Allah Teâlâ'nın birliğini keşfen ve zevken bilmeye *tahkik* ve *tahakkuk,* bunu bu yoldan bilene de *muhakkik* ve *mutehakkik* denir. Bu anlamda muvahhid ve tevhid ehli nefsinden fânî ve Hakk ile bakî, aşk, cezbe ve vecd ehlidir, istiğrak ve mest olan saliktir.

Tevhid üç türlüdür:

1-***Hakk'ın Hakk için tevhidi,*** Allah Teâlâ'nın kendisinin bir ve eşsiz olduğunu bilmesi.

2-***Hakk'ın halk için tevhidi.*** Allah Teâlâ'nın bir ve eşsiz olduğunu insanlara bildirmesi.

3-***Halkın Hakk'ı tevhidi.*** İnsanların Allah'ın bir ve eşsiz olduğunu dile getirmeleri.

En mükemmel tevhid Hakk'ın Hakk için olan tevhididir. Bu tevhîd anlatılamaz, burada diller lal olur. Buna *tevhîd-i mücerred* denir ki onu dille anlatmaya kalkışan mülhid olur.][807]

Tevhidin üç mertebesi vardır:

Tevhid-i Ef'âl, Tevdîd-i Sıfât, Tevhid-i Zât.

Bunlar urûc, yani yükselme makâmlarıdır.

[807] Geçersiz kaynak belirtildi., s.24

Tevhid-i Ef'âl: Hareket eden, sâkin olan, alan, veren Hakk'tır.

Tevhid-i Sıfât: Gören,. işiden, söyleyen, murad eden Hakk'tır.

Tevhid-i Zât: Bu vücûd bizim değildir.

Vücûd, Hakk'ın vücûdudur. Biz O'nun mazharıyız. Zâhir olan Hakk'ın vücûdudur.

Muhyiddin ibn'ül Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz Fütûhat-ı Mekkiyye" sinde:

"Sübhan (Allah Teâlâ'nın noksan sıfatlardan münezzehlik ve mükemmellik sıfatı) **eşyada en açık şekilde görünendir ve eşya O'nun görünüşüdür"** ibaresi bu zannı büsbütün kuvvetlendirmişti. Hâlbuki şeyhimizin" varlığı vâcib (zorunlu) olana Mutlak Varlık demekten muradı, Vâcibü'l-Vücud (Varlığı Vâcib Olan)'un sebep ve sonuç olmadığını anlatmaktır. Eşyanın Hakk'ın ayn'ı (görünüşü) olduğu meselesine gelince, şeyhimiz bunu da başka bir yerde şöyle açıklıyor:

"O, zuhurda olan her şeyin ayn'ıdır. O, zâtlarında eşyanın aynı olmayıp, noksan sıfatlardan münezzeh ve mükemmeldir; O, O'dur ve eşya eşyadır." [808]

<u>Şu mâhiler gibi kendini deryâdan cüdâ sanma,</u>
<u>İhâta eylemiş her yana bak sûy-ı tevhid et.</u>
Şu balıklar gibi kendini deryâdan ayrı sanma,
İhâta eylemiş her yana bak bir yön ile tevhid et.

Şu mâhiler gibi demek, şu balıklar gibi kendini deryâdan uzak sanma. Çünkü bir defa balıklar toplanıp aralarında konuşmuşlar ve demişler ki, *işidiriz su varmış, bu su nasıl şeydir?*

İçlerinde bunu bilen bulunmayınca, demişler ki, bir büyük balık vardır bilse bilse o bilir, ona gidip soralım. Büyük balığa gidip sordular. O da bunlara cevap olarak:

"Sudan başka bir şeyi bana gösterin de ben de size suyu göstereyim" der. Bu temsilde olduğu gibi Hakk'ın vücûdundan başka bir şey yoktur ki Hakk'ın vücûdu görülsün.

Mısır'da Ulemâ arasında bir anlaşmazlık vâki olmuş. Ulemânın bir kısmı *Hakk bu âlemleri ilmiyle kaplamıştır,* diğerleri, *hayır Hakk bu âlemleri vücûduyla kaplamıştır.* Sonra Ezher camiinde toplanıp bu meseleyi çözmeğe karar vermişler ve hangi taraf haklı ise o tarafa uyalım demişler. Bunların camide toplandıkları sırada zamanın Velîlerinden bir zat oraya gelmiş ve toplanma sebebini sorup öğrenmek istemiştir. Onlar aralarındaki anlaşmazlığı kendisine açıklayınca, buyurmuş ki:

"Ey şaşkınlar Hakk'ın ilmi zâtından ayrı mıdır? Âlemleri ilmiyle ihâta eden (kaplayan) ***zâtıyla edemez mi?".***

<u>Salınma câh-ı taklide suûd et arş-ı tahkîka,</u>

---

[808] (AYNİ, 1995), s. 48

Sana senden sefer eyle seni sen dû-yi tevhid et.
Taklit makamında yürüme hakikat arşına yüksel,
Senden sana sefer eyle seni sen iki-yi bir et.

Ey mahcup! (ey gerçekleri görmeyen, gözü perdeli) taklide düşme, tahkika hakikate çık, sana senden sefer eyle denilmektedir.

İslâm filozoflarına göre, insan zihninin en büyük putu **"Taklittir".** Kur'an-ı Kerim âyetlerine [809] göre, insanı doğru düşünmekten alıkoyan, geçmiş nesillerin görüşlerini olduğu gibi, hiç tenkit süzgecinden geçirmeden kabul etmektir.

Bacon, **The Idol of the Tribe** dediği grup putunu, asırlar evvel Kur'ân-ı Kerîm, Mu'minûn Sûresi'nin 53. âyetinde şöyle göstermiştir: ***"Nihayet milletler, dinleri hususunda, aralarında parçalara bölündüler. Her grup kendi din ve mezhebine güveniyor, yani hak olduğuna inanıyor".***

Bu ayet şuna işaret ediyor: İnsan içinde bulunduğu grubun düşünce tarzını taklit eder; yanlış olsa bile, tenkit edemez. Grubun içinde kaybolan zihinlerde, taklide götüren ve ona boyun eğdiren putlar oluşur. Ferdin hür düşüncesi yoktur, grubun arzuları vardır.

Câsiye Sûresi'nin 23.[810] âyetinde, duyu organlarını ve kalplerini çalıştıramayanların, kafalarındaki sabit bilgiden dolayı, yanlışı takip edecekleri, açıkça ifâde edilmiştir. Geçmiş nesillerin, hatta kendimizin az önce gaflette olduğumuzu düşünerek, gözümüzden taklit perdesini kaldırmalıyız. İşte gafletin yenilip, zihinlerdeki taklit putunun yıkılmasını isteyen Kâf Sûresi'nin 22. âyeti,[811] insanın daha önce gaflette olduğunu daha açık ve net görebilmesi için, bu gaflet perdesinin kalkması gerektiğine işaretle, İslâm eğitiminin esas gayesini ortaya koymuş oluyordu. [812]

Hakikâte sefer (yolculuk) beştir:
1 - İlallâh ki, Tevhidi ef'âl, Tevhidi sıfât, Tevhidi zât makamları.
2 - Billâh ki, cem makâmıdır.
3 - Fillâh ki Hazret-il cem makâmıdır.
4 - Lillâh ki, Cem-ül cem makâmıdır.

---

809 ***"Onlara: 'Allah'ın indirdiğine uyun' denilince, 'Hayır, atalarımızı yapar bulduğumuz şeye uyarız' derler; ya ataları bir şey akledemeyen ve doğru olmayan kimseler idiyseler?*** (Bakara, 170)

"Onlara, 'Gelin Allah'ın indirdiği Kitap'a ve peygambere uyun' dendiğinde, 'Atalarımızı üzerinde bulduğumuz yol bize yeter' derler; ya ataları bir şey bilmeyen ve doğru yolda olmayan kimseler idiyseler?" (Maide, 104)

810 ***"Heva ve hevesini tanrı edinen, bilgisi olduğu halde Allah'ın şaşırttığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünü perdelediği kimseyi gördün mü? Onu Allah'tan başka kim doğru yola eriştirebilir? Ey insanlar! Anlamaz mısınız?"***

811 ***"Ona: 'And olsun ki, sen, bundan gafildin; işte senden gaflet perdesini kaldırdık, bugün artık görüşün keskindir' denir."***

812 (BAYRAKLI, 2002), s. 77

5 - Ma-allâh ki, Ahadiyyet makâmıdır.

Bu beş makâmdan üçü tenzilî dahi olur. Bunlardan birincisi tabiattan ilm'el-yakîne sefer, ikincisi ilm'el-yakînden ayn'el-yakîne sefer, üçüncüsü de ayn'el-yakînden Hakk'al-yakîne seferdir.

<u>İzâfâtı bırak gözden açılsın dîde-i Hak-bîn,</u>
<u>Temâşâ-yı cemâl ü şâhid-i dil-cûy-i tevhid et.</u>
Bağıntıları bırak gözden Hakk'ı gören gözün açılsın,
Cemâli temâşâ ve şâhid gönlü arayan, tevhid et.

Beyitte geçen izâfattan murad suver, yani sûretlerdir. Sûretleri bırakınca Ayn'el-Hakk açılır. Şeyh Küşteri kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz hazretlerinin namazda iken hatırına Arş, Kürsî vesâire gibi şeyler gelirmiş. Acaba namazım doğru ve makbulmüdür diye düşünmüş. Ona demişler ki, Ummân memleketinde bir zat var, o senin müşkülünü halleder. Oraya gider ve o zata müşkülünü arzeder. O zat: "Kalbin Hakk'a secde ettimi ?" diye sormuş. "Evet etti" deyince ol vakit hatıra gelen şeylerin zararı yoktur. O hatıra gelenleri de halk eden Hakk'tır, çünkü yüzünü yere koymak ancak yüzün secdesidir, kalbin secdesi değildir.

<u>Salât-ı ehl-i kurbun kıblesidir "Semme vech-ullâh"</u>
<u>Niyâzî durma dâim secde-i ebruyi tevhid et.</u>
Yakınlık bulanların namazlarının kıblesidir "Semm-e vech-ullâh"
Durma Niyâzî kaş secdesine devamla tevhid et.

فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ *Âmir İbnu Rebî'a radiyallâhü anh anlatıyor:*

*"Biz karanlık bir gecede Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ile birlikte bir seferde idik. Kıble istikametini bilemedik. Herkes kendi istikametine yönelerek namazını kıldı. Sabah olunca durumu Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme durumu açtık. Bunun üzerine şu âyet indi. **"...Nereye yönelirseniz Allah Teâlâ'nın yüzü orasıdır."*** [813]

[813] (Bakara, 115)." Tirmizî, Tefsir, Bakara (2960), Salât

27

7+7=14

Bakup cemâl-i yâre çağırıram dost dost,
Dil oldu pâre pâre çağırıram dost dost.
Aşkın ile dolmuşam zühdümü yanılmışam,
Mest-i müdâm olmuşam çağırıram dost dost.
Mescid ü meyhânede hânede virânede,
Kâ'be'de puthanade çağırıram dost dost.
Sular gibi çağ-u çağ dolaşırım dağ u dağ,
Hayran bana sayr-u sağ çağırıram dost dost.
Geldim cihâna garib, oldum güle andelib,
Her dem ciğerim delib çağırıram dost dost.
Dünya gamından geçüp yokluğa kanat açup,
Aşk ile dâim uçup çağırıram dost dost..
Aradığım candadır canda ve hem tendedir,
Bilür iken bendedir çağırıram dost dost.
Gâh düşerim mutlaka gâh asl u geh mülhaka,
Bakup kamûdan Hakk'a çağırıram dost dost.
Dolanmaz ol hâlü had minel-ezel tâ ebed,
Onulmaz aslâ bu derd çağırıram dost dost.
Hep görünen dost yüzü andan ayırmam gözü,
Gitmez dilimden sözü çağırıram dost dost.
Deryâ olunca nefes pârelenince kafes,
Tâ kesilince bu ses çağırırım dost dost.
Gökler gibi dönerem gün gibi dolanırım,
Devr ile eğlenirem çağırıram dost dost.
Ne yerdeyim, ne gökte, ne mürdeyim, ne zinde,
Her yerde her zamanda çağırırım dost dost.
Geldim o dost ilinden koka koka gülünden,
Niyâzî'nin dilinden çağırıram dost dost.

Bakup cemâl-i yâre çağırıram dost dost,
Dil oldu pâre pâre çağırıram dost dost.
Bakıp yârin cemâline çağırırım dost dost,
Gönül oldu parça parça çağırırım dost dost.

Aşkın ile dolmuşam zühdümü yanılmışam,
Mest-i müdâm olmuşam çağırıram dost dost.
Aşkın ile dolmuşam zühdümde hata etmişim.
Devamlı mestin olmuşum çağırırım dost dost

Zühdde yanılma

Buna ilk olarak İblis misal olabilir. Şöyleki;

Asıl adı "Azâzil" olan ve Hz. Âdem aleyhisselâm yaratılmadan önce 600 bin sene ibadet eden İblis meleklerin hocası idi. Fakat daha sonra kendisinden üstün olan Âdem aleyhisselâm yaratılıp ona secde ile emredilince, başlangıçtaki mütevâziliğin aksine mazharı olduğu "celâl" sıfatı tezahür etmiş, büyüklenip kibirlenmiş[814] ve Allah Teâlâ'nın, Âdem'e secde etmesi emrine itaat etmemiş, dahası bu gurur, kibir ve itaatsizliğinden asla pişmanlık duymamış ve Allah Teâlâ'nın affını talep etmemiştir.

Bazı ehl-i tasavvufa göre İblis, âhirette de Allah Teâlâ'nın celâl sıfatının mazharı olacak, korkmayacak, pişmanlık duymayacak ve yine Allah Teâlâ'nın affını talep etmeyecektir. Çünkü o, Allah Teâlâ'nın dilediğini yapacağını, O'nun dilediğini değiştirmeye çare olmadığını bilir. (Alûsî, c.I, s.230). [815]

"İblis" ismi hakkındaki görüşler şöyledir: İblis'e, ilâhî rahmetten meyus kılındığı için "İblis" denilmiştir. Esasen ismi süryanice "Azâzil" ve arapça "Haris"dir. Fakat isyanını izhâr edince ameline göre ismi değişmiş ve sureti tebeddül etmiştir. Nitekim Kur'ân da, İblis'i, Allah Teâlâ'nın emrine karşı gelen bir âsi olarak tavsîf eder. İlk tefsîrcilerden bazıları ise, "İblis" isminin, hayırdan ümidini kesmek ve kederli olmak manalarına gelen "îblâs" masdarından Arapça bir isim olduğunu söylerler. İblis'i de, isyanına karşılık olarak Allah Teâlâ, *"bütün hayırlardan ümidini kesmiş, taşlanmış bir şeytan"* kılmıştır. Şu halde "İblis" ismi, hayırdan son derece ümitsiz demektir.

Elmalılı tefsirinde ise, İblis ile cinlerin ortak hususiyetlerinden bahisle İblis'in de cinlerden olduğu vurgulanmakta ve "İblis, cin denilen gizli yaratıklardan idi ki, bunların kâfirleri de vardır." Cin" esasen lügatte, gizlenip saklanarak görünmeyen her şeydir. Buna karşılık gizli olmayıp da meydanda olana da 'ins' denilir", denilmektedir.

Alûsî de, tefsirinde, "İblis" hakkında Ebû Ubeyde ve bazılarının "İblâs"dan müştak ve "hayırdan uzak olma" veya "Allah'ın rahmetinden ümidini kesme" manasında Arapça bir kelime olduğunu söylemelerine rağmen, "İblis"in acem bir isim olduğunu söyleyenlerin de bulunduğunu zikreder ve Züccâc'ın; "İblis,

---

[814] Allah Teâlâ Âdem'i kokuşmuş ve zaman içinde kurumuş bir balçıktan yarattı. Âdem kırk gece veya kırk sene boyunca cansız bir beden (ceset) olarak kaldı. Bu zaman zarfında İblis onun yanına gelip ayağına vuruyor, Âdem'in henüz cansız olan bedeni de "tın, tın" ses çıkarıyordu. Yine İblis Âdem aleyhisselâmın kâh ağzından girip makatından çıkıyor, kâh makatından girip ağzından çıkıyordu. Bunu yaparken de Âdem'e,

"Sen aslında hiçbir şeysin! Zaten ne olduğun ortada! Eğer ben musallat olursam seni kesinlikle helâk ederim. Şayet sen bana musallat olursan hiç şüphesiz seni bir isyankâr yaparım." diye meydan okuyordu. Derken, Allah Âdem'e ruhundan üfürdü. İlâhî ruh Âdem'in bedenine baş taraftan girip bütün vücuduna yayıldı. Böylece Âdem'in çamurdan bedeni et ve kana dönüştü. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I. 291, 293; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, I. 111-112. (Öztürk, Mustafa, (2004). Âdem, Cennet ve Düşüş, Milel ve Nihal, 1 (2),151-186.)

[815] (ÇAKMAK, -1994), s.9

âlem olmak üzere gayr-ı munsarif acem bir isimdir", dediğini kaydeder.

"İblis'in ismi Azâzîl idi ve varlıkların yaratılmasından binlerce sene evvel Allah Teâlâ'ya ibadet ederdi. Allah Teâlâ ona, ***"Ya Azâzîl, benden başkasına ibadet etme!"*** buyurdu. Ne zaman ki Allah Teâlâ Âdem aleyhisselâmı yarattı ve meleklere O'na secde etmelerini emretti. Bu emir İblis üzerine mültebis oldu, yani şüpheli geldi. Zannetti ki, eğer Âdem'e secde ederse, Allah Teâlâ'dan başkasına ibadet etmiş olacak. Hâlbuki bilmedi ki, Allah'ın emriyle secde eden kimse, muhakkak Allah Teâlâ'ya secde etmiş olur. İşte bunun için secdeden imtina etti ve o, kendi hakkında vâki olan bu telbis (şüphe) nüktesinden dolayı "İblis" ismiyle müsemmâ oldu"(A. Avni Konuk, *Mesnevi Tercüme Ve Şerhi,* c.II/3, s.738.) [816]

Ehl-i tasavvufun anlayışına göre İblis, "Azâzîl" iken meleklere dâîlik (rehberlik) yaptığı gibi "İblis" iken de, insanlara dâîlik yapmaktadır." Azâzîl"in hali hakkında çok söz söylenmiştir" diyen Hallâc'ın ifadesiyle "o, hem göklerde hem yerde dâî idi. Gökte meleklere dâîlik yapar, onlara iyilikleri, güzellikleri gösterirken yerde ise, insanların dâîsidir. Fakat onlara fenalıkları, çirkinlileri göstermektedir" (Yaşar Nuri Öztürk, *Hallac-ı Mansûr ve Eseri (Kitâbü't-Tavâsîn),* s.114-115.). Şeytanın dâîlik yaparak insanlara gösterdiği çirkinlikleri iradesiyle aşabilen insan, yine iyiye, güzele ulaşır. Böylece şeytan, menfi yönden insanlara dâîlik yaparak onları müsbete yönlendirmektedir. Mevzuyla ilgili olarak A. Avni Konuk'un "Mesnevi Şerhi"nde de şu izaha yer verilir: Mevlânâ bir beyitinde şöyle der;

"Her nerede meyveli ağaç görürsem;
Ben dâyeler gibi terbiye ederim."

Burada, "meyveli ağaç"tan murâd irfan sahibi zâtlar, "iblis'in terbiyesinden murâd ise, onun gösterdiği dalâlet yoludur. Zira ehl-i irfan zevken çirkin gördükleri hallerden kaçarlar. (Konuk, *Mesnevi Tercüme Ve Şerhi,* c.II /3, s. 756.) [817]

Mescid ü meyhânede hânede virânede,
Kâ'be'de puthanade çağırıram dost dost.

Mescid ve meyhânede, hânede virânede,
Kâ'be'de puthanade çağırırım dost dost.

Kâbeden, puthaneden maksadım sensin!

Benim puthaneden maksadım senin yanağının hayali ve cemalindir. Bu şiirin kelimeleri, istediğim o mânaları vermek bakımından gönlüme yar değilse elbet de bar olacaktır. Şimdi nereye gidelim? Kendimizi nerede kurtaralım. Bir ayranın içine düşmüşüz. O nasıl ayrandır ki, ucu bucağı yok. Onu çevreleyen bir kâse de yok. Ta ki ayrandan bir kenara çıkalım. Yahut bal içindeyiz. Kanadımızı çırptıkça daha çok yapışıyoruz. Ebu Necip'e (Sühreverdî) dediler ki:

---

[816] (ÇAKMAK, -1994), s.28
[817] (ÇAKMAK, -1994), s.28-29

Mademki sen Allah Teâlâ'yı göremiyorsun, bu sana müyesser olmuyor, bari çileyi boz da dışarı çık. Her tarafı dolaş. Ola ki o seni görür; onun nazarına uğrarsın da çetin işlerin kolaylaşır. [818]

Muhyiddîn İbnu'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz "Tanrı" kavramını izah ederken bu hakîkata her milletin kendi diliyle bir karşılık bulduğunu ama mananın delâletinin hepsinde de ortak olduğunu belirterek şöyle der:

"O'nun muhtelif esmâ'sı olduğu gibi mahlûkâtının dillerinde de farklı farklı isimlerle çağrılır. Meselâ Araplar **"Yâ Allah!"** *diye O'na nidada bulunurlar.* Fârisîler **"Ey Hüdâ!"** *derler. Rumlar* **"İyşâ!",** *Ermeniler "**Ey*** **Asfâh! [Asdvâz]",** *Türkler* **"Ey Tengri!",** *Franklar* **"Ey Kreyetûr! [Creator]",** *Habeşliler* **"Vâk!"** *derler. Bunların hepsi bir tek mânânın muhtelif lafızlarıdır. Bütün mahlûkâtın maksûdu birdir. Bundan dolayı O'na* **"meçhûlu'l-esmâ"** *da denilir. Sevilen sevdiğini hangi isimle çağırırsa çağırsın O buna icabet eder"* (Bkz. **el-Fütûhât,** II/360, 683, III/300). [819]

"Kalbin puthâneye benzetilmesi; beşerin peşinde olduğu "hakikatlerin" Allah'a tapmanın yerini almasından dolayı onların sanki birer put olmasına binâendir.' (Bkz. İbnu'l-Arabî, Zehâirul-a'lâk fî şerhi Tercümânil-eşvâk, 40).

"Kalb ulvî ruhlar tarafından kuşatılınca Kâbe adını alır. O ulvî ruhlara şeytandan bir pislik dokunacak olursa bu sefer bunlara melekî âfetler denir." (Bkz. İbnu'l-Arabî, Zehâirul-a'lâk fî şerhi Tercümânil-eşvâk, 40).

"Bu *tecelliyât neticesinde kalbde ibrânî-mûsevî bir ilim hâsıl olacak olursa kalb de bu ilmin levhaları hâlini alır."* (Bkz. İbnu'l-Arabî, a.g.e.. 40).

"Eğer kalb, mükemmel muhammedî marifetlerin vârisi olacak olursa bu sefer bu marifetler onu mushâf hâline getirir ve makâm-ı Kur'an'ı onda ikâme eder" (Bkz. İbnu'l-Arabî, Zehâirul-a'lâk fî şerhi Tercümânil-eşvâk, 40). [820]

Sular gibi çağ-u çağ dolaşırım dağ u dağ,
Hayran bana sayr-u sağ çağırıram dost dost.
Sular gibi dağdan dağa çağlayarak dolaşırım,
Hasta ve sağ bana hayran çağırırım dost dost.

Geldim cihâna garib, oldum güle andelib,
Her dem ciğerim delib çağırıram dost dost.
Cihâna geldim garib, bülbül oldum güle,
Her zaman delip ciğerimi çağırırım dost dost.

Dünya gamından geçüp yokluğa kanat açup,
Aşk ile dâim uçup çağırıram dost dost..

[818] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.250), s.339
[819] (KILIÇ, 1995), s.70
[820] (KILIÇ, 1995), s.126

Dünya gamından geçip yokluğa kanat açıp,
Devamlı aşk ile uçup çağırırım dost dost..

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Sizden evvelki ümmetler içinde bir adam vardı. Tevhid hariç işe yarar hiç hayırlı bir ameli yoktu. Bir gün ailesine dedi ki; öldüğüm zaman beni yakınız. Kemiklerimi havanda döverek toz ediniz. Sonra rüzgârlı bir günde bu tozun yarısını karaya, yarısını denize atınız. Vasiyet yerine getirildi. Allah teâlâ rüzgâra ve suya "Dağıttığınız tozları toplayın " buyurdu. Su ve rüzgâr tozları toplayıp ilâhî huzura getirdiler. Hak teâlâ adama bunu niçin yaptığını sorunca adam; "Senden hayâ ettiğim için" dedi. Bunun üzerine Allah adama; "Seni bağışladım" buyurdu." [821]

Bir kimse bu niyetle bedenini yaktırsa, bugün bu şekilde yaktıranların cennetlik olma ihtimalleri vardır. Bu fiilin bize işareti yokluğun kıymetinin takdiri Allah Teâlâ katında bütün amellere denk olduğunu gösterir.

Aradığım candadır canda ve hem tendedir,
Bilür iken bendedir çağırıram dost dost.
Aradığım candadır canda ve hem tendedir,
Bilir iken bendedir çağırırım dost dost.

Gâh düşerim mutlaka gâh asl u geh mülhaka,[822]
Bakup kamûdan Hakk'a çağırıram dost dost.
Gâh ilhaka gâh asıla ve gâh mutlaka düşerim,
Hakk'a her şeyden bakıp çağırırım dost dost.

Allah Teâlâ'nın yarattığı idrâk sahibi varlıkları üç sınıf olarak değerlendirebiliriz:

Birinci sınıf, ***"Allah'a âsî olmazlar"*** [823] âyetiyle mutlak itaat halinde oldukları beyan olunan ve Allah Teâlâ'nın cemâl sıfatlarının mazharı olan meleklerdir ki melekler, mazharı oldukları cemâl sıfatının ve yaratılışlarının gereğini yerine getirirler. İdrâkleri ve iradeleri Allah Teâlâ'ya itaat yönünde olup isyan yönünde iradeleri yoktur.

İkinci sınıf ise, ***"Ben, cinleri ve insanları sadece bana ibadet etsinler diye yarattım"*** [824] âyetiyle beyan edildiği gibi; "Allah Teâlâ'ya kulluk, itaat ve ibadet" için yaratılan varlıklardır. Bunlardan, yani "cin ve insan"lardan özellikle ilgi odağımızı oluşturan "insan", yaratılışı itibariyle ne birinci sınıfı oluşturan melekler gibi masum, ne de üçüncü sınıf olarak zikredeceğimiz İblis ve tebaası gibi âsi bir varlıktır. İnsan, Cenâb-ı Allah'ın ***"İki elimle yarattığım...."*** [825] diye beyan bu-

---
[821] Buhârî. Enbiya. 54; Müsim. Tevbe. 24; İbn. Hanbel. I/398
[822] **Mülhak:** İlhak olunmuş. Sonradan katılmış, zam ve ilâve olunmuş, eklenmiş.
[823] Tahrim, 6
[824] Zariyat, 56
[825] Sâd, 75

yurduğu veçhile her iki sınıfın vasatında, itaat ve isyana kabiliyetli bir varlık olarak yaratılmıştır.

Rûh ve bedenden müteşekkil bio-psişik bir varlık olan insanın ruhî ve melekî yönü cemâl sıfatının mazharı, nefsî ve beşerî yönü ise celâl sıfatının mazharıdır. Âdem aleyhisselâmın ezeldeki yaratılışı bu esas üzerine idi." Tedbîrat-ı İlâhiyye" de beyan olunduğuna göre, vuslat makamına eren ehl-i tasavvuftan bazıları halifeye "Hakk'ın Ayinesi" yani, Hakk'ın sıfatlarının temsilcisi demiştir. Zira onun hakkında Allah Teâlâ, *"Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım",* [826] buyurmuştur ve halîfe, halîfe tayin edenin tam temsilcisidir.

Üçüncü sınıf ise, celâl sıfatının mazharı, gurur, kibir ve itaatsizliği hâvî, isyan yönünde bir iradeye sahip olan iblis ve tebaası ki, Allah Teâlâ'ya kulluk için yaratılan ve bu yaratılış gayesine uygun hareket edecek mi diye imtihan edilen insana, bu imtihanda meleğin ilhamına karşılık iğva vermek suretiyle insanın olumsuz tarafını değerlendirmeye yardımcı olan bir imtihan aracıdır. Yaratılış maksadı ve yaratılışının gereği olarak misyonu, insana münkerâtı göstermek ve insanı ma'siyet işlemeye sevk etmektir. Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz bir beyitinde bunu, İblis'in dilinden şu şekilde ifade eder.

"Ben şahidim; şahide hapis neresdedir?
Zindan ehli değilim, Yezdan şahiddir!"

Mana: *"Ben ezelde şekavet ehli olanların fiillerinin şahidiyim ve şahidlerin şahadetinde bir kabahati olmadığı için onu hapse koymazlar. Binaenaleyh hapis ehli değilim, zira ben vazifemi yapıyorum, buna halikım şahiddir" (Konuk, Mesnevi Tercüme Ve Şerhi, c.3, b.n. 2683)* Yaratılışlarındaki ilâhî sıfatların tezahürünü nazar-ı itibara almadan bu üç sınıf varlığa baktığımızda şunu müşahede etmekteyiz:

İblis; Allah'ın emrine itaatsizlik etmiş, Âdem aleyhisselâma ta'zîmi kerih görmüş, bu yüzden ilahî huzurdan uzaklaştırılmıştır. Sicili temiz olmasına rağmen, işlemiş olduğu bu hatadan dolayı tevbe edip af dilemek yerine gurura kapılmış ve hatasında diretmiştir, İblis'in bu tavrı ayet-i kerîmede şöyle ifade edilir:

"o yüz çevirdi ve büyüklük tasladı, böylece kâfirlerden oldu"[827] Âyetten anlaşıldığına göre İblis işlediği hatadan dolayı değil, takındığı tavır ve büyüklük taslaması nedeniyle kâfir olmuş ve lanetlenmiştir. Zahirde bütün bunlara sebep olarak gördüğü Âdem aleyhisselâmı, kendisine düşman belleyen İblis, İtaat ve isyana, iyilik ve kötülüğe kabiliyetli olan insanı, kalbine iğva vermek suretiyle isyan ve kötülüğe sevk etmek, böylece kurduğu tuzaklarla onun ayağını kaydırıp imtihanı kaybetmesine sebeb olmak için Allah Teâlâ'dan mühlet istemiş ve Allah tarafından da kendisine bu mühlet verilmiştir.

Meselenin zahiri böyle olmasına rağmen, bir diğer açıdan baktığımızda şu husus ortaya çıkmaktadır: Mahlûkattaki "hüsn" ve "kubh", yani eşyanın tabiatındaki güzellik ve çirkinlik izafi olup, bize göredir. Oysaki yaratma açısından Al-

[826] Bakara, 30
[827] Bakara, 34

lah Teâlâ'nın nazarında böyle bir çelişki söz konusu değildir. Yani yaratma cihetiyle Allah Teâlâ'nın nazarında her şey müsâvî olup bir farklılık yoktur. Bu hususu Muhyiddîn İbnu'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz şu şekilde izah eder:

"Biz deliller arz etmek suretiyle mevcudatta zahir olan her şey haktır dedik. Bu deliller, her şeyin hak olduğunu izah etmektedir. Fakat bu delillere muarız olarak birisi zihinde beliren şöyle bir soru sorar ve derse; *'Bu âlemde kelb, hınzır ve neces gibi hasîs şeyler vardır, bunlara da mı hak diyelim?'* Bu sualleriyle delillere muarız şüpheler ortaya koyar. Hâlbuki bu sualler hakikate muttali olamamaktan neş'et eder. Zira mevcudatta hasâset ve şerâfet 'itibarî ve nisbî bir şeydir. Mesela, gül dediğimiz çiçek insanlara nazaran şeriftir, fakat necaset böceğine nisbeten hasistir. Zira onun kokusundan bu hayvan helak olur. Binâenaleyh insana nazaran neces ne ise, bu hayvana nazaran da gül öyledir ve diğer şeyler de buna kıyas edilir. (Konuk, *Tedbîrât-ı İlâhiyye,* s.85).

Şu halde her şey yaratılışının gereğini yerine getirirken, yukarıda da zikredildiği gibi bu üç sınıf varlıktan melekler sırf itaat yönünde bir iradeye sahiptirler ve onlardan isyan sadr olmaz. Allah Teâlâ'ya kulluk için yaratılan varlıklar olan cin ve insan ise, iradesini yaratılış gayesi yönünde kullanabileceği gibi, aksi yönde de kullanabilir, zira cüzi iradesi buna imkân vermektedir. İblis'in durumuna gelince; imtihan için yaratılan insanın hem itaata, hem de isyana irâdesi olduğuna göre, hadiselerin cereyan edişi ve şeytanın etkinliği, bu irâde dengesine etki ederek imtihan ortamı oluşturmaktan başka bir şey değildir. Nitekim onun insanla olan münasebeti, insana münkerâtı yapmasını telkin ve onu isyana teşvik etmek suretiyle, insanın imtihanında rol oynamaktan ibarettir. Şayet böyle bir etkiye lüzum olmasaydı, İblis'in insanları saptırmak için mühlet istemesi ve Allah tarafından ona bu mühletin verilmesi söz konusu olmazdı.

Ancak İblis'in meleklerden mi yoksa cinlerden mi olduğu hususunda ihtilâf söz konusudur. Onun cinlerden olduğunu kabul ettiğimiz takdirde, kendisinde "celâl" sıfatının tezahürünün ağırlıklı olması gibi bir yaratılış hususiyetine sahip olmakla birlikte *"Ben cinleri ve insanları sadece ve sadece bana kulluk etsinler diye yarattım"*[828] âyetinin hükmü gereğince kendisi de itaat ve kullukla mükellef olduğundan İsyanında her hangi bir mazeret söz konusu değildir, itaasizlik ve isyan etmiştir.[829]

<u>Dolanmaz ol hâlü had minel-ezel tâ ebed,</u>
<u>Onulmaz aslâ bu derd çağırıram dost dost.</u>
Ezelden tâ ebede o hâli sınırı dolanamaz,
Bu derd aslâ şifa bulmaz çağırırım dost dost.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Bil ki, (takdir-i ilahiye göre) başına gelmeyecek olan şey sana isabet

---

[828] Zariyat, 56
[829] (ÇAKMAK, -1994), s.7-12

etmeyecektir. Sana isabet edecek şeyden de sen kurtulamayacaksın..." [830]

Bu nedenle üzerimde cereyan eden her şeyin bende üzüntü verecek hali yoktur, demektir. Eğer bu rıza haline kavuşmamışsa bir insan iblisin düştüğü hataya düşerek yorum yapar. Bu şekilde helak olmaktan kendini kurtaramaz.

İblis, Allah'ı inkâr ettiği için değil Allah'ın emrine itaat etmediği için kâfir olmuş ve buna nazaran farz olan her hangi bir vazifeyi yapmayanın küfrüne hükmedenler bulunmuştur. (Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* sadeleşmen; İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Boleli, Abdullah Yücel, İstanbul 1993, c.I, s.272.).

Ancak dikkat edilmesi gereken bir husus var ki İblis, Zahirde Allah'ı inkâr etmemekle birlikte, Allah'ın emrine hata nispet etmiş ve bu yönüyle kâfir olmuştur. Yoksa emri kabul edip muhalif davranmaktan, yani secde emrinin hak bir hüküm olduğunu kabul etmekle birlikte, emre itaatsizliğinden dolayı kâfir olmuş değildir. [831]

Hep görünen dost yüzü andan ayırmam gözü,
Gitmez dilimden sözü çağırıram dost dost.

Hep görünen dost yüzü ondan ayırmam gözü,
Sözü dilimden gitmez çağırırım dost dost.

Ehli tasavvufun anlayışında, mahlûkatın yaratılışı Allah'ın **"cemâl"** ve **"celâl"** sıfatlarının tezahürü şeklindedir. Yaratılanların tümü İlahî sıfatların tezahürü olduğundan ve de hasislik ve üstünlük izafî şeyler olduğundan ister şerîf isterse hasîs şeyler olsun kâinatta bulunanların hepsi haktır." Butlan" ve eşyadaki "şer" ise izafî şeylerdir, çünkü tasavvuf düşüncesinde yaratılmış olan her şey, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin hakikatinden yaratılmıştır. Ehl-i tasavvuf tarafından "Hakikat-i Muhammediyye" olarak ifade edilen Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin hakikati, bütün hakikatleri kuşatmıştır. Yaratılış seyrinde bir mertebe, varlık planında bir tenezzül kabul edilen "Hakikat-i Muhammediyye"nin cami' olduğu hakikatlerden biri de "İblis'in hakikati"dir ki; "Rûhu'l-Meâni" tefsirinin sahibi Alûsî, bu hususta şöyle der:

"Bütün mahlûkat ulvîsiyle, süflîsiyle, saîdiyle, şakîsiyle Hz. Muhammed'in hakikatinden yaratılmıştır. Bunları kuvvetlendirecek deliller vardır. Ulvî melekler (sema melekleri) cemâl yönünden, iblis ise celâl yönünden Hz. Muhammed'in hakikatinden yaratılmıştır. Bundan da şu sonuca varılır; İblis, Allah'ın "celâl" sıfatının mazharıdır""(El-Alûsî, Şihâbüddîn Mahmûd, *Rûhu'l- Meânî,* Beyrut, 1985, c.I,s.230). Onun varlığını oluşturan unsurları ateş ile havadır ve onun en büyük unsuru olan ateş ise, "celâl" sıfatının zuhurgâhıdır. Şu halde İblis, hem zahirî yönüyle, hem de bâtinî yönüyle "celâl" sıfatının mazharı olduğundan **"yed-i Şimal"** yani **"sol el"** tabir olunan **"celâl"** sıfatları ile mahlûktur.

[830] Heysemî, I/55
[831] (ÇAKMAK, -1994), s.19

(A. A. Konuk, *Fusûsü'l-Hikem Tercüme ve Şerhi,* Hazırlayan: Mustafa Tahralı - S. Eraydın, M.Ü.İ.F.Y. No: 25, İstanbul 1989, al, s. 166). İşte, İblis'in secde ile emredilmesi ve büyüklük taslayıp secde etmemesi, İblis'in "celâl" sıfatından yaratılmış olmasından dolayıdır.

Bazı ehl-i tasavvuf çevrelerinde İblis'in mazhar-ı celâl, yani "celâl" sıfatının zuhurgâhı bir varlık olarak yaratılmış olmasından dolayı onun bu hususiyetinin tavır ve davranışlarına yansıdığı ve dolayısıyla İblis'in masum olduğu anlayışı mevcuttur. Süleyman Uludağ, Feridüddin Attar'ın eserlerinden bahsederken *"îlâhînâme"* hakkında şu bilgileri verir: "İlâhînâme"deki hikâyeler zühdî ve tasavvufi mahiyette olup, bunların en önemlisi İblisle ilgilidir. Attar, şeytanı vefakâr bir muhib, sadık bir âşık ve fedakâr bir yiğit olarak tasvir eder ve Hak'tan başkasına boyun eğmeme ve secde etmeme uğrunda ebedî azabı göze alan bir aşk kahramanı olarak tanıtır. Şu ifadeler de Attar'a aittir:

"Bir gece Mûsa aleyhisselâm Tur dağına gidiyordu. İblis uzaktan, Mûsa aleyhisselâmın yanına çıkageldi.

Mûsa aleyhisselâm, o laîne

"Neden Âdem'e secde etmedin ki'! Dedi. Laîn O'na,

'Ey Allah Teâlâ tapısının makbulü dedi, ben hiç bir sebep yokken Allah Teâlâ kudretinin merdudu oldum. Eğer secde edebilseydim, bu elimde olsaydı ben de senin gibi Allah Teâlâ kelimi olurdum. Fakat Ulu Allah Teâlâ böyle diledi'..., dedi. Kelim ona dedi ki;

'Ey bağlara düşmüş, bukağılara mübtela olmuş kişi! Hiç Allah Teâlâ'yı anar mısın?' Laîn dedi ki;

'Hiç benim gibi bir âşık, bir dost, O'nu bir an bile unutabilir mi? (Feridüddin Attar. *îlâhînâme,* Çeviren: Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, 1988, s. 191-192.)".

Artar ve o'nun gibi bazı sûfiler tarafından söylenen; ***"Gel! Eğer hakiki er isen, hakiki aşkı İblis'den öğren!"*** (Attar, *îlâhînâme,* s.183.), gibi ifadelerden belagat yoluyla şu manalar da anlaşılabilir:

<u>*Gel! İlâhî aşka bağlan! Kendini ilahî iradeye teslim et, mutmain ol ve sebat et! Eğer müspet yönden buna ulaşamıyorsan, menfi yönden yaklaş! İblis kadar da mı olamıyorsun? Onun inkârdaki inat ve sebatına bak da ibret al!*</u>

Ehl-i tasavvuftan bazıları nazarında İblis, yine de celâl sıfatının mazharı olan ve yaratılışının gereğini yerine getiren, Allah Teâlâ'nın yarattığı bir varlıktır ve hiç bir zaman bizatihi kötü değildir. Dolayısıyla Allah'ın taht-ı kudretinde, insanların imtihanı için gerekli bir araçtır." ***İblis, önce niyaz etmiş, Hakk'ın yoluna çağırmıştı, lâkin sonunda kendi gücüne sığındı"*** diyen Hallâc'ın ifadesine bakılırsa İblis, başlangıçta mütevazı, Allah Teâlâ'ya yakın, niyaz ediyor ve hakka davet ediyor, çünkü kendisinin üstün olduğunu iddia edecek bir durum söz konusu değil. Ancak Hz. Âdem aleyhisselâm yaratıldıktan sonra ona secde ile emredildiğinde bu mütevazılığı kaybolup gurur ve kibirle dolmuş, "batıl'a davet etme yolunu seçmiştir. [832]

[832] (ÇAKMAK, -1994), s.7-8

Deryâ olunca nefes pârelenince kafes,
Tâ kesilince bu ses çağırırım dost dost.
Deryâ olunca nefes parçalanınca kafes,
Bu ses kesiline kadar çağırırım dost dost.

Kafes

Farsça olan kafes kelimesi kuşları ya da küçük hayvanları kapalı tutmak için kullanılan telden ya da tahta parmaklıklardan yapılan taşınabilir bir barınaktır. Ayrıca vücudun etsiz, kemiklerden ibaret iskeletine de kafes denir. Kafes, edebiyatımızda daha çok bülbül, tûtî ve tavus gibi kuşlarla birlikte zikredilir. Çok zaman da gönül, göğüs kafesinin arkasında esir olarak zikredilir. Tasavvuf açısından bakıldığında da, ruh beden kafesinin içinde tutsak olarak görülür. Bu dünyada hep birlikte, beraber olan şeyler vardır. Bunlar onların birlikte olduğu veya olmak zorunda kaldığı şeylerdir. Bu kaderdir, nasiptir; buna üzülmemek gerek çünkü bu dünyanın kanunudur: Gül dikenlerle bir arada olmak zorunda olduğu gibi bülbülün yeri de kafestir. [833]

Gökler gibi dönerem gün gibi dolanırım,
Devr ile eğlenirem çağırıram dost dost.
Dönerim gökler gibi dolanırım gün gibi,
Devr ile eğlenirim çağırırım dost dost.

Eğlenmek kısa müddetli haller olduğu için devir nazariyesine işaretle bir kararda durmamaya işaret edildi.

Devir ve Devriyye

Bilindiği gibi varlıkların Hakk'tan zuhur edip tekrar Hakk'a ulaşmasını izah eden mistik görüş "devr" kavramıyla anlatıla gelmiştir.

Devr, varlığın maddeden insan mertebesine ve oradan Allah Teâlâ'ya ulaşması; devriyye bu tekâmül fikrini işleyen mensur veya manzum eserlere verilen isimdir.

Devir anlayışı, İslâm mutasavvıflarının ledünnî anlam verdikleri,

"Sizi topraktan yarattık, oraya döndüreceğiz ve başka bir sefer yine oradan çıkaracağız." [834]

"Oysa O, sizi çeşitli merhalelerden geçirerek yaratmıştır." [835]

"Onlar Allah'tan geldiler ve yine Allah'a dönerler" [836] gibi âyetlerde dayanak bulmaktadır.

Bu anlayışa göre, Hakk'ın zatından tecellî eden ilahî nûr, cisimler âleminde manevî bir tertip dâhilinde, madenlerden bitkilere; bitkilerden hayvanlara; hayvanlardan insana ve bu makamdan da insan-ı kâmil mertebesine ulaşarak,

---

[833] (ESKİGÜN, 2006), böüm 5.4
[834] Tâhâ, 55
[835] Nuh, 14
[836] Bakara, 156

yine ilk zuhur ettiği aslına, yani Hakk'a rücû edecektir.

Varlık ve nesneleri sudur ve tecellî fikrine göre izah eden sûfilere göre Cenab-ı Hak'tan zuhur eden bir sıfat, çeşitli merhalelerden geçtikten sonra toprağa iner. Buradan tekrar yükselerek Cenab-ı Hakk'a ulaşır.

Mutlak vücuttan tecellî ile nüzul eden bir sıfat sırasıyla **küllî akıl, dokuz felek, dört tabiat** ve **dört unsur** a gelir. Buradan itibaren yükselerek madenlerden bitkilere, hayvanlara ve Sûfiler bir sıfatın Hak'tan tenezzül edip Hakk'a ulaştığı bu yolculuğa devir derler.

Devir fikri bir daire (yuvarlak bir çizgi) ile açıklanır. Bu dairenin sol kısmı baştan orta noktaya kadar kavs-i nüzul (mebde'), sağ kısmı da orta noktadan başa kadar kavs-i urûc (meâd) şeklinde isimlendirilir. Sûfi müellifler tarafından kaleme alman "Nokta Şerhleri" veya "Mebde' ve Meâd Şerhleri" söz konusu daireden kinaye yazılan eserlerdir.

İslâm sûfilerinden başka mistiklerde devir fikrine benzeyen tenasüh ve benzeri tekâmül görüşleri varsa da, bunlar İslâmî devr anlayışıyla çelişmektedirler. Bu çelişkilerin en önemlisi şudur:

Devir, bir devr-i daimî olmadığı halde, tenâsühî görüşler, daimî bir devri kabul ederler. Diğer taraftan devirde geriye tekâmül yoktur. Tenasüh ve benzerlerinde bu durum söz konusudur.

Devir fikri, ilk (klasik) dönem mutasavvıflarınca ele alınıp işlendiği gibi, Türk mutasavvıfları tarafından da değerlendirilen ve hakkında pek çok eserler kaleme alınan yaratılış düşüncesiyle ilgili önemli bir konudur. İhvan-ı Safa Resail'inde, İbn Miskeveyh Tehzibü'l-Ahlâk'ında, İbn'ül Arabî Fütuhat ve diğer bazı eserlerinde konuyla ilgili düşüncelerini yazmışlardır. Daha sonraları Sadreddin-i Konevî, Mevlanâ Celaleddin-i Rûmî, Nâsır-ı Husrev, Feyzî-i Hindî, Yunus Emre ve bunları takip eden birçok mutasavvıf **Kur'anî bir tekâmül anlayışı** üzerinde durmuşlardır. Edebiyat tarihimizde tasavvuf edebiyatı bünyesi içinde değerlendirilen bu tür eserlerin, Yunus Emre, Kaygusuz Abdal, Nesimî, Eşrefoğlu, Ahmed-i Sarbân, Eroğlu Nuri, Vâhib Ümmî, Ümmî Sinan, Seyyid Seyfullah, Oğlanlar Şeyhi İbrahim, Niyâzî-i Mısrî, Gaybî, Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Bursalı İsmail Hakkı gibi onlarca mutasavvıf tarafından yazılan örnekleri vardır. Diğer taraftan Üsküdarlı Hâşim Baba'nın kavs-i nüzulü anlattığı Devre-i Ferşiyye'si ile Niyâzî-i Mısrî'nin Devre-i Arşiyye'sinin önemi edebiyat tarihçilerimiz tarafından vurgulana gelmiştir.

Türkiye'de, dinî-tasavvufî bir anlayış ve edebî bir tür olarak devriyyeleri ilk defa dikkati çeken ve bu konudaki ilk mukayeseli araştırmaları yapan bilim adamları, Rıza Tevfik ve Fuat Köprülü'dür. Daha sonra bu konu Abdülbaki Gölpınarlı, Süleyman Ateş, Amiran Kurtkan Bilgiseven, Amil Çelebioğlu, Yaşar Nuri Öztürk, Mustafa Tatcı, İsmail Yakıt ve Ahmet Yaşar Ocak gibi bilim adamları tarafından çeşitli yönleriyle incelenmiştir.[837]

Her Nokta'dan bir devir başlar; Hem kendisi merkezdir, hem de çarkta

[837] (Mustafa TATCI-Cemâl KURNAZ-YaşarAYDEMİR, 2000), s.25-27

dönen...

Eğer bir zerreyi yerinden alsan, Baştan başa bütün âlem bozulur!..

Her şey'in başı dönmüş ve onlardan bir tek parça bile, Olabilirlik sınırının dışına adım atmamıştır..

Somutlaşma, her birimi hapsetmiş. Bütünün parçası olmaktan yana ümitsiz kılmış.

Sanki dâima seyir halindeler.. Ki, sürekli soyunup giyinmedeler...

Hepsi dâima hareket hâlinde ve dâima dinlenmede... Hiçbirinin başı da sonu da belli değil!..

Her biri haberdardır, Zâtından her zaman Oradan dergâha yol bulmada...

Her zerreyi perdenin altında gizlemiş, Cananın cana cân katan güzelliği!.. [838]

Ne yerdeyim, ne gökte, ne mürdeyim, ne zinde,
Her yerde her zamanda çağırırım dost dost.
Ne yerdeyim, ne gökte, ne ölüyüm, ne sağlam,
Her yerde her zamanda çağırırım dost dost.

İnsan bilmelidir ki her halinde Allah Teâlâ'nın tasarrufu altındadır. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Akıl ve acze varıncaya kadar her şey kaza ve kader iledir." [839]

Geldim o dost ilinden koka koka gülünden,
Niyâzî'nin dilinden çağırıram dost dost.
Geldim o dost ilinden koka koka gülünden,
Niyâzî'nin dilinden çağırırım dost dost.

Yukadıdaki beyitte geçen "Geldim o dost ilinden" sözlerinde: Çünkü vatanın aslı Allah Teâlâ'dır. Onun için Hazreti Resul: "Hubb-ül vatan min-el îmân", "Vatan sevgisi Allâhtandır" buyurdu: Yani Allah Teâlâ'ya muhabbet (sevgisi) imandandır demektir.

---

[838] (Şeyh Mahmûd Şebüsterî), b. 158-164

[839] İmam Malik, Kader, 4; Müslim, Kader, 18; İbn. Hanbel, II/ 10

28

Hidayetün kemület bi'ş-şerhi kad müzicet	هِدَايَتُ كَمُلَتْ بِالشَّرْحِ قَدْ مُزِجَتْ
Ve cümleti'l-metni fî esnaihi düricet	وَجُمْلَةِ الْمَتْنِ فِي اَثْنَائِهِ دُرِجَتْ
Ma ahsenet behçetü'l-kitabi iâ kâne kab	مَا اَحْسَنَتْ بَهْجَةُ الْكِتَابِ اِذَا كَانَ قَبْ
le nüshateyni fe sâre nüshatün cümiat	ـلَ نُسْخَتَيْنِ فَصَارَ نُسْخَةٌ جُمِّعَتْ
Keennehâ mecmeu'l-bahrayni yeltegiyân	كَأَنَّهَا مَجْمَعُ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ
Aleyhâ sicinü'l-efhâmü insecet	عَلَيْهِمَا سُفُنُ الْاَفْهَامِ اُنْسِجَتْ
Fe ekmele'l-lâhi şerhan kalbe câmiihâ	فَاَكْمَلَ اللّٰهُ شَرْحًا قَلْبَ جَامِعِهَا
Bi ekmeli'l-ilmi ke'l-metnü'l-letî şürihat	بِاَكْمَلِ الْعِلْمِ كَالْمَتْنُ الَّتِي شُرِحَتْ
Daîküm'ül-Mısriyyi yedû leküm	دَاعِيكُمُ الْمُخْلِصُ الْمِصْرِيِّ يَدْعُو لَكُمْ
An zahra gaybin bi de'vâtin lakat halusat	عَنْ ظَهْرِ غَيْبٍ بِدَعْوَاتٍ لَقَدْ خَلُصَتْ

هِدَايَتُ كَمُلَتْ بِالشَّرْحِ قَدْ مُزِجَتْ

Tamamlanan hidayet bu açıklama ile bütünleşti

وَجُمْلَةِ الْمَتْنِ فِي اَثْنَائِهِ دُرِجَتْ

Metnin cümlesi toplandığı zaman

مَا اَحْسَنَتْ بَهْجَةُ الْكِتَابِ اِذَا كَانَ قَبْ

Kitabın güzelliği ne güzel oldu. İki nüshadan önce

ـلَ نُسْخَتَيْنِ فَصَارَ نُسْخَةٌ جُمِّعَتْ

Bu nüshada bunları toplayıcıdır.

Bahsedilen iki kitap dünya ahiret yatatılmadan önce yaratılan Hakikati Muhammediyedir. Bütün hakikatler ve ilimler Muhammedî hakikatten çıkar. Hak ve batıl gibi bütün zıtlar onun zât-ı maneviyesinde toplanmış ve birbirinin sınırına tecavüz etmeden Allah Teâlâ'nın emrine tabidirler. Şeytan, şeytaniyetini icra ederken aldığı zevk ile Cebrail aleyhisselâmın itaatındaki zevk birbine zıt gibi görünürken her ikiside halinden memnun şekilde hayat buldular.

كَأَنَّهَا مَجْمَعُ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ

Sanki birbirine kavuşmuş iki deniz gibi

عَلَيْهِمَا سُفُنُ الْأَفْهَامِ اِنْسَجَتْ[840]

Her ikisinden düşünce gemileri yapılmıştır.

Zıtların varlığı ile düşünceler oluşur. Sonuçta düşünceler ile de bir şey değişmese de insan yorgunluğu ile aldığı zevkin psikolojik etkisi ile kalp özelliği olan dönerli (halden hale geçiş) durumu hayatı tatlılandırır. Aslında bütün hakikatler bilinmesi ile Allah Teâlâ iradesinde bir değişikliğe sebep olacak etki oluşturmaz. Yalnızca insan fıtratındaki boşluklar dolabın çarkları gibi dolar dolar ve taşar. Sonuçta bilgi ve düşüncenin yeri yine boşalmıştır.

فَأَكْمَلَ اللهُ شَرْحًا قَلْبَ جَامِعِهَا

Allah Teâlâ toplayıcı kalpte bu şerhi tamamladı

بِأَكْمَلِ الْعِلْمِ كَالْمَتْنِ الَّتِي شُرِحَتْ

Kâmil ilim ile ki onun metni şerh edilmiştir.

دَاعِيكُمُ الْمُخْلِصُ الْمِصْرِيُّ يَدْعُو لَكُمْ

İhlâs sahibi Mısrî size dua etmek için çağırıyor

Dua makakamı kulluk işaretidir. Dua, başka bir çaresi olmayan insanın kendisi ve başkası için üreteceği tek çaresidir. İster kâmil olsun, ister nakıs olsun bütün

[840] (نَسَجَ) Dokumak

kullar Allah Teâlâ'ya dua etmektedir. Hırsız hapishanede, zahid mescidde, şarhoş meyhanede dua eder. Allah Teâlâ buyurdu ki;

"De ki: Duanız olmasaydı, Rabbım size değer verir miydi? Gerçekten yalanladınız. O halde azab yakanızı bırakmayacaktır." [841]

Aziz ve Celîl olan Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Kulum büyük abdest bozup da abdest almadığı vakit, Bana cefâ etmiş olur. Abdest alıp da namaz kılmadığı vakit Bana cefâ etmiş olur. Namaz kılıp da Bana duâ etmediği vakit, Bana cefâ etmiş olur. Bana duâ edip de, Ben ona icabet etmediğim vakit, kendisine cefâ etmiş olurum; oysa Ben cefâ edici bir Rab değilim." [842]

Bir gün Mevlânâ Şemseddin hazretleri buyurdu ki: Ebu'l-Hasani'l–Harakânî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz: ***"Bir adımımı Arşın üzerine, öteki adımımı da yerin altına koydum; fakat aradığım kapı kapalıydı, hiç açılmadı. Niyaz eşiğine eğilmeden kapı açılmadı. Niyazın üstüne ibadet yoktur"*** dedi. [843]

عَنْ ظَهْرِ غَيْبٍ بِدَعْوَاتٍ لَقَدْ خَلُصَتْ

Gaybın gizli tarafından bir tamamlanmış davetle.

[841] Furkan, 77

[842] İbn'ul Arabî, Mişkât-ü Envâr'da bu haberi, Ibnü'l-Cerrâh diye bilinen Abdullah b. Haneş el-Kinânî'den merfû olarak rivayet etmiştir.

[843] (YAZICI, 1995), c. 2, s. 264, (87)

ث S

29

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Bağrım pür-hûn eder şol çeşm-i mestâniyle bahs,
Dağıtır aklımı şol zülf-i perişân ile bahs.
Leblerin feyzine mu'tad eyledin çün ağzımı,
Dilemez kim eyleye şol âb-ı hayvân ile bahs.
Dürr-ü yâkut-ı dehânın seveli dilber senin,
Gelmez oldu dile hergiz la'l-ü mercân ile bahs.
Vechin üzere yazılan ma'nâyı Kur'ân gören,
Eylemez evrak içinde lafz-ı Kur'ân ile bahs.
Cümle fitne kaşın ile kirpiğinden olduğun,
Bilen eder mi cihandan nefs ü şeytân ile bahs.
Şol ruhunla hattının sırrını zâhid anlasa,
Kürsî üzre eylemezdi küfr ü îmân ile bahs.
Pertev-i nûr-i cemâlin aksidir şems-i cihân,
Ne münâsib ide ol nûr mâh-ı tâbân ile bahs.
Zerre iken sen Niyâzî Rûh-i âzam nûruna,
Haddini bil kılma ol şems-i dırahşân ile bahs.
Cem-ü tafsilin neydügin rumûzun anladınsa epsem ol,
Etme andan sonra aslâ kul ve sultân ile bahs.

Bağrım pür-hûn eder şol çeşm-i mestâniyle bahs,
Dağıtır aklımı şol zülf-i perişân ile bahs.
Onun sarhoş gözüyle bahsederek göğsüm kanla dolar,
Onun dağılmış saçlarının bahsi aklımı dağıtır.

Sevgilinin saçı gönülleri avlamak için kurulmuş tuzaktır. Kuş avlanırken iplik ya da saç teli kullanılır. Saçın ucundaki kıvrımlar, halkalar ilmiktir. Sevgilinin yanağında ki ben de danedir. Bu şiirde çok kullanılan bir benzetmedir.

Âşıkların gönülleri sevgilinin saçlarına asılmıştır. Gönül, ağırlığı olmayan soyut bir kavramdır. Beyitte gönüllere ağırlık verilmiş. Saçlar taranınca, ya da rüzgâr esince dağılır, perişan olurlar. Saçlar ağırlaşınca dağılmaz ve gönüller de perişan olmaz; vahdet olan yanak üzerinde kalırlar.[844]

Leblerin feyzine mu'tad eyledin çün ağzımı,
Dilemez kim eyleye şol âb-ı hayvân ile bahs.
Ağzımı dudaklarının tadına alışık eyledin,
Dilemez kimseyi ölümsüzlük suyu ile bahsden.

---

[844] (İPEKTEN, 1986)

Beyitte geçen lebden murad edilen İlâhi hayattır. Tasavvufta dudak ve ağız ise küçük ve ince olmalarıyla yokluk, yani fenâfillâhtır. İstenen çokluktan kurtulup birliğe, vahdete ermektir. Vahdet olan dudak konuşmaya, yani söz sahibi olmaya başlayınca, kirpikler sihirle onu susturup fenâfîllaha engel oluyorlar.

Âb-ı hayat, kutsal bir su olmakla birlikte dünyaya aittir. Bütün kutsal şeyler Allah Teâlâ aşkını kazanmak ve Allah Teâlâ'ya ulaşmak için birer araçtır. Allah Teâlâ 'yı kendi varlığında duyanların artık Âb-ı hayatı istememeleri doğaldır.[845]

Dürr-ü yâkut-ı dehânın seveli dilber senin,
Gelmez oldu dile hergiz la'l-ü mercân ile bahs.
Dilberin kırmızı ağızlı incisini öpeli,
Hiçbir zaman kırmızı yakut ve mercân ile bahis dile gelmez oldu.

Vechin üzere yazılan ma'nâyı Kur'ân gören,
Eylemez evrak içinde lafz-ı Kur'ân ile bahs.
Yüzün üzerine yazılan ma'nâyı Kur'ân gören,
Mushaf içindeki Kur'ân lafz-ı ile bahs eylemez.

Yüz, tasavvufta vahdet, yüz güzelliği: Cemâl-i mutlaktır. Canlar ve gönüller, yani maddî ve manevî bütün varlıklar Kâbe gibi ona yönelir, onun çevresinde dönerler. Vechin üzere yazılan Kur'an-ı Kerim'in manâları ki, bu zâhirde görülen suretler Kur'an-ı Kerim'in sûretleridir. Bu sûretler nelerdir? Bu suretler:

Hakk'ın Ef'al, Sıfât, Zât'ından ibârettir. Kur'an-ı Kerim'in her bir âyeti ya ef'âli, ya sıfâtlerı, ya da zâtı beyân eder. Meselâ, ***"Biz bu Kur'ânı bir dağa indirseydik.."*** [846] Dağ burada bir sûrettir. Bu sûretlerde her ne varsa Kur'an-ı Kerim'de mevcûddur. Bu sûretlerde Kur'an-ı Kerim'i okuyan kimse Kur'an-ı Kerim'in lâfzîyle bahsetmez. Bununla beraber hayrı ve şerri Allah Teâlâ'dan bilen nefis ve şeytân ile bahsetmez. Çünkü âyeti celîlede: قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ "Söyle Yâ Muhammed, her şey Allâh'dandır"[847] vârid oldu.

Yüzündeki hatları Kur'ana teşbih etmelerine gelince; şöyle anlatabiliriz:

Burada yüzden murad; dıştan görünen yüz değildir, mürşidin gönül yüzüdür. Kur'an-ı Kerim'den murad ise ahlak-ı ilahiyedir. Ki o mürşid:

"Ahlak-ı İlahiye ile ahlaklanınız" Hadis-i Şerifinin manasında özünü bulmuştur. O büyük zatların yukarıda geçen işaretli sözlerden muradları; işte bu ahlak derecesini bulmaktır.[848]

Cümle fitne kaşın ile kirpiğinden olduğun,
Bilen eder mi cihandan nefs ü şeytân ile bahs.

---

[845] (İPEKTEN, 1986)
[846] Haşr,21
[847] Nisa, 78
[848] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, ONUNCU SUAL VE CEVABI

Bütün fitne kaşın ile kirpiğinden olduğundan,
Bunları bilen cihan, nefs ve şeytândan bahs eder mi?

Tasavvufta göz ve kirpik kara ve çok olmalarıyla kesret, yani çokluk manasına geldiğinden sıkıntıların varlığından konu açmaktadır. Bu sıkıntıların hepsinin Allah Teâlâ'dan olduğunu bildiğini bahsediyor.

Şol ruhunla hattının sırrını zâhid anlasa,
Kürsî üzre eylemezdi küfr ü îmân ile bahs.
Şu ruhunla hattının sırrını zâhid anlasa,
Vaaz kürsüsünde küfr ve imandan bahs eylemezdi.

"Arafatta Âdem aleyhisselâm yaratıldıktan sonra melekler onun vechine secde ile emrolundular. İblis ve cinin kâfirleri secde etmediler. Sonra zürriyeti (nesli gelecek ahfâdı) zahrından (sırtından) çıkarıldı, dört saf meydana geldi.

Birinci saf Enbiyâ,
İkinci saf Evliyâ,
Üçüncü saf Mü'minler,
Dördüncü saf Eşkiyâ.

"Elest-ü bi-Rabbiküm", "Rabbınız değil miyim?" [849] diye hitab edildi. Cümlesi "Belî", "Evet" dedi. Kâfirler hitâbı işitmedi, ancak mü'minleri taklîden anlar da evet dediler. İşte o zaman "Âlem-i zerre" yani herkes orada suver-i latîfe (latif suretlerle) ile idi. Hatta kâfirlerin o zerre âlemindeki durdukları arafattaki mahalde bugün bile hacıları durdurmazlar."

'Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?' sorusuna çekinmeden "evet!" dediği için insan teklif edilen binlerce belâ ve azabı seçmiştir.

Pertev-i nûr-i cemâlin aksidir şems-i cihân,
Ne münâsib ide ol nûr mâh-ı tâbân ile bahs.
Cihân güneşi cemâlin nûrun ışığının aksidir,
Parlak ayın nurundan bahs uygun olmaz.

Güneş, gerçek sevgili olan Allah Teâlâ'dır. Kıyamete kadar ilahî aşkın ve tecerrüdün kokusunu verir. Şems ve cihân nûru cemâlinin aksidir, yani güneş ve cihan cemâli nûrunun yansımasıdır. Çünkü güneşe nûr ismiyle tecellî olundu. Ancak nûrun keyfiyeti malum değildir. nûrlu olmak ve parıldamak güneşin nitelikleridir. Bu şemse, yani güneş İlâhî nûr ile mukâbil ve benzer olabir mi? Olamaz.

Cem makâmında (tevhidin) hepsi birdir, çünkü Sultan da kul da Hakk'ın maz-

[849] ***"Ve o zaman ki, Rabbin âdemoğullarından, onların sırtlarından zürriyetlerini aldı. Ve onları kendi nefisleri üzerine şahit tuttu. "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" dedi,*** (onlar da) ***"Evet. Şahidiz" dediler.*** (Bu da) ***Kıyamet günü, "Biz bundan muhakkak ki gâfiller idik," demeyesiniz içindir."*** Araf, 172

harlarıdır. Ancak tafsîlde kul kuldur, Sultan Sultandır, kul sultan olmaz, Sultan da kul olmaz.

<u>Zerre iken sen Niyâzî Rûh-i âzam nûruna,</u>
<u>Haddini bil kılma ol şems-i dırahşân ile bahs.</u>
Niyâzî Rûh-i âzam nûruna göre sen zerre iken,
Haddini bil o parlayan güneşten bahs kılma.

Niyâzî-i Mısrî, bizim anlatığımız şeyler yanında anlatamadığımız çok şey vardır. Bu nedenle çok şeyden sizi haber edemeyiz, demektedir.

<u>Cem-ü tafsilin neydügin rumûzun anladınsa epsem ol,</u>
<u>Etme andan sonra aslâ kul ve sultân ile bahs.</u>
Cem ve tafsilin ne olduğun rumûzun anladınsa dilsiz ol,
Etme ondan sonra aslâ kul ve sultândan bahs.

ج C

30

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Can bu ilden göçmedin cânânı bulmazsa ne güç
Yârini terk etmedin yârânı bulmazsa ne güç.
Sûreti insan içi hayvan olursa kişinin,
Taşlar ile döğünüp insânı bulmazsa ne güç.
Âdemin gönlü evinde bahr-ı ummân gizlidir,
Daimâ susuz gezüp ummânı bulmazsa ne güç.
Şol fakîr olup gezenlerde hazine dopdolu,
Say'edip ol kenz-i bî-pâyânı bulmazsa ne güç.
Fakr-i fahrî devletine erişen Sultân olur,
Fakr-i tâmme erişip Sultânı bulmazsa ne güç.
Herkesin derdine dermânı yine derdindedir,
Derdinin içindeki dermânı bulmazsa ne güç.
Bunda gelmekten murat çün kim Hakk'ın irfânıdır,
Ey Niyâzi kişi ol irfânı bulmazsa ne güç.

Can bu ilden göçmedin cânânı bulmazsa ne güç
Yârini terk etmedin yârânı bulmazsa ne güç.
Can bu ilden göçmeden cânânı bulmazsa ne güç
Yârini terk etmeden yârânı bulmazsa ne güç.

İnsan için üç türlü ölüm vardır.

Birincisi, zâtı itibarıyla insanın her lahza ölüp durmasıdır.

İkincisi, mevt-i ihtiyaridir. Bu da insana mahsustur. Bu ölüm cümle hevâ-yı nefisten, cismâni lezzetlerden, tabiat muktezâsından fâni olmaktır. Bu mevt-i ihtiyari insân-ı kâmilin terbiyesi altında bulunmakla mümkün olur. Tasavvuf ıstılahında buna "mevt-i ahmer" derler. Ve *"Ölmeden önce ölünüz."* hadis-i şerifi bu mevt-i ihtiyariye işarettir.

Üçüncüsü de eceli geldiğinde ister istemez ölmektir. Buna "mevt-i ıztırâri" derler. Bunda bütün mevcudat müşterektir.

Bu üç ölüme karşılık üç türlü hayât vardır.

Birinci ölüme karşılık Vücûd-ı Hakikinin her an nefes-i rahmanisi ile cümle mevcudata hayat vermesidir.

İkincisi, yani mevt-i ıztırariye mukabil olan insanın intikal edeceği berzah alemindeki hayattır.

Üçüncüsü mevt-i ihtiyariye mukabil olandır ki, kalbin ebedi hayat bulmasıyla, sonsuz hayata kavuşmasıdır.

Sûreti insan içi hayvan olursa kişinin,

Taşlar ile döğünüp insânı bulmazsa ne güç.

Sûreti insan içi hayvan olursa kişinin,
Taşlar ile döğünüp insânı bulmazsa ne güç.

İnsanın içinin değişik olması oranında süflî âlemden yararlanması, manevi hayattan faydalanmasını engelleyen dünya hayatının bir tecellisidir. Âhiret hayatının kemâli ise, insanın içinde var olan ulvî âlem oranındadır. Bir tezat durum olursa insandaki nifak sırrını açığa çıkarır ki neticesi hüsrandır.

> ***Gece uykudan uyanınca elleri yıkamak gerektiğine dair hadisin***[850] **yorumunda** İbn'ül Arabî (638/1240) Geceyi, uykuyu, uyanmayı ve elleri yıkamayı hep mecazi anlamda kabul etmiş ve şu ilginç yorumu yapmıştır:
> Gece uykusu gayb âleminin ilminden gaflet etmektir. Gündüz uykusu da şehâdet âleminin bilgisinden gaflet etmektir, iki el cimrilik yeridir. Onları temizlemekten maksat, infakta bulunmaktır. Onları kerem ve cömertlik ile temizlemek gerekir. İstinca ayıp yerleri temizlemektir. Yani içindeki pislik ve eziyeti çıkarmaktır. Bu pislik ve eziyetler insanın içine sinmiş kötü düşünce ve saptırıcı şüphelerdir. Ruhanî istinca da bu şüphe ve tereddütlerden temizlenmektir.[851]

İnsanın içi ile dışın temizlenmesi ne demek olduğu bu şekilde açıklanmıştır.

Âdemin gönlü evinde bahr-ı ummân gizlidir,
Daimâ susuz gezüp ummânı bulmazsa ne güç.

Âdemin gönlü evinde büyük bir derya gizlidir,
Daimâ susuz gezip ummânı bulmazsa ne güç.

> İnsan ruhu semavi meleklerin cinsinden olup, temiz ve saf bir cevherdir, beden ile birleşmesinden dolayı kararmıştır. İnsan, bedenî zevk ve şehvetleri terk eder, ilim ve ihlâs sahibi olur, dışını ve içini temizleyerek gönül aynasını saflaştırırsa ruh, tekrar saflaşır. Ruh, temiz ve saf olunca, İnsanın ruhu ile semavi melekler arasında münasebet meydana gelir ve münasebet oluşunca da karşı karşıya duran iki saf ayna gibi olurlar, onda ne varsa, insan ruhuna da akseder.[852]

Maddî âlemdeki boyutlar manevî âlem ile hiçbir şekilde kıyaslanamayacak şekildedir. ***"Ben yere göğe sığmadım, ancak mü'min kulumun kalbine sığdım"*** [853] hadis-i şerifi de gönüldeki genişliğin büyüklüğüne işarettir.

---

[850] Buhârî. Vudû. 26, Bedu'l Halk. 11: Müslim. Taharet. 87, 88: Ebu Davud. Edep. 99: Tirmîzî. Taharet 19; Nesai. Taharet. 72: İbn. Mâce, Taharet. 40. 112 İmam Malik. Muvatta. Taharet. 9

[851] (ŞEKER, 1998), s. 85; Ebu Cemre El Ezdi. Behçetun Nüfus. 111/144

[852] (ÇAKMAK, -1994), s. 98

[853] Bkz. Sehâvî. 589. 590: Aclûnî. 11/195 Hadisin aslı muteber kaynaklarda bulunamamıştır.

Şol fakîr olup gezenlerde hazine dopdolu,
Say'edip ol kenz-i bî-pâyânı bulmazsa ne güç.
Şu fakîr gibi gezenlerde hazine dopdoludur,
Çalışıp ol sonu bulunmaz hazineyi bulmazsa ne güç.

Burada fakir olarak bahsedilen maddi fakirler değildir. Fakr-u Fenâ devletini bulmuş Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Allah Teâlâ dostlarıdır.

Fakr-i fahrî devletine erişen Sultân olur,
Fakr-i tâmme erişip Sultânı bulmazsa ne güç.
Fakr-i fahrî devletine erişen Sultân olur,
Fakr-i tâmme erişip Sultânı bulmazsa ne güç.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki; ***"Fakr, benim övünç kaynağımdır"*** [854] Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz, fakr'ın tanımını **"Allah'tan başka her şeyden varlığı almak"** şeklinde yapmıştır. O'na göre *"Vücut kalkınca, Hakk görünür ve hiç kaybolmaz. Fakr tamam olmayınca doğrudan doğruya Hakk'ın yüzüne bakmak mümkün olmaz."* [855]

"Fakr mertebesi tamam olan ancak Allah'dır," gibi binlerce beyhude sözlere gelelim. Yani ***"Fakr tamam olunca Allah yüz gösterir, onu bulur ve görürsün,"*** sözünde küfür yoksa bu sözün manası o değilse, seninle Hıristiyan arasında ne fark olabilir? Nihayet Hazreti İsâ, Hallacı Mansur'dan da Bayezid'den de, ötekilerden de daha lâtif bir zat idi.

Şu halde Hıristiyanı *"İsâ Allah'dır veya Allah'ın oğludur,"* dediği için kınamak neden? Hâlbuki sen de aynı şeyi söylüyorsun. Şu halde, **"Fakr tamam olunca Allah Teâlâ'yı bulursun,"** sözünün manası, *"Her kimin nefsi ölürse, Şeytanı da ölür; kötü huylardan temizlenerek Allah Teâlâ'ya kavuşur,"* sözündeki mana gibidir. Ama bu kavuşma hâşâ Allah Teâlâ'nın zatına kavuşmak değil, belki onun yoluna girmektir. Kul, Allah Teâlâ'nın kendisine kavuşmadığını, ancak Allah yoluna girdiğini anlar. Aksi halde Allah Teâlâ yolundan sapmış olur. Sonra onun nefsi de dirilir, Şeytanı da! Allah Teâlâ yolunun nuru ile Allah Teâlâ'nın zatının ruhunu ayıramayan, daima karanlıktadır ve körleşmiştir. [856]

Herkesin derdine dermânı yine derdindedir,
Derdinin içindeki dermânı bulmazsa ne güç.
Herkesin derdine dermânı yine derdindedir,
Derdinin içindeki dermânı bulmazsa ne güç.

Nitekim ilmin kapısı Hz. Ali kerremallâhü veche bu konuyu şöyle ifade etmiştir:

---

[854] İbn. Hacer ve İbn. Teymiyye batıl ve mevzudur derken; Bkz. Aclûnî. II/87; Bu ifadelerden sahih olmadığı anlaşılmakladır.
[855] (ATEŞ, 1971), 1.sofra
[856] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.80), s. 160

"Dermanın sende, fakat senin haberin yok; derdin de sende; fakat sen görmüyorsun. Kendini küçücük bir beden sanıyorsun; oysa en büyük âlem içinde durulmuş bilmiyorsun. Öyle apaçık bir kitapsın ki gizli şeyler, onun harfleriyle meydana çıkmada. Dışarıya bir ihtiyacın yok senin; gönlünde yazılmış yazılar; her şeyden haber verir sana."[857]

Ey güzel, sen ki bana derdi derman edensin;
Şimdi: "Çekil önümden" diye ferman edersin;
Senin yüzün canımın kıblesi olmuş bir kez;
Ne yapsın, kıble mi değiştirsin bu can dersin?[858]

Yüreğim, kimselerden ihsan dileme;
Bu amansız felekten aman dileme;
Bil ki, derman aradıkça artar derdin:
Derdinle haldaş ol, derman dileme.[859]

[Derdin derman olması iç âlemin terbiyesine yardımcı olmak ile mümkündür. Toplulukların dinamiğinde sıkça rastladığımız "akıldışı", "histeri", "kutsal" ve "saçma"yı açıklayabilecek başka bir araca duyulan gereksimin bizi "bilinçdışı"na ve psikanalize yöneltir. ***"Nefsini bilen rabbini bilir"*** [860] hadisi şerifi psikanaliz yolunu bize açmaktadır. Terbiye edilmemiş nefis hasta demektir. Terbiye edilmiş nefislerden oluşan cemiyetler ancak huzur ve hidayet yolunun temsilcisi olur.

Psikanaliz[861] bireyi odak alan incelemelerini yaparken, bir taraftan da dikkatini insan topluluklarının psişik varoluşuna yöneltmiştir. Bu çözümlemenin odağında insanın maddî ve manevî ilişkiler ağı yeralır. Bu ilişkiler ağı, **"geçişalanı"** adı verilen, iç ve dış dünyaların ortak bir olguda toplanması şeklinde kendini gösterir. Bu yüzden iç ve dış gerçekliği birbirine **"yansıtan"** ilişkiler ağı perspektifinden bakarak, bireyin psikolojisinin doğrudan ve aynı zamanda bir sosyal psikoloji olduğunu ileri sürer. **Her birey kendi mikro varoluşunda, topluluğun makro varoluşunu barındırır.** Bu varoluş iç içe çemberler halinde bireyden başlayarak (kuşakları-aşkın yükleri), kültürü, tarihi ve dili içermektedir.

Bireyin çözümlemesi tüm bu yüklerin iç dünyada **"image"** [862], olarak yaşayan çökeltilerini hesaba katmamız gerekir. Çünkü Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem

[857] (AREFEOĞLU, 2005), s. 19
[858] Ömer Hayyam, Rubailer, 85
[859] Ömer Hayyam, Rubailer, 297
[860] Muteber hadis kitaplarında bulunmadığı gibi bütün mevzuat kitaplarında mevzu olduğu belirtilir bkz. Aclûnî. 2/262; Aliyu'l Kari, 352: Sağanî, 35,36; Sehavî, 198
[861] **Psychoanalysis:** (i.) psikanaliz, ruh çözümleme.
[862] **İmage:** (i.), (f.) şekil, suret, tasvir, heykel; sanem, put; fikir, hayal; timsal; (bir kimse hakkında) toplumun kanaati; (fiz.) Işınların etkisi veya mercek vasıtasıyle meydana gelen şekil, görüntü, hayal; (f.) tasvirini yapmak; yansıtmak, aksettirmek (ayna); hayal etmek, zihninde şekillendirmek.

buyurdu ki:

"Her çocuk fıtrat üzerine doğar" buyurdu ve sonra da ***"Şu ayeti okuyun"*** dedi: ***"Allah'ın yaratılışta verdiği fıtrat..."*** [863]Sonra Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem sözünü şöyle tamamladı:

"Çocuğu anne ve babası Yahudileştirir veya Hıristiyanlaştırır veya Mecusileştirir. Tıpkı hayvanın doğurunca, azaları tam olarak yavru doğurması gibi. Siz kesmezden önce, kulağı kesik olarak doğmuş hayvana rastlar mısınız?" Dinleyenler:

"Ey Allah'ın Rasûlu, küçükken ölenler hakkında ne dersiniz (cennetlik mi, cehennemlik mi?) diye sordular. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem şu cevabı verdi:

"(Yaşasalardı) nasıl bir amel işleyeceklerdi Allah daha iyi bilir."

Bir başka rivayette: ***"Doğan hiçbir çocuk yoktur ki, konuşmaya başlayıncaya kadar şu din (İslâm) üzere olmasın"*** buyurulmuştur.[864]

Ancak Aristo, insanların doğuştan iyi olup olmadıkları hususundaki fikirleri tartışır. Bazıları insanın doğuştan, bazıları da alışkanlık yoluyla, diğer bazıları da eğitim yoluyla iyi olduğunu söyler, **"insanın iyi olmasında fıtratın payı bizim kudretimizin dışındadır"** diyen Aristo, İlâhî etkilerin bahtlı kişilerde bulundu-

---

[863] Rum,30

[864] Buhârî, Cenâiz: 80, 93; Müslim, Kader: 22, (2658); Muvatta, Cenâiz:. 52, (1, 241); Tirmizî, Kader: 5, (2139); Ebu Dâvud, Sünnet: 18, (4714); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/316-317.

Bu hadiste kişinin kazanacağı dinî, meslekî, ilmî vs. her çeşit şahsiyette terbiyenin, hususen anne ve babanın rolü dile getirilmektedir. Gerçekten milletlerin iyi veya kötü her istikamette kaderini tayin eden âmillerin başında terbiye gelir.

Terbiyevî gayretler terbiyevî müesseseler, terbiyeye ayrılan vaktin miktarı neticeye tesîr eder. Hadîste, terbiye yoluyla çevrenin kişiye vereceği şeylere "din" örneğinde dikkat çekilmiştir.

Dikkat çekilen ikinci bir husus çocuk fıtratıdır. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bütün çocukların aynı fıtrata sâhip olduğunu ifade etmektedir: Zengin çocuğu da, fakir çocuğu da... siyahî çocuğu da, beyaz çocuğu da, Avrupalı aileden doğan çocuk da, Afrikalı yamyam âileden doğan çocuk da aynı fıtrata sâhip. Demek ki, doğduğu an dikkate alındıkta bütün insanlar aynı yaratılış üzeredirler, aynı temel kapasite ve temayüllere sahiptirler. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem *"Allah'ın yaratışta verdiği fıtrat"* âyetini de delil getirerek mevzuyu iyice kuvvetlendiriyor. Kavimler, milletler, ırklar arasındaki farklılıklar, dış şartların ve bilhassa terbiye sisteminin tesiriyle husule gelmektedir. Terbiye sistemi deyince, öğretilen muhteva, öğretime verilen ciddiyet, öğretim müddeti, öğretim techizatı, teknik ve metodlar, nazariyat, pratikler vs. vs. anlaşılacaktır.

Âlimlerden bazıları:

"Çocuk, Allah bilgisine sahip olarak, Allah'ı ikrar edecek bir yaratılışla doğar. Kendisinin bir yaratanı bulunduğunu ikrar etmeyecek hiç kimse doğmamıştır, bunu başka şekilde isimlendirse ve hattâ, O'nunla birlikte bir başka şeye tapınsa da" demiştir.

Nevevî, muhtelif görüşleri kaydettikten sonra ***"En doğrusu, her çocuğun İslâm'ı kabûle hazır bir yaratılışla doğmuş olmasıdır"*** der. Hadisi böyle anlamalıyız demek ister. (İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/317-318.)

ğunu savunmuştur. Bu görüşü ile Aristo, insan eğitiminde fıtratın yerini ileri bir vukufla göstermiş oluyordu.[865]

Dertler tedavisi olan psikanaliz, insanın ve topluluklarını, örgütlü davranışı, üretim-tüketim ilişkilerini, toplumsal düzen, kaos ve çatışmaları araştırma, çözümleme (ve müdahale etme ?) olgusunu, klasik psikoloji uygulamalarına her gün biraz daha medikalleşen[866] bir bireysel psikolojiyi tedavi yöntemi ve disiplinine dönüşmüştür.

Bu olağanüstü zengin psikanalizin içinde vurgulanan pek çok kavram vardır. Ancak konumuz ile ilgili olarak en öne çıkan kavramlar olarak **“hipnoz”** ve **“aktarım”**ı ele alalım. Özellikle içinde yaşadığımız toplumun kültürel, tarihi ve siyasi bağlamı, zihniyetimizin çözümlemesini yaparken bu kavramları iyi anlamamızı gerektiriyor.

Mesela; Sigmund Freud, kariyerinin ilk yıllarında Charcot'dan etkilenerek kullanmaya başladığı hipnoz tekniği yardımı ile **bilinç dışındaki travmatik anıları bilince çıkartıyor** ve histerik [867] hastaların yakınmalarını kısa sürede gideriyordu. Ancak yakın çalışma arkadaşı olan ve hipnoz tekniğini yoğun bir şekilde kullanan Breuer'in bir vak'ası olan **Anna O**.'nun bu hipnotik terapide yaşadıkları (ve doktoruna yaşattıkları) Freud'un hipnoza bakışını değiştirdi. **Freud hipnoza eskisi kadar güvenmiyordu.** Etkisi geçici bir süre içindi; Freud'un peşinde olduğu saygınlık rütbesine ulaşmasını engelleyecek kadar fantastikti ve onun insanı anlamayı amaçlayan büyük kuramsal yürüyüşü için fazla pratik ve de bu sebeple kısıtlayıcıydı. Ama tüm bunlardan daha önemlisi, hipnotik terapide hasta çok passif ve bağımlı bir duruma girip, doktoruna yoğun duygularla yöneliyordu. **Anna O.** sık sık belirti üretmeye başlamıştı. Bu belirtilerin arkasında **Breuer**'e duyduğu yoğun şehevî duygular yeralıyordu. Başlangıçta Freud, **“aktarım”** (transference)[868] adını verdiği bu duyguların tedaviye cevap verip iyeleşme sürecini engellediğini ve bozduğunu düşündü. Ancak hipnozdan uzaklaştıkça aktarım olgusunun içerdiği zorlukların kendi içinde farklı bir tedavi edici umudu taşıdığını farketti. Tasavvuf'umuzdaki **“derman arardım derdime / derdim bana derman imiş”** anlayışına uygun bir şekilde, adı **“aktarım”** olan bu olguyu iyileşme sürecinin müttefiği ilan etti.

Freud bu yeni anlayışın yarattığı kuramsal farklılaşmaya paralel olarak, **“psikanaliz”** temellerini de attı. Süreç içinde, tedavi süresinin -hipnotik terapiye göre- oldukça uzaması, hastanın divana uzanarak **“serbest çağrışım”** halinde konuşması, **“yorum”**un ana iyileştirici müdahale olarak kullanıma girmesi gibi değişimler ortaya çıktı. Bu teknik değişimlerin göbeğinde gene **aktarım** olgusu vardı.

---

[865] (BAYRAKLI, 2002), s. 66

[866] **Medical:** (s.) tedaviye ait, (tıb.)bba ait, (tıb.)bi; iyileştirici, tedavi edici. medical botany (tıb.)bi bitkiler ilmi. medical jurisprudence adli tıp. medically (z.) (tıb.)bi maksatlarla, (tıb.)ben, (tıb.) yönünden.

[867] **Hysterical:** isterik; (duygular) kontrolsüz, coşkun

[868] **Transference:** nakletme (i.), (psik.) hislerin psikolojik olarak bir başkasına yönelmesi.

Freud psikanalitik uygulamanın imkân tanıdığı **annalist-hasta**[869] konumunda, hastanın aktardığı duygularının, hipnoz uygulamaları ile karşılaştırıldığında, üzerinde çalışılmaya çok daha uygun şekillendiğini düşünüyordu. Bu, hastanın da kendi duyguları üzerine analistiyle beraber yorum yaparak çalışabileceği daha kontrollu bir **"regresyon"[870]**du. Hasta artık hipnozda olduğu gibi tedavinin passif nesnesi değil, nesnelik ve öznelik arasında salınan bir sürecin aktörüydü.

Bu derece önemli olan aktarım kavramı ile kastedilen tam olarak nedir? Freud'a göre, **analitik[871]** sürecin belli bir noktasında iyice görünür hale gelir ki, hasta psikanalistine çocukluğu, geçmişinde ve içinde (dolayısıyla bastırılmış ve unutulmuş oldukları yerde, bilinçdışında) yaşadığı arzuları, bu arzuların yarattığı çatışmaları, gelişimde doyurulması eksik kalan çetrefilli gereksinimleri aktarır. Onu, yaşamındaki önemli figürlerle (anne, baba, kardeşler, büyükler vb) yaşadıklarının bir versiyonu [872] ile algılar. Bu algılama **aşklar, nefretler, kaygılar** yaratır. Bir başka deyişle, bu süreçte, **"geçmiş"**[873] kapalı durduğu iç âleminden çıkıp, **"güncel"**i yani analitik ilişkiye yansımaya başlar. Bu noktaya gelindiği zaman, analitik odada analistin önünde canlanan ve canlandırılan bu **"geçmiş"** en zengin bilgi kaynağı ve en elverişli müdahale (yorum) alanıdır.

Freud'a göre analitik odanın dışında, toplumsal yaşamın her alanında aktarımsal olgular görürüz. **Aşklar, nefretler, kıskançlıklar** ve diğer nefsâni duyguların olduğu pek çok yerde aktarıma rastlanabilir.] [874]

Mürşid aktarımları en güzel şekilde pasifize ederek veya edilmesine yardımcı olarak müridini en güzel seviyeye intikal edilmesini sağlamış olur. Allah Teâlâ küfür halindeki kişileri

"Kalblerinde hastalık vardır, Allah hastalıklarını artırmıştır." [875]

"Onlara: İnsanların iman ettiği gibi siz de iman edin, denildiği vakit 'Biz hiç, sefihlerin (akılsız ve ahmak kişilerin) iman ettikleri gibi iman eder miyiz!' derler.

---

[869] **Annalist:** (i.) tarihi olayları kaydeden kimse tarihçi (doktor) . **annalist-hasta**: Doktor ve geçmişini hikâye eden hasta.

[870] **Regression:** geri çekilme, gerileme, regresyon; deniz gerilemesi, Mürşidin, müridin hallerini kendi aynasında göstererek ona yardım etmesidir.

[871] **Analytical:** çözümlemeli, analitik

[872] **Version:** (i.) belirli bir görüşe dayanan açıklama veya tanımlama; çeviri; uyarlama, adaptasyon.

[873] Geçmiş ile misal âlemi ve bulunduğu zamana kadar gelen dönemdeki olumsuzlukların terk edilmesinde yardımcı olunan imajlardır. Şu konu unutulmamalıdır ki ehl-i tasavvufun bütün bireyleri bu yolu tercih ettikleri zaman çok rahat ruhî durumlarının olduğunu zannetmek hatadır. Çünkü bu dert, aşk ve çile yoludur. Dolayısıyla ruhânî hallerin iyi ve güzele seyridir.

[874] Uygarlık, Din ve Toplum. Çev. Selçuk Budak. Öteki Freud Dizisi (1997). "bensizbiz" Topluluk Zihniyetinin Psikanalizi. Ihtaki Yayınevi, 2002. Yavuz ERTEN'nin **"Ben'den biz'e ve siz'e: "bensizbiz".**Topluluk Zihniyeti Üzerine Düşünmeye Psikanalitik Bir Davet." Makalesinden uyarlanmıştır.

[875] Bakara, 10

Biliniz ki, sefihler ancak kendileridir, fakat bunu bilmezler (veya bilmezlikten gelirler).”[876] Bu ve benzeri ayetler ile açıklar iken hastalık olarak beyan etmiştir.

İslâm'ın bugüne kadar intişarı umûmiyetle insan vasıtası ile olduğu bilinen gerçektir. Çünkü dinin temeli yaşamak ve misal olmaktır. Bunun en güzel temsilcileri ehl-i tasavvuf olduğunu unutmamak gerekir.

Hulâsa: ***“Derdinin içindeki dermânı bulmazsa ne güç”*** ile anlatılmak istenen aktarımın en güzel şekilde yapılmasından başka bir şey değildir.

<u>Bunda gelmekten murat çün kim Hakk'ın irfânıdır,</u>
<u>Ey Niyâzi kişi ol irfânı bulmazsa ne güç.</u>
Dünyaya gelen kimse için murat Hakk'ın bilinmesidir,
Ey Niyâzi! Kişi o irfânı bulmazsa ne güç.

Mevlânâ Pervanenin evinde bilgi saçıyor, gökler, yer, yıldızlar ve dünyanın yaratılışı hakkında açıklamalarda bulunuyordu. Bu arada:

“Hak ehli ve mâna bilen için bu dünyanın sureti Allah Teâlâ'nın yüzüdür” dedi. Bunun üzerine Taceddin-i Erdebilî:

‘O halde, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Mustafa ***“niçin dünya bir leştirdi’*** dedi ve:

“Bu nasıl olur?” diye sordu. Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz:

“Dünyanın sana bir leş gibi görünmemesi ve senin de köpeklerden sayılmaman için onu istiyenlerden olma. Çünkü Allah Teâlâ sevgisinden başka ne ile uğraşırsan o leştir ve leşten de kötüdür. Daima Allah Teâlâ'yı arayıcı ol. Onu ara ki. Allah Teâlâ'nın yüzüne lâyık olasın ve bütün eşyada Allah Teâlâ'yı görebilsen ve ***“Hiçbir şey görmedim ki, onda Allah Teâlâ'yı görmeyeyim”*** *sözü senin öz malın ola”* buyurdu.

Yine nakledilmiştir ki: Bir gün zanaat erbabı arkadaşlar, ahiret evleri harap olan zâlimlerin zulmünden şikâyet ediyordu. Mevlânâ:

“Kasaplar pazarında hiç köpek kesiyorlar mı? Onlar Öldürülmeye lâyık oldukları halde koyunları kesiyor ve kesilmek zahmetini onlara tattırıyorlar. Allah Teâlâ'nın yardımı müminlere daha çok olduğu için müminlerin zahmeti çoktur. Buna karşılık Allah Teâlâ'nın onlar hakkındaki rahmeti o nisbette sayısızdır” dedi.[877]

[876] Bakara, 13
[877] (YAZICI, 1995), c. 2, s. 67-(485-486)

31

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Hep güzeller arasında buldu hüsnün çün revâc,
Cem olup uşşak bir bir sana eyler ihtiyâc.
Hüsn içinde bu ne şehliktir ki şâhân-ı cihân,
Can verirler yoluna ya kande kaldı taht ü tâc.
Nice zahmetler çeküp üftâdeler vaslın umup,
Akibet dermân yerine derdini kıldını ilâç.
Ni'met-i vaslın atâ kılsan n'ola âşıklara,
Hân-ı fazlından ne gider doysalar ger cümle âç.
Ey Niyâzî eremezsin ölmeyince vuslata,
Adet oldur Yâr ilinde cân alurlar hüsne bâc.

Hep güzeller arasında buldu hüsnün çün revâc,
Cem olup uşşak bir bir sana eyler ihtiyâc.
Hep güzeller arasında bulduğun için güzelliğin geçerli
Âşıklar birleşip sana ihtiyâçlarını bir bir söylerler.

Hüsn içinde bu ne şehliktir ki şâhân-ı cihân,
Can verirler yoluna ya kande kaldı taht ü tâc.
Güzelliğin içinde bu ne şehliktir ki cihân padişahları,
Yoluna can verirler de taht ve tâç nerede kalır.

Nice zahmetler çeküp üftâdeler vaslın umup,
Akibet dermân yerine derdini kıldın ilâç.
Âşıkların vaslın umup nice zahmetler çekip,
Sonuçta dermân yerine derdini kıldın ilâç.

Ni'met-i vaslın atâ kılsan n'ola âşıklara,
Hân-ı fazlından ne gider doysalar ger cümle âç.
N'olur âşıklara kavuşma nimetini ihsan kılsan,
Bütün âçlar doysalar fazlın sofranda ne eksilir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;
"Rabbına onu görüyormuş gibi ona ibadet et" [878]

İn'am ve ihsanın artması sürekli büyümeye sebeptir. Çünkü eriyen mumum ışığı kendini kaybederken başka bir tarafta aydınlığa sebep olduğu için sevilen olur. Bu nedenle evin içerisine ateş almaktan korkanlar onu başköşede yakmaktan çekinmezler. Her nur bir zulmetin ifnâsıdır. Kararan nur aslında varlığını bulmuş olur. Karanlığın parlaklığına kavuşmak ile artık sükûnet zahir olur.

[878] Buharı. İman. .17. Tefsir sure 31,2: Müslim. İman. 1.5.7: Nesaî. İman. 5. 6

<u>Ey Niyâzî eremezsin ölmeyince vuslata,</u>
<u>Adet oldur Yâr ilinde cân alurlar hüsne bâc.</u>
Ey Niyâzî! Ölmeyince eremezsin vuslata,
Yâr ilinde bu güzelliğe haraç (vergi) cân almak adettir.

Hedefi büyük ve yüce olanın varlığından bir şeyleri feda etmeden kavuşacağı bir şey yoktur. Bütün nebiler çeşitli sıkıntılar ile karşılaşınca buldukları devletin bahası olarak dert ve elemden azâde olmadıkları gibi razı oldular. Hiçbir zaman Allah Teâlâ'yı töhmet altında bırakmadıkları gibi dünya hayatında iyi ve kötü aranmadan sıkıntı içinde olunacağına dair misal teşkil etmişlerdir.

32

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Muhakkikler dimişlerdür Benî Asfar durur Efrenc [879]
Delîl-i müntehâsıdur emân ile gelür İsveç
Benî asfar zuhûrunda dalâletler olur peyda
Tulû-ı kevkeb-i şarkdan mesâlibdür anun Mec
Milel küfründe bu kâfir nice sâl eyleye pervâz
Mukaddemden olur anun remîniyle Bisenc
Kara Eflak ile zıddeyn olur bunlar dahi ol
Tatar dahi ider yağma geçer suyu gözünü aç
Civâr-ı Tuna'da olan karındaşlar çeker zahmet
Dühûl-i erba'în içre sakın durma hemân kaç
Tetebbu eyle târihin tokuz tarh it birin al
Muhakkik evsatın ahz it müzekkerle olur ihrâc

Muhakkikler dimişler ki Benî Asfar durur Efrenc [880]

[879] (Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Ankara, 1998, s.36)

Velâkin müntehâsıdur emân ile gelür İsveç
Lîk küfride kâfirdir nice sâl eyleye pervâz
Mezelletten olan eyyamın[881] zemin vaveyla ile bec[882]
Benî asfar zuhûruna dalâlettir olur peyda
Tulû-ı kevkeb-i meşrik mesâlibdür anun eclec[883]
Kara Eflak ile anlar dahi ol zıddındır
Tatar dahi ider yağma geçer suyu gözünü aç
Civâr-ı Tuna'daki olan karındaşlar geçer zahmet
Dühûl-i erba'în içre sakın durma birader kaç
Tetebbu[884] eyle târihin tokuz tarh it birini al
Muhakkik evsatın ahz it mezkûrla olur ihrâc

Muhakkikler dimişlerdür benî asfar durur Efrenc[885]
Delîl-i müntehâsıdur emân ile gelür İsveç
Muhakkikler Benî Asfar (Hristiyanlar) Avrupada durur demişlerdir
Delîl-i nihayetleri İsveç emniyetle ile gelir

[***"Yeryüzünde Allah Allah diyen bir kimse bulunduğu müddetçe, kıyamet kopmayacaktır."*** [886] Yani yeryüzünde birbirini izleyen zikr ehli kalmayıncaya kadar âlemin cesedi için ruh gibi. Şüphe yok ki cesedin yok olması, ruhun gitmesinden sonradır. Mehdî'nin gelmesinden önce zamanın çocuklarını yaşarlarsa görebilecekleri birçok alamet gelir. Beni Asfar'ın çıkması alametlerdendir. Onlar Bosna'ya saldıran Frenklerdir. Karadeniz tarafından Moskovalılar, onlara yardım edecekler. Çeşitli küfür milletleri de böyledir. Bunların bazıları Allah'ın ***" en yakın arzda"*** (Rum, 12) ayetinde delalet ettiği gibi 1098'de çıktılar. Bu ayet iki kelimedir ve harflerinin sayısı doksan yedidir. Cihadda galibiyet ve mağlubiyet arasında devreder durur. ***"Birkaç yılda"*** (Rum, 3) Bu üç ile dokuz arasındadır. Burada bahsedilen birkaç, kâfirler cihetinden onda vuku bulmuştur. Ta ki büyük yenilgiden dolayı olan olmuştu. Allah Teâlâ izin verirse, galip gelirler, sözünün hükmünün açığa çıkacağı zaman gelecektir. Ve müslümanlar tarafından galibiyet vaki olacaktır. Ve insanlar Allah Teâlâ'nın izin vereceği zamana kadar güvende ve mutlulukta olacaklardır. Sonra Bizans şehirlerinin çoğunda, namaz kılmanın zorlaşacağı bir zaman gelecek. Bilakis oranın

[880] Bu ilâhinin bu versiyonun kaydı İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı İstihraçlar isimli (T 811 1297 H - Osman Ergin Yazmaları – 001892) eserin varak 3b de kayıtlıdır.
[881] **Eyyam:** (Yevm. C.) Devirler. Günler. Güç, iktidar, nüfuz
[882] **Becce:** Çocuk, uşak, erkek çocuk.
[883] **Eclec:** Yumru ve geniş alınlı
[884] **Tetebbu:** derinlemesine araştırma, okuma, düşünme, öğrenme.
[885] EFRENC (Fransızca. dan) Bu kelime, Ortaçağda teşekkül ederek, o sıralarda Frankların ve bilhassa Charlemagne'in hükmü altında bulunanlara ve zamanla genişleyerek bütün Avrupalılara denmiştir. Frenk. Avrupalı ve hasseten Fransız
[886] Müslim. İman. 234: değişik rivayetler için bkz. Buhâri. Zekât. 47. Hac. 47. Cihad. 94. Fiten. 22.25, Hudud, 20, Rekaik. 40; Ebu Davud. Fiten. 1. Melahim. 8.9: Tirmizi. Cemaat. 1. Fiten 19. 21. 35

halkı Şam'a intikal etmede sıkıntı çekecektir. Kâfirlerin saldırıları Haleb'e kadar ulaşacak. Allah Teâlâ, Haleb'i de Şam'ı da onların istilalarından korusun. Şüphesiz mukaddes arz oraya delalet etmeyecektir. Ancak Allah'ın şu sözü ona delalet eder:

"Hiçbir medeniyet yoktur ki kıyametten önce onun yıkıcısı veya şiddetli bir şekilde azap edicisi biz olmayalım. " [887] Bütün beldelerin halkı, amellerinin bir sonucu olarak, ahir zamanda afetlerden emin olamaz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin bu sözü de ona delalet eder:

"Şüphesiz ki Allah her yüz senenin başında dinini yenileyecek birisini gönderir. " Ayrıca şu hadis de buna delalet eder:

"Dünyanın var olmasından beri yüz sene geçmesin ki başında bir emir gelmesin." Yüz sene olunca hayrın ve şerrin birbirini takip etmesi yönünden Deccâl çıktı İsâ aleyhisselâm indi. Şüphesiz ki her Deccâl için İsâ ve her Firavun için de Mûsa vardır…….

….İslamiyetin zevalinin sonlarına doğru Osmanlı Devleti hakikat ehlinin ittifakı ile Mehdî'nin zamanında sona erecektir. Nasıl ki İsâ aleyhisselâmın hilafeti, umumi hilafetin sonu ise, Mehdî'nin hilafeti de hususi ve Muhammedi hilafetin sonudur. Evliyanın hilafetinin sonu ise hususi hilafetin mertebelerinden bir mertebedir. Ona inanmakla kaim olman ancak Allah Teâlâ'nın ağzından, ağzına nefes verdiği kimse ile kaim olur. Bunu bil. Allah Teâlâ onu ıslah ettikten sonra yeryüzünde fesat çıkaranlardan olma.

"Şüphesiz Allah, bir kavmin durumunu, onlar nefislerindekini değiştirmedikçe değiştirmez. " [888]][889]

<u>Benî asfar zuhûrunda dalâletler olur peyda</u>
<u>Tulû-ı kevkeb-i şarkdan mesâlibdür anun Mec</u>
Benî asfar zuhûrunda sapıklıklar açığa çıkar
Doğudan bir yıldız doğar mesâlibdir anun Mec [890]

Ahmed Bîcan, eseri *Envâru'l-Âşıkîn'de* Hz. Muhammed'e atfedilen şu rivayeti ve hadiscilerin yaptıkları yorumu aktarır: Hz Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem şöyle söylemiştir.

"Kıyamet altı nesneden sonra kopar: Veba yaygınlaşır, Beytü'l-Mukaddes açılır, tüm âlemde ölüm olur, 100 altının bile kişilerin ihtiyacını karşılamayacak şekilde

---

[887] İsra, 58
[888] Râd, 11
[889] (ÇETİN, 1999), s.143; (BURSEVİ), v.134b, 96. Varidat
[890] MEC: adam, arkadaş, ahbap; çene, yanaklar, adam, herif, tip, acayip kılıklı tip, herif, herifçioğlu (Argo)

Mac: (önek), (İskoç), (İrlandalı.) oğlu, zade (bazen Mc veya M' olarak yazılır)

Mecc: Ağızla su püskürmek. Sulu şeyler atmak ve saçmak.

Mac: Tuzlu su. يرمى–رمى :Atmak, firlatmak; (parti, yemek, vb.) vermek, düzenlemek, atmak; sok etmek, afallatmak, saskina çevirmek; atma, atis, firlatma

zenginlik olur, Araplar arasında fitne yaygınlaşır, Müminler âlemi ele geçirir ve Beni Asfar ile anlaşma yaparlar. Daha sonra kâfirler anlaşmayı bozarlar ve galip gelirler. Bundan sonra benim ümmetime fitne ve savaş girer ve kıyamet kopana kadar fitne ve savaş sürer. Muhaddisler der ki, Benî Asfar ile Frenkler birleşip her bir sancağın altında 12000 askerin bulunduğu 80 sancak ve toplamda 960000 asker ile Batıdan hücum ederler. Fakat Müslümanlar, Kostantiniyye, Roma ve "Amûriyye" dışında Batıdan ve doğudan bütün dünyayı kâfirlerin elinden alır. Fakat bundan sonra hâkimiyet kâfirlerin eline geçer (Ahmed Bîcan 1301: 368).[891]

İmam Mehdî İle Asfaroğullarının Büyük Savaşı

Bistamî'nin Cifr'ul Câmi isimli kitabında **Mim** harfi ile Hıristiyan taifesi arasında büyük bir harp olacağını belirtir. Mim harfinden maksadın İmam Muhammed Mehdî aleyhisselâm olduğu da açıklanmaktadır. Daha sonra Küçük Savaş da denilen *Cezire-i Rumiyye* (Rum Adası) *Cengi* olacağı ve Mehdî aleyhisselâmın Rum adasını fethedeceği ifade edilir. Kitaptaki resimin konu metnide şu şekilde açıklanmaktadır:

"Müellif, Rumiyye adasının tasviri içinde olan şehirleri hisarları ile altın kaplı ve içinde altından "maksure" li kilisesiyle bu mahalde birkaç surete işaret edip sonra tasvir itmeyip bir bir işaret olundu. Bu mahalde İmam Mehdî ile Asfaroğulları arasındaki büyük savaş tasvir olundu" ve ortadaki yüksek tepenin solunda, haç alemli siyah sancak ve üzerine sarık sarılmış fesleriyle Asfaroğulları taraftarları bekleşirken tepenin sağında kırmızı sancaklarıyla Mehdî taraftarları yer almaktadır. Tepenin ön tarafında atlı Mehdî askerleri, kaçışan, atlı Asfaroğulları askerlerini kovalamaktadır. Yerde ise Asfaroğulları askerlerine ait kesik kol ve kafalar saçılmıştır.[892]

Mehdî aleyhisselâmın çıkışından evvel onun devletinin belirmesi amacıyla her tarafı aydınlatan kuyruklu bir yıldız [893]doğacağı şeklinde rivayete rastlanmaktadır. Hatta ***"Göğün, açık bir dumana getireceği günü gözetle."*** (Duhan: 10) ayetinde geçen dumanın kuyruklu yıldıza işaret ettiğinin de iddia edildiği görülmektedir. Hicri 175. m. 791 yılında kuyruklu yıldızın görüldüğü ve iki ay durduktan sonra tekrar kaybolduğu görülmüştür. [894]

<u>Milel küfründe bu kâfir nice sâl eyleye pervâz</u>

[891] (YAMAN, Ekim,2002), s.24

[892] (YAMAN, Ekim,2002), s. 128

[893] Kuyruklu yıldızla ilgili Büyük Larousse'de şu açıklamaları aktarabiliriz: "Kuyrukluyıldızlar, görünümü ve hareketleri çok özel olan ve Güneş sistemi'nde dolaşan gök cisimleridir. Bir düzlem içinde tutuluma göre herhangi bir eğime sahip olabilen yörüngeleri elplsler, paraboller ya da hiperboller biçimindedir ve bunlar Güneş'in hemen yakınında birbirlerinden ayırt edilemeyen uzun dolanım sürelerine karşılık gelir. Kısa dolanım süreli adı verilen kuyrukluyıldızlar. 200 yıldan daha az bir zaman aralığında düzenli olarak günberi noktasına geri dönerler (Büyük Larousse 1986: XIV, 7236) aynı kaynağın 123. sayfasında kuyruklu yıldızın en son görüldüğü tarih h. 175/791 olarak geçerken 200. sayfada bu tarih 75/694 şeklinde yer almaktadır.

[894] (YAMAN, Ekim,2002), s.25

<u>Mukaddemden olur anun remîniyle Bisenc</u>
Milletler küfründe bu kâfir nicesini tarafına ve yanına ala
Öncü kuvvetleri olur anun remîniyle Bisenc

<u>Kara Eflak ile zıddeyn olur bunlar dahi ol</u>
<u>Tatar dahi ider yağma geçer suyu gözünü aç</u>
Bunlar dahi Kara Eflak ile birbirine zıt olur
Tatar dahi yağma eder geçer suyu gözünü aç

Hele ölürüm bârî şu vasiyyeti yine ideyüm; taht Tâtâr'ın dur, taht Tâtâr'ındur, taht Tâtâr'ındur. Bunlar ıslâh olmakdan kalmışdur cılk olmuş yumurta gibidür bunlarda hayr kalmamışdur taht Tâtâr'ındur bilmiş olun her ne kadar hilafın itmeğe çalışursanuz olmaz mülk Tâtâr'ındur, Tâtâr'ındur beyt:

Ve temme salâtü'l-Hakki tetrâ alel-lezi
Bi-hi lem-ezel fî-hâletî Allâhu rahim[895]

Benden selâm eylen Tatara Allah Teâlâ onların imânından ve islâmından hoşnüd-dur, amellerini de Allah Teâlâ ıslâh eyleye zîrâ dîn çürük olmayınca islâm pâdişâhına du'âcı çokdur dîn u adalet ameli de ıslâha sebeb olur. Pâdişâhlara asıl lâzım olan dîndür ve adâletdür bu ikisi Tatardan me'müldur görişmesem bilmezdüm ben şehâdet iderim; dînleri ve mezhebleri sahîhdür. Ben egerçi ölüyüm ve lâkin nefesüm haydür, bu nefes Tâtâra hayât virür mülk onların olur saâdet ona ki onlara yardım idenlerden buluna.[896]

---

[895] وَتَمَّ صَلَاةَ الْحَقِّ تَتْرَى عَلَى الَّذِى
بِهِ لَمْ ازَلْ فِى حَالَتِى اللهُ رَحِيمٌ

"İşte burada yani bu işin sonunda Hakk'ın beyanı salâtı kendisine hayat ve ölümde Rahim Allah Teâlâ'ya olsun."
(Sırr-ı Mektum-Anka-i Muğrib, s.5, Osman N.ERGİN, no: 1700, Atatürk Kitaplığı, Taksim-İstanbul) Yazmada ikici mısra hatalıdır. Mecmudakini esas aldık.

[896] (ÇEÇEN, 2006),s. 35; (MISRÎ, 1223), s.2b

Tatar Sipahilerinin Mehdî Askerleri İle Buluşmaları

Kıyametin Mehdî'nin ölümünden kırk gün sonra kopacağı belirtildikten sonra Mehdî'nin ortaya çıkışından önce Maveraünnehir'de Haris isimli birinin ortaya çıkacağı geçmektedir. Bu kişi askerlerinin öncülüğünü Mansur adlı bir Tatar yiğidine verir. Mansur askerleriyle memleketinden çıkarak Mehdî askerlerine karışır. Mehdî askerleri ile Edirne üzerinden gelen Tatar sipahilerin buluşurlar.

Ahir Zamanın Mehdîsi *(Mehdî-i ahir ez-zaman)* olarak sıfatlandırılan Kanuni Sultan Süleyman fetih hareketleri için Tatarlardan askeri yardım istemiş, Tatar Hanı Sahip Giray Han da bu istek üzerine İstanbul'a kalabalık bir ordu göndermiştir. Ayrıca daha sonraki yıllarda Tatarlar, Rusların Osmanlı devletine karşı büyük bir saldırısını engelleyerek (1554), Rusları bozguna uğratmışlardır. Osmanlı-Tatar ilişkilerinin düzeyine işaret eden bir olay da *Seyehatnâme'de* geçmektedir. Evliya Çelebi *Seyahatname'*nin başında gördüğü bir rüyayı anlatırken Tatarlara yapılacak bir yardımdan bahsetmektedir: Rüyasında kendisini Ahi Çelebi camisinde gören Evliya Çelebi, camide aynı zamanda Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin dört halifesi ve arkadaşlarının da bulunduğunu fark eder. Kendisini Sa'd Vakkas olarak olarak tanıtan birine topluluğun burada toplanma nedenini sorar. Sa'd Vakkas Tatarların askeri bakımdan sıkıntıda olduklarını, onlara yardım için İstanbul'a geldiklerini ve oradan Tatar Hanı'na yardıma gideceklerin söyler.

Tatarların Sultan Süleyman zamanında Osmanlılara yardıma gelmiş olması, metinde geçen Mehdî'nin bu kez Sultan Süleyman ile ilişkilendirildiğini düşündürmektedir. Kanuni Sultan Süleyman'ın aynı zamanda *Mehdî-i ahir ez-zaman* olarak vasıflandırılması bu fikri desteklemektedir. Metinde Mehdî ile Tatarlar arasında bağlantı kurulması, dolaylı anlatımla Sultan Süleyman'ın Mehdîliğini vurgulamaktadır.[897]

[897] (YAMAN, Ekim,2002), s.125

Civâr-ı Tuna'da olan karındaşlar çeker zahmet
Dühûl-i erba'în içre şakın durma hemân kaç
Tuna Nehri civârında olan kardeşlerimiz çeker zahmet
Sakın durma kırk gün içinde hemen kaç

Tuna nehri, Almanya'nın güneyinde Karaorman (Schwarzwald) bölgesinde Brege ve Brigach dağ ırmaklarının 678 m yükseklikteki Donau-Eschingen (Donaueşingen)'de birleşmesiyle meydana gelir. Tuna kaynağı Donaueschingen kasabasından fışkırarak ufak bir kanal sayesinde Brigach nehrine döküldüğü noktadan itibaren bu nehrin ismini Tuna diye değiştirir.

Donaueschingen'den Karadeniz'e döküldüğü Sulina limanına kadar uzunluğu 2779 km'dir. Bunun 2415 km'si üzerinde Seyrüsefer yapılmaktadır. Tuna nehri coğrafi bakımdan üçe ayrılır kaynağından Gönyü'ye kadar yukarı Tuna (988 km), Gönyü'den Turnu Severin'e kadar Orta Tuna (860 km) buradan nehir ağzı Sulina kadar aşağı tuna (931 km). Kaynağından denize döküldüğü noktaya kadar **Almanya, Avusturya, Slovakya, Macaristan, Hırvatistan, Sırbistan, Bulgaristan, Romanya, Moldova ve Ukrayna** olmak üzere toplam 10 ülkenin topraklarını kat etmektedir.

Tuna Nehri nehir taşımacılığına çok uygundur. Hollanda'dan Ren nehrinden başlayan seyahat kanal geçişleri ile Tuna üzerinden Karadeniz'e kadar seyahat edilebilir.

Tetebbu eyle târihin tokuz tarh it birin al
Muhakkik evsatın ahz it müzekkerle olur ihrâc
Târihini iyice araştır dokuz çıkar birini al

Muhakkak ortasını al müzekkerle[898] olur ihrâç

Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-azizin bu beyitlerde bahsettiği tarihi olaylar için yeterli bilgimiz olmadığından tam olarak yorum yapamıyoruz. Fakat zaman içerisinde bu bahse konu zuhûratların oluştuğu veya olduğu kesin olma ihtimali çok yüksektir. Çünkü Niyâzî-i Mısrî istihraç konusunda yeterli ilime sahiptir.

[898] **Müzekker:** Erkek, er. Gr: Müennesin zıddı. Kelimeyi erkek gösteren. (İsim, zamir, sıfat, fiil).

ح H

33

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

İster isen olasın ehl-i felâh,
Kulluk eyle bi'l gadatü ve-r'revâh.
Dünya ile bağlanıp kalmak neden,
İstemez misin ki bulasın necâh..
Nefs-ü şeytandan emin olma müdâm,
Âdetin olsun gece gündüz salâh.
Yola gidersen sana rehber gerek,
Hem yanında düşmana lâzım silâh.
Zikirle tevhide ererse gönül,
Ma'rifetle bula sadrın inşirâh.
Açılup gönlü gözünün perdesi,
Hayretinde eyleyesin çok siyah.
Göresin doğmaz dolanmaz bir güneş,
Gicesi yok dâimâ olmuş sabah.
Kamû müşkiller yanında hallola,
Cümle yanlış işlerin ola sıhâh.
Ey Niyâzî dost iline uçmağa,
Her kelâmın oldu nûrdan bir cenâh.

İster isen olasın ehl-i felâh,
Kulluk eyle bi'l gadatü[899] ***ve-r'revâh.***[900]
Felâh ehl-i olmak istersen,
Bil ki; güneş batışından sabaha kadar kulluk eyle

Ehli felâh demek, her şeyden korunmuş ve âhirette de zararlı çıkmayan kârlı olan kimselerdir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"İnsanların en faziletlisi, amel açısından en faziletli olanıdır." [901]

İbadetteki fazilet ise neden ve niçinden kurtulup Allah Teâlâ'nın rızasını umarak ibadet etmek demektir.

Dînî yapı içerisinde ibâdetlerin yeri ve neden değişmez alanı oluşturduklarını daha iyi anlamak için şu tespitin dikkatli bir şekilde okunması gerekmektedir:

"Dinin ikinci unsuru olan ibâdetler (ritüel), Tanrı'ya itaatin biçimsel göstergeleri sayılır. Yalın ve teorik bu Tanrı inancı yeterli olmayıp, bu inancın pratik olarak eylemle gösterilmesi ve sergilenmesi gerekir. Tapma, tapınma eylemi

[899] **Gadat:** Sabahın erken zamanı. Sabah vakti
[900] **Revah**(ara.) er. 1. bir şeyi elde etmeden doğan neşe. 2. güneş battıktan sonra gece oluncaya kadar geçen zaman.
[901] Taberânî, 10531

olan ibâdetin öz ve genel yapı itibariyle kaynağı da vahiy olduğu için belirli ibâdetler, Tanrı'ya itaat çerçevesinde ve bir inanç ve kanaat gereği olarak yapılırlar. Tapma ihtiyacı, beşer düşüncesinin ürünleriyle karşılanamaz. Kaldı ki beşerin bu alana müdahalesi asgari olarak, dinin esaslı unsurlarından birinin zedelenmesi anlamına gelir. Bu bakımdan Tanrı, bizim ibâdet olarak ne yapmamız gerektiğini belirlemiş ve kendisine bu şekilde ibâdet etmemizi emretmiştir".

"İbadetler biçimsel olarak basit görünseler bile Tanrı'nın tasarımı oldukları için, aslında onların gücü ve gizemi bu dünyanın ötelerine uzanır ve her biri Tanrı ile bağlantının değişik biçim ve boyutlarda gerçekleştirilmesine hizmet edecek mahiyettedir. Hatta bir ibâdete bağlı olarak belirli duaların ezberlenmesi ve okunması da ibâdetin bir parçasını teşkil edebilir ve bu okumanın etkisi salt bir zihnî kavrayış şartına bağı değildir. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin namazlarda özellikle Fatiha'nın okunması yönündeki direktifi bu açıdan değerlendirilebilir" [902]

Gazzâlî'nin *İhyâ-u ulûmiddin* adlı eserinde ortaya koyduğu görüşlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

"Allah Teâlâ kullarına, ruhların alışık olmadığı, mahiyetini akılların tam olarak anlayamadığı bazı ibâdet şekillerini vazife olarak yüklemiştir. Hac'da şeytan taşlama esnasında cemreleri atmak, Safa ile Merve arasında tekrar tekrar sa'y etmek ve benzeri ibâdetler böyledir. Teslimiyet ve kulluğun kemali bu gibi ibâdetlerle ortaya çıkar. Zira zekât, keyfiyeti bilinen bir yardımlaşmadır. Aklın buna meyli vardır. Oruç, Allah düşmanı olan şeytanın aleti durumunda olan şehvetin kırılmasını sağlarken, aynı zamanda bütün meşgalelerden uzak durmak suretiyle kendini tamamen ibâdete verme anlamını da taşımaktadır. Namazdaki secde ve rükû tevazuun şekli olan fiillerle Allah'a karşı saygı ve alçak gönüllülüğü sergilemektir. Bu ibâdetlerde Allah'a saygı bulunduğunu akıl kolaylıkla kavrar. Fakat sa'y etmek, cemreleri atmak ve benzeri Hac fiillerinin hikmetini akıl idrak edemez ve bunları insan tabiatı kolaylıkla benimseyemez. O halde insanı bunları yapmaya sevk eden saik, sırf ilahi emirdir ve sadece uyulması gereken emre uyma niyetidir. **Bu gibi ibâdetlerde aklın tasarrufunu engellemek, ruhu ve tabiatı alışıp benimsediği şeyin dışına çıkarma anlamı vardır.** Zira aklın mânâsını anladığı her şeye insan tabiatı bir derece meyleder. Bu meyil emri yapmaya yardımcı ve sevk edici olur. Bu ibâdetleri yapmakla da tam bir boyun eğme ve kulluk hemen hemen ortaya çıkmaz. (Zira bu hareketlerin gerçek sebebini akıl kavrayamaz). Bundan dolayı Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem özel olarak Hac ibâdeti hakkında şöyle buyurmuştur: ***"Allah'ım! Kul olarak senin hac hakkındaki emrine hakkıyla uydu"*** [903]

---

[902] (KAHRAMAN, 2002), s. 173; Bardakoğlu, *"Kur'ân ve Hukuk"*, s, 94-95.

[903] Hadisi Bezzar tahric etmiş, merfu ve mevkuf olarak nakletmiştir. İbn Hacer'in hadisle ilgili değerlendirmesi şöyledir: Darekutni bu hadisi el-ilel'de merfu bir senetle zikr etmiş ancak mevkuf olduğunu tercih etmiştir.

Hâlbuki namaz ve benzeri ibâdetler hakkında böyle bir şey söylememiştir. Allah Teâlâ'nın hikmeti, insanların kurtuluşunu, arzularının hilafına olan bir takım amelleri yapmayı ve kendilerini Allah Teâlâ'nın hükmüne bağlamayı gerektirmiştir. Böylece onlar, boyun eğmenin usûllerine uygun ve kulluğun gereği olan ibâdetleri yapar dururlar. Çünkü mahiyetini anlayamadan arzularının hilafına olarak yapılan bu gibi ibâdetler, insanı tabiat ve huylarının gereğinden ayırıp, kulluğun icabına sevk etme ve nefsini tezkiye etme konusunda daha müessirdir" [904]

Kulluğu bu zirveye çıkaran cennet ve cehennem korkusundan azade kılan Allah Teâlâ'yı akıl ve nefsin esiri olmaktan kurtarıp aşkın derinliklerinde bularak ibadet etmektir.

Dünya ile bağlanıp kalmak neden,
İstemez misin ki bulasın necâh..
Dünya ile bağlanıp kalmak neden,
İsteğini bulmak istemez misin?..

Mevlana kaddese'llâhü sırrahu'l azîz buyurdu ki;

"Efendim ve can bağım Şemseddin (Tebrizi), bir kimseden incindiği vakit ona: ***"Allah Teâlâ sana uzun ömür ve çok mal versin."*** *diye dua ederdi."*

DÜNYA NEFRETİ

Dünya'ya Nefretin Yahudilik ve Hıristiyanlıktaki Durumu

Yahudilik, materyalist bir dünya tasavvuruna sahiptir. Hayatın ötelere, âhirete uzanan bir boyutu söz konusu değildir. Bu bakımdan ölüm, insanı biricik hayat sahnesinden ayırdığı için, istenmeyen korkunç bir sondur. Kısaca, "*Benim memleketim yalnız bu dünyadır*" cümlesi, Yahudiliğin dünya görüşünün en kısa ifadesidir.

Hıristiyanlıkta ise, tarihinin bütününü kapsayacak tarzda, tekdüze bir dünya anlayışından söz etmek kolay görünmemektedir. Bu din, tarihinin ilk döneminde, dünyadan el etek çekmeyi teklif eden münzevî bir karaktere sahiptir. İlk Hıristiyanların dünyadan vazgeçmelerinin temelinde, onun sonlu olduğuna inanmaları yatmaktadır. Dünya ile arasına büyük bir mesafe koyan ve *"Ruhbanlık"* kelimesiyle ifade edebileceğimiz bu anlayışın yaygınlaşmasında, İncil'in tahrifini de hesaba katmak gerekir. Bugün elimizdeki İncillerde, bu dünyaya ait bir değerin bulunmadığına, kadının ve her türlü dünya nimetinin kaçınılması gereken boş şeyler olduğuna dair birçok söze rastlamak mümkündür. Hıristiyanlığın ilk dönemlerinin geliştirdiği bu ruhbanlık anlayışının en olumsuz sonuçlarından biri de, aile kurumunu yerle bir etmesidir. Kadını tehlikeli bir varlık sayarak, her tür-

[904] Gazzali, *İhya,* I, 274.

lü fıtrî ve bedenî arzuyu öldürmeyi öneren bu anlayışı sonucunda ortaya çıkan olumsuzluklar, birçok kitabın veya filmin konusu olabilecek zenginliktedir. Tarihçilerin bildirdiklerine göre, rahipler kadınların gölgesinden bile kaçıyor, onlara yaklaşmayı günah sayıyorlardı. Kadınlara yollarda bile rastlamak, onlarla konuşmak itikatlarınca, amellerini ve ruhî mücadelelerini mahvederdi.

Zamanla İslâm dünyasında da yer yer yansımalarına tanık olacağımız için, bu olumsuzluklar, ruhbanlık anlayışının bir etkilenmesi olabilmektedir. Çünkü ruhbanlık, insanın tabiî içgüdülerine alan açma yerine, onları köreltmeyi veya tamamen yok etmeyi tercih ettiği için, bir başka anlatımla fıtrata aykırı olduğu için, toplumda bir düzeltme ve olgunlaşma aracı olmak şöyle dursun, toplum ahlâkını bozan bir işlevi yerine getirmiştir.

Sonuçta, Yahudiliğin aksine, ana karakteri itibariyle dünyayı dışlayan, ebedî mutluluğun her türlü dünya değerinden vazgeçmekten geçtiğini savunan ilk Hıristiyanlığın dünya görüşünü en özlü şekilde dile getiren cümle, *"Bu dünya benim memleketim değildir"* sözüdür. [905]

İslam'da Dünya'ya Nefretin Çıkışı Nasıl Olmuştur.

İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren konuya yaklaşırsak görünen odur ki, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Hakk'a yürümesinden dan sonra, onun eşsiz rehberliğinden mahrum kalan insanlık, ilerleyen zaman içinde, özellikle de Emevîler döneminde ortaya çıkan ***"dünyevîleşme"*** ve sefahat yaşantısı karşısında, dünyaya ve dünyevîleşmeye karşı tavır koymaya başlamışlardır. Tasavvuf Tarihi kitapları, başlangıçtan beri, tarihî süreç içinde müslümanlarda gözlenen dünyevîleşme temayülü ile tasavvuf hareketlerinin güçlenmesi arasında, bir çeşit doğru orantı bulunduğunu göstermektedir. İslâm'ın ilk iki asrında **"*zühhad*"** adı verilen zümrenin dünyaya bakışlarında, genel olarak yadırganacak bir durum söz konusu değildir. Dikkat çekici olan yegâne husus, dünya nimetlerine karşı soğuk ve mesafeli durmaları, bunların ayartıcı ve azdırıcı özelliklerini daha çok dile getiriyor olmalarıdır. Zaman ilerledikçe ve ahlâkî anlamda yozlaşma ve bozulmalar ortaya çıktıkça, sûfîlerin zühd konusundaki ısrarları artmış; dünya ve nimetlerini yerme hususunda üslûplarında yer yer sertleşmeler ve kastı aşan ifadeler görülmeye başlamıştır.

Diğer taraftan, Muhasibî'nin eserlerinde, Hıristiyan kültürünün etkisinden söz edilmiş, önceki kitaplarında hadisleri senetleriyle verdiği halde, sûfî çevrelere dahil olduktan sonrakilerde, senetli hadis sevkinden vazgeçtiği belirtilmiştir. Devrinin ünlü hadisçisi Ahmed b. Hanbel (241/856) kendisine yüz vermemiş, Ebu Zür'a er-Râzî (264/877), eserlerini, "*uzak durulması gereken bid'atlarla dolu kitaplar*" olarak değerlendirmiştir. Bu ise hakkındaki bu tespitlerde, başka sebepler yanında, onun zühd anlayışında belirleyici olmuştur. [906]

Dünya niçin sevdirilmek istenmiyor?

[905] (İBN'ÜL ARÂBÎ), s. 86-97
[906] (İBN'ÜL ARÂBÎ), s. 107

Dünya özellik açısından Allah Teâlâ'dan uzaklaştıran şeylerden oluşmuştur. Bu nedenle korku veren bir özelliği vardır. Fakat dünyayı sevmedeki sınır nasıl tespit edilmeli o başlı başına bir sorundur. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin hayatındaki usul ve denge bu meseleyi güzel çözümlemiştir. Bu ise dünyayı terk etmek değil de, gönülde ona yer vermekten kaçınmak şeklindedir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Allah'ım, dünya fitnesinden sana sığınırım." [907]

"Dünya mü'minin zindanı, kâfirin cennetidir." [908]

"Allah'ım, hayat, ancak âhiret hayatıdır." [909]

"Eğer dünyanın Allah Teâlâ katında sivrisinek kadar değeri olsaydı, Allah Teâlâ ondan kâfire bir yudum su içirmezdi." [910]

"Allah'ım, Muhammed ailesinin rızkını ihtiyacı görecek kadar ver!"[911]

"Fakirlik, neredeyse küfür olacaktı." [912]

Bu ve benzeri hadisler işin temelinde Allah Teâlâ'nın gönülden çıkarılmaması ve dünyanın hedef nokta olmamasıdır. Çünkü dünya hayatına gelmemiş bir kul için, ahiret hayatı denilen bir hayat yoktur. Neticede Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin ***"Unutturan fakirlik ve azdıran zenginlikten Allah Teâlâ'ya sığınması"*** [913] ***"Ecelin kulu arayıp bulduğu gibi, rızık da kulu arayıp bulur."*** [914] Dünya konusunda mihenk taşımız olmaktadır.

İmam Rabbânî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz (1034/1624) bu konudaki sözü şu şekildedir: "*Dünya, seni Allah Teâlâ'dan uzaklaştıran şeyler demektir. Kadın, mal, rütbe ve mevki düşüncesi, Allah Teâlâ'yı unutturacak kadar zihninizi doldurursa, dünya haline gelir."* [915]

"Dinden sonra zenginlikten daha hayırlısını görmedim,
Küfürden sonra fakirlikten daha kötüsünü görmedim." [916]

Dünyanın nefret edilmesi gereken bir yer olduğu bu anlatılanlardan anlaşıldı. Ancak dünyada sevilmesi gereken bir şey yok mu diye bir konu hatıra gelirse Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Bana dünyanızdan üç şey sevdirildi; kadın, güzel koku, namaz" [917]

---

[907] Buharî, Cihad, 25; De'avât, 37, 41, 44, 57; Müslim, Zikir, 76; Nesâî, İstiâze, 5, 6, 7.

[908] Müslim, Zühd, 1; Tirmizî, Zühd, 16; İbn Mâce, Zühd, 3; Ahmed, II, 197, 323, 389, 485.

[909] Buharî, Cihad, 33, Rikâk, 1; Müslim, Cihad, 126, 129, Tirmizî, Menâk_b, 55; Ahmed, III, 381,V, 332.

[910] Buharî, Tefsir (18) 6; Müslim, Münâfikîn, 18, Tirmizî, Zühd, 13; İbn Mâce, Zühd, 3; Ahmed,V, 154, 177.

[911] Müslim, Zühd, 19.

[912] Beyhakî, Şu'abu'l-İman, IV, 267; Ebu Nu'aym, Hılye, III, 53, VII, 253.

[913] Tirmizî, Zühd 3

[914] Heysemi, IV/72

[915] İmam Rabbânî, el-Mektûbât, I, 83 (73. Mektup).

[916] Mâverdî, Edebu'd-Dünya ve'd-Dîn, 146.

[917] Nesai. Aşretü'n- Nisa. 1: İbn. Hanbel. III/128. 199. 285

Kadın: noksanlığımıza, güzel koku: tabiatımıza, namaz: kulluğa işaret oldu.

Kadın hakkında düşünülmesi gereken erkeklerin noksan halleridir. Aliyyü'l-Havvas kuddise sırruhu'l-azîz buyurdular ki;

"Karı ve kocanın ahlakını inceleyince kadınının ahlak ve davranışı erkeğinki gibidir. Çünkü kadın ondan yaratılmıştır. Bir kimse kendi huyundan habersiz ise, kendi eşinin huy ve ahlakına bakmalıdır. O zaman kendi huy ve ahlakını aynada görmüş gibi, kendisine göz kırpıp baktığını görür."[918]

Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, Hz.Hatice radiyallâhü anha ile geçen günlerindeki hatıralarını unutmamış her fırsatta onu anmış ve iyiliklerini anlatmıştır. Yine Onun hatırasını andığı bir günde Hz. Âişe radiyallahü anha:

"O yaşlı kadını ne anıp duruyorsun, Allah Onun yerine sana daha iyisini verdi" deyince, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buna sitem etmiş ve

"Allah Teâlâ, bana Ondan daha hayırlısını vermedi. O, kimsenin kabul etmediği bir zamanda bana iman etti, herkesin beni yalanladığı bir zamanda, o beni tasdik etti, kimsenin bana bir şey vermediği bir esnada, O malını benim için kullandı ve kimsenin çocuk vermediği bir dönemde o bana çocuk verdi" diye cevap vermiştir.[919] Bu şekilde erkeğin sevdiği ve sevildiği kadına olan ihtiyaç açıklanmaktadır.

Koku' nun Arapçada karşılığı "Tıyb" tabiat demektir. İnsanın sevdiği koku onun vasıflarını açığa çıkarır. Mesela yerin altında çilehanede ibadet eden ehl-i kemâl yerin altında toprağın özü ile karışıp halvet edince aslını bulmuş Allah Teâlâ'ya kul olduğu zahiren de isbat etmektedir. Bu şekilde vuslat makamı olan namazın aslına erişmiştir.

Namaz ise kulluğun zirve noktası olup Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin en üstün sıfatı olan "abd" (kulluk) in işaretidir. Bu sebeple namaz kılmayıp Allah Teâlâ'yı sevmekten bahseden birinden hazer etmek gerekir.

Bu üç sevgi Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme emredildi ise bu sevgilerden noksan olanlar Muhammedî makamda olamayıp daha alt makam sahipleri olduğunu da anlamak gerekir.

Nefs-ü şeytandan emin olma müdâm,
Âdetin olsun gece gündüz salâh.
Devamlı nefs ve şeytandan emin olma,
iyilik gece gündüz âdetin olsun.

Bir keresinde iblis, Hz. İsâ aleyhisselâma İhtiyar görünümünde bir şahıs olarak gelmişti.

Çünkü iblis, nebiler'in (aleyhimüsselâm) bâtınlarına etki edecek bir yol bu-

---

[918] (ALTUNTAŞ, 2007), s. 740

[919] (VAROL, 1990), s. 135; İbn Asâkir, Menâkıb, 96-97, îbn Kesîr, el-Bidâye, III/128; İbn Hanbel, Müsned, VI/117,118; Taberânî, XIII/23; Âişe Abdurrahman, Terâcimü Seyyidâti Beyti'n-Nübüvve, Kahire, 1987, s.234; Halebî, 33,34. (VAROL, 1990)

lamaz. Ayrıca nebilere (aleyhimüsselâm) gelen havatırın tümü, ya Rabbânî, ya melekî ya da nefsî'dir. Ve şeytanın, nebiler aleyhimüsselâmın kalblerinde bir nasibi yoktur. Velîlerden, Allah'ın ilminde muhafaza olunmuş olanlar da, şeytanın ilkasının kendilerine ulaşmasında değil de, korunmada nebiler konumundadırlar. Korunmuş olan veli, şeytanın ilka edeceği vesveseyi bilme hususunda Allah'tan bir alâmete sahip olur. Bunun nedeni, velinin kanun koyucu konumda olmamasıdır. Nebîler (aleyhimüsselâm) ise, konun koyuculardır. Bu nedenle onların bâtınları da korunmuştur. Bunun üzerine iblis, Hz. İsâ aleyhisselâm "Ey İsâ! Lâ ilahe illallah, de!" dedi. Böylece iblis, Hz. İsâ aleyhisselâmın kendi emrine bu kadar itaat etmesine bile razı oldu. Hz. İsâ aleyhisselâm da;

"Bu kelimeyi, senin Lâ ilahe illallah demenle değil, kendi sözüm olarak diyorum." Deye cevap verdi. Bunun üzerine iblis, berbat bir biçimde gerisin geri döndü. [920]

<u>Yola gidersen sana rehber gerek,</u>
<u>Hem yanında düşmana lâzım silâh.</u>

Yola gidersen sana rehber gerek,
Hem yanında düşmana lâzım silâh.

Silah kuvvet ile izah edildiğinden yol hazırlığı aşamasında gerekli tedbirât ve emniyetin sağlanmasıdır. Yol emniyetinde en büyük öncelik rehberdir. Bir ordu saldırı hareketinden önce rehberler vasıtasıyla istihbârat hazırlıkları ile ön aşamayı geçerek hazırlık yapar. Bu yolda ise mürşid öncelik sahibidir.

Bilginin biri bir gün uykudan uyandı. Eşya, kitap her nesi varsa attı. İnliyor, ağlıyor ve şöyle söylüyordu:

Ömrümüzü kadınlardan ayrı yaşamak, onlardan kaçınmakla tükettik. Allah Teâlâ kitabını arkamızda bıraktık. Allah Teâlâ bizden ömrümüzü nelerle tüketmiş olduğumuzu sorunca ne cevap vereceğiz? Gözümüzle ne gördüğümüzü, kulağımızla ne işittiğimizi, kalbimizden ne gibi düşünceler geçirdiğimizi soracaklar...

Bilginin burada Allah Teâlâ kitabı demekten maksadı Kur´ân-ı Kerim değildir. Yol gösteren adam yani Mürşid'dir. Allah Teâlâ kitabı odur, âyet odur, sûre odur. O âyet içinde âyetler vardır. Bu açık Kur´ân-ı Kerim'de, bu açık kitapta neler yok...

Bu mesele bize bir kaç kere Bağdat'ta kadılık yapan Yahudi'yi hatırlattı. Yahudi hazineler elde etti, yer altında gizli mağaralar yaptırdı. Silâhlı yiğit kişiler bularak pusuya yatırdı. Halifeyi tahtından indirecek, Bağdat'ı kuşatacaktı. Hikâ-

---

[920] (ATAÇ, 1993), s. 625; **Futûhât, 1,** 281-283, (Thk. O. Yahya, IV, 278-287.) Bu konu için ayrıca bak: **Futûhât,**
3, 93. Havâtırla ilgili olarak el-Gazzâlî'nin (hyt. 505 / 1111) yorumlan için bak: **Ravdatu't-Tâlibîn,** 78-80. Abdu'l-Kâdir el-Geylânî'nin (491-561 / 1097-1165) de havâür hakkında benzeri görüşleri vardır. **Bak: Behçe,** 67-68,75-76,77-78.

ye uzundur:

Halife Yahudi'nin düzenlerini haber aldı. Onu yakalattı. Şu hale göre kadılık mesleği, din bilgisi ve Kur´ân-ı Kerim öyle bir hale getirilmişti ki, bir Yahudi Bağdat kadısı olmuştu. Hâlbuki o içinden bir Yahudi ve bir mahlûktu. Şimdi anlattık ki seni kurtaracak ancak Allah Teâlâ kuludur. Yoksa o yiyecek ve azık fayda vermez. (Karanlıkta yürüyen şaşırır)

Kadir Gecesi'ni geceler arasında gizledikleri gibi Allah Teâlâ erlerini de iddiacılar arasında gizlemişlerdir. Bunların gizlenmiş olması düşkünlüklerinden değil, belli ki çok açık ve parlak olduklarından dolayı gizlenmişlerdir. Nasıl ki, güneş yarasa kuşu için gizlidir. Yarasa, güneşin tam karşısına geçer de ondan hiç bir şey anlayamaz. Dünya sevgisi perdesi onu dilsiz ve sağır etmiştir. [921]

Zikirle tevhide ererse gönül,
Ma'rifetle bula sadrın inşirâh.
Zikirle tevhide ererse gönül,
Ma'rifetle göğsün açıla

Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem namaz kılarken göğsünden sanki kaynayan bir tencerenin sesinin gelmesi hadisi [922] sadrın zikirle açılmasını göstermektedir.

Açılup gönlü gözünün perdesi,
Hayretinde eyleyesin çok siyah.
Gönlün ve gözünün perdesi açılıp,
Hayretinde eyleyesin çok siyah.

Cenab-ı Hakk zâhir ve bâhirdir (görünmekte ve belli olarak dâimâ nûr saçmaktadır). Lakin gözünde perde bulundurman dolaysıyla o nûru göremezsin İster ki bir göz doktoru gözünden o perdeyi kaldırsın, Bu göz doktoru Mürşid-i Kâmildir. Ancak gözündeki manevi perdeyi o kaldırır.

Siyah: Tasavvufta zât-ı Hak anlamına gelir. Karanlıkta hiçbir şey birbirinden ayırt edilemediği gibi, Hakk'ın zatında da hiçbir şey diğer şeylerden ayırt edilemez. Bahtı siyah olanlar, seyr ü sülûkte yolda kalan, Hakk'a ermeden yoldan dönenlerdir

Göresin doğmaz dolanmaz bir güneş,
Gicesi yok dâimâ olmuş sabah.
Görürsün güneş doğmaz dolanmaz,
Gecesi yok dâimâ sabah olmuş.

O zaman doğmaz ve batmaz dâimî bir güneş görürsün. Burada güneş-den murad Hakk'ın zâtıdır. O güneş doğmaz evveli yok, dolanmaz âhiri yok.

---

[921] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.366-368) s.450-451
[922] Buhârî İman 37: Tefsir sure 31-2: Müslim. İman 1.5.7: Nesâi. İman. 5, 6; Tirmîzî, İman. 4

<u>Kamû müşkiller yanında hallola,</u>
<u>Cümle yanlış işlerin ola sıhâh.</u>
Bütün müşkiller yanında hallola,
Cümle yanlış işlerin geçerli ola.

İşte o zaman bütün müşkül ve yanlış inanışların hepsi hal olur ve hatta başkalarının da sen o zaman müşküllerini halledersin. O kıvâma gelirsin, yeterki sen gerçek Mürşid-i Kâmili bul.

<u>Ey Niyâzî dost iline uçmağa,</u>
<u>Her kelâmın oldu nûrdan bir cenâh.</u>
Ey Niyâzî dost iline uçmağa,
Her kelâmın oldu nûrdan bir kanat.

Allah Teâlâ'yı bulduğun her hal ve yer senin için Dost ilidir. Şer ve hayır sende bir etkiyi meydana getirmelidir. Bazen mescidde zikirde iken Hakkı ayan kılarken, bu bazen meyhânede işret meclisinde çekilen ahlar ilede olabilir. Bütün bu haller ile Allah Teâlâ için çıkan yolculuğun kuvvet ve kudretidir.

34

Leyse li'd-dünyâ bekâün fihi ruhun ve irtiyâh	لَيْسَ لِلدُّنْيَا بَقَاءٌ فِيهِ رُوحٌ وَارْتِيَاحٌ
İnnehâ sicnün alâ ehli's-salâhi lâ berâh	اِنَّهَا سِجْنٌ عَلَىٰ اَهْلِ الصَّلَاحِ لَا بَرَاحٌ
Külli aklin sâlikin bi'z-zühdi anhâ yehtedî	كُلِّ عَقْلٍ سَالِكٍ بِالزُّهْدِ عَنْهَا يَهْتَدِى
Külli kâlbin sâlimin bi'l-bu'di anhâ yesterâh	كُلِّ قَلْبٍ سَالِمٍ بِالْبُعْدِ عَنْهَا يَسْتَرَاحُ
Tafrah'ül-eşrâru li'l-elvâni min lezzâtihâ	تَفْرَحُ الْاَشْرَارُ لِلْاَلْوَانِ مِنْ لَذَّتِهَا
Tecalü'l-eyyâme leylen vâhiden hatte's-sabâh	تَجْعَلُ الْاَيَّامَ لَيْلًا وَاحِدًا حَتَّىٰ الصَّبَاحِ
Tahzen'ül-ahyâru mimmâ yesterihü zü'l-hevâ	تَحْزَنُ الْاَخْيَارُ مِمَّا يَسْتَرِيحُ ذُو الْهَوَا
Tec'alü'l-efrâhu gammen bi'r-riyâzeti ve's-salâh	تَجْعَلُ الْاَفْرَاحُ غَمًّا بِالرِّيَاضَةِ وَالصَّلَاحِ
Yâ enîsel zülle lâ te'nîs bi ehlil i'tirâzi	يَا اَنِيسَ الذُّلَّ لَا تَأْنَسْ بِاَهْلِ الْاِعْتِرَازِ
Kul ilâhî baid ehli'l izze anhâ bi's-siyâh	قُلْ اِلٰهِي بَاعِدِ اَهْلَ الْعِزِّ عَنَّا بِالصِّيَاحِ
Lâ yüsihh'ul-aklu illâ bi't-tahayyüri beynehüm	لَا يُصِحُّ الْعَقْلُ اِلَّا بِالتَّخَيُّرِ بَيْنَهُمْ
Lem yahlis kalbü mer'in minhüm illâ bi'l-cenâh	لَمْ يَخْلِصْ قَلْبُ مَرْءٍ مِنْهُمْ اِلَّا بِالْجَنَاحِ
Mâ recâî minke yâ Rahmân illâ hazretik	مَا رَجَاءِ مِنْكَ يَا رَحْمَانُ اِلَّا حَضْرَتِكَ
Yâ visâlallâh lil Mısrıyyi yâ hayrelfelâh	يَا وِصَالَ اللهِ لِلْمِصْرِي يَا خَيْرَ الْفَلَاحِ

لَيْسَ لِلدُّنْيَا بَقَاءٌ فِيهِ رُوحٌ وَارْتِيَاحٌ

Dünyânın bekâsı yoktur, yani dünyâ kalıcı değildir ve onda rahat yoktur.

"rahat yoktur" demek mümin kişi dünyada rahat edemez demektir. Çünkü mümin kişinin hedefi dünya olmayınca sürekli sıkıntılar içinde kalır. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Allah Teâlâ bir kulunu sevdi mi, onu muhtelif şeylerle müptela eder. Sabrederse seçkin kılar, şükrederse temize çıkarır"[923]

"Bir adam Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme, "ben seni seviyorum" de-

[923] İbn. Mâce, Fiten, 23; Tirmizi. Zühd, 57; İbn. Hanbel, V/427,429

yince, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem

"Öyleyse fakirliğe hazırlan" buyurdu. Adam: "ben Allah Teâlâ'yı da seviyorum" deyince: Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem:

"O halde belaya da hazırlan" buyurdu.[924]

"Allah Teâlâ bir kulunu sevdiğinde, onu belaya duçar eder, sabrederse onu korur, razı olursa onu tercih eder"[925]

إِنَّهَا سِجْنٌ عَلَى أَهْلِ الصَّلَاحِ لَا يُرَاحُ

Çünkü dünya mü'minlere rahatlık vermeyen bir hapishanedir.

الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ، وَجَنَّةُ الْكَافِرِ Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki: ***"Dünya, mü'mine hapishâne, kâfire cennettir."*** [926]

Çünkü mü'min bu dünyâda mahpus ise de gerek berzah âleminde, gerek âhiret âleminde rahat edecektir, kâfir ise o âlemlerde azab görecektir. Onun için dünyâ mü'minlere hapishâne, kâfirlere de cennettir.

Allah Teâlâ'dan dilenen afiyetin sonucu hep olumlu olmaz. Ölüm dahi mümine bir afiyet olur. Mesela Hz. Ali kerremallâhü veche efendimizin şehit edilmesi onun afiyeti olmuştur.

كُلُّ عَقْلٍ سَالِكٍ بِالزُّهْدِ عَنْهَا يَهْتَدِي

Akıllı olan dünyâya kendini kaptırmazsa hidâyet bulur

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Allah Teâlâ'nın Rab olduğuna razı olanlar, imanın lezzetini tatmış olurlar." [927]

كُلُّ قَلْبٍ سَالِمٍ بِالْبُعْدِ عَنْهَا يَسْتَرَاحُ

Sâlim kalb ancak dünyâdan uzaklaşmakla istirahat bulur.

Dünya sevgisini kalbden çıkarmadıkça rahat edilemeyeceği bilinen gerçektir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Kalplerin, kendisine iyilik yapanı sevme, kötülük yapanı sevmeme özelliği vardır." [928]

---

[924] Tirmizî, Zühd, 36
[925] İbn. Hanbel, V/427, 429; Heysemi, II/291
[926] Müslim, Zühd 1, (2956); Tirmizî, Zühd 16, (2325).
[927] Müslim, İman, 11; İbn. Hanbel, 1/308, Münavî, 11/29
[928] Ebu Nuaym, Hilye, IV/121

تَفْرَحُ الْاَشْرَارُ لِلْاَلْوَانِ مِنْ لَذَّتِهَا

Şerirler ise, yani sarhoşlar dünyânın lezzet ve türlü hususlarıyla ferahlarlar zevk alırlar

تَجْعَلُ الْاَيَّامَ لَيْلًا وَاحِدًا حَتَّى الصَّبَاحِ

Sabahlara kadar içki içerek dünyânın tadını bir gecede çıkarmak isterler.

تَحْزَنُ الْاَخْيَارُ مِمَّا يَسْتَرِيحُ ذُو الْهَوَا

Bunları gören hayır sâhipleri de o şerirlerin bu hallerinden mahzun olurlar. Nasıl olurda şerirler vakitlerini boş yere geçirirler diye.

تَجْعَلُ الْاَفْرَاحَ غَمًّا بِالرِّيَاضَةِ وَالصَّلَاحِ

Hâlbuki hayır sâhiplerinin ferahı ancak riyâzet ve salâh ile olur.

يَا اَنِيسَ الذُّلِّ لَا تَأْنَسْ بِاَهْلِ الْاِعْتِزَازِ

Zelil olan, yani "enis-el zül " bulunan nefsini aziz tutan ve nefsini büyük tutan (kendini beğenen, kibirli, azamet taslayan) kimselerle görüşme arkadaşlık etme sana onlar zarar verir.

Hz. Ali kerreme'llâhü veche, kendini beğenme ve büyüklenmenin intaç edeceği vahim durumu şu sözleriyle formüle etmiştir:

"İnsanın kendini beğenmesi, aklını kıskaç altına alan ve onu akletmez duruma düşüren amillerden biridir" (İ'câbu'l-mer'i bi nefsihî ehadü hussâdi aklih)[929] ve ***"Kendini beğenmek akıl ve kalbin afetidir"*** (el-İ'câbu âfetü'l-elbâb)[930]

Kendini beğenmek insanın özünde, yaratılışında olan bir hastalıktır. İnsan yaratıkların en zavallısı, en cılızıdır öyleyken en mağruru da odur. Şurada, dünyanın çamuru ve pisliği içinde oturduğunu, evrenin en kötü, en ölü, en aşağı katında, göklerin kubbesinden en uzakta, üç cinsten yaratıkların en kötü haldekileri ile birlikte, dünya evinin en alt katına bağlı ve çakılı olduğunu bilir, görür ve yine hayaliyle, aydan yukarılara çıkıp gökleri ayaklarımın altına indirmek sevdasıyla yaşar. **Aynı hayal gücüyle kendini tanrıyla bir görür; kendisine tanrısal özellikler verir; kendini öteki yaratıklar sürüsünden ayırıp kenara çeker,** arkadaşları, yoldaşı olan varlıklara yukardan bakar; her birine uygun gördüğü ölçüde güçler ve yetenekler

---

929 İbn Ebi'l-Hadîd, *ŞerhuNehci'l-belâğa,* XIX, 21.

930 İbn Abdilberr,age.,I, 571. (GÜLER)

dağıtır. Biz insanlar öteki yaratıkların ne üstünde ne altındayız. Bilge der ki, göklerin altındaki her şey, aynı kanunun ve aynı yazgının buyruğundadır. [931]

… ma'nâsını bilmedün mi gözi toğrı yoldan gönli Hakdan şaşmadı gözi ve kalbi birbirinden ayrılmadı dimekdür. Sen de ey zâlim gözüni ve gönlüni birikdür gör bu işleri idebilür misin bunun gibi olmaz, olmaz sanılara meyl ider misin?

Dervîşün birisi şeyhine dir ki sultânum ben bu gice bir vâkıa gördüm.

"seni gördüm ki ol kadar büyüdün ki cesedin dünyâya toldı sonra küçüldün şol kadar ki bir karınca kadar kaldun" dimiş. Şeyh ağlamış

"oğul sen de mi gördün onı" dimiş

"yâ sultânum aslı nedür?" onun şeyhi dimiş ki

"kutb âhirete gitdi beni kutb iderler sandum tâlib oldum ol vakt gördüm. Firengistândan bir papazı getürdiler kutb itdiler onun şapkasını benüm başuma giydürmeseler bârî kutb olmakdan geçdüm diyü şol kadar küçüldüm ki zerreye beraber oldum dimiş. İsteyene virmezler istedüklerine virürler kul kullukda gerek tanrılığa mahsus olan işe karışmamak gerek ki sonında kişi hacîl olmaya." [932]

Rus lideri **Stalin'in oğlu Yakov**'un nasıl öldüğünü ancak 1980 yılında *Sunday Times* gazetesinde okuyabildik. İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanlara tutsak düşen **Yakov**, bir grup İngiliz subayıyla birlikte bir kampa konulmuştu. Aynı kenefi paylaşıyorlardı. Stalin'in oğlu, kenefi leş gibi bırakıp çıkma alışkanlığındaydı. İngiliz subaylar, dünyanın en güçlü adamının oğlunun dışkısı da olsa keneflerinin dışkıya bulanmasına içerliyorlardı. Yakov'un dikkatine sundular konuyu. Yakov alındı. Tekrar tekrar dikkatini çekip kenefi temizlemesini sağlamaya çalıştılar. Öfkelendi, tartışma çıkardı, kavga etti. Sonunda kamp komutanıyla bir görüşme istedi. Komutanın aracı olmasını istiyordu. Ama kibirli Alman, dışkı konusu konuşmayı reddetti. Stalin'in oğlu içine düştüğü yüz kızartıcı duruma dayanamadı. En korkunç Rusça küfürler haykırarak, kampı çevreleyen elektrikli di-

---

[931] (MONTAIGNE), İnsan ve Ötesi

[932] (MISRÎ, 1223), v. 97b

… manasını bilmedin mi gözü doğru yoldan gönlü Hakk'tan şaşmadı gözü ve kalbi birbirinden ayrılmadı demekdir. Sen de ey zâlim gözünü ve gönlünü biriktir gör bu işleri edebilir misin bunun gibi olmaz, olmaz sanılara meyl ider misin?

Dervîşin birisi şeyhine dir ki sultânım ben bu gice bir rüya gördüm.

"seni gördüm ki ol kadar büyüdün ki cesedin dünyâya doldu sonra küçüldün şol kadar ki bir karınca kadar kaldun" dimiş. Şeyh ağlamış

"oğul sen de mi gördün onı" dimiş

"yâ sultânım aslı nedir?" onun şeyhi demiş ki

"kutb âhirete gitti beni kutb ederler sandım, tâlib oldum ol vakit gördüm. Firengistândan bir papazı getirdiler kutb ettiler onun şapkasını benüm başuma giydirmeseler bârî kutb olmakdan geçdim deyü şu kadar küçüldüm ki zerreyle beraber oldum demiş. **İsteyene vermezler istediklerine verirler kul kullukta gerek tanrılığa mahsus olan işe karışmamak gerek ki sonunda kişi utanmış olmaya.**"

kenli tellere attı kendini. Hedefi vurmuştu. İngilizlerin kenefini artık bir daha hiç dışkıya bulamayacak olan bedeni tele çakılmış kalmıştı. Stalin'in oğlunun işi zordu.

Eldeki bütün deliller babası Stalin’in oğlanı peydahladığı kadını öldürdüğünü gösteriyor. Oğul Stalin, hem Tanrı'nın Oğlu (babasına Tanrı gibi tapıldığı için) hem de O'nun dışladığı dışkı idi. İnsanlar ondan çift yanlı korkuyorlardı; onlara hem gazabı (ne de olsa Stalin'in oğluydu) hem de lütfu ile (babası, dışladığı oğlunu cezalandırmak için onun arkadaşlarını cezalandırabilirdi) zarar verebilirdi.

İtilmişlik ve ayrıcalık, mutluluk ve ıstırap —kimse karşıtların nasıl kolaylıkla birbirlerine dönüşebileceklerini, insan varoluşunun bir kutbundan ötekine geçmek için kısacık bir adımın yeteceğini Yakov'dan daha somut olarak anlayamamıştır.Derken, tam savaşın başında Almanlara tutsak düştü ve ona zaten her zaman tiksiti gelmiş anlaşılmaz, burnu büyük bir ulusun üyeleri olan öteki tutsaklar onu pis olmakla suçladılar. Omuzlarında en yüce bir dram taşıyan (düşmüş bir melek ve Tanrı'nın Oğlu olarak) kendisi, yüce bir şey için (Tanrı ye melekler katında bir şey) değilde dışkı yüzünden mi yargılanacaktı? Dramların en yücesi ile en alçağı bu denli baş döndürecek kadar birbirine yakın mıydı?

Baş döndürecek kadar birbirine yakın ha? Yaklaşıklık, yakınlık baş dönmesine yol açar mı ki?Açabilir. Kuzey Kutbu, Güney Kutbu'na değecek kadar yaklaşırsa, yeryüzü kaybolur ve insanoğlu kendini başını döndüren bir boşlukta bulur, düşer.Eğer itilmişlik ve ayrıcalık aynı kapıya çıkıyorsa, eğer yüce ile değersiz arasında bir fark yoksa eğer Tanrı'nın Oğlu dışkı yüzünden yargılanıyorsa, insan varoluşu boyutlarını kaybeder ve dayanılmaz ölçüde hafifler. Stalin'in oğlu kendini elektrikli tele attığında, tel örgü açması biçimde havaya dikilmiş, boşlukta sallanan bir terazi kefesi gibiydi; onu havaya kaldıran ise boyutlarını kaybeden bir dünyanın sonsuz hafifliği...

Stalin'in oğlu dışkı yoluna can vermişti. Ama dışkı yoluna ölmek saçma bir ölüm değildir. Ülkelerinin sınırlarını doğuya doğru genişletmek için canlarını gözden çıkaran Almanlar, ülkelerinin gücünü batıya doğru yaymak için ölen Ruslar—evet, onlar budalaca bir şey uğruna öldüler ve ölümlerinin ne bir anlamı ne de bir genel geçerliği var. Savaş denen şeyin genel budalalığı içinde, Stalin'in oğlunun ölümü tek metafizik ölüm olarak beliriyor.[933]

قُلْ اِلٰهِي بَاعِدِ اَهْلَ الْعِزِّ عَنَّا بِالصِّيَاحِ

Duâ et; “Yâ İlâhî nefsini büyük tutanları bizden uzak tut “ diye haykır.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

“Kim Allah Teâlâ'ya kavuşmayı dilerse Allah Teâlâ da, ona kavuşmayı diler.” [934]

---

[933] (KUNDERA, 1986), s. 247-248

[934] Buhârî, Rikak. 41; Müslim, Zikir, 14,16,18; Tirmizî, Cenaiz, 67, Zühd , 6,; İbn. Mâce, Zühd,31;Nesai, Cenaiz, 20;

لَا يُصِحُّ الْعَقْلُ اِلاَّ بِالتَّحَيُّرِ بَيْنَهُمْ

Onların arasında aklın sahih olmaz, hayrette kalır.

Buradaki hayret âlimin hayretidir. Çünkü bu sayılan vasıflarının tecellisini önceden bilmektedir. Burada düşünülen, bu gafletin Allah Teâlâ'dan mı yoksa onlar tarafından mı olduğunu anlamakta hayrettir. Gafletin çıkış noktasının Allah Teâlâ olduğunu anlayınca korkar. ***"Onlar Allah Teâlâyı unuturlar, artık O da onları unuttu."*** [935] burada unutanların münafıklar olduğu bildirilirken aslında Allah Teâlâ onlara bir şekilde rahman ve rahim sıfatıyla azap etmemektedir.

لَمْ يَخْلِصْ قَلْبُ مَرْءٍ مِنْهُمْ اِلاَّ بِالْجَنَاحِ

Bir kimsenin kalbi bu gibilerden kaçmadıkça kurtuluş bulamaz.

Şeyhün biri de bir dervişine keramet göstermek içün bir tenhâ yerde uçmış dervişe dimiş ki

"sen de uçmak ister misin?"

"Hây sultânum yâ dahi ne isterim" dimiş şeyh dimiş ki

"Ey derviş istedügün içün uçamazsın eğer müstağni olaydun. ubudiyyetden ğayrı bir şeye tâlib olmaya idün uçardın" dimiş. [936]

- مَا رَجَاءِ مِنْكَ يَا رَحْمَانُ اِلاَّ حَضْرَتَكَ

Benim ricam senden, yâ Rahmân ancak hazretindir.

Niyâzî-i Mısrî, niyet-i safinin Allah Teâlâ'nın yalnızca zâtın olmasıdır. İnsanlar için Hazarât-ı İlâhiyye üçtür: Ef'âl, Sıfat, Zat ki, "Bismillâhirrahmânirrahîm " in de sırrı esasen budur. Ehl-i hakikat için ise zâttan başka bir niyet yoktur.

يَا وِصَالَ اللهِ لِلْمِصْرِي يَا خَيْرَ الْفَلَاحِ

Ey kurtuluşa kavuşturan, vuslata erdiren Allah Teâlâ! Mısrî (için budur.)

---

[935] Tevbe, 67

[936] (MISRÎ, 1223), v. 97b

Şeyhin biri de bir dervişine keramet göstermek içün bir tenhâ yerde uçmış dervişe demiş ki

"Sen de uçmak ister misin?"

"Hây sultânım yâ dahi ne isterim." demiş şeyh demiş ki

"Ey derviş istedüğin içün uçamazsın eğer müstağni olaydın. ubudiyyetten ğayrı bir şeye tâlib olmaya idin uçardın." demiş.

H خ

35

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ey karındaş bir sözüm var tut sımâh,
Zikre meşgul ol sakın olma irâh.
Kim ki zikre gice gündüz sa'y eder,
Nûr-i gönlünde ediser irtisâh.
Şol gönülde kim devama ire ol,
Ermez anın sîretine infisâh.
Âşka düşüp râhat-ı mihnet olur,
Derd-i yâr ile eder dâim surâh.
Ey Niyâzî âkibet ol yâr ile
Vahdet eder darlık olur insilâh.

Ey karındaş bir sözüm var tut sımâh,
Zikre meşgul ol sakın olma irâh.
Ey karındaş bir sözüm var kulak ver,
Zikre meşgul ol sakın olma irâh.

Zikir hakikatte ise Allah Teâlâ ile sohbet etmektir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Rabbini zikret, isterse sana 'deli' desinler." [937]

Zikir kurulmuş saat gibidir, bir kere kurdunmu dünyâ ve âhiret artık durmaz ve bir daha da kurulması gerektirmez. Bu zikir de acaba nasıl bir zikirdir: Zikr-i hafî (gönülden zikir) Allâh, Allâh, Allâh dır. Çünkü zikr-i cehri (sesli zikretme) devamlı olmaz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem:

"Cenâb-ı Hakk'ın iki ni'meti vardır, verdimi, bir daha geri almaz. O ni'metlerin biri zikirdir. Bir adam bir kere zikri kurdumu bir daha durmaz. Diğer ni'meti de gözündeki perdeyi kaldırmasıdır. Bir adamın gözünden perdeyi kaldırdımı bir daha gözüne perde koymaz" buyurmuştur.

"Her kim mevlâsı ile sohbet edemez ise Allah Teâlâ ona kullar ile sohbet etme belâsını verir."

Osman Kureşî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz

Kim ki zikre gice gündüz sa'y eder,
Nûr-i gönlünde ediser irtisâh.

---

[937] Cürcânî, *el-Kâmil fi-duafa-i rical* isimli eserinde (c. III, 980) Derrâc'dan aktarmıştır. Bu Derrac güvenilir bir râvi değildir ve hadis zayıftır.

Kim ki zikre gice gündüz çalışırsa,
Gönlünde nuru sabit olur.

> "Mesela: …Bu târikatı, muhabbetle ondan tevbe ve (zikir) telkin ile aldık, *tevhide* meşgul olduk; tâ bu muhabbet ile kalbimize inip devama erince. Zira muhabbet ile bağlanan zikir dinmez ve zikirle bağlanan muhabbet zâîl olmaz." [938]

Şol gönülde kim devama ire ol,
Ermez anın sîretine infisâh.
Şu gönülde kim ona devam ederse,
Onun haline ve karakterine bozulma olmaz.

Âşka düşüp râhat-ı mihnet olur,
Derd-i yâr ile eder dâim surâh.
Âşka düşünce sıkıntı rahatı olur,
Yârin derdi ile dâima delik deşik olur.

Ey Niyâzî âkibet ol yâr ile,
Vahdet eder darlık olur insilâh.
Ey Niyâzî sonunda o yâr ile
Vahdet eder darlık deri gibi soyulur.

.

[938] (ÖGKE, 2000), s.48; Yiğitbaşı Velî, *Câmiü'ül Esrâr, v. 6a*

D د

36

Vücûdun kad bedâ fî külli mevcûd	وُجُودٌ قَدْ بَدَى فِي كُلِّ مَوْجُودٍ
Nukûşun kad bedet min ayni meşhûd	نُقُوشٌ قَدْ بَدَتْ مِنْ عَيْنِ مَشْهُودٍ
Feküllin bi i'tibâri ayni halk	فَكُلٌّ بِاعْتِبَارِ عَيْنِ خَلْقٍ
Ve fi't-tahkîki zâtu aynin ma'budin	وَفِي التَّحْقِيقِ ذَاتُ عَيْنِ مَعْبُودٍ
Ve mâ fi'l-kevni gayrül Hakk-i aslâ	وَمَا فِي الْكَوْنِ غَيْرُ الْحَقِّ اَصْلاً
Ve mâ fi'z-zâhiri illâ aslı maksûd	وَمَا فِي الظَّاهِرِ الْاَصْلُ مَقْصُودٍ
Yurâ bahrün lehu'l-âfu mevcin	يُرٰى بَحْرٌ لَهُ الْآفُ مَوْجٍ
Hüve'l- mevcûdu ve'l-emvâcu mefkud	هُوَ الْمَوْجُودُ وَالْاَمْوَاجُ مَفْقُودٍ
Feyâ insânu vemâ insânu Hakk'un	فَيَا اِنْسَانُ وَمَا اِنْسَانُ حَقٌّ
Lefî küllil avâlimi ente mahmûdün	لَفِي كُلِّ الْعَوَالِمِ اَنْتَ مَحْمُودٌ
Lifânûsi'l-mezâhiri ente şem'ün	لِفَانُوسِ الْمَظَاهِرِ اَنْتَ شَمْعٌ
Likü'l-lil vâridâtı ente mevrûd	لِكُلِّ الْوَارِدَاتِ اَنْتَ مَوْرُودٌ
Leke'l-kâfu leke'l- ankâ cemîân	لَكَ الْقَافُ لَكَ الْعَنْقَا جَمِيعًا
Lekel kahru lekel lütfu lekel cûd	لَكَ الْقَهْرُ لَكَ اللُّطْفُ لَكَ الْجُودُ
Vefî da'vâke ma'rûzu'l- emâneti	وَفِي دَعْوَاكَ مَعْرُوضُ الْاَمَانَةِ
Vefî ma'nâke ma'rufun ve mescûd	وَفِي مَعْنَاكَ مَعْرُوفٌ وَمَسْجُودُ
Ve-lil esmâi leyset ayn-ün aslâ	وَلِلْاَسْمَاءِ لَيْسَتْ عَيْنٌ اَصْلاً
Müsemme'l-küll-i aynü gayr-i ma'dûd	مُسَمَّى الْكُلِّ عَيْنُ غَيْرِ مَعْدُودٍ

Ve mel-Mısrî illâ bi'tibârun — وَمَا الْمِصْرِى اِلَّا بِاعْتِبَارٍ

Ve innî küll-i mevcûdin ve ma'hûd — وَاِنِّى كُلِّ مَوْجُودٍ وَمَعْهُودٍ

وُجُودٌ قَدْ بَدٰى فِي كُلِّ مَوْجُودٍ

Hakk'ın vücûdu her bir mevcudda zâhir oldu

Bâzı kimseler niçin eşyaya ibadet etmiş?
Bazı kimseler niçin ulûhiyet iddiasında bulunmuş?

Şeyhi Ekber, insanı-n yaradılışını ve aslî kaynağıni inceledikten sonra diyorlar ki:

İnsan Rablık ve kulluk sıfatlarını kendinde toplamış bulunduğundan, bazı insanlar kendilerinde buldukları Rablık kudretini kendilerine dayandırarak yanılmışlar ve Firavun gibi:

"Ene Rabbiyye'l-a'lâ" (Ben yüce rabbım)! Dâvasına düşmüşler.

Bâzıları da yine bu kudret sebebiyle nefislerini bırakmak ve onun hakiki sahibini bilmekle beraber ya Mansur gibi:

"Ene'l-hak" (Ben hakkım)!

Ya da **Ebu Yezid-i Bestamî** gibi:

"Sübhânî mâ a'zame şânî" (Ben Sübhan'ım, benim şânım çok büyüktür)! demişler.

Ancak Firavun'un *"Ben"* demesiyle Bestamî'nin *"Ben"*demesi arasında büyük fark vardır!

Bunun gibi bazı kimseler de şu söz ettiğimiz Rablık kudretini başka bir şeyde görür görmez derhal onun ulûhiyetine (ilâhlığına) hükmederek ona karşı kulluk gösterisine başlamışlar! Meselâ, güneşin eşyadaki hayat verici tesirini görünce, onu, her nimeti kendisine borçlu oldukları ve her hizmetin de kendisi için yapılması gereken bir mabud olarak kabul etmişler! Ve bunun gibi putlara, cisimlere tapmışlar! Bununla beraber, hakikat ehli nazarında onların bu ibadeti yine Hakk'a yöneliktir.[939]

Mansûr "Ene'l-Hak" söyledi
Hakk'tır, sözü Hakk söyledi

نُقُوشٌ قَدْ بَدَتْ مِنْ عَيْنِ مَشْهُودٍ

Bu nukûş (nakışlar) yani bu görünen sûretler meşhudun aslından zâhirdir.

Vahdetu'ş- Şuhûd:

[939] (AYNİ, 1995), s. 61

Yalnızca bir'i görme, bir'i müşahede etme. Sâlikin her şeyi Allah Teâlâ'nın tecellisi olarak görmesi, Ondan başkasını görmemesi hâli. Allah Teâlâ'ya muhabbet ve ibadetin zevkiyle mahbubundan başkasını görmez. Vahdet-i şuhud, sâlike arız olan bir zevktir, bir hâldir. Mutasavvıflar nezdinde vahdet-i şuhud, vahdet-i maksud ve vahdet-i vücud ayrı ayrı makamlardır.

Bu akımı İmam Rabbani Ahmed Faruk Serhendi(hyt.1624), aslında Vahdeti Vucudu tenkit ederek kurmuştur. Ona göre Vahdeti vucutçular tenzih(Allah'ı yarattıklarının noksan sıfatlarından beri tutma) akidesini reddedip teşbihi (Allah Teâlâ'yı yarattıklarına benzetme anlayışı) savunmuşlardır.

Binâenaleyh, bu iki makamın üstünlüğünde ve hakikâtlerindeki ihtilaf kalkmamıştır. Her iki görüşün mümessilleri bulunmaktadır. Şu bir gerçektir ki, ***vahdeti şuhud*** anlayışı ***vahdeti vücut*** meşrebi üzerine kurulmuştur. Bu konuya Abdülâziz Mecdi kuddise sırruhu'l-azîz Efendi'nin şu açıklaması farkın durumuna aydınlık getirmektedir.

"Bir sâlik, sülûkü esnasında ***kavs-i uruc'u*** (yükseliş yolları) *geçerken hemen ilk mertebelerde, makamlarda* ***vahdeti şuhud'a*** *uğrar, fakat orada durmaz, geçer. Sır-rı zat makamına çıkınca* ***vahdeti vücut*** *tahakkuk eder. Ondan sonra* ***Hazerât-ı Halkiye'ye*** *inmek üzere* ***kavs-i nüzul'ü*** (iniş) *geçerken de, bu kavsin sonlarına doğru bir kere daha* ***vahdeti şuhud*** *hali kendisinde tahakkuk eder. Fakat onda da durmaz. Halden hale geçerek nihayet Hazerât-ı Halkiye'ye iner ve sülûkü tamamlamış olur.*

Bununla beraber, her sâlik aynı şekilde seyir ve sülûke devam etmez. Bazısı, ***vahdeti şuhud'a,*** *kavs-i urucu, bazısı da kavs-i nüzulü geçerken uğrar. Gerek uruçta, gerek nüzulde uğranılan* ***vahdeti şuhud*** *mertebeleri sır-rı zattan, yani* ***vahdeti vücut'tan*** *aşağı bir mertebedir. Çünkü* ***vahdeti şuhud,*** *âlem-i melekûttadır ve sıfat mertebesindedir. Şuhut, isneyniyeti (ikilik) icap ettirir. Yani bir şahit, bir de meşhut ister. Bu takdirde Zât-ı Bâri (Allah Teâlâ), nur şeklinde bile meşhut olsa, yine bir sıfatı, bir şekli vardır ve bir görenle bir de görünen olmak lâzım gelir. Görmek ve söylemek hep sıfat mertebesindendir. Ulûhiyet ve nübüvvet de bu mertebedendir. Başka bir tabirle Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, Kur'an-ı Kerim'i bu mertebeden tebliğ etmiştir. Muhyiddin Arabî kuddise sırruhu'l-azîz ve bütün Ehl'u-llâh eserlerini hep bu mertebeden yazmışlardır.*

Vahdeti vücûd'un tahakkuk ettiği sırr-ı zata gelince: Bunda bütün esma ve sıfat Zât-ı Hakta yok olmuştur. Bu mertebede söz yoktur. Bir şey söylenmez ve söylenemez.

Bununla beraber Vahdeti vücut, seyir ve sülûkün her mertebesinde vardır. Hiç bir mertebe ondan hâli değildir.

Hâkim Senâi buyurur ki;

"Sözde hakikât, hakikâtte söz olmadığını anladığım anda sustum" *demekle, bu mertebelere ve onlar arasındaki farka işaret etmiştir. Yani sıfat mertebelerinde söylenen sözlerde hakikât olmadığı, zat mertebelerinde ise, söz*

söylemeğe imkân bulunmadığı için sustum, demiştir.

İmam-ı Rabbani kuddise sırruhu'l-azîz seyir ve sülûkü tamamlamamıştır. Yani uruç etmiş, fakat nüzul eylememiştir. İrşat ise, ancak seyir ve sülûkü tamamladıktan ve Hazerât-ı Halkiye'ye indikten sonra tam olur. Esasen Nakşîler, (yani İmam-ı Rabbani taraftarları) bu meseleyi (yani vahdeti vücudu) anlamamışlardır."[940]

Başımız meydana koyduk, keşf-i esrar eyledik;
Enbiya-vü evliyanın ketmettiği mâna budur.

فَكُلٌّ بِاعْتِبَارٍ عَيْنُ خَلْقٍ

Daha açıkçası parmağını şöyle kaldırsan Hakk'a vâki olur. (vüsul bulur).

Bu mısrada ise Vahdet-i Vücud haline mudrik olmaktan haber edilmektedir.

Vahdet-i Vücud

Temeli ilk dönem sufîlerince fena - beka (fenâ fi'llâh - bekâbillah) terimleriyle atılan bu düşünce sistemi, son dönem tasavvuf felsefesinin en önemli konusudur. Özellikle de İbn'ül Arabî (638/1240) 'ye mal edilen vahdet-i vücut nazariyesi ne gariptir ki isim olarak İbn'ül Arabî (638/1240) 'nin ne Fütuhat'ında ne de Fusûs'unda geçmez.

İbn'ül Arabî üzerine yapılan araştırmalardaki tesbitlere göre vahdet-i vücud tabirini ilk defa İbn-i Teymiyye (728/1328) kullanmıştır. Bazıları da bu terimi ilk kullanan kişinin İbn'ül Arabî (638/1240) 'nin talebelerinden Sadreddin Konevî (673/1274) olduğunu söylerler.

Son dönem sûfilerine göre asıl tevhid, Allah Teâlâ'nın ma'bud, fail ve vücûd olarak birlenmesiyle gerçekleşir. Onlar vahdet-i vücut anlayışı ile geliştirdikleri tevhid ilminin, sadece işitme, okuma, düşünme, akli istidlal ve zihni tefekkürle elde edilemeyeceğini, bunun ancak müşahede zevk, hâl, ve fenafıllah yoluyla elde edilebileceğini iddia ederler.

Aslında vahdet-i vücut düşüncesinde hem tenzih hem de teşbih vardır. İbn. Arabî (638/1240) teşbih cihetiyle her şeyin esasen Hak olduğunu belirtmekte, fakat aksini yani Allah'ın, bütün eşyanın toplamından ibaret olduğunu söylememektedir.[594] Dolayısıyla vahdet-i vücud ehlinin, "Hakikatte Allah'tan başka mevcut yoktur, (la mevcude illallah) sözünü; "Her mevcut Allah'tır şeklinde anlamamak lazımdır. Zira birincisi sırf tevhid, ikincisi bütünüyle şirktir.[595]

Vahdet-i vücudun anlamına gelince; **Vahdet-i vücud, varlığın birliği** demektir. Bizatihi kâim olan vücûd birdir. O da Hakkın vücûdudur. Bu vücud, vacib,

[940] ERGİN, O. Nuri; ***Balıkesirli Abdülazîz Mecdi Tolun Hayatı ve Şahsiyeti,*** İst. 1942,s. 225–226

kadîm ve ezelîdir. Taaddüt, tecezzi, tebeddül ve taksim kabul etmez. Onun şekli sureti ve haddi yoktur. Buna vücud'u mutlak denir. Allah Teâlâ mutlak olmaktan çıkmaksızın, bir değişiklik ve tebeddüle uğramaksızın sıfat ve fiilleriyle bütün suret ve eşyada tezahür ve tecellî etmektedir. Bu cihetle eşya onun aynasıdır. Bütünüyle kâinat onun vücuduyla kaimdir. Eşyanın hakikatleri bizzat kendilerinde sabit değil, Hakkın vücuduyla sabittir. Onların aslı yoktur. Eşya, yani Hakkın vücudunda görünen suretler, hakikatte hayal ve serap gibidir. Hatta dağlar ve taşlar da böyledir. Bunların keşif ve mevcut görünmeleri akıl ve hisse göredir.

Vahdet-i vücud panteizme (vücudiye) benzerse de onun aynı değildir. Vahdet-i vücudda ittihad ve hulul yoktur, yalnız bir tek mevcut vardır; O da Allah Teâlâ'dır. Panteizmde ise ittihad vardır. Bunlar "Allah küldür, küll Allah'tır" dedikleri halde, vahdet-i vücutçu mutasavvıflar "La mevcude illa hû" (yani, Allah Teâlâ'dan başka hiçbir şey yoktur) derler.

Allah Teâlâ - insan - âlem ekseninde dönen vahdet-i vücud felsefesi kuşkusuz mesnetsiz bir nazariye değildir. Bu anlayışta olan sufîler kendilerine birçok ayet-i kerimeyi ve hadis-i şerifi delil getirmişlerdir.[941]

Tam Reformasyoncu [942] bir üslupla, ***"kendi kendisinin bile efendisi olmayan ve her şeye bağımlı olan bu sefil ve zavallı yaratığın kendini, ona egemen olmak bir yana, en küçük parçasını bile tanıyamadığı kâinatın efendisi ve ustası olarak adlandırmasından daha gülünç bir şey düşünülebilir mi?"*** [943]

Vahdet-i-Mevcud:

Vahdetü'l-vücud kâinatta Allah Teâlâ'dan başka hiçbir varlığın bulunmadığı anlayışı iken, vahdet-i mevcut ise her şeyi maddede görme, ulûhiyeti onda mezcetme ve kâinat hesabına ulûhiyeti inkâr etme anlamına gelir. Vahdet-i vücudda Allah Teâlâ adına kâinat inkâr edilirken, vahdet-i mevcut'ta kâinat hesabına Allah Teâlâ inkâr edilmek gibi bir durum vardır.

وَفِي التَّحْقِيقِ ذَاتُ عَيْنِ مَعْبُودٍ

Tahkikte ise ayni Ma'buddur.

Hakk'ın vücûdundan başka vücûd yoktur. Lâkin her biri Ahmed, Mehmed, Hasan, Hüseyin, Bitki, hayvan itibariyle halktır.

وَمَا فِي الْكَوْنِ غَيْرُ الْحَقِّ اَصْلاً

Mükevvenatta (yaratılmış bütün mahlûkatta), Hakk'tan başkası aslâ yoktur.

---

[941] (ŞEKER, 1998). s. 117-118

[942] **Reformation:** i.) nefis ıslahı, daha iyi vaziyete koyma veya girme; ahlakın düzelmesi; (bh) 16. yüzyılda Protestan kiliselerinin tesisi ile neticelenen dinsel devrim.

[943] (Max HORKHEİMER, 2005), s. 409

وَمَا فِي الظَّاهِرِ الْاَصْلُ مَقْصُودُ

Zâhirde (görüntülerde, görünenlerde) Hakk'tan başka yoktur, ancak o vardır, asıl maksuddur, yani istenen "O" dur.

"Bu âlemden Daha Güzeli Mümkün Değildir"

Muhyiddin ibn Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz, mümkünler âleminde mevcut olan şeylerden daha iyi ve daha güzel bir şey yoktur, buyurur. Ondan beş asır sonra gelmiş ye Batı'nın en ünlü filozofları sırasına geçmiş bulunan **Leibnitz'in** de tamamen bu fikirdedir. Hattâ **İbn'ul Arabî,** Allahü Teâlâ'nın, âlemi Rahman sureti üzere icat ettiği için ekmel (en mükemmel) olması gerekeceğine nasıl hükmetmişse, bir matematik bilgini olan **Leibnitz** de: ***"Mademki her şey Allah'ın suretidir, en mükemmel olması gerekir"*** diyor ki, Batılıların **Optimisme** (iyimserlik) dedikleri -felsefî ekolün dayandığı nokta bu düşüncedir. [944]

يُرَى بَحْرٌ لَهُ الْافُ مَوْجٍ

Denizden görülür nice bin dalga olur

Allah olasın demiyorum sana! Küfür söz söylemiyorum.

Canlı varlıklar, cansız şeyler, felek boşluğunun güzelliği, bunlar hep insanlarda vardır, insanlarda olan hassalar ise bunlarda yoktur. Yüce âlem sensin, gerçek budur! Nasıl ki Allah, *"Göklerim ve yerim beni kapsayamadı, ama imanlı bir kulumun gönlüne sığdım,"* buyurmuştur. [945]

هُوَ الْمَوْجُودُ وَالْاَمْوَاجُ مَفْقُودُ

Hâlbuki hava sâkin olunca dalgalardan eser kalmaz, geriye deniz kalır, dalgalar kaybolur,

Çünkü dalgalar denizden başka bir şey değillerdi. Sen tuttun onlara vücûd verdin.

فَيَا اِنْسَانُ وَمَا اِنْسَانُ حَقٌّ

Ey insan, insan Hakk değildir

Felsefenin en önemli problemlerinden biri bilgi meselesidir. Bilgi-bilimi **(epistomologie)** adı altında münakaşa olunan bu mesele, hep bilgilerimizin prensiplerini ve kurallarını araştırır.

---

944 (AYNİ, 1995), s. 56

945 (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.250), s.339

Muhyiddin ibn Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz Nuh Kelimesindeki Subbuhî Hikmet fassında, diyor ki: ***"Bir kimse şehâdet âleminde görülen sureti Hakk'tır zannedip 'Hak'ı müşahede ettim' diye tahayyül ederse, o kimse arif değildir. Zira eşya mazharlarından görünen Vücud-ı Vâhid (Tek Varlık) o şeylerin özellikleri arasından göründüğü için o özelliklerle boyanmıştır. Bundan dolayı O değildir. Fakat bir kimse, o gördüğü şeyin kendi nefsi olduğunu bilirse, işte o ariftir."*** [946]

Çünkü insan mukayyeddir (insan olarak ona isim verilmiş kayıtlandırılmıştır.) Mukayyed olana Hakk demek küfürdür. Ancak **İbn'ul Arabî,** Füsûs'unda ilâhi hikmeti, Âdem kelimesine tahsis ediyor. Niçin? Çünkü yaratıklar içinde en son yaratılmış olan (tür) Âdem olunca esrarlı haline aldanmamakta mümkün değildir.

İbn'ül Arabî her bir vesileyle, her hangi bir şekilde iki ayrı zâtın bir biriyle birleşip karışması anlamına gelebilecek **"ittihâd"**ı reddeder. Zîrâ ona göre böyle bir karışmanın olabilmesi için öncelikle iki ayrı zatın var olması lazımdır. İttihad halinde de iki ayrı zatın var olması imkânsızdır. Hâlbuki onun vücûd anlayışına göre tek bir Vücûd, tek bir Zât ve onun farklı mertebelerdeki zuhuru vardır. Öyleyse "ittihâd" kulun; Allah Teâlâ'ya has olan ilim, irade, kudret gibi sıfatlarıyla vasıflanması; Hakk'ın da mahlûkata ait olan, el, yüz, gülümseme, taaccüb gibi vasıflarla nitelendirilmesinden ibarettir. Bu îtibârla "ittihâd" iki ayrı zâtın bir birine karışmasından değil, Hakk ile halk arasında *tedâhulü'l-evsaf*'dan ibarettir.[947]

Bu nedenle Hulûl ve ittihad kelimeleri her ne kadar birbirlerine yakın anlamlar taşısalar da aralarında önemli derecede nüans farkı vardır. Bu farklığı göstermek bakımından Hz. Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin şu sözleri önemli bir açılım imkânı vermektedir:

"Firavun ben Hakk'ım dedi, alçaldı; Mansûr, ben Hakk'ım, dedi kurtuldu. O, ben demenin ardında Allah Teâlâ'nın lâneti var; bu ben demenin ardında Allah Teâlâ'nın rahmeti var.

Ey seven kişi! Çünkü o kara taş idi, bu ise akik. O ışığın düşmanıydı, bu ise ışığa âşık. Ey boş, boğaz bu ben deyiş, iç yüzde o demekti; hem de hulûl yoluyla değil ışıkların birleşmesi yoluyla. Çalış çabala da taşlık vasfın azaldıkça azalsın; lal oluş yüzünden taşlık vasfın, parıl parıl aydınlansın." [948]

Mevlânâ, hulûl kavramının ifade ettiği anlamın Mansûr'un sözünde bulunmadığına; aksine onun ifadesinde Allah Teâlâ'nın nûruyla bir olma (ittihâd-ı nûr) halini aramanın gerekliliği üzerinde durmaktadır. Çünkü hulûl iki aynı cins arasında olmayı iltizam eder. Oysa mutlak vücûd yanında mukayyed olan, ancak mutlak'ın sıfatlarıyla boyanabilir, mutlak anlamda bir ittihad ve hulul olmaz.

---

[946] (AYNİ, 1995), s. 58
[947] İbnü'l-Arabî, *Kitâbu'l-Mesâil, (Resâil),* s. 398, 399.
[948] Mesnevi, c. V, b. 1035-2039

Bir başka ifade ile insân-ı kâmil, ***"bakırı kimyada eritir gibi varlığını Hakk'ın varlığında eriten"*** [949] bir şahsiyet olarak, benliğini fenâ etmektedir; yoksa O'nda hulûl etmez. Bu durum, *ene*nin *hüve hüve*nin ene olması halidir ki muhakkikler indinde gerçek anlamda tevhidi idrakten kasdedilen de budur. Bu nedenle dir ki, Mansûr'un ***"ene'l-Hak"*** demesi, ***"ben fani oldum Hakk kaldı"*** anlamında bir tevazû göstergesinden başka bir anlama gelmez. [950]

Allah Teâlâ asla **"Enel Hakk"**, yani **ben Hakk'ım** demez. Allah Teâlâ, her zaman beni kutlayın, beni kutlayın! da demez. Çünkü bunlar hayret ve taaccub ifade eden sözlerdir. Hakk nasıl olur da hayret ve taaccub beyan eder? Eğer kuluna ait bir ilgi dolayısıyle taaccüp ifade eden sübhan[951] kelimesini kullanırsa doğru olabilir. [952]

"Yaratılmış olan kimse Tanrı olamaz. İster Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem olsun, ister Muhammed'den başkası." [953]

لَفِي كُلِّ الْعَوَالِمِ اَنْتَ مَحْمُودٌ

Lâkin âlemlerde mahmud Hakk'tır.

Çünkü Hakk ve Rabb manâları itibariyle sabit, yani değişmez demektir. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurdu ki;

Kul varlığından mutlak olarak yok olmadıkça O'nun katında birlik gerçekleşemez. Tevhid (Birlik) hulûl değildir; senin yok olmaklığındır. Yoksa saçma sözlerle, olmayacak işlerle hak, batıl olmaz.

---

[949] Mesnevi, c.I, b. 3020

[950] Erdal Baykan: Bir Din Felsefesi Problemi Olarak Mevlânâ'da Tanrı. Doktora Tezi, Konya 1999, s. 134

[951] Cenab-ı Hakk'ın mahlûkatı ve eserleri karşısında duyulan hayret ve taaccübü ifade etmek için söylenir. Cenâb-ı Hakkın zâtında, sıfâtında ve ef'alinde bütün kusurlardan münezzehiyetini ifade eder.

(Sübhanallah ve Elhamdülillah cümleleri Cenâb-ı Hakk'ı Celal ve Cemal sıfatlarıyla zımnen tavsif ediyorlar. Celal sıfatını tazammun eden Sübhanallah, abdin ve mahlukun Allah Teâlâ'dan baid olduklarına nazırdır. Cemal sıfatını içine alan Elhamdülillah, Cenâb-ı Hakk'ın rahmetiyle abde ve mahlûkata karib olduğuna işarettir. Meselâ: Biri kurb, diğeri bu'd olmak üzere bize nâzır şemsin iki ciheti vardır. Kurb cihetiyle hararet ve ziyayı veriyor. Bu'd cihetiyle, insanların mazarratlarından tâhir ve sâfi kalıyor. Bu itibarla insan, şemse karşı yalnız kabil olabilir, fâil ve müessir olamaz. Kezâlik, bilâteşbih, Cenâb-ı Hak rahmetiyle bize karib olduğu cihetle Ona hamd ediyoruz. Biz Ondan uzak olduğumuz cihetle Onu tesbih ediyoruz. Binâenaleyh, rahmetiyle kurbüne bakarken hamdet. Ondan baid olduğuna bakarken tesbih et. Fakat her iki makamı karıştırma. Ve her iki nazarı birleştirme ki, hak ve istikamet mültebis olmasın. Lâkin iltibas ve mezc olmadığı takdirde her iki makamı ve her iki nazarı hem tebdil, hem cem' edebilirsin. Evet, Sübhanallâhi ve bihamdihi her iki makamı cem'eden bir cümledir.

[952] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.259), s.348

[953] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.355) s.441

لِفَانُوسِ الْمَظَاهِرِ اَنْتَ شَمْعٌ

Bu mazharların fenerlerinin mumu sensin.

لِكُلِّ الْوَارِدَاتِ اَنْتَ مَوْرُودٌ

Her bir halin ile bu âleme gelirsin, gelen sensin.

Muhyiddin ibn Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz eşyanın hakikatlerinin idrâk olunamayıp ancak eşyanın mahiyetlerinden bazı gerekli şeylerin bilinebileceğini bildirmektedir. [954]

لَكَ الْقَافُ لَكَ الْعَنْقَا جَمِيعًا

Kâf senindir, Ankâ hepsi senindir.

Gerçek ve hayâlî âlemde ne varsa hepsi senin ve sendendir.

لَكَ الْقَهْرُ لَكَ اللُّطْفُ لَكَ الْجُودُ

Kahır senindir, lütûf senindir, cûd (cömertlik) senindir.

وَفِي دَعْوَاكَ مَعْرُوضُ الْاَمَانَةِ

Senin davanda arz edilen emanet vardır.

اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلَى اَهْلِهَا وَاِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ اِنَّ اللّٰهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا

"Hiç şüphesiz Allah size, emanetleri ehline teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğüt veriyor. Şüphesiz Allah işitir ve görür." [955]

وَفِي مَعْنَاكَ مَعْرُوفٌ وَمَسْجُودٌ

Ondaki bilinen senin manan ve secde vardır.

وَلِلْاَسْمَاءِ لَيْسَتْ عَيْنٌ اَصْلاً

---

[954] (AYNİ, 1995), s. 56

[955] Âl-i İmran, 58

İsimler için ayn yoktur.

Yani Ahmet, Mehmed, Hasan, Hüseyin, Bitki Hayvan, ağaç, taş gibi şeyler için ayn (bir şeyin cevheri, aslı)yoktur.

مُسَمَّى الْكُلِّ عَيْنُ غَيْرِ مَعْدُودِ

Bunların aksinin müsemmâsı ayn'dır, yalnız sayısız olarak,

Zirâ sayılırsa o zaman halk olur. Çünkü ***"Cem"*** makâmında çoğalma yoktur, zirâ çoğalırsa o zaman halk olur. Lâkin ***"Hazret'ül cem"*** makâmındaki şerîat makâmıdır, orada teaddüd, yani çoğalma vardır. Çoğalma görülmediği halde, yani insan, hayvan veya bitki görülmediği vakit Hakk'tır. İnsan, Hayvan, bitki görüldüğü vakit'de Halk'tır. Aksi halde onlara Hakk demek küfürdür. Yani daha açık bir ifâde ile insan veya başka şeye Hakk diyen kimse kâfir olur. [956]

وَمَا الْمِصْرِى اِلَّا بِاعْتِبَارٍ

Mısrî denilen ancak bir itibar iledir.

Mısrî'nin itibarı [957] Allah Teâlâ'nın takdir ettiği iledir. Bu nedenle Allah Teâlâ bazı şeylerde kendi zatına tanıdığı hakkı dilediği şekilde tasarruf etmesidir.

وَاِنِّى كُلُّ مَوْجُودٍ وَمَعْهُودٍ

Muhakkak ben bütün mevcud ve bilinenim.

Niyâzî-i Mısrî Allah Teâlâ'ya olan yakınlığını bundan daha güzel ifade edilemez. Vahdet-i Vücud nazariyesi ile bu yakınlığı anlayabiliriz.

---

[956] Seyyid Muhammed Nurul Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziznin Vahdeti Vücûd hakkındaki bu veciz açıklaması dikkatle okunmalıdır. Onun Hak ve halk arasındaki farkı bu kadar açık bir ifâde ile bildiren sözlerine, biz bir tek kelime dâhil etmek istemiyoruz.

Sırası gelmişken Seyyidin cüz'î ve küllî irâde hakkındaki şu vakası'da ilgi çekicidir:

Sultan Abdülmecid han zamanın Şeyhül İslâmın konağında yapılacak toplantıda kendisininde bulunmak istediği fakat kendisinden başkasının bilmemesini irâde eder. İlim toplantısında söz Allah Teâlâ'nın sıfatları kudret, hayat ve ilim gibi bahislerden sonra sıra irâde bahsine gelir. Seyyid:

" Allâhın kemal sıfatları insanda cüz'î de olsa vardır, fakat Allah Teâlâ'nın huzurunda olanlarda irâde olmaz." Dinleyenler;

"Acaba bunu bir misâl ile açıklar mısınız?" diye sormaları üzerine; Seyyid keşfini göstererek:

"Bakınız, biz hâlen Padişâhın huzurunda bulunmaktayız, şahsi irâdemize mâlik değiliz, Bize gel derler, kalkıp gideriz. Çıkın gidin derler, çıkar gideriz. Ne zaman huzûru şâhâneden çıkarsak, o zaman irâdemize mâlik oluruz. Ehlullâh ise Allah Teâlâ'nın huzurundan bir an ayrılmış olmazlar ki irâdelerine sâhip olsunlar." demiştir.

[957] **İtibâr:** Şeref, haysiyet. Ehemmiyet vermek. Hürmet, riâyet ve hatır saymak. Kulak asmak. İbret alıp uyanık olmak. Birisini veya sözünü makbul farzetmek. Taaccüb etmek. Bir şeyin gerçek değil, kararlaştırılan değeri. Ticarette söz veya imzaya olan itimad.

37

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Müşkülüm var size ey Hakk dostları, eylen reşâd,
Kim cevâbın vere olsun Hakk katında ber-murat.
Ol ne kesrettir ki anın haddi yok pâyânı yok,
Kesret içinde ne vahdettir ki ana yok idâd.
Çoktur envâı bu halkın biri insân üç bölük,
Biri ehl-i hayme, birisi kurâ, biri bilâd.
Üç bölükten üç bölük dâhi bölünmüş ey hoca,
Biri kâfir, biri mü'min biri ehl-i inkıyâd.
Kangısı Hakk'dan irağ olmuş bunların söyle gel,
Kangısı kâdir ki Hakk emrine eyleye inâd.
Hakk'ın iken her tasarruf bu abes sözler nedir?
Nefs ü şeytân dediğin kimlerdir eylerler fesâd.
Dünyâ vü ukbâ dahi hem haşr ü neşr olmak nedir?
Bunları bildir bana hem ne dürür mebde meâd.
Ahirette cennet i nirân ü berzâh kim denir?
Bunların aslı nedendir olısar yevm'üt-tenâd.
Kahr-ü lûtfun illeti bir demenin aslı nedir,
Bu ikinin vahdeti midir acep râh-ı sedâd.
Yani râhat ayn-ı mihnet, mihneti râhat mıdır,
Cümleden râzı mıdır Hakk ber târik-i ıttırâd.
Hakk Teâlâ'dan yakın insâna bir şey yok denür,
Lik bildir kim dürür Allâh ya kimdir ibâd.
"Men aref" le "mâ remeyt-e iz remeyte" remzini,
Fark ede gör mümkün ise ber-sebîl-i infirâd.
Müşkülü çoktur Niyâzî'nin veli biri de bu,
Zâhid anlasa Hakk'ı zühdü neden olur kesâd.

<u>Müşkülüm var size ey Hakk dostları, eylen reşâd,</u>
<u>Kim cevâbın vere, olsun Hakk katında ber-murat</u>.
Ey Hakk dostları beni meşgul eden sorundan kurtarın.
Bu sorum cevabını veren Allah Teâlâ katında muradına kavuşsun.

Soru sormak bilene has bir durumdur. Bilmeyen soru soramaz. İnsân-ı kâmilin soru sorması talim niyeti iledir.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz "Müşkülüm var size ey Hakk dostları, bana Hakk yolunu gösterin diye söze başlayarak istikâmetin yine Allah Teâlâ dostları ile olacağını bildiriyor. Eğer biri bunun cevâbın verebiliyorsa Hakk katında murat bulmuş ve murad veren demektir.

<u>Ol ne kesrettir ki anın haddi yok pâyânı yok,</u>
<u>Kesret içinde ne vahdettir ki ana yok idâd.</u>

Bu çoklukta sınır ve âlemin birliği yok.
Nasıl birçokluk ki sayılamayan bir birliği var.

"Kesret" –bir- kelimesinin zıddı olacak bütün çokluk, fazlalıklardır. Burada kullanılan mana esma ve kullarda tecelli eden sıfâtların sonsuzluğuna işarettir. Çünkü Allah Teâlâ'nın tecelli eden esma ve sıfatı nihayetsizdir.

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّى لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ اَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّى وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا

"De ki: Eğer Rabbimin kelimeleri için deniz mürekkep olsa elbette Rabbimin kelimeleri tükenmeden deniz tükenir biter. İsterse denizin bir mislini de yardımcı getirecek olsak." [958]

"Kesret içinde sayısız olan vahdet"ten kasdedilen her şeyde onun için bir işaret vardır ki; onun bir olduğuna delâlet eder demektir." ***Bir odur ki, ondan ancak bir meydana gelir."*** kıstasınca varlık gerçekte birdir. Buna göre her kesrette bir vahdet itibâr olunacak. Vahdet dahî sonsuz olur. Bu itibâr hakîkî vahdete zıt değildir. Nitekim insâniyyet birdir. Lâkin husûsî özellikleri itibariyle çok gibi olup Bekir, Ömer, Osman ve Ali gibi görünür. Şeyh-i Ekber Muhyiddin kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz Hazretlerinin ***"Eşyayı açığa çıkaran kimse tüm eksikliklerden uzak ve bütün yüceliklere sahiptir. O, kendisidir."*** buyurdukları buna işarettir. Bunu anlamak için basiret gerektir ki yanlış anlayıştan sakınmak gerekir. Çünkü Allah Teâlâ cevherlerin aynı ve parçaları olmaktan münezzeh ve müstesnadır. Ancak her zerrede Allah Teâlâ kemâli üzere mevcûddur. Fakat bu aynalarda zahir olan vücudun gölgeleridir, gerçek değildir. İşte sayılamaz vahdet bu demektir. Bu makamda yanlışa düşen çok olmaktadır.

Çoktur envâı bu halkın biri insân üç bölük,
Biri ehl-i hayme, birisi kurâ, biri bilâd.

Biri insan ve üç bölük olamak üzere mahlûkatın türleri çoktur.

İnasanlarda hakikatlerine göre **göçebe**, **köylü** ve **şehirli** olmak üzere üç yerde makam tutarlar.

Halk dörttür. Melekler, şeytanlar, cinler ve insanlar.

İnsan sınıfı yüzyirmibeş cüzdür. Biri tevhid ehli, geri kalanı küfür ehlidir. Tevhid ehli dahî yetmiş üç fırka olup biri nâcî fırkası, kalanı bid'at ve dalâlet ehlidir.

Ehl-i hayme (çadır ehli-göçebe) fark'a;
Köylüler, cem'e;
Şehirliler, cem'u'l-cem'e işaret eder.

İbnü'l-Arabî ise insandaki akıl-hevâ çatışması noktasında "ülke"nin çöl/kırsalından *(bâdiye)* ve şehrinden *(hâdıra)* bahseder. Ülkenin bu bölgelerine aklın ya da hevânın hâkim olması, insanın iyiliğini, saadetini ya da kötülüğünü, bedbaht oluşunu belirler. Zîrâ şehir asıl olanı, tevhidi ve îmanı, çöl/kırsal ise tâlî

[958] Kehf,109

olan ameli simgelemektedir. Buna göre:

1. Mahfûz ve mâsum mü'min: Şehrine ve kırsalına aklın hâkim olduğu kimse.

2. Günahkar/âsî: Şehrine akıl, kırsalına hevâ hâkim olan kimse.

3. Kâfir: Şehrine ve kırsalına hevâ hâkim olan kimse.

4. Münafık: Kırsalına akıl, şehrine hevâ hâkim olan kimse. Burada ifade edildiği şekliyle her ne kadar münâfığın kırsalına/ameline akıl hâkim olsa da asıl olan şehir/tevhid hevânın hâkimiyeti altında harap olduğu için bunun bir önemi yoktur. Onların amelleri çöldeki bir serap gibidir. Zîrâ asıl harap olursa fer'î olanın bir faydası olmaz.[959]

Üç bölükten üç bölük dâhi bölünmüş ey hoca,
Biri kâfir, biri mü'min biri ehl-i inkıyâd.

Bu üç bölükte kâfir, mümin ve inkiyad (Boyun eğme. Muti olma. Teslim olma. İtaat etme. İmtisal) ehli olan mukarrebler, enbiyâ ve velîler olarak üçe bölünmüştür.

<u>Kangısı Hakk'dan irağ olmuş bunların söyle gel,</u>
<u>Kangısı kâdir ki Hakk emrine eyleye inâd.</u>

Bu saydıklarımdan hangisi Allah Teâlâ'dan uzak ve ayrı olduğunu söylebilir misin?

Hangisi Allah Teâlâ'nın emrine karşı çıkabillir.

Üç bölük celâl, cemal ve kemalin görüntüsüdür. Bu üç bölükten hiçbiri de Hakk'dan örtülü değillerdir. Hiçbiri Allah Teâlâ'nın emri olmadan yüz gösterememiş ve meydana gelememiştir. Nitekim Şâtıbî[960] buyurur ***"İnsanların tamamı köle sayılır. Çünkü Allah kölenin işlerinde hür olmasını uzaklaştırdı."***

[961] فَقَالَ لَهَا وَلِلْاَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا اَوْ كَرْهًا قَالَتَا اَتَيْنَا طَائِعِينَ

"..Sonra ona ve yer için buyurdu ki: "İsteyerek veya istemeyerek geliniz". Onlar da, "İsteyiciler olarak geldik," dediler…"

Celâlin görüntüsü şeytanlarda, cemâlin hizmeti meleklere ve kemâlin zuhurunda Allah Teâlâ fark edilir. Fakat hakikatte hepsinde müessir olan yine Allah Teâlâ'dır. يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ***"dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir…"*** [962]

Uzaklık kula nisbetle ve zahirine izafetledir. Hakk'a ve bâtına nisbetle uzaklık yoktur. Perde olan gaflet perdesidir. Allah Teâlâ her şeyde zahir iken, herhangi bir

---

[959] İbnü'l-Arabî, *Tedbîrât,* s. 137, 138. (ÇAKMAKLIOĞLU, 7 -2006)

[960] Şâtıbi, (538/1144-590/1194) Ebû Muhammed el-Kâsım b. Fırruh b. Halaf b.Ahmed er-Ruaynî: Kıraat ve tefsir ilmindeki geniş bilgisiyle meşhurdur.

[961] Fussilet, 11

[962] Nahl, 93

şeyin onu perdelemesi nasıl düşünülebilir.

Fakat bu makamda hakîkî cevap مَامِنْ دَآبَّةٍ اِلاَّ هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا اِنَّ رَبِّى عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ***"… Çünkü yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, O, onun perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz Rabbim dosdoğru yoldadır."*** [963] ayet-i kerîmesi üzerine bina olunur. Bu sırrın fazla izahatı haramdır.

Müfessirlerin sultânı İbn-i Abbâs radiyallâhü anh ***"Allah'ın gizlediğini gizleyin, açıkladığınızı da açıklayın."*** Demiştir.

<u>Hakk'ın iken her tasarruf bu abes sözler nedir?</u>
<u>Nefs ü şeytân dediğin kimlerdir eylerler fesâd.</u>
Bütün tasarruf Allah Teâlâ'nın ise bu boş sözler ne için söyleniyor.
Nefs ve şeytân denilen şeylerde ne varki fesâda sebep olur (diyorsun).

Müminde iki özellik vardır: Biri **kulluk** diğeri **tevhît**dir. Bunlardan kulluğun neticesi **edeb**dir. Bu nedenle ***"Noksan benim, kemâl Allah Teâlâ'nındır."*** demek gerekir. Tevhidin gereği **tefrîd**dir ki; ***"Cümle tasarruf Allah Teâlâ'nındır"*** demek gerektir. قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ **"..."** ***Hepsi Allah Teâlâ'dandır."*** de![964]

Şeriat ve hakîkat ikisi terâzinin iki keffesidir. Bu iki keffeyi aynı sevide tutmak gerekir. Birisini tercih etmek hatadan uzak değildir.

"Nefs ü şeyâtîn" ile murat **"Doğru yoldan saptıran her şey"**dir.

مَامِنْ دَآبَّةٍ اِلاَّ هُوَ ***".. Çünkü yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, O, ..."*** [965] âyetini bilmeyen nefis ve şeytânın ne hizmette olduğun bilmez ve ne için yaratıldığını ve tayin olundukları vazifelerini anlayamaz.

<u>Dünyâ vü ukbâ dahi hem haşr ü neşr olmak nedir?</u>
<u>Bunları bildir bana hem ne dürür mebde meâd.</u>
Dünyâ ve ahret, kıyametten sonra insanların toplanıp ve dağılmaları nedir?
İlk yaratılış ve ahiret için yok olma nedir bunları bana bildirir misin?

"Dünya ve ahiret" ve "haşr ve neşir" açılmaya ve gizlenmeye işarettir. Ahiret, dünyânın kalbidir. Avamın haşri zahir ve seçkin insanların hem zahir ve hem bâtındır. Onun için ***"Kıyâmetü'l-ârifîne dâimetün"*** "Ariflerin kıyameti süreklidir" buyrulmuştur. Bu nedenle kıyamet haşri avam olanlaradır. "***İnsanlar uyumaktadırlar, öldükleri zaman uyanırlar."*** [966] Bu âlemde âlem-i kendi ihtiyarı ile dirilenler mecburî dirilişten önce tekrar tekrar dirilmiştir. ***"Ölmeden önce ölünüz."*** bu sırra

[963] Hûd, 56
[964] Nisa, 78
[965] Hûd, 56
[966] Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II, 312

işarettir. ***"Ölen kişinin kıyameti kopmuştur."*** [967] Yani arif olanlar haşir ve neşri daha bu âlemde görürler. ***"Ölmeden önce ölünüz",*** hükmünce o Tevhid-i ef'âlde fiilerini Hakk'a verir. Tevhid-i sıfatta sıfâtı Hakk'a verir. Tevhid-i Zatt'a zâtı Hakk'a verir. Cem makâmında zâtı giyer, Hazretül cem'de sıfâtı giyer ve Cem'ül-cem makâmında ef'âli giyer. Hakk'tan geldiğimiz cihetle başlangıcımız Hakk'tır. Hakk'a gideceğimizden dönüşümüz de yine Hakk'tır.

Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem kıyametin ne zaman gerçekleşeceğini bilmediğini, ancak onun alametlerinden birinin cariyenin sahibini doğurması ve bazı çıplak ayaklı koyun çobanlarının yüksek binalarda oturması olduğunu belirtmektedir.[968]

Sûfîler bu alametin büyük kıyamete yönelik boyutunu kabul ettiklerini belirtmekle birlikte, onun insanın manevî gelişimi açısından da yorumlanabileceğini ifade ederler. Cilî'ye göre Allah Teâlâ öz olarak insanın zatında mevcuttur. Burada hakikatin merkezi olan insanın zâtı kıyamet alametinde zikredilen cariye olarak yorumlanır. Aynı metinlerde bahsedilen cariyenin gerçekleştireceği efendisini doğurma olayı ise gizli emrin/hakikatın batından zahire çıkmasıdır. Diğer bir deyişle insanın özünde var olan hakikatin keşfedilmesidir. Daha sonra cariyenin efendisi olacak bu yeni çocuğun doğumundan önce oluştuğu yer insanın bâtınıdır. Gerçekleşen doğumla birlikte bâtın/iç âlemde var olan ilâhi öz zahirdeki his âlemine çıkar.[969]

"*.. Ben onu sevince duyan kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı, düşünen aklı ve konuşan dili olurum…*' ifadelerinde anlatıldığı gibi ilahî hakikat, insan vücudunda zuhur eder ve tasarrufunu gösterir. Bu durumdaki kişinin kendi zatı cariyeye, zatında gizli olan hakikatin ondan tezahür edip ortaya çıkması doğuma ve söz konusu kişinin haline hâkim olan Hakk'ın rablığının izleri ise cariyenin efendisine benzetilerek tevil edilir. Ârifin bir binek hükmünde olan isimler âleminden soyutlanması ve kendi nefsî özelliklerini terk edip benliğini ilahî olanla değiştirmesi çıplak ayaklı olmaya benzetilir. Nefsinin hakikatini tanıyan insanın ilahî korunmaya alınması da onun çobanlığına hamledilerek yorumlanır. Manevî hayatını geliştirmek için bütün yapıp etmelerini kapsayan manevî seyir esnasında elde ettiği cezbe halindeyken yüksek derecelere/makamlara ulaşması da hadislerde kıyamet alameti olarak sözü edilen insanların oturacağı yüksek binalara benzetilir. [970]

---

[967] Aclûnî, Keşfu'l-hafâ c. II, s. 379380.

[968] Buharî, *Sahîh,* İman 37, Müslim, *Sahih,* İman 1, 5, 6; Ebu Davud, *Sünen,* Sünnet 16; İbn Mace, *Sünen,* Mukaddime 9, hno: 63-64; İbn Hanbel, *Müsned,* c. 1, ss. 37, 319, c. 2, ss. 395, 426, c. 4, 129, 139, 164.

[969] (ŞİMŞEK, yıl: 8 [2007], sayı: 19,)Cîlî, *el-İnsanü'l-kâmil*, c. 2, s. 51.

[970] (ŞİMŞEK, yıl: 8 [2007], sayı: 19,)Cîlî, *el-İnsanü'l-kâmil*, c. 2, ss. 51-52.

ÖLÜMÜN NELİĞİ

Ölüm,[971] insanın hayatında kabullenmekte güçlük çektiği çok önemli fenomendir. İnsanın öleceği hususunda sahip olduğu bilgi, varlığı hususunda sahip olduğu bilgi kadar kesindir. İnsanda kendisinin ölümlü bir varlık olduğu bilgisinin fıtri olduğu söylenebilir. Bu hükme Kur'an-ı Kerim'de ki

"Derken şeytan onun aklını karıştırıp ey Âdem dedi, sana ebedilik ağacını ve sonu gelmez bir saltanatı göstereyim mi?" [972] dedi. Âdem aleyhisselâm şeytanın bu çağrısına ebedilik, ölümsüzlük arzusuna kapılarak uydu ve yasak meyveyi yedi. Bu ayet göstermektedir ki ilk insanda da ölümsüzlük fikri fıtrîdir. Ölümü görmeden, tecrübe etmeden, ölüme olumsuz bir tepki geliştirmiştir. Ölüm; hayatın zıddı, canlılığın yok oluşu, bitmek-tükenmek, hislerin yok olması, sönmek, ruhun bedenden ayrılması olarak tanımlanmıştır. Böylece ölümün yaratılmış varlıkta meydana gelecek bir durum olduğunu ifade ederler.

İspanyol filozofu Miguel de Unamuno, İnsan arzularının en büyüğü olduğu kadar en eskisi de olan ebediyet umudu ve yaşama özlemiyle dolu olarak, hayatın sırrını bir büyük soru ile bağlantılı görür.

"Ben", diyor Unamuno,

"Şu kanaate vardım ki, bir ve bütün insanlar için aynı olan bir tek çetin iş var. İnsanı ilgilendiren asıl sorun, her birimiz öldükten sonra, senin benim bilincimin başına neler geleceği sorunudur"

Yok olmanın kör talihinden kurtulup var olmaya devam edebilmek uğrunda insanların her türlü işkenceye katlanabileceği duygusu ile ilgili olarak da, yine aynı filozof, yok olmaktansa ebediyyen cehennemde yanmaya razı olduğunu, "çünkü hiçbir şeyin <u>hiçliğin</u> kendisi kadar korkunç görünmediğini" söyler. Zira

"eğer bilinç iki karanlık ebediyet arasındaki bir şimşekten başka bir şey değilse", "bilelim ki bu bir adalet değildir" ve ***"hayattan daha iğrenç hiçbir şey de olamaz o zaman"*** [973]

Kur'an-ı Kerim'de Dirilişin Mahiyeti [974]

İnsanın ölümünden sonra tekrar diriltilmesi ahiret inancı olarak ifade edilen iman esaslarından birisidir. Kur'an-ı Kerim'de bu inancın hem ahlaki hem de insanın varlık olarak yaratılacağını belirtmektedir. Kur'an-ı Kerim'in indirildiği dönemde ahiret inancı yaygın bir inanç değildi.

"Bir kısmı, insanın ölümünden sonra ebediyen yok olacağına, bir kısmı da tenasühe inanıyordu."

Kur'an-ı Kerim'de insanın tekrar yaratılacağını bir iman esası olarak vurgu-

---

[971] (GEÇDOĞAN, 2005), s. 80

[972] Tâ-Hâ, 120

[973] (KOÇ, 1990), s.1; H.H.Titus. Liyinı; Issues in Philosophy New York 1970,s.452; A.Seth Prlngle-Pattison, The Idea of Immortallty, Oxford 1922,s.l31. Miguel de Unamuno,1 asamın Trajik Duygusu,(trc. Osman Derinsu) İstanbul 1986,s.20-24-50,

[974] (GEÇDOĞAN, 2005), s. 115

lanmaktadır. İnsanın ölümden sonra yaratılıp dünya hayatında yaptıklarından dolayı hesap vereceğine inanmaktır. Aynı zamanda yeniden yaratılma inancı insanlarda ahlaki bilincin geliştirilmesine yönelik bir anlayışı da ifade etmektedir.

"Onları gelmesinde şüphe edilmeyen bir gün için topladığımız ve hiçbir haksızlığa uğramaksızın herkese kazandığı şeyler tastamam ödendiği zaman halleri nice olur." [975]

"Biz, kıyamet günü için adalet terazileri kurarız. Artık kimseye, hiçbir şekilde haksızlık edilmez. Yapılan iş bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu adalet terazisine getiririz. Hesap gören olarak biz herkese yeteriz." [976]

İnsanın ölümden sonra tekrar yaratılıp hesap verecek olması hayatını anlamlı bir şekilde yönlendirmesine yol açacaktır. Bu gerçek insanda ahlak bilincini geliştirecektir. İnsanın yaratılışını ifade eden ayetlerin bir diğer özelliği ise vahyin indiği dönemdeki insanların ahiret inancını ve yeniden diriltilmeyi alaya almalarına verdiği cevaptır. [977] Bu ayetler insanların yeniden dirilme ile ilgili şüphelerini ifade etmiş ve sonrasında bu dirilmenin nasıl olacağı konusuna vurgu yapmıştır. ***"And olsun ki, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geleceksiniz ve dünyada size verdiğimiz şeyleri arkanızda bırakacaksınız."*** [978]

"Ve hepsi sıra sıra Rabbinin huzuruna çıkarılmışlardır. And olsun ki sizi ilk defa yarattığımız şekilde bize geldiniz..." [979]

Bu ayetler yaratılışın cismani olacağını ifade etmektedir. Yaratılışın dünyadakine benzer bir bedenle olacağını bize bildirmektedir. Kur'an-ı Kerim'de yaratıldığı zaman insanın yaşı, durumu hakkında bilgi verilmemiştir. Bu konuda ileri sürülen fikirler spekülasyondan öteye gitmeyecektir. Ama önemli bir nokta vardır ki, bu da kişisel kimlik problemidir.

Öldüğümüzde kişisel kimliğimiz nasıl korunacak?

Yeniden dirildiğimizde kişisel kimliğimiz varlığını devam ettirecek mi?

Eğer varlığını devam ettirecekse bu nasıl olacak?

Dünyada kişisel kimliğimiz ile yaptığımız fiillerimizin ahirette de bilincinde olmalıyız ki karşılığını görelim. Ancak ayetler bu durumun mahiyeti hakkında bilgi vermiyor ancak insan mutlak olarak yaratılacağına göre, kişisel kimliği de korunacaktır. Ama nasıl olacağını bu düzeni belirleyen bilmektedir.[980]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ise hadislerde bildirdikleri ise bu sorusu olan ve beyan buyurduğu kişi ve cemaat-ı ilgilendiren sınıfı kapsar ve içerik olarakta büyük bir genişlikte arz etmektedir.

---

[975] Âl-i İmran, 25; Nisa, 109-113
[976] Enbiya, 47; Yunus, 54
[977] Mü'minun, 83; 36 Yasin, 79-80; Mü'minun, 37; Neml, 67; Saffat, 16,53
[978] En'am, 94
[979] Kehf, 48
[980] (GEÇDOĞAN, 2005), s. 115-119

Ahirette cennet i nirân ü berzâh kim denir?
Bunların aslı nedendir olısar yevm'üt-tenâd.
Ahirette cennet, cehennem ve berzâh neye denir,
Bunların birbirlerine bağırma gününün aslı nedir.

Burada "berzah" ile murat cennet ve cehennem arası olan âraftır. Berzah sınırlı değildir ve âlem-i misâle bağlıdır. Onun için âhiret lafzı bunun için kullanılmaz. Bu makamın hakîki ve tafsili izahatı şudur ki;

Cennet kâmilin insanın ruh ve sırrı tecellîsidir.

Cehennem, nefis ve tabiat mertebesinin tecellîsidir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Cennet zorluklarla, Cehennem de şehvetlerle sarılmıştır." [981]

Ârâf, kalb makamının tecellîsidir. Çünkü kalp, nefis ve rûh arasında berzah ve vâsıtadır. Bu izahtan cennet, cehennem ve ârâf ehlinin kim oldukları açıklanmış oldu.

Kâmil insânda celâlin karşılığı sol el olduğu gibi cemâlin karşılığı sağ eldir. Yine birinci ayak ile cehennem ve ikinci ayak ile cennet doldurulur. Ahirette ***"Cehennem, Cebbar ona ayağını koyuncaya kadar 'Daha yok mu?"*** demeye devam eder. Hadîs-i şerifi bu sırra işarettir.

Kahr-ü lûtfun illeti bir demenin aslı nedir,
Bu ikinin vahdeti midir acep râh-ı sedâd.
Kahr ve lûtfun bir demenin sebebinin aslı nedir,
Acaba bu ikinin birliği midir doğru yol.

"Kahr" ârizî ve itibarî ve **"lutf"** aslî ve hakîkîdir." ***Rahmetim gazabımı geçti."*** [982] Bu manaya işarettir. Kahr aslî sıfat olsa rahmâniyet sıfatına aykırı ve zıttır." ***Her bela, sıkıntı bir bahşiş açar. (Her mihnet ile bir hediye gelir)."*** Onun için kahr hakikatte lafızda gizlidir. Hattâ bir kimseye dua edip **"Allah Teâlâ ıslâh eyleye, insaf vere"** deseler **"Allah Teâlâ belânı vere"** demek olur. Çünkü genellikle ilâhî terbiye celâl perdesi yüzünden zuhur eder. Belâ ise lutufun aslıdır rahmete kavuşturur. Celâlin ve cemâlin kudreti zâttadır. Lâkin cemâl, zâtın sıfatları ile muteberdir. Celâlde ise yalnız zât ile muteberdir. Cennet ehl-i zahir nimetler ile gıdalanırken ve cehennem ehli gıdanın yokluğu eziyetini çeker.

Kahr ve lutf insanların tabiatına göredir. Bir kimsenin tabiatına kahr olan, ötekinin tabiatına göre bir lutftur. Meselâ: Şehirlerde oturanlara göre ıssız bir köyde oturmak kahrdır, hâlbuki oranın halkı için bir lutftur. Anın kahrı şehirde oturmaktır ki, bu halde şehirlerde oturanlar için bir lutftur. Diğer bir misâl: Çalışmak bir zahmettir, ancak çalışmağa alışmış bir işçiyi işinden çeksen aylaklık ona

[981] Buhârî. Rikak. 28: Müslim. Cennet, 1: Tirmizi. Sifatu Cennet. 21

[982] Buharı, *Tevhid,* 15, 22, 28, 55; *Bedü'l-halk,* 1; Müslim, Tevbe, 14, 16, Tirmizî, Da'vat, 99; İbn Mâce, Mukaddime, 13; Zühd 35; İbn Hanbel, II, 242, 258, 260, 313, 358, 381, 397, 433, 466

azap verir, ancak o kimse çalışırsa rahat bulur. İşte rahatı mihnet, mihnetide rahat bilmek bu demektir.

Aziz ve Celîl olan Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Kendisine beden sağlığı ve geçim rahatlığı verdiğim ve beş yıl boyunca Bana yönelmeyen kul mutlaka mahrum olacaktır." [983]

Filozoflara göre, cezanın sebebi kulun fiilleri olup cezaya fiiller sebep olur. Ceza kulların fiillerinin gereklerindendir ve hastalık gibidir. Çünkü insan gıda yemeye muhtaç olup her bir sindirmede insan vücudunda bir miktar pislik kalsa, insan bedeninde atılması gereken çok madde toplanır. Vücudun harareti, atılması gereken o maddelere etki etse, o maddeler yanıp sıtma meydana gelir. Ya da o maddeler vücudun organlarına karışıp organlar veremli olur. İnancın hali de hastalığın hali gibidir. Çünkü insanda ortaya çıkan kötü fiillerden her biri, insanın nefsine bir kötü alışkanlık nakş eder. Bundan dolayı günler ve zamanın geçmesiyle insan nefsinde birçok kötü alışkanlıklar toplanır. Fakat ruh bedene bağlı olduğu sürece o kötü alışkanlıklardan habersiz olur. Ruh bedenden ayrıldıktan sonra o kötü alışkanlıklar sebebi ile azap çeker. Bu ceza kınanan fiillerin gereğidir. Bu durumda ceza fiillerin üzerine dışarıdan değil, fiillerden gelmektedir.

Kulun fiilinin kuldan çıkması Allah Teâlâ'nın bilgisine uygun olduğuna göre, kul fiillerinden dolayı neden cezalandırılır?

Filozoflara göre, bu sorudan maksat, Vacibü'l- Vücud'un ceza vermekten maksadının ne olduğu ise soru hükümsüzdür. Çünkü Allah'ın fiilleri maksatlardan uzaktır. Eğer soru, cezanın sebebi hakkında ise cevap, kul kötülenen fiilleri işlediği için Vacibü'l-Vücud isyanının karşılığı olmak üzere ceza verir.[984]

Kullar ceza göreceklerdir ve kulların ceza görmelerinin sebebi hür iradeleri ile yaptıkları fiilleridir. Allah Teâlâ, kulların bu fiillerini önceden bildiği gibi, aynı zamanda o fiillerin sebebidir. Ancak Allah Teâlâ'nın kulların fiillerini bilmesi ve sebebi olması, kulların fiillerini hür iradeleri ile yapmalarına mani değildir. Kullar kendi iradeleri ile inançsızlık ve ahlaksızlığı tercih ederler. İnançsız olanlar ebedi cezaya uğrar; ahlaksızlar ise kötü ahlakının karşılığı kadar ceza çektikten sonra ebedi saadete ulaşırlar.[985]

Yani râhat ayn-ı mihnet, mihneti râhat mıdır,
Cümleden râzı mıdır Hakk ber târik-i ıttırâd.

Yani rahat mihnetin aslı, mihnette râhatın hakikati midir?
Hakk bu birbirine uygun ve düzenli kıldığı yolda herşeyden râzı mıdır?

"Mihnet", şanlı rütbedir." ***Rahat",*** en büyük fazîlettir. Aslında ikisi de kemâle

[983] İbn'ul Arabî, Mişkât-ü Envâr'da bu haberi, Ebu Bekr b. Ebî Şeybe Ebû Saîd el-Hudrî (ra)'den tahrîc etti.
[984] (ÜLGER, 2007), s. 246
[985] (ÜLGER, 2007), s. 247

dâir bir mânâdır. Kahr ve mihnet hakikatte rahat olduğu وَاَصْحَابُ الشِّمَالِ مَا اَصْحَابُ الشِّمَالِ *"Soldakiler; ne yazık o soldakilere!"* [986] âyetinden ve imâmın sağa selamından anlaşılmaktadır. İnce bir sır ve ifşası haramdır.

فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضٰى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ [987] ***"Allah Teâlâ sizden müstağnidir. Fakat kullar için küfre râzı olmaz"*** Yani **"Hak Taâlâ küfrün kazâsına râzıdır, Hüküm ve kazâ eder, velâkin icrâsına, yani küfr edilmesine râzı değildir ."**

Bunu bir misâlle açıklayalım: Meselâ, Bir Hâkimin oğlu bir şey çalar, yani hırsızlık yapar, onun bu hali şer'en isbât edilir. Karşısına getirilen oğluna Hâkim elinin kesilmesini hükmeder. Hâlbuki Hâkim oğlunun elinin kesilmesine râzı olmaz, yani Hâkim hüküm ve kazâya râzıdır, lâkin hükmün icrâsına râzı değildir. Kezâlik Allah Teâlâ da küfrün kazâsına râzıdır, hüküm ve kazâ eder, velâkin icrâsına, yani (insanların) küfür icrâ etmesine râzı değildir. Allah Teâlâ'dan daha insâna yakın bir şey yoktur. وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ***"O sana boynunun damarlarından daha yakındır,"*** [988] çünkü vücûd Allah Teâlâ'nındır.

"Halin ne ise müşteri sen oldun o hâle
Noksânı meğer adlî ilâhîde mi sandın"

Kenân Rifâî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz

Hakk Tealâ'dan yakın insâna bir şey yok denür,
Lik bildir kim dürür Allâh ya kimdir ibâd.
Allah Teâlâ'dan yakın insâna bir şey yok denir,
Öyleyse bana bildir, Allâh kim kul kimdir?

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem hicret esnasında mağaraya gizlendiğinde yanındaki Hz.Ebubekir radiyallâhü anh'aya buyurdu ki;
"Üzülme Allah bizimle beraberdir." [989]

Allah Teâlâ'ya nisbetle gizli bir şey yoktur. Gizlilik kula nisbetledir. Nitekim işaret olundu وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ ***"... Ve bilin ki; Allah Teâlâ kişi ile onun kalbi arasına girer..."*** [990] Kelâmındaki yakınlık manası açıktır. Allah Teâlâ kulun vücudunda zahir olmasıyla, hakikatte kulun Allah Teâlâ olması lâzım gelmez.

---
[986] Vâkıa, 41
[987] Zümer,7
[988] Kâf, 16
[989] İbn. Kesir, Tefsir. 4/95. 96.
[990] Enfâl, 24

Ebu Mûsa el Eş'ari anlatıyor; "Bir gün seferde Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem beraberdik. Dönüşümüzde Medine'ye yaklaştık, insanlar sesli olarak tekbir getirmeye başladılar. Bunun üzerine Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem şöyle buyurdu;

"Kendinize acıyın, siz ne sağıra ne de gaib olana dua ediyorsunuz. Sizi gören ve işiten zata dua ediyorsunuz. O sizinle beraberdir. Dua ettiğiniz zat, birinize bineğinizin boynundan daha yakındır." [991]

Nitekim aynada görünen suretin, bakanın hakîkî vücudu değildir. Belki gölgesidir. Biri birinin aynısıdır denilse bir yönden kabul, başka cihetten red edilir. Bu konuda tam bir anlayış gerekir, yoksa ayakların kaydığı yerdir. Vahdet demekle sâlikin vücudu, Allah Teâlâ oldu demek lâzım gelmez. Belki tecellî ile vücûdu mağlup oldu demek lazım gelir. Ancak hulul ve intikâl vartalarında kalmış çoktur.

Muhyiddin İbnu'l Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz Allah Teâlâ ile kulu bir görmektedir.

"Nice zamanlar olmuş ki şöyle demişimdir:

"Rab Haktır, kul Haktır,
Ah bilseydim, mükellef kimdir?
Kuldur dersen O yoktur,
Rab'dır dersen o nasıl mükellef olur ?"

Nice zaman da şöyle demişimdir:

"Kendisinin yaptığı bir şeyi bana teklif etmesinde hayret ettim. Benim yaptığım bir iş yok (bende o iş hep) O'(nun yaptığı) nı görüyorum. Ah bilseydim mükellef kim oluyor? Her yerde ancak Allah var, Ondan başkası yok."

"Böyle söylemekle beraber bana denildi ki yap."

"Eğer insan ölümsüz olacaksa, onun tek umudu Tanrı'da ve O'nun yeniden yaratılış vaadindedir" [992]

"Men aref" le "mâ remeyt-e iz remeyte" remzini,
Fark ede gör mümkün ise ber-sebîl-i infirâd.

"Nefsini bilen Rabbisini bilir" le "Yâ, Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem kâfirlere toprak attığın vakit, sen atmadın ancak Allah Teâlâ attı"remzi ile

Bir olmayı fark ile görmek mümkün müdür?

"Men aref-e nefsehû fekad aref-e Rabbehû", ***"Nefsini bilen rabbini bilir"*** [993] hadis-i şerîfini tefsirciler telakki etmediler, çünkü bu hadis-i şerif Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem vefatından sonra nakledilmiş olup, râvisi Hazreti Ömer radiyallâhü anhdır.

Bir defasında Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz Hazreti Ömer ile

---

[991] Buhârî. Megâzi. 38; Müslim. Zikir. 44: Ebu Davud. Sebat. 361

[992] (KOÇ, 1990),s,29; İbn Rüşd. Menâhicu'l-Edillie fi Akaidi'l-Mille, s. 95-96

[993] Muteber hadis kitaplarında bulunmadığı gibi bütün mevzuat kitaplarında mevzu olduğu belirtilir bkz. Aclûnî. 2/262; Aliyu'l Kari, 352: Sağanî, 35,36; Sehavî, 198

görüştüklerinde bu hadisi söylemişlerdir. Bu hadisin doğruluğuna Kur'ân-ı Kerimde bir âyet var mıdır? Diye sorana;

Evet vardır. وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ اِبْرَهِيمَ اِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِى الدُّنْيَا وَاِنَّهُ فِى الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ [994] ***"Nefsine ihanet edenlerden başka kim İbrahim'in millet(din)inden kaçınır? Şüphe yok ki Biz O'nu dünyada mümtaz kıldık ve şüphesiz ahirette de O, muhakkak sâlihler zümresindendir."*** âyet-i kerimesidir. Yani "Millet-i İbrahimden olan kimse tevhidden yüz çevirmez, muhalefet etmez. Âyetteki, ***"Men sefihe nefsehû"*** demek ***"men cehile nefsehû"*** yani ***"Nefsini bilmeyen tevhidden yüz çevirdi."*** İşte bu ayet bu hadisin doğruluğuna delildir. Bu konu ile ilgili ayet ve hadisler çok gelmiştir." ***Allah Teâlâ, Âdem'i kendi suretinde yarattı."*** [995] ***"Allah Teâlâ Âdemi kendi surelinde yarattı*** [996] buyurulmuştur.

Tanrı Sûretinde Yaratılma: [997]

[Suriye ve Irak'ın fethinden sonra geçen yaklaşık **iki asırlık ilk şekillenme dönemi** içinde İslam dini, bu topraklardaki eski kültürün sahip olduğu bilgi mirasının özünü kendinde toplamış olduğu, günümüzde batılı İslâm araştırmacıları arasında genel kabul görmüş bir düşüncedir. Kur'an-ı Kerim kendine has bir yaklaşımla Yahudilik ve Hıristiyanlığa ait en önemli bilgileri zaten sunmaktaydı. Fakat bu, ilk aşamada Mekke ve Medine'nin sınırlı ufuklarına uyan bir sunum idi. Fetihler ve fethedilen yerlerde yaşayan pek çok insanın daha sonra din değiştirip Müslüman olması, farklı bir durumun ortaya çıkmasına neden oldu. <u>Yeni Müslüman olan bu insanlar, eskilerine göre daha kültürlü ve dinî konularda farklı tasavvurlara sahip idiler. Zamanla kendi düşüncelerini İslâm'a sokmanın bir yolunu buldular. Tek yapmaları gereken, kendi düşüncelerini uydurdukları bir hikâye ile Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme söyletmekti.</u> Bu hikâyeler, toplumun vahye dayalı yönünü teşkil eden hadislerin çok büyük bir kısmına nüfûz etmiştir. Bu metotla Yahudi ve Hıristiyanlara ait tasavvurlar, Gnostik ve diğer gayr-i İslâmî düşünce ve uygulamalar İslâm'a sokulmuştur. Nitekim Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ümmetini, aslında Hıristiyanlara ait "Rabbin Duası"nı okumaya teşvik eden biri olarak tasvir edilmektedir.

İslâm'ın Orta Doğu'nun kadîm kültürünü kendinde toplaması ve bu kültürün tek taşıyıcısı olmaya çalışması ile ilgili bu süreç, büyüleyici bir çalışma konusu olarak hep dikkat çekmiştir ve çekmeye de devam etmektedir. Tekvîn'de yer alan *"Allah Teâlâ 'nın insanı kendi sûretinde yarattığı"* fikrinin İslâm'a sokulması

[994] Bakara, 130

[995] Buhâri, *İsti'zan,* 1; Müslim, Birr, 115; Cennet, 38; İbn Hanbel, III, 344, 351, 315, 323, 434, 463, 519; Aclûnî, Kes/û'l-Hafâ, I, 379

[996] Buhârî. lsti'zan. 1: Müslim. Birr. 110. Cennet. 28:.ibn. Hanbel. II/244. 251. 315. 323. 434. 463.519

[997] (WATT, et al., 21 Bahar -2006) Faydalı olacağını umduğumuz için bu makaleyi almayı uygun gördük.

yönünde bir teşebbüste bulunulmuştur. Şiddetli bir muhalefet ile karşılaşan bu düşüncenin, bazı değişikliklerin ardından Sünnî görüş tarafından reddedildiği söylenebilir. Muhtemelen Yahudilik veya Hıristiyanlık geçmişi bulunan bir Müslüman, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin bir defasında "***Allah Âdem'i kendi sûretinde yarattı"*** [998] dediğini nakledince ilk adım atılmış oldu. Bu hadisin bir mühtedî tarafından uydurulduğu noktasında doğrudan olmasa da dolaylı delillerin olduğu kesindir. Bu dolaylı deliller, hadis üzerinde daha sonra yapılan çalışmaların izahı için gereklidir. Bunlar İbn Kuteybe (hyt. 855) gibi daha sonra gelen müellifler tarafından da açıkça benimsenmiştir. Tekvîn'den alınan düşüncenin bu basit formu M. 700 yılından hemen sonra hadis olarak tedavüle çıkmış olmalıdır.

İkinci adım hadisin, **"sûratihî"** ibaresinde yer alan **"he"** zamirinin Âdem'e delâlet ettiği yönündeki iddiayı destekler tarzda yeniden yorumlanmasıdır. Bu durumda hadis, **"Allah, Âdem'i Âdem 'imajında' veya 'formunda' yarattı"** mânâsına gelir.[999] (Bu kelimelerin Arapçadaki karşılığı "sûret" kelimesidir. Bu kelimenin Tekvîn'de geçen "imaj" kelimesinden ziyade "form" ile tercüme edilmesi, genellikle daha uygun olmaktadır. Bu kelime bazı bağlamlarda "yüz" mânâsına da gelmektedir). [1000]

Bu yeni yorum tarzı hadisin anlamının, üçüncü adımı oluşturacak şekilde genişletilmesinden önce ortaya atılmış olmalıdır. İbn Kuteybe'nin de ifade ettiği gibi kelimelerin bu şekilde yorumlanması ile ilgili temel zorluk, çok fazla mânâyı ihtiva etmemesidir. Daha sonra gelen müellifler, çeşitli şekillerde bu itirazla uğraşmışlardır. Bu itirazlar içinde en başarılısı, hadisin **"Âdem'in cennette, daha sonra yeryüzünde sahip olduğu şeklin tıpa tıp aynısıyla yaratıldığı"** mânâsına geldiğini ifade eden görüştür.[1001] Burası açıktır.

---

[998] Buhârî.. İsti'zan. 1: Müslim. Birr. 110. Cennet. 28:.ibn. Hanbel. II/244. 251. 315. 323. 434. 463. 519

[999] İbn Kuteybe hadisin, varsayılan ilk formu ile ilgili bu ameliyeyi kelâmcılara izafe etmektedir (Tevîlü muhtelifi'l-hadîs, Kahire 1908/1326, 277). Krş. Kastallânî, Buhârî Şerhi, İsti'zân, 79/1; Nevevî, Müslim Şerhi, Birr, 45/115.

[1000] (Meksika Tabletlerindeki)Yedinci Emir: Diğer emirlerin icrasından sonra idrak kuvveti dedi ki; "İnsanı kendi tarzımızda yaratalım ve arzı idare edecek kudret ve kabiliyetlerle techiz edelim" bunun üzerine kâinatta mevcut her şeyin haliki olan yedi başlı idrak kuvveti insanı yarattı ve onun vücudunun içine yaşayan ve fena bulmayan eş koydu. Böylece insanı idrak kuvveti itibarıyla halikine benzetti."

"Bizim kendi suretimizdeki" cümlenin manası nedir? Bu hiç şüphesiz Hâlik'in şekil ve suretinde demek değildir. Çünkü yazılarda daha sonra "Hâlik insan tarafından idrâk olunamaz. Onun ne sureti yapılabilir ne de ona isim verebilir, o isimsizdir." Denilmektedir.

Her insan **"Allah Teâlâ'nın suretinde"** yaratılsaydı, o Allah Teâlâ'nın tasviri olurdu. Fakat mademki Allah Teâlâ anlaşılmayan ve tasavvur olunamayan bir şeydir. Madem ki O'nun ne sureti yapılabilir, nede O'na isim verilebilir. Şu halde Tevrat'ın (tabletleri) tercümede "image" kelimesini kullanmakta hata etmiştir. (CHURCWARD, 1934), s. 91)

[1001] Bağdâdî, Usûlü'd-dîn, 74-76. Bağdâdî, Âdem'in gelişimini tamamlamış olarak yaratıldığını, spermden

Gerçekten de hadisin bu yorumu, İslâm dünyasında gerçekten var olan veya olması muhtemel değişik düşüncelerin reddi anlamına gelecektir. Bu yorum aynı zamanda, cennetten kovulduğu zaman yılan ve tâvus gibi Âdem aleyhisselâmın da değişime uğradığını, fiziksel ve embriyolojik olarak doğal aşamalardan geçmek suretiyle hayat bulduğunu ve olgunlaşabilmek için gelişime uğramak zorunda kaldığını da red mânâsına geliyordu. Hatta bu yorum, "insanlık formu veya düşüncesi, insan zihninin sadece bir soyutlamasıdır" şeklindeki kanaatin de reddi kabul edilebilir.[1002] Bu düşünceleri savunanlar ve daha entelektüel [1003] Müslümanlar için bu yorum, itiraz edilebilir gördükleri **"Allah Âdem'i kendi (Allah) sûretinde veya şeklinde yaratmıştır"** [1004] iddiasıyla mücadele etmenin de tatmin edici bir yoludur. Fakat bu şerhle ilgili böyle inceliklerin, sıradan insana hitap etmesi zordur. Bu sebeple merkezî görüşe mensup veya muhafazakâr insanların -ki bu görüşler, sıradan Müslümanların ve genellikle hadisçiler denilen kişilerin bakış açısına yakındır- alternatif bir açıklama getirmiş olduklarını görmek şaşırtıcı değildir. Hadisçiler, hadis nakli ile uğraşan yegâne insanlar değildi. Fakat daha sonra gelen hadis tenkitçileri tarafından güvenilir kabul edilenler de yine bu hadisçiler olmuştur. Buna üçüncü adım denilebilir. Müslümanlar, Allah Teâlâ'nın Âdem'i kendi sûretinde yarattığı iddiasını kabul edip bu meseleyi Yahudi ve Hıristiyanlar gibi anlayınca, ikinci adımın atılmasına neden olan daha entelektüel insanlar gibi bu hadisçilerden bir kısmı da büyük ihtimalle rahatsız olmuş olmalıdır. Bu üçüncü adım atıldığı tarihte ve muhtemelen M. 750 yılından kısa bir süre önce, bu reddedilebilir iddiayı yalanlamak için yardımcı olabilecek hadis tenkidi ilmi mevcut değildi. Diğer pek çok yerde ve dönemde olduğu gibi bir söz, hikâye ya da bir yalan bir kere tedavüle çıktı mı, artık sadece bir yalanlama onu durduramaz. Böylece insanın Allah Teâlâ şeklinde yaratıldığı düşüncesinin muhalifleri, bu mânâya delâlet etmemesi için, kelimeleri yeniden yorumlayacak ustaca bir yol buldular. Bu metot kelimelere, Arapçadaki "sûratihi" kelimesinde yer alan "he" zamirinin Allah'a ve Âdem'e değil de üçüncü bir şahsa izafe edilecek şekilde bir bağlam atfetmeyi içeriyordu.[1005] Böylece Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin ***"Allah Teâlâ,***

---

oluşmadığını belirtir.

[1002] Fahrüddîn er-Râzî, Esâsü't-takdîs (Kahire 1354/1935), 84-86.

[1003] **İntellectual:**(s.), (i.) akli, zihni; akıllı, yüksek zekâ sahibi; çok okumuş, âlim, bilgili, münevver; (i.) münevver kimse, entellektüel kimse. intellectuality (i.) münevverlik, zihni kabiliyet. intellectually (z.) zeka ile anlayarak.

Aydın: Entelektüeller çeşitli dönemlerde ve toplumlarda farklı özellikler göstermişlerdir. Başlıca ortak özellikleri toplumdaki yenilikleri sağlayan bir kesim olmalarıdır. Bu kesim, toplumun çeşitli tabakalarına yayılmış ilim adamları, din adamları, sanatçılar, yöneticiler, elitler gibi bulundukları sahalar ve kurumlarla birlikte anılan alt gruplardan oluşmaktadır.

[1004] Buhârî. İsti'zan. 1: Müslim. Birr. 115. Cennet. 28: İbn Hanbel. II/244 -251

[1005] "Muhyiddin Ârâbî kuddise sırruhu'l-azîz çok kimseler tarafından bilinen ve insiyaki olarak: "*Allah, Hz. Âdemi, Allah suretinde yarattı"* şeklinde tercüme edilen meşhur bir *hadis'i* ele alarak diyor ki". Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem der ki;

"Allah, Âdem'i kendi suretinde yarattı."

onun ve ona benzeyenlerin yüzünü çirkinleştirsin, demeyin. Çünkü Allah Teâlâ, Âdem'i onun şeklinde yaratmıştır" tarzında bir emir veya öğüt verdiği iddia edilmiş oluyordu. Bu hadisin bir varyantı ***"Eğer birine vurursanız yüzünden sakının. Çünkü Allah Âdem'i onun şeklinde yaratmıştır"*** tarzındadır.[1006] Buradaki **"onun"** zamiri doğal olarak beddua edilen veya vurulan adama delâlet edecektir. Beddua edilmesi durumunda da yasağın hikmetinin, insanların Âdem'e ve nebilere beddua etmesini engellemek olacağı söylenebilir.[1007]

Hadisin yüze vurulmaması gerektiğini ifade eden formu, küçük bir hikâye içine yerleştirilmiştir. Bu hikâyeye göre Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin kölesinin yüzüne vuran bir adamın yanından geçerken ***"Yüzüne vurma. Zira Allah Âdem'i onun şeklinde yaratmıştır"*** demektedir. [1008] Hadisin bu şekli, daha sonraki dönemlerde en yaygın hale gelmiş versiyonudur ve en geç 875 yılı civarında tedavülde olmalıdır (çünkü İbn Kuteybe 885 veya 889'da hakk'a yürümüştür). Fakat bu sürüm, İbn Huzeyme (hyt. 923) tarafından dikkate alınmamıştır. Buna karşın iki asır sonra Gazzâli, hadisin kendi döneminde bilinen formunun bu sürüm olduğunu îmâ eder. Bu kesinlikle, sıradan insanın hoşuna gitmesi en muhtemel sürüm idi. Çünkü müphem kelimelerle net ve zararsız mânâlar ifade edecek tarzda ve kolayca tasavvur edilebilecek bir bağlam ihtiva etmekteydi. Aydın Müslümanlar için ise bu, biraz anlamsız kalıyordu. Nitekim konu Fahrüddîn er-Râzî (1209) tarafından ihtimamla incelenirken hadisin tamamıyla ihmal edilmiş olması şaşırtıcı değildir.

Dördüncü adım denilebilecek aşama, hadis tarihinde bazı hadisçilerin, (bizim burada ikinci ve üçüncü adım olarak nitelendirdiğimiz) orijinal Yahudi- Hıristiyan anlayışının kısmen veya şekil değiştirerek benimsenmesine engel olma teşebbüslerini ihtiva etmektedir. Bu dördüncü adımın atılmasına sebebiyet verenler, İslâm'a herhangi bir şekilde ihanet etmiş veya Yahudiliğe ya da Hıristiyanlığa dönmeyi savunan kişiler olarak düşünülmemelidir. Bunlar İslâm içinde yer alan ve genelde **"teşbîh"** veya "antropomorfizm"[1009] denilen belirli bir eğilimin temsilcileridir. Bu durum kısmen de olsa, marjinal Yahudilik ve Hıristiyan-

---

Buradaki zamir *(kendi* sözü) bizce Hz. Âdem'e avdet etmektedir. Başka bir deyişle: Arapça sintaks kurallarına göre, metindeki *sûretihi* sözündeki *he* zamiri hem Allah Teâlâ'ya, hem de Âdem'e ait olabildiği için, İbn'ül-arabî, (teamül hâline gelen ve sonuç itibariyle: Allah Teâlâ'nın *insan şeklinde* olduğunu zannettiren "*Allah, Âdem'i, Allah suretinde yarattı"* şeklindeki *yanlış* anlamayı düzelterek:

Allah, Âdem'i, Âdem (insan) *suretinde yarattı* tarzında doğru bir anlayış (= tercüme anlayışı) getirmektedir. Hemen çok kimse tarafından fark edilemeyecek olan bu incelik, İbn'ül-Arabî'nin dikkatli ve nafiz zekâsının eseridir." (KEKLİK, Nihat, El-Futuhât El- Mekkiyye Kriterleri, İst, 1990, s. 188)

[1006] Müslim, Birr, 45/115.

[1007] Fahrüddîn er-Râzî, 83.

[1008] İbn Kuteybe, a.g.e., 277; Gazâlî, İmlâ' (Zebîdî'nin İthâfu's-sâde'sinin hâmişinde), I, 219. Ayrıca bkz. F.Jabre, Notion de la Ma'rifa chez Ghazali (Beyrut 1958), 204.

[1009] **Anthropomorphism:**(i.) insanbiçimcilik, antropomorfizm. anthropomorphous (s.) insan şeklinde.

lıkta varlığını sürdüren ve bu dinlere tamamen adapte olamamış oldukça basit düşüncelerin İslâm içinde ısrarla savunulduğunu gösterir. Antropomorfizme meyleden bu hadisçiler arasında bu hadisin ***"Allah Teâlâ Âdem'i kendi (Âdem) şeklinde, altmış zirâ uzunluğunda yarattı"*** tarzında başlayan yeni bir formu ortaya çıktı.[1010] Hadisin bu versiyonu zamirin, vurulan veya beddua edilen adama hatta Âdem aleyhisselâmın bizzat kendisine izafe edilmesine engel olma hususunda aynı sonucu verecek diğer versiyonları ile aynı kategoriye konulabilir. Bu versiyonların en basit formunda **"Rahmân"** kelimesine yer verilir: ***"Allah Âdem'i Rahmân sûretinde yarattı".*** [1011] Bir diğer versiyon da ***"Benî Âdem, Rahmân sûretinde yaratılmıştır"*** ibaresiyle, insanın yüzüne beddua etmenin yasaklandığını doğrular mâhiyettedir.[1012] "Rahmân" kelimesine yer veren bütün versiyonlar, "şekil" veya "sûret"in Allah Teâlâ'ya izafe edildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Ancak bu durumun kabul edilmesi dahi tartışmayı bitirememiştir. Çünkü bazılarına göre Rahmân'ın sûreti, Allah Teâlâ'nın kendisinde bizzat var olduğu veya isbât-ı vücûd ettiği sûret değildir. Aksine bu sûret, O'nun katında bulunan bir sûrettir. Nitekim Allah Teâlâ katında, yarattığı diğer şeylere ait sûretler ve modeller de bulunmaktadır. Hadisçiler arasında ***"Âdem'in Allah sûretinde veya şeklinde yaratıldığı"*** yönündeki standart yorumu benimseyen bir grup varlığını sürdürmüştür. Bu grubun temsilcilerinden biri de Hanbelî kelâmcı İbn Batta'dır (hyt. 997). Onun akîdesinde hadisin "yüze beddua etmeyi yasaklayan" versiyonuna küçük bir atıf vardır. Hemen sonra da Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin **"Allah'ı şöyle şöyle gördüm"** dediği bir başka hadis gelmektedir. Bütün bunlar, **"Allah Teâlâ'nın Âdem'i kendi sûretinde yarattığını"** ifade eden hadisin tarihini ana hatlarıyla ortaya koymaktadır. Buradaki sunum tarzı, büyük oranda hadisin gelişimi hakkında Batı'da ortaya atılan en son teorilere göre şekillenmiş kanaatlere dayandırılmış olsa da, temel noktaların IX. yüzyılda İbn Kuteybe tarafından söylenmiş olduğu kayda değer bir husustur ve İbn Kuteybe'ye genelde bir hadisçi gözüyle bakılır.

Aslında bu geniş entelektüel çabanın arkasında zekice hazırlanan bu çalışmalar, neden bu önemsiz noktaya yönlendirilmiştir? Konuya neden bu kadar ilgi gösterilmiştir? **"İnsanın Allah Teâlâ şeklinde veya sûretinde yaratılmış olduğu"** anlayışına engel olmak, pek çok Müslüman için neden bunu ifade etme hakkından (droit de cite) daha önemlidir?

İbn Kuteybe'nin konu ile ilgili tavrına bakıldığında bu soruların daha önemli

---

[1010] Buhârî, İsti'zân, 79/1; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 315. Buhârî'nin, aslında aynı hadisi farklı bir râvîden ve "kendi sûretinde" ibaresi olmaksızın naklettiğini belirtmek gerekir. Buna oldukça benzeyen bir hadis, Ahmed b. Hanbel, II, 323'de ve İbn Huzeyme, 29, 1-2'de de bulunmaktadır. Fakat Ahmed b. Hanbel rivâyetinin sonunda yer alan bir ifade, "altmış zirâ uzunluğunda" ibaresinin ziyade olduğunu düşündürmektedir.

[1011] İbn Kuteybe, 278.

[1012] İbn Huzeyme, 27. Krş. Gazâlî, Mişkâtü'l-envâr (Kahire 1322/1904), 24, 34 (W. H. T. Gairdner tercümesi, 65, 75 vd.); Fahrüddîn er-Râzî, 87. Bu versiyonlar genelde İbn Ömer'e izafe edilmektedir.

bir hâl aldığı görülür. O, hadisin bu versiyonlarını ve yorumlarını hemen hemen yukarıda zikrettiğimiz tarzda ele alır. Sonra bütün bunları tatmin edici bulmadığını sözlerine ekler. Zira İbn Kuteybe, Tevrat'ta Âdem aleyhisselâmın yaratılış hikâyesini okumuş ve hadisin **"bizzat Allah sûretinde"** mânâsına geldiğini anlamıştır. Bununla beraber İbn Kuteybe lâfızda olağanüstü bir zorluk görmez ve antropomorfizm çağrıştırdığını düşünmez. Allah Teâlâ'nın nasıl eli olduğu düşünülüyorsa aynı şekilde "sûret" sahibi olduğu da düşünülebilir. O'nun eli insanın eline benzemez. Fakat biz eli olduğunu kabul eder ve bunu "bilâ keyf" yani varlığının tam şeklini izah etmeksizin düşünürüz.[1013] İbn Kuteybe'nin bu bakış tarzı, genel kabul görmüş İslâmî doktrinlere zarar vermeden hadisi, orijinal formu ve mânâsıyla İslâm'a kabul ettirmenin basit bir yoludur. Bu durumda, hadisin orijinal anlamının niçin kabul edilmediğini açıklamak daha da zorlaşmaktadır. Bu probleme hemen cevap bulmaya çalışmadan önce, İslâm içinde "insanın Allah sûretinde veya şeklinde yaratıldığı" düşüncesini benimseyen bazı bid'at gruplarına ve kişilere göz atmak gerekir. Mürcie'den kabul edilen ve 750 yıllarında yaşayan biri, Allah Teâlâ'nın insan sûretinde olduğunu ileri sürmüş ve bu görüşünü desteklemek için de Âdem aleyhisselâmın Rahmân sûretinde yaratıldığına işaret eden hadisi delil getirmiştir.[1014] Yaklaşık aynı tarihlerde, Şîa'nın Râfiziyye veya İmâmiyye koluna [1015] mensup bazı kişiler de benzer görüşleri benimsemişlerdir. Bunlar görüşlerini desteklemek amacıyla bu hadise ilâveten Kur'an-ı Kerim'den bir âyeti [1016] de delil olarak kullandılar. Hıristiyanlıktan oldukça etkilenmiş bir başkası, Gulât-ı Şîa taraftarı bir Müslüman olarak tavsif edilmesine rağmen, İsâ aleyhisselâmı mertebe olarak Allah Teâlâ'nın altında bir çeşit yaratıcı (demiurgos) olarak görmüş ve İsâ aleyhisselâmın Âdem aleyhisselâmı bizzat kendi sûretinde yarattığını iddia etmiştir. [1017] Bu ikinci görüş, yaygınlık kazanamamıştır. Ancak yine de hiç şüphesiz kaba hatlarıyla bir antropomorfizm görülmektedir ve bu gerçek, Âdem aleyhisselâmın yaratılmasıyla ilgili hadis hakkındaki tartışma ve manipülasyonun arka planında önemli bir yer tutmaktadır. Sûret kelimesinin tamamen farklı bir kullanımı Müslümanlar arasındaki felsefî hareketlerde de görülmekteydi. Bu kullanım, Yunanlı filo-

---

[1013] Hanbelîler ki İbn Kuteybe bu gruba yakındır, genel olarak aynı görüşü benimsemiş görünmektedir.

[1014] Bu şahıs, Şehristânî'nin Milel'inde (Kahire 1368/1948) I, 224'de, 'Ubeyd b. Mihrân el-Mukattib şeklinde geçer. Krş. Eş'arî, Makâlât, I, 153.

[1015] Makâlât, I, 34, 152 vd.; Bağdâdî, el-Fark beyne'l-fırak, 216; Usûlü'd-dîn, 74-76; Nevbahtî, 61. Bu görüş, Mukâtil b. Süleyman (hyt. 767) tarafından ileri sürülmüş gibi görünmektedir. Mukâtil'den hemen sonra Hişâm b. Sâlim el-Câvâlikî ve onun öğrencisi Dâvûd el-Cevâribî gelmektedir. Mukâtil ve Ubeyd, Mücâhid'in (hyt. 722) öğrencileridir.

[1016] Tîn 95/4. "Biz insanı en güzel şekilde (takvîm) yarattık". Bu hadis Usûlü'd-dîn'de "alâ sûratihi" şeklinde verilmektedir.

[1017] Ahmed b. Hâit (ö. 841-6). Krş. Bağdâdî, Fark, 260 (Halkin tercümesi, 99 ve sonraki notlar); Hayyât, Kitâbü'l-intisâr, Nyberg basımı, 223 vd. Allah Teâlâ'nın insan sûretinde olduğunu söyleyen diğer yazarlar, Mukanna' (ö. 779) ve Ebû Hulmân'dır (ö. 951). Krş. Fark, 243-246 vs.

zoflardan yapılan tercümelere dayanmaktadır. Kelime bu bağlamda Aristoculuktaki "form" veya "eidos" kavramları yerine kullanılmış ve "cevherin zıddı" mânâsında düşünülmüştür. Bununla birlikte, kelâmî ve felsefî görüşler arasında birtakım etkileşimler de oluyordu. Meselâ filozof Kindî (hyt. 866) ***"Rûh saflaştığı zaman temiz, parlak bir ayna gibidir ve yaratıcının nurundan gelen bir sûret ile birleşir"*** demektedir. Bununla Kindî muhtemelen insanın akıl ve zihnini kastetmektedir. Kindî'nin Yunan kaynaklarına dayandığı kabul edilse bile, bu cümlenin hadisi şerifle olan yakınlığı dikkat çekmektedir. [1018] Daha sonra İbn Tufeyl (hyt. 1185) de benzer şekilde şöyle diyecektir:

"Parlak bir yüzeyin güneşin ışığını ve sûretini yansıtması gibi bazı canlılar ve özellikle insanlar da rûhu yansıtır ve rûhun sûretiyle şekil kazanırlar". İbn Tufeyl, daha sonra da bunun, hadisi şerifte işaret edilen husus olduğunu sözlerine ekleyecektir.

Filozoflarla kelâmcılar arasında sûfîlerde ise dikkat çekici bir misal de Hallâc'dır (hyt. 922). Hallâc, insan ile yaratıcı arasında temelde bir zıtlık olmadığını iddia eder. Âdem aleyhisselâma, secde etmeleri için meleklere arz edildiğinde ilâhî bir sûrete sahip idi. Bu durum, saf olması durumunda insanın Allah Teâlâ ile olan gerçek benzerliğini temsil etmektedir. Buna benzer anlayışların felsefî ve tasavvufî düşüncede oynadığı rolün dikkatle incelenmesi ilginç sonuçlar verebilir. [1019] Ancak burada sadece, kelâmî çizginin felsefî ve tasavvufî çizgi ile -ki her ikisi de belli bir sonuca ulaşır- buluştuğu Gazzâli'ye kısa bir temas etmek gerekir.

Gazzâli'nin pek çok konudaki görüşleri komplekstir ve fark edilmesi zor ince ayrıntılar içerir. Bizim ele aldığımız bu hadisin yorumu ile ilgili görüşleri de farklı değildir. Zaman zaman kendi içinde çelişkiye düşüyor izlenimi uyandırır. Fakat ister böyle olsun isterse bakış tarzında bazı gelişmeler meydana gelsin, her halde bazı problemler içermektedir. Yüzüne vurulan köle ile ilgili kıssada geçen "kendi sûretinde" ibaresinin "Allah Teâlâ'nın sûretinde" mânâsına gelip gelmeyeceğini tartışmakla birlikte Gazzâli genel olarak, "Âdem'in Allah Teâlâ sûretinde yaratılmış olduğu" düşüncesini desteklemektedir. [1020] Fakat böyle bir

---

[1018] Resâilü'l-Kindî el-felsefiyye (Kahire 1369/1950), 276. Kindî, Yunanlı bir müellife atıfta bulunmaktadır ki muhakkik bu yazarın Pythagoras olduğunu söylemektedir. Kindî, sayfa 273'te **"ruhun cevherinin ilâhî ve kutsal bir cevher olduğunu"** söylemektedir. Öyle görünüyor ki bundan hareketle, parlak bir aynanın görülebilir bütün şeylerin sûretlerini kendinde bulundurması gibi ruh da, temizlendiği zaman, diğer bütün şeylerin sûretlerini kendinde bulunduran bir varlık olarak tasavvur edilmiştir.

[1019] Gazâlî'ye göre (bkz. İmlâ, I, 172) Şiblî (hyt. 945), hadisin ***"Âdem, kendine has bir nitelikte değil Tanrı'nın isimlerine ve sıfatlarına uygun bir tarzda yaratılmıştır"*** mânâsına geldiğini iddia etmektedir. Bu anlayış, kelâmcılara daha yakın bir hareket tarzına delâlet etmektedir.

[1020] İmlâ, I, 219 vd. (Buradaki paragrafın tamamı Jabre, Marife, 204-206'da yer almaktadır). İhyâ'da (IV, 251 vd. ve Jabre, Marife, 192 vd.), Gazâlî, insan ile Allah Teâlâ arasında bir benzerlik ve bir ilişkiden (münâsebet, müşâkelet), insanın görevinin Allah Teâlâ'ya benze-

bakış açısının karşı karşıya olduğu zorlukların da farkındadır. Bazen "sûret"in, zâhirî bir sûret olmayıp melekût âlemine ait bâtinî bir sûret mânâsında anlaşılması gerektiğini söylemekle yetinir. [1021] Bir başka yerde yani İhyâ'nın eleştirisine verdiği dikkat çekici bir cevapta ise, konu ile oldukça fazla ilgilenir ve "kendi sûretinde" ibaresinin "Allah Teâlâ'nın sûretinde" şeklinde yorumlanmasının iki açıdan doğru olabileceğini savunur. İlk olarak; eğer "Allah Teâlâ'nın sûreti" ifadesi, **"Allah Teâlâ'nın katında olan bir sûret"** mânâsına gelecekse insan, küçük bir âlem ve ufak çapta bir kâinat olarak düşünülebilir. Bu Gazzâli'ye göre tercih edilen görüştür. [1022] İkinci olarak; eğer "Allah Teâlâ'nın sûreti" ifadesi kendisini karakterize eden bir mânâ taşıyorsa bu, aynen insan gibi O'nun da hayat sahibi olduğu, bildiği ve dilediğine delâlet eder ve bu sıfatların birleşiminin bâtinî sûreti oluşturduğu söylenebilir. Ancak bu durum, bâtinî sûretin Allah Teâlâ'nın zâtının bir parçasını veya bir yönünü oluşturduğuna delâlet eder. İşte bu İbn Kuteybe'nin hata yaptığı noktadır ki Gazzâli kendini bundan kurtarabilmiştir. Gazzâli, bu sıfatların hem Allah Teâlâ'ya hem de insana ait oldukları söylendiğinde benzerliğin sadece lâfızda kalacağını; aynı şekilde hem Allah Teâlâ'nın hem de insanın sûret sahibi olduğu söylenince de benzerliğin yine sadece lâfzî olacağını savunmaktadır. Allah Teâlâ'nın sahip olduğu sûretin zâhirî ve gözle görülebilir olduğunu varsaymak şüphesiz antropomorfizm (teşbîh) olacaktır. Bu anlayış felsefe ve tasavvuftaki "insanın Allah Teâlâ sûretinde veya şeklinde olduğu" anlayışının altında yatan sebebe muhaliftir. Dolayısıyla Fahrüddîn er-Râzî de olduğu gibi, kelâmdaki hâkim eğilimin bunu reddetmek için harcadığı yoğun çabayı dikkate almamız gerekir. Bu red hareketinin gücü ve Gazzâli'nin tasavvufî bakış açısı ile Eş'arî kelâmcıları arasında hissettiği gerilimin derecesi, içine daldığı tartışmanın ayrıntılarında kendini gösterir.

Burada cevaplanması gereken soru, bu red hareketine neden neticede günü kurtarmak için başvurulduğudur. Bu noktada İslâm (Hanbelîler hariç) neden Yahudi-Hıristiyan geleneğinden yüz çevirmiştir? Bu soruya

"Allah Teâlâ insanın tamamen dışında ve mutlak olarak ondan farklıdır, şeklindeki görüş, temeli itibariyle buna muhalif olan görüşten daha kuvvetlidir" tarzında kolay yoldan bir cevap verilemeyebilir. Eğer Allah Teâlâ'nın mutlak farklılığı, bir ele sahip olması ile bağdaştırılabiliyorsa bir sûrete sahip olması ile de kolaylıkla bağdaştırılabilir. Dengeyi "insanın Allah Teâlâ sûretinde olduğu" düşüncesinin benimsenmesi aleyhine bozan şey, sûret kelimesi ve bu kelimenin Kur'an-ı Kerim'de kullanılan türemişleridir. Dikkate alınması gereken iki temel nokta vardır. Birincisi, Kur'ân'da Allah Teâlâ 'dan musavvir yani "şekil verici",

---

meye çalışmak ve Allah Teâlâ'nın ahlâkıyla ahlâklanmak (tahalluk bi ahlâkillâh) olduğunu söyler. Krş. el-Maksadü'l-esnâ, kitabın çeşitli yerleri (Jabre, Marife, 196-203).

[1021] İhyâ, IV, 205

[1022] Mişkâtü'l-envâr, 34 (tercümesinde 75). Burada Gazâlî, böyle yorumlanması durumunda hadisin gerçek versiyonunun "Rahmân sûretinde" şeklinde olacağını iddia eder. Fakat aynı eserin 7. sayfasında tamamıyla reddetmemek için hadisin "kendi sûretinde" şeklindeki versiyonunu nakleder.

"şekil veren tek varlık" şeklinde bahsedilmesi ve bu "şekil verme" işleminin yaratma ve özellikle de Âdem aleyhisselâmın yaratılması ile yakından ilişkili olmasıdır.[1023] Buna göre eğer yaratma ve şekil verme işlemleri benzer veya birbirleriyle yakından ilişkili ise, sûret kelimesi "yaratılmış bir şey" izlenimi uyandırır ve dolayısıyla Allah Teâlâ için kullanımı uygun olmaz. Dikkate alınması gereken ikinci nokta ise, "sûret" kelimesinin "parçalardan oluşan bir şey"i düşündürme eğiliminde olmasıdır. Çünkü bu kelimenin kullanıldığı bir Kur'an-ı Kerim âyetinde ***"Seni istediği sûrette yarattı"*** denmektedir. [1024] Batılılar sûret kelimesini "birliğin temeli" olarak düşünse de Araplar, muhtemelen bu âyetin etkisiyle, "parçalardan mürekkep bir şey" şeklinde kabul etmiş görünmektedir. Allah Teâlâ'nın bir sûrete sahip olması, bu açıdan da uygun olmamaktadır. Bu kendine has konunun incelenmesi bizi, İslâm düşüncesinde yer alan ve "Allah Teâlâ'nın mutlak farklılığı"nı savunanlarla "Allah Teâlâ ile insan arasında bir benzerlik olduğunu" iddia edenler arasında yaşanan derin tartışmalardan birine şahit kılmaktadır.][1025]

Konuyu bağlamak ve tasavvufî cepheden görünüş ise şu şekildedir.

Sadreddin Konevî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz, şöyle demektedir "İnsân-ı kâmil gaî[1026] illet ve son varlıktır. İlklik, onun mertebesinden ortaya çıkar, o, kevnî ve rabbani iki denizin bileşimi, imkânı ve vücûbî iki makamın aynasıdır." [1027]

Kısaca "suret hadisi" diye isimlendirdiğimiz bu hadis daha çok son dönemde olmak üzere tasavvûfî öğretilerin bir anlamda bel kemiği mesabesindedir. Değişik konularla ilgili yorumlarını ilgili yerlere havale ederek insanın mânevi kimliği ile ilgili değerlendirmelere değinmek istiyoruz.:

Sûfîler bu hadise dayanarak Hz. Âdem aleyhisselâmın insan-ı kâmilin ilk misali olduğunu söylerler. Onlara göre bütün insanları temsilen Âdem aleyhisselâm âlem-i kebir olan kâinatın mecmuundan ibaret olup onun muhtasarı olan âlem-i sağîrdir. İnsan hacmi itibariyle küçüktür, fakat idrakiyle âlemi ihata edebilecek kapasitededir. Allah Teâlâ, âlemden çıkan her şeyi onda tertip etmiştir. Bu tertiple Allah Teâlâ'nın isimleri arasında ilgi kuran sûfiler sonuçta Hz. Âdem aleyhisselâmın Allah Teâlâ'nın isimleriyle ortaya çıktığını söylerler. Hz. Âdemi aynı zamanda insan-kâmil olarak kabul eden sûfîlere göre

---

[1023] A'râf, 11; Mü'minûn, 67 (Teğâbün, 3); Haşr, 24; Âl-i İmrân, 4. Beydâvî'nin, bu bölümün başlarında belirttiğine göre, Allah Teâlâ'nın yaratması ve sûret vermesi (tasvîr), meleklere Âdem aleyhisselâma secde etmeleri yönünde emir verilmesinden öncedir.

[1024] İnfitâr, 8.

[1025] (WATT, et al., 21 Bahar -2006)

[1026] **Gaî:** Gaye, Maksat,sonuçla ilgili

[1027] (DEMİRLİ, 2003), s. 116 Bkz. İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem,* s. 49 vd.; Avni Konuk'un izahı için bkz. *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi,* c. I, s. 109 vd.; *Tasavvuf Metafiziği,* s. 13 *(Miftahü'l Gayb,*v. 6b)

bu hadisin anlamı; ***"Allah Teâlâ Âdem aleyhisselâmı insan-ı kâmil suretinde yarattı."*** şeklindedir. Hakîm Tirmîzî bunu izah ederken insan-ı kâmilin bizzat açık olarak Allah Teâlâ'ya delâlet ettiğini şöyle ifade etmeye çalışır:

"Âdem (insan-ı kâmil) evveli, âhiri, zahiri ve bâtınıyla tüm halinde Allah Teâlâ'nın kemalini gösterir. Yani tabiatıyla, aklıyla, latifeleriyle ve terkibiyle, fiilleri, harfleri ve mânâları birlikte olarak onu gösterir, ona delâlet eder

Ara dönem temsilcisi sayabileceğimiz İmam Gazali kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz (505/1111) kendisine bu hadisin anlamı sorulunca "suret" kelimesinin tahlili üzerinde durarak şu cevabı vermiştir;

"Buradaki suret müşterek ve bir kaç mânaya olan bir cisimdir. Bazen şekillerin terkibine, terkibin çeşitliliğine bir kısmının bir kısmı üzerine konulmasına denir. Bu da sûret-i mahsûsa (hissedilen, anlaşılan, bilinen suret) dır. Bazen de mahsûs olmayan mânaların tertibine suret denir Mânalar da aynı şekilde tertib, terkib ve tenasüb (uygunluk) den müteşekkildir. Yukarıda zikredilen suret, aklî ve manevî surettir. Yani Allah'a benzerliğe ve onunla uygunluğa işarettir. Ayrıca zâta, sıfatlara, fiillere ve ruhun zatının hakikatine racidir."

Son dönemin baş mimarlarından İbn-i Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz (638/1240) ise bu hadisin ifade ettiği anlamın, sadece Hz. Âdem aleyhisselâm için değil, bütün insanlar için geçerli olduğunu söyler. Ona göre bütün insanlar, yaratılış itibariyle aynı olup her insan, bütün isimleri kendinde gösterebilecek kabiliyette yaratılmıştır. Ancak her insanda bu kabiliyetler açığa çıkamamaktadır. Bu özellik sadece insan-ı kâmile mahsustur. Daha sonra insan-ı kâmilin "suret-i ilâhîye üzerine mahlûk" olduğunu söyleyen İbn-i Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz (638/1240), bu âlemdeki her türlü mükemmelliğin insan-ı kâmilin varlığıyla ortaya çıktığını, onun varlığında bütün ilâhî mertebelerin toplandığını, onun dışındakilerin kemalde noksan olduklarını söyler.

Sadreddin Konevi kaddese'llâhü sırrahu'l-azizde vahdet-i vücutçu bir yaklaşımla hadis'e yaptığı uzun yorumun sonunda Âdem aleyhisselâmın zahirinin, âlemin suretinin bir nüshası, batınının da âlemin batınının bir nüshası olduğunu, ruhunun ve mânasının da öyle olduğunu söyler. Ona göre ***"Allah Âdem'i kendi suretinde yarattı"*** [1028] ifadesinden maksad, Allah Teâlâ'nın insan cinsiyle ilgili olan her şeyi kendi zatı için bir ayna, sıfatlarının bir görüntüsü ve fiillerinin tecelligâhı kılmasıdır.[1029]

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللّٰهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللّٰهَ رَمَى [1030]âyetine gelince; rivayet olunuyor ki; Bedir savaşında Kureyş ordusu, "Akankal" den çıkınca Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem demişti ki ***"işte Kureyş, gurur ve iftihar ile geldi, Resulünü tekzib ediyorlar, Allahım, bana va'dini Senden isterim"*** derken Cebrail

[1028] Buhârî.. İsti'zan. 1: Müslim. Birr. 110. Cennet. 28:.ibn. Hanbel. II/244. 251. 315. 323. 434. 463. 519

[1029] (ŞEKER, 1998), s. 167

[1030] Enfâl, 17

aleyhisselâm geldi *"bir kabza toprak al onlara at"* dedi, iki taraf savaşa başladı. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bir avuç çakıl aldı yüzlerine doğru attı ve gözüyle meşgul olmadık bir müşrik kalmadı. Binaenaleyh bozuldular, müminler de enselerine bindi öldürüyorlar ve esir ediyorlardı, sonra tâki harb bitti çekildiler, Ashab radiyallâhü anhüm içinde *"şöyle kestim, şöyle esir ettim"* diye iftihar edenler olmuştu, bu ayet bunun üzerine nâzil oldu. Yani siz iftihar ediyorsanız şunu iyi bilmelisiniz ki onları kendi kuvvetinizle siz değil Allah Teâlâ öldürdü ***"Vemâ rameyte iz rameyte"*** ***"attığın vakit da sen atmadın ya Muhammed",*** atış suretinde bir fiil yaptığın vakit düşmanlara isabet ve tesir eden, hepsinin gözlerine batan atışı sen atmadın, o atışı ***"velâkin-nallâhe ramâ",*** velâkin Allah Teâlâ attı-zira at emrini veren o, mermiyi hedef gayesine erdiren ve düşmanı bozup sizi tepesine bindiren ve arkasını aldıran O'dur. Bu nedenle; ***"Zerreden küçük olanda ancak külde (bütünde) olan vardır."*** Nefsi bilmek, Allah Teâlâ'yı bilmeye sebeptir. Çünkü nefs zuhur yeridir. Aziz Mahmud Hüdâyî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz:

Vücûdun mazhar-ı tamm-ı Hudâ'dır yâ Rasûlallah

<u>Müşkülü çoktur Niyâzî'nin veli biri de bu,</u>
<u>Zâhid anlasa Hakk'ı zühdü neden olur kesâd.</u>
Veli, Niyâzî'nin müşkülü çoktur biri de budur,
Hakk'ı anlasaydı zâhid zühdü bu kadar kalmaz kıtlık gibi azalırdı.

Aziz Mahmud Hüdayî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurdu ki;
Hakk-ı anlamak merd işidir
Aklî değil nerd işidir

Zâhid Hakk'ı anlasa Ârif olur. O vakit namaz kıl, Kur'ân-ı Kerim oku, hayır işle diye zühde dâir şeyleri durmadan teklif etmez, çünkü zühtü zaten kalmaz. O bilirki fâil, mevsuf ve mevcûd olan ancak Hakk-tır.

38

Vezin: Mefâilün Mefâilün feûlün

Yine dil na'atını söyler Muhammed,
Dil ü can mülkünü toylar Muhammed.
Ne kâdirim seni meth etmeye ben,
Kemâhi methi Hakk söyler Muhammed
Sen ol sultân-ı kevneynsin ki mahlûk
Senin medhinde âcizler Muhammed.
Giyip hil'at-ı "levlâk"ı giyip
Düşüptür sâye serviler Muhammed,
Alır şems-ü kamer nûru yüzünden,
Saçın "vel-leyl"-i yeldalar Muhammed.
Kaşındır "Kâb-e kavseyn-i ev-ednâ",
Dürründen açılır güller Muhammed.
Boyun eğmiş durur çeşmine hayrân,
Çemen sahnında sünbüller Muhammed.
Leb-i la'l-i dehânın ma'denidir,
Lisânın vahyi Hakk söyler Muhammed.
Şu vaktin kim çıkıp gezdin semâyı,
Bulup Hazrette rif'atler Muhammed.
Kamû ervâh-ı peygamber hem melâik,
Seni iclâle geldiler Muhammed.
Seni şâhı âlem kılıp ol anda,
Kamûsu ümmet oldular Muhammed.
Niçün olmayalar ümmet ki Hakk'ın,
Rızâsın sende buldular Muhammed.
Ne noksan ire câhına kılursan,
Niyâzî'ye şefâatler Muhammed.

Yine dil na'atını söyler Muhammed,
Dil ü can mülkünü toylar Muhammed.
Yine dil methini söyler Ya Muhammed,
Dil ve can mülkünün şenliğidir Ya Muhammed.

Vücûd-u Muhammedî üç kısma bölünür:
Vücud-u Nûrânî, Vücud-u Misâlî ve Vücûd-u Unsurî dir.

Vücûd-u Nurânî

Cabir b. Abdullah'ın rivayetine göre Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Allah Teâlâ'nın en önce yarattığı şeyin ne olduğu sorusuna verdiği cevap şudur:

"Allah Teâlâ, kendi nurundan önce senin nebinin nurunu yarattı *ve şöyle dedi:*

"O nûr Allah Teâlâ'nın kudretiyle dilediği yerlerde devredip gezerdi o zaman

ne levh, ne kalem, ne cennet, ne cehennem, ne melek, ne gök, ne güneş, ne ay, ne cin, ne de ins vardı. Hâsılı mahlûkattan bir nesne yaratmamıştı, *(devamla):*

Allah Teâlâ mahlûkatı yaratmak istediği zamanda [1031] ***o nuru taksim edip dört parça yaptı; ilk parçadan kalemi yarattı, ikinci parçadan levhi yarattı, üçüncü parçadan arşı yarattı, dördüncü parçayı taksim edip dört parçaya ayırdı ilkinden gökleri, ikincisinden yerleri, üçüncüsünden cennet ve cehennemi; dördüncüsünü yine taksim edip dört parça yaptı, birincisinden müminlerin gözlerinin nurunu, ikincisinden kalplerinin nurunu, üçüncüsünden dillerinin nurunu yarattı (kalplerin nurundan maksad Allah Teâlâ 'yı bilmedir. Dillerin nurundan maksat da kelime-i tevhiddir."*** [1032]

Tasavvuftaki ***"ilk yaratılış"*** ile ilgili tartışmalarda da en çok kullanılan hadislerden birisi olan bu rivayet, ilk dönem tasavvuf klasiklerinde bulunmadığı halde son dönem sufîlerinin en çok kullandığı hadislerden birisidir. Özellikle Muhyiddin ibn Arabi kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz (638/1240) 'în birçok yerde kullandığı değişik varyantları vardır, örneğin ; *"Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey, benim nurumdur. " "Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey, benim ruhumdur"* ya da'

[1031] **Allah Teâlâ'nın istemesi:**

İbn'ül Arabî'ye göre, Allah Teâlâ'nın her şeyi *ayan-ı sâbite* aşamasında bulunduğu duruma göre belirlemesi O'nun irade sıfatıyla gerçekleşmektedir. Görünen her şeyin zaman açısından konumları tamamen onun iradesinin bir hükmü olarak belirlenmektedir. O, her varlığın, başlangıcının ve sonunun mutlak irade sahibi olan Allah Teâlâ tarafından belirlendiğini ifade etmektedir. Ona göre, İlâhî iradeyi *Meşiet* ve *Yaratıcı irade* olarak iki bölüme ayırmak mümkündür.

İbn'ül Arabî, *meşiet* kavramı ile her şeyde var olan ilahî bilinç türünden bir şeyi, -kuvve ya da fiil halinde– şeylerin oldukları gibi olmalarını dileyen Allah Teâlâ'nın ezelî kudretidir. Bu irade türü zaman zaman ilâhî buyruk veya kaderdir. *Meşiet,* Allah Teâlâ'nın hüviyetidir ve Allah Teâlâ'dan sudur eden ilk akla çok benzemektedir. (İbn'ül Arabî, *Fütuhât*, c. IV, s. 55; Afifî, *Muhiddin İbnu'l Arabî'de Tasavvuf Felsefesi*, s . 155.)

"İrade" sıfatı üzerinde İslam düşünce tarihinde hararetli münakaşalar yapıldığını biliyoruz. Biz burada ne "irade-meşiet" alakasını, ne de ilahi irade ile "fiil" arasındaki ilişkiyi ele alacağız.

İslam düşünce tarihinde Farabi ve İbn Sina gibi filozoflar, südûr nazariyesini kabul ettikleri için "irade sıfatı" üzerinde durmayı gerekli görmemişlerdir. Filozofların irade sıfatına yer vermeyişinin bir diğer sebebi ise Allah Teâlâ'nın bilgisi hakkındaki görüşleridir. Onlara göre, Allah Teâlâ'nın ilmi nesnesini hemen var kılan bir bilgidir. Başka bir deyişle, **Allah Teâlâ'nın bilmesi "yaratması" demektir.** Bu durumda ayrıca bir irade sıfatına, kudret sıfatına, gerek kalmıyor. Filozoflar "irade" ve "kudret" sıfatlarını inkâr etmiyor, onları bilgi sıfatları ile uyumlu olacak şekilde yorumluyor. Onların tarif ettikleri irade, pasif bir iradedir, yani "rıza gösterme" dir.

İlahi bilgide suje-obje ilişkisi yoktur, çünkü âlem, Allah Teâlâ'nın karşısında duran bir muhalefet unsuru değildir. Âlem, ilahi hayat içinde bir andır. Allah Teâlâ bir şeye ol der, o şey de olur. Dilimizde, **"kendi nesnesini yaratan bilgi"** kavramını anlatacak bir kelime yoktur. (TURGUT, 2004), s. 106-107

[1032] Hâkim. Müstedrek. II / 60; Ahmet b. Hanbel. IV / 127; Aclûnî, I / 265. 266;

"Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey akıldır" bir başka rivayette *"nefistir"* Onun bütün bunlardan kastettiği şey ***Hakikat-ı Muhammedi***'yedir. Bütün kainatın O'nun hakikatinden geldiğini ve ruhundan zuhur ettiğini, Hakikat-ı Muhammediye'nin varlık âleminin başlangıcı olduğunu bu hadise dayandırır. Bir başka yerde yine aynı hadisi yorumlarken şöyle der: ***"Allah'ın ilk yarattığı şey onun ruhu veya kalemdir."*** [1033] Diğer ruhlar onun ruhunun cüzleridir. Onun için Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem efendimize "Ebu'-l Ervah" derler. ***Bu ruh küllî aklın suretidir ki Âdem-i hakikidir. Havva ise külli nefsin suretidir.*** Vücut küllî aklın sağ tarafı, imkân ise sol tarafıdır. Bütün mevcudat akl-i küll ve nefs-i küllün izdivacından meydana gelmiştir. Bu duruma göre insanoğlunun ebeveyni Âdem-i Hakiki olan akl-ı küll ile Havva-i hakiki olan nefs-i külldür.

Son dönemden bir başka sufi, yorumunda yine bu hadisteki nûr, ruh, kalem ve aklı kullanır ve dördünün de bir olduğunu belirtir. Ayn ayn isimlendirilmelerinin hikmetini de şöyle açıklar; ***"Akıl"*** denmesinin sebebi; her şeyi, hiçbir şeye ihtiyaç duymadan bilmesidir. ***"Nûr"*** denmesinin sebebi, bütün nurların aslı olmasındandır. Diğer bir yorumda da bu dört unsur uzlaştırılarak ikiye indirilir; Kalem, akıl cinsiden; nûr da ruh cinsinden olarak kabul edilir.[1034]

Muhyiddîn ibn'ül Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz *Fütühât*'ın girişinde âlemin yaratılışı, ayet ve hadislerden mülhem olarak oldukça canlı bir şekilde, hayâlî bir üslupla şu şekilde anlatmaktadır: *"...sonra irade kalemini ilim mürekkebine daldırdı da korunmuş, saklanmış olan levh-i mahfuza kudret sağıyla; olanı, olacak olanı ve hali hazırda olmakta olanı, hattâ olmayacak olan her şeyi yazdı...*

İşte bu yüce kalemin, diğer isimlerden ayrı olarak yazdığı ilk isim şu oldu: 'Ey Muhammed! Ben, senin için, senin mülkün olan bir âlem yaratmak istiyorum ve su cevherini yaratıyorum. Bu su cevherini eşsiz izzet perdesi olmaksızın yarattım. Ve Ben, amâda nasıl isem öyleyim, Benimle beraber hiçbir şey yoktur.' Yüce Allah suyu soğuk ve donmuş olarak, tıpkı daire biçiminde dönen bir cevher gibi yarattı. Ve bu cevhere, cisim ve ârâzların zâtlarını bilkuvve tevdî etti. Sonra arşı yarattı ve ***Rahman ismi bu arşı kapladı.***[1035] *Sonra kürsüyü dikti ve iki ayak ona doğru sarktı. Sonra soğuk ve donuk olan bu cevhere celâl nazarıyla baktı da o, utancından eridi, parçalarına ayrıldı ve su olup aktı. İşte, yer yüzü ve gökyüzü var olmadan önce* ***O'nun arşı bu su üzerindeydi**..*[1036] *Sonra Allah Teâlâ, bu suya bir nefes gönderdi de su, bu nefesin sarsıntısından dalgalandı ve köpürdü. Dalgalar arş sahiline vurunca Hakk'ka, övülmüş bir hamdle hamdederek nidâ etti.*

[1033] ***"Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey kalemdir."*** Ebu Davud. Sünnet. 16: Tirmîzî. Kader. 17.1 İbn Hanbel. V/3 17: Tirmîzî Ubâde b. Samit yoluyla gelen rivaete "Hasen-Garib" derken (bkz. Tirmîzî Kader 17) Ebu Hureyre tarikiyle gelen rivayette bâtıl ve münker olduğu söylenir. Bkz.Suyûti. Leali'l Masnua. 130-131; Aclûnî, 1/309

[1034] (ŞEKER, 1998), s. 134

[1035] Taha, 5

[1036] Hud, 7

O zaman incik (es-sâk) titredi ve ona 'Ben Ahmed'im' dedi. Su utandı, hemen geri çekildi, saf özü olan ve eşyanın pek çoğunu ihtiva eden köpüğünü sahilde bıraktı. Yüce Allah, boyu ve eni övgüye değer bir büyüklüğe sâhip olan arzı yuvarlak olarak işte bu köpükten inşâ etti. Sonra da arzın ondan ayrılırken ki sürtünmesinden oluşan ateşten dumanı inşâ etti. O duman içinde de yüksek semâlar yarılıp meydana geldi..." [1037]

Ne kâdirim seni meth etmeye ben,
Kemâhi methi Hakk söyler Muhammed

Ne kâdirim seni meth etmeye ben,
Kemâli methini Hakk söyler Ya Muhammed

Benim seni meth etmeğe gücüm yoktur. Gerçek olarak seni Yâ Rasûlallâh Hakk metheder. Çünkü Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin vechi saadetlerine hiç kimsenin gücü yok idi.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Rabbim beni en güzel şekilde edeplendirdi." [1038]

Hatta Hazreti Ali kerreme'llâhü veche efendimiz: ***"Kim Hazreti Muhammedin gözü şöyle, kaşı böyle derse yalan söyler. Ben damadı olduğum halde hiç yüzüne bakamamışımdır"*** buyurmuşlardır. Kitaplarda yazılı olan "şemâil-i Nebî " Ebû Revvâhanın rivâyet ettikleridir. Bu zat Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin üvey oğlu idi. Daha küçük yaşlarında iken Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin kucağında dikkat edip yazarlardı. İşte eldeki "Hilye-i Saadet" onun rivâyeti ile yazılmıştır.

Bir aziz, Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahu'l-azizden:

"Şeytan, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Muhammed'in kalbine vesveseler verir ve hiç şüphe yok ki, Ömer'in gölgesinden kaçar" buyurduğu veçhile Ömer radiyallâhü anh hazretlerinin gölgesinden kaçardı. Bundaki hikmet nedir?" diye sordu. Mevlânâ:

"Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem bir deniz. Ömer radiyallâhü anh ise su dolu bir kadehdi."

"Denizi köpeğin ağzından korumazlar; çünkü bir okyanus, köpeğin dili ile pis olmaz." [1039]

Sen ol sultân-ı kevneynsin ki mahlûk
Senin medhinde âcizler Muhammed.

Sen yaratılmış o iki cihanın sultânısın

[1037] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 52

[1038] Tirmizinin Süneninde geçen ve Askerînin *Hz. Ali* 'den rivayet ettiği bu hadîs'e İbn. Hacer **"garib hadîs"** demiştir.. Sem'ani İbn. Mesud"dan munkatı bir senetle naklederken: İbn. Esir. Nihaye'de manasının doğru olduğunu söylemiştir, bkz. Aclunı, I/70

[1039] (YAZICI, 1995), c. 2, s. 172, (587)

Senin medhinde âcizler Ya Muhammed.

Allah Teâlâ buyurdu ki;

"Sen olmasaydın bu kâinatı yaratmazdım" [1040] Bu hadisi kudsiyi teyid eden başka rivayetler de nakledilir. Bunlardan birisi İbn Abbas'ın rivayet ettiği ***"Cibril bana geldi ve dedi ki: "Ey Muhammed! Sen olmasaydın cennet ve cehennem yaratılmazdı."*** [1041]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Rabbim bana bu gece en güzel şekilde geldi, (tecellî etti- göründü)" [1042]

Bu hadisler kâinatın yaratılışında Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin varlığının konumunu bize bildirmektedir.

Giyip hil'at-ı "levlâk"ı giyip
Düşüptür sâye serviler Muhammed,
Giyip "levlâk" kaftanını
Serviler gibi gölgesi düşmüştür Ya Muhammed,

"Sen olmasaydın bu kâinatı yaratmazdım" [1043] Hadisi şerifi ile bu konu anlaşılır.

> ***Ahmed'den Ahad'e kadar açık bir mimden fazla bir şey yoktur. Bu mim ise mânanın perdesidir.*** [1044]

[1040] Hadis kitaplarında aslı bulunmayan bu veciz ifade hadis münekkitlerince de red edilmiştir. Aliyu'l-Kâri. Aclûnî ve Şevkânî, Sağanî'nin mevzu dediğini naklettikten sonra manasının sahih olduğunu kabul ederler. Bkz. Aliyu'l Kâri. 288; Aclûnî, II/164: Şevkâni. Fevâidu'l-Mecmua, 326; Deylemi'nin İbn. Abbas'tan; İbn. Cevzi'nin Selman'dan naklettikleri rivayetlerin her ikisi de mevzu kabul edilir. Suyûti de mevzu olduğunu tasdik etmiştir. Elbâni de yukarıdakileri naklettikten sonra mevzu olduğunu açıklar. Bütün bu değerlendirmeler için Bkz. Sağanı. 52: Aliyul Kâri. 295. 296; EIbâni. Silsileni Ahâdis-i Daire. 1/282 (YerTutucu1),s.138

[1041] Aclûnî bu rivayeti Deylemî'nin naklettiğini belirtmektedir, bkz. Aclûnî, I/45, II/232

[1042] Hadis kitaplarında bulunmayan bu rivayet Kuşeyri ve Hucvirî gibi sûfîlerce değişik vesilelerle zikredilir. Duafa ve Mevzuat kitaplarında zayıf ve uydurma olduğunu belirtilir; bkz. Sehâvî, 565; Aclunî. I/73: Aliyul Kari, 291

[1043] Hadis kitaplarında aslı bulunmayan bu veciz ifade hadis münekkitlerince de red edilmiştir. Aliyu'l- Kâri. Aclûnî ve Şevkânî, Sağanî'nin mevzu dediğini naklettikten sonra manasının sahih olduğunu kabul ederler. Bkz.Aliyu'l Kâri. 288; Aclûnî, II/164: Şevkâni. Fevaidu'l-Mecmua, 326; Deylemi'nin İbn. Abbas'tan; İbn. Cevzi'nin Selman'dan naklettikleri rivayetlerin her ikisi de mevzu kabul edilir. Suyûti de mevzu olduğunu tasdik etmiştir. Elbâni de yukarıdakileri naklettikten sonra mevzu olduğunu açıklar. Bütün bu değerlendirmeler için Bkz. Sağanı. 52: Aliyul Kâri. 295. 296; EIbâni. Silsileni Ahâdis-i Daire. 1/282 (YerTutucu1),s.138

[1044] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.250), s.339

Alır şems-ü kamer nûru yüzünden,
Saçın "vel-leyl"-i yeldalar Muhammed.
Ay ve güneş nûrunu onun yüzünden alır,
Saçın "vel-leyl"-i uzundur Ya Muhammed.

Ebu Hüreyre radiyallâhü anh buyurdu ki:

"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden daha güzel hiçbir şey görmedim, sanki güneş olanca parlaklığı ile yüzünde parlıyordu. Güldüğü zaman, dişleri duvarlara aydınlık saçardı." [1045]

Bera b. Âzib (radıyallahu anh) buyurdu ki:

"Al elbise içinde Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin zülfü kadar güzel bir zülfü (hayatımda) ***görmedim."*** [1046]

Kaşındır "Kâb-e kavseyn-i ev-ednâ",
Dürründen açılır güller Muhammed.
Kaşındır "Kâb-e kavseyn-i ev-ednâ",
Terinden ve gözyaşlarından güller açılır Ya Muhammed.

İbn'ül Arabî, bu hususta meselâ Kur'an-ı Kerim'deki *teşbih* ve *tecsim* tevehhümü uyandıran bazı ayetleri zikreder. Çünkü Araplar, akıl ötesi hakikatleri ancak, âşina oldukları şeylerle birleştirilmek sûretiyle anlayabilecekleri düzleme indirildiğinde anlayabilirler. İşte bu sebeple Kur'an-ı Kerim'de bir takım teşbihvârî ayetler bulunmaktadır. İbn'ül Arabî bu hususta şu ayeti örnek verir: *"Sonra yaklaştı ve sarkıp daha da yaklaştı. O kadar ki bir yayın iki ucu kadar, hatta daha da yakın."* [1047] Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Rabb'ine olan yakınlığı ayette bu şekilde ifade edilmiştir. Çünkü Arap melikleri sevdikleri kölelerini kendilerine bu derece yakın oturturlardı. İşte bu tarz bir hitap ile Araplar, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Rabb'ine olan yakınlık derecesini anlayabilmişlerdir. [1048]

Boyun eğmiş durur çeşmine hayrân,

[1045] *İmam Tirmizi,* Sünen. Ebvabü'l-Menakib Babu'n-Sür'ati *Meşyi'n-Nebiyy* sallallâhü aleyhi ve sellem de *Ebu Hüreyre* radiyallâhü anhdan *İmam Ahmed b. Hanbel* Müsned C. 3, shf. 25 ve 28'e bkz.

[1046] İmam Müslim; Sahih. Kitabu'l-Fadail Babün *fi Sıfati'n-Nebiyyi* sallallâhü aleyhi ve sellem ve *"İnnehu kâne ahsenu'n-Nasi veçhen"* de *Bera b. Âzib* radiyallâhü anhdan *Müslim* Hadîs No. 92/2337. *Ebu Davud* Kitabü't-Tereceül Bab'9'da Hadîs No. 26, İmanı *Tirmizi* Sünen "inde Ebvabü'î-Menakib Babu Sıfatı'n-*Nebeviyye'de yine* Bera b. *Âzib* (r.a.) dan Bâb. 16, No.3639. Ayrıca Kitab Ebvabi'l-Libas BabuMacae fi'1-Ruhsati fi Sevbi'l-Ahmer lil Rical. No. 1724. *İbn Mâce;* Kitabü'l-Libas Babu Lübsi'l-Ahmer lil-Ricai. No. 3599.

[1047] Necm, 8

[1048] İbnü'l-Arabî, *Fütûhât (thk.)*, c. II, s., 68. Ayrıca bkz., Ebu Zeyd, *Felsefetü'Te'vîl,* s. 272.

Çemen sahnında sünbüller Muhammed.

Boyun eğmiş durur gözlerine hayrândır
Yeşil bahçelerin sünbülleri, Ya Muhammed.

Yeşil bahçelerin sünbülleri evliyâullah'dır. Onların halleri ve durmları ancak hayran olup boyun eğmektir.

Allah erlerinin iyi amelleri, ona yakın erenlerin yaramaz işleri derecesindedir….(Bayezid, Cüneyd, Hallac) ….adı geçen kimseler Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin teninde bir tüy bile olamazlar. [1049]

Leb-i la'l-i dehânın ma'denidir,
Lisânın vahyi Hakk söyler Muhammed.

Kırmızı dudakları ağzın ma'denidir,
Lisânın Hakk vahyini söyler Ya Muhammed.

Tasavvufta ağız ve dudak; yokluk, vahdet ve fenafillâhın sembolüdür. [1050] Vahdet olan dudak konuşmaya, yani söz sahibi olmaya başlayınca, Allah Teâlâ'nın sırlarının dağıldığı merkezi olur. Bu şekilde ilim, irfan ve ihsan hali zuhur eder.

Şu vaktin kim çıkıp gezdin semâyı,
Bulup Hazrette rif'atler Muhammed.

Şu vakit ki kim çıkıp gezdin semâyı,
Hazrette yüksek mertebeler buldun Ya Muhammed.

Allah Teâlâ Kur´an-ı Kerim´de Miracın İsrâ [1051] kısmını, yani Mekke´den Kudüs´e olan yolculuğunu açıkça, fakat semalardaki seyrini rumuzlar ile anlatmıştır. Biz bu yolculuğu Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimizin kelamından dinlemiştiriz. Çünkü manevi âlemi beşerin anlayışına uygun olarak O´nun anlatması daha uygundu. Necm Suresinde anlatılan kısa bir bölüme bile çok yorumlar getirilmiş işin içindende çıkılamamıştır. Kur´an-ı Kerim´de ki, hakikate iman etmeyen küfür üzere olacağından rahmet nebisi Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin bir şefkati daha açığa çıkmıştır. Çünkü Aişe radiyallahü anha validemiz bile bu konuda teyakkuzda kalmıştır. O,

"Her kim Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Allah Teâlâ´yı baş veya kalp gözü ile gördü derse yalan söyler" demiştir.

Bu rivayette ki mana **"Hakk-ı Hakk görür"** demektir. Daha sonraki makamlara ulaşınca Aişe radiyallahü anha Validemiz bu sözünden vazgeçmiştir. Yani Allah Teâlâ´ya ulaşmanın Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ile olduğunu;

Ulaştıranın Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, ulaşılanı Allah Teâlâ'yı

[1049] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.55), s. 124
[1050] (SELÇUK, Yıl:9 Sayı: 25 Güz 2005, s.233-246); (İPEKTEN, 1986)
[1051] İsrâ, 1

bilmeden kavuşturamayacağını anlamıştır. Hiç rehber bilmediği yolu anlatabilir mi?

Zahir ve batın Allah Teâlâ´dır. Allah Teâlâ'nın zahir oluşu isim ve sıfatlarla, batın oluşu zat-ı iledir. O´nun isimleri zat-ına aslında aynadır.

Yaratılanlar ancak Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemle O´nu bilebilirler.

Allah Teâlâ dışardan bir şeyle gizlenmemiştir. Fakat isimleri ve sıfatlarını bilmeyene ve özünde bulmayana kendini gizler.

Hz. Ali kerremallâhü vechenin;

"Ben görmediğim Allah (celle celâlühû)´a ibadet etmem" buyurması Allah Teâlâ'nın görüleceğine işarettir. Fakat bu görülme bu sırları bilene olmayıp bunu özünde bulanadır ki; çokları görme konusunda bir şeyler söyleseler de, onlarda bu halden habersizdirler.

Allah Teâlâ'yı beşer âlemi ile ancak mecâzi anlatırız. Hakikati kendinde saklıdır. Kur´an-ı Kerim bile bu ilâhî konuyu beşerin idrakine az bir mana ile aktarmıştır. Hakiki bilgi Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimize aittir. Onun için **"Yetimin malına yaklaşmayın"**[1052] ayetindeki batinî sır budur.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin hususî mertebesine ait yakınlığı isteyemeyiz. Yetim olmak insan için eksiklik olmadığı gibi kıymetinin yüceliği ortaya çıkar.

Fahri Âlem Muhammed Mustafa sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz **"O bir nurdur, ben O´nu gördüm"** buyurdu.

Miraçta Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimize bütün nimetler ve azaplar gösterildi de, hâlinde bir zerre değişiklik olmadı. Kur´an-ı Kerim´de **"Gözü ne kaydı, ne de aştı."** [1053] buyruldu.

Bir şeyden etkilenmek eksiklikten olur. Eksiklik yaratılıştan olursa tedavisi olmaz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin yaratılışı tam olduğuna göre O´nun bu konuda hataya düşmesi olmamıştır.

Bir şeye merak duyan ya hasretinden veya rağbetinden olur ki, bu eksikliktir. O´nun bu halden uzak olması, gördüğü şeyleri önceden bilmesi veya kendinde onları bulmasıdır.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin bilgisi yaratılışı ile beraber mevcuttu. Fakat O beşere gönderildiğinden beşerin sıfatı gibi sonradan öğretilir gibi öğretildi ve bildirildi.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem şaşkınlıktan ve cahillikten korunmuştur. O, kavuştuğu makamlara hakkıyla layıktı.

Bu yakınlıktan dolayı sarhoş olup yanında kalmak arzusuna da düşmedi. Güzel sevgilin kulluğuna yönelip Sen´i tercih etti. [1054]

Yine Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Benim Allah ile beraber olduğum öyle bir vakit vardır ki, benimle birlikte o

---

[1052] En'am, 152

[1053] Necm, 17

[1054] (ALTUNTAŞ, 2004), s. 60- 63

vakit içine ne bir mukarreb melek ne de bir mürsel nebi sığar." [1055]

Kamû ervâh-ı peygamber hem melâik,
Seni iclâle geldiler Muhammed.
Bütün enbiya ruhları hem melekler,
Seni ululamaya geldiler Ya Muhammed.

Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz, Âdem aleyhisselâm ile karşılaşınca **"beşerî yaratılış yönünden evlâdım, hakikat yönünden babam olan Fahr-i Âlem (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimize salât ve selâm olsun"** demiştir. Onun için Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimize **"Ruhların Babası"** denilmektedir.

Miraç gecesi Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem ve ala âlihî)´ye Âdem aleyhisselâm, **"Ey Salih Oğul"** diğer nebiler ise **"Ey Salih Kardeş"** dediler. Beşeriyet itibarı ile Âdem aleyhisselâm baba sıfatını kullandı. Fakat diğer nebiler bu konuda nesep yönü ile bir babalık iddiasında bulunmadılar. [1056]

Seni şâhı âlem kılıp ol anda,
Kamûsu ümmet oldular Muhammed.
Seni âlemin padişahı kılıp o anda,
Hepsi ümmet oldular Ya Muhammed.

O´nun şeriatı ile mülk ayakta durabilmiştir.

Bütün nebilerin dininde Allah Teâlâ rasüllere emretti ki;

"Muhammed Mustafa (sallallâhü aleyhi ve sellem) sizin zamanınızda rasül olursa, ona iman etmelerini ümmetlerinize de emrediniz"

Gelmiş olan bütün dinlerde O´nun müjdesi temel alınmıştır.

"Seçilmiş" adı ile şereflenmiştir. O´nun geleceği ümidi ile tevhidin sağlamca yerleşeceği, rasüller ve ümmetleri de O´nun şefaati bekleyerek inanç yolunda emniyet bulmuşlardır. Eğer bu ümit olmasa idi; hiçbir rasül vazifesini yapmakta güç bulamayacaktı. Çünkü kıyamet gününde şefaat konusunda bütün insanlık O´nun yardımına başvurmuştur.[1057]

Evrendeki varlıklar, "O"na doğru yolculuk etmedeler... Bu yolda Rasûller, kafile başları gibidir; Kervana yol gösterir, kılavuzluk ederler. Efendimiz ise, onların öncüsüdür; Bu işte, baş da Odur, son da... Ahad, Ahmed'in "mim"inde kendini gösterdi. Bu döngüde ilk, sonun aynısı oldu... Bu yol, O'nunla son buldu; "Allah'a çağırıyorum!" buyruğu O'na indi. İç açıcı makâmı, herkesin toplandığı

[1055] Muteber hadis kitaplarında olmayan bu rivayete ilk olarak Kuşeyrinin Risalesi'nde rastlanmaktadır. Duafa ve mevzuat kitaplarında zayıf ve mevzu olduğu belirtilir. Bkz. Sehavî, 565; Aclunî, 1/173, 174; Aliyu'l Kari. 291

[1056] (ALTUNTAŞ, 2004), s. 50

[1057] (ALTUNTAŞ, 2004), s. 55

yerdir, Cana cân katan güzelliği, herkesin elindeki mumdur. O, öndedir; bütün canlar, O'nun izinde… Bütün gönüller, O'nun eteğine tutunmuşlardır, Bu yolu kat eden Velilerin önde olanları da arkada olanları da, O'nun güzellik menzillerinden nişânlar sergilerler. [1058]

"Ahmed (Efendimiz sallallâhü aleyhi ve sellem adlarından biri) in Mim'i kalkarsa o vakit Ahad olur. Mim kalkar mı? Kalkarsa o vakit sen kalmazsın."[1059]

Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemde Ahad'i (tek Allah Teâlâ'yı) bulabilirsin ama Ahad'de Muhammed'i bulamazsın!

Sofi evden dışarı çıkar, hırkasının yenine bir dilim ekmek yerleştirir. Yüzünü o ekmeğe çevirerek: Ey ekmek der, eğer başka bir şey bulabilirsem elimden kurtulursun, yoksa zaten elimdesin!

Onlar hep Ahad'e uyanlardır, biz de Muhammed sallallâhü aleyhi ve selleme uymuşuz. İsterse Kâbe'nin damına götürsünler, hayır deriz. Muhammed'e uymak daha doğrudur. Bu, Kâbe'nin damında namaz kılmaktan daha üstündür.[1060]

<u>Niçün olmayalar ümmet ki Hakk'ın,</u>
<u>Rızâsın sende buldular Muhammed.</u>
Niçin ümmeti olmayalar ki, Hakk'ın
Rızâsını sende buldular Ya Muhammed.

Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) ne güzel bir insandır. O´nun gibisi doğmadı ve doğrulmayacaktır. O kulların ihtiyaç kapısıdır.

Ümmet-i Muhammed her türlü ihtiyacı için O´nun kapısına gider.[1061] Öyle ki, yüz sene önceye kadar Medine-i Münevvere´de doktor bulunmazdı. Efendimiz sallallâhü aleyhi ve sellemin duası vardı. Bir kimse hastalanınca ona suyundan içirirler. Eğer geçmezse Huzur-u Saadete varıp dua ederler. Eğer yine geçmezse vakti tamam oldu diye hazır olurlar, ölümü korkmadan huzurla beklerlerdi. Çünkü onların hepsi cennetle müjdelenmiş gibidir.

[1058] (Şeyh Mahmûd Şebüsterî), b.15-22
[1059] (ALTUNTAŞ, 2007), s. 247
[1060] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.315), s. 405
[1061] Vahhabi hükümeti kurulmadan önce doğan çocuklar Medine âdetince kırk günlük iken temizlenip ve güzelce giydirilerek Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)´in Hücre-i Saadete desturla (izinle) konulur. Üzerine türbe örtüsü örtülerek yirmi dakika kadar beklenirdi. Daha sonra izinle alınırdı. Ne kadar çok ağlayan bir çocuk bile olsa ağlamadığı herkesçe görülmüştür. Çocuklar çıkınca ağızlarında bir hareket bulunur. Bu da Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)´in çocuğun ağzına hurma verdiği müşahede edilmiştir. Yeni doğan çocuğa hurmayı ağızda yumuşatıp eziğini vermek sünnettir.

Kamerî aylardan Zilkâde´nin on yedinci gecesi akşam ve yatsı namazı arasında bütün şehir halkı Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)´in huzuruna varıp borçlarını arz ederlerdi. "Ya Rasûlallah! (sallallâhü aleyhi ve sellem) şu kadar borcum var, ihsan eyle" diye şebikeden içeriye buğday bırakırlar. Daha sonra toplanan buğdaylardan ekmek yapılıp bazı kimselere hediye edilirdi. Onun için Medine-i Münevvere de borçlu kimse yoktur.

Büyüklerimizin bildirdiği üzere, Medine-i Münevvere körük gibidir. İnsanın içindeki kiri, pası dışarıya atar. Bu beldenin insanları diri olsun ölmüş olsun saadet ehlindendir.

Allah Teâlâ'm bu beldenin ehlinden olmayı bizlere nasip et.

Birçok müşahedelere göre başka memleketlerde ölen imanlı kimseler Medine-i Münevvere´de Baki Kabristanı´na naklolur imiş.[1062]

Sevgide uzaklık ve yakınlık yoktur. **"Kişi sevdiği ile haşrolacaktır"**

Ey Allah Teâlâ'm! Kalbimizde O´nun aşkını üstün edip, ölümden önce müşahedesiyle, ölümden sonra vuslatıyla şereflendir..[1063]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Kendisine Allah Teâlâ ve Rasulü her şeyden daha sevimli olmadıkça kişi iman etmiş olmaz." [1064]

"Ben nefsinden, malından ehlinden ve bütün insanlardan kendisine daha sevimli olmadıkça kişi iman etmiş olmaz." [1065]

"Size verdiği nimetlerinden dolayı Allah Teâlâ'yı seviniz, Beni de, Allah Teâlâ sevdiği için seviniz, benim ehli beytimi de bana olan sevginiz sebebiyle seviniz. " [1066]

"Rızâsını sende buldular" demek Allah Teâlâ'nın rızasını Sende buldular demektir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Benî gören gerçekten Hakkı görmüştür" [1067]

<u>Ne noksan ire câhına kılursan,</u>
<u>Niyâzî'ye şefâatler Muhammed.</u>
Makamına noksanlık gelmez, kılarsan,
Niyâzî'ye şefâatler Ya Muhammed.

Ey merhamet edenlerin en çok merhamet edeni Rabb´imiz, şüphesiz ki Sen, her şeyi lâyıkıyla duyar ve bilirsin. Duamızı; bizden kabul buyur. Bizlere yararlı bir marifet ihsan et. Şüphesiz ki Senin her şeye gücün yeter. Tövbemizi de, kabul buyur. Muhakkak ki, Sen, tövbeleri çokça kabul eden Rahîmsin.

[1062] Baki Kabristanı´nda yetmiş bin sahabe gömülüdür. Şehitlerin sayısı belirsizdir. Hicretten bugüne kadar gömülü olan Medineli ve hacının hesabı yoktur. Bu mezarlığa gömülen müslümanın üzerine ertesi gün başkasını gömseler, öncekinden eser bulunmaz. Toprağı tuzludur. Kokuşma olmaz. Büyükler buyurdular ki; mahşer günü hesapsız ve azapsız gül sepeti silkeler gibi Baki Kabristanı´nda yatan müminleri cennete silkeleseler gerektir. Oraya defnolunmak her kişiye nasip olmaz.

[1063](ALTUNTAŞ, 2004), s. 93

[1064] Buhârî, İman, 9,14; Müslim, İman, 66,67; Tirmizi, İman, 10; Nesai, İman, 2,4; İbn. Mâce. Fiten, 23

[1065] Buhârî, İman, 8; Müslim, İman, 70; Nesai, İman, 19; İbn. Mâce, Mukaddime, 9

[1066] Tirmizi, Menakıb, 32: Hâkim, Müstedrek, 3/150; Yorumu için bkz. Kelabâzî, Bahru'l Fevaid, vr. 1 a.

[1067] Buhârî. Tabir. 10; Müslim. Rüya. 2: Darimî. Rüya. 4

Ey Allah Teâlâ'm canımızdan daha sevimli, nefsimizden ve aile fertlerimizden daha aziz olan Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)´e salât ve selam ederiz.

يَا أَكْرَمَ الْخَلْقِ مَا لِي مَنْ أَلُوذُ بِهِ
سِوَاكَ عِنْدَ حُلُولِ الْحَادِثِ الْعَمِمِ

"Ey bütün yaratılmışların en üstünü ve en cömerdi olan Yüce Efendim (sallallâhü aleyhi ve sellem) son nefesimde, sığınacağım senden başka kimse yoktur"[1068]

[1068] Kaside-i Bürde

39

Künnâ zevât –er rüşd-gülnâ hayât'ül-ebed	كُنَّا زَوَاتُ الرُّشْدِ قُلْنَا حَيَاتُ الْاَدَبِ
Lemmâ bedâ min Ahmed-e envâri sırı's-samed	لَمَّا بَدَا مِنْ اَحْمَدَ اَنْوَارِ سِرِّ الصَّمَدِ
Resûluna Muhammedün habîbünâ Muhammedün,	رَسُولُنَا مُحَمَّدٌ حَبِيبُنَا مُحَمَّدٌ
Şefiünâ Muhammedün kad-câenâ bil-meded.	شَفِيعُنَا مُحَمَّدٌ قَدْ جَائَنَا بِالْمَدَدِ
Şehri's-sıyâmı kad- etâ bi'lcûd-i min bahr-il atâ,	شَهْرِ الصِّيَامِ قَدْ اَتَى بِالْجُودِ مِنْ بَحْرِ الْعَطَا
Ehlen ve Sehlen merhabâ envârı sırru's-samed	اَهْلاً وَسَهْلاً مَرْحَبًا اَنْوَارِ سِرِّ الصَّمَدِ
Resûlüna Muhammedün Nebiyyünâ Muhammedün,	رَسُولُنَا مُحَمَّدٌ حَبِيبُنَا مُحَمَّدٌ
Şefiünâ Muhammedün kad câe bil-meded	شَفِيعُنَا مُحَمَّدٌ قَدْ جَائَنَا بِالْمَدَدِ

كُنَّا زَوَاتُ الرُّشْدِ قُلْنَا حَيَاتُ الْاَدَبِ

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem nûru yaratıldığı zaman ben de o dâirede rüşd sâhibi idim. (rüşd sâhibi demek hakikat yolunda yürüyenlerdendim). Ben de o dâirede bulundum.

Cibril, Mikâil, İsrâfil, Azrâil, Enbiyâ aleyhimüsselâm ve onların varislerinin cümlesi, Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem dâiresindedir, zirâ bu dâire asâleten Resûlüllâha mahsustur.

Filozofların ve sûfîlerin, özellikle ilk yaratılış konusundaki hadislere yaklaşımları birbirine yakındır. Her iki ekol de "akıl" hadisinden yola çıkarlar. Sûfîler[1069] ilk yaratılan şeyin Hakikat-ı Muhammediye veya Nur-ı Muhammediye olduğunu izah ve isbat etmeye çalışırlarken filozoflar da bu hadisten yola çıkarak ilk yaratılan şeyin akıl ve akl-ı evvel olduğunu, sonra ondan ukul-u aşere, ondan da tedricen diğer mevcudatın yaratıldığını söylerler, adına da cevher veya saf nur derler.[1070]

İbn'ül Arabî (638/1240) Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şeyin. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin ruhu olduğunu, öteki ruhların sonradan ondan sâ-

---

[1069] Mesela: Vâhib Ümmî (hyt. 1004/1596) ***"Bu âlem yoğiken Ahmed olupdur bunlara illet"*** diyerek Tasavvuf felsefesine göre ilk yaratılanın Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin ruhu olduğunu belirtir. (Vâhib Ümmî, Dîvân, s. 107.)

[1070] (ŞEKER, 1998), s. 61

dır olduklarını söyler. Onun varlığının âlem-i şehâdette değil de âlem-i gaybda söz konusu olduğunu, ona nübüvvet müjdelendiği vakit Hz. Âdem aleyhisselâmın henüz su ile çamur arasında olduğunu ifade eder. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem varlıktaki tek ve eşsiz varlık olmasını, O'nun üstünde mutlak zattan başka hiçbir varlığın bulunmadığını hep bu nûr'a, bağlar.

Bütün bu ve benzeri ifadelerden çıkartabileceğimiz sonuç Nûr-ı Muhammedi veya Hakikat-ı Muhammediye terimi Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem için kullanılmış ve onun şahsında sembolleşmiştir. O bir mânevi varlık, bir nûr, bir hakikat veya bir cevher olarak kabul edilir. Her şeyden önce onun yaratıldığı, diğer mümtaz ruhların da ondan çıktığı, Onun Allah Teâlâ katında en sevgili ve değerli bir varlık olduğu, bütün yaratıkların ondan feyz aldığı kabul edilir.[1071]

لَمَّا بَدَا مِنْ اَحْمَدَ اَنْوَارِ سِرِّ الصَّمَدِ

Sırrı samed nûrları, yani Hak sırrının nûrları Hazreti Resûlden zâir olduğu vakit,

Dede Ömer Rûşenî (hyt. 892/1487), Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin gözü "ص" harfine, agzı "م" harfine, zülüfleri de "د" harfine benzetmiştir:

Sâd 'aynuñ, mîm agzuñ dâl zülfüñ göreli
Yâ Nebî gitmez dilümden bir nefes zikr-i samed

Yani Hazreti Resûlun nûru yaratıldığı vakit, biz hayata nâil olduk, demektir.

رَسُولُنَا مُحَمَّدٌ حَبِيبُنَا مُحَمَّدٌ

Bize gelen Rasûl Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem bizim sevgilimizdir.

شَفِيعُنَا مُحَمَّدٌ قَدْ جَائَنَا بِالْمَدَدِ

Şefaâtçimiz Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem mededle geldi.

İstimdad [1072]

Sözlükle ***"bir adamdan meded ve inayet istemek"*** anlamına gelir. İstimdâd takviye ve destek anlamına da gelir. Hokkadan mürekkep (midad) almaya da istimdâd denir. İmdâd, yardım ve destek anlamındadır. Bir kişinin başka birine üçüncü kişi veya kişiler aracılığıyla yardım etmesine ve malî yardımda bulunmaya, darda kalan ve destek isteyen bir kimsenin yardımına koşmaya da imdâd

[1071] (ŞEKER, 1998), s. 132
[1072] (ULUDAĞ)

denir. Bu kelimelerin kökü olan *medd* çekmek ve sel anlamına gelir. Suyun akmasına ve taşmasına da med denir. Gel-git olayına med-cezir denmesi bundandır.[1073] Meded yardım, destek ve imkân demektir.

Türkçede imdâd tehlikede olana yapılan yardım ve bu durumda olan birinin, **"yetişin!", " kurtarın!"** diye acele olarak yaptığı yardım çağrısıdır. İmdâd istemeye ve yardıma çağırmaya istimdâd denir.

Meded, imdâd ve istimdâd kelimeleri genellikle Kur'an-ı Kerim ve hadislerde dinî bir kavram ve terim olarak kullanılmamıştır. Sözlük anlamında kullanılmıştır. Daha sonraki dönemlerde kavram hâline gelen istimdâd bir kimsenin yanında bulunmayan hayattaki bir kişiden veya ölü bir kimsenin ruhundan yardım istemesi, meded beklemesi ve bu maksatla ona: **"Yetiş!", "İmdâd!", "Meded!"** diye hitap etmesidir, Bunun sebebi kendisinden yardım istenen kişinin veya ruhun Allah Teâlâ'nın dostu ve sevdiği bir kul olduğuna, bu sebeple dua ve isteğinin Allah Teâlâ katında makbul sayıldığına inanılmasıdır. Böyle kişilere veli/evliya, aziz/eizze, azizân, ermiş, eren ve Hak eren gibi isimler verilir. Öldükten sonra gömüldüğü yere ziyaretgâh/ziyaret yeri, türbe; kendisine de yatır denir, ister diri, ister ölü olsun ermişlerin doğaüstü bir takım kuvvetlere sahip oldukları inancı ve kültü bütün toplumlarda vardır. Bu kült daha çok da halk arasında ve özellikle de mistik çevrelerde yaygındır.

Buharî şunu rivayet eder: Hz. Ömer radiyallâhü anh yağmur duasına çıkmış ve Hz. Abbas radiyallâhü anhı yanına alarak;

"Ya Rabbî! Muhammed (aleyhisselâm) sağ iken onunla istiskâ ederdik (onun yüzü suyu hürmetine yağmur isterdik). Şimdi amcası Abbas'ın yüzü suyu hürmetine bize yağmur vermeni niyaz ediyoruz." [1074] Demek ki kişileri aracı kılıp Allah Teâlâ'dan yağmur istemek caiz, faydalı ve lüzumludur.

İbn Teymiyye tevessülün üç anlama geldiğini, bunlardan ikisinin caiz ve meşru, üçüncüsünün ise İslâm'da bahis konusu edilmediğini söyler:

a) Bir müminin Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem iman ve ona itaat etmiş olmasını vesile etmesi doğrudur, hatta bu anlamda tevessül dinin özüdür ve farzdır,

b) Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin -zatını ve şahsını değil- duasını ve şefaatini vesile edinmesi de meşru ve salihtir. Hz. Ömer radiyallâhü anhın ***"Allah'ım, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem hayatta iken onu vesile edinir. Sen de bize yağmur verirdin. Şimdi efendimizin amcasını vesile ediniyoruz, bize yağmur ver"*** demesi bu türden bir tevessüldür. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem hayatta iken bu tür tevessül sahih idi. Kıyamette şefaatiyle de tevessül böyledir, meşru ve sahihtir. Bu, müminin Allah Resulüne itaatini Allah Teâlâ'nın yakınlığını kazanmak için vesile edinmesidir. Allah Resûlü'ne itaat, Allah'a itaat sayılır ve müminin taat ve ibadetini vesile edinmesi caiz ve meşrudur. ***"Allah'ın yakınlığını kazanmak için vesile arayınız"*** [1075]

[1073] Asım Efendi, *Kamus trc,* c. II, ss. 19-22

[1074] Sahih-i Buharî, İstiskâ, 3; Fazailu ashâbi'n-Nebî, 11

[1075] Maide, 35; İsrâ, 57

mealindeki âyette bahis konusu olan vesile bu türdendir,

c) Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem zatıyla Allah'a kasem/yemin ve O'ndan bir şey isteme Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ve sahabe zamanında bilinen ve yapılan bir şey değildi. Hz, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem hayatdayken veya Hakk'a yürüdüğünde kabrinde veya başka bir mekânda böyle bir şey yapılmazdı. Sahih hadislerde böyle bir dua yoktur. Bu tür duaların geçtiği hadisler zayıftır, delil olacak nitelikte değildir. Bu tür vesile ve duanın hükmü nedir, sorusuna İbn Teymiyye şu cevabı veriyor:

Ebu Hanife demiştir ki: Doğru olan Allah'a Allah Teâlâ ile dua etmektir. ***"Bihakkı fulan, bihakkı enbiyâike ve rusulüke" (Falanın yüzü suyu hürmetine, Nebî ve Resullerin yüzü suyu hürmetine, Nebi hakkı için, Beytü'l-haram'm hakkı için) şeklinde dua etmek mekruhtur.*** Ebu Yusuf un görüşü de böyledir.[1076] Görülüyor ki kıyas ve rey taraftan olan fıkıh âlimleri, özellikle Ebu Hanife ve Ebu Yusuf sonradan ortaya çıkan bir tevessül ve vesile şekli için ihtiyatlı bir dil kullanıyor, bunun şirk ve küfür olduğunu söylemekten dikkatle kaçınıyor ve: ***"Bu doğru değildir, hoş ve şık değildir"*** demekle yetiniyorlar. Sonradan ortaya çıkan tevessül, vesile, istiâne, istimdâd, istigase ve istîşfa" konularında en fazla söylenmesi gereken şey budur, bu olmalıdır. Kimse bu anlamdaki tevessülü kabul etmek zorunda değildir. Bunu kabul etmeyenler, edenleri kâfir, müşrik ve sapık olarak gösteren ifadelerden kaçınmak mecburiyetindedirler. İhtiyata muvafık, İslâm terbiyesine münasip olan budur.

Bu konuda şu hususların dinden olduğu konusunda ittifak vardır:

a) Mümin mümine dua eder. Bu sevaptır. Radiyallahu anh, rahmetullahi aleyh ve selâmün aleyküm ifadeleri günlük dilde kullanılan ve İslâmî hayat tarzının ayrılmaz bir parçası ve simgesi/şiarı olan dualardır. Bu duaların Allah katında kabul edilmesi daima umulur ve beklenir,

b) Bir müminin kendi ameli ve ibadetini vesile edinerek Allah Teâlâ'ya dua etmesi ittifakla caizdir.

c) Bir müminin Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin taat ve şefaatini veya salih, takva sahibi bir Müslüman'ın taat ve ibadetini vesile edip dua etmesi de caizdir. Hz, Abbas radiyallâhü anh misalinde olduğu gibi.

d) Bir müminin bir Müslüman'ın kabrini ziyaret edip ona dua etmesi de ittifakla caizdir. es-Selâmü aleyküm yâ ehle'l-kubûr (Ey kabirde yatanlar, Allah Teâlâ'nın selâmı ve selâmeti üzerinize olsun) demenin ölülere faydası vardır. Bu dua boşuna tavsiye edilmiş değildir. Hz, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bir kabristana uğramış, kabirde gömülü olan iki kişinin azap çekmekte oldukları kendisine malûm olmuş, yaş bir ağaç dalını ikiye bölüp birini birinin, diğerini öbürünün kabrine dikmiş ve; ***"Umulur ki bunlar yaş olarak kaldıkları sürece bunların azapları hafifletilir"*** buyurmuştu.[1077] Kabri ziyaret ziyaretçinin kalbini yumuşatarak ve yufka hâle getirerek ona da fayda sağlar.

[1076] (bk. Merginânî, *Hidaye,* Kitabü'l-kerâhe; İbn Teymiyye, *Kaidetün Celîleh fi't-tevessûl ve'l-vesile.* Kahire 1374, ss. 49, 50)

[1077] Müslim, Taharet, III; Ebu Davud, Taharet, II; Nesâî, Taharet, 26; İbn Mâce, Taharet, 26

İki âlemde tasarruf ehlidir rûhu veli
Deme ki bu mürdedir, bundan nice derman ola,
Ruh şimşir-i Huda'dır, ten gılaf olnuş ana
Dahi a 'la kâr eder bir tığ kim üryan ola.
Bilirsin ruh-ı ehlullahı kim sahib-i tasarruftur
Bu İsmail Rumî meşhedidir eyle istimdâd
Eyleyen ruhundan istimdâd erişir matlaba
Halleden her müşkilâtı Hazret-i Üftâdedir.
Aziz Mahmud Hüdâî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz

Mürid-i râh-ı Hakk'a kıblegâb-ı âşıkândır bu
Edeple gir, gözün aç türbe-i Ümmî Sinan 'dır bu

Ka'be-i uşşâk bâşed in makam
Herki nâkıs âmed incâ şud temam.
Bu makam âşıkların kıblesidir,
Buraya eksik gelen tamamlanmış olarak gider.[1078]

Hülâsa Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"...İstediğinde, Allah Teâlâ'dan iste, yardım talep ettiğinde Allah Teâlâ'dan yardım talep et.." [1079] düstûru hiçbir zaman unutulmamalı ve büyüklerin vesile kılınarak istenilenin de Allah Teâlâ'dan olduğunu bilmek gerekir.

شَهْرِ الصِّيَامِ قَدْ اَتَى بِالْجُودِ مِنْ بَحْرِ الْعَطَا

Ramazan cömertliği ile cömertlik deryasından geldi.

Ramazan ayı oruç ile beşeri hallerden müstağni olmak ile rububiyetin samediyyet sıfatıyla Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme ittiba olunmayı kazandırdığı için beraber zikir olundu.

Cömertlik samed [1080] sıfatından zahir olmaktadır. Bu sıfat Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ve ümmetinde cömertlik zirvesinin ifadesidir. Bu nedenle aşağıdaki mısra zikredildi.

اَهْلاً وَسَهْلاً مَرْحَبًا اَنْوَارِ سِرِّ الصَّمَدِ

Hoş geldin samed sırrının nûrları.

[1078] (ULUDAĞ)
[1079] İbn. Hanbel, 1/293, 303, 307; Tirmizi, Kıyamet, 59
[1080] **Samed:** Her şeyin kendine muhtaç olup, kendisi hiç kimseye ve hiç bir şeye muhtaç olmayan. (Allah) Pek yüksek, dâim. Refi' ve âli ve içi dolu şey. Kavmin ulusu

Bu ayın zatında esmâ-i Hüsnâ zikri vardır.

رَسُولُنَا مُحَمَّدٌ حَبِيبُنَا مُحَمَّدٌ

Bize gelen Rasûl Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem bizim sevgilimizdir.

شَفِيعُنَا مُحَمَّدٌ قَدْ جَائَنَا بِالْمَدَدِ

Şefaâtçimiz Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem mededle [1081] **geldi.**

[1081] **Meded:** İnayet, yardım, imdad, eman. Eyvah

40

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün.

Zûlmet-i hicrinle bîdâr olmuşum Yâ Rab meded,
İntizâr-ı subh-ı didâr olmuşum Yâ Rab meded.
Gülşen-i vaslın nesîmin irgürüp bâd-ı sabâ,
Andelîb-i bâğ-ı gülzâr olmuşum Yâ Rab meded.
Kalmışam zindân-ı cism içre bugün tenhâ garib,
Bu kafeste rûz u şeb-i zâr olmuşum Yâ Rab meded.
Şol şarâbı kim anı sundun bana rûz-i Elest,
Ol zamandan mest-i hûşyâr olmuşam Yâ Rab meded.
Her ne varsam yakar bu cânımı aşk âteşi,
Yana yana külli püryan olmuşum Yâ Rab meded.
Vahdet ilinde seninle yâr idim noldu bana,
Kesret içre bend-i ağyâr olmuşum Yâ Rab meded.
Bu Niyâzî düştü varlık câhına Yûsuf gibi,
Al elim kurtar ki nâçâr olmuşum Yâ Rab meded.

Zûlmet-i hicrinle bîdâr olmuşum Yâ Rab meded,
İntizâr-ı subh-ı didâr olmuşum Yâ Rab meded.
Yâ Rabbi! Ayrılığın ızdırabıyla uykusuz kalmışım yardım et,
Yâ Rabbi! Eyvah bana sabahlara kadar yüzününü görmek istedim.

Hazret-i Mevlânâya dimişler sultânum seni Allah sübhânehü ve Teâlâyı görür dirler gerçek midür? diyü buyurmışlar ki

"ben kimüm ki Allah sübhânehü ve Teâlâyı görebilem ve lâkin Allah Teâlâ kendini kendi gösterürse, görmemeğe kadir değülüm" dimiş. Mısrî sizün didügünüzden dahi kemterdür amma hakk zuhur itdükçe örtmeğe setr itmeğe kadir olamaduğumdan söylerüm suç benüm midür hakkun midür kimündür?[1082]

Gülşen-i vaslın nesîmin irgürüp bâd-ı sabâ,
Andelîb-i bâğ-ı gülzâr olmuşum Yâ Rab meded.
Saba rüzgârı vuslat gülbahçesinin esintisini ulaştırınca,
Yâ Rabbi vay bana! Gül bahçesi bülbül olmuşum.

[1082] (MISRÎ, 1223), v. 100a

Hazret-i Mevlânâya demişler

"sultânım seni Allah sübhânehü ve Teâlâyı görür" derler

"gerçek midir?" deyü buyurmışlar ki;

"ben kimim ki Allah sübhânehü ve Teâlâyı görebileyim ve lâkin Allah Teâlâ kendini kendi gösterirse, görmemeğe kadir değilim" dimiş. Mısrî sizin dediğinizden dahi aşağı kuldur amma hakk zuhur ettikçe örtmeğe gizlemeye kadir olamadığımdan söylerim suç benim midir hakkın mıdır kimindir?

Sabâ

Arapça olan sabâ kelimesine sözlüklerde çeşitli karşılıklar verilmektedir. Sözlüklerde yer alan sabâ ile ilgili açıklamaların bir bölümünde sabânın rüzgâr anlamı dışında edebî metinlerdeki anlamlarına da değinilmiştir. Sabânın farklı anlamlarının verildiği bazı sözlüklerde yer alan karşılıklardan birkaçını şöyle sıralayabiliriz:

Mütercim Âsım Kâmus Tercümesi'nde "Sabâ"ya: "Sadın fethi ve elifin kasrıyla rûzgâr aksâmından şol rûzgâra dinür ki matla'-ı Süreyyâ ile Benât-ı na'ş beyninden hübûb ider ola." karşılığını verir. (Mütercim Âsım, 1305: C.III, 853)

Kâmûs-ı Türkî'de: "Şark-ı şimâlî cihetinden esen hafîf ve latîf rüzgâr. Bâd-ı sabâ. Eski şi'rimize sermâye-i makâl olan kelimât-ı ma'dûdedendir. Sabâ-reftâr: Bâd-ı sabâ gibi hafîf ve serî' yürüyüşlü" açıklamaları yer almaktadır. (Şemseddin Sâmî, 1989: 816)

Osmanlıca sözlükte de: "Gün doğusundan esen hafîf ve latîf rüzgâr" karşılığının ardından; Esb-i sabâ-reftâr: Rüzgâr gibi uçan at. Sabâ-berâber: Sabâ rüzgârı gibi hafif ve latîf. Sabâ-reftâr: Rüzgâr gibi hafif ve çabuk giden" tamlamalarının anlamları verilmiş ayrıca, Türk müziğinin en eski makamlarından birinin de sabâ makamı olduğu söylenmiştir. Müziktesabâ-aşîrân, sabâ-pûselik, sabâ-uşşâk, sabâ-zemzeme ya da sabâ-kürdî makam adlarının da bulunduğu açıklanmıştır. (Devellioğlu, 1986:1084-1085)

Farsça sözlükte ise, "Sabâ"ya şu karşılıklar verilmektedir:

"1-Âşık ve ma'şûk arasında peyktir ve ma'şûktan haber getirir veya onun için haber götürür.

2- Sabâ rüzgârı sevgiliden haber getirdiği için fitnecidir.

3- Sabâ baharın evâilinde olduğu için ıtır kokuludur. Edebî gelenekte sevgilinin kûyundan geldiği için güzel kokuludur.

4- Sabâ rüzgârı sabah erkenden estiği için sabah rüzgârıdır.

5- Sabâ rüzgârı İsfend ayının sonunda ve baharın evvelinde olduğu için zayıf, hasta ve takatsizdir.

6- Şimâl rüzgârının bahar rüzgârına yakınlığı vardır." (Sîrûs Şemîsâ, 1998: C.2, 785-787).

Açıklamalardan da anlaşılacağı gibi bu sözlük bir edebiyat terimleri sözlüğü olduğu için sabânın daha çok şiirdeki anlamları, edebî terim olarak kazandığı anlamlar üzerinde durulmuştur.

Sabâ, gün ile gece beraber olduğunda, gün doğusundan esen latif rüzgâr olarak da tanımlanır. Ancak şiir dilinde sabâ, daha çok sevgilinin semtinden esen rüzgârdır.

Sabâ; bahar tavsifinde, cananın zülfü perişanlığı ve kokusunu tasvirde birçok mazmunlar yapılmasını sağlamıştır. Bazılarına göre seher vakti kıble tarafından esen rüzgârdır ki, Hazret-i Yusûf'un gömleğinin kokusunu Yakup'a bu rüzgâr götürmüştür. Şairler bu rüzgârı âşıkla mâşuk arasında haberleşme aracı sayarlar. Sabâ aynı zamanda peyk-i şuarâdır. Cananın makamına ancak sabâ ve şimal ulaşır (Onay 1992: 353; Büyük Türk Klasikleri, 1988: C.7, 401) .

Sabâ, değişik kaynaklarda sıralanan yukarıdaki anlamların dışında tasavvuf terimi olarak da çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Sabâya, tasavvufta nefsin kuruntular ve vesveseye dalmasıyla bir çeşit iç huzursuzluğu duyması ve perişan olması, feyiz ve tecelli nimetlerine mazhar olma, rûhânî âlemin doğusundan esen ve hayra vesile olan nefhalar, manevî esintiler, nefsin vesvesesinden meydana gelen perişanlık yahut feyiz ve tecelli gibi değişik anlamlar verilmiştir. (Uludağ 1996: 445; TDEA 1990: C.7, 379; Büyük Türk Klasikleri 1988: C.7, 401)

Sabânın bu özelliklerinden biri "can vermek" olarak nitelenir. Bu açıdan "İsâ nefesli" olarak tasvir edilir. Sevgilinin köyünde, mahallesinde, evinde ve geçtiği yollarda dolaşır. Bu yolların tozu ile arkadaşlığı vardır. Sabâ tozla olan ilgisi bakımından "seferden gelmiş ayağı tozlu" bir kişiye benzetilir. Bazen de "bî-ser ü pâ" olarak nitelendirilir. Suyun yüzünü çiçekler ve yapraklarla doldurur (Pala 1995: 417; Tolasa 1973: 482-483; TDEA 1990: C.7, 374, 379; Büyük Türk Klasikleri 1988: C.7, 401) .

Sabâ, kuzey doğudan hafif hafif esen bir rüzgârdır. En çok sevgilinin izi veya ayağı tozunu, zülfü kokusunu getirmesi, yani haberci oluşu ile söz konusu edilmektedir. Bazen de, uzaklardan sevgilinin diyarından gelmiş bir tüccar şeklinde tasavvur olunur. Âşık can nakdini vererek, ondan sevgilinin ayağı tozunu sermayesine almak isterse de o vermez. Âşık o kadar zayıf düşmüştür ki, sabâ elinden tutup onu yârin eşiğine iletir. Mecnun'u da öldüğünde o alıp götürmüştür. Sabânın yârin kapısından getirdiği toprak âşığın dermanı, ilâcıdır. Gül, onu hasta nergisin gözüne sürme yapar. Sabâ sevgilinin zülfünde dolaşmaktadır. Bu durum, "el oyunları oynamak" deyimi ile anlatılır. Sabâ, sıralanan özellikleri çerçevesinde "peyk, elçi, subaşı, tarak, âşık, âh, dem-i pîr, dâye" vb. unsurlar ile benzerlik içinde ifade edilir (Kurnaz 1987: 499-500).[1083]

<u>Kalmışam zindân-ı cism içre bugün tenhâ garb,</u>
<u>Bu kafeste rûz u şeb-i zâr olmuşum Yâ Rab meded.</u>
Bugün beden zindânı içinde kimsesiz garib kalmışım,
Yâ Rabbi eyvah! Bu kafeste gece gündüz inlemekteyim.

Kafes, bedenin temsili olup gelen gafletin habercisidir. Benim bütün hallerim gaflet ile kurtulmak için çırpınmaktayım demektedir.

<u>Şol şarâbı kim anı sundun bana rûz-i Elest,</u>
<u>Ol zamandan mest-i hûşyâr olmuşam Yâ Rab meded.</u>
Şu şarâbı bana Elest günü ki bana sundun,
Yâ Rabbi yardım et! O zamandan beri aklım sarhoş olmuştur.

Elest günü Kâbe'de Arafatta Hazreti Âdem'e melekler secde ettikten sonra zürriyeti (gelecek nesilleri) latif bir surette sırt tarafından çıkarılıp dört saf oldu.

Birici safta Enbiyâ durdu. İkinci safta Evliyâ durdu. Üçüncü safta Mü'minler durdu. Dördüncü safta Eşkiyâ (şakîler, imansızlar) durdu.

[1083] (BATİSLAM, 2005)

Birinci saftan ***"Elestü bi-Rabbiküm",*** yani *"Ben Rabbınız değil miyim?"* nidâsı Sultânül-Enbiyâ Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden zuhûr etti. İkinci safta bulunan Veliler arasında bulunan "Gavs" tarafından dahi "Elestü bi-Rabbiküm" hitabı irâd edildi. Mü'minler işitip, eşkiyâ Hakk'ı işitmedi. Bu kitaplara üç saf birden ***"Belî"*** yani *"Evet"* dediler. Yalnız eşkiyâ safı ise mü'minleri taklid ederek evet dediler.

Bayezid-i Bistâmî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz hazretleri

"O hitap hala kulağımdadır" demiştir.

Ehlullâhtan da bazıları bugün bile aynı hitap olmaktadır. Çünkü hitap ile ahid altı defa oldu. İkisi ef'âlde zâhir ve bâtın, ikisi sıfatta zâhir ve bâtın ikiside zatta zâhir ve bâtın olarak yapılır. Böylece ef'âl-i zâhire ef'âli bâtına, sıfât-ı zâhire, sıfât-ı bâtına ve zât-ı zâhire zât-ı bâtına olmak üzere ahid altı defa yapılmış olur.

<u>Her ne varsam yakar bu cânımı aşk âteşi,</u>
<u>Yana yana külli püryan olmuşum Yâ Rab meded.</u>
Her nereye varsam bu cânımı aşk âteşi yakar,
Yâ Rabbi vah bana! Her yanım yana yana kebap olmuş.

<u>Vahdet ilinde seninle yâr idim noldu bana,</u>
<u>Kesret içre bend-i ağyâr olmuşum Yâ Rab meded.</u>
Noldu bana vahdet ilinde seninin yârin idim,
Yâ Rabbi vah bana! Dünya âleminde başkalarına bende olmuşum.

<u>Bu Niyâzî düştü varlık câhına Yûsuf gibi,</u>
<u>Al elim kurtar ki nâçâr olmuşum Yâ Rab meded.</u>
Bu Niyâzî düştü varlık saltanatına Yûsuf gibi,
Yâ Rabbi yardım et! Biçarenin elinden tut ve kurtar.

Yusuf aleyhisselâm ***"Yusuf: "Rabbim! Hapis benim için, bunların istediklerini yapmaktan daha iyidir. Eğer tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan onlara meyleder ve bilmeyenlerden olurum." dedi."*** [1084] dediği halde Mısıra sultan oldu. Yine dünyanın zulmetinden, babası, anası ve kardeşlerinin kendisine secde etmesinden kendini kurtaramadı.

"Anasıyla babasını tahta çıkartıp oturttu ve hepsi de ona karşı secdeye kapandılar." [1085]

Yusuf aleyhisselâmın bu secde halindeki durumunu Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz dünyanın aldatıcı büyüklüğünü bu şekilde haber vermektedir.

[1084] Yusuf, 33
[1085] Yusuf, 100

ذ Z

41

Vezin: Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

Yâ İlâhî sana senden el’ıyâz,
Sensin âhir cümlemize müsteâz.
Derd senin dermân senindir şüphe yok,
Derdli kullara yine sensin melâz.
Cem-i fark eylegil meşhûdumuz,
Cem-ul cem inden bize ver iltizâz.
Zevk-i küllî pâdişâhım ol durur,
Bize tevhidin ola dâim melâz.
Bu Niyâzî bendeni etme garîb,
Eyle gel tevhid-i sırfda onu şâz.

Yâ İlâhî sana senden el’ıyâz,
Sensin âhir cümlemize müsteâz.
Yâ İlâhî sana senden sığınırız,
Hepimize sığınılacak en son Sensin.

Hz. Ali kerremallâhü veche anlatıyor:

"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem vitrinin sonunda şunu okurdu:

"Allahım! Senin gadabından rızana sığınırım, cezandan affına sığınırım. Senden sana sığınırım. Sana (layık olduğun) senâyı saymaya gücüm yetmez. Sen, kendini senâ ettiğin gibisin." [1086]

Yaratılmışın yaratıcısını bilme, tanıma ve kulluk etme oranı sayı ile ifade edilecek olursa **sıfır** makamındadır. Sıfırın kudreti yoktur. Değerini sayıların yanında iken kazanır. Kulun Allah Teâlâ’ya sığınması ve yanaşması onun kadir ve kıymetini ziyadeleştirir. Sayı sisteminde sıfırın geliş yönü sağ ve sol tarafa doğru kıyas edersek sağ tarafta büyürken sol tarafta küçülmesi artar. Onun için hep bir olan Allah Teâlâ’nın sağ tarafında bulunmak ve onun celâl sıfatlarından cemaline doğru meyletmek gerekir. O’ndan O’na sığınmak gerekir.

Derd senin dermân senindir şüphe yok,
Derdli kullara yine sensin melâz.
Şüphe yok derd senin dermân senindir,
Derdli kullara yine sensin sığınılacak yersin.

Cem-i fark eylegil meşhûdumuz,
Cem-ul cem inden bize ver iltizâz.

[1086] Ebû Dâvud, Salât 340, (1427); Tirmizî, Da'avât 123, (3561); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 51, (3, 248-249)

Görüşümüzü cem-i farkı eylegil,
Bize Cem-ul cem inden lezzet ver.

"Vuslatı olmayanın marifeti yoktur. Farkı olmayanın da kulluğu yoktur." Yani, bir kimse Hakk'a ulaşmadıkça şeriat yolunda kalmıştır. O kimse Allah Teâlâ'yı bilmez. Bir kimse Hakk'a ulaştıktan sonra geri farka gelip kulluğunu ve zayıflığını bulmamışsa, o kimsenin kulluğu yoktur. Önceki hâli gizli şirkti, ikincisi dalâlet ve dinden dönme yoludur. Tevhit ehli hem ceme varmış hem de farka gelmiş olmalıdır. Nitekim Hüdâyî Sultan buyurur:

Şunun kim cem'i yok irfanı yokdur
Şunun kim farkı yok ilhâdı çokdur
Biri şol Türk'e benzer şehre gelmez
Biri şehr âdemi karyeye gelmez

Hakikatte kemâl ehli hem köye hem şehre gelendir. Şimdi, tevhidin aslı hem cem'e varmış olmalı ve hem geri farka gelip kulluğu ve ilâhlığı birbirlerine perde yapmayıp zayıflığını anlamalı ve kullukta bulunmalıdır. Nitekim Hz. Ali kerreme'llâhü veche buyurur: *"Cem'siz fark şirk, farksız cem' zındıklık; ilhad, cem' ve fark tevhiddir."*

Evliyâullahtan bir âşık, Hakk'a demiş ki; ***"Yâ Rab, ben yoğum, sen varsın."*** Allah Teâlâ, o kula:

"Ey kulum! Güzel, beni tevhîd ettin. Ya hani senin kulluğun !" demiş.

Şimdi, Hakk'a kavuştuktan sonra geri farka gelip kulluğu bulup kulluğunu ulûhiyyete perde etmemek her âşığın elinden gelmez. Son derece zordur; kâmil mürşide ihtiyaç vardır.

Ey benim canım! Niyâzî-i Mısrî'nin; *Müşkili çokdur Niyazi'nin velî biri de bu Zâhid anlasa Hakk'ı zühdü neden olur kesâd* dediği, cemden sonraki farka işarettir. Zira cem makamında secde edenle secde edilen bir olur. İbadet eden, ibâdet edilen bir olur. Harf, ses ve söz kalmaz. Bu makamda sâlik, şeriatı gereğince yapamaz, ilhâda meylederek gerçek inançtan sapar.

Buraya ulaşan âşığın yaptığı zühd niçindir? Önce yaptığı Hakk'a kavuşmak için idi; Hakk'a kavuştu, istediğine ulaştı. ***"Ebrârın iyilikleri, mukarreplerin seyyiatıdır."*** Yani, Hakk'ı isteyenin iyilikleri, yani ibâdeti, Hakk'a kavuşan âşığa günahtır. Çünkü Hakk'a kavuşan âşığa gerek ibadetler gerekse sülük bunların hepsi şirktir. Böyle olunca sona ulaşanların ibadeti ne içindir, demektir. Şimdi, sona ulaşanlar insan-ı kâmildir, insan-ı kâmil sadece bir kuldur. Niyazi'nin şu mısraı buna işarettir:

"Abd-i mahzam ben tasarruf bilmezem" [1087]

Zevk-i küllî pâdişâhım ol durur,
Bize tevhidin ola dâim melâz.[1088]

Bütün zevkim ve pâdişâh o olsun,

[1087] (Çeltik, 2004), s.118
[1088] **Melaz:** Sığınılacak yer. Melce'

Bize tevhidin dâima sığınılacak makam ola.

> *"Cüneyd'den arif ve irfan iribâtı hakkında sordular. O da 'Su konduğu kabın rengini alır' diye bunu cevapladı. Yâni tâbir caizse -aslında O, o değil, O, O'dur ama- arifin sanki O oluncaya kadar Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmasını kasdetmiştir"* [1089]

<u>Bu Niyâzî bendeni etme garîb,</u>
<u>Eyle gel tevhid-i sırfda onu şâz.</u>
Bu Niyâzî bendeni etme garîb,
Gel onu tamamiyle tevhidte eşi bulunulmaz kıl.

Aradan çekilirse bir kul, zuhur eyler yüce yaratan. Birliği ve sonsuz kudreti Allah Teâlâ'ya ver, aradan sen çekil demektir.

[1089] (KILIÇ, 1995), s.108 (Bkz. el-Fütûhât, II/316, 597, III/8, 55, 161; Fusûs, 225: Ayrıca bkz. S.Ateş, Cüneyd-i Bağdadî: Hayatı, Eserleri ve Mektupları, 79, 85.

R ر

42

Yâ Seyyiden fazlehû fi'n-nâsi ke'l-bahr	يَا سَيِّدًا فَضْلُهُ فِي النَّاسِ كَالْبَحْرِ
Ve neşrehû etyabu min-nesemeti's-seheri	وَنَشْرُهُ اَطْيَبُ مِنْ نَسَمَةِ السَّحَرِ
Ve men zehâ hadduhu hüsnen lehu ve-lehu	وَمَنْ زَهَا خَدُّهُ حُسْنًا لَهُ وَلَهُ
Kaddun izâ mâse yahki'l-gusne fi'n-nadrı	قَدٌّ اِذَا مَا مَسَّ يَحْكِي الغُصْنَ فِي النَّضْرِ
Ve men izâ mâ beda fennûre min-vechihi	وَمَنْ اِذَا مَا بَدَى فَالنُّورَ مِنْ وَجْهِهِ
Dav'e mine'ş-şemsi ahfâ tal'ate'l-kameri	ضَوْأً مِنَ الشَّمْسِ اَخْفَى طَلْعَةَ الْقَمَرِ
Ve men alâ kadruhû fi'l-halki mertebeten	وَمَنْ عَلاَ قَدْرُهُ فِي الْخَلْقِ مَرْتَبَةً
Kel-bedri fâka cemîa'l-encümü'z-zeheri	كَالْبَدْرِ فَاقَ جَمِيعَ الْأَنْجُمُ الزَّهَرِ
Ente ibn'ü Şemsü's-Sivâsi lemyekün yûcedu,	اَنْتَ اِبْنُ شَمْسُ السِّوَاسِ لَمْ يَكُنْ يُوجَدُ
Fî asrihi misluhû fi'l-bedri ve'l-hadari.	فِي عَصْرِهِ مِثْلُهُ فِي الْبَدْرِ وَالْخَضَرِ
Feente unkûdü zâke'l-keremi yâ Seyyidî,	فَاَنْتَ عُنْقُودُ ذَاكَ الْكَرَمِ يَا سَيِّدِي
Navil lenâ kadhan min zâlike'l-hamri	نَاوِلْ لَنَا قَدَحًا مِنْ ذَالِكَ الْخَمْرِ
İştedde şevkî ilâ'n-nedmâni mâke'seküm	اِشْتَدَّ شَوْقِي اِلَى النَّدْمَانِ مَا كَأْسُكُمْ
Ve'nhelle dem'î alâ haddiye kelmatari	وَانْهَلَّ دَمْعِي عَلَى خَدِّيَ كَالْمَطَرِ
Enşedtü fî hubbiküm zennazmi mu'tezirân	اَنْشَدْتُ فِي حُبِّكُمْ ذَا النَّظْمِ مُعْتَذِرًا
Lealle yukbelu nazmün câe bi'l-uzri	لَعَلَّ يَقْبَلُ نَظْمٌ جَاءَ بِالْعُذْرِ
Yârabbî zid fazlehu fi'n-nâsi mâ tal'at,	يَا رَبِّ زِدْ فَضْلَهُ فِي النَّاسِ مَا طَلَعَتْ
Şemsün vemâ seceat varakun ala'ş-şeceri.	شَمْسٌ وَمَا سَجَعَتْ وَرَقٌ عَلَى الشَّجَرِ

Medhî senâî lehû min hâlisi'l-kalbi	مَدْحِي ثَنَائِي لَهُ مِنْ خَالِصِ الْقَلْبِ
Ve leyse bi'l-medhi'l- Mısrıyyi min hatari	وَلَيْسَ بِالْمَدْحِ الْمِصْرِيِّ مِنْ خَطَرِ

يَا سَيِّدًا فَضْلُهُ فِي النَّاسِ كَالْبَحْرِ

Yâ Seyyid, senin fazlın mahlûkata deniz gibidir

"Seyyid" esmâi hüsnâdandır. Her ne kadar bilinen Doksandokuz güzel isimlerde yok ise de sayılan isimlerden ümmehattır, furuunda vardır(esas kaynak bir isim olup usülen vardır).

Aşağıda gelen mısraların işareti ile burada bahsedilen kişi Şemsi Sivasî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin (hyt:1597) evlatlarından biri olduğudur. tarihi olaylar ve meşhur olan zevat incelenince yeğeni Abd-ül'ehad Nurî Sivasî (hyt: 1651) kaddese'llâhü sırrahu'l-azizden bahsedildiği ihtimali yüksektir.. Şemsi Sivasî babasının amcasıdır.

وَنَشْرُهُ أَطْيَبُ مِنْ نَسَمَةِ السَّحَرِ

Ve ihsânın sabah rüzgârından daha güzeldir,

Yani kalbe ferahlık hayat verir.

وَمَنْ زَهَا خَدُّهُ حُسْنًا لَهُ وَلَهُ

Bir kimseki O'nunla güzellik yüzünde parladı.

قَدُّ إِذَا مَا مَسَّ يَحْكِي الْغُصْنَ فِي النَّضْرِ

O'nun endamı güzelliğin pırıltıları isabet ettiği vakit sarar

وَمَنْ إِذَا مَا بَدَى فَأَنُّورُ مِنْ وَجْهِهِ

Bir kimseki Onun yüzünün nuru ışık saçmaya başladığında

ضَوْءًا مِنَ الشَّمْسِ أَخْفَى طَلْعَةَ الْقَمَرِ

Güneşin nûrundan ziya yayılınca ay'ın ziyâsı kaybolduğu gibidir.

Âşıklarını muhafaza eder demektir. Yani pervanelerin aldanıp ateşe düşmelerine mani olmak için ziyasını daha açık eyler.

وَمَنْ عَلَا قَدْرُهُ فِي الْخَلْقِ مَرْتَبَةً

Bir kimseki yaratılışta kıymeti ve mertebesi üstün ve yüksektir.

İnsanlar madenler gibidir. Mayalarındaki haller ile insanlar derece değer kazanır. Abdullah radiyallâhü anhdan rivayet edildiğine göre, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem şöyle buyurdu;

"Allah Tealâ, aranızda rızıkları böldüğü gibi, ahlâklarınızı da aranızda bölmüştür, (ahlâklarınız birbirinizinkinden farklıdır). Yine Allah Teâlâ, malı, sevdiğine ve sevmediğine verir. Fakat îmanı ancak sevdiğine verir. Kim malı harcamakta cimrilik ederse, düşmanla mücahededen kor-karsa ve gecenin uykusuzluk gibi, kendisine meşakkat vermesinden korkarsa:

Lâ İlahe İllallah, Sübhanallah, Elhamdülillah, Allahu Ekber, sözünü çok söylesin.

(Allah'dan başka hiç bir İlâh yoktur, Allah bütün noksanlıklardan münezzehtir. Her türlü hamd ve övgü Allah'a mahsustur, Allah her şeyden yücedir.)" [1090]

كَالْبَدْرِ فَاقَ جَمِيعَ الْأَنْجُمِ الزَّهَرِ

Aynı bütün parlayan yıldızlardan üstün ayın ondördündeki dolunay gibi
Yani ayın öndördü gibi, diğerleri ise yıldızlar gibidir.

Ahlâk

Arapça'da *hulk* veya *huluk* kelimesinin çoğuludur. *"el-Hulku"* ve *"el- Huluku"* kelimeleri lûgatta; *seciye, tabiat, huy, insanın iç ve dış dünyası* gibi anlamlara gelmektedir. Çoğunlukla insanın fizik yapısı için *"halk"*, manevi yapısı için ise, *"hulk"* kelimelerinin kullanılmaktadır. Hulk, kelimesinin tabiat (huy) ve fıtrat manasında da kullanılmaktadır. Huy ise ruhta meydana gelen tabii bir olay, bir başka ifadeyle tabiata sonradan arız olan tabiatın gelişmiş ve tekâmül etmiş şekli olarak manalandırılmaktadır. Ahlâkçılar bu nedenden dolayı "hulk"u iki kısımda ele almışlardır. Bunlar:

a) Tabiî Huy **:** "İnsanın tabiatında, fıtratında, yaratılışında gizli ve saklı olan ahlâktır." Bu huy anlayışına göre fert tarafından yapılan fakat iradenin doğrudan devreye girmediği bir durumda davranışların ortaya çıkışıdır. Kızgın, aceleci, tembel vb.

b) Kazanılmış Huy: "Fiil ve davranışlar şeklinde meydana gelip istikrar kazanarak, sırf görüşüp kaynaşmaya ve âdete dayalı huydur." Bu tip ahlâk kazanımının ferdî ve içtimaî yönden büyük faydaları vardır.

[1090] A. Fikri YAVUZ, İmam Buhari'nin Derlediği Ahlak Hadisleri (Edeb-ül Müfred), Sönmez Neşriyat: 1/289-290.

Ahlakın Değişip Değişmeyeceği Problemi

[Düşünce tarihine baktığımızda bazı filozoflar ahlakın değişebileceğini kabul ederlerken bazıları ise değişmeyeceğini kabul etmişlerdir.

Fârâbî (870–950), İbn Miskeveyh (936–1030), Ibn Sinâ (980–1037), Gazâlî (1058–1111), Birgivî (1523–1573) gibi İslam düşünürleri ile Aristoteles (MÖ 384–322), I. Kant (1724–1804), J. Locke (1632–1704), J. J. Rousseau (1712–1778), J. H. Pestalozzi (1746–1827) gibi batı düşünürleri ahlakın eğitimle sonradan değişebileceğini kabul etmişlerdir.

Buna karşılık, İslam dünyasında Yusuf Hâs Hacib (hyt. 470/1077), Sa'dî-i Sirâzî (hyt. 691/1292), Nasreddin-i Tûsî (1201– 1274) ve Kâtip Çelebi (1609–1657); batı dünyasında ise A. Schopenhauer (1788–1860), Lamarck (1713–1784) ve Ch. Darwin (1809–1882) gibi düşünürler huyun doğuştan geldiğini, dolayısıyla değişmeyeceğini savunmuşlardır.[1091]

Değişebileceğini iddia edenlerden olan E. İbrahim Hakkı kaddese'llâhü sırrahu'l azîz değişmeyeceğini iddia edenlerin görüşlerini reddeder. "Bedeni siyah olan yıkanmakla beyaz olmaz. Huy can altındadır, çıkmayınca değişmez." diyenlerin bu görüşlerinin din ile de örtüşmediğini ifade eder. Çünkü ona göre, ***"din; gadap, şehvet ve riyanın kalpten tamamen yok edilip giderilmesini değil belki onları, akıl ve kalbin tasarruf ve emri altında bulundurmasını emretmiştir.*** *Bu ise mümkün, müyesser ve tecrübe ile de sabittir."* [1092] O, konu ile ilgili bir ayeti

"…Öfkesini yenenler ve insanları af edenler…"[1093] nakleder. E. İbrahim Hakkı'nın ayetle ilgili degerlendirmesine göre

"gayz ve gadabını yenmekle aklını galip getirenler övülmüş; gayz ve gazabı olmayanlar ise övülmemiştir. Çünkü insan bu sıfatlar olmadan kâmil insan mertebesine kavuşamamıştır."[1094] Onun için öfke ve şehvetin tamamen yok edilmesi değil, bilakis onların ıslah edilmesi durumunda insan ahlak bakımından olgunlaşacaktır.

Kısaca, kâmil (olgun) bir insan olabilmek için öfke ve şehvete gereksinim vardır, fakat onların ıslah edilmesi gerekir. Bununla birlikte insanlar yaratılış itibariyle farklı yetenek ve özelliklere sahiptir. Ayni şekilde onlar bazı şeyleri yapmada birbirlerine göre daha eğilimli ve yatkındırlar. İste, doğuştan gelen bu farklı yetiye, ***potansiyel eğilim*** diyebiliriz.

Psikolojinin tespitlerine göre bazı çocuklarda doğuştan gelen ***liderlik*** vasfı mevcuttur. Çocuk, ileriki yaslarında uygun ortam ve imkân bulunca bu potansiyel eğilim ve gücünü, pratik hayata geçirebilmektedir. Doğuştan gelen bu *potansiyel eğilimler,* kişinin *iyi* ya da *kötü huyu* üzerinde yönlendirici bir rol oynamaktadır.

"Arınan, muhakkak ki mutluluğa ermiştir" [1095] ayetinde belirtildiği gibi kişi sonradan kendi çabasıyla arınabilir, huyunu iyi yönde değiştirebilir. Dolayısıyla ahlakın değişebileceğini din de kabul etmektedir.

[1091] bkz: Erdem, Hüsameddin, *Ahlak Felsefesi*, s. 64–66.
[1092] E. Ibrahim Hakkı, *Marifetname,* s. 451.
[1093] Âl-i İmran, 134
[1094] E. Ibrahim Hakkı, *Marifetname,* s. 451.
[1095] A'lâ, 14; bkz: Maide, 105; R'ad, 11.

"Ahlakını düzelten bir gönül, ayna gibi saf olup, her şeyi kendinde bulmuştur." [1096]

Sonuç olarak; kişinin kuvvet olarak yaratılıştan getirdiği ahlaki eğilimleri kontrol edilemez, etkisinden kurtulunamaz ve değiştirilemez değiller, aksine onlar değişebilir; *iyi* iken *kötü*, *kötü* iken de *iyi* hale gelebilirler. Fakat kişi kendi haline bırakılır ve eğitilmezse, doğuştan getirdiği bu fıtrat ya da eğilimi onu kendi yönüne çekebilir.] [1097]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin **''iki dağın yer değiştirdiğine inanın, insanın huy değiştirdiğine inanmayın''** sözünde ki "**huy**" kelimesi, "**fıtrat**" anlamında kullanılmıştır.

Niyâzî-i Mısrî'nin burada bahsetmek istediği Allah Teâlâ'nın bazı kullarına karşı fıtrat yönünden bazı ihsanlarının bulunabileceğini açıklamaktır. Bu ihsan Allah Teâlâ'nın adalet sıfatına ters düşmez. Onun bilgisindeki ilmî derecenin sonsuzluğundan gelen bir ayrıcalığın tecellisidir. Bu ise onun yaratıcı olmasının ve ilâh olmasının gereğidir.

أَنْتَ اِبْنُ شَمْسُ السِّوَاسِ لَمْ يَكُنْ يُوجَدُ

Sen benzeri bulunmaz Şemsi Sivasî'nin oğlusun

"Şemsi Sivasî'nin oğlusun" Şemsi Sivasî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin (hyt:1597) yeğeni Abd-ül'ehad Nurî Sivasî (hyt: 1651) kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz.

Şemsi Sivasî babasının amcasıdır. Ayrıca;

> Abd-ül'ehad Nûrî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz Efendi'den sonra, Kadızâdelilere karşı mücedelede ismi ön plana çıkan Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin de onun eser ve şiirlerini okumuştur. Aşağıdaki şiirlerdeki benzerlik buna delil olarak gösterilebilir:
>
> Abd-ül'ehad Nûrî:
> ***"es-Salâ gelsün gelen meydân-ı 'ışka es-salâ***
> ***Bâş u câna bakmayan merdân-ı 'ışka es-salâ***
> ***İbn-i Edhem gibi tâc u tahtın terk eyleyüp***
> ***Kul olan gelsün berü sultân-ı 'ışka es-salâ."*** [1098]

Niyazî-i Mısrî:
> ***"es-Salâ her kim gelür bâzâr-ı 'aşka es-salâ***
> ***es-Salâ her kim yanarsa nâr-ı 'aşka es-salâ***
> ***İbn-i Edhem gibi tâc u tahtın terk eyleyen***

[1096] E. Ibrahim Hakkı, *Marifetnâme*, s. 219.
[1097] (KARADENİZ, 2006), s.103-106
[1098] A. Nûrî, *Dîvân*, vr. 18b.

Soyunup 'abdâl olan hunkâr-ı 'aşka es-salâ." [1099]

Yine Abd-ül'ehad Nûrî'nin Hakk'a yürümesinden sonra Niyazî-i Mısrî gibi sûfilerin de sürgüne gönderildiğini görüyoruz. [1100]

Bu durum itibarıyla önce Şemsi Sivasî Efendiyi daha sonra Abd-ül'ehad Nurî Sivasî efendileri inceleceğiz.

ŞEMSEDDİN SİVÂSÎ kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz [1101]

I. HAYATI

XVI. asrın ikinci yarısında olgun şahsiyeti yanında, bilhassa *Menâkıb-ı İmâm-ı Azam, Menâkıb-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn, Gülsen-âbâd ve Mevlid* adlı eserleri ile şöhret yapmış olan Şemseddin Sivâsî hakkında, kaynaklarda teferruâtlı bilgiye rastlanamamaktadır. Halvetiyye târikatının Şemsiyye kolu müessisi olan Şemseddin Sivâsî ile âlâkalı olarak kaynaklarda yer alan mâlûmât, nihâyette bir iki esere dayanmakta olup, geri kalanlar tekrardan öte gidememektedir.

Tam adı Ahmed Şemseddin Ebû's-Senâ b. Muhammed Ebi'l-Berekât b. Ârif Hasan ez-Zîlî es-Sivâsî'dir. Biraz esmer oluşu dolayısı ile Kara Şems diye şöhret yaptıysa da bugün Sivas'ta Şems-i Azîz adıyla anılmaktadır.

Babası Ebû'l-Berekât Muhammed ez-Zîlî, Amasya'da Şeyh Habîb Karamânî halîfelerinden olan Hacı Hızır'ın halîfesidir. Horasan taraflarından 28 sofusuyla Zile'ye gelmiş ve orada Hakk'a yürümüştür. Şemseddin Sivâsî dışında Muharrem, İbrâhim ve İsmâil adlarında üç oğlu daha vardır. Bunlardan Muharrem ve İbrâhim kendisinden büyüktür. Ağabeylerinin, onun yetişmesinde büyük yardımı olmuştur. Muharrem Efendi 1000 (1591)'de vefât etmiştir.

Şemseddin Sivâsî'nin diğer ağabeyi Ebu'l-Maânî İbrâhim Efendi, Şeyh Receb Efendi (*Necmü'l-Hüdâ* müellifi)'nin babasıdır. Şemseddin Sivâsî ile beraber Zile'den Sivas'a hicret etmiştir. Bir ara İstanbul'a gelerek burada müderrislik de yapmıştır. Şemseddin Sivâsî'den sonra Sivas'ta Hasan Paşa (Meydan) câmiinde imâmette iken 1000 (1591/2) tarihi dolaylarında vefât etmiştir.

Mevlânâ İsmâil, Ebu'l-Berekât'ın küçük oğludur. Şemseddin Sivâsî'den her bakımdan istifâde etmiştir. Fıkıh ve Hadîs'te ileri idi. *Mültekâ*'ya hâşiye te'lif etmiştir. Vefâtına yakın senelerde Sivas'ta müftülük yapmıştır.

Abdülmecîd Sivâsî (v. 1049/1640) yeğeni olup (Muharem Efendi'nin oğlu), mürîdi ve halîfesidir. Şeyhî mahlâsı ile şiirler söylemiştir. Dîvânı vardır. Aynı zamanda velûd bir müelliftir. Hakk'a yürüdüğü yer İstanbul'dur.

Şeyh Abdü'l-ahad Nûrî (hyt. 1061/1651) Şemseddin Sivâsî'nin kardeşi İsmâil Efendi'nin torunu olup, Sivâsiyye tarîkatı müessisidir.

Şeyh Receb Efendi ise ağabeyi İbrâhim Efendi'nin oğlu olup, aynı zamanda

---

[1099] (ERDOĞAN, 1998), s. 298.
[1100] (BAZ, 2004), s. 47
[1101] (AKSOY, Sivas) Makalesinden özet alıntı yapılmıştır.

dâmâdıdır. Arapça *Necmü'l-Hüdâ* adlı eseri te'lif ederek, Şemseddin Sivâsî hakkında en değerli mâlûmâtı elde etmemizi sağlamıştır. Şemseddin Sivâsî Hakk'a yürümesine yakın Receb Efendi'yi vasî tayin etmişti. Şeyh Receb Efendi küçük yaşından itibâren, elli seneye yakın bir müddet Şemseddin Sivâsî'nin hizmetinde bulunmuştur.

Şemseddin Sivâsî'nin doğum târihi hakkında bir iki sene farkla çeşitli rakamlar ileri sürülmekte ise de ekser kanâat, 926 (1520) üzerinde birleşmektedir.

Kaynakların verdiği malûmâta göre doğrum yeri Tokat'ın Zile kasabasıdır. Bu yüzden kendisine Zile'ye nisbet edilerek Zîlî de denilmektedir. Zile'de doğmasında mukabil, hayatı Tokat ve bilhassa ömrünün sonuna kadar Sivas'ta geçmiştir.

İlk tahsîline başlamadan önce babası tarafından 7 yaşında iken (1527) Amasya'ya şeyhi Hızır Efendi'nin duâsına mazhar olmak için götürüldü. Dönüşünü müteâkib Zile'de bulunan âlimlerden, ilk tahsîline başladı. Bilâhare Tokat'a birâderleri Muharrem ve İbrâhim Efendilerin yanına gönderildi. Orada zamanın âlimlerinden Arakiyeci-zâde Şemseddin Mahvî Efendi'nin derslerinden istifâde ederek, ilimde hayli mesâfe katetti. Aklî ve naklî ilimlerde belli bir seviye elde etti.

Tahsîlini ikmâli müteâkib 20 yaş civârında, İstanbul'a gelerek Sahn medreselerinden birinde müderrislik vazîfesi yapmıştır. Bir müddet sonra istifâ ederek Şam'a gitti. Bir seneye yakın bir zaman sonra hac farîzasını da edâ ederek, Zile'ye döndü ve vaaz ü nasîhate başladı. Bu arada kendisinde sülûk isteği artması netîcesi Amasya'ya giderek Ezine Pazarı'nda babasının şeyhi Hacı Hızır halîfelerinden Muslihuddin Efendi'ye biât etti. Normal sıraya göre Tavr-ı râbi'de önce mücâz, sonra da müstahlef oldu. Şeyhi'nin vefâtı üzerine Tokat'a ve sonra Zile'ye dönerek tedris faâliyetine devâm etti. Kısa bir müddet sonra Tokat'a Şeyh Mustafa Efendi'ye biat için geldiyse de Mustafa Efendi yaşlılığı sebebiyle bunu kabul etmedi ve kendisine hayır duâda bulundu. Bu arada Şemseddin Sivâsî'ye müjde vererek, şeyhi olacak zâtın 6 ay sonra Tokat'a geleceğini söyledi. Bunun üzerine Şemsî, tekrar Zile'ye avdet etti. 6 ay sonra hocası Arakiyeci-zâde Şemseddin Mahvî Efendi, kendisine bir mektup göndererek Şeyh Abdülmecîd Şirvânî (v. 972/1565)'nin Tokat'a geldiğini bildirdi. Bilâhare Tokat'a gelen Şemsî, Abdülmecîd Şirvânî'ye intisâb etti.

Sülûk sonunda şeyhi kendisini talebe irşâdına memûr kıldı. *Hediyyetü'l-ihvân* (55^b)'da Abdülmecîd Şirvânî'ye;

"11 sene hizmeti yanında 50 sene kadar da seccâde-i irşadda kāim oldu" denilmektedir. Buna göre Şemseddin Sivâsî, 30 yaşları civârında (30-32) şeyhine intisâb etmiş ve aşağı yukarı 35 yaşlarında da irşad vazîfesine başlayarak, izin alıp Zile'ye gelmiş olmalıdır.

Sivas vâlisi Hasan Paşa (v. 975/1567), Sivas'ta 1564'te inşâ ettirdiği Yeni câmi (Meydan câmii) için şeyh ve vâiz aradığında kendisine Şemsî'yi tavsiye etmişlerdi. Bunun üzerine Hasan Paşa tarafından Sivas'a dâvet edilen Şemseddin Sivâsî, bu dâveti, Zile'deki yaşlı babasının ve Tokat'taki şeyhinin izni dâhilinde ve ayrıca evlâd ü ıyâli ile talebelerini de yanına almak şartıyla kabûl edeceğini bildirdi. Şartının kabûlü üzerine Sivas'a hicret etti. Bir tekke binâ edip, câmide vaaz ü nasîhat ve tekkede de tâat, ibâdet ve riyâzet ile meşgûl oldu.

Bir ara Karahisar eşrâfının elçiler gönderip kasabalarına dâveti üzerine oraya vaaz ü nasîhata gitti.

Kaynaklar Şemseddin Sivâsî'nin hayatında üç kere hacca gittiğini ileri sürmektedir. Bunlardan biri İstanbul'dan ayrılışını müteâkib vâkî olmuş olup sonuncusu ise 999 (1591)'da yapılmıştır. Bunlardan ikincisinin ne zaman olduğu hakkında herhangi bir malûmâta tesâdüf edilememiştir. Bu sonuncu hac seferine eşrâfı, halîfeleri de iştirâk etmişlerdi. Hattâ Sivas dışında bulunan halîfeleri de bu sefere katılmışlardır.

Hayatının sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin Avrupa hudutlarında mevcût hücûm ve müslüman katliâmına karşı bir hareket lâzım geldiğini ileri sürmüş, sefer hazırlıklarına girişmişti. Nitekim bu sıralarda Osmanlı Devleti'nde de Sultan III. Mehmet (v. 1012/1603)'in emriyle aynı sebebe binâen Eğri seferi hazırlıklarına başlanılmıştı. Şemseddin Sivâsî'nin (19 Safer 1005 / 11 Ekim 1596)'de fethedilen Eğri kalesi ve hemen arkasından (6 Rebîulevvel 1005 / 27 Ekim 1596) kazanılan Haçova meydan muhârebesi seferine katılıp katılmadığı husûsu kesinlik kazanamamıştır.

Menâkıbnâmelerin hemen hepsinde sefere katıldığı ve hattâ Haçova'da ordunun bozulması sırasındaki üstün gayreti sâyesinde muhârebe seyrinin müslümanlar lehine dönmesini sağladığı kaydedilmektedir. Hattâ târih kitaplarında Hoca Sadeddin (v. 1008/1599)'e atfedilen gayret ve sözler, bu kitaplarda tamâmen Şemseddin Sivâsî'ye isnâd olunmaktadır.

Menâkıbnâmeler dışında çeşitli yerlerde mevcût bâzı kayıtlar, Şemseddin Sivâsî'nin ileri denecek bir yaşta böyle bir sefere iştirâk ettiği fikrini kuvvetlendirecek mâhiyettedir. *Târih-i Selânikî*[1102] de;

"(1004 Ramazan / 1596 Nisan) Ramazân-ı Şerîf'in ilk günlerinde Padişâh'ın emriyle Meydân-ı Tîr sahrâsında istiskâ namazı kıldılar ve sonunda Sivâsî vâiz Mevlânâ Şemseddin Efendi minbere çıkıp duâ yaptı" denilmektedir. Bu kayıttan Şemseddin Sivâsî'nin Eğri seferine çıkış târihi olan (24 Şevval 1004 / 21 Haziran 1596)'dan yaklaşık bir ay öncesinde İstanbul'da bulunduğu anlaşılmaktadır (*Necmü'l-Hüdâ* ve *Hediyyetü'l-ihvân*'ın verdiği malûmât bu hususu tekrarlamaktadır).

Târih-i Peçevî (II, 290)'de ise bu hususla âlâkalı olarak;

"Akşemseddin İstanbul fethinde Sultan Mehmed-i evvel ile bulunmuşlar. Kara Şemseddin Sultan Mehmed-i sâlis ile Eğri'de bulunsalar aceb midir? Buyurdukların nakl iderler idi."

denilmektedir. Öte yandan Eğri seferi için önemli kaynaklardan sayılan *Feth-i Bilâd-ı Engürüs* (Eğri) 'te Eğri seferine katılan meşhûr zevât arasında;

"... Kazasker efendiler ve kutb-ı dâire-i sâlik-i tarîkat ve mürşid-i râh-ı hidâyet şeyhu'ş-şuyûh Şeyh Şemseddin Sivâsî ve mefharu'ş-şuyûh Ayasofya şeyhi Mehmed Efendi ve kudretü's-sâlikîn Şeyh Hızır Dede ..."

şeklinde zikredilmektedir.

Eğri seferi dönüşünde sefer yorgunluğu ve kış şiddetinden biraz rahatsızlanmış

[1102] Mustafa Selânikî, *Târih-i Selânikî,* Yazma kısım (Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan Köşkü, 1138), vr. 151[a].

ve İstanbul'da bir müddet istirâhat etmişti. Dönüş için izin istediğinde Sultan III. Mehmed Şemseddin Sivâsî'yi İstanbul'da alıkoymak murâd ettiyse de makûl sebepler neticesinde Sivas'a dönmesine müsâade etti.

Şemseddin Sivâsî, Sivas'a rücû ettikten kısa bir müddet sonra Hakk'a yürüdü. [1103] Göçmeden önce defin, cenâze, türbe, borçları vs. için Recep Efendi'yi vekil tayin etti.

Göçüş yeri hakkında ittifak eden kaynaklar, Hakk'a yürüyüş târihi üzerinde birleşememektedirler. Ancak kaynakların ekserisi, O'nun (1006 Rebîulevvel / ekim 1597)'de vefât etmiş olduğu istikâmetindedir. Nitekim yürüyüşüne düşürülen târihler de bu seneyi göstermektedir:

"İki mısrâ ile Hâtîf vefâtına didi târîh
Ki her mısrâı şeh-beyt-i şi'r-i şâir oldı

Mekân u câyı cilvegâh-ı kurb-ı lâhûtî
Tolındı hayf Şems manâ-yı dîdemden nihân oldı (1006)"

Recep Efendi tarafından kıldırılan cenâze namazına 60.000'e yakın cemâat katıldığı rivâyet edilmektedir. Vaaz ve irşadda bulunduğu Meydan Câmii hazîresine defnedildi. Merkadi, zamanımızda da önemli ziyâret-gâhlardandır.

Sırlanışından üç sene sonra türbe inşâ edilmiştir. Türbeyi kimin yaptırdığı belli değildir. Meydan câmii avlusunun kuzey tarafına düşmektedir. Kapısı doğu tarafında bulunmaktadır. Kapının üzerinde sülüs (50 × 32 cm. ebadında) yazı ile şu kitâbe mevcuttur:

"Şehr-i Sîvâs içre cânâ işbudur
Şeyh Şemseddin kutbun meşhedi
Didi Fevrî künbedi târîhini
Nûrla olsun musaffâ merkadi (1009)"

Şemseddin Sivâsî'nin aynı zamanda iyi bir âile reisi olduğu, erkek ve kız cem'an 57 evlâd ve her birinden de çok sayıda torun sâhibi bulunduğu ileri sürülür. Erkek evlâdından birçoğu da seccâde-nişîn olmuşlardı. Bunlardan büyük oğlu Mehmed Efendi uzun yıllar kadılık yaptıktan sonra babasının yanına dönerek ondan feyz ve el almıştır. Babasının yanında medfundur. Şemseddin Sivâsî'nin İstanbul'u terk edişini müteâkib gittiği hac seferinden Zile'ye dönüşünde evlendiği söylenmektedir (takrîben 20-25 yaşları arasında).

II. ŞAHSİYYETİ, İTİKÂDI ve FİKİRLERİ

Şemseddin Sivâsî'nin şahsiyeti hakkında malûmât veren kaynaklar, O'nun iyi huylu, güzel yüzlü, ihsân sâhibi, ilim ve irfan ehli, herkese iyilik yapmayı seven bir şahıs olduğunu belirtirler. Fakirleri doyurmayı, misâfirlere ikrâm etmeyi severdi.

[1103] Şemseddin Sivâsî'nin son sözü; "Şüphesiz ben sadece Hak dîne boyun eğip yüzümü, gökleri ve yeri yaratmış olan Allah'a çevirdim ve ben O'na ortak koşanlardan değilim." (En'am sûresi, 79) âyeti oldu.

Hiçbir zaman boş durmamış, günün her vaktinde halka bir şeyler vermek için uğraşmıştır. Ölünceye kadar, gece gündüz tekkesinde zikr-i şerîfe ara vermemiştir.

Necmü'l-Hüdâ yazarı, Şemseddin Sivâsî'nin meşrebi ve mezhebi hakkında şöyle söyler:

"Muhammed (s.a.v.) meşrebinden, Hanefî mezhebinden, Halvetî tarîkatından idi."

Aynı zamanda kaynaklar O'nun özü sözü doğru, olduğu gibi görünen ve herkesin de böyle olmasını isteyen bir şahsiyete sâhip olduğunu ileri sürerler.

Arapça telîfâtından anladığımıza göre Arap gramer ve lisânına hayli vâkıftı. Farsça'dan tercüme eserler meydana getirmesi, Farsça edat ve harfleri hakkında kısa bir risâle telif etmesi ve ayrıca Ramazan gecelerinde *Mesnevî-yi Mânevî*'yi mürîdânına okuyup açıklama âdetinde oluşu, O'nun aynı zamanda gâyet iyi derecede Farsça bildiğini göstermektedir.

Usûl-ı fıkıhta *Muhtasarü'l-Menâr*'a hâşiye yazacak kadar iyi bir fıkıh malûmâtına sâhipti.

Eserlerinin tetkîkinden de anlaşılacağı gibi ileri denecek seviyede Kur'ân-ı Kerîm ve Hadîs ilmine vukûfu vardı.

Selefe tam tamına uyardı. Sağlam bir îtikâdî görüşü vardır. Râfizîler'e, Şiâ'ya ve Bektâşîler'e karşı son derece sert çıkışlar yapmıştır. Ehl-i sünnet ve'l-cemâat inancına tâbî idi.

Şerîat içi bir mutasavvıftır. Tasavvufî şahsiyeti çok kuvvetlidir. Marifet ve kemâlde, kişinin, kâmil bir mürşid önünde diz çökerek seyr ve sülûkünu tamamlama yolunu (usûlünü) benimsemiştir. Bunun yanı sıra ilim ve ahlâka verdiği önem, bizzat eserlerinden anlaşılmaktadır.

Şemseddin Sivâsî'nin şöhreti Sivas dışında Osmanlı hudutlarını da aşmış, ünü çok yayılmıştır. Semerkand, Buhâra gibi ilim merkezlerinde de isminden bahsedilir olmuştu. Hayatı boyunca herkesten hürmet, tâat ve muhabbet görmüştür. Zamanın âlim ve şâirleri arasında iyi bir yeri vardı. Dört Osmanlı sultânı Kânûnî Sultân Süleymân (hyt. 1566), II. Selim (hyt. 1574), III. Murat (hyt. 1595) ve III. Mehmet (hyt. 1603) devirlerini idrâk etmiş, hepsinden de hürmet ve ilgi görmüştür.

Kaynaklarda Eğri seferi için İstanbul'a geldiğinde Azîz Mahmûd Hüdâî (hyt. 1628) tarafından karşılandığı, Hüdâî'nin büyük bir hürmet ve muhabbet gösterdiği, elini öptüğü, üç gün müddetle Hüdâî tekkesinde kalıp, bu esnâda İstanbul'un bütün ileri gelen zevâtı tarafından ziyâret edildiği kaydedilmektedir. Buna ilâveten Sultân III. Mehmed'in kendisi için Sinân Paşa köşkünde ziyâfet verdiği, ziyâfette bulunanlar ve Şeyhülislâm Hoca Sadeddin (hyt. 1599) Efendi tarafından büyük bir saygıya mazhar olduğu da belirtilmektedir.

III. TARİKATI

Şemseddin Sivâsî, Halvetiyye tarîkatının kollarından kendi adıyla anılan Şemsiyye tarîkatının kurucusu olarak kabul edilir. Kaynaklarda Şemsiyye hakkında belirli, açık ve fazla bir malûmâta rastlanamamaktadır.

Sivâsî tarîkatı ise Şemsiyye'nin şubelerinden olup, silsilesi Şemseddin Sivâsî,

Abdülmecîd Sivâsî ve Abd-ül'ehad Nûri Sivâsî şeklindedir.

Halîfeleri:

Şemseddin Sivâsî'nin hayâtında 29 halîfe nasbettiği ileri sürülmektedir. Bunlardan *Necmü'l-Hüdâ* müellifi Receb Efendi, *Hediyyetü'l-ihvân* (40^b)'ın belirttiğine göre, "efdal hulefâsıdır."

Şemseddin Sivâsî, vefât ettikten sonra, yerine oğlu Pîr Mehmed Efendi iki sene müddetle post-nişîn oldu. Ondan sonra da O'nun en yakınlarından biri olan Şeyh Receb Efendi seccâde-nişîn oldu

IV. ŞÂİRLİĞİ

Şiirlerinde Şemsî mahlasını kullanan Şemseddin Sivâsî, bir dîvân teşkil edecek kadar şiir nazmetmesine, manzûm eserler kaleme almasına ve *Mevlid* te'lif etmesine rağmen, birinci sınıf şâirler arasına girememiş ve hattâ tezkirelerde adından dahi bahsedilmemiştir.

Her şeye rağmen şiirleri ve manzûm eserleri tetkîk edildiğinde de görüleceği gibi, şiirleri son derece vâzıh ve samîmi bir ifâdeye sâhiptir. Sâde bir üslûbu vardır. Manzûmelerinde derinden gelen bir hissîlik hâkimdir. O'nun gâyesi, daha çok halkı irşad olduğundan, ağdalı, sanatlı, girift ve mazmûnlarla dolu mısrâlar yerine, kolay anlaşılır olmayı tercih etmiştir. Fakat bu kolay anlaşılırlık yanında, son derece ârifâne ve sağlam bir üslûbu vardır. Bu sebeple Arapça ve Farsça kelime ve terkipler kullanmakla beraber, umûmiyetle sâde bir Türkçeyi diğerlerine yeğ tutmuştur. Şiirlerinde zaman zaman tasavvufî kelime ve ıstılahlar yer almakta ve derinliğine işlenmektedir.

Onun şiirlerinde mânâ, mısrâ veya beyit sınırları içinde kalmaz; aksine şiirlerinde bütünlük göze çarpar. Şiirlerini yek-âhenk tarzda söylemiştir. Vezin ve kâfiye hususlarında da umûmiyetle muvaffak olmakla birlikte zaman zaman gerek vezin ve gerekse kâfiyede zorlamalar göze çarpmaktadır. Gazel ilâhîleri ise daha akıcı olup, çoğunda redifli kâfiyeyi tercih etmiştir. İşte bütün bunlar sebebiyledir ki gazel-ilâhîleri çok tutulmuş, dilden dile dolaşmış ve bir kısmı da bestelenmiştir.

V. ŞEMSEDDİN SİVÂSÎ'NİN ESERLERİ

Bizzat kendisinin ve *Necmü'l-Hüdâ* müellifi Şeyh Receb Efendi'nin verdiği malûmâta göre 21 adet eseri vardır. Yapılan kütüphane çalışmalarında birkaçı dışında geri kalanlar tesbit edilebilmiştir.

Bu eserlerden on biri manzûm diğerleri mensûrdur. Mensûr eserlerinden ikisi Arapça'dır. Bazı kaynaklarda Şemseddin Sivâsî'ye âit 30 eserden bahsedilmekte ise de bu sayıda esere tesâdüf edilememiştir.

A. Manzûm Eserleri:

1. Süleymânîye (Süleymân-nâme):

2. İbret-nümâ (Terceme-i İlahi-name-i Attar):

3. Gülşen-âbâd (Bahâru's-sûfiyye):

4. Mevlid:

Aruz vezninin Remel bahrinde *Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün* kalıbıyla nazmedilmiştir. Yapılan nüsha karşılaştırmalarından edilen netîceye göre, 1217 beyittir. Esere, bizzat Şemsî'nin de belirttiği gibi Rebîu'l-evvel 988 (Nisan 1580)'de tamamlanmıştır.

Şemseddin Sivâsî *Mevlid*'i telif edişini hülâsaten şu şekilde anlatmaktadır.

"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimize hizmet etmek maksadıyla kalbime mevlid yazmak fikri düştü. Çok sayıda mevlid yazılmış olmakla birlikte bunlardaki zorluk ve ihtilâf beni menetmeye koyulduysa da netîcede kalemi, kâğıdı ve kitapları elime aldım. O sırada;

'Ey yazmayı çok arzu eden sana yardım edeyim mi?' şeklinde bir ses geldi. Bu ses doğuların ve batıların efendisinin sesiydi. Kalem ve kâğıtlar elimden düştü. Kalbime harâret çöktü. Başımı önüme eğdim ve ağladım. Namaz kılıp, salât ü selâm getirdim. Yüzümü Allâh'a ve Resûl'üne çevirip, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin istiğrak denizine daldım, uyudum. Bu halde kendimi Makâm-ı asgar'da ayakta duruyor gördüm. İlerde bir cemâat vardı ki, onlar Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz ve ashâbı idiler. Onlardan biri bana teveccüh etti. Zannederim o kişi Hz. Ali kerreme'llâhü veche idi. Kucağında kokular saçan bir çocuk vardı. Hz. Ali kerreme'llâhü veche:

'Bunu al. Sana Resûlullah verdi', dedi. Sonra uyandım. Kalbim nûr, hikmet ve ilimle dolu idi. Yazmaya başladım. Allâh Teâlâ bana mevlid husûsunda daha önce kimseye açılmamış kapıları açtı. Çünkü insanlar 'Peygamber'in mevlidi apaçıktır.' diyorlar. Hâlbuki ben diyorum ki, O'nun mevlidi hem zâhirî ve hem de mânevîdir. Bu husus başlangıçtan sona kadar hep böyledir. Nitekim Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz 'Ümmetimden bir topluluk, kıyâmet gününe kadar dâimâ hak üzere bulunacaklardır' buyurmuştur. Bu kişiler âlimler, sultânlar ve kadılardır..."

Şemsî *Mevlid*'i çeşitli kereler tab edilmiştir. Ancak bu matbû nüshaların hiçbirisi de tam değildir. Asıl nüshadan çok eksiktir. Matbû olan bu kısımlar herhalde mevlid ve toplantılarda okunan yerlerdir.

5. Heşt-Behişt:

6. Mir'âtü'l-ahlâk ve mirkâtü'l-eşvâk:

7. Menâsik-i hac:

8. Dîvân-ı Şemsî (İlâhiyyât ve Gazeliyyât):

9. Terceme-i Kasîde-i Bürde:

10. Şerh-i Gazeliyyât-ı Sultân Murâd-ı Sâlis:

11. Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam:

B. Mensûr Eserleri:

1. Arapça Mensur Eserleri

a) Hallü ma'âkıdi'l-kavâ'id:

b. Zübdetü'l-esrâr fi şerĥ-i muhtaŝari'l-menâr:

2. Türkçe Mensur Eserleri

a) İrşâdü'l-avâm:

b) es-Safâyıh fî tercemeti'l-Levâyıh:
c) Menâzilü'l-ârifîn:
d) Menâkıb-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn:
e) 'Umdetü'l-edîb fi't-ta'lim ve't-te'dib:
f) Dâiretü'l-usûl:
g) Emr-i İlâhî ve hüccet-i İlâhî:
h) Nakdü'l-hâtır: .] [1104]

ABD-ÜL'EHAD NÛRÎ SİVÂSİ KADDESE'LLÂHÜ SIRRAHU'L-AZİZ[1105]

1-Doğumu, Ailesi ve İsmi

Abd-ül'ehad Nûrî Efendi kaynakların ortak ifâdesine göre Sivas'da doğdu. Doğum târihi Vicdânfnin *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyesi'nde* 1014/1605 *Sefîne-i Evliya'da* 1013/1604 ve 1003/1594-95 diğer bütün kaynaklarda ise 1003/1594-95 olarak belirtilmektedir.

Abd-ül'ehad Nûrî Efendi'nin babası, Kadı Muslihiddin Mustafa Safâyî, Ebu'l-Berekât Muhammed Zîlî'nin dört oğlunun en küçüğü ve Ahmed Şemseddin Sivâsî (hyt. 1006/1597) 'nin kardeşi Mûltekâ Şârihi, Sivas Müftüsü İsmail Efendi'nin oğludur. Annesi ise yine Ebu'l-Berekât'in büyük oğlu Molla Cami'nin Kâfiyesini şerheden Muharrem Efendi'nin kızı Safa Hatun'dur.

Abd-ül'ehad Nûrî Efendi, doğum yerine nisbet edilerek Sivasî diye tanınmış şiirlerinde Nûrî mahlasını kullandığı için bu unvanla şöhret bulmuştur. Künyesi; Ebu'l-Mekârim, lakabı ise Evhadü'd-Dîn'dir.

2- Çocukluğu, Tahsili Ve Târikata intisabı

Doğum yeri ve ailevî durumu îtibâriyie iyi bir şekilde yetişmesine hayli müsait bir ortam içinde bulunan Abd-ül'ehad Nûrî Efendi çocukluk yıllarını Sivas'da geçirdi, ilk ilimleri tahsîle Kur'ân-ı Kerîm, Sarf ve Nahv okuyarak burada başladı.

Daha Üç yaşlarında iken "Halvetiyye"nin "Şemsiyye" kolu'nun kurucusu ve dedelerinin kardeşi olan Şemseddin Sivâsî onun ileride büyük bir şahsiyet olacağını şu hâdise ile kerameten haber verdi:

Ömrünün son vakitlerinde, ***"Abd-ül'ehad'ı bana getirin"*** buyurur, Müeyyed Çelebi'yi götürürler. Yine

"Abd-ül'ehad'ı getirin" der. Ömer Çelebi'yi getirirler.

"Emânete hıyanet olmaz, Abd-ül'ehad'ı getirin" dediklerinde mecburen Abd-ül'ehad'ı getirip eline verirler. Alıp bağrına basar. Bir saat kadar göğüslerine bastırarak teveccüh ettikten sonra iade eder. Bir saat kadar yanındakilerle cehrî zikirle meşgul olduktan sonra da ruhunu teslim eder.

Abd-ül'ehad Nûrî Efendi, Şeyh Mehmed Nazmi Efendi'nin ifâdesi ile

" himmet-i aliyye ve emânet-i azîzeyi ihsandan sonra, yedi gün ve yedi gice yimeyüb ve içmeyüb, hayran ve sekrân" olur.

Küçük yaşta babasını kaybeden Abd-ül'ehad Nûrî Efendi'yi Sultan 3. Mehmed'in daveti üzerine İstanbul'a giden dayısı, hocası ve mürşidi

[1104] (AKSOY, Sivas)
[1105] (YILMAZ, 1993), s. 12-46

Abd'ul'mecîd Sivasî (hyt. 1049/1639) himayesine alır. Annesi Safa Hâtûn ve kardeşleri Abdüssamed Efendi ve Kâmil Ağa ile birlikte İstanbul'a götürür.

Burada devrin önde gelen ulemâsından zahirî ilimleri, dayısından ise zahirî ilimler yanında bâtınî ilimleri tahsil eder. Daha küçük yaşlarda iken bu ilimlerde temayüz eder ve henüz yirmi yaşlarına geldiğinde her kesimden insanın istifâde ettiği yirmiyi aşkın eser meydana getirir.

3- Seyr-ü Sülûkü

Abd-ül'ehad Nûrî Efendi kendi dayısı ve Şemseddin Sivâsî hazretlerinin postnişîni Abd'ul'mecîd Sivâsî'ye intisab etmiş ve seyr-ü sülûkünü büyük mücâhede, uzun riyâzât ve halvetlerle tamamlamıştır. Tarîkat Pirleri olan Ömer Halvetî (hyt. 750/1349)'nin yolunda giderek dört yıl beş ay on günde peşpeşe kırk erbain çıkardı. Bunun sebebini Abd'ul'mecîd Sivâsî Efendi

"Bizim irşadımız zamanında Üsküdârî Mahmud Efendi ve Mehmed Paşa Asitânesinde İştibî Emir Efendi ve Büyük Kadızâde ve Mustafa Paşa Asitânesinde Necmeddin Hasan Efendi ve Adlî Efendi ve Tercüman zaviyesinde, Sultânû'İ-Müfessirin Ömer Efendi ve bunlar emsali mürşid-i kâmil meşâyıh-ı vefire ve kesîre var idi. Amma, Abdûlehad, sana bu kadar riyâzât ve mücâhedât ile testîkimize sebeb, bir zamanda sen istanbul şehrinde ferd-i vâhid, murşid-ı kâmil olup, zamanında olan şeyhler, cümle sana ser-efrû ve iltica ve müracaat edecekler. Pes, cümleye tefevvuk, bu kadar sa'y-i beliğ itmeye muhtaç idi." Şeklinde İfade etmiş ve icazetle taltîf buyurmuştur.

4- Midilli'ye Gönderilmesi

Abd-ül'ehad Nûrî Efendi'nin tahsil ettiği ilimler ve hocaları hakkında kaynaklarda bilgi mevcut değildir. Fakat çevresi, içinde bulunduğu muhit ve yazdığı eserler göz önünde bulundurulduğu takdirde çok değerli ilim erbabından devrin zahirî ilimlerini okuduğu anlaşılmaktadır.

Bâtınî ilimleri ikmâl edip irşâd icazetiyle de taltîf olunduktan sonra Şeyhi ona ***"Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin işâret-i şerîfeleri ile Midilliye halîfe nasb ve tayin olundunuz."*** diyerek seccade, asâ, ridâ, kemer verdi ve halkı irşad etmesi için Midilli'ye gönderdi. "An-karib, İstanbul'a nakl olunursunuz" diyerek de keramet gösterdi.

Annesini yanına alıp Midilli'ye giden Şeyh Efendi orada Fâtih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmış olan camide va'z u irşâd görevine başladı. Sayesinde yetmiş kâfir müslüman olmuş ve kendisine bîat edip tekmîli tarîkat etmişlerdir. Hazretin şöhreti kısa zamanda Midilli Adası'nın her tarafına yayıldı ve halkın çoğu kendisine mürid ve muhib oldu. Bu müridierinden birisi olan Derya Beylerinden Bâli-zâde Hasan Bey şeyhi için bir cami ve zaviye inşâ etti. Zaviyenin bütün giderlerini tekeffül ederek tamâmını şeyhine havale etti. Abd-ül'ehad Nûrî Efendi'den sonra da onun hulefâsının tekkeyi kullanmasını şart koydu.

5- Mehmed Ağa Tekkesi'ne Şeyh Oluşu

Önceden beri Abd-ül'ehad Nûrî Efendiye muhib olan Şeyhülîslam Yahya Efendi, Abd'ul'mecîd Sivâsîyi ziyaret ederek, Abd-ül'ehad Nûrî Efendi İstanbul'a davet etmesini Mehmed Ağa Zâviyesi'ni kendisine vermek istediğini belirttiğinde,

Abd'ul'mecîd Efendi " sem'an ve tâaten " diyerek Abdühehad Efendiye bir davetname gönderdi. Bu emre imtisâlen hemen İstanbul'a gelen Nûrî Efendiyi Şeyhülislam'a gönderdi. Şeyhülislam ***" Abd-ül'ehad Çelebi, sana merhum Mehmed Ağa Zâviyesi'ni tevcih itdik. Bir Şerîf zaviyedir."*** dedi. Şeyhinin huzuruna gelip durumu anlatan Nûrî Efendiye Şeyhi:

"Allah Teâlâ mübarek eylesün; Cezîre-i Midilli'yi feth itdin, çok murde-dilleri ihya ittin. inşâallah İstanbul'da dahi tâlibînden cemm-i gafir ve cem'-i kesîrin hayât-ı ebediyyesine bâis olursun. Heman durma yerine bir hatîfe nasb idüb, valideni ve dervişlerinden murâd idenle ri alub gelüb, zaviyende terbiyen fukara ile mukayyed ol" emrini verdi.

Hz. şeyh Midilli'de Alîmî Efendi isminde bir kişiyi yerine halife tâyin ederek, annesi ve dervişlerinden bir kaç kişi ile beraber Mehmed Ağa Zaviyesinde ikamet ve insanları 1033/1623 irşada başladı.

Nûrî Efendi'nin Midilli'den çağırılarak kendisine tevdi edilen Mehmed Ağa Camii ve müştemilâtını Dârü's-Saâde Ağası el- Hâc Mehmed Ağa (hyt. 999-1590) kendi adına yaptırmıştır. Câmi'nin mi'mârı 1619 tarihinde kötü itikat töhmetiyle katlolunan Davut Ağa'dır.

Cami etrafında bir tekke, bir dârü'l-hadîs, bir hamam, bir medrese, bir sebil, bir de kütüphanesi bulunmaktadır.

Dâru'l-Hadîsin bulunduğu yer bugün odun satış yeri olarak kullanilmaktadır ve bazı duvarları mevcuttur.

Hamam, çifte hamamlardandır ve bugün faal durumdadır. Kütüphane yeri Cami içinde parmaklıklarla ayrılmış kısımdadır. Kitapları 1914'de Sultan Selim Kütüphanesine, 1920'de Murat Molla Kütüphânesi'ne ve 1949'da Süleymâniye Kütüphânesi'ne nakledilmiştir.

6-Vaizliği

İstanbul'a döndükten sonra sırasıyla Sultan Mehmed, Bâyezîd ve Ayasofya-i Kebir Camilerinde vaizlik yaptı. Sultan Mehmed Câmii'ne vaiz tâyin olunuşu ile ilgili olarak kaynaklarda (1035/1625-26)27, (1040/1630)28, (1041/1631)29 gibi çeşitli tarihler verilmiştir. Sultan Bâyezîd Câmii'ne (1051/1641-42)30, Ayasofya'da ise (1057/1647)31 târihlerinde vaiz olmuştur. Sefîne-i Evliya'da Sultanahmed Camii'nde de vaizlik yaptığı ihtimali üzerinde durulmuştur.

7- Vefatı

Abd-ül'ehad Nûrî Efendi son senelerinde ders ve va'zları bırakmış kendisini tamamen sâdık mürid ve tâliblerini irşada adamış, yerine halîfelerinden Bülbülcüzâde Abdülkerim Efendi'yi va'z u irşâd için görevlendirmişfr. 1061 Muharremi'nin sonlarında (m. 1651) hastalanır. Valide Sultan, Sultan 4. Mehmed, Vezîr-i A'zam, Şeyhülislâm ve diğer sevenlerinin gönderdiği onbeş yirmi doktor ilaç vermek istediklerinde karşı çıkar. **"Lokman-ı zaman"** diye meşhur olmuş olan Kazganî-zâde Süleyman Ağa'nın isrârı üzerine ise " A Süleyman Ağa, siz hod bizim ahvalimize vakitsiz. Biz davet olunduk ve muhtarız. Mele-i a'lâ da bize muntazırlar. Biz hod huzûr-ı Rabbü't-âlemîni ihtiyar itdik. Teklif-i barid itmen " diyerek reddeder ve son kelâmı da bu olur. Abdest ve iki rek"at namazdan sonra hastalıklarının yedinci 1

Safer 1061 (4 Ocak 1651) cuma günü ikindi vakti sonuna doğru teslim-i ruh eder.

Kendisini, Mehmed Ağa Zaviyesi Câmii'nde imam olan Tatar Ali Efendi gusl etti. Gusl esnasındaki ahvâlinden bahs ederken " Her bâr ki Hz. Azîz'i tahvil murâd itsem, alimellâh ve şehidallâh kendiler mütehavvil olup ve hîn-i guslde mübarek dîdelerin üç kerre feth idüp, tebessüm buyurdular" demiştir. Sultan Mehmed Câmii'nde Abd'ul'mecîd Sivâsî Efendi'nin oğlu Şeyh Abdülbâkî Efendinin kıldırdığı cenaze namazına kırk bin civarında insan katılmıştır. Namazı müteakip eller üzerinde taşınarak Eyüb, Nişanca'daki Şeyhi'nin kabri yanına defhedilmiştir.

Şeyh Efendi'nin vefatına altmış kadar târih düşürülmüşdür. Halîfelerinden Şeyh Nazmî"nin düştüğü târih:

Hasretle Nazmî didim tâıih-i fevtin anın
Abdûlehad Efendi olsun mukîm-i cennefâ

Yine halîfelerinden Şeyh Feyzi Efendi'nin:

Feyziyâ târih-i fevtini didim
Gitdi bezm-i cennete Abdûlehad

Muhiblerinden Yusuf Ağa -zade Mustafa Ağa kabri üzerine bir türbe inşâ etmiştir. Kaynaklardan ismini öğrenemediğimiz Abd'ul'mecîd Sivâsî Efendi'nin kızı olan hanımı da aynı türbe içine defnedilmiştir.

Bazı Menkıbeleri

Menkıbe lügatte "bir zâtın fazl ü meziyetine delâlet eden fıkra" ma'nâsınadır. Başta sahâbîler olmak üzere özellikle dînî şahsiyetler hakkında *"Menâkıb-nâme"* adı verilen, *'Tezkiretû'l-Evliya'ya* benzer manzum ve mensur birçok eser kaleme alınmıştır. Bazan aşırı sevgi ve bağlılıktan dolayı bazı şahısların menkıbeleri fazla abartılmışsa da bu eserler anlattıkları kimselerin şahsiyetlerini aksettirmede oldukça önemlidir.

Abd-ül'ehad Nûrî Efendi hakkında müstakil bir menâkıbnâmeye yoktur. O'nun hakkında başta halîfesi Şeyh Mehmed Nazmî Efendi'nin *'Hediyyetû'l-İhvân'ı* olmak üzere diğer kaynaklarda bazı menkıbe ve kerametlerinden bahsedilmektedir.

Bir gece iki kişi gelerek Hz. Peygamberden selâm getirdiklerini, şu anda Ayasofya Câmîi'nde oturup kendilerini davet ettiklerini söylerler. " Sem'an ve tâaten" diyerek kalkar, beraberce Ayasofya'ya gelirler. Her bir tarîkat erbabı bir kapıdan "Halvetiyye" tarîkatı mensubları ise harem kapısından girip, mihrabın karşısındaki büyük kapıdan girerler imiş. Abd-ül'ehad Efendi de bu kapıdan girip huzur-ı şerîfe vardığında Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ona:

" Oğul Abd-ül'ehad, Tarîkat-ı Halvetiyye ashabının irşâd ve ıslâhını sana havale ettim. Üstadından gördüğün gibi terbiye eyle " dedikten sonra

" Fatiha " der. Evine dönüp eski hâli ile meşgul olurken, o iki kişi tekrar gelip selâm verirler ve Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin yeniden davet ettiğini söylerler. "Sem'an ve tâaten " diyerek tekrar Ayasofya Camii'ne gelirler. Bu defa Nakşbendiyye mensublarının girdiği Erdebilî Tekkesi yanındaki kapıdan girerler. Huzûr-u Rasüİ'e vardıklarında yine Oğul Abd-ül'ehad, Tarîkat-ı Nakşbendiyye dahî sana sipariş olunmuştur. " buyurup," Fatiha" derler. Bu hal on sekiz defa tekrar eder. Her bir seferinde ayrı tarîkatın mensublarını terbiye ile emr buyururlar.

Herbirinde ayrı bir kapıdan girer ve o kapıdan çıkar. Bundan sonra Anadolu ve Rumeli meşâyıhı, dervişleri ile beraber gelirler ve Nuri efendiye bîat ederler.

1060 târihinde Rumeli Hisârı'nda bazı dervişleriyle beraber bir eve yerleşirler. Bir kaç gün kaldıktan sonra seccade üzerine dervişlerle oturup boğazdan gelen gemileri seyrederken bir fakir *"şeyen li'l-lâh"* diyerek el açar. Abd-ül'ehad Nûrî Efendi yanında para olmadığı için "fakîre birşeyler verin" buyurur. Fakir: "Azizim, evleyâullah toprağı altın ederler, ben de sizden isterim" deyince. Şeyh Efendi "Bismillâhi'r-rahmânı'r-rahîm" deyip yerden bir avuç toprak alır ve fakirin avucuna döker. Bunlar birkaç tane hâlis altın olur. Bir tanesi fakirin elinden yere düşer. Onu da Kâdiriyye'den Kûlhânî Derviş Ali Dede alıp koynuna koyar, teberrüken muhafaza eder. Sonra altını ne yaptığı sorulduğunda ise: "Azizen yadigârıdır, canım gibi saklarım. Bu kadar zengin olmama sebeb de o altındır." der.

Bir pazar günü Süleymâniye Camii'nde vaaz ederken kürsiye bir kâğıt konulur. Âdeti olduğu üzere vaazdan sonra kâğıdı okurlar: ***"Size âlemin kutbu, gavs-ı a'zam"*** diyorlar. Hakk Teâlâ'nın emri ile ***"kutb"*** olan kimse herşeye kadir imiş. Eğer kutb iseniz, beni burada heman helak edin." diye yazar. Bunun üzerine Nûrî Efendi: Taassub kişiyi ne makama götürürmüş. Sübhânallâh! Biz bir âciz hakîriz. Halk bizi kutb diye biliyor. Hakk Tealâ onları tasdik etsin. Lâkin, "kutb" olanlar "Yâ tabi" deyip kadir olduğu şeyi yapar mı sanırsınız? Kutublara cefa edildikçe onlar afv ile muamele ederler. O mertebelere de bu vesîle ile erişirler. Lâkin evliyâullâh kabzası yerde bir kılıçtır. Bir adam kendini o kılıca vurursa kabahat kılıcın mıdır, vuranın mıdır?" der. Bu arada cemaatten "Aman! Hay!" diye camiyi inleten bir ses duyulur. Nûrî Efendi dışarı çıkarken yanına gelir ve ağlayarak "Aman Sultânım! Hatâmı anladım. Afvınızı rica ederim" derse de ***"Cenâb-ı Hakk kurtulmuşların îmânı ile ruhu teslim ettirsin***" der Daha camiden çıkmadan o kimse ruhunu teslim eder.

Abdülehad Nûrî Efendi'nin hayatta İken Hz. Hızır ve Hz. İlyas ile görüşmesi meşhurdur. Abdulmecid Sivâsî Efendi'nin oğlu Nûrî Efendi'nin kayınbiraderi olan Şeyh Abdülbâkî Efendi bir gün Nûrî Efendi'yi ziyarete gider. Kızkardeşi: "Birader Efendi, enişteniz şiddetli bir ağlama halinde. Sordum, hiç cevap vermedi. Belki size söyler" der. Abdulehad Nûrî Efendi'nin yanına vardığında bahsedildiği halde görür. Sebebini sorduğunda Şeyh Efendi : "Ekseriyetle Hızır ile görüşürdük. Bizi lütuf ve cemâl ile terbiye ederlerdi. Bu gün İlyas teşrif etti. Celâl ile terbiyeleri beni ağlattı" diye cevâp verir.

Şeyh Efendi'nin Ankaralı halîfesi Karabaş Mahmûd Efendi anlatır:

" Bu fakîri Ankara'ya halîfe gönderdikten sonra, İstanbul'a davet etti. Bir müddet hizmetlerinde bulundum. Sonra çocukları İstanbul'a nakl etmemi emretti. Bir avuç akçe verdi ve "sayma, ömrünün sonuna kadar sana yeter" buyurdu. O akçelerle çocukları İstanbul'a nakledip yedi sene harcadım, hiç azalmadı. Ama devamlı kalbimde sayma arzusu var idi. Sonunda saydım beş yüz akça imiş Bir kaç gün sonra azaldı ve bitti."

9-Günlük Hayâtı

Tezkire ve menâkıb kitapları ele aldıkları şahısların günlük hayatları hakkında

bilgi vermeyi de genellikle ihmâl etmemişlerdir. Abd-ül'ehad Nûrî Efendi'nin disiplinli ve düzenli bir hayata sahip olduğu günlük hayat programından anlaşılmaktadır.

Günün her saatini ibâdet ve tâatla geçirmeye çalışan Abd-ül'ehad Nûrî Efendi, özel günler hâricinde yatsı namazını kıldıktan sonra kimse ile konuşmaz hemen ibadethanesine giderdi. Her gece iki üç saat uyku uyur, sonra kalkar on iki rek'at teheccüd namazı kılardı. Arkasından Tekke, Cami ve Dâru'l-Hadîs'de bulunanlara haber verilir her gece cemaatla tesbih namazı kılınır, vakit müsait ise zikr-i cehrî yapılırdı.

Sabah namazından sonra evrâd ile meşgul olur güneş doğduktan sonra altı rek'at işrâk namazı kılar ve halvet-hânesine girerdi. Duhâ vaktinde buradan çıkar sekiz rek'at namaz kıldıktan sonra mürîdânın sorularını cevaplar, ziyarete gelenler var ise onlarla görüşürdü, öğle namazından sonra İkindiye kadar yine aynı şekilde devam ederek, ikindi namazından sonra evde tefekkür, murakabe ve mütâlâa ile meşgul olurdu.

Akşam namazından sonra altı rek'at evvâbîn kılar, mürîdânla beraber yemek yerdi. Yüz adet Fâtihâ-i Şerîfe okuduktan sonra yatsı namazını edâ etmek üzere dönerdi.

Nafile oruç tuttuğu zamanlarda, eğer bir ziyaretçisi gelirse beraberce kahve içer ya da yemek yer, daha sonra orucunu kaza ederdi.

Kahve üzerine uzun tartışmaların yapıldığı o zamanda kendisi kahve içer, içenleri yasaklamazdı.

Vaaz günlerinde Câmi'e giderken, dervişlerinden hazînedârları yanlarına üçer yüz akçe alarak Şeyhleri ile beraber giderler rast geldikleri fakîrlere birer, bazan Hz. Şeyh'in emri ile üçer, beşer, sekizer akçe verirlerdi. Aynı hal dönerken de vâki olurdu.

B-TARİKATİ

Abd-ül'ehad Nûrî Efendi "Halvetiyye" târikatının "Şemsiyye" koluna mensub bir şahsiyettir.

EDEBÎ ŞAHSİYETİ

Nûrî Efendi ilmî ve tasavvufî eserlerinin yanışıra şiir ve ilâhîler de söylemiştir. Aruzla söylediği şiirlerinde dîvân edebiyatı geleneğini sürdürmüştür. Hece ile söylediği şiir ve ilâhîlerinde ise dili çok sâde ve anlaşılırdır. Adetâ **Yunus** Emre'nin üslûbu görülür. İlâhîlerinin büyük çoğunluğu bestelenmiştir.

ESERLERİ

Abd-ül'ehad Nûrî Efendi, yolunda gittiği mürşidieri ve devrin diğer meşayıhı gibi birçok eser kaleme almış âlim bir şahsiyettir. Onun eserlerinin sayısını Bursalı Mehmed Tahir Bey yirmisekiz, Hüseyin Vassaf yirmi, Brokelman ise on altı olarak verir. Kütüphanelerden tesbit edebildiğimiz dokuz adet eserinden dört tanesini Arapça olarak telif etmiştir.

A- ARAPÇA ESERLERİ

1-Mir"âtü'l-Vücûd ve MIrkâtü'ş-Şühûd: İlgili bölümde incelenecektir.

2-Riyâzü'l-Ezkâr ve Hıyâzü'l-Esrâr:

3-Hikmet-i Teârüd fi Sûreti'd-Tenâkud:

4-Te'dîbü'l-Mütemerridîn: "Yüz cildi mütecaviz kütüb-i mutebireden edillenin akvâsını ve akvâlin evlâsını cem ederek meydana getirilen bu eser, bir mukaddime, üç bâb ve bir hatimeden oluşmaktadır.

Mukaddime; Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin anne ve babasının faziletleri ve onların müslüman olduklarına dâir, birinci bâb; Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin ebeveyninin müslümanlıkları ve Hz. İbrahim'in dîni olan Haniflik üzere olduklarına delâlet eden âyet ve hadisler, ikinci bâb; ebeveynin müslüman olmadıkları görüşüne sahip olanların delillerine verilen cevaplar, üçüncü bâb; Nebevî nurun temiz kimselerden yine temiz olan kimselere intikal ettiğine dâir, hatime ise Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin neseb-i şerîfi hakkındadır.

5-Risâletün fî Tayyi'l-Mekân:

B- TÜRKÇE ESERLERİ

1-Terceme-I Te'dîbü'l-Mütemerridîn:

2-Risâletün fî Hakkı Devrânı's-Sûfiyye: Devran ve semanın İslâm'daki yeri ve caiz olduğuna dâir küçük bir risaledir.

3-Terceme-i Risâle-i fî Devrânıs-Sûfiyye:

4-Silsilenâne-i Abd-ül'ehad Nûrî:

5- Divân (-ı İlâhiyyât):

Kaynaklarda Abd-ül'ehad Nûrî Efendi'ye âit olduğu kaydedilen fakat tesbit edilmeyen diğer eserleri şunlardır:

1-Şerh-i Erbaîniyyât

2-Risâle-i Beyân-ı Merâtib-i Ma'rifeti'r-Rahmân

3-Risâle-i fi Şerh-i Kelâm-ı Emîrü'l-Mü'minîn Ali b. Ebî Tâlib fi'l- Cevâb an Suâl Kümmeyl fi'l- Hakîka,

4-Risâletü'l-İtriyye fil-Hakîkati'l- Kaderiyye,

5-Hüccetü'l-Vidâd ve Hüccetü'l- Fuâd,

6-Kassâmü'm-Mübtediîn,

7-Varidat

8-İsbâtü'l-llm ve'ş-Şuûr fî Man Kâne min Ehli'l- Kubur

9-el-Adl ve'l- Aksatü Beynet- Tefrît ve'l- İfrat

10-Inkâzüt-Tâlibîn

11-Risâletü'l - Evliya ve Hayâti'l- Hızır ve llyâs

12-Risâletün fî Nefî Mesâil Ahyâi li'l- Emvât

13-Risâletün fî Cevâz-i Edâi'n-Nevâfii bi'l-Cemâati

14-Risâletün fî Şerâit-i İsticâbeti'd-Duâ

15-Risâletün fî Munabbetin'l-Abdi Lirabbihi

16-Risâletün fî Hakîkat-ı Leyleti'l-Kadr

17-Risâletün fî Şurût-ı Taleb-i İlmi'n-Nâfî

18-Risâletün fî Mâ Arefnâke
19-Şerh-i Kelimât-ı Kümmeyl İbn Ziyâd
20-Dürer-i Nûrî,
21-Risâletüt-Tâc
22-Sülük,

فِي عَصْرِهِ مِثْلُهُ فِي الْبَدْرِ وَالْحَضَرِ

Onun zamanında şehirlerde ve çöllerde dolunay vardır,

فَأَنْتَ عُنْقُودُ ذَاكَ الْكَرَمِ يَا سَيِّدِي

Ey Efendim Sen kerem sahibi güzel bir bahçesin

نَاوِلْ لَنَا قَدَحًا مِنْ ذَالِكَ الْخَمْرِ

O aşk şarabından, bir bardak ihsan buyur.

اِشْتَدَّ شَوْقِي اِلَى النَّدْمَانِ مَا كَأْسُكُمْ

İçki arkadaşımla içilen şaraba arzum ziyâde oldu

Sarhoşluk üç kısımdır: Birinci sarhoşluk, ikinci sarhoşluk, üçüncü sarhoşluktur.

Birinci sarhoşluk "Tevhid-i Ef'al makâmı" ikinci sarhoşluk "Tevhid-i Sıfât makâmı", üçüncü sarhoşluk "Tevhid-i Zât makâmı" dır. Çünkü içki içenlere de içkiler üç hal verir.

Birinci halde bir az sarhoş olunca insan âlemi âfâkı (tüm çevresini) kaybeder. İşte birinci sarhoşlukta bulunan sâlik da ef'ali Hakk'a havale edince (yaptığı işleri Hakk'ın uhdesine verince) bu âfâk âlemini kaybeder.

İkinci halde içki içen kişi bir miktar daha içince, gözü görmez, kulağı işitmez, söz söyleyemez ve hiçbir şey yapmağa kudreti olmaz. İkinci sarhoşlukta olan sâlikin de sıfâtını Hakk'a havale edince, görüşü, işitişi, söyleyişi, dileyişi, bilişi kalmaz.

Üçüncü halde, o içki içen daha da çok içerse, kendinden geçer. Yine üçüncü sarhoşlukta bulunan bir sâlik dahi Zâtı Hakk'a havale edince kendinden geçer, onda bir şey kalmaz.

وَانْهَلَّ دَمْعِي عَلَى خَدَّيَ كَالْمَطَرِ

Gözyaşım yanaklarıma yağmur gibi aktı

Gözyaşı

Duyguların suyu diyebileceğimiz gözyaşı; ayrılık, hasret, yalnızlık, çaresizlik, sevinç gibi duyguların oluşturduğu yoğunluğunun ifadesi olarak dışa yansır. İnsanoğlunun tepkilerini ifadede özel bir yere sahip olan gözyaşının dini ve tasavvufî hayatta da önemli bir yer tuttuğunu görürüz. Kur'an-ı Kerim'de değişik yerlerde az gülmek, çok ağlamak tavsiye edilir. İnce ve hassas kalp övülürken, kaba ve duygusuz kalp taşa benzetilerek yerilir. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin sık sık ağladığı ve ağlamayı teşvik ettiği, sahabelerin de sık sık gözyaşı döktükleri bilinmektedir. Hz. Âdem aleyhisselâm, işlediği zelleden dolayı yeryüzüne indirilince pişmanlık gözyaşlarıyla Allah Teâlâ'dan af diler. Hz. Yakub aleyhisselâm, Yusuf aleyhisselâm için o kadar çok ağlar ki sonunda gözleri rahatsız olur. Hz. Davud aleyhisselâmın günlerce ağladığı rivayet edilir.

Hassas kalpliliğin ve devamlı mahzun olmanın bir bakıma düstur sayıldığı tasavvuf düşüncesine mensup ilk zahid ve mutasavvıflar arasında çok ağlama sebebiyle meşhur olmuş kimseler vardır. Gerçek âlemde yaşanan sıkıntıların ifadesi olan gözyaşı; şairin muhayyilesinde göz pınarlarından dökülen tuzlu ve ılık bir su olmaktan çıkıp zihinde görsel ve işitsel çağrışımlara yol açan bir estetik bir objeye dönüşür.

Sevgili için dökülen yaşlar bu dünyada çilenin ifadesi olsa da, ahirette bunun mükâfatı alınacaktır. Gözlerinden seller akıtan âşık, ahirette buna karşılık bulamayınca gözyaşlarıyla adeta mahşer alanını sele verecektir. Çünkü dünyadayken çektiği sıkıntılara ve halkın kınamalarına aldırmayan âşığın yegâne gayesi Hakk'ın rızasını kazanmaktır.

Âşık, aşkı uğruna dünyasından vazgeçmiş; akıl sahiplerinin değer verdiği şeylere yüz çevirmiştir. Istırabından dolayı durmadan ah edip ağlayan âşığın halini anlamayanlar onu kınarlar. Bu sebeple âşık, melâmet mülkünün sultanı sayar. Çünkü onun şimşek gibi çakan ahı, altın taç; inci gibi gözyaşları da fildişi bir tahttır. Gözyaşı, âşığı maddi âlemin kesafetinden bir taht gibi kaldırıp yükseltir. "Biyolojik "ben"den yükseğe kalkarak manevî "ben"in daha yüksek bir mertebesine ulaşmak, gündelik ömrü yücelikten geçen yola ve ebediyetin saltanatına hazırlamaktadır…"[1106]

أَنْشَدْتُ فِي حُبِّكُمْ ذَا النَّظْمِ مُعْتَذِرًا

O nun sevgisinden bu özrümü beyan eden medhiyeyi yaptım

لَعَلَّ يَقْبَلُ نَظْمٌ جَآءَ بِالْعُذْرِ

Umarım ki benim kusuruma bakmıyarak bu şiîrimi kabul eder,

Onun medhinden âcizim, demektir.

1106 (SELÇUK, Yıl:9 Sayı: 25 Güz 2005, s.233-246)

يَا رَبِّ زِدْ فَضْلَهُ فِي النَّاسِ مَا طَلَعَتْ

Yâ Rabbî, nasıl güneşin doğuşu gibi insanlar içinde fazlını üzerime çoğalt

شَمْسٌ وَمَا سَجَعَتْ وَرَقٌ عَلَى الشَّجَرِ

Ve ağaçlar üzerine yaprakları bir intizam içinde çoğalttığın gibi.

Onun da benim üzerimde ikrâmını arttır.

مَدْحِي ثَنَائِي لَهُ مِنْ خَالِصِ الْقَلْبِ

Anın medhini temiz bir kalbe yaptım.

وَلَيْسَ بِالْمَدْحِ الْمِصرِيِّ مِنْ خَطَرٍ

Mısrî'ye medhinden dolayı kabahat olmaz.

Seven ve sevilen arasında suç ve özür kalktığı gibi edeb bile aranmaz. Sevişmede asıl olan birleşmektir. Birleşmek ile aradaki bütün ayrılıklar kalkar. Vahdetin olduğu yerde sonsuz huzur zuhur eder. Artık suç, kabahat, özür ve edep aranmaz.

43

Vezin: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

Âriflere esrâr-ı Hüdâdan haberim var,
Âşıklara dildâr-ı bekâdan haberim var.
Ey firkât oduna yanuben bağrı delinen,
Gel kim yarane türlü devâdan haberim var.
Gel ölü isen sözlerime tut kulağın kim,
Can bahş edici nefh-i nidâdan haberim var.
Âdem yüzü ol yâre mukâbil dedi Ahmed,
Bu sözde olan remz-u îmândan haberim var.
Gir mekteb-i irfâna oku Âdemin ilmin,
Âlemlere bu ilm-i künâdan haberim var.
Vechinde yedi Fâtihâ âyâtı yazılmış,
Âdemdeki âyât-ı Hüdâ'dan haberim var.
Âdem'de bulup vasf-ı ilâhîyi Niyâzî,
Ol mecma-i evsâf-i amâdan haberim var.

Âriflere esrâr-ı Hüdâdan haberim var,
Âşıklara dildâr-ı bekâdan haberim var.
Âriflere esrâr-ı Hüdâ'dan haberim var,
Âşıklara bekâ sevgilisinden haberim var.

Allah Teâlâ'nın sırrı insandır. İnsanı tanıyan Allah Teâlâ'yı en güzel şekilde tanır. Çünkü zâtın sıfatlarının tecelligâhı insandır.

Bekâ sevgilisi Hakikât-i Muhammediyedir. Allah Teâlâ alemleri ona duyduğu sevgiyle yarattı. Onu yarattı ve hayran oldu.

Sultân-ı rüsûl şâh-ı mümeccedsin efendim
Bîçarelere devlet-i sermedsin Efendim
Divan-ı ilahide ser-âmedsin Efendim
Menşur-i "Leamrük'' le müeyyedsin Efendim.
Sen Ahmed ü Mahmud ü Muhammedsin Efendim
Hakk'dan bize Sultan-ı müeyyedsin Efendim.
Hutben okunur minber-i iklîmi bekâ'da
Hükmün tutulur mahkeme-i rûz-i cezâ'da
Esmâ-yı şerifen anılır arz u semâ'da
Gülbangı kudûmun çalınır Arş-ı Hudâ'da
Sen Ahmed ü Mahmud ü Muhammedsin Efendim
Hakk'dan bize Sultan-ı müeyyedsin Efendim.
Şeyh GALİB kaddese'llâhü sırrahu'l azîz

Ey firkât oduna yanuben bağrı delinen,
Gel kim yarane türlü devâdan haberim var.
Ey ayrılık ateşine yanıp bağrı delinen,
Gel! Yarana türlü devâdan haberim var.

İnsanın ruhâni âlemden devri ile beşeriyete intikali ile geçen zamanda sürekli ayrılık onu üzmekte ve tekrar Hazrete varamamanın ezginliği ile üzülmektedir. Niyâzî-i Mısrî, devri arşiyenin kat edilmesinde gerekli olan bilgi ve himmete kâdirim demektedir.

Gel ölü isen sözlerime tut kulağın kim,
Can bahş edici nefh-i nidâdan haberim var.
Gel ölü isen sözlerime tut kulağın kim,
Can bahş edici nidâ nefesinden haberim var.

كن "Ol" nidasından haberim var demektir. Yaratılışın olduğu zamanda evresinde ben gafil değildim. Eğer benim ile sohbet edersen seninde bu halden haberin olacak demektir.

Âdem yüzü ol yâre mukâbil dedi Ahmed,
Bu sözde olan remz-u îmândan haberim var.
Âdem yüzü ol yâre bedel dedi Ahmed,
Bu sözde olan imân sırrından haberim var.

Âdem aleyhisselâmın yokluktan varlığa çıkmasına sebep olan Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem olduğundan bahsediliyor.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem **"Ben, Hz. Âdem aleyhisselam yaratılmazdan ondört bin yıl önce, Rabbimin yanında bir nur olarak mevcuttum."** buyurdular.

Bilindiği üzere, hakikatlerin aslına akıllarımız vakıf olamaz. Onları ancak Allah Teâlâ ve ilahî nurdan pay sahibi olanlar bilir.

Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemim sahip olduğu yüksek mertebe nedeniyle beşer batının sırları ile ünsiyet sağlayabilmiştir.

İnsanoğlundan, cesetleri yaratılmazdan önce, ruhlarından söz alınmıştı. Allah Teâlâ Âdem aleyhisselâmın sırtlarından zürriyetlerini alıp, onları nefislerine karşı şahit kılıp, **"Rabbiniz değil miyim?"** deyince, buna **"Evet, Rabb´imizsin!"** diye ilk cevap veren Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem olmuştur. Diğer ruhlarda O´ndan görüp bu cevabı söyleyebilmişlerdir. İşte bu surette O, en son gönderilen olduğu halde, bütün nebilerin önüne geçmiştir. Bu sebeple Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, kendisinin **"ilk nebi"** olduğunu söylemiştir. [1107]

[1107] (ALTUNTAŞ, 2004), s. 57

"Âdem su ile çamur arasında iken ben nebi idim" [1108] hadisi şerifi buna telmihdir.[1109]

<u>Gir mekteb-i irfâna oku Âdemin ilmin,</u>
<u>Âlemlere bu ilm-i künâdan[1110] haberim var.</u>
Gir irfân mektebine oku Âdem'in ilmin,
Âlemlere bu **ol** ilminden haberim var.

Yokluğun varlığa geçişinden haber vermek Allah Teâlâ'ya layıktır. Bu ilimlerden bahsedebilmekte Allah Teâlâ'da kendini bulanlara mahsustur.

Menkabe:

Gavs'ül-âzam İhramcızâde Hacı İsmail Hakkı Toprak Sivasî (hyt. 1969) Hazretleri bir sohbetlerinde anlatmıştır.

"Cibril-i Emin hazretleri Cenâb'ı Hakk'a iltica ediyor,

"Yarabbi müsaade et de, Senin şu âlemlerini ben bir dolaşayım" diyor. Cenâb'ı Hakk;

***"Ettim, Ya Cibril-i Emin"** diye buyurması üzerine Cibril-i Emin epeyce bir zaman dolaştıktan sonra;*

"Aman Yarabbi ben hata etmişim. Senin âlemlerin dolaşılmakla bitmezmiş" diyor. Allah'ü Zül-celal Hazretleri;

***"Ya Cibril-i Emin, filan yerde piri fani bir kulum var. Ona git, şu anda Cibril-i Emin nerede diye sor"** diyor. Cibril-i Emin denilen yere varıyor. O zatı muhteremi buluyor,*

"Senden bir şey soracağım" diyor. O zatta;

"Sor bakalım. Ne soracaksın" dediğinde;

"Cibril-i Emin neredEdir?" diyor. Mübarek Zat'ı muhterem şöyle bir rabıta ediyor, bir an kadar durduktan sonra başını kaldırıyor;

***"Bütün âlemleri dolaştım, hiçbir yerde yoktu. Cibril-i Emin sen olsan gerektir"** diyor. Bu sefer Cibril-i Emin Cenâb'ı Hakka dönüyor,*

"Aman Yarabbi bundaki hikmet ne? Nasıl oldu bu iş" Allah Teâlâ;

***"Ya Cibril-i Emin onu da ondan sor"** diyor. Bu sefer dönüp;*

"Evet, Cibril-i Emin benim, her şey sana malûm. O zaman nasıl oldu bu iş" de-

---

[1108] Buhâri, Edeb, 119; Ahmet b. Hanbel, IV, 406; Müslim, Fezailu's-sahabe, 28; Aliyu'l Kari, 272. 273; Aclûnî. II/187

[1109] **Telmih:** (C.: Telmihât) Lâyıkiyle ve kâmilen keşfedip nazara arzetmek. Bir şeyi açıkça söylemeyip başka bir mâna ifade için söz arasında mânalı söylemek. İmâ ile söz arasında başka bir mânayı ifade etmek. Edb: İbârede bahsi geçmeyen bir kıssaya, fıkraya, ata sözüne veya meşhur bir şiire, bir söze işaret etmek.

[1110] **Kün:** "Ol" mânasında emirdir. Allah Teâlâ bir şeye Kün dese; o şey olur.

<u>Küna:</u> f. Arâzi. Tarla. Etrafı çevrilerek ekilen yer.

Künan: f. "Ederek, yaparak, eden, yapan" manâlarına gelerek kelimelere eklenir. Meselâ: (Hande-künân: Gülerek)

mesi üzerine, o zatta buyurdu ki;

"Ya Cibril-i Emin! Sen Allah'ü Azim'üşşana Âlemlerini dolaşayım dedin. Kendi arzu ve isteğinle dolaştın. Muvaffak olamadın"

"Biz ise, hin-i sebâvetimden beri kendi arzumla hiç hareket etmedim. Biz işi oraya havale ettik. Bilen de O'dur, bildiren de O'dur. Hepsi O'dur. Ya Cibril-i Emin"

"Bunu bilen bir kul imiş. O'da biz imişiz. Gardaşlarım"

<u>Vechinde yedi Fâtihâ âyâtı yazılmış,</u>
<u>Âdemdeki âyât-ı Hüdâ'dan haberim var.</u>
Yüzünde Fâtihâ'nın yedi âyeti yazılmış,
Âdemdeki Hüdâ âyetlerinden haberim var.

Fatiha Suresi Allah Teâlâ'nın esrar ve esmâ'sının fâtihi (açıklayıcısı) dir. Âlemlerin yaratılmasındaki ilk sebep; **"Allah Teâlâ'nın tanınma, bilinme ve ibâdet olunma, zuhuru ve vücûdu ile müşahede olunma irâdesi ve muhabbet"** dir. Fatiha Suresi Kur'ân-ı Kerim'in başı mesabesindedir. Baş vücudun en önemli yönetici organı olduğuna göre Allah Teâlâ'nın yüzde yani başta tecellisi umum ve hususî bakımdan tam zuhur yeridir. Hz. Cabir radiyallâhu anh demiştir ki:

"Kim Fatiha'yı okumadan bir rek'at namaz kılarsa, imamın arkasında bulunmadığı takdirde, namaz kılmış sayılmaz." [1111]

Ebu Saîd İbnu'l-Muallâ radiyallâhu anh anlatıyor:

"Ben Mescid-i Nebevî'de namaz kılıyordum. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem beni çağırdı. Fakat (namazda olduğum için) icabet edemedim. Sonra yanına gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü namaz kılıyordum (bu sebeple cevap veremedim diye özür beyan ettim). Bana:

"Allah Teâlâ Kitab'ında: *"Ey iman edenler, Allah ve Resûlü sizi çağırdıkları zaman hemen icâbet edin"* buyurmuyor mu?"[1112] dedi ve arkasından ilave etti:

***"Sen mescidden çıkmazdan önce, sana Kur'ân-ı Kerîm'in (sevabca) en büyük sûresini öğreteyim mi?"* dedi ve elimden tuttu. Mescidden çıkacağı sırada ben:**

"Sana en büyük sureyi öğreteceğim" *dememiş miydiniz?* **dedim.**

Bana: *"O sure Elhamdü lillâhi Rabbi'l-âlemin dir ki(namazlarda tekrar tekrar okunan) yedi âyet (es-Seb'u'l-Mesânî) ve bana verilen yüce Kur'ân'dır"* buyurdu. [1113]

Ebu Hüreyre radiyallâhu anh anlatıyor: "Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Ubey İbnu Ka'b radiyallâhu anha uğradı. O namaz kılıyordu... devamını yukarıdaki gibi aynen kaydetti. Ancak şu ziyâde var:

[1111] Muvatta, Salât 38, (1, 84); Tirmizî, Salât 283, (313)

[1112] Enfal, 24; **Buradaki icabet konusunda bizlere bildirilen diğer bir husus Allah Teâlâ'nın dini yaşayışı Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemsiz kabul etmediği gibi onun varisleri olan ehlullâha da aynı şekilde itibar edilmesi haberi verilmektedir.**

[1113] Buhârî, Tefsir 1; Nesâî, İftitâh 26; Ebû Dâvud, Vitr 15.

"Nefsimi kudret elinde tutan Zât-ı Zü'l-Celâl'e yemin ederim ki, Allah, Fâtiha'nın bir mislini ne Tevrat'ta, ne İncil'de, ne Zebur'da, ne de Furkân'da indirmemiştir. O (namazlarda) tekrarla okunan yedi âyet ve bana ihsân edilen yüce Kur'ân'dır."

Tirmizi hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Nesâî'nin yine Ebû Hüreyre'den yaptığı bir rivayette:

"O (Fatiha sûresi) benimle kulum arasında taksim edilmiştir. Kuluma istediği verilmiştir" ziyadesi vardır.[1114]

Ebû Hüreyre radiyallâhu anh bu taksim hakkında Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.

"Allah Teâlâ buyurdu ki:

"***Ben, namazı kulumla kendi aramda iki kısma ayırdım. İstekte bulunduğu kısım kuluma aittir.*** Kul **"el-Hamdü lillahi Rabbil-âlemîn"** dediğinde, Allah Teâlâ:

"Kulum bana hamd etti." buyurur. Kul: **"er-Rahmânirrahim"** dediğinde Allah Teâlâ:

"Kulum beni senâ etti (övdü)." buyurur. Kul: **"Mâliki yevmid-dîn"** dediğinde Allah Teâlâ:

"Kulum beni temcîd etti (yüceltti)." buyurur. Bir rivayette de:

"Kul: **"İyyâke na'budu ve iyyâke nesteîn**" dediğinde Allah Teâlâ:

"Bu benimle kulum arasındadır ve istekte bulunduğu kısım kulumundur." diye buyurur. Kul: **"İhdinas-sırâtal-mustekîm, sırâtal-lezîne en'amte aleyhim, ğayril-mağdûbi aleyhim velad-dâllîn"** dediğinde,

"Burası kulumundur. İstekte bulunduğu kulumundur (kuluma istediği vardır)." diye buyurur.[1115]

Hz.Ali kerremallâhü veche şöyle buyurdu:

"Bil ki tüm semavi kitapların esrarı Kur'ân-ı Kerim'de toplanmıştır, Kur'ân-ı Kerim'ın tüm esrarı Fatiha'dadır, Fatiha'nın tüm esrarı Besmelededir, Besmelenin tüm esrarı 'B' harfindedir, 'B' harfinin tüm esrarı da onun altındaki noktadadır." Daha sonra şöyle buyurdu : " 'B' harfinin altındaki nokta benim. " [1116]

"İsteseydim yalnız Fatiha'nın tefsirinde yetmiş deve yükü kitap yazardım" [1117]

Niyâzî-i Mısrî, Fatiha suresinin sırrına mazhar oluşu, hz. Ali kerremallâhü veche ile olan manevi bağlantısına işarettir. Çünkü bu surenin ilmi Hz. Ali kerremallâhü vecheye verilmiştir. Bu kapıyı bulmayan bu ilme vasılda olamaz.

[1114] Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 1, (2878);

[1115] Müslim (395)

[1116] El-Kunduzi el-Hanefi'nin "Yenabi'ül Mevedde" s.69 / Kemaled-din el-Halebi eş-Şafii'nin "ed-Darr'ül Manzum"

[1117] İbn Ebî Cemre yoluyla Hz. Ali'den (r.) nakledilmekte olan bu söz ve açıklaması için (Bkz: Risâletu'l-Ledunniyye, 106. İtkân, 2, 1223-1224. İmam Gazzali'nin "İhya-u Ulumiddin" c.1, s.803 / el-Kunduzi 'nin "Yenabi'ül Mevedde" s.64, 407, 524/ Tefsir'ül Fatiha s.57 / Kemaleddin el-Halebi eş-Şafii'nin "ed-Darr'ül Manzum")

Âdem'de bulup vasf-ı ilâhîyi Niyâzî,
Ol mecma-i evsâf-i amâdan haberim var.
Niyâzî Âdem'de bulup ilâhî özelliği,
O amâ'da toplanmış sıfatlardan haberim var.

"Ashab-ı kiramdan Ebu Rezin el Ukaylî radiyallâhü anh bir keresinde *Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme;*
"Rabbimiz mahlûkatı yaratmazdan önce nerede idi? diye sorar.
Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemde;
"Fevkinde ve tahtında hava olmayan Ama da idi" diye buyurur." [1118]

Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz insanı meşgul eden ezel ve ebed sorunlarına cevap verebildiğinden bahis ile Allah Teâlâ'da fâni, bekâ ile tevhidin son merhalesinde ahadiyyetin şuâlarını tebliğ edeceğini izhar ediyor. Burada hatırlanılması gereken şudur. Bu ilimin satırlar ile ifadesi yoktur. Nerede bu konu ile ilgili bir mevzu var ise noksan olduğu kesindir. Çünkü hâdisin mutlak-ı ifadesi mümkün değildir. Bu tatma diye ifade edilen ve fem-i seâdet ile ihbar ve kalbe nazar yolu ile olduğu için Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem dahi miraç hadisesi ile bu bilgiden haberdâr oldu. Bu yerinde görme denilen husustur. Onun için yazıların kifayeti yoktur.

[1118] Timizi, Tefsir sure 11. 1; İbn. Mâce. Mukaddime. 13; İbn Hanbel. IV/11. 12

44

7+7=14

Vallâhi Deccâl senin emeklerin hebâdır,
Çalıştığın sihirler ha bir kuru kavgadır.
Muhittir Allâh seni her işin ol halk eder,
Mekr-i Hüdâ'dan sakın bal sandığın belâdır.
Müstedricün keydini keydin içinde gözet,
Kazma derin kuyuyu boyunca var kazadır.
Hasmını da bir gözet var mı sana hilesi,
Bî-hod olandan sakın kim sâhibi Hüdâdır.
Yaprağı yer dud-ı kazz güle güle dut ağlar,
Yaprağını tut bulur dûdun sonu fenâdır.
Dud-ı kazzın askeri her ne kadar çok ise,
Beyzâya girince ol asker ona gıdadır.
Çamurda sen Mısrî'yi çok gördükçe basma kim,
Mazlûma sen kıyarsın Allâh sana kıyâdır.

Vallâhi Deccâl senin emeklerin hebâdır,
Çalıştığın sihirler ha bir kuru kavgadır
Vallâhi Deccâl senin emeklerin zayi olmuştur,
Çalıştığın sihirler ha bir kuru kavgadır.

(Ey Muhammed!) ***De ki: "Hak geldi, batıl yok oldu. Elbette batıl yok olmaya mahkumdur."*** [1119]

Deccal batılı temsil ettiği için yıkılmaya mahkûmdur. Daha önce deccal hakkında yorum yaptığımız kimliği hakkında şu tespitleri tekrar ele alırsak Yahudiler hakkında olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Yahudiler sihirle anılmaktadır. Hz. Musa aleyhisselâmın mucizeleri sihir yönünden tecelli etmesi bu gerçeği ispat etmektedir.

Muhittir Allâh seni her işin ol halk eder,
Mekr-i Hüdâ'dan sakın bal sandığın belâdır.
Her şeyi çevreleyen Allâh seni her işinide yaratandır,
Hüdâ'nın hilesinden sakın! Tatlı zannettiğin belâdır.

Allah Teâlâ Kur´ân-ı Kerim'de buyuruyor ki,

"Allah her şeyin yaratıcısıdır" [1120]

"Sizi de, yaptığınız işleri de yaratan Allah'tır." [1121] bu nedenle kâinatta başıboş bırakılmış hiçbir şey olmadığı gibi kudret-i Hakk'tan âzade olmak dahi yoktur. Yara-

[1119] İsra, 81
[1120] Zümer, 62
[1121] Saffat, 96

tılış perdelerinin kalınlığı gaflet verdiği için sebep- müsebbip arasında oluşan ikili etkinin neticesini kavramakta beşer için mümkün görünmemektedir.

Her fırsat verilenin ve yapanın Allah Teâlâ tarafından takdir edilip edilmediği tahkik çerçevesi içinde tayini mümkün görünmediğinden şerrin ve hayrın tespiti de zahirin batın açmazında, tevili de arif olandan başkasına kapalıdır. Kur'ân-ı Kerim bu konuya şöyle işaret eder:

"Belki sevmediğiniz şey hakkınızda hayırlıdır. Bazen de sevdiğiniz bir şey sizin için şer olur. Allah her şeyi bilir, siz bilmezsiniz." [1122]

Demek ki Allah Teâlâ, çok defa bizlere şer suretinde görünen sıkıntı ve musibetleri hayra vesile ve bir başlangıç kılabiliyor.

Müstedricün keydini keydin içinde gözet,
Kazma derin kuyuyu boyunca var kazadır.
Müstedricün[1123] tuzağını tuzağın içinde gözet,
Boyunca derin kuyuyu kazma takdir edilmiş musibetin vardır.

Muhyiddin ibn'ül Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurdu ki;

"Allah Teâlâ'nın her bir atıyyesi güzeldir; sen hevâ ve hevesine uygun olanı hayr, hevâ ve hevesine uygun olmayanı da şer kabul edersin. 'Her şey Allah katındandır' de".

"Hevâna uygun olan her atıyye sıkıntı, hevâna uygun olmayan her sıkıntı ise atıyyedir." [1124]

Hasmını da bir gözet var mı sana hilesi,
Bî-hod olandan sakın kim sâhibi Hüdâdır.
Hasmını da bir gözet var mı sana hilesi,
kendinden geçmiş olandan sakın onun sâhibi Hüdâ'dır.

Bu ilahide bahsedilen deccal ile kasdedilen Vani Mehmed Efendi (hyt. 1000/1592) dir.[1125] Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz ile çok uğraştığı için bu sıfatla ve kendisininde Allah Teâlâ tarafından korunduğunu onu ihtar ediyor.

Yaprağı yer dud-ı kazz güle güle dut ağlar,
Yaprağını tut bulur dûdun sonu fenâdır.
Güle güle ipek böceği yaprağı yer dut ağacı ağlar,
Yaprağını sakla. Bulursa dûdun sonu fenâdır.

[1122] Bakara, 216

[1123] İstidrac: Derece derece yükselmeyi isteyiş, hakkı ve hakiki değeri olmadığı halde ve kabiliyetsiz bir kimsenin çok nimete kavuşması ve bu sebeple küfür ve isyana devam etmesiyle azap ve. gazab-ı İlahiyeye yaklaşması. Müstedric: İstidrac

[1124] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 35

[1125] Kişi hakkında geniş bilgi ileriki ilahilerde mevcuttur.

Sonunu düşünmeyip dünyaya aldanan insan, ipek böceği gibidir. İpek böceği kendine yuva örer ve sonunu bilmez. Sonra oradan çıkmak ister, çıkacak yer bulamaz, ördüğü yuvasında ölür ve çalışması başkalarına yarar. İpek dünya nimeti olduğu ve erlik elbisesi olmadığı için mâneviyat ehlince itibarı yoktur. Bu nedenle Vani Mehmed Efendi (hyt. 1000/1592) nin uğraşmalarının neticesinin kötü oluşu bildirilmektedir.

Dud-ı kazzın askeri her ne kadar çok ise,
Beyzâya girince ol asker ona gıdadır.
İpek böceği askeri her ne kadar çok ise,
Yumurtaya girince o böcek ona gıdadır.

Deccâlın askeri ve kuvveti ne kadar çok ise de, ona güvenip hareket eden onun esiri olur veya canını kaybeder. Onun bütün yaptıkları şerden öteye gitmez demektedir.

> Bir yaban domuzuyla bir at, çayırda otluyorlarmış. Yaban domuzu otları boyuna kökünden söküp kurutuyor, suyu da bulandırıyormuş. At kızmış, öcünü almak için gitmiş bir avcı bulmuş:
> ***"Kurtar beni şu yaban domuzundan!"*** demiş. Avcı:
> ***"Peki, kurtarayım, kurtarayım, ama ben tek başıma o işi başaramam ki! Gel, senin ağzına bir gem vurayım, üstüne bineyim, sen de yardım et!"*** At o kadar öfkeliymiş ki hiç düşünmeden razı olmuş. Avcı atın üstüne binmiş, yaban domuzuna saldırmış; onun hakkından gelmiş ama atı da eve götürüp ahıra bağlamış. Birçok kimse de öfkelenip düşmanlarından öç almaya kalkar, ama kendi başlarını da belaya soktuklarını hiç düşünmezler.[1126]

Çamurda sen Mısrî'yi çok gördükçe basma kim,
Mazlûma sen kıyarsın Allâh sana kıyâdır.
Sen! Çamurda çok gördükçe Mısrî'ye basma,
Allâh sana hiddetle kızmaktadır sen mazlûma kıyarsın.

[1126] (AİSOPOS, 1998), s. 162

45

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Her neye baksa gözün bil sırr-ı Sübhân andadır,
Her ne işitse kulağın mağz-ı Kur'ân andadır.
Her şeye mahlûk gözüyle baksan ol mahlûk olur,
Hak gözüyle bak ki bî-şek nûr-i Yezdân andadır.
Kesret-i emvâca bakma cümle bir deryâ dürür,
Her ne mevci kim görürsün bahr-ı ummân andadır.
Vahdeti kesrette bulmak, kesreti vahdette hem,
Bir ilimdir ol ki kamu ilm-ü irfân andadır.
İbret ile şeş cihetten görünen eşyâya bak,
Cümle bir âyînedir kim vech-i Rahmân andadır.
Söyleyen ol, söylenen ol, gören ol, görünen ol,
Her ne var âlâ ve esfel bil ki cânân andadır.
Mazhar-ı tammı veli Âdem yüzüdür şüphesiz,
Künh-ü zâtı hem sıfâtı cümle yeksân andadır.
Haşr u neşr ile Sırât u dûzah u mâlik azab,
Hem dahi Rıdvân u cennet hûr u gılmân andadır.
Görünen sanma Niyâzî' nin heman sen mülkünü,
Gönlü bir virânedir genc-i pinhân andadır.

Her neye baksa gözün bil sırr-ı Sübhân andadır,
Her nereye baksarsan bak Allah Teâlâ'nın sırrı ondadır,

"Her neye" yani her ne şey'e demektir." ***Baksa gözün"*** yani zahiri gözün bakışı ile kâinatta "sırr-ı Sübhân" görürsün. Yani bir sır vardır ki; ona ezel sırrı derler.

Vücûd kelimesi ile Hakk'ın varlığı kastedilmektedir. Varlığın mertebeleri mutasavvıflar tarafından değişik tasniflere tâbi tutulmuştur.

"Vücûd birdir, o da Hakk'ın vücûdudur. Vücûdun mertebeleri pek çoktur. Ancak bu mertebeler ana hatlarıyla dört, beş, yedi v.s. gibi birbirinden ayrı mertebelere tasnif edilmiştir.

Dörtlü tasnife *göre vücûdun mertebeleri:*

1- Lahût, zat; 2- Ceberut, sıfatlar ve ilâhî isimler; 3- Melekût, ruhlar ve misâl, 4- Nasût ve şehâdet âlemlerine ayrılmıştır.

"Hazarât-ı hamse" *denilen* **beşli tasnifte** *ise yukarıdaki tasniften biraz farklı olarak Melekût âlemi iki mertebe olarak kabul edilmiştir.*

Böylece 1- Zat-sırf lâ-taayyün, ahadiyyet; 2- Vâhidiyyet; 3- Ervah; 4- Misâl; 5- Şehâdet ve insan-ı kâmil mertebelerine ayrılmıştır.

Yedili tasnife *göre ise, hazarât-ı hamsenin ikinci mertebesi olan "vâhidiyyet"*

mertebesi "vahdet" ve "vâhidiyyet" diye iki ayrı mertebe; beşinci hazret deyine "şehâdet" ve "insan-ı kâmil" diye iki ayrı mertebe olarak itibâr edilmiş, böylece mertebe sayısı yedi kabul edilmiştir.

1- Lâ-taayyün, ahadiyyet, zat-ı sırf; 2- Vahdet, hakîkat-i muhammediyye; 3- Vâhidiyyet, hakîkat-i insaniyye, a'yân-ı sabite; 4- Ruhlar; 5- Misâl; 6- Şehâdet âlemi; 7-İnsan-ı kâmil." [1127]

Her ne işitse kulağın mağz-ı Kur'ân andadır.
Kulağın her ne işitse Kur'ân özü ondadır.

Burada Kur'ân'dan murat ***"O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tesbihini anlamazsınız..."*** [1128] Bütün eşya Allah Teâlâ'yı zikreder. Yani "sözle, halle, sırla" zikrederler.

Her şeye mahlûk gözüyle baksan ol mahlûk olur,
Her şeye mahlûk gözüyle baksan o mahlûk olur,

"Burada **'Bana tâbi olursanız Allah sizi sever'** *kavl-i şerifine işaret vardır. Bu yüzden bu din Aşk dini diye isimlendirilmiştir. Ve bu dinle dinlenen kişi mahbûbunun tekliflerini kabul, rızâ ve sevgi ile karşılarsa o zaman o kişiden hangi yönden gelirse gelsin bütün meşakkat ve külfetler giderilmiş olur"* (Bkz. İbnul-Arabî, Zehâirul-a'lâk fî şerhi Tercümânil-eşvâk, 40). [1129]

"Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak..." [1130] Allah Teâlâ'yı görmek basiretle caizdir. Yani zahir gözü zahiri ve bâtın nazarı hakikati görür.

Hak gözüyle bak ki bî-şek nûr-i Yezdân andadır.
Hakk gözüyle bak ki şüphesiz Allah Teâlâ'nın nûru ondadır.

Yezdan: Zann-i galibe göre Zerdüşt için bilinen en sağlıklı isim Pehlevîce **Zârathestra** ismidir. Erdebîler bu ismi tahrif ederek Zârastro demişlerdir. İsimlerin sonları, Pehlevî dilinde de, Sanskritçe'de olduğu gibi mutlaka hemzeli olur ve fethalı olarak okunurdu. Bu hemzeyi belirtmek için günümüzde "Elif" harfi konulmaktadır. Buna göre Zârâtistra kelimesinin sonu fetha sesiyle okunur. Klasik Pehlevi dilinde "Tâ" harfinin yerini Sasanî Pehlevîce' sinde "Dal" harfi almıştır. Örneğin Pehlevîce'de "Yezata" kelimesi Sasanî Pehlevîce'sinde "Yezdâ" şeklinde yazılmıştır. Zamanla bu kelime de tahrif edilerek "Yezdan" şeklini almıştır. Bu değişiklik Pers dininin kurucusunun isminde de yaşanmıştır. Nitekim onun ismi de Zârahestra'dan Zerdehüşt şekline dönüşmüştür. Araplar bunu da tahrif ederek

[1127] (ERGÜL, 2002), s.155
[1128] İsra, 44
[1129] (KILIÇ, 1995), s.126
[1130] Araf, 143

Zerleit veya Zerdüşt demişlerdir. [1131]

Bazı kesimlerce Türkçede kullanılan Tanrı kelimesine karşı yapılan tepki bu kelime için yapılmadığı gibi çok rahat Allah ismi yerinde kullanılmaktadır. Bu nedenle bağnazlık sınıfından yapılan itirazlar yerine işin hakikatini bilip Allah ismini yalnızca Allah Teâlâ'ya duyduğumuz sevgi nişanesi ve Kur'an-ı Kerim'de kendine layık gördüğü isimi zikretmek uygun olduğunu bilmek daha önemlidir.

"Hak gözüyle" den murat basîret nurudur. Ona can gözü ve kuvvet-i kalb de denir. Basiret nuru Allah Teâlâ'nın nurundan iktibâsdır. Nur üç türlüdür.

a- Göz nurudur. Görür ama göstermez.
b- Güneş ve kamer, ay, yıldızlar ve ateşte olan nurdur. Gösterir ama görmez.
c- Allah Teâlâ'nın nurudur, hem görür hem gösterir. bu görüp göstermek de zahir ve bâtın nuru Allah Teâlâ ile beraber bulunur.

"Gizliyi ve açığı bilendir..." [1132] Eğer göz nuru basirete tâbi olursa hüküm basiretin olup basiret dahî Allah Teâlâ'nın nurundan feyz almakla zuhura gelen nazar eşyanın belirmesindeki sırrından daha açıktır.

"Nûr-i Yezdan ondadır." Murat eşyada olan ilâhî isimlerdir. Gözlüye gizli olmaz dedikleri budur.. Yani göz, basirete tabi ve basireti Allah Teâlâ'nın nuru ile münevver olan basiret sahipleri varlıklara tayin olan ilâhî isimleri görür." Allah, göklerin ve yerin nurudur..." [1133]

<u>Kesret-i emvâca bakma cümle bir deryâ dürür,</u>

Çokluğun dalgalarına bakma hepsi bir deryâdır.

"Kesret-i emvâc"dan murat mahlûkatta zuhur eden ilâhî hakikatler ve isimlerdir. "Cümle bir derya"dan murat hakîkatü'l-hakâyık olan "Hakîkat-ı Muhammediyyedir" ki; yaratılışın evvelidir. Bu mertebede Allah Teâlâ çokluğun başlangıcıdır. Fiil, sıfat ve esmasının tecellîsi mertebesi ulûhiyyettir. Yaratıcılık, rızık vermek ve sâir isimler kemâlâtın zuhuru mertebesidir. Allah Teâlâbu ulûhiyyet mertebesinde kemâlâtı olan zât-ına verilen isimdir. Bütün eşyanın mahlûk olması bu mertebenin zuhûrâtındandır. Bu mertebede Allah Teâlâ'nın ismine "Allah" derler." Allah" ismi ism-i âzamdır, belirlenmiş bir hakîkattir ve bütün isimlerin merciidir.

"Herşeyin mülkü kendi elinde olan Allah'ın şânı ne kadar yücedir. Siz de Ona döneceksiniz." [1134] Her ne mevcudat var ise denizin dalgaları gibi hakîkat-ı Muhammediyye denizinden zahir olup bir taraftan var olurken ve bir taraftan yok olmaktadır.

Bütün eşyanın varlıkları fâni ve Allah Teâlâ'nın zâtiyle bakîdir. Çünkü zâtın kendisidir. Nitekim buyurur "Ondan başka ilâh yoktur. O'nun zâtından başka her şey

[1131] Ebu'l-Kelâm Âzâd, Zülkarneyn Kimdir?, İz Yayınları, (2. Baskı) İstanbul 2004: 86.
[1132] En'am, 73
[1133] Nur, 35
[1134] Yasin, 83

yok olacaktır..." [1135] Bunun için dalgalara (emvâca) hayran olup kalma, belki suretden manaya yönel. Yani bu mahlûkat âlem-i mahabbet-i ilâhiyye suretidir. Halkın vücûdundan Allah Teâlâ'ya yönel ve onu bil. Çünkü mahlûk ilâhî kemâlâtın zuhurudur. Allah Teâlâ'nın bilinmesi mahlûkatın varlığı iledir.

<u>Her ne mevci kim görürsün bahr-ı ummân andadır.</u>
Her ne dalga görürsen okyanus ondadır.

"Allah her şeyi ihata edendir"[1136]

Sûfîlere göre bu ihata, zarfın içindekini ihata etmesi gibi değil, güneşin ışık ve gölgeleri, ruhun bedenleri, suyun dalgaları İhata etmesi gibidir. Allah Teâlâ buyuruyor ki; ***"Onlar Allah'ı gereği gibi değerlendiremediler. <u>Bütün yeryüzü, kıyamet günü O'nun avucundadır;</u> gökler O'nun kudretiyle dürülmüş olacaktır. O, putperestlerin ortak koşmalarından yüce ve münezzehtir."*** [1137] Yâni, Cisimlere tâbi ruhları, yoksa ruhlara tâbi cisimleri değil. *Kâbız,* cisimleri kabzettiği zaman ruhları da kabzetmiş demektir. Çünkü onlar o cisimlerin heykelleridir... Bütün cisimler ruhlarının arzı'dırlar. Bu yüzden ruhsuz cisim olmaz. Cisimler de ikiye ayrılır. Unsûrî ve nûrî. Tabîî ki bir de tabîatları var. Allah ruhların vücûdunu cisimlerin vücûduna, cisimlerin bekâsını ise ruhlann bekasına bağlamıştır... Buradaki ***kabz: tutma işi*** hakikatinde Allah Teâlâ'nın ***"Allah her şeyi ihata edendir"***[1138] âyetinin mânâsıdır. Bir şeyi ihata eden o şeyi kabzına almıştır. Çünkü ihata edilen şeyin bir kaçış yeri kalmamıştır. Aksi halde bu ihata olmaz ve o kişi de *Muhît* olmaz. Bütün bunlar demek oluyor ki Allah Teâlâ'dan başka, hiç bir mümkün varlık yok ki esmâ-i hüsnâ denilen ilâhî nisbetler ve rabbânî hakikatler ile irtibatlı olmasın. Bütün *(Küllî)* mümkünler hakîkat-ı ilâhiyye'nin kabzasındadırlar. Ve zâten 'bütün' *(Küll)* bile kabzadadır". (İbnu'l-Arabî, el-Fütûhât (Thk.), XIII/64-66.)[1139]

<u>Vahdeti kesrette bulmak, kesreti vahdette hem,</u>
Birliği çoklukta bulmak, çokluğu birlikte beraber,

Bil ki: Hakikat ve ayn birdir. Onda kesret (çokluk) yoktur. Herhangi bir şekilde tezahür eden hakikate baksan, "Hakikat olması itibariyle Hak'tır, dışarda görünüşü itibariyle halk'tır" dersin. Ahadiyyete bakarsan "Zat, yahut hakikat" dersin kafi. Zati tahakkukuna (hakikatine) bakarsan "Hak" dersin. (***Kulum bana devamlı nafile ibadetleri ile yaklaşır. Bunun sonucunda ben onu severim. Bir kere onu sevdim mi ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen***

[1135] Kasas, 88
[1136] Nisa, 126
[1137] Zümer, 67
[1138] Nisa, 126
[1139] (KILIÇ, 1995), s.136

ayağı olurum. Eğer benden bir şey isterse onu veririm. Bana sığınırsa muhakkak onu korurum. [1140]) Hadisin manasına bakarsan: Bütün kuvvelerin ve uzuvların, kulun aynı olduğunu görür ve kula izafeti dolayısıyla bunlara "halk" dersin. Hakkın da o kuvvelerin ve uzuvların aynı olduğunu görürsen bunlara "Hakk" dersin. Vahdetin (tekliğin) çokluğa oranını düşünürsen (çoğun bire bağlılığını göz önünde tutarsan) ***"İlah"*** dersin. Tek hakikatten ibaret olan gerçek varlığın dış görünüşünün, iç varlığın daima bir aynası olduğunu düşünürsen ***"O, tecelli eden ve tecelli edilmiş"*** dersin. Bu, en çok şaşılacak şeylerdendir ki bir tek hakikate bu kadar itibarlar girer. Ve hakkında bütün itibarlar da doğru olur. (Bir tek varlık bu kadar isim alır). O, hakikatiyle, ilelebet sonsuz suretlerde tecelli etmektedir. O tek hakikat, belirli bir surette tecelli ederse diğer bütün suretlerde görünenin de o olduğunu unutma. O görünüşüyle beraberdir. Her aynda (varlıkta) O vardır. Her varlıktan görünen O'dur. Bir şeyde görünüşü, mutlakiyetini bozmaz. O bir şeye hasderilemez. Herşeyin özü O'dur. Ama bu ayn (varlık) larda, eşyada, tecelli eden suretler, O'nun mutlak zatı değildir. Mutlak zatı, her suretten münezzehtir, O'nun zahiri, her aynda ve her ayn içindir. Bütün bunlar, O'nun mahiyeti ve itibar edenin itibarına göredir. (Mahiyeti mutlaktır, şekilsiz, zamansız ve mekânsızdır, ama taayyünü, yani görünüşü şekillere ve suretlere bağlıdır).

Bundan hayret et; iyice bunda yerleştin ve anladınsa hayret etme; Zira O, zatında kendinden başka varlık bulunmaktan münezzehtir. ***"O'ndan başka ilah yoktur. Her şey yok olucudur. Yalnız O'nun vechi bakidir. Hüküm O'nundur ve O'na döndürüleceksiniz."*** [1141]

O halde ey veli, içinle Allah Teâlâ ile birleşmenin artmasına çalışırken, dışınla da ayrılığını bilmelisin. Yani içinle cem' tarafında, dışınla fark tarafında olmalısın. Vahdet ile kesretten; kesret ile de vahdetten perdelenmemeli, kullukta marifet arasını bulmalısın ki tehlikelerden kurtulasın.

Mutasavvıflar dilindeki cem' , tefrika ve cem'ul-cem'in manası şudur: Tefrika, sana nisbet edilendir. Cem' , senden soyulup alınandır. Bu, şu demektir: Yani kulun, kulluk vazifelerine, beşeriyet icaplarına göre yaptığı ameller tefrikadır. Hakk tarafından ona gelen manalar, lütuf ve ihsan ise Cem'dir. Her ikisi de kula lazımdır. ***Çünkü tefrikası olmayan kimsenin kulluğu olmaz; cem'i olmayan kimsenin de marifeti olmaz.*** Kulun ***"ancak sana ibadet ederiz"*** sözü, kulluğu göstermek suretiyle tefrikayı isbattır. ***"Ancak senden yardım dileriz"*** sözü de cem'i istemedir. Tefrika, iradenin başlangıcı, cem' sonudur. Cem'ul-cem' daha tam ve daha yüksek bir makamdır.

Cem', eşyayı Allah Teâlâ ile beraber görmek, kuvvet ve kudretin Allah Teâlâ'ya ait olduğunu bilmektir.

Cem'ul-cem' ise tamamen helak olmak ve Allah Teâlâ'dan başka her şeyden fena bulmaktır ki bu, Ahadiyyet mertebesidir.

Çalışıp mücadele etmelisin. Vücudunu gözünden kaybetmeli, Zat'a yönelme-

[1140] Buhârî. Rekaik, 38; İbn. Mâce. Fiten. 16.38
[1141] Kasas, 88

li, hakikatle uğraşmalısın ki, bütün varlıklar, O'nun cemalinin cevlangahı ve bütün kâinat, O'nun kemalinin aynasıdır. Ruhunu bu mertebeye yükseltmeye ciddiyetle çalışmalı, mücahede etmelisin. Varlığını öylesine kaybetmelisin ki sana bakman O'na bakman olsun; senden bahsetmen, O'ndan bahsetmen olsun. Nerede ve ne zaman olursa olsun, yemede, içmede, konuşmada, susmada, gidip gelmede, hareket ve sükûnda her an O'ndan boş kalmamalısın.[1142]

PANTEİZM VAHDET-İ VÜCUD MUDUR? [1143]

Panteizm kelimesini etimolojik[1144] yönden ele alırsak, kelime olarak kullanılışının çok yeni olduğunu görürüz. Oysa mahiyet itibari ile panteizm, antik çağdan beri vardır. André Lalande (1867-1963)'a göre *panteist* terimini, ilk defa 1705 yılında John Toland (1670-1722) kullanmış, *pantizm* terimini ise, Toland'ın hasmı Fay, 1709'da kullanmıştır. Panteizmi, iki ana tanımla ifade etmek istersek:

a — Tam anlamı ile: **Her şeyin Tanrı olduğunu, Tanrı ile kâinatın tek ve aynı cevher** olduğunu kabul eden doktrindir. Bundan da temel iki anlam ortaya çıkar:

1) Tanrı tek gerçek, kâinat sadece, ne devamlı gerçekliğe, ne de farklı bir cevhere sahip olmayan, görünümlerin veya sudurların bütünüdür. Tabiatı Tanrı'da, sonluyu sonsuzda eriten panteizmin bu türüne *idealist panteizm* denilir.

2) Kâinat tek gerçek, Tanrı sadece var olan her şeyin toplamıdır. Sonsuzu sonluda, Tanrı'yı tabiatta eriten panteizmin bu türüne *naturalist* veya *materyalist panteizm* denilir, sonunda ateizme varır.

b — Kapalı veya felsefî olmaktan daha ziyade edebî bir anlamda, tabiatı, bir çeşit tapılmanın öğretildiği canlı bir birlik olarak tasavvur etmektedir. Bu açıdan panteizm ilahlaştırılmış tabiattır.

Panteizm'e göre Tanrının âlemden ayrı ve müstakil bir şahsiyeti yoktur. O, bir kanundur, bir kuvvettir. Bundan dolayı panteizm, şahsiyet kavramını ve hürriyetin varlığını kabul etmez. Bu durumda insan, fizik âleminin bir parçası, ahlâk da tabiat düzenine zarurî ve pasif bir itaat olur. Ayrıca yaratanla, yaratılan arasındaki farkı kaldırdığı için bütün dinleri yıkar.

Görüldüğü gibi panteizmin birçok çeşitleri bulunmakta ve değişik tanımları yapılmaktadır. Bunların, hemen hemen hepsinde değişmeyen gerçek şudur:

Sonsuz varlıkla sonlu varlıkların, yani Tanrı ile tabiatın ezelden beri tek ve aynı şey olduğunun kabul edilmesidir. Bu bakımdan panteizmin çeşitleri, esas itibariyle birbirinin aynıdır. Bunların farklılıkları şöyle belirtilebilir: Bir açının kenarları uzadıkça aradaki mesafenin açılması gibi, panteizmin muhtelif çeşitleri tekâmüle doğru gittikçe aralarındaki uzaklık artar' .

[1142] (ATEŞ, 1971) Kırk yedinci sofra
[1143] KORLAELÇİ, Murtaza, Felsefe Dünyası, s. 44-50
[1144] Kelimenin kökü, ilişkisi, geldiği yerle vb. ilgilenen bilim

Tanrı-âlem özdeşliğini kabul edip, savunan panteizmin, Arapça bir ifade ile vahdet-i mevcudun durumunu, kısmen de olsa, belirttikten sonra İslâm tasavvufunda yer alan *Vahdet-i Vücud* ilkesi hakkında bilgi vermenin yerinde olacağıdır.

Araştırmaların bugünkü durumuna göre Vahdet-i Vücud deyimi, ***"ilk defa Konevî'nin eserlerinde ve onun yaşadığı devirde ve kendisiyle Mısır'da görüşmüş olan İbn Seb'in'in*** (669/1270) ***eserlerinde kullanılmaya başlanmıştır"*** .[1145] Bu gibi iddiaların yanında, İbn Arabî (560/1165 -638 /1240)'nin, Vahdet-i Vücud ifadesini *Fena Risalesi'nde* kullandığı görülmektedir. O, şöyle diyor:

"Hikmet ehli olduğunu iddia eden ve hep aklî nazariyeler ileri süren biri, Vahdet-i Vücud ehlinden olan hakikat ehlinden birine gelip bir mesele sordu, ben de bulunuyordum (…) Oysaki Vahdet-i Vücud düşüncesine sahip olan kimse bildiği şeylerden ötürü son derece mutludur" .[1146]

Vahdet-i Vücud ilkesine taraftar olanlar, bu düşünce tarzının Kur'an ve Hadislere dayandığını ileri sürüyorlar. Bu iddialarını delillendirmek için de birçok âyet ve hadisleri delil gösteriyorlar. Bu âyetlerden birkaç tanesini şöyle sıralayabiliriz:

"Biz ona (insana) şah damarından daha yakınız" .[1147] ***"Göklerde olanlar da, yerde olanlar da Allah'ındır. Allah, her şeyi kuşatır" .***[1148] ***"O, evvel, âhir, zahir ve bâtındır. O, her şeyi bilicidir"***. [1149] Zikrettiğimiz bu son âyet-i kerîme şöyle tefsir ediliyor:

"Zahir, varlığı her şeyden aşikâr, çünkü her şey O'nun vücuduna delildir. Hiçbir şey yoktur ki vücutta zuhur ederken daha evvel O'nun vücudunu isbat etmiş olmasın. Mamafih her zahiri O, zannetmemelidir. Çünkü o, zahir olmakla bâtındır da, havass ile his, hayal ile tahayyül olunamayacağı gibi hakikati akılların idrak ve ihatasına sığmaktan münezzehtir. Binaenaleyh ne yalnız zâhir, ne de yalnız bâtın diye hükmetmemeli, hükmü atıftan sonra yaparak zâhr-ü bâtın demelidir. Evvel ve âhir de böyledir. (…) Mamafih hepsinde hüküm rabıttan sonra olmak daha evlâdır. Çünkü "Hüve" zamiri Allah ism-i Celîline râci'dir. Allah ismi ise bütün esma ve sıfatın mertebe-i cem'idir. Hâlbuki birçokları bundan gaflet ederek Vahdet-i Vücud namına hatalara düşmektedirler. Ve "O, her şeye âlimdir". Binaenaleyh kendini de bilir. Bâtın isminden, kendine nazaran da bâtın olduğu zannedilmemelidir" [1150] .

İsmail Fennî Ertuğrul, tefsirini belirtmeye çalıştığımız bu Ayet-i Kerîme için şöyle diyor: "Âcizane görüşüme göre bu Ayet-i Kerîmede, Vahdet-i Vücud var-

---

[1145] Ahmet Avni Konuk, *Fusus'l-Hikem Tercüme ve Şerhi,* Haz. Dr. Mustafa Tahralı ve Dr.Selçuk Eraydın, cilt I, İstanbul 1987, s. XLIX.
[1146] Ahmet Avni Konuk, *Fusus'l-Hikem Tercüme ve Şerhi,* Haz. Dr. Mustafa Tahralı ve Dr. Selçuk Eraydın, cilt I, İstanbul 1987, s. XLIX.
[1147] Kaf, 16.
[1148] Nisa, 126.
[1149] Hadid, 3.
[1150] Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* cilt 7,1st. Tarihsiz, s. 4731.

dır, bu da Kur'an'a mahsus meziyetlerdendir" .

Vahdet-i Vücud ilkesi için, zikredeceğimiz şu görüşün en belirleyici ve kabul edilebilir olduğu inancındayız: "Tanrı ile âlemi bir ve aynı sayan monist mistisizmi, İslâmî açıdan savunmak mümkün değildir. Savunulabilecek olan ve asırlar boyunca da kabul edilegelmiş olan fikir şöyle özetlenebilir: İnsan Allah'ın da yardımı ile (ve vahyin öğrettiklerine dayanarak) kendisindeki ilâhî yanı keşfederek nazarî ve amelî kemali elde etmek için büyük bir mücadeleye koyulur. Nefsinin "âdî ve bayağı güçlerini" hâkimiyeti altına alır. Manevî imkân ve kabiliyetlerinin idraki yolunda adım adım ilerler. Sonunda öyle bir kemal noktasına gelir ki, kendisinde ilâhî sıfatların, beşerî imkânların elverdiği seviyede gerçekleştiğini hisseder. O zaman her şeyle ve her şeyin yaratan ile bağlantılı, ilişkili olduğunu fark eder. Hangi kaynaktan geldiğini ve hangi kaynağa döneceğini bilir. Nereye baksa Allah'ın yüzünü" görür. O'nun daimî "huzuru" nda düşünür ve hareket eder. Beşerî irade ile ilâhî irade arasındaki gerilim yok olur. Birinci derecede kâmil insanın gönlü, ikinci derecede ise her şey, ilâhî tecellîye mazhar olur. Artık sûfî her zaman, her şeyde O'nunla olduğunu idrak eder" .

Kâinattaki, zerreden küreye her mevcud, Allah'ın varlığının ve birliğinin, kâinatla özdeş olmadığının açık bir delilidir. İyi düşünebilen zekâlar bilinenden bilinmeyeni; görülenden görülmeyeni; hissedilebilir kuvvetlerden ana kuvveti keşfedebilir. İnsana düşen, hâşâ Allah'la kâinatı özdeşleştirerek Allah'ı inkâr etmek değil, yaratılışın sırlarını inceleyerek yaratıklardan, Aşkın ve Mutlak Yaratan'ın varlık ve birliğini görmektir.

Böylece belirtilmeye çalışılan Vahdet-i Vücud ilkesi ile panteizm arasında birçok farkların olduğu kendiliğinden ortaya çıkıyor. Bu farkları eleştirel bir şekilde ortaya koymanın yararlı olacağı düşüncesindeyiz .

PANTEİZM İLE VAHDET-İ VÜCUD ARASINDAKİ FARKLAR

Panteizm her şeyden önce çelişmezlik ilkesini yıkıyor. Çünkü Allah'ı insanı ve dünyayı tek bir cevher kabul ediyor. Bu evrensel cevher aynı zamanda sonlu ve sonsuz, mükemmel ve gayri mükemmel, izafî ve mutlak olacaktır. Eğer bu hipotezde sonsuz varsa, yer kaplama ile düşüncenin, ruhla vücudun sadece bir karışımı olacaktır. Fakat yer kaplama ile düşünce, ruhla cisim birbirine indirgenemez ve biribirine muhalif özelliklere sahiptir.

Sonsuz ile sonlu arasındaki fark hiçbir zaman kapatılamayacaktır. Bir tarafta sonsuz var, diğer tarafta sonlular kolleksiyonu var. Bunların birleşme noktası nerede? Spinoza bunu bulamadı. Ne sonsuzdan sonluyu çıkarmayı, ne de sonluyu sonsuza bağlamayı isbat edemedi. Yaratma inkâr edilirse, Allah âlem ilişkisini açıklamak imkânsızlaşır gibi görünüyor.

"Panteizm, aşkınlık fikrini reddettiği için ateizme yardımcı olmaktadır ." Panteist, inkâr yolunun yarısını ateist için tesviye etmektedir" sözü, panteizm tenkid eden eserlerin pek çoğunda geçer.(…) Panteizm **"Tanrı her şeydir"** demekle varlık mertebeleri arasındaki ayırımı kaldırmakta, sözgelişi taşla insanı bir tutmaktadır.(…) Şuurlu fert kendi kendini bildiği, kendisini öteki fertlerden

ayırabildiği, kendisini "başkası"ndan ayrı gördüğü takdirde fert olmaktadır. Penteizmde bu nasıl meydana gelecek? İradem, söz gelişi, benim iradem midir? Yoksa hem bana hem de "külli olana"mı aittir? Semavî dinler, "kulun iradesinin, Tanrı'nın iradesine tabî olmasını" isterler. Fakat evvela bana ait bir irade olmalı ki, onu başkasının iradesine tabi kılmayı düşünebileyim"

Panteizm, cevherin mutlak birliğini doğrulayarak ferdiyat ve şahsiyeti yıkıyor. Şahsiyet yıkılınca, şuurlu şahsa ait olan gerçek ölümsüzlük de yıkılıyor. Ölümle, "ben"i oluşturan öğeler, yeni bir birleşim için büyük bütünde dağılacaktır. Yeniden dirilme, cennet ve cehennem panteizm için sözkonusu değildir

Panteizm, ahlâkî açıdan birtakım hususiyetleri yok ediyor. Bunlardan bazıları şunlardır: Sorumluluk: Hürriyet ve şahsiyeti kaldırdığı için, zorunlu olarak sorumluluğu da kaldırıyor. "Ben" olmadığı için, "ben"in cevap vermek mecburiyetinde olduğu fiiller de yok demektir.

İyi ile kötü, faziletle günah, değerlilikle değersizlik arasındaki farkı yok ediyor. Çünkü panteizme göre her şey, ilâhîleşmiştir. Oysaki her şeyi ilâhîleştirmek, her saçmayı doğrulamaktır.

"Panteizmde aşkın ulûhiyet anlayışı olmadığı için 'yaratma' fikri de yoktur. Teizmin en bariz vasfı, iradesi olan bir hür yarana fikrine yer vermesidir. Panteizmde her şey Tanrı'da olup bitmektedir. Ondan ayrı bir âlem yok ki yaratma olsun.

Panteizm dinî tecrübenin anlaşılmasını da oldukça güç duruma sokmaktadır. Eğer, Tanrı bir zat değilse, ibadetin, duanın ne anlamı vardır? Dinî tecrübe, Tanrı-insan münasebetine dayanmaktadır. Tanrı-insan ayniyetine değil .(…) Panteizm ile Vahdet-i Vücud fikrini savunanlar arasındaki en önemli farklardan biri burada karşımıza çıkıyor. Panteizm dinî tecrübenin değil, nazarî düşüncenin öne sürdüğü felsefi bir teoridir; oysa diğeri, yaşanan bir tecrübedir. Biri hayatın somut veçhesinden kopmuş bir sistem, öteki ise, birçok mutasavvıfa göre, bu somutluğun, bütün derinliği içinde, yansımasıdır" .

Panteistlere göre Allah için hiçbir zatî sıfat söz konusu değilken, Vahdet-i Vücud ilkesini kabul edenlerin tamamına göre Allah'ın ilim, irade, kudret, yaratma v.s. gibi zatî sıfatları mevcuttur. Bunların "hiçbirisi Cenab-ı Allah'a, düşünce ve yer kaplama gibi sıfatları isnat etmemiştir. Çünkü bunlar, mahlûkata mahsus sıfatlardır". Felsefi bir teori olan panteizmle, dinî bir tecrübe olan Vahdet-i Vücud arasında en az, "isim" ile "müsemma" arasındaki fark kadar ayrılık vardır.

Mesela dünya küresi üzerinde küçük bir nokta ile isim olarak gösterilen bir şehir, fiilen ziyaret edildiği zaman ismi ile o şehrin imar durumu arasındaki farkın ne kadar büyük olduğu görülür. "Fikir ve nazarla zevk ve şuhud da böyledir. Vahdet-i Vücud ile panteizm arasındaki manevi fark da böyledir. Bu manevi fark iman ile ilhad arasındaki farkın aynıdır. Felsefedeki tevhidi görüp de İslâm dininden yüz çevirmek ne ise, panteizm denilen felsefî sistemi görüp de, Vahdet-i Vücuda kail olan evliyalardan yüz çevirmek odur" .

Spinoza'ya göre Tanrı'nın tezahürü zarurîdir. Onda irade ve ihtiyar yoktur.

Tanrı hür olan iradesiyle ve dilediği gibi önceden takdir etmemiştir.

Mutasavvıflara göre Allah, âlemi kendi iradesi ile yaratmıştır. Kâinatın hepsi sonradan olma, muhdes ve mümkündür. İnsan cüzî iradeye sahiptir. Ceza ve mükâfat, cüzî iradeden mütevellid seçmeye dayanır.

Spinoza'ya göre din, Tanrı tasavvurundan yahut ilâhî aşktan doğan emel ve fiillerin bütünüdür. Dinin âyin ve şekle ihtiyacı yoktur. Onun din dediği şey sırf akla dayanan bir sistemdir. Dinî hükümlere itaat esarettir.

Mutasavvıflara göre din, Allah'ın vahyettiği ilâhî bir nizamdır. Orada durur, ondan ilerisi için nebilerin irşadına muhtaçtır. Hidayete, selâmete ve saadete ancak onlara tabî olmakla ulaşılır.

"Vahdet-i Vücud âyet ve hadislerle beraber, kalbî keşiflere dayanan dinî bir mezheptir. Panteizm ise sırf akla dayanan felsefî bir sistemdir"

Panteizm ile Vahdet-i Vücud arasında belirtmeye çalıştığımız farklar daha da artırılabilir. Bununla beraber Vahdet-i Vücudda, panteizmin birçok etkilerinin görüldüğü de bir gerçektir. Bütün bu etkileşimlere rağmen, bir müslüman panteist olamaz; dolayısıyla bir müslümana, müslüman olduğu sürece panteist demek, hiç te uygun düşmez gibi görünüyor. Aynı şekilde *Vahdet-i Vücud* deyimini, panteizm olarak ifade etmenin de İslâm kültürüne uygun düşmeyeceği görüşündeyiz. Görüldüğü gibi bu iki deyim, ihtiva ettikleri anlam itibariyle tamamen farklıdır. Bu durumda İslâm kültüründe, "panteist" ve "panteizm" terimlerini kullanırken çok dikkatli olup, cömertçe davranmamak gerekiyor. Bir Mevlânâ, bir Yunus söz konusu olduğu zaman bu durum daima göz önünde bulundurulmalıdır. Bunlar gibi velîlere panteist demek, bir bakıma, İslâmî açıdan, bu zatlara, "mü'min değildir" demek kadar yanılgıyı ihtiva eder gibi görünüyor.

Bir ilimdir ol ki kamu ilm-ü irfân andadır.

Bir ilimdir ki, bu bütün ilim ve irfân ondadır.

Bahsedilen ilim hakikat ilmidir. ehlinin kavuştuğu bu bilgi sayesinde marifet hasıl olur. Bunu tahsil etmek için kesbîlik şart olmasına rağmen büyük kısmı vehbî olup kavuşanlar az olmaktadır.

İbret ile şeş cihetten görünen eşyâya bak,

İbret ile altı yönden görünen eşyâya bak,

Burada eşya "şey" manasına kullanılmış, eşyanın hakikati olan Allah Teâlâ'nın eşyada zuhur edişini anla ve fark et denilmektedir. Allah Teâlâ'nın zuhuru, perdedir zuhuruna demektir. Eşya hem zuhura sebep hem de engel olmakla perdeleri insanın gözüne çekmektedir.

Cümle bir âyînedir kim vech-i Rahmân andadır.

Bütün eşya bir aynadır hepsinde Rahmân'ın yüzü ondadır.

Görmenin sırrına erişmek yine Allah Teâlâ'nın yardımı sayesindedir.

"Sadece gökten gelen şeylerin hakkı ve otoritesi vardır; sadece onlar hakikatin göstergesini taşırlar: Bu yüzden hakikati kendi gözlerimizle görmeyiz, onu kendi yöntemlerimizle de yakalayamayız: Bu kutsal ve büyük ide[1151], tanrı onu bu amaç, için hazırlamamış olsaydı, tanrı onu inayetiyle ve özel ve doğaüstü lütfuyla oluşturup güçlendirmeseydi, böyle sefil bir yerde asla barınamazdı."[1152]

<u>Söyleyen ol, söylenen ol, gören ol, görünen ol,</u>

Söyleyen ol söylenen ol görünen ol gören ol

Bu mısra kader sırrını işaret eder. Meselâ Karagöz oyunu; hayal ve gölge dedikleri perdede zahir olan oyundur ki; herhangi bir suret ve türlü türlü sözler, şekiller ve hayaller zuhura gelip, onlara bakan insanların zan ile meşgul eder. Bu cünbüşün oynatıcısı olan zâtı perdenin engel olmasından görmezler.

"… öte dünyayı bir çeşit rüya âlemi olarak anlamak mümkündür. Uyuduğumuzda duyu uyaranları İle bağlantı kesilir veya her halükarda bunların beyin merkezlerine olan etkileri engellenir. Fakat biz, yine de tecrübe etmeye devam ederiz. Artık duyu algılarının kesildiği doğrudur; fakat yeteri kadar buna benzeyen bir şey de devam etmektedir. Bizim, uyanıkken duyu uyaranlarının aralıksız bombardımanı altında geri çekilen hayal üreten güçlerimiz' (image-producing powers) uykuda bu engellerden kurtulur. Bundan sonra birçok şeyin farkına varır, onların üzerinde düşünür ve onlara karşı istek duyarız. Farkında olduğumuz bu şeyler öyle bir harekette bulunurlar ki, uyandığımızda bu durum bize çok tuhaf gelir. Onların davranış yasaları fiziğin yasaları değildir. Bununla birlikte bunların davranışları, ne kadar acayip olursa olsun, o sırada bizim düzenimizi bozmaz ve bizim kişisel kimliğimiz de kesintiye uğramaz. Başka türlü söylemek gerekirse, eğer öte dünya olacaksa, ben bunun bir zihinsel hayaller âlemi (world of mental images) olacağı görüşündeyim....Doğrusu hayal âlemi onu yaşayanlar açısından , bu dünya kadar gerçek olacaktır; hatta buna o kadar benzeyecektir ki, insanlar orada, ölmüş olduklarının farkına varmakta son derece güçlük çekecekler." [1153]

<u>Her ne var âlâ ve esfel bil ki cânân andadır.</u>

Her ne var güzel ve kötü, bil ki cânân andadır.

"Göklerde, yerde ve ikisi arasında bulunan şeyler ile toprağın altında olanlar hep O'nundur." [1154]

İyilik kötülük bize göredir. Allah Teâlâ katında kötülük ve iyilik yoktur.

[1151] **ide(a):** idea fikir
[1152] (Max HORKHEİMER, 2005), s. 410
[1153] (KOÇ, 1990); s.82; H.H.Price Personal Survival and the Idea of Anothers. 367.
[1154] Taha, 6

<u>Mazhar-ı tammı veli Âdem yüzüdür şüphesiz,</u>

Şüphesiz veli Âdem yüzü tam zuhurat yeridir.

Âdem yüzü demek, insanın kâinata hükmetme yetisine işarettir. Ancak insanın Allah Teâlâ'nın halifesi olması ve dünyada her şeyin ona itaat etmesi evliya kullarına verilmiştir. Sıradan insanlar için bu durumdan bahsetmek mümkün değildir. Allah Teâlâ buyurdu ki;

"Andolsun ki, birçok cini ve insanı cehennemlik olarak yarattık.

Onların kalpleri var. Fakat anlamazlar, gözleri var, fakat görmezler, kulakları var, fakat işitmezler.

ONLAR HAYVANLAR GİBİDİRLER. HATTA HAYVANLARDAN DA SAPIKTIRLAR.

Onlar gaflet içindedirler." [1155]

<u>Künh-ü zâtı hem sıfâtı cümle yeksân andadır.</u>

Her şeyin aslı, zâtı ve sıfâtı hep onunladır.

"Allah Teâlâ birdir, ortağı yoktur **cisim** değildir, zira cisim parçaların birleşmesiyle meydana gelir. **Cevher** değildir, çünkü cevher uzayda yer kaplayandır. Hâlbuki Allah Teâlâ yer kaplamaktan (bir yerde bulunmaktan) münezzehtir, aksine her yerin ve yer kaplayanın yaratıcısıdır. **Araz** değildir, zira araz iki zamanda bulunmaz (bir zaman diliminden fazla varlığını sürdüremez). Allah Teâlâ bâkiliği (sürekliliği) zorunlu olandır. Ne birleşir, ne ayrılır, ne de parçası vardır "[1156]

<u>Haşr u neşr ile Sırât u dûzah u mâlik azab,</u>

Haşr, neşr ile Sırât ve cehennem ve azab bekçisi mâlik (ondadır)

Bu mısralarda vahdetin neşesini görmekteyiz. Her şey O'ndan ve O'ndadır. Bu sebeple ceza ve mükafât için yorum yapanlar yanılmaktadır.

<u>Hem dahi Rıdvân u cennet hûr u gılmân andadır.</u>

Rıdvân, cennet, hûri ve gılmân ondadır.

<u>Görünen sanma Niyâzî' nin heman sen mülkünü,</u>

Şu an sen Niyâzî' nin görünen varlığını sanma

Niyâzî-i Mısrî, kendine varlık veren aldanmıştır. Varlık denen şeyin vehimden ibaret olduğunu bilirsen ne kazandığına ne de kaybettiğine üzülürsün denilmektedir.

<u>Gönlü bir virânedir genc-i pinhân andadır.</u>

Virâne görünen gönlünde gizli definesi vardır.

[1155] Araf, 179

[1156] Ebu'n-Necib Suhreverdî, *Âdâbü'l-mürîdîn*, Kahire, ts. (Dâru'l-Vatani'l-Arabî), s. 15; (VASSAF, et al., 2006), s. 49

46

5+5=10

Erimiz erdir Pîrimiz Pîrdir,
Karamız nûrdur yerimiz Tûr'dur.
İsteyen yâri izlesun Pîri,
Pîrden ayrılan Hakk'dan ayrıdır.
Pîrdir envârım Hakk'dır etvârım,
Düşmanım bî-şek Hakk'dan ol dûrdur.
Şol ki Süfyânî arttı tuğyânî,
Oldur şeytânî bir gözü kördür.
Azdırır halkı bezdirir Hakk'ı,
Kizbi çok sıdkı bindebir yokdur.
Hakk'a kul ol, kul olasın makbul,
Dil müslümanı şâhidi zordur.
Mısrî'nin dinde izzeti zinde,
Cümle millette Hamzavî hordur. [1157]

Erimiz erdir Pîrimiz Pîrdir,
Karamız nûrdur yerimiz Tûr'dur.
Erimiz erdir Pîrimiz Pîrdir,
Karanlığımız ışıktır yerimiz Tûr Dağıdır.

Hazreti Mûsa aleyhisselâm Tûr dağında Cenab-ı Hakk'la konuştuğu gibi, ayni muvahhid olan tevhid ehli de her yerde Hakk'la konuşur. Bu durumda her bir tevhid ehli bir Tûr'dur.

İsteyen yâri izlesun Pîri,
Pîrden ayrılan Hakk'dan ayrıdır.
Yâri isteyen izlesin Pîri,
Pîrden ayrılan Hakk'dan ayrıdır.

Pir Allah Teâlâ'nın tecelli ettiği makamdır. Pir'e ittiba etmek dolayısıyla Hakk'ı bulmaktır.

Pîrdir envârım Hakk'dır etvârım,
Düşmanım bî-şek Hakk'dan ol dûrdur.
Nurlarım Pîrdir, hallerim tavırlarım Hakk'dır,
Şüphesiz Hakk'dan uzak olan düşmanımdır.

[1157] ***Mısrî'nin bunda izzeti zinde,***
Dinler içinde Hamzavî hordur.
Bu beyiti Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l azîz daha sonra el yazısıyla varak kenarına yazmıştır. (Abdulbaki Gölpınarlı, ***Niyâzî-i Mısrî, Şarkiyat Mecmuası***, c. VII, s.216)

Şol ki Süfyânî arttı tuğyânî,
Oldur şeytânî bir gözü kördür.
Şu Süfyânînin[1158] arttı azgınlığı,
O bir gözü kör olan şeytândır.

Vanî Mehmed Efendinin verdiği sıkıntıları ile deccâlın zuhuru ile eşleştirilmiştir.

Azdırır halkı bezdirir Hakk'ı,
Kizbi çok sıdkı bindebir yokdur.
Halkı azdırır Hakk'ı bezdirir,
Yalanı çok bindebir doğruluğu yoktur.

Burada vaizlere sitem vardır. Çünkü vaizler kürsüden hitap ederken gönüle hitap etmeyi unutup, Allah Teâlâ'nın yerine unutup din bezirgânı olunca halkı bezdirir. Din sahibi Allah Teâlâ yerine hükümler irad ederken birçok kişiyi dinden çıkarır.

Hakk'a kul ol, kul olasın makbul,
Dil müslümanı şâhidi zordur.
Kul ol Hakk'a, makbul kul olursun,
Müslümanlığı dilde olanın şâhidi zordur.

Dilde müslüman olmak nifak alametidir. Onun dinini ispat etmesi için zorluk yani kuvveti kullanır. Vanî efendi gibi devleti arkasına alır. Bu tür insanların dini hakkında yorum yapmak şöyle dursun canı emniyette değildir. Onun için Niyâzî-i Mısrî hakkında sürekli sürgün ve gurbet kader olmuştur.

Mısrî'nin dinde izzeti zinde,
Cümle millette Hamzavî hordur.
Mısrî'nin izzeti dinde sağlamdır,
Bütün inançlar içinde Hamzavî hordur.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz buyurdu ki;

"Mü'minlere cennet hak münafıklara ve hamziyyelere cehennem hak.[1159] ***Hamziyye kefere ve feceresine rağmen. Ve yazdım ki cemî enbiyâ ve evliya cümle mahlukat ile sulh olurlar amma hamziyye ile zıddiyetleri zatiyye olmak ile ebedî onlar ile sulh olmazlar dedim dahi söz çok hele fehva bu idi.***[1160] ***hem câhilim hem fâsıkuim hem müfsidim hem ahmak ve ebterim hem merkeb hem köpek hem***

[1158] **Süfyanî:** Süfyan'dan olan, Süfyan'a mensub, Süfyan'a müteallik. Zübdet-ül Buharî Tercemesine göre, Süfyanî: Müslümanlara kötülük eden, sefil, kötü, alçak olan kimse demektir.
[1159] (MISRÎ, 1223), s. 2b; (ÇEÇEN, 2006), s. 34
[1160] (MISRÎ, 1223), s. 9a; (ÇEÇEN, 2006), s. 43

kedi hem domuzum her ne olursam olayım ancak hamziyye olmakdan Allah Teâlâ'ya sığınırım." [1161]

İnsan hayatı boyunca fikirlerinde devamlı olarak değişim gösterebilir. Bu durum o kişinin bugün doğru diyebildiğine yarın yanlış demesi gibi olabilir. Bu nedenle müslüman kişi düşüncelerinin temelini dini kıstaslar ile oluşturduğu için sonunda hakikatı muhakkak görür bilir ve hatalarından vaz geçer. Bu durum Allah Teâlâ'nın ikramlarındandır. Çünkü Allah Teâlâ kulların her zaman velisidir.

"Allah Teâlâ imân edenlerin velîsidir. Onları zulmetlerden nûra çıkarır. Kâfir olanların velîleri ise tağuttur. Onları nûrdan zulmetlere çıkarırlar. İşte onlar cehennem ehlidirler. Onlar o ateşte ebedî olarak kalan kimselerdir." [1162]

Mesela:

> Hikmet İlaydın'a göre Abdulbâki Gölpınarlı, bir **"maneviyat yolcusu"** olarak, yaşamının uzunca bir bölümünde zikzaklar yapmaktan kurtulamamıştır. **Mevlevilik** gibi, **Bektaşîlik** gibi apayrı târikatların dervişi olmuş, sonraları **Melâmîliğe** ilgi duymuştur. Hatta bir zamanlar **Atheisme**'e saptığını bile söylemiştir. Fikir ve sanat alanlarındaki çalkantılara da, uzunca bir süre karşı koyamamıştır. Kopmadığı eksen, Mevlânâ Celâleddin kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin coşkusu ve onun büyük temsilcisi saydığı Yunus Emre kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz sevgisidir. Dört beş ay önce, ömrünün seksen ikinci (kendi hesabıyla) seksen üçüncü yılında, şimdiki huzuruna, ancak bu çelişkileri yaşamak suretiyle erdiğini söylemiş ve hamdetmiştir.[1163]

XVI. Yüzyılda Hamza Bâlî'nin çevresinde toplanan ve ondan sonra da "Hamzevî" adıyla anılan Bayramî melâmîleri, melâmeti tam mânâsı ile temsil eden kişilerdi. Bunlar târikat erbabının tekke, esma ile sülük, evrad, husûsi kisve ve kendilerine âit âyinlerle, törelerle halktan ve diğer târikatlerden uzaklaşmış, vakıfla geçim esaslarını kabul etmemiş, tasavvuf ehlinden ayrılmışlardır. Vahdeti, bir zevk, bir şuhûd ve tahakkuk olarak kabul etmişler; her zaman bir kişiyi muktedâ tanıyıp ona bağlılıkla, aşk ve cezbe ile yol alınacağını, târikatin, şerîatle hakîkat arasında bir berzah olduğu kanâatini gütmüşlerdir. Târikatlere, bu inançla **"Turuku berzahiyye"** demişler, geçim hususunda da çalışmayı esas tutmuşlardır, (bk. A. Gölpınarlı *Mevlânâ Celâleddîn,* üçüncü baskı, istanbul, 1959, s. 140-152).

Târikatlere bile ehemmiyet vermeyen Hamzevîler, elbette Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzi hoş göremezlerdi. Ancak Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin bir aralık Hamzevîlerle müsbet münâsebeti olduğunu da biliyoruz. Meselâ en yakını olan ve Limni'de kendisiyle beraber bulunan Kavala şeyhi Mustafa'nın elyazısıyla yazılmış fatiha tefsirinin sonunda şöyle bir fetvası var:

"Bu fetvayı müftüye götürsünler, sahih ise imza edüp sultan Muhammed'e versünler; ziyâde ihsana mazhar olmak mukarrerdir.

[1161] (MISRÎ, 1223), s. 48b; (ÇEÇEN, 2006), s. 79
[1162] Bakara, 257, bkz.
[1163] (ÇİFÇİ, 2003), s.45

Suâl: Mısrî'yi Sultan Muhammed Hamzevîlere cebren tasarruf ettirirse cemi-i dâvası bâtıl olur mu, olmaz mı? Zira Allahu Teâlâ'nın rûh-i kudsîsi ile koydum derken tasarruf olunursa Lâhût-i İsâ'ya nâsut olabilir mi?

el-Cevâb: Tasarrufa kadir olurlarsa bâtıldır; Hamzevîler mezhebi haktır."

Burada adı geçen Sultan Mehmed, IV. Sultan Mehmed (1058-1099 1848-1687)'tir. Şu hâlde bu yazı da, saltanatı sırasında yazılmıştır. Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz, mecmuasında

"bir taifenin ameline değil, ilmine kanarak" [1164]arasına katıldığını sonra onlardan kurtulduğunu yazıyor. Sonradan iddialarını kabul etmeyen, belki de ruhî haletlerini anlayıp içlerinden atılan bu taifeye, yâni Hamzevîlere şiddetle düşman olmuştur. Onların dinsiz, imansız olduğunu söyleyerek, olmadık şeyleri onlara isnad edecek kadar da bu düşmanlıkta ileri gitmiş ve şiirinde ***Cümle millette hamzevî hordur*** şeyleri söylemiştir.

Hatta Lâlî-zâde Seyyid Abdülbâki (1159 h. 1746), *Sergüzeşt-i Melâmiyye'sinde,* **"emr-i garibdir ki ehl-i Hakk geçinen nadanlar, Hamzevîlerdir, dördüncü esmada kalmışlardır ve nakıs olmalarıyla ilhâda düşmüşlerdir,** deyü güne güne ifk u iftiraya cür'et ederler; Mısrî Efendi "cümle millette hamzevî hordur" deyu ilâhi söyler; bilen bilmeyen, tâife-i aliyye mezemmetinde kîl u kale mübtelâlardır" diye Hamzevîlere dahl edenleri ve bilhassa Mısrî'yi anmaktadır.[1165]

Yine; Ve dahi Merhum Şeyh Yûsuf Sinan Ummî Efendi hazretleri kendilerinin, veled-i necâbet eserleri ile Mısrî Efendiyi şerefyâb-ı hizmet-i (49b) aliyyeleri iken mean berây-ı maslahat mahrüsa-i İslâmbola irsal eyleyüb anlar dahi bi'l-yemn ve'sseâdet ba'del-vusül ol vakitde İslâmbolda şöhret-i şi'ârr olub Oğlan Şeyhi dinmekle maruf şeyhi ne bil-isâle ve ne bi't-teb'i ziyaret ü mülâkâtdan Mısrî Efendi ictinâb-ı tâm ile ibâ ve bu hâl üzre musırr ba'del-itmâmi'l-mesâlih yine Hazret-i Sinan Ummî Efendi hâkipâylarına rûmâl olduklarında Mısrî merhumun şeyh-i mezbûrı adem-i ziyareti Sinan Ümmi Efendi Hazretlerinin mesmü-i şerifleri oldukda ber-vech-i ğâyet istihsân buyurmuşlar. [1166]

[1164] "Hatıralar" 105 b de bir taifenin ameline değil, ilmine kanarak **"Hak din sanup kabul etmiş idim; elhamdulillahi teâlâ inâyet-i ilâhiyye yetişip tarttı, bu fakiri ol çamurdan çıkardı... dokuz yıldır yanarım, dahi halâs umarım. Bin seksen üç tarihinden beri yanarım; bu şevvalin ihtidasında dokuz sene tamam oldu, onuncuya geçti. Canım da berk imiş, ölüp kurtulamadım"** diyor. (Abdulbaki Gölpınarlı, *Niyâzî-i Mısrî, Şarkiyat Mecmuası*, c. VII, s.216; Halil Çeçen, *Niyâzî-i Mısrî'nin Hatıraları,* İst. 2006, s.158)

[1165] Abdulbaki Gölpınarlı, ***Niyâzî-i Mısrî, Şarkiyat Mecmuası***, c. VII, s.220

[1166] (İbrahim RAKIM, 1750), v. 50a

Niyazî-i Mısrî, ziyaret etmekten vazgeçtikleri bu şeyhin kim olduğu hususunda hiç bir bilgi vermemekle beraber, İbrahim Rakım Vakıât-ı Mısrîsinde Niyazî-i Mısrînin şeyhin oğlu ile birlikte ziyaretten vazgeçtikleri bu şeyhi, *"oğlan Şeyhi demekle ma'ruf*" ifadesiyle ipucu verir ki bu o dönemde İstanbul'da yaşayan döneminin meşhurlarından Olan Şeyhi İbrahim Efendi (hyt.1065/1655) olabilir. Çünkü bu şeyh o tarihlerde İstanbul'da yaşamakta ve hemen herkesten hürmet görmektedir. (Bkz. B. Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri,* c. I, s. 26-27; Fevziye Abdullah Tansel, *"Olanlar şeyhi İbrahim Efendi ve Devriyesi",* AÜİF Dergisi, Ankara 1971, c. XVII, ss. 185-190), (AŞKAR, 1997), s.62

1253 (1827/l828)'te İstanbul'da vefat eden ve hâtıralarını, gördüklerini, duy-duklarını birkaç mecmuada kaydeden mevlevî ve Hamzevî Süleyman Faik Efendi, aynı *Hediyyetul-ihvân'ın* aynı sayfasının kenarına,

"Malum ola ki bu mahalde dâhi, sâhib-i risale Mehmed Nazmî Efendi merhum hakk-ı tarîka riâyet buyurmamışlar; bilmem niçün böyle Hazret-i Mısrî hakkında nâ-becâ kelâm tahrir buyurmuşlar?

Zannolunan budur ki hasbel-beşeriyye miyânelerinde bir şîve vukuu ola. Hazret-i Mısrî, mazhar-i hüsn-i zan ve icmâ-i müteahhirîn ile esrâr-ı velayete mazhar ve nice nice hârika ve keramete masdar bir zât-ı âlîkadr; caiz ki bir muktezâ-yı neş'e-i ezelî bu makale hâlâtı ve kelimâtı me'muren ola ve Nazmî Efendi merhum sırrına vâkıf olamamış ola. Yoksa Hazret-i Mısrî kemâlâtı manevîye sahibi idüğünde sûfiyyenin sâhib kemâl olanları müttefiklerdir ve icmâ-i sûfiyye bunun üzerinedir; fe'fhem. Faik" satırlarını yazmış.

İdrîs-i Muhtefî bahsinde *Hediyyetu'l-ihvân* ın ifâdelerini haklı olarak cerh eden haşiyeler yazmış bulunan Faik Efendi merhum, Mısrî'nin, hamzevîye hakkındaki yazılarını görseydi, bilmem ki gene ''me'muren" yazmış der miydi? Ancak Mısrî'yi incelemeyen son zaman hamzevîlerinin *Cümle millette hamzevî hordur* mısraını, bütün milletleri yâni inanç sahiplerini cennete, hamzevîleri de o cennet içinde hurilere benzettiğini zannederek Misrî'yi müdâfaa ettiklerini de biliyoruz. [1167]

[1167] Abdulbaki Gölpınarlı, ***Niyâzî-i Mısrî, Şarkiyat Mecmuası***, c. VII, s.223

47

7+7=14

Ey târikat erleri ey hakîkat Pîrleri,
Bir haber verin ol bî-nişân kandedir.
Kandedir dostun ili kande açılur gülü,
Dost bahçesi bülbülü gül-i handân kandedir.
Aradım bahr-u berri bulmadım ben bu sırrı,
Cism ü candan içeri gizli sultân kandedir.
Mademki can tendedir ten canla zindedir,
Amma nidem bilmedim câna cânân kandedir.
Niyâzî' ye can olan sırrında sultân olan,
Din-ü hem imân olan ol bî-mekân kandedir.

Ey târikat erleri ey hakîkat Pîrleri,
Bir haber verin ol bî-nişân kandedir.
Ey târikat erleri ey hakîkat Pîrleri,
Bir haber verin o işaretsiz şey nerdedir?

Niyâzî-i Mısrî "haber verin" demekle kasdı bildiğini bilen var mı diye meydan okumaktır. Çünkü soran kişi bilmediği şeyi soramaz. Tarikatta soru sormak tehlikeli yerilen şeylerdendir.

Nakledilmiştir ki: Bir gün Mevlânâ Şemseddin Tebrizi buyurdu ki: Bistamî mahcuptu. Altmış sene kavun yemedi. *"Niçin yemiyorsun"* diye sordular. O da

"Mustafa hazretlerinin, onu nasıl kestiğini bilmiyorum" dedi.

O halde onun nasıl kavun kestiğini bilmeyen kimse, bundan daha gizli ve müşkül olan ilimlerden nasıl haber verebilir.

Yine Şems buyurdu ki:

"Ben yüz yıllık bir kâfire sövsem mümin olur. Mümine sövsem veli olup Cennete gider." Yine buyurdu ki: Biri bana:

"İblis kimdir?" diye sordu. Ben de:

"Sensin, çünkü biz bu saatte İdris'te gark olmuşuz. Eğer sen İblis değilsen niçin İdris'te gark olmadın. Eğer sende İdris'ten bir eser varsa İblis'ten ne korkun olabilir? Eğer sen: ***"Cebrail kimdir?"*** *diye sorsaydın, ben de:* ***"Sensin"*** *derdim.* **[1168]**

Bu sözlerden anlaşılan soranın yüceliği sorusu kadardır. Bilenlerin konuşmadığı, konuşanların ise bilmediği bu yolun sırlı tarafı çoktur.

Kandedir dostun ili kande açılur gülü,
Dost bahçesi bülbülü gül-i handân kandedir.
Nerdedir dostun ili nerde açılur gülü,

[1168] (EFLÂKÎ & trc:Tahsin YAZICI, 1995), s. 204, b: (22)

Dost bahçesi bülbülü açılmış gülü nerdedir?

Dostun ili gönül, bülbülü kalp, gülü ise kalbin üzerindeki Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin bahsettiği noktadır. Gönül ve kalp çok zaman aynı manada kullanılsada aralarında fark bulunur. Gönül kalbi kapsar, kalp gönülü ihata edemez olarak bilmek uygundur.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Âdemoğullarının kalplerinin hepsi Rahman'ın parmaklarından iki parmağın arasında bir kalp gibidir. Onu dilediği gibi çevirir." [1169]Bu nedenle, Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem çokça şöyle derdi:

"Ey kalpleri çeviren! Kalbimi dinin üzerine sabit kıl.[1170]

Niyâzî-i Mısrî'nin arayış içinde olması kalbin durumlarından dolayıdır. Çünkü kalbin dönekliği her zaman için bulunmaktadır. Gönül ise dönekliği hiçbir zaman talep etmez. Sevdiğine ve meylettiğine her zaman sadıktır. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki;

"Ademoğlunun kalbi kaynadığı zaman tencereden daha çok altüst olur." [1171] ***"Kalp, ancak*** (takallubu) ***dönmesi dolayısıyla kalp olarak isimlendirilmiştir. Kalp, bir ağaç gövdesindeki tüy gibidir. Rüzgâr onun altını üstüne getirir."*** [1172]

Aradım bahr-u berri bulmadım ben bu sırrı,
Cism ü candan içeri gizli sultân kandedir.
Ben aradım yeri göğü bu sırrı bulamadım,
Cisim ve candan içeri olan gizli sultân nerdedir?

Yukarıda belirttiğimiz özelliklerden dolayı kalp kendine hükmeden sulatanından kendini kaybeder. Arayıp bulmak için gayret eden yine gönüldür.

Mademki can tendedir ten canla zindedir,
Amma nidem bilmedim câna cânân kandedir.
Mademki can tendedir ten canla hayattadır.
Amma nidem bilmedim câna cânân nerdedir?

İlâhinin açmazına bu beyitle izah ediliyor. Tecâhül-i ârifâne [1173] sanatı ile bildiğinide söylüyor.

[1169] İmam Ahmed ve Müslim, İbni Ömer'den merfu olarak rivayet eder. Bkz. Nevevi'nin Müslim Şerhi (16/204)

[1170] Tirmizi, Enes'ten merfu olarak rivayet eder. Bkz. Tuhfetu'l-Ahvezi (6/349), Sahihu'l-Cami' (7864)

[1171] Ahmed; Müsned (6/4), Hakim; Müstedrek (2/289) Bkz. es-Silsiletu's-Sahiha (1772)

[1172] Ahmed; Müsned (4/408) Bkz. Sahihu'l-Cami' (2361)

[1173] **Tecâhül-i ârifâne:** Edb: Bildiği bir şeyi bilmiyormuş gibi gösterme. Bilen bir kimsenin, bilmez gibi davranması.

Niyâzî' ye can olan sırrında sultân olan,
Din-ü hem imân olan ol bî-mekân kandedir.
Niyâzî' ye can olan sırrında sultân olan,
Din ve hem imânımız olan mekânsız nerdedir?

Bu ilâhide sorulan soruların cevaplarıda bir sonraki ilahide açıklanmaktadır.

48

7+7=14

Ey gönül gel ağlama zâri zâri inleme,
Pîrden aldım haberi ol bî-nişân sendedir.
Sendedir dostun ili sende açılır gülü,
Söyler bu can bülbülü gül-i handân sendedir.
Gezme gel bahr-u berrî kendinden iste sırrı,
Cism-ü câna hükmeden gizli sultân sendedir.
Anladınsa sen seni, bildin ise cân u teni,
Gayri ne var ey gönül cân u canân sendedir.
Ten tahtıdır bu cânın, can tahtıdır cânânın,
Ey Niyâzî şüphesiz ol bî-mekân sendedir.

Ey gönül gel ağlama zâri zâri inleme,
Pîrden aldım haberi ol bî-nişân sendedir.
Ey gönül gel ağlama zayıf ve dermansız inleme,
Pîrden aldım haberi ol nişânı olmayan sendedir.

İnsana yardım yine insanın kendindendir. Buna işaret eden Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de

" Ve dediler ki: "Bu Resûl için ne var ki, yemek yiyor ve çarşılarda yürüyor ona bir melek indirilmeli değil mi idi ki, artık O'nunla beraber bir korkutucu olsa idi!" [1174] söyleyenlere buyurdu ki;

"Ve senden evvel de rasüllerden göndermedik ki, illâ onlar da elbette taam yerlerdi ve çarşılarda gezerlerdi ve sizin bazınızı bazısı için bir fitne kıldık. Sabredecek misiniz? Ve Rabbin (her şeyi kemaliyle) görücü bulunmaktadır." [1175]

İnsan olana insandan fayda gelir. Allah Teâlâ insana bir iyilik murad etse yine insan ile yardım edecektir.

"De ki: "Eğer yeryüzünde mutmainler olarak yürür melekler olsa idi elbette onlara gökten resûl olan bir melek indirirdik." [1176]

Bazıları tasavvufa girerken bekledikleri insanüstü beklentilerin olmayacağı yine insana insandan menfaat olacağıdır.

" Ve eğer O'nu (peygamberi) bir melek kılsaydık, elbette O'nu yine bir erkek (suretinde) kılardık ve onları yine düşmüş oldukları şüpheye düşürürdük." [1177]

Saliklerin düştüğü hataların en başında olan hallerin başında gelen, teslim olduğu pirini nebilerden üstün görme halidir. İnsan düştüğü bu seyr yolunda bulacağı Allah Teâlâ'nın ihsan kıldığı meziyettir. Onun için aradığını kendinde aramayan ve bulamayan bu yolda bir şey bulacağını zannetmemelidir.

[1174] Furkan, 7
[1175] Furkan, 20
[1176] İsrâ, 95
[1177] En'âm, 9

Sendedir dostun ili sende açılır gülü,
Söyler bu can bülbülü gül-i handân sendedir.
Sendedir dostun ili sende açılır gülü,
Söyler bu can bülbülü iç açan gül sendedir

Gezme gel bahr-u berrî kendinden iste sırrı,
Cism-ü câna hükmeden gizli sultân sendedir.
Gezme gel yeri göğü kendinden iste sırrı,
Cisim ve câna hükmeden gizli sultân sendedir.

Anladınsa sen seni, bildin ise cân u teni,
Gayri ne var ey gönül cân u canân sendedir.
Anladınsa sen seni, bildin ise cân ve teni,
Gayri ne var ey gönül cân ve canân sendedir.

Ten tahtıdır bu cânın, can tahtıdır cânânın,
Ey Niyâzî şüphesiz ol bî-mekân sendedir.
Ten tahtıdır bu cânın, can tahtıdır cânânın,
Ey Niyâzî şüphesiz ol mekânsız sendedir.

Allah Teâlâ'yı kendinden uzak gören için vuslat yoktur. Vuslat yolu hakikatte senden sanadır. Çünkü âlemde Allah Teâlâ'dan ayrı ve gayrı bir şey yoktur.

Futuhat-i Mekkiyye'nin başında İbn'ül Ârabî kaddese'llâhü sırrah'ül azîzin şöyle bir beyti vardır:

"Rab Hakk'tır, kul Hakk'tır. Ah bilseydim, kimdir mükellef.
Kuldur dersen, o ölüdür. Rab'dır dersen o halde O nasıl mükellef olur?"

49

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Nice bir mekr-ü hiyel nikbet-i Deccâl nice bir,
Nice bir ey dini yok mezhebi yok dâl nice bir.
Nice bir adlü katl fitne-i ihyâ edesin,
Beni öldür sunayım boynumu gel çâl nice bir.
Hükmü şer-i dahi kendine uydurdun ise,
Hâkimin hükmü yeter fitne ile âl nice bir.
Hâzırım ben hünerin var ise gel görüşelim,
İlm-i Ledün okunu gürzünü gel sâl nice bir.
Şerr-i Deccâli def-i mümkün ola mı söz ile,
Mısrıyâ var ise hâlin o yeter kâl nice bir.

Nice bir mekr-ü hiyel nikbet-i Deccâl nice bir,
Nice bir ey dini yok mezhebi yok dâl nice bir.
Ne zamandır Deccâl felaketi bir tuzaktır, hilesi hangisidir,
Dini yok, mezhebi yok, azgın ve sapkın, nasıl biridir.

Fitneye sebep olan herkes Deccâldır. Niyâzî-i Mısrî, Deccâl olarak gördüğü kişilerin artışından bizâr olarak kendince bir sorgulama içine düşmüş ve Deccâlın şahsı maneviye olacağını düşünmeye başladığınını görmekteyiz.

Nice bir adlü katl fitne-i ihyâ edesin,
Beni öldür sunayım boynumu gel çâl nice bir.
Nice bir mani ve katil fitneyi ihyâ edersin,
Sunayım boynumu gel kes ne türlü beni bir öldür.

Hükmü şer-i dahi kendine uydurdun ise,
Hâkimin hükmü yeter fitne ile âl nice bir.
Şer-i Hükmü dahi kendine uydurdun ise,
Fitneli bir hile olarak hâkimin hükmü yeter.

Hâzırım ben hünerin var ise gel görüşelim,
İlm-i Ledün okunu gürzünü gel sâl nice bir.
Hâzırım ben hünerin var ise gel görüşelim,
İlm-i Ledün okunu gürzünü gel nasıl sâlarsın.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin yirmi senelik sürgün hayatının sebebinin temelinde bu meydan okuyuşlar vardır. Zamanında ona karşı söz söylemekte ekâbir takımı aciz kaldıkları ve ilm-i ledün, cifr ve gizli ilimlere vukufiyetini bildiklerinden bir yandan da çekinmeleri bu tedirginlikleri yaratmıştır. Devlet erkânı dahi sürgün olayları ve zehirleme gibi çareler ile Niyâzî-i Mısrî'yi bertaraf etmek istemiş-

lerdir.

Hayatının büyük bir kısmı sürgün ile geçtiği halde silinmeyen bir şahsiyet oluşu, kanaatimizce birçok olay ve durumlarda Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin haklılık yönünden başka bir şey değildir.

<u>Şerr-i Deccâli def-i mümkün ola mı söz ile,</u>
<u>Mısrıyâ var ise hâlin o yeter kâl nice bir.</u>
Deccâlin şerr-i söz ile def-i mümkün olur mu?
Mısrıyâ hâlin var ise o yeter, söz ne diye.

50

Vezin: Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

Ey garib bülbül diyârın kândedir,
Bir haber ver gülizârın kândedir,
Sen bu ilde kimseye yâr olmadın,
Var senin elbette yârin kândedir.
Arttı günden güne feryâdın senin,
Âh-u efgân oldu mu’tâdın senin,
Aşk içinde kimdir üstâdın senin,
Bu senin sabr-u karârın kândedir.
Bir enisin yok aceb hasrettesin,
Rahatı terk eyledin mihnettesin,
Gece gündüz bilmeyüp hayrettesin,
Yâ senin leyl-ü nehârın kândedir.
Ne göründü güle karşı gözüne,
Ne büründü baktığınca özüne,
Kimse mahrem olmadı hiç râzına,
Bilmediler şeh-süvârın kândedir.
Gökte uçarken seni indirdiler,
Çâr-ı unsur bendlerine urdular,
Nûr iken adın Niyâzî dediler,
Şol ezelki itibârın kândedir.

Ey garib bülbül diyârın kândedir,
Bir haber ver gülizârın kândedir,
Ey garib bülbül diyârın nerdedir?,
Bir haber ver gül bahçesi nerdedir?

Bu ilâhide bahse konu olan bülbül Niyâzî-i Mısrî kaddese’llâhü sırrahu’l azîzin kendisidir.

Sen bu ilde kimseye yâr olmadın,
Var senin elbette yârin kândedir.
Sen bu ilde kimseye yâr olmadın,
Var senin elbette yârin nerdedir?

Arttı günden güne feryâdın senin,
Âh-u efgân oldu mu’tâdın senin,
Arttı günden güne feryâdın senin,
Âdetin âh ve efgân oldu senin,

Aşk içinde kimdir üstâdın senin,
Bu senin sabr-u karârın kândedir.
Aşk içinde kimdir üstâdın senin,
Bu senin sabır ve karârın nerdedir?

Bir enisin yok aceb hasrettesin,
Rahatı terk eyledin mihnettesin,
Bir dostun mu yok aceb hasrettesin,
Rahatı terk eyledin mihnettesin,

Gece gündüz bilmeyüp hayrettesin,
Yâ senin leyl-ü nehârın kândedir.
Gece gündüz bilmeyip hayrettesin,
Yâ senin gece ve gündüzün nerdedir?.

Şöyle ki: Allah Teâlâ mahlûkatı yaratmış, her şeyi tam yerli yerince koymuştur. Bir kul, Allah Teâlâ'nın fiillerinden kendi ilmine, zevkine ve tab'ına aykırı olan bir şeyi sormak isterse Allah Teâlâ onun basiret gözünü açar ve kul Allah Teâlâ'nın o şeydeki hikmetini görür. Bu suretle kul, zaruri olarak kalbinden niçin, nasıl sorularını çıkarır ve artık ondan hayret etmez. Onu yerine layık görür. Artık hiç bir şeyin sinek kanadı kadar fazla yahut eksik tarafını dahi Rabbına sormayı kendine yakıştıramaz. Elbette bir hastalığın, bir kusurun, bir eksikliğin, bir fakirliğin, bir zararın, bir cehlin, bir küfrün kaldırılmasını doğru bulmaz. Allah Teâlâ'nın insanlara ezelde taksim ettiği rızkı, eceli, kudreti, aczi, taati ve masiyeti değiştirmeyi istemez. Eşyayı olduğu gibi görür. Bunların hepsini, içinde hiç zulüm olmayan, sırf adalet ve eksiksiz sırf kemal, hiç bozukluğu, eğriliği büğrülüğü olmayan tam doğru kabul eder. Her şer sandığının altında bir hayır vardır ve her zarar sandığı şeyin sonunda bir fayda vardır. Bir zaman zulmetin kapladığı bir şeyi, başka bir zaman nur kaplar. Allah Teâlâ cömert, kerim ve merhametlidir. Yaratıklarına asla cimrilik etmez. Onların yararına olan bir şeyi kendine alıkoymaz. İşte bu, ikinci bir soru daha meydana çıkarır ki keşf erbabı bunu sormaktan ve buna cevap vermekten menedilmişler, bilginler bunda hayrete düşmüşlerdir.

"Bizi buna ileten Allah'a hamdolsun. Allah bize hidayet etmeseydi, biz hidayete eremezdik." [1178]- [1179]

Ne göründü güle karşı gözüne,
Ne büründü baktığınca özüne,
Ne göründü güle karşı gözüne,
Ne büründü baktığınca özüne,

[1178] A'raf, 43
[1179] (ATEŞ, 1971) Onuncu sofra

Eflatun **Devlet** isimli eserinde, ideler âlemi ile madde âleminin ayrılışından bahseder, ideler âlemi en yüksek noktasında "iyiye" sahiptir. Bu iyi tüm gerçek bilginin kaynağıdır. Devamlı değişen madde âlemine güvenilemez. İnsanın iyiye ulaşabilmesi için, maddeden alâkasını kesmelidir. Bu da ancak, gerçek bilgiye geçişi temin edecek olan "Diyalektik metodu"[1180] kullanarak maddeyi aşmakla mümkün olabilir. Diyalektik, "madde" ile "ide"yi[1181] birbirinden ayıran çizgiyi geçebilir. Bu metot, madde âleminde beyni, dili ve elleri kullanarak başlar; hakîkatı keşfetmekle ideler âleminde son bulur.

Meşhur **"Mağara Benzetmesinde Eflatun, karanlıklar âleminde zincire vurulmuş mahkûmlar, mağaranın uzaktaki duvarında gördükleri gölgeleri gerçek zannedeceklerdir.**

Mahkûmlardan biri, zincirden kurtulup dışarı çıkınca, gerçek ışık kaynağının güneş olduğunu anlayacaktır.

Gerçek bilgiye ulaştığından mutlu olacak ve dışarıdaki gerçek dünyayı arkadaşlarına anlatmak için dönecektir.

Onlar gölgeden teşekkül etmiş bilgilerine zıt bilgiler vereni dinlemeyeceklerdir.

Hatta mahkûmları serbest bıraksalar, onu öldüreceklerdir.

Plato'nun Mağara Benzetmesi'nin anlamı şudur: **Biz bir gölgeler mağarasında cehalet ve ilgisizlik zincirine vurulmuş olarak yaşıyoruz; zincirlerden kurtuluşumuz gerçek eğitimimizin başlangıcı olacaktır.**

Gerçek bilgi âlemine yükselmiş olan filozof, arkadaşlarına aydınlık getirmek için mağaraya dönmelidir.[1182]

<u>Kimse mahrem olmadı hiç râzına,</u>
<u>Bilmediler şeh-süvârın kândedir.</u>
Kimse aşina olmadı hiç gizli sırrına,
Bilmediler baş binicin nerdedir?.

Doğduğumuzda hiçbir şey bilmediğimizi bildiren Nahl Sûresi'nin 78. âyet-i kerîmesinin mânâsına göre hüküm yürüten İslâm filozofu Fârâbî'ye göre, her fi-

[1180] Diyalektik Eski Yunan dilindeki, **konuşmak, tartışmak anlamına gelen dialego** sözcüğünden çıkmıştır. Eski zamanlarda diyalektik, muhaatabın tezindeki çelişkileri ortaya koyup bu çelişkilerin üstesinden gelmek yoluyla gerçeğe ulaşma sanatı demekti. Eski zamanlarda, düşüncedeki çelişkileri ortaya çıkarmanın ve karşıt görüşlerin çatışmasının, gerçeğe ulaşmada en iyi yöntem olduğunu kabul eden filozoflar vardı. Düşüncenin bu diyalektik yöntemi, sonraları tabiat olaylarını da kapsadı; tabiattaki olayları sürekli bir hareket ve değişme içinde gören, tabiattaki gelişmeleri, tabiattaki çelişkilerin gelişmesi sonucu olarak ve tabiattaki karşıt güçlerin birbirlerini karşılıklı etkilemeleri sonucu kabul eden, tabiatın diyalektik kavranması biçiminde gelişti.
Diyalektik, özünde metafiziğin tam karşıtıdır.

[1181] **İdea:** düşünce, fikir; tasarı, plan, öneri; kani, görüş, kanaat

[1182] (BAYRAKLI, 2002), s. 23

kir duyulardan elde edilir. Başlangıçta zihin, hiçbir şey yazılmamış boş bir levha gibidir. Onun üzerine her şeyi yazan duyulardır. Duyu organları, görme, işitme, koklama, tatma ve dokunmadan ibarettir. Bunlardan her biri kendi objeleri için mükemmel duyma özelliğine sahiptir. Her duyumda duyu organı, duyulabilecek nesnelerin şekli veya türlerini, madde olmaksızın alır; tıpkı maddesi olmadan mühürün şeklini alan balmumu gibi..[1183]

<u>Gökte uçarken seni indirdiler,</u>
<u>Çâr-ı unsur bendlerine urdular,</u>
Gökte uçarken seni indirdiler,
Dört unsur hükmüne vurdular,

İlâhi âlemin bireyi iken dünyevî âlemin unsurları ile sıkıntıya düşüldüğü anlatılıyor.

Eflatun'a göre, insan bilgi yaratamaz. **Bir zamanlar o gerçek bilgiye sahipti. Bilgiyi mahveden maddî bedene yerleşince, onu kaybetti. Böylece, insanın en büyük görevi, bir zamanlar bildiğini hatırlamasıdır.**

Sokrates, kendisini, insanların bilgiye gebe olduklarını tesbit eden bir ebe olarak tanıtıyor. Asla bilgiye sahip olduklarını bilmeyen insanlarla, bilgiyi doğurmalarında yardım etmek için tartışmalar yaparak "Hatırlama Doktrini"ni ortaya koydu. Bilgi, öğrencinin zihnine "Akıtılmaz = Poured into", ama "Söküp = Wrung out" alınır.

Aynı görüş, dînî kisveye bürünmüş haliyle, M.S. IV. asırda yaşamış Augustine'de görülür. İnsan bilgi yaratamaz, bilgiyi Allah Teâlâ yaratır. İnsan Allah Teâlâ'yı bulmaya çalışırken, onu keşfeder. Augustine, ruhumuzun içinde var olan gerçek bilgiyi aramamız gerektiğine inanıyor. Böylece o, eğitimde sezgici bir yaklaşımı yüceltmiş oluyor. Kendimizi fizikî âlem üzerine teksîf etmemizin, bizi gerçek bilgiden uzaklaştıracağı görüşünü Eflatun ile paylaşıyor[29].

<u>Nûr iken adın Niyâzî dediler,</u>
<u>Şol ezelki itibârın kândedir.</u>
Adın Nûr iken Niyâzî dediler,
Şu ezelki itibârın nerdedir?

Muhyiddîn İbnu'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz âlemin yapı taşlarını izah ederken dört rüknün [1184]*(erkân-ı erbaa)* aslı olan bir **<u>"beşinci mevcûd"</u>**dan[1185]

[1183] (BAYRAKLI, 2002), s. 26

[1184] **Ateş, su, hava** ve **toprak** olarak düşündüğümüz şeyi **en, boy, genişlik ve zaman** olarak muteala etmek daha uydundur.

[1185] *"Sonra bu erkân'ın aslı olan bir beşinci mevcûd oluştu. Yalnız bu konu üzerinde tabiat âlimleri arasında görüş farklılıkları vardır. Hakîm Ustukussât'ında bunu anlatmış ama*

(Mevcûd-ı hâmis) bahseder ve bunun Hakîm'in ***Ustukussât*** [1186] isimli eserinde geçtiğini söyler.[1187] Fakat bunu, söz konusu kitabı bizzat okuyarak değil de onu okumuş ve tıp tahsil eden bir arkadaşının, "bu *"beşinci mevcût"* hakkında keşfiniz açısından ne derseniz?" şeklindeki bir sorusuna muhatap kalması üzerine söyler. Zâten İbnu'l-Arabî'nin genelde bu çeşit metafizik [1188] meseleleri evrensel

---

bunu okuyana doyurucu bir açıklama getirememiş. Biz bunu tabiat ilimlerini bir üstaddan okurken falan öğrenmiş değiliz. Tıb ilmiyle megul olan bir dostum elinde bu kitapla bana geldi. Ve bu eşyanın hakkında bizim sahip olduğumuz ilmimiz yani kıraat ve nazar dışında olan bizim keşfimiz açısından durumlarını sordu. Söz konusu bu kitabın ilgili yerini bana okudu ve merak ettiği bu noktada durdu. Bu konuda o kitaptaki bilgiler bizim ilmimizin tersine idi. İşte ben de bu konuda bize muhalifler de varmıymış yokmuymuş ancak o zaman anladım. Eğer bu arkadaşım bana bundan bahsetmeseydi benim bu ihtilâflardan haberim asla olmayacaktı. Oysaki bizim indimizde hiç bir hilaflı şey yoktur, bizde her şey doğrudur (Bkz.el-Fütûhât (Thk.), I/250). Beşinci mevcûd'u ise şöyle açıklar: *"Eflâk'ın tabiatları yani "beşinci tabiat" hakkındaki ilmimiz dört ana* (Ümmuhâtü'l-erbaa) *hakkındaki bilgimiz olmasaydı olmayacaktı. Feleklerin bu tabiatların hâricinde yani bu dört ana'da olmayan bir hükme de tâbi olduklarını anlayınca gerek hava ve esirde olan atmosferik hareketlerden* (el-Harekâtu'l-ulviyye) *ve gerekse su ve toprakta olan arzî hareketlerden* (el-Harekâtu's-sufliyye) *bu "beşinci tabiat'ın var olduğu bize malum oldu* (Bkz. el-Fütûhât,II/86).

Fiziki âlemin dört rüknüne dair altı farklı görüş olduğunu anlatırken antik filozofların görüşlerini özetlemektedir aslında. Kimisi ateş asıldır der. Kimisi hava asıldır der. Kimisi su ve kimisi de toprak. O ise en doğru görüşün kendilerinde *(indenâ)* bulunduğunu şöyle açıklar:

"Âlem-i tabiattan olan erkân dörttür. Bu dört erkân âlem-i ulvî ile birleşince doğumlar olur. Asıl; *bu dördünden olmayan bir beşincisidir. Bu melek-i yemîn mesabesindedir ve onlarla birleşir. Bizim şeriatımızın açıklamaları en tamam görüştür ve aslında diğer bütün görüşleri içinde barındırır."* (Bkz. el-Fütûhât, II/309-310). (KILIÇ, 1995), s.91

[1186] *Ustukuss:* Grekçe aslında ***'asıl'*** manasına gelen bu kelime Arapçaya da girmiştir ve asıl, rükün, esas manalarına gelir. Cisimlere ustukusslar denilmesi mürekkeblerin onlardan meydana geldiğinden dolayıdır. Yerine göre asl-ı evvel, mahall-i evvel, anâsır-ı erbâa manalarında kulanılır.

[1187] Bu bir beşinci *soma* veya *ousia*'nın varlığı meselesi genelde Aristo'e atfedilmekle beraber İshak b. Süleyman el-İsrâîlî'nin aynı adla bir eseri *(Kitâbu'l-ustukussât)* ve Huneyn b. İshak'ın da *fi'1-Ustukısât alâ re'y-i İbukrât* (GAL, 1/369) adında bir tercümesinin bulunduğu bilinmektedir. Dolayısıyla burada geçen "Hakim" ile tam olarak kimin kasdedildiği belli değilse de sonuncu ihtimâl daha kuvvetlidir. (KILIÇ, 1995), s.91

[1188] **Metafizik**, insanların 'felsefe' kelimesi ile karşılaştıklarında hemen akıllarına gelen bir kelimedir. 'Metafizik' teriminin kökeni, Aristoteles'in tabiat (*fizik*)hakkındaki kitabından sonra (*meta*) yazdığı bir eserine onu isim olarak vermesine dayanır.

Bununla beraber metafizik kavramı; deneye dayalı, olumsal (*contingent*)dünyayı aşan ya da bu dünyanın temelini oluşturan şeyi, evrensel ve nihaî olan şeyi ve bütün şeylerin zorunlu temeli olan şeyi anlamak için yapılan teşebbüslerin ortak adı olagelmiştir. Metafizik sahasında filozoflar, temel realiteyi, kendinde varlığı belirlemeye ve onun mahiyetinin, bütün şeylerin yapısını, amacını ve anlamını nasıl belirlediğini kavramaya çalışırlar. Metafizik hakkında Tillich,"her şeyde ortak olarak bulunan varlığın, ilkelerini, yapısını ve mahiyetini keşfetmektir"der. Whitehead ise metafiziği, "ilk ilkeleri kavrama teşebbüsü" olarak

konular olarak görüp muayyen bir kişiye atfetmekten ziyâde esas dikkati konu üzerine çeken bir tavrı dikkat çeker. Tabiî ki bu, bizzat kendi "ayn"ları "bilgi" olan nebiler ve velîler söz konusu olduğunda böyle olmamakta, onların isimleri de o bilgiyle özdeş ve merbut olmak hasebiyle önem arz etmektedir.[1189]

Konu ile ilgili olması açısından şu bilgileri hatırlamak uygun olacaktır.

Tüm bilim tarihinin en büyük simalarından olan Dr. Albert Einstein, uzayın en, boy ve yükseklikte **(x, y, z)** belirtilen özelliklerine dördüncü bir boyut olarak ZAMAN'ı da ekleyerek uzay fiziğinde yepyeni bir çığır açmıştı. Ondan sonra gelen bilimciler, **bir beşinci boyutu** da uzaya dâhil ederek Evren'in karakteristiklerine olağanüstü bir yorum daha getirdiler. **Bu beşinci boyuta BİLİNÇ diyoruz.**

Zamanın madde ile birlikte aynı anda yaratılması, maddenin özellikleri ile zamanın özelliklerinin uyuşabilir olmasının en belirgin özelliğidir. Zamanın, maddenin içine "nüfuz ederek sinmesi, maddenin zamandan ayrılamaz olması demektir. Başka bir anlatımla madde ile zaman birdir, birliktedir, birbirinden soyutlanamaz, ayrı ayrı düşünülemez.

Zamanın kâinâttın maddesi gibi 15 milyar yıl önceden yaratılması demek, zamanın planlanması anlamını taşır. Bu planlamanın bir başka ve "ses getiren" bir ismi daha vardır. Buna KADER denir. Buna göre çevremizdeki tüm madde ile olaylar, önceden belirlenmiş bir kaderin (planın), "şu anda" yürürlükte olan görüntüsünün bize göre nisbî (izafî, relatif) ve sübjektif bir değerinden başka bir şey değildir.

Zaman, en küçük ölçek olan hücre ve molekül gruplarından; en geniş ölçek olan yıldızlar ve galaksiler boyutlarına kadar uzanıp yayılan ve DAİMA geçmişten geleceğe doğru "akan" bir özelliğe sahiptir.

Zamanının nehirde akan bir su kütlesi gibi sürekli olarak akması, son derecede ilgi çekici bir özelliktir. Çevremizdeki mekânı görür; dokunur, ölçer biçer ve "içinde" bizzat yaşarız. Ancak zamanı nasıl görüp neyle dokunup algılayalım? Ama bir gerçek var ki asla gözardı edemeyiz. Mekân gibi zamanın da bizzat içinde yaşamaktayız. Mekânın hareketsiz ve statik olmasına karşı, zamanın "akıcı", hareketli ve "görünmez" bir özelliğe sahip olması; onun çabucak idrak edilmesini engellemiş olmalıdır. Bilimin en son eriştiği gerçeklere göre, zamanı artık dördüncü bir boyut olarak tanımlıyoruz. Bilimciler, zamanı böyle tarif ettikten sonra akıllarına hep takılan soruyu tekrar gündeme getirdiler. Acaba en küçük bir zaman parçası ne kadar süre kaplıyordu? Evrende artık öyle küçücük bir zaman aralığı olsun ki, bu zaman aralığından daha küçük bir aralık olmasın. Artık daha fazla bölünemeyen, parçalanamayan en ufak bir zaman dilimi ne ka-

---

tanımlar. "Bu ilk ilkeler, var olan ve günün birinde var olacak olan her bir şeyden çıkartılabilirdirler ve böylece tutarlı, mantıksal ve zorunlu bir genel düşünceler sistemi oluştururlar ki onun terimleri aracılığıyla tecrübelerimizin her bir parçasını yorumlayabiliriz." (PALİN, et al., 2005/1-2, cilt: IV, sayı: 7-8), s.143)

[1189] (KILIÇ, 1995), s.90

dar olmalıdır?

Bunun için yine evrendeki şu meşhur 3 sabiteyi ele alıp onlarla uygun bir denklem serisi oluşturdular. Sonuçlar ortaya çıktığında hepsinin gözleri fal taşı gibi açıldı. Evrende en küçük zaman dilimi 10^{-43} saniye idi.

Evren için en büyük sayı onun yaşıydı. Evrenimizin 15 milyar yıl yaşında olması demek, onun 10^{-17} saniyelik bir ömür tüketmiş olması ile eş anlama geliyordu. Evrendeki en küçük sayı ise, 10^{-43} saniyeyi gösteriyordu. Bu kadar küçük bir saniye aralığı, bizim zihnimizin daracık molekül kalıpları içinde nasıl anlaşılacaktı?

10^{-43} saniye demek, 1 sayısını, 1 sayısının yanına 43 tane sıfır koyduktan sonra elde edilen sayıya bölmek demektir. Bu cümlenin anlamı, aşağıdaki sayı ile verilir:

0.0000000000000000000000000000000000000000001. Bu değer, BİR SANİYENİN milyonda birinin, milyonda birinin, milyonda birinin, milyonda birinin, milyonda birinin, milyonda birinin, milyonda birinin, onda biridir.

Tüm kâinat işte bu zaman aralığında yaratılmıştır![1190] Matematikçi olmayan biri, **"dört boyutlu,"** şeylerden söz edildiğini duyduğu zaman doğaüstü düşüncelere kapılmış gibi titrer. Ama yine de üstünde yaşadığımız dünyanın dört boyutlu süreklisi olduğunu belirtmekten daha doğal bir cümle olamaz.

Uzay, üç boyutlu bir süreklidir. Bununla; bir noktanın (durağan) durumunu üç sayı (koordinatlar) **x, y, z** ile tarif edebilmenin mümkün olduğunu ve bu noktanın yakınında durumları **x, y, z,** gibi koordinatlarla tariflenen ve birinci noktanın koordinatları olan **x, y, z** değerlerine istediğimiz kadar yakın olabilen sonsuz sayıda nokta vardır demek istiyoruz. Bu özellik sayesinde bir **"sürekli"** den ve üç koordinat olmasından dolayı da bunun **"üç boyutlu,"** olmasından söz edebiliyoruz.

Kısaca "dünya," diye adlandırılan fiziksel olaylar dünyası, uzay - zaman anlamında doğal olarak dört boyutludur. Çünkü her biri dört sayı yani uzay koordinatları **x, y, z** ve bir de zaman koordinatı **t** zaman değeri ile tariflenen olaylardan oluşmaktadır. Bu anlamda **"dünya"** da bir süreklidir. Çünkü buradaki her olayın yakınında koordinatları **x1, y1, z1**, ve **t1,** olan ve başta sözü edilen **x, y, z, t** olayından sonsuz küçük uzaklıkta bulunan birçok sayıda (gerçek, ya da en azından düşünülebilen) olayla doludur. Dünyada bu anlamda dört boyutlu bir sürekli gözüyle bakmaya alışık olmamızın nedeni, **ilişkinlik** (izafiyet teorisi) kuramının ortaya çıkmasından önce fizikte zamanın uzay koordinatlarıyla karşılaştırıldığında değişik ve daha bağımsız bir rol oynamasıdır. Yine bu nedenden dolayı zamanı bağımsız bir sürekli olarak kabul etmekteydi. Aslında klâsik mekaniğe göre zaman mutlaktır. Yani koordinat sisteminin hareket koşulundan ve durumundan bağımsızdır. **"Dünya"**yı dört boyutlu olarak görme biçimi, **ilişkinlik kuramına** özgüdür. Çünkü bu kurama göre zaman bağımsızlığından uzaklaştırılmıştır. [1191]

[1190] (TUNA, 1995), s. 28-29

[1191] (EİNSTEİN, 1976), s.69

51

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Kus-i rihlet çaldı mevt ammâ henüz cân bî-haber,
Asker-i a'zâya lerze düştü Sultan bî-haber.
Günde bir taşı binâ-yı ömrümün düştü yere,
Can yatur gâfil binâsı oldu virân bî-haber.
Dil bekâsın, dost fenâsın istedi mülk-i tenin,
Bir devâsız derde düştüm ah ki Lokmân bî-haber.
Bir ticaret kılmadın ben nakd-i ömr oldu hebâ,
Yola geldim lîk göçmüş cümle karbân bî-haber.
Çün "gel" oldu yalnız girdim yola tenhâ garîb,
Dîde giryân sine büryân akıl hayrân bî-haber.
Azığım yok, yazığım çok yolda türlü korku var,
Yolum alırsa n'ola ger div vu şeytân bî-haber.
Yol eri yolda gerektirir çağ ve çıplak aç u tok,
Mısrıyâ gel dedi sana çünkü canân bî-haber.

Kus[1192]-i rihlet çaldı mevt ammâ henüz cân bî-haber,
Asker-i a'zâya lerze düştü Sultan bî-haber.
Sefer davulu çaldı ölüm[1193] fakat henüz cân habersiz,
Titreme düştü aza askerlerine Sultan habersiz.

Sultan murad bedende ruhtur. Ruh dünyaya gelince bedene aşık olmuş, asıl vatanını unutma haline düşmüştür. Fakat ölüm düşüncesi ise bu unutkanlığı ayıklığa çevirmiştir. Ruh vatanî aslîyi arzu eder hale gelmiştir.

Günde bir taşı binâ-yı ömrümün düştü yere,
Can yatur gâfil binâsı oldu virân bî-haber.
Günde ömür binamın bir taşı yere düştü,
Canın binası harab oldu gâfil yatar habersiz.

Dil bekâsın, dost fenâsın istedi mülk-i tenin,
Bir devâsız derde düştüm ah ki Lokmân bî-haber.
Ten mülk-i gönül bekâsını, dost fenâsın istedi,
Ah devâsız bir derde düştüm ki Lokman Hekim habersiz.

Manevi hastalıkların doktoru mürşid-i kâmillerdir.

[1192] **Kûs:** f. Kös. Eskiden muharebelerde deve veya araba üstünde taşınarak çalınan büyük davul

[1193] **Mevt:** Ölüm. Âhirete göç. Dünyadan gitmek. * Mevt, mü'minler için dünya vazifelerinden ve imtihanından bir paydostur.

Bir ticaret kılmadın ben nakd-i ömr oldu hebâ,
Yola geldim lîk göçmüş cümle karbân bî-haber.
Ben bir ticaret kılmadım ömür sermayesi oldu hebâ,
Yola çıktım lakin bütün arkadaşlar göçmüş habersiz.

Mecliste oturan kişiler birbirlerin ruhî hallerinden çok zaman haberi olmaz. Herkes Kâbe'yi tavaf ederken, kimisi tavafın sayısıyla meşgul olurken kimiside hakikatine nazar eder. Tavaf ederken Allah Teâlâ'yı tavaf ederde yanındakilerin haberi olmaz.

Dil Kâ'besini ey dost diller tavaf ederken,
Nâgâh ol gamzelerin canı şikâre çıkmış.
Dost kande deyû gözler her-dem nigâh ederken,
Canlar meğer seninle şol bir kenara çıkmış.
Kim hergîz bilmemişler sayd ettiğini ânlar,
Bezm-i ezelde çeşmin meğer bu kâre çıkmış.
Hulk ü huyunu gören cümle melek demişler,
Dil saydına vahdetten bunda karâra çıkmış.
Mülk-i feragat içre sultân iken vücûdun,
Bu âlem-i şühûdu geşt ü güzâra çıkmış.
Diyâr-ı âdemde hâk-i pâyin iken HULÛSÎ,
Sen bezirgân-ı Hakk'a canı pâzâra çıkmış.

Seyyid Osman Hulusi Darendevî
kaddese'llâhü sırrah'ül azîz

Çün "gel" oldu yalnız girdim yola tenhâ garîb,
Dîde giryân sine büryân akıl hayrân bî-haber.
Ne zaman "gel" oldu yalnız girdim yola tenhâ garîb,
Gözyaşlı göğsüm kebap akıl hayrân habersiz.

اِرْجِعِى اِلَى رَبِّكِ "dön Rabbine, sen" [1194] hitabı ile karşılaşınca hayretler içinde kaldım. Çünkü günlerce çekilen zahmetlerin karşılığı verilecek, fakat ben ne yapacağımı bilemiyorum.

Azığım yok, yazığım çok yolda türlü korku var,
Yolum alırsa n'ola ger div vu şeytân bî-haber.
Azığım yok, üzüntüm çok yolda türlü korku var,
Yolum alırsa n'ola şayet dev ve şeytan habersiz.

[1194] Fecr, 28

Kur'an-ı Kerim'de korku **psikolojisine** Hz. Mûsa aleyhisselâmın hayatı ile işaret edilmekte ve bu psikolojisi nedeniyle Allah Teâlâ tarafından korkmaması noktasında uyarılmaktadır. Kur'an-ı Kerim onun bu korkularına işaret ettiği gibi, onun kaçma eyleminin de korku psikolojisi nedeniyle ortaya çıkardığı bir tepki olduğunu işaret etmektedir.

Korku ve endişe, canlı organizmaların duygusal nitelikleridir ve gerçek bir tehlike veya tehlike düşüncesi karşısında insandan oluşan kaygı duygusuna işaret ederler. Korku ve endişenin ileri düzeyde oluşu, davranış bozukluklarına işaret eder ki bu bozukluklar psikiyatri biliminin inceleme ve iyileştirme alanında kabul edilmektedir. Bununla birlikte, korku duygusu tehlikeden uzaklaşarak güvenli alana kaçma eylemini oluşturur ki bu her insanda var olan savunma mekanizmalarından biridir.

İnsanda korku ve endişeyi oluşturan nedenler, nesne ve olayların tehlike ve zararları konusunda bilgi sahibi olmasıdır. Hz. Mûsa aleyhisselâm, Firavun'un kendi otoritesine kaşı çıkanların ve otoritesini sarsanlara karşı zulmü konusunda ve asa mucizesinde asanın dönüştüğü yılanın insana zararı konusunda bilgi sahibidir.

Kur'an-ı Kerim Hz. Mûsa aleyhisselâmın **psikolojik bir niteliği olarak korku ve endişesine** vurgu yapmaktadır. Şöyle ki;

İlk olarak; Allah Teâlâ, Mûsa'yı Firavun'a dinsel ilkeleri tebliğ etmek için gönderdiği zaman, onda korku ve endişe duygusunun var olduğu görülmektedir. Bu duygusu nedeniyle o, ailesinden kendine bir de yardımcı vermesini Allah Teâlâ'dan istemekte ve her ikisi de Firavun'a giderken korku ve endişelerini açıkça ifade etmektedirler.[1195]

İkincisi; Hz. Mûsa aleyhisselâm, sihirbazlar büyülerini yaptıkları zaman, onların büyüleri karşısında bir korkuya kapılmıştır. Bunun üzerine Allah, üstün gelecek olanın kendisi olduğunu ona bildirmiştir.[1196] Onun, sihirbazların büyülerini gördüğü anda korkuya ve endişeye kapılması, kendi elinde gerçekleşecek büyüleri yutan nitelikteki gücün bilgisine sahip olmadığını ima etmektedir.

Üçüncüsü; Hz. Mûsa aleyhisselâmın asası bir yılan haline geldiği zaman Mûsa'nın ondan korkması ve bunun üzerine Allah Teâlâ'nın ondan korkmadan asasını almasını istemesinde[1197] görülmektedir. Gerçekte korku duygusu, kişinin mahiyet ve işlevi hakkında bilgi sahibi olduğu bir nesnenin başka bir nesneye dönüşmesi karşısında her insanda olabilecek bir duygudur.

Dördüncüsü; Mûsa aleyhisselâmın asa mucizesinin anlatıldığı başka bir bağlamda, asasının yılana dönüştüğünü gördüğünde arkasına bakmadan kaçtığı ve bunun üzerinde de Allah Teâlâ'nın kendisine ***"korkma; çünkü benim katımda peygamberler korkmaz"*** [1198] dediği anlatılmaktadır.[1199]

[1195] Tâhâ,24-36, 42-46; Kasas, 33-35.
[1196] Tâhâ, 65-70.
[1197] Tâhâ, 17-21; Kasas, 31.
[1198] Neml, 10
[1199] (YAR, 4 : 2 -2006)

Korkuyu yenebilmenin en büyük yardımcısı başka bir korkunun yerleşmesine bağlıdır. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Nerede olursan ol, Allah'tan kork!" [1200] bu şekilde diğer korkulardan insan kendini emniyete alır.

<u>Yol eri yolda gerektirir çağ ve çıplak aç u tok,</u>
<u>Mısrıyâ gel dedi sana çünkü canân bî-haber.</u>
Bu zaman yol eri çıplak aç ve tok olsun yolda gerektirir,
Yâ Mısrî sana gel dedi çünkü canân habersiz.

"Yol eri yolda gerektir..." de yol eri gibi sülûk ehlinin sülûklerinin seyri esnasında açlık, tokluk, çıplaklık gibi düşünceleri olmamalıdır. Mal zenginliğini veren Cenâb-ı Hakk'tır. Yine insanların nafaka ve kisvelerini (giysilerini) de veren O dur.

"Habersiz canan"dan maksat ruhun aşık olduğu bedendir. Beden manevi âlemlere olan seyirden çok zaman habersizdir.

[1200] Dârimî, Rikâk, 74; Hâkim, el-Müstedrek, I, 54. (UYSAL, 23 Bahar 2007)

52

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Kandedir cehl ile zulmet nefs-i su'bânındadır,
Kandedir ilmiyle hikmet bil anı cânındadır.
Zûlmet-i cehli bırak sen iste nûr-i hikmeti,
Cennetin zevkin dilersen cümle irfânındadır.
Sûreta bu harman-ı âlemde sen bir dânesin,
Mâ'na yüzünde ne kim var cümle harmânındadır.
Zâhirâ ahkâm-ı eflâkin velî mahkûmusun,
Bâtınâ ây gün felekler cümle fermânındadır.
Al ele çevkân-ı zikri hem süvâr ol nefsine,
Kapa gör tevhid topunu çünkü meydânındadır.
Saykal ur mir'ât-ı kalbe taşraya bakmağı ko,
Sen sana bak cümle âlem halkı divânındadır.
Bil ki vech-i Hakk'a mir'âttır özün bir hoş gözet,
Men aref sırrındaki ma'den senin kânındadır.
"Küntü kenzen" remzini buldunsa sen Mısrîyâ,
"Külle yevmin hû" yu anla kim senin şânındadır.

<u>Kandedir cehl ile zulmet nefs-i su'bânındadır,</u>
<u>Kandedir ilmiyle hikmet bil anı cânındadır.</u>
Her nerede cehalet ile karanlık büyük yılan nefsindedir,
Her nerede ilmiyle hikmet bil onu cânındadır.

Nefsin yılan ile anılması nefsi küçüklemek için değil ondaki kuvveti beyan içindir. Nefsin kudretinin anlaşılması için bu şekilde ifade edilmiştir.

[Yılanın dinler tarihindeki rolü ise oldukça farklı mahiyettedir. Nitekim olumsuzlukların kaynağı yılan, Cennet'in ortasındaki bilgi yüklü ağaçtaki meyvelerin yenmesi yasak edilmesine rağmen, Havva'yı kandırmış; Havva da Âdem aleyhisselâmı, ***"bunda kötü bir şey olmadığına inandırarak yasak meyveleri yemişlerdir***.

Mısır Kralı Firavunu Allah Teâlâ'dan başka tanrı olmadığına inandırmak istediğinde, onu ***"sihirbaz olarak nitelendirip, ülkenin en ünlü sihirbazlarıyla yarışması"*** istenir. Beklenen gün geldiğinde Hz. Musa aleyhisselâmın, âsâsı, yılan kılığına girerek bütün hileleri yutar. Taberî'nin rivayet ettiği bir hadise göre de, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem cinleri üçe ayırır ve bir kısmını yılan olarak nitelendirir. Ayrıca Hz. Osman radiyallâhu anhın ve Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin kılıçlarının kabzasının yılan şeklinde olduğu bilinmektedir. Hz. Cafer'i Haydar'ın kılıcında da görülen bu "yılanlı baş" motifi, Hz. Muhammed'in kullanması sebebiyle sünnet sayılmıştır.

İslâm dünyasında dervişlerin ellerinde bir ***"mucize simgesi"*** haline gelmiştir. Yılan Orta Asya Türkleri tarafından **saadet sembolü** olarak telâkki edilmiş; ***"On iki hayvanlı Türk Takvimi"***nde de yerini almıştır. Çin, Uygur Türklerinin kâinata has görüşlerini izah eden ve Selçuklularda da rastlanan yılan motifinin çeşitli yapılarımızdaki varlığı ise, herkesçe bilinmektedir. Yurdumuzdaki yılanlı mağara ve yılanlı kuyuların varlığı yanında, üstüne söylenen atasözü ve deyimlerin bolluğuyla da göze çarpan "yılan", halk hekimliğinde pek çok hastalığın tedavisinde halen kullanılmaktadır.

"Yılan" ile ilgili bilgilerin, ilkel ve eski kültürlerden günümüze kadar gelişi ise insan zihniyetini, ona bağlı olarak da totemistik[1201] ve animistik[1202] dönemlerden Hz. Musa, Davut ve İsa (aleyhimüsselâm) rasüllerle İslâmiyet'in, yani bugüne doğru uzanan çizginin tekâmülünü göstermesi bakımından, büyük bir önemi haizdir.][1203]

Zûlmet-i cehli bırak sen iste nûr-i hikmeti,
Cennetin zevkin dilersen cümle irfânındadır.
Cehaletin karanlığını bırak sen iste hikmetin nûrunu,
Cennet zevkini dilersen cümle irfânındadır

Sûreta bu harman-ı âlemde sen bir dânesin,
Mâ'na yüzünde ne kim var cümle harmânındadır.
Sûreta bu âlem harmanında sen bir tanesin,
Mâ'na yüzünde ne kim var hepsi harmânındadır.

İbnü'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz insan ve **insan-âlem benzerliği** hususundaki görüşlerini diğer birçok eserinin yanı sıra özellikle *Et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâhı Memleketi'l-İnsâniyye* de etraflıca ortaya koyar ve **"âlem-i ekber"** diye isimlendirdiği kâinâtta, diğer bir ifadeyle **"makrokozmoz"**da bulunan bütün unsur ve özelliklerin **"âlem-i insânî"**de, yâni **"mikrokozmoz"**da bulunduğunu söyler. [1204]

[1201] **Totem:** Bireyin ya da bir grubun eski çağlarda boy göstermeye başladığı kendini koruduğuna inanılan; mistik, büyüsel duygularla bağlı bulunduğu hayvan, eşya, herhangi bir madde ve görülmeyene duyulan inanç.

[1202] **Animizm:** Psikolojik olaylarda olduğu gibi hayatla ilgili olayları da düşünen bir ruhun yönettiğine inanan sistem (Stahl doktrini).Stahl'ın animizmi hem mekanizme hem de vitalizme karşıdır; mekanizm,hayat olaylarını yalnız fizik-kimya olgularından ibaret sayar;vitalizm ise hayat olaylarını yarı maddi yarı manevi olan,hem fizik-kimya olaylarından hem d e düşünen ruhtan ayrı bir hayat ilkesiyle açıklar.Şuur ve bitkisel hayat gibi iki ayrı ilkeyi varsayan vitalistlerin çifte dinamizminin (düodinamizm) aksine animistler hem hayatla ilgili olayları hem de psikolojik olayları tek bir sebebe,düşünen veya "akıllı" bir ruha bağlarlar.(*Canlıcılık*)

[1203] KÖSE, Nerin; Seyfülmülük Hikâyeleri Ve Çocuksuzluk; *turkoloji.cu.edu.tr*

[1204] (ÇAKMAKLIOĞLU, 7 -2006)

İbn'ül Arabî *Tedbîrât'*da insan-âlem benzerliği hususundaki görüşlerini etraflıca ortaya koyarken âlemde sürekli gelişen şeylere karşılık insandaki kıl ve tırnağı, tuzlu, tatlı, acı ve kokmuş suya mukabil insanın gözlerinde tuzlu, burun deliklerinde kokmuş, kulaklarında acı ve ağzında ise tatlı su vardır, demektedir.[1205]

Yine, *Tedbîrât'*da ruh ve nefs ile güneş ve ay arasındaki sıfat benzerliği ve tekâbüliyeti hususunda söyledikleri kayda değerdir:

*"Meselâ; güneşe ve aya bakarsın, **"güneş"**i insanın **"ruh"**una, "ay"ı da "nefs"ine benzetirsin. Çünkü nefsin hem mükemmellik ve hem de eksiklik yönü vardır. Mükemmelliği akıl ve ilim, eksikliği ise cehalet ve şehvet iledir. Ruh ise mükemmel ve sürekli aydınlıktır. Ay ise aslında sürekli güneşe mukabil olup ondan sürekli aydınlanır. Fakat yeryüzü ikisi arasına girmesinden dolayı ayın aydınlığını eksiltir. Ay tutulması esnasında ise bu eksilme hat safhaya ulaşmıştır. Çünkü yeryüzü âlemlerin en aşağısıdır."*[1206]

Görüldüğü gibi burada insan ile kâinât arasında oldukça ince bir benzetme yapılmıştır. Bu benzetmede Ruh, mükemmelliğine ve sürekli aydınlığına işâret etmek için güneşe benzetilmiş, nefs ise aydınlık ve mükemmelliğin yanı sıra eksikliği ve karanlığı da kendisinde barındırdığı için aya benzetilmiş. Eğer nefs, sürekli aydınlık olan ruha yönelirse onun ışığından istifadeyle mükemmellik derecesine ulaşır. Eğer karanlık olan maddî âleme, maddî haz ve lezzetlere yönelirse eksik olan yönü ortaya çıkar ve kemâlini gerçekleştiremez.[1207]

Âlem ile insan arasındaki benzerliği ifade eden bu şekildeki birçok ifadesi ile birlikte İbnü'l-Arabî, bu benzerlik ve tekâbüliyetin her yönden bir ayniyet olmadığını *Fütûhât'*da vurgular ve insanın kuşatıcı olan bu yönünü, bünyesinde her bir mahlûkâttan bir veçhe barındırmasıyla açıklar. Söz gelimi **insanda semâdan, arzdan, arşdan ya da anâsır-ı erbaa'dan bir yön vardır.** Bir yönden semâya, bir yönden yere, bir yönden ateş, hava, su ya da toprağa benzer. Yoksa bu kuşatıcı yönüne binaen insan; semâdır, arzdır vs. denilemez. Zîrâ nihâî tahlilde o da mahlûkât cinsindendir.[1208]

Aslında insan ile âlem arasında görülen bu paralellik Şeyhü'l-Ekber'in ***"vücûd"*** ve ***"vahdet"*** tasavvuruna dayanmaktadır.

Vücûd, asıl ve mahiyet îtibârıyla tek olup makam ve mertebe îtibârıyla farklı görünümlere sâhip olduğu için, âlemin farklı her bir mertebesi arasındaki hakikatteki teklik ve buna bağlı olan benzerlik ve paralellik; insan, hayvan ya da bütünüyle kâinâta ait sıfatların bir biri yerine kullanılmasına imkân sağlar. [1209]

Muhyiddin ibn'ül Arabi kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz **insan-âlem benzerliği** hususundaki *Et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâhı Memleketi'l-İnsâniyye* deki görüşle-

---

[1205] İbnü'l-Arabî, *Tedbîrât ,* s. 108 ve devamı, ayrıca bkz., s. 123 ve devamı, s. 132, 138, 178, 185-189, 194, 210-213. (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 203

[1206] İbnü'l-Arabî, *Tedbîrât,* s. 110, 111.

[1207] (ÇAKMAKLIOĞLU, 7 -2006)

[1208] İbnü'l-Arabî, *Fütûhât (tahk.),* c. III, s. 328.

[1209] (ÇAKMAKLIOĞLU, 7 -2006)

rin şematik çözümü şu şekildedir.

<table>
<tr><td colspan="3">Hükümdar/Sultan
Halife /Ruh/İmâm-ı Mübîn</td></tr>
<tr><td colspan="3">Ülke
Beden/Cisim: Devlet ricali ve vatandaşların meskeni</td></tr>
<tr><td colspan="3">Saray
Kalp/Arş: Halifenin Makamı</td></tr>
<tr><td colspan="3">Danışman/Kontrolör/Denetleyici/Müfettiş
Dimağ: Beyin: Ülkenin yüksek, yüce bir mekânında (baş) iskân eden denetleyici. Hükümdarın, bu yüce mekândaki mülküne nazar ettiği pencereler, kapılar: Kulak, göz, burun, ağız.Üç ayrı hazinesi vardır.</td></tr>
<tr><td>1. Hazine
Hayal Bu yüce makamın ön kısmında Vâliler / duyumlardan gelen gelirler (duyumların suretleri) bu hazinede toplanır.</td><td>2. Hazine
Fikir Ortasında Tahayyülât bu hazinede toplanır. Tahayyülâtın sahihini fasidinden ayırır</td><td>3. Hazine
Hafıza Arka kısmında Vezîr/aklın meskeni</td></tr>
<tr><td colspan="3">Halifenin Hür Eşi
İnsânî nefis/nefs-i nâtıka.</td></tr>
<tr><td colspan="3">Komutan/Emir/Halifenin eşine âşık olan kudretli düşman
Hevâ/Arzu ve istekler
Kuvvetli veziri/danışmanı, birçok askeri ve teçhizatı olduğu için halife ile tartışıp ona muhalefet edebiliyor.
Veziri: Şehvet</td></tr>
<tr><td colspan="3">Savaş
Hükümdarın veziri/akıl ile hevâ arasındaki amansız mücadele.</td></tr>
</table>

Bu şema ile âlem ve insanda bulunan hayat mücadelesi ve benzerlik ile ***"vücûd"*** ve ***"vahdet"*** görüşü tekrar açıklanmış olmaktadır. İşte İbnü'l-Arabî'nin bu şekilde tasvir ettiği insan ülkesinde sürekli bir savaş vuku bulmaktadır.

Şemada anlatılmak istenen manaya göre bu ülkenin kudretli hükümdârının karşısında ona muhalefet edebilme gücüne sahip bir düşman vardır. Dahası bu düşman hükümdârın eşine âşıktır ve bütün gücüyle halifenin bu değerli eşine meyletmekte, onun gönlünü almak için türlü türlü hîlelere başvurmakta ve ona en değerli hazînelerini sunmaktadır. Hükümdâr bundan habersiz olmakla birlikte vezîri/ akıl bu durumun farkındadır. Akıl belki halifenin haberi olmadan bu kuvvetli komutan/hevâ isteklerinden vazgeçer diye durumu hükümdardan gizler ve durumu kendi idare etmeye çalışır. Bu durumda ülkenin yönetimi vezîr/aklın elindedir. Hükümdârın değerli eşi/insânî nefis ise iki amansız gücün,

akıl ile hevânın otoritesi altında kalmıştır. Her iki otorite de ona sürekli seslenmektedir. Bu sebeple o, ayette (İsrâ, 20) ifade edildiği üzere, hem fücûrun hem de takvânın mahallidir. Şehvetin de etkisiyle hevâya cevap verirse aslından uzaklaşır, değişir *(tağyîr)*, fücûr hasıl olur ve kötülüğü emreden *(emâre)* nefis diye isimlendirilir. Vezîr/akla cevap vererek kudretli eşine yönelirse temizlik, saflık, takvâ hasıl olur ve huzura ermiş *(mutmainne)* nefis diye isimlendirilir.[1210]

Bu pasajların devamında İbn'ül Arabî, hükümdârın ülkesinin böylesi bir düşmanla karşı karşıya olup çetîn bir savaşa mâruz kalmasını ve bundan kendisinin habersiz oluşunun sebebini açıklar: Kemâl üzere yaratılan hükümdarın acziyetini idrak etmesi ve mutlak güç ve kuvvet sahibi Rabbi karşısındaki fakirlik ve zilletinin farkına varması, bir ülkeye sultan olmakla birlikte kulluğunu/köleliğini ikrâr etmesi. Ruh/sultan çağırır kendi eşi/nefis ona icâbet etmez. İşte bu acziyet üzere ruh kulluğunu ikrâr ederek Rabbine münâcaatta bulunur. Zîra sürekli nîmet, ihsan, kolaylık ve hayırlar içerisinde ömür süren kendi mertebesinin ve acziyetinin farkına varamaz.. Ancak zorlukla imtihân edilirse kendi mertebesini ve kendisine sonsuz ihsanda bulunan Efendisinin kadrini bilir.[1211]

Zâhirâ ahkâm-ı eflâkin velî mahkûmusun,
Bâtınâ ây gün felekler cümle fermânındadır.
Veli zâhirde yıldızların hükmünde mahkûmsun,
Bâtındâ ây ve gün felekler hepsi fermânındadır.

Al ele çevkân-ı[1212] ***zikri hem süvâr ol nefsine,***
Kapa gör tevhid topunu çünkü meydânındadır.
Ele al zikir değneğini hemde nefsine bin,
Tevhid topunu tutmaya bak, çünkü meydânındadır.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Küçük cihattan büyük cihada dönmüş bulunuyoruz" sözüne karşılık büyük cihadın ne olduğu sorulunca; Dikkat edin o, nefis mücadelesidir" buyurdu.[1213]

Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz de buyurdu ki;

Onun yüzünden bu güzel dünya sana dar geliyor. Onun yüzünden Allah Teâlâ ile de savaşıyorsun, halkla da. Nefsini öldürürsen özür serdetmeden kurtulursun, ülkede hiçbir düşmanın olmaz[1214]

[1210] İbnü'l-Arabî, *Tedbîrât,* s 134, 135. (ÇAKMAKLIOĞLU, 7 -2006)

[1211] İbnü'l-Arabî, *Tedbîrât,* s. 135, 136. (ÇAKMAKLIOĞLU, 7 -2006)

[1212] **Çevgân:** f. Cirit oyunlarında atlıların birbirlerine attıkları değnek. * Baston, ucu eğri değnek.

[1213] Suyûtî. Câmi'us-Sagîr. II/253: İbn. Hacer. İbn. Aliyenin sözü olarak rivayet ederken. Irâkî ve Beyhakî zayıf bir senedle Cabirden rivayet etmişlerdir.; bkz. Aclunî. I/424. 425

[1214] Mesnevi, C. II.b. 784-785.

Saykal ur mir'ât-ı kalbe taşraya bakmağı ko,
Sen sana bak cümle âlem halkı divânındadır.
Cila aletini kalb aynasını dışarıya bakmağı bırak,
Sen sana bak bütün âlem halkı divânındadır.

"Benlikten geçersen yüzlerce rahmet görürsün. Kendine gelince de binlerce zahmet çekersin. Hep Firavun gibi sakalını tarayıp durma. Bir şey taramak istiyorsan bıyığına yaraşacak bir tarak bulmaya bak." [1215]

Bil ki vech-i Hakk'a mir'âttır özün bir hoş gözet,
Men aref sırrındaki ma'den senin kânındadır.
Hoş gözet ve bil ki özün Hakk yüzüne aynadır,
Men aref sırrındaki ma'den senin içindeki ocaktadır.

AYNA

Farsça bir kelime olan âyîne, karşısındaki şekli ve renkleri aksettiren madenî levha veya arkası sırlı düz cam olan süslenme eşyasının adıdır. Arapçası mir'ât, Türkçesi ayna ve gözgüdür. Âyîne ve diğer karşılıkları, mecâzen, bir nesneyi veya bir hali aksettiren ve göz önünde canlandıran şey, kavram ve hal manasına da kullanılmıştır.

Tasavvuf şiirinde, tecellî, varlık, gibi tasavvufî kavramlar, dervişin halet-i ruhiyesi, hayal, heyecan, hayret gibi duyguları, yani soyut kavramlar olan hal ve durumlar, somut unsurlarla birleştirilmiş; soyut kavramlar somut eşyalar ile biçimlendirilerek zihinde canlandırılmıştır. Böylece ayna da bazı kavram ve unsurların sembolü olmuştur. Sadece şiirde değil, tasavvufun nazariyatında da vahdet-i vücûd, eşyanın ve insanın mahiyeti, yaratılış ve tecellî gibi kavramlar izah edilirken ayna sembolü kullanılmıştır.

"Mistisizmin özünü ifade etmeye en uygunu ve aynı zamanda temelinde irfânî (gnostik) veya aklî özelliğe sahip olanı ayna simgesidir. Ayna manevi tefekkürün en dolaysız simgesidir; çünkü öznenin ve nesnenin birliğini temsil eder."

Tasavvufî şiirde ayna **"tecellî-gâh"**tır. Sevgilinin göründüğü, kendini gösterdiği yerdir. Tüm âlem, âlemdeki eşyanın, yaratılmışın her biri, insan, insan-ı kâmil, mümin, insanın gönlü, kalbi Allah Teâlâ'nın mazharıdır; göründüğü yerdir; yani aynadır. Ayna bütün bunların benzetilenidir; sembolüdür.

"Anlam çokluğu bir simgenin özündedir ve akılcı (rasyonel) tanımlamalardan üstün olduğu yön budur. Çünkü akılcı tanımlama bir kavramı akılcı bağlantılarına göre düzenlerken aynı zamanda onu belli bir düzeyle sınırlarken, simge nitelik ve açıklığından zerre kadar kaybetmeden "yukarıya (üst düzeylere) açık" ka-

---

[1215] Mevlânâ Rubailer**,** Çev. Nuri Gençosman, M.E.B. Yay., İstanbul. 1974, C. II, s. 306. R. 1477.

lır. Hepsinden öte, simge akıl ötesi gerçekliklerin anahtarıdır." [1216]

"Ayna simgeciliğinin bu kadar açıklayıcı olmasının nedeni, aynanın bir anlamda simgenin simgesi olmasıdır. Aslında simgecilik en iyi, salt kavramsal terimlerle tamamıyla ifade edilemeyen fikirlerin veya prototiplerin görünen yansıması olarak tanımlanabilir." Tasavvuf inanışında, âlem tecellî ile meydana gelmiştir. Mutlak ve gerçek güzelliğe, iyiliğe, kudrete, ululuğa sahip olan **Allah Teâlâ kendini görmek ve göstermek istemiş, bu aşk-ı zâtî ile cihanı yaratmıştır. İnsan nasıl kendini görmek için aynaya bakarsa, Allah Teâlâ da kendi güzelliğini görmek ve göstermek için, ayna durumunda, âlemi meydana getirmiştir.**

Âlem, Allah Teâlâ'nın kendini gösterdiği aynadır. Öyle bir ayna ki içinde âlem var, her şey var, ama bu varlık yokluktan ibaret, sadece bir görüntü; gerçek gibi görünüyor, fakat gerçekliği yok. Allah Teâlâ'dan başka mevcut yoktur. Tek ve gerçek varlık Allah'tır. Kâinatta gördüğümüz ve var zannettiğimiz eşyanın, aynadaki görüntünün bir cisminin bulunmaması gibi, gerçek ve kendine mahsus bir varlığı yoktur; Allah Teâlâ'nın birer şekilde görüntüsünden ibarettir. Allah Teâlâ âlemde isim ve sıfatlarıyla tecellî etmiştir. İsim ve sıfatlarını âlemde belirtmiş, göstermiştir. Vahdet (birlik), kesret (çokluk) halinde belirmiştir. Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatlarıyla onların zıtları âlem aynasında birlikte görünürler. Her şey zıddıyla belli olur. Çirkin olmadan güzel; yokluk olmadan varlık; açlık hissi, yeme ihtiyacı olmadan rızk vericilik; affedilecek günahkâr olmadan rahm edicilik; verilecek muhtaçlar olmadan cömertlik kavramlarının belirmesi mümkün değildir. Birincileri kesretin, ikincileri vahdetin sıfatlarıdır. **Vahdet kesreti meydana getirir; kesret vahdeti gösterir, belli eder; karşılıklı aynalardır, birbirini aksettirirler.** Bu nesneler âleminin çokluk, zıtlık ve çelişmeler şeklinde belirmesi, vahdetin kavranması ve anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu duruma Hz. Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz, Mesnevi'de bir ayna temsiliyle örnek verir.

Birisinin, Hz. Yusuf'u ziyarete giderken ona, hediye olarak ayna götürdüğü ve ***"Senin güzelliğine layık bir şey bulamadım; aynaya bakıp kendi güzelliğini gördükçe beni de hatırlarsın"*** dediği anlatıldıktan sonra Mevlânâ şunları söylüyor.

"Varlığın aynası nedir? Yokluk.

Varlık yoklukta görülebilir; zenginler yoksula cömertlikte bulunabilirler. Bir yerde yokluk, noksan var mı, orası, bütün sanatların hünerlerin aynasıdır.

Elbise biçilmiş dikilmiş olursa terzinin hüneri nasıl görünür?

Marangoz ağaçları yontup birleştirmeli ki bir iş yapmış olsun. Bakırın horluğu, bayağılığı meydanda olmazsa kimya nasıl görünür?

Noksanlar olgunluğun aynasıdır; o horluk üstünlüğün, ululuğun aynasıdır. Gerçekten de zıddı meydana çıkaran onun zıddı olan şeydir. Kendi noksanını gö-

[1216] (Burckhard, Titus, 1997, Aklın Aynası (Geleneksel Bilim ve Kutsal Üzerine Denemeler), trc. Volkan Ersoy, İnsan Yay. İstanbul. 127)

ren olgunlaşmaya on atla koşar." [1217]

Mesnevi'de, temiz, saf, parlak aynanın gerçeği aksettirdiğine, her şeyi, güzeli-çirkini, iyiyi-kötüyü, noksanı-olgunu, olduğu gibi gösterdiğine dair başka hikâyeler de vardır. Bunlardan ikisi şöyledir.

"Güzeli çirkinleştirebilir miyim?

Rab değilim ya; çirkine de bir aynayım ben, güzele de. Hintli, bu, adamı kara yüzlü gösteriyor diye dertlere düştü de aynayı kırdı. Ayna dedi ki: Suç benim değil, benim yüzümü cilalayana kabahat bul." [1218]

*"**Düşte çirkin şeyler görüyor, onlardan ürküp kaçıyordun; oysa ki gördüklerin senin halindi, senin yaptıklarındı.***

Hani kendi yüzünü aynada çirkin görüp aynaya tüküren zenci gibi. Sen demişti, ne de çirkinmişsin, layığın budur ancak.

Ayna da, a kör aşağılık kişi demişti, bende gördüğün çirkinlik senin çirkinliğin.

Sen kendi çirkin yüzünü kirletmektesin; bu pislik bana bulaşmaz; çünkü apaydınım ben"[1219]

Her tarafı aynadan yapılmış bir eve benzeyen bu âlemde misafir, yani bu aynada geçici bir görüntü olan insan, hangi yöne baksa sevgilinin, Allah'ın tecellîlerini görecektir. Sevgilinin güzelliğini bütün yönleriyle görmenin zevki kişiyi hayrete düşürür; ondan başka bir şey göremez ve konuşamaz.

Tasavvufî şiirde ayna "tecellî-gâh" dır.

Allah Teâlâ'nın delili olduğu düşünülen her şey, ayna sembolüyle gösterilmiştir. Allah Teâlâ'nın göründüğü yerler:

a) Âlem, halk, Allah Teâlâ'nın tecellîsiyle meydana gelmiş; Allah Teâlâ, âlemde isim ve sıfatlarıyla kendini göstermiştir. O kendi isim ve sıfatlarının bilinmesi için zıtlarını da halk etmiş; teklik, çokluk halinde belirmiştir. Çokluk birliği, yokluk varlığı işaret eder.

b) Allah Teâlâ'nın göründüğü, kendini gösterdiği bir ayna da "insan ve insan-ı kâmil"dir. İnsan Allah Teâlâ'nın halifesidir. Allah Teâlâ, zat, sıfat ve fiilleriyle en mükemmel şekliyle insanda tecelli etmiştir. Dolayısıyla insan Allah Teâlâ'yı gösteren en mükemmel aynadır. "Allah âdemi kendi suretinde yarattı" hadisi de bunu anlatır. Âlemde bulunan her şeyin insanda bir örneği vardır. Allah Teâlâ kendisinde bulunan bütün isimlerden bir pay da insana vermiştir. O, isimlerini insanda göstererek insan vasıtasıyla âlemde görünmüştür. Yani toptan âlem, Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatlarının tümü olduğu gibi, insan da kâinatın bir küçük nüshası olarak Allah'ın bütün isim ve sıfatlarının yekûnudur. İnsan âlem-i ekberdir; âlemin özü ve âlemlerin göz bebeğidir. İnsan ezelde, âlem-i ervahta Allah Teâlâ ile bir ve beraber iken, bedeni yaratıldığında vahdetten ayrılıp, kes-

[1217] (Gölpınarlı, Abdulbaki, 1989, Mesnevi ve Şerhi, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara.,c.I:533-535)
[1218] (Gölpınarlı, Abdulbaki, 1989, Mesnevi ve Şerhi, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara.,c.II: 386)
[1219] (Gölpınarlı, Abdulbaki, 1989, Mesnevi ve Şerhi, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara., c.I: 551)

rete düşmüştür. Yeniden aşk ile vecd ile bedeninden, kesretten kurtulup vahdete erebilir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz en üst derecede insan-ı kâmildir. Hz. Âdem aleyhisselâmdan başlayarak bütün nebiler de insan-ı kâmildirler.

c) Ayna sembolüyle ifade edilen bir kavram da mümindir. Mümin sözüyle inanan insan ve insan-ı kâmil kastedilir. Aynı zamanda mümin, Allah Teâlâ'nın ismidir de. ***"Mü'min mü'minin aynasıdır"*** [1220] hadisi tasavvufi düşünceye uyarlanmış ve Yârın âyînesi dildir dilin âyînesi yâr mısraında gönül ile Allah Teâlâ'nın mukabil ayna oldukları hayaline ulaşılmış; böylece ayna Allah Teâlâ'nın sembolü olmuştur.

Mürşit aynadır. Bu aynadan müritlerinin gönlüne nur yansır. Müridin gönlü aynadır; o ayna da mürşitten gelen feyzi görüntü gibi içine alır. Mümin müminin mürşidi olarak da düşünülmüştür. Müminlerin gönülleri karşılıklı aynadır; birbirlerine irşat, feyiz ve İlahî sır aksettirirler.

d) Allah'ın göründüğü en geniş ayna gönüldür. Gönül Allah Teâlâ'nın evidir. Allah Teâlâ müminin, insan-ı kâmilin gönlünde tecellî eder. Böyle bir gönül bütün âlemleri kapsayan bir açıklığa sahiptir.

Gönül insandır yahut insan gönüldür. İnsan, insan-ı kâmil, mümin, gönül birbiriyle çok ilgili, zaman zaman biri diğerinin yerine geçen kavramlardır.

Tasavvufî hayatın merkezi kalptir. İç duyulara bağlı bütün faaliyetler gönülde meydana gelir. Gönül, tasavvufî bilginin, marifet ve irfanın kaynağı; keşif ve ilhamın meydana geldiği yerdir. Kalp tecellî aynasıdır. Allah Teâlâ isim ve sıfatlarıyla gönülde tecellî eder. Âlemlere sığmayan Allah Teâlâ, insanın gönlüne sığmıştır. Böyle olunca da insanın gönlü âlemlere sığmaz. Gönül aşk ile aşk ıstırabı ile saflaştırılan bir aynadır. Allah Teâlâ bu aynada tecellî ederse, gayb âleminin, Cebrail'in dahi bilmediği sırları gönülde belirir. [1221]

"Küntü kenzen" remzini buldunsa sen Mısrîyâ,
"Külle yevmin hû" yu anla kim senin şânındadır.
Mısrî sen, "Küntü kenzen" remzini buldunsa
"Külle yevmin hû" yu anla kim senin şânındadır.

Zaman konusu, felsefenin tartışmalı birçok konusuyla doğrudan ya da dolaylı ilişkili olması sebebiyle, filozofların uzun ve derin tartışmalarına neden olmuştur. Bunun nedeni ise *"zamanın var olup olmadığının varlık doktriniyle, harekete bağlı olup olmadığının hareket teziyle, '**an**'lardan meydana gelip gelmediğinin atomculukla, ezeli olup olmadığının yaratma doktriniyle ve kozmolojiyle çok*

[1220] Taberâni ve Bezzâr Enes'ten: Ebu Davud da Ebu Hureyreden nakletmişlerdir. Ebû Dâvûd, Edeb (35), 57, hd. no: 4918. Hadisin diğer rivayetleri için bak: Tirmizi, Birr: 18. Câmiu-s Sagîr, 4, 338. Durer, 155. İbn-i Mübarek Hasan-ı Basri'nin sözü olduğunu söyler; bkz. Acluni. II/294

[1221] (GÜLER, 2004)

sıkı ilişki içerisinde olmasından kaynaklanmaktadır."[1222]

Sadrettin Konevi kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz Fatiha Tefsirinde diyor ki:

"Günlerin, devirlerin aslı, merkezi ve ruhu Cenabı Hakk'ın "O, her an başka bir şandadır." [1223] Sözüyle işaret buyurduğu (An) günüdür. Bölünemeyen tek zamandan ibaret olan An'a itibar et. Çünkü o, gerçek varlıktır, Rahmani nefestir, Ama-ı gaybdir. Ondan başkası, ister mazi ister istikbal farz edilsin, yoktur. Varlığın An'ı vardır. Bir tek an vardır. Mutlak Ama mertebesinden Rahmani nefese Mutlak An doğmuştur. An sırrıyla nefes, bütün oluşlara ve zamanlara yayılmıştır. Devrin, tabii çokluk hükümleri vardır. An'dan dakikalar meydana gelir. An genişleyince gün adını alır. Gün genişleyince haftalar, aylar, seneler ve devirler doğar. O halde An üzerine eklenen her şey zaiddir. Hakiki varlık, zamanın sari, külli burçları ve mertebeleri hep Allah Teâlâ'ya aid olan bu **An**'dan ibaret kalır ki "O, her an bir şandadır" ayetiyle buna işaret edilmiştir. İşte Kudsi Hadiste Zat'ın isimlerinden olan Dehr'i meydana getiren zamanın hakikati budur;

"Dehre (zamana) sövmeyiniz, çünkü dehr Allah'tır."

"Âdemoğlu dehre söver. Hâlbuki ben dehr (in yaratanıy)ım. Gece ve gündüz benim elimdedir" [1224]

Kamil, âlim, fazıl, müteehhir âlimlerin hatemi, ariflerin feneri, şeyhimiz Fusus Şerhinde şöyle diyor:

"**Mütekellimlere göre zaman**" kendisiyle başka bir müteceddidin ölçüldüğü bir müteceddidden ibarettir. Yani "ne zaman" sorusunun cevabında bir olayı başka bir olayla kıyaslamaktır. Mukarenet (kıyaslamak), izafi bir şeydir. Birbiriyle karşılaştırılan iki müteceddidin (tazelenen olayın) bir durumuna bağlıdır.

"Filozoflara göre zaman" Atlas Feleğinin hareketinden ibarettir. Bize göre Atlas Feleği, Arştır. Demek ki filozoflara göre zaman, mevhum bir süredir. Bunu büyük feleğin hareketleri meydana getirir. Güneş, devrinin kemalinde bir alamettir. En yüksek kuşatıcı feleğin, bir devresi gündür.

"Muhakkiklerden bazı şeyhlere göre zaman" Allah Teâlâ'nın isimlerinden biri olan ***"An-ı Daim"*** in görünüşünden ibarettir. Nitekim Hadiste: ***"Zamana söğmeyiniz, zaman (dehr) yüce Allah Teâlâ'dır."*** denilmiştir. Şöyleki:

[Zamanın varlığı yoktur, çünkü gelecek henüz gelmemiştir, geçmişin artık varlığı kalmamıştır, şimdiki zaman da ortalıkta değildir. Oysa bizler zamandan sanki varmış gibi söz ederiz: Gelecekteki şeylerin ileride olacaklarını, geçmişteki şeylerin eskiden var olduklarını, şimdiki şeylerin ise geçmekte olduklarını söyleriz. Geçmek bile bir hiç değildir. Var olmama savına direnişi geçici olarak destekleyenin, dilin kullanımı olduğunu görmek de dikkate değer bir özelliktir. Zamandan söz ediyoruz, hem de akla yatkın bir biçimde söz ediyoruz; bu da zamanın varlığı konusundaki bir sava temel oluşturur: "Zamandan söz edince,

---

[1222] (ÜLGER, 2007), s. 218; Hasan Akkanat, Kadı Siraceddin el-*Urmevî ve Metâliu'l-Envâr* – Tahkik, Çeviri, İnceleme-Basılmamış doktora tezi- Ankara 2006 C. III, s.202-203

[1223] Rahman, 29

[1224] Müslim. Elfâz. 5; İbn. Hanbel. II/237.272

onu anlıyoruz kesinlikle; bir başkasının ondan söz ettiğini duyunca da yine anlıyoruz" (Augustinus, İTİRAFLAR 24,17[6]).

"Nedir gerçekten zaman? Eğer hiç kimse bana sormazsa ne olduğunu biliyorum; ama bir soran olur da açıklamaya kalkarsam, bilmiyorum" (Augustinus, İTİRAFLAR 14, 17). Böylece ontolojik paradoks, dili yalnızca *o* kuşkucu kanıtla karşı karşıya getirmekle kalmaz, dili de kendi kendisiyle karşıt duruma sokar: "geçmiş olmak", "birdenbire meydana gelmek", "olmak" gibi fiilerin olumluluğu, "... artık yok", "... henüz olmamış", "... hep ... değil" gibi belirteçlerin olumsuzluğuyla nasıl bağdaştırılabilir? Demek ki sorunun sınırları bellidir: "Eğer geçmiş artık yoksa, gelecek henüz olmamışsa, şimdi de hep şimdi değilse, bu durumda zaman *nasıl* var olabilir ki?

Bu başlangıç paradoksu üstünde *distentio* tema'sının doğacağı ana paradoks yükselir. *Olmayan bir şey* nasıl ölçülebilir? Ölçme paradoksu doğrudan doğruya zamanın var olma ve var olmama paradoksu tarafından üretilmiştir. Burada da dil görece olarak güvenilir bir rehberdir. Uzun zaman ve kısa zaman *diyoruz,* bir biçimde uzunluğu *gözlemliyor* ve ölçümler *yapıyoruz* (bkz. İTİRAFLAR 15, 19'da ruhun kendi kendine seslenişi: "Sana zamanın yavaş ve ağır ilerleyişini algılama ve ölçme yeteneği verilmiştir. Ne yanıt vereceksin bana?"). Üstelik yalnızca geçmiş ve gelecekle ilgili olarak uzun ya da kısa olduklarını söyleyebiliriz. Aporinin "çözüm"ünü öne almak için şöyle diyebiliriz: İnsanlar geleceğin kısaldığını, geçmişin ise uzadığını dile getirirler. Ama dil, ölçme işini doğrulamakla sınırlar kendini; *nasıl* olduğuna ise, yine yanıt veremez; "nasıl oluyor da...", "hangi sıfatla" (*sed quo pacto*, 15, 18) diye sorar yalnızca.] [1225]

Bu anlatı ile zamanın Allah Teâlâ ile açıklanması nedenine biraz ışık tutuldu.

Zamanın iki ucu birer ***an****dır.*[1226] **An** ise iki zaman arasında bilkuvve[1227] bulunur ve ancak vehimi tasavvurla idrak edilebilir. Zamanı meydana getiren hareket dairevidir.

İbn-ül Arabî Allah Teâlâ'nın mutlak zaman (Dehr) olarak isimlendirebileceğini, Ancak buradan bilinen zamanın düşünülemeyeceğini de söylemektedir. [1228]

Hz. Ali kerremâ'llâhü veche bir duasında:

"Ya Dehre Daim: Ey Dehr-i Daim" demiştir. An-i daim ilahi Hazretin (mertebenin) imdadı (yardımı, yayılması) dır. An'da ezel ebede girer ve tececdüd eder. Bu an, zamanın aslı, batını ve ruhudur. Zamanın bütün anları, dereceleri, dakikaları bu ruhun bedeni durumundadır. Nasıl ruh bedenin bütün uzuvlarına gi-

---

[1225] (Paul RICŒUR, 2007), s. 33

[1226] İbn-i Sina, İşarat, s.149;

[1227] **Bilkuvve:** daha fiiliyâta geçmemiş, kâbiliyet ve potansiyel halinde; fiil mertebesine varmadan, niyet olarak.

[1228] (KEKLİK, 1980)s.389

rerse, daimi, mücerred An da öyle bütün zamanlara sirayet eder. Bu an, daima hali üzeredir. Aslı değişmez. Zamanların, AN-i Daime nisbeti, Küllün, cüzlerine nisbeti gibidir. Soyutluğu cihetinden AN-i Daim, indiyyet mertebesine izafe edilir. Yani Ana İnde denir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz ***"Rabbın indinde sabah akşam yoktur"*** sözü gibi. Buradaki zaman AN-i Daim günüdür ki Cenabı Hakk'ın şu sözüyle buna işaret edilmiştir: ***"O, her an başka bir şandadır."*** Artık sen anla. Allah daha iyi bilir.

Bil ki: Zamanın hakikati, kâinattaki hakikatlerin en büyüğüdür. Buna ilahi filozofa HAKİKATLERİN HAKİKATİ, her şeyi içine alan ilahi, külli heyula denilir. Bundan kâinatta bulunan A'yan-i Sabite (ideler) nin kabilityelerine göre asırlar, devirler, tavırlar meydana gelir. Her âlemin bir anı, şanı, günü vardır. Şehadet (dünya) ehlinin kesif bir günü vardır. Dar, sıkışık bir mekânı vardır. Aynı yerde iki cisim bir anda beraber bulunamaz. Bir de latif bir zamanı ve bunun latif bir mekânı vardır. Orada izdiham ve sıkışıklık, darlık yoktur. Onun, kesif zamanın hükümlerinden tamamen ayrı hükümleri vardır. O zamanda Tayy (bir anda bir yerden diğer bir yere gitmek), Kabz (darlık), bast (açılmak, genişlemek) vardır. Yani orada aynı anda bütün zıd şeyler beraber bulunabilir.

Bil ki: Zamanın mertebeleri olduğu gibi mekânın da mertebeleri vardır. Bunlardan kimi kesif, kimi daha kesiftir. Kimi latif, kimi daha latifdir. Zamanın bir de berzahiyyet (ara) mertebesi vardır ki cinlerin ve şeytanların ve bazı ruhların mertebesidir. Soyut (ruhların), manaların ve tecellilerin soyut bir günü vardır. İşte bu gün, ŞE'N'ın mazharı olan AN'dır. Bir de mütehayyiz (yer kaplayan cisim) lere mahsus mukayyed gün vardır. Demek zaman, soyutla soyut; mütehayyiz (yer kaplayan, mürekkep) le mütehayyizdir. Soyut gün, ruhlara, mütehayyiz gün cisimlere mahsustur. Kime zamanın sırrı açılırsa, Kur'an-ı Kerim'in ruhu açılmış olur. Ve o zat, ***"Kulle yavmin Huve fi şen: O, her an başka bir şandır."*** ayetinin sırrına erer.

Ezeli ve zamanı anlamakta filozofların ayakları kaymıştır da bilgileri olmadığından ve şer'i burhanlara eremediklerinden âlemin kıdemine (ezeliliğine) hükmetmişlerdir. Zamanın hakikatleri hakkında daha fazla tafsilat almak istiyen, Şeyh-i Ekber'in (Kitabu'ş-Şe'n, Kitabu'l-Ezel ve Kitabu'd-Durrati'l-Bayza') sını okumalıdır. Arifler katında zaman ve mekân bilgisi, bilgilerin en yüksek ve parlaklarındandır. Zamanın ve mekânın sırrına vakıf olan kimseye Zat ve Sıfat Tevhidinin sırrı açılır. Bil ve bunu yaşa, Allah Teâlâ başarıya ulaştırıcı ve feyiz vericidir.

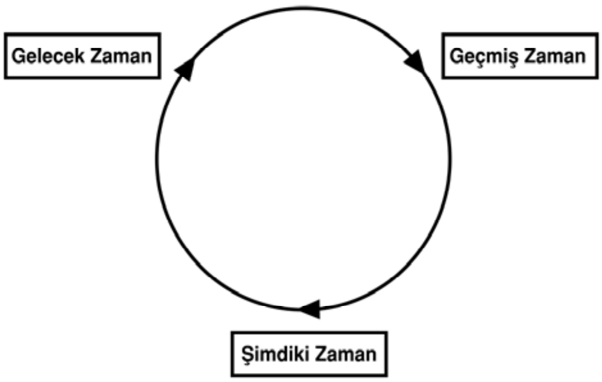
Ben derim ki: Şeyh-i Ekber kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz Fütuhat-i Mekkiyye'sinde zamana ayrı bir bap ayırmıştır. Elli dokuzuncu bap, buna aittir. Orada mevcut, mukadder, mevhum zamanlar ve günler hakkında mütalaasını beyan etmiştir. Diyor ki:

"Günler çoktur. Kimi büyük, kimi küçüktür. En küçüğü Zemen-i Ferd (tek zaman) dır. Bu, ***"Kulle Yevmin Huve fi şe'n: O, her an başka bir şe'ndedır."*** ayetinde ifade edilmiştir. Zemen-i Ferd'e gün de denir. Çünkü ŞE'N onda meydana gelir. Bu, zamanların en küçüğü ve en incesidir. Büyüğünün bir sınırı yok-

tur. Bunlardan kimi elli bin yıl, kimi Şe'n-e ve sonsuzluğa varan bir senedir. Küçük gün ile büyük gün arasında aracı günler vardır ki bunların başı örfen (insanlarca) bilinen gündür. Bu günü saatler ayırır. Saatler, derecelere, dereceler dakikalara ayrılır. Böylece sonsuza gider. Bu suretle zaman tek görülür ki bunun ne önü ne sonu, ne ezeli, ne ebedi yoktur. Bu makamı gören der ki: "Âdem zamanından bu zamana kadar gelenler, biz ve kıyamete kadar gelecek olanlar hepimiz biziz. "Biz, sonrakiler ve öncekileriz. " Hatta bu Âdem aleyhisselâm zamanı, bu Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem zamanı demeğe de şaşar. Çünkü önceliğin ve sonluğun kalktığını görür. Zaman değişmez. Hepsi bir tek AN'dan ibarettir. Yine bu zat, şu velidir (dosttur), şu düşmandır, bu zehirdir, şu panzehirdir, bu karanlıktır, şu aydınlıktır (nurdur) demeğe de şaşar.

Bütün mekânlar için de durum aynıdır. Hâsılı o makamda isimlerin ve sıfatların tekabülü yoktur. Çünkü o, A'ma'dır. (Hakikatlerin hakikati) dir. Ne üstünde ne altında heva yoktur. O, yer, gök yaratılmazdan önce öyle idi, şimdi de öyledir. Daima da öyle olacaktır. Zamanın değişmesiyle AN değişmez. Mekânların değişmesiyle de MEKÂN değişmez. [1229]

Geometride, gerçekte paralel çizgiler olmadığını biliyoruz. Çünkü mekânın küresel eğimi nedeniyle, her çizgi, bu çizgiyi sonsuza doğru uzattığımız takdirde, bir daireye tamamlanır (Riemann Geometrisi). Böylece her düz çizgi gerçekte bir daire yayının kesitidir. Bu bilgiyi yukarıda yer alan zaman eksenine oturtursak, geçmiş ve geleceğin bir daire yaparak buluştuğunu görürüz. Bunun anlamı şudur: Bizler daima geçmişimize doğru yaşarız, dolayısıyla geçmişimiz geleceğimiz tarafından belirlenir. Bu model üzerinde nedensellik düşüncemizi kullanırsak, girişte tartışılan problem açıklık kazanacaktır: Nedensellik de aynı şekilde her noktada iki yöne akar, tıpkı zamanın yaptığı gibi. Bu düşünce alışılmadık gelebilir, ama ***"başlangıç noktamızdan devamlı uzaklaştığımız halde, dünya çevresinde uçarak tekrar çıkış noktamıza ulaşmamız"*** gerçeğinden daha zor değildir.[1230]

[1229] (ATEŞ, 1971) Elli dördüncü sofra
[1230] (DAHLKE, 2002), s.74

Werner Heisenberg şöyle diyor: *"Çok küçük zaman-mekân alanlarında olduğu gibi, temel parçacıkların düzeninde da zaman ve mekân garip bir biçimde kaybolur, öyle ki,* ***daha önce ve daha sonra*** *kavramları, çok küçük zaman dilimlerinde doğru olarak tanımlanamaz. Büyüklük arttığında, zaman-mekânın yapısında bir değişiklik olmaması gerekir, ama çok küçük zaman-mekân alanlarında yapılan deneyler, belli olayların, nedensel sıralamalarının aksine, zamanda tersine aktığını gösterebilir."*

Heisenberg, bir fizikçi olarak, gözlemlerini açık ama dikkatli bir şekilde ifade ediyor. Oysa bu gözlemler, bu dünyadaki tüm bilgeler tarafından eskiden beri öğretilen her dünya görüşüne uymaktadır. Temel parçacıkların gözlemlenmesi, zaman ve mekânın sınırında bir alanda mümkün olabilir. Burası ***"maddenin doğum yeridir"***. Heisenberg'in dediği gibi, burada zaman ve mekân kaybolmaktadır. Ancak maddenin daha büyük ve daha kaba yapılarına doğru girdikçe, ***"daha önce"*** ve ***"daha sonra",*** gittikçe netleşir. Ters yöne doğru gidersek, Zaman ve Mekân, Önce ve Sonra arasındaki net ayrım tamamen yok olur. İşte bu aşamada birlik ve farksızlığın hâkim olduğu yere ulaşmış oluruz. Burada ne zaman ne mekân kalır, burada ***"Sonsuz Burada"*** ve ***"Şimdi"*** vardır. Bu, her şeyi içine alan ve buna rağmen ***"Hiçlik"*** olan noktadır. [1231]

"Kâinatta geçmiş ve geleceğin birlikte var olduğu hipotezini öne sürebiliriz. İşte bu nokta da, şu sorular ortaya çıkabilir:

Geçmiş ve gelecek birlikte varsa, şimdiki zaman var mıdır?

Geçmiş ve gelecek bir eksenin iki uçlarıysa, şimdiki zaman denilen şeyi nereye koymak gerektir?

Acaba şimdiki zaman dediğimiz şey, durmaksızın değişen, tek tek anlardan mı oluşmaktadır?

Acaba biz insanların zaman gerçeği; hep şimdi, şu anda yaşadığımız kısa kısa anlardan mı meydana çıkıyor?

Kuantum fiziğine göre evet! Kuantum fiziği ile tanışmadan önce sorduğumuz bu sorunun karşılığını, bu kuramda zaman kavramı yerine ***"an"*** kavramı kullanıldığını görerek alıyoruz!

Kuantum Kuramına göre evrende süreksiz bir bütünlük vardır ve her nesne diğer her nesne ile anında etkileşir.

Demek ki ehl-i tasavvufun da ısrarla, şimdinin üzerine dikkatlerimizi çekmek istemekle bize vermek istedikleri mesaj bu olmalıdır!

Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz:

Yok, olanın yolu, başka yoldur; çünkü aklı başında olmak da başka bir günahtır. Aklı başında oluş, geçmişleri hatırlamaktan ileri gelir. Geçmişin de Allah Teâlâ'ya perdedir, geleceğin de. Her ikisini de ateşe vur. [1232]

Demek ki bunca zamandır, geçmiş ve gelecek konusunda gereksiz yere zih-

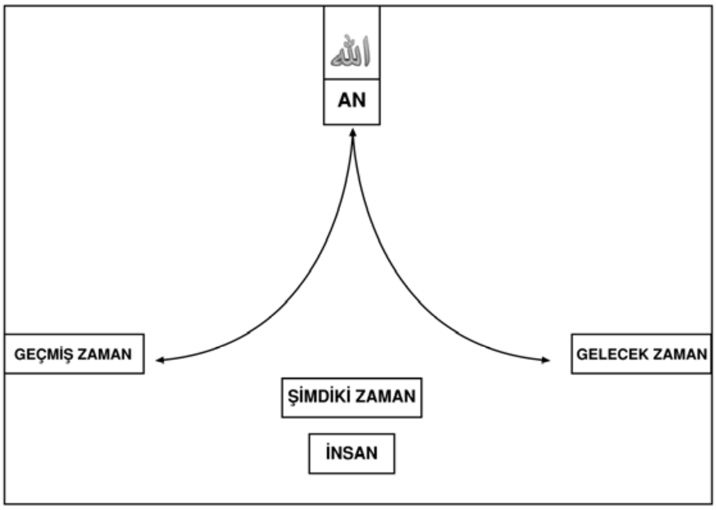
[1231] (DAHLKE, 2002), s.77
[1232] Mesnevi, c.I, b.2200

nimizin oyunları ile boşuna mı oyalanmış olabiliriz! Ömer Hayyam ise diyor ki:

Geçmiş, geleceğe; suyun suya benzediği kadar benzer!

(Hep aynı yollardan tekrar tekrar geçiyor olmamız, bu sebepten olmasın?)

'Şimdiki an' içinde yaşayan biz insanlar için zaman, hem geçmişten hem de gelecekten etkilenen bir yapıya sahiptir. Sadece tek yönlü akan bir zaman kavramı, bizim için sadece pratik önemi olan bir yaklaşımdan ibarettir. Gerçekte zaman, süreksiz anlardan oluşmaktadır. Her an kendi içinde bir bütündür ve bir an ile diğer an arasında sürekli bir ilişkinin bulunması zorunlu değildir. An adını verdiğimiz zaman süresi son derece kısa, adeta sıfıra yakın olmakla birlikte tamamen sıfır da değildir. Bu çok kısa süre Kuantum kuramındaki Planck sabiti ile orantılı olup Planck zamanı olarak tanımlanmıştır. Tüm evren bu Planck süreleri arasında bir var olmakta, bir yok olmaktadır." [1233]

Sadreddin Konevî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz şöyle demektedir: ***"Kâmiller, tecellîsi tekrar etmeksizin Hakkın dilediği kullarına sürekli tecellî ettiğinde ittifak etmişlerdir. Hakk, ister bir kişiye, isterse de birden fazla kişiye tecellî etsin, tecellîsi tekrar etmez." ; "Kâmil keşif, varlıkta asla tekrar olmadığını ifâde etmiştir."*** [1234]

Her şey bir "Nokta"da toplanmış,
Zamanın devri, günler, aylar ve yıllar...
Ezel ile Ebed aynıdır;
İsâ'nın inişi ile Âdem'in yaratılışı aynı anda olmuştur. [1235]

[1233] (ÖZDER, 2006), s.153-155
[1234] (DEMİRLİ, 2003), s. 254
[1235] (Şeyh Mahmûd Şebüsterî), b. 154-155

Hülasa: Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz zaman konusunda buyuruyor ki:

Hadîs-i kudsîde Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin gizli haberlerinden biri budur. Rasûlullah'tan Hz. Şah-ı Merdan ondan İmâm-ı Caferi Sâdık aleyhisselâm, ondan İmam-ı Ali Rıza aleyhisselâm, ondan İmam Mûsa Kâzım aleyhisselâm nakl ederler ki Allah Teâlâ buyurmuştur: ***"Dehre (zamana) sövmeyiniz, çünkü dehr Allah'tır." "Âdemoğlu dehre söver. Hâlbuki ben dehr (in yaratanıy)ım. Gece ve gündüz benim elimdedir"*** [1236]

Ey benim azizim! Böyle olunca mademki Hakka fena yoktur, zamana dahi fena yoktur. Zira zamanın fani olmasından Hakk'ın fani olması icap edeceği manası çıkar. (Burasın iyi anla) Çünkü burası ayakların kayacağı bir noktadır.[1237]

[1236] Müslim. Elfâz. 5; İbn. Hanbel. II/237.272

[1237] (Niyâzî-i Mısrî, 2003), s. 28

53

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

Hakk'ın kullarını bâzı kul eyler,
Anı kul eylemez yine ol eyler.
Alan veren O dur bâzâr içinde,
Kimin bây ve kimini yoksul eyler.
Kiminin bakırını eder altun,
Kiminin altunun kara pul eyler.
Kimini güldürür dâim cihânda,
Kiminin âh u efgânın bol eyler.
Kiminin sevdiğin alur elinden,
Kiminin erini alır dul eyler.
Kimine istemezken verir evlad,
Kimi ister ona yâd oğul eyler.
Kimi bulmaz giye culdan abayı,
Kiminin atına atlas çul eyler.
Kiminin tatlı balın eder acı,
Kiminin acısın tatlı bal eyler.
Eder ak güneşin geh kara balçık,
Kara bakçığı açar gâh göl eyler.
Kimine kimya ilmini öğretir,
Ne varsa bakırlarını altın yapar.
Kimin bülbül eder güle kılur zâr,
Kimin pervâne-veş yakıp kül eyler.
Kimi İsâ nefestir eder ihyâ,
Kimi Deccâl olup sağa öl eyler.
Çürüğü sâğ edip sâğı çürük hem,
Solu sâğ ve sâğı gâhı sol eyler.
Ayağı baş eder, başı geh ayak,
Dili kulak, kulağı hem dil eyler.
Fili gâhî karınca kursağına,
Koyup karıncayı gâhî fil eyler.
Çıkarır gâhî yoldan nice yolcu,
Gehî yolcuyu göstermez yol eyler.
Gâh ıssız harâbı şenlik edüp,
Gâhî şenliği dağıtıp yel eyler.
Anâsır ipliğin tab iğnesinden,
Geçirüp onu bu bunu şol eyler.
Yeli gâhî letâfetle eder od,
Odu gâhî kesâfetle yel eyler.
Suyu dondurup eder taş u toprak,
Taşı toprağı akıtır sel eyler.
Seli deryâ çıkar tatlı su ondan

Suyu yel yeli dahi vabil eyler
Hurûf-ı carre gibi cümle eşyâ,
Birbirine uzanıp el eyler.
Eder âkilleri çok işde âciz,
Eder öyle bir iş san âkil eyler.
Bu sözün Yunus'u Mısrî değildir,
Lûgaz bunda muammâsın ol eyler.

Hakk'ın kullarını bâzı kul eyler,
Anı kul eylemez yine ol eyler.
Hakk'ın kullarını bâzı kul eyler,
Onu kul eylemez yine ol eyler.

Doğru, çünkü varlığı, sureti bakımındandır, görünüşe göre vardır. Fakat sıfatları, Allah Teâlâ sıfatında yok olmuştur. O, güneşe karşı yanmakta olan muma benzer. Mumun alevi de var sayılır ama güneşin önünde yoktur. Fakat muma bir pamuk tuttun mu yanar… şu halde vardır. Öyle ama sana bir aydınlık vermez ki; güneş, onu yok etmiştir. Bu bakımdan da yoktur. İki yüz batman bala bir okka sirke koydun mu, sirke balın içinde erir gider. Tattın mı sirke lezzeti olmadığından yoktur. Fakat tarttın mı balın okkası artmıştır, vardır. [1238]

Bir gün Mecnûn hasta olup yatağa düşer. Tedâvî için bir doktor çağırırlar. Doktor:

"Damardan kan almak gerek!" diyerek Mecnûn'un kolunu bağlar. Tam iğneyi batıracağı sırada Mecnûn bağırır:

"Ey doktor, bırak!. Ücretini al ve git!. Bu hastalıktan öleyim, zararı yok. Vazgeç kan almaktan.."

Doktor Mecnûn'a:

"Sen çöllerde kükremiş arslanlardan korkmuyorsun da koluna bir iğne batmasından mı korkuyorsun?" diye sorar. Mecnûn'un cevabı şu olur:

"Ben neşterden korkmuyorum. Benim vücûdum, varlığım Leylâ ile doludur. Korkarım ki benim kolumu yararken Leylâ'yı incitirsin, işte ben bundan korkuyorum..."

Bir sevgili aşkını sınamak istedi de bir seher çağı dedi ki: Ey falan oğlu falan, Ey dertlere uğramış âşık, beni mi daha çok seversin kendini mi? doğru söyle. Âşık dedi ki: Ben, sende öyle bir fani olmuşum ki tepeden tırnağa kadar seninle doluyum. Varlığımdan bir addan başka bir şey kalmadı. Ey güzelim, vücudumda senden başka bir varlık yok. Bu sebeple sirke bal denizinde nasıl yok olursa ben de sende öyle yok oldum. Hani taş halis lâal **(yakut)** ***haline gelir, güneşin sıfatları ile dolar ya, Artık onda taşlık kalmaz. Onun önü de güneşin sıfatıyla dolar, ardı da. Ondan sonra kendini severse o güneşi sevmektir***

[1238] Mesnevi, c. III, b. 3570-3575

civanım. O, canla başla güneşi sever yine şüphe yok ki kendisini sevmiş olur. Halis lâal, ister kendisini sevsin, ister güneşi.[1239]

Allah Teâlâ rahmet etsin, esenlikler versin, Mustafâ sallallâhü aleyhi ve sellem, parmağındaki yüzüğü döndürdüğünden seni oyalanmak.-oynamak için yaratmadık diye paylandı. Var, bundan kıyasla da günün, suçla mı geçiyor, ibâdetle mi, bir düşün. Mûsâ aleyhisselâmı halkla oyalandırdı, bu da Allah Teâlâ emriyleydi, aynı zamanda Allah Teâlâ ile de meşguldü; fakat bir yandan da öyle gerektiğinden halkla oyalandırmıştı onu. Hızır'ıyla tümden kendisiyle meşgul etmişti. Allah Teâlâ rahmet etsin, esenlikler versin, Mustafâ aleyhisselâmı önce tümden kendisiyle meşgul etti; ondan sonra halkı çağır, halka öğüt ver, onları düzene sok diye emretti. Allah Teâlâ rahmet etsin, esenlikler versin, Mustafâ aleyhisselâm, ah, ne suç işledim de beni tapından sürüyorsun? Ben halkı istemem diye ağlayıp inlemeye de beni tapından sürüyorsun? Ben halkı istemem diye ağlayıp inlemeye koyuldu. Ulu Allah Teâlâ,

"Ey Muhammed dedi, gam yeme, seni halkla oyalanmaya koymam ben; onlarla oyalanır, uğraşırken de benimle meşgul olursun; şimdi neysen halkla uğraşırken de benimle meşgul olursun; şimdi neysen halkla uğraşırken de bu halinden bir kıl kadar eksik bir hale düşmezsin; ne işle meşgul olursan ol, vuslatın ta kendisindesin, benimlesin sen." [1240]

Alan veren O dur bâzâr içinde,
Kimin bây ve kimini yoksul eyler.
Alan veren O dur pazar içinde,
Kimin bey ve kimini yoksul eyler.

Ömer Nesefî şöyle der: *"Bir kişi halkın sıfatıyla Hakk'ın sıfatını fark etmezse, o kişi sapmıştır; saptırmıştır."* Yani bir kimse halkın sıfatı ile Hakk'ın sıfatını fark edip ayıramazsa, o kimse azmıştır; halkı da azdırır. Halkın sıfatı demek unsurların tabiatı demektir. Nefis dedikleri budur. Hakk'ın sıfatı dedikleri övülen huylardır. Yani rûhaniyettir. Çünkü ruhlar, çirkin görülen bütün sıfatlardan uzaktır. Allah korusun zina ve livâta edip, içki içip ben arada yoğum, bunu Hak yaptı, diye nefsin isteklerini ve çirkin işlerini Hakk'a isnat etmek değildir. Eğer senden bir noksan zuhur ederse, kendi kusurun bilerek Hak'tan bunun affını iste. Nitekim Âdem-i safî günah işledi. Eksikliği kendinden bildi; bağışlandı. Şeytan, Hakk'ın emrini tutmadı. Kendinin dalâletini Hak'tan bildi; kovuldu.

Gerçi hidâyetin ve dalâletin hakikatte faili Hak'tır. Fakat edep gözetmek lâzımdır." Yâ Rab! Bu noksanlık bendendir, benim unsurlarımın hidâyete kabiliyeti olmadığından dalâlete kullandım" diyerek noksanlığı kendinde bil. Ama kendine zerre miktarı hareket ve kudret isnat etme ki, şirk olmasın. Gerek cüz'î ve gerek küllî hepsi Hakk'ındır. Görünüşe aldananların cüz'î irade isnat etmeleri

---

[1239] Mesnevi, c. VI, b.2020-2030
[1240] Mevlâna, Fîhi Ma Fîh, 15. Bölüm

Hakk'ın kudretini bilmediklerindendir. Böyle desen, onların aklına ters geldiğinden cebriyye sanırlar. Zorlama ile isteği anlayıp ayırt edemezler.

Şimdi, bunu bildikten sonra şunu da bil: Nebilerin gönderilerek emir ve nehiylerin bildirilmesinden maksat, Hakkın rızâsına uymaktır. Hakk'ın rızâsı, dalâleti bırakıp hidâyet hareketiyle hareket etmektir. Çünkü Hakk'ın bu halk yüzünden zuhuru Hâdî (hidâyet verici) ve Mudil (dalâlete düşürücü) ismiyledir. Evliyâullah, Hâdî isminin mazharıdır. Sıradan insanlar, Mudili isminin mazharıdır. Bunları fark et. Gerçi hidâyet ve dalâlet hakîkatte Hakk'ın vücudundan meydana gelir. Fakat dalâlete rızâsı olmadığından peygamberler ve mürşidler gönderip halkı hidâyete davet etmiştir. Bunları fark edip hidâyet hareketiyle hareket eden ve şeriata riâyet edip dört kapıdan baş gösteren âşığa aşk olsun! [1241]

İrade Hürriyeti

İrade hürriyeti meselesi ile ilgili kesin ve genel bir sonuca varmanın güçlüğü açıktır. Bu güçlük kısmen terminoloji probleminden ileri gelmekte, kısmen de iradî karar ve davranış konusundaki ilmî araştırmaların henüz doyurucu bir yeterliğe ulaşmamasından doğmaktadır.

İrade hürriyeti meselesi, zorunlu olarak sebeb, düşünme, karar, seçim, illiyet ve benzeri çeşitli terimlerin açık seçik tanımını gerektirmektedir. Bu konuda ise düşünürler arasında bir birlik bulunduğu kolaylıkla söylenemez. Bunun yanında, determinizm[1242] ilkesinin geçerliği, mesele ile ilgili tartışmaları etkilemektedir.

İradî davranışların belli sebeblerin zorunlu sonuçları olduğu kabul edildiği zaman bile, psikolojik alandaki illiyetin tabiatta var olan illiyetten farklı bulunduğu bir gerçektir. Bu farklılığı doğuran sebebler çeşitlidir. İrade meselesinde seçim ile karşılaşılmaktadır. Hâlbuki genel olarak tabiatta **"seçim"** den söz edilmemektedir. İnsanın ancak belli bir iradî hareketi yapmaya başlamasından sonra hareket diğer insanların duyu organlarıyla bilebileceği bir özellik kazanmaktadır, öte yandan, muhtemel olarak neyin doğru olduğu veya ödevimizin ne olduğu düşüncesi de davranışlarımıza tesir edebilmektedir.

İradenin hürriyeti esası kabul edildiği takdirde dahi davranışlarımızın belli ölçüde de olsa iç ve dış şartlar tarafından belirlendiği bir gerçektir. İnsanın fizyolojik ve psikolojik yapısının ve içinde yetiştiği içtimâi ortamın karakterin belirmesinde ve karakterin de davranışların yöneltilmesinde rol oynadığı kabul edilmelidir.

Ayrıca, karakteri belirmiş ve duygu hayatı eğitilmiş, olgun bir kişinin davranışının nasıl olacağını önceden tahmin etmenin çoğunlukla mümkün olacağı söy-

---

[1241] (Çeltik, 2004), s. 130

[1242] **Determinizm: (Gerekircilik):** Tabii ve içtimai bütün varlıklar arasındaki bağlılığı ve zorunluluğunu savunan öğretilerin genel adı. Her olayın başka olayları gerekli ve kaçınılmaz olduğunu ileri süren doktrin. Her olayın bir nedeni olduğunu ileri süren bir görüş. Aynı şartlarda aynı sebebler aynı sonuçları verir, bundan da olayların zorunlu ve tabii kanunlara göre meydana geldiği anlaşılır.

lenebilir. Ancak bu tahminin kesin bir gerçekliği ifade etmediği açıktır. Mesela:

Bir insanın karakter özelliğini belirtmek için onun cesur olduğunu günlük konuşma dilinde zaman zaman söyleriz. Acaba cesur olarak nitelendirdiğimiz kişinin belli bir durumda davranışının ne olacağını kesinlikle tayin etmemiz mümkün olur mu? Bu soruya kesin ve olumlu bir cevap veremeyiz. Çünkü çoğu zaman cesaretle hareket eden bir kişinin bazan cesaretle bağdaşmayacak bir davranışta bulunması mümkündür. Bu davranışı doğuran sebebin ne olduğunu bilemeyebiliriz. Tuzun suda eridiğini söylediğimiz zaman cümlemizde bir kesinlik vardır. Fakat davranışlarla ilgili tahminlerimiz hiçbir zaman bu kesinlik derecesine yaklaşamaz.[1243] Bununla beraber davranışları, kişinin karakterini ve ona tesir eden faktörleri bilmek şartıyla çoğunlukla tahmin etmeye muktedir olabilmemiz, determinist görüşün kuvvetli yanını göstermektedir.

İnsanın iradî davranışının sebepsiz olmadığını bu vesile ile söylemekte fayda vardır. Eğer irade hürriyeti Sebebsiz hareket etmek yeteneği olarak anlaşılırsa, irade hürriyeti görüşünü savunanların o kadar üzerinde durdukları sorumluluğu belirtmek imkânsızlaşmaktadır. Çünkü Sebebsiz bir hareket, zorunlu bir sebebin tesiri altında yapılan bir hareket ölçüsünde ve hatta daha fazla, sorumluluğu göstermek hususunda yetersiz bulunmaktadır. Tartışılması gereken nokta insanın kendisine tesir eden sebepler arasında bir seçim yapıp yapmadığıdır.

İradenin hür olduğu tezine inananların en büyük dayanağı, irade hürriyeti olmadan ahlâki ve hukukî sorumluluktan söz edilemeyeceği noktasında belirmektedir. Bunun irade hürriyeti görüşü için önemli bir delil olduğu şüphenin dışındadır. Ancak irade hürriyeti problemini, sorumluluktan ayrı olarak tartışmak mümkün olduğu gibi, insanın ahlâki benliğinin ve karakterinin zorunlu sonucu olan hareketler dolayısıyla sorumlu sayılmasının gerekli olduğunu söylemek de mümkündür.

İrade hürriyeti meselesi, aklın beden üzerinde hâkim olup olmadığı hususuyla ilgili değildir. Çünkü hem deterministler hem de irade hürriyeti taraftarları, akıl ve beden arasındaki karşılıklı tesirleşmede, belirli bir determinizmin varlığını reddetmemektedirler. Önemli olan husus, davranıştan önce gelen ve akıl tarafından yapılan düşünme ve tartışma işinin ve özellikle insanın davranışta bulunmasını sağlayan kararın belli sebeplerin zorunlu ve kaçınılmaz sonucu olup olmadığıdır. Psikoloji alanında gözlem yapan bilim adamı, gözlediği kişinin kesin bir illete göre mi, yoksa sebepleri hür şekilde değerlendirerek mi davrandığını bulmaya muktedir olamamaktadır.

Bazı psikologlar, kişinin iki türlü illetin etkisi altında bulunduğunu söylemektedirler. Bu illetlerden birisi kişinin karakterini etkilemekte, diğeri ise belli bir davranışı düzenleyen illet olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer bir psikolojik görüş ise, insanın karar verirken yalnızca karakterin ve dış sebeplerin değil, daha başka unsurların da etkisi altında kaldığını savunmaktadır. Eğer bu görüş doğru sayılırsa, henüz bilinmeyen ve iradî hareketlerde rol oynayan bu unsurların faali-

[1243] **Belirsizlik:** Heisenberg tarafından sürülen ilke; mikrofizikte belli bir anda, bir parçacığın konumunu ve hareketini belirlemek mümkün değildir.

yeti, iradî karar mekanizmasının işleyişini aydınlatmakta rol oynayabilir ve irade hürriyeti sorununa ışık tutucu neticeler doğurabilir.

Determinizm ilkesinin olaylar arasındaki ilişkileri düzenleyen bir kesinlik taşımadığı yolundaki itiraz bugün de ileri sürülmektedir. Determinizmin hiç olmazsa makroskopik alan bakımından geçerliğinin tartışma konusu olmaması gerektiğini söylemekte fayda vardır. Zaten genellikle, determinizm ilkesinin mikroskopik alan bakımından doğruluğu görüşü tenkidlere sebeb olmaktadır. Ancak mikroskopik alanda kesin kanunların henüz bulunmamasının, ölçme ve araştırma hususundaki yetersizlikten ileri gelmesi kuvvetle muhtemeldir. Determinizm olmadan bilimden söz edilemiyeceğî açık bir gerçektir.

İrade hürriyeti meselesi, Malebranche'in dediği gibi bir **"sır"** olmakta devam etmektedir. Bu sırrı açıklayacak ve insanın iradı davranışını bütün ayrıntılarıyla belirterek, problemi, kökünden çözecek bir psikoloji teorisi henüz ortaya konulmuş değildir.[1244]

Kiminin bakırını eder altun,
Kiminin altunun kara pul eyler.
Kiminin bakırını eder altın,
Kiminin altının kara pul eyler.

Kimini güldürür dâim cihânda,
Kiminin âh u efgânın bol eyler.
Kimini güldürür dâima cihânda,
Kiminin âh ve efgânını bol eyler.

Keder insanlar için bir değerde olmayıp çeşitlilik gösterir. Birinin üzüldüğüne başkası çok sevinebilir. Aslında Allah Teâlâ insanı gördüğünden geri bırakmamasıdır.

> ***Allah Teâlâ çok büyük mutluluklar verir,***
> ***İnsanların iyi niyetinden mi, hayır,***
> ***Ellerinden alınınca nasıl mutsuz olacaklarını göstermek için.*** [1245]

Kiminin sevdiğin alur elinden,
Kiminin erini alır dul eyler.
Kiminin sevdiğin alır elinden,
Kiminin erini alır dul eyler.

Kimine istemezken verir evlad,
Kimi ister ona yâd oğul eyler.
Kimine istemezken verir evlat,

[1244] (GÜRİZ), s. 217-219
[1245] (ARİSTOTELES, 2006), s. 151

Kimi ister ona evlatlık eyler.

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor.

"Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. Dilediğini yaratır, dilediğine kız çocuk, dilediğine de erkek çocuk verir. Yahut hem kız hem erkek çocuk verir, dilediğini de kısır kılar. O, bilendir, her şeye Kadir'dir." [1246]

Kimi bulmaz giye culdan abayı,
Kiminin atına atlas çul eyler.
Kimi bulmaz giye çuldan abayı,
Kiminin atına atlas çul eyler.

Kiminin tatlı balın eder acı,
Kiminin acısın tatlı bal eyler.
Kiminin tatlı balın eder acı,
Kiminin acısın tatlı bal eyler.

Eder ak güneşin geh kara balçık,
Kara bakçığı açar gâh göl eyler.
Ak güneşin eder bazan kara balçık,
Kara bakçığı açar bazan göl eyler.

Kimine kimya ilmini öğretir,
Ne varsa bakırlarını altın yapar.
Kimine kimya ilmini öğretir,
Ne varsa bakırlarını altın yapar.

Kimin bülbül eder güle kılur zâr,
Kimin pervâne-veş yakıp kül eyler.
Kimin bülbül eder güle kılur zâr,
Kimin pervâne gibi yakıp kül eyler.

Pervâne âşık olduğu için kendisini ateşe atar dedikleri doğru değildir. Pervâne ve kelebek gibi hayvanların gözlerinde kirpik olmadığından görüşlerinde yanılırlar, gözlerinde kirpik olanlar ise yanılmazlar. Pervâne de günün nuruna alışır, gece olup karanlık basınca nerede bir ışık görse, bir mum görse, onu nûrlu bir kapı sanır, geçmek ister, ateşte kavrulup kül olur.

Kimi İsâ nefestir eder ihyâ,
Kimi Deccâl olup sağa öl eyler.
Bazısı İsâ nefestir eder ihyâ,

[1246] Şura, 49-50

Bazı Deccâl olup yalandan sağa öl eyler.

Hazreti İsâ aleyhisselâmın mu'cizesi ölüleri diriltmedir, bir kızla iki erkek diriltmiştir. Vefat etmiş bir kızın cenâzesini götürürlerken, ardınca ana ve babası çok gözyaşı dökmekte idiler. Ana ve baba Hazreti İsâ aleyhisselâmı görünce;

"Rica ederiz, evladımız yalnız bu kız idi. o da öldü, ne olur duâ et dirilsin." Hazreti İsâ aleyhisselâm duâ etti, kız tabut içinden kalktı ve konuşmağa başladı.

Biri de yeni ölmüş bir erkek mezarına götürdüler, duâ etti, o da dirildi. Sonra dediler ki, *"bunlar yeni ölülerdi, eski bir ölüyü dirilt de görelim."* Hazreti İsâ aleyhisselâm

"kimi isterseniz dirilteyim" dedi. Nûh aleyhisselâmın oğlu Sâm aleyhisselâmı diriltmesini istediler. Şam'ın bir kasabasında gömülü bulunan Hazreti Sâm'ın mezarına gidildi. Hazreti İsâ: **"Kum bi-iznillâh"**, ***"Allah Teâlâ'nın izniyle kalk"*** deyince Sâm mezarından doğruldu, sakalı ağarmıştı. Hazreti İsâ aleyhisselâm Sâm'a

"Niçin sakalın beyazlamış, sizin zamanınızda bu hal yoktu, zira sakal ağarması hazreti İbrâhim aleyhisselâm zamanından beridir," ona ikrâm olmak üzere Cenâb-ı Hak kullarına bunu tecellî ettirir. Hazreti Sâm:

"Kalk" *sadâsı kulağıma geldi, zannettim ki, kıyâmet koptu zannettim. Anın için sakalım ağardı".* Sonra hazreti İsâ aleyhisselâm tekrar ***"yat"*** dedi, ve yattı.

İkici beyitte "sağâ" demek yalancı demektir, çünkü Deccâl yalancıdır; maiyetinde cinler bulunur. Birini çağırıp, senin ananı ve babanı dirilteceğim ve tutar cinleri o kimsenin ana ve babası kıyâfetine koyar. İşte o bu gibi yalancılık ile âlemi aldatır.

<u>Çürüğü sâğ edip sâğı çürük hem,</u>
<u>Solu sâğ ve sâğı gâhı sol eyler.</u>
Çürüğü sâğ edip sâğı çürük hem,
Solu sâğ ve bazen sâğı sol eyler.

"Çürüğü sâğ" demek, işte Hazreti İsâ aleyhisselâmın Nûhun oğlunu çürümüş iken sağ etti. Yani diriltti demektir. Cenâb-ı Hak cisimler çürüyüp toprak olsa ve madenlere karışıp meselâ demir olsa, kıyâmet gününde o insanın herbir organını toplayıp diriltir. "Sağı çürük" demek, işte insan sağ iken ölür.

İkinci beyitte "solu sağ, sağı sol" demek ise, meselâ bir memur küçük bir mertebede iken yüksek bir mertebeye, terfi ettirilir, kezâ büyük bir mertebede iken işlediği bir hatadan dolayı rütbesi aşağıya indirilir. Gerçekte bütün mertebeleri veren Hakk'tır.

<u>Ayağı baş eder, başı geh ayak,</u>
<u>Dili kulak, kulağı hem dil eyler.</u>
Ayağı baş eder, bazen başı ayak,
Dili kulak, kulağı hem dil eyler.

"Ayağı baş, başı ayak" demek fakiri Sultan, Sultanı fakir eder. Buna misal olarak; işte İbrâhim bin Edhem kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin hikâyesinde olduğu gibi o bir beldenin Sultânı iken, tahtını ve tâcını terkedib fakir oldu.

Diğer bir misal de, Hazreti Mûsa aleyhisselâm zamanında olmuştur: Mûsa aleyhisselâm Allah Teâlâ ile görüşmeye giderken yolda büyük bir taşın üstüne bir adamın oturmuş dâima orada yatıp kalkdığını görür. Ne zaman oradan geçse fakir ona:

"Yâ Mûsa, Allah Teâlâ ile görüşürken beni hatırla ve benim için rica et, bana mal versin". Hazreti Mûsa aleyhisselâm görüşmenin sonunda, fakirin hali için rica etti. Cenâb-ı Hakk:

"Onun hakkında fakirlik hayırlıdır" demiş ise de Hazreti Mûsa:

"Aman yâ Rabbî buna mal ver" deyince, İlâhî hitap vâki oldu:

"O fakir üstünde yattığı taşı kaldırsın, altında define var, alsın". Dönüşte Hazreti Mûsa aleyhisselâm bunu fakire bildirdi. Fakirde taşı kaldırıp defineyi alıp şehre gitti ve kendisine mükellef bir konak yaptırdı ve çevresinin en zengini oldu. Bu sırada orası hükümdârsız kalır, halk da çok zengin olan bu adamı başlarına hükümdâr yaptı.

Birgün Hazreti Mûsa aleyhisselâm onun sarayının önünden geçerken fakir adamı ziyâret etmek ister. Yeni hükümdâr olan adam vekil vükelâsıyla oturmuş görüşme yapıyor. Sarayın merdivenlerini çıkmakta olan Mûsa aleyhisselâmı gören adam hizmetkârlarına:

"Bir dilenci geliyor, ona vurun ve saraydan kovun" diye emir verir. Derhal hizmetkârlar Hazreti Mûsa aleyhisselâmı hakaretler ederek saraydan uzaklaştırırlar.

Hazreti Mûsa aleyhisselâm tekrar Allah Teâlâ ile görüşmesinde:

"Yâ Rab, o fakir adam bana şöyle şöyle yaptı onun malını geri al" diye rica etti. Sonra Cenâb-ı Hak o memleket halkına adamın hükümdâr olmasından dolayı pişmanlık verir, onu azlederler, malını, mülkünü yağma edip, adamı eski haline getirirler. Adam gelip tekrar o eski taşın üstünde yatıp kalkar, Hazreti Mûsa aleyhisselâm görür, bu defa Hazreti Mûsa ona:

"Allâh buyurmuştu, fakirlik senin için hayırlıdır". İşte "ayağı baş, başı gâhı ayak eyler" buyurduğu budur.

<u>Fili gâhî karınca kursağına,</u>
<u>Koyup karıncayı gâhî fil eyler.</u>
Fili dâhî karınca kursağına,
Koyup karıncayı dâhî fil eyler.

<u>Çıkarır gâhî yoldan nice yolcu,</u>
<u>Gehî yolcuyu göstermez yol eyler.</u>
Ara sıra yoldan çıkarır nice yolcuyu,
Zaman zaman yolcuyu göstermez yol eyler.

"Herhangi bir kimse, insanları hidayete çağırır da ona tâbi olunursa, ona tâbi

olanların mükâfatlarından bir şey eksilmeksizin davet edene de aynı mükâfat verilir. Buna karşılık dalalete davet eden bir kimse de sapıklığa çağırır da, kendisine tabi olunursa, ona tabi olanların günahlarından bir şey eksilmeksizin aynı günah peşinden gidilen kimseye de yazılır." [1247]

Geh ıssız harâbı şenlik edüp,
Gehî şenliği dağıtıp yel eyler.
Bazan ıssız harâb yeri şenlik edip,
Bazan şenliği dağıtıp yel eyler.

"Anâsır ipliğin tab iğnesinden,
Geçirüp onu bu bunu şol eyler.
"Unsurlar ipliğin iğne deliğinden,
Geçirip onu bu, bunu o eyler.

Anâsır da dörttür: Ateş, su, toprak, havadır. İşte tabiatın yaradılışı olan ısılık, soğukluk, katılık ve nemlilik bu dört unsurdan ikisinin birleşmesiyle meydana gelir.

Yeli gâhî letâfetle eder od,
Odu gâhî kesâfetle yel eyler.
Yeli bazan letâfetle eder ateş,
Ateşi dâhî yoğunlaştırıp hava eyler.

Suyu dondurup eder taş u toprak,
Taşı toprağı akıtır sel eyler.
Suyu dondurup eder taş ve toprak,
Taşı toprağı akıtır sel eyler.

Tuz ve diğer madenlerin katılaşmasından dolayıdır, çünkü su taşlaşır.

Seli deryâ çıkar tatlı su ondan
Suyu yel yeli dahi vabil eyler
Tatlı su ondan Seli deryâ çıkar
Suyu rüzgâr rüzgârı dahi yağmur eyler

Hurûf-ı carre gibi cümle eşyâ,
Birbirine uzanıp el eyler.
Cer Harfleri [1248] gibi cümle eşyâ,
Birbirine uzanıp el sallar.

[1247] İmam Nevevî, *Şerhu Müslim*, I-XVIII, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411, İlim, 15.
[1248] **Harf-i Cerr:** Gramer: Kelimenin sonunu esre ile (i diye) okutan harf. Bunlar Arapçada şu şekil altında toplanmıştır. (Vav-ı kasem), (Ta-yı kasem)

Eşyâ da harfi cerler gibi birbirlerine bağlıdırlar.

<u>Eder âkilleri çok işde âciz,</u>
<u>Eder öyle bir iş san âkil eyler.</u>
Eder akıllıları çok işde âciz,
Eder öyle bir iş aziz âkil eyler.

Her işde âkil-i danâ olanları âciz bırakır, çünkü iş akıl ve tedbir işle olmaz, Hakk'ın tesiriyle olur. Hakk'ın tesiri olmadıkça akıl ve liyâkat ve tedbir fayda vermez. Akıl âciz kalır. Cenâb-ı Hak öyle bir iş ederki, sanırsın onu akıl etti, hâlbuki tesir eden yalnızca O'dur. Öyleki yaratılışın hikmetinde dahi kendi sırrından aciz kalır. Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz Vahdet-i Vücut Risalesi'nde anlattı.

Tefsirlerde buyururlar ki, Süleyman aleyhisselâm bir gün eyitti[1249]:

"Ey Bârî-i Hudâ, şeytanı niçin Âdemoğullarına musallat eyledin ki dâima günah işlerler? Senden dilerim ki onu hapseyle. Yani artık Âdem evladına vesvese vermeyip azdırmaya."

Hakk'tan izin olup şeytanı tutup bir mahfaza içine koyup denizin dibine attırdı. Bunun üzerine herkesin basireti açılıp gördüler ki bu cihanda bakî değillerdir. Bu oğul ve kız, emlâk ve erzak[1250] dedikleri hep oyuncak ve hevâ imiş.

Nitekim Kur'an'da buyurulur:

اِعْلَمُوا اَنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِى الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ اَعْجَبَ
الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرٰيهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٌ
وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ

"Bilin ki, dünya hayatı oyun, oyalanma, süslenme, aranızda övünme ve daha çok mal ve çocuk sahibi olmaktan ibarettir. Bu, yağmurun bitirdiği, ekicilerin de hoşuna giden bir bitkiye benzer; sonra kurur, sapsarı olduğu görülür, sonra çerçöp olur. Ahirette çetin azap da vardır. Allah'ın hoşnutluğu ve bağışlaması da vardır; dünya hayatı ise sadece aldatıcı bir geçinmedir."[1251]

Dahi bildiler ki avrad ve oğul ve kız ve mal düşman imiş. Nitekim Kur'an'da buyurulur:

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ وَاَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ وَاِنْ تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَاِنَّ اللّٰهَ
غَفُورٌ رَحِيمٌ

"Ey inananlar! Eşleriniz ve çocuklarınızdan size düşmanlık edenler olur, on-

[1249] Söyledi
[1250] Rızıklar
[1251] Hadid, 20

lardan sakının; ama siz affeder, suçlarını örter ve bağışlarsanız bilin ki Allah da bağışlar ve acır." **[1252]**

Pes bunların kalblerine ölüm gussası[1253] musallat olup dağa ve sahralara dağılıp mağaralara girdiler. Bütün âlem ve bu hoş tavır nefsi nefsi olup anası evlâdını, koyun kuzusunu terk ve her biri ibâdat-ı Hakk'a yapıştılar. Nizam ve intizam kalktı. Süleyman aleyhisselâm gördü ki nübüvvet ve sultanlık ve cümle saadetler ki kendine verilmiştir, hepsi şeytanın sayesinde imiş.

Süleyman aleyhisselâmın san'atı zembil örüp satmak idi, kimseler almaz oldu. Böyle olunca Süleyman aleyhisselâm yüzünü secde-i Rahman'a koyup itti:

"Ey Bâri-i hüdâ senin her işin bir hikmete mebnî (dayanmakta) imiş, ben kusur eyledim. Senden sana niyazım budur ki şeytanı salıver. Herkes umuru[1254] ile meşgul olsun." deyüp Hak teâlâ da izin verip hemen şeytan kurtulup serbest bırakıldıkta herkes acaba evimizden bir şeyimiz gaip oldu mu? dediler.

Divân-ı saltanat ve nübüvvet yine kuvvet buldu. Pes şeytan ve hayvan cümle mahlûkat insanın maslahatı görülsün içindir. İnsan dahi her hâli bilip her ne teklife düşerse gerek lütuf gerek, kahır onu işlese gerektir:
Beyit meali:

Bana bu çimende kim der ki kendi reyinle[1255] bittin,
Zira nice bitirirlerse öyle biterim.[1256]

Bu sözün Yunus'u Mısrî değildir,
Lûgaz bunda muammâsın[1257] ol eyler.
Bu sözün Yunus'u Mısrî değildir,
Bilmeceyi [1258] bunda anlaşılmaz şey eyler.

Yunus harfleri **(Yi-nun-sin)** Yasin kelimesine de işaret ediyor olmalıdır. Bu Sure bilindiği gibi- mutasavvıflarca kâmil insana veya Muhammedî nura işaret eder.

[1252] **Teğabun, 14**
[1253] Gam, keder, üzüntü,
[1254] İşi ile
[1255] Görüşünle
[1256] (Niyâzî-i Mısrî, 2003), s. 49-50
[1257] **Muamma:** Divan şiirinde, başta Esma ül Hüsna (Allah Teâlâ'nın doksan dokuz güzel ismi) olmak üzere konusu insan ismi olan manzum bilmeceler. Kelime "gizli, örtülü, anlaşılması güç veya işaret remiz yoluyla söylenmiş söz" anlamlarına gelir. Muammalar lügazlardan farklıdır. Muammalar Allah'ın isimlerinden biri veya insan ismi için düzenlenirken lügazlar her şey hakkında düzenlenirler. Yalnız muammaların bazen lügaz, hatta âşık edebiyatında bir çeşit bilmece (âşkı -muamma) karşılığı olarak da kullanıldığı görülür. Muamma alanında en çok eser veren şairimiz Emri (Edirneli Emrullah Çelebi) olmuştur. Muammanın düzenlenmesinde ebced hesabı kullanılır.
[1258] **Lügaz:** Edebiyat: Manzum bilmecelere denir. Lügaz çözülürse insan, hayvan, eşya veya başka bir mânâ çıkar. Meselâ: (Hikmetullah şehrinin bir tânesi Oğlunun karnında yatar annesi.) Bu manzum çözülürse cevap olarak "İpek böceği" çıkar.

Lugâz sözü, zâhir mânâsından bir şey anlaşılmayacak derecede söylemektir. Meselâ, Fakîhler, tuzu çok yersen oruç bozulur, kefâret lâzım gelmez. Az yersen oruç bozulur, kefâret dahi lâzım gelir, çünkü kefârette tad duyma şarttır. Hâlbuki tuzun çoğu ile tad alınmaz, ancak az yenirse tad alınır, bu sebepten kefâret lâzım gelir derler. İşte lugâz budur.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrah'ül azîz, bu beyitlerde belittiği paradoksların hepsinde ***"her işi eden eyleyen Allah Teâlâ olduğunu, kuvvet ve kudretin kendinde baki ve kimseye tevdi edilmediğini"*** beyan etmektedir.

54

Vezin: Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün

Yâ Rab bize ihsân et vuslat yolunu göster,
Sûrette koma cân et uzlet yolunu göster.
Eyledi hevâ gâret oldu işimiz âdet,
Dergâhın ulu gâyet kudret yolunu göster.
Nefsimi hevâdan kes, kalbimi riyâdan kes,
Meylimi sivâdan kes halvet yolunu göster.
Candan sana tâlip kıl her tâate râğıp kıl
Bir Pîre musâhib kıl hizmet yolunu göster.
Tâ'lim edip esmâyı bildir bize eşyâyı,
Duymaya "Ev ednâ" yı hikmet yolunu göster.
Hâr içre biter gülzâr, zâr içre doğar envâr,
Her şeyde tecellîn var rü'yet yolunu göster.
Şu kim ola vuslatta, halvet bula celvette,
Bu Mısrî'ye kesrette vahdet yolunu göster.

Yâ Rab bize ihsân et vuslat yolunu göster,
Sûrette koma cân et uzlet yolunu göster.
Yâ Rabbi! Bize ihsân et vuslat yolunu göster,
Sûrette koma cân et uzlet yolunu göster.

Uzlet, "yalnızlık, insanlardan ayrılarak bir tarafa çekilip yalnız kalmak" manalarına gelmektedir. Zahirde bunun yapılması kolay işlerdendir. Ancak gönlün uzleti hem zor ve güçtür. Manevi uzlet ise çeşitli isimlerde anılmaktadır. [1259]

Eyledi hevâ gâret oldu işimiz âdet,
Dergâhın ulu gâyet kudret yolunu göster.
Hevâmıza uyduk yağmacılık âdet işimiz oldu
Dergâhın ulu gâyet kudret yolunu göster.

Bir ayakkabıcı vardı. Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem için güzel bir pabuç dikti. Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin hoşuna gitti,

Güzel dikmişsin, buyurdular. Usta susmadı, dedi ki:

Bundan daha iyisini de dikebilirim ey Allah Resulü! Dikmeyi başarabilirim. Buyurdular ki:

O halde onu kim için saklıyorsun? Bu daha iyi pabucu kime dikeceksin?

[1259] (ÜNAL, 2006), s. 30 **Halvet,** [**Sürekli murakabe**, Nakşbendiyenin esaslarından önemli bir esastır. (Risâle-i Behâiye, 164.) Mevlevîlerde diz üstü oturarak ve gözleri yumarak kalbe yönelmek, içe dönmek, buradan mâsivayı çıkarmaya çalışmak, şeyhin yüzünü göz önüne getirip ondan feyz beklemek (**rabıta**). Melâmî-Hamzevîlerde buna ***"gönül, beklemek"*** denir.]

Mademki benim için dikmedin kimin için dikmek istiyorsun? [1260]

Nefsimi hevâdan kes, kalbimi riyâdan kes,
Meylimi sivâdan kes halvet yolunu göster.
Nefsimi hevâdan kes, kalbimi riyâdan kes,
Meylimi dışardan kes halvet yolunu göster.

Halvet [1261]

Kelime anlamı olarak bir kimse ile yalnız kalmak, ıssız yerde yalnız kalmak gibi manalara gelir. Tasavvufî manada ise, bir kenara çekilip, kimseye karışmadan zikir ve vird ile meşgul olmaktır.

Kaşânî, halveti kimsenin göremeyeceği yerde, gönlün Allah Teâlâ ile konuşması, O'na yalvarması, şeklinde tanımlar. Yani bu işin özü Allah Teâlâ ile beraber olmak ve yalnız olmak topluluklardan ve kalabalıklardan uzak kalmaktır.

Halvet, kişinin yalnız kalarak halktan uzaklaşıp Rab ile baş başa kalma ve kendini manevî yükselişe hazırlama olayıdır. Çeşitli riyâzatlarla açlık, susuzluk, zikir, fikir, tedebbür ve tefekkür gibi faaliyetler sonucu kulu Allah ile yakınlaşmaya hazırlayan bir ön hazırlık konumundadır.

Halvetin ortaya çıkışında bazı Kur'an-ı Kerim ayetleri ve hadislerin motive edici olduğunu görüyoruz. Sûfîler bu konuda Kur'ân-ı Kerim'deki bazı ayetleri kullanmışlardır. Meselâ:

"Musâ ile otuz gece (bana ibadet etmesi için) sözleştik ve buna on gece daha kattık. Böylece Rabb'inin tayin ettiği vakit, kırk geceye tamamlandı. Mûsâ, kardeşi Hârûn'a dedi: Kavminin içinde benim yerime geç, ıslâh et, bozguncuların yoluna uyma.' Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte bizimle buluşmağa gelip de Rabb'i ona konuşunca:

'Rabbim bana (kendini) göster, sana bakayım! *Dedi. Rabb'i buyurdu ki:*

'Sen beni göremezsin, fakat dağa bak, eğer o yerinde durursa, sen de beni göreceksin!' *Rabb'i dağa görününce onu darmadağın etti. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca:*

'Sen yücesin, sana tevbe ettim, ben inananların ilkiyim!' *dedi."* [1262]

Bu ayet hakkında müfessirlerin izahları şöyledir: Elmalılı Hamdi Yazır erbaîn kelimesini Bakara Sûresi'nde geçen şekliyle izah eder:

Hz. Musâ aleyhisselâm Allah Teâlâ düşmanlarını yok ederse, Yahudilere bir kitap getireceğini vaat eder. Neticede Firavun helak olunca, Hz. Musâ aleyhisselâm Allah Teâlâ'dan kitabı ister, Allah Teâlâ da ona otuz gün oruç tutmasını emreder. O sırada zilkâdedir ve zilhicce ile beraber Hz. Musâ aleyhisselâm tam kırk gün oruç tutar. Elmalılı'ya göre bu ifadelerden, **Allah Teâlâ dostu olanların aydınlık tecelli-**

[1260] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.236), s.323
[1261] (SOYSALDI, yıl: 8 [2007], sayı: 19)
[1262] A'râf, 142-143.

lere ermesi için, gece gibi karanlık çileler ve acılar çekmesi gerekir. İlâhî tenezzüller gece olur ve ızdıraplı ve acılı geceleri bütün başarılı sabahlar takip eder. Bu çileli geceden sonra, Hz. Musâ aleyhisselâm, Allah Teâlâ ile konuşmaya nail olmuş ve şu tecelliye ulaşmıştır: Allah Teâlâ meleklerle olan konuşması gibi, Hz. Mûsa'ya da vasıtasız ama perde arkasından onunla konuştu. Hz. Mûsa aleyhisselâm Allah Teâlâ'nın kelâmını her yönden işitiyordu. Bu da gösteriyor ki, Allah Teâlâ'nın kelâmını işitmek yaratılmışların kelâmını işitmek gibi değildir. Allah Teâlâ'nın sözünü işittiğinde Hz. Mûsa aleyhisselâm da Allah Teâlâ'yı görme isteği uyandı. Böylece o, kendisine görünmesi için Rabbi'ne yalvardı. Rabbi kat'iyyen ***"Beni göremeyeceksin"*** dedi. ***"Lakin dağa bak, Eğer yerinde durursa sen de beni göreceksin."*** Bunun üzerine Rabbi, tecelli edince (bu izafî bir tecellidir.) Zatındaki mutlak kudret ve azametiyle olmaksızın dağ parçalandı dümdüz oldu. Hz. Mûsa aleyhisselâm, bu manzara karşısında dayanamayarak bayıldı. Allah Teâlâ'yı görmeye sadece o değil, bu dünyada hiç kimse dayanacak şekilde yaratılmamıştı. [1263] ***"Beni göremezsin"*** ifadesinin hikmeti bu idi. Yoksa Allah Teâlâ'nın tecellisinden kaçınmak ya da lütufta cimrilik söz konusu değildi. Benzer ifadeler, Muhammed Ali es-Sabûnî'nin tefsirinde de mevcuttur. Çağdaş bilim adamları, tehannüsün kelime kökeni ve manası konusunda çeşitli fikirler ileri sürmüşlerdir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de itikâf ve onun türevleriyle birlikte dokuz tane âyet mevcuttur. [1264]

Halvetin sünnette delili ise, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin kendisine nübüvvet gelmeden önce daha ziyade Ramazan ayında Hira Mağarasında ibadete çekilmesi ve yiyeceği bitene kadar burada kalıp gecelemesidir.[1265]

Görünürde halvet insanlardan ayrılmak, gerçekte ise sıfatlardan, huylardan ayrılmaktır. Önemli olan yer değiştirmek, yalnız kalmak, tenha yerlerde bulunmak değil, huyları değiştirmek ve güzel huyları yerine ikâme ettirmektir. Ârif, görünürde halkla beraber, ama gizlide onlardan ayrı Hakk ile beraberdir. Kul, ihlâs ile yaptığı amel sonucunda bu amelin bereketiyle Allah Teâlâ'dan kendisini uzaklaştıran perdelerden, engellerden biri kalkarak kırk gece sonunda kırk perde, engel ortadan kalkar. Bu erbâin sonunda, bir hikmetin kula verilmesi, onun dünyadan ve içindekilerden uzak durması, ebediyet yurduna yönelmesi ile olmaktadır. Dünyadan ve onun sevgisinden uzaklaşamayan kimse, erbâinin şartlarına uymamış, kendisini Allah Teâlâ'ya tam olarak vermemiştir. Bunu yapmayanda ibadetinde ve Allah Teâlâ'ya yönelişinde ihlâslı sayılamaz. Çünkü Allah Teâlâ:

"***Dini yalnız Allah'a özgü kılarak O'na kulluk etmeleri kendilerine emredilmiştir."*** [1266] Buyurmuştur. Bu ayette de anlatıldığı gibi kul ibadetinde yaşayışında her hâlinde Allah Teâlâ rızasına ulaşmayı gaye edinmelidir. Ve ihsan mertebesine ulaşmaya gayret etmelidir. Riyâ ve gösterişten uzak, ihlâs içerinde ibadetini yerine getirmek en büyük hedef olmalıdır.

[1263] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili,* Şûrâ Yay., İstanbul 1993, c. 4, ss. 45-47.
[1264] Âraf, 138; Hâc, 25; Tahâ, 97; Bakara, 187; Enbiyâ, 25; Bakara, 125; Tahâ, 91; Şuârâ, 71; Fetih, 25, bkz. M. Fuad Abdulbâkî, *Mucem,* ss.595–596.
[1265] Mansur Ali Nasıf, *et-Tâc,* İstanbul 1961, c. III, ss. 251–254.
[1266] Beyyine, 5.

"Ama bunca yıl kalıp boş elle dönmek yakışık almaz bize"[1267]

Halvete Giriş

Halvete girmek isteyen kimse, gönlünü mal, mülk sevgisinden arındırmalıdır. Namaz kıldığı yerin ve elbisesinin temiz olmasına dikkat etmelidir. Girmeden önce abdest alır, iki rek'at namaz kılar ve günahlarından tevbe eder. İçindeki kötü duygu ve hislerden arınmaya çalışır, bu esnada yalnız Cuma namazı için dışarı çıkar ve namazdan sonra tekrar halvete devam eder. Sâlik halvet esnasında vaktini yalnız Allah Teâlâ'ya tahsis eder. Yalnız O'nun rızasını kazanacak işleri yapmaya çalışır. Kur'an-ı Kerim okur, Allah Teâlâ'yı zikreder, namaz kılar ya da murakabe ile meşgul olur. Bunun dışında yorulduğunda uyur ve dinlenir.

Erbaîn halvetine giren sâlik yeme içme konusunda ölçülü davranmalı ve aşırı yemekten kaçınmalıdır. Midesini fazla lüzumsuz şeylerle doldurmamalı ki, gece rahat ibadet edebilsin. Halvete giren kişinin yemesine ve içmesine dikkat etmesi tavsiye edilmiştir. Mideyi doldurmaktan sakınılması vücudu idare edecek seviyede bir gıda alımına müsaade edilmiştir. Başlangıçta daha fazla bir yemekle başlayan kişi daha sonra tedricen yemesini azaltmalıdır. Sûfîler Rabbi ile beraber olan o ferahlık ve sevinç içerisinde açlığı hissetmez demişlerdir. Yine mutasavvıflar nefsi açlıkla terbiye etmenin kişiye çeşitli faziletleri kazandıracağını belirtmektedirler. Halvet esnasında bazı sûfîler şaşkınlık yaşamışlar ve yanlış ifadelerde bulunmuşlardır. Burada dikkatli olmanın gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Bazı kimselerin daha önceki meşayıh ve mutasavvıfların bazı vakıa ve keşiflere mazhar olduklarını işitmeleri neticesinde halvete girmeyi istedikleri görülmektedir. Bu da niyetleri ihlâslı olmayan kişilerin böyle manevi bir olayı istismara gitmelerine neden olmuştur. Sadık mürid halvetten gayenin zamanını değerlendirmek ve uzuvlarını mekruh şeylerden uzak tutarak Allah Teâlâ'ya yaklaşmak olduğunu bilmelidir. Halvet esnasındaki evrad ve zikir konusunda sûfî gurupları farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Mürid halvet esnasında bütün zamanını, kendisini Allah Teâlâ'ya yaklaştıracak amellere tahsis eder. Bu işler Kur'an-ı Kerim okuma, Allah Teâlâ'yı zikir, nafile namaz, murakabe gibi ibadetlerdir. Bu fiilleri dönüşümlü olarak yerine getirir ki kendisinde bir bıkkınlık söz konusu olmasın. Halvette dikkat edilmesi gereken bir başka hususta Allah Teâlâ'nın ilâhî mevhibeleri nefsi aç bırakmaya münhasır değildir. Her yiyip içen bir insan yemeği azaltan aç kalandan daha üstün olabilir. Ebû Ya'kûb Sûsî'nin halvet hakkındaki görüşü de dikkat çekicidir.

Yalnızlığa (halvete) ancak ricâlden güçlü kişiler dayanabilir. Bizim gibilere birbirinden görüp amel etmek için toplum içinde kalmak, halvetten daha yararlıdır. Burada da görüldüğü üzere halvet olayı belli bir manevî ağırlığa sahip bir hadise olarak herkesin üstesinden geleceği bir iş değildir. Bazı maddî ihtiyaçları azaltma gibi görülse de bu işin dış tarafıdır. Esas iş manayı ilgilendiren yönüdür. Halvet uygulanması özel kuralları olması nedeniyle zor bir iş olduğu muhakkaktır. Kendisini buna hazırlamayan gerekli yeterliliği olmayan kişilerin yapabileceği bir fiil de-

[1267] İlyada, ii 298; (ARİSTOTELES, 2006), s. 55

ğildir.

İbrahim Havvâs kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz çölde güzel bir edep ve kalp huzuru içerisinde bir zatı görür ve o kişiye bu durumunu sorar o zatın cevabı ise şöyledir:

"Ben halkın içinde ve tanıdıklarımın yanında tevekkül, rıza, tefvîz-ı umûr ile amel ediyordum. Ne zaman ki tanıdıklardan ayrıldım. Bende bunların zerresi bile kalmadı. Buraya geldim ki bildik ve tanıdıklardan uzak olduğum zaman da, nefsimden iddia ede geldiği şeyleri isteyebileyim."

Burada dikkat çekici husus kişi toplum içerisinde tanıdıkları yanındaki hali ve davranışlarıyla yalnız olduğundaki durumunun kıyaslanmasıdır. Her zaman aynı halde kalabiliyor mu? Yoksa farklı görünümlere girebiliyor mu? Yaptığı işlerde riya ve gösteriş, kendini beğendirme ve başkalarının övgüsünü kazanma isteği mi var. Süfyan es-Sevrî de halveti ilgilendiren şu sözlerinde konuya ışık tutmaktadır:

"Kim halka karışırsa, onları idareye (onlarla güzel geçinmeye) çalışır. Onları idareye çalışan; onların hal ve hatırını görüp gözetmeye mecbur kalır. Onlara göre hareket eden de, onların düştükleri hata ve tehlikelere düşer. Sonuçta, onlar gibi helak olur." Burada çok dikkatli olunması gereken bazı hususlar da kendiliğinden gündeme gelmektedir.[1268] Bir kişi toplum hayatında nasıl insanlardan uzak ve onlarla ilişki içersinde olmadan yaşayacak bu mümkün gözükmemektedir. Fakat önemli olan husus ölçülü olmak ve insanlardan kötü etkilenmenin önüne geçebilmektir.

<u>Candan sana tâlip kıl her tâate râğıp kıl</u>
<u>Bir Pîre musâhib kıl hizmet yolunu göster.</u>
Candan sana tâlip kıl her tâate râğbet kıl
Bir Pîrle sohbet kıl hizmet yolunu göster.

"Pîr" den murad edilen "Mürşid-i Kâmil" dir. Hakk'ı bulmak pek kolaydır, velâkin Hakk'ı bulduran Kâmil insanı bulmak güçtür. Bunlar kimyâ gibidir, velâkin bulunması kimyâdan güçtür.

<u>Tâ'lim edip esmâyı bildir bize eşyâyı,</u>
<u>Duymaya "Ev ednâ" yı hikmet yolunu göster.</u>
İsimleri tâ'lim edip bildir bize eşyâyı,
"Ev ednâ" yı duymaya hikmet yolunu göster.

Esmâ, yani isimlerden murad edilen taayyânattır (insanın görünen vücûdu), "Kulum Muhammed bana yaklaştı, daha fazla yaklaştı, tâ ki benimle arası iki yay boyumu kadar".[1269] Âyetlerin bâtını manâları ise: "Denâ" Seyr-i illallâh-tır (Allah Teâlâ'ya yaklaşma), yani tevhid mertebelerinde Fenâ-i ef'âl, Fenâ-i sıfat ve Fenâ-i zâttır.

Bunlar tevhidde urûc (yükselme) makâmlarıdır. "Tedellâ" ise nuzûl, yani rücû

[1268] (SOYSALDI, yıl: 8 [2007], sayı: 19)
[1269] Necm, 8-9

(avdet edici, geri dönme) makâmları ki, Cem, Hazret-ül Cem makâmlarıdır. "Kaab-e kavseyn" ise Cem-ül Cem makâmıdır. "Ev ednâ" da son makâm olan Ahadiyyet makâmına işârettir. Çünkü Fenâ-i ef'âl, Fenâ-i Sıfât, Fenâ-i Vücûd makâmları, Bekâ-i Zât, Bekâ-i Sıfât, Bekâ-i Ef'âl olarak bekâ makamlarıdır. Esasen fenâ (yok olma) ve bekâ (tekrar kavuşma) iki kavistir. Bu iki kavis (yükselme makâmı) Cem-ül Cem makâmında birleşirler. Ev-ednâ ise son makâm olan Ahadiyyet makâmıdır.

Beyitte geçen ***"Hikmet yolu"*** tasavvuf yoludur. İnsanları Allah Teâlâ'ya vâsıl eden iki yoldan biridir. Diğer yol da şer'î yoldur. Kur'an-ı Kerim'de

"Bir kimseye de hikmet verilirse ona da birçok hayır verilir"[1270] buyurulmuştur. Burada hikmet sâhibi kimse tasavvuf ehli olan kimselerdir ve onlara birçok hayır verilir. Esasen tasavvuf demek hikmet sahibi olmak demektir, bunlar hakkı hak olduğu için ve iyiyi iyi olduğu için yaparlar.

Hz. Ali kerreme'llâhü veche ***"Derinlerdeki hikmet akıl ile akıl da hikmet ile çıkarılır. Hüsn-i siyasetle salih edep zuhur eder. Tefekkür ise kalbin hayatıdır"*** [1271] demek suretiyle, akıl, hikmet ve tefekkürün icra ettiği fonksiyonun önemini belirtmiştir. Ancak bu hikmet anlayışı daha sonra değişmiştir. Olan şeyler ve hadiselerdeki Allah Teâlâ ve kullar nezdinde olması gereken ve gerekmeyen hallerdeki hikmetin durumun halli için Mutezile ve Eşarîler arasındaki kelamî tartışmalara başlamış ve Eşarî anlayışın İslâm dünyasına hâkim olması ve bu durumdan ehl-i tasavvufun da aşırı şekilde etkilenmesine, müridlerin şeyhleri ve işleri hakkında tek taraflı bir hikmet çizgisi ile vahdet-i vücud öğretisinin getirisi olan bir şekilde aklî yönü tamamen ber-taraf eden bir sonuca ulaşmıştır. Hz. Ali kerreme'llâhü vechenin buyurduğu kelâmın dışına çıkılmış tefekkür hayatı inkıraza uğramış İslam Medeniyeti istenilen seviyeye ulaşamayıp tabir-i caizse yerinde saymıştır. Belki ***"hikmeti vardır"*** birçok sorunun çözümünü sağladığı gibi nakıs olan kişi ve hallerinde istismarına sebebiyet vermiştir ki neticelerinde noksan haller husule gelmiştir. Bu durumu Süleyman Uludağ şu şekilde izah etmektedir.

"Allah Teâlâ'nın fiillerinde belli bir garaz ve illet bulunmadığını savunan ve irade sıfatını ön plana çıkardıkları için iradeciler diye adlandırılan ashâb-ı meşiyet'i bu şekilde düşünmeye sevk eden âmil, Allah Teâlâ'nın meşiyet ve iradesini sonsuz genişlikte görüp hikmet sıfatıyla bile tehdit etmeye yanaşmamalarıdır. Tabbiidir ki, ilahi irade mutlak ve bu derece kapsamlı bir şekilde ele alınırsa, sebep, illet ve hikmet telakkisini, neticede de aklı ve düşünceyi silip süpürür. Geriye ancak tesadüfler, gelişigüzel vukua gelen, maksat ve gayesi bilinmeyen ve hikmete dayanmayan bir takım hadiseler kalır. Bunun sonucunda da kâinat bir kaos şeklini alır. Allah Teâlâ'nın iradesini ve dilemesini insan aklı veya maddî illetlerle sınırlandırmak Allah Teâlâ'yı zaruret ve mecburiyet prensibinin altında şeklen faaliyet gösteren irade sahibi bir varlık olarak görmek caiz değildir. Ancak Allah Teâlâ'nın irade sıfatını yine O'nun bir sıfatı olan hikmet prensibiyle sınırlı ve uyumlu görmekte

[1270] Bakara, 269

[1271] Küleynî, Sikatü'l-İslâm Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb, *Usûlü'l-Kâfî* (thk. Muhammed Cevâd el-Fakîh), Beyrut 1413/1992,I, 76. (GÜLER)

hiçbir mahzur yoktur. Zira Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde kendisinin hakîm olduğunu haber veren bizzat Allah Teâlâ'dır. Bundan dolayı irade sıfatının, hikmet sıfatının red ve inkâr edilmesini gerektirecek bir genişlikte anlaşılması doğru değildir".[1272]

"Mutezile'nin, insanın menfaatine ve maslahatına en uygun olan şey ne ise, Allah Teâlâ'nın onu yaratması lazım gelir, demesi Eşârîleri böyle bir çıkmaza itmiş, meseleyi köklü ama tek taraflı derinleştirmelerine yol açmıştır. Eşârîler ilahi iradeyi herhangi bir mecburiyet, zaruret ve illet altında görmemek için, hikmeti de hiç olmayacak şekilde tevil edip reddetmek ihtiyacını duymuşlar veya böyle hareket etmeye hasımları tarafından zorlanmışlardır. Sonradan illiyeti esas alan felsefenin güçlenmesi de Eşârîleri bu konuda zor durumda bırakmış, ötesi aydınlık olmayan ve gittikçe de karanlıklaşan bir sahaya sürüklemiştir. Diğer taraftan Mutezile'nin ortadan kalkması ve felsefenin de Eşârî bir kelamcı olan Gazzâlî tarafından çökertilmesi, İslâm âleminde baştanbaşa Eşârîliğin hükümran olmasına ve rakipsiz bir düşünce tarzı olarak istediği gibi faaliyet göstermesine yol açmıştır. Sebep ve illet fikrinin bu kadar çok zayıflaması ancak mutasavvıfların işine yaramış, kerametler ve olağanüstü hallere ait menkıbeler alabildiğine artmıştır. Artık ***ermişlerin hikmetleri ve iradeleri dahi tabiat kuvvetlerinden ve kanunlarından daha tesirlidir,*** *daha kolay ve çabuk netice alır,* diye inanılmaya başlanmıştı. Aslında Gazzâlî, ***var olan âlemden daha eşsiz (bedîî) bir âlemin yaratılması imkânsızdır*** demek suretiyle bu yolda Mutezile'yi ve felsefeyi bile geri gerilerde bırakan bir illiyet, nizam ve hikmet anlayışına ulaşmıştı. Ama ondan sonra İslâm fikir hayatında onun bu telakkisi değil, illiyet ve hikmet fikrine karşı olan telakkiler tesirli olmuştur".[1273]

Hâr içre biter gülzâr, zâr içre doğar envâr,
Her şeyde tecellîn var rü'yet yolunu göster.
Diken içinde biter gül bahçesi, nurlar perde içinde doğar,
Her şeyde tecellin var bakma yolunu göster

Hz. Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurdu ki;

Göklerin, akılların hazineleri bile nebinin gözüne bir çöp kadar ehemmiyetsiz görünürse. Artık Mekke, Şam ve Irak ne oluyor ki onlar için savaşsın, onlara iştiyak çeksin! Ancak gönlü kötü olan, onun işlerini kendi bilgisizliğine, kendi hırsına göre mukayese eden kişi onun hakkında böyle bir şüpheye düşer. Sarı camdan bakarsan güneşin nurunu sapsarı görürsün. O gök ve sarı camı kır da eri ve tozu gör! Atlı bir er, atını koştururken tozu dumana katar, etrafta bir tozdur kalkar. Sen, tozu Allah Teâlâ eri sanırsın. İblis de tozu gördü, "Bu toprağın fer'idir. Benim gibi ateş alınlı birisinden nasıl üstün olur?" dedi. Sen azizleri insan gördükçe bil ki bu görüş İblis'in mirasıdır. Be inatçı, İblis'in oğlu olmasan o köpeğin mirası nasıl olur da sana düşer? Ben köpek değilim, Allah Teâlâ aslanıyım. Allah Teâlâ

[1272] ULUDAĞ, Süleyman, *Emir ve Yasakların Hikmeti,* Ankara, 1988, s.31
[1273] ULUDAĞ, Süleyman, *Emir ve Yasakların Hikmeti,* Ankara, 1988, s. 31-32. (KAHRAMAN, 2002), s. 77-78

aslanı suretten kurtulandır. [1274]

<u>Şu kim ola vuslatta, halvet bula celvette,</u>
<u>Bu Mısrî'ye kesrette vahdet yolunu göster.</u>
Şu kimsedir vuslatta ola, celvette halvet bula,
Bu Mısrî'ye çoklukta vahdet yolunu göster.

[1274] Mesnevi, c.I, b. 3955-3964

55

Vezin: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

Şunlar ki görüp yüzünü bu dâra gelirler,
Ol ahde vefâ eyleyüp ikrâra gelirler.
Anlar ki ezel gözleri saçında kaluptur,
Bunda seni hiç bilmeyüp inkâra gelürler.
Çeşmin kadehin nûş eden abdâl-ı ilâhî,
Ol aşk ile bu âlemi devvâre gelirler.
Zülfün teline anda kimin gönlü dolaştı,
Mansûr gibi meydâna girüp dâra gelirler.
Şol dâneleri gör biter eşçâr olur,
Sırrıyle içinden yine esmâra gelirler
Her tohumu neden aldın ise eksen anı bil,
Her cinsi yine bittiği eşçâre gelirler.
Hiçbiri izinden çıkıp âher yola gitmez,
Her birisi bir yol ile bazâra giderler.
Yoları ne var ayrı ise hep sana âşık,
Cümle seni ister sana didâre gelirler.
Elbette bu bağ içine kim girse Niyâzî,
Hârın gezüp evvel sonu gülzâre gelirler.

Şunlar ki görüp yüzünü bu dâra gelirler,
Ol ahde vefâ eyleyüp ikrâra gelirler.
Şunlar ki görüp yüzünü bu dâra [1275] gelirler,
Ol ahde vefâ eyleyüp ikrâra gelirler.

Niyâzî-i Mısrî, bu ilâhide devir nazariyesini ağaç ve meyve istiaresi ile işlemiştir. Tasavvufî bir tabir olarak devir, varlıkların Allah Teâlâ'dan gelip yine Allah Teâlâ'ya dönüşünü açıklayan bir nazariyedir. Bu nazariyeye göre mutlak varlıktan ayrılan ilâhî nur, iniş (kavs-i nüzûl) ve yükseliş (kavs-i urûc) olarak adlandırılan birtakım mertebelerden geçerek yine aslına dönüştür.

Devriyyeler işledikleri konu bakımından iki kısma ayrılır.

Vücûd-ı mutlaktan ayrılan nur-ı ilâhînin âlem-i süflî olan dünyaya, toprağa intikaline kadar geçen süreyi anlatan devriyyelere ***devr-i ferşiyye***;

İlâhî nurun sırasıyla toprağa, madene, bitkiye, hayvana, insana ve nihayetinde kâmil insana intikal ederek ilk zuhur ettiği asıl kaynağa (Allah Teâlâ'ya) dönmesi sürecini işleyen devriyyelere ise ***devriyye-i arşiyye*** adı verilir.

Ferşiyyelerde mutlak varlıktan ayrıldıktan sonra dünyaya inişe kadar katedilen yolculuk, arşiyyelerde ise dünyadan tekrar yüce âleme, huzûr-ı ilâhîye kadar yükseliş, fenâ fillâha eriş konu edilmiştir.

[1275] **Dâr:** Dünya, ev; **Dâra:** Eski Fars hükümdarlarından dokuzuncusu Keykubat'ın bir ismi. Hükümdar. Cenab-ı Hakk'ın bir ismi

Anlar ki ezel gözleri saçında kaluptur,
Bunda seni hiç bilmeyüp inkâra gelürler.
Onlar ezelde gözleri saçında kalmıştır,
Bu dünyada seni hiç bilmeyip inkâra gelirler.

İnkâr edenler aslında inkâr ederken ezelde gördükleri Allah Teâlâ'yı aradılar. O gördükleri şekilde anlatanı bulamayınca anlattıkları ilâhı inkâr ettiler. Buna engüzel örneği Muhyiddin Ârabî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz Fusus'ul Hikem'de Nuh Fass'ında onun tebliğini anlatırken buyurdu ki;

Yalnızca tenzih[1276] edecek olursan, kayıtlayıcı olursun;
Yalnızca teşbih[1277] edecek olursan, sınırlayıcı olursun.
Hem tenzih hem de teşbih edecek olursan,
Dosdoğru yolda olursun ve bilgide imam ve seyyid olursun.
İmdi iki varlıktan söz eden, ortak kılıcı oldu
Ve (çokluğun ötesinde) tek olandan söz eden, bir'leyici oldu.
Eğer ikileyici isen, teşbihten sakın!
Ve eğer bir'leyici isen, tenzihten sakın!
İmdi, sen O değilsin ve sen O'sun;
Ve sen O'nu şeylerin ayn'ında
Kayıtlanmamış ve kayıtlanmış olarak görürsün.

Eğer Nuh aleyhisselâm, kavmi için bu iki daveti birleştirseydi, elbette kavmi kendisine icabet olurdu.

Bir rivayette ise, Allah Teâlâ, kıyamet günü zâtında bulunduğu hal üzere kullarına tecellî eder. Fakat hiç kimse Allah Teâlâ'yı kabul etmez ve ***"Sen bizim Rabbimiz değilsin"*** diye kaçışırlar. Bunun üzerine Allah Teâlâ, herkese herkesin zâtı hakkındaki tasavvuruna göre tecellî eder. Böylece herkes, kendi inancına göre gördüğü Allah Teâlâ'yı kabul eder. Ve O'nu ikrar ederler. Ancak Allah Teâlâ'yı hakkıyla bilmekten aciz kalmışlardır. Sadreddin Konevî kaddese'llâhü sırrah'ül azîz, bunu şöyle ifade etmiştir:

"Hakk, kıyamet günü müminlere tecellî eder, onlar da Hakk ile kendileri arasındaki alâmeti görmedikleri sürece, Hakkı inkâr ederler ve ondan kaçınırlar. Söz konusu bu alâmet, Hakka dâir 'o şöyledir, şöyle değildir' şeklindeki inançlarıdır. Hakk, onlar için suretlerde başkalaşır (tahavvül) ve her birisi, kendi alâmeti ile O'nu tanır." [1278]

[1276] **Tenzih:** Allah Teâlâ'yı her çeşit kusur, noksan ve ortaktan uzak bilip söylemek, eksik ve kusurdan uzak sayma.
[1277] **Teşbih:** (C.: Teşbihât) Benzetmek, benzetilmek. Benzetiş. Bir vasıfta vehmetmek.
[1278] bkz. Suad el-Hakim, *el-Mu'cem*, 87 vd; Ebu'l-Ala Afifi, *Fusûsu'l-Hikem Okumaları İçin Anahtar* (trc. Ekrem Demirli, İz Yay. 2000), s. 54 vd. Vahdet-i vücûd ve ilâh-ı mutekâd hak-

Herkes ***"kendisi bakımından"*** bir inanca sahip olur ve böylece kendinin gördüğü persfektiften Rabbine nazar eder.

<u>Çeşmin kadehin nûş eden abdâl-ı ilâhî,</u>
<u>Ol aşk ile bu âlemi devvâre gelirler.</u>
Gözün kadehini tadan Allah'ın abdâl kulları [1279]
O aşk ile bu âlemi dönmeye gelirler.

"Abdal-ı ilâhî " Hakk deryasına dalmış kişi, anlamına gelmektedir. Onlar beden kılıflarına girmezden önce de Hakk deryası içinde oldukları halde o deryayı görebilen kişilerdir. Bundan ötürü onlar, o âlemde de mânâ gözü ile (her taraftan kendilerini kuşatmış olan) Hakk nurunu gördükleri için, bu âlem-i devvara (devreden, dönen bu âleme yani kâinata) gelirken de bu aşkla doludurlar.

Kadehten murad ise; Hak talibine yaptığı ism-i Celal telkinidir. Ya da dilinden dökülen marifet-i ilahiye'ye dair sözlerdir.

Salik onları dinledikçe verdikleri, zevkle mest olup, aklı bir şeye ermez olur…[1280]

<u>Zülfün teline anda kimin gönlü dolaştı,</u>
<u>Mansûr gibi meydâna girüp dâra gelirler.</u>
Kimin gönlü saçının teline onda dolaştı,
Mansûr gibi meydâna girip dâr ağacına gelirler.

Eski edebiyatımızda âşıkı bağlayan yârin saçının ona dolanan teli olduğu sık sık dile getirildiği için âşık kulu her taraftan çevreleyen Hakk nuru deryasını fark edenlerin bu âlemde de Mansur gibi darağacında olduklarını, yani kendi varlıklarının da Hakk nurundan ibaret olduğunu anlayarak yokluk idrakine ulaştıklarını belirtmiştir.

<u>Şol dâneleri gör biter eşçâr olur,</u>
<u>Sırrıyle içinden yine esmâra gelirler</u>
Şu tâneleri gör biter ağaçlar olur,
Sırrıyle içinden yine meyvelerle gelirler

Mutasavvıflar tarafından da âlem-ağaç ve insan-meyve münasebeti söz konusu edilmiştir. Burada, aslında ağacın kendisi değil, bu ağaçtan hâsıl olan meyve, yani

kında bkz. Abdülganî en- Nablûsî, *Gerçek Varlık*, 76 vd; Konevî'de İlâh-ı mutekâd ve "sübjektif Tanrı" tasavvuru için bkz. Nihat Keklik, *Sadreddin Konevî'nin Felsefesinde Allah-Kainat ve İnsan,* s. 51 vd.; Ekrem Demirli, *Sadreddin Konevî'de Mârifet ve Vücûd*, s. 145 (doktora tezi, M. Ü. S. B. E., 2003)

[1279] **Ebdal:** Evliyâdan, ziyâde nuraniyyet kazanmış olanlar. Evliyâ zümresinden bir cemaat. Arapçada halkın lüzumlu işlerinin tasarrufuna memur bir cemaata denir. (Mâsivâ alâkasından mücerret ve Cenab-ı Hakk'ın muhabbetinde fâni ve müstağrak olan zâtlar. O.S.)

[1280] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, ONUNCU SUAL VE CEVABI

yaratılışın en üstün ve en son noktası olan insandır.

Âlemin bir ağaç olarak düşünülmesi tasavvuru, meyvenin aslı çekirdek, çekirdeğin aslı meyvedir ve devir emrinin varlığı bu duruma bağlıdır. Bir ağaçtan maksadın meyvesi olması gibi, âlemin yaratılısından maksat da insandır.

Meyvenin kendisine vücut veren ağacın bütün varlığını ve özelliklerini ihtiva etmesi gibi, insan da kâinatın tüm özelliklerini şahsında barındırır. Bir baska ifadeyle âlem âdemdir, âdem âlemdir. Niyâzî-i Mısrî ise, her ağacın asıl kaynağı olan çekirdeğinin özelliklerini taşıyacağını, o ağaçtan meydana gelen çekirdeğin yine aynı cins ağacı meydana getireceğini bu beyitte dile getirmiştir.

Mürşid dervişine karşı kanaatkâr olarak hareket etmesi yanında hizmet ederek ve yetiştirerek rızkını Allah Teâlâ'dan alıp kula ihsan ederek ferşten arşa seyrini tamamlaması için yardım eder. ***Ehlullah "Onlara verdiğimiz rızıktan (Allah yolunda) harcarlar."*** [1281] Sırrınca esirgeme ve korkudan emin olarak hareket ederler.

Bil ki rızık üç kısımdır.

Birincisi, cisim rızkıdır ki o, yenilen, içilendir. Onunla beden taat üzere kuvvetlendirilir.

İkincisi, nefs rızkıdır ki o. kurallar ve hükümlerdir.

Üçüncüsü, ruh rızkıdır ki o da, hakikatler ve sırlardır.

Birincisi pazarlardan talep edilir; ikincisi okullardan üçüncüsü ise tekkelerden talep edilir.[1282]

<u>Her tohumu neden aldın ise eksen anı bil,</u>
<u>Her cinsi yine bittiği eşçâre gelirler.</u>
Her tohumu nerden aldın ise eksen bil onu,
Her cinsi yine bittiği ağaca gelirler.

İmam Şebüsterî kaddese'llâhü sırrah'ül azîz, Allah Teâlâ dostunu bir tohuma benzetmekte ve devri arşiye ve ferşiyenin sürekliliğinde insan-ı kâmili merkeze alrak ifade eder ki;

Tohum gibidir Allah dostu.
Su ve toprakla, öyle gürbüz bir ağaç olur ki,
yedinci kat göğü bile aşar.
Aynı tohum yeniden düşer toprağa.
Allah Teâlâ'ın izniyle yüzlerce ağaç olur, Meyve verir.
Bir nokta olan tohum, olgunlaşınca
Çizgiye benzeyen ağaç haline gelir.
Noktayken çizgi olur,
Çizgiyken tekrar küçülür ve noktalaşır.
Bu seyahat yenilenir, yenilenir de
Yolcu kemâle erince, artık son noktaya varır.[1283]

[1281] Bakara, 3
[1282] (ÇETİN, 1999), s.135; (BURSEVİ), v.123a, 89. Varidat
[1283] Sebüsterî, Gulsen-i Raz, (Haz. Sadık Yalsızuçanlar), İstanbul 1999, s. 99.

<u>Hiçbiri izinden çıkıp âher yola gitmez,</u>
<u>Her birisi bir yol ile bazâra giderler.</u>
Hiçbiri izinden çıkıp başka yola gitmez,
Her birisi bir yol ile pazara giderler.

Her sıfattan sürekli olarak devredenin Allah Teâlâ'ın zâtıdır. Zâtı bazen azizlerden bazen de eşkıyalardan tecelli eder.

<u>Yoları ne var ayrı ise hep sana âşık,</u>
<u>Cümle seni ister sana didâre gelirler.</u>
Ne varsa yoları ayrı ise hep sana âşık,
Hepsi seni ister sana yüze gelirler.

İnsanların yolları birbirinden farklı olsada hepsi birer meyvedir. Yani hepsi olgun ya da ham meyvedir. Ham meyve suretinde olanlar eşkıya, olgun meyve suretinde olanlar ise evliya olarak Hakk'a gelirler.

<u>Elbette bu bağ içine kim girse Niyâzî,</u>
<u>Hârın gezüp evvel sonu gülzâre gelirler</u>.
Elbette Niyâzî bu bağ içine kim girse,
Önce dikenliği gezip sonra gül bahçesine gelirler.

"(…)Tecellîyi insanda devir tamam oldu, durdu; (Rahman) istivâ etti! İnsanın vücudu "arş"tır. (Allah Teâlâ) Kelâm, akıl ve idrak, kemâliyle insanda göründü ve zuhûr etti.

Binaenaleyh kenz-i mahfî (gizli hazine) âşikâr olmuş oldu. Yani kendini idrak edip bilmek isteyen tabiat-ı külliye, terkib-i kuva (kuvvetli melekelerle yaratınca) ederek, insanı vücuda getirince, insan akıl ve idraki sayesinde kendini de bilmiş, tanımış oldu demektir.

Kuva-yı tabiîyenin böyle bir insan vücuda getirecek surette toplanması "haşr"dır. Mevt-i zâhirî ile fenâ-pezîr (ölünce) olup da eczâ-yı bedenin yine tabiat-ı câmideye rücûu da (cansız varlıklara dönüşü, toprak oluşu) "neşr"dir.

O halde insan sahihen hilkatte maksûd-ı yegânedir; maksûd-ı aslîdir, âdeta ağacın meyvesi gibidir; meyve nasıl bütün bir ağacın kabiliyâtını câmi ise **'nüsha-i kübrâ'** ve **'berzâh-ı câmi'** olan insan dahi bütün şu kâinat-ı maddiyenin zübdesidir, özüdür. Akıl ve idraki itibariyle de kulağıdır, gözüdür.

Âdî ve şakî adamlar ham yemişe (meyve) benzer, kâmiller olgun yemiştir. Ondan tekrar bir ağaç vücuda gelebilir ve binlerce yemişler verir. **İnsandan bir koca kâinat çıkar.** Cennet, cehennem, arş ve kürsî hep ondadır. Tabii çekirdekten ağacın ağaçtan çekirdeğin peydâ olması da **"devir"** demektir.

Tabiatta bütün bu **"kevn ü fesâd" (dünya âlemi)** bir insan-ı kâmil yetiştirmek içindir."[1284]

[1284] UÇMAN, Abdullah, Rıza Tevfik'in Halk Edebiyatı İle İlgili Makaleleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.,Ankara 1982. s. 202-203.

56

Vezin: Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün

Halk içre bir âyineyim herkes bakar bir an görür,
Her ne görür kendi yüzün ger yahşi ger yaman görür.
Dedi ulular "levn-i mâe levn-i inâ" dır şüphesiz,
Kana boyanmış göz hemin Nîl ü Fırât-ı kan görür.
Şol câhil-ü nâdânı gör örter Hakk'ı inkâr eder,
Kâmil olanlar kâmilin herbir sözü bürhân görür.
Medh ile zemmi âlemin kıymette bir hardal değil,
Hâr o durur harmanda ol buğdayı kor saman görür.
Tuttu rikâbın ârifin nice salâtin-i ulu,
Kâmil olan sultânı gör dervişi ol sultân görür.
Dervişi Hakk yakmış iken anı yakan sultâna bak,
Hamam içinde dilberi görmez gözü külhân görür.
Ol dilberin Mehdî adı sükker durur halka tadı,
Mısrî çeker bu mihneti ol râhatı Rahmân görür.

Halk içre bir âyineyim herkes bakar bir an görür,
Her ne görür kendi yüzün ger yahşi ger yaman görür.
Halk içre bir aynayım herkes bakar bir an görür,
Her ne görür kendi özün ger yahşi ger yaman görür.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;
"Mü'min mü'minin aynasıdır" [1285]

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin bu beyitten muradı kendilerinin makâm-ı cem içinde olup mertebe-i irşâdda olduklarını beyândır." ***Halk içre bir âyîneyim"*** buyurdukları yani nefsânî mertebelerde olan kötü ahlâkının hepsini güzel ahlâka tebdil edip zahiren ve bâtınen cilalanmış bir ayna oldum. Herkes hakikî ve manevî kendi sıfatını mertebeleri miktarınca benden müşahede eder ve ondan maksûd كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَاْنٍ ***".. O her ân yaratma halindedir."*** [1286] âyeti kerîmesine mazhar olduğunu ifâde eder.

Meselâ ***"bir âyîneyim her ân"*** ki; baksalar bir surette akislerini görürler Hangi mertebede ise o sıfat ile zuhur eder. Eğer bakanın nefsinde kötü ahlak var ise yaman (kötü-korkunç) görür. Eğer nefsin kötü ahlakı düzelmişse yahşi (iyi-güzel) görür. Ben bir aynayım ki; kâmil kemâli, nakıs noksanın görür. Bu beyitten anlaşılan budur. Yine *"benim vücûdum âlem-i kübrâdır."* Bu onsekizbin âlem içimde tecelli eder. Benden bana bakarlar. Mükemmel kabiliyeti olan kemâlimi görür

[1285] Taberâni ve Bezzâr Enes'ten: Ebu Davud da Ebu Hureyreden nakletmislerdir. Ebu Davud. Edeb. 29: İbn. Mübarek Hasan-ı Basri'nin sözü olduğunu söyler; bkz. Acluni. II/294
[1286] Rahman, 29

noksân olan ise noksanımı görür, demektir.

Bu beyit istekli olanlara bir uyarıdır ki; kemâl sahibi kemâle bak ve her halini kemâle tatbik eyleye ki; kemâl sahibi olup ve eksik görmeden kurtulup kendi eksiklerini düzeltmene sebep olur.

Allah Teâlâ bütün yaratılmışları ihata etmiştir. Fakat bunu herkes göremez. Cahil Hakk'ı görmemekle beraber inkâra dahi gidebilir. Mesela bunun inkârı şunun gibidir. Bir devlet reisi ki tebdili kıyafet ederek çarşı pazar gezer. Bunu herkes görür. Fakat kimse bilmez. Ancak anı yakınen tanıyanlar bilir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Ruhlar toplu cemaatlardır. (Ruhlar âleminde) birbirleriyle tanışırlar, ülfet ederler. Tanışmayanlar ise birbirlerinden ayrılırlar" [1287]

İşte Allah Teâlâ'da böyledir. Hakkı ilk yaratılışta tanıyan hem görür hem bilir. Tanımayan cahilde görür amma bilmez. Şimdi o tebdili kıyafet etmiş olan devlet reisini cahile söylesen şöyle der:

"Haydi, yahu böyle devlet reisi olur mu" der. Bu devlet reisi değildir diye inkâr eder. Ehli zahirde aynı bunun gibidir. Hakk'ı elinle tutsan göstersen ben böyle Hakk tanımam der. Çünkü onların zevkine göre Allah Teâlâ mükemmel şekillidir. Tevhid ehli zevkinde ise Allah Teâlâ şekilden münezzehtir.

Dedi ulular "levn-i mâe levn-i inâ" dır şüphesiz,
Kana boyanmış göz hemin Nîl ü Fırât-ı kan görür.
Ulu kişiler şüphesiz, "Suyun rengi kabın rengidir" dediler
Kanlanmış göz Nil ve Fırât nehrini kan görür.

Cüneydî Bağdadî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz Hazretlerine "Hakk nasıldır diye sual etmişler. Şöyle buyurmuş: ***"levn-i mâe levn-i inâ"*** Yani: "Suyun rengi yoktur. Suyun rengi kabın rengidir." Mesela bardak mavi ise su mavi görünür, kırmızı ise kırmız, yeşil ise yeşil görünür. Bir insanın gözü ki kana boyanmışsa her bir nehrin suyunu kan görür. Hâlbuki nehirler kan değildir. Onun gözü kan gördüğü için kan görünür.

"Levn-i mâ, levn-i inâdır." buyurdukları buna işarettir ki: Nûr-i Hakk mutlak olup renkten ârîdir. Renk ancak eşyada bulunur. Bundan dolayı Hz. Mûsa aleyhisselâm ümmeti Nil'den su alıp içerlerdi ve Firavun milleti suyu aldıklarında gözlerine kan görünüyordu. Hz. Mûsa aleyhisselâmın ümmetinin kalpleri pâk ve basiretleri sâf olduğundan suyu safî gördüler. Firavunun milletinin kalpleri şirk- ve görüşleri bâtıl ve beyinleri küfür karanlığı ile dolduğundan suyu, kan görürdüler.

Şol câhil-ü nâdânı gör örter Hakk'ı inkâr eder,
Kâmil olanlar kâmilin herbir sözü bürhân görür.
câhil ve haddini bilmez Hakk'ı inkâr eder ve örter,
Kâmil olanlar ise kâmilin herbir sözü işaret ve delil görür.

[1287] Buhâri. Enbiya. 2: Müslim. Birr. 159. 160; Ebu Davud. Edeb. 16: İbn. Hanbel. II/ 237. 295. 527

"Şol câhil-i nâdân" buyurdukları nefs-i emmâre ve dünyevi aklın sıfatıdır ki; dâima sahibini Hakk'dan men edip masiva sevgisine rağbet edendir. Bütün manalar gönülden zuhur eder, onu gizler ve kendi tarafına çeker. Hattâ kendi gibi kötü edince gayret eder." Kâmil"den murat ahireti arzulayan akıl sahibi ve safî nefistir. Bu dâima gönülden zuhur eden ilâhî sırları kabul ve hakikatlerine yol bulmağa gayret edip her zaman gönül kapısından ayrılmazlar. Belki kendilerini yok yere koyup gönül hanesinden bir adım dışarı çıkmazlar. Öyle olur ki gönüle ilham olur onu Allah Teâlâ tarafından bilip her ne zuhur ederse "mağz-ı Kur'an'dır" (Kur'ân-ı Kerim'in özü) diye kabul ederler. Cahil kördür, Hakk'ı görmez. Meselâ;

Hâmile kadın zindan olduğu halde taşıdığı bebek masum olsa da, o anasından ve rahminden başkasını bilmez. Padişah ve diğer mahlûkatı ve bâğ ve bahçeleri teklif etsen inkâr eder. Çünkü doğana kadar anası ve rahmini gördü. Bu nedenle vücud zindanında hapis olmuş olan câhil dahi bu dünya âleminden başkasını bilmez. Mutlak âlemden söylesen sesi soluğu kesilir ve hayran olup hayrette kalır, belki kâmil insan, câhilde dahi Hakkı müşahede eder ve her bir sözünü Hakk'ın sözüdür diye kulak kabartır.

Gönül, nefsini Hakk görür, amma nefsine kendini bildirmek gayet zor işitir. Hidâyet ediciye muhtaçtır.

Medh ile zemmi âlemin kıymette bir hardal değil,
Hâr o durur harmanda ol buğdayı kor saman görür.
Âlemin övmesi ve kötülemesi kıymette bir hardal kadar değeri yok,
Diken gibi haliyle harmanda olan buğdayı saman görür.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin bu beyitten muratları kemâl sahiblerini yanında medh ve kötülemek hardal mikdarı değildir. Çünkü onlar ***"Tehallakû bi-ahlâkillah"*** (Allah Teâlâ'nın ahlakı ile ahlaklanmışlar) dırlar. Bu zât Allah Teâlâ'ya aynadır. Sıkıntı ve genişilik, noksanlık ve kemâl, medh ve kötülemek, sevinç ve gam onların yanında birdir. Çünkü birlik makâmına kavuşmuş olan zâtın kemâlini inkâr ve ikrardan zerre kadar kalbine üzüntü gelmez, mir'ât-ı Hakk olmuştur. Medh ve kötülemek konuşanın kendi sıfatıdır bilir. Kemâl sahibi kemâli ve nakıs noksanı gördüğünü bilir. Bundan medh ve âlemin kötülemesi onun yanında hardal mikdarı kadar değeri kalmamıştır, ayn-ı Hakk olmuştur. Medh ve kötülemeden artık hiç üzülmez.

"Har odur" dediği nefs-i emmâre ile vasıflı olan zâttır. (Eşek)

"Harman"dan murat bu dünya âlemidir.

"Buğday"dan murat hakikat mücevherleridir.

"Saman"dan murat hakikate ulaşamamış mecazî sıfattır. Bu dünya âleminde varlık sıfatımı tevhid rüzgarı ile savurup ve aslî cevherim olan kendimi -yani buğdayı-pâk edip şerîat ölçeği ile ölçüp hakîkat anbârı olan kalbe koyup takva mührü ile mühürleki; ***"Dünyâ ahiretin tarlasıdır"*** buyurulmuş-tur.

"Dünyada garip gibi veya yolcu gibi ol." [1288] Sözünü tut. Dâima niyetin hakîkî gevher olup eşek gibi samana bakan gibi mecazî sûrete iltifat etmeyip ve eşek sıfatlarından kurtulmaya çalış. Çünkü har'ın buğdaya iltifatı ölümdür. Hakîkatan eşek buğday yese kendisini helak eder. Ancak samanı hazmedebilir.

Tuttu rikâbın ârifin nice salâtin-i ulu,
Kâmil olan sultânı gör dervişi ol sultân görür.
Yüce büyükler ârifin eteğini tuttu,
Kâmil olan sultânı gör, dervişide sultân görür.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin bu beyitten muratları hakiki olmayan saltanatta bulunup mânâya kavuşamamış, tozlanmış kalb ile gözü çapaklanmışsa bir ârif-i billahın eteğini tutup yani yoluna bağlanıp ve marifetine tabi olmakla fena-fillâha talip ol demiştir.

Dervişi Hakk yakmış iken anı yakan sultâna bak,
Hamam içinde dilberi görmez gözü külhân görür.
Dervişi Hakk yakmış, sen onu yakan sultâna bak,
Hamam içinde dilberi görmeyenin gözü külhân görür.

"Dervişi Hakk yakmış iken" demek Hakk'ın tecellîsi bütün eşyada zahir olup dervişin vücûd-i mecazisini mahv edip makâm-ı cem'de olmakla Hakk'dan kendini fark edemeyip belki kendinden başkasını bulmaz.

İkinci mısrada ***"Hamâm içinde dilberi görmez gözü külhan görür"*** buyurdukları ***"Hamâm"***dan murat dervişin kendi vücûdudur.

"Dilber"den murat hakîkî sevgilidir.

"Külhân"dan murat gönüldür. Meselâ gönül surette vücûd içinde gizlidir. Ancak hakikatte vücûtta tasarruf eden gönüldür. Külhana benzetmek gayet ince teşbihtir. Çünkü hamâm külhandan ısınır.

Ancak sâlik henüz gönlü külhanında Hakk aşkının âteşi ile varlık odununu yakmış ve kalbî zikre kavuşmuş, fakat vücûdî zikrine nail olmamakla vücut hamâmında hakîkî sevgiliye tecellî ettiğini fark edemeyip ancak gönül külhanında şahidi müşahede eyler. Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz ***"külhanı görür"*** buyurdukları budur.

Ol dilberin Mehdî adı sükker durur halka tadı,
Mısrî çeker bu mihneti ol râhatı Rahmân görür.
Ol dilberin Mehdî adı şekerdir halka tadı,
Mısrî mihneti çeker onda olan Rahmân güzelliğini görür

Adı mehdî olan dilber, mukaddes ruhtur ki ol mazhar-ı hidâyettir. Herkes o

[1288] Buhari, *Rikak,* 3; Tirmizi, *Zühd,* 25; İbn Mâce, *Zühd* 3; İbn Hanbel, II, 24, 41, 131; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ,* II, 134 vd,

sevgilinin vuslat-ı şekerine kavuşmak isterler. Çünkü onun tadı bütün eşyayı mest etmiştir. Ancak şeker yemekle nefsin şeklini papağana değiştirir.

"Mısrî çeker bu mihneti" buyurdukları nefs-i mihnette ağlamaktadır." ***Ol râhat-ı Rahman görür"*** buyurdukları mukaddes ruhdur ki; dâima vuslatta ve rahattadır ve her ân ayrılığı yoktur. Çünkü zerre güneşin aynıdır ve güneşten ayrılığı yoktur. Varlığı güneşledir. Güneş durdukça ona dahî fena yoktur. Bakâsı yine güneşledir.

57

Vezin: Mefâ'ilün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Soyup bin pâre eden şişe-i kalbi celâlindir,
Yine her pâresinden görünen rûy-ı cemâlindir.
Anınçün tığını çeşmin demâdem eksik etmez kim,
Yorulup yolda kalmaya o kim azm-i visâlindir.
Nicesi baksun etrâfa ya ahkâfa yahut Kâf'a,
Şu Anka kim anın gönlü nazargâh-ı hayâlindir.
Bulunmaz lâ-mekânîdir bilinmez bî-nişânîdir
Hemin ancak sana kuldur senin ehl-i iyâlindir.
Dağıldı "mim" ü "sad" ü "ra" (Mısrî) bozuldu nispet-i suğrâ,
Benim bu nispetim şimdi ne mâhındır, ne sâlindir.

Soyup bin pâre eden şişe-i kalbi celâlindir,
Yine her pâresinden görünen rûy-ı cemâlindir.
Kalb şişesini soyup bin parça eden celâlindir,
Yine her pârçasından görünen cemâl yüzündür.

"Soyup bin pâre eden şişe-i kalbi celâlindir", yani celâl tecellilerinin kalbe gelişi Allah Teâlâ'nın sonu gelmeyen bir lûtfudur. Yine her tecellîde onun cemâlinin yüzü görülür. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Mü minin kalbi Allah Teâlâ'nın iki parmağı arasındadır. Allah Teâlâ dilediği gibi tasarruf eder" [1289]

"Müminin kalbi Rahmanın iki parmağı arasındadır" [1290]

Anınçün tığını çeşmin demâdem eksik etmez kim,
Yorulup yolda kalmaya o kim azm-i visâlindir.
Onun için zaman zaman eksik etmez gözün oklarını,
Yorulup yolda kalmaya ona kavuşma azmimdir.

Onun ok gibi delen bakışları benim hızımdır. Yorulup yolda kalmayıp azmimi artırır, demektir. Sevgilinin cevr-ü cefası aşıka muhabbet çoşkunluğunu artırmaktan başka bir şeye sebep olmaz.

Nicesi baksun etrâfa ya ahkâfa yahut Kâf'a,
Şu Anka kim anın gönlü nazargâh-ı hayâlindir.
Ya kum tepelerine yahut Kâf dağından başka ne taraflara baksın,
Şu Anka Kuşu ki anın gönlü nazargâh-ı hayâlindir.

[1289] Müslim. Kader. 17; Tirmîzî. Daavat. 90: İbn. Mâce. Dua. 2: Hâkim. Müstedrek. IV/321
[1290] İbn. Hanbel.. 11/173. IV/419;

Anka

Anka kelimesi İbranice anak kelimesinden türemiştir. Anak, isim olarak gerdanlık, uzun boyunlu dev anlamlarına, fiil olarak ise gerdanlık takmak, boğmak, boğazı sıkmak anlamlarına gelir.

Anka; uzun boyunlu, ismi olup cismi olmayan büyük bir kuştur. Simurg, Zümrüdü anka adlarıyla da bilinir. Cennet kuşuna benzer yeşil bir kuş olduğu için bu ad verilmiştir. Bu adların dışında Anka, Semender, Devlet Kuşu, Phoenix, Tuğrul, Hümâ adlarıyla da bilinir. Bulunduğu yerdeki kuşları avlayarak batıya doğru uçtuğundan Anka-yı muğrib de denir. İslâm tasavvuf ve edebiyatlarında **Anka'**ya verilen, bazı kaynaklarda ***"yutucu, yok edici"*** şeklinde de yorumlanan **muğrib** ***"gurub eden, uzaklaşan, gözden kaybolan"*** sıfatı bu efsanevî kuşun gözle görülmeyişiyle ilgilidir. Çok yüksekten uçtuğu yolundaki inanç da bundan kaynaklanmaktadır. Bu özellikleriyle Anka'nın dünyanın en iri, en yüksekten uçan ve havada en fazla kalabilen (200 gün) kuşu "albatros" arasında bir benzerlik aramak mümkündür. Anka Hint mitolojisindeki Garuda gibi "kuşlar padişahı"dır. Bazı efsanelerde de yine onun gibi Kaf dağından başka denizin ortasında ulu bir ağacın tepesinde de oturur. Yüzü insan yüzüne benzer, boynu uzun, tüyleri renk renktir. Kendisinde her hayvandan bir alâmet bulunduğu ya da vücudunda otuz kuşun renk ve alâmeti olduğu, bu nedenle İranlıların Anka'-ya Sirenk, Simurg dedikleri söylenir. Kırmızı ve altın renkli, uzun tüylü, güzel sesli ve erkektir. Bir rivayete göre dişidir. Tanrı sonra buna bir erkek yaratmıştır. Mûsa aleyhisselâm zamanında meydana gelen bu kuş, çoğalıp Necid ve Hicaz taraflarına yayılmıştır. Mısırlıların efsane olarak anlattıklarına göre Anka, kartal büyüklüğünde bir hayvan olup boynunun tüyleri altın gibi sarı ve kuyruğu beyaz ile karışık pembe renkli ve güzel gözlüdür. Gözle görülmeyecek kadar yüksekte uçan ve Kaf dağının tepesinde yatan Anka'- nın ölümü ve doğumuyla ilgili çeşitli rivayetler vardır. İran destanlarında Simurg adıyla anılan Anka, Firdevsî'nin *Şehnâme*- sinde Zâl'i yetiştiren ve oğlu Rüstem'e yardım eden kuş olarak bilinir. Ayrıca İran mitolojisinde Anka, Rüstem'in cerrahı, babası Zâl'in dadısı olarak da anlatılır.

İslâm mitolojisinde ise, Anka kuşların padişahı olarak anılır. Hz. Mûsa aleyhisselâm zamanında yaratılmış, Hicaz'a gitmiş, Hz. Süleyman aleyhisselâmın meclisince bulunmuştur. Kısas-ı Enbiya'nın Hz. Süleyman'la ilgili bölümünde de *"Anka Kuşunun Öyküsü"* adlı bir öykü yer almakta olup bu öyküde Anka ile Hz. Süleyman aleyhisselâm arasında geçen olaylar anlatılmaktadır. Ayrıca rivayetlere göre Anka Hz. Zülkarneyn ile Kaf dağında görüşmüştür. Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemden önce bir nebinin bedduasıyla yok olmuştur.

Arapçada Anka, Farsçada Simurg adı verilen; Türkçede ise, bu iki isimle ya da bu iki ismin birleşmesinden meydana gelen Zümrüdü Anka (Simurg u Anka) adıyla anılan, İslâm tasavvuf ve sanatında da önemli yer tutan efsanevî kuş, benzer nitelikteki başka kuşlarla karıştırılmıştır. Ön Asya efsanelerinde Anka pek çok kaynakta birlikte ele alındığı Batıdaki eski Mısır kökenli Phoenix ve İslamî çevrelerdeki Hümâ devlet kuşundan tamamen, Hint mitolojisindeki çift

başlı kartaldan ise kısmen farklı özelliklere sahip tasvir edilir. Boynunun çok uzun olduğuna ve boynunda beyaz tüylerden bir halka taşıdığına inanılan Anka ile Anadolu Selçuklu sanatında bazı çift başlı kartal tasvirlerinin boynunda bir halka bulunması nedeniyle bu iki efsanevî kuşun birleştirildiği ve çift başlı kartalın Anka sayıldığı söylenir. Araplar arasında Anka hikâyesi semender ile karıştırılmış, semender de bazen kuş olarak tasvir edilmiştir. Çeşitli efsanelere göre Anka, insanlar gibi düşünür ve konuşur. Çok geniş bilgi ve hünerlere sahiptir, kendisine başvuran hükümdar ve kahramanlara akıl hocalığı yapar. Tüyleriyle sıvazlayıp yaraları iyi eder. Kaf dağını aşabilmek ve göğe yükselebilmek için Anka'ya binmek gerekir. Nitekim Zülkarneyn de Anka'yla göğe çıkıp yıldızlara ulaşmıştır. Çeşitli dinsel, büyüsel etkileri olduğuna inanılan Anka ile ilgili inançlar, kaynağını eski Mısır inançlarından almakla birlikte, Çin'den İran mitolojisine ve Müslümanlıktan Hristiyanlığa kadar geniş bir inanç alanına yayılmıştır. Hıristiyanlar Phoenix adını verdikleri bu kuş mitinin yorumunu yaparak onu öldükten sonra yeniden dirilmenin simgesi yaparlar. Çinliler ise Anka'yı raks ve müziğin mucidi olarak kabul ederler. Yahudi inançlarına göre ise Anka, çocukları kapıp boğduğu için Hz. Mûsa aleyhisselâmın bedduasıyla yok edilmiş ve soyu kurutulmuştur. O günden beri yeryüzünde görünmez. Bir efsaneye göre beş yüz yıl yaşar. Dünyada her dönemde yalnız bir tane Anka kuşu olduğuna inanılır. Anka'nın ünlü Arap masallarından Bin Bir Gece Masalları'nda da sözü edilmiş, Anka ortaçağ Arap ve Fars bilim kitaplarına da girmiştir. Yüzyıllarca yaşadığına ve hep yüksekten uçtuğuna inanılan Anka, divan şiirinin dışında halk hikâyelerinde, halk edebiyatının çeşitli ürünlerinde ve çağdaş edebiyatımızın değişik edebî türlerinde de çeşitli özellikleriyle karşımıza çıkar. Halk hikâyelerinde ve masallarda da önemli bir yer tutan Anka, masallarda daha çok Kafdağı ile birlikte anılır.

Tasavvufta da Anka değişik anlamlarda kullanılmış, efsanevî özelliklerinden yararlanılarak bazı tasavvufî görüşlerin anlatılmasında sembol görevi üstlenmiştir. İlk sufîlerde rastlanmayan Anka adı Ruzbihân-ı Bakli gibi şair ve âşık mutasavvıflarca teşbih ve temsil unsuru olarak kullanılmıştır. Anka kavramının tasavvufa iyice yerleşmesinde Attar'ın *Mantıku't-tayr* adlı eserinde bu kuşu ayrıntılı bir şekilde ele alması etkili olmuştur. Dünya edebiyatında ve bizim edebiyatımızda özellikle didaktik, ahlakî hikâyelerde hayvan motifleri sıklıkla kullanılır. Fikir ve düşüncelerin hayvanların ağzından aktarılmasının sağladığı kimi yararlar bu yolun tercih edilmesinde rol oynamıştır. Özellikle dinî-tasavvufî içerikli eserlerde anlatımın daha açık ve anlaşılır olmasını sağlamak için kuş motifinden yararlanılmıştır. Bazı felsefî manaları anlatmak, soyut kavramları somutlaştırmak için çeşitli kuş isimlerini sembol olarak kullanan İbn'ül Arabî'den sonra efsanevî bir kuş olan Anka'nın özellikleri çeşitli tasavvufî manaların sembolü olarak kullanılmıştır.[1291]

Beyitte geçen etrâf (taraflar) ahkâf da dağ tepeleri, Kâf da Kâf dağıdır. Şimdi

[1291] (BATÎSLAM, 2002), s. 195-198

zâhir ehlinin indinde bu âlemin vücûdu başka, Hakk'ın vücûdu başka olarak kabul edilir. Yani âlemin dahi Hakk'ın vücûdundan başka müstakil vücûdu vardır. Tarîkat ehlinin indinde ise bu âlemin vücûdu vücûd-u zillî ve hayalîdir. Vücûd Allahın vücûdudur. Bu halkın vücûdu Hakk'ın vücûdunun zillî, yani gölgesidir. Meselâ, bir adamın güneşin nûrundan gölgesi yere yansır. İşte o yere düşen gölgeden adamın nasıl bir kimse olduğu anlaşılır. İşte bu âlem de Hakk'ın vücûdunun gölgesidir ve müstakil olarak vücûdları yoktur. Mısrî efendinin "Nazargâh-ı hayâlindir" demesi bu söze göredir.

> İbn'ül Arabî hayâli, *"eşyanın hem en geniş ve hem de en dar olanı; ne vardır, ne yok; ne bilinendir, ne bilinmeyen; ne ispat edilendir, ne de reddedilen"* şeklinde paradoksal (çelişkili) ifadelerle açıklamaktadır. Hayâl, eşyanın en geniş olanıdır, çünkü o aklen imkânsız olanı bile tasavvur edebilir. Daha önce de bahsedildiği gibi zıtlıkları birleştirir ve mâdûmu tasavvur edebilir. Yine hayâl eşyanın en dar, fakat kapsamlı olanıdır.[1292]
>
> Hayalin zıtlıkları birleştirmesi hakikatine binaen azın çok, çoğun da az gösterilmesi ancak hayal ile mümkündür. Burada İbn'ül Arabî, *"Karşılaştığınızda onları sizin gözlerinizde az gösteriyor, sizi de onların gözünde azaltıyordu..."* [1293] Ayetini ve *"Bunların gözüne ötekiler iki misli görünüyordu..."* [1294] ayetini zikreder. Bu durumu ancak hayal takdir edebilir. Çünkü hissi âlemde azın çok, çoğun da az gösterilmesi gerçek dışı, hayalde ise hakikattir. [1295]

İbn'ul-Arabî, hayâl ilmine dâhil olan konuları önce ana başlıklar altında ele almış, daha sonra bu konuların ortaya koyduğu problemleri çözmek üzere hayâl kavramı etrafında şu terimleri kullanmıştır:

Hayâl ilmi (ilmu'l-hayâl),
hayâl mertebesi (hazretu'l-hayâl),
hayâl makamı (makâmu'lhayâl),
muttasıl hayâl (el-hayâlu'l-muttasıl),
munfasıl hayâl (el-hayâlu'l-munfasıl),
tasavvur gücü (el-kuvvetu'l-musavvire),
tahayyül gücü (el-kuvvetu'l-mutehayyile),
hayâlgücü (kuvvetu'l-hayâl),
mutlak hayâl (el-hayâlu'l-mutlak),
gerçekleştirici hayâl (elhayâlu'l-muhakkik),
nefes (en-nefes),
Rahmân'ın nefesi (nefesu'r-Rahmân),
amâ,kendisiyle her şeyin yaratıldığı Hakk (el-hakku'l-mahlûku bîhî kullu şey),
berzah, halâ(el-Halâ),

[1292] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 130
[1293] Enfal, 44
[1294] Âl-i İmrân, 13
[1295] İbnü'l-Arabî, *Fütûhât,* c. VI, s. 307.

hakîkî varoluş (el-vucüdu'l-muhakkak),
hayalî varoluş (el-vucûdu'l-hayâlî),
varlığı mümkün olmayan adem (ademun lâ yumkin vucûduhû),
sabit ayınlar (el-a'yânu's-sâbite),
yokluğun yokluğu (ademu'l-adem) ve ilk yokluk (el-ademu'l-evvel).

Muhyiddin İbnu'l-Arabî'nin hayâl ilmi ve hayâl'in muttasıl ve munfasıl âlemleri
hakkında en geniş açıklaması şöyledir:

"Marifetullah'a dâir ilimlerin altıncısı, hayâl ilmidir (ilmu'l-hayâl). Ve aynı zamanda hayâl'in muttasıl ve munfasıl âlemlerini bilmektir (ilmu âlemi'l-muttasıl ve'l-munfasıl). [1296]

İbn'ül Arabî 'nin bu şekilde melekûtî, rûhâni ya da hayalî sûretlerle karşılaşma tecrübesi çoktur. Nitekim o, tavaf esnasında Kâbe'nin ya da Kur'an-ı Kerim'in hakikatini bir genç *(fetâ)* sûretinde müşahede eder. Kendinden önce yaşamış evliya ya da nebilerin ruhâni sûretleriyle karşılaşır.[1297]

Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz İbn'ül Arabî'nin Ankâ-i Muğrib Kitabına değer verir ve ondan istihraçlarda bulundu. Hasaneyn Risalesinde ve Kelimatı Kudsiyesinde birçok alıntılar yapmıştır. Süleymaniye Kütüphânesinde[1298] bulunan nüsha kendi elinde bulundurduğu anlaşılmaktadır. Yaptığımız incelemede kapağın ilk sayfasında (H: 1071- M: 1660) [1299] kayıt düşülmüştür. İç sayfalarda hemen hemen hepsinde sırrı açılmış ayetlerin, günlerin vukua gelen olayların kitabın gösterdiği işaretler ile uygunluğu ile kenar notları ile belirtilmiştir.

Mesela: 12a da **"Yusuf'un hapse girişi 1087"**

16a da **"1086 da hapisten çıktığım gün"** Bu türlü birçok kayıt bulunmaktadır.

<u>Bulunmaz lâ-mekânîdir bilinmez bî-nişânîdir</u>
<u>Hemin ancak sana kuldur senin ehl-i iyâlindir.</u>
Bulunamaz mekânsızdır bilinemez işareti yoktur
Ancak senin ailendendir ve sana kuldur.

Hakikat ehli katında vücûd ancak Allah Teâlâ'nın vücûdudur. İlâhî vücûddan başka vücûd yoktur. Ondan dolayıdır ki, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem efendimiz Ahadiyyet makâmının asâleten bizzat sâhibi olduğundan gölgesi yok idi, yani gölgesi yere düşmezdi.

1296 (ATAÇ, 1993), s. 479; Hayâl ilmine Hayalî keşif bilgisi (ma'rifelu'l-keşfi'l-hayâlî) de denilmektedir. Bak: Futûhât, I, 34, II, 299.
1297 (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 426
1298 <u>Ankau Muğrib fi Ma'rifeti Hatmi'l-Evliya ve Şemsi'l-Mağrib / Muhyiddin Muhammed b. Ali et-Tai el-Endelüsi İbn Arabi 297.7</u>Süleymaniye - Pertev Paşa (Selimiye) - 000314
1299 Muhammed Mısrı El-Malatî, El-Halvetî, El-Uşşâkî

"Senin ehl-ü iyâlindir" demek o kendi kendine hizmet eder, kendi kendine söyler. Yani rubûbiyyetle rubûbiyyetine hizmet eder, çünkü Cenâb-ı Hak ve gayb-ı Mutlak zâhir oldu, yani Cenâb-ı Hak hicâb-ı rubûbiyyetle zâhirdir.

Dağıldı "mim" ü "sad" ü "ra" (Mısrî) bozuldu nispet-i suğrâ,
Benim bu nispetim şimdi ne mâhındır, ne sâlindir.
Küçük isim (Mısrî) bozuldu "mim" ve "sad" ve "ra" diye dağıldı
Benim bu nispetim şimdi ne aydır, ne yıldır.

Mısrî'nin vücûdu dağıldı, yani vücûd Hakk'ın vücûdudur. Mısrîlik kalktı. Şimdi o Mısrîlik nispeti ne ayındır ne de yıllarındır.

Nitekim Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Beytullah'a girmeğe engel olan müşriklerle anlaşma yapacağı zaman böyle yapmıştır. Bu esnada müşriklerden Süheyl b. Amr adında biri, anlaşmayı yapmak üzere geldiğinde, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem

"Şimdi işiniz kolaylaştı." deyerek, bunu bir uğur saydı. Nitekim Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin uğur sayarak sevindiği gibi, problem Sehl'in elinde çözülmüş oldu. [1300] Hâlbuki babası ona bu ismi taktığında, başkalarından ayırt edilmesi için bir âlem olarak vermiş veyahut da, hayırdan başka bir gaye olmaksızın ona bu ismi vermiştir.[1301]

[1300] Hudeybiye barış anlaşmasına atıf yapılan bu uzun rivayet için bak: **Buhârî,** Şurût (54), 15.

[1301] (ATAÇ, 1993), s. 414

58

Vezin: Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ülün

Esmâ-i ilâhiyyede bî-had hünerim var,
Her demde semâvat-ı hurûfa seferim var.
Gönlüm göğünün yıldızıdır hiç adedi yok,
Her burçta benim bin güneş bin kamerim var.
Âlimler ebced hacesi olmak olur âr,
Alçak görünen ebced'e âlî nazarım var.
Arş u semâvatı ulûmun budur el-hak,
Hem dahi zemininde tükenmez güherim var.
Bununla bir oldu dem-i Îsâ ile Mısrî,
Gönlüme dahi ne gelirim ne giderim var.

Esmâ-i ilâhiyyede bî-had hünerim var,
Her demde semâvat-ı hurûfa seferim var.
İlâhi isimlerde sonsuz hünerim var,
Her zaman harflerin semasına seferim var.

[Esmâ-i Hüsnâ Zikri ve Adâbında A'râf sûresi 180. âyette, "*O'na (Allâh'a) o isimlerle duâ edin.* " buyrulduğunu, bir hadîs-i şerîfde de ***"Allah Teâlâ'nın güzel isimlerini ezberleyip sonuna kadar sayanların cennetle müjdelendiği"*** ni belirtmiştir. İşte bu Allah Teâlâ buyruğu ve Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem müjdesi, Esmâ-i Hüsnâ'nın tarîkat mensûbu olan veya olmayan bütün müslümanların dilinden düşürmedikleri zikri, yani virdi olmuştur. Bu husus tarikatlarca daha sistemli ve tertipli hâle getirilmiştir. Allah Teâlâ'yı zikretmek Kur'an-ı Kerim'de çeşitli yerlerde emredilmiştir. Bu âyetlerden birisi şöyledir : ***"Ey mü'minler! Allâh'ı çok zikredin. O'nu sabah akşam tesbîh edin. "***[1302]

İşte Kur'an-ı Kerim'deki bu âyetler, müslümanlar arasında Allah Teâlâ'yı zikretmenin, bir ibâdet olarak müslümanlar arasında yaygınlaşmasına vesîle olmuştur. Esmâ-i Hüsnâ zikri âyetlerin de işâretiyle zikir ibâdetin ayrılmaz bir unsurudur. Zikri tarîkatlar bir sisteme bağlamışlardır. Her tarîkatın kendi mensuplarına tavsiye ettiği bir zikir âdabı, usûlü ve sayısı vardır. Bu, o tarîkatın virdi, yani belli zamanlarda, belli mikdarda tekrar edilerek okunan şeyler olarak kabul edilir. Esmâ-i Hüsnâ zikri de bazı tarîkatların virdleri (evrâdı) arasındadır. Mesela, Halvetiyye tarîkatında şu yedi Esmâ asıl kabul edilmiştir:

Kelime-i tevhîd, Allâh, Hû, Hak, Hayy, Kayyûm, Kahhâr.

Şu beş isim de fürû' (ek, ilave) kabul edilmiştir:

Fettâh, Vâhid, Ehad, Samed, Allâh.

Bu son beş isim, asıl kabul edilenlere ilâve edilir.[1303]

Esma-i Hüsnâ hakkında birçok eserler telif edilmiş ve yazılmıştır. Niyâzî-i

[1302] Ahzâb, 41, 42.
[1303] M. Sâdık Vicdânî, **Tomar-ı Turuk-ı Aliyye** (**Halvetiyye Silsilenâmesi**), s. 29.

Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin **Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ Risâlesi** de bulunmaktadır. Bu eserlere örnek olarak İbn-i Îsâ'nın[1304] Esmâ-i Hüsnâ Şerhi isimli eserinde [1305] esmâ zikrine başlamadan önce şartların bulunduğu ve bunlar için şartların olduğu ve yerine getirilmesini tavsiye etmektedir. Ondan sonra zikre başlanabilecektir. O, eserinde her ismin hangi vakitte ve kaç adet zikredilmesi gerektiğini de, genellikle son beyitte belirtmiştir. Buna göre her ismin zikredileceği vakit ve adet bellidir.

İbn-i Îsâ'nın belirttiği bu vakitler yedi tânedir:

1. Güneş,
2. Müşteri (Jüpiter, Mars),
3. Zühre (Venüs, Çobanyıldızı),
4. Mirrîh (Merih),
5. Kamer (Ay).
6. Utârid (Merkür),
7. Zuhal (Satürn).

Görüldüğü gibi, Allah Teâlâ'nın isimlerinin zikredileceği vakitler bazı gezegenlerin isimleriyle anılmaktadır. İbn-i Îsâ, eserinde [1306], şema hâlinde, bu vakitlerin hangi günün hangi kısmına isâbet ettiğini takdîm etmiştir. Günün bu kısımları da şunlardır:

1. Sabah,
2. Kuşluk,
3, Zevâl (Güneşin tam tepe noktaya ulaştığı ân),
4. Öğle, 5. Mâ-beyn (Öğle ile ikindei arası),
6. İkindi,
7. Akşam.

İsimlerin zikredileceği vakitler, her günün bu kısımlarından farklı birine isâbet etmektedir. Onların isâbet ettiği, günün bu kısımları da şunlardır: **ESMÂ-ÜL HÜSNÂ**

[1304] İbn-i İsâ'nun asıl adı İlyas'tır. Ancak babası Necdüddin İsâ'yı Akhisâsî'ye izafeten "İbn-i İsâ" (İsâoğlu) diye tanınmıştır. 902/1496'da Akhisar (Manisa)'da doğmuştur. Akhisar, o sırada livâ olan Saruhan'a bağlı bir kasaba olduğu uçun "Sarûhânî" nisbetiyle anılır. Doğduğu yer ve memleketi olan Akhisar'a nisbet edilerek "Akhisârı" diye de anılır.

[1305] (Saruhânî)

[1306] Bkz. **Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ**, A, vr. 42b; C, vr. 30; H, vr. 27b; K, vr. 1a.

Rahman	298	**Semi'**	180	**Hakk**	108	**Bâtın**	62
Rahîm	258	**Basîr**	302	**Vekîl**	66	**Vâli**	47
Melik	90	**Hakem**	68	**Kavîy**	116	**Müta'âlî**	551
Kuddûs	170	**Adl**	104	**Metin**	500	**Berr**	202
Selâm	131	**Latif**	129	**Veli**	46	**Tevvâb**	409
Mu'min	137	**Habîr**	812	**Hamîd**	62	**Muntakim**	630
Muheymin	145	**Halîm**	88	**Muhsî**	148	**Afuv**	156
Aziz	94	**Azîm**	1020	**Mubdî'**	56	**Ra'ûf**	287
Cebbar	206	**Gafûr**	1286	**Mu'îd**	124	**Maliku'l-Mülk**	212
Mutekebbir	662	**Şekûr**	526	**Muhyî**	68	**Zu'l-Celâli ve'l-İkram**	1100
Hâlik	731	**Aliy**	110	**Mumît**	490	**Muksit**	209
Bâri'	214	**Kebîr**	232	**Hayy**	18	**Câmi'**	114
Mûsavvir	336	**Hafîz**	998	**Kayyûm**	156	**Gani**	1060
Gaffâr	1281	**Mukît**	550	**Vâcid**	14	**Muğni**	1100
Kahhâr	306	**Hasîb**	80	**Mâcid**	48	**Mâni'**	161
Vehhâb	14	**Celîl**	73	**Vâhid**	19	**Dârr**	1001
Rezzâk	308	**Kerîm**	270	**Ahad**	13	**Nâfi'**	201
Fettâh	489	**Rakîb**	312	**Samed**	134	**Nûr**	256
Alîm	150	**Mucîb**	55	**Kâdir**	305	**Hâdi**	20
Kâbız	903	**Vâsi'**	137	**Muktedir**	744	**Bedî'**	86
Bâsıt	72	**Hakîm**	78	**Mukaddim**	184	**Bâkî**	113
Hâfız	1481	**Vedûd**	20	**Mu'ahhir**	847	**Vâris**	707
Râfi'	351	**Mecîd**	57	**Evvel**	37	**Reşîd**	514
Mu'izz	117	**Bâ'is**	573	**Ahir**	801	**Sabûr**	298
Muzill	770	**Şehîd**	319	**Zâhir**	1106		

<u>Güneş :</u> Pazartesi, mâ-beyn ; **Salı,** kuşluk ;**Çarşamba,** ikindi ; **Perşembe,** zevâl ; **Cuma,** akşam ; **Cumartesi,** öğle ;**Pazar,** sabah.

<u>Müşteri :</u> Pazartesi, zevâl ; **Salı,** akşam ; **Çarşamba,** öğle ; **Perşembe,** sabah ;

Cuma, mâ-beyn ; **Cumartesi,** kuşluk ; **Pazar,** ikindi.

Zühre : **Pazartesi,** ikindi ; **Salı,** zevâl ; **Çarşamba,** akşam ; **Perşembe,** öğle; **Cuma,** sabah ; **Cumartesi,** mâ-beyn ; **Pazar,** kuşluk.

Mirrîh : **Pazartesi,** öğle ; **Salı,** sabah ; **Çarşamba,** mâ-beyn ; **Perşembe,** kuşluk ; **Cuma,** ikindi ; **Cumartesi,** zevâl ; **Pazar,** akşam.

Kamer : **Pazartesi,** sabah ; **Salı,** mâ-beyn ; **Çarşamba,** kuşluk ; **Perşembe,** ikindi ; **Cuma,** zevâl ; **Cumartesi,** akşam ; **Pazar,** öğle.

Utârid : **Pazartesi,** akşam ; **Salı,** öğle ; **Çarşamba,** sabah ; **Perşembe,** mâ-beyn ; **Cuma,** kuşluk ; **Cumartesi,** ikindi ; **Pazar,** zevâl.

Zuhal : **Pazartesi,** kuşluk ; **Salı,** ikindi ; **Çarşamba,** zevâl ; **Perşembe,** akşam ; **Cuma,** öğle ; **Cumartesi,** sabah ; **Pazar,** mâ-beyn.

Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'da belirtilen üsûle göre bu vakitlerde okunacak isimler ve adetleri şunlardır :

Güneş : 1. Allâh (66), 2. er-Rahmân (298), 3. er-Rahîm (386), 4. el-Melik (90), 5. es-Selâm (131), 6. el-Hâlık (731), 7. el-Bârî (204), 8. el-Bâsıt (72). 9. er-Râfi' (351), 10. el-Muizz (117), 11. el-Basîr (300), 12. el-Hakem (68), 13. el-Adl (104), 14. el-Gafûr (1286), 15. el-Aliyy (110), 16. el-Hafîz (998), 17. el-Mukît (550), 18. el-Celîl (73), 19. el-Bâis (573). 20. el-Muhsî (148), 21. el-Hayy (18), 22. el-Kâdir (305), 23. el- Muktedir (744), 24. el-Evvel (37), 25. el-Vâlî (47), 26. el-Afüvv (156), 27. Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm (1100), 28. el-Ganî (1060), 29. el-Mâni' (161), 30. en-Nûr (256), 31. el-Hâdî (20), 32. el-Bâkî (113), 33. er-Reşîd (514), 34. es-Sabûr (298).

Müşterî : 1. el-Kuddûs (170), 2. el-Müheymin (145), 3. el-Mütekebbir (662), 4. el-Kahhâr (306), 5. el-Alîm (150), 6. el-Kâbız (903), 7. es-Semî' (180), 8. el-Kebîr (231), 9. el-Müşterî (55), 10. eş-Şehîd (319), 11. el-Hamîd (62), 12. el-Mübdî (56), 13. el-Kayyûm (156), 14. es-Samed (134), 15. et-Tevvâb (409), 16. el- Muksıt (219), 17. el-Câmi' (114), 18. el-Bedî' (86).

Zühre : 1. el-Mü'min (136), 2. el-Gaffâr (1281), 3. el-Vehhâb (14), 4. er-Rezzâk (308), 5. el-Latîf (129), 6. eş-Şekûr (526), 7. el-Hasîb (80), 8. el-Kerîm (270), 9. er-Rakîb (312), 10. el-Mecîd (57), 11. el- Vekîl (66), 12. el-Metîn (500), 13. el-Muhyî (68), 14. el-Mâcid (48), 15. el-Birr (202), 16. el-Muğnî (1100), 17. el-Vâris (707).

Mirrîh : 1. el-Azîz (94), 2. el-Cebbâr (206), 3. el-Müzill (770), 4. el-Kavî (110), 5. el-Velî (46), 6. el- Mümît (490), 7. el-Vâhid (19), 8. el-Ehad (13), 9. el-Âhir

(801), 9. el-Müntakim (630), 10. ed-Dârr (1001).

Kamer : 1. el-Mûsavvir (336), 2. el-Habîr (812), 3. el-Vâsi‘ (137), 4. el-Hakîm (78), 5. el-Vedûd (20), 6. el-Bâtın (62).

Utârid : 1. el-Fettâh (489), 2. el-Azîm (1020), 3. el-Muîd (124), 4. er-Raûf (286), 5. Mâlikü'l-Mülk (212).

Zuhal : 1. el-Hâfız (1481), 2. el-Halîm (88), 3. el-Vâcid (14), 4. el-Mukaddim (184), 5. el-Muahhir (184), 6. ez-Zâhir (1106), 7. el-Müteâl (551), 8. el-Nâfi‘ (201).] [1307]

Gönlüm göğünün yıldızıdır hiç adedi yok,
Her burçta benim bin güneş bin kamerim var.
Gönlüm göğünün sayısı yok yıldızlarıdır,
Her burçta benim bin güneş bin ayım var.

Gönül göğünden murad kalptir. Yıldızdan ise hatıra gelen düşüncelerdir. Hatıra gelenlerin hiç sonu yoktur. Bin güneş ve bin kamerden maksat o hatıra gelenlerden açılan ilâhî zevklerdir.

Âlimler ebced hacesi olmak olur âr,
Alçak görünen ebced'e âlî nazarım var.
Âlimlere ebced hocası olmak ar olur,
Alçak görünen ebced'e âlî nazarım var.

Âlimler ebced hocası olmağa utanırlar. Hâlbuki Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz diyor: ***Ebced'e âlî nazarım var,*** zirâ Ebced Benî İsrâil zamanında bir Melîk idi, onun mazharından nice bu kadar âlem nizam ve intizam bulmuş ve o zamanın nebisi tarafından dâvet olunmuş ve onunla nice vak'alar olmuştur.

Siz beni habs idüp Boğazhisar'a gelince bir hal galebesiyle kitâbları yırtmış atmışum. kuşlukdan vakt 'asr[1308] olınca 'aklum başuma gelince gördüm. boğazumda yine zencir ayağumda bukağı bu hâlde iken esmâ'-i hurûf ve kavâ'id-i[1309] cifrün bazısı feth oldı. El-hamdu lillahi te'âlâ ol günden bu güne gelince yevmen fe-yevmen[1310] ziyâde olmakdadur. hattâ ba'zı ıstılâh-ı cifre Allah sübhânehu ve te'âlâ vâzı'-ı evvel kıldı.[1311]

[1307] (Saruhânî) (YILMAZ)
[1308] İkindi vakti
[1309] Kaideleri
[1310] Günden güne
[1311] (MISRÎ, 1223), v. 35b

Ve dahi ğarâib-i vârîdâtdan olmak üzre menkûldür ki Hazret-i merhum bendelerinden birisi kendi dâiresinden birine iktizâ itmiş iken Hazret-i şeyhden istişfâ güne olub bir macûn terkibi Merhum Hazretleri istişvâb buyurub var imdi bu eczayı mektübetül-esâmîyi sûk u attârândan bitemâmihâ iştira idüb inşâ Allâhu Teâlâ bade'l-istiğmâl âsâr-ı şifâ bedidâr olarak defi keder ve kaf-ı ilel ve men-i eşkâl olur, misilli buyurub ol dahi mütevekkilen "ala'r-rabbül-hakım mubâye'ia-i merkuma semtine şitâbân ve eczâ-yı devayı tedarik niyyeti ile revân oldukda ekserin iştira lâkin birine bir tarîkle zaferyâb olamayub mânend-i kimya ve anka mevcûdül-ism ve madûmü'l-cism kaldıkda yine Hazret-i şeyhe arz-ı hacet ve sebıl-i tekmîl-i istifsar idince anlar dahi şeyi matlubun aded-i ebcedisini hisâb buyurub devâ-yı mezbûra ilhakı kabil kesırü'lvücüd olanlardan adedi aded-i sabıka mutâbık birisini ihtiyar ve madüm-ı merkuma bedel-i şahîh olmak üzre tekmiline işaret ve istimâline (34a) tenbihlerinden sonra ol dahi bir minval meşrü amil olub hulâsatü'l-âmâl olan murâdları dahi bî-kudretihî aze ve celle hasıl olmuşdur. [1312]

Yukarıda bahsi geçen konuda birisi şifa için Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîzden şifa için bir macun istemiş. Niyâzî-i Mısrî Efendi, macun müfredatını yazmış. Ancak birisi atarlarda bulunamamış. O'da "Ebced hesabıyla onun adına uyan başka bir ecza yani bitki veya maddeyi bulup, koyuverin" demiş. Öyle yapmışlar; macunu yiyen iyileşmiştir. Bu mevzudan işaretle maddelerin isimleri ve müsemmaları arasındaki mükemmel birlikteliğe işaret olduğu bunun yüksek bir ilim mertebesinin beyanıdır.

EBCED TABLOSU[1313]

[1314]

[1312] (İbrahim RAKIM, 1750), v. 34a

[1313] Kaynak: Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme, Doç. Dr. İsmail Yakıt, Ötüken, İstanbul, 1992.

[1314] İbn'ül Arabî 'ye göre bu harflerin bazı sayı değeri şu şekildedir.

"gayn" harfinin sayısal değeri hakkında, bize ve sır ehline göre 900, nur ehline göre ise 1000'dir der.

"dâd" harfinin sayısal değeri hakkında, bize göre 90, nur ehline göre ise 800'dür der.

"şın" harfinin sayısal değeri hakkında bize göre 1000, nur ehline göre 300'dür der.

"yâ" harfinin sayısal değeri hakkında on ikinci felek için 10, yedinci felek için ise 1'dir der.

"lam" harfinin sayısal değeri hakkında on ikinci felek için 30, yedinci felek için ise 3'tür der.

"ra" harfinin sayısal değeri hakkında on ikinci felek için 200, yedinci felek içinse 2'dir der.

"sâd" harfinin sayısal değeri hakkında bize göre 60, nur ehline göre 90'dır der.

*"sin"*harfinin sayısal değeri hakkında nur ehline göre 60, bize göre ise; büyük ebcette 300, küçükte 3'tür der.

"zı" harfinin sayısal değeri hakkında nur ehline göre 900, bize göre büyük ebcette 800, küçük ebcette 8'dir der. (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 208-209

Harfler	Küçük (Asıl) Ebced	En Küçük Ebced	Büyük Ebced	En Büyük Ebced
Elif ا	1	1	111	13
Be, Pe ب	2	2	3	611
Cim, Çim ج	3	3	53	1035
Dal د	4	4	35	278
He ه	5	5	6	705
Vav و	6	6	13	465
Ze, Je ز	7	7	8	137
Ha ح	8	8	9	606
Tı ط	9	9	10	535
Ye ى	10	10	11	575
Kef, Gef ك	20	8	101	630
Lam ل	30	6	71	1090
Mim م	40	4	90	333
Nun ن	50	2	106	760
Sin س	60	-	120	520
Ayn ع	70	10	130	192
Fe ف	80	8	81	651
Sad ص	90	6	95	590
Kaf ق	100	10	181	651
Re ر	200	8	201	502
Şın ش	300	6	360	1077
Te ت	400	4	401	320
Se ث	500	2	501	747
Hı خ	600	-	601	512
Zal ذ	700	10	701	179
Dad ض	800	8	805	653
Zı ظ	900	6	901	577
Gayn غ	1000	10	1060	111

Cefr ve Ebced- Harfler ve Rakamlar Metafiziği [1315]

Cefr ve ebced, harflerin rakamsal değerleriyle tarih düşürmede kullanılan yönteme adını veren kelimelerdir. Cefr ve ebced, bir söz sanatı olduğu gibi aynı zamanda ilâhî metinleri yorumlamada kendisine başvurulan bir metot olarak görülür. Bu yöntem, farklı milletler tarafından değişik dönemlerde apayrı amaçlar için kullanılmıştır. Müslüman topluluklar tarafından da bu yönteme başvurulmuş ve İslâm kültür zemininde geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Epistemolojisini *bâtınî te'vil* üzerine kurgulayan mukassıdların kullandıkları *cefr ve ebced*, *harf ve rakam metafiziği* bağlamında değerlendirilmelidir. Bunu, bir anlamda *harf ve sayı gizemciliği* olarak da niteleyebiliriz. İlâhî mesajın muhatabı olan insan, metinleri anlamaya yönelik olarak her dönemde farklı yorum yöntemleri geliştirmiştir. Bu çabanın amacı, ilâhî muradı anlamaya yöneliktir. Yaşamını ilâhî kasıtlara uyarlamak için çaba gösteren insanın, aynı zamanda *kutsal*ı, farklı yorum yöntemleriyle, yaşamına/duruşuna uydurmayı hedeflediği de olmuştur. Bunu, rahat yaşamak, tatmin olmak ve daha farklı sebeplerle yaptığı görülür. İlâhî metni kendi duruşuna uyarlama çabası, dinde *ifsad* edici bir ameliye olarak kabul edilir. Bu yaklaşımlar farklı fırkalar tarafından yaşanılır/savunulur olmuşsa da asıl tahribatı Kur'an-ı Kerim'in zâhirini hiçe sayarak bâtınî yorumu merkeze alanlar, aşırı yorumlarını *asıl* kabul edenler oluşturur. İlâhî metinlerin cefr ve ebcede başvurularak yorumlanmasını savunanlar, bunu, bâtınî kasıtları anlama çabası olarak meşru hatta gerekli görmektedirler. Bu yönelimin kutsalın sınırlarını zorlar boyutta; hatta bizatihi ilâhî mesaja aykırı olması dahi onları engelleyememiştir. Zira onlara göre yapılan, değerlerin tabiatı gereğidir dolayısıyla meşru hatta lüzûmludur.

Terim Olarak Cefr ve Ebced

Arapça bir kelime olan cefr, sözlükte, sütten kesilmiş dört aylık kuzu, oğlak, içi taşla örülmemiş yuvarlak geniş kuyu, hizmetçi çocuk, altı ayını doldurmuş küçük deve, küçük buzağı anlamlarına gelir. Terim olarak *cefr/cifr*, değişik metotlarla gelecekten haber verdiği iddia edilen ilim veya bu ilmi kapsayan eserleri ifade eden bir terim olarak anılır. Harflere verilen sayı değeri ile geleceğe veya geçen hâdiselere ibarelerden tarih veya isme dair işaretler çıkarma ilmine de *cefr* denilmektedir. *Ebced* kelimesi ise Arab alfabesindeki harflerin kolaylıkla ezberlenebilmesi için harflerin birleştirilmesiyle meydana getirilmiş sekiz manasız kelimenin ilki olan bir terimdir. Ebced, bu sıralamada ilk kelimenin adı olduğu gibi aynı zamanda diğer kelimelerin tümüne de ad olmuştur. Bir başka ifadeyle ebced, eski alfabeye verilen isimdir. Buna, **"abcad, ebicad, ebiced, abucad"**da denmektedir ancak tutunmuş şekli 'ebced'dir. Ebced, Arapça, Eski Sâmî Alfabesindeki harf sırasının sayı değerine göre tertiplenmiştir. Bu dizginin İbrânî ve Süryânî Alfabesindeki harfleri içine aldığı ve dizgide yer alan kelimelerin aynı zamanda birer manaya da geldiği kabul edilir. Bu formülde yer alan ke-

[1315] (YAZÇİÇEK, yıl 2 sayı 1 Aralık 2004)

limeler şunlardır: ebced, hevvez, huttî, kelemen, sa'fas, karaşet, sehaz, dazağ (zazığlen). Bu kelimelerin gerçekte Arapça köklere dayanmayışı ve bu suretle kelimelerin belli bir anlamının da olmayışı, Arapların bunları başka kavimlerden almış olduklarının açık bir delilidir. Kaynaklar da bu görüşü desteklemektedir zira bu çeşit bir sıralamanın Fenike Alfabesi'nde görüldüğü tespit edilmiştir. Esas itibariyle cefr ve ebced, mahiyet ve sonuç açısından aynı içeriğe sahiptirler. Kelime ve tasnif bakımından farklı değerlendirilmelerine rağmen aslında bu kelimeler için biri birinin nev'îdir de denilebilir. Harflerin sayısal değerleriyle tarih düşürmede kullanılan bu yöntem, aslında söz-harf ve sayı bütünlüğünden doğan bir sanattır. Ancak İlâhî metinlerin yorumu ve gayb haberlerini bildirmek için kullanımı, tarih düşürme metodu ve söz sanatı oluşunu gölgelemiştir. Cefr yöntemini kullananlara cefrî veya *ceffâr* denilmektedir.

Cefr ve Ebced Batınî Yorumun Tarihine Toplu Bakış

Ebced'in menşeine dair yapıla gelen rivayet ve yorumlar, konuya dair söylenegelen efsaneleri göstermesi bakımından dikkate şayandır. Ebced diziminde geçen kelimelerin, Şuayb aleyhisselâmın kavminden olan altı kişinin adı, Medyen ülkesinin şahları, ilk altısı altı şeytanın adı, haftanın günlerinin adları, Hz. Âdem aleyhisselâmın yaratılış ve cennetten ayrılış hikayesinin evrelerini gösterdiğine inanıldığı gibi, insanı meydana getiren "anasır-ı erba'a" (dört unsur)'nın da ebcedin karşılığı olduğu kabul edilmektedir. Yine ebced'in ilâhî isimlerin altı anahtarı; ilâhî isimlerin karşılığı olan kelimelerin baş harflerinin bir araya getirilmesiyle ortaya çıkan bir düzen olduğuna da inanılmaktadır. Bir başka inanışta bunun, Tanrı'nın ilâhî kitaplarında yer alan emir ve yasaklarını açıklayan kelimeler olduğu kabul edilir. Yine ebced düzenindeki sekiz anlamsız kelimenin, kimler olduğu bilinmeyen sekiz filozofun adı olduğuna da inanılır. Yunanlıların sayıları zaptetmek için koydukları kelimeler olduğuna dair rivayete rastlandığı gibi, bu sekiz kelimenin Pers hükümdarı Sâbûr'un çocuklarının adları olduğuna da inanılmaktadır. Bu inanışlar tarihte kalmış yaklaşımlardan ibaret değildir. Örneğin René Guénon, ebced'in sayısal değerleriyle alfabedeki harflerin toplamına karşılık gelen sekiz ismin, sekiz meleğin adı olduğunu söylemekte ve benzeri yaklaşımlar gelenek eğilimince geniş kabul görmektedir. Ebced düzenini oluşturan kelimelerin ne olduğuna dair efsanevî rivayetleri daha da uzatmak mümkündür. "Şia'da beklenen Mehdî inancına uyarlanan cifir girişimi ilk kez Cafer-i Sadık'a ilâhlık atfeden ve İmam Cafer tarafından tekfir edilip kovulan, Gulât-ı Şia'dan Hattabîler tarafından İslâm dünyasına sokulmuştur. Cifir hakkındaki rivayetler Ehl-i Sünnet'çe güvenilir sayılmamaktadır. Çünkü bunların senetleri muteber olmadığı gibi Cafer-i Sadık radiyallâhü anhın yakınlarından olan Malik b. Enes, Süfyan b. Uyeyne gibi âlimler tarafından da benimsenmemiştir. Bu rivayetlerin kaynağı Kuleynî'dir. Kuleynî "El-Kâfi" isimli hadis kitabında bugünkü Kur'an-ı Kerim'in tahrif olduğunu, Cafer'i Sadık'ın Hz. Mûsa aleyhisselâmdan daha bilgili olduğunu iddia edecek kadar tutarsız görüşler benimseyen bir kişidir." Günümüz mutedil Şia âlimleri cifiri kullanmamakta, Kur'an-ı Kerim'in şifre kitabı gibi algılamanın yanlış olduğunu vurgulayarak; el-

Kâfi'nin şüpheli senetlere dayandığını ve muteber olmadığını söylemektedirler. Cefr ile ilgili sözlerin İmam Cafer-i Sadık radiyallâhü anha nisbet edilmesi ve cefrin sıhhatiyle ilgili olarak Muhammed Ebu Zehra şunları söylemektedir: ***"Biz cefr ile ilgili sözlerin İmam-ı Cafer Sadık'a nispetini kabul etmiyoruz. Çünkü cefr, gayb ilmi ile alakalı bir şeydir. Gayb ilmini ise Allah kendi zatına hasretmiştir. İmam Ca'fer'e nisbet edilen cefr ile ilgili rivayetlerin çoğu el-Kuleyni yoluyla gelmektedir. Bu el-Kuleyni, aynı zamanda İmam Cafer'in Kur'an'da eksiklik bulunduğunu söylediğini de rivayet etmiştir. el-Kuleyni'nin Kur'an ile ilgili bu rivayetinin yalan olduğunu, İmam el-Mardi ve öğrencisi et- Tusi gibi Isna-Aşeriyye'nin büyük imamları ortaya koymuş ve İmam Cafer'den bu rivayetin tam aksini nakletmişlerdir. Asılsız bir şeyi böyle bir imama nisbet eden kimsenin hiçbir rivayeti hakikat araştırıcıları nazarında kabul edilmeye layık değildir. Bana göre cefr fikrini, Isna-Aşeriyye mezhebine sokanlar Hattâbîlerdir."*** [1316]

Ebced Hesabı

Harflerin rakam değerleriyle *tarih düşürme* eski dönemlerden beri yapıla gelmiştir. Bunun bir zevk halini alması insanların ilgisini çektiği gibi zamanla adeta tutku halini almış ve bu yöntem nerdeyse akla gelebilecek her alana uygulanmıştır. Yeryüzündeki hemen hemen her alfabedeki harflerin aynı zamanda birer rakam olarak kullanıldığı veya her harfin bir sayıya karşılık olduğu bilinen bir gerçektir. Örneğin Lâtin, Fransız, Yunan, İbrânî ve Süryânî alfabelerinde de bu böyledir. Şu kadarını söylemek gerekir ki, eğer "ebced mefhumu, harflerin rakam karşılığı olarak kullanılmasıdır" şeklinde değerlendirilirse, bu durumda Lâtin, Fransız ve Yunan ebcedlerinden bahsetmek mümkün hatta zorunlu olacaktır. Ne varki farklı alfabelerde harflerin rakam değerleri değiştiği gibi "ebced"in kendi içinde de hesaplama şekilleri vardır ve bunlarda da rakam değerleri değişmektedir. Bunlar, Asıl ebced hesabı (cümel-i sağir), en küçük ebced hesabı (cümel-i asğar), büyük ebced hesabı (cümel-i kebir) ve en büyük ebced hesabı (cümel-i ekber)dir.

'Tarih düşürme' e*bced*in en yoğun kullanıldığı alandır. Tarih düşürme, padişahların tahta çıkmalarından tanınmış kişilerin mühim mevkilere tayinlerine, doğum tarihlerinden, önemli kabul edilen hemen akla gelebilecek sayısız olayın tarihlerinin belirlenmesine kadar; fetihler, hastalıklar, yangınlar gibi geniş bir alana yayılmaktadır. Bunların yanında ebced, günlük ihtiyaç ve haberleşmeler, isim sembolü olarak, çocuğa isim verilirken, kitap ve makalelerin sayfa nolarında, ay ve sene kayıtlarında, yazı bölümlerinde, madde başlıklarında, resmi devlet kayıtlarında; vak'anüvis kayıtlarında, vakıf kayıtlarında, sayımlar ve envanter hesaplarında, fizik, matematik, mimarlık ve astronomide kullanılmıştır. Yine ebced, cifr ve vefk ilimlerinde, büyü ve muskalarda, burçları öğrenme-

[1316] Muhammed Ebu Zehra, *İslâm'da Fıkhi Mezhepler Tarihi,* Çev.: Abdulkadir Şener, Hisar Yayınları, İstanbul (Tarihsiz), s. 178-179.

de, define aramada, Tasavvufî yorumlarda, zikir sayılarının belirlenmesinde, Bâtınî Tefsir'lerde, kadir gecesinin tespitinde kullanılmıştır. Hatta ebced, musikîde, 'ebced notası' olarak da kullanılmıştır. Ebced alfabe düzeninin her harfinin bir rakama tekabül etmesi özelliğinden faydalananlar, bu yöntemi çeşitli sahalarda kullanmışlardır. İşte Cefr ilmi bu yöntemlerden birisidir. Bu hesap yöntemi henüz Kur'an indirilmeden önce de kullanılmaktaydı ve eskiden beri çok yaygın olan bir yazım şeklidir. Arap tarihinde geçen tüm olaylar, harflere rakam değeri verilerek yazılır, böylece her olayın tarihi de kayda geçirilmiş olurdu. Bu tarihler, her kullanılan harfin özel rakam değerlerinin toplanmasıyla elde ediliyordu. Müslümanlar da bu yöntemden farklı alanlarda faydalanmışlardır. Buna göre sembolik şekiller ve harflerin ebced sayı karşılıkları üzerinde yapılan yorumlar, bu sahayla meşgul olanların başvurdukları yollardan biridir. Ebced ile cefr arasında en önemli fark: *ebced* gerçekleşmiş olanın, *cefr* ise gerçekleşmesi muhtemel olanın ilmi olarak görülmesindedir. Tasavvufta "fizyognomoni" denilen bilimin bir dalı olarak görülen "Kef ilmi" de "İlmü'l-firâse"ye karşılık gelir ki bununla ilâhî isimler ilminin karşılandığına inanılır. Bununla el, avuç, parmaklar, bilek ve yüz şekillerine farklı anlamlar yüklenilerek sınırsız manalar çıkartılır. Bunların içerisinde dini tanımlamalardan tutun da müstehcen çıkartımlara kadar hezeyanlar vardır. Bütün bunlar; Tasavvufun, '*Bâtınî Yorum*' yöntemiyle başvurduğu, metafizik atmosferde yapılan yöntem denemeleridir. Tasavvufî eğilim bunları meşru görür ve sonuçlarını kendi mantık örgüsü içerisinde "kesin teolojik çıkarımlar" olarak da "islâmîdir" diye tescil-ler. Nitekim bu aşırı yorumların delili *kendinden menkul* olup sahipleri delil sunmaya dahi gerek görmemişlerdir. Buna karşılık farklı ilim ehli ve disiplinler ise bu yöntemi çoğu kez dikkate dahi almamışlardır. Arap edebiyatında bir söz sanatı olarak kullanılan ebced sistemleri, ilâhî metinlerde geçen ibarelerin harflerine sayısal değerler vermek ve çıkan sayılardan geleceğe ait yorumlar yapmak olarak gelişmiştir. Zaten işin en dikkat çekici yanı da bir edebi sanat ve kolaylık olarak geliştirilen bu metodun tamamen insan ürünü olması, dolayısıyla birden fazla, farklı harf sayısal değer sistemlerin mevcudiyeti ortadayken ilâhî metinlerin yorumunda tescilleyici olarak kullanılmaya kalkışılmasıdır. Allah Teâlâ'nın gaybı Resulullah'a ve O'nun vekili olarak seçtiği evliya sınıfına bildireceğini savunan Şia ve tasavvufî gruplar, cifrin de bunun dolaylı yolu olduğunu iddia etmişlerdir. Muhyiddin İbn'ül Arabî Futuhat-ı Mekkiye adlı eserinde cefr üzerine müstakil bir bölüm ayırmıştır.

Niyâz-i Mısrî de cefr metoduyla Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan aleyhisselâmın "nübüvvet" sahibi olduklarını isbatlamaktadır.

Rakamlar ve Harfler Metafiziği

Rakam ve harflerde gizem aramanın tarihi eski kadîm dönemlere kadar gider. Hindistan'da Caynizm ve Budizm, Çin'de Taoculuk ve Konfüçyanizm gibi Uzakdoğu dinlerinin yanı sıra Mısır, Yakındoğu ve Yunan uygarlıkları ile Yahudi ve Hıristiyan çevrelerde bu inancın çeşitli varyantlarına rastlamak mümkündür.

Yahudi, Hıristiyan ve İslâm kültüründe sayılara ve sayıların özelliklerine gösterilen ilginin fikrî temelleri Pisagorcu felsefeye dayanır. Rakamlar ve harfler ile ilgili ilk felsefî telakkilerin, Pitagoros (Pisagor)'la başladığı bilinmektedir. Pisagorcular, âlemin esasının sayı ve sesten ibaret olduğunu söyleyerek düalist bir anlayışı savunmuşlardır. Pisagorcuların asıl düşüncelerinin temeli felsefî olmaktan ziyade matematik, musikî ve astronomi ile ilgilidir. Bir başka ifade ile onlara göre sayıların ilmi, felsefî bilginin esas anahtarı olup; ontolojik düzlemdeki her fenomende içkin olduğuna inanılan bir düzen fikri hâkimdir. Bu fikirden hareketle kutsal metinlerin yorumu, geleceğe yönelik kehanetler, yöntemin kullanımında cazibe merkezi olmuştur. Hermenötik sistemde sayı spekülasyonlarıyla önemli bir yer tutan Philo, Eski Ahit'ten mülhem fikirlerle Pisagorcu geleneği birleştirmiş; böylece, ortaçağın ağılıklı olarak sayı gizemciliğine dayanan İncil yorumlarının temelini attığı bildirilmiştir. Harflerin ve rakamların mukaddes sayılması ve onların ilâhî bir mahiyete haiz oldukları görüşü, felsefî telakkilerden de öte eski kabile kültürlerinde yer aldığına ilişkin pek çok şey söylenmiştir. Özellikle Akad, Samî ve Turan kavimlerinde sayılar, âlemin ve varlıkların yaratılışı ve mukadderatıyla ilgili hususları belirtmekteydi ." Geleceği keşfetme merakı, İslâm öncesinde yaşayan eski milletlere kadar uzanır. Keldânîler, Asurlular, Babilliler, Mısırlılar ve daha sonra Yahudilerle Hıristiyanlar arasında yaşayan kâhinler, müneccimler ve bazı mistiklerin kâinatın sonu ve devletlerin âkibeti gibi konularda çeşitli haberler verdikleri bilinmektedir. Bunun yanında, Tevrat'ın bâtınî yorumlarında ve Aziz Agustinus gibi Kilise Babalarının yazılarında da çok sayıda cefr örneklerine rastlanır. Yahudi mistik hareketi Kabala'nın temel eseri olan ve Tevrat'ın bâtınî yo- rumunu ihtiva eden *Zohar'*da da harflerin sırlarına dayanan bir ilimden söz edilir." İslâm düşüncesi, tarihi seyri içinde kendine has bir gelişim izleyerek, rakamlar ve harfler metafiziğini bilinenlerin fevkinde çok daha değişik bir üslûpla açıklar. Özellikle harfler, sözlerin ve seslerin sembolik işaretleri olarak görüldüğü tasavvufî yorumların odak ve ağırlık noktasını teşkil eder. Nitekim İslâm tasavvuf anlayışında harflere önem atfedilmesi ve "İlm-i Hurûf", "Kitabü'l-Hurûf" gibi yüzlerce eserin meydana gelmesini sağlayan âmil, harflerin ve varlıkların meydana gelişine izafe edilen sırrî ve tasavvufî yorumların neticesidir. İslâm Tasavvuf dünyasında "şeyh-i ekber" (en büyük şeyh) unvanıyla tanınan Muhyiddin İbnü'l-Arabî, el-Fütuhât el- Mekkiyye adlı ünlü eserinde konuyla ilgili bir "bab"da, harfleri mertebelere ayırmıştır. Bununla harflerin, *yaş*lık, *kuru*luk, *sıcak*lık ve *soğuk*luk gibi dört temel tabiata işaret ettiğini söyler. Ayrıca harfleri kendi başlarına ayrı bir millet olarak telakki eden İbnü'l-Arabî, "onların içinde kendi cinslerinden nebileri, âlemleri vs. vardır" diyerek her bir harf hakkında derin yorum ve tevillere girişir. Ardından bu tevilleri de ancak ehl-i keşf olanların anlayabileceğini söyleyerek uçları açık bir alan oluşturur. Aşırı yorumlarının Kur'an-ı Kerim'e muhalif olduğunun söylenmesi durumunda ise "sufiler, delil ikame etmekten münez-

zehtir" söyleyerek yorumlarını savunmuştur. [1317]

Arş u semâvatı ulûmun budur el-hak,
Hem dahi zemininde tükenmez güherim var.
Muhakkak Arş ve gökler ilimleri budur,
Hem dahi yeryüzünde tükenmez cevherim var.

Bununla bir oldu dem-i Îsâ ile Mısrî,
Gönlüme dahi ne gelirim ne giderim var.
Mısrî İsâ nefesi ile bununla bir oldu,
Gönlüme dahi ne geliş ne de gidişim var.

Niyâzî-i Mısrî'nin Hz. İsa aleyhisselâm ile benzeşmeleri sürekli ilâhilerinde gelmesi zamanında hidayete vesile bir gönüle sahip olmasındandır. Genellikle düşmanlarını Deccâle benzetmesi de bu sebepten dolayıdır.

Onun bu şekildeki hallerin meydana gelmesi Allah Teâlâ2nın zâtındaki tecellilerinin şiddetinden dolayı olmasıdır.

"Gönlüme dahi ne gelirim ne giderim var" demesi ise hakikatte ne İsa aleyhisselâm benimle oldu, gelmesi ve gitmeside bizim devrimizde olmadı, ben İsâ aleyhisselâmın kendisiyim demektir. Onun İsâ aleyhisselâm olması, velayetteki kademine, makamının durumuna işaret eder.

Hz. İsâ aleyhisselâm hakkında Allah Teâlâ buyurdu ki;

"O, İsrailoğullarına bir elçi olacak (ve onlara şöyle diyecek:) Size Rabbinizden bir mucize getirdim: Size çamurdan bir kuş sureti yapar, ona üflerim ve Allah'ın izni ile o kuş oluverir. Yine Allah'ın izni ile körü ve alacalıyı iyileştirir, ölüleri diriltirim. Ayrıca evlerinizde ne yeyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz, bunda sizin için bir ibret vardır." [1318]

Bu ayetin işareti ile Niyâzî-i Mısrî'nin de İsevî kerametlere haiz olduğudur.

> ***"Cuma gecesi gecenin yarısından sonra uyutmadılar. Gâh kıyıdan gezdirdiler çanı. Çanı elleri ile çalarlar uyumasın diye. Birazdan uyandım sonra kuvvetli bir mum yakmışlar sabah sandım. İndim sabah olmaya yazdı. Üst dudağımı böbreğe dönmüş buldum.***
>
> ***Bursa'da dahi ederlerdi va'za zayıf düşsün diye. Velâkin onda yılan yok idi. bir gece uyandım. Cesedim kurumuş ölmüşüm. Ve yine kendimi anladım, (tanıdım) ve evin dört duvarı açılmış sahra olmuş. Ruhum uçsuz bucaksız bir nur imiş. Benden ayrılmış. Her taraftan çekilip göklere doğru giderken, geri döndü, geldi, beni kuşattı içinde kaldım. Birden uyandım, gözüm açdım ki, cümle ceset ve azâlarım yine hareket eder gördüm. N'olaydı o zaman geri dönmemiş olsaydı. Ve şu kadar rahatta imişim ki tabir olunmazdı.***
>
> ***Bir kere de Uşak'da iken bir top (mermisi) dokundu beni zerrelere çevirdi. Her zerremi dünyaya dağıttı. Ve yine kendimi anlar imişim ve bundan bana***

[1317] (YAZÇİÇEK, yıl 2 sayı 1 Aralık 2004)
[1318] Al-i İmran, 49

bir elem gelmez imiş. Dahi durmayıp dağılıp giderken zerrelerim geri döndüler. Cümlesi bir yere cem' olunca (toplanınca) kendimi yine Mısri buldum.

İşte Allah Teâlâ öldürüp öldürüp diriltir bilmem muradı nedir." [1319]

Ayrıca bedeninin Limni adasında kalması Hıristiyanlara bir lutfu inayetidir.

[1319] (Niyazî-i MISRÎ, 1223), 104a

59

Vezin: Müstef'ilün Fâ'ilün Müstef'ilün Fâ'ilün

Aşkın kime yâr olur dâim işi zâr olur,
Dinmez gözünün yaşı yanar içi nâr olur.
Sevdâ-yı zülfün kimin takılsa gerdânına,
Mansûr gibi âkibet yolunda ber-dâr olur.
Leylâ-yı aşkın senin her kimi mecnûn eder,
Firkât oduna yanup her gice bîmâr olur.
Varlık cibâlin kesüp dost iline yol eder,
Ferhatleyin gözünün yaşları pınâr olur.
Şol İbrahim Edhem'i derviş eden aşkındır,
Derdine düşen şâhın tahtı târümâr olur.
Ben de ârı terkedip girdim bu dervişliğe,
Her kim senin aşkına düştüyse bi-âr olur.
Bu yolda cânın veren cânân alur yerine,
Aşk dükkânında anın canıyla bazâr olur.
Ey dilber-i rûhânî al koma işbu cânı,
Sevdâna düşeliden dünyâ bana dâr olur.
Terk et Niyâzî seni, bul anda o Sultanı,
Her kim canından geçer ol vâsıl-ı yâr olur.

Aşkın kime yâr olur dâim işi zâr olur,
Dinmez gözünün yaşı yanar içi nâr olur.
Aşkın kime yâr olur dâim işi ağlamak olur,
Dinmez gözünün yaşı yanar içi ateş olur.

Aşkın üç mertebesi vardır: Bunlardan muhabbet, yani sevgi istikrar eder, yerleşir ve her bir kuvvet ve organlarıyla, hatta vücûdunun her bir kılıyla maşûkuna (Sevgilisine) teveccüh ederse buna aşk denilir. İşte bir insan aşk yolunda tam bir bütün halinde sevgilisine bağlı olarak kendisini kaybederse muztarib, mükedder (acı çeken acılı) derler. Yine kemâliyle mâşûkuna dönük ve kendisini bu yolda yok edecek derecede aynı mâşûkunu kendisinde müşâhede ederse, ona heymân (mecnûn) denilir. Meselâ, Müheymiyun melekleri gibi. Hatta Âdem aleyhisselâma melekler secde ile emrolundukları vakit Müheymiyun melekleri bu İlâhî hitâbı işitmeyerek secde etmediler. İşte aşktaki bu mertebeye heymân (cünûn) mertebesi denir ki, İbrâhim aleyhisselâmın makâmıdır.

İkinci beyitte geçen nârdan murad, burada bildiğimiz ateş değildir. İlk önce yaratılan "Nûr-i Muhammedî" dir. Bunun Rûh-i Muhammedî, Akl-i kül ve Kalem-i Alâ gibi sâir isimleri de vardır.

Rûh rihten müştaktır. Çünkü rih rüzgâr demektir, yani havadır. İşte havayı solunumla içine aldığın vakit ona nefesi dâhil (içri alınan solunum) denir ki hayatın mayasıdır. Nefes-i (dışarıya verilen solunum) soğuktur. Nemlilik ve kuruluk bun-

dan meydana gelir. Arşı ve Kürsî ve Felek-i Atlas vesâir bütün yaratıkların hepsi bu Ruh-i Muhammedîden halk olundu. Isı fazla olursa ateş, soğukluk fazla olursa yel, kuruluk fazla olursa toprak ve nemlilik fazla olursa su denilir. İşte insan nefsini içeri atıpta dışarıya veremezse, yani içinde kalırsa o nefes ısınır ve bunun sonucu adam ölür.

Sevdâ-yı zülfün kimin takılsa gerdânına,
Mansûr gibi âkibet yolunda ber-dâr olur.
Zülfün[1320] sevdâsı kimin boynuna takılsa,
Mansûr gibi âkibet yolunda idam olur.

Berdârın manası asılarak idâm demektir. Mansûr kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin şehid edilmesi hakkında doğru olanı onun kılıçla katledilmiş olmasıdır. Çünkü Mansûr aşkın fazlalığından "Enel-Hak" dedi. Sonra önce onu hapsettiler ve tevbe etmesini teklif ettiler ve Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bunu yasak ettiğini kendisine anlattılar, ikna olmadı. Dayısı "Cüneyd-i Bağdadî" ve Şeyhi "Hazreti Şiblî" kaddese'llâhü sırrahume'l-azizân şer'an ve hakikaten katli lâzım geldiğine fetvâ verdiler. Abbasîler devrinde zamanın Melîkinin emriyle ve Ebul-Hârisin kılıcıyla katledildi. Çünkü asılmak cezası yol kesicilerin cezasıdır. Yol kesici insanların parasını da alır eli kesilir, hem de asılır, yalnız parasını alırsa eli kesilir, asılmaz parasını da almaz, yalnız korkutursa memleketten dışarı çıkarılır. Hallâc-ı Mansûr kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz ise diliyle yol kesmiş sayıldı ve bu cezaya müstehak oldu.

> Muhyiddîn İbnu'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz Hallâc'ın sözlerine *el-Fütûhât*'ında epeyce yer vermiştir.
>
> *"Şiblî dedi ki: 'Ben ve Hallâc, aynı kâseden içtik. Ben ayık kaldım ama o sarhoş oldu. Bunun üzerine hapsedildi, dövüldü ve nihayet vefat etti'. Şiblî'nin bu sözü ölmezden önce Hallâc'a ulaşınca demiş ki 'Şiblî öyle sansın. Şayet o da benim içtiğimi içseydi, o da benim oturduğum yerde oturur [hapiste] ve benim sözümü söylerdi'. Biz Şiblî'nin ayık kalmasını Hallac'ın sarhoşluğuna ve Şiblî'nin sözünü Hallâc'ınkine tercih ederiz".* (I/169,219, II/15.122, 126,165, 337, 364, 370, 413, 445, 478, 720, III/17, 22. 40. 51, 52, 117,155, 626, IV/84, 105,156, 194, 241, 309,328, 332, 367) [1321]

Leylâ-yı aşkın senin her kimi mecnûn eder,
Firkât oduna yanup her gice bîmâr olur.
Leylâ-yı aşkın senin her kimi deli eder,
Ayrılık ateşine yanıp her gece kalbi huzursuz olur.

> Klâsik Türk edebiyatında bir tür olan mesneviler, yazılı uzun manzum hikâyelerdir. Bu mesnevilerden birisi de Türk edebiyatının klâsikleri arasında anılan ve konusu değişik şairler tarafından da işlenen Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnun adlı

[1320] **Zülf:**(Zülüf). Farsça. Yüzün iki yanından sarkan saç lülesi
[1321] (KILIÇ, 1995), s.108

eseridir. Fuzûlî tarafından yeniden kaleme alınan hikâye artık onunla beraber anılmaktadır. Hikâyenin konusu kısaca şöyledir.

Mecnûn **(Kays),** '*her türlü dünya varlığına sahip olduğu halde, cihanda varisi olmayan*' bir Arap beyinin duaları sonunda dünyaya gelen oğludur. On yaşına gelen çocuk büyük bir törenle sünnet ettirilir ve bilim öğrenmesi için gönderildiği mektebe süs verir.

Kays okuldaki kızlardan biriyle **(Leylâ)** muhabbete başlar. Bir süre sonra '*Kays Leylâ'nın esiri olmuş; Leylâ dahi ona mail olmuş!*' dedikodularının çıkması üzerine Leylâ, annesinin isteğiyle okuldan ayrılır. Bu durum karşısındaki *âh u zâr*ları nedeniyle *Kays* artık ***Mecnun*** olarak anılmaya başlar.

Bir nevruz günü karşılaşan iki sevgili birbirlerini görünce kendilerinden geçerler. Ayıldığında arkadaşlarının Leylâ'yı götürdüklerini öğrenen Mecnûn, babasına özür beyan eden bir haber gönderdikten sonra çölün yolunu tutar, insanlardan uzaklaşır. Babası, Leylâ'dan vazgeçmesi yönünde yaptığı nasihatler kâr etmeyince oğluna Leylâ'yı istemeye karar verir. Leylâ'nın babası ise, mîzâcını değiştirmesi şartıyla kızını Mecnûn'a vereceğini söyler ki, bu Mecnûn'un ihtiyarının ötesinde bir tekliftir. Derdine çare aramak için Kâbe'ye dahi götürülen Mecnûn gittikçe insanlardan uzaklaşır, derdini tabiattaki varlıklara (dağa, çeşmeye, ceylana, güvercine) anlatır, onlarla hasbihâl etmeye başlar.

Durumu Mecnûn'unkinden pek farklı olmayan Leylâ ise bazen muma, bazen aya, bazen sabah rüzgârına içini döker. İtibarlı, halkın sevdiği, kavrayışı üstün İbni Selâm'ın Leylâ'yı istetmesi üzerine, Mecnûn gibi aşk yolunda çok koşmuş olan, savaşlarda hiç yenilmeyen Nevfel, Mecnûn'a yardım edeceğine dair ümit verir. Lâkin Mecnûn için Leylâ'nın kabilesiyle iki defa savaşan Nevfel, Mecnûn'un muradına erişmesini sağlayamadığı için yalancı duruma düşer. Ümidi azalan ve kendisini zincire vuran Mecnûn, değişik bahanelerle sevgilisine *mukaabil* olmak suretiyle halini arz eder. Ancak İbni Selâm Leylâ'yı alır. Leylâ uydurduğu bir yalanla (Leylâ, kendisine mektepten beri peri soylu bir cinlinin musallat olduğunu ve bu cinlinin yanına âdemoğlu almasını istemediğini, aksi halde ikisini de yok edeceğini söylediğini belirtir) İbni Selâm'ın kendisine sahip olmasını engeller.

Kendisi de aşk derdi çekmiş olan Zeyd, Leylâ'nın macerasını Mecnûn'a anlatınca Mecnûn sevgilisine sitem dolu bir mektup gönderir. Leylâ ise özür dileyen ve işin aslını anlatan bir cevap verir. Bu arada oğlunu çölde tekrar bulan Mecnûn'un babası onun ıslâhının mümkün olmadığını anlar. Oğluyla vedalaşan baba bir süre sonra ölür.

Babasının kabrini ziyaret eden Mecnûn yüzünü güldüremediği babasından affını diler. Bütün hayvanların dilinden anlamaya başlayan Mecnûn, dert mülkünün şahı olmuştur. Vahşi ve evcil hayvanlar onun askerleridir. Leylâ'ya olan aşkını artırması için Allah Teâlâ'ya yalvaran Mecnûn'a sevgilisinden haber getiren Zeyd, onun Mecnûn'a olan vefasını bildirir. Leylâ'ya, ayrılığın gamını ortadan kaldırmayı teklif eden Mecnûn, eğer İbni Selâm buna engel olursa, bir ah

ile onun tahtını târ u mâr edeceğini söyler. Derken İbni Selâm ölür.

Çölde karşılaşan iki sevgili ancak maceralarını anlattıktan sonra birbirlerini tanıyabilirler. Leylâ'ya, ***'kötülük arayanların ağzını açma, benim gibi aşk yolunu elden tutma, namusunu eksiklikten sakın'*** diye nasihatler eden Mecnûn, Leylâ'nın kavuşma talebini geri çevirir, ona aşkın mahiyetine dair, kendi durumunu da anlatan bir şiir okur. Bu durum karşısında Leylâ,

'aferin sana, tertemiz bir kişiymişsin; topraktan yaratılmış hâlis bir varlık imişsin. İnsâf, kanâat dediğin bu kadar olur. Hevâ ve hevesi susturmaya kabiliyet bu kadar olur' sözleriyle sevgilisini takdir eder. Mecnûn'un faziletleri gittikçe artar. Nihayet dost yâdıyla ölen Leylâ'nın ardından Mecnûn da hasretle dünyayı terk eder.

Zeyd onları rüyasında, Rıdvan'da görür. Zeyd'in anlattıklarını dinleyen halk, iki sevgilinin mezarını ziyaret etmeyi âdet haline getirir. Leylâ ve Mecnûn mesnevîsinde, anlatılanların genel çerçevesi öykü boyutu itibariyle bu şekildedir.[1322]

Varlık cibâlin kesüp dost iline yol eder,
Ferhatleyin gözünün yaşları pınâr olur.
Varlık dağlarını kesip dost iline yol eder,
Ferhat gibi gözünün yaşları pınâr olur.

Şol İbrahim Edhem'i derviş eden aşkındır,
Derdine düşen şâhın tahtı târümâr olur.
Şol İbrahim Edhem'i derviş eden aşkındır,
Derdine düşen şâhın tahtı darmadağın olur.

İBRÂHİM BİN EDHEM kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz

Tâbiînin meşhûr âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. 714 (H.96) te Belh şehrinde doğup, 779 (H.162)da Şam'da Hakk'a yürüdü.

İsmi, İbrâhim bin Edhem bin Mansûr, künyesi Ebû İshâk'tır.

Nesebi hazret-i Ömer'e dayanır. Fudayl bin İyâd, İmrân bin Mûsâ bin Zeyd Râi ve Şeyh Mansûr Selâmi'nin sohbetinde bulunup, Veysel Karânî radiyallâhü anh hazretlerinin rûhâniyetinden istifâde etmiştir.

Bağdât, Şâm ve Hicaz'da meşhûr oldu. Üç kıtanın âlimlerinin çoğundan ilim öğrendi. İmâm-ı A'zam radiyallâhü anh hazretlerinin sohbetleriyle olgunlaştı. Dinde fakih ve müctehid oldu. Rumlarla yapılan cihadlara katıldı. Arap lisânını çok fasîh konuşurdu.

Babası Edhem, Belh şehri pâdişâhıydı. Kendisi şehzâde olup, tahtta oturur, avlanmayı severdi. Her türlü imkâna sâhip, her istediğini yer, her istediğini giyer, her emri hemen yapılırdı. Bir yola çıktığı zaman, kırk altın kalkanlı asker önünden, kırk altın gürzlü asker arkasından yürürdü. O bütün bunları terk etmiş ve Allah Teâlâ'ya gönül vermiştir. Mübârek sözleri ve kerâmetleri dilden dile dolaşmış, muhabbeti

[1322] (YILDIZ, Bahar / 2004)

hep gönüllerde yaşamıştır. Dünyâ sultânları unutulmuş, fakat O unutulmamıştır.

Ben de ârı terkedip girdim bu dervişliğe,
Her kim senin aşkına düştüyse bi-âr olur.
Ben de kibri terkedip girdim bu dervişliğe,
Her kim senin aşkına düştüyse utanmaz olur.

> İmdi, utanç, saygısızlığın sonuçlarından değil de, kendisinden ürktüğümüz, çekindiğimiz ruhsal bir ayıp tablosu olduğuna ve bizim hakkımızda neler düşünüldüğünü yalnızca bunu düşünecek kimselerden dolayı önemsediğimize göre, karşısında utanç duyduğumuz kimselerin, düşüncelerine önem verdiğimiz kimseler olduğu sonucu çıkar ortaya. Bu gibi kimseler: bize hayranlık duyanlar, bizim hayranlık duyduğumuz, kendileriyle yarıştığımız, hakkımızdaki düşüncelerine saygı duyduğumuz kimselerdir. Herkesin saygıyla karşıladığı bir şeye sahip olanlara, ya da bize verebilecekleri şeyi elde etmeyi çok istediğimiz kimselere hayranlık duyarız ya da bize hayranlık duymalarını isteriz - bir âşığın duyduğu gibi. Bize denk kimselerle yarışırız. Büyüklerimiz ya da iyi eğitim görmüş kimseler gibi akıllı insanların görüşlerine, gerçek diye, saygı duyarız. Herkesin gözünün önünde, açıkça yapılmış bir şeyden daha çok utanç duyarız. **'Utanç gözlerde oturur'** deyimi buradan gelir. Bu nedenle, her zaman bizimle birlikte olacakların ve bizim ne yaptığımıza önem verenlerin önünde çok büyük utanç duyarız, çünkü her iki durumda da gözler üzerimizdedir. Bizimle aynı suçlama altında olmayan kişilerin karşısında da böyle hissederiz: çünkü onların bu davranış karşısındaki düşüncelerinin bizimkinin aynı olmayacağı açık bir şeydir. [1323]

Âr dan murad kibirlenmedir. Kişi kibri terketmesi ile etrafın ilgisini hissedemez. Aynı suyun içindeki balığın suyu fark edemediği gibi; tevhid âlem içinde onu gözden artık saklamıştır.

Bu yolda cânın veren cânân alur yerine,
Aşk dükkânında anın canıyla bazâr olur.
Bu yolda cânın veren cânân alır yerine,
Aşk dükkânında onun canıyla alışveriş olur.

Beyitte geçen cânân ki, yani mahbub ki (sevilen), bundan murad Hakk-tır, onu alır.

Bu yolda can vermek şöyledir: İnsan önce fiillerini, sıfâtını ve vücûdunu ifnâ eder. İşte canını vermiş olur, çünkü onda bir şey kalmaz. Sonra ef'âline karşılık İlâhî ef'âl gelir, sıfatlarına karşılık İlâhî sıfât gelir, vücûduna karşılık İlâhî vücûd gelir demek olur.

"Ebedi olanından başka gerçek aşk yoktur."[1324]

[1323] (ARİSTOTELES, 2006), s. 113
[1324] Euripides, Troades, 1051; (ARİSTOTELES, 2006), s . 137

Ey dilber-i rûhânî al koma işbu cânı,
Sevdâna düşeliden dünyâ bana dâr olur.
Ey rûhânî dilber al koma iş bu cânı,
Sevdâna düştükten beri dünyâ bana dar olur.

Niyâzî-i Mısrî, hayatı boyunca sıkıntılar, sürgünler ve acılar içinde kalmasının sebebi olarak, Allah Teâlâ'ya olan aşkı olduğunu itiraf etmektedir.

Terk et Niyâzî seni, bul anda o Sultanı,
Her kim canından geçer ol vâsıl-ı yâr olur.
Niyâzî terk et seni, bul anda o Sultanı,
Her kim canından geçer ol yâra kavuşmuş olur.

60

5+5=10

Ey sanem n'oldun cana kasdin var,
Bağrımı deldin kana kasdin var.
Başım önünde cevkân elinde,
Çelmeden gayri ya ne kasdin var.
Beni gör n'oldum sararup soldum,
Vaslın umarken hicrana kasdın var.
Bu vücûdumu odlara yakdın,
Ben de bildim biryana kasdin var.
Tiğ-i gamzenle doğradın bağrım,
Cism-u cânı kurbâna kasdin var.
Onmadık başım kavgâya saldın,
Pâdişâhım seyrâna kasdin var.
Bu Niyâzî'yi ağlattığından,
Anlanur kim ihsâna kasdin var.

Ey sanem n'oldun cana kasdin var,
Bağrımı deldin kana kasdin var.
Ey sanem[1325] n'oldun cana kasdın var,
Bağrımı deldin kana kastın var.

Beyitte geçen sanem ise dünyâdır. Putperestlik bir günahtır. Putperestlik tahta ve taştan yapılmış sanemlere, putlara tapmaktır. Taş ve tahta Allah Teâlâ'nın birer cüz'ü olduğuna nazaran putperestlik Allah Teâlâ'nın cüzlerine tapmaktır. [1326] Putperestlik daha âdemoğullarından kalmadır. Çünkü o zamanlarda da insanlar Hazreti Âdem aleyhisselâmın Ved, Sugar, Yegus ve Nasr adlarındaki dört oğlunun sûretleriyle ayrıca bir kuş sûreti yaptılar, gerdanlarına birer çan astılar ve kilise gibi yerlere koydular, kapısının yanına da büyük bir çan astılar. Bir kimse bunlara ibâdet ve duâ etmek için buraya geldiğinde önce kapıdaki büyük çanı çalar, güyâ içerideki putları uykuda ise onları uyandırır, sonra içeriye girip, baştakinin gerdanında asılı çanı sallayarak duâ ederdi. Sonra bu mihval üzere diğer üç putun da yanına giderek duâlarını yaparlardı. En önceki bid'at budur. Sonraları câhiliyyet devrinde bunların yerine Evsân denilen taşlar put ittihaz edildi. Evsân sûret olmayıp, mezar taşları gibidir. Şimdiki Beyt-i Şerifin çevresinde anların yerlerinde direkler var, kandiller asarlar, işte Evsân denilen bu taşlar oralarda dikili idiler. Her bir kavim gelir, önce Beyti şerifi tavaf eder ve sonra mensup olduğu taşın yanına geldiği vakit ona secde ederdi.

Başım önünde cevkân elinde,

[1325] **Sanem:** Kâfirlerin, önünde ibadet ettikleri heykel, put. Mecaz: Çok güzel olan. Putperestlerin İlâhı

[1326] (CHURCWARD, 1934), s.33

Çelmeden gayri ya ne kasdin var.
Başım önünde cevkân[1327] elinde,
Düşürmekten başka ne kastın var.

Kulun elinde bir kudret yoktur. Top gibi oynuyorsun, diyerek Allah Teâlâ'ya naz makamında niyaz edilmektedir.

Beni gör n'oldum sararup soldum,
Vaslın umarken hicrana kasdın var.
Beni gör n'oldum sararup soldum,
Vaslın umarken hicrana kasdın var.

Bu vücûdumu odlara yakdın,
Ben de bildim biryana kasdin var.
Bu vücûdumu ateşlere yaktın,
Ben de bildim kepab yapmaya kastın var.

Tiğ-i gamzenle doğradın bağrım,
Cism-u cânı kurbâna kasdin var.
Bakış oklarınla doğradın bağrımı,
cânım ve bedenimi kurbâna kastın var.

Onmadık başım kavgâya saldın,
Pâdişâhım seyrâna kasdin var.
Talihsiz başım kavgâya saldın,
Pâdişâhım seyretmeye kastın var.

Bu Niyâzî'yi ağlattığından,
Anlanur kim ihsâna kasdin var.
Bu Niyâzî'yi ağlattığından,
Anlanır ki ihsâna kastın var.

Niyâzî-i Mısrî, Allah Teâlâ'ya bunca çekilen eziyetlerimizden haberin olduğu halde, niçin vaz geçmediğini ve muradının ne olduğunu sorgulamaktadır. Bu durum seven ve sevilen arasında olan durumdur. Olmasının sebebi olarak aşkın gerçeklik dercesinin tebarüz etmesinden başka bir şey değildir. Âşıkların cevr-ü cefadan geçmesi Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin ümmilik vasfının tecellisidir. Çünkü efendimiz sallallâhü aleyhi ve sellemde çile ile olgunlaştığı görülünce âşıklara bu hallerin zevkinden başka bir şey olmadığı düşünülmektedir.

[1327] **Çevgan:** Farsça. Cirit oyunlarında atlıların birbirlerine attıkları değnek. Baston, ucu eğri değnek.

EY NEBİ

Hicranla yandı gönlüm hâlimi sormaz mısın?
Dil ucuyla olsun melâlimi sormaz mısın?
Bilmem ki yoksa, dost vefâsından şüphen mi var..!
Lütfedip bir kere hayâlimi sormaz mısın?

Dostlara ülfet yağdı, bizlere iltifat yok mu?
Kebap oldu sînem âhıma itimat yok mu?
Yüzüm izinde seni beklediğim günden beri!
Yoksa bende Senin sevgine istidat yok mu..?

Gözlerim yolunu sînemdeki tepelerde,
Gönlümde belirdin de daldım kaldığım yerde;
Hayalin ağarırken rûhumda perde perde,
Gözlerim yolunu sînemdeki tepelerde...

Sen, o ışıktan ikliminle en tatlı rüyâ,
Sen, mor, pembe renklerle rûhumu saran hülyâ..
Kararır, Seni duyup Seni görmezsem dünyâ,
Dostlarınla elele gezdiğin tepelerde...

Fethullah Gülen [1328]

[1328] Fethullah Hoca Efendinin gurbet diyarlarında vatan hasreti ile yanıp tutuşması da örnek verilebilir.

Hz. Ali kerremallâhü veche mektebinde tedris gören bütün evliyalar gurbetlerde, mezarları da kayıp şekildedir. Beni en çok üzen olaylardan biride Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin kızı Fatıma aleyhisselâmın kabrinin dahi nerede olduğunu bilememektir. Vefasızlık örneği olan bu türlü durumlar aslında Allah Teâlâ'nın sevdiği kullarını kıskanarak, insanlardan saklamasıdır.

Sevilenin aşığını kıskanması aşkın en yüksek mertebelerindendir.

61

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Hazreti İsâ inüp gökten tamam etti zuhûr,
Ger sen idrâk eylemezsen belki sendendir kusûr.
Dirilüp acb-i zenebden hem cümle mevtâ ser-te-ser,
Na'ra-i İsrâfil oldu cümleye çalındı sûr.
Bir kabirden bin Muhammed her birisi Yüzbine,
Baş olup gitti önünce "zâlik-e yevmün-nüşûr"
Enbiyânın âsmân-ı Hakk gibidir sözleri,
Evliyânın sözleri tezyindürür etme gurûr.
Mısrıyâ her sözünü Hakk'dan işit hak söyle kim,
Ric'at ile baksalar da görmeye kimse futûr

Hazreti İsâ inüp gökten tamam etti zuhûr,
Ger sen idrâk eylemezsen belki sendendir kusûr.
Hazreti İsâ inip gökten tamamen meydana çıktı,
Eğer sen anlayamıyorsan belki noksanlık sendendir.

Bu beyitlerde Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîz bahsederken kendinin manevî halindeki tasarrufun ve halin *Hazreti İsâ aleyhisselâm* ile özdeştirmesidir.

> İsâ aleyhisselâm bir dahi nüzul eylemez. Sen onu anlayup bildügünden bu ezayı idersin. Peygamberlerin, beddu'âsı yerde kalmaz dirler. Bana bu beddu'âyı etdüren Allah Teâlâ'dur. Bu du'anun icabeti mukarrerdür bi-ihtiyarum. Ben du'âyı sana *derûn-ı dilden*[1329] etdüm. kabûlı kendine müfevvezdür.[1330] Ey dînsüz benden sana şimden gerü hayır yokdur. [1331]

Bu türlü hallerin bütün evliyaullahta birebir tezahürü bulunur. Bazıları makamlarda karar kılarak ilerleyemez. Fakat Niyâzî-i Mısrî Efendimiz son döneminde bu gibi iddiaları kalmamıştır. Çünkü onun inziva hayatı olarak geçen son dönemleri bu gibi tevilleri söylemediğini göstermektedir. Çünkü artık içine kapanmış ve ahret hazırlığı içindedir.

"Hazreti İsâ inip gökten" de, Hazreti İsâ aleyhisselâm teşbihe dâvet ederdi (Cem makâmına), Hazreti Mûsa aleyhisselâm ise tenzihe (Hazret-il Cem makâmına) davet ederdi. Çünkü Hazreti Mûsa'nın kavmi teşbih ehli idi. İşte her vakitte her peygamberin meşreb ve meşhedinde (gidiş ve ve tutumlarında ve geldikleri zamanlarında) çeşitli insanlar vardı. Beyite geçen hazreti İsâ'dan murad edilen Cem makâmı sâhipleridir.

[1329] Gönülden
[1330] **Müfevvez:** (Tefviz. den) Sipariş ve ihâle olunmuş.
[1331] (MISRÎ, 1223), v. 53b

Tevhîd, Tenzih, Teşbih

Kur'an-ı Kerim, bizi sürekli olarak basiretli ve keskin görüşlü olmaya davet ediyor:

"Başınızı kaldırıp göklere bir bakınız: Yıldızlar nasıl doğuyor ve batıyor, bu seyir ve hareketlerinde hiçbirisi yollarından şaşmıyor! Yere bir bakınız: Yağmurlar nasıl kurumuş toprakları diriltip içinden çeşit çeşit otlar ve ağaçlar bitiriyor! Canlı olan şeylere bir bakınız: Bir damla nutfe nasıl önce kan pıhtısına, sonra ete ve kemiğe dönüşüp nihayet son derece güzel bir biçimde insan oluyor! Ey gafil insanlar! Bulunduğunuz yerden biraz Uzaklara seyahat ediniz: Şimdi içinde insan ve cin kalmamış hâlde gördüğünüz yüksek sütunlu, son derece sağlam ve muazzam binaların sizden çok daha kuvvetli sakinleri ne olmuş? Bunlara bakıp düşününüz!"

Bizi âfâk ve enfüsteki (dışımızdaki ve içimizdeki) delillerle âyetleri araştırarak düşünmeye ve bu sayede hakikate ulaşmaya teşvik eden Yüce Rabbimiz'in şu yüce fermanına uyarak Muhyiddin ibn-i Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz de, Allah Teâlâ'yı görmek için eşyaya bakmayı tavsiye ediyor. Meşşâî (gezimcilik - Aristo- okulu) filozofu ve Şeyhü'r-Reîs **İbni Sina** ile Hüccetü'l-İslâm **Ebû Hâmid Gazâlî'yi,** yaratıklara nazar etmeksizin Allah Teâlâ'nın aklen bilineceğini iddia ettikleri için beğenmiyor.

Bu düşünceler **İbn'ul Arabî**'ye göre yanlıştır. Zira ulûhiyyeti bilmek onun gerektirdiği varlığı bilmeğe bağlıdır. Mademki ulûhiyyet bütün ilâhi isimleri ve Rabbânî sıfatları kendinde toplayıcıdır onların görünme ve görülme sahası olan ekvânı (varlıkları) bilmeyince nasıl bilinebilir?

Fakat şefkatli **İbn'ul Arabî**'ye, kendisini okuyanlara sevgi ve acıma gözüyle baktığını göstererek:

"Bârî Teâlâ'ya ortak olduğunu kabul edenlere önem vermeyiniz, onlara Allah Teâlâ'nın birliğini isbat için delil getirmeğe kalkışmayınız! Zira müşrik olan (Allah Teâlâ'ya ortak koşan) *kimse sizinle beraber Yüce Yaratıcı'nın varlığını kabul ediyor, fakat sizden fazla olarak bir de o Yüce Yaratıcı'nın ortağı olduğunu iddia ediyor. O hâlde bu bâtıl* (geçersiz) *iddiasını isbat etmek ona düşer,"* buyuruyorlar.

Ne ince bîr düşünce!..

İbni Arabî, Allah'ın **tevhidi** ile **tenzih**'i de tavsiye ediyor. Tenzihten kasdettiği, hiçbir şeyin Hakk'a benzemediğine inanmaktır. Yahut âlem görünüş, sahasına çıkmadan önce Allah Teâlâ her ne hâlde ise âlemin varlığından sonra da O'nun yine o hâlde bulunduğunu kabul ve teslim etmektir.

Teşbîh'e gelince, bu hususta âyet ve hadîslerde veya geçmiş nebilerin sözlerinde tesadüf olunan kelimelerin anlamlarını Allah Teâlâ'nın ilmine havale ederek hepsine inanmak gerektir.

Kısaca İbn'ul Arabî'ye göre tenzih ile teşbih arasını birleştirmek, ariflerin (Allah'ı kesin bilgi, görüş ve oluşla tanıyan kimselerin) sânıdır.

"O hâlde eğer sen tenzih edersen bağlayıcı olursun,

Eğer teşbihine inanırsan Onu sınırlandırmış olursun,
Eğer her ikisine birden inanırsan doğru yola götüren olursun,
Allah Teâlâ'yı tanıma yolunda kendisine uyulan imam ve efendi olursun."
(Füsûsu'l-Hikem, Nuh Kelimesindeki Subbuhî Hikmet fassından) [1332]

Bu hususta İbn'ül Arabî, bir beytinde şöyle der:
Hakk, bu cihetle halktır, düşününüz! Şu cihetten de halk değildir, anlayınız!
.....
İster birleştir, ister tefrik et! Zîrâ asıl (ayn) birdir. Aynı zamanda çokluktur da; bu hali üzere durup bakî kalmaz.[1333]

<u>Dirilüp acb-i zenebden hem cümle mevtâ ser-te-ser,</u>
<u>Na'ra-i İsrâfil oldu cümleye çalındı sûr.</u>
Bütün ölüler acb-i zenebden[1334] baştanbaşa dirilir,
Her şeye İsrâfil Sesi ulaştı sûr çalındı.

<u>Bir kabirden bin Muhammed her birisi Yüzbine,</u>
<u>Baş olup gitti önünce "zâlik-e yevmün-nüşûr"</u>
Bir kabirden bin Muhammed çıkıp her birisi yüzbine
Önünde baş olup gitti "zâlik-e yevmün-nüşûr"

كَذٰلِكَ النُّشُورُ ***"İşte ölüleri diriltmek de böyledir."*** [1335]

"zâlik-e yevmün-nüşûr" **"Bu dirilme günü bu şekilde olur."**

"Bir kabirden Bin Muhammed" demek Muhammedî olanlardan Bin kişi zâhir olur demektir. Çünkü İsâ meşrebinde olanlara Îsevî derler, Mûsa meşrebinde olanlara Mûsevî derler. İşte Muhammed meşrebinde olanlara da Muhammedî derler.

Enbiyânın sözlerini Evliyâ tezyin eder, yani enbiyanın sözlerini Velîler kendilerinden herhangi bir katkıda bulunmadan noksansız olarak süsleyerek bildirirler.

<u>Enbiyânın âsmân-ı Hakk gibidir sözleri,</u>
<u>Evliyânın sözleri tezyindürür etme gurûr.</u>
Nebilerin seması Hakk gibidir sözleri,
Evliyânın sözleri süsleyicidir etme gurûr.

Ediplerin sultanı ve arkadaşların bilginlerinden olan Mevlânâ Fahreddin-i Dîvdesî'den nakledilmiştir ki: Bir gün Mevlânâ hazretleri: "Bizim makbulümüz

---

[1332] (AYNİ, 1995), s. 86-88
[1333] İbnü'l-Arabî, *Fusûs,* s. 79.
[1334] **Acbüz zeneb:** İnsanın kuyruk sokumunda bulunan ve ikinci yaratılışa çekirdek hükmünde olacak küçük kemik.
[1335] Fatır, 9

olan her söz bizim sözümüzdür. Nitekim yüce Allah Teâlâ mecid olan Kelâmında:

"Ben sizin yüce rabbinizim" [1336] buyurmuştur. Her ne kadar bu söz Firavun'dan naklen söylenmiş ve bir mahlûkun sözü olması bakımından namazı bozması lazım gelirse de. Yüce Allah Teâlâ onu zikretmiş ve Kur'an-Mecid'de söylemiş olduğu için bu söz namazı bozmaz. Çünkü o, Allah Teâlâ'ya bağlıdır. Binaenaleyh bundan açıkça anlaşılıyor ki, ulu Allah Teâlâ hazretlerinin beğendiği, hoş ve makbul gördüğü her şey ona mütealliktir. Böylece mahlûkun Allah Teâlâ tarafından nakledilen sözü, namazı bozmaz, Allah Teâlâ'ya ait olan bir sözü peygamberlerden veya velilerden beşerî bir mahlûk söylemiş olsa, o söz yine Allah Teâlâ'nın sözü sayılır" dedi. Nitekim buyurmuştur:

Kur'an nebi'in dudağından çıkmışsa da, her kim onu Allah Teâlâ söylemedi derse kâfirdir. [1337]

"Abdullah'ın boğazından çıkmış olsa da o ses Allah Teâlâ'dandır." [1338]

Mısrıyâ her sözünü Hakk'dan işit hak söyle kim,
Ric'at ile baksalar da görmeye kimse futûr

Yâ Mısrı her sözünü Hakk'dan işit Hakk söyle ki,
Dönüp dönüp ile baksalar da kimse noksanlık görmeye

Hakk'a vasıl olan kulların her sözü hak ve burhan olunca kimse itiraz edemez. Çünkü onlar hevalarından konuşmazlar.

Kur'ân-ı Kerim'in bakışına göre Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin konuşması Allah Teâlâ'ya ait yani ilâhî kaynaklıdır.

"O, kendiliğinden konuşmamaktadır. Onun konuşması ancak, bildirilen bir vahy iledir." [1339]

Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme birçok bilginin, haberlerin vahiy yoluyla verildiği bildirildiği Kur'ân-ı Kerim'de yer almıştır [1340]. Ona gönderilen gayr-i metlüv vahiyler Kur'ân-ı Kerim'de yer almadığı [1341], bir kısmını da çeşitli şekillerde

---

[1336] Naziat, 29

[1337] Mesnevi. c.IV. b. 2122

[1338] (Ahm95), s. 700-(442)

[1339] Necm, 3-4

[1340] Nûr: 24/11-16; Muhammed: 47/16; el-Haşr: 59/11-12; et-Tahrîm: 66/3.

[1341] **Gayr-ı Metlüv Vahiy**

Oryantalistlerin başlattığı ve bazı müslümanlarca da kabul gören *"Kur'ân-ı Kerim dışında vahiy olmadığı ve sünnetin vahiy olmadığı"* belli bir mesafe kat etmiş ve müslümanların düşüncelerini bulandırmıştır. Sünneti hafife alan veya inkâr eden bu kimselerin itirazlarına bakacak olursak, bütün meselenin çözüm noktasının *"Kur'ân-ı Kerim'den başka vahyin"* Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme inip inmediğidir. Bunu Kur'ân-ı Kerim şu şekilde açıklar.

"Nebi, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. O bunu nebinin diğer bir eşine haber verince, Allah da bu durumu nebiye bildirmişti, o da bir kısmını yüzüne vurmuş bir kısmını da yüzüne vurmadı. Nebi bunu ona haber verince eşi "Bunu sana kim söyledi?" dedi. Nebi, "Bilen, her şeyden haberi olan Allah Teâlâ bana söyledi" dedi." (Tahrim, 3)

bildirmiştir.

Tefsirlerde beyan edildiğine göre Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem gizli tutmak kaydıyla eşi Hafsa'ya bir söz söylemiş; ancak o, bu sözü saklayamayıp Hz. Aişe'ye söylemiştir. Bunun üzerine Allah Teâlâ durumu Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bildirmiş, o da Hafsa'ya anlatmıştır. Hafsa, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme bunu kimin haber verdiğini sormuş, O da Allah Teâlâ'nın bildirdiğini söylemiştir. Ancak Kur'ân'da bu bildirimin kendisi yer almıyor. Demek ki bu bildirim Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme gayr-i metlüv vahiyle bildirilmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de buna benzer birçok ayette (Ahzab, 37; Bakara, 144; Haşr, 5; Fetih, 15; Şura, 21; Hakka 44,47; Yunus; 15; Enfal, 5; Nur, 62; Enfal, 9) gayr-i metlüv vahyin olduğuna işaretler mevcuttur. İşte bu hakikati ifade ederek Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem şöyle buyuruyor: ***"Dikkat edin bana Kur-an ve benzeri verildi."*** (Ebu Davut, 6) Bu nedenle Resul, bu iki kaynağı insanlara ulaştırmakla mesuldür. (Maide, 67)

62

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Katre katre dökülenler dürr müdür bârân mıdır?
Zerre zerre görünenler hat mıdur reyhan mıdır?
Karâr etmez bu cânum kalmadı hîç dermanım
Cemâlimi göresim geldi dîvânında durasım geldi
Taze taze açılan gül mü cemâlin mi senin
Yane yane inleyen bülbül mü yahud cân mıdır?
Halka halka salınan kâkül mü yâ hablü'l-metîn
Sûre sûre yazılanlar hat mıdur Kur'ân mıdır?
Pare pare eyleyüp bağrum kızıl kan edeli
Kana kana içdigim sahbâ mıdır yâ kan mıdır?
Dâne dâne görünen hâl mi yâ vahdet sırrı mı?
Lâle lâle kızaran haddün mi yâ mercan mıdır?
Döne döne yanmadan derman umardım derdime
Gûne gûne mihnetin derd mi yâ derman mıdır?
Ata ata kirpik okun bu Niyâzînin dilin
Şerha şerha eyleyen cânum mı yâ cânan mıdır?

Katre katre dökülenler dürr müdür bârân mıdır?
Zerre zerre görünenler hat mıdur reyhan mıdır?
Katre katre dökülenler inci midir yağmur mudur?
Zerre zerre görünenler çizgi midir hoş koku mudur?

Niyâzî-i Mısrî, taklid ve tahkikin hükmüne dem vurarak vahdetten haber vermektedir. Varlığın aslını görmenin gerekliliğine işaret ediyor.

Şeyhülislam Ahmed en-Nâmekî el-Câmî (1049-1141) kaddese'llâhü sırrahu'l azîz hazretlerinin huzuruna bir gün Herât'ın büyük âlimleri geldiler ve aralarında tevhîd ve ma'rifet-i ilâhîye dâir bahs açtılar. Şeyhü'l-İslâm hazretleri buyurdu:

"Siz bu sözleri taklîd ile söylersiniz." Âlimler bu sözden canları sıkıldı. Dediler ki:

"Bizim her birimizin elinde vücûd-ı Hakk'ın isbâtına dâir bin delîl vardır. Bize nasıl mukallid diyorsun?"

Şeyhü'l-İslâm:

"Eğer her birinizin elinde on bin delil olsa yine mukallidsiniz." Âlimler;

"Bize bu sözünüzü ispat etmeniz icap eder."

Şeyh hazretleri hizmetçisine: ***"Üç inci ve bir de tas getir"*** diye emr etti. Hizmetçi de getirdi. Hz. Şeyh ulemaya hitaben dedi:

"Bu incinin aslı ne idi?" Âlimler:

"Sadefîn ağzına düşen nisan yağmuru katreleridir ki, onun havsalasında Hakk'ın kudretiyle inci oldu."

Hz. Şeyh o incileri tas içindeki suya attı. Dedi ki:

"Her kim tahkik yüzünden bu tas üzerine besmele çekebilirse çeksin. Bu üç inci su olsun ve birbirine karışsınlar."

Âlimler:

"Bu acayibidir. Siz söyleyiniz!" Hz.

Şeyh:

"Evvelâ siz deyiniz! Nöbet bana gelince ben de derim."

Âlimler nöbetle besmele çektiler. İncilerde bir hareket olmadı. Sıra şeyhe geldiği vakit, onun üzerinde bir hâl zahir oldu ve tastan tarafa teveccüh etti ve besmele çekti. O inci su olup birbirine karıştı ve fakat tas içinde devr etti. Sonra Cenâb-ı şeyh:

"Allah'ın izni ile dur!" dedi. Hemen bir delinmemiş inci oldu ve ulemanın hepsi hayrette kaldılar. Hz. Mevlana buyurdu ki;

Aklı en üstün, anlayışı en keskin olan, kokudan anlar. Öbürüyse ancak dudağına, dişine değince fark eder.[1342]

Karâr etmez bu cânum kalmadı hîç dermanım
Cemâlimi göresim geldi dîvânında durasım geldi
Karâr etmez bu cânım kalmadı hiç dermanım
Cemâlimi göresim geldi huzurunda durasım geldi

Taze taze açılan gül mü cemâlin mi senin
Yane yane inleyen bülbül mü yahud cân mıdır?
Taze taze açılan gül, cemâlin mi senin?
Yana yana inleyen bülbül mü yoksa cân mıdır?

Ağlayan ve ağlatan kimdir? Bunu fark eden kimdir? Bu soruların cevabı bilinmektedir. Yani Allah Teâlâ'dır. Önemli olan sebepleri ne olacağıdır.

Halka halka salınan kâkül mü yâ hablü'l-metîn
Sûre sûre yazılanlar hat mıdur Kur'ân mıdır?
Halka halka salınan kâkül mü yâ sağlam ip midir?
Sûre sûre yazılanlar hat mıdır Kur'ân mıdır?

Pare pare eyleyüp bağrum kızıl kan edeli
Kana kana içdigim sahbâ mıdır yâ kan mıdır?
Parça parça eyleyip bağrımı kan kızılı edeli
Kana kana içdigim kırmızı şarap mıdır yoksa kan mıdır?

[1342] Mesnevi, c.I, **2585**

Dâne dâne görünen hâl mi yâ vahdet sırrı mı?
Lâle lâle kızaran haddün mi yâ mercan mıdır?
Dâne[1343] dâne görünen hâl mi yâ vahdet sırrı mı?
Lâle lâle kızaran haddin[1344] mi yâ mercan[1345] mıdır?

Ben'in felsefî açıdan ele alındığı beyitte ben, vahdet sırrı olarak nitelendirilirken somut bir abartma yerine, yorumlama yoluna gidilmiş. Tasavvuf felsefesinde hâl (ben), zât-ı ilahî; hâl-i siyâh, âlem-i gayb olarak kabul edilir. Gayb âlemi de, zât-ı İlahî de "vahdet kuramıyla" ilgili olup ancak duyu organları ve akılla kavranamayacak varlıkları sırla izah edilebilecek sezgileri temsil etmektedir. Benin açılımında sonsuzluğa yayılacak bir genişletme söz konusudur. Zira, gayb âlemi denilen dokuzuncu felek, duyular âleminin bittiği yerde başlayan atlas felektir, Burası metafizik âlem olduğu için bilinmeyen, ulaşılamayan özelliğinden dolayı "sır" olarak tanımlanır.

Sonuçta bir noktadan ibaret olan ben, edebiyatımızda birçok şekilde yorumlanmıştır. Geometride "eni, boyu olmayan en küçük geometrik birim" olarak tanımlanan nokta, diğer şekil, yazı ve rakamların çekirdeğini yanı atomunu oluşturmaktadır. Tasavvufta "vahdet sırrı" anlamı yüklenen noktanın yorumu da Ayvazoğlu'na göre şöyledir: "Nokta, bir'in farklı bir ifadesidir ve soyut bir mekân unsuru olarak karşımıza çıkar. Bir ve nokta, aynı zamanda eskilerin "cüz'ün la-yetecezza" (bölünmez cüz)ya yani atoma ve âna tekâbül etmektedir." [1346]

Döne döne yanmadan derman umardım derdime
Gûne gûne mihnetin derd mi yâ derman mıdır?
Döne döne yanmadan derdime derman umardım
Çeşitli çeşitli mihnetin derd mi yâ derman mıdır?

Ata ata kirpik okun bu Niyâzînin dilin
Şerha şerha eyleyen cânum mı yâ cânan mıdır?
Bu Niyâzînin dilinden ata ata kirpik okun
Dilim dilim eyleyen cânım mı yâ cânan mıdır?

[1343] **Dane:**(Diyn. den) "İtaat etti. İtaatli oldu, boyun eğdi, aziz oldu" mânasında fiil. Tohum, çekirdek. Kurşun, gülle, tâne, Kuş yemi.
[1344] **Hadd:** Hudut. Çizgi. Sınır. Cürüm. Salahiyyet. Şeriatça verilen ceza. Derece. Son derece. Münteha. İnsana ârız olan şiddet ve titizlik. Def etme. Men etmek. Keskin. Sivri. Sert. Gergin. (Mantık) Üç tasavvurdan ibaret olan kıyas. Ekşi. Tesirli, müessir.
[1345] **Mercan:** Denizde geniş resif meydana getiren ve mercanlar takımının örneği olan hayvan ve bunun kalkerli yatağından çıkarılan çoğu kırmızı renkte ve ince dal şeklinde bir madde. Bu madde boncuk gibi süs eşyası olarak kullanılır. Mercanlar ancak 40 metre kadar derinlikte yaşayabilirler.
[1346] AYVAZOĞLU, Beşir, ***Aşk Estetiği, Ötüken,*** İst. 2002.s, 106

Tasavvufta göz ve kirpik kara ve çok olmalarıyla kesret, yani çokluk; dudak ve ağız ise küçük ve ince olmalarıyla yokluk, yani fenâfillâhtır. İstenen çokluktan kurtulup birliğe, vahdete ermektir. Vahdet olan dudak konuşmaya, yani söz sahibi olmaya başlayınca, kirpikler sihirle onu susturup fenâfîllaha engel oluyorlar.[1347]

[1347] (İPEKTEN, 1986)

63

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

İnile ey derdli gönül inile,
Ehl-i derdin inleyecek çağıdır.
Gel timâr et yareni sen aşk ile
Yarelerin onulacak çağıdır.
Şol ki gafletle yatup etmez talep,
Gövdesinde yok mu ola canı aceb.
İşte vahdet gülleri açıldı hep,
Bülbülün efgân edecek çağıdır.
Sen nedîm idin ezel ol şâh ile
İmtihân için gelip sen bu il'e.
İnlemek sana yaraşur derd ile
Hem gözün kan ağlayacak çağıdır.
Yok kararı gönlümün bilmem neden,
Kasd eder bin pâre ola bu beden,
Var ise gitmek gerek bu areden,
Aslına azmeyleyecek çağıdır.
Ey Niyâzî dünyâda etmez huzûr,
Şol kişi kim olmaya ehl-i gurûr,
Hakk'ı anla etmeden bundan ubûr,
Mevtin elçisi gelecek çağıdır.

İnile ey derdli gönül inile,
Ehl-i derdin inleyecek çağıdır.
İnile ey derdli gönül inile,
Ehl-i derdin inleyecek çağıdır.

Gel timâr et yareni sen aşk ile
Yarelerin onulacak çağıdır.
Gel sen yaranı aşk ile tedavi et
Yaralerin şifa bulacağı zamandır.

"Gel yaranı aşkla tedavi et" Câhil kimse hastadır. Muvahhid olan ise sağlıklıdır. Cehâlet hastalığına ilaç nedir? Aşktır.

Şol ki gafletle yatup etmez talep,
Gövdesinde yok mu ola canı aceb.
Şu ki gafletle yatıp talep etmez,
Acaba gövdesinde yok mu ola can.

Şol kimse ki gafletle yatıp kalkar ve hiç derd etmez, merak etmez. Anın gövdesinde canı yok mudur diye şaşılır. Çünkü âyeti celîlede Cenâb-ı Hak:

" O'na yedi gök ve yer ve onlarda olanlar tesbihte bulunurlar ve hiçbir şey yoktur ki, illâ O'na hamd ile tesbihte bulunur. Fakat siz onların tesbihlerini anlayamazsınız. Şüphe yok ki, O halîmdir, gafûrdur, anlayamazsınız." [1348]

Gerek cemâdât denlen cansız sanılan taşlar vesâire ve gerek hayvanlar ve gerek sâir her ne kim var hepsi Hakk'ı anar. Bak vücûdun bile anar. İşte nabzın zikr-i zâtî ile ***"ALLAL ALLAH"*** der, zirâ herşeyin zâti zikri vardır. İmdi nice insandır ol insan ki, vücûdunun zikrinden haberi olmayan insana taaccüp olunur, yani hayret edilir, şaşılır.

İşte vahdet gülleri açıldı hep,
Bülbülün efgân edecek çağıdır.
İşte vahdet gülleri açıldı hep,
Bülbülün feryat edecek zamanıdır.

Sen nedîm idin ezel ol şâh ile
İmtihân için gelip sen bu il'e.
O şâh ile sen sobet arkadaşı idin ezelde
Sen bu dünyaya imtihân için geldin.

Nedîm, dost ve sadık kimse demektir. İki dost bir vücûd olursa ona nedim derler. İşte sen de Cenâb-ı Hak ile ezelde bir vücûd idin.

İnlemek sana yaraşur derd ile
Hem gözün kan ağlayacak çağıdır.
Derd ile inlemek sana yaraşır
Hem gözün kan ağlayacak zamanıdır.

Yok kararı gönlümün bilmem neden,
Kasd eder bin pâre ola bu beden,
Bilmem nedendir gönlümün kararı yok,
Bu bedenin bin parça olmasını ister,

Var ise gitmek gerek bu areden,
Aslına azmeyleyecek çağıdır.
Var ise gitmek gerek buradan,
Aslına azmeyleyecek[1349] zamanıdır.

Arkadaşlığı gerektiren şey aynı cinsten olmak ve tabii münasebettir. Nitekim denilmiştir ki:

Allah Teâlâ'nın yeryüzünde ehli ehle sevk eden melekleri vardır. Tab'ında

---

[1348] İsra, 44

[1349] **Azmetmek:** ***(-e durum ekiyle kullanılan fiil) Arapça azm + Türkçe etmek*** Bir işteki engelleri yenmeye karar vermiş olmak:

nebilerin ve velilerin tabiatında bulunan kemallerden bir parça mevcut olan kimse, onları görüp işittiği zaman hemen onlara meyleder. Onların bilfiil mevcut kemalleri, kendisindeki bilkuvve kemali çeker. Bunun kemalinin onlara kapılması (incizabı) âşık ve maşuk misali gibidir. Mayasına bu kemalden katılmamış kimse, onların gördüğü zaman yarasa güneşten nasıl kaçarsa o şekilde onlardan kaçar. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Habis kadınlar, habis erkekler içindir; habis erkekler de habis kadınlar içindir. İyi kadınlar iyi erkekler içindir, iyi erkekler de iyi kadınlar içindir.” [1350]

Bir temsil vardır: Kuyuya atılmış olan Yusuf aleyhisselâm ancak kuyuya kova salanın ipine yapışarak çıktı. Nebiler ve veliler, Allah Teâlâ'dan gelip Allah Teâlâ'ya giden kervanlar ve kafilelerdir. Kendisinde Rabbani bilgiler ve bilkuvve ilahi insanlık kemalleri bulunan Yusuf aleyhisselâmda tabiat zindanında hapsedilmiştir. Dünya ahiret konaklarından bir konaktır. Kova, insanlara inen Allah Teâlâ’nın kitabıdır. Kervancıların (yani nebilerin) kovayı sarkıtmaları, insanları Allah Teâlâ'nın kitabına davet etmeleridir. Ona yapışmak, o kitabı getiren kimseye inanıp onu kabul etmektir. Ama kuyuda olan; kurbağa, çiyan, akrep, yılan ve daha kuyuda yaşayan diğer haşerelerden biri ise o, sarkıtılan ipe asılmaz, ona yapışıp kuyudan çıkmak istemezse (kim ne yapsın?). Çünkü insanlardan bazılarının ruhları güzel, yüksek meşreplidir. Alçak kimselerle ünsiyyet etmez. Yüksek vatanına gitmesine aracılık yapacak sadık bir arkadaş arar. Bazılarının ruhları da habistir, alçak meşreplidir. Ancak kendi meşrebinde olanlarla ünsiyyet eder. Tabiat âleminde vatan tutar. Âlem-i A'la (yüksek âlem) ya çıkan sefer ehlini ve seyyahları sevmez. Hiç davet kabul etmez. Yüce Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Biz insanı en güzel bir surette yarattık, sonra onu aşağıların aşağısına attık. Ancak iman edip salih ameller işleyenler müstesna.” [1351]

<u>Ey Niyâzî dünyâda etmez huzûr,</u>
<u>Şol kişi kim olmaya ehl-i gurûr,</u>
Ey Niyâzî dünyâda etmez huzûr,
Gurur eden kişi olmaya,

Niyâzî-i Mısrî, dünyada huzuru bozanın gurur ehli olacağını belirtirken, bunun dünya ile kısıtlı olacağını beyan ediyor. Mevlana buyurdu ki;

“Farz edelim ki, Hz. Ali kerremallâhü vecheden Zülfikar adlı kılıcı miras olarak aldın, “Allah Teâlâ'nın Arslanı'nın kolu sende varsa göster.” [1352]

Bu söz dünyada gurur sebebinin ancak sebebinin hakikatle ilgili olduğu geçici hallerde bir değer olmadığını açıklar. Yaratılışı şeytanî olanın melekliği mümkün olmadığına göre varlığının hakikatine ermek ile gurur edebilirsin. Niyâzî-i Mısrî de dünyada bize sıkıntı veren kendine varlık verendir, demesi ile Hakkın varlığını kabul edebiliriz. Ancak Hakkı bulmayanın gurur etmesi yaraşmaz. Çünkü kulluk ma-

[1350] Nur, 26
[1351] Tin, 1-6
[1352] Mesnevi, c. 5, b. 2502

kamındaki gurur aptallıktır. Kibriyalık ancak Allah Teâlâ'ya ait olup kulların bundaki payı ancak O'nunla olan yakınlığının artması iledir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem kudsi hadiste buyurdu ki;

"Kibriya ridamdır, azamet de izarımdır." [1353]

Kurtubî hadis hakkında dedi ki: *"Burada hislerle algılanan elbise kastedilmiyor. Ancak izar ve rida Arap muhataplar nazarında birbirinden ayrılmaz oldukları için, azamet ve kibriyayı bu ikisiyle ifade etti."*

İbnu Hacer dedi ki:

"Sadedinde olduğumuz hadisin manası, Allah Teâlâ'nın izzet ve istiğnasının muktezası hiç kimsenin onu görmemesi olduğu halde, Allah Teâlâ'nın mü'minlere karş rahmeti, nimetinin bir kemali olarak veçh-i İlahîsini onlara göstermesini gerektirmektedir. Mani zail olunca, insanlara, kibriyasının gereğiyle amel etmekte ve sanki Teâlâ hazretleri, onlarla aradaki engel olan perdeyi kaldırmaktadır."

Niyâzî-i Mısrî, bu hale ermemiş olup, bu makamdan dem vuranlardan huzursuz olduğunu anlatmak istemektedir.

Hakk'ı anla etmeden bundan ubûr,
Mevtin elçisi gelecek çağıdır.
Hakk'ı anla bundan vaz geçme,
Ölümün elçisi gelecek zamanıdır.
"Ölümün elçisi" hastalıktır.

[1353] "Büyüklük izarım (etek), kibriyalık ridam (cübbe) dır"

64

Vezin: Müfteilün Fâ'ilün müfteilün Fâ'ilün

Derviş olan kişinin sözleri ümrân olur,
Sâlik-i Hakk olanın râhına bürhân olur.
İlm-i ledün dersini ârif olan kişiler,
Hasta dil olanların derdine Lokman olur.
Her seher efgân edüp bülbülü hayrân eder,
Dideyi giryân edüp sinesi büryân olur.
Beyt-i dili pâk olur zikr-i Hakk'ı işiten,
Sabr-u karârı gider işleri devrân olur.
Şem-i cemâle döner pervânedir âşıkûn,
Zanneder ol câhilün devriyle isyân olur.
Münkirleri dahl eder kim ki sözünüz demez,
Yine işi anlara lûtf ile ihsân olur.
Sanma Niyâzî özün derviş oluptur senin,
Derviş olan kişiler şöylece sultân olur.

Derviş olan kişinin sözleri ümrân olur,
Sâlik-i Hakk olanın râhına bürhân olur.
Derviş olan kişinin sözleri saadet olur,
Hakk yolcusu olanın yoluna delil olur.

Dervişler hakikati bulduğu için kelamları Hakk'a tercüman olduğu için âlemi imar eden olur. Zararlı bir durum onlar ile husule gelmediği gibi, belânın da önüne sed teşkil ederler.

İlm-i ledün dersini ârif olan kişiler,
Hasta dil olanların derdine Lokman olur.
İlm-i ledün dersini bilen kişiler,
Gönlü hasta olanların derdine Lokman Hekim olur.

Her seher efgân edüp bülbülü hayrân eder,
Dideyi giryân edüp sinesi büryân olur.
Her seher efgân edüp bülbülü hayrân eder,
Gözü ağlar edersen gönlü kebab olur.

Beyt-i dili pâk olur zikr-i Hakk'ı işiten,
Sabr-u karârı gider işleri devrân olur.
Beyt-i dili pâk olur zikr-i Hakk'ı işiten,
Sabr-ı karârı gider işleri devrân olur.

Şem-i cemâle döner pervânedir âşıkûn,

Zanneder ol câhilün devriyle isyân olur.
Cemâl güneşine döner âşıkların pervânedir,
Câhiller zannederki, halleriyle isyân ederler.

Pervanelerin mumun etrafında canlarını esirgemeden dönüşlerini, aşkı bilmeyenler yanlış yorumlar getirirler. Dönüşlerindeki manayı bilmeyenler isyan ettiklerini zannederler. İntihar ettiklerini düşünürler.

Münkirleri dahl eder kim ki sözünüz demez,
Yine işi anlara lûtf ile ihsân olur.
Münkirleri itiraz eder ve sözünüz demez,
Yine işi onlara lûtf ile ihsân olur.

Sanma Niyâzî özün derviş oluptur senin,
Derviş olan kişiler şöylece sultân olur.
Sanma Niyâzî özün derviş oluptur senin,
Derviş olan kişiler şöylece sultân olur.

Cihana padişah olmak kuru bir kavga imiş
Bir mürşide bend olmak cümleden evla imiş..[1354]

[1354] Yavuz Sultan Selim'e atfedilen bir söz.

65

Vezin: Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün

Bu halvete bakma güzâf zevk-u safâ halvettedir,
Halvetle kıl içini sâf nûr-i ziyâ halvettedir.
Nefsini sana bildirir ölmezden evvel öldürür,
Yokluk yolunu duygurur fakr-u fenâ halvettedir.
Deryâ olup durmaz coşar talazlanup baştan aşar,
Kendisini bilmez şaşar aşk-ü hevâ halvettedir.
Encüm ile şems-ü kamer âteşlere düşmüş yanar,
Yer oturup gökler döner arz-u semâ halvettedir.
Aç gözünü ibretle bak birdir kamu yakın ırak,
Deprenmez olur dil dudak vasl u likâ halvettedir.
Firkâtte vuslat isteyen mihnette rahat isteyen,
Vuslatta işret isteyen ayş-ü bekâ halvettedir.
Terket Niyâzî sen seni bir eyle gel cân-u teni,
Duysam diyen Hakk sırrını sırr-ı Hüdâ halvettedir.

Bu halvete bakma güzâf zevk-u safâ halvettedir,
Halvetle kıl içini sâf nûr-i ziyâ halvettedir.
Bu halvet için söylenen boş söze bakma güzâf zevk ve safâ halvettedir,
Halvetle kıl içini sâf nûr-i ziyâ halvettedir.

HALVETİYYE TARİKATI VE PİRLERİ A. PİR ŞEYH ÖMER EL-HALVETİ kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz

Zâhidiyye tarikatının bir kolu olan halvetiyye tarikatı, adını kurucusu Ebû Abdullah Sirâcüddîn Ömer el-Lahcî el-Halvetî (hyt.800/1397) den almaktadır. Bu zât Hazar Denizinin güneybatısında bulunan Geylan bölgesindeki Lâhîcân'da doğup büyümüş ve burada yetişmiştir. Tahsilini burada tamamladıktan sonra Harizm'e amcası Şeyh Ahî Muhammed b. Nûr el-Halvetî (hyt.717/1317)' nin yanına gelerek ona intisap etmiştir. Amcası Ahî Muhammed tasavvuf yolunda halvet zikrini çok sevdiği ve ömrünün çoğunu Halvet'te geçirdiği için insanlar arasında Halveti diye anılmıştır.

Silsile büyüklerinden Halvetî lakabını alan İlk zât budur. Ömer el-Halvetî amcasının vefatı üzerine onun en kâmil halîfesi olarak yerine geçmiştir (hyt. 717/1317). Olgun ve kabiliyetli olan Ömer el-Halvetî, Allah Teâlâ'ya kullukta gösterdiği büyük azim ve irâde sebebiyle yüksek makamlara ererek Halvetiyye tarikatının kurucusu ve ilk piri olmuştur. İrşâd makamına turduktan bir müddet sonra Ömer el-Halvetî, Karakoyunlu hakimiyyeti altında bulunan Tebriz civarında Hoy kasabasına giderek irşâd faaliyetini uzun bir süre burada devam ettirmiş, daha sonra Mısır'a oradan Hicaz'a gidip haccını edâ etmiş ve Sultan Üveys'in daveti üzerine Herat'a gelmiş ve orada (hyt.750/1349) veya (hyt.800/1397) de vefat etmiştir.

Rivayet edilir ki, Ömer el-Halvetî tarîkat sulûkunu tamamlayıp kendisine halîfelik icâzesi verildiğinde, irşâd görevini kabul etmez ve dağlara çıkar. Orada bir ağaç kovuğuna yerleşir. Bu ağaç kovuğunda peşpeşe erbaîn çıkarır. Hatta kırk kere erbaini üst üste çıkararak (1600 gün) kendisine "Halveti" ismi verilir. Ömer el-Halvetî hayvânî gıdaları yemez, daima tevhid ve zikr üzere olur, tevhid zikrini yapmaya başlayınca dağlardaki kuşlar ve diğer hayvanlar ağaç kovuğundaki Ömer el-Halvetî'nin etrafını çevirip halka oluşturarak tevhid zikrini sonuna kadar dinlerlerdi.

Kıymetli sözlerinden:

"Derviş olanın dört türlü ölümü vardır. Sâlik, ölümü görüp ondan ders almazsa, dervişlik ona haramdır."

" Dervişin konuşmayanı ve idrâki yüksek olanı makbuldür. Zîra sükût her halden üstündür. Sonra halktan uzlet gelir. Bir nesne ki Hakk'dır, ibareye sığmaz, ondan gayri olanı söylemeye değmez"

Ömer el-Halvetî Mısır'da bulunduğu yıllarda yedi kere hacc etmiştir. Tebriz yakınında ***"Mîr Ali"*** türbesi civarında gömülüdür. Yerine Ahî Emre el-Halvetî (hyt.812/1409) postnişîn olmuştur.

Pîr Seyyid Yahya Şirvânî ve Halîfeleri Ömer el-Halvetî'nin vefatından sonra tarikatın silsilesi;

Ahî Emre (hyt.812/1409),

Hacı İzzeddin (hyt.828/1425),

Sadreddin-i Hıyavî (hyt.860/1455) şeklinde devam ederek tarikatın ikinci pîri, bir bakıma gerçek kurucusu olan Seyyid Yahya-ı Şirvânî'ye ulaşır. Halvetî'ye tarikatının kemâli bu zâtta toplanmış, İslâm âleminin çeşitli bölgelerine bu yolun feyzi onun vasıtasıyla yayılmış ve tarîkatin en büyük pîri sayılmıştır. Yahya Şirvânî Şirvan'ın merkezi olan Şemahî'de doğmuştur. İmam Mûsa Kâzım radiyallâhü anhın torunlarından olması hasebiyle kendisine Seyyid denilmiştir. Yahya Şirvânî küçük yaşta tahsile başlamış, bir müddet sonra Tebriz'e yerleşmiş ve burada tahsilini tamamlamıştır. Bir ara yine burada müderrislik de yapmıştır. İlmiyle, dînine bağlılığıyla ve takvâsıyla herkesin sevgi ve hürmetini kazanan Yahya Şirvânî'nin alınlarında seyyidlik ve velilik nuru parlar, yüzlerini görenler ister istemez kendilerine övgüler yağdırmak mecburiyetinde kalırlardı. Sadreddin Hayyâvî'den feyz ve tarîkat alarak hilâfet almış ve bu zâta damat olmuştur. Halîfe olduktan sonra doğduğu yere Şemahî'ye geri dönmüş, oradanda Bakü'ye geçerek ölümüne kadar burada irşâd faaliyetine devam etmiştir. Vefat tarihi ***"Canişîn-i Cennet"*** terkibinin gösterdiği (hyt.862/1472) dir. Kabri Bakü'dedir. Kırk kadar şube kurucusu yetiştiren Halvetîyye tarikatının bugünkü feyz ve tesiri, Yahya Şirvânî'nin etrafa gönderdiği halîfeleri sayesinde olmuştur. Zahirî ve şer'î ilimlerde yüksek derecede bir âlim olduğundan pek çok eseri vardır. Halvetîyye şubelerinde zikir esnasında okunan ***"Vird-i Settâr"*** onun tertib ettiği bir eseridir. Diğer eserlerinin isimleri *Osmanlı Müelliflerinde* kayıtlıdır. Yahya Şirvânî'nin halîfelerinin en meşhurları şunlardır:

Dede Ömer Rûşenî, Ali Alâaddîn, Şükrullâh el-Ensarî, Habib Karamanı, Muhammed Erzincanî'dir. Hazretin vefatından sonra yerine Muhammed Erzincânî

geçmiştir. Başka bir rivayete göre de Ömer Rûşenî geçmiştir. Halvetîyye tarikatı dört ana şubeye ayrılmıştır. Bunlar:

1-Rûşenîyye: Dede Ömer Rûşenî (hyt.892/148 7) tarafından kurulmuştur.

2-Cemâliyye: Cemal el-Bekrî (hyt. 899/1494) tarafından kurulmuştur.

3-Ahmediyye: Ahmed Şemseddin Marmaravî (hyt. 910/1504) tarafından kurulmuştur.

4-Şemsiyye: Şemsüddîn Ahmed es-Sivâsî (hyt. 1006/1597) tarafından kurulmuştur.

c. Halvetîyye Tarîkati Silsilesi ve Kolları Silsile:

1. Hz.Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem (hyt. 632)
2. Hz.Ali b. Ebî Tâlib kerremâ'llâhü veche (hyt. 41/661)
3. Hasan Basrî (hyt. 111/728)
4. Habîb A'cemî (hyt. 150/767)
5. DâvudTâî (hyt. 184/800)
6. Ma'rûfKerhî (hyt.200/815)
7. Seriyyü's-Sakatî (hyt. 253/867)
8. Cüneyd Bağdadî (hyt.298/910)
9. Ahmed Mimşâd Dîneverî (hyt. 299/911)
10. Abdullah Muhammed Dîneverî (hyt. 370/980)
11. Muhammed Bekri (6.487/1094)
12. Vecîhüddin Ömer el-Kâdî el-Bekrî (0.503/1109)
13. Ebû'n-Necîb Abdulkâhir Sühreverdî
14. Kutbüddîn Ebherî
15. Rüknüddin Muhammed Ali es-Sencâsî
16. Şihâbüddîn Tebrizî
17. Cemâleddîn Tebrizî
18. İbrahim Zâhid Geylânî (hyt. 690/1291)
19. Sa'düddîn Fergânî
20. Ahî Muhammed Nûr el-Halvetî
21. Pîr Ömer el-Halvetî
22. Ahî Muhammed Halvetî
23. Hacı İzzüddîn Halvetî
24. Sadreddîn Hıyâvî el-Halvetî
25.Seyyid Yahya Şirvânî el-Halvetî
26. Pîr Muhammed Erzincânî el-Halvetî
27. Molla Pîrî Erzincanî
28.Tacuddin Kayseri
29.Alauddin Uşşâkî
30.Yiğitbaşı
31.Abdülvehhâb Elmalı Halvetî
32.Eroğlu

33.Ümmî Sinan Halveti[1355]

Halvetîliğin Usûl ve Âdabı

Harîrizâde, *Tıbyan*'ında Halvetîyye tarîkatının esaslarını şöyle açıklamaktadır. Halvetîyyenin esasları, kelime-i tevhid, gizli ve açık "Esmâ-ı Seb'a" üzere zikre devam, rü'yâ ta'bîr ve te'vilî, olayların kalp ve nefs üzerindeki tesirlerini dikkate alarak gönlü mâsivâdan temizlemekdir.

"Esma-i Seb'a": ***Lâilâheillallâh, Allah, Hû, Hakk, Hayy, Kayyûm, Kahhâr***'dır.

Seyr ü sülük Allah'ın bu yedi ismiyle yapılır. Daha önce sadece kelime-i tevhid ile yapılan seyr ü sülük ilk olarak İbrahim Zâhid Geylanî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz tarafından altı isim eklenerek yediye çıkarılmıştır" .

Bazı tarikat ileri gelenleri bu yedi ismi içtihatlarına göre azaltıp çoğaltmışlardır.

Halvetîyye tarikatında zikir usûlü şöyledir:

Mürîd kıbleye karşı oturur, kalbini her tür düşünceden boşaltarak zihni temiz bir şekilde önce kelime-i tevhid zikrini 33 veya 165 defa tekrar eder sonra Allah sonra sırayla Hû, Hakk, Hayy, Kayyûm, Kahhâr isimlerini şeyhin gösterdiği gibi zikreder.[1356]

Yeni bir mürîd için bu isimlerin hepsiyle birden meşgul olmak uygun görülmemiştir. Evvelâ kelime-i tevhid ile zikre başlanır. Bu zikrin sırlan ve te'sirleri görülmeye başlayınca lafza-i celâl olan Allah ismine geçilir. Bu sıra içerisinde müridin kabiliyetine ve şeyhin iznine göre yedi isim tamamlanır. Allah'ı zikretmeye istiğfar ile başlanır ve bu tam 100 kere tekrar edilir. Daha sonra 100 adet salavât getirilir. Sonra yedi ismin ilkinin esrarının keşfinden sonra diğerine geçmek suretiyle zikir tamamlanır. Bu tertip seyr ü sülûkun manevi kanununudur. Bu tamamlama işine "tekmîl-i merâtip" ve "kat-ı menâzil" denir. Bu şekilde manevi menzilleri aşıp, mertebeleri tamamlayan bir mürîd halifeliğe hak kazanmış olur. Bu müride icazet verilerek tarikat taç ve hırkası giydirilir. İcazetsiz irşada izin yoktur.

Şeyhinin yanında bulunamayan bir mürîde bu yedi ismin tamamı birden verilir.

[1355] Bu silsile Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîze doğru devam ededir.

[1356] "Cenâb-ı Hak, insanı, ruhlar ve hakîkatler âleminde, yani lâhût âleminde önce ahsen-i takvîm üzere, mahbûb ve mahbûbe suretinde yarattı. Yani, önce, Habibi Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemi ıtlâkiyet âleminde "Lâ ilahe illâ Hû" kelâmının nurundan yarattı.

Bu nuru bir kandile koydu. Sonra bu nura, zâtı diliyle evvela tevhîdi telkin eyledi. Hakîkat-i Muhammedi, o kandilde, tevhitle bin yıl meşgul oldu. Sonra, sırasıyla ikinci zât ismini **(Allah)**, üçüncü zat ismini **(Hû)**, dördüncü ismi **(Hakk)**, beşinci ismi **(Hay)**, altıncı ismi (Kayyûm) ve yedinci ismi (Kahhâr) telkin etti. Her isimle biner yıl meşgul oldu.

Hakikat ehli rehberler buna "Usûl-i Esma" demişlerdir.

Hakk teâlâ, bütün varlıkları, Hakîkat-i Muhammediyye'nin meşgul olduğu tevhîdin ve isimlerin nurundan yaratmıştır. Yani önce, Hakîkat-i Muhammediyye vasıtasıyla istiğrak âleminde "Lâ ilahe illâ Hû" kelâmının nurundan, enbiyâ-yı mürselînin hakikatlerini, onlar vasıtasıyla da, enbiyâ-yı gayr-ı mürselînin hakikatlerini yaratmıştır.

Bunların tamamı, birbirlerilerinin vasıtasıyla zât nurunun mazharıdırlar. (Ümmî Sinan, Antalya), s. 133

Oda bu zikirleri 100.000 âdete ulaştırır. Bunları eksiksiz olarak yerine getirebilirse hilâfet icazeti almaya hak kazanır. Toplu yapılan zikirlerde herkes zikre katılır. Mürşidin idaresinde zikir ayakta veya oturarak yapılır, ardından devrâna başlanır. Devrân, esmâhan bulunduğu halde sağa veya sola doğru topluca yürümektir. Kul ile Allah arasında 70.000 perde vardır. Bunlar yedi isme tekabül eder. Her bir ismin sonunda 10.000 perde kalkar. Esmâ-i seb'a ile mürîd yedi mertebeyi aşarak 70.000 perdenin kalkması sonucunda Allah Teâlâ'ya yakınlık kazanır. Bu zikredilen yedi mertebe nefse nispetle şunlardır:

1- Nefs-i Emmâre: Bu kalın ve karanlık zulmet perdeleriyle örtülü bulunan nefsin makamıdır.

2- **Nefs-i Levvâme: Hafif** zulmet perdeleriyle örtülü nefsin makamdır.

3- Nefs-i Mülhime: Nur ve zulmet arasındaki perdelerle örtülü nefsin makamdır.

4- Nefs-i Mutmainne: Nûrânîyete yükselen perdelerle örtülü nefsin makamıdır.

5- Nefs-i Râdiyye: Perdelerin devamlı incelmeye yüz tuttuğu nefsin makamdır.

6- Nefs-i Mardiyye: Hissedilir olan ve hissedilmeyen hiçbir perdenin kalmadığı nefs makamıdır.

7- **Nefs-i Kâmile: Nefislerin** nihayet bulduğu makamdır. Halvetiyye tarikatında müridin her gün tek başına okuduğu zikirler, dualar ve virdler vardır. Bunlar haftanın günlerine göre değişir. Yahya-yı Şirvânî'nin *"Virdi's-Settâr"*ının okunmasına önem verilir. Ayrıca haftanın belli günlerinde tekkelerde cehrî (sesli) olarak topluca zikir yapılır. Buna yukarıda da geçtiği gibi devrân denir. Devrânda ilâhiler okunur.

Zikir yapılırken mûsikîye önem verilir ve başta ney, kudüm ve def olmak üzere çeşitli mûsikî aletleri kullanılır. Bundan dolayı kendilerine karşı çıkan bazı âlimlerin itirazlarını red etmek için halvetîler devrânı savunan eserler yazmışlardır. Halvetîyye tarikatında nefs tezkiyesi asıldır. Bunun yolu da dille, kalple, ruh ve sırla yapılan zikirdir. Bu sebeple az yeme, az konuşma, az uyuma, inziva, zikir, fikir ve şeyhe bağlılık ilkelerine halvetîlikte hassasiyetle uyulur. Mücâhede (vazifeleri îfa) müşahedeye (Allah Teâlâ'ya vuslat) ulaşmak için vazgeçilmez bir şarttır"[1357]

Halvet üç kısımdır:

1- **Şeriatte halvet.**
2- **Tarîkatte halvet.**
3- **Hakîkatte halvettir.**

1- Şeriâtte halvet: Camide Ramazan-ı şerîfin son on gününde yapılan itikâftır (mukaddes bir yere kapanıp ibâdetle meşgul olmak). İtikâf yerinin dâima cemaatle namaz kılınan cami olması ve özürsüz dışarı çıkılmaması şarttır. Özrü meselâ, bir cenâzesi olur veya yiyeceğini tedârik için gibi şeyler olabilir ve o camide otura-

[1357] (OKUMUŞ, 1998), s. 21-28

cağı yerin bir örtü ile sarılması lâzımdır. Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem hasır ile sarmıştı. Ziyâretine gelen erkek ve kadın olduklarını ayırt edebilmesi için kadınların tırnaklarına kına sürmelerini emir buyurmuştu. Fakat sonrada bir kadın bileğine kadar kına koyup elini öpmek isteyince bunu yasakladı. Sünnet olmak üzere eline kına koymanın aslı yoktur.

2-Tarikatte halvet: Bir insanın dört duvar arasında kırk gün kalarak orada ibâdet ve riyâzat ile meşgul olmasıdır. Bu camiye mahsus değildir, camide de tekkede de veya kendi evinde olur. Yalnız erbain vakti denilen (19 Aralıktan 17 Ocağa kadar süre) zamana münhasır değildir, sair zamanlarda da olur. Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem yiyecek ve içeceğini alarak Hira dağında bir mağara içinde 15-17 gün veya daha fazla kalarak halvet ederlerdi. Hatta Tarîkat ehlinin halvet yapmalarının istinâd ettikleri husus budur.

3-Hakîkatte halvet: Fenâ-i Ef'âl, Fenâ-i Sıfât ve Fenâ-i Vücûd etmektir. O zaman Hakk'dan gayrı kalır mı, kalmaz. Bu mevcûdatın vücûdu Hakk'ın vücûdudur. Bu âlemde Hak-tan gayrı mevcûd yoktur.

"Zevk-ü safâ halvettedir" sözlerinden maksadı, sen bu halvete hakaretle bakma, içini saf kıl, yani kalbini halvetle şirkten tasfiye eyle, o zaman senin kalbinde Allahın nûru doğar demesidir.

Buraya "Mûtû kabl-e en temûtû" şerefli hadisine işaret olunmaktadır. Öyle ya halvet fakr-ü fenâyı icâ ettirir, çünkü halvet ehlinin ef'âl, sıfât ve zâtı Hakk'ın ef'âl, sıfât ve zâtında fânîdir.

Nefsini sana bildirir ölmezden evvel öldürür,
Yokluk yolunu duygurur fakr-u fenâ halvettedir.
Sana nefsini bildirir ölmezden evvel öldürür,
Yokluk yolunu duydurur fakr-u fenâ halvettedir.

"Kendini hiçe saymazsan hiçlikten kurtulamazsın"[1358]

Birisi, kızgınlıkla anasını hançerleyerek, döverek öldürdü. Biri, ona "Huyunun kötülüğü yüzünden ana hakkını gözetmedin. Çirkin herif, ananı neden öldürdün! Niye söylemiyorsun, o sana ne yaptı ki?" dedi. Adam,

"Çok ayıp bir iş işledi, ben de onu öldürdüm. Ayıbını toprak örtsün" diye cevap verdi. Kınayan "Be adam, ananı öldüreceğine o kişiyi öldürseydin" deyince dedi ki: "Her gün başka birisini mi öldüreyim? Onu öldürdüm, halkın kanına girmekten kurtuldum; halkın boğazını keseceğime onun boğazladım, bu daha iyi!" O kötü huylu ana, fesadı her tarafta zahir olan nefsindir Her ana onun için bir azize kastedip duruyorsun; kendine gel, onu öldür!.[1359]

Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin konu ile ilgili bir menkabesi şudur:

[1358] Mevlânâ Dîvân, c.V. b. 1118
[1359] Mesnevi, c II. b.776-783.

"Bir kimse Yiğitbaşı Efendi hazretlerine gelip inâbet rica etti. Ol dahi inâbet verip o gün halvete koydu. o gün ikindiden sonra içeriden bir sadâ gelip:

"Müslüman oldum, vaz geç!" demiş. Azîz demiş ki:

"Yalan söyler. Var, yine meşgul ol!" ikinci gün ikindiden sonra yine cevâb gelmiş ki:

"Vallahi ben müslümân oldum, vaz geç!" demiş. Azîz de:

"Buna yine inanma! Tâ öldüm, deyip ses kesilince kadar vaz geçme!" demişler. Üçüncü gün:

"Ben öldüm" deyu cevâb gelmiş;

"Şimden sonra kurtuldun" deyu cevâb eylemişler. O kimse azizin kuvvetiyle ***"Şeytan Hannâs"***[1360]ın şerrinden kurtuldu.[1361]

<u>Deryâ olup durmaz coşar talazlanup baştan aşar,</u>
<u>Kendisini bilmez şaşar aşk-ü hevâ halvettedir.</u>
Deryâ olup durmaz coşar dalgalanıp baştan aşar,
Şaşar kendisini bilmez aşk ve hevâ halvettedir.

<u>Encüm ile şems-ü kamer âteşlere düşmüş yanar,</u>
<u>Yer oturup gökler döner arz-u semâ halvettedir.</u>
Yıldızlar, güneş ve ay ateşlere düşmüş yanar,
Yer oturup gökler döner yer ve semâ halvettedir.

[1360] **"Vesvâsil Hannâs"** "Vesvas"ın anlamı, "tekrar tekrar vesvese veren"dir. Vesvesenin anlamı insanın kalbine ona hissettirmeden peşpeşe kötü düşünce sokmaktır. "Vesvese" kelimesinde yapılan fiilin sürekliliği, tekrarı söz konusudur.

"İnsan, Allah'ı zikrettiğinde şeytan siner. Allah Teâlâ'dan gafil olduğunda ise ona vesvese verir. Bu bakımdan şeytana "Sinsi ve gizlenen" manasına hannas denilmiştir. Abdullah b. Abbas radiyallâhü anha göre şeytan insanı Allah Teâlâ'ya isyan etmeye davet eder. Kendisine itaat edildiğinde siner. Yani şeytana ibadet eden kul, hesaba çekildiğinde şeytan ona sahip çıkmaz. Bilakis ondan kaçıp uzaklaşır.

Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulur: ***"Eğer şeytanın seni kışkırttığını hissedersen Allah Teâlâ'ya sığın!"*** (Araf, 200, Fussilet, 36),

"De ki: Şeytanın kışkırtmasından Sana sığınırım" **(Mu'minun, 97).** ***"Muttakilerin durumu, şeytandan kötü bir düşünce geldiğinde hemen Allah'ı hatırlayarak doğru yolu bulmalarıdır."*** (A'raf, 201)

Burada bir başka noktaya da dikkat edilmelidir. O da, insanın kalbine sadece dışarıdan cin ve şeytanlardan vesvese gelmediğidir. İnsanın kendi nefsi de vesvese verir. Yanlış düşünce ve sapmış aklın da vesvese vereceği ihtimal dışında değildir. İnsanın gayri meşru istek ve hevesleri, irade gücü ve muhakemesinin de onu saptırabileceği bilinmelidir. Bu konu Kur'an-ı Kerim'de şöyle açıklanmıştır: *"Biz onun nefsinin ne vesveseler verdiğini biliriz."* (Kaf, 16). Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem cuma namazı hutbesinde okunması sünnet olan duada şöyle buyurmuştur: ***"Nefsin şer ve fitnelerinden Allah'a sığınırız."*** (Neuzu billahi min şururi enfusina.) (Mevdudi-Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 7/327-329.)

[1361] (ÖGKE, 2000), s.76

Yıldızlar, güneş, ay ateşlere dönüp yanarlar, yani dönerler. Yer oturup demesi de yerin döndüğü görülmediğinden dolayı söylemiş, yoksa yer dönmektedir, fakat yerin hareketi devrî, göklerin hareketi ufkîdir.

"Arz-u semâ halvettedir" demek, çünkü onlar da Hakk'tır, yakında da uzakta da olan Hakk'ın vücûdu değil midir?

Evet Hakk'ın vücûdudur.

Aç gözünü ibretle bak birdir kamu yakın ırak,
Deprenmez olur dil dudak vasl u likâ halvettedir.
Aç gözünü ibretle bak birdir hepsi yakın veya uzak,
Deprenmez olur dil dudak vasl ve kavuşmak halvettedir.

Firkâtte vuslat isteyen mihnette rahat isteyen,
Vuslatta işret isteyen ayş-ü bekâ halvettedir.
Ayrılıkta vuslat isteyen sıkıntıda rahat isteyen,
Vuslatta içmek isteyen zevk ve bekâ halvettedir.

Terket Niyâzî sen seni bir eyle gel cân-u teni,
Duysam diyen Hakk sırrını sırr-ı Hüdâ halvettedir.
Terket Niyâzî sen seni bir eyle gel cân-u teni,
Hakk sırrını duysam diyen Hüdâ'nın sırrı halvettedir.

Halvet yalnız kalmak değil, yalnızlıkta Allah Teâlâ'yı bulmak içindir. Bağları çok olan insanın bu buluşmayı kolaylaştırması içindir. Yoksa halvet bedeni zevk ve kuvvetlerin hapsedilerek eziyet çekmek için değildir.

66

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Bilenler vech-i cânânı bu cism ü cânı neylerler,
Görünse şemsin envârı meh-i tâbânı neylerler.
Bugünkü cennet-i irfâna dâhil olsalar uşşâk,
Yarınki va'd olan hûri veya gılmanı neylerler.
Bugün âmâ olan yarın dahi âmâ olur elbet,
Aça gör cân gözün kim bî-basar nâdânı neylerler.
Sülûk ehline insan sohbetin bulmak durur maksud,
O sohbet kim bulunsa sohbet-i hayvânı neylerler.
Gönül duymazsa vicdân ile Allah'ı hakîkatçe,
Mücerred dildeki ilmi veya irfânı neylerler.
Ne hâsıl şol ibâdetten riyâ ve ucb ola anda,
Gider şirki gönülden Hakk'a kim tuğyânı neylerler.
Salât-ı ehl-irfân kıblesidir "semme vech-ullâh"
O veche kul olanlar tâat-ı noksânı neylerler.
Niyâzî "küntü kenzen" sırrını kendinde buldunsa,
Süleymen tahtını, ya hikmet-i Lokmân'ı neylerler.

Bilenler vech-i cânânı bu cism ü cânı neylerler,
Görünse şemsin envârı meh-i tâbânı neylerler.
Bilenler cânânın yüzünü bu beden ve cânı neylerler,
Görünse güneşin nurları parlayan ayı neylerler.

Bir kimse bir mürşid-i kâmil elini tutup ve ihlâsla Allah Teâlâ'ya kavuşmak niyeti olan, sevgiliyi tanıdıkça bu cism ü canı neyler.

Bugünkü cennet-i irfâna dâhil olsalar uşşâk,
Yarınki va'd olan hûri veya gılmanı neylerler.
Bugünkü irfân cennetine giren âşıklar,
Yarınki va'd olan hûri veya gılmanı neylerler.

İslâm dininde ahirete iman şarttır. Ahirette Cennet ve Cehennemi bulmakta bu inancın gereğidir. Ceza yurdu olan ahiret iyilere verilecek olan mükâfat cennet ukûbat ise cehennem olarak tecelli eder.

Nasların, ahirete ait halleri tasvir ederken dünyadakilere benzeterek anlatması insanların idrak edebilmeleri içindir. Hiç şüphesiz ki ahiret halleri ve nimetleri, mahiyetleri ve temel özellikleri itibariyle dünyadakilerden çok farklıdır ve dünya ölçüleri ile tarif edilemez. Secde süresinde bu hakikate işaret edilmiştir.[1362]

Cennet nimetleri hakkında Kur'ân-ı Kerim'de

[1362] Secde, 17

"Orada onlar için her çeşit meyve vardır. Bütün arzuları yerine getirilir." [1363] bu genelleme yanında **Huri, Gılman ve Vildan** isimli varlıkların inananlara ikram ve hediye edilişinden bahsedilir. Bunlar hakkında çeşitli yorumlar yapılmıştır.

Gılman: Allah Teâlâ'nın cennet'tekilere hizmet için nûrdan yarattığı hizmetçiler.

"Etraflarında kendi hizmetlerine tahsis edilmiş, sedef içinde saklı inci gibi pırıl pırıl civanlar dolaşır." [1364]

Huri: (Ahver ve Havrâ kelimelerinin C.) Ahu gözlüler. Gözlerinin akı karasından çok olan, pek güzel ve güzellikleri tarif ve tavsif edilemeyecek derecede güzel olan Cennet kızları.

"Oralarda gözlerini yalnız eşlerine çevirmiş dilberler var ki, bunlardan önce onlara ne insan ne de cin dokunmuştur." [1365]

Vildan: (Velid. C.) Çocuklar. Kullar. Köleler. Mü'minlerin buluğa ermeden vefat eden evlâdları, kâfirlerin çocukları

"Onların üzerlerine daima aynı halde kalan genç hizmetçiler dolaşır." [1366]

Kısaca bahse konu olan bu varlıkların erkek ve kadınlara nasıl verileceği konusunda birçok ihtilaf ve kapalı durumlar vardır. Teklifte eşit olan kadın erkek arasındaki taksimatın niceliği ve niteliği hakkında tam bilgi bir ve ikna edici bir beyan hala yok denilebilir.

"Orada (cennette) nefislerin arzu ettiği ve gözlerin hoşlandığı her şey vardır ve siz orada ebedi kalacaksınız." [1367]

Dolayısıyla ayet, cennette cinsel hayatın da bulunduğuna işaret etmektedir. Cinsellik de nefislerin arzu ettiği şeylerdendir. Ancak dünya hayatındaki kıskançlık ve hukukun ahiret hayatında olabilirliği düşünülebilir mi? Sorusunun cevabını tam vermek mümkün değildir.

Ahiret hayatında dünya hukukundan bahsetmek yoktur. Ancak Allah Teâlâ ahiret hayatında insanın ruhî tahammülünün güç yetiremeyeceği şeyleri de mükâfat olarak vaad etmedi. Çünkü vaad edilenin akla tabi olan nefsin kabullenmesine zıt olması, davete icabet edecek nefsin tahammülü olmayacak şeydir. Muhakkak mükâfatın dünyevî bir temsili olması gereklidir. Çünkü Abdullah b. Abbas, *"Cennetin hiçbir nimeti dünyanınkine benzemez, yalnız bir isim benzerliği vardır"* şeklindeki bir ifadesi, cennetteki cinsellik nimeti için de geçerlidir.

Menkâbe: Zarîf arkadaşlar ve yakın dostlar rivayet ettiler ki:

Bir gün gönül sahibi, bilgin, fakir bir kadın, Çelebi hazretlerinin ziyaretine gelmiş ve bir hayli de nimet, hediye ve elbiseler getirmişti. Uzunca bir sohbet

---

[1363] Yasin, 57
[1364] Tur, 24
[1365] Rahman, 56
[1366] Vakıa, 17, İnsan, 19
[1367] Zuhruf, 71

ve candan bağlılıktan sonra bu kadın:

"Kıyamet gününde biz zavallıların durumu nasıl olacak ve bizim akıbetimiz o dünyada ne olacak" diye sordu. Bunun üzerine Çelebi:

"Yüce Tanrı bir inayet buyurur, sen de Cennet-i Berin'e gidersin. Cennetin hurileri sizin hizmetçileriniz olacak" diye cevap verdi. Kadın:

"Lûtfu sayesinde bizi darü'l-makama sokan Allah Teâlâ'ya hamdolsun. Daha başka ne olacak" dedi. Arif Çelebi:

"Renk renk hülleler giyecek, kıymetli şaraplar içecek ve iyi bir hayat süreceksin" buyurdu. Kadın tekrar:

"Başka ne olacak" diye sordu. Arif Çelebi:

"her gün müminler, dervişler nebilerin ve velilerin, mesudların, şehidlerin ve sâlih dostların ziyaretine gidecekler. "Orada nefislerin istediği ve gözlerin lezzet aldığı her şey vardır" [1368] ***âyetinde tavsif edilen Cennette işretlerde bulunacak çıkıp gezinecekler"*** dedi. Kadın yine:

"Başka ne olacak?" diye sordu. Arif Çelebi:

"Sonunda Allah Teâlâ'nın yüzünü müşahede edecekler, öyle ki " Allah Teâlâ'nın velileri için hazırladığı bir şarap vardır" sözünde geçen temiz şaraptan sonsuz seneler sarhoş olacaklar ve o ebedî hoşluk içinde kendilerinden geçeceklerdir" dedi. Kadın yine:

"Başka ne olacak?" diye sordu. Çelebi:

"Huld-i Berin'de bulunan son nimet kudretten yaratılmış minare boyunda tenasül âletleri olacak ve bunlarla dul ve işve ile dolu olan fakir kadınlar tatmin edilecekler.

"Orada kendileri için diledikleri her şey vardır. Katımızda daha fazlası vardır." [1369] ***âyetinde buyurulan nimetle lezzet alacaklar ve rahat edecekler, bundan daha hoş bir iş ne olabilir"*** buyurdu. Bunun üzerine o samimî kadın hemen baş koydu ve giydiği ne varsa gûyendelere[1370] bağışlayıp sevinerek gitti.[1371]

Kaynaklar itibarı ile bu konuda yeterli derece söz söylemekten insanlar kaçınmışlar, kapalı kelamlar ile konu geçiştirilmiştir. Ahiret hayatında verilecek mükâfatların erkek ve kadın için dünyevî teklifteki umûmilik gereğince orada da erkeğin ve kadının bulacağı karşılık eşit olması gerekir. Bu nedenle nasıl dünya hayatında yetiştirdiğimiz ve gözümüzden sakındığımız kızımız büyüyünce bir yabancı ile izdivaç kurmasındaki nefsânî tahammülümüz iktizâsıyla ahirette Allah Teâlâ'nın bir emridir, diyerek bu konuda kullarda birbirlerine karşı duygularda olumsuzluklar kalkacaktır.

Ahirette, Allah Teâlâ'nın, bir önemli ihsan ve lütfu da, cennet ehlinin kalplerinden kin ve haset (kıskançlık) duygusunu kökünden söküp çıkarmasıdır. Kur´ân-ı Kerim bu hakikati şu şekilde açıklıyor.

[1368] Zuhruf, 71
[1369] Kâf, 34
[1370] **Guyende:** f. Söyleyici. Söyleyen. Kail olan.
[1371] (EFLÂKÎ & YAZICI, 1995), Menkâbe-97, s. 558 (Sultan Veled oğlu Ulu Arif Çelebi Menâkıplarında)

"(Cennette) onların altlarından ırmaklar akarken, kalplerinde kinden ne varsa hepsini çıkarıp atarız."[1372]

Yaptığım araştırmalarda bu konuda bekârların ifadeleri çok rahat olmaktadır. Evli erkekler için bir sorun olmadığı, evli bayanlarda ise kocalarına düşkün olanların kendilerine tanınan haklarında dünyadaki kocalarını tercih ettikleri, çok nadir olarak belki başka eşleri düşünenler çıkmıştır.

Buradan çıkan sonuç dünyevî olgunlaşma ve hallerin ahiretteki talepler ile uygun olduğudur. Yunus Emre kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin

"Cennet cennet dedikleri birkaç köşkle birkaç huri
İsteyene ver anları bana seni gerek seni."

Beyitleri bu durumu açıklamaktadır. Kişi dünyada neyi arzuluyorsa ahirette göreceği karşılık odur.

Bugün âmâ olan yarın dahi âmâ olur elbet,
Aça gör cân gözün kim bî-basar nâdânı neylerler.
Muhakkak bugün kör olan yarın dahi kör olur,
Aça gör cân gözün kim basiretsiz cahili neylerler.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ اِلَيْكَ اَفَاَنْتَ تَهْدِى الْعُمْىَ وَلَوْ كَانُوا لاَ يُبْصِرُونَ

Aralarında sana bakan vardır. Sen körleri, görmezlerken doğru yola iletebilir misin?[1373]

"Bu dünyada kör olan kimse ahirette de kördür..." [1374] âyet-i kerimesince bugün bu âlemde kör ve basiretsiz olan yarın ahirette dahi öylesine olur.

".. işte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar..." [1375]

Cicero dedi ki; ***"Hepimize insan deniyor, ancak sadece insanî bilimler aracılığıyla uygarlaşmış olanlarımız, insandır."*** [1376]

Sülûk ehline insan sohbetin bulmak durur maksud,
O sohbet kim bulunsa sohbet-i hayvânı neylerler.
Sülûk ehlinin gayesi insan sohbetinde bulmaktır.
Kim o sohbette bulunsa nefsin sohbetini neyler.

Yani sülük erbâbının gayesi kâmil insânın sohbetine nail olmaktadır. Çünkü onlar câmî olan bir kitapdır ki; ruhu ve aklı itibarından ona "ümmü'l-kitâb" kalbi

[1372] A'raf, 43
[1373] Yunus, 43
[1374] İsra, 72
[1375] A'raf, 179
[1376] (DÜRÜŞKEN, 2001), s. 54

haysiyyetinden ona “kitâbu’l-levhi’l-mahfûz”, nefsi haysiyyetinden “kitâbu’l-mahv ve’l-isbât” denir.

Hudâvendigâr daima dostlara:

“Allah Teâlâ sizi görünen kazadan saklasın” diye dua ederdi. Dostlar bunun mânasını sordular. Mevlânâ kaddese’llâhü sırrahu’l-aziz:

“Görünen kaza yalancılar ve sizden olmayanlarla sohbettir. Gerçekten sohbet azizdir. Kendi cinsinizden başkası ile sohbet etmeyiniz” buyurdu. [1377]

<u>Gönül duymazsa vicdân ile Allah’ı hakîkatçe,</u>
<u>Mücerred dildeki ilmi veya irfânı neylerler.</u>
Gerçekten gönül iman ile duymazsa Allah’ı
Yalnız dildeki ilmi veya irfânı neylerler.

“... Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler...” [1378] âyet-i kerîmesi vârid olmuştur.

Abdullah b. Mübârek kaddese’llâhü sırrahu’l-azizin ***“Biz çok ilimden ziyade az edebe muhtacız.”*** sözü manidardır.

<u>Ne hâsıl şol ibâdetten riyâ ve ucb ola anda,</u>
<u>Gider şirki gönülden Hakk’a kim tuğyânı neylerler.</u>
Riyâ ve beğenme olan ibâdetten ne hâsıl olur.
Şirki gönülden gider Hakk’a karşı taşkınlığa kimse sahip çıkmaz.

“Rabbimiz ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız.” [1379] ***“... Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabbine ibâdette hiç bir şeyi ortak koşmasın.”*** [1380]

<u>Salât-ı ehl-irfân kıblesidir “semme vech-ullâh”</u>
<u>O veche kul olanlar tâat-ı noksânı neylerler.</u>
Ehl-irfânın namazda kıblesi “semme vech-ullâh”
O yüze kul olanlar eksik tâatı neylerler.

[Yakınlığa vâsıl olan ârif-i billâh, her neye teveccüh eylese kıblesi Allah Teâlâ’dır. Onun namazı o yakınlığa kavuşmasıdır. O hâle kavuştuğu takdirde, artık ona ayrılık ve kesilme yoktur. O kimse, hakîkî kıblede daima ve edeben müteveccih olup, dâimî salât-a müdâvim ve o dâimî salât-ı muhafazaya kâdir ve o salât ile makam sahibi olur. Çünkü Allah Teâlâ, ezelden ebede, varlığı ile her halde makamı ve zâtıyla vardır. Bu sebebten ulûhiyyeti sâbittir.

[1377] (Ahm95), s. 481-(195)
[1378] Fetih, 11
[1379] Fatiha, 5
[1380] Kehf, 110

"Nerede olursanız olun, O, sizinle beraberdir." [1381] buyurduğu buna delîldir.

"Nereye dönerseniz Allah Teâlâ'nın yüzü(zâtı) oradadır" ***[1382]*** ile işâret olunan yüze kul olanlar, yani o yüzü talep ile kulluk edenler, tâat ve ibâdetlerinde kusur ve noksan etmezler. Ancak onların gayretleri hakîkî kıblede o yüze müteveccih olup, dâimî salâta müdâvim olmakla ol yakınlığa kavuşmaktır. (v. 117)] [1383]

"***Hangi yöne giderse, gitsin'*** *demek; O'nun razı ve hoşnut olacağı her ne şey varsa biz de ona rızâ gösteririz demektir.* ***'Benim dinim imânım orada'*** *demek; Muhabbet ve şevk üzerine bina edilmeyen din'den daha üstünü yoktur ve kim o din ile dinlenirse bütün gayba muttali olur. Bu da ancak Muhammedîlere mahsûstur. Çünkü diğer bütün nebiler içerisinde bütün kemâliyle bir muhabbet makamı ancak Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme verilmiştir. Allah Teâlâ onu, şâir nebilerde bulunan "safi", "neci", "halîl" v.b. gibi nübüvvet makamları sıfatlarına ilâveten* ***'Allah onu kendisine sevgili olarak aldı'*** *kavlinde olduğu gibi onu* ***'Seven ve Sevilen'*** *ve bu yolun vârisi yaptı"* (Bkz. İbnu'l-Arabî, Zehâirul-a'lâk fî şerhi Tercümânil-eşvâk, 40).[1384]

Kurbiyet, sıddîkiyet mertebesi ile nübüvvet mertebesi arasında bir mertebedir ki; Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Hakk'a yürüdükten sonra Hz. Sıddîk-i Ekber Ebubekir radiyallâhü anh sıddîkiyyet mertebesinden kurbiyyet mertebesine kavuşurlar. Bu hilâfet mertebesi ve veraset makâmıdır. Bu mertebeye kavuşan mürşid-i kâmilin kıblesi "Nereye dönerseniz Allah Teâlâ'nın yüzü (zâtı) oradadır." [1385] âyet-i kerimesince her neye teveccüh eylese onun kıblesi oldur ve onun namazı o yakınlığın vuslatıdır. Bu vuslat karar kılınca ona ayrılık ve kesilme yoktur. Ol kimse kıble-i hakîkîde dâima vech-i zâtullâha müteveccih olup salât-ı daimîye devam eder ve o Halide muhafazaya kadir olur." ***Nerede olursanız, O sizinle beraberdir..."*** [1386] sırrı zahir olur." ***Doğu da Allah Teâlâ'nındır batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zâtı) oradadır..."*** [1387] âyet-i kerîmesiyle işaret olan Allah Teâlâ'nın vech-i zâtına kavuşan sâdıklar ibâdât ve tâatında asla noksanlık yapmazlar. Onların gayreti hakîkî kıbleye dâima müteveccih olmaktadır.

Niyâzî "küntü kenzen" sırrını kendinde buldunsa,
Süleymen tahtını, ya hikmet-i Lokmân'ı neylerler.
Niyâzî "künt-ü kenzen" sırrını kendinde buldunsa,
Süleyman tahtını, Lokmân'ın hikmet-ini neylerler.

[1381] Hadid,4
[1382] Bakara,115
[1383] (ÜNAL, 2006), s.9
[1384] (KILIÇ, 1995), s.126
[1385] Bakara, 115
[1386] Hadid, 14
[1387] Bakara, 115

"Ben bir gizli hazine idim. Bilinmemi sevdim, mahlûkatı bilinmem için yarattım." [1388] hadîs-i kudsîsi gereğince ***"Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."*** [1389]

Muhyiddîn İbnu'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîze göre Allah Teâlâ'nın her bir nebisi, avamın baktığı beşerî yönlerinin ötesinde aynı zamanda bâtını özellikleri açısından kâinatın metafizik ilkelerini, kozmik prensiplerini de meydana getiren ve Ulûhiyyet ile nâsûtiyyet arasında âdeta birer berzah olan hakikâtlerdir. Her bir nebiye "Kelime" *(logos)* adı verilen ve Vücûd'un en üst düzeyde tezahürünü veren bir "hakikat" tekabül eder, İşte bu "Kelimelerdeki ilâhî tecellîler olmasaydı Hakk'ın varlığının *(vücûdu'l- Hakk)* mâhiyyeti ebediyyen bilinemezdi. Bu ilâhî tecelliyâtın en âlâsı "Ademî Kelime" veya diğer bir ifâdeyle "İnsân-ı hakîki"dir. İşte bu *"insan"*ın varlığa gelişi de âlemin varoluşunun sebebi ve te'minâtı olacaktır. Her gerçekliğin kaynağı bulunan *Vücûd* aslında bölünmez, ezelî ve daimîdir. Muhyiddîn İbnu'l-Arabî bu Mutlak *Vücûdun* bilinemez, tavsîf edilemez, sır mertebesi olan *Ahadiyyet* veçhesiyle, bir Rabb, bir Hâlık ve bir Mâbûd olarak âlemle münâsebette olduğu Rubûbiyyet yâni *Vâhidiyyet* veçhesini ancak merâtib bakımından izah sadetinde ayn mütâlâa eder.

İlkinde, (yânî *Ahadiyyette)* ne kesret ne tezat ve ne de her hangi bir taayyün vardır ki bu cihetten O, sırf nûr, sırf iyi *(hayr-ı mahz)* ve gayblar gaybıdır *(gaybu'l-guyûb).*

İkincisinde ise (yânî *Vâhidiyyette)* Allah Teâlâ yaratıcı sıfatıyla *(el-Hâlık)* birçok şeyin yaratılmasının faili olunca ortaya bir "çokluk" *(kesret)* ve "farklılık" *(tefrik)* çıkmış olacak ve birlik *(vahdet)* bozulacaktır. Ancak görüleceği üzere bu merâtibte Hakk'ın tezahürü ve çokluğu *Zât'*ıyla değil ancak sıfatları vasıtasıyla olmaktadır. Bu durumda *Zât'*ı açısından bakıldığında aynı hakîkate o Hakk'tır ama sıfatlan açısından bakıldığında o *halk'*tır denebilir. Yaratma fiilinin *(halk)* aslı *(aynı)*[1390] da zâten *"a'yân-ı sabite"* denilen o ilk ezelî arketipler serisi olarak ilm-i ilâhî'de mevcuttur. Bu gizli bir hazîne gibi kendi kendinde müstağrak halde bulunan **Hakk bilinmeyi**

[1388] Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II, 132
[1389] Zariyat, 56

[1390] Muhyiddîn İbnu'l-Arabî ıstılâhâtında çok önemli bir anahtar terim olan bu *"ayn"* عين kelimesi Günlük Türkçe'de çok sık kullandığımız "aynı anda", "aynı zamanda", "aynısı", "aynen", aynı şekilde", "aynı şey" v.b.gibi "tıpkı, misli, benzeri" manasındaki "aynı" ile metafizik manadaki *"aynı"* arasında kelimenin etimolojik kökeninde beraberlik varsa da kullanım sahaları farklılaşmıştır.

Aslı Arapça olan bu kelimenin lügat mânâsı, "asıl, öz, kök, göz, nazar, kuyu, menbâ, ileri gelen kişiler *(ekâbir)"* v.b.gibi çok geniş manalara gelen bu terim Muhyiddîn İbnu'l-Arabî'de teknik bir ıstılah olmuş ve "öz, asıl, hakîkat, esas, kök, zat, ana kaynak, menbâ, köken, göz, gözbebeği" manalarında kullanılmaktadır.

Meselâ ***"O, âlemin "ayn'ıdır (ayn-ı âlem)"*** dediğimiz zaman ***"O, âlemin aslıdır, hakikatidir"*** demek istenilmektedir yoksa ***"O, âlemle aynıdır"*** manasında değildir.

arzulayınca, bilinmeyi sevince işte bu "sevgi" (Aşk) yaratılışın ilk esâsı oldu. Böylece Muhyiddîn İbnu'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîze göre "ulûhiyyet" ve "nâsutiyyet" Vücûd'un değişik mertebelerindeki iki tecellisinden başka bir şey değildir. Ulûhiyyet her varlığın gizli, iç *(bâtın)* yüzüne, beşeriyyet, nâsutiyyet ise onun görünen, dış *(zâhir)* yüzüne tekabül eder. Hakk'ın tecellîsi bütün merâtib içerisinde ancak mertebe-i insan'da kemâle ulaşır. Bu yüzden insan küçük bir âlem *(âlem-i sagîr)* ve bütün âlemin bir hülâsası olarak görülür ve işte bu hususiyetinden dolayı da ancak o Allah Teâlâ'nın halifesi olabilir. Mahlûkat içerisinde asaleten "insân-ı kâmil" rütbesi Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme ait iken diğer kâmillere ait olanı ise ona vekâletendir.[1391]

Öyle ki Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bütün nebilerin makamlarını biliyordu. Ama onlar ise onun makamını bilmiyorlardı. Hatta onun makamının bundan dolayı ***"makamsızlık"*** olduğu söylenir. Dolayısıyla onun yolunu takip edenlerin bilgisi diğerlerinin yolunu takip edenlerin bilgilerinden daha şümullü ve daha geniştir. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bir münâcaâtında **"Rabbim bana eşyanın hakikatini göster"** diye dua etmişti. Binâenaleyh müstecâb bu duanın muhatabı olan Muhammedîler için **"zâtiyyun evliyası"** da denilir. Diğerleri ise en fazla "efâliyyûn" veya "sıfâtiyyûn evliyası" olabilirler.[1392]

1391 (KILIÇ, 1995), s.55
1392 (KILIÇ, 1995), s.66

67

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Âteş-i hicrinle can durmaz figâna başlar,
Kaynayup akar ol âteşle gözümden yaşlar.
Zerresi zâhir olaydı ger beni yakan odun,
Âlemi uçtan uca yakaydı hep âteşler.
Harfe savte dokunaydı bu iniltim şemmesi,
İnler idi yer ü gök dağlar ile hep taşlar.
Âteşim yâşım iniltim cân içinde gizlidir,
Zâhirimde yok içimde hâsıl oldu yaşlar.
Bî-kesem bu âlem içre sırrıma yok mahrem,
Bilmedi derdim benim ne kavm u ne gardaşlar.
Hâlime haldâş olan hem sırrıma sırdâş olan,
Cümle dağıldı başımdan kalmadı haldaşlar.
Mahv-ı sırra düştü çün dil bunda ben oldum garib,
Yalnız kaldım tükendi kalmadı koldâşlar.
Vech-i mutlak günde yüzbin çehreden yüz gösterir,
Yerde gökte anı yazar cümleten nakkaşlar.
Nicesi tâkat getürsün ana karşı Mısrî kim,
Adın işitmekle düştü halka bu savaşlar.

Âteş-i hicrinle can durmaz figâna başlar,
Kaynayup akar ol âteşle gözümden yaşlar.
Hicran ateşiyle can durmaz figâna başlar,
Kaynayıp akar o âteşle gözümden yaşlar.

Zerresi zâhir olaydı ger beni yakan odun,
Âlemi uçtan uca yakaydı hep âteşler.
Zerresi zâhir olaydı ger beni yakan ateşin,
Âlemi uçtan uca yakaydı hep âteşler.

Harfe savte dokunaydı bu iniltim şemmesi,[1393]
İnler idi yer ü gök dağlar ile hep taşlar.
Harfe sese dokunaydı bu iniltimin bir parçası,
İnler idi yer ve gök dağlar ile hep taşlar.

Âteşim yâşım iniltim cân içinde gizlidir,
Zâhirimde yok içimde hâsıl oldu yaşlar.
Âteşim yâşım iniltim cân içinde gizlidir,
Zâhirimde yok içimde hâsıl oldu yaşlar.

[1393] **Şemme:** Bir defa koklamak. * En küçük mikdar.

Bî-kesem bu âlem içre sırrıma yok mahrem,
Bilmedi derdim benim ne kavm u ne gardaşlar.
Kimsesizim bu âlem içre sırrıma yok mahrem [1394],
Bilmedi derdim benim ne kavm ve ne gardaşlar.

İşte ahrarın sırlarını ve hikmetli sözlerini herkese söylemek doğru değildir. Onları saklamak ve gizlemek vacip olan şeyler cümlesindendir. Çünkü:

"Ehli olmayana hikmeti vermeyiniz. Sonra o hikmete yazık etmiş olursunuz" denilir. O sırları saklayamayan ve Allah Teâlâ yüzünü görmeğe kabiliyeti olmayan kimseye hikmet göstermek ve namahremi bozmak doğru değildir.[1395]

Hâlime haldâş olan hem sırrıma sırdâş olan,
Cümle dağıldı başımdan kalmadı haldaşlar.
Hâlime haldâş olan hem sırrıma sırdâş olan,
Cümle dağıldı başımdan kalmadı haldaşlar.

Yakınlık insan psikolojisnde ayrılığın temelini atabilir. Ünsiyet edebi kaldırınca perdeler incelir, hatalı hallerin meydana gelmesine sebep olur. Onun için yakınlığın fitnesinden emniyette olmak uzakta olmaktan daha zordur. Yabancılar ile oturunca insan genellikle tedirgin olduğu için dikkatli olur. Yakınlaştıkça bu tedirginlik ve saygı düzeyi düşer, değerlerin çoğu değersiz hale gelir. Bu nedenle insanlar birbirinden koparlar.

Mahv-ı sırra düştü çün dil bunda ben oldum garib,
Yalnız kaldım tükendi kalmadı koldâşlar.
Mahv-ı sırra düştü çün gönül bunda ben oldum garib,
Yalnız kaldım tükendi kalmadı arkadâşlar.

Vech-i mutlak günde yüzbin çehreden yüz gösterir,
Yerde gökte anı yazar cümleten nakkaşlar.
Allah Teâlâ'nın yüzü günde yüzbin çehreden yüz gösterir,
Yerde gökte onu yazar cümleten nakkaşlar.

Nicesi tâkat getürsün ana karşı Mısrî kim,
Adın işitmekle düştü halka bu savaşlar.
Nicesi tâkat getürsün ona karşı Mısrî kim,
Halk adın işitmekle bu savaşlara düştü.

[1394] **Mahrem:** Gizli. * Dince ve şer'an müsaade olunmayan. * Birisinin hususi hâllerine ait gizli sır. * Nikâh düşmeyen, evlenilmesi haram olan yakın akraba. (Baba, dede, anne, nine, erkek ve kız kardeş, amca, dayı, hala ve teyzeler arasında bir neseb yakınlığı, bir ebedî mahremiyet vardır. Bunlar arasında nikâh asla caiz değildir.) * Çok samimi ve içli-dışlı olan kimse.

[1395] (Ahm95), s. 674-(408)

"**Halk adın işitmekle"** deki mana Allah Teâlâ'nın isim sıfatları tecelli edince savaş ve hareketlilik meydana geldi. Hz. Mevlana kaddese'llâhü sırrahu'l azîz bunu şu şekilde açıklamaktadır.

"Varlığı emriyle yaratan Allah Teâlâ'nın çevgânları önünde mekân âleminde de koşup duruyoruz. Lâmekân âleminde de.

Renksizlik âlemi, renge esir olunca bir Musâ öbür Musâ ile savaşa düştü.

Renksizlik âlemine ulaşırsan Musâ ile Firavun'un karıştığı âleme erişirsin.

Bu nükte yüzünden hatırına "renk, nasıl olur da kıylü kalden kurtulur?

Şaşılacak şey... Bu renk, renksizlik âleminden zuhura geldiği halde, renksizlikle nasıl savaşa girişir?

Yağın aslı sudandır ve su ile artar. Sonunda nasıl olur da suya zıt olur?

Mademki yağı su ile yoğurdular; yağ sudan oldu; su ile yağ neden birbirine zıt oldu?

Gül dikenden meydana meydana gelmiştir, diken de gülden... böyle olduğu halde niçin savaşa, maceralara düşmüşlerdi?.. gibi bir sual hatıra gelirse (bil ki bu)

Ya hakikatta savaş değildir, bir hikmet içindir, eşek satanların kavgaları gibi bir hiledir. Bir sanattır;

Yahut ne savaş ne hikmet...

Hayretten ibarettir. Bu, viraneliktir, içinde define aramak gerek." [1396]

[1396] Mesnevi, c. I, b. **2466-2480**

68

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Kim ki aşkın dârına ber-dâr olur,
Cümle uşşâk içre ol serdâr olur.
Bunda uşşâkı yakan od âkibet,
Nâr-ı İbrahim gibi gülzâr olur.
Bunda ağyâr kesretinden kurtulan,
Vahdet illerinde vâsl-ı yâr olur.
Korkma Tâmudan eğer âşık isen,
Bülbül olanın yeri gülzâr olur.
Cennet-i irfâna dâhil olanın,
Kande baksa gördüğü didâr olur.
Gözsüz olanlar o yüzü göremez,
Anı gören hep "ulül-ebsâr" olur.
Dünyânın lezzâtına aldanma kim,
Bir gün ola cümle zehr-i mâr olur.
Sen gerekse ol cihânda pâdişâh,
Bir beş on günde o târümâr olur.
Tâc-ü tahtı kulluğuna ol şehin,
Verir isen devletin tekrâr olur.
Ger kabul oldunsa şâh oldun ebed,
Kande böyle assılı bazâr olur.
İllâ tâc-u taht'a olmaz vasl-ı yâr,
Âdet oldur ana cân işâr olur.
Kim ki kendin yoğ ederse, Mısriyâ,
Yokluğun tâ gâyetinde vâr olur.

Kim ki aşkın dârına ber-dâr olur,
Cümle uşşâk içre ol serdâr olur.
Kim ki aşkın dârına asılmış olur,
Cümle âşıklar içinde o kumandan olur.

Her kim aşk yolunda can verirse, o kimse âşıklar içinde serdâr (Baş tacı) olur.

Bunda uşşâkı yakan od âkibet,
Nâr-ı İbrahim gibi gülzâr olur.
Bunda âşıkları yakan ateş sonunda,
İbrahim aleyhisselâmı yakmayan ateş gibi gül bahçesi olur.

Burada âşıkları yakan ateş İbrâhim aleyhisselâmın ateşi gibi sonunda gül bahçesi olur. Malumdur ki, Nemrûd, İbrahim aleyhisselâm için o kadar büyük bir ateş yaktırdı ki, bir mil mesâfeden yani dörtbin adımdan daha yakına kimse yaklaşa-

mazdı. Sonra şeytanın öğretmesi üzerine onu mancınık ile ateşe attı. Bir de dürbünle bakıp gördü ki, Hazreti İbrahim aleyhisselâm ateşin içinde biriyle oturmuş muhabbet ediyor. Hazreti İbrahim aleyhisselâm bir sandık içinde ateşe atılmış, sandık yanmış İbrahim aleyhisselâm yanmamıştı. İşte âşıkı yakan ateş böyle gül bahçesi olur.

Bunda ağyâr kesretinden kurtulan,
Vahdet illerinde vâsl-ı yâr olur.
Bunda dışarının kargaşasından kurtulan,
Vahdet illerinde yâre vasıl olur.

Cenâb-ı Hakk şöyle buyurmuştur:
"Ey kullarım, beni çok zikr edin ki, felaha (kurtuluşa) eresiniz." **[1397]**
Hakîkat ehline göre felahın üç mertebede üç manâsı vardır:
1-Şerîatta felah, sıfatlara karşı duyulan sevgiyi tevhitle yok edip Hakk'a yaklaşmak ve sırlarına vakıf olmaktır.
2-Tarîkatte felah, likâullah (Hakk'ın cemâlini) bulmaktır,
3-Hakîkatte felah, Hakk'ın zât deryasında yok olup hüve hüve olmaktır.[1398]

Korkma Tâmudan eğer âşık isen,
Bülbül olanın yeri gülzâr olur.
Eğer âşık isen korkma cehennemden,
Bülbül olanın yeri gül bahçesi olur.

Bu beyitteki gibi cehennemi tezyif[1399] **eden ifadelerden maksat hakikatte olmayıp aşkın yüceliğini isbat etmektir.**

353. Mes'ele Bir zaviyenin mescidinde eşhâs-i muhtelife ile müştehî oğlanlar muhtelit olup, envâ'-i teganniyât ile tevhîd ederlerken tevhidi tağyir edip gâh "dil-i men" gah "can-i men" deyip gâh beyt
"sen bir ulu sultansın canlar içinde cansın,
çün iyan gördüm seni pinhan kapısı değil" deyip, gâh beyt
"cennet cennet dedikleri bir ev ile birkaç huri,
İsteyene ver sen anı bana seni gerek seni" deyu göğüslerin döğüp evzâ'-i garibe ettiklerinde, ehâlî-i mahalleden ba'zı kimseler zâviye-i mezbûreye şeyh olan Zeyde "bu makûle evzâ' niçin ettirip razı olursun" dediklerinde Zeyd "ne lâzım gelir demekle cevap verse şer'an Zeyd-i mezbûra ne lâzım olur?

Elcevap: Evzâ' ve akvâl-i mezbûre kemal mertebe fuhş olduğundan gayri, cennet hakkında dedikleri kelime-i şenî'a küfr-i sarihtir, katilleri mubahtır, şeyhleri olan bîdin hikâyet olunan akvâl ü ef'âle "mübaşeret dahi ederse ne lâzım

[1397] **Cuma, 10**
[1398] (Eroğlu Nuri, 2007), s. 60
[1399] **Tezyif:** çürütme, küçük düşürme, küçük görme, alaya alma.

gelir" demekle kâfir olduğundan gayri, ol kabâyihi ibâdet kabilinden addedip âyet-i kerîmeyi ana delil getirmekle tekrar kâfir olur, bu i'tikat-tan rücû' etmez-se katilleri vacip olur.[1400]

Âhirette de "Sırat" cehennem üzerine kurulacaktır. Bir mü'min sırat üstünden geçerken, cehennem nidâ edecek. Çabuk geç yâ mü'min, zirâ senin nûrun benim ateşimi söndürdü.

Cennet-i irfâna dâhil olanın,
Kande baksa gördüğü didâr olur.
İrfân Cennetine dâhil olanın,
Nereye baksa gördüğü sevgili olur.

Gözsüz olanlar o yüzü göremez,
Anı gören hep "ulül-ebsâr" olur.
Gözsüz olanlar o yüzü göremez,
Anı gören hep "görüş sahibi" olur.

Hakk'ın yüzünü gözsüz olanlar göremez. Ancak anı bâsiret sahipleri görür. Bu görüş anlayıştır. Allah Teâlâ'yı beşerin beşer haliyle görmesi düşünülmez.

Dünyânın lezzâtına aldanma kim,
Bir gün ola cümle zehr-i mâr olur.
Dünyânın lezzetlerine aldanma ki,
Bir gün ola cümle yılan zehri olur.

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ وَعَسَى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَى اَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

"Savaş, hoşunuza gitmediği halde size farz kılındı. İhtimal ki hoşlanmadığınız şey sizin iyiliğinizedir ve ihtimal ki sevdiğiniz bir şey sizin kötülüğünüzedir. Siz bilmezsiniz, Allah bilir. " [1401]

Sen dünyânın geçici olan lezzetlerine aldanma. Birgün olur o lezzet duyduğun şeyler yılanın zehiri olur, zirâ dünyâ ehli gerek mezarda ve gerekse âhirette yılan-ların sûretleriyle azab göreceklerdir.

Sen gerekse ol cihânda pâdişâh,
Bir beş on günde o târümâr olur.

[1400] (DÜZDAĞ, 1972)
[1401] Bakara, 216

Sen, gerekse o cihânda pâdişâh,
Bir beş veya on günde o perişan olur.

Tâc-ü tahtı kulluğuna ol şehin,
Verir isen devletin tekrâr olur.
Tâc ve tahtı kulluğuna o padişaha,
Verir isen devletin tekrâr olur.

İbrahim Edhem kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz tâc ve tahtını terk edip sonsuz devlete kavuştu, çünkü bâtınî devletliğin yanında zâhir devleti onun yanında hiçbir şey değildir.

Ger kabul oldunsa şâh oldun ebed,
Kande böyle assılı bazâr olur.
Eğer kabul oldunsa şâh oldun ebed,
Nerde böyle bal satılan pazar olur.

İllâ tâc-u taht'a olmaz vasl-ı yâr,
Âdet oldur ana cân işâr olur.
İllâ tâç ve tahtla yâra kavuşmak olmaz,
Âdet oldur ona cân haberdar olur.

Kim ki kendin yoğ ederse, Mısriyâ,
Yokluğun tâ gâyetinde vâr olur.
Yâ Mısri! Kim ki kendin yok ederse,
Yokluğun tâ nihayetinde vâr olur.

İnsanın yok olması demek nefsin terbiye edilerek Hakk'a kavuşmasıdır. Bu çetin savaşın galibi olmakla Hakk'ın hükümranlığı açığa çıkar. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Küçük cihattan büyük cihada dönmüş bulunuyoruz" sözüne karşılık büyük cihadın ne olduğu sorulunca; Dikkat edin o, nefis mücadelesidir" buyurdu.[1402]

Nefsin isteklerden uzaklaşarak kazandığı kazanç ise yokluktur. **İstememeyi istemek en büyük erdemdir.** Bu yokluğun biati Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin huzurunda yapılmıştır. Avf İbnu Mâlik el-Eşca'î radiyallâhü anh anlatıyor:

"Biz Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin huzurunda 7 veya 8 veyahut da 9 kişiydik.

"Allah Resulü'ne biat etmiyor musunuz?" dedi. Ellerimizi uzatarak:

"Hangi şartlara uymak üzere biat edeceğiz ey Allah'ın Resûlü?" dedik. Şu cevabı verdi:

[1402] Suyûtî. Câmi'us-Sagîr. II/253: İbn. Hacer. İbn. Aliyenin sözü olarak rivayet ederken. Irâkî ve Beyhakî zayıf bir senedle Cabirden rivayet etmişlerdir.; bkz. Aclunî. I/424. 425

"Allah'a ibadet etmek ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamak, beş vakit namazı kılmak (verilen emirlere) kulak verip itaat etmek -ve bu sırada gizli bir kelime fısıldayarak devamla- ***"Halktan hiçbir şey istemeyin"*** buyurdu.

Avf İbnu Malik ilâveten der ki, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi benimle dinleyen o cemaatten öylelerini biliyorum ki, bineğinin üzerinde iken kazara kamçısı düşse kimseye

"Şunu bana verir misin?" diye talebde bulunmaz (iner kendisi alır)dı."[1403]

Yine bu konuda Sevban radiyallâhü anh anlatıyor:
"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem (bir gün):

"Cenneti garanti etmem mukabilinde, insanlardan hiçbir şey istememeyi kim garanti edecek?" buyurdular. Sevban radiyallâhü anh atılıp:

"Ben, (Ey Allah'ın Resulü!)" dedi.

Sevban (bundan böyle) hiç kimseden bir şey istemezdi." [1404]

[***Kıyamet gününde merteben yüksek olmasını istersen kesesi boş ol. Çünkü sıfır boş olduğu için sayıların üstündedir***.][1405]

[1403] Müslim, Zekat 108, (1043); Ebu Davud, Zekat 27, (1642); Nesâî, Salât, 5, (1, 229); İbnu Mâce, Cihâd 41, (2867).
[1404] Ebu Davud, Zekat 27, (1643); Nesâî, Zekat 86, (5, 96)
[1405] Fülkü'l-Ebhâr fi şerhi Lücceti'l-Esrâr; 6.lücce : (KARABULUT, 1984), s. 270

69

Vezin: Feilâtün feilâtün feilâtün feilün

Esecek bâd-ı sabâ aklıma san şâne değer,
Zirâ ol esrâr-ı dil zülf-ü perîşâne değer.
Zülf-ü müşkiyle muattar olur ol demde dimağ,
Geçer andan gönüle hem yetişir cânâ değer.
Leb-ü dendânı hevâsiyle akan gözyaşının,
Birisi mâ'nâda bin lü'lü ü mercâna değer.
Gam-ı hicrî ile âhı ana âşık olanın,
Çıkar eflâke iner tâ yedi nîrâna değer.
Yüzünün mihrine karşu dolaşan dürlerinin,
Birinin nûru nice mihr-i dirâhşâne değer.
Eşiğinde baş urup sıdk ayağın berk basanın,
Başı arşa ayağı kürsî-i Rahmâna değer.
"Limen-il mülk" nidâsın işiten can kulağı,
Anı cânından işitir yine cânâne değer.
Ol nidâyı işitir "men arefe" vâkıf olan,
Lîk ol mâ'rifeti sanma her insâna değer.
Sana bir cezbe Niyâzî ki o dosttan yetişe
Dükeli ins ile cinne olan ihsana değer.

Esecek bâd-ı sabâ aklıma san şâne değer,
Zirâ ol esrâr-ı dil zülf-ü perîşâne değer.
Esecek sabâ rüzgârı aklıma şöhret şâne değer,
Zirâ o dağılmış saçlarını görmek gönül sırlarına değer.

Bâdı sabâ, doğu ruzgârıdır. Bundan murad edilen mezâhir-i aliyyenin zuhûrudur, yani Cenâb-ı Hakk'ın mevcûdatta gürünmesidir.

Zülf-ü müşkiyle muattar olur ol demde dimağ,
Geçer andan gönüle hem yetişir cânâ değer.
Misk kokulu saçının perçemi kokusunu duyunca dimağ,
Geçer ondan gönüle hem yetişir cânâ değer.

> Tasavvufta ağız ve dudak; yokluk, vahdet ve fenafillâhın sembolüdür. Vahdete ulaşma hevesinde olan kalbin yanışını, gözden akan kanlı yaşlar ifşa eder. Kanlı yaş, âşığın içinde bulunduğu gerilimi yansıtan en etkin ifadedir. Aynı zamanda maddi hayatın devamlılığını ifade eden kan, kesreti ifade etmektedir. Akan kanlı yaş, şairin kesretten kurtulmakta olduğunu belirtmektedir: Yüz (ruhsâr, ruh, ârız, yanak), boy (kâmet, serv) da vahdet sembolüdür. Yanak veya yüz vahdetin sembolü olunca, bunların üzerini kapatan veya değişik nedenlerle dikkatleri üzerlerine çeken saç ve saçın değişik biçimleri (kâkül, turra), hat

(ayvatüyleri), göz ve gözden çıkan bakış, gamze (yan bakış), tasavvufta küfr ve kesret sembolüdür. Kesret âlemindeki geçici güzellikler insanın başını döndürür. Fakat bunun yanında kesret perdesi altında göz kırpan vahdet de aşığı kendisine çağırır. Bu ikilem içerisindeki aşığın, çaresizlik halini yansıtmaya ağlama eylemi koşacaktır.[1406]

Leb-ü dendânı hevâsiyle akan gözyaşının,
Birisi mâ'nâda bin lü'lü ü mercâna değer.
Dudakları ve dişlerin hevesiyle akan gözyaşının,
Birisi mânâda bin inci ve mercâna değer.

Dudak'ın Fizyolojik ve Psikolojik Tahlil

İnsanda doğumla birlikte bir içgüdü halinde bulunan ve kendisine bilim dilinde libido adı verilen cinsel arzu, susuzluk ve açlıktan sonra en şiddetli motivlerden biridir. Hatta Freud'un psikanalizine göre cinsellik motivi, insanın bütün faaliyetlerini tayin etmektedir. ilk tezahürünün çocuklarda parmak emme ve kulak memesini çekme şeklinde kendisini göstermekte olduğu, dudak mukozası ile ritmik emme temasının elde edildiği gibi, kulak memesi de, avuçlama hissinin tezahürü olarak kabul edilmektedir. Böylece ilk etapta gıda fonksiyonuna dayanan, bilâhare müstakil bir duygu haline dönüşen cinselliğin ilk kaynağı olarak dudaklar gösterilmekte, bunlar, ilk cinsî tembihin nahiyesi olduğu iddia edilmektedir. Bu duygunun yeterince bunlar vasıtasıyla tatmin edilmemesi halinde, ileride dudakların temasıyla alınacak olan sigara ve yemek hususunda tiryakilik ve oburluk gibi zararlı şeylere temel teşkil ettiği ileri sürülmektedir. Ana memesinden akan ılık süt akıntısının ise, doğrudan tembihin ilk sebebi olarak kabul edilmekte ve sütten ayrıldıktan sonra da bunun gelişerek müstakil bir şehvet halini aldığı savunulmaktadır. [1407]

Cinselliğin, etki kaynaklarından birinin de, canlı varlıkların nesillerini devam ettirme arzusu olduğu da söylenilmektedir.

Bu duygunun ruhlar üzerindeki tesirini göstermek açısından şu âyet hayli önem arz etmektedir:

"Sizi bir tek candan (Âdem'den) yaratan, ondan da yanında huzur bulsun diye eşini (Havva'yı) yaratan O'dur." [1408]

Cinsellik vücuda yönelik ve zaman zaman baş gösteren bir şey olmakla birlikte, sevgi ve aşk ise, kişiliğe yönelik olup etkisi bir ömür boyu süren, sürekli bir duygudur. Bundan dolayı aşk ve sevgi hususu, sırf insana has olan bir özellik olup, aynı zamanda insanı bu mevzuda hayvanlardan ayıran bir âlâmet-i farikadır (ayırdedici özelliktir).

İnsan gönlünde karşı cinse meyil o derece büyük olur ki, bazen bundan tapınma dahi meydana gelebilmektedir. Bu dereceye gelmiş olan bağlılığa

[1406] (SELÇUK, Yıl:9 Sayı: 25 Güz 2005, s.233-246)
[1407] Songar, Ayhan. Çeşitleme, Güryay Matbaası, İstanbul, 1981
[1408] Rûm, 21

teteyyüm denilmektedir, [1409] Bu aşamada, insan gözünde sevilen kişi, tanrı gibi veya ondan daha fazla sevildiği için, şirk olarak kabul edilmiştir. [1410] Çünkü bu aşamaya gelen bir insan, sevdiğinin rızasını tanrının rızasına tercih edebilmekte, onun isteklerini yerine getirmeyi Allah'a ibadetten daha ziyade ön planda tutabilmekte; böylece sevgi, bütün iç benliğine hâkim olabilmektedir. [1411]

Dudak ile ifade edilen sevgi gerçekten cinselliği ne kadar çağrıştırıyorsa tersi olan aşkta olan kuvvetinde bir habercisidir. Onun için şairlerin bu sözle ifade ettiği mananın, karşısındaki insana verdiği duygu ile durumunu belirgenleştirmektedir. Dudak aşkın belki en güzel cismanî âlemdeki uyarıcısıdır.

Gam-ı hicrî ile âhı ana âşık olanın,
Çıkar eflâke iner tâ yedi nîrâna değer.
Ayrılık gamı ile âhı ona âşık olanın,
Çıkar yıldızlara iner tâ yedi cehenneme değer.

Sevgiliyle olan buluşmada cehennemi bile bulsa âşık gam yemez. Aşk bunların hepsine değer.

Yüzünün mihrine karşu dolaşan dürlerinin,
Birinin nûru nice mihr-i dirâhşâne değer.
Ay gibi yüzünün karşısında dolaşan incilerinin,
Birinin nûru nice parlayan aylara değer.

İçinde yaşadığı âlemin aynadaki yansıma olduğunu anlayan âşık için, her bir varlık zatıyla değil, sevgiliden haber vermesi cihetiyle değer ifade eder. Dolayısıyla ısı, ışık, hayat kaynağı olan güneş de aşığa vücûd-ı mutlak olan Allah Teâlâ'nın cemalini hatırlatır.[1412]

Eşiğinde baş urup sıdk ayağın berk basanın,
Başı arşa ayağı kürsî-i Rahmâna değer.
Eşiğine başvurup sıdk ayağın sert basanın,
Başı arşa ayağı Rahmân kürsîsine değer.

Bir tevhid ehli ki, tekmil fenâ makâmlarına erişince kendisinden eser kalmaz. Anın başı arşa, ayağı da Rahmân'ın kürsîsine değer. Kürsîden arşa kadar Beşbin yıllık yoldur.

[1409] İbn Kayyım el-Cevziyye Muhammed İbn Ebi Bekr, İgasetû Lehfan min Masayidi'ş- Şeytan, Darü'l-Ma'rife, Beyrut, 1975, II. 150
[1410] İbn Kayyim el-Cevziyye, İgase, II. 150
[1411] (AYDIN, 1999), Kadın Düşkünlüğü bölümü
[1412] (SELÇUK, Yıl:9 Sayı: 25 Güz 2005, s.233-246)

<u>“Limen-il mülk“ nidâsın işiten can kulağı,</u>
<u>Anı cânından işitir yine cânâne değer.</u>
“Bugün mülk kimin” nidâsın işiten can kulağı,
Onu cânından işitir yine cânâne değer.

Ârif olan kişi her an لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ yani ***“Bugün mülk kimindir?”*** (diye sorulur. Cevaben): ***“Tek ve kahhar olan Allah'ındır.”*** [1413] nidâsını işitir. “Cânından yine cânâne değer”. Çünkü tevhid ehlinin vücûdu, sıfatı, ef’âli var mı, yoktur. Hakk tarafından yapılan “Limen-il mülk-ül yevm” nidâsı yine cânâne değer. Cânândan nidâ olunur, yine cânân işitir.

<u>Ol nidâyı işitir “men arefe“ vâkıf olan,</u>
<u>Lîk ol mâ’rifeti sanma her insâna değer.</u>
Ol nidâyı işitir “Kim nefsini bildi” ye vâkıf olan,
Ancak sanma o mâ’rifete her insân değer.

Her insanda bu işitme ma’rifetinin bulunduğunu sanma, yoktur bulunmaz. Ancak aşağıda zikredilen makâmlara erişenler işitir. Bu makâmlara sülûk makâmları denir: Fenâ-i ef’al, Fenâ-i sıfât, Fenâ-i zâttır. Cezbe makâmları: Cem, Hazret-il cem, Cem-ül cem makamları ki bunlara aynı zamanda “Tedellâ makâmları” da denir.

<u>Sana bir cezbe Niyâzî ki o dosttan yetişe</u>
<u>Dükeli</u>[1414] ***<u>ins ile cinne olan ihsana değer.</u>***
Niyâzî sana bir cezbe o dosttan yetişirse
Bütün insan ile cinne olan ihsana değer.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;
“Hakk’in cezbelerinden biri bile bütün insan ve cinlerin ameline denk gelir.” [1415]

[1413] Mümin, 16
[1414] Dükeli(t):Bütün, hep, cümle, hepsi, herkes.
[1415] Keşfü’l-Hafâ,1069

70

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Rumuz-u Enbiyâ-yı vâkıf esrâr olandan sor,
Enel-Hakk sırrını candan geçüp ber-dâr olandan sor.
Yürü var ehl-i tecridi alâik ehline sorma,
Anı cân u cihânı terk edüp deyyâr olandan sor.
Gehi kahr-ü gehi lutfun kemâlin bilmek istersen,
Fenâ ender fenâda yoğ olup hem var olandan sor.
Dilâ bu Mantık'ut-tayrı fesâhat ehli anlamaz,
Bunu ancak ya Attâr veyahut Tayyâr olandan sor.
Anadan doğma gözsüzler kemâhi görmez eşyâyı
Niyâzî vech-i dildârı ulül-ebsâr olandan sor.

Rumuz-u Enbiyâ-yı vâkıf esrâr olandan sor,
Enel-Hakk sırrını candan geçüp ber-dâr olandan sor.
Nebiler sırlarının işaretlerine vâkıf olandan sor,
Enel-Hakk sırrını candan geçüp asılmış olandan sor.

Hazreti Ömer radiyallâhü anh buyurmuştur:
"Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ile Ebubekir-is-Sıddık radiyallâhü anh birbirleriyle sohbet ederlerken aralarında Arapça konuştukları halde, sanki ben Arapça bilmiyormuşum gibi konuşulanları anlamazdım. Bunun sebebi Hazreti Ebûbekir radiyallâhü anhın ***"Sıddıkiyyet"*** makâmında olması idi. Hazreti Ömer radiyallâhü anh ve diğer sahâbe ise ancak Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Hakk'a yürümesinden sonra Sıddıkiyyet makâmına vasıl oldular. Hazreti Ebûbekir'e Sıddıkiyyet makâmı Medine-i Münevvereye hicret etmek üzere Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ile Mekke-i Mükerreme'den gizlice çıkıp kırda bir mağarada gizlendikleri sırada verildi. Hazreti Ebûbekir'in çobanı her gün akşam sabah koyunlarını getirip sağar ve onlara ikram ederdi. Birgün beklenen koyunlar gelmediğinden Ebûbekir'in kalbine korku düştüğünü Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem efendimiz keşfetti. İşte bu sırada Tevbe sûresinin 49. âyeti nâzil oldu:

إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللّٰهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللّٰهَ مَعَنَا
فَأَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى وَكَلِمَةُ اللّٰهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللّٰهُ عَزِيزٌ
حَكِيمٌ

Eğer siz ona yardım etmezseniz, biliyorsunuz ya, o küfredenler onu çıkardıkları sırada mağarada bulunan ikinin bir iken Allah Teâlâ ona yardım etmişti ki, o, arkadaşına: "Üzülme, çünkü Allah Teâlâ bizimle beraberdir!" diyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ ona manevi güç ve huzur verdi, onu görmediğiniz ordularla

destekledi ve küfredenlerin kelimesini en alçak etti. Allah'ın kelimesi ise en üstün olandır. Allah, güçlüdür, hikmet sahibidir." [1416] İşte bu âyeti celîlenin nüzûlüyle Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem tarafından Ebûbekir-i Sıddık radiyallâhü anh hazretlerine Sıddıkiyyet makâmı telkin olundu.

"Velâyet makâmı" (velilik makâmı) halk ile olduğu vakit halk ile Hak ile olduğu vakit Hakk ile olmaktır. Sıddıkiyyet makâmı ise yalnız Hak ile olmak, halk ile olmamaktır.

"Kurbet makâmı" (yakınlık makâmı) ki, Sıddıkiyyet makâmından daha âlâdır, hem Hakk ile hem de halk ile olmaktır.

> Ebû Yezid-i Bistâmî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz kurb makamına varınca kendisine:
>
> ***"Bize ne hediye getirdin"*** diye nida olundu. O da:
>
> ***"Ey Şah hazinende olmayan dört şey getirdim: Yokluk, ihtiyaç, özür, günah"*** diye cevap verdi. Ebû Yezid dedi ki, böyle deyince, bana:
>
> ***"Kapıdan gir, çünkü sen bize büyük bir hediye getirdin"*** denildi. içeri girince, bu makamda kendimden başkasını göremedim. Bunun sebebini sordum. Bana denildi ki:
>
> ***"Bu herkesin makamı değil, bilakis o, vücutlarını yok eden ve varlıkta nişanı kalmayan ferdlerin makamıdır."***

Ebû Yezid-i Bistâmî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz daha sonra da buyurmuştur:

"Ben otuz yıl Hak ile konuştum, halk zannederdi ki, ben anlarla konuşuyorum". Bu da kendisinin Sıddıkiyyet makâmında bulunmasına bir delildir. Hazreti Ebûbekir radiyallâhü anh Kurbet makâmına Halifeliği zamanında nâil oldu. İşte Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz "Rumûz-u Enbiyâyı vâkıf-ı esrâr olandan sor" demesi budur. Bakınız meselâ iki tevhid ehli birbirleriyle tevhid üzerine muhabbet ederlerken avamdan (bu hususlara vâkıf olmayan bir kimse) biri gelse, muhabbetlerine vâkıf olabilir mi ve onların konuştuklarını anlayabilir mi? Şayet dinleyen âlim olsun anlayamaz.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Allah Teâlâ'nın öyle kulları vardır ki onlar ne nebidir ne de şehiddirler. Ancak Allah Teâlâ katındaki derecelerinden dolayı kıyamet gününde nebiler ve şehidler onlara gıpta ederler. Onların kim olduğu sorusuna da;

"Onlar aralarında ne neseb ne de maddi bir bağ olmamasına rağmen birbirlerini Allah Teâlâ için sevenlerdir. Allah Teâlâ'ya yemin olsun ki onların yüzleri nurludur ve onlar nûr üzeredirler. İnsanlar korktuğu zaman onlar korkmazlar, insanlar üzüldüğü zaman onlar üzülmezler" [1417]

Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîz;

[1416] Tevbe, 40

[1417] Ebu Davud, Buyu'. 76; Ebu Davut Hz. Ömerden merfu olarak rivayet etmiştir. Bkz. İbn. Esir Camiu'l -Usul. VI/553

"Avam halk ile tasavvuf ehli arasındaki fark nedir?. Şeklinde bir soru ile karşılaşırsak, şu cevabı veririz:"

"Avam halkın; yukarıda anlatılan altı erkâna imanları, taklidi bir imandır. Ama tasavvuf ehlinin imanı tahkikidir. Tıbkı büyük âlimlerin; ilmi istidilali bir şekilde elde ettikleri gibi." [1418]

"Şayet bize: - Taklidi iman nedir? Denirse, şu cevabı veririz:

"Taklidi iman şuna derler: Bu imanı; babasından, mahalle imamından veya âlimlerin birinden öğrenmiş ve inanmış ola. Bu şekilde bir iman sahibi; neden o altı erkânı asılların aslı oldu bilmez yine bilmez ki; o altı erkâna iman; neden bir kurtuluş sebebidir veya inanmamak ebedi bir azaba sebeptir. Şu misal, taklidi iman sahibine göredir: Sokakta gezen biri, bir cevher bulur. Ama gel gör ki; nice dünya padişahları ve dünyayı bir uçtan bir uca zapt edenler ve her istediğini bulanlar, o kimsenin bulduğu cevherden mahrumdur. Çünkü o aramakla bulunmaz haddizatında o; öyle bir nura erişmiş ki, onun yanında güneş, gündüze kalan ay gibidir. Ve öyle bir kimyayı bulmuş ki; bin yıllık küfür bakırına çalınsa o anda altın eder. Ama hale bak ki; o adam bunu bilmez, boncuk sanır. İhtimal ki; günün birinde susayacak olursa; bir içim suya değişir… İşte, taklidi imana sahip olanın misali…[1419]

Yürü var ehl-i tecridi alâik ehline sorma,
Anı cân u cihânı terk edüp deyyâr olandan sor.
Yürü var yalnız kalmış kişilerle olanlara sorma,
Onu cân ve cihânı terk edüp yer yurt sahibi olandan sor.

Hallac-ı Mansûr'un **"Enel-Hak"** dediği kitaplarda yazılıdır. Hâlbuki Mansûr kayıd ile bu sözü söyleyebilir mi? Mansûrun mazharından "Enel-Hakk" diyen Hakk değil midir? Bu sözün Mansûr'a isnâdı küfürdür. Şimdi Mansûr sağ olsaydı ve kendisine de sorulsaydı, "Enel-Hak" kim dedi, o bilir ondan sor diyecektir.

Tecrid ehlini (Allah Teâlâ'ya gönülden bağlananlar), yani makâm sahibi bir kimseyi alâik ehli, yani makâm görmeyen diğer kimseler bilebilir mi, bilemezler. Yine onu ancak makâm sahipleri bilir.

Cân-u cihânı terki, cânını ve cihânı terkeden bilir. Cân ve cihânı terk etmeyi sen terk-i cân ve terk-i cihân edenden sor.

Gehi kahr-ü gehi lutfun kemâlin bilmek istersen,
Fenâ ender fenâda yoğ olup hem var olandan sor.
Bazan kahr ve bazan lutfun kemâlin bilmek istersen,
Fenâ ender fenâda yok olup hem var olandan sor.

Fenâyı bilen (Fenâ makâmlarını gören) fenâ olup bekâ (bekâ makamlarını gören) bulandır.

[1418] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, ÜÇÜNCÜ SUAL VE CEVABI
[1419] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, DÖRDÜNCÜ SUAL VE CEVABI

Dilâ bu Mantık'ut-tayrı fesâhat ehli anlamaz,
Bunu ancak ya Attâr veyahut Tayyâr olandan sor.
Ey dil, ey gönül bu kuşdilini güzel konuşanlar anlamaz,
Bunu ancak ya Attâr veya Tayyâr olandan sor.

Bu kuş lisânını fesâhat ehli bile anlamaz, onu sen Şeyh Attâr'dan sor. Bu zatın "Mantık-ut tayr" adlı tevhide dair yazdığı bir kitâbı vardır. İşte o kitabı Şeyh Attâr'dan sor sözü kinayeli (iki şeyden birini diğerinin yerine kullanma) bir sözdür. Bir de Mantık-ut tayr kuş lisanı olarak itibar olunursa, anı sen o uçandan, yani kuş olandan sor. Çünkü konuşulan sözler kuş lisanıdır, anı ancak kuş olan bilir.

Sufi mecaz anladı yâre mahabbetim
Âlemde kimse bilmedi gitti hakikatim
Edirneli Emiri

Anadan doğma gözsüzler kemâhi[1420] ***görmez eşyâyı***
Niyâzî vech-i dildârı ulül-ebsâr olandan sor.
Anadan doğma gözsüzler olduğu gibi (tam manasıyla) görmez eşyâyı
Niyâzî sevgili yüzünü görebilecek olandan sor.

Bu ne gibidir? Meselâ, anadan gözsüz olarak doğan biri çevresindeki eşyâyı görebilir mi? Meselâ, şu kırmızıdır, bu karadır, bu filân renktedir diye sayar, ama bilmez. Anları ancak gözleri gören bilir. Bunun gibi gönül gözü kör olan sevgilisinin yüzünü görebilir mi, göremez. Onu ancak bâsiret sahibi (gönül gözü açık olan) olandan sor.

Nitekim **Hz. Muhyiddin-i Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz** buyururlar ki ***"ehlü'n-nâr bi'n-nâr"*** Yani cehennem ehli orada ateş ile oynarlar, hiç çekinmezler. Öyle ya! Fâsıkın fıskı ona âlem olduktan sonra senin kötü görmekliğinin ona ne ziyanı var? Hakkın binbir isminden biri **Mudili** dir. Yani azdırıcıdır. Senin bütün ef'âlinden (işlerinden) her biri Allah Teâlâ'nın bir isminin meydana çıktığı yerdir. O, kendi oyununu kendi oynar. Âmâ olan buğdayı kor samanı görür.[1421]

[1420] **Kemâhi:** (Kemâ hüve) Onun gibi, nitekim olduğu gibi, tam manasıyla
[1421] (Niyâzî-i Mısrî, 2003), s. 44

71

Vezin: Müstef'ilün Müstef'ilün Fâ'ilün

Oldu yüzün subh-i senin ey nigâr,

اِنْفَجَرَ يَنْفَجِرُ اِنْفِجَارْ

Kalmadı bu dilde seni göreli,

اِصْطَبَرَ يَصْطَبِرُ اِصْطِبَارْ

Lütfedüp etme beni bin cevr ile

اِخْتَبَرَ يَخْتَبِرُ اِخْتِبَارْ

Sana atâlar yaraşur bendene,

اِفْتَخَرَ يَفْتَخِرُ اِفْتِخَارْ

Sende çü cem oldu hüsün şivesi,

اِقْتَصَرَ يَقْتَصِرُ اِقْتِصَارْ

Yetmişe vardı yaş eyledin,

اِخْتَيَرَ يَخْتَيِرُ اِخْتِيَارْ

Yolunda nesi var ise olur Mısrî'nin

اِنْتَشَرَ يَنْتَشِرُ اِنْتِشَارْ

İtme Niyâzî gedâyî meded,

اِنْتَظَرَ يَنْتَظِرُ اِنْتِظَارْ

<u>Oldu yüzün subh-i senin ey nigâr,</u>

اِنْفَجَرَ يَنْفَجِرُ اِنْفِجَارْ

Ey sevgili yüzün aydınlığı senin oldu,
Şafak attı, atıyor ve atacak

<u>Kalmadı bu dilde seni göreli,</u>

اِصْطَبَرَ يَصْطَبِرُ اِصْطِبَارْ

Seni göreli bu gönülde kalmadı,
Sabır etti, ediyor ve edecek

<u>Lütfedüp etme beni bin cevr ile</u>

اِخْتَبَرَ يَخْتَبِرُ اِخْتِبَارٌ

Lutfunu artır etme bana bin cevr ile
Haber etti, eder ve edecek

<u>Sana atâlar yaraşur bendene,</u>

اِفْتَخَرَ يَفْتَخِرُ اِفْتِخَارٌ

Sana bendene ihsan etmek yakışır,
Sevindirdi, eder ve edecek

<u>Sende çü cem oldu hüsün şivesi,</u>

اِقْتَصَرَ يَقْتَصِرُ اِقْتِصَارٌ

Sende toplandığı için güzelliğin edası,
Sakladı, saklıyor ve saklayacak

<u>Yetmişe vardı yaş eyledin,</u>

اِخْتَيَرَ يَخْتَيِرُ اِخْتِيَارٌ

Yetmişe varacak yaş verdin,
İhtiyarladı, ihtiyarlıyor ve ihtiyarlıyacak

Tuhfat al-asri, Niyâzî-i Mısrî'nin ikinci defa Limni'ye sürülüşünde, cami minberinde, yüz günden fazla bir müddet bir şey yemeden halvet ettiğini, Kavala şeyhi Mustafa'dan naklen yazıyor ve gene ondan, Mısrî mahlasını kullanırken ömrünün ne kadar süreceğini keşfen anlayıp, Niyâzî mahlasını kullanmaya başladığını ve Niyâzî sözünün tutan olan yetmiş sekiz yaşında vefat ettiğini, bunu da

> ***Yetmişsekize erdi yaşım eyledik Ihtayara***
> ***yahtayiru ihtiyar***

beytiyle haber verdiğini yazıyor. -

İlk mısrada vezin bozuluyor. *"Yetmişe çün erdi yaşım eyledik"* gibi bir şey olsa gerek. Sonradan bu kerameti ispat için *<u>"yetmişsekize"</u>* çevrilmiş olma ihtimali söylenilmektedir.

Şeyhül Ekber Muhyiddin ibn-ül Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz hazretlerinin de Yetmişsekiz yaşlarında âlem-i dâr-ül bekâya intikâl ettiklerini bildirmektedir.

<u>Yolunda nesi var ise olur Mısrî'nin</u>

اِنْتَشَرَ يَنْتَشِرُ اِنْتِشَارٌ

Mısrî'nin nesi var ise yolunda olur

Açığa çıktı, çıkıyor ve çıkacak

<u>İtme Niyâzî gedâyî meded,</u>
<u>اِنْتَظَرَ يَنْتَظِرُ اِنْتِظَارً</u>
Dilenen Niyâzî atma meded kıl,
Kapını bekledi, bekliyor ve bekleyecek

Hadis-i kutside buyruldu ki;

"Kulumda benim zikrim ve taatımla meşgul olma hâli fazlalaştığı zaman; onun bütün gayret ve lezzetini zikrimde toplarım, bütün lezzet ve himmetini zikrimde toplayınca o bana âşık olur, ben de ona âşık olurum ve aramızdaki perdeyi kaldırırım. İnsanlar yanıldıkları zaman onlar yanılmazlar. Onlar, sözleri nebilerin sözleri gibi tesirli olan kimselerdir. Onlar Allah yolunda gerçek kahramanlardır. Yeryüzündekilere bir ceza ve azap vermek istedigim zaman, onları görürüm ve yeryüzündekilere azap etmekten vazgeçerim." [1422]

[1422] Ali el-Muttakî, Kenzu'l-ummâl, I, 433 (h. no: 1872)

72

Vezin: Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün

Hakk'ı seven âşıkların eğlencesi tevhid olur,
Aşk oduna yanıkların eğlencesi tevhid olur.
Durmaz isim sürer dili sorar müdâm doğru yolu.
Gerçek ere diyen belî eğlencesi tevhid olur.
İzinden ayırmaz gözünü canla tutar sözünü,
Görmeğe iver yüzünü eğlencesi tevhid olur.
Halkın arasından çıkar tevhidi görmeye can atar,
Bülbül gibi daim öter eğlencesi tevhid olur.
Mal ü menâlin terk eder ehl ü iyâlin terk eder,
Hâl ile kâlin terk eder eğlencesi tevhid olur.
Dünya u ukbâ perdesin ardına atar cümlesin,
Ko mâsivâ eğlencesin, eğlencesi tevhid olur.
Mısrî'ye uyan kişinin gider çürüğü işinin,
İçindeki can kuşunun eğlencesi tevhid olur.

Hakk'ı seven âşıkların eğlencesi tevhid olur,
Aşk oduna yanıkların eğlencesi tevhid olur.
Hakk'ı seven âşıkların eğlencesi tevhid olur,
Aşk ateşinde yanmışların eğlencesi tevhid olur.

Tevhid: Ef'al (yani insandan zuhur eden işler) ve sıfât (insandaki niteliklerin tümü) ve zât (vücûdun) Hakk'ın olduğuna vâkıf olmaktır.

Durmaz isim sürer dili sorar müdâm doğru yolu.
Gerçek ere diyen belî eğlencesi tevhid olur.
Durmaz dili isim zikreder, doğru yolu devamlı sorar.
Gerçek ere kavuşan muhakkak eğlencesi tevhid olur.

Beyitte "Durmadan hem sürer dili" demek zikr-i dâim (devamlı Allah Teâlâ'yı anma) dir. Çünkü Cenâb-ı Hakk kuluna zikri ihsân etti mi ve perdesini kaldırdı mı bir daha geri almaz.

"Sen âleme bakmamı yasaklıyor musun bana?
Bütünden ayırıp bir parçasıyla mı sınılıyorsun beni?
Ben âlemin başlangıcını araştırmayacak mıyım?
Nesnelere kim suret vermiştir?
Kim bir bütünde yüzüp duran o sakin maddeyi ayrıştırmıştır birbirinden?
Bu dünyanın yaradanı kimdir, hiç sormayacak mıyım ben?
Böylesine koca bir kitle nasıl olup da bir kanuna, bir düzene sokuldu?
Bu darmadağınık maddeleri kim topladı?

Karmakarışık maddeleri kim ayıkladı birbirinden?

Tek bir ve sûretsiz bir toplulukta bulunanlara kim muayyen bir görünüş dağıttı?..

Nerden indiğimi bilmeyecek miyim?

Nereye gideceğim bu yeryüzünden?

Bütün bunları araştırıp soruşturmayacak mıyım ben?

Ben büyük yaratılmışım, bedenimin kölesi olmaktan daha büyük şeyler için doğmuşum..." [1423]

İzinden ayırmaz gözünü canla tutar sözünü,
Görmeğe iver yüzünü eğlencesi tevhid olur.
Gözünü ayırmaz izinden, canla tutar sözünü,
Görmeğe döndürür yüzünü eğlencesi tevhid olur.

Halkın arasından çıkar tevhidi görmeye can atar,
Bülbül gibi daim öter eğlencesi tevhid olur.
Halkın arasından çıkar tevhidi görmeye can atar,
Bülbül gibi daim öter eğlencesi tevhid olur.

Halk arasından "Fenâ-i Ef'âl" (fiillerde yok olma), "Fenâ-i Sıfât" (sıfatlarda yok olma), "Fenâ-i Zât" ile (vücûdu ifnâ etmekle, yani Hakk'ın olduğunu bilmekle) çıkılır. Bu "Fenâ-fillâh" tır (Hakk'ta fâni olmaktır). Yoksa halktan ayrılıp bir kenara çekilmek demek değildir.

Mal ü menâlin terk eder ehl ü iyâlin terk eder,
Hâl ile kâlin terk eder eğlencesi tevhid olur.
Mal ve ele geçen şeyleri, karısını ve çocuklarını terk eder,
Hâl ile sözü terk eder eğlencesi tevhid olur.

Mal, mülk, âilesini, hal ve boş sözlerini terk etmekten maksad ise tevhiddir, yani bunların tümünün kendisinin olmadığını bilmektir.

Dünya u ukbâ perdesin ardına atar cümlesin,
Ko mâsivâ eğlencesin, eğlencesi tevhid olur.
Dünya ve ahiret perdesini arkasına atar cümlesin,
Bırak mâsivâ eğlencesin, eğlencesi tevhid olur.
Mısrî'ye uyan kişinin gider çürüğü işinin,
İçindeki can kuşunun eğlencesi tevhid olur.
Mısrî'ye uyan kişinin işinin bozukluğu gider,
İçindeki can kuşunun eğlencesi tevhid olur.

Beyitte geçen "Can kuşu" ndan murad ruhtur.

[1423] (KILIÇ, 1995), s.77 (Bkz. Senaca, Ahlâkî Mektuplar, trc. T. Uzel, 147).

73

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Ey Allâhım seni sevmek ne güzeldir, ne güzeldir,
Yolunda baş ve cân vermek ne güzeldir ne güzeldir.
Şol ism-i zâtını sürmek visâlin gülün dirmek,
Cemâl-i pâkini görmek ne güzeldir ne güzeldir.
Sürüp dergâhına yüzler döküp yaşı yere gözler,
Bir olsa gice gündüzler ne güzeldir, ne güzeldir.
Visâlin derdine düşmek yanup aşk oduna pişmek,
Sonunda sana erişmek ne güzeldir, ne güzeldir.
Niyâzî yârini bulmak yanında eğlenüp kalmak,
Varup bir ile bir olmak ne güzeldir ne güzeldir.

Ey Allâhım seni sevmek ne güzeldir, ne güzeldir,
Yolunda baş ve cân vermek ne güzeldir ne güzeldir.
Ey Allâhım seni sevmek ne güzeldir, ne güzeldir,
Yolunda baş ve cân vermek ne güzeldir ne güzeldir.

Yolunda baş ve cân vermek, fenâ fi'llâh olmaktır.

Şol ism-i zâtını sürmek visâlin gülün dirmek,
Cemâl-i pâkini görmek ne güzeldir ne güzeldir.
Şol ism-i zâtını sürmek visâlin gülün toplamak,
Temiz Cemâlini görmek ne güzeldir ne güzeldir.

Şayet sen; o büyük velilerin bir başka halini görür:

Bunlar; biz Allah'ı görürüz, derler Böyle bir hal Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem efendimizden başkasına·nasip olması mümkün müdür?. Şeklinde bir sual tevcih edecek olursan; kısaca cevabımız şu olur:

"Mümkün değildir" Biz Allah'ı görürüz… Demeleri: Biz Allah'ı biliriz kudret alametlerini müşahede ederiz, manasına gelir. Yoksa dünyada Hakk'ın zatını görmek mümkün değildir; o böyle bir şeyden münezzehtir. Sonra

"Gözler onu idrak edemez; ama o, kudreti ve ilmi ile bütün gözleri ihata etmiştir" [1424]Ayet-i Kerimesi de bu durumu gayet açık anlatır. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem efendimizin

"Allah Teâlâ'yı onu görürcesine ibâdet et." [1425]

Hadis-i Şerifi de ayrıca sana bir cevaptır. Sonra, bu Hadis-i Şerifte anlatılan ibadet şekli, bir ihsan mertebesidir. Dolayısıyla demek istiyorlar ki:

"Biz Allah'a; ihsan mertebesinde kulluk ederiz" Hz. Ali kerremâ'llâhü veche tarafından buyrulan bir cümleyi de burada anlatmayı faydalı buluyoruz. Şöyle

---

[1424] En'am: 103
[1425] Bu hadisi pek çok kimse rivayet etmiştir. Bkz. *El-Mevsûa, c.* II, 3

buyuruyor:

"Perde açılsaydı, yakin hali artıramazdım." Bu cümlenin biraz daha açık manası şudur:

"Ben, Allah-ü Teâlâ'yı bildim ve anladım; bu durumuma göre aradaki perde kalksa ve ben onu görsem, şu anda bildiğim ve anladığım gibi bulurdum. Bilip anladığımdan ayrı bir şey zuhur etmezdi." Hz. Ali'nin kerremâ'llâhü veche yukarıdaki cümlesinden de anlaşılıyor ki, Cenâb-ı Hak bu imkân âleminde bu gözlerle görülmez Bu kelamın sahibi; düşünün ki Hz. Ali kerremâ'llâhü veche dir Allah ondan razı olsun O böyle dedikten sonra, başkasına ne düşer?

Arif ol anla. [1426]

Belki de, yukarıdaki cümle, garibine gelir; dersin:

"Bunların sözü yalan olmaz mı?" Bir şeyin asarını, izini, alametini, belirtisini görmek, aslını görmek olur mu? Buna cevabımız; hemen biz:

"Olur! Olur. Bir kimse güneşin ziyasını görse ve: "Ben güneşi gördüm" Dese caizdir. Hâlbuki güneşi görmemiştir. Sonra Şöyle bir misalle de durumu daha güzel anlatmak mümkündür. Şöyle ki:

"Eline bir ayna alırsın. İçinde suretini görürsün. Orada gördüğün suret; kendi yüzün olmadığı halde ve sen; bile bile:

Yüzümü gördüm, dersin… Bu sözün yalan değildir.[1427]

Bu durumda görmek; Allah Teâlâ'nın kudret eserlerini görmek ise; bunu herkes görür. Hâlbuki bunlar:

"Yalnız biz görürüz, derler. Bu görüşü, başkalarına, yani sofiyeden olmaya'na layık bulmazlar. Selb ederler. Buna ne buyurulur?

Buna da cevabımız şudur:

"Doğru Herkes görür." Şu var ki o senin:

"Herkes görür. Dediğin zumre de gördü; ama ne olduğunu bilmedi… Görmek; aynı zamanda bilmek demektir. Bilmeyen; görmemiş sayılır. Şöyle bir misal var: Bir kimse her zaman helva yese, Yediğinin de helva olduğunu bilmese… Bir kimseden de öğrenmemiş olsa… Hali ne olur? Şöyle olur: Helvayı el övdükçe; helva yendikten sonra insanı nasıl yakarsa Helvaya karşı hasreti o adamı öylece yakar, kavurur.

Acaba ben onu nerede bulurum? Diye ister, gezer. [1428]

Hakiki anlamda görmenin oluşabilmesi için batını gözle zahirî göz arasında sağlam bir irtibat kurulması gerekir ***"Gözünün gördüğünü kalbi yalanlamadı. "*** [1429] Âyette sözü edilen görmeye konu teşkil eden Cebrail aleyhisselâmın sureti ise, bu göz ile meydana gelen bir görmedir. Görmenin konusu Allah Teâlâ'dır denirse, miraç gecesi Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Rabbını batın

[1426] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, ONBİRİNCİ SUAL VE CEVABI
[1427] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, ON İKİNCİ SUAL VE CEVABI
[1428] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, ON ÜÇÜNCÜ SUAL VE CEVABI
[1429] Necm, 11

gözüyle mi? Yoksa zahir gözüyle mi? Gördüğü meselesi ihtilaflıdır.

Görmenin kalple olduğunu söyleyenlere göre, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin gözü kalbine konulmuş, kalbiyle Allah'ı görmüştür. Bu düşünceye göre âyetin manâsı ***"kalp, kalbin gördüğünü yalanlamadı"*** olur. Bu gördüğün şeytanın aldatmasıdır, sen Rabbını göremezsin demedi. Kalbiyle gördüğünün gerçek olduğunu idrak etti. Bu fikre mukabil, görme olayının gözle gerçekleştiğini iddia edenler de vardır. Necm sûresinin ilk on âyetlik bölümünde Allah Teâlâ'nın konuşmasından sonra görme filini getirmesini göz ile görmeye delil sayarlar. [1430]

"O'nu gözler idrak edemez. Fakat O, bütün gözleri ihata eder. "[1431] Bursevî, burada rüyet ve idrakin farklı şeyler olduğunu söylemektedir. Bunların arasındaki farkı şöyle belirtir; idrak, bir şeyin hakikat ve künhüne vâkıf olmaktır. Rüyet ise gözle görmek demektir. îdrak olmaksızın rüyet meydana gelebilir. Şu halde idrak, niyetten daha hususi bir mana ifade etmektedir. Daha hususî bir manaya sahip olan idrakin Allah Teâlâ tarafından gözlerden nefyedilmesi, rüyetin nefyedilmesini gerektirmez, idrak olmadan Allah Teâlâ görülür. Nitekim dünyada iken kul ve Allah Teâlâ arasındaki irtibat sayesinde Allah Teâlâ'yı bilmek de (marifet) mümkündür. Zemahşerî bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak gözlerin Allah Teâlâ'yı niçin idrak edemediğinin sebebini açıklamakla yetinmiştir. Ona göre gözlerin bir şeyi idrak edebilmesi için, o şeyin bir cihette mevcut olması veya cisim olması gerekir.

Beydâvî de tefsirinde idrak için ihata etmek manasını verdikten sonra idrakin, niyetten farklı olduğunu belirtmiştir. Ebü'l-Berekât en-Nesefî âyette zikri geçen idraki İzah babından şunları söyler:

"idrak, görülen nesnenin bütün yönlerine ve hududuna vakıf olmaktır. Buna göre cihet ve huduttan müstağni olan Zâtın görülmesi değil, idrak edilmesi imkânsızdır."

Müfessir Hâzin de buradaki idrake, bir şeyin hakikatini ve künhünü ihata etmek anlamını vermiştir. Hâzin'e göre gözler Allah Teâlâ'yı gördüğü halde, O'nu ihata edemezler. Nitekim kalpler de Allah Teâlâ'yı bildiği halde, O'nu ihata etmeleri mümkün değildir. Hâzin, tefsirinde "fasıl" adıyla başlık açarak konu hakkında detaylı bilgiler verir. Biz burada onları aktarmak istiyoruz;

"Ayetin zahirine yapışıp kalan bir kısım bid'at ehli ve Mutezile mezhebi mensupları, yaratıklardan hiçbirinin Allah Teâlâ'yı göremeyeceklerini ve aklen Allah'ın görülmesinin imkânsız olduğunu savunmuşlardır. Çünkü Allah âyette, gözlerin kendisini idrak edemeyeceğini belirtmiştir. Gözün rüyeti idrakten ibarettir ve bu ikisi arasında hiçbir fark yoktur, Ehl-i Sünnet âlimleri idrak ile niyetin ayrı şeyler olduğunu söyleyerek ***"O'nu gözler idrak edemez…"*** ifadesiyle Allah Teâlâ'nın kendini övdüğünü belirtmişlerdir. Eğer rüyet caiz olmasaydı, bu övünme vuku bulmazdı. Çünkü olmayan bir şeyle övünmek doğru değildir.

[1430] (ÇELİK, 1994), s. 38
[1431] En'am, 103

Ayrıca söylemek gerekir ki, idrak olmaksızın rüyet olabilir. Nitekim Şuarâ sûresi âyet 61-62'de şöyle buyurulmaktadır:

" İki topluluk birbirini gördü. Mûsa aleyhisselâmın arkadaşları:

"Muhakkak yakalandık (idrak olunduk)" dediler. Mûsa aleyhisselâm:

''Hayır asla. Rabbım muhakkak benimledir. Bana yolunu gösterecektir." dedi. Firavun ve beraberindeki topluluk Hz. Mûsa ve İsrailoğullarını gördükleri halde henüz onları idrak etmemişlerdi. Hz. Mûsa aleyhisselâm ***"hayır, asla"*** sözüyle görme olayının sübut bulmasıyla beraber idraki reddetti. Allah Teâlâ, idrak ve ihata olmaksızın âhirette görülecektir. Çünkü idrak olabilmesi için görülenin sınırlı ve cihetlerinin olması gerekir.

Allah Teâlâ bundan münezzehtir. "[1432]

Hakk'ın pâk cemâlini görmek mümkün değildir. Kul onu göremez. Nakşiyenin Hakk'ı gördükleri iddiâsı, Allâh, Allâh diyerek ziyâdesiyle zikre devam ederler. Sonra zikrin fazlalığından zâkire mezkür (yani zikredene zikredilen ***"Allâh"***) gâlip olur, fakat bu hal kabilindendir. Aynı Mecnunun Leylâ benim dediği gibi. Mecnun Leylâyı ziyâdesiyle tefekkür ettiğinden vücûdunda Leylâ gâlip gelip, Mecnun da Leylâ benim iddiâsında bulunmuştur. Hâlbuki o Leylâ mıdır, hayır Mecnûn'dur. İşte bu misalde görüldüğü gibi bu bir haldir. Makâm ehline bu hal gelmez, çünkü Hakk'ı gören yine Hakk'tır. Zirâ bu göz ile Hakk'ı görmek mukâbele iktizâ eder, yani görünen, gözüne pek uzak, pek de yakın olmamalı. Hâlbuki bunların hepsi kayıddır. Hiç Hakk mukayyed olur mu? Hakk mutlaktır, mukayyed olarak görünen abiddir, yani kuldur. Ancak Hakk Rubûbiyyetle Rubûbiyyetini görür. Âhiret âleminde mahcupların Hakk'ı görmeleri yine mezâhir (zuhura gelenler) yüzündendi.

Sürüp dergâhına yüzler döküp yaşı yere gözler,
Bir olsa gice gündüzler ne güzeldir, ne güzeldir.
Sürüp dergâhına yüzler döküp yaşı yere gözler,
Bir olsa gice gündüzler ne güzeldir, ne güzeldir.

Dergâhtan murad Beyt-i şerif (Kâbe) dir, çünkü mazhar-ı zattır. İster mecâzî âşık olsun, isterse İlâhî âşık olsun her âşık geceyi sever.

Visâlin derdine düşmek yanup aşk oduna pişmek,
Sonunda sana erişmek ne güzeldir, ne güzeldir.
Visâlin derdine düşmek yanup aşk oduna pişmek,
Sonunda sana erişmek ne güzeldir, ne güzeldir.

Bağdatta bir âşık vardı. Akşam olunca sokağa çıkıp mâşûkunun (Sevgilisinin) evinin önüne gider, mâşûkası da pencereye gelir. Bunlar birbirleriyle konuşmağa

[1432] (ÇELİK, 1994), s. 76-77

doymazlardı. Müezzin ezan okumağa başlayınca mâşûkası âşıka derki: *"Yatsı ezanı okunuyor, şimdi babam namaz kılmağa camiye giderken seni burada evin önünde görürse ikimiz için de fena olur."* Hâlbuki az sonra ortalık ağarmağa başlar ve iki âşık okunan ezanın sabah ezanı olduğunu anlarlar.

<u>Niyâzî yârini bulmak yanında eğlenüp kalmak,</u>
<u>Varup bir ile bir olmak ne güzeldir ne güzeldir.</u>
Niyâzî yârini bulmak yanında eğlenip kalmak,
Varıp bir ile bir olmak ne güzeldir ne güzeldir.

74

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Çıkıp hüccâc ile gitmek ne güzeldir, ne güzeldir,
Yolunda cânı terketmek ne güzeldir, ne güzeldir.
O yolların riyâzâtı eritir hep hatî'âtı,
Visâlin haccı lezzâtı ne güzeldir, ne güzeldir.
O yolların mugeylânı âşıkların gülistânı,
Hicâzın yolu karbânı ne güzeldir, ne güzeldir.
Medine şehrine varsam Habîbin ravzasın görsem
Eşiğine yüz sürsem ne güzeldir, ne güzeldir.
Geçip ol yüce belleri çıkarsak başa yolları
Görünse Kâ'be illeri ne güzeldir, ne güzeldir.
Nebilerin nazargâhı, Velîlerin karargâhı,
Görürsem Kâbetullahı ne güzeldir, ne güzeldir.
Niyâzî'ye nasib olsa varup maksûdunu bulsa,
Safâ u zevk ile dolsa ne güzeldir, ne güzeldir.

Çıkıp hüccâc ile gitmek ne güzeldir, ne güzeldir,
Yolunda cânı terketmek ne güzeldir, ne güzeldir.
Çıkıp hacılar ile gitmek ne güzeldir, ne güzeldir,
Yolunda cânı terketmek ne güzeldir, ne güzeldir.

Bir adam hac yapmak niyetiyle evinden çıkıp yolda vefât etmiş olsa o kimse kıyâmete kadar bundan mahrum olarak bekler. Fakat Beyt-i Şerîfin cennete idhal olunacağı hakkında İlâhî emir bulunduğundan melekler gelip Beyt-i Şerîfe: ***" Yürü ey mübarek cennete"*** dediklerinde Beyt-i Şerif:

"Beni ziyâret etmek üzere benim yolumda vefât eden ve çevremde gömülü bulunanlar beraber olmadıkça ben cennete girmem" cevabını verir. Sonra yine İlâhî emir sâdir olur ve beraber cennete dâhil olsalar gerektir.

O yolların riyâzâtı eritir hep hatî'âtı,
Visâlin haccı lezzâtı ne güzeldir, ne güzeldir.
O yolların riyâzâtı eritir hep hataları,
Visâlin haccı lezzâtı ne güzeldir, ne güzeldir.

O yolların mugeylânı âşıkların gülistânı,
Hicâzın yolu karbânı ne güzeldir, ne güzeldir.
O yolların dikenleri âşıkların gülistânı,
Hicâz yolunun kervanı ne güzeldir, ne güzeldir.

Medine şehrine varsam Habîbin ravzasın görsem
Eşiğine yüz sürsem ne güzeldir, ne güzeldir.

Medine şehrine varsam Habîbin ravzasın görsem
Eşiğine yüz sürsem ne güzeldir, ne güzeldir.

MEDİNE-İ MÜNEVVERE

İlk İslâm devletinin kurulduğu ve içinde yeryüzünde ibadet kasdıyla yolculuk yapılabilecek üç mescidden biri olan Mescid-i Nebî'nin bulunduğu Arabistan'ın Hicaz bölgesinde yer alan kutsal şehir.

Şehrin eski adı Yesrib olup, Hicretten sonra Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bu adı değiştirerek buraya Medine demiştir. Medine'nin kelime anlamı "şehir"dir. Ancak, bir yere nisbet edilmeksizin kullanıldığı zaman Medine şehri kastedilmiş olur. Medine kelimesi Kur'an-ı Kerim'de Mekkî ayetlerde "Medâin" şeklinde çoğul olarak geçen bir cins isimdir. Medenî âyetlerde ise, Yesrib'in yerine özel isim olarak kullanılmıştır.[1433] Yesrib adı ise sadece bir yerde zikredilmektedir.[1434]

Bu şehrin asıl adı Medine olmakla birlikte, yine İslâmî devirde ortaya çıkmış, diğer bir takım isimleri de vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: Tâbe, Tayyibe, Daru'l-İman, Daru's-Sünne, Azra, Cabire, Mecbûre, Muhabbe, Mahbûbe, Kasime, Kasametul-Cabire, Yendede[1435]

Medine Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden sonra, Ebu Bekir, Ömer ve Osman radiyallâhü anhümün hilafetlerinde İslâm devletinin merkezi olma hüviyetini korumuştur. Hz. Osman radiyallâhü anhın hilafetinin sonlarına kadar müslümanların fitneden uzak bir hayat yaşadıkları, Medine, Hz. Osman radiyallâhü anhın şehid edilmesiyle çalkantılı günler yaşadı. Hz. Ali kerreme'llâhü vechenin halife seçilmesiyle İslâm devletinin başkenti Kûfe'ye nakledilmişti. Siyasî çekişmelerden uzak kalan Medine bundan sonra, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin şehrinin manevî havasını teneffüs etmek ve onun sünnetini bizzat kaynağında öğrenmek isteyen kimseler için bir sığınak olmuştur.

Geçip ol yüce belleri çıkarsak başa yolları
Görünse Kâ'be illeri ne güzeldir, ne güzeldir.

Geçip ol yüce dağları başa çıkarsak yolları
Görünse Kâ'be illeri ne güzeldir, ne güzeldir.

KÂBE-İ MUAZZAMA

Mekke şehrinde Mescid-i Haram'ın ortasında yaklaşık 13 m. yüksekliğinde, 12 m. boyunda ve 11 m. genişliğinde taştan yapılmış dört köşe bir bina. Haccın sebebi ve bütün müslümanların kıblegâhı olan Kâbe, yeryüzünde yapılmış olan ilk mukaddes mabettir. Buna Beytullah ve Beyt-i Atik de denir Kur'an-ı Kerim'de; ***"İnsanlar***

[1433] Tevbe, 101, 120; Ahzâb, 60; Münafıkûn, 8
[1434] Ahzâb, 13
[1435] Abdullah el-Endelusî, Muc'emu Ma İste'ceme, Beyrut 1983, IV, 1201, 1202

için yeryüzünde kurulan ilk ev, Mekke'de bulunan mübarek ve âlemler için hidayet kaynağı olan Kâbe'dir" [1436] buyurulur.

Hz. Peygamber, Ashab-a Kiramdan Ebu Zer radiyallâhü anhın sorularına cevap olarak yeryüzünde ilk inşa edilen mescidin "Mescid-i Haram", ikinci inşa edilenin "Mescid-i Aksa" olduğunu ve bu ikisi arasında kırk yıl süre bulunduğunu beyan buyurmuştur.[1437]

Yukarıdaki ayet ve hadis-i şerif, yeryüzünde yapılan ilk mescidin Kâbe olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de Kâbe'yi inşa edenin Hz. İbrahim aleyhisselâm ile oğlu İsmail aleyhisselâm olduğu bildirilir.

Nebilerin nazargâhı, Velîlerin karargâhı,
Görürsem Kâbetullahı ne güzeldir, ne güzeldir.

Nebilerin nazargâhı, Velîlerin karargâhı,
Görürsem Kâbetullahı ne güzeldir, ne güzeldir.

Nebîlerin her biri Beyt-i Şerîfi ziyâret etmiştir. Velîlerin de birçoğu orayı ziyâret eder ve orada bulunur. Hatta "Abdülkadir-i Geylânî" hazretleri Bâb-ız-ziyâde'de bulunan kırmızı direk dibinde yedi yıl oturmuştur. Bazı rivayetlerde Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz hac etmemiştir denilir.

"Arabistan'da cevlâne mânend-i âb Nîl-i mübarek mâil kılar-ı 'âlem-yân olan mahrusa-i Mısır Kâhîre'de…." [1438]

Fakat bu ibareden anlaşılacağı üzere Mekke ve Medine'nin ziyaretini yapmış olması ve yanında hac vazifesini ifâ etmiş olabileceği düşünülür. Bu ilahînin doğuş zamanı belki hac ibadetinden önce olabilir.

> "şimdi Kâbe her sabah ve ahşam benüm topuklarımı tavaf ider ayağuma yüz sürer ey dinsüzler ey mürtedler benüm kâ'beye ihtiyâcum kalmadı siz her ne kadar zahirde beni tahkir etdürsüz ise ol kadar ma'nâ 'âleminde bana izzet virdi velâkin biriyle fahr etmem" [1439]

Niyâzî'ye nasib olsa varup maksûdunu bulsa,
Safâ u zevk ile dolsa ne güzeldir, ne güzeldir.

[1436] Al-i İmran, 96

[1437] Buhârî, Enbiyâ. 10

[1438] (İbrahim RAKIM, 1750), v. 4a (Arabistan'da gezdiği, eşsiz mübarek yayılmış Nîl-i, bütün âlemce bilinen Mısır'ın Büyük şehir Kâhîre'de…

[1439] (MISRÎ, 1223), v.35a

"şimdi ka'be her sabah ve ahşam benüm topuklarımı tavaf ider ayağuma yüz sürer ey dinsizler ey mürtedler benüm ka'beye ihtiyâcım kalmadı siz her ne kadar zahirde beni tahkir ettirsiniz ise ol kadar ma'nâ 'âleminde bana izzet virdi velâkin biriyle fahr etmem"

Niyâzî'ye nasib olsa varıp maksûdunu bulsa,
Safâ ve zevk ile dolsa ne güzeldir, ne güzeldir.

Niyâzî-i Mısrî, bu övgülerden sonra asıl niyeti maksudunu bulmak istiyor. Maksat ise Hakk'ın kendisidir. Yoksa yapılan bu gidip gelmeler neticesinde Allah Teâlâ'yı bulamadıktan sonra yüz defa Hacca gitme gelmenin bir manası yoktur.

"Eğer denizi bir bardağa döksen, bardak ne alır? Ancak bir günlük kısmetini" [1440]

[1440] Mesnevi ,c. 1, b. 20

75

Vezin: Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Ey gönül Mecnûn kimdir zahiren âkil nedir
Gâh habs u gâh ıtlak olmadan hâsıl nedir
Zülfi sevdasıyla âlem birbirine girdiler
Vade-i bezm-i visale kim erer vâsıl nedir
Bunca kavgalar ki oldu geldi geçdi gitdi hep
Bâ'is-i kavga nedür bildün mi hiç asıl nedir
Etdi binyüz birde bin bir hikmetin cümle tamâm
Oldı tekmîl-i fazilet seyr edün kâmil nedir
Meryem ü İsâ vü Mehdî Âdem ü Havva gibi
On iki yaşındadır Mısrî aceb hâmil nedir

Ey gönül Mecnûn kimdir zahiren âkil nedir
Gâh habs u gah ıtlak olmadan hâsıl nedir
Ey gönül Mecnûn kimdir zahiren akıllı nedir
Bazan hapishane ve bazan hür olmaktaki netice nedir

Zülfi sevdasıyla âlem birbirine girdiler
Vade-i bezm-i visale kim erer vâsıl nedir
Zülfi sevdasıyla âlem birbirine girdiler
Kim vuslat meclisine ne zaman erer kavuşan kimdir

Saçın karışıklığını nasıl tarak düzeltirse insanın dağınıklığını aşk demi düzeltir.

Bunca kavgalar ki oldu geldi geçdi gitdi hep
Bâ'iş-i kavga nedür bildün mi hiç asıl nedir
Bunca kavgalar ki oldu geldi geçdi gitdi hep
Kavuşma kavgası nedir hiç asıl nedir bildin mi?

Allah Teâlâ'nın cemal ve celal sıfatlarının cilvesidir. İkide O'ndandır. Fakat ayrı gibi dururlarken birbirleri ilen yakınlaşmaları ile âlemde şuunâtın artışına sebep olur. Bu şen'lerin çıkışına sebep olur.

Niyâzî-i Mısrî, her şeyin aslı Allah Teâlâ'dır, diye beyan etti.

Etdi binyüz birde bin bir hikmetin cümle tamâm
Oldı tekmîl-i fazilet seyr edün kâmil nedir
Etti binyüz birde bin bir hikmetin cümle tamâm
Fazilet tamam oldu kâmil nedir seyredin

Fazilet gayret neticesi ile bulunmadığı için Allah Teâlâ'nın bu yönde lütfu göze-

tilmelidir.

Meryem ü İsâ vü Mehdî Âdem ü Havva gibi
On iki yaşındadır Mısrî aceb hâmil nedir
Meryem ve İsâ, Mehdî, Âdem ve Havva gibi
On iki yaşındadır Mısrî aceb doğacak nedir

Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-azizin oniki yaş mevzusunda bahsettiği konunun içeriği ne olduğu tam olarak anlaşılmamaktadır. Fakat Hz. Meryem aleyhisselâmın İsâ aleyhisselâmı dünyaya getirdiği yaş olması nedeniyle, kendinde olmuş olan zuhuratın beyanını açıkladığı anlaşılmaktadır. Çünkü bazı yerlerde Mehdî ve İsâ olabilirliğinden bahsettiğini bildiğimiz Niyâzî-i Mısrî'nin bu yaş ve tecellilerinin sırrına vukufiyeti ile verdiği müjdeler bulunmaktadır.

HZ. MERYEM aleyhisselâm [1441]

[" مريم Hz. Meryem" sözcüğü " مفعل mef'al " kalıbında bir sözcüktür. Sözcüğün **"bir yerden ayrılmak"**[1442] anlamındaki " رام rame" fiilinden türemiş olması mümkündür. Ancak bu ismin Kitab-ı Mukaddes'te iki yerde Mûsa aleyhisselâmın kızkardeşinin adı olarak geçmesi, sözcüğün İbraniceden geldiğini göstermektedir. [1443] Yeni Ahid [İncil]'de bu sözcük **Marim, Maria** ve **Mariamme** tarzında 53 kez yer alır. Bu sözcüklerin kesin anlamı net olarak bilinmemektedir. Yorumcular tarafından, **"Hz. Meryem"** sözcüğü ile ilgili, **"deniz damlası", "denizyıldızı", "tanrıya bağlı", "tanrıyı seven", "hanımefendi", "ışık veren", "şişman", "prenses", "mağrur", "güzel kimse", "kâmil kimse"** gibi anlamlar ileri sürülmüştür.[1444]

Hz. Ali kerreme'llâhü vecheden nakledilen bir rivayette Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, semayı işaret ederek: ***"Hanımların en hayırlısı Meryem"*** yeryüzünü işaret ederek de: ***"Hanımların en hayırlısı Hatice'dir"*** buyurmuştur.[1445]

Yine Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem: ***"Erkeklerden bir çok tam olan vardır. Ancak kadınlardan sadece, Meryem bnt. İmran, Firavunun hanımı***

[1441] http://www.istekuran.com

Alıntı yaptığımız bu makaledeki görüşlerin bilinmesi ve ileride yapılacak tefsir faaliyetlerinde zenginlik vereceği düşünülmektedir. Bahsedilen görüşler zahiri planda içerik olarak uygunluğunun hakikat penceresindeki durumu için Allah Teâlâ bilir demek daha uygundur.

[1442] (Lisanü'l-Arab c:4, s.325. rym mad.)

[1443] (Çıkış:15/20 ve Sayılar: 26/59)

[1444] (Prof. C. Tümer; Hz. Meryem, T.D.V. Yayınları; T.D.V. İslam Ansiklopedisi, Meryem mad.)

[1445] Buhâri, Menâkıbü'l-Ensâr, 19: Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 69; İbn Asâkir, Menâkıb, 88.

Âsiye ve Hatice bnt. Huveylid tamdır. Âişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü ise Serîd'in diğer yemeklere olan üstünlüğü gibidir" buyurmuştur.[1446]

"Hz. Meryem" sözcüğü Kur´ân-ı Kerim'de 34 kez isim şeklinde, 1 kez de "o" zamiriyle işaret edilmek suretiyle toplam 35 kez geçmektedir.

Hz. Meryem'in kimliği ve ailesi hakkında yazılıp çizilenlerin ekserisi hayal ürünü olup bu konuda Hıristiyan kaynaklarında da yeterli bilgi ve belge yoktur. Dolayısıyla, Hz. Meryem'in anasının adının **"Hanna"** olduğu, onun da Zekeriyya aleyhisselâmın baldızı olduğu, Zekeriyya aleyhisselâmın eşinin [yani Hz. Meryem'in teyzesinin] adının **"Elizabet"** olduğu yönündeki nakiller kesinlik arz etmemektedir. Çünkü Taberî Tarihi'nde de olduğu gibi, bu nakiller kesin olmayan Hıristiyan kaynaklarına dayanmaktadır:

Hıristiyanlar, Hz. Meryem'in İsâ'ya on üç yaşında gebe kaldığını, İsâ aleyhisselâm göğe kaldırılıncaya kadar otuz iki yıl ve birkaç gün dünyada kaldığını, Hz. Meryem'in İsâ aleyhisselâmın göğe kaldırılmasından sonra altı yıl daha yaşadığını iddia ederler. Buna göre Hz. Meryem elli küsur yaşında Hakk'a yürümüş demektir.[1447]

Kur´ân-ı Kerim'de Hz. Meryem'in anası babası ile ilgili geniş bilgi verilmemekle birlikte, Âl-i Imran suresinin 35. ayetinden anlaşıldığı kadarıyla babasının adı Imran'dır.

Hz. Meryem'in doğumu ile ailesinden ayrılışı arasındaki yaşamına dair Kur´ân-ı Kerim'de herhangi bir bilgi verilmemiştir. Konumuz olan ayetlerde verilen bilgiler, Hz. Meryem'in yetişkinlik çağına ait bilgilerdir.

Kur´ân-ı Kerim'e göre Hz. Meryem, ehlinden [ailesinden ve yakınlarından] ayrılıp tek başına doğuda bir bölgeye gitmiştir. O dönemde Hz. Meryem'in kaç yaşında olduğu ve ehlinden hangi sebeple ayrıldığı konularında herhangi bir bilgi yoktur. Ayette geçen " إِنْتِبَاذ intibaz" sözcüğü **"eldeki şeyi öne veya arkaya fırlatıp atmak, tek başına ayrılma, uzaklaşma, ilişik kesme"** anlamındadır. [1448] Nitekim bir kimsenin insanlardan uzak bir köşeye oturması da "intebeze" sözcüğüyle ifade edilir. Dolayısıyla Hz. Meryem'in kendi evinin doğu taraftaki odasına veya mabedin doğu köşesine çekildiği yolundaki yorumlar sözcüğün anlamına ve ayetin ruhuna aykırıdır. Sözcüğün ifade ettiği anlama göre Hz. Meryem yakın çevresinden kopmuş, onlardan ayrılıp uzaklara gitmiştir. **Kısacası Hz. Meryem evden kaçan kızdır**. Durumun böyle olduğu, Hz. Meryem 17. ayetteki **"ehliyle kendisi arasına bir perde edinmişti"** ifadesinden de anlaşılmaktadır. Çünkü bu ifade, onun kendisiyle ailesi arasına bildiğimiz bez perde çektiği anlamına değil, ailesinden mesafeleşip uzaklaştığı, ailesiyle irtibatı kestiği anlamına gelir. Bunun bir örneği de Sad suresinin 32. ayetindeki **"Ben, hayır [servet, çıkar] sevgisini, Rabbimin zikrinden dolayı sevdim. -Sonunda onlar perdenin**

[1446] Zübeyr b. Bekkâr, Müntehab, 37. (VAROL, 1990)
[1447] (Kurtubi; Meryem/16 hakkında)
[1448] (Lisanü'l-Arab; c.8, s.429. nbz mad.)

arkasına girdiler.-" ifadesinde görülmektedir.

Hz. Meryem'in ailesini terk etmesinin sebebi olarak *"hayız gördüğü için utanmıştı"* veya *"hamileliği bahanesiyle uzaklaşmıştı"* tarzında yapılan yakıştırmalar, ayetin orijinal anlamını bozmaktan başka bir şey değildir. Bizim kanaatimize göre Hz. Meryem sorunludur ve sorunları sebebiyle yakın çevresinden uzaklaşmıştır. Hz. Meryem'in sorununun ne olduğunu anlama konusunda Âl-i Imran suresinin 36, 37, 42 ve 43. ayetlerindeki bazı ifadeleri birer ipucu olarak değerlendirmek mümkündür:

"Bir zaman İmran'ın karısı: "Rabbim! Kesinlikle ben karnımdakini tam hür olarak Senin için adadım Sen de benden kabul et, şüphesiz Sen en iyi işitensin, en çok bilensin" demişti.

Onu doğurunca da: "Rabbim, onu kız doğurdum; -hâlbuki Allah onun doğurduğu şeyi daha iyi bilir- erkek, kız gibi değildir. Ve ona Hz. Meryem adını verdim. Ve ben onu ve soyunu şeytan-ı racimden Sana sığındırırım" dedi.

Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir kabul ile kabul etti. Ve onu güzel bir bitki olarak bitirdi. Ve ona Zekeriyya kefil oldu. Zekeriyya ne zaman onun üzerine, mihraba girse, onun yanında bir rızk bulurdu. O [Zekeriyya]: "Ey Hz. Meryem! Bu sana nereden?" dedi. O [Hz. Meryem] da: "O, Allah katındandır" dedi. Şüphesiz Allah, dilediğine hesapsız rızk verir."[1449]

" Ve hani melekler "Ey Hz. Meryem! Şüphesiz Allah seni seçti, seni tertemiz kıldı ve seni âlemlerin kadınlarına seçti. Ey Hz. Meryem! Rabbine gönülden kul ol, ona boyun eğ ve rükû edenlerle [rükû eden erkeklerle] beraber rükû et!" demişlerdi."[1450]

Yukarıdaki ayetlerde yapılmış olan vurgulardan hareket edilerek olayların gelişimi ve Hz. Meryem'in sorunları hakkında bazı tahminler yürütülebilir:

Hz. Meryem, erkek çocuk isteyen ve bekleyen, çocuk kız olunca da pek sevinmeyen bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Imran'ın karısının **"Onu kız doğurdum"** ifadesinin hemen arkasından gelen Rabbimizin ***"-hâlbuki Allah onun doğurduğu şeyi daha iyi bilir-"*** şeklindeki ifadesi, Hz. Meryem'in İmran'ın karısının zannettiği ve ayette dile getirdiği gibi olmadığını göstermektedir.

Diğer taraftan Âl-i İmran suresinin 37. ayetindeki ***"Ve onu güzel bir bitki olarak bitirdi"*** ifadesi de, Hz. Meryem'in normal bir insan özelliğinden çok bir bitki özelliği taşıdığını düşündürmektedir. Bir insanın bitki özelliğinde olması Rabbimizin yaratılış kanunlarına ters değildir. Çünkü insanın yaratılış aşamalarından birisi de bitkilik evresidir:

"Ve Allah sizi yeryüzünde bitki olarak bitirdi." [1451]

Hz. Meryem'in daha sonra erkeksiz hamile kaldığı da göz önüne alınırsa, bitki özelliğinde olması onun tıpkı çiçekli bitkilerin çoğunda görüldüğü gibi **"erselik"** [1452] yapıda olduğu, yani vücudunda hem erkek hem dişi üreme organı bu-

---

[1449] Âl-i İmran 35–37

[1450] Âl-i Imran 42, 43:

[1451] Nuh, 17

[1452] **Erselik :** Erdişi. dişi ve erkek üreme organlarını birlikte taşıyan birey; **çiçekli bitkilerin**

lunduğu ihtimalini ortaya çıkarır ki, bizim kanaatimiz de bu yöndedir.

Bir husus da Âl-i İmran suresinin 42. ayetindeki **"seni âlemlerin kadınlarına seçti"** ifadesidir. Çünkü bu ifade ile belirtilen seçkinlik, Hz. Meryem'in meziyetleri dolayısıyla diğer kadınlardan üstünlüğünü değil, onun biyolojik farklılığını, fazlalığını, fizikî bakımdan diğer kadınlarla aynı yapıda olmadığını anlatmaktadır.

Hz. Meryem'in erselik yapıda olması, ehlini terk edip uzak bir yerde tek başına yaşamaya gitmesinin sebebini de izah etmektedir. Yani Hz. Meryem, her problemli insanın yapabileceği gibi, bünyesindeki bu farklılığın meydana getirdiği psikolojik sıkıntı ile evini terk etmiştir.

Ayrıca Hz. Meryem'in (20. ayette görüleceği üzere) **"Bana bir beşer dokunmamıştır"** şeklindeki ifadesi de, onun erselik yapıda olmasına uygun bir ifadedir. Çünkü Hz. Meryem "Bana bir erkek dokunmamıştır" dememiş, hem erkek hem kadın için söz konusu edilebilecek bir ifade kullanmıştır.

Bütün bunlardan başka, Hz. Meryem'den rükû eden erkekler ile beraber rükû etmesinin istenmesi de çok ilginçtir. Yani Hz. Meryem'e haniflik konusunda erkek olarak görev yapması bildirilmiştir. Ayetteki **"er-Rakiîn"** ifadesinin müzekker getirilmesi herhâlde sadece seci' [kafiye] olsun diye değildir.

Tamamen Kur'an ayetlerindeki ifadelere dayandırdığımız bu tahminler, bilimsel gerçeklerle de hiçbir çelişki göstermemektedir.]

çoğu, salyangozlar <u>erselik</u>tir; dişi ve erkek üreme organlarının tek bireyde olmasıyla cinsel mücadelenin olmadığını gördüğümüz canlı çeşidi.

76

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Nazar kıldıkça insâna gönül hayrâna dolanur,
Acebdir kimi Hakk ister, kimi butlana dolanur.
Gel ey dertsiz kişi dervişliğe duruş sâ'y eyle gel bunda
Bu hâl ile olursan bil işin hüsrâna dolanur.
Nedendir kani olmuşsan murad-ı nefse dalmışsın,
İçine hırsı almışsan işin şeytâna dolanur.
Yeter çalındın ey hâce fenâ mülkün metâına,
Çok uzatma ki Azrâil gelür bu cânâ dolanur
Gönül verme bu dünyâya başını verme kavgâya,
Kazandığın amel bir gün gelür mîzâna dolanur.
Başı devletlû kul oldur Hakk'ı bulmuş ola seri,
Gözü gönlü dil u cânı kamu Subhâna dolanur.
Niyâzî kulunun yâ Râb vücûdu zenbini mahv et,
Mülâzimdır kapunda ol heman ihsâna dolanur

Nazar kıldıkça insâna gönül hayrâna dolanur,
Acebdir kimi Hakk ister, kimi butlana dolanur.
İnsâna baktıkça gönül hayrâna dolanır,
Aceba kimi Hakk'ı ister, kimi batıla dolanır.

Çünkü kimi Hakk'ı ister, kimi bâtıl ister. Zirâ mazhar-ı cemâl var, mazhar-ı celâl var. Cemâle mazhar olan Hakk ister. Celâle mazhar olan da bâtıl ister. Cenâb-ı Hakk yalnız cemâliyle tecellî etmiş olsa herkes mü'min olurdu. O zaman Cenâb-ı Hakk'ın cemâl ile mukayyed olması lâzım gelir, yalnız celâliyle tecelli etse herkes kâfir olup Hakk'ın celâl ile mukayyed olması iktizâ eder. Hâlbuki Hakk mutlak ve kayıddan münezzeh olmakla kimine cemâl ve kimine de celâl ile tecellî edip, kimi mü'min ve kimi kâfir olur, yani bir kısmı îmân, bir kısmı da küfrân yolunu tutar.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Senden sana sığınırım" [1453] bunun manası celâlden cemâle sığınmaktır.

Gel ey dertsiz kişi dervişliğe duruş sâ'y eyle gel bunda
Bu hâl ile olursan bil işin hüsrâna dolanur.
Gel ey dertsiz kişi dervişliğe duruş sâ'y eyle gel bunda
Bu hâl ile olursan bilki işin hüsrâna dolanır.

"Gel ey dertsiz kişi dervişliğe sa'y eyle" de geçen dervişlikten murad edilen burada tevhid yoludur.

[1453] Müslim. Salât. 222: Ebu Davud. Talak. 148. Vitr. 5: Tirmîzî. Daavat. 112: Nesai., Taharet. 119, Sehv.89, İbn. Mâce, Dua, 3; İbn. Hanbel. 1/96. 118. 150. VI/58. 201

<u>Nedendir kani olmuşsan murad-ı nefse dalmışsın,</u>
<u>İçine hırsı almışsan işin şeytâna dolanur.</u>
Nedendir kani olmuşsan murad-ı nefse dalmışsın,
İçine hırsı almışsan işin şeytâna dolanır.

Dünyanın derman görünen hoşlukları, gerçekte derttir; tatlısı acıdır; güzeli çirkindir, Dünya ateşe mensuptur, nura değil; sonunda da adamı, aslı olan cehenneme çeker. Çünkü ***"Herşey döner, aslına varır."*** Evliyanın durağı ne cehennemdir, ne cennet. Nitekim "Gerçeklik makamında, gücü yeten padişahın katında" buyurur. Bir kimse, padişahın yanına gitse, faydası için padişahtan bir beylik, bir mevki istese, bunun, padişahın değil, kendi faydası için ister. Bu, şunun aksinedir. Birisi, bir güzele âşık olsa, ondan mal istemez; belki ona malını feda eder. Güzelden isteği, kendi hayrı için değildir. Ancak dileği o güzeldir. Şu hâlde zahitler, cehennem korkusundan, cennete girmek sevdasından Allah Teâlâ'ya ibadet ederler. Evliya ise bunun aksine, Allah Teâlâ'ya, Allah Teâlâ için ibâdet ederler. Bedenini öldürmeyen, arıklaştırmayan, sonunda cehennem otu, cehennem gıdası olur, insan, gerçekte candır, ama kendini beden sanır. Nitekim Senâî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurmuştur:

Sen cansın: kendini cisim sanıyorsun,
Sen ırmaksın; kendini testi sanıyorsun,

Asıl olan varlığını bırakmıştır da düşman olan yabancı bedene sarılmıştır; beden ondan ayrılmayı diler. Oysa gece - gündüz onu besler; kendisini aç - çıplak bırakır. [1454]

<u>Yeter çalındın ey hâce fenâ mülkün metâına,</u>
<u>Çok uzatma ki Azrâil gelür bu cânâ dolanur</u>
Yeter çalındın ey hoca dünya mülkün metâına,
Çok uzatma ki Azrâil gelir bu cânâ dolanır

Hikâye:

İsraîloğulları'ndan **Azim**'in hikâyesini söylerler hani. O, günlerden birgün, bozgunculuk, kötülük yuvası olan evinden çıktı; ovaya doğru gitmeye koyuldu. Bir yere vardı; gördü ki bir topluluk ekin ekmiş, zahmet çekmişti; sonunda da o ekin boy atmış, sararmış, saplar tanelerle dolmuş, biçilecek, harmana götürülecek bir hale gelmişti. Derken o topluluk ateş getirdi, bütün o ekinleri yakıp yandırdı. Adam, kendi kendisine, böyle bir geliri yakmıya acımıyorlar mı ki dedi.

Oradan şaşkın bir halde geçip gitti. Başka bir yere vardı. Orada bir adam gördü; bir taşı kaldırmaya uğraşıyordu. Fakat bir türlü de kaldıramıyor, yerinden bile kımıldatamıyordu. Derken bir başka taş aldı, getirip o taşın yanına koydu. Bu sefer ikisini birden kaldırmaya uğraşıyor, yerinden kımıldatamıyordu.

[1454] (VELED), başlık CX

Azim der ki:

Ne tuhaf şey dedim; taş bir iken yerinden bile oynatamıyordu, şimdi iki oldu, daha da ağırlaştı; yerinden nasıl kımıldatacak? Derken adam gitti, üçüncü bir taş getirdi, ikisinin yanına koydu. Taş üç olunca üçünü de kaldırıverdi, yola düşüp gitti.

Azim bu şaşılacak şeyi de gördü; gene ovada yürümeye koyuldu. Bu sefer bir koyun gördü; beş kişi, koyunu korumadaydı. Birisi koyunun sırtına binmişti, biri koyunu sırtına almıştı. Birisi koyunun memesine yapışmıştı; memeyi sağıp duruyordu. Birisi koyunun boynuzunu tutmuştu; birisi de iki eliyle kuyruğunu yakalamıştı. **Azim'**e soru sormaya izin yoktu; oradan da yürüyüp gitmeye koyuldu.

Bir dişi köpek gördü ki karnında köpek enikleri havlamadaydı. **Azim,** ne de şaşılacak şeyler gördüm dedi. Gide-gide bir şehrin kapısına ulaştı. Orada bir ihtiyar gördü. Dedi ki:

"Şu geldiğim yolda şaşılacak şeyler gördüm." İhtiyar,

"ne gördün?" diye sorunca,

"Bir topluluk gördüm dedi ekin ekmişler; ekinleri de yetişmiş; hepsini ateşe verdiler." İhtiyar,

"O dedi, yüce Allah Teâlâ'nın sana göstermek istediği bir misal. Onlar, öylesine bir toplum ki kullukta bulunmuşlar, ibâdetler etmişlerdi. Sonunda bozgunculuklarla, kötülüklerle, suçlarla uğraşmışlardı. Yüce Allah Teâlâ'da **"Ne yaptılarsa hepsini ele aldık da zerreler haline getirip dağıttık"**[1455] ***âyetinde duyurulduğu gibi onların kulluklarını, ibâdetlerini yok etti." Başka ne gördün*** dedi. Âzim,

"Bir adam gördüm" dedi; ***"bir taşı kaldırmak istiyordu; bir türlü kaldıramıyor, yerinden bile kımıldatamıyordu;"*** böylece gördüğünü sonuna dek anlatınca ihtiyar,

"Bu, şu adama benzer: Bir suç işler, o suç kendince pek büyüktür; ona tahammül edemeyeceğinden korkar; bu düşüncedeyken bir suç daha işler. Artık bu suç, ona daha kolay görünür; çünkü taş iki olmuştur; görür ki yerinden kımıldatabiliyor. Birinci taş tekti, onu yerinden kımıldatamıyordu. Bundan sonra üçüncü defa bir suç daha işler, başka bir günah daha yapar; artık bütün günahlar ona kolay görünür, hafif gelir." Azim

"Ey ihtiyar" dedi; ***"bir de bir koyun gördüm."*** Gördüğünü olduğu gibi anlattı. İhtiyar:

"O koyun" dedi, ***"dünyaya benzer. Üstüne binenler padişahlardır; koyunu sırtına alanlarsa yoksullardır; insanlardan bir şey isterler, bir şeyler dilerler. Kuyruğuna yapışan, işi sona varmış, eceli yaklaşmış, ömründen pek az bir zaman kalmış adama benzer."***

Niceye bir gömlek derdine düşeceksin?
Belki de o gömlek kefen olacaktır sana.

[1455] Furkan, 23

“Koyunun iki boynuzunu tutmuş olan, dünyada, ancak pek büyük sıkıntıyla, pek çok zahmetle yaşayabilendir; ama memesini yakalayıp sütünü sağanlar, zenginler, sermâye ıssı (sahibi) ***olanlar, kâr elde edenlerdir.”*** Azim,

“Bir de dişi köpek gördüm; yavruları analarının karnında havlaşmadaydı” dedi. İhtiyar:

“Bu da vakitsiz söz söyleyenlere benzer” dedi; ***“onlar köpek yavrularına benzerler; daha ana karnındayken havlarlar.”***

Başında aklın varsa, gözün görüyorsa
Sat dilini de başını kılıçtan satın al.
Balık, söyleyen dile tamah etmedi de
Bu yüzden balığın başını kesmezler.

Azim;

“Ey ihtiyar” dedi; ***“söylediklerini anladım” “şimdi bir de bana, parayla elde edilen, parayla kendini satan filân kadının evi nerde, hangi mahallede; onu göster; pek güzelmiş”*** diyorlar; ***“ben onu elde etmek için geldim.”*** İhtiyar üç kere Azim'in yüzüne tükürdü de dedi ki:

“A bahtsız kişi, sana öğütler verdiler, kulağına bile girmedi. Misaller gösterdiler, aldırış bile etmedin. Ben ihtiyar değilim, ölüm meleğiyim, Azrail’im, sana bu şekilde göründüm. Şimdi de Allah Teâlâ'nın buyruğuyla senin canını alacağım; bir yudum su içmene bile vakit bırakmayacağım.”

Azim hemencecik sararmaya, rengini atıp erimeye başladı. Ölüm meleği de o anda, âlemlerin Rabbinin buyruğuyla canını alıverdi.[1456]

<u>Gönül verme bu dünyâya başını verme kavgâya,</u>
<u>Kazandığın amel bir gün gelür mîzâna dolanur.</u>
Gönül verme bu dünyâya başını verme kavgaya,
Kazandığın amel bir gün gelir mîzâna dolanır.

Amel manâdır. Nasıl tartılır? İşte bu âlemde manâ olan ameller âhirette sûret olacaktır. Meselâ, sâlih amel olarak yapılan güzel işler cennette göreceğimiz bildirilen hûri, gilmân, meyve, ırmak vesâire gibi çeşitli cennet nimetleri sûretlerle sûretlenip cennet ehline sunulacaktır. Kötü işler işleyenlerin işleri yılan, akrep, ateş vesâire sûretlerle sûretlenip cehennem ehline azap çekmeleri için sunulacaktır. Yani herkes bu âlemde manâ olan yaptığı işleri, o âlemde sûret bulup anınla nimetlenecek yahut azap olacaktır. Binaenaleyh ameller tartılır, çünkü orada bu âlemde yapılan işler birer sûret giyecektir.

[1456] (MEVLANA, et al., 1965), IV. Meclis

Başı devletlû kul oldur Hakk'ı bulmuş ola seri,
Gözü gönlü dil u cânı kamu Subhâna dolanur.
Başı devletlû kul odur ki Hakk'ı bulmuş ola başı,
Gözü gönlü dil ve cânı hep birden Subhâna dolanur.

Niyâzî kulunun yâ Râb vücûdu zenbini mahv et,
Mülâzimdır kapunda ol heman ihsâna dolanur
Niyâzî kulunun yâ Râb günah vücûdunu mahv et,
Gerektir kapında o hemen ihsâna dolanur

[Seyyid Burhâneddin kaddese'llâhü sırrah'ül azîz Maarif kitabında dedi ki;
"Kalemi açıp yarmaz ve ucunu kesmezsen, yazı yazacak adam onu eline bile almaz. Mücâhede de buna benzer. Tamamlanıp kalem açıldı mı, kâtibin eline lâyık olur. "İhsan tamamlanınca ihsan olur."
Mücâhede de tamamlandı mı insan, Rahman'ın parmaklarından iki kudret parmağının arasına girmiş olur, artık yazdığı şey, kâtibin dilediği şeydir. O kalemle yazan ise Allah Teâlâ'dır."] [1457]

Hazreti Mûsa'ya Cenâb-ı Hak Sinâ dağı kenarında Tuvâ vâdisinde ateş sûretiyle tecellî etti.

"Yâ Mûsa, sen Tuvâ adındaki mukaddes vâdidesin" [1458] buyuruldu. Bu âyette Cenâb-ı Hakk:

"Yâ Mûsa sen beni nâr, yani ateş sûretiyle kaydetme". Çünkü Hakk nâr sûretiyle kayıtlı olur mu, olmaz. Sonra Hazreti Mûsa aleyhisselâm:

"Sübhân'allâh, Yâ Rabbî sen mutlaksın ve nâr ile kayıdlanmış olmaktan münezzehsin" dedi.

[1457] (KARABULUT, 1984), s. 65
[1458] Tâhâ, 13

77

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Hâhiş-i dünyâ olanlar dâima sekrândadur [1459]
Münkir-i nimet olanlar bî-gümân hüsrândadır
Çün bu a'zâ-yı râiyyet olmaya sarf-ı vücûd
Fikrin icra etmemiştir hem-çünân küfrândadır
Bu denî ahvâl-i dünyâyı sabîler lübine
Benzedüp fânî görürse ol kişi irfândadır
Kim ki âşkın curasından çünkü nûş etdi ezel
Lâ-cerem ol şevk-i rûhâni ile ümrândadır
Bilmeyen ilm-i ledünnü şeb-pere mürği misâl
Ol ki zulmetde kalupdur dil ana bürhândadır
Zail olamam mukarrer nakşa meyl etme sakın
Âşık-ı nakkaşa sâdık ibretle ol, hayrândadır
Vasl-ı yâr bu tende dildar olmaz ise ger kişi
Hâ'ib-i hâsir kalır ol anda derd giryândadır
Şer-i Hakk'ı hıfz içün hısn eyleyüp şer'i gözet
Kim ede tahkîk-i şer'i mutlaka üryândadır
Bahr-ı aşkın gar'ına ğavvâs oluban dalmışam
Cümleten celb-i meta'um lü'lü vü mercândadır
Çün şifâ-yi feyz-i lutfun sadrına oldu nasib
Söylemez Mısrî hilafı kâri-i Kur'andadır.

Hâhiş-i dünyâ olanlar dâima sekrândadur
Münkir-i nimet olanlar bî-gümân hüsrândadır
Dünyâyı arzu edenler dâima sarhoşturlar
Nimete nankörlük edenler şüphesiz hüsrândadır

Çün bu a'zâ-yı râiyyet olmaya sarf-ı vücûd
Fikrin icra etmemiştir hem-çünân küfrândadır
Çünkü bu a'zâlarda bağlılık olmasa vücûdün istekleri
Fikrini icra edememiştir ve böylece küfürdedir

Bu denî ahvâl-i dünyâyı sabîler lübine
Benzedüp fânî görürse ol kişi irfândadır
Bu alçak dünyâ haleri bebeklik özüne
Benzedip fânî görürse o kişi irfândadır

Kim ki âşkın curasından çünkü nûş etdi ezel
Lâ-cerem ol şevk-i rûhâni ile ümrândadır
Kim ki ezelde âşkın badesinden bir yudum içki içti

[1459] (ERDOĞAN, 1998) s.84

Şüphesiz o rûhâni arzu ile saadettedir

Gavs-ül Âzam İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi Hazretleri anlattı ki;

"Gardaşlarım! Şeyhimi ziyaret etmiştim. Şeyhim bana;

***"Oğlum İsmail kadın ve erkek ihvanlarımıza selam götür"** dedi. O zamanlar birkaç erkek ihvan vardı. Kadın ihvan hiç yoktu. Biz bunu sonra anladık ki;*

"Gardaşlarım! Meğer onlar çekirdeğe baktıkları zaman, çekirdekten yetişecek ağacın meyvesini görürlermiş, meğer selam sizlere imiş.

Gardaşlarım! Zaten ezelde tanışmamış olsaydık burada buluşmamız mümkün olmazdı. Şeyhimin irtihalinden sonra bu mukaddes vazifemiz, bize buyurdukları cümleler içindeymiş."[1460]

Bilmeyen ilm-i ledünnü şeb-pere mürği misâl
Ol ki zulmetde kalupdur dil ana bürhândadır

Bilmeyen ledünnü ilmi yarasa ve karınca misâli
O ki karanlıkta kalmıştır gönül ona bürhândadır

Yarasa/Huffâş

Arapçası huffâş, huffâşe ve vatvât Farsçası şeb-pere ve şebengiz olan gece kuşu veya yarasa olan bu hayvan, gözleri küçük ve zayıf olup geceleri gördüğünden bu namı almıstır. Hâfeş: Rüyeti zayıf, küçük gözlü, aydınlıkta göremeyip gece görür olmak manasınadır; huffâş bundan müştaktır. Yarasalar, yankıyla yönelme denilen, yansımayla ya da nesnelerin çınlamasıyla oluşan dalgaları algılayarak karanlıkta bir yere çarpmadan, yer değiştirir ve uçarken avlanırlar. Çok iyi uçucu olmalarına karşın yerde çok acemi olan yarasalar dinlenirken el başparmağının güçlü tırnağıyla bir desteğe baş aşağı tutunurlar. Murg-ı İsâ da denilen yarasanın kanatlarında tüy ve telek olmaz. Alaca karanlıkta ya da gece etkinlik gösteren bu uçan memelilerin en küçüğü fare ve en irisi de kedi büyüklüğündedir. Çok zaman meyve ve böceklerle beslenen yarasalar genellikle mağaralarda, üye sayısı bir milyonu bulabilen çok kalabalık topluluklar hâlinde yaşar

Kabir karanlık bir yerdir ve hadislerle bildirildiğine göre birtakım ibadetlerle orayı nurlandırmak mümkündür. Öyle ki karanlık kabirde hiçbir ışık göremeyen kötü talihliler küçücük bir ışık bile görmeye razıdırlar. İşte böyle bir karanlığın içindekilere gündüz göremeyen yarasanın gözü bile ışıklı gelir ve oradakiler onu yıldız kadar parlak sanarlar. [1461]

Zail olamam mukarrer nakşa meyl etme sakın
Âşık-ı nakkaşa sâdık ibretle ol, hayrândadır

Gelip geçici değilim, kazılmış nakşa meyl etme sakın

[1460] (ALTUNTAŞ, 2007), s.86
[1461] (ESKİGÜN, 2006), bölüm, 4.10.

Nakkaşa, âşık sâdıktır ibretle ve hayrândadır

Nakkaş, Hakktır; nakış olan aşık ise **nakkaşın ve kaleminin huzurunda ama karnındaki çocuk gibi âciz ve eli bağlıdır ve** ibretle hayranıdır.

> **"Kudret huzurunda bütün âlem mahlûkları, iğne önünde gergef gibi âcizdir.**
> **Kudret gergefe bazen şeytan resmi, bazen insan resmi işler; gâh neşe, gâh keder nakşeder.**
> **Gergefin eli yok ki onu def' için kımıldatsın; dili yok ki fayda, zarar hususunda ses çıkarsın."** [1462]

<u>Vasl-ı yâr bu tende dildar olmaz ise ger kişi</u>
<u>Hâ'ib-i hâsir kalır ol anda derd giryândadır</u>
Eğer kişi, vasl-ı Yâr ile bu tende sevgili olmaz ise
Korkan husranda kalır ona kalan derd ağlamaktadır

<u>Şer-i Hakk'ı hıfz içün hısn eyleyüp şer'i gözet</u>
<u>Kim ede tahkîk-i şer'i mutlaka üryândadır</u>
Hakk'ın şeriatını korumak için muhafaza eyleyip şeriatı gözet
Kim ede şeriatı hakikatini dilerse mutlaka meydandadır

> Bu sıdk ve istikâmete ve hâl-i vahdete delâlet eder bir husus rivayet olunur ki; Sultânın bir dervîşi, makâm-ı istiğraka vâsıl olup namaz kılarken gâh kıyamda ve gâh rükû'da ve gâh sücûdda kalıp cemâat namazların tamam edip ol kendi hâlinde kalırdı. Gayriler bunun hâlini görüp iyi hal midir yoksa iyi değil midir diye ihtilâf ettiklerinde imamdan Seyyid Sâlih halîfe nâm bir ehl-i ilm onları ihtilâfdan men' edip
> ***"bunu etmen mü'mine sû-i zan caiz değildir. Bunun bu hâlin mazhar-i hidâyet olan mürşîd-i hâdisi Şa'bân Efendi bilirler"*** deyip anlar dahî Şa'bân Efendi hazretlerine buluşup bu hâli suâl etdiklerinde;
> "Gardaşlar, bu husus sizin anlayacağınız hal değildir. Ol kimsenin hâlini Allah Teâlâ bilir" deyip ba'dehû ol dervîş hazret-i sultâna buluşdukda
> "***tecellî haliyle istiğrakın vardır ol hal ile derviş nicesin"*** deyip dervîş dahî surûr-î safa ile
> *"elhamdülillah sultânım sırr-ı pâkiniz ve himmet-i âliyeniz berekâtiyle bu hâl müyesser oldu"* dedikde dervîş namaz kılarken vâki' olan istiğrak hâlinden fark âlemîne geldikde "ol namazı kılar mısın deyince ol dervîş dahî huzûr-ı şeriflerinde kemâl-i safa ile
> ***Namâz-ı zahidâne ka'de sucûdest***
> ***Namâz-ı ârifân mahv-ı vücûdest***

[1462] Mesnevi, c.I, b. 612-614

denilen ma'nânın sırrına ma'rûr olup

"Sultânım bu hal ile ve mahv-ı vücüdla kılınan namaz tekrar kılınır mı?" deyince ol kân-i şeriat ve ma'deni takva ol dervîşe ızdırap gösterüp

"Hay dervîş, ne söylersin? Hatâ söyledin. Erkân-ı ma'lûmasıyle tekrar kılınmak lâzımdır. Eğer kılmazsan ilhad ve küfürdür ve eğer dervîşdir ve eğer ehl-i tekmîldir dünyâda ve âhirette zahir ve batini ma'mûr ve mükemmel olmağa tarikat babında oldukça şer'i şerife riâyet etmek gerekdir" buyurdular. Ve ol dervişi tekrar irşâd edip Hakk yolunun ukubâtından (bir musibetten) bir ukbeden geçirdiler. Zîra dervîşde şeyhine sıdk ve teslîm ve mürşidinde sıdk ve kemâl olacak, yol yanılmayıp ve yolda kalmayıp kemâlin bulur. Ve bu husus kendi nefsimizde ve gayrîde nice kere tecrübe olunmuştur. Hak Teâlâ cümlemizi şer'i Muhammedîden ve ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdından ayırmaya. [1463]

Bahr-ı aşkın gar'ına ğavvâs oluban dalmışam
Cümleten celb-i meta'um lü'lü vü mercândadır
Aşkın denizinin derinliklerine dalgıç olup dalmışsam
Cümleten topladığı mallar inci ve mercândadır

Kıymet zorluk ve azlıktadır. Bunlara kolay ulaşılmadığı için değerleri artar.

Çün şifâ-yi feyz-i lutfun sadrına oldu nasib
Söylemez Mısrî hilafı kâri-i Kur'andadır.
Çünkü lutfun şifâ ve feyzi göğsüne nasib olduğu için
Mısrî yanlış söz söylemez hepsi Kur'an-ı Kerim'dedir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ve izinde yürüyenler için boş ve nefsâni söz söylemek yoktur. Onlar vahiyle konuşurlar. Konuştukları da Kur'ân-ı Kerim'in sırrından bir sırrı ayan etmek içindir.

"O, kendiliğinden konuşmamaktadır. Onun konuşması ancak, bildirilen bir vahy iledir." [1464]

[1463] (FUADÎ), v. 39b-40a
[1464] Necm, 3-4

78

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Sırrını nâdâna izhâr itme cânân elden gider [1465]
Bülbül-i şûrîde olma gülsitân elden gider
Hüsnüne mağrur olup cevr eyleme âşıklara
Payidâr olmaz güzellik nâgehân elden gider
İlâhî tevbeler olsun bir dahi mey içmeyem
Mey içüp mahbûb olunca ihtiyar elden gider
Dâ'imâ aşk ehliyile aşinalık eyle kim
Yâd ile biliş olunca âşinâ elden gider
Yûsufı gör kim Mısır'a pâdişahdı bir zaman
Gör neler geldi seyr it bu zaman elden gider
Ey Niyâzî dünya içün zerrece gam çekme kim
Cidd-i cehd etmek lâzım çünki canan elden gider

Sırrını nâdâna izhâr itme cânân elden gider
Bülbül-i şûrîde olma gülsitân elden gider
Haddini bilmezlere sırrını açıklama cânân elden gider
Yanık bülbül olma gülsitân elden gider

Hikâye:

Zamanın padişahı dervişlerin arasına istihbarat için görevli gönderdiği kişinin içine aşkın sinmesi gibi. Oysa görevlinin gayesi istihbarattır. Fakat aşkın bulaşıcılığı onu da kendine çekmiş ve sinesine ateşini düşürmüştür.

O kişi, dergâhta yedi sene kalmış, kâmil bir derviş olmuştur. Fakat padişaha rapor götürmek için söz vermiştir. Yedi sene sonra dergâhtan çıkıp kendisine görev veren padişahın huzuruna çıkmıştır.

"*Sultanım, bu kulunuzu yedi sene evvel bir kese altınla şu dergâha görevli gönderdiniz. Orada ne oluyor, ne geliyor? Bana rapor getirin, demiştiniz. Bu kulunuz, raporunu getirdi ve görevini yaptı,"* demiş. Hünkâr:

"*Söyle bakalım"* deyince

"*Hünkârım, onu sonra alırsınız. Rapor dilimin altında yazılıdır. Fakat size daha önce daha başka bir şey söylemek istiyorum"* demiş.

"*Nedir o?"*

"*Böyle süslü püslü, bin bir türlü tecessüsün, hasetlerin bulunduğu dünya çarkının içindeki üç beş günlük dünya sultanlığı size gurur vermesin. Eğer gerçekten padişah olmak istiyorsanız siz oraya gidin, derviş olun. Oradakiler sultan. Onların sultanlıklarının dokunulmazlığı var. Öyle üç beş günlük babadan intikal eden bir hükümdarlık bir padişahlık değil. Oradakilerin hepsi sultan. Lütfen oraya gidin ve derviş olun,"* demiş. Padişah;

"*Cellât!"* diye cellâdı çağırır. Derviş olan görevli;

"*Tamam, ben gönüllü geldim. Cellâda başımı teslim edeceğim. Ne olur hünkâ-*

[1465] (ERDOĞAN, 1998) s.85

rım, gelin bu üç günlük yaldızlı elbiselerin altından, binlerce etrafınızda sizden bir şeyler bekleyen müraî insanların içinde kendinizi sultan zannetmeyin. Oraya gidin. Sultanlık orada," demiş.

Cellât, bu arada mübarek başını gövdesinden ayırır. Ağzını açarlar ve dilinin altından bir kâğıt çıkar. Kâğıdın üzerinde şu yazılıdır:

"Seri (Baş) verdi, sırrı vermedi Server Baba" [1466]

Sırra sahip olmak ile başın emniyeti kalkmıştır. Bilmek ve bilmemek sır sahibini emniyetten uzaklaşmasına sebep olmuştur. Bazılarının talebi sır sahibi olmaktır. Ancak saklasa içine dert, söylese başına dert olmaktadır. sırrı olan kamışa, söyletmek için kaç tane delik açıldı.

Hüsnüne mağrur olup cevr eyleme âşıklara
Payidâr olmaz güzellik nâgehân elden gider
Güzelliğine mağrur olup eziyet etme âşıklara
Payidâr olmaz güzellik ansızın elden gider

Hikâye:

Bir gün sahipleri tarafından deve ile merkep zayıfladıklarından dolayı sahraya terk edildiler. Bu iki hayvan azatlığın verdiği fırsatla semirdiler. Fakat merkep devamlı surette zevkten anırmak istiyordu. Deve de mani olmaya çalışıyordu. Deve;

"Yapma ne olur, eski hayatımıza döneriz" demişse de merkep anırmıştır.

Oradan geçenler bunları tutup yeniden yüke vurmuşlar. Sonunda merkep vurulan yükün ağırlığı ve hamlığı ile bir uçuruma yuvarlamıştır.

İlâhî tevbeler olsun bir dahi mey içmeyem
Mey içüp mahbûb olunca ihtiyar elden gider
İlâhî tevbeler olsun bir dahi şarap içmeyim
Şarap içip sevilen olunca seçicilik elden gider

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Günahtan tevbe eden kişi günahı olmayan kişi gibidir" [1467]

Pişmanlık, insanın kendi tanımında duyduğu rahatsızlıktır. Tövbe insanın bir önceki tanımını reddetmesi, kendisini yeniden tanımlamasıdır. Eğer davranışları insanı pişmanlığa ve tövbeye değil, hoşnutluğa götürüyorsa, insan kendi tanımına sahip çıkıyor demektir. İnsanın doğru yaptığına inanması, kendi hakkında-

---

[1466] SIR, Ayşe Nur; Batmayan Güneş Devam Eden Gölgeler, İstanbul, 2005, s. 583

[1467] Taberânî, Süleyman b. Ahmed, el-Mu'cemü'l-kebîr, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî, Dâru ihyâi'ttürâs el-Arabî, Beyrut, ty. X, 150 (10281), XXII, 306 (775); Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyin, Şu'abü'l-îmân, 1. bsk. thk. Muhammed Sa'îd Besyûnî, Zağlûl, Beyrut, "410, V, 388 (7040),436 (7178), 439 (7196); a. mlf, es-Sünenü'l-kübrâ, X, 154 (20348, 20349, 20350). Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-Isfahânî, Hılyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ, Beyrut, 1967, IV, 210, 318, VIII, 78,X, 398. (UYSAL, 23 Bahar 2007)

ki tasavvurun doğruluğuna inanmasına eşittir. İnsanın kendi hakkındaki tasavvuru bir zan da olabilir, bir gerçek de.[1468]

Hazreti Ali Kerremallâhü veche buyurmuş ki:

"Yeryüzünde iki büyük yardım eden var idi, biri gitti ve biri kaldı. Evvelki gitti; bu Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem dir. Yeryüzünde kalan ve bize yardım edebilecek tek şey ise istiğfardır." **[1469]**

Nasuh Tövbesi

Kur´ân-ı Kerim'de, ***"Ey iman edenler! Allah'a Nasuh Tövbesi ile tövbe edin,"*** [1470] buyrulmuştur. Bazıları bu **Nasuh** sözünün yorumlanmasında **nefse dönmeyen şey** demişlerdir. Bu hoş bir deyimdir. Bazıları da Nasuh, yüzü kadın yüzüne benzeyen bir adammış, ama tam bir erkekmiş, erkekten hiçbir eksik tarafı yokmuş derler.

Kadınlar hamamında tellâklık edermiş. Tam otuz yıl bu işte çalışmış. Bir gün sultanın kızı hamama gelmiş, kulağındaki büyük yakut küpe kaybolmuş. Farkına varınca bunun hamamda kaldığını anlamışlar, çavuşlara emir verilmiş hemen gidin hamamda hiçbir delik deşik kalmamak şartı ile araştırın! denilmiş. Çavuşlar hamamın kubbesini ve içini, her tarafını sarmışlar.

Her işin tam vakti gelmedikçe
Sana dostun dostluğu fayda vermez.

Nasuh halvete girer korkudan titremeye başlar. Şimdi araştırma sırası bana gelecek diye sızlanıyor, arka arkaya secdeye kapanıyor, Allah Teâlâ'ya söz veriyor eğer bu defa kendimi kurtarırsam bundan sonra bütün ömrüm boyunca böyle bir iş yapmam, Allah'ım bundan sonra bir daha kadın tellâklığı etmeyeceğim, senin tanrılığına sığınarak söz veriyorum. Eğer şu yükü benim sırtımdan kaldırırsan, bundan böyle Nasuh kulun bir daha bu günahı işlemez, diyor.

Nasuh, bu yalvarış halinde iken içeriden bir ses geldi. Herkesi aradık yalnız Nasuh kaldı onu da arayın. Tam bu sırada bir ses daha geldi, küpe bulundu dediler. Arayanlar bir Lahavle çekti. Nasuh'un hakkında kötü düşüncelere saptık dediler. Bari gelsin eliyle sultanın kızını okşasın kız da onun kendisini okşamasını istiyor. Nasuh'u çağırdılar. Nasuh şu cevabı verdi:

Benim elim bugün işlemiyor, yolda sancılandı. [1471]

<u>Dâ'imâ aşk ehliyile aşinalık eyle kim</u>
<u>Yâd ile biliş olunca âşinâ elden gider</u>
Dâimâ aşk ehli ile yakınlık eyle ki
Zikir ile biliş olunca bildiğin elden gider

Âşıklarda din diyanet kaygusu kalmış, yüze nazar eder ve hayran olmuşlardır.

[1468] (ÖZEL, 2006), s.120
[1469] (Kuddûsî, Tarihsiz), s. 164
[1470] Tahrim,8
[1471] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.359) s.444

Hayranlıklarında sarhoşların hali vardır. Sarhoşa teklif dahi kalmamıştır. Çünkü akıl olmayanca kulluk teklifi ve sorumluluğu düşer. Günah diye içkinin haram kılınışı maddî ve manevî cihetdendir. Aşk şarabından nuş edenlerin Allah Teâlâ katındaki derecesi çok yüksektir.

Yûsufı gör kim Mısır'a pâdişahdı bir zaman
Gör neler geldi seyr et bu zaman elden gider
Yûsuf aleyhisselâmı gör ki Mısır'a pâdişahdı bir zaman
Gör neler geldi seyret bu zaman elden gider

Ey Niyâzî dünya içün zerrece gam çekme kim
Cidd-i cehd etmek lâzım çünki canan elden gider
Ey Niyâzî dünya için zerrece gam çekme ki
Ciddi gayret etmek gerek çünkü canan elden gider

79

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

Gelen kuldan eğerki kim hatâdır [1472]
Efendimin velî işi atâdur
Ciğerden dil n'ola çekerse âhı
Anınçün kim bilür yüzü karadır
Çıkar âh eylediğince semâya
Başumın menzili mihnet-serâdır
Ne denlü eylesem pend ü nasîhat
Bükülmez neyleyüm gönlüm balâdır
Niyâzî kesme rahmetden ümîdin
Şefaatçi Muhammed Mustafâdır

Gelen kuldan eğerki kim hatâdır
Efendimin velî işi atâdur
Eğer kuldan gelen ki hatâdır
Sahibim Efendimin işi ihsandır

"Sana ne iyilik gelirse Allah Teâlâ'dandır, sana ne kötülük dokunursa kendindendir." [1473]

Ciğerden dil n'ola çekerse âhı
Anınçün kim bilür yüzü karadır
Ciğerden dil n'ola çekerse âhı
Onun için bilir ki yüzü karadır

Çıkar âh eylediğince semâya
Başumın menzili mihnet-serâdır
Âh eylediğince çıkar semâya
Başımın menzili sıkıntı-yeri olan yerdir.

Her insanın afiyeti aynı makamda değildir. Niyâzî-i Mısrî'nin ise bütün hayatı bela afiyetinde istikrar olmuştur. Bu onun kötü olmasından değil, diğer insanlara Allah Teâlâ'nın verdiği nimetlerin kadrini ölçmede kullanacakları miyar [1474] olması içindir.
Ne denlü eylesem pend ü nasîhat
Bükülmez neyleyüm gönlüm balâdır
Ne denli eylesem vaaz ve nasîhat

[1472] (ERDOĞAN, 1998) s.86
[1473] Nisa,79
[1474] **Miyar:** 1 . Değerli madenlerde yasanın istediği ağırlık, saflık ve değer derecesini gösteren ölçü. 2 . mecaz Ölçüt, ölçü:

Neyleyim gönlüm bükülmez, yüksekleri arzu etmektedir.

Allah Teâlâ'nın sevdiği bir kulu olupta dünya zahmetinden âzade birini bulmak mümkün değildir. Onun yanında rütbelerin yükseğine kavuşmak isteyen belaya razı olması gerekir.

"En çok belalara düşenler nebilerdir. Sonra onlara en fazla benzeyenler, sonra onlara benzeyenlere benzeyenlerdir"[1475]

<u>Niyâzî kesme rahmetden ümîdin</u>
<u>Şefaatçi Muhammed Mustafâdır</u>
Niyâzî kesme rahmetten ümîdin
Şefaatçi Muhammed Mustafâdır

> Ve dahi hatm merâtib üzerinedür. Cümleden a'lâ ve evlâ Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemdir ki cemi' kemâlât-ı insâniyye onda hatm olmışdur. [1476]

Allah Teâlâ katında şefaat edebilmek akrabiyyetin îmasıdır. Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz şefaat makamına layık olanın ancak Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem olduğunu bildirir.

[1475] Tirmizi Hasen Sahih kabul etmiştir. İbn. Mâce. ibn. Hibban ve Hâkim Sa'd b. Ebi Vakkas'lan rivayet etmişlerdir. Nesaî. Darimî. îbn. Mâce. Malik vd. sahih kabul etmişlerdir. Değişik varyanttan için bkz. Aclûnî. I/130:

[1476] (MISRÎ, 1223), v. 32b

80

Vezin: Mefâ’îlün Mefâ’îlün Mefâ’îlün Mefâ’îlün

Hatâya alleme’l-esmâ rumûz-ı sırr-ı vahdetdir [1477]
Nişana ilm-i esrarın o kim fehm eylemez remzin
Kitâb-ı nokta-i evvel hakikat ehl-i irfândır
Görünür sûretâ insân velî siretde hayvândır
Olar kim der-i dildârı temâşâ eden her nurdan
Kaçan kim ol kemân-ebrû girer seyrân-ı aşk içre
Çeker el ğayr-ı Hakk’dan ol bu manâ özge seyrândır
Ser-i ‘uşşâkı top eyler anın kim raksı çevgândır
Diler bir demde kati eyler serâ-ser âlemün halkın
Niyâzî dest-i kudretdir yıkılmaz bilmiş ol nakşın
Yazılmaz pür-fakr cürmi rızâ-yı hükm-i sultândır
Libâsın tazeler ancak akıllar bunda hayrândır

Hatâya alleme’l-esmâ rumûz-ı sırr-ı vahdetdir
Nişana ilm-i esrarın o kim fehm eylemez remzin
Yanılmalar alleme’l-esmâda vahdet sırrında ince işaretler vardır.
O kimseki ilminin sırlarının işaretlerini anlayamaz

Allah subhanehu, Âdem’e esma'yı ta'limden murad-i şerifi odur ki ilm-i esma ile hâsıl olan mana dahi muradullah ola. [1478]

“Âdem’e isimleri öğretti” ayetinden murat, Esmau'd din ilmidir. Hepsi mücerred isimlerdir. Din her şeyin aslı olduğu gibi esma ilmi de bütün eşyadır. “Âdem’e bütün isimleri öğretti.” ayeti bunu teyid etmektedir. Din harflerinin isimlerini bilen, her harfin Baiyye, Elifiyye, Hemziyye ilh'den olduğunu bilendir. Yine bunların içtima’ından ve ayrılmasından ne lazım geldiğini de bilir. Çünkü gerçek Hacı, Haccın menasikini sonuna kadar bir, bir bilendir. Din isimlerinin ilmi, bütün isimlerin ma'denidir. Anka'da şöyle bir beyit var:

“Derim ki Ruhu'l-Kudüs, nefse üfler ki Hak'kın beş adedindedir.” Çünkü ed-din beş harftir. Din bilgisi bütün esma ilminin ma'denidir.”

Bil ki: Maddeler ilminin sahibi, zühd ve takva ehlinden de olsa, dinde istikamet üzre de bulunsa o, Mûsa aleyhisselâm gibidir. İlm-i Esma sahibi ise sefine (gemi) yi delip çocuğu öldürse de, kendilerini misafir etmeyen bir kavmin duvarını yapsa da yine o Hıdır aleyhisselam gibidir. Her ikisi de dini ikame (ayakta tutma) ile me'murdurlar. Ama her biri kendi ilmine göre dini ikame eder. Çok defa birinin yaptığı diğerine aykırı görünür. Bu iki ilmi cemedip bir tek ilim haline getiren insan, kendilerini misafir etmekten imtina da etseler, şehirden şehire de sürülseler yine de muhaliflerin nefislerini çevirip düzeltmekte iksirdirler. Kehf Suresindeki Mûsa ile Hıdır aleyhimesselâm hikâyesinde kalblere şifa

[1477] (ERDOĞAN, 1998) s.87
[1478] (ATEŞ, 1971) Altmış sekizinci sofra

vardır. Hâsılı din evinin dört direği ve bir tavanı vardır. Sorulana cevap veren Âdem'dir. İtirafı kusur eden melektir. Mağrur münkir de iğva veren şeytandır. [1479]

<u>Kitâb-ı nokta-i evvel hakikat ehl-i irfândır</u>
<u>Görünür sûretâ insân velî siretde hayvândır</u>
Nokta-i evvel Kitâbını hakikat ehl-i bilmektedir
Velî insân görünür surette aslında içi hayvândır

İbnü'l-Arabî'nin ifadeleriyle, meseleyi şöyle açıklayabiliriz:

"Her düz çizgi bir noktadan, çizeninin bulunduğu bir dış çevreye[noktaya]doğru ya da o çevreden o noktaya doğru çizilir. Böyle yapılırken yani o noktadan dışarıya doğru çizgiler çizilirken o ilk nokta bizatihi çoğalıyor, artıyor değildir. Orada çizilen çizgi üzerindeki her bir nokta kendi zâtıyladır... Bir nokta bizatihi diğer bir noktayla karşılanamaz. Bölünemez. Eğer bölersen o böldüğün bir olmaz, hâlbuki o bir'dir... Kesret ise vâhid-i 'ayn'dan çıkar. O bizzat, yâni zâtiyle tekessür etmez. O zaman ***"Birden ancak bir çıkar sözü"*** *bâtıl olmuş oldu"*[1480]

"(Merkezdeki) Noktadan muhite çıkan her çizgi, failine nispetle eşittir ve çevredeki bir noktaya ulaşır. Nokta, özünde, kendisinden muhite çıkan çizgilerle ne çoğalmıştır ve ne de artmıştır. Merkezdeki nokta, muhitteki her noktaya kendi zatıyla mukabele eder. Çünkü merkezdeki nokta, çevredeki çizgilerden birisine tekabül ettiği şey ile başka bir çevreye tekabül ettiği şey farklı olsa idi, bu durumda merkezdeki nokta çoğalırdı ve tekliği sahih olmazdı; hâlbuki o, tektir. Şu halde, bütün noktalara onların çokluklarına rağmen kendi zatıyla mukabil olmuştur." [1481] İbnü'l-Arabî'ye göre ***"merkezdeki noktadan muhitteki noktaya uzanan bu çizgi"***, her yaratığın Rabbi ile arasındaki özel irtibat yönüdür.[1482] Bu sayede her varlık, Allah Teâlâ ile doğrudan irtibat hâlinde olduğu gibi, aynı zamanda doğrudan bilgi alma istidadını da bu yön temin eder.[1483]

"Bir kimsenin eğer içindeki nazarı (görüşü) eğriyse hiç şüphe yok ki onun cevabı da eğri olur. Çünkü doğru cevap vermek için kendine hâkim olamaz. Meselâ bir insan kekeme olunca, ne kadar doğru konuşmak istese yine konuşamaz. Kuyumcunun altını mihenk taşına vurması altına yöneltilen bir sorudur ve altın da 'Ben buyum, halisim yahut katışığım! ' diye cevap verir"[1484]

[1479] (ATEŞ, 1971) Yetmiş birinci sofra
[1480] (KILIÇ, 1995), s.92; (Bkz. **el-Fütûhât** (Thk.). IV/155.
[1481] Bkz. İbnül-Arabî, *el-Fûtûhâtü'l-mekkiyye,* c. IV, 155
[1482] Bkz. İbnü'l-Arabî, *el-Fûtûhâtü'l-mekkiyye,* c. IV, s. 156
[1483] (DEMİRLİ, 2003), s. 112;
[1484] Mevlânâ Celâieddin Rûmî, Fihi mâ Fîh**.** Çeviren: Meliha Ülker Anbarcıoğlu, MEB. İstanbul. 1990. s. 231

Olar kim der-i dildârı temâşâ eden her nurdan
Kaçan kim ol kemân-ebrû girer seyrân-ı aşk içre
Eğer sevgili kapısını temâşâ eden, her nurdan
Geçen kişi o kaşları yay olan sevgili ile aşkın seyrine düşer

Sevgiliye meftun âşık ancak sevgilisinin seyrine dalar ve her şeyi unutur. Sonunda canını feda kılar.

Çeker el ğayr-ı Hakk'dan ol bu manâ özge seyrândır
Ser-i 'uşşâkı top eyler anın kim raksı çevgândır
Hakk'dan başkasından el çeker bu manâda başka seyrândır
Raksı ki cirit oyunu gibi âşıkların başını top eyler.

> ["**Müridin biri dedi ki:**
>
> **"Ben her gün Allah Teâlâ'yı yetmiş kere açıkça görürüm." Şeyhi ona şunu söyledi: "Senin bir kere Bayezid-i Bistamî'yi görmen, Allah Teâlâ'yı yetmiş kere görmenden daha hayırlıdır." Mürit meşelikten dışarı çıkıp da Bayezid-i görünce hemen düşüp öldü, çünkü âşık idi. Sevgiliyi arama yönünde öldü. Yani nefsinden ona da bir artık kalmıştı, o da temizlendi.**
>
> **Mürit, âciz görüşü ile eksik basiretiyle ancak kendi tasavvurunun suretini görür. Allah Teâlâ'yı Bayezid kuvvetiyle göremez. Şimdi yüz bin Bayezid de, Hz. Musa aleyhisselâmın pabucunun tozuna erişemez. Hem sen taklit yoluyla da diyorsun ki, binlerce veli, nebinin ayak tozuna erişemez."** [1485]

Diler bir demde kati eyler serâ-ser âlemün halkın
Niyâzî dest-i kudretdir yıkılmaz bilmiş ol nakşın
Dilerse bir anda geçer baştanbaşa âlemler halkının
Niyâzî kudret elidir, o yıkılmaz nakşı bilmiş
Yazılmaz pür-fakr cürmi rızâ-yı hükm-i sultândır
Libâsın tazeler ancak akıllar bunda hayrândır
Yazılmaz hatası çok ve yoksul sultânın hükmüne razıdır
Ancak elbisesini yeniler, akıllar bunda hayrândır

[1485] Şems-i Tebrizi; **(M. 134)**

81

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Dertliyüm dermana geldüm dertli olan iniler [1486]
Yanmışam aşkın odına oda yanan iniler
Vah bana 'ömr geçürdüm yok yere kıldum günâh
Hak katında suçlu oldum suçlu olan iniler
Ağla gözüm inle gönlüm aklı olan gülmesün
Kimi âh idüben ağlar kimi pinhân iniler
Yaz olur kuşlar çağırur hû deyu Allah deyu
Nâlesinden bâğ u bağçe bile bağbân iniler
Ey Niyazı ne yatursun aç gözüni uyhudan
Şol kıyamet günlerinde cümle âlemyân iniler

<u>Dertliyüm dermana geldüm dertli olan iniler</u>
<u>Yanmışam aşkın odına oda yanan iniler</u>
Dertliyim dermana geldim dertli olan iniler
Yanmışım aşkın ateşine ateşte yanan iniler

Sağlıklı olmak insanlar için doğaldır, hastalık ise doğal değildir. Sağlık; vücut sağlığı normal kabul eder, tıpkı akciğerlerinin havayı, gözlerinin ışığı doğal kabul ettiği gibi; yaşamın genel duygusu içinde birlikte sessizce yaşayarak büyür. Ama hastalık; hastalık birdenbire yabancı biri gibi içeri dalar, korkudan dehşete düşen ruha sanki saldırır ve onun içindeki sorular yumağını sarsarak uyandırır. O kötü düşman başka yerden geldiğine göre, onu kim göndermiş olabilir? Kalacak mı, gidecek mi?

Hastalık sert pençeleriyle karşıt duyguları kalpte sıkıştırır: korku, inanç, umut, yılgınlık, küfür, tevazu ve umutsuzluk. Hastaya sorgulamayı, düşünmeyi ve dua etmeyi öğretir, ürpermiş gözlerini boşluğa dikmeyi ve korkusunu götüreceği bir varlık bulmayı öğretir. İnsanoğlunun çektiği acılar, ilkin din duygusunu ve Allah Teâlâ düşüncesini yaratmasına vesile olmuştur.

Sağlık insanda doğal bir şekilde var olduğundan, insan onun niçin var olduğu konusunda bir açıklama yapma ihtiyacı duymaz ve açıklanmak da istemez. Ama ıstırap çeken her insan, acılarına her seferinde bir anlam vermeye çalışır. Çünkü hastalığın anlamsız bir şekilde sağlığın üzerine çökmesi, bedeninin bir kusuru olmadığı halde durup dururken birdenbire ateş içinde yanması ve sancının kızgın bıçak gibi iç organlarına kadar saplanması insanoğlu tek başına ahlaki dünya düzenini tahrip eden acının tümüyle anlamsızlığı konusundaki bu korkunç düşünceye son vermeye hiçbir zaman cesaret edememiştir. Hastalık ona her seferinde birisi tarafından göndermiş gibi görünür ve onu gönderen anlaşılmaz varlığın, onu tam da bu dünyevi bedene zorla sokmak için bir sebebi olduğunu dü-

[1486] (ERDOĞAN, 1998) s. 88

şünür. Herhangi birinin insana garezi olması gerekir; ona öfke duyması, ondan nefret etmesi gerekir. Herhangi biri onu herhangi bir suçtan dolayı, işlediği bir günah sebebiyle, bir buyruğu çiğnediği için cezalandırmak istemektedir. Ve bunun da her şeyi yapmaya muktedir olan birinin olması gerekir; gökten yıldırım düşüren, tarlalara kırağı yağdıran, sıcağı gönderen ve yıldızları tutuşturan ya da üzerlerini örten varlığın olması gerekir. Her türlü gücü kendinde toplamış olan O, o her şeye kadir olan Allah Teâlâ. Bu nedenle başından beri hastalık vakası dini duyguyla sıkı sıkıya bağlanmıştır. Hastalığı Allah Teâlâ gönderir, onu geri alabilecek olan da yine sadece Allah Teâlâdır.[1487]

Vah bana ‘ömr geçürdüm yok yere kıldum günâh
Hak katında suçlu oldum suçlu olan iniler
Vah bana ömür geçirdim yok yere kıldım günâh
Hakk katında suçlu oldum suçlu olan iniler

Ağla gözüm inle gönlüm aklı olan gülmesün
Kimi âh idüben ağlar kimi pinhân iniler
Ağla gözüm inle gönlüm aklı olan gülmesin
Kimi âh ediben ağlar kimi gizlice iniler

Yaz olur kuşlar çağırur hû deyu Allah deyu
Nâlesinden bâğ u bağçe bile bağbân iniler
Yaz olur kuşlar çağırır hû deyu Allah deyu
Feryadından bâğ ve bağçe bile bahçıvan iniler

Ey Niyazı ne yatursun aç gözüni uyhudan
Şol kıyamet günlerinde cümle âlemyân iniler
Ey Niyazi ne yatarsın aç gözünü uykudan
Şu kıyamet günlerinde bütün dünya insanları iniler

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;
“İnsanlar uykudadırlar. Öldüklerinde uyanırlar.” [1488]

[1487] (ZWEIG, et al., 2005), s. 9

[1488] Hz. Ali kerreme’llâhü vechenin sözü olarak rivayet edilmektedir. Bak: Şerhu Nehci'I-Belâğa. 20, 226. Durer, 167. Mevduat, 368. Fevâid, 231. Hafâ, 2, 312. Haberin Nehcu'l-Balâğa'daki şekli şöyledir. ***“Dünya bir düş'tür. Âhiret ise, uyanıklıktır. Bizler de, dünya ile âhiret arasında, karmakarışık bir takım hayallerden ibaretiz.”*** Bak: Şerhu Nehci'I-Belâğa, 20, 226.

82

Vezin: Mef ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

Dil derdini dildârına takrîr ideyin dir [1489]
Hâl-i dili arz etmeğe tedbîr ideyin dir
Âyât-ı ruhundan okuyup bir nice âyet
Aşk ehline mazmununu tefsir ideyin dir
Tâ kaşları mihrabına kıldıkça nigâhı
Allah deyu aşk ile tekbîr ideyin dir
Dil şehrini dün hışm ile yıkdı Niyâzî
Lutf ile bu gün hâsılı tamîr ideyin dir

Dil derdini dildârına takrîr ideyin dir
Hâl-i dili arz etmeğe tedbîr ideyin dir
Gönül derdini sevgilisine ifade edenindir
Gönül hâlini arz etmeğe tedbir edenindir

Âyât-ı ruhundan okuyup bir nice âyet
Aşk ehline mazmununu tefsir ideyin dir
Ruhun ayetlerinden nice ayetleri okuyup
Aşk ehline saklı manalarını tefsir edenindir

Tâ kaşları mihrabına kıldıkça nigâhı
Allah deyu aşk ile tekbîr ideyin dir
Tâ kaşları mihrabına bakış kıldıkça
Allah diye aşk ile tekbîr edenindir

Dil şehrini dün hışm ile yıkdı Niyâzî
Lutf ile bu gün hasılı tamîr ideyin dir
Niyâzî gönül şehrini dün öfke ile yıktı
Lutf ile bugün hâsılı tamir edenindir

[1489] (ERDOĞAN, 1998) s.89

83

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Câmi-i Sultân Selîm Hân bin Muhammed Hân mıdur [1490]
Yokla bu mısrâı târîh anladum çoğ olmasun
Hatmine bu câmi'in târihi mısradan çıkar (931) [1491]
Hem çıkar târîhden giru esâsı kalmasun
Dikkat ister bu muammâ mislidür ğâfil mebâş(925)[1492]
Kim hisâb itse bunu yanlış sanup yanılmasun
Câmi-i Sultân Selîm Hâna kılup bir tab-ı pâk
Bağlamış târihin anun hem dimiş anlanmasun
Bârekallâh hoş musanna' eylemiş tâ şöyle kim
Bir dahi asla bu târihin nazîri olmasun
Hatminün târihi bu mısra' mısralı esâs (931)
Bed'ine bu oldı târîh giru mısra' kalmasun (925)
Var kelâmında işaret me'hazine bunlarun
Kim ki ahzin duymıya yanlış sanup yanılmasun
Hatmi dokuzyüz otuz birde esâsı altı yıl
Evvel olmuş umarız tâ haşre dek yıkılmasun
Hadd-i zâtında muâmmâdur bu gûyâ her kişi
Ferz-i fikrin oynadurken aklı şeh-mât olmasın
İ'tizâr ile Niyâzî yazdı ol târihe şerh
Umarız nâs ekreminden özrümüzde kalmasun

Câmi-i Sultân Selîm Hân bin Muhammed Hân mıdur
Yokla bu mısrâı târîh anladum çoğ olmasun
Câmi-i Sultân Selîm Hân bin Muhammed Hân mıdır
Yokla bu mısrâı târîh anladım çok olmasın

Yavuz Sultan Selim Han (hyt: 22 Eylül 1520) zamanında başlayıp Kanununî Sultan Süleyman (hyt: 7 Eylül 1566) döneminde yapılmış bir camidir.

Hatmine bu câmi'in târihi mısradan çıkar (931)
Hem çıkar târîhden giru esâsı kalmasun
Bitişine bu câmi'in târihi mısradan çıkar (931)
Hem çıkar târihden geri esâsı kalmasın

[1490] Bu târih kıtası, Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîzin, Sül. Ktp. Reşid Ef.1218 (v.139b) numaradaki elyazısı Mecmuasında yer almaktadır. Kıtanın ilk üç beyti Edirneli Emrî'ye aittir. Niyâzî sonraki beyitlerle bu tarihi şerli ederek yeniden lâfzî ve manevî tarih düşürmüştür. (ERDOĞAN, 1998) s.90
[1491] Milâdî : 1524
[1492] Milâdî : 1519

<u>Dikkat ister bu muammâ mislidür ğâfil mebâş (925)</u>
<u>Kim hisâb itse bunu yanlış sanup yanılmasun</u>
Dikkat ister bu muammâ[1493] benzeridir gâfil varlığı(925)

[1493] **Muammâ:** bilmece, anlaşılmaz iş, anlaşılması. Zor olan sır, bilinmeyen hâl, karışık şey.

EDİRNELİ EMRÎ

Hayatı

Emrî, Divan şiirinin kendini bulduğu, orijinal ürünler verdiği ve sonraki yüzyılları etkilediği 16. yüzyılda devrin kaynaklarında şiiri takdir edilen ve muamma ve tarih düşürme sahalarında üstâd olarak kabul edilen bir şâirdir.

Emrî'nin doğduğu Edirne, ilk önce devlet merkezi, daha sonra da Balkanlara yapılan fütuhâtın ve askerî harekâtların beşiği olarak Osmanlı devletinin son zamanlarına kadar önemini korumuş bir şehrimizdir. Edirne'den uzun bir müddet için, şiire önem veren hatta kendileri de şiir yazan padişah ve şehzâdeler şehri olarak da söz edilebilir.

Emrî'nin doğduğu ve hayatının büyük kısmını geçirdiği bu şehir, siyasî ve askerî bir merkez olması yanı sıra aynı zamânda bir ilim ve kültür merkezi olma özelliğine de sahiptir. Söz konusu dönemde Edirne'de şiir zevkinin ileri derecede olduğunu, şâirlerin tertip ettikleri meclislerde şiir okuyup değerlendirdiklerini kaynaklardan öğreniyoruz.

Aslında Edirneli, hatta Rumelili şâirlerin geleneğe dayalı divan şiirinde, fazla belirgin olmasa bile ayrı bir üslûp çizgilerinin olduğunu söylemek mümkündür. Asıl adı Emrullâh olan ve kaynaklarda çoğunlukla Emrî Çelebi, Emrullâh Çelebi olarak geçen Emrî'nin Edirneli olduğu bütün kaynaklarda ittifakla belirtilmektedir.

Ailesi hakkında bilgimiz olmayan Emrî'nin tahsil hayatı ile ilgili sadece Sehi Bey'in Heşt Behişt tezkiresinde yer alan "İlm-i zâhire sa'y iderken ferâğat itdi" cümlesinden tahsilini yarıda bıraktığını öğreniyoruz. Önceleri bazı imâretlerin kitâbet vazifesi ile meşgul olurken Hasan Çelebi'nin anlattığına göre Kemalzâde Ali Çelebi'nin Edirne kadısı olmasından sonra onun himayesi ile Yıldırım Bayezid Medresesi'nin tevliyet hizmetinde bulunmuş ve bu şekilde "dil-i mahzûnu şâdân ve gonca-i hâtırı gül gibi handân" olmuştur.

Yine aynı kaynağa göre Emrî, daha sonra düşmanlarının hasedine maruz kalarak bu vazifesinden azledilmiştir. Emrî tezkire sahiplerinin yakından tanıdığı bir şâirdir. Kendisi ile çok defa görüştüğünü ve hizmetlerinde bulunduğunu söyleyen Riyazî'den onun ömrünü İstanbul ve Edirne arasında tevliyet vazifesi ile geçirdiğini öğreniyoruz. Künhü'l-Ahbar sahibi Âli de aynı kanaattedir. Onu yakından tanıyan tezkirecilerden birisi de Âşık Çelebi'dir. Âşık Çelebi 950 senesinde taundan hasta olarak yatar iken Emrî'nin yanında bir arkadaşı olduğu halde kendisini ziyarete geldiğini, hatta ziyaretten sonra öldüğünün şayi olması üzerine Emrî'nin onun ölümüne "Gitdi Âşık Çelebi" diyerek tarih düşürdüğünü söyler.

Emrî'nin memurluk hayatında yükselememesinde onun Riyazî'nin tabiri ile -birçok Rumelili şâirde görülen- "kemâl-i istiğnâsı"nın ve Ahdî'nin de doğru tespiti ile "kimse medhinde bir mısra dimemiş" olmasının büyük payı vardır. Gerçekten de onu bir "istiğnâ şâiri" olarak niteleyebiliriz. Herhangi bir devlet büyüğü için kaside yazmamış, kimseyi medh etmemiştir. Divanında onun bu yönünü gösteren pek çok şiir vardır. Onun bu kanaatkâr tutumu ve müstağnî tavrı memuriyet hayatında yüksellememesine ve kendisinin fakr u zarûret içinde ömrünü geçirmesine yol açmıştır.

Kaynaklarda esrâr içmekten ve hayallere aşırı derecede dalmasından dolayı ömrünün sonlarına doğru şuurunu kaybettiği belirtilen Emrî, 983 (1575) tarihinde Edirne'de vefat etmiştir. Hasan Çelebi ve Âlî ölüm tarihini 982 olarak verseler de ölümüne yazılan tarihlerden onun Hicri 982'de vefat ettiği ortaya çıkmaktadır.

Eserleri ve Edebî Kişiliği

Emrî'nin bugüne ulaşan eserleri Divanı ve muammalarıdır. Bazı divan nüshalarında kısmen kayıtlı olan muammaları ayrıca müstakil bir eser halinde bir araya da getirilmiştir. Bazı kaynaklarda kendisine atfen manzum bir Pend-i Attar tercümesinden ve bir mesneviden -bahsediliyorsa da Pend-i Attar tercümesinin bir başka şâire ait olduğu ortaya konmuştur.

Ayrıca şuarâ tezkirelerinde de böyle bir eserinden bahsedilmemektedir. Kendi devrinde bu kadar meşhur olan bir şâirin bu iki eserinden temel kaynaklarda bahsedilmemiş olmasından yola çıkılarak kendisinin divanıyla muammalarından başka eseri olmadığı söylenebilir. Divanındaki şiirlerin çoğu gazeldir. Divanında 581 gazel dışında iki kaside, bir murabba, bir muhammes, bir müsemmen, iki tahmis, bir müstezad ve dört yüzü aşkın mukattaâtı vardır.

Emrî muamma alanında Divan edebiyatının belki de en önde gelen ismidir. Muammaya genç yaşta ilgi duymuş, önce Kınalızâde Ali çelebi ile birlikte Mir Hüseyin Nisâbûrî'nin muamma risalesi üzerinde çalışmış ardından da bu sanatı ilerleterek muammanın önem kazanmasını ve kendisinden sonra devam ettirilmesini sağlamıştır. Tezkirelerde Emrî'nin birçok İranlı'yı muammada geçmiş olduğu belirtilir. Bu konuda "muammâ-gûy" ve "muammâ- küşâ" olarak nitelenmiştir. Sonraki devirlerde yazılan muamma risalelerinde verilen örnekler çoğunlukla Emrî'nin muammalarından seçilmiştir. Emrî'nin kaynaklarda üzerinde durulan diğer bir yönü de tarih düşürmedeki ustalığıdır. Kaynaklar onun bu sahadaki maharetinin benzersiz olduğunu ve bu alanda yenilik getirdiğini kaydederler. Bununla birlikte divanındaki tarihler azdır. Bunların da muammaları gibi ayrı bir mecmuada kayıtlı olduğu düşünülebilirse de Divan'ının dahi hayatında iken tertip edilmediği için tarihlerinin çoğunun zayi olduğu söylenebilir. Devrine ait kaynaklarda "sultanü'ş-şuarâ", "emirü'ş-şuarâ", "emlahu'ş-şuarâ" olarak adlandırılan ve şiirlerine geniş yer verilen Emrî'nin şiirinden çağdaşı tezkireciler övgü ile bahsetmektedirler.

Yine devrinde tertip edilen şiir mecmualarında onun şiirlerine geniş olarak yer verilmesi, döneminin şâirlerince takdir edilmesi onun kendi asrında ne kadar şöhret kazandığını göstermektedir. Kaynaklarda şiiri hakkında hüküm verilirken tahayyül gücü ve kullandığı teşbihlere dikkat çekilir. Daha önce hiçbir şâirin kullanmadığı mazmunlar ve ince fikirler ile şiirlerini ördüğü belirtilen Emrî'nin muamma ile fazla uğraşması şiirlerine de tesir etmiş, bir takım kelime oyunlarına yönelmesine yol açmış, bu ise şiirlerinde zaman zaman kapalılığı doğurmuştur.

Emrî'nin şiirleri umumiyetle beşerî aşkı konu almakta olup ilahî aşkı doğrudan konu alan tasavvufî şiir yazmamıştır. Şiirlerinde divan sevgili tipi ile ilgili klişeleşmiş ifadeleri kullandığı gibi, alışılmışın dışına çıkarak, mesela "sarı saçlı sevgili"den de bahsetmiştir. İfadeye canlılık katan, şiir dilinin günlük dil ile olan ilişkisini gösteren ve şahsî üslûbun belirlenmesinde faydalı olan deyimleri sıkça kullanmıştır. Sağlam bir üslûba ve veciz ifadelere sahip olan Emrî'nin önemli bir yönü de Divan şiiri geleneği içinde kalıplaşmış olan benzetme unsurlarını kendi hayal gücüyle farklı bir şekilde işleyerek sıradanlığı ortadan kaldırmasıdır. Kınalızâde bu hususa dikkat çekerek Emrî'nin teşbihlerinin "hayret-fezâ-yı fesâhat ve gayret-nümâ-yı belâgat" olduğunu söylemiştir.

Şiirleri teknik bakımdan sağlam olup aruzu genelde başarılı bir şekilde kullanmış, kafiye hususunda da kusurlardan uzak kalabilmiştir. Şiirlerinde devri ile alâkalı örf ve adetleri, günlük hayatın içinden birçok unsuru başarıyla yansıtan Emrî, divan şiiriyle sosyal hayat bağlantısını ispatlayan güzel örnekler sunmaktadır. Emrî'nin şiirlerinde diğer Rumelili şairlerin şiirlerinde de görülen hür ve âzâde söyleyiş tarzı güçlü bir istiğnâ duygusu ile de birleşmiş ve böylece farklı bir üslûp ortaya koymasına zemin sağlamıştır. Hasan çelebi, Emrî'yi

Kim hesab etse bunu yanlış sanıp yanılmasın

Câmi-i Sultân Selîm Hâna kılup bir tab-ı pâk
Bağlamış târihin anun hem dimiş anlanmasun
Câmi-i Sultân Selîm Hâna kılıp bir noksansız bir güç
Bağlamış târihin onun hem demiş anlanmasın

Bârekallâh hoş musanna' eylemiş tâ şöyle kim
Bir dahi asla bu târihin nazîri olmasun
Bârekallâh hoş sanatkârane söylemiş tâ şöyle ki
Bir dahi asla bu târihin benzeri olmasın

Hatminün târihi bu mısra' mısralı esâs (931)
Bed'ine bu oldı târîh giru mısra' kalmasun (925)
Bitim târihi bu mısra' mısralı esâs (931)
başlayışına bu oldu târîh başka mısra' kalmasın (925)

Var kelâmında işaret me'hazine bunlarun
Kim ki ahzin duymıya yanlış sanup yanılmasun
Var kelâmında işaret çıktığı yere bunların
Kim ki alışını duymayıp yanlış sanıp yanılmasın

---

kıskananların onun şiirinin mana ile mukayyet olduğunu, âşıkane şiirlerinin de bulunmadığı yolunda kendisini tenkit ettiklerini söyler. Hâlbuki Emrî'nin divanı incelendiğinde başarılı bir şekilde söylenmiş âşıkane gazellerinin de bulunduğu görülür. Fakat muamma ile fazlaca uğraşmasının şiirlerinde mana yönüne daha fazla önem vermesine yol açtığı da bir gerçektir. Tezkire yazarlarının Emrî'nin ince tahayyül ve bâkir manalara sahip, tarih düşürmede yetenekli ve muamma sahasında edebiyatımızda çığır açıcı bir şâir olduğu noktasında ittifak ettikleri görülür.

Devrinde gördüğü ilginin daha sonraki dönemlerde devam etmemesinin başlıca sebebi kanaatimizce, kendisinin güzel ve zarif pek çok şiiri olmasına rağmen daha ziyade muamma üstâdı ve muamma şâiri olarak tanınmasıdır. Bir nevi edebi moda olarak kabul edilebilecek alan muammaya gösterilen ilgi azalınca ismi nerede ise muamma ile aynileşen Emrî de unutulmaya terkedilmiştir. Böylece kendisinin ünlenmesinde müessir alan bir husus daha sonra şöhretinin eksilmesinde ve unutulmasında rol oynamıştır.

Özetle; Emrî'nin şiirlerinde bir sanatkâr titizliği ve itinası, kuvvetli bir hayal dünyasıyla beraber kıvrak bir zekâ ve yer yer bir lirizm görülür. Son dönem edebiyat tarihlerinde hak ettiği yeri alamasa da, muhayyile ve tasvir kudreti, bakir mazmun ve deyişleri, alışılagelen benzetmelerle orijinal alâkalar kurması, muammada Divan şiirinin üstâdı oluşu gibi hususlar dolayısıyla Emrî, 16. yüzyılın üst düzeyde kuvvetli, orijinal ve başarılı şâirlerindendir. **(Prof. Dr. Mehmet A. Yekta SARAÇ)**

Zamânumuz geçicek çok nişân zuhur eyler
Zamânumuzda eğerçi nişânumuz yokdur

Hatmi dokuzyüz otuz birde esâsı altı yıl
Evvel olmuş umarız tâ haşre dek yıkılmasun
Bitişi dokuzyüz otuz birde (935) tamamı altı yıl
Evvel olmuş umarız tâ kıyamete kadar yıkılmasın

Hadd-i zâtında muâmmâdur bu gûyâ her kişi
Ferz-i fikrin oynadurken aklı şeh-mât olmasın
Hadd-i zâtında muâmmâdur bu sanki her kişi
(Santraçta gibi) Fikrin vezirini oynatırken aklı şeh-mât olmasın

İ'tizâr ile Niyâzî yazdı ol târihe şerh
Umarız nâs ekreminden özrümüzde kalmasun
Özür ile ile Niyâzî yazdı o târihe şerh
Umarız insanlar ekreminden özrümüzde kalmasın

ز **Z**

84

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Sırf içirdi bize vahdet câmını cânânımız,
Anın için bir nefes ayrılmadı mestânımız.
Küfr-ü imân gussasından kurtulup Yâr'in bugün,
Şol ruh-i zülfünde bulduk küfr ile imânımız.
Lutf ile dün gice geldi bize teşrif etti Yâr,
Adın işitirken il oldu şükür mihmânımız.
Nice geldi cânı teslim eyledik kurbanlığa,
Hamd-ü lillâh kabul oldu bugün kurbânımız.
Halk-ı âlem her dem okur "Küllü şey'in halikün",
Kendi okur dâimâ "İllâ vechehu" Subhânımız.
Bir aceb hatlar dürür geh yazılur, geh silinir,
Vech-i bâkî levhi üzre dâimâ â'yânımız.
Aşinâlık arttığınca ey Niyâzî dost ile
Arttı bezm-i vahdet içre günbegün seyranımız

Sırf içirdi bize vahdet câmını cânânımız,
Anın için bir nefes ayrılmadı mestânımız.
Yanlızca bize vahdet şisesini içirdi cânânımız,
onun için bir nefeslik zaman ayrılmadı sarhoşluğumuz.

"Vahdet sırf câmını içtik" demekten murad "Ahadiyyet" makâmıdır. Diğer makâmlar sırf vahdet değildir. Cem makâmında, halk bâtın, hak zâhir olduğundan hem Hakk var hem halk var. Hazret-ül cem makâmında Hakk bâtın, halk zâhir ki, şerîat makâmıdır, burada da hem Hakk var hem hallk var. Cem-ül cem makâmı vahdettir, iki kısma bölünür: Biri zâhir, diğeri bâtın. Cenâb-ı Hak هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ [1494] "Evvel o'dur, âhir O'dur, zâhir O'dur, bâtın O'dur" buyurmuştur, yani zâhir de O'dur, bâtın da O'dur olunca, görüldüğü üzere zâhir, bâtın sözleri vardır. "Ahadiyyet" ise, orada bir şey yok, yani vahdet sırf orada var, ikilikten eser yoktur.

Küfr-ü imân gussasından kurtulup Yâr'in bugün,
Şol ruh-i zülfünde bulduk küfr ile imânımız.
Küfür ve imân tasasından kurtulup Yâr'in bugün,
Şu ruhun perçeminde bulduk küfr ile imânımız.

[1494] Hadid, 3

Lutf ile dün gice geldi bize teşrif etti Yâr,
Adın işitirken il oldu şükür mihmânımız.
Lutf ile dün gece geldi bize teşrif etti Yâr,
Adın işitirken yurt oldu şükür misafirimiz.

"Dün gece Yâr bize lütfedip teşrif etti" sözleriyle o zaman Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîze öyle bir tecellî vakî oldu ki aynı Hazreti Mûsa aleyhisselâm ya Tûva vâdisinde Allah Teâlâ'nın ateş sûretiyle tecellî ettiği gibi, bize de Yâr teşrif etti demek istiyor.

Nice geldi cânı teslim eyledik kurbanlığa,
Hamd-ü lillâh kabul oldu bugün kurbânımız.
Nice geldi cânı teslim eyledik kurbanlığa,
Hamd-ü lillâh kabul oldu bugün kurbânımız.

Kurban

Çeşitli dinlerde bir Tanrı'ya ya da bir başka doğaüstü varlığa sunulan can; İslam'da Allah Teâlâ'ya yakınlaşmak amacıyla kesilen hayvan.

Hemen bütün dinlerde kurban, canlılığın kutlanması, onun ilâhî ve yok edilemez doğasının olumlanması anlamına gelir. Kurbanın doğaüstü varlığa adanarak kutsanan canı, kurbanı sunan ile doğaüstü varlık arasında **bağ kuran kutsal bir güce** dönüşür. Kurban aracılığıyla canlılık ilâhî kaynağına döner ve o kaynağın gücünü, yani canlılığını yenileyip tazeler; bir başka deyişle, yaşam yaşamla beslenir. Meselâ: kurban sunan bir Romalı kendi tanrısına, ***"Bu sunu seni çoğaltsın"*** biçiminde seslenir. Kurban sunan kişinin temel özlemi kutsal gücün çoğalmasından yararlanmaktır. Bir anlamda kurban, ilâhî yaşam gücünün, kaynağı ile görünümleri arasındaki karşılıklı akışının itici gücü ve güvencesidir. Kurban olarak sunulan canlıyı yakmak, kesmek ya da bir başka biçimde canını almak, kurban etme, yani o canı kutsama edimiyle genellikle özdeş değildir. Meselâ: bir hayvanın kesilmesi, onun önceden Tanrı'ya adanmış yaşamının "özgür kılınarak" Tanrı'ya verilmesidir. Gene canlı bir öğe içeren yiyecek sunularının sunak[1495] ateşinde yakılması, sununun tütsü yoluyla Tanrı'ya ulaşmasını sağlar. Kurban ayinleri pek çok değişik biçim ve amaç taşımasına karşın hepsinin temel anlamı kutsal güçle zorunlu ve etkili bir ilişki kurmak, insanın ve dünyasının kutsal düzendeki yerini pekiştirmektir.

İnsanın kutsal gerçekliğe ilişkin deneyiminin bir görünümü olarak kurbanın dinsel bilinçte derin kökleri vardır. Bu nedenle kurban geleneğinin olası kökenleriyle ilgili her önerme, dinin kökenleriyle ilgili önermeler gibi büyük ölçüde kurguya dayanmak zorundadır. Özellikle E.B. Taylor, W. Robertson Smith ve J.G. Frazer'ın bu konudaki araştırmaları kurban geleneğinin anlaşılmasına büyük katkılarda bulunmuş, ama doyurucu sonuç vermemiştir.

İnsan kurban etme

[1495] **Sunak: altar:** (i.) kurban kesilen yahut buhur yakılan özel yüksek yer, kurban taşı, mezbaha

Tanrı'yla bütünleşmek ve onun kutsal yaşamına katılmak amacıyla insan kurban edilmesi ya da insan yerine bir hayvan sunulması da dinler tarihinde rastlanan olgulardır. En değerli sunu olarak insan yaşamının kurban edilmesinde kefaret amacının da bulunduğu görülür. Savaşta kazanılan zaferin karşılığı olarak tanrılara kurban sunmak amacıyla savaş tutsaklarının kılıçtan geçirilmesi eski çağların yaygın geleneklerinden biridir. İnsan kurban etmenin toprağın verimliliğini artırma çabasıyla ilişkisi, bu geleneğin avcı ya da çoban halklara göre tarım topluluklarınca daha yaygın biçimde benimsenmesini açıklar. Meselâ bu topluluklarda bereket tanrılarını beden-leştirdiğine inanılan kutsal krallar güçten düştüklerinde, toprağın verimliliğini olumsuz yönde etkilememeleri için kurban edilirlerdi. Bazen de kralların yerine bir süre için başkaları kutsanır ve öldürülürdü.

Afrika'da insan kurban etmenin atalara tapınma ile bağlantılı olduğu çeşitli yerlerde, ölenlerin kölelerinden bazıları da onlarla birlikte canlı olarak gömülür ya da öldürülerek efendilerinin mezarında onların altına konurdu. Fonlar, krallarının ölümü dolayısıyla çok gösterişli insan kurban etme törenleri düzenlerlerdi. Asantiler de Taze Yam Şenliği'nde turfanda adağı olarak genellikle suçluları, bazen de köleleri kurban ederlerdi.

Bugün Meksika'nın bulunduğu bölgede Güneş'in insanlarla beslenmesi gerektiği yolundaki inanç nedeniyle Azteklerle Nahuaların mevsimlik mısır ayinlerinde her yıl binlerce kişi kurban edilirdi. İnkalarda ise bu tür toplu kurbanlar kralların tahta çıkışıyla sınırlıydı. Bugünkü Peru'da ve Kuzey Amerika'daki bazı Yerli kabileleri arasında da insan kurban edildiği olurdu.

Mısır'da ve Orta doğu'da yapılan kazılar, eski çağlarda kraliyet ailesinden biri öldüğünde öbür dünyadaki yaşamını maiyetiyle birlikte geçirmesi için bazen çok sayıda hizmetkârlarının da gömüldüğünü ortaya çıkarmıştır. Asur ve Kenan dinlerinde, bazen de İsrailoğulları arasında çocukların yakıldığı anlaşılmaktadır.

Vedalar dönemindeki Hindistan'da insan kurban etme geleneğini sürdüren Tanrıça Kali'nin müritleri her cuma akşamı bir erkek çocuk kurban ederlerdi. Japonya'da da insan kurban etme geleneği ortaçağların başlarına değin sürdü. Çin'de ise kralı maiyetiyle birlikte gömme uygulaması, 17. yüzyıla değin aralıklarla sürdürüldü.

Eski Yunanlılar ve Romalılar arasında hayvanların öldürüldüğü çeşitli ayinlerde önceleri insanların da kurban edildiği sanılmaktadır. Sonraları Hıristiyanlar da gece şölenlerinde kurban edilmiş insanların etini yemekle suçlanmıştır. Ortaçağlardan başlayarak yakın geçmişe değin Yahudilerin, Pe-sah (Hamursuz) Bayramı'nda Hıristiyan çocuklarını kurban ettikleri söylenir.[1496]

<u>Halk-ı âlem her dem okur "Küllü şey'in halikün",</u>
<u>Kendi okur dâimâ "İllâ vechehu" Subhânımız.</u>
Âlemin halkı her zaman okur "Küllü şey'in halikün",
Subhânımızın Kendi okur dâimâ "İllâ vechehu".

[1496] Anabritannica, Kurban maddesi

"Halk-ı âlem her dem okur" yani âlemlerde olan yaratılmış olanlar dâimâ şunu okur: ***"Her şey helâk olucudur, her şey helâk olucudur",*** her an da fânîdir, her bir tecellî de fânîdir (herşey yok olucu, mahvolucudur)

Hak sûbhânehû ve taalâ hazretleri de: ***"İllâ veche, illâ veche"*** yani herşey helâk olucudur, illâ veche, "Yalnız Hakk bâkîdir" (yalnız Allah Teâlâ bakîdir) buyuruyor.

كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

Bir gün "O'nun zâtından başka her şey helak olacaktır" [1497] ayetine garip bir mana verdi: Bununla Allah Teâlâ kendisini övmüyor ve kullarına karşı da kıdem ve bekasından ötürü kendini medhedip:

"Ben daima kalırım, siz ise, yok olup gideceksiniz" *demek istemiyor, belki de kendi merhametine davet ediyor ve (bakı ve ebedî olmanız için) damlanın denizde kaybolması gibi siz de yok olmaktan* ***müstesna*** *olan zâtında tamamıyla yok olun"* diyor. Nasıl ki demiştir.

Şiir:

"Onun ***zâtından*** *başka her şey yok olur.*

Onun zâtında değilsen varlık bekleme.

"Bizini zâtımızda yok olan kimsenin ***cezası "Her şey yok olucudur"*** *âyetindeki yok oluculuk olmaz.*

Çünkü o, ***"lâ"*** *yi* ***geçti,*** *(şimdi) "İllâ"* ***dadır."*** *İllâ"* ***da*** *olan kimse yok olmadı.* ([1498])[1499]

<u>Bir aceb hatlar dürür geh yazılur, geh silinir,</u>
<u>Vech-i bâkî levhi üzre dâimâ â'yânımız.</u>
Bir aceb hatlar durur geh yazılır, geh silinir,
Bâkî olan yüzünün levhası üzere dâimâ gözlerimiz.

Hatlardan murad bu mahlûkattır. Her anda bu mahlûkat vücûda gelir, yok olur, vücûda gelir yok olur, velâkin vech-i bâkîde kalan sûretlerimiz dâimîdir.

<u>Aşinâlık arttığınca ey Niyâzî dost ile</u>
<u>Arttı bezm-i vahdet içre günbegün seyranımız</u>
Ey Niyâzî aşinâlık arttıkca dost ile
Vahdet meclisi içinde gündengüne seyranımız arttı

"Kişinin Hakk ile ma'rifeti terakkî buldukça", yani bir kimsenin Allah Teâlâ'yı bilme hususundaki bilgileri çoğaldıkça, ona olan âşinâlığı da o nisbette artar. Onun vahdet bezminde seyrânı terâkkî bulur, yani o kimsenin vahdet alanında ilerleyişi artar ve bu ilerleyiş ile artık ondan dünyâ ve âhiret kesilmez.

[1497] Kasas, 88
[1498] Mesnevi, c. I, s. 3052-3054.
[1499] (Ahm95), c. 2, s. 66-(484)

85

Vezin: Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün

Şeriatin sözleri hakîkatsiz bilinmez,
Hakîkatin sözleri tarîkatsiz bulunmaz.
Savm u salâtu zekât, günâh kirin mahveder,
Darb-ı zikir olmasa gönül pası silinmez.
Sil gözünü dön andan bak göresin kendi özünü,
Hakîkatin güneşi doğmuş durur dolanmaz.
"Kavseyn"e erişince varır gelir gemiler,
"Ev-ednâ"nın bahrına hergiz gemi salınmaz.
O deryâya dalmağa can terkin urmak gerek,
Cânına kıymayınca o deryâya dalınmaz.
Bu sûretin libâsın ver gayriye Niyâzî,
Ol bahre dalar isen şâyet geri gelinmez.

Şeriatin sözleri hakîkatsiz bilinmez,
Hakîkatin sözleri tarîkatsiz bulunmaz.
Şeriatin sözleri hakîkatsiz bilinmez,
Hakîkatin sözleri tarîkatsiz bulunmaz.

"Şerîatin sözleri hakîkatsiz bilinmez", bu sebebten Cem makâmı Hazret-il Cem de şerîat makâmıdır. Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem:
Buyurdu ki: ***"Kim Fatiha'yı okumadan bir rek'at namaz kılarsa, imamın arkasında bulunmadığı takdirde, namaz kılmış sayılmaz."*** [1500] bu hadis doğrudur. İmâm-ı Âzâm hazretleri hakîkata âşinâ olduğundan: ***"İmam ve cemaatin vücûdları Cem makâmı üzere tek bir vücûddur"*** demişlerdir. Hakk'ın vücûdundan başka vücûd var mı, yoktur. İşte imamın okuması, cemaatın okumasıdır. Bu sebepten imam okur, cemaat sükût eder. Şimdi İmâm-ı Âzâm Ebû Hanife bu hakikatı bilmeseydi şerîati anlar mıydı, anlamazdı.

İmâm-ı Şafiî, İmâm-ı Âzam'ın sözleri doğrudur, fakat Hazret-ül cem makâmı üzere cemaatin dahi okuması lâzım gelir, çünkü bu makâmda Hakk bâtın, halk zâhir olduğundan dolayı Şafiî imamları Fâtihâ'yı okuduktan sonra bir süre sükût ederler, bu sırada cemaat da okur, sonra zammı sûre okunur ve rükûa varılır.

"Hakîkatin sözleri tarîkatsiz bulunmaz"

İlim üç kısımdır: "İlm'el-yakîn", "Ayn'el-yakîn", "Hakk'al-yakîn" dir.

"İlm'el-yakîn": Avâmın ve zâhir ehlinin ilmidir. İşte halkın vücûdu Hakk'ın vücûduna delildir. Çünkü sâni' sanatından bilinir. Deve tezeğinden, adam izinden bulunur, yani bir adam izi görürsün, o izden gider, gider, sonunda aradığın adamı bulursun. Hâlbuki Cenâb-ı Hakk gâip değil ki, delil ile bilesin ve bulasın. İşte bu avâma, yani halka göre güzeldir.

[1500] **Muvatta, Salât 38, (1, 84); Tirmizî, Salât 283, (313).**

"Ayn'el-yakîn": Bu halk Hakk'ın mazharıdır, müstakil vücûdları yoktur. Bu görüş, söyleyiş Hakk'ındır der, fakat vücûdu bir türlü Hakk'a veremez, vücûdunu kıymetli tutar, bu vücûd Hakk'ın sıfatlarına mazhardır der. İşte bu da tarîkat ehlinin ilimidir. Şimdi aynel-yakîne nisbetle ilmel-yakîn güzel mi? Hayır değildir.

"Hakk'al-yakîn": Bu hakîkat ehlinin ilmidir. Vücûd Hakk'ın vücûdudur, Hakk'ın vücûdundan başka vücûd yoktur. ***"Lâ mevcûde illâ Hû"*** buna delildir. Şimdi buna nisbetle ilm'el-yakîn ve ayn'el-yakîn güzel mi? Hayır değildir. Bir sâlik aynel-yakîne varmadan Hakk'al-yakîne varır mı, yani tarîkat ehlinin ilmini görmeden (bilmeden, öğrenmeden, zevk etmeden) Hakk ehli ilmini bilir mi, bilmez. İşte bu sûretle *"Hakîkatin sözleri tarîkatsiz bilinmez"* denilmesi Aynel-yakîne varmadan Hakk'al-yakîne varılamaz demektir.

Savm u salâtu zekât, günâh kirin mahveder,
Darb-ı zikir olmasa gönül pası silinmez.
Oruç, namaz ve zekât, günâh kirin mahveder,
Zikrin darbeleri olmasa gönül pası silinmez.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Kişi farz namaz için Allah'a yönelince kalbiyle, kulağıyla ve gözüyle yönelir. Bu şekilde namaza durur ve bu şekilde namazı bitirir ise, namazdan çıkarken anasından yeni doğmuş gibi olur" [1501]

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz buyurdu ki:

"… şerî hayat ve erkânı doğru olmazsa demektir. Alâmeti odur ki sen namazı doğru kıldıkça namaz da seni doğrultur. Günden güne zühdi ve salâhı ziyâde ider. Hatta namaz dışında bile men eder. Sahibinin kalbine doğru namaz Allah Teâlâ korkusunu düşürür." [1502]

Sil gözünü dön andan bak göresin kendi özünü,
Hakîkatin güneşi doğmuş durur dolanmaz.
Sil gözünü dön andan bak göresin kendi özünü,
Hakîkatin güneşi doğmuş durur dolanmaz.

Evet, Zât-ı Hak doğmuş dolanmaz, fakat gözünü silmediğin için göremezsin. Bir kere gözünü sil de andan sonra bak, işte o zaman görürsün.

"Kavseyn"e erişince varır gelir gemiler,
"Ev-ednâ"nın bahrına hergiz gemi salınmaz.
"Kavseyn"e erişince varır gelir gemiler,

[1501] Makasıd-ı Hasene'de aslının olmadığı belirtilmesine rağmen İbn. Hacer. Buhârî şerhinde değişik lafızlarla Halebî'nin Ümmü Selemeden rivayet ettiğini belirtir. Ayrıca İbn. Hanberin de rivayet ettiği söylenir. Aclûnî müttefekun aleyh olduğunu söylerken. Sağânî'nin de rüyasında Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme sıhhatini doğrulattığını söyler, bkz. Aclûnî. I/87

[1502] (ÇEÇEN, 2006), s.54; (MISRÎ, 1223), s. 16a

"Ev-ednâ"nın denizine hiçbir zaman gemi salınmaz.

Beyitte geçen "Kavseyn" den murad tevhidde "Cem-ül cem" makâmıdır. Oraya kadar isneyniyet, yani ikilik var. "Ev-ednâ" ise "Ahadiyyet" makâmıdır.

O deryâya dalmağa can terkin urmak gerek,
Cânına kıymayınca o deryâya dalınmaz.
O deryâya dalmağa canı terketmek gerek,
Cânına kıymayınca o deryâya dalınmaz.

Vahdet deryâsına canı terk etmeden ve cana kıymadan oraya gemi salınmaz ve o deryâya dalınmaz.

Bu sûretin libâsın ver gayriye Niyâzî,
Ol bahre dalar isen şâyet geri gelinmez.
Niyâzî bu sûretin elbisesini ver başkasına,
O deryaya dalar isen şâyet geri gelinmez.

Ey Niyâzî, şâyet o deryâya dalarsan bu sûret giysilerini terk et. Bir daha sûrete itibar kalmaz, demektir.

86

5+5=10

Bulan özünü, gören yüzünü,
Bir yüzü dahi görmek dilemez.
Vuslatta olan, hayrette kalan,
Aklın diremez, kendin bulamaz.
Her şâm u seher odlara yanar,
Hem benzi solar ağlar gülemez.
Âşık olagör, sâdık olagör,
Cehd eylemeyen menzil alamaz.
Meftûn olalı, mecnûn olalı,
Bu Mısrî dahi akla gelemez.

Bulan özünü, gören yüzünü,
Bir yüzü dahi görmek dilemez.
Bulan özünü, gören yüzünü,
Bir yüzü dahi görmek dilemez.

"Bulan özünü, gören yüzünü" de Hakk'ın yüzünü gören başka yüz görmek dilemez. Tabii başka yüz yok ki görmek dilesin.

Vuslatta olan, hayrette kalan,
Aklın diremez, kendin bulamaz.
Vuslatta olan, hayrette kalan,
Aklın diremez, kendin bulamaz.

Her şâm u seher odlara yanar,
Hem benzi solar ağlar gülemez.
Her akaşam ve sabah ateşlere yanar,
Hem benzi solar ağlar gülemez.

Âşık olagör, sâdık olagör,
Cehd eylemeyen menzil alamaz.
Âşık olagör, sâdık olagör,
Gayret eylemeyen yol alamaz.
Meftûn olalı, mecnûn olalı,
Bu Mısrî dahi akla gelemez.
Âşık olalı, mecnûn olalı,
Bu Mısrî dahi akla gelemez.

Aşk makamında aklın hükümsüz olması yanında dönüşte pek talep edilmez.

87

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

Eyâ Deccâl Hakk'ın takdîri bil hergiz bozulmaz,
Ezel levhindeki yazı silinmez hem yuyulmaz.
Ne denlü sâ'y edersen et sonunda hep hebâdır,
Çamurdur havzının içi bulandıkça durulmaz.
Gönül durulmadıkça âlem-i gaybin şumûsı,
İçini eylemez aydın karagusu sürülmez.
Ne denli gayriyi ağlatsa bir kimse anı da,
Mukallib ağlatır sonunda aslâ yüzü gülmez.
Durur kendisi yok gibi işin işler hafâda,
Alan veren odur, kendisi mahfîdir görülmez.
Niâm zâhir durur gözlülere, âmâya mahfî,
Anı zâhir gören işini bozmağa yorulmaz
"Zarâfetle bu Mısrî'den haber alsam deme hiç,
Hakk'ın sırrı emîn olmayana bil kim denilmez.

Eyâ[1503] ***Deccâl Hakk'ın takdîri bil hergiz bozulmaz,***
Ezel levhindeki yazı silinmez hem yuyulmaz.
Ayık ol Deccâl Hakk'ın takdîri bil asla bozulmaz,
Ezel levhasındaki yazı silinmez hem yıkanmaz.

İmâm Alî kerremâ'llâhü vecheye Antakya ehli

sultânum sana şu kadar altın virelüm *fe*-ebev (فابـو)deki *be* (ب)*yı* bir nokta ziyâde it *fe 'etev* (فاتو) *eyle* dimişler [1504]

"Ey ahmaklar ben degül dünyânun halkı cem' olsa Allâhun tertîbini bozamazlar varun ol fikirden fârığ olun" dimiş. [1505]

[1503] **Eya:** f. Acaba mânasına nidâdır."Hey, ey" gibi çağırma, nidâ, seslenme edatı olarak da kullanılır

[1504] فَانْطَلَقَا حَتَّى اِذَا اَتَيَا اَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَا اَهْلَهَا فَاَبَوْا اَنْ يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ اَنْ يَنْقَضَّ فَاَقَامَهُ قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ اَجْرًا

"Sonra yine gittiler, bir belde ahalisine varınca onun ahalisinden taam istediler. Onlar ise bunları misafir kabul etmekten kaçındılar. Derken orada bir duvar buldular ki, yıkılmak istemekte idi. Hemen doğrultuverdi. Dedi ki: "Eğer dileseydin bunun üzerine elbette bir ücret alıverirdin."

[1505] (MISRÎ, 1223), v. 102a

İmâm Alî kerremâ'llâhü vecheye Antakya ehli

"sultânım sana şu kadar altın verelim *fe*-ebev (فابو) deki *be* (ب)*yı* bir nokta ziyâde et *fe 'etev* (فاتو) *eyle* dimişler

"Takdîr tedbirle bozulmaz" denir. Takdîr şudur: Her fiilin icâdına bağlı olan, yani her işin meydana getirilip yapılmasına sebep Allah Teâlâ'nın kudretidir.

İkinci beyitte geçen ***"Ezel levhi"*** ise "Kazâ" demektir. Kazâ, Allah Teâlâ'nın en önce malumatla tecellîsine "Kazâ" denilir. Sonra bu âlemde herkes için kazâda olan fiilerin icâdına sebeb olan Allah Teâlâ'nın kudretine "Kader" denilir. İşte bu kazâ ve kader ne bozulur, ne silinir.

Ne denlü sâ'y edersen et sonunda hep hebâdır,
Çamurdur havzının içi bulandıkça durulmaz.
Ne denli gayret edersen et sonunda hep boşunadır,
Çamurdur havzının içi bulandıkça durulmaz.

Çünkü kazâ ve kader hakkında senin havuzun (içindeki suların) bulanıktır, bu sebepten kazâ ve kaderi bilemezsin. Esasen kimse de bilmez ve bilmeğe çalışanları Cenâb-ı Hak menetmiştir.

Gönül durulmadıkça âlem-i gaybin şumûsı,
İçini eylemez aydın karagusu sürülmez.
Gönül durulmadıkça gayb âleminin güneşleri,
İçini eylemez aydın karagusu sürülmez.

Şumus dan murad edilen de Allah Teâlâ'nın tecellîleridir. Hakk görülmez, ama baş gözüyle görülmez, yani bâtın gözü kör olan Hakk'ı görmez. Ancak Hak zâhirdir, yani görülmektedir. Ruhu saf ve basîret gözü (gönül gözü) açık olan Ârifler Hak-tan başka bir şey görmezler, çünkü vücûd, Hakk'ın vücûdu değil midir? Bu makâmda "İbn-i Fâriz" hazretleri Kaside-i Tâiyesinde: "beda bil-ihticâb ve ihtifâ-i bi-mezâhir", yani "Hicabla zâhir oldu (örtüleriyle göründü), mazharlarla (görünenlerle) gizlendi" buyurmuştur.

Ne denli gayriyi ağlatsa bir kimse anı da,
Mukallib[1506] ***ağlatır sonunda aslâ yüzü gülmez.***
Ne denli başkasını ağlatsa bir kimse onu da,
Mukallib ağlatır sonunda aslâ yüzü gülmez.

Durur kendisi yok gibi işin işler hafâda,
Alan veren odur, kendisi mahfîdir görülmez.
Kendisi yok gibi durur işin işler gizlide,
Alan veren odur, kendisi gizlidir görülmez.

"Ey ahmaklar ben degül dünyânun halkı cem' olsa Allâhun tertîbini bozamazlar varun ol fikirden fârığ olun" demiş.

[1506] **Mukallib:** (Kalb. den) Başka tavra geçiren. Başka hâle değiştiren. Bir başka tarafa döndüren.

Anın için mahcub olan (Tevhid ehli olmayan) görmez, onu ancak hicâbı (gaflet örtülerini) kaldıran görür. Hakk'ı zâhir gören Ârifler, anın işini bozmağa çabalayıp yorulmazlar.

<u>Niâm zâhir durur gözlülere, âmâya mahfî,</u>
<u>Anı zâhir gören işini bozmağa yorulmaz</u>
Gözlülere nimetler açıkta durur, körlere gizlidir,
Onu zâhir gören işini bozmağa yorulmaz

<u>"Zarâfetle bu Mısrî'den haber alsam deme hiç,</u>
<u>Hakk'ın sırrı emîn olmayana bil kim denilmez.</u>
"Zarâfetle bu Mısrî'den haber alsam deme hiç,
Hakk'ın sırrı emîn olmayana bil ki denilmez.

Zerâfetle, nezâketle sakın Mısrî'den haber alacağını sanma, alınmaz. Çünkü Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerim'inde: إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللّٰهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللّٰهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا "Allâh sizlere emânetleri ehil olanlara verilmesini emreder"[1507] buyurmuştur. Çünkü emâneti ehli olmayana vermek emânete zulümdür, zirâ o zaman verilen emânetin değeri bilinmez.

Yukarıdaki âyetin gelmesinin sebebi şu idi:

Mekke-i Mükerreme fethedilmişti. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz Ka'be'ye girmek istedi. Anahtar ise henüz daha Müslüman olmamış olan Osman bin Talha'da idi. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Hazreti Ali kerremâ'llâhü vecheyi anahtarı getirmesi için ona gönderdi.

Osman bin Talha:

"Ben Muhammed'in hakiki nebi olduğuna inanmıyorum ki, Ka'be'nin anahtarını teslim edeyim. Anahtar dedelerimden bana kalmıştır," dedi.

Fakat Hazreti Ali kerremâ'llâhü veche, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin emrini yerine getirmek üzere anahtarı halen müşrik olan Osman bin Talha'nın elini sıkarak zorla aldı ve Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme getirdi.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ve ashap Ka'be'ye girip putlardan temizlediler ve içerde iki rek'at da şükür namazı kıldılar. Bu arada Hz. Abbas radiyallâhü anh, Ka'be'nin anahtarının kendisine verilmesi için ricada bulunmuştu. O esnada:

"Emâneti ehline verin…" âyeti celîlesi nazil oldu. Bunun üzerine Efendimiz anahtarı Hazreti Ali kerremâ'llâhü veche ile tekrar eski sahibi Osman bin Talha'ya gönderdi. Osman bin Talha:

"Ya Ali, biraz evvel anahtarı elimden zorla aldın, şimdi ise tekrar getirdin. Bunun sebebi nedir?" Diye sordu.

Hazreti Ali kerremâ'llâhü veche:

[1507] Nisa, 58

"Bu hususta âyet nazil oldu," dedi ve emânet hakkında nazil olan âyeti sonuna kadar okudu.

O zamana kadar iman nasip olmayan Osman bin Talha radiyallâhü anh:

"Dininizin emânete verdiği ehemmiyete hayran kaldım" dedi ve Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin huzuruna götürülmesini istedi.

Hazreti Ali ile beraber Huzur-u Saadete geldiler ve Osman bin Talha, şehadet getirerek İslâm şerefiyle müşerref oldu. Anahtarları ebedi olarak Osman evlâdında kalması hakkında bir de vahiy geldi sonra Osman Mekkeden hicret edip anahtarı biraderi Şeybeye verdi ki hala Şeybe evlâdındadır.

Görüldüğü üzere âyetin nâzil oluş sebebi özeldir, velâkin anlam yönünden umûmîdir. Emânet yalnız Beyt-i Şerîf'in anahtarları değildir. Diğer emânetler de ne olursa olsun umûmîdir. Bilhassa "Tevhid" kadar değerli emânet olabilir mi? Çünkü Tevhid, Hakk'ın sırrıdır, emin olmayana (ehil olmayana) söylenmez, bildirilmez.

88

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Tâ ezelden biz bu aşk içinde rüsvâ olmuşuz,
İsmimizdir söylenen mâ'nada Ankâ olmuşuz.
Gerçi sûret âleminde sandılar kesretteyiz,
Kesret içre bilmediler ferd-i tenhâ olmuşuz.
Şol izâfât-u taayyün sofların giysek ne var,
Çünkü andan soyunup ma'nen muarrâ olmuşuz.
Mantık-at-tayr'ın lûgâtı muğlâkından söyleriz,
Herkes anlamaz bizi, bizler muammâ olmuşuz
Lafz u sûret cism ile anlamak isterler bizi,
Biz ne elfâzız ne sûret, cümle mâ'nâ olmuşuz.
Katreler ırmağa, ırmak erdi bahre, cem olup,
Karışup birbirine hâlâ o deryâ olmuşuz.
Zerreler şemse, güneş erişti vahdet kânına,
Kalmadı aslâ taaddüd ferd-ü yektâ olmuşuz.
Her kesâfet kim izâfet gösterir âyînede,
Ol kudûret tozunu silüp mücellâ olmuşuz.
Zâhidin zikrettiği şol harf-i savtın resmidir,
Zâkir-u mezkûr zikre biz müsemmâ olmuşuz.
Sofunun şol hûy-u hâyi narâsından almazız,
Vasl-ı deryâyız biz, ol sesden müberrâ olmuşuz.
"Alleme'l esmâ"ya mazhar istersen gel berû,
Âdem u hem ana ta'lim olan esmâ olmuşuz.
Ten gözüyle Mısrî'yi sûrette görsem deme kim,
Zirâ biz ol Kâf-ı sûret içre Ankâ olmuşuz.

Tâ ezelden biz bu aşk içinde rüsvâ olmuşuz,
İsmimizdir söylenen mâ'nada Ankâ olmuşuz.
Tâ ezelden biz bu aşk içinde rüsvâ omuşuz,
İsmimizdir söylenen mâ'nada Ankâ olmuşuz.

Aşk, Allahın sıfatlarından bir sıfat (bir özellik) olduğu için, aşk da ezelîdir. Bu durumda şöyle bir soru, aklımıza takılabilir: Ezeli tek varlık Allah olduğuna göre, ezeli aşk kime yöneltilmiş olacaktır?

Anka, ismi olup cismi olmayan kuş anlamına gelen bir kelimedir.

Gerçi sûret âleminde sandılar kesretteyiz,
Kesret içre bilmediler ferd-i tenhâ olmuşuz.
Gerçi sûret âleminde sandılar çokluk içindeyiz,
Çokluk içre bilmediler yalnız kişi olmuşuz.

Şol izâfât-u taayyün sofların giysek ne var,

Çünkü andan soyunup ma'nen muarrâ olmuşuz.
Şol meydana çıkan bağıntıların kumaşların ne var giysek,
Çünkü andan soyunup ma'nen çıplak olmuşuz.

Beyitte geçen soflardan murad edilen burada sûretlerdir. Daha önce arzedildiği vechile gerçek tevhidin husulü için:

1- İskât-ı izâfat, 2- İfnâ-i vücûdiyyât, 3- Ref-i taayyün den kurtulmanın şart olduğunu işâret eden Niyâzî hazretleri sûret olan bu soflardan (giyisilerden) soyunup manevî temizliğe kavuştur "beni" demek istiyorlar.

Mantık-at-tayr'ın lûgâtı muğlâkından söyleriz,
Herkes anlamaz bizi, bizler muammâ olmuşuz
Kuşdilinin anlaşılmaz lûgâtından söyleriz,
Herkes anlamaz bizi, bizler bilmece olmuşuz

"Mantık-at-tayr" adındaki kitap Şeyh "Attâr"ın "Hakâyık", yani hakîkatler hakkında yazdığı bir kitaptır, bu söz aynı zamanda "Kuş lisânı" demektir. İşte kelâmda cinâs (benzetme) var. Eğer söylenmek istenen Şeyh Atâr'ın kitabı ise, bunu yazan Şeyh Attâr'a sor, yok kuş lisânı ise, sen onu uçan kuşlara sor, onu kuşlardan başkası bilmez demek isteniyor.

Çünkü Cenâb-ı Hak lisân olarak konuşmaların lûgat manâlarını üç şeye vermiştir: İnsan, cin ve melekler. Geriye kalanların lisânları yoktur, sadâları vardır. Onlar çıkardıkları sadâlarından (meselâ kuşlar gibi) ilham yoluyla birbirlerinin merâmını anlarlar.

> Evliyâyı kirâm hazerâtı verese-i enbiyâyı fihâm olmakla kâh hâl-i istiğrâk ve ızdırarda, kâh kulûb-ı ârifîni ihtibâr ve ibtilâ için müteşâbih sözler söylerler.
>
> ***"Cenâb-ı Hak ve Rasûl-i Ekrem'den başkası için müteşâbih kelâm söylemek câiz değildir",*** diye suâl olunursa;
>
> Cenâb-ı Rabbü'l-izze ve rasûlünden kelimât-ı müteşâbihâtın sudûruyla berâber ümmet-i merhûmeyi bu misüllü söz söylemek hakkında bir men-i sarîh-i kat'î olmadığı cihetle ber vech-i muharrer vâris-i ulûm-ı enbiyâ ve'lmürselîn olan ulemâ-yı râsihûn için bir izin demek olduğunda aslâ iştibâh olunamaz. Ve bu kelâm-ı müteşâbihe için bir hadd-i mahsûs dahî ta'yîn olunmamıştır. İmam Gazâlî bazı kitaplarında müteşabih söz hakkında ***"Onlar, Kur'an-ı Kerîm ve sünnetteki sözlere benzemektedir"*** demiştir.[1508]
>
> Müteşâbih âyet ve hadislerin doğru te'vîlini ancak ilimde rusuh sâhibi olan zevât-ı kirâm fehm edip her âlimin anlayamadığı gibi evliyâ-ı kirâmdan sâdır olan müteşabih sözleri de ilm-i ledünnî de râsih olan büyük velîler anlayabilir. Müteşâbih söz söylemek hak olan mevâddan ise onu Müslümanlardan ketm u ihfâ etmeyip ibâre-i vâzıha ile ifâde etmek lâzım gelir idi, diye sorulursa işte bu süâl âyât ve ehâdis-i müteşâbihe için de gerekir. O konuda verilen cevap bu

[1508] (Tevfîk), (YÜCER, yıl: 9 [2008], sayı: 21), s. 344

mevzuda da doğru cevap olur. Yani âyet ve hadislerde zikr olunan müteşabihattan murat, imtihân-ı kulûb-ı râsihîn olduğu gibi meşâyih-i ızâmdan sâdır olan müteşabihâttan murad da ibtilâ-yı kulûb-ı ârifîndir. ***"Kişinin mezhebi sözünden anlaşılır. Zira bir kimse mülhid ve zındık olduğunu lisânıyla ikrâr etmez"***, diye îrâd olunan soruya şöyle cevap verilir ki; Bu söz, doğru bir sözdür. Fakat o kimsenin sözünden murâdını tamamıyla anlayıp idrak etmek üzere mevkûftur. Birtakım cehele-i nâsın evliyâ-ı ızâmın rumûz-ı gayb-i ilâhî olan kelâm-ı hakâyık-ı ittisâmının mânâlarını anlamayarak kelamlarını teşnî ve kendilerini tekfîre cesâret etmek edepsizlikten doğan bir durumdur.[1509]

Lafz u sûret cism ile anlamak isterler bizi,
Biz ne elfâzız ne sûret, cümle mâ'nâ olmuşuz.
Lafz ve sûret cism ile anlamak isterler bizi,
Biz ne sözüz ne sûret, cümle mâ'nâ olmuşuz.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz sözlerimizi anlamak isteyenler ve tevil edenler bizi anladık zannederler. Fakat bizi anlamak zordur, demek istemektedir. Hz. Mevlana kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz bu konuda şu açıklaması çok güzeldir.

"Tertemiz Kur'an-ı mecîd'i kendi hevânla tefsire yeltenmişsin. Sen önce kendini te'vîlet. Kur'an'a uydur. Yanlış iç dünyana ve hevesine göre Kur'an'ı anlamaya çalısıyorsun. O yüce mana senin bu hareketin yüzünden eğrileşiyor, âdileşiyor." [1510]

"Aslı olmayan te'vil sahibi de sineğe benzer; onun vehmi eşek sidiğidir, düsüncesi de saman çöpü. Sinek kendi düsüncesine saplanıp te'vile kalkmışsa, bundan vazgeçse, baht o sineği devlet kuşu haline getirir. İbretle bakan kişi sinek olamaz; canı da şekle bağlanmaya layık değildir." [1511]

İlâhilerde insânî kelam olsa da anlamak için manevî bilgiye ihtiyaç göstermektedir. Söz söyleme yönünden tasavvuf ehlinin dereceleri üçtür.

İlki tecellî-i ef'âl, ikincisi tecellî-i sıfât, üçüncüsü tecellî-i zâttır.

İşte bu makamlardan elfâz ile tâbîr mûtezir olmakla makâmât-ı mezkûreden söz söyleyen ârif-i billâh her bir makâmda fırak-ı dâlleden bir fırkanın kelâmına şebîh (benzer) söz söyler.

Tecelli-i ef'âl mertebesinde Cebriyye,
Tecelli-i sıfât mertebesinde Hulûliyye,
Tecelli-i zât mertebesinde İttihâdiyye mezhebine müşâbih söz söylerler.

Bu sâdât-ı sûfiye ile fırak-ı dâlle-i mezkûrenin arasını fark ve temyîz eden şer-i şerîf-i Ahmedîdir. Eğer bir kimseden bu türlü kelâm sâdır olursa o kimsenin ahvâl-i taabbüdiyesine (ibadet ve kulluk hallerine) nazar olunmalıdır. Eğer o

---

[1509] (Tevfîk), (YÜCER, yıl: 9 [2008], sayı: 21), s. 345
[1510] Mevlana, Mesnevi ve Şerhi, (trc. A.Gölpınarlı, İst. 1973) I, s.251, b: 1085-86
[1511] Mevlana, Mesnevî ve Şerhi, (trc. A.Gölpınarlı, İst. 1973) I, s.251, b: 1093-95

kimse cemî-i ahvâl ve etvârını tamamıyla şer'i şerîfe tatbîk ile ferâiz-i ilâhiyeye ve sünen-i seniyye-i Ahmediye'ye tevfîk-i hareket edip dâire-i şerîatten ser-mû inhirâf etmezse (sapma yoksa o kimse sâdât-ı sûfiyeden ve kendinden sâdır olan kelimât-ı makâmât-ı mezkûredendir. Eğer ahvâl ve etvârında hilâf-ı şerîat bir şeye ısrâr ederse, o kimsenin fırakı dâlleden olduğunda şüphe olamaz.

(*Şerh-i Makâsıd*'da şöyle buyurulmuştur: Burada hulûl ve ittihâdı vehm eden iki mezhep vardır. Onlarda bir şey yoktur. Birincisi; sâlik Allah Teâlâ'ya ve Allah Teâlâ'da olan sülûkünde tevhîd ve irfan denizine dalar, zâtını Allah Teâlâ'nın zâtında, sıfatını Allah Teâlâ'nın sıfatında yok eder. Allah Teâlâ'dan başka her şey gözünden kaybolur. Varlıkta Allah Teâlâ'dan başka bir şey görmez. Bu hale Tevhid-i Fenâ derler. Şu hadîs-i Kudsî buna işaret eder. *"Kulum bana nâfile ibadetlerle yakınlaşır. Hatta onu severim. Sevince de benimle duyar, benimle görür."* [1512] Hadis burada hulûlü andırır ibareler kullanmaktadır.[1513]

<u>Katreler ırmağa ırmak erdi bahre cem olup,</u>
<u>Karışup birbirine hâlâ o deryâ olmuşuz.</u>
Katreler ırmağa, ırmak erdi deryaya, birleşip,
Karışıp birbirine hâlâ o deryâ olmuşuz.

Buradaki ***hâlâ*** kelimesi ile anlatılmak istenen husus, evvelce ruhlar âleminde nasıl Hakk deryasında buluşmuş idiyseler bu gün de aynı durumda oldukları hususudur.

Âşıklar, Muhammediyet güneşinin ışınlarındaki zerreler gibidirler. Onlar, güneşten feyz aldılar ve güneş de (yani Muhammediyet nuru da) Vahdet kânından (bir'lik kaynağından) gelmiştir. Âşıkların hepsi de bu gerçeği anladıklarından ötürü, onlar için çokluk (yani bir'den fazla olma hali) söz konusu değildir. Bundan ötürü onların hepsi de ***ferd-i yekta*** (tek fert) olmuşlardır.

<u>Zerreler şemse, güneş erişti vahdet kânına,</u>
<u>Kalmadı aslâ taaddüd ferd-ü yektâ olmuşuz.</u>
Zerreler güneşe, güneş erişti vahdet menbâına,
Çoğalma aslâ kalmadı tek ferd olmuşuz.

Tevhid mertebelerinin neticesi anlatılmaktadır.

<u>Her kesâfet kim izâfet gösterir âyînede,</u>
<u>Ol kudûret tozunu silüp mücellâ olmuşuz.</u>
Her çokluk ki bağıntılar gösterir aynada,
O bulanıklık tozunu silip parlak olmuşuz.

Yani kirli cam hiç sırlanır mı, cam sırlanmayınca ayna olurmu? Ayna kir, pas,

---

[1512] Buharî, Tevhid 15
[1513] (Tevfîk), (YÜCER, yıl: 9 [2008], sayı: 21), s. 344

toz olursa kimseyi gösterir mi, göstermez. Ancak kir, pas olmazsa o mir'âta (aynaya) baktığın gibi içinde sûret görülür. İşte biz öyle bir mücellâ, yani tertemiz parlak bir aynayız, denilmektedir.

"...camı aynaya çeviren eczaya Türkçe'de 'sır' denmesinin bir rastlantı olamayacağını o an anlamıştım. Bu ilham anını bir köşe yazısında anlattıktan sonra demiştim ki: Okumak aynanın içine bakmaktır; aynanın arkasındaki 'sırrı' bilenler öteki tarafa geçerler, harflerin sırlarından haberdar olmayanlar ise bu dünya içinde kendi yüzlerinin yaranlığından başka bir şey bulamazlar" [1514]

<u>Zâhidin zikrettiği şol harf-i savtın resmidir,</u>
<u>Zâkir-u mezkûr zikre biz müsemmâ olmuşuz.</u>
Zâhidin zikrettiği şu sesin harfçe resmidir,
Zâkir ve zikredilen zikre biz isim sahibi olmuşuz.

"(Mana-yı harfiyle ve mana-yı ismiyle mevcudata bakan) iki taifenin misali ellerinde bir ayine bulunan iki şahsın misaline benzer ki; birisi ayinenin şeffaf yüzüne bakar, içinde kendisini gördüğü gibi çok şeyleri de görebilir. Öteki adam ise, ayinenin renkli yüzüne bakar, bir şey anlamaz" [1515]

Zâhid kimsenin zikrettiği lâfzîdir, yani harf ve sûrettir, ama zâkir ve mezkür ve zikre müsemmâdır. Bunlar birbirinden çok farklıdır.

<u>Sofunun şol hû'yu hâyi narâsından almazız,</u>
<u>Vasl-ı deryâyız biz, ol sesden müberrâ olmuşuz.</u>
Sofunun şu hû'yu hâyi narâsından almazız,
Biz deryâya vaslız, ol sesden beri olmuşuz.

Bir adam üç kere Hû dese Hû olur. Fakat onun Hû demesi lafzî değildir, çünkü Hû her bir mertebeden, yani Ulûhiyyet mertebesinden de, Ahadiyyet mertebesinden de daha yüksektir, zirâ "Hüviyyet-i Gayb-ı Mutlak" a delâlet eder. İşte bir adam önce bu mahsûsata bir kere Hû der, sonra malûmâta dahi Hû der, daha sonra her ikisine de birden Hû derse, o adam Hû olur. Çünkü mahsûsat ve malûmât (duygular ve bilgiler) yok olunca geriye "Hüviyyet" kalır.

<u>"Alleme'l esmâ"ya mazhar istersen gel berû,</u>
<u>Âdem u hem ana ta'lim olan esmâ olmuşuz.</u>
"Alleme'l esmâ"ya sahip olmak istersen gel beri,
Âdem ve hem ona öğretilen olan isimler olmuşuz.

İlk önce Nûr-i Muhammedî ve Esmâ, Âdem sûretiyle zâhir oldu. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Zâtın mazharıdır. Âdem aleyhisselâm ise isimlerin mazharıdır ve "Nûr-i Muhammedî" nin bu âleme ilk zuhûru Âdem sûretiyledir.

[1514] Pamuk, Orhan, *Kara Kitap*. İstanbul: Can Yayınları, s, 329
[1515] Said Nursi, *İşârât'ül-İ'caz*, İstanbul: Envar Neşriyat, 1986 s. 162

<u>Ten gözüyle Mısrî'yi sûrette görsem deme kim,</u>
<u>Zirâ biz ol Kâf-ı sûret içre Ankâ olmuşuz</u>.

Ten gözüyle Mısrî'yi sûrette görsem deme kim,
Zirâ biz ol Kâf-ı sûret içre Ankâ olmuşuz.

Beyitte geçen "Kâf" dan murad edilen sûretlerdir. "Ankâ" dan da murad, bu sûretlerin hakîkati olan "Zât-ı Aliyye", yani Allâhın zâtıdır.

O halde, Mısrî, her şey'dir. Çünkü o, kul olarak yokluğunu anlamış, yok olmuş, varlığını Hak varlığına vermiştir. Bundan ötürü bütün tenlerin içindeki can ile bir olduğu için ona ten diye bakmak, onu ten zannetmek hatadır. O, Kafdağı gibi olan teninin içinde ***ismi var cismi yok*** Anka kuşu (yani ruh varlığı) olarak ebedilik sırrına ulaşmıştır:

س S

89

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Vasl-ı Hakk olmağa eylersen heves,
Aşka ulaş gayriden gönlünü kes.
Gayri nesne sanma aşkı zâhidâ,
Kendi cennetten oluptur muktebes.
Kârıbândır bu halâik dâimâ,
Ehl-i aşk içinde olmuşlar ceres.
Cism-ü cânın ko yükün yükledi ver,
Râh-ı aşka gidemez merkeb feres.
Onsekizbin âlemi tutup duran,
Kâf-u nûnun terkibiyle yek nefes.
Tarfet-ül-ayn içre yakar cümlesin,
Ger dokunsa nâr-ı aşktan bir kubes.
Bağ-ı cennetde olursa oda yak,
Ey Niyâzî koma dilde hâr u has

Vasl-ı Hakk olmağa eylersen heves,
Aşka ulaş gayriden gönlünü kes.
Hakk'a vasıl olmağa heves eylersen,
Aşka ulaş başkasından gönlünü kes.

Gayri nesne sanma aşkı zâhidâ,
Kendi cennetten oluptur muktebes.
Zâhidâ aşkı başka nesne sanma,
Kendi cennetten iktibas edilmiştir.

Kârıbândır bu halâik dâimâ,
Ehl-i aşk içinde olmuşlar ceres.
Bu hizmetçiler dâimâ kervanındadır,
Ehl-i aşk içinde çanlar gibi olmuşlar.

"Kârıbân" kervân, yani kâfile demektir. Meselâ hac yolunda veya diğer yola giden kâfilelere kâribân derler. Bu kâfilelerde develerin boyunlarına çanlar asmalarının sebebi çan çaldıkça deve neşelenir. Ayrıca her çeşit çalgı çalınmasına müsaade olunmuştur, haram değildir. İşte deve hem açlık ve susuzluğa dayanıklı, hem de âşık bir hayvandır. Güzel sesli deveciler şarkı söylemeye başlayınca develer aşka gelip ağır ağır yollarına devam ederler. İşte mahlûkat arasında aşk ehli de çan gibidir. (diğerlerini coştururlar).

<u>Cism-ü cânın ko yükün yükledi ver,</u>
<u>Râh-ı aşka gidemez merkeb feres.</u>
Cisim ve cânın koy yükün yükledi ver, (hafiflet)
Aşk yoluna gidemez merkeb ve at.

Aşk: kalple tam bir muhabbetle sevmek, sevgiliden başka her şeyden yüz çevirmektir. Nefsin kötü arzularına yâni şehvete aşk ve muhabbet denilmez.

> ***Siz şehvetin ismini aşk koymuşsunuz.***
> ***Eğer öyle olsaydı, eşek, insanların şahı sayılırdı."***
>
> Mevlana kuddise sırruhu'l-azîz

<u>Onsekizbin âlemi tutup duran,</u>
<u>Kâf-u nûnun terkibiyle yek nefes.</u>
Onsekizbin âlemi tutup duran,
Kâf ve nûn'un terkibiyle bir nefes.

Arap dilinde "kelâm", kesik, yara, yaralama anlamına gelen *"k.l.m."* kökünden türemiştir. Bu sebeple tıpkı yaranın bedende bir etki husûle getirmesi gibi "kelâm"da da müessir bir güç vardır. İşte mümkünât ilk olarak "kelâm"ın bu müessir gücünden etkilenmiş ve mümkün varlıkların ilk işittikleri hitap "kün" kelimesi olmuştur ve âlem bu şekilde İlâhî Kelâm sıfatından zuhûr etmiştir. Bu hitap ise Rahman'ın nefesinin *âyân-ı sâbite'*ye teveccühüdür. İbn'ül Arabî kelâmın bu varlık düzeyindeki etkin gücünü, **"kelâm olmasaydı biz bugün yokluk üzere olurduk, ne bir hüküm ne de haber olurdu"** sözüyle ifade etmeye çalışır. İşte bu sebeple bütün kâinât kelâm ile tâbir olunmuştur. Tıpkı insanın nefesinden harflerin ve kelimelerin zuhûr etmesi gibi. Kelâm, nihâî tahlilde Rahmân'ın nefesine dayanan müessir bir güç olduğu için himmeti tam ve kelâmı da ilâhî olan kimsenin sözü de aynı şekilde müessir olur.[1516]

Arapçada, bizâtihi kendi başına yeterli olan anlamlı bir bütün, yâni cümle için "kelam", kendi başına anlamlı bir bütün oluşturmayan, kelamın her bir parçası için de "kavl" kelimeleri kullanılır. Bu îtibârla da meselâ Kur'an'a kelâmullah denilirken kavlullah denilmez. [1517]

İbn'ül Arabî, Allah Teâlâ'nın sonsuz kelâmını ifade etmede kullanılan "kavl" ile "kelam" sıfatları arasında bir ayırıma gider ve "kelam"a nispet eder. *"Bir şeyin olmasını dilediğimiz zaman ona sözümüz (kavl) sadece "ol !" demektir. O da hemen oluverir."* [1518] âyetinde ifade edildiği gibi <u>"kavl" ile hitap "ma'duma"</u> işittirilirken <u>"kelâm" ile mevcûda işittirilir;</u> bu da *"Allah Teâlâ Mûsâ ile gerçekten konuştu (kelam)"* [1519] ayetinde ifade edilmiştir. Yukarıda ifade edildiği gibi "ke-

---

[1516] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 200
[1517] İbnü'l-Manzur, *Lisânü'l-Arab,* c. XII, s. 523
[1518] Nahl, 40
[1519] Nisa, 164

lam" bazen beşer diline tercüme edilir ve bu îtibârla da "kelam" mütercime (Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme) nispet edilir. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerîm'de ifade edilen "tahrif" (Bakara, 75) ve "tebdîl" (Fetih, 15) bizâtihi Hakk Teâlanın, taklid ve zâtî tavsif kabul etmeyen ezelî kavline değil bu beşerî dildeki tercümeye, yâni kelâma nispet edilir. Zîrâ beşerî dildeki tercüme tebdil ve tahrif kabul eder. Kısacası "kavl", yok olana vücûd verme gibi bir etkiye sahipken "kelam", var olana ilim verme gibi bir etkiye sahiptir. [1520]

Burada İbn'ül Arabî, *"Allah Teâlâ bir şey murâd edince, sadece "ol!" demesiyle o şey hemen oluverir"*[1521] ayetini Arap nahivcilerinin *"isti'mâlü's-sebep mekane'l-müsebbep"* dedikleri kural muvacehesinde yorumlamıştır. İbn'ül Arabî, bir sebep olarak *"kün:ol"* kelimesini müsebbep olan mahlûkât yerine kullanmak sûretiyle bütünüyle âleme "kelime" demiştir. [1522]

Mevcûdâtın *âyân-ı sâbite*'leri zâtları îtibârıyla emr-i ilâhîyi işitme ve kabul etme istîdâdında olduğundan Allah Teâlâ onları ademî hallerinden vücûda çıkartmak istediğinde onlara *"kün: ol"* der, onlar da hemen olup zuhûr ederler. Âyân-ı sâbitenin ilk idrak ettiği şey bu kelâm-ı ilâhîdir. Diğer bir ifadeyle her bir mevcûdât asılları ilâhî *"kün: ol"* emrine dayanan birer kelimeden ibârettir.[1523]

Zîrâ *"kun"* kelimesinin zâhir ve bâtın olmak üzere iki farklı veçhesi vardır: Zâhir îtibârıyla kelime iki harften **(kef ve nûn)** oluşmaktayken bâtın îtibârıyla üç harften **(kef, vâv ve nûn)** müteşekkildir. Zîrâ kelimenin etimolojik kökeni *"kevn"* olup, biri kısa (zamme), diğeri uzun (vâv) iki sesli harfin bir araya gelmemesi için "vâv" harfi hazfedilmiş ve kelime zâhiren iki harften müteşekkil olarak **(kef ve nûn)** yazılmıştır. Kelimenin bir zâhiri, bir de bâtını olması, onun bâtını ile gayb ve melekût âlemine; zâhiri ile de, mülk ve şehâdet âlemine tekâbül etmesi anlamına gelmektedir. Diğer taraftan mülk ve şehâdet âleminin de bir zâhiri ve bir de bâtını olduğuna göre *"kün"* kelimesinin zâhiri ayrıca bu iki boyutu yansıtmak durumundadır. Bu yöndeki bir paralellik ise İbn'ül Arabî 'nin **"kef"** ve **"nun"** harflerinin sesleriyle ilgili tahlillerinde görülmektedir. Nitekim **"kef"** harfi mahreci îtibârıyla damağın en iç kısımlarından çıkan harflerden olduğu için şehâdet âleminin bâtınına paralel düşmektedir. **"Nûn"** harfinin mahreci ise, ağzın dış kısmına yakın üst kesici dişlerin kökleri olduğu için bu harf de şehâdet âleminin zâhirini temsil etmektedir. Ayrıca **"nûn"** harfi yarım daire şeklindeki yazımı bakımından vücûdun zâhirini temsil ederken, yarım daire üstündeki nokta ile birlikte düşünüldüğünde ise dairenin diğer görünmeyen bâtınî yarısına dönüşmektedir. İbn'ül Arabî 'nin *"kün"* kelimesini tahlilinde "vâv" harfinin hazfi de varlığa ilişkin bazı anlamlar kazanır; zîrâ bu harf "kef" ile "nûn" harfi arasında bâtınî bir bağdır ve bu açıdan o, ister aslî varlık mertebelerinin zuhûrunda isterse de hitâbın, sözün zuhûrunda olsun her şeyin özündeki bâtınî, ilâhî tecellîyi temsil etmektedir. İşte "vâv" harfinin bu bâtınî konumu, İbn'ül

[1520] İbnü'l-Arabî, *Fütûhât*, c. IV, s. 43; c. V, s. 341; c. VII, s. 276.
[1521] Âl-i İmran, 47
[1522] Afifî, *Mystical Philosophy,* s. 73. (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 197
[1523] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 200

Arabî 'nin her var olanın iki yönü bulunduğuna ilişkin görüşüyle paralellik arz etmektedir: İllete ve doğrudan sebebe dönük zâhirî yön ve fiilen varlık verene, yâni Allah'a dönük bâtınî yön.[1524]

Kâinâttaki her bir söz Allah'ın kelâmıdır. Hattâ bu anlamda olmak üzere İbn'ül Arabî bazen, ehlullahtan **"mutlak işitenler"** diye isimlendirdiği bir zümreye atfettiği *"Vücûdda Allah'tan başka mütekellim yoktur: Mâ fi'l-vücûdi mütekellimün illallâh"* sözünü zikreder. Hattâ bu anlama gelebilecek şekilde *"Allah'tan başka söz söyleyen, Allah'tan başka konuşan yoktur"* diyen İbn'ül Arabî, bir adım daha ileri giderek âlemdeki her bir sözün hatâdan sâlim olduğunu, her bir sözün güzel olduğunu söyler. Zîrâ ona göre âlemdeki her bir kelâm, bir hikmete ya da en fasih nihâî söze *(faslu'l-hitâb)*dayanır. Dolayısıyla beşerî dil ya da ilâhî dil denildiğinde yapılan ayırım mutlak olmayıp sadece tek bir hakikatin iki farklı düzeyine işâret eder. [1525]

Zîrâ insan-ı kâmil olarak Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin, Hakk ile halk arasında hem varlık hem de mârifet düzeyinde bir berzah olma konumu vardır. Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'i bizâtihî kendi lisanıyla söylemediğine göre, mahlûkât ile Allah Teâlâ arasında bir berzah olan Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem beşerî lisanıyla okudukları kelâmullah diye isimlendirilmektedir. İbn'ül Arabî sık sık şu âyeti zikretmek sûretiyle bu hususa istişhâdda bulunur: *"Eğer müşriklerden biri emân dileyerek sana sığınırsa ona emân verki Allah'ın kelâmını işitsin..."* [1526] Âyette Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin kıraati kelâmullah olarak isimlendirilmiştir. Tercümânın kelâmı kendisinden tercüme edilenin kelâmının yerine geçmiştir. Çünkü insan-ı kâmil olarak Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, vücûdî kelimelerin zuhûrunda Hakk'ın vekîli olduğu gibi sözleriyle de nutk bakımından Hakk'a niyâbet etmekte ve bizim için onları tercüme etmektedir.[1527]

İbn'ül Arabî 'ye göre ilâhî hitâbın seslere ve sûretlere dönüştürülmesinde bir beşer olarak Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin bir dahli söz konusu değildir. O, Kur'an-ı Kerim'i insanlara, her hangi bir ilâve ve eksiltme söz konusu olmaksızın Allah Teâlâ'dan tahkiye yolu ile tebliğ eder. Kendisine inen sûretten ayrılmaksızın kendisine ne söyleniyorsa onu söyler. Zîrâ Kur'an harflerin terkibi, kelimelerinin terkibi âyetlerinin tanzimi ve sûrelerinin inşasıyla birlikte inmiştir. Burada harfler ve sûretler bir mütercim olarak Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin hayalinde şekilleniyordur, fakat mütercimi konuşturan Allah Teâlâ'dır, kendi nefsinden konuşmaz. Eğer bir kimse kendi nefsinde hasıl olan bir ilmi tercüme ediyorsa o kimse burada kastedilen mütercim değildir.[1528]

Allah Teâlâ'nın sonsuz ilminde *değişmeyen özler (ayân-ı sâbite)* şeklinde bulunan varlıkları, imkân mertebelerinden zuhûr mertebesine çıkartan ezelî ilke,

[1524] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 201
[1525] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 180
[1526] Tevbe, 6
[1527] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 183
[1528] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 184

ilâhî kelime olmaktadır. İbn'ül Arabî 'nin öğretisinde yaratılış, mutlak yokluktan değil, izâfî yokluktandır. *Âyân-ı sâbite,* hariçte henüz zuhûr etmediği için varlık adını almaz, fakat ilm-i ezelîde sabit olduğu için mutlak yokluk anlamına da gelmez. Ayette geçen *"kün: ol!"* ve *"şey"* ibâreleri de Şeyh'in bu düşüncesini desteklemektedir. Zîrâ emre muhâtap olan bir "şey"dir, dolayısıyla mutlak yokluk söz konusu değildir. Yine bu "şey"e "ol!" emr-i ilâhîsi teveccüh etmiş olması da bu "şey"in, ilm-i ilâhîde sabit olsa da henüz hâricî varlık mertebesinde zuhûr etmediğine işâret etmektedir. İbn'ül Arabî 'ye göre bu şekilde zuhûr eden varlıklar, "ilâhî isimler" vasıtasıyla düzenlenip, her biri kendi yerine yerleştirilir. Burada "isimler", beşerî dilde kullandığımız şekliyle, spesifik terim anlamında (Rahman ya da Kadir gibi) alınmamalıdır. Daha doğrusu harflerin terkibinden oluşan ve beşerî lisânımızda dua ve niyâzda bulunduğumuz isimler, "ilâhî isimlerin" ismi *(esmâü'l-esmâ)*dir. Öyle ki Allah Teâlâ, bu isimlerin farklı şekilleri vasıtasıyla kâinâttaki varlığı sevk ve organize eder. Bu isimler, hem varlığa (being) varoluş (existence) kazandırma hususunda gerekli olan enerjiyi, hem de varlıklar arasındaki düzen ve uyumu tanzim eden genel yapıyı sağlamaktadır.

Bu şekilde Allah Teâlâ'nın sonsuz ilminden sürekli inkişâf eden her varlık, "büyük kozmik söylemin" kompozisyonundaki bir harfi teşkil eder. Harflerin potansiyel varoluş düzeyinden görülür âlemdeki belirlenmiş varlık düzeyine geçişi feleklerin (spheres) dönme eylemi vasıtasıyla vuku' bulur. İbn'ül Arabî bu süreci açıkça konuşma eylemi ile eş tutar ve bu ilâhî hitap sadece sembolik bir ifade değildir. İlâhî yaratma ile insanın konuşması arasındaki bu benzerlik sürekli tekrarlanır. Allah Teâlâ, *"nefesü'r-Rahman"* olarak bilinen ve kâinâtın varlığını sürekli muhafaza eden **"ilâhî nefes alma"** vasıtasıyla mahlûkatı yaratır. İlâhî kelimelerin "telaffuzu"nu mümkün kılan işte bu "nefes"tir. Bu rahmânî nefes İbn'ül Arabî 'nin terminolojisinde *a'mâ* diye isimlendirir. Bu latîf ve metafizik bulut, Hakk'ın zuhûrunu *(keynûnet)* [1529] kabul eden ilk mahaldir.

"Ashab-ı kiramdan Ebu Rezin el Ukaylî radiyallâhü anh bir keresinde Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme;

"Rabbimiz mahlûkatı yaratmazdan önce nerede idi? diye sorar. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemde;

[1529] Bu noktada İbnü'l-Arabî, Hakkın beş var oluş mertebesinden *(:keynûnet)* bahseder:

1- Hakkın *amâ*da var oluşu. Hakkın varlığını kabul eden bu ilk mertebeye yazımızda mutlak hayali incelerken değinmeye çalışacağız.

2- *"Rahman, Arş'a istivâ etti."* (Tâhâ, 5) ayetine istinaden Hakkın Arş'taki var oluşu.

3- *"Rabbimiz her gece dünya semasına iner"* hadisine istinâden dünya semasındaki var oluşu.

4- *"O, göklerde ve yerdeki tek Allah'tır"* (En'âm, 3) âyetine istinâden yeryüzündeki var oluşu.

5-*"Nerede olursanız olun O, sizinle beraberdir"* (Hadîd, 4) âyetine istinâden bizde olduğu gibi her varlıkta da kendi varlık mertebelerine göre var oluşu: *umûmî keynûnet.* Bütün bu açıklamalardan sonra İbnü'l-Arabî, Hakkın bu mertebelerdeki var oluşunun kendi celâline yakışır bir şekilde olduğunu, Zât'ının gerektirdiği gibi her hangi bir tasavvur, teşbih ve keyfiyet söz konusu olmadığını hemen vurgular. Bkz., İbnü'l-Arabî, *Fütûhât,*c. III, s. 465, 466.

"Fevkinde ve tahtında hava olmayan Â'ma da idi" diye buyurur." [1530]

Cevabı İbn'ül Arabî 'nin bu konu hakkındaki görüşlerinin temel dayanağı olmaktadır. Bu metafizik *bulut,* bütün sûretleri kabul eder, aynı zamanda varlıklara şekillerini verir; hem aktif hem pasiftir, hem alıp, kabul edicidir hem de gerçekleştirici. Allah Teâlâ işte bu latîf â'mâda kendi dışındaki bütün âlemin sûretlerini açar.[1531]

Önce **Onsekiz sayısı** üzerinde durmak gerekir. Mesela;

Mevlevîlerce kutsal bilinen 9 ve onun katı olan sayılar, mistik öğretinin âdeta temelini meydan getirmiştir. Bu inancın temeli, akl-ı küll ile nefs-i küll'ün 9 kat göğü meydana getirmesine dayanır. Bu göğün hareketiyle 4 unsur oluşmuş ve bütün bunlardan cansızlar, bitkiler ve canlılar doğmuş, böylece hepsi birden 18 sayısıyla kodlanan kâinat tasavvurunu şekillendirmişlerdir. Bütün bunların dışında özellikle Mesnevî'nin ilk onsekiz beytinin Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin elinden çıkmış olması, sayı sembolizminin manevî plandan, bütün maddî plana yön vermesine sebep olmuştur.

Mesnevî'nin ilk onsekiz beyti düşünülerek de, onsekiz rakamı üzerinde kutsal bir halka oluşturulmuş olabilir. Semâ'ya katılan semâ'zenlerin sayısı dokuz veya katları olmalıdır; kapıdan geçen derviş onsekiz gün hücresinde kapalı kalır; tarîkate yeni sülûk etmiş bir cân, ilk onsekiz gün üstünde getirdiği elbiseleriyle çalışır; hayderî cübbesinin yakasına, güğüs hizasına kadar inen ve istivâ denilen iki parmak eninde dokuz veya onsekiz sıra makine dikişi çekilir; tekbir edilen sikke, Hz. Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin sandukası altında onsekiz gün kaldıktan sonra başa giyilir; cezalandırmada bile küstahın arkasına hafif darbelerle dokuz veya onsekiz değnek vurulurdu. Hulâsa, tarikat içinde sayının söz konusu olduğu her alanda, bunun dokuz[1532], katları ve özellikle onsekiz olmasına özen gösterilirdi.[1533]

Âlemler yirmisekizdir, kezâ ilâhî mertebeler de Yirmisekizdir. Bu beyitte Niyâzî-i Mısrî Efendi ne için Onsekizbin diye söyledi? Şunun için;

Bu mertebelerin en evvel: "Nur-i Muhammedî" olmak üzere Nefs-i Kül, Tabiat, Heyûlâ, Arş, Kürsîdir. Bu altı mertebe manevîdir. Yirmisekizden çıkarılırsa Yirmiiki kalır. Bunlardan Arş bütün âlemleri kaplamış bir kubbedir. Muhaddep; yani yumru olan kısmına arş, muka'ar, yani çukur olan kısmına Felek-i atlas ve Felek-il burûc denilir. Çukur olan kısmında hiçbir şey yoktur, sâdedir, düzdür. Bu iki kürsînin dahi muhaddebi ve maka'arı var. Bunlar ikişerden dört eder, kezâ yirmiikiden çıkarılınca onsekiz kalır. Anın için Mısrî Efendi onsekiz âlem dedi.

1530 Timizi, Tefsir sure 11. 1; İbn. Mâce. Mukaddime. 13; İbn Hanbel. IV/11. 12

1531 (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 198

1532 Dokuz sayısının İhramcızâde Hacı İsmail Hakkı Toprak Efendi Hazretlerinin (hyt: 1969) hayatında da önemli bir yer tuttuğu rivayetleri bu sayının ehli tasavvuf tarafından önemli olduğunu açıklamaktadır. (İsm07), s. 69

1533 DURU, Necip Fazıl; Mevlevî Şeyhi Ağa-zâde Mehmed Dede ve Mesnevî'nin İlk Onsekiz Beytini Şerhi Makale, Bu makale, *Tasavvuf* (yıl: 4, sayı: 11, Temmuz-Aralık 2003, ss. 151-175) dergisinde yayımlanmıştır.

Kürsînin çukur kısmına Felek-il menâzil ve Felek-i mükevkep dahi denilir. Felek-il menâzilde ise kamer (ay) bulunmaktadır. Semâda görülen yıldızların hepsi bu Felek-i mükevkeptedir. Çeşit cihetiyle onsekiz asıldır. İşte onsekizbin âlemi ki, bunlar ilâhî mertebelerdir. Bunları tutan nedir, Hakk'ın vücûdudur. "Kâf" ve "Nun" ilmi, yani "Kün" ile.

Kur'ânı Kerîmin Yâsin suresinin son âyetlerinden biri olan:

اِنَّمَا اَمْرُهُ اِذَا اَرَادَ شَيْئًا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ "O Allah Teâlâ bir şeyin olmasını irâde ettimi, emri "ol" demektir, o da hemen olur" [1534] buyurulmuştur.

Bu âlemi dört melek mazharından tutarlar. Bunlar: Cebrâil aleyhisselâm Mikâil aleyhisselâm, İsrâfil aleyhisselâm Azrâil aleyhisselâm dır. Çünkü melekler Allah Teâlâ'nın kuvvet isminin mazharıdırlar. Melekler mazharlarıyla bu âlemleri tutarlar ve bunlar âlemlerin rükünleridirler (destek, mesnetleri). Fekat bu mezâhirden zâhir olan kendisidir, mazharla olunca demek "kâf" ve "nun" ile "kün" emriyle olur demektir.

Tarfet-ül-ayn içre yakar cümlesin,
Ger dokunsa nâr-ı aşktan bir kubes.
Göz açıp kapayıncaya kadar yakar hepsini,
Ger dokunsa aşk ateşinden bir parça.

Kubes, ateş yanarken çıkan çıngı, kıvılcım demektir. Âşk bir parçası ile dahi insanı alt üst eder.

Bağ-ı cennetde olursa oda yak,
Ey Niyâzî koma dilde hâr u has
Cennet bağı olursa da ateşe yak,
Ey Niyâzî gönülde horluk ve güzellik bırakma

İyilik ve güzellik âşıkın yanında değerli olayıp, sevgilinin arzusudur. cennet arzusu ve cehennem korkusu aşıkta kaybolup gitmiştir.

Bu sofilerin bazıları der ki!

"Biz ne cehennemden korkarız, ne de cennet isteriz." Halbuki bu söz küfürdür,. Ne buyurulur. Bu soruya da aşağıdaki cevabı veririz:

Bu sözün küfür olması; cehennemden korkmamak ve cenneti beğenmemek yönünden söylenmiş olmasına bağlıdır. , Ama bunların kasdı öyle değildir, şudur:,

" Ya Rabbi, sen bizi yoktan var eyledin; vücuda getirdin. Bundan sana fayda yoktur. Bu durumda; bize düşen odur ki, sana kulluğu, kendimize ait sebep için etmeyelim. Ancak kulluğumuzu, senin rızan için yaparız. Seninle bir alış ve-

[1534] Yasin, 82

rişimiz yok ki, cennet veya başkası için ibadet edelim. Her nekadar sen:

"Allah Teâlâ müminlerden nefislerini ve mallarını satın aldı; karşılığında onlara cennet verdi." [1535] Buyurmuş isen de; bu senin has kulların ile bir muamelendir…Nihayetsiz lutuflarını ve sonsuz, tam rahmetini onlara bu yüzden bir izhardır Yoksa sen; alış veriş gibi şeylerden münezzehsin. Biz ibadeti halis muhlis senin için yaparız. Ara yerde cennet ve cehennem olmasa dahi, bize yakışan ibadettir. Cennete ve cehenneme koymak çıkarmak sana bağlı bir iştir, nasıl dilersen öyle yaparsın. Cennete koyarsan senin, fazlın sayılır; ibadetimizden değildir. Cehenneme koyarsan adlindir; hâşâ zulüm değildir Zulmün manası başkasının mülküne fuzuli tasarruftur Hâlbuki mülk senindir Durum böyle olunca o mülkte arzu ettiğin gibi tasarruf edersin ve zulüm olmaz İşte tasavvuf ehlinin o sözden muradları budur …

Başka değildir. [1536]

[1535] Tevbe: 111

[1536] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, ONDÖRDÜNCÜ SUAL VE CEVABI-

ش Ş

90

Vezin: Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

Dermân arardım derdime derdim bana dermân imiş,
Bürhân sorardım aslıma aslım bana bürhân imiş.
Sağ u solum gözler idim dost yüzünü görsem deyü,
Ben taşrada arar idim ol cân içinde cân imiş.
Öyle sanırdım ayriyem dost gayrıdır ben gayriyem,
Benden görüp işiteni bildim ki ol cânân imiş.
Savm u sâlât u hac ile sanma biter zâhid işin,
İnsân-ı Kâmil olmaya lâzım olan irfân imiş
Kande gelir yolun senin ya kande varır menzilin,
Nerden gelip gittiğini anlamayan hayvân imiş.
Mürşid gerektir bildire Hakk'ı sana Hakk'al-yakîn,
Mürşidi olmayanların bildikleri gümân imiş.
Her mürşide dil verme kim yolun sarpa uğratır,
Mürşidi Kâmil olanın gâyet yolu âsân imiş
Anla hemen bir söz durur yokuş değildir düz durur,
Âlem kamû bir yüz dürür gören anı hayrân imiş.
İşit Niyâzî'nin sözün bir nesne örtmez Hakk yüzün,
Hakk'dan ayân bir nesne yok gözsüzlere pinhân imiş

Dermân arardım derdime derdim bana dermân imiş,
Bürhân[1537] ***sorardım aslıma aslım bana bürhân imiş.***
Dermân arardım derdime derdim bana dermân imiş,
Delil sorardım aslıma aslım bana delilmiş.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Kur'ân okuyan mü'min turunçgillere benzer; kokusu da güzeldir, tadı da güzeldir. Kur'ân okumayan mü'min ise, hurmaya benzer; kokusu yoktur, fakat tadı güzeldir. Kur'ân okumayan münafık reyhana benzer; kokusu güzeldir, tadı ise acıdır. Kur'ân okumayan münafık da Ebû Cehil karpuzuna benzer; kokusu olmadığı gibi, tadı da acıdır." [1538]

[1537] **BÜRHAN:** Delil, hüccet, isbat vasıtası. * Mantık: Yakînî mukaddemelerden meydana gelen kıyas. * Red ve inkâr için itiraz kabul edilmeyecek surette isbat-ı hakikat eden kavi hüccet. (Bir bürhan ile elde edilen netice-i tevhidi bazı insanlar isti'zam ile dar zihinlerine sıkıştıramazlar. Veya bozuk hayalleri tahammül edemez. Bu hale karşı o kat'i, sahih bürhanı reddetmek üzere: "Bu neticeyi, bu kadar azametiyle şu bürhan (onu) intac edemez." diye bahaneler ile kabul etmez. O miskin bilmez mi ki, neticenin kayyûmu imandır.

[1538] Buhârî, Et'ıme, 30; Fedâilü'l-Kur'ân, 17, 36; Müslim, Müsâfirîn, 243; Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, Müsned, XII, 168 (7237); Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, IX, 136 (8670); Beyhakî,

Eskiden anne babalar, çocukların atlattıkları her hastalıktan sonra bir olgunlaşma ve gelişme evresi geçirdiklerini bilirlerdi Sadece çocuklar değil, yetişkinler de her hastalıktan daha olgunlaşmış olarak çıkarlar. Bütün büyük kültürler de büyük mücadeleler sonucu oluşmuşlardır. [1539]

Sağ u solum gözler idim dost yüzünü görsem deyü,
Ben taşrada arar idim ol cân içinde cân imiş.
Sağ ve solumu gözler idim dost yüzünü görmek için,
Ben dışarıda arar idim ol cân içinde cân imiş.

Pervane, Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahü'l-azîzden bir öğüt dinlemek için ısrarda bulundu. Mevlânâ:

"Emir Muineddin muktedirsen, hiç gevşeklik göstermeden dört kıbleye hizmet et ve dört kıbleye hizmet etmeği kendine gerekli bil" dedi. Pervane baş koydu ve:

"Biz bir kıble biliyoruz, diğer üçü hangileridir? Diye sordu. Mevlânâ:

"Bunlardan birincisi namaz kıblesidir ki günde beş defa yüzünü ona çevirirsin.

İkincisi dua kıblesi olan gökyüzüdür. İhtiyaç düştüğü vakit yüzünü dua kıblesine çevirir ve ağlayıp sızlayarak kendi arzunun yerine gelmesi için ricada bulunursun.

Üçüncüsü padişahlardır: Padişahlar, yoksulların ihtiyaçlarının kıblesi ve mazlumların sığınağıdırlar. Bir mazlum ve çaresiz kimse senin tarafına yüzünü çevirdiği vakit, onun ihtiyacını yerine getir ki, yüce Allah Teâlâ da senin din ve dünya ihtiyacını yerine getirsin.

Dördüncüsü Allah Teâlâ erlerinin kalbidir. Bu kalb, Allah Teâlâ'nın nazarının kıblesidir ve kâinattan da daha yüksek ve yücedir.[1540]

Öyle sanırdım ayriyem dost gayrıdır ben gayriyem,
Benden görüp işiteni bildim ki ol cânân imiş.
Öyle sanırdım ayriyem dost başkadır ben başkayım,
Benden görüp işiteni bildim ki ol cânân imiş.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz burada insanda bulunan kuvvetlerin aslında kendine verilen cevhereden yani üfürülen ruhun olduğunu beyan ediyor. Yoksa bakiyenin aciz ile vasıflandığını haber veriyor.

Şu'abü'l-îmân, II, 337 (1973); Kudâ'î, Müsnedü'ş-şihâb, II, 289 (1381). Mesel için bkz. Hakîm et-Tirmizî, el-Emsâl, s. 44, 45; Râmhürmüzî, Kitâbü emsâli'l-hadîs, s. 85 (46); Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-emsâl, s. 215 (318); Abdülmecîd Katâmış, el-Emsâl el-Arabiyye, s. 163. (UYSAL, 23 Bahar 2007)

[1539] (DAHLKE, 2002), s.111

[1540] (Ahm95), s. 672-(407)

Ol lezzet-i ruhaniyye ile beden de kuvvet bulur.

Hikâye:

Bir kimse var imiş günde bir sığırı pişürür ve başında götürür imiş halk bunun haline ta'accüb iderler imiş. Bir gün ol şehre bir yeni Hâkim gelür. münâsebet ile ol kimseyi anarlar. Hâkim:

"Getürün göreyüm der. getürürler ta didükleri gibi bulur der ki;

"***Soyun",*** bunı soyarlar kemerinde **on dörd cevher** bulunur ki

pâdişâhların değmesi mâlik olamaz. Ol cevahiri alur var kebâbunı sat der. Bu kerre dizine dek kalduramaz etrafındakiler bunu görürler. Cevahiri yine verür bilâ taassüf yine başına alur gider. Hâkim der ki:

Bu kadar cevâhirdür ona bu takati viren.

Şimdi Mısrınün bu pirlükde bu kadar kahrı çekmesi takati bu iki ruhani lezzetler ve ol iki cismânî lezzetlerdür. İmdi bu dörd lezzetlerin bişincisi yokdur ya'ni bunlara benzer bir dahi yokdur bu sözi anlayabilen teslim olur. [1541]

<u>Savm u sâlât u hac ile sanma biter zâhid işin,</u>
<u>İnsân-ı Kâmil olmaya lâzım olan irfân imiş</u>

Oruç, namaz ve hac ile sanma biter zâhid işin,
İnsân-ı Kâmil olmaya lâzım olan irfân imiş

Sûfî muhakkikler ibadet, riyazet ve halvet amellerinin kendilerinin bilgi alıcısı olmadığını buna aracılık ettiklerini ileri sürerler. Yani bu amellerin sonunda kişide bir **nûr** oluştuğunu ve ancak o nûr ile Hakk'ı tanıyabildiklerini söylerler. Yoksa bu amellerin tek başına yeterli olduğunu hiç bir sûfî söylememiştir.

Savm u sâlât u hac ile sanma biter zâhid işin,
İnsân-ı Kâmil olmaya lâzım olan irfân imiş

beyti tam bu mânâya işâret etmektedir. Sufiler bu yönleriyle Hâricîlerin, Selefîlerin ve bazı ehl-i hadîsin somut zühd anlayışlarından uzaklaşırlar. Bunlarda mutlak manada ibadetler esas iken sûfîlerde bu ibadetlerin kişide hâsıl edeceği hal ve makam önemlidir. Yoksa kul ile Rabbi arasındaki perdelerden bir perde de o ibadetler olabilmektedir. Hemen hemen bütün dînî pratiklerde yer aldığını gördüğümüz ve sûfîlere göre ilâhi bilgiyi elde etme yolunda atılacak ilk pratik adım olan "halvet" ve "inzivâ" uygulamasının aslında düşünce tarihinde de önemli bir yeri bulunduğu maalesef modernler tarafından unutulmuştur. Kadim ve ezoterik felsefe okullarında öğrencinin metafizik konulara olan temerküzünün sağlanmasında başvurulan yollardan en önemlisi budur. Pithagoras'ta, Platon'da karşılığı olan bir uygulamadır.

Mesela İslam filozoflarından İbn Miskeveyh felsefe ile meşgul olmak isteyenlere önce ***"kalblerin temizlenmesi"*** işiyle uğraşmalarını tavsiye eder zira ona göre ***"hikmet ilâhî vergilerin en büyüğü ve Allah'ın kendi dostlarına ikrâm ettiği en faziletli yüceliktir".*** Bunun ardından halveti tavsiye eder. Der ki;

[1541] (MISRÎ, 1223), v. 51a

"Derin bir konu üzerinde düşündüğümüz zaman çevredeki şeylerin bizim nefsânî faaliyetimize mânî olmaması için onlara göz kapatırız. Eğer nefs (bil-kuvve akıl] zâtı îtibâriyle maddî olsaydı onun aktivasyonu, maddî dünyadan ilgisini kesmek zorunda kalmazdı".

Sûfî muhakkikler bu tür uygulamalara niçin diğerlerinden fazla önem vermektedirler? Çünkü onlara göre ilâhi bilgi dışarıda (taşrada) aranacak bir şey değildir. Allah bütün isimlerini yalnızca en şerefli mahlûk olarak yarattığı "insana" talim ettiğini söyler. [1542]

Hz. Kuddûsî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz **bu beyit için buyurdu ki:**

Sözlerinin anlatmak istediği irfân'ın kalpte belli bir usûle göre hâsıl olacağını biliyorum ve ihtiyarlık sebebiyle nafile amellerime gücüm kalmadığından dolayı gece ve gündüz farz amellerime çalışıyor, tevhide devam ediyorum.[1543]

Kande gelir yolun senin ya kande varır menzilin,
Nerden gelip gittiğini anlamayan hayvân imiş.

Nereden gelir yolun senin ya nereye varır menzilin,
Nerden gelip gittiğini anlamayan hayvân imiş.

İnsan hayatının kendine ait geçmişi büyük sırlarla örülüdür. Bunun zahiri olarak bile tespitini yapmak mümkün değildir.

İnsan yeryüzünde ne zaman ortaya çıkmıştır?

Dinî-felsefî düşünce sistemlerinde birçok gnostik unsura yer veren Bâtınî-İsmâilî müellifler ile İmâmiyye Şiası'na mensup bazı âlimlere göre ise Kur'ân-ı Kerim'de sözü edilen Âdem aleyhisselâm, yeryüzündeki ilk insan olmayıp ondan önce nice Âdemler gelip geçmiştir.[1544] Buna benzer bir görüş, tasavvufu felsefîleştirmesiyle tanınan Muhyiddîn İbn'ül Arabî (hyt. 638/1240) tarafından da dile getirilmiştir.[1545]

Yerbilim ve insanbilim erbabı bu meseleyi çözememişlerdir. Herhalde insanın ortaya çıkış tarihi, Benî îsrail bilginlerinin haber verdikleri gibi yedi bin yıllık olamaz. Fakat ne faydası var ki, diğer İsrailiyât (İsrail oğulları kitaplarından alınıp aktarılan hurafeye yakın kıssa ve bilgiler) gibi bu rivayet de eski kitaplarımıza girmiştir.

Ancak şeyhimiz bu meseleyi, yerbilim uzmanlarını alkışlamaya mecbur ede-

---

[1542] (KILIÇ, 1 (2004))

[1543] (Kuddûsî, Tarihsiz), s. 137

[1544] Ca'fer b. Mansûrü'l-Yemen, *Serâiru ve Esrâru'n-Nutekâ*, nşr. M. Gâlib, Beyrut 1984, s. 21. İmâmiyye kaynaklarından aktarılan muhtelif rivayetler için bkz. Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1988, I. 142-143. (Öztürk, Mustafa, (2004). Âdem, Cennet ve Düşüş, Milel ve Nihal, 1 (2), 151-186.)

[1545] Bkz. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *el-Futûhâtu'l-Mekkiyye*, Beyrut (Dâru Sâdır) trz., III. 348. (Öztürk, Mustafa, (2004). Âdem, Cennet ve Düşüş, Milel ve Nihal, 1 (2), 151-186.)

cek bir surette çözmüştür.

Şeyhimizin bir gün Mekke-i Mükerreme'de tavaf sırasında gözüne, şekil ve kıyafetiyle yabancı olduğu belli olan bir adam çarpar. Yanına yaklaşıp kim olduğunu sorar. O yabancı:

"Ben senin büyük atalarındanım" der.

Şeyh sorar:

"Hangi asırda yaşıyordunuz?"

Yabancı:

"Kırk bin sene önce vefat etmiştim."

Şeyh:

"Kitaplar Ebu'l-Beşer (İnsanlığın Babası) ***Âdem'in altı bin sene önce yaratıldığını haber veriyorlar."***

Yabancı:

"Sen hangi Âdem'den bahsediyorsun? Bil ki, Ebu'l-Beşer olan Âdem'den önce daha yüz bin Âdem geçmiştir." [1546]

Şeyhimizin böyle bir ruhanî konuşmağa bağladığı tahminini çağdaş ilimlerin keşifleri ve tahminleri tamamen doğrulamaktadır. Gerçek şu ki, üçüncü devirde bile yaşamış ve hattâ kadîm fil **(Elephantus antiquus)** denilen şimdi nesli tükenmiş bir hayvanla çağdaş olduğunu gösteren kemiklere çeşitli araştırmalar sırasında tesadüf edildiğinden, insanın yeryüzünde herhalde yüz bin sene önce de var olduğuna inanmak gerekir. İşte bu keşf ve ayırım sebebiyle şeyhimiz insan için:

"Hadistir (sonradan olmadır), ***ama bir ezelî hadistir. Hâdisât ayn-ı kadim olamaz usulü'd-din ve ilm-i kelamın dâhi ulemasının ve hükema-ı İslamiyyenin"*** gördükleri ve hadsiz burhanlarla isbat ettikleri hudûs ve imkân hakikatlarıdır. Onlar demişler ki ***"madem âlemde ve herşeyde tegayyür ve tebeddül var elbette fânidir, hadistir, kadîm olamaz"*** (7.-Şua 1. Hakikat) hükmünü vermiştir. [1547]

150-200 milyon yıl önce yaşamış olan dinozorların hemen her türlü fosilinin bulunmasının yanında dışkısı bile bulunabilirken birkaç yüz bin senelik insan fosilleri dahi bulunamaktadır. [1548]

Mürşid gerektir bildire Hakk'ı sana Hakk'al-yakîn,
Mürşidi olmayanların bildikleri gümân imiş.

Mürşid gerektir bildire Hakk'ı sana Hakk'al-yakîn,
Mürşidi olmayanların bildikleri şüpheli imiş.

Bir Mürşid-i Kâmil gerektir ki sana Hakk'el-yakîni bildirsin. Çünkü ilm'el-yakîn şeriat ehlinin ilmidir. Ayn'el-yakîn ise tarîkat ehlinin ilmidir. Hakk'al-yakîn ise

[1546] Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *el-Futûhâtu'l-Mekkiyye*, Beyrut (Dâru Sâdır) trz., III. 348.
[1547] (AYNİ, 1995), s. 62-64
[1548] (MUSAOĞLU, 1999), s. 64

hakîkat ehlinin ilmidir. İşte Hakk'ı ancak Hakkal-yakîn bildiren Hakîkat Mürşididir, Mürşidi-i Kâmildir. Mürşidi olmayanların kitap mütalaasından ve muhabbetlerden (devam ettiği sohbetlerden) anladığı ve bellediği şeyler boş şeylerdir, zirâ tevhid sülûksüz anlaşılmaz.

> Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin bildirdiğine göre "mürid-mürşid ilişkisinin ilk misali Allah Teâlâ ile ***Rûh-i Muhammedi"*** arasında gerçekleşmiştir. Gizli bir hazîne iken bilinip tanınmayı istemiş olan Yüce Allah Teâlâ, bu tanınma sevgisi neticesinde ilk önce ***Rûh-i Muhammedi'yi*** yaratarak onu mürid menzilesinde tutup halvet ettirmiş ve kendini de şeyh yerine koyup tevhidi telkîn etmiştir. Sonra *usûl-i esmâ'da* yer alan diğer isimleri sırayla ve teker teker telkîn eylemiştir.[1549]

Ali Kemalî Efendi kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz (d.1853-hyt: 4 Ekim 1920), Piri Mehmet Paşa mahallesinde yaptırdığı evin alçak tavanlı bir hücresinde, devrin ileri gelen bilginlerini ve dostlarını toplar, sabahlara kadar sohbet ederler. Abdülaziz Mecdi kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz, bazen Ali Kemalî'yi evinden alır, kırlara götürür, yol boyunca tasavvufı sohbetlerde bulunurlar. Yine böyle bir gün Abdülaziz Mecdi Efendi ile Konya dışında kırlarda gezerlerken, bir çobana rastlarlar. Şakrak ve latifeci bir zât olan Ali Kemalî, çobana okuma yazma bilip bilmediğini sorar. Okuma-yazma bilmediği cevabını alınca ona derki:

"Çoban hele şu etrafına bir bak ne görüyorsun?"

"Şu gördüğün ağaç, taş, toprak, hayvan ve insandan sence hangisi, olsa olsa Allah olabilir?"

Çoban bu garip sual karşısında biran duraklar, düşünür, düşünür de: "insan" diye cevap verir. Bu cevap üzerine Ali Kemalî Efendi'de: "Aferin çoban! Konya ulemasından daha akıllı imişsin" der.

Ali Kemalî ve Abdülaziz Mecdi Efendi'nin çobanla bu konuşmaları üzerine Osman Nuri Ergin, Abdülaziz Mecdi Tolun, adlı eserinde şu mütâlâayı beyan eder:

"Allah Teâlâ çobanların bile arayıp bulması lazım gelen bir hakikattir, bir varlıktır; hatta hakikat'ül hakayıktır. Çünkü o olmayınca ne bir vücut, ne de bir hakikat, hatta en ufak bir şey bile olamaz." [1550]

> Üstatsız kalırsam inancım başkalaşır. O sağlam imanım başka bir şey olur. Ruhuna binlerce rahmet olsun, işte benim üstadım budur. Etrafına da toplanırlar. Şüphe ne oluyor! Ben kendim için feryat etmiyorum sizin için ağlıyorum. Şimdi o ölünün vasıflarını say ki, ona göre ağlayayım. [1551]

<u>Her mürşide dil verme kim yolun sarpa uğratır,</u>
<u>Mürşidi Kâmil olanın gâyet yolu âsân imiş</u>

Her mürşide gönül verme kim yolun sarpa uğratır,

[1549] (ÖGKE, 2000), s. 156; Yiğitbaşı Velî, *Risale-i Tevhid,* v.43a-43b
[1550] (KARTALCI, 2004),s.15
[1551] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.252), s.341

Mürşidi Kâmil olanın gâyet yolu kolay imiş

Mürşid-i Kâmil neden anlaşılır? Alâmeti nedir?

Bir Mürşid-i Kâmilin alâmeti şudur: Şayet kalbinde dünyâ sıkıntılı işi, felâketi olduğu halde yanına gittiği zaman, o gailen eksilir ve yok olup kalkarsa, işte o kimse Kâmildir. Yok gâilen eksilmeyip daha da çoğalır ve gâilene gâile katılırsa, o insan Kâmil değidir, bir yalancıdır, andan kaç. Zirâ o kimse senin yolunu daha sarpa uğratır. Mürşid-i Kâmil olanın yolu âsândır (bu gibi insan ancak rahatlık ve kolaylık verir).

Her mürşide dil verme kim yolun sarpa uğratır, gönül bağına sahip çık demektir.

Şeyh-i Ekber'e göre birden fazla şeyhe bağlanmanın her hangi bir sakıncası yoktur. Hatta ona göre aksi tarzda bir kural cahiller tarafından icat edilmiştir.[1552]

Nikâhlar da dört türlüdür. Cismani nikâh, misali nikâh, ruhani nikâh, ilmi nikâh. Birincisi için kalpte eserler vardır; ikincisi için gizlide nurlar; üçüncüsü ruhta sırlar; dördüncüsü gözde mücerred külli hakikatler vardır. Bunların hepsi de manevi buluğ ve evlilikle ilgilidir. [1553]

Bu evliliklerin neticesi doğacak evlat nesebin devamını sağlayacaktır.

Anla hemen bir söz durur yokuş değildir düz durur,
Âlem kamû bir yüz dürür gören anı hayrân imiş.
Anla hemen bir söz durur yokuş değildir düz durur,
Âlem hepsi bir yüz dürür gören anı hayrân imiş.

İşit Niyâzî'nin sözün bir nesne örtmez Hakk yüzün,
Hakk'dan ayân bir nesne yok gözsüzlere pinhân imiş
İşit Niyâzî'nin sözün bir nesne örtmez Hakk yüzün,
Hakk'dan ayân bir nesne yok gözsüzlere gizli imiş

Nitekim Ca'fer-i Sâdık aleyhisselâm buyurur Kur'ânun tecellisi vardur. Yani hakkun dostlarına Kur'ân içinden tecellisi vardur ehli olmayana tecelli etmez. ***" O'na temiz olanlar dokunabilir."***[1554] buncılayın mahbûb yüzinden hak âşıklarına tecellî ider tessellî virür. mahbûbun haberi olmaz mahbûb ancak bir âyinedür görinen ğayrıdur gayrı degül aynıdur. ğayrı olduğı bir sanıdur. Siz âyineye bakarsız enbiya ve evliya âyine içindeki cemala bakarlar. İmdi bir göz ki ayineye baka ol göz içinde tecelli iden cemâl kanda görür. Füsûsda yazar ki

---

[1552] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s.18
[1553] (ÇETİN, 1999), s.85; (BURSEVİ), v.39a, 32. Varidat
[1554] Vâkıa, 79

"âyineye bakan içindeki sureti göremez içindeki surete bakan ayineyi göremez, acebdür." Der. Gönül her neye kasd iderse gördügi odur. Gönlün maksûdı olmayan gözine de girse görmez. Bu mücerrebdür insan bir şeye ziyâde meşgul olsa gayrı ne görür ne işidir. Gâh olur bir gözden bir ahir kimse bir şeyi görür gözün, sahibinün haberi olmaz acebdür kudretullaha nihayet yokdur.[1555]

[1555] (MISRÎ, 1223), v. 64b

91

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Her yeri hüsnün gülistân eylemiş,
Her tarafta bağ-u bostân eylemiş.
Ziynet etmiş zîr-ü pes evsâf ile
Her sıfattan zâtın ilân eylemiş.
Bunca evsaftan görünen bir cemâl,
Bir cemâli bunca elvân eylemiş.
Hep kitâb-ı Hakk'dır eşyâ sandığın,
Ol okur kim seyr-i evtân eylemiş.
Hüsnünü izhâr eder cümle sıfât,
Zâtına insânı bürhân eylemiş.
Hakk'ı istersen yürü insâna bak,
Şems-i zât yüzünde rahşân eylemiş.
Hakk yüzü insân yüzünden görünür,
Zât-ı Rahmân şeklin insân eylemiş.
Nice görsün şems-i vechin çün anın,
Zâhidi a'mâ ki tuğyân eylemiş.
İçini almış anın zerk ü riyâ,
Gönlünü şeytân perişân eylemiş.
Her nazarda gördüğü Hakk ârifin,
Her görüşte nice ihsân eylemiş.
Hakk'ı anlamak değil âsân ola,
Adetâ Hakk böyle erkân eylemiş.
Sâlik erince kemâle şöyle bil,
Yüreğin baş bağrını kan eylemiş.
Anlayınca Zât-ı Hakk'ı zevk ile
Bu Niyâzî nice seyrân eylemiş.

Her yeri hüsnün gülistân eylemiş,
Her tarafta bağ-u bostân eylemiş.
Her yeri güzelliğin gülistân eylemiş,
Her tarafta bağ ve bostân eylemiş.

Ziynet etmiş zîr-ü[1556] pes[1557] evsâf ile,
Her sıfattan zâtın ilân eylemiş.
Ziynet etmiş altını yeterli vasıflar ile
Her sıfattan zâtın ilân eylemiş.

Bunca evsaftan görünen bir cemâl,

1556 **Zir:** f. Alt, aşağı.
1557 **Pes:**f. Arka, art, geri. * Öyle ise, imdi

<u>Bir cemâli bunca elvân eylemiş.</u>
Bunca sıfatlardan görünen bir cemâl,
Bir cemâli bunca renkler eylemiş.

Hakk'ın zâtının ziyneti sıfatlarıdır. Cenâb-ı Hak her sıfattan zâtını ilân eder. Zirâ bu sıfatlardan görünen bir cemâl, Hakk'ın güzelliğidir. Bu bir cemâli bunca renklerde müzeyyen kılarak, yani süsleyerek sûretlerde gösteren O dur. Çünkü bütün ilâhî güzellikler mezâhirle görülür.

<u>Hep kitâb-ı Hakk'dır eşyâ sandığın,</u>
<u>Ol okur kim seyr-i evtân eylemiş.</u>
Kitâb-ı Hakk'dır hep eşyâ zannettiğin,
O okur kim seyr-i vatan eylemiş.

Bu eşyâ sandığın hep Hakkın kitâbıdır. Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı azîmde: وَالطُّورِ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ فِى رَقٍّ مَنْشُورٍ ***"O Tûr hakkı için ve yazılmış kitap hakkı için ki, bu yazılmış bir varaktadır"***[1558] buyurmuştur. Tûr cümle dağların yücesidir. "Kitâb-ı mestûr" dan murad bu görünen sûretler, **"Fî rakkin menşûr"** ise bütün mahlûkattır. Bu kâinat bütün bir kitaptır. O kitabı ancak tevhid makâmlarını seyreden okur, başkası okuyamaz.

<u>Hüsnünü izhâr eder cümle sıfât,</u>
<u>Zâtına insânı bürhân eylemiş.</u>
Güzelliğini açığa çıkarır bütün sıfâtlar,
İnsânı ise zâtına delil eylemiş.

İnsan olarak bahsedilen Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin zâtıdır. Yoksa insan cesedine bürünmüş olan canlılar değildir.

Allah Teâlâ Davut aleyhisselâma
"Ya Davut! Muhammedi (sallallâhü aleyhi ve sellem)´i kendim için,
Âdemin çocuklarını Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem) için,
Diğer yaratıklarımı Âdemin çocukları için yarattım.
Kim benimle meşgul olursa, onun için yaratıklarımın önüne geçer.
Kendisi için yarattıklarımla meşgul olanlardan ise kendimi saklarım." [1559]

"Sen´in birliğinin toplayıcı kudreti ile Âdemi (yokluk) mihrabında, meleklerin ruhları O´na bakarak secde ettiler."

Allah Teâlâ meleklere Âdem aleyhisselâm için secdeyi emretti. Rahman´ın emrine itaat etmek farz olduğundan, hikmetini aramadan melekler secdeye

---

[1558] Tur, 1-3
[1559] (ALTUNTAŞ, 2004), s. 89

kapandılar.

Allah Teâlâ´dan başkasına secde caiz değildir. Meleklerin Âdem aleyhisselâma karşı secdeyle emredilmesi, alnında Fahri Âlem Muhammed Mustafa (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimizin nuru bulunduğu içindi.

Âdem aleyhisselâm yaratılınca Cebrail aleyhisselâm Resûlüllâh (sallallâhü aleyhi ve sellem)´in toprağını getirdi. Parlak bir inci gibiydi. Hiçbir şeyle ölçülmeyecek kadar nurluydu. O´nu Allah TeâlâÂdem aleyhisselâmın toprağına kattı.

İnsan yaratılış gereği meleklerden aşağı olduğu bilinse de bu emirdeki hikmet, kabuğun içinde saklanmış özün varlığından dolayıdır. Bu öz Hakikat-ı Muhammediye´ dir.

Âdem aleyhisselâmın isimleri meleklerden daha iyi bilmesi mayasında bulunan Nur-î Muhammedî (sallallâhü aleyhi ve sellem)´dir. Yoksa o bilgileri bilemez ve isimleri meleklere sayamazdı.

Eğer bu hal olmasa idi, melekler bu emre karşı, yatkınlık hissedemeyip **"Yeryüzünde fesat çıkaracak, kan dökecek insanı mı, halife kılıyorsun"** [1560] sözünde ısrar edeceklerdi. Allah Teâlâ, yaratılışlarında cemal sıfatını asıl kıldığı meleklere; **"Sizin bilmediğinizi, Ben bilirim"** hikmetini hatırlatarak, insanda sakladığı sırların kaynağı Hakikat-ı Muhammediye´den haberdar etti. Bu sırdan şeytan habersiz kalınca celâl sıfatının tecellisinden dolayı isyanda sabit kalıp huzurdan kovuldu. Kıyamete kadar da Hakikat-ı Muhammediye´den habersiz kalacaktır.

Bizlere bildirilen Hakikat-ı Muhammediye´den nasıl o habersizdir, denilirse; bir şeyi duymak veya kabul etmek gerçekte kavuşmak değildir.

"İnandık, dediler. Siz iman etmediniz, ama İslam olduk, deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi" [1561] hakikatince Allah Teâlâ´a şükrümüzü artırmak ve bizlere sahip olması için Efendimiz Muhammed Mustafa (sallallâhü aleyhi ve sellem)´in yardımını talep etmemiz üzerimize farzdır.

"Âdem suretimde yaratıldı" diye Efendimiz Muhammed Mustafa (sallallâhü aleyhi ve sellem) den bahsettin. Yoksa bizim gibiler için değil. Melekler, bu hakikatin sırrına şahittir.

Nefis terbiyesinden geçmeyen insan, hakikatte hayvanî mertebelerden kurtulmuş değildir. İnsanın aşağılardan yukarılara doğru olan bir seyri vardır.

"Biz insanı en güzel biçimde yarattık. Sonra aşağıların aşağısına attık" [1562] Bu alçaltılmadaki hezimetten Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz korunmuştur.

Diğer nebillerde (aleyhimüsselâm) O´nun yolunun hizmetçileri olduğundan dünyevî aşağılanmanın ağırlıklarından korunmuş oldular. Çünkü Hakikat-ı Muhammediye´nin nurunu taşımışlardır. Eğer bu nur onlarda bulunmasa idi, hiçbiri bu nübüvvet vazifesinin ağırlığını taşıyamazlardı.

[1560] Bakara, 30

[1561] Hucurat, 14

[1562] Tin,3–4

“Biz Sen´i âlemlere rahmet olarak gönderdik” [1563]

Ayetindeki âlemler, nebilerin vazifeli olarak geldiği yerlerdir. Çünkü yaratılan mahlûkattaki yaratılış hikmeti insana hizmet içindir. İnsan, Allah Teâlâ için yaratılmış; diğer yaratılan mahlûkatta insan içindir. İnsan için olmayan şeyin yaratılışı diye bir şey yoktur.

Kur´an-ı Kerim´de buyruldu ki;

“Görmediniz mi? Allah Teâlâ, sizin için göklerdekini ve yerdekini müsahhar kılmış” [1564]

Yaratılışın mayası ise; **“Sen olmasaydın Âlemleri yaratmazdım”** hakikatinin sahibi Efendimiz Muhammed Mustafa sallallâhü aleyhi ve sellemdir.

Fakat O, her zaman Allah Teâlâ´a karşı itaatkâr ve kulluğun en büyük önderiydi.

“İnsanlardan hiçbir kimseye, Allah Teâlâ kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik verdikten sonra, kalkıp insanlara: “Allah'ı bırakıp bana kul olun.” demesi yakışmaz. Fakat onun: “Öğrettiğiniz ve okuduğunuz kitap gereğince Rabbe halis kullar olun” demesi uygundur.” (Al-i İmran 79) [1565]

<u>Hakk’ı istersen yürü insâna bak,</u>
<u>Şems-i zât yüzünde rahşân eylemiş.</u>
Hakk’ı istersen yürü insâna bak,
Zât güneşi yüzünde parlamış.

Hakk’ın zâtına insan delildir. Hakk’ı görmek istersen insana bak. Şems-i zât (zât güneşi) insanın yüzünde pırıldamaktadır. Melekler ve sâire noksandırlar. Meselâ melekler Hakk’ın yalnız kuvvet ismine mazhardırlar, insan ise bütün isimleri kendisinde toplamıştır.

<u>Hakk yüzü insân yüzünden görünür,</u>
<u>Zât-ı Rahmân şeklin insân eylemiş.</u>
Hakk yüzü insân yüzünden görünür,
Rahmânın zâtı şeklini insân eylemiş.

Onun için Niyâzî-i Mısrî Efendi de “Hak yüzü insân yüzünden görünür” demiştir, zirâ insân Rahmânın zâtının şeklidir.

<u>Nice görsün şems-i vechin çün anın,</u>
<u>Zâhidi a’mâ ki tuğyân eylemiş.</u>
Nasıl görsün yüzün güneşi için anın,
Kör zâhid ki, taşkınlık eylemiş.

[1563] Enbiya, 107
[1564] Lokman, 20
[1565] (ALTUNTAŞ, 2004), s. 111-113

<u>İçini almış anın zerk ü riyâ,</u>
<u>Gönlünü şeytân perişân eylemiş.</u>
İçini almış anın çirkin söz ve riyâ,
Gönlünü şeytân perişân eylemiş.

<u>Her nazarda gördüğü Hakk ârifin,</u>
<u>Her görüşte nice ihsân eylemiş.</u>
Ârifin her nazarda gördüğü Hakk'tır,
Her görüşte nice ihsân eylemiş.

<u>Hakk'ı anlamak değil âsân ola,</u>
<u>Adetâ Hakk böyle erkân eylemiş.</u>
Hakk'ı anlamak kolay değil,
Adetâ Hakk böyle şartlı eylemiş.

<u>Sâlik erince kemâle şöyle bil,</u>
<u>Yüreğin baş bağrını kan eylemiş.</u>
Sâlik erince kemâle şöyle bil,
Yüreğini, baş ve bağrını kan eylemiş.

<u>Anlayınca Zât-ı Hakk'ı zevk ile</u>
<u>Bu Niyâzî nice seyrân eylemiş.</u>
Anlayınca Zât-ı Hakk'ı zevk ile
Bu Niyâzî nice seyrân eylemiş.

92

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'lün

Gözet sun-i kadîmi kim kimin halkın azîm etmiş,
Tamam halka olan, fiilin, dilin, gönlün kerîm etmiş.
Kimin bed nefsi bed ef'âl-u bed hûyu zamîr etmiş,
Kahr evsâfına mazhar kılup anı leîm etmiş.
Ne kim takdir edüptür Hakk olur elbette ol zâhir,
Ne tedbir edevüz ana ki takdîrin hakîm etmiş.
Velî ârif olan lutfa sevinmez kahre incinmez,
Eyü kim cümleten halka âtâsın ol amim etmiş.
İkisin bir bilüp doğru hakîkatle görür kim Hak,
Celâlî perdesin çekmiş cemâline harîm etmiş
İkisinden de lâzımdır kemâl-i hüsn zâtına,
Anınçün birini kahhar edip birini halîm etmiş.
Ne hâsıl ey Niyâzî Cennet-i irfâna girmezsen,
Tutalım Hakk yerin anda senin dâr-ı-naîm etmiş.

Gözet sun-i kadîmi kim kimin halkın azîm etmiş,
Tamam halka olan, fiilin, dilin, gönlün kerîm etmiş.
Gözet ilk yaratılışı ki kiminin yaratılışını büyük etmiş,
Tamam yaratılışta olan, fiilin, dilin, gönlün kerîm etmiş.

Ey Tevhidi ef'âl sâliki "Gözet sun'i kadîmi" diye Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz hazretleri Bu mahlûkat ve bu mevcûdat "Nûr-i Muhammedî" nin şerhi ve tafsîlidir demek istiyor.

Taftezanî (791/1389) ise "Şerh Hadis Erbain"de bu unsurları daha da çoğaltır:
"Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey ilimdir "
"Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey cevherdir"
" Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey incidir"
" Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey nûrudur
" Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey ruhumdur"
" Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey levh dir"
" Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey akıldır"
" Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey arş dır"
" Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey melek dir"

Taftezanî (791/1389) yorumunda bütün bunların müsemmalarının, Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin ruhu olduğunu söyler. Hadiste özellikle bu ifadelerin kullanılmalarındaki hikmetleri de şöyle açıklar: "Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem vücut sadefinin incisi olduğu için inci, nûraniyetinden dolayı nûr, aklının çokluğundan ve üstünlüğünden dolayı akıl, işlerin tedbiri iti-

bariyle kendisine uymada muvaffak olduğu için kalem, ilimlere vukufîyetinden dolayı levh; melekî sıfatların galebesinden dolayı melek denmiştir." [1566]

Kimin bed nefsi bed ef'âl-u bed hûyu zamîr etmiş,
Kahr evsâfına mazhar kılup anı leîm etmiş.
Kimin çirkin nefsi kötü fiilini yaramaz hûyunu gizlemiş,
Kahr vasıflarına nail kılup onu adi etmiş.

Kimin ef'âlin ve gönlün kerîm etmiş, çünkü Allah Teâlâ'nın cemâline mazhar ve tevhid-i ef'âl sâhibi etmiştir. Kiminin nefsini, fiillerini, huyunu fena etmiş, çünkü mazhar-ı celâl olup muvahhid-ül ef'âl olmamış, leîym etmiştir (Allâh celâline mazhar ve tevhid-i ef'âl ile müşerref etmemiş, herkese zarar verici etmiştir).

Ne kim takdir edüptür Hakk olur elbette ol zâhir,
Ne tedbir edevüz ana ki takdîrin hakîm etmiş.
Hakk ne ki takdir ettiyse olur elbette o zâhir,
Ne tedbir edelim onu takdîrin hukmedici olmuş.

1 *Tedbîrini terk eyle, takdir Hudâ'nındır.*
Sen yoksun o benlikler hep vehm-ü gümânındır.
Birden bire bul aşkı bu tühfe bulanındır
Devrân olalı devrân Erbâb-ı safânındır.
Âşıkta keder neyler gam halk-ı cihânındır
Koyma kadehi elden söz Pir-i Mugân'ındır.

2 *Meyhâneyi seyrettim uşşâka mutâf olmuş*
Teklîfü tekellüften sükkân-ı muâf olmuş
Bir neş-e gelip meclis bî-havf-ı hilâf olmuş
Gam sohbeti yâd olmaz, meşrepleri sâf olmuş
Âşıkta keder neyler gam halk-ı cihânındır
Koyma kadehi elden söz Pir-i Mugân'ındır.

3 *Ey dil sen o dildâre layık mı değilsin ya*
Dâvâyı muhabbette sadık mı değilsin ya
Özr-ü Azrâ'nın Vamık mı değilsin ya
Bu gâm ne gezer sende âşık mı değilsin ya
Âşıkta keder neyler gam halk-ı cihânındır
Koyma kadehi elden söz Pir-i Mugân'ındır.

4 *Mahzun idi bir gün dil meyhâne-i mânâ'da*
İnkâra döşenmiştim efkâr düşüp yâda
Bir pir gelip nâgâh pend etti alel-âde
Al destine bir bâde derdi gamı ver yâde
Âşıkta keder neyler gam halk-ı cihânındır
Koyma kadehi elden söz Pir-i Mugân'ındır.

[1566] (ŞEKER, 1998), s. 135

5 *Bir bâde çek, efzûn kalıp mecliste zeber-dest ol*
Atma ayağın taşra meyhânede pâ-best ol
Alçağa akarsular, pay-i hümâ düş mest ol
Pür çûş olayım dersen GÂLİB gibi ser-mest ol
Âşıkta keder neyler gam halk-ı cihânındır
Koyma kadehi elden söz Pir-i Mugân'ındır. [1567]

Şeyh Galip kaddese'llâhü sırrah'ül azîz

<u>Velî ârif olan lutfa sevinmez kahre incinmez,</u>
<u>Eyü kim cümleten halka âtâsın ol amim etmiş.</u>
Velî ârif olan lutfa sevinmez kahre incinmez,
İyi ki hepsini o halka ihsanlarını umumî etmiş.

Ehlu'llâh incinmez fakat sahibi olan Allah Teâlâ ise bu konuda onun hakkını sa-

---

[1567] Açıklaması

PÎR-İ MUGAN: Mürşid-i kâmil

1-Tedbirini terk et; takdir Allah Teâlâ'nındır. Sen yoksun; o benlikler, hep vehmindir; zannındır. Birden bire aşkı bul, bu armağan, bulanındır. Devran, devran olalı, temiz kişilerin, ilâhî zevk sahiplerinindir.

Âşıkta keder neyler? Gam, dünya halkınındır; feyiz ve neşe kadehini elinden bırakma, söz pîr-i mugânındır.

2-Meyhaneyi seyrettim; âşıkların, çevresinde dönüp durdukları yer olmuş; orada oturanlar tekliften de affedilmişler, tekellüften de. Bir neşe gelmiş; mecliste ne korku kalmış, ne aykırılık; gama dâir sohbet yapılmıyor, gamın bulanıklığı anılmıyor; hepsinin de meşrebi tertemiz bir hâle gelmiş.

Âşıkta keder neyler? Gam, dünya halkınındır; kadehi elden bırakma; söz pîr-i mugânındır.

3-Ey gönül, sen o gönül alana lâyık mı değilsin; yoksa sevgi dâvasında gerçek mi değilsin? Azrâ'nın özrü nedir; sen Vâmık mı değilsin. Sende bu gam ne gezer; yoksa âşık mı değilsin.

Âşıkta keder neyler? Gam, dünya halkınındır; kadehi elden bırakma; söz pîr-i mugânındır.

4-Bir gün gönül, mânâ meyhanesinde mahzundu; hatıra fikirler düşmüştü de inkâra döşenmiştim. Bir pîr, ansızın geldi de alelade Öğüt verdi; eline bir şarap kadehi al, derdi de yele ver gitsin, gamı da dedi.

Âşıkta keder neyler? Gam, dünya halkınındır; kadehi elden bırakma; söz pîr-i mugânındır.

5-Bir kadeh şarap çek, içtikçe iç; mecliste yücel; sözün üstün olsun, yürüsün. Ayağını dışarıya atma; meyhanede ayak dire. Sular alçağa akar; sen de küpün ayakucuna düş; alçal. Coşup köpüreyim dersen Galib gibi sarhoş ol.

Âşıkta keder neyler? Gam, dünya halkınındır; kadehi elden bırakma; söz pîr-i mugaanındır.

vunur. ***"Kim benim velime eziyet ederse bana açıkça harb ilan etmiş olur…."*** [1568]

Sultan Veled'in ifadeleri ile Belh'ten Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahü'l-azîzin Cengiz Han'ın (617/1214) yılındaki istilasından önce olma sebebini şu şekilde açıklar. Sultan Veled ise göçü şöyle anlatmaktadır:

"O *padişahın gönlü Belh'lilere kırılınca Allah Teâlâ'dan ona "Ey kutupların ulu padişahı mademki bunlar seni incittiler, tertemiz gönlünü kırdılar, bu düşmanların arasından çık. Çünkü ben onlara azap ve bela göndereceğim. " diye nida geldi. Allah Teâlâ tarafından bu hitabı işitince öfke ipliğini eğirdi, Belh'ten Hicaz'a hareket etti. Daha yoldayken o sırrın eserinin zuhur ettiğine dair haber geldi. Tatarlar onlara saldırmış, İslâm ordusu bozulmuştu. Belh'i almışlar o kavimden sayısız adam öldürmüşlerdi."* [1569]

Üftade kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz buyurdu ki;

Meşâyihda gazap kuvveti gayet güçlüdür. Kızdıkları zaman bu âlemi tahrip etmeden teselli olmazlar. Beldenin birinde bir şeyhin müridini katlettiler. Şeyh o beldeyi etrafındaki beldelerle birlikte tahrip etmeden teselli olmadı. Fakat kemâl, gazabı yenmektir. Zira bir cemaatin ihlakine kadir olan, ıslahına da kadir olur. İhlâk olmaları yerine ıslah olmaları için dua etseydi daha hayırlı olurdu. Müşrikler Nebî sallallâhü aleyhi ve sellemin başını yardıkları ve dişini kırdıkları hâlde o: ***"Allahım kavmime hidâyet et zîrâ onlar bilmiyorlar"*** [1570] diye dua etti.[1571]

"İsteyen Tanrısını bulur. Kim ki bir şeyi talep eder ve gayret ederse bulur." [1572]

Hikâyetde gelmişdür ki meşâyıhdan birisi şerir bir kimse arkası üzre yatur yanına varur dikkat ile bakar görür ki hem solak hem muk'ad hem a'mâ hem meczumdur ki

sübhâna'llâh yâ Rabbî cemî' kahruna bunı mazhar mı itdün? diyince ol kimse işidür dir ki

"Ey battal benümle rabbüm arasına girme"

"Bu derdlerin benden ref'ini isteme. Bu derdin her birinün mukabelesinde bana bir ihsanı vardur rabbümün ki,

"afiyet ehli bin yıl ömri olsa sa'y itse eline girmez afiyet ü sıhhat gönül âfiyetidür sen beni kayırup yolundan kalma" diyü şeyhi ilzam itmiş. [1573]

[1568] Ebu Nuaym, Hilye. VIII/318
[1569] Sultan Veled, İbtidânâme, 4180
[1570] Buhârî, Enbiyâ, 54
[1571] (BAHADIROĞLU, 2003), s.105; (HÜDAYİ), c.I, v.20b
[1572] (BAHADIROĞLU, 2003), s.132; (HÜDAYİ), c.I, v.11a
[1573] (MISRÎ, 1223), v. 48a

Hikâyette gelmişdir ki meşâyıhdan birisi şerli bir kimse arkası üzre yatır yanına varır dikkat ile bakar görür ki hem solak hem kötürüm hem kötürüm hem cüzzamlıdır ki;

"Sübhâna'llâh yâ Rabbî bütün kahrına bunı mazhar mı ettin? Deyince ol kimse işidir dir ki

"Ey işsiz ve güçsüz benümle rabbüm arasına girme"

<u>İkisin bir bilüp doğru hakîkatle görür kim Hak,</u>
<u>Celâlî perdesin çekmiş cemâline harîm</u>[1574] ***<u>etmiş</u>***
İkisin bir bilüp doğru hakîkatle görür kim Hak,
Celâlî perdesin çekmiş cemâline haram etmiş

Hakîkatte lutufla kahır birdir. Hak cemâlini celâliyle ihâta etmiş, yani kaplamıştır. Celâline uğramadan cemâlini göremezsin. Bu konuda bir temsil getirilmiştir:

Bir memleketin Sultan veya Pâdişâhı sarayının çevresinde tertibat aldırmış, herkim saraya gelir ve siz de o kimseyi tanımaz ve yanıma girmek isterse, içeriye almayın. Hatta karşılık verirse, ona sizler de karşılık verin diye emir eder. Diğer taraftan da nedimlerine (sevdiklerine) beni tenhada ve kimsenin bizi görmeyeceği bir zamanda gelip görünüz der. Nedimleri sarayın çevresindeki nöbetçilerin uykuya varmasını veya bir işle meşgul olmasını bekler ve bir fırsatını bulup içeri girerek didâr-ı pâdişâh ile müşerref olurlar.

İşte Hakk'ın cemâli de celâliyle çevrilidir. (Celâlinden cemâline ulaşılır.) Âhiret âleminde mahşer var, sorgu süâl var, sırat var, mizân var; işte bunlar hep celâldir. Mü'min bunlara uğramadan cennete giremez.

<u>İkisinden de lâzımdır kemâl-i hüsn zâtına,</u>
<u>Anınçün birini kahhar edip birini halîm etmiş.</u>
İkisinden de lâzımdır kemâl-i hüsn zâtına,
Onun birini kahhar edip birini halîm etmiş.

Anın için istidadı celâl ise kahhâr eder, cemâl ise hâkîm eder.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz kullardaki durumu şu şekilde açıklıyor.

"Bin altmış yedi senesi Rebiu'l-ahir sonlarında bir gün kulların çokluğunu, fakat abidlerin azlığını, zahidlerin nadir olduğunu, ariflerin de yani ariflerden Allah Teâlâ'ya yaklaştırılmış olanların azdan az olduğunu; çoğunluğu fasıkların, asilerin ve kâfirlerin teşkil ettiğini ve bana göre bunların Allah Teâlâ'nın rahmetinden uzak bulunduğunu düşünüyor ve kendi kendime diyordum ki:

"Acaba bu çoğunluğun hali ne olacak? Biz iyi biliyoruz ki Yüce Allah Erhamürrahimin'dir." Bunun sırrının, Allah Teâlâ tarafından açılması için kalbimin burçlarında dolaşıyordum. Birden bana iki kanatlı büyük bir kapı açıldı. Kanatlarından birine şöyle yazılmıştı:

"Bu derdlerin benden kaldırılmasını isteme. Bu derdin her birinin karşılığında bana bir ihsanı vardır rabbümın ki,

"Afiyet ehli bin yıl ömrü olsa sa'y etse eline girmez afiyet ve sıhhat gönül âfiyetidir sen beni kayırıp yolundan kalma" deyü şeyhi delil getirerek susturmuş.

[1574] **HARÎM:** Herkesin giremiyeceği, dokunmıyacağı şey. Haram dairesi. * Şerik. * Bir kişinin olup, başkasının duhul ve taarruzundan masun yer. * Hacıların Mekke-i Mükerreme'de giydikleri libas.

"Bu, dünyanın sırrıdır." ötekine de: ***"Bu, ahiretin sırrıdır."*** yazılı idi. Kapının hemen ardında güzel yüzlü, mütenasip endamlı, yüzünün nurundan Güneşin utandığı bir genç gördüm. Bana dedi ki:

"Sana dünya ve ahiretin sırrı açıldı. Üzerindeki beşeri elbiseyi ve izafi varlığı (vücudu) ***at, kapıdan içeri gir. Tuhaf bir şey göreceksin ve sana ledünni ilimler açılacak, Yüce Allah'a yakın ve uzak olanı bilecek ve dertlerden kurtulacaksın."*** Çıkardım ve kapıdan içeri girdim. Bana nurani bir elbise giydirdi. Bir de baktım ki ilmim ve anlayışım, kulağım, gözüm bütün iç ve dış duyularım başka bir ilme, başka bir anlayışa, başka bir kulağa, göze ve yeteneklere değişti. Günüm, *"Arzın başka bir arza, göklerin başka göklere değişip herkesin tek kahredici Allah Teâlâ'nın huzurunda duracağı gün"* oldu. Ve: ***"O'nun vechinden başka her şey helak olacaktır."*** ayetinin manası meydana çıktı. Bildim ki Rabbımın bana giydirdiği elbise, Hakkani varlıktır. Sonra o halimle yaratılmışlara baktım. Gördüm ki benim zannımda abid, zahid, veliyyullah olanların çoğu Allah Teâlâ'dan ve O'nun rahmetinden uzaktır. Onunla Allah Teâlâ arasında gösterişten, işittirmeden, kendini beğendirmeden, nefsini temize çıkarmadan, böbürlenmeden, kendi nefsi yahut insanlar hakkında Allah Teâlâ'ya kötü zan taşımaktan, ya da zahiren kendinden aşağı olana hakaret gözüyle bakmaktan meydana gelen bir perde vardır. Hâlbuki kendisi iyi yaptığını sanıyor. Ve zannımda fasık, asi, riyakâr, sapkın, bid'atçi, mülhid, zındık olanların çoğunu da Allah Teâlâ'ya yakın, Allah Teâlâ'nın dostu, O'nun sevgilisi gördüm. Bunlar, kalblerinde bulunan üzüntü, zillet, hulus, Allah Teâlâ'yı bilme kendi nefsi ve diğer kullar hakkında Allah Teâlâ'ya iyi zan besleme, herkese tevazu gösterme gibi sebeplerden bir sebeple Allah Teâlâ'ya yaklaşmışlardı. Ve gördüm ki uzaklaştırıcı sebeplerin en kuvvetlisi kibir ve şöhret; Allah Teâlâ'ya yaklaştırıcı sebeplerin en kuvvetlisi de tevazu ve mahviyettir. Aslında yakınlık ve uzaklık varlığı olmayan mevhum şeylerdir ya. Sonra bana:

"Benim velilerim, benim kubbelerim altındadır, onları benden başka kimse bilmez." Kudsi Hadisinin sırrı açıldı. Allah Teâlâ'nın örtüsüyle ayıp kubbelerinin altında gizli olan velileri kimse bilmez. Bunları, izafi varlığı atanlar bilirler. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz buyurmuştur:

"Varlığın öyle bir günahtır ki onunla hiçbir günah mukayese edilmez."

Sonra Hakkani vücudu giydim ve öylece ikinci defa halka baktım. Bu defa bütün mahlûkatı Yüce Allah Teâlâ'ya yakın gördüm. Gözüm önceki bakışında aldanmış olduğundan üzüntü içerisinde bana döndü. İmam Şatıbi bu görüş makamında bir beyit söylemiş:

"Bütün insanlar mevla sayılır; Çünkü Allah Teâlâ'nın kazasına göre bir iş yapıyorlar."

Sonra bana daha başka sırlar ve bilgiler de açıldı ki onları ifşa etmek helal değildir. İşte o vakitten beri o görüş ve o varlık benden hiç gitmedi. Evvel ve ahir Allah Teâlâ'ya hamdolsun. [1575]

[1575] (ATEŞ, 1971) On birinci sofra

<u>Ne hâsıl ey Niyâzî Cennet-i irfâna girmezsen,</u>
<u>Tutalım Hakk yerin anda senin dâr-ı-naîm etmiş.</u>
Ne hâsıl ey Niyâzî Cennet-i irfâna girmezsen,
Tutalım Hakk yerin anda senin yurdunu cennet etmiş.

Ey Niyâzî yerin dârünnaîym olsun istersen, yine irfân cennetine giremezsin. Dârünnaîym âhiret âleminde Cennet-ül mücâzâttır (karşılık) . Bugünden daha burada iken irfân cennetine girmeli, yani zât cennetine girmeli ki işte asıl cennet budur. Tevhid ehli nice burada irfân cennetinde ise âhirette dahi öylece irfân cennetinde olacaktır. Arada hiçbir fark yoktur. Cennet-ül mücâzat ise ameller karşılığında verilir. Ehli yine hicabtan hâli değildir, mahcupturlar.

ص **S**

93

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Bu tabiat zulmetinden bulmak istersen halâs,
Gel riyâzetle arıt bu cism u cânı çün rasâs
Nice mecruh eylediyse rûhunu emmâre nefs,
Sen de gürz-i zikrile dön başına eyle kısâs.
Her ne vaktin gâlip olsa kes gıdâsın zâlimin,
Gece gündüz cünne-i tevhidi kıl sana menâs.
Uzlet-i halk ihtiyâr et sen sana gel ey gönül,
Tâ bulasın uzletiyle Hakk katında ihtisâs.
Ey Niyâzî bu riyâzât yoluna kim gittiyse,
Buldular şol zevki kim buldu anı ancak havâs

Bu tabiat zulmetinden bulmak istersen halâs,
Gel riyâzetle arıt bu cism u cânı çün rasâs
Bu tabiat karanlığından kurtuluş bulmak istersen,
Gel bu cisim ve cân kalaylamak için riyâzetle arıt

Niyazî-i Mısrî'nin mekruh şeyler konusunda da farklı iki yaklaşımı olduğunu görüyoruz.

Bursa'da cami kürsisinde veya makamlarındaki va'zları esnasında haziruna hitaben

"Ey talib-i rah-ı hakikat olanlar duhan isti'malinden sizi men' ü zecr-i şedid ile def iderim. Ekser 'ibadata mani'i kavidir. Bi hasebi'z-zahir kubhi bari ü hüveyda olduğundan ma'ada bi-hasebi'l-bâtın dahi ilhâm-ı Huda ni'met-i celilesinden dahi mü'min ve muvahhidi mahrum ider. Pes bu sebepten haramdır." deyüp ***"Ku enfusekum"*** ayeti kerimesini okuyup nasihat ettiği ve bu sebeple sigarayı bırakan olduğu halde bunların bir kısmının sigarayı terkden dolayı rahatsızlanmaları üzerine def-i illet olacak' mikdar kullanılmasına müüsaade etmişlerdir. Bu sırada bir mikdar bendeleriyle Bursa dışında bir yere giderken yolları bir şehre uğrar ki pazarlarında rengi güzel rayihası pak duhanlar görmüşler. Bendelerinden biri bir tarik-i inbisat-ı mutayabe "Sultanım sizlerin haramdır deyu buyurdığmız da aya bu güzel ve matbu' u şirin duhanlar dahi dahil mi ola" dedikde ***"Sufı eya didik bu eyu duhanlar kavlimizden haricdir. Bunlara sözümüz yoktur*** şeklinde cevap buyurmuşlardır.[1576]

[1576] Ahmed Gazzi dergâhına gelen kişilere sigara içmesine kesinlikle izin verilmezdi. Şayet misafir bir derviş sigara içmek isterse komşulardan birinin evine gitmek suretiyle bu işi halleder ve dönerken de dişlerini misvakla temizlerdi. Ayrıca dergâha pekmezin de getirilmesine müsaade edilmezdi. Kahve içmeye gelince, kendileri günde bir veya iki fincan kahve içtikleri için cemaata da müsaade ederlerdi. (TEKELİ, 1991), s. 46

Acaba buradan, tütün kokusu hafifletilmiş veya farklı kokular katılmış sigaraların içilmesinin, "ibadetlere mani ve ilham-ı Hûda'dan mü'mini mahrum etmediği düşüncesine ulaşılabilir mi? Bu anlamda Uftadezade İbrahim Efendi'nin de sigara içtiğini ancak satın alınan tütünün, ûd ve anber ile terbiye ve ta'biye olunduktan sonra içtiklerin haber veriliyor.[1577]

"Herkesin yöneldiği bir yön vardır. Hayırlı işlerde birbirinizle yarışın. Nerede olursanız olun, Allah Teâlâ sizi bir araya toplar. Allah Teâlâ şüphesiz her şeye kadirdir." [1578]

Nice mecruh eylediyse rûhunu emmâre nefs,
Sen de gürz-i zikrile dön başına eyle kısâs.
Çok kere kötülüğü emreden nefsin rûhunu yaralasada,
Sen de zikr tokmağı ile dön başına kısâs et.

Tabiat zulmetinden kurtulmak için yedi makâm vardır. Bunlar:

1) Tabiat, 2) Nefs, 3) Kalb, 4) Sır, 5) Hafi, 6) Ahfâ, 7) Nefsi Natıka dır.

Tabiat: Tabiat sâhibi kimse şerîat bilmez, haram bilmez, helal bilmez, zarar bilmez, fayda nedir bilmez. İşte tabiat makâmında olanlar bunlardır. Adetâ hayvan gibi, hayvandan bile aşağıdır. Hayvan yine bir dereceye kadar zarar ve faydayı hisseder. İşte bir insan, zamanında gelen bir Nebî veyahut bir Resûle tâbi olduğu vakit tabiât makâmından nefs makâmına terakki eder, yani yükselir.

Nefs de yedidir:

1 -Nefs-i emmâre, 2 -Nefs-i levvâme, 3 -Nefs-i mutmainne, 4 -Nefs-i mülheme, 5 -Nefs-i râziyye, 6 -Nefs-i mardıyye 7 -Nefs-i sâfiyyedir.

Eğer bir kimse nefsinin emriyle hareket eder ve nefsinin istediğini yaparsa, o kimse nefs-i emmâre sâhibidir. Şayet nefsin istediğini, yapıp da sonradan pişman olarak kendini paylarsa, o kimse nefs-i levvâme sâhibidir. Nefs ile ruhun farkı şudur: Kişi Hakk'la olursa rûh, Hakk'la olmazsa nefs denilir, fark bu kadardır, denilmektedir.

Her ne vaktin gâlip olsa kes gıdâsın zâlimin,
Gece gündüz cünne-i tevhidi kıl sana menâs.
Her ne vaktin gâlip olursa zâlim nefsin gıdâsını kes,
Gece gündüz tevhid örtüsünü sana sığınacak yer kıl.

Riyâzat de iki kısımdır: Biri yemez, içmez, bu şerîatte yoktur. Bu riyâzeti kâfirler de yapar. Keşişler dağlarda gıdalarını riyâzetle bir hurmaya kadar indirirler. Esasen riyâzet perhiz yapmak demektir. Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem: ***"Dinde ruhbanlık*** (keşişlik, papazlık) ***yoktur"*** buyurmuştur. Öyle arpa ekmeğiyle filan şeyle riyâzat olmaz. Asıl riyâzat, yani şerîatteki riyâzat mü'minlerin orucudur. Bu ise bir ay Ramazanda oruç tutmakla olur.

İnsan aşkının eseri üzerine borç olmayanı vacip kılar. Bu bir psikolojik durum-

[1577] Kerim KARA, Vâkıât-ı Niyâzî-i Mısrî, Ankara, 1997, Yüksek Lisans Tezi, s.XXVII
[1578] Bakara, 148

dur. Bu belki Allah Teâlâ'nın kuluna acıdığından dolayı başarılı olanda fazla olmaz. Çünkü fıtratın mükellifiyetinin en güzel biçimde tayin tesbiti zatına mahsus olduğu bilinmektedir.

Sehl İbnu Ebî Ümâme (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, Sehl ve babası beraberce Hz. Enes (radıyallahu anh)'in yanına girerler. Enes'i yolcu namazı kılıyormuşcasına çok hafif bir namaz kılıyor bulurlar. Selam verip namazdan çıkınca: *"Allah Teâlâ sana mağfiret buyursun bu kıldığın namaz farz mı yoksa nafile miydi?* dedik. *"Farz namazdı. Bu (eksiksiz). Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin namaz tarzıdır. Bilerek hiç bir değişiklik de yapmadım"* dedi ve ilave etti: Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki:

"(Yıl orucu, her gece teheccüt, kadınları terk gibi kararlarla) *kendinize zorluk çıkarmayın, zorluğa uğrarsınız. Zira* (geçmişte) *bir kavim* (bir kısım zahmetli işlere azmederek) *kendisini zora attı. Allah Teâlâ'da zorluklarını artırdı. Manastır ve kiliselerdekiler bunların bekâyasıdır.* ***"Onlar, üzerlerine, bizim farz kılmadığımız, fakat güya Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmak için kendilerinin koydukları ruhbaniyete bile gereği gibi riâyet etmediler."*** [1579]

Muhyiddin ibn Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz şu açıklamaları yapmaktadır: "Belirli bir emirle sınırlı olmayan mutlak korkuya gelince; bu, kulun ister ilâhî olarak meşru veya hükmen meşru bir hükmün hududuna uyamama korkusudur. Nitekim Allah Teâlâ ***"İcad ettikleri ruhbâniyet."*** [1580] buyurmaktadır. Yani, onlar kendileri için, başlangıçta bizim vacip kılmadığımız bir ruhbaniyet icat ettiler demektir. Cenâb-ı Hakk, onlara ruhbaniyeti vacip kılmadığı halde, bunu kabul ederek, hakkına riayet edemeyenleri cezalandırmıştır. Âyetin devamındaki; ***"Bunu Allah Teâlâ rızası niyetiyle icad ettiler."*** ifadesi; iyi niyet ve kasıdları nedeniyle, hakkına riâyet edenleri övdüğünü göstermektedir. Bu âyette, takdim ve tehir vardır. Dolayısıyla, sanki ***"Allah rızası hariç, ona da hakkıyla riâyet edemediler"*** denilmektedir. Bu ruhbaniyetin bizim şerîatımızdaki bir benzeri; ***"Kim iyi bir çığır açarsa,"*** [1581] hadisidir. Bu da, yeni bir şey icad etmenin aynısıdır. Nitekim Hz. Ömer radiyallâhü anh Ubeyy'i radiyallâhü anhı teravih namazı için görevlendirdiğinde; ***"Bu ne güzel bir bid'attır."*** demiştir.[1582] Ve bunu bir bid'at olarak isimlendirmiştir. O günden bu güne sünnet, bu şekilde devam etmiştir. Fakat böyle bir icad, meşru olan amellere katıldığında, adak gibi, hakkını yerine getirmek vacip olur. Bu nedenle de mükellef korkmaya başlar ve içine bir korku düşer. Bu hal içerisinde hududa riayet ettiğinden, kendisine râhib denilir. Böyle bir şerîat'a da, ruhbâniyet denilir. Nitekim Cenâb-ı Hakk Kitabında, râhibleri övmektedir." (Futûhât, 2, 533. Ayrıca bak: Futûhât, 2, 562.)[1583]

[1579] Ebu Dâvud, Edeb 52, (4904)
[1580] Hadid, 27
[1581] *Müslim,* Zekât 69. İlim 15, 16; *Tirmizî,* İlim 15, (V, 43 no. 2675)
[1582] Buhârî, Terâvîh (32), 1.
[1583] (KURT, 1997), s. 564

<u>Uzlet-i halk ihtiyâr et sen sana gel ey gönül,</u>
<u>Tâ bulasın uzletiyle Hakk katında ihtisâs.</u>
Ey gönül halktan uzleti ihtiyâr et sen sana gel,
Bu uzlet ile Hakk katında bulasın ihtisâs.

Birinci beyitte geçen "Uzlet-i halk ihtiyâr et" den maksat seyr-i sülûk ile bir insan "Tevhid-i zât" makâmına vâsıl olanın nazarında halk varmı, yoktur. İşte o kimsenin halk nazarında olmayınca elbette uzlettedir. (yani Hak iledir, Hakk katındadır, yoksa bir kenâra çekilip halktan ayrılmak demek değildir.

<u>Ey Niyâzî bu riyâzât yoluna kim gittiyse,</u>
<u>Buldular şol zevki kim buldu anı ancak havâs</u>
Ey Niyâzî bu riyâzât yoluna kim gittiyse,
Bu zevki bulmak istersen, bunu ancak havâs ehli buldu.

Yine bir gün Sultan Veled nakletti ki**:** Babam daima:

"Ben beş yaşında iken nefsim ölmüştü' derdi. Gençlik ve orta yaşlılık zamanında tam bir ciddiyetle riyazet eder, gece sabahlara kadar ibadetle meşgul olurdu ve riyazette çok mübalâğa ederdi." Ben kendisine:

"Siz bir gün bana böyle buyurmuştunuz. Bugün nasılsınız? Gece ve gündüz hiç durmuyor, hâlâ riyazete devam ediyorsunuz" dedim. Bunun üzerine Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz ***"Bahaeddin! Nefis, kuvvetli bir hilekârdır. Allah Teâlâ etmesin birden bire onun yine dirilip akıl şücâeddin'ini*** (= din yiğidini) ***mağlup ve harabetmesinden korkuyorum"*** buyurdu.[1584]

"Buldular şol zevki kim buldu anı ancak havâs" da geçen havas makâmları beştir:

1-Havâs ki, Cem makâmıdır.
2-Havâs-ıl havâs ki Hazret-il cem makâmıdır.
3-Hülâset-i havâsıl havâs ki, Cem-ül cem makâmıdır.
4-Nihâyet Hülâseti havâssıl-havâs ki, Ahadiyyet makâmıdır.
5-En sonunda Velâyet makâmı ki, bu aynı zamanda Sıddıkiyyet makâmı ve Kurbet (yaklaşma) makâmıdır.

[1584] (Ahm95), s. 301

ض Z

94

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Sen seni bilmektir ancak Pîr'e ülfetten garaz,
Noktayı fehm eylemektir ilm-ü irfândan garaz.
Halkı bunca Enbiyâ kim geldi dâvet eyledi,
Vahdedin sırrı bilinmektir o dâvetten garaz.
Sâni-i gör, günde yüzbin türlü sanat gösterir,
Kendini göstermek içindir o san'attan garaz.
Hep celâlin perdesidir küfr-ü isyândan murad,
Bahr-ı vücûdun katresidir fazl u rahmetten garaz.
Nefsini bilen erermiş bir tükenmez devlete,
"Fakru fahrî" dir Niyâzî bil o devletten garaz.

Sen seni bilmektir ancak Pîr'e ülfetten[1585] garaz,
Noktayı fehm eylemektir ilm-ü irfândan garaz.
Sen seni bilmektir ancak Pîr'e ülfetten maksat,
İlim ve irfândan gaye noktayı anlamaktır.

Pîr (Mürşid) den garaz, yani maksat sen seni bilmektir. Çünkü şeytan senin kendi yoluna rağbet göstermeni ister. Onun için Mürşid lâzımdır. Mürşidsiz olmaz.

"Noktayı fehm eylemektir ilm-ü irfândan garaz"

Yukarıdaki ikinci beyitte geçen ilim ve irfandan maksad da noktayı anlamaktır. Bir keresinde Eshâb-ı Kirâm Hazreti Ali kerreme'llâhü vecheye sordular.

"Yâ Emiril Mü'minîn, ilim nedir?". Cevâbında buyurdular:

"İlâhî kitaplarda olan Kur'an-ı Kerim'de, Kur'an-ı Kerim'de olan Fâtihâ-i şerîfede, Fâtihâ-i şerîfede olan Besmele'de, Besmele'de olan "ba" da (be harfinde), "ba" da olan altındaki noktada vardır. "Ba'nın altında olan nokta benim." Ve ilave ettiler. "İlim bir noktadır, câhiller anı çoğalttı" .

İlim bir noktadır. Bu tafsilât hep o noktayı anlatmak içindir. Bu kadar enbiya, bu kadar kitap ve bu kadar Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin vârisleri, hep anı, noktayı bildirmek içindir.

Halkı bunca Enbiyâ kim geldi dâvet eyledi,

[1585] **Ülfet:** Alışma, alışkanlık. Birisiyle münasebette bulunmak. Ünsiyet. Ahbablık, dostluk. Huy etme. Görüşme, konuşma.(İnsanları fikren dalâlete atan sebeblerden biri; ülfeti, ilim telâkki etmeleridir. Yâni me'lufları olan şeyleri kendilerince mâlum bilirler. Hattâ ülfet dolayısıyla âdiyata teemmül edip ehemmiyet vermezler. Hâlbuki ülfetlerinden dolayı mâlum zannettikleri o âdi şeyler birer hârika ve birer mu'cize-i kudret oldukları halde, ülfet sâikasiyle onları teemmüle, dikkate almıyorlar; ta onların fevkinde olan

Vahdedin sırrı bilinmektir o dâvetten garaz.
Halkı bunca Enbiyâ kim geldi dâvet eyledi,
O dâvetten niyet vahdetin sırrı bilinmesidir.

Rasüllerin gelip gitmelerindeki sır, Allah Teâlâ'yı birlemenin nasıl olacağını bilmek içindir. Allah Teâlâ buyurdu ki;

"Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." [1586]

Sâni-i gör, günde yüzbin türlü sanat gösterir,
Kendini göstermek içindir o san'attan garaz.
Yaratanı gör, günde yüzbin türlü sanat gösterir,
o san'attan maksat kendini göstermek içindir.

Ey Tevhid-i Ef'âl sâliki, Sâni-i gör, yani Hakk'ı gör günde yüz bin çeşit sanat gösterir. O sanattan garaz, yani maksad amaç kendisini göstermek ve bildirmek içindir.

Hep celâlin perdesidir küfr-ü isyândan murad,
Bahr-ı vücûdun katresidir fazl u rahmetten garaz.
Hep celâlin perdesidir küfür ve isyândan murad,
Fazilet ve rahmeti vücûd deryasının bir damlasındandır.

Nefsini bilen erermiş bir tükenmez devlete,
"Fakr-u fahrî" dir Niyâzî bil o devletten garaz.
Nefsini bilen erermiş bir tükenmez devlete,
Niyâzî bilki o devletten maksat "Fakr-u fahrî" dir.

Arifin sırrında vücuttan fakr (yoksunluk) tamam olmayınca perdesiz, doğrudan doğruya Hak'kın yüzüne bakması mümkün olmaz. Nitekim yüce Allah buyurmuştur:

"O gün bazı yüzler sevinçli, rablarına nazırdır." [1587] Varlığı atmazsa, Allah Teâlâ'nın göklere ve yere arz ettiği, onların kabulden imtina, edip sadece insanın yüklendiği vücut emanetini ödememiş olur. Ve bu suretle büsbütün hiyanetten kurtulamaz. Allah Teâlâ'yı da sevmez olur. Çünkü Allah Teâlâ ***"Allah hainleri sevmez"*** [1588]ayetiyle ifade ettiği üzere onu sevmez.

Onun gözünden perde nasıl kalksın ve nasıl Allah Teâlâ'yı görsün ki o, Hak'ın olan vücudu kendine mal etmektedir. Çünkü fakrın tamamı, Allah Teâlâ'dan başka her şeyden varlığı almaktır. Vücut kalkınca Hakk görünür. Ve hiç kaybolmaz. Dersen ki:

"Vücut görünürde ve gerçekte Allah Teâlâ'nın ise o halde arif kim, O'na

[1586] Zariyat, 56
[1587] Kıyamet, 32
[1588] Enfal, 58

bakan kim, O'nu gören kim?" Derim ki:

"Vücut birdir ama mertebeleri çoktur.
Bir mertebede muhiblikle, bir mertebede mahbuplukla görünür.
Bir mertebede gül olur, diğerinde bülbül."

Futuhat-i Mekkiyye'nin başında şöyle bir beyit vardır:

"Rab Hak'tır, kul Hak'tır.
Ah bilseydim, kimdir mükellef.
Kuldur dersen, o ölüdür.
Rab'dır dersen o halde O nasıl mükellef olur?"

Buradan anlaşıldı ki fakr: İki cihanda da vechin (yüzün) siyah olması (yok olması) dır. Yokluğa da siyah denilir. Yani dünya ve ahiret âdemdir (yoktur). Bunların varlığı yoktur. Çünkü varlık gerçekte Allah Teâlâ'nındır. Mahlûkata varlık vermek mecazidir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin ***"Nefsini bilen rabbini bilir"*** [1589] sözünün manası da budur. Çünkü nefsinin vücudu olmadığını bilirse, kendisinde olan vücudun Allah Teâlâ'ya ait olduğunu anlar. Yani kendisinin, mahiyyeti itibariyle Rab, görünüş itibariyle nefs olduğunu bilir. Yahut: o aynen (zat itibariyle) Rab, taayyünen (görünüş) itibariyle nefstir." diyebilirsin.

"Fakr, az kalsın küfür olayazdı." [1590] Sözüne gelince bu, nafile ibadetlerle Allah Teâlâ'ya yaklaşmanın sonucudur. Ama benim söylediklerim, farz ibadetlerle Allah-'a yaklaşmanın sonucudur. "Allah gerçeği söyler, O, yola iletir." [1591] [1592]

[1589] Muteber hadis kitaplarında bulunmadığı gibi bütün mevzuat kitaplarında mevzu olduğu belirtilir bkz. Aclûnî. 2/262; Aliyu'l Kari, 352: Sağanî, 35,36; Sehavî, 198

517 kişilik jüri tarafından îdama gönderilen Socrates da ***"kendini bil!"*** (gnosis ipse!) demiştir.

[1590] Ebu Nuaym Hilye'de; İbn. Sikkîn "Mûsannaf'ında. Beyhâkî "Şuabu'l-İman'da: İbn. Adiy "el Kamil" de. Hasan-ı Basrî den rivayet etmişlerdir. Bazıları da. Senedinin zayıf olduğunu söylerler. Örneğin Taberânî Enesten zayıf bir senetle rivayet etmiştir. Bkz. Aclûnî. II /108

[1591] Ahzab,4

[1592] (ATEŞ, 1971), 1.sofra

ط T

95

Vezin. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Her denînin sözüne aldanıp etme ihtilât,
Her leîmi sırra mahrem sanma eyle ihtiyât.
Şol ki söz kadrin bilir cânın nisâr eyle ana
Ayağının altına döşe yüzünü çün bisât.
Arifin kadrin yine ol ârif olanlar bilir,
Ehl-i ulûvvun rütbesini bilmez ehl-i inhitât.
Güç getirme kendine geldikçe a'dâ tâ'nesi,
Sükkeri halvâdır andan hâsıl olur inbisât.
Ey Niyâzî fâriğ-u âzâde ol var çekme gam,
***Kahr u lütfu bir bilirsen gam olur sana neşât*.**

Her denînin sözüne aldanıp etme ihtilât,
Her leîmi sırra mahrem sanma eyle ihtiyât.
Her alçağın sözüne aldanıp etme aldanma,
Tedbirli ol, her basit kişiyi sırra mahrem sanma.

Her kim sana falan kişi seni övdü derse ona söyle ki beni öven sensin! Onu bahane ediyorsun, Her kim sana falan adam sövdü derse ona dersin ki, bana söven sensin, onu bahane ediyorsun.

"Sana söven, ancak o sövmeyi sana anlatandır," derler. Bu sözü o söylememiştir, belki de başka manada söylenmiştir dersin. O adam gelir de falan kişi senin için kıskanç dedi derse, şöyle ki:

Kıskançlığın iki mânası vardır. Biri insanı cennete götüren kıskançlıktır. Bu, hayır işte başkalarından geri kalmamak için gösterilen kıskançlıktır. Ben niçin fazilette ondan geri kalayım, der.

Allah Teâlâ velilerine karşı düşmanlık duygusu besleyenler sanırlar ki onlara kötülük ederler. Bu yanlıştır, belki iyilik ederler. Onların gönüllerini kendilerinden soğuturlar. Çünkü onlar âlemin gamını çekerler. Bir kimseye karşı bu sevgi ve koruma, bir yük gibidir ki, bu Kaf dağını onun boynuna ve omuzlarına yükletmek, onu daha da ağırlaştırmak demektir. Yani bir şey yaparlar ki sevgileri daha da artar, o onların daha çok dert ortağı olur. O zaman kendi sevgilerini ve düşüncelerini unuturlar. İşte bu onların canlarına rahatlık getirir.[1593]

وَمِنْهُمْ اُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ اِلَّا اَمَانِيَّ وَاِنْ هُمْ اِلَّا يَظُنُّونَ

"Bunların bir de okuyup yazma bilmeyen kısmı vardır ki, kitabı, kitabeti bilmezler, ancak bir takım kuruntu yığını hayaller kurar ve sadece zan ardında do-

[1593] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.366) s.450

laşırlar." [1594]

<u>Şol ki söz kadrin bilir cânın nisâr eyle ana</u>
<u>Ayağının altına döşe yüzünü çün bisât.</u>
Şu kişi ki sözün kadrini bilir cânını serp ona
Yüzünü yere ser ayağının altına döşe.

<u>Arifin kadrin yine ol ârif olanlar bilir,</u>
<u>Ehl-i ulûvvun rütbesini bilmez ehl-i inhitât.</u>
Arifin kadrini yine o ârif olanlar bilir,
Aşağılık olanlar yücelik ehlinin rütbesini bilmez.

Ey zâlimler siz Mısriyi aramazsız eşek ararsız Mısriyi meleküt u ceberut u lâhütda arayan bulur mu ki sen nâsutda belki âhurda arar iken bulayum sanursın siz âdâmı tanımazsız âdâmı eşek sanursız imdi sizün zannunuzda eşek âdamdur yâ siz eşek ile âdâm farkını bilmeyince adamı âdâmdan nice fark idersiz biricik kendinüzi de görün ki mesh olmışsız belki nesh olmışsız belki fesh olmışsız dahı haberinüz yok, toğrıyı eğri görenün gözindedür egrilük yeter ey Mısri yeter yeter ey ebter yeter sen yazdukça onlar oldı dahi beter. [1595]

<u>Güç getirme kendine geldikçe a'dâ tâ'nesi</u>[1596]***<u>,</u>***
<u>Sükkeri halvâdır andan hâsıl olur inbisât.</u>
Güç getirme kendine geldikçe düşmanın kötülemesi,
Şekeri helvâdır, ondan ferahlık hâsıl olur.

<u>Ey Niyâzî fâriğ-u âzâde ol var çekme gam,</u>
<u>Kahr u lütfu bir bilirsen gam olur sana neşât</u>.
Ey Niyâzî var çekme gam kurtul ve âzâde ol,
Sen kahır ve lütfu bir bilirsen üzüntü sevinç olur.

İmân-ı hâs odur ki ayne'l-yakîn elde edip gözü ile Allah Teâlâ'nın zâtını ve sı-

---

[1594] Bakara, 78

[1595] (MISRÎ, 1223), v. 61a

Ey zâlimler siz Mısriyi aramazsınız eşek ararsınız. Mısriyi melekût, ceberut ve lâhut âleminde arayan bulur mu ki, sen insanlık âleminde belki başka yerde arar iken bulayım sanırsın. Siz adamı tanımazsız âdâmı eşek sanırsız. Şimdi sizin zannınızda eşek âdamdır. yâ siz eşek ile âdâm farkını bilmeyince adamı âdâmdan nice fark edersiniz. Bir kere kendinizi de görün ki suretiniz değişmiş belki insanlıktan çıkmışsınız. Belki bozulmuşsunuz dahı haberiniz yok, doğruyu eğri görenin gözündedir egrilik yeter.

Ey Mısri yeter yeter. Ey soysuz yeter sen yazdıkça onlar oldu daha beter.

[1596] **Ta'n:** Hoş görmemek. Kötülemek. Birisinin ayıp ve kusurlarını beyan etmek. * Küfretmek. * Muhalifin iddialarını çürütmek. * Vurmak. * Duhul etmek, dâhil olmak, girmek

fatını göreler. Lâkin ruh ile nefsi bir bilmeyenler. Yani bir görmeyenler. Kahır ile lûtfun aslının bir olduğunu idrak etmekliğe şeriattan korkarlar. Nitekim denilmiştir ki:

Kahr u lûtfun illeti mânâda vahidtir velî
Bilmedi şeytan bu tevhidi ehadden düştü dûr [1597]

[1597] (Niyâzî-i Mısrî, 2003), s. 15

ظ **Z**

96

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fâ'ilün

Bugün bir meclise vardım oturmuş pend eder vâiz,
Okur açmış kitâbını bu halkı ağladır vâiz.
İki bölmüş cihân halkın birini cennete salmış,
Eliyle kürsüden birin Tamû'ya sarkıdır vâiz.
Çıkar ağzından ateşler yakar şeytân-ı mel'ûnu,
Sanasın yedi Tamûnun azâbı kendidir vâiz.
Tamûya şöyle doldurmuş içinde yok duracak yer,
Ana yerleştirir halkı acep hizmettedir vâiz.
Yaraşur va'z ana hakkâ ki yanar yakılur her dem,
Niyâzî'nin hemen ancak cihanda adıdır vâiz.

Bugün bir meclise vardım oturmuş pend eder vâiz,
Okur açmış kitâbını bu halkı ağladır vâiz.
Bugün bir meclise vardım oturmuş vâiz nasihat eder,
Açmış kitâbını okur bu halkı ağlatır vâiz.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"İyiliği öğretip de onu yapmayan kişinin durumu, insanları aydınlatıp da kendini yakan kişinin durumuna benzer." [1598]

Nasihat ediciler ister istemez büyük hatalara düşmektedirler. Kürsüler ders verme makamı değil irşad makamıdır.

Nasihat ediciler, mevzuların normal hayatın içinde oluşan değişimin farkını unutunca tehlikeli konuşmaları ile ayak kaymalarına sebep olmaktadırlar. Allah Teâlâ'ya bu konuda sığınmak gerekmektedir. Bu ilim sahiplerinin ayaklarının kaydığı yerdir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"İyiliği öğretip de onu yapmayan kişinin durumu, insanları aydınlatıp da kendini yakan kişinin durumuna benzer." [1599]

Ölüm vaizleri vardır: ve yeryüzü, kendilerine hayattan el çekmeleri vaaz edilmesi gereken kişilerle dolu.

[1598] Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, II, 166 (1681), 167 (1685); Hatîb el-Bağdâdî, İktizâu'l-ilm el-amel, 4.bsk. thk. Muhammed Nâsıruddîn el-Elbânî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1397, s. 70; Heysemî, Mecmau'z-zevâid, I, 184, 185.

[1599] Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, II, 166 (1681), 167 (1685); Hatîb el-Bağdâdî, İktizâu'l-ilm el-amel, 4.bsk. thk. Muhammed Nâsıruddîn el-Elbânî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1397, s. 70; Heysemî, Mecmau'z-zevâid, I, 184, 185. (UYSAL, 23 Bahar 2007)

Gereksiz kişilerle dolu yeryüzü, bu fazla kişilerle bozulmuştur hayat. "Ebedi Hayat'la ayartılıp çekilsinler bu hayattan!

"Sarılar" diyorlar ölüm vaizlerine, ya da "karalar". Ama ben onları başka renklerde de göstermek isterim sizlere.

İşte içlerinde yırtıcı hayvan taşıyan, şehvet ya da kendine eziyetten başka seçecekleri yol olmayan korkunç kişiler. Onların şehvetleri bile kendilerine eziyettir.

Henüz insan bile olamamışlardır, bu korkunç kişiler: hayattan el çekmeyi vaaz etsinler de, kendileri göçsünler!

İşte ruhu veremliler: daha doğmadan ölmeye başlarlar ve bezginlik ve vazgeçme öğretilerini özlerler.

Ölmeyi severek isterler, onların bu arzularını bizim de uygun bulmamız gerekir! Bu ölüleri uyandırmaktan ve bu canlı tabutları rahatsız etmekten sakınalım![1600]

"Ey bilgelik taşı! Yükseğe atmışsın sen kendini, ama atılan her taş düşmeye mahkûmdur!

Ey bilgelik taşı, ey sapan taşı, ey yıldızları parçalayan! Kendini sen öylesine yükseğe atıyorsun, ama atılan her taş düşmeye mahkûmdur![1601]

<u>İki bölmüş cihân halkın birini cennete salmış,</u>
<u>Eliyle kürsüden birin Tamû'ya sarkıdır vâiz.</u>
İkiye bölmüş cihân halkını birini cennete salmış,
Eliyle kürsüden birini cehenneme atar vâiz.

Allah Teâlâ, bu beyanı vaizler ve nasihat edicilerin nasihat ederken haddi aşmaları hakkında buyurdu ki;

"Bir adam;

"Allah'a yemin olsun ki, Allah filancayı bağışlamaz" dedi. Allah Teâlâ da (buna) şöyle cevap verdi:

"Benim falanı mağfiret etmeyeceğim üzerine yemin eden kimdir? O kimseyi bağışladım ve senin amelini de boşa çıkardım." [1602]

Mesela bir kişinin birinin ibadeti hakkında karşılaşacağı durum hakkında Allah Teâlâ adına hüküm vermesi fitnenin meydana çıkmasına sebep teşkil eder. Bu nedenle hakkın kişiler tekeline intikali başka bir hakkın gaspını çağrıştırır. **Allah Teâlâ hakkını kulun tarafından kullanmasına razı değildir.**

Allah Teâlâ kullarına tasarruf hakkını vermekten çok onların değerleri karşısında gönüllerini dileklerini kabul ederek ikramda bulunur. Bu ikram, tasarrufun gerçek manasıdır. Evliyaların ve nebilerin dilekleri ile oluşan haller Allah Teâlâ'nın onlara verdiği değerdendir.

İnsanın düşüncesi, inancına veya zannına göre doğru olduğu için başkalarını

[1600] (NİETZSCHE, et al., 2006), s. 48-49
[1601] (NİETZSCHE, et al., 2006), s. 185
[1602] Müslim,2621

kabullenmekte zorlanmasıdır. Koyduğu sınırlar dahi diğer insanları öylesine kapsar ki, kendi dahi bir zaman sonra koyduğu sınırın içinde helak olur.

Çıkar ağzından ateşler yakar şeytân-ı mel'ûnu,
Sanasın yedi Tamûnun azâbı kendidir vâiz.
Çıkar ağzından ateşler yakar mel'ûn şeytânı,
Sanarsın yedi cehennemin azâbının takdir edenidir vâiz.

Tamûya şöyle doldurmuş içinde yok duracak yer,
Ana yerleştirir halkı acep hizmettedir vâiz.
Cehennemi öyle doldurmuş ki içinde duracak yer yok,
Ana yerleştirir halkı acaba ne hizmettedir vâiz.

Yaraşur va'z ana Hakkâ ki yanar yakılur her dem,
Niyâzî'nin hemen ancak cihanda adıdır, vâiz.
Hakk için uygundur va'z ona yanar yakılır her zaman,
Niyâzî'nin hemen ancak cihanda adıdır, vâiz.

Niyâzî-i Mısrî, vaizlik ancak onundur. Çünkü Allah Teâlâ için yanar yıkılır, durur.

ع **A**

97

Vezin: Fâ’ilâtün Fâ’ilün

Sıdk ile girdünse yola ey şücâ
Bir kati gerekli söz var kıl sima
Cümleden evvel sana lâzım olan
Cümle yârânına eyle gel veda
Mâl u mülk ü kavm ü ihvanım dahi
Terk et anları sana virir sudâ
Bir gönül kalur arada anı da
Şeyhe tapşur ana eyle ittibâ
Böyle etsen bil hakikat sırrına
Az zamanda hâsıl olur ıttıla
Cism ü cânın dahi kurbân edegör
Ger kabul olursa buldun irtifa
Sırr-ı tevhidün Niyâzî hâsılı
Hakk ile ortada kalmaya niza

Sıdk ile girdünse yola ey şücâ
Bir kati gerekli söz var kıl sima
Ey cesaretli kişi sıdk ile girdinse yola
Bir kesin gerekli söz var, gel işit

Cümleden evvel sana lâzım olan
Cümle yârânına eyle gel veda
Her şeyden evvel sana lâzım olan
Bütün sevdiklerine gel eyle veda

Mâl u mülk ü kavm ü ihvanım dahi
Terk et anları sana verir sudâ
Mâl, mülk, kavm ve ihvanım dahi
Terk et anları sana sevdalar verir

Bir gönül kalur arada anı da
Şeyhe tapşur ana eyle ittibâ
Bir gönül kalır arada onu da
Şeyhe ulaştır ve ona ittibâ eyle

Böyle etsen bil hakikat sırrına
Az zamanda hâsıl olur ıttıla
Böyle edersen bilki hakikat sırrına

Az zamanda bigi sahibi olur

<u>Cism ü cânın dahi kurbân edegör</u>
<u>Ger kabul olursa buldun irtifa</u>
Cisim ve cânın dahi kurbân edegör
Eğer kabul olursa yükseklik bulursun

<u>Sırr-ı tevhidün Niyâzî hâsılı</u>
<u>Hakk ile ortada kalmaya niza</u>
Niyâzî neticede tevhidin sırrı
Hakk ile ortada çekişme kalmaya

غ Ğ

98

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Her kimin kim derd-i Hakk-dan yüreğinde olsa dâğ,
Âkibet dermânına erip can gönlü ola sâğ.
Lik derdi olmayanın derdine hiç çâre yok,
Gönlü olmuştur anın yanından ol dâim ırağ.
Habsedip şehbâz-ı rûhu zâğ-ı nefsin besler ol,
Cifeden gayri ne sayd eder havâya ağsa zâğ.
Şol esir-i nefs olan dâim muazzeb Tamûda,
Nefs elinden kurtulana cennet olmuştur durağ.
Nefs odur kim cehli karanûsu kaplar gönlünü,
Rûh odur kim ilm nûru gönlüne yakar çerağ.
Tûtiyâ-yi ma'rifetle rûşen et cânın gözünü,
Göresin cânını her yüzden ola dâğ üzre bâğ.
Cân-ü gönlün şâd olup her gussâdan âzâd ol,
Bir ola dâim Niyâzî gözüne yakın irağ.

Her kimin kim derd-i Hakk-dan yüreğinde olsa dâğ,
Âkibet dermânına erip can gönlü ola sâğ.
Her kimin kim derd-i Hakk'dan yüreğinde olsa yara,
Âkibet dermânına kavuşup can gönlü ola sâğ.

"Eyüler meclisinde kemler eyü olur, kemler meclisinde eyüler kem olur." [1603]

Lik derdi olmayanın derdine hiç çâre yok,
Gönlü olmuştur anın yanından ol dâim ırağ.
Fakat derdi olmayanın derdine hiç çâre yok,
Gönlü olmuştur onun yanından o dâim uzak.

"Ah min el- aşkı ve hâlatihi
Ahraka kalbî bi hararatihi
Ma-nazara aynî ilâ gayrikum
Uskimu billahi ve ayatihi" [1604]
Vücudum mübtelâyı derdi hicran oldu ser-tâ-pâ

[1603] (MISRÎ, 1223), v.31b
"İyiler meclisinde kötüler iyi olur kemler meclisinde iyiler kötü olur."
[1604] Ah! Aşk ve hallerinden çektiklerime
Kalbim hararetleri ile yandı
Allah Teâlâ'ya ve O'nun ayetlerine yemin ederim ki,
Gözüm senden başkasına bakmadı.

Bana ağlayın ki, yârin asistanından cüdâyım ben
Acep mi gelse çeşmimden sirişkim böyle mahzundur
Ciğerde onulmaz bir derde mübtelâyım ben.[1605]

Leylâ kuddise sırruhu'l-azîz Hanım[1606]

Bir gün İhramcızâde İsmail Efendi Hazretleri, Tenekeci Rahmi Usta ile beraber hamama giderler. Tenekeci Rahmi Usta hamamda yıkanır ve erkenden elbisesini giyinir ve Efendi Hazretlerini beklemeye başlar. Fakat Efendi Hazretlerinin çıkışı gecikince dışarı çıkıp dolaşmaya çıkar. Bir müddet sonra döner ve Efendi Hazretlerinin çıktığını ve dinlendiğini görür. Yanına gelince Efendi Hazretleri buyurur ki;

"***Gardaşım Rahmi, bize karpuz almaya mı gittin?"*** diye sorunca Tenekeci Rahmi Usta halden hale girer. Bu olay üzerine yirmi sene gibi bir zaman geçer. Bu bir dert gibi sinesinde yerleşir kalır.

Yine günlerden bir gün Efendi Hazretleri hamama, Tenekeci Rahmi Usta ile giderler. Bu bir fırsattır. Tenekeci Rahmi Usta, Efendi Hazretleri yıkanırken dışarı çıkar. Karpuz arar. Fakat mevsim kış ve karpuz yoktur. Çaresizlik içinde çok düşünen Tenekeci Rahmi Usta birkaç kilo nar alır ve hamama döner. Efendi Hazretleri çıkmış dinlenmektedir.

"***Gardaşım Rahmi, nereye gittin?"*** Tenekeci Rahmi Usta;

"*Efendim seneler önce, yine böyle hamamdan çıkıp dışarı çıkmıştım. Bana karpuz mu almaya gittin diye sormuştunuz. Ben ise, böyle bir niyetle gitmemiştim. Fakat o gün bugün bu dert beni meşgul etti. Ne olur bu narları o karpuzun yerine kabul edin."* Efendi Hazretleri bu durumdan çok duygulanır. O hafta sohbetlerinde bu konu üzerinde çokça durur ve

"***Gardaşlarım! Biz Tenekeci Rahmi Usta'ya seneler önce bir şey söylemişiz. O ise, bunu bunca sene unutmamış. İşte ihvan böyle olmalı, bir derdi olmalı ve unutmamalıdır."*** [1607]

<u>Habsedip şehbâz-ı rûhu zâğ-ı nefsin besler ol,</u>
<u>Cifeden gayri ne sayd eder havâya ağsa zâğ.</u>

[1605] Vücudum mübtelâyı derdi hicran oldu baştan ayağa
Bana ağlayın ki, yârin kapsından ayrı düştüm
Acep mi dökülse gözümden gözyaşım, böyle mahzundur
Ciğerde onulmaz bir derde mübtelâyım ben.

[1606] **Leylâ Hanım**

Bir kazasker kızı olan Leylâ Hanım, Keçecizâde İzzet Molla'nın yeğenidir. Çocuk denecek yaşta evlendiyse de bir hafta üzerine, daha ilk geceden kabalıklarına tanık olduğu eşinden ayrılmıştır. Saray kadınlarıyla yakın ilişkisi olduğu bilinen, iyi eğitimli ve çok kültürlü bir şairdir. Hazır cevaplığı ve nüktedanlığı ile de tanınmıştır.

Leylâ Hanım, Mevlevî tarîkatına mensup olup Mihrî Hatun kadar olmasa da kadın duygularını biraz olsun terennüm etmesiyle ve zamanına göre bir kadın için serbest sayılabilecek söyleyişleriyle dikkat çeker. Edebî bir çevrede yaşamış ve yazmaktan hiç uzak kalmamış olan Leylâ Hanım'ın şiir dili açık ve *sâdedir. Bir Divan'ı vardır. 1847 yılında ölmüştür.*

[1607] (ALTUNTAŞ, 2007), s. 115

Doğan kuşu rûhu habsedip fitneci nefsini besler,
Karga havâda uçsada pislikten başka ne avlar.

Şol esir-i nefs olan dâim muazzeb Tamûda,
Nefs elinden kurtulana cennet olmuştur durağ.
Şu nefis esiri olan dâima azap görür cehennemde,
Nefs elinden kurtulana cennet durak olmuştur.

Veliler balıklardır, Hakk'sa deniz; onların yerleri - yuvaları, dâima denizdir, Denizden başkası onlarca ***"La"*** dır, ***"La"*** dan sonra duraklarıysa ***"illâ"*** dır.

İstek ikidir, yol da iki, Allah Teâlâ ondan razı olsun, Seyyid Burhâneddîn-i Muhakkik'a, ***"yolun sonu var mıdır, yok mudur?"*** diye sordular, Buyurdu ki:

"Yola son vardır ama durağın sonu yoktur, Çünkü gidiş ikidir biri Allah Teâlâ 'ya gidiştir. Allah Teâlâ 'ya giden yolun sonu vardır. Çünkü bu, varlıktan, dünyâdan ve kendinden geçiştir. Bunların hepsinin de sonu, bitimi vardır. Ama Hakk'a eriştin mi, ondan sonraki gidiş, Allah Teâlâ 'yı tanımak hususunda, Allah Teâlâ bilgisinde o tanıyışın sırasında gidiştir ki buna son yoktur."

Bil ki yolun durağı Hakk'a ulaşmaktır; ama bundan sonra o ulaşmada sonsuz bir yol var, Yol iki çeşittir:

Biri kendinden, varlığından geçmektir; bu çeşit yolun sonu, sınırı vardır, Çünkü bedenin varlığı sınırlıdır; bu varlık dünyâsının sonu vardır.

Duraklar yolununsa sonu yoktur; gönül yolu, bil ki sonsuzdur. Kendinden geçmenin, şu yokluk âleminden sefer etmenin imkânı vardır. Ama ölümsüzlük yurdu olan o duraktan geçmeye imkân yoktur. Çünkü orası Allah Teâlâ 'ya ulaşmak durağıdır. Karada yol da meydandadır, yolun durağı da; ama denizdeki yolun belirtisi görünmez. Kavuştuktan sonraki gidiş, bir başka şekildedir; kavuşup buluşan kişinin gidişi gizlidir, neliksiz – niteliksizdir. [1608]

Nefs odur kim cehli karanûsu kaplar gönlünü,
Rûh odur kim ilm nûru gönlüne yakar çerağ.
Nefis odur kim cehalet karanlığı kaplar gönlünü,
Rûh odur kim ilim nûru gönlüne kandil yakar.

Tûtiyâ-yi ma'rifetle rûşen et cânın gözünü,
Göresin cânını her yüzden ola dâğ üzre bâğ.
Dudu kuşunu ma'rifetle aydınlat et cânın gözünü,
Göresin cânını her yüzden ola dâğ üzerinde bâğ.

Cân-ü gönlün şâd olup her gussâdan âzâd ol,
Bir ola dâim Niyâzî gözüne yakın irağ.
Cân ve gönlün şâd olup her kederden âzâd ol,
Bir ola dâim Niyâzî gözüne yakın irağ.

[1608] (VELED), başlık CXIV, b. 5060-..

ف F

99

Vezin: Mefâilün Mefâilün feûlün.

Gel ey sofî çıkar sofu kıl insâf,
Ko sûret düzmeği kıl içini sâf.
Riyâ ile bu ömr-ü nâzenini,
Nice bir sarf edip edersin isrâf.
Kuru davâ mı sandın sen bu ilmi,
Bu yola böylemi gittiler eşraf.
Dahî kâmilliğin bu mu nişânı,
Sana derviş ola etrâf ü eknâf.
Değil vallâhi mürşidlik bu resme,
Kemâl ehline yakışmaz bu evsâf.
Arıt pâk eyle kalbin eyle hâlis,
Beğenmez böyle kalbi anla sarrâf.
Hakîkat kârbânına uyagör,
Kati rûşen yola gider ol esnâf.
Fenâ Kâf'ından aşır yolları hep,
Bekâ Ankâsı'na olurlar ezyâf.
Bu yolu cümleden âlâ tutarlar,
Sarây-ı vahdete erişen eslâf.
Hurûfa bakma andan içeru bak,
Nefestir can değildir nûn ile kâf.
Nefs bahrında lâl olmuş Niyâzi,
Sada vü harf içinde olan urur lâf.

<u>Gel ey sofî çıkar sofu kıl insâf,</u>
<u>Ko sûret düzmeği kıl içini sâf.</u>
Gel ey sofî çıkar sofu kıl insâf,
Koy sûret düzmeği kıl içini sâf.

Burada sofî, softan müştaktır, ondan hırka ve taç yaparlar. İnsâf et, bu sûret düzmeği bırak. Riyâ ile ömrünü sarfederek isrâf ettin.

<u>Riyâ ile bu ömr-ü nâzenini,</u>
<u>Nice bir sarf edip edersin isrâf.</u>
Riyâ ile bu nâzik ömrünü,
Nice bir sarf edip edersin isrâf.

<u>Kuru davâ mı sandın sen bu ilmi,</u>
<u>Bu yola böylemi gittiler eşraf.</u>

Kuru davâ mı sandın sen bu ilmi,
Bu yola böylemi gittiler şerefli kişiler.

Bu Tevhid ilmini sen kuru bir davâmı zannedersin. Eşraf bu yola böylemi gittiler? Kâmilliğin nişânı bumudur?

Dahî kâmilliğin bu mu nişânı,
Sana derviş ola etrâf ü eknâf.
Dahî kâmilliğin bu mu nişânı,
Sana derviş ola etraf ve bütün yönler.

Sana Şeyh denilsin, etraf, eknaf sana derviş olsun diye mi ? Eyvâh, böyle mürşidlik gösteriş ile olmaz. Bu sıfatlar kemâl ehline yakışmaz, kalbini pâk ve hâlis eyle ve şunu iyi bil ki Sarrâf, yani Hak celle şânuhû saf olmayan kalbi beyenmez.

Değil vallâhi mürşidlik bu resme,
Kemâl ehline yakışmaz bu evsâf.
vallâhi mürşidlik bu resmiyet değil,
Kemâl ehline yakışmaz bu vasıflar.

Arıt pâk eyle kalbin eyle hâlis,
Beğenmez böyle kalbi anla sarrâf.
Arıt pâk eyle kalbin eyle hâlis,
Beğenmez böyle kalbi anlar sarrâf.

Kalp, genel olarak iki anlamda kullanılmaktadır:

1. Sadece insana has olmayıp, hayvanlarda da bulunan, göğüs kafesinin sol tarfındaki boşlukta bulunan konik et parçası. Tabiî ve hayvâni ruhun devamı için gerekli olan buharı taşır.

2. Rabbânî ve rûhânî bir latîfe olarak insanın idrak eden, bilen ve kavrayan yeteneği, insanın emaneti yüklenen hakikati.[1609]

Tirmizî bu konuda şöyle der: *“Kalp ismi, bâtınî makamların hepsini gerektiren ismi câmi’dir.”* Dolayısıyla kalp ve ruh, mârifetin, bir birinden açık bir şekilde ayrılması mümkün olmayan iki vasıtasıdır.[1610]

“Bu organa ‘Kalb’ denilmesi, ona gelen varidatın çeşitliliğinden dolayı devamlı tekallüb ettiğindendir. Vâridâtın çeşitliliği de hallerin çeşitliliğidir. Hallerin çeşitliliği ise kalbin sırrına inen tecelliyât-ı ilâhiyyenin türlü türlü oluşundandır. İşte ilim dilinde buna suretlerdeki tahvil ve tebdil derler (Bkz. Zehâirul-a’lâk fî

[1609] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 111
[1610] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 118

şerhi Tercümânil-eşvâk,39. [1611]

"Allah bir adamın karnında iki kalb yaratmamıştır." [1612]

Bil ki: Her insanın karnında yalnız bir kalb vardır. Bu kalb, Rahman'ın parmakları arasındadır. Allah Teâlâ onu dilediği gibi çevirir. Kalb, yöneldiği şeyin sıfat ve rengine bürünür. Hatta yöneldiğinin aynı olur. Bunu anladınsa "zikir, zakir (zikreden), ve mezkur (zikredilen) bir şeydir." sözünün manasını da anlamış olursun. Çünkü lisandaki zikir, gerçek zikrin bir suretidir. Gerçek zikirde kalb, zikrin şekline girer. Bu itibarla kalbe de zikir denir. Kalb Hakk'tır.

Bunların her birinin bir misali vardır: Su, rüzgârın dalgalandırmasıyla dalga adını alır. Hâlbuki hakikatte dalga da sudan başka bir şey değildir. Kalbin de zikirle olan durumu aynıdır. Zikir kalbin tamamını kapladığı takdirde kalb, tamamen zikir kesilmiş olur. Lisana gelen zikir, kalbde olan zikrin suretidir. Kalb, bu zikrin suretine (şekline) girer. Ama kalb esasında şekilden münezzehtir. Gelen düşünceye göre şekil alır. Bundan dolayıdır ki iki fikir, aynı zamanda kalbde bulunmaz. Çünkü kalb tamamen, gelen fikrin suretine girer. Kalb, gelen o düşüncenin kendisi kesilir. Artık başka bir düşünce ona sığmaz. Deniz suyu gibi. Su, dalgalandığı zaman bir dalga, başka bir dalganın şeklinde düşünülemez. Bir anda aynı yerde iki dalga olamaz. Anla. Bazan kalb, bir deniz olarak görülür. Dalgaların çokluğu ve kalabalığı ona izdiham vermez. Ama bu hal, her zaman olmaz, bazı anlarda olur. İtlak takyide (mutlak vücut, özel vücuda) galebe çaldığı zaman olur. Uykuda kendini ağaç gören tane gibi. Her karında bir tek kalb vardır. Bu kalb, ister bir ayn'a (zata), ister birçok tayyünata (görünüşlere) yönelsin. Neye yönelirse onun şeklini alır. [1613]

Hakîkat kârbânına uyagör,
Kati rûşen yola gider ol esnâf.
Hakîkat kervanınına uyagör,
Kesin aydınlık yola gider o sınıflar.

Hakikat kervânına uy. O esnaf, yani hakikat ehli ancak açık yola giderler. Onların gizlilikleri yoktur, her halleri açıktır, onlar gösteriş filan gibi şeyleri bilmezler.

لَا خَيْرَ فِى كَثِيرٍ مِنْ نَجْوٰيهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوفٍ اَوْ اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ اَبْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ

فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًا

"Ancak sadaka vermeyi yahut iyilik yapmayı ve insanların arasını düzeltmeyi gözeten kimseler müstesna, onların gizli toplantılarının çoğunda hayır yoktur.

[1611] (KILIÇ, 1995), s.125
[1612] Ahzab, 4
[1613] (ATEŞ, 1971) Elli birinci sofra

Bunları, Allah'ın rızasını kazanmak için yapana büyük ecir vereceğiz." [1614]

Fenâ Kâf'ından aşır yolları hep,
Bekâ Ankâsı'na olurlar ezyâf.
Fenâ Kâf'ından aşır yolları hep,
Bekâ Ankâsı'na olurlar misafirler.

Burada "Fenâ Kâfından " murad "Fenâ-fillâh" olmaktır. Çünkü fenâ bulmak zordur. Bu nedenle onu yüksek olan Kaf dağıyla teşbih ederler. ***"Bekâ Ankâsı"*** ki " *Fenâ-fillâh "* olan " Bekâ-billâh " da misafir olur.

Bu yolu cümleden âlâ tutarlar,
Sarây-ı vahdete erişen eslâf.
Bu yolu cümleden âlâ tutarlar,
Vahdet Sarâyına erişen evvelkiler.

Hurûfa bakma andan içeru bak,
Nefestir can değildir nûn ile kâf.
Harflere bakma ondan içeri bak,
Nûn ile kâf nefestir, can değildir.

Hurufâ bakma, yani bu görünen sûretlere ve mevcûdata bakma demektir. Çünkü bu görünen mevcûdat birer hurûf-u sûveriyye dir. İçeri bak'ki gerçeklere bakmış olasın ve gerçekleri görmüş olasın. Bu mevcûdat şuna benzer ki, sanki birkaç kişi birden söylemiş gibi sanırsın, hâlbuki söyleyen birdir.

Nefs bahrında lâl olmuş Niyâzi,
Sada vü harf içinde olan urur lâf.
Niyâzi nefis deryasında lâl olmuş,
Sada ve harf içinde olan lâf vurur.

"Bu yolu bilen söylemez, söyleyen bilmez" demişlerdir. Niyâzî-i Mısrî, nefis hallerinde sukut etmiştir. Ona söz söyleyenlerin hiçbir etkisi onda kalmamıştır.

Çorumlu Hacı Mustafa Rumî Efendi (h.y.t. h. 1316, m. 1899) tekkesine bir gün bir vaiz gelmiş. Şeyh ve ihvanların sukut oturmasından huzursuz olmuş ve *"Efendim siz niye bunlara dini meseleler anlatmıyorsunuz."* Mustafa Rûmi buyurur ki;

"Sukutumuzu anlamayan sözümüzü anlamaz." Yine de dayanamayan vaiz bir kaç meselenin çözümüne dair konuşmuş ve yorulmuştur.

"Faydalı olduk mu?" diye sorunca

"Biz zaten seni dinlemedik." "Sükûtumuzu anlamayan, sohbetimizi hiç anlayamaz. Söz ile olsaydı, bu işi herkese söylerdik." [1615]

[1614] Âl-i İmran, 114
[1615] (ALTUNTAŞ, 2007), 618

100

Vezin: Mefâilün Mefâilün fâûlün.

Bulan cemiyyet-i kübrâ olur sâf,
Vücûdu olur anın "ha" ile "kâf".
Diliyle eylemez da'vâyı merdî,
Gönülde himmetidir "nûn" ile "kâf".
Olur, zâtı bu mevcûdâtın ol insan,
Oluptur kevn ana âzâ vü evsâf.
Nitekim can olur mahfî bedende,
Gerektir ola mahfî kutb-ı etrâf.
Fenâ meydânının merdi olan er,
Niyâzi gibi etmez ol kuru lâf.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz bu ilâhi için ***"Uşak'ta iken bir ilahi demiş idik"*** buyurmuştur. [1616]

Bulan cemiyyet-i kübrâ olur sâf,
Vücûdu olur anın "ha" ile "kâf".
En büyük cemiyyeti bulan olur berrak,

Vücûdu olur onun "ح" ile "ق". (Halk) Halk kalkar, Hakk olur. Cemiyyet-i Kübrâyı bulan saf olup onun vücûdu Hakk olur.

Diliyle eylemez da'vâyı merdî,
Gönülde himmetidir "nûn" ile "kâf".
Erler da'vâyı diliyle eylemez,

Gönülde himmetidir "ن" ile "ك".

Lisan ile merdlik davâsında bulunmaz. O her ne dilerse gönülden o şeye ***"كُنْ"*** yani ***" ol"*** der, o şey olur. Kâmil, bir memlekette olupta o memlekete celâl ile muamele etse halkını perişân eder. Kâmilin himmeti " kün" dedimi, her ne dilerse olur.

Olur, zâtı bu mevcûdâtın ol insan,
Oluptur kevn ana âzâ vü evsâf.
Olur, bu mevcûdâtın zâtı o Zât,
Oluptur kevn ana âzâ ve vasıflar.

Onun zâtı bu mevcûdatın zâtıdır. Âlemler de azâ ve sıfâtıdır, ve o zat, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ve onun zamanımızdaki temsilcisi yani "

[1616] (MISRÎ, 1223), s. 59b; (ÇEÇEN, 2006), s. 96

Kutub" dan murad " Gavs" dır.

<u>Nitekim can olur mahfî bedende,</u>
<u>Gerektir ola mahfî kutb-ı etrâf.</u>
Nitekim can gizli olur bedende,
Tarafların kutbu saklı olması gerekir.

Can bedenden gizli olduğu gibi gizlidir. Velilerden Yediler, Kırklar, Üçyüzler, vardır. Yedilerden biri " Gavs" dır, ki bütün âlem anın avucunda bir hardal dânesi kadardır. Yedilerden biri Gavsın sâhib-i yemîni ki ulvîde tasarruf eder. Bu felekler ve yıldızlar anın emriyle devrederler, gökler anın emriyle durur. Sâhib-i yemîn olmasa gökler bir an durmaz, bozulur, Diğeri Sâhib-i Şimâli ki süflîde tasarruf eder. Rızıklar vesâire anın elinden verilir. Dördüde Evtaddır bunlara " Evtâd-ı Erbaa" denilir. Bu âlemin dört tarafını korumaya memurdurlar. Velâkin bunların hiçbiri "Gavs" ın kim olduğunu bilmez, Gavs bunların herbirinden gizlenmiştir. Yalnız bunlardan onu bilen Sâhib-i Şimâl dir. Çünkü " Gavs" ın ölümünde Yerine o geçer, onun yerine de "Evtad" dan biri, onun yerine de "Kırklar dan", onun yerine de " Üçyüz" lerden, biri Kırklar'a alınır. Üçyüzlerden boşalan yere de tevhid ehlinden biri istidadı nisbetinde yakîn bulunur.

<u>Fenâ meydânının merdi olan er,</u>
<u>Niyâzi gibi etmez ol kuru lâf.</u>
Fenâ meydânının cesuru olan er,
Niyâzi gibi etmez ol kuru lâf.

[Günümüzde eski Türk dininin geleneklerini yaşatan Türklerin kozmogonisine göre, insanoğullarının atası olan Tengrı Kayra Kan (veya Bay-Ülgen) kişiyi ve bunun aracılığıyla yeryüzünü yaratmış, kişinin kendisiyle mücadeleye girmesi üzerine ona **Erlik** adını vererek, ışık diyarından, yeraltına atmış ve yerden dokuz dallı bir ağaç büyüterek, her dalında bir cins insan türetmiştir. Altay yaradılış destanlarından birisinde Allah Teâlâ insanın kulaklarına üfleyerek can, bumuna üfleyerek de akıl vermiştir. [1617] Bu motiflere başka hiçbir efsanede rastlanılmamaktadır. Kamlık inancına göre kâinat üst-üste katlardan müteşekkildir. Bu katlar belirli bir düzen üzere birbirlerinden ayrılmışlardır. Bundan dolayı Kam san'atını icra ederken, bir kattan diğerine geçmek için büyük bir güç sarfetmek zorundadır. Yukarıda onyedi kat vardır ve ışık alemini teşkil eder. Aşağıda yedi veya dokuz kat bulunur. Bu da karanlıklar dünyasıdır. İnsanlar da bu iki âlem arasında, yani yeryüzünde yaşarlar.

[1617] Daha insan yaratılmamışken, Ülgen deniz üzerinde yüzmekte olan ve insana benzeyen bir çamur tabakası görür. Bu çamur yığınını alarak insan olmasını ister. Ülgen ilk yarattığına Erlik adını verir. Başlangıçta Ülgen'e dost ve kardeş gibi görünen **Erlik**, bir süre sonra kendini onunla bir tutmaya ve hatta üstün görmeye başlar. Gün geçtikçe Ülgen'den her bakımdan uzaklaşır ve onun yarattıklarının hepsine düşman olur (bkz, A.M . Sagalayev, Altay v Zerkale Mira, Novosibirsk 1992, s.23).

Koruyucu ve iyi ruhlar bu ışık diyarında bunurlarken, göğün en üst katında ise, altın bir tahtın üzerinde, dokuz erkek ve dokuz kızı ile beraber Bay-UIgen oturmaktadır.][1618]

[1618] (GÖMEÇ), 83

ق K

101

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Zâhidâ sûret gözetme içeri gel câna bak,
Vechi üzre gör ne yazmış defter-i Rahmâna bak.
Mushaf-ı hüsnünde yazmış "Kul hüvellâh" âyeti,
Gel inanmazsan geri var mekteb-i irfâna bak.
Çeşmini gösterdiğince âşıkın cânın alır,
Leblerin açtıkça can nefh eyleyen cânânâ bak.
Zülfünün herbir telinde bağlı bin mecnûnu gör,
Hattının leylindeki yüzbin meh-i tâbâna bak.
Âteş-i ruhsar ile yanmış kararmış çehresi,
Harf libâsından soyunan nokta-i uryâna bak.
Hep mülâzim kulluğunda bu cihânın şahları,
Kapusında Pâdişahlar kul olan sultâna bak.
Âlem anın hüsnünün şerhinde olmuş bir kitâb,
Metnin istersen Niyâzî sûret-i insâna bak.

Zâhidâ sûret gözetme içeri gel câna bak,
Vechi üzre gör ne yazmış defter-i Rahmâna bak.
Ey Zâhid sûret gözetme içeri gel câna bak,
Yüzünde gör ne yazmış defter-i Rahmâna bak.

"Defter-i Rahmâna bak" daki defter-i Rahmân insan-ı kâmildir, Çünkü insan-ı kâmil Rahman sıfatıyla muttasıftır.

Mushaf-ı hüsnünde yazmış "Kul hüvellâh" âyeti,
Gel inanmazsan geri var mekteb-i irfâna bak.
Güzel Mushafında yazmış "Kul hüvellâh" âyeti,
Gel inanmazsan geri var mekteb-i irfâna bak.

"İhlâs" suresinde hâlis Tevhid beyan edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in diğer surelerinde de kullanılan ***"ihlâs"*** kelimesi bu sureye isim olmuştur. Ancak bu surede "ihlâs" kelimesi kullanılmamıştır. Bu isim, surenin manası itibariyle bu sureye verilmiştir. Bir kimse anlayarak bu sureye iman ederse, şirkten kurtulur.

Nüzul zamanı: Bu surenin Mekkî mi, Medenî mi olduğunda ihtilâf vardır. Bu ihtilaf, nakledilen çeşitli rivayetlerden kaynaklanır.

a-İbn Mesud radiyallâhü anhdan şöyle rivayet edilmiştir. Kureyşliler Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme şöyle sorarlardı:

"Rabbinin nesebi nedir?" Bunun üzerine bu sure nazil oldu. (Taberanî). Araplarda bir yabancıyı tanımak istediğinde ***"Onun nesebi nedir?"*** diye sormak adetti.

Çünkü onlarda bir kimseyi tanımanın ilk şartı, nesebinin ne olduğu ve hangi kabileden geldiğinin açıklanmasıydı. Aynı şekilde Rabbinin kim olduğunu öğrenmek için Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme de Rabbinin nesebini sormuşlardı.

b-Yahudilerden bir grup, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme gelerek şöyle sordular. ***"Ey Muhammed! Seni gönderen Rab nasıldır?"*** Bunun üzerine bu sure nazil olmuştur.

c- Enes b. Malik radiyallâhü anhdan şöyle rivayet edilmiştir. Hayber'deki bazı Yahudiler Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme gelerek şöyle dediler:

"Ey Ebu'l Kasım! Allah Teâlâ melekleri nurdan, Âdem'i kokmuş çamurdan, İblis'i ateşten, göğü dumandan ve yeryüzünü su köpüğünden yaratmıştır. Peki, Rabbinin kendi mahiyeti nedir?" Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem onların bu sorusuna cevap vermedi. Bu sırada Cebrail gelerek,

Cebrail aleyhisselâm dedi ki: "Allah Teâlâ buyuruyor ki: ***"De ki: "O Allah, birdir. Allah, Samed'dir. Doğurmamıştır, doğrulmamıştır da. Ve hiç bir şey O'na denk değildir."*** [1619]

Bunlar gibi birçok rivayetlerden anlaşılıyor ki, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme çeşitli zamanlarda, insanları davet ettiği mabudun mahiyet ve keyfiyeti sorulmuştur. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem her defasında Allah Teâlâ'nın emriyle bu cevabı vermiştir.

İHLÂS SURESİ İÇİN BİR TEFSİR

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ ١ اَللّٰهُ الصَّمَدُ ٢ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ٣ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ ٤

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ

1. De ki: "O Allah birdir." [1620]

[KUL HÜVE'LLÂHÜ EHAD] Kâf Harfi (ق) Zat-ı Subhan´da olanı ayırmak içindir.

Rahman ismi gibi ilâhî isimlerde zuhur ve mertebeleri karşılar. Lam Harfi (ل) istidata göre yani menzil ve kitap olarak insana geldiler.[1621]

Allah Teâlâ'nın Mutlak Hüviyetinin zuhurundaki bu hüviyyet[1622] uluhiyyete nüzul etti. Taki aynasında kendisini müşahede etti. İstediki birliğinin sırrı biline, haz-

---

[1619] İhlâs.1-4

[1620] Tezkire, v. 2b-3b; İsimli yazma bir eserden faydalanılmıştır

[1621] Harflerin sıfatları ile ilgili olarak verilen bir mana.

[1622] **Hüviyet:** Asıl. Mâhiyyet. Birisinin kimliği, kim olduğu, kökü, esası ve ne olduğu. * Cenab-ı Hakkın varlık sıfatı. * Hamiyyet ve istikametten, ulüvv-ü cenâbdan ibâret olan sıfât-ı hamide.

reti ilmiyyesindeyken emrettiği evvel sabit olan a'yanı[1623] ki emri ile bir tecelli etti ki, ruhlar âleminde [ben] [sen] ve [o] şahsiyetler seçilerek zuhura geldi. Kafir ve müminin hepsinde farksız vahdeti görünür oldu. Bu nedenle varlıkların keyfiyet[1624] zuhuru Allah Teâlâ'nın zât-ına ayna olmuştur.

اَللّٰهُ الصَّمَدُ

2. "Allah, bütün mahlûkatın kendisine teveccüh ve iltica edeceği zât-ı ehâdiyyettir."

[ALLAH'ÜS-SAMED] Bu izhar ve bu zuhur Cenâb-ı Hakk-ın ihtiyacından ileri gelmedi. Zira Cenâb-ı Hakk'ın varlıklara ihtiyacı yoktur. Bu samedâniyyet belirlenmiş ümmetlerin hepsine ve bir rasule lazım geldi ki, ümmet-i icabet ve ümmet-i davet zuhur ederek imtiyazsız kâfir ve mümine ahadiyet-i tecelli etti. Yalnız bu yaratmanın gerekliliğinin tecellisi ile feyz-i mukaddesten "فَيَكُونُ" [1625] [olurlar] meydanında aslını gösterdikten sonradır. samedâniyyetindendir ki bir karınca diğer bir hayvanlara muhtaç değildir. Her ruhsuz şey dahi kendisine müstakil olup diğerine ihtiyacı yoktur. Her şeyin aynasında birlik sırrı görünüyor. Cenâb-ı Hakk övgüsünü, ihtiyaçsızlığını kendi birlik aynasında göstermektedir.

لَمْ يَلِدْ

3. "(O) Doğurmadı

[LEM YELİD] Eşyayı Cenâb-ı Hakk doğurma yolu ile veya bir batınî izdırâblara da mecbûrî olarak bir şeyi yaratmadı. Zira acz-ü ihtiyaç kendisine tasavvur olunamaz. Zira Sameddir. Belki sırrı ehadiyyetini yaratılmışlara belirtmek için bundan âlemi vücûda getirdi. İşte lem-yelid sırrına dahi ehadiyyetini aşikâr kıldı.

وَلَمْ يُولَدْ

ve doğurulmamıştır."

[VE-LEM YÛLED] Bu eşya; terkip ve içtima ettikten sonra Cenâb-ı Hakk, eşyadan ayrılması ve birleşmesi olmadı "en yüce ve en ulu olan da ancak O'dur." [1626] Zira bunların hepsi ihtiyaç ve yaratılmışlara mahsustur. Bu sözünde ve-lem yûled sırrına dahi ahadiyyetinin aşikâr olması samediyyetinin vasıtasıyladır.

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ

4. "Ve O'na hiç bir şey denk (mümasil) olmamıştır."

[VE- LEM YEKUN LEHÛ KÜFÜVEN EHAD] Bu ahadiyyet ve samediyyet bekânın

---

[1623] A'yan: İlm-i İlâhide eşyanın ezelden beri sâbit olan sûret ve hakikatları. Mevcudat-ı ilmiye.

[1624] Keyfiyet: Bir şeyin esâsı ve iç yüzü. Nasıl olduğu ciheti. * Kalite. Madde. (Kemmiyetin zıddıdır.)

[1625] Bakara, 117; Âl-i İmrân; 47

[1626] Bakara, 255

aynıdır. Zira ehadiyyet takdir etmez belki burada ehadiyyet eşitlikten benzerlikten nefyetmek içindir. Zat Ehadiyyeti umumî ve hususî olarak kayıdsız ve Zat'ta sıfatsız ve esmasız olmaktan ibarettir. Ehadiyyetinde kayd olmaz. Ancak vahidiyyeti Hazret-ül Esma olduğundan birçok isimlerin tesbiti vardır. Buna hususi lisanda Zat, sıfat ve esma ile beraber olunup bu hallere vahidiyyet-i esma birçok uygun isimle miratında zahir olur.

Kul hüve'llâhü	kalp
Allah´üs-samed	ruh
Lem-yelid	sır
Ve lem-yûled	hafî
Ve lem -yekun lehu küfüven ehad	ahfâ

[KUL HÜVE'LLAHÜ EHAD] Sırrı tecelli-i efal olduğundan kalbe menşe-i olup kalpde ziyaanın vardığı doğduğu yerdir. zira beyanımız vechile [قُلْ] Zuhurlar, menziller, aşikâr ve istenen esma kaabiliyyetinden ibarettir ki menzil ve aynası kalpdir.

[ALLAH'ÜS-SAMED] Olan işlerin sıfatıdır sırrıdır ki, ruh menşe-i olup ruh onun makamıdır. Zira birliği tesbit samedâniyyeti aşikârdır ki ruh bedenden üstündür. Ruh emr-i Rab dir ki me´mur olamaz belki

"..Ve Allah Teâlâ göğüslerinizin içinde olanı meydana koymak ve kalblerinizde olanı temizlemek için.." [1627] ölçüsünde birazda mucizdir. Kalbi nefisin kötülüğü ile tasarrufundan temizlemek için belki nefsi dahi hayvaniyet hiyaneti yönüne tabî olmaktan kurtarıp ta ruhu aslınına raziye ve merziye etmek için gelmiştir.

[LEM YELİD] Zat´ın işlerini işaret eder ki sırra menşe olup sırr onun makamıdır. Sırr Zat´ın fiilleri olarak zuhur etti yoksa doğurmak olarak icra olunmadı.

[VE-LEM YÛLED] Sıfat-ı selbiyedir ki Hafi'ye menşe olup onun makamıdır.

[VE-LEM YEKUN LEHÛ KÜFÜVEN EHAD] Şan-ı cami ve Hazret-i ilmiyyedir ki ahfa ya menşe olup onun makamıdır. Bu makam Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme mahsus olup diğerlerinden gizlidir.] [1628]

Allah Teâlâ, O'ndan önce hayat yoktur, hayata anlam veren yaşayandır. Yaratılmadığı gibi, varlığının nedeni bulunmayan, başka bir varlıkla bilinmeyen, kendinde-var, özgür olandır. Hem sadece özgür de değildir, özgür olmak zorundadır. Çünkü yaratılmamıştır, kendi kendisi vardır. Bütün yaptıklarından, bile sorumlu değildir. Ancak dilerse kader kanunları ile kendini dilerse kayıtlar. Kâinatta O'ndan başka yol gösterecek kendisinden başka hiçbir şey yoktur. Çünkü her şey O'nsuz yardımsızdır, desteksizdir, bir başınadır. Bunun içindir ki, Hakk, Hakkı bulur.

[1627] Âl-i İmran, 154

[1628] Tezkire, v. 2b-3b; İsimli yazma bir eserden faydalanılmıştır

Çeşmini gösterdiğince âşıkın cânın alır,
Leblerin açtıkça can nefh eyleyen cânânâ bak.
Gözünü gösterdiğince âşıkın cânın alır,
Dudaklarını açtıkça can üfüren cânânâ bak.

Çeşm'den murad Hakk'ın vücûdudur. Hakk'ın vücûdunu görenin kendi vücûdu kalır mı?

Kalmaz.

Zülfünün her bir telinde bağlı bin mecnûnu gör,
Hattının leylindeki yüzbin meh-i tâbâna bak.
Saçının her bir telinde bağlı bin mecnûnu gör,
Gecenin sınırlarındaki yüzbin parlak aylara bak.

Zülüften maksad Hakk'ın zuhûrlarıdır, yani her bir zuhûrunda birer mecnun bağlıdır. Mecnun Leylâya âşıktı, Leylânın zülfünde bağlı idi, yani âşık olduğu Leylâ ile bir vücûd idi. İşte âşıkta Hakk'tır, maşukta Hakk'tır. O âşıklığı ile tecellî ve zuhûr eder. âşıka mâşuk dahi lâzım olur. O mâşukluğu ile de zuhûr eder, zâhir olur, o âşık da odur, mâşuk da odur.

Âteş-i ruhsar ile yanmış kararmış çehresi,
Harf libâsından soyunan nokta-i uryâna bak.
Yüzünün ateşi ile yanmış kararmış çehresi,
Harf ebisesinden soyunan apaçık nokta bak.

Harf libâsı (bu âlemde göründüğü giysiler) sûret libâsı demektir. ***"Nokta-i üryân"*** ise Hakk'ın vücûdudur. Bu âlemler Nûr-i Muhammedî, yani Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin nûr suretinin şehrinde bir kitaptır. İşte "O Tûr hakkı için ve yazılmış kitab hakkı için ki bu yazılmış bir varaktadır",[1629] yani Tûr dağının hakkı için bu âlemler, Nûr-i Muhammedînin şehrinde bir kitabdır. Onun hakkı için. İşte Cenâb-ı Hakk yemin etmiştir. Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ise bu kitâbın metnidir. İşte bu kitap ki âlemlerin metnidir, ister isen bu âlemlerde bulunan insâna bak. Bir sâlik sâdık olduğu halde cem makâmında Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi ya nurlu veya unsurî suretinde yakaza halinde ana behemehâl gelir ve ona Tevhid-i ef'âl, Tevhid-i sıfât ve Tevhid-i zâtı telkin buyurur.

Hep mülâzim[1630] kulluğunda bu cihânın şahları,

[1629] Tur,1-3

[1630] **Mülazım:** Bir kimseye bağlı gibi olan. * Maaşsız acemilik hizmeti. * İlmiyyede: Medrese tahsilini bitirip icazet alan. Stajyer. * Eskiden askerlikte yüzbaşıdan aşağı rütbelerin derecesi, ünvanı

Kapusında Pâdişahlar kul olan sultâna bak.
Hep kulluğunda bağlıdır bu cihânın şahları,
Kapısında pâdişahlar kul olan sultâna bak.

Âlem anın hüsnünün şerhinde olmuş bir kitâb,
Metnin istersen Niyâzî sûret-i insâna bak.
Âlem onun güzelliğinin açıklamasında bir kitâb olmuş,
Niyâzî metnini istersen insânın sûretine bak.

102

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

İçerü gel anlar isen söyleyen irfana bak [1631]
Hâl diliyle sana bir bir nutk eden hayvana bak
Ehl-i diller sükût üzre kamusu münzevi
Başını hırkaya çekmiş şu yatan aslana bak
Buyrulan emrin hilafı alınan tedbîr kamu
Münkir ü kâfir münafık katil olan Mervâna bak
Hazret-i Kuran şer'ün hılâfıdur fetva bu dem
Her biri bir zulûme müncer olan fermana bak
Zahirî Efrenc görünür gizlidür adâ-yı dîn
Hak yolunda akıbet zebh olunan kurbâna bak
Rûmeli etmez itaat böyledür encâm-ı kâr
Anadolu canibinde sen olan isyâna bak
Ğayretullâh zuhur itdi zuhur eyler hemân
Hazret-i ism-i şan yüzünden lutf olan ihsana bak
Mîm-i gavrâda zuhur eyler o zât-ı muhterem
Dikkat eyle eftah aynun görünen seyrâna bak
Ey Niyâzî Hazret-i Hallâkı dergâh-ı Hüdâ
Sâhib-i kevn ü mekân kudret-i Yezdâna bak

İçerü gel anlar isen söyleyen irfana bak
Hâl diliyle sana bir bir nutk eden hayvana bak
Gel içeri anlar isen söyleyen irfana bak
Hâl diliyle sana bir bir konuşan hayvana bak

Seneca dedi ki, "Eski Yunan'da atasözü haline gelmiş bir deyiş vardır: ***'İnsanın yaşamı neyse, konuşması da odur'.*** Nasıl ki her bir bireyin konuşması, yaşamına benzerse, onun gibi, toplumun ahlâk yapısı yozlaşıp kendini zevklere kaptırmışsa, konuşma biçemi de toplumun geleneklerine benzeyecektir. Toplumun lükse düşkünlüğünün kanıtı, arsız bir konuşma biçemidir; bir iki kişinin hoşuna gitmese bile yine de onaylanır ve kabul edilir. " [1632]

Ehl-i diller sükût üzre kamusu münzevi
Başını hırkaya çekmiş şu yatan aslana bak
Ehl-i diller sükût üzre hepsi yalnız başına
Başının üstüne hırka çekmiş şu yatan aslana bak

[1631] Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Ankara, 1998, s.112
[1632] (DÜRÜŞKEN, 2001), s. 87

Buyrulan emrin hilafı alınan tedbîr kamu
Münkir ü kâfir münafık katil olan Mervân'a bak
Buyrulan emrin aksine alınan tedbîrin tümü
Münkir, kâfir ve münafık katil olan Mervân'a bak

Mervan b.el-Hakem

Emevi halifelerinden Muaviye b. Yezid'in vefatından sonra hilafet ailenin başka bir koluna Ebu'l As b. Ümeyye'nin torunu Mervan b. El Hakem'e geçmiştir. Artık bundan sonra gelen Emevi halifeleri ailenin bu kolundandır ve Mervaniler olarak isimlendirilirler. Daha önceki halifelerede Ebû Süfyan'a nisbetle Sûfyaniler denilirdi. Mervan Mekke'de dünyaya gelmiştir. Babasının İslamiyet'e olan düşmanca tavırlarından dolayı Taif'e sürgün edilmişlerdir. Daha sonra Hz. Osman radiyallahü anh döneminde onun müsaadesiyle Medine'ye gelmişlerdir.

Muaviye zamanında birkaç kere Medine'ye vali olmuştur. Yezid öldüğünde Ubeydullah b. Ziyad olmasaydı Abdullah b. Zübeyr'e biat etmeye hazırlanıyordu. İbn Ziyad Emeviler'in en büyüğü olması hasebiyle halifeliği kendisinin almasını istedi. Onu destekleyecek adamlar buldu ve MerciRahit harbinden sonra halife oldu. Öldüğü zaman sadece Şam ve Mısır'a hâkim durumdaydı. Ölünce yerine oğlu Abdülmelik geçti.

Emevi sülalesinin Mervanî kolunun ceddi olup, Mekke veya Taif'te anlaşıldığına göre, hicretten evvel dünyaya gelmiştir. Rivayet onun doğum tarihini hicretten 2, 4 veya 5 sene evvel göstermekle, kendisinden "sahabe" ünvanını refetmek, babasının sürüldüğü Taif'e beraber gitmek mecburiyetinde kaldığından, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin meclisine devam etmesine maddeten imkân olmadığını göstermek gayesini hedef tutar; bir görezkarlık eseri olarak da onu Tariz b. al-Tarız diye tavsifeder**.** Mervan, yaşlı, kurnaz, hain ve muhteris bir adamdı. Sonraki Emevi halifeleri onun neslinden geldi. Mervan, Hakem b. Ebi'l-As b. Umeyye'nin oğludur. Annesi Alkame b. Süfyanel- Kinani'nin kızı Amine'dir. Mervan, hicretin ikinci senesinde (624) doğmuştur. Babası Hakem, Mekke'nin fethinde Müslüman olmuş ve Mervan Müslüman olarak yetişmiştir**.**

Büyük amcası Hz. Osman radiyallahü anh halife olunca Mervan'ı kâtipliğine tayin etti. Mervan bu sıfat ile Hz. Osman radiyallahü anhın sarayı muhasara edilirken, ağır suretle yaralanmış ve sonra Cemel vakasına iştirak ederek orada da yaralar almıştır. Mervan'ın sıhhati bütün ömür boyunca bu yaraların tesiri altında bulunacaktır. Muaviye onu amcazadesi Said b. al- Aş ile birbirini takiben Medine ve Hicaz'ın idaresine memur edecektir. Mervan bu vazifede eşine az rastlanan bir ehliyet gösterdi. Nihayet azlolunarak Muaviye'nin son senelerinde menkup[1633] yaşadı. Hüseyn b. Ali radiyallahü anh Yezid'in halifeliğini tanımak istemeyince Mervan Medine'de kendine halef olan Velid b. Utbe'ye, Hüseyn aleyhisselâma karşı kuvvet kullanmak ile birlikte, sürülmesine sebep oldu. Medine'ye Müslim b. Ukbe'nin beraberinde döndü ve askeri harekâtında ona yardım etti. Yezid I'in vefa-

[1633] **Menkup:** (Nekbet. den) Dert ve meşakkatlere mâruz kalmış olan. Rütbe ve haysiyyetten düşmüş olan.

tında tekrar Medineden kovulan Mervan Suriye’ye yerleşerek Muaviye II’nin kısa süren halifeliği zamanında orada kaldı. Bu halife ölünce, Emevilerin talihinden ümidini kesen Mervan, Abd Allah ibn al- Zubayr tarafını tutmaya hazırlanırken Ubayd Allah b. Zİyad onu halifeliğe namzetliğini koymak hususunda ikna etti. Cabiya ictimaında halife seçilen Mervan Merci Rahit’te Kaysilere kumanda eden Zahhak b. Kays’ı mağlup etti. Bütün Suriye’nin inkiyadı bu zaferin ilk neticesini teşkil eyledi**.**

Mervan’ın babası Ümeyye oğullarından Hakem b. Ebü’l As, İslamiyeti Kabulünden önce Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme düşmanca tavır takınan, hatta ona eziyette bulunanlardandır. İslamiyeti kabul ettikten sonra samimi bir Müslüman olamamış, Müslümanların sırlarını ifşa ettiği için Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem tarafından Taif’ e sürülmüştü. Hakem ve oğlu Mervan’ın sürgündeki yaşantıları Hz.Ebubekir ve Hz. Ömer radiyallahü anhüma dönemlerinde de devam etmiş ancak Hz. Osman radiyallahü anh halife olduktan sonra onun müsaadesiyle Medine’ye gelebilmişlerdi. Hz. Osman radiyallahü anh kendilerine birçok ihsanda bulunmuş, Mervan’ı da devlet kâtipliği gibi en yüksek bir makama getirmiştir. Mervan kısa bir süre sonra halife adına kararlar vererek icraatlerde bulunmuştur. Mervan’ın halife olmasıyla başşehir Dımaşk’ta tehlike ortadan kalkmış olmuyordu.

Mervan H. 65 yılı Ramazanında vefat etmiştir. Tarihi bilgiler arasında Mervan’ın anlaşmaya uymaması sebebiyle Halid b. Yezid radiyallahü anhın Mervan’la evli olan annesi tarafından yastıkla boğularak öldürüldüğü mevcuttur. Hatta buna göre Abdülmelik bu kadını öldürtmek istemiş ancak çevresindekiler Mervan’ın bir kadın tarafından öldürüldüğü ortaya çıkmasın diye bu girişimden vazgeçirilmiştir**.**[1634]

Hazret-i Kuran şer’ün hılâfıdur fetva bu dem
Her biri bir zulûme müncer olan fermana bak
Fetva bu dem Hazret-i Kuran şeriatının aksinedir
Her biri bir zulme nihayet olan fermana bak

Zahirî Efrenc[1635] ***görünür gizlidür adâ-yı dîn***
Hak yolunda akıbet zebh olunan kurbâna bak
Zahirî Avrupalı görünür gizliden din düşmanıdır
Hakk yolunda akıbet kesilmiş olan kurbâna bak

Avrupalılaşma o dönem itibarıyla rağbet gören bir konu olduğu anlaşılmaktadır.

Rûmeli etmez itaat böyledür encâm-ı kâr
Anadolu canibinde sen olan isyâna bak

[1634] (EMEKSİZ, 2008)

[1635] **Efrenc:** (Fr: Franc. dan) Bu kelime, Ortaçağda teşekkül ederek, o sıralarda Frankların ve bilhassa Charlemagne'in hükmü altında bulunanlara ve zamanla genişleyerek bütün Avrupalılara denmiştir. Frenk. Avrupalı ve hasseten Fransız

Rûmeli etmez itaat, böyledir nihayet işi
Sen Anadolu tarafında olan isyâna bak

Niyâzî-i Mısrî, **Rumeli**'deki devlete karşı hareketleri eşkıyalıkla, **Anadolu'**daki hareketleri ise isyan olarak olarak açıklamaktadır. Her iki başkaldırının alt cephesinde eşkiyalıkta keyfilik, isyanda ise zaruretin var olmasıdır.

Rumelideki eşkıyalık hareketleri

[Devletler idaresindeki toplulukları dirlik ve düzen içerisinde yaşatırlar. Devlette dirlik ve düzen adaletle sağlanır. Devletlerin hayatında sıkıntılı ve buhranlı dönemler de olmaktadır. Bu buhranlı dönemlerinde isyanlar ve eşkıyalık ortaya çıkabilirler.

Eşkıyaların güç kazandıkları ve her türlü kanunsuz hareketler yaptıkları bu dönemlerde devlet eşkıyalıkları önlemek için idarî, askerî tedbirler aldığı gibi halkın yardım ve desteğini de sağlamak durumundadırlar. 1683 Viyana bozgunundan sonra Osmanlı Devleti'nin birçok bölgesinde olduğu gibi Rumeli ve çevresinde de eşkıyalıklar ortaya çıkmıştır. Anadolu'daki isyanlardan farklılıklar gösteren bu hareketler eşkiyalık türünden olup alınan tedbirlerle önlenmişlerdir.

Osmanlı Devleti'ndeki eşkıyalığın ortaya çıkış sebeplerini: ekonomik şartların kötüleştiğinde, hain devlet görevlilerinin işsiz, güçsüz köylüleri harekete geçmek zorunda bırakmaları şeklindeki yaygın görüşle izah edenler çoğunlukta olmakla beraber, farklı görüşler de bulunmaktadır.

Osmanlı ülkesinde eşkıyalık hareketleri; 16. asırda başlamış ve 17. asırda da devam etmiştir. 16. asırda köylüler, idarî aksaklıklar sebebiyle merkezî iktidarın zayıfladığı dönemlerde, Anadolu'da isyanlarla eşkıyalıklar yaparken, Rumeli'de benzeri köylü eşkıyalıkları yoktur. Buna mukabil 17. asrın sonlarına doğru ise, Anadolu'daki eşkıyalıkların yanında Rumeli'de de isyanlar ve eşkıyalıklar ortaya çıkmıştı. Fakat Rumeli'deki eşkıyalıklar Anadolu'daki eşkıyalıklardan farklılıklar arz etmekte ve doğrudan devlete karsı yapılmışlardır. Özellikle 17. asrın sonlarına doğru *"haydûd"* adı verilen Balkanlardaki eşkıyalık hareketleri askerî isyanların içinde kabul edilmelerine rağmen bu eşkıyalıklar, Anadolu'daki eşkıyalıklardan farklıdır. Umumi olarak Anadolu'daki isyanların ve eşkıyalıkların sebepleri; reaya durumundan kurtulmak, kentli veya paralı asker durumuna gelmek olarak açıklanmaktadır. Rumeli'deki eşkıyalıklar ise, Rumeli'ye geldiklerinden bu yana düzensiz savaşçılar olarak çarpışmış ve ganimet peşinde yasamaya alışmış göçerlerin, Viyana Kuşatması başarısızlığından sonra geriye, imparatorluğun çekirdek toprakları içine itilmeleri dolayısıyla eşkıyalık yaptıkları şeklinde kabul edilmektedir. Rumeli'deki eşkıyalıkları yapanların yalnız Yörükler olmadığı, az da olsa Yeniçeriler ve halktan kişi ve toplulukların da; Müslim ve gayrimüslim eşkıyalıklar yaptıkları bilinmektedir. Rumeli'deki geriye çekilmenin toplulukların basit yer değiştirmeleri demek olmadığı da unutulmamalıdır.

17. asrın ikinci yarısından itibaren Rumeli'nin tarihini belirleyen geri çekil-

menin sebeplerini Osmanlı Devleti'ndeki 17. asrın ikinci yarısındaki siyasî, sosyal ve ekonomik gelişmelerin belirlediği muhakkaktır. Osmanlı Devleti 17. asrın ikinci yarısında dışarıda Girit'in fethini tamamlamış ve Cehrin Seferi ile en geniş sınırlara ulasmıstır. İçeride ise, celâli kalıntılarını temizlemiş ve *"Kadızâdeliler"* adıyla bilinen selefi hareketi de ortadan kaldırmıştır. Bu başarılarda Köprülü ailesinin yeri tartışılmaz. 1683'de başlayan Viyana Kuşatması ise başarısızlıkla bitmiştir. Viyana Kuşatması'ndan sonra kaybedilen toprakların tekrar alınması maksadıyla Osmanlılar birkaç defa hamle yapmışlarsa da başarısız olmuşlardır. Başarısızlıkla mesul tutulan IV. Mehmet 1687'de tahttan indirilerek yerine II. Süleyman tahta çıkarılmıştır. Ülkede yeni hamleler yapmak maksadıyla malî ve idarî tedbirler alınarak sıkıntılardan kurtulabilmek için hal çareleri aranmış, devam eden savaşlar dolayısıyla artan masraflar devlet hazinesini zayıflatmıştır.

1687'de *"imdâd-ı seferiye"* ve yapılan *"müsâdere"*ler ihtiyaçları karşılamaya yetmemiştir. 1688'de çıkarılan *"nefir-i 'amm"* [1636] kanunu ülkedeki sıkıntıları iyice artırmıştır. İdarecilerden bazıları yetkilerini kötüye kullanmışlar ve halk üzerindeki baskıları artırmışlardır. Dayanılmaz hale gelen sıkıntılar yeni isyanları ve eşkıyalıkları ortaya çıkarmıştır. Ülkenin sıkıntılarına çare olabilir düşüncesiyle, Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa sadrazamlığa getirilmiştir. Sadrazam, tedbir olarak: halk üzerindeki bazı örfî vergileri azaltmış ve 1691'de Rumeli'deki Yörüklere *"evlâd-ı fâtihân"* adıyla yeni bir düzen vererek silahlandırmıştır. Bu tedbirlerin başarılı neticelerinden olarak Rumeli'de; Belgrat, Vidin ve Niş geri alınmıs ise de, 1691'de Fazıl Mustafa Paşa ölmüştür.

Saruca-Sekbânların diğer ifadeyle, *"Türedi eşkıyası"* her tarafa yayıldı. Bu topluluklar halktan türlü isimler altında paralar toplayarak; topluma sıkıntılar veriyorlar resmî hüviyetlerini kullanarak da eşkıyalıklar yapmıslar ve günlük hayatı çekilmez hale getirmişlerdi. 1695'de tahta çıkan II. Mustafa askerî ve iktisadî birçok karar tatbik etmek istemiştir. Bu defa da Rusların Karadeniz'e yerleşmek istemeleri ve Avusturyalıların Fransızlarla *"Ryswick Barısı"*nı (1697) yaptıkları için batı cephesinde savaşmayan Avusturyalıların, Tuna kıyılarına yerleşmelerine engel olunamamıştır. Bu sırada Osmanlı ülkesinde uzun süren harpler ve kıtlık fiyatların artmasına ve temel ihtiyaç maddelerinin bulunamamasına sebep olmaktaydı ki, benzeri şartlar da, ülkenin iç durumunu kötüleştirmiştir. Bu şartlar eşkıyalığın artmasının ve yayılmasının sebepleri olmuştur. Bu tedbirlerde tam olarak netice almaya yetmemis, devletin aldıgı tedbirler eskıyalıgı önlemeye yetmeyince, bütün ülkede eşkıyalıklara karşı ahali de kendi imkânlarıyla tedbirler alarak bir bakıma idarecilere yardımcı olmuşlardır. Amcazade Hüseyin Paşa hem eşkıyalığa son vermek ve hem de bu şartlarda daha iyi bir barış yapabilmek umuduyla sadrazam yapılmıştır.

Eşkıyalığın arttıgı her iki dönemde de alınan tedbirler eşkıyalığı ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Osmanlı Devleti en muhteşem dönemini yasadığı 16. asrın son çeyreğinde büyük iktisadî buhranlarla karsılaşmış ve bu durum 17. asrın ortalarına kadar devam etmiştir. Devlet idarecileri, Osmanlıya has tedbirlerle

[1636] **Nefîr-İ Âmm:** Cemaatı toplama, halkı askere sürme.

bu buhranı savuşturmayı başardıkları gibi 1683'de ortaya çıkan eşkıyalıkları da aynı usullerle savuşturmayı başarmışlardır.][1637]

Anadoludaki İsyan hareketleri

XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde, özellikle de Anadolu topraklarında Batınî kaynaklı birçok isyan meydana gelmiştir. Osmanlı topraklarını ele geçirmeyi plânlayan isyanlarda düşünülünce sıkıntılı dönemlerin geçirildiğini görmekteyiz.[1638]

"Mezhep çatışmaları, merkezi yönetim ile Anadolu'daki Türkmenler arasında yaşanan sorunlar, İran'ın dış politikası (Şiiliği yaymak), tımar sahiplerinin tımarlarının ellerinden alınması, sürekli artan vergi yükü ve sömürüdür". Ayaklanmaların başlangıcı olarak Şah Kulu Ayaklanması'nı (1509-1510) kabul edebiliriz. Tımarları kendilerinden alınarak haksızca başkalarına verilen ve içlerinde çoğunluğunun Teke İli'nden (Antalya) olanların oluşturduğu sipahiler ve bölgedeki Türkmenler mezhep çatışmalarının etkisiyle Şah Kulu Ayaklanması'nı çıkarmışlardır. Şeyh Celâl Ayaklanması'nda (1517) Şeyh Celal ***"yoksul insanların, topraksız köylülerin, ağır vergiler altında ezilenlerin hayatını düzeltmek, onlara mutluluk getirmek için"*** yaklaşık 20 bin kişiyi toplamıştır.

Bu ayaklanmaya katılanlara Osmanlı yöneticileri tarafından "Celâli" adı verilmiş ve bu tarihten sonra da Osmanlılar, bu terimi ne türden olursa olsun bütün ayaklanmalar için kullanmışlardır.

16. ve 17. yüzyıllarda Anadolu halkının tepkisinin genel adı olarak kabul edilen ***"Celali Ayaklanmaları"***nın önemli nedenlerinin başında isyancı liderlerden daha önce devlet tarafından tanınan mali rantların geri alınması ve köylülerin bazı yöneticilerin baskıcı sömürülerine tepkileri gelmektedir. Celali Ayaklanmalarını vergiye karsı bir başkaldırı hareketi olarak nitelendirmek güçtür. Çünkü ayaklanmacıların liderlerinin başkaldırı nedenleri, kaybettikleri rantlarını geri almaktı. Rantlarını tekrar geri elde ettiklerinde ise ayaklanmayı bir anda sona erdirmişlerdir.

Ayaklanmalara katılan büyük halk grupları ise liderlerinin kendilerini terk etmesi nedeniyle, ayaklanmayı kendiliğinden sona erdiriyorlardı.

Celali Ayaklanmaları Osmanlı Devleti üzerinde pek çok mali, ekonomik ve sosyal sonuca neden olmuştur. Diğer yandan halkın ayaklanmalara katılmasında en önemli faktör olan, olan mali sömürü sona ermemiştir. Ancak ayaklanmalar sonucunda, Osmanlı Mali Sisteminin temelini oluşturan Tımar sisteminde çözülmelere neden olmuştur. Özellikle sipahilerinde ordu içerisinde öneminin azalması, vergi toplamada iltizam ve malikâne sistemlerini yaygınlaşmıştır. Bu durum ise, 150-200 yıl boyunca iltizamları satın alarak servet sahibi olan ve bir rantiyer grubu olarak nitelendirebileceğimiz ayanların ortaya çıkmasına neden olmuştur. İltizamları ve malikâne gelirlerini toplama görevini üstlenen mülte-

---

[1637] KARAGÖZ, Mehmet; *17. Asrın Sonunda Filibe Ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 2 Sayfa: 373-402, ELAZIG-2006

[1638]bkz. (SÖYLEMEZ, 2004/2)

zimler ve ayanlar halkı sömürmeyi sürdürmüşlerdir. Halk ise bu sömürüye çeşitli sekilerde zaman zaman tepki göstermiştir.

Rant kollamanın sosyal maliyeti tarihin her döneminde devletin meşruiyetinin zayıflaması, israf, hırsızlık ve yağmacılık seklinde ortaya çıkmıştır/çıkmaya da devam etmektedir.[1639]

Ğayretullâh zuhur itdi zuhur eyler hemân
Hazret-i ism-i şan yüzünden lutf olan ihsana bak [1640]
Allah Teâlâ'nın koruması zuhur etti açığa çıktı hemen
Hazretin ismi şanı yüzünden lutf olan ihsana bak

Niyâzî-i Mısrî, dipnottaki ilave beytin işareti ile kendinden veya Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'dan bahsediyor da olabilir.

Mîm-i gavrâda [1641] ***zuhur eyler o zât-ı muhterem***
Dikkat eyle eftah aynun görünen seyrâna bak
Mîm-i gavrada de zuhur eyler o zât-ı muhterem
Dikkat eyle gözlerini aç görünen seyrâna bak

Niyâzî-i Mısrî, burada bir istihraçta bulunuyor. Daha önceki baskıda burayı yanlış anlamışız. ***Mîm-i gavrâ*** yı ebced olarak veya bir yer ismi olarak düşünürsek çeşitli yorumlar yapılabilir.

Ey Niyâzî Hazret-i Hallâkı dergâh-ı Hüdâ
Sâhib-i kevn ü mekân kudret-i Yezdâna bak
Ey Niyâzî Hazret-i Yaratıcı Allah Teâlâ dergâh-ı Hüdâ
Kâinatın ve mekânın sâhib-i Allah Teâlâ'nın kudretine bak

[1639] GÖKBUNAR, Ali Rıza; Celali Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi Yönetim Ve Ekonomi, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Manisa, Yıl:2007 Cilt:14 Sayı:1

[1640] Bu gazel İst.Ü.Ktp.9720. v.27b : Sül.Kütp. H.Mahmut 3346, v.73 ve Bursa Eski Eserler Kütp. 4414. v.27a da bulunmaktadır. Bursa Eski Eserler Kütüphanesi'nde fazla olarak şu beyit vardır:

Mısr-ı dilde kaht olınca çâresin bulmak gerek
Çâh-ı zindandan çıkup sen Yüsuf-ı Ken'ân' a bak (ERDOĞAN, 1998)
Mısr-ı dilde çaresiz kalınca çâresin bulmak gerek
Zindan çukurundan çıkıp sen Yüsuf-ı Ken'ân' a bak

[1641] **Gavr:** Bir şeyin dibi. Çukur. * Batmak. * Derinlik, nihayet. Kök, esas, temel. * Tefekkür, teemmül. * Dolanmak. * Hakikat

103

Vezin: Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün

Hakk ilmine bu âlem bir nüsha imiş ancak,
Ol nüshada bu Âdem bir nokta imiş ancak.
Ol noktanın içinde gizli nice bin deryâ,
Bu âlem o deryâdan bir katre imiş ancak.
Âdemliğini her kim bulduysa odur Âdem,
Yoksa görünen sûret bir gölge imiş ancak.
Bu zevki yeler herkes bulmaz veli her nâkes
Eren anâ Âdemde bir fırka imiş ancak.
Kim ol deme buldu yol vasl oldu Niyâzî ol,
Nâcî denilen fırka bu zümre imiş ancak.
Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün,
Âdemde olan esrâr bu demde imiş ancak.

Hakk ilmine bu âlem bir nüsha imiş ancak,
Ol nüshada bu Âdem bir nokta imiş ancak.
Hakk ilmine bu âlem bir sayfa imiş ancak,
Ol nüshada bu Âdem bir nokta imiş ancak.

"Âdem" den murad Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemdir. ***"Nokta"***dan murâd Hakikat-ı Muhammediye'dir. Hakikat-ı Mu-hammediye, zât-ı ilâhiye ayna olduğu gibi, Hakk'a ulaşmağa da vesiledir. Bu nokta, kâinatın her bir cüz'ünde seyran eder. Yine bu nokta, kâinatın her bir cüz'ünün varlık sebebidir. Allah Teâlâ'yı zikrederek bu noktaya yani Hakikat-ı Muhammediye'ye vâsıl olan kimse, Allah Teâlâ'ya vâsıl olmuş demektir. Ona itaat eden Allah Teâlâ'ya itaat etmiş olur. Şânı yüce olan Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"O'na yedi gök ve yer ve onlarda olanlar tesbihte bulunurlar ve hiçbir şey yoktur ki, illâ O'na hamd ile tesbihte bulunur. Fakat siz onların tesbihlerini anlayamazsınız. Şüphe yok ki, O halîmdir, gafûrdur. Anlayamazsınız." [1642]

"Her kim Rasûle itaat ederse muhakkak Allah Teâlâ'ya itaat etmiş olur. Ve her kim yüz çevirirse (aldırma), çünkü seni onların üzerine muhafız göndermedik." [1643]

Basiret sahiplerinin beyânlarına göre, bu nokta, gerek ulvî ve gerekse süflî bütün âlemleri doldurmuştur. Evvel, ahîr, zahîr ve bâtın ondan ibarettir. Vakıa zuhurda ve hecâ harflerinde nokta üçtür. Fakat bu, onun vahdet-i hakikiyyesine de Abdü'l-Ehad Nuri kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz noktalarını dört nev'i olarak açıklamıştır. Bunlar;

[1642] İsra, 44
[1643] Nisâ, 80

1. ***Harfânî nokta,***
2. ***Zulmânî nokta,***
3. ***Nûrânî nokta,***
4. ***Rahmânî nokta.***

Harfânî noktanın aslı Kur'ân-ı Kerim'dir. Bu da Besmele'nin **"Bâ"** sından ibarettir. Bu noktanın zahirde seyrinden, kelimelerin harfleri, âyetler ve sûreler meydana gelmiş, bunların tertibi neticesinde de Kur'ân-ı Kerim zahîr olmuştur.

Basiret ehli, noktada Kur'ân-ı Kerim'i ve Kur'ân-ı Kerim'de noktayı müşahede ederler. Zira onlar için, ne harflerin çokluğu noktasının vahdetine ve ne de noktasının vahdeti harflerin çokluğuna perde teşkil eder. İşte bu harfânî noktanın icmal ve tafsili esrârnâme-i ilâhinin birincisidir ki ona Kur'ân-ı Kerim denir.

Zulmânî nokta, arzın karanlık merkezinden ibarettir. Filozoflar buna ateş küresi derler. Gökler ve yer bu noktadan yayılmıştır. Maddî-zahîrî varlıkların dayandığı nokta burasıdır. Bu nokta bütün maddî varlıkların aslıdır. Zira zahiren bu noktanın seyri ile maddî mevcudat hâsıl olmuş, mertebelerde-ki tecellîsi neticesinde âfak meydana gelmiştir. Basiret ehli, bu noktada âfâkı ve âfâkta da bu noktayı müşahede eder. Onlar için, ne zahîrî mevcudatın çokluğu noktasının aslının tek oluşuna ve ne de noktasının aslının tek oluşu zahîri varlıkların çokluğuna perde teşkil eder. İşte bu zulmânî noktanın icmal ve tafsili esrârname-i ilâhinin ikincisidir ki buna **nüsha-i âfâk** derler.

Nûrânî nokta, insan vücûdunun aslı ve ilâhî tecellîlerin zuhur mahalli olan kalbden ibarettir. Bu noktanın zahirde seyri ile insan vücudunun uzuvları ve onlarda tecellisinden de nefsler zahîr olmuştur. Basiret ehli bu noktada bütün âzâyı ve bütün âzâda da noktayı müşahede ederler. Onlar için, ne noktanın aslının bir oluşu âzânın çok oluşuna ve ne de âzânın çok oluşu noktanın aslının tek oluşuna perde teşkil eder. İşte bu noktanın icmal ve tafsili esrârname-i ilâhinin üçüncüsüdür ki ona **nüsha-i enfüs** derler.

Rahmani nokta, ehadiyet *(birlik, tek oluşluk)* mertebesinde zatî noktadır. Buna teayyün-ü evvel, hüviyyet-i sâriye ve hakikat-ı Muhammediye derler. Her mevcutta asıl olan varlık nuru işte budur.

"Sen olmasaydın, sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım."

"Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."

Mealindeki hükümler onun şanına vâriddir. İlâhî esrârnâmenin dörde münhasır olmasının dört büyük kitaba işareti vardır. Şeyh Hasan Sezâî Hazretleri'nin;

Evvel ve ahîri bir noktada cem' etmiş idi

dediği işte bu noktadır.

Abdü'l-ehad Nuri kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin bahsettiği nûrânî noktada budur. Bu nokta, diğer üç noktanın esasıdır. Diğer üç nokta da bunun ferileridir. Bu üç noktada zuhur eden seyr ve tecellîler aslında hep bu noktanın sey-

riyle mertebeler meydana gelmiş; evvelde, ahirde, zahirde ve bâtında tecellîsinden de evvel, ahîr, zahîr ve bâtın bilinmiş, bulunmuş ve zahîr olmuştur. Basiret ehli, bu noktada, var olan bilcümle varlıkları ve bilcümle varlıklarda da bu noktayı müşahede ederler. Onlar için, ne var olan vehmî çokluk, noktanın zatî vahdetine ve ne de noktanın zatî vahdeti var olan vehmî çokluğa perde teşkil eder. İşte bu noktanın icmal ve tafsili, esrârnâme-i ilâhinin, seyr-i urûcî itibariyle dördüncüsü, seyr-i nüzulî itibariyle de birincisidir. Buna, Rahmânî hakikatler nüshası denir. Mevlâna Cami, aşağıdaki beyitlerinde bu hususa işaret ederler:

Kâinat bizim yaratanımızın güzelliğinin aynasıdır
Bak da her zerrede onun cemâlini müşahede eyle

"Yakında onlara ufuklarda ve kendi nefislerinde olan âyetlerimizi göstereceğiz, tâ ki, onlar için onun hak olduğu tezahür etsin. Kifâyet etmiyor mu ki, Rabbin, şüphe yok ki O, her şey üzerine şâhittir." [1644]

" Ve göklerde ne varsa ve yerde ne varsa hepsini sizin için, tarafından musahhar kıldı. Şüphe yok ki, bunda düşünecekler olan bir kavim için elbette alâmetler vardır."[1645]

"Bu kendisinden şek-şüphe olmayan kitap *(Kur'an)* ***dır."***[1646]

Bu âyetlerde, gerek insanların kendi vücutları ile diğer varlıkların, gerekse yeryüzünün ve gerekse Kur'ân-ı Kerim'in birer âyât-ı ilâhiyye ve esrârnâme-i Rahmâniyye olduklarına işaret vardır. Arif olana ise işaret kâfidir.[1647]

Ol noktanın içinde gizli nice bin deryâ,
Bu âlem o deryâdan bir katre imiş ancak.
Ol noktanın içinde gizli nice bin deryâ,
Bu âlem o deryâdan bir damla imiş ancak.

ŞERH-İ BEYAN-I (ENE NOKTAİ TAHTE'L-BA)
İMAM ALİ KERREMALLÂHÜ VECHE [1648]

انا نقطة تحت الباء

Marifet babının ilerisini heves
Ve bâdesinin remzi daim sana pes

Hz. Ali kerremallâhü veche buyurdu ki:

[1644] Fussilet, 53
[1645] Casiye 13
[1646] Secde, 2
[1647] (Şeyh Şuayb Şerafeddin Gülşeni, 2001), s. 68-71
[1648] (Niyazi-i Mısri, H. 1184); Tercüme-i risale-i noktat el-beyan Atatürk Kitaplığı OE_Yz_000125/04, İstanbul

"Bil ki tüm semavi kitapların esrarı Kur´ân-ı Kerim'de toplanmıştır, Kur´ân-ı Kerim'in tüm esrarı Fatiha'dadır, Fatiha'nın tüm esrarı Besmeleededir, Besmelenin tüm esrarı 'B-بِ' harfindedir, 'بِ ' harfinin tüm esrarı da onun altındaki noktadadır."

Daha sonra şöyle buyurdu : ***" 'B-بِ ' harfinin altındaki nokta benim. "*** [1649] yani bu nokta remz tarikı ile irad etmekten muradı budur ki;

Cümle eşyanın hakîkati bir cevherden olmuştur. O cevher benim demektir. Kur´ân-ı Kerim yirmi sekiz harfdir. Hepsinin aslı bir eliftir. Elifin aslı noktadır. O nokta bu kesret yok iken var idi. İmdi vücudun olmadan, kaşın ve gözün ve cümle azan yok iken bir nokta idin. O nokta misali olan nokta zahir olmak istedi. Şehvet olup ana rahmine düştü. Gelip zahir oldu. Kadd'in elif gibi müstakim olup, elif oldun. Başın o nokta-i hakîkat oldu. Vücudun ***'B-بِ '*** oldu. Diğer azalar baştanbaşa bir harf oldu. Şimdi baştan ayağa Allah Teâlâ kelâmına sen agâh ol ki, besmelenin sırrı senin vücudunda oldu. Yani **sen seni bilmek, sana yeter** demek olur.

Bütün eşyanın evveli insandır.
Vücudu harf mesabesindedir.
Harflerin evveli ise eliftir.
Elifin evveli noktadır.

O nokta Kur´ân-ı Kerim'in başındaki besmelenin altında bulunur. Hz. Ali kerremallâhü veche **"O nokta benim"** der. Yani eşyanın aslı benim demek olur. Eğer Seni dahi bildin ve bilirsen, hakikatten agâh[1650] olursun.

Zât diye Hazret-i Hakk'ın varlığına derler. Yani vücuduna derler. Bütün âlem onun zatından ibarettir. O zât-tan zuhûra gelmiş ve O'na dönecektir.

اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ [1651] buna işarettir. Yani cümle âlem bendendir, yine bana dönecektir. Bu gelmekliğin gitmekliğin itibarı halka tefhim[1652] içindir. Yoksa kâmil katında varmak gelmek yoktur.

Nazm:
Varmak gelmek hiç yoktur ey talip heman
Geç enâniyet tarîkından bu remze var gör
Senin vücudunu sen bilme
Ve hiç Seni sanma senin nesnen yoktur.

[1649] El-Kunduzi el-Hanefi'nin "Yenabi'ül Mevedde", Kemaled-din el-Halebi eş-Şafii'nin "ed-Darr'ül Manzum"
[1650] **Agâh:** (Ageh) f. Haberdar. Uyanık. Kalbi uyanık. Malumatlı. Basiretli. Vâkıf. Bilen.
[1651] ***"Biz Allah içiniz ve biz nihâyet ona döneceğiz,"*** Bakara, 156
[1652] Anlatmak. Bildirmek.

Nazm:
Bu sende ben diyen bil sen değilsin
Sen olüsün can değilsin ten değilsin
sana bu senlik adını sen taktın
cahîmi[1653] ***kendin özellikle yaktın***
Gören o dur görünen cümle o dur
heman bu göz irade Hakk'a yoldur.
Hazreti Hakk'ın senin sıfatı vardır
O sıfatların ulusu ismi alimdir
Biri dahi kadirdir vahid dir ve mürid dir
Ve Semi'dir basirdir mütekemmildir
İsmi Hüve dir

Eğer bu sıfatlar sende olmasa meyyit (ölü) olursun.

Bu sıfatlarla muttasıf olduğundan âgah oldun. İdrak mertebesine yetişip şüphesiz hakîkatine yetişirsin.

اللهم يسر لنا هذا الزوق باسم سبحانه و تعالى

<u>Âdemliğini her kim bulduysa odur Âdem,</u>
<u>Yoksa görünen sûret bir gölge imiş ancak.</u>
Âdemliğini her kim bulduysa odur Âdem,
Yoksa görünen sûret bir gölge imiş ancak.

Dervişin biri demişki, ben Şeyhimle yüzbin âlem gezdim, herbiri bu âlem kadar büyüktü. Doğru demiştir, zirâ Âdemliğini herkim bildi ise işte Âdem odur. Yoksa Âdem sûretinde olupta içi hayvan olursa o insan bir gölge gibidir. Aynı bir adam güneşe karşı durursa gölgesi yere düşer ve nasıl bir insan olduğu gölgesinden belli olur, tanınır.

<u>Bu zevki yeler herkes bulmaz veli her nâkes</u>
<u>Eren anâ Âdemde bir fırka imiş ancak.</u>
Veli! Her alçak bu zevki istesede bulmaz
Eren anâ Âdemde bir fırka imiş ancak.

<u>Kim ol deme buldu yol vasl oldu Niyâzî ol,</u>
<u>Nâcî denilen fırka bu zümre imiş ancak.</u>
Niyâzî kim onu buldu deme vaslat yol oldu,
Nâcî denilen fırka bu cemaat imiş ancak.

[1653] **Cahîm:** Şiddetli ve kat kat birbiri üzerine yanan ateş. Çukur yerde yanan ateş. * Cehennem'in bir tabakası.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîz

"Bu durumda bize:- Tahkiki iman nedir? Diye sorulursa; şöyle anlatırız:

"Tahkiki iman; yukarıda geçen, altı erkânın her birini esastan kavrayıp, aslına vasıl olmaktır. Tahkik Tahkiki imana götüren yola tarikat denir. Burada tarikat; bir şehirle köy arasındaki yoldur.

Taklidi köye benzetirsek; şehri de, tahkike benzetebiliriz. Çokları bu yolu, çok uzun senelerde kat edebildi.

Kimi on, kimi yirmi, kimi otuz, kimi de kırk yılda kat etti. Niceleri de o yoldan saptı; her biri bir semte gitti. Kimi cebri, kimi kaderi, kimi mutezile, kimi de tenasühçü oldu. Hâsılı kelam bu yola yetmiş üç fırka girdi; ama hepsi azdı, esas yoldan çıktı.

Dolayısıyla tahkiki iman şehrine vasıl olamadılar. Ancak, bunlardan yetmiş üçüncü fıkra ki buna, FIRKA-İ NACİYE tabir ediliyor; doğru yolda gitti ve vasıl oldu. Bunlar; her işte Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimize tam bir şekilde ittiba ettiler. Vasıl olmalarına bu ittibaları sebep oldu. Haliyle bunlar; buldukları cevherin kadrini bilmişlerdir. İmanları ayan beyan olmuştur. - Elde mum, giderken, güneşe ermişlerdir. Taklidde giderken tahkike ermişlerdir. Bunlar, imanlarını tahkik mertebesine eriştirdikten sonra, taklidi imanlarına dönüp baktılar; asla birini diğerine uymaz bulmadılar. Yani; hakikatı şeriata, şeriatı da hakikata tatbik ettiler. Birbirine muvafık buldular. Tıpkı ruh ile beden gibi…

Beden hakkında Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem efendimiz şöyle buyurmuştur:

(Bir uzvu eksik olanın bir hissi eksik olur.) Bundan anlaşılıyor ki; şeriatı nakıs olanın hakikatı dahi nakıs olur. [1654]

Bu duruma göre; tekrar bize:

"Bu sofiler amelde ve itikatta hangi mezhebe tabidirler? Şeklinde bir sual tevcih edilirse; cevabımız şu olur:"

"Tasavvuf ehlinin pek çoğu akaidde; islami esaslara dayanır ki buna; ehl-i sünnet vel-cemaat tabir edilir.

Şeyh-ül İslam vel Müslim'in (İslam âleminin ve müslümanların büyük önderi manasına alınabilir.) Şeyh Ebu Mansur Matüridi- Hakkın rahmeti onun üzerine olsun-mezhebine tabidirler. İslam âleminin ve müslümanların büyük önderi manasına alınabilir.

Arap Mütasavvıflarının pek çoğu da; Şeyh Hasan-ı Eş'ari mezhebine bağlıdır. İslam âleminin ve müslümanların büyük önderi manasına alınabilir. Adı geçen her iki imamda, tamamen ehl-i sünnet vel-cemaat (Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ve ashabın takip ettiği yola tabi olanlar, manasına alınacaktır.) mezhebi üzerinedir; başka değildir.

Bu zatların amelde mezheplerine gelince; dört hak mezhepten biri olmakta-

[1654] BEŞİNCİ SUAL VE CEVABI

dır. Şu var ki, bu dört mezhebin her biri bir ülkede diğerinden daha fazla rağbet görmektedir.

Mesela; Rum illeri, esasta bir olmakla beraber, teferruatta İmam-ı Azam'a tabi olmuştur. Onu:- Büyük himmet sahibi önder, milletin ve dinin aydın imamı, ehl-i sünnetin baş tacı Küfeli Ebu Hanife… Künyesi ile tanırız. Allah Teâlâ ondan razı olsun ve rahmetine nail eylesin. Adı geçen illerdeki tasavvuf ehli; İmam-ı Azam Hazretlerinin, Kur'an-ı Kerim'den ve Hadis-i Şeriflerden içtihad edip çıkardığı meseleleri candan kabul eder, mezhebine uyarlar.

Arabistan'da yetişen tasavvuf ehlinin çoğu; yani Mısır, Halep vs. illerin ekserisi, Şafii mezhebine tabidir. Bu zatın künyesi şöyledir: Muazzam imam, saygı değer önder, Muhammed b. İdris-i Şafii …Cenab-ı Hak yüce sırrını nurlandırsın ve ondan razı olsun.

Tunus ve bilcümle Mağrib halkı, umumiyetle Endülüs ve Arabistanın bazı illeri Maliki mezhebine uymaktadır. Bu büyük insanın künyesi şöyledir: - İmamların büyüğü, ehl-i sünnet'in önderi, İmam-ı Malik b. Enes … Allah-ü Teâlâ'nın rahmeti ve rızası onun üzerine olsun.

Bağdat ehlinin çoğu ve bilcümle Irak diyarı, Arabistan'ın özellikle Mekke ve Medine de yaşayanlarının bir kısmı, Hambeli mezhebine uymuşlardır. Bu mezhebin kurucusu: - Fetva ve takvada, ilim ve vera'da imam-ı ekmel… Ahmed b. Hanbel…Şeklindedir. Allah'tan onun için rıza ve rahmet dileriz…

Bu dört imamın kurmuş olduğu mezheplerin dördü de ehl-i sünnet esasına dayanır. Esasta, hiç bir ihtilafları yoktur. Teferruatın da pek çoğunda ittifak halindedirler; ancak pek azında ayrı ayrı görüşleri vardır. İtikatta; dördü de tek yol takip eder O da; Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem efendimizin:

"Fırka-i Naciye" diyerek tarif ettiği yoldur.

İşte tasavvuf ehlinin; müptedilerinin ve mün tehilerinin, mezhepleri bu ehl-i sünnet vel-cemaat mezhebidir; başkası olamaz. Bu tasavvuf ehlinin; inançları şudur ki:- Bir kimse ehlullah olsa, pek çok keramete de sahip olsa; yine sayılan dört mezhep imamım mertebesini bulamaz. Bu, duruma göre ashabın radiyallâhü anhüm ve Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin mertebesini bulmalarını var hesap eyle. Yine bu tasavvuf ehlinin inancı şudur ki:

"Hiç bir veli; ismi geçen bu dört imamdan müstağni kalacağı bir makama varamaz. Yani bunları taklidden kurtulamaz. Onlara muhtaç olmadan edemez." [1655]

Bir gün; Bayezid-i Bistami kaddese'llâhü sırrahü'l-azîze şöyle sordular:

"Hangi mezheptensin ?." O da şu cevabı verdi:

"Allah mezhebindenim"

"Bu ne demektir?" Diye sorulacak olursa, şu cevabı veririz:

"Yukarıda adı geçen mezheblerin her biri Allah Teâlâ'ya gider. İmam-ı Azam mezhebi. İmam-ı Şafii mezhebi demek mecazdır; hakikatta bu yollar Allah Teâlâ'ya giden yollardır. Dolayısıyla Bayezid-i Bistami kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz

---

[1655] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, ALTINCI SUAL VE CEVABI

hakikat söylemiştir. Yoksa; o sözün manası:

"Ben, mezheplerin dışındayım. Demek değildir" [1656]

Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün,
Âdemde olan esrâr bu demde[1657] ***imiş ancak.***
Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün,
Âdemde olan esrâr bu demde imiş ancak.

Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün bahri Hezec adı ile geçer. **Hezec** Gök gürültüsü, güzel sesle şarkı söylemek manalarına gelmektedir. Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz buradan "Kün" (ol) işaret edilmiştir.

[1656] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, YEDİNCİ SUAL VE CEVABI
[1657] **Dem:** f. Nefes. Soluk. * Ağız. * Nazar. * An, vakit, saat. * Koku. * Kibir, gurur. * Âli, yüksek. * Körük

104

Vezin: Fâîlâtün fâîlâtün Fâ'ilün

Ey gönül gel olmağıl Hakk'dan ırâk,
Tende cânın vâr iken eyle yârak.
Dünyada ölmezden evvel kıl sefer,
Hiç edinme bir makâmda sen durâk.
Yoksa bu fırsat bize bâkî değil,
Menzil al düşmezden ortaya firâk.
Gel bu ırz u nâmûsu kıl târ-ü mâr,
Ger yola girdinse var ârın bırâk.
Halkın uslu demesinden sana ne,
Âkil isen âdını Mecnûna tak.
İlmine mağrur olursan olma hiç,
Issı vermez sana ne kara ne âk.
Gir sakın çıkma izinden mürşidin,
Her ne emrederse sana olma âk.
Bir eline gözyaşından al asâ,
Bir eline dert odundan yak çerâk.
Ey Niyâzî tutar isen pendimi,
Diye sana istediğin işte bâk.

Ey gönül gel olmağıl Hakk'dan ırâk,
Tende cânın vâr iken eyle yârak.
Ey gönül gel olma gel Hakk'dan uzak,
Tende cânın vâr iken hazırlık yap.

Dünyada ölmezden evvel kıl sefer,
Hiç edinme bir makâmda sen durâk.
Dünyada ölmezden önce et sefer,
Hiç edinme bir makâmda sen durâk.

Dünyadan sefer, yani gidiş ancak "ölmezden önce ölünüz" sırrına mazhar olmakla olur. Âşık olan kimse hiçbir makâmda durmaz. Dünya ve âhirette dâima terakkî eder. Çünkü terakkînin, makâmlarda ilerlemenin sonu yoktur. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Seyahat ediniz, sıhhat bulunuz." [1658]

Sıhhat can sahibine mahsus olduğu için seyr-i sülûk denen ruhânî seyahat ile hakikâte varılır. Ölümsüzlük vasfı bulunur.

"Hakîkat erbabına göre sefer, müridin Allah Teâlâ'ya yönelmesi sırasında

[1658] Ibn Hanbel. II/380

kalbin geçirmiş olduğu seyirlerden ibarettir. Bu esnada takip edilen sefer dörttür:

Birinci Sefer: Vahdet'teki kesreti kaldırmaktır. Bu da, ağyar ve çeşitli zuhurata karşı aşkı gidermek suretiyle, nefsin kat ettiği menzillerden birine ulaşmaktır. Bu ise, kulun, en yüce mertebeye ulaşmasıyla olur ki bu mertebe kalbin ulaştığı en son makamdır.

İkinci Sefer: Bâtınî ilimlerdeki kesretten vahdet perdesini açmaktır. Bu da Allah Teâlâ'nın sıfatlarıyla vasıflanarak O'na doğru mesafe kat etmek demektir. Bu ikinci sefer Allah Teâlâ'ya ulaşmanın sonudur.

Üçüncü Sefer: Aynü'l-cem hazret-i ahadiyetin ahadiyette husûliyle zahirî ve bâtını olan iki zıtta bağlı kalmamaktır. Ahadiyyet makamı, "Kâbe kavseyn" (Necm sûresi, 9) makamıdır. İkilik artık kalmaz. Bu makam geçilince de "Ev Ednâ" makamına ulaşılır ki, bu makam velayetin son makamıdır.

Dördüncü Sefer: Bu makam da Hak'tan halka dönme makamıdır. Bu ise, cem' ve fark birliği demektir. Hakk'ın halka dâhil olması ve onda yok olmasıdır ki, kesrette vahdet, vahdette de kesret görülebilsin. Bu da Allah Teâlâ'dan Allah Teâlâ'ya dönmedir. Bu makam, fenadan sonra beka, cem'den sonra fark makamıdır." [1659]

<u>Yoksa bu fırsat bize bâkî değil,</u>
<u>Menzil al düşmezden ortaya firâk.</u>
Yoksa bu fırsat bize bâkî değil,
Menzil al ortaya ayrılık düşmeden.

<u>Gel bu ırz u nâmûsu kıl târ-ü mâr,</u>
<u>Ger yola girdinse var ârın bırâk.</u>
Gel bu ırz ve nâmûsu perişan kıl,
Ger yola girdinse var namusunu bırâk.

<u>Halkın uslu demesinden sana ne,</u>
<u>Âkil isen âdını Mecnûna tak.</u>
Halkın akıllı demesinden sana ne,
Akıllı isen adını Mecnûna tak.

<u>İlmine mağrur olursan olma hiç,</u>
<u>Issı [1660] vermez sana ne kara ne âk.</u>
İlmine mağrur olursan olma hiç,
Issı vermez sana ne kara ne âk.

[1659] — (VASSAF, et al., 2006); c.II, s.177
[1660] **Is:** (Iss) t. Bayındırlık, mâmuriyet. Şenlik. * Ses. * Sâhib. Mâlik. * Efendi; Sıcak, sıcaklık, hararet.

Gir sakın çıkma izinden mürşidin,
Her ne emrederse sana olma âk.
Gir sakın çıkma mürşidin izinden,
Her ne emrederse sana, olma âk.

Mürşidin izinden çıkmamak, bağlanmak demektir. Eğer bir salik yolunu tek başına tutarsa deli dahi olma ihtimali vardır.

> "Akşemseddin kaddese'llâhü sırrah'ül azîzin yaptığı tespitte, bir şeyhe bağlanmadan kendince rastgele zikir çeken birinin, bir anda Zât tecellîsine direkt maruz kalması ve bunun sonucu olarak da akıl nûrunun yanması ile deli olduklarından bahseder." [1661]

Bir eline gözyaşından al asâ,
Bir eline dert odundan yak çerâk.
Bir eline gözyaşından asâ al,
Bir eline dert odundan kandil yak.

Ey Niyâzî tutar isen pendimi,
Diye sana istediğin işte bâk.
Ey Niyâzî tutar isen nasihatimi,
Sana derler istediğin işte bâk.

[1661] Cebecioğlu, Ethem, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Anka Yayınları, İstanbul, 2004,420

105

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Diyâr-ı dâr-ı Dünyada Hüdâyâ baki dârum yok [1662]
Derûnum gayrı sevdada bu dâr içre karârum yok
Elest ahdinden ayrıldım ma'ârif kesbine geldüm
Yine dosta gider oldum elimde bergüzarım yok
Sunuldı nâmesi yârin dürüldü defteri varın
Kırıldı şişesi ârın bu yolda ihtiyârım yok
Kazâdır başıma geldi beni senden cüda kıldı
Diyâr-ı gurbete saldı acep hâlim sorarım yok
Riyâz-ı mülk-i Sübhânî gönül mülki anar anı
Demâdem yanmada câm cihanda gülizârım yok
İlâhî yine hasretde hazân-ı nâr-ı firkatde
Koma Mısrî'yi gurbette efendim iktidârım yok

Diyâr-ı dâr-ı Dünyada Hüdâyâ baki dârum yok
Derûnum gayrı sevdada bu dâr içre karârum yok
Diyârı dünya evinde Hüdâyâ baki evim yok
İçimde başka sevdada bu ev içre kararım yok

Elest ahdinden ayrıldım ma'ârif kesbine geldüm
Yine dosta gider oldum elimde bergüzarım yok
Elest sözleşmesinden ayrıldım ma'ârif kazanmaya geldim
Yine dosta gider oldum elimde hediyem yok

Hak Teâlâ, bütün varlıkları, Hakîkat-i Muhammediyye'nin meşgul olduğu tevhîdin ve isimlerin nurundan yaratmıştır. Yani önce, Hakîkat-i Muhammediyye vasıtasıyla istiğrak âleminde "Lâ ilahe illâ Hû" kelâmının nurundan, enbiyâ-yı mürselînin hakikatlerini, onlar vasıtasıyla da, enbiyâ-yı gayr-ı mürselînin hakikatlerini yaratmıştır.

Bunların tamamı, birbirlerinerinin vasıtasıyla zât nurunun mazharıdırlar.

Cenâb-ı Hak, daha sonra, nebilerin hakikatleri vasıtalarıyla, Lâhût âleminde, tevhîdin nurundan, ehlullahın, mukarrebînin ve ebrârın hakikatlerini yarattı. Bunların hepsine birden "hakâyık-ı insan" denmiştir.

"Hakâyık-ı insan" bu haldeyken bazen Allah Teâlâ'nın cemâlini seyreder, bazen de birbirlerileriyle sessiz-sözsüz konuşup zevklenirlerdi.

"Hakâyık-ı insan" bu şekilde, binlerce yıl vahdet sırrında kaldılar. Sonra Cenâb-ı Hak, bunlara, ***"Ben sizin Rabbiniz değil miyim."*** [1663]diye seslendi. Bu soruya bütün peygamberlerin hakikatleri, "Belî", "Lâ ilahe illâ Hû" şeklinde ce-

---

[1662] Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Ankara, 1998, s.115
[1663] A'raf, 172

vap verdiler. Enbiyâ'dan başka insanların hakikatleri bu soruya, "Belî", "Lâ ilahe illallah" diye cevap verdiler. Yani, bütün hakîkatler, amâ âleminde me'cûl (yapılan, var olan, plânlanan) birer hakîkat iken, lâhût âleminde ahsen-i takvim üzere yaratılmalarına illet olan isimle cevap verdiler. Buna, "meşreb-i a'lâ" derler.

Sonra Cenâb-ı Hak onlara dedi ki: "Bu cevabınız, size illet olan meşreb-i a'lânız kuvvetiyledir. Şimdi sizlere bir âlet vereceğim. Ona "cisim" derler. O âletle, hangi kabiliyeti dilerseniz onu halk edeyim."

Bunun üzerine, diğer insanî hakikatlerde bir ıztırap meydana geldi. Bulundukları âlemde sâkinleşemediler ve çaresiz kaldılar.

Bunlara, bulundukları makamdan, esfel-i sâfiline gönderilmek lüzumu hâsıl oldu. Yani bunlar, lâhûttan ceberûta inip, vücutlarının, ceberut nuruna dönüşeceğini, melekûta inip melekût nuruna dönüşeceğini, nâsût âlemine inip bu âlemin zulmanî perdelerine dönüşeceğini, mülk âleminin tabâyi'hânesine (özelliklerine) bürünüp beşeriyette ne kadar çocuk, ne kadar genç ve ne kadar yaşlı olarak yaşayacaklarını; kendilerinden çıkacak sözleri ve fiilleri, hakîkat âleminde kendi hakikî vücutlarında, aynada görür gibi müşahede ettiler. Kendilerinden zuhur edecek olan hareket ve sözleri, bunların ıztırap çekmelerine sebep olmuştu.

Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk'a yalvardılar:

"Ya Rabbi, bizde meydana gelen bu ıztırap nedir ve bundan nasıl kurtulabiliriz?" Cenâb-ı Hak da, onlara, "Âdem'in cismine ineceksiniz ve bu bedende, gizli olan hikmet ve kudretlerim sizlere ayan olacak. Sonra tekrar vahdete geleceksiniz." diye bildirdi.

Yine Cenâb-ı Hak, şöyle buyurmuştur:

"O günde, ne mal fayda verir, ne de evlat. (O gün) ancak Allah'a temiz bir kalb ile gelen fayda görür." [1664] Yani, "bu ıstırap sizden o zaman gidecek." diye bildirdi. Sonra bu insanî hakîkatler, Hak taâlâ'ya yalvarıp "Ya Rab, bizi Âdem'e gönder." dediler. Hakk taâlâ onlara: "Siz bu makamdan tenezzül edince, her vardığınız vatanın nuruna dönüşüp hükmüne tâbi olursunuz. Şimdi böyle olunca, bu vahdetin zevkini, bu makamın ilmini, bu konuşma ve görüşmemizin lezzetini unutup dalâlete düşersiniz. Böyle olursanız da, hakkınızda ***"çok zâlim ve câhil"*** [1665]denir, diye bildirdi. Bunun üzerine, Hak taâlâ'ya yalvarıp dediler:" Ya Rab, bize bir delil ve refik (yoldaş) ver ki, eğer bu âlemin ilmini ve zevkini unutursak, bize yine bildirsin ve delil olup buldursun. Ta ki, emânetine ihanet etmeyip yine gelelim."

Hak Teâlâ da: "Bundan önceki hâlinizde, yani ilk hâlinizde, mec'ûl (var edilmiş) bir hakîkat iken, bu makama gelip ahsen-i takvîm olmanıza vâsıta olanların suretleri size orada vâsıta olsun. Her vâsıtaya (insân-ı kâmile) liyâkati miktarı verdiğim ilmim de, sizlere delil olsun ki, bu vahdete ve bu vuslata yine gelip ulaşasınız." dedi.

[1664] Şuarâ, 88-89
[1665] Ahzâb, 72

İşte, hakîkat ehline göre "ahd-i ezelî" budur. [1666]

Sunuldı nâmesi yârin dürüldü defteri varın
Kırıldı şişesi ârın bu yolda ihtiyârım yok
Sunuldı nâmesi yârin dürüldü varlık defteri
Kırıldı namus şişesi bu yolda seçme şansım yok

Kazâdır başıma geldi beni senden cüda kıldı
Diyâr-ı gurbete saldı acep hâlim sorarım yok
Kazâdır başıma geldi beni senden ayrı kıldı
Gurbet diyârında saldı acep hâlimi sorarım yok

Riyâz-ı mülk-i Sübhânî gönül mülki anar anı
Demâdem yanmada câm cihanda gülizârım yok
Sübhânın mülk bahçesini gönül mülkü anar
Zaman zaman gönül yanmada cihanda gül bahçem de yok

İlâhî yine hasretde hazân-ı nâr-ı firkatde
Koma Mısrî'yi gurbette efendim iktidârım yok
İlâhî yine hasretde solgun ayrılık ateşinde
Koyma Mısrî'yi gurbette efendim iktidârım yok

[1666] (Ümmî Sinan, Antalya), s. 134

ك K

106

7+7=14

Hak yolunun rehberi nefesidir Kâmilin,
Dil tahtının serveri nefesidir Kâmilin.
Nefsini mat eyleyen def-i memat eyleyen,
Nefh-i hayat eyleyen nefesidir Kâmilin.
İsteyü git Âdemi Âdemde bul Âdemi,
Sırr-ı "nefahtü" dem-i nefesidir kâmilin.
Sûre-i Necm-i oku gel anla vahy-i Hakk'ı,
Bilesin sen ol mantıkı nefesidir Kâmilin.
Rûhu'l-kudüs demini Âdemde iste anı,
Ol imiş gönlün cânı nefesidir Kâmilin.
Mâye-i zât denilen feyz-i necât denilen,
Âb-ı hayât denilen nefesidir Kâmilin.
Diri kılan tenleri zinde eden canları,
Kaldıran ölenleri nefesidir Kâmilin.
Mevtâya etse nefes her yandan gelse ses,
Hasr eden ey hak-şinâs nefesidir Kâmilin.
Niyâzî'yi cân eden zerresini kân eden,
Katresîn ummân eden nefesidir Kâmilin.

Hak yolunun rehberi nefesidir[1667] Kâmilin,
Dil tahtının serveri nefesidir Kâmilin.
Hak yolunun rehberi nefesidir Kâmilin,
Dil tahtının önderi nefesidir Kâmilin.

Tüm eski dillerde, nefes için kullanılan kelime ile ruh veya can için kullanılan kelimeler aynıdır. Latince'de **"spirare"** nefes almak, **"spiritus"** ruh demektir. Aynı kökü, **"inspiration"** kelimesinde de bulabiliriz. Bu kelimenin anlamı can katmak, ilham vermektir ve nefes almak, içeri almak ile ayrılamaz bir biçimde bağlantılıdır.

Yunanca'da, **"psyche"** kelimesi hem nefes hem de ruh anlamına gelir. Hintçe'de, **"atman"** kelimesi vardır ve Almanca'daki **"atmen"** (nefes almak) sözcüğü ile akraba olduğu kolayca anlaşılmaktadır.

Yine Hintçe'de, evrimini tamamlayarak bütünlüğe ulaşmış insanlara **"Mahatma"** denir ve **"büyük ruh"** ya da **"büyük nefes"** demektir. Hint öğretisinden, nefesin, Hintlilerin **"prana"** olarak adlandırdıkları, gerçek yaşam gücünün taşıyıcısı olduğunu öğreniyoruz.

[1667] Yalnız bir nüshada "Nefsi dürür" yazılmıştır.

Bu tarifler bize, maddî bedenimize, yani biçimsel görüntüye yaratılıştan kaynaklanan bir şeyin, ilâhî nefesin üflendiğini çok güzel bir şekilde gösterir. Bu noktada nefesin sırrına oldukça yakınlaşırız. Nefes, bize ait değildir, ama yine de bizimdir. Nefes, bizim içimizde değildir, tersine biz nefesin içinde yaşarız. Nefes aracılığıyla, bir yönüyle yaratan, bir yönüyle şekil olan bir şeyle sürekli bağlantı kurarız. Nefes, metafizik boyutla olan bu bağlantımızın kopmamasını sağlar (metafiziğin kelime anlamı "doğanın ötesinde olan"dır). Bizler, nefesin içindeyken, küçük sınırlı varoluşumuzun çok ötesine uzanan bir rahim yatağında yaşıyor gibiyizdir. Burası, yaşamın kendisi, insanın açıklayamadığı, tanımlayamadığı son ve büyük sırdır. İnsan bu sırrı ancak, kendini ona açarak ve onu kendi içinden akıtarak öğrenebilir. Nefes, bu yaşamın bize doğru aktığı göbek bağıdır ve bu bağlantıyı korumamızı sağlar.

Nefesin anlamı, insanın kendini kapatmasını, **"ben"**in sınırlarının geçilmez hale gelmesini önlemektir. Nefes, kendini egosuna hapsedenleri, **"ben-olmayan** (dış varlık)**"** ile bağlantıda kalmaya zorlar. Böylece düşmanımızın soluduğu havayla aynı havayı içimize çektiğimizi anlarız. Hayvanlar bitkiler aynı havayı solurlar. Nefes bizim **"her şey"** ile sürekli bağlantımızı sağlar ve istesek de, istemesek de hepimizi birbirimize ve (Allah Teâlâ'ya) bağlar. Sonuç olarak nefes, **"temas"** ve **"ilişki"** ile ilgilidir. [1668]

İnsanın nefsi ve nefesi yani ruhu tevhid yoluna delildir, çünkü Kâmilin ruhu ahadiyyetin ve zâtın mazharıdır. Nefes ölmez, bir yerden bir yere intikâl eder.

Nefsini mat eyleyen def-i memat eyleyen,
Nefh-i hayat eyleyen nefesidir Kâmilin.
Nefsini öldüren ölümü def eden,
Üfürüşü hayat veren nefesidir Kâmilin.

İsteyü git Âdemi Âdemde bul Âdemi,
Sırr-ı "nefahtü" dem-i nefesidir kâmilin.
İsteyi git Âdemi Âdemde bul Âdemi,
Sırr-ı "nefahtü" dem-i nefesidir kâmilin.

"Âdemi Âdemde bul", yani her gördüğün Âdem değildir velâkin Âdem Âdemîlerin içindedir. Hazreti Âdem aleyhisselâmın cesedi:

فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ***"Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın!"***[1669] âyeti mucibince kalıbı, yani cesedinin tesviyesi kemâl bulunca ruh oldu, çünkü istidâdı tam oldu. Âdem aleyhisselâmın istidâdı böylece tam olunca da ruh tecellî olundu.

[1668] (DAHLKE, 2002), s.123
[1669] Hicr, 29

Buradan "büyük insan" ile "büyük adam" arasındaki farkın meydana çıktığını ifadeyle büyük insanın manevî varlığını geliştirerek insanlığı kendi nefsinde feda ederek gerçekleşen insan olduğunu, belirtir. Büyük insan, iman yaratışı kudreti ile gelişen insanlığın sembolüdür, Peygamberler, veliler, hâkimler, kahramanlar, büyük fikir ve ideal şahsiyetler gibi. "Büyük adam", iman gücünden mahrum olmakla beraber tabiat güçlerinin, içgüdülerinin, zekâ ve kurnazlığının, kaba enerjinin kudreti ile başarı, kazanmış insandır. Tarihi büyük insanlar geliştirir. Büyük adamlar, insanlığın üzerinden geçen fırtınalar, kasırgalar gibidir. Kütleleri yerinden oynatır, iradeleriyle olaylara hükmeder görünürler. Fakat kasırga geçince her şey eski haline döner; yalnız onların tamiri çok güç olan tahribatları kalır. Eğer tarih boyunca insanlık aşkın varlıktan aldığı kuvvetle fasılasız büyük insanları yitirmemiş olsaydı, bu ikincilerin tahribatlarını düzeltmek imkânsız olurdu.[1670]

"Zatın nuru sıfatların nurudur." Yani görünüşte farklı olsalar da, şüphesiz zatın nuru sıfatların nurudur. Hakikatte onlar tektir, birleşiktir. Çünkü sıfatların nuru, zatın nurunun aksidir; ayın nuru gibi. Şüphesiz ayın nuru güneşin nurundan istifade etmiştir. O hakikattir, ancak görünmek bakımından aydınlıktır ve ışıklar, kuvvet ve zaaf bakımından farklılık arz etmiştir. Ruhun nuruyla beraber kalbin nuru, arşın nuru, kürsinin nuru O'nun benzeridir. Şüphesiz arş, ruh gibi basitliğe en yakındır. Aynı şekilde insani ruhla birlikte hayvani ruh da O'nun benzeridir. Şüphesiz o, hayvani ruh, insani ruhun ışıklarından bir ışıktır. Cibril'in nefesinden İsâ ve Meryem'in nefsinde hâsıl olan sıfatların nuru da, aynı şekilde O'nun benzeridir. Buradaki nefes, Hakk'ın vasıtalı nefhasıdır. Allah onu kendi nefsine izafe etmiştir.

"Ona ruhumuzdan nefha üfledik." [1671] Bu nefhanın batını, zati hayatı ortaya çıkarır; zahiri de sıfati hayatı ortaya çıkarır. Sonra da sıfati hayattan başka, bir hayat inşa edilir ki, o da hayvani ruhun eseridir. Bunlar üç tane ruhtur.[1672]

<u>Sûre-i Necm-i oku gel anla vahy-i Hakk'ı,</u>
<u>Bilesin sen ol mantıkı nefesidir Kâmilin.</u>
Necm Sûre'sini oku gel anla vahy-ı Hakk'ı,
Bilesin sen ol söyleşi nefesidir Kâmilin.

Hz. Muhyiddin-i Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz *"Meleklerin Ruh âleminden Maddî Âlemine İnişi"* [1673] İnsan hakkında indirilen *Necm* süresindeki, anlamların ve nedenlerin, yüce Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin o ulvi menzillere nasıl eriştiğini, Necm suresinin, ayetlerini tek tek okuyarak, cevapla-

---

[1670] (SANAY, 1986), s. 91: Felsefeye Giriş, 2. kitap, s. 27
[1671] Enbiya, 91
[1672] (ÇETİN, 1999), s.132; (BURSEVİ), v.119a, 84. Varidat
[1673] **Muhyiddin-i Arabî trc Salaheddin ALPAY** Meleklerin Ruh âleminden Maddî Âlemine İnişi - İstanbul : Esma, 1996.

rını, aynı anlam ve esrarını açıklamış ve buyurmuştur ki:

"Şüphe yoktur ki ben ayetleri ilahi tartı ve ölçüyü aşmadan okuyup cevap vereceğimden, keyfiyet ve mahiyet itibariyle Allah Teâlâ katında sorumlu tutulmayacağım."

Necm suresinin tilavetini sizlere iki türlü okunuşunun açıklaması.

1- İlahi hitab dili ile
2- İnsani hitab dili ile

İlahi konuşma dili ile şöyledir:

	Ayet	Manası	Hz. Muhyiddin-i Arabî'nin bu ayete cevabı	Cevabın anlamı
1	وَالنَّجْمِ اِذَا هَوَى	*Batmakta olan yıldıza and olsun ki,*	**fi kalbin taarra anil heva**	Başıboşluktan uzak bir kalpte çıkınca
2	مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَى	*Arkadaşınız (Muhammed) sapmamış ve azmamıştır.*	**Ve lakin şeribe ferteva**	Fakat o doyuncaya kadar içti, susuzluğunu giderdi.
3	وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى	*O, hevadan (kendi istek, düşünce ve tutkularına göre) konuşmaz.*	**Li hurucihi an kürretil hava**	Başı boşluktanuzaklaşıp, çıktığı için, anlamsız konuşmaz
4	اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُوحَى	*Onun konuşması ancak, bildirilen bir vahy iledir.*	**Enzelnahü aleyhi bila vasilaten keşfen ve telvihan**	Biz ona hayrımızı açıklıkla aracısız bildirdik
5	عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى	*Bu vahyi O'na müthiş güçleri olan Cebrail öğretti.*	**Bi Hadretil istiva**	Yücelere yükselmiş olanın huzurunda ona öğretildi
6	ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَى	*(Ki o) akıl ve görüşünde kuvvetli (bir melek)dir. Hemen (gerçek meleklik şekliyle) doğruldu.*	**Bima eyyedehü bihi minel kuva**	Ona yeterli güç ve yetkiyi vermiş oldu.

7	وَهُوَ بِالْاُفُقِ الْاَعْلٰى	*Ve o en yüksek ufukta idi*	**Aleyhi meratib ruhaniyyetül Ula**	Üzerinde ruhani ulu mertebeler taşıyordu.
8	ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰى	*Sonra yaklaşmış ve inmiştir.*	**Alel makamil Eceli**	Mühlet ve ecel makamına sarkmış oldu.
9	فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى	*Onunla arasındaki mesafe, iki yay kadar, yahut daha az kaldı.*	**Minel makamil Esna halfe hicabil izzetil ahmer**	O güçlü kırmızı örtü gerisindeki ululuk makamına yaklaşmıştı.
10	فَاَوْحٰى اِلٰى عَبْدِهٖ مَا اَوْحٰى	*O da kuluna vahyetmek istediği her şeyi vahyetti.*	**Fema emsa aleyhi yevmin ve la adha**	Bu yolculuğun üzerinden ne bir akşam ve ne de bir gün geçmişti.
11	مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَاٰى	*Gözün gördüğüne kalp yalan demedi.*	**Min hüsnü rüya**	Çünkü gördükleri unutulmayacak kadar güzeldi
12	اَفَتُمَارُونَهُ عَلٰى مَا يَرٰى	*Ey inkarcılar! Onun gördüğü şey hakkında kendisi ile tartışır mısınız?*	**Ve hüve bi haysü la yera**	Görmediğine göre mi böyle davranıyorsunuz?
13	وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰى	*O, Cebrail'i bir başka inişinde de görmüştü.*	**Inde-s'sayhatül kübra**	Büyük çağırışında dahi.
14	عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى	*En uçtaki ağacın (Sidret- ül Münteha'nın) yanında.*	**Müstakallil Hüsni vel, Beha**	Paha biçilmez kararlı bir güzellik içinde idi.
15	عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَاْوٰى	*Ki Cennetü'l-Me'vâ onun yanındadır.*	**El mahfufeti bil Belva Hadret irtifail şekva el münteceti linnecva**	O cennet ki bela ve zahmetlerle çevrilmiş Allah'a yapılan şikâyetlerin sonuç verdiği yerdir.
16	اِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰى	*O dem ki Sidre’yi bir feyiz sarıyor, sardıkça sarıyordu...*	**Fe ya dimül Basiru ye yazharül Ağşa**	Göreni kör eder, görmeyenin gözünü açar.

17	مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى	*Muhammed'in gözü ne yana kaydı ve ne de öteye geçti*	**Ve lev tağâ la sefil, velev zağa ma irtaka**	Kaymış olsaydı, aniden alçalırdı. Bu ulu makama çıkmamış olurdu.[1674]

Hz. Muhyiddin-i Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin Şimdi açıklanan ayetlerin cismanî insanî ruhanî bir şekilde açıklamasını şu şekilde yapmaktadır. İyi anlamak gerekir.

	Ayet	***Manası***	***Cismanı insani ruhani bir şekilde anlamları***
1	وَالنَّجْمِ اِذَا هَوَى	***Batmakta olan yıldıza and olsun ki,***	İnsanın taşımakta olduğu gizliliklerin kemale gelmesi için Rabbani bir makam ve yerde gerçekleşeceği
2	مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَى	***Arkadaşınız (Muhammed) sapmamış ve azmamıştır.***	Dostunuzun isteği doğrulandı, sevgiliye erişildi.
3	وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى	***O, hevadan (kendi istek, düşünce ve tutkularına göre) konuşmaz.***	O boşuna rastgele konuşmaz, zira o telifden, terkibden, tertibden, tedbir¬den uzak ve temizdir.
4	اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُوحَى	***Onun konuşması ancak, bildirilen bir vahy iledir.***	Nasıl ki gaybe inanan bir kimseye ilâhi gizliliği kalb yolu ile elde etmiş diyorsak, bu ayetteki anlamda Allah'dan Rabbe anlamına gelir.
5	عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى	***Bu vahyi O'na müthiş güçleri olan Cebrail öğretti.***	Onun çıkabildiği ve erişebileceği en üst kat anlamındadır.
6	ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَى	***(Ki o) akıl ve görüşünde kuvvetli (bir melek)dir. Hemen (gerçek meleklik şekliyle) doğruldu.***	Göğün en yüksek katında bulunan, Cebbar, Kahhar olan en güçlü varlığın yanına vardığı anlamına gelir.

[1674] (Muhyiddin-i Arabî, 1996), s. 155-156

7	وَهُوَ بِالْاُفُقِ الْاَعْلٰى	***Ve o en yüksek ufukta idi***	Onun izlerini taşıyan gök katının üstünde olduğu anlamına gelir.
8	ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰى	***Sonra yaklaşmış ve inmiştir.***	O ilahi varlık kendini ona gösterdiği vakit, o zaten sevgilisine yaklaşmış ve sokulmuştu..
9	فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى	***Onunla arasındaki mesafe, iki yay kadar yahut daha az kaldı.***	Aralarındaki uzaklık, aşağıda bulunan insandaki atar damara yakınlığı gibi bir yakınlık bulunuyordu.
10	فَاَوْحٰى اِلٰى عَبْدِه۪ مَا اَوْحٰى	***O da kuluna vahyetmek istediği her şeyi vahyetti.***	Otururken menfaatlarıyla başbaşa özgür kalınca, bu nedenlerle uykusundan kalkmış oldu.
11	مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَاٰى	***Gözün gördüğüne kalp yalan demedi.***	Bu cümledeki ilk kısım ilahi izler topluluğu ikinci kısmı da Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin gördüğü insani gerçeklerdir
12	اَفَتُمَارُونَهُ عَلٰى مَا يَرٰى	***Ey inkârcılar! Onun gördüğü şey hakkında kendisi ile tartışır mısınız?***	Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin gördüklerinin gerçek olduğudur.
13	وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰى	***O, Cebrail'i bir başka inişinde de görmüştü.***	Hiç bir kimsenin görmediğini o ikinci kez görmüştür
14	عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى	***En uçtaki ağacın (Sidret- ül Münteha'-nın) yanında.***	Sonsuzluğu olmayanın huzurunda bulunmasıdır.
15	عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَاْوٰى	***Ki Cennetü'l- Me'vâ onun yanındadır.***	Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin o ulu düzeye vardığı anlamına gelir. (O düzeye çıktığının isbatı da, Allah'ın yanıbaşında bulunan cenneti görmüş olmasıdır).

16	اِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشَى	***O dem ki Sidre'yi bir feyiz sarıyor, sardıkça sarıyordu...***	Bu da öğle ve yatsı zamanlarındaki durumdur. Bu anlamda (sidreyi neler örtmüştü neler) anlamından çıkmaktadır.
17	مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى	***Muhammed'in gözü ne yana kaydı ve ne de öteye geçti***	Efendimizin gözlerininin bir yere kaymamamış olması Rabbinin bulunduğu düzeye varmış olmasındandır.[1675]

Rûhu'l-kudüs demini Âdemde iste anı,
Ol imiş gönlün cânı nefesidir Kâmilin.
Rûhu'l-kudüs soluğunu Âdem'de iste,
O imiş gönlün cânı nefesidir Kâmilin.

Rûh-ul-Kuds:

1. Cebrâil aleyhisselâm.
2. Allah Teâlâ'nın İsâ aleyhisselâma ihsân ettiği kudret, kuvvet.
3. Hıristiyanlıktaki teslis (üçlü tanrı) inancında, baba-oğul unsurlarından türeyen üçüncü unsur.
4. İsm-i âzam.
5. İncil.
6. Allah Teâlâ'nın hayat verici, koruyucu manasına gelen sıfatları.

Mâye-i zât denilen feyz-i necât denilen,
Âb-ı hayât denilen nefesidir Kâmilin.
Zâtın özü denilen, kurtuluş feyzi denilen,
Ölümsüzlük suyu denilen nefesidir Kâmilin.
Diri kılan tenleri zinde eden canları,
Kaldıran ölenleri nefesidir Kâmilin.
Diri kılan tenleri zinde eden canları,
Kaldıran ölenleri nefesidir Kâmilin.
Mevtâya etse nefes her yandan gelse ses,
Hasr eden ey hak-şinâs nefesidir Kâmilin.
Ölüye etse nefes her yandan gelse ses,
Ey keşf eden Hakk-ı bilen nefesidir Kâmilin.
Niyâzî'yi cân eden zerresini kân eden,
Katresîn ummân eden nefesidir Kâmilin.
Niyâzî'yi cân eden zerresini kân eden,
Katresin derya eden nefesidir Kâmilin.

[1675] (Muhyiddin-i Arabî, 1996), s. 159

107

Vezin: Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'îlü fe'ûlün

Ey bülbül-ü şeydâ yine efgâna mı geldin,
Azm-i gül edip zârıyla giryâna mı geldin.
Pervâne gibi âteşe dâim cân atarsın,
Evvelde bu aşk oduna sen yâna mı geldin.
Yağmur gibi yağarsa belâ sen baş açarsın,
Can vermeğe dost yoluna kurbâna mı geldin.
Her şey çalışır bir sıfatı eyleye mâ'mur,
Sen cümle sıfat ilini virâna mı geldin
Vech-i ahadiyyet ki şu eşyada görünmüş,
Bu kesrette ancak anı seyrâna mı geldin.
Bir kimse senin olmadı hiç râzına mahrem,
Bilmem bu cihân için yekdâne mi geldin.
Bu hasta Niyâzî'ye şifâ remzin edersin,
Derde düşenin derdine dermâne mi geldin.

Ey bülbül-ü şeydâ yine efgâna mı geldin,
Azm-i gül edip zârıyla giryâna mı geldin.
Ey âşık bülbül yine feryada mı geldin,
Gül'e kavuşmak acısıyla giryâna mı geldin.

Gül, tasavvufta kesret ise de, bunun yanında bazen Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi de hatırlatır. Maşukun gül cemaline iştiyak duyan âşık, derdini teskin etmek için bahçeyi temaşa ederken gülü görünce sevgiliye olan hasreti daha da artmakta ve gözlerinden inci misali yaşlar saçmaktadır.[1676]

Gül mevsimi devr-i Muhammedî olduğuna göre bu maddeden tecerrüd edip Hakk'a yaklaşmak ancak İslamiyet'le olur. [1677]

Pervâne gibi âteşe dâim cân atarsın,
Evvelde bu aşk oduna sen yâna mı geldin.
Pervâne gibi âteşe dâima cân atarsın,
Evvelde bu aşk ateşine sen yâne mi geldin.

Yağmur gibi yağarsa belâ sen baş açarsın,
Can vermeğe dost yoluna kurbâna mı geldin.
Yağmur gibi yağarsa belâ sen başını açarsın,
Can vermeğe dost yoluna kurbâna mı geldin.

[1676] (SELÇUK, Yıl:9 Sayı: 25 Güz 2005, s.233-246)
[1677] a.g.e.

<u>Her şey çalışır bir sıfatı eyleye mâ'mur,</u>
<u>Sen cümle sıfat ilini virâna mı geldin</u>
Her şey çalışır bir sıfatı mâ'mur etmeye,
Sen cümle sıfat ilini virâna mı geldin

<u>Vech-i ahadiyyet ki şu eşyada görünmüş,</u>
<u>Bu kesrette ancak anı seyrâna mı geldin.</u>
Birliğin yüzü ki şu eşyada görünmüş,
Bu çoklukta sadece onu seyrâna mı geldin.

<u>Bir kimse senin olmadı hiç râzına mahrem,</u>
<u>Bilmem bu cihân için yekdâne mi geldin.</u>
Hiç kimse olmadı senin sırrına mahrem,
Bilmem bu cihân için benzersiz olmaya mı geldin.

<u>Bu hasta Niyâzî'ye şifâ remzin edersin,</u>
<u>Derde düşenin derdine dermâne mi geldin.</u>
Bu hasta Niyâzî'ye şifâ işaret edersin,
Derde düşenin derdine dermâne mi geldin.

108

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Köstebektir köstebektir köstebek,
Ol münâfıklar vezîr olsun ya bek.
Kâfirin yeri cehennemdir veli,
Derk-i esfelde münâfık oldu sek.
Hem sırât üzre geçen mü'minleri,
Şaşırandan dağdaki hınzır da yek.
Nushuna çi fâide diyenlere,
Ger nasihat eylesen tâ haşre dek.
Eylemez Deccâl'a tesir eylemez,
Kıl ferâgat anlara çekme emek..
Menn ü selvâyı Yahûdî istemez,
İstediği ya basal, ya mercimek.
Sükkeri olan gıdâyı neylesin,
Aklı fikri cezp eder tuzlu semek.
Üstüvâyı arş-ı şer'i istemez,
Çingene çuldan kara çadır gerek,
Çenginin çengi ana Kur'ân yeter,
Cânına kelb urduğu nân u nemek..
Doğru yoldan taşra gitme Mısrîyâ,
Enbiyâ çekti bu derdi sen de çek.
Çün Kitâb-ullâh durur "hablü'l-metin",
Pek yapış bu urvet-ül vüskâ'ya pek.

Köstebektir köstebektir köstebek,
Ol münâfıklar vezîr olsun ya bek.
Köstebektir köstebektir köstebek,
Ol münâfıklar vezîr olsun ya piyon.

Nifak, **nâfika** kelimesinden türemiştir. **Nâfika, köstebek deliğine verilen addır.**

Köstebeğin yuvasının iki kapısı vardır. Kapıların birinden girerken, öbüründen çıkar. Köstebek, çıkacağı bu kapıyı, başıyla vurup dışarı çıkmasına imkân verecek şekilde ince tutar ve bunu da başkası sezemez. Kendisini tehdit eden tehlike, âşikâr ve belli olan giriş kapısı istikametinden gelince, hemen saklı tuttuğu bu dayanıksız kapıdan dışarı çıkar. Kaçmak için yaptığı bu ikinci kapıya **nâfika** denir. Münâfık, bir tarafıyla dine girerken, daima kendisi için sakladığı diğer yönden de ondan çıkar. İçinden inanmadığı halde, inanıyor gözüken birine münâfık denilmiştir; çünkü küfrünü örter, gizler. Böylece sırf zahirî lafız ve kımıldanışlarla İslam'ın içine girip bu aldatıcı gösteriş içinde küfrünü gizlediği için, bir tünele giren ve onun içinde gizlenen köstebeğe benzetilir. Kalbinde nifak hastalığı olanlar, köstebekler gibi yer altı faaliyetlerinde bulunmayı meslek edinmişlerdir. Münâfık, girdiği kapı-

nın dışında tıpkı köstebek gibi aksi bir taraftan kaçış yolu bulur, dinden çıkar. Nitekim münâfıklarla ilgili şu ayet-i kerime bu durumu açıkça ortaya koyuyor:

"Eğer sığınacak bir yer, veya (barınacak) mağaralar, yahut (sokulabilecek) bir delik bulsalardı; koşarak o tarafa yönelip giderlerdi." [1678]

Üç defa köstebek buyrulması sebebi şudur; Yani fâil-i hakikîyi görmez. Ef'âl kimin olduğunu bilmez, sıfat kimin olduğunu bilmez, vücûd kimin olduğunu bilmez. Münâfık da öyledir ve mahcubtur, Ef'âl, sıfât, zât Hakk'ın olduğuna vâkıf değildir demektir.

<u>Kâfirin yeri cehennemdir veli,</u>
<u>Derk-i esfelde münâfık oldu sek.</u>
Veli kâfirin yeri cehennemdir,
Cehennemin en aşağı yeri münâfık oldu sek[1679].

Nifak-Münafık

Nifak: ne-fe-ka kökünden türemiştir. Nefeka kelimesi: Eşyaya rağbeti olmak, tükenmek, azalmak, ruhu çıkmak, ölmek, tünel, tarla faresinin **(köstebek)** deliğinden çıkıp girmesi gibi anlamlara gelir. İnfak kelimesinin de türediği nefeka kelimesinin bitmek, tükenmek, azalmak ve ölmek anlamlarından yola çıkarak; münâfıkların bitmişliğini, tükenmişliğini, imanda azalmayı ve ölü bir kalbe sahip oluşlarını ifade için bu kelime seçilmiş olmalıdır. Münâfık, nifak kelimesinin ism-i failidir; yani nifak yapan, nifak sahibi demektir.

Istılah (terim) anlamı ise, bazı sebepler yüzünden İslam'a girip zahiren müslüman görünmek, içten içe ise kâfirliğini gizlemektir. Yani dıştan müslüman gözüküp içinden inanç ve düşünce olarak küfürde olmaktır. Bu tanım ve yargı, içinde gizlediği şey, iman esaslarına ait bir inkâr ve yalanlama olan, itikadî münâfıklık içindir; bu kimse, hâlis münâfıktır. Eğer içinde gizlediği şey, İslam inanç esaslarının inkârının dışında başka bir husus ise, yani sadece amelle ilgili nifak alâmetlerine sahip ise, o ancak, Allah Teâlâ'ya karşı işlenmiş bir günah olur.

İslâm toplumunu felç eden ve müminlerin amansız düşmanı olan münafıkların vasıfları iyi bilinmelidir. Nifak hareketi; Medine'de, İslâm devleti kurulduktan sonra başlamıştır. İslâm'ın Mekke döneminde münafık yoktur. Medine Dönemi ve topraklar genişleyince ve diğer milletlerin karışması ile gizli menfaatler varlığı nifak ve münafığın çıkışını kolaylaştırmıştır. Münafık tarih boyunca da bulunmuş ve bulunacaktır.

"Doğrusu münâfıklar, cehennemin en alt tabakasındadırlar. Onları (kurtarmaya) bir yardımcı da bulamayacaksın." [1680]

<u>Hem sırât üzre geçen mü'minleri,</u>
<u>Şaşırandan dağdaki hınzır da yek.</u>

[1678] Tevbe, 57
[1679] **Sek:** Katran; Su veya başka sıvı katılmamış içki.
[1680] Nisa, 145

Hem sırât üzre geçen mü'minleri,
Şaşıran dağdaki hınzır da bir.

<u>Nushuna çi fâide diyenlere,</u>
<u>Ger nasihat eylesen tâ haşre dek.</u>
Nasihatında ne fayde diyenlere,
Ger nasihat eylesen tâ haşre dek.

<u>Eylemez Deccâl'a tesir eylemez,</u>
<u>Kıl ferâgat anlara çekme emek..</u>
Eylemez Deccâl'a tesir eylemez,
Kıl ferâgat onlara çekme emek..

<u>Menn ü selvâyı Yahûdî istemez,</u>
<u>İstediği ya basal, ya mercimek.</u>
Kudret helvası ve bıldırcın etini Yahûdî istemez,
İstediği ya soğan, ya mercimek.

"Ey İsrailoğulları! Sizi muhakkak ki, düşmanınızdan halâs ettik ve size Tûr'un sağ tarafını vaadettik ve sizin üzerinize kudret helvasıyla bıldırcın indirdik." [1681] İsrailoğulları ***ise "Ey Mûsa! Bir çeşit yemeğe dayanamayacağız, bizim için Rabbine yalvar, bize, yerin bitirdiği sebze, hıyar, sarımsak, mercimek ve soğan yetiştirsin» demiştiniz de, "Hayırlı olanı daha düşük şeyle mi değiştirmek istiyorsunuz? Bir şehre inin, şüphesiz orada istediğiniz vardır" demişti. Onlara yoksulluk ve düşkünlük damgası vuruldu, Allah'ın gazabına uğradılar. Bu, Allah'ın ayetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmelerindendi; bu, karşı gelmeleri ve taşkınlık yapmalarındandı.***[1682]

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır diyor ki:

"Ve hani siz, verilen nimetlerin kadrini bilmeyerek, şükrü ve itaatı bir yana bırakarak, terbiyesizlik edip de demiştiniz ki; ey Mûsa! Biz tek çeşit yemeğe artık katiyyen katlanamayacağız. Yeter artık, her gün bıldırcın eti ve kudret helvası yemekten bıktık, usandık, binaenaleyh Rabbine dua et de bize toprağın bitirdiği şeylerden; yetiştirdiği sebzelerden, kabak, hıyar, sarmısak, mercimek ve soğanından çıkarıversin. Gerçi tekdüzeliğin, insan istekleri üzerinde az çok sıkıcı bir tesiri vardır. Ve buna karşı çeşitlilik isteğinde bulunmakta esasen bir günah da yoktur. Fakat bunu yaparken, bir taraftan eldeki nimetin yokluğu zamanında çekilen acıları unutmamak, diğer taraftan da yüce bir ruh haliyle ve temiz bir kalble hareket edip şükrü artırmak ve daha önemlisi, bedenin istek ve ihtiyaçlarına kapılıp edep ve terbiye dışına çıkmadan hareket etmek icap eder. Onların da ***"Rabbimize dua et"*** diyecek yerde, edepsizce ***"Rabbine dua et"*** diye imansızlık eseri göstermemeleri gerekirdi. İsrailoğullarının bu isteğinde, şüphesiz gö-

[1681] Tâhâ\ 80
[1682] Bakara, 61

çebelikten kurtulup, yerleşik hayata, şehir hayatına geçmek arzusu vardı. Fakat bu arzu, eğitim, ilim ve ibadet gibi yüksek bir maksat ve hedefe değil, bıldırcın ve kudret helvası yerine soğan ve sarmısak yiyebilmek için bayağı bir maksada dayanıyordu. Bunda da vaktiyle Mısır'da yaşadıkları sefil hayata istek ve adeta hasret gibi bir maksat yatıyordu ki, bu da hürriyetin kadrini takdir edemeyip, köleliğe talip olmak demekti. Bundan dolayı Hz. Mûsa cevaben şöyle dedi: siz üstün ve hayırlı bir nimeti daha aşağı bir şeyle değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise haydi bir şehre veya bir kasabaya ininiz, oraya konunuz, o vakit size istediğiniz vardır. Bu cevap, bir taraftan isteklerinin çabuklaşmasına sebep olacak şeyi göstermekte ve nimete gidecek yolu bildirmekte, diğer taraftan da yaptıkları kötü tercihin akıbetinde uğrayacakları fenalığı ifade etmektedir." [1683]

Sükkeri olan gıdâyı neylesin,
Aklı fikri cezp eder tuzlu semek.
Şekerli gıdası olan gıdâyı neylesin,
Aklı fikri cezp eder tuzlu balık.

Üstüvâyı arş-ı şer'i[1684] ***istemez,***
Çingene çuldan kara çadır gerek,
Şer'iat arşının direklerini istemez,
Çingeneye çuldan kara çadır gerek,

Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurmuştur: "Şerefû buyûteküm velâ tüşrifû mesâcideküm", yani "evlerinizi yüksek yapıp şereflendirin, zirâ böyle yaparsanız ruhunuz ferahlar ve mescidlerinizi şerefli (yüksek) yapmayın, alçak yapınız, zirâ orası Hakk'a ibâdet olunacak yerdir."

Çenginin çengi ana Kur'ân yeter,
Cânına kelb urduğu[1685] ***nân u nemek..***
Çenginin çengi ona Kur'ân yeter,
Cânına köpek vurduğu ekmek ve tuz..

Ebu'l Harkânî kuddise sırruhu'l aziz demiştir ki;

"Eğer bir kimse bir ilâhi okuyup bununla Hakk'ı dilese, Kur'an-ı Kerim'i okuyup Hakk'ı dilememesinden iyidir." (Nefâhatü'l Üns, a.g.e. 444) çingenenin sazlı

[1683] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili
[1684] Arş: Bağ çardağı. * Gölgelik. * Kürsü, taht, yüce makam. En yüksek gök. Allahın kudret ve saltanatının tecelli yeri. (Arş kâinatı kaplar. Allah'ın kudreti ve ilmi de herşeyi kaplar.) * Fevkiyyet, ulviyyet. * Arş-ı Alâ, Arş-ı Rahman, Arş-ı İlâhi, Arş-ı Yezdan, Felek-i Eflâk, Felek-i Atlâs, Felek-i Azâm gibi isimlerle Cenab-ı Hakkın izzet ve saltanatından kinaye olarak söylenir.
Şer'i: Şeriât, dünya
[1685] Urmak: Türkmence: çarpmak, (Kurşun) atmak, vurmak

ve sözlü muhabbeti ona mutluluk veriyorsa bu onların Allah Teâlâ'yı bulması demektir. Allah Teâlâ muhabbette zuhur eder. Bazıları veliler ilâhiyi sazla okumuştur. Bu konu hakkında en güzel cevap belki şu açıklama olacaktır.

Şeyhu'l-İslâm Mustafa Sabri Efendi, Mevkıfü'l-Akli ve'l-İlm adlı eserinde şöyle bir kıssa anlatmaktadır:

"Ben, Anadolu vilâyetlerinden büyük bir vilâyet olan Kayseri'de talebe iken, işittiğime göre Hocam Divrikli Mehmed Emin Efendi ki, Kayserili Hacı Torun Efendi'nin damadı diye meşhurdur. -Allah her ikisine de rahmet etsin-. Şeyh Damad Halil Efendi adında meşhur ilim adamlarından biri kalabalık ilmî bir cemaat içinde

"Onu övgü ile tesbih etmeyen hiç bir varlık yoktur. Ama siz onların tesbihlerini anlayamazsınız" (İsra, 44) ayetinde çalgı âletleri âyetin manası içine nasıl girebilirler?" diye bir soru sormuştur. Damad Emin Efendi'nin mantıkta büyük bilgisi vardı, şöyle cevap vermiştir:

"Ayetteki kazıyye (önerme) umûmîdir. Her varlık ki, var oluşu sebebiyle Allah Teâlâ'yı tesbih eder ve böylece bu ayetin hükmüne oyun âletleri de girer. Zira bunlar da mevcut varlık olmaları sebebiyle Allah Teâlâ'yı tesbih ederler. Oyun âletlerinin insanları Allah Teâlâ'nın zikirden alıkoymaları ve şeriatın onu yasaklaması sebebiyle asıl maddelerinin Allah Teâlâ'yı zikirden yoksun olmaları lâzım gelmez."

Mantık bilgisi sebebiyle hüküm çıkaran bu hikâyeyi Mısır'da kalabalık ilmî bir topluluk içinde anlattım. Gereken ilgi ve alaka gösterilmedi. İhtimal ki, bu ilgisizlik mantık ilminin Mısır'da gerektiği gibi, takdir edilmeyişinden ve gaflette olanların bu ilim aleyhinde bulunmasındandır. [1686]

Niyâzî-i Mısrî***, Cânına kelb urduğu nân u nemek*** diyerek kızdıkları ise işleri güçleri yemek olan insanlardır. Yani bunlar hayvanî düşünceli insanlar diyor. Bir önceki mısra muhabbete ve insaniyete, ikinci mısra hayvaniyete işaret etmektedir.

<u>Doğru yoldan taşra gitme Mısrîyâ,</u>
<u>Enbiyâ çekti bu derdi sen de çek.</u>
Yâ Mısrî doğru yoldan dışarı gitme,
Enbiyâ çekti bu derdi sen de çek.

Haddi aşmamanın gerekliliğide burada ayrıca vurgulanarak, muhabbette de haddi aşmaktan sakınma tavsiye ediliyor.

<u>Çün Kitâb-ullâh durur "hablü'l-metin",</u>
<u>Pek yapış bu urvet-ül vüskâ'ya pek.</u>
Çünkü Kitâb-ullâh durur "sağlam ip",
Pek yapış bu sağlam kulpa'a pek.

[1686] KARABULUT, Ali Rıza, Kayseri'de Meşhur Mutasavvıflar, Kayseri, 1984, s. 245

"Urvetu'l- vuska" (sapasağlam bir kulp) demektir.

"Kim bütün benliğiyle Allah Teâlâ'ya teslim olursa ve aynı zamanda doğru ve yararlı işlerde bulunursa o (Urvetü'l- Vuska) sağlam bir kulba tutunmuştur. Muhakkak ki, her şeyin sonu Allah'adır" [1687]

"Gerçek şu ki, doğruluk sapıklıktan apaçık ayrılmıştır. Artık kim tağutu tanımayıp onu inkâr ederse ve Allah'a inanırsa, o, (Urvetül Vuska) sapasağlam bir kulba yapışmıştır. Onun kopması imkânsızdır. Allah işitendir, bilendir" [1688]

[1687] Lokman, 22

[1688] *Bakara, 256*

109

Vezin: Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün

Derviş olan âşık gerek yolunda hem sâdık gerek,
Bağrı anın yanık gerek can gözleri açık gerek.
Alçaktan alçak yürüye toprak içinde çürüye
Aşk âteşinde eriye altın gibi sızmak gerek.
Zikr-i Hakk'a meşgul ola yana yana tâ kül ola,
Her kim diler makbul ola tevhide boyanmak gerek.
Eyün kişi yol alamaz maksûdunu tiz bulamaz,
Yoğ olmayan vâr olamaz vârını dağıtmak gerek.
Dervişlerin en alçağı buğday içinde burçağı,
Bu Mısrî gibi balçığı her bir ayak basmak gerek.

<u>Derviş olan âşık gerek yolunda hem sâdık gerek,</u>
<u>Bağrı anın yanık gerek can gözleri açık gerek.</u>
Derviş olan âşık gerek yolunda hem sâdık gerek,
Bağrı onun yanık gerek can gözleri açık gerek.

<u>Alçaktan alçak yürüye toprak içinde çürüye</u>
<u>Aşk âteşinde eriye altın gibi sızmak gerek.</u>
Alçaktan alçak yürüye toprak içinde çürüye
Aşk âteşinde eriye altın gibi sızmak gerek.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;
"İnsanlar madenler (gibi)dir" [1689]

Kâmil olan bu kimyevi değişiklikleri bilir ve bu değişiklik sebeplerinin ne gibi eczalarla giderileceğini fark eder, işte o ecza ile madenleri aslı olan altına çevirir. Çünkü altın pek saftır, her şey pas tutar, altın tutmaz, zirâ aslı olan zâtı pâktır. Fakat zamanla değişikliklere uğrayarak gümüş, bakır ve demir gibi sâir madenlere dönüşmüştür. İşte Kâmil kişi kimyevî bir ecza ile ârız olan illeti giderir, aslında ircâ eder, esas olan kimyâ ilmi de budur. Kezâlik ruhun aslı da pâktır ve saftır. Fakat sonradan ârız olan illetler sebebiyle eski asıl hâlini kaybetmiş ise, Mürşid-i Kâmil o ârız olan illetleri tevhid ile girişim yaparak onu tekrar aslına döndürür.

<u>Zikr-i Hakk'a meşgul ola yana yana tâ kül ola,</u>
<u>Her kim diler makbul ola tevhide boyanmak gerek.</u>
Zikr-i Hakk'a meşgul ola yana yana tâ kül ola,
Her kim diler makbul ola tevhide boyanmak gerek.

Kül olmak, yok olmak manasına geldiği için tevhidin ilk mertebeleridir.

[1689] Buhârî, Menâkıb, 25; Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 199; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1. bsk. Beyrut, 1929, II, 257. (UYSAL, 23 Bahar 2007)

Eyün*[1690] *kişi yol alamaz maksûdunu tiz bulamaz,
Yoğ olmayan vâr olamaz vârını dağıtmak gerek.
Hafif kişi kişi yol alamaz maksûdunu tez bulamaz,
Yok olmayan vâr olamaz vârını dağıtmak gerek.

Eyün kişi, yani kibirli ve kendisini beğenmiş kimse istediğini çabuk bulamaz.

Dervişlerin en alçağı buğday içinde burçağı*[1691]*,
Bu Mısrî gibi balçığı her bir ayak basmak gerek.
Dervişlerin en alçağı buğday içinde burçağı,
Bu Mısrî gibi balçığı her bir ayak basmak gerek.

Bu beyitlerin bir nevi hikâyeleştirilmiş şekli diyebileceğimiz şu ilginç rivayet ise şöyledir. Buna göre Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz, Hıristiyanlar arasında İslâmiyet'i yayan çok büyük bir velidir.

Rivayete göre Mısrî, Limni de gezerken bir kilisenin önüne gelmiş. Bir kalabalığı görünce de içeri girmiş. Meğer o gün onların dinî bayramı imiş. Papaz ayin yapmak, vaaz vermek istemiş ancak söyleyeceğini unutmuş. İncil'e bakmış yazılar silik. Neresini açmışsa böyle. Bakmış ki yabancı birisi var. Cemaate aralarında bir yabancı olduğunu söylemiş. Mısrî ye de, Bu gün bizim bayramımız, Allah Teâlâ ve İsâ' yı gücendirmeyiniz, müsaade edin ayinimizi yapalım demiş. Mısrî de,

"Yâ öyle mi! Vah, vah!. Büyük hata etmişim. Özür dilerim Allah ve İsâ aleyhisselâmın rızasını almak için öyleyse ayinden sonra ben kilisenin eşiğine yatacağım. Bütün kilisede bulunanlar benim üstüme basıp geçin" Diyerek ısrar etmiş. Onlar da kabul etmişler. Âyin sonunda üstüne basarak geçenlerin hepsi şehadet getirerek müslüman olmuş. Papaz, aman efendim, hatanız, kusurunuz affoldu. Kalkın. Bizi kırk yıllık dinimizden döndürüyorsunuz demiş. (Diğer bir varyantta ise o da basmış ve istemediği halde şehadet ve salâvat getirerek müslüman olmuş.) Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz de o zaman,

Dervişlerin en alçağı buğday içinde burçağı
Mısrî gibi bir balçığı her bir ayak basmak gerek nutkunu (ilahi) söylemiş.[1692]
Dervişlerin en alçağı tevhid-i ef'al sâlikidir ve dâimî zikir sâhibidir. Beyitte geçen buğday içinde burçak, buğday aynı değerde satılarak birlikte öğütülüp un olur. Tevhid-i ef'âl sâliki ve zikr-i dâimî sahibi de gerek burada Dünyada, gerek kabirde ve gerekse âhirette behemehâl kemâl bulur, ona noksan makâmları tamamlattırılır.

[1690] **Eyün:** Asil olamayan, hafif, kibirli
[1691] **Burçağı:** Hayvan yemi için yetiştirilen mercimeğe benzeyen otsu bitki.
[1692] (KABAKCI, 2006),s. 58-59; Yard. Doç. Dr.Kenan ERDOĞAN, ***"Şiir-Efsane-Menkıbe ilişkisi Ve Niyâzî-i Mısrî'nin Menkabelerine Göre Bazı şiirlerinin Hikâyesi"*** Sosyal Bilimler Yıl:2003 Cilt:1 Sayı: 1, s. 50

110

Vezin: Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün

Derd-i Hakk'a talib ol dermâne erem dersen,
Mihnetlere râgıb ol âsâna erem dersen.
Aşk yolu belâlıdır her kârı cefâlıdır,
Canından ümidin kes cânâna erem dersen.
Od yak sineni çâk et su gibi özün pâk et,
Yüzün yere sür hâk et ummâna erem dersen.
Bu yolu bil andan gel deryâyı bul andan dal,
Ka'rına erüp el sal dürr-i kâna erem dersen.
Pîrinle olan ahdi güt nen var ise ko git,
Bildiklerini terk et irfâna erem dersen.
Sabretmede Eyyûb ol, gam çekmede Yâ'kûb ol,
Yûsuf gibi mahbub Ken'âna erem dersen.
Terk et kuru dâvâyı hem ucb ile riyâyı,
Mısrî ko o sevdâyı Sübhân'a erem dersen.

Derd-i Hakk'a talib ol dermâne erem dersen,
Mihnetlere râgıb ol âsâna erem dersen.
Hakk derdine talib ol dermâne erem dersen,
Mihnetleri iste kolaylığa erem dersen.

Aşk yolu belâlıdır her kârı cefâlıdır,
Canından ümidin kes cânâna erem dersen.
Aşk yolu belâlıdır her işi cefâlıdır,
Canından ümidin kes cânâna erem dersen.

Od yak sineni çâk et su gibi özün pâk et,
Yüzün yere sür hâk et ummâna erem dersen.
Ateş yak göğsünü yar, su gibi özün pâk et,
Yüzün yere sür toprak et büyük denize erem dersen.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;
"Allahım hatalarımı ve günahlarımı kar suyuyla temizle, kalbimi de günahlardan koru" [1693]

Bu yolu bil andan gel deryâyı bul andan dal,
Ka'rına erüp el sal dürr-i kâna erem dersen.
Bu yolu bil ondan gel deryâyı bul ondan dal,

[1693] Ebu Davud. Salât. 121; Nesai. Taharet. 47. 48. Miyah. 6. tnitalı. 15: İbn. Mâce. İkâme. 1: Darimî. Salât 37; lbn. Hanbel. II/231. 494

Dibine erip el sal, olgun inciye erem dersen.

<u>Pîrinle olan ahdi güt nen var ise ko git,</u>
<u>Bildiklerini terk et irfâna erem dersen.</u>
Pîrinle olan ahdi tut neyin var ise bırak git,
Bildiklerini terk et irfâna erem dersen.

<u>Sabretmede Eyyûb ol, gam çekmede Yâ'kûb ol,</u>
<u>Yûsuf gibi mahbub Ken'âna erem dersen.</u>
Sabretmede Eyyûb ol, gam çekmede Yâ'kûb ol,
Yûsuf gibi sevgili Ken'âna erem dersen.

"Sabretmede Eyyûb ol" beytinde geçen sabır, Cenâb-ı Hakk'a şikâyet etmek anlamında değildir, mukâvemet yani dayanıklılıktır. Eyyûb aleyhisselâm Cenâb-ı Hakk'a: ***"Yâ Rabbî sen bana ne kadar musibet verirsen ben dayanırım"*** demişti, hâlbuki kul aciz bir mahlûktur.

Eyyûb aleyhisselâm humma denilen bir nevi sıtma hastalığına tutulmuştu. Bazılarının iddiâ ettikleri gibi yaraları vardı da kurtlandı, hattâ yere dökülenleri Eyyûb aleyhisselâm toplayıp yine yaraların üstüne koyardı gibi sözler yalandır. Hiç böyle bir şey olur mu? Resûl olan kimsede böyle herkesin nefretini mucib olacak illet bulunur mu? Onlar bu gibi hal ve illetlerden korunmuşlardır, zirâ kendileri insanları Allah Teâlâ'ya davet edicidirler. Şâyet bu gibi illetlere maruz kalmış olsalar, ümmeti andan nefret eder, sonra Cenâb-ı Hakk da onlara zulmetmiş olurdu, çünkü bu durumda Nebînin yanına gitmekten ikrâh duyarlardı(tiksinirlerdi). İşte hazreti Eyyûb aleyhisselâm bu hastalığı için şikâyet etmedi. Sonra vahiy geldi:
"Yâ Eyyûb, bana şikâyetin sabrına mâni değildir." Hazreti Eyyûb aleyhisselâmda o zaman hastalığından şifâ bulması için Allah Teâlâ'ya niyaz etti.

Sonra tekrar vahiy geldi: ارْكُضْ بِرِجْلِكَ هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ

"Oturduğun yere ayağını vur, su çıkacak, onunla vücudunu yıka, bir şeyin kalmaz". [1694] O da ayağını yere vurdu, çıkan su ile yıkandı, sağlığına kavuştu. Esasında halka şikâyet etmek sabra manidir, yoksa Cenâb-ı Hakk'a şikâyet sabra engel teşkil etmez.

Yukarıdaki beyitte geçen "Gam çekmede Yakûb ol" sözlerine gelince:

Hazreti Yakûb aleyhisselâmın evladı olup, onu bir anadan, diğer ikisi başka anadan idi ki, Yûsuf aleyhisselâm ile küçük kardeştir (Bünyamin). Hazreti Yâkub, Yûsuf'u diğerlerinden daha fazla severdi. Kardeşleri babalarının sevgilerini hasretmek için Yusuf aleyhisselâma yaptıkları hile karşısındaki durum hatırlatılıyor.

<u>Terk et kuru dâvâyı hem ucb ile riyâyı,</u>
<u>Mısrî ko o sevdâyı Sübhân'a erem dersen.</u>

[1694] Sâd, 42

Terk et kuru dâvâyı hem kendini beğenmek ile riyâyı,
Mısrî koy o sevdâyı Sübhân'a erem dersen.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"İnsanlar tarağın dişleri gibi eşittir" [1695] Sen kendine bir pay çıkarmadan bu yolda gayret göster demektir.

[1695] Rivayeti İbn Lâl (398/1008), Mekârimü'l-ahlâk adlı eserinde kaydetmiştir. Bilgi için bkz. Süyûtî, Menâhilü's-safâ, 49: Mesel için bkz. Abdülmecîd Katâmış, el-Emsâl el-Arabiyye, 161. (UYSAL, 23 Bahar 2007)

111

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Gözlerini n'oldu bî-dâr eyledin,
Âh-u efgânı sana yâr eyledin,
Aşk oduyle içini nâr eyledin,
N'oldu bülbül içini zâr eyledin,
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin.
Ne oldu ağlarsın ne eylersin taleb,
Bu tükenmez derdine n'oldu sebeb,
Güldeki didârı mı gördün aceb,
N'oldu bülbül işini zâr eyledin,
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin.
Bu fenâ gülzâre talibsen eğer,
Hiç bekâsı yoktur anın tez geçer,
Bu fenâ içre bekâ duydun meğer
N'oldu bülbül işini zâr eyledin,
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin.
Ber-karâr olup biraz eğlenmedin,
Dâim ağlarsın durup dinlenmedin,
Kimse bilmez hâlini anlatmadın,
N'oldu bülbül işini zâr eyledin,
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin.
Bunca hasretten di cânım ne sezer,
Firkâtin günden güne artup gider,
Lûtfedip var gel Niyâzî'ye haber,
N'oldu bülbül işini zâr eyledin,
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin.

<u>Gözlerini n'oldu bî-dâr eyledin,</u>
<u>Âh-u efgânı sana yâr eyledin,</u>
<u>Aşk oduyle içini nâr eyledin,</u>
<u>N'oldu bülbül içini zâr eyledin,</u>
<u>Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin.</u>
Gözlerini n'oldu yurtsuz eyledin,
Âh ve efgânı sana yâr eyledin,
Aşk oduyle içini ateş eyledin,
N'oldu bülbül içini zâr eyledin,
Ne sebebden gül bahçesi kast eyledin.

<u>Ne oldu ağlarsın ne eylersin taleb,</u>
<u>Bu tükenmez derdine n'oldu sebeb,</u>

Güldeki didârı mı gördün aceb,
N'oldu bülbül işini zâr eyledin,
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin.
Ne oldu, ağlarsın ne eylersin taleb,
Bu tükenmez derdine n'oldu sebeb,
Güldeki sevgiliyi mi gördün aceb,
N'oldu bülbül işini feryad eyledin,
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin.

Bu fenâ gülzâre talibsen eğer,
Hiç bekâsı yoktur anın tez geçer,
Bu fenâ içre bekâ duydun meğer
N'oldu bülbül işini zâr eyledin,
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin.
Bu fenâ gül bahçesine talibsen eğer,
Hiç bekâsı yoktur anın tez geçer,
Bu fenâ içre bekâ duydun meğer
N'oldu bülbül işini zâr eyledin,
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin.

Fenâ fi'llâh makamının ve zevklerinin uzun sürmediği açıklanmaktadır. Onun için bakâ bi'llâha ulaşmada ısrarlı olunması gerektiği haber veriliyor.

Ber-karâr olup biraz eğlenmedin,
Dâim ağlarsın durup dinlenmedin,
Kimse bilmez hâlini anlatmadın,
N'oldu bülbül işini zâr eyledin,
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin.
Bir karârda olup biraz eğlenmedin,
Dâim ağlarsın durup dinlenmedin,
Kimse bilmez hâlini anlatmadın,
N'oldu bülbül işini zâr eyledin,
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin.

Bunca hasretten di cânım ne sezer,
Firkâtin günden güne artup gider,
Lûtfedip var gel Niyâzî'ye haber,
N'oldu bülbül işini zâr eyledin,
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin.
Bunca hasretten de cânım ne sezer,
Firkâtin günden güne artıp gider,
Lûtfedip var gel Niyâzî'ye haber,
N'oldu bülbül işini zâr eyledin,
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin.

112

Vezin: Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

Ârifin mutlak kelâmın duymaya irfân gerek,
Sırr-ı muğlâktır gönülde zevk ile vicdân gerek.
Bir hazînedir tasavvuf mâlik olmaz her hasis,
Bulmağa anı dü âlemde beğim sultan gerek.
Dürr-i yektâ kânını âlemde bulmak isteyen,
Bulmaz anı nehr içinde bahr-i bî-payân gerek.
Ma’rifet dâ’vâsın eden müddeî bilmez mi kim,
Dildeki dâ’vâya elde hüccet ü bürhân gerek.
Ârif oldur başına halkı dirüp cem eylemez
Gönlü cümle halk içinde hâk ile yeksân gerek.
Kibr-ü ucbun illetinden kurtulup sağ olmağa,
Bil tabîbin mâ’nâda Şeyhin senin Lokmân gerek.
Şöhret ıssı ma’rifet kenzini bulmaktır muhal,
Varlığın şehri senin baştan başa virân gerek.
Ölmeden evvel ölüp kabre girip haşre çıkıp,
“Mâlik-ül mülk”-ün şuhûdunda gönül hayran gerek.
Nefsi tamûsun sırât-ı şer’i ile bunda geçüp,
Kalp evi hep hûr-û gilmân cennet-i rıdvân gerek.
Söyleyip işittiği dahî görüp zikrettiği,
Üstüvâ-i arş-ı sırda Hazret-i Rahmân gerek.
Her kaçan tûtîlere feth-i dehân ettik ol,
Lezzetinden tûtîler sözlerine nedmân gerek.
Gâh hamûş olup dilinden kimse almaya cevab,
Gâh açılıp şâd olup güller gibi handân gerek.
Gâhi üns, gâh heybet gâh rü’yet gâh cemal,
Gâh sahv-ü gâhi mahv gâh vücûd gâh cân gerek.
Terk edip cümle kuyûdâtı erişe sırfa ol,
Sırfa erse bir gönül içi anın ummân gerek.
Aradan iskât edip cümle izâfâtı hemân,
Hakk vücûdu âşikâre gayrisi pinhân gerek.
Çünkü ârîdir izâfattan vücûdu dilberin,
Zevk-i küllî isteyen âşık dahi üryân gerek.
Mısrıyâ terk-i izâfât etmeğe lâyık olan,
Kümmel-i insân içinde bindebir insân gerek.

Ârifin mutlak kelâmın duymaya irfân gerek,
Sırr-ı muğlâktır gönülde zevk ile vicdân gerek.
Ârifin mutlak kelâmın duymaya irfân gerek,
Kapalı ve kilitli sırrı gönülde zevk ile vicdân gerek.

Ârifin sözlerini yine ârif olan bilir, çünkü "İrfan" gönülde kapalı bir sırdır, ancak zevk ve vicdan ile bilinir. Bir insan ârif olmayınca vicdan sâhibi olamaz.

Muhyiddîn İbnu'l-Arabî (560-638 / 1165-1240), el-Hakîm et-Tirmizî'nin (hyt. 285 / 898);

"Her rasûl'un, Rabbi'sinden olan nasibi ne iledir?" sorusunu doğru bulmayarak, Rasûl, Nebî ve velilerin zevklerindeki farklılık üzerinde durmaktadır:

"Böyle bir sorunun cevabı tasavvur olunamaz. Çünkü Allah Teâlâ yolunda olanların sözleri zevk yoluyladır. Hiçbir kimsenin, her rasûl'un Rabbi'sinden nasibi ile ilgili bir zevki de olamaz. Çünkü rasûllerin zevkleri rasûllere; nebilerin zevkleri nebilere; velîlerin zevkleri de velilere mahsustur. Bazı rasûllerde ise, hem rasûl, hem nebî hem de velî olduklarından, üç zevk bir aradadır. Bu sebebten Hızır aleyhisselâm Hz. Mûsa aleyhisselâma

"İç yüzünü kavrayamayacağın bir şeye (hubr).." [1696] demiştir ki, âyette geçen hubr kelimesi; zevk demektir. Nitekim Hızır aleyhisselâm;

"Ey Mûsâ! Ben, Allah Teâlâ'nın bana öğrettiği öyle bir ilme sahibim ki, sen onu bilmezsin. Sen de, Allah Teâlâ'nın sana öğrettiği Öyle bir ilme sahibsin ki, ben de onu bilemem. " [1697] demiştir ki, **bu da zevk'dir**.[1698]

O zaman Yûşa aleyhisselâm, Mûsa aleyhisselâma dedi ki:

" Ben, Hızır'ın işinin inceliğini bilirim. Onunla yoldaşlık yapmaya güç yetiremem. Bundan dolayı beraber gelemem. Ama sen eğer ondan ayrıldıktan sonra, bir daha buluşmak üzere arkadaşlık yapmak istiyorsan gidebilirsin." Yûşa geri döndü, Mûsa aleyhisselâm ile Hızır birlikte kaldılar. Birbirleriyle konuşmaya başladılar. Hızır, Mûsa aleyhisselâma bir şeyler sordu,

" Bana uyacak mısın?" dedi. Mûsa, ***" Her ne buyurursan seni dinlerim,"*** diye cevap verdi. O Hakkı bulmuş olan, onunla konuşmak şerefine eren yüce rasüldeki niyaz'ı gör ki Hızır ona, **" Sana anlatacağım,"** yani, **" Seni uyandıracağım,"** dedi. Hâlbuki Mûsa aleyhisselâm halkı uyandıran ulu rasüldü. Hızır onu hakkın hakikatinden uyandırıyordu.[1699]

Bir hazînedir tasavvuf mâlik olmaz her hasis,
Bulmağa anı dü âlemde beğim sultan gerek.
Bir hazînedir tasavvuf her kötü huylu mâlik olmaz,

[1696] Kehf, 68

[1697] Hz. Mûsâ (a.) ile Hızır (a.) arasında geçen meşhur kıssa Kur'ân-ı Kerîm'de Kehf (18), 60-82. âyetlerde geçmekte olup, bu kıssa hakkındaki malumat Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden tüm ayrıntıları ile birlikte sadece İbn Abbâs (r.) kanalıyla Ubey b. Ka'b dan (r.) rivayet edilmektedir. Hadis için bak: **Buhârî,** İlim (3), 44, Enbiyâ (60) 29, Tefsîr (65), 18, 196-198. **Müslim,** Fedâil (43), 46, 170-184, hd. no: 2380. **Tirmizî,** Tefsîr (48), 19, hd. no: 3149. **Musned, 5,** 116-122. Ayrıca bak: **İbn Kesîr,** 5, 170-185. **Bidâye,** 1, 295-299. **Fethu'i-Bârî, I,** 176-179, VI, 334-338, VIII, 329-343.

[1698] (ATAÇ, 1993), s. 425

[1699] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.125), s. 212

Bulmağa onu iki âlemde beğim sultan gerek.

Dürr-i yektâ kânını âlemde bulmak isteyen,
Bulmaz anı nehr içinde bahr-i bî-payân gerek.
Eşsiz inci menbaını âlemde bulmak isteyen,
Bulamaz onu ırmak içinde sonsuz deryayı bulmak gerek.

Ma'rifet dâ'vâsın eden müddeî bilmez mi kim,
Dildeki dâ'vâya elde hüccet ü bürhân gerek.
Ma'rifet dâ'vâsın iddia eden bilmez mi ki?
Dildeki dâ'vâya elde hüccet ve delil gerek.

Ârif oldur başına halkı dirüp cem eylemez
Gönlü cümle halk içinde hâk ile yeksân gerek.
Ârif odur ki başına halkı toplayıp cem eylemez
Gönlü cümle halk içinde toprak ile beraber gerek.

Kibr-ü ucbun illetinden kurtulup sağ olmağa,
Bil tabîbin mâ'nâda Şeyhin senin Lokmân gerek.
Kibir ve beğenme illetinden kurtulup diri ve canlı olmağa,
Bil tabîbin mâ'nâda Şeyhin senin Lokmân gerek.

Üftade kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz buyurdu ki;

"*Ey evladım ben bu beldede bulunanlardan senin ilminin daha çok ve tab 'ının kemâl-i istikamette olduğuna itikad ediyorum. Lâkin makama karşı ta'zim ile ilmini terket. Sonra buraya kibir ve gururdan kurtulmak için gel. Zira nefs, kibir atına biner ve gurur taylasanını da takarsa, Allah seni onun şerrinden korusun işin zor olur.*" [1700]

Şöhret ıssı ma'rifet kenzini bulmaktır muhal,
Varlığın şehri senin baştan başa virân gerek.
Şöhret sahibine ma'rifet hazinesini bulmak imkânsızdır,
Senin varlık yurdunu baştanbaşa yıkılmış gerek.

Dürr-i yektâ öyle gelişi güzel bulunmaz anı bulmağa sonsuz bir deryâ gerekir, yani tevhidin tâlimine Mürşid-i Kâmil ister. Aziz Mahmut Hüdâyi Efendi "Enfâs" namındaki kitabında bir hikâye yazar:

Dervişin biri şeyhine gelir, evlenmek için müsaade ister. Şeyhi olur der. Fakat derviş "Efendim! Ben padişâhın kızını isteyeceğim", der. Şeyhi de *"olur"* der. Derviş sokağa çıkarak acaba padişâhın kızını kimden isteyebilirim diye sorunca, Şeyhülislâmdan derler. Fakir derviş Şeyhülislâma gider. ***"Efendim ben Allah Teâlâ'nın emriyle ve Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem şeriâtı üzerine Padişâhın kızını almak isterim"*** der. Şeyhülislâm bir gün huzurda iken ***"Efendim bir fakir derviş***

[1700] (BAHADIROĞLU, 2003), s.138; (HÜDAYİ), c.I, v.17b

gelip kızınızı benden istedi".

Padişâh***: "Biz Kureyşî değiliz ki neslen küfüv ve gınâ (eş ve zenginlik) isteyelim ama o fakir kızıma nişanlık olarak bir dürr-i yektâ getirirse kızımı veririm".*** Şeyhülislâm Padişahın emrini dervişe tebliğ eder. Derviş:

"Pekâlâ" der ve çarşıda dürr-i yektânın nerede bulunabileceğini sorar, öğrenir. Derviş kalkıp oraya gider, soyunup denize dalar çıkar, dalar çıkar, yorulur, gücü dermanı kalmaz, deryânın kenârına çekilir, yorgunluktan ve açlıktan yığılır kalır. Daha önce yemin etmişti, yâ ben dürr-i yektâ'yı bulurum yahut da bu deryâ kıyısında can veririm. İşte bu baygınlık esnâsında uykuya dalar. Hakk'ın emriyle deryâda fırtına çıkar, derviş de bu gürültüden uyanır. Bakarki yanında beş altı adet dürr-i yektâ duruyor. Hemen onları koynuna doldurur ve gidip Şeyhülislâm efendinin önüne döker ve böylece Padişâhın kızını alır.

İşte himmet sarfı böyle olur. Bu misâlde olduğu gibi bir kimse tevhide himmet sarf edince muhakkak ona vâsıl olur ve mürşid-i Kâmili bulur, çünkü tevhidin kaynağı Mürşid-i Kâmildir. Şâyet o derviş dere veya nehirlerde inciyi arasaydı bulabilir miydi, bulamazdı. Sordu soruşturdu, nerede bulacağını öğrendi, Cenâb-ı Hak da ona istediğinden fazlasını verdi.

Ölmeden evvel ölüp kabre girip haşre çıkıp,
"Mâlik-ül mülk"-ün şuhûdunda gönül hayran gerek.

Ölmeden evvel ölüp kabre girip haşre çıkıp,
"Mâlik-ül mülk"-ün müşahedesinde gönül hayran gerek.

İnsan "ölmeden önce ölünüz" sırrına mazhar olup tabii ölüm ile ölmeden önce ihtyârî ölümü ile kabre girip ve haşre çıkarak "Mâlik-ül mülk"-ün şuhûduna hayran olmalıdır.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki; ***"İnsanlar nasıl ölmüşlerse öyle ba's olunacaklardır."*** [1701]

İmdi nazar ehli olanlar cennet ve cehennemi, haşru neşri hep burada görürler. Yarın kıyamet kopmasına nazar etmezler. Zira Şâh-ı Merdân buyurur:

"el-velâdetü rasûlü'l-mevti" yani "doğmak ölümün elçisidir". Ve bir söz dahi buyurur.

"Men mâte fakad kamet kıyâmetehû". Yani "ölen kıyamete durmuştur". Yukarda demişti ki "doğan öldü" şimdi ise "ölen kıyamete durdu" dedi. Bundan anlaşıldı ki erenler haşrü neşri, cennet ve cehennemi bunda görürlermiş. Belki bir nesnenin adı hem evvel hem âhir, hem dünya ve âhiret olmuş olur.

Haşr u neşrin saati geldi ve hem yevmü'l-hisab
Uykudan dür gıl ki ol günden ıyandürür bu gün [1702]

Nefsi tamûsun sırât-ı şer'i ile bunda geçüp,

[1701] İbn Hanbel. I/215
[1702] (Niyâzî-i Mısrî, 2003), s. 24

Kalp evi hep hûr-û gilmân cennet-i rıdvân gerek.
Nefis cehennemini şeriat köprüsüyle ile bunda geçip,
Kalp evi hep hûr ve gilmân cennet ve rıdvân gerek.

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللّٰهِ اَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعٰى فِى خَرَابِهَا اُولٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ اَنْ يَدْخُلُوهَا اِلَّا خَائِفِينَ لَهُمْ
فِى الدُّنْيَا خِزْىٌ وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

“Allah'ın mescidlerinde O'nun isminin anılmasını yasak eden ve oraların yıkılmasına çalışan kimseden daha zalim kim vardır? Onların oralara korkmadan girememeleri gerekir. Dünyada rezillik onlaradır, ahirette büyük azab da onlaradır.” [1703]

Söyleyip işittiği dahî görüp zikrettiği,
Üstüvâ-i arş-ı sırda Hazret-i Rahmân gerek.
Söyleyip işittiği dahî görüp fikrettiği,
Sırrın arş direklerinde Hazret-i Rahmân gerek.

Hazreti Rahmândan murad “Gavs-ı âzam” dır, çünkü Gavs, Rahmân isminin mazharıdır ve bütün âlemlerde mutasarrıf olan Gavstır. اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى “Rahmân arş-ı alâsında hükümrândır”[1704] âyetindeki ***“Rahman”*** dan murad Gavstır, yani ***“Gavs-ı azâm arş üstünde müstevî oldu”*** demektir. Zirâ Gavsın azâmeti şudur ki bu âlemler anın avucunda bir hardal tanesi kadardır. Anın “Sâhib-i şimâli” ve “Sahib-i yemini” tâbir olunan vezîrleri vardır.

Her kaçan tûtîlere feth-i dehân ettik ol,
Lezzetinden tûtîler sözlerine nedmân gerek.
Ne zaman papağan kuşlarına konuşmayı öğrettik,
Lezzetinden papağan sözlerine pişmanlık gerekti.

Niyâzî-i Mısrî, bu yolun sırlarını öğrettiği ve halini kesbetmeyen, bilmeyen kişilerden bizâr olduğunu beyan ediyor.

Gâh hamûş olup dilinden kimse almaya cevab,
Gâh açılıp şâd olup güller gibi handân gerek.
Bazan suskun olup dilinden kimse almaya cevab,
Bazan açılıp neşeli olup güller gibi gülmek gerek.

Gâhi üns, gâh heybet gâh rü’yet gâh cemal,

[1703] Bakara, 114
[1704] Tâhâ, 5

Gâh sahv-ü gâhi mahv gâh vücûd gâh cân gerek.
Ara sıra ünsiyet, ara sıra heybet bazan görmek bazan cemal,
Bazan ayıklık, bazan harab olma bazan varlık bazan cân gerek.

Burada mahv-ü sahv işret ehlinin tam sarhoşluğu ile teşbih edilmektedir. Her zaman aynı halde bulunulmayacağı için dikkatli olunmasını gerektiği aşikar edilmektedir.

Terk edip cümle kuyûdâtı erişe sırfa ol,
Sırfa erse bir gönül içi anın ummân gerek.
Terk edip cümle kayıtları saflığa erişe,
Bir gönül saflığa ererse içi onun derya olmuş demektir.

Zira tasavvufta dört çeşit terk vardır:
"Der tarîk-i Nakşi Bendî lazım âmed çâr-u çîz
Terki dünya, terki ukbâ, terki hestî, terki terk"

1. Terk-i dünya: Zâhidlerin bütün dünya nimetlerini, malı ve mülkü âhiret için terk etmeleri. Yahya b. Muâz, zühdün hakikatine ancak şu üç şeyle vakıf olunabileceğini vurgulamaktadır: Sırf Allah için amel (alâkasız amel), maddî bir şeye tamah etmeden konuşmak (tamahsız söz), baş olma arzusu taşımadan ve nefsi maddîyât ile zelil etmeden azîz olmak. [1705]

2. Terk-i ukbâ: Âriflerin cenneti ve oradaki nimetleri, ilâhî cemâli temâşa için terk etmeleri. Bu manayı ifade için, Yahya b. Muâz, "Zâhid, senin burnuna sirke ve hardal çektirir, ârif ise sana misk ü amber koklatır" (Yani, zâhid Allah kokusundan ve cehennem azâbından, ârif ise Allah sevgisinden ve ilâhî nimetlerden bahseder, biri celâlden, öbürü cemâlden dem vurur) demektedir .[1706]

3. Terk-i hestî: Sâliklerin kendi varlığını da terk ederek, Hakk'ta fânî olmaları.

4. Terk-i terk: Kâmil âriflerin terki de terk etmeleri, aklında ve zihninde terk diye bir kavramın kalmamasıdır. Hakk'a yönelmek için dünya ve tüm mâsivâdan sıyrılmanın önemine dikkat çeken Yahya b. Muâz, dünyanın süslü bir gelin gibi olduğunu, dünyaya rağbet edenlerin onu taramaya ve süslemeye çalışırken, zâhidlerin, bu gelinin yüzünü kömürle karartıp, saçlarını yolduklarını, elbisesini yırttıklarını, âriflerin ise Allah Teâlâ ile meşgul oldukları için bu geline iltifat etmediklerini dile getirmektedir.[1707]

Tasavvuf, erken dönemden itibaren Müslüman halkın İslâmî yaşamı üzerinde etkili olmuş ve zaman zaman siyasî hayatı da etkilemiştir. Müslüman bilincin oluşmasındaki katkısı büyüktür. Özellikle "Zühd Hadisleri"ni İslamî yorumlarının temeline koyan tasavvuf, İslam iktisadi hayatının oluşmasında etkili olmuştur.

Tasavvuf konusu, müstakil çalışmalarla işlenmiş ve üzerinde tartışılması ve çalışılması gereken hâlâ birçok problem bulunmaktadır.

[1705] Kuşeyrî, er-Risale, s.117; Gazali, İhya, c.V, s.113.
[1706] Kuşeyrî, a.g.e., s.117; Gazali, a.g.e., c.V, s.113.
[1707] Kuşeyrî, a.g.e., s.119; Serrâc, el-Lumâ, s.73; Gazali, a.g.e., c.V, s.113.

Kendilerini İslam'ın özünü anlamak ve yaşamakla tanımlayan sûfiler, inşa ettikleri dünyalarının temellerini hadislerle oluşturmuşlardır. Bu hadislerin mesajları ise kısaca "terk-i dünya" etmektir. İsterse bu dünya bir çöp bile olsa…[1708]

İslam'ın tasavvufî yorumunun İslam iktisadiyatına yaptığı olumsuz etkiyi değerlendiren bir alıntıyı bu husus şu şekilde açıklanmaktadır.

"İslam dini, dünya karşısında genel olarak olumlu ve aktif bir tutum içerisinde yer almaktadır. Kitabî olarak Kuran ve Sünnet, çalışıp çabalamaya, kazanca olumlu olarak bakmakla beraber bu olumlu tavrın Müslüman bireylerde devamlı bir pratiğe dönüştüğünü söylemek pek mümkün değildir. Tasavvufun genel olarak dünyayı aşağı görmesi, mal ve mülke karşı mesafeli duran bir birey tipini ortaya çıkarmıştır. Geniş halk kitleleri Kitabî İslam'a değil tasavvuf büyüklerinin tavsiye ve yaşantılarına bakarak hayatlarını yönlendirdikleri için, İslam toplumlarındaki iktisadi atâletin birinci derecede kurucu ve meşrulaştırıcı unsuru dinin bizzat kendisi değildir. Bir cümle ile iktisat faaliyeti söz konusu olduğunda, tasavvufî İslam'ın, çoğu durumda kitâbî İslam'a ters hükümler içerdiği rahatlıkla söylenebilir. Nitekim İslam'ın (Kitabî İslam); ticareti, mal ve mülk sahibi olmayı mübah kıldığını ve hatta helal dairesinde dünyaya (çalışma ve kazanma) rağbeti özendirdiği halde, Tasavvufî İslam, dünya karşısında pasif bir tutum sergilemektedir. Bu hayati ayrım İslam dininin zeminini hazırlayacağı "ahlak dünyası" söz konusu olduğunda hayati bir önem kazanmaktadır. Gerçekten Osmanlı'da çözülme devrinin ahlak dünyasını yerine göre inşa eden ve yerine göre de hızlandıran tasavvufî telkinlerdir." [1709]

İslam tarihinin çok erken döneminden itibaren baş gösteren dâhilî/siyasî çekişmeler, Kuran ve Hadisin yorumlanmasında etkili olduğu gibi, Hadis rivayetlerinin oluşmasında, yaşanan tarihin hadisleşmesinde de büyük etken olmuştur. Kabile faktörünün başat belirleyici olduğu bir sosyal ortamda, Arab- Mevali ayrımı, hilafetin saltanata, bilvesile kabile saltanatına dönüşmesi, sosyal adaletsizliklere, gelir dağılımındaki büyük dengesizliklere neden olmuştur. Yaşanılan hayatın –Hz. Peygamber'in (a.s.) tesis ettiği model dönemin ardından- siyasî, iktisadî ve dinî anlamda olumsuz bir tablo çizmesi, pratik olarak, siyasetten ve onun maddi getirilerinden pay alamayan çevrelerin "*terk-i dünya*" etmelerine ve daha sonra ise "*terk-i dünya*" anlayışının bir dünya görüşü haline gelmesine neden olmuştur. Tasavvuf geleneğinin önemli bir kolunu temsil eden Nakşîbendiliğin dünyaya ait tasavvurunu özetleyen **Dünyayı terk**, **ahireti terk**, **her şeyi terk**, hatta terk etme eylemini bile terk etmek ilkesidir. Bu ilkeler: Sonuç olarak her şeyi terk etmeyi öğütlemektedir. Hadislerde yer alan; zengin-fakir, mal-mülk, gibi konulardaki mesajlar, bu dönemin koşulları ve anlayışı içinde şekillenerek, tamamen dünya ve zenginliğin aleyhine bir söyleme dönüşmüştür.

İslam tarihi içinde kurulan İslam devletlerinin, temelde ganimet gelirine dayalı bir iktisadi sisteminin olduğu göz önüne alındığında, ekonomik ve diğer iktisadi

---

[1708] Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, I, 493.

[1709] Şükrü Nişancı, *Osmanlı İktisat Zihniyeti*, Okumuş Adam Y., İstanbul 2002, s. 19-21. Ayrıcabkz. Davut Dursun, *Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din*, İşaret Y., İstanbul 1992, s. 37-38.

gelişmelerin geri kalmasında sözünü ettiğimiz anlayışın/dünya görüşünün olumsuz rolünün olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle tasavvufun böyle bir zihniyeti "*sûfi doktrini*" haline getirmesi ve halk üzerinde fazlasıyla etkili olması, ekonomik ve sınaî alanlarındaki gelişmeleri etkilemiştir. Dünyanın faniliği, ahiretin bakiliği ve asıl yurdun ahiret olduğu inancına, kıyamet söylemleri ve hele kıyametin çok yakın olduğu inancı da eklenince, Müslümanların genelinde hâkim olan zihniyet; her an kıyametin kopmasına hazırlanmak şekline gelmiştir. Neredeyse her Cuma günü kıyametin kopmasını bekleyen ümmetin dünya ile ilgili en uzun vadeli projesi de bir haftalık olmaya mahkûm olmuştur. Rivayetlerde yer alan zengin ve fakirlikle ilgili hadisler, toplumun zengin ve fakirleri arasındaki dengeyi, olumlu anlamda kurmaya yönelik pratik yararı amaçlayan Nebevî mesajlar olarak görmek gerekir.[1710] Tarih içinde anlaşıldığı gibi onları, bir hayat felsefesi ve dünya görüşünün tesisi için belirlenmiş ilkeler olarak anlamıyoruz. Hayatın prensiplerini, Kur'an ve Nebevî Sünnetin genelinden ortaya çıkan amaç ve hedeflerden çıkarmamızın daha isabetli olacağı kanaatindeyiz.

Zühd Hadislerinin yönlendirdiği tasavvufî hayat anlayışının, bireysel olgunlaşma alanında olumlu tesirleri olmakla birlikte, toplumsal alandaki tesirleri, hele dünyanın imarı anlamındaki iktisadi yapılanma üzerinde, aynı olumlu etkisinden söz edebilmek çok zordur.[1711]

<u>Aradan iskât edip cümle izâfâtı hemân,</u>
<u>Hakk vücûdu âşikâre gayrisi pinhân gerek.</u>
Hemen aradan düşürüp bütün bağıntıları,
Hakk vücûdu açığa çıkarsa diğerleri gizlenmiş demektir.

<u>Çünkü ârîdir izâfattan vücûdu dilberin,</u>
<u>Zevk-i küllî isteyen âşık dahi üryân gerek.</u>
Çünkü dilberin vücûdu noksanlıklardan paktır,
Tam zevk isteyen âşık dahi çıplak gerekir.

Çıplaklık yokluğa işarettir. Elbisesi olana hırka giydirmezler. Sevgili karşısında çıplak olan kayıtlardan kurtulmuş demektir.

[1710] ***"Fakirlikle öğünürüm."*** (Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. El-Hüseyn, *Kitâbu'z-Zühdi'l-Kebîr*, Dâru'l-Cinan, Beyrut 1987, s.102)
"Abdurrahman b. Avf'ı Cennet'e emekleyerek girerken gördüm." (Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb fî Muâmelâti'l-Mahbûb*, Mısır 1961, I, 493.)
"Ümmetin en hayırlıları fakirlerdir. Onların cennete en çabuk yerleşenleride zayıflardır." (Gazâlî, Ebû Hamid, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Beyrut tsz., IV, 194.)
"Size ehl-i Cennet'i haber vereyim mi? Onlar her zayıf ve güçsüzlerdir." (İbn Mâce, Zühd, 3, (II, 1378, Ha. No: 4116).
"Fakir mü'minler zenginlerden yarım gün önce Cennet'e gireceklerdir. Bu beş yüz yıldır." (İbn Mâce, Zühd, 6, (II, 1380, Ha. No: 4122).
[1711] (KELEŞ)

Mısrıyâ terk-i izâfât etmeğe lâyık olan,
Kümmel-i[1712] ***insân içinde bindebir insân gerek.***
Yâ Mısrı bağıntıları terk-i etmeğe lâyık olan,
Kamil insânlar içinde bindebir insân gerek.

Kâmil insan odur ki; kusursuz olduğundan üstadlık mertebesinde kulluk eder. Mesafeleri katetikten sonradır ki;

HAK, onun başına Halifelik tacını koyar. Bir kalıcılık bulur. Yok oluştan sonra...Tekrar yolun sonuna varıp, başa döner.Şeriatı şiar edinir.. Tarikatı da hırka gibi üstüne giyer.Hakikât onun. Zâtının makamıdır, bil!..Orada küfürle imân bir aradadır!..[1713]

[1712] **Kümmel:** (Kâmil. C.) Kâmiller. Olgunlar. İlmen, dinen ve mânen kâmil olan büyük zatlar. Büyük mâneviyat ve fazilet sahibi insanlar.
[1713] (Şeyh Mahmûd Şebüsterî), b. 345-349

113

Vezin: Feîlâtün feîlâtün feîlâtün feîlün

Sâlikin Mürşîdine hizmeti şâhâne gerek,
Eşiğine koya bâşın diye şâhâ ne gerek.
Geçe Dünya ile ukbâyı dahî etmeye âr,
Bu yolun mihnetine ol katı merdâne gerek.
Nâ-murad olmağa tâlip ola kim menzil ala,
Dahî halk içre adı âkil-ü dîvâne gerek.
Dahî Mûsâ gibi Hızr'a gemisin deldire ol,
Eski dıvârı yıkıp hem katl-i oğlana gerek.
Gemi sağ olsa anı gasbeder emmâre-i nefs,
Yeni dıvar beğim eski vîrâne gerek.
Eğer öldürmese oğlanı sonu fâsıd olur,
Bu bağın bülbülü aşk oduna pervâne gerek.
Ey Niyâzî bu yola kim gire kurbân ede can,
Îyd-i ekberdir ana vuslat-ı cânâne gerek.

Sâlikin Mürşîdine hizmeti şâhâne gerek,
Eşiğine koya bâşın diye şâhâ ne gerek.
Sâlikin Mürşîdine hizmeti şâhâ yaraşır gibi gerek,
Eşiğine koya bâşın diye şâhâ ne gerek.

Sâlikin üç mertebesi vardır: Biri muhib, biri mürid, diğeri de sâliktir. Muhib olan kimse yalnız tevhid ehli ile muhabbet eder. Mürit hem muhabbet eder, hem de bîat etmek ister. Sâlik ise bîat ederek sülûk eder. Burada murad edilen esasen budur, yani sülûk edenin Mürşidine hizmeti, vükelânın en baştaki zâtı nice kıymetli tutar, hizmet ve itaat eylerse, sâlikin de Mürşidine öyle itaat ve hizmet etmesi ve kıymetli tutması gerekir, hatta daha ziyâde olmasını ister. Çünkü birinci hustakine itaat ve hizmet edilmesi dünyevî geçim dolayısıyladır. Şâyet kusur işlerse geçimi kesilir ve o da geçimini başka yerden temini cihetine gidebilir. Fakat Mürşide hizmet ise Hakk cihetindendir ve Mürşidin emri Hakk'ın emridir. Eğer Mürşidin emrine sâlik itaat etmemiş olursa, başka cihetten Mürşidden kazanacağını elde edemez. Mürşidin hizmeti nedir diye sorulursa, onun hizmeti Hak yolunda Hakk'ın yaptığı emirlerden ibârettir. Binaenaleyh Mürşidin emrini tutmamak, Hakk'ın emrini tutmamak ve Hak emirlerine itaat etmemektir.

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِى شَيْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ اِنْ
كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ تَاْوِيلًا

"Ey İnananlar! Allah'a itaat edin, Rasule ve sizden buyruk sahibi olanlara itaat edin. Eğer bir şeyde çekişirseniz, Allah'a ve ahiret gününe inanmışsanız onun

halini Allah'a ve Rasule bırakın. Bu, hayırlı ve netice itibariyle en güzeldir." [1714]

Melek, Allah Teâlâ'sına dedi ki:
Yarabbi! Beni bir şeyle görevli kılma; ben sana iki kat kulluk edeyim. Beni nefsimin hoşuna gidecek şeyle teklif etme çünkü teklifte ürküntü vardır, ağırdır.
Allah Teâlâ buyurdu ki:
Sana pek az teklif yükletilmesi, senin için teklifsiz olan milyonlarca ibadetten daha hayırlıdır. Dilencinin isteği üzerine vereceğin bir akçe, kendi arzunla verdiğin bin akçeden hayırlıdır. [1715]

Geçe Dünya ile ukbâyı dahî etmeye âr,
Bu yolun mihnetine ol katı merdâne gerek.
Geçe Dünya ile ahireti dahî utanmaya,
Bu yolun meşakkatine ol sert er kişi gerek.

Bu yolun mihneti, yani zahmeti şudur ki, yarân her zaman bulunmaz. Çünkü gerçek tevhid ehli pek nâdir bulunur. Muselâ, buradan kalkıp Mısır'a bir tevhid ehli bularak muhabbet ve sohbet etmek için gidersiniz, sonra o gittiğiniz yerde ya bir ahbab bulursunuz veya bulamazsınız. Çünkü bulunmaz şeydir, bulunursa da gizlenirler. İşte bunun için merdanlık, yani yiğitlik gerekir ki, sen de buna dayanamazsın.

Nâ-murad olmağa tâlip ola kim menzil ala,
Dahî halk içre adı âkil-ü dîvâne gerek.
Muradına ermemiş olmağa tâlip ol ki menzil alasın,
Dahî halk içre adı dîvâne akıllı gerek.

Aklın üç mertebesi vardır:
Biri akl-ı maaş ki Dünyada yaşam ve geçim gibi şeylerle ilgisi olan hususlara aklı erer.
Biri de akl-ı maad ki bu gibi kimselerin âhiret işlerine aklı erer.
Diğeri de akl-ı kâmil ki yalnız İlâhî bilgileri düşünür.
Bu akl-ı kâmil sâhipleri Tevhid ehlidir. Bunlara "Ukalâ-yi meczûbîn" (akıllı deliler, cezbe sâhibi veya tanrı aşkına tutulmuş kimseler) tâbir olunur. Çünkü akl-ı maaş ve akl-ı maad sâhipleri, bunların cezbeye kapılmış kimseler olarak görürler.

Diyelim ki, mucize sizin aklınızın göremeyeceği bir şeydir. Akıl ise Allah Teâlâ'nın insanda bir hüccetidir. Onu yerinde kullanmasan seni yanıltır. Bundan dolayıdır ki, akıllar yetmiş iki millete göre değişiktir. Biri birini yanıltmaktadır. [1716]

[1714] Âl-i İmran, 59
[1715] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.253), s.342
[1716] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.265), s.353

"Eğer akıllar onun bağladığı düğümleri çözseydi Allah Teâlâ enbiyayı yollar mıydı?"[1717]

Nasıl ki, aynayı (akıl) bir kere eğri tuttun mu, orada yüz binlerce doğru ayna olsa artık ondaki görüntüyü düzeltemezsin. Kur'an-ı Kerim'de,

"Biz sana kendinden önce gelen kitaplarla senin yanında olanları gerçeklendiren kitap gönderdik," [1718] buyurulmuştur. [1719]

<u>Dahî Mûsâ gibi Hızr'a gemisin deldire ol,</u>
<u>Eski dıvârı yıkıp hem katl-i oğlana gerek.</u>
Dahî Mûsâ gibi Hızır'a gemisin deldire ol,
Eski duvârı yıkıp hem oğlanı öldürmek gerek.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz Risale-i Hızriyye'sinde Hızır kıssasını işlemiş ve diğer mutasavvıfların aksine anlaşılması zor remzler kullanmadan ve ehl-i sünnet çerçevesinde yorumlayarak tartışmalara ve eleştirilere sebep olacak fikirler ortaya koymaktan kaçınmıştır. Kıssayı açıklarken ilk önce ayeti verip daha sonra da yorumlarını sıralamıştır. Zaman zaman hadisleri de kullanarak konunun önemini anlatmaya çalışmıştır. Risale daha çok verâ-takvâ, hubb-i câh yâni mal-makam sevgisi, ucb yâni kişinin kendini beğenmesi konuları üzerinde yoğunlaşır. Hubb-i câh ve ucb sıfatlarının kötülüğünü ve zararlarını uzun uzun anlatır.

Niyazi Mısrî, *sefineden* muradın Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin şerîati olduğunu zikreder. Hızır'dan muradın da Mûsa aleyhisselâma mahzûrâtı mubah kılan ilmi öğretmesidir. Daha sonra ise *sefineden* murâd; takvadır, zühddür, verâ'dır, ilimdir, irfandır, onun için. O, sefineyi ilk önce Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin şeriatına benzetirken, daha sonra onu tasavvufun temel prensipleriyle yorumlamıştır. Böylece gemi, insanı nasıl bir yere ulaştıran vâsıta ise, bu prensipler de insanı manevî kurtuluşa erdiren, ilâhi aşka ulaştıran aracılardır, demek istemiştir.

Sefineden murâd salahtır, takvadır, zühddür, ilimdir ve irfandır. Mûsâ ve Hızır aleyhisselâm bütün salah ehline yol göstermişlerdir. Çünkü salihler riyadan uzak olmalıdır.

Salih insanlar kendisinin ihlâsını gördüklerinde ona gıpta edip kendilerinin de salah ehli olmak isteyeceklerini düşünebilir. Hâlbuki salah gemisini gasb eden melik vardır ve salah ehli bundan habersizdir. Bu sebeple salah ehli, kendinde bir ayıp bulmalıdır ki halk arasında filan kimse çok sâlihtir, denmesin ve gemisi kurtulsun.

Niyazi Mısrî'ye göre oğlandan murâd, hubb-i câh sıfatıdır. Bu sıfat, Hz Mûsâ

[1717] Mesnevî, c.IV, b. 3197
[1718] Mâide, 49
[1719] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.265), s.353

da mahvi olmuştur. Hızır, aslında Mûsa'da bulunan ve çocuk suretine giren makam mevki sevgisini katletmişdir. Hz. İbrahim de oğlu İsmail'i Allah Teâlâ'ya kurban etmek istediğinde aslında kendi içinde mahvi olan hubb-i câh sıfatını katletmek istemiştir. Hubb-i câh sıfatını büyük düşman olarak gören Niyazi Mısrî, onun öldürülmesi gerektiğini söyler." ***Ölmeden önce ölünüz"*** hadis-i şerifinin de hubb-i câh'a remz olduğunu bunun da *"ölmeden önce halâs olun"* anlamına geldiğini söyler.

Niyazi Mısrî'ye göre, oğlan hubb-i câh'tır. Anası Hz. Mûsa aleyhisselâmın kuddûsîsidir. Babası ise nefsi mutmainnesidir. Nebiler suluklarına nefs-i mutmainneden başlarlar. Hz. Mûsa aleyhisselâmın ruhu, ruhu kudsi iken nefsi nefsi mutmainne iken bu ruha, bu nefse, bu oğlan, lâyık değildir. Hubb-i cah ancak dağlara münâsibtir Allah Teâlâ, Hz. Mûsa aleyhisselâmın bu sıfatını kendisine oğlan suretinde gösterip onu katlettirmiştir. Mâ'sum bir çocuğu öldürmek ne kadar zorsa hubb-i câh'ı izâle etmek o kadar zordur. Kemâl ehli, çok çalışarak hubb-i câh hastalığından kurtulabilir, eğer kurtulamazsa melik ona gazab ederek onu öldürür. Onu öldüremeyen yani oğlan sevdasına düşen haramdan sakınmaz; bu da onu helâk eder,

Hubb-i câh'ı terk etmek Hızır'ın sıfatındandır. Kim Hızır'ın sıfatıyla muttasıf olursa onun ilmine nâil olur.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîze göre cidardan (duvar) murâd ucb sıfatıdır. Yâni kendini beğenme sıfatıdır. Bu sıfat, kemâli ziyâde olan kimselerde olur. Bir insanın kemâli, arttıkça onda bu sıfat da artar, bu sebepledir ki bu sıfat birçok kemâl ehlini helâk etmiştir.

Kişi daha çok kendi eksikliklerini örtüp kemâline delâlet eden şeyi ortaya çıkarır ve kendini diğer insanlardan üstün göstermeye çalışır. Başka insanların ayıplarını ortaya çıkarmak ister; hâlbuki insan bir kimsede başkalarına zararı olmayan bir kusur gördüğünde üzerine duvar örtüp onu sakınmalıdır. İnsanlara zarar veren bir ayıp gördüğünde ise duvarı yıkıp bu ayıbı açıklamalıdır.

Hızır, Hz. Mûsa aleyhisselâma bu üç olayla âdâb-ı ilâhiyeyi öğretti, fakat bunu ancak ehil olan anlayabildi.

Birinci kıssada, Hızır ***istedim*** dedi. Geminin delinmesinde bir ayb vardı ve bunu kendine nisbet ederek ***istedim*** dedi. İkinci kıssada oğlanın ana-babası mü'minlerdi. Onların tarafında hayr, oğlan tuğyan sahibiydi bu sebeple ***istedik*** dedi. Kemâl olan tarafı Hakk'a eksik olan tarafı kendine nisbet etti. Üçüncü kıssada katıksız hayr vardı bu sebeple onu Hakk'a nisbet ederek ***Rabbin istedi*** dedi. Bu ilm-i ilâhidir ve bütün kemâl ehline gerekir. Hızır önce mahzûrâtı gösterip daha sonra olayların te'vilini haber vermiştir. Bunda amaç, Hz, Mûsa aleyhisselâmın istidadını denemektir.

İşte ilm-i ledün, ilm-i ilâhi, ilm-i vera', ilmi vehbîdir. Maddesi Hızır'ın Hz. Mûsa aleyhisselâma ta'lim ettirdiği üç şeyden geçmekle olur. Başta riyadan ve nifaktan kaçınıp câhtan ve ucbdan halâs olan kimse bu ilmi öğrenmeye lâyık olur.[1720]

[1720] (MISRÎ); (ÖZLER, 2004), s.109-111

Gemi sağ olsa anı gasbeder emmâre-i nefs,
Yeni dıvar beğim eski vîrâne gerek.
Gemi sağlam olsa onu gasbeder nefs-i emmâre,
Beğim yeni duvar eski vîrânede gerek.

Eğer öldürmese oğlanı sonu fâsıd olur,
Bu bağın bülbülü aşk oduna pervâne gerek.
Eğer öldürmese oğlanı sonu fâsıd [1721] olur,
Bu bağın bülbülü aşk ateşine pervâne gerek.

Mekâbe

Bir gün İbrahim b. Edhem kaddese'llâhü sırrah'ül azîz, Rabbine şöyle dua eder:

"Ya Rabbi, Senin aşkına tutuldum. Senden gayrı her şeyi terk edip huzuruna geldim. Seni gördükten sonra, bakışlarım başka şey görmez oldu..."

O, tam bu dualarla dopdolu olduğu ve bu duanın mânevî atmosferi içinde bulunduğu bir sırada, Kâbe'nin kenarında oğlunu görür. Oğlu da onu görmüştür. Senelerin verdiği hasret, ikisini birbirine koşturur. Tam sarmaş dolaş olurlar ki, hâtiften bir ses gelir:

"İbrahim, bir kalbte iki sevgi olmaz!"

İşte o zaman İbrahim ikinci çığlığı basar: ***"Muhabbetine mani olanı al, Allahım!"*** Ve oğlu ayaklarının dibine yığılıvermiştir..[1722]

Ey Niyâzî bu yola kim gire kurbân ede can,
Îyd-i ekberdir ana vuslat-ı cânâne gerek.
Ey Niyâzî bu yola kim gire kurbân ede can,
Büyük bayramdır ona vuslatı cânâne gerek.

Can, yani ruh; Ruh makâmı cem makâmıdır, Bir kesret-i tabiiyye vardır. Bir kimse sülûk edince kesret-i tabiyyeden kurtulur, Çünkü ef'âlin Hakk'ın olduğuna, sıfâtın Hakk'ın olduğuna, vücûdunun zât-ı Hakk'ın olduğuna vâkıf olunca, o zaman kesret-i tabiiyye kalmaz Bundan sonra "Makâm-ı cem" ki ruh makâmıdır, orada kesret bâtın olup, vahdet zâhir olur, yani Hak zâhir, halk bâtındır. Sonra "Hazretül-cem "makâmında ki, makâm-ı nefs ve makâm-ı şerîâttir, kesret zâhir, vahdet bâtındır, yani halk zâhir, Hak bâtındır. İşte Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin canını kurbân et demesi, ruh makâmından nefs makâmına geçmek demektir. Bu hal bir İyd-i ekber ve Hacc-ül ekberdir.

[1721] **Fasd:** Kan alma, hacamet. * Damar kesmek. **Fasid**: Düzen bozan

[1722] Ferîdüddin Attâr, Tezkiretü'l-Evliya, İbrâhim Ethem'in hayatı

ل **L**

114

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

İster isen bulasın cânânı sen,
Gayre bakma sende iste sende bul,
Kendi mir'atında gözle anı sen,
Gayre bakma sende iste sende bul.
Her sıfat kim sende var izle anı,
Gör ne sırdan feyz alır gözle anı,
Erişince zâtına özle anı,
Gayre bakma sende iste sende bul.
Kenzi mahfî âşikâr hep sendedir,
Yaz ve kış leyl ü nehâr hep sendedir,
İki âlemde ne var hep sendedir,
Gayre bakma sende iste sende bul.
"Men aref" sırrına er, ko gafleti,
Gör ne remz eyler bu insân sûreti,
Haşr ü neşr ile tamûyu cenneti,
Gayre bakma sende iste sende bul.
Haşr-ı sûri hâlin inkâr eyleme,
Gülşen iken yerini hâr eyleme,
Enfüs ü âfâkı bil âr eyleme,
Gayre bakma sende iste sende bul.
Zat-ı Hakk'ı anla zâtındır senin,
Hem sıfâtı hep sıfâtındır senin.
Sen seni bilmek necâtındır senin,
Gayri bakma sende iste sende bul.
Sûreti terk eyle manâ bulagör,
Ko sıfatı bahr-ı zâta dalagör.
***Ey Niyâzi şark u garba dolagör**,*
Gayre bakma sende iste sende bul.

İster isen bulasın cânânı sen,
Gayre bakma sende iste sende bul,
Kendi mir'atında gözle anı sen,
Gayre bakma sende iste sende bul.
İster isen bulasın cânânı sen,
Başkasına bakma sende iste sende bul,
Kendi aynanda gözle anı sen,
Başkasına bakma sende iste sende bul.

Her sıfat kim sende var izle anı,
Gör ne sırdan feyz alır gözle anı,
Erişince zâtına özle anı,
Gayre bakma sende iste sende bul.
Her sıfat kim sende var izle onu,
Gör ne sırdan feyz alır gözle onu,
Erişince zâtına özle onu,
Gayre bakma sende iste sende bul.

Bil ki, güneş nereye yönelse, karşısında karanlık görmez. Karşısına düşen her şey aydınlık (nur) görünür. Güneşin gördüğü nur, karşısına düşen eşyayı ışıklandıran kendi yüzünün nurudur. Ama zulmetin karşısında aydınlık olmaz. Karanlık, karşısında bulunan eşyada daima karanlık görür. Bu karanlık, karşısına düşen eşyayı karartan kendi karanlığıdır. İmdi güneş, kendine kıyasen, bütün âlemin nurdan ibaret bulunduğunu zanneder. Zulmet (karanlık) ise, kendisine kıyas ederek bütün eşyanın zulmetten ibaret olduğunu sanar.

Güneş, arif-i billâh olan muvahhid mü'minin misalidir. Bu zaten bütün eşyada, kendi irfanının, tevhidinin, imanının ve ayanının ***"Hiçbir şey yoktur ki Allah Teâlâ'yı hamd ile tesbih etmesin. Lakin siz onların tesbihlerini anlayamazsınız."*** [1723] Ayetinin ifade ettiği gibi aksini, nurunu görür. Hâlbuki aslında eşyanın bir kısmında cehalet, küfür ve isyan zulmeti vardır. Fakat o mü'minin bakışının nuru, bütün eşyayı kaplar da o, hepsinde sadece nur görür. Bütün insanlara iyi zan besler. Bu sıfat, bir insana, ancak kemale eriştiren bir mürşid-i kâmilin terbiyesi altında iç tasfiyesiyle mümkün olur.

Zulmet ise cehalet ile kalbi kararmış cahile benzer. Bu adam, bütün eşyada bir eksiklik görür, herkeste bir ayıp arar. Cahil neye baksa, cehaletinin ve ayıbının siyahlığı o şeye akseder. Baktığı şey ne olursa olsun onda muhakkak bir ayıp ve noksan bulur. Fukara bilmez ki o, kendi ayıp ve noksanıdır, oradan kendine aksetmiştir.

Binaenaleyh, ey Ehlullah yolunda süluk eden talip, Allah'ta mücahede et ki ruhunun güneşi battığı yerden doğsun, tutulduğu yerden açılsın, kalbinin âlemleri nurlansın, nuru yüzüne vursun ve senin yüzünden karşında bulunanlara yansıyarak hepsini aydınlatsın. Karşında bulunanlar, senin ilim ve irfanının nurundan istifade etsin, senin gölgende, yani cisminin ve bedeninin gölgesinde istirahat etsinler. İşte güzel huyun kemali budur. [1724]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Cesette bir et parçası yardır. O iyi olursa bütün ceset iyi olur, o bozulursa bütün ceset bozulur. Dikkat edin o kalptir" [1725]

[1723] İsra, 44
[1724] (ATEŞ, 1971) Üçüncü sofra
[1725] Buhârî, îman. 39; Müslim. Mûsakat. 107

Kenzi mahfî âşikâr hep sendedir,
Yaz ve kış leyl ü nehâr hep sendedir,
İki âlemde ne var hep sendedir,
Gayre bakma sende iste sende bul.
Gizli ve açık hazine hep sendedir,
Yaz ve kış gece ve gündüz hep sendedir,
İki âlemde ne var hep sendedir,
Gayre bakma sende iste sende bul.

Kenz-i mahfî, yani İlâhî sırlar ef'âl, sıfât, zât sende âşikârdır. Yaz ve kış, gece ve gündüz ve iki âlemde, yani Dünya ve âhirette her ne var ise hep sende mevcuttur. Çünkü insan nusha-i câmiadır. Vücûd tek bir vücûd değilmidir? Bunların Hakkın vücûdundan başka müstakil vücûdları varmıdır, yoktur. Yaz ve Kış, gece ve gündüz dünya ve âhiretin ve senin vücûdun vücûdu Hakk'tır. Başka vücûd yoktur.

"Men aref" sırrına er, ko gafleti,
Gör ne remz eyler bu insân sûreti,
Haşr ü neşr ile tamûyu cenneti,
Gayre bakma sende iste sende bul.
"Men aref" sırrına er, bırak gafleti,
Gör ne işaret eyler bu insân sûreti,
Öldükten sonra dirilme ile cehennem ve cenneti,
Gayre bakma sende iste sende bul.

RİSALE-İ AHVÂL-İ HAŞR VE MEÂD [1726]

Kendi katımızda ahvâli haşrın ve emr-i meâdın temsili odur ki, bütün müşkiller insana malum olmakta dört mertebe üzeredir.

1- Eşyada bazı şeyler vardır ki, insan onu bilmekte bir kere görüp veya işitse ne olduğunu bilir ve anlar. Tekrar onu başka birine sormaya muhtaç olmaz. Onlar hissi eşyadır. Vücudlarında ve katre-i asliyelerinde ta'mik[1727] bakışa ihtiyaç olacak kadar ilmin inceliklerine gerek yoktur.

2- İnsan onu bilinceye kadar, nice kere iâdeye (tekrar tekrar anlatmaya-görmeğe) muhtaç olur, tâki hatırında manasını, anlayışını bulup iâdeye muhtaç olmaz.

3-İnsan onu nice kere iâdeden sonra bir miktar bilmiştir. Lakin bu kadar iâdeden sonra ancak hazzı vardır. Zihninde manasını, anlayışını bulmak için bunun gibileri için mücerred iâde kendi için değildir. Belki hem kendi faidesi için hem başkaları için ifâde için iâde eder.

4- İnsan onu nice defa iadeden sonra tekrar iâde etmekte kendinin asla

[1726] (Niyazi-i Mısri)
[1727] Ta'mik: (Umk. dan) Derinleştirmek. Derin kazmak. * İnceden inceye araştırmak. Esasına varacak şekilde araştırmak.

nefsî hazzı kalmamıştır. İâdeden niyeti ancak irşad ve talim içindir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem defalarca cehenneme girdiği[1728] başkalarını çıkarmak için olup kendinden bir isteği için olmadığı gibi, bu makamın sahipleri gerek asâlet ile gerek verâset ile dünyaya cehalet ile gelmezler, yani ilim ile gelirler. Hz.İsâ aleyhisselâmın beşikte ***"Âdem aleyhisselâm su ile çamur halinde iken nebi idik"*** sözü gibi evliyanın büyükleri dahi dünyaya gelmezden önce bazı olaylardan haber verdikleri bu makamda olduklarındandır. Bunlar her âleme geldikçe geçmişlerini unutmazlar. Bunların her âlemde seyr ve sülukları **zât'tan zât'a** dır. Bunlar şarab-ı nesimi (hoş ve tatlı içkiyi) sırf içmişlerdir. Bunlar sahbâyı zât-ı nuş etmişlerdir. Bunlar şehir ehlidir. Köyde durmazlar. Bunlar taht sahibidirler. Köy ehli bunların çobanlarıdır. Bular daima hamr-ı lebi canan[1729] ile sarhoştur فاحببت ان اعرف[1730]câmi ile sâfî [1731] içenler bunlardır. Bir dâimi a'zeb[1732] içindedirler ki bütün a'zeblardan daha üstündür. Bunlar bir derd içindedirler ki her eyledikleri lezzetine yüzbin türlü derman muadil olamaz. Nitekim Hz.Muhyiddin-i Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurdular ki

فيتخيل من لا معرفة له فى الامور ان العارف فى راحة لا والله بل هو اشد عذابا من كل وجه ان اشد

البلاء على الانبياء

Hadis-i şerifi bunların bir vakitlerine cem'i mazi ve müstakbeli (bütün zamanımı) verirdim. Derdlerinin bir zerresine bütün rahatımı terk ederdim. Bunu yaptı ama neyleyim ki, kime yalvaralım imdi müşkil her ne kadar zor olursa o kadar arifin azbı ziyade olur. Amma feth oldukta lezzeti ve sıfatı esenlikle feth olandan اَضْعَافًا مُضَاعَفَةً **[1733]** olur. Dürrü meknûn sadefte [1734]olur. Sadefte deryada olur. Derya dibine de herkesin eli eremez. Dışarı çıkarmaya hayli zahmet ister. Fakat çıkarsa her birisinin değeri bir koca ölçek mavi boncuk değerinden ziyade olur.

Bir daha açıklayalım. Ola ki, bir hoşça anlaşılaydı. Mesela;

[1728] وَاِنْ مِنْكُمْ اِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا : ***"Sizden cehenneme uğramayacak yoktur. Bu, Rabbinin yapmayı üzerine aldığı kesinleşmiş bir hükümdür."*** (Meryem, 71)

[1729] Sevgili dudağının içkisi

[1730] ***"Ben, gizli bir hazine idim bilinmek istedim ve beni tanısınlar diye mahlûkatı yarattım."*** (Aclûnî. 2/132; Aliyu'l Kari. 273: Manası doğru olsa da hiçbir senedi olmayan bu sözün hadis olmadığı açıktır.)

[1731] **Safi:** Katışıksız. Temiz, süzülmüş ve temiz. * Bozuk olmayan. Hâlis.

[1732] **A'zeb:** Çok tatlı. Pek hoş.

[1733] ***"Kat kat arttırılmış olarak"*** Al-i İmran, 130

[1734] **Sadef:** Deniz böceklerinin kıymetli kabuğu ve onlardan yapılan şeyler. * Sert, parlak ve şeffafa yakın madde. İnci kabuğu.

Şu mesele ki iâdeye muhtaç ola, Hatırına yerleşmediğinden marifeti az olduğundan başlangıçlarında tez tez iâde eder. Fakat marifeti ziyade oldukça gönlünde ziyade anlanır ve marifetleri ile lezzetlenir. Yine o meselenin bir yüzden bir müşkülü dahi zuhur eder. Bu suretle dahi yine iâde eder. İâdeden sonra uruç eder. Yine zihninde onu mulahaza eder ve düşünür. Berzahta alıkor. Nice zaman tekrar olan ma'luma bir başka yüzden bir müşkil dahi açılır. Yine iâdeyi müktazî olur. Yine bir başka ibâret ile yine tekrar iâde eder. Her sonra geldikçe evvelinden hatırda ziyade anlanır lezzeti kadar. Lezzeti de marifeti kadardır. Hz. İdris aleyhisselâm berzahda dört bin sene durup yine Sûreti İlyas'da makamın tekmil için geldiği gibi tâ şu kadar gider gelir ki, o şeyi kemal-i marifet namıyla bilinen kemal marifetin iki alameti vardır. Biri odur ki o şeyi ziyade bildiği yönden asla hazzı olmaya ve bir alameti de odur ki, o şeyin sureti kalbinde müntehab [1735] ola sonra o şeyi itlâkı Hakk ile mutlak ola Evveli Allah, ahiri Allah كان الله ولم يكن معه شيء [1736] yüz göstere. Yine şu güç meseleler ki nice kere iâdeye muhtaçtır. O iâde Kıyamet-i Suğra (Küçük Kıyamet) dir. Diğer iâdedeki gönülden sûreti müntehap ola. Kıyamet-i Kübra olur. Bunun ikisi arasında olanlar Kıyamet-i vüsta derler. Sırrı bundan ziyade keşfetmek olmaz.

İşte bu fakirin mezhebi ve itikâdi budur ki ister tenâsuhîye, gerek hulûliyeye hamlet, gerek ebâhiyeye, gerek ittihâdiyeye hamlet.

Arifler Allah Teâlâ mezhebindendir. İşte Allah Teâlâ mezhebi budur. Nefsinden Rabbine açık yol budur.

Şiir:

"O talih sultan** (Yüce Allah Teâlâ) **nın hükmü ve kazası olmaksızın bir yaprak bile ağaçtan düşmez)[1737]

Ben gerçekten, bir köpek öldürdüm ve bir mazlumu onun zulmünden kurtardım" diye buyurdu. Sultan bu sözleri işitince, gidip o münafıkın kabrini açmalarını emretti. Kabri açınca içinde siyah bir köpeğin uyuduğunu gördüler. Padişah, hemen başını yere koyarak özür dilemeğe başladı. Bahâ Veled kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz:

"O şahsın yaratılışında köpek karakteri ve yırtıcılığı olduğu için sonunda köpek oldu. Kıyamet gününde yine köpek olacaktır" diye buyurdu.[1738]

Haşr-ı sûri hâlin inkâr eyleme,
Gülşen iken yerini hâr eyleme,
Enfüs ü âfâkı bil âr eyleme,
Gayre bakma sende iste sende bul.
Geçici mahşer hâlini inkâr eyleme,

[1735] **Müntehab:** Seçilmiş. Güzide. İntihab ve ihtiyar olunmuş.
[1736] Allah Teâlâ vardı, başka bir şey yoktu.
[1737] Mesnevî c. III. b.1899
[1738] (YAZICI, 1995), s. 197

Gül bahçesi iken yerini dikenlik eyleme,
İç ve dış âlemi bil utanma,
Gayre bakma sende iste sende bul.

Haşr iki kısımdır:

Bir kısmı burada ki, cümlemiz burada Hakk'ı ârif olmak için haşrolduk. Biri de âlem-i âhirette ki, o haşir bir haşr-i ekberdir, o da cismânidir, mahşerde haşroluruz. İns ve cin, melekler vesâir toplanıp sırât-ı mîzân kurulur, cennet ehli cennete, cehennem ehli cehenneme gönderilir. İşte bunları inkâr edip yerin bir gülistan (gülbahçesi) iken, hârîstân (dikenli bir çorak tarla) eyleme. Beyitte geçen enfüs kendi nefsin, afâk ise, bu görünen âlem, yani ***"Tafsîlat-ı Muhammediyye"*** dir. Çünkü Cenab-ı Hak önce "Nur-i Muhammedî " yi yarattı. Bu âlem ***"Nûr-i Muhamedî"*** nin tafsîli ve şerhidir.

Hakk'ın sıfât-ı subûtiyye ve mâneviyyesi yedidir:

Hayat, ilm, semi, basar, irâde, kudret, kelâm. Bunların üçü bâtın, dördü zahirdir. Bâtın olanlar Hayat, ilim, irâdettir. Zâhir olanlar: Semi, basar, kudret, kelâmdır. Anın için hacılar "Tavaf-ı kudüm" ve "Tavaf-ı vedâ" da üç defa Beyt-i Şerifi pehlivanlar gibi kollarını sallayarak kurula kurula tavâf ederler. Bu suretle bâtın olan üç sıfatın, yani hayat, ilm ve irâdetin zâhir olması için üç defa tavâf ederler. Bunun bir defası hayat sıfatı için, bir defası ilm sıfatı için, üçüncüsü de irâdet sıfatı içindir. Ayrıca dört defa da zâhir olan (semi, basar, kudret, (kelâm), sıfatları için tavâf ederler. Ancak bu dört sıfat esasen zâhir olduklarından bu kere teennî ile (yani bütün bu hususları düşünerek) tavâf ederler.

Kâbe, yani ***"Beyt-i Şerif"*** mazhar-ı zattır, insan ise mazhar-ı sıfattır. Bu sıfatlar Hakk'a nisbet olunduğu vakit kadîmdir, çünkü Hakk kadimdir, onun sıfatlarıda kadimdir. Şahsa nisbet olunduğu vakit, hâdisdir, zirâ şahıs hadis değilmidir, yani sonradan yaratılmadımı, evet sonradan yaratıldı. Şu halde mukayyeddir, yani o sıfatlar şahısla mukayyeddir. Ve sıfât-ı cüz'iyye denildiği de bu sıfatların şahısla kayıdlanmış olduklarından dolayıdır. Hakk'ın sıfatları ise ***"Külli sıfatlar"*** dır. Sıfat-ı cüz'iyye sıfât-ı külliyenin mazharıdır. Meselâ: İrâde-i cüz'iyye irade-i külliyenin, kudreti cüz'iyye kudreti külliyenin mazharlarıdır, yani Cenâb-ı Hak (insandaki) bu cüz'î sıfatlar ile zâhirdir.

Zat-ı Hakk'ı anla zâtındır senin,
Hem sıfâtı hep sıfâtındır senin.
Sen seni bilmek necâtındır senin,
Gayri bakma sende iste sende bul.
Zat-ı Hakk'ı anla zâtındır senin,
Hem sıfâtı hep sıfâtındır senin.
Sen seni bilmek kurtuluşundur senin,
Gayri bakma sende iste sende bul.

Bir derviş Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz hazretlerine hikâye etti ki:

"Filân çok şarap içiyor, fakat hiç sarhoş olmuyor." Mevlânâ:

*"Belki yakasından aşağı döküyor, çünkü şarabın özelliği **sarhoş etmektir.** Sarhoş etmediğine göre sirke olmalıdır. Şeriat ve tarikat mukallitleri de böyledir. Allah Teâlâ'nın sözünü okur geveler ve onu hiç hazmetmezler; velilerin özlerini anlatırlar ve hiçbir suretle mest olmaz ve neşelenmezler, zira okur, geveler ve hiçbir şey yutmazlar. Allah Teâlâ'yı bilmek, Allah Teâlâ'yı anmaktan daha iyidir. Kur'an-ı Kerim'de*

*"Ey iman eden kullarım! Şüphesiz benim yarattığım yeryüzü geniştir. O halde yalnız **bana kulluk edin."*** [1739]

*den maksat **Allah Teâlâ'yı bilin** demektir; istenilen de budur"* buyurdu.[1740]

Akıl insanı sürekli olarak bir şeylerin farkına kavuşturdukça özgürlüğü kısıtlanmakta ve rahatsız olmaktadır.

"İnsan özgür olarak doğmuştur, fakat her yerde zincire vurulmuştur" [1741]

İşte ilâhın bir olduğunu ve ona tabi olmaktan başka çaresi olmadığını anlamak çaresizliğin bitkinliği ile Allah Teâlâ'ya yönelir. Bu ilâhın varlığındaki hakikat önemlide değildir. Her şey olabilir. Mesela, biz Allah Teâlâ'yı ilah kabul ederiz. Bir başkası, nefsini; bir başkası da olmadığını; vb. her şey bir ilâhtır. Yeter ki seçilsin.

İlâhın ikiliği demek insanın varlığına pay çıkarması demektir. Bu nedenle akıl, tutkular ve irade insanda kontrol altına alınıp ikilikten kurtularak ilâhı bulmak ile özgür olmak demektir. Çünkü insanın varlık sahasındaki en büyük acısı yok olmak acısıdır.

İlâhı bulmak belki insanın özgür olmasının tek çıkar yoludur. Artık özgürlüğün tadına bu şekilde varabilir. Bu ise onda kendini yok etmesi tevhîdi bulması ile olabilir. Tevhid sıkıntıların bittiği makamdır.

Sûreti terk eyle manâ bulagör,
Ko sıfatı bahr-ı zâta dalagör.
Ey Niyâzi şark u garba dolagör,
Gayre bakma sende iste sende bul.

Sûreti terk eyle manâ bulagör,
Ko sıfatı zâta denizine dalagör.
Ey Niyâzi doğu ve batıya dolagör,
Gayre bakma sende iste sende bul.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Allah Teâlâ sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz, kalplerinize ve amellerinize bakar." [1742]

[1739] Ankebut, 56
[1740] (YAZICI, 1995), s. 660-(388)
[1741] Jean-Jacques Rousseau
[1742] Muslim, VIII,11; İbn Mace, II,1333,ha. 4143

Allah Teâlâ, ben sana, bir gönül sahibinden bakarım. Secdene, altın vermene bakmam bile demektedir. Sen, gönlünü gönül sandın da gönül sahiplerini aramayı bıraktın. Gönül öyle bir varlıktır ki bu yedi gök gibi yedi yüz tanesini oraya koysan kaybolur gider. Bu çeşit gönül kırıklarına gönül deme. Sebzvar'da Ebubekir arama. *Gönül sahibi, altı yüzlü aynadır.* Allah Teâlâ, altı cihette de o aynadan nazar eder durur. Altı cihette bulunan, bu cihetlerden kurtulamayan kişiye Allah Teâlâ, o gönül sahibi vasıta olamadıkça nazar etmez. Birisini reddederse onun için eder. Kabul ederse yine şefaatçi odur. O olmadıkça Allah Teâlâ kimseye rızk vermez. İşte ben, vuslata ulaşan kişinin ahvalinden bir miktarcığını söyledim. Allah Teâlâ, ihsanını onun eline kor da acınanlara onun elinden ihsanda bulunur. Onun avucu ile bütünlük denizi birleşmiştir. O, neliksiz ve niteliksizdir ve tam kemal sahibidir. Söze sığmayan bu birleşmeyi söylemenin imkânı yoktur vesselam. Ey zengin, yüzlerce çuval altın getirsen Allah Teâlâ der ki:

A iki büklüm adam gönül getir. Gönül senden razı ise ben de razıyım. Gönül senden yüz çevirmişse ben de yüz çeviririm. Sana bakmam, o gönle bakarım.

Ey canı kapımda olan, bana armağan olarak gönül getir. Gönül sahibi, seninle nasılsa ben de öyleyim. Cennetler anaların ayakları altındadır. Halkın anası da odur, babası da odur, aslı da o. Ne mutlu gönlü deriden bedenden ayırt edebilen kişiye. [1743]

[1743] Mesnevi, (V. İzbudak Terc.) c. V, beyitler: 869-885

115

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ey gönül gel Hakk'a giden râhı bul,
Ehl-i derd olup derûnî âhı bul,
Cânın ilindeki şems ü mâhı bul,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul,
Kande baksan ol güzel Allâhı bul.

> ***Devlet-i Dünyaya mağrur olma sen,***
> ***Lezzet-i câhına mesrur olma sen,***
> ***Anları izzet sanıp hor olma sen,***
> ***Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul,***
> ***Kande baksan ol güzel Allâhı bul.***

Gerçi Allâha ibadet de güzel,
Zühd ü takvâ kanââtta güzel,
Halvet ehline kerâmet de güzel,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul.
Kande baksan ol güzel Allâhı bul.

> ***Ol sana açmış durur dâim gözün,***
> ***Sen yetürmişsin ha ararsın özün,***
> ***Bi-cihet göstermiş eşyâda yüzün,***
> ***Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul,***
> ***Kande baksan ol güzel Allâhı bul.***

Ârife eşyâda esmâ görünür,
Cümle esmâda müsemmâ görünür,
Bu Niyâzi'den de Mevlâ görünür,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul,
Kande baksan ol güzel Allâhı gör.

<u>Ey gönül gel Hakk'a giden râhı bul,</u>
<u>Ehl-i derd olup derûnî âhı bul,</u>
<u>Cânın ilindeki şems ü mâhı bul,</u>
<u>Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul,</u>
<u>Kande baksan ol güzel Allâhı bul.</u>
Ey gönül gel Hakk'a giden yolu bul,
Ehl-i derd olup gönülden çıkan âhı bul,
Cân ilindeki güneş ve ayı bul,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul,
Hangi kaynağa baksan ol güzel Allâhı bul.

<u>Devlet-i Dünyaya mağrur olma sen,</u>
<u>Lezzet-i câhına mesrur olma sen,</u>

Anları izzet sanıp hor olma sen,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul,
Kande baksan ol güzel Allâhı bul.
Devlet-i Dünyaya mağrur olma sen,
Makam lezzeti ile sevinme sen,
Onları izzet sanıp hor olma sen,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul,
Kande baksan ol güzel Allâhı bul.

Gerçi Allâha ibadet de güzel,
Zühd ü takvâ vü kanâât de güzel,
Halvet ehline kerâmet de güzel,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul.
Kande baksan ol güzel Allâhı bul.
Gerçi Allâha ibadet de güzel,
Zühd ve takvâ vü kanâât de güzel,
Halvet ehline kerâmet de güzel,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul.
Kande baksan ol güzel Allâhı bul.

Ya'ni cemî'i evliyada keramet bulunmak lâzım ve vâcib değildir. Ve dahî bir kimesnede bu üç alâmet ve sıfat bulunup veliyyullah olması mukarrer iken asla onda harik-iâde keramet bulunmasa, kerameti yoktur ve kerameti olmayan evliyâullahdan olmaz diye inkâr ile kadh (atıp tutma) ve zem etmeyip ve ânı terk etmemek gerektir. Amma enbiyânın hâli buna kıyâs olunmaz. Cümlesine, hâline ve meşrebine ve zamanına ve mahalline göre ve ol zaman halkının hallerine ve amellerine göre mu'cize lâzımdır ki, da'vâyı nübüvvetlerinde, sıdklarına ya'ni hak Peygamber olmalarına hüccet ve kuvvettir. Amma evliyanın bazısında bulunsa kifayet eder. Ve bundan sonra aşağıda bu hususun illetini beyândan hikmeti ma'lûm olur.[1744]

Ehlüllah izhâr ve kerâmetde bir değillerdir, bir kaç türlüdür. Ekseri alçaklık gösterip tevâzuan kerametini halka izhâr etmemekle hallerin bildirmemişlerdir. Ve ba'zıları dahî halk-ı âlem hallerine muttalî oldukların istemeyip ve riya ve ucûbden hâzer edip izhârından haz etmemişlerdir. Zîra nefs mekkâr (hilekar) ve halk fettan (fitneci)dır. Nice velîleri ve sâlihleri yoldan çıkarmışlardır. Bu mekr ve fitneden hazer ederler. Ve bazıları dahî meşreblerinde sıdk ve himmetlerinde hâlis ve muhlîs olmakla keramet zuhurunda nef ve hikmet anlayup kerameti izhâr etmişlerdir. Cümle menâfi'den nef i oldur ki kendiler tarîk-ı Hak'da ve sırât-ı mustakıymde oldukları bilinip ve bilinmekle ba'zı irşadı lâzım olanları tarîk-i Hakka ve hâl-i irfana çeküp ve evliyanın gerçekliğini ve ehl-i Hak oldukla-

[1744] (FUADÎ), v. 7a

rını halk bilip ve onlara iktida ve ittibâ'la muhîb ve mürîd olup tuğyan ve zılâl ile günahlar işlemekden halâs olup ve sulahâ ve ehl-i takvadan olmakdir. Bu nef için kerameti izhâr ederler. Mahalline ve hâline ve âdemine göre cümlesi hûbdur.[1745]

Ol sana açmış durur dâim gözün,
Sen yetürmişsin ha ararsın özün,
Bi-cihet göstermiş eşyâda yüzün,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul,
Kande baksan ol güzel Allâhı bul.
Ol sana açmış durur dâim gözün,
Sen yitirmişsin ha ararsın özün,
Cihetsiz göstermiş eşyâda yüzün,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul,
Kande baksan ol güzel Allâhı bul.

Ârife eşyâda esmâ görünür,
Cümle esmâda müsemmâ[1746] ***görünür,***
Bu Niyâzi'den de Mevlâ görünür,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul,
Kande baksan ol güzel Allâhı gör.
Ârife eşyâda isimler görünür,
Bütün isimlerde müsemmâ görünür,
Bu Niyâzi'den de Mevlâ görünür,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul,
Kande baksan ol güzel Allâhı gör.

Ey benim şahım!

Bir kimse kırk yıl ibadet eylese, gündüzü oruçlu gecesi namazlı olsa fakat ibadetten murad ne olduğunu bilmese ve idrak eylemese bir zerre kadar faydası yoktur. Yani bilmek birliğe yetmek ve birliğe yetmek ise kendi zat, sıfat ve ef'âlinden fâni olmaktır. Cümle varlığın Hakk'ın olduğunu idrak eylemektir. Hakk ile mâ'mur olduğunu bilmek ve benliğinden geçmek, fenaya ermektir. Böyle olunca o kimse her nereye baksa Hakkı görür ve kendinde Hakk'tan gayrı nesne görmez. Nitekim Hak subhânehû ve teâlâ buyurur:

فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ [1747] "nereye dönersen Hakk'ın yüzü ordadır." [1748]

[1745] (FUADÎ), v. 9b

[1746] **Müsemma:** İsimlendirilen, ad verilmiş olan, bir ismi olan. * Muayyen zaman. Belirli vakit.

[1747] Bakara, 115

[1748] (Niyâzî-i Mısrî, 2003), s.11

116

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Âşinâ-i aşk olandan âh u zâr eksik değil,
Keşti-i bahre demâdem rûzigâr eksik değil,
Ol cemâl-i mutlakın aşkında arttıkça niyâz,
Ol kadar nâz arttırır bir gül-izâr eksik değil,
Yeri cennet baktığı didâr olursa âşıkın,
Vechi nûrundan anı yakmağa nâr eksik değil.
Bu nişânı âşıkın rahat olur gam dirilir,
Hayret ender hayreti leyl-ü nehâr eksik değil.
Şem-i aşka Mısrîyâ yandır özün yoğ ol müdâm,
Âşıka her yokluğun üstünde var eksik değil.

Âşinâ-i aşk olandan âh u zâr eksik değil,
Keşti-i bahre demâdem rûzigâr[1749] eksik değil,
Aşka aşinâ olandan âh ve inleme eksik değil,
Her zaman denizteki gemisinin rüzgârı eksik değil,

Rüzgârlar esmediği zaman deniz sâkin ve sessizdir. Fakat rüzgârlar esmeğe başladığı zaman deniz kabararak dalgalanmağa başlar ve böylece dalgaların artmasıyla deniz örtülür, gizlenir. Ayni bunun gibi Âlemde de görünen sûretlerin sonsuz sayıda çoğalması Cenâb-ı Hakk'ı örtmüş gizlemiştir.

Ol cemâl-i mutlakın aşkında arttıkça niyâz,
Ol kadar nâz arttırır bir gül-izâr eksik değil,
O cemâl-i mutlakın aşkında arttıkça niyâz,
O kadar nâz arttırır bir gül bahçesi eksik değil,

Yeri cennet baktığı didâr olursa âşıkın,
Vechi nûrundan anı yakmağa nâr eksik değil.
Yeri cennet baktığı sevgilisi olursa âşıkın,
Yüzünün nûrundan onu yakmağa ateş eksik değil.

Bu nişânı âşıkın rahat olur gam dirilir,
Hayret ender hayreti leyl-ü nehâr eksik değil.
Bu nişânı âşıkın rahat olur gam dirilir,
Hayret içinde hayreti gece gündüz eksik değil.

[1749] **Ruzî:** f. Azık, rızık. Nasib, kısmet. * Gündüzle alâkalı. Gündüze âit
Gar: Mağara. İn. Kehf. * Defne ağacı. * Gayret. * Fesad. * Tren istasyonu. * Tıb: Beden âzalarında olan cep gibi çukur yer
Rüzgar: Zaman, devir, hengâm, vakit. * Dünya, âlem. * Yel

Şem-i aşka Mısrîyâ yandır özün yoğ ol müdâm,
Âşıka her yokluğun üstünde var eksik değil.
Şem-i aşka Mısrîyâ yaktır özünü yok ol sürekli,
Âşıka her yokluğun üstünde varlık eksik değil.

Aşkın sonu kavuşmaktır. Muhakkak yokluğu varlığı bulduracaktır.

117

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Hevâ ise yeter gönül gel Allâh'a dönelim gel,
Sivâ ise yeter ey dil gel Allâh'a dönelim gel.
Nice bir sevelim gayri, nice bir olalım ayrı,
Analım vuslat-ı yârı gel Allâh'a dönelim gel
Bize Hakk-dan gel olmadan ecel kösü çalınmadan,
Cânın Azrâil almadan gel Allâh'a dönelim gel.
Özenmez misin ol yâre ki aldanmışsın sen ağyâre,
Seni azdırmış emmâre gel Allâh'a dönelim gel.
Talep kıl her sehergâhî yürekten eyle gel âhı,
Sevenler buldu Allâhı gel Allâh'a dönelim gel.
Soralım gel bilenlere gülü bûyun direnlere,
Visâline irenlere gel Allâh'a dönelim gel.
Niyâzî'ye olup haldâş olursun yoluna yoldâş,
Döküp gözlerimizden yâş gel Allâh'a dönelim gel.

Hevâ[1750] ise yeter gönül gel Allâh'a dönelim gel,
Sivâ ise yeter ey dil gel Allâh'a dönelim gel.
İsteğin var ise yeter gönül gel Allâh'a dönelim gel,
Başka bir şey ise yeter ey dil gel Allâh'a dönelim gel.

Nice bir sevelim gayri, nice bir olalım ayrı,
Analım vuslat-ı yârı gel Allâh'a dönelim gel
Nice bir sevelim gayri, nice bir olalım ayrı,
Analım yârin vuslatını gel Allâh'a dönelim gel

Sevgimiz kimsede olmadığı olduğu gibi, vuslatımız dahi başkalarından ayrı olsun.

Bize Hakk-dan gel olmadan ecel kösü çalınmadan,
Cânın Azrâil almadan gel Allâh'a dönelim gel.
Bize Hakk-dan gel olmadan ecel davulu çalınmadan,
Cânın Azrâil almadan gel Allâh'a dönelim gel.

Özenmez misin ol yâre ki aldanmışsın sen ağyâre,
Seni azdırmış emmâre gel Allâh'a dönelim gel.
Özenmez misin ol yâre ki aldanmışsın sen başka şeylere,
Seni azdırmış nefs-i emmâre gel Allâh'a dönelim gel.

[1750] **Heva:** İstek. Nefsin isteği. Düşkünlük. Gelip geçici olan heves. Nefsin zararlı ve günah olan arzuları.

Talep kıl her seher gâhî yürekten eyle gel âhı,
Sevenler buldu Allâhı gel Allâh'a dönelim gel.
Talep kıl her seher gâhî yürekten eyle gel âhı,
Sevenler buldu Allâh'ı gel Allâh'a dönelim gel.

Soralım gel bilenlere gülü bûyun direnlere,
Visâline irenlere gel Allâh'a dönelim gel.
Soralım gel bilenlere gülü kokusun derenlere,
Visâline erenlere gel Allâh'a dönelim gel.

Niyâzî'ye olup haldâş olursun yoluna yoldâş,
Döküp gözlerimizden yâş gel Allâh'a dönelim gel.
Niyâzî'nin yoluna yoldâş olup hal arkadaşı olursun,
Döküp gözlerimizden yâş gel Allâh'a dönelim gel.

118

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Bu fenânın izz-ü câhı iyş ü nûşu bir hayâl,
Görmedim bir izzetin kim bulmaya âhir zevâl.
Günbegün eksilmede her ehl-i fazl ü ehl-i hâl,
Gitmede zevki cihânın gelmede dâim melâl.
Nice erbâb-ı ulûmu kıldı bizden mevt irâk,
Her birinin iftirâkı kıldı bizi ke'l-hilâl.
Gerçi insâna kalır bin hasret-ü derdiyle gam,
Gittiğince dünyadan her ehl-i fazl-ı zül-kemâl.
Lîk gittikte azizim Şeyh Muhammed dünyadan,
Kalbimizi yakdı derdi kaddimizi kıldı dâl.
Rûh idi cism içre gûyâ şehr-i Uşşâk'ta o Pîr,
Âlem-i ervâha uçtu eyleyüp azm-i visâl.
Âh u vâh-ı firkât u hicrâne yanmakta dilim,
Gözlerim kan ile doldu bir yanağım üstü al.
N'idelim çün "Küllü şey'in hâlikun" dedi Hüdâ,
Diyelim "El-hükmü lillâh-il'kebîr-ül'müteâl".
Hüsn-i hâtimine Niyâzî dedi târihin anın,
Allâh Allâh dedi ve kıldı bekâya irtihâl.

Bu fenânın izz-ü câhı iyş ü nûşu bir hayâl,
Görmedim bir izzetin kim bulmaya âhir zevâl.[1751]
Bu fenânın izzeti ve makamı eğlence ve içmesi bir hayâl,
Görmedim bir izzetini ki sonu olmasın zevâl.

Câh, mansap, yani beğlik, paşalık, müdürlük gibi rütbeler, meslekler hepsi ayş-ı nûş etmek, yani geçinmek için yemek, içmek vesâir şeylerin hepsi birer hayâldir. Meselâ, karagöz oyununun perdesinde olduğu gibi kadın, erkek vesâir şekiller perde de söylerler, gülerler, hâlbuki perdenin arkasında bunları oynatan bir adabın bulunduğuna vâkıf olmayan zanneder ki o sûretler söyler ve gülerler, gerçekte bütün bunları yapan bir adamdır. İşte bu fenânın izzet ve mansap, yeme ve içmesi

[1751] **Zeval:** Zâil olma, sona erme. * Gitmek. Yerinden ayrılıp gitmek. * Güneşin tam ortada gibi, baş ucunda bulunduğu zaman. * Güneşin nısf-ı nehar dairesinden batmaya doğru dönmesi. Seyrinin sonuna yaklaşması.(Gafletten kurtulan evvelki adam, o şedit şefkatin elemine karşı ulvi bir tiryak bulur ki; acıdığı bütün zihayatların mevt ve zevâlinde bir Zât-ı Bâki'nin bâki esmasının daimî cilvelerini temsil eden âyine-i ervahları bâki görür; şefkatı, bir sürura inkılâb eder. Hem zevâl ve fenâya mâruz bütün güzel mahlukatın arkasında bir cemâl-i münezzeh ve hüsn-ü mukaddes ihsas eden bir nakış ve tahsin ve san'at ve tezyin ve ihsan ve tenvir-i dâimîyi görür. O zevâl ve fenâyı, tezyid-i hüsün ve tecdid-i lezzet ve teşhir-i san'at için bir tazelendirmek şeklinde görüp lezzetini ve şevkini ve hayretini ziyadeleştirir. M.)

aynı perdedeki sûretlerin hareketleri, duruşları ve konuşmaları gibidir.

<u>Günbegün eksilmede her ehl-i fazl ü ehl-i hâl,</u>
<u>Gitmede zevki cihânın gelmede dâim melâl.</u>
Günden güne fazilet ehli ve hâl ehli eksilmede,
Gitmekte cihânın zevki devamlı gelmede can sıkıntısı.

خير امتي قرني ثم الذين يلونهم ثم الذين يلونهم

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Ümmetimin en hayırlı olanları benim asrımda yaşayanlardır (Ashâb), sonra onları takip edenler (Tâbiîn), sonra da onları tâkip edenler (Etbauttâbiîn) gelir..."

<u>Nice erbâb-ı ulûmu kıldı bizden mevt irâk,</u>
<u>Her birinin iftirâkı kıldı bizi ke'l-hilâl.</u>
Nice ilim erbâbını ölüm bizden uzak kıldı,
Her birinin ayrılığı bizi hilâl gibi kıldı.

Ölüm iyi ve kötüyü ayırmasan alıp götürdü. Hepimiz ölmeye mahkûmuz. Bir kısmımız yaşamın içerisinde kalırken diğer bir kısmımız bilinmeyen bir yerin tufanına doğru sürüklenmekteyiz.

Ölene üzülüşümüzün mahiyetinde, ölümün; bir gün bize de gelecek oluşunu birden bire hatırlatmasının sarsıcı tesiri vardır. Birçok musibetten kurtulduğuna sevinen insan ölümden kurtuluşuna tam olarak sevinemez. Bu yüzden ölenin arkasından ağlarken aslında biraz da kendi istikbalimize ağlarız.

Gidenler içinde bedbaht ve mesrur olanı fazla düşünür görünmemiz yine bu nedenledir. İsyankâr ya da kabul eden de olsak hepimizin yazgısı olan ölümün, biz yeni günleri beklerken habersiz geldiğinde, hiçbir şeye iltifatı artık kalmamıştır.

Ölüm, dost ya da düşman, bilmeden herkesin sinesine konmaktadır. İnsan hayatının en önemli olayı olan ölümü çözmeden hayatı çözmek mümkün değildir. Kulluk ve imtihan için yaratılan insanoğlunun imtihan müddetinin son bulmasının saiki olan ölüm; bir geçiş, bir uyanıştır.

Bu nedenle ölüm, tesadüfî bir hâdise, bir yok oluş değildir. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de, onun da tıpkı hayat gibi, bir yaratılış, İlahî irade ve takdirle vukua geldiğini belirtir.

"Hanginizin daha iyi iş işlediğini belirtmek için, ölümü ve dirimi (hayatı) yaratan O'dur. O, güçlüdür, bağışlayandır."[1752]

<u>Gerçi insâna kalır bin hasret-ü derdiyle gam,</u>
<u>Gittiğince dünyadan her ehl-i fazl-ı zül-kemâl.</u>
Gerçi insâna kalır bin hasret ve derdiyle gam,
Her fazilet ehli ve kemâl sahibi dünyadan gittiğinde.

[1752] Mülk, 2

<u>Lîk gittikte azizim Şeyh Muhammed dünyadan,</u>
<u>Kalbimizi yakdı derdi kaddimizi kıldı dâl.</u>
Ancak azizim Şeyh Muhammed dünyadan gittiğinde,

Kalbimizi yakdı derdi boyumuzu bosumuzu د harfi gibi kıldı.

Niyazî-i Mısrî İstanbul'daki zikir ve deveranın serbest bırakılması olayından sonra daha önce yerleştiği Bursa'ya döner. Bundan kısa bir süre sonra da; Niyazî-i Mısrî'yi Şeyhi Ümmî Sinan ile buluşturan ve kendisine Uşak'a her gelişinde yardımcı olup, konuk eden Şeyh Muhammed Efendi'nin vefat haberini alır. Bu haber onu çok üzer. Niyazî-i Mısrî, Şeyh Muhammed Efendi'ye karşı duyduğu derin üzüntüyü, onun için söylemiş olduğu vefat tarihini manzumesiyle şöyle ifade etmektedir.[1753]

Bu nedenle د harfi şeklindeki gibi kamburu çıkmış kişiye döndüğünü anlatıyor.

<u>Rûh idi cism içre gûyâ şehr-i Uşşâk'ta o Pîr,</u>
<u>Âlem-i ervâha uçtu eyleyüp azm-i visâl.</u>
Sanki o Pîr Uşşâk şehrinde cisim içre rûh idi,
Visâl kasteyleyip ruhlar âlemine uçtu.

<u>Âh u vâh-ı firkât u hicrâne yanmakta dilim,</u>
<u>Gözlerim kan ile doldu bir yanağım üstü al.</u>
Âh ve vâhı firkât ve hicrâne gönlüm yanmakta,
Gözlerim kan ile doldu bir yanağım üstü kırmızı.

<u>N'idelim çün "Küllü şey'in hâlikun" dedi Hüdâ,</u>
<u>Diyelim "El-hükmü lillâh-il'kebîr-ül'müteâl".</u>
N'idelim çün "Küllü şey'in hâlikun" dedi Hüdâ,
Diyelim "El-hükmü lillâh-il'kebîr-ül'müteâl". [1754]

وَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ كُلُّ شَىْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ***"Allah'la beraber başka tanrı tutup tapma. O'ndan başka tanrı yoktur. O'ndan başka her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur, O'na döndürüleceksiniz."*** [1755]

[1753] (AŞKAR, 1997), s. 83; Mustafa Lütfî, *Tuhfe,* s. 38;

[1754] "El-hükmü lillâh-il'kebîr-ül'müteâl": Hüküm Büyük âli Allah Teâlâ'dır.
[1755] Kasas, 88

<u>Hüsn-i hâtimine Niyâzî dedi târihin anın,</u>
<u>Allâh Allâh dedi ve kıldı bekâya irtihâl.</u>
Güzel hayatının bitişine "Niyâzî" dedi târihin anın,
Allâh Allâh dedi ve kıldı ahirete göçtü.

"Allah Allah didi ve kıldı bekaya irtihal mısrası",

Ebced hesabıyla Şeyh Muhammed Efendi'nin Hakk'a yürüyüş tarihi olan 1078/1668'i göstermektedir. Anlaşıldığına göre Niyazî-i Mısrî'nin dostu Şeyh Muhammed Efendi, bu tarihte Uşak'ta vefat etmiş ve bu olay mersiyesinde ifade ettiği gibi, Niyazî-i Mısrî'yi çok üzmüştür. [1756]

[1756] (AŞKAR, 1997), s. 84

119

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Varlığın mahveyleyip meydâna gel,
Lâ vü illâdan geçip merdâne gel.
Gel hakîkat ilmini sen de oku,
Bir kadem bas mekteb-i irfâna gel.
Zulmete Hızr ile gir gevher çıkar,
Âb-ı hayvandan içip hem kane gel.
Şer-i başa tâç edip İskender ol,
Geç otur taht-ı dile şahane gel.
"Küntü kenzen" sırrını duydunsa ger,
Sakla sırrı deme her nâdâna gel.
Vahdetin meydânı sırrı var iken,
Kesret içre girme sen zindâne gel.
Ey Niyâzi baş açık divânesin,
Nice bir divânesin uslâne gel.

Varlığın mahveyleyip meydâna gel,
Lâ vü illâdan geçip merdâne gel.
Varlığın mahveyleyip meydâna gel,
"Lâ" ve "illâ"dan geçip erkekçesine gel.

Kul, Allah Teâlâ'nın varlığında müstağrak olduğu vakit, bu istiğrak içinde onun beşeriyeti mevcut oldukça kulluğu bakîdir. Ancak kulluk hükmü bu hâl içinde muattal olup ondan hakkın sıfatı zahir olur. Yoksa Hakk, Hak'tır; kul dahi, kuldur. Bu hâl içinde ancak nefy ve ispat kalkar. Zira bu hâl içinde sabit olan Hakk'ın ispatına ve menfi olan kulluğun nefyine hacet yoktur. Mesnevîhân Selanikli Muhammed Es'ad Dede kaddese'llâhü sırrahu'l azîz Efendi Tevhîd ***risâlesi'nin*** bir beytinde şöyle buyururlar:

Ne Mevlâ abd olur ne abd Mevlâ
Fakat kalkar aradan lâ ve illâ

Bu beyitler Kelime-i Tevhidin esası olan bu iki hecenin sonuçları ile meşgul olmadan saflaşmak ile hedefe varılacağı ve bunu başaranların azlığı anlatılmaktadır.

Allah Teâlâ insanlardan kendisini tanımalarını istediğinde **La** (Hayır-Yok) ile reddettiklerinin yerine koyacağı **İlla** (ancak) nın makamındaki ilahın ne olacağını belirtirken **Allah** olması istediğini söyler. Fakat bu ilâh olan **Allah** ın tayini ise insanlar arasında binlercedir. **La** ile **İlla** arasında hakîkî ilâhı bulan ancak tevhid sırrına kavuşmuş olur. Allah Teâlâ ise yokluğun kendisidir. Bu yokluk salt manadaki bir yokluk demek değildir.

Allah Teâlâ için bu mu? Değildir.

Şu mu? Değildir. Ya… nedir?

Allah Teâlâ cevabın bittiği yerdedir. Bu şekilde insan kendini ve bütün âlemi yokluğa düşürmelidir.

Allah Teâlâ'nın beşerî ifade ile anlatmak mümkün olmadığından bazıları bu makamda ya kendi varlığını bulmuş veya inkâra düşmüştür.

Allah Teâlâ var mıdır? Yoktur.

Allah Teâlâ Yok mudur? Hayır, vardır.

İşte bu sorunun cevabını bulmak tevhiddir.

Tevhid ise kendi yokluğunu kabul ederek sorulardan kurtulmaktır. Ancak çok kişi bu işin taklidinde kalmıştır.

[Fahreddin-i Râzî âhirete intikal ettiğinde, malum sualler... Hepsine cevap verdikten sonra *"Senin imanın nasıl bir iman?"* sualine cevap veremiyor. Aklına gelmiyor, manevi olarak Necmüddîn el-Kübrâ kuddise sırruhu'l-azîz Hazretlerine soruluyor. Necmüddîn el-Kübrâ diyor ki;

"Taklittir, de, taklit." Taklittir, diyor. *"Kimin taklidi?"* diye soruyorlar. *"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin taklidi,"* diyor. Tamam, geçtin, diyorlar.

Bunun için kelime-i şehâdette olsun, kelime-i tevhîdde olsun, bazı irfan sahibi büyüklerimiz

"La ilâhe illa'llah alâ muradillah" La ilâhe illa'llah'tan Allah Teâlâ'nın kastettiği murat ne ise**,"alâ murad-ı Rasulillah"** *"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz tebliğ ederken ne kastediyorsa ben de o kasıtla diyorum"* veya "sen de öyle de" derler. Ve bu taklittir.

Bir kıssa daha var: Hz. Mûsa aleyhisselâm zamanında Firavun'un palyaçolarından biri (Haman), Hz. Mûsa aleyhisselâmı taklit ediyor. Malum, Hz. Mûsâ aleyhisselâm kıllı vücutlu, göbekli, başı dazlak bir zât-ı şerif. İşte adam, başına işkembe geçiriyor, o zaman naylon yok tabiî, karnına bir yastık koyuyor, elinde asayla Hz. Mûsa aleyhisselâmı taklit ediyor. Niye, Firavun'u güldürecek çünkü. Hz. Mûsâ aleyhisselâm bunu haber alıyor. Bir mükâleme, Allah Teâlâ ile konuşma sırasında, ***"Bunu kahret Yâ Rabbî"*** diyor. ***"Kahretmem"*** diye hitap ediyor Cenâb-ı Allah Teâlâ

"Firavun'u değil, seni taklit ediyor." [1757]

<u>Gel hakîkat ilmini sen de oku,</u>
<u>Bir kadem bas mekteb-i irfâna gel.</u>
Gel sen de oku hakîkat ilmini,
Bir ayak bas irfân mektebine gel.

İrfan mektebinde okutulan hakikat ilminin hocası Allah Teâlâ'dan başkası değildir. Mûsâ aleyhisselâm Tûr Dağı'nda dua eden bir çobana rastlamıştı. Ey Rezzâk diyecek yerde Ey Zerrâk diyor ve:

"Eğer seni görürsem koyunun memesinden çıkacak ilk sütü sana vereceğim. En lezzetli yoğurda sana yedireceğim. Bitlerim kıracağım." diye devam ediyor-

[1757] (İNANÇER, Ö. Tuğrul, Gönül Sohbetleri, İst, 2005, s. 13)

du. Mûsa aleyhisselâm çobanın duasını duyunca, onu böyle dua etmekten men etti ve Allah Teâlâ'nın bu gibi şeylerden münezzeh olduğunu söyledi. Sonra Rabbine varınca, Cenâb-ı Hakk

"Ey Mûsa sevdiğimi benden alıkoymak mı istiyorsun?" diye nida etti. Mûsa aleyhisselâm dönerken yine çobanın yanma uğradı. Çoban: ***"Ey Mûsa anlattığın şeylerle beni melekûta ulaştırdın"*** dedi. Mûsa aleyhisselâm da Allah Teâlâ'nın buyruğunu kendisine anlattı. Bunun üzerine çoban: ***"Bana Rabbimi anlat! Bana Rabbimi anlat"*** dedi ve sonra düz bir taşın içinde kayboldu. Mûsa aleyhisselâm onu bir daha görmedi. [1758]

Zulmete Hızr ile gir gevher [1759] ***çıkar,***
Âb-ı hayvandan içip hem kane[1760] ***gel.***
Karanlığa Hızır ile gir cevher çıkar,
Hayat suyundan içip hem kaynağa gel.

Şer-i başa tâç edip İskender ol,
Geç otur taht-ı dile şahane gel.
Şeriatı başa tâç edip İskender ol,
Geç otur gönül tahtına şaha yakışır gel.

İskender (M. Ö. 356-323) Aristo'dan ders almış bir imparatordu. İskender-i Rumi de denir. Bundan başka ismi geçen bir de İskender-i Zülkarneyn vardır. Üzerinde rivayetler çoktur. Neticede örnek alınması ve yüceliği temsil eden bir kişidir.

"Küntü kenzen" sırrını duydunsa ger,
Sakla sırrı deme her nâdâna gel.
Eğer "Küntü kenzen" sırrını duydunsa,
Gel sakla her cahil sırrı söyleme.

Vahdetin meydânı sırrı var iken,
Kesret içre girme sen zindâne gel.
Vahdetin meydânı ve sırrı var iken,
Çokluğun içine girme sen zindâne gel.

Ey Niyâzi baş açık divânesin,
Nice bir divânesin uslâne gel.
Ey Niyâzi baş açık divânesin,
Nice bir divânesin uslâne gel.

[1758] (BAHADIROĞLU, 2003) s.97; (HÜDAYİ), c.I, v.21a

[1759] **GEVHER:**f. Akıl ve edeb. * Asıl ve neseb. * Elmas, cevher, mücevher. İnci. * Bir şeyin künhü ve esası. Hakikat. * Noktalı olan harf.

[1760] **Kân:** f. Bir şeyin menbaı. * Kuyu. Kaynak. * Mâden ocağı. * Bir keyfiyetin. (niteliğin) bol olarak bulunduğu kimse.

120

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Pâdişâha aşkını hem-hâne kıl,
Mâsivâ-yı aşkını bigâne kıl.
Zikr u fikrinle beni pür nûr edüp,
Mest-i medhûş eyleyip dîvâne kıl.
Benliğimdir senden ayıran beni,
Varlığım şehrini yık virâne kıl.
Mürg-i ruhum meylini kes gayriden,
Şol cemâlin şem'ine pervâne kıl,
Gönlümü mir'ât-ı vech-i zât edüp,
Ol tecellîyle beni mestâne kıl.
Cezb-i feyzin şarâbın doldurup,
Bu Niyâzî bendeni meyhane kıl.

Pâdişâha aşkını hem-hâne kıl,
Mâsivâ[1761]-yı aşkını bigâne kıl.
Pâdişâha aşkını arkadaş kıl,
Mâsivâ-yı sevmeyi yabancı ve uzak kıl.

Hane, gönül anlamına kullanılan bir kelimedir, çünkü insanın asli varlığı ruhudur. Beden bir mezar çukurunda çürüyüp gider, ruh hayatta kalır ve ruh'un evi (hanesi) de gönüldür.

Zikr u fikrinle beni pür nûr edüp,
Mest-i[1762] medhûş eyleyip dîvâne kıl.
Zikir ve fikrinle nefsini çok parlak edip,
Sarhoş ve şaşırmış gibi deli ol.

Benliğimdir senden ayıran beni,
Varlığım şehrini yık virâne kıl.
Senden beni ayıran benliğimdir,
Varlığım şehrini yık virâne kıl.

Mürg-i ruhum meylini kes gayriden,
Şol cemâlin şem'ine pervâne kıl,
Ruh kuşum! başkasından meylini kes,
Cemâlin ışığına pervâne ol,

Gönlümü mir'ât-ı vech-i zât edüp,

[1761] **Mâsivâ:** Cenâb-ı Hakkın dışındaki yaratıklar.
[1762] **Mest:** Ayakkabı. * Sarhoş. Aklı başında olmayan. Kendinden geçercesine haz duymak mânasında "mest olmak" şeklinde kullanılır.

Ol tecellîyle beni mestâne kıl.
Gönlümü zâtın yüzüne ayna kılıp,
Ol tecellîyle beni sarhoş kıl.

Kim benliğinden kurtulursa bütün benlikler onun olur. Kendisine dost olmadığı için herkese dost kesilir. Nakışsız bir ayna haline gelir, değer kazanır. Çünkü bütün nakışları aksettirir.[1763]

Cezb-i feyzin şarâbın doldurup,
Bu Niyâzî bendeni meyhane kıl.
Feyzin cezbesiyle şarâbın doldurup,
Bu Niyâzî bendeni meyhane kıl.

Meyhaneden murad, kâmil mürşidin gönlüdür. Zira orası Allah Teâlâ sevgisinin hazinesidir.[1764]

[1763] Mesnevi, c.V. b.2665-2666.
[1764] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, ONUNCU SUAL VE CEVABI

121

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Gel ey bahr-ı hakâyıkta talep kılmayan asdâfı,
Gel gevherlerinden hem haberdâr olmayan gönül,
Gel ey âşık oduna pervâne gibi cânın atmayan,
Gece gündüz işi bülbül gibi zâr olmayan gönül.
Tükendi ömrün ey gönül hebâ yerlerde gaflette,
Gel ey ömrü tamam olunca bidâr olmayan gönül.
Sudan bir ibret almadın niçin dâim akıp çağlar,
Gel ey vahdet denizini talebkâr olmayan gönül.
Erişti cümle menzile yol ehli sen düşüp kaldın,
Seni nidem bu yollarda bana yâr olmayan gönül.
Kamûnun derdine dermân sen imişsin bu âlemde,
Niyâzî derdimendin derdine çâre olmayan gönül.

<u>Gel ey bahr-ı hakâyıkta talep kılmayan asdâfı,</u>
<u>Gel gevherlerinden hem haberdâr olmayan gönül,</u>
Gel ey hakikatler denizinde sedefleri (incileri) talep kılmayan,
Gel cevherlerinden hem haberdâr olmayan gönül,

<u>Gel ey âşık oduna pervâne gibi cânın atmayan,</u>
<u>Gece gündüz işi bülbül gibi zâr olmayan gönül.</u>
Gel ey âşık ateşine pervâne gibi cânın atmayan,
Gece gündüz işi bülbül gibi inlemesi olmayan gönül.

<u>Tükendi ömrün ey gönül hebâ yerlerde gaflette,</u>
<u>Gel ey ömrü tamam olunca bidâr olmayan gönül.</u>
Ey gönül ömrün faydasız yerlerde gafletle tükendi,
Gel ey ömrü tamam olunca uyanık olmayan gönül.

<u>Sudan bir ibret almadın niçin dâim akıp çağlar,</u>
<u>Gel ey vahdet denizini talebkâr olmayan gönül.</u>
Sudan bir ibret almadın, niçin dâima akıp çağlar,
Gel ey vahdet denizini istekli olmayan gönül.
<u>Erişti cümle menzile yol ehli sen düşüp kaldın,</u>
<u>Seni nidem bu yollarda bana yâr olmayan gönül.</u>
Yol ehlinin hepsi erişti menzile, sen düşüp kaldın,
Seni ne yapayım bu yollarda, bana yâr olmayan gönül.
<u>Kamûnun derdine dermân sen imişsin bu âlemde,</u>
<u>Niyâzî derdimendin derdine çâre olmayan gönül.</u>
Kamûnun derdine dermân sen imişsin bu âlemde,
Dertli Niyâzî derdine çâre olmayan gönül.

122

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Merhaba ey peyk-i matlûb-ı Celîl [1765]
Merhaba ey gamz-ı mahbûb-ı Cemîl
Sen tabîbin nice yıldır yolunu
Gice gündüz muntazırdır bu alîl
İntizârım hadden aşdı ey Kerîm
Eşiginde durmadan oldum zelîl
Gâh sabâ vü gâh nesîm ile sana
Gönderem didim bu canı ey halîl
Sana tefviz olduğiçün emr-i feyz
Olmadı yâr iline kimse delîl
Canı cânâna tiz ilet kim benim
İntizârun çekmeğe sabrım kalîl
Gel Niyâzî nin vücûd-ı harfini
Levh-i âlemden yed-i feyzinle sil

Merhaba ey peyk-i[1766] ***matlûb-ı Celîl***
Merhaba ey gamz-ı[1767] ***mahbûb-ı Cemîl***
Merhaba ey Celîl'i isteyen seyyare
Merhaba ey Cemîl'in sevgili gamzesi

Sen tabîbin nice yıldır yolunu
Gice gündüz muntazırdır bu alîl
Nice yıldır sen tabîbin yolunu
Bu hasta gece gündüz beklemektedir

İntizârım hadden aşdı ey Kerîm
Eşiginde durmadan oldum zelîl
Ey Kerîm! ümid ile bekleyişim sınırımı aştı
Eşiginde durmadan oldum zelîl

Gâh sabâ vü gâh nesîm ile sana
Gönderem didim bu canı ey halîl
Bazan sabâ rüzgârı ve bazan latif bir rüzgâr ile sana
Ey dost! Bu canı göndereyim dedim

[1765] Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Ankara, 1998, s.135; Abdulbaki Gölpınarlı, ***Niyâzî-i Mısrî, Şarkiyat Mecmuası***, c. VII, s.203
[1766] **Peyk:** f. Bir şeyin etrafında, ona tabi olarak dönen. Seyyare. * Haber ve mektup getirip götüren
[1767] **Gamz:** Kaş ve gözle işaret, göz kırpmak. * Çene veya yanak çukurluğu

Sana tefviz olduğu için emr-i feyz
Olmadı yâr iline kimse delîl
Feyz emri sana havale olduğu için
Kimse Yâr iline kılavuz olmadı

Canı cânâna tiz ilet kim benim
İntizârun çekmeğe sabrım kalîl
Canı cânâna tez ilet ki benim
İntizârın çekmeğe sabrım azaldı

Gel Niyâzî nin vücûd-ı harfini
Levh-i âlemden yed-i[1768] ***feyzinle sil***
Gel Niyâzî nin vücûd-ı harfini
Feyz kudretinle âlemin levhasından sil

[1768] **Yed:** El. * Kuvvet, kudret, güç. * Yardım. * Vasıta. * Mülk

123

Vezin: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

Allâhu kerimun ve rahimun ve kafilu
اَللّٰهُ كَرِيمٌ وَرَحِيمٌ وَكَفِيلٌ

El-mevhibu min indihi ve 'l -fazlu cazîlun [1769]
اَلْمَوْهِبُ مِنْ عِنْدِهِ وَالْفَضْلُ جَزِيلٌ

Ol gözleri fettan dili sengînin elinden [1770]

Ayni ka-ğamâmi va fu'âdi ka-fetili
عَيْنِي كَغَمَامٍ وَفُؤَادُ كَفَتِيلٍ

Ben âşık-ı bîçâre nice ayrıla senden

Kalbi bika bi'ş-şuğli vesikun ve alilu
قَلْبِي بِكَ بِالشُّغْلِي وَثِيقٌ وَعَلِيلٌ

Dendân-ı dehânı şeb-i zülfünde uyarur

Ke's-sekib-i laylen bihi nurun va dalilu
كَالثَّقِيبُ لَيْلاً بِهِ نُورًا وَدَلِيلٌ

Ey şâh-ı cihan kapun işigine Niyazi

Kad ca'a ala'l-vechi fakîrun va zelîlun
قَدْ جَاءَ عَلَى الْوَجْهِ فَقِيرٌ وَذَلِيلٌ

اَللّٰهُ كَرِيمٌ وَرَحِيمٌ وَكَفِيلٌ

Allah Teâlâ Kerîm, Rahîm ve Kefîl'dir.

اَلْمَوْهِبُ مِنْ عِنْدِهِ وَالْفَضْلُ جَزِيلٌ

Hediyeler tarafından ve fazlı çoktur.

Ol gözleri fettan[1771] ***dili sengînin***[1772] ***elinden***
Ol gözleri fitneci dilin taşlarının elinden

عَيْنِي كَغَمَامٍ وَفُؤَادُ كَفَتِيلٍ

[1769] Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi kitapları kısmında nr. 1218 de Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin kendi el yazısiyle bir mecmuada bulunan_ilahi; Abdulbaki Gölpınarlı, Niyâzî-i Mısrî, Şarkiyat Mecmuası, c. VII, s.205

[1770] Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Ankara, 1998, s.136

[1771] **Fettan:** Fitneci. Kurnaz. Fitne çıkaran. Karıştıran. * Hırsız. * Şeytan. * Altın eriten kuyumcu

[1772] **Seng:** f. Taş, hacer. * Vezin. Tartı ve temkin. * Sıklet. * Beraberlik. * Ağırlık

Gözlerim bulut gibi kalbim lamba fitili
<u>Ben âşık-ı bîçâre nice ayrıla senden</u>
Ben bîçâre âşığı nice ayrıla senden

<u>قَلْبِي بِكِ بالشغلى و ثيق و عَلِيلٌ</u>

Kalbim seninle meşgul ve hasta
<u>Dendân-ı dehânı şeb-i zülfünde uyarur</u>
Ağızdaki dişlerin kara saçların uyarır

كَالثَّقِيبُ لَيْلاً بِهِ نُورًا وَ دَلِيلٌ

Gece nur saçan ve yol gösteren yıldız gibi
<u>Ey şâh-ı cihan kapun işigine Niyazi</u>
Ey şâh-ı cihan kapın eşigine Niyazi

<u>قَدْ جَاءَ عَلَى الْوَجْهِ فَقِيرٌ وَ ذَلِيلٌ</u>

Yüz sürerek gelen fakir ve zelilindir.

124

Yâ câmi'el-esrârı ve'l-fedâil	يَا جَامِعَ الْاَسْرَارِ وَالْفَضَائِلِ
Yâ kâşif-el astârı lil'avâmil	يَا كَاشِفَ الْاَسْتَارِ لِلْعَوَامِلِ
Fehel reeyte bahren ev semi'tehû	فَهَلْ رَأَيْتَ بَحْرًا اَوْ سَمِعْتَهُ
Yermî dırârihi ila's-sevâhil	يَرْمِى دِرَارِيهِ اِلٰى السَّوَاحِلِ
Lâkinnehu lâ yemneu'l Gavvâse min	لاَكِنَّهُ يَمْنَعُ الْغَوَّاصَ مِنْ
İhrâcuhâ miktâri keffe-sevâhil	اِخْرَاجُهَا مِقْدَارِ كَفَّ السَّوَاحِلِ
Kün keennemâ esrâre şer'il Mustafâ	كُنْ كَاَنَّمَا اَسْرَارَ شَرْعِ الْمُصْطَفَى
Tekün Veliyyen hâdiyye'l-kavâfil	تَكُنْ وَلِيًّا هَادِيَ الْقَوَافِلِ
Velâ tucib anhâ likülli sâil	وَلَا تُجِبْ عَنْهَا لِكُلِّ سَائِلٍ
Bel kün zemânen sâile'l-mesâil	بَلْ كُنْ زَمَانًا سَائِلَ الْمَسَائِلِ
Vahzer ani'd-da'vâ bihâ fe-innehû	وَاحْزَرْ عَنِ الدَّعْوٰى بِهَا فَإِنَّهُ
Ledel kirâmı udde da'vâ bâtıl	لَدَى الْكِرَامِ عُدَّ دَعْوٰى بَاطِلٍ
Vesluk bi-fakrin veh-tiyâcin fi't-tarîk	وَاسْلُكْ بِفَقْرٍ وَاحْتِيَاجٍ فِي الطَّرِيقِ
Ve bi'l-fenâi ani'l-vücûdi'l-hâil	وَبِالْفَنَاءِ عَنِ الْوُجُودِ الْحَائِلِ
Haza min-el Mısrîyyi tuhfetün-leküm	هَذَا مِنَ الْمِصْرِىِّ تُحْفَةٌ لَكُمْ
Huzhâ fetâ men cümlete'l gavâil	خُذْهَا فَتًا مَنْ جُمْلَتَ الْغَوَائِلِ

AÇIKLAMA[1773]

يَا جَامِعَ الْاَسْرَارِ وَالْفَضَائِلِ ***Ey sırları ve faziletleri toplayan***

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz ezelî kabiliyetine bakarak sâdık sâlike hitâb etti. Çünkü kâmil, eşyaya aslî şekliyle bakar. Çünkü suretler, hayaller ve vehimlerdir. Çünkü insan yaratılışı itibariyle bütün kemâlâtı kabul edici, sırları ve faziletleri toplayıcıdır. الْاَسْرَار *"Esrar"* sözü, sırrın çoğuludur ve o, akıl ehline göre, zihinde bulunan aklî bir iş, kalbde sükûn bulmuş bir latifedir ki sâlik, Allah Teâlâ'ya teveccühü ânında onunla yalnız kalır. Hâlin sırrı ki; onda Allah Teâlâ'nın isteği bilinir.

الْفَضَائِل sözü, faziletin çoğuludur. Bu noksanlığın zıddıdır. Bu da kesbî ve vehbî olmak üzere iki kısımdır.

Kesbî olanına gelince o, dinlenilerek ve çalışılarak öğrenilmiş zahir ilimler ve edebli kişiden alınmış olan övülmüş ahlaktır.

Vehbî olan ise varidat, ilhâmât, tecelliyât ve ilâhî marifetlerdir. Bu mana ile sâlike hitaben;

"Ey sırlara ve faziletlere kabiliyetli olan! Allah Teâlâ'nın ezelde sana olan inayetinden gaflet etme ve kemâl derecesine yükselinceye kadar çalış" demektir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Kişi hir hata yaptığında kalbinde bir nokta oluşur. Eğer ondan kaçar, onu terk eder ve istiğfar edip tevbe ederse o nokta düşer, eğer tekrar o hatayı (günahı) işlerse, o nokta büyür, artar. Ta ki kalbi kaplayana kadar, bu durumda da kalbi paslanır." [1774]

"Bazen kalbimi bir perde bürür, bu perdeyi kaldırmak için günde yetmiş defa istiğfar ederim" [1775]

يَا كَاشِفَ الْاَسْتَارِ لِلْعَوَامِلِ ***Ey çalışanlar için perdeleri açan***

الْاَسْتَار sülük mertebelerindeki hicablar, örtülerdir. الْعَوَامِل kullar ve zâhidlerdir. Muhakkak ki sülûkun başlangıcı ibâdet ve zühddür. Bu ikisi ameller sınıfındandır. Yine bu ikisi, amelleriyle örterler. Allah Teâlâ'yı talep eden seyr'in hallerinde çalışır ve Allah Teâlâ'yı sırrının miktarı ölçüsünde şâhid olur ve bilir. Abid ve zâhid kişi bu marifetle tarîkat-ı aliyyenin şartlarını bulunmasıylada rûhânî kuvvet ile nefsânî perdeleri açar. Bu mana ile sâlike hitaben **"Ey arif, kemâlât-ı kazan. Eğer sen kâmil olursan mükemmil olursun"** demektir.

[1773] Bu açıklama Mehmed Nasûhiyyü'l-Halvetiyyü'l-Cüneydî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizindir. (Abdullah Çaylıoğlu, Niyâzî-i Mısri Şerhleri, İst, 1999, s. 23-27)

[1774] Tirmizi. Tefsir, 74: İbn. Mâce. Zühd. 29

[1775] Müslim. Zikir, 51:Ebu Davud. . 26

Bu iki beyitte bir üst mana ise ilâhî sırları ve Rabbanî tecellileri toplayana perdeleri açmak için lazım olan zat "Mürşid-i Kâmil" dir. Yani

"Ey sırları ve faziletleri toplamak için çalışanlar size perdeleri açacak olan Mürşid-i kâmildir" demektir.

فَهَلْ رَأَيْتَ بَحْراً اَوْ سَمِعْتَهُ يَرْمِى دِرَارِيهِ اِلَى السَّوَاحِلِ

Sen incilerini sahillere atan bir deniz gördün mü? Yâhud işittin mi?

فَ ***"Fe"*** harfi güzelleştirip açıklayan ya da hazfedilmiş olan şartın cevabıdır. Buradaki soru, olumsuzluk manasınadır. Sözün anlamına gelince:

"Sen bir deniz görmezsin ve işitmezsin."

Denizin mânâsı kesilip bölünmeksizin akan parçaların çokluğudur. Denizden murat hislerle algılama yardımıyla aklî teşbih yoluyla kâmilin kalbini anlatmaktır. Hiçbir şey kalbden daha geniş değildir. Kalb, bütün varlıklardan daha geniştir. Kalbin varlığı hissedilebilir bir iştir, kalbin sırrı ise mânevi bir iştir. Ona hiçbir sınır ve son yoktur. Çünkü kalb yüce Allah Teâlâ'nın evi ve yüce sırlarının sandığıdır.

"İncilerini sahillere atar" Yani deniz içinde bulunan incileri kendi kendine çıkarmaz. Bilakis onu, işini iyi bilen dalgıç çıkarır. Bunun gibi kalbde bulunan, kendiliğinden açığa çıkmaz. Ancak sâlik adı geçen şartları yerine getirmekle mürşidin edeblendirici sözüne dalar. Anlatılmak istenilen şu ki: Kul, kalbinin sırlarına ancak iki şıkla ulaşabilir: Gayret etmek ve mürşid tarafından telkin edilen zikre devamla, çalışmak.

لَاكِنَّهُ يَمْنَعُ الْغَوَّاصَ مِنْ اِخْرَاجِهَا مِقْدَارِ كَفَّ السَّوَاحِلِ

Lâkin deniz, dileyenin avuç içi miktarı inci çıkarmaktan dalgıcı menetmez.

Dileyen sâlik çalıştığında, menedilmez. Hiçbir deryâ da mücevherlerini sâhillerine atmaz. Lâkin o mücevherleri yalvararak az bir miktarı çıkarmaktan da "Gavvâs"ı (Dalgıç) menetmez. Burada Gavvâsdan murad "Nakib" dir.

Nakîb: Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin zaman-ı saadetlarinde oniki Nakîbi vardı. Bunlardan Hazreti Sa'd radiyallâhü anh nakîblerin başı ve vahy kâtibi idi. Nakîbin hizmeti, meselâ, ashabtan biri bir makâm görmek istediği zaman, önce Nakîbe müracaat eder:

"Niyâz ederim, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme rica et, bana bir makâm ihsan buyursun". Nakib de; Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme filan kişi gelmiştir, şöyle, şöyle ihsânını ister, diyerek arzederdi. Onun isteği üzerine hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem o sahâbenin ihtiyacına göre makâm gösterirlerdi.

Bu duruma göre mürşidi kâmil bir deryadır, fakat çarşıda, pazarda gezenlere gel sana tevhid göstereyim demediği gibi cevahirini kendi dışarıya atmaz. Fakat taliplisi oluncada men edemez. Müracaat edildiği vakit kemâlatın mikdarı kadar cevahir çıkarıp verir. Miktarından ziyade de vermez ve vermekte olmaz. Öyleki ehli salikin her sorusuna cevap vermemesi de icab eder. Hatta bazı yerde onun da sual sorana bilmez gibi görünmesi icab eder.

Ey sâlik! Allah Teâlâ için çalış. Çalışmak muvaffakiyyetin ve hidâyetin kapısıdır. Allah Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

"Ama biz uğrumuzda cihâd edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz..." [1776]

Hafız Hüseyin Sezgin Efendi'nin müridlerine söylediği nakledilen şu sözler bu yolun usûlünü açıklamaktadır:

Tarîkatta bir söz vardır. Bu yola intisab eden mürid, ***'Ben şunu yapıyorum, bunu yapıyorum, ben bir şey hissetmiyorum. Daha önce daha iyiydim,' diye düşünür. Hâlbuki büyükler bir kese içinde senin hasenelerini, yaptıklarını kesene doldururlar. Başka büyükler bile bunu bilemezler. Vefat ettiğinde kabrine getirirler, orda açılır hasenelerin, yaptıkların. Orda anlarsın, orda semeresini görmeye başlarsın!'*** [1777]

Denildiki taleb etmek, cüzi irâdeyi sarf ettikten sonra başarı için yönelmek ve kastetmektir. Bunu al!

كُنْ كَاتِمًا اَسْرَارَ شَرْعِ الْمُصْطَفَى ***Mustafa sallallâhü aleyhi ve sellemin şeriatının esrârını sakla***

Yani eğer sen Hakk'ın esrarının keşiflerine ulaştığında rubûbiyyetin esrarını açıklamaktan dilini koruyucu ol. Çünkü sırrı ifşa büyük bir hatâ ve iyileşmez bir hastalıktır. Çünkü tasavvuf iddiaları terk, sırr-ı hâlin mânâlarını gizlemektir. Söylemek değil.

تَكُنْ وَلِيًّا هَادِيَ الْقَوَافِلِ ***Kâfirlere yol gösteren velî ol.***

Yani eğer sırrı saklarsan ve nurların bâtınını iyice tanırsan velî olursun Yani nakiblerin makamlarından bir makama sahip ve sâliklerden bir kavmin mürşidi olursun. Bunu iyi kavra ve nefsini fazla konuşmaktan koru!

Kadına yaraşan en iyi iş, evinin bir köşesinde kendi iğini eğirmektir. Dervişe yaraşan da dervişlik ve sessizliktir. [1778]

وَلَا تُجِبْ عَنْهَا لِكُلِّ سَائِلِ ***Her sorana sırları söyleme.***

Yani esmanın sırlarını ve sıfatların tecellîlerini her sorana söyleme. Soru, zamanından önce bir hevestir (meraktır). Sâlik ilhamlar yoluyla yükselip keşif vakti geldiğinde onun alâmetleri önce uykularda zuhur eder. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Âlimin uykusu ibâdettir" [1779]

[1776] Ankebût, 69

[1777] Büyükaşıcı, *Mülâkât;* (OKUDAN, Yıl: 8 [2007], Sayı: 19,)

[1778] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.241), s.329

İkinci olarakta parıltılar keşifler halinde ortaya çıkar.

بَلْ كُنْ زَمَانًا سَائِلَ الْمَسَائِلِ ***Bilakis bâzı zaman-mes'eleleri sorucu ol***

Yani senin söz ile keşfe anlayışın olmadığı zaman (böyle yap). Bilakis ilminden, vehminden ve zannından fâni ol. Nefsini, talebelik etmek derecesinden ve talebelerin makamından çıkarma ve ilmini de yok say, câhil olduğunu kabul et. Kalbinde olan tüm bildiklerinin her âlime ya da talebeye sor. Tâ ki başkasının ilmini kendi ilmine şâhid getirmekle ayne'l-yakîne eresin. Böylece kâmil veya mükemmil olasın.

وَاحْذَرْ عَنِ الدَّعْوٰى بِهَا فَإِنَّهُ لَدَى الْكِرَامِ عُدَّ دَعْوٰى بَاطِلِ

İddiadan kaçın çünkü o büyükler katında bâtıl sayılmıştır

Yani söz ile sırlar konusunda iddiada bulunmaktan kaçın. Çünkü kâmillere göre iddia haramdır, yasaktır. İddia esas itibariyle bâtıldır. Çünkü iddia etmek vücûd sahibinde olur. Kâmil ise Allah Teâlâ'nın dışında hiçbir şey görmez. Hakikatte Allah Teâlâ'dan başka hiçbir mevcûd yoktur. Mümkin varlıkların vücûdu vehim ve hayalden ibarettir.

"Onun zâtından başka her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz." [1780]

وَاسْلُكْ بِفَقْرٍ وَاحْتِيَاجٍ فِي الطَّرِيقِ ***Tarîkte fakr u ihtiyaç yolunu tut***

Bu mısra önceki beyitin öncüsü gibidir. Yani fakirin fakrı şöyle olur:

O Allah Teâlâ'dan başka hiçbir şey bulamaz. Ancak Allah Teâlâ'ya ihtiyacı olur ve ancak O'nunla beraber olmakla rahat eder. Ve fakrın alâmeti sebeplerin tamamına tevessül etmemektir. Bu mânâda fakr, evliyanın şiarı ve süsü, güzel sıfatıdır." İhtiyaç" kelimesi açıklama maksadıyla "fakr" üzerine atfedilmiştir. Yani Hakk yoluna fakrın hakikati ile yönel. Kendi nefsinle değil. Çünkü bu hatadır!

وَبِالْفَنَاءِ عَنِ الْوُجُودِ الْحَائِلِ ***Perde olan fenâ ile***

"Fena", Hakk'a ulaşmaya engel olan vücûdun düşürülmesinden ibarettir. Bu da nefsin kaybedilmesi ve Hakkın bulunmasıdır. Ancak fena olgunlaşmadan sonradır. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Allah Teâlâ yüzünden perdeyi açsa yüzün şuaları ve nurları gözünün gördüğü her şeyi yakar kül eder." [1781]

هٰذَا مِنَ الْمِصْرِيِّ تُحْفَةٌ لَكُمْ ***Bu Mısrî'den sizin için bir hediyedir***

[1779] Değişik ifade biçimleri olan bu söz hadis değildir. Hadis kaynaklarında yer almaz daha çok sûfi sözlerine benzemektedir. Benzer bir rivayeti. Ebu Nuaym Selmandan rivayet etmiştir. Bkz. Aliyu'l Kâri.357

[1780] Kasas, 88

[1781] Müslim, İman, 79; İbn Mâce. Mukaddime. 13; İbn. Hanbel, III/401

Yani bunu al ve sakla. Yani bu öğüt Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizden bir hediyedir. Muhakkak ki o hallerin iksiri biricik şifâsı, en tesirli sebebi ve saadetler kimyası ruhun maddiyâttan ayrılarak maneviyâta geçmesi)dir.

خُذْهَا فَتَا مَنْ جُمْلَتَ الْغَوَائِلِ ***Bunları al tüm sıkıntılardan kurtul.***

Böylece taleb edilenlere ulaşmaya mâni olan tüm afatlardan korunmuş olasın.

125

Sevfe tera'n-nuri kable'l-ufûl	سَوْفَ تَرَى النُّورَ قَبْلَ الْاُفُولِ
Yehzem İsâ bihi ecnâdi-gul	يَهْزَمُ عِيسَى بِهِ اَجْنَادِ غُولِ
Sevfe terâ zulmetehüm tecellâ	سَوْفَ تَرَى ظُلْمَتَهُمْ تَجَلَّى
Bihi helâkühüm aleyhim yahûl	بِهِ هَلَاكُهُمْ عَلَيْهِمْ يَحُولُ
Sevfe terâ mir Gaffâreytehüm	سَوْفَ تَرَى مِنْ غَفَّارِيَّتِهِمْ
Hine reâhü min karîbin yekul	حِينَ رَآهُ مِنْ قَرِيبٍ يَقُولُ
Sevfe terâ ehli semâin yücîü	سَوْفَ تَرَى اَهْلَ سَمَاءٍ يُجِيءُ
Yescüdü bi't-tav'i lehû ve'l-kabûl	يَسْجُدُ بِالطَّوْعِ لَهُ وَالْقَبُولُ
Sevfe terâ türbeten Mısriyyeten	سَوْفَ تَرَى تُرْبَةً مِصْرِيَّةً
Tenşakku anhü ardihâ bi'l-vusûl	تَنْشَقُّ عَنْهُ اَرْضِهَا بِالْوُصُولِ

سَوْفَ تَرَى النُّورَ قَبْلَ الْاُفُولِ

Şerîat-i Muhammediyenin nûruna kavuşulmasına yaklaşılmış olduğunu göreceksin.

يَهْزَمُ عِيسَى بِهِ اَجْنَادِ غُولِ

Hz. İsâ aleyhisselâm Gulyabânin askerlerini hezimete uğratacak

Gulyabanî olarak basettiği Vani Mehmed Efendidir.

سَوْفَ تَرَى ظُلْمَتَهُمْ تَجَلَّى

Onlarda karanlıkların tecellilerini görürsün.

بِهِ هَلَاكُهُمْ عَلَيْهِمْ يَحُولُ

Helakları onları çevreler, kurtulamazlar.

سَوْفَ تَرَى مِنْ غَفَّارَيْتَهُمْ

Onları bağışlayıcılığını görürsün

Niyâzî-i Mısrî onları yine affedici olduğunu bildiriyor.

حِينَ رَآهُ مِنْ قَرِيبٍ يَقُولُ

Yakından görürsürsün ki sana söyleyen ilham eden,

سَوْفَ تَرَى اَهْلَ سِمَآءٍ يُجِئُ

Semâ ehlini inerken görürsün

يَسْجُدُ بِالطَّوْعِ لَهُ وَالْقَبُولُ

Kabul ve istekli olarak secde ederler.

سَوْفَ تَرَى تُرْبَةً مِصْرِيَّةً

Mısrî'nin türbesi görürsen

تَنْشَقُّ عَنْهُ اَرْضِهِ بِلْوُصُولِ

Şakk olup (şimşeğin göğü yarıp girmesi gibi), canâna ulaşmış.
(Limni adasında) medfundur.

Burada İsâ olarak anlattığı durumlar Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-azizin İseviyet Makamında yaşadığı durumlardır.

م M

126

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Evvelimde dinmez idi âh-u efgânım benim,
Gice gündüz bitmez idi zâr-ı giryânım benim.
Düştü aşk odu bu cânâ yaktı kül etti beni,
Kül olunca yanmaz oldu nâr-ı sûzanım benim.
Hâr-u hâşâk-i enâniyet yanalı aşk ile
Arş-ü kürsîden geniş açıldı meydânım benim.
Âr-u nâmus şîşesin yerlere çalıp kırmadan,
Vech-i Hakk'ı olmadı her yüzde seyrânım benim.
Râhat ile istedim vaslını kahretti bana,
Derde düşüp ağlayınca güldü cânânım benim.
Top ile çevkânı sundu bana canan lutf ile
Bendedir amma görünmez top ile çevkânım benim.
Hayret ender hayrete şöyle düşürdü gönlümü,
Şerh olunmaz bu dil ile şimdi hayrânım benim.
Âlem ol vech-i âmâ'dır hayret andandır bana,
Bu vücûdum gamı örttü mihr-i rahşânım benim.
İbtidâ azmeyleyince bu cihân iklimine,
Bir libâsım yok idi kim örte uryânım benim.
Hep birer kaftan verildi dostlarıma hem bana,
Anların dahi durur eskidi kaftânım benim.
Suya vardık anlar ile kapların doldurdular,
Ben de vardım testimi mahvetti ummânım benim.
Derler imiş halka-i zikre girip dönmez niçin,
Ben dönerdim lîk gözden mahfî devrânım benim.
Halka bir gez dönmeden ben nice devreyledim,
Bilmediler devrimi yanımda yârânım benim.
Yâr ile ahdeyledim gâh dağılıp gâh cem olam,
Tâ ezel budur anınla ahd-ü peymânım benim.
Anın için gâhı cem'im gâh perîşân tâ ebed,
Döndü kaldı üstüme cem'ü perîşânım benim.
Döndürür dâim Muîd ismi takâzâsı beni,
Nokta-i zâtım değil sûrette cevlânım benim.
Devre-i Arşiyye'den her kim haberdâr olduysa,
Ol duyar ancak Niyâzî ilm-ü irfânım benim.

Evvelimde dinmez idi âh-u efgânım benim,
Gice gündüz bitmez idi zâr-ı giryânım benim.

Evvelimde dinmez idi âh ve efgânım benim,
Gece gündüz bitmez idi iniltim ağlamam benim.

Tasavvufî terbiyenin ilk dönemlerinde bu tür ağlama ve sızlamalar çok olur. Büyükler tarafından fazla itibar edilmez. Bazıları bu iptida halini ileri zamanlarda kaybedince üzülürler. Aslında bu halin kaybedilmesine üzülmemenin gerekli olduğunu bilmek gerekir.

> Aslında bu kemalat ve olgunluk işaretidir. [1782]
> Sonuca kavuşmuş olan kişiler, yolun başlangıcında, kazandığı şevki, arzuyu özleyebilir. Şiddetli arzunun azalması makamın daha yükseldiğini, daha yaman olunduğunu gösterir. Bu makam korku makamıdır. Korkan kişinin gözünden yaş düşmez. Düşerse, bu niyazın semeresidir.[1783]
> Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurdu ki;
> ***"Ateş ne kadar hararetli olsa da, pişmiş testi ter dökmeden kurtulmuştur."***

Düştü aşk odu bu cânâ yaktı kül etti beni,
Kül olunca yanmaz oldu nâr-ı sûzanım benim.
Düştü aşk odu bu cânâ yaktı kül etti beni,
Kül olunca yanmaz oldu yakıcı ateşim benim.

Hâr [1784]***-u hâşâk-i*** [1785]***enâniyet yanalı aşk ile***
Arş-ü kürsîden geniş açıldı meydânım benim.
Hor ve süprüntü olan nefsimin varlığı aşk ile yanalı
Arş ve kürsîden geniş açıldı meydânım benim.

Benliğim mahvolalı benim meydânım arş ve kürsîden geniştir, yani arştan daha genişim. Kudsi Hadiste Cenâb-ı Hak ***"Ben yere göğe sığmadım, ancak mü'min kulumun kalbine sığdım"***[1786] buyurmuştur. Çünkü mü'min kulum (İnsân-ı Kâmil) mertebe ve isimlerimi câmidir. Diğer yarattıklarım ise yalnız bir ismime câmîdir.

Meselâ: Melekler yalnız kuvvet isminin mazhârı, madenler aziz isminin mazhârı, insan ise bütün isimlerini câmidir.

İlk zamanlarda *"Sofiyye"* tarikatinde tevhid makâmları yalnız bir isimle, yani ***"Lâ***

[1782]—Bu konuda yanılmalar olmaktadır.
Hz. Ebubekir radiyallâhü anh bir kimsenin Kur'an-ı Kerim okurken ağladığını gördü.
"Biz de böyle idik, fakat şimdi kalplerimiz katılaştı" buyurdu. Bu söz, kötülemeye benzeyip, övünmek olan sözlerdendir.
[1783] (ALTUNTAŞ, 2005), s. 180
[1784] **Har:** f. Hor, hakir, âdi. Aşağı. (Dinsiz, imansız ve din düşmanı ahlaksızların ve sefihlerin vasıfları
[1785] **Haşak:** f. Süprüntü, çöp. Yonga.
[1786] Bkz. Sehâvî. 589. 590: Aclûnî. 11/195 Hadisin aslı muteber kaynaklarda bulunamamıştır.

ilâhe illa'llâh" kelimesiyle tarif ve telkin olunurdu. Sonradan İbrâhim Halvetî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz hazretleri buna altı isim daha ilâve ederek yediye çıkardı: ***"Lâ ilâhe illa'llâh, Allâh, Hû, Hak, Hayy, Kayyûm, Kahhâr"*** dır.

"Lâ ilâhe illa'llâh" ile tevhid-i ef'âle işaret etti, yani "Lâ hâlika illallâh" Allâhtan başka yaratıcı yoktur. "demek istedi.

"Allâh" ismiyle, Tevhid-i sıfat'a işâret etti, Çünkü Allâh ismi bütün isimleri câmîdir.

"Hû" ismi gayb-ı mutlaka delâlet etmekle, anınla tevhid-i zâta işâret etti. Cem makâmında halk bâtın, Hak zâhir olmakla

"Hakk" ismiyle makâm-ı Cem'e işâret etti. Hazretil cemde Hâk bâtın, halk zâhir olduğundan

"Hayy" ismiyle telkin eylediki, şerîat makâmıdır. *"Hüvel evvel-ü vel âhir-ü vez-zâhir-ü vel bâtın"* âyeti kerîmesi mucibince evvel, âhir, Zâhir, bâtın her şeyin vücûdu Hakk'ın vücûdu olduğundan ve Hakk'ın vücûduyle kıyâmı olduğundan

"Kayyum" ismi ile "Cem-ül Cem "makâmına işâret etti.

"Kahhar" ismiyle "Ahadiyyet" mertebesine işâret etti**.**

<u>Âr-u nâmus şîşesin yerlere çalıp kırmadan,</u>
<u>Vech-i Hakk'ı olmadı her yüzde seyrânım benim.</u>
Âr ve nâmus şişesin yerlere çalıp kırmadan,
Hakk yüzü olmadı her yüzde seyrânım benim.

Ar ve namus şisesi "nefsin" dolayısyla varlığın temsilidir. Her yüzde Hakk'ın isim ve sıfatlarını bilmeden hakikate ulaşılmayacağıdır.

<u>Râhat ile istedim vaslını kahretti bana,</u>
<u>Derde düşüp ağlayınca güldü cânânım benim.</u>
Vaslını râhat ile istedim kahretti bana,
Derde düşüp ağlayınca güldü cânânım benim.

Allah Teâlâ'nın gülmesi te'vilsiz (yani başka bir manâ ile tefsir etmeden) olur. Çünkü Cenâb-ı Hak bazı zaman mahlûk sıfatıyla sıfatlanır ve ***"Gadab-allâh-i aleyhim"*** de olduğu gibi. Öfkelenme, sevinme gibi sıfatlar birer mahlûk sıfatıdır. Buradaki manayı beşeri düşünmemek gerekir.

Allah Teâlâ'nın rahatlıkta bulunmaması insanların sıkıntıları içinde gafletten emin olmalarıdır.

" Ve insana bir sıkıntı dokununca da, yanı üzerine yatarken veya otururken veya ayakta iken Bize dua eder. Vaktâ ki, ondan o sıkıntıyı açıvermiş oluruz, sanki kendisine dokunmuş olan bir sıkıntıdan dolayı Bize hiç yalvarmamış gibi geçer gider. İşte müsrifler için yapar oldukları şeyler böyle süslenmiştir." [1787]

[1787] Yunus, 12

Top ile çevkânı*[1788] *sundu bana canan lutf ile
Bendedir amma görünmez top ile çevkânım benim.
Bana canan lütuf ile top ile değneği sundu
Bendedir amma görünmez top ile değneğim benim.

Franz Anton Mesmer (1734-1815) ne eski tıpta ve ne de çağdaş tıpta kendi yaptığı keşfin karşısında şaşırıp kalmıştı. Mıknatıs yöntemi yerine yeni bir yöntem keşfetmişti.

Kurşun, bakır, gümüş, altın ve kalay; alçak ve aynı zamanda diğerleri gibi ruhsuz olan demirler hiçbir canlılık göstermeyip sadece çekim kuvvetine itaat ederken, mıknatıs bir ruh içerir, bunun yanı sıra da bir canlılık gösterir. Mıknatıs kendinden farklı olan cansız demirleri kuvvetlice kendine çeker; bize diğer sade nesneler arasında bir irade gösteren bu mükemmel varlığın, evrenin başka dünya dışı güçlerine ve kurallarına iradesizce itaat ettiğini düşündürür. Bir iğne şekline getirilmiş haliyle demir parmağım emin bir şekilde kutbu gösterir. Gemilerin ve yolunu kaybetmişlerin yol göstericisi olur. [1789]

Fakat sonra Mesmer'in dürüstçe: *"Ben yanıldım, mıknatıs bir işe yaramıyormuş, onda bulunduğunu sandığım hiçbir güç yokmuş ve kendimin de şaşırdığı anlaşılmayan nedenler bizzat benden kaynaklanıyormuş"* diyememiştir. [1790]

Tedavi için kullanılan mıknatıs aslında insandaki animal (hayvani) enerji olmadan işe yaramadığı görülmüştür. Bu anlatılan durum göstermektedir ki her olan şeyde bir "**ben"**in etkisi var.

Hayret ender hayrete şöyle düşürdü gönlümü,
Şerh olunmaz bu dil ile şimdi hayrânım benim.
Hayret içinde hayrete şöyle düşürdü gönlümü,
Açıklaması olmaz bu dil ile şimdi hayrânım benim.

İbn'ül Arabî, Allah Teâlâ'nın zâtının bilinmesiyle varlığının ve ilah oluşunun bilinmesi arasında ayırıma gider. Maddî âlemle hiçbir ilişkisi olmadığı için Zât'ın idrak edilmesi de söz konusu değildir. Allah Teâlâ, Zât mertebesinde her türlü zuhûrdan ve belirlenmişlikten münezzeh olduğu için hiçbir şekilde ihâtâ edilip idrak edilemez. Zât'ın idraki konusunda İbn'ül Arabî, tıpkı diğer sûfîler gibi bilinemezcidir. Hakk'ın ancak var, bir ve ilah olduğu bilinebilir, sıfatları ve fiilleri açısından tanınabilir, fakat nasıl bir Zât olduğu aslâ düşünülemez. Bu sebeple, insan bilgisinin Allah hakkında ulaşabileceği nihâî nokta, ulûhiyyet ve sıfatlar mertebesidir. O'nun sıfatlarının bilinmesi ise, ancak Allah'ın kendisini bize açmasıyla *(keşf)* mümkündür. Zât'ın bilinemezliği ve mahlukâta ait sıfatlarla her

---

[1788] **Çevgan:** f. Cirit oyunlarında atlıların birbirlerine attıkları değnek. * Baston, ucu eğri değnek
[1789] (ZWEIG, et al., 2005), s. 40
[1790] (ZWEIG, et al., 2005), s. 52-53

hangi bir şekilde nitelenemez olduğu hususunda, İbn'ül Arabî, geleneksel anlayış doğrultusunda tenzihten yanadır. Bu îtibârla Zât ancak selbî sıfatlarla nitelendirilebilir ve insana Zâtî tecellî de söz konusu değildir. Aksi takdirde Allah Teâlâ ile kulu, Rabb ile merbûbu bir birinden ayırma imkânı kalmazdı. Bu sebeple her ne kadar genelde sûfîler ve özelde İbn'ül Arabî, metafizik alanda diğer bilgi vasıtalarından daha geniş imkâna sâhip olan bir mârifet teorisi geliştirmiş olsalar da, insanın bilgisinin her hâlükârda sınırlı olduğunu vurgulamaktadırlar. Biz kalp vasıtasıyla ancak, her bir ilâhî sıfatın hakikatinin toplamı olan ulûhiyet mertebesini idrak edebilmekteyiz. Ruhânî tekâmül boyunca bir takım fetihler, müşâhedeler ve tecellîler gerçekleşir ve bilgi hâsıl olur, fakat sûfî O'nu, hâlâ bizâtihî değil, isimleri vasıtasıyla idrak edebilmektedir. Tasavvufî bilginin "obje"si olan Allah Teâlâ sonsuz ve sınırsız olduğu için mârifetullaha da nihâî bir sınır çizilemez. Dolayısıyla, ilâhî isim ve sıfatlarının tezâhürü ve tecellîsî vasıtasıyla da olsa, her nasıl idrak edilirse edilsin Zât, mutlak sonsuzluğu içerisinde bilinemez olarak kalmaya devam edecek, Allah'ı tanıma ameliyesi de buna paralel olarak sonsuz olacaktır. Her bilgi, yeni bir bilinemezliği de beraberinde getirecek ve hâlâ Zât'a perde olmaya devam edecektir. Hakikati arayan sûfînin susuzluğu da aslâ son bulmayacak, tıpkı deniz suyunun her yudumda insanın susuzluğunu artırdığı gibi keşif ve müşâhede yoluyla elde edilen her mârifet de insanın bilgisizliğini ve hayretini artıracaktır. Çünkü ilim talebi, kanması olmayan bir susuzluktur. Sûfînin nîhâî bilgiyi araması sonsuz bir süreçtir; bir şeyin bilgisine sâhip olduğu her defasında daha yüksek ve daha gizli olanı almaya yetenekli hale gelir. Elde ettiği bilgi onda kozmolojik ya da metafizik yeni bir bilgiyi istemek üzere yeni bir istidâdı da doğurur. Tasavvufî bilgi, hep bilinemezlik-bilgi, tenzih-teşbih diyalektiği şeklinde geliştiği için, Zât'ı îtibârıyla Allah'ın her şeyden münezzeh ve bilinemez olduğunu, tecellîleri ve tezâhürleri îtibârıyla da teşbihî yönden tanınabileceğini söylemek zorundayız. Bu îtibârla da tasavvufî bilginin nihâî noktası, **"acziyet"** ve **"hayret"** kavramlarıyla ifade edilir. Çünkü Allah Teâlâ kendisine, aklın doğrudan kabul edemeyeceği, ancak bazı uzak te'villerle yorumlayacağı bir birine zıt sıfatlar izâfe eder. İşte bu, insanı hayret ve acziyete düşürür. Bu hayret makamı mârifetullahın nihâî derecesini teşkil ettiği için Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, ***"İlmin artırılması"***[1791] ile eşdeğerde olarak ***"Allah'ım! Senin hakkındaki hayretimi artır."*** diye dua etmiştir. Çünkü ilmin artması, hayretin artmasını da beraber getirir. Tekâmülün her bir mertebesinde de ayrı bir hayret vardır; vusûlden önce, vusûl esnasında ve rücû'da hep başka başka hayretler vardır. [1792]

Sûfî kendisine bahşedilen ilk tecellîde Maksûd'a ulaştığı hayâline kapılır. Hâlbuki Allah Teâlâ *câmiu'l-ezdâd* olarak sonsuz ve bir birinin aynısı olmayan tecellîlere sâhip olduğu için bu yolda durulacak her hangi bir nihâî nokta yoktur. Bu noktada İbn'ül Arabî sık sık, Ebu Saîd el-Harrâz'ın (hyt. 277 / 890) *"Al-*

[1791] Tâhâ, 114

[1792] Kuşeyrî, *Risâle,* s. 344. Hayret konusunda meselâ Kuşeyrî, Sehl b. Abdullah et-Tusterî'nin şu sözünü nakleder: "Marifetin gayesi iki şeydir: Dehşet ve hayret."

lah'ı, zıtlıkları birleştirmek (câmiu'l-ezdâd) sûretiyle tanıdım"[1793] sözünü zikreder. Peş peşe farklı tecellîler sonucu sûfî, Zat'ın ihâtâ edilemeyeceğini idrak eder ve hayrete kapılır. Fakat bu hayret hissi sûfîye, akıl yolunu tutanların hazzıyla mukayese edilemeyecek kadar muazzam bir haz verir ve insanı saadete götürür. Çünkü tecellîlerin farklılığından kaynaklanan hayret, delillerin farklılığından kaynaklanan hayretten daha şiddetlidir.[1794]

<u>Âlem ol vech-i âmâ'dır hayret andandır bana,</u>
<u>Bu vücûdum gamı örttü mihr-i rahşânım benim.</u>
Âlem o yüzü görmez hayretim ondandır,
Benim güneşin parıltısını bu vücûdum üzüntüsü örttü.

Âlemin Allah Teâlâ'yı görememesi beni hayrette bırakmaktadır. Allah Teâlâ'nın görünmemesi sebebi büyüklüğü ve yakınlığının idrak dışında olmasındandır. Bu makam Hz. Musa aleyhisselâmın makamıdır. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de buyurmaktadırdu ki:

"Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte (Tur'a) gelip de Rabb'i onunla konuşunca "Rabb'im! Bana (kendini) göster; seni göreyim!" dedi. (Rabb'i): "Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak. Eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin!" buyurdu. Rabb'i o dağa tecellî edince onu paramparça etti, Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca dedi ki. Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim." [1795]

Hz. Mûsâ aleyhisselâm âyet-i kerimede beyân edildiği üzere

"Ya Rab! zâtını bana göster, seni göreyim" deyince Allah Teâlâ buyurdu ki;

"Beni fâni gözlerinle göremezsin; dağa bak, dağı görürsen, beni de görürsün.".

Hz. Mûsâ aleyhisselâm dağa bakınca, nazarından her şey kayboldu. Çünkü tecellî-i ilâhinin karşısında bütün âlemler bir zerre kadar olmadığı için, tecellî-i irâde zuhur edînce, bütün varlıklar kendi küçüklüğünü idrâk etti.

Bu büyüklük karşısında zerre misâli olan kâinatında idrâk edilemeyecek zerreler, parçacıklar hâline geldiğini anlayınca, her Şey ona yok hâlinde gördü. Yıldızlar geceleyin görülür, ama güneş doğunca görünmez hâle geldikleri gibi, bu makama yükselen insanlarda tecellî-i ilâhî nuru altında iken var olanlar, yok hâline gelirler ve ***"fenâfillâh"*** denilen makamdır.

"Bu vücûdum gamı" nefsin ve bedenin dünyevi istekleridir. Maddî istekler Hakkı görmeye mani olmaktadır.

[1793] (ATAÇ, 1993), s. 512; **Kelimât,** 193-194.

[1794] İbnü'l-Arabî, *Fütûhât (thk),* c. IV, s. 222, 223; İbnü'l-Arabî, bu iki farklı "hayret"in iki farklı sonuca götürdüğünü şu ifadelerle vurgulamaya çalışır: Akıl yoluyla hayrete düşen, *"Her şeyde O'nun bir olduğuna delâlet eden bir ayet vardır"* derken; tecellîlerle hayrete düşen, *"Her şeyde O'nun her şeyin "ayn"ı olduğuna delalet eden bir âyet vardır"* der.

[1795]—(A'raf, 143)

İbtidâ azmeyleyince bu cihân iklimine,
Bir libâsım yok idi kim örte uryânım benim.
Önce bu cihân iklimine niyet eyleyince,
Bir elbisem yok idi kim örte çıplağım benim.

Cenâb-ı Hak, bunları, o vahdetten ayrı düştükten sonra tekrar vahdete dönünceye kadar ne hallere gireceklerini bilkuvve bildirip hangi fiillerle kurtulup aslî vatanlarına döneceklerinin âlet, sebep ve delillerini bunlara tamamen verdi. Bütün insanların hakikatleri de, **"evet"** deyip kabul ettiler. Hak taâlâ, meselâ her kavme, asrındaki nebîyi ve bu nebîye vahyedilen Rabbânî emirleri ve her kavme, asrında zuhur eden veliyullahı ve o velînin o zamanda kalbine ilham edilen Rabbanî varidatı ve her nebînin şerîatini ve her velînin, bu yol vasıtasıyla erkânını ruhlar âleminde takdir etti. Bunları, bütün insanlara delil olarak ve imtihan kasdıyla beden mülküne gönderdi. Cenâb-ı Hak bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Biz insanı en güzel surette yarattık, sonra onu aşağıların aşağısına gönderdik." [1796]

O zamana değin bunlara, "hakâyık-ı insan" denilirdi. Ondan sonra Hak taâlâ bunlara hitap edip "rûh" yani "yürüyün", dedi. Sonra Âdem'e inin, dedi. Bu söz üzerine onlarda, rûhânî bir safâ, Rahmanı bir zevk ve cismanî bir istek meydana geldi. Âdemiyyet arzusuyla ve Rahmanı ilhamın verdiği zevk ile bunlarda bir aşk zuhur etti. Kuşların göklerde uçarken İlâhî takdirin emriyle semâ ederek (dönerek) yeryüzüne konduğu gibi, bu ruhlar da, sevinçle kendi âlemlerinden semâ ederek arş-ı Rahman'a indiler.[1797]

Daha sonra bu hakîkatler, arşta bin yıl kaldılar. Lâhût âlemindeyken Hakk ile aşinalıkları istiğrak şeklinde idi. Bu inişle birlikte, istiğrak hâlleri örtüldü. Hakk ile aşinalıkları, mukabeleye düştü. Vücutları da arş nuruna dönüşüp arşiyyet kabiliyeti bilfiile geldi. Âdem'e indik sanıp (asıllarını) aradılar, bulamadılar. (Çıplak oldu) Bunun üzerine, Hak taâlâ,

"O indiğiniz arşdır, Âdem'e inin" deyince, bunların her birisi, değişik birer isimle cevap verdiler. O makamdan da, Âdem cismine duydukları sevgi ve ilâhî nağmelerin aşkıyla, hareket ve semâlarına devam ettiler. Bu semânın safâsıyla kürse indiler. Orada da bin yıl miktarı kaldılar ve vücutları kurs nuruna dönüştü. Arşiyyet tecellîsi, arşiyyet vücudu, arşiyyet ilmi ve arşiyyet zevki; kürsiyyet vücudu, kürsiyyet tecellîsi, kürsiyyet ilmi ve kürsiyyet zevkinin tahsili, bunlara perde oldu. Cenâb-ı Hak ile mukabele hâlleri de örtüldü. Bî-nişân haline geldi. Yine **"Âdem'e indik"** sanıp hakikatlerini aradılar ve bulamadılar. Hak taâlâ, yine,

"orası kürsîdir, Âdem'e inin" dedi. Bunların vücutları kürsî nuruna dönüşmekle, arşta verdikleri cevap dahi ondur. Her biri farklı bir isimle cevap verdiler. Kürsîden de, bu tertip üzere hareket ve semâ edip yedinci göğe indiler. Arş-

---
[1796] Tîn,4-5
[1797] İşte semâ'nın ilk ortaya çıkışının açıklaması budur.

ta ve kürsîde karşılaştıkları hâllerle burada da karşılaştılar. Böylece altıncı, beşinci, dördüncü, üçüncü, ikinci ve birinci göğe indiler. Her gökte aynı hallerle karşılaştılar. Oradan da tabâyi'hânesine yani heyulaya (cismin ilk haline) girip, meniden ana rahmine indiler. O et parçası hayat bulup çocuk oldu. İnsanî hakikat, maddeye bürünerek, böylece, esfel (en alçak ve süflî olan) âleme inmiş oldu.[1798]

Hep birer kaftan verildi dostlarıma hem bana,
Anların dahi durur eskidi kaftânım benim.
Hep birer kaftan verildi dostlarıma hem bana,
Benim kaftânım eskidi halde onların daha durur.

Bu cihâna geldiğim vakit önce tevhid elbisesinden yoksun idim. Dostlarım ile bana kaftan, yani tevhid makâmı verildi, anlar hala o makamdadırlar, zirâ çalışmadılar. Ben ise derd edip o makâmı geçtim, suya hep birlikte vardık, anlar oraya vardıklarında az bir şey aldılar, ben ummân denizinde kendimi mahv edip yok oldum.

Suya vardık anlar ile kapların doldurdular,
Ben de vardım testimi mahvetti ummânım benim.
Suya vardık onlar ile kaplarını doldurdular,
Ben de vardım testimi mahvetti deryam benim.

Derler imiş halka-i zikre girip dönmez niçin,
Ben dönerdim lîk gözden mahfî devrânım benim.
Niçin zikir halkasına giren dönmez derlermiş,
Ben dönerdim lakin gözden gizli devrânım benim.

Devrândan murat bütün mezâhirde birer birer Hakk'ı şuhûd etmektir. Anın için Niyâzî-i Mısrî Efendi: ***"Benim devrim, devrânım gizlidir. Halk bir gez dönmeden, ben nice defalar dönerim, fakat dostlarım devrânımın ne olduğunu anlamadılar"***.

Halka bir gez dönmeden ben nice devreyledim,
Bilmediler devrimi yanımda yârânım benim.
Halka bir defa dönmeden ben nice devreyledim,
Yanımda benim yârânım bilmediler dönüşümü.

Şeyh Receb Efendi Şemseddin Sivâsî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin şu hâdisesini anlatmaktadır:

"Bir Pazartesi günü vaaz ederken birden va'zı kesip duvara yaslandı. Uzun müddet o şekilde kaldı. Cemâat endişe içinde bekledi. Ancak daha sonra tekrar

[1798] (Ümmî Sinan, Antalya), s. 134-135

eski hâline döndü. Durumu sormaya kimse cesâret edemedi. Birkaç gün sonra, ben sormak cesâretini gösterdim. Bana bu durumu şöyle îzâh etti: **'Buna insilah denir!** dedi ve anlattı

'Rûhun bedeni terk edip, âlem-i melekûta, âlem-i ceberûta oradan âlem-i lâhûta urûc etmesidir. Bu makamlardan bir makâm-ı azîz bize müyesser ve mukadder oldu. Ruhların toplandığı yerde

وعلمك ما لم تكن تعلم وعلمناه من لدنا علمنا *mefhûm-ı şerîfleri üzere talîm müyesser oldu.'* diyerek geri kalan kısmı sakladı. İnsilah hakkında ise şunları söyledi:

'İnsilahta çok fayda vardır. Rûh, âlem-i melekûttan sonra kuvvet-i kudsiyye ile âlem-i ceberûta dâhil olur. Oradan cenâh-ı İlâhî ile âlem-i lâhûta girer. Oradan da fazl-ı İlâhî ile fuyuzât-ı kudsiyye ahz ider." [1799]

Yâr ile ahdeyledim gâh dağılıp gâh cem olam,
Tâ ezel budur anınla ahd-ü peymânım benim.
Yâr ile sözleştim gâh dağılıp gâh bir olalım,
Tâ ezel budur anınla ahd ve yeminim benim.

Cem ve ***fark*** makamından bahsediliyor. "Gâh dağılıp, gâh cem olam" demek, Hakk ile ahdim vardır. Gâh cemde ve gâh farkta olam minel ezel ilel ebed (ezelden sonsuzluğa kadar).

Ezelde dönüş için sözleşme olduğu için fark geçicidir.

Anın için gâhı cem'im gâh perîşân tâ ebed,
Döndü kaldı üstüme cem'ü perîşânım benim.
Onun için gâhı cem'im gâh perîşân tâ ebed,
Döndü kaldı üstüme cem ve perîşânım benim.

Perişanlık, cem deki kul ve Hakk'ın beraberliğinin etkileşimindeki hareketliliktir. Yani hâlik ve mahlûk arasındaki bereberlik dile, fikre ve akla muvafıkta gelmez. Aklın cidarları ise ifade edemediği yerlerde perişan olur.

Döndürür dâim Muîd [1800] ***ismi takâzâsı*** [1801] ***beni,***
Nokta-i zâtım değil sûrette cevlânım benim.
Döndürür dâim Muîd ismi gereği beni,
Benim sûrette dolaşan zâtımın bir noktası bile değil.

Mu'îd ismi Hakk'ın güzel isimlerinden biridir, yani avdet ettirici, geri döndürü-

---

[1799] (AKSOY, Sivas)

[1800] **Muîd:** Yardımcı. Mubassır. * Dersi iade eden, tekrar ettiren. Muallim yardımcısı. * Geri çevirtici. * Bir şeyi âdet edinmiş olan. * Tecrübeli. Hâzık. * Güçlü. Kuvvetli. * Arslan. * Gazâ ve cihad eden kimse

[1801] **Takaza**(a): İhtiyaç, gerekli olma. Lüzum, icab etme.

cü demektir. Cem makamının iktizası neticesinde kul fenâ bulunca her şey Hakk'ın işleri demektir.

<u>Devre-i Arşiyye'den her kim haberdâr olduysa,</u>
<u>Ol duyar ancak Niyâzî ilm-ü irfânım benim.</u>
Devre-i Arşiyye'den her kim haberdâr olduysa,
Ol duyar ancak Niyâzî ilim ve irfânım benim.

Devre-i Arşiyye (Ed-Devretü'l-Arşiyye)[1802] üç bolümden oluşan Arapça bu risalenin

1.bölümünde 12 burcun devir ve tabiatları, müekkel melekleri,

2.bölümünde kıyamet ve cesetlerin nasıl haşredileceği.

3.bölümünde kıyamet alâmetlerinin te'vili ve enfüse tatbiki, hatime kısmına ise ölüm ve kıyâmet-i kübra anlatılır.

Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz bu eserine çok önem verdiğini divanında bu beyitle medhetmis ve hakkında bir de Türkçe tarih söylemiştir.

Bu risale oluptur hayret ehline delil
Şerbeti gaybîdir içerse şifa bulur alil [1803]

Mısrıya âb-ı hayat elfâzının tarihi bu
Aktı gûya bezmi cennet içre âb-ı sebil [1804]

Devir, kelime anlamıyla; dönüp dolaşmak manasına geldiği gibi, *devriye* de dönüp dolaşan anlamına gelir. Tasavvuf anlayışında, vücûd-ı mutlak'tan ayrılan ilahî nurun topraktan madene, ondan bitkiye, bitkiden hayvana, hayvandan mahlûkâtın özü (zübdesi) ve en şereflisi olarak yaratılan insana intikal ederek, suretiyle ortaya çıkmasına ve insanın da, insân-ı kâmil mertebesine yükselerek ilk zuhur ettiği asıl kaynağa yaratıcısına dönmesi macerasına devir denir. Diğer bir anlatımla insan meni ve emşâc haline gelmeden, bitkiler, canlılar ve cansızlar âleminde müfredat, yani zerre zerre, ayn bir halde vardır. Bu safhadan önce de, dört unsur halindedir; daha öncesinde de göklerdedir. Göklerden önce, Allah Teâlâ'nın bilgisinde var olmuştur. İşte insanın, Allah Teâlâ'nın bilgisinden insan haline gelinceye kadar, madde âleminde bir devir yapar ki bu ortalama elli bin yıl kabul edilir.

Devir, iki türlü olur. İlki, aşağıdan yukarıya doğru olursa, sûud(çıkış) veya *devre-i arşiyye,* denir, ikincisi, tersine insandan toprağa doğru olursa yani ilâhî nûr, mutlak varlıktan ayrıldıktan sonra, dünya'ya inişi olayına da *devre-i ferşiyye* denir.

Niyazî-i Mısrîye gelince, o mutasavvıflar arasında devre-i arşiyye hakkında müstakil bir risalesi bunu ele alanların en güzeli olarak kabul edilmiştir. Niyazî-i Mısrî,

---

[1802] Eser Mekteb-i Harbiye muallimi Gelibolulu Yüzbaşı Recep Ferdi bin Mehmed Ali tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bu *risale isim* benzerlisinden dolayı Türkçe "Risale-i Devriyye" ile karıştırılmaktadır. Tesbit etticrimiz nüshaları şunlardır. Sül. Küt. H.Mahmut. 2404. 3041/3. 3346/8. 3141(tercümesi: Esat Ef. 3574/4. 3597/1

[1803] <u>Hastalıklı</u>, <u>sakat</u>

[1804] (ERDOĞAN, 1998), s. 119

devre-i arşiyye'yi iki kısma ayırır.

1-Devre-i Külliyye: Bu devir bütün devirlere şamildir.

2- *Devre-i Nev'iyye:* Nev'ilere göre hususî devirler.

Bunlardan birinci devre, burçdan burca, ta on iki burcu tamamlayana dek gerçekleşen devredir. Başı mizan (terazi) sonu ise sünbülî (başak)'dir. İkinci devre: Yıldızdan yıldıza tâ yedi gezegeni tamamlayana dek gerçekleşen devredir. Başı Zühal sonu ise kamerdir. Devre kamerde tamamlanınca, tam bir devre olur ve ila nihaye sürer gider. Cisimlerle özel bağlantısı vardır.

Mısrî'ye göre henüz varlık kokusunu almamış olan *a'yan-ı sabite",* sırayla ilmen, sonra aynen tâ bütün varlık mertebelerinin sonu olan şehâdet âlemine ve oradan da insan âlemine varana dek, yavaş yavaş terakkî ve tedrîc ile ilk hükme geri dönüşü arasında yetmiş sekiz bin sene vardır. İlk önce madenlerde sonra bitkilerde, sonra hayvanlarda, sonra insanda zuhur etmiş bu işlem sayısız defalar tekrar olunarak, dairesini tamamlayıp, Hak Teâlâ'da fiil, sıfat ve zâtları yok olana dek sürer. Görüldüğü gibi, insanın gelişmesiyle ilgili olarak ileri sürdüğü bu görüşler, ancak tasavvufun kendi içinde değerlendirilebilecek konulardır. Ayrıca, ifadelerin çoğunlukla sembollerle anlatılması, meselenin anlaşılmasını oldukça zorlaştırmaktadır. Mutasavvıflar, bu hususu manen yaşadıklarını İleri sürmüşler, ancak bu görüşlerin sıhhatinin kontrol edilmesi, objektif kriterlerden yoksun olması nedeniyle güçleşmektedir. Her ne kadar bu konu tasavvufun kendi ıstılahlarıyla dile getiriliyorsa da, Ortaçağda Hıristiyan ve İslâm uygarlığında yayıldığı ve bazı Arap ülkelerinde hâlâ sürdüğü şekliyle *İskenderiye Hermesçiliği*'nin etkisinin varlığını hissetmek mümkündür. İlmî açıdan fazla bir değeri olmasa da, bir kültür mirası olarak değeri olduğunu düşünüyoruz.[1805]

[1805] (AŞKAR, 1997), s. 220-223

127

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Âdetim budur ezelden kevnde bir ş'en olurum,
Dirilip gâh cem olup gâhî perîşân olurum.
Bu cihânın halkına bir bir yolum uğrar benim,
Cem edip bunca kumaşı bir bedestân olurum.
Gâh sehâb u gâh matar gâhî doluyum gâhî kar,
Gâh nebat u gâhî hayvân gâhi insân olurum.
Gâh Nasârâ gâh Yahûdî gâhî Tersân gâh Mecûs,
Gâhî Şia gâh olur Sünnî Müselmân olurum.
Gâhî âbid gâhî zâhid gâhi fiska düşerim,
Gâhi ârif gâhi ma'ruf gâhi irfân olurum.
Gâh olur bakır, kalay u gâh olur altun gümüş,
Gâh olur âlemde her ma'denlere kân olurum.
Gâh olur, benden hakîr hiç kimse olmaz dünyada,
Gâhî Kâftan Kâf'a hükmeden Süleymân olurum.
Nâ'l tırnak arasından yerim gâh dar olur,
Gâhı Arş'u Kürsî'den yek âlî meydân olurum.
Gâh olur bu harmân-ı âlemde ben bir dâneyim,
Gâh kamûyu câmî olmuş ulu harmân olurum.
Gâh olur mevcûd mâ'dum gâh vücûdi ile âdem,
Gâh tecelliyle ayân u gâhı pinhân olurum.
Gâhî Dünya gâhî ukbâ gâhî mahşer gâh sırât,
Gâhî berzah gâhî cennet gâhî nirân olurum.
Gâhî Mâlik gâhî âteş gâhî zakkum gâh cahîm,
Gâhî hûrî gâhî gılmân gâhî rıdvân olurum.
Gâhî zerre gâh güneş gâhî kamer gâhî nucûm,
Gâhî arz u gâh semâ gâh Arş-ı Rahmân olurum.
Bunca sûretler libâsın gâh birbir giyerim,
Gâh soyunup cümlesinden şöyle üryân olurum.
Şimdi kesrette olan Âdem Niyâzî söylenir,
Âlem-i vahdet içinde sırr-ı Yezdân olurum.

Âdetim budur ezelden kevnde[1806] bir ş'en olurum,
Dirilip gâh cem olup gâhi perîşân olurum.
Budur âdetim ezelden beri kâinatta bir işte olurum,
Dirilip bazan toplanırım bazan perîşân olurum.

ŞATHİYE

Mutasavvıfların birçoğunun teveccüh gösterdikleri **"Şath"** lugatte Arapça Ş-T-H kökünden iştikakla; sarsılma, hareket, titreme anlamına gelir. Bu bağlamda,

[1806] **Kevn:** Hudus. Varlık, var olmak. Vücud, âlem, kâinat. Mevcudiyet

içinde fazla hareket vukû bulduğu için un elenen alete de 'miştâh' denilir. Miştâh denilmesi hareketin çokluğundan, belki de bu hareket sırasında dışına un taşmasındandır.

Sûfîler bununla "vecd ve istiğrak halinde tecelliyata gark olan kalb(sır)lerinin hareketini ve sarsılmasını kasd ederler. Bu hareket ve sarsılmaya maruz kalan sûfî, dinleyenin çok garip karşılayacağı sözler söyler. İşte bu şekilde söylenmiş sözlere şathiyat denir.

Sûfîlerin en çok tenkide maruz kaldıkları hususlardan birisi de, ne kasd edildiği kolay anlaşılmayan kapalı veya sembolik ifadelerden oluşan ve sûfîyi kuşatıp ondan taşan vecd halinin tasviri anlamına gelen ruh lisanıyla konuşmasının açılımı ve hissettiği hallerin lafızlarla ifadesi olan bu "şath/şatah"larıdır.

Bu sebeple tasavvuf ehli nazarındaki hakiki manasını göz önüne almayarak, zahir şekline göre bunları manasızlıkla suçlamak yanlıştır. Bu tür manzumeler mana derinliğine nüfûz edemeyen "kâl ehli"ne göre saçma gibi görünürse de, tasavvuf rumuzuna layıkıyla aşina olanlara, onların pek sarih bir manası ve birçok anlamı vardır.

Bakî'nin de bir şiirinde dediği gibi;

"Hüner esrâr-ı ma'nâ anlamaktır lafz-ı muğlâktan "

Mistik tecrübe aklî değildir sadece yaşanır. Bu bakımdan mistik tecrübenin kişilere anlatılması, nakledilmesi zordur. Ancak, nakil de şarttır. Zira hiçbir bilgi gizli kalmaz, kalmayacaktır. Bu eşyanın hakikatine aykırıdır. Var olan bilgi tezahür etmek için var olmuştur. Ne var ki, insanlığın idraki aynı seviyede değildir. Aktarılan bilgilerin anlayış farklarına göre kavranılması muhakkaktır. Ayrıca muhatabın ve konunun seviyesi yükseldikçe, kelamda tasarruf ve ifadede semboller kullanmayı çoğaltma, bir kâinat kanunudur. [1807]

MEVLÂNA'NIN GAZELİ

Dünki gün sabâh vaktinde çerhde[1808] pâlân[1809] buldum.
Haşhâş dânesinin içinde örs buldum.

Leblebûden[1810] bir külahım var idi. Benden zâyi' olmuş idi
Monla [1811] Süleyman'ın defteri içinde buldum.

[1807] (GÜNDOĞDU)

[1808] **Çerh:** f. Çark. Dolap. Felek. Talih. Dingil üzerine dönen. Gök. Def. Zenberek. Mancınık. Elbise yakası. Ok yayı. Çakır gözlü doğan kuşu

[1809] **Palan:** f. Palan, semer, eğer.

[1810] **Lübb:** İç. Öz. Her şeyin iyisi, hülâsası. * Akıl, içli şeyin içi.

Lübb ü Lüb: Özün özü; "aslı'l-usûl"; "nefs-i külliye-i nâtıka-i Muhammediye"dir. İnsan neslinin aslıdır.

[1811] **Munla:** Muhtemelen *mevlânâ* kelimesinin kısaltılarak söyleniş biçiminden başka bir şey olmayan ***munla*** (molla) kelimesiyle nitelendirilen Osmanlı ulemasının gerek eğitim,

Bir katâr[1812] deve kûh[1813]-i Kãf' da gitmekde idi.
Ol katârı bahr-ı bî-pâyân[1814] kenarında cevelân[1815] etmekde buldum.

Sâlih aleyhisselâmın devesi, Mûsâ aleyhisselâmın asâsı ve Âdem aleyhisselâmın rûhu
Bu her üçünü ana karnında diri ölü buldum.

Yedi iklim içinde gendümeden, darıdan, arpadan
Pişmiş etmek[1816] yedim, diş zahmetsiz buldum.

Üç yüz altmış dağ sığırı başı aşağı asılmıştır, yani boynuzları ile.
Dört mağz-ı cevizi [1817] tennûrede[1818] biryân [1819] buldum.

Yüzbin ahû buzağısı ki, ağızları ilm-i hikem südü ile doludur.
Bülbül beyzesinin [1820] içinde efğânda buldum.

Dün seher vaktinde meyhâne cânibine vardım,
İsrâfîl'in sûr'unu küp içinde efğânda buldum.

Na'l bağlarlardı bir gün develerine Rûm'da, Bir halka zâyi' olmuş idi
Onu Türk padişahının kulağında buldum.

İyi dedin bu sözü ey Monla Celâleddîn Rûm ki,
Bunun manasını nakl-i Kur'an-ı Kerim içinde buldum.[1821]

Bu cihânın halkına bir bir yolum uğrar benim,
Cem edip bunca kumaşı bir bedestân[1822] olurum.

---

gerekse bürokrasi sektöründe söz konusu bu mevkileri birer birer kat edebilmesini sağlayan intisap sistemidir. (OCAK, 1998), s. 113

[1812] **Katar:** Birbiri arkasına dizilmiş hayvan sürüsü. * Bir lokomotifin sürüklediği vagonların tamamı. Tren.

[1813] **Kûh:** f. Dağ.

[1814] **Bahr-ı bî-pâyân**: Çok büyük sonsuz deniz.

[1815] **Cevelân:** Dolaşma. Kaynama. Yerinde durmayıp gezme.

[1816] **Etmek:** t. Ekmek.

[1817] **Meğz-i cevizi:** ceviz içi

[1818] **Tennur:** (C.: Tenânir) Tandır. * Fırın.

[1819] **Biryân:** f. Kebâb, kızarmış,yanmış.

[1820] **Beyz:** (C.: Büyuz) Yumurta. Kuşun yumurtlaması. Hayvanların bilhassa atın ayaklarında çıkan yumurta iriliğindeki şişler.

[1821] (GÜNDOĞDU)

[1822] **Bedestan:** f. Değerli, kıymetli kumaşlar, silâhlar ve mücevherler vs. alış-verişine mahsus üstü örtülü ve mahfuz çarşı

Bu cihânın halkına bir bir yolum uğrar benim,
Toplayıp bunca kumaşı bir bedestân olurum.

Gâh sehâb u gâh matar gâhî doluyum gâhi kar,
Gâh nebat u gâhi hayvân gâhi insân olurum.
Ara sıra bulut, bazen yağmur zaman zaman doluyum bazanda kar,
Bazan bitki, bazen hayvân bazanda insân olurum.

Gâh Nasârâ gâh Yahûdî gâhî Tersân gâh Mecûs,
Gâhi Şia gâh olur Sünnî Müselmân olurum.
Bazan Hıristiyan bazan Yahûdî ara sıra Hıristiyan bazan Mecûsi,
Ara sıra Şia bazan Sünnî olan Müslümân olurum.

Sufîlerin Farklı İnançlara Bakışı

Tasavvufun ana kaynaklarından *Kuşeyrî Risalesinde* Hz, İbrâhîm aleyhisselâm hakkında zikredilen şu anekdot, aslında, sofilerin diğer din mensuplarına bakışı ve aynı zamanda onların bu davranışlarının maksadını sanırız net bir şekilde yansıtmakta ve özetlemektedir;

"Hz. İbrâhîm aleyhisselâma bir yolcu gelir. Kendisini misafir etmesini ister. Hz. İbrahim aleyhisselâm ona:

"-Dinini değiştirip, tevhidi kabul edersen seni misafir ederim" der. Yolcu teklifi kabul etmez, gider. Bunun üzerine Hz. İbrahim aleyhisselâma şöyle bir hitap gelir: "Biz onu, kâfir olduğu hâlde, yetmiş yıldır beslemekteyiz. Sen, bir gececik, onu inancına bakmadan besleseydin ne olurdu?!.." [1823]

Diğer taraftan, bilhassa İbrâhîm b. Edhem aleyhisselâmın (hyt. 161/779) bir Hıristiyan rahibi kendisine arkadaş edinmesi ve ondan zühdün inceliklerini öğrenmesi sûfîlerin diğer din mensuplarına ve Özellikle de Ehl-i Kitâb'a bakışları konusunda kayda değer bir örnektir.

Yukarıda en son zikrettiğimiz şiirin ilk beyitleri Hallâc-ı Mansûr'a da (idâmı 309/921) nisbet edilir. " Hallâc'ın buna benzer başka ifadeleri de vardır." Hallaç, bir Yahûdîye ***"köpek"*** diye hitap etmesinden dolayı kızdığı kişinin kendisinden özür dilemesi ve gönlünü almaya çalışması üzerine o şahsa şöyle nasihat eder:

"Yavrucuğum! Dinlerin tümü Allah Teâlâ'nındır, Her din ile bir kitleyi meşgul ediyor. Her kitle kendisi için seçilmiş olan dini izliyor; kendi iradeleriyle seçtikleri dini değil. Bir insanın bir başkasını, izlediği din yüzünden İtham edebilmesi için, o dinin o kişi tarafından özgür irâdeyle seçilmiş olması gerekir. Şunu bil ki, Yahudilik, Hıristiyanlık, Müslümanlık ve öteki dinler değişik unvanlar, değişik adlardır; ama hepsinin ortak amacı birdir, değişmez." [1824]

"Küfür ve îman isim yönünden farklıdırlar, ama hakîkat yönünden arala-

[1823] el-Kuşeyrî, Abdülkerîm, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye,* tah. Abdülhalîm Mahmud-Mahmûd b. eş-Şerîf, Kahire 1966, ss. 154, 227.
[1824] Öztürk, Y. Nuri, *Hallâc-ı Mansûr ve Eseri,* İstanbul 1996, s. 401 (Massignon-Paul Kraus, *Ahbâru'l-Hallâc,* ? 1936, s. 69'dan naklen).

rında fark yoktur." [1825]

İlâhî aşkı zirvelerde yaşayan sûfîlerden Mevlânâ (hyt. 672/1273) da diğer insanlara sonsuz bir rahmet gözüyle bakmıştır, insanlar arasında muhabbete dayalı bir birlikteliğin olabileceğini defalarca vurgulamıştır. O bütün dinleri ve mezhepleri insanî olgunluğa erişmede bir vasıta olarak görür. Ona göre yaratıcıyı arayan her düşünce, aynı yere çıkan, aynı hakîkate ulaştıran gizli birer merdivendir:

"Cihanda gizli merdivenler var; basamak basamak, tâ göklere dek. Her bölüğün bir başka merdiveni var; her yürüyüşün başka bir göğü...

Her biri öbürünün hâlinden habersiz.

Bir mülk ki, geniş mi geniş; ne başı var, ne sonu [1826]

"Her nebinin bir yolu, her velînin bir meşrebi vardır. Değil mi ki, hepsi de halkı Hakk'a ulaştırıyor; öyleyse hepsi de birdir.

Dinler arasındaki ihtilâf, gidiş tarzında ve görünüştedir; yolun hakikatinde ise ayrılık yoktur." [1827]

Ne var ki, dinlerin hakikatlerinin birliğini, insanların inançlarının hakikatini anlayabilmek için belli bir fikir ve gönül tekâmülüne ulaşmış olmak gerekir;

"Sır gözü ile gönül gözü ile mü'mine de, kâfire de bir bak;

Hiçbirinde, Yâ Rab! Sesinden. Yâ Hay! Sedasından başka bir şey yok."[1828]

Bu bakış tarzı aşk yoludur. **"Birdir nazar-ı Hak'ta mecûs ile müselmân"** diyen Ziya Paşa'nın tabiriyle Hakk'ın nazarıyla bakabilmektir. Bu bakış açısından bakıldığında ise küfür, îmân gibi şeyler görünmez. Zîrâ aşk mezhebinde küfür ve îman yoktur; tıpkı âşıkta tenin, aklın, canın ve gönlün olmadığı gibi. Mevlânâ'ya göre, bu hakikati kavrayamayanlar, herkesin çeşitli dillerde Hakk'a yalvardığını göremeyenler gerçek Müslümanlığa ulaşamamışlar demektir, [1829] Mevlânâ bu fikrini bir başka şiirinde de şu şekilde ifade eder:

"Bâzan gizlenen, bâzan aşikâr olan biziz,
Bâzan mü'min, bâzan Musevî, bâzan da Hıristiyanız.
Bu gönlümüz örneği olmak için her gönlün
Görünür bir başka surette her gün..." [1830]

[1825] *age.,* s. 399 *(Ahbâru'l-Hallâc,* s. 53'ten naklen). Hallâc'ın görüşleri için ayrıca bk. Uludağ, Süleyman, "Hallâc-ı Mansûr" *DİA,* İstanbul 1997, c. XV, s. 379.

[1826] Mevlânâ, Celâleddîn-i Rûmî. *Mesnevi,* Ankara 1993, tıpkı basım,c. V, s. 244, b.; 2557-2559.

[1827] *Aynı eser,* c. I, s. 14 (504. beyitin konu başlığı). (Yorumu için bk. Can, Şefik, "Mevlânâ'yı Göre; Bin, îmân ve Küfür" 5. *Milli Mevlânâ Kongresi* Tebliğleri, Konya 1992, & 19-27.)

[1828] Can, Şefik, *Mevlânâ, Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri,* İstanbul 1995, s. 147 Mevlana, *Dîvân-ı Kebîr, c.* V, nr. 2578'den naklen).

[1829] Can, *Mevlânâ, Hayâtı, Şahsiyeti, Fikirleri,* s. 149.

[1830] Mevlâna, Celâleddîn-i Rûmî, *Hz. Mevlânâ'nın Rubaileri,* trc. Şefik Can, Ankara 2001, rubâî nr. 1527.

Aşk kavramının Mevlânâ düşüncesinde müstesna bir yeri vardır. "Dinî anlamda aşk mevcut yetmiş iki fırkadan daha güçlüdür. Dahası, putperestlikten de, dinden de üstündür; şüphenin de, gerçeğin de ötesindedir. O ayrılığı azaltan bir dindir. İnsanlar arasında birlik oluşturur. Çünkü bütün dinlerin kaynağı ilâhî sevgidir, ilâhî aşktır, ya da sevgiden kaynaklanan korkudur. Eflâkî, bu konuyla ilgili şöyle bir rivayet nakleder;

"Bir gün bir Rum usta Hüdâvendigâr'ın evinde ocak yapıyordu. Dostlar şaka yoluyla ona; "Niçin Müslüman olmuyorsun? Dinlerin en iyisi İslâm'dır" dediler. O: "Elli seneye yakındır ki, İsâ dinindeyim. Dinimi terk etmek hususunda ondan korkar ve utanırım" dedi. Birdenbire Mevlânâ hazretleri içeri girdi ve şöyle dedi:

"İmânın sırrı korkudur. Her kim Tanrı'dan korkarsa, o Hıristiyan da olsa din sahibidir, dinsiz değildir." [1831]

Mevlânâ'nın diğer dinlere bakışı ile ilgili örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak bu bahsi şu değerlendirme ile bitirmek istiyoruz: Ona göre başkalarına hakir bir gözle bakmak, başkalarına kâfir deyip, kendisini kâfir olarak yaratmadığı için Allah Teâlâ'ya hamd etmek, sapıklıktan ve halkı saptırmaktan başka bir şey değildir. Böylesi bir davranışın nebilerin ve evliyaların terazisinde yeri yoktur. [1832]

Mevlânâ'nın çeşitli dinler ve inançlar ile ilgili görüşlerini dört ana başlık altında toplamak mümkündür:

1. Ona göre, dinlerin yolları, yöntemleri ayrı ise de, gayeleri birdir ve yola değil, maksada bakmak gerekir.

2. Çeşitli inançların farklı görünmesinin ve algılanmasının asıl sebebini, görünüşteki farklılıkların özdeki benzerliği gölgeleyecek derecede asıl görülmesinde ve abartılmasında aramak gerekir.

3- Yolların ayrılığının bir başka nedeni, yetmiş iki milletin birbirini tanımaması, aralarında diyalog olmaması ve birinin ötekinden şüphe içerisinde olmasıdır.

4- Farklı inanç sahipleri arasındaki kavgaların bir diğer sebebi de, ötekinin dilini anlayamamak, onun düşünce ve duygu Dünyası hakkında bilgisiz olmaktır.[1833]

İnsanları sevmeyi ilâhî aşkın ve gerçek âşık olabilmenin şartlarından sayan Yûnus Emre (hyt. 721/1321), bu konuyu şiirlerinde en güzel İşleyen sûfîlerdendir.

"Yetmiş iki millete bir gözle bakmayan, halka müderris olsa da hakikatte kâfirdir" diyen bu ünlü şâir sûfîmiz, böylesi kimseleri **"şer'in evliyası, hakîkatin**

[1831] Eflâkî, Ahmed, *Ariflerin Menkıbeleri,* trc. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1989, c. 11, s 517.

[1832] Can, *Mevlânâ, Hayâtı, Şahsiyeti, Fikirleri,* s. 145.

[1833] Fazla bilgi İçin bk. Yârân, Sâdık, "İbn Arabî, Mevlânâ ve Yûnus Emre'ye Göre "Öteki"nin Durumu", *İslâm ve öteki* içerisinde, editör; C. Sâdık Yârân, İstanbul 2001, ss. 326-332.

kâfiri" şeklinde tanımlar.[1834] Çünkü Yûnus'un din anlayışına göre, Allah Teâlâ'yı gerçekten sevenler onun en mükemmel eseri ve halîfesi olan "insan"ı da sevmek zorundadır.[1835]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Müslümanlar birbirlerini sevmede, birbirilerine merhamet etme ve şefkat göstermede bir vücut gibidir. Vücuttan bir organ şikâyet ederse, vücudun diğer organları uykusuzluk ve humma ile ona katılırlar."[1836]

"Merhamet etmeyene merhamet edilmez" [1837]

"Kardeşinin başına gelen musibete sevinme. Olabilir ki, Allah ona merhamet eder de seni hastalığa dûçâr eder." [1838]

"Hakk'ı gerçek sevenlere cümle âlem kardeş gelir.
*****
Maşuk neyi severse lâzımdır sevmek onu;
Dostumuzun dostuna yâd endîşe ne lâyık?!
Sen gerçek âşık isen dost'un dostuna dost ol;
Ger böyle olmaz isen, dostum demegil bayık.
*****
Yetmiş iki millete kurban ol âşık isen,
Tâ âşıklar safında imam olasın sâdık..
*****
Yetmiş iki millete suçum budur "Hakk" dedim,
Korku hıyanetedir, ya ben niçin kızaram!?..
Hâss u âm, mutî, âsî dost kuludur cümlesi."

Burada bahsedilenlerden dinlerin diyalog veya başka bir şekilde karmaşık bir şekilde birleştirilmesi anlamına gelmemelidir. Çünkü son ve hak dininin İslâmiyet olduğu da hatırdan çıkarılmayıp diğer insanlarında dinî yönlerinden dolayı icbar veya tehdit altında bırakmamaktır. Ancak İslâmiyetin özüne bir sıkıntı gelecekse tercih edilecek olan Allah Teâlâ'nın isteği olan tarafı tercih etmelidir. Çünkü

[1834] Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvânı,* hzl. Faruk Kadri Timurtaş, İstanbul trs., s. 55.

[1835] (Dil)

[1836] Buhârî, Edeb, 27; Müslim, Birr, 66; Ahmed, Müsned, IV, 270; Taberânî, el-Mu'cemü's-sağîr, Beyrut, 1983,I, 137; a. mlf. er-Ravdu'd-dânî ile'l- Mu'cemis'-sağîr li't-Taberânî, I, 230 (382); Beyhakî, Şu'abü'lîmân,VI, 481 (8985), a. mlf, es-Sünenü'l-kübrâ, III, 353 (6223); Kudâ'î, Müsnedü'ş-şihâb, II, 283 (1366, 1367). Mesel için bkz. Hakîm et-Tirmizî, Kitâbü'l-Emsâl, s. 52; Râmhurmüzî, Kitâbü emsâli'l-hadîs, s. 81, 82 (40); Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-emsâl, s. 237 (350). (UYSAL, 23 Bahar 2007)

[1837] Buhârî, Edeb, 18, 27; Müslim, Fedâil, 65, 66; Ebû Dâvûd, Edeb, 145; Tirmizî, Birr, 12. (UYSAL, 23 Bahar 2007)

[1838] Tirmizî, Kıyâme, 54; İbn Hıbbân, el-Mecrûhîn, thk. Mahmûd İbrahim Zâyed, Dâru'l-va'y, Haleb, ty. I, 355 (465); Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, XXII, 53 (127), a. mlf, Müsnedü'ş-Şâmiyyîn, I, 214 (384), IV, 305 (3379); Ebu'ş-Şeyh, el-Emsâl fi'l-hadîs, s.121 (202); Kudâ'î, Müsnedü'ş-şihâb, II,77 (592, 917), 78 (919) (UYSAL, 23 Bahar 2007)

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ile yeni bir dinin gönderilme espirisini nasıl anlayacağız.

Muhyiddin ibn'ül Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz *Fütûhât'*ta hıristiyanlığın büyük bir tehdidi altında bulunan İslam âleminin siyaseten daha müteyakkız olmasını, bu îtibârla da hıristiyanlara karşı tavizkâr gördüğü Selçuklu Sultânı İzzeddin Keykâvus'tan, [1839] mevcut kritik durum, buhran, kriz gereği daha dikkatli davranmasını sağlamak istemiştir. İbn'ül Arabî, Hıristiyanların yerli ahali arasındaki dindaşlarının da desteğiyle İslam âlemine daha fazla zarar vermeleri yönündeki endişesini dile getirmekte ve buna karşı Sultanı uyarmaktadır. Diğer taraftan onun bu yaklaşımı, olaylara bâtınen ne kadar yüksek bir bakış açısıyla baksa da zâhiren şeriatın gereklerine derinden bağlı olduğunu ve mânevî siyasetin yanı sıra, dünyevî siyasetin gereklerini ihmal etmediğini de göstermektedir. İşte bu vukûfiyeti sayesinde o, hıristiyanların hükümranlığı altında olduğu sürece Kudüs'e gitme, ya da oralarda oturmanın müslümanlara haram olduğunu söyleyerek İslam coğrafyasını tehdit eden unsurlara karşı ortak bir şuur oluşturmaya gayret etmiştir. İbn'ül Arabî bu tavsiyelerinde Keykâvus'tan, müslümanlar ile ehl-i kitap arasındaki ilişkilerin geleneksel kurallara, yâni şeriate göre düzenlenmesini ister, Halife Ömer radiyallâhü anh tarafından konulmuş olan geleneksel zımmî hukukunu ona hatırlatır:

"...şehirde ya da havalisinde yeni bir kilise ya da manastır inşa edilmemesi, harap olanlarının onarılmaması..., hıristiyanların hiçbir casusa yataklık yapmaması ve müslümanlara karşı düşmanlarıyla işbirliğine yeltenmemesi..." [1840]

<u>Gâhî âbid gâhi zâhid gâhi fiska düşerim,</u>
<u>Gâhi ârif gâhi ma'ruf</u> [1841] ***<u>gâhi irfân olurum.</u>***

Zaman zaman âbid bazan zâhid ara sıra günaha düşerim,
Bazen bilen bazan bilinen bazan irfân olurum.

Sen demiştin ki: Şeriat ile tarikat asla birbirine muhalif değildir. Şeriata aykırı itibda edilecek bir şey yoktur. Durum bu iken; aralarında gizli sözleri var O sözleri şeriat ehlinden saklarlar Muhalif olmasaydı; saklamaya ne lüzum vardı?

Bu soruya cevabımız şu olur:

"Sakladıkları şey; şeriata muhalif olduğu için değildir. Bu saklamadaki yegâne sebep; meselenin ince oluşu avam halkın zihnine giremeyişidir. O meseleleri, herkes anlayamaz; onun için Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem efendimiz, şöyle buyurmuştur:

[1839] Tarihçiler Sultan I. İzzettin Keykâvus'un annesinin aslen Konya'lı bir Hıristiyan kızı olduğunu ve yine Hıristiyan olan dayılarının da bir hayli siyâsî faaliyetlerde bulunduklarını rivayet ederler. (Turan, Orhan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s. 458)

[1840] İbnü'l-Arabi, *Fütûhât (byr.),* c. VIII, s. 380; (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 31

[1841] **Ma'ruf:** Bilinen, tanınmış. Belli, meşhur. * Şeriatın makbul kıldığı veya emrettiği. * Adl, ihsan, cud, tatlı dil, iyi muamele.

"İnsanlara akılları kadar konuşunuz." İşte tasavvuf ehlinin o sözleri saklamaları, bu emre uymak içindir. [1842]

Gâh olur bakır, kalay u gâh olur altun gümüş,
Gâh olur âlemde her ma'denlere kân[1843] olurum.
Bazan olur bakır, kalay ve bazan olur altun gümüş,
Zaman zaman âlemde olur, bütün madenlere kaynağı olurum.

Gâh olur, benden hakîr hiç kimse olmaz dünyada,
Gâhî Kâftan Kâf'a hükmeden Süleymân olurum.
Bazan olur, benden hakîr hiç kimse olmaz dünyada,
Zaman zaman Kâftan Kâf'a hükmeden Süleymân olurum.

Nâ'l tırnak arasından yerim gâh dar olur,
Gâhı Arş'u Kürsî'den yek âlî meydân olurum.
Nâ'l tırnak arasından yerim o zaman dar olur,
Zaman zaman arş'u Kürsî'den bir âlî meydân olurum.

İzafiyet teorisi ile düşünülünce yargıların haller ve olaylar karşısında aynı şekilde olmadığıdır.

Gâh olur bu harmân-ı âlemde ben bir dâneyim,
Gâh kamûyu câmî olmuş ulu harmân olurum.
Ara sıra olur bu âlemin harmânında ben bir dâneyim,
Bazan âlemi toplayıcı olan ulu harmân olurum.

Gâh olur mevcûd mâ'dum gâh vücûdi ile âdem[1844]
Gâh tecelliyle ayân u gâhı pinhân olurum.
Yer yer olur mevcûd yok olur bazan vücûdi ile âdem,
Bazan açık tecelliyle ve bazan gizli olurum.

Gâhî Dünya gâhî ukbâ gâhî mahşer gâh sırât,
Gâhî berzah gâhî cennet gâhî nirân olurum.
Bazan Dünya bazen ahiret bazen mahşer bazan sırât,
bazan berzah zaman zaman cennet ara sıra cehennem olurum.

[1842] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, ONBEŞİNCi SUAL VE CEVABI

[1843] **Kân:** f. Bir şeyin menbaı. * Kuyu. Kaynak. * Mâden ocağı. * Bir keyfiyetin. (niteliğin) bol olarak bulunduğu kimse

[1844] **Âdem:** Yokluk, olmama, bulunmama. * Fakirlik. (Vücudun zıddı)(Bir zaman -küçüklüğümde- hayalimden sordum: "Sana bir milyon sene ömür ve dünya saltanatı verilmesini, fakat sonra ademe ve hiçliğe düşmesini mi istersin? Yoksa, bâki, fakat âdi ve meşakkatli bir vücudu mu istersin?" dedim. Baktım ikincisini arzulayıp birincisinden "Âh!" çekti. "Cehennem de olsa beka isterim." dedi. R.N.)

Gâhî Mâlik gâhî âteş gâhî zakkum gâh cahîm,
Gâhî hûrî gâhî gılmân gâhî rıdvân olurum.
Bazan mâlik bazan âteş ara sıra zakkum bazan cehennem,
Bazan hûrî bazan gılmân bazan rıdvân olurum.

Gâhî zerre gâh güneş gâhî kamer gâhî nucûm,
Gâhî arz u gâh semâ gâh Arş-ı Rahmân olurum.
Zaman zaman toz bazan güneş ara sıra ay bazen yıldız,
Ara sıra arz, bazan semâ, bazan Arş-ı Rahmân olurum.

Bunca sûretler libâsın gâh birbir giyerim,
Gâh soyunup cümlesinden şöyle üryân olurum.
Bunca sûretler elbisesini bazan birbir giyerim,
Bazan soyunup cümlesinden şöyle çıplak olurum.

Şimdi kesrette olan Âdem Niyâzî söylenir,
Âlem-i vahdet içinde sırr-ı Yezdân[1845] olurum.
Şimdi dünyada olan Âdem Niyâzî söylenir,
Vahdet âlemi içinde Yezdân'ın sırrı olurum.

Bu beyitlerin açıklamasında görecelik kuramı hatıra getirilmelidir. Çünkü beyitlerde söylenen hususlar gerçekte oluşum olmayıp hallerin sürekli değişim ve dönüşümüdür. Zamanın göreceli durumu ile hallerin göreceliği biri birleri ile benzerlik gösterir. Yoksa insanın ilâh olması mümkün müdür. Eğer bu değişimler olması kabul edilirse reenkarnasyonu da kabul etmek gerekir. Reankarnosyon ise uydurma bir düşüncedir.

İnsan bu bahsedilen halleri kabul edebilecek ve kapsayacak belki olgunluğun zirve noktasıdır.

"Dehre (zamana) sövmeyiniz, çünkü dehr Allah'tır." "Âdemoğlu dehre söver. Hâlbuki ben dehr (in yaratanıy)ım. Gece ve gündüz benim elimdedir" [1846]

Zaman hakkında düşünülen izâfî durum ile vahdet-i vücüt nazariyesi için kullanılabilir.

ZAMAN VE GENEL GÖRECELİK KURAMI

Zamansızlık gerçeğini anlamamıza yardımcı olacak önemli bir konu, yüzyılın en büyük bilim adamı sıfatını taşıyan Albert Einstein'in geliştirdiği Genel Görecelik (İzâfiyet) Kuramı'dır. Görecelik, zamanın evrenin farklı noktalarında farklı hızlarla aktığını, hatta durabildiğini göstererek, mutlak bir kavram olmadığını, değişken bir algı olduğunu ispatlar.

Öncelikle, zamanın ne anlama geldiğini düşünmeye çalışalım. Zaman; duyu

[1845] **Yezdan:** f. Cenab-ı Hak. (Mecusilerce) : Hayırları yaratan hayır ilâhı dedikleri mevhum mâbud

[1846] Müslim. Elfâz. 5; İbn. Hanbel. II/237.272

organlarımız tarafından art arda gelen birtakım olaylar neticesinde hissedilen, tarifi son derece güç olan bir tür algıdır. Zamanın akışını, etrafımızda gözlemlediğimiz hareket değişikliklerini birbirlerine kıyaslayarak anlarız. Örneğin; bardak yere düşer ve kırılır, kömür yanar ve kül olur, yürürüz ve bir an önce odanın bir ucundayken bir an sonra odanın diğer ucunda oluruz.

İşte sebep-sonuç ilişkileri çerçevesinde meydana gelen tüm bu olaylar, çevremizde gözlemlediğimiz tüm bu hareketlilik bize zamanın geçtiğine dair bir izlenim verir. Ama zamanı ölçmek için kullandığımız kavramlar, çok değişkendir. Yarım saat dediğimiz süre, eğer sıkıcı bir bekleme içindeysek, saatler kadar uzun gelebilir. Aynı yarım saati, çok eğlenceli ve bitmesini istemediğimiz bir durumda, üç-beş dakika kadar kısa bir süre gibi algılarız. Yani aslında zaman algısı, bizim için farklı hızlarda akabilmektedir. Zamanın akış hızı hakkında bir fikre sahip olmamıza neden olan etken ise, zaman için kullandığımız referanslardır. Güneş doğar ve batar ve ertesi gün tekrar doğduğunda bir gün geçti deriz. Bu olay 30-31 kez tekrarlandığında bu kez 1 ay geçti deriz; ama sorulduğunda bu bir ayla ilgili fazla detay hatırlamadığımızı, geçen zamanın sanki sadece bir an gibi olduğunu düşündüğümüzü itiraf ederiz. Eğer gündüz geceyi, gece gündüzü takip etmese ve elimizde zamanın geçtiğini gösterir bir saatimiz olmasa, belki de geçen zamanın ne kadar olduğuna, bir günün ne zaman başlayıp ne zaman biteceğine dair doğru bir tahminde bulunmamız mümkün olmayacaktı. Bu açıdan zaman, bizim için belirli referanslar olmaksızın, ne hızla aktığı konusunda kesin bir yargıya varamayacağımız bir algıdan ibarettir. Ama önemli olan bu referansların değişmez ve sabit olmamasıdır. Bu gerçek bizi Genel Görecelik (İzâfiyet) Kuramı'na götürür.

Einstein'ın Görecelik teorisi, hıza ve konuma göre uzayda farklı zaman dilimleri olduğunu göstermiştir. Karadelikler ise zamanın durduğu zamansızlık ve sonsuzluk boyutunun meydana geldiği fiziksel olaylar olarak karşımızda durmaktadır. Tüm bunlar, Kuran'da bahsedilen zamanın göreceliğinin bilimsel açıklamalarıdır.

HIZ VE ZAMAN

Einstein, zamanın göreceliği kavramını bilimsel olarak ortaya koymuştur. Bu teoriye göre, zaman mutlak ve değişmez değildir. Zaman, her cismin hızına ve konumuna (çekim merkezine olan uzaklığına) göre hızlı veya yavaş geçmektedir.

Einstein'a göre bir sistem hızlandıkça o sistem üzerinde zaman yavaşlamaktadır. Işık hızına yakın bir hızla hareket eden bir aracın içinde zaman daha ağır akar. Her türlü organik, biyolojik ve anatomik yapı daha ağırdan işlemeye başlar. Atom düzeyindeki tüm hareketler yavaşlar. Zamanın hıza göre olan bu değişimini, uzayda hareket eden bir araçtaki gözlemci, yani bir astronot anlayamaz. Çünkü onun da her türlü hücre fonksiyonu, dolaşım ve solunum sistemi daha ağır işleyecektir. Dünyada bildiğimiz 3 saatlik bir zaman geçtiğinde uzay

kapsülü içindeki adam için sadece 3 dakika geçmiştir.

Görecelik Kuramı olarak bilinen bu teoriyi açıklamak için kullanılan bir diğer örnek ikizler paradoksudur. Bu örnekte aynı yaşlardaki ikizlerden biri dünyada kalırken, diğeri ışık hızına yakın bir hızda uzay yolcuğuna çıkar. Geri döndüğünde ikiz kardeşini kendisinden çok daha yaşlı bulacaktır.

Bunun nedeni uzayda seyahat eden kardeş için zamanın daha yavaş akmasıdır. Rakamlarla ifade etmek gerekirse, eğer ikizlerden uzayda yolculuk yapanın roketi ışık hızının yüzde doksan dokuzuna erişirse, dünyada 30 yıl geçerken uzayda yalnızca 2.9 yıl geçer. Bu örnek bir baba-oğul için düşünülecek olursa uzay yolculuğuna çıkan baba 27 yaşında dünyadaki oğlu ise 3 yaşında olsa, 30 dünya yılı sonra baba dünyaya döndüğünde kendisi 30 yaşında olacağı halde oğlu 33 yaşında olacaktır. Diğer bir deyişle oğlu babasından yaşlı olacaktır. Güneş yüzeyine çok yakın bulunan bir astronotun saati dünyadaki saatlere göre daha yavaş işler. Çünkü Güneş dünyaya kıyasla daha büyük kütlelidir. Bu kurama göre hız arttıkça zaman kısalmakta, sıkışmakta; daha ağır, daha yavaş işleyerek sanki durma noktasına yaklaşmaktadır. Einstein tüm bunları denklemlerle, formüllerle haber vermiştir. Ayrıca Einstein, bir cismin sadece hızının değil, konumunun da zamanı etkilediğini ispatlamıştır. Buna göre, büyük cisimlere yaklaştıkça zaman yavaşlamaktadır. Örneğin, Güneş yüzeyine çok yakın bulunan bir astronotun saati dünyadaki saatlere göre daha yavaş işler. Çünkü Güneş dünyaya kıyasla daha büyük kütlelidir.

Zamanın göreceli oluşu, saatlerin yavaşlaması veya hızlanmasından mekanik bir zembereğin ağır işlemesinden değil; tüm sistemin atom altı seviyesindeki parçacıklara kadar farklı hızlarda çalışmasından ileri gelir. Başka bir deyişle zamanın kısalması içinde bulunan kişi için ağır çekim bir filmde rol almaya benzemez. Zamanın kısaldığı böyle bir ortamda insan vücudundaki kalp atışları, hücre bölünmesi, beyin faaliyetleri dünyaya göre daha ağır işlemektedir. Kişi zamanın yavaşlamasını hiç fark etmeden günlük yaşamını sürdürür.

Ünlü yazar Lincoln Barnett, Genel Görecelik Kuramı'nın ortaya koyduğu bu sonuçları şöyle özetler: Einstein sonsuz geçmişten sonsuz geleceğe akan şaşmaz ve değişmez bir evrensel zaman kavramını bir yana bıraktı. Ona göre zaman duygusu da renk duygusu gibi bir algıydı. Rengi ayırt edecek bir göz yoksa renk diye bir şey olmayacağı gibi, zamanı gösterecek bir olay olmadıkça bir an, bir saat ya da bir gün hiçbir şey değildir. Zamanı en iyi Einstein'ın şu sözleri açıklar; 'Bireyin yaşantıları bize bir olaylar dizisi içinde düzenlenmiş görünür. Bu diziden hatırladığımız olaylar 'daha önce' ve 'daha sonra' ölçüsüne göre sıralanmış gibidir. Bir cismin hızına ve konumuna göre hızlanıp yavaşlayabilen zaman, belli şartlarda tamamen durabilmektedir. Bu durumda zamansızlık ve sonsuzluk gibi kavramlarla karşılaşılmaktadır. Astrofizikçi William Kaufmann, karadeliklerin olay ufkunda zamanın tümüyle duracağını ve bu durumun sonsuza kadar süreceğini şöyle belirtmektedir: Karadeliği çevreleyen olay ufkunda zaman tümüyle durur. Eğer bir arkadaşınızı karadeliğe doğru giderken izleyebilseydiniz, saatinin gittikçe yavaşladığını görecektiniz. Olay ufkunu geçtiği anda

da zaman sonsuza değin duracağından arkadaşınızın saati de duracaktır. Görüldüğü gibi, insan zihni zamansızlığı kavrayamamasına rağmen zamansızlık kavramı fizik formüllerine girmiş bilimsel bir gerçektir. Ve bu gerçek, materyalist felsefenin 19. yüzyılın köhne bilgilerinden miras kalan varsayımlarını açıkça geçersiz kılmaktadır.[1847]

Görecelik (İzâfiyet) kuramı anlayınca Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-azizin sözlerine tekrar yorum yapmak uygundur.

[1847] BAL, Çetin, Bilim Araştırma Dergisi, Denizli, 2005

128

Vezin: Müstef'ilün, Müstef'ilün, Müstef'ilün Müstef'ilün

Ey kudret ıssı, padişâh lûtfeyle açıver yolum,
Bağlandı her yânım şehâ lûtfeyle açıver yolum.
Şol ism-i zâtın hakkıçün cümle sıfâtın hakkıçün,
İzz-ü şânın hakkıçün lûtfeyle açıver yolum.
Ol ism-i azâm hakkıçün ol nûr-i ekrem hakkıçün,
Ol Fahr-i âlem hakkıçün lûtfeyle açıver yolum.
Lütfûnla ihsân eyledin vaslınla handân eyledin,
Hicrinle hayrân eyledin lûtfeyle açıver yolum.
Saldın şikâre hod Benî Âdem olup bulam seni,
Bağladı Dünya-yı denî lûtfeyle açıver yolum.
Şaşırttı bizi nefs-i bed eyledi hep yolları sed,
Ey lûtfu çok senden meded lûtfeyle açıver yolum.
Bu can yine vuslat diler sen şâh ile vahdet diler,
Varmağâ dil nusret diler lûtfeyle açıver yolum.
Her kanda kâmil görürüz bakıp ana yerinürüz,
Dönüp sana yalvarırız lûtfeyle açıver yolum.
Kulda n'ola yâ Rabbenâ kim sana doğru yol bula,
Sensin kamû derde devâ lûtfeyle açıver yolum.
Zikrin enîs et bu dile erişe tâ dilden dile,
Yol göstere ilden ile lûtfeyle açıver yolum.
N'etsin Niyâzî derd-mend etmiş anâsır kayd-u bend,
Bilmem ilâhî gayr-i fend lûtfeyle açıver yolum.

Ey kudret ıssı[1848], padişâh lûtfeyle açıver yolum,
Bağlandı her yânım şehâ lûtfeyle açıver yolum.
Ey kudret sahibi, padişâh lûtfeyle açıver yolum,
Ey şeha[1849] bağlandı her yânım lûtfeyle açıver yolum.

Şol ism-i zâtın hakkıçün cümle sıfâtın hakkıçün,
İzz-ü şânın hakkıçün lûtfeyle açıver yolum.
Şu zât isminin hakkı için cümle sıfâtın hakkı için,
İzzet ve şânın hakkı için lûtfeyle açıver yolum.

Ol ism-i azâm hakkıçün ol nûr-i ekrem hakkıçün,
Ol Fahr-i âlem hakkıçün lûtfeyle açıver yolum.
O ism-i azâm hakkı için ol nûr-i ekrem hakkı için,
O Fahr-i âlem hakkı için lûtfeyle açıver yolum.

[1848] **Is:** (Iss) t. Bayındırlık, mâmuriyet. Şenlik. * Ses. * Sâhib. Mâlik. * Efendi
[1849] Şeha: Büyük cüsseli

"İsm-i âzam" yalnız başına Allâh kelimesi değildir, esas olan Allâh kelimesinin müsemmâsı olan Zât-ı İlâhiyyedir. İşte bunu hakikaten bilenin her muradı hâsıl olur, zirâ Allâh, Allâh zikir demek değildir.

Lütfûnla ihsân eyledin vaslınla handân eyledin,
Hicrinle hayrân eyledin lûtfeyle açıver yolum.
Lütfûnla ihsân eyledin vaslınla handân eyledin,
Hicrinle hayrân eyledin lûtfeyle açıver yolum.

Hakk'ın mahrum bırakması ise ihsandır. Allah Teâlâ'nın bir şeyi men etmesine üzülmek O'nu hakkıyla anlayamamaktır. Yeterince rızık verip ve azgınlıktan men etmiş ise sana nimetin tamamının verilmiş olduğunun delilidir.

Saldın şikâre hod Benî Âdem olup bulam seni,
Bağladı Dünya-yı denî lûtfeyle açıver yolum.
Saldın av hayvanları içine özüm Beni Âdem olup bulam seni,
Alçak Dünyayı bağladı lûtfeyle açıver yolum.

Allah Teâlâ sıkıntıda tutmamak için lutfu, lutf haline çevirmek içinde sıkıntıyı ihsan eyler. Sonra kulunu başka bir şeye yönelmesin diye seni her iki halden de çıkarır. Arifler sıkıntı halinden daha fazla korkarlar. Çünkü lutf zamanında edep hudu-du içinde çok az arif durabilir. Aslında sıkıntılar ve lutflar Allah Teâlâ'nın nimetlerinin kıymetini öğretmek için gelir.

Şaşırttı bizi nefs-i bed eyledi hep yolları sed,
Ey lûtfu çok senden meded lûtfeyle açıver yolum.
Bizi nefis kötü yapıp şaşırttı hep yollara engel koydu,
Ey lûtfu çok yardım senden lûtfeyle açıver yolum.

> ***Ey benim canımın cananı, nefs ile ruh ikisi birdir. Lâkin içte kalmış olana can ve zat derler, dışarda olana insan ve sıfat derler.***[1850]

Bu can yine vuslat diler sen şâh ile vahdet diler,
Varmağâ dil nusret[1851] ***diler lûtfeyle açıver yolum.***
Bu can yine vuslat diler sen şâh ile vahdet diler,
Varmağâ gönül yardım diler lûtfeyle açıver yolum.

Her kanda kâmil görürüz bakıp ana yerinürüz,
Dönüp sana yalvarırız lûtfeyle açıver yolum.
Her nerede kâmil görürüz bakıp ona kederleniriz,

[1850] (Niyâzî-i Mısrî, 2003), s.13
[1851] **Nusret:** (Nusrat) Yardım. Cenab-ı Hakkın yardımı, hususen ruhani muavenet. Zafer, galebe, fetih, üstünlük, başarı, düşmana gâlib olmak

Dönüp sana yalvarırız lûtfeyle açıver yolum.

İnsân-ı kâmillere hevesleniriz, fakat onlar gibi olamayacağımızı anlayınca üzülme halimizden bizi kurtar. ***"İnsanlar, aynen altın ve gümüş madenlerine benzerler. Cahiliyede hayırlı olanları, İslâm'a girip onda derinleşip, (onu hazmettiklerinde) yine en hayırlıdırlar."*** [1852] Bu hadisi şerif ile insan kimliğindeki yaratılış özelliğinin ve Allah Teâlâ'nın varlığının ispatıdır. Onun için Allah Teâlâ'ya dua etmek gerekir.

Kulda n'ola yâ Rabbenâ kim sana doğru yol bula,
Sensin kamû derde devâ lûtfeyle açıver yolum.
Kulda n'ola yâ Rabbenâ kim sana doğru yol bula,
Sensin bütün derde devâ lûtfeyle açıver yolum.

Zikrin enîs et bu dile erişe tâ dilden dile,
Yol göstere ilden ile lûtfeyle açıver yolum.
Zikrini arkadaş et bu gönüle erişe tâ gönülden gönüle,
Yol göstere vatandan vatana lûtfeyle açıver yolum.

Zikri arkadaş kılmak ruh ile gereçekleşir. Nefsini arkadaş kılarsan gaflet içinde boulur kalırsın. Hali kötü olan kişi ile arkadaşlık etmek, kötü olmana rağmen kendini iyi sanma vesilesi olup aldanmaya sebep olur.

N'etsin Niyâzî derd-mend etmiş anâsır[1853] ***kayd-u bend,***
Bilmem ilâhî gayr-i fend[1854] ***lûtfeyle açıver yolum.***
N'etsin Niyâzîyi kelepçeyle bağlanmış unsurlar dertli etmiş,
Bilmem ilâhî senden başka koruyucum yok lûtfeyle açıver yolum.
Ne zaman dil taleple açıldı ise Allah Teâlâ vermeyi dilemiştir. İsteklerimiz geciktiğinde yaratılışın sıkıntıları ile Allah Teâlâ'ya dertlenmekteyiz. Bu nedenle nefis hakikatin gerisinde kaldığı için suçludur. Niyâzî-i Mısrî, Allah Teâlâ'dan yardım talep etmektedir.

[1852] Buhârî, Menakıb, 1; Müslim, Birr, 160; Müsned, 2/539

[1853] **Anasır:** elemanlar, unsurlar, elementler; bütünü meydana getiren parçalar; varlıkların meydana gelmesini sağlayan temel unsurlar, elementler

[1854] **Fend:** (f.), (eski.) esirgemek, muhafaza etmek, korumak. Heaven forfend ! Allah esirgesin! Allah korusun! Maazallah! (f.), off ile kovmak, uzaklaştırmak; bir şeyin bir yere çarpmasına engel olmak. fend for oneself kendini geçindirmek.

129

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Doğdu ol sadr-ı Risâlet bastı arş üzre kadem,
Saldı ol nûr-i Nübüvvet pertevin fevkal–ümem.
Çalınıp tabl-ı beşâret geldi şâh-ı Enbiyâ,
Gulgule doldu cihâna kondu ol sâhib âlem.
Nûr-i vechinden alındı encüm ü şems ü kamer,
Bahr-ı ilminden bilindi hikmet-i levh u kalem.
"Merhabâ yâ Mustafâ ey nûr-i ayn-i asfiyâ,
Merhabâ ey Sâhibü'l-mi'râc-ı fi-daci'z-zulem"
Gelmeseydin âleme sen halk olunmazdı cihân,
Dostluğuna yaratıldı ey Nebiyy-i muhterem.
Biz günahkâr ümmete sen Şâhı irsâl eyledi,
Hamdü-li'llâh sana ümmet eylemiş ol Zî-kerem.
Yâ Rasûlallâh şefâat kıl Niyâzî mücrime,
Şol zaman kim baş açık yâlın ayak kan ağlıyam.

Doğdu ol sadr-ı Risâlet bastı arş üzre kadem,
Saldı ol nûr-i Nübüvvet pertevin fevkal–ümem.
Doğdu risâletin başı bastı arş üzre kadem,
Saldı Nübüvvet nûrunun ışığı ümmetlerin en üstüne.

Sadır, göğüs demektir. Emânet edilen sırlar insanın göğsündedir. Eskiden hükümet başkanına "Sadr-ı âzam" derlerdi, sebebi devletin bütün sırlara vâkıf olduğundan dolayı bu isim ona verilmiştir. İşte Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemede ***"Sadr-ı Risâlet"*** denildiği, bütün Enbîyânın sırları anda bulunmasından dolayıdır, yani diğer enbiya onun vekilleridir. Esas Enbiyânın sultânı, başı odur.

"Bastı ferş üzre kadem" deki beyitte geçen ferş bir nûr demektir. Hakikat yolunun üzerinde izlenilecek yol demektir.

Abdulkâdir Geylânî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz Efendimiz buyurur ki;

Her yiğit (veli) bir ayağın izindedir, ancak ben
Kemalin bedri olan Nebi'nin ayak izindeyim [1855]

[1855] (GEYLÂNÎ, 2005), s. 207

Sufiler ***"ayak"*** kelimesiyle rütbe ve makamı kastederler, İmam Geylânî hazretlerinin şöyle buyurduğu rivayet edilir:

"Her veli bir nebinin ayak izinde yürür. Ben işe dedem sallallâhu aleyhi vesellemin ayağının izindeyim! Hazret-i Mustafâ'nın -aleyhissalâtü vesselam- ayağını kaldırdığı yere ben ayak basarım. Ancak nübüvvet ayakları ve makamları bunun dışındadır. Çünkü nebi olanlardan başkasının oraya ulaşmasına yol yoktur" (Behcetü'l-Esrâr, 22). Velilerden bazıları bir nebinin ayak izi, diğer bazıları da bir nebinin kalbi üzeredir. (Bkz: el-Hukûmetü'l-Bâtıniyye, 55 vd.).

<u>Çalınıp tabl-ı beşâret geldi şâh-ı Enbiyâ,</u>
<u>Gulgule doldu cihâna kondu ol sâhib âlem.</u>
Çalınıp müjde davulu geldi nebilerin şâh-ı,
Bağırma ve çağırma doldu cihâna kondu o âlem sâhibi.

Beyitte geçen "âlem " sancak, yani bayrak manâsınadır. Bu sebeple Hazreti Resule "Sâhib-i âlem ", "Sancak sâhibi", denildi. Zirâ diğer Nebîlerin zamanında âlem yoktu. İlk önce Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem efendimiz sancak çekti (Livâ-ül-hamd). Sancağında bir sırrı vardır, muharebelerde harbeden askerlerin onu görerek çevresinde toplanıp birleşmelerini temin içindir. Âlemde İlâhi tecellîlerden bir tecellîdir.

<u>Nûr-i vechinden alındı encüm ü şems ü kamer,</u>
<u>Bahr-ı ilminden bilindi hikmet-i levh u kalem.</u>
Yüzünün nûrundan alındı yıldızlar, güneş ve ay,
İlminin denizinden bilindi hikmet-i levh ve kalem.

Yıldızların, güneşin, ayın hakikatları Nûr-i Muhammedîdir. "Kasîde-i Bür'e" de Hazreti Resûle "Kamer" denilmiştir. Kâsîdeyi şerh eden burada benzetme var diye "ke'l-kamer" olarak yazmış. "Burada teşbih (benzetme) yoktur kamerin hakikati Nûr-i Muhammedîdir, bunda teşbih kendisidir."

<u>"Merhabâ yâ Mustafâ ey nûr-i ayn-i asfiyâ,</u>
<u>Merhabâ ey Sâhibü'l-mi'râc-ı fi-daci'z-zulem"</u>
"Merhabâ yâ Mustafâ ey nûr ve safiyet ve kamalin özü,
Merhabâ ey karanlıklar içinde bizi çağıran Mi'râc Sâhibi"

"Asfiyâ" hakikat ehlinin büyüklerine derler. ***"Sâhib-ül-mirâç"*** yani Mîrâc sâhibi demektir.

<u>Gelmeseydin âleme sen halk olunmazdı cihân,</u>
<u>Dostluğuna yaratıldı ey Nebiyy-i muhterem.</u>
Gelmeseydin âleme sen halk olunmazdı cihân,
Dostluğuna yaratıldı ey Nebiyy-i muhterem.

<u>Biz günahkâr ümmete sen Şâhı irsâl eyledi,</u>
<u>Hamdü-li'llâh sana ümmet eylemiş ol Zî-kerem.</u>
Biz günahkâr ümmete sen Şâhı gönderdi,
Hamdü-li'llâh o kerem sahibi sana ümmet eylemiş.

"Andolsun ki biz, Allah'a kulluk edin ve Tağut'tan sakının diye (emretmeleri için) her ümmete bir peygamber gönderdik." [1856]

[1856] Nahl, 36

İmam Hasan ve İmam Hüseyin radıyallâhu te'âlâ anhumâ efendimiz hazretlerinin uluvv-ı şân ve kadr-i menzilet-i sa'âdetleri eğer ki yazılmak lâzım gelse, kalem âciz kalır. Ancak bir menkabe-i mübâreke-i âlîlerini nakl ü hikâye edeyim de artık oradan imâmeyn-i hümâmeyn efendilerimiz hazerâtının indallâhda (Allah Teâlâ yanında) olan kadr ü kıymet ve menzilet-i sa'âdetleri oradan malûm olur.

İmam Hasan ve İmam Hüseyin radıyallâhu ta'âlâ anhumâ efendimiz hazretlerinin sabâvet (çocukluk) zamanlarında Mekke-i mükerreme'nin etrafını temaşa (görmek) için ikisi el ele tutup gezer iken, Ebû Cehil'in iki oğlu bir deveye binmişler, rast geldiler. İmâmeyn efendimize dediler ki

"Siz dersiniz ki bizim babamız İmam Ali ve atamız Hazret-i Muhammed; niçin bizim gibi deveniz yoktur? Siz yayan gezersiniz, biz böyle deve ile gezeriz" dediler. Bu sözden cenâb-ı imâmeyn efendilerimiz gayet mahzun olup Mescid-i sa'âdet'e avdet (döndüler) buyurdular. Cenâb-ı Risâlet-penâh efendimiz hazretleri buyurdular ki

"Niçin mahzun duruyorsunuz, acaba birisi size bir şey mi söyledi?" buyurunca, imâmeyn efendimiz hazerâtı vukuatı (olayı) hikâye buyurdular. O zaman Cenâb-ı Resûl-i Ekrem sallallâhu te'âlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri buyurdular ki

"Ben deve olayım size, gelin benim üzerime binin" diye hâne-i sa'âdette deve gibi dest-i risâlet-penâhîlerini yere koyup İmam Hasan ve İmam Hüseyin efendilerimizi üzerine alıp hareket buyurdular ve

"Nasıl deveniz iyi mi?" diye sual buyurur idiler. Bunlar dediler ki;

"Onların devesi iki tarafa hâf hâf ediyordu, siz de öyle etsenize" demeleri üzerine sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri sağ taraflarına re's-i (başını) sa'âdetlerini döndürüp ***"af"*** buyurdular. İşte o an ve saatte Hazret-i Cebrail aleyhisselâm öyle süratle nazil oldular ki hiç böyle süratle nazil olmamışlar idi. Hemen Cenâb-ı Resûl-i Ekrem efendimiz hazretlerinin re's-i sa'âdetlerini tutup buyurdular ki

"Ya Resûlallâh, Cenâb-ı Hak sana selâm ediyor, habibim, sağ tarafına af demesiyle kâffe-i usât-ı mü'minîni (asi mümin kulları) affettim, cehennemden azat ettim. Eğerki sol tarafına dahi "af" der ise, küffarı dahi cehennemden azat edip cehennem iptal olacaktır. Süratle beni gönderdi ki solunuza re's-i sa'âdetinizi döndürüp af buyurmayasınız".

O zaman Cenâb-ı Resûl-i Ekrem efendimiz hazretleri pek çok Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senalar edip imâmeyn efendilerimizi üzerlerinden indirip bu ni'met-i gayr-ı mütenâhiye onların sayesinde olduğundan pek çok sevip öptüler ve pek çok teşekkürler ettiler.[1857]

<u>Yâ Rasûlallâh şefâat kıl Niyâzî mücrime,</u>
<u>Şol zaman kim baş açık yâlın ayak kan ağlıyam.</u>

Yâ Rasûlallâh şefâat kıl günahkâr Niyâzî'ye,
Ne zamandan beri baş açık yalın ayak, kan ağlıyam.

[1857] (A.İbrahim Dede, 2006), s.413

130

Vezin: Mefâ'îlün, Mefâ'îlün, Mefâ'îlün, Mefâ'îlün, Mefâ'îlün

Ayağı tozunu sürme çekelden gözüme cânım
Görünür oldu her gâhı gözüme vech-i cânânım.
Niçin sevmeye cân anı ki anda buldu cânânı,
Yıkıldı kal'a-i fikrim yapıldı dinim îmânım.
Çü bildim vech-i cânânı kamûda sezdim Allâhı,
Fenâyım Hakk-ta Vallâhi ne bilim kaldı ne dânım.
Ki bildim cümle Hakk imiş arada gayri yok imiş,
Be-külli anda gark imiş ne ben vârım ne irfânım.
Buluştu bir ten ü bir cân bu mülkü ettiler seyrân,
Niyâzî'den görünen ol ben ancak ad ile sânım.

Ayağı tozunu sürme çekelden gözüme cânım
Görünür oldu her gâhı gözüme vech-i cânânım.
Ayağı tozunu sürme çekeli gözüme cânım
Görünür oldu her zaman gözüme cânânımın yüzü.

Niçin sevmeye cân anı ki anda buldu cânânı,
Yıkıldı kal'a-i fikrim yapıldı dinim îmânım.
Niçin sevmeye cân anı ki anda buldu cânânı,
Yıkıldı fikrim kalesi yapıldı dinim îmânım.

"Yıkıldı kal'a-i fikrim", yani aklî olan ilimlerim (aklım ile bildiğim bilgilerim) mahvoldu. Zirâ ülemâ-i rusûm (eskiden medreselerde tahsillerini yapanlar) denilen kimselerin okudukları veya okuttukları ilim efkârdır, yani düşünce mahsulü olan bilgilerdir. Meselâ, mantık ve buna benzer diğer ilimleri de hep düşünce üzerine oturtulmuştur. Din ve îmân ise düşünce ile bulunmaz. Akıl ve düşünce Dünyaya âit olan şeylerden bile âçizdir. Her şeyin anası "Tevhid ilmi" dir. Muvahhid olmayanın aklı da, düşüncesi de kısa ve sınırlıdır.

Muhyiddin ibn Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurur ki;

"Ehl'ullah'ın vechi ayna gibidir. Bir kimse bize baktığı zaman eğer o aynada kendi nefsinin kirini, karanlığını müşahede ederse, bunu nefret ve hınçla karşılar. Aslında bize izhâr ettiği bu nefret aynanın kendisine yansıttığı nefsine karşı, bu hâdisenin bilincinde olmaksızın, izhâr ettiği doğal nefrettir. Ve eğer bir kimse bize büyük bir muhabbet ve hörmet duyarsa, bu da vechimizin aynasında kendi rûhunun nûrunu ve azametini müşahede ettiği içindir. O bunu bilmez; bize âşık olduğunu sanır. Oysa onun aşkı yalnızca kendi rûhunun kendisine bu yolla akseden o hârikulâde sûre tinedir, vesselâm demiştir". İşte bunun içindir ki bu esrâra vâkıf olan zâtlar kendilerine bühtân edenlere haklarını helâl ederler. Hiç

bilen ile bilmeyen bir olur mu?”[1858]

<u>Çü bildim vech-i cânânı kamûda sezdim Allâhı,</u>
<u>Fenâyım Hakk-ta Vallâhi ne bilim kaldı ne dânım.</u>
Çünkü bilince cânânın yüzünü Allâhı her şeyde sezdim,
Vallâhi Hakk-ta fenâyım ne bilgim kaldı ne de bilgeliğim.

<u>Ki bildim cümle Hakk imiş arada gayri yok imiş,</u>
<u>Be-külli anda gark imiş ne ben vârım ne irfânım.</u>
Bildim ki her şey Hakk imiş arada başkası yok imiş,
Her şey onda gark imiş ne ben vârım ne irfânım.

Cafer-i Sâdık kuddise sırruhu bir dervişine sana Allâhı göstereyüm mi dimiş, kerem iderdün sultânum dimiş yanında bir azîm göl var imiş dervişlerine dir ki tutun şunı göle taldurun, taldururlar. Biraz eğlenün dir eğlenürler çıkarın dir çıkarurlar yine işaret ider yine basarlar yine biraz turdukdan sonra emr ider çıkarurlar yine emr ider âmân diye görür bakmazlar yine basarlar. Birkaç kerre iderler tâ şol kadar olur ki âmân yeter dimez olur ondan sonra biraz baş aşağa tutarlar aklı gelür şeyh

“Allâhı gördün mü ve bildün mi?” dir derviş dir ki

“yok, şeyh” dir ki

“evvel dervişlere yalvardın onlar esirgemedi sonra bana yalvardın ben esirgemedüm benden sonra gönlünü kime tutdun ise [98a] **işde Allah odur, yanî halkun ziyâde alasından ümîdün münkati oldukda, ümîd ise cân çıkmadukça kesilmez tâ sofunda ümid kimde kalırsa Allah odur”** demiş.

Yâ bir kişi Allâhı tanımadın halîfetu'llâh olayum dimek ahmaklıkdur ya cünündandur, ben zorum ile olurum dirse Allah onı yavaşıdur bilâ-nef yavaşlık olur hasrü'd-dünya ve'l-ahire olur. [1859]

[1858] (ŞAHİNLER, 2004), önsöz

[1859] (MISRÎ, 1223), v. 97b

Cafer-i Sâdık kuddise sırruhu bir dervişine

“Sana Allâhı göstereyim mi?” dimiş,

“kerem iderdin sultânum” demiş yanında bir azîm göl var imiş dervişlerine der ki

“tutun şunu göle daldurun” taldururlar. ***“Biraz eğlenin”*** der beklerler ***“çıkarın”*** der çıkarırlar yine işaret ider yine basarlar yine biraz durdukdan sonra emr ider çıkarırlar yine emr eder âmân diye görür bakmazlar yine basarlar. Birkaç kerre iderler tâ şol kadar olur ki âmân yeter demez olur ondan sonra biraz baş aşağa tutarlar aklı gelir şeyh

“Allâhı gördün mü ve bildin mi?” dir derviş der ki

“Yok şeyh” dir ki

“Evvel dervişlere yalvardın onlar esirgemedi. Sonra bana yalvardın ben esirgemedim benden sonra gönlünü kime tuttun ise [98a] ***işde Allah odur, yanî halkun ziyâde alasından ümîdini kesdiğinde, ümîd ise cân çıkmadıkça kesilmez tâ sofunda ümidin kimde olursa Allah odur”*** demiş.

Yâ bir kişi Allâhı tanımadın Allah Teâlâ’nın halîfesi olayım demek ahmaklıkdır ya delilik-

Ne kahrı desti adadan ne lütfu aşinâdan bil
Umurun Hakk'a tefviz et Cenâb-ı Kibriyadan bil [1860]

Buluştu bir ten ü bir cân bu mülkü ettiler seyrân,
Niyâzî'den görünen ol ben ancak ad ile sânım.
Buluştu bir ten ve bir cân bu mülkü ettiler seyrân,
Niyâzî'den görünen ol ben ancak ad ile şânım.

---

tendir, ben zorla olurum derse Allah onu durdurur. Faydasız durmak olur dünya ve ahiret hasreti olur.

[1860] Ne kahrı düşman elinden ne lütfu tanıdıktan bil
İşlerini Hakk'a havale et, Cenâb-ı Hakk'tan bil

131

5+5=10

Aşkın meyine ben kana geldim,
Şem'in oduna hoş yana geldim.
Şem'i tevhidi gördüm yakmışlar,
Gitti kararım pervâne geldim.
Halka-i zikri kurmuş âşıklar,
Ben de sahnında cevlâna geldim.
Mecnûnum bugün Leylâ derdinden,
Neylerim aklı dîvâne geldim
Derdi cânânın açtı yâreler,
Bağrım üstünde dermâne geldim.
Ümmî Sinân'ın hâk-i pâyine,
Sürmeğe yüzüm sultâna geldim.
Yâremi bildim Yârimden imiş,
Bunda Niyâzî Lokmân'a geldim

Aşkın meyine ben kana geldim,
Şevkin oduna hoş yana geldim.
Aşkın şarabına ben kana geldim,
Arzular ateşine hoş yana geldim.

Şarap, demekten muratları; marifetullahtır. Bunun sonu mahabbetu-llaha gider. Yani irfan duygusudur ve aşktır. Aşk ve mahabbet aynı manaya gelir.[1861]

Bu beyitle Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz 1057 (1047)'de Ümmî Sinan kaddese'llâhü sırrahu'l-azize intisâb ederek tecdid-i bîat edişini anlatıyor. Menakıpnamelerine göre Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin hayatında rüyalar çok önemlidir. Bu ilâhisinde şeyhini önce rüyada, sonra da gerçek hayatta görmesi üzerine karşılaştıklarında söylenmiştir.

Rivayete göre Mısrî, sonradan şeyhi olan Ümmî Sinan kaddese'llâhü sırrahu'l-azizi görmek için Antalya'nın Elmalı kazasına giderken, rüyasında bir kalaycıya gider. Kalaycı müşterilerle dolup taşmaktadır. O da güğümünü (Tuhfe'de abdest ibriğini) kalaylatmak için verdiğinde kalaycı , ***"dışını herkes kalaylar, maharet içini kalaylamakta"*** diyerek güğümü (ibriği) kolayca ikiye böler, iç ve dışını kalaylar ve yapıştırarak geri verir. Daha sonra Uşak'ta Ümmî Sinan kaddese'llâhü sırrahu'l-azizi gördüğünde bu kalaycı ustanın o olduğunu anlar. Şeyh "Mehmed derviş bu kalaycı şaşılacak biri değil mi?" diyerek rüyasını keşfedince de O'na biat eder. Bu ilâhyi bunun üzerine söyler. (Tuhfe, s.10; Gülzâr, s.11-

[1861] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, ONUNCU SUAL VE CEVABI

12.)[1862]

<u>Şem'i tevhidi gördüm yakmışlar,</u>
<u>Gitti kararım pervâne geldim.</u>
Tevhid ışığını yakmışlar gördüm,
Kararım kalmadı, pervâne gibi geldim.

<u>Halka-i zikri kurmuş âşıklar,</u>
<u>Ben de sahnında cevlâna geldim.</u>
Âşıklar zikir halkasını kurmuş,
Ben de hararetinde dönmeye geldim.

<u>Mecnûnum bugün Leylâ derdinden,</u>
<u>Neylerim aklı dîvâne geldim</u>
Bugün Leylâ derdinden Mecnûnum,
Neylerim aklı dîvâne geldim

TASAVVUFTA DELİLİK

[İnsanı insan yapan akıl melekesi neden yitirilir? Buna sebep olan şey nedir? Bu sorular, insanlık tarihi boyunca toplumları meşgul etmiş ve en ilkel dönemlerden uygarlığın en üst düzeye ulaştığı dönemlere kadar bu sorulara cevap aranmıştır.

Delilik, her dönemde zamanın geçerli bilgisi doğrultusunda ele alınmış ve buna bağlı olarak da söz konusu sorulara verilen cevaplar, insanlığın bilgi birikiminin artış göstermesine ve ilerleme kaydetmesine paralel olarak zaman içinde değişmiştir. Ayrıca deliyi, şeytanın oyuncağı oldu diye yakan, Orta Çağ'ı tarihe en karanlık dönemlerden biri olarak yazdıran yine Batı olmuştur.

İslam medeniyeti ise deliyi, en başından beri bir "hasta" olarak kabul etmiş ve tedavi etmeye çalışmıştır. İki medeniyet arasındaki bu büyük farklılığın temelinde, İslam dininin deliye ve deliliğe karşı yaklaşımının olduğu söylenilebilir. Çünkü İslam dini, deliyi dinî yükümlülüklerden muaf tutmak suretiyle, onun bir suçlu veya günahkâr değil, hasta olduğunu dolaylı yoldan ifade etmiştir.

Günümüzde psikiyatrinin sınırları dâhilinde ele alınan delilik, bir "hastalık" olarak kabul edilmektedir. İslam medeniyeti söz konusu olduğunda, durum geçmişte de aynıdır. Yani deli, İslam medeniyetinde çok eski dönemlerden beri "hasta" olarak kabul edilmiştir. Bu hususta İslam medeniyeti ile Batı medeniyeti arasında çok büyük bir fark görülmektedir. Batı medeniyeti, yüzyıllar boyunca (18. yüzyılın sonuna kadar) deliyi hangi statü içine yerleştireceğine ve ona karşı nasıl bir yaklaşım içinde olması gerektiğine (tedavi, ıslah veya cezalandırma) bir türlü karar verememiştir. Delinin dinî yükümlülüklerden muaf tutulmasının sebebi, akıldan yoksun olmasıdır. Çünkü insan, akıl sahibi olduğu için ilahî emir ve yasakların muhatabı

[1862] (İbrahim RAKIM, 1750), v. 7 Yard. Doç. Dr.Kenan ERDOĞAN, ***"Şiir-Efsane-Menkıbe ilişkisi Ve Niyâzî-i Mısrî'nin Menkabelerine Göre Bazı şiirlerinin Hikâyesi"*** Sosyal Bilimler Yıl:2003 Cilt:1 Sayı: 1

olmuştur. Delinin muafiyeti sadece dinin emirleri ve yasaklarıyla sınırlı değildir. Onun hukuk kuralları karşısındaki durumu da aynıdır. Çünkü hukuk kuralları da tıpkı din kuralları gibi, akıl sahibi insana yöneliktir. Akıl tarafından belirlenen ve temelinde "iyi" ile "kötü"nün, "doğru" ile "yanlış"ın ayrımı bulunan hukuk kuralları, ancak akıl sahibi olan insan için söz konusu olabilir. Çünkü insanın iyi ile kötü, doğru ile yanlış arasındaki ayrımı yapabilmesini sağlayan şey, temyiz gücü, başka bir ifadeyle akıldır. Dolayısıyla da akıl yetisini ve buna bağlı olarak da temyiz gücünü yitirmiş olan delinin, ne bu kurallara uyması ne de bu kurallar çerçevesinde yargılanması beklenebilir. Bu nedenle de delinin dinî yükümlülüğü olmadığı gibi, cezaî ehliyeti de yoktur. Yani deli, hem dinin hem de hukukun karşısında masum ve mazurdur.

İslam medeniyeti, deliyi "hasta" statüsünde ele almak suretiyle ona karşı yaklaşım biçimini de belirlemiştir. Delilik bir hastalık olduğuna göre tedavi edilmesi, iyileştirilmesi gerekir. Ancak bu noktada, bütün delilik çeşitleri için uygulanan bir tek tedavi yöntemiyle değil, deliliğin sebebine bağlı olarak uygulanan değişik tedavi yöntemleriyle karşılaşmaktayız. Yani sebebe yönelik bir tedavi uygulanması söz konusudur. Mesela, deliliğin sebebinin kanla ilgili olduğu durumlarda, "kan almak" bir tedavi yöntemi olarak kullanılmıştır. Yüksek hararetin veya beslenme bozukluğunun deliliğe sebep olduğu durumlarda ise soğuk su ve az gıda ile tedavi etme yoluna gidilmiştir.] [1863]

[Tasavvuf Edebiyatında, ***"deli"*** ve ***"delilik"*** kelimelerinin eş anlamlısı olarak ***"âşüfte, sevdâ, meczûb, cünûn, cünûniyyet, mecnûn, dîvâne, dîvânegî, şeydâ, şeydâî, bî-hûş, bî-mağz, bî-dimâğ, nâ-hıred vs."*** kelimeler kullanılmıştır.

Farsça bir kelime olan ***"âşüfte"***, *"aklı bozulmak, perişan olmak"* anlamındaki "âşüften" mastarından türemiş olan ve ***"aklı bozuk, perişan"*** anlamına gelen bir kelimedir. Aklın tamamen yitirilmiş olması durumunu değil, bir şuur bulanıklığı durumunu ifade etmektedir.

Arapça bir kelime olan ve sıfat olarak "kapkara, simsiyah" anlamına gelen ***"sevdâ",*** isim olarak da eski dönemlerde insanın sağlığını ve mizacını etkilediğine inanılan dört sıvıdan biri olan "sevdâ"dır. "Bu anlayışa göre, sağlık vücuttaki bu sıvıların dengede oluşuna, hastalık ise bu dengenin bozulmasına bağlıdır. Hastalık ve sağlık bunlar arasındaki denge veya dengesizliğe bağlı olduğu gibi, mizaçlar da bunların nispetine bağlıdır"] [1864]

[Yine Arapça bir kelime olan ***"meczûb"*** ise *"(bir şeyi) çekmek"* anlamına gelen "cezb" kökünden türemiş olan ve *"cezbolunmuş, çekilmiş"* anlamına gelen bir kelimedir. Bu kelime tasavvufî bir terim olan ve **"Hakk'ın kendisine giden yolda ihtiyaç duyulan her şeyi kuluna bahşedip çabası ve çalışması olmaksızın onu kendisine çekmesi ve yaklaştırması"** anlamına gelen "cezbe"yle çok yakından ilgilidir. Bu nedenle de "meczûb" kelimesi, sıkıntı çekmeden ve çaba harcamadan Allah Teâlâ'nın kendisine çekmesi neticesinde hakikate ulaşmış kişiler için kullanılır. Bu kişiler, ***"akıllı deliler (ukalâu'l - mecânîn)"*** olarak da isimlendirilen ve tasavvuf

[1863] (AKDEMİR, 2008), s.2-3
[1864] (AKDEMİR, 2008), s.10-11

sistemi içinde özel bir zümreyi oluşturan kişilerdir. Ancak "cezbe" akıllı delilerdeki kadar şiddetli olmasa da manevî bir yolculuğa çıkmış olan sâlikler için de söz konusudur. Bu nedenle de "meczûb" kelimesi, tasavvuf edebiyatında *"sâlik -i meczûb (manevî yolculuğunda çilenin hâkim olduğu sâlik)"* ve *"meczûb-ı sâlik (manevî yolculuğunda cezbenin hâkim olduğu sâlik)"* tamlamaları içinde karşımıza çıkmaktadır.

Tasavvufî bir anlam ihtiva ettiği için de "meczûb" kelimesi, akıl melekesini herhangi bir şekilde yitirmiş sıradan deliler için kullanılmamaktadır. ***"Cünûn, cünûniyyet, mecnûn"*** kelime grubu ise *"(bir şeyi) gizlemek, saklamak; (gece) çökmek, her yeri kaplamak, karanlık basmak"* anlamlarına gelen Arapça "cenn" kökünden türemiştir. "Cenn" kökü bu anlamlara gelmekle beraber, bu kökten türeyen söz konusu kelimeler, ***"gizli olmak, kapalı olmak, örtülü olmak"*** anlamlarının yanında, "delirmek, çıldırmak" anlamlarını da ihtiva etmektedir. Ebu'l -Kâsım en-Nîşâbûrî'nin, *"mecnûnun aklı örtülü, kapalı olduğu için kendisine bu isim verilmiştir"* şeklindeki ifadesi, "cenn" kelimesinden türeyen bu kelimelerin ***"delirme, çıldırma"*** anlamlarını da ihtiva etmesinin, ***"aklın örtülmüş olması"*** ndan kaynaklandığını göstermektedir.

"Cünûn" kelimesi, "örtünmek, gizlenmek" anlamlarının yanı sıra, *"aklını kaybetmek, delirmek, delilik"* anlamlarına da gelmektedir. Bu hâli kendisinde taşıyan kişiye de *"mecnûn (aklı örtülmüş, deli)"* denilmektedir.

Farsça ***"dîvâne (deli)"*** ve ***"dîvânegî (delilik)"*** kelimeleri de "cünûn, cünûniyyet, mecnûn" kelimeleri gibi, genellikle "peri" kelimesiyle beraber kullanılmakta ve deliliğe sebep olan faktörün "cin çarpması" olduğuna işaret edilmektedir. Ancak dîvânelik ve cin çarpması arasındaki ilgi, sadece bununla sınırlı değildir. Çünkü "dîvâne" ve "dîvânegî" kelimeleri, Farsça "cin" anlamındaki "dîv" kelimesiyle de yakından ilgilidir. Çalışmamızı teşkil eden metinlerde rastlanmamış olmakla birlikte, Farsça "dîv -gîr (cin tutmuş, cin çarpmış), dîv-bâd (şiddetli rüzgar, kasırga; delilik, cinnet), dîv -lâh (cini çok olan yer; delilik)" kelimeleri, "dîvâne" ve "dîvânegî" kelimelerinin de "dîv (cin)" kelimesinden türemiş olma ihtimalini düşündürmektedir. Buna bağlı olarak da "dîvâne" ve "dîvânegî" kelimelerinin "cin çarpması" neticesinde ortaya çıkan delilik için kullanıldığını söyleyebiliriz.

Yine Farsça olan "şeydâ" kelimesi ise "aşk sebebiyle beyni karışan kimse, deli" anlamına gelmektedir. "Şeydâî" kelimesi de söz konusu olan durumu ifade etmektedir. "Akıl" anlamına gelen "hûş, dimâğ, hıred" kelimele rinin başına olumsuzluk bildiren "bî-, nâ-" edatlarının getirilmesiyle oluşturulan ve "deli" anlamına gelen "bî - hûş, bî-dimâğ, nâ-hıred" gibi kelimeler de deliliğin ortaya çıkmasına sebep olan faktörü içinde barındırmayan kelimelerdir. "Şûrîde (karışık, perişan, tutkun, şaşkın)", "şîfte (kaçık, düşkün, tutkun)", "meftûn (hayrân, fitneye düşmüş, sihirlenmiş, tutkun, vurgun)", "bî -hod (kendinden geçmiş, çılgın)" gibi kelimeler ise tam olarak "deli" anlamına gelmemekle beraber, bu kelimeyle yakından ilgili olan kelimelerdir. Söz konusu kelimeler, metinlerde ***"deli/delilik"*** in müteradifi olan

kelimelerle birlikte ve onların bir nevi sıfatı olarak kullanılmaktadır.] [1865]

[İnsanı insan yapan aklın kısmen veya tamamen yitirildiği bir durum olan, kişi için bir kusur mahiyeti taşıyan ve bu nedenle de olumsuz bir değer taşıyan delilik, Tasavvufta ve edebiyatında niçin kullanılmıştır ve neyi ifade etmektedir?

Tasavvufla beslenmiş, semboller ve remizler üzerine kurulu bir edebiyatı olan tasavvuf edebiyatında deliliğin gerçek anlamda kullanılmış olamayacağı, bu edebiyata yabancı olmayanların kolaylıkla tahmin edebilecekleri bir şeydir. Bu nedenle de "delilik" kavramının arka planına inmek gerekmektedir.

Tasavvuf edebiyatındaki ikinci delilik türünü meydana getiren bu süreç, zahirî ve batınî olmak üzere iki katmanlı bir anlama sahiptir. Bu durum, söz konusu deliliğin temelinde bulunan "aşk"ın, ortaya çıkış biçimine bağlı olarak "beşerî" ve "ilahî" olmak üzere iki kategoriye ayrılmasından kaynaklanmaktadır.

Zahirî anlamın merkezinde beşerî aşk, batınî anlamın merkezinde ise ilahî aşk vardır.

Zahirî anlam, aynı zamanda deliliğin gerçek anlamıdır. Yani kişinin aşk sebebiyle aklî dengesinin bozulması durumunu ifade etmektedir. Batınî anlama ulaşabilmek için yapılması gereken tek şey, söz konusu deliliğe sebep olan aşkı, beşerî düzeyden ilahî düzeye çekmektir. Aşk sebebiyle ortaya çıkan bir delilik olduğu ve yaratılış neticesinde ortaya çıkan ***"ikilik"*** durumunun ortadan kaldırılması sürecini anlattığı için de bu deliliği, " '***Birlik'e Giden Yol: Aşk Deliliği***" denilmiştir.] [1866]

Abdullah b. Mübârek kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz gençliğinde bir cariyeye vurulur. Bir akşam sarhoş arkadaşlarıyla bir araya gelir. Sonra onlardan birini yanına alarak cariyenin evinin duvarının dibine gider. Evin damına çıkan cariye ile sabaha kadar birbirlerine bakışırlar. Sabah ezanı sesini duyan Abdullah, henüz yatsı ezanı okunuyor sanır. Ortalık ağarınca işin gerçeğini anlar. Bu onun için bir uyarı olur. Kendi kendine şöyle der:

"Bütün gece boyu heva hevesine uyarak usanmadan, bıkmadan ayakta durdun. Şayet bir imam namazda uzun bir sûre okusaydı (camide fazla bekletti diye) deli divane olurdun. Bu dava karşısında şimdi senin mümin ve müslümanlığın nerede kaldı? Söyle bakalım!". [1867]

<u>Derdi cânânın açtı yâreler,</u>
<u>Bağrım üstünde dermâne geldim.</u>
Cânânın derdi bende yâraler açtı,
Özüm üstünde dermâne geldim.

<u>Ümmî Sinân'ın hâk-i pâyine,</u>
<u>Sürmeğe yüzüm sultâna geldim.</u>
Ümmî Sinân'ın ayağının tozuna,

[1865] (AKDEMİR, 2008), s.11-13
[1866] (AKDEMİR, 2008) , s.7-9
[1867] Ali b. Osman Hucvirî, ***Keşfü'l-Mahcûb*** *(Hakikat Bilgisi)*, (Haz: Süleyman Uludağ), İstanbul 1982,s. 192

Sürmeğe yüzüm sultâna geldim.

Niyâzî-i Mısrî şeyhi Ümmi Sinan kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz hakkında duygularını ifade etmektedir.

Yâremi bildim Yârimden imiş,
Bunda Niyâzî Lokmân'a geldim
Yaramı bildim Yârimden imiş,
Bunda Niyâzî Lokmân'a geldim

Bendeki sevginin asıl sebebi meğer şeyhimden oluyormuş, diyerek şeyhine müracat ettiğini bu şekilde kurtulacağını anlatmaktadır.

132

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ol menem kim vâkıf-ı esrâr-ı ilm-i Âdemim,
Kâşif-i genc-i hakikat hem hayât-ı âlemim.
Bende mahfî oldu gaybül-gaybın esrârı hemîn,
Bendedir sır-ı emânet ana kenz-i mübhemim.
Ben cemâl-i Hakk'ı cümle şeyde zâhir görmüşem,
Bu merâyâya anın için baktığımca hurremim.
Her sözüm miftâh-ı kufl-i "küntü kenz" olmuş durur,
Hem dem-i İsâ ile herbir nefiste mahremim.
Cümle mevcûdâtı verdim ben vücûd-ü vâhide,
Zât u esmâ ve sıfâtın ile hâlâ yek demim.
Yerde gökte her ne kim var bağludur bâşı bana,
Âşikâre vü nihâne ben tılsım-ı â'zâmım.
Ben o Mısrî'yem vücûdum Mısrına şâh olmuşam,
Hâdisim gerçi velî ma'nîde sırr-ı akdemim.

Ol menem kim vâkıf-ı esrâr-ı ilm-i Âdemim,
Kâşif-i genc-i hakikat hem hayât-ı âlemim.
Ben ki Âdemî ilmin sırlarına vâkıfım,
hakikat definesini keşfetmiş hemde âlemin hayâtıyım.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin, menâkıpnâmelerine göre, tarikattaki seyr-i sülûkü esnasında kutbiyet makamı verilmesi üzerine bu mazhariyetini, bu ilâhi ile ifade etmiştir.[1868]

Fakat daha sonra kutbiyet makamının çok mesuliyetli olduğunu görerek bu vazifeden affedilmesi için Allah Teâlâ'ya yalvarmış ve bunun üzerine kutbiyet makamından alınmıştır. Aşağıdaki beyitle başlayan ilâhisini de bu sırada söylediği rivayet edilir.[1869]

İbn-i vaktim ben ebe l vakt olmazım
Abd-i mahzım ben tasarruf bilmezim[1870]

Muhyiddîn İbnu'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz buyurdu ki:

"Kendisine Kur'an-ı Kerim verilene ilm-i kâmil verilmiştir. Bu yüzden mahlûkat içerisinde Muhammedi olanlardan daha tamı (etemm) yoktur. Zira ***onlar insanlık âlemi içerisinde yine insanlığa en hayırlı ümmettirler.*** (Âl-i İmrân, 110) ve

[1868] (İbrahim RAKIM, 1750), v.83. Tuhfe, s.27-28; Baha Doğramacı, Niyâzî Mısrî, Ank.1988, s.7-8.
[1869] M. Şemseddin (Ulusoy) Efendi (1867-1936) Gülzâr- Mısrî, S. 75-76.
[1870] Yard. Doç. Dr.Kenan ERDOĞAN, ***"Şiir-Efsane-Menkıbe ilişkisi Ve Niyâzî-i Mısrî'nin Menkabelerine Göre Bazı şiirlerinin Hikâyesi"*** Sosyal Bilimler Yıl:2003 Cilt:1 Sayı: 1, s. 47

onlar âlemin güneşi gibidirler"(Bkz. el-Fütûhât, 11/107).[1871]

Bende mahfî oldu gaybül-gaybın esrârı hemîn,
Bendedir sır-ı emânet ana kenz-i mübhemim.

Her zaman bende gizli kaldı gaybül-gaybın sırları,
Bendedir emânet sırları onu saklamış defineyim.

Bir hikâye: Şa'bân Efendi hazretlerinin namazın kılmanın sevabın beyân idüp nakl itdiler ki;

Hacı Bayram Sultân (kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz) hazretleri âhirete intikâl ittikleri gün, bir çiftçi Ankara şehrine sabân demirî yapdurmağa gelüp gördü ki dükkânlarda kimse yok. Meğer Hacı Bayram Sultân'ın namazına gitmişler. Ol dahî sabân demirîn beline sokup azizin namazın kılup ba'dehû (sonra) demûrciler sabân demûrîn ocağa koyup ve çok ikdam (devamlı) idüp kızdûramadılar. Ve âciz ve mütehayyir kalup, kadıya ve müftiye i'lâm ettiler. Cevâbında ve keşf-i sırrında ve hikmetinde anlar dahî âciz olup akîbet Hacı Bayram Sultân hulefâsından ilm-i ledünnîde ehl olup ve (allemnahu min ledünna ilmen)ye mazhâr olan Hızır Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem sıfat bîr azîze İ'lâm etdüklerinde,

"sabân demûrîni kande iletdün" deyû bi-ilhâmillâh suâl idüp ol kimesne dahî ***"kendû de getürüp Hacı Bayram Sultân'ın namazına hâzır olduğın haber virecek", ol azîz ehl-i hâl hall-i işkâl idüp pâk i'tikâd ile Hacı Bayram Sultân'ın namazın kılan, ol sultân hürmetine cehennem odına yanmamağa işarettir"*** deyû tahkîk itdüer. Ve dahî cümle vilâyet halkı sabî oğlancıkların bile getürüp azizin namazın kılmağa bu kadar meyl ve rağbetleri vâriken Muharrem Efendi'nin bu kelâmından rağbetleri dahî ziyâde olup Hacı Bayram Sultân'ın ve Bâyezîd Bestâmî hazretlerinin namazı gibi ziyâde kesret ve izdiham oldı. [1872]

[1871] (KILIÇ, 1995), s.97

[1872] (FUADÎ), v. 68b-70a

Bu menkabenin başka bir versiyonu da şu şekilde anlatılmaktadır.

Hz. Kuddûsî, 1265/1848 tarihinde Bor'da Hakk'a yürümüştür. Hz.Kuddûsî'nin vefat ettiği gün, köylünün biri de kırılan saban demirini tamir ettirmek üzere Bor'a geldiğinde, çok kalabalık bir cemaatin cenaze namazına hazırlandığını görünce, abdestini tazeleyerek cenaze namazını kılar. Hemen işine dönmek niyetinde olduğundan, yakındaki bir demirci dükkânına girerek, tamir etmesi için saban demirini ustaya verir. Demirci, ocağa koyduğu demirin bir türlü korlaşmadığını, saatlerce uğraştığı halde dövülecek hale gelmediğini görünce, şaşkın bir halde düşünceye dalar. Bu sırada, yakın bir tanıdığı, dükkâna girer. Demirci, durumu ona anlatır. O da, köylüye;

"Sen nerelisin, bu demiri nereden getirdin?" diye sorar. Köylü;

"Ben filan köydenim. Bu demir, dün çift sürerken bir kayaya takılıp kırıldı. Tamir ettirmek için bu gün buraya getirdim. Bor'a girdiğimde, eşini görmediğim bir cemaate katılarak cenaze namazını kıldıktan sonra bu dükkâna geldim." deyince, o kişi;

"Senin, adını sormadan namazına iştirak ettiğin zât, Büyük Velî, Hakk Aşığı Şeyh Ahmed Kuddûsî Hazretleriydi. Allah Teâlâ, değil onun namazını kılanı, o cenazede hazır olan alet ve edevatı da ateşten muhafaza etmiştir." der. İman sahibi olan bu köylü, yeni

Ben cemâl-i Hakk'ı cümle şeyde zâhir görmüşem,
Bu merâyâya anın için baktığımca hurremim.
Ben Hakk'ın cemâlini cümle şeyde açıkça görmüşem,
Onun için bu aynalara baktığımdan sevinçliyim.

Her sözüm miftâh-ı kufl-i "küntü kenz" olmuş durur,
Hem dem-i İsâ ile herbir nefiste mahremim.
Her sözüm "küntü kenz"in kilit anahtarı olmuş durur,
Hem İsâ nefesi ile herbir nefiste gizliyim.

Cümle mevcûdâtı verdim ben vücûd-ü vâhide,
Zât u esmâ ve sıfâtın ile hâlâ yek demim.
Cümle mevcûdâtı verdim ben birlik vücûduna,
Zât, esmâ ve sıfâtın ile hâlâ bir an'ım.

Yerde gökte her ne kim var bağludur bâşı bana,
Âşikâre vü nihâne ben tılsım-ı â'zâmım.
Yerde gökte her ne kim var bâşı bana bağlıdır,
Ben açık ve gizli en büyük tılsımım.

Niyâzî-i Mısrî, ben âlemin devrinde olan merkezi olan tılsım, kibrit-i ahmer gibi düştüğü yeri kimya eden, ism-i âzam gibi tesiri vücud eyleyen tılsımı ilahiyim demektedir. İnsan yaratılışın merkezinde olduğu gibi, kamil insan ise Hakk'ın tecelli mazharı olması açısından âlemin merkezidir.

Ben o Mısrî'yem vücûdum mısrına şâh olmuşam,
Hâdisim gerçi velî ma'nîde sırr-ı akdemim.
Ben o Mısrî'yem vücûdum şehrine şâh olmuşam,
Velî gerçi sonradan olmuşsamda manada en önceki sırrım.

[Tevrat'ın ilk ayeti:

"Allah Teâlâ, önce muazzam bir nesne yarattı. Sonra gökleri, sonra da yeri yarattı."

Bu ayette geçen **"Vehim"** (muazzam bir nesne) kelimesi büyük şan sahibi manasında olup, Efendimiz Muhammed Mustafa (sallallâhü aleyhi ve sellem) ruhu demektir. Nitekim Hadîs-i şerifte şöyle buyrulmuştur: **"Allah Teâlâ ilk yarattığı şey benim ruhum veya nurumdur".**

Tevrat'ın ilk ayetinde geçen **"El vehim"** kelimesini ebcetle (harf hesabı) hesap edilirse doksan iki çıkar. Bu rakam **"Muhammed"** isminin ebcedine uygundur.

Musâ aleyhisselâm Tevrat´tan okuyarak:

"Ya Rabb´î! Ben bir ümmet gördüm ki, onlar ümmetlerin hayırlısıdır. İman

---

bir saban alıp köyüne döner. (Kuddûsî, Tarihsiz), s.19

etmeleri için insanlara emr-i maruf ve nehyi münker yaparlar. İlk ve son kitaba inanırlar. Dalâlet ehline karşı cihat ederler. Bir gözü kör olan Deccal ile savaşırlar. Bunları bana ümmet eyle" dedi.

Allah Teâlâ; **"Ya Musa! Onlar Ahmet´in (aleyhissalâtü vesselam)´ın ümmetidir,** buyurdu.

Yine Musâ aleyhisselâm Tevrat´tan okuyarak:

"Ya Rabbi! Bir ümmet buldum ki, onlar çok hamd ederler ve hükmedicidirler. Bir iş yapmak isteyince inşallah derler. Onları bana ümmet eyle, dedi.

Allah Teâlâ; **"Ya Musa! Onlar Ahmet sallallâhü aleyhi ve sellemin ümmetidir,** buyurdu.][1873]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ve ümmetine işaret ile onunla olan beraberliği haber veren Niyâzî-i Mısrî ilk sırrın muhabbet dairesini açıklamıştır.

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِى يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

"De ki: eğer siz Allahı seviyorsanız hemen bana uyun ki Allah da sizleri sevsin ve suçlarınızı mağfiretle örtsün, Allah gafurdur, rahîmdir." [1874]

[1873] (ALTUNTAŞ, 2004), s.92
[1874] Âl-i İmran, 31

133

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün feûlün

Hüdânın sun'ına âyîne âlem,
Düşüptür sâni'in mir'âtı Âdem.
Odur Âdem ki nefsin tanımıştır,
Oluptur Hızr-ü İlyâs ile hemdem.
Ne görürse iyi kem zîr ü bâlâ,
Görür öz nefsini her baktığı dem.
Eğer râî eğer mer'î vü mir'ât,
Kamunun aslıdır Âdemdeki dem.
Nefestir bahr-ı zât ancak hurûfu,
Anın emvâcı bil ol şad u hurrem.
Göründü bahr-ı kândan bunca emvâc,
Olur zâhir gider yine kalır yem.
Bu âlem de bahirdir hem mevâlid,
Anın emvâcıdır şek ile demem.
Hezârân mevci bir anda yok edip,
Eder emsâlini tecdid demâdem.
Aceb misli demek gayri demek mi
Yahut aynî mi, yâ cem'imi desem.
Bilen ayn-ü bilmeyen gayr demek,
Budur şâfî cevap "allâh-ü â'lem"
Özü evvelkidir sûretle dürür gayr,
Ki yani can odur terkib o demem.
Ki zirâ can bir oldu çok sûret,
Budur kavl-i muhakkik hem müsellem.
Desen niçün bilinmez hâlî ûlâ,
Çün oldur sonra niçin der ki bilmem.
Tegayyürden bilinmezlik zuhûru,
Birlikten dürür dediği bilsem.
Niceyse neş'e-i ulâda gönlü
O zevki arzular Sânî de bî-kem
Taleb evvelki zevkî hükm-i candır,
Cehl terkibinin hükmü ol epsem.
Kamû bir noktadır ilm ancak ey dost,
Çoğaldıkça dolar kalbe hemm u gam.
Niyâzî taht-ı "bâ"da nokta oldu,
Ali'nin sırrına olalı mâhrem.

Hüdânın sun'ına âyîne âlem,
Düşüptür sâni'in mir'âtı Âdem.
Hüdânın sanatkârane işine aynadır bu âlem,
Yaratanın düşmüş aynasıdır Âdem.

Âdem, beşeri âlemde Allah Teâlâ'nın tecellisi zuhur etmiş aynasıdır. Rahmanın nefesinin tecellisi olan Âdem, sureti ile Hakk'ın beşerdeki zuhurudur.

Odur Âdem ki nefsin tanımıştır,
Oluptur Hızr-ü İlyâs ile hemdem.
Âdem odur ki nefsini tanımıştır,
Hızır ve İlyâs ile canciğer arkadaş olmuştur.

> Mevlânâ gençliğinin başlarında bir gün vaiz esnasında Hızır ve Mûsa aleyhisselâmın hikâyesini anlatıyordu. İlâhî dost ebrarın kendisiyle övündüğü Şemseddin-i Attâr da mescidin bir köşesinde tam huzur içinde oturmuştu. Vaiz esnasında acayip şekilli bir adamın bir köşede oturduğunu ve her defasında başını sallayarak:
>
> ***"Doğru söylüyor ve iyi anlatıyorsun, sanki sen aramızda üçüncü bir şahısmışsın gibi"*** demekte olduğunu gördü. Bu sözleri işitince, onun Hızır aleyhisselâm olduğunu anladı. Hemen eteğine yapışıp ondan yardım dilemek istedi. Hızır aleyhisselâm
>
> *"Biz hepimiz ondan yardım diliyoruz. Bütün abdal'ın, evtad'ın ve ileri gelen kutapların sultanı odur. Sen, onun eteğine yapış, ne istersen ondan iste"* dedikten sonra birdenbire onun elinden eteğini çekip kayboldu. Şemseddin-i Attâr: Ben Mevlânâ'nın elini öpmeğe gittiğim vakit, Mevlânâ:
>
> ***"Hızır nebi ve diğer bütün azizler âşıklarımızdandır",*** buyurdu. Ben bunun üzerine hemen baş koyup mürit oldum" dedi. [1875]

Ne görürse iyi kem zîr ü bâlâ,
Görür öz nefsini her baktığı dem[1876]***.***
Ne görürse iyi ve kötü, alçak ve yüksek
Her baktığı an öz nefsini görür.

İnsan-ı kâmil kâinatta iyü - kem (iyi-kötü) ve zir-ü bâlâ (alçak ve yüksek) ne görürse Hakkı gördüğü için ve kendisinin Hakk'da yok olmuşluğunu bildiği için bütün âlemde de kendini görmektedir. Zira gören, görünen ve ayna hep o'dur ve âdem'deki demdir, yani Allah Teâlâ'nın kâinatı âdem için yar kılmaya devam etmesidir.

Eğer râî eğer mer'î vü mir'ât,
Kamunun aslıdır Âdemdeki dem.
Gören eğer manzara ve ayna olsun,
Âdemdeki nefes hepsinin aslıdır.

[1875] (YAZICI, 1995), s. 541-(256)
[1876] **Dem:** f. Nefes. Soluk. * Ağız. * Nazar. * An, vakit, saat. * Koku. * Kibir, gurur. * Âli, yüksek. * Körük

<u>Nefestir bahr-ı zât ancak hurûfu,</u>
<u>Anın emvâcı bil ol şad u hurrem</u>[1877]
Zât deryası nefestir ancak harfleri,
Onun dalgaları bilki ol bahtiyar ve sevinçli.

Zât denizi (bahr-ı zât) olan bu âlem sanki Hakkın üfürdüğü bir nefestir. Ancak onun hurûfu (mânânın harflerde görünür'hale gelmesi gibi görüntü kazanan mazharlan) o denizin emvacı (yani dalgaları) dır. Onlar zahir olur, yani görünür, sonra giderler ve deniz (yem) yine kalır. Şu halde deniz o dalgaların aslıdır.

Lisan, insânî ruhu nefheden ilâhî nefesin hakikati üzere sadece insana bahşedilmiş bir lütuftur. Zîrâ insanın nefesi, metafizik ilâhî düzeyde *nefesü'r-Rahmân* şeklinde isimlendirilen mânânın bir sûretinden ibârettir. Nihâî tahlilde nefes-i ilâhîye dayanan insânî nefes ise farklı mahreçlerine göre bu lisanın harflerini ve kelimelerini oluşturur. Nefes alan kimse, konuşmak istediği zaman, farklı mahreçlerden çıkan nefesi vasıtasıyla, kalben bilip konuşmak üzere karar kıldığı şeyleri harf, ses ve sözlere dönüştürür. [1878]

Hz. İsâ aleyhisselâma, mevcûdâta hayat veren nefha-i ilâhî ilmi verilmiştir. O her hangi bir sûrete nefhettiği zaman o sûret Allah Teâlâ'mın izniyle hayat buluyordu. İşte Rahmanın nefesinden ibaret olan nefha-i ilahi vasıtasıyla Hz. İsâ aleyhisselâma ölüleri diriltme hasleti ve İbn'ül Arabî 'nin ilm-i Îsevî dediği harfler ilmi verilmiştir. Çünkü harflerin âyânı da ancak kalbin ortasından çıkan ve hayat kaynağı havadan ibâret olan nefhadan hâsıl olur. Hava mahreçlerde inkıtaya uğradığında harfler zuhur eder. [1879]

Âleme hakikati cihetinden, rahmânın nefesi olması cihetinden bakıldığında o, ancak Allah Teâlâ'dır denilir, diğer taraftan âleme bu ilâhî nefeste şekillenmiş sûretler olması cihetinden bakıldığında ise o, mahlûkattır denilir. Nefes, Hakk için bâtın, halk için zâhir olduğundan Hakk'ın bâtını halkın zâhiri, halkın bâtını ise Hakk'ın zâhiridir.[1880]

Âlem, 'Allah Teâlâ'dan başka her şey' *(mâ sivâ)* olduğundan O'ndan ayrıdır. Ne var ki âlem, Rahman'ın nefesinden zuhûr eden kelimeler olduğundan her yönden bir ayrılık söz konusu değildir. Çünkü nefes, nefes sahibinden ayrı olmadığı için Allah Teâlâ'nın sonsuz kelimeleri olan âlem O'nun nefesiyle aynıdır. Nefes de Rahman'ın kendisi olduğundan kelimeler (âlem) Rahman'ın aynıdır. Başka bir ifadeyle âlem, Hakk'ın zuhûr yeridir. Zât îtibârıyla Allah Teâlâ her şeyden mutlak münezzeh olması sebebiyle âlem bu yönden Allah Teâlâ'dan başkadır. Fakat âlemde Allah Teâlâ'nın isimlerinin tecellîsinden başka bir şey bulunmadığından âlem Allah Teâlâ'dan ayrı değildir. İşte bu şekilde İbn'ül Arabî, Allah-âlem münasebiti hususunda sürekli aynılık ve ayrılığı vurgular, nihâyet bu

---

[1877] **Hurrem:** f. Sevinçli. Mesrur. Şen. Ferahlık veren. Taze ve hoş. Güler yüzlü.
[1878] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 185
[1879] İbnü'l-Arabî, *Fütûhât (thk.)* c. III, s. 89, 91. 204. (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 217
[1880] İbnü'l-Arabî, *Fütûhât,* c. IV, s. 85. (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 352

husustaki görüşlerini O/O değil şeklindeki çelişkili bir ifadeyle özetler.[1881]

Allah ile mutlak yokluk arasında bulunup, her ikisinin özelliklerini taşıyan bir berzah olduğu için âmâ'nın iki yönü vardır: Hakka ait bâtın yönü, halka ait zâhir yönü. Bâtın yönüyle Hakkın nefesidir, zâhir yönüyle bütün âlemin zuhûr ettiği ilk unsurdur. Bu berzah vasıtasıyla bir taraftan Hakk, mahlûkâtının sıfatlarını kendine izafe ederken *(teşbih),* diğer taraftan mahlûkat, O'nun sıfatlarıyla sıfatlanabilir.[1882]

Göründü bahr-ı kândan bunca emvâc,
Olur zâhir gider yine kalır yem.
Deryanın kaynağında bunca dalga göründü
Zâhir gidince, yine kalır yem. (yiyecek-çerçöp)

Bu âlem de bahirdir hem mevâlid,
Anın emvâcıdır şek ile demem.
Bu âlem de deryadır, hem doğumlar
Şüphe etmeden söylerim ki onun dalgalarıdır

Acaba hem deniz hem dalga olan bu âlemde veya (Elest gibi) önceki âlemlerde var olup birer dalga gibi yok olan insanların kendi, önceki hallerinin misli (benzeri) olmaları nedir? Öncekinden gayri (başka) varlıklar olmak mıdır? Yoksa aynı mı veya cem'i mi (yani hem aynı hem farklı) olmaları mıdır?

Hezârân[1883] ***mevci bir anda yok edip,***
Eder emsâlini tecdid demâdem.
Binlerce dalgasını bir anda yok edip,
Her vakit benzerini yeniden yaratır.

Hakk'ın, *âyân-ı sâbite*'yi sübûttan vücûda çıkarması ifade edilirken kullanılan bu zaman bildiren kalıplar her hangi bir zamansal ardışıklığa işâret etmezler. Zîrâ Hakk'ın *âyân-ı sâbite'*ye varlık bahşetmesi ezelden ebede kadar devam eden sürekli bir ameliyedir. Hakk'ın iradesi de sadece belirli bir zamana taalluk etmez.[1884]

Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurdu ki:

Her nefeste dünya yenilenir. Fakat biz, dünyayı öylece durur gördüğümüzden bu yenilenmeden haberdar değiliz. Ömür su gibi yeniden yeniye akıp gider. Fakat cesette bir daimîlik gösterir. Elinde hızlı hızlı oynattığın ucu ateşli bir sopa nasıl upuzun ve tek bir ateş hattı gibi görünürse ömür de pek çabuk akıp geçtiğinden daimî bir şekilde görünür.

[1881] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 357
[1882] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 357
[1883] **Hezaran:** f. Binler. Binlerce. Pek çok. * Bülbüller
[1884] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 41

Ateşli çöpü sallasan ateş gözüne upuzun görünür. Bu ömür uzunluğunu da Allah Teâlâ'nın tez tez halk etmesindendir. Allah Teâlâ'nın yeniden yeniye ve süratle halk etmesi, ömrü öyle uzun ve daimî gösterir. Bu sırrı bilmek isteyen, pek büyük ve derin bir âlim bile olsa (kendiliğinden bilemez, ona de ki: işte Husâmeddin buracıktadır. O yüce bir kitaptır ondan öğren)[1885]

Aceb misli demek gayri demek mi
Yahut aynî mi, yâ cem'imi desem.
Acaba benzeri diyeyim başkası mı diyeyim
Yahut aslı mı, yâ hepsi mi desem.

Sûfî, kalbî müşadeleriyle ve aktif hayâli vasıtasıyla kâinâtta sonsuz çokluk içerisine ayrı ayrı saçılmış olan İlâhî kemâli, İlâhî hakikati bir anda, doğrudan bütüncül bir şekilde görür. [1886]

Bilen ayn-ü bilmeyen gayr demek,
Budur şâfî cevap "allâh-ü â'lem"
Bilen aslıdır, bilmeyen başkası demektedir,
Budur yeterli ve duru cevap "allâh-ü â'lem"

Kur'an-ı Kerim'de ***"Biz yerin, onlar (in cesetlerin) den ne eksilttiğini bilmişiz-dir"***[1887] ifadesi yer almıştır. Bir önceki âyette ise kâfirlerin sözleri şöyle naklediliyor: ***"Biz öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı (tekrar, hayata döneceğiz?). Bu, (ihtimal çok) uzak bir dönüş'"***. Demek ki kâfirlerin tamamen toprak olduğunu zannettikleri bedenden toprağın yok edemediği bir şey kalmaktadır. Bu öyle bir şey olmalıdır ki kıyamet sûresinin 4.cü ayetinde de belirtildiği gibi insanın parmak uçlarına varıncaya kadar, bütün ayrıntıları ile sabit kalması gereken hüviyet tayin edici özelliklerinin yeniden iade edilmesine imkân versin. O halde toprağın yok edemediği bu unsurlar belki bir ak nokta rolünü oynayacak bir noktada içleşmiş bazı şifrelerdir.

Demek ki bu şifreleri biz **bilmediğimize** göre bizim için yeniden halk edilen vücud eskisinden gayri (başka) bir vücuttur.

Özü evvelkidir sûretle dürür gayr,
Ki yani can odur terkib o demem.
En önce özdür, sûrette duran başkasıdır.
Yani can özdür. Terkib (beden)e O'dur demem.

[Nakşibend Hazretleri Muhammed Parisa kuddise sırruhu'l-azîze
"Bizim vücudumuzdan murat Muhammed'in zuhurudur." Diyerek birliktelik-

[1885] Mesnevi, c.I, b. 1144-114 9
[1886] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 109
[1887] Kâf, 4

teki sırrın ifşasını yapmıştır.

Mecnun'un ***"Biz bir bedene girmiş iki ruhuz"*** sözü de "***tek-ü tenha olmuşuz"*** a remizdir. Aslında iki ruh iki bedende olur. Denilmek istenilen ikimiz ikilikten geçip birlik sırrına ermişizdir, demektir.

Kur'ân-ı Kerim'de Allah Teâlâ şöyle buyurdu: ***"Kullarım, sana benden sorarlarsa, ben yakınım."*** [1888] Bu yakınlığı kul birleşme olarak düşünmemelidir. Çünkü Allah Teâlâ, hiçbir şeyle ittihat etmediği gibi; herhangi bir şey dahi onunla ittihat etmiş değildir. Allah Teâlâ'ya hiçbir şey hulul etmediği gibi; Allah Teâlâ dahi hiçbir şeye hulul etmiş değildir.

Allah Teâlâ'nın yakınlığı, her ne kadar keyfiyeti ve benzeri yok ise, de; lâkin burada vehmin yeri vardır. Vehim kavramı ve hayal dairesi dışında kalan, Allah Teâlâ'nın yakınlığıdır.][1889]

Ki zirâ can bir oldu çok sûret,
Budur kavl-i muhakkik hem müsellem [1890]
Ki zirâ çok sûret bir can oldu,
Kesin hem kabul edilmiş söz budur.

Desen niçün bilinmez hâlî ûlâ,
Çün oldur sonra niçin der ki bilmem.
Dersen niçin bilinmez bu yüksek hâl,
Çünkü odur. Sonra niçin der bilmem.

> İbn'ül Arabî 'nin de vurguladığı gibi: *"İş (tasavvufî tecrübe), fikrin vâkıf olamayacağı kadar büyüktür. Fikir mevcut olduğu sürece mutmain olup sükûnete ulaşmak imkânsızdır."*[1891]

Tegayyürden bilinmezlik zuhûru,
Birlikten dürür dediği bilsem.
Halden hale geçişinden dolayı varlığı bilinmez,
Birlikte durursam dediğini bilirim.

Tevhidi bilen ancak bu sözleri anlayabilir.

Niceyse neş'e-i ulâda gönlü

[1888] Bakara, 189

[1889] (ALTUNTAŞ, 2007), s.207

[1890] **Müsellem:** (Selm. den) Teslim olunmuş olan, doğruluğu şeksiz kabul edilen. Herkes tarafından kabul edilip emniyet ve itimad edilen. * Tasdik edilip inkâr edilmeyen. * Ayıplardan teberri olunmu

[1891] İbnü'l-Arabî, *Risâletü'n ile'l-İmâm er-Râzî, (Resâil),* s. 224. (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 88

O zevki arzular Sânî de bî-kem
Niceyse uludur gönlü ve neş'esi
Yaratanda sayısızca O zevki arzular

Taleb evvelki zevkî hükm-i candır,
Cehl terkibinin hükmü ol epsem.
Can hükmünün zevkî önce istektir.
Cehalet terkibinin hükmü ise dilsizdir.

> Saygıdeğer karıncalar başlangıçtan beri yuva yapma işine karınca yuvası yaparak başlamışlar ve hala da öyle devam ederek, bu konudaki sebatlarından dolayı büyük bir şeref kazanmışlardır. Oysa insan ayran gönüllü, tutarsız bir yaratık olduğu için, belki de satranç oyuncuları gibi **hedefi değil de, hedefe giden yolu sevmiştir.**
>
> **Şuna kesinlikle inanabiliriz, insanın yöneldiği tek hedef, hedefine ulaşabilmek için harcadığı sürekli çabadır; başka bir deyişle hayatın kendisidir.** Oysa hedef iki kere iki dörtten, bir formülden başka bir şey olamaz; beyler, iki kere iki dört eder ise bu aslında hayatın kendisi değil, ölümün başlangıcıdır. İnsan, iki kere iki dört ederden hiç olmazsa bir korku duymuştur ve şu an benim içimde de bu korku vardır.
>
> **Evet, insanın tek yaptığı bu kesin sonuçların peşine düşmek, bunun için okyanusları aşmak ve hatta bu uğurda ölümü bile göze almaktır. Ama diğer yandan da aradığını bulacağından dolayı ödü patlar.** Çünkü bilir ki; eğer aradığını bulursa, artık arayacak bir şey kalmayacaktır. ….
>
> Peki, biz insanlar nereye gidebiliriz? Hedefe doğru her adım aynı zamanda büyük bir huzursuzluğa sebebiyet verir içimizde. **Çünkü insanoğlu amaçlarına doğru ilerlemeyi sever, amacını elde etmeyi değil.** Gerçekten çok gülünç bir durum, iki kere iki dört eder, yine de çekilecek bir durum değildir.[1892]

Ruhun ilk isteği Allah Teâlâ'ya kavuşmaktır. Çünkü kavuştuğu şeyler onu tatmin etmediğinden Allah Teâlâ'yı bulmak ancak huzur verir. Çünkü sonsuzluk vardır.

Kamû bir noktadır ilm ancak ey dost,
Çoğaldıkça dolar kalbe hemm u gam.
Ey dost ancak ilim tamamen bir noktadır,
Çoğaldıkça dolar kalbe üzüntü ve gam.

Niyâzî taht-ı "bâ"da nokta oldu,
Ali'nin sırrına olalı mâhrem.
Niyâzî taht-ı "bâ"da nokta oldu,
Hz. Ali'nin sırrına olalı mâhrem.

[1892] (Dostoyevski, 2004), s.43

İlm-i Ledünden nasip almak isteyen Hz. Ali kerreme'llâhü vecheye muhtaçtır.

İbn-i Abbas, Mücahit ve Ömer bin Hattab'tan naklen, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki:

"Şayet ağaçlar kalem olsa, denizler mürekkep olsa, cinler hesap etse, insanlar da kâtip olsalar, Ali bin Ebi Talib'in faziletlerini (erdemini) saymakla bitiremezlerdi"[1893]

Hz. Ali kerreme'llâhü veche ashab-ı kiramın en büyük fıkıh âlimlerindendi. Halledilemeyen mevzular ona havale edilirdi. Hatta Hz. Ömer radiyallâhü anh buyurur ki:

"Şayet Ali olmasaydı, Ömer helak olurdu."

[1893] İbn-i Osman el-El-Zehebi'nin "Mizan'ül İtidal" c.3, s.467 / el-Künci eş-Şafii'nin "Kifayet üt-Talip" s.252 / İbn-i İbn-i Hacer'in "Lisan'ül Mizan" c.5, s.65 / el-El-Zehebi'nin "Tezkiret'ül Huffaz" s.8 / el-Hamvini eş-Şafii'nin "Feraid es-Simtayn" c.1, s.16 / el-Kunduzi el-Hanefi'nin "Yenabi'ül Mevedde" s.121 / Menakıb-ı Hüvarezmi s.2 / Menakıb-ı Ahmet bin Hanbel

Vezin: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

Bir kimse aceb yokmu ki ana sînemi yârem,
Şerh ede ana hâlimi sînemdeki yârem.
Ol şevk ile ki, cân-u dili pür-taleb olsa,
Dese ne zaman ağıra Ya Rab dil-i kâram.
Çün nefsini bilse kişi Allâh'ı bilirmiş,
Bu maniye yok bende ilâcım n'ola çârem.
Terkeylese hem âr ile nâmûsunu ol er,
Ol vakt o yürek yarasına merhem sarsam
Derdsizler diken görünür gerçi Niyâzî,
Pervâneye od, bülbüle dâim gülzârem.

Bir kimse aceb yokmu ki ana sînemi yârem,
Şerh ede ana hâlimi sînemdeki yârem.
Acaba bir kimse yokmu ki ona sînemi yârem,
Hâlimi sînemdeki yaram ona açıklaya.

Yara, derdin işaretidir. Yaradaki durum derdin de büyüklüğünü zahiren gösterir. Bu sepeple tabiblerde derde vakıf olurlar.

Ol şevk ile ki, cân-u dili pür-taleb olsa,
Dese ne zaman ağıra Ya Rab dil-i kâram.
Ol şevk ile ki, cân ve gönlü talep dolu olsa,
Dese ne zaman Ya Rabb'i berraklaşa kara gönlüm.

Çün nefsini bilse kişi Allâh'ı bilirmiş,
Bu maniye yok bende ilâcım n'ola çârem.
Çünkü nefsini bilse kişi Allâh'ı bilirmiş,
Bu engele yok bende ilâcım, n'ola çârem.

Terkeylese hem âr ile nâmûsunu ol er,
Ol vakt o yürek yarasına merhem sarsam
O er hem âr ile nâmûsunu terkeylese,
O vakit o yürek yarasına merhem sarsam

Derdsizler diken görünür gerçi Niyâzî,
Pervâneye od, bülbüle dâim gülzârem.
Gerçi Niyâzî'yi derdsizler diken görünür,
Pervâneye ateş, bülbüle dâim gül bahçesiyimdir.

Niyâzî-i Mısrî, bizi nasıl görmek isterlerse öyle görünürüz, demektedir. Ebu-

cehil bir gün Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme

"Beni Haşim´de senden daha çirkin suratlı biri gelmemiştir" dedi.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ***"her ne kadar haddini aştınsa da yine doğru söyledin"*** dedi.

Biraz sonra Ebubekir radiyallâhü anh Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin yanına gelince

"Ey güneş yüzlü Resul, Sen´den daha güzel yüzlü bir yüz görmedim" dedi.

Bunun üzerine

"Ey aziz dost, ey değersiz dünyadan kurtulan, doğru söyledin" dedi.

Orada bulunanlar bu durum karşısında şaşırıp,

"Ya Resûlullah! Bu ikisi birbirine zıt şeyler söylediler. Sen her ikisine de "doğru söyledin" dedin, bunun sebebi nedir" diye sordular.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Ben Allah (celle celâlühû)´ın cilâladığı aynayım, bana bakan kendini görür"

135

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

İbn-i vaktim ben Ebu'l-vakt olmazam,
Abd-i mahzım ben tasarruf bilmezem.
Ân-ı dâimdir hakîkat güneşi,
Ânıyım ben gitmezem, ben gelmezem.
Meryem içre ben doğurdum bir gulâm,
Hem bikir hem bir gülüm kim solmazam.
Ben doğurdum atasın İsâ'yı hem,
İttisâlim var ana ayrılmazam.
Sanma kim Mehdî benim, Mehdî O'dur,
Adı Yahyâdır anın yanılmazam.
Vasfıdır Esmâ-i Hüsnâ cümleten,
Bu sözü isbata âciz kalmazam.
Sırr ile bana içimden söylenir,
Mısrıyâ ben doğmazam, ben ölmezem.

İbn-i vaktim ben Ebu'l-vakt olmazam,
Abd-i mahzım[1894] ***ben tasarruf bilmezem.***
Vaktin çocuğuyum ben vaktin babası olmazam,
Safi bir kulum ben tasarruf bilmezem.

İbn-ül vakt olan kimse, geçmiş zaman ve gelecek zamana bakmaz, yani geçmişte ne olmuş ve gelecekte ne olacak, bunlara bakmaz, belki o şimdiki halin zuhûrâtna bakar ve şimdiki zamânın haline göre hareket eder.

Ebul-vakt ise, her olan zamana bakar, yani geçmişte ne olmuş, halde ne var, gelecekte ne olacak, onların hepsini dikkate alır ve bilir. Bunun makâmı diğerinden daha yüksektir. İbn-il vakt abd-i mahzdır (saf ve halis kul). Ebul-vakt tasarruf edendir, yani kevni kerâmet (hârikülâde şeyler) gösterir. Hâlbuki İbn-il-vakt olan böyle şeyden hoşlanmaz. Esasında Ehlullâh ve enbiya kerâmet göstermeğe ve mu'cize izhârına rağbet etmezler. Çünkü mu'cize ve kerâmet Allah Teâlâ'nın işidir. Hâlbuki halk ana inâd edecek ve îman etmedikleri takdirde fiilullâha îman etmedikleri cihetle kendilerine İlâhî gazab nâzil olacaktır. Bunun için Nebîler mu'cize göstermekten çekinirlerdi. Zirâ ümmetleri gösterdikleri mu'cizeye inanmadıkları zaman Tanrısal cezânın da geleceğini bilirler, çekinirlerdi. Esasen Nebîler şefkatla muttasıf olduklarından ümmetlerine mu'cize izhârı kendilerine gayet ağır gelirdi.

Ân-ı dâimdir hakîkat güneşi,
Ânıyım ben gitmezem, ben gelmezem.
Hakîkat güneşi zamanı dâimidir,
Ânıyım ben gitmezem, ben gelmezem.

[1894] **Mahz:** Safi ve hâlis. Katıksız. Sırf. Hâs. Hulus ile muhabbet. Tâ kendisi. Sadece. Su katılmamış hâlis süt

An dediğimiz şudur ki, bölünmez zaman demektir. Zaman ise senelere, seneler aylara, aylar haftalara, haftalar günlere, günler yirmidört saate, saat dakikalara, dakikalar sâniyelere vesâire bölünerek devam eder. Hâlbuki "Hakikat güneşi" ân-ı dâimdir, hiç bölünmez. Yukarıda ikinci beyitte Mısrî efendinin ***"Ben ânım, ben gitmezem, ben gelmezem"*** demesi şu âyet-i celîleye müstenittir: " اَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الْاَوَّلِ بَلْ هُمْ فِى لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ ***"Ya Biz ilk yaradılış ile yoruluverdik mi? (aciz mi kaldık?) Hayır. Onlar yeni bir yaradılıştan şiddetli bir şekk içindedirler."*** [1895] Çünkü Hakkın her anda bir tecellîsi olur, bir anda iki tecellî veyahut iki anda bir tecellîsi olmaz. Eğer bir anda iki tecellî (görünme, gayb âleminden bazı hususların görünmesi) olsa hâsıl-ı tahsil (yani tecellînin meydana gelişinin bilinmesi gerekir) lâzım gelir, yok eğer iki anda bir tecellî olsa abes (beyhude şey) olur. Kısacası hâsıl-ı tahsil ve abesten Cenâb-ı Hak münezzehtir. Allah Teâlâ her anda bir tecellîde bulunur. Mevcûdat (cümle yaratıklar) her an yok olur, yine vücûda gelir. Velâkin bu yok olup var olmayı Ehlullâhtan başkası görmez. Bu şunun gibidir: Meselâ bir çeşmeden gayet hızlı olarak su akıyor ve hızından su durur gibi, sanki hiç akmıyormuş gibi, görünür, hâlbuki gelen bu su bir daha geri döner mi? Dönmez, dâima yenisi gelip akmaktadır, giden su geriye gelmez. İşte bu da anın gibidir.

قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِى الْاَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسْـَٔلِ الْعَادِّينَ قَالَ اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا قَلِيلاً لَوْ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

"Buyuracaktır ki: "Yerde ne kadar seneler kaldınız?"
Diyeceklerdir ki: "Ya bir gün veya bir günün birazı kadar kaldık." İmdi sayanlara sor.
Buyuracaktır ki: "Siz ancak pek az kaldınız, eğer siz hakikaten bilir kimseler oldunuz iseniz." [1896]

<u>Meryem içre ben doğurdum bir gulâm</u>[1897]
<u>Hem bikir hem bir gülüm kim solmazam.</u>
Meryem içre ben doğurdum bir genç,
Hemde el değmemişim hemde solmayan bir gülüm

<u>Ben doğurdum atasız İsâ'yı hem,</u>
<u>İttisâlim var ana ayrılmazam.</u>

[1895] Kâf, 15
[1896] Muminun, 112-114
[1897] **Gulam:** Genç, delikanlı. Bıyığı henüz bitmemiş genç. Esir, hizmetçi, köle

Ben hemde İsâ'yı babasız doğurdum,
Birliğim vardır ona ayrılmazam.

<u>Sanma kim Mehdî benim, Mehdî O'dur,</u>
<u>Adı Yahyâdır anın yanılmazam.</u>
Sanma kim Mehdî benim, Mehdî O'dur,
Onun adı Yahyâ'dır yanılmazım.

Mehdînin ve hayat verenin Allah Teâlâ olduğu, kendisinin bu sözleri (Mehdî-yim, Yahyayım..) zahirî olduğu anlatılmaktadır.

Allah Teâlâ, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme hitaben

"Şüphe yok ki, sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Ve Allah dilediğini hidâyet erdirir ve o, hidâyete erecekleri daha ziyâde bilendir."[1898] buyurduğu işaretiyle başkaları nasıl bunu söyleyebilir denilmektedir.

Yahya: İbranice'de ***"Allah lütufkârdır"*** anlamındadır.

<u>Vasfıdır Esmâ-i Hüsnâ cümleten,</u>
<u>Bu sözü isbata âciz kalmazam.</u>
Esmâ-i Hüsnâ'nın hepsi özelliğidir,
Bu sözü isbata âciz kalmazım.

<u>Sırr ile bana içimden söylenir,</u>
<u>Mısrıyâ ben doğmazam, ben ölmezem.</u>
Sırr ile bana içimden söylenir,
Ey Mısrı ben doğmazım, ben ölmezim.

Kudsi hadislerde olduğu gibi bu ilahide Allah Teâlâ ile olan bir konuşma vardır. Fakat bazıları bu sözlerin hepsini Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-azize hamletmiş-lerdir. Bu nedenle yanılmışlardır. Bu cümleler ile her şeyi yapanın ve yaptığımız sandığımız şeylerin hepsi Allah Teâlâ'ya ait olduğu bildirilmiştir.

[1898] Kasas, 56

136

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Âsmân-ı manevînin şems ü necm ü mâhıyım [1899]
Sûretâ gerçi gedâyım aşk ilinin şâhıyım
Marifetde hırka-dâr olup edindim âşkı tâc
Safha-i sûret miyim ben sofiyu'llâh mıyım?
Tayy edip nâsût-ı bahri gark-ı lâhût olmuşam
Bahr-ı vahdetde makâmım anda ben bî-mâhiyim
Kad-siyâhım perr ü bâlım ins ü cinnin rehberi
Mazhar-ı nûr-ı sıfâtım zât-ı eyne râhıyım
Bahr-ı aşka gark olupdır Mısriyâ âşıkların
Tâlib-i Hakk'ım diyen gelsin bu gün âgâhıyım

Âsmân-ı manevînin şems ü necm ü mâhıyım
Sûretâ gerçi gedâyım aşk ilinin şâhıyım
Manevî semanın güneşi, yıldızı ve ay'ıyım
Sûrette gerçi kimsesizim ama aşk ilinin şâhıyım

Marifetde hırka-dâr olup edindim âşkı tâc
Safha-i sûret miyim ben sofiyu'llâh mıyım?
Marifetde hırka sahibi olup edindim âşkın tâcını
Ben sûret safhasında mıyım yoksa Allah Teâlâ'nın sofusuyum?

Tayy edip nâsût-ı bahri gark-ı lâhût olmuşam
Bahr-ı vahdetde makâmım anda ben bî-mâhiyim
Tayy edip insanlık deryasını geçip ilâhî âleme gark olmuşam
Ben makâmı vahdet deryasında olan bir balığım

Kad-siyâhım perr ü bâlım ins ü cinnin rehberi
Mazhar-ı nûr-ı sıfâtım zât-ı eyne râhıyım
Talihli boyum, gönül kanadım ins ve cinnin rehberi
Zâtın aslına yol olan sıfâtın nûrunun zuhuruyum
Bahr-ı aşka gark olupdır Mısriyâ âşıkların
Tâlib-i Hakk'ım diyen gelsin bu gün âgâhıyım[1900]
Mısrî âşıkların aşka deryasına gark olmuştur
Hakk'ı istiyorum diyen gelsin bu söylediklerim hakikattir.

[1899] Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Ankara, 1998, s.153

[1900] **Agâh:** (Ageh) f. Haberdar. Uyanık. Kalbi uyanık. Malumatlı. Basiretli. Vâkıf. Bilen

137

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

Tecellî-i cemâle mazhar eyle [1901]
Efendüm Hâlikum Rabbüm İlâhım
Tarîk-ı vasla lutfun rehber eyle
Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım
Hüdâyâ yok nihayet fazl u cüda
Giriftar eyleme zenb-i vücûda
Kerem kıl lâyık it bezm-i şuhûda
Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım
Füyûzât ile kalbim feyz-yâb et
Mezâk-ı asfiyâda behre-yâb et
Cemâlin keşf edip ref-i hicâb et
Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım
Bi-hakk-ı nûr-ı pâkin Fahr-ı âlem
Bi-hubb-ı Çâr-yâr-ı Zât-ı Ekrem
Derûnum zikrin ile eyle hem-dem
Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım
Cenâbundan budur herdem niyazı
Sivâdan pâk ola kalb-i Niyâzî
Ki sensün derd-mendin çâre-sâzı
Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım [1902]

Tecellî-i cemâle mazhar[1903] ***eyle***
Efendüm Hâlikum Rabbüm İlâhım
Cemâl tecellîsine mazhar eyle
Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım

Allah Teâlâ ululuk ve heybet sahibi, celal sıfatları ile muttasıftır. Ululuk, Allah Teâlâ´ya mahsustur. Onun zat-ı da büyük, sıfatları da büyüktür. Fakat bu büyüklük, cisimlerdeki gibi hacim veya yaşlılık itibarı ile olmayıp, zamanla ölçülmeyen, mekânlara sığmayan büyüklüktür.

Allah Teâlâ'nın celâl tecellisinden kaçınmak ve sakınmak gerekmektedir.

Tarîk-ı vasla lutfun rehber eyle
Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım
Lutfunu kavuşmak yolununa rehber eyle

[1901] Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Ankara, 1998, s.154
[1902] Vezin zaruretiyle "Allâh'ım", "İlâhım" okunmalı.
[1903] **Mazhar:** Sahib olma, nâil olma. Şereflenme. Bir şeyin göründüğü, izhar olunduğu yer. Çıktığı yer

Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım

Hüdâyâ yok nihayet fazl u cüda
Giriftar eyleme zenb-i vücûda
Hüdâ'nın fazl ve cömertliğine nihayet yok
Günahkâr vasıflı vücûda tutkun eyleme

Kerem kıl lâyık it bezm-i şuhûda
Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım
Kerem kıl, şuhûd meclisine lâyık olayım
Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım

Füyûzât ile kalbim feyz-yâb[1904] et
Mezâk-ı asfiyâda behre-yâb[1905] et
Füyûzât ile kalbimi feyz bulan et
Safiyeti tatmada nasipli et

Cemâlin keşf edip ref-i hicâb et
Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım
Cemâlini keşf edip perdeyi kaldır
Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım

Bi-hakk-ı nûr-ı pâkin Fahr-ı âlem
Bi-hubb-ı[1906] Çâr-yâr-ı Zât-ı Ekrem
Hakkın için pâk nûrun Fahr-ı âlem
Zât-ı Ekrem Sevgilinin dört yârı

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin mübârek ruhları ruh-u câmî olduğu gibi, cisimleri de cism-i kâmil idi. Yaratılmışlardan ve diğer nebilerden O'nun şemâil-i ve hilye-i şeriflerini [1907] derleyecek, toplayacak, kemâline ulaşacak ve tamamlayacak biri gelmedi ve gelmeyecektir.

Fakat onun arkadaşları Fahri Âlem aleyhissalâtü vesselâm ve ala âlihî Efendimizin özelliklerinden bir kısmını almışlar ve nisbetini devam ettirmişlerdir. Mesela dört halife Hz. Ebûbekir Sıddîk, Hz. Ömer Fâruk, Hz. Osman Zin-nûreyn ve Hazreti Ali radiyallahü anhüm Efendilerimiz ayrı ayrı sırlardan bir sır taşımışlardır.

Hz. Ebûbekir Sıddîk radiyallâhü anh Efendimiz aleyhissalatü vesselâm ve ala

[1904] **Feyz-yab:** f. Bollaşan, feyiz bulan. Feyze nâil olan. **Yab:** f. "Yaften: Bulmak" mastarından emir kökü olup, birleşik kelimeler yapılır. Meselâ: Şifayab: Şifa bulan,
[1905] **Behre:** f. Nasib, pay, hisse. Tez tez solumak. Vasat, orta
[1906] **Hubb:** (Hibâb - Hibb - Mehabbet) Sevgi, muhabbet, bağlılık, dostluk. Bir şeyi birisine sevdirmek. Hulus, lüzum ve sübut. Muhafaza ve imsâk
[1907] Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimizin şekli, vasıfları, huyları, ahlakı, tavırları ve davranışları

âlihî Efendimizin arkasında cemaat olarak uyduğu en büyük insan, Hz. Ömer Fâruk radiyallahü anh tebliğin zor günlerinde desteğine muhtaç olduğu insan, Hz. Osman Zin-nûreyn radiyallâhü anh üçüncü bir kızım olsa Ona yine verirdim dediği güzîde damat ve zenginliğini Efendimize ikrâm eden zamanın en büyük aristokratı Hazreti Ali kerremallahü veche Efendimiz ise hicrette emanetleri yerine teslim etmek için ölüm döşeğinde huzur uykusuna yatırdığı ve savaşlarda düşmana korku saldığı en büyük kahramanı.

Fakat Hazreti Ali kerremallahü veche Efendimiz ilm-i ledün sırlarının kaynağı olduğundan bugün hala ilgi odağı olmaktadır. Çünkü dünyevî işlerin hakîkâtlerini oluşturan bu ilim hala insanları kendine cezp eder. **Hz. Ömer Fâruk radiyallâhü anh ,** ***"Hazreti Ali kerremallahü veche 'nin bulunmadığı topluluk içinde müşkül bir mesele çıkmasından Allah Teâlâ'ya sığınırım"*** demiştir.

Tasavvufî alana girdiği için Hazreti Ali kerremallahü veche Efendimiz üzerine çok şeyler yazmak gerekir. Kısaca şahsiyeti hakkında şunları söyleyebiliriz.

Cabir bin Abdullah el-Ensari radiyallahü anhden naklen, Efendimiz aleyhissalatü vesselâm ve ala âlihî Efendimiz şöyle buyurdu:

"Allah Teâlâ, her Efendimizin zürriyetini kendi sulbünden kıldı, benim zürriyetimi ise Ali'nin sulbünden kıldı"

Tirmizi İbn-i Ömer radiyallahü anh den şöyle rivayet etti. Efendimiz aleyhissalatü vesselâm ve ala âlihî Efendimiz ashabı birbirine kardeş yaptı. Hazreti Ali kerremallahü veche Efendimiz gözleri yaşlı olarak Fahri Âlem aleyhissalâtü vesselâm ve ala âlihî Efendimize geldi ve şöyle dedi.

"Ya Rasulüllah, ashabı birbirine kardeş yapmışsın, beni kimseye kardeş yapmadınız!" Efendimiz aleyhissalatü vesselâm ve ala âlihî Efendimiz

"Ya Ali kerremallahü veche, dünya ve ahirette sen benim kardeşimsin" dedi. [1908]

Hazreti Ali kerremallahü veche Efendimiz olaylar karşısında Efendimiz aleyhissalatü vesselâm ve ala âlihî Efendimizin

"Ya Ali, sen Kâbe durumundasın. Sana gelirler, sen gitmezsin. Bu kavim eğer sana gelip de bir işi teslim ederlerse kabul et. Gelmezlerse sen ileriye varma" emrine itaat ederek yaşamıştır.

Sonradan gelecek insanlar sevgilerinde aşırılığa kaçacaklarını bildiğinden oğullarına kabrini bile saklamalarını emretmiştir. Çünkü Hazreti Ali kerremallahü veche Efendimiz varlığını Efendimiz aleyhissalatü vesselâm ve ala âlihî Efendimize borçlu olduğunu çok iyi biliyordu. Halifelik sırasını bile en sona bıraktı ki, Fahri Âlem aleyhissalâtü vesselâm ve ala âlihî Efendimizin arkadaşlarının kıymetleri diğer insanlara ulaşsın içindi. Ayrıca Hazreti Ali kerremallahü veche Efendimiz aleyhissalatü vesselâm ve ala âlihî Efendimizin vefatından sonra doğabilecek fitneyi daha ileriki yıllara çekerek Fahri Âlem aleyhissalâtü vesselâm ve ala âlihî Efendimizin dünyayı terk edişinin acısı yanına ikinci bir acıyı ümmete yaşatmadı. O fitne dönemlerinde ki ağır yükü taşıyacak kişi idi. O gelecekle ilgili haberleri bilen ender sahabelerdendi. Müslümanların dinleri tamamlanmış olmasına rağmen,

[1908] Tirmizî, 3/328; İbn Adiy, 1/59, 1/69; el-Hâkim, 3/14

sosyalleşmeleri ve devletleşme temellerinde O'nun sabır ve sonsuz ilmi kaynak olmuştur. Bu ümmete ihsan edilmiş büyük nimetlerdendir.

Fakat şurası da unutulmamalıdır ki, siyasî hayat içinde olan insanların dinleri ile ilgili halleri yöneticilikleri ile eşleştirilmemelidir. Çünkü siyaset Hak yolunun gereği olmayan işleri insanlara yaptırmıştır. Bu sebeple Hazreti Ali kerremallahü veche Efendimiz çok sıkıntı çekmiştir. **O eşit veya birbirine yakın seviyedeki insanların dengelerini sağlayan kişi olmuştur.** Gönüllerin dünya istekleri ve içtihatları ile karıştığı anda, dinin yüceliği ile nefislerin birbirine çakıştığında ancak ilmin kapısı Hazreti Ali kerremallahü veche Efendimiz tarafından sakinleştirildi. Bu Allah Teâlâ'nın Ümmeti Muhammede aleyhissalâtü vesselâm ve ala âlihî bir ikramıdır. [1909]

<u>Derûnum zikrin ile eyle hem-dem</u>
<u>Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım</u>
İçimi zikrin ile her an birlikte eyle
Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım

<u>Cenâbundan budur herdem niyazı</u>
<u>Sivâdan pâk ola kalb-i Niyâzî</u>
Cenâbından budur her zaman niyazı
Niyâzî'nin kalb-i başkasından pâk ola

<u>Ki sensün derd-mendin çâre-sâzı</u>
<u>Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım</u>
Ancak sensin derdtlinin çâresini bulan
Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım

[1909] (İsmail Hakkı BURSEVİ, 2003), s. 14-17

138

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Âlem-i ârâyı buldum âlem-i âra menüm
Mâlik-i kevn ü mekânım tac ile dârâ benim[1910]
On sekiz bin âlemi seyr eyledim seyyare-vâr
"Kâb'e kavseyn" erişdim "sırr-ı ev ednâ" benim
Çün serâ-yı 'izzete basdım kadem izzet ile
Dil Süleymân-ı zamânım kafile ankâ benim
Bu rumuzun noktasın ancak yine arif bilir
Vâdi-i kalbimde gûyâ Tûr ile Mûsâ benim
Ger vücûdum katre ise zâhidâ derya olur
Serseri gezme cihanda nokta-i manâ benim
Gör bu gün İsâ menüm Mısrî cihân-ı 'âlemim
Mürdeyi zinde idem ol canlara cânân benim

Âlem-i ârâyı [1911] ***buldum âlem-i âra menüm***
Mâlik-i kevn ü mekânım tac [1912] ***ile dârâ*** [1913] ***benim***
Süsleyen âlem-i buldum ârâ âlem benim
Kâinatın Mâlik-i tac ile hükümdarı benim

On sekiz bin âlemi seyr eyledim seyyare-vâr[1914]
"Kâb'e kavseyn" erişdim "sırr-ı ev ednâ" benim
On sekiz bin âlemi gezegen gibi seyr eyledim
"Kâb'e kavseyn" erişdim "sırr-ı ev ednâ" benim

İsmail Hakkı Bursevî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurdu ki:

1131 senesi on birinci gecesi teheccüdden sonra Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi gördüm. Bana yöneldi, üzerinde beyaz bir aba vardı. Bana yaklaşınca şeyhim, senedim yüce Said Osman el-Fazli kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin suretine büründü. Benim yanıma oturdu. Ben bir hastalıktan dolayı şiddetle ağlıyo-

---

[1910] Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Ankara, 1998, s.155

[1911] **Ârâ:** f. Süsleyen. Bezeyen.

[1912] **Tac:**Hükümdarların başlarına giydikleri mücevherli ve kıymetli taşlarla süslü başlık. Müslümanların, Peygamberimizin sünnetine uygun olarak veya onu temsilen başlarına sardıkları örtü; sarık, imame. Gelinlerin başlarına koydukları cevahirli süslü başlık. Kuşların başındaki uzunca tüy. Çiçeklerin ortalarındaki renkli parlak kısım.

[1913] **Dara:**f. Eski Fars hükümdarlarından dokuzuncusu Keykubat'ın bir ismi. Hükümdar. Cenab-ı Hakk'ın bir ismi

[1914] **Vâr:**f. (Teşbih edatıdır) Gibi, ...li, kerre, def'a, sâhib, mâlik, lâyıklık (yerinde kullanılarak birleşik kelimeler yapılır). Meselâ: Melek-vâr : Melek gibi. Ümid-vâr: Ümidli. f. (Teşbih edatıdır) Gibi, ...li, kerre, def'a, sâhib, mâlik, lâyıklık (yerinde kullanılarak birleşik kelimeler yapılır). Meselâ: Melek-vâr : Melek gibi. Ümid-vâr: Ümidli

rum. Arkadaşlarımdan yanımda olanlarla, hakikat babından uzun uzun konuşuyorum. Onlara genel tavsiyelerde bulunuyorum. Sonra dedim ki:

"Ey Allah'ın elçisi! Ben sizden sonra öleceğimi veya size varis ve halife olacağımı zannediyordum. Sizden önce değil. Ancak benim muradım sizin rızanızdır. Gerçekten sizden önce veya sonra ölmeyi önemsemiyorum." Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bana tebessüm ederek baktı. Bana, sen varisim ve halifemsin, ancak benden sonra öleceksin, diye işaret etti. Hemen baktım, o an vücudumda hastalıktan bir hafifleme vardı. Nihayet kalktım ve yeni elbiseler giydim. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem de orada hazır bulunanlarla birlikte kalktı ve şöyle dedi:

Bu gece sana müjdelediğim şey nedir? Dedim ki:

Huzurunuz, gelmiş olmanız ve ölümün yakınlığı. Bunun üzerine aynı şekilde tebessüm etti ve namazı kılmaya hazırlanarak oradaki bir safın yanına oturdu. Ben de aynı şekilde hazırlanmaya başladım ve aynı halde uyandım. [1915]

Çün serâ-yı 'izzete basdım kadem izzet ile
Dil Süleymân-ı zamânım kafile ankâ benim
Çünkü izzet ayağı ile izzet yurduna basdım
Zamânın Süleymân dili [1916] ankâ kafilesi benim

Niyâzî-i Mısrî zamanında herkesin haline vakıf olan, sırları bilen vb. zamanın padişahıdır.

Bu rumuzun noktasın ancak yine arif bilir
Vâdi-i kalbimde gûyâ Tûr ile Mûsâ benim
Bu rumuzun noktasın ancak yine arif bilir
Kalbimdeki vâdi de sanki Tûr ile Mûsâ benim

Ger vücûdum katre ise zâhidâ derya olur
Serseri gezme cihanda nokta-i manâ benim
Zâhid şayet vücûdum katre ise derya olur
Serseri gezme cihanda nokta-i manâ benim

Niyâzî-i Mısrî, nokta sırrındaki Hz. Ali kerremallâhü veche telmihi ile zamanında kendisine müracat edilmesini tavsiye ediyor. Bu nedenle zahirde bu ilmi almak ve bulmak için sahibinin bulunması, aksi takdirde mahrumiyete de işaret edilmiştir.

Gör bu gün İsâ menüm Mısrî cihân-ı 'âlemim
Mürdeyi zinde idem ol canlara cânân benim
Gör bugün İsâ benim Mısrî cihân-ı 'âlemim
Ölüye can verem o canlara cânân benim

[1915] (ÇETİN, 1999), s.126; (BURSEVİ), v.106b, 77. Varidat)
[1916] Konuşanı, gönlü

إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ اَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ قَالَ اتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللّٰهُمَّ قَالُوا نُرِيدُ اَنْ نَاْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ اَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ

رَبَّنَا اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِاَوَّلِنَا وَاٰخِرِنَا وَاٰيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ قَالَ اللّٰهُ اِنِّى

مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَاِنِّى اُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا اُعَذِّبُهُ اَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ

O vakit ki, havariler: "Ey Meryem'in oğlu İsâ! Rabbin gökten bizim üzerimize bir maide (sofra) indirebilir mi?" demişti. İsâ da Allah Teâlâ'dan korkunuz, eğer siz mü'minler iseniz" dedi.

Dediler ki: "Biz istiyoruz ki, ondan yiyelim ve kalblerimiz mutmain olsun ve senin bize doğru söylediğini bilelim ve biz onun üzerine şahitlerden olalım."

Meryem'in oğlu İsâ dedi ki: "Ey Allah! Ey bizim Rabbimiz! Bizim üzerimize gökten bir mâide indir ki, bizim evvelimiz ve ahirimiz için bir bayram ve senden bir âyet olsun ve bizi merzûk et ve Sen rızık verenlerin en hayırlısısın."

Allah Teâlâ buyurdu ki: "Ben onu sizin üzerinize elbette indireceğim. Fakat sonra sizden kim küfre düşerse artık Ben âlemlerden hiçbir kimseyi tazib etmeyeceğim bir azap ile onu muazzep kılarım." [1917]

Bir şiirinde İbn'ül Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz şöyle der:

"Zaman zaman Mûsâ 'nın şerîatine inanırım da, Yahûdinin yolunu kabul ederim.

Gâh. Kendimi İsâ'nın şerîatine inanmış ve kilisede ibadet eder bulurum,

Gâh, Muhammed'e inanmış bulurum da, bu Nebiye sapasağlam sarılırım.

Bâzan da kendimi öyle bir şeriat içinde görürüm ki, Ashâb'a benzerim.

Şia'nın görüşünü benimserim kimi zaman. Eş'ariye mezhebini de kabul etliğim zamanlar olur."[1918]

"Her sureti kabul edici oldu kalbim.
Ceylanların otlak yeridir; rahipler için bir deyr (kilise)dir.
Putlar için bir evdir; tavaf edenin Kâbesidir.
Tevrat'ın levhalarıdır; Kur'ân'ın mushafıdır.
Muhabbet dinini din ediniyorum, nereye yönelirse yönelsin
Kervanı. Muhabbet dinim ve imânımdır...
Bizim için, Hind'in Bişr'inde ve onun kız kardeşinde,
Leylâ ve Kays'ta, Meyy ve Gaylân 'da güzel bir örnek vardır. [1919]

[1917] Maide, 112-115

[1918] el-Cezzâr, Ahmed Mahmût, *el-Fenâ ve'l-huıbbü'l-ilâhî inde İbn Arabî,* Kahire 1990, *s,* 272 (İbn Arabî, *el-Tâiyye,* Dârü'l-kütübü-Mısriyye, nr. 4291, varak 156 dan naklen). (Dil)

[1919] İbn'ül Arâbi, *Tercümânü'l-eşvâk,* Beyrut 1996, ss. 44-45. Beyitler "Ruhlar Karşılaştı" başlıklı şiirin son kısımdır.

İbn'ül Arabî'nin bizzat kendisinin bu beyitleri şöyle şerh etmektedir:

"Kalp, değişkenliği dolayısıyla bu ismi almıştır." Kalp, kendisine gelen vâridâtın çeşitliliğine göre farklılık gösterir. Varidat ise kişinin ahvâline göre değişir. Ahvâlin çeşitliliği de, sırra gelen ilâhî tecellîlerin çeşitliliğine göre değişik olur. Şerîat onu (kalbi), suretlerde tebeddül ve tahavvül olarak açıklamıştır.

Eğer kalbi bir otlak yeri, mer'â olarak vasıflandıracak olursak, orada sâdece ceylanlarla kuşluk vakti dolaşan kimselerden kinaye etmiş oluruz. Çünkü sözümüz, heva (aşk) lisanıyla ağzımızdan çıkmaktadır. Ceylanlar ise bu lisanda âşıkların sevgilileri için uygun bir teşbih olur. Âşıkları rahiplere benzetecek olursak, bu durumda kalp bir deyre benzemiş olur Zîrâ orası rahiplerin evi ve ikâmet mahallidir. Kalbin putların evi, mahalli olması durumuna gelince; bu, kalp, beşerin talep ettiği hakikatlerin -ki insan bu hakikat diye düşündüğü şeylerden dolayı Allah Teâlâ'ya ibadet eder- orada olduğu içindir. Yüce ruhlar (ulvî duygular) kalbin etrafını kuşatınca kalp, Kâbe olarak isimlenir. Bu duygular sebebiyle İbrânî-Mûsevî ilimler hâsıl olursa, onlar kalbi Tevrat levhalarına çevirir. Fakat kalbe, kâmil Muhammedî marifetler erişirse, bu defa da Mushaf olur; orada "Kur'ân makamı'na" ulaşılır. Bu makam ise "Bana 'cevâmiu'l-kelim' verildi"[1920] makamıdır.[1921]

Muhabbeti din edinmek bu makamın bir gereğidir. Kur'an-ı Kerim'de: "De ki; Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah Teâlâ da sizi sevsin"[1922] buyurulur. Muhabbeti din edinmek, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme ittiba etmektir. Dini muhabbet üzerine kuran kişinin anlayışından daha yüce bir din olamaz. Bu ise Muhammedîlere mahsustur. Zîrâ Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem sair enbiya içinde, diğer güzel sıfatların yanı sıra, muhabbet makamına da kemal noktasında sahiptir. Allah Teâlâ onu kendisine "habîb" edinmiştir. Yâni o hem seven, hem de sevilendir. Onun vârisleri de elbette ki, onun yolunda gidecektir," [1923]

Görüldüğü gibi, burada bizzat müellifin kendisi ne vahdet-i edyândan, ne de dinlerden bahsetmektedir, O bazı dinî duygularını "aşk lısânı'yla terennüm etmektedir. Bu duyguların konusu ise tabii olduğu nebilerinin sahip olduğu makam ve getirdiği şeriat ile ilgilidir. Burada "kalbim her sureti kabul edici oldu" mısrâındaki "kabul edici oldu" ifadesi kalbinin vüs'atini, başka bir ifadeyle, İbn'ül Arabî'nin ulaştığı makamı göstermektedir. Ayrıca, kalbin her sureti "kabul edici bir

---

[1920] Buhârî, Tâbîr/11, Müslim, Mesâcid, 5.

[1921] Abdülkerim el-Cîlî. "Cevâmiü'l-kelim" kavramını söyle açıklar- "Her nebinin ilâhî kelâmın özel bir yönünü ortaya koyar ve bu "özel yön"ün diliyle konuşur. Bu mükemmel ilgiyi (buradaki "ilgi" kavramını biz "haslet, özellik" gibi anlıyoruz) bütün hâllerinde gerçekleştiren velîler böylece o nebinin vârisi olurlar. Çünkü bu ilgiyi ilk önce o nebi gerçekleştirmiştir. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ise hâtemü'l-enbiyi olduğu için, bütün nebilerin dili onda toplanmıştır." (el-Cîlî, Abdülkerîm, *Kitâbû'l-isfâr an Risâleti'l-envâr;* trc. Mahmut Kanık, (İbn Arabi'nin *Nurlar Risalesi* tercümesi ile birlikle), İstanbul 1991, s. 63)

[1922] Âl'i İmran, 31

[1923] İbn'ül Arabî, *Kitâb-u zahâiru'l-a'lâk şerhi Tercümâni'l-eşvâk, Tercümâni'l-eşvâk*'ın haşiyesinde, Beyrut; 1966, ss. 43-44.

hâle gelmesi" ile "kabul etmiş olması" aynı şey değildir.

Birincide, başka bir şey değil, sâdece kalbin eriştiği kemâle işaret vardır. Onu bu kemâl noktasına ulaştıran, ya da her sureti kabul edici bir hâle gelmesini sağlayan vâsıta ise, ikinci mısrâda belirtildiği üzere 'muhabbet'ten başka bir şey değildir.

İbn'ül Arabî bu düşüncesinde de, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme ittibânın Allah Teâlâ'nın muhabbetine mazhar olmayı te'min edeceğini beyan eden âyeti esas alır. Ancak burada da hassas bir durum vardır. Bu âyet bir yandan Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Kur'an-ı Kerim, sünnet ve şerîat olarak getirdiği her şeyi kabul edecek surette geniş bir kalbe sahip olmayı îcap ettirdiği gibi, diğer yandan da Allah Teâlâ'nın muhabbetine mazhar olmanın yegâne vâsıtası olarak, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme ittibâyı tek yol gösterdiği için kapı aralığını oldukça daraltmaktadır. Dolayısıyla İbn'ül Arabî, dinde muhabbet meşrebini benimsemiştir. Onun kalbi, oraya tecelli edecek her sureti kabul edebilecek bir kemâle ulaşmıştır. Ancak, orada tecellî eden suretler bu çizilen çerçevenin (Muhammedi kemâl) dışında olmayacaktır."[1924]

Gerçekten de, İbn'ül Arabî, Musevîliğin ve İsevîliğin bâtınî yönden sahih gördüğü hiçbir mertebesini reddetmez. Aksine onları kendi düşünce yelpazesinin önemli motifleri ve dinî/tasavvufî fikriyatının temel araçları olarak kullanır ve kemâle ulaşmada onlardan azamî ölçüde istifade eder. Bilhassa *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'de pek çok konuyu "Musevî hazretlerden/makamlardan.... (konusu)" "Muhammedî hazretlerden/ makamlardan ... (konusu)" başlığı altında İşlemesi, hatta bâzan da "bu Mûsevî-Muhammedî bir hazrettir" gibi ifadelerle bu şerîatleri birbiri içinde kullanması oldukça dikkat çekicidir.

Aslında bu, tasavvufta hiç de yabancı olunmayan bir durumdur. Tasavvufi terakkide her velînin ulaştığı kemâl noktası bir nebînin makamı olarak isimlendirilmiştir. Ancak, hemen hatırlatalım ki, bu sınıflandırma ne nebilerin sahip oldukları makamların -belki burada tasavvufi bir terim olarak "hâl" kavramını kullanmak daha uygun olur- birbirinden üstün olduğu şeklinde, ne de bir nebinin makamına ulaşan bir velînin diğer bazı nebilerden üstün olduğu şeklinde anlaşılmış ya da kullanılmıştır.

Klâsik tasavvuf kitaplarında tasavvufun sekiz hasletinin sekiz rasülden alındığı rivayet edilir. Buna göre tasavvuf şu 8 esas üzerine kurulmuştur:

Sehâ (cömertlik, yumuşaklık) Hz. İbrahim aleyhisselâmın, rıza Hz. İshâk aleyhisselâmın, sabır Hz. Eyyüb aleyhisselâmın, işaret (maksadı konuşmadan anlama ve anlatma) Hz. Zekeriyâ aleyhisselâmın, gurbet Hz. Yahya aleyhisselâmın, sûf (yün elbise giymek) Hz. Mûsâ aleyhisselâmın, seyahat Hz. İsâ aleyhisselâmın ve fakr Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin hasletidir" [1925] Her insanın olduğu gibi, her sâlikin de mizacı veya benimsediği hayat tarzı farklı olabilir. Dolayısıyla nebilerde görülen hasletleri benimseyip ona göre dinî bir hayat sürmeye çalışan salikler kendilerini İslâm dâiresinin dışına çıkmış saymazlar.

[1924] el-Hakîm, *el-Mu'cemüs-sûfî el-hikme fî hudûd'ül-kelime,* ss, 481-482.
[1925] el-Geylânî, Abdülkadir, *Adâbü's-sülûk (Fütûhü'l-gayb).* tah. Muhammed Gassân Azkûl, Dimaşk 1995, ss. 187-188.

Bunun yanında, nebilerin sahip oldukları hâllerin sûfînin gönül ve marifet Dünyasında daha derin anlamlan da vardır. Meselâ İbn'ül Arabî bu konuda şöyle der: "Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem ümmetinin velîleri arasından -ki, bunlar tüm enbiya aleyhimüsselâm makamlarının câmîdirler- bazan Hz. Mûsa aleyhisselâmın makamına ve hâline vâris olan bir veli çıkabilir. Fakat o velî bu mîrâsa Hz. Mûsa aleyhisselâmın nurundan değil de, Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin nurundan konar. Dolayısıyla onun hâli Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemden gelmiş olur. Tıpkı, Hz. Mûsa aleyhisselâmın hâlinin de Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden[1926] geldiği gibi."[1927]

Ayrıca, İbn'ül Arabî, bir velînin ölümü esnasında Hz. Mûsa aleyhisselâmın, ya da Hz. İsâ aleyhisselâmın mülâhazasının onda zuhur ederek, onun bu rasülleri zikredebileceğini, o şahsı yakından tanımayanların ise onun Yahûdî veya Hıristiyan olduğunu zannedeceklerini söyler. Oysa bu durum o velînin kendi makamını tanımasından ve kutba bağlılığından kaynaklanır. Kutup ise doğrudan doğruya Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin kalbi üzerinedir. İbn'ül Arabî, Hz. Mûsa aleyhisselâmın, Hz. İsâ aleyhisselâmın ve Hz. İbrahim aleyhisselâmın kalbi üzere olan kişilerle karşılaştığını, bu hususları ancak "dostlar"ın anlayabileceğini, diğerlerine bir sır olarak kalmaya devam edeceğini söyler." [1928]

Abdülkâdir el-Geylânî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizîn: ***"Her velî bir nebînin kademi üzerinedir; ben de ceddim Hz. Muhammed'in kademi üzerineyim. O ayağını nereye basmışsa ben de oraya bastım, nereden kaldırmışsa ben de oradan ayağımı kaldırdım"***[1929] sözü ve *el-Hamriyye*'sinde geçen şu beyit aynı hususa dikkat çekmektedir:

"Herkes bir kadem/iz üzerine gider. Ben ise,
Ayın öndördü Nebinîn kademi üzereyim." [1930]

İbn'ül Arabî'nin vahdet'i edyân inancına sahip olduğunu söyleyenlerin dayandıkları bir diğer şiir de *el-Fütûhât-ı Mekkiyye*'de geçmektedir:

"Halk, ilâh hakkında birtakım inançlar edindi,
Ben ise onların itikatlarının hepsine sabit oldum (bazı nüshalarda: inandım).
(Hak) onlara çeşitli suretlerde görününce,
Gördüklerine inandılar ve inkâr etmediler.
Kuşkusuz, muvahhid şeriat en ma'zûrdur;
Müşrikler ise, ibadet etseler dahi şakidirler.[1931]

[1926] Burada Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin "Hatemü'l-enbiyalığına, "Hâtemülevliyâ"lığına ve ***"Âdem su ile toprak arasında iken ben nebî idim"*** (Tirmizî, Menîkıb/1. Ayrıca bk. el-Aclûnî, *Kesfül-Hafâ,* Beyrut 1997, II/1.18) hadîsine atıf vardır.
[1927] İbn'ül Arabî, *Nurlar Risalesi,* trc. Mahmut Kanık, İstanbul 1991,.s. 30.
[1928] İbn'ül Arabî, *Nurlar Risalesi,* trc. Mahmut Kanık, İstanbul 1991,.s. 98.
[1929] eş-Şettânûfî, Ali b, Yûsuf (İbn Cehzam), *Behcetû'l-esrâr ve ma'dinül-envâr,* Mısır 1304, s. 22.
[1930] el-Geylânî, Abdülkadir, *Divân,* tah. Yûsuf Zeydân, Kahire 1990, s. 156.
[1931] İbn'ül Arabi, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye,* c.III, s. 132.

139

Vezin: Mef'ûlü Mefâîlü Mefâîlü Fe'ûlün

Cânâna görünür bana cânâ neye baksam,
Kâşâne görünür heme virâneye baksam.
Mest olup ayağım nere bastığımı bilmem
Her bâr ol iki gözleri mestâneye baksam
Mahbub sevişinden bizi men eyleme vâiz,
İşitmez olur kulağım efsâneye baksam.
Cümle bu cihân ol sanemin vechidir el-hak,
Ger Mescid ü yâ deyre, yâ büthâneye baksam.
Her zerre Niyâzî heme hurşîd-i münevver,
Her katre hemin lücce vü deryâ neye baksam.

Cânâna görünür bana cânâ neye baksam,
Kâşâne görünür heme virâneye baksam.
Sevgili neye baksam bana sevgilim görünür,
Köşk görünür hep virâneye baksam.

Mest olup ayağım nere bastığımı bilmem
Her bâr ol iki gözleri mestâneye baksam
Mest olup ayağım nereye bastığımı bilmem
Her defasında o iki gözleri mestâneye baksam

Mahbub sevişinden bizi men eyleme vâiz,
İşitmez olur kulağım efsâneye baksam.
Vâiz, sevgili sevişinden bizi men eyleme,
İşitmez olur kulağım efsâneye baksam.

Dînî meseleler hakkında talim edilmeyip cehâlet üzere bulunmak tasavvufta red edilen bahislerden olduğunu biliyoruz. Burada anlatılmak istenen zahir ve batın uyumu için gönül zenginliğini arzulamaktır. Çünkü zahir alanı batında küçücük kalan bir su damlası gibidir. Çünkü hayal âlemini de batın kapsadığına göre efsane dahi kendine bir yer bulur. Ancak zahirin umumîyeti olduğundan sınırları dikkatli tutmak gerekir.

354. Mes'ele Meşâyihtan ve sûfîlerden ba'zına Zeyd "siz niçin salâta ve zekâta müte'allik mesâil ta'lim etmezsiz" deyicek "ilm-i zahir ilm-i bâtına hicabdır, ilm-i bâtına meşgul olucak ilm-i zahir keşf olur" dese ana ne lazım olur?

Elcevap: Ol mülâhidedendir ve zenâdikadandır anın hükmü mürted hükmü gibidir, ol i'tikâd-i bâtıladan rücû' etmezse katil lâzımdır. [1932]

[1932] (DÜZDAĞ, 1972)

Cümle bu cihân ol sanemin*[1933] *vechidir el-hak,
Ger Mescid ü yâ deyre, yâ büthâneye baksam.
Muhakkak bütün bu cihân o sevgilinin yüzüdür,
Şayet mescid veyâ kilise, yâ puthâneye baksam.

[***Sen sende oldukça, varlığından geçmedikçe, Kâbe'de bile ibadet etsen meyhane kesilir. Ama varlığın senden uzaklaştı mı, put tapmağı bile sana Beyt-i Mâmûr olur.***] [1934]

***Her zerre Niyâzî heme hurşîd-i münevver*[1935]**
Her katre hemin lücce vü deryâ neye baksam.
Niyâzî her zerre senin için nurlu güneştir,
Neye baksam her katre okyanus ve deryâdan ibarettir.

[1933] **Sanem:** Kâfirlerin, önünde ibadet ettikleri heykel, put. Mecazi: Çok güzel olan. Putperestlerin İlâhı
[1934] (KARABULUT, 1984), s. 27
[1935] **Münevver:** Mecazi: Kur'anî ve imanî eser okumakla ve ibadet ve taatla nurlanmış. Nurlandırılmış, ışıklı. Uyanık. İntibaha gelmiş. Akıllı âlim. İmanî ve İslâmî tahsil ve terbiye görmüş. Parlatılmış

140

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ol cihânın fahrinin sırrına kurbân olayım,
Hutbe-i levlâke inen şânına kurbân olayım,
"Kâb-ı kavseyni ev ednâ"sına kurbân olayım,
Ben anın ilmiyle irfânına kurbân olayım,
Ben anın esrâr-ı mi'râcına kurbân olayım.
Ol Ebûbekr u Ömer Osman Ali dört yâridir,
Ol Risâlet bağının anlar gül-i gülzârıdır,
Cümle Ashâb hidâyet râhının envârıdır,
Ben anın Âline Ashâbına kurbân olayım,
Ben anın Ashâb-ü ahbâbına kurbân olayım.
Ol Hasan hazretlerine zehr içirdi eşkiyâ,
Hem Hüseyn oldu susuzluktan şehîd-i Kerbelâ,
İkisidir asl-ü nesl-i Âl-i Mustafâ,
Ben anın Âline evlâdına kurbân olayım,
Ben anın evlad u ensâbına kurbân olayım,
Cümle ümmetten hayırlıdır o şâhın ümmeti,
Ümmetine cümleden artık eder Hakk rahmeti,
Enbiyâ anınla buldu bunca lûtf u izzeti,
Ben anın lûtfuna ihsânına kurbân olayım,
Ben anın envâ-i eltâfına kurbân olayım,
Her ne denlü Enbiyâ vü mürselîn kim geldiler,
Ümmeti olmaklığı Hakk'dan temennî kıldılar,
Evliyâ ana Niyâzî kul u kurbân oldular,
Ben anın ayağının tozuna kurbân olayım,
Yoluna gidenlerin izine kurbân olayım.

Ol cihânın fahrinin sırrına kurbân olayım,
Hutbe-i levlâke inen şânına kurbân olayım,
"Kâb-ı kavseyni ev ednâ"sına kurbân olayım,
Ben anın ilmiyle irfânına kurbân olayım,
Ben anın esrâr-ı mi'râcına kurbân olayım.
O cihânın övüncünün sırrına kurbân olayım,
"Sen olmasaydın" hıtabı inen şânına kurbân olayım,
"Kâb-ı kavseyni ev ednâ"sına kurbân olayım,
Ben onun ilmiyle irfânına kurbân olayım,
Ben anın mi'râcı sırlarına kurbân olayım.

Burada "sümme denâ" dan maksat "Seyr-i İlallâh ", "Fetedellâ" dan murad edilen "Seyr-i an-illâh, "Fe kân-e kaab-e kavseyn" den de "Cem-ül cem" ve "Ev ednâ" dan da "Ahadiyyet" makâmları anlaşılır.

Hazreti İsâ aleyhisselâmın asâleten makâmı "cem" makâmı idi ki, "Hakîkat" makâmıdır.

Hazreti Mûsa aleyhisselâmın asâleten makâmı "Hazretil cem" makâmı idi.

Hazreti Dâvûdün makâmı ise tevhidin "Cem-ül cem" makâmı idi.

Enbiyânın asâleten her birerlerinin özel makâmları vardır. Ancak uyumları derecesinde "Makâm-ı Muhammedî" ye yani "Âhadiyyet" makâmına ulaşırlar. Bu yüce makâma yalnız Enbiyâ ve Resûl değil, belki "Verese" (Vâris-i Ulum-i Nebî olanlar, İnsân-ı Kâmiller) dahi vâsıl olurlar.

"Ben anın esrâr-ı mi'râcına kurbân olayım"

Mi'râcın sırları nedir ?

Hazreti Resûl arş-ı alâya vardığı vakit ***"Ettehıyyât-ü lillâh-i ves-selavât ü vet-tayyibât-ü"*** dedi. Yani "düâ Allah Teâlâ içindir, namazlar Allah Teâlâ içindir tayyibât, yani güzel olan nesneler Allah Teâlâ içindir. Cenâb-ı Hak tahiyyâta karşı şöyle buyurdu:

"Esselâm-ü aleyke eyyühen-Nebiyyü" salevâta, yani namâzlara karşı ***"ve rahmetullâh-i ve tayyibâti",*** yani güzel nesnelere karşı ***" ve berekâtuhû".*** Sonra Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem yine ***"Esselâm-ü aleynâ ve alâ ibâdillâhis-sâlihîyn"*** dedi. En sonunda bütün melekler hep birden ***"Eşhedü en lâ İlâhe İllallâh ve eşhedü enne Muhammeden Abdühû ve Resûlüh-ü"*** dediler. Onun için öğle namazı kılındığı vakit her namâzın birinci ve ikinci oturuşlarında "Ettehiyyât"ın okunması emrolundu.

Ol Ebûbekr u Ömer Osman Ali dört yâridir,
Ol Risâlet bağının anlar gül-i gülzârıdır,
Cümle Ashâb hidâyet râhının envârıdır,
Ben anın Âline Ashâbına kurbân olayım,
Ben anın Ashâb-ü ahbâbına kurbân olayım.
Ebûbekr, Ömer, Osman ve Ali dört yardımcıları ve sevdikleridir,
O Risâlet bağının anlar gül ve gül bahçeleridir,
Bütün Ashâb hidâyet yolunun nurlarıdır,
Ben anın Âline Ashâbına kurbân olayım,
Ben anın Ashâb ve dostlarına kurbân olayım.

Ol Hasan hazretlerine zehr içirdi eşkiyâ,
Hem Hüseyn oldu susuzluktan şehîd-i Kerbelâ,
İkisidir asl-ü nesl-i Âl-i Mustafâ,
Ben anın Âline evlâdına kurbân olayım,
Ben anın evlad u ensâbına kurbân olayım,
O Hasan hazretlerine zehir içirdi eşkiyâ (Cade),
Hem Hüseyn oldu susuzluktan Kerbelâ şehîd-i,
İkisidir asıl ve Âl-i Mustafâ nesl-i,
Ben anın Âline evlâdına kurbân olayım,
Ben anın evlad ve soyuna kurbân olayım,

EHL-İ BEYT'İ SEVMEK

Sevgi ve buğz ezeli ve gizlidir. **Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin evladını seven kişinin sevgisi, kendisinden sonra çocuklarına, Ehl-i Beyt'e düşmanlık edenin düşmanlığı da çocuklarına geçmiştir.** Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin evladını sevenlerde bu sevgi meydana çıkmıştır. Cenabı Hakk şöyle buyurmuştur:

"Onlar, ancak kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin gelmesini ya da Rablerinin bir takım alametlerinin gelmesini gözetliyorlar. Rabbinin bazı alametleri geldiği gün, önceden iman etmemiş veya imanında bir hayır kazanmamış bir kimseye o günkü imanı hiçbir yarar sağlamaz. De ki: "Gözetin! Çünkü biz de şüphesiz gözetiyoruz." [1936]

Allah Teâlâ'nın bazı sözü tıpa tıp Hasan ve Hüseyin'in sayısına tekabül ediyor. Ayet, onların iki ayet (mu'cize) olduklarını gösteriyor. Kim onları inkar ederse, Allah Teâlâ'nın ayetini inkar etmiş olur. Sevenler ve sevmeyenler hakkında bütün söylediklerim, Mecâlısü'z-Zuhri'den alınmıştır. Allah Teâlâ gerçeği söyler, O, doğru yola iletir. Mecalisü'z-Zühri'de şöyle deniliyor:

"De ki; "Bu (tebligatım karşılığında) sizden bir ücret istemiyorum. Ancak yakınlara muhabbet istiyorum." [1937] sözünde geçen *Kurba* kelimesi, karabet manasına mastardır. Yakınlık taşıyan kimse murad edilmiştir. Yani: ***"Ya Muhammed, ümmetine söyle, size getirdiğim hakikat karşılığında sizden bir ücret istemiyorum, sadece yakınlarımı sevmenizi ve onlara eziyet etmemenizi istiyorum."***

Rivayet ediliyor ki; Bu ayet nazil olduğu zaman: *"Senin yakının kimdir ki, muhabbeti bize farz oldu ya Rasûlallah sallallâhü aleyhi ve sellem?"* dediler. Buyurdu ki;

"Ali-Fatımatuz-Zehra ve evlatlarıdır." Keşşâf'ta Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz şöyle buyurmuştur, deniliyor:

"Muhammed'in Ehl-i Beytine muhabbet üzerine ölen, şehittir." Uyanık olun, Âl-i Muhammed'e sevgi üzerine öleni, önce ölüm meleği, sonra Münker ve Nekir cennetle müjdeler.

Dikkat edin, Ehl-i Beyt'e muhabbet üzerine ölen, gelin kocasının evine teslim edildiği gibi, cennete teslim edilir.

Dikkat edin, Âl-i Muhammed'e muhabbette sebat üzerine ölen kimse, imanı garantili bir mümin olarak ölür. Âl-i Muhammed'e muhabbet üzerine ölen kimsenin kabrinden cennete iki pencere açılır. Muhakkak Âl-i Muhammed'e muhabbet üzerine ölen kimsenin, Allah Teâlâ kabrini rahmet meleklerinin ziyaretgâhı yapar. Muhakkak, Âl-i Muhammed'e muhabbet üzerine ölen, sünnet ve cemaat üzere ölür, kim Âl-i Muhammed'e buğz üzerine ölürse, kıyamet gününde iki gözü arasına ***"Allah Teâlâ'nın rahmetinden umutsuzdur"*** ibaresi yazılı olarak haşr olunur. Âl-i Muhammed'e buğz üzerine ölen, kâfir olarak ölür.

Dikkat edin, Âl-i Muhammed'e buğz üzerine ölen, cennetin kokusunu kokla-

[1936] En'am, 158

[1937] Şura, 23

yamaz." Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur:

"Bizim kapımıza gelenin hakkı, üzerimize vacib olur" Bu hadisin söylenişine sebep şudur: "Tarikus-Salat bir adam, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem zamanında ölmüştü. Ashab, Resul-i Ekrem'in: ***"Namazı kasden terk eden kâfir olur."*** hadisinin dış manasına dayanarak bu adam üzerine namaz kılmamak ve onu Yahudi kabristanına gömmek istediler. Ali Kerremallâhü veche geldi,

*"Ya Resulallah! Bu adam: "**Ya Ali, Allah'ın Resulünü ve evladını seviyorum."** diyerek beni bu sözüne şahid tuttu."* dedi. O zaman Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem yukarıdaki hadisini söyledi. Hz. Ali kerremallâhü veçhe'de o adamın namazını kıldırdı" ve müslüman kabristanına defnetti.

Hikâye olunur ki; Ali Kerremallâhü veche Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimize geldi ve insanların kendisine çok haset ettiklerinden şikayet etti. Aleyhisselam buyurdu ki;

"Cennete ilk giren dört kişinin dördüncüsü olmak istemez misin? Ben, Sen, Hasan ve Hüseyin, zevcelerimiz sağımızda solumuzda, zürriyetlerimiz zevcelerimizin arkasında olduğu halde Cennete gireceğiz." [1938]

Muhibbu'd-din at-Tabari Ebu Hureyre radiyallâhü anhın şöyle dediğini rivayet ediyor:

"Ebu Leheb'in kızı Sebia: *"Ya Rasûlallah sallallâhü aleyhi ve sellem, bana "Sen Hatabu'n-Nar: Ateş odununun kızısın."* diyorlar diye şikâyet etti. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Benim akrabama eziyyet eden bir kavmin hali nice olur? Benim akrabama eziyet eden, bana eziyet eder. Bana eziyet eden de, Allah Teâlâ'ya eziyet etmiş olur."

Şifa-i Şerifte şu hadise kaydedilmiştir: ***"Muhammed'in Âli'ni (evladını) tanımak, cehennemden kurtulmadır. Muhammed evladını sevmek, sırat (köprüsün) den geçmeye ruhsattır. Âl-i Muhammed'e dostluk, azaptan emandır."*** Yine orada deniliyor ki;

"Ulemanın bir kısmı: Onları tanımak yerlerini ve nebiye yakınlık cihetlerini bilmek demektir. Bir insan onları bu şekilde tanırsa onlar hakkında neler yapılması gerektiğini bilir ve bu bilgisi sebebiyle onlara hürmet ve muhabbette kusur etmez." Yine orada şu söz de vardır:

"Ebu Bekir Sıddik radiyallâhü anh demiştir ki; ***"Muhammed'i, Ehl-i Beytinde gözetleyiniz."*** ve demiştir ki;

"Nefsim, elinde olan Allah Teâlâ'ya yemin ederim ki, benim için Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin akrabası, benim kendi akrabamdan daha sevgili ve ileridir."

Hayret, hayret ki, insan, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin evladını sevmez, hatta onu kötüleyerek, haset ederek ona eziyet ederse, Allah Teâlâ katında nasıl mertebe, makam ve şeref talep edebilir? Sadece yememek, içmemek, aç kalmak, uyumamak ve ibadet vazifelerini yapmakla bir makam elde edilemez.

[1938] ***" Ali'nin zikri ibâdettir."*** Suyûtî, *Câmiu's-sağîr*, I, 425.

Zavallı bilmiyor ki, göklerle yer arası kadar ibadeti olsa, Allah Teâlâ'ya kavuşamaz. İblis'e bak ki, bu kadar ibadeti varken Allah Teâlâ'nın lanetine uğramıştır.

Rivayet ediliyor ki; Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimizin şehrinde kendisine komşu olup orada elde ettiği sevaplara karşın, İmam Mâlik radiyallâhü anhı, Cafer ibn-u Süleyman dövmüştü. İmam Mâlik, dayaktan bayıldı. İnsanlar gelip kendisini ayılttıkları vakit şöyle dedi:

"Beni dövene hakkımı helal ettiğime sizi şahit tutarım." Sonra kendisine bunun sebebi sorulduğunda şöyle dedi:

"Öldüğüm zaman Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ile karşılaşırsam, benim yüzümden evlad-ı Resülullah'tan birinin Cehenneme gitmesinden utanırım." "Kim bir iyilik ederse, onun iyiliğini artırırız." [1939]

Süddi'den rivayet edildiğine göre, bu ayette geçen ***hasene*** (iyilik) Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Ehl-i Beytine muhabbettir. Bu ayet, Ebubekir Sıddik radiyallâhü anhın Ehl-i Beyti çok sevmesi hakkında nazil olmuştur. Zahir olan umum iyiliktir. Hangi iyilik olursa olsun. Ama şu var ki, "Yakınlara sevgiden" sonra zikredilmesi, bu sevginin, ayetin işaret ettiği iyilik olduğu düşüncesini kuvvetlendirir. Diğer iyilikler de buna tabi'dir.

"Allah Teâlâ tevbe edeni affeder. İtaat edene şekur'dur" sevap verir, nimet ve keremini artırır. Kurtubi ve başkaları Süddi'nin şu ayet hakkında şöyle dediğini naklederler: ***"Allah bağışlayıcıdır, şekurdur"*** yani Âl-i Muhammed'in günahlarını bağışlayıcıdır. Onların iyiliklerine teşekkür edicidir. Sa'lebi'de:

"Ey Ehl-i Beyt, Allah sizden kötülüğü gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor." [1940] ayetindeki Ehl-i Beyt ile bütün Haşim oğullarının kast edildiğine kânidir. Savaiku'l-Muhrika da bunu zikretmiş ve demiştir ki,

"İmam Mâlik radiyallâhü anhaya göre, Ehl-i Beyt'e farz ve nafile sadakanın haram oluşu da onları temizleme içindir. Çünkü sadaka ve zekât, insanların kirleridir. Alan insanı küçük düşürür. Vereni üstün yapar." ve demiştir ki;

"Müfessirlerden bir cemaat "Selâmün alâ İlyâsin: Selam İlyas'a" ayetinden maksat, Muhammed evladı olduğuna kail olmuşlardır." Kelbi de böyle demiştir. Yine Kelbi'den bir kavilde Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemde evla bi-t'tarik ayetin şümulüne dâhildir. Fahrüd'din Râzi şöyle diyor:

Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Ehli Beyti, beş şeyde kendisine müsavidir: Selam da. Çünkü ***"Esselamü aleyke eyyühennebiyyü: Selam sana ey peygamber" ve: "Selamün ala İlyâsin: İlyas'a selam olsun."*** [1941] buyurmuştur, O'na salâtta ve şehadette vardır. Allah Teâlâ buyurmuştur:

"Tâ Hâ: yani Ey Tahir" ve buyurmuştur: ***"Yuridullahu li yuzhibe ankumu'r-ricse: Allah Teâlâ sizi temizlemek istiyor."*** Sadakanın hürmetinde ve muhabbette: ***"Bana tabi olun ki, Allah Teâlâ sizi sevsin"*** [1942] ***"Sizden bir ücret beklemiyorum, ancak yakınlara muhabbet etmenizi istiyorum."*** ayetleri bunu amirdir.

[1939] Şûra, 23
[1940] Ahzab, 33
[1941] Saffat, 130
[1942] Âl-i İmran, 31

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemde:

"Yıldızlar gök ehline emândır. Ehli Beytim, ümmetime emândır." demiştir. Savaik sahibi bu hususta şöyle demiş:

"Cenabı Hakk dünyayı, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem için yaratmıştır. Onun devamını Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin devamına ve Ehl-i Beytinin devamına bağlı kılmıştır. Çünkü onlar, Fahr-i Razi'nin zikrettiği hususlarda onunla müsavidirler. Çünkü Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem "Allah'ım, onlar benden, ben onlardanım." demiştir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin bir parçası olan Hz. Fatıma radiyallâhü anhadan doğmaları sebebiyle Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin bir parçasıdırlar." (Savaik)

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur:

"Aranızda Ehl-i Beytim, Nuh'un gemisine benzer. Binen kurtulur." (Müslim'in rivayetinde: ***geri kalan boğulur***) bir rivayette helak olur cümlesi de vardır. Bu hadisin manası şudur: Onları seven, onlara hürmet ve tazim eden, onların âlimlerinin gösterdiği yolda giden muhalefet etme karanlığından kurtulur. Bundan geri kalan, küfür denizinde boğulur, azgınlıkta helak olur. Yine bu hususta Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin:

"Allah Teâlâ'nın üç hürmeti vardır: Allah Teâlâ, bunlara riayet edenin dinini, dünyasını korur. Bunlara riayet etmeyen kimsenin Allah Teâlâ ne dünyasını, ne ahiretini korumaz: İslam'a hürmet, bana hürmet ve benim rahmime (soyuma) hürmettir."

"Ben, tevbe eden, inanan, salih amel işleyip hidayete eren kimseyi elbette bağışlayanım." [1943] ayetinde Sabitü'l-Bennai:

"Yani Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Ehl-i Beytinin velâyetine erdi." demiştir. Bu Savaik'te zikredilmiştir. Kurtubi orada İbnu Abbas'tan:

"Rabb'in sana razı oluncaya kadar verecektir." ayeti üzerinde şu tefsiri yapmıştır:

"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin rızası, Ehl-i Beytinden hiçbirinin cehenneme girmemesidir." Hâkim şu hadisi çıkarmış ve sahih görmüştür:

"Rabbim, Ehl-i Beytimden Allah Teâlâ'nın birliğine inanan ve benim nebiliğimi kabul edene azab etmeyeceğini bana va'detti."

"Rabbimden, Ehl-i Beytimden hiç kimseyi ateşe sokmamasını niyaz ettim; bunu bana verdi."

Ahmed, Menâkıbında Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimizin şöyle dediğini kaydediyor:

"Ey Haşim oğulları, Beni hak rasul olarak gönderen Allah Teâlâ'ya yemin ederim ki, Cennet halkasını tutsaydım, önce sizinle başlardım." Tabarani Ali Kerremallâhü vecheden şu sözü derlemiştir:

"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimizden işittim, diyordu ki;

"Havz-ı Kevser'e ilk gelenler, Ehl-i Beytim ve ümmetimden onları sevenlerdir."

[1943] Tâhâ, 82

"Ehl-i Beytim ve onları sevenler, Cennette şu iki (parmak) gibi (yan yana) dır."

"Biriniz beni kendisinden fazla sevmedikçe, bana kendisinden çok hürmet etmedikçe, Ehl-i Beytimi kendisinden çok sevmedikçe, onları kendine tercih etmedikçe iman etmiş olmaz."

"Evladınızı üç huy üzerine yetiştiriniz: Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin sevgisi, Ehl-i Beytinin sevgisi ve Kur'ân-ı Kerim okumaktır."

"Benim, Ehl-i Beytimin, Ansar'ın ve Arabın hakkını itiraf etmeyen ya münafıktır, ya şiddet ve sıkıntı içindedir, ya da annesi kendisine cünüp iken hamile kalmıştır."

"Ehl-i Beytimi ancak mümin ve müttaki olan kişi sever. Onlara ancak münafık ve şaki olan buğz eder."

"Ehl-i Beytime buğzedeni Allah Teâlâ cehenneme atar."

"Haşimoğullarına ve Ensara buğz küfürdür. Arab'a buğz ise, nifaktır."

Kadı İyaz Şifa'da özetle şöyle demiştir: ***"Bir kimse Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin zürriyetinden birisinin babasına söver ve Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi istisna ettiğine bir delil getiremezse o adam katlolunur."*** Savaikte şöyle diyor:

"Ehl-i Beytim hakkında bana eziyet eden kimseye Allah Teâlâ lanet etsin. Ehl-i Beytim hakkında bana eziyet edeni Allah Teâlâ incitir. Allah Teâlâ, Ehl-i Beytime zulmeden yahut onları öldüren yahut öldürene yardım eden veya onlara sövene Cenneti haram kılmıştır."

Bu Hadisi şeriflerden, **<u>Ehl-i Beyte muhabbetin farz olduğu ve onlara buğzun haram olduğu anlaşılmaktadır.</u>** Beyhaki, Bağavi, Ehl-i Beyte muhabbetin lüzumunu tasrih etmişler, Şafii de şu sözüyle bunu ifade etmiştir:

"Ey Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Ehl-i Beyti, sizi sevmek, Allah Teâlâ'nın inzal buyurduğu Kur'ân-ı Kerimde bize farz kılınmıştır. Size şu büyük şeref yeter ki, size salâvat-i şerife getirmeyen kimse namaz kılamamış sayılır. (zira namazın her oturuşunda Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemle beraber âline salâvat getirilir. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ve soyuna rahmet istenir.) Bundan dolayı Ehl-i Beytten, bir bid'at ve sair şeyi işleyip fasık olan kimsenin zatına değil, fiillerine buğz edilir. Çünkü O, aralarında zaman olsa da yine Allah Teâlâ'nın Elçisinin bir parçasıdır. An-Nakiyyu'l-Makrizi şöyle diyor:

"Onlara dil uzatmaktan sakının. Çünkü salih de olsa, facir de olsa, yine O'nun evladıdır" Şeyh Muhyiddin Arabî kuddise sırruhu'l-aziz, Fütuhat'ında şöyle diyor:

"Bana Mekke'de inanılır bir kimse dedi ki; Ben, Mekke'de şeriflerin halka yaptıkları işleri kötü görürdüm. Rüyamda Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin kızı Hz. Fatımatu'z-zehra radiyallâhü anhayı gördüm. Benden yüz çevirdi. Selam verip, yüz çevirmesinin sebebini sordum.

"Sen şeriflere dil uzatıyorsun." dedi.

"Ey Seyyide'm, dedim, onların insanlara neler yaptıklarını görmüyor musun?"

"Onlar benim oğullarım değil midir?" dedi. *"Bu andan itibaren tevbe ettim."* dedim."

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz buyurmuşlardır: ***"Kim bana kavuşmak ve kıyamet gününde kendisine şefaat elimi uzatmamı isterse, Ehl-i Beytime salât etsin, onları sevindirsin."*** (Savaik).

İmam-ı Şafii şöyle demiş: ***"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin evladı, benim vesilemdir. Onlar benim için Allah Teâlâ'ya vesiledir. Onlar yüzü hürmetine kıyamet gününde sahifemin sağ tarafımdan verilmesini umarım."*** Rivayet edilir ki; İbnu Ömer radiyallâhü anh Zübeyr'e

"Gidip Hasan İbn-i Ali'yi ziyaret edelim" dedi. Zübeyr biraz ağır aldı. İbnu Ömer:

"Bilmiyor musun ki, Haşim oğullarının halini sormak farzdır. Ziyaret nafiledir." (Savaik) Hatib, bu konuda merfu'an şu hadisi çıkarmıştır:

"Bir adam diğerine kıyam eder (önünden kalkar); ancak Haşim oğulları müstesnadır. Onlar, hiç kimseye kıyam etmezler."

Hikaye olunur ki, Kurra' (iyi Kur'ân-ı Kerim okuyanlar) dan biri boş kaldıkça Timurlenk'in mezarına gider, başı ucunda:

"Tutunuz onu, bağlayınız, sonra cehenneme atınız, sonra boyu yetmiş arşın olan zincirlere vurunuz." [1944] ayetini okurmuş. Bu adam demiş ki; "Birden uyumuşum. Bir de baktım ki, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz oturmuş, Timurlenk de yanında. Kendisini azarladım:

"Ey Allah'ın düşmanı, buraya da mı geldin?" dedim. İstedim ki, elinden tutup Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimizin yanından kaldırayım. Efendimiz;

"Bırak onu, dedi, çünkü o benim zürriyetimi seviyordu." ağlayarak uyandım. Artık o ayeti Timur'un kabrinde okumaktan vazgeçtim. Cemalü'l-Mürşidi veş-Şihabu'l-Kuzani haber vermiştir ki;

Timur'un oğullarından biri şöyle nakletmiş: Timur, ölüm hastalığına yakalandığı zaman birkaç gün ıztırap çekmiş, yüzü simsiyah kesilmiş, rengi değişmişti. Sonra uyanmış. Kendisine o halini haber vermişler. Demiş ki;

"Azap melekleri bana gelmişlerdi. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem gelip onlara:

"Onu bırakın gidin, çünkü o, benim akrabamı sever ve onlara iyilik ederdi." dedi. Onlar da bırakıp gittiler. İbnu Hacer diyor ki;

"Onların hakkına riayet, insanların en zalimi olan, Timurlenk'e bile fayda verirse artık başkasına nice olur"

Hikâye olunur ki;

Yemen salihlerinden biri çoluk çocuğuyla beraber deniz yoluyla Hacca gitmiş. Cidde'ye kavuştukları zaman gümrükçüler, kadının iç çamaşırlarına varıncaya kadar hepsini aramışlar. O salih adam bu muameleye çok kızmış. Mekke Şerifi es Seyyid Muhammed ibnu Berekat (Allah ona rahmet etsin) i Allah Teâlâ'ya şikâyet etmiş. Rüyasında Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi görmüş. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem kendisinden yüz çevirmiş.

"Niçin ya Rasûlallah? diye sormuş. Buyurmuş ki;

[1944] Hakka, 30–32

"Benim şu oğlumdan daha zalim hiç kimse görmedin mi?" Adam hemen korku içerisinde uyanmış. Şerif hakkında Allah Teâlâ'ya tevbe etmiş ve artık ne yaparsa yapsın, hiçbir şerife dil uzatmamaya ahdetmiş." (al-İkdu'l-Lai)

Ey Allah Teâlâ'nın Rasulü'nün Ehl-i Beyti, ey kendilerini methetmek için Kur'ân-ı Kerim ayetleri inen kimseler!

Ey Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Ehli Beyti, sizi sevmek farzdır. Siz bütün ümmetlerden üstünsünüz. Ey Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Ehli Beyti, sizi Kur'ân-ı Kerim öğmüştür. Artık benim öğmemin, benim sözümün ne kıymeti kalır?

Şiir:
"Nebiler, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi alâmet yaptılar.
Alâmet, meşhur olmayanın işidir.
Nübüvvet nuru, o Ehl-i Beytin güzel yüzlerindedir.
Onlar Tıraz-ı Ahder'den[1945] daha şereflidirler." [1946]

<u>Ol Hasan hazretlerine zehr içirdi eşkiyâ,</u>

İMAM HASAN Bin ALİ **aleyhisselâm** [1947]

Hasan aleyhisselâm, Ali ve Fatıma radiyallâhü anhuma'nın oğludur. Hicretin 3. yılı Ramazan ayının ortasında doğmuştur. Zehebi, Şaban ayının ortasında doğduğuna dair rivayeti daha doğru kabul eder. Fatıma Radiyallâhü anha'nın doğum zamanı gelince, Efendimiz Sallallahu aleyhi ve sellem, ona Esma Binti Ümeys ile dadısı Ümmü Eymen'i gönderdi, onlar da Ayetel Kürsi ile Felak ve Nas surelerini okudular. Nesefi'den şöyle nakledilmiştir;

"Fatıma Radiyallâhü anha, Hasan aleyhisselâm'ı doğurduğu zaman, Ali Radiyallâhü anh'a; "Ona isim ver" dedi. O da; "O'na ismi ancak dedesi Sallallahu aleyhi ve sellem isim koyacaktır." Dedi. Efendimiz Sallallahu aleyhi ve sellem;

"Allah Azze ve Celle ona benden önce isim verecek" buyurdu. Bunun üzerine, Cibril aleyhis selam ona geldi ve dedi ki; ***"Ya Muhammed! Şüphesiz Allah Teâlâ, bu doğumdan dolayı seni tebrik ediyor ve buyuruyor ki;***

"Onu Harun'un oğlunun adı olan Seber'in manasında; "Hasan" diye isimlendir." Hüseyin aleyhisselâm doğduğunda da Cibril aleyhisselam demiştir ki;

"Ya Muhammed! Şüphesiz Allah Teâlâ, bu doğumdan dolayı seni tebrik ediyor ve buyuruyor ki; "Onu Harun'un diğer oğlunun ismi olan Sübeyr'in manasında; "Hüseyin" diye isimlendir."

İbni Sa'd, İmran Bin Süleyman'dan rivayet ediyor; *"el Hasan ve el Hüseyin cen-*

[1945] **Tıraz:** f. " Süsleyen, donatan" anlamlarına gelir ve birleşik kelimeler yapılır. Meselâ: Şükufe-tıraz Çiçek süsleyen.
Ahder: Yeşil, yemyeşil, pek yeşil.
Tıraz-ı Ahder: Kıymetli Yeşil taş
[1946] (ATEŞ, 1971) Altmış ikinci sofra
[1947] (ERDOĞMUŞ, 2003) s. 170-194 Kitaptan özetlenerek alınmıştır.

net ehlinden iki isimdir. Araplar cahiliye döneminde bu isimleri kullanmazdı."

İsmi Hasan, lakabı *"Zeki"* ve *"Mücteba",*

Künyeleri *"Ebu Muhammed, Taki, Veli, Seyyid, Reyhanetün Nebi ve Sıbtun Nebi"*dir. Hasan aleyhisselâm, Rasulullah Sallallahu aleyhi ve selleme herkesten daha fazla benzerdi. Başından göbeğine kadar olan kısmında, Rasulullah Sallallahu aleyhi ve selleme benziyordu.

Şehadeti

Hasan aleyhisselâm, zehirlenerek şehit edilmiştir. Umeyr Bin İshak anlatıyor; "Kureyşli bir adamla beraber Hasan aleyhisselâmın yanına geldik. ***"Defalarca zehirlendim, ama bu sefer ki hepsinden daha kötüydü"*** diyordu. O sırada Hüseyin aleyhisselâm geldi. Hasan aleyhisselâmın yanıbaşına oturdu ve;

"Ey kardeşim! Sana bunu içiren kimdi?" diye sordu. Hasan aleyhisselâm; ***"Onu öldürmek mi istiyorsun?"*** dedi. Hüseyin aleyhisselâm;

"Evet" dedi. Bunun üzerine Hasan aleyhisselâm;

"Eğer bunu şu anda, zannettiğim adam yapmışsa Allah'ın intikamı daha çetin olacaktır." [1948] Hasan aleyhisselâm, rüyasında sanki gözlerinin arasında İhlâs suresinin; "**De ki; O Allah'tır, tektir**" ayeti celilesinin yazıldığını görünce, ev halkıyla birlikte buna sevindi. Sonra bu, İbnül Müseyyeb'e anlatılınca dedi ki;

"Eğer rüyası doğru ise, yaşama müddeti az kaldı." Bu sözün üzerinden birkaç gün geçtikten sonra Hasan aleyhisselâm Hakk'a yürüdü. Cenaze namazını o günkü Medine valisi Said Bin el As kıldırdı. Vefatının sebebi doğrulanmayan bir rivayete göre şöyle nakledilmiştir;

"Yezid gizlice Hasan aleyhisselâmın hanımı Ca'de Binti Eş'as Bin Kays el Kindi'ye, Hasan aleyhisselâmı zehirlediği takdirde kendisiyle evleneceği haberini 100 dirhem ile beraber gönderdi. Kadın bu işi yaptıktan sonra, Hasan aleyhisselâm, kırk gün hastalandı. Vefat edince, Ca'de, verdiği sözü yerine getirmesi için Yezid'e haber gönderdi. Yezid ona; "Biz senin Hasan için bir eş olmana razı olmadık ki, seni kendimize eş edinmeye razı olalım." Diye cevap gönderdi.[1949]

Hasan aleyhisselâm, babaannesi olan Fatıma Binti Esed Radiyallâhü anha'nın yanındaki meşhur kubbesinde defnedildi. Hayat süresi 47 yıl olup, bu müddetin yedi yılı Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem ile otuz yılı babası Ali Radiyallâhü anh ile geçtikten sonra hilafet makamında altı ay bulundu. Sonra hilafeti Muaviye'ye bırakarak 9 yıl 6 ay da Medine'de yaşadı. Hicretin 49 veya 50. yılında vefat etti. Cenazesine büyük bir kitle katıldı. [1950]

[1948] Ebu Nuaym Hilye(2/39) Zehebi Siyeri A'lamin Nübela(3/274) İbni Kesir el Bidaye(8/76) Şa'rani Tabakat(1/90) Heytemi es Savaiq(s.316) Dümeyri Hayatul Hayevan(s.435) Şevahidün Nübüvve(s.328)

[1949] İbni Kuteybe el Maarif(s.146) Ebulferec İsbehani Makatilut Talibiyyin(s.73) İbni Kesir el Bidaye(8/77) Suyuti Tarihul Hulefa(s.192) Şeblenci Nurul Ebsar(s.136) es Savaiq(s.316) Safuri el Mehasin(s.196) Şeyh er Radi Sulhul Hasen(s.361) Berzenci el İşaa(s.55) Şevahidün Nübüvve(s.328) Aişe Abdurrahman Bintuş Şatı Seyide Sukeyne(s.26)

[1950] Safuri Muhtasarul Mehasinil Müctemea(s.196) Nurul Ebsar(s.136)

<u>Hem Hüseyn oldu susuzluktan şehîd-i Kerbelâ,</u>

İMAM HÜSEYİN Bin ALİ Aleyhisselâm [1951]

Fatıma aleyhisselâma, Hasan aleyhisselâmın doğumundan 50 gün sonra Hüseyin aleyhisselâma gebe kalmıştı. Hicretin 4. yılı Şa'ban ayının beşinde, Hüseyin aleyhisselâm doğdu.

Sütannesi

Abbas radiyallâhü anhın hanımı Ümmül Fadl, bir gün Efendimiz Sallallahu aleyhi ve sellemin yanına gelerek;

"Ey Allah'ın rasulü! Bu gece rüyamda senin bedeninden bir parçasının kesilip evime konulduğunu gördüm." Dedi. Efendimiz Sallallahu aleyhi ve sellem de;

"Hayır, görmüşşündür inşallah. Fatıma bir erkek doğuracak, sen de ona oğlun Kusem'in sütünü emzireceksin." Buyurdu. Hüseyin aleyhisselâm doğunca, Ümmül Fadl onu alıp götürdü ve debeleninceye kadar ona Kusem'in sütünü emzirdi." [1952]

Lakap ve Künyeleri Künyesi Ebu Abdullah'tır. Lakapları ise; Şehid, Seyyid, er Raşiyd, et Tayyib, ez Zeki, el Vafi, el Mübarek, et Tabi limerdatillah ve es Sıbt'tır.[1953]

Faziletleri

Ya'la el Amiri radiyallâhü anhden; Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem bir gün ashabıyla birlikte davet edildiği bir yemeğe gidiyordu. O sırada Hüseyin aleyhisselâm da, sokakta çocuklarla oynuyordu. Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem, ashabını geride bırakıp ilerledi ve ellerini açarak Hüseyin aleyhisselâmı tutmak istedi. Hüseyin aleyhisselâm bir oraya bir buraya kaçıyor, efendimiz Sallallahu aleyhi ve sellem de gülüyor ve onu tutmaya çalışıyordu. En sonunda tuttu, bir elini ensesine, bir elini de çenesinin altına koyup öptü ve buyurdu ki;

"Hüseyin bendendir, ben de Hüseyin'denim. Allah'ım! Hüseyini seveni sen de sev. Hüseyin torunlardan bir torundur." [1954] Cabir Bin Abdullah radiyallâhü anhden; Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Cennetlik gençlerin efendisine bakmakla mutluluk duyan, Hüseyin Bin Ali'ye

---

[1951] (ERDOĞMUŞ, 2003) s. 194-250 Kitaptan özetlenerek alınmıştır.

[1952] Hâkim (3/176) Mişkat(3/264) İbni Sa'd(8/278) Mus'ab ez Zubeyri Nesebi Kurayş(s.24) Şevahidün Nübüvve(s.331) Yenabiül Mevedde(s.138) Nurul Ebsar(s.139)

[1953] Mûsab ez Zübeyri Neseb(s.40) Şevahidün Nübüvve(s.328) Nurul Ebsar(s.138)

[1954] Tirmizi(3777) Ahmed(4/172) İbni Mace(142) Buhari Edebül Müfred(364) Zehebi Siyeri A'lam (3/283) İbni Abdilberr el İstiab (3/627) Kenzul Ummal(7/107) İbni Hacer el İsâbe(3/630) İbni Kesir el Bidaye(8/336) Şeblenci Nurul Ebsar(s.139) Hayatus Sahabe (3/347) el Ciylani Fadlullahis Samed (1/459) Heytemi Es Savaikul Muhrika(s.420)

baksın" [1955] Ebu Hureyre radiyallâhü anh rivayet ediyor; Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem mescitte oturuyordu.

"ufaklık nerede?" buyurdu ve Hüseyin aleyhisselâm odasından çıkıp, düşene kadar yürüyerek geldi. Parmağını Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem'in sakalına koydu. Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem de Hüseyin aleyhisselâmın ağzını açarak ağzını onun ağzına koydu. Sonra buyurdu ki;

"Allahım! Ben bunu seviyorum. Sen de bunu sev ve bunu sevenleri de sev." [1956] İmam-ı Hasan aleyhisselâm ve kardeşi İmam-ı Hüseyin aleyhisselâm Hz.leri Resûlüllah sallallahu aleyhi ve sellem Efendimiz'in huzurunda güreşiyorlardı. Resûlüllah sallallahu aleyhi ve sellem Efendimiz İmam-ı Hasan aleyhisselâmı teşvik ediyordu. Hz. Fatımatüzzehra radiyallâhü anha babasına:

"Ya Resûlallah! Hasan büyüktür, hep onun tarafını tutuyorsunuz." Nebi sallallahu aleyhi ve sellem:

"Ya Fatıma! Cebrail aleyhisselâm Hüseyin'e yardım ediyor." buyurdular. [1957]

Fatıma radiyallâhü anha'dan; Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki; ***"Hasan'da Benim heybetim ve ululuk niteliğim vardır. Hüseyin'de ise, Benim şecaatim ve cömertlik vasfım vardır."*** [1958]

Zeyd Bin Erkam radiyallâhü anh den; Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem, Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin aleyhimüssselâm hakkında buyurdu ki;

"Bunlarla barışık olanla barışık olurum, çarpışanlarla da çarpışırım." [1959]

Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem bir gün namaz kılarken kulağına bir çocuk ağlaması geldi. Namazını çabucak bitirip dışarı çıktı. Sebebini sorduklarında buyurdu ki;

"Bir çocuk ağlaması duydum. Onu Hüseyin zannettim." [1960] Ebu Hureyre radiyallâhü anh, bereketlenmek için Hüseyin aleyhisselâmın ayağının toprağından elbisesine sararak taşırdı.[1961]

Şehadetinin Haber Verilmesi

Enes Bin Haris radiyallâhü anhden; Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki, ***"Benim bu oğlum Hüseyin, Irak topraklarından birinde öldürülecektir. Sizden herkim ona yetişirse, yardım etsin!"***[1962]

[1955] Ebu Ya'la(3/1874) Zehebi Siyeri A'lam(3/283) Heysemi Maksadul Ali(1360) Mecmauz Zevaid(9/187) İbni Kesir el Bidaye(8/336) İsâfur Rağibin (s.202) Heytemi es Savaik(s.421) Nurul Ebsar(s.139)

[1956] Buhari(Buyu 49) Müslim (Fadailus Sahabe 57) Hâkim(3/196) Buhari Edebül Müfred(1183) el Ciylani Fadlullah(2/567) Nurul Ebsar(s.139) İsâfur Rağibin (s.195,202)

[1957] Zehebi Tarih(3/9) Zehebi Siyeri A'lam(3/266) Metalibul Aliye(3994) Lemazat(1/95) Şevahidün Nübüvve (s.330)

[1958] İbni Kesir el Bidaye(8/252) Heytemi es Savaiq(s.419)

[1959] İbni Mace(145) Zehebi Tarih(3/8) İbni Kesir el Bidaye(8/335)

[1960] Zehebi Siyeri A'lam(3/284) Şevahidün Nübüvve(s.331) Lemazat(1/96)

[1961] Zehebi Siyeri A'lam(3/287) 309 İbni Kesir el Bidaye(8/337) Şevahidün Nübüvve(s.331) Lemazatı Hulviye(1/96) Suyuti Hasais (2/627)

[1962] Kurtubi Tezkira(s.644) Şa'rani Muhtasarı Tezkira(s.418) Yenabiül Mevedde(s.139)

Enes radiyallâhü anhden; "Yağmur meleği Rasulullah Sallallahu aleyhi ve selleme gelmek için izin istedi. Ona izin verildi. Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem, Ümmü Seleme radiyallâhü anha'ya dedi ki;

"Kapıya bak, yanımıza kimse girmesin!" Derken Hüseyin aleyhisselâm geldi ve girmek istedi. Ümmü Seleme ona mani oldu. Fakat o, sıçradı ve içeri girdi. Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem'in kucağına oturup boynuna sarıldı. Melek;

"Onu seviyor musun?" dedi. Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem de;

"Evet" buyurdu.

"Ama ümmetin onu öldürecek. İstersen sana onun öldürüleceği yeri göstereyim" dedi ve kırmızı bir toprak getirdi. Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem, o toprağı Ümmü Seleme'ye emanet etti ve o da onu başörtüsüne sardı. Sabit radiyallâhü anh dedi ki;

"İşittiğimize göre, o yer, Kerbela'dır." [1963]

Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem bu toprağı koklayıp; ***"Riyhu kerbin ve belain (üzüntü ve bela kokusu)"*** buyurdu. Ümmü Seleme radiyallâhü anha'ya dedi ki;

"İşte bu toprak Hüseyin'in öldürüleceği yerin toprağıdır. Kana bulandığı zaman bil ki Hüseyin şehit oldu demektir." Ümmü Seleme radiyallâhü anha dedi ki; "***Ben bu toprağı yanımdaki bir şişeye koydum ve kendi kendime bu toprağın kana dönüşeceği gün büyük (bir bela) günüdür dedim."*** Ümmü seleme radiyallâhü anha, Hüseyin aleyhisselâmın şehit edildiği gün o toprağın kana bulandığını görmüştür. Bu hususta İbn-i Abbas, Ali ve Aişe radiyallâhü anhumden de sahih rivayetler vardır. [1964]

Kerbela Felaketi

Fesahat bahçesinin bülbülü, belagat şehrinin durusu, cennetlik gençlerin efendisi Hüseyin aleyhisselâm Kerbela felaketi ile karşı karşıya kaldı. Bir avuç denecek kadar az yakınları, yardımcıları ve erkek çocukları ile birlikte o belalı beldede şehadet şerbetini içerek, Ehli Beyt dostlarının yüreğine kıyamete kadar şifa bulmayacak bir yara açıldı. Kerbela'da Hüseyin aleyhisselâma yapılanlar, bütün dünyayı kan ağlatmaya yetti. O acının gönüllerde yaktığı ateş, dağlara taşlara düşseydi, dağlar, taşlar erir, göklere düşseydi gökler buhar olup feza boşluğunda kaybolurdu.

Hüseyin Aleyhisselâmın Şehid Edilişi

Kufeliler saldırılarını Hüseyin aleyhisselâma ve çevresindekilere yoğunlaştırdılar. O ise, elindeki kılıcı ile bu hücumları savmaya çalışıyordu. Gözleri önünde, günlerdir kendi öz oğulları dâhil, nice kıymetli kişiler şehit olmuştu. Onların acısıyla

[1963] Kurtubi Tezkira(s.644) Ahmed (3/242) Zehebi Siyeri A'lam(3/194) Metalibul Aliye(3999) es Savaik(s.421)

[1964] Ahmed(1/242) İbnül Cevzi el Hadaik(1/396) Zehebi Tarih(3/10) Zehebi Siyeri A'lam(3/288) Ebu Ya'la(1/363) Mecmauz Zevaid(9/187) Maksadul Ali(1364) es Savaiq(s.422) Şevahidün Nübüvve(s.332) Yenabiül Mevedde(s.139)

yüreği yanıyordu. Bir de günlerdir susuz kalmıştı. Böyle bir halde metanetini koruyarak saldırılara direnmesi, düşmanlarını da şaşırtıyordu. 10 Muharrem, işte böyle acıklı sahnelere tarih oluyordu. Hüseyin aleyhisselâm açlık ve susuzluktan iyice mecalsiz kalmış, Kufeliler ise

"Hüseyin'i vuran ben olmayayım" diye son darbeye cesaret edemiyorlardı İmam Hüseyin katligahta öylece duruyordu. Her biri Hüseyin'i başkasının öldürmesini istiyordu. Şimr bağırarak, neye durmuşsunuz, neyi bekliyorsunuz. Hüseyin'in işini bitirin dedi. O sırada Zür'a Bin Şerik et Temimi İmam'ın sol omzuna bir darbe indirdi. Sonra bir ok İmam'ın boğazına ve diğer biri de boynuna isabet etti. Sinan b. Enes İmam'ın göğsüne ve Salih b. Veheb ise yan tarafına vuruyordu. Bu halde iken, Sinan Bin Enes en Nehai mızrakla onu yere düşürdü ve mübarek başını kesti. Bu sıralarda İmam'ın atı, başı kanlı olduğu bir halde gidip çadırların önünde durdu. Çadırdaki kadınlar baş ve dizlerine vurarak çadırdan dışarı çıkmaya başladılar. Ümm-ü Gulsüm diyordu ki:

"Vay halimize, Hüseyin meydanın ortasında yığılmış duruyor" Zeynep,

"Ey kardeşim, senden sonra dünyada yaşamanın değeri yoktur. Keşke yerle gök birbirine geçseydi." dedi. Daha sonra Zeynep İmam Hüseyin'e doğru gitti. İmam Hüseyin katligahın ortasında duruyordu. Zeynep,

"Ey insanlar, sizin aranızda bir müslüman yok mu? Bakın Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin ciğer paresinin başına neler getirdiler." diye haykırdı. Hüseyin aleyhisselâmın ayakkabıları, elbiseleri, sarığı ve çadırlarda kalan bütün eşyaları yağmalandı. Bazı müdahaleler olmasa, Şemir Bin Zilcevşen gibi köpekler Hüseyin aleyhisselâmın aile fertlerini ve hatta hasta yatmakta olan Ali el Asgar aleyhisselâmı bile öldüreceklerdi. Hüseyin aleyhisselâmın bedeninde otuz üç mızrak yarası ve otuz dört kılıç darbesi tesbit edildi. Ok yaraları bundan hariçtir. Hüseyin aleyhisselâmın adamlarından yetmiş iki kişi şehit olmuş, Kufelilerden ise seksen sekiz kişi öldürülmüştü. Hüseyin aleyhisselâm şehit edildiğinde 57 (yada 58) yaşında idi. Şehit edildiği tarih; 10 Muharrem 61 Cuma günü, vakit öğleden sonra idi. Hepimiz Allah'tanız ve hepimiz O'na döneceğiz. Allah Teâlâ'nın selamı İmam Hüseyin aleyhisselâmın ve takipçilerinin üzerine olsun. Allah Teâlâ'nın Lâneti onları şehid eden ve ettirenlerin üzerine olsun.

Hüseyin aleyhisselâmın başını gövdesinden ayırarak Kufe'ye götürdüler.

Hüseyin aleyhisselâmın kabiri belirsiz hale getirilmişti. Bir bedevi gelip kabri şerifi araştırdı. Toprakları avuçlayıp koklamaya ve kabrin bulunduğu yere doğru ilerlemeye başladı. Kabri bulunca da,

"Babam, anam sana feda olsun! Senden ve senin toprağından daha hoş, daha tatlı bir şey yoktur" diyerek ağladı ve bir beyit söyledi.

İbni Ziyad, Hüseyin aleyhisselâmın başını bir sopa üzerine yerleştirerek şehirde bir süre dolaştırılmasını emretti. Diğer Kerbela şehitlerinin başlarıyla beraber Ali Bin Hüseyin aleyhisselâm ile kadın ve çocukları, Zahr Bin Kays başkanlığında bir heyet ile Şam'a yolladı. Heyet Şam'a gidince, Yezid siyaset icabı güya bu duruma üzülmüş gibi rol yaptı ve İbni Ziyad'a lanet okudu.

Hasan-i Basri radiyallâhü anh Hazretleri derdi ki:

“Vallahi eğer Hüseyin'i öldürenlerle veya onun katline razı olanlarla beraber bulunsaydım, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme karşı utancımdan ve onun bana kızgınlıkla bakacağından korktuğum için Cennete girmezdim.”

Siyer kitaplarında gördüm ki: Allah Teâlâ Hazretleri Yahya ibnu Zekeriya'nın katli sebebiyle doksan beş bin kişi öldürmüştür. Her nebinin diyeti budur. Sonra Allah Teâlâ Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimize:

“Ben, Zekeriyya oğlu Yahya için doksan beş bin kişi öldürdüm, senin kızın oğlu Hüseyin için bunun iki mislini öldüreceğim.” diye vahyetti şeklinde rivayet etmişlerdir.” Bu, onun nebiliğine ve resullüğüne delildir. Çünkü veli Peygamber rütbesine eremez. Hâlbuki Hz. Hüseyin onun iki misline çıkmıştır.

Yezid'e la'netin caiz olduğunu da al-Masabih Hadisi gösterir. Hz. Aişe radiyallâhü anhanın şöyle dediği rivayet edilmiştir:

“Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz buyurdu: Altı kişi vardır ki ben de, Allah Teâlâ da ve her nebi de onlara lanet etmiştir: Allah Teâlâ'nın kitabına katma yapan, Allah Teâlâ'nın kaderini yalanlayan, Allah Teâlâ'nın zelil ettiğini aziz etmek ve aziz ettiğini zelil etmek için cebr ile saldıran, ahfadımdan Allah Teâlâ’nın dokunmayı haram kıldığı kimselere dokunmayı helal sayan ve sünnetimi terk eden.”

Sa'deddin at-Taftazani Akaid Şerhinde şöyle diyor: ***“Muaviye oğlu Yezid hakkında ihtilaf ettiler.”*** Hulasa'da ve diğer kitaplarda: ***“Yezid'e ve Haccac'a lanet doğru değildir. Çünkü Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz, müslümanlara ve ehl-i kıbleye lanetten menetmiştir.”*** diyor. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin kıble ehlinden bazılarına lanet ettiğine dair nakledilen sözü ise

“O, insanların başkalarının bilmediği hallerini bilir. Bildiği iç hallerinden ötürü onlara lanet etmiş olabilir” diye tefsir ediyor. Bazıları, Hz. Hüseyin aleyhisselâmı katletmeyi emrettiği için kâfir olduğu gerekçesiyle Yezid'e laneti caiz görmüş, onu katleden, katlini emreden (kumandan) ve buna izin veren veya razı olan kimseler hakkında lanet etmenin caiz olduğunda birleşmişlerdir. Hakikat şudur ki: Yezid'in, Hz. Hüseyin aleyhisselâmın katline razı olması ve bununla sevinmesi ve Ehl-i Beyte ihaneti tevatüren sabit olan gerçeklerdendir. Her ne kadar tafsilat (teferruat) ahada dayanıyorsa da. Binaenaleyh biz, artık onun hakkında sükût edemeyiz. Allah Teâlâ ona ve ona yardım edenlere lanet etsin.

Biliniz ki: Yezid, Allah Teâlâ düşmanlarının en büyüğüdür. Çünkü o, İmam Hüseyin aleyhisselâmı, Haram aylarının sonunda, susuz olarak, uzaktan soğuk suyu göstererek katletmiştir. Allah Teâlâ ve Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ona lanet etmiştir. Biz nasıl ona lanet etmeyelim? Allah Teâlâ'nın laneti ona, taraftarlarına, yardımcılarına, dostlarına ve onu sevdiğinden ötürü ona lanet etmeyen herkese. Fakat İmam A'zam onlardan korktuğu için ona lanet etmemişti, yoksa inancından dolayı değil. Bu da idare icabıdır. Zalimlere karşı zu-

lümleri korkusundan idare caizdir. [1965]

İslam'ın erken dönem diplomasisinin önemli isimlerinden biri ve aynı zamanda saygın bir fıkıh bilgini olan Ebu Hamza el-Hâricî (hyt. 130/747) Muaviye'nin yönetimini ve kişiliğini anlatırken, şu sözleri söylüyor:

"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem tarafından hem kendisi hem de babası lanetlenmiş bir adamdı. Allah Teâlâ'nın kullarını havel*[1966] *Müslümanların mallarını düvel,*[1967] *Allah Teâlâ'nın gönderdiği dini değel* [1968] *yaptı. Sonra da yok olup gitti." (Câhız; el-Beyân ve't-Tebyîn, 1985, c.2, s.123) [1969]

Yezid'in yetiştiği ahval düşünülünce yaptığı işlerin siyasî ve dinî olarak düşünülünce yaptıklarına şaşmamak gerektir.

İbn-i Haldun Mukaddime'sinde Hz. Hüseyin aleyhisselâm konusunu açıkladıktan sonra konuyu şu şekilde bağlıyor.

Hz. Hüseyin aleyhisselâmın durumuna gelince, Yezid'in fasıklığı (dinin emir ve yasaklarına aykırı işler yapması) herkes tarafından anlaşılıp ortaya çıkınca, Kûfe'deki ehl-i beyt taraftarları Hz. Hüseyesin aleyhisselâma haber göndererek Kûfe'ye gelmesini, (Yezid'e karşı) ona destek vereceklerini söylediler. Hz. Hüseyin aleyhisselâm da, fasıklığından dolayı Yezid'e isyan edilmesi gerektiğini düşündü. Özellikle de buna güç yetirebilecek biri için. Kişisel ehliyeti (yeterliliği) ve toplumsal gücü ile buna güç yetirebileceğini zannetti. Kişisel ehliyeti konusundaki zannı doğruydu, ancak toplumsal gücü konusunda hata etmişti. Bu hususta Allah Teâlâ onu bağışlasın.

Çünkü Mudar'ın asabiyeti Kureyş'te, Kureyş'in asabiyeti Abdi Menaf oğullarında, Abdi Menaf oğullarının asabiyeti ise Emevîlerdeydi. Kureyş ve diğer insanlar Emevîlerin bu durumunu biliyor ve inkâr etmiyorlardı. Sadece İslâmiyetin başlangıcında -insanların vahyin gelişi, meleklerin Müslümanlara yardım edişi gibi olağanüstü hallerle meşgul olmalarından dolayı- unutulmuştu.

Evet, insanlar bu gibi olağanüstü haller karşısında cahiliye alışkanlıklarını, asabiyetini ve eğilimlerini unutmuşlardı. Geriye sadece dinin korunması ve müşriklerle cihad etmeye yarayacak tabii asabiyet kalmıştı. Bu işler de ise hükmedici ve yönlendirici olan dindi. Cahiliye adetleri ise dışlanmış ve atıl bir durumdaydı. Ancak (Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Hakk'a yürümesinden sonra) vahyin ve olağanüstülüklerin kesilmesiyle işler bir nebze daha önceki yerleşik geleneklere döndü. Asabiyet durumu da daha önceki haline ve sahiplerine döndü. Mudar kabileleri de daha önce olduğu gibi yeniden Ümeyye

[1965] (ATEŞ, 1971) Altmışıncı sofra
[1966] Havel: Köleleştirmek demektir.
[1967] Düvel: Halkın malını saltanat elde etmek için kullanmak demektir.
[1968] Değel: Bir değeri veya kurumu pusu kurmak amacıyla kullanmak.
[1969] (ÖZTÜRK, 2008), s. 46-48

oğullarına (Emevîlere) itaat etmeye başladılar.

Böylece Hz. Hüseyin aleyhisselâmın bu konudaki hatası açığa çıkmış oluyor. Ancak onun bu yanılgısı dünyevî bir meselede olduğu için ona zarar vermez. Şer'î hüküm ise onun zannına bağlı olduğu için, bu konuda hatalı değildir. Çünkü o, bu işe güç yetirebileceğini sanıyordu. Abdullah bin Abbas, Abdullah bin Zübeyr, Abdullah bin Ömer, kardeşi Muhammed bin Hanefîyye ve diğerleri radiyallâhü anhüm onu Kufe'ye gitme düşüncesinden vazgeçirmeye çalışmışlar, onun bu konuda hata yaptığını anlamışlar, ancak o Allah Teâlâ'nın dilemesinden dolayı, koyulduğu yoldan dönmemiştir.

Hz. Hüseyin aleyhisselâmın dışında Hicaz'da, Yezid'in yanında Şam'da ve Irak'ta bulunan diğer sahabeler ve onlara tâbi olanlar ise, Yezid fasık da olsa, ona isyan etmek büyük kargaşalıklara ve kan dökülmesine sebep olacağı için bunu caiz görmemişlerdir. Onun için böyle bir şeye kalkışmamışlar, Hz. Hüseyin aleyhisselâma tâbi olmamışlar, ancak onun yaptığını da inkâr etmemişler ve onu (böyle yaptığından dolayı) günahkâr saymamışlardır. Çünkü o örnek alınacak bir müçtehittir.

Hz. Hüseyin aleyhisselâma muhalefet eden ve ona yardım etmeyen bu insanları günahkâr sayma yanlışına düşmekten sakın. Çünkü onlar sahabelerin çoğunluğuydu ve Yezid'in yanında olup, ona isyan edilmesi görüşünde değillerdi. Ancak Hz. Hüseyin aleyhisselâm da Kerbala'da savaşırken, kendi fazileti ve hakkına, onları şahit gösteriyordu. Şöyle diyordu:

"(Benim durumumu) ***Cabir bin Abdullah'a, Ebû Saîd Hudrî'ye, Enes bin Malik'e, Sehl bin Saîd'e, Zeyd bin Erkam radiyallâhü anhüm ve bunlar gibi olanlara sorun."*** Onların kendisine yardım etmeyişini kınamıyordu. Çünkü biliyordu ki, Yezid'e isyan etmek nasıl kendi içtihadından kaynaklanıyorsa, bu şekilde hareket etmeleri de onların içtihatlarından kaynaklanıyordu.

Aynı şekilde sakın Hz. Hüseyin aleyhisselâmın şehid edilmesinin, -nebizi (hurma şırasını) haram (içki hükmünde) kabul eden Şafii ve Malikilerin, bunu caiz kabul edip için Hanefilere had cezası uygulamasına benzeterek- doğru olduğunu sanma. Çünkü her ne kadar Hz. Hüseyin aleyhisselâmın hareketi onların (sahabelerin) içtihatlarına aykırı idiyse de, Yezid'in, Hz. Hüseyin aleyhisselâm ile savaşması da bu sahabelerin içtihatlarından kaynaklanmıyordu. Aksine Hz. Hüseyin aleyhisselâm ile savaşmak, Yezid ve taraftarlarının kendi görüşüydü. Şöyle düşünme: Yezid fasık da olsa, sahabeler ona isyan etmeyi caiz görmemişlerdir. Dolayısıyla Yezid'in yaptıkları onlara göre doğrudur.

Bil ki, fasık birinin ancak meşru (şeriata uygun) işlerine itaat edilir. O sahabelere göre isyan edenlere karşı savaşmanın şartı, (kendisine isyan edilen) imamın (devlet başkanının) adil olmasıdır ki bizim meselemizde bu şart eksiktir (yani Yezid adil olma şartını taşımamaktadır). **Dolayısıyla Yezid'le birlikte veya Yezid için Hz. Hüseyin aleyhisselâm ile savaşmak caiz değildir.** Aksine onunla savaşmak Yezid'in tartışmasız fasıklık olan işlerinden biridir. Onun için bu savaşta öldürülen Hz. Hüseyin aleyhisselâm içtihat ve hak üzere hareket eden ve sevaba nail olan bir şehittir. Aynı şekilde Yezid'in yanında olan (yukarıda değinilen se-

beplerden dolayı Yezid'e isyan etmenin caiz olmadığını söyleyip Hz. Hüseyin aleyhisselâma yardım etmeyen) sahabeler de içtihat ve hak üzerine hareket etmişlerdir.

Kadı Ebû Bekir bin Arabî El-Malikî "El-Avâsım Ve'l-Kavâsım" isimli kitabında, bu meseleyle ilgili olarak dile getirdiği görüşünde yanılmıştır. O kitabında söyledikleri şu anlamdadır:

"Hüseyin aleyhisselâm, dedesinin (yani Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin) getirdiği şeriata göre şehid edildi." Ancak bu görüş yanlıştır. Onun bu yanlışa düşmesinin sebebi, (kendisine isyan etmenin caiz olmadığı imamın) adil olması gerektiğini gözden kaçırmasıdır. Zaten kendi zamanında diğer görüş sahipleriyle yaptığı savaşta, imamlığı ve adaleti noktasında, kim Hz. Hüseyin aleyhisselâmdan daha adildi ki?

Abdullah bin Zübeyr radiyallâhü anhın (Abdulmelik bin Mervan'a) isyan edişine gelince, o da (isyan edilmesi gerektiği hususunda) Hz. Hüseyin aleyhisselâm gibi düşünmüş ve (kişisel yeterliliği ve toplumsal gücü konusunda da) onunla aynı zannı paylaşmıştır. Ancak onun toplumsal gücü konusundaki yanılgısı daha büyüktür. Çünkü (Abdullah bir Zübeyr'in kavmi olan) Esed oğulları ne cahiliye döneminde ne de İslâm'dan sonra Emevîlere karşı koyacak bir güçte olmamıştır.

Hz. Ali kerreme'llâhü veche ve Muaviye'nin arasındaki mücadelede hatalı tarafın muhalefet tarafı (Muaviye) olduğu söylenebilmesine karşılık, aynı şeyin burada söylenmesi mümkün değildir. Çünkü birincisinde (Hz. Ali kerreme'llâhü vechenin haklı olduğuna dair) görüş birliği vardır; burada ise böyle bir şey göremiyoruz. (Hz. Hüseyin aleyhisselâm ve Yezid arasındaki mücadelede ise) Yezid'in hatalı olduğunu onun fasıklığı ortaya koymaktadır. Ancak Abdullah bin Zübeyr radiyallâhü anh ile savaşan Abdulmelik ise insanların en adiliydi. İmam Malik'in onun fiilini delil olarak alması, yine Abdullah bin Abbas ve Abdullah bin Ömer radiyallâhü anhümanın Hicaz'da beraber oldukları Abdullah bin Zübeyr'e değil de ona biat etmeleri, onun adaletine delil olarak yeter. Diğer taraftan çok sayıda sahabe, Abdullah bin Zübeyr radiyallâhü anhaya geçerli bir biat yapılmadığı görüşündedirler. Çünkü ona yapılan biatta -Mervan'a yapılan biatta olduğu gibi- ehlü'l-hal ve'l-akd hazır bulunmamıştır. Bu bakımdan Abdullah bin Zübeyr'in durumu farklıdır. Tam olarak hangisinin hatalı olduğu söylenemese de, görünüşte hepsi de hak için çalışan müçtehitlerdir. Bu söylediklerimize göre Abdullah bin Zübeyr'in şehid edilmesi -amacı ve mücadelesi hak için olduğundan dolayı sevaba hak kazanan bir şehit olmasına rağmen- İslâm hukukunun kurallarına uygundur.

Ümmetin en hayırlıları olan sahabelerin ve tabiinin yaptıklarının bu şekilde yorumlanması gerekir. Eğer onları kötüleyip karalayacak olursak, geriye adalet ile nitelenecek kim kalır. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem şöyle diyor: **"İnsanların en hayırlıları benim asrımda yaşayanlardır. Sonra bunları takip edenlerdir (bunu iki veya üç kere tekrarladı). Ondan sonra yalan yayılır."** Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bu hadiste, hayırlı olmayı -ki bu adalettir-

ilk dönemde yaşayanlar ile onlardan sonra gelenlere tahsis etmiştir. Onun için kendini onlara dil uzatmaya alıştırmaktan ve onların yaptıkları şeyler konusunda aklını karıştıracak şüphelere düşmekten sakın. Onların yaptıkları hakkında gücünün yettiği kadar hep doğruluğu ara; şüphesiz onlar, haklarında böyle düşünülmeye insanların en layık olanlarıdır. Onlar ancak çok açık delillere dayanarak ihtilafa düşmüşlerdir. Ve sadece cihad yolunda ve hakkı üstün kılmak için savaşmışlar ve öldürülmüşlerdir. Yine onların ihtilaflarının, ümmetin kendilerinden sonra gelenleri için rahmet olduğuna inan. Her bir fert onlardan birini seçip örnek alır ve kendisine kılavuz edinir. Bu husus iyice anlaşılsın ve Allah Teâlâ'nın yarattıklarındaki hikmet açığa çıksın. Bil ki, Allah Teâlâ her şeye güç yetiren, kendisine sığınılacak ve dönülecek olan ve her şeyi en iyi bilendir.[1970]

Allah Teâlâ'da cemal ve celâl tecellileri vardır. Küfrü de, imanı da yaratan odur. Bununla beraber küfre razı değildir. Muhammediyet mertebesi ise yalnız cemal tecellisidir. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem ancak küfür olmayan şeyleri yapmakla mükelleftir; bu ise zordur. (Bu sebepten Ehl-i beyt çok sıkıntı ekmiştir.)

"Ayaşlı Şakir Efendi dermiş ki;

"***Siyaset velâyetten yüksektir."***

Bunun manası: Velâyet; Allah Teâlâ'nın cemal tecellisi olduğu için; hep iyi şeyler düşünür, iyi şeyler yapar. Siyaset ise, Allah Teâlâ'nın hem cemal, hem celal tecellisi olduğundan, Allah Teâlâ'nın zuhur ve taayyün itibarı ile birbirine zıt sıfatlarına ne kadar yaklaşırsa o kadar muvaffak olur.

Hz Ömer radiyallâhü anh buyurur ki;

"Allah Teâlâ'ya yemin ederim ki, Allah Teâlâ'nın hükümet kuvvetiyle men ettiği şey, Kur'an-ı Kerim'in ayetiyle men ettiğinden ziyadedir." [1971]

<u>İkisidir asl-ü nesl-i Âl-i Mustafâ,</u>
<u>Ben anın Âline evlâdına kurbân olayım,</u>

"Allahım! Muhammed'e ve Muhammed'in âl'ine salât et! "İbrahim'e aleyhisselâm ve îbrâhîm'in âl'ine salât ettiğin gibi." deyin.

Bilindiği gibi Hz. İbrahim aleyhisselâmın âl'i, kendisinden sonra gelmiş olan nebîler ve rasûllerdir. Bunlar Hz. İshak aleyhisselâm, Hz. Ya'kûb aleyhisselâm, Hz. Yûsuf aleyhisselâm ve onların neslinden, Allah celle celâlühû katından nebi olduklarına delalet eden açık şeriatlarla gelmiş olan nebîler ve rasûllerdir. İşte bu sebepten Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin ümmetinin ulemâsını ve sâlihlerini ki onlar, o'nun âl'idir;[1972] herhangi bir şerîat getirmeseler de, Allah Teâlâ katındaki

---

[1970] (HALDUN, 2004), s.302-305

[1971] (ERGİN, 1942), s. 154

[1972] [er-Râgıb el-Asbahânî'nin (hyt. 502 / 1108) Âl maddesinde söyledikleri, İbnu'l-Arabi'nin görüşleriyle bir paralellik arzetmektedir. O bu hususta şunları söylemektedir:

nübüvvet mertebesine dâhil etmek istemiştir. Nitekim Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem onlar için, kendi şeriatına dâhil olan bir çeşit kanun koyma hakkını ibkâ etmek üzere; ***"Allahım! Muhammed'e ve Muhammed'in âl'ine salât et! deyin."*** buyurmuştur. Bu, âl'ine dâhil oldukları takdirde onlara da salât et, anlamındadır. Salâvatın devamındaki;

"İbrahim'e aleyhisselâm ve îbrâhîm'in âl'ine salât ettiğin gibi." cümlesi ile âdeta şöyle denmek İstenmiştir:

Hz. İbrâhîm aleyhisselâma bir şeref olarak, âl'ine nübüvvet verdin. Onların nübüvveti, kanun koyma hakkı ile birlikte zuhur ettiği halde, benden sonra şerîat olmayacağına hükmettin. O halde bana ve benim âl'ime, kanun koyma hakkları olmasa da, senin katında olan nübüvvet mertebesini vererek salât et. Cenâb-ı Hakk celle celâlühû Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin âlini enbiya mertebesine dâhil etmesi ve Hz. İbrahim aleyhisselâm dan fazla olarak da, şeriatının neshedilememesi, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin kemalindendir. Hâlbuki Hz. Îbrâhîm aleyhisselâmın ve ondan sonrakilerin şeriatları, birbirlerini neshetmişlerdir.[1973]

"Âl kelimesi bazen, kişinin akrabalık veya dostluk bakımından bizzat yakınlık kurduğu insan anlamında kullanılır. Nitekim Cenâb-ı Hak celle celâlühû bu anlamda**; "Âl-i İbrâhîm ve Âl-i îmrân"** (Âl-i îmrân, 33) ve yine; ***"Fir'avn yaranını (âl'ini) en şiddetli azaba sokun."*** (Gâfir, 46.) buyurmaktadır. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem âl'inin, onun akrabaları olduğu da söylenmiştir. Diğer bir görüşte de. İlim bakımından Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin yakınları olduğu söylenmiştir. Zira dindarlar iki kısma ayrılır.

Birinci kısım, kesin bir ilim ve muhkem bir amel ile mütehassıs olanlar ki, onlara Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem hem âl'i, hem de ümmeti denilir. İkinci kısım bu ilme taklid yoluyla ulaşan lardır ki bunlara Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin ümmeti denilir de, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin âl'i denilmez. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin âl'i olan herkes, aynı zamanda onun ümmetidir fakat Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin ümmeti olan herkes, onun **âl'i** değildir. İmam Ca'fer es-Sâdık radiyallâhü anh'a halk, müslümanların hepsi Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin âl'idir diyor denilince, söyle cevap verdi:

"Hem yanılmışlar, hem de doğru söylemişlerdir."

"Bunun anlamı nedir? Diye sorulduğunda şu şekilde izah etmiştir:

"Ümmetinin hepsi onun âl'idir görüşünde olanlar yanılmışlardır. Şeriatının şartlarını yerine getirenlere Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin âl'idir diyorlarsa doğru söylemişlerdir." Cenâb-ı Hak celle celâlühû *"Fir'avn'ın hanedanından (âl'inden) bir kişi dedi ki "* (Gâfir, 27.) âyetinde bulunan "âl'inden olan kişi" ile onun yakınlarından ve şeriatına uyanlardan biri kastedilmiştir ki, o kişi neseb ve mesken bakımından onlardandır fakat, kavminin hepsinin onun şeriatında olması anlamında değildir."

Bak: **Müfredat,** 30-31. İbn Hacer el-Askalânî, âl ile ümmet-i icâbe'nin tümünün kastedildiğini ve Mâlik, el-Ezherî ve en-Nevevî'nin ileri sürdüğünü, el-Kâdî Huseyn ve er- Râgıb'ın bunu ümmetin muttekileri ile sınırladıklarını ifade etmiştir. **Fethu'l-Bârî, XI,** 134. Ayrıca bak: **İ'lâu's-Sunen. 3,** 136-137. Şîa ise, âl kelimesiyle sadece ehl-i beyt'e mensup imamların kastedildiği kanaatındadırlar. Bak: Mecâlis. 192.] (ATAÇ, 1993), s. 648

[1973] (ATAÇ, 1993), s. 649

Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîz Hz. Hasan'la Hz. Hüseyin aleyhisselâmın risalet mertebesi şerefine erdiklerini kabul ve beyan etmişlerdir. Konu hakkında Mevâid'ül İrfan ve birçok risale ve mecmuâlarında izahını yapmış ve itikatlarını aşikâr kılmıştır. Şöyleki;

"Kur'an-ı Kerim'de onların bu şerefine delalet eden ayetler çoktur. Ezcümle: Bakara Suresinde:

"Deyiniz ki: Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve el-Esbata (torunlara) indirilene, Mûsa'ya, İsâ'ya verilene ve nebilere Rablerinden verilene inandık. Biz onlar arasında bir ayırım yapmayız. Biz O'na teslim oluruz." [1974] Nisa Suresinde: ***"Biz Nuh'a ve ondan sonra gelen nebilere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, el-Esbat'a (torunlara), İsâ'ya, Eyyub'a, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a da vahyetmiş, Davud'a Zebur'u vermiştik. Bazı nebileri sana söyledik, bazılarını da sana söylemedik. Allah Mûsa ile de konuşmuştu."*** [1975]

Esbat'ta elif lam cins içindir. Çünkü lam-i ta'rifte aslolan cins için olmaktır. Önce saraheten veya delaleten bir delil geçerse o zaman ahd-i harici veya ahd-i zihni için olabilir. Burada böyle bir şey olmadığına göre demek cins içindir. Buna göre Hz. Hasan'la Hüseyin aleyhisselâm, esbat'ın şümulüne girer. Bunu inkâr, cehalet, hased ve inad eseridir.

.....

Çünkü Risalet, Allah Teâlâ'nın ayetlerinden bir ayettir. Hisanu'l-Mesabih'te Ya'la ibnu Murre yoliyle Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimizden şu Hadis rivayet edilir:

"Hüseyin bendendir; ben Hüseyindenim. Hüseyni seveni Allah sever. Hüseyin, Esbabtan bir sibttir." Buna göre o, nebilerden bir nebidir. Hasan aleyhisselâmda böyledir.

Elhamdülillah, elhamdülillah eğer Mısri'nin itikadını sorarsanız, o yetmiş altı yaşına gelmiştir. Bütün ömründe sahih bir itikad bulmaya çalıştı. Nihayet şuna inandı ve dedi:

"Eşhedu en lailahe illallah ve eşhedu enne Muhammeden resulullah, ve eşhedu enne'l-Hasene va'l-Huseyne sibtahu, resulani min resulillahi salavatullahi ve selamuhu aleyhima va afdalu's-Salavati ala ceddihima Muhammedin hatemi'n-nebiyyin, ve ala'l-enbiya'i ve'l-mürselin ve alihim ve sahbihim ecme'in ve'l-hamdu lilllahi rabbi'l-âlemin." [1976]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimizin: ***"Benden sonra nebi gelmeyecektir."*** sözü ise şu anlamı taşır: Benden sonra benim şeraitime muhalif bir

---

[1974] Bakara, 136

[1975] Nisa, 163

[1976] "Allah Teâlâ'dan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah Teâlâ'nın elçisi olduğuna, Hasan'la Hüseyin'in, O'nun torunları ve Allah Teâlâ'nın nebilerinden iki nebi olduklarına şehadet ederim. Allah Teâlâ'nın salât ve selamı her ikisine, salâtların en efdali dedeleri olan Nebilerin Hatemi Muhammmed sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz'e, bütün nebilere ve resullere, onların aline ve ashabına, hamd de âlemlerin Rabbine olsun."

şeriat gelmeyecektir. Onlar evvel ve ahir dedelerinin şeriatları üzerinde idiler. Her ikisi de dedelerinin yolunda gitmişlerdir. Binaenaleyh onlar ile taaddüt ve tekessür lazım gelmez. Nitekim Allah Teâlâ:

"Her başağında yüz tane bulunan yedi başak bitiren bir tane gibidir" buyurmuştur. Ayetteki Habbetin sözü, teklik ifade eden nekredir. Yedi başak, habben parçalarıdır. İki dal ile son rasül ve nebi çoğalmış olmaz. Allah Teâlâ Hazretleri buyurmuştur:

"Bunların misali Tevrat'ta ve İncil'de vardır. Yanını yarıp çıkan, kökü üzerine dikilip kuvvetlenen, ekenlere zevk veren, küffarın ekenlerine kin duyduğu bir tane gibidirler." [1977] Allah Teâlâ feâzerehu (kuvvetlendirdi) dedi, fekesserehu (çoğalttı) demedi. Bundan anlaşıldı ki onlar, dedelerinin son nebiliğini bozmazlar. Hatm birdir. Onlar da tek olan son nebilerin iki dalıdır. Allah Teâlâ Hazretlerinin:

"De ki Allah Teâlâ'nın fazl ve rahmetiyle sevinsinler." "Bu onların topladıklarından hayırlıdır." ayeti de böyle onların şerefine delildir. [1978]

Ey kardeşler, ben inatçı zorba değilim, hasetçi münkir de değilim. Ben gökler gibi yüksek değilim. Yerin de en aşağısıyım. Beni hor görmeyin, Hasanların (aleyhimessselâm) risaletleri hakkındaki şüphelerinizi gelip bana sorun. Eğer hak sizde zuhur ederse ben yüz üstüne hakkı kabul ederim. Şayet bende zuhur ederse ar etmeyin, kabul edin. Zira ***"Hikmet mü'minin yitiğidir, nerede bulursa alır."*** Bu, en mühim itikadı meselelerdendir. Bunu arayıp bulmak, mü'minler için her şeyden daha önemlidir. Siz onu (Mısri'yi) hiçe saydınız, ilmi ve cehli sizce birdir. Bundan dolayı cehline aldırmadınız. ***"Rabbımız, bizimle kavmimiz arasını hak ile aç, sen açanların hayırlısısın."*** Bizi, senin nebilerinden hiçbirini diğerinden ayırmayanlardan eyle. ***"Kıyamet günü yüz üstü bırakma. Sen va'dine aykırı gitmezsin."***

"Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden sonra İsâ aleyhisselâmın gelmesi, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin hatmiyyetine (son nebi oluşuna) ***zarar vermez. Çünkü İsâ aleyhisselâm, indiği zaman onun dini üzere olacaktır."*** (Kadı tefsiri.)

Ben de diyorum ki: Hasaneyn'in risaletleri de, dedelerinin dini üzerinde olacaktır. Bunun için onun hatmiyyetine zarar vermez. [1979]

Hasaneyn'in Risaletleri

Nübüvvet: İlâhi hakikatlerden haber veren, demektir. Nübüvve, Hakk'ın zâtı isim, sıfat ve hükümlerinin bilinmesi için, ilâhi hakikatleri haber vermektir.

Nübüvvetin imkânına, mâlikin mülkündeki tasarruf hakkı açısından yaklaşan Ebu'l-Muin en-Nesefi (hyt.508/l 114) şunları kaydetmiştir:

"Mülkünde tasarruf etme yetkisine sahip olan herkes, mülkiyeti ölçüsünde bu yetkiye haizdir. Cenab-ı Allah kâinatın bütün cüzlerini ve insanoğlunu yaratma kudretine sahiptir ve onları yoktan var etmiş, modelsiz olarak yaratmıştır. Bundan dolayı bütün yarattıklarında dilediği şekilde tasarruf etme yetkisine sahiptir. Dile-

---

[1977] Fetih, 29

[1978] (ATEŞ, 1971) Elli dokuzuncu sofra

[1979] (ATEŞ, 1971) Altmış dokuzuncu sofra

diğini emreder, istediği şeyi yasaklar. Bu emirlerini dilediği şekilde insanlara bildirir. Eğer isterse bu teklifleri bilecek ilmi yaratmak suretiyle, isterse vahyedeceği bir elçiyi görevlendirmek suretiyle ve bu teklifler akıl baliğ olmuş kişilere tebliğ etmesi için ona emreder. Bu elçi gönderilenlerin cinsinden olabileceği gibi farklı türden de olabilir. Bu ise imkânsız değildir. Çünkü Allah mülkünde ve saltanatında dilediği gibi tasarruf etme yetkisine sahiptir" [1980]

Nübüvvet, çalışıp kazanma yoluyla asla elde edilecek bir mevki değildir. Kişi kendini tümüyle ibadete verse, bedensel arzu ve isteklerinden, dünya metaından, zevk ve lezzetlerden uzaklaşsa da nebi olamaz. Çünkü nübüvvet, Allah Teâlâ vergisidir. Allah Teâlâ onu mü'min kullarından özel yeteneklerle donattığı kimselere verir. Nitekim Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de:

"Allah rahmetini dilediği kimseye tahsis eder..." [1981] buyuruyor. İbn Kesîr, bu ayetteki "rahmet'in, Allah Teâlâ'nın Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem vasıtasıyla, nimet olarak mü'minlere bahşettiği eksiksiz ve mükemmel nizam olduğunu kaydetmektedir, el-îcî de ayetteki "rahmet" kelimesini nübüvvet olarak yorumluyor. Yine Kur'an-ı Kerim'de:

"Allah hikmeti dilediği kimseye verir.." [1982] buyuruluyor. Ayette geçen ***"hikmet"*** kelimesinin çeşitli anlamlara geldiğini, onlardan birinin de ***"nübüvvet"*** olduğunu bazı müfessirler beyan etmektedirler. Yine Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah Teâlâ:

"Bu, Allah Teâlâ'nın lütfudur, onu dilediğine verir. Allah Teâlâ büyük lütuf sahibidir" [1983] buyuruyor. Bu âyet-i kerime Cum'a sûresinde geçmekte ve kendinden önceki ayetlerde, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ***"ümmi"*** araplar içerisinden kendilerine, Allah Teâlâ'nın ayetlerini okuyan, onları tezkiye eden ve onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten bir nebi olarak gönderilmesinden sonra, ***"Bu Allah Teâlâ'nın lütfudur, onu dilediğine verir"*** buyrulmaktadır. Ayetteki ***"lütuf "***tan nübüvvet kastedildiği anlaşılıyor.[1984]

Azizuddin Nesefî (681/1282) de bu rivayetleri daha önce değişik vesilelerle yer verdiğimiz ***"Âlimler nebilerin varisleridirler"; "Ümmetimin âlimleri Benî İsrailin nebileri gibidirler"*** hadisleriyle açıklar. İslâm'dan önceki dinlerde Allah Teâlâ'ya yakın olan kişilere veli yerine nebi dendiğini belirtir. Zira o dönemlerde veliler de nebiler gibi halkı Allah Teâlâ'nın dinine davet ediyorlardı. Ancak onların kendilerine özel şeriatları yoktu. Bu duruma göre Âdem aleyhisselâmın dininde birkaç nebi vardı ve bunlar halkı onun dinine davet ediyorlardı. Nuh, İbrahim, Mûsa ve İsâ aleyhimüsselâm gibi nebilerin dinlerinde de durum aynı idi, Ancak sıra Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme gelince O;

"Benden sonra halkı benim dinime davet edecek nebi gelmeyecek. Benden

---

[1980] (AKTEPE, 2000), s.3 (en-Nesefi, Tabsıratu'l-Edille, Dımaşk, 1990,11/444; es-Sabunî, Age., s. 448)
[1981] Bakara,105; Âl-i İmran, 74
[1982] Bakara, 269
[1983] Cuma, 4
[1984] (AKTEPE, 2000), s. 17

sonra beni izleyen ve Allah Teâlâ'ya yakın olan kimselerin adı evliyadır. Bu veliler, halkı benim dinime davet ederler" buyurdu. Veli ismi İslâm dininde ortaya çıktı. İşte yukarıda zikrettiğimiz ***"Âlimler nebilerin vârisleridir"*** ve ***"Ümmetimin âlimleri benî İsrailin nebileri gibidirler"*** hadislerinde kastedilen kimseler bunlardır.

Buhârînin muhtasar tasavvûfi şerhini yapan el Ezdî de ***"Ümmetimin âlimleri İsrailoğullarının nebileri gibidirler"*** [1985] hadisini açıklarken; ***"Bu ümmetin âlimleri insanları hakka ve hidayete irşadda Beni İsrailin nebileri gibidirler. Yoksa derece ve mânevi makam itibariyle insanoğlundan hiçbirisi, hiçbir nebinin mertebe ve makamına ulaşamaz."*** diyerek buradaki benzetmeye bir sınırlama getirir.[1986]

Ancak Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Bilâl-i Habeşî radiyallâhü anha

"Cennette, beni, ne ile geçtin?" şeklinde Bilâl-i Habeşî radiyallâhü anha sorunca o;

"Her abdest bozduğumda, abdest aldım. Her abdest aldığımda da, iki rek'at namaz kıldım." diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem

"Demek, bu iki şeyle!" demiştir.[1987]

İşte bu ve benzerleri; hayırlarda öne geçen (es-sâbik bi'l-hayrât)[1988] kişilerin hâlidir. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem gençliğinde ve genç yaşındayken, müşriklerin arasındaki hâli de böyledir. Nitekim Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem (bu döneminde), herhangi bir şeriatla da mükellef olmadığı halde, Cenâb-ı Hakk celle celâlühû kendisine risâlet verene kadar, Rabbisiyle tek kalmış, İbâdete yönelmiş, hayırlarda ve güzel ahlakta öne geçmişti." [1989]

Âlim ve Nübüvvet İlişkisi

Muhyiddîn İbnu'l-Arabî (560-638 / 1165-1240) bu konudaki yorumu şöyledir:

"Üstadımız Ebu'l-Abbâs b. el-Arîf es-Sınhâcî (481-536 / 1088-1141) şöyle duâ ederdi:

"Allâhım! Bize nübüvvet ve risâlet kapısını kapattın, fakat velayet kapısını kapatmadın. Allâhım! Katındaki en yüksek bir velîye, velayetin en yüksek mertebesini her ne ölçüde vermişsen; işte beni, o veli kıl!" Çünkü bu zat, hak etmeleri mümkün olan şeyi taleb eden hak ehlindendir (el-muhıkkîn). Hâlbuki insan, zatının kabul edici olması nedeniyle, nübüvvet ve risâlet mertebesini aklen hak edebilir. Fakat o, Cenâb-ı Hakk'ın bu kapıyı ve nübüvvet-i teşrî'i, şer'an kapattığını bildiği için, bunu istemedi de, hak ettiğini talebetti. Çünkü Cenâb-ı Hakk bize, velayeti yasaklamamıştır.

1985 Hadis kitaplarında yer almayan ancak sûfilerce çok kullanılan bu rivayet daha çok mevzu hadisleri toplayan kitaplarda geçer. Sehâvi. 286; Aclûnî, II/64; Aliyu'l - Kâri. 247

1986 (ŞEKER, 1998),s. 141

1987 Hadis değişik lafızlarla Ebû Bureyde'den (r.) rivayet edilmiştir. Bak: **Musned, V,** 354, 360. **Şuab, III,** 6,hd. no: 2717.

1988 Fatır, 32

1989 (ATAÇ, 1993), s. 449; **Futûhât, II,** 22-23, (Thk. O. Yahya, XI, 379-383.)

Muhyiddîn İbnu'l-Arabî (560-638 / 1165-1240) veraset makamında bulunanların özelliklerini şöyle anlatmaktadır:

"Eşyanın ölçüsünü takdir eden fakat insanların hakkını takdirden âciz oduğu Cenâb-ı şanı ne yücedir! Zira onlar, kendilerini yaradanı, gereği gibi nasıl takdir edebilirler ki? İşte bu keşf, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem veraset makamının bir neticesidir. Zira Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin veraseti;

"Ben de, bana tabi olanlar da, basiretle Allah'a davet ediyorum." [1990] ayetinde belirtilenler, Ehlullah içinde Allah Teâlâ'yı bilen âlimlerdir. Nitekim Cenâb-ı Hakk onları, Allah'a davette, nübüvvet-i mutlaka'da Hakk lisanıyla, nebiler mertebesinde bulundurmuştur. Onları bu sıfatla vasıflandırmış fakat bu, nübüvvet-i teşrî' olmayıp, meşru olan bir emri, taklidle değil "basiretle" koruma anlamında nübüvvet-i hıfz demektir." [1991]

"Kur'ân'ı hıfz edenlerin iki omuzu arasına, nübüvvet derc edilmiştir." [1992]

[Zira Cenâb-ı Hakk celle celâlühû kullarından takvalı olanların öğretimini üzerine almaktadır. ***"Allah'tan korkun; Allah size öğretiyor."*** [1993]

Bir âlim kişinin senedi, bu yolla yakınlaştığından;

"Rabbim bana, nebîsine vahyederek kendisine ibâdet ettiği şeriatını haber verdi." der. Ve bu kişi, bilgisinde âli (isnâd'a sahib) olmakta, hükümde de Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme tâbi durumunda olmaktadır, işte onlar nebî olmadıkları halde, bu halet içinde onlara nebîler aleyhimüssselâm bile gıbta edeceklerdir.[1994] Çünkü onlar (bilgiyi) Allah Teâlâ'dan alma hususunda nebilere katılmaktadırlar. Bu kişilerin (bilgiyi) Allah Teâlâ'dan almalarının nedeni; bu rasûlün getirmiş olduğu şeriatı uygulamada göstermiş oldukları takvanın bir sonucudur. Onlar gerçekte bu rasûl mesabesinde olmasalar da, takvaları onlara, rasûllerin değer ölçülerinde (fî mevâzîni'r-rusul), ihtiyat sınırlarında (tahte havtatihim) ve alanları içinde (fî dâiratihim) Allah Teâlâ'dan (bilgi) almaları sonucunu doğurmaktadır. Rasûllerden olmamaları nedeniyle de, gıbta edilmeye hak kazanıyorlar. Onlar, rubûbiyetin asla karışmadığı bir ubudiyet içerisin de, sürekli Hakk ile bakî olurlar. Rasûllerin dereceleri daha yüksek olmakla birlikte onlara olan gıbtanın nedeni,

---

[1990] Yusuf, 108

[1991] (ATAÇ, 1993), s. 434; **Futûhât. II,** 53, (TM. **O. Yahya, XII,** 146-147.)

[1992] (ATAÇ, 1993), s. 502; Hadis değişik lafızlarla Ebû Umâme (r.), Abdullah b. Amr b. el-Âs (r.) ve el-Hasen'den (r.) rivayet edilmiştir. Bak: **Şuab,2,** 522-253, hd. no: 2589-2592. **Zevâid,7,** 159. Ayrıca bak: **Leâlî, I,** 243-244. **Fevâid,** 372.

[1993] Bakara, 282

[1994] Ebû Mâlik el-Eş'arî'den (r.) rivayet edilen bir hadise işaret edilmektedir. Bak: **Musned, 5,** 341, 342, 343. Nebi olmadıkları halde, nebilerin bile gıbta edecekleri kimseler hakkında rivayet edilen diğer hadisler Muâz b. Cebel (r.) ve Ubâde b. es-Sâmit'ten (r.) rivayet edilmektedir. Muâz b. Cebel (r.) ve Ubâde b. es-Sâmit rivayeti için bak: **Tirmizî,** Zuhd (37), 53, hd. no: 2390. **Musned, 5,** 229, 239, 328. Ayrıca meşhur şefaat hadisinin İbn Abbâs (r.) rivayetinde geçmekte olan bir ziyâdeye göre, tüm ümmetler kıyamette;

"NEREDEYSE BU ÜMMETİN TÜMÜ NEBİDİR." deyerek Ümmet-i Muhammed'e gıbta edecekleri rivayet edilmektedir. Bak: **Musned, 1,** 281-282, 295-296. Zevâid, 10, 372-373.

bu haletteki rahatlarıdır. Görmüyor musun ki, kıyamet günündeki en büyük korku onları tasalandırmayacak ve onların içine hiçbir korku da girmeyecektir. [1995] Hâlbuki rasûller kendi nefisleri hakkında olmasa da, ümmetleri için, ümmetler de kendi nefisleri için son derece şiddetli bir korku içerisindedirler. Kıyamet gününde, bunlarda korkudan bir eser olmayacaktır. Çünkü onlar, hey'et halinde rahman'ın huzurunda toplanacaklar. [1996]

Ey meşru kılınana tâbi olmakda özü-sözü doğru kişi! Sana, derecenin yüksekliğini bu şekilde öğrettikten sonra bil ki insanlar; Allah'ın kulları içerisinde özü-sözü doğru olanlar ve devamlı tâatta olanlar hakkında yanılmışlardır. Zira konuyu gerçekte olduğu şekliyle bilmeyenler ve sûfiyyenin yolundan (tarîku'l-kavm) zevk almayanlar şöyle düşünürler: Allah Teâlâ'ya davet eden kişi, özü-sözü doğru bir biçimde insanları Allah'a davet ederse, o'nun bu hali, dinleyenlerin ruhunda kabul etkisi meydana getirir ve böylece insanlar da davete icabet ederler. Eğer bu kişi, kalbi dünya sevgisi ve dünyevî tutkularla dolu olduğu halde insanları sadece diliyle Hakk'a davet ederse, o'nun bu çağrısı sun'îdir ve kalblere etki etmediği gibi, bir kulaktan girer öteki kulaktan çıkar. Onlar yine şöyle derler:

"Söz, kalbden çıkarsa, kalbe ulaşır. Dilden çıkarsa, kulaktan kalbe inmez." Bu son derece yanlış bir kanâattir. Zira, Allah Teâlâ'a yemin olsun ki, kavmini sâdık bir dille, masum bir kalble ve mahfuz bir lisan ile davet etmeyen; idare ettiklerine merhametli ve davet ettikleri şeye icabet etmelerine istekli olmayan bir rasûl yoktur. Bu, Allah'a davette ve doğrulukta rasûllerin halleridir. Bununla birlikte Hz. Nûh aleyhisselâm söyle demiştir:

"Ey Rabbim! Doğrusu ben, toplumumu gece gündüz davet ettim. Fakat çağrım, onların kaçışlarını artırmaktan başka bir işe yaramadı. Ve günahlarını bağışlaman için, ne zaman onları davet ettiysem, parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler, ayak dirediler ve kibirlendikçe kibirlendiler." [1997] Rasûllerin aleyhimüsselâm kavimleri hakkındaki bu tür sözlerine karşılık olarak Cenâb-ı Hakk celle celâlühû;

"Onları doğru yola iletmek, senin üzerine bir borç değildir." [1998]

"Şu bir gerçek ki, sen istediğin kişiyi doğru yola iletemezsin." [1999]

"Rasûle düşen, tebliğden başka bir şey değildir." [2000] Şeklinde buyurmaktadır.

Eğer birinin sözünün diğerine etki etmesi, onun doğru sözlü olmasına bağlı olsaydı, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin ilâhî söylemiyle karşı karşıya olan herkesin müslüman olması gerekirdi. Aksine yalanlanmış, sözü yüzüne vurulmuş,

---

[1995] Âyetler için bak: Bakara, 38,62, 112, 262,274,277, Âl-i İmrân, 170, Mâide (5), 69, En'âm, 48, A'râf, 35,49, Yûnus, 62, Zuhruf, 68, Ahkâf, 13.
[1996] Meryem, 85
[1997] Nuh, 5-7
[1998] Bakara, 272
[1999] Kasas, 56
[2000] Âyet için bak: Mâide, 99. Bu anlamda diğer âyetler için bak: Âl-i İmrân, 20, Mâide, 92, Ra'd , 40, Nahl, 35, 82, Nûr, 54, Ankebût , 18, Yâsîn, 17, Şûra, 48, Teğâbun, 12.

hatta öldürülmeye kalkışılmıştır.[2001]

Eğer (bu ilâhî söylemi) dinleyen kişiye, nübüvvet kandilinden çıkan ilâhî nuru, kalbinde kabullenerek algılamak için Cenâb-ı Hakk'ın celle celâlühû yardımı olmadığı takdirde hidayet gerçekleşmez. Nitekim Cenâb-ı Hakk celle celâlühû, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi ***"Işık saçan bir kandil"*** [2002] olarak tanımlamıştır. Fitil'i görmüyor musun ki; sönük olduğu halde tepesinden gaz (ed-duhân) çıkmaktadır. Gaz bu şekilde kandille aynı hizaya geldiğinde, içindeki rutubetle tutuşur, kandilin ışığıyla birleşir ve kandilde bulunan fitilin tepesine varana kadar bu yolla aşağı doğru iner. Fitil tutuşturulduğunda, eğer içinde (gaz) yağı varsa, parlaklıkta kandilin seviyesine gelir. İşte bu parlaklık ilâhî inayettir ki, kendisine yardımcı olan (gaz) yağı mevcut oldukça ışık saçmaya devam eder. Ve bu ışık, varlığını kendisine borçlu olduğu (gaz) yağında bulunan rutubeti giderdikçe ışık saçtığından, artık kandille bir işi (hadîs) kalmaz. Böylece ona ilâhî yardım (el-imdâd) doğrudan Hakk celle celâlühû katından gelmeğe başlar fakat kimse bunun nereden geldiğini bilemez. Zira nebiler aleyhimüsselâm insanları, kendi nefislerine değil, sadece Rabbine davet etmişlerdir.[2003]] [2004]

Nübüvvet görüşü

İlk defa sûfîlerce ve muhtemel olarak da Hakîm Tirmîzî tarafından kullanılmış, daha sonra Gazzâli, İbn Arabî ve birçok sûfî tarafından tekrar edilmiştir. Hâkim Tirmizî, *"Nübüvveti perdenin kaldırılması ve gaybın sırlarını vâkıf olarak Allah'ı bilme, Allah Teâlâ'nın nuruyla örtülü bulunan eşyanın mâhiyetine basiret gözüyle nüfuz etme"* şeklinde izah etmiştir. Bundan sonra nübüvvet ve özellikle Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin nübüvveti konusunda tasavvufî- felsefî birçok izah yapılmıştır. Fergâni Nebi'yi: *"Allah Teâlâ'nın zâtından sıfatlarından, isimlerinden, hükümlerinden ve muradlarından haber veren"* kimse olarak tanımlamıştır.

Allah Teâlâ'nın zâtından doğrudan haber vermek, ancak Rûh-ı A'zam'a mahsustur. Rûh-ı A'zam, Arapça en büyük, rûh demektir. Rubûbiyyeti bakımından ilâhi zâtın mazhar yeri olan rûh-ı insanîden ibarettir. Onun künhünü Allah'tan başkası bilemez. Rûh-ı A'zam'a, akl-ı evvel, hakîkat-ı Muhammediyye, nefs-i vahide, hakîkat-ı esmâiyye gibi isimler de verilir. Allah, Rûh-ı A'zam'ı önce küllî nefislere daha sonra cüz'î nefislere gönderir. Onlar Rûh-ı A'zam'dan ahadiyet-i zâtına, sıfatlarına, isimlerine, kadîm hükümlerine dair bilgiler alırlar.

İsmail Hakkı Bursevî kaddese'llâhü sırrahu'l-azize göre Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin nübüvvet ve velayet olmak üzere iki nuru vardır. Nübüvvet nuru, şerîat velayet nuru, hakîkat nurudur. İşte Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve

---

[2001] Bu duruma işaret eden âyetler için bak: Âl-i İmrân, 184, En'âm, 33, Enfâl, 30, Hac, 42, Fâtır, 4,25, Tîn, 7.

[2002] Ahzab, 46

[2003] Âyetler için bak: Yûsuf, 108, Ra'd, 36, Nahl, 125, Hac, 67, Kasas, 87, Ahzâb, 46, Gâfir, 12,42, Fussilet, 33, Hadîd, 8, Cin, 19.

[2004] (ATAÇ, 1993), s.434-441

sellem, bu zahirî ve bâtını nuru ile kıyamete kadar aramızda bulunacaktır.

İmam-ı Rabbani nübüvvet görevi konusunda oldukça geniş bir görüşe sahiptir. Ona göre; nebilik görevi şeriatı tebliğle başlar. Burada şerîat hem dînî hem de onun kurallarını temsil eder. Nebî, mü'minlere bu dine nasıl bağlı kalacaklarını, Allah Teâlâ 'ya nasıl ibadet edeceklerini günahlardan sakınıp kendilerini nasıl saflaştıracaklarını, fazilet ve takvayı nasıl ikâme edeceklerini gösterir. İmam-ı Rabbani'nin nübüvvet yolu olarak isimlendirdiği şey budur.

Bursevî'ye göre Allah Teâlâ'nın insanlara nebiler göndermesinin sebebi, Hz. Muhammed'in varlığıdır. Allah ilk olarak akl-ı evvel, ya da felek-i a'lâ diye de bilinen Hz. Muhammed'in ruhunu yaratmıştır.

Âdem aleyhisselâm Hz Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem kadar bütün nebiler Ruh-i A'zam'ın nübüvvetinin bir görüntüsüdür. Görüntülerin nebiliği zamanla sınırlıdır ve geçicidir. Her nebi Ruh-î A'zam'ın bir sıfatının ve isminin mazharıdır. Ruh-ı A'zam, bunların her birinde bir isim ve sıfatıyla tecellî etmiştir. Hz. Muhammed'de ise bütün suret ve sıfatlarıyla görünmüştür. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemle nübüvvet sona ermiştir. Her ne kadar Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem surette öteki nebilerden sonra ise de; hakikatte onlardan öncedir. Nitekim bir hadîs-i şerifte Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur.

"Âdem, su ile çamur arasında iken ben nebi idim." [2005] Bir diğer rivayette; ***"Âdem rûh ile cesed arasında iken ben nebi idim."*** [2006] Bu hadisten de anlaşılacağı üzere Rûh-ı A'zam'ın nübüvveti ruhların varlığından öncedir. Suret bakımından sonra gelmekle nebiliği tamamlamıştır. Hakîkat, varlık bakımından suretten önce ise de; meydana çıkma bakımından ondan sonradır. Râzî, bütün nurların Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin nurundan yaratılmış olduğunu Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin de Allah Teâlâ'nın nurundan yaratıldığını, bu sebeple de nebiliğin umûmî olduğunu söylemiştir." *...Ve sen büyük bir ahlak üzeresin."* [2007] âyet-i kerimesi de Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin bütün nebilerin güzel ahlâkını kendisinde topladığına işaret etmektedir.

Nübüvvet ve risâlet, zamana bağlıdır bu sebeple de sürekli değildir. Kesintiye uğrayabilir; hatta bir zaman sonra ortadan da kalkabilir. Nübüvvet zinciri en son nebi olan Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemle sona ermiştir. Artık Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden sonra şeriat ihdas eden bir nebî gelmeyecektir. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden sonra Muhyiddin İbnü'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin *"Nübüvvet-i Âmme "* dediği yeni bir şeriatın gelmeyeceği bir devir gelecektir kî, bu da velayettir.

İbnü'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîze göre teşri', nübüvvetin en belirgin vasıflarından birisidir. Bundan hareketle İbnü'l-Arabî, nübüvveti iki kısımda inceler:

1.Nübüvvet-i Amme (nübüvvet-i velâye): Allah Teâlâ'nın seçkin kullarından olan nebilerin elde ettiği nübüvvettir. İbnü'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîze

[2005] Buhâri, Edep, 119; Ahmet b. Hanbel, IV, 406; Müslim, Fezailu's-sahabe, 28; Aliyu'l Kari, 272. 273;. Aclûnî. II/187

[2006] Ahmed b. Hanbel, IV, 66, 5, 59, 379; Tirmîzî, Menâkıb 1;

[2007] Kalem,4

göre bu makam devam etmektedir. Bu makama *"mutlak velayet"* de denir.

2.**Nübüvvet-i Hâssa** (teşrîî nübüvvet): Bu **nübüvvet,** Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin vefatıyla sona ermiştir. Onun şeriatı geçerliliğini dâima koruyacaktır. Daha sonra onun hükümlerini kaldıracak hiçbir şeriat gelmeyecektir.

İbnü'l-Arabî rüya'yı nübüvvetin bir cüzü sayan hadise dayanarak nübüvvetin, tamamıyla kaldırılmadığını, kaldırılanın ***"teşri'î nübüvvet"*** olduğunu, ***"Benden sonra artık bir nebî olamayacaktır"*** hadisinin de böyle anlaşılması gerektiğini belirterek ***"Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemden sonra nebi yoktur"*** sözünün, ondan sonra bir şeriat getirecek bir nebi yoktur anlamına geldiğini, ama ondan sonra bir nebinin gelmeyeceği anlamına gelmediğini kaydetmektedir.[2008]

İbnü'l-Arabî bu düşüncesini şöyle delillendiriyor: İran Kisrâ'sı öldüğü vakit, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ***"Ondan sonra Kisrâ yoktur"*** [2009] buyuruyor. Kayser ölünce de: ***"Ondan sonra Kayser yoktur"*** [2010] şeklinde buyuruyor. Hâlbuki Kisrâ ve Kayser ancak İran ve Rum krallarıdır. Onların ölümüyle, ne İran da, ne de Rum diyarında krallık son bulmaz. Sadece o gün, krallıkları işgal eden kişilerin hayatları son bulur, onların yerine başka bir adla birileri gelir. Aynı şekilde Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden sonra ***"nebi ismi"*** zail olmuştur; ama ondan sonra vahiy yoluyla Allah Teâlâ katından getirmiş olduğu Semavî şeriat zail olmaz. Çünkü ondan sonra şeriat sahibi bir nebi gelmeyecektir. Buradan şeriat sahibi olmayan nebiin geleceği anlaşılabilir.

İbnü'l-Arabî, nübüvvetin tümü "Ümmü'l-Kitab"ta [2011] toplanmıştır. Onun anahtarı ise

> ***"Besmele-i Şerife"dir. Buna binaen nübüvvet kıyamet gününe kadar halk içinde sürecektir. Eğer teşri'î nübüvvet ise, o kesintiye uğramıştır; çünkü teşrî'î nübüvvet, nübüvvetin cüzlerinden biridir. Hâlbuki Allah Teâlâ'nın haberinin ve âlemden haber vermesinin kesintiye uğraması imkânsızdır. Çünkü o, kesintiye uğrasa âlemin gıdası kalmaz, zira âlem varlığını aldığı bu gıda ile devam ettirmektir"***

diyerek nübüvvet ile varlıklar âlemi arasında bir ilişki kurmakta ve nübüvvetin yalnızca insanlık için değil, aynı zamanda diğer varlıklar için de geçerli olduğunu iddia etmektedir.

İbnü'l-Arabî, kâinattaki bütün varlıkların vahiy olabileceğini; kılı, derisi, eti, siniri, kanı, canı, kemiği olan her varlığın fıtratındaki vahiyle Allah Teâlâ'yı bildiğini ifade ediyor. Ona göre vahiy, ilahî kelamın etkisini işitenin nefsinde süratli bir sekte meydana gelmesidir. Bunu ancak ***"şüûn-i ilahîyye"***yi bilenler anlarlar. Bu şüûn-i ilahî vahyin aynısıdır, ama insanlar bunu hissedemezler. Her şey kesbi olmayan bir vahiy üzerine yaratılmıştır. Yeni doğan bir çocuğun anasının memesini ağzına al-

---

[2008] İbnü'l-Arabî, Ebû Abdillah b. Muhammed b. Ali b. Muhammed, *el-Fütuhâtu'l-Mekkiyye,* Kahire, 1269/1853, II /49.57.69.78

[2009] Buhârî, Eyman, 31; Müslim, Fiten, 76; Tirmizî, Fiten, 41.

[2010] Buhârî, Menakıb, 25; Müslim, Fiten, 75; Tirmizî, Fiten, 41.

[2011] "Ümmü'l-Kitab" Kur'anî bir tabir olup "Kitab'ın esası" (Ali îmran,7) "Kitab'ların aslı" (Ra'd, 39) "Levh-i Mahfuz", Zuhruf, 4 anlamlarında kullanılmaktadır.

ması da böyledir. Bu, ona gelen ilahî vahyin eseridir.

Ancak bu tasnif bir takım kelâmcılar tarafından eleştirilmiş ve İbnü'l-Arabî, bu görüşü sebebiyle Hz, Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin son nebi olduğuna inanmamakla suçlanmıştır.[2012]

"Risalet ve nübüvvet bitmiştir. Benden sonra nebi ve rasûl yoktur." [2013]

Bu hadisin aslı olmasa da ma'nası kesindir. Zira Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin hatemu'l enbiya olduğu, ondan sonra nebi gelmeyeceği ehl-i sünnet âlimlerinin üzerinde icma ettikleri bir husustur. Her ne kadar Hz. İsâ aleyhisselâmın ahir zamanda yeryüzüne tekrar ineceğine inanılmakta ise de, Onun yeni bir din veya şeriat getirmeyip, Kur'an-ı Kerim ve İslâm şeriatına tabi olacağı, yine ehlisünnetçe tesbit ve tekid edilmiştir.

Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin oğlu İbrahim hakkında "Eğer o yaşasaydı nebi olurdu" şeklinde haberler rivayet edilmektedir.

Buhari, İbn Ebi Evfa'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Muhammed (sav) 'den sonra bir nebinin gelmesi mukadder olsaydı, oğlu yaşardı, ama ondan sonra nebi yoktur" [2014]

İbn Mâce, İbn Abbas(r. anhüma)'dan söyle dediğini rivayet ermiştir: Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin oğlu İbrahim vefat edince, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem cenaze namazını kıldırdı ve şöyle buyurdu:

"Şüphesiz cennette onu emziren vardır. Eğer yaşamış olsaydı sıddik bir nebî olurdu. Eğer yaşasaydı kipti dayıları azad olacaktı ve hiçbir kipti de köle edilemeyecekti"[2015]

Ahmed b. Hanbel, Enes(r.a.)'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbrahim beşiği doldurmuştu. Eğer yaşasaydı şüphesiz nebî olurdu; ama yaşamadı. Çünkü nebiniz nebilerin sonuncusudur." [2016]

Hakîm et-Tirmizî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz (hyt. 285/898) başta olmak üzere pek çok sûfi hatm-i nübüvvet inancından hareket ederek "hatm-i velayet" teorisini geliştirmiştir. Bu anlayışa göre Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin "hâtemü'n-nübüvve=nübüvveti sona erdiren kişi" unvanını hak ettiği gibi "hâtemü'l evliya" unvanı kazanan kişi de vardır. Hakîm et-Tirmizî'ye göre, Allah Teâlâ, kullarının arasından nebiler ve veliler seçip göndermiştir. Bazı nebileri, kimini dostluk, kimiyle konuşma, kimini övme, kimini ölüleri diriltme gibi bazı özelliklerle diğerlerine üstün kılmıştır. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme, âlemlerden hiçbir kimseye vermediğini özel olarak ona vermiştir:

2012 (ÖZLER, 2004), s. 52

2013 Hadis kaynaklarında aslına rastlanılmamıştır. Kaynaklarda yer almayan bir rivayetin delil teşkil etmeyeceği malumdur.

2014 Buhârî, Edeb, 109; İbn Mâce, Cenaiz, 27.

2015 İbn. Mâce, Cenaiz, 27.

2016 Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III/133.

Hitapta ilk, şefaatta ilk olma gibi birçok özellikleri vardır. Bu özellikler sayesine Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem nebilerin efendisi olmuştur. Onun reddedilemeyecek bir özelliği de ***"nübüvveti sona erdiren"*** bir nebi olmasıdır. Hakîm et-Tirmizî, ***"bize göre nübüvvet, bütün cüzleriyle Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem de toplanmış. Onun kalbi, nübüvvetin kemali için bir kap kılınmış ve sonra da mühürlenmiştir"*** diyerek konuyu başka bir yöne taşımıştır. Ona göre, bunu görmeyen kişi ***"hatemennebiyyin"*** terkibini, gönderiliş itibariyle nebilerin sonuncusu anlamına geldiğini zanneder. Hâlbuki bu yorum cahil ve ahmakların yorumudur, diyerek görüşünü beyan etmiştir. Hakîm et-Tirmizî, hâtemü'n-nübüvve'yi maddi bir olgu olarak değil de manevi bir makam olarak görüyor. Ona göre nübüvvet dairesel olarak Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ile başlamış yine onunla son bulmuştur. O ve benzerleri bu görüşü : ***"Âdem su ile toprak arasında iken ben nebi idim"*** [2017] hadisine dayandırmaktadırlar.

Hakîm et-Tirmizî hatmü'l-evliyâ ile ilgili olarak ta şunları da söylemektedir.

"Allah Teâlâ Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin ruhunu kabzeddikten sonra onun ümmetinin içinde kırk tane sıddık kişi yaratmıştır. Yeryüzü onların sayesinde ayakta durur. Onlar Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin âl-i beytidir. Onlardan biri ölünce, yerine diğeri geçer. Sonunda sayıları tükenip, dünyanın da yok olma vakti gelince, Allah Teâlâ, süzüp seçtiği, kendisine yakın kıldığı ve bütün evliyaya verdiği şeyleri ona da verdiği bir kulunu velî olarak seçer ve ona, hâtemü'l-velayet sıfatını vererek özel kılar. Bu özelliğiyle o, kıyamet gününde diğer evliya ya Allah Teâlâ'nın hücceti olur. Yine bu hatmiyyet sayesinde, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem de yaratılan sıdk-ı nübüvvet gibi onda da sıdk-ı velayet yaratılır. Artık ona ne düşman ulaşabilir, ne de nefsi ondaki velayetin bir kısmını aşırmaya yol bulabilir.

Hatm-i velayet sahibi hem evliyaya hem de ondan sonraki diğer muvvahitler üzerine Allah Teâlâ'nın hücceti ve kıyamet gününde de onların şefaatçisi olduğuna göre, artık o, Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin Enbiyânın efendisi olduğu gibi evliyanın da efendisi olur. Şefaat makamı ona verilir.

Hakîm et-Tirmizî, hatmü'l-velayet sahibinin, hâtemü'n-nübüvvet sahibi olan Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin özelliklerini taşıdığını iddia etmektedir.

Hakîm et-Tirmizî sûfi filozof, nübüvvet ile velayet arasındaki farka işaret ederken, nübüvvettin ruhu ile beraber vahiy olarak Allah Teâlâ'dan gelen bir "kelam" olduğunu velayetin ise, başka bir yolla yine Allah Teâlâ'dan velîye ulaşan bir "hadis (ilham)" olduğunu, yani ikisinin de kaynağının Allah Teâlâ olduğunu ifade ediyor. Ona göre "hadis", meşiet vakti de meydana gelen ilahî ilmin bir tezahürüdür. Bu tıpkı sır gibi gizli bir sözdür. Böyle bir "hadis" velîye ancak Allah Teâlâ sevgisinden dolayı vaki olur. O, hakla birlikte kalbe girer, kalp onu sekinet ile kabul eder. Nebi'ye gelen "kelam"ı, inkâr eden kâfir olur; ama velîye gelen "hadis"i (ilhamı) inkâr eden kâfir olmaz, ancak hüsrana uğrar, vebale girer ve kalbi şaşar. Muhaddeslerin de makamları vardır. Bazılarına nübüvvetin üçte biri, bazılarına yarısı, bazılarına da daha fazlası verilmiştir. Nübüvvetten en büyük pay, hatmü'l-velayet sahibine ve-

[2017] el-Aclûnî, hadisin bu lafızla rivayetinin bulunmadığını söylüyor. Keşf-ül Hâfa, II/132.

rilmiştir:

"Nebilerin dışında bir kişiye nübüvvetten bir şey verildiğini söyleme cesareti nereden geliyor?" diye bir soru yöneltilecek olursa cevabını da şöyle veriyor:

> "Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin şu hadisi; sana ulaşmadı mı? Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem şöyle buyuruyor: ***"Orta yolu tutmak, hidayete tabi olmak ve güzel huylu olmak nübüvvetin yirmidört parçasından bir parçasıdır".*** [2018]Orta yolu tutan bir kişinin zikredildiği kadar nübüvvetten bir hissesi olduğuna göre önde olan bir mukarrebin (Allah Teâlâ'ya yakın olan velînin) nübüvvetteki hissesini var sen düşün" demektedir.

Görüldüğü gibi Hakîm et-Tirmizî velayet müessesini kesbî değil vehbi kurum olarak görmekte, nübüvvetle velayete aynı özellikleri vermekte, velîyi de nebî gibi görmektedir. Ayrıca, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin "hâtemennebiyyin" özelliğini farklı bir şeklinde yorumlamakta ve evliyanın da "hatem"i olduğunu ileri sürmektedir. Bir de velînin aldığı "hadis"i (ilhamı) vahiy gibi görmekte ve velayeti nübüvvetin en büyük cüzü saymaktadır.

Muhammed Vefa, İmam Rabbânî Ahmed Sihrindi, Kuşşâşî, Nablûsî ve Ahmed Ticânî kaddese'llâhü sırrahümül'l-azîzân gibi isimlerin ya bizzat kendileri hatmu'l-evliyâ olduklarını ileri sürmüşler, ya da muakkibleri tarafından kendilerine bu sıfat yüklenmiştir. Hatta (mesela Sirhindî'nin durumunda olduğu gibi) hâtemu'l-evliyânınkinden daha yüksek bir konum fikri dahi ortaya atılmıştır.[2019]

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz hatmu'l-evliyâ konusunda şunları buyurmaktadır.

> *Her vaktde hatmü'l-evliyâ birdür, bu vaktde Allah sübhânehu ve te'âlâ hatmü'l-evliyâ olmağı Mısrîye virdi. Onun tahtı cehenneminün şimdi yuları Mısrînün elindedür, kime istersem ona virmege beni muhayyer kıldı, benüm istedügüm Allâhun istedügidür.*
>
> *Ey Sultân Mustafâ sen benüm iznüm olmadukça ismine hutbe okudamazsın her ne kadar 'ukalân ve 'ulemân var ise cem'eyle benden izinsüz seni tahta aşikâre çıkarabilürlerse ben bâtıl olmış olayum hemân cellâdını göndür beni katl eylesün. Sultân Muhammed merhum olalı bugün yedi yüz on dörd gündür bundan ziyâde dahi nice izâh ideyüm işde katlüme bundan ziyâde sebeb-i kavî olmaz, kadir isen öldür yâhud Mısrîden izinsüz tahta aşikâre çık otur, görelüm kadir olabilür misin?* [2020]

Tasavvufun güçlü muhaliflerinden olan İbn Teymiyye (hyt. 728/1328) [2021] Hakîm Tirmizî'nin bu görüşünü kendi zaviyesinden ele almakta ve hâtemu'l-evliyaya yeni bir tanımlama getirmektedir. Öncelikle vurgulamak gerekir ki, İbn Teymiyye Hakîm Tirmizî'yi iyi tanımakta ve görüşlerini bilmektedir. Onunla ilgili fikrini şu

---

[2018] Bu hadis değişik lafızlara rivayet edilmiştir. Tirmizî, Birr ve Sıla, 65; Muvatta, Şiir, 17.
[2019] (ÇİFT, 2003), s. 263
[2020] (MISRÎ, 1223), s. 6a; (ÇEÇEN, 2006), s. 39
[2021] Kara, "İbn Teymiyye, Takıyyüddin", *DİA,* XX, s. 413.

cümleleriyle ortaya koymaktadır:

> *"Hakîm et-Tirmizî, Allah Teâlâ rahmet eylesin, her ne kadar kendisi fazilet ve ilim sahibiyse de ve şükranla anılacak güzel ve kabul edilir sözleri ve faydalı doğruları bulunuyorsa da, reddedilmesi gerekli hatalı sözler de sarf etmiştir ki bunların en uygunsuzu Hatmu'l-velâye adlı kitabında söz konusu ettiği, "sonra gelenler arasından öyle bir kimse çıkacak ki, Allah katında bu kimsenin mertebesi Ebûbekir, Ömer ve diğerlerinden daha yüksektir"* şeklindeki iddiasıdır." [2022]

İbn Teymiyye'nin hareket noktası bu ifadenin, ne Allah Teâlâ'nın Kitab'ında ne Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin sünnetinde ne de selefin ve ümmetin imamlarının sözlerinde geçmiyor olmasıdır. Ayrıca bütün bunlara rağmen yine de bu ifade kullanılmak isteniyorsa o takdirde içeriğinin değiştirilmesi gerekmektedir. Onun yaptığı tanımlama şöyledir: *"Hâtemu'l-evliyâ, en son müttakî mümin kuldur."* Onun bu tanımlamayı yaparken dayandığı ve delil olarak sunduğu ayet şudur:

"Biliniz ki Allah Teâlâ'nın velileri için hiçbir korku yoktur, onlar mahzun da olmayacaklardır" [2023] İlginç olan, velayet konusunda görüş bildiren hemen bütün sufilerin, yorumları ne şekilde olursa olsun esasen bu ayete sarılıyor olmalarıdır. İbn Teymiyye açıklamalarının devamında şöyle demektedir:

> *"Şimdi hâtemu'l-evliyâ, dünyadaki en son müttakî mümin kul olduğuna göre, bu şahıs velilerin en üstünü ve en mükemmeli değildir. Aksine onların en üstünü ve en kâmili, resullerin en üstününe diğerlerinden daha yakın olandır. Bilinmelidir ki velî, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme ne kadar yakınsa ondan ne kadar fazla ilim almışsa ve ona ne kadar çok uygunluk arz ediyorsa o kadar üstün olur."* [2024]

Bu ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla İbn Teymiyye'ye göre müminler arasında onlardan ayrı bir velayet makamı söz konusu değildir. Bütün müminler Allah Teâlâ'nın evliyâsıdır. Bunların en sonuncusu da, tamlamanın ifade ettiği teknik anlamla değil basit anlamda hatmu'l-evliyâ olacaktır. Yukarıda izah edildiği gibi, Hakîm Tirmizî de ilk adımda bütün müminlerin evliyâullah olduğunu belirterek aynı kanaati izhar etmektedir. Ancak o bir adım daha ileri giderek, mümin olmakla veli sıfatını kazanan bu kullar arasından bazılarının bir üst dereceye yükseldiklerini söylemektedir.[2025]

Netice olarak ***Kur'an-ı Kerim teşri'î nübüvvet ile gayrı teşri'î nübüvvet diye bir ayrım yapmamıştır.*** İsrailoğulları nebilerinden yeni bir şeriat değil de, Tevrat ile hükmetmeleri kendilerine emredilir ise de, onların nübüvvetleri sadece kendileri-

---

[2022] İbn Teymiyye, *Mecmuu fetâva,* II, s. 222
[2023] Yunus, 62. İbn Teymiyye, *Mecmuu fetâvâ,* II, s. 224
[2024] İbn Teymiyye, *Mecmuu fetâvâ,* II, s. 225
[2025] (ÇİFT, 2003), s. 264

ne ait değildir; aksine ümmetleri hakkında genel bir uygulamaya varacak kadar kapsamlıdır. Bununla beraber Kur'an-ı Kerim'in, nübüvvet kapısının Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem ile kapandığını bildirmesinde, şeriat sahibi nebiler için bir tahsis bulunmaktadır. Bu hüküm kendilerine yeni bir şeriat verilmeyen nebileri de kapsamaktadır. Doğrusu evliyaya verilen ilhamları, vahiy olarak isimlendirmek, velayet kavramıyla nübüvvet kavramını birbirine karıştırmak demek olur. İsimlerle bu şekilde oynamak, velileri nebi, onlara gelen ilhamları da vahiy olarak isimlendirme sonucunu doğurur. Böyle yapmak, telafisi imkânsız yanlışların ortaya çıkmasına sebep olur. Aslında bu tür düşünceler, Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemden sonra nübüvvet kapısını açmak için sağlam bir zemin oluşturmaz. Bu ancak herhangi bir gerçekliği olmayan mecaz türlerinden biri olabilir. Zaten bunu akıl kabul etmez; çünkü böyle yapmak hakikatların sınırını aşmak ve onları birbirlerine karıştırmak demektir. Bunu din de kabul etmez, çünkü nübüvvet kapısını mutlak olarak Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem ile kapandığını açıkça beyan eden Kitap ve Sünnete de aykırıdır.

Gerçek şudur ki, bu düşünceler hem genel İslamî bakış açısından doğru değildir. Burada açıkça kelime oyunu yapılıyor, isimler müsemmalarının dışında kullanılıyor, hem de bilimsel açıdan doğru değildir; çünkü bilimsellik açıklık ve dürüstlük ister.

Bu tür düşünceler süpekûlasyona açık olduğu için tarih boyunca sahte nebiler tarafından kullanılmış ve onların kötü emellerine alet olmaktan başka bir işe yaramamıştır. Son dönemde ortaya çıkan **Bahaîlik** ve **Kâdiyânîlik** bunun en bariz örneklerindendir. Geçtiğimiz yıllarda ülkemizde ve diğer yerlerde nebilik iddialarıyla ortaya çıkan bazı kimseler de kelime oyunu yaparak sadece kamuoyunun kafasını karıştırmaya neden olmuşlardır. Ne var ki böylelerinin maskesi kısa sürede düşmektedir.[2026]

Ancak Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz gibi kıymetli büyüklerin bu gibi düşüncelerinin asıl çıkış merkezlerinin ne olduğunu tayin etmekte zordur. Onların Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin yolunda olduğu muhakkaktır. Bu düşüncelerinde hissi olmuşlardır gibi yorumlar ile bu meselelerinde çözüme kavuşması da tam manası ile çözüm üretmekte değildir. Bize göre Kur'an-ı Kerim'de beyan edilen hatemi nübüvvet meselesi açıkça çözülmüştür. Fakat İslam dininin devamı için Allah Teâlâ'nın kıyamete kadar muhafaza edileceği hususunda sebepler âleminde Allah Teâlâ'nın bu dini kitapla yani Kur'an-ı Kerim ile mi yoksa Kur'an-ı Kerim'in ikiz kardeşi olan insan ile mi olduğunu açıklamak gerekir. Mesela Hazreti Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz bendesi Mevlevî kendini tanıtırken Mevlevî olduğunu açıklarken İslam'ın dışında biri olduğunu mu söylüyor? Yoksa müslüman olduğunu açıkça beyan etmiş mi oluyor. O bir müslüman olduğu kadar bu dinin içinde daha içinde olduğunu söylemekten başka nedir. Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz için ***"Nebi değildir fakat kitabı vardır"*** denilmektedir.

Abdu'l-Kâdir el-Geylânî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîzin (470-561 / 1077-1165)

[2026] (AKTEPE, 2000), s. 111-116

şöyle söylediğini rivayet edilmiştir:

"Ey nebiler cemaatı! Sîze lakap verildi. Bize de, size verilmeyenler verildi." [2027]

"Size lakab verildi." sözünün anlamı şudur: Ricâl'in büyüklerinde, mutlak ve genel anlamda nübüvvet (en-nübüvvetu'l-âmme) yaygın olduğu halde, bizlere nebî isminin verilmesi yasaklandı.

"Bize de, size verilmeyenler verildi." sözünün anlamı ise şudur: Âlimlerin Hz. Mûsa aleyhisselâmı Hızır aleyhisselâmdan daha efdal gördükleri bilinmekle birlikte; Allah Teâlâ Hızır aleyhisselâmın âdil olduğuna ve ilim cihetinden önde olduğuna şehadet etmiştir ve kelîmullah, seçilmiş (el-mustafâ) ve yakınlaştırılmış (el-mukarrab) olan Hz. Mûsa aleyhisselâmı onu bulması için yormuştur. Bununla birlikte Hızır aleyhisselâm Hz. Mûsa aleyhisselâma

"Ey Mûsâ! Ben, Allah Teâlâ'nın bana öğrettiği öyle bir ilme sahibim ki, sen onu bilmezsin. Sen de, Allah Teâlâ'nın sana öğrettiği öyle bir ilme sahibsin ki, ben de onu bilemem." demiştir, İşte Hızır aleyhisselâm'ın bu sözü; Abdu'l-Kâdir el-Geylânî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîzin ***"Bize de, size verilmeyenler verildi."*** Sözünün aynısıdır. Eğer Abdu'l-Kâdir el-Geylânî bununla, umûmi nübüvvet (en-nubuvvetu'l-âmme) ehli olan velî nebileri kasdetmişse, bu takdirde onun sözü; Cenâb-ı Hakk'ın onlara vermediğini, kendisine verdiği anlamına gelmektedir. Nitekim onlar içinde, Cenâb-ı Hakk'ın fâdıl veya mefdûl kıldıkları da vardır. Böyle bir şey ise, inkâr konusu olamaz." [2028]

Müridin biri dedi ki:

" Ben her gün Allah Teâlâ'yı yetmiş kere açıkça görürüm." Şeyhi ona şunu söyledi:

"Senin bir kere Bayezid-i Bistamî'yi görmen, Allah Teâlâ'yı yetmiş kere görmenden daha hayırlıdır."

Mürid meşelikten dışarı çıkıp da Bayezid-i görünce hemen düşüp öldü, çünkü âşık idi. Sevgiliyi arama yönünde öldü. Yani nefsinden ona da bir artık kalmıştı, o da temizlendi. Mürid, âciz görüşü ile eksik basiretiyle ancak kendi tasavvurunun suretini görür. Allah Teâlâ'yı Bayezid kuvvetiyle göremez. Şimdi yüz bin Bayezid de, Mûsa aleyhisselâmın pabucunun tozuna erişemez. Hem sen taklit yoluyla da diyorsun ki, binlerce veli, nebinin ayak tozuna erişemez. O halde nasıl reva görüyorsun ki, bir külhancı onu her gün bin defa görsün?

Allah Teâlâ ile konuşan Mûsa aleyhisselâma da onu göremedi diyorsun. Eğer biri senin gerçeklediğin **" Allah Teâlâ'yı görmek vardır,"** anlamındaki Allah Teâlâ kelâmını tevil etmek isterse fetva istemek lâzımdır. Söz, çekiştirilmeye elverişli ise tevil ile söylenir. Doğru söze tevil gerekmez.

"Enel Hak" (Ben Hakkım) sözü gibi çıplak ve uygunsuz sözler ise tevil götürmediğinden şüphesiz söyleyenin başı araya gitti. [2029]

[2027] (ATAÇ, 1993), s. 427

[2028] **Futûhât,** II, 90-91, (Thk. O. Yahya, XII, 421-424.)

[2029] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.134), s. 220

Allah Teâlâ, لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ***“Onu gözler kavrayamaz,”***[2030] buyurdu ki, bu umutsuzluk tarafıdır. Sonra da, **“O gözleri kavrar,”** [2031] buyurdu. Bu da tam umut yönüdür. Görüşün hakikati Mûsa aleyhisselâma yüz tutunca onu alaşağı etti ve bu görüş içinde boğuldu.

رَبِّ اَرِنِى اَنْظُرْ اِلَيْكَ **“Kendini bana göster,”**[2032] dedi ve Allah Teâlâ diliyle cevap aldı:

لَنْ تَرٰينِى **“Beni göremeyeceksin!”** [2033] Yani böyle (dünya gözü ile) görmek istiyorsan asla göremezsin! Bu ifade inkârda mübalâğa ve hayrettir. Çünkü sen zaten beni görmekten boğulmuş bir haldesin. Daha nasıl diyorsun ki, bana görün de, sana bakayım? Yoksa biri, Mûsa aleyhisselâm hakkında nasıl şüpheye düşebilir? Allah Teâlâ’nın sevgilisi, onun konuştuğu rasülü ki, Kur'an-ı Kerim'in birçok yeri onun zikriyle doludur. Nasıl ki, bir kimse bir şeyi severse onu çok anar derler. Allah Teâlâ da Mûsa aleyhisselâma beni göremeyeceksin dedikten sonra, وَلٰكِنِ انْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ **“Dağa bak!”** [2034] dedi. O dağ, Mûsa'nın benliğidir ki, ululuğu ve sarsılmaz sebatı dolayısıyla Allah Teâlâ ona, **“Dağ”** dedi. Bu, sen kendi nefsine bakarsan beni görürsün, demektir. Bu, **“Nefsini bilen Rabbini bilir”,** nüktesine de yakın bir sözdür. Nasıl ki, Mûsa aleyhisselâmda kendine baktı, Allah Teâlâ’sını gördü, onun varlığı belirince kendisi arada hiçleşmiş oldu. Yoksa nasıl reva görebilirsin ki, **Allah Teâlâ Mûsa gibi kendisiyle konuşan bir rasülün duasını reddetsin de ona cansız bir dağı göstersin?** Mûsa aleyhisselâm ondan sonra:

سُبْحَانَكَ تُبْتُ اِلَيْكَ**“Yarabbi! Sana tövbe ettim,”** dedi. Yani seni göreyim derken içinde boğulduğum günahlardan ve seni görmek istediğimden dolayı tövbe ettim, demek istedi. [2035]

Fütûhat’ta sürekli nebilerin üstünlüklerine vurgu yapan İbn’ül Arabî şunları söyler:

“Bir gün, içerisinde sûfîlerin de yer aldığı bir mecliste hazır bulundum. Birbirlerine ***‘Mûsa aleyhisselâm hangi makamda Rabbini görmeyi istemişti.’*** [2036] di-

[2030] En’âm, 103
[2031] En’âm, 103
[2032] Â’raf, 143
[2033] Â’raf, 143
[2034] Â’raf, 143
[2035] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.50-51), s. 113
[2036] ***“Mûsa tayin ettiğimiz vakitte (Tûr’a) gelip de Rabbi onunla konuşunca, ‘Rabim Bana (kendini) göster; seni göreyim’ dedi…”*** A’râf, 143.

ye soruyorlardı. Birisi şevk makamında iken görmeyi istediğini söyledi. Onların bu tür konuşmaları üzerine şöyle dedim:

'Böyle yapmayın! Yolun aslı şudur; velîlerin ulaştıkları en son nokta nebîlerin başlangıç noktalarıdır. Velî, şerîat sahibi rasüllerin hallerinden hiç birisini yaşamamıştır. Bu yüzden biz ancak yaşadıklarımızı anlatabiliriz. Resul ve nebî değiliz, dolayısıyla Mûsa aleyhisselâmın hangi makamda iken Allah Teâlâ'yı görmek istediğini bilemeyiz." [2037]

İbn'ül Arabî velîlerin yetersiz, nebilerin ise kâmil insanlar olduklarını anlatırken de şöyle demektedir:

"Ulaşmadığımız bir makam ya da tecrübe etmediğimiz bir hal hakkında ne ben ne de benim dışımda Allah Teâlâ'nın kendilerine şeriat verdiği nebilerden başka birisi konuşabilir. Bu hususta konuşmak haramdır." [2038]

İbn'ül Arabî 'nin nübüvvet-velayet konusundaki görüşleri oldukça nettir. O, hiçbir zaman bir velînin bir nebiden üstün olduğunu iddia etmez. Fakat bir kemal derecesi olarak "velayet" mertebesinin "nübüvvet" mertebesinden üstün olduğunu vurgular; şahısları değil mertebeleri esas alır. Bu îtibârla başta Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem olmak üzer bütün nebilerin "velayet" yönleri "nübüvvet" yönlerinden üstündür. Çünkü "velî" sıfatları onları mukaddes huzûr-u ilâhiye ve müşahede makamına yükseltirken "nebi" sıfatları onların kevnî âleme inmelerine ve bu âlemdeki zıtlıkları müşahede etmelerine sebep olur. Diğer taraftan "velayet" süreklidir, "nübüvvet" ise dünya hayatıyla, tebliğ ile sınırlıdır. Bu îtibârla "nübüvvet", "velâyet" ve "marifet" makamlarını kendisinde toplayan ve kemal derecesinde bulunan Hz Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin sürekli olan ve onu Rabbi'nin huzuruna götüren "velayet" yönü, onu maddî âleme indiren "nübevvet" yönünden üstündür. [2039]

Hülâsa

Evliyaların ulûhiyette ve nübüvvette hiçbir paylarının olmadığı bir gerçektir. Esasen Ehl'ullahtan hiçbiri böyle bir iddiada da bulunmamış, kendilerinin insandan başka bir şey olmadıklarını söylemişlerdir. Bu durum enbiya hakkında dahi Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilir:

"Hiçbir insanın, Allah'ın kendisine Kitap, hikmet ve nübüvvet vermesinden sonra (kalkıp) insanlara: Allah'ı bırakıp bana kul olun! demesi mümkün değildir. Bilâkis, (şöyle demesi gerekir): Okutmakta ve öğretmekte olduğunuz Kitap uyarınca Rabbe halis kullar olunuz?" [2040]

İnsansız dinin korunmayacağı gibi İslâm'ın temel esasları da ehl'üllâh tarafından da tahrif edilmeyeceği edilmediği muhakkaktır. Bu dine zarar verenler üzerinde bir inceleme yapıldığında Kadızâdeler veya mutezileye benzer ulemânın da zararlı

[2037] *Fütûhât*, c. II, s. 51.

[2038] *Fütûhât*, c. II, s. 24.

[2039] İbnü'l-Arabî, *Kitâbu'l-Kurbe, (Resâil),* s. 78, 79; (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s.150

[2040] Âl-i İmran, 79

olduğu görülecektir. Tasavvuf ehli kişilerin müntesipleri kişilerin gönülleri fethetmesi olmasa idi bugün toprağın üstünde ayakta kalmış dini motifleri bulmak ne kadar zor olacaktı. Ulemânın hayatında ulaştığı zirve hakk'a yürüdükten sonra devamiyeti tasavvufî hayatı benimseyenlerden başkasına pek nasib olmamıştır. Dört büyük mezhep imamlarının tasavvufî yönleri onları hala berhayat kılmıştır. Hak mezhep olupta müntesibi kalmayanların sebeplerini araştırmak ayrı bir araştırma konusu olacağını da söylemek lazımdır.

Rasûlüllah Muhammed Mustafa sallallâhü aleyhi ve sellem son nebi ve rasüldür. Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin de onun kapısında yolunda bulunduğuna ve durduğuna şahidiz ve iman ederiz.

Cümle ümmetten hayırlıdır o şâhın ümmeti,
Ümmetine cümleden artık eder Hakk rahmeti,
Enbiyâ anınla buldu bunca lûtf u izzeti,
Ben anın lûtfuna ihsânına kurbân olayım,
Ben anın envâ-i eltâfına kurbân olayım,
Cümle ümmetten hayırlıdır o şâhın ümmeti,
Ümmetine cümleden artık eder Hakk rahmeti,
Enbiyâ anınla buldu bunca lûtuf ve izzeti,
Ben anın lûtfuna ihsânına kurbân olayım,
Ben onun çeşitli lutuflarına kurbân olayım,

Her ne denlü Enbiyâ vü mürselîn kim geldiler,
Ümmeti olmaklığı Hakk'dan temennî kıldılar,
Evliyâ ana Niyâzî kul u kurbân oldular,
Ben anın ayağının tozuna kurbân olayım,
Yoluna gidenlerin izine kurbân olayım.
Her ne denli Enbiyâ ve mürselîn ki geldiler,
Muhammed Ümmeti olmayı Hakk'dan temennî kıldılar,
Evliyâ ona Niyâzî kul ve kurbân oldular,
Ben anın ayağının tozuna kurbân olayım,
Yoluna gidenlerin izine kurbân olayım.

141

Ya men tevahhede bi'l-gufrâni ve'lısmi	يَا مَنْ تَوَحَّدَ بِالْغُفْرَانِ وَالْعِصْمِ
Yâ men kibârü'z-zunûbi ledeyhi kellemem	يَا مَنْ كِبَارُ الذُّنُوبِ لَدَيْهِ كَاللَّمَمْ
Yâ men terahhem dem'ül-ayni ke'd-diyemi,	يَا مَنْ تَرَحَّمْ دَمْعُ الْعَيْنِ كَالدِّيَمِ
Yâ men yuhibbu enînü'l-abdi min nedemi	يَا مَنْ يُحِبُّ اَنِينُ الْعَبْدِ مِنْ نَدَمِ
Yâ men ledeyhi devâü'ddâ-i ve's-sakam	يَا مَنْ لَدَيْهِ دَوَاءُ الدَّاءِ وَالسَّقَمِ
Lem ektedir sarfe nefsî min gavâyetihâ	لَمْ اَقْتَدِرْ صَرْفَ نَفْسِى مِنْ غَوَايَتِهَا
Ve zâde tuğyanuhâ cemhen ve mâ'semehâ	وَزَادَ طُغْيَانِهَا جَمْحًا وَمَأْثَمَهَا
İnnî vakiftü alâ bâbi'r-recâi lehâ	اِنِّى وَقِفْتُ عَلَى بَابِ الرَّجَاءِ لَهَا
Eznebtü küllü zunûbin va'tereftü bihâ	اَذْنَبْتُ كُلَّ ذُنُوبٍ وَاعْتَرَفْتُ بِهَا
Lâkin areftüke bi't-tevhidi ve'l-kelim	لَكِنْ عَرَفْتُكَ بِالتَّوْحِيدِ وَالْكَلِمِ
Kad fâteni'l-ömrü ve'ş-şeyhuhatü nâzileten	قَدْ فَاتَنِى الْعُمْرُ وَالشَّيْخُوخَةُ نَازِلَةً
Birre'si mâli'l-abdi eleyse râhiletün	بِالرَّئْسِ مَالِى الْعَبْدِ الَيْسَ رَاحِلَةٌ
Ve'n-nefsü fî kesreti'l-isyâni hâimetün	وَالنَّفْسُ فِي كَثْرَتِ الْعِصْيَانِ هَائِمَةٌ
Nâme'l-uyûnu ve aynü'l-abdi sâhiretün	نَامَ الْعُيُونُ وَعَيْنُ الْعَبْدِ سَاهِرَةٌ
Tebkî ale'l-bâbi vaste'l-leyli bi'l-keremi	تَبْكِي عَلَى الْبَابِ وَسْطَ اللَّيْلِ بِالْكَرَمِ
Sâret zunûbî kemevci'l-bahri fî mededi	صَارَتْ ذُنُوبِي كَمَوْجِ الْبَحْرِ فِي مَدَدِ
Udtu ani'r-remli vennucûmi bi'l-aded	عُدْتُ عَنِ الرَّمْلِ وَالنُّجُومِ بِالْعَدَدِ
Bi-izzi men fi'lavâlimi hayru muktesidin	بِعِزِّ مَنْ فِي الْعَوَالِمِ خَيْرُ مُقْتَصِدٍ
Lâ taktaanne recâî fîke yâ senedî	لَا تَقْطَعَنَّ رَجَائِى فِيكَ يَا سَنَدِي

Yâ gâfire'z-zenbi ilerrâcine bi'l-keremi	يَا غَافِرَ الذَّنْبِ إِلَى الرَّاجِينَ بِالْكَرَمِ
Mâ maleti'n-nefsü ile't-taâti min kesel	مَا مَالَتِ النَّفْسُ لِلطَّاعَةِ مِنْ كَسَلٍ
Vema'tedet li-hisâbi'l-haşri min amel	وَمَا اعْتَدَتْ لِحِسَابِ الْحَشْرِ مِنْ عَمَلٍ
Fesâleti'l-aynu lil-Mısrîyyi min vecelin	فَسَالَتِ الْعَيْنُ لِلْمِصْرِيِّ مِنْ وَجَلٍ
İrham bi-fazlike lâ-tanzur ilâ zelelin	اِرْحَمْ بِفَضْلِكَ لَا تَنْظُرْ إِلَى ذَلَلٍ
İnne'l kerîme yuhibbu'l-afve an-hademi	إِنَّ الْكَرِيمَ يُحِبُّ الْعَفْوَ عَنْ خَدَمٍ

<u>يَا مَنْ تَوَحَّدَ بِالْغُفْرَانِ وَالْعِصَمِ</u>

Ey! güfrân ve ismetle tevhid eden zat

Niyâzî-i Mısrî, bu ilahisini okuyanın haline göre yorumlamak gerekir.

<u>يَا مَنْ كِبَارُ الذُّنُوبِ لَدَيْهِ كَاللَّمَمِ</u>

Ey! Büyük günahlar senin katında ekmek kırıntısı gibi olan zat.

Çünkü ekmek kırıntısı yemeğe müsait olmadığından üzerine basılması dahi günâh değildir. Gavs-ül Âzam İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Sivasî buyurdu ki;

"Bu sözler Allah Teâlâ ve Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme söylenmiş sözlerdir. Ancak yol bizden geçtiği için bize söylenmiştir. Fenâfı'l-ihvân olduysanız, bu sözler ihvana, Fenâfi'ş-şeyh olduysanız bu sözler şeyhe, fenafı'r-resûl olduysanız bu sözler Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme, bekâbi'llâh olduysanız bu sözler Allah Teâlâ'ya söylenmiştir" [2041]

[2041] Şeyh Zeyneddin-i Hafî der ki; Müridliğin şartlarından biri şeyh ile kalp bağının devamıdır; ondan yardım isteyecek, teslim olacak, sevgi gösterecek. Kişiye şeyhinden başka vasıtalarla feyz hâsıl olmaz. Dünya şeyhle dolu olsa da şayet müridin içinde şeyhinden başkasına bir alâka uyanırsa batını vahdaniyyete açılmaz. Çünkü insanın iki yönü var: Biri ulvî, biri süflî. Hak Teâlâ yönden münezzehtir. Nasıl kıbleye yönelmeden namaz makbul olmazsa Resul'e bağlanıp teslim olmadan Resul'ün nübüvvetine kalp bağlamadan Allah Teâlâ'ya yönelme hâsıl olmaz. Resul bir vasıtadır. Kalp ile Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme bağlanmaksızın kula Allah Teâlâ'dan feyz gelmez. Sonra beden ve ruh ile bir yöne yönelince insana vahdaniyyetten feyzler ve kabiliyetler hâsıl olur. <u>Bilinmelidir ki, müridin şeyhinden yardım istemesi Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden yardım istemesidir; çünkü şeyhi de şeyhinden, o da Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve selleme kadar gider.</u> (Çavuşoğlu, Ali,***"Yusuf Hakîkî'nin Tasavvuf Risâlesi,"*** S.B.Ens. D.S.13Yıl: 2002. s. 141–142)

<u>يَا مَنْ تَرْحَمْ دَمْعُ الْعَيْنِ كَالدِّيَمِ</u>

Ey! Gözyaşlarına merhamet eden zat

<u>يَا مَنْ يُحِبُّ أَنِينُ الْعَبْدِ مِنْ نَدَمٍ</u>

Ey! Kulunun pişmanlığından, onun ahlarına ve inlemelerine sevgi gösteren zat.

<u>يَا مَنْ لَدَيْهِ دَوَاءُ الدَّاءِ وَالسَّقَمِ</u>

Ey, katında azab ve derdin devâsı olan zat

" Vücudumuzda binlerce kurt, binlerce domuz.... Temiz, pis, güzel, çirkin binlerce sıfat var" [2042]

<u>لَمْ أَقْتَدِرْ صَرْفَ نَفْسِي مِنْ غَوَايَتِهَا</u>

Ben nefsimi azgınlıktan çevirmeğe, yani döndürmeğe, terbiye etmeye gücüm yoktur, buna muktedir değilim.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Halk, içinde bir tane bile binmeye elverişlisini bulamadığınız yüz develik bir sürü gibidir." [2043]

İnsanda bir an olur kurtluk zuhur eder, bir an olur ay gibi Yusuf yüzlü bir güzel haline gelir. İyiliklerle kinler gizli bir yolda gönüllerden gönüllere gidip durmaktadır. Hatta insandan, öküz ve eşek bile bilgi sahibi olur, akıllanır, hüner elde eder. Serkeş at, rahvan bir hale gelir, alışır. Ayı oynar, keçi de selâm verir. Köpeğe insanın huyu geçer, nihayet çoban olur, av avlar yahut sürüyü korur. Ashab-ı Kehf'in köpeğine onlardan öyle bir huy sirayet etti ki sonunda Allah Teâlâ'yı aramaya koyuldu. [2044]

<u>وَزَادَ طُغْيَانِهَا جَمْحًا وَمَا أُثْمَهَا</u>

Kızgın at gibi nefsim sınırı aştı beni dinlemez.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Mü'minler hoşgörülü ve yumuşak huyludur. Bağlansa yerinde duran, 'çök'

[2042] Mesnevi, c.II, b.1417.

[2043] Buhârî, Rikâk, 34; Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 232; Tirmizî, Edeb, 82; İbn Mâce, Fiten, 16; Ahmed, Müsned, II, 70, 109, 121, 122, 123, 139; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, V, 37 (4607), VIII, 60 (7963); Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, IX, 19 (17568); Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-Evliyâ, VI, 334, VII, 142, IX, 23; Hâkim, el-Müstedrek, IV, 326. Mesel için bkz. Hakîm et-Tirmizî, el-Emsâl, 51; Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'lemsâl, 81, 82 (131); Abdülmecîd Katâmış, el-Emsâl el-Arabiyye, s.161. (UYSAL, 23 Bahar 2007)

[2044] Mesnevî, c. II. b. 1420-1435.

emri verilse çöken, burnu halkalı deve gibi." [2045]

Bir yürüyüş edelim de kırıp dökelim: Şu kara yüzlü, şu kötü huylu nefsi, yok edelim gitsin! [2046]

Fakat bu mücâdele kolay değildir. Zira "put kırmak kolaydır, fakat nefsi (eğitmeyi) kolay görmek cahilliktir.'' [2047]

إِنِّى وَقِفْتُ عَلَى بَابِ الرَّجَاءِ لَهَا

Bu nefsimin azgınlığından dolayı senin reca kapında durdum.

مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا اَوْ مِثْلِهَا اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَد۪يرٌ

"Herhangi bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya unutturursak, onun yerine daha hayırlısını veya onun benzerini getiririz. Allah'ın her şeye kadir olduğunu bilmez misin?" [2048]

اَذْنَبْتُ كُلَّ ذُنُوبٍ وَاعْتَرَفْتُ بِهَا

Ve her günahı işledim ve yaptığım günahlarımı itiraf ederim

لٰكِنْ عَرَفْتُكَ بِالتَّوْحِيدِ وَالْكَلِمِ

Lâkin seni tevhidinle ve Kur'an-ı Kerim'le bildim, yani ârif oldum.

قَدْ فَتَانِى الْعُمْرُ وَالشَّيْخُوخَةُ نَازِلَةٌ

Ömrüm tamam oldu, ihtiyârlık nâzil oldu, saçım, sakalım ağardı.

بِالرَّئْسِ مَالِى العَبْدِ الْيَئْسِ رَاحِلَةٌ

Yalnız Ortada kaldım, bir yerinecek kimse yok mu?

[2045] Ebû Nu'aym, Hılye, V, 180; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, thk. Muhammed Sa'îd b. Besyûnî, Zağlûl, Beyrut,
1990, VI, 272 (8128), 273 (8129); Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr, Kitâbü'd-duafâi'l-kebîr, thk. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî, Dâru'l-kütüb el-ilmiyye, Beyrut, ty. II, 279; İbn Adiy, Ebû Ahmed Abdullah b. Adiy el-Cürcânî, el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl, thk. Süheyl Zekkâr, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1998, IV, 201; Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-Emsâl fi'l-hadîs, s. 124 (206), Kudâ'î, Müsnedü'ş-şihâb, I, 114 (139), 115 (140).

[2046] Mevlânâ, Macâlis-i Sab'a (Yedi Meclis), Çeviren: ve Hazırlayan: Abdulbâki Gölpınarlı, Konya 1965, s. 54.

[2047] Mesnevi, c. I, b.778

[2048] Bakara, 106

وَالنَّفْسُ فِي كَثْرَةِ الْعِصْيَانِ هَائِمَةٌ

Nefis çok günah işlemekte çılgın gibi.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Münafığın durumu, iki sürü arasında damızlık peşinde dolaşan dişi koyuna benzer. Bir kere bu sürüden öbürüne, bir kere ondan bıkıp diğerine koşar." [2049]

Ey karnına haris olan, böylece yücel. Bunun yolu, ancak yiyeceğini değiştirmendir. Ey kalp hastası, ilaca sarıl. Bütün tedbir, mizacı değiştirmeden ibarettir." [2050]

نَامَ الْعُيُونُ وَعَيْنُ الْعَبْدِ سَاهِرَةٌ

Her bir göz uyur, benim gözlerim uyumayan köle gözü gibi

تَبْكِي عَلَى الْبَابِ وَسْطَ اللَّيْلِ بِالْكَرَمِ

Gece yarısı kerem kapında ağlar

صَارَتْ ذُنُوبِي كَمَوْجِ الْبَحْرِ فِي مَدَدِ

Günahlarım denizlerin dalgaları gibi,

عُدَّتْ عَنِ الرَّمْلِ وَالنُّجُومِ بِالْعَدَدِ

Kıyılardaki kum gibi gökteki yıldızlar kadar çoğaldı.

بِعِزِّ مَنْ فِي الْعَوَالِمِ خَيْرُ مُقْتَصِدِ

Âlemlerde hayrı tutmuş olan Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin izzeti ile

لَا تَقْطَعَنَّ رَجَائِي فِيكَ يَا سَنَدِي

Senden ümidimi kesmem. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem benim için rica etsin.

[2049] Müslim, Sıfetü'l-münâfikîn, 17; Nesâî, Îmân, 31; Dârimî, Mukaddime, 31; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 32, 47, 88; Abdurrezzâk, el-Mûsannef, XI, 436 (20934); Taberânî, el-Mu'cemü's-sağîr, I, 211; a.mlf, er-Ravdu'd-dânî ile'l-Mu'cemi's-sağîr li't-Taberânî, 1. bsk. thk. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc Emrir, el-Mektebü'l-İslâmî-Beyrut, Dâru Ammâr-Ammân, 1985, I, 351(585); Kudâ'î, Müsnedü'ş-şihâb, II, 285 (1372). Mesel için bkz. Hakîm et-Tirmizî, el-Emsâl, s. 53; Râmhurmüzî, Kitâbü emsâli'l-hadîs, s. 83 (44); Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-emsâl, s. 217 (320); Abdülmecîd Katâmış, el- Emsâl el-Arabiyye, s.163.(UYSAL, 23 Bahar 2007)

[2050] Mesnevî, c. V. b. 293-294.

يَا غَافِرَ الذَّنْبِ إِلَى الرَّاجِينَ بِالْكَرَمِ

Ey keremini ümid edenlerin günahlarını mağfiret edici

İmdi Rahîm ismi şöyledir ki Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem miraçtan cismini ve nefsini koyup **"Kâbe kavseyni ev ednâ"** [2051]ya vardı. Yani benliğinden fâni olup Hakk'la mâmur oldu. O vakit bir kubbe gördü. Kubbe içinde bir deniz, o deniz ortasında bir ağaç ve o ağacın üzerinde bir kuş, kuşun gagasında bir zerre gördü. Sual buyurdular ki:

"Yâ Rabbe'l-âlemîn bunlar nedir?" Nida geldi ki

"Yâ Muhammed bu benim bir sıfatımdır. *Zira* ***Ruh kudretimin hakikatidir. Buna "zât" derler. Bâtın dahi derler. Bunu böyle görenler sıfatımdan zâtıma yol bulurlar. Gördüğün engin deniz Rahmetimin denizidir. Ağaç dünyadır, Kuş ümmetinin misâlidir. Gagasındaki zerre ümmetlerinin günahlarıdır. Denizin bir damlası o zerreye bedeldir."***

Kesme ümmit havf edip ol bahr-ı rahmetten recâ
Kim olur her katresi beş bin cihanın cürmüne

Gark eder âlemleri bir katre âb-ı mağfiret
Var kıyas et vüs'ati deryâ-yı rahmet neydiğin [2052]

مَا مَالَتِ النَّفْسُ لِلطَّاعَاتِ مِنْ كَسَلٍ

Nefis tembellikten dolayı taattan ayrılıp sapıttı.

Allah Teâlâ insanın fıtratında usanç olduğunu bildiği için ibadetleri çeşitlendirdi. Her zaman ibadet etmeyi değil, bazı zamanlarda ibadeti emretti. Mesela namazda niyetin tek namaz kılmak değil namazı yerine getirmek olsun. Zira her namaz kılan namazı gerçekte kılmış değildir. Eğer öyle olmuş olsa idi, mutsuz insanları namaz kılanlar içinde görmezdik.

وَمَا اعْتَدَدْتُ لِحِسَابِ الْحَشْرِ مِنْ عَمَلٍ

Benim mahşer hesabı için hazırlığım da yoktur.

فَسَالَتِ الْعَيْنُ لِلْمِصْرِيِّ مِنْ وَجَلٍ

Mısrînin ihtiyarlıktan gözleri aktı.

[2051] **Necm, 9**
[2052] (Niyâzî-i Mısrî, 2003), s. 38

اِرْحَمْ بِفَضْلِكَ لَا تَنْظُرْ اِلٰى ذَلَلٍ

Ne olur fazlınla merhamet et. Benim zilletime bakma,

اِنَّ الْكَرِيمَ يُحِبُّ الْعَفْوَ عَنْ خَدَمٍ

Kerîm olan, Sultan, kendisine hizmette bulunanlarını kusurlarını affetmeği sever

Eğer sen illa da nefsin kusurlarını silmekle ve onları ibadet, taat ve zikirle yok edip Allah Teâlâ'ya vuslat etmeyi düşünürsek bu hatadır. Lakin O seni kendine ulaştırmak istediğinde, senin vasfını kendi vasfıyla örter ve affeder.

ن N

142

Visâl'ül- abdi lillâhi bilâ beyne velâ eyne	وِصَالُ الْعَبْدِ لِلّٰهِ بِلاَ بَيْنَ وَلاَ اَيْنَ
Kezâlike'l-abdu bi-lâhi bilâ beyne velâ eyne	كَذٰلِكَ الْعَبْدُ بِاللّٰهِ بِلاَ بَيْنَ وَلاَ اَيْنَ
Cemâlün kad bedâ hakkan bi-külli'l-vechi ıtlâkan	جَمَالٌ قَدْ بَدٰى حَقًّا بِكُلِّ الْوَجْهِ اِطْلاَقًا
Tecellü bienne tahkîkan bilâ beyne velâ eyne	تَجَلُّ بِأَنَّ تَحْقِيقًا بِلاَ بَيْنَ وَلاَ اَيْنَ
Feinne'l-halka lem-yunkal mine'l-imkânı lâ-nagfel	فَإِنَّ الْخَلْقَ لَمْ يُنْقَلْ مِنَ الْاِمْكَانِ لاَ نَغْفَلْ
Erâ Hakkan vücûde'l-külli bilâ beyne velâ eyne	اَرٰى حَقًّا وُجُودَ الْكُلِّ بِلاَ بَيْنَ وَلاَ اَيْنَ
Yerâ fî külli mir'âtin bi-iskâti'l-izafâti	يَرٰى فِي كُلِّ مِرْآتٍ بِاِسْقَاطِ الْإِضَافَاتِ
Vücûdu'l-vahdetizzâti bilâ beyne velâ eyne	وُجُودُ الْوَحْدَةِ الذَّاتِ بِلاَ بَيْنَ وَلاَ اَيْنَ
Bi-bâbi'l-mürşidîyne elzemü li-hâze'l-meşhedi'l-a'zam	بِبَابِ الْمُرْشِدِينَ اَلْزَمُ لِهٰذَا الْمَشْهَدِ الْاَعْظَمِ
Terâ mâlâ yera'l-a'lemü bilâ beyne velâ eyne	تَرٰى مَا لاَ يَرٰى الْأَعْلَمُ بِلاَ بَيْنَ وَلاَ اَيْنَ
Sekânî şerbeten subhan feahyânî bihi ilmen	سَقَانِى شَرْبَةً صُبْحًا فَاَحْيَانِى بِهٖ عِلْمًا
Fesâre'l-ilmü lî aynen bilâ beyne velâ eyne	فَصَارَ الْعِلْمُ لِى عَيْنًا بِلاَ بَيْنَ وَلاَ اَيْنَ
Tecellâ vechuhu bi'z-zâtî alel-Mısrıyyı fi'l-halâtı	تَجَلّٰى وَجْهُهُ بِالذَّاتِ عَلَى الْمِصْرِيِّ الْحَالاَتِ
Biifnâi'l-vücûdiyyâtı bilâ beyne velâ eyne	بِاِفْنَاءِ الْوُجُودِيَّاتِ بِلاَ بَيْنَ وَلاَ اَيْنَ

وِصَالُ الْعَبْدِ لِلّٰهِ بِلاَ بَيْنَ وَلاَ اَيْنَ

Kulun Allah Teâlâ'ya yaklaşması mesâfesiz ve mekânsızdır

[SEYR MERTEBELERİ

Hakîkat erbabına göre sefer, müridin Allah Teâlâ'ya yönelmesi sırasında kalbin geçirmiş olduğu seyirlerden ibarettir. Bu esnada takip edilen sefer dörttür:

1-SEYR İLÂ'LLAH

Seyr ü sülûkün dört mertebesinden birincisi hakkında kullanılır bir tabirdir. Buna *"sefer-i evvel"* de denir. (Seyr-i ilâ'llah) demek, aşağı bilgilerden, yüksek bilgilere ilerlemek, ilimde durmadan yükselmektir. Bu şekilde mahlûklara ait bilgiler bilindikten sonra, Allah Teâlâ'nın ilmine kadar varılır. Bu bilgiler başlayınca, mahlûklara ait bilgilerin hepsi unutulur. Bu hâle (Fenâ) denir.

Allah Teâlâ'nın, lütfu ve ihsanı ile mâsivânın hepsi, kalb gözünden silinince, isimleri bile unutulunca, (Fenâ) hâsıl oldu denir. (Seyr-i ilâ'llah) tamam olur.

Sâlik, yaradılışında Muhammedî ise, Âlem-i emrin beş latîfesini, sıraları ile geçtikten sonra, bunların Âlem-i kebîrdeki asıllarında seyr eder. Yani ilerler. Allah Teâlâ'nın lütfu ile bu beş aslın her birini inceden inceye geçerek sonuna gelir. Böylece, imkân dairesini (Seyr-i ila'llah) ile bitirmiş olur. (Fenâ) hâsıl oldu denir. (Vilâyet-i suğrâ) makamına başlamış olur.

Hakikî Fenâ ise, sıfât-i ilâhînin ve isimlerinin ve hiçbir bağlılığın, ayrı bir görünüşün de, tamamen görülmediği zaman hâsıl olur. Zât-ı ilâhîden başka hiçbir şey görülmez ve düşünülmez. Seyr-i ila'llah *Allah yolculuğu*, işte burada sona erer.

2-SEYR Fİ'LLÂH

Seyr ü sülûkün dört mertebesinden ikinci mertebesi hakkında kullanılır bir tâbirdir. Buna "sefer-i sani" (cem) de denir.

Allah Teâlâ'nın isimlerinde ve sıfatlarında ilerleme, Allah Teâlâ'nın beğendiği ve râzı olduğu şeylerde fâni olma (yani O'nun sevdiklerini sevmek ve O'nun sevdikleri kendine sevgili olmak) seyr-i fi'llah diye isimlendirilir. Böylece anlatılamayan, işaretle bildirilemeyen ve isim verilemeyen, bir şeye benzetilemeyen, kimsenin bilemediği, anlayamadığı mertebeye varılır. Bu seyre (Bekâ) denir.

Bu makamda, sülûkten sonra, cezbe hâsıl olur. Bu seyre, seyr-i fi'llah da denmesine sebep, insan bu seyrde, Allah Teâlâ'nın sıfatları ile sıfatlanır. Bir sıfattan bir sıfata geçer. Çünkü aynadaki suretlerin sıfatlarının bazısından aynanın da nasibi olur. Bundan dolayı, sanki Allah Teâlâ'nın isimlerinde seyr etmiş gibidir.

(Seyr-i fi'llah) hâsıl olmadıkça, tam ihlâs elde edilemez. (Seyr-i fi'llah) denilen (İsbât) makamına kavuşmak için çalışılır. Bu makamda, kalb yalnız Allah Teâlâ'yı hatırlamaktadır. Bu makama (Bekâ) makâmı ve (Hakîkat) denir. Vilâyetin sonu, bekâ makâmıdır. Birincisinde fenâ makâmına ve hakikâtte bekâ makâmına kavuşan insan, vilâyete kavuşmuş, Velî olmuştur. Nefs-i emmâresi, nefs-i mutmainne olmuş, küfürden, inkârdan kurtulup, yaratılışında bulunan kötülük, azgınlık yok olmuş ve Rabbinden razı Rabbi de ondan razıdır.

Abdülhakîm bin Mustafa Arvâsî kuddise sırruhu'l-azîz; *"Seyr-i ila'llah ve seyr-i fi'llah yani Allah Teâlâ'nın beğendiği şeylerde fânî olma hâsıl olmadıkça, tam ihlâs* (her işini yalnız Allah Teâlâ'nın rızâsı için yapma) *elde edilemez. Muhlislerin* (ihlâs sahiplerinin) *olgunluğuna kavuşulamaz" d*emiştir.

Fenâ fi'llah makamı zahir olunca, dil ile her gün beşbin kere tehlil de yani *'Lâİlâhe İlla'llâh'* zikrinde bulunduktan sonra, Allah Teâlâ'yı murakabede olmak

gereklidir ki, Allah Teâlâ'ya karşı fena-i küllî (tümüyle kendinden geçme hali) elde edilsin.

3-SEYR ANİLLÂH-BİLLÂH

Üçüncü seyre, (Seyr-i ani'llah-i billâh) denir. Bu da, ilmin hareketidir. Yüksek bilgilerden aşağı bilgilere inilir. Böylece, mahlûkları bilmeğe kadar inilir. Bütün vücûd mertebelerinin bilgisi unutulur.

Üçüncü ve gelecek olan dördüncü seyrler, davet makamını elde etmek içindir. Allah Teâlâ'nın kullarına yardımı gelip fetih müyesser olunca (Nasr,1) vahdet kapısı açılır. Mutlak fenâ ve istiğrakla "'ayn-ı cem'"de zâtî şühud ve birlik nûru Allah Teâlâ'nın yardımı ile verilince irşat seccadesi helâl olur. Bu da şeyh hazretlerinden icazet ve **"hazret-i 'izzet"** ten işaret ile olur.

> Aynü'1-cem Allah Teâlâ'nın birliğini (Ahadiyyetini) zahirî ve bâtını olan iki zıtta bağlı kılmamaktır. Ahadiyyet makamı, *"Kabe kavseyn"*[2053] makamıdır. İkilik artık kalmaz. Bu makam geçilince de *"Ev Ednâ"* makamına ulaşılır ki, bu makam velayetin son makamıdır.

Seyr-i bi'llah'a kadar her makamda, en kâmil Allah Teâlâ dostlarının hepsine göre zikirde sayıyla meşgul olunmalıdır. Lakin beşbin sayısıyla kayıtlanmak seyr-i ila'llah'ın tamamlanmasına ve ondan az sonrasına kadar gereklidir ki, maksat ve meram bulunabilsin.

4-SEYR-İ EŞYÂ (SEYRİ MÜSTEDİL) **(Dönülen Makamlar)**

Bunlardan sonra, dördüncü seyr başlar. Buna (Seyr-i eşyâ) denir. Birinci seyrde unutulmuş olan, eşyanın bütün bilgileri, şimdi yavaş yavaş ele geçer. Bu dördüncü seyr, birinci seyrin tersidir. Üçüncü seyr de, ikinci seyrin karşılığıdır.

> Bu makam da Hakk'tan halka dönme makamıdır. Bu ise, cem' ve fark birliği demektir. Hakk'ın halka dâhil olması ve onda yok olmasıdır ki, kesrette vahdet, vahdette de kesret görülebilsin. Bu da Allah Teâlâ'dan Allah Teâlâ'ya dönmedir. Bu makam, fenadan sonra beka, cem'den sonra fark makamıdır." [2054]

Tasavvufta nihâyete kavuşan bir velînin geri döndükten sonra, daha önce unutmuş olduğu eşyânın bütün bilgilerine yeniden sahip olması, Seyr-i fil-eşyâ diye isimlendirilir. Muhammed Bakî-billâh kuddise sırruhu'l-azîz buyurmuştur ki;

"Seyr-i fil-eşyâ, davet makamını elde etmek içindir. Davet makamı, nebilere mahsustur."

كَذٰلِكَ الْعَبْدُ بِاللّٰهِ بِلَا بَيْنَ وَلَا اَيْنَ

Allah Teâlâ'nın da kuluna yaklaşması öyledir, yani mesâfesizdir.

Velayeti Kübrâ, Allah Teâlâ'nın Esma, Sıfat ve Zat'ına mahsus olan dairede se-

---

[2053] Necm, 9

[2054] Sefine-i Evliya, c.II, s.177 deki Dip not.

yirden ibarettir.

[Ne zaman insan Tevhîd-i Vücûdî ve Allah Teâlâ ile beraberlik sırrına ererse, o zaman nefsinde Arşı Mecid'den, hatta Arş'tan daha yüce bir makamdan zeminin altına kadar uzanan âlemlerde, zerreler de dâhil olmak üzere, her şeyi kuşatmış olarak yayılan bir nur görür. Bu nurun renkle ilgisi bulunmamakla beraber, semavî ve koyu bir görünüşte olduğu söylenebilir. Bir hadîsi kutside ***"Allah Teâlâ Âmâ'da idi."*** [2055] buyurmaktadır.

Allah Teâlâ ile beraberlik sırrına eren ve Tevhîd-i Vücûdî'nin şereflisi olan kimse o nur'u, güneşin doğuş anındaki netliği gibi, görür. O zamana kadar bir benzerini görmediği bu nur'a karşı

"Acaba bu gördüğüm Allah Teâlâ mıdır?" diye şüpheye düşecek kadar bu tecellinin tesiri altında kalır. Nihayet bu nur da insanın murakabesinden çekilir ve eseri bile kalmaz. Bu nur ile yok olan imkân âlemi, bu nurun yok olması ile tekrar meydana gelir. Bir nur tecellisi ile diğer bir âlemin yok olması, birinin diğerini yok ettiği için değil, tıpkı güneşin doğması ile aslında var olan yıldızların gündüz görülemediği gibi, bir şeydir. Fakat kalbe ait seyirdeki görüş, maddî gözle olan görüş gibi, sınırlı olmadığı için, bu makamın yolculuğunda olan zat, yolculuk esnasında gördüğü varlığın, varlığı vâcib olanın (Allah Teâlâ'nın) tecellisi midir, yoksa mümkün olan bir varlık belirtisi midir, ayırt edebilir.

Varlığı vacib olan Allah Teâlâ'nın tecellisini görme haline ***"O'nunla olma"*** hali denilir. Allah Teâlâ'nın lütuf ve kereminin eseri olan, insanda bu görme hali, Velayeti Kübra'da seyreden velilere mahsus bir iltifatıdır ki; Bu makamın velayeti peygamberlere mahsus bir velayettir.

İnsan, mânevî sarhoşluktan ayılma ve uyanma makamında varlığı olduğu gibi, yerli yerinde görür. Fakat gördüğü şeylerin, Allah Teâlâ'nın varlığını gösteren şeylerden ve O'nun varlığının gölgesinden başka bir şey olmayan şeyler olduğunu anlar. Yine bu makamın sırlarına eren zat görür ve anlar ki; Varlığın görünüşü Allah Teâlâ'nın sıfatıdır ve katiyyen aslı değildir. Tevhîd-i Şühûdînin manası işte budur. Öyle bir tevhîd-i Şuhûdî ki, nefis latifesinden müşahede edilir. Allah Teâlâ'nın kuluna olan yakınlığının manası bu makamda anlaşılır.

"O'nunla beraber olmak ve O'na yakın olmak" arasındaki fark'a gelince: Beraber olmanın sonu ***"Bir"*** olmaya ve sonunda ikiliği kaldırmaya gider. Her ne kadar mümkün olanın varlığı ayrıca müşahede edilirse de, varlığı kendi zatından değil, Allah Teâlâ'nın varlığındandır. Yine mümkünün sıfatının varlığı da O'nun sıfatının varlığındandır.

Beraberliğin ve birliğin hakikâti yokluktur. Yaratılmış olanın Allah Teâlâ'da yok olmasıdır. Bu hususu bundan daha fazla açmak mümkün değildir. Buraya kadar yapılan izahattan anlaşılmıştır ki;

Varlıkta asil olan gölge değil, bizzat varlığın aslıdır. Zaten gölgenin varlığı da onu salan bir asıldan gelir. Varlığın sıfatında da durum aynen böyledir. Gölge

---

[2055] *"Her şey yokluk halinde iken ve kâinatta hiç bir şey var olmadığı zamanda Allah Teâlâ, varlığı kendi Zatı ile idi."*

olan sıfatın varlığı, asıl olan sıfatın varlığının eseridir. Asıl olanın gölgeye yakınlığına karşılık, nasıl olur da gölgenin asıl olana yakınlığından bahsedilebilir? Gölgenin varlığı gölgeyi düşüren asıldan gelmektedir.

Ekrabiyyet *"Allah-ü Teâlâ'nın kuluna her şeyden yakın oluş"* hâlini satırlara intikal ettirmek mümkün değildir.

Aklın gücü de bu makamı anlamak ve anlatmak için çok noksan ve kifayetsizdir. Allah Teâlâ'nın kuluna olan yakınlığının, kulun kendi kendine olan yakınlığından daha yakın olduğunu kavramak hususunda, idrâk susmuş ve akıl acze düşmüştür. Bu mesele aklın ötesindedir. Bu sırrı meydana koyma yetkisi sınırlı tutulmuştur.][2056]

جَمَالٌ قَدْ بَدٰى حَقًّا بِكُلِّ الْوَجْهِ اِطْلاَقًا

Allah Teâlâ'nın cemâli her yüzde görünmeye başladı.

تَجَلٍّ بِأَنَّ تَحْقِيقًا بِلاَ بَيْنٍ وَلاَ اَيْنَ

Mutlak olarak tecellîsi gerçekten mesâfesiz ve mekânsızdır.

فَإِنَّ الْخَلْقَ لَمْ يُنْقَلْ مِنَ الْإِمْكَانِ لاَ تَغْفَلْ

Halk imkândan intikâl etmez, gâfil olma.

İmkân şudur ki, vücûd ile yokluğu eşit ola, yani varlıkla yokluğu aynı olmalıdır. Yaratılmışlar hiçbir zaman imkân âleminden ayrılmaz. Yani ilah olmaz.

اَرٰى حَقًّا وُجُودَ الْكُلِّ بِلاَ بَيْنٍ وَلاَ اَيْنَ

Her bir şeyin vücûdunu mesâfesiz ve imkânsız olarak Hakkın vücûdu görür.

يَرٰى فِي كُلِّ مِرْآتٍ بِإِسْقَاطِ الْإِضَافَاتِ

Kayıdların yok edilmesiyle de her bir aynada tek bir vücûd görünür.

وُجُودُ الْوَحْدَةِ الذَّاتِ بِلاَ بَيْنٍ وَلاَ اَيْنَ

Yüce Allah Teâlâ'nın vücûdunu mekânsız ve mesâfesiz tektir.

بِبَابِ الْمُرْشِدِينَ الْزَمْ لِهٰذَا الْمَشْهَدِ الْاَعْظَمِ

Bu meşhed-i â'zam (bu büyük toplantı, bu görüş için) için Mürşidin kapısına sık sık devam ve eteğine yapışmakla olur.

[2056] (ALTUNTAŞ, 2007), s.785

Hz. Pir Abdülkadir Geylânî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz ***"Benim halîfelerim, mürîdlere zikre izin versinler ve irşada karışmasınlar, ben irşâd ederim."*** **diye vadetmiştir ki, o, vadinden dönmez.**[2057]

Hz. Kuddûsî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz **de buyurdu ki:** ***"Yâ Rabbî! Yâ Rabbî! Şeyh Muhammed Bahaeddin kulun bir suçumuz olsa bize küser. Şeyh Abdülkadir kulun küsmez. Çekinmeden günâh işleselek dahi muhabbetten geçmez."*** [2058]

تَرَىٰ مَا لَا يَرَى الْأَعْلَمُ بِلَا بَيْنَ وَلَا أَيْنَ

O zaman âlemin görmediğini aracısız olarak görürsün
Çünkü Bu Tevhid ilmi zevkîdir.

İlmi değildir, yani öyle kitapları okumakla hâsıl olmaz. Kitap okumakla elde edilen bilgilerden kitapsız haber verilmez. Bu tevhid ilmi ise zevkîdir, yani hâl ehli olmakla elde olunur.

سَقَانِى شَرْبَةً صُبْحًا فَأَحْيَانِى بِهِ عِلْمًا

Mürşid sabah vakti bana bir şerbet içirdi ve beni ilmiyle ihyâ etti, yani bana bir tevhid makâmı gösterdi ve yeniden diriltti,

Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz şeyhin elinden içtiği bâde ile sırlara kavuştuğunu anlatmaktadır.

فَصَارَ الْعِلْمُ لِى عَيْنًا بِلَا بَيْنَ وَلَا أَيْنَ

Sonra mekânsız ve mesâfesiz olan bilgimi kendimde buldum

تَجَلَّى وَجْهُهُ بِالذَّاتِ عَلَى الْمِصْرِىِّ الْحَالَاتِ

Mısrî'nin hallerinde İlâhî yüz bizzat tecellî etti.

بِإِفْنَاءِ الْوُجُودِيَّاتِ بِلَا بَيْنَ وَلَا أَيْنَ

İşte o zaman arada hiçbir engel olmadan vücûdların yok olmasıyla onu kendisinde buldu.

"Hiçbir şey bilmeme, hiçbir şey istememe, hiçbir şey olmama noktasına geri

[2057] (Kuddûsî, Tarihsiz), s. 47
[2058] (Kuddûsî, Tarihsiz), s. 173

dönmeliyiz" [2059]

Allah Teâlâ, tecelli-i bizâtihî (Zâtı tecellî) ve Tecelli-i bi-sıfâtihî (Sıfatıyla tecellî) ve ihâta-i bi-esmâihî (İsimleriyle kaplama) ve zahara bi-efâlihî (Fiilleriyle görünme) oldu. Yani zâtıyla tecelli etti, sıfâtıyla ziynetlendi, isimleriyle bütün âlemleri kapladı, fiilleriyle göründü.

[2059] (Max HORKHEİMER, 2005), s. 411

143

Vezin: Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

Ey bu gönlüm şehrini bin kahr ile vîrân eden,
Bî-dühân odlar yakup bu sînemi külhân eden.
Ehl-i âlem derdinin mislin görür rahat bulur,
Cins u misli olmayan derde beni dükkân eden.
Bir bahirdir sâhili yok mevci olmaz münkesir,
Leylinin fecrin getürmez gökteki devrân eden.
Akl-ı fikrim zevrâkı yollarda kaldı ser-nigün,
Belki cümle akl-u fikri bende sergerdân eden.
Kimine meydân eden bu âlemin her köşesi,
Mısrî’ye uçtan uca her köşeyi zindân eden

Ey bu gönlüm şehrini bin kahr ile vîrân eden,
Bî-dühân[2060] odlar yakup bu sînemi külhân[2061] eden.
Ey bu gönlüm şehrini bin kahr ile harab eden,
Dumansız ateşler yakıp bu göğsümü külhân eden.

Ehl-i âlem derdinin mislin görür rahat bulur,
Cins u misli olmayan derde beni dükkân[2062] eden.
Dünya ehli derdinin benzerini görür rahatlar,
Cins ve benzeri olmayan derde beni dükkân eden.

Allah Teâlâ dostlarında tecelli kıldığı sıkıntılar ile diğer kulların gönüllerine ferahlık verir. Bu şekilde kıyaslama imkânı bulunca kendindeki az bir derdin olduğu düşüncesi ile şükür makamına çıkar. Şükür ise sabır makanın diğer yüzüdür. Esmâ-i ilâhiyyedeki son esmanın sabur olmasıda kulların üzerindeki tecellilerin son kılındığı makama işaret edişidir.

Bir bahirdir sâhili yok mevci olmaz münkesir,
Leylinin fecrin getürmez gökteki devrân eden.
Bir deryadır sâhili yok dalgası kırılmış olmaz,
Gökteki devrânda gece gün doğumunu getirmez.

Güneşin hakikati dünya ile açığa çıkmıştır. Yoksa uzayda binlerce güneş olup ve zaman da ayrı ayrı yaşanmaktadır.

[2060] **Duhan:** Duman. Tütün. Kur'an-ı Kerim'in 44. suresinin adı. Mc: Gaflet ve dalâlet dumanı ki, hakikatların görünmesine mâni olur. Arap lisanında galib olan şerre, duhan tesmiye ederler. Kıtlık ve kuraklık
[2061] **Külhan:** f. Hamam ocağı. Hamamda su ısıtmak için ateş yakılan yer.
[2062] Alışveriş merkezi, kumarhâne

Akl-ı fikrim zevrâkı yollarda kaldı ser-nigün,[2063]
Belki cümle akl-u fikri bende sergerdân[2064] ***eden.***
Yollarda akl ve fikir kayığım batmış kaldı,
Belki cümle akıl ve fikri bende başı dönmüş eden.

Kimine meydân eden bu âlemin her köşesi,
Mısrî'ye uçtan uca her köşeyi zindân eden
Kimine bu âlemin her köşesini meydân eden,
Mısrî'ye ise uçtan uca her köşeyi zindân eden

Niyâzî-i Mısrî'nin çileli hayatı burada teberrüken hatırlatılarak, halinize şükür edin, demektedir. Yoksa Allah Teâlâ dostları râzı makamına varmadan veli olmazlar.

[2063] **Ser-nigün:** f. Baş aşağı olmuş. Tersine dönmüş. Bahtsız.
[2064] **Sergerdan:** f. Başı dönmüş, şaşkın. Hayran

144

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Gel ey gurbet diyârında esir olup kalan insan,
Gel ey Dünya harâbında yatıp gâfil olan insan.
Gözün aç perdeyi kaldır duracak yer mi gör Dünya,
Kati mecnun durur buna gönül verip duran insan.
Kafeste tutiye sükker verirler hiç karar etmez,
Aceb niçün karar eder bu zindâna giren insan.
Ne müşkül hâl olur gaflette yatup hiç uyanmayıp,
Ölüm vaktinde Azrâil gelince uyanan insan.
Kararmış kalbin ey gâfil nasihat neylesin sana,
Hacerden katıdır kalbi öğüt kâr etmeyen insan.
Bu derdin çâresin bul sen elinde var iken fırsat,
Ne ıssı sonra âh u zâr edüp hayfâ diyen insan.
Niyâzî bu öğüdü sen ver evvel kendi nefsine,
Değil gayriye andan kim tuta her işiten insân.

Gel ey gurbet diyârında esir olup kalan insan,
Gel ey Dünya harâbında yatıp gâfil olan insan.
Gel ey gurbet diyârında esir olup kalan insan,
Gel ey Dünya perişanlığında yatıp gâfil olan insan.

Ruhun dünya ve bedendeki durumu için sürekli gurbette kalan ve kafesteki kuş misal verilir.

Gözün aç perdeyi kaldır duracak yer mi gör Dünya,
Kati mecnun durur buna gönül verip duran insan.
Gözün aç perdeyi kaldır duracak yer mi gör Dünya,
Muhakkak mecnun olmuştur buna gönül verip duran insan.

Kafeste tutiye sükker verirler hiç karar etmez,
Aceb niçün karar eder bu zindâna giren insan.
Kafeste papağana şeker verirler hiç karar etmez,
Accaba niçin durmak ister bu zindâna giren insan.

Kafes en emniyetli yer iken, papağan orada karar etmek istemez. Çünkü onun emniyeti öz vatanından ve sevgilisine kavuşma engelidir. İnsan bu nedenle dünyaya gelince asıl vatanını unutup dünyaya bağlanmaktan kendini kurtarmalıdır.

Hikâye

Bir tacirin bir papağanı vardı. Bir gün tüccar Hindistan'a gitmek için yol hazırlığına başladı. Kölelerinin, cariyelerinin her birine ayrı ayrı:

"Hindistan'dan ne getireyim ne istersin?" diye sordu.

Her biri ayrı bir şey istedi. Tüccar papağanına da sordu:

"Ey güzel kuşum, sana ne getireyim Sen Hindistan'dan ne istersin?" dedi.

Papağan:

"Oradaki papağanları görünce hâlimi anlat ve de ki, falan papağan benim mahpusumdur, ben onu kafeste besliyorum. Size selâm söyledi. Ben gurbet ellerde kafeslerde sizin hasretinizle can vereyim, siz serbestçe ağaçlıklarda kayalıklarda dolaşın bu reva mıdır? Hiç değilse bir seher vakti ben garibi de hatırlayın ki, ben de birazcık mutlu olayım, dedi," de. Başka da bir şey istemem" dedi.

Günler geceler boyu yol gitti, nihayet Hindistan'a vardı. Giderken birkaç papağan gördü kayalıklara konmuş, bekliyorlardı, atını durdurup seslendi:

"Ben falan memlekette filan kişiyim, ticaret yapmak için buralara geldim. Benim bir papağanım var size selâm söyledi ve böyle böyle dememi istedi" dedi.

Tüccar sözlerini bitirir bitirmez, o papağanlardan birisi titredi, nefesi kesildi düşüp öldü.

Tüccar bu haberi verdiğinden dolayı bin pişman oldu.

"Ne yaptım, bu zavallı kuşun ölümüne sebep oldum. Galiba bu benim kuşumun bir yakını, candan seveni olsa gerek" diye düşündü.

Aradan bir hayli zaman geçti, tüccar alışverişini bitirip memleketine döndü. Herkesin istediğini bir bir verdi.

Kuş kafesinde tüccara sordu:

"Benim istediğim nerede. Hem cinslerimi, papağanları gördün mü, ne söyledin, ne gördünse bana anlat, beni de mutlu et" dedi.

Tüccar:

"Sevgili kuşum kusura bakma, fakat söylemesem daha iyi olacak sanıyorum, çünkü hâlâ o saçma sapan haberi götürerek yaptığım akılsızlığa ve cahilliğe yanmaktayım, onun için anlatmasam daha iyi" dedi.

Papağan ısrar etti; bunun üzerine tüccar istemeye istemeye olanları anlattı:

"Tarif ettiğin yere varıp dostların olan papağanları görünce senin söylediklerini ve selâmını "söyledim içlerinden biri buna dayanamadı üzüldü titredi ve hareketsiz kaldı, ödü patladı dayanamadı öldü gitti" dedi. *Bunu görünce çok pişman oldum, fakat nafile bir kere söylemiş bulundum"* dedi. Tüccarın sözlerini duyan papağan kafesin içinde titredi, hareketsiz kaldı ve biraz sonra düşüp öldü.

Tüccar bunu görünce aklı başından gitti, ağlayıp sızlamaya başladı, külahını yere vurdu.

"Ey güzel sesli kuşum, sana ne oldu neden bu hâle geldin, ben ne yaptım başıma ne işler açtım" diye dövündü. Sonunda ölü papağanı, kafesten çıkarıp pencerenin kenarına getirdi, getirir getirmez papağan hemen canlanıp uçtu, bir ağacın en yüksek dalına kondu. Tüccar buna şaşıp kaldı.

"Ey güzel kuş, bu ne iştir, bu ne haldir, bana anlat, bu hileyi nasıl öğrendin de beni kandırdın" dedi. Papağan konduğu yerden seslendi:

"Sevgili Efendim, o Hindistan'da gördüğün papağan benim selâmımı alınca düşüp ölmüş gibi yaparak bana bu haberi gönderdi. "Eğer kurtulmak istiyorsan

öl!" dedi. Ben de gördüğün gibi onun dediğini yaparak hapisten kurtuldum. Kısaca öldüm kurtuldum kafeslerde tutulmaktan" dedi.

Ne müşkül hâl olur gaflette yatup hiç uyanmayıp,
Ölüm vaktinde Azrâil gelince uyanan insan.
Ne müşkül hâl olur gaflette yatıp hiç uyanmayıp,
Ölüm vaktinde Azrâil gelince uyanan insan.

Kararmış kalbin ey gâfil nasihat neylesin sana,
Hacerden katıdır kalbi öğüt kâr etmeyen insan.
Kararmış kalbin ey gâfil nasihat neylesin sana,
Taştan katıdır kalbi öğüt fayda etmeyen insan.

Bu derdin çâresin bul sen elinde var iken fırsat,
Ne ıssı[2065] ***sonra âh u zâr edüp hayfâ diyen insan.***
Bu derdin çâresini bul sen elinde var iken fırsat,
Neye malik sonra âh u zâr edüp ne yazık diyen insan.

Niyâzî bu öğüdü sen ver evvel kendi nefsine,
Değil gayriye andan kim tuta her işiten insân.
Niyâzî bu öğüdü sen ver evvel kendi nefsine,
Değil başkasına ondan kim tuta her işiten insân.

Sözün öze uygunluğu kuvvetini aşikâr eder. Söz hale dönmedikçe tesir vucuda getirmez. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme dahi ***"emr olunduğun gibi dostoğru ol"***[2066] işin ciddiyetini beyan eder.

[2065] **Is:** (Iss) t. Bayındırlık, mâmuriyet. Şenlik. Ses. Sâhib. Mâlik. Efendi
[2066] Hud, 112

145

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Tende cânım canda cânânımdır Allâh hû diyen,
Dilde sırrım sırda sübhânımdır Allâh hû diyen.
Dest-i kudretle yazılmış yüzüne âyât-ı Hakk,
Gönlümün tahtında sultânımdır Allâh hû diyen.
Cümle â'zâdan gelir zikr-i "Enel Hak" nârası,
Cism içinde zâr u efgânımdır Allâh hû diyen.
Geceler tâ subh olunca inledir bu dert beni,
Derdimin içinde dermânımdır Allâh hû diyen.
Yere göğe sığmayan bir mü'minin kalbindedir,
Katremin içinde ummânımdır Allâh hû diyen.
Kisve-i tenden muarrâ seyreder bu gökleri,
Çark uran abdâl-ı uryânımdır Allâh hû diyen.
Her kişiye kendiden akreb olan dost zâtıdır,
Ey Niyâzî dilde mihmânımdır Allâh hû diyen

Tende cânım canda cânânımdır Allâh hû diyen,
Dilde sırrım sırda sübhânımdır Allâh hû diyen.
Tende cânım canda cânânımdır Allah hû diyen,
Dilde sırrım sırda sübhânımdır Allah hû diyen.

Niyâzî-i Mısrî, bu ilahisinde zikir edenin de Allah Teâlâ olduğunu ve ehl-i zikri överkende hakikatte Allah Teâlâ'yı övüşünü dile getiriyor.

> "Bu aşk ateşi ne ile yanar? Derseniz, bu aşk ateşi, zikrullah kılıcı ile yanar. Zikrullah'tan da maksat, sabahlara kadar lisanla: Allah, Allah... Demek değildir.
>
> ***"Rabbini zikret, kendini unuttuğun vakit"*** (Kehf,24) buyrulur. Yani Allah Teâlâ'yı öyle zikreyle ki, Allah Teâlâ'dan gayri bir şey kalmasın ve kendi nefsin de kalmasın. ***Çünkü hakîkî zikrin mânâsı, zikreden, zikredilen ve zikrin bir olmasıdır.***
>
> İşte bu türlü zikirde bulunanın kalbinde ikilik ve o kimsede benlik kalmaz. O kimsenin kalbine hakîkî sevgili nazar eder ve kendi cemâlini o kimsenin kalbinde görür. O zaman öyle hitap eder ki; Bu gönülde, bu mülkün içinde yârdan başkası yoktur. Ve yine öyle hitap eder ki;
>
> ***"Bugün âlem mülkü kimin içindir?"*** Cevap: ***"Kahhâr ve tek olan Allah içindir."*** (Gafir, 16) [2067]

Dest-i[2068] ***kudretle yazılmış yüzüne âyât-ı Hakk,***
Gönlümün tahtında sultânımdır Allâh hû diyen.

[2067] Ken'an Rifâî, Sohbetler, hzl: Sâmiha Ayverdi, İst, 2000, s. 317

[2068] **Dest:** f. El, yed. Mc: Kudret, fayda, nusret, galebe. Düstur. Tasallut. İkmâl. Âlî makam. Meclisin şerefli yeri

Kudret eli ile yazılmış yüzüne Hakk âyetleri,
Gönlümün tahtında sultânımdır Allah hû diyen.

Cümle â'zâdan gelir zikr-i "Enel Hak" nârası,
Cism içinde zâr u efgânımdır Allâh hû diyen.
Cümle â'zâdan gelir zikr-i "Enel Hak" bağırışı,
Cisim içinde inleyiş ve feryadımdır Allah hû diyen.

"Cümle â'zâlardan gelür zikr-i "Enel Hakk" nâ'rası" demek, yani bütün organlardan "Ben Hakk'ım" nârası bir zikir halinde yüksek sesle benden çıkmaktadır. Cenâb-ı Hak kudsî hadiste buyurmuştur: ***"Her kim benim veli kullarımdan birisine düşmanlık ederse ben ona harp açarım. Kulum kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevimli bir şeyle bana yaklaşmamıştır. Kulum bana devamlı nafile ibadetleri ile yaklaşır. Bunun sonucunda ben onu severim. Bir kere onu sevdim mi ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Eğer benden bir şey isterse onu veririm. Bana sığınırsa muhakkak onu korurum. "*** [2069]

Böylece o kulun bütün a'zâ ve cevâhiri Hak olur, onun tüm organlarından, "Ben Hakk'ım" nârası gelir.

Cenâb-ı Hak başka bir kudsî hadiste buyurmuştur: ***"Ben yere göğe sığmadım, ancak mü'min kulumun kalbine sığdım"*** [2070]

Çünkü arz ve semâda, yani Dünya ve göklerde cemiyyet yoktur. Bunların her biri Allah Teâlâ'nın birer isminin mazharıdır, insan ise Allah Teâlâ'nın bütün isimlerini câmidir, yani içine almıştır.

Geceler tâ subh olunca inledir bu dert beni,
Derdimin içinde dermânımdır Allâh hû diyen.
Geceler tâ sabah oluncaya kadar inledir bu dert beni,
Derdimin içinde dermânımdır Allâh hû diyen.

Yere göğe sığmayan bir mü'minin kalbindedir,
Katremin içinde ummânımdır Allâh hû diyen.
Yere göğe sığmayan bir mü'minin kalbindedir,
Katremin içinde ummânımdır Allâh hû diyen.

Kisve-i tenden muarrâ[2071] ***seyreder bu gökleri,***
Çark[2072] ***uran abdâl-ı uryânımdır Allâh hû diyen.***

[2069] Buhârî. Rekaik, 38; İbn. Mâce. Fiten. 16.38
[2070] Bkz. Sehâvî. 589. 590: Aclûnî. 11/195 Hadisin aslı muteber kaynaklarda bulunamamıştır.
[2071] **Muarra:** Fenalıktan uzak. Boş. Beri. Yüksek. Temiz. Çıplak
[2072] **Çark:** f. (Çarh-Çerh) Dönen pervaneli tekerlek. Vapur, değirmen ve dolap çarkı. Bir makinenin dönen tekerleği, çok zaman bu tekerlek makineyi çalıştırır. Her çeşit tekerlekli makine. Dönerek işleyen âlet. Koz: Birbiri içinde dönen feleklerden mürekkeb kâinat,

Ten elbisesinden soyulmuş olan seyreder bu gökleri,
Devran eden çıplak abdâlımdır Allâh hû diyen".

<u>Her kişiye kendiden akreb olan dost zâtıdır,</u>
<u>Ey Niyâzî dilde mihmânımdır Allâh hû diyen</u>
Her kişiye kendiden yakın olan dost zâtıdır,
Ey Niyâzî gönülde misafirimdir Allâh hû diyen

Bâyezîd kuddise sırruhu'l-azîz buyurur ki;

"O'nu sevdiğimi sanıyordum, fakat düşününce gördüm ki, O'nun aşkı benimkinden öncedir." [2073]

"Mevlana Celâleddin Rûmî kuddise sırruhu'l-azîze göre, insanın aşkı, gerçekte temsil yoluyla Allah Teâlâ'ya olan aşkın bir sonucudur.

Birisi her gece Allah der durur, bu zikrinden ağzı tatlılaşır, zevk alırdı. Şeytan ***"Ey çok söz söyleyen, bunca Allah demene karşılık onun Lebbeyk demesi nerede? Allah tahtından bir cevap bile gelmiyor. Böyle utanmadan sıkılmadan ne vakte dek Allah deyip duracaksın"*** dedi.

Adamın gönlü kırıldı, başını yere koydu, yattı. Rüyada yeşiller giyinmiş Hızır'ı gördü. Hızır ***"Kendine gel, niçin zikri bıraktın, çağırdığın addan nasıl usandın, zikrinden nasıl pişman oldun?"*** dedi. Adam, cevap olarak ***"Lebbeyk sesi gelmiyor, kapıdan sürüleceğimden korkuyorum"*** deyince;

Hızır ***"Senin o Allah demen, bizim Lebbeyk dememizdir. Senin o niyazın derde düşmen, yanıp yıkılman, bizim haberci çavuşumuzdur. Senin hilelere düşmen çareler araman, seni kendimize çekmemizden, ayağını çözmemizdendir. Ateşin de bizim lütfumuzun kemendidir, aşkın da. Her Ya Rabbi demende bizim, Efendim, buyur dememiz gizli"*** dedi.

Bilgisiz adamın canı, bu duadan uzaktır. Çünkü Yarabbi demesine izin yok ki! Zarara, ziyana uğrayınca Allah'a sızlanmasın diye ağzında da kilit var, gönlünde de. Ağzı da bağlı, gönlü de.

Firavuna yüzlerce mal, mülk verdi, o da nihayet ululuk, büyüklük davasına girişti. O kötü yaradılışlı, Hakk'a sızlanmasın diye ömründe baş ağrısı bile görmedi. Allah, ona bütün dünya mülkünü verdi de dert, elem, keder vermedi. Dert, Allah'ı gizlice çağırmana sebep olduğundan bütün dünya malından yeğdir.

Dertsiz d ua soğuktur, bir şeye yaramaz. Dertli dua ve niyaz, gönülden, aşktan gelir. O gizlice niyazın, o önü sonu anman yok mu? İşte saf, halis ve hüzünlü dua odur. ***"Ey Allah Teâlâ'm ey feryadıma erişen ey yardımcım"*** demendir. Allah Teâlâ yolunda köpeğin sesi bile Allah Teâlâ cezbesiyledir. Çünkü Allah Teâlâ'ya her yönelen, bir yol kesicinin esiridir. [2074]

---

felek, eflâk. Baht. Talih. şans.

[2073] Nicholson, Reynold A, ***İslâm Sûfîleri,*** Trc. Yücel Belli- Murat Temelli, İst, 2004.s.78

[2074] Mesnevi c.III, b.189–207

“Allah Teâlâ kıyamet günü şöyle der;

“Ey insanoğlu hasta, oldum beni ziyaret, etmedin, Kul; Ya Rabbi sen âlemlerin rabbisin, ben seni nasıl ziyaret ederim. Allah Teâlâ; “Bilmiyor musun filan kulum hastalandı, ona gitmedin, bilmiyor musun ki eğer onu, ziyaret etseydin beni yanında bulurdun. Ey Âdemoğlu senden yiyecek istedim, beni doyurmadın. Kul; Ya Rabbi sen rabbul âleminsin seni nasıl doyururum? Allah Teâlâ;

“Bilmiyor musun ki filan kulum senden yiyecek istedi sen onu doyurmadın, eğer onu doyuraydın, bunu benim nezdinde bulacaktın. Ey Âdemoğlu senden su istedim vermedin…” [2075]

[2075] Müslim, Birr. 43

146

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Şeha yüz döndüren senden kime dönse gerek yüzün,
Gözün yuman cemâlinden kime açsa gerek gözün.
Seni terk eyleyen insan bulur mu cismine ol can,
Yüzünde âyeti Rahmân okur her kim siler tozun.
Saçınla kirpiğin kâşın heme evsâf-ı nakkâşın,
Şehüm yoktur ayakdâşın kim ileri süre ferzin.
Buyurdu Hakk ki Kur'ânda edeler Âdem'e secde,
Div-ü şeytân o kim bunda kabul etmez Hakk'ın sözün.
Kaşın mihrâbını şimdi Niyâzî kıble edindi,
Kati çalıştı süründü yöneldince sana özün.

Şeha yüz döndüren senden kime dönse gerek yüzün,
Gözün yuman cemâlinden kime açsa gerek gözün.
Ey Hükümdar! Yüzünü senden döndüren kime dönmesi gerekir yüzün
Cemâlinden gözünü yuman, kime açması gerekir gözünü [2076]

Bu beyitte; Allah Teâlâ'dan yüzünü çeviren, cemâlinden gözünü yuman kimseye kim yardım edebilir, sorusuna cevap içinde saklı tutularak; bu halleri olana ancak Allah Teâlâ'm sen yardım edebilirsin, denilmektedir.

Bir başka mana ise bu halleri olan tevbe ederek yüzünü dönmeli ve gözünü açmalıdır.

Seni terk eyleyen insan bulur mu cismine ol can,
Yüzünde âyeti Rahmân okur her kim siler tozun.
Seni terk eyleyen insan cismine canı bulur mu?
Kim silerse tozunu yüzünde âyeti Rahmân ı okur.

Saçınla kirpiğin kâşın heme evsâf-ı nakkâşın,
Şehüm yoktur ayakdâşın kim ileri süre izin.
Saçınla kirpiğin kâşın bütün nakkâşın vasıfları,
Şahım yol arkadâşın yoktur ki ileri izini süre.

Buyurdu Hakk ki Kur'ânda edeler Âdem'e secde,
Div-ü şeytân o kim bunda kabul etmez Hakk'ın sözün.
Buyurdu Hakk ki Kur'ânda edeler Âdem'e secde,
Dev ve şeytân o ki bunda kabul etmez Hakk'ın sözün.

İblîs'in hakikati görmemesinin delillerinden biri de Âdem aleyhisselâma secde ile emr olundukda *"Ben Âdem'den hayırlıyım. Çünkü beni latif olan*

[2076] Ey Hükümdar! Yüzünü senden döndüren **kimse** dönmesi gerekir yüzünü
Cemâlinden gözünü yuman, **kimse** açması gerekir gözünü

ateşten ve onu koyu ve yoğun olan topraktan yarattın" deyip ona secdeden kaçınmıştır. İblîs bu sözün ilme dayandığını zannetti. Hâlbuki Allah Teâlâ melâikeye secdeyi emir buyurmuş ve İblîs dahi melâike arasında bu hitabı duymuş idi. Halîfe ise yerine halife koyan ile aynıdır. Buna göre muteber olan şey, halîfetullâh olan Âdem aleyhisselâmın zahiri değil, bâtınıdır. Melâikenin Âdem aleyhisselâma secde ile mükellef olması, onun hakikatine nazarandır. Bâtınî gözü kör olan İblîs Âdem'in hakikatini göremediği için, Allah Teâlâ'nın emrine muhalefetle kulluk yolunda üzerinde yürüyemedi. Kibri buna da mâni' oldu. Fakat Âdem aleyhisselâm taştan ve topraktan bina olunan Kâbe'ye secde ile emr olunduğu vakit bu, gayrullâha secde olmakla, caiz değildir, demedi. Kulluk yolu üzerinde yürüyerek Kâbe'ye secde etti. Ve *"Beni halîfe olarak yarattın ve sıfat-ı semâniyye-i ilâhiyyenin mazharı kıldın. Cansız maddeden ibaret olan Kâbe'nin aslı ile benim aslım arasında fark vardır. Ben üstünüm o basittir. Niçin ona secde edeyim"* diyerek serkeşlik etmedi. Zira Âdem bilir ki, Hak Teâlâ hazretleri Hakîm'dir. Onun emrine karşı kıyas edepsizliktir. Ubûdiyyet kulluk ancak emre uymaktır. [2077]

İbn Abidin namazdaki secdeyi açıklamıştır:

"Bir görüşe göre, namazda secdenin iki defa tekrarı, bir defa secde etmesi emredildiği halde bu emre uymayan şeytanı teşvik içindir. Yani o bir kere secde etmezken biz iki defa secde etmekteyiz" [2078]

Kaşın mihrâbını şimdi Niyâzî kıble edindi,
Kati çalıştı süründü yöneldince sana özün.

Niyâzî Kaşın mihrâbını şimdi kıble edindi,
Sıkı çalıştı süründü sana yöneltince özün.

Dindarlık öyle bir şeydir ki, onu Allah Teâlâ'nın bir lütfu bir ihsanı görür ve iman getirirler. Hele hiç görmeden iman edenler daha başkadır. Allah Teâlâ nihayet kıble tarafına namaz kılmasını emretti, çünkü her taraftan Kâbe yönüne doğru namaz kılmak gerekiyor. Bu yönelişin farz olduğuna bütün dünya ufuklarında söz birliği etmişlerdir. Müminler, Kâbe'nin çevresinde halka olup secde ederler. Kâbe'yi aradan kaldıracak olursan acaba bunlar hep birbirlerine mi secde ederler? Hâlbuki onlar kendi gönüllerine secde etmiş olurlar. [2079]

[2077] KONUK, Ahmed Avni ,"et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fi Islâhı Memleketi'l-İnsâniyye" Tercüme ve Şerhi, hzl: Mustafa TAHRALI, İst. 1992, s. 319-324

[2078] İbn Âbidin. *Reddü'l-muhtar,* I, 300; (KAHRAMAN, 2002), s. 82

[2079] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.222), s. 309

147

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

Gönülden zikre eyle iştiğâli
Zikirden gayrı iştiğâli n'idersin.
Yöneldigör Hakk'a akl ü hayâli,
Bu halden gayri ahvâli n'idersin.
İbâdet acısın bu nefse tattır,
Amelden olmağıl hâli n'idersin.
Amel oldur ki anda ola ihlâs,
Hulûs olmayan â'mâli n'idersin.
İç ol zehri ki bal olsun sonunda,
Sonunda zehr olan balı n'idersin.
Derüp Dünyayı cem etme önünde,
Seninle kalmayan malı n'idersin.
Ko mekri aldatıp gezme bu halkı,
Bu mekr ü fitne vü âli n'idersin.
Gönül ikbâli halka olma mağrur,
Gönülsüz olan ikbâli n'idersin.
Riyâ ile bu halkı gel azıtma,
Ko tâc-ü hırka vü şâlı n'idersin.
Kuru lâf ile maksûd ele girmez,
Yürü hâl ehli ol kâli n'idersin.
Fenâ ender fenâya erdin ise,
Ferâgat ehli ol hâli n'idersin.
Ko halkı nefsin islâh eyle evvel,
Salâh ehli ol ıdlâli n'idersin.
Niyâzî isteyen Hakk'ı bulurmuş,
Gel imdi iste ihmâli n'idersin.

Gönülden zikre eyle iştiğâli
Zikirden gayrı iştiğâli n'idersin.
Gönlü zikr ile meşgul eyle
Zikirden başka uğraşı n'idersin.

Yöneldigör Hakk'a akl ü hayâli,
Bu halden gayri ahvâli n'idersin.
Yöneltegör Hakk'a akıl ve hayâli,
Bu halden başka halleri n'idersin.

Biz de sizün gibi bir seyirciyüz gâlib gelene uyarız sizün gibi muânid degülüm hemân pâdişâhlara bakanım tarikat kitâblarında yazar ki;

Vücüd-ı insanda iki pâdişâh vardur biri ruhdur biri nefsdür bu iki pâdişâh dâyim birbirine gâlib ü mağlub olmakdan hâlî olmazlar akl da askerin cem' itmiş

bu iki pâdişâhun mâ-beyninde müheyya turur. Her kankı pâdişâh gâlib gelürse ona uyar mağlûba uymaz. [2080]

İbâdet acısın bu nefse tattır,
Amelden olmağıl hâli n'idersin.
İbâdet acısın bu nefse tattır,
Amelden uzak olan hâli n'idersin.

İbadet acısındaki mana, süreklik arzeden şeylerin insanlarda bıkkınlık meydana getirişidir. Sonu gelmeyen ve düşmeyen ibadetler insana zorluk verir. Mesela oruç ibadetinde zorluk namazdan fazla iken bir ay müddetli olması nedeniyle namaz kılmayan dahi bu ibadeti terk etmez. Fakat namaz hafif bir ibadet iken sayısız günlerde olması nedeniyle insanda ihlâs olmadığı zaman terk edilme ile karşı karşıyadır.

İkinci bir husus ibadetin yönü zahire baktığından terkinden insanın kendi ve başkaları haberdar olur. Haller ise içe yönelik olduğundan insanın kendini ikna edebilmesi mümkün olduğu gibi geçerli bir sebebi de bulmakta zorlanmaz.

Amel oldur ki anda ola ihlâs,
Hulûs olmayan â'mâli n'idersin.
Amel oldur ki onda ola ihlâs,
İhlâs olmayan amelleri n'idersin.

Gizli sadakadan sordular. Şems buyurdu ki,

"İhlâs ve ihlâsı korumak düşüncesine daldığın için, verilen sadakanın lezzetinden haberin olmaz, yani, bundan daha iyi olsaydı diye eseflenmekle meşgul olmandan dolayı lezzetini bilmezsin."

Bayezîd kaddese'llâhü sırrahu'l azîz Hacca ekseriya yaya giderdi. Yetmiş defa hac etmişti. Bir gün, hac yolunda halkın sudan ötürü çok âciz bir durumda bulunduklarını ve susuzluktan helak olduklarını gördü. Hacıların başında toplandıkları ve sıkıştıkları bir su kuyusunun yanında bir köpek gördü. Köpek Ebu Yezid'e baktı. Kendisine:

"Bu köpek için su bul" diye ilham geldi. Onlar:

***"Arı duru ve makbul bir haccı kim bir içim suya satın alır?"* diye bağırdılar. Kimse buna yanaşmadı. Bunun üzerine**

***"Beş defa yaya olarak makbul haccı, altı haccı, nihayet yetmiş haccı, bir içim suya kim satın alır"* diye artırma yaptılar. Biri, Bayezid'in hatırı için ben**

[2080] (MISRÎ, 1223), v. 47b

Biz de sizün gibi bir seyirciyiz gâlib gelene uyarız sizin gibi inatçı değilim hemân pâdişâhlara bakanım tarikat kitâblarında yazar ki;

vücüd-ı insanda iki pâdişâh vardır biri ruhdur biri nefsdir bu iki pâdişâh dâyim birbirine gâlib ve mağlub olmakdan hâlî olmazlar akl da askerin cem' etmiş bu iki pâdişâhun arasında hazır durur. Her hangi pâdişâh gâlib gelirse ona uyar mağlûba uymaz.

veririm, diye bağırdı. Bunun üzerine Bayezid,

***"Aferin bana! Bir köpek için yetmiş yaya haccı bir içim suya sattım"* dedi. Suyu kaba doldurup köpeğin önüne koyunca, köpek yüzünü çevirdi, suyu içmedi. Bunun üzerine Bayezid yüzükoyun yere kapanıp tövbe etti ve kendine:**

***"Sen Allah Teâlâ için şunu yaptın, bunu yaptım diyorsun, (hâlbuki) senin yaptığını köpeğin bile kabul etmediğini görüyorsun"* diye bir nida geldi. Bayezid:**

***"Tövbe ettim, artık (böyle) düşünmem"* diye bir feryat kopardı. Bunun üzerine köpek hemen başını suya sokup içmeğe başladı.**

Şiir:

"Sen, yüz şefaat dilemek, yüz defa ağlayıp sızlamak pahasına ayağını öpeceğim bir kişisin, fakat sen bırakmazsın."

Hulâsa, yüzünü bir taşa veya nakışlı bir duvara çevirip taşa tapanı kötülüyorsun. (Hâlbuki) sen de yüzünü bir duvara çeviriyorsun. O halde bu, Muhammed'in söylediği bir remizdir. Fakat sen anlamıyorsun. Nihayet Kâbe dünyanın ortasındadır. Onun etrafında halka olan dünyanın hepsi yüzünü ona çevirir. Bu Kâbe'yi ortadan kaldırınca onlar, birbirinin kalblerine secde ederler.

***Onun secdesi bunun; bunun secdesi de onun gönlüne karşıdır.* Buyurdu ki: *Bir an düşünmek, altmış sene ibadet etmekten daha hayırlıdır.* Bu düşünmekten maksat, sâdık dervişin huzurudur; çünkü o ibadette hiçbir riya yoktur. Şüphesiz, o, huzursuz (yapılan) zahirî ibadetten daha iyidir.**

Namazın kazası vardır, huzurun kazası yoktur. Bazı fakirler namazı terk ettiler ve: "Kalb huzuru ve Fatiha olmadan namaz olmaz" dediler. Onların yanında kitabın Fatihası o huzurdur. Öyle bir huzur ki Cebrail bile gelse tokat yer. Cebrail daha Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin yanına ulaşmamıştı. Rasûlüllah ona: *"Gel"* dedi. Fakat o: *"Bir parmak daha yaklaşırsam yanacağım"* dedi. [2081]

<u>İç ol zehri ki bal olsun sonunda,</u>
<u>Sonunda zehr olan balı n'idersin.</u>
İç o zehri ki bal olsun sonunda,
Sonunda zehir olan balı n'idersin.

Dünya zevklerini terk et, çünkü sonuçta ondan sorgu ve sual vereceksin, demektir. Her ne şekilde olursa olsun imtihan edilmek dünyanın zor ve stresli işlerindendir. Eğer bir şey hakkında sorgu ve sual vereceksen hakikatinde o senin için tatlı görünen zehirdir. Gavs-ül Âzam İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Sivasî bir sohbetinde buyurdu ki;

"Mecnun ve Leylâ vardı. Mecnun âşık idi. Leylâ bir gün yanına gelip, "ben Leylâ'yım" diyince Mecnun, "ya bendeki Leylâ kim" demiş. Meğer Leylâ ol-

[2081] (EFLÂKÎ & trc:Tahsin YAZICI, 1995), s. 251-253, b: (71)

muş.

Gardaşlarım! Allah Teâlâ'yı isteyin. Allah kendini verir. Bu hal ile olun Gardaşlarım! Bu âlem bir hayaldir.

"Gardaşım, Allah'dan hayâ ediyoruz. Bakıyoruz, gönlümüze ne geliyorsa o oluyor. Allah'dan utanıyoruz."

Allah için birbirinizi sevin, biz sizi Allah için seviyoruz. Karıncayı da Allah için seviyoruz ne görüyorsak Allah'ı görüyoruz. Sizi de gördük Allah'ı gördük. Biz Allah'a sarılmışız ki, siz bize sarılıyorsunuz."

"Vaktinizin kıymetini bilin. Dünya beni aldattı. Üstü bal tadı, altı beni aldadı."

Derüp Dünyayı cem etme önünde,
Seninle kalmayan malı n'idersin.
Toplayıp Dünyayı cem etme önünde,
Seninle kalmayan malı n'idersin.

"Hiçbir sevinip gülen yoktur ki, dünya ardından onu kedere düşürmesin, ağlatmasın. Dünyanın hiçbir ikbali yoktur ki, ardında idbar bulunmasın. Dünyada hiçbir serpintiyle ferahlayan yoktur ki, ardından onu belâ sağanağıyla ıslatmasın. Dünyanın şanındandır bu; sabahleyin birine yardım eder, akşamlayın ona düşman kesilir. Bir yanı tatlı olur, sindirirse öbür yanı acı gelir, yerindirir. Kişi, onun zevkine erer, güzelliğini elde ederse, mutlaka tezce belâları çatar ona, dertleri erer. Dünyada esenliğe kavuşup akşamı eden, mutlaka korkulara düşer de sabahlar.

Aldatıcıdır dünya, onda ne varsa hepsi de insanı aldatır. Fânîdir, onda olanların hepsi de yok olur. Dünya azıklarında, suçlardan çekinmekten başka hiçbir şeyde hayır yoktur. Dünyadan az bir şey elde eden, ondan emin olabilecek çok şeye sahip olmuş demektir; çok şey elde edense, kendisini helak edecek çok şey elde etmiş demektir. Dünya, az bir fırsat verir insana, sonra geçer-gider; o fırsata erense ancak hasret elde eder. Nice ona güvenenleri dertlere uğratmıştır; nice ona inananları helak vadisine atmıştır; nice büyükleri hor-hakir etmiştir; nice benliğe düşenleri alçaltmış- gitmiştir."[2082]

Ko mekri aldatıp gezme bu halkı,
Bu mekr ü fitne vü âli[2083] n'idersin.
Bırak hileyi aldatıp gezme bu halkı,
Bu düzen, fitne ve tuzağı n'idersin.

Gönül ikbâli halka olma mağrur,

[2082] (Hz. Ali kerremallâhü veche, Nehc'ül-Belaga, hzl: Abdulbaki Gölpınarlı, İst. h. 1390, s. 87)

[2083] **Âl:**Sülâle, soy, hânedan. Akrabâ ve taallukat. Yaz sıcaklarında su gibi görünen serap. Hile, tuzak

<u>Gönülsüz olan ikbâli n'idersin.</u>
Gönül istekleri ile halka mağrur olma,
Gönülsüz olan arzuları n'idersin.

<u>Riyâ ile bu halkı gel azıtma,</u>
<u>Ko tâc-ü hırka vü şâlı n'idersin.</u>
Riyâ ile bu halkı gel şaşırtma,
Bırak tâc, hırka ve şâlı n'idersin.

<u>Kuru lâf ile maksûd</u>[2084] ***<u>ele girmez,</u>***
<u>Yürü hâl ehli ol kâli n'idersin.</u>
Kuru lâf ile istek ele girmez,
Yürü hâl ehli ol sözü n'idersin.

<u>Fenâ ender fenâya erdin ise,</u>
<u>Ferâgat</u>[2085] ***<u>ehli ol hâli n'idersin.</u>***
Fenâ ender fenâya erdin ise,
Ferâgat ehli ol hâli n'idersin.

<u>Ko halkı nefsin islâh eyle evvel,</u>
<u>Salâh</u>[2086] ***<u>ehli ol ıdlâli n'idersin.</u>***
Halkı bırak, önce nefsini islâh eyle,
Kurtuluş ehli ol sapıtmışı n'idersin.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ اَنْ يُضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ اِلَّا اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍ وَاَنْزَلَ اللّٰهُ
عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا

"Eğer sana Allah'ın bol nimeti ve rahmeti olmasaydı, onlardan bir takımı seni sapıtmaya çalışırdı. Hâlbuki onlar kendilerinden başkasını saptıramazlar, sana da bir zarar vermezler. Allah sana Kitap ve hikmet indirmiş, sana bilmediğini öğretmiştir. Allah'ın sana olan nimeti ne büyüktür." [2087]

<u>Niyâzî isteyen Hakk'ı bulurmuş,</u>
<u>Gel imdi iste ihmâli n'idersin.</u>
Niyâzî Hakk'ı isteyen bulurmuş,
Gel şimdi iste ihmâli n'idersin.

[2084] **Maksud:** Kasdedilmiş. Kasdedilen. İstenilen şey. İstek. Arzu. Gâye
[2085] **Ferâgat:** hakkından vazgeçmek, bir şey istememek, şahsî dâvâlarından vazgeçme.
[2086] **Salah:** Bir şeyin en iyi hâli. Rahatlık, sulh, iyileşme, düzelme, iyilik. Dine olan bağlılık. Her hayra câmi faziletlerin toplanmasında hâsıl olan yüksek bir sıfat. (Mukabili fesad ve fücurdur
[2087] Âl-i İmran, 113

148

5+5=10

Ey Kerîm Allah, ey Ganî Sultân,
Derdliyiz senden umarız dermân,
Lûtfuna had yok ihsâna pâyân,
Derdliyiz senden umarız dermân.
Gerçi kullarda ma'siyet çoktur,
Rahmetin Mevlam dâhi artıktur,
Gayriden bize hiç medet yoktur,
Derdliyiz senden umarız dermân.
Gel demez isen biz günahkâra,
Bir adım kâdir mi ki yol vara,
Çâre yok olmasa senden çâre,
Derdliyiz senden umarız dermân.
Şu dem ki senden bir hedâ geldi,
Feyzi akdesten âşinâ geldi,
Bir cefâsına bin safâ geldi,
Derdliyiz senden umarız dermân.
Bu Niyâzî çun zikrine düştü,
Dün-ü gün gönlü fikrine düştü,
Zâtına eren şükrüne düştü,
Derdliyiz senden umarız dermân.

Ey Kerîm Allah, ey Ganî Sultân,
Derdliyiz senden umarız dermân,
Ey Kerîm Allah, ey Ganî Sultân,
Derdliyiz senden umarız dermân,

Lûtfuna had yok ihsâna pâyân,[2088]
Derdliyiz senden umarız dermân.
Lûtfuna sınır yok ihsâna nihayet,
Derdliyiz senden umarız dermân.

Gerçi kullarda ma'siyet çoktur,
Rahmetin Mevlam dâhi artıktur,
Gerçi kullarda günah çoktur,
Rahmetin Mevlam dâhi fazladır,
Gayriden bize hiç medet yoktur,
Derdliyiz senden umarız dermân.
Başkasından bize hiç yardım yoktur,

[2088] **Payan:** f. Kenar, son nihayet, uç. Tas: Ehl-i tarikatın ulaşacağı birlik âlemi. Akıbet

Derdliyiz senden umarız dermân.

Gel demez isen biz günahkâra,
Bir adım kâdir mi ki yol vara,
Gel demez isen biz günahkâra,
Bir adım kâdir mi ki yol vara,

Perşembe gecesi süt aşında çok yemek yedim. Sonra da bir kurdun bana hamle yapıp beni parçalamaya çalıştığını gördüm. Nihayet Allah Teâlâ onu parçaladı ve beni kurtardı. Bununla bana şu ibare söylendi:

"Bu, sevgiyi gerektiren şeyin ta kendisidir." Yani Allah Teâlâ'nın vedud olması yönünden kulunu düşmana teslim etmez. Ona nefsinin fücurunu sakınması için ilham eder. Takvasını da onu korumak için ilham eder. Hırsla, iştahla, çok yemek yemek de bu fücur cümlesindendir. Ben o iştahı kurt suretinde gördüm. Çünkü onda yemeğe karşı aşırı bir iştah, hırs vardı. Bu sıfat bir insanda aşın olursa, yemeğe iştahı olan kişi, kurt suretinde haşrolur. Çünkü gerçek bunu gerektirir ve ahiret, sıfat yurdu, dünyada ise gayb ortaya çıkar. Öyle ki kul, ahirette buna şaşırmaz. Allah Teâlâ şöyle demiştir:

"Nefsini kirleten de perişan olacaktır." [2089] Nefs için çok desiseler vardır. Gayb gözü onu gizler. Vatandaş baki oldukça onun izalesi ve açığa çıkması kaçınılmazdır. Umumu ve hususu uyandıran Allah Teâlâ'ya hamdolsun. O celal ve ikram sahibidir. [2090]

Çâre yok olmasa senden çâre,
Derdliyiz senden umarız dermân.
Çâre yok senden çâre olmasa,
Derdliyiz senden umarız dermân.

Şu dem ki senden bir hedâ geldi,
Feyzi akdesten âşinâ geldi,
Şu an ki senden bir sukunet geldi,
En mukaddes feyzinden bildik geldi,

Bir cefâsına[2091] bin safâ[2092] geldi,
Derdliyiz senden umarız dermân.
Bir cefâsına bin safâ geldi,

[2089] Şems, 10
[2090] (ÇETİN, 1999), s.152; (BURSEVİ), v.143b, 103. Varidat
[2091] **Cefa:** Eziyet. Sıkıntı. Zulüm. Bir şey yerinde durmayıp bir tarafa ayrılmak
[2092] **Safa:** Gönül şenliği, eğlence. Duru olmak, itmi'nan ve meserret üzere olmak. Temiz, sâfi olmak. Hava açık ve ayaz olmak. Mekke-i Mükerreme'de bir yerin ismi

Derdliyiz senden umarız dermân.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Kim benim velime eziyet ederse bana açıkça harb ilan etmiş olur. Ben yapmasını dilediği hiçbir şey hakkında mü'minin ölümü karşısındaki tereddüdüm gibi tereddüt etmedim. Fakat bunda kulum, ölümden hoşlanmıyordu...." [2093]

Bu Niyâzî çun[2094] zikrine düştü,
Dün-ü gün gönlü fikrine düştü,
Ne zaman ki bu Niyâzî zikrine düştü,
Dün ve bugün gönlü fikrine düştü,

Zâtına eren şükrüne düştü,
Derdliyiz senden umarız dermân.
Zâtına eren şükrüne düştü,
Derdliyiz senden umarız dermân.

[2093] Ebu Nuaym, Hilye. VIII/318

[2094] **Çun:** f. (Tâlil edatı) Ne zaman ki, çünkü, şu sebepten ki, gibi, şâyet, zirâ, nasıl, niçin, çerâ.. den beri mânalarına gelir

149

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Elâ, ey Mürşid-i âlem haber ver ilm-i Mevlâ'dan,
Elâ, ey mânâ-i Âdem haber ver remz-i esmâdan.
Ne sırdır Âdem ü Havvâ, ne sırdır "allem-el esmâ"
Ne sırdır Sidre vü Tûbâ haber ver arş-ı âlâdan.
Nedir dillerdeki ilmeyn, nedir ya remz-i Zülkarneyn,
Ne yerdir Mecmau'l-bahreyn haber Hızr u Mûsâ'dan.
Ne yerdir merkez-i ednâ nedir tâ halka-i vustâ,
Bilinmez Devr-i Kübrâ haber ver sen bu suğradan
Kimindir feyz-ü hem ihyâ ne sırdır hem dem-i İsâ,
Nedir Meryem'deki deryâ haber ver dürr-i yektâdan.
Nedir Kur'ânın esrârı, nedir esrârın envârı
Nedir Mehdî'nin etvârı haber ver sırr-ı esrâdan.
Nedir Mısrî, nedir Ken'ân, selîm kimdir ya kimdir ân,
Haber verdi bunu Kur'an haber ver seb'i kurrâdan.

<u>Elâ, ey Mürşid-i âlem haber ver ilm-i Mevlâ'dan,</u>
Ey, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ilm-i Mevlâ'dan haber ver.

Elâ: Arapçada söze başlarken kullanılır." Bak dinle, bilmiş ol, haberin olsun, yollu hitap cümlesinde kullanılır.

Âlemin mürşidi Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemdir. İlm-i Mevlâ ise İlm-i zat demektir. Kudret, kâdirin aynî olduğu gibi, zâtın ilmi de âlemin aynîdir. Fakat ilim bilinenin ve kudret Allah Teâlâ tarafından takdir edilmiş şeyin kendisi değildir. Hakk'ın diğer sıfatlarıda kezâ bunun gibidir. Âdem manası yine Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemdir. Bu ilim Hazreti Âdem aleyhisselâmla başlar ta ki Fahri Kâinat sallallâhü aleyhi ve selleme kadar sıra ile gelen nübüvvetler Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin şekil değiştirerek zuhurundan başka bir şey değildir.

Allah Teâlâ Âdem aleyhisselâm hakkında وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَاۤءَ كُلَّهَا ***"Allah Teâlâ Âdem'e bütün isimleri*** (eşyanın adlarını ve ne işe yaradıklarını) ***öğretti."*** [2095] buyurup, Hz. Hızır aleyhisselâm hakkında وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا ***".. Yine ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik."*** [2096] Kelamları ilmin iki kısım üzerine olduğunu gösterir. Birinin ismine ilm-i esma ve birinin ismine ilm-i ledün denir. İlm-i ledün hakiketlerin sırlarını, ilm-i esma iki ciheti kapsar. Bir yönü manevî diğer yönü maddî âlemi kapsar. Manevî yönde sınır yokdur. İlm-i ledün itibar olunan dahî onun içinde bulun-

[2095] Bakara, 31
[2096] Kehf, 65

maktadır." ***Eğer itibârlar olmasa, hakîkatler mutlaka bâtıl olurdu"*** olduğundan her şeye bir isim konulmuştur. İlm-i ledüne ilm-i bâtın dahî derler ki Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ***"Muhakkak ki; Kur'ân-ı Kerim'in bir zahiri bir de bâtını vardır. Onun bâtını yedi bâtına değindir"*** buyurmuşlardır. Bu ilm-i ledünü Allah Teâlâ enbiyâsına ve evliyasına istîdâdları mikdârı vermişdir. Bu ilmi bazısına çalışması karşılığı bazısına ikrâm etmiştir. Çünkü bunların bazısı ehlullahdan ve bazısı havâsdan olmuşlardır. "Kim bildiği ile amel ederse; Allah onu bilmediği ilme vâris kılar." [2097]

وَمَنْ كَانَ فِى [2098] ***"Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorun"*** فَسْئَلُوا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لاَتَعْلَمُونَ

هَذِهِ اَعْمَى فَهُوَ فِى الاَخِرَةِ اَعْمَى***"Bu dünyada kör olan kimse âhirette de kördür..."*** [2099]

"İnsan bilmediğinin düşmanıdır" fehvasınca avamın hakikat ehline düşmanlıkları vardır. Bu nedenle münafıklar Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem hakkında وَقَالُوا

مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَاْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِى فِى الاَسْوَاقِ ***"Bu ne biçim rasül; (bizler gibi) yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor!..."*** [2100] Dedikleri gibi bunlar dahi kemal sahiblerinede bu alay yapılmıştır.

Bu âlemin hayretinden Sultân-ı Enbiyâ sallallâhü aleyhi ve sellem وَقُلْ رَبِّ زِدْنِى

عِلْمًا ***"Rabbim, benim ilmimi artır"***[2101] zikrini yapması emredilmiştir. Allah Teâlâ'nın ilmine nisbet olundukta beşerin ilmi zerre değildir. Yine Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem "Allah'ım bize eşyanın hakikatini göster." "Seni hakkıyla tanıyamadık." Diye dua ederdi.

Bir Şiirinde "Benim *getirdiğim ilimlerden hükemâ câhildir"*[596] diyen Muhyiddîn İbnu'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz bir bakıma tasavvurun bütün ilimlerin olduğu gibi felsefenin de batını, felsefenin de tasavvufun zahiri olduğunu îmâ eder gibidir. Ona göre sûfî muhakkikler bir nebînin ayak izini sürerler. Yani nebevî yolu izlerlerken felâsife ancak kendi nazarlarına dayanırlar. (İbnu'l-Arabî, Dîvân, 97) [2102]

Mevlânâ'dan bir yıl sonra da Sadreddin Konevî (1274) de Hakk'a yürümüştü. Yazdığı vasiyetnamede Hz. Muhyiddin-i Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin

---

[2097] *Keşfü'l Hafâ,* II, 265
[2098] Nahl, 43
[2099] İsrâ, 72
[2100] Furkân, 7
[2101] Tâhâ, 114
[2102] (KILIÇ, 1995), s.121

gömleğine sarılmasını ve kabrine Evhadeddin'in seccadesinin serilmesini istiyor, yetmişbin "lâ-ilâhe illallah" çekilerek ruhuna yollanmasını, evindekilerin her birerine yüzer dirhem verilmesini, hikmete aid kitaplarının satılıp parasının ruhu için fukaraya dağıtılmasını, tıp, fıkıh, tefsir, hadîs vesaireye aid kitaplarının vakfedilmesini vasiyet ediyor ve ashabına diyordu ki:

"Benden sonra zevka ait maârifin müşkilâtını münakaşa etmeyin. Ancak açık olanlarını, bir de tevile ihtiyaç göstermeyecek derecede mânası belli bulunanlarını düşünün. Bu müşkiller, ister benim sözlerimde olsun, ister Şeyh'in sözlerinde, hepsi birdir. **Bu kapı, benden sonra kapanmıştır,** zevka aid kimsenin sözünü kabul etmeyin. Ancak İmam Muhammed Mehdî aleyhisselâma ulaşanlar, **âh yarabbi, benden ona selâm söylesin, maârife aid şeyleri ondan ahzetsin, başkasından değil.**

Fitnelerin geleceğini bildiren Sadreddin Konevî, gücü yetenin Şam'a göçmesini de vasiyetine eklemişti. Ölümünden sonra adamları dağıldı, onun ve şeyhinin bilgisi kitaplarda ve kütüphanelerde kaldı.[2103]

<u>Elâ, ey mânâ-i Âdem haber ver remz-i esmâdan.</u>

Ey mânâ-i Âdem isimlerin gizli sırrından haber ver.

"Allah Teâlâ, Âdem'e bütün isimleri, (eşyanın adlarını ve ne işe yaradıklarını) öğretti..." [2104] Âdem aleyhisselâmın sahip olduğu isimlere vâris olan hakikatte âdemoğlu'dur." ***Oğul, babasının sırrıdır."*** [2105] buyurulmuştur.

<u>Ne sırdır Âdem ü Havvâ, ne sırdır "allem-el esmâ"</u>

اِنَّا عَرَضْنَا الاَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالاَرْضِ وَالْجِبَالِ فَاَبَيْنَ اَنْ يَحْمِلْنَهَا وَاَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْاِنْسَانُ اِنَّهُ كَانَ

ظَلُومًا جَهُولاً ***"Biz emâneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler,*** (sorumluluğundan) ***korktular. Onu insan yüklendi;*** (bununla beraber onun hakkını tam yerine getirmedi). ***Çünkü o, çok zalim, çok cahildir."*** [2106] âyetinde bahsedilen emâneti yüklenen insan ve Âdem oldu. وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰئِكَةِ اِنِّى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيفَةً ." ***Ben yeryüzünde bir halîfe (bana muhatap bir mahlûk,***

[2103] (GÖLPINARLI, 1985), s. 235
[2104] Bakara, 31
[2105] Keşfû'l-Hafa, II, 338
[2106] Ahzab, 72

Âdem) yaratacağım.." .[2107] hitabında Hakk'a itirâz yoluyla melekler قَالُوا اَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ ***"Bizler hamdinle seni teşbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halîfe kılıyorsun?"*** dediler... [2108] Dediklerinde Allah Teâlâ'dan اِنِّى اَعْلَمُ مَالاَ تَعْلَمُونَ [2109] ". Sizin bilemiyeceğinizi herhalde ben bilirim..." sadâsı zahir oldukta utançlarından Beyti'l-mâmûr'u her gün istiğfar ile tavaf ederler. Bu sebebten Allah Teâlâ وَعَلَّمَ ادَمَ الْاَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰئِكَةِ فَقَالَ اَنْبِؤُنِى بِاَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ [2110] ***"Allah Teâlâ Âdem'e bütün isimleri,*** (eşyanın adlarını ve ne işe yaradıklarının) ***öğretti. Sonra onları önce meleklere arzedip, eğer siz sözünüzde sâdık iseniz, şunların isimlerini bana bildirin, dedi."*** Meleklerde قَالُوا سُبْحَانَكَ لَاعِلْمَ لَنَا اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا اِنَّكَ اَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ***" Ya Rab! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz, senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur, şüphesiz alîm ve hâkim olan ancak sensin, dediler."*** [2111] aczlerini ve kusurlarını açıkladılar.

Havva validemiz Hz. Âdem aleyhisselâmdan yaratıldığından bu ilimden pay sahibi oldu. Bu nedenle Hz. Âdem enfüste rûh-ı sultanî ve Hz. Havva nefs-i mutmainneden ibarettir. Bu ikisinin izdivacından evlâd-ı kalbiyye zuhur edince hakikatten insan haberdâr olur. Bu dâireye giremeyenler ve bu zevke kavuşamayanlar اُولٰئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ اُولٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ [2112] ***"İşte onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkındırlar.."*** sınıfına dahil olur. Hz. Âdem ve Hz. Havva aleyhimesselâmın cennetden çıkarılması bu sırrın açığa çıkması içindir." ***Herşey aslına döner."*** hadîsi ile قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ "De ki: Herkes, kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar..." [2113]

Zatın biri rü'yasında kendisini Hazreti İbrahim ile Hazreti Âdem aleyhisselâmın kabirleri arasında görür. Bir nidâ gelir:

"Allah Teâlâ'nın güzel isimlerini oku." Bu zat da başlar Allah Teâlâ'nın bilinen doksandokuz güzel ismini okumaya ve tamamlayınca, yine aynı ses:

"Allah Teâlâ'nın güzel isimlerini oku." Zat düşünmeğe başlar ve

*"İşte okudum"*der. Bu defa aynı ses:

[2107] Bakara, 30
[2108] Bakara, 30
[2109] Bakara, 30
[2110] Bakara, 31
[2111] Bakara, 32
[2112] Araf, 179
[2113] İsra, 84

"Hayır, tamamını okumadın, hani Hüve't-tâcirü, ve'z-zâiru, ve'l-hârisu" **(o tüccar, çiftçi, sanatkâr'** dır**).**

Bunları duyan zât korkmaya ve vücûdu titremeye başlar, derhal kalkıp camiye gelir. Mısır'da Abdülganî Nablusî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz hazretlerini bulur ve ona rüyasını anlatır. Rüyâyı dinleyen Abdülganî Hazretleri:

"Senin tevhid görme zamanın gelmiş olduğu anlaşılıyor." Diyerek ona tevhid telkin eder.

İşte hazreti Âdem aleyhisselâm gerek "Esmâ-i Hakkîyye" olan alîm, semiî, basîr, kâdir, kayyûm gibi isimler olsun, gerekse "Esmâ-i halkîyye" yi meselâ, tâcir (ticaret eden), zâri (ziraat ve çiftçilikle meşgul), hâris (sanat işiyle meşgul) gibi isimleri câmidir. Amma Hakk ticaret yapar mı? Allah Teâlâ çiftçilik yapar mı? Diye sorular akla gelebilir. Ya Hakk'ın kudreti olmasa bir şey olur mu, olmaz. Bütün her şey ancak Hakk'ın vücûdu ve Hakk'ın kudretiyle olur." *Ne sırdır âlem'el-esmâ"* beytinde *"Sırr-ı allem'el esmâ"* ya işaret olunmaktadır. Hazreti Âdem aleyhisselâma bütün isimler öğretildi, isimler onda zâhir oldu. Yani ruh nefh olunca bütün isimler andan zâhir olur, demektir.

Ne sırdır Sidre vü Tûbâ haber ver arş-ı âlâdan.

Sidre-i Münteha, Tûbâ ağacı ve arş-ı âlâ'nın sırrından haber ver.

Sidret-ül-Müntehâ

Yedinci kat semâda (gökte) Arş'ın sağında bulunan ağaçtır.

Bu hususta değişik rivâyetler vardır. Kur'ân-ı Kerim 'de meâlen buyruldu ki: "Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem, Cebrâil aleyhisselâmı hakîkî sûreti ile diğer bir inişinde Sidret-ül-müntehâ'nın yanında gördü." [2114]

İbn-i Mes'ûd radiyallâhü anh anlatıyor:

"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ayrılığı yaklaştığı sırada vâlidemiz Hazret-i Âişe radiyallâhü anhanın evinde ziyâretine gittik. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bize bakarak gözleri yaşardıktan sonra şöyle buyurdu:

"Hoş geldiniz. Allah Teâlâ sizi mübârek etsin, korusun ve size kurtuluş versin. Takvâyı size tavsiye ederim ve sizi Allah Teâlâ'ya emânet ederim. Ben sizi O'ndan açıkça korkuturum. O'nun memleketinde ve kulları arasında O'na karşı gelmeyin. Ölüm yaklaştı. Cennet-i me'vâya, Sidre-i müntehâya ve Cenâb-ı Allah'a yönelme vakti geldi. Size ve benden sonra dînimize girenlere Allah'ın selâm ve rahmetini benden okuyun!" [2115]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem efendimiz, mîrâc yâni göklere çıkarıldığı ve bilinmeyen âlemleri gezdiği ve gördüğü gece, Mekke-i mükerremeden Sidret-ül-müntehâya kadar, Cebrâil aleyhisselâm ile birlikte gitti. Sidrede, Cebrâil aleyhisselâmı altı yüz kanadı ile kendi şeklinde gördü. Cebrâil aleyhisselâm Sidre'de kaldı.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, Cennet'te bulunduğu makâmın ismi

[2114] Necm, 13-14

[2115] İhyâu Ulûm'id-dîn

Vesîle'dir. Burası, Cennet'in en yüksek derecesidir. Cennet'teki herkese birer dalı yetişecek olan Sidret-ül-müntehâ ağacının kökü oradadır. Cennettekilere her nîmet, bu dallardan gelecektir.

Saîd, Cennetlik kimsenin rûhu, bal arısı kadar insan şeklindedir. Melekler, bu rûhu Cennet ipeklerinden bir ipeğe sararlar. Birçok kat semâyı geçtikten sonra, Sidret-ül-müntehâya kadar giderler. Orada bu kimdir diye sorarlar, Cebrâil aleyhisselâm, *"yanımdaki bu kimse filandır"* diyerek, o kimsenin güzel ve sevdiği isimleri ile haber verir. Burada bulunan melekler; *"Hoş ve safâ geldi. Her iyiliğini Allahü teâlânın rızâsı için yapan zâta merhabâ"* derler.

Tûbâ

Kökleri yukarıda, dal ve budakları aşağıya doğru sarkan cennet ağacı.

"Tûbâ bir ağaçtır. Allah Teâlâ onu kudret eliyle dikmiştir. Cennet ehlinin elbiseleri ondan dikilir ve dalları Cennet surlarından taşar." [2116]

Arş

Allah Teâlâ'nın yarattığı en büyük varlık. Yedi kat göklerin ve kürsînin üstünde olup, madde âleminin sonu, maddesizlik âleminin başlangıcı. Arşullah, Arş-ı mecîd ve Arş-ı a'lâ da denir. Kur'ân-ı Kerim'de ***"Allah Teâlâ gökleri ve yeri altı günde yarattı. (Bundan evvel ise) Arş'ı su üzerinde idi."*** [2117] Bu âyet-i kerîme, suyun, yerden ve göklerden önce yaratıldığını gösteriyor. Demek ki, Arş, yerin yapısında olmadığı gibi, göklerin yapısına da benzemez. Yere ve göğe benzer tarafı yoktur. Ancak Arş, yerden ziyâde göklere benzer. Bunun için göklerden sayılmaktadır.

Namazın kıblesi Kâbe olduğu gibi, duânın kıblesi de, Arş'tır. Bunun için duâda eller kaldırılıp, avuç içleri semâya doğru açılır. Hakikatte arş, mazhar-i ism-i a'zamdır.

<u>Nedir dillerdeki ilmeyn, nedir ya remz-i Zülkarneyn,</u>

Dillerdeki iki ilmin ve Zülkarneyn, sırrı nedir?

İlimden maksad biri gaybe imân ilmi ve biri huzûrî îmân ilmi olarak vasfettiğimiz ilm-i zahir ve ilm-i bâtındır. هُدًى لِلْمُتَّقِينَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ ***". O, müttakîler (sakınanlar ve arınmak isteyenler) için bir yol göstericidir. Onlar gayba inanırlar, namaz kılarlar..."*** [2118](el-Bakara, 2/2-3)] buyurulmuştur. İlm-i zahir ile insan zahirdeki işlerini düzenler. İlm-i bâtın ile insan kalbine ait olan emirleri işleri düzenler.

"İlim, iki kısımdır: Bedenlerin ilmi (tıp) sonra dinlerin ilmi." [2119] وَمَنْ كَانَ فِى هٰذِهِ

[2116] Râmûz-ül-Ehâdîs
[2117] Hud, 7
[2118] Bakara, 2-3
[2119] Keşfü'l-Hafa, II, 68

اَعْمَى فَهُوَ فِى الاَخِرَةِ اَعْمَى ***"Bu dünyada kör olan kimse âhirette de kördür,"***[2120] burada kasdedilenler basiret sahibi olmayanlardır. Kıyamette Allah Teâlâ onları merhametinden dolayı ateşle terbiye ve tasfiye edecektir. Taki cennete girecek hale gelene kadar. Çünkü onlar Dünyada terbiye ve temizlenmeye uygun olmayıp nefisleri arzularında hareket ettiler ve dünya lezzetlerini arzuladılar. Âhiretde ateş onları terbiye ve tasfiye ederek, nefsânî ve şehevânî karanlıkları nura dönüp cehennemde duramayacak şekle gelirler. Onun için tasavvuf ilminin değeri çok yüksektir. Tasavvuf İlmini ehlinden öğrenmek ve hâllenmek gerekir.

Zülkarneyn aleyhisselâm

Nebi veya velî. Kur'ân-ı Kerim'de kıssası, doğuya ve batıya düzenlediği seferleri zikr edilmiştir. Asıl ismi, İskender olup, doğuya ve batıya gittiği için İskender-i Zülkarneyn nâmıyla anılmıştır. Yemen'de yaşayan Münzir İskender ile Aristo'nun talebesi olan Makedonyalı İskender'den daha önce yaşamıştır.

"İbrâhim aleyhisselâm zamânında yaşayan Zülkarneyn aleyhisselâm, onunla birlikte haccetti ve elini öpüp duâsını aldı. Teyzesinin oğlu olan Hızır aleyhisselâmı ordusuna kumandan tâyin etti. Ye'cûc ve Me'cûc kavminin insanlara zarar vermelerine mâni olmak için taş ve demirden bir set yaptı. Bu şimdiki Çin seddi değildir. Asya ve Avrupa kıtalarına hâkim oldu.
Her tarafa Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarını yaydı. Kâfirlerle savaşıp, mü'minlere güzel muâmelede bulundu. Vazîfesini bitirip, ömrünü tamamlayınca, Medîne ile Şam arasında, Şam'a beş günlük mesâfedeki Dûmet-ül Cendel denilen yerde vefât etti. Mekke'de veya yine o civârda Tehame dağlarında defn edildi. [2121]

Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim 'de buyurdu ki:

"Senden Zülkarneyn'i sorarlar. Sen; "Ben size onun hâlinden haber vereyim" de. Biz onu yeryüzünde bir kudrete erdirdik ve ona her (istediği) ***şeyden bir sebeb verdik. O da*** (batıya doğru) ***bir yol tuttu. Nihâyet güneşin battığı yere ulaştı. Onu*** (güneşi) ***sanki kızgın, siyâh çamurlu bir pınar içinde batarken buldu. Ve onun yanında bir kavim buldu. Ey Zülkarneyn*** (o insanlar îmâna gelmezlerse dilersen öldürmek sûretiyle bu kavme) ***azâb et. Yâhut onların hakkında hüsn-i muâmele edersin dedik. ... Sonra o*** (Zülkarneyn aleyhisselâm) ***bir yol tuttu*** (doğuya gitti) ***. Nihâyet üstüne güneşin (ilk önce) doğduğu yere ulaştığı zaman onu bir kavmin üzerine doğuyor buldu ki, biz onlar için buna karşı*** (korunacak) ***hiçbir siper yapmamıştık. İşte*** (Zülkarneyn'in işi) ***böyle idi..."*** [2122]

Bu ayetlerin bâtın manasına gelince: Güneşin hakikatinden murad; Allah Teâlâ'nın zat-ı;

Mağribden(güneşin battığı yön) murad "Hazret-ül cem" makamı olan şeriat makamıdır. Çünkü hazret-ül cemde halk zâhir olur, hakk batın olur, yani hakk'ın vücûdu orada gurup eder(bâtın olur).

[2120] İsra, 72
[2121] Kurtubî-Taberî-İbn-ül-Esîr
[2122] Kehf, 83-….

Meşrikten (güneşin doğduğu yön) murad ise "cem" makâmıdır. Cem makâmında Hak zâhir olur, halk bâtın olur. Şems vücûd-ü Hak cem makâmında zâhir olur. İşte Zülkarneyn ilmi budur.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz Zül-Karneyn kıssasınındaki işârî tefsiri Mevâid-ül İrfan'da şu şekilde geçmektedir.

Bil ki: Zülkarneyn'in dünyada (afakta) gezip şehirler fethetmesi, hazineler zaptetmesi, inanmıyanları öldürmesi ve esir alması, inananlara izzet ve ikramda bulunması keyfiyyeti, süluk ehlinin Enfüste nefis kalelerini fethetmek, bilgi hazinelerini toplamak nefs-i emmareyi ve onun kuvvelerini ve havalarını, adetlerini, bayağı huylarını öldürmek, şer'e muvafık adetlerini bırakmak suretiyle yapmış oldukları manevi seyirlerine mutabıktır.

Mesela İskender'in önce Garp tarafına gitmesi, süluk ehlinin, önce bedeni şer'i amellerin tashihine gitmelerine misaldir. (Çünkü beden, ruh güneşinin garbı, battığı yerdir). Ta ki vücutta şer'a muhalif bir uzuv kalmasın. Şark tarafına gitmesi, süluk ehlinin, nefislerinde Allah ve Resulü'nün ahlakına muhalif bir huy, alçak bir sıfat kalmaması için güç riyazetler yaparak ahlaklarını düzeltme cihetine gitmelerine misaldir. Bu suretle nefis temizlenmiş olur.

Sonra batı ve doğu arasındaki şimal (kuzey) tarafına gitmesi, kendi kavmi ile Ye'cuc, Me'cuc arasına sed yapması; ehl-i sülukun kalb hatıralarını (kötü düşüncelerini, vesveselerini) ıslah tarafına gitmelerine misaldir. Çünkü bu, her iki tarafın salah ve fesad kaynağıdır. Yani kalbin düzelmesiyle cesedin amelleri ve nefsin ahlakı düzelir. Kalbin bozulmasıyla cesed ve nefis de bozulur. Çünkü Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz:

"Âdemoğlunun cesedinde bir et parçası vardır ki o düzelirse bütün cesed de düzelir, o bozulursa bütün cesed de bozulur. O, kalbdir." buyurmuşlardır. Ye'cuc-Me'cuc'dan maksat, şer'an kötü sözlerin, işlerin ve kötü huyların kaynağı olan kötü düşüncelerdir. Sed'den maksat, Ehli Sülukun zühd, takva ve ihlâs ile süluklerini tamamlamaları ve onda devam etmeleridir. Kalbde bu üç şey (Zühd, Takva ve İhlâs), baki kaldıkça cesed salih amel ile nefis güzel huy ile sıhhat bulur. Ye'cuc-Me'cuc'un, her gün sed'di kazmaları ve ertesi gün İskender'in, Sed'di yenilemesindeki mana şudur: Mü'min, bazı amelleri terk eder, bir günah işler, ya da nefsin galebesiyle kötü bir ahlaka tevessül eder de nefse mağlup olacak hale gelir. Sonra bunları bağışlattıran ameller yapar. Zira ***"İyilikler, kötülükleri giderirler."*** [2123]

İki namaz, iki Cuma, iki Ramazan ve emsali iki ibadet arasında işlenmiş günahları bu ibadetler affettirirler. Tevbe de böyledir. Çünkü Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz: ***"Günahtan tevbe eden, günahı olmayan gibidir."*** buyurmuşlardır. Bu üç amel (zühd, takva ve ihlâs), kalbde devam ettiği müddetçe heva askeri cisme ve nefse saldırmaya fırsat bulamaz. Ama bunlar olmazsa saldırır, kalbi, nefsi ve cismi istila eder; amelleri ve ahlakı mahveder, cismi amelden alıkoyar. Nefis ifrit (ejderha), nefis kuvvetleri şeytan kesilir. O insan, şer ve fesad kaynağı olur. Bu adam, Allah Teâlâ'nın halifesi olmaktan

[2123] Hud, 114

çıkar da şeytanın halifesi olur. Bu üç şey, kalbde bulunduğu müddetçe kalb, murakebesinde, cisim amelinde, nefis de meskenet tevazuunda devam eder. Ama bu sed yıkılırsa heva askeri çıkar bu üç kuvvet tarafına saldırır, bunları yener. Oraya dolar ve fesad icrasına başlar. Ye'cuc-Me'cuc'un seddi kazıp, kıyamet yaklaştığı zaman Sed'di aşıp çıkmaları deliler ve mülhidlerin haline göredir. Mü'minlere çıkıp saldıramazlar. Zira yeryüzünde Allah, Allah diyen kimse bulundukça kıyamet kopmaz. Artık anla.[2124]

Ne yerdir Mecmau'l-bahreyn haber Hızr u Mûsâ'dan.

Hz. Hızır, Mûsa aleyhisselâm ve iki denizin birleştiği yerden haber ver.

İnsan vücudu mecmau'l bahreyndir. Yani bir tarafı vücub denizine ve imkân denizine nazır olmak yönüyle fena ve bakâyı kapsar.

Bir başka bakış açısıda şudur ki: İnsân-ı kâmil kendi rütbesinde zahiri ilim denizi ve batınî ilim denizini kabul edecek vasıftadır. Bu yüksek derece kâmil insana mahsusdur.

Bir başka bakış açısı da: insan yaratıldığı mayada celâl ve cemâl olmak yönüyle rûhu insanîsi güzel ahlakı cazip olduğu gibi ve nefsi şehevânî huyları taşımakla mecmau'l-bahreyn olmuşdur.

Hızır aleyhisselâm enbiyâdandır. Son nebi Sultân-ı enbiyâ Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemdir diyerek, onun nübüvvetine razı olmayan bazı ilmi noksan ilim ehli vardır. Şu anda Hz. Hızır Aleyhisselâm şeriat-ı mustafaviyye üzer amel eder. Yeryüzünde darda kalanlara yardım üzere görevini ifâ etmektedir. Hz. İlyâs Aleyhisselâm da denizde darda kalanlara nezâret ile meşguldür.

Hz. Hızır aleyhisselâm Allah Teâlâ'nın ***"... ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik."*** maddî ve manevî ilme haiz olmakla mecmai'l-bahreyn ol-muştur.

Hz. Hızır aleyhisselâmdan murat irşâd makâmında olan şeyh ve Hz. Mûsa aleyhisselâmdan murat mürîd olmak durumuda ayrı bir vecihdir. Hz. Mûsâ aleyhisselâm büyük enbiyadandır. Bir gün "Ben insanların en bilginiyim)" kelamı sebebiyle Hz. Hızır aleyhisselâma sevk olunup üç mesele ile imtihan edilerek irşâd müyesser olmuştur. Hz. Mûsa aleyhisselâm Hz. Hızır aleyhisselâmdan faziletli iken bir alt seviye ile eksikliği giderilmiştir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Hikmet müminin yitiğidir. Onu nerede bulursa alır." [2125]

"Hikmeti, ehli olmayanlara verip de onlara zulmetmeyin, yine ehil olanlardan saklayıp da onlara da zulmetmeyin." [2126]

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz Hızır-Mûsa aleyhisselâm kıssasındaki işârî tefsiri Mevâid-ül İrfan'da şu şekilde geçmektedir.

Allah Teâlâ Kehf Suresinde şöyle buyurmuştur: ***"Mûsa, genç arkadaşına,***

[2124] (ATEŞ, 1971) Elli yedinci sofra

[2125] Tirmizî, *ilim,* 19; İbn Mâce, *Zühd,* 15; Aclûnî, *Keşfü'ülHafâ,* I, 363

[2126] İbnü'l-Arabî, *Fütûhât,* c. VII, s. 106.

"Ben iki denizin birleştiği yere ulaşmaya yahut yıllarca yürümeye kararlıyım" dedi." [2127]

İki deniz, nübüvvet ahlakı olan şeriat ilmiyle Mevla'nın hakikat ilmidir. Hızır'ın, Mecma'u'l-Bahreyn (iki denizin birleştiği yer) de olması, onun her iki ilme sahip bulunmasına; Allah Teâlâ'nın Mûsa aleyhisselâmı Hızır'a göndermesi, insan kemalinin ancak ledünni ilimle tamam olacağına; birinci ilim her ne kadar ülü'l-azm nebilerde, ikinci ilim rütbe itibariyle onlardan aşağıda olanlarda ise de ikincisinin arandığına, ledünni ilim sahibine Allah Teâlâ'ya ibadet edecek kadar şeriat öğrenmesinin kâfi olduğuna işarettir. Bunun içindir ki Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz amel edeceğini söyleyen insana ***"Âdem tefakkuh etti: anladı"*** buyurmuşlardır. Zilzal Suresini görünce adam öğrenimi terk etmişti. Avarif'te ve diğer eserlerde de böyle yazılıdır.

Hızır aleyhisselâmın Mûsa aleyhisselâma: ***"Sen benimle sabredemezsin. Haberin olmayan bir şeye nasıl sabredebilirsin?"*** [2128] demesi, ilk çarpışmada hakikat ilminin şeriat ilmine mukavemet edeceğine işarettir. Velev bu şeriat ilminin sahibi zamanında insanların en bilgini olsa da. Hatta Mûsa aleyhisselâm dahi olsa. Mûsa aleyhisselâmın ilk itirazı, ilmi icabı, dini gayretinden ileri gelmişti. Sonra özür dilemesi, ledünni ilmi kabule istidatlı olduğunu gösterir.

Ey kardeşim, ilminle hakikat erbabına karşı geliyorsan, itiraf- (i kusur) edip özür dilemede de Mûsa aleyhisselâm gibi ol. Münkir ve muannid olma ki onların ilimleri bereketinden mahrum kalmayasın. Sefineyi delmek, halka, şeriatle amel etmede daima noksan yaptıklarını düşünmeye işarettir. Ta ki kendini beğenme meliki gemiyi zaptetmesin.

Bil ki: âlim, her şeyden önce ilminde amelinde ve ahlakında halkın sevgi ve itaatini kazanmalıdır. Sonra şeriat ve hakikat denizlerini (ilimlerini) kendinde toplamış bir mürşid aramalıdır. Böyle bir mürşidin alameti, o âlimin başına toplanmış bulunan halkı usûleyle kaçırmasıdır. Kendini beğenme melikinin zaptından kurtulmak için emir ve nehiyleri çok sık yapmaz. İrşadı o âlimin arzusuna muvafık olan kimse, mürşid-i kâmil değildir. Öyle kimsenin zararı, faydasından çoktur. Çünkü eğer o şekilde irşad mümkün olsaydı, Hızır Mûsa aleyhisselâmı irşad ederdi. Öyle bir gemi lazım ki Hızır'la Mûsa aleyhisselâm o gemide bulunsun ve Hızır o gemiyi yaralasın. Yara olmayan gemide Hızır'ın bulunması umulmaz. Hızır'ın çocuğu öldürmesi, çok şekillerde görünen cüz'i ruh makamından görüntülerin birleştiği Külli Ruha yükseltmesine işarettir. Beyt:

"Her güzelin güzelliği, (O'nun) cemalindendir;
Her güzelin güzelliği O'ndan ariyetdir. Hatta her güzel O'dur."

Hızır'ın, duvarı yıkıp sonra yapması, Mûsa aleyhisselâmın tabii vücudunu yok edip Hakk'ın varlığı ile baki kılmasıdır. Gemiyi delmekle Fi'iller Tevhidine ulaştı; çocuğu öldürmek ile Sıfatlar Tevhidine vasıl oldu; duvarı yapmakla da Zat Tevhidine kavuştu. Bu suretle Mûsa aleyhisselâmın irşadı tamam oldu. Bu konuda çok şeyler söylemişlerdir ama gerçek böyledir.

[2127] Kehf, 60
[2128] Kehf, 67-68

Bil ki: Hızır iki denizin birleştiği yer (MECMA'U'L-BAHREYN) de olduğundan onu bulan da MECMA'U'L-BAHREYN'de buldu. Mûsa aleyhisselâmın Mecma'u'l-Bahreyn olduğuna delil, kadının ona zina iftirasında bulunması olayıdır. Eğer Mûsa, mu'cizelerle suçsuzluğunu isbat etmeseydi, hakikatte suçsuz olduğu halde o utanç, kıyamete kadar üzerinde kalırdı. Yine Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimizin, Zeyd'in boşadığı karısını alması üzerine çok şeyler söylediler. Hz. Aişe radiyallâhü anhaya de iftira ettiler. Cenabı Hak çeşitli ayetlerle bunları temize çıkardı ve savundu. İki denizi kendisinde toplayan her peygamber ve veli de böyledir. Elbette onun gemisi delinmiş, çocuğu öldürülmüş, duvarı yıkılıp yapılmış olmalıdır. Artık anla.

Allah Teâlâ, onlardan kiminin beraatini vahiy ile kiminin mu'cizelerle, kiminin kerametlerle göstermiş, kimini de suçsuz olduğu halde halleri üzerinde (zanlı) bırakmıştır. Hepsi de suçsuzlukta eşittir. Şayan-i hayrettir ki Cenabı Hak'kın, Hızır'ın Mûsa aleyhisselâma söylediği sözü nakleden:

"Sana sabredemediğin şeylerin te'vilini söyliyeceğim." [2129] ayeti de tıpkı iki denizin birleştiği yer gibi Kur'an-ı Kerim'in tam ortasında bulunmuş ve iki yarısını birleştirmiştir. Hele Nazm-i Şerif'in güzel tertibine ve bu Kıssa'nın, iki ayrı denizinin birleştiği yerde bulunmasına bak.

Ey halkın rızasını kazanmış mürşid, eğer sen, bir cihetten onların sevgilisi, bir cihetten de onların nefret ettiği isen, bil ki sen, MECMA'U'L-BAHREYN'sin. ***Vaktin Hızırını arayan, seni Hızır bulur.*** Yani ne kendisinden tamamen nefret edilen âlim, ne de kendisinden tamamen razı olunmuş âlim irşada layık değildir. Zira birincisi mülhid, imandan hariç; ikincisi cahil ve müraidir. Cami olan (her iki ilmi birleştiren) de, her iki tarafın hükmü zuhura gelmelidir. Yani (iki tarafta da) Allah Teâlâ'nın emri ve iradesi demek istiyorum. Nitekim Allah Teâlâ Hazretleri Hud aleyhisselâmdan naklen:

"Hiçbir canlı yoktur ki O, onun alnından yakalamış olmasın." demiştir. Artık anla. Çünkü bu, kılın kırkta birinden daha incedir. Ben Mısır'da Nil ile Denizin birleştiği yerde bu söylediğime uygun bir şeye şahid oldum. O da şu idi: Nil, denizin tuzluluğundan yarım mil kadar ya da daha çok içine almıştı. Deniz de Nil'in tatlılığından kapmış ve yarım mil kadar, ya da biraz daha fazla içine çekmişti. Şimdi ikisinin MECMA'I (birleştiği yer) sanki Nil idi, deniz değildi ve sanki denizdi, Nil değildi.

"Acı ve tatlı sulu iki denizi birbiriyle buluşmak üzere salıvermiştir. Ama aralarında bir engel vardır; birbirinin sınırını aşamazlar." [2130] Hakikatine ne tamamen aykırı, ne de tamamen uygun idi.

Ey salik, mürşid yanında, denizin yanındaki Nil gibi ol. Deniz kenarında bulunan sahil taşları gibi olma. Ki sertliğinden dolayı uzun zaman beraber kaldığı halde denizin letafetinden ve rikkatinden bir şey alamaz. Nehirlerin tatlılığı ve denizlerin tuzluluğu yaşayanlara (ehillerine) göredir. Yani deniz, içinde bulunan hayvanlar için tuzludur. Nehir de karada yaşayanlar için tatlıdır. Ama birleşimde

---

[2129] Kehf, 78

[2130] Rahman, 19-20

her ikisi de tatlıdır.

Bil ki: Bu iki ilmin misali, ve birbirine lüzumu Âdem ile Havva gibidir. Çünkü eğer bunlar birbirine muhalif kalsalardı çocukları olmaz, dünya insanlarla dolmazdı. Yine biri diğerinde tamamen cem'olup yok olsaydı Âdem'in kalbinde Allah Teâlâ'nın:

"De ki: Rabbin kelimelerini yazmak için denizler mürekkep olsaydı, Rabbin kelimeleri tükenmeden o (nlar) ***tükenirdi. Bunun bir mislini daha getirseydik, yine*** (Rabbin kelimeleri) ***bitmezdi."*** ayetiyle ifade edilen Allah Teâlâ'nın kelimelerine ait bilgiler hâsıl olmazdı. Ama bunların cem'i, irşad için ve bilhassa peygamberler için çok mühim olduğundan Allah Teâlâ Mûsa aleyhisselâmı Hızır aleyhisselâma gönderdi.

Bil ki: Havva, nasıl Âdem Aleyhisselam'ın kaburga kemiğinden yaratıldı ise şeriat ilmi de tıpkı böyle hakikat ilminden doğmuştur, onun yankısıdır. Ona zıt görünür ama hakikatte onun aynıdır. Çünkü bir şeyin yankısı, onun aynıdır. "Allah gerçeği söyler, O, yola iletir." [2131]

<u>Ne yerdir merkez-i ednâ nedir tâ halka-i vustâ,</u>
Dünyanın en düşük yerin merkezi ve orta halka neredendir.

Merkez-i ednâdan murât dünyada Beytü'l-harâm'dır. Bulunduğu arazinin arazînin en düşük yerindedir. Beytü'l-mâmûr (meleklerin kâ'besi) dahi hizasında dördüncü kat semâdadır. Kâ'be dünyanın anasıdır ki; hakkında اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ ***"Şüphesiz, ... insanlar için kurulan ilk ev(mâbed)"***[2132] âyeti delildir ki بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ ***" tavaf edenler... için Evim'i ..."*** [2133] buyurduğunda beyt-i şerifi azametiyle Allah Teâlâ kendine bağlı kıldı.

Yeryüzü Coğrafyasının İlk Mabedi: Kâbe Ve Çevresi

İnsanlık tarihinin en eski (ilk) tabii ortamı Arabistan'ın batı kesimidir dediğimizde, denilebilir ki, çölden bir medeniyet çıkması mümkün müdür? Sorulabilecek bu sorunun cevabı evettir. Çünkü Arabistan, "son buzul dönemi"nin bitimine kadar henüz çölleşmemiştir. Dini kaynaklarda, yeryüzündeki "ilk insan ve ilk nebi" olan Adem aleyhisselâmın ve O'nun oğlu Şit (Şis) aleyhisselamın Mekke'de yaşadıkları, Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen nebilerden ikincisi olan Hz.İdris aleyhisselâmın ise, Mısır'ın başkenti Kahire yakınındaki *Menef*'te doğduğu 389 rivayet edilmiştir. Bu durumda, Hz. Âdem ile Hz. İdris aleyhisselâm dönemi arasında yaşayan insanların; (Âdem, oğlu Şis, oğlu Enuş, oğlu Kaynan, oğlu Mehlail, oğlu Yerd, oğlu İdris); tamamına yakınının veya bir bölümünün, "son buzul dö-

[2131] (ATEŞ, 1971) Elli sekizinci sofra
[2132] Âl-i İmrân, 96
[2133] Bakara, 125- Hac, 26

neminin"

M.Ö. 10000-9000'deki bitimine kadar (veya o dönemlerde), yemyeşil toprakların ve gür ormanların bulunduğu Arabistan yarımadasında yaşamış olmaları kuvvetle muhtemeldir.

Bugün kum çölleri ve kurak bölgelerle kaplı olarak izlediğimiz Arabistan'ın bu bölgelerinin yerinde geçmişte, sık ve geniş ormanların, büyük ırmakların bulunduğu, iklim şartlarının da insanların üreyip çoğalmasına elverişli olduğu bilinmektedir. Çünkü, "Arabistan'da bugün kurumuş bir halde bulunan geniş nehir yatakları ile kum çöllerinde görülen deniz mahlûkatlarına ait kavkılar, bu kıtanın son Paleolitik devirlerde (MÖ.10000 civarında) bugünküne nispetle daha sulak bir iklime sahip olduğunu göstermektedir.,., şimdiki çöller yerinde o zamanlar çayırlarla örtülü stepler bulunuyordu." Bunun nedeni, Arabistan yöresinin M.Ö.10.000 civarında daha nemli ve daha yağışlı bir iklime sahip olmasıydı. Bu dönemde Arabistan'da daha çok ağaç yetişiyor, daha çok ormanlar bulunuyordu. M.Ö.8000 yılında Anadolu (ise), bugüne göre daha ormanlıktı. Bunun nedeni (de bugüne göre) iklimin daha nemli ve yağışlı olmasıydı. "Son Buzul Dönemi"nin sonunda (M.Ö. 10.000-8000 civarında), Anadolu'nun ortalarına kadar inmiş bulunan buzulların güneyinde yer alan geniş bir yağmur rüzgârı kuşağı, Arabistan bölgesini yeşillik ve bereketlilik yönünden zengin kılıyordu. O dönemlerde başka hiçbir bölgede bulunmayan bu özellik, ilk insan ve ilk insan gruplarının yaşayabileceği "ilk çekirdek ortamın=ilk çekirdek alanın=ilk tabii ortamın" Arabistan yarımadasının batı kesimi olmasını sağlamıştır.

İnsanoğlunun yeryüzüne ayak bastığı (üretici yaşamın henüz başladığı) M.Ö. 10.000 civarında başlayan dünya iklimdeki ısınma, tabii çevreye de yansımış, buna paralel olarak da Arabistan yarımadasının hemen kuzeyinde (Anadolu'nun ortalarına kadar inmiş) bulunan buzul kütleleri, erimeye ve daha kuzeye doğru çekilmeye başlamıştır. "Avrupa (ve Anadolu'ya kadar inmiş bulunan) buz kütlelerinin erimesi ve bunların üzerindeki yüksek basınç ya da antisiklonların kasılması sonucu, Atlantik'ten gelen ve yağmur taşıyan düşük basınç kuzeye yöneldi. Kuzey Afrika ve Arap Yarımadasını (Arabistan) sulayan sağanaklar Avrupa'nın üzerine kaydı (kuzeye çekildi)" . Bunun sonucu olarak da Arabistan bölgesi kuraklık çekmeye ve çölleşmeye başladı. Kuraklığın başlamasıyla birlikte, Arabistan'da var olan çayır ve otlakların, ağaçların ve ormanların yerlerini, yer yer vadilerle bezeli uçsuz bucaksız çöller almaya başladı. Sözünü ettiğimiz bu kuraklık, tabii ki hemen olmadı. Uzun asırlar, belki de birkaç bin yıl sürmüş olmalıdır.

Oysa yarımadanın çölleşmeye başlamasının hemen öncesi dönemdeki uygun iklim şartları (iklimin daha nemli ve yağışlı olması), yarımadanın "yaşanılır en ideal ortam (ilk kaynak=ilk tabii ortam)" olmasına imkân sağlamıştı. Bu dönem, dünya ikliminin de en istikrarlı olduğu dönemdi, iklimsel olarak en istikrarlı dönemin, uygarlığın gelişme sürecine girdiği son 10.000 yıllık dönem olduğu bilinmektedir. İşte bu dönemin başında (M.Ö. 10.000 civarında) Arabistan yöresi, bu döneme yakın (civarında) yeryüzünde henüz görülmeye başlayan "ilk insan topluluklarının" yaşayabileceği en ideal ortama sahipti.

Bu nedenle de Arabistan yarımadası (seçilmiş bölge olan Mekke yöresi), Arabistan'ın çölleşmeye başlamasının hemen öncesi dönemde yeryüzüne "ilk kez" ayak basan "ilk insan ve ilk insan gruplarına" yaşanılır "ilk tabii ortam" olmuş, yemyeşil ormanları ve bereketli toprakları ile, yeryüzüne "bilgilendirilmiş ilk insan" olarak ayak basan "Âdem aleyhisselâma ve ilk çekirdek aileye ve de ilk insan topluluklarına" ev sahipliği yapmıştır. Medeniyetlerin "ilk çıkış yeri" olmuş, "uygarlık tarihi"nin başlangıç noktası olmuştur. İnsanoğlunun ilk Anayurdu (Urheimat) olmuştur.[2134]

Merkez-i ednâ hakîkatte kâmil müminin kalb-inden ibâretdir. ***"Müminin kalbi Allah Teâlâ'nın evi ve müminin kalbi Allah Teâlâ'nın arşıdır."*** [2135]

Kalb, kâmil dâiresinde ve kuvvetlerin kutub menzilindedir. Akıl ve rûh ve nefis ve sır ve bunun benzeri şeylerin reisleri kalbe bağlıdır. Onun için Kur'an-ı Kerim'de

بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ***"temiz bir kalble ..."*** [2136] İşareti onu gösterir.

Halka-i vustâdan Kâf Dağı'dır.

Bir başka mana cihetinden Dünyayı muhittir.

Bir başka manada "Ümmet-i Muhammed" dir. Haklarında Kur'an-ı Kerim'"Ümmetî vustâ" ***"İşte böylece sizleri de bir ümmet-i vasat kıldık ki nâs üzerine şahitler olasınız. Ve bu Peygamber de sizlerin üzerinize tam bir şahit olsun. Ve senin, evvelce tarafına müteveccih bulunduğun Kâbe'yi yine kıble yapmadık, ancak Resûle kimlerin tâbi olacaklarını, gerisi gerisine döneceklerden temyiz etmek için yaptık. Gerçi bu büyük bir hadisedir. Ancak Allah'ın hidâyet ettiği zâtlar hakkında değil. Ve Allah sizin imânınızı elbette zâyi edecek değildir. Şüphe yok ki Allah Teâlâ nâsa elbette raûftur, rahîmdir."*** [2137]Ayeti gelmiştir. Diğer ümmetler ifrat ve tefrit (anormal, bir ilericilik ve gericilik) arasında kalmışlardır.

<u>Bilinmez Devr-i Kübrâ haber ver sen bu suğradan</u>

Bilinmeyen büyük ve küçük devirden haber ver.

Devre-i kübrâ'dan murât arş-ı azim devridir. Bütün felekleri çevrelemiştir. Feleklerin hareket ve devirleri arşın hareket ve devirlerine bağlıdır.

Bir başka mana; âdemî devirdir. Bu devirden daha Allah Teâlâ katında kıymetli bir devir yaratılmadı. Âdemin yaratılışı kıyamete kadar devri devam edecektir.

"Sizi çağırdığı gün, O'na hamdederek davetine uyarsınız ve kabirlerinizde pek az bir müddet kaldığınızı sanırsınız." [2138]

"Onları toplayacağı kıyamet günü, sanki gündüz, birbirleriyle sadece tanışa-

---

[2134] (MUSAOĞLU, 1999), s. 185-187
[2135] Keşfû'lHafâ, II, 100
[2136] Şuara, 89
[2137] Bakara, 143
[2138] İsra, 52

cakları bir saat kadar kalmış gibidirler. Allah'ın karşısına çıkmayı yalan sayanlar kaybetmişlerdir." [2139]

"Allah onlara yine: "Yeryüzünde kaç yıl kaldınız" der. Bir gün veya daha az bir süre kaldık, sayanlara sor. Buyurur: Sadece az bir süre kaldınız; keşke siz (bunu) bilmiş olsaydınız!" [2140]

"…Rabbinin katında bir gün, saydıklarınızdan bin yıl gibidir." [2141]

"Melekler ve Cebrail o derecelere, miktarı elli bin yıl olan bir günde yükselirler." [2142]

"Gökten yere kadar, olan bütün işleri Allah düzenler, sonra, işler sizin hesabınıza göre bin yıl kadar tutan bir gün içinde O'na yükselir." [2143]

"Sonra da iki guruptan hangisinin kaldıkları müddeti daha iyi hesap edeceğini görelim diye onları uyandırdık." [2144]

"Birbirlerine sorsunlar diye onları uyandırdık. İçlerinden biri: "Ne kadar kaldınız?" dedi. "Bir gün veya daha az bir müddet kaldık" dediler. "Ne kadar kaldığınızı Rabbiniz daha iyi bilir. Paranızla birinizi şehre gönderin, sakın sizi kimseye duyurmasın" dediler." [2145]

"Yahut altı üstüne gelmiş bir kasabaya uğrayan kimseyi görmedin mi? "Allah burayı ölümünden sonra acaba nasıl diriltecek?" dedi. Bunun üzerine Allah onu yüz yıl ölü bıraktı, sonra diriltti, "Ne kadar kaldın?" dedi, "Bir gün veya bir günden az kaldım" dedi, "Hayır yüz yıl kaldın, yiyeceğine içeceğine bak, bozulmamış; eşeğine bak ve hem seni insanlar için bir ibret kılacağız, kemiklere bak, onları nasıl birleştirip, sonra onlara et giydiriyoruz" dedi; bu ona apaçık belli olunca, "Artık Allah'ın her şeye Kadir olduğuna inanmış bulunuyorum" dedi." [2146]

"Devr-i kübrâ Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem nûr olan mübarek vücûdudur. "Devr-i suğrâ" da Hazreti Muhammedin vücûd-ü unsurîsidir. (bu âlemde iken sûreti olarak görülen bedeni).

[2139] Yunus, 45
[2140] Müminun, 112-114
[2141] Hac, 47
[2142] Mearic, 4
[2143] Secde, 5
[2144] Kehf,12
[2145] Kehf,19
[2146] Bakara, 259

Kimindir feyz-ü hem ihyâ ne sırdır hem dem-i İsâ,
Dirilten İsâ aleyhisselâmın kanı, feyzi, sırrı kimdedir

Hz İsâ aleyhisselâmın nefse hayat verici olarak وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى ***" ona ruhumdan üflediğim zaman..."*** [2147] enbiyâ arasında mükerremdir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ise ism-i a'zamın mazharı olmak ile bütün enbiyânın hepsinden mükerrem olmuşlardır.

Beyitte geçen "Ne sırdır hem dem-i İsâ"dan murad edilen Hazreti İsâ aleyhisselâmın nefesinin sırrı, onun cem makamında olmasıdır. Çünkü cem makamında hâlk bâtın, Hakk zâhir olduğundan kendisinden sadir olan mucizeleri ölüleri diriltmek oldu. Hatta o balçıktan yarasa kuşları yapar, nefes edince hayat bulurlardı. Cem makâmı sâhibi her şeye kâdir olur.

Hazreti İsâ, bir erkek ile iki kadın diriltmiştir. Dirilttiği erkek Hazreti Nûh aleyhisselâmın oğlu Hâm aleyhisselâmdır.

Nedir Meryem'deki deryâ haber ver dürr-i yektâdan.
Meryem'deki derya ver dürr-i yektanın haberi nedir?

Hz. İsâ aleyhisselâm Hazret-i Meryem aleyhisselâmın rahmine ilkâ olunca اِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللّٰهِ وَكَلِمَتُهُ اَلْقَيهَا اِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ ***".. Mesih ancak Meryem oğlu İsâ'dır, (O) Allah'ın rasûlü-dür, Meryem'e ulaştırdığı 'kün: Ol" kelimesi(nin eseri)dir, O'ndan bir ruhtur.*** (O'nun tarafından gönderilmiş yahut teyid edilmiş yahut da Cebrail tarafından üfürülmüş bir ruhtur) ***..."*** [2148] buyrulmuştur.

<u>Dürr-i yekta</u>dan murat Hz. İsâ aleyhisselâmdır. Dürr-i yekta hakîkatte mevcudatın yaratılış sebebi olan Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin kutsal ruhudur." ***Ben gizli bir hazîne idim. Bilinmekliğimi sevdim ve mahlûkatı bilinmem için yarattım."*** manası üzerine ***" Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı benim rûhumdur."***

Nedir Kur'ânın esrârı, nedir esrârın envârı
Kur'ân-ı Kerim'in sırları ve sırların nurları nedir?

وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ اُوتِىَ خَيْرًا كَثِيرًا "Kime hikmet verilmişse (ona) büyük bir hayr verilmiştir" [2149] وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ اِلَّا فِى كِتَابٍ مُبِينٍ ***"... Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitabtadır."*** [2150]

[2147] Hicr, 29-Sâd, 72
[2148] Nisa, 171
[2149] Bakara 269
[2150] En'âm, 59

Zira Allah **"Hikmeti dilediğine öğretir"** buyurmuyor mu? Burada **"Hikmet"** ilm-i bâtındır, "Dilediği" ise nekredir, yani meçhul!. Umum ifade eder, o halde Allah Teâlâ ilmi dilediğine verir"? İbnu'l-Arabî, el-Fütûhât (Thk.), IV/265-267.[2151]

Hakk'ın sırları indirilen semâvî kitaplarda, bunların sırları "Kur'ân-ı Kerim'de, Kur'ân-ı Kerim ki "Fâtiha" da, Fâtiha'nınki "Besmele" dedir. Andan Besmelenin sırları "be" harfinde, "be" nin sırları noktadadır ki, "Zât-ı İlâhiyye" dir. Harfleri birbirinden ayırt eden noktadır.

<u>Nedir Mehdî'nin etvârı haber ver sırr-ı esrâdan.</u>

Mehdî'nin durumu (Yaptığı iş ve hareketleri), miraç sırrından haber ver

Hz. Mehdî aleyhisselâmın hali ve durumu şerîat-i Muhammediye üzeredir. Soyu babası tarafından Hz. İmâm Hasan aleyhisselâma ve annesi tarafından Hz. İmâm Hüseyin aleyhisselâma ile Fâtımatü'z-Zehrâ evladındandır. Hz. İsâ aleyhisselâm semâdan nüzul edip Deccâlı öldürüp Hz. Mehdî aleyhisselâm ile görüşünce birbirlerine hilâfet teklif edip sonunda hilâfeti Hz. Mehdî aleyhisselâm kabul edip kırk sene âleme hükmedeceği kesinlik kazanmıştır.

Miraç sırrı ise سُبْحَانَ الَّذِى اَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلاً ***"Bir gece ... (Muhammed) kulunu ... götüren Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir..."*** [2152] âyet-i kerimesinde açıkca beyan edilmiştir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin cismânî miraçları Kâdî İyâz'ın [2153] Şifâ'sında[2154] zikreylediği üzre dört veya beş kerre olmuştur. Rûhânî miraçları ise her nefeslerinde olduğu kesinlik bulmuştur. Celâl ve cemâl hali ile mahlûkâtta mi'râcdan ayrı kalmış bir varlık yoktur.

سُبْحَانَ الَّذِى اَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلاً âyetinin hikmeti gereğince Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'yı teşrif etti, Enbiyâya cesedleriyle oldukları halde imam olup iki rik'at namaz kıldılar, sonra birlikte oturdular. Cebrâil aleyhisselâm bu sırada bir âyet getirdi ki anlamı:

"Sor, benden başka Mâbud var mı?". Sonra Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem

"Ben Allah Teâlâ'dan başka Mâbud olmadığını bilirim, ben bu sorudan müstağniyim (uzağım)***"*** dedi.

<u>Nedir Mısrî, nedir ken'ân Selîm kimdir ve kimdir ân,</u>

Mısrî nedir, Ken'ân nedir, selim kimdir, ân kimdir?

[2151] (KILIÇ, 1995), s.121

[2152] İsra,1

[2153] Kadî İyaz, (476/1083-544/1149): Mâliki fakîhi, hadîs âlimi, tarihçi, edip ve şâirdir.

[2154] *Kitâbû'ş-Şîfâ bi-Ta'rîf-i Hukûki'l-Mustafâ:* Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin fazîlet ve meziyetlerini anlatan bir târih kitabıdır.

Ken'ân kelimesinin işaretiyle Mısrî diyerek kendinin Hz. Yûsuf aleyhisselâm gibi olduğunu, Ken'ân'dan murât nefis kuyusu olduğuna işaret ediyor. Yusuf aleyhisselâmın çilesi ile Mısır ülkesine hükümdar olunacağı hakikati aşikâr olmuştur.

Hz. Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz ***"ya kimdir ân",*** diye sorusu, yani ***"ân kimdedir"*** demek olur. Bu zor bir sorudur. Cevabı kıymetli inciler gibidir. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim 'de insanın güzelliği hakkında لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِى اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ***"Biz insanı en güzel biçimde yarattık."*** [2155] buyurmuştur. Ahsen-i takvim içinde "ân" dahi murat edilmektedir. ân için Allah Teâlâ buyurur ki; قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّى وَمَا اُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلِيلاً ***"Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh; Rabbimin işlerindendir..."*** [2156] öyle ise hayatı boyunca "ân" olandan ayrı olması düşünülemez." ân" dediğimiz Rabbânî emirdendir. Emr-i Rab, rûh-i sultânî ve rûh-i izafi ve rûh-i hayvani olmak üzeredir.

Kalb-i Selîm

Kalb, şeriat, tarikat, hakikat makamlarını aşarak üç mertebede selâmete ulaşır:

Şeriat selâmeti: Dünya muhabbetine ve varlığına fena vermektir.

Tarikat selâmeti: Kötü huyları ayne'l-yakîn ile yok ederek mücâhedeyle güzel huylara dönüştürmek ve güzel huyların da muhabbetine fena verip fenafillâha mazhar düşmekdir.

Hakikat selâmeti: Fenadan içeri bekaya, bekadan içeri likaya, ayne'l-yakînden içeri Hakke'l-yakîne ulaşmaktır.

İşte kalb-i selîm dedikleri budur. Yani, kalb-i selîm, Hakke'l-yakîne ulaşmış gönüldür! Fakat zahirdeki dokuz zulmânî ve bâtındaki dokuz nûrânî hicaplar fena bulmayınca, kalb selâmete ulaşmaz. Bu nûrânî hicaplar, ebrâr ile mukarrebin farkıdır. Bu makamda Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, ***"Ebrârın iyilikleri mukarreb için günahtır"*** ve diğer bir sözünde de, ***"Bütün mukarreb ebrârdır. Ancak her ebrâr, mukarreb değildir."*** demiştir. Zira ebrârın ameli karşılığında, duası, yani beklentisi cennetdir. Ehli yanında maksat bu değildir. Mukarreb ise, her amelini Allah Teâlâ sevgisiyle işler. Gayesi de, Allah Teâlâ'nın rızası ve didârıdır. Ebrâr zümresi didârı, cennette, yevmü'l-mezîd gününde müşahede ederler. Hâlbuki mukarreb zümresi ve ehlullah, zulmânî ve nûrânî hicaplara zahiren ve bâtınen fena verip ism-i zât ile sülük edip semâya ulaşmışlardır. Onlar zatı, hâl ile ayne'l-yakînden penceresiz olarak müşahede ederler. Bu makamda Habib-i Ekrem sallallâhü aleyhi ve sellem, ***"Cennet ehli-***

[2155] Tîn, 4
[2156] İsra, 85

nin bir bölüğü vardır ki, didâr-ı Hakk onlara gizlenmez." demiştir. Yine Habib-i Ekrem dünya, ahiret ve didâr ehli kişiler hakkında şöyle buyurmuştur:

***"Dünya ile ahirete fena vermeyince ehlullah makamına erişilmez."* Zira ehlullah, nefsini terk ederek bu makama ulaşmıştır. Bu manâya vasıl olmayanlar, *"fekad arafe rabbe"* olmaz. Bilinmelidir ki, şer'-i şerifin nihayeti *"men arefe nefse"*dir. Bu manâya vasıl olmayınca şeriat bütün olmaz.** [2157]

<u>Haber verdi bunu Kur'an haber ver seb'i kurrâdan.</u>
Kur'ân-ı Kerim yedi okuyuş ile bunu haber verdi

Yedi okuyuş(seb'i kurrâ) - Yedi Harf (Ahrufu's'Seb'an) 2158

"Harf" Lugat olarak bir şeyin ucu, kenarı, sivri ve keskin kısmı, kılıcın keskin kısmı, geminin ucu ve dağın zirvesi, bir tarafa meyletmek sapmak, taraf uç, yan, kelime kelam, heca harflerinin her biri, uslub, vecih ve kıraat anlamlarına gelmektedir.

" es Seb'a" lafzının zahirde " *yedi*" sayısını ifade ettiği açıktır.

"Kurra" (Kari'. C.) Okuyucular. Kur'ân-ı Kerimi usul ve tecvidine göre okuyanlar. Dindar ve sâlih kimse.

Bu konu ile ilgili o kadar çok görüş ileri sürülmüştür ki, bunların sayısı otuz beşe ulaşmıştır.

Yedi Harf Meselesinin Kur'an-ı Kerim'den Delilleri

"Biz Allah Teâlâ'ya karşı gelmekten sakınanları Kur'an ile müjdelesin, inat eden bir topluluğu da uyarasın diye, onu senin dilin ile kolaylaştırdık" [2159]

" Biz onu senin dilinle kolaylaştırdık ki, düşünüp öğüt alsınlar." [2160]

"Andolsun biz Kur'an'ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan." [2161]

"İyice anlasınlar diye onu Arapça bir Kur'an yaptık" [2162]

" ...Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun..." [2163]

Yedi Harf'le İlgili Hadis Rivayetleri

Yedi Harf'e dair 40 kadar hadis rivayetinin olduğu bilinmektedir. Bazıları şunlardır.

[2157] (Eroğlu Nuri, 2007), s. 75
[2158] (ÇALIŞKAN, Cilt 5, Sayı 1,Ocak-Haziran 2005) makalesinden istifade edilmiştir.
[2159] Meryem, 97.
[2160] Duhan, 58.
[2161] Kamer, 17, 22, 32, 40.
[2162] Zuhruf, 3.
[2163] Müzzemmil, 20.

"Muhakkak Allah, ümmetinin Kur'an'ı yedi harf üzere okumalarını emrediyor, hangi harfle okurlarsa doğruyu bulmuşlardır." [2164]

"Kur'an yedi harf üzere indirildi" [2165]

"Kur'an yedi harf üzere indirildi. Onun hepsi şafidir ve kafidir." [2166]

"Bu Kur'an yedi harf üzere nazil olmuştur. Bunlardan hangisi kolayınıza gelirse onu okuyun."

"Ey Ömer! Rahmet ayetini azap azap ayetini rahmet kılmadıkça Kur'an'ın (bu okuyuşlarının) hepsi doğrudur."

"Allah'ın affını ve mağfiretini dilerim ümmetimin buna gücü yetmez."

"Kur'an Yedi Harf üzere indi. Onun hepsi şafidir, kâfidir"

"Ey Cibril! Ben ümmi bir kavme gönderildim, bunların arasında yaşlı kadınlar, yaşlı erkekler, erkek ve kız çocukları, hiç kitap okumayan adamlar vardır, diyen Hz Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme Cebrail:

Kur'an muhakkak Yedi Harf üzere nazil olmuştur" [2167]

Yed Harf'le ilgili Görüşlere Toplu Bir Bakış

Kur'an'ın okunması, anlaşılması ve içeriği ile ilgili olmak üzere Yedi Harf konusunda yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, otuz beş kadar görüş beyan edilmiştir. Bizce bu görüşlerden zikredilmesi gerekenleri buraya almak istiyoruz:

1-Harf manası bilinmeyen müşkillerdendir. Yedi harfin mahiyeti hakkında hiçbir nass yoktur. Bundan dolayı insanlar " *harf*" lafzını anlamada ayrılığa düşmüşler ve ona farklı anlamlar yüklemişlerdir.

2-Diğer bir görüş, Zerkeşi (794/1392)'nin zayıf olarak gördüğü 'Yedi Harf'ten maksadın " *yedi Kıraat*" tır, şeklindeki görüştür.

3-Yedi Harf'in Kur'an'ın muhtevasına yönelik, emir, nehiy, va'd, va'id, kıssa, helal ve haram olduğu şeklindeki görüş.

4-Yedi harfin ne olduğuna dair görüşlerden birisi de onun doğrudan dil yapısıyla ilgili olandır.

5-Yedi Harf terkibindeki " es Seb'a" nın gerçekte yedi sayısını ifade ettiği görüşünün yanında, bu lafza çokluk ve kolaylık anlamı yükleyenler de olmuştur:

6-Yedi Harf, aynı anlamı taşıyan farklı lafızlardan kolayına gelenin okunmasına yönelik bir ruhsat olduğu yönünde de görüş beyan edilmiştir.

7-Yedi Harf'ten maksadın bazı ayetlerdeki " Uff" [2168] ve Heyhat " [2169] gibi lafızların nasb, cer, raf', tenvin (üç çeşidi) ve cezm şekillerinde okunmasıdır.

[2164] Müslim, *Salatü'l Müsafirin*, 274; İbn Hanbel, *Müsned*, V, 127.
[2165] İbn Hanbel, *Müsned*, III, Hd, 7995; Taberi, *Camiu'l Beyan*, I, 25.
[2166] Taberi, *Camiu'l Beyan*, I, 27.
[2167] Taberi, *Camiu'l Beyan*, I,35; Zerkeşi, *el Burhan*, I, 227.
[2168] Enbiya, 21/67.
[2169] Müminun, 23/36.

Yedi Harf'le İlgili Görüşlerin Değerlendirilmesi

İlmi disiplinlere ait olan yukarıdaki kavramların Yedi Harf'le doğrudan ilgisinin olmadığı kesindir. Çünkü bunlara harf denmez. Yukardaki diğer görüşlerden birini teşkil eden Yedi Harf'ten kasıt, Yedi kıraat görüşü de isabetli görülmemektedir. Zira Yedi mütevatir kıraat, Ebu Bekir b Mücahid (324/925) tarafından meşhur olan kıraatler arasından seçilmiştir. Mursi ise

"Birçokları yedi harf'ten murat yedi kıraat zannetti ki bu bir cahalettir" [2170] demiştir.

Ancak bu husustaki rivayetlere baktığımız zaman, hadislerin ortak yönünün, Kur'an-ı Kerim'i okumakta zorlanacak kimselere kolaylık sağlama arzusu olduğunu görürüz. Şu iki hadis Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Kur'an-ı Kerim'in Yedi harf üzere indirilmesindeki ısrarının sebeplerini açıkça ortaya koymaktadır:

"Ey Cibril! Ben ümmi bir kavme gönderildim. Bunların arasında yaşlı kadın ve erkekler, küçük erkek ve kız çocukları, hiç kitap okumayan adamlar vardır." [2171]

"Muhakkak Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir. Siz kolayınıza geleni okuyun." [2172]

Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, birincisinde kolaylık istemesinin sebebini, ikincisinde ise sonucunu belirtmektedir. Bu nedenle diyebiliriz ki, yedi harf'le tam olarak " yedi sayısı" ifade edilmekten ziyade kolaylık, genişlik ve çokluk murat edilmiştir.

Yedi Harf'e En yakın Görüş ve Yorumlar

Bu görüşler arasında, hadis rivayetlerinin de zahirine bakarak, Yedi Harf yorumuna yakın bulduğumuz görüşleri üç kısımda toplayabiliriz:

a-Yedi lehçe,

b-Yedi Vecih,

c-Okunuşta ruhsat ve " yedi" nin kesretten kinaye olduğuna dair görüşlerdir.

Yedi Harf konusunu lehçelerle irtibatlandırarak bu hususun sadece kıraatla ilgili olduğunu düşünmek onu fazlaca sınırlandırmak anlamına da gelebilir. Nitekim Ignaz Goldziher, Yedi Harfe dair hadislerle ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır:

" *Hadisin sahih anlamı, çok erken bir dönemde harf teriminin tefsiri üzerinde odaklandı, tabi ki bu, Kur'an-ı Kerim'le irtibatlı olunca, kıraatla ifade edildi*." [2173] Goldziher'in bu değerlendirmesinden konu ile ilgili hadislerin kıraat dışında Kur'an-ı Kerim'i kuşatıcı daha kapsamlı anlamlara gelebileceği şeklinde bir ifade

---

[2170] Suyuti, *el-Itkan*, I, 66.

[2171] Taberi, *Camiu'l Beyan*, I, 35.

[2172] Buhari, *Sahih*, VI, 227; Müslim, *Sahih*, I, 562; Ebu Davud, *Sünen*, I, 340.

[2173] Ignaz Goldziher, *İslam Tefsir Ekolleri*, Trc. Mustafa İslamoğlu, Denge Yay., İst. 1997, s. 65.

anlaşılmaktadır.

Sonuç

Kur'an'ı Kerim'in Yedi Harf üzere inmesi meselesi, sahih rivayetlerin şahadetiyle doğrulanmaktadır. Ancak bu meselenin tam olarak hangi anlama geldiğinin Hz Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin tarafından açıklanmadığı da bir olgudur. Buna rağmen, bu konunun sahabe tarafından ısrarla sorulmaması, belki de Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin " *Kur'an, yedi harf üzere indi*" şeklindeki açıklaması ve ona paralel tatbikatı istenen cevap için yeterli olmasından dolayıdır.

Yedi Harf'in ne olduğu hususunda ayet ve hadislerin işaretlerinden bazı çıkarımlar yapılmıştır. Bu çıkarımların başında, Allah Teâlâ'nın Kur'an okunmasında, anlaşılmasında ve ona göre davranış belirlenmesinde kolaylık prensibini bahşettiğinin kabul edilmesi en bariz bir husustur:

" Muhakkak Biz Kur'an'ı düşünüp öğüt almaları için kolaylaştırdık. Fakat düşünen var mı?" [2174] ayeti, bu kolaylığı müjdeleyen ilahi buyruktur.

Netice olarak, Yedi Harf, Kur'an'ın evrenselliği ve nuzulünden insanlık tarihi boyunca devamlılığı gereği, onu okuma, anlama ve anlatmada kolaylık adına sağlanan ilahi bir izindir. Bu çerçevede herkes, gayreti ve anlayışı nisbetinde Kur'an-ı Kerim'e yaklaşacak ve ondan istifade edebilecektir.] [2175]

Kur'ân-ı Kerim bu bahsedilen sırları yedi makamda yedi hal üzere beyan eder, demektir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Her ayetin hem zahirî hem de bâtını vardır?" [2176]

Yine kâinat hakkında Allah Teâlâ yedi rakamı ile görünüşün arkasındaki tabakalardan bahsetmektedir. وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ

"And olsun ki, üstünüzde yedi tabaka yarattık. Biz, yarattığımızdan habersiz değiliz." [2177]

[2174] Kamer, 54/17, 22, 32, 40.
[2175] (ÇALIŞKAN, Cilt 5, Sayı 1,Ocak-Haziran 2005)
[2176] Buhârî. Fezailu'î Kur'an. 5. 27. Tevhid. 53: Müslim. Müsafırun. 270: Tirmîzî. Kur'an, 9; Ebu Davud. Vitr, 22; Nesai, İftitah. 37; İbnHanbel. V/16. 41
[2177] Muminun, 17

150

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

Gel ey bâd-ı sabâ lûtfeyle bir dem,
Haber bize cânân illerinden,
Beşâretle bize kıl şâd-ü hurrem,
Haber ver bize cânân illerinden,
Aradım nice yıl kevn ü mekânı.
Bulunmadı anın nâm u nişânı,
Aceb nice bulur isteyen anı,
Haber ver bize cânân illerinden.
Seherde açılan güllerde midir
Yâhut efgân eden dillerde midir,
Akan suda esen yellerde midir,
Haber ver bize cânân illerinden.
Ol ilden azmedinde bu cihâna
Tamuya uğrasan döner cihâna,
Teselli ver kulûb-ı âşıkâne,
Haber ver bize cânân illerinden.
Harîm-i kuds-i lahûta varırsan,
Saray-i hâs-ı cânânı görürsen,
Yine azmeyleyip bunda gelirsen,
Haber ver bize cânân illerinden.
Nesîm-i feyz-i akdes bahr-i cûdun,
Havâdisten mukaddestir vücûdun,
Cemâl-i zât-ı a'lâdır, şuhûdun,
Haber ver bize cânân illerinden.
Eğer bir cân ise hüsnün bahâsı,
Nice bin cân anın olsun fedâsı,
Niyâzi'nin kadîmi aşınâsı,
Haber ver bize cânân illerinden.

Gel ey bâd-ı sabâ lûtfeyle bir dem,
Haber bize cânân illerinden,
Gel ey sabâ rüzgârı lûtfeyle bir nefes,
Haber bize cânân illerinden,

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki:

"Zamanınızın hayırlı şeylerini talep ediniz ve Allah Teâlâ'nın rahmet esintisinin kokularını almaya çalışınız. Zira Allah Teâlâ'nın, rahmetinin eseri bir takım kokular vardır ki, onları kullarından dilediğine isabet ettirir. Allah Teâlâ'dan

ayıplarınızı örtmesini ve korkularınızdan emin kılmasını, isteyiniz." [2178]

Hz. Mevlana kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz, hadiste geçen esintileri, nebiler ve Allah Teâlâ'nın veli kulları olarak yorumlamaktadır. [2179]

<u>Beşâretle bize kıl şâd-ü hurrem</u>[2180]
<u>Haber ver bize cânân illerinden,</u>
Müjdeyle bize kıl sevinç ve ferahlık,
Haber ver bize cânân illerinden,

<u>Aradım nice yıl kevn ü mekânı.</u>
<u>Bulunmadı anın nâm u nişânı,</u>
Aradım nice yıllar kâinatı.
Bulunmadı anın nâm ve nişânı,

<u>Aceb nice bulur isteyen anı,</u>
<u>Haber ver bize cânân illerinden.</u>
Aceb nice bulur isteyen onu,
Haber ver bize cânân illerinden.

<u>Seherde açılan güllerde midir ?</u>
<u>Yâhut efgân eden dillerde midir?</u>
Seherde açılan güllerde midir
Yâhut feryad eden dillerde midir?

<u>Akan suda esen yellerde midir?</u>
<u>Haber ver bize cânân illerinden.</u>
Akan suda esen yellerde midir?
Haber ver bize cânân illerinden.

<u>Ol ilden azmedinde bu cihâna</u>
<u>Tamuya uğrasan döner cihâna,</u>
O ilden azmedinde bu cihâna
Cehenneme uğrasan döner cihâna,

<u>Teselli ver kulûb-ı âşıkâne,</u>
<u>Haber ver bize cânân illerinden.</u>

[2178] Kuzai, Müsnedü's-Sihâb, I,407, ha.456. Ayrıca bkz. Taberani, Mu'cemu'l-Kebir, ha.720; Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, III,162; Suyuti, el-Camiussağir, (Feyzu'l-Kadir içinde), I,451, ha.1108

[2179] Mevlana, Mesnevî (Gölpınarlı Terc.), I. Beyit: 1960 vd.

[2180] **Hurrem:** f. Sevinçli. Mesrur. Şen. Ferahlık veren. Taze ve hoş. Güler yüzlü.

Teselli ver âşıkların kalbine,
Haber ver bize cânân illerinden.

Harîm-i[2181] kuds-i lahûta varırsan,
Saray-i hâs-ı cânânı görürsen,
Kutsî âlemin haremine varırsan,
Cânâna mahsus sarayı görürsen,

Yine azmeyleyip bunda gelirsen,
Haber ver bize cânân illerinden.
Yine karar verip bunda gelirsen,
Haber ver bize cânân illerinden.
Nesîm-i feyz-i akdes bahr-i cûdun[2182]
Havâdisten mukaddestir[2183] vücûdun,
Kutsî feyzin latif esintisi, cömertlik denizi,
Vücûdun haberlerlerden daha mukaddestir,
Cemâl-i zât-ı a'lâdır, şuhûdun
Haber ver bize cânân illerinden.
Zâtının cemâli yüksektir müşaheden
Haber ver bize cânân illerinden.
Eğer bir cân ise hüsnün bahâsı,
Nice bin cân anın olsun fedâsı,
Eğer bir cân ise güzelliğin bedeli,
Nice bin cân onun olsun fedâsı,

Niyâzi'nin kadîmi aşınâsı,
Haber ver bize cânân illerinden.
Niyâzi'nin eskiden beri aşınâsı,
Haber ver bize cânân illerinden.

[2181] **Harîm:** Herkesin giremiyeceği, dokunmıyacağı şey. Haram dairesi. Şerik. Bir kişinin olup, başkasının duhul ve taarruzundan masun yer. Hacıların Mekke-i Mükerreme'de giydikleri libas.

[2182] **Cud:** Cömertlik. Sahilik. Eli açık olmak. Muhtaçların vaziyetlerini, durumlarını bildirmeğe meydan vermeksizin lütuf ve ihsanda bulunma hâleti. Mücahede-i diniye ve neşr-i hakaik-ı Kur'aniye ve imaniye hizmetinde mutemed zâtlara lüzumunda maddeten de iştirak etmek fedakârlığı.

[2183] **Mukaddes:** (Kuds. den) Takdis edilmiş olan. Temiz ve pâk. Noksan ve kusurdan müberra ve uzak olan. Her çeşit noksan, ayıp ve kusurlardan münezzeh ve uzak olan. Kudsi

151

7+7=14

Nâdanı terk etmedin yârânı arzularsın,
Hayvânı sen geçmedin insânı arzularsın.
“Men arefe nefsehû fakad arefe Rabbehû”
Nefsini sen bilmedin Subhânı arzularsın.
Sen bu evin kapusın henüz bulup açmadın,
İçindeki kenz-i bî-pâyânı arzularsın.
Taşra üfürmek ile yalunlanır mı ocak,
Yönün Hakk’a dönmedin ihsânı arzularsın.
Dağlar gibi kuşatmış benlik günâhı seni,
Günâhın bilmeden gufrânı arzularsın.
Cevizin yeşil kabını yemekle dad bulunmaz,
Zâhir ile ey fakîh Kur’ânı arzularsın.
Şarâbı sen içmedin sarhoş u mest olmadın,
Nice Hakk emrine fermânı arzularsın.
Gurbetliğe düşmedin mihnete sataşmadın,
Kebab olup pişmedin büryânı arzularsın.
Yabandasın evin yok bir yanmış ocağın yok.
Issız dağın başında mihmânı arzularsın.
Ben bağı ile bostanı gezdim hıyâr bulmadım,
Sen söğüt ağacından rummânı arzularsın.
Başsız kabak gibi bir tekerleme söz ile
(Yunus) leyin Niyâzi irfânı arzularsın.

Nâdanı terk etmedin yârânı arzularsın,
Hayvânı sen geçmedin insânı arzularsın.
Cahilliği terk etmedin yârânı arzularsın,
Hayvânı sen geçmedin insânı arzularsın.

Senin canım dediğin nefsin lezzetleridir. Belki o sana canından azizdir. Ama, senin düşmanındır. Ondan geçmeden Hakk'ı bulurum zannetme. “Zünnâr”dan maksat tabiattır. Yani, yaramaz huylardan, hevâ ve hevesten geçmeden imân isteme ki, senin imânın tabiatındır; Hak değildir, demektir.

Şimdi, böyle sözle bilmekle tabiatından kurtulmayıp hakikate kavuştum diye vuslat davası eden yalancılar bile bir kâmilin terbiyesi altına girerek ahlâkını güzelleştirip bir Hak tarîka dâhil olsalar, evliyadan olurlardı; lâkin böyle yezitler bir yerde Hakk'ı arayan, mücâhede ve sulukta gayret eden bir âşık görseler, hemen şeytan gibi yanına varıp şöyle derler: “Behey dîvâne, ne zahmet çekersin? Safamıza bakalım. Kimi ararsın? Aradığın yine sensin. Yani Tanrı sensin. Kimden korkarsın? Orucu, namazı ne yapacaksın? Kendi kendine azap mı edersin? Eline ne girerse fırsatı kaçırma. Şeriat, nizam içindir. (Allah korusun!) Ne pey-

gamberlerin, ne velîlerin aslı var. Şeriatı kuran senin gibi bir adam değil midir?" Böyle sözlerle onlar, dertli sâlikin yolunu kesip kendileri gibi yezit ederler.

Gerçi aradığın sendedir. Fakat insan kendisini, tabiat bendinden, nefsin lezzetlerinden ve yaramaz huylardan geçirip Hak sıfatı ile sıfatlandırmasına, benliğini mahvetmesine bir mürşîd-i kâmil lâzımdır. Onu bilmediklerinden, söz ile bilmekle ahlâk değiştirerek vuslat olur zannederler.[2184]

<u>"Men arefe nefsehû fakad arefe Rabbehû"</u>
<u>Nefsini sen bilmedin Subhânı arzularsın.</u>
"Men arefe nefsehû fakad arefe Rabbehû"
Nefsini sen bilmedin Subhânı arzularsın.

Hikâye Hoca Nasreddini görmişler ki bir ağacun başında üstinde durduğı dalun aşagasını keser.

Ey hoca sen üstinde durduğun, dalı kesersin o düşince sen de düşersin, dirler inanmaz kesince kendi de düşer söyleyen adamun ardından yeter

"adam sen benüm düşecegüm bildün benüm ölecegüm de bilürsin bana haber vir ne vaktin ölürüm" dimiş

"ey hoca ol ğâyıb bilmek degüldür ondan senün düşecegüni herkes bilürdi" dimiş

"yok elbette diyü" ibram idince dir ki

"eşegün ne zaman yellerse ol zaman ölürsin" dir hem öyle olur. [2185]

<u>Sen bu evin kapusın henüz bulup açmadın,</u>
<u>İçindeki kenz-i bî-pâyânı arzularsın.</u>
Sen bu evin kapısın henüz bulup açmadın,
İçindeki tükenmez hazineyi arzularsın.

Duhâ sûresinin yedinci âyetinde, وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى ***"Biz seni yoldan sapmış bulduk doğru yola yönelttik,"*** buyurulmuştur. Bunun manası nedir? Bu şu demektir:

[2184] (Çeltik, 2004), s.139

[2185] (Niyazî-i MISRÎ, 1223), v. 53a

Hikâye: Hoca Nasreddini görmüşler ki bir ağacın başında üstinde durduğu dalın aşagısını keser.

Ey hoca sen üstinde durduğun, dalı kesersin o düşince sen de düşersin, derler inanmaz kesince kendi de düşer söyleyen adamın ardından yeter

"adam sen benim düşecegimi bildin benim öleceğimi de bilirsin bana haber ver ne vaktin ölürüm" demiş

"ey hoca ol ğâyıb bilmek değildir ondan senin düşeceğini herkes bilirdi" dimiş

"yok, elbette deyü" ısrar edince der ki

"eşeğin ne zaman yellerse ol zaman ölürsün" dir hem de öyle olur.

Ya Muhammed! Allah Teâlâ seni yolunu şaşırmış bir halde buldu, sana gerçek yolu gösterdi. Bunu herkes böyle yorumladı. Hakk, onu yolunu şaşırmış bir durumda buldu dediler. Nasıl ki, çoban bir buzağıyı kaybeder, o tarafa bu tarafa koşar ki onu bulsun. Belki Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem nefsini yitirmişti. Yani o kaybettiği **nefsini yine kendi nefsiyle buldu.** Burada nefis anlamına gelen söz müennes (dişil) yapılamaz. Çünkü bu, varlığın kendisi olan zattır. [2186]

Taşra üfürmek ile yalunlanır mı ocak,
Yönün Hakk'a dönmeden ihsânı arzularsın.
Dışarı üfürmek ile parlar mı ocak,
Yönünü Hakk'a dönmedin görmeği arzularsın.

Zâhir ile batın anlaşılmaz demektir. Ateşin üzerine körük yönelmezse nasıl alevlenmezse bâtının sırrına vukufiyet bulmak isteyende bu bilgiye ve ulaşmadan seyrini ikmal edememiyecektir.

Dağlar gibi kuşatmış benlik günâhı seni,
Günâhın bilmeden gufrânı arzularsın.
Dağlar gibi kuşatmış benlik günâhı seni,
Günâhın bilmeden affedilmeyi arzularsın.

Seven delikanlı, aşk ateşi içinde şeyhin yanına geldi.

Ben mürid olacağım dedi. Şeyh de kabul etti. Onu kendi yakınları ve **güvendiği** insanlar arasında bıraktı. Gizlice diyordu ki:

Bu delikanlıda hem büyük bir cevher var, hem de büyük bir utangaçlık. Ben iki hâlini de bilmekteyim. Bunu size de göstereceğim. Çocuğu içeriye, halvete çağırmalarını emretti; delikanlıyı gizli bir yerden gözetlediler. Bir gece çocuğa saldırdı ve nihayet çocukcağızı öldürdü. Hemen dışarı çıkmak istedi, kaçacaktı. Şeyh dervişleri uyandırdı, onlara şöyle dedi: Falan mürit şöyle bir harekette bulunmuştur, kaçmak istiyor biz onun yolunu kesmişiz kapıyı bulamaz. O şimdi her tarafı duvar görüyor. Korkulur ki ödü patlasın. Gidiniz, ona deyiniz ki,

Şeyh seni istiyor, yaptıklarını da biliyor. Nasıl ki: "Bunu sana kim haber verdi?" demiş, o da: "Bana, her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olan Allah haber verdi" demişti. [2187] buyrulmuştur.

Dervişler geldiler, kapıyı açtılar, odayı kan içinde gördüler ama bir türlü feryat etmeye cesaret edemediler. Çünkü şeyhin işaretinden korkmuşlardı. Delikanlıyı şeyhin yanına getirdiler. Şeyh gülerek neşeli neşeli ileri doğru yürüdü, kolundan tuttu kendi hırkasını sırtından çıkararak ona giydirdi, getirip kendi makamına oturttu. Ona, senin için zaten şu bir tek perde kalmıştı ki, bu makama erişesin, dedi.

[2186] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.62), s. 134
[2187] Tahrim, 3

Her insanoğlunda bir benlik vardır. İnsan sonunun neye varacağını önceden görse idi, hiç benlik davası eder miydi? Muhakkak ki sakınırdı. Ama önceden sonunu göremedi. İşte nebilerin sultanı ve sonuncusu olan Hazreti Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin üstünlüğü buradadır.

Aşk, benliğini sevmek sevdasından kendini kurtarırsa sevilen ve istenilen sevgili de benlik sevdasından vazgeçer.[2188]

Cevizin yeşil kabını yemekle dad bulunmaz,
Zâhir ile ey fakîh Kur'ânı arzularsın.
Cevizin yeşil kabını yemekle dat bulunmaz,
Zâhir ile ey fakîh Kur'ânı arzularsın.

Ceviz, sırf hakikate misaldir ki içinde asla yabana atacak bir şey yoktur. Hem yenir ve hem nice marazlara ve illetlere şifa hâsıl olur.[2189]

İmân üç kısımdır: Biri **İmân-ı taklidî,** diğeri **İmân-ı istidlâlî,** üçüncüsü de **İmân-ı tahkikî** dir. İmâm-ı Gazâlî "İhyâyi ulûm" adlı kitabının dördüncü cildinin sonlarındaki tevhîd kitabında imân hakkındaki yukarıdaki ayırımı cevizi misâl getirerek yapar.

Taklit edilen imân cevizin dışındaki yeşil kabuğu gibidir der. Ne yenir, ne yakılır, çünkü acıdır, ateşe koysan yanmaz ve hiçbir işe yaramaz. Bu nedenle İmânı taklidînin koruyuculuktan başka yararı yoktur.

İstidlâlî İmân cevizin ikinci, yani kuru olan kabuğudur, yenmez fakat ateşe koysan yanar.

Tahkikî îmân ise cevizin içi ki, her şeye yarar.

Ancak bu üçü kıymet yönünden dereceli olsa da birbirinden de ayrı değildir. Birini terk edersen diğerini çürütürsün. Cevizin yetişme hikâyesini hatırlayarak yorum yapılabilir.

Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz burada imânın bir şubesi ile kurtuluşa kavuşulamayacağını beyan etmektedir.

Şarâbı sen içmedin sarhoş u mest olmadın,
Nice Hakk emrine fermânı arzularsın.
Şarâbı sen içmedin sarhoş ve mest olmadın,
Nice Hakk emrine fermânı arzularsın.

Şarap içmek demek menhiyat ile meşgul olmak demek değil, bilâkis aklı terk ederek kâmil pire itaat etmektir.

Gurbetliğe düşmedin mihnete sataşmadın,
Kebab olup pişmedin büryânı arzularsın.

[2188] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.308), s. 398
[2189] Nîyazî-i Mısrî, *Şerh-i Ebyât-ı Yûnus Emre,* Süleymaniye Kütüphanesi (H. Mahmud Efendi), no: 1099/2; Hüseyin ARİF, *Yunus Emre,* İstanbul, 1977, s.49–62

Gurbetliğe düşmedin belaya çatmadın,
Kebab (eti) olup pişmedin kebabı arzularsın.

Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz bu bağlamda babasının şu sözünü nakleder: ***"Yaratılandan daima şikâyet, bir anlamda yaratanı da şikâyet etmektir."*** [2190]

<u>Yabandasın evin yok bir yanmış ocağın yok.</u>
<u>Issız dağın başında mihmânı arzularsın.</u>
Yabandasın evin yok bir yanmış ocağın yok.
Issız dağın başında misafir arzularsın.

Seyrin evveli niyet ortası teslimiyet sonu hizmettir. Bu şekilde vuslatın bereketi zuhur edecektir.

<u>Ben bağı ile bostanı gezdim hıyâr bulmadım,</u>
<u>Sen söğüt ağacından rummânı arzularsın.</u>
Ben bağ ile bostanı gezdim hıyârını bulmadım,
Sen söğüt ağacından nar arzularsın.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Huyunu değiştiren kişi, yaratılışını değiştiren kişiye benzer. Çünkü onun yaratılışını değiştirmedikçe huyunu değiştiremezsin." [2191]

"Onun yaratılışını değiştirmedikçe huyunu değiştiremezsiniz."[2192]

<u>Başsız kabak gibi bir tekerleme söz ile</u>
<u>(Yunus) leyin Niyâzi irfânı arzularsın.</u>
Başsız kabak gibi bir tekerleme söz ile
(Yunus) leyin Niyâzi irfânı arzularsın.

[2190] (KÜÇÜK, 2001), s. 149

[2191] Buhârî, Ebû Abdillah İsmail b. Muhammed, el-Edebü'l-müfred, 3. bsk. thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî, Dâru'l-beşâir el-İslâmiyye, Beyrut, 1989, s. 107 (283); Deylemî, el-Firdevs bi me'sûri'l-hıtâb, I, 232 (893). Elbânî hadisin bu lâfzının "zayıf" olduğunu söylemiştir. Bilgi için bkz. el-Câmiu's-sağîr ve ziyâdetüh, I, 480 (4791). (UYSAL, 23 Bahar 2007)

[2192] Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, IX, 178 (8884, 8885). Heysemî bu rivayetin râvîlerinin sika olduğunu söylemiştir. Bilgi için bkz. Mecmau'z-zevâid, VII, 402. Ancak tespitlerimize göre bu rivayet Hz. Peygamber'e isnat edilmeden verilmiştir. (UYSAL, 23 Bahar 2007)

152

7+7=14

Cânını sen terk etmedin cânânı arzularsın,
Zünnârını kesmedin imânı arzularsın.
Şol uşacıklar gibi binersin ağaç ata,
Çevkânı ile topun yok meydânı arzularsın.
Karıncalar gibi sen ufak ufak yürürsün,
Meleklerden ileri seyrânı arzularsın.
Topuğuna çıkmayan suyu deniz sanırsın
Sen katreyi geçmedin ummanı arzularsın
Var sen Niyâzi yürü atma okun ileri,
Derdiyle kul olmadan sultânı arzularsın.

Cânını sen terk etmedin cânânı arzularsın,
Zünnârını kesmedin imânı arzularsın.
Cânını sen terk etmedin cânânı arzularsın,
Zünnârını kesmedin imânı arzularsın.

Zünnâr Hıristiyanların alâmeti olup (bilhassa Katolik Papazlarının) bellerine bağladıkları yapağıdan yapılmış (kordon halinde örülmüş) bir iptir. İşte Hıristiyanlık alâmeti olan zünnâr belinde İslâm olur mu, olmaz. Burada zünnârdan murad edilen şirktir. "Zünnârını kesmeden imânı arzularsın", yani "sen henüz şirki terk etmeden imânı arzu edersin" demektir.

Şol uşacıklar gibi binersin ağaç ata,
Çevkânı ile topun yok meydânı arzularsın.
Şol uşacıklar gibi binersin ağaç ata,
Değnek ile topun yok meydânı arzularsın.

Karıncalar gibi sen ufak ufak yürürsün,
Meleklerden ileri seyrânı arzularsın.
Karıncalar gibi sen ufak ufak yürürsün,
Meleklerden ileri seyrânı arzularsın.

> Goldziher'in işaret ettiği gibi, dindar müslümanın en ateşli amacı, en ufak ayrıntıda bile Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi taklit etmek olmuştur. Çünkü Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, müslümana göre mümkün olan en büyük mükemmelliğe sahiptir. Başlangıçta bu daha ziyade ritüelin biçimleriyle, gündelik hayatın dış görüntüleriyle ilgili olmuştur. Ancak zamanla Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, ahlakın asıl alanını teşkil eden konularda, yani ritüelden çok, bireysel ahlakî davranışlar alanında ahlaki bir model olarak alınmıştır.

Daha sonraki bir safhada bundan da ileri gidilmiştir. İslam ahlakının gelişiminin daha ileri bir safhasında tasavvufun etkisi altında insanın davranışında Allah Teâlâ'nın sıfatlarını benimsemesi projesi ahlaki bir ideal olarak tespit edilmiştir. (el tahalluk bi ahlak Allah). Erken sufi döneminin temsilcilerinden biri olan Ebu'l Hüreyn el Nuri'nin, ahlaki ideal olarak bunu tesis ettiğini gördüğümüz gibi İbn'ül Arabi'ninde insanın düşmanına dahi iyilik yapması yönündeki talebini bu Allah Teâlâ'yı taklide dayandırdığı anlaşılmaktadır ***"Fütuhat el-Ulûm"unun*** girişinde Gazzali "***Allah Teâlâ'nın ahlakı ile ahlaklanın"*** vecizesini zikretmekte ve şöyle demektedir:

"İnsanın mükemmelliği ve mutluluğu, Allah Teâlâ'nın sıfatlarını kazanma çabasından ve kendisini Tanrı'nın sıfatlarının gerçek anlamıyla süslemesinden ibarettir"

Allah Teâlâ'nın en güzel isimlerinin açıklanmasına ve yorumlanmasına ayırdığı ünlü eseri "el-Maksad el-Esna fi Şerh Esmai Allah-i Hüsna"nın birinci bölümünün dördüncü faslının başlığında *Gazzali,* yine aynı görüşü tekrarlamaktadır: ***"Kulun mükemmellik ve mutluluğu Allah-ü Teâlâ'nın ahlakı ile ahlaklanma ve O'nun sıfatları ve isimlerinin manalarıyla bezenmeden ibarettir"*** [2193]

Şimdi Gazzali'nin işaret ettiği gibi, ahlaki ideal olarak insanın kendisini Allah Teâlâ'nın sıfatlarının gerçek anlamıyla süsleme projesi, bu sıfatların gerçek anlamını şu veya bu şekilde bilmeyi gerektirir. Başka deyişle, eğer Mu'tezile'nin ileri sürdüğü gibi Allah Teâlâ'yı yaratıkların yaratılmışlıkları ile ilgili hiç bir sıfatla vasıflandırmak mümkün olmazsa, O'nunla insani olan arasında bir yapı ve doğa farklılığı olduğu kabul edilirse, insan nasıl Allah Teâlâ'ya benzemeye, O'nu taklit etmeye çalışabilir. O halde insanın Allah Teâlâ'nın ahlakı ile ahlaklanması ve O'nu taklit edebilmesi, O'na benzemeye çalışmasının bir anlamı olması için Allah Teâlâ ile insan arasında belli bir benzerlik olduğunu kabul etmek zorunludur. Bu benzerlik, özü itibariyle bilinemez olan Tanrısal doğa ile insan doğası arasında aranmaktan çok, hiç olmazsa fiilleri bakımından bize belli bir ölçüde görünür olan Tanrısal sıfatlarla insani sıfatlar arasında aranabilir veya tesis edilebilir.[2194]

Topuğuna çıkmayan suyu deniz sanırsın
Sen katreyi geçmedin ummanı arzularsın

Topuğuna çıkmayan suyu deniz sanırsın
Sen katreyi geçmedin deryayı arzularsın

Bütün insanlar Allah Teâlâ hakkında o kadar bahis ederler ki hepsi bu konuda son noktaya eriştiğini zan eder. Fakat bu böyle olmadığı bir hakikattir.

İnsanların inançlarında bir Allah Teâlâ tasavvuru iki şekildedir. ***"inançlarda yaratılmış İlâh"*** veya ***"inanılan İlâh"***

İlâh kavramı kulunun kendisine dâir inancına veya zannına göre olduğudur.

[2193] Gazzali, El-Maksad, s.6, 26
[2194] (ARSLAN, 2-4 Şubat 1996), s. 329

Bu düşünce Allah Teâlâ'nın kıyamet günü birtakım suretlerde kullarına tecellîsi ile ilgilidir. Bu rivayete göre Allah Teâlâ, kıyamet günü kendiliğinde bulunduğu hal üzere kullarına tecellî eder. Fakat hiç kimse onu kabul etmez ve "Sen bizim Rabbimiz değilsin" diye kaçışırlar. Bunun üzerine Allah Teâlâ, herkese herkesin O'nun hakkındaki tasavvuruna göre tecellî eder. Böylece herkes, kendi inancına göre gördüğü Allah Teâlâ'yı kabul eder. Ve O'nu ikrar ederler. Sadreddin Konevî, bunu şöyle ifade etmiştir: ***"Hak, kıyamet günü müminlere tecellî eder, onlar da Hakk ile kendileri arasındaki alâmeti görmedikleri sürece, Hakkı inkâr ederler ve ondan kaçınırlar. Söz konusu bu alâmet, Hakka dâir 'o şöyledir, şöyle değildir' şeklindeki inançlarıdır. Hakk, onlar için suretlerde başkalaşır (tahavvül) ve her birisi, kendi alâmeti ile O'nu tanır."*** [2195]

Yine bu konu hakkında Konevî, şöyle demektedir:

"Şu halde, insanın zihninde meydana gelen ve mabud için olması gereken kemal sureti, nakıs bir surettir ve belirttiğimiz nedenden dolayı eksikliği sabit olan bu kemalin nispet edildiği kimse, onun tarafından bilinmemektedir." Başka bir ifâdesinde ise:

"İnsanların pek çok şey hakkındaki hükümleri ise, zanlarına ve tasavvurlarına bağlıdır; özellikle Allah Teâlâ'ya dâir zan, hiçbir bilgi ifâde etmez. Çünkü Hakkı ihata mümkün olmadığı için, her hüküm sahibinin Allah Teâlâ hakkındaki nihâî hükmü, Haktan kendisine göre ortaya çıkan şey olmuştur; bu taayyün eden şey de, o kimseye göre taayyün etmiştir, yoksa bizatihi Hakka göre değildir." [2196]

Verir mabuduna herkes idrâkince bir suret
Bakılsa çeşmi ibretle acep puthanedir âlem

Namık Kemal

<u>Var sen Niyâzi yürü atma okun ileri,</u>
<u>Derdiyle kul olmadan sultânı arzularsın.</u>

Var sen Niyâzi yürü atma okun ileri,
Derdiyle kul olmadan sultânı arzularsın.

Niyâzî-i Mısrî, hakikat ilminden dem vuranlara sitem ediyor. Daha kendi durumunu bilmeden başkalarına sırlardan bahsedenlerin acziyetiini istiare yaparak, *"biz o kadar bildik, hala bildiğimiz, bir şey değil, haddine mi ki, sen bu işlere tevessül etmektesin"* demektedir. Herkes hakkındaki sonuç, şairin dediği gibi olacaktır.

"Göreceksin, tozlar kalkınca, yakında,
At mı, yoksa eşek mi var, altında?"

Nitekim Ehlullah arasında da, hakikat ehli ile iddiacılar, kıyamet gününde belli olacaktır.

"Karışınca göz yaşlan birbirine yanaklarda,
Ağlayanlar belli olur, ağlar gibi yapanlarla."

[2195] (DEMİRLİ, 2003), s. 139; Bkz. Konevî, *İlâhî Nefhalar,* s. 95
[2196] (DEMİRLİ, 2003), s. 140

153

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ey bu cümle kâinâtın aslını bir cân eden
Âdemi kudretle ol cana sevip cânân eden.
"Allem-el esmâ" ile hem tâc-ı "kerremnâ" ile,
Arş-ı âlâda melekler cem'ine, Sultân eden.
Vechi Âdemle cihân fânûsunu tenvir edip,
Künhü zâtına o vechi hüccet ü burhân eden.
Evveli Âdem, sonun hâtem kılup bu âlemin,
Hâtemi Mahmûd-u Âdemi zübde-i insan eden.
Nokta-i pergâr-ı âlem Ahmed'in Zâtın kılup,
Sırrını kutb-ı hakîkat mazhar-ı Rahmân eden.
Enbiya vü Evliyâ hep mazhar-ı envâr-ı Hakk,
Mustafa'da her şuûnun cem edüp bir şe'n eden.
İsmi resmi mahv iken bu âciz ü bî-çârenin,
Nâmını Mısrî verüp dillerde âd u sân eden.

Ey bu cümle kâinâtın aslını bir cân eden
Âdemi kudretle ol cana sevip cânân eden.

Ey bu cümle kâinâtın aslını bir cân eden
Âdemi kudretle ol cana sevip cânân eden.

Kâinâtın aslı Nur-i Muhammeddir. Bu kâinat anın tafsîlidir. Âdem cesetlerin babasıdır. Âdem aleyhisselâm yaratıldığı zaman " cennet-ül berzâh" a konuldu. Cennet-ül berzâh denilmesi onun dünya ile ahiret arasında olduğundan dolayıdır. Hadis-i Peygamberî ile sabittir. Bir kimse öldüğü zaman saîd ise, yani imân ehli ise kabrinden cennet-ül berzahâha bir pencere açılır, kıyamete kadar bu cennetle ni'metlenir, şayet şakî, yani şirk ehlibir kimse ise kabrinden cehennem-ül berzâha bir pencere açılır ve kıyâmete kadar cehennemle azap görse gerektir. Cenab-ı Hak Hazreti Risaletin nurunu Âdem'in alnına koydu. Cennet-ül Berzâh'ın bir diğer ismi de "Cennet-ül Velâyet" dir. (Yani velîlik mertebesine ulaşanların cennetidir). Ehlullahtan herbiri daha dünyada iken zaman zaman oraya gidip ni'metlenirler.

"Allem-el esmâ" isimler Hazreti Âdem aleyhisselâma öğretildi demek değildir.[2197] Bütün isimler Âdem'in vücûdunda zâhir oldu demektir, yani Hakk'ın bütün isimlerine Âdem aleyhisselâm mazhar oldu ve Cennetten kendisine hülle (bir çeşit elbise olup cennette giydirilecek) ve tac getirilip giydirilerek tekrîm olundu. Bu hususu bildiren âyet-i celîlede: وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِى اٰدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ

[2197] (Allah Teâlâ) bütün eşyanın isimlerini Âdem'e bildirdi. Sonra bu eşyayı meleklere göstererek, "Bunların isimlerini Bana haber veriniz, eğer siz sâdık iseniz" diye buyurdu. (Bakara, 31)

الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً ***"Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları, (çeşitli nakil vasıtaları ile) karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızıklar verdik; yine onları, yarattıklarımızın birçoğundan cidden üstün kıldık."*** buyurulmuştur.

Cihân fânûsu Âdem aleyhisselâmın vechiyle nurlandı, yani âlemin ruhu insandır, insan olmasa âlem olmazdı ve insansız âlem pâyidâr olmaz. Bu âlemin öncesi bir Âdem aleyhisselâmdır, bu Âdem değil bir Âdem, sonu hâtemdir, yani "Hâtem-ül Velâyet" dir. [2198]

"Allem-el esmâ" ile hem tâc-ı "kerremnâ" ile,
Arş-ı âlâda melekler cem'ine, Sultân eden.
"Allem-el esmâ" ile hem tâc-ı **"kerremnâ"** ile
Arş-ı âlâda melekler topluluğuna Sultân eden.

"Ve (Allah Teâlâ) bütün eşyanın isimlerini Âdem'e bildirdi. Sonra bu eşyayı meleklere göstererek, "Bunların isimlerini Bana haber veriniz, eğer siz sâdık iseniz" diye buyurdu." [2199]

"And olsun ki, biz insanoğullarını şerefli kıldık, onların karada ve denizde gezmesini sağladık, temiz şeylerle onları rızıklandırdık, yaratıklarımızın pek çoğundan üstün kıldık." [2200]

Vechi Âdemle cihân fânûsunu [2201] ***tenvir edip,***
Künhü zâtına o vechi hüccet ü burhân eden.
Vechi Âdemle cihân fenerini nurlandırıp,
Aslını zâtına o yüzü hüccet ve delil eden.

Evveli Âdem, sonun hâtem kılup bu âlemin,

[2198] Burada "bu âlemin evveli bir Âdem, bu Âdem değil, bir Âdem, sonu hâtemdir" sözlerinde kanaatimizce durmak yerinde olur. Şeyhül Ekber Muhyiddîn İbnu'l-Arabî hazretleri hac farîzalarında Kâ'be'yi tavaf sırasında bir zât ile selamlaşır. Bu zât kendisine "Bizler de sizin gibi vaktiyle nice yıllar öncesi burayı tavaf ederdik. " "Kaç yıllar önce " deyince "yüzyirmibin yıl öncesi" diye cevap alır. "Fakat efendim, Hazreti Âdemin zuhûru bizce altı-yedi bin yıl olarak biliniyor. Bu zât: "Sen hangi Âdemden bahsediyorsun, sizlere yakın olan Âdemden mi, uzak olan Âdemden mi bahsediyorsun. Nice Âdemler yaratılmıştır. Biz senden önceki Âdeme mensûbuz" demiştir. İşte Muhammed İbnu'l Arabî Hazretleri "Bu Âdem değil, bir Âdem" diye bunu bildirmek istemişlerdir.

[2199] Bakara, 31

[2200] İsra, 70

[2201] **Fanus:** yunanca. Fener. Sâbit ve süslü fener. Kim: Bazı şeylerin üstüne kapatmak için camdan yapılmış kapak.

<u>Hâtemi Mahmûd-u Âdemi zübde-i [2202] insan eden.</u>
Evveli Âdem, sonun Hâtem kılıp bu âlemin,
Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi insanın zübdesi eden.

[İnsanın sırrı, Allah Teâlâ´nın sırrının zahirî yönü, Allah Teâlâ´nın sırrı, insanın batının sırrıdır. Âleme değer veren insanını varlığıdır. Her insan eşi olmayan biricik mucizedir, fakat Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) yaratılışı bu mucizenin tamamlandığı cevherdir. Yoksa kâinatın varlığı Allah Teâlâ katında yok sayılacak kadar küçük bir şeydir.

Fütuhat-ı Mekkiye´de **"Allah Teâlâ yüz bin Âdem yaratmıştır"** sözü gelmiştir. Bu yaratılışın hikmeti ise âlemlerin sayısal ifadesindeki göreceliği anlatır ki, birbiri içinde olan sırlardır. Allah Teâlâ Yüz bin Âdem´in sırrını bir Âdem´de toplamıştır. Bu yaratılışların hepside Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)´den sonra ve O´nun sırrı içinde olmuştur.][2203]

<u>Nokta-i pergâr-ı âlem Ahmed'in Zâtın kılup,</u>
<u>Sırrını kutb-ı hakîkat mazhar-ı Rahmân eden.</u>
Âlemin pergel noktasını Ahmed'in Zâtı kılıp,
Sırrını hakîkat kutbu Rahmânın zuhuru eden.

Allah Teâlâ âlemlerin özüne sebebiyet ilkesini koymuştur. Olayları ve eşyayı bir silsile içinde yaratmıştır. Bazen durumların bozulması olmuşsa, bunlar mucize sınıfında olmuştur.

Allah Teâlâ, **"Sen olmasaydın bu âlemleri yaratmazdım"** Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selle**mi** buyurması ile âlemin varlığına Sen´i sebep kıldım, demektedir.

<u>Enbiya vü Evliyâ hep mazhar-ı envâr-ı Hakk,</u>
<u>Mustafa'da her şuûnun cem edüp bir şe'n eden.</u>
Enbiya ve Evliyâ hep mazharı Hakk nurlarıdır,
Mustafa'da her olayları cem edip bir iş eden.

Âlimlerin ilmi, hâkimlerin hikmeti, ariflerin marifeti ve eşyanın bilgisi hep Efendimiz Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden aldığı nisbet iledir. Bütün mahlûkatın ilmi toplansa Efendimizin deryasında bir damla dahi etmez.[2204]

Nitekim hadisi şerifte, تعلمت العلوم الأولين و الآخرين **"Öncekilerin ve sonrakilerin ilimleri bana öğretildi." Başka bir rivâyette;** فاورثنى علم الأولين و الآخرين **"Öncekile-**

[2202] **Zübde:** (C.: Zübüd) Netice, sonuç, hülâsa. Bir şeyin en mühim kısmı. Kaymak. Her nesnenin iyisi ve hâlisi
[2203] (ALTUNTAŞ, 2004)
[2204] (ALTUNTAŞ, 2003), s.33

rin ve sonrakilerin ilimleri bana mirastır." Yani Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerini ve daha fazlasını talim eylemiştir. Bu sebepten dolayı Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz ilimde cümle enbiya ve evliyadan üstün olmuştur. O´nun hakkında, وكان فضل الله عليك عظيما "Allah Teâlâ'nın lütfu senin üzerine pek büyük olmuştur." [2205]**buyruldu. Çünkü ilim ile insan, melekûttan faziletli olmuştur.**

Kur´ân-ı Kerim´de و علم آدم الأسماء "Allah Teâlâ eşyanın isimlerini Âdem'e bildirdi." [2206]**Âdem kelimesinden murat Âdem aleyhisselâm olursa, manası Âdem aleyhisselâma ilimleri Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimizin şanından indirilmiştir. Çünkü Âdem aleyhisselâm sonraki geleceklerden önce gelmiştir.**

Fahr-i Âlem Muhammed Mustafa sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz netice ve gayedir. Onun için her şey ilmini istidadı miktarınca Efendimizden almıştır. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz mükemmellik üzere yaratılmıştır. Kur´ân-ı Kerim´de و علم آدم الأسماء "Allah Teâlâ eşyanın isimlerini Âdem'e bildirdi." Buradaki Âdem´den murat zahirde Beşerin atası olan Âdem aleyhisselâmın sûretidir. Hakikatte ise Âdem-i Hakîki´dir ki, akl-ı evvel olarak isimlendirilen Rûh-u Muhammediyedir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz Âdem aleyhisselâm çamurdan yaratılmadan, hakîkâtinden önce bütün isimlerin hakîkâtlerine kavuşmuş idi. Her eşyayı ismi ile bilirdi. Ayetteki isimlerden murat belki, isimleri ve konulduğu şeylerin hakîkâtlerini toplamış olmasıdır.

Sofiyye, bu konuda isimleri bildirmesi ve konulduğu şeylerin hakîkâtlerine ulaşmasıdır demiştirler. Nitekim hadisi şerifte; رب ارنا الأشياء كما هى " Rabb´im eşyayı aslı ile göster" [2207]

<u>İsmi resmi mahv iken bu âciz ü bî-çârenin,</u>
<u>Nâmını Mısrî verüp dillerde âd u sân eden.</u>
İsmi resmi yıkılmış iken bu âciz ve çâresizin,
Nâmını Mısrî verip dillerde âd ve şöhret eden.

[2205] **Nisâ, 113**
[2206] **Bakara, 31**
[2207] (ALTUNTAŞ, 2003), s.34-35

154

Vezin: Mef'ûlü mefailü Mefâilü feûlün

Aldın mı gönül hüsn ile yektâ haberin sen,
Duydun mu hem ol Yûsuf-ı zibâ haberin sen,
Ya'kub veş ol, dîdelerin görmez olunca,
Ağladı mı ta sorsan o bina haberin sen.
Yûsuf yoluna ağlayan ancak deme Ya'kub,
İşittin anın oldu Züleyhâ haberin sen.
Kays'ı nice yıl ağlatıp inletmedi mi aşk,
Alsan n'ola bir doğruca Leylâ haberin sen.
Dağlar dahi dayanmaz anın yüzüne karşı,
Âlimlere sor Tûr ile Mûsâ haberin sen.
Sular gibi yüzün yere sür kalma yolundan,
Alçakta alursun yürü deryâ haberin sen.
Âlemde nice yüzbin olur aşka giriftâr.
Gel sorma o mecnunlara dânâ haberin sen.
Bülbüllere sorma yürü var hâlet-i aşkı,
Pervâneden al gizlice tenhâ haberin sen.
Tevhid sanır "lâ" ile isbat-ı vücûdu,
Sorma güzelim anlara "illâ" haberin sen.
Her kim bu yola sıdk ile girmezse yok olmaz,
Yok olmayacak Yûsuf'un umma haberin sen.
Lâhût ile nâsûtu gönül anladı ise,
Mısrî ana sor "Kâf" ile "Ankâ" haberin sen.

Aldın mı gönül hüsn ile yektâ haberin sen,
Duydun mu hem ol Yûsuf-ı zibâ haberin sen,
Sen aldın mı gönül güzelliği ile eşsiz haberini,
Sen duydun mu hem o yakışıklı Yûsuf'un haberini,

Yusuf aleyhisselâm cemâl-i İlâhiyyeye (ilâhî güzelliğe) işârettir. Güzellikler Yusuf aleyhisselâm ile anılır.

Ya'kub veş ol, dîdelerin görmez olunca,
Ağladı mı ta sorsan o bina haberin sen.
Gözlerin görmez olunca Ya'kub gibi ol,
ağladı mı, Sen o bina haberini sorsan.

Ağlyan kişinin sırları anlatışında perdeler kalkar. Allah Teâlâ kuluna ağlamayı ihsan edince ikinci bir ağlama yani azabı daha takdir etmez. Aynı anda iki azabı hiçbir zaman Allah Teâlâ tecelli ettirmemiştir. Sırlar ağlayanın ağzından döküldüğü zaman ruhsatta aynı aynı anda verilmiştir.

Yûsuf yoluna ağlayan ancak deme Ya'kub,
İşittin anın oldu Züleyhâ haberin sen.
Yûsuf yoluna ağlayan ancak Ya'kub'u söyleme,
Onun oldu Züleyhâ, sen işittin haberini.

Kays'ı nice yıl ağlatıp inletmedi mi aşk,
Alsan n'ola bir doğruca Leylâ haberin sen.
Kays'ı nice yıl ağlatıp inletmedi mi aşk,
Sen alsan n'olacak bir doğruca Leylâ haberini.

Dağlar dahi dayanmaz anın yüzüne karşı,
Âlimlere sor Tûr ile Mûsâ haberin sen.
Dağlar dahi dayanmaz anın yüzüne karşı,
Sen âlimlere sor Tûr ile Mûsâ haberini.

Sular gibi yüzün yere sür kalma yolundan,
Alçakta alursun yürü deryâ haberin sen.
Sular gibi yüzün yere sür kalma yolundan,
Sen alçakta alırsın yürü deryâ haberini.

Ucub ve varlığından geçen kimse için mâneviyat sırları açılır.

Âlemde nice yüzbin olur aşka giriftâr.
Gel sorma o mecnunlara dânâ haberin sen.
Âlemde nice yüzbin olur aşka giriftâr.
Sen gel, sorma o mecnunlara akıllılar haberini.

Bülbüllere sorma yürü var hâlet-i aşkı,
Pervâneden al gizlice tenhâ[2208] ***haberin sen.***
Aşkın halini bülbüllere sorma yürü var,
Sen pervâneden al gizlice tenhâ haberini.

Aşıkın mekânı tenha yerlerdir. Tenha yerlere başkalarının etkisi yoktur. Birleşmenin yurdudur. Tenhadaki yalnızlık kıskançlığın bittiği andır. Tek olmak ise, bilmenin zirveye çıkmasıdır. İnsan bir şeyi bilmeye başlayınca sevmeye de başlar. Ezelden gelen bir bilme de varsa bu sırrı daha çok aşikâr kılar.

Tevhid sanır "lâ" ile isbat-ı vücûdu,
Sorma güzelim anlara "illâ" haberin sen.
Tevhid sanır "lâ" ile isbat-ı vücûdu,

[2208] **Tenha:** f. Boş yer. Kimsesiz yer. Yalnız, tek

Sen sorma güzelim onlara “illâ” haberini.

Lâilâhe illâ’llâh demek ile bu işler anlaşılmaz. Yokluk ve varlığın bittiği makamda sırlar açığa çıkar. Allah Teâlâ’nın varlığını beşerî anlamak mümkün olmadığı gibi, Allah da olmak imkânsızdır. Bu nedenle sözün bittiği yerde bir şeyler açığa çıkar ki, bu konuda her ne konuşulursa konuşulsun hepsi hatadan ibarettir.

Her kim bu yola sıdk ile girmezse yok olmaz,
Yok olmayacak Yûsuf’un umma haberin sen.
Her kim bu yola sıdk ile girmezse yok olmaz,
Sen yok olmayacak Yûsuf’un ümit etme haberini.

Lâhût[2209] ***ile nâsûtu***[2210] ***gönül anladı ise,***
Mısrî ana sor “Kâf” ile “Ankâ“ haberin sen.
Lâhût ile nâsûtu gönül anladı ise,
Sen Mısrî ona sor “Kâf” ile “Ankâ“ haberini.

Lâhût celâl, yani bâtın, Nâsût ise cemâl, yani zâhirdir. “Hüvel-evvel-ü” lâhût “Hüvel-âhir-ü”nâsût kezâ “Hüvez-zâhir-ü” nâsût, “Hüvel bâtın-ü” lâhûttur. İşte zâhir ile bâtını, yani cemâl ile celâli gönlün anladı ise, o zaman Kâf ile Ankâdan haberin olur ve onları bilirsin. Kâf zâhirde vardır velâkin Ankânın ismi vardır, cismi yoktur. Kâftan murad edilen celâl ki, bu ise “ Zât-i İlâhiyye” dir.

> Halk-ı âlem sanurlar ki enbiyâ vü evliya güzel sevmezler güzeli bunlar severler sizünle enbiyâ vü evliyânun güzele bakmakda farkı Kur'âna bakmak gibidür siz Kur 'âna bakınca kelimesini i' râbını manâsını hakikatini mecazını mutâlaa idersiz enbiyâ vü evliya hakâyıkını esrarını rumüzını işârâtını tevârîhini gözlerler kezâlik gözle de bakdukça siz şehevâtla bakarsız enbiyâ vü evliya hakla bakarlar Ulemâ-i nâs Kur'ânı ararlar manâ bulalum târih bulalum diyü ma'nâ ve tevârîh enbiyâ vü evliyayı ararlar bize bakun diyü. Nitekim Cafer-i sâdık radiyallâhü anh buyurur; Kur 'ânun tecellîsi vardur ya'nî hakkun dostlarına Kur'ân içinden tecellîsi vardur ehli olmayana tecellî itmez ***Ona ancak temizlenenler dokunabilir”***. [2211]ayeti buncılayın mahbub yüzinden Hakk âşıklarına tecelli ider teselli virür Mahbubun haberi olmaz mahbub ancak bir âyinedür görinen ğayrıdur, gayrı degül aynı-dur, gayrı olduğı bir sanıdur. Siz âyineye bakarsız enbiyâ vü evliya ayine içindeki cemâle bakarlar. İmdi bir göz ki âyineye baka ol göz içinde tecelli iden cemali kanda görür. Füsusda yazar ki ayineye bakan içindeki süreti göremez içindeki sûrete bakan âyineyi göremez acebdür dir. Gönül her neye kasd iderse gördügi odur gönlün maksudı olmayan gözine de girse görmez bu mücerrebdür insân bir şeye ziyâde meşgul olsa gayrı ne görür ne işidür gâh olur

[2209] **Lâhut:** İlâhî âlem. Uluhiyet âlemi. Ruhanî, manevî alem
[2210] **Nasut:** İnsanlık. İnsanlar ve onlarla alâkalı şeyler
[2211] Vakı'a , 79

bir gözden bir âhir kimse bir şey görür gözün sâhibinün haberi olmaz acebdür kudretu'llâha nihayet yokdur. [2212]

[2212] (Niyazî-i MISRÎ, 1223), v. 65a

Halk-ı âlem sanırlar ki enbiyâ ve evliya güzel sevmezler güzeli bunlar severler. Sizinle enbiyâ ve evliyânın güzele bakmakda farkı Kur'âna bakmak gibidir. siz Kur'âna bakınca kelimesini i'râbını manâsını hakikatini mecazını anlamaya gayret edersiniz. enbiyâ ve evliya hakikatlerini esrarını rumüzunu işaretlerinin tarihlerini gözlerler. Bu şekilde gözle de bakdıkça siz şehvetlerle bakarsınız enbiyâ ve evliya Hakk'la bakarlar Âlimler Kur'ânı ararlar manâ bulalım, târih bulalım deyi ma'nâ ve tevârîh enbiyâ ve evliyayı ararlar, bize bakın deyü. Nitekim Cafer-i sâdık radiyallâhü anh buyurur;

Kur'ânın tecellîsi vardır ya'nî hakkın dostlarına Kur'ân içinden tecellîsi vardır ehli olmayana tecellî etmez ***Ona ancak temizlenenler dokunabilir"***. [2212]ayeti *bunun* için sevgili yüzinden Hakk âşıklarına tecelli eder, teselli verir. Mahbubun haberi olmaz mahbub ancak bir aynadır. Görünen ğayrıdır, gayrı değil aynıdır, gayrı olduğu bir sanıdır. Siz âyineye bakarsız enbiyâ ve evliya ayine içindeki cemâle bakarlar. İmdi bir göz ki âyineye baka ol göz içinde tecelli iden cemali onda görür.

Füsusda yazar ki aynaya bakan içindeki sureti göremez içindeki sûrete bakan aynayı göremez acebdir der. Gönül her neye kasdederse gördügü odur. Gönlün maksudu olmayan gözüne de girse görmez bu mücerrebdir insân bir şeye ziyâde meşgul olsa gayrı ne görür ne işidir gâh olur bir gözden bir âhir kimse bir şey görür gözün sâhibinin haberi olmaz acebdir kudretu'llâha nihayet yoktur.

155

Vezin: Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

Yine firkât nârına yandı cihân,
Hasretâ gitti mübârek ramazân,
Nûr ile bulmuştu âlem yeni cân,
Firkâtâ gitti mübârek ramazân.
İndi Kur’ân ey nûru güzel,
Leyle-i Kadr’inde ey kadri güzel,
Gitti ey tehlil ü tekbiri güzel,
Elvedâ gitti mübârek ramazân.
Gâhı tesbîh-ü senâ vü zikr ile
Gâhı tahmîd-ü düâ vü şükr ile
Can bulurdu mürde diller nûr ile
Hasretâ gitti mübarek ramazân.
Bu ay içre bağlanur dedi Resûl
Cin ü şeytân etmeye asla füzûl,
Hep duâlar bunda olurdu kabûl,
Firkâtâ gitti mübârek ramazân.
Cem olup Hakk’a münâcât edelim,
Nûr-i Kur’ân ile doğru gidelim,
Bilmedik kadrin Niyâzî n’idelim,
Ey dirigâ gitti şehr-i ramazân.

Yine firkât nârına yandı cihân,
Hasretâ gitti mübârek ramazân,
Nûr ile bulmuştu âlem yeni cân,
Firkâtâ gitti mübârek ramazân.
Yine ayrılık ateşine yandı cihân,
Hasretâ gitti mübârek ramazân,
Nûr ile bulmuştu âlem yeni cân,
Ayrıldı gitti mübârek ramazân.

İndi Kur’ân ey nûru güzel,
Leyle-i Kadr’inde ey kadri güzel,
Gitti ey tehlil ü tekbiri güzel,
Elvedâ gitti mübârek ramazân.
İndi Kur’ân ey nûru güzel,
Leyle-i Kadr’inde ey kadri güzel,
Gitti ey tehlil ü tekbiri güzel,
Elvedâ gitti mübârek ramazân.

Gâhı tesbîh-ü senâ vü zikr ile
Gâhı tahmîd-ü düâ vü şükr ile

Can bulurdu mürde diller nûr ile
Hasretâ gitti mübarek ramazân.
Bazı zaman tesbîh, senâ ve zikr ile
Bazı zaman tahmîd, düâ ve şükr ile
Can bulurdu ölü diller nûr ile
Hasretâ gitti mübarek ramazân.

Bu ay içre bağlanur dedi Resûl
Cin ü şeytân etmeye asla füzûl,
Hep duâlar bunda olurdu kabûl,
Firkâtâ gitti mübârek ramazân.
Resûl bu ay içinde bağlanır dedi
Cin ve şeytân. Asla lüzümsüz söz sanma,
Hep duâlar bunda olurdu kabûl,
Firkâtâ gitti mübârek ramazân.

Cem olup Hakk'a münâcât edelim,
Nûr-i Kur'ân ile doğru gidelim,
Bilmedik kadrin Niyâzî n'idelim,
Ey diriğâ gitti şehr-i ramazân.
Cem olup Hakk'a münâcât edelim,
Nûr-i Kur'ân ile doğru gidelim,
Bilmedik kadrini Niyâzî n'idelim,
Eyvâh çok yazık gitti şehr-i ramazân.

Kur'ân-ı Kerim ve Ramazan birbirlerini çağrıştıran unsurlardır. Biri anılınca muhakkak diğeri akla gelir. Bunun sebebi için birçok yorumlar yapılmıştır. Fakat belki hatıra gelmesi gereken oruç sıfatında bulunan ilâhî özelliğin (samediyyet) Kur'ân-ı Kerim'inde Allah Teâlâ kelâmı olması nedeniyle uluûhiyet penceresinin birbirine bakan bölümleri olmasıdır. Bu nedenledir ki ***"Allah Teâlâ ile konuşmak isteyen Kur'ân-ı Kerim okusun"*** buyrulmaktadır. Oruçun sevap terazisindeki değerinin Allah Teâlâ tarafından ayrı hesaplamaya tabi tutulmasının bir özelliği olsa gerekir.

Hz. Ebu Hüreyre radiyallâhü anh anlatıyor: "Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki: ***"Âdemoğlunun her ameli katlanır.*** (Zira Cenâb-ı Hakk'ın bu husustaki sünneti şudur:) ***Hayır ameller en az on misliyle yazılır, bu yediyüz misline kadar çıkar. Allah Teâlâ Hazretleri*** (bir hadis-i kudside) ***şöyle buyurmuştur: "Oruç bu kaideden hariçtir. Çünkü o sırf benim içindir, ben de onu*** (dilediğim gibi) ***mükâfatlandıracağım. Kulum benim için şehvetini, yiyeceğini terk etti."***

156

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Gül müdür bülbül müdür şol zâr u efgân eyleyen,
Ten midir yâ can mıdır hem arş-ı seyrân eyleyen
Nâr-u bâd u âb-ü hâk'in gel haber ver aslını,
Kim bulârın her birini emre fermân eyleyen.
Âteşin keremiyetinin sırrını tuygur bize
Geh hilâf üzre anı kimdir gülistân eyleyen.
Yelde kimdir geh nesîm ü geh sabâ zevkin veren
Gâhî hışmiyle nice büldânı vîrân eyleyen.
Kimdir anı bana göster şol sularda durmayıp,
Rûz u şeb yüz üstüne aşk ile cevlân eyleyen.
Hâk ne ma'dendir biter andan maâdin geh nebat,
Kimdir anı gâhı hayvân gâhı insan eyleyen.
Ay u gün yıldızları kim döndürür ver gel haber,
Hem ne seyr için dönerler bunca devrân eyleyen.
Bâde birdir sâkî bir meclisteki yârân da bir.
Bâdenin keyfiyyetini kimdir elvân eyleyen
Kiminin mescidde boynun eğdirip zâhid kılan,
Kiminin meyhânede serhoş u sekrân eyleyen.
Zâhidin benzin sarartıp ağlatan kim hem nedir?
Kâfirin küfrü dahi fâsıkta isyân eyleyen.
Halktan ayırmış gözünü pinhâna çekmiş özünü
Ne arar kendini halktan böyle pinhân eyleyen.
Görse mahbubu gönül bî-ihtiyâr nâil olur,
Ehl-i derd uşşâkı kimdir zâr u giryân eyleyen
Kim bu sırdan kimini mahrum edüp câhil eden
Kimini mahrem edinüp ehl-i irfân eyleyen.
Vahdet ehli cümlede bir yüzü seyrân ettiler,
Lik görmez ol yüzü kesrette tuğyân eyleyen.
Ey Niyâzî kim vücûdun terk ederse ol durur
Cümle yüzler içre ol bir yüzü seyrân eyleyen.

Gül müdür bülbül müdür şol zâr u efgân eyleyen,
Ten midir yâ can mıdır hem arş-ı seyrân[2213] ***eyleyen***
Gül müdür bülbül müdür şu inleyen ve feryat eyleyen,
Ten midir yâ can mıdır hemde arşı seyrân eyleyen
Nâr-u bâd[2214] ***u âb-ü hâk'in gel haber ver aslını,***
Kim bulârın her birini emre fermân eyleyen.

[2213] **Seyran:** (Aslı: Seyeran) Gezme, gezinme. Bakıp görme. Hareket etmek. Açılma, ferahlanma, teferrüc
[2214] **Bâd:** f. Yel. Rüzgâr. Soluk. Nefes

Gel haber ver **Ateş, hava, su** ve **toprak** ın aslını,
Ki bunların her birini emre fermân eyleyen.

Allah Teâlâ'nın en büyük vasıflardan birisi zıd olan şeyleri birbirleri ile cem etmesidir. Dört unsuru bir şekilde ve birbirlerini yok etmeden ve bozmadan "Salıverilmiş iki deniz gibi" tutması onun ilâhi vasfının hakîki işaretlerindendir.

Âteşin keremiyetinin sırrını duygur bize
Geh hilâf üzre anı kimdir gülistân eyleyen.
Âteşin şeref ve üstünlüğünün sırrını duyur bize
Kimdir onu bazan aykırı olarak gülistân eyleyen.

İbrahim aleyhisselâma telmih vardır. Ateş gerçek vasfı ile değilde gülistan olarak hal arzetmesindeki hususiyet ateşin ve başka vasıfların keyfiyetlerinde olan şeylerin inkılâbında itaatın ne olduğu anlaşılmaktadır.

"Sonra duman halinde olan göğe yöneldi, ona ve yerküreye: İsteyerek veya istemeyerek, gelin! Dedi. İkisi de "İsteyerek geldik" dediler." [2215]

Yelde kimdir geh nesîm ü geh sabâ zevkin veren
Gâhî hışmiyle nice büldânı vîrân eyleyen.
Yelde kimdir bazan esinti bazan sabâ rüzgârı zevkini veren
Zaman zaman öfke ile nice ülkeleri harap eyleyen.

Kimdir anı bana göster şol sularda durmayıp,
Rûz u şeb yüz üstüne aşk ile cevlân eyleyen.
Kimdir anı bana göster şu sularda durmayıp,
Gece gündüz yüz üstüne aşk ile hareket eyleyen.

Hâk ne ma'dendir biter andan maâdin geh nebat,
Kimdir anı gâhı hayvân gâhı insan eyleyen.
Hâk ne ma'dendir biter ondan madenler bazan bitki,
Kimdir onu bazan hayvân bazan insan eyleyen.

Ay u gün yıldızları kim döndürür ver gel haber,
Hem ne seyr için dönerler bunca devrân[2216] ***eyleyen.***
Gel, Ay ve gün yıldızları kim döndürür haberini ver,
Hem ne seyr için dönerler bunca devir eyleyen.

Bâde birdir sâkî bir meclisteki yârân da bir.
Bâdenin keyfiyyetini[2217] ***kimdir elvân***[2218] ***eyleyen***

[2215] Fussilet, 11
[2216] **Devran:** Devir, felek, zaman, deveran, dünya
[2217] **Keyfiyyet:** Durum, esas, içyüz, bir şeyin nasıl...

Bâde birdir sâkî bir meclisteki yârân da bir.
Bâdenin keyfiyyetini kimdir elvân eyleyen

<u>Kiminin mescidde boynun eğdirip zâhid kılan,</u>
<u>Kiminin meyhânede serhoş u sekrân eyleyen.</u>
Kiminin mescidde boynun eğdirip zâhid kılan,
Kiminin meyhânede sarhoş ve mest eyleyen.

İbnu Mes'ud radiyallâhü anh anlatıyor: "Sâdık ve Masdûk olan Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki:

"Sizden birinin yaratılışı, annesinin karnında kırk günde cem olur. Sonra bu kadar müddetle "alaka" olur. Sonra bu kadar müddette "mudga" olur. Sonra Allah bir meleği dört kelimeyle gönderir: (Bu melek) rızkını, ecelini, amelini, şaki veya said olacağını yazar, sonra ona ruh üflenir. Kendinden başka ilah olmayan zâta yemin olsun, sizden biri, (hayatı boyunca) cennet ehlinin ameliyle amel eder. Öyle ki, kendisiyle cennet arasında bir zirâlık mesafe kaldığı zaman ona yazısı galebe çalar ve cehennem ehlinin ameliyle amel ederek cehenneme girer. Aynı şekilde sizden biri (hayatı boyunca) cehennem ehlinin amelini işler. Kendisiyle cehennem arasında bir ziralık mesafe kalınca yazısı ona galebe çalar ve cennet ehlinin amelini işleyerek cennete girer."[2219]

Bu hadisi şerif ile bizim kendimize ve insanlara bakışımızda bazı şeylerin takdire bağlı olduğu anlaşılmıştır. Gavs'ül-âzam İhramcızâde Hacı İsmail Hakkı Toprak Sivasî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz;

"Eden eyleyen Allah, vela havle velâ kuvvete illa billâh."

"Gardaşlarım! Kimsenin kusurunu aramayın ve görmeyin, gördüğünüz zamanda üzerini örtüp geçin" [2220] buyurarak işin hakikat cephesinde Allah Teâlâ'nın olduğunu bilmek gerekir. Ancak Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme öyle ise biz ne yapacağız diye sorular sorulmuştur.

Hz. Cabir radiyallâhü anh anlatıyor: "Süraka İbnu Malik İbnu Cu'şem radiyallâhü anh gelerek sordu:

[2218] **Elvan:** (Levn. C.) Renkler. Muhtelif görünüşler

[2219] Buhari, Kader 1, Bed'ü'l-Halk 6, Enbiya 1, Tevhid 28; Müslim, Kader 1, (2643); Ebu Davud, Sünnet 17, (4708); Tirmizi, Kader 4, (2138).

[2220]—Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu'l-azîz buyuruyor ki;

"Onlara beddua edeceğine**, **kendi etrafını tavaf et. Sebeblerin yaratıcısı Allah Teâlâ'dır." (Ken'an Rifâî, a.g.e. s. 385)

Hz. Mevlânâ kuddise sırruhu'l-azîz kusurları, çıbanlara benzetir. Kendinde olandan tiksinip rencîde olmadığı halde, başkasında görünce rahatsız olan insanlar, aynalardan uzaklaşmış, başkalarının kusurlarıyla avunup, kendini unutmuş kimseler gibidir.

İnsan, başkasında çok açık ve net olarak gördüğü fenalığı, kendisinde de aynı netlikte göremiyor. İşte bu görüşe sahip olanlar, önce kendi nefislerinin düşmanı olurlar. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Fîhi Mâ Fîh, trc. Ahmed Avni Konuk, hzl. Selçuk Eraydın, İst. 2001, s. XXII)

"Ey Allah'ın Resûlü! Bize dinimizi açıkla. Sanki yeni yaratılmış gibiyiz. Şimdi amel ne husustadır: Kalemlerin kuruduğu, miktarların kesinleştiği şeylerde mi, yoksa istikbale ait şeylerde mi çalışacağız?"

"Hayır (istikbale ait şeylerde değil). Bilakis kalemlerin kuruduğu, miktarların cereyan ettiği (kesinleştiği) hususta!" buyurdular. Sürâka tekrar:

"Öyleyse niye amel edelim (boşa zahmet çekelim)?" diye sordu. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem:

"Çalışın! Herkes yaratıldığı şeye erecektir! Herkes, (yazıldığı) ameliyle amil olacaktır!" buyurdular." [2221]

Zâhidin benzin sarartıp ağlatan kim hem nedir?
Kâfirin küfrü dahi fâsıkta isyân eyleyen.
Zâhidin benzini sarartıp ağlatan kim? Hem nedir?
Kâfirin küfrü dahi fâsıkta isyân eyleyen.

Halktan ayırmış gözünü pinhâna çekmiş özünü
Ne arar kendini halktan böyle pinhân eyleyen.
Halktan ayırmış gözünü gizlemiş çekmiş özünü
Ne arar kendini halktan böyle gizleyen.

Risalet zamanında münafıklar gelip Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ile namaz kılarlardı ve şer'î emirlere uyarlardı amma yine onların hakkında ayet nazil oldu ki: اِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِى الدَّرْكِ الْاَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ***"Şüphe yok ki, münafıklar ateşin en aşağı tabakasındadırlar. Ve elbette onlar için yardımcı da bulamazsın."*** [2222]

Namaz ve niyaz suretinde görünen riya ehlinin hakkında bu âyeti kerîme buyurulmuştur. Allah Teâlâ ehli dışa bakıcı olmazlar. Belki ehlullâhın niceleri vardır ki kendisini gizleyip örtmek için kabahat işleyip puthâne ve meyhane köşesinde şarap içer ve oğlan cemalini seyrederler. Görenler fasık ve facir ve kâfir derler. Dışa baktıkları için. Velâkin kabiliyetli olanlar sözlerinden anlarlar ve nefesinin etkisinden hisseler alıp ehlullahdan olurlar.

Zahidî der palas pûşî nîst
Zahidî pâk bâş ger atlas pûş [2223]

Görse mahbubu gönül bî-ihtiyâr[2224] ***nâil olur,***
Ehl-i derd uşşâkı kimdir zâr u giryân eyleyen

[2221] Müslim, Kader 8, (2648).
[2222] **Nisa, 145**
[2223] Zâhitlik eski elbise giymeklikte değildir,
Zâhitlik atlas giyse de temiz olmaktır. (Niyâzî-i Mısrî, 2003), s. 21
[2224] İhtiyâr: irâde, kendi isteğiyle seçme ve hareket etmek, isteme; arzu etmek.

Görse sevgilisini gönül iradesiz kavuşmak ister,
Kimdir derd ehli âşıkları inleten ve ağlatan

Kim bu sırdan kimini mahrum edüp câhil eden
Kimini mahrem edinüp ehl-i irfân eyleyen.
Kim bu sırdan kimini mahrum edip câhil eden
Kimini mahrem edinip irfân ehli eyleyen.

Vahdet ehli cümlede bir yüzü seyrân ettiler,
Lik görmez ol yüzü kesrette tuğyân[2225] ***eyleyen.***
Vahdet ehli cümlede bir yüzü seyrân ettiler,
Lakin görmez ol yüzü çoklukta ileri giden.

Ve dahi hâssü'l- hâsların imanı odur ki bütün eşyanın Allah Teâlâ'nın sıfatlarının açığa vurulduğu yer olduğunu bilip zikrin ayni zikr edilen olduğunu görürler. Bütün âlemde ve kendinde görünenleri Hakk'tan gayrı görmezler. Yani Allah Teâlâ'da fâni ve Allah Teâlâ ile bakî olup hakka'l- yakîn mertebesine vasıl olalar.

İre hakkanî vücud andan sana keşf ola hâl
Kim odur mezkûr hem zâkir dahî ezkâr Hakk

Yani zikreden ve zikr olunan ve zikir Hakk'tır. Bu makama kutbu'l-aktap makamı derler. Fenâ-î sırf, tecelli-yi zât, cemü'l-cem, hazret-i ehadiyyet, hakikat-ı Muhammediye hep bu makama verilen isimlerdir. Buna delil-i nâtık odur ki: وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى Yani "Ben Âdem'e ruhumdan üfledim."[2226] buyurmuştur. Ve bir dahi buyurur ki وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ "Ben size boynunuzdaki damarınızdan daha yakınım."[2227] Ve hadis-i kudsîde buyurur ki [2228]

Kulum bana devamlı nafile ibadetleri ile yaklaşır. Bunun sonucunda ben onu severim. Bir kere onu sevdim mi ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Eğer benden bir şey isterse onu veririm. Bana sığınırsa muhakkak onu korurum." [2229]

[2225] **Tuğyan:** Zulüm ve küfürde çok ileri gitmek. Azgınlık, taşkınlık. Taşkın mizaçlılık. Kan galebe etmesi hali. Resmî devlet kuvvetlerine karşı durmak. Su baskını

[2226] **Hicr, 29**

[2227] **Kâf, 16**

[2228] Buhârî. Rekaik, 38; İbn. Mâce. Fiten. 16.38

[2229] (Niyâzî-i Mısrî, 2003), s. 16

<u>Ey Niyâzî kim vücûdun terk ederse ol durur</u>
<u>Cümle yüzler içre ol bir yüzü seyrân eyleyen.</u>
Ey Niyâzî kim vücûdun terk ederse o durur
Cümle yüzler içre ol bir yüzü seyrân eyleyen.

Ey benim ruhum! Bir kimse görerek iman edenlerden olunca o her yerde Hakkı görür. Belki kendinden gören dahi Hak olur. Bu söylenenlere uygun olarak Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki:

أَتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللّٰهِ تعَالَى [2230]

"Mü'minin ferasetinden kaçının, çünkü o Allah Teâla'nın nuruyla bakar" buyurup sonra şu âyeti okudular:

"Elbette bunda fikr u firâseti olanlar için ibretler vardır" [2231]

[2230] Hicr, 75-Tirmizî, Tefsir, Hicr, (3125)
[2231] (Niyâzî-i Mısrî, 2003), s. 19

157

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Kim ki candan geçmez ise deyin bize yâr olmasın,
Âr u ırz ile gelüp âşıklara bâr olmasın.
Gam yükün âşık olan dâim çeke gelmiş durur,
Duymayın dost derdine aşka giriftâr olmasın.
Derd uyutmaz rahat etmez gece gündüz âşıkı,
Şol ki bülbüldür güle karşı nice zâr olmasın.
Zevk-i tâatle kimesne hâl-i aşkı anlamaz,
Tâlib-i sâdık isen belinde zünnâr olmasın.
Remz-i Hakk'a mahrem olmak değmenin kârı değil,
Kim dilerse aşk ile yâr olsun, ağyâr olmasın.
Zerrece aşk adu kimde olsa yakar varlığın,
Aşk odu ister ki Hakk'dan gayri hiç var olmasın.
Cümle efkârın hurûfun cem edüp tevhid ile
Nokta-i vahdette haşr ol gayri efkâr olmasın.
Ey Niyâzî hâl-i aşkı herkese fâş eyleme,
Sırr-ı Hakk'dır ana bigâne haberdâr olmasın.

Kim ki candan geçmez ise deyin bize yâr olmasın,
Âr u ırz ile gelüp âşıklara bâr[2232] olmasın.
Kim ki candan geçmez ise söyleyin bize yâr olmasın,
Âr ve ırz ile gelip âşıklara yük olmasın.

Can, yine candır. Fakat bir insan canının vâriyetinden[2233] geçmezse bize yâr olmasın, zira canının vâriyeti Hakk'ın vâriyetidir. Vâriyet Hakkındır.

Biri muhip (seven), diğeri habib (sevilen) dir. Allah Teâlâ buyurur: بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ ***"Onlar ki Allah Teâlâ'yı sevdi, Allah Teâlâ da onları sevdi"***.[2234] Yani bu âyetle sabittir ki, Cenâb-ı Hak kullarına muhabbet eder. Çünkü muhabbet Hakk'ın sıfâtıdır. Kullar da Hakk'ın habîbidir. Gayret-i ilahiyye zuhûr edip âşık seven olursa, o zaman kul seven, Hakk da sevilen olur. Bu sırada kul çok zahmet çeker, tâki kul yine sevilen oluncaya kadar, yani sevilmiş olduğu zaman rahatlar, seven iken kul rahat etmez. (İnsan daima Allah Teâlâ tarafından sevilmek ister.

Sadreddin Konevî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz, şöyle demektedir:

"Sevginin nedenlerinden birisi, seven ve sevilenin birtakım sıfatları arasın-

---

2232 **Bâr:** f. Yük. Zahmet. Eziyet. Sıkıntı. Def'a. Kerre. Yemiş, meyve. Sebeb-i masraf ve ıztırab olan şey. Kale duvarı. İzin.
2233 Varlığından
2234 Maide, 54

da gerçekleşen münâsebetin neticesidir." **;**

"Biz, kendimizden Hakta yansıttığımız şeyi severiz ve O da, bizde, kendisini sever." [2235]

Gam yükün âşık olan dâim çeke gelmiş durur,
Duymayın dost derdine aşka giriftâr olmasın.
Gam yükünü âşık olan dâim çeke gelmiş durur,
Duymayın dost derdine aşka giriftâr olmasın.

Derd uyutmaz rahat etmez gece gündüz âşıkı,
Şol ki bülbüldür güle karşı nice zâr olmasın.
Derd uyutmaz rahat etmez gece gündüz âşıkı,
Şol ki bülbüldür güle karşı nice inleyiş olmasın.

Zevk-i tâatle kimesne hâl-i aşkı anlamaz,
Tâlib-i sâdık isen belinde zünnâr[2236] ***olmasın.***
Tâat zevki ile kimse aşkı hâlini anlamaz,
Sâdık tâlib isen belinde zünnâr olmasın.

Zevk ve taatla meşgul olan kimse aşkın halini anlamaz, yani âbid ve zâhid ibâdet zevkini bilir, aşk zevkini duymaz, âşıktan kaçar. Âşık olan tevhid ehli ibadet ve taat zevkini duymaz, yani ibâdet ve tâattan zevk alamaz, o ancak tevhidden zevk alır. Âbid de tevhidden zevk alamaz.

Tâlib-i sâdık isen belinde zünnârın olmasın.

Zünnâr Hıristiyanların işaretleri olan parmak kalınlığında yapağıdan yapılmış bellerine bağladıkları bir iptir. Güyâ hazreti Îsâ böyle bir ipi beline bağlamışmış. Anın için İsâ'ya ibadet edenler bunu bağlarlar. Beyitteki zünnârdan murad edilen şirktir.

Remz-i Hakk'a mahrem olmak değmenin kârı değil,
Kim dilerse aşk ile yâr olsun, ağyâr olmasın.
Hakk sırlarına mahrem olmak rastgele kişinin iş değil,
Kim dilerse aşk ile yâr olsun, yabancı olmasın.

Remz-i Hakk'a mahrem olan, yani o mahrem olan manevî işareti başkalarına ifşâ etmez. Zira ifşâ etmek caiz değildir. Mahrem olmayana şöyledir, böyledir diye söylemek memnudur.

Aşk ateşi ister ki Hakk'tan başka hiçbir şey var olmasın.

Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz hazretleri bir gün bir pazar yerinde

---

[2235] (DEMİRLİ, 2003), s. 119

[2236] **Zünnar:** İp. Hristiyan rahiplerinin veya puta tapanların, papazların bellerine bağladıkları örme kuşak. (Rükûa mâni olduğu için kuşanılması İslâmiyette küfür alâmeti sayılmıştır

durmuş, ilâhî bilgiler ve mânalar saçıyordu. Bütün şehir halkı etrafına toplanmıştı. Mevlânâ mübarek yüzünü bunlardan duvara çevirerek devam etti. Ortalık kararıp akşam namazı oldu. Gece basınca pazarın bütün köpekleri Mevlânâ'nın etrafında halka olmuşlardı. O, gözlerini onlara dikerek sözlerine yine devam etti. Köpekler kafalarını ve kuyruklarını sallıyorlar ve yavaş yavaş zav zav diye ses çıkarıyorlardı. Mevlânâ:

"Varlık âleminde kendinden başka kudretli ve kahredici olmayan yüce, kuvvetli olan Allah Teâlâ'ya yemin ederim ki, bu köpekler bizim bilgilerimizi anlıyorlar. Bundan sonra siz bunlara köpek demeyiniz. Zira bunlar Ashab-ı Kehf'in köpeği ile akrabadırlar."

Şiir:

"Eshab-ı Kehfte bulunmak feyiz ve kabiliyeti verildiğinden
Bu köpeklerin önünde bütün dünya aslanlarının başı eğildi" [2237]

Zerrece aşk odu kimde olsa yakar varlığın,
Aşk odu ister ki Hakk'dan gayri hiç var olmasın.
Zerrece aşk ateşi kimde olsa yakar varlığını,
Aşk ateşi ister ki Hakk'dan başka hiç var olmasın.

Cümle efkârın hurûfun cem edüp tevhid ile
Nokta-i vahdette haşr ol gayri efkâr olmasın.
Cümle fikirlerin harflerini cem edip tevhid ile
Nokta-i vahdette haşr ol başka düşünceler olmasın.

Burada harflerden murad edilen de görünen mevcûdattır, yani bütün mevcûdatı tevhid ile birleştir, vahdet noktasında kaynaş başkaları kalmasın. Cümlenin vücûdu Hakk'tır, başka mevcûd yoktur.

Ey Niyâzî hâl-i aşkı herkese fâş eyleme,
Sırr-ı Hakk'dır ana bigâne haberdâr olmasın.
Ey Niyâzî aşk hâlini herkese meydana vurma,
Hakk sırrıdır ona layık olmayanlar haberdâr olmasın.

[2237] (YAZICI, 1995), s. 339-(77)

158

Vezin: Mafâîlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün meâîlün

İlm-i bahrî vücûd asdâfının dürdânesiyim ben,
Maarif kenz-i dil vassâfının virânesiyim ben.
Benim ilmim katında müctehidler âciz oldular,
Veli İlm-i İlâhî'nin deli divânesiyim ben.
Birer hâle cihânın halkı bir bir râzı oldular,
Benim bir hâle meylim yok Hakk'ın bilmem nesiyim ben.
Bi-küllî âlemin halkı bilirler bende bir dert var,
Bilinmez sevdiğim kimdir nenin mestânesiyim ben.
Eğerki sûreta âhirde geldim âlem-i mülke,
Ne mâziyem, ne müstakbel her ânın ânesiyim ben.
Yitürdüm benliği, benlik bana hak benliğindendir,
Tekellümde hitâb-ı gıybetin kârhânesiyim ben.
Ne Mısrîyim, ne Mehdîyim, ne İsâ'yım, ne insânım,
Bu yanan dâimî şem'in veli pervânesiyim ben.

İlm-i bahrî vücûd asdâfının dürdânesiyim ben,
Maarif kenz-i dil vassâfının virânesiyim ben.
Ben, Varlığın ilim denizinin incilerinin eşsiz incisiyim
Ben, Gönül hazinesinin bilgileri ile vasıflı virâneyim

İlim; den maksat marifet ilminin sonu olan ilmi ilâhîdir. İlâhî ilme agâh olmayanlar nâdândır.

Hz. Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz hakikat sırlarına ve ilm-i ledünne mâlik olduklarını beyân ederek, "Ben, ilm-i bahrîyim. Esdâfı hakîkat dürdânesi bende saklıdır." demek istiyorlar. İlm-i ledün, Allah Teâlâ'dan seçilmiş kullarına ihsan buyrulan bir şeydir.

"Ledün" Vehbîdir. Kullara vasıtasız ihsan buyurulur. Bu ilmin sâhibi Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemdir. Kâmil vârisleride O'nun sayesinde nasiplenirler. İlm-i ledünnün ne başlangıcı ne de sonu olmaz. Bu ilmin sahibi olduğunu temsîlen "ilm-i bahri" buyruldu.

"Bahr-i vücüd": ***"De ki: Rabbimin sözleri için derya ..."*** [2238] âyet-i kerimesindeki bu sırra işaret vardır.

"Vücûd": Lügatta, varlık manasınadır. Burada Allah Teâlâ'nın zâtıdır. Allah Teâlâ vücûdun ta kendisidir. Onun vücûdunun şekli, sınırı, zaman ve mekân ile sınırı yoktur. O vücuda benzer hiçbir suret ve heyet yoktur ve olması muhaldir.

"Esdâf"; sadefin çoğuludur. Sadef, inci kabuğu, içinden inci çıkan bir bir deniz mahsülüdür. Bu tabirde çok incelik vardır. Sadef; derin ve geniş denizlerde bulunur. İnci ise onun içindedir. Onu çıkaran dalgıçlar çok tehlike geçirirler. Bundan

[2238] Kehf, 109

dolayı incinin kıymeti yüksektir.

İlimden maksad irfan; irfandan maksad Allah Teâlâ'yı bilmektir. Bilince bulmak; bulunca olmak lâzım. Şu halde bahr-i vücûda dalmak ve dibine inmek, sadefi bulmak, onun içinden inciyi elde etmek gerekir.

"Dür-dânesiyim ben": Dürr; inci manasınadır. Dür-dâne: İnci tanesi demektir. Hz. Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz buyurmak istiyorlar ki; "Ben ilimden irfana erişip, irfandan ef'âl ve esma ve sıfat âlemlerini seyredip vâhidiyyet âleminden hakikatin özü yani inciyi buldum ve inci oldum." diye tevhîd-i zâta kavuştuklarını ve bahr-i zâtta mahv ve müstağrak olarak misâl yoluyla ifade buyuruyorlar.

Kelâma dikkat ve ibret ile bakılmazsa bu hakikati idrâkten mahrum olan kimseler, **Mısri Allah'lık iddiasına kalktı diye hezeyana başlar.** Allah, Allah'dır. Mısrî ise O'nun mazhar-ı feyz-i ilâhîsi olmuş bir kuldur. Ne Allah, kul olur; ne de kul, Allah olur. Bunu idrâk için irfan lâzımdır.

Demir, ateşle kıpkırmızı olur. "Ben ateşim" diye caizdir. Halbuki demirin ateşle yakınlaşması ile ateşte bir noksanlık görülemez. Demirde de bir fazlalalıkta olmaz. Bu ne hululdür ne ittihâd; yalnız yakınlığın feyzidir. Ateş, ateştir; demir de demirdir.

"Maârif: Marifetin çoğuludur. Marifet: Bilmek demektir. Marifet: Bir şeyi tefekkür ile bilmek demektir. Burada maksat ilâhî marifet olan irfân-ı Muhammediyyedir.

"Kenz": Hazîne, define manasınadır. "Ben gizli hazine idim…" hadisi kudsîsine işâret-i beyâniyye vardır. Mecazen zâtullah murâddır. Hak, kendine göre bilinir idi. Bizleri yarattı, kendini bildirmek için ilâhî muradı ile alemleri yarattı. ***"Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."*** [2239]

"Dîl": Gönül, kalp manasınadır. Basar, basiret dedikleri oradadır.

"Vassâf ": Vasıftan mübâlağa-i ism-i faildir. Burada ilm-i ilâhiyi bize bildiren, zât-ı celîl-i samedânîyi bize anlatan ve tavsif buyuran Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin zât-ı ve sıfâtıdır.

"Vîrânesiyim ben": Yıkık bina harap olmuş, yıkılmış mahalle vîrâne derler. Burada iki mana vardır.

Biri hakîkat-ı tevhide ulaştım, mahv-ı vücûd ettim, bende benlik kalmadı. Benlikten halâs oldum, ikiliği terk ettim, hakikatime erdim, nefsî sıfatları yok ettim. Allah Teâlâ'nın ahlakı ile ahlaklanın, Allah'ın sıfatları ile muttasıf olup gereğine kavuştum ve ilâhî sıfatlarla baka buldum. Bu nedenle mertebe-i cem'u'l-cem' deyim. Sırr-ı Hakk'ı arayanlar bana gelsinler, bizde ve benim mesleğime sulukta bulurlar, demek isterler.

Diğeri; defineler genellikle viranelerde bulunduğu gibi irfan cevheride benim vîrânemdedir. Şimdi fânî vücuda ait ne kadar haller ve fiiller varsa nefis ve şeytân ile mücâhede ve mücâdele yüzünden hepsini yok ederek ehl-i surete göre vîrâne misâli oldum, demektir.

Sizler de eğer define aramak sevdasında iseniz onu elde etmek için benim

---

[2239] Zariyat, 56

vîrâne vücûduma geliniz. Ben hakîkat-i zâttan ibaret olan o cevheri hâmil, vâris-i ilm-i ahmedîyim. Sırr-ı Hak, feyz-i mutlak bendedir, diye işaret buyuruyorlar.

Burada tevhid bahr-i içinde sadef, sadefin içinde inci tevhîd-i ef'âl, tevhîd-i sıfat, tevhîd-i zâta da işaret vardır gibi hâtıra geliyor.

Benim ilmim katında müctehidler âciz oldular,
Veli İlm-i İlâhî'nin deli divânesiyim ben.
Müctehidler benim ilmim yanında âciz oldular,
Veli! Ben, İlâhî İlmin deli divânesiyim

"İlm-i ilâhî": harf ve lafız sığmayan ilm-i ledündür. Bunda zahir iflâs etmiştir.

"İlmim katında" buyurmalarından maksad ilim ve irfân-ı ilâhîdir.

"Müctehidler"den maksad ilm-i zahir ulemâsının en yüksek mertebesinde bulunan ve hüküm çıkaranlardır.

Buradaki ilm-i mûctehid, zahire âid olup makam-ı şeriat, mertebe-i Mûsa'dır. İlm-i ilâhî ilm-i bâtındır ki, makâm-ı hakikattir ve Hızır aleyhisselâmın mertebesidir. Ancak müctehidînin diyebileceği "Akıl erdirmekten, anlamaktan âciz olmak, asıl idraktir" gereğince acz makâmıdır.. İşte benim mânevî ilmime karşı müçtehidler de acizliklerini izhar ederler.

Öyle iken ben ilâhî ve ledünînin ilmin deli dîvânesiyim. Çünkü ***"Rabbim benim ilmimi artır."*** [2240] ayeti gereğince bunun nihayeti yoktur.

Müçtehidlerin her biri zahir ilmin sonuna kavuşmuş ve zamanlarına bulunan evliyâullahdan birine kavuştuklarında teslim olmuşlardır. Meselâ İmâm-ı Âzam Efendimiz, İmam-ı Ca'fer-i Sâdık radiyallâhü anhın terbiyesinde iki sene feyz almışlar ve "***İki sene olmasaydı Numan helak olurdu"*** buyurması buna delildir.

Bu manaları, öğrenmekle, tartışmayla anlamak mümkün olsaydı âlemin toprağını başında taşımak yaraşırdı. Bayezid ile Cüneyd'in yüz yıl Fahri Razî'ye çömezlik etmeleri gerekirdi. Bazan tefsirde bazan Kur'an-ı Kerim'de ona yetişmeye hasret çekerlerdi.

Derler ki: Fahri Razî, tefsir ve Kuran bilgisinde bin top kâğıt harcamıştır. Bazıları da beş yüz top kâğıt karalamış olduğunu söylerler. Hâlbuki yüz bin Fahri Razî, Bayezid'in yolunun toprağına bile erişemez. Halka, kapıya asılır, ama o kapı da evin içini göremez ve anlayamaz. Halka kapının dışındadır, evin iç özelliği ise başkadır. Evin içinde sultan gözdeleri ile has halvette yaşamaktadır. O kapının halkası değil, penceresinin halkası bile dışardadır. Bu çabalama ve tartışma şuna benzer ki, sen bunu ilim yoluyla öğrenmek istiyorsun. Hâlbuki bu yolda yürümek ve savaşmak gerektir.[2241]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bütün olgunluğu ile göz önüne getir. Eğer bir kimse bütün halkı okutarak yetiştireceğine inanıyorsa, o her şeyden habersiz bir gâvurcuktur. Öyle bir insanın hiç bir yetkisi, hiç bir şeyden bilgisi

---

[2240] Tâhâ, 114

[2241] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.28), s. 79

yoktur. Belki aşk yönünden buna inanıyorsa onda bir irfan var demektir.[2242]

<u>Birer hâle cihânın halkı bir bir râzı oldular,</u>
<u>Benim bir hâle meylim yok Hakk'ın bilmem nesiyim ben.</u>
Cihânın halkı bir hâle bir bir râzı oldular,
Benim bir hâle meylim yok Hakk'ın bilmem nesiyim ben.

Bu beyit cem'u'l-cem'den yani tevhîd-i zât neş'esine mütağrak olduktan sonra makâm-ı farkta söylenmiştir.

Eğer insanın nefsinde şehvet ve kötü sıfatlar olmasa idi sâlikînin Allah Teâlâ yolunda seyr ve sülûkuna gerek kalmazdı. Çünkü Allah Teâlâ ile kul arasında uzaklık ve yakınlık yoktur.

Beşer, beşerdir. Hak, Hak'tır. Ne o, bu olur. Ne de bu, o olur.

"Benim bir hâle meylim yok. Hakk'ın bilmem nesiyim ben,"

"Gören bin âşık, görmeyen bir âşık" dedikleri makamdır.

Bir gün Çelebi hazretleri (Allah Teâlâ onun zikrini yüceltsin) Hüdavendigâr hazretlerinden:

"Nebilik niçin Allah Teâlâ'nın elçisi Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem ile sona erdi." ve Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem: ***"Ben hâtimim (sonuncuyum) ve "....fakat o, Allah Teâlâ'nın elçisi ve nebilerin sonuncusudur"*** [2243]*dedi"* diye sordu. Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurdu ki:

"Allah Teâlâ nebilik ve nebiliğin Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemle bitmesini istedi. Fakat nebilik sırası son buldu da ilahlığa ne oldu? Tanrılık daimidir ve ilahlık sıfatları olan kimseler de daima mevcuttur." [2244]

<u>Bi-küllî âlemin halkı bilirler bende bir dert var,</u>
<u>Bilinmez sevdiğim kimdir nenin mestânesiyim ben.</u>
Bütün âlemlerin halkı bilirler bende bir dert var,
Neyin sarhoşuyum ve benim sevdiğim kimdir bilinmez

Aşk âlem-i hallerinden haber veriyorlar. Halk-ı âlemin her biri bir havada iken benim fevkalâde hâlim görürler, o âlî sözlerimi işitirler, o halin şiirlerini okurlar, anlarlar ki; Mısrî dahî aşk derdine düşmüştür. Böyle olmakla beraber âlemin halkı bundan gaflettedir. Kimse bilmez, kimse anlamaz ki; benim aşk ateşim muhabbetle giryân olduğum kimdir?

"Her ümmet kendi nebisini takip edip: "Ey falan! bize şefaat et, ey falan bize şefaat et! diyecekler. Sonunda şefaat etme işi bana kalacak. İşte Makam-ı Mahmud budur." [2245]

[2242] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.62), s. 136
[2243] Ahzâb, 40
[2244] (YAZICI, 1995), c. 2, s. 363, (24)
[2245] Buhârî, Tefsir, Benû İsrail, 11, Zekât 52.

Şeyhin biri bir gün eline bir elma almıştı, Zeyneddin Kelusî'den sordu ve dedi ki:

"Ben Allah Teâlâ'yı gördüm, ondan bir elma istedim, bana verdi. Sen Allah Teâlâ'dan ne istersin? Bayezid-i Bistamî, Allah Teâlâ'dan Allah Teâlâ'yı istedi; filan kişi filanı istedi." Zeyneddin de dedi ki:

"Ben de Allah'dan Allah Teâlâ'yı istiyorum." **"öyleyse, sen Bayezid'in mertebesindesin,"** dedi.[2246]

Eğerki sûreta âhirde geldim âlem-i mülke,
Ne mâziyem, ne müstakbel her ânın ânesiyim ben.
Eğerki dünya âlemine, sûrette sonradan geldimsede
Ne geçmişim, ne geleceğim her ânın ânıyım ben.

Gerçi ben beşeriyyet itibariyle sonradan geldim. Meselâ hicretin 1027 (m. 1618) tarihinde doğdum. Fakat hakikatim itibariyle bana ne mazi ne müstakbel yani öncelik ve sonralık veremez. Birliğim ilâhî ilimde mevcud olması sebebiyle ruhum elest bezminde idi. Ancak hakikatim ondan da önce olduğundan bana zaman mekân tesir edemez. Zîrâ zamanın da mekânın da mevcûdiyyeti benden sonradır. Çünkü bunlar dünya âleminin unsurlarındandır. Onun için ben her ânda zuhur ederim.

Yitürdüm benliği, benlik bana hak benliğindendir,
Tekellümde hitâb-ı gıybetin kârhânesiyim ben.
Benliğimi yitirdim, benlik bana Hakk benliğindendir,
Konuşmakta gaybî hitâbın kârhânesiyim ben.

"Kulum bana nafilelerle yaklaşmaya devam eder.." hadîs-i kudsîsinin haber verdiği makâm-ı âlî olan kurb-i nevâfil denilen makama vâsıl olunca "Bende benlik kalmadı. Benden görüp işiteni bildim ki; ol cânân imiş" gereğince fenâ-fillah sırrına erdim ve Hakk'ın bakâsı ile bakî oldum. Artık tekellümde hitâb-ı gaybetin ben âleti oldum. Yani Hz. Mûsa aleyhisselâma ağaçtan "Ben Allah'ım" hitabı gelmiştir, ağaç kelâma vâsıta olur da insân-ı kâmil olmaz mı? Yaratılış itibâriylede ilk mahlûk yani Nûr-i Muhammedîdir ki; o da nûr-i ilâhîden vücûda gelmiştir. Bu itibârla da benim varlığım esasen Hakk'ın varlığındandır veya ***"Senin vücûdun bir günahtır ki; ona başka günah kıyâs edilmez"*** gereğince büyük günah olan vehim olan varlığımı ben yitirdim, kaybettim; şu halde kalan varlık Allah Teâlâ'nın varlığıdır, denilmektedir.

"Ben, ben değilim; ben dediğim sensin sen." denilmesi bu varlıktan kurtulanın kârıdır. Kendine vücud verir isen Allah Teâlâ'nın vücuduyla ikilik çıkar. Benlik yani her ferdin nefsinde (Ben) denilen mânâdır ki; kişinin nefsi ve zâtıdır.

[2246] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.188), s. 274

"Hitâb-ı gaybet": Kudret ve kelâm sıfatlarını beyândır. Hitâb-ı gaybetten maksad, kalbde tecellî eden hitâb-ı ilâhîyi beyândır.

"Kâr-hâne": İmâlât yeri mânâsındadır ki; burada ilâhî kudret kasdedilmiştir. Yani benlikten halâs olduklarından benlikleri Hakk benliğinden ibaret kalmış ve sözlerin ilâhî hakikatler olduğunun beyanıdır.

<u>Ne Mısrîyim, ne Mehdîyim, ne İsâ'yım, ne insânım,</u>
<u>Bu yanan dâimî şem'in veli pervânesiyim ben.</u>
Ne Mısrîyim, ne Mehdîyim, ne İsâ'yım, ne insânım,
Veli! Ben bu devamlı yanan ateşin pervânesiyim

Bu makâm-ı beşeriyyetten çıkınca artık bende Mısrî'lik şahsiyyeti kalmadı. Hidâyete vesile olmak da kalmadı. Çünkü hakîkatta hâdî mehdi Allah Teâlâ'dır. husûsî rûhum rûh-i külliyyeye döndü. Şu halde insan mertebesindeki beşerî halimde mahv oldu. Ancak ancak aşk kaldı. Her varlık mahv oldu, aşk kaldı. "... Bugün hükümranlık kimindir? ..." [2247] hitabına "... Kahhâr olan tek Allah'ındır." [2248] cevâbını aşk verecek, diyorlar.

Kendisinin meşreb-i mûsevîde olduğunda *"ben şem'-i cemâl-i pervânesiyim"*

Tecellî-i Îseviyyede olduğunda; "*Dediler İsâ'ya Mısri bir zaman," "Bununla bir oldu dem-i İsâ ile Mısrî"*

Tecellî-i tâmme-i muhammediyye de olduklarında; "*Niyazı taht-ı bâda nokta oldu Ali'nin sırrına olalı mahrem"*

Buyuruyorlar ki; Hz. Ali kerreme'llâhü veche sırrının mahremi olmak ***"Ben ve Ali aynı nurdanız."*** hadîs-i şerifi gereğince küllî tecelliyâta mazhar olduklarını beyândan ibarettir. Şu halde Mısrî'lik İsâ'lık da kalmaz.

"Mısrî îsâ aleyhi's-selâmdur bu hevâ sözi degüldür vahydür hem akla hem nakle muvâfıkdur ben aramadum sen aradın da buldın." [2249]

Ey zâlim hîç bir kitâbda yazar mı ki İsâ ve Mehdî deccâla uyup her fitnesinde ondan ziyâde sa'y itmekle İsâ olur ve Mehdî olur diyü. Sen onların fitnesine onlardan ileri gitmek ile İsâ ve Mehdî ve Allah oluruz mı sanursın. [2250]

Niyâzî-i Mısrî hakkında Bursevi'nin yanlış yorumları bulunmuştur. Bu nedenle ruhâni mecrada ona Hz. Pirin iğbirarı mevcuttur.

[2247] Mümin, 16

[2248] Mümin, 16

[2249] (Niyazî-i MISRÎ, 1223), v.31a

"Mısrî İsâ aleyhi's-selâmdır bu hevâ sözü değildir vahydir hem akla hem nakle uygundur ben aramadım sen aradın da buldun."

[2250] (Niyazî-i MISRÎ, 1223), v. 102a

Ey zâlim hîç bir kitâbta yazar mı ki İsâ ve Mehdî deccâla uyup her fitnesinde ondan ziyâde sa'y etmekle İsâ olur ve Mehdî olur deyü. Sen onların fitnesine onlardan ileri gitmek ile İsâ ve Mehdî ve Allah oluruz, oluruz mu sanırsın.

[(Mehmed Şemseddin Ulusoy, Dildâr-ıŞemsî isimli kitabında) 9 Çarşamba Zi'lkâde 1313 (22 Nisan 1986) senesinde İstanbul'a geçtim, Vefa'da Efendi Dayıma ve Şeyh Ahmed Efendi'ye uğrayıp Edhem Efendi'nin akrabasından Mehmed Ali Bey'de o gece misafir kaldık. Ferdası Perşembe günü Fatih'e gidildi, meşhur türbedar Amiş Efendi [2251] ile görüştük, Hazret, türbede oturuyor, ihtiyar, nuranî bir zat, bizi sordu, söyledik. Hazret (Amiş Efendi), Mısrî deyince elini göğsüne koyarak gözlerini yumdu, kaddesa'llahü sırrahü'l-azîz dedi, bir müddet murakabede bulundu. Sonra İsmaîl Hakkı (Bursevi) dan bahs açtı, İsmaîl Hakkı (Bursevi) benimle görüşmedi dedi, ben Medîne-i Münevvere'de Hazret-i Rasulu'llah ile mülakî oldum, iltifat buyurdular ama İsmaîl Hakkı (Bursevi) ile görüşmedi dedi.

Dedim: Efendim! Belki başka bir mahalde imiştir?

Hayır dedi 'mertebe-i zat tecellîsine mazhar olanlar her yerde zuhur ve büruzu [2252] zarurîdir' dedi. Zan edersem İsmaîl Hakkı (Bursevi)'nın Hazret-i Mısrî hakkındaki itirazlarından dolayı O'na olan iğbirarını[2253] telmîh[2254] etti.] [2255]

[2251] (KABAKCI, 2006) Tezde Aliş Efendi geçiyor. Sehven yazılmış olması gerekiyor. Çünkü o dönem Türbedarı Ahmed Amiş kaddese'llâhü sırrahu'l azîz türbede görev yapıyordu.
[2252] **Büruz:** Zâhir olma, belirme, meydana çıkma. Çıkmak.
[2253] **İğbirar:** kırılma, gücenme.
[2254] **Telmih:** Bir şeyi açıkça söylemeyip başka bir mâna ifade için söz arasında mânalı söylemek. İmâ ile söz arasında başka bir mânayı ifade etmek.
[2255] (KABAKCI, 2006),s. 43-44

159

Vezin: Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün

Sevdim seni hep vârım yağmadır alan alsın,
Gördüm seni efkârım yağmadır alan alsın.
Aldı çü beni benden geçtim bu cân u tenden,
Aklım dahi her vârım yağmadır alan alsın.
Ben varlığımı attım dost varlığına yettim,
Her usluya bazârım yağmadır alan alsın.
Geçtim ben âd u sandan çıktım ben o dükkândan,
Hep ırz ile vakârım yağmadır alan alsın.
Geldi dile dildârım buldum gül-i gülzârım,
Şimden gerû hep vârım yağmadır alan alsın.
Sen gâib u hâzırsın her hâlime nâzırsın,
Ahvâl ile etvârım yağmadır alan alsın.
Çün buldu gönül yârim terk eyledim ağyârım,
İmân ile zünnârım yağmadır alan alsın.
Mısrî'ye vücûb imkân bir oldu kamû a'yan,
Tâat ile ezkârım yağmadır alan alsın.

Sevdim seni hep vârım yağmadır alan alsın,
Gördüm seni efkârım yağmadır alan alsın.
Sevdim seni hep vârım yağmadır alan alsın,
Gördüm seni pek fakirim yağmadır alan alsın.

Rodos'a sürüldüğü sırada tekkedeki dolabı açılıp kitapları yağma edilmiş. Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîz bu münasebetle bu gazelinini söylemiştir.

> Hak böyle olmak ister bizüm yağma ilâhîmüze dahl idenler bunı görmiş olsalar ve îmânları da olsa dahl itmezlerdi bizüm ğarazumuzı hünkâr yağma itdürdi pâdişâha ittibâ an biz de yağma itdürdük şimdi pâdişâh Allâhun ırzını da yağma itdürmek ister orasını biz bilmezüz. Allah bilür idebilürse itsün. Bir kimse ziyâde teshîr bilür imiş hatırına gelmiş ki her şey'in teshiri bana musahhardur, Allâhı da bir teshîr ideyüm göreyüm dimiş vefkni konarken şişmiş çatlamış. [2256]

Aldı çü[2257] beni benden geçtim bu cân u tenden,

[2256] (Niyazî-i MISRÎ, 1223), v. 44a

Hak böyle olmak ister bizim yağma ilâhîmize karışanlar bunu görmüş olsalar ve îmânları da olsa karışmazlardı. Bizim maksadımızı hünkâr yağma ettirdi pâdişâha ittibâ an biz de yağma ettirdik şimdi pâdişâh Allâhun ırzını da yağma ettirmek ister orasını biz bilmeyiz. Allah bilir idebilirse etsin. Bir kimse ziyâde teshîr bilir imiş hatırına gelmiş ki her şey'in teshiri bana kolaylaşmıştır, Allâhı da bir teshîr ideyim göreyim demiş vefkni konarken şişmiş çatlamış.

[2257] **Çü:** f. (Teşbih ve tâlil edatı) Gibi. Dikkat. Ahenk

Aklım dahi her vârım yağmadır alan alsın.
Aldığı gibi beni benden geçtim bu cân ve tenden,
Aklım dahi her vârım yağmadır alan alsın.

Ben varlığımı attım dost varlığına yettim,
Her usluya bazârım yağmadır alan alsın.
Ben varlığımı attım dost varlığına yettim,
Her akıllıya pazarım yağmadır alan alsın

Geçtim ben âd u sandan çıktım ben o dükkândan,
Hep ırz ile vakârım[2258] ***yağmadır alan alsın.***
Geçtim ben âd ve şöhretten çıktım ben o dükkândan,
Hep ırz ile vakârım yağmadır alan alsın.

Geldi dile dildârım buldum gül-i gülzârım,
Şimden gerû hep vârım yağmadır alan alsın.
Geldi dile sevgilimi buldum gül bahçemin gülünü
Şimden geri hep vârım yağmadır alan alsın

Sen gâib u hâzırsın her hâlime nâzırsın,
Ahvâl ile etvârım yağmadır alan alsın.
Sen gâib ve hâzırsın her hâlimi görürsün,
Hallerim ile tavırlarım yağmadır alan alsın.

Çün buldu gönül yârim terk eyledim ağyârım,
İmân ile zünnârım[2259] ***yağmadır alan alsın.***
Çünkü buldu gönül yârim terk eyledim başkalarını,
İmân ile zünnârım yağmadır alan alsın.

Mısrî'ye vücûb imkân bir oldu kamû a'yan, [2260]
Tâat ile ezkârım yağmadır alan alsın.
Mısrî'ye vacib imkân bir oldu kamû a'yan,
Tâat ile zikirlerim yağmadır alan alsın.

[2258] **Vakar:** Ağırbaşlılık. Halim ve heybetli oluş. Nâmusu muhafazayı mucib haslet. Temkinlilik. Azamet ve izzet

[2259] **Zünnar:** İp. Hristiyan rahiplerinin veya puta tapanların, papazların bellerine bağladıkları örme kuşak. (Rükûa mâni olduğu için kuşanılması İslâmiyette küfür alâmeti sayılmıştır

[2260] **A'yan:** (Ayn. C.) Gözler. Bir yerin ileri gelenleri. Meclis âzaları. Senato âzaları. Muayyen ve müşahhas olan şeyler. Altınlar. Kaymakam

160

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Teşne-i bahr-ı mûhît olan dile reş neylesin,
Tûti-i sükker-feşân uftâdeye keş neylesin.
Cür'a-i sahbâ-i zât-ı nûş edip temkin bulan,
Afitâb olan gönül telvîn-i meh veş neylesin.
Arifin esrârı settâr olduğun etme aceb,
Tâ'n eder zâhid denilen div-i serkeş neylesin.
Âdemin vechinde Hakk'ı görmedi iblîs-i lâin,
Sûretâ gördüğü bir şekl-i munakkaş neylesin.
Can Niyâzî ehl-i aşka nazikâne va'z eder,
Ehl-i nefs olan işitmez dil-i müşevveş neylesin.

Teşne-i bahr-ı mûhît olan dile reş neylesin,
Tûti-i sükker-feşân uftâdeye[2261] keş[2262] neylesin.
Büyük deryayı arzulayan gönüle serpinti neylesin,
Papağana şeker saçan düşkün olan aşığa keş neylesin.

Birinci beyitte geçen engin denize susamış bir gönüle su serpintisi neylesin, yani tevhid ehline ilmi-i rusûm (resmî ilimler) ne yapar? O resmî ilimlere hiç iltifât etmez. Tevhid-i ef'âl, tevhid-i sıfât, tevhid-i zât telvin makâmlarıdır, yani renklenme makâmlarıdır. Cem makâmı ise temkin makâmıdır, yani vakâr, sebât, ağırbaşlılık makâmıdır. Hazret-il cem makâmı yine telvin makâmıdır. Ahadiyyet makâmı temkin makâmıdır. Temkin ehli olan, yani Ahadiyyet makâmında bulunan bir kimse bir daha telvin makâmına inmez, ancak tevhid mertebelerini başkalarına öğretmek için olabilir.

Cür'a-i sahbâ-i zât-ı nûş edip temkin bulan,
Afitâb olan gönül telvîn-i meh veş neylesin.
Bir yudum zâtın içkisini içip sakin olan,
Güneş olan gönül ayın renklerini gibi şeyleri neylesin.

Arifin esrârı settâr[2263] olduğun etme aceb,
Tâ'n[2264] eder zâhid denilen div-i serkeş neylesin.
Arifin esrârını saklar olmasına şaşırma,
Hoş görmeyen zâhid denileni sarhoşluğu büyük olan neylesin.

[2261] **Üftade:** f. Düşmüş. Fakir, biçare. Âşık, tutkun
[2262] **Keş:** Yağsız peynir
[2263] **Settar(e):** Örten, kapayan gizleyen. En çok gizleyen ve örten
[2264] **Ta'n:** Hoş görmemek. Kötülemek. Birisinin ayıp ve kusurlarını beyan etmek. Küfretmek. Muhalifin iddialarını çürütmek. Vurmak. Duhul etmek, dâhil olmak, girmek

<u>Âdemin vechinde Hakk'ı görmedi iblîs-i lâin,</u>
<u>Sûretâ gördüğü bir şekl-i munakkaş neylesin.</u>
Âdemin vechinde Hakk'ı görmedi lânetlenmiş iblîs,
Sûretâ gördüğü bir nakış işlenmiş şekli neylesin.

İnsan bilmediği şeyi görmez. İblis meleklere uzun süre hocalık yapınca her şeyden haberi olduğunu zannetti. Bilmediği şeyleride görmekten aciz kaldı.

[Mesela; bir kişi geceleyin bir şehre girmek isterse, yolu bilmezse, yol üzerinde haydutlar olduğu bildirilse veya bilse, iki şeye muhtaç olur.

Biri **fener**, ikincisi **rehber**'dir.

Buna göre nefis yolunda; fener *esaslar*, yol *usul*, rehber *yol gösteren* dir. Terbiyede gideceği şehirde *hakikât şehri* yani insan olmanın sırrına kavuşmaktır.

Eğer feneri olsa, rehberi olmazsa isteğine kavuşamaz. Fenersiz gidecek olursa bu sefer de yolunu kaybedip telef olur. Rehberi olsa feneri bulunmazsa, rehberini göremez yolu kaybeder.

"Beynimiz sadece mümkün olduğuna inandığımızı gösterecek şekilde çalışır. Örnekleri daha önce içimizde var olanlarla şartlanma yollu eşleştiririz. Doğru olduğuna inandığım harika bir hikâyeye göre Kızılderililer Karayip Adalarındaki yerli Amerikan Kızılderiler Columbus'un gemilerinin yanaştığını gördükleri zaman onları hiçbir şekilde görememiş. Çünkü daha önce gördükleri hiçbir şeye benzemiyormuş görememişler. Columbus'un donanması Karayiplere vardığı zaman hiçbir yerli gemileri göremedi ufukta var olmalarına rağmen. Gemileri göremeyişlerinin nedeni beyinlerinde yelkenlilerin var olduğuna dair bir bilgi ya da deneyim bulunmamasıydı. Bu yüzden bakan, okyanusta dalgalanmalar olduğunu fark eder. Fakat hiç gemi görmez. Sonuca ne sebep oluyor diye merak etmeye başlar. Böylece her gün çıkıp bakar bakar ve bakar. Ve belli bir zaman sonra gemileri görebilir. Ve bir kez gemileri gördüğü zaman gemilerin orada var olduğunu herkese anlatır. Çünkü herkes ona inanmıştır ve güvenmiştir onlar da görürler." [2265]][2266]

<u>Can Niyâzî ehl-i aşka nazikâne va'z eder,</u>
<u>Ehl-i nefs olan işitmez dil-i müşevveş neylesin.</u>
Can Niyâzî ehl-i aşka nazikâne va'z eder,
Nefis ehli olan işitmez gönlü şüpheliyi neylesin.

[Aşk ne şeydir, nasıl olur der isen, sana bir temsil ve hikâye ile aşkı beyan edeyim. Bir deveci, devesini kaybedip aramak için sahralara şuraya buraya gider imiş. Bir sahrada bir çeşme başında bir kız görmüş. Murat etmiş ki, bu kıza sual edeyim, belki deveyi görmüştür deyip yanına yaklaşıp kızdan develeri sual

[2265] (Kuantum Fizik Belgeseli)
[2266] (ALTUNTAŞ, 2007), s.802

etmiş. Kız ona cevabında demiş ki,

“Beni babam dayımın oğluna verecektir. Ben ona varmıyorum, istemem, ben filâna varacağım!” Deveci tekrar:

“Kızım ben senden develeri sual ediyorum.” Tekrar kız cevabında:

“Canım emmi, dedim ya, ben ona varmayacağın, filâna varacağım” demiş. Deveci birkaç defa tekrar tekrar böyle demiş ise, de fayda etmeyip yine o kendi efkârını söylüyor. Deveci anlamış ki, buna işi anlatıveremeyecektir, oradan gitmiştir. İşte aşk-ı ilâhîde olan zat böyle olmalı, yani aşk-ı ilâhîden başka bir şey bilmemeli demektir.][2267]

[2267] (ALTUNTAŞ, 2007), s.620

161

6+5=11

Kanı bir mürşid-i kâmil isteyen
Yetiş Elmalı'da Ümmi Sinana[2268]
Kalbüm marazından kurtulam diyen
Yetiş Elmalı'da Ümmi Sinan'a
Gerçi her köşede şeyhim dir çoktur
Binde birinin (kim) irfanı yoktur
Mürşid-i kâmilim tarîki Hakk'dır
Yetiş Elmalı'da Ümmi Sinan'a
Allah fillâh irşâd yoluna durmuş
Yolıla ehlinden usûlün almış
Sinesi nûr ile eyle(ce) dolmuş
Eriş Elmalı'da Ümmi Sinana
Âyetin hadîsin sırrın anlayan
Dâ'im tevhid ile gönlün eyleyen
Bîçâre Mısrînin sözün dinleyen
Eriş Elmalıda Ümmi Sinana

Kanı bir mürşid-i kâmil isteyen
Yetiş Elmalı'da Ümmi Sinana
Hani bir mürşid-i kâmil isteyen
Yetiş Elmalı'da Ümmi Sinana

ÜMMÎ SİNAN kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz [2269]

HAYATI

Tarîkat ve hakîkatin rehberi olan Ümmî Sinan'ın asıl adı Yusuf tur. "Ümmî Sinan" veya "Sinan Ümmî" lakabıyla tanınmıştır.

Doğum tarihi kesin olarak belli değildir. Bazı ipuçlarından hareket ederek doğduğu seneyi tahminî olarak tesbit etmek mümkündür. Şöyle ki, XVII. yüzyıl mutasavvıf şairlerinden Niyâzî-i Mısrî, Ümmî Sinan tarafından yetiştirilmiştir. O, bazı eserlerinde mürşidinden de bahsetmiştir. Bunlardan birisi kendi el yazısıyla mevcut olan "Hâtırât"ı [2270]diğeri de, "İrfan Sofraları" [2271]adlı eseridir. Niyâzî-i Mısrî nin, şeyhinin vefatına düştüğü tarih şiirinden anlaşılacağı üzere, Ümmî Sinan 1067/1657 senesinde Hakk'a yürümüştür. Bu tarihte Niyâzî-i Mısrî kırk

---

[2268] Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Ankara, 1998, s.182

[2269] (TATÇI, 2007), s. 93-132, kısaltılarak alınmıştır.

[2270] bkz. Kelîmat-ı Kudsiyye, Bursa İl Halk Ktp. Orhan Gazi Bl. Nu: 690)

[2271] (ATEŞ, 1971)

yaşında, üstadı ise doksan yaşın üzerindedir. Doğum tarihini bulmak için Hakk'a yürüyüş tarihi olan 1657'den en az doksan sene geri gitmemiz gerekmektedir. Bu da bize 1567 tarihini verir.

Ümmî Sinan, Halvetî erkânı büyüklerinden Eroğlu Nuri'ye mensuptur. Eroğlu, 1603 senesinde Hakk'a yürümüştür. Bu erkânda yetişen mürşidler posta geçtiklerinde en az kırk yaşında olmak zorundadırlar. Ümmî Sinan irşâd postuna oturduğunda 40 yaşından daha küçük olamayacağından dolayı, 1603 tarihinden 40 sene evveline gidildiğinde 1-563 tarihi karşımıza çıkar. Bu iki ipucuna dayanarak, Ümmî Sinan'ın 1563-1567 yılları arasında, büyük bir ihtimalle 1567 senesinde doğduğu söylenebilir.

Ümmî Sinan'ın ailesi hakkında bilgiler sınırlıdır. Ancak, onun oğullarından ikisi bilinmektedir. Süleyman Hakirî ve Selâmî Halil isimlerindeki her iki oğlu da, babalan tarafından eğitilmişlerdir. Süleyman Efendi şiirlerinde "Hakîrî" Selâmî Halil Efendi de, "Selâmî" mahlasıyla şiirler yazmıştır.

Elmalı'yı manevî şahsında temsil edecek kadar şöhret sahibi olan Ümmî Sinan, Mustafa Lutfî'nin;

Zahirde dırahşân u bâtında cevâhirdân
Elmalı deyip geçmez bir dil ki ola insân

beytinde belirttiği üzere, gerçekten de, devrinde geniş bir kitleyi tesiri altına almış, ilmi ve faziletiyle pek çok kişinin gönlünde taht kurmuştur. Bu büyük mutasavvıfın şöhretine oranla hayatı hakkında bildiklerimiz oldukça azdır.

Ümmî Sinan, Halveti erkânının büyüklerinden Eroğlu Nuri'ye mensuptur. Şeyhi Eroğlu Nuri 1603 tarihinde Hakk'a yürüyünce, onun yerine irşâd postuna geçmiştir. Bu arada sadece tasavvufî eğitimle meşgul olmayıp, bugüne kadar gelen ve kendi adıyla anılan medresede zahirî ilimlerle ilgili dersler de vermiştir.

Ümmî Sinan, 10. 04. 1657 tarihinde Elmalı'da Hakk'a yürümüştür. Bu tarihle ilgili belgeler mevcuttur. Bunlardan birincisi, Niyâzî-i Mısrî'ye ait tarih manzumesidir. Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi'ndeki bir Mecmua içinde (Nu: 43/2, s. 400) bulunan şiir, "Velehu Mersiyye-i Târîh-i Şeyh Ümmî Sinan k.s." başlığıyla kayıtlıdır:

Uğradı can yine matem üstüne
Olmaya bir nâle nâlem üstüne
Cân u dil meksûf u mahsûf oldular
Kara gün doğdu bu hanem üstüne
Feyzimin suyu yerinden od çıkar
Yaraşır bana ki yanam üstüne
Yıkılıp meyhane hiç mey kalmadı
Bir eşik bulam mı yatam üstüne
Geldi şeyhimin Niyâzî târihi
San kıyamet kopdu âlem üstüne

Sene: 1067 (M. 1657)

Ümmî Sinan'ın Hakk'a yürüyüşü ile ilgili ikinci belge, yine aynı Mecmûa'da (s. 36) bulunmaktadır. Ümmî Sinan'ın oğlu Süleyman Efendi tarafından yazılan bu bilgiler şöyledir:

"Merhum ve magfûrunleh Ümmî Sinan Efendi ismuhu Yusuf Efendi. Dâr-ı dünyâdan dâr-ı âhirete intikâl etdiği sene seb'a sittîn ü elf. Medfûn fî Elmalı. Sene 1067.

Fîşehr-i Cemâziye'l-âhirin yigirmi besinci gecesi vâki olup dünyâdan âhirete intikâl edip salı günü dahve-i kübrâdan hâk-i siyaha tapşırıldı.

Nevverallahu merkadehu ve rahmetullahi ve kuddise sırrehu."

Süleyman Efendinin bu kaydından, Ümmî Sinan'ın Hakk'a yürüyüş tarihi 10 Nisan 1657, Salı olduğu anlaşılıyor.

Yine Hakk'a yürüyüş tarihi ilgili bir diğer belge Müstakimzâde Süleyman Sadettin'in "Mecelletü'n-Nisâb"ındaki kayıttır:

"Sinan Ümmî, eş-şeyh Yûsuf Sinâneddin el-Elmalı, şeyhü'l Mısrî Muhammed Niyâzî ve mürşiduhu Tuvuffiye kable'l-mie ba'del elfi ve huve gayru'ş-Şeyh Ümmî Sinan ve huve kadîmün minhu bi-mieti sene ev ezyed." [2272]

Müstakim-zâde'nin bu kaydında, Hakk'a yürüyüş tarihini 1100/ M.1688 şeklinde tesbit etmesi doğru değildir.

Yusuf Ümmî Sinan el-Halvetî'nin doğum yeri, erkânı, Hakk'a yürüyüş tarihi ve kabri saadeti bilinmekte, ailesi ve öğrenim hayatı ile ilgili bilgiler yetersiz kalmaktadır.

Elmalı'daki kabri saadeti ve dergâhı, günümüze kadar bir ziyaret yeri olmuştur. Kendi adıyla anılan caminin duvarına bitişik olan eski 1926 da yıktırılmış, yeni türbe, camiye bitişik olarak 1959 da yapılmıştır.

ERKÂNI VE SİLSİLESİ

Ümmî Sinan, Halvetiyye erkânının Ahmediyye şubesine mensup bir sûfidir. Silsilesi Eroğlu Nuri ve Vâhib Ümmî vasıtasıyla Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme kadar gitmektedir. Bunu, yazdığı manzum silsilename anlatmaktadır. Ümmî Sinan, dîvânında, mürşidi Eroğlu'ndan şöyle söz eder:

Bu sırra erdiğim hâlim sorarsan
Baş kodum bir zaman yollar içinde
Ümmî Sinan eydür Eroğlu derler
İsmini şeyhimin iller içinde
*
Yâ İlâhî sen meded eyle ki bu Ümmî Sinan
Aldanıp düşmeye tâ kim bunda mekr ile âla

[2272] Bu ibarenin çevirisi şöyledir: Şeyh Yûsuf Sinânüddin Elmalı, Mısrî Muhammed Niyazi'nin şeyhi ve mürşidi 1100/M.1688 yılında vefat etti. Bu Şeyh Ümmî Sinan'dan ayrıdır. Ümmî Sinan, bundan yüz yıl ya da daha çok eskidir.) (Müstakîmzâde, Mecelletü'n-Nisâb, Vr. 260a).

Piri hem azizidir Eroğlu hürmetine kıl nazar
Tâ varıp dergâhına ol zâtını âsân bula

Ümmî Sinan, Eroğlu'na mensup olmakla birlikte, -Niyâzî-i Mısrî'nin İrfan Sofralarını ***yazan öğrencisi Kârî-i Mısrî Mustafa Efendi*'nin *kaydet*tiği bir nottan öğrendiğimize göre- yedi ismi Eroğlu'ndan tamamladıktan sonra, hilafet makamını (esmâsını) Vâhib Ümmî'nin Denizlili halifesi Mazhar Sultan'dan almıştır Kâri-i Mısrî'nin verdiği bilgi şöyledir:**

"Ümmî Sinan Elmalılı kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz hazretlerinin oğlu Murtaza Çelebi'den işittiğime göre Ümmî Sinan kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz yedi usûl-i esmayı önce Sultan Eroğlu kaddese'llâhü sırrahu'l-azizden almış, onun vefatından sonra da fürû'-ı esmâ-i İlâhiyyeyi de Abdülvehhâb Sultanın halifesi Mazhar Sultan'-dan terakki eylemiştir. Müellif Hazretleri (Niyâzî-i Mısrî) ise, esmayı Şeyhi Ümmî Sinan Elmalılı kaddese'llâhü sırrahu'l-azizden almış. Onun vefatından sonra da, iki ismi Ümmî Sinan'ın halifesi Kütahyalı Müslihüddin Efendi'den terakki eylemiştir. ". **(Niyâzî-i Mısrî,A.g.e.,s. 95).**

Ümmî Sinan hilafet makamlarını tekmil ettiği Şeyh Ömer Mazharî (Vâhib Ümmî) ile ilgili biri medhiye diğeri mersiye iki şiir kaleme almıştır. Matlaları şöyledir:

Eyâ canlar içinde cân fedadır yoluna cân baş
Be-hakk-ı âyet-i Kur'ân fedadır yoluna cân baş
Gönüller derdine derman fedadır yoluna cân baş
Efendim Mazharî Sultân fedadır yoluna cân baş
*
Arzûlayıp geldim yine kapına
Efendim Mazharî Sultân kandasın
Yüz sürmek isteriz senin tapına
Efendim Mazharî Sultân kandasın

ESERLERİ

Edebiyat tarihimiz içinde, Ümmî Sinan mahlas ve lakabıyla şöhret bulan iki mutasavvıf şair vardır. Bu iki şair, birbiriyle karıştırıla gelmiştir. Bunlardan biride Ümmî Sinan'ın asıl adı İbrahim'dir. Halvetî okulunun Sinâniyye koluna mensuptur. Karaman veya Bursa'da doğmuş, 1568 tarihinde İstanbul'da Hakk'a yürümüştür. Bu mutasavvıfın, şiirlerini ihtiva eden bir mecmuası bulunmaktadır. Söz konusu şiirler, Yunus Emre tarzıyla yazılmıştır ve Yusuf Ümmî Sinan'ın şiirleriyle karışacak kadar benzerlik göstermektedir.

Yusuf Ümmî Sinan'ın iki eseri vardır:

Kutbü'l-Maânî: İnsanî hakikatin tenezzül ve tekâmülünü, yani devir konusunu anlatan tasavvufi mensur bir eserdir. Müellif hattı Elmalı'da mevcut iken kaybolmuştur. Bilinen tek nüshası İzmir Millî Kütüphanesi'ndedir (bkz. Nu: 2011; vr. 63b-74a). Yazmada, Sinan Ümmî'nin mürşidi Eroğlu'nun da tasavvufi bir risalesi mevcuttur. Son varakta, Sinan b. İbrahim kaydı vardır.

Eser, salât u selâmdan sonra "Amma ba'd: Şöyle ma'lûm ola ki, bu risale insanın âlem-i ervâhdan âlem-i suflîye ne tarîkle nüzul edip ve ne tarîkle urûc edeceğin beyân eder." şeklinde devam etmektedir.

Ümmî Sinan'a göre Allah Teâlâ önce Muhammedî nuru yaratmış, ona usûl-i esmayı telkin etmiştir. Bu tevhidin ve esmanın nuruyla da bütün âlemleri yaratmış(yaratmakta)dır. Müellif, eserinde insanî hakikatin, nüzulünü ve urûcunu yani iniş ve yükseliş mertebelerini bir bütün olarak semâ kavramıyla açıklamaktadır.

Eserde nüzul sırası şöyle verilmiştir:

1-Hakîkat-i Muhammediyye,
2-Hakâyık-ı İnsân,
3-Âlem-i Lâhût,
4-Âlem-i Ceberut,
5-Âlem-i Melekût,
6-Arş,
7-Kürsî,
8-Yedi Gök,
9-Heyûla.
10-Tabâyi'-hâne ve meni.
11-Ana rahmi,
12-Cenin ve Çocuk.

Semâ kelimesini "devr" anlamında kullanan Ümmî Sinan, bu kavramı üç bölüme ayırmakta, her bölümü ayrıca kendi içinde üçer kısımda değerlendirmektedir. Semâ ın tamamı böylece dokuz bölüm olmaktadır:

1-Semâ-i ulâ:
Bu semâ insanın âlem-i ervahtaki semâ ıdır.
a-Hakîkat-i Muhammediyye'nin semâı,
b-Hakâyık-ı insânın (ayân-ı sabitelerin) semâı,
c-Hakâyık-ı insânın melekût alemindeki semâı.
2-Semâ-i vustâ:
Bu semâ, insanın mülk alemindeki semâı dır.
a-Nefsânî ve Şeytanî semâ,
b-Cismânî ve nûrânî semâ,
c-Müridlere has, ruhanî ve insanî sırrın rücuuyla ilgili semâ.
3-Semâ-i uhrâ:
Bu semâ, insanın âhiret alemindeki semâı dır.
a-Nefsî insanın âhiretteki cezaya dayalı semâı,
b-Talip ve ariflerin âhiretteki mükafata dayalı semâı,
c-İnsanî sırlarına (ayân-ı sabiteye) dönen Hakk dostlarının "Hazîre-i kuds"te (Allah Teâlâ'nın dostlarının ruhlarının toplanacakları mahalde) zât tecellîsiyle yapacakları semâ.

2. Dîvân-ı İlahiyat: Ümmî Sinan'ın ilâhîleri mürettep bir dîvânda toplanmış ve Yalvaçlı Şeyh Süleyman Efendi tarafından eski harflerle bastırılmıştır. Kütüphanelerimizde 10'a yakın yazma nüshası bulunmaktadır.

Yusuf Ümmî Sinan'ın edebiyat tarihimiz içinde adını duyuran eseri, şüphesiz Dîvân-ı İlâhiyat'ıdır. Divândaki şiirler, elif-be ile tertip edilmiştir. Bu eserde, iki yüz kadar ilâhî ve nutuk mevcuttur. İçinde az da olsa, tasavvufi muhtevalı tevhîd, münâcât, iştişfâ, na't, devriyye, hayvânnâme türlerinde şiir bulunmaktadır;

Ümmî Sinan, şiirlerinin büyük bir bölümünü aruz vezniyle çok azını heceyle yazmıştır. Bu şiirlerde O, Ümmî Sinan veya Sinan Ümmî mahlasını kullanmaktadır. Mutasavvıf, tıpkı kendisini yetiştiren Eroğlu ve Vâhib Ümmî gibi, Yunus Emre üslubuyla kaleme aldığı ilâhîlerde genel olarak Allah Teâlâ ve Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem sevgisini, hakîkî aşkı, nefis terbiyesini, ilâhî mertebeleri ve insan-ı kâmilin özelliklerini dile getirmektedir. Diğer vahdet-i vücûd mensuplarında görüldüğü gibi Ümmî Sinan'da da, derin bir Allah Teâlâ, varlık ve insan şuuru vardır. O, bu anlayışını âşıkane bir üslupla aktarmaktadır. Şiirler, sade sayılabilecek bir Türkçe ile kaleme alınmakla birlikte, basit değildir. Mahallî motifler ve tasavvufî ıstılahlar, ilâhîlerdeki sadeliği derinlik ve edebîlik kazandırmaktadır.

Ümmî Sinan, şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla -aynı zamanda-nükte ve mizahtan hoşlanan bir halk adamıdır. Şiirlerindeki mizahî unsurlar, halk deyimleri, tevriyeli ve cinaslı ifadeler Onun, insanlardaki olumsuz yönleri ve toplumsal zaafları ortaya koyarken müracaat ettiği ifadeler, güçlü bir üslupçu olduğunu göstermektedir. Mesela, tasavvufî ve derin incelikler taşıdığına inandığımız aşağıdaki şathiyye, gerçekleri mizah yoluyla dile getirmektedir. Bu şiir aynı zamanda Yunus Emre'nin "Çıkdım erik dalına" mısraıyla başlayan meşhur şathiyesinin naziresi niteliğindedir:

Leylek binâ yapmağa, cem eylemiş camın
Kurna düzer kabaktan, hammâmcılık zamîri
Kartal kadılık almış, saksağan muhzır olmuş
Kurbağa yeşil giymiş, eydür benem emîri
Kuzgun karpuz eylemiş, bir ardıcın başına
Çıkmış bir su boğası uğurlayıp kemiri
Derdik kavak yaprağın, kaftan edip giymeğe
Un yoğurdun samradan, etmek edip satmağa
Key sakın, ekşitirsin, gafil olma hamın
Kuyumcusun kalpazan usta-gersin iş bozan
Altun gümüş satarsın, bakır ile demiri
Ümmî Sinan bu sözün, manâsını anlayan
İbrahim'in putunu bulsa, yıkar yemiri [2273]

Tasavvuf edebiyatımızın güçlü temsilcilerinden olan şairimizin tesiri özellikle Elmalı ve çevresinde, Afyon, Denizli, Uşak ve Kütahya gibi şehirlerde yoğunluk kazanmaktadır. Ümmî Sinan'ın şöhreti daha sonra öğrencisi Niyâzî-i Mısrî'nin va'z ve sohbetlerinin etkisiyle saray çevresine kadar ulaşmıştır. Ümmî Sinan, devlet ricalinin isteği üzerine, oğullarından birini Mısrî'yle beraber bir defa İstanbul'a

[2273] **(Şiirin yorumu için bkz. Ahmet Ögke, Vâhib-i Ümmî'den Niyâzî-i** Mısrî'ye Türk Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım, **Van 2005.).**

göndermiştir.

Saray çevresine kadar uzanan bu tesirin dışında meclislerde okunan bestelenmiş ilâhîleriyle, olağanüstü halleriyle, ahlâk ve faziletiyle, yetiştirdiği sanatkâr sûfi şairleriyle O, edebiyat tarihimizin dikkate değer şahsiyetlerinden birisidir.

Ümmî Sinan'ın önemli bir özelliği de, müderris olmasıdır. O, gündüzleri kendi adıyla anılan medresede dersler vermiş; geceleri de kendi evinde tasavvufî sohbetleriyle sûfileri eğitmiştir.

Ümmî Sinan'ın bütün bu özelliklerinin yanında, anılması gereken bir başka özelliği daha vardır. O da, çağında, toplumdan, toplumun dertlerinden kendini sorumlu tutması ve sorumluluk şuuruyla hareket etmesidir. Ümmî Sinan, bütün kâmil mutasavvıflarda görüldüğü üzere, hayatın içinde yaşayan ve topluma önemli tesirler bırakan sûfîlerden birisidir. O, gerek yaşayışıyla ve gerekse şiirleriyle tasavvufî dünya görüşünü ortaya koyarken, aynı zamanda çağını eleştirmekten de geri kalmamıştır. Şu şiir, onun Divân'ı içinde bu tür eleştirilerinin en dikkati çekenlerinden birisidir:

Ey gönül bak kâinata gör cihanın hâlini
Ahir olmuşdur zamanın va'desi gözle bunu.
Zira çok dürlü alâmet zahir oldu bir birin
Maşrık u mağrib arası geydi cehlin zulmünü
Fakirin hâlin sorarsan pür-şikâyet Tanrı'dan
Hırs u nefsin iğvâsıyla şeytân almış sabrını
Hubb-ı dünyâ balçığıyla yapdı hayrın kapısın
Kaplamışdır hırs u gaflet ağniyânın gönlini
Âlimin ilmin sorarsan şöyledir bahsi müdâm
Ebced öğrense bir oğlan satmak ister ilmini
Hırs-ı dünyânın elinden bak müridin çengine
Açmak isterler meşâyıh perdesinden sırrını
Pirlerin gönlünde yokdur hergiz ölüm korkusu
Sanki şol hubb-ı zamandır gözler isen kavlini
Ne hatunlarda hayâ var ne kız-oğlanda edeb
Ne yiğitlerde kemâlât var göreler fi'lini
Mescidin kapılarına yapdı evler ankebût
Çün cemâat yok imâmın te'sîr eylemez ünü
Pâdişâhlar dürdü adlin defterin yakdı oda
Saçdılar beğler hâkimler halka zulmün odunu
Zulm ü gafletden cihan uş tutuşup par par yanar
Gussasından kimse bilmez kimsenin ahvâlini
Zulm ü gafletden cihan uş tutuşup par par yanar
Gussasından kimse bilmez kimsenin ahvâlini
Arif olan bildi iblis çerisinin çengini
Her kişinin üstüne kıldı havale cehlini
Fâil-i mutlakdır ol Hak kün fe kân emrindedir
Her ne isterse kılar ol kimse yıkmaz hükmünü

Lutf anındır kahr anındır derd anın derman anın
Lutf içün kıldı havale kullarına kahrını
Ey Sinan Ümmî nazar kıl olma tevhîdden cüda
Pâdişâhlar pâdişâhı pek bilir ef âlini

ÖĞRENCİLERİ

Ümmî Sinan, kendinden sonra, tasavvufî eğitime yetkili önemli sûfiler yetiştirmiştir.

Bunlardan biri *Kütahyalı Gülaboğlu Askerî* (hyt. 1693, Afyon)'dir. Tasavvufî bir dîvânı, bir mesnevîsi ve Sülûku's Sâlikîn fi Beyânı Esrâri'l-Ârifîn adlı mensur bir eseri vardır.

Ümmî Sinan'ın bir başka öğrencisi, *Mehmed Efendi*'dir. Mehmed Efendi Uşaklıdır. Ümmî Sinan, 1647 senesinde Uşak'ta onu ziyaret etmiştir. Niyâzî-i Mısrî'nin Ümmî Sinan'a, bu ziyaret sırasında biat ettiğini biliyoruz. Niyâzî, 1078/1682 senesinde vefat eden Mehmed Efendi için bir tarih düşürmüştür:

Hüsn-i hâtemine Niyâzî dedi târihin anın
Allah Allah dedi vü kıldı bekaya irtihâl

Ümmî Sinan'ın bir başka öğrencisi *Muslihüddin Mustafa Uşşâkî*'dir. Hayatı hakkında fazla bilgimiz yoktur. Elmalı'daki 43 numaralı Mecmûa'nın 218-307 sayfaları arasında mürettep bir dîvânı bulunmaktadır. Bu dîvândaki şecereden öğrendiğimiz kadarıyla Muslihüddin Mustafa'nın soyu Hz. Ebubekir radiyallâhü anha dayanmaktadır. Şiirlerinde "Şeyhî" mahlasını kullanmıştır.

Ümmî Sinan'ın öğrencilerinden *Ahmed Efendi* de, Matlaî mahlasıyla aruz ve heceyle ilâhîler yazan bir şairdir. Elmalı'daki 43 numaralı Mecmua'da elli bir şiiri bulunmaktadır.

Müftî Dervîş veya Müftî Şeyh olarak bilinen *Çavdaroğlu Ahmed Efendi* de, Ümmî Sinan'ın yetiştirdiği sofilerdendir. Meşhur mutasavvıf şair Gaybî Sun'ullah babasıdır. Gaybî, Mes'ele-i Sülük adlı risalenin dibacesinde babası hakkında şunları söyler:

"Mezkûr Sun'ullah Efendi Müftî Derviş denmekle maruf eş-Şeyh Ahmed Efendi ibn eş-Şeyh Beşir Efendinin oğludur. Mezbûr Şeyh Ahmed Efendi Medine-i Kütahya'ya on sekiz yıl müftî olup ba'dehu müftiliği terk edip Elmalılı Ümmî Sinan Efendi Hazretlerinden bey'at eyleyip teslim-i küllî olmuşdur Âhirü'l-emr irşâd olup tarîk-i halvetiyyede kâmil mürşid oldu. Amma evvel müftî iken gayet münkirinden idi. inkârdan geçip ikrara geldiği kıssa-i dırâzdır. Bu mahalde zikr olması mümkin değildir. Fe-fehm." (Bkz. AÜ„ İlahiyat Fak. Ktp. Yz. Nu: 1468).

Müftî Dervîş'in içinde aruz ve heceyle yazdığı içinde 172 şiir bulunan dîvân-ı ilahiyatı vardır.[2274] Şiirlerinde Müftî, Müftî Dervîş ve az da olsa Çavdaroğlu, Çavdaroğlu Ahmed mahlaslarını kullanmıştır. Çavdaroğlu, dîvânından öğrendiğimize göre, Fusûs, **Fütuhat, İhya,** Nefehât gibi eserleri okumuştur. Esasen Elmalılı

[2274] **(Bkz. M. Tatcı, C. Kurnaz, Çavdaroğlu Müfti Derviş, Ankara 1999)**

Halvetîlerin tamamı bu eserlerden haberdârdır. Müftî Derviş'in Mezarı Kütahya Kabristanı (Mûsalla)'nda bulunmaktadır. Manevî silsilesini anlattığı şiirinde mürşidi Ümmî Sinan'dan şu şekilde söz eder:

Hepisinin feyzi gelsin isteyen şeyhinde bulsun
Ümmî Sinan himmet kılsın bizi onlardan ayırma

Ümmî Sinan'ın en şöhretli öğrencisi *Niyâzî-i Mısrî*'dir. Niyazi'nin Mısır'da tahsilde bulunduğu ve Bursa'da ikamet ettiği günlerde gördüğü rüyalarla hayatı değişmiş, nihayet bir vesile ile Elmalılı Ümmî Sinan'a Uşak'ta intisap etmiştir.

Mısrî, Ümmî Sinan'ın yetiştirdiği içinde kendisinin de bulunduğu beş kişiyi, "beş er" diye niteler:

Mısrî, bir şiirinde, bütün bilgi ve kabiliyetinin üstadından kaynaklandığını, elde ettiği her türlü bilgi ve sırrın kendisine onun tarafından verildiğini anlatır. O, "Eylesin Allah çok tahiyyâtı" matla mısraıyla başlayan şiirini başından geçen şöyle bir olay vesilesiyle söylemiştir.

Mısrî, sülûkunu tamamlamak üzere olduğu günlerden birinde, bir cuma günü mürşidinin isteği üzerine halka nasihat etmek üzere kürsüye çıkar. Va'za başlayacağı sırada dili tutulur ve konuşamaz. Bu halin Ümmî Sinan'dan kaynaklandığını anlar ve tevazuyla yüzüne bakar. Bu esnada dili çözülür ve konuşmaya başlar. Bunun üzerine va'z sırasında doğaçlama olarak şu şiiri söyler:

Eylesin Allah çok tahiyyâtı
Ana kim verdi ilm-i gâyâtı
Gizli sultândır sırr-ı Sübhân'dır
Mürşid-i candır hep makâlâtı
Kutb-ı halayık bahr-ı hakâyık
Ferd-i câmi'dir hep makâmâtı
Ey nice canlar yarını bekler
Bulmadık derler bunda lezzâtı
Biz beş er idik çıkdık bir demde yola girdik
Kırk yılda pîre erdik bu sohbete erince

Niyâzî-i Mısrî, gerek İrfan Sofraları'nda, gerekse ilâhîlerinde Ümmî Sinan'a mensubiyetinden çeşitli vesilelerle bahseder. Ümmî Sinan'a biati vesilesiyle şu gazelini kaleme almıştır:

Aşkın meyine ben kana geldim
Şevkin oduna hoş yana geldim
Şem'-i tevhîdi gördüm yakılmış
Gitdi karârım pervane geldim
Halka-i zikri kurmuş âşıklar
Ben de sahnında cevlâna geldim
Mecnûn'um bugün Leylî derdinden

N'eylerim aklı dîvâne geldim
Derdi cananın açdı yareler
Bağrım üstünde dermana geldim
Ümmî Sinan'ın hâk-i pâyine
Sürmeğe yüzüm sultâna geldim
Yaremi bildim yârimden imiş
Bunda Niyâzî Lokmân'a geldim

Bir ara şeyhinin oğullarından biriyle İstanbul'a giden Mısrî, geri döndüğünde Elmalı göründüğünde bu beldenin maddî çehresiyle Yusuf Ümmî Sinan'ın manevî şahsiyetini özdeşleştirerek irticalen şu beyitleri söylemiştir:

Dost illerinin menzili key âlî göründü
Derd-i dile derman olan Elmalı göründü
Ten Ya'kûb'unun gözleri açılsa aceb mi?
Can Yûsuf unun gül yüzünün hâli göründü

Bu şiirini Hâtırat'ına da kaydeden Niyâzî-i Mısrî, "Azizim Ümmî Sinan Hazretlerini ziyarete giderken Elmalı göründükde tulü etmiş idi bu şiir" [2275]**diye bir açıklamada bulunur.**

Niyâzî-i Mısrî, Ümmî Sinan'a 1647 senesinde intisap etmiş, dokuz sene süren eğitimden sonra 1656 senesinde irşada mezun olmuştur.

Arayıp bulan kulluğun kılan
Telkînin alan buldu hâlâtı
Şehri Elmalı canda bulmalı
Ümmî Sinan'dır şöhret-i zâtı
Şeyhini Hak bil ey Niyâzî kim
Pîr yüzündendir Hak hidâyâtı

Niyâzî-i Mısrî, Hâtırât'ında da zaman zaman Ümmî Sinan'dan söz eder. Bu anekdotlardan birisi şöyledir:

"Bizim azizimiz kendi şeyhi (Denizlili Mazhar Efendi)'nin oğlu Zuhuri Efendi derler idi. Elmalı'ya geliyor haberin işidince karşı çıkmışlar, uzaktan birbirlerini görünce atlarından inmişler yüz üstüne düşmüşler. Sürüne sürüne kavuşup iki tarafdan olan dervişler bir garrâ koparmışlar. Gûyâ kıyametden bir gün olmuş..." [2276]

Bu satırlardan Ümmî Sinan'ın son derece mütevazı bir kişi olduğu anlaşılmaktadır.

Niyâzî-i Mısrî, Şeyh'ul-Ekber'e benzeyen fikirleriyle, yazmış olduğu otuzdan fazla tasavvufî eseri ve bilhassa Yûnus Emre üslubuyla kaleme aldığı dîvânıyla insanlar üzerinde büyük tesirler bırakan mektep bir mutasavvıftır.

[2275] (Kelimât-ı Kudsiyye, **vr. 90b)**

[2276] (bkz. Kelîmat-ı Kudsiyye, vr. 40a).

Ümmî Sinan'ın yetiştirdiği öğrencilerinden birisi de *Şair Askerî*'dir. Askerî, aslen Kütahyalıdır. Ancak irşâd göreviyle Afyon'a gönderilmiş ve burada yaşamıştır. Askerî'nin Divanında da, Ümmî Sinan ile ilgili bazı şiirler bulunmaktadır.

Kütahya yakınlarındaki Aslan'da oturan *Subhî* mahlaslı bir sûfi şair de, Ümmî Sinan tarafından yetiştirilmiştir.[2277]

Kalbüm marazından kurtulam diyen
Yetiş Elmalı'da Ümmi Sinan'a
Kalbim hastalığından kurtulsam diyen
Yetiş Elmalı'da Ümmi Sinan'a

Gerçi her köşede şeyhim dir çoktur
Binde birinin (kim) irfanı yoktur
Gerçi her köşede şeyhim diyen çoktur
Binde birinin (kim) irfanı yoktur.

Mürşid-i kâmilim tarîki Hakk'dır
Yetiş Elmalı'da Ümmi Sinan'a
Mürşid-i kâmilim tarîki Hakk'dır
Yetiş Elmalı'da Ümmi Sinan'a

Allah fillâh irşâd yoluna durmuş
Yolıla ehlinden usûlün almış
Allah fillâh irşâd yoluna durmuş
Yoluyla ehlinden usûlün almış

Sinesi nûr ile eyle(ce) dolmuş
Eriş Elmalı'da Ümmi Sinana
Sinesi nûr ile öyle(ce) dolmuş
Ulaş Elmalı'da Ümmi Sinana

Âyetin hadîsin sırrın anlayan
Dâ'im tevhid ile gönlün eyleyen
Âyetin hadîsin sırrın anlayan
Dâima tevhid ile gönlünü işleyen

> Ayetlerin sırrını anlamak için tevhidin ışığına ihtiyaç vardır. Mesela:
> ***"Onlardan, karı ile kocanın arasını ayıran şeyleri öğreniyorlardı"***[2278]

[2277] (TATÇI, 2007), s. 93-132, kısaltılarak alınmıştır.

[2278] "Şeytanların Süleyman'ın hükümdarlığı hakkında söylediklerine uydular. Oysa Süleyman kâfir değildi, ama insanlara sihri öğreten şeytanlar kâfir olmuşlardı. Babil'de, melek denilen Harut ve Marut'a bir şey indirilmemişti. Bu ikisi *"Biz sadece imtihan ediyoruz, sakın*

buyurulmuştur. Zahir ehli, tefsir ederken, erkekle kadının arasını ayırırlar demişlerdir. Hakikat ehlince canla bedenin arasını ayırırlar demektir. Çünkü canın, Önüne ön olmayan ebedî çifti, gerçeklik durağıdır. Onun çifti, onu çiftlikten ayırıp birliğe ulaştıran, dertten kurtarıp tek edendir.

Bütün âlemde çifti olmayan o tek, Kuluyla uyuştu da tek mi- çift mi oyunu oynamaya koyuldu. Derken bana, tek mi istersin, çift mi dedi;

Seninle çift olmak isterim dedim, fakat bu âlemden tek olmak.

Her şey, bir başka şeyle dost oldu mu, iki olur. Fakat bu gerçek, şaşılacak bir gerçektir ki sen, onunla beraber oldun mu bir olursun; onsuz kaldın mı, iki-iki olursun; üç-üç olursun, dört-dört olursun. Bunun benzeri canla bedendir. Can, bedende oldukça, bütün birbirine aykırı olan parça buçuklar bir soluk haline gelirler, birleşirler, fakat can, bedenden ayrıldı mı, bu bir şey yüzbin şey olur. Göz bir yana gider; kulak bir yanı tutar; kemik bir yanı çeker; eti de, her dalayan, yiyen hayvan kaplar, didiklemeye koyulur. Neden Dağıldı bu parça-buçuklar; tek değil miydi, bir değil miydi? Toprak oldu mu da bir parçasını testi yaparlar o toprağın; bir parçasından testi düzerler; bir kısmından küp yaparlar. Her biri, kendi başına bir şey olur; birbirine yabancı kesilir-giderler. Biz birdik derler, neden yabancı olduk? Canın sohbetiyle birleşmiştik, bir olmuştuk. [2279]

Bîçâre Mısrînin sözün dinleyen
Eriş Elmalıda Ümmi Sinana
Bîçâre Mısrînin sözün dinleyen
Kavuş Elmalıda Ümmi Sinana

inkâr etmek" demedikçe kimseye bir şey öğretmezlerdi. ***Hâlbuki bu ikisinden, koca ile karısının arasını ayıracak şeyler öğreniyorlardı.*** Oysa Allah'ın izni olmadıkça onlar kimseye zarar veremezlerdi. Kendilerine zarar verecek, faydalı olmayacak şeyler öğreniyorlardı. And olsun ki, onu satın alanın ahiretten bir nasibi olmadığını biliyorlardı. Kendilerini karşılığında sattıkları şeyin ne kötü olduğunu keşke bilselerdi!" (Bakara, 102)

[2279] (MEVLANA, et al., 1965), I. Meclis

162

4+4=8

Âlem ahvâlime hayran
Eylemez dil hâlin iz'ân
Hiç bilemem bu ne seyrân[2280]
Geh Halveti geh Celvetî
Geh Kâdirî dirler bana
Gören ibret eder bana
Nice haber verem sana
Tatmayanlar ermez buna
Geh Halveti geh Celvetî
Geh Kâdirî dirler bana
Dil ahvâlin arif bilür
Âşık hâli maruf olur
Bu dil lutfa cevlân kılur
Geh Halveti geh Celvetî
Geh Kâdirî dirler bana
Âşıkın Hakk'dır naşiri
Oldum dervişler hakiri
Mısrî Hakk'ın dil esiri
Geh Halveti geh Celvetî
Geh Kâdirî dirler bana

Âlem ahvâlime hayran
Eylemez dil hâlin iz'ân[2281]
Hiç bilemem bu ne seyrân
Âlem hallerime hayran
Gönül hâlin basiret eylemez
Hiç bilemem bu ne seyrân

Geh Halveti geh Celvetî
Geh Kâdirî dirler bana
Bazan Halveti Bazan Celvetî
Ara sıra Kâdirî dirler bana

KADİRİLİK

(Kadiriye), Abdulkadir Geylanî olarak ünlenmiş Muhyiddin Ebû Muhammed b. Ebû Salih b. Zengi-Dost (d. 1077 Geylan-hyt. 1165 Bağdat)'u öncü kabul eden tarikat.

[2280] Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Ankara, 1998, s.183

[2281] **iz'an:** basîret, anlayış, teslim olup itaat etmek, inanç, idrak, akıl, zekâ.

Bağlılarınca **Gavsu'l-Azam, Kutub, Bâzullah, Sultanu'l-Evliya, Ayetullah** gibi lakablarla anılan Abdulkadir Geylânî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz, öğrenimini tamamladıktan sonra başladığı ders ve vaazlarını kesip yirmi beş yıl kadar süren uzlet hayatı sürdüğü bilinen bir husustur. Tasavvuf alanındaki mürşidi Ebu Saîd el-Mübarek b. Ali el-Mahzûmî idi. Tarikat silsilesi el-Mahzûmî, Ebu'l Hasan Ali İbn Muhammed b.Yusuf el-Kureşi, Ebu'l-Ferec Yusuf el-Tarsusî, Abdu'l-Aziz et-Temimî, Ebubekr Şiblî, Cüneyd Bağdâdî, Sırriyü's-Sakatî ve Maruf el-Kerhî aracılığı ile Ehl-i Beyt imamlarından Ali el-Rıza'ya, ondan da Mûsa el-Kâzım, Cafer es-Sâdık, Muhammed el-Bâkır, Zeyne'l-Abidin ve Hüseyin b. Ali aracılığı ile Hz. Ali kerreme'llâhü vecheye dayanır.

Kadirilik'e göre tasavvuf seha, rıza, sabır, işaret, gurbet, seyahat, fakr ve suf (yün elbise) giyinmek üzerine kuruludur. Geylani'ye göre bir mürid önce bir çile dönemi yaşayarak zâhitliğe tamamıyla alışmalı, sonra uzaklaştığı dünyaya yeniden dönerek haz ve nasibini ala ala başkalarını irşad etmeli, aydınlatmalıdır. Ancak dünya ve ahiret nimetlerinin insan ile Allah Teâlâ arasında bir perde olduğu unutulmamalı, mutasavvıf bu nimetleri değil, Allah Teâlâ'nın zatını kendine amaç edinmelidir. Bunun için üç konuya özen gösterilmelidir:

Allah Teâlâ'nın emirlerini yapmalı, yasaklarından kaçınmalı ve kadere boyun eğmelidir. Mürid öncelikle farz görevlerini yerine getirmeli, bunları bitirdikten sonra vacib ve sünnetleri yapmalı, daha sonra da nafile ibadetlerle uğraşmalıdır. Nafile ibadetlerin en önemlisi ise zikirdir.

Kadirilik'e giriş "Mübayaa" denilen bir törenle gerçekleşir. Bu tören sırasında şeyh önce üç kere Fatiha'yı, arkasından mübayaa âyetini okur ve üç kere *"Estağfirullah el-azim ve etubü ileyh"* der. Sağ eliyle adayın sağ elini tutar ve *"Ben Allah'a, meleklerine, peygamberine şehadet ederim. Şüphesiz ben Allah ve Rasûlüne bütün günahlarımdan dolayı tevbe ve Rasûlünün emirlerine imtisal, yasaklarından ictinabla Hakk'a ibadete gayret ediciyim. Takatım nisbetinde fakir ve düşkünlerin hizmetine koşmanın en büyük vazife olduğuna inancım tamdır. Abdulkadir Geylanî Hazretleri dünya ve ahirette bizim şeyhimiz olsun. Bu ikrarımıza Cenab-ı Hakk şahittir"* diyerek telkinde bulunur. Telkinin son bölümü bir ahitleşmedir:

"El şeyhimizin elidir. Sizin örnek tutacağınız zat Seyyid Şeyh Muhyiddin Abdulkadir Geylanî'dir. Ahid Allah ve Rasûlü iledir." Bu sırada mürid dizleri üzerine çöker ve gözlerini kapar. Şeyh üç kere kelime-i tevhidi tekrar eder, mürid de onu takip eder. Daha sonra bir makas getirilerek müridin alnından bir miktar saç kesilir. Bu, müridin masiva ile kalbî bağlarının kesildiğini simgeler. Daha sonra hep birlikte kıbleye yönelerek üç kere tekbir getirirler. Tören şeyhin duası, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme salât ve selam ve bütün nebilerin, ashabın, geçmiş velilerin, Abdulkadir Geylanî'nin ve tarikat büyüklerinin ruhlarına okunan Fatiha ile sona erer.

Kadirilik'te zikir açık olarak ve çok defa topluca yapılır. Zikir sırasında oturulabileceği gibi ayakta da durulabilir. Zikir ayakta yapılacaksa halka biçiminde dizilen müridler ellerini birbirlerinin omuzları üzerine koyarak hep bir ağızdan zik-

re başlarlar. Genellikle **"Hu"** diyerek yapılan zikir sırasında gözler kapatılır; baş, kelime-i tevhidi temsil edecek biçimde sağa-sola sallanır. Kadirilerin ayrıca her sabah namazından sonra ya da günün uygun bir vaktinde okumak zorunda oldukları virdleri vardır. Allah Teâlâ'ya hamd, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme salât ve selam ile dualardan oluşan bu virdler Arapça olarak okunur.

Kadiriye tarikatı İslam dünyasında en yaygın tarikattır. Tarikat merkezi Bağdat'taki dergâhtır ve halen Geylânî'nin soyundan geldiği kabul edilen birisi tarafından yönetilir. Kadirilik'i Anadolu'ya ilk getiren kişi Eşrefoğlu Rûmî'dir (hyt. 1469). Eşrefoğlu Rûmî'nin kurduğu Eşrefiye kolu, Kadirilik'in tanınmasında önemli bir rol oynamıştır. Eşrefiye'nin daha çok Bursa ve çevresinde yayılmasına karşılık, Kadirilik'i İstanbul'da tanıtan İsmailiye ya da Rûmiye denilen kol olmuştur. Bu kolun kurucusu İsmail Rûmî (hyt. 1631) Anadolu ve Rumeli'de kırk kadar Kadiri tekkesi açmıştır. Anadolu Kadiriliğinin merkezi de İsmail Rûmî'nin İstanbul Tophane'de yaptırdığı Kadirihane'dir.

Fas'tan Endonezya'ya kadar çok sayıda üyesi bulunan Kadirilik, kendisinden sonra çok sayıdaki kollar aracılığı ile güç ve etkinliğini arttırmıştır. Bu kolların başlıcaları Esediye, İseviye, Yafiiye, Hilaliye, Garibiye, Halisiye, Eşrefiye ve Rûmiye'dir. Kadiriler, mühr-i Kadiri denilen bir külah (sikke), çok süslü bir tac, değerli kumaşlardan yapılan kolları geniş ve belden bir kuşakla bağlanan haydariye ya da cübbe ve şalvardan oluşan özel giysileriyle diğer insanlardan ve tarikat üyelerinden ayrılırlardı. Türkiye'de varlığını günümüzde de sürdüren Kadirilik, üyelerinin **"burhan gösterme"** adını verdikleri şiş saplama, kızgın fırına girme, ateşle oynama gibi gösterileri bugün de büyük ilgi çekmektedir. [2282]

CELVETİYYE

Bayramiyye tarikatının bir şûbesi. Ünlü mutasavvıf Azîz Mahmud Hüdai kaddese'llâhü sırrahu'l-azize nisbet edilen bir tarikat.

Arapça'da yerini, yurdunu, terk etmek mânâsına gelen celvet kelimesi, tasavvuf ıstılahı olarak, kulun, Allah Teâlâ sıfatları ile halvetten çıkışı ve Allah Teâlâ'nın varlığında fanî oluşu anlamını taşır.

Celvetiyye, celvete mensup olanlara verilen isimdir. Celvet, halvetten çıkmaktır. Bu da itibarî olan her şeyi çıkarmak, hakikat libâsını giymek demektir. Halvet ile celvet arasında anlam ve imlâ açısından alt ve üstteki noktadan başka bir fark yoktur.

Celvet ve halvet kelimeleri, başlangıçta bir makam ve meşreb ifade ederken daha sonraları iki ayrı tarikatın adı olmuştur. Celvetiyye tarikatının ilk kurucusu olarak değişik isimler ileri sürülür. Bu değişik rivayetleri te'lif eden İsmâil Hakkı Bursevî der ki:

"Celvetiyye tarikatı İbrahim Zâhid Gilânî (hyt. 700/1300) **devrinde hilâl; Üftâde** (hyt. 988/1580) **zamanında yarım ay; Hüdai** (hyt. 1038/1628) **asrında ise dolunay durumundadır."**

[2282] Şamil Ansiklopedisi

Aziz Mahmud Hüdâî, 948/1552-1038/1628 tarihleri arasında yaşamış bir Türk mutasavvıfıdır. İyi bir medrese tahsili gördükten sonra sûfiyye mesleğine sülûk ederek Bursalı M.Muhyiddin Üftâde kaddese'llâhü sırrahu'l-azize mürid olmuş ve kısa zamanda onun yanında hilâfet alarak irşâda mezun olmuştu. Şeyhinin vefatından sonra İstanbul'a gelerek irşâda başlayan Hüdâyî, ilmi ve mânevî nüfûzu sayesinde halkın her kesiminden binlerce insanın sempatisini kazanmış, özellikle devlet adamları ve sultanların hürmetine mazhar olmuştu. Onun eserleri Celvetiyye tarikatının teşekkülünü ve sistemleşmesini sağlamıştır. Hüdâyî'nin "Vakıât", "Tarîkatnâme," "et-Tarîkatü'l-Muhammediyye" ve "Câmiu'l-Fazâil" gibi eserleri, tarikatın temel kaynakları arasında sayılabilir.

Aziz Mahmud Hüdâî, "Şakâyık zeyli"ne göre, Seferhisarlı'dır. Gülşen Efendi, "Külliyât-ı Hüdâî" de Sivrihisarlı olduğunu kaydediyor. Başkaları da onun Konya Koçhisar'ından olduğunu söylemektedirler. İstanbul' da okuyan, Edirne'de Sultan Selim medresesinde muitlik, Şam ve Mısır' da nâiplik eden, Mısır'da Kerimü'ddin Halvetî adlı birisine intisap edip Halvetî olan Mahmud Hüdâî, nihâyet Bursa'da Ferhâdiye medresesine müderris ve Cami-i Atik mahkemesine nâip oluyor. Bu sırada, **bir gece, rüyasında, cennetlik olduklarını zannettiği birçok kimseyi Cehennem'de, Cehennem'lik zannettiklerini Cennet'te görüyor. Bunun üzerine ertesi sabah derhal Uftâde'ye gidip teslim oluyor.**

Mahmud Hüdâî zamanında büyük bir hürmete mazhar olmuştur.

"Silsilenâme-i Celvetiyyân", şeyhin bu teveccühe uğrayışına Sultan 1. Ahmed'in bir rüyasını kerâmetle tâbir etmesini, sebep olarak gösteriyor. Peçevî, Rumeli Kazaskeri Sunullah'ın tesiri ile vezir Ferhat Paşa tarafından Fatih Camii'ne vaiz tayin edildiğini kaydetmekte ve şöhretinin bu suretle başladığına işaret etmektedir (İbrahim Peçevî, Tarih, II, 36).

Mahmud Hüdaî üç kere hac etmiştir. Mihrimah Sultan'ın kızı Ayşe Sultan ile evli olduğu rivayet edilmektedir. Şeyhin tatlı dilli ve güzel söz söyleyen, sakallı ve orta boylu olduğu kaydedilir.

Aziz Mahmud Hüdâî, vahdet-i vücüdu, şerîat hudutlarını taşmamak üzere kabul eden ve her hususta zahitlik yolunu tutan tam sünnî bir şeyhtir. Hatta o, tasavvufta taşkınlık gösteren yahut biraı serbest fikri olan sofilere bile karşıdır. Celvetiye'de sülûk, esmâ iledir. Esmâ-i seb'a yani Allah Teâlâ'nın yedi adı "usûl-i esma" adını alır. Celvetîlikte bunlardan başka beş ad daha kabul edilmiştir ki bunlara da "furû-i esmâ" denilir.

Celvetiyye Tarikatı, Bayramiyye'nin; Bayramiyye de Safeviyye ve Halvetiyye'nin bir kolu sayılmaktadır. Celvetiyye, Hz. Ali kanalıyla gelen bir tarikat olması itibarıyla cehrî zikri esas olan, nefs tezkiyesine önem veren bir tarikattır. Harîrîzâde M. Kemâleddin, Tibyânu vesâili'l-hakâik adlı eserinde Celvetiyye'nin esaslarının tezkiye, tasfiye ve tecliye olduğunu belirtir.

"Tezkiye" dünya sevgisini terkederek nefsi mâsivânın şerrinden korumak; "tasfiye", kalbi her türlü kirden temizleyerek ilâhî iradenin aksedeceği bir hâle getirmektir. "Tecliye" ise, zât-ı İlâhî'nin yine kendisi için zuhûru demektir. Sâlikin, bu âlemi, Hakk'ın zuhûr mahalli olarak görmesidir.

Her çeşit ibadet ve zikirden gaye, insanı gerçek kulluğa erdirmek, kalp tasfiyesi ve nefs tezkiyesiyle kemâle ulaştırmaktır. Celvetiyye tarikatının temel esasları, yine Celvetîler'in kabul ettiği usûle göre, "zikir" ile "manevî ve sürî mücâhede" sûretiyle gerçekleşebilir. Kısaca "kelime-i tevhîd" zikri denilen tevhid zikri, bu tarikatın farklı bir özelliği olarak kabûl edilebilir.

Celvetiyye'de sülûkün dört mertebesi vardır: Tabiat, nefs, rûh ve sırr. Tabiat mertebesinde sâlik tabiatın gereği olan yeme, içme ve cinsî münâsebetten mücâhede yoluyla uzaklaşmaya çalışır. Zaruret ölçüsünde yer, içer ve belli bir süre evlenmez. Nefs mertebesinde nefsten kaynaklanan kötü huy ve sıfatlarını mücâhede yoluyla terk etmeye çalışır. Nefsin kötü fiilleri iki türlüdür. Bir grubu kendi irâdesi ile işlediği günahlar; diğerleri iyice yerleşmiş kötü huy ve alışkanlıklardır. Bunların her iki grubunda ancak riyâzat ve mücâhede ile ıslah edilebilir. Nefs, belli şekillerde ıslah edilip kontrol altına alınınca rûh ve sırr mertebelerine yol açılmış olur. Ruh mertebesinde sâlik, nefsin kötü huylarının tasallutundan kurtulup rûhu ile irtibata geçmiş sayılır. Ruhun bozuk tarafı, marifet-i ilâhiyyeden mahrûmiyyettir. Bu yüzden rûhun terbiyesi ancak marifet-i ilâhiyye ile olur. Rûh mertebesinde ilm-i ledün sırları zâhir olmaya başladığında sâlike "keşf" vâki olmaya başlar. Tabiat ve nefs mertebelerinde keşf yoktur. Sâlik rûh mertebesinde mârifet ve ilâhî aşkı elde ettikten sonra, sırr mertebesine yükselir. Bu mertebenin gereği mâsivâdan ilgiyi kesmek, Hakk'tan başkasına gönül vermemektir. Bu makam, mahv fena ve tecellî nürlarının zuhûr ettiği vuslat makamıdır.

Bu dört makamın her biri, ayrı ayrı renklerle temsil edilmiştir: Tabiatta renk "toprak" alâmeti olarak siyahtır. Nefs kan rengindedir ve bu "hevâ" alâmeti sayılır. Rûhta renk sarıdır ve "ateş"in sembolüdür. Sırr renksizdir ve "su" yu temsil eder. Böylece anâsır-ı erbaa tamamlanmış olur. Bu dört makamın sonunda Celvetî sâliki hilâfete ehil hâle gelerek mürşidi tarafından halife tayin edilir.

Celvetiyye'nin; İsmâil Hakkı Bursevî tarafından kurulmuş olan Hakkıyye, Selâmi Ali Efendi'ye nisbet edilen Selâmiyye, Kütahyalı Ali Fenâi Efendi'nin temsil ettiği Fenâiyye ve M. Hâşim Baba tarafından kurulmuş olan Hâşimiyye olmak üzere dört kolu vardır. İstanbul'da tarikat ve tekke faaliyetlerinin serbest olduğu dönemlerde, hemen hemen otuza yakın celveti tekkesi vardı.

Celvetiyye tarikatında diğer tarikatlardan farklı olarak dizler üstüne kalkılıp yarı-kıyam hâlinde icra edilen bir zikir tarzı vardır ki buna **"nısf-ı kıyâm"** ya da **"hızır kıyâmı"** denilir.

Celvetî mensuplarının giydiği Celvetî tacının tepesinde onüç; dilim ve bu dilimleri birleştiren bir düğme bulunur. Tarikatın merkez tekkesi, İstanbul-Üsküdar'da Aziz Mahmud Hüdâî'nin medfûn bulunduğu âsitânedir. Tarikat, İstanbul ve Bursa'nın dışında Balkanlar'da da yayılma istidadı göstermişti.[2283]

[2283] Şamil Ansiklopedisi (Geniş bilgi için bk. H. Kamil Yılmaz, Aziz Mahmud Hudâî ve Celvetiyye Tarikatı, İstanbul 1982)

Gören ibret eder bana
Nice haber verem sana
Tatmayanlar ermez buna
Gören ibret eder bana
Nice haber verem sana
Tatmayanlar ermez buna

Geh Halveti geh Celvetî
Geh Kâdirî dirler bana
Bazan Halveti Bazan Celvetî
Ara sıra Kâdirî dirler bana

Dil ahvâlin arif bilür
Âşık hâli maruf olur
Bu dil lutfa cevlân[2284] ***kılur***
Gönül hallerini arif bilir
Âşık hâli bilinenlerden olur
Bu gönül lutfa duramaz kalır

Geh Halveti geh Celvetî
Geh Kâdirî dirler bana
Bazan Halveti Bazan Celvetî
Ara sıra Kâdirî dirler bana

Âşıkın Hakk'dır naşiri
Oldum dervişler hakiri
Mısrî Hakk'ın dil esiri
Hakk'dır âşıkın yayıcısı
Oldum dervişler önemsizi
Mısrî Hakk'ın dil esiri

Geh Halveti geh Celvetî
Geh Kâdirî dirler bana
Bazan Halveti Bazan Celvetî
Ara sıra Kâdirî dirler bana

[2284] **Cevelân:** yerinde durmayıp gezme, dolaşma, kaynaşma.

163

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Mushaf-ı hüsnünde yazmışdur edîb-i kâf u nûn

انّ في ذلكَ الايات لقوم يسمعون[2285]

Halka-i ervâhdan zülf ü ruhun tesbîh ider

Ehl-i diller [2286] حين تمسون و حين تصبحون

Küfr-i zülfün hakkiçün ey nûr-ı Rahmânî yüzün

Ehl-i zühd îmân getürmezse [2287] فهم لا يعقلون

Dil serîr-i cennet-i kuyunda buldukça makam

Der lisân-ı hâl ile [2288] ياليت قومى يعلمون

Ehl-i aşka arzu firdevs-i kûyundur velî

Asl-ı maksûd oldı dîdârun [2289] ولهم ما يدعون

Tîğ-ı âşkunla şehîd olsam mezârım sengine

Yazalar bu âyeti [2290] فاشهد بانا مسلمون

Âyet-i hüsnün Niyazi'ye mufassal yazdırır

Ol ki dir [2291] فصلنا الايات لقوم يعلمون

<u>Mushaf-ı hüsnünde yazmışdur edîb-i kâf u nûn</u>
Güzellik Mushaf-ı edîbi yazmıştır kâf ve nûn'u

<u>انّ في ذلكَ الايات لقوم يسمعون</u>[2292]

"Şüphesiz bunda dinleyen bir toplum için ibretler vardır."

<u>Halka-i ervâhdan zülf ü ruhun tesbîh ider</u>
Ruhlar halkasında zülf ve ruhun tesbih eder

[2285] Yunus, 67; Nahl, 65; Rum, 23
[2286] Rum, 17
[2287] Bakara, 170–171; Maide, 58–103; Enfal, 22; Yunus, 42–100; Ankebut, 63; Yasin, 68; Zümer,43; Hucurat, 4; Haşr, 14
[2288] Yasin, 26
[2289] Furkan, 68
[2290] Ali İmran, 52
[2291] En'âm, 97
[2292] Yunus, 67; Nahl, 65; Rum, 23

Ehl-i diller [2293] حين تمسون و حين تصبحون

Gönül ehl-i *"Akşama girerken ve sabaha ererken hepiniz Allah'ı tesbih edin."*

Küfr-i zülfün[2294] ***hakkiçün ey nûr-ı Rahmânî yüzün***
Ey yüzü Rahmânın nûru! Zülfün küfrü hakkı için

Ehl-i zühd îmân getürmezse [2295] فهم لا يعقلون

Zühd ehli iman getirmezler ve *"akıl da etmezler."*

Dil serîr-i cennet-i kuyunda buldukça makam
Gönül tahtı cennet köyünde buldukça makam

Der lisân-ı hâl ile [2296] يا ليت قومي يعلمون

Hal lisanı ile "Keşke milletim Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikrama mazhar olanlardan kıldığını bilseydi!"

İlgili Hadîs-i Şerif[2297]

Sakafî Kabilesi'nden Mes'ûd oğlu Urve, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimize gelerek, "Ya Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem! Beni kendi kavmime gönder de onları İslâm'a çağırayım" dedi ve aralarında şu konuşma geçti:

—Seni öldürmelerinden endişe duymaktayım.

—Onlar beni uyurken bulsalar uyandırmazlar.

—O halde gidebilirsin.

Bu ruhsat üzerine Urve radiyallahü anh kendi kavmine gidip önce Lât ve Uzzâ adındaki putlara uğradı ve *"yarın sizi kötü duruma düşüreceğim"* diye mırıldandı. Onun bu düşüncesini öğrenen Sakifli'ler öfkelendiler. Buna rağmen Urve radiyallahü anh onlara şöyle seslendi:

"Ey Sakifliler! Lât artık Lât değildir; Uzzâ da Uzzâ değildir. İslâm'a girin, selâmete erin" dedi ve bu sözün üç defa tekrarladı. Sakifli'lerden biri ona bir ok atarak öldürdü.

Bu haber Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz'e ulaşınca, üzüldü ve şöyle buyurdu:

"Doğrusu Urve'nin misâli, Yâsîn Sûresinde geçen kimsenin (Habib en-Neccar) misâline benzer." [2298]

[2293] Rum, 17
[2294] **Zülf:**(Zülüf). f. Yüzün iki yanından sarkan saç lülesi
[2295] Bakara, 171
[2296] Yasin, 26
[2297] (Celal Yıldırım, İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri, Anadolu Yayınları: 10/5036-5037)
[2298] İbn Ebî Hatim - İbn Kesîr : 3/568

Kasaba Halkı Ve Öldürülen Mü'min

***"Onlara o kasaba halkından misâl getir; hani onlara rasüller (veya rasül elçileri) gelmişti."*[2299]**

Kıssada mü'minleri aydınlatır anlamda altı safha işleniyor. Şöyle ki:

1—Kasaba halkına önce iki elçinin gönderilmesi,

2—O ikisini destekleyen bir üçüncü elçinin gönderilmesi,

3— Kasabanın bir ucunda oturan şuurlu bir mü'minin yardıma koşması ve elçileri tasdik etmesi,

4—Bu yüzden o mü'minin zulmen öldürülmesi.

5—Tebliğ ve irşadı kabul etmeyip işi tehdide döndüren ve sonra da masum bir insanın kanına giren inkârcı azgınların karakter yapısı,

6—Öldürülen o sadık mü'minin sağ kalanlar hakkındaki temennisinden haber verilmesi.

Anlatılan üç resul (elçi) konusu bütünüyle Mûsa aleyhisselâm, İsâ Aleyhisselâm ve Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem rasüllere mi işarettir; yoksa Romalılara gönderilen, uyarı, tebliğ ve İrşat göreviyle yükümlü bulunan üç rasül elçisi mi veya üç ayrı rasül mü misal anlamında kasdedilmektedir?

Önce şunu belirtelim ki: Gönderilen üç elçi hakkında **"murselîn"** kavramına yer verilmiştir ki bu daha çok nebiler hakkında kullanılmaktadır ve bazan da onlar adına teblîğ ile görevli elçiler hakkında da kullanıldığı vâkidir. O bakımdan büyük nebilerin dini yaymakla görevli üç yakın arkadaşı hatıra gelebilir. Nitekim müfessirlerin çoğu sözü edilen elçilerin, İsâ aleyhisselâmın havarileri olduğu ihtimali üzerinde durmuşlardır. Kasabanın ise, Antakya, öldürülen yerlinin de Habib en-Neccar adında bir zat olduğunu yazmaktadırlar. Ancak bunların hiçbiri sahîh bir rivayete dayanmamaktadır, yani güvenilir bir dayanakları yoktur. Bu sebeple son asırda yetişen müfessirler bu rivayetin İsrâiliyattan olduğu şüphesini izhar etmişlerdir.

"Üç büyük rasüle işarettir" şeklinde yorumda bulunulmuştur. Bu da kesin değildir, ama gerçeğe pek yakındır. Bu takdirde Mûsa aleyhisselâm Mısır'ı Fir'avn'dan ve yandaşlarından kurtarıp temizlemiş ve zamanla ilâhî dinin o ülkede yayılmasına ortam hazırlamıştır. İsâ aleyhisselâmı Romalılar arasına ilâhî kıvılcımı atıp ayrılmış ve zamanla o kıvılcım ortam bulup genişleyerek kralları dize getirmiş, ülkeleri aydınlatmıştır. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz de o iki nebinin arkasından üçüncü resul olarak gönderilmiştir. O, önce Arap Yarımadası'na, sonra da kıtalara baş eğdirmiş ve Allah Teâlâ'nın dinini yayıp, Allah Teâlâ'nın son mesajını insanlara tebliğ etmiştir.

Bu yoruma göre, öldürülen yerli mü'min, canını Allah Teâlâ ve Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem yolunda seve seve feda eden ilk müslümanlara misaldir.

[2299] Yasin, 13

Rasüllerin Tavrı

İsmi anılmayan, kasabaya gönderilen üç rasül veya üç rasül elçisinin herkes gibi insan oldukları ileri sürülerek, kasaba halkı tarafından tasdik edilmemişlerdir. Bu, gönderilen her nebiye inkârcı sapıkların, putperest müşriklerin söylediği klasik bir sözdür. O halde gönderilenlerin uyarıcı rasül olması ihtimali daha da kuvvet kazanmaktadır.

Hadîste, İbn Ebî Hâtim'in rivayetini sahîh kabul edersek, gönderilenlerin üç rasül elçisi olduğu ağırlık kazanır. Ancak sözü edilen hadîsin sıhhati üzerinde şüphe izhar edenler olmuştur.

Gönderilen Rasüllerden Sonra Sıkıntılı Günlerin Başlaması

"Kasaba halkı onlara: "Doğrusu sizin yüzünüzden başımıza uğursuzluk çöktü....." dediler."

Kur'ân-ı Kerîm'in birkaç yerinde bir kasaba veya ümmet ve millete peygamber gönderildikten ve hak ile bâtıl arasında sürtüşme ve tartışma başgösterdikten sonra, Cenâb-ı Hakk'ın o yer halkını daha çetin sınavdan geçirmek ve bir bakıma ayrı bir yoldan da uyarmak için üzerlerine kıtlık, zelzele, kasırga, lav, sel baskını ve benzeri bir afet oluşturup gönderdiğine dikkatler çekilmektedir. Nitekim Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz hem Mekke'de rasüllüğünü ilân ettikten birkaç yıl sonra Mekke'de; hem de Medine'ye hicret ettikten sonra Medine'de kuraklık ve sıkıntı baş göstermişti. O kadar ki bu durum gerçek mü'minlerin imân ve bağlılığını artırmış; inatçı kâfirlerden bir kısmının yumuşamasına, bir kısmının da büsbütün küfür ve tuğyanını artırmasına sebep olmuştur.

Gönderilen üç rasülün veya rasül elçisi üç kişinin sözü edilen kasabaya gelmesiyle birlikte orada sıkıntı baş göstermiştir. O yüzden kasaba halkının çoğu inkâr ve azgınlığını artırarak, **"sizin yüzünüzden başımıza uğursuzluk çöktü"** demişlerdir. Oysa uğursuzluk kendilerinin kalbinde, niyetinde ve vicdanlarında yuvalanmış bulunuyordu ki onu bir türlü anlayamıyorlardı. Peygamberlerin veya elçilerin gelip tebliğ ve irşatta bulunmasıyla yuvalanan uğursuzluk meydana çıkmış oldu.

Kur´ân-ı Kerim'in bir başka yerinde bu konuya açıklık getirilerek şöyle buyrulmaktadır:

"Hangi memlekete bir rasül gönderdiysek mutlaka oranın halkını, yalvarıp yakarsınlar (gafletten uyansınlar) diye birtakım sıkıntı, darlık ve şiddete (tabi) tutup (hırpalamışızdır),"[2300]

Fedakâr Mü'minin Uyarı Ve Tavsiyesi

"Şehrin en uzak kesiminden bir adam koşarak geldi ve "ey kavmim, gönderilen bu elcilere uyun; uyun sizden ücret istemeyenlere. Bunlar doğru yol

[2300] Araf, 94

üzerinde bulunuyorlar" dedi."[2301]

Nebileleri veya gönderilen elçileri tasdik eden yerli halktan bir mü'minin uyarı ve tavsiye mahiyetindeki bu sözleri incelendiğinde, yedi kadar önemli gerçeği yansıtmaktadır. Şöyle ki:

1—Hakk'a davette sür'at ve cesaret esastır. Aynı zamanda rasüllerin kişiliğini ve görevlerini, yardımcı olup halka anlatmak büyük bir hizmettir.

2—Hakka, doğruya, iyiye çağrıda bulunurken ücret istenmez. Bu kutsal görev tamamen hasbîdir, fahrîdir. Nitekim hiçbir nebi bu hususta ücret talebinde bulunmamış; aksine hakka davet doğrultusunda yapılan tebliğ ve irşadın ücretsiz olduğunu özellikle açıklamıştır. Nitekim Şuârâ sûresinde bu konuda yeterli açıklama yapılmış bulunuyor.

Unutmamak gerekir ki, davanın büyüklüğünü ve yüceliğini kişisel çıkarlara alet etmek, o davaya bütünüyle ihanettir. Aynı zamanda davanın kutsallığına ters düşer.

3—Rasüllerin veya onları temsil eden gerçek mürşitlerin doğru yolda bulunduklarına dikkatleri çekmek; hiçbir makam, mevki, servet ve baş olma sevdasında bulunmadıklarını söylemek ve bu açıdan hareketle onların nasıl ferağat-i nefisle yola çıktıklarını anlatmak her mü'minin görevidir.

4—Yoktan yaratıp var kılan ve her şeyi insanın hizmetine veren Allah Teâlâ'ya kulluk ve ibâdette bulunmanın akıllıca bir düşünce ve sağlam imândan kaynaklanan bir davranış olduğunu belirtmekte; her şeyin O'nun kudretinin eseri olduğunu isbat etmekte; eninde sonunda o yüce kudrete döndürüleceğimizi, ölümün bunun giriş kapısı bulunduğunu haber vermekte sayısız yararlar vardır.

5—Allah Teâlâ'yı bırakıp yarar ve zarara muktedir olmayan basit cisimlere, canlı-cansız eşyaya tapmanın akıl ve idrâk dışı olan cehaletin ürünü olduğunu anlatarak düşünceleri yönlendirmeye çalışmayı ihmal etmemek oldukça lüzumludur.

6— Allah Teâlâ'yı bırakıp başka şeye tapan insan, şüphesiz kendinden daha aşağı derecede bulunan şeylere tapmak gibi bir küçüklük ve aşağılık sergilemekte ve bütünüyle sapıttığını ortaya koymaktadır.

7—Âlemleri yaratıp terbiye eden, her şeyi düzen ve dengede tutan O Yüce Rabbe kulluğun en üstün şeref ve meziyet olduğunu çekinmeden ilân etmekte mutlak hayır vardır.

İşte irşat ve teblîğin tartışmalı, çekişmeli safhalarında mürşitlerin durumunun yedi madde halinde açıklanması, onların gerçek tavrını, sadık mü'minler olduklarını simgeler. Gerisi Allah Teâlâ'ya aittir. Dilediğini korur, dilediğini doğru yola eriştirir, dilediğini sapıklığıyla bocalar halde bırakır, dilediğini de bu yolda şehadet mertebesine eriştirir.

Nitekim Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ashabı da bu yedi maddeyle ortaya çıkıp kendilerine düşen hizmeti lâyıkıyla yerine getirmişlerdir.

Böylece Kur'ân-i Kerîm, beyân ettiği kıssa ve misallerle bu gibi mü'minleri

---

[2301] Yasin, 20-21

hem övmekte, hem de onları kıyamete kadar gelecek olanlara örnek ve model göstermektedir.

Hak Uğrunda Şahadet Şerbetini İçmek

"Ona, "gir cennete" denildi. O da, "ah keşke kavmim, Rabbımın beni bağışladığını ve beni ikrama lâyık görülen kişilerden kıldığını bir bilselerdi" dedi."[2302]

Kur´ân-ı Kerim Hakk uğrunda canını vermek suretiyle şehitlik mertebesine yükselen gerçek bir mü'minin ne kadar aziz ve şuurlu olduğunu bize öğretirken, hak uğrunda öldürülen, kasabanın yerli halkından o mü'mini misal vermekte; öldürüldükten sonra da onun, sağ kalanlar hakkındaki güzel temennisini naklederek Allah Teâlâ'nın gerçek bir mü'mine olan geniş lütuf, inayet ve rahmetini bir defa daha hatırlatmaktadır. [2303]

Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz bu ayet ile hem durumunun ulviliğini, kimsenin bilmediğini ve büyük eziyetler (hapis, sürgün vb.) içinde olduğunu açıklamaktadır.

Ehl-i aşka arzu firdevs-i kûyundur velî
Velî Aşk ehli arzusu firdevs köyüdür

Asl-ı maksûd oldı dîdârun [2304] ولهم ما يدعون

"Onlara orada ne isterlerse vardır" asıl niyetim didarıdır.[2305]

Tîğ-ı âşkunla şehîd olsam mezârım sengine
Âşkın kılıcı şehîd olsam mezârım baştaşına

Yazalar bu âyeti [2306] فاشهد بانا مسلمون

Yazsınlar ***"Allah'a iman ettik. Sen de şahid ol ki biz, muhakkak müslümanlarız"*** ayetini.

"İsâ onların (Yahudi haham ve devlet adamlarının) inkâr ve inatlarını hissedince, "Allah yolunda yardımcılarım kim?" dedi. Havariler: "Allah yolunda yardımcılar biziz. Allah'a imân ettik; şâhid ol ki, biz herhalde müslümaniar (Hakk'a dosdoğru teslimiyet gösterenleriz" dediler.

Ey Rabbimiz! Senin indirdiğine inandık. (Gönderdiğin) Rasûle uyduk. Artık bizi (Senin varlığına birliğine, İsâ'nın rasûllüğüne) şâhid olanlarla beraber yaz.

[2302] Yasin, 26-27
[2303] Celal Yıldırım, İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri, Anadolu Yayınları: 10/5041.
[2304] Yasin, 57
[2305] **Didar:** f. Mülâkat, görüş. Görünme. Yüz. Çehre. Görüş kuvveti, göz. Açık, meydanda.
[2306] Ali İmran, 52

(Onlardan bir kısım haham ve devlet adamları) hileye başvurdular, (İsâ'yı öldürmeyi plânladılar). Allah da onların hilesini boşa çıkardı. Allah hileleri boşa çıkaranların en hayırlısıdır."[2307]

Hakk'ın Sesinin Duyulması

Hakk'ın sesinin iyice duyulabilmesi, gönüllerde yer etmesi, dimağlara işlemesi hiç bir devirde kolay olmamıştır. Büyük dâvalar, köklü inkılâplar ancak büyük himmetler, üstün fedakârlıklar ve çok ciddi mücadeleler ister. Aksi halde büyüklüğünün tüm özelliklerini kaybeder.

Tezin güç bulması, ya da çevrede duyulup ilgi çekmesi; antitezin amansız biçimde karşı çıkması, güçlü hamleleriyle, saldırması sonucu, gerçekleşebilir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz aynı doğrultuda bundan çok daha çetin mücadeleler vermedi mi?

Karşısına dikilen küfür, tuğyan ve inat her geçen gün hızını artırmıyor muydu?

İsâ aleyhisselâm daha farklı bir takım yetenek ve özelliklerle, o devrin baş döndürücü sayılan mu'cizeleriyle ortaya çıktığında, karşısına çıkan küfür, İnkâr ve İnadın o nisbette büyük, olduğu görülmektedir.

Gerçi İsâ aleyhisselâm, İsrâiloğulları arasından ayrılmadan önce bütün gayret, himmet ve sistemli mücadelesine rağmen ancak 10-12 kadar kassar[2308] ya da balıkçıyı kendine yardımcı olarak bulabilmişti. Ama uğradığı haksızlık, öldürülme teşebbüsleri, annesiyle birlikte azgın Yahudilerden kaçıp yer değiştirmesi, davasının büyüklüğü oranında onun ününü yavaş yavaş yaygınlaştırmış; antitezin şiddeti bir bakıma rahmete kapı açmıştır.

Bu gerçek şunu bize hatırlatır: Her şeyini davası uğrunda harcamaktan çekinmeyen, fedâkârlık ve feragatin doruğuna yükselen dava adamları her zaman maşerî vicdanda lâyık olduğu yeri -geç de olsa- almıştır.

İsâ aleyhisselâm hiçbir mücadele vermeden, hiçbir haksızlığa uğramadan, saldırıya mâruz kalmadan gelip geçseydi, çoktan unutulur, yaymak istediği din ve şeriat ülkelerde duyulmazdı.

İşte büyük dâvaların, köklü inkılâpların kamu vicdanında yer edebilmesinin değişmeyen metotlarından biri, belki başta geleni budur. Kur´ân-ı Kerim'de İsâ aleyhisselâm olayı anlatılırken özellikle ilâhî sünnetin uygulama ölçü ve anlamına yer verilmiş ve Müslümanlar uyarılmaya çalışılmıştır. Kur´ân-ı Kerim'in sergilediği bu sünnet ve metot şu âyetle daha açık anlatılmıştır:

"İnsanlar, "inandık" demeleriyle kendi hallerine terk edileceklerini, çetin sınavlardan geçirilmeyeceklerini mi sanırlar?" [2309]

İçi Dolu Taneyi, İçi Boş Taneden Ayırmak

İsâ aleyhisselâm çetin mücadelelerden sonra öldürüleceğini anladı. İs-

[2307] Âl-i İmran, 52-54
[2308] **Kassar:** Leke çıkaran. Çırpıcı, yıkayıcı.
[2309] Ankebut, 2

râiloğulları arasından ayrılmadan önce içi dolu taneyi, içi boş taneden ayırmak istedi. Çünkü ayrıldıktan sonra mü'minle kâfir; Hakk'a teslim olanla olmayan birbirine karışır, ikiyüzlüler birtakım entrikalar çevirebilirdi. Bunun için kendisinden sonra halkın kime inanacaklarını, kimlere güvenebileceklerini tesbit edip belirledi. Böylece son görevini yerine getirme büyüklüğünü bir kez daha kanıtladı. İncil'i İsâ'dan sonra ortalık yatışıncaya kadar bekleyip yazanlar da Havariler olmuştur. Bernaba ve Yuhanna'nın onlardan olduğu sanılmaktadır.

Görülüyor ki, 10-12 kadar Havârî'nin inanması, hak bir dinin unutulmasını önlemiştir. Özellikle İsâ'dan 40-50 yıl sonra İncil'in tesbit edilip yazılması, bu kutsal kitabın da asırlarca yaşamasını sağlamıştır. Çünkü gönülden aşk ve heyecanla inanan bir müminin etkisi her zaman büyük olmuştur. Sağlam imân, ciddi mücadeleye iter, ciddi mücadele dâvanın yaygınlaşmasına vasat hazırlar.

İşte Kur´ân-ı Kerim bunu ilâhî sünnetin en ince ölçüleriyle gönüllere işlemektedir. İsâ aleyhisselâm olayında Havarilerden söz edilmesinin nedeni, daha çok bu hususu kalblere yerleştirmektir. İmândan sonra peygambere uymak, dâvaya ciddiyetle sarılmayı göstermektedir.[2310]

Âyet-i hüsnün Niyazi'ye mufassal [2311]***yazdırır***
Güzelliğin âyetini Niyazi'ye açıkça yazdırır

Ol ki dir [2312] فصلنا الايات لقوم يعلمون

O ayet ***"Gerçekten biz, bilen bir toplum için âyetleri geniş geniş açıkladık"*** dır.

[2310] Celal Yıldırım, İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri, Anadolu Yayınları: 2/918-920.
[2311] **Mufassal:** tafsilâtlı, izahlı, geniş izahlı, kısımlara ayırıp anlatılmış.
[2312] En'âm, 97

V و

164

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Gir semâ'a zikr ile gel yâne yâne Hû deyu,
Er safâyı aşkı- Hakk'a yâne yâne Hû deyu.
Hep erenler Hû ile kaldırırlar can perdesin,
Açtılar gözlerin anda yane yane Hû deyu.
Gördüler Hû kaplamış hep On sekizbin âlemi,
Feyz alırlar cümle Hû'dan yane yane Hû deyu.
Zât-ı Hakk'ı buldular, buluştular Hû ile,
Dost göründü her taraftan yane yane Hû deyu.
Ey Niyâzî gönlüne âşıkların hikmet dolar,
"Künt-ü kenz" in haznesinden yâne yâne Hû deyu.

Gir semâ'a zikr ile gel yâne yâne Hû deyu,
Er safâyı aşkı- Hakk'a yâne yâne Hû deyu.
Gir semâya zikr ile gel yana yana Hû deyu,
Er safâyı Hakk aşkına yana yana Hû deyu.

Semâ, bir merkez etrafında dönen bir cismin aynı zamanda kendi ekseni etrafında dönme hareketidir. Semâ kelimesi aynı zamanda "gök" anlamına gelir. Zaten bütün gök cisimleri de hem bir merkez, hem de kendi eksenleri etrafında dönerler. Gezegenler güneşin, güneş galaksi merkezinin, galaksiler süper galaksilerin merkezlerinin etrafında dönerken aynı zamanda kendi eksenleri etrafında da dönüş yaparlar. Kur'an-ı Kerim, gök cisimlerinin bu hareketlerini onların yaptıkları zikir olarak tanıtmaktadır.

Eğer gök cisimleri kendi etrafında dönmezlerse etrafında döndükleri merkezin cazibesine kapılarak onda yok olurlar. Bundan ötürü hem merkezin hem de kendi eksenlerinin etrafında dönüş yaparak bir denge sağlamak suretiyle varlıklarını devam ettirirler. Çünkü kendi ekseni etrafında dönmek de merkezkaç kuvvet yaratır. İşte semâzen de, insanın hayattaki bu zıt güçler arasında kalış macerasının aynını gösteren bir dönme hareketi yapmaktadır.

Hep erenler Hû ile kaldırırlar can perdesin,
Açtılar gözlerin anda yane yane Hû deyu.
Hep erenler Hû ile kaldırırlar can perdesin,
Açtılar gözlerin ondan yana yana Hû deyu.

"Hû" Ahadiyyet-ül-ayn'a işârettir. ***"Allah"*** Ahadiyyet-ül-kesret'e işârettir. Çünkü Ulûhiyyet mertebesi bütün ilmî ve dış kesretleri şâmil ve müstağrak olan Ulûhiyyet mertebesidir, yani ***"Allah"*** ismi ve Ulûhiyyet mertebesi sâhibi, gerek

Allahın ilminde olan kesret-i ilmiyyeyi ve gerek hâriçte olan kesretleri, yani bütün mevcûdat ve mahlûkat-ı dünyeviyye ve uhreviyye esmâ ve sıfatları, velhâsıl her ne kesret var ise cümlesini muhît ve müstağraktır.

Hû yani Hüviyyet gayb-ı mutlak zât-ı baht-ı kesretten sarf-ı nazar "Ahadiyyet-il-ayn" makâmıdır, bundan daha yüksek mertebe yoktur. Yani Ulûhiyyet bütün ilahî mertebeleri muhît ve müstağraktır, velâkin Ulûhiyyet mertebesinde Hüviyyet mertebesi altında münderictir. Ulûhiyyet mertebesi sahibi bütün âlemlerde mütesarrıftır, yani âlemlerde tasarruf eden Ulûhiyyet mertebesi sahibidir. Hâlbuki Hüviyyet mertebesinde tasarruf yoktur, zevk yoktur. Onun için Kâmiller Ahadiyyet-ül ayni telkin etmezler. Telkin ettikleri Ahadiyyet-il-kesrettir, çünkü Ahadiyyet-ül-ayn'da zevk ve şevk yoktur, zevk Ahadiyyet-il-kesrettedir.

<u>Gördüler Hû kaplamış hep On sekizbin âlemi,</u>
<u>Feyz alırlar cümle Hû'dan yane yane Hû deyu.</u>
Gördüler Hû kaplamış hep On sekizbin âlemi,
Feyz alırlar cümle Hû'dan yana yana Hû deyu.

<u>Zât-ı Hakk'ı buldular, buluştular Hû ile,</u>
<u>Dost göründü her taraftan yane yane Hû deyu.</u>
Zât-ı Hakk'ı buldular, buluştular Hû ile
Dost göründü her taraftan yana yana Hû deyu.

HÛ (هو) asla görülmesi mümkün olmayan gayb sırrından ibarettir. Amma bütün mevcudat onunla meydana ve açığa çıkmıştır. Hû bir *çekirdek* gibidir ki sonradan ağaç olmuştur. Eğer o çekirdek olmayaydı ağaç olmazdı. O çekirdek ağacın her yerine sirayet etmiştir. Lakin görünmez fakat ağaç yetişip büyümeyi o sır ile alır. Yılda bir kez yapraklanıp, çiçek tutup meyvalandığı o sır ile olur. Meydana gelip meyve olarak görünen, bir iken bin görünen o sırdır. Bir'den yüz bin görünmüştür ki cümlesi bir çekirdektendir. Kâh bir görünür kâh yüz bin görünür.

Gözde görünen o sırdır, kulakta işiten, elde olan kuvvet, ayakta yürüyen, yüzlerde görünen güzellik, o güzelliğe âşık olan, güldeki güzel koku, bülbüldeki sonsuz şakıma hep o sırdır. Aaah ne diyeyim ki her ne var ise o sırdır. Yüzü Hû'dur ki ona gaybların gaybı, içlerin içi (bâtınu'l-butûn) belirmemiş asıl ve sâri olan hüviyyet dahi derler. İşte bu yüzden Hakkı mütâlea Hû ismini zikr etmektir. Gerekse dili susmuş olsun gerekse başka sözde olsun.[2313]

<u>Ey Niyâzî gönlüne âşıkların hikmet dolar,</u>
<u>"Künt-ü kenz" in haznesinden yâne yâne Hû deyu.</u>
Ey Niyâzî gönlüne âşıkların hikmet dolar,
"Künt-ü kenz" in hazinesinden yana yana Hû deyu.

[2313] (Niyâzî-i Mısrî, 2003), s.89-90

HÛ NEFESİ

'Hu' zikri kalbi besleyen, ruhu arındıran bir tesire sahiptir. Bu nedenle **ney'**in 'Hu nefesi' ile dervişin kalbinin üstüne okuduğu **'Hu'** zikri aynı aşk ve muhabbeti temin eder. Allah Teâlâ yolcusunun dilinde her nefes zikri ve kalbinde onun muhabbeti vardır.

Arapça'da üçüncü tekil şahsı ifade eden hüve (hû) zamiri, tasavvuf ehli arasında ilâhî isimlerden sayılıp, Allah Teâlâ kelimesiyle eş değerde tutulmuştur. Cenâb-ı Hakk'ın Celâl ismi olan "Allah" lafzı zâhir (şehâdet) âlemiyle, zât ismi olan Hû zamiri ise bâtın (gayb) âlemiyle ilgilidir.[2314]

Mutasavvıflar ve tefsîr âlimleri, "Hû" kelimesinin ihtivâ ettiği sırlara dair geniş açıklamalarda bulunmuşlardır. Meselâ İsmail Hakkî Bursevî, Hüccetü'l-Bâliga adlı eserinde bu hususta şu görüşlere yer verir:

"Ayın yirmi sekiz menzili olup her gün bir menzilde döndüğü gibi, insanın ağzında da yirmi sekiz mahreç vardır ve konuşulan harflerle kelimeler o mahreçleri devreder. Nitekim Arap harfleri de yirmi sekiz adettir. "Hû" kelimesi de, göğüs boşluğundan çıkan "he-هـ"den başlayıp, dudakla telaffuz edilen "vav- و"a gelinceye kadar bütün mahreçleri ihtivâ eden bir özellik arz ettiğinden, sûfîlerce büyük bir sırra delâlet ettiği ve Kelime-i Şehâdet'ten sonra en faziletli zikir ve isim olduğu kabul edilmiştir. Sûfîlerin, ***"Hû bütün isimleri ihata etmiştir."*** demeleri, onun ağzındaki çıkış mahallinden dolayı değil, Ehad tecellîsi itibariyledir. "mukarrebîn" makamına ulaşan kimseler, ezelde Allah Teâlâ'ya verdikleri söze zâhirî ve bâtınî bakımdan vefâ etmişler, misâk gününde kimin hitabını işitmişlerse dünyada da ondan başkasını görmemişlerdir. Bundan dolayı Hû zamirine ondan başka mercî kabul etmemişlerdir. O hâlde onlara göre, **"Hû, Hû"** demek, **"Allah, Allah"** demektir. Onun için sûfîler Hû ismiyle çokça meşgul olmuşlardır. Onlara bu hususta ta'n edenler, Tevhîd'in hakikatından habersiz olduklarından dolayı ta'n ederler." [2315]

"Tarîk-i esmâ" ve "tarîk-i nefsânî" adı verilen ve nefis mertebelerini, her birisinde Allah Teâlâ'nın bir ismini zikretmek suretiyle, sırayla katetmeyi esas alan mesleklerde, sâlik, "nefs-i emmâre" mertebesinde "Lâ ilâhe illallah", "nefs-i levvâme" mertebesinde "Allah", "nefs-i mülhime" mertebesinde ise "Hû" ismiyle zikreder. Sırayla ilk mertebede "tevhîd-i ef'âl"e, ikincisinde "tevhîd-i sıfât"a, üçüncüsünde de "tevhîd-i zât"a ulaşır.

Hû ismi, sâlike lâhûta yükselip nefsi mülhime olunca verilir. Vücut birliği burada idrâk edilir. İsmail Hakkî Bursevî başka bir yerde, ***"Muvahhidlerin zikri Huvallah'dır."*** der. [2316]

[2314] İsmail Hakkı Bursevî, *Kitâbu'n-Netîce*, II, Haz. Ali Namlı-İmdat Yavaş, İstanbul 1997, s. 223-224.

[2315] Seyyid Muhammed Fâzıl el-Mevlevî, *Hakâyık-ı Ezkâr Şerh-i Evrâd-ı Mevlânâ*, İstanbul 1283 s. 205-206.

[2316] İsmail Hakkı Bursavî, *Kitâbü'l-Envâr*, Haz. Naim Avan, İstanbul 1999, s. 95.

Hû'nun gerçeğine mazhar olan, yani, yokluğa ulaşıp Hak ile var olan müşahede ehli, ***"Allah vardı ve Onunla beraber hiç bir şey yoktu."*** sırrına ***"el-ân kemâkân"*** (şu an da öyledir!) derler.

İbn'ül Arabî, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin bu hadisini açıklarken şöyle der: *"Bunun mânâsı; Allah Teâlâ mevcuttur ve onunla beraber hiç bir şey yoktur. Yani Hakk'tan başka kendi zatıyla vacib (olabilecek) bir vücud yoktur. Mümkün varlıklar ise Allah ile vâcibü'l-vücûd(varlığı zorunlu)dur. Çünkü âlem, O'nun zâhir olduğu yerdir ve Allah âlem ile zâhirdir."*[2317]

Sırrı Paşa, 'Sırr-ı Kur'an' isimli eserinde Hû hakkında şu bilgileri vermektedir:

Kul, her türlü alâkanın üstünde olan Allah Teâlâ'ya doğrudan hitabı edebe uygun olmadığından, O'na gâib sıfatıyla seslenerek ***"yâ Hû"*** der.

Hû sözü, kişinin nefsinin ve -aslında var olmayan- Allah Teâlâ'nın dışındaki şeylerin (mâsivallah) yokluğunu ifade eder. Kişi Hû diyerek mâsivallahın **âdem-i mahz** ve **nefy-i sırf** olduğuna hükmeder. Bu, Allah sözünün sonundaki h harfinde bulunmaktadır. Yâ Hû diye zikre devam etmedikçe, bu söz konusu hâl idrâk edilemez.

Kul, Allah'ı sıfat isimlerinden biriyle zikrederse marifetullaha gark olmuş olmaz. Hû zamirinin mercii ise bizzat Hakk'ın zâtıdır. Hû zikrinin kalbte meydana getirdiği nur hiç bir şekilde kararmaz ve tam bir keşif hali doğurur.

Nefsi, his âleminden uzaklaştırıp kudsî âleme yaklaştırmak için sıfat isimlerini zikretmek gereklidir. Bu isimler ise tam olarak Allah Teâlâ'nın zâtını ifadeden uzaktır. Bu durum anlaşılınca, kul Hû demeye başlar. Bu durumdaki kul sanki şöyle demiş gibidir:

Yâ Rab, mahlûkatın noksanlarını senden gidermemden veya onların kemallerini sana isnat ederek seni yüceltişimden senin rububiyyetin daha yüksektir. Senin celâl ve kemâlin ondan büyük ve yücedir. Ancak, kendi hüviyyetinle yine kendi hüviyyetini medh ü senâ ederim. Sana "ente" (sen) sözüyle de hitap etmem. Bu sözde kibir vardır. Böyle hitap edince, sanki ben bir meblağa bâliğ olmuşum da Vâcibü'lvücut'ta hazır gibi imişim anlamı ortaya çıkar. Onun için ben de Hû sözü üzerine bir şey katmam. Böylece, Rabb'imin zâtının yine zâtı ile övülmüş ve mahlûkat ile münasebetten arınmış ve yüce olduğunu ikrar ve itiraf etmiş olurum. Hû sözü, bu sırları uyandırdığından tecelli ve mükâşefe makamlarında en şerefli zikir sayılmıştır.

Bazı işaret ehli, Hak Taalâ Hû ismiyle sırları keşfedici ve bunun dışındaki isimleriyle kalbleri açıcıdır demişlerdir.

Halveti mesleğinde Hû, esmâ tarikinde yedi isimden üçüncüsüdür. Nefs-i mülhime ve seyr-i alâllah makamıdır. Yeri ruh ve sarı nurdur. Sâlik, sır makamının açılması için Hû zikrine devam etmelidir**.**[2318] Aşk ve muhabbet, bu esma ile kemâl bulur.[2319]

[2317] Nihat Keklik, *El-Fütûhat el-Mekkiyye-Esas Motifler*, İstanbul 1980, c. II, Bölüm B, s. 390

[2318] Haririzâde Kemaleddin, *Şerh-i Vird-i Settâr*, İstanbul 1287, s. 67-68,

[2319] Seyyid Yahya-ı Şirvanî, *Vird-i Settâr Şerhi,* Şerh eden: Prizrenli Markalaçzâde Süleyman

Hz. Ali kerremallâhü veche çoğu zaman
"YÂ HÛ YÂ MEN HÛ
HÜVE'LLÂHU İLLÂ HÛ
LÂ-YA'LEMU EYNE HÛ İLLÂ HÛ" diye dua edermiş. Kendisine sebebini soranlara bunun ism-i a'zam olduğunu söylermiş.[2320]

Bu husus, Yunus Emre'de şu şekilde dile getirilmiştir:
Evveli Hû âhiri Hû yâ Hû illâ Hû olam
Evvel âhir ol kala vü men aleyhâ fân olam [2321]

Meselâ "Allah" isminde "elif" kaldırılırsa "lillah" kalır ve bir mânâ ifade eder. "Lam" kaldırılınca "lehü" kalır. Bunun da mânâsı vardır. İkinci "lam" kaldırılırsa "hu" kalır: Bu da "huve"nin aslı olan "he"dir. Hüvenin aslı "vav"sız, "hâ-i vâhide"den yani " he" den ibarettir...[2322]

"Vav"ın "Hâ"ya dâhil olması işba' (doyurma, ilâve etme) kabilindendir. Âdi istimrar bu ikisini tek kelime yapmıştır."Hüve" isimlerin en faziletlisidir...

Necmeddin-i Kübrâ'ya göre, dil, bir harf ile zikretmek için yeterli değildir. Çünkü lisan -küçük dil, büyük dil olmak üzere- çift olan şeylerdendir. Kalb ise böyle değildir. Zikr için bir harf ona kâfidir. Çünkü, kendisi de herkesin göğüs boşluğunda bir tanedir.[2323]

H(ه) sâkindir. Zira onun aslı kalbtendir. Kalb daire biçimindedir. H(ه) harfinin yazılıştaki şeklinin yuvarlak oluşu bu mânâya işaret etmektedir. Daire, merkezi ve aslı olan noktadan ayrılmaz, hareket etmez. Kalb dairesinin merkez noktası ise Hakk'tır. Şöyle de ifade edilebilir: Daire gibi bir sâkin, bir de müteharrik vardır. Daire ise bir nokta etrafında bulunur. Daire değirmen taşını çeviren demirin çevresindeki taştır. Veya daire kuzey-güney kutup daireleri arasındaki iki noktadır.

Necmeddin-i Kübrâ'nın belirttiğine göre, Sehl b. Abdullah Tüsterî (hyt. 283/986), müridlerine:

"Size bir belâ ve musibet geldiği zaman sakın ah (hılı) demeyin. Çünkü bu şeytanın ismidir.

---

bin Rüstem Efendi, İzmir, 1998, s. 47.
[2320] İsmail Ankaravî, *Minhâcu'l-Fukarâ*, Haz. Saadettin Ekici, İstanbul 1996, s. 145.
[2321] *Yunus Emre Dîvânı-II*, İstanbul 1997, s. 283.
[2322] **Lafza-i Celâl:** Allah - İsm-i celâl, yâni şerefli "Allah" kelimesi, doksan dokuz ismin en büyüğüdür. Bir kimse "Yâ Allah!" derse Hak Teâlâ Hazretlerini bütün sıfatlarıyla yâd ve bütün fiilleriyle zikretmiş olur. Fakat "Yâ Rahman!" dese yalnız rahmet sıfatıyla anmış olur. Diğer isimlerde böyledir. Bu lafza-i celâl Allah Teâlâ'nın has ismidir, hiçbir şeyden türemiş değildir. Bu doğru görüş İmam Halil'in, Sîbeveyh'in, usûlcülerin çoğunluğunun ve fukahanın görüşüdür. (AYNÎ, Mehmet Ali, Tasavvuf Tarihi, sadeleştiren H.Rahmi YANANLI, İstanbul, 2000 s. 231–232)
[2323] Ahzab,4

Âh deyin, bu Allah Teâlâ'nın ismidir. Vah vah (وه) ***da böyledir. Çünkü bu Hû'nun*** (هو) ***ters dönmüş şeklidir."*** demiştir. [2324]

[2324] Neyzen Ender Doğan, (http://www.neyzender.com)

165

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Nevbahar erişti bi-dâr olayım şimdengerû,
Andelip-i bağ-ı gülzâr olayım şimdengerû.
"Dünya vü ukba hevâsından geçüp abdâl-veş,
Kâşif-i cilbend-i esrâr olayım şimdengerû".
Çaluben Mansûr gibi tabl-ı "Enel-Hak" nevbetin,
Gireyim meydâna berdâr olayım şimdengerû.
Dükeli dâr u diyârın raht u bahtın terk edüp,
İbn-i Edhem gibi deyyâr olayım şimdengerû.
Dolanayım Hızır-veş âlem gözünden bir zamân,
Mutlak olup sırr-ı settâr olayım şimdengerû.
Nice bir bu ten zemininde karar edüp kalam,
Çıkayım göklere devvâr olayım şimden gerû.
Bu izâfât u kuyûdât illerin edüp harâb,
Lâmekân ilinde seyyâr olayım şimdengerû.
Mürg-i cânı bu kafesten uçurup şâd edeyim,
Ol âdem şehrine tayyâr olayım şimdengerû.
Bir beden kaldı bana mensûb olan bunda hemân,
Yok edip anı dahî var olayım şimden gerû.
Kalmasın varlıkta Mısrî'nin vücûdu zerrece,
Kurtulayım vasl-ı dildâr olayım şimdengerû.

<u>Nevbahar erişti bi-dâr olayım şimdengerû,</u>
<u>Andelip-i bağ-ı gülzâr olayım şimdengerû.</u>
İlkbahar erişti yurtsuz olayım şimdiden sonra,
Gül bahçesi bağının bülbül olayım şimdiden sonra.

Bahardan murad edilen ilahi vücûddur. Öüm gelse artık gam yemem demektir.

<u>"Dünya vü ukba hevâsından geçüp abdâl-veş,</u>
<u>Kâşif-i cilbend-i esrâr olayım şimdengerû".</u>
"Dünya ve ahiret hevesinden geçip abdâl gibi,
sırlar kutusunun kâşifi olayım şimdiden sonra".

"Abdâlveş" şunlara derler: Üçyüzler vardır, her biri bir Nebi meşrebindendir. Bunlar Üçyüzonüç ricaldir. Kırklar vardır, yediler vardır. Üçyüzlerin Kırkı Âdem aleyhisselâm meşrebinde, yani yaradılışındadır. İşte bu kırk kişiye Abdâl tabir olunur. Üçyüzlerin Yetmişi Nuh aleyhisselâm meşrebindendir, bunlara da Nakibler tabir olunur. Bunlardan yedisi Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin meşrebindedir. Bu Yedilerden Dördüne Evtâd, ikisine İmamân ve birine de "Gavs" tabir olunur.

Çaluben Mansûr gibi tabl-ı "Enel-Hak" nevbetin [2325]
Gireyim meydâna berdâr[2326] ***olayım şimdengerû.***
Mansûr gibi "Enel-Hak" davulunu çalma nöbetine
Gireyim meydâna asılmış olayım şimdiden sonra.

Mansûr gibi "Enel-Hak" diyerek meydana girip berdâr olayım demesi, ihtiyâri ölümle ölmeğe işarettir. Çünkü Mansûr "Ene =ben" demekle vücûdunda Hakk'ı kayıd ettiğinden Kur'an-ı Kerim'in âyetleri, onun katline hükmetti, Hak kayıddan münezzehtir.

Dükeli dâr u diyârın raht u bahtın terk edüp,
İbn-i Edhem gibi deyyâr[2327] ***olayım şimdengerû.***
İki dünyanın ve diyârın rahat ve bahtın terk edüp,
İbn-i Edhem gibi ruhban olayım şimdiden sonra.

Dolanayım Hızır-veş âlem gözünden bir zamân,
Mutlak olup sırr-ı settâr olayım şimdengerû.
Dolanayım Hızır gibi âlem gözünden bir zamân,
Mutlak olup settâr sırrı olayım şimdiden sonra.

Nice bir bu ten zemininde karar edüp kalam,
Çıkayım göklere devvâr[2328] ***olayım şimdengerû.***
Nice bir bu ten yerinde karar edip kalam,
Çıkayım göklere devreden olayım şimdiden sonra.

Bu izâfât u kuyûdât illerin edüp harâb,
Lâmekân ilinde seyyâr[2329] ***olayım şimdengerû.***
Bu bağıntı ve kayıt illerini harâb edip,
Mekânsızlık ilinde gezegen olayım şimdiden sonra.
Mürg-i cânı bu kafesten uçurup şâd edeyim,
Ol adem şehrine tayyâr olayım şimdengerû.
Cân kuşu bu kafesten uçurup mutlu edeyim,
O âdem şehrine uçak olayım şimdiden sonra.

Bir beden kaldı bana mensûb olan bunda hemân,

[2325] **Nevbet:** Mehter. Nöbet, sıra. Sıra ile görülen iş.
[2326] **Berdar:** f. Asılmış, yukarı kaldırılmış. Tutucu. İtaat edici ve ettirici. Meyveli. Meyve verici olan
[2327] **Deyyar:** Bir kimse. Ehad. Yurt sahibi birisi. Manastır sahibi
[2328] **Devvar:** Durmayıp dönen, devreden. Devredip gezen. Gerdân. Kâbe-i Muazzama'nın bir adı. Haremden alıp beraber tavaf edilen taş.
[2329] **Seyyar(e):** Bir yerde durmayıp yer değiştiren. Gökte veyâ güneş etrâfında dolaşan yıldız. Gezegen. Kervan, kafile. Otomobil

Yok edip anı dahî var olayım şimdengerû.
Bunda hemen bir beden kaldı bana nisbeti olan,
Yok edip anı dahî var olayım şimdiden sonra.

Varolmak Tecrübesi

Zamansızlığı ve mekânsızlığı Allah Teâlâ'nın en temel niteliklerinde birisi olarak tespit edip, tarihin dışına iten düşüncenin de terkedilmesi demektir. Hem *Batın* hem *Zahir,* hem *Evvel* hem *Ahir* oluşuyla her türlü hayat şeklini kuşatan ve bu birbirine zıt durumlarla yarattıklarından ayrılan Allah Teâlâ'yı tecrübe eden insan, Allah Teâlâ'a ait kullandığı dili artık uzaktaki bir nesneyi, bir eşyayı tanımlar gibi kullanmanın getirdiği gelişigüzellikten; haşyetin, sevginin, saygının, neşenin verdiği bilinçle muttaki olacaktır.

İnsan bir yandan varoluş felsefesinin **'yalnızlık'**, **'bulantı', 'yabancılaşma'** gibi kavramlar ile ilahi mesajın varoluşunun yorumuna zemin hazırlayacaktır. İnsanın yalnızlık acısı ile bulanması ve etrafına, kendine ve Allah Teâlâ'ya yabancılaşması acısıyla olgunlaşır. Neticede uzlaşmak için gayret gösterir ve uzlaşarak varlığını bulmuş olur. Paul Tillich, üç parçalı bir yabancılaşmadan bahseder: [2330]

1. *Başkalarından yabancılaşma*: Güvensiz ve ben-merkezli olduğumuz zaman başka insanlardan ayrılırız. Gerçek duygularımızı gizler ve egolarımızı tatmin etmek için 'maske'lerimizi takar ve 'rol'lerimizi oynarız. Bıraktığımız izlenim konusunda endişelerimiz vardır, bu yüzden de statümüzü inşa etmek için dışa dönük yüzler takarız; Sevgisizlik ve yalnızlık birbirini takip eder.

2. *Kendi gerçek benliğimizden yabancılaşma*: Bizler, çatışan amaçlar tarafından farklı yönlere çekilen parçalanmış bireyleriz. Kendimizi belli bir potansiyele ve sınırlılığa sahip olduğumuzu yani kendimizi olduğumuz gibi kabul edemeyecek kadar aciz ve suçlu hissederiz ve kendimizi anlamayız.

3. *Allah Teâlâ'dan, anlam zemininden yabancılaşma*: Nihai güvensizlik, hayatın anlamsız olabileceği yönündeki (en önemli) tehdittir. Modern insan çoğu zaman bir boşluk ve amaçsızlık, arasıra korku ve değersizlik, bazen de ümitsizlik içine düşer.

Bunları yaşayan insanın tecrübesinin temel dini bir tecrübeye dönüşmesi, yabancılaşmadan kurtulup bir uzlaşmaya yönelme süreci de şöyle devam eder:

1. *Allah Teâlâ ile Uzlaşma*: Bu uzlaşmanın temeli Allah Teâlâ 'nın bizi olduğumuz gibi kabul ettiği gerçeğine dayanır, O'nun sevgisini kazanacak bir şey yaptığımız için değil. Allah Teâlâ 'nın merhameti, ondan kopmamızı engellemektedir. Allah Teâlâ'nın yardım edeceği deneyimi Tillich'in şu sözleri ile karanlığımızı bazen bir ışık dalgası yarar ve sanki bir ses şunları söyler:

"Kabul edildin. Senden daha büyük olan ve adını bilmediğin tarafından kabul edildin. Bu adı şimdi sorma; belki sonra öğrenirsin. Şimdi bir şey yapmaya çalışma; belki daha sonra çok şey yaparsın. Bir şeyi araştırma; bir şey eda etmeye çalışma. Sadece kabul edildiğin gerçeğini kabul et!" [2331] Böylece

---

[2330] Paul Tillich, *Systematic Theology* (London: Nisbet, 1957).
[2331] Paul Tillich, *The Shaking of the Foundations* (London: SCM, 1949)

anlamsızlığın tehdidi ile ilgili korkunun üstesinden gelinmiş olur; burada yeni bir güven ve anlam merkezi oluşur.

2. ***Gerçek benliğimizle uzlaşma*****:** Allah Teâlâ tarafından kabul edilmenin getirdiği güven içinde kendimize daha dürüst bir şekilde bakabilme özgürlüğüne sahip olmuşuzdur. Allah Teâlâ bizi kabul ettiği için, biz de kendimizi kabul edebiliriz. Allah Teâlâ'nın huzurunda maskelerimizi çıkarırız, savunma mekanizmalarımızı ve hilelerimizi bir kenara atarız. Pişmanlık ve bağış tecrübesinde, bir yanda suçtan ve kendimize olan nefretimizden, diğer yandan da gururdan kurtuluruz. Kendimizi anlamamız ve iç bütünlüğümüzü yakalamamız, içimizde çatışan ideallerin ve iç bölünmelerin yerini alır. Gerçek kendini gerçekleştirme, bu yönelimde yatar.

3. ***Başkalarıyla uzlaşma*****:** Allah Teâlâ ile yeni ilişki biçimimiz başkalarını sevmemizi sağlar. Bir insan ancak aşırı çıkarcılığından ve ben-merkezciliğinden özgürleştiği zaman, kendini bir an unutabilir, başkalarını da oldukları gibi kabul edebilir; zira Allah Teâlâ 'nın onu olduğu gibi kabul ettiğini hatırlar.[2332]

"Bunda hemen bir beden kaldı bana nisbeti olan" yani sâlik efâlini Hakk'da fenâ eder, sıfatlarını fenâ eder, zâtını fenâ eder. Sonra Cem makâmında önce Hakk'ın zâtını giyer, Hazret-ül Cemde Hakk'ın sıfatlarını giyer, Cem-ül Cem makâmında Hakk'ın ef'âlini giyer, var olur. Zirâ "Varlık" Hakk'ındır. Hakk'ın vâriyeti ile ancak insan var olur, yani vâriyetin Hakk'ın olduğuna vâkıf olur demektir. Bu sebepten de Niyâzî: *"Kalmasın varlıkta Mısrînin vücûdu zerrece"* diyerek şiirine son vermektedir.

Kalmasın varlıkta Mısrî'nin vücûdu zerrece,
Kurtulayım vasl-ı dildâr olayım şimdengerû.
Kalmasın varlıkta Mısrî'nin vücûdu zerrece,
Kurtulayım sevgili vaslı olayım şimdiden sonra.

Gabriel Marcel 8 Kasım 1932'de günlüğüne şu notu düşer:

"Bir dükkânın önüne yatan bir köpeğe baktığım sırada dilimin ucuna bir tümce takıldı kaldı: Bir şey var ki, adına yaşamak denir; yeni bir şey daha var ki, buna da varolmak *(exister)* adı verilir: Ben varolmayı seçtim."

Peki, bu varolmak nedir? "Günlük"ün yazarı, Ben ve Başkası adlı konferansında, kişiliğin yaratıcı ayrıcalığını açıklarken bunu bize anlatmaya çalışır:

Kişi için varolmak, kendini aşarak kendini yaratmaktır.[2333]

[2332] (DÜZGÜN, 2: 1 2004), s. 40-43 makalesinden faydalanılmıştır.
[2333] (FOULGUİNE, 1998), s.104

166

Vezin: Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün

Bir şehre erişti yolum dört yanı düz meydan kamû
Ana giren görmez ölüm içer âb-ı hayvan kamû.
Bir hoş güzel yapısı var otuz iki kapısı var,
Cümle şehirlerden ulu her yanı bağ bostan kamû.
Âb u havâsı mu'tedil giren çıkamaz ay u yıl,
Dağları lâle ak kızıl bağlar gül-i handan kamû.
Bülbülleri nalân eder cân-u dili hayrân eder,
Bahçeleri seyrân eder her köşede hûbân kamû.
Eşçârda sazlar çalınır dallarda meyve salınır,
Sen sunmadan ol bulunur her emrine fermân kamû
Kim Selsebil'den nûş eder rahik anı bi-hûş eder,
Tesnîm ebed sarhoş eder olur içen mestân kamû.
Bu dediğim Cennet değil anlara ol minnet değil,
Bunun safâsı zevkine ehl-i cinân hayrân kamû.
Şehr-i hakîkattır adı, Hakk sırrını bunda kodu,
Ol sırra vâkıf olanı, Hak eyledi mihman kamû.
Olmaz anlarada hiç fesad buğz u hased kibr ü inad,
Cümle biliş yok asla yâd birbirine ihvân kamû.
Özleri canlardan aziz sözleri ballardan leziz,
Yok anda sen, ben, siz ü biz birlik ile yeksân kamû.
Ol şehre Mürsel gelmedi, anları dâvet kılmadı,
Anlar yolu yanılmadı evsafları Kur'ân kamû.
Hak mezhebi mezhebleri, deryâ-yı zât meşrebleri,
Hâsıl kamû matlableri, kadr içredir her an kamû.
Yoktur onlardan ihtilâf günden ayân Hakk bî hilâf,
Her işleri Hakk'a muzâf ruh eylemiş Yezdân kamû
Terk eylemişler kâl u kil lâl olmuş anlarda bu dil,
Her halleri Hakk'a delil hep mazhar-ı Rahmân kamû.
Gerçi sana bakıp gözü, sohbet eder söyler sözü,
Lâkin Hakk'ı bulmuş özü, söyleştiği Furkân kamû.
Dünyâya anlar gelmedi, geldiyse de eğlenmedi,
Şeytân oları görmedi, anda olar pinhân kamü
Ana girerse bir kişi gider gönülden teşvişi,
Başına bu devlet kuşu konan olur Sultan kamû.
Hemen ki ol şehre gelir her korkudan azâd olur,
Yollarda bellerde kahr div u peri şeytân kamû.
Dâr-ül emândır ol şehir lâkin girer yüzbinde bir,
Sanma ana dâhil olur hûri melek rıdvân kamü.
Kim ki o şehri özledi erenler izin izledi,

Adâb-ı Hakk'ı gözledi irşâd eder Pîran kamû.
Her semt o şehrin yoludur, lâkin girenler velidir
Anın için dopdoludur Türk ü Arab Süryan kamû
Ehlini bul ol illerin sarpın geçersin bellerin,
Yırtar yalnız gideni kurd u peleng arslan kamû.
Ehline anlar bellidir, zirâ bilir bir illidir,
Her birisi ahsen sıfat her müşküle bürhân kamû.
Gir Enbiyânın silkine bin bu vücûdun fülküne,
Kahreyle nefsin askerin gark eylesün tûfan kamû.
Var "Semme vechu'llâh" ı bul tâ görüne sana ol il,
Senden sana eyle sefer kim idesin seyrân kamû.
Candan riyâzat-ı taab çeksin anı edip taleb,
Olur riyâzat sonu derdlerine dermân kamû.
Çek sinene dağ üzre dağ şol hasta gönlün ola sağ,
Şayet ola dağ üstü bâğ yâdlar ola yârân kamû.
Can ermeyince aslına bülbül gibi gül faslına
Hep cenneti arz eylesen olur ana niran kamû
Can ilidir vasfettiğim derd ile ta'rif ettiğim,
Bundan inip döküldüler bu tenlere her cân kamû.
Gel tende koma cânını a'lâya çık bul kânını,
Lâyık mıdır insâna kim yeri ola zındân kamû.
Tut bu Niyâzî'nin sözün bunda aça gör gözün,
Bir gün gidersin ansızın görmez seni karbân kamû.
Var ol hakîkat şehrine er anda Hakk'ın sırrına,
Dolsun senin de gönlüne deryâ olup irfân kamû.

Bir şehre erişti yolum dört yanı düz meydan kamû[2334]
Ana giren görmez ölüm içer âb-ı hayvan kamû.
Bir şehre erişti yolum dört yanı düz meydan kamû
Ona giren görmez ölüm içer ölümsüzlük suyu kamû.

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ
وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ

"Şu şehre girin, orada dilediğiniz gibi, bol bol yiyin, secde ederek kapısından girin, "bağışla!" deyin, Biz de yanılmalarınızı bağışlarız, iyilere daha da artırırız" demiştik. [2335]

Beyitte geçen şehirden murad "Semsem vâdisi" dir. Cenâb-ı Hak Beyti şerîfin

[2334] **Kamu:** (Kamuğ) t. Hep, bütün, tamamen
[2335] Bakara, 58

toprağından Âdem aleyhisselâmın balçığı yapıldığı vakit fazlasını Kürsî cinân (cennetler) çevresine serpti. İşte Semsem vadisi andan yaratıldı, çünkü Semsem Âdem aleyhisselâmın balçığından arta kalana derler. O şehrin büyüklüğüne nisbetle cennetler bir hardal tanesi kadardır. Cennet ehli zevk ve tenezzühe istek duydukları vakit oraya çıkarlar ve sonra tekrar cennete dönerler. Aynı burada da gezinti için halkın çiftliklere çıktıkları gibi. Lâkin Ârifler dünyâ ve âhirette istedikleri zaman rü'yada veya varlıklarından soyunup o şehre giderler, kapısında karşılanırlar, elbiselerini çıkarırlar ve o şehrin kendine has elbisesini giyip içeriye girerler.

O Velî veya Ârif kişi hangi makâmda ise, altından ağaçlar ve üzerindeki altın meyveler, o Ârifin makâmından konuşup tesbih ederler ve herhangi bir ağaca baksa kendi sûretini görür. İşte orada böylece zevklenirler ve nimetlenirler. Çıkarken şehrin kapısında oranın elbisesini bırakır ve yine kendi elbisesini giyer.

Oraya giren kimsenin tevhiddeki makâmı; ***Cem, Hazret-il Cem, Cem-ül Cem ve Ahadiyyet*** makâmından aşağı olmamalı. Cem makâmından aşağı olursa o şehre giremez. İşte bu Semsem vâdisine ***"Hakîkat şehri"*** denilir, Kürsî üstündedir, yeryüzünde değildir. Yeryüzünde olan "Cennet-ül-Velâyet" dir (Velîlik cenneti). İşte bu şehre giren bir daha ölmez. İkram edilende geri alınmaz. Çünkü Allah Teâlâ bir kulu sevdi mi daha onu terk etmez.

Bir misal verecek olursak

Hz. Ali kerreme'llâhü veche şöyle rivâyet etmiştir: Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem beni, Zübeyr'i ve Mikdâd b. el-Esved'i bir yere gönderirken:

"Hah bahçesine varıncaya kadar yol alınız. Orada mahfe [2336] ***içinde bir yolcu kadın bulacaksınız. Kadının üzerinde bir mektup vardır. Onu alıp bana getiriniz"*** buyurdu. Bunun üzerine yola çıktık, nihâyet söz konusu bahçeye vardık. Hakikaten kadını orada mahfe içinde bulduk. Ona:

"Mektubu çıkar!" dedik. Kadın:

"Bende mektup yok" dedi. O zaman ona:

"Ya mektubu çıkarır verirsin, ya da seni soyar mektubu biz buluruz!" dedik. Bunun üzerine kadın mektubu saçının örgüleri arasından çıkardı. Biz de mektubu Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme getirdik. Mektubu Hatib b. Ebî Belteâ radiyallâhü anh Mekke'deki bazı müşriklere göndermiş olup, onlara, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin (Mekke'yi fetih seferiyle ilgili) bazı işlerini haber veriyordu. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ona:

"Bu ne iştir ey Hatîb?!" diye sordu. O:

"Bana kızmada acele etme ey Allah Teâlâ'nın Rasülü. Ben Kureyş'e dışardan katılan bir adamım. Onlardan değilim (aramızda kan bağı yok). *Senin beraberindeki muhâcirlerin* (Mekke'de) *akrabaları var. Mekke'deki mallarını ve ailelerini himâye ederler. Bu şekilde nesepten gelen hâmilerim olmadığı için, oradaki yakınlarımı himaye edecek bir el edineyim istedim. Bunu katiyen küfrüm veya dinimden irtidadım veya İslâm'dan sonra küfre rızamdan dolayı yapmadım"* dedi. Hz.Peygamber: *"Bu size doğruyu söyledi!"* dedi. Hz.Ömer radiyallâhü anh

[2336] Mahfe: Deve, fil gibi hayvanların üzerinde seyahat edenleri sıcak, güneş vb. tesirlerden korumak için yapılan kafesli çadır sepet.

atılarak:

"Ya Rasûlüllah (sallallâhü aleyhi ve sellem)! Bırak beni şu münafığın kellesini uçurayım!" dedi. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem:

"Ama o Bedir'e katıldı. Ne biliyorsun, belki de Allah Teâla Bedir ehlinin hâline muttali oldu da: 'Dilediğinizi yapın, sizleri mağfiret etmişim' buyurdu." Bu olay üzerine Allah Teâlâ şu vahyi indirdi:[2337]

"Ey iman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları velîler/dostlar edinmeyin. Siz onlara karşı sevgi yöneltiyorsunuz; oysa onlar Hakk'tan size geleni inkâr etmişler, Rabbiniz olan Allah'a inanmanızdan dolayı Rasülü de sizi de (yurtlarınızdan) sürüp-çıkarmışlardır. Eğer siz, Benim yolumda cihad etmek ve Benim rızamı aramak amacıyla çıkmışsanız, (nasıl) onlara karşı hâlâ sevgi gizliyorsunuz? Ben, sizin gizlediklerinizi ve açığa vurduklarınızı bilirim. Kim sizden bunu yaparsa, artık o, elbette doğru yoldan sapmış olur." [2338]

Bir hoş güzel yapısı var otuz iki kapısı var,
Cümle şehirlerden ulu her yanı bağ bostan kamû.

Bir hoş güzel yapısı var otuz iki kapısı var,
Cümle şehirlerden ulu her yanı bağ bostan kamû.

Otuz iki farz imâ edilmektedir. Ancak bu bahsedilenden başka bir mana da murat edilmiş olmasıda düşünülebilir.

Otuz İki Farz

"Otuziki Farz" terimi, özellikle yurdumuzda, dolayısı ile Hanefi mezhebinin hâkim olduğu yerlerde İslamın önemli temel prensiplerinin, avam anlayışı ile bir araya getirilmesini anlatır ki şunlardır:

İmanın şartları (6)
İslamın Şartları (5),
Namazın farzları (12)
Abdestin farzları (4) ,
Gusulün farzları (3),
Teyemmümün farzları (2),

Bu otuz iki önemli farz "Elli Dört Farz"a göre daha tutarlı ve daha önemli sıralama olmakla beraber bu da ilmî bir temele oturmamaktadır ve genel olarak bütün müslümanların anlayışını yansıtmaz.

Çünkü:

1. Öncelikle en önemli farzlar bunlardan ibaret değildir. Cihad, anneye-babaya ihsan, yakınlarla iyi ilişkiler gibi bazı prensipler, Otuz iki Farz'da sayılanların bazılarından daha önemli olabilir. Binaenaleyh, böyle bir sınırlama, İslamı bu yolla öğrenen birisini dinin isteklerinin bunlardan ibaret olduğu vehmine düşürebilir.

2. Bu prensiplerin tamamı ibadetlere, dolayısı ile ahiret âlemine ait prensipler

[2337] Buhârî, "Cihad" 141, 195, "Tefsir" Mümtehine 1; Müslim, "Fedâilu's-Sahabe" 161
[2338] Mümtehine, 1

olması; İslam'ın dünya düzenine hiç yer vermediği tamamen Allah Teâlâ ile kul arasında bir din olduğu kanaati uyandırabilir. Nitekim bunların hiç birisi hukuki prensipler değildir. Oysa İslami prensiplerin pek çoğu dünyaya bakan hukukî düzenlemelerdir ve kanunla belirlenmiş müeyyidelere sahiptirler.

3. İman, İslam, namaz, abdest, gusül ve teyemmüm gibi esaslar bütün İslami mezheplerde bulunmakla beraber, bunların farzları ya da şartları herkese göre aynı sayıda değildir.

Mesela abdestin farzları Hanefilere göre dört iken Şafiilere göre altıdır. Dolayısıyla onların otuz iki farzdan değil, otuz dört, belki de kırk farzdan söz etmeleri gerekir. Nitekim Hanefilerin de hepsi otuz iki farzdan söz etmezler. Bazıları bunun otuz üç farz olduğunu söylerler. Bu fark da teyemmümün farzlarının iki ya da üç olarak sayılmasından kaynaklanır. Kısaca "iki darp (vuruş) bir niyet" ifadesiyle anlatılan bu farzlar, mahiyet olarak aynı olmakla beraber, iki vuruş (darp)un, vuruş olmalarına göre bir farz, ya da iki ayrı vuruş olmalarına göre iki farz sayılması bu farkı doldurur. Nitekim şu anda Yugoslavya'da yaşayan müslümanlar arasında **"Otuz üç farz"** teriminin bulunduğu ve onların, "otuz iki" diyenlerin yanlışlık yaptıklarına hükmettiklerini öğreniyoruz.

4. Otuz iki farz arasında bulunan "İslam'ın şartları"nın, aslında "kelime-i şehadet" dışındakiler İslam'ın şartı değil, İslam'ın rüknü ve hadisteki ifadesiyle; üzerlerine İslam'ın bina edildiği esaslardır. Şart, bulunmadığında meşrutun dahi bulunmadığı şeydir:

Mesela abdest namazın şartıdır. Namaz meşruttur. Abdest olmasa namaz da olmaz. Oysa namazı, orucu, zekâtı ve haccı bulunmayan, insan müslüman değildir denilemez. Demek ki bunlar İslam'ın şartı değillerdir. Belki rükünleridirler. Diğer yönden bir hadiste İslam'ın beş şey üzerine oturduğu söylenir ve bu rükunler sayılır ama başka Hadislerde daha değişik sayılarda ve daha değişik rükünlerden de söz edilir. Öyleyse İslam'ın rükünlerini dahi beşle sınırlamak doğru olmaz. Keza, iman esasları da altı maddeden ibaret değildir: İcmalen daha aza indirilebilecekleri gibi, tafsilen daha çoğa da çıkarılabilirler.

5. "Otuz İki Farz" sayılırken hem imanın şartlan hem de İslam'ın şartları sayılmış, ama bunların pek çoğunun kendi içindeki şartları ayrıca sayılmadığı halde, İslam'ın şartlarından gösterilen namazın ayrıca şartları sayılmış, hatta daha ileri gidilerek namazın şartlarından birinin (abdestin) şartları dahi bu sayıya dâhil edilmiştir. Buna göre zekâtın, haccın ve orucun; hatta haccın şartı olan İhramın da şartları sayılabilir ve bu rakam çok daha kabarık olabilirdi. Bütün bunlar, bu rakamın hem sistematik, hem ilmi hem de İslami olmadığını gösterir. Binaenaleyh, en olumlu yaklaşımla nihayet şöyle söylenebilir: Farzları otuz iki ile sınırlandırmak, çocuklara ve avama en az bu sayıdaki önemli farzı bilme kolaylığı sağlar ve onlara bir son tayin ederek en azından bu kadarını öğrenmelerini kolaylaştırır. Yoksa İslam'ın farzları otuz ikiden ibaret değildir.[2339]

[2339] İslam Fıkhı Ansiklopedisi, Alim

Âb u havâsı mu'tedil giren çıkamaz ay u yıl,
Dağları lâle ak kızıl bağlar gül-i handan kamû.
Suyu ve havâsı hoş giren çıkamaz ay ve yıl,
Dağları lâle ak kızıl bağlar gül açmış kamû.

Bülbülleri nalân eder cân-u dili hayrân eder,
Bahçeleri seyrân eder her köşede hûbân kamû.
Bülbülleri nalân eder cân ve gönülü hayrân eder,
Bahçeleri seyrân eder her köşede güzeller kamû.

Eşçârda sazlar çalınır dallarda meyve salınır,
Sen sunmadan ol bulunur her emrine fermân kamû
Ağaçlarda sazlar çalınır dallarda meyve salınır,
Sen sunmadan ol bulunur her emrine fermân kamû

Eşçârda sazlar çalınr" demek ağaçlar oraya giren ârifin makâmından tehlil-ü tesbih (Kelime-i tevhid ve ismi- celâl ile zikir) ederler. O ârif kimseye ikramen ağaçların meyveleri kevn, yani kainât büyüklüğündedir.

Arzu ettiğin vakit o meyva sana gelirken ufala ufala ağzına gelir; tam yenilecek kadar küçülür ve kendiliğinden ağzına girer, o meyvaları hiç el ile tutmazsın.

Kim Selsebil'den[2340] nûş eder rahik[2341] anı bi-hûş eder,
Tesnîm[2342] ebed sarhoş eder olur içen mestân kamû.
Kim Selsebil'den tadar sarar onu sersem eder,
Tesnîm ebedi sarhoş eder içen olur sarhoş kamû.

عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا "(Bu şarap) ***orada bir pınardandır ki adına Selsebîl denir."***

يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ ***"Kendilerine ağzı mühürlü saf şarap şişelerinden şarap ikram edilir."***

وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ ***"Ve onun mizacı tesnîmdendir. (O) Bir kaynaktır ki, ondan ancak mukarrep olanlar içerler."***

Semsem vâdisinin üç ırmağı vardır: Selsebil, rahik, tesnîm'dir.

Bu dediğim Cennet değil anlara ol minnet[2343] değil,
Bunun safâsı zevkine ehl-i cinân hayrân kamû.

[2340] İnsan, 18
[2341] Mutaffifîn, 25
[2342] Mutaffifîn, 27
[2343] **Minnet:** iyiliğe karşı duyulan şükür hissi birisine iyilik etmek, yapılan iyilikleri sayarak başa kakmak.

Bu dediğim Cennet değil onlara o minnet değil,
Bunun safâsı zevkine cennet ehli hayrân kamû.

Şehr-i hakîkattır adı, Hakk sırrını bunda kodu,
Ol sırra vâkıf olanı, Hak eyledi mihman kamû.
Şehr-i hakîkattır adı, Hakk sırrını bunda kodu,
O sırra vâkıf olanı, Hakk misafir eyledi kamû.

Olmaz anlarada hiç fesad buğz u hased kibr ü inad,
Cümle biliş yok asla yâd birbirine ihvân kamû.
Olmaz anlarada hiç fesad buğz, hased kibr ve inad,
Cümle biliş yok asla yâd birbirine ihvân kamû.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;
"Allah Teâlâ'nın sana verdiğini men edecek, men ettiğini de verecek yoktur..." [2344]

Özleri canlardan aziz sözleri ballardan leziz,
Yok anda sen, ben, siz ü biz birlik ile yeksân[2345] ***kamû.***
Özleri canlardan aziz sözleri ballardan leziz,
Yok onda sen, ben, siz ve biz birlik ile beraber kamû.

Ya, bu insan nevinin kimi nebi, kimi veli, kimi salih, kimi de fasık. Bu çeşitli dereceler ne demektir? Bu soruya da şu cevabı veririz:

Derecelerin çeşitli oluşu marifet babındadır… Asıl imanda cümlesi beraberdir; ama marifet babında beraber değillerdir. Nitekim şahla geda; aza da beraberdir. Ama libasta, devlette ve mansıpta beraber değillerdir. İnsanın insanlığı ise, marifet libasında ve manevi devletindedir. Nitekim padişahın padişahlığı; bedeni ile değil, mertebesi, devleti ve mansıbı iledir. [2346]

Mürid şeyhinin sözlerinin Allah Teâlâ'dan olduğuna itikad etmelidir. Onların hallerinde *"sen, ben, siz ve biz birlik ile beraber "* olmak vardır.

Üftade kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz buyurdu ki;
"Nebi sallallâhü aleyhi ve sellemin: ***"Hak Ömer'in lisanıyla konuştu"*** [2347] *buyurduğu gibi, sana söylediklerime kulak vermeli ve sana konuştuklarımın tamamının Allah Azze ve Celle 'den geldiğine itikad etmelisin.*[2348] *Söylediğim hu-*

[2344] Buhârî, Ezan, 55; Müslim, Salât, 184, 205; E. Davud, Salât, 140; Tirmizi, Salât, 108
[2345] **Yeksan:** Beraber. Bir. Düz. Her zaman
[2346] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasav., ONYEDİNCİ SUAL VE CEVABI
[2347] Tirmîzî, Menâkıb, 17 (3682); Ebû Dâvud, Haraç 18 (2962)
[2348] (BAHADIROĞLU, 2003), s.137; (HÜDAYİ), c.I, v.5a

suslarda sana şüphe arız olursa, yerinden kalkmadan onu bana sor. Ta ki şüphe izale olup rahatlayasın. Aksi hâlde tarîkında sana set olur ve aramıza soğukluk girer. Şüphesiz ben sana Allah Teâlâ rızası için konuşuyorum. Sen de Allah Teâlâ için beni dinliyorsun. Aramızda başka bir maksat yok." [2349]

Ol şehre Mürsel gelmedi, anları dâvet kılmadı,
Anlar yolu yanılmadı evsafları Kur'ân kamû.
Ol şehre Rasüller gelmedi, onları dâvet kılmadı,
Onlar yolu yanılmadı sıfatları Kur'ân kamû.

[Mesnevîhân Sirâceddîn, Çelebi Hüsâmeddîn'den şöyle nakleder ki:

"Bir gün Çelebi Hüsâmeddîn müridlerinden birine, şeriata aykırı işlerle uğraşmaması için yemin veriyordu. Bir rahle üzerine de üstü örtülmüş olduğu halde Hakîm Senâî'nin ***"İlâhînâme"***sini müridin önüne getirdiler. O anda Mevlânâ içeri girerek:

"Bu ne yemindir?" diye sordu. Çelebi Hüsâmeddîn de :

"Yemini bozmasından korktuğum için ona Mushaf'la yemin verdirmedim. İlâhînâme"nin üzerini kapadım, bunun üzerine yemin vereceğim" dedi. Bunun üzerine Mevlânâ Celâleddin:

"Buna edilen yemin, Kur'ân'a edilen yeminden sağlam olur. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in sureti yoğurttur. Senâî'nin bu kitabındaki mânâlar ise, Kur'ân-ı Kerim'in yağı ve kaymağıdır" dedi.][2350]

"O şehre Mürsel gelmedi", yani o hakîkat şehrine Resûl gelmedi, zirâ orası dâr-ı teklif, bir teklif yeri değildir.

Hakk mezhebi mezhebleri, deryâ-yı zât meşrebleri [2351]
Hâsıl kamû matlableri,[2352] ***kadr***[2353] ***içredir her an kamû.***
Hakk mezhebi mezhebleri, deryâ-yı zât meşrebleri,
Hâsılı bütün dilekleri matlableri, kıymet içredir her an kamû.

Amelî mezhebleri arasında anlaşmazlık çoktur. Çünkü hakîkat ehlinin mezhebi yalnız bir türlüdür, aralarında hiç anlaşmazlık yoktur. Onlar her işlerini Hakk'a tefviz, yani Hakk'a havale etmişlerdir. Ârifin her hareket ve sekenâtı Hakk'a delildir. Zirâ kendileri Rahmânın mazharıdırlar.

Fıkhî konulardaki farklı mezhepleri rahmet unsuru olarak gören İbn'ül Arabî,

[2349] (BAHADIROĞLU, 2003), s.137; (HÜDAYİ), c.I, v.17b
[2350] (KARABULUT, 1984), s. 26
[2351] **Meşreb:** Huy. Yaradılış. Adet. Ahlâk. Gidiş. ...
[2352] **Matlab:** İstek, istenilen şey. Hallolunacak mesele. Mebhas. Kaziye.
[2353] **Kadr:** İtibar. Değer, kıymet. Haysiyet. Derece miktarı. Miktar. Meblağ. Takat. Takdir, rızkı taksim eylemek. Gına

dönemin fakihlerinin, Allah Teâlâ'nın sonsuz rahmetiyle hep geniş tuttuğu şeriat yolunu kendi içtihatlarıyla daraltmalarından şikâyet eder. Bunu söylerken kayıtsız geniş mezhepliliği kastetmez. Zaten kendisi ve talebeleri söz konusu olduğunda azimeti esas alır ve azimetin bırakılmasına cevaz vermez. [2354]

Yoktur onlardan ihtilâf [2355] ***günden ayân Hakk bî hilâf,***
Her işleri Hakk'a muzâf [2356] ***ruh eylemiş Yezdân*** [2357] ***kamû***
Anlaşmazlık yoktur onlarda, Hakk ikiliksiz günden ayân,
Her işleri Hakk'a bağlı Yezdân ruh eylemiş kamû

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;
"Mü'minin misali, rüzgârın kuruyuncaya kadar sağa sola eğdiği, bazen yere yıktığı bazen doğrulttuğu ekin dalı gibidir. Nihayet eceli gelir. Münafığın misali de, kendine hiçbir şey isabet etmeyen ve dimdik ve sağlam bir şekilde duran katran/çam ağacı gibidir. Şu kadar var ki, bu ağacın sökülmesi bir hamlede gerçekleşir." [2358]

Terk eylemişler kâl u kil lâl olmuş anlarda bu dil,
Her halleri Hakk'a delil hep mazhar-ı Rahmân kamû.
Terk eylemişler dedi ve denildi dilsiz olmuş onlarda bu gönül,
Her halleri Hakk'a delil hep Rahmân mazharı kamû.

Gerçi sana bakıp gözü, sohbet eder söyler sözü,
Lâkin Hakk'ı bulmuş özü, söyleştiği Furkân kamû.
Gerçi sana bakıp gözü, sohbet eder söyler sözü,
Lâkin Hakk'ı bulmuş özü, söyleştiği Furkân kamû.

"….Kulum bana devamlı nafile ibadetleri ile yaklaşır. Bunun sonucunda ben onu severim. Bir kere onu sevdim mi ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Eğer benden bir şey isterse onu veririm. Bana sığınırsa

---

[2354] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 25

[2355] **İhtilâf:** anlaşmazlık, uyuşmazlık, karışıklık, ikilik, ayrılık, farklılık.

[2356] **Muzaf:** (Zayf. dan) Bağlı. Katılmış. İzâfe olmuş. Bağlanmış. Gr: Başka bir isme katılmış ve onu tamamlamış olan isim. "Evin kapısı" dediğimiz zaman; "kapı", "ev"i tamamlıyor. Bu muzâfdır

[2357] **Yezdan:** f. Cenab-ı Hak. (Mecusilerce) : Hayırları yaratan hayır ilâhı dedikleri mevhum mâbud

[2358] Buhârî, Merdâ, 1; Müslim, Sıfetü'l-münâfikîn, 58, 60; Tirmizî, Edeb, 79; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 454; İbn Ebî Şeybe, Mûsannef, VI, 163 (30346). Mesel için bkz. Râmhumüzî, Kitâbü emsâli'l-hadîs, s. 79,80 (37); Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-emsâl, s. 212, 213 (315); Abdülmecîd Katâmış, el-Emsâl el- Arabiyye, s. 163. (UYSAL, 23 Bahar 2007)

muhakkak onu korurum." [2359]

<u>Dünyâya anlar gelmedi, geldiyse de eğlenmedi,</u>
<u>Şeytân oları görmedi, anda olar pinhân kamû</u>
Dünyâya onlar gelmedi, geldiyse de eğlenmedi,
Şeytân oları görmedi, dünyada gizli olur kamû

"Dünyaya anlar gelmedi", evet Ahadiyet-üs-seyr olanlar, yani vahdet zevkiyle Hakk'a ulaşanlar hiç dünyâya gelmedi demektir. Onları dünyâda görürsün velâkin onlar çocukluğundan Hakk'ladır. O gibi kimse şimdi dünyâda olur mu? Olmaz, geldi ise de eğlenmedi.

Şeytan'ın İsimleri

İblis ve *Şeytan* kelimeleri büyük bir ihtimalle, Grekçe *diabolos* ve İbranice *satan* kelimelerinden türetilmiştir. *Satan* kelimesi Arapçaya Habeşliler vasıtasıyla girmiştir. Bu kelimenin yabancı menşei göz önünde bulundurulduğunda *şeytan* düşüncesinin tamamen Arap çok tanrıcılığa yabancı olduğu, gerçeğe oldukça uygundur.

Bazı kelamcılar, *iblis* ve *şeytanın* iki ayrı varlık olduğunu açıklasalar da; açık bir şekilde bazı ayetlerde bu iki kelimenin, birbirlerinin yerlerine kullanılıyor olması bu düşünceyi çürütmektedir. Bununla birlikte *İblis* terimi *Şeytan* teriminden daha az kullanılmıştır; Kur'an-ı Kerim'de sadece dokuz yerde geçmektedir. Bunlardan birisi hariç, her zaman Âdem aleyhisselâma, secde etmekten kaçınan *"asi varlık"* (iblis) kıssasında geçmektedir. Bu istisnada *Şeytan* ismi, basit bir sıfat olarak kullanılmıştır. [2360]

"Şeytan onları görmedi", de olan zahiri durum dâimi zikir sahibinden şeytân bir mil mesâfeden uzak durmasıdır. Bu mesâfe Dörtbin adımdan fazla olup, daha yakından yaklaşamaz. Bazı muvahhid dâimî zikirde olmayınca kalbi gâfil kalır. İşte o kimseye şeytan Cem makâmına kadar musallat olur. O kimse Cem makâmına ayak basınca çekilir. İşte dünyaya gelip de eğlenmeyen ve şeytânın kendilerini görmedikleri kimseler bunlardır.

Türkelili Küçük Hüseyin Efendi anlatıyor ki:

Mürşidim Hacı Hasan Darendevî (hyt: 1984) kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz efendim bir ziyaretimde evvelki sohbetlerimizdeki gibi çay yaptırdı. 2 saat sohbet buyurdu ve dedi ki:

"Allah Teâlâ başımdaki saçlarım teli adedince sırlarını keşfedecek zekâ akıl nimeti ihsan etti. Acizliğimi de bilmeyi de lutfetti. Bu güne kadar Hakk'tan ayrı olmadım. Şeytan bizi görmedi. Salihleri Allah Teâlâ hıfz eyledi ve miraçta Allah Teâlâ buyurdu.

"Habibim hiçbir nebiye nasib olmayan lütfum sana nasib oldu. Birde ümmetini araya koydun. Ümmetinin salihlerini de nebilerimle bile ümmetinin

---

[2359] Buhârî. Rekaik, 38; İbn. Mâce. Fiten. 16.38
[2360] (M.J.L.Young, et al., 2003/1 c. II, sayı: 3)

salihlerini de namazda andırdın."

Bu sözlerden anlaşılıyor ki, salihlerin şeytan tarafından görülmediğidir. Bu **görmeme** deki mana ise şeytanî ve şerli işlerin salihler tarafından işlenilmemesidir. Bu kuvveti bulamamak demektir.

Muhyiddîn İbnu'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîze göre iblis, Bu hususiyeti ile âlemleri kuşatmıştır ve onun hükümranlığı altında sayılamayacak kadar ruhlar mevcuttur ki, hepsi idlâl ve iğvaya memurdurlar. Bu ruhlar, tabiat âleminde bütün eşyaya, her şeye sirayet etmiştir ve hatta insanın tabiatında dahi şeytanî bir "kuvve" vardır. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimizin:

"Her kimse ile beraber bir şeytan doğar ve ben, benimle beraber doğan şeytanı İslâma getirdim" buyurmaları da insan nefsindeki bu "kuvve"ye, yani "vehm"e işarettir. (Konuk, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme Ve Şerhi,* c.I, s.30)[2361]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, ***" Ben şeytanımı Müslüman ettim,"*** demedikçe kimse ona iman etmedi. [2362]

Beyit:
Bu yolda yüz bin tane Âdem yüzlü İblis var.
Her insan yüzlüyü sakın insan sanma.[2363]

Bir şeyin tecelli etmesi o sıfatın zuhur edeceği vücudu bulması gerekmektedir. Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de bildirdiği üzere şeytanın etkisi avanesi olduğundan salihlerin şeytan ile bir birlikteliği olmamaktadır.

İblis: ***"Ya Rab! O halde insanların diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver."*** dedi.

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: ***"Haydi sana mühlet verildi!"*** O belli vaktin gününe kadar. İblis:

"Öyle ise izzet ve şerefine yemin ederim ki, ben onların hepsini mutlaka aldatır, saptırırım." "Ancak içlerinden ihlâs ile seçilmiş has kulların müstesna." dedi.[2364]

<u>Ana girerse bir kişi gider gönülden teşvişi,</u>
<u>Başına bu devlet kuşu konan olur Sultan kamû.</u>
Ona girerse bir kişi gönülden karışıklığı gider,
Başına bu devlet kuşu konan olur Sultan kamû.

"Gönülden teşvişi" bırakmak öyle bir noktaya varır ki rızkını dahi talep etmekte tevekkülün son derecesine kavuşur. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu

---

[2361] (ÇAKMAK, -1994), s.15
[2362] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.218), s. 305
[2363] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.360) s.446
[2364] Sâd, 79-83

ki;

"Eğer sen onun peşine gitmezsen o sana gelecektir. Yani gönderilecektir." [2365] *"Müstağni olanı Allah Teâlâ zenginleştirir..."* [2366]

<u>Hemen ki ol şehre gelir her korkudan azâd olur,</u>
<u>Yollarda bellerde kahr div u peri şeytân kamû.</u>
Hemen ki ol şehre gelir her korkudan azât olur,
Yollarda bellerde kahr dev ve peri şeytân kamû.

<u>Dâr-ül emândır ol şehir lâkin girer yüzbinde bir,</u>
<u>Sanma ana dâhil olur hûri melek rıdvân kamü.</u>
Emin yurttur o şehir lâkin girer yüzbinde bir,
Sanma ona girer olur hûri, melek, rıdvân kamü.

<u>Kim ki o şehri özledi erenler izin izledi,</u>
<u>Adâb-ı Hakk'ı gözledi irşâd eder Pîran kamû.</u>
Kim ki o şehri özledi erenler izin izledi,
Hakk'ı adâbını gözledi irşâd eder Pîrler kamû.

<u>Her semt o şehrin yoludur, lâkin girenler velidir</u>
<u>Anın için dopdoludur Türk ü Arab Süryan kamû</u>
Her semt o şehrin yoludur, lâkin girenler velidir
Anın için dopdoludur Türk, Arab ve Süryanî kamû

<u>Ehlini bul ol illerin sarpın geçersin bellerin,</u>
<u>Yırtar yalnız gideni kurd u peleng arslan kamû.</u>
Ehlini bul ol illerin sarp belleri geçersin,
Yırtar yalnız gideni kurd, kaplan ve arslan kamû.

"Ehlini bul" Maneviyat yoluna karşı en etkili zarar avamdan ve kendini dine adayanlardan gelmemiş, tersine ehil olamamış, ancak veli olabilmek için bu kılığa girmiş ve görünenlerden gelmiştir.

Müderrisin oğlu Çelebi Şemseddin (rahmetullâhi aleyh) şöyle rivayet etti ki:
Âşık dostlar Mevlânâ'nın müridi olunca, Mevlânâ dua etti ve:
"Yüce Allah Teâlâ sizi eski kurtların şerrinden korusun" dedi. Dostlar:
"Onlar nasıl kavimdirler" diye sordular. Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz:
"Onlar, Hakk yolunu kesenler, kendi arzularına uyanlar ve yeni usuller icade

---

[2365] Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem hurmayı almakta olan kimseye bu kelâmı buyurdu. Iraki, IV/269; el Mekki, II/14
[2366] Nesai, Zekât, 89; Tirmizi, Zühd, 17

eden cahil münkirlerdir" dedi. [2367]

وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ

وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ

"Yalnız giden" hakkında Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Eğer insanlar tek başına sefere çıkanın durumu konusunda benim bildiklerimi bilselerdi hiçbir kimse gece tek başına sefere çıkmazdı" [2368]

İnsanın varlığı kendi başına alınamaz. İnsan âlemde varlık olarak alınmalıdır. Âlemde var olmak süjeyi [2369] aştığımızı gösterir, fakat âlemi aştığımızı göstermez. Çünkü insan kimliği ve özü itibariyle sonludur; sonsuz varlığı yaşayamaz, ama düşünür ve (bu düşünce insanî varlığın kendini aşmak için yaptığı en büyük çabadır. Sırf sonlu olduğumuz için sonsuza açığız. Niceliği sonsuz olarak düşünebiliriz. Artık bu düşüncemiz sonlu **"var olan"** lar hakkındaki düşüncemiz cinsinden değildir. Çünkü onları duyularımız ve algılarımızla kontrol ediyoruz. Burada bu kontrol sınırını aşıyoruz. Bunun için sonsuza ait düşüncemize **"İnanma"** (yalnızlıktan kurtulma) deriz. Ayrıca sonsuz varlık hakkındaki düşüncemiz bir seçme olmayıp, bilakis sonlu olan varlığımızın var olanlar üzerindeki düşüncesinden çıkardığı "mantık" bizi sonlu olmayan, sonsuz varlık üzerinde düşünmeye zorlar. [2370]

İnsan, bütün **"mamul"** eşyası, aletleri, iş sistemi ile **"dünya"**sını kurarken, bu şeylerin devamlılığını temin edecek bir dayanağa, aşkın bir değere muhtaçtır. Bu aşkın değer olmaksızın **"dünyasında"** değer dediği şeylerden, onların her zaman için faydalılık, doğruluk ve güzelliklerini saklayacaklarından emin olamaz. O suretle ki objelerden ibaret olan **"dünya"** sı âdeta bu aşkın varlık tarafından, her yönden kuşatılmıştır. Şuur verilerinden ibaret dünyası olduğu için, aşkın varlık yoktur. Tam tersine, aşkın varlık olduğu için "dünya" sı vardır ve o sayede devam eder. Aşkın varlık olduğu içindir ki, insanî varlık şuurlu ve manevî varlık olabiliyor. Ahlâk ve dini mümkün kılan ve ruhlar arası iştiraki doğuran aşkın münasebet olmasa, insanlık ortadan kalkar.[2371]

Âlem aşkın varlığın tecelli sahasıdır (ortaya çıkış alanıdır). Allah Teâlâ'ya, insana ve âleme iman bilginin tamlığını ve bütünlüğünü sağlar. Bu imanın sağladığı bilgi muvazenesi (dengesi) dışında ise, yalnızca mekanizm, akıl-dışı varlık, kor tabiat ve hercümerç (karmaşa ve kargaşa) vardır. Düşüncemizden Allah Teâlâ'yı kaldırırsak (yalnız kalırsak) insanın şuuru, hürlüğü ve sorumluluğu mana-

[2367] (YAZICI, 1995), s. 633
[2368] Ebu Cemre El Ezdi. Behçetun Nüfus. III/144
[2369] **Süje:** Özne, fiili yapan, fail.
[2370] (SANAY, 1986), s.88; Varlık ve Oluş, s. 99
[2371] (SANAY, 1986), s.89, Felsefeye Giriş, 2. kitap, s. 165, 226, 283

sız kalır. İradesiz, zekâsız, kör tabiat kuvvetine indirilir. Fakat tabiatın kör kuvveti, şuuru doğuramaz. Aşkın varlığın tabiata müdahalesi ise, tabiatüstünde bir varlık olan insanı meydana getirir. Üstünün aşağıya etkisi, Allah Teâlâ'dan insana ve âleme doğru açılış, âlemin anlaşılmasını mümkün kılar. İnsan aşkın varlığa karşı sorumlu olduğu içindir ki kendi kendisine ve başka insanlara karşı sorumludur. Ve böyle olduğu için de daha ahlâkî ve içtimaî kanunlara sahiptir. İnsanın kuvveti aşkın varlığa bağlanışından ileri gelir. Aşkın varlığı kaldırınca insan cynik'lerin[2372] zavallı köpeğinden farksız kalır. İnsan mutlak olarak hür değil, ancak, sahip olduğu şuur nisbetinde hürdür. Onun için onun hürlüğüne varlık derecelerine nazaran yükselen ve mutlak varlığa nazaran alçalan nisbî muhtarlık demek doğru olur. Allah Teâlâ'yı, âlemi ve insanı birlikte düşünmedikçe ne hürlüğü, ne bu şuuru anlamak mümkün olur. [2373]

Bu anlatılanlardan anlaşılan inanmak ve birine dayanmak ve bu dayanılan şeyin Allah Teâlâ olması insanın ilerlemesinde büyük bir güç olduğu gibi kurtuluş reçetesi olduğu da açıktır.

Beyitte geçen kurt ve arslandan murad, nefis ve şeytândır. Mürşid-i Kâmili bulmadan o hakikat şekline gidilmez. Öyle kitap okumak ve yalnız sohbet dinlemekle de olmaz, kâmile bey'at lâzımdır.

Nakıs MürşidlerinTerbiyesinin Zararları

Tasavvufta şuur ve şuuraltını terbiye eden sistemdir. Terbiye sayesinde insan kendisini ve etrafını muhafaza etmeye başlar. Bu nedenle ahlakî değerlerde yükselme olur, ferd ve toplum huzura kavuşur. Bu usûlde nihaî hedeflere kavuşmak içinde sevgi ve ceza müeyyideleri uygulmada bulunmaktadır. Çünkü ruhun ilâhi iradeye intibakını sağlamak için nefsin cezalar alması ise onsuz ruhânî uyumun olmamasındandır. **Bu nedenledir ki tasavvufî terbiye yar kenarında yürüyen yolcunun tedirginliği kadar sıkıntılı, zayiatıda ve menfaatıda çok olan usûldür.**

Şuur'un kelime manası anlayış, idrak, vicdan, hiss-i zâhirle duymaktır. Istılâhî manası ise kendi varlığından haberi olma, inceliklerini iyice idrak etmedir.

Müridin mürşide teslim olması demek terakkide kendisine elzem[2374] olan cezalara[2375] razı olmak için verilen bir sözleşme demektir. Terbiyede şuur ve altındaki nedenleri iyi tesbit eden ve sezen mürşid talebesini yüksek mertebelerdeki olgunluğun açığa çıkmasını sağlar. Mürşidin uygulamasındaki ceza müeyyidesi isabetli ve uygun oldukça mürid kendini tanımakta geç kalmaz ve çabuk olgunlaşır.

Dinin insanlar üzerinde uyguladığı ceza bölümü insanı cezalandırırken diğer taraftan toplumu ve ferdi emniyete almak için tedbir almak içindir. Yoksa suç işleme güdüsü insanın içinde yok edilmesi gibi durum yoktur. Ancak bazı ileri seviyelerde

---

[2372] Cynac= (K'inik) : Rahatlığa, hayatın zevklerine ve zenginliğe karşı çıkan köpekler gibi, serbest, başıboş yaşamayı yeğleyen antik felsefî bir görüş.

[2373] (SANAY, 1986), s. 90; Felsefeye Giriş, 2. kitap, s. 275

[2374] **Elzem:** Daha lâzım. Çok lâzım. Ziyade mucib

[2375] **Ceza:** Karşılık, mukabil, ivaz. Cürüm veya günâh işleyenlere verilen azab

suç işleme melekesi o derecede inkıtaya uğrar ki yok olmuş gibi olur ki, mesela fenâ ve bekâ mertebelerinde olduğu gibi yokluk derecesi hiçlik derecesini alır ki, bu zaman insân-ı kâmil sıfatı zuhur etmiş demektir.

Bütün insanlar şuuraltı âlemlerine de hapsolmuş çeşitli vahşi his ve duygular birçok manevî huzursuzluk duygusu olarak hissedilen günahkârlık veya suçluluk bir çekirdek halinde herkeste mevcuttur.

> "Bir fikir adamının söylediği çok doğrudur: İçimde düşüncesi doğmayan hiçbir kötülük yoktur, ancak idarî telkinle bu fikrimi bastırırım. O halde taslak halinde bir suçlu şahsiyet veya yapı bahis konusudur ve nüve [2376] halinde en olgun insanda bile mevcuttur. Esasen bir suç dürtüsünü kazanan insan genel olarak cürüm işlenmesinden bir müddet önce bir tasavvur devresi geçirir. Bu müddet zarfında ruhta moral duygusuzluk belirmekte ve değerler bertaraf edilmektedir. Nitekim normal insanlar bile uzunca bir moral[2377] gevşemesinden sonra önemli ve haklı bir sebep olmadan insan öldürme gibi büyük bir suç işleyebilirler [2378].

"Her insan hayatının ilk yaşlarından itibaren başlangıçta bilmeyerek ve sonraları bilerek kusurlar işlemekte, moral engellerle karşılaşmakta ve ilk defa ana, babadan gelmek üzere çeşitli cezalara da maruz kalmaktadır"[2379]

İşte bu nedenledir ki mürid kendi iradesini mürşidin iradesine teslim ederek ceza uygulaması gibi olan bir takım uygulamaları nefsi kabul etmese bile yapmaya mecbur kalır. Hakikatte bu bir cezalandırmadan başka bir şeyde değildir.

Müridin şuurunu mürşidin sohbeti ile doldurması ve rabıta gibi onun gölgesini sürekli hissetmesi ipnotize edilmekten başka bir şey olmasa gerekir. Öyle ki mürid rüyalarını dahi teslim olduğu şeyhine ilintili kılar.

> Bir tabip tarafından ipnotize edilmiş bir kimseye, tabip, ipnoz halinde iken bir hareket yaptırmış ise, o kimse normal hale gelince yaptığı bu hareketi hatırlamaz; fakat bir müddet sonra aynı hareketi yapabilir ve bu hareketi *"şuurlu şekilde yapar, fakat niçin yaptığını bilmeden yapar"* [2380].

> "Şuur" "irade"ye tâbi ve fakat niçin işlendiği bilinmeyen fiillerin böyle bir mânası olsa gerekir. Psikanaliz ***"İnsan niçin bu fiili işlemiştir"*** diye sormaz. Onun sorduğu şudur: ***"İnsan niçin bu fiili işlememiştir?*** Psikanalizine göre "ahlâkî şuur" insanın geç elde ettiği şeydir, cemiyet halinde yaşamak zaruretinin gerektirdiği ve üstün-ben'in teşekkülü ile tahakkuk edebilmiştir. Cemiyete intibak[2381] ameliyesi bir karşılık tehdidi altında (etrafındaki sevgiyi kaybetmemek

---

[2376] **Nüve:** çekirdek, asıl, menbâ

[2377] **Moral:** ahlaki, törel; dürüst, ahlakli; manevi, tinsel, alinacak ders, kissadan hisse; ahlak dersi

[2378] Adasal (R.) Suçlu şahsiyetin mahiyeti, Mukayeseli Hukuk Dergisi, 1956 n.2 s.11 (EREM)

[2379] Adasal (R.) Suçlu şahsiyetin mahiyeti, Mukayeseli Hukuk Dergisi 1956 n.2 s.11 (EREM)

[2380] Freud (Me'tapsychologie), s. 12) (EREM)

[2381] **İntibak:** ayar, ayarlama, düzeltme; adaptasyon

korkusu ve maddî bir ceza tehdidi) küçüğün derece derece insiyakî [2382] isteklerini feda etmesi şeklinde tecelli eder. Cemiyete tamamıyla intibak halinde dahi bu insiyakî hareketlerden ancak bir kısmı tam mânası ile ortadan kalkmış sayılabilir. Diğer kısmı şuur altında faal olarak mevcuttur. Bu çeşit insiyakler, eğer açık olarak tezahür edemezlerse ruhî bir uzlaşmayı ifade eden faaliyetler (rüyalar, isabetsiz hareketler, nevrotik araz v.s.) şeklinde ortaya çıkarlar."

[Bedenî zevk, hoş görünen bütün eylemlerin nedenidir. Alışkanlık, ister aşinalık yoluyla ister çabayla edinilmiş olsun, hoş şeyler sınıfına girer, çünkü birçok eylem vardır ki, tabii olmadıkları halde insanlar onları yapmaya alışır alışmaz zevkle yapmaya başlarlar. O zaman, özetlersek, kendimize bağlı bütün eylemler iyi veya hoşturlar ya da öyle görünürler. Ayrıca, kendimize bağlı bütün eylemler istemli olarak, kendimize bağlı olmayanlar istemsiz olarak yapıldıklarına göre, bütün istemli eylemlerin iyi veya hoş olmaları ya da öyle görünmeleri gerektiği sonucu çıkar ortaya; çünkü kötü şeylerden ya da kötü görünen şeylerden kaçmayı ve daha büyük bir kötülüğü daha küçüğüyle değiştirmeyi iyiler arasında sayıyorum ben (bunlar bir anlamda kesinlikle arzu edilen şeylerdir), aynı şekilde acı veren ya da acı verecek görünen şeylerden kaçmayı ve daha büyük bir acıyı daha küçüğüyle değiştirmeyi de zevkler arasında sayıyorum.

İlke olarak, Zevkin bir hareket, bir bütün olarak ruhu bilinçli bir biçimde normal duruma getiren bir hareket olduğunu söyleyebiliriz; Acı da bunun zıddıdır. Eğer zevk bu ise, hoş olan şeyin bu durumu yaratmaya yönelik olacağı açıktır, oysa onu yok etmeye ya da ruhu bunun tersi bir duruma getirmeye yönelik şey acı vericidir. Dolayısıyla, bir kural olarak, varlığın doğal durumuna doğru hareket etmek, özellikle de doğal bir süreç bu doğal durumu eksiksiz kendine getiriyorsa, hoş olmalıdır. Alışkanlıklar da hoştur; çünkü bir şey alışkanlık haline gelir gelmez, gerçekten doğaldır; alışkanlık doğaya benzemeyen bir şey değildir; sık sık olan bir şey her zaman olan şeye benzer, doğal olaylar her zaman olur, alışkanlık olayları ise sık sık. Yine, bizi zorlanmayan her şey hoştur; çünkü zorlama doğadışıdır, bunun içindir ki, zorlanan şey acı vericidir; haklı olarak şöyle söylenmiştir:

"Zorlama ile yapılan her şey ruha zarar verir." [2383]]

"Dengesini kaybeden alt şuur sadece tabiat kanunlarını bozmakla kalmaz. Aynı zamanda ferdin benliğini mahveder. Bu bakımdan ruhî faktörlerin kontrolü hem ferdin, hem de toplumun denge düzenini ayarlar. Bunun aksi olursa yıkıcı eğilimler galip gelirler. Psikolojik bir kütle mahvına sebep olan atom bombasının tesirini yanlış yöneltmiş bir psikolojik durum da yapılabilir. Muazzam bir selin içine gömülen ruh kendisine, onu tutabilecek, yürütebilecek yeni semboller bulmağa çalışır. Bu kollektif akıma kapılan kişiler meçhuller içersinde hakikati görmeğe, onu mânalandırmağa çalışırlar. Daha doğrusu hakikati burada bul-

---

[2382] **İnsiyak:** içgüdüsel
[2383] (ARİSTOTELES, 2006), s. 73

duklarını sanırlar. Günümüzün problemi budur" (C.G. Jung).[2384]

"Niçin bu fiili işledin?" diye sorguya çekilen kişi buna ancak kısmen cevap verebilir. Onun cevabı şuur sahasındaki bilgisinden ileri gidemez. Hâlbuki hakikî ve en faal güdüler gayri şuurî olanlardır. Bu sebeple suçlu dahi hâdisenin asıl sebebini izaha muktedir değildir. Bazen suçlunun ifadesinde (veya ifadeleri arasında) "tezat" görülür. Buna şaşmamak lâzımdır. Çünkü insanın birçok hareketleri tezat halindeki güdülerin tesiri iledir. Şuurlu bir şekilde sevmek, gayri şuurî şekilde nefret etmek (veya aksi) mümkündür. Bu sebeple aynı zamanda kin ve sevgi yüzünden bir kişi öldürme suçu işleyebilir. Meselâ terbiye hususunda şuurlu bir irade ve zâlim bir tahakküm içgüdü "mürşid"de bulunabilir. Ezici bir disiplin taraftarı olan bir mürşidde zıt iki temayülün mevcudiyetine ekseriya rastlanmaktadır. Bu iki unsurdan yalnız biri şuurlu, diğeri şuur altında saklıdır. Fakat onun gayrı şuurda yer alması faal olmasına, netice olarak insanın fiiline tesir etmesine mâni değildir.[2385]

Tasavvufi terbiye yolunda nakıs mürşide teslim olan aslında bir ahlak abidesi olacağına yol kesici olarak bir sonraki gelecek olana zarar vermek için hazırlanmış suçluyu üretmekten başka bir şey olmadığı kesindir.

"Eğer insanların yaşlarına uygun davranmazsak mevsimsiz meyveler yetiştirmiş oluruz ki bunlar ham ve tatsızdırlar. Hem yenmezler hem de bozulmakta gecikmezler."[2386]

"Duyulara karşı en etkili zehir güçsüzlerden gelmemiş, kendini dine adayanlardan gelmemiş, tersine keşiş olamamış, ancak keşiş olabilmek için bu kılığa girmiş görünenlerden gelmiştir." [2387]

"Rahman olan Allah Teâlâ'yı anmayı görmezlikten gelene, yanından ayrılmayacak bir şeytanı arkadaş veririz. Şüphesiz onlar bunları yoldan alıkorlar, bunlar da doğru yola eriştiklerini sanırlar." [2388]

قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَنُ مَدًّا

"De ki: "Sapıklıkta olanı Rahman ne kadar ertelese bile, sonunda tehdit edildikleri azabı ya da kıyamet gününü gördükleri zaman onlar kimin yerinin daha kötü ve taraftarlarının daha güçsüz olduğunu bilecektir." [2389]

Ehline anlar bellidir, zirâ bilir bir illidir,
Her birisi ahsen sıfat her müşküle bürhân[2390] kamû.

[2384] (EREM)
[2385] (EREM)
[2386] Jean-Jacques Rousseau
[2387] Nietzcshe, Putların Alacakaranlığı,çev., İsmet Zeki Eyuboğlu, İstanbul, 2004, s.40
[2388] Zuhruf, 36-37
[2389] Meryem, 75
[2390] **Bürhan:** Delil, hüccet, isbat vasıtası. Man: Yakînî mukaddemelerden meydana gelen

Ehline onlar açıktır, zirâ bilir bir şehirlidir,
Her birisi güzel sıfat her müşküle bürhân kamû.

Bir aziz karısını seviyordu. Bir gün hanım naz ederek *"Ey efendi, gel de senden ne istersem vereceğine dair talâkla yemin iç, yoksa boşanırım"* der. Kocası kabul eder. Kadın *"Yüce Allah Teâlâ'nın dünyada yarattığı her nimet ve garip şeyi benim önümde hazır etmeni istiyorum"* der. Zavallı kocası bu arzuyu yerine getirmekten âciz kalır. Nihayet samimiyetle kalkıp Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz hazretlerine gelir, macerayı anlatır. Mevlânâ:

"Git, Allah Teâlâ'nın kitabını tedarik et ve onu mendiline sarıp karının eteğine koy; çünkü böylece dünyadaki yaş ve kuru nimetleri onun eteğine koymuş ve dünyanın garip şeylerini onun önünde hazır etmiş olursun. Zira: "yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki Kur'an-ı Kerim'de olmasın" [2391] ***buyurulmuştur. Böylece asla talâk ve ayrılık vâki olmaz"*** buyurdu.[2392]

Gir Enbiyânın silkine bin bu vücûdun fülküne,
Kahreyle nefsin askerin gark eylesün tûfan kamû.
Gir Enbiyânın yoluna bin bu vücûdun gemisine,
Kahreyle nefsin askerin gark eylesün tûfan kamû.

Var "Semme vechu'llâh" ı bul tâ görüne sana ol il,
Senden sana eyle sefer kim idesin seyrân kamû.
Var "Semme vechu'llâh" ı bul tâ görüne sana o şehir,
Senden sana eyle sefer kim edesin seyrân kamû.

Candan riyâzat-ı taab[2393] ***çeksin anı edip taleb,***
Olur riyâzat sonu derdlerine dermân kamû.
Candan riyâzat sıkıntısı çeksin onu edip taleb,
Olur riyâzat sonu derdlerine dermân kamû.

"Candan riyâzat teap" demek burada riyâzat akıldır. Akıl üç kısımdır: Akl-ı maâş, Akl-ı maâd, Akl-ı kâmildir.

Akl-ı maâş sâhibi, aklını dünyaya fazlasıyla sarfedendir.

Akl-ı maâd sâhibi, aklını âhirete fazlasıyle sarfedendir ve kendisinde âhiret fikri galip olandır.

Akl-ı kâmil sâhibi ise kendisinde Hak fikri galip, yani fazla olan ve sarfeden bir kimsedir.

---

kıyas. Red ve inkâr için itiraz kabul edilmeyecek surette isbat-ı hakikat eden kavi hüccet.

[2391] En'âm, 59

[2392] (YAZICI, 1995), s. 657-(382)

[2393] **Taab:** Yorgunluk. Sıkıntı. Zahmet. Bezginlik. Eziyet.

Çek sinene dağ*[2394] *üzre dağ şol hasta gönlün ola sağ,
Şayet ola dağ üstü bâğ yâdlar ola yârân kamû.
Çek sinene damga üzre damga şol hasta gönlün ola sağ,
Şayet ola dağ üstü bâğ yabancılar olsun yârân kamû.

Can ermeyince aslına bülbül gibi gül faslına
Hep cenneti arz eylesen olur ana niran kamû
Can ermeyince aslına bülbül gibi gül faslına
Hep cenneti arz eylesen olur ona cehennem kamû

Can ilidir vasfettiğim derd ile ta'rif ettiğim,
Bundan inip döküldüler bu tenlere her cân kamû.
Can ilidir vasfettiğim derd ile ta'rif ettiğim,
Bundan inip döküldüler bu tenlere her cân kamû.

Gel tende koma cânını a'lâya çık bul kânını,[2395]
Lâyık mıdır insâna kim yeri ola zındân kamû.
Gel tende koma cânını yücelere çık bul kağnağını,
Lâyık mıdır insâna kim yeri ola hapishane kamû.

Tut bu Niyâzî'nin sözün bunda aça gör gözün,
Bir gün gidersin ansızın görmez seni karbân kamû.
Tut bu Niyâzî'nin sözün bunda aça gör gözün,
Bir gün gidersin ansızın seni kervan görmez kamû.

Var ol hakîkat şehrine er anda Hakk'ın sırrına,
Dolsun senin de gönlüne deryâ olup irfân kamû.
Var ol hakîkat şehrine er anda Hakk'ın sırrına,
Dolsun senin de gönlüne deryâ olup irfân kamû.

Buraya kadar anlatılanlar ile **Hakîkat Şehri** ve **Ehli**'nin tarifi yapılmıştır. Bu şehrin varlığı hakkında enfûsi manada varlığı hakkında şüphe yoktur. Ancak zahirde bu yerin durumu için farklı görüşler bulunmaktadır. Aslında bu yurdu manevî Niyâzî-i Mısrî nin risalelerinde beyan buyurduğu enfûsi mana ile insan memleketinde vardır. Hz. Muhyiddin Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin Tedbîrat-ı İlahiyye isimli eseri de bu şekilde yazılmış eserlerdendir. Niyâzî-i Mısrî bu eseri tetkik ettiği Risale-i Kudsiyesinde[2396] belirtmektedir.

[2394] **Dâg:**f. Yanık yarası.   İnsan veya hayvan vücuduna kızgın demirle vurulan damga
[2395] **Kân:** f. Bir şeyin menbaı.   Kuyu. Kaynak.   Mâden ocağı.   Bir keyfiyetin. (niteliğin) bol olarak bulunduğu kimse.
[2396] (Niyazî-i MISRÎ, 1223), v.44a

Gavs'ül-âzam İhramcızâde Hacı İsmail Hakkı Toprak Sivasî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz, ihvanları[2397] bu ilahiyi huzurlarında okuduklarında başını tasdik mahiyetinde salladıkları ve bu ilahiyi onlara şerh ederken oranın durumlarına ait başka sırları da onlara anlattıklarını bizzat dinledim.

Günümüz meşayihlerinden Darendeli Seyyid Hulusi Efendi kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz (hyt: 1990) sohbetlerinde nereli olduğu sorana

"Gardaş, La mekânlıyız" "Hakikat Şehirliyiz" buyurmuşlardır.

[2397] Şen Veli ve Orhan Zarifoğlu

ه H

167

Vezin: Mefâ'îlün Mefâilün Mefâ'îlün Mefâilün

Ezelden nârına aşkın ben yâne geldim cihân içre,
Akıttım nîce dem yaşlar gözümden dolu kan içre.
Hak ile bî-nişân iken kamû canlara cân iken,
Düşürdü bî-mekân iken beni kevn ü mekân içre.
Nice geldim, nice gittim nice doğdum, nice öldüm,
Nice açtım, nice soldum, şol gül gibi cihân içre.
Bulut olup göğe ağdım, matar olup yere yağdım,
Güneş olup gehi doğdum zemîn u âsumân içre.
Nebat olup nice devrân nice demde olup hayvân
Geyürdü sûret-i insân bana devr-i zamân içre.
Çü insân sûretin buldum Hakk'a hamd-ü senâ kıldım,
Fenâ ender fenâ oldum bekâ-yi câvidân içre.
Erişti ma'rifet nûru gönül oldu Hakk'ın Tûru,
Niyâzi duydu çün sırrı gümân etti ayân içre.

Ezelden nârına aşkın ben yane geldim cihân içre,
Akıttım nîce[2398] dem[2399] yaşlar gözümden dolu kan içre.
Ezelden nârına aşkın yanarak geldim cihân içre,
Akıttım nîce zaman yaşlar gözümden dolu kan içre.

Herkes ezelde ne ise burada da odur, hiçbir değişme veya değişiklik olmaz, yani burada kâmil olan ezelde ruhlar âleminde iken de kâmil idi. Ârif olan burada da Ârif olur, mü'min olan mü'min, kâfir olan kâfir, âsi olan âsi, fâsık olan fâsık olur. Ezelde her ne ise burada da odur.

Hak ile bî-nişân iken kamû canlara cân iken,
Düşürdü bî-mekân iken beni kevn ü mekân içre.
Hakk ile nişânsız iken bütün canlara cân iken,
Beni mekânsız iken dünya âlemine içine düşürdü.

Nice geldim, nice gittim nice doğdum, nice öldüm,
Nice açtım, nice soldum, şol gül gibi cihân içre.
Nice geldim, nice gittim nice doğdum, nice öldüm,

[2398] **Nice:** (s.) hoş, cazip; iyi, mükemmel; nazik; latif, tatlı; ince; dakik. nice and iyice, sevindirici bir derecede. nice and brown iyice pişirilmiş; iyice yanmış. nicely (z.) iyi bir tarzda, latifçe, güzel bir şekilde. niceness (i.) incelik, dakik olma.

[2399] **Dem:** f. Nefes. Soluk. Ağız. Nazar. An, vakit, saat. Koku. Kibir, gurur. Âli, yüksek. Körük.

Nice açtım, nice soldum, şol gül gibi cihân içre.

Şayet bize; şöyle bir sual tevcih edersen:

"Bu sofilerin; ekseri kasidelerinde bazı acaip sözler görür ve işitiriz. Onların bu sözünden; tenasühi mezhebinden oldukları anlaşılıyor. Mesala, diyorlar ki: Ben Gah bulut olurum, Gah yağmur, Gâh nebat olurum, Gah hayvan Ve gah insan olurum. Ve bunlara benzer, nice şeyler derler; hep görür ve işitiriz. Bu sözler nedir ve ne demektir?"

Bu soruna karşı cevabımız aşağıdadır:

"Ey kardeş, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem efendimiz şöyle buyurdu:

"***(Ümmetim ahirette on bölük haşrolur, Onların kimi maymun, kimi hınzır olur. Kimi daha başka suretlerde)*** Bu Hadis-i Şerifi hiç okumadın mı?. Bir Ayet-i Kerimede şöyle buyurudu:

"Onlar sana fevç fevç gelecekler" [2400] Bu Ayet-i Kerime'nin tefsirini Kadı Beyzavi - Allah rahmet eylesin şöyle beyan etmiştir:

Bu beyanı, daha ziyade kendisine tevcih edilen: "Onların hayvanlar suretine girmesinin sebebi nedir?" Şeklinde bir soruya atfen yapmıştır. Diyor ki:

"Onlar, dünyada o hayvanların huyunu huy; sıfatını da sıfat edindikleri için ahirette o sıfata girerler."

"Mesela; maymunun sıfatı, koğuculuk ve gaybettir. Hınzırın sıfatı, haram yemektir. Bu duruma göre; bir kimsenin huyu, koğuculuk ve gaybet etmek ise; o kimse, dışta insan olsa da, içte maymundur. Ama o maymun şekliyle görünmez. Öldüğü zaman, kendini o surette görür ve mahşerde o surette kalkar. Bu gibi hallerden Allah Teâlâ'ya sığınırız.[2401] Şu var ki; tevbe ederse, ölmeden evvel o sıfattan kurtulur. İki cihanın sultanı, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem efendimiz şöyle buyurdular:

"Ölüm, uykunun kardeşidir" Bu duruma göre; bir kimse öldüğü zaman ne hale girecek ise; uykuda kendini öyle görür. Şu var ki; bu görüş herkese nasip olmaz. Ancak muhasebe ehline olur. Bu muhasebe ehline;

"Öbür âlemde hesaba çekilmeden önce, nefsinizi hesaba çekiniz" Mealini taşıyan Hadis-i Şerifi ile işaret edilmiştir. Eğer rüyanda, Tilki görürsen; kendi sıfatın say. Onu, Hakk Teâlâ gösteriyor; iç haline bir rettir. Hile sıfatından halas bulmaya bak. Şayet rüyanda maymun görürsen bu da:

Gıybeti terk et. Remzini taşıyan bir işarettir. Rüyanda, Hınzır görürsen: Haramı bırak. Manasına gelen bir başka işarettir. Rüyada, hallerini görüp düzeltmeye başlayan kimse, yukarıda da geçtiği gibi muhasebe ehlidir. Ki bunlar:

[2400] Nebe, 18

[2401] ***"İnsana göre maymun nedir? Gülünecek bir şey, ya da acı veren bir utanç. İnsan da Üstinsan'a göre tıpkı böyle olacaktır: gülünecek bir şey, ya da acı veren bir utanç. Siz solucanlıktan insanlığa giden yolu aştınız ve içinizde birçok şey hâlâ solucandır.*** (NİETZSCHE, et al., 2006, s. 9) ***İnsanlar arasında olmak, hayvanlar arasında olmaktan daha tehlikeli.*** (NİETZSCHE, et al., 2006, s. 23)

"Ölmeden evvel ölünüz" Hadis-i Şerifinin manasını anlayan kimselerdir. Bir kimse, bir kâmil mürşide biat eylerse muhasebe ehli olur. Ve bu âlemde her ne varsa; cümlesini görür geçer ister iyi, ister kötü… Önce yaramaz sıfatlarını görmeye başlar. Bağlı olduğu zatın telkin ettiği şekilde ismi celali okuyunca; o kötü sıfatlar yok olur. Öyle bir mertebeye erişir ki; artık rüyada gördüğü; enbiya ve evliya vb. kâmil zatlar olur. Çok kere bu şekilde görülen bir rüya; insanın, insan siretini bulduğuna işaret sayılır. İşte bu sebepledir ki, manevi yolunu ikmal eden bir kimse: Ben Gâh bulut olurum Gâh yağmur Gâh nebat olurum Gâh hayvan Ve gâh insan olurum. Ve benzeri nice sözler:

"Her ne varsa ben olurum… Şeklinde söyleyebilir. Zira kim insan mertebesine yetişti ise; cümle mertebeyi özünde topladı. Hâsılı kelam onların sözü anlatılan hallerden başkası değildir. Kısacası şu demektir:

Ben cümleyi cami oldum." [2402]

<u>Bulut olup göğe ağdım, matar olup yere yağdım,</u>
<u>Güneş olup gehi doğdum zemîn u âsumân içre.</u>
Bulut olup göğe yükseldim, yağmur olup yere yağdım,
Güneş olup kâh doğdum zemîn ve gökyüzü içinde.

Bulutlar, yağmur olarak dört rüzgârın yardımıyla vücûda gelir. Önce poyraz eser, yeri ve suları serinlendirir, sonra güneşin hararetinden dört mil yukarıya kadar buharlar yükselir. Sonra batı rüzgârları esip o buharları yürütür, doğu rüzgârları eserek onları bir araya toplar, sularının tadını değiştirir, en sonunda güney, yani kıble rüzgârları bulutları yağmura çevirerek yağdırır.

Güneş yeryüzüne arka yüzüyledir. Önyüzü Arş-ı alâya doğrudur, yerleri ve gök yüzünü nûrlandırır. Birici kat gökten ikinci kat gök büyüktür. İkinci kat gökten üçüncü, üçüncüden dördüncü, dördüncüden beşinci, beşinciden altıncı, altıcıdan da yedinci gök daha büyüktür.

Niyâzî Hazretleri bu şiirlerinde insanın birçok devirlerden geçtikten sonra nasıl insân sûretiyle bu âleme geldiğini açıklar. İlâhi mertebeler yirmisekizdir:

Birinci mertebe Nûr-i Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemdir.

Sonra sırasıyla Nefs-i kül gelir, bu ruhlar âlemidir.

Nefs-i külden tabiat, tabiattan heyûlâ, heyûlâdan cism-i kül, cism-i külden şekil, şekilden arş, arşdan kürsî, kürsîden yedi kat gök, göklerden ateş küresine, ateş küresinden hava küresine, andan su küresine, andan toprak küresine, andan madenlere, andan bitkilere, andan sonra da İNSÂN'a gelir. Bu devir şer'îdir,

Ahadiyyetüsseyir olan Kâmiller hiçbir mertebede gecikmeyerek ezelde oldukları gibi, burada da İnsân suretinde Kâmil olarak gelirler, yani onlar Kâmil olarak doğarlar. Anların dâvete ve mürşide ihtiyaçları yoktur. Ancak bu mertebelerde gecikene Tevhid biraz güç gelir, ne kadar gecikme olursa, o kimsenin Tevhide istidâdı uzak olur. Bu husus şer-i devirde yenilmeyen bitkiye gelmişse ve o bitkiyi de bir

---

[2402] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, SEKİZİNCİ SUAL VE CEVABI

hayvan yerse, önce madene verir ve böylece insanın Kâmil insân olması gecikir. Bu sebebten bu gibilere halvet ve riyâzet verilir.

Bu şer-î devirden başka bâtıl olan devirler vardır, dört adettir:

Biri Temâsuh devridir, diğeri tenâsuh devri, diğeri tefasuh devri, dördüncüsü de terasuh devridir. Bunlardan biri insan kemâl mertebesini bulmadan ölürse, yine insan olarak gelir, bu devir kemâl buluncaya kadar devam eder. Diğeri o bir hayvan olarak gelir, bunların dördüde bâtıl inanışlardır. Hiç insan suretinde gelen tekrar hayvan, bitki ve maden olarak gelir mi? Gelmez. Temâsuh devrine inananlar (ruhun bir cisimden diğerine, insandan hayvana ve hayvandan tekrar insana geçmesi) Yahudilerdir. Tenâsuh devrine inananlarda Hıristiyanlardır. Hakk mezhebi üzere olanlar şer'î devre inanmış olanlardır.

Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz buyurdu ki;

Bu tenasühi mezhepleri ve sizin mezhep erinizi bir hoşça beyan eyle. Diye bir teklifte bulunursan; şöyle deriz:

Tenasüh meselesi işinde, biz berzahta ve ahirette olacağına kâniyiz. Ama onlar; dünyada olacağına kanidirler. Onlar diyor ki:

"Kim bu hayvanlardan birinin sıfatı ile sıfatlansa; ölünce, ruhu o sıfatlı bir hayvana, anasının karnında iken sıfat olur. Ta et ve kan iken, Tekrar dünyaya gelir. İşte anlatılan vasıftaki insanlardır ki bu görülen hayvanlar olmuşlardır. İşte tenasühçüler ve fikirleri … Bunların asla imandan nasipleri yoktur. Hz. Ömer radiyallâhü anh bunlar hakkında şöyle buyurur:

"Kim ki tenasüh mezhebindedir; nesh olmak ona layıktır. Sen ondan uzak ol."

Yetmiş iki batıl mezhebin içinde, bunlardan azgını yoktur. Bunların şerrinden Allah'a sığınırız. Dünya ve ahirette tenasüh yolunu tutmaktan mutlaka sakınmalısınız [2403]

<u>Nebat olup nice devrân nice demde olup hayvân</u>
<u>Geyürdü sûret-i insân bana devr-i zamân içre.</u>
Bitki olup nice zaman nice zamanda olup hayvân
Giydirdi insân suretini bana zamân devreleri içre.

Filazoflar şöyle demişlerdir: *"Nefs-i Natıka, hakikatlere uygun suretlere bürünür ve onlara sadık hükümleri gerçekleştirirse sanki o, bütün vücut (varlık) un kendisi olur. Bütün yaratıklar bu cismani suretlerle çok şiddetli bir şekilde birleştiklerinden ve bunlarla son derece meşgul bulunduklarından dolayı kendilerini seçemeyecek ve görünmeye muktedir olamayacak durumdadırlar. Sanki o suretler ve heykellerden ibaret olmuşlardır."* Yani nefs-i natıka (konuşan nefs), cisimlilik dolayısıyla son derece kesiftir ruhaniyyet dolayısıyla son derece latiftir. Ruh, hangi şeye girse onun hükmünü alır, onun rengine bürünür. Tıpkı su gibi. Suyun rengi de kabın rengine bağlıdır. Bu bilindi ise bil ki:

[2403] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasav., DOKUZUNCU SUAL VE CEVABI

Nefs-i natıka, letafet kazanıp, hariçte hakikatlere uygun olan, onlara muhalif olmayan zihni hayallerin şekilleriyle bezenir ve o hakikatlere uygun hükümleri giyer ve bu düşünceler nefs-i natıkada iyice yerleşir, nefs-i natıkanın sözlerinde ve fiillerinde bunların eseri meydana çıkar ve nefs-i natıka hiç abes konuşmayacak, abes iş ve hareket etmeyecek şekilde bu hakikatlerde rüsuh bulursa işte o zaman nefs-i natıka, sanki o suretlerin, şahsiyetlerin, o heykellerin kendisi olur. Bu, dış âlemde şuna benzer:

Mesela Zeyd bir şehirden çıkıp başka bir şehre yerleşse, bir zaman sonra çıktığı o şehir halkını eskiden gördüğü gibi şahıslar ve görüntüler olarak tasavvur etse yanılmış olur. Çünkü o şehir halkı ölüm ve doğum ile kuvvetlenme, zayıflama ve büyüme ile değişmiş, halden hale, sıfattan sıfata geçmişlerdir. Bundan dolayı onun bu düşüncesi gerçeğe uygun değildir. Ama o şehir halkını, şahıslarıyla, görünüşleriyle değil de türleriyle ve cinsleriyle düşünürse onun bu düşüncesi, gerçeklere uygun düşer. [2404]

Çü insân sûretin buldum Hakk'a hamd-ü senâ kıldım,
Fenâ ender fenâ oldum bekâ-yi câvidân içre.
İnsân gibi sûretini buldum Hakk'a hamd-ü senâ kıldım,
Fenâ içinde fenâ oldum ebedî bekâyı içinde.

İnsân sûretinde geldiğime hamd ve senâlar kıldım. Hakk'ın ef'âl, sıfat ve vücûdun Hakk'ın olduğuna vâkıf oldum, yani Fenâfillah olup Bekâbillâhı buldum demek isterler.

Erişti ma'rifet nûru gönül oldu Hakk'ın Tûru,
Niyâzi duydu çün sırrı gümân[2405] etti ayân[2406] içre.
Erişti ma'rifet nûru gönül oldu Hakk'ın Tûru,
Niyâzi duyduğu ve zannettiği sırrı aşikâr etti.

[2404] (ATEŞ, 1971) Beşinci sofra
[2405] **Güman:** f. Zan. Tahmin. Sanmak. Şüphe
[2406] **Ayan:** (İyân) Aşikâr. Belli. Herkesin bilebileceği ve görebileceği. Çiftçi âletlerinden olan saban okunun bileziği

168

Vezin: Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün.

Uyan gözün aç durma yalvar güzel Allâh'a,
Yolundan izin ayırma yalvar güzel Allâh'a.
Her geceyi kâim ol her gündüzün sâim ol,
Hem zikr ile dâim ol yalvar güzel Allâh'a.
Bir gün bu gözün görmez hem kulağın işitmez,
Bu fırsat ele girmez yalvar güzel Allâh'a.
Sağlığı ganîmet bil her saatı ni'met bil,
Gizlice ibâdet kıl yalvar güzel Allâh'a.
Hey nice yatarsın tûr olma bu safâdan dûr,
Bahr-i keremi boldur yalvar güzel Allâh'a.
Ömrünü hiçe satma kendini yakma,
Her şâm ü seher yatma yalvar güzel Allâh'a.
Her vakt-i seherde bin lûtfu gelür Allâh'ın,
Ol vakt uyanır kalbin yalvar güzel Allâh'a.
Allâh'ın adın yâd et can ile dili şâd et,
Bülbül gibi feryâd et yalvar güzel Allâh'a.
Gel imdi Niyâzi'yle Allâh'a niyaz et,
Hâcâtı dırâz eyle yalvar güzel Allâh'a.

Uyan gözün aç durma yalvar güzel Allâh'a,
Yolundan izin ayırma yalvar güzel Allâh'a.
Uyan gözün aç durma yalvar güzel Allâh'a,
Yolundan izin ayırma yalvar güzel Allâh'a.

Her geceyi kâim ol her gündüzün sâim ol,
Hem zikr ile dâim ol yalvar güzel Allâh'a.
Her gece namaz kıl ol her gündüzün oruç tut,
Hemde zikre devam et ol yalvar güzel Allâh'a.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;
"Sabır imanın, oruç da sabrın yarısıdır"[2407]

Bir gün bu gözün görmez hem kulağın işitmez,
Bu fırsat ele girmez yalvar güzel Allâh'a.
Bir gün bu gözün görmez hem kulağın işitmez,
Bu fırsat ele girmez yalvar güzel Allâh'a.
Sağlığı ganîmet bil her saatı ni'met bil,
Gizlice ibâdet kıl yalvar güzel Allâh'a.
Sağlığı ganîmet bil her saatı ni'met bil,

[2407] İbn. Hanbel. V/319

Gizlice ibâdet kıl yalvar güzel Allâh'a.

Hey nice yatarsın tûr olma bu safâdan dûr,
Bahr-i keremi boldur yalvar güzel Allâh'a.
Hey nice yatarsın dağ gibi bu safâdan uzak olma,
Kerem deryası boldur yalvar güzel Allâh'a.

Ömrünü hiçe satma kendini yakma,
Her şâm ü seher yatma yalvar güzel Allâh'a.
Ömrünü hiçe satma kendini yakma,
Her akşam sabah yatma yalvar güzel Allâh'a.

Hiç' in manası dünya ve nefsin arzularıdır.

Dünya Hayatı

[Serrac ***"Eğer dünyanın Allah kalında sivrisineğin kanadı kadar bir değeri olsaydı kafire bir yudum su vermezdi (içirmezdi) "***[2408] hadisini şu açıklamasıyla verir:

"İstiğna ehli olan kimseler; dünyanın tamamı kendilerinin olsa, bundan dolayı da ahirette herhangi bir sualle karşılaşmayacak olsalar ve Allah nezdinde kendilerine ayrılan ecirden bir eksilme de olmayacak olsa yine de zühd içinde yaşarlar. Zira onların eşyaya karşı zühdleri Allah Teâlâ'nın dünyayı yarattığı ve ona nazar ettiği günden beri devam etmektedir. Ona göre tahkik ehli zahidler başlangıçtan beri zühd yolunu tumuşlardır. Bu hadisi duyan Yahya b. Muaz er Razi (258/871) duygularını şöyle dile getirir:

***"Dünya gelin gibidir. Dünyayı isteyen onun berberi olur. Onu süsler durur. Dünyaya karşı olan da onun yüzünü karartır. Saçını yolar, elbisesini yırtıp parçalar. Arif, Allah ile meşguldür. Bu yüzden dünyaya hiç iltifat etmez.*"** İmam Şibli (334/945) ye zühdden sorulunca o da bu hadisi hatırlatarak;

"Yazık size! Dünyada bir sineğin kanadından daha değerli ne var ki, onda zühd bahis konusu olsun. Bu kadar değersiz bir şeye rağbet etmemek meziyet midir?" Ebu Bekir Vasıtî de, yine aynı hadisle ilgili olarak:

"Allah Teâlâ nezdinde bir sineğin kanadı kadar bile değeri bulunmayan murdar bir şeyi terk etmek için daha ne kadar çabalayacak, ondan yüz çevirmek için daha ne zamana kadar uğraşacaksınız" şeklinde serzenişte bulunur.

Tasavvufta özellikle de ilk dönemde dünya, Allah Teâlâ yolunda tehlikeli bir tuzak gibi görülmüştür. Onun için de sûfîler onu ancak ihtiyaç halinde uğranacak bir abdesthaneye, çürüyen bir leşe ya da bir gübre yığınına benzetmişlerdir. Daha da ileri giderek "itlerin toplaşma yeri" benzetmesi yapılmış ve bundan uzak durmayanın köpekten de daha aşağılık olacağı belirtilmiştir. Bu tür benzetmelerin etkisinde kalarak olmalıdır ki şu ilginç hadis uydurulmuştur:

[2408] Tirmizi Zühd 13; İbn-i Mâce. Zühd. 3

"Dünya facir (fahişe) bir kadın gibidir... " Kim olursa olsun evine gider ve koynuna girer. Yüzüne güler, ama hiç kimseye vefası yoktur. O halde böyle bir kadına gönül verip arkadaş olunmaz."[2409] Müzekkin Nüfus'ta bunun benzeri birçok uydurma hadis yer almaktadır. Mesela bunlardan bir diğeri de ***"Her kim dünyayı severse, ahiretine ziyan verir..."***[2410] şeklindedir.[2411]

İşte bütün bunlardan dolayı özellikle ilk dönem sûfileri dünyaya karşı tavır almışlar hatta bundan dolayı (dünyaya ait nesneler olduğu için) giyim kuşamlarına bile dikkat etmemişlerdir. Öyle ki, ayakkabılarının bile Allah yolunda engel olduğunu düşündükleri için yalın ayak gezinenler ve bu vaziyetlerinden zevk alanlar olmuştur.

Bu konuda son olarak yine halk arasında hadis olarak iştihar bulmuş iki rivayet vardır.

Birincisi : ***"Dünya, ahiretin tarlasıdır"***[2412]

İkincisi: ***"Hiç ölmeyecekmişsin gibi dünyaya, yarın ölecekmişsin gibi de ahirete çalış"*** [2413]

Bu rivayetlerin her ikisi de son dönemin mahsulü olup şimdiye kadar ki hadislerin rağmına, dünyaya azıcık da olsa göz kırpmaktadırlar.

"Dünya, ahiretin tarlasıdır" hadisine son dönemden İbn-ül Arabî (638/1240) 'nin yaklaşımı şöyledir:

"Herkes dâhil olacağı cennetin nimetlerini hurilerini, gılmanlarını, vb. nimetleri bu âlemde tahsil edip beraberce götürecektir. Kâfirler ise cehennem ve cehennemdeki azap çeşitlerini dünyada tahsil edip, giderken beraberinde götüreceklerdir." Aynı dönemde ortaya çıkan ve halkın dilinden düşmeyen ***"Hiç ölmeyecekmişsin gibi dünyaya, yarın ölecekmişsin gibi de ahirete çalış"*** şeklindeki rivayet de görünürde dünyaya teşvik unsurları taşıyor olsa da, sûfîler ne yapıp yapıp kendilerinden tarafa yorumlamışlardır: Hadisin insan psikolojisi açısından yapılan tahlilinde ***"Hiç ölmeyecekmişsin gibi dünyaya çalış"*** ifadesi ile Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem insandaki dünya hırsını kırmak istemiştir. Zira insan ebedi yaşayacakmış gibi düşününce fazla hırsa kapılmaz (nasıl olsa ömür bitmiyor der, hırs göstermez) ahiret için ise, tam bunun zıddına bir mantık yürüterek, ahiret'e çalışmayı ve ona hırs göstermeyi teşvik için, ***"yarın ölecekmiş gibi ahirete çalış"*** demiştir."[2414]] [2415]

[2409] Hadîsin aslı muteber kaynaklarda bulunamamıştır. Konuyla ilgisi için bkz. Eşrefoğlu Rumî, 70

[2410] Hadis kaynaklarında mevcut değildir. Konuyla ilgisi için Bkz.Eşrefoğlu Rumi. 69

[2411] Bu konuda çok sayıda mevzu hadîs için bkz. Kelâbâzî, Taarruf. 142. 43; Hucviri. 506, 507; Azizuddin Nefesi. 145; Eşrefoğlu Rumi. 69.70

[2412] Aliyu'l Kari . 199; Aclunî. 1/490; Hakim. Miîstedrck. IV/312: Zehebi "münker" olduğunu ravilerinden Abdullah b. Cabbar'ın ma'ruf olmadığını söyler. Bkz. Sağani. 64

[2413] Muteber hadis kavnaklarında bulunamamıştır.

[2414] el Alâvî. Said Halil. Şerh Hadîs Müselsel bil Evliya vr. 7

[2415] (ŞEKER, 1998), s. 285-287

<u>Her vakt-i seherde bin lûtfu gelür Allâh'ın,</u>
<u>Ol vakt uyanır kalbin yalvar güzel Allâh'a.</u>
Her vakit seherde bin lûtfu gelir Allâh'ın,
O vakit uyanır kalbin yalvar güzel Allâh'a.

<u>Allâh'ın adın yâd et can ile dili şâd et,</u>
<u>Bülbül gibi feryâd et yalvar güzel Allâh'a.</u>
Allâh'ın adın yâd et can ile gönlü mutlu et,
Bülbül gibi feryâd et yalvar güzel Allâh'a.

<u>Gel imdi Niyâzi'yle Allâh'a niyaz et,</u>
<u>Hâcâtı dırâz eyle yalvar güzel Allâh'a.</u>
Gel imdi Niyâzi'yle Allâh'a niyaz et,
İhtiyaç için duayı uzun eyle yalvar güzel Allâh'a.

169

Vezin: Mefâ'îlün Mefâilün Mefâ'îlün Mefâilün

Uyan gafletten ey nâim Hakk'a yalvar seherlerde,
Döküp acı yaşı dâim Hakk'a yalvar seherlerde.
Kapusında durup her bâr yüzün dergâhına tut var,
Yürekten kıl demâdem zâr Hakk'a yalvar seherlerde
Seherlerde açılır gül anın için zâr eder bülbül,
Uyanıp derd ile ey dil Hakk'a yalvar seherlerde.
Gel ey miskin bi-çâre dolaşma gezme âvâre,
Dilersen derdine çâre Hakk'a yalvar seherlerde.
Seherde kalkuben her gâh yüzün yere sürüp kıl âh,
Ere lütfu sana nagâh Hakk'a yalvar seherlerde.
Açılır bâb-ı Sübhânî çekilür hân-i sultânî,
Dökülür feyz-i Rabbâni Hakk'a yalvar seherlerde
Seherde uykudan uyan Niyâzî durma derde yan,
Ola kim erişe dermân Hakk'a yalvar seherlerde.

Uyan gafletten ey nâim Hakk'a yalvar seherlerde,
Döküp acı yaşı dâim Hakk'a yalvar seherlerde.
Uyan gafletten ey uykucu Hakk'a yalvar seherlerde,
Döküp acı yaşı dâima Hakk'a yalvar seherlerde.

Kapusında durup her bâr yüzün dergâhına tut var,
Yürekten kıl demâdem zâr Hakk'a yalvar seherlerde
Kapusunda durup her defa yüzün dergâhına tut var,
Yürekten sık sık feryat kıl Hakk'a yalvar seherlerde

Seherlerde açılır gül anın için zâr eder bülbül,
Uyanıp derd ile ey dil Hakk'a yalvar seherlerde.
Seherlerde açılır gül anın için feryat eder bülbül,
Uyanıp derd ile ey dil Hakk'a yalvar seherlerde.

Gel ey miskin bi-çâre dolaşma gezme âvâre,
Dilersen derdine çâre Hakk'a yalvar seherlerde.
Gel ey miskin çâresiz dolaşma gezme âvâre,
Dilersen derdine çâre Hakk'a yalvar seherlerde.

İsâ aleyhisselâma gelince

"Kıldan elbise giyerdi. Ağaç yapraklarını yerdi. Evi yoktu, nerde uykusu gelirse oracıkta uyurdu En hoşlandığı isimlerden biri de "Miskin" ismi idi. Daima kendi-

sine (miskin) ***denilmesinden hoşlanırdı."*** [2416]

"Allah Teâlâ'm beni miskin yaşat (fakir), miskin öldür, miskinler topluluğu ile haşret." [2417]

Seherde kalkuben her gâh yüzün yere sürüp kıl âh,
Ere lütfu sana nagâh Hakk'a yalvar seherlerde.
Seherde kalkuben her zaman yüzün yere sürüp kıl âh,
Bidenbire lütf sana erer Hakk'a yalvar seherlerde.

Açılır bâb-ı Sübhânî çekilür hân-i[2418] ***sultânî,***
Dökülür feyz-i Rabbâni Hakk'a yalvar seherlerde
Açılır Sübhânî kapı çekilir sultânî okur,
Dökülür feyz-i Rabbâni Hakk'a yalvar seherlerde

Seher vakitleri (sabah ve ikindi seherleri) nde olan feyzlere kavuşmak için sabırlı ve müdavim olmak gereklidir. Bu vakitleri koruyanlarda manevî keşf ve haller zuhur eder. Feyz beklemek hakkında Cüneyd Bağdâdi kaddese'llâhü sırrahu'l azîz buyurdu ki;

"Sâlik, içinde fare bulunan deliği bekleyen kedinin dikkatiyle feyz beklemelidir." [2419]

Seherde uykudan uyan Niyâzî durma derde yan,
Ola kim erişe dermân Hakk'a yalvar seherlerde.
Seherde uykudan uyan Niyâzî durma derde yan,
Ola kim erişe dermân Hakk'a yalvar seherlerde.

[2416] İbn *Asakir.* Şam Tarihi'nde *Abdullah b. Abbas radiyallâhü anh İmam Ahmed b. Hanbel radiyallâhü anh* Kitabü'z Zühd'de, *Ubey'd, b. Umeyr'den Mücahid veSa'bî'den* rivayet etmişlerdir. *Süyûtî;* Menahilü's-Safa Shf. 27. *Aliyyül-Kaari* Şerh. I/190. *İmam Ahmed b. Hanbel,* Kitabü'z-Zühd'de Sa/d *b. Abdülaziz'den* rivayet etmiştir. *Süyûtî;* Menahilü's-Safa Shf. 28.

[2417] İbn Mâce, Zühd, 7, (II, 1381, Ha. No: 4126)

[2418] **Han:** f. Okuyan, okuyucu, çağıran manasına gelir. Meselâ: Duâ-hân : (Niyaz ve tazarrukârane bir tezellül ile) duâ okuyan

[2419] (Muhammed b. Süleyman el-Hadîkatu'n- Nediyye, İstanbul 1983, s. 85.)

170

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün.

Gönül tesbih çek seccâdeden hiç ayağın ayırma,
Namaz ehlinden özünle sakın sen durma oturma.
İbâdet ehli ol dâim yüzünü kaldırma topraktan,
Vuzu'dan el yuyup râhat edip şol nefsi yatırma.
Yüzün yerlere sür gel buriyâ mescid içinde,
Otur minber gibi dâim kafeste kuş gibi durma.
Müezzin nâlesin dinle dağılsın dilde teşvişin,
Sakın terk eyleyip tamû kapısın sana açtırma.
Cemâatla namaz terk edeni almış kudûretler,
Anın terkiyle lûtf et bir kedûret hem artırma.
Hatibin sanmagil mülhid anın fi'line uy dâim,
İmamdan gayriye aslâ sakın özünü tapşırma.
Niyâzi tâati terk eylemek bil kim füzulluktur,
Kerem kıl terk-i tâatle bu halkı başa üşürme.

Gönül tesbih çek seccâdeden hiç ayağın ayırma,
Namaz ehlinden özünle sakın sen durma oturma.
Gönül tesbih çek seccâdeden hiç ayağın ayırma,
Namaz ehlinden özünle sakın sen durma oturma.

SALÂT- (NAMAZ) [2420]

Namazın, İslâm'da büyük bir önemi ve hiçbir ibadetin ona denk olmadığı, bir mevkii vardır. O, ilk farz kılınan ibadettir. Tevhid'den sonra, İslâm'ın en önemli esasıdır. Amellerin en faziletlisi ve Allah Teâlâ tarafından en çok sevilenidir. Kur'an-ı Kerim'de onun şanını yüceltti, onu ve onu kılanları şereflendirdi. Diğer ibadetler arasında özellikle onu zikretti, kullarına onu tavsiye etti. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem onu, kendi gözünün aydınlığı ve ruhunun rahatlatıcısı yaptı. Ashabına namazın faziletini öğretti, böylece onların hem kalpleri hem organları haşyetle doldu, davranışları düzeldi, ahlakları güzelleşti, bundan dolayı onlar önderler ve liderler oldular. Sahih ve huşulu bir namazın, ümmeti zafere götüren en belirgin sebeplerden olduğunda kuşku duymuyoruz. Çünkü o, umulana ermenin korkulandan emin olmanın yolu ve iki cihanda kurtuluşun sebebidir.

Namaz, dini ayakta tutan direktir. Direk yıkılırsa, ona dayanan yapı da yıkılır. O, Allah'ın farz kıldığı ilk ibadettir, en büyük bedeni ibadettir. Allah Teâlâ'nın onu, diğer ibadetler gibi yeryüzünde ve Cebrail vasıtasıyla farz kılmaması, derecesinin yüksekliğini göstermektedir. Allah onu, kendisiyle Peygamber'i *Sallallahu aleyhi vesellem* arasında bir vasıta olmaksızın farz kılmıştır. Bu ise Miraç gecesi, yedi kat göğün üstünde olmuştu.

[2420] YOLCU, Abdullah, Namaz, Guraba Yayınları El Broşürleri

"Gerçekten ben, (evet) ben Allah'ım. Benden başka ilâh yoktur. Onun için bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl." [2421]

"Ey iman edenler! Rükû edin, secde edin, Rabbinize kulluk edin, hayır işleyin ki felah bulabilesiniz." [2422]

"Namaz, müminler üzerine belirli vakitlerde yazılı bir farzdır." [2423]

"Söyle iman etmiş olan kullarıma, namazı kılsınlar." [2424]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem de şöyle buyurmuştur:

"İşin başı İslâm, direği namaz, zirvesi de cihattır." [2425]

"İslâm, beş temel üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan ayında oruç tutmak, imkân bulanın Beyt'i haccetmesi." [2426]

Namaz, erkek veya kadın, hür veya köle, zengin veya fakir, mukim (ikamet eden) veya yolcu, sağlıklı veya hasta, ergenlik çağına ulaşmış, akıllı her müslümana farzdır.

Salât [2427]

Kur'an-ı Kerim'in gerek Mekke gerekse Medine döneminde nazil olan sure ve ayetlerinde en fazla zikredilen kelimelerden biri 'es-salât' kavramı ve türevleridir. Müsteşrikler, kavramın Arapçaya başka dillerden ve özellikle Arâmî veya Süryânî kökenden geçtiğini ve kavramın kaynak dilde "dua" manasına geldiğini ileri sürmüşler, 'salûta' ve 'salavât' kelimelerinin kökeni konusunda Müslüman dilciler de benzer görüşleri dile getirmişlerdir. Sonuçta hepsi Sâmî dil ailesine mensup oldukları için kökeni ister Arâmî veya Süryanî, isterse Arapça olsun, kavramın Kur'an-ı Kerim'in nüzûlü ile birlikte İslam dinine özgü ibadetlerden birini kastetme konusunda merkezi bir yer edindiği görülmektedir. Klasik Arapça sözlüklerde kavramın anlamları *dua*, *tapınma*, *ibadet*, *rahmet*, *istiğfar, bağışlanma dileme*, *ibadethane/tapınak* ve *namaz kılma* şeklinde sıralanmaktadır. Kur'an-ı Kerim kavramlarının bağlamsal anlamı tespite çalışan klasik "el-vücûh ve'n-nezâir" tarzı Kur'an-ı Kerim sözlüklerinde kelimenin farklı anlamları ile ilgili vecih/ anlam sayısının erken dönem eserlerinde az ve sınırlı olduğu, ilerleyen dönemlerde yazılan eserlerde ise vecih sayısında belirgin bir artışın ve anlam genişlemesinin varlığı dikkati çekmektedir.

Kur'an-ı Kerim'deki kullanımlarına bakıldığında kavramın Allah Teâlâ, melekler, nebiler ve müminlerle ilgili olmak üzere farklı bağlamlarda kullanıldığı; geçmiş nebilerin ibadetlerinin de 'salât' olarak adlandırıldığı anlaşılmaktadır. Nüzul dönemi açısından bakıldığında kavram, hem Müslümanların ibadetleri,

---

[2421] Tâhâ, 14
[2422] Hac, 77
[2423] Nisa, 103
[2424] İbrahim, 31
[2425] Tirmizî.
[2426] Buhârî ve Müslim
[2427] (OKUMUŞ, 2004/2)

hem de Müşriklerin putlar için yaptıkları ibadet şekilleri ve özellikle Kâbe'nin etrafındaki tavafları için de kullanılmıştır. Medine döneminde nazil olan Enfal Suresi'ndeki bu kullanım tarzı, kelimenin müşriklerin tapınmaları için de kullanılabildiğini ve namazdan farklı olarak 'tapınma' manasına geldiğini de göstermektedir.

Namaz ibadeti manasına "es-salât", vahyin ilk dönemlerinden itibaren şekillenmiş ve rükû, secde, Kur'an-ı Kerim kıraati ve dua etme gibi esaslı hatları herhangi bir değişime uğramadan günümüze kadar gelmiştir. Nüzûl sürecinin sonucunda İslamiyet'in din olarak kemâle ermesi ve dinin kitlelere ulaşması sonrasında 'es-salât' kavramı, terimleşme sürecini tamamlamış; rükû ve secdesi, kendine özgü şartları ve özel kılınma şekli olan namaz ibadeti için özel isim olarak kullanılır olmuştur.

Dilimizde 'es-salât' kavramını karşılamak için Farsça asıllı "namaz" kelimesi benimsenmiştir. Bilindiği üzere Türkçede kullanılan "namaz" sözcüğü Farsça kökenli bir kelimedir ve dilimize **'peygamber, abdest, oruç'** ve benzeri başka dini terimler gibi Farsçadan geçmiştir. "Namaz" kelimesi Farsça sözlüklerde ***'hizmet, bendelik, Hakka itaat-ibadet ve bir kimseye tazim için eğilmek'*** gibi anlamlara gelmekte, 'nemazî' sözcüğü ise **'temiz ve pâk'** manaları taşımaktadır. 'Salât' ve 'musallîn' kelimelerinin yer aldığı Mâûn Suresi'ndeki anlamları ve surenin yorumu konusunda ise müfessirler tam bir ittifak sağlanamamış ve sure farklı şekillerde yorumlanmıştır.

Bahis konusu surenin bazı müfessirler tarafından ikiye bölünerek ilk yarısının Mekke'de müşrikler, ikinci yarısının da Medine'de münafıklarla ilgili olarak nazil olduğu ileri sürülmüştür. Son yüzyıllarda yazılan eserlerde salât kavramının anlam vecihlerinin sayısında belirgin bir artış gözlenmektedir.

Mesela; hicri beşinci yüzyıl Kur'an-ı Kerim sözlüğü yazarlarından Abdulmelik b. Muhammed es-Seâlibî, (hyt.429/1038) vücûhu'l-Kur'an-ı Kerim'e dair yazmış olduğu bir eserinde 'salât' kavramının Kur'an'da toplam olarak on ayrı anlamının bulunduğunu ifade etmektedir. Bunları da şu şekilde sıralamaktadır:

1—***Namaz:*** "*Onlar ki namazı kılar ve zekâtı verirler.*" [2428]Ona göre Kur'an-ı Kerim'de zekât ile yan yana kullanılan bütün 'salât' ifadeleri bu anlama gelir.

2—***Mağfiret:*** "*Allah ve melekleri Nebi'ye salât ederler.*"[2429] Bunun bir benzeri de "*Allah size salât eder ve melekler de*." [2430]Bu ayetlerdeki Allah Teâlâ'nın salâtı mağfireti demektir.

3—***İstiğfar***: Ahzab suresinde geçen meleklerin salâtı bu manadadır.[2431]

4—***Dua***: "*Ey Peygamber onlara salât et!*" [2432] Yani dua et demektir.

5—***Kıraat***: "*Salâtını cehri yapma ve gizleme de*." [2433]

[2428] Maide, 55
[2429] Ahzab, 56
[2430] Ahzab, 43
[2431] Ahzab, 43,56
[2432] Tevbe, 103
[2433] İsra, 110

6—***Din***: "*Senin salâtın mı bize bunları terk etmemizi emrediyor?*" [2434]

7—***İbadet yeri (namazgâh):*** "*Savami, biye, salâvat ve mescitler yıkılırdı*" [2435]

8—***Cuma namazı***: "*Cuma günü salât için nida edildiğinde*." [2436]

9—***İkindi namazı***: "*Onları salâttan sonra alıkoyarsınız*." [2437]

10— ***Cenaze namazı:*** "*Onlardan ölen hiçbiri için artık salata durma!*"[2438]
„[2439]

[Müslümanların namazları (dua) sair dinlerde mevcut bütün dua şekillerinin hepsini kapsayan bir duadır, ibadettir. Müslüman namazını kılarken Fatihayı okuyup rüku ve sücutlarını tamamladıktan sonra kendi içinde, mücerret bir şekilde, ibadetini yaptığını, Allah Teâlâ'nın huzuruna gitmeye layık olduğunu düşündüğü sırada kendisini Allah Teâlâ'nın karşısında hisseder; tam bu anda da ***"tahıyyatü"*** okumaya başlar.

Namaz sadece beşeri dinlerde mevcut bütün ibadet şekillerini kapsamakla kalmadığını, kâinattaki bütün ibadet şekillerini de kapsamaktadır.

"Ey rasulüm! Görmedin mi ki, gökte olanlar, yerdekiler, havada kanatlarını çırparak uçan kuşlar, gerçekte hep Allah'ı tesbih ediyorlar." [2440]

Bu ayet-i kerimede, yerde, gökte ne varsa; güneş, ay, yıldızlar, dağlar, taşlar, ağaçlar, kuşlar ve bütün yaratıkların Allah Teâlâ'ya ibadet ettikleri bildiriliyor.

"Bütün bu varlıklar ibadetlerini ne şekilde yapıyorlar acaba" diye düşünülünce şöyle bir izah yapılabilir.

İbadetin manası kulun (köle) yaptığı iştir; efendisinin ve mabudunun emirleri doğrultusunda yaptığı iş. Efendi kuluna (kölesine) bir şey emreder kul da onu ifa ederse, yaptığı bu iş ibadettir. Efendinin emirleri kullarına göre değişebilir. Şu kuluna şu işi yapmasını emrederken bir diğerine başka bir emir verebilir. Bu emirler kulların özelliklerine göre değişen emirler olabilir. Hatta efendi bir kuluna, *"hareket etmeden olduğun yerde dur"* diyebilir. Bu sükûn da onun ibadetidir. Bu açıdan bakacak olursak kâinattaki bütün varlıkların üç gruba ayrıldıklarını görürüz:

Camid (cansız) varlıklar, bitkiler ve hayvanlar. Camidlerden, örnek olarak, dağlara bakalım; çünkü dağlar, kelime olarak, ayette de geçmektedir. Allah, dağlara dikilmelerini, hareket etmeden durmalarını emretmiştir. Öyleyse, dağların ibadeti hareket etmeden dikilip durmalarıdır. Kur'an-ı Kerim'de bizlere de:

"…ve Allah'a itaat ederek namaza durun"[2441] deniliyor. Görülüyor ki, Müslümanların namazında cemadatın (hareketsiz, cansız varlıkların) ibadetleri de

---

[2434] Hud, 87
[2435] Hac, 40
[2436] Cuma, 9
[2437] Maide, 115
[2438] Tevbe, 84
[2439] es-Seâlibî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, tahk.: Muhammed el-Mısri, Alemu'l-Kütüb, Beyrut 1984, s. 188-189. (OKUMUŞ, 2004/2)
[2440] Nur, 41
[2441] Bakara, 238

bulunmaktadır.

İkinci grup varlıklar hayvanlardır. Etrafımızdaki hayvanlara bakarsak, uçanını da yerde yürüyenini de, eğilmiş vaziyette, yani rüku halinde görürüz. Öyleyse, Kur'ân-ı Kerim'in:

"…ve rüku edenlerle rüku edin"[2442] emriyle Müslümanların namazlarına hayvanların ibadet şekli de girmiştir.

Üçüncü grup varlıklar bitkilerdir. Bildiğiniz gibi, bitkilerin ağızları kökleridir. Gıdalarını kökleriyle alırlar. Bu durum onların hep secde halinde bulunduklarını ifade eder. Cenab-ı Hak bizlere:

"secde ediniz" [2443] diye emrettiğine göre bitkilerin ibadet şekilleri de namaz ibadetimizde yer almış bulunuyor. Dikkati çeken bir husus da, Kur'an-ı Kerim'in en az bir ayetinde kuşlar hakkında namaz kelimesinin geçmesidir:

"…Bunların her biri duasını da tesbihini de bilmiştir." [2444]

Sonuçta kâinattaki bütün varlıkların ibadetleri Müslümanların namazlarında mündemiçtir. Müslümanlardaki ibadeti diğer dinlerdekilerle ve kainattaki mevcut bütün ibadetlerle karşılaştıracak olursak, müslümanların namaz ibadetlerinin onlardan daha iyi ve de hepsine şamil olduğunu görürüz. Böyle olması da gerekirdi. Çünkü insan Allah Teâlâ'nın halifesidir, yeryüzündeki vekilidir. Bu nedenle onun yaptığı ibadetin kâinatta görülen bütün ibadetlerden daha yüksek ve daha kıymetli olması zorunludur. Aynı şekilde İslam Dini dinlerin en sonuncusu olması hasebiyle, İslam ibadetinin de geçmiş dinlerdeki ibadetlerden daha mükemmel ve daha güzel olması zaruridir.][2445]

İbâdet ehli ol dâim yüzünü kaldırma topraktan,
Vuzu'dan el yuyup râhat edip şol nefsi yatırma.
İbâdet ehli ol dâima yüzünü kaldırma topraktan,
Abdesten el yuyup râhat edip şol nefsi yatırma.

Yüzün yerlere sür gel buriyâ mescid içinde,
Otur minber gibi dâim kafeste kuş gibi durma.
Yüzün yerlere sür gel burayâ mescid içinde,
Otur minber gibi dâima kafeste kuş gibi durma.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem en kötü hırsızlığın namazdaki rükünlerde yapılan eksiklik olduğunu söylemiştir?" [2446]

[2442] Bakara, 43

[2443] Hac, 77

[2444] Nur, 41

[2445] Muhammed Hamidullah; "*İnsan Toplumlarında İbadet Tarihi";* trc: Prof. Dr. Zahit AKSU Hikmet Yurdu Yıl:1, s.1, (Ocak-2008); s. 9-30

[2446] İbn. Hanbel ve Darekutni Ebu Katâde'den rivayet etmişlerdir, İbn. Huzeyme ve Hâkim, sahih kabul etmişlerdir. Bkz. Aclûnî, I/225;

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem namaz esnasında sakalları ile oynayan birini görmüş ve "Bu zatın kalbi huşu içinde olsaydı organları da huşu içinde olurdu" [2447]

Müezzin nâlesin[2448] ***dinle dağılsın dilde teşvişin,***
Sakın terk eyleyip tamû kapısın sana açtırma.
Müezzin iniltisini dinle dağılsın gönüldeki karışıklığın,
Sakın terk eyleyip cehennem kapısını sana açtırma.

Cemâatla namaz terk edeni almış kudûretler,
Anın terkiyle lûtf et bir kedûret hem artırma.
Cemâatla namaz terk edeni almış kederler,
Onun terkiyle lûtf et bir kederin hem artırma.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;
"Namaz mü'minin miracıdır" , "Kişinin Allah 'a en yakın olduğu an namaz ve secde anıdır" [2449]

NAMAZI TERK ETMEK

Kendisinden başka ilah olmayan Allah'u Azze ve Celle'nin **"vucudiyyeti'ni" "la ilahe illallah"** sözü ile itiraf eden kulun, eda etmekle mükellef olduğu ilk ibadet "namaz"dır.

Lisanen Allah'dan başka ilah olmadığını söyleyen kişinin kendisine **"namaz-'ın"** farziyyeti ulaştığı halde daha hâlâ Âlemlerin Rabbi olan Allah'u Azze ve Celle'nin önünde rükû ve secde etmemesi, **kelime'i tevhid'in hakikatini anlamadığına delalet eder.** Kelime'i tevhid'in hakikatini anlamadan kişinin onu telaffuz etmesi hiç bir şey ifade etmez.[2450]

Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de buyurmaktadır ki;

"Hep Allah Teâlâ'ya dönüp itaat edin, O'ndan korkun ve **namaz'ı** kılın'da **müşriklerden** olmayın." [2451]

Haram aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün; onları yakalayın, onları hapsedin ve onları her gözetleme yerinde oturup bekleyin. Eğer tevbe eder, namazı dosdoğru kılar, zekâtı da verirlerse artık yollarını serbest bırakın. Allah yarlığayan, esirgeyendir.[2452]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem de buyurdu ki;

"Kişiyle şirk arasında namazın terki vardır." [2453]

[2447] Suyuti, Camiu's-Sağir, II/30
[2448] **Nal(e):**f. İnilti, figân. Kamış kalem. Kamış düdük. Şeker kamışı
[2449] İbn. Hanbel. I/380
[2450] (El-YARBUZÎ, 22 / RAMAZAN /1404), s. 4
[2451] Rum, 31
[2452] Tevbe, 5
[2453] **Müslim, İman 134, (82); Ebü Dâvud, Sünnet 15, (4678); Tirmizî, İman 9, (2622). Metin Müslim'in metnidir. Tirmizinin metni şöyledir:** ***"Küfürle îman arasında namazın terki***

"Kulla küfür arasında namazın terki vardır." [2454]

Hz. Büreyde (radıyallâhu anh) anlatıyor:

"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki:

"Benimle onlar (münafıklar) arasındaki ahid (antlaşma) namazdır. Kim onu terk ederse küfre düşer." [2455]

Abdullah İbnu Şakik radiyallâhü anh merhum anlatıyor:

"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Ashâb'ı ameller içerisinde sadece namazın terkinde küfür görürledi." [2456]

İbnu Ömer radiyallâhü anh anlatıyor: "Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki:

"İkindi namazını kaçıran bir insanın (uğradığı zarar yönünden durumu), malını ve ehlini kaybeden kimsenin durumu gibidir." [2457]

Ebü'l-Melih (rahimehümullah) anlatıyor:

"Biz bulutlu bir günde Büreyde radiyallâhü anh ile bir gazvede beraberdik. Dedi ki:

"İkindi namazını erken kılın, zîra Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem "Kim ikindi namazını terkederse ameli boşa gider" buyurdu." [2458]

NAMAZI TERK EDENÎN KIYAMET GÜNÜNDE FIRAVUN'LA, HAMAN'LA, KARUN'LA VE UBEYY İBNU HALEP'LE BERABER OLACAĞI

Bir gün Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem namaz'dan konuştu. Dedi ki: ***"Her kim şu beş vakit namazı muhafaza ederse, namazı, kıyamet gününde ona nur, burhan ve necat olur. Her kim ki de; beş vakit namazı muhafaza etmezse kıyamet gününde ona ne burhan ne nur ve ne de necat olur.***

"Kıyamet gününde de Karun'la, Haman'la, Firavn'la ve Ubeyy ibnu Halefle beraberdir".[2459]

İbnu Kayyım rahmet-u'llâhi **"kitabu's-salât"** isimli eserinde bu Hadis'i Şerifi naklettikten sonra şöyle diyor. Namazı terk edenin hasseten bu dört kişi ile beraber olacaklarının zikredilmesinin sebebi şudur ki, bu dört kişinin küfrü işleyişleridir. Burada bedi'i bir işaret vardır. Zira namazı terk eden, malının, mülkünün, riyasetinin veya ticaretinin meşkuliyyeti ile terk eder.

---

vardır."

[2454] **Tirmizî, İman 9, (2622); Ebü Dâvud, Sünnet 15, (4678); İbnu Mâce, Salât 77, (1078).**

[2455] **Tirmizî, İman 9, (2623); Nesâî, Salât 8, (1, 231, 232); İbnu Mâce, Salât 77, (1079).**

[2456] **Tirmizî, İman 9, (2624).**

[2457] **Buhârî, Mevâkît 14; Müslim, Mesâcid 200, (626); Muvatta, Vukütu's-Salât 21, (1,11,12); Ebü Dâvud, Salât 5, (414, 415); Tirmizî, Salât 128, (175); Nesâî, Salât 17, (1, 238).**

[2458] **Buhârî, Mevâkit 15, 34; Nesâî, Salât 15, (1, 236).**

[2459] Bu Hadis'i Ahmed (2/169) Darimi (2/301) ve ibnu Hibban (1448) Âcurri Şeriada (135) Muhammed İbnu Nasr el-Mervezi Kitabû's-Salet'da (58) Taberani Kebirde Beyhaki Şuabû'l-iman da sahih bir senedle rivayet etmişlerdir.

—Her kim ki, malının meşkuliyetiyle namazı terk ederse, **"Karun'la"** beraberdir.

—Mülkünün meşkuliyetiyle terk eden de **"Firavn'la"** heraberdir.

—Riyasetinin sebebiyle terk eden ise **"Haman'la"** beraberdir.

—Ticaretinin meşkuliyetiyle terk eden de "Ubeyy **ibnu Halefle"** beraberdir.[2460]

NAMAZI TERK EDENİN KUR'AN-I KERİM'İN ÂYET'LERİNİ VE AHİRETİ YALANLADIĞI

*"O halde, onlarda ne var ki, **"iman etmezler" kendilerine "Kur'ân"** ya'ni **"namaz kılınız"** âyet-i okunduğu zaman, (Allah'ın emrine teslim olup da) **"namaz kılmazlar".** Daha doğrusu (namazı terk ederek) **"kâfir olanlar hesab gününü yalanlıyorlar".** Hâlbuki Allah, içlerinde ne sakladıklarını en iyi bilendir. Onun için (Ey Resulüm) sen onları **"acıklı bir azab'la müjdele".** Ancak **"iman edib de salih ameller işleyenler müstesna"** onlar için, bitmez tükenmez bir mükâfat var."* [2461]

NAMAZI TERK EDENİN ÂHİRET'TE ŞEFAAT EDENİ OLMAYACAĞI

"Kitab'ları sağ ellerinden verilenler cennettedirler: "mücrim'lerden" sorarlar.

"sizi bu sakar cehennem'ine sokan nedir?" Onlar şöyle derler.

"biz namaz kılanlardan değildik", yoksula yedirmezdik, batıla dalanlarla beraber dalıyorduk, "hesab gününde yalan sayardık". Nihayet bize ölüm gelib çattı. Fakat (o vakit) "şefaat'cıların şefaat'ı onlara fâide vermez".[2462]

Âyet'i Kerîme'deki zikredilen "mücrim'lerin" yarın Âhirette "şefaat'cıların şefaat'ından mahrum olmalarının sebebi" dört şey'e göredir.

1- Namaz kılanlardan olmadıkları için.

2- Yoksula yedirmedikleri için.

3- Kâfir'lerle oturup kalktıkları için.

4- Hesab gününü yalanladıkları için.

Bu dört sıfat ile muttasıf olan **"mücrim'ler"** yarın Âhiret'te kendilerine hiç bir **"şefaat'cı"** bulamıyacaklardır. Zikredilen bu dört sıfatların en tehlikelileri, **"namaz'ın terki ile hesab gününü yalanlamaktır"** bu iki sıfat'ın her birisi sahibini **"İslâm'dan çıkaran"** hasletlerdir. Kişi de bu iki sıfattan birisinin olması **"İslâm'dan çıkmasına ve âhirette şefaat'cıların şefaat'ından mahrum olmasına kâfidir"** illa bu iki sıfat'ın bir arada olması gerekmez. Eğer illâ bu iki sıfat'ın bir kişide mevcud olduktan sonra ancak **"İslâm'dan çıkar ve şefaat'cıların şefaat'ından o zaman mahrum olur"** diyen çıkarsa bizde deriz ki, Öyle de olsa zaten **"namazı terk eden âhiret-i de yalanlamıştır"** Binâenaleyh **"şefaat'cıların**

[2460] (El-YARBUZÎ, 22 / RAMAZAN /1404), s. 20

[2461] İnşikak, 20-25

[2462] Müddesir,40-48

şefaat'ından mahrum olacaktır" hâlbuki Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Şefaat'ı **"ehli kebâir"** içindir. Eğer **"namazı terk eden"** İslâm'dan çıkmayıp büyük günahkârlardan olsa idi **"âhirette şefaat'cıların şefaat'ından mahrum olması gerekmezdi."** [2463]

NAMAZI TERK EDENİN ALLAH TEÂLÂ'DAN KORKMADIĞI

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem şöyle dedi:

"Dağ tepelerindeki koyun çobanından Allah'u Azze ve Celle hoşlanır. Zira o namaz için ezan okur ve **"namaz kılar".** Buna binaen Allah'u Azze ve Celle şöyle buyurur.

"Şu kuluma bakın, ezan okuyup <u>"namaz kılıyor ve benden korkuyor".</u> Ben de o kulumun günahlarını mağfiret buyurdum ve onu Cennetime koyacağım" der.[2464]

DİN'DE EN SON TERK EDİLEN AMELİN NAMAZ OLDUĞU

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki: **"Dininizden ilk terk edeceğiniz şey emanettir. En son da ise namazı terkedersiniz."** [2465]

Evet din'den en son terk edilen "NAMAZ" olduktan sonra, artık o kişide dinden hiç bir şey kalmamıştır. [2466]

"Rabbim! Beni, gerçeği üzere namaza devam eder kıl; zürriyetimden de böyle kimseler yarat... Ey Rabbimiz, duamı kabul et." [2467]

<u>Hatibin sanmagil mülhid anın fi'line uy dâim,</u>
<u>İmamdan gayriye aslâ sakın özünü tapşırma.</u>
Sanma ki söyleyen dinsiz, onun fiiline dâima uy,
İmamdan başkasına aslâ sakın özünü bağlama.

"İmamdan gayriye özünü tapşırma" demek, Ulül'emr'den[2468] başkasına uyma demektir. Zirâ kişinin canı, ırzı, malı Ulül'emr'in muhafazası altındadır.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Miraç esnasında sağa sola gözle-

---

[2463] (El-YARBUZÎ, 22 / RAMAZAN /1404), s. 22-23
[2464] Bu Hadis'i Ebu Dâvud (1203) ve Nesei (2/20) Ahmed (4/145) İbnu Hıbban (260) ve Taberâni Kebir de (17/833) sahih bir senedle rivayet etmişlerdir. Şeyh El-Bâni Silsiletü's-Sahıda'da (41) tahriç etmiştir.
[2465]Bu Hadis'i Ebu Nuays Hıylada (6/265 ve Ahbar'da 2/213 İbn-u Mes'ud'dan Taberâni kebirde (9754) Haraiti Mekarim de (77) ve Taberâni Evsatta (1/138) Umer Ibnul-Hattab'dan sahih bir senedle rivayet etmişlerdir. Ve Şeyh Albâni Silsile'de (1739) tahric etmiştir.
[2466] (El-YARBUZÎ, 22 / RAMAZAN /1404), s. 37
[2467] İbrahim, 40
[2468] **Ulül'emr:** reis, başkan, âmir.

rinin kaymamasını da edep olarak yorumlar. [2469]

<u>Niyâzi tâati terk eylemek bil kim füzulluktur,</u>
<u>Kerem kıl terk-i tâatle bu halkı başa üşürme.</u>
Niyâzi tâati terk eylemek bil ki lüzümsuzluktur,
Kerem kıl tâati terk ile bu halkı başa üşürme.

[2469] Necm. 18: Buhâri. Tefsir sure 66,4. Nikâh. 12.Cihad. 145. İlim 31:Ebu Davud. Edeb. 121: Müslim. Mesâcid. 66: Tirmizi. Birr. 33B: İbn. Hanbel. IV/144. 146. 148

171

7+7=14

Deme kim Hakk'ı sende mevcûd ola ya bende,
Ne sendedir ne bende sığmaz ol bir mekânda.
Mekânı bi-mekândır nişânı bi-nişândır,
Yine zuhûr eden ol mekânda ol zamanda
Hem cân u hem ten oldur hem sen ve hem ben oldur,
Cümle görünen oldur uzakta vü yakında.
Sanır mısın kim oldur istediğin ya budur,
O bu kamû bir Hû dur gidende vü duranda.
Niyâzî gözün aç bak her şey olup durur Hakk,
Sanma ânı kim ola nihanda ve ayanda.

Deme kim Hakk'ı sende mevcûd ola ya bende,
Ne sendedir ne bende sığmaz ol bir mekânda.
Deme kim Hakk'ı sende ya bende mevcûd ola,
O ne sendedir ne bende sığmaz bir mekândadır.

Bu ilahide Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz Allah Teâlâ'ya nasıl itikat edilmesi gerektiğinden yola çıkarak zahirî ve şeriatın gösterdiği mecradan hareketle sorumlu olan kısmı bildiriyor. Eğer bu sınır aşılırsa insanın kaybedenlerden olacağı haber verilmektedir.

Mekânı bi-mekândır nişânı bi-nişândır,
Yine zuhûr eden ol mekânda ol zamanda
Mekânı mekânsız, nişânı nişânsızdır,
Yine zuhûr eden ol mekânda ol zamanda

Hem cân u hem ten oldur hem sen ve hem ben oldur,
Cümle görünen oldur uzakta vü yakında.
Hem cân ve hem ten O'dur hem sen ve hem ben O'dur,
Cümle görünen O'dur uzakta ve yakında.

Sanır mısın kim oldur istediğin ya budur,
O bu kamû bir Hû dur gidende vü duranda.
Sanır mısın kim O'dur istediğin ya budur,
O bu hepsi bir Hû dur gidende ve duranda.

"İllet Tecellîsi" adındaki tecelliyâtında manevî olarak Muhyiddîn İbnu'l-Arabî ile Hallâc kaddese'llâhü sırrahüma'l-azîz ile aralarında şöyle bir konuşma geçmiştir.

"Bu tecellî'de Hallâc'ı gördüm. Ona;

"Ey Hallâc! sana göre illiyyet var mıdır?" diye sordum. Tebessüm etti ve

"Bununla "Ey illetlerin illeti ve Ey Sonsuz Kadîm!" diyen kişinin sözünü kastediyorsun değil mi?" dedi. Ben de

"Evet" dedim. Bunun üzerine bana

"Bu câhil sözüdür. Şunu bil ki Allah Teâlâ illetlerin yaratıcısıdır ama kendisi illet değildir." Yalnız O vardı ve O'nunla beraber hiç bir şey yoktu" olan için bu kabul edilebilir bir şey midir? O âlemi bir hiçten var kıldı ki şimdi bile o yine öyledir, yâni bir hiçtir. Eğer O bir illet olsaydı mâlülü ile irtibatı gerekirdi. Ve eğer irtibatı olacak olsaydı o zaman O'nun için kemal caiz olmazdı. Allah Teâlâ o zâlimlerin büyük iftiralarından beridir" dedi. Ben

"Ben de böyle biliyordum" dedim. O da

"Evet, bunu böyle bellemek ve böyle tesbit etmek lâzım" dedi. Sonra devamla ona

"Peki, niçin evini [bedenini] katledilmeye bıraktın?" diye sordum. Yine gülümsedi ve

"Mahlukâtın elleri ona uzanınca onu onlara bıraktım... Zira üzerinde mahlukâtın ellerinin hükmedeceği bir evi mâmur etmekten fânî olmuştum. Ondan elimi çektim. Onlar da "Hallâc öldü" dediler. Hâlbuki Hallâc ölmedi. Sâdece ev yıkılınca içinde oturan da oradan göçtü, o kadar." En sonunda ben

"Bende senin deliller serdedişini çürütecek bir şey var" deyince başını öne eydi ve

"Her ilim sahibinin üzerinde bir alîm vardır." (Yûsuf, 76) *daha fazla itirazlar serdetme, Sen haklısın. Ama benim kapasitem de bu dedi. Ben de kendisini bıraktım ve oradan ayrıldım''* **(Bkz. et-Tecelliyâtul-İlâhiyye,** 382-387).[2470]

Niyâzî gözün aç bak her şey olup durur Hakk,
Sanma ânı kim ola nihanda ve ayanda.
Niyâzî gözün aç bak her şey olup durur Hakk,
Sanma onu ki ola gizlide ve açıkda.

Allah Teâlâ'yı anlamak ve anlatmaktaki orta yol budur. Yoksa Allah Teâlâ yarattıklarını ne kendine eş ve arkadaş yaptı. Ancak onun zâtının aklın almayacak kadar azametli olması ve mahlûkatın o nisbette küçük olması nedeniyle varlıktan yokluğa düşenlerde tabiidir ki, aklıda, fikride karışıp kendini kaybetmektir.

Bu hal üzere söylenen bütün kelâmlar hem mazur ve istiğfara da muhtaç sözlerdir. Ancak Allah Teâlâ'dan umut edilen bu durumlarda afv olunmak olduğudur. Çünkü Hakk yolunda bu türlü düşünceler ve haller küçüğün büyüğü anlama meselesidir. Büyük için afv etmek ise daha uygundur.

[2470] (KILIÇ, 1995), s.109

172

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

Hüdâ davet eder Elhamdü-li'llâh,
Bu can Hakk'a gider Elhamdü-li'llâh.
Hakikat şehrine çün rihlet oldu,
Gönül durmaz uyar Elhamdü-li'llâh.
Tuyaldan cân-ü dil vasl-ı Habîbi,
Hem okur, hem yazar Elhamdü-li'llâh.
Yakın geldi tulûa şems-i rûhum,
Bugün kevnim doğar Elhamdü-li'llâh.
Ölüm dedikleridir halveti yâr,
Kamû ağyâr gider Elhamdülillâh.
Şehâdet mansıbıdır âli mansıb,
Bize veriliser Elhamdü-li'llâh.
Göründü manâ yüzünden cemâli,
Bozuldu hep suver Elhamdü-li'llâh.
Biliştik bunda hem ihsanlar etti,
Nasîbimiz kadar Elhamdü-li'llâh.
Ne gam giderse dünyâdan Niyâzî,
Visâline erer Elhamdü-li'llâh.

Hüdâ davet eder Elhamdü-li'llâh,
Bu can Hakk'a gider Elhamdü-li'llâh.
Hüdâ davet eder Elhamdü-li'llâh,
Bu can Hakk'a gider Elhamdü-li'llâh.

Hakikat şehrine çün rihlet oldu,
Gönül durmaz uyar Elhamdü-li'llâh.
Hakikat şehrine nasıl ki göç oldu,
Gönül durmaz uyar Elhamdü-li'llâh.

Tuyaldan cân-ü dil vasl-ı Habîbi,
Hem okur, hem yazar Elhamdü-li'llâh.
Duyalı cân ve dil vaslı Habîbi,
Hem okur, hem yazar Elhamdü-li'llâh.

Yakın geldi tulûa şems-i rûhum,
Bugün kevnim doğar Elhamdü-li'llâh.
Yakın geldi doğuşu rûhum güneşi,
Bugün kâinatım doğar Elhamdü-li'llâh.
Ölüm dedikleridir halveti yâr,
Kamû ağyâr gider Elhamdülillâh.

Ölüm dedikleridir yâr halveti,
Bütün yabancılar gider Elhamdülillâh.

Şehâdet mansıbıdır âli mansıb,
Bize veriliser Elhamdü-li'llâh.
Şehâdet makamıdır âli makam,
Bize verilse Elhamdü-li'llâh.

Göründü manâ yüzünden cemâli,
Bozuldu hep suver Elhamdü-li'llâh.
Göründü manâ yüzünden cemâli,
Bozuldu hep suretler Elhamdü-li'llâh.

Bilіştik bunda hem ihsanlar etti,
Nasîbimiz kadar Elhamdü-li'llâh.
Biliştik bunda hem ihsanlar etti,
Nasîbimiz kadar Elhamdü-li'llâh.

Ne gam giderse dünyâdan Niyâzî,
Visâline erer Elhamdü-li'llâh.
Ne gam giderse dünyâdan Niyâzî,
Visâline erer Elhamdü-li'llâh.

173

6+5=11

Dönmek ister gönlüm cümle sivâdan,
Dönelim âşıklar Mevlâ derdiyle.
Geçmek ister gönlüm mülk-i fenâdan,
Geçelim âşıklar Mevlâ derdiyle.
Derde düşen âşık n'etsin cihânı,
Derd ehlinin dâim yanmakta cânı,
Döner arzulayıp vasl-ı canânı,
Dönelim âşıklar Mevlâ derdiyle.
Ay u gün yıldızlar hem nüh felekler,
Arşın etrafında saf saf melekler,
Meydân-ı aşkta cevlân ederler,
Dönelim âşıklar Mevlâ derdiyle.
Ta'n eyleme zâhid benim hâlime,
Dahl eyleme hergiz bu devrânıma,
Dermânı devrânda buldum cânıma,
Dönelim âşıklar Mevlâ derdiyle.
Baş açıp girelim aşk meydânına,
Mansûr olurum Enel-Hak meydânına,
Yanmakta Niyâzî şevkin nârına,
Yanalım âşıklar Mevlâ derdiyle.

Dönmek ister gönlüm cümle sivâdan,
Dönelim âşıklar Mevlâ derdiyle.
Geçmek ister gönlüm mülk-i fenâdan,
Geçelim âşıklar Mevlâ derdiyle.
Dönmek ister gönlüm cümle gayrıdan,
Dönelim âşıklar Mevlâ derdiyle.
Geçmek ister gönlüm fenâ mülkünden,
Geçelim âşıklar Mevlâ derdiyle.

Derde düşen âşık n'etsin cihânı,
Derd ehlinin dâim yanmakta cânı,
Döner arzulayıp vasl-ı canânı,
Dönelim âşıklar Mevlâ derdiyle.
Derde düşen âşık n'etsin cihânı,
Derd ehlinin dâim yanmakta cânı,
Döner arzulayıp canân vaslı,
Dönelim âşıklar Mevlâ derdiyle.
Ay u gün yıldızlar hem nüh felekler,
Arşın etrafında saf saf melekler,

Meydân-ı aşkta cevlân ederler,
Dönelim âşıklar Mevlâ derdiyle.
Ay, gün ve yıldızlar hem dokuz gezegen,
Arşın etrafında saf saf melekler,
Aşk meydânında dolaşırlar,
Dönelim âşıklar Mevlâ derdiyle.

Ta'n [2471] ***eyleme zâhid benim hâlime,***
Dahl eyleme hergiz bu devrânıma,
Dermânı devrânda buldum cânıma,
Dönelim âşıklar Mevlâ derdiyle.
Kızma zâhid benim hâlime,
Karışma asla bu devrânıma,
Dermânı devrânda buldum cânıma,
Dönelim âşıklar Mevlâ derdiyle.

> Ehl-i hakîkat dirler ki şeytân nerdübân-ı enbiyâ vü evliyâdur siz de İsâ ile mehdî zuhurına ve kemâllerimin nihayetine bulûğa sebebsiz ne kadar hareketi ziyâde itsenüz ol kadar fütûhât-ı ilâhiyye zuhürından hâli değüldür[2472]

Baş açıp girelim aşk meydânına,
Mansûr olurum Enel-Hak meydânına,
Yanmakta Niyâzî şevkin nârına,
Yanalım âşıklar Mevlâ derdiyle.
Baş açıp girelim aşk meydânına,
Mansûr olurum Enel-Hak meydânına,
Yanmakta Niyâzî şevkin ateşine,
Yanalım âşıklar Mevlâ derdiyle.

[2471] **Ta'n:**Hoş görmemek. Kötülemek. Birisinin ayıp ve kusurlarını beyan etmek. Küfretmek. Muhalifin iddialarını çürütmek. Vurmak. Duhul etmek, dâhil olmak, girmek

[2472] (Niyazî-i MISRÎ, 1223), v. 76a

Ehl-i hakîkat derler ki şeytân enbiyâ ve evliyânın merdivenidir. Siz de İsâ ile mehdî zuhuruna ve kemâllerimin nihayetine bulûğa sebebsiz ne kadar hareketi ziyâde etseniz ol kadar fütûhât-ı ilâhiyye zuhuruna sebep olursunuz.

174

Vezin: Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün

Bilmem n'etsem n'eylesem bu halvetin şerbetine,
Bu cânı teslim eylesem bu halvetin şerbetine,
Hep bu gökleri indirseler şerbet ile doldursalar,
Biricik bizi kandırsalar bu halvetin şerbetine.
Şerbeti gönderdikte Hakk öğünce gün olsa çerak,
Yıldızlar olsa hep çanak bu halvetin şerbetine,
Duysa bunu halk-ı cihân katresine verirdi can,
Olmaz bahâ kevn ü mekân bu halvetin şerbetine.
Bu bir aceb ilden gelir ancak bunu içen bilir,
Kim tatsa hayrette kalır bu halvetin şerbetine,
Her kime olsa feth-i bâb içer anı görmez azab,
Cism ü cânı eyler kebâb bu halvetin şerbetine.
Şerbetimiz tükenmedi içenleri usanmadı,
Niyâzî hergiz kanmadı bu halvetin şerbetine.

Bilmem n'etsem n'eylesem bu halvetin şerbetine,
Bu cânı teslim eylesem bu halvetin şerbetine,
Bilmem n'etsem n'eylesem bu halvetin şerbetine,
Bu cânı teslim eylesem bu halvetin şerbetine,

Tevhidde iki vecih vardır: Biri celvet, diğeri de halvettir. Celvet, cem makâmı olup Hakk zâhir, Halk bâtındır. Halvette ise Hazret-ül-cem ki, şeriat makâmıdır, halk zâhir, Hakk bâtındır. Halvet ehli sıfâta kadar makâm gösterir, onlara "Sıfâtiyyûn" tâbir olunur. İşte onların makâmları şerîat makâmıdır ki, hicap makâmıdır. Celvet ehli zat makâmına kadar makâm gösterir, onlara da "Zâtiyyûn" tâbi olunur. Cem makâmı Hakikat makâmıdır. Hakikat makâmında ise Hak zâhirdir.

Hep bu gökleri indirseler şerbet ile doldursalar,
Biricik bizi kandırsalar bu halvetin şerbetine.
Hep bu gökleri indirseler şerbet ile doldursalar,
Bir defacık bizi kandırsalar bu halvetin şerbetine.

Şerbeti gönderdikte Hakk öğünce gün olsa çerak,
Yıldızlar olsa hep çanak bu halvetin şerbetine,
Şerbeti gönderdikte Hakk öğünce gün olsa parlak kandil,
Yıldızlar olsa hep çanak bu halvetin şerbetine,

Duysa bunu halk-ı cihân katresine verirdi can,
Olmaz bahâ kevn ü mekân bu halvetin şerbetine.

Duysa bunu cihân halkı damlasına verirdi can,
Kâinat bedeli olmaz bu halvetin şerbetine.

Bu bir aceb ilden gelir ancak bunu içen bilir,
Kim tatsa hayrette kalır bu halvetin şerbetine,
Bu bir aceb ilden gelir ancak bunu içen bilir,
Kim tatsa hayrette kalır bu halvetin şerbetine,

Her kime olsa feth-i bâb içer anı görmez azab,
Cism ü cânı eyler kebâb bu halvetin şerbetine.
Her kime olsa kapı açılsa içer anı görmez azab,
Cism ve cânı eyler kebâb bu halvetin şerbetine.

Şerbetimiz tükenmedi içenleri usanmadı,
Niyâzî hergiz kanmadı bu halvetin şerbetine.
Şerbetimiz tükenmedi içenleri usanmadı,
Niyâzî hergiz kanmadı bu halvetin şerbetine.

175

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'ilün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Zuhûr-u kâinâtın ma'denîsin yâ Resûlallâh,
Rumûz-u Künt-ü kenz'in mahzenîsin yâ Resûlallâh.
Beşer denen bu âlemde senin sûretle şahsındır,
Hakîkatta hüviyette değilsin yâ Resûlallâh.
Vücûdun cümle mevcûdâtı nice câmi olduysa,
Dahî ilmin muhît oldu kamûsun yâ Resûlallâh.
Dehânın menba-i esrâr ilm-i "min ledünnâ"dır,
Hakâyık ilminin sen mahremîsin yâ Resûlallâh.
Ne kim geldi cihâna hem dahî her kim geliserdir,
İçinde cümlenin ser-askerîsin yâ Resûlallâh.
Cihân bağında insân bir şecerdir gayriler yaprak,
Nebîler meyvedir, sen zübdesisin yâ Resûlallâh.
Şefâat kılmasan varlık Niyâzî'yi yok ederdi,
Vücûdu zahmının sen merhemîsin yâ Resûlallâh.

Zuhûr-u[2473] kâinâtın ma'denîsin yâ Resûlallâh,
Rumûz-u[2474] Künt-ü kenz'in mahzenîsin[2475] yâ Resûlallâh.
Yaratılan kâinâtın ma'denîsin yâ Resûlallâh,
"Künt-ü kenz" remzinin mahzenîsin yâ Resûlallâh.

Beşer denen bu âlemde senin sûretle şahsındır,
Hakîkatta hüviyette değilsin yâ Resûlallâh.
Beşer denen bu âlemde senin sûretle şahsındır,
Hakîkatta hüviyette[2476] değilsin yâ Resûlallâh.

[**Kaside-i Bürde´de geçen ifade gerçeği gözler önüne sermiştir.**
"Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem) beşerdir, beşer gibi değil"
Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)´in hayatı bunu göstermektedir.

Fahri Âlem Muhammed Mustafa (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimiz "Rab'im tarafından doyurulurum" sırrınca, günlerce aç durur; "benim gözüm uyur, kalbim uyumaz" buyurarak geceleri devamlı ibadet ederdi.

Bu normal insanlara uygun bir şey değildir.[2477] **O´nun yaşantısı iradenin ce-**

[2473] **Zuhur:** Meydana çıkmak. Ansızın meydana gelmek. Baş göstermek. Görünmek. Hulul. Galip olmak. Âlîkadr

[2474] **Rumuz:**(Remz. C.) İşaretler, remizler, ince nükteler, mânası gizli olan işaretler

[2475] **Mahzen:** Hazine ve define gibi şeyleri koyacak yer. Erzak yeri. Bodrum. Yeraltı.

[2476] **Hüviyet:** asıl, mahiyet, kimlik.

[2477] Mesela; Ashab-ı Kehf uyurlardı, kendileri zahmetsizce sağa sola dönerlerdi. Yapan kendileri, fakat yaptıran ise Allah Teâlâ idi. İbret manzarası olarak bize anlatıldılar.

sette ulaşacağı son noktayı göstermektir. Bazıları gibi O alıştırma yaparak (riyazat) bu melekeyi kazanmadı.

Binaenaleyh, eğer Efendimiz Muhammed Mustafa (sallallâhü aleyhi ve sellem) manevî âlemden beşer âlemine gelmeyi tercih etmeseydi üstünlüğü Rabb´i katında bilinir, yaratılmışlar yanında sırlı olur ve Allah (celle celâlühû)´ı gerçek manada beşere tanıtacak biride olmazdı.

Kullar Allah Teâlâ´yı aciz idraklerinde anlayamayınca, sorumsuzluk girdabında boğulup hayvan sıfatından kurtulmaları mümkün olmazdı.][2478]

<u>Vücûdun cümle mevcûdâtı nice câmi olduysa,</u>
<u>Dahî ilmin muhît oldu kamûsun yâ Resûlallâh.</u>
Vücûdun cümle mevcûdâtı nice câmi olduysa,
Dahî ilmin hepsini kaplayıcı oldu yâ Resûlallâh.

[Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem; "Öncekilerin ve sonrakilerin ilimleri bana mirastır" buyurdu.

Mühür, yazılı bir metne veya nesneye kıymet kazandıran işarettir. Bu işaret ile açılan kapanır; kapanan açılır. Mühür sıfatı Fahri Âlem Muhammed Mustafa (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimize layık görülmüştür. O´nun için her şeyde O´nun tasarruf yetkisi vardır. Maneviyat ve maddiyat âleminde O´nun izni olmadan bir şey meydana gelmez. Allah Teâlâ´nın O´nun zatına ihsan kıldığı en büyük nimettir.][2479]

<u>Dehânın menba-i esrâr ilm-i "min ledünnâ"dır,</u>
<u>Hakâyık ilminin sen mahremîsin yâ Resûlallâh.</u>
Ağızın sırlar ilminin menba-ı "min ledünnâ"dır,
Hakikatler ilminin sen mahremîsin yâ Resûlallâh.

<u>Ne kim geldi cihâna hem dahî her kim geliserdir,</u>
<u>İçinde cümlenin ser-askerîsin yâ Resûlallâh.</u>
Ne kim geldi cihâna hem dahî her kim gelecektir,
İçinde cümlenin baş askerisin yâ Resûlallâh.

[Bütün nebilerin dininde Allah Teâlâ nebilerine emretti ki;

"Muhammed Mustafa (sallallâhü aleyhi ve sellem) sizin zamanınızda rasül olursa, ona iman etmelerini ümmetlerinize de emrediniz"

Fakat bu geçen zamanın sırrından mahrum olmuşlardı. Allah Teâlâ´nın nefislerinde ölümden sonraki yaratılışı ve vaat ettiği şeylerin hakikatini görmek oldu. Bu mükâfat ise kabul ettikleri tevhit inancının karşılığı idi. Başlarından geçen olayda insan için aklın ve vücudun tahammül edemeyeceği şeyi yaşamak olmuştur.

[2478] (ALTUNTAŞ, 2004), s. 38

[2479] (ALTUNTAŞ, 2004), s. 53

Gelmiş olan bütün dinlerde O´nun müjdesi temel alınmıştır.][2480]

Cihân bağında insân bir şecerdir gayriler yaprak,
Nebîler meyvedir, sen zübdesisin[2481] yâ Resûlallâh.
Cihân bağında insân bir ağaçtır gayriler yaprak,
Nebîler meyvedir, sen özüsün yâ Resûlallâh.

[Allah Teâlâ, Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)´i kendi tazimi ile tazim eyledi. Dolayısı ile O´nu tazim etmek Allah Teâlâ´yı tazim etmektir. Çünkü O Hakk´ın sureti ve mutlak sırrıdır. O, hem büyük ve hemde büyüklüğü kabul edilmiştir. Bundan dolayı halk O´na karşı edepli durur ve heybetinden titrerdi.

Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim´de, her nebiyi ismi ile Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)´i ise, **"Ey Resulüm, Ey Peygamberim"** diyerek Onu yücelten vasıflarla ile bildirmiştir.][2482]

Şefâat kılmasan varlık Niyâzî'yi yok ederdi,
Vücûdu zahmının sen merhemîsin yâ Resûlallâh.
Şefâat kılmasan varlık Niyâzî'yi yok ederdi,
Vücûd yaramın sen merhemîsin yâ Resûlallâh.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin yaratılış merkezi ve her güzel şeyin sebebi olmasındaki hikmet, imanları, akılları ve anlayışları ileri seviyeye ulaşmış kişilerin Allah Teâlâ karşısında acziyetlerinin farkına varmaları ve Efendimizin ilâhî mevkideki sonsuz itibarı nedeniyle çıkar yol olmuştur. Bu nedenle insan konumu ayarlarken ancak bu şekilde bir dayanak ile tatmin olarak huzur bulur. Çünkü geçmişin ve geleceğin açık bilgisi bizlere gizlidir. Gizli olan şeyde söz söylemekteki isabet ise vehmîdir.

Anlatılmış şeyler yanında anlatılmayanın çokluğu düşünülünce insanın Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme dayanmasına söz söylemek yanlış olduğu görülmektedir. Allah Teâlâ için beşer her ne kadar yakınlık kursa da beşere duyacağı yakınlıktaki ünsiyet gibi olmaz. Çünkü Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin miraca çıkmadan geçirdiği kalp ameliyatları beşerî vücudun manevî bilgiyi almadaki tahammülünün noksanlığına işarettir.

[2480] (ALTUNTAŞ, 2004), s. 55
[2481] **Zübde:**(C.: Zübüd) Netice, sonuç, hülâsa. Bir şeyin en mühim kısmı. Kaymak. Her nesnenin iyisi ve hâlisi
[2482] (ALTUNTAŞ, 2004), s. 71

176

7+7=14

Ey bî-misâl vâhid-i hüsnün misâl içinde,
Âyînenin göründü bir hub cemâl içinde.
Düştü kamû heyâkil kâmetine mukâbil,
Cünbüşü gösteren sen şekl ü hayâl içinde.
Bu san'atı kim bilür, bu kudreti kim görür,
Bu vuslatı kim bulur ceng ü cidâl içinde.
Kande bulur isteyen lütfunu ey dost senin,
Çünkim anı gizledin kahr ü celâl içinde.
Mushaf-ı hüsnüne çün tefe'ül eyledim ben,
Burc-u belâda gördüm kendimi fâl içinde.
Taliimi yokladım mihnet evinde buldum,
Anın için yürürüm herdem melâl içinde.
Kısmet-i rûz-i ezel aldı kâmû nasîbîn,
Kimisi buldu râhat kimi nekâl içinde.
Bizim de mihnet imiş kısmetimiz ezelde,
Kaldı başım anın çün fitne vü âl içinde.
Gamsız olan adamı sanma anı âdemi,
Hayvandan ol edaldir kaldı dalâl içinde.
Şadlık ehl-i aşka, aşkın gamıdır veli,
Şol ayrılık güzeldir ola visal içinde.
Haddin tecellîsine müştak olur bu cânım,
Görmedi çoktan anı şol zülf ü hâl içinde.
Mescide varmak ile zevke ereydi zâhid,
Kılmazdı da'vâyı ol bu kîl ü kâl içinde.
Meyhânede bir kadeh nûş etmeği vermezem,
Bin şuğluna sofinin tekyede şâl içinde.
Mescidi meyhâneyi fark eylemem zâhidâ,
Göründüm ise ne var hâ ile dâl içinde.
Ver serini Niyâzî sırrını verme yâda
Nadâna sırrın veren kalur vebâl içinde

<u>Ey bî-misâl vâhid-i</u>[2483] ***<u>hüsnün misâl içinde,</u>***
<u>Âyînenin göründü bir hub cemâl içinde.</u>
Ey benzersiz birlik! Güzelliğin örnek içinde,
Görüntün göründü bir güzel cemâl içinde.
<u>Düştü kamû heyâkil kâmetine mukâbil,</u>
<u>Cünbüşü gösteren sen şekl ü hayâl içinde.</u>
Düştü bütün heykeller boy bosuna karşılık,

[2483] **Vahîd:** Yalnız, tek. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin de bir ismidir. Benzeri bulunmayan, hiçbir mahlûkla müsavi olmayan ve tek olan (meâlindedir)

Şekil ve hayâl içinde eğlencelik gösteren sensin.

[Ken'an Rifâî kuddise sırruhu'l azizin Bebek'teki komşuların gürültülü eğlencelerden hoşlandıklarından mecliste şikâyetle bahsedilmişti. Bunun üzerine buyurdular ki;

"Niçin âlemin eğlencesine hürmet etmiyorsunuz? Onların zevki ile benimki arasında ne fark var? Âlemin zevki bizim de zevkimizdir. Benim zevkim onları da zevkyâb görmektir.

Allah Teâlâ herkese kendi istidadına göre bir vazife vermiş."] [2484]

Bu san'atı kim bilür, bu kudreti kim görür,
Bu vuslatı kim bulur ceng ü cidâl[2485] ***içinde.***
Bu san'atı kim bilir, bu kudreti kim görür,
Bu vuslatı kim bulur cenk ve mücadele içinde.

Kande bulur isteyen lütfunu ey dost senin,
Çünkim anı gizledin kahr ü celâl içinde.
Ey dost senin lütfunu isteyen nerede bulur,
Çünkü onu gizledin kahır ve celâl içinde.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Kulum beni nasıl bilirse (zannederse) ***ona öyle muamele ederim"*** [2486] bu nedenle Allah Teâlâ'nın celâlini dahi cemâl olarak kabul etmek gerekir.

وَاِذَا اَرَدْنَا اَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً اَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا

"Bir şehri yok etmek istediğimiz zaman, şımarık varlıklarına yola gelmelerini emrederiz, ama onlar yoldan çıkarlar. Artık o şehir yok olmayı hak eder. Biz de onu yerle bir ederiz." [2487]

Mushaf-ı hüsnüne çün[2488] ***tefe'ül***[2489] ***eyledim ben,***
Burc-u belâda gördüm kendimi fâl içinde.
Ne zaman ki güzellik Mushafında fal açtım ben,

[2484] Ken'an Rifâî, Sohbetler. s. 57

[2485] **Cidâl:** sözle mücâdele, ateşli konuşma; muhârebe; cenk; kavga, mücadele, çarpışma, çekişme.

[2486] Hadis müttefekun aleyhtir. Bkz. Buharı. Tevhid. 15: Müslim. Tevbe. 1. Zikir. 2.19: Tirmîzî. Zühd 51. Daavat. 131: İbn. Mâce. Edeb. 53.58: Darımı. Rikak. 22

[2487] İsra, 16

[2488] **Çun:** f. (Tâlil edatı) Ne zaman ki, çünkü, şu sebepten ki, gibi, şâyet, zirâ, nasıl, niçin, çerâ.. den beri mânalarına gelir.

[2489] **Tefe'ül:** Fal açmak. Bazı hâdiseleri, tevafukları uğurlu saymak. Meselâ: Bir kitabı rast gele açarak ilk tevafuk eden yeri okuyup ona dikkat ederek onu uğurlu ve esas bir ders sayma gibi. Olacak şeyi tahmin etmek.

Fâl içinde kendimi belâ burcunda gördüm.

مَا اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا فِى اَنْفُسِكُمْ اِلَّا فِى كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَبْرَاَهَا اِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ

"Yeryüzüne ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce o, Kitap'da bulunmasın. Doğrusu bu Allah'a kolaydır." [2490]

<u>Taliimi yokladım mihnet evinde buldum,</u>
<u>Anın için yürürüm herdem melâl içinde.</u>
Bahtımı yokladım mihnet evinde buldum,
Onun için yürürüm her zaman sıkıntı içinde.

Sahabeden Sa'd ibn-i Zübeyr radiyallâhü anh hazretleri önce Enbiyâya üç ihlâs okur, sonra Kur'ân-ı Kerimin bir sahifesini açarak sonuna kadar okur, behemehâl isâbetli bir âyet bulurdu. Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz de kendisini belâ burcunda gördü, Mûsa hadisesi isâbet etmişti. Onun hayatı hep mücadele ile geçmiştir. Firavun ile muharebe etti, Firavun boğuldu, sonra kavmi buzağı yapıp ona taptı vesâire gibi. Hazreti Mısrînin zamanında da Mûsa aleyhisselâm zamanı gibi birçok tarikat ehliyle Ehlullâhı inkâr edenler vardı. Onlar durmadan tevhid ehliyle uğraşırlar ve onlara rahat vermezlerdi.

FAL

Fal, dilimize Arapçadan gelmiş bir kelimedir ve sözlükte "uğur; talih deneme; kahve fincanına, iskambile bakmak gibi birtakım garip usullerle insanın talihine ait şeyler söyleme" gibi anlamlara gelmektedir.[2491] Çeşitli araçlar kullanılarak ve birtakım işaretler yorumlanarak, gelecekle ilgili tahminlerde bulunmak "fal bakmak"; söz konusu tahminler de "fal" olarak adlandırılmaktadır. Falın Türkler tarafından çok eskiden beri bilindiği, "kürek kemiği falı", "aşık kemiği falı", "kumalak falı", "kurban eti falı" ve "ateş falı" gibi çeşitleriyle hemen hemen bütün Türk boyları arasında yaygın olduğu[2492] ve İslamiyetin kabulünden önceki döneme ait bir fal kitabının bulunduğu da[2493] bilinmektedir.

İslâmiyet'in kabulünden sonra, "geleceğin sadece Allah Teâlâ tarafından bilineceği inancı"na rağmen, gelecek hakkında bilgi sahibi olma arzusu, gelecekle ilgili birtakım tahminlerin yapılmasına sebep olmuştur. Yıldıznâmeler, rüya tabirleri, kıyafetnâmeler (vücut yapısından hareketle kişilerin yaratılışları hakkındaki tahminlerden oluşan eserler) ve melhameler de (ayvanın bol olması gibi bazı tabiat olaylarına bakarak hava durumuyla ilgili tahminlerden meydana gelen eserler) fal

---

[2490] Hadid, 22
[2491] DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 1982, s. 298
[2492] İNAN, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün, Şamanizm*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.1995, s. 151–159
[2493] ARAT, Reşid Rahmeti (1991), *Eski Türk Şiiri*, 3.Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.1991, s. 277–305

çeşitleri olarak kabul edilebilir. Bunlara "ok atmak" ve "kur'a çekmek" de ilave edilmektedir.[2494]

Günümüzde de iskambil ve kahve falı oldukça yaygındır; hatta bazı sakızların ambalajındaki çok basit dörtlüklerden ve şarkılardan fal tutulduğu da bilinmektedir.

Fal bakmak için kullanılan vasıtalar arasında, çeşitli kitaplar da yer almaktadır. Bu kitaplar da **Hâfız Divanı**, **Mesnevî-i Şerif, Fuzulî Divanı** ve **Kur'ân-ı Kerîm**'dir. Ayrıca, Timur'un "batı seferine çıkarken Yesevî'nin 'Makâmât'ından bir işaret aradığı ve müjde veren bir rubaîsiyle karşılaştığını söylediği de" bilinmektedir.[2495]

Fal bakmak için kullanılan eserler arasında, ilk sırayı Kur'ân-ı Kerîm almaktadır. Kur'ân'a bakarak gelecekle ilgili tahminlerde bulunmanın oldukça yaygın olduğu, hatta "İran'da basılan Kur'ân'ların sonuna 10–15 sayfalık bir falnâmenin konulduğu" da bilinmektedir.[2496] Vasıta olarak Kur'ân-ı Kerîm'in kullanıldığı fala "Kur'ân Falı" adı verilmektedir. Söz konusu fal, aşağıda görüleceği gibi "Fal-i Hemze" şeklinde de isimlendirilmektedir. [2497]

Ancak Kur'an-ı Kerim ile fal bakmanın caiz olmadığına dair verilen fetvaların bulunduğunu unutmamak gerekir.

987. Mes'ele: Kur'an-ı azîm falı açmak âdeti olan müezzinin, âdil olduğu takdirce imameti caiz olur mu?

Elcevap: Min ba'din teeddüben terk ederse olur. Olur olmaz niyet için Kur'an-ı azîm tefe'ül edilmez. [2498]

Kısmet-i rûz-i ezel aldı kâmû nasîbîn,
Kimisi buldu râhat kimi nekâl[2499] ***içinde.***
Ezel gününde herkes nasibini kısmeti aldı,
Kimisi buldu rahat kimi azap içinde.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"En çok belalara düşenler nebilerdir. Sonra onlara en fazla benzeyenler, sonra onlara benzeyenlere benzeyenlerdir" [2500]

[2494] ONAY, Ahmet Talât (1992), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar* (Haz: Cemal Kurnaz) Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.1992, s.165

[2495] Yesevi, Ahmed (1993) *Divan-ı Hikmet Hoca Ahmed Yesevi* (Haz: Hayati Bice), Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 1993, s. XIII

[2496] PALA, İskender (1989), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü-I*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.1989, s. 311

[2497] (TEMİZKAN)

[2498] (DÜZDAĞ, 1972)

[2499] **Nekal:** Şiddetli azab. İşkence ve ukubet. İbret.

[2500] Tirmizi Hasen Sahih kabul etmiştir. İbn. Mâce. ibn. Hibban ve Hâkim Sa'd b. Ebi Vakkas'lan rivayet etmişlerdir. Nesaî. Darimî. îbn. Mâce. Malik vd. sahih kabul etmişlerdir. Değişik varyanttan için bkz. Aclûnî. I/130:

Dünyâ ile rahat bulupta kendisinde İlâhi aşk bulunmayan ve gam sâhibi olmayan Âdemi sen adam sayma, o hayvandan daha aşağıdadır, yani o delâlet içindedir.

İnsan için ihsan edilen nimet belki onun farklı olmasını temin ederken yükünü de ağırlaştırmıştır. Akıl yüksek bir nimet iken derinliği artıkça huzursuzluk veren halide artmaktadır. Bu şekilde çok akıllı kimsenin aklını zayi etmesi belki ondaki bu irtifadan dolayıdır. Yüksek akıl sahipleri anlayışları yüzünden hep huzursuz, tedirgin ve yalnız kalmışlardır. Sezgi ve manevi oluşumlar yönünden kısır kalanlar bu girdaptan çoğu zaman kendini kurtaramayıp akıllarındaki zayiat fazla olup delirmişlerdir. Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz bile son döneminde bu buhranları yaşamıştır. Onu kurtaran yön ise almış olduğu manevi terbiyenin takviyesi ile Allah Teâlâ'ya yönelmiş son günlerinde Hakk'ın yakınlığını daha fazla hissetmiştir.

İnsanı üzen tek şey belki beklentisi olduğu şeylerin gerçeği ile karşılaşınca yıkıma uğramasıdır. Allah Teâlâ kullarına ihsan ederken **"Kahhâr"** sıfatını her zaman tecelli ettirmiş ve kıyametin son kelamı لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ***"Bugün mülk kimindir? Vâhid, kahhâr olan Allah'ındır."*** [2501] Bu nedenle insan hangi hal ve makama gelirse gelsin son söz ve emir Allah Teâlâ'nındır.

<u>Bizim de mihnet imiş kısmetimiz ezelde,</u>
<u>Kaldı başım anın çün fitne vü âl içinde.</u>
Bizim de mihnet imiş kısmetimiz ezelde,
Kaldı başım onun için fitne ve hile içinde.

<u>Gamsız olan adamı sanma anı âdemi,</u>
<u>Hayvandan ol edaldir kaldı dalâl içinde.</u>
Gamsız olan adamı sanma onu âdemî,
Hayvandan o alçaktır kaldı sapıklık içinde.

Her şeyi hoşgörmek bir insan için mümkün değildir. Razı olunan ve olunmayan hallerin hepsini Allah Teâlâ'dan bilerek sukut etmek ile nefsin tepkisiz kalması ayrı ayrı şeylerdir. Mesela küfredenin küfürüne razı olmak ile sabrederek tepki vermek arasında çok fark vardır. Birisinde Allah Teâlâ'nın rızasını diğerinde nefsinin hoşgörüsü vardır ki, nefse hoş gelen her şey batıldır. Bu sebeble müslümanın bir olaya sabrı ile rızasında Allah Teâlâ'nın hükümleri yönlendirici olarak muhakkak bulunur. Kâfirde ise nefsin emniyetinden başka bir düşünce yoktur.

<u>Şadlık ehl-i aşka, aşkın gamıdır veli,</u>
<u>Şol ayrılık güzeldir ola visal içinde.</u>
Veli, aşk ehlinde sevinç, aşkın üzüntüsüdür
Visal içinde olan şu ayrılık güzeldir.

[2501] Mü'min, 16

Şol ayrılık güzeldir' e misâl olmak üzere Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin hicretle ilgili bir gazeli ile onun Erzrumlu İbrahim Hakkı kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz tarafından yapılan manzum tercümesi ile aşağıda veriyoruz:

"Ağaç bir yerden bir yere gidebilseydi, ne testere eziyetini çekerdi, ne cefa yaralarıyla yaralanır-berelenirdi.

Sağır kaya gibi oldukları yerde kalakalsalardı, ne güneş ışık verirdi, ne ay ışığı âlemi ısıtırdı.

Deniz gibi durdukları yerde dursalardı, Fırat da acırdı, Dicle de, Ceyhun da.

Hava, bir kuyuda hapis kalsa zehir olur, bak da gör, hava bile duruştan ne ziyana uğradı.

Deniz suyu yolculuğa çıktı, havaya ağdı da bulut oldu mu acılıktan kurtuldu, helvaya döndü.

Ateşin yalımı, alevi yatıştı mı üstünü kül kapladı, öldü, yok oldu gitti.

Bak hele Yusuf-ı Ken'an, babasının kucağından ayrıldı, yolculuğa düştü, tâ Mısır'a kadar gitti de eşsiz bir makama ulaştı.

Bak hele İmrânoğlu Mûsa, anasının kucağından ayrıldı, Medyen'e gitti de o yol yüzünden ulu kesildi.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Miraç gecesi Burak'a bindi de yola düştü, **"Yaklaştı, yakınlaştı, aralarında iki yay kadar bir yakınlık kaldı, hatta daha da yakına vardı"** makamını buldu.

Bak hele şeriat sahibi Ahmed sallallâhü aleyhi ve selleme, Mekke'yi bıraktı da ordu çekti, gelip çattı, Mekke'ye sahip oldu.

Bak Meryemoğlu İsâ'ya, boyuna yolculuk etti de ölüleri dirilten Âb-ı hayata döndü.

Usanmasaydın, sıkılmasaydın dünyadaki konukları, yola düşmüş, yolculuğa çıkmış erleri, birer birer, ikişer ikişer, üçer üçer sayar dökerdim.

Birazını gösterdim geri kalanını sen bil, sen öğren, kendi huyundan, Allah Teâlâ huyuna ulaşmaya bak, yola düş. "[2502]

Eğer şecer müteharrik olaydı cay-be-câ
Ne bıçkı zahmı çekerdi ne balta ile cefâ
Melûl olurdu cihan halkı şemsten her an
Mukîm olaydı yerinde çü sahra-i semma
Furat u Dicle ve Ceyhun acı olurlar idi
Eğer yerinde sükûn etselerdi çün derya
Havada ebre sefer kıldı çünki bahr suyu
Halâs buldu acılıktan oldu çün helva
Peder kenarını terk etti Yûsuf-ı Ken 'ân
Seferle Mısr'a aziz oldu anda müstesna"
Habîb-i Hak çü sefer kıldı Mekke'den mağlup
Seferle Mekke'yi feth etti gâlib ol mevla

[2502] Mevlâna, Dîvan-ı Kebir, trc. A.Gölpınarlı, c.III, s.67

Kıyas kıl sefer-i zahire gönül seferin
Tavattun eyleme âdetlerinde gözle rıza
Saâdet-i dü-cihandır sana gönül seferi
Sana çü senden ırağ olmak oldu kurb-ı Huda
Ko sureti sefer-i sîret eyle ey Hakkı
Huyundan eyle sefer hulk-ı Hakk huy ola sana[2503]

<u>Haddin tecellîsine müştak olur bu cânım,</u>
<u>Görmedi çoktan anı şol zülf ü hâl içinde.</u>
Bu cânım yanağın tecellîsine arzulu olur,
Görmedi çoktan onu şu zülf ve hâl içinde.

<u>Mescide varmak ile zevke ereydi zâhid,</u>
<u>Kılmazdı da'vâyı ol bu kîl ü kâl içinde.</u>
Mescide varmak ile zevke ereydi zâhid,
Kılmazdı da'vâyı o bu dedikodu içinde.

Din tapınma dilidir, inanan kişinin bilgisine kılavuzluk eden, onu güvenilir kılan, canlı tutan, imâni aklına uygun yapan tapınma fiilleridir.

[İnsan, doğumundan ölümüne kadar hep mutlu olmak arzusu içerisindedir. Mutluluk insanın hayatının amacı ve anlamıdır. Bu yüzden o, daima ona mutluluğu yaşatacak şeyi arar durur.

Modern dünyada teknolojinin ve bilimin ilerlemesi ile insanın mutluluğunun artacağı düşünülmüştür. Oysaki teknolojinin ilerlemesi insanın mutlu olmasına vesile olmamış, aksine kaygının, sıkıntının, stresin artmasına neden olmuştur. Bu ortam içerisinde insan kendisini mutlu edecek her yöntemi kullanmaya çalışmıştır. KİŞİLERİ MUTLULUĞA GÖTÜRECEK ÇEŞİTLİ FORMÜLLER ÜRETİLMEYE ÇALIŞILMIŞ VE BU FORMÜLLERLE İLGİLİ YÖNTEMLER VE KİTAPLAR TÜM DÜNYA ÜZERİNDE RAĞBET GÖRMÜŞTÜR.

Başlangıcını insanlığın başlangıç tarihi olarak gösterebileceğimiz dinler de kişilerin mutluluğunu hedeflediklerini, amaçlarının insana dünya ve ahiret mutluluğunu kazandırmak olduğunu ifade etmişlerdir. Öyleyse mutluluğu arzulayan insan için dinler olumlu bir katkıda bulanabilir. Çünkü dinler, insanın yaratılışına uygun formüller ileri sürer ve iddia ederler. Bu yüzden bir dine inanma nasıl insanın doğasında yer alıyorsa, inandığı dinin ona mutluluğu getireceği düşüncesine sahip olmak da kişilerin zihninde yer alabilir. Bu durumda din ile mutluluk arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğu söylenilebilir.][2504]

[Ancak modern dönemin burjuvazi kesimi, geleneksel din kavramını kökten değiştirerek yerine kusursuz evren düzeneğini yaratan **"İyi ve Adil Saat Yapımcısı"**, herkesi aynı düzeyde seven, onlara günah işleme ya da günahtan kaçınma

---

[2503] İbrahim Hakkı, Dîvan, Erzurum. İl Halk Ktp. nr. 14232, yk. 17b - 18a; Ayrıca bkz. Amil Çelebioğlu, S.Nahîfî'nin Hicretü'n-Nebi Adlı Mesnevisi, s. 57-59
[2504] (ACABOĞA, Ocak–2007), s. IV

özgürlüğü veren, sadece çok büyük günahları cezalandıran yeni bir Tanrı koydu. Allah Teâlâ'yı mantıkî önermelerle ispatlanmasını rasyonel bir söyleme geçirdiler ve İNANCI KİŞİSEL BİR SEÇİM saydılar.][2505]

Bu şekilde insan aklı karıştı. Birçok uydurma ve benzeri hayale gelmeyen kurgular ile olur olmaz felsefî, ideolojîk türevler içinde dinleri ve manevî hayatları zayıflamaya başladı. ***Hakikatte din zayıflamaz, dinî yaşayış zayıflar.*** Ürküntüler içinde her geçen gününde insan çaresizlilerini gidermek ve mutlu olmak için gayret gösterse de sonuçta üzülen ve öldüğünde dünyaya gelip ve gelmediği kimseler tarafından hatırlanmayan birey olarak kalmaktadır.

İnsan mutluluğa azıcık bir şeyle kavuşur. Fakat sevdiği şey bir zaman sonra onu sıkmaya başlar.

İnsan mutluluğa azıcık bir şeyle kavuşur. Fakat sevdiği şey bir zaman sonra onu sıkmaya başlar.

Sonsuz hırs ve istek karşısında ezilen insan için ancak Allah Teâlâ'nın tatmin edebileceğini görmekteyiz. Sonsuzluk ancak Allah Teâlâ'da olunca başka bir şeyden mutlu olunacağını sanmak yanlış olabilmektir. Allah Teâlâ dahi insanın fıtratında usanç olduğunu bildiği için ibadetleri çeşitlendirdi. Her zaman ibadet etmeyi değil, bazı zamanlarda ibadeti emretti. Mesela, namazı kılmak değil namazı yerine getirmek niyetinde olursa namaz seni sıkmaz. Zira her namaz kılmakla namazı gerçekle kılmış değildir. Eğer öyle olmuş olsa idi, mutsuz insanları namaz kılanlar içinde görmezdik.

Sonuç olarak bedeni zevkler hiçbir şekilde insanı mutlu etmiyor. Ruhânî zevkler ise geçici bir dönem mutluk veriyor. Onun için tek kurtuluş din sahibi olmak değil, Allah Teâlâ'yı sevmek ve ona kendimizi sevdirmenin yollarını bulmaktır.

İbadet çokluğuna yok itibar hiç
Kulundan Hâlikı hoşlanmayınca [2506]

Meyhânede bir kadeh nûş etmeği vermezem,
Bin şuğluna sofinin tekyede şâl içinde.
Meyhânede bir kadeh içmeği vermezim,
Tekkede şâl içinde sofinin bin işine.

Mescidi meyhâneyi fark eylemem zâhidâ,
Göründüm ise ne var hâ[2507] ***ile dâl***[2508] ***içinde.***

[2505] (ER, 2006), s. 82-85
[2506] Kuddûsi kaddese'llâhü sırrahu'l azîz
[2507] **Hidayet:** Doğruluk. İslâmlık. Hakkı hak, bâtılı da bâtıl olarak görüp doğru yola girmek. Dalâletten ve bâtıl yoldan uzaklaşmak.
[2508] **Dal:** Dalâlete giden, azan. Azdırıcı, sapkın. Şaşkın. Ağacın ilk verdiği kol. Kur'ân hattiyle yazılan (د) harfinin okunuşu (Ebcedi değeri dörttür.) Noktasız olduğundan "dâl-i mühmele" de denir.

Mescid ve meyhâneyi fark eylemem zâhidâ,
Göründüm ise ne var iyilik ile kötülük içinde.

Kâinat, Allah'ın cemâl ve celâl sıfatlarının tecellîsiyle doludur. Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin şu beyti, bu konuyu çok hoş bir tarzda izah etmektedir:

"Cemâli zâhir olsa, tîz celâli yakalar ânı,
Görürsün bir gül açılsa yanında hâr olur peydâ."

Şuayb Şerefeddîn Gülşenî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz bir mektubunda aynı mutasavvıf şâirimizin bir beytine yer verdikten sonra, cemâl ve celâl sıfatlarının tecellîlerini şu şekilde izah etmektedir.

"Mescid u meyhâneyi fark eylemem zâhid
Göründüm ise ne var "hâ" ile "dâl" içinde

Mescid ile meyhânenin şerîat ve tarîkatte farkı vardır. Çünkü şerîatte mescid, mahall-i ibâdet, meyhâne ise, mahall-i isyândır. Ve tarîkatte mescid, mazhar-ı Cemâldir. Ya'nî Hakk'ın "Cemâl" yüzüdür. Meyhâne ise "Celâl" yüzüdür. Ve lâkin hakîkatte hiç farkı yoktur. Mısrıyyu'l-Niyâzî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz Efendimiz ehl-i hakîkat olduğundan mescid ile meyhâneyi fark etmediğini söyledi. Çünkü "her nereye teveccüh ederseniz Hakk'ın yüzüdür"[2509]. Gerek mescid, gerek meyhane." [2510] Mektup 45 (ÇİMEN, 2002), s. 141

Yeniçağ filozoflarından Leibniz 'Theodicee' adlı eserinde en mükemmel varlık olan Tanrı'nın kötülüğü neden yarattığını tartışır. O *'Her seyi bilen, en iyi, en güçlü varlık olan Tanrı neden içinde acının ve günahın olmadığı bir dünya yaratmamıştır?'* diye sorar ve ardından ***'Acı olmasaydı haz olmazdı, günah olmasaydı sevap olmazdı.'*** diyerek sorusunu yanıtlar. Kendi düşünce sistemi içerisinde Tanrı'yı haklı göstermeye çalışan Leibniz, Tanrı'nın yaptığının olabilecek en iyi ihtimal oldugu sonucuna vararak tartışmasını noktalar.[2511]

<u>Ver serini Niyâzî sırrını verme yâda</u>
<u>Nadâna sırrın veren kalur vebâl</u>[2512] ***<u>içinde</u>***
Ver başını Niyâzî sırrını verme yabancıya
Cahile sırrını veren kalır vebâl içinde

وَاِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْاَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَاِذًا لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ اِلَّا قَلِيلًا

"Memleketinden çıkarmak için seni nerdeyse zorlayacaklardı. O takdirde senin ardından onlar da pek az kalabilirlerdi." [2513]

[2509] Bakara, 2/115.
[2510] Mektûb, 45.
[2511] (KEKLİK, 2007), s. 8
[2512] **Vebal:** Günah. Zarar. Ziyan. Şiddet. Ağırlık. Azab. Doğru olmayan bir hareketin manevî mes'uliyeti
[2513] İsra, 76

177

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Kalbini bâğ-ı cinân et ravza-i tevhid ile
Can dimâğın kıl muattar nefha-i tevhid ile.
Kâbe-i nûr-i siyâhın bî-nihâyet yolları,
Kat'eder erbâb-ı aşk bir lemha-i tevhid ile.
Her ne denlü rû siyâh ettiyse isyânın seni,
Ağarır bî-şek yüzün bu garra-i tevhid ile.
Mâ-verâ-i ins ü cinni seyredip arşa çıkar,
Kim ki mi'râç eylediyse cezbe-i tevhid ile.
Ey Niyâzî Ârif-i billâh gönülden selb eder,
Onsekizbin perdeyi bir lem'a i tevhid ile.

Kalbini bâğ-ı cinân et ravza-i tevhid ile
Can dimâğın kıl muattar[2514] ***nefha-i tevhid ile.***
Kalbini cennet bâğı et tevhid bahçesi ile
Can dimâğın kıl kokulandır tevhid üfürüğü ile.

Kâbe-i nûr-i siyâhın bî-nihâyet yolları,
Kat'eder erbâb-ı aşk bir lemha-i tevhid ile.
Nurlu siyâh Kâbe'nin sonsuz yollarını,
Yol alır aşk erbâbı bir tevhid şimşeği ile.
Her ne denlü rû siyâh ettiyse isyânın seni,
Ağarır bî-şek yüzün bu garra-i[2515] ***tevhid ile.***
Her ne denli siyah yüzlü ettiyse isyânın seni,
Şübhesiz yüzün beyazlar, bu parlatıcı tevhid ile.
Mâ-verâ-i[2516] ***ins ü cinni seyredip arşa çıkar,***
Kim ki mi'râç eylediyse cezbe-i tevhid ile.
İns ve cinnin idraki dışında arşa kadar çıkar,
Kim ki mi'râç eylediyse tevhid cezbesi ile.
Ey Niyâzî Ârif-i billâh gönülden selb[2517] ***eder,***
Onsekizbin perdeyi bir lem'a[2518] ***i tevhid ile.***
Ey Niyâzî Ârif-i billâh gönülden kaldırır,
Onsekizbin perdeyi bir tevhid ışığı ile.

[2514] **Muattar:** Itırlı, kokulu. Güzel kokulu bir lâle çiçeğinin adı
[2515] **Garra:** Parlak. Beyaz. Güzel. Şa'şaalı. Kur'an'ın kudsi nurlarının parladığı Medine-i Münevvere'nin bir ismidir.
[2516] **Ma-vera:** Bir şeyin gerisinde, arkasında veya ötesinde bulunanlar
[2517] **Selb:** Zorla alma, kapma, soyma. Nefy ve inkâr etme. Kaldırma, giderme, izale. Man: İki şey arasında nisbet-i vücudiyenin kalkması
[2518] **Lem'a:** (C.: Lemâat) Parlamak. Şimşek gibi çakmak. Güneş ve yıldız gibi parlamak. El ile veya elbise gibi bir şeyle işaret etmek

178

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün.

Zerreler zâhir mi olurdu afitâbı olmasa,
Katreler kande yağardı hiç sehâbı olmasa.
Bahr-ı zâtın mevcinin hiç haddi vü payânı yok,
Zâhir olmazdı cihân anın habâbı olmasa.
Herkes anlar hem görürdü yüzünü ey dost senin,
Kibriyâ-yı "len terâni"den nikâbı olmasa.
Kim bilürdü zülfün ile kaşların ma'nâsını,
İki âlem gibi şerh eyler kitâbı olmasa.
Ukdesin kim halledeydi ol kitâbdan zülfünün,
Anın insan denilen âhirki bâbı olmasa.
Haşri inkâr eyleyen mülhidler ilzam mı olur,
Sâl-be-sâl evrâk-ı eşcâr inkılâbı olmasa.
Kabri vahdet kûşesi haşri temâşâgâh idi,
Ey Niyâzi kimde kim cehlin azâbı olmasa.

Zerreler zâhir mi olurdu afitâbı olmasa,
Katreler kande yağardı hiç sehâbı olmasa.
Zerreler zâhir mi olurdu güneş olmasa,
Katreler nereye yağardı hiç bulutu olmasa.

Tozların havada uçuşunu ancak güneşin varlığı ile görür ve hissederiz. Ayrıca zerrenin yolcuğu için güneşin sıcaklığı gerekir. Çünkü onu neminden kurtararak bulunduğu yerden koparır.

Bahr-ı zâtın mevcinin hiç haddi vü payânı yok,
Zâhir olmazdı cihân anın habâbı[2519] ***olmasa.***
Zât deryasının dalgasının hiç sınırı ve sonu yok,
Zâhir olmazdı cihân onun muhabbeti olmasa.

Allah Teâlâ âlemleri yaratmayı murad edişinde âşkın varlığından söz edilir. Bu aşkın merkezinde ise Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Hakikât-i Muhammediyesi yer alır.

> [Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz, bütün kâinata nüfuz etmiş olan ilahi hakikat ve her mahlûkun yaratılmasında ilk sebep olduğu gibi, mutlak varlık olan Allah Teâlâ ile beşerî âlemi birbirine bağlıyan küllî akıldır.
> Âlem de Hakikati Muhammediye'nin suretinden ibaret olduğu gibi Hakikati Muhammediye de Allah Teâlâ'nın tecelli eden suretinden başka bir şeyde de-

[2519] **Habab:** (Habâbe) Son derece muhabbet. Su üzerindeki hava kabarcığı

ğildir.

O´nun hakikati, nebilerin ve evliyanın ilâhi ilme dair bilgilerini kendisinden aldıkları bir kaynaktır.

Arş ve içindekiler; yer ve gökler; ahiret ve dünya; gizli ve açık ne varsa, hepsi bir araya getirilip bakıldığında Mevlâ'mız Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin nurundan bir parça olduğu görülür. Öyle ki, Arş´ın kıymet kazanması O´nun ayağının tozuna kavuşması ile oldu.

O´nun bütün nuru bir araya getirilip arşa konulsa arş erir; arşı çevreleyen âlemlere konsa, parçalanırlar.

Bütün yaratıklar bir araya getirilip o büyük nurla karşılaşsa, hepsi özlerini O´nda kaybedip dağılırlardı.][2520]

Herkes anlar hem görürdü yüzünü ey dost senin,
Kibriyâ-yı "len terâni"den nikâbı[2521] olmasa.
Herkes anlar hem görürdü yüzünü ey dost senin,
Kibriyâ-yı "len terâni"den peçesi olmasa.

Kim bilürdü zülfün ile kaşların ma'nâsını,
İki âlem gibi şerh eyler kitâbı olmasa.
Kim bilirdi zülfün ile kaşların ma'nâsını,
İki âlem gibi şerh eyler kitâbı olmasa.

Kitap'tan maksat burada insân-ı kamillerdir.

Ukdesin[2522] kim halledeydi ol kitâbdan zülfünün,
Anın insan denilen âhirki bâbı olmasa.
Düğümünü kim halledeydi ol kitâbdan zülfünün,
Onun insan denilen âhirki kısmı olmasa.

Haşri inkâr eyleyen mülhidler ilzam[2523] mı olur,
Sâl-be-sâl evrâk-ı eşcâr inkılâbı olmasa.
Haşri inkâr eyleyen dinsizler ikna mı olur,
Seneden seneye ağaçların yapraklarının çevrilmesi olmasa.

Kabri vahdet kûşesi haşri temâşâgâh[2524] idi,
Ey Niyâzi kimde kim cehlin azâbı olmasa.

[2520] (ALTUNTAŞ, 2004), s.90
[2521] N**ikap:** yüz örtüsü, peçe, perde, örtünme.
[2522] **Ukde:** Düğüm, bağ. Karışık ve müşkil iş. Zorluk, zor iş. Vâlilik ve halifelik için akdolunan biat. Ağaçlık yer. Pelteklik, kekemelik. Arzu edip de ulaşamadığından dolayı içe dert olan şey
[2523] **İlzâm:** iknâ edip sükut ettirme, delil göstermekle ve ispat etmekle galip gelme.
[2524] **Temâşâgâh:** f. Gam ve kederi defetmek için gezip...

Kabri Vahdet köşesi haşri temâşâgâh idi,
Ey Niyâzi kimde ki cehlin azâbı olmasa.

Marifetullâha erişen kişinin haşri, tevhid ehli haşri olup bir nevi temâşâ yeri gibidir ve makâmatladır. O tevhid ehli, " Cem, Hazretül-cem, Cem-ül-cem, Ahadiyyet" makâmlarını temâşâ ederek haşir olur. Eğer bir kimsenin cehaletle azâbı olmazsa, yani Arif-i billâh olursa, çünkü azâp bütün cehaletten ileri gelir ki, o ise Hakk'ı burada iken ârif olmamaktan, yani bilmemekten dolayıdır.

179

Vezin: Mef'ûlü Mefâilün Mef'ûlü Mefâ'îlün

Ahvâl-i serencâmım bu saate erince,
Demem sana icmâlin tâ gâyete erince.
Biz beş er idik çıktık bir demde yola girdik,
Kırk yılda Pîr'e erdik bu sohbete erince.
Her yana-ya çalındık çok adları takındık,
Dört tekbiri bir kıldık ta kâmete erince.
Çün kâmet alıp durduk divânına el bağlı,
Veçhini ayân gördük bu hayrete erince.
Tâat bu imiş ancak, râhat bu imiş ancak,
İzzet bu imiş ancak bu hizmete erince.
Kesret idi bir oldu, sûret idi sır oldu,
Zulmet idi nûr oldu bu âyete erince.
Çün cân ile bir idik ebdân ile dağıldık,
Âhirki deme erdik bu vahdete erince.
Bindörtyüz kanat açtım altıyüz dani koştum,
Tâ onbeşe dek uçtum bu hâlete erince.
Dünyâyı n'ider âşık, ukbâyı n'ider sâdık,
Mısrî ola gör ayık, sen vuslata erince.

Ahvâl-i serencâmım bu saate erince,
Demem sana icmâlin tâ gâyete erince.
Başımdaki hallerin seyr-i bu saate erince,
Topluca tâ nihayete erinceye kadar sana diyemem.

Sırrı encamdan gaye bir kişinin beşeri ölçüde seyri sülukudur. Görünen mükevvenat iki şekilde zevk edilmesi icab eder. Birincisi icmal, ikincisi tafsildir. Hatta Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin şöyle bir müjdesi vardır. "Kur'an'ın batnı vardır. Batnının da batnı vardır. Her batın yedi ana mânaya şamildir. Her bölümde yetmişe bölünür. İşte bu yedi ana mânâ tevhit mertebeleridir. Tevhid merbelerini zevk etmek icmal itibarile Allah Teâlâ'yı zevk etmek, tafsil itibarile de Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi zevk etmektir. Bu demektir ki görünen her varlık da icmal ve tafsil itibarile Allah Teâlâ ve Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi zevk ve meşahede her ehli Tevhid'in öz ve hakiki zevkidir.

Biz beş er idik çıktık bir demde yola girdik,
Kırk yılda Pîr'e erdik bu sohbete erince.
Biz beş er idik çıktık bir vakitte yola girdik,
Bu sohbete erince Kırk yılda Pîr'e erdik

Niyâzî-i Mısrî burada Şeyhi Ümmî Sinan, kendisiyle beraber tasavvufî eğitim

verdiği beş kişiden bahsediyor.

Kütahyalı Gülaboğlu Askerî **(hyt. 1693, Afyon)'dir.**

***Mehmed Efendi*'dir. Mehmed Efendi Uşaklıdır. Ümmî Sinan, 1647 senesinde Uşak'ta onu ziyaret etmiştir. Niyâzî-i Mısrî'nin Ümmî Sinan'a, bu ziyaret sırasında biat ettiğini biliyoruz. Niyâzî, 1078/1682 senesinde vefat eden Mehmed Efendi için bir tarih düşürmüştür:**

Hüsn-i hâtemine Niyâzî dedi târihin anın
Allah Allah dedi vü kıldı bekaya irtihâl

***Muslihüddin Mustafa Uşşâkî*'dir. Soyu Hz. Ebubekir radiyallâhü anha dayanmaktadır. Şiirlerinde "Şeyhî" mahlasını kullanmıştır.**

Ahmed Efendi **de, Matlaî mahlasıyla aruz ve heceyle ilâhîler yazan bir şairdir.**

Çavdaroğlu Ahmed Efendi **de, Ümmî Sinan'ın yetiştirdiği sofilerdendir. Meşhur mutasavvıf şair Gaybî Sun'ullah babasıdır.**

***Şair Askerî*'dir. Askerî, aslen Kütahyalıdır. Ancak irşâd göreviyle Afyon'a gönderilmiş ve burada yaşamıştır. Askerî'nin Divanında da, Ümmî Sinan ile ilgili bazı şiirler bulunmaktadır.** [2525]

Tasavvufî mana olarakta Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz, insanın hakikati dört unsurla arkadaşlığı ile beş olup bir vakitte yola girdik, demiştir. Anı unsurlar rütbesinden unsur elbisesi ile gâh bitkiler âleminden seyr ü sefer ve gâh hayvânî âlemden geçerek kırk yılda insânlığın cemâl makamına eriştik.

Bir başka mana "biz beş er idik çıktık" nefis, kalb, akıl, rûh ve sır hakikatçe ne kadar bir sayılsa da mertebeler itibârınca beş adet sayılmıştır.

"Bir günde yola girdik" seyr-i sulûktan ibarettir ki; nefis menzillerinde seyr ederek ve kalbin makamlarını geçip nihâyet ruhta vâhidiyyet sırrına ve sırda cemâl-i ehadiyyet kavuşmaktır.

"Kırk yılda ere erdik bu sohbete erince" buyurdukları ilâhî marifet nurları ve hakîkat-ı muhammediye güneşine kırk yaşında eriştiklerinde kalp aynasında olan irfan sohbetine kavuştuklarına işarettir. Çünkü kırk yaş kemâlatın buluğ yaşıdır. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz hazretlerinin nübüvvetleri, kırk yaşına eriştiklerinde olmuştur.

وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهُ اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِينَ

"Erginlik çağına erince ona hikmet ve bilgi verdik. İyi davrananları böyle mükâfatlandırırız." [2526]

[2525] (TATÇI, 2007), s. 93-132

[2526] Yusuf, 22

<u>Her yana-ya çalındık çok adları takındık,</u>
<u>Dört tekbiri bir kıldık ta kâmete erince.</u>
Her yana-ya çalındık çok adları takındık,
Dört tekbiri bir kıldık ta kâmete erince.

Her ne tarafa ki erişince makama münâsib isim ile isimlendirildik. ismimiz Adem olunca dört tekbîri bir kıldık. Yani insânlık mertebesini madenî, bitki, hayvanı toplamak itibariyle dört tekbîri bir kıldık demek olur. Çünkü kıyamımız insanlık rütbesi ve rükûumuz hayvânî rütbesi, secdelerimiz bitki mertebesinde ve tahiyyatta oturuşumuz madenî rütbesinde ibadetini tamamlar.

"Her yâneye çalındık, her adları takındık. Dört tekbîri bir kıldık, tâ kamete erince" buyurduklarından murat seyr ve sulukları mertebe-i nefs-i emmâreden olup misâl âleminde hayvânî sıfât zuhur ettikçe enfüs tabirinin gereğince kendi sıfatının isimlerini takınıp nefsi temizleyerek hayvânî rütbeden çıkarak ve yüksek insan rütbesine kavuşup dört tekbîri bir kıldık, demek olur.

Tekbirin biri nefsi kurbân için, biri kalbi harab için, biri akl ve rûhu fedâ için ve biri sırrı ifnâ içindir. Yani sır makâm-ı, rûh merâtibesi, akıl ve kalb, nefsi toplamak itibariyle sır makâmına erişip onda dört tekbîri bir kıldık, demek olur. Bu nedenle cenaze namazında dört tekbir alınır.

Tekbir-i nefs, tevhid-i âsâra;
Tekbir-i kalb, tevhid-i ef'âle
Tekbir-i akıl ve ruh, tevhid-i sıfata
Tekbir-i sır, tevhîd-i zâta delâlet eder.

Akıl, ruhun nûraniyyetinden ibaret olup mutlak vekili olduğu için ikisi bir tekbir ile iktifa olundu.

Hatta tarikî Bektaşiye'de tarikata yeni girenler için bu sırra işaret olmak üzere cenaze namazını kılarlar.

<u>Çün kâmet alıp durduk divânına el bağlı,</u>
<u>Veçhini ayân gördük bu hayrete erince.</u>
Kâmet alıp durduk divânına el bağlı,
Yüzünü apaçık gördük bu hayrete erince

Hayvani sıfattan kurtulup nefsi temizleyip ahlâk süslemekle insan-ı kâmil makamına eriştik.

"El" gönül şerhidir ki, solu dünyâya meyil, sağı ahirete meyile işarettir. Yani dünyâ ve ukbâdan el çekip Allah Teâlâ'nın rızâsına kalbi çevirmekle masivadan kurtulduk. Onun için iftitâh tekbîrinde kulağa değin iki kaldırmak gerekmektedir. Masivayı terk edince "vechini iyân gördük" yani cemâl nuruna kavuştuk, demektir.

Hayretden murad hayret ilmidir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem duasında: "Allahümme zıdnî fike tahayyüren" "Allâhım hayretimi arttır" buyurdu.

<u>Tâat bu imiş ancak, râhat bu imiş ancak,</u>
<u>İzzet bu imiş ancak bu hizmete erince.</u>
Tâat bu imiş ancak, râhat bu imiş ancak,
İzzet bu imiş ancak bu hizmete erince.

"Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." [2527] Ayeti kerimesi kulluğun kurtulaşa ve rahata ulaştırdığıdır. ***"Allah Teâlâ kâmil olduğu için âlemi yaratmıştır; yoksa kemale ulaşmak için değil."*** [2528] Yoksa Allah Teâlâ bize bir ihtiyaçta duymaz.

<u>Kesret idi bir oldu, sûret idi sır oldu,</u>
<u>Zulmet idi nûr oldu bu âyete erince.</u>
Bu âyete erince; çokluk iken bir oldu,
Zahirde iken sır oldu, karanlık iken nûr oldu

"Bu âyete erince" yani farzlar ve nafileleri işleyince vahdetin cemâl nuru ile kesret zannettiğimi bir, sureti zannettiğimi sır ve zulmet zannettiğimi nur olduğunu gördüm.

Bir salik sülukunun bitimine kadar mürşidinin hizmetinden ve emrinden ayrılmaz. Çünkü her hizmetin karşılığı izzettir ve bu izzetlerin zevkinden doğar ki kesret olarak görünen surettir. Bu suretler aslında Allah Teâlâ'nın sırlarını taşır. Bu sırlara vukuf peyda eden salikin zulmeti dağılmış, bu zulmet yerini nura terk etmiştir.

قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ اَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِىَ فَعَلَيْهَا وَمَا اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ

"Doğrusu size Rabbiniz'den açık belgeler gelmiştir; kim görürse kendi lehine ve kim körlük ederse kendi aleyhinedir. Ben sizin bekçiniz değilim." [2529]

<u>Çün cân ile bir idik ebdân ile dağıldık,</u>
<u>Âhirki dem'e erdik bu vahdete erince.</u>
Cân iken bir idik bedenler ile dağıldık,
Bu vahdete erince sonunda an'a erdik

Candan murad Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem nurudur. İşte bizler küntü kenzde o can ile bir idik. Buraya gelişimize sebep teşkil eden bedenlerde dağıldık, ayrıldık.

Mesela: Güneş birdir. Lâkin ziyası çoktur. Herkesin evinden penceresinden girer. Bir olan güneşin ziyası dağılır. İşte bu âlemler Nuru Muhammedî'nin tafsilidir.

[2527] Zariyat, 56
[2528] (DEMİRLİ, 2003), s. 193
[2529] En'am, 104

İmdi ey benim azizim, tembihat çoktur, nihayeti yoktur. Sen seyranından geri kalma ki, bir daha ele girmeyeceği için, bir nefesin kıymeti nice yüzbin cevhere değer.

Ko geçmişi geleceğine bakma hemen
Saat bu saat dem bu demdir

Yani geçmiş dediği ruhlar âlemidir.[2530]

<u>Bindörtyüz kanat açtım altıyüz dani koştum,</u>
<u>Tâ onbeşe dek uçtum bu hâlete erince.</u>
Bindörtyüz kanat açtım altıyüz dani koştum,
Tâ onbeşe dek uçtum bu hallere kavuşunca.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz 1400 kanat demesinden murad şu olsa gerektir. Kendisi halvetî tarikindendir. Bu tarikatda yedi isme yani esmaya devam ederler. Makamlar bu yedi esma ile zevk edilir. Şöyleki:

1 – Lâ ilâhe ill'allah
2 - Allah
3 - Hu
4 - Hak
5 - Hay
6 - Kayyum
7 - Kahhar

Şimdi esma-i hüsna 99 dur. Bir de zat, 100 olur. Allah ismi cami olduğu içindir ki, yedi ismi yüzer ile çarparsak 7000 olur. 7000 zahir, 7000 batın 1400 eder. Çünkü onlar Hu isminin nurunu görür. Kiminin nuru yeşil, kiminin kırmızı, kiminin sarıdır. İşte 1400 kanatdan murad bu isimlerin batın ve zahir zevkleridir. 600 dahi koştumdan maksad tariki halvetiyede hilâfet verdikleri vakit sırrı hilafet olmak üzere daha üç isim talim ederler. Bu isimlerde şunlardır. ***Vedud, Gaffar*** ve ***Rezzak***' tır.

Vedud ismile ilâhî muhabbet hâsıl olur. Gaffar ismile marifet talep edilir. Rezzak ismile de rızık talep edilir.

Bu üç isimde yüzerden 300 ve 300 zahir, 300 batın 600 eder. 1400 daha ilave edecek olursak 2000 eder ki işte 2000 ismi daima zikrederler, demektir.

"Tâ onbeşe dek uçtum bu hâlete erince" Onbeşe dek uçtum demek, işte buluğ yaşına kadar demektir. Tevhid ehlinin kemâlce buluğa eriş yaşı kırk yaşındadır.

<u>Dünyâyı n'ider âşık, ukbâyı n'ider sâdık,</u>
<u>Mısrî ola gör ayık</u>[2531]***<u>, sen vuslata erince.</u>***
Âşık, n'ider dünyâyı; sâdık, ahireti n'ider
Sen vuslata erince, aklı başında olan Mısrî gibi ol,

[2530] (Niyâzî-i Mısrî, 2003), s. 42
[2531] Ayuk/ayık(t):Aklı başında, uyanık.

Dünyayı terk ehli tarikat yanındadır. Ahreti terk ise ehli şeriat yanındadır. Bunun her ikisinden geçerek ve her ikisinde de Allah Teâlâ'yı ve Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi zevk etmek ehli hakikat zevkidir. Bu zevke ulaşan âşık gece gündüz Hakiki şarabı ile sarhoştur.

Sarhoş olmayan bizim halimizi anlamaz demektir. Vuslata erince bu âyetin sırrına mazhar olur.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِى بِهِ اَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِى فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ اِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ اَمِينٌ

"Hükümdar: "Onu bana getirin, yanıma alayım" dedi. Onunla konuşunca: "Bugün senin yanımızda önemli bir yerin ve güvenilir bir durumun vardır." dedi.[2532]

[2532] Yusuf, 54

180

Vezin: Mef'ûlü Mefâilün Mef'ûlü Mefâilün

Ey şeyh! Zen-i dünyânın gel âline aldanma
Şem'i ruhi nârına pervâne gibi yanma,
Fânidir anın hüsnü var rengine boyanma,
Ahdine ve vâdine gönül verip aldanma.
Hakdır bu sözüm hakla inkârına dayanma,
Gerçeklere teslim ol, her sözü yalan sanma.
Bu dünya yedi başlı bin dişli ejderdir,
Her başta bin ağzı var her lokması âdemdir,
Zehridir anın tiryâk, tiryâki anın semdir,
Her şerbeti kim içsen, şerbet değil ol demdir.
Hakdır bu sözüm hakla inkârına dayanma,
Gerçeklere teslim ol, her sözü yalan sanma.
Mat oldu nice şeyhler bu dünyânın elinden,
Doymadı biri bunun câhından ve mâlından,
İbret alabilirsen al mâh ile sâlinden,
Gör nice döner tiz tiz herbirisi hâlinden.
Hakdır bu sözüm hakla inkârına dayanma,
Gerçeklere teslim ol, her sözü yalan sanma.
Akl ile bunun hergiz bir hilesi bilinmez,
Şeytânı dahî gizli ilm ile o bulunmaz.
Her ne kadar ana sen şetm eylesen alınmaz,
Rıfk ile eder mekri her yakaya çalınmaz.
Hakdır bu sözüm hakla inkârına dayanma,
Gerçeklere teslim ol, her sözü yalan sanma.
Mısrî sanadır bu söz cehd et alagör ibret,
Fakr ile edip fahri etme ana sen minnet,
Tutma sakın aslâ hiçbir kimseye var kudret
Emrâz-ı cehilden sen buldunsa eğer sıhhat,.
Hakdır bu sözüm hakla inkârına dayanma,
Gerçeklere teslim ol, her sözü yalan sanma.

Ey şeyh! zen-i[2533] dünyânın gel âline aldanma
Şem'i ruhi[2534] nârına pervâne gibi yanma,

[2533] **Zen:**f. Kadın, nisa; -zen: kesen

[2534]**Ruh:** f. Yanak, yüz, çehre. Arabçada: Efsânevi bir kuş. (Bak: Ruhsâr)RUH : Can, nefes, canlılık. Öz, hülâsa, en mühim nokta. His. Kur'an. İsâ (A.S.). Cebrail (A.S.). Korkmak. (Bak: Vicdan)(Ruh, bir kanun-u zivücud-u haricîdir. Bir namus-u zişuurdur. Sabit ve dâim fıtrî kanunlar gibi, ruh dahi âlem-i emirden, sıfat-ı iradeden gelmiş, kudret ona vücud-u hissî giydirmiştir. Bir seyyale-i lâtifeyi o cevhere sadef etmiştir. Mevcud ruh, mâkul kanunun kardeşidir. İkisi hem dâimî, hem âlem-i emirden gelmiş

Fânidir anın hüsnü var rengine boyanma,
Ahdine ve vâdine gönül verip aldanma.
Hakdır bu sözüm hakla inkârına dayanma,
Gerçeklere teslim ol, her sözü yalan sanma.
Ey şeyh dünyânın, kadının gel hilesine aldanma
Işığının yüz gösteren ateşine pervâne gibi yanma,
Fânidir onun güzelliği var rengine boyanma,
Ahdine ve vâdine gönül verip aldanma.
Hakdır bu sözüm hakla inkârına dayanma,
Gerçeklere teslim ol, her sözü yalan sanma.

Dünyanın günahtaki hissesi açık ve belirgindir. Güzelliklerdeki ki hazzı ise gizli ve belirsizdir. gizli olan dünya hazzının tedavisi daha zordur.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Kadınlar şeytanın tuzaklarıdır" [2535]

"Aldanma" dan maksat gönlünden çıkar demektir. Çünkü gönüle almak hem iyiliğe ve kötülüğe sebep olan işlerdendir. Onun için gönül hicreti ile hicret etmelidir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Muhacir Allah'ın nehyettiği şeylerden uzaklaşan kimsedir" [2536] eğer bir kişi dünyadan kendini korumaz ise onun aldatıcılığı Allah Teâlâ'dan uzaklaşmasına sebep olur. Dünyanın hilesinin büyüklüğüne en güzel misal şunu verebiliriz.

> Bir gün Sultan Veled, kardeşi Çelebi Emîr Âlim ve arkadaşlardan bir toplulukla Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin huzurunda oturmuştu. Tam o sırada İslâm sultanı bir kese altın gönderdi ve onunla Mevlânâ hazretlerinden kendisine inayet ve duada bulunmasını rica etti. O zamanda Çelebi Emîr Âlim sultanın sevilen bir dostu ve hazinedarı idi. Mevlânâ:
>
> ***"Ey dostlar! En büyük isim*** (ism-i âzam) ***hangisidir?"*** diye sordu. Hepsi baş koyup: *"Bunun cevabını Hüdavendigâr buyursun"* dediler. Bunun üzerine Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz:
>
> ***"En büyük isim*** (ism-i âzam) ***bu altın ve gümüştür. O insanı hem Hakk'a ulaştırır, hem de bâtılı süsler; çünkü bu olmadan ne dünya bayındır, ne de ahiret ehli şâd olur"*** buyurdu. Nitekim Sultan Veled hazretleri buyurmuştur.
>
> Şiir:
>
> *"insanların sevinci dünyanın bütün hoşlukları altın ve gümüşlerdir.*
>
> *"Ey Veled, eğer altın ve gümüşten merdivenin varsa emel binasının damına çabuk çıkarsın."* [2537]

Bu dünya yedi başlı bin dişli ejderdir,
Her başta bin ağzı var her lokması âdemdir,

[2535] İsmail Durmuş, "Mesel", DİA, XXIX, 295. (UYSAL, 23 Bahar 2007)
[2536] Buharî. İman. 4-5: Ebu Davud. Cihad. 2. Nesaî. İman. 8. 9. 11
[2537] (YAZICI, 1995), c. 2, s. 378, (5)

Zehridir anın tiryâk, tiryâki anın semdir,
Her şerbeti kim içsen, şerbet değil ol demdir.
Hakdır bu sözüm hakla inkârına dayanma,
Gerçeklere teslim ol, her sözü yalan sanma.
Bu dünya yedi başlı bin dişli ejderdir,
Her başta bin ağzı var her lokması âdemdir,
Onun zehri panzehiridir, panzezehiri anın zehirdir,
Her şerbeti ki içsen, şerbet değil ol kandır.
Hakdır bu sözüm hakla inkârına dayanma,
Gerçeklere teslim ol, her sözü yalan sanma.

Hz. Ömer'in İran'ın fethiyle ilgili söyledikleri çok manidardır: Hz. Ömer radiyallâhü anh, herkesin aksine, İran'ın fethi sebebiyle üzülmüştür. Vaktiyle gençliğinde ticaret vesilesiyle o bölgeleri görmüştü. Refah içinde yaşayan bu bölge insanlarının sefîhâne hayatları ve ileride onları taklide kalkışacak galip Arapların içine düşecekleri kötü durum onun gözünün önüne gelmişti. Çünkü o, servet ve varlığın bir sefahat anahtarı olabileceğini çok iyi biliyordu. Medine şehri deve kervanlarının taşıdığı ganimetlerle dolup taşmaktaydı. Yığılan bu ganimetler karşısında halifenin gözleri yaşarmış ve

"Ne olurdu, İran ile aramızda ateşten bir dağ olsaydı da biz oralara varmamış olsaydık" dedi. Hayretler içinde Hz. Ömer radiyallâhü anhın yüzüne bakan sahabenin ileri gelenleri bunun sebebini sorduklarında ise o:

"İleride vuku bulacak bütün fitneler işte şu yığın yığın servetlerin içinde gizlidir." [2538] cevabını vermişti. Bu hadise bize daha sonra ortaya çıkan bir kısım ihtisas, husumet ve ihtilafların nedenlerini anlamamıza dair ipuçları vermektedir.

Mat [2539] ***oldu nice şeyhler bu dünyânın elinden,***
Doymadı biri bunun câhından ve mâlından,
İbret alabilirsen al mâh[2540] ***ile sâlinden,***
Gör nice döner tiz tiz herbirisi hâlinden.
Hakdır bu sözüm hakla inkârına dayanma,
Gerçeklere teslim ol, her sözü yalan sanma.

[2538] Tahir Harimi Balcıoğlu, *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları*, İstanbul, 1940, s. 23-24; Bkz. Mevlana Şiblî,
Asrı Saadet, çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, IV, 304, 1974.

[2539] **Mat:** (i.), (f.) (-ted, -ting) hasır; paspas; bardak veya vazo altllığı; arap saçı gibi bir birine dolaşmış yığın; (f.) hasır ile örtmek; bükerek veya keçeleştirerek hasıra benzetmek; hasırlaşmak, keçeleşmek; düğümlenmek, bir birine dolaşmak, çitişmek.

[2540] **Mah:** Mahveden. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin bazı kitablarda geçen bir ismidir. Nübüvvet ve risaletinin nuru, küfür karanlıklarını mahvettiğinden bu isim verilmiştir

Bu dünyânın elinden nice şeyhler yenildi,
Doymadı biri bunun makamından ve mâlından,
İbret alabilirsen al ay ile yılından,
Gör nice döner tez tez herbirisi hâlinden.
Hakdır bu sözüm hakla inkârına dayanma,
Gerçeklere teslim ol, her sözü yalan sanma.

Allah Teâlâ şöyle dedi: ***"Allah bir kavme hidayet ettikten sonra saptıracak değildir."*** [2541] Bu ayet hakiki hidayete sapıklığın bulaşmayacağına işarettir. Çünkü O Allah Teâlâ'nın ilmindeki zati ve asli saadete dayanır. Allah Teâlâ'nın bilgisindeki de arizi ve itibari olarak görünürdeki şekavetle (aslî kötülükle) değişmez. Hakiki idlal, saptırma da böyledir. O'na hidayet bulaşmaz. Çünkü o,Allah'ın ilmindeki zati ve asli şekavete dayanır. Allah Teâlâ'nın ilindeki arizi ve itibari olan görünürdeki saadetle değişmez. Şu ayet buna işarettir:

"Bilakis Allah sizi imana hidayet etmesini size minnet eder. Eğer doğru kişilerseniz." [2542] İman davanızda doğru kişilerseniz, eğer böyle değilse görünüşte sizde var olsa da gerçekte sizin için hidayet yoktur. Allah Teâlâ 'nın şu sözü de aynı şekildedir:

"Allah O'nu bilgi üzerinde saptırdı." [2543] Çünkü sapıklar Allah Teâlâ'nın ilminde ebedi olarak mühtedi olamaz, sapık bunu bilse de. Çünkü onun hakkı bilmesi ona iktidayı getirmez. Allah Teâlâ şöyle dedi:

"Nefisleri O'nu yakinen kabul ettikleri halde O'nu inkâr ettiler." [2544] Allah Teâlâ bizi ve sizi eğrilmek ve sapmaktan korusun.[2545]

<u>Akl ile bunun hergiz bir hilesi bilinmez,</u>
<u>Şeytânı dahî gizli ilm ile o bulunmaz.</u>
<u>Her ne kadar ana sen şetm eylesen alınmaz,</u>
<u>Rıfk ile eder mekri her yakaya çalınmaz.</u>
<u>Hakdır bu sözüm hakla inkârına dayanma,</u>
<u>Gerçeklere teslim ol, her sözü yalan sanma.</u>
Akıl ile bunun asla bir hilesi bilinmez,
Şeytânı dahî gizli ilm ile o bulunmaz.
Her ne kadar ona sen küfr eylesen alıngan olmaz,
Rıfk ile kurar tuzağı herkes tarafından anlaşılmaz.
Hakdır bu sözüm hakla inkârına dayanma,
Gerçeklere teslim ol, her sözü yalan sanma.

[2541] Tevbe, 115
[2542] Hucurat, 17
[2543] Casiye, 23
[2544] Neml, 14
[2545] (ÇETİN, 1999), s.66; (BURSEVİ), v 12b, 11. Varidat

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz dünya karşısında akılın acizliğini kabul etmektedir. Çünkü akıl sezgi ile hareket etmediği için manevî konularda yetersizliği muhakkaktır.

> J. Paul Sartre'a göre akıl, hayatın sırlarını ve problemlerini çözemez. Oysaki İslâm düşünürleri, akla hayatın sırlarını ve karmaşıklığını çözebilecek bir güç olarak bakmaktadırlar.[2546]

Nefsin hilesinin büyüklüğü ise akılın idrakinden yüksek olduğudur. Çünkü akıl nefsin hilesi karşısında aciz kalır. Kalbin yardımı olmayınca sonuç hüsrandır.

> Bir derviş, nefsin hile ve aşırı derecedeki isteklerinden bıkıp usanmıştı. Bir gün kendi pirini rüyada gördü. Pir, bu dervişin önüne civa ile dolu bir leğen koydu ve eline elmastan bir kılıç verdi. Derviş bu elmas kılıçla, tasın içindeki cıvayı ne kadar ikiye bölmek istediyse de civa yine birleşti. Nihayet bu işten usanıp aciz gösterdi. Uyanınca, başı ucunda şeyhin durduğunu gördü. Şeyh ona:
> ***"Ölünceye kadar böyle nefisle uğraşıp didişmekten elini çekmemen ve imkân nispetinde katil nefsi öldürmekten geri durmaman lâzımdır. Çünkü nefis ölmeyince onun hilesinden kendini kurtaramazsın"*** *dedi."* dedi.[2547]

"İnsan başkasından kurtulabilir, ama kendinden kutulamaz."[2548] Bu nedenle insanın kendine karşı tavrı Epiktetos'un dediği gibi ***"Katlan ve kendini tut"*** mak olmalıdır.

Mısrî sanadır bu söz cehd[2549] et alagör ibret,
Fakr ile edip fahri etme ana sen minnet,
Tutma sakın aslâ hiçbir kimseye var kudret
Emrâz-ı cehilden sen buldunsa eğer sıhhat,.
Hakdır bu sözüm hakla inkârına dayanma,
Gerçeklere teslim ol, her sözü yalan sanma.
Mısrî sanadır bu söz gayret et alagör ibret,
Fakr ile edip fahri etme ana sen minnet,
Tutma sakın aslâ hiçbir kimseye var kudretinle
Cahillik hastalığından sen buldunsa eğer sıhhat,.
Hakdır bu sözüm hakla inkârına dayanma,
Gerçeklere teslim ol, her sözü yalan sanma.

Çalışma ve gayret olmadan tasavvuf ehli olduğunu iddia edenler bu yola ihanet edenlerdendir. En çok gayret ve himmet gerektiren yol bu yol müntesibine gerekir. Fetvalarda dahi bu konunun işlenmesi bu yolda bazı kişilerin istismar ettiklerini

---

[2546] (BAYRAKLI, 2002), s. 157
[2547] (YAZICI, 1995), c. 2, s. 83, (501)
[2548] Jean Paul Sartre
[2549] **Cehd:** Fazla çalışma. Güç ve kuvvetini sarfetme. İnsanın nefsine hâkim olması. Azim, gayret, fedakârlık. Takat

göstermektedir.

338. Mes'ele Tekkelerde münzevî olup ***"ehl-i tevekkülüz"*** diyenlerin şer'an halleri makbul müdür?

Elcevap: Değildir.[2550]

2550 (DÜZDAĞ, 1972)

181

6+8=16

Gele Deccâl gele gele Gör kim bugün neler ola,
Cümleten il sana güle Gele Deccâl gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

Devrin tamâm oldu senin Zevkin harâm oldu senin,
Yoldaşın lâm oldu senin Gele Deccâl gele gel
Gör kim senin hâlin n'ola.

Melekler seni tutsunlar Kürsîni arştan atsınla
Tehtes-serâya döksünler Gele Deccâl gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

Kaçar idin sen Allâhtan Lâ-ilâhe illâ'llah'tan,
Gazab erdi sana Şahtan Gele Deccâl gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

Azâzil'e bürhân idin Şer işde pehlivan idin,
Şeytânlara şeytân idin Gele Deccâl gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

Ehl-i fesâda köprüsün Can ibn-i cânın birisin,
Gösterirsin yol eğrisin Gele Deccâl gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

İsâ nüzûl etti yere Deccâl'i hem ehlin kıra,
Ana uyanları süre Gele Deccâl gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

Ben ölem ve hem dirilem Sonunda seni öldürem,
Gözüne toprak dolduram Gele Deccâl gele gele,
Göre kim senin hâlin n'ola.

"Asâ-yı Mûsâ bendedir Hem yed-i beyzâ bendedir,
Mısrî bana bir bendedir Gele Deccâl gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

Zâhirde Mısrî görünür İsâ atı çul bürünür,
Yüzü karadır içi nûr Gele Deccâl gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola
Yeter anı sen horladın Köpek gibi çok hırladın,
Çok çatladın hem gürledin Gele zâlim gele gele,

Gör kim senin hâlin n'ola.

Bilmiş ol Âdem'dir gelen İsâya hemdemdir gelen,
Canlara merhemdir gelen Gele zâlim gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

Kur'ân benim Fürkân benim Derdlilere derman benim,
Bu zulmeti açan benim Gele zâlim gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

Kur'ân'ın esrârı benim, Göklerin envârı benim,
Mü'minin ikrârı benim Gele zâlim gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

Ölüleri diriltirim Ağlayanı güldürürüm,
Deccâl'i ben öldürürüm Gele zâlim gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

Deccâl aceb yorulmadın İnâdından ayrılmadın,
Bir ölüsün dirilmedin Gele zâlim gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

Sen beni çünkim bilmedin İmâna kâbil olmadın,
Hasma mukâbil olmadın Gele zâlim gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

Vücûdun Hakk vücûdudur Allâh'ın halka cûdudur,
Ma'dum iken mevcûdudur Gele Zâlim gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

Mısrî'nin sözü dağıdır Kuyumcular toprağıdır,
Halka cevâhir dağıdır Gele Deccâl gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

Gele Deccâl gele gele Gör kim bugün neler ola,
Cümleten il sana güle Gele Deccâl gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.
Gele Deccâl gele gele Gör kim bugün neler olacak,
Bütün millet sana güle Gele Deccâl gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

Deccâl

Deccâl hakkında geniş olarak değilde sadece önemli gördüğümüz tarafı ikti-

bas[2551] ederek vereceğimiz kısımları dikkatli okumak gerekmektedir. Çünkü bu bilgi Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden bize intikal etmiş olması nedeniyle Ümmet-i Merhûme'yi ayık tutmak gerekir. Bu bölümde Deccâl hakkında araştırmaya sevk edecek bir yön vermekten başka niyetimiz yoktur.

Deccâl sinsi düşmandır.

Tanımanın birinci şartı Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme ittibadır. Onun biz ümmetine düşkünlüğünü bildiğimizden o bizleri bu konudaki hadisleri ve ilhâmı ile aşikâr eder.

Şu konuda unutulmamalıdır. Kişilerin deccâliyetinden çok kendimizin hidayet halini sorgulamak daha önemlidir. Yoksa bu dine zarar veren herkes de bir deccâliyet esintisi vardır. Allah Teâlâ'ya sığınırız.

İki cihanın fahri, Rasul-i Ekrem efendimiz Sallallahu aleyhi ve sellem, kıyametin büyük ve küçük alametlerini bildirmiş, en büyük fitnenin Deccâl fitnesi olduğunu belirtmiş, fitnelerden sakındırmış ve kurtuluş yolunu bizlere göstermiştir.[2552]

Ebu Hüreyre radıyallahu anh'ın, merfuan rivayet ettiği şu hadisi şerif, içinde bulunan hali değerlendirmeyi, Sufîlerin tabiri ile "ibnül vakt" olmayı tavsiye etmekle beraber, âhir zaman fitnelerinden kurtuluş yollarından birisinin de, bu fitneler zuhur etmeden önce salih amellere sarılmayı, aksi halde salih amellere de muvaffak olunamayacağını haber veriyor;

"Beklenen şu yedi şey gelmeden amellere koşuşun; her şeyi unutturan fakirlik, azdıran zenginlik, bünyeyi bozan hastalık, tüketen, eriten ihtiyarlık, yakaya yapışan ölüm ve bu beklenenlerin en kötüsü olan Deccâl. Kıyamet ise; daha dehşetli ve daha acıdır." [2553]

"Deccâl'i inkar eden, İsâ aleyhisselâmın nüzulünü inkâr eden ve Mehdî Aleyhisselam'ı inkar eden küfre düşmüştür." [2554]

Her ne kadar, bu hadisin sıhhati konusunda ihtilaf edildi ise de, İmam Gımarî ve diğer hadis uleması hadisin manasının sahih olduğunu belirtmişler ve demişler ki; ***"Bunları inkâr eden, tevatür ile gelmiş rivayetleri inkâr etmiş olacağın-***

[2551] (ERDOĞMUŞ, 2002)

[2552] (ERDOĞMUŞ, 2002), s. 2

[2553] Tirmizi(2306) Hâkim(4/516) Beyhaki Şuabul İman(10572) Cem'ül Fevaid(9672) Ramuzül Ehadis(3038) Camiüs Sağir(3121) FeyzulKadir(3/195) Zehebi Mizan(6/30) İbni Adiy elKamil(6/442) Tuhfetul Ahvezi(6/488) Ukayli Duafa(4/230) Sübülüs Selam(4/175) Tirmizi hadis hakkında; "hasen, garib", Suyuti; "sahih" dediler. İsnadında zayıf ravi Muhriz bin Harun vardır. Ukayli, İbni Adiy ve Zehebi, hadisin başka bir tarik ile de geldiğini belirttiler. Hadisi mana olarak destekleyen rivayetler için bakınız: Müslim(1/110, 4/2267) İbni Hibban(15/96) Hâkim(4/561) Ebu Avane(1/55) İbni Mace(4056) Ahmed(2/303, 337, 372, 407, 511, 523) Tayalisi(1/332) Ebu Ya'la(11/396) Taberani(18/36) edDani Sünenü Varide Fil Fiten(5/1006) Deylemi(2073-74) elHuseyni elBeyan vetTa'rif(2/2)

[2554] İbni Hacer elHeytemi elKavlul Muhtasar(s.28 tercemesi; s.13 Ebu Bekir esSekkaf'ın Müsnedi ve Süheyli'nin Şerhu Siyer'ine izafe eder.) Suyuti elHavi Lil Fetavi(2/244) Sefarini Levaihul Envar(1/17) İbni Hacer Fetava(s.37) İsmail Bin Mahfuz Çetin Durerul Avali (s.175)

dan kâfir olur." [2555]

Ye'cüc ve Me'cüc'ün zuhuru ise zaten ayetler ile sabittir. Abdullah bin Abbas Radıyallahu anhuma dedi ki;

"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, şu duayı Kur'an-ı Kerim suresi öğretir gibi öğretirdi;

اللَّهُمَّ إِنِّى أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ

وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ

"Allahım! Cehennem azabından sana sığınırım. Kabir azabından sana sığınırım. Mesih Deccâl'ın fitnesinden sana sığınırım. Ölümün ve hayatın fitnesinden sana sığınırım." [2556]

İmam Müslim, Sahih'inde bu hadisi rivayet ettikten sonra der ki;

" Bana, Tavus radıyallahu anh'ın oğluna şöyle dediği ulaştı;

" Namazında bu duayı okudun mu?" Oğlu dedi ki ; *"hayır"* Bunun üzerine Tavus radıyallahu anh; *"Namazını yeniden kıl. Zira baban Tavus bunu üç veya dört sahabeden nakletti"* İmam Nevevi dedi ki;

"Bu duanın te'kid edilmesi, bu sığınma duasının özellikle emredilmesi ve Tavus radıyallahu anh'ın sözünün zahiri, bu duayı namazda okumanın vacip oluşuna dalalet eder. Eğer bu dua unutulursa namazın iade edilmesi gerekir. Ulemanın çoğunluğu ise bunun vacip olmayıp müstehab olduğunu söylediler. Umulur ki; Tavus radıyallahu anh bu duayı vacip olduğuna inandığından değil, oğlunu edeblendirmek için üzerinde durarak te'kid etmişti. Vallahu a'lem" [2557]

"Deccâl" Diye İsimlendirilme Sebebi

Deccâl kelimesi on türlü manaya ıtlak olunur,"

Birincisi: Deccâl çok yalancı (Kezzab) demektir. Hakkı batıl ile örtmek manasına gelir. Deccâl yalanları ile gerçeği gizleyicidir.

İkincisi: Deve uyuz olduğunda katran ile boyanır ve buna "Decl" denir. Deccâl de sihri ile gerçeği adeta katranla kapatır gibi örtecektir.

Üçüncüsü: "Adam yeryüzünün etrafını dolaştığı zaman; "deceler raculü" derler."

Dördüncüsü: Örtmek manasınadır. Şüphesiz o yeryüzünü kalabalık kitlesi ile örtecektir.

Beşincisi: Yeryüzünü kat ettiği (her yerini dolaştığı) için bu isim verilmiştir. Mekke ve Medine haricindeki bütün beldelere girecektir.

[2555] Ğimari İkametul Burhan(s.130) Kettani Nazmul Mütenasir(289) Muhammed Bin Rasul elBerzenci elHuseyni, Elİşaa Li Eşraratis Saa(s.192)

[2556] Müslim (Mesacid, 134, 1/413) Ebu Nuaym Müsnedül Müstahrec(2/188) Tirmizi (3494) Ebu Davud (1542) Nesai Kübra(1/662) Nesai(4/104) Malik (1/215) İbni Mace(3840) Müsnedi Rabi(1/198) İbni Hibban (995)

[2557] Nevevi, Şerhu Sahihu Müslim (5/89); (ERDOĞMUŞ, 2002), s. 9

Altıncısı: İnsanları şerri ile karıştırıp, değiştirmesidir.

Yedincisi: Deccâl; yalan uyduran demektir. Şu ayetteki gibi ***"Ve bilgisizce ona oğullar ve kızlar uydurdular. O onların vasfetmekte olduklarından münezzeh ve çok yücedir."*** [2558] Manası; "onlar böyle yapmakla yalan söylediler, iftira ettiler, küfrettiler" demektir.

Sekizincisi: Deccâl; yaldızlayan demektir.

Dokuzuncusu: Deccâl; faydasız bir şeyi altın suyu ile güzel göstermeye çalışmak demektir. İşte Deccâl'de böylece batılı güzel göstereceğinden bu isim verilmiştir.

Onuncusu: Deccâl; kılıç süslemek demektir.[2559]

Deccâl Ne Zaman Çıkar?

Cabir Bin Abdullah radiyallâhü anh, Rasulullah sallallahu aleyhi ve alihi ve sellem'den şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir;

"Deccâl, dinden gafil olunduğu ve ilimden yüz çevrildiği bir zamanda ortaya çıkar" [2560]

Sa'b Bin Cüsame radıyallahu anh dedi ki;

"Rasulullah sallallahu aleyhi ve alihi ve sellem'in şöyle buyurduğunu işittim; ***"İnsanlar Deccâl'i unutmadıkça, imamlar minberlerde ondan bahsi kesmedikçe Deccâl meydana çıkmaz"*** [2561]

Deccâl'in Kur'an'da açıkca zikredilmemesinin hikmeti;

İşte günümüzde ilahiyat profeserü gibi akademik ünvanlı bazılarının, **"Deccâl Kur'an-ı Kerim'de geçmiyor, hadislere de güvenemeyiz"** gibi laflar ettiklerini işitip duruyoruz. Allah Teâlâ'nın hikmeti icabı, vahyin Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem'e değil de, kendilerine gelmiş olmasının daha uygun olduğunu zanneden böylelerinin telkinlerine aldanılması sebebiyle, Deccâl'in ilk safhada inkâr edilmesi, sonra da insanların onu unutması,[2562] malum büyük imtihana düçar olmalarına vesile olacaktır. Bu meselede kalbinde hastalık olan bazılarının inkâra/küfre düşerek, Allah Azze ve Celle'nin takdirinin gerçekleşmesi, Deccâl'in Kur'an-ı Kerim'de açıkça zikredilmeyişinin sebeblerindendir.

[2558] En'am; 100

[2559] (ERDOĞMUŞ, 2002), s. 13-15

[2560] Ahmed(3/367) Ebul Mehasin elBaci Mu'tasarul Muhtasar(2/219) İbni Abdilberr etTemhid(16/180) Mecmauz Zevaid(7/344) sahihtir.

[2561] Ahmed (4/71–Abdullah Bin Ahmed'in ziyadesi-) Taberani Müsnedi Şamiyyin(2/102) İbni Ebi Asım Ahadu vel Mesani(2/170) Deylemi(7831) İbni Hacer Tehzibut Tehzib(4/369) İbni Kani Mucemus Sahabe(2/8) elİsâbe(3/426) Cem'ül Fevaid(9961) Ramuzül Ehadis(485/11) Kenz(38817) Suyuti Hasais(2/290) Said Eyyub Mesihud Deccâl(s.246)

[2562] ***"İnsanlar Deccâl'i unutmadıkça, imamlar minberlerde ondan bahsi kesmedikçe Deccâl meydana çıkmaz"***

Allahu a'lem.[2563]

Mesih Deccâl'in Fitnesinden Korunma

1. Deccâl'den ve onun fitnesinden Allah'a sığınmak;

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, namazında Mesih Deccâl'in fitnesinden sığınırdı.

2. **Kehf suresinden on ayet ezberlemek;** Ebud Derda radıyallahu anh'ın Nebi Sallallahu aleyhi ve alihi ve sellem'den rivayet ettiği hadis-i şerifte buyruluyor ki;

"Kim Kehf suresinin başından on ayet ezberlerse Deccâl'in fitnesinden korunur"[2564] Ve bir rivayette;

"Kim Kehf suresinin sonundan on ayet ezberlerse" veya ***"Kehf suresinin sonunu ezberlerse"*** diye geçer.

3. Deccâl'in giremeyeceği yerler;

Enes Bin Malik Radıyallahu anh, Rasulullah Sallallahu aleyhi ve alihi ve sellem'in şöyle buyurduğunu rivayet ediyor;

"Deccâl'in, Mekke ve Medine haricinde giremeyeceği belde yoktur. Bu iki şehrin hiçbir giriş yeri yoktur ki, Meleklerin oluşturduğu saflarla korunuyor olmasın. Sonra Medine üç sarsıntı geçirir. Bu sarsıntılar ile Allah oradaki bütün kâfir ve münafıkları çıkarır." [2565]

Deccâller Çoktur

Abdullah Bin Ömer radıyallahu anhuma, Rasulullah Sallallahu aleyhi ve alihi ve sellemin şöyle buyurduğunu haber veriyor;

"Muhakkak ki kıyamet gününden önce Mesih Deccâl olacaktır .(ondan önce de) otuz veya daha fazla yalancı (deccaller) ***olacaktır."*** [2566]

"Ümmetimin içinde otuz tane yalancı zuhur edecektir. Hepsi de kendisinin nebi olduğunu iddia edecek" [2567]

"Kıyamet öncesinde yalancı(nebiler) çıkacaktır. Onlardan sakının" [2568]

[2563] (ERDOĞMUŞ, 2002),

[2564] Müslim(1/555) Hakim(2/399) Ebu Nuaym Müsnedül Müstahrec(2/405) Kurtubi(10/346) Beyhaki(3/249) Ebu Davud(4323) Tirmizi ("evvelinden üç ayet ezberlerse.." diye geçer; 2886) Nesai Sünenül Kübra(6/236) Ahmed(5/196, 6/449) Nesai Amelül Yevme velLeyle(no;950-952)

[2565] Buhari(2/665, 6/2609) İbni Hibban(15/214) Tirmizi(2242) Nesai Sünenül Kübra(2/485) Ahmed(3/123, 202, 206, 229) Ebu Ya'la(5/317,368,390,402,6/13) Deylemi(6680) Fethul Bari(10/191) Ebulvelid elBaci Ta'dil ve Tecrih(1/376) İbni Hazm Muhalla(7/281)

[2566] Ahmed(2/95, 103) Said Bin Mansur(1/252) Ebu Ya'la(10/68) İbni Ebi Hatem Cerh ve Ta'dil(5/293) Huseyni elİkmal(1/269) Mecmauz Zevaid(7/333) Busayri İthaf (8561-62)

[2567] Buhârî, Menakıb, 25, Fiten, 25; Müslim, Fiten, 84; Tirmizî, Fiten, 43.Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II/237.313.530.

[2568] Müslim, İmare, 10, Fiten, 83; Ahmed b. Hanbel, *Müsned, II/429.*

Ebu Hureyre radıyallahu anh'den;

"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Allah'ın Rasulu olduğunu iddia eden otuza yakın yalancı Deccâl çıkmadıkça kıyamet kopmaz." [2569] Diğer bir rivayette;

"Hepsi de; 'Ben rasülüm, ben rasülüm' derler"[2570] Onların Dört Tanesi Kadındır; Ahmed, Ceyyid senedle Huzeyfe radıyallahu anh'den merfuan rivayet ediyor; "Ümmetimde dördü kadın olan, yirmi yedi yalancı deccal çıkacak" [2571]

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz Deccâl hakkındaki enfûsi görüşlerini şu şekilde açıklamıştır.

Bil ki: Büyük âlemde bulunan her şey, küçük âlem olan insanda da vardır. Zira âlem, büyük olmakla beraber insani hakikat üzerine yaratılmıştır. Bunların manevi büyüklük ve küçüklüklerindeki farkları, suretteki farklarının tersinedir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz, büyük âlemin (dünyanın) kıyamet alametlerini söylediğine göre elbette insan fertlerinde de melekût, ceberut ve lâhut âlemine süluk edenler için kıyamet alametleri olacaktır. İnsanın ilmen ve zevken bilmesi lazım gelen alametler vardır ki salik bunların hepsinden geçmedikçe büyük kıyamete eremez, cennete giremez, Hakk'ı da göremez. Böyle olursa ne yazık.

Bunu bildinse bil ki: Asfar Oğullarının hurucu, hayvani sıfatların çıkmasından ibarettir. Çünkü insan âleminde salikin ilk defa yolunu kesen eşkiyalar, bunlardır. Ye'cuc-Me'cuc'un hurucu, eziyet veren yedili (kötü) sıfatların belirmesinden ibarettir. Deccâl'ın hurucu (çıkması), dev ve şeytan sıfatlarının çıkmasından ibarettir ki bunlar riyaset, rübubiyyet (sahiplik, büyüklenmek), hile hud'adir. Bunlar, dünya sevgisinden ileri gelir. Bundan dolayı insanın, sağ gözü şaşı olur, ahireti hiç görmez. Dabbetu'l-Arz (Yer Hayvanı) ın çıkması, kalbde Nefs-i Levvame'nin zuhurundan ibarettir. Yani kalbin kabrinde cennetlere bir pencere açılır ve kendisinde Allah Teâlâ'ya bir meyil belirir. İsâ Aleyhisselamın inmesi, Akl-i Maad'ın (ahiret aklının), yakin nuruyla meydana çıkması, insanın dünyaya meyletmekten vazgeçerek ahirete yönelmesinden ibarettir. O çıkınca Deccâl öldürülür. Çünkü yakin nurunun zuhuriyle cehalet karanlığı gider. Mehdî'nin çıkması, tam fena ile Akl-i Kül'lün ve Büyük Ruh'un çıkmasından ibarettir. Onun hükümranlık çağında mezhepler birleşir ve onun zamanında yeryüzünde asla kâfir kalmaz. Güneşin batıdan doğması, hakikat güneşinin, arifin hafi sırrının

---

[2569] Müslim(4/2239) Buhari(3/1320, 6/2605) İbni Hibban(15/27) Tirmizi(2218) Ebu Davud(4333) Ahmed(2/236, 313, 457, 530) Taberani Sağir(2/182) Ebu Ya'la(11/394) Dani Sünenül Varide(4/861) Kayserani Tezkiratul Huffaz(2/703) Hatib(3/33) Zehebi Siyeri A'lamin Nübela(14/218) Feyzul Kadir(6/419)

[2570] Ahmed(2/429)

[2571] Ahmed(5/396) Taberani(3026) Taberani Evsat(5/327) Deylemi(8724) Ebu Nuaym Hilye(4/179) Mecmauz Zevaid(7/332) Fethul Bari(13/87) Tuhfetul Ahvezi(6/385) Feyzül Kadir(4/454) EbuşŞeyh Tabakatul Muhaddisiyne BiEsbahan(3/124) Heysemi, Bezzar'ın bunu sahih senedle rivayet ettiğini söyledi.

matla'ından (tan yerinden) doğmasıdır. Bundan dolayı ariflerin hayvanlarının nalları ters çakılmıştır denilir. Rivayet edilmiştir ki: Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz ahirette Rahman Suresini tefsir ettiği zaman âlimler tefsirlerinden utanacaklardır. Bir görüşe göre de güneşin, battığı yerden doğması, ruhun bedenden ayrılması demektir. Çünkü insandaki hayvani ruh, dünyadaki güneş durumundadır. Bedene girince orada batmıştır. Bedenden ayrılınca battığı yerden doğmuş olur. Tevbe kapısının kapanması, insanın ömrünün sonu geldiğine işarettir. Bu kapının genişliğinin yetmiş senelik mesafe olmasına gelince: bu kapı, güneş battığı yerden doğuncaya kadar kapanmaz. Yani bu kapı, insan ömrü kadar geniştir. Ömür bitip, güneş (ruh) battığı yerden doğunca (bedenden ayrılınca) bu kapı kapanmış olur. Bu hususa Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimizin şu hadisinde de işaret vardır: ***"Ümmetimin ömürlerinin çoğu, altmış ile yetmiş arasındadır."*** ve ***"Allah Teâlâ, kulunun tevbesini, can boğaza gelmemiş oldukça kabul eder."*** Tevbe kapısının genişliğinin zikredilip, uzunluğunun söylenmemesi de şu sebepten dolayıdır: Genişlik, daima uzunluktan azdır.

Allah Teâlâ'nın haber verdiği üzere insanın iki eceli vardır. Biri sonlu eceldir ki dünyadaki ömür süresidir. Diğeri de sonsuz eceldir ki bu da uhrevi ömrüdür.

Bil ki: Sen, bu alametleri geçip büyük kıyamette durmadıkça cennete girip açıkça Hakk'ı görmedikçe önce dediğimiz gibi bin kere de dünyaya gelsen ve her gelişinde bin sene yaşasan, yine Cennete girip Hakk'ı şifahen göremezsin. Allah Teâlâ bizi ve sizi Kıyamet-i Kübraya (Büyük Kıyamete) ve Büyük Müşahedeye ve yakınlığa erişenlerden eylesin (ÂMİN). [2572]

Deccâl'ın gelişinin Tasavvufi Yorumu

Deccâl'ın ortaya çıkması; insanda akl-ı me'aşın (dünyevî akıl) kibir, rablık sıfatları, istilâ ve yüce istek ile tezahür etmesidir. Bu, nefs-i levvâmenin insana hâkim olması demektir. Bir elinde Hz. Musâ aleyhisselâmın asası/baston, diğer elinde Hz. Süleymân aleyhisselâmın mührü vardır. Deccâl'ın asa/sopa ile müminin yüzünü sığayıp cennetlik olduğunu belli eder. Mührü kâfirin yüzüne vurarak, onun küfrünü ortaya çıkarır. Bu uygulama nefs-i levvame makamında olan kişinin durumuna benzetilir. Nefs-i levvâmenin bir yüzü alt safha olan nefs-i emmâreye bir yüzü de üst aşama olan nefs-i mülhemeye dönüktür. İnsan tabiatı itibariyle iyi veya kötü ameller yapmaya müsaittir. Eğer insan, nefsi itibariyle mülhemeye geçerse iyi insan olduğu yüzündeki alametlerden belirir. Geriye doğru nefs-i emmâreye indiğinde ise kötü insan olduğu yine yüzünden belli olur. [2573]

Başka bir yoruma göre Deccâl, nefsin başkaldırmasıdır. İnsana batılı Hak suretinde takdim eden bu nefse, emmâre denir. Nefs-i emmâreye teslim olanlar Deccâl'ın vaat ettiği cennetine girer. İtaat etmeyerek ona karşı duranlar ise onun

---

[2572] (ATEŞ, 1971) Ellinci sofra,
Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz (Risâle-i Esrâtu's-Sâat) isimli risalesinde de bu konuyu benzer şekilde açıklamaktadır.

[2573] (ŞİMŞEK, yıl: 8 [2007], sayı: 19,)Tokâdî, *Tevil-i Ehâdis-i Eşrât-ı Sa'a,* vr. 14b-15a.

yalancı cehennemine girer. Nefs-i emmârenin aldatmacalarını anlayacak hale gelinmesi, Deccâl zamanında bazı kişilerin aç ve susuz kalması gibidir. İnsanların nefsin arzularına yenilmesi ve şehevî duygulara kapılması ise, açsusuz kalanların Deccâl'ın verdiği yiyecek ve içecekleri almasına benzetilir. Bir kimse, Allah Teâlâ'ya sığınıp başlangıçta kendisi için aydınlık olmayan hakikat yolunda ibadet ve mücahede nurlarıyla yürürse Deccâl'ın cehennemine girmiş olur. Neticede Yüce Allah Teâlâ, herkese hakkını teslim ederek bu durumu tersine çevirir.

Deccâl'ın ortaya çıkışında adı zikredilen Mekke ve Medine şehirlerine gelince, bunlar tasavvufî seyirde/manevî terbiyede elde edilen makamlardan sekr/manevî sarhoşluk ve sahv/dinginlik hallerine benzetilir. Bu iki makam sûfîye öyle bir hal yaşatır ki, o durumda nefsin hiç bir mecali ve gücü kalmaz. Çünkü elde edilen bu manevî makamlar Yüce Allah tarafından korunmuştur. Nefsin insanı ilahî keşf ve doğru yola girmekten alıkoymaya çalışması ise Deccâl'ın saptırma faaliyetlerini yaygınlaştırmak için Kudüs'e yönelmesine benzetilerek yorumlanır. [2574]

Ye'cüc ve Me'cüc'ün Çıkışının Tasavvufi Yorumu

Ye'cüc ve Me'cüc, insanda hayvanî sıfatların/kötülüklerin, çirkin fikirlerin çıkmasından ve bunların tamamen hâkim unsur haline gelmesinden ibarettir. [2575] Çünkü çirkinlikler ve kötülükler iyilikleri örter. Böyle kötü hallerin çoğalması kalbi karartır. Kaşanî, Ye'cüc ve Me'cüc ile mizacın bozulması, terkibin çözülmesiyle meydana gelen nefsanî ve bedenî kuvvetlerin kastedildiğini belirtir.[2576]

Dabbetü'l-arz'ın Çıkışının Tasavvufi Yorumu

Sufî yorumculardan Abdürrezzak el-Kaşanî'ye göre, Dabbetü'l-arz küçük kıyametin alametlerinden biridir. Dabbetü'l-arz, her kötü nefis sahibinin beden arzından ortaya çıkan melekelerin ve ahlakın farklılaşması sebebiyle onun zahirindekilerle batınındakilerin arasında meydana gelen uzaklıktan kaynaklanan çeşitli şekiller ve heyetlerdir. Onlar hayat ve sıfatlarının diliyle söylerler. [2577]

Devrin tamâm oldu senin Zevkin harâm oldu senin,
Yoldaşın lâm oldu senin Gele Deccâl gele gele
Gör kim senin hâlin n'ola.

Devrin tamâm oldu senin Zevkin harâm oldu senin,
Yoldaşın lâm oldu senin Gele Deccâl gele gel
Gör kim senin hâlin n'ola.

Devrin tamâm oldu senin deki mana senin hayatın takdir edilen zamanın ne vakit biteceğidir.

Bir adam, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme:

[2574] (ŞİMŞEK, yıl: 8 [2007], sayı: 19,)Cîlî, *el-İnsanü'l-kâmil*, c. 2, s. 53.
[2575] (ŞİMŞEK, yıl: 8 [2007], sayı: 19,)Tokâdî, *Tevhîd-i Bârî*, vr. 14b.
[2576] (ŞİMŞEK, yıl: 8 [2007], sayı: 19,)el-Kaşânî, *Tevîlât,* c. 2, s. 50.
[2577] Kaşânî, *Tevîlât,* c. 2, s. 107.

Kıyamet ne zaman kopacak? diye sordu. Bu sırada yanında Ensar'dan Muhammed adında bir çocuk bulunuyordu. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem:

"Eğer bu çocuk yaşarsa umulur ki o ihtiyarlamadan Kıyamet kopar" buyurdu.[2578]

Hadis-i şerifin işareti kıyametin takdirdeki vukuunun varlığı ile o durum itibarı ile aynı şartlar devam ettiğinde kopması demektir.

Melekler seni tutsunlar Kürsîni arştan atsınla
Tehtes-serâya döksünler Gele Deccâl gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.
Melekler seni tutsunlar kürsünü arştan atsınla
Toprak altına döksünler Gele Deccâl gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

Kaçar idin sen Allâhtan Lâ-ilâhe illâ'llah'tan,
Gazab erdi sana Şahtan Gele Deccâl gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.
Sen Allâh'tan Lâ-ilâhe illâ'llah'tan kaçar idin,
Şah'tan sana gazab geldi. Gele Deccâl gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

Azâzil'e bürhân idin Şer işde pehlivan idin,
Şeytânlara şeytân idin Gele Deccâl gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.
Şeytana'a delil idin Şer işte pehlivan idin,
Şeytânlara şeytân idin Gele Deccâl gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

Ehl-i fesâda köprüsün Can ibn-i cânın birisin,
Gösterirsin yol eğrisin Gele Deccâl gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.
fesâd ehline köprüsün Can çocuklarından bir cin'sin,
Eğrisinden yol gösterirsin Gele Deccâl gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا
وَكَانَ اللّٰهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتًا

"Kim iyi bir işte aracılık ederse, ona onun sevabından bir pay vardır; kim de kötü bir şeyde aracılık yaparsa, ona o kötülükten bir hisse vardır. Allah, her şeyin

[2578] Müslim, 5249

karşılığını verir." [2579]

"İyilik yaptığın kişinin kötülüğünden sakın"[2580]

İsâ nüzûl etti yere Deccâl'i hem ehlin kıra,
Ana uyanları süre Gele Deccâl gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.
İsâ yere indi Deccâl'i hem ehlini öldüre,
Ona uyanları süre Gele Deccâl gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

Neden Sadece İsâ aleyhisselam Deccâl'i Öldürebilir?

Kur'ân-ı Kerîm'de **Meryem**'in **İsâ** aleyhisselâma hamile kalışı anlatılırken,

"Mahrem yerini korumuş olan İmran kızı Meryem de bir misaldir. Ona ruhumuzdan üflemiştik; Rabbinin sözlerini ve kitablarını tasdik etmişti; o, Bize gönülden itaat edenlerdendi." [2581]

Buyrulduğu için, **İsâ** aleyhisselâm "**Ruhullah**" olarak anılır. **İsâ Ruhullah** yani **Allah Teâlâ**'nın **Ruh**'undan, **Allah Teâlâ**'nın sıfat ve esmasından veya **Ruh-u ilâhî'**den anlamında.. Aslında bu anlamıyla "**Ruhullah**" herkeste mevcuttur. **Âdem** aleyhisselâmın yaratılmasından söz edilirken **Allah Teâlâ** meleklerine

"Onu tamamlayıp, içine de ruhumdan üfürdüğüm zaman, derhal ona secdeye kapanın!" [2582] şeklinde buyurur. Bu anlamda **Ruhullah** her insanda vardır. Yani **Hz. İsâ** aleyhisselâmın sahip olduğu ruh ile **Mehmet**'in veya **Ali**'in sahip olduğu ruh arasında temelde fark yoktur. Çünkü **Ruh Tek**'tir ve her yaratılanın hayatiyeti **O Tek Ruh**'tandır. Ancak **Cenab–ı Hak**, bunu, **Hz. Meryem**'e vasıtasız (babası olmadan) nefha etti (üfledi, yani bilinç boyutundan / meleki boyuttan geleni madde âleminde açığa çıkardı). Vasıta beşer bir baba değil, bir meleki kuvvetti ki **O Cebrail** isimli elçi melekti. Melek, salt bilincin kuvveleriyle var olan anlamındadır.

Melekler, **Allah**'a ait kuvvelerin saf bir biçimde bulunduğu, sadece **Allah emri ile hiç bir irade koymaksızın** güçlerini kullanmak üzere yaratılmışlardır. Bu sebeple **melekler doğrudan katışıksız Allah elçisidir.**

Mutasavvıflara göre **Cebrail** isimiyle yaratılan meleğin hayatiyet kaynağı **Ruh-ül Kuds**'tür (Kudsi Ruh/Kutsal Ruh).. **Ruh-ül Kuds** de **Evrensel Ruh** olan **Ruh-u Âzam**'dandır. **Ruh-u Âzam**'da potansiyel olarak bulunan bilincin kuvveleri, hayatiyeti, galaktik yapılarda açığa çıkınca **Ruh-ül Kuds** ismini alır. Bunun holografik evren gerçeğine göre de, yıldız sistemlerindeki hayatiyet de galaksidekinin bir mikro örneğidir. Yani yıldız sistemleri de böyle tek bir hayatiyet kaynağından gelir ve **O Ruh**'un mikro modelidir, yani **Ruh-ül Kuds**'tür bir anlamda..

[2579] Âl-i İmran, 85
[2580] M. Akif ÖZDOĞAN*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V (2005), Sayı:4*; Meydânî, *Mecmau'l-Emsâl*, I, 181.
[2581] Tahrim, 66
[2582] Sâd, 72

İşte bizlerde bulunan hayatiyet, yani **ruh**'un kaynağı da aynıdır. Bu anlamda hepimiz aynı, **Tek Ruh**'tan hayatiyetimizi aldık. Ancak bilince ait kuvveleri taşıyan bu hayatiyet/ruh, size veya bana babalarımız vasıtasıyla geldi. Yani sperm hücresiyle.. İnsandaki beşeriyet anamızdan, melekiyet babamızdandır. Ruh, sperm hücresinin potansiyelindeki hayatiyettir (Allah sıfat ve esmasından kaynaklanan hayatiyet/bilinç), ki o da cenin 120. güne eriştiğinde aktive edilir. Vasıtalı veya vasıtasız olması arasındaki fark da şudur. Melekle gelende hiç bir irade bulunmaz, saf olarak **Allah Teâlâ'nın emriyle** gelendir. Baba vasıtasıyla gelende ise, durum başkadır. Baba o spermi anneye yollarken bir beşeri düşünce taşıyordu. O spermi kendi beşeri düşüncesiyle ya da başka bir ifadeyle birim nefsinden kaynaklanan düşünceyle, tabiatının arzusunu da katarak anneye verdi. Bu fark, **İsâ** aleyhisselâmın da tüm beşer gibi yaratılmış bir mahlûk ve bizim gibi beşer olduğu gerçeğini değiştirmese de, **O**'na bazı ayrıcalıklı özellikler vermiştir. Bizlerin babalarından sperm yoluyla gelen ruh (hayatiyet), babalarımızın bedeninde madde âleminin (süfli boyutların) enerjilerinden ve babanın bilincinin saf olmayışından etkilendi. **İsâ** aleyhisselâmın ki ise bir melek vasıtasıyla doğrudan Allah Teâlâ'dan idi. Bu sebeple madde âlemine ait kuvvelerden etkilenmedi, olabildiğince saftı. Bu sebeple Allah Teâlâ sıfat ve esmalarından oluşan hayatiyet /ruh, **İsâ** aleyhisselâm da tüm saflığıyla açığa çıktı. Bu sebeple daha beşikteyken konuştu; çamurdan yaptığı kuşa üflediğinde, o suret hayat buldu; âmâyı ve abraşı şifaya kavuşturdu; ölüyü diriltti.

Bizlerde babadan ve anadan gelen bir biçimde beşeriyet ağır basarken, **İsâ** aleyhisselâmdaki beşeriyet (madde âleminin hatırasını taşıyan hayatiyet/bilinç) sadece anasındandı. Bu sebeple **O**'nun varlığında meleki yan (Ruh-ül Kuds) bizlerdekinden daha ağır basıyordu. Melekî yan ise, bir anlamda bilinç boyutunun özellikleri daha ağır basıyor anlamına gelir. Ya da saf olarak bilincin kuvveleriyle yaşıyor anlamında.. İşte bu sebeple hayalinde oluşturduğu suretlere kolaylıkla hayat verip, madde âlemine getirebiliyordu. Saf bilincin kuvveleriyle yaşayan, hikmet âleminde değil de kudret âleminde yaşıyor gibidir. O tıpkı cennet yaşamında olduğu gibi, hayal ettiği surete hayat verebilir. Her birimiz için cennet yaşamı da böyle olacaktır. Çünkü madde beden tabiatının oluşturduğu beşeriyet o boyutta olmayacaktır. Bu durum **İsâ** aleyhisselâm için doğuştan olmasına rağmen, eğer herhangi bir kişide beşeri yan, birim nefs ve madde âlemine ait bedenin tabiatının baskın özellikleri zayıflar ve melekî yanı kuvvetlenirse, o kişide de tıpkı **İsâ** aleyhisselâmın varlığında ağır basan melekî özellikler ağır basar, yani bilincin kuvveleriyle yaşamaya başlar. Yani ölmeden önce de bu durumu yaşayabilir ehlinin dediğine göre.. Tasavvufta bu duruma, kişiye özel "**İsâ'nın inişi**" denir. Başka bir anlatımla, bir kişinin nefsi birimsellikten kurtulup, o kişide beden tabiatının getirdiği baskın özellikler kontrol altına alınırsa, tasavvufi terimle, o kişinin **İsâ**'sı iner. Yani o kişi beden tabiatının kontrolünde değil, bilincin kuvveleriyle yaşamaya başlar artık...

Yine tasavvufi olarak kişinin deccalinin çıkması da şudur: Kişi hakikat ilmini aldığında varlığının ilahi kaynağını öğrenir, yani kendindeki ilahi kuvvelerin var-

lığının farkına varır. Fakat müşahedesi eksiktir. Çünkü enfüsi müşahedesini tamamlamış, ama afâki müşahadesi eksik kalmıştır. Yani kendindeki ilahi kuvveleri fark etmiş, ama diğer yaratılanlarda da var olan bu gerçeği fark edememiştir. Sadece kendinde müşahede edip farkına vardığı bu gerçeği hazmedemez ve kendini seyrettiği alemin rabbı, efendisi zannetmeye başlar. Bu sebeple hiç bir kural tanımaz, hiç bir yükümlülük kabul etmez ve dilediği gibi yaşamaya başlar. Bu yaşam da kişinin beşeri yanını daha da güçlendirir. Yani kişideki madde beden tabiatı ve birim nefs baskısı tamamen kontrolden çıkar ve bu şekilde yaşamaya başlar. Diğer bir anlamda, kişinin melekî yanı zayıflar ve bilincin kuvveleriyle yaşamdan büsbütün uzaklaşır. Eğer bu haldeyken, Allah Teâlâ'nın lutfu erişir de afâki müşahadesini de tamamlarsa, kurtulur. Tasavvufi anlayışla o kişinin **İsâ**'sı inince deccali ölür.

Bir de bildiğimiz anlamda **Deccâl** vardır. Deccâl, Allah Teâlâ'nın lutfu erişmemiş ve öylece zannı (gerçekle alakası olmayan inanışı)içinde kalmış bir kişi olacak. Allah Teâlâ hidayet ve lutfunun ona erişmemesindeki en büyük etken ise, Deccâl'in körlüğüdür. Deccâl'i körleştiren ise, kendisinde doğuştan esma terkibinde ağırlıklı olarak bulunan kudrettir. Yani kudreti oluşturan isimler Deccâl'in terkibi yapısında ağırlıklı olarak bulunduğu için, çok büyük kerametler gösterebilecektir. Fakat bu kerametler, İsâ aleyhisselâmdaki gibi melekî yanın ağır basmasından ve dolayısıyla bilincin kuvveleriyle yaşamasından kaynaklanmaz. Sadece doğuştan kudreti oluşturan esmaların, yapısında daha ağırlıklı olmasından kaynaklanır. Hepimizin esma (mânâ) terkibi bulunur ve bu terkipte bazı esmalar (mânâlar) daha ağırlıklıdır. Deccâl'deki büyük güç ve kudreti bu mânâlar oluşturur, meleki yanın kuvvetli olması değil.. Fakat o, bu gücün kaynağını ilmi yeterli olmadığı için kavrayamaz; çünkü basireti kördür, ki **Deccâl'in sağ gözü kör olması basireti gör, ilmi yetersiz, kavrayışı eksik anlamındadır**.

Deccâl kendindeki kudretin meleki yanın ağır basmasından değil de doğuştan, terkibi yanından geldiğini anlayamaz. İlmi de halini göremeye yetmediği için, bu gücün verdiği üstünlük hissiyle nefsi iyice kabarır ve hakikati görmekten büsbütün perdelenir. Deccâl'in **sağ gözünün körlüğü** basiretinin körlüğüne de işaret eder, ama ondaki bu basiret körlüğüne sebep de kendindeki bu esma kaynaklı büyük güçtür bir bakıma. Bu öyle büyük bir güçtür ki perde olmaktan çıkmıştır. Çünkü perde çekilip ortadan kalkar, ama ondaki bu büyük kudret gerçeği görmesine perde değil bir engeldir. Çünkü bir beşer doğuştan böylesi güçlerle yaşarken kendisiyle ilgili gerçeği görmesi imkânsızdır. Hiç bir arınma süreci yaşamadan bu güçlere kavuşan birine kimse de yardım edemez artık.. İşte bu sebeple, bu üstün gücün oluşturduğu **zan**, bir gün kalkacak bir perde değil, ebedi bir engeldir, **körlüktür.** Bu sebeple **Deccâl** kendini **rab** zannetmeye başlar ve herkesi kendine tapmaya çağırır. Veya kimine ben **İsâ Mesih**'im der, kimine **Mehdî**'yim der, kimine de **İlah** olduğunu iddia eder. Herkesin kafasındaki kutsal kabulüne bir şekilde yerleşmeye çalışır. İlmi yeterli olmayıp bu gerçekleri fark edemeyenler de ona inanır. Oysa birim nefsi ve tabiatı oldukça ağır basan birinin meleki boyuttan nasibi olmayacağını bilen biri onun kerametlerine de, kut-

sallık ve ilahlık iddiasına da aldanmaz. Ayrıca ilmi olan yine bilir ki bir kişide **İsâ** aleyhisselâm gibi meleki yanı ağır bassa dahi (Allah'a ait sıfat ve esmayla, yani bilincin kuvveleriyle yaşasa dahi) hiç kimse âlemlerin rabbi Allah Teâlâ olamaz, çünkü **Allah** âlemlerden **Gani**'dir. Âlemde her ne var ise, **O**'nun yarattığı bir mahlûktur ancak. **Deccâl**'i sadece **İsâ** aleyhisselâm'ın öldürecek olmasının sebebi de, yukarıda anlattığımız gibi, O'nun yapısındaki bu ağırlıklı meleki özelliklere bağlı kudrettir. Bilincin kuvvelerinden olan kudret bu kadar saf bir biçimde, yeryüzündeki beşer arasında sadece Meryem oğlu İsâ'da açığa çıkmıştır. Sadece anadan aldığı beşeri özellikler zayıf kaldığı için, O ilahi kuvvelerle yaşamıştır aramızdayken. O'ndaki kudret, bilinç boyutundan (sıfat boyutundan) kaynaklandığı için, Deccâl'den çok daha üstün ve güçlüdür. Bu sebeple Deccâl'i de sadece O öldürebilecektir. Enbiyadan bir başkası değil de İsâ aleyhisselâm olmasının sebebi de budur. Yani **İsâ** aleyhisselâmdaki beşeriyetin, meleki özelliklerinin yanında zayıf kalmasına bağlı olarak açığa çıkan kudret dolayısıyladır. Keza O'nun semaya yükseltilişi ve tekrar madde boyutuna inecek olması da, bu ilahi kuvvelerle yaratılmasından kaynaklanır ehlinin dediğine göre... İlâhi evrensel senaryoda bu olayla bizlere anlatılan ve idrak etmemiz istenen gerçek de yukarıda anlattıklarımın tümüdür düşünceme göre... Yoksa hiç bir olay sebepsiz meydana gelmez.

Yeryüzünün en büyük fitnesi olan **Deccâl**'den **Allah Teâlâ**'nın lutfuyla korunabiliriz. Ve yine umarım nefs deccali çıkanlara **Allah Teâlâ** ruhundan üfler de (İsâ iner de) kurtulur.[2583]

Ben ölem ve hem dirilem Sonunda seni öldürem,
Gözüne toprak dolduram Gele Deccâl gele gele,
Göre kim senin hâlin n'ola.
Ben öleyim ve hem dirileyim Sonunda seni öldüreyim,
Gözüne toprak doldurayım Gele Deccâl gele gele,
Göre kim senin hâlin n'ola.

"Asâ-yı Mûsâ bendedir Hem yed-i beyzâ bendedir,
Mısrî bana bir bendedir[2584] Gele Deccâl gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.
"Mûsâ Asâ'sı bendedir Hem "parlak el"i de bendedir,
Mısrî bana bir bendedir Gele Deccâl gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

Zâhirde Mısrî görünür İsâ atı çul bürünür,
Yüzü karadır içi nûr Gele Deccâl gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola
Zâhirde Mısrî görünür İsâ atı çul bürünür,

[2583] html\www.sessizsozler.org
[2584] **Bende:** f. Bağlanmış olan. Köle. Esir. Hizmetçi. Hizmetkâr. Kul

Yüzü karadır içi nûr Gele Deccâl gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola

<u>Yeter anı sen horladın Köpek gibi çok hırladın,</u>
<u>Çok çatladın hem gürledin Gele zâlim gele gele,</u>
<u>Gör kim senin hâlin n'ola.</u>
Yeter anı sen horladın Köpek gibi çok hırladın,
Çok çatladın hem gürledin Gele zâlim gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

<u>Bilmiş ol Âdem'dir gelen İsâya hemdemdir gelen,</u>
<u>Canlara merhemdir gelen Gele zâlim gele gele,</u>
<u>Gör kim senin hâlin n'ola.</u>
Bilmiş ol Âdem'dir gelen İsâ'ya canciğer arkadaştır gelen,
Canlara merhemdir gelen Gele zâlim gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

<u>Kur'ân benim Fürkân benim Derdlilere derman benim,</u>
<u>Bu zulmeti açan benim Gele zâlim gele gele,</u>
<u>Gör kim senin hâlin n'ola.</u>
Kur'ân benim Fürkân benim Derdlilere derman benim,
Bu zulmeti açan benim Gele zâlim gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

"Kur'ân benim", burada Kur'ândan maksat Zat, "Furkân benim" Furkandan murad da sıfattır, yani zât ve sıfat benim demektir. Cehâlet hastalığına dermân benim. Bu bilgisizlik karanlığını açan, gideren hep benim.

Kur'an-ı Kerim'in sırları " Fâtihâ-i şerifte " dir. Fâtihânın sırları ise ***"Besmele"*** dedir. Çünkü Besmele Hazarât-ı İlâhiyyeyi câmidir. Hazarât-ı İlâhiyye üçtür:

1 – Ulûhiyyet, 2- Rahmâniyyet, 3- Râhimiyyet dir. Bunlar sırasıyla Tevhid-i ef'âl, Tevhid-i Sıfat, Tevhid-i Zattır.

<u>Kur'ân'ın esrârı benim, Göklerin envârı benim,</u>
<u>Mü'minin ikrârı benim Gele zâlim gele gele,</u>
<u>Gör kim senin hâlin n'ola.</u>
Kur'ân'ın esrârı benim, Göklerin nurları benim,
Mü'minin ikrârı benim Gele zâlim gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

<u>Ölüleri diriltirim Ağlayanı güldürürüm,</u>
<u>Deccâl'i ben öldürürüm Gele zâlim gele gele,</u>
<u>Gör kim senin hâlin n'ola.</u>

Ölüleri diriltirim Ağlayanı güldürürüm,
Deccâl'i ben öldürürüm Gele zâlim gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

Deccâl aceb yorulmadın İnâdından ayrılmadın,
Bir ölüsün dirilmedin Gele zâlim gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.
Deccâl aceb yorulmadın İnâdından ayrılmadın,
Bir ölüsün dirilmedin Gele zâlim gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

Sen beni çünkim bilmedin İmâna kâbil olmadın,
Hasma mukâbil olmadın Gele zâlim gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.
Sen beni çünkü bilmedin İmânı kabul eden olmadın,
Düşmana karşılık vermedin Gele zâlim gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

Vücûdun Hakk vücûdudur Allâh'ın halka cûdudur,[2585]
Ma'dum iken mevcûdudur Gele Zâlim gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.
Vücûdun Hakk vücûdudur Allâh'ın halka ikramıdır,
Yok iken var edilendir Gele Zâlim gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

Mısrî'nin sözü dağıdır Kuyumcular toprağıdır,
Halka cevâhir dağıdır Gele Deccâl gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.
Mısrî'nin sözü dağ'dır Kuyumcular toprağı (altın)dır,
Halka cevâhir dağıdır Gele Deccâl gele gele,
Gör kim senin hâlin n'ola.

[2585] **Cud:** Cömertlik. Sahilik. Eli açık olmak. Muhtaçların vaziyetlerini, durumlarını bildirmeğe meydan vermeksizin lütuf ve ihsanda bulunma hâleti. Mücahede-i diniye ve neşr-i hakaik-ı Kur'aniye ve imaniye hizmetinde mutemed zâtlara lüzumunda maddeten de iştirak etmek fedakârlığı.

لا A

182

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün.

Essalâ her kim gelür bazâr-ı aşka Essalâ,
Essalâ her kim yanarsa nâr-ı aşka essalâ.
Essalâ dâr-ı Enel-Hak'da bugün Mansûr olup,
Can u bâşından geçen berdâr-ı aşka essalâ.
İbn-i Edhem gibi tâc ü tahtını terk eyleyüp,
Soyunup abdâl olan hünkâr-ı aşka essalâ.
Kendini odlara atan şol Halilu'llâh gibi,
Cân u dilden bülbül-i gülzâr-ı aşka essalâ.
Varlığı dâğın delüp Şîrin iline yol eder,
Ey Niyâzî söyle ol mi'mâr-ı aşka essalâ.

Essalâ[2586] her kim gelür bazâr-ı aşka essalâ,
Essalâ her kim yanarsa nâr-ı aşka essalâ.
Essalâ her kim gelir aşk pazârına essalâ,
Essalâ her kim yanarsa aşk ateşine essalâ.

Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz burada meydan okuyor.

Essalâ dâr-ı Enel-Hak'da bugün Mansûr olup,
Can u bâşından geçen berdâr-ı[2587] aşka essalâ.
Essalâ "Enel-Hak" dârağacında bugün Mansûr olup,
Can ve bâşından geçen aşka asılmışa essalâ.

Hallâc-ı Mansûr kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz "Enel Hak", yani "Ben Hakk'ım" sözlerini söylemesi üzerine şer'an ve hakikaten katli lâzım geldiğine fetvâ verdi. Çünkü "Enel-Hakk" demesiyle Mansûr Hakk'ı kendi vücûdunda kaydetmiş oldu. Cenâb-ı Hakk gerek şeriat ve gerek hakikatte kayıddan münezzehtir. Mansûr ise bu sözleri sarf etmesindeki iddiasından geri dönmedi ve tövbe etmediğinden sonunda katlolundu.

İbn-i Edhem gibi tâc ü tahtını terk eyleyüp,
Soyunup abdâl[2588] olan hünkâr-ı aşka essalâ.

[2586] **Esselâ**: "Kendine güvenen ortaya çıksın" manasında meydan okuma sözüdür.
[2587] **Berdar:** f. Asılmış, yukarı kaldırılmış. Tutucu. İtaat edici ve ettirici. Meyveli. Meyve verici olan
[2588] **Abdal:** t. Safdil, ahmak, bön. Afganistan'da yaşıyan bir Türk kavminin adı, bu kavimden olan kimse. Anadoludaki bazı göçebelerin adı ve bunlardan olan kimse. Derviş, ermiş, kalender. Kendini Allah'a adamış. Ona teslim olmuş, bu yolda çile çekmiş kimse.

İbn-i Edhem gibi tâc ve tahtını terk eyleyip,
Soyunup abdâl olan aşk sultanına essalâ.

Kendini odlara atan şol Halilu'llâh gibi,
Cân u dilden bülbül-i gülzâr-ı aşka essalâ.
Kendini ateşlere atan şu Halilu'llâh gibi,
Cânı dilden aşk gülbahçesi bülbülüne essalâ.

Varlığı dâğın delüp Şîrin iline yol eder,
Ey Niyâzî söyle ol mi'mâr-ı aşka essalâ.
Varlığı dâğın delip Şîrin iline yol eder,
Ey Niyâzî söyle ol aşk mimârına essalâ.

183

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün

Devredüp geldim cihâna yine bir devrân ola,
Ben gidem bu ten sarâyı yıkıla virân ola.
Cûş edüp ummân-ı can cismim gemisin dağıda,
Yerler altında tenim toprak ile yeksân ola.
Bu vücudum dağı kalka atıla yünler gibi,
Şeş cihâtım açıla bir haddi yok meydân ola.
Dört yanımdan nâr u bâd u âb u hâk ede hucûm,
Benliğim anlar alup bu varlığım talân ola.
Dağıla terkibim otuziki harf ola tamâm,
Nokta-i sırrım kamûnun cevherine kân ola.
Cümle efkâr-ı havâssım haşr ola bu arsada,
Kalkalar hep yeniden sankim bahâristân ola.
Yevm-i Tüblâ'dır o gün her mânâ bir sûret giyer,
Kimi nebat ve kimi hayvan, kimisi insân ola.
Kabrime dostlar gelip fikredeler ahvâlimi,
Her biri bilmekte halim vâlih ü hayrân ola.
Her kim ister bu Niyâzi derdimendi ol zaman,
Sözlerini okusun kim sırrına mihmân ola.

Devredüp geldim cihâna yine bir devrân ola,
Ben gidem bu ten sarâyı yıkıla virân ola.
Devredip geldim cihâna yine bir devrân ola,
Ben gideyim bu ten sarâyı yıkıla virân ola.

Devir nazariyesinden bahsedilmektedir.

Cûş edüp ummân-ı can cismim gemisin dağıda,
Yerler altında tenim toprak ile yeksân ola.
Can denizi kaynayıp cismim gemisini parçalaya,
Yerler altında tenim toprak ile bir ola.

Bu vücudum dağı kalka atıla yünler gibi,
Şeş cihâtım açıla bir haddi yok meydân ola.
Bu vücudum dağı kalka atıla yünler gibi,
altı yönüm açıla bir sınırı yok meydân ola.

Dört yanımdan nâr u bâd u âb u hâk ede hucûm,
Benliğim anlar alup bu varlığım talân ola.
Dört yanımdan ateş, hava, su ve toprak ede hücum,
Benliğim anlar alıp bu varlığım talân ola.

<u>Dağıla terkibim otuziki harf ola tamâm,</u>
<u>Nokta-i sırrım kamûnun cevherine[2589] kân[2590] ola.</u>
Dağıla terkibim otuziki harf ola tamâm,
Nokta-i sırrım herşeyin cevherine kân ola.

Beyitte geçen otuziki harften murad Merâtib-i halkiyye olup yirmisekizdir. Bunlar: Nûr-i Muhammedî, Nefs-i kül, Tabiat, Heyülâ, Cism-i kül, Şekil, Arş, Kürsî, Felek-i atlas, Felek-i Menâzil, yedi kat gök, yedi kat yer, maden, bitki, hayvan, cin ve melektir. Bunlardan sonra Merâtib-i Hakk'iyye de dört ki, bunlar da "Fatihâ" suresinde zikredilmiştir. Bunlar Ulûhiyyet, Rahmâniyyet, Rahimiyyet, ve Mâlikiyyet tir. Böylece toplam mertebeler otuziki olmuş olur. İşte bunlar tamam olunca her cevher kân (kaynak) olur.

<u>Cümle efkâr-ı havâssım haşr ola bu arsada,</u>
<u>Kalkalar hep yeniden sankim bahâristân[2591] ola.</u>
Bütün duygularımın düşüncelerim keşf ola bu arsada,
Kalkalar hep yeniden sanki bahâristân ola.

<u>Yevm-i Tüblâ'dır o gün her mânâ bir sûret giyer,</u>
<u>Kimi nebat ve kimi hayvan, kimisi insân ola.</u>
Yevm-i Tüblâ'dır o gün her mânâ bir sûret giyer,
Kimi bitki ve kimi hayvan, kimisi insân ola.

يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ[2592] ***"Sırların orta yere çıkarılacağı gün"*** yani mahşerde herkesin ameli birer sûret giyer. O kimsenin amelleri hayır ise, hûrî, gilman, ağaçlar, meyveler, kuşlar vesâir şekillerinde. O kimsenin amelleri şer ise, maymun, yılan, akrep, domuz, köpek veya bunlara benzer sûretler giyip dururlar ve bunlar tartı-

---

[2589] **Cevher:** Bir şeyin özü, esası. Kıymetli taş. Çelik üzerindeki nakış. Edb: Noktalı harf. Yalnız noktalı harflerin ebcedîsi hesab edilerek yazılan manzum tarih. Harflerin noktası. Fls: Varlığı kendinden olan, var olmak için kendi dışında başka birşeye muhtaç olmayan varlık. Allah'a inanan filozoflar iki çeşit cevher kabul etmişlerdir. Yaratıcı cevher, Allah. Yaratılmış cevher, madde, ruh. Allah'ı cevher olarak vasıflandırmak noksan bir anlayıştır. Çünkü cevher Allah'ın sıfatlarından "kıyam-ı binefsihi: varlığı kendinden olan" sıfatını belirtebilir. Allah'ı sıfatları ve isimleriyle tanımak icab eder. Maddeci filozoflar cevher olarak yalnız maddeyi kubul ederler. Oysa madde Allah'ın yarattığı âlemlerden sadece biridir. Fizik ilmi maddenin enerjiye ve enerjinin maddeye dönüştüğünü göstermiştir. Madde de enerji de belli kanunlara bağlıdır. Kanun varsa kanun koyucu da vardır. Madde ve enerjiye hâkim olan ve kanunları koyan, madde ve enerjiyi yaratan Allah'dır.
[2590] **Kân:** f. Bir şeyin menbaı. Kuyu. Kaynak. Mâden ocağı. Bir keyfiyetin. (niteliğin) bol olarak bulunduğu kimse
[2591] **Baharistan:** f. İlkbaharın hüküm sürdüğü zaman. Yeşil ve çiçekli yer. Molla Câmi'nin eseri.
[2592] Târik, 9

lırlar. Çünkü ameller birer sûret giymeyince tartılamazlar. Onun için Mirâç gecesi Resûlün dönüşünde İbrahim aleyhisselâm ile görüştüğünde (yedinci katta): *"Yâ, Muhammed benden ümmetine selâm söyle işte cennet boştur. Cennetin her nimeti amellerin sûretleridir. Bu cennet (Suphanallâh, Velhamdülillâh ve Lâilâhe illallâh vallâhü ekber) demekle dolar"* demişlerdir. İnsanların dünyâdaki amelleri sûret giyip tartılırlar, hasenâtı (iyilikleri yaptıkları güzel işleri) seyyiâtından (fenalıkları, yaptıkları fena işleri) fazla olanlar cennete, seyyiâtı hasenâtından fazla olanlar cehenneme girse gerektir.

Kabrime dostlar gelip fikredeler ahvâlimi,
Her biri bilmekte halim vâlih ü hayrân ola.
Kabrime dostlar gelip fikredeler hallerimi,
Her biri bilmekte halim şaşakalmış ve hayrân ola.

Niyâzî-i Mısrî, kabrini ziyaret edenlere himmet ve tasarrufta bulunup ikramı olacağından haberdâr ediyor.

Her kim ister bu Niyâzi derdimendi ol zaman,
Sözlerini okusun kim sırrına mihmân ola.
Her kim ister bu derdli Niyâzi'yi o zaman,
Sözlerini okusun kim sırrına misafir ola.

184

Vezin: Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün.

Devrân odur kim devrini devr-i felek bilmez ola,
İnsân odur kim sırrını ins ü melek bilmez ola.
Merkep izinde su görüp deryâyı gördüm sanma sen,
Deryâ odur kim ka'rını aslâ semek bilmez ola.
Âdem odur kim nârı ola hem mâ u hem zemân ola,
Hayvandan ol adal durur nân ü nemek bilmez ola.
Kâmil odur kim aç susuz çok çok emek çekmiş ola,
Nâkıs o çiğdür bunda kim hergiz emek bilmez ola.
Herbir Nebî, herbir velî zilletle erdi menzile,
Mısrî'ye söğsün şol ağız Allâh demek bilmez ola

Devrân odur kim devrini devr-i felek bilmez ola,
İnsân odur kim sırrını ins ü melek bilmez ola.
Devrân odur kim devrini devr-i felek bilmez ola,
İnsân odur kim sırrını insan ve melek bilmez ola.

Sırrını kötülerden gizlemen şaşılacak bir şey değil; şaşılacak şey kendinden de saklaman, kendinden de gizlemendir.[2593]

Merkep izinde su görüp deryâyı gördüm sanma sen,
Deryâ odur kim ka'rını[2594] ***aslâ semek bilmez ola.***
Merkep izinde su görüp deryâyı gördüm sanma sen,
Deryâ odur ki dibini aslâ balık bilmez ola.

Âdem odur kim nârı ola hem mâ u hem zemân[2595] ***ola,***
Hayvandan ol adal durur nân ü nemek[2596] ***bilmez ola.***
Âdem odur ki ateş ola hem su ve hem zamân ola,
Hayvandan o aşağıdır ekmek ve tuz bilmez ola.
Kâmil odur kim aç susuz çok çok emek çekmiş ola,
Nâkıs o çiğdür bunda kim hergiz[2597] ***emek bilmez ola.***

[2593] **Mesnevi, c.II. b.1500.**
[2594] **Ka'r:** Derinlik. Dip. Her şeyin dibi. Nihâyet. Yemeği dipten yemek. Çalmak. koparmak
[2595] **Zeman:** Zaman, devir, vakit, çağ, mevsim, mehil.(Levh-i Mahv-İsbat ise, sâbit ve dâim olan Levh-i Mahfuz-u Azam'ın daire-i mümkinatta, yâni mevt ve hayata, vücut ve fenâya daima mazhar olan eşyada mütebeddil bir defteri ve yazar bozar bir tahtasıdır ki, hakikat-ı zaman odur. Evet herşey'in bir hakikatı olduğu gibi, zaman dediğimiz, kâinatta cereyan eden bir nehr-i azimin hakikatı dahi Levh-i Mahv-İsbat'taki kitabet-i kudretin sahifesi ve mürekkebi hükmündedir. S.)
[2596] **Nemek:** f. Tuz. Milh. Lezzet, tat. Bağlılık, hak.
[2597] **Hergiz:** f. Aslâ, kat'iyyen. Hiçbir suretle.

Kâmil odur kim aç susuz çok çok emek çekmiş ola,
Noksan o kimsedir bunda kim asla emek bilmez ola.

Herbir Nebî, herbir velî zilletle erdi menzile,
Mısrî'ye söğsün şol ağız Allâh demek bilmez ola
Herbir Nebî, herbir velî zilletle erdi menzile,
Mısrî'ye söğsün şol ağız Allâh demek bilmez ola

ی Y

185

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Bugün Ya'kûb-ı kalbe Yûsuf-ı cândan geldi,
Kâmîs-i pur- nesîm ile o cânândan haber geldi.
Açıl ey gözlerim envâr-ı vech-i zül-celâlîden,
Dilâ bedr ol kim mehr-i dırahşândan haber geldi.
Yerinme nâkısım deyu kemâl ehlini gördükçe,
Kamû noksânı tekmil eden insanlardan haber geldi.
Ne kim yağma olundu çekme gam şimden geru sen var,
Dil-i vîrandaki ol kenz-i vîrândan haber geldi.
Edip dilhâneyi tamir otur bu beyt-ül ahzanda,
Bu şeb bana seher vaktinde mihmândan haber geldi.
Bu Mısrî'nin vücûdu Mısrînin oldur şehinşâhı,
Ezelden tâ ebed hükm-i Süleyman'dan haber geldi.

Bugün Ya'kûb-ı kalbe Yûsuf-ı cândan geldi,
Kâmîs-i pur[2598]- nesîm ile o cânândan haber geldi.
Bugün Ya'kûbun kalbine Yûsuf-ı cândan geldi,
Oğul gömleğinin esintisi ile o cânândan haber geldi.

Bu beyitte Yusuf'dan murat ruhtur, Yakub'dan murad ise kalbtir. Ruh makâmı, hakikat makâmı olup "Makâm-ı cem" dir. Makâm-ı cem'e vâsıl olmadan hiç "Hazret-il cem" e vâsıl olunabilinirmi? Önce Yusufa, andan Yakuba gidilir. Kur'ân-ı Kerîm bütün enfüs ve afâkı câmidir. Fakat bir tâife vardırki, onlara "Tâife-i Bâtınıyye" tâbir olunur. Bunlar Kur'ânı yalnız enfüse hasrederler. Mese-lâ; Salât-ı afâkiyeyi tanımazlar, salâtı yalnız enfüsiyyeye hasrederler. Oruç keza öyle ve diğer farzları da enfüse (nefislere) hasredip, afâkiyyeyi inkâr ederler.

Cebrâil akl-i Resûldür, İsrâfil himmet-i Resûldür, yoksa Cebrâil ve İsrâfilin aslı yoktur, murad enfüsîdir diyerek, afâkiyyeyi inkâr ederler. Tâife-i zinâdıka gibi bu gibiler kâfirdir. Kur'ânı yalnız enfüse hasreden küfreder.

Açıl ey gözlerim envâr-ı vech-i zül-celâlîden,
Dilâ bedr[2599] ol kim mehr-i[2600] dırahşândan haber geldi.

[2598] **Pur:** (C.: Purân) Oğul. Evlâd;
Pür: f. Çok, dolu, çok fazla, memlu, tekrar (mânâlarına gelir, birleşik kelimeler yapılır) Sâhib, mâlik.
[2599] **Bedr:** (Bedir) Dolunay. Ayın en parlak olduğu hâli. Mekke-i Mükerreme ile Medine-i Münevvere arasında bir yer ismi. Bir şeyin tamam olması. Sibâk ve sür'ât etmek. Bir işin ansızın zâhir olması. Tam ve münasib olan âzâ. Dolu şey. İyi hizmet eden köle.

Açıl ey gözlerim zül-celâlînin yüzünün nurlarından,
Ey dolunay gibi gönül parlayan güneşten haber geldi.

Zülcelâlin nûrlarından murad, burada görünen mevcûdattır, yani İlâhî Cemâldir. Bu görünenler Hakk'ın ef'âli, isimler ise Hakk'ın sıfatıdır, bunlar zâta delâlet eder.

Yerinme nâkısım deyu kemâl ehlini gördükçe,
Kamû noksânı tekmil eden insanlardan haber geldi.
Yerinme noksanım diye kemâl ehlini gördükçe,
Bütün noksânı tamamlayan insanlardan haber geldi.

İnsân-ı nâkısım diye yerinme, yani üzülme seni tekmil ettirirler. Çünkü İnsân-ı Hayvân vardır ki tevhide hiç dâhil olmamıştır ve seyr-i sülûk görmemiştir, bunlara insân-ı Hayvan tâbire olunur. Tevhid-i Ef'âl ve Tevhid-i sıfât makâmlarını görmüş veya yalnız Tevhid-i Ef'âli görmüş olanlara İnsân-ı Nakıs tabir olunur. Tevhid-i zâta vâsıl olanlara "İnsân-ı Kâmil" tâbir olunur.
"Kamu noksânı tekmil eden insandan haber geldi"
Bir kere tevhide ayakbastımı, o kimse kâmil olur, yani "İnsân-ı Kâmil" mertebesine vâsıl olur, ona makâmlar tekmil ettirilir. Bir kere o adam hayvâniyetten kurtuldumu, ya bu âlemde veya son nefesinde veya Berzah âleminde, ya mahşerde ona tekmil ettirilir, mahrum kalmaz.

Ne kim yağma olundu çekme gam şimden geru sen var,
Dil-i vîrandaki ol kenz-i vîrândan haber geldi.
Ne kim yağma olundu çekme gam şimden geri sen var,
Perişan gönüldeki o harap hazineden haber geldi.

قَالُوا اَنُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْاَرْذَلُونَ

"Sana mı inanacağız? Sana en rezil kimseler uymaktadır" dediler.[2601]

Edip dilhâneyi tamir otur bu beyt-ül ahzanda,[2602]
Bu şeb bana seher vaktinde mihmândan haber geldi.
Gönül evini edip tamir otur bu dünyada,
Bu gece bana seher vaktinde misafirden haber geldi.

[2600] **Mehr:** Aşk, şefkat, muhabbet. Güneş. Huk: Mihr. Evlenme muamelesinde erkek tarafından kadına verilen nikâh bedeli
[2601] Şuara, 111
[2602] **Ahzan:** (Hüzn. C.) Hüzünler, kederler, sıkıntılar, tasalar, gamlar

<u>Bu Mısrî'nin vücûdu Mısrînin oldur şehinşâhı,</u>
<u>Ezelden tâ ebed hükm-i Süleyman'dan haber geldi.</u>
Bu Mısrî'nin vücûdu Mısrînin o dur şahlar şâhı,
Ezelden tâ ebed hükm-i Süleyman'dan haber geldi.

186
7+7=17

Zevâle gün salındı, kal'a-i Vân alındı,
Bâtıl vücûd dolandı, vücûd-ı Hakk bulundu.
Vücûd-ı insâna cân, muhakkak oldu Sultân,
Şeytânı sürdü Rahman, levhinden ol silindi.
Bir mahfî sahhâr idi, kattâl u cebbâr idi,
Câdü-yı mekkâr idi, caduluğu bilindi.
Tevbe ederdi hayre, niyet ederdi şerre,
Küp olmuş idi hamre hamrin küpü delindi.
Sevmezdi ol beşeri, eâm idi hep zararı,
Ehl-i Hakk'ın ciğeri, dilim dilim dilindi.
Ol zâlimin elinden, çıktı çoğu yolundan,
Cüdâ düşüp ilinden, defterleri çalındı.
Yezîd-i bed-nâm idi, ilimde haham idi,
İt idi Bel'am idi taşra dili salındı.

Zevâle[2603] ***gün salındı, kal'a-i Vân alındı,***
Bâtıl vücûd dolandı, vücûd-ı Hak bulundu.
Gün sona erdi, Vânî kalesi alındı,
Bâtıl vücûd çevrildi, Hakk vücûdu bulundu.

VANÎ MEHMED EFENDİ[2604]

Vanî Mehmed Efendi'nin hayatını; hayatı, yetiştirmiş olduğu talebeleri, yaptırmış olduğu eserleri (hayratı) ve yazmış olduğu eserleri olarak dört ana başlık allında ele alabiliriz.

A. HAYATI

1. Doğum Yeri ve Kimliği

Türk tarihinin altın sayfalarında; dinî, siyasî ve edebî bakımdan yerini almış olan Vanî Mehmed Efendi, daha çok ilmî ve siyasî hayatıyla dikkatimizi çekmektedir. XVII. yüzyılda yaşamış olup Vanî-zade ismiyle ün yapmıştır. Van ilinin Hoşâb kasabasında doğmuştur. Künyesi şöyledir; Vanî Muhammed b. Bistam b. Rüstem b. Halil el-Hüseynî el-Hoşabî'dir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Vanî Mehmed Efendi'nin Hakk'a yürüyüş tarihi ise (1096/1685) olarak bilinmektedir. Kendisine doğduğu yerle ilgili lakaplar takılmıştır. Vanlı olmasından Vanî, Mehmed Efendi ve Vanî Mehmed Efendi diye anılmıştır. Hoşab'lı olması, el-Hoşâbî olarak tanınmasına yol açmıştır.

[2603] **Zeval:** Zâil olma, sona erme. Gitmek. Yerinden ayrılıp gitmek. Güneşin tam ortada gibi, baş ucunda bulunduğu zaman. Güneşin nısf-ı nehar dairesinden batmaya doğru dönmesi. Seyrinin sonuna yaklaşması.
[2604] (KONUK, 2001), s.7-16

Burada önemle şunu arz etmek gerekir ki, bazı kütüphane kataloglarında, Vanî Mehmed Efendi ile Vankulu Mehmed Efendi birbirine karıştırılmıştır. Vankulu Mehmed Efendi (Van şehri hyt. 1592) bir Türk bilginidir. Müderris ve müftüdür. Vankulu Mehmed Efendi hazırladığı Arapça Türkçe sözlük ile ün kazanmıştır.

JBrockelmann (1868/1956) GAL diye bilinen eserinde, Vanî Mehmed Efendi (hyt. 1096/1685) ile Vankulu Mehmed Efendi'yi (hyt. 1000/1592) aynı şahıs olarak kaydetmiş ve bu eserinde, Vanî Mehmed Efendi'yi; M. b. Bistâm al-Hassâbî Wânî Ef., Wânqulu, starb 1096/1685 şeklinde zikretmiş ve buna kaynak olarak da; Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, II, 50 ile İsmail Belîğ Efendi, Güldeste-i Riyaz-ı İrfan, S. 209'u göstermiştir.

Ancak, Brockelmann'ın kaynak olarak gösterdiği bu eserlerde Vanî Mehmed Efendi ve Vankulu Mehmed Efendi hakkında bilgi verilmiş olup, bu iki şahsiyet birbirine karıştırılmıştır. Herhalde, her ikisinin Van'lı olmasından dolayı, Brockelmann bazı kütüphane kataloglarında da karıştırılması sebebiyle kendisi de bu konuda yanılmış olabilir.

Kütüphane kataloglarındaki yanlış kayıtlardan bir örnek verirsek; Yeni Cami matbu katalogunda, Mehmed el-Vanî eş-Şehîr bi-Vankûlî (hyt. 1000); Es'ad Efendi Kütüphanesi defterinde ise, Mehmed el-Vanî eş-Şehîr bi-Vankulu (hyt. 1000) olarak kayıtlıdır.

Zaten bu iki şahsın Ölüm tarihleri arasında 93 yıl gibi bir zaman farkı vardır ki, ayrı ayrı dönemlerde yaşamışlardır.

2. Talebelik Dönemi

Vanî Mehmed Efendi ilim aşkıyla dolu olduğu için, tahsilini daha da derinleştirmek için Van'dan ayrılıp, Tebriz, Gence ve Karabağ'a gitmiştir. Vanî Mehmed Efendi elde ettikleriyle yetinmiyor, daha fazlasına ve güzeline ulaşmak istiyordu. Bu yüce gayesiyle ilim merkezlerinden biri olan Tebriz'e gitmiştir. Lâkin burada Râfızîler ve dinsizler ile karşılaşmıştır. İlim öğreniminin çıkmaza girmemesi düşüncesiyle buradan Karabağ'a gitmiştir. Karabağ'da ünlü, eşsiz üstad Molla Nurettin hazretlerinin yanında on yıla yakın ilim tahsil edip, kendini yetiştirmiştir.[2]

VanîMehmed Efendi, daha çok tefsir, hadis, kısas-ı enbiyâ ve tarihe ilgi duymuştur. 0, çeşitli tarikatlerle ve tasavvufla uğraşmış fakat bu yolda gitmemiştir.

Vanî Mehmed Efendi ilim hayatını tamamladığında Erzurum'a yerleşip, vaaz ve nasihatlerde bulunmuştur.

3. **Hayatında Yapmış Olduğu Görevler**

Vanî Mehmed Efendi ilk olarak Erzurum'da vaizlik yaptığı yıllarda, Küprulü Fazıl Ahmed Paşa (hyt.H. .1069/1659) ile tanıştıktan sonraki yıllarını İstanbul'da geçirmiştir. O, İstanbul'da sultan vaizliği, hünkâr vaizliği ve ordu vaizliği görevlerinde bulunmuştur.

a) Vaizlik

Vanî Mehmed Efendi vaizlik dönemine ilk olarak Erzurum'da başlamıştır. Vaizlik mesleğinde o kadar ün ve şöhret yapmıştı ki, çevreden birçok kimse onu görmeğe ve dinlemeye geliyordu.

O, şeyh olarak tanınmış fakat tasavvuf yoluna girmemiştir. Bu da onun dikkat çeken bir diğer tarafıdır.

Vaizlik mesleğinde Erzurum'da epey görev yapan Vanî Mehmed Efendi bunun yanı sıra ilim meclislerindeki sohbetleriyle de meşhur olmuştur. O senelerde Köprülü Fâzıl, Ahmed Paşa Erzurum Beylerbeyisi olarak Erzurum'a geliyor ve Vanî Mehmed Efendi'nin ününü duyup onunla tanışıyor ve aralarında samimi ilişkiler oluşuyor. Böylece Vanî Mehmed Efendi'ye İstanbul yolu açılmıştır. Onun, sultan IV. Mehmed[2605] ile tanışmasını kolaylaştıran hatta sultan vaizliği ve ordu vaizliği mevkilerine kadar yükselmesine sebep olan kişi Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa'dır. Vanî Mehmed Efendi, 1664 yılında İstanbul Yeni Cami kürsü vaizliğine tayin edilmiş bunun yanı sıra Sultan IV. Mehmed'in hocalık görevi de ona verilmiştir.

Vanî Mehmed efendi'nin talebelerinden İshak b. Hasan Tokadî (hyt. 1100/1688), Vanî Mehmed Efendi'yi çok övmüş, onu adeta bir öğüt denizine benzetmiştir.

Vanî Mehmed Efendi, şehzade Mustafa'nın ve Ahmed'in de hocalığını yapmıştır.

b) Sultan Hocalığı

Vanî Mehmed Efendi'ye, önceden de ifade ettiğimiz gibi, 1664'te Yeni Cami kürsü vaizliğinin yanı sıra, Sultan IV. Mehmed'in hocalık görevi verilmişti. Daha sonra şehzade Mustafa'nın hocalığını yapmıştır. Vanî Mehmed Efendi Hünkâr Vaizi görevini alınca, şehzadenin hocalığını, damadı Feyzullah Efendi'ye devretmiştir.

Şehzade Mustafa'nın eğitimine başlanılması, Vanî Mehmed Efendi'nin ona ilk dersini vermesi, törenler düzenlemesi Hammer'de anlatılmaktadır; Sultan IV. Mehmed ayağa kalkarak oğlunu karşılamış, gözlerinden öperek, onu kendi yanına oturtmuştu. Şehzâde'nin eğitimiyle görevli Emîr Efendi'den önce, Vanî Mehmed Efendi evvela Bestnele'yi okutmuş, daha sonra da elif-bâ'nın ilk dört harfini söyleyerek, şehzadeye üç defa tekrar ettirmiştir. Sultanın ikinci oğlu Ahmed'in hocalığı da Vanî Efendi'nin damadı Feyzullah Efendi'ye verilmişti. Feyzullah Efendi genç şehzadeye verilecek olan ilk dersin verilmesi şerefini Vanî Efendi'ye bırakmıştı. (Temmuz 1680)

c) **Ordu Vaizliği:**

Ordu vaizi veya şeyhi, askerleri gaza ve cihada teşvik ve ordunun muzafferiyetine dua etmek için bulundurulan kimselere verilen isimdir. Ordu vaizi olan kimse, yüksek ilmiye sınıfına mensup bir zat olup, savaştan önce askere hitap eder, manevî destek sağlardı. Öyle ki bazıları bizzat savaşa katılır, askerin önünde düşmanla mücadele eder ve şehâdeti arardı. Şanlı tarihimizde bununla ilgili güzel örnekler vardır.

Vanî Efendi de ordu vaizliğinde bulunmuştur. O, savaştan önce askere hitap eder, manevî destek sağlardı.

[2605] 19. Osmanlı pâdişâhı olan IV. Mehmed'in babası Sultan İbrahim, annesi de Haseki Hatice Tarhan Sultan'dır. Osmanlı tarihinde, ava olan düşkünlüğü, nedeniyle Avcı Mehmed olarak tanınmıştır.

1683 Viyana seferine Vanî Efendi de katılmıştı. Fakat II. Viyana kuşatması, bozgunla sonuçlanınca, padişah tarafından Bursa Kestel'e sürülmüştü.

4. IV. Mehmed ile Münasebetleri:

Fâzıl Ahmed Paşa'nın kanalıyla IV. Mehmed (1642-1693) ile tanışan Vanî Efendi, çok kısa bir sürede sultanın sevgisine ve saygısına mazhar olmuştu. Padişah her zaman onun derslerini dinler, hemen her seyahatinde onu yanından ayırmazdı. Dolayısıyla, meclis törenlerinde çok önemli kişi haline gelen Vanî Mehmed Efendi'ye padişah bütün işlerinde danışır hale gelmişti.

Padişah, çok sevdiği bu vaize, cizye ve gümrük muhasebelerinden iki bin akça verdiği gibi, Bursa Kestel kalesi ve çevresindeki birçok köyü ona temlik etmişti, Bunun yanında eskiden Papaz Bahçesi şimdi de Vanikoy[2606] ismiyle anılan, Boğaziçi'nde yer alan yeri de ona vermişti.

Bu yörede gezmeyi avlanmayı seven, buradaki kasrı ve bahçeleri yeniden düzenleten IV. Mehmed, şehzadelerine hocalık eden Van'lı bir hoca olan Vanî Mehmed Efendi'ye burada büyük bir toprak ve koruluk bağışlamıştır.

IV. Mehmed, Cuma gününden başka her gün av tertip ederdi. Cuma günleri ise Vanî Mehmed Efendi'nin vaazlarını dinler, son derece ona güvenir; her işinde ona danışırdı. Padişah, Vanî Mehmed Efendi'nin çok iyi bir nişancı olmasından dolayı ona tezhipli bir yay hediye etmişti.

Vanî Efendi'nin padişah üzerinde etkisinin büyük olduğu; padişaha bazı tekkeleri kapattırdığı, mevlevî semahlarını, bektaşî ayinlerini, içki ve ticaretini yasaklattırdığı söylenir. Vanîköy adı, bu Van'lı hocadan gelmekte ve üç yüzyıldan fazla süredir bu isimle anılmaktadır.[2]

5. Yaşadığı Dönemde Dinî Siyâsi Durum ve Faaliyetleri:

XVII. asrı incelediğimiz zaman, dinî hayatın kargaşa içinde olduğunu görüyoruz. Bu kargaşa mutasavvıflar ile fıkıhçılar arasında olan mücâdeledir. Önceleri fikir alanında, kitaplarda vaazlarda olan bu mücadele, asrın sonlarına doğru eyleme dönüşmüştü. Bu dönemde Osmanlı topraklan üzerinde tasavvufî hareketler İyice hızlanmıştı. Bu mutasavvıflar içinde dine uygun görüşü olan da vardı olmayan da vardı.

Siyâsî olarak baktığımız zaman, Osmanlı devletinin siyâsî, idâri, malî, askerî ve hukukî bakımlardan içten içe yıkılmakta olduğu görülmektedir. Padişahların yaşlarının yetersiz olması sebebiyle çıkarcı vezirlerin idareyi ellerinde bulundurdukları ve rüşvetin ileri safhalarda olduğu görülmektedir. Ayrıca bu dönem, vezir-i azâmların çok sık değiştiği, siyâsi ve idâri istikrarın bozulduğu en önemlisi de, Kösem Sultanların, Halice Tarhan Sultanların etkilerinin çok kuvvetli olduğu karma karışık bir dönemdir.

Köprülüler dönemi; Kanunî dönemini hatırlatan istikrarlı bir toparlanma dönemi olmuştur. Köprülülerin vezirlik dönemi Fâzıl Ahmed Paşa dönemi, Köprülüler gibi başarılı olamamıştır. II. Viyana Kuşatması(1683)'nın hüsranla sona ermesi artık

---

[2606] Boğaziçi'nin Anadolu yakasında, Kandilli ile Çengelköy arasında kalan, Üsküdar ilçesine bağlı semt ve mahalledir.

Osmanlı'nın Avrupa'da, Tuna boylarında sona ermesi demekti.

Dönemin kültürel dokusuna baktığımız zaman, XVII asır ilmî ve fikrî bakımdan medreselerle müderrislerin çalışmalarıyla ortaya çıkmaktadır. Fakat bunların çalışmalarının ufkî olarak pek geniş olmadıklarını anlıyoruz. Bunun yanında, kültür hazinemizi zenginleştiren önemli eserler te'lif ve tercüme edilmiştir. Bunlardan birkaçı;

Ahîzâde Halimî (hyt. 1604 m.) İslâm hukukunun önemli kaynaklarından Hidâye Şerhi yazmıştır.

San Abdullah Efendi (hyt. 1660 m.) Hadikatü'l-fukaha adlı eserini kaleme almış ve şerhini de yazmıştır. Bunların yanı sıra Kefeli Ebü'l-Beka Eyüb b. Mûsa (hyt. 1682 m.) Külliyat-ı Ebu'l-Bekâ adlı lügatini yazmıştır.

Bunların yanı sıra, Peçevî İbrahim Efendi(hyt. 1651 m.)'nin Tarh-i Peçevî'si, Kâtip Çelebi'nin (hyt. 1657 m.) eserleri, Solakzâde Hemdemî (hyt. 1658) m.)'nin Solakzâde Tarihi, Küçük Nişancızâde Mehmed Paşa(hyt. 1571 m.)'nın Nişancı Tarihi bu dönemin belli başlı eserleridir.

XVII. asırda, tasavvufî düşüncelerin oldukça yaygın olduğu özellikle de Halvetiyye, Bayramiyye, Kadirî ve Mevlevi tarikatlarının etkin olduğu bir zemin yardır. Vanî Mehmed Efendi kendisini böyle bir mücadelenin İçerisinde bulmuştur.

Vanî Mehmed Efendi, XVII. asrın dinî, siyâsi ve ilmî ortamında, padişahın gözdeleri arasında olmuştur. Vanî Mehmed Efendi birçok sahada, kendi fikirleriyle devlet içerisinde tesirli olmasını çok iyi bilmiştir. Vanî Mehmed Efendi'nin aktif rol aldığı bazı olaylar şunlardır.

Kahvehanelerin kapatılmasına bizzat çalışmıştır. Yine şarabın yasaklanmasını sağlayan Vanî Efendi olmuştur. Şeyhü'l-islâm Minkârî-zâde Yahya Efendi ile duanın aleni yapılıp yapılmayacağı tartışması şiddetli bir şekilde olmuştur. Vanî Mehmed Efendi duanın açıktan yapılmasını savunuyordu.

Ayrıca Vanî Mehmed Efendi, mutasavvıf şair Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîzin (1618-1694) Bursa'dan Limni adasına sürülmesi, Babaeski'de bulunan bir Bektaşî tekkesinin yıktırılması, Mevlevî ve Halvetî dergâhlarının kapattırılmasından sorumlu tutulmaktadır.

6. Kestel'e Sürgün Edilmesi ve Hakk'a Yürüyüşü:

Bu sürgünün sebebi, II. Viyana Kuşatması(1683)'nın başarısız olmasıdır. Vanî Mehmed Efendi bu kuşatmaya ordu vaizi olarak katılmıştı.

Şöhret düşkünü Vezir-i A'zam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa bazı yazışmalarla devlet kademelerini sefere teşvik ediyordu. Aynı şekilde Yeni Cami vaizi Vanî Efendi'ye de yazılar gönderip, vaazlarda Viyana seferini teşvik ettirmişti. Sonuçta Vanî Efendi padişahı, sefere razı etmeyi başarmıştı.

Fakat bu seferin bozgunla sonuçlanması, Kara Mustafa Paşa'nın da hayatına mal olmuş; Vanî Mehmed Efendi'nin de padişahın gözünden düşmesine sebep olmuştu. Neticede, önceden Vanî Efendi'ye temlik edilen Kestel'e sürgün edilmişti.

Bu sürgün olayı Vanî Mehmed Efendi'yi çok üzmüştü. Bu olaydan kısa bir süre sonra, 14 Zilkade 1096/12 Ekim 1685 Cuma günü Hakk'a yürümüştür.

Vanî Mehmed Efendi'nin iki kızı dört oğlu vardı. Oğullarının hepsi ilmiyedendi. Oğullarından Ahmed Efendi İslanbul payelilerinden, Selman Efendi ise Haremeyn evkafı müfettişidir.

Vanî Efendi'nin zamanında mutasavvıflara olan tutumu, Edirne Vak'asını kendi ailesi aleyhine çevirmişti.

B. TALEBELERİ

Vanî Mehmed Efendi'nin tesbit edilen iki talebesi vardır. Bunlardan biri, Şeyhülislâm Feyzullah Efendi(1048-1115/1638-1703)'dir. Vanî Efendi'nin damadıdır. Feyzullah Efendi, padişahın güvenini fazlaca kazanmış olduğu için, kendi yakınlarını da birçok yüksek makama getirmiştir. İlmiye sınıfını kendi aleyhine küstürüp, gücendirdi ve düşman etti. Edirne vak'asının baş sebeplerinden birisi oldu.

Vanî Mehmed Efendi'nin öğrencilerinden birisi de İshak b. Hasan Tokadî'dir. O, dinî bilgilerini Vanî Mehmed Efendi'den tahsil etmiştir.

Hanefî mezhebine mensup olan İshak, birçok eser yazmış olup, eserlerinin çoğu da manzumdur. Eserlerinden özellikle Manzume-i Akâid, devrin âlimlerince oldukça muteber sayılmış ve bu esere birçok şerhler yazılmıştır.

C. YAPTIRMIŞ OLDUĞU ESERLER (HAYRATI)

Vanî Mehmed Efendi'nin birçok hayratı vardır. Bunlar İstanbul ve Kestel'de yapılmıştı.

IV. Mehmed'in Boğaziçi'nde Vanî Mehmed Efendi'ye temlik ettiği yer olan Vaniköy'de, Vaniköy Câmii'ni (H. 1076/1655)'te yaptırmıştır. Bursa Keste kalesinin çevresinde bir cami daha yaptırmıştı.

Ayrıca yalı olarak, 18. yüzyılda yıkılmış, taşları ise Sadabat köşklerinin yapımında kullanılmış bir yalısı vardı. Ayrıca Vaniköy semtinde, Vanî Mehmed Efendi'ye ait olduğu söylenen bir de yalı bulunmaktadır.

Bunlardan başka, Kestel kalesi çevresindeki camiin yanında, mescid, imaret ve büyük bir kervansaray yaptırmıştır. Vanî'nin ve yakınlarının kabri de buradadır.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîz Vani Efendi hakkındaki görüşlerini Mevâid-ül İrfan'da şu şekilde açıklıyor.

Allah Teâlâ'nın: ***"Vela teniya fizikri: Beni anmakta vani (gevşek) olmayın."*** [2607] sözü hakkındadır. Dersen ki: Vani zikirde nasıldı ki, biz de onun gibi olmayalım cevaben derim ki:

Vani Sultan Mehmed'e yaklaşma imkânı bulunca Sultan Mehmed Camide, mescitte ve tekkelerde bulunan bütün zikir ehlini cehri zikirden kesti. Zikir ehlini darmadağın etti. Zikir yerlerini ehlinden boşalttı. O kadar ileri gitti ki zikir nuru insanların kalbinden tamamen sönmeye yüz tuttu. Bunun için Allah bizi de onun gibi olmaktan, Fir'avn'ın yasakları altında kalan Mûsa ve Harun aleyhimesselâm gibi onun yasağı altında kalmaktan menetti.

[2607] Tâhâ, 42

Cenabı Hakk'ın Taha Suresinde***: “Benim zikrimde vani (zayıf) olmayın”*** ayetiyle işaret buyurduğu üzere hasedçilerin en büyüğü VANİ'dir. Çünkü o, büyü yaparak padişaha yaklaştı, padişah, saltanat yularını onun eline verdi, ona itaatkâr oldu. Sultan onun emriyle Mısri'yi hapsettirdi. On yedi sene Rodos'ta, on altı sene Limni'de. Sultan ve çok mevki erbabı, Mısri'yi geçim sıkıntısıyla tazyik edip Vani'ye tabi etmek istiyorlardı. Hâlbuki Mısri, açlık ve susuzluktan ölse dahi ona tabi olmaz. Mısri'nin onlara son cevabı şu idi:

Allah Teâlâ'nın seçtiği Hasan ve Hüseyin aleyhisselâma razı olmayan; bilakis Hüseyin aleyhisselâmı katledenlerden razı olan kimse, Allah'ın en büyük düşmanıdır. Ve bugün bu mezhebin reisi Sihirbaz Vani'dir. Allah bizi ve sizi Muhammed Evladının sadık dostlarından eylesin. (ÂMİN) [2608]

Dindarlık ölçüsünün kullanılmasının nelere mal olacağına yine ilginç bir örnek yine K. Karabekir Paşa'dan:

“Erzurum'da yakaladığımız Müslüman olmuş bir Rus casusunu temize çıkarmak için bir mahalle halkının karargâhıma geldiği zaman hallerine bakıp hatıratıma şunu kaydetmiştim:

Ey Türkoğlu! Sen pek safsın, seni herkes aldattı. Erdim diyen, döndüm diyen çemberinden atlattı.” (Karabekir, İstiklâl Harbimiz, 2/717) [2609]

Vücûd-ı insâna cân, muhakkak oldu Sultân,
Şeytânı sürdü Rahman, levhinden[2610] ol silindi.
İnsân vücûdüna cân, muhakkak oldu Sultân,
Şeytânı sürdü Rahman, ol levhinden silindi.

Şeytânı Rahman sürdü” burada “Rahîm” sürdü demek lâzım gelirdi, çünkü “Şeyh Küşteri” hazretlerine Şeytân gelip: “bir müşkülüm var. Cenâb-ı Hak buyurmuştur:” Vesiat rahmetî külli şeyin” (Rahmetim her şeyi kaplayacak derecede geniştir), ben de burada geçen “Şey” de dâhilim, şu halde benimde rahmet içinde bulunmam iktizâ eder. Niçin Hakk’ın rahmetinden koğuldum ?”.

Küşterî hazretleri: “Külli şeyin muhît” olan (Her şeyi kaplayan) Rahmanın rahmetidir ve rahmet-i Rahmandır. Çünkü rahmet-i Rahman bir rahmet-i âmdır (Yani müşterek, herkese âit). Rahmet-i Rahîm ise rahmet-i hâstır ve rahmet-i îycaddır, işte sen oradan, yani Hakk’ın Rahîm olan rahmetinden koğuldun.” İşte bu sebeple Mısrî efendi şiirdeki beyitte Rahman yerine “Râhîm” demesi lâzım gelirdi.

Bir mahfî sahhâr[2611] idi, kattâl u cebbâr[2612] idi,

[2608] (ATEŞ, 1971) Altmış üçüncü sofra

[2609] (ÖZTÜRK, 2008), s. 61

[2610] **Levh:** Görünen ibretli manzara. Üzerinde yazı veya şekil çizilebilir düzlük. Seyredilen yerin çizili sureti. Ayet, hadis veya büyüklerin ders verici sözleri. Yazılı şey. Şimşek çakmak. Susamak. Zâhir olmak. Çalıp almak.

[2611] **Sehhar:** (Sihir. den) Büyü gibi bir kuvvetle çeken. Büyü yapan. Çok aldatıcı

Câdü[2613]-yı mekkâr[2614] idi, caduluğu bilindi.
Bir gizli büyücü idi, çok öldüren ve zalim idi,
Hilekâr Câdı idi, cadılığı bilindi.

Tevbe ederdi hayre, niyet ederdi şerre,
Küp olmuş idi hamre hamrin küpü delindi.
Hayra tevbe ederdi, şerre niyet ederdi,
Şaraba küp olmuş idi şarabın küpü delindi.

Sevmezdi ol beşeri, eâm idi hep zararı,
Ehl-i Hakk'ın ciğeri, dilim dilim dilindi.
Sevmezdi ol beşeri, umumî idi hep zararı,
Hakk ehlinin ciğeri, dilim dilim dilindi.

O ulu Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz hazretlerine sevdikleri zaman zaman gümüşler ve dinarlar getirirler, gizlice keçenin altına koyarlardı. Mevlânâ hazretleri onların gönüllerini kırmamak için bu paraları kabul ederdi ve hiçbir şey söylemezdi. Namaz kılmak için gece yarısı kalktığı vakit, o paralan alır, kuyulara atardı. Hayırlı arkadaşlar zaruretleri dolayısıyla:

"Bu paraları niçin dostlara bağışlamıyor da kuyuya atıyor" diye sorarlardı. Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz

"Sevginin ve dostluğun tam alâmeti, en sevdiği ve en güzel olan şeyleri dostlara ve arkadaşlara vermektir. Yoksa hoş olmayan zehirli şeyleri onlara vermek değildir. Bütün eşya ve bütün dünya malları öldürücü bir zehir ve bir şey elde edilmeyen az bir maldır. Bana zararlı olan ve zahmet veren bir şeyi, dostlarıma vermeğe acıyorum. Size de vermemem daha İyi olur. Sizi ondan sakınıyorum" dedi ve şu hadîsi buyurdu:

"Elini kalbine koy; kendi nefsine yapmak istemediğin şeyi kardeşine de yapma"

Mısra:

"Kendine uygun görmediğini başkasına da uygun görme".[2615]

[2612] **Cebbar:** (Sıfat-ı İlahiyedendir) İstediğini mutlak yapan, dilediğine muktedir olan. Büyüklük, azamet ve kudret sahibi. İmar eden Cenab-ı Hak. Kullarını ıslah edip tevbeye götüren Allah Teâlâ Hz.leri (C.C.) Zâlim, gaddar, müstebid, mütemerrid insanlar da bu sıfatla tavsif edilir. Meselâ; Cengiz, cebbar ve gaddar bir devlet adamı idi. Koz: Gökyüzünün cenubunda bulunan bir yıldız kümesi.

[2613] **Cadı:** Avrupa'da putperestlik çağından beri gelen bir inanca göre, şeytanın gücünü kull anarak büyü yolu ile insanlara kötülük eden, felâketler getiren kadın. Bu bâtıl inanç yüzünden birçok yaşlı masum kadın, cadı diye Hristiyanların kurduğu Engizisyon mahkemeleri kararıyla yakılmıştır.

[2614] **Mekkâr:** Hilekâr. Düzenbaz. Çok aldatıcı. Mekir yapan

[2615] (YAZICI, 1995), s. 666-(400)

Ol zâlimin elinden, çıktı çoğu yolundan,
Cüdâ düşüp ilinden, defterleri çalındı.
Ol zâlimin elinden, çıktı çoğu yolundan,
Ayrı düşüp ilinden, defterleri çalındı.

İlinden uzaklaşmak, hakikatten uzaklaşmak; defterin çalınması itikatları bozuldu demektir.

Yezîd-i bed-nâm idi, ilimde haham[2616] idi,
İt idi Bel'am[2617] idi taşra dili salındı.
Yezîd gibi nâmı kötü idi, ilimde haham idi,
Köpek idi Bel'am idi taşra dili salındı.

Bel'am İbn Bâûra

[Hz. Mûsa aleyhisselâm zamanında yaşamış ve sonradan irtidat etmiş olan ilim adamı.

A'raf suresinin 175-176'ncı ayetleri münasebetiyle ismi çeşitli tefsir ve tarih kitaplarına girmiş olan Bel'am İbn Bâura (veya Bel'am İbn Eber)' nın, İsrâiloğulları'ndan, devler ülkesinden, Yemen diyarından veya Ken'an ilinden Allah Teâlâ'nın dinini öğrenmiş, ilim ve irfan sahibi, duası müstecap, yanında Allah Teâlâ'nın ismi a'zamı bulunan ve fakat sonradan itaatsızlığa düşmüş bir kimse olduğu şeklinde rivayetler vardır. Her ne kadar Lût aleyhisselâmın kızlarından biri ile evlenmiş olduğu söylenirse de, bunun Yahudiler tarafından müslümanlar aleyhine uydurulmuş bir iftira olduğu bilinmektedir. [2618]

Bel'am'a konu teşkil eden ayet meâlleri şöyledir:

"Habibim! Onlara, şeytanın peşine taktığı ve kendisine verdiğimiz ayetlerden sıyrılarak azgınlardan olan kişinin olayını anlat. Dileseydik, onu ayetlerimizle üstün kılardık; fakat o, dünyaya meyletti ve hevesine uydu. Durumu, üstüne varsan da, kendi haline bıraksan da, dilini sarkıtıp soluyan köpeğin durumu gibidir. İşte ayetlerimizi yalan sayan kimselerin hâli böyledir. Sen onlara bu kıssayı anlat, belki üzerinde düşünürler. " [2619]

Bel'am'la ilgili olarak İslâmî kaynaklarda şunlar anlatılmaktadır: "Rivayete göre Mûsa aleyhisselâm, Ken'âniler' in Şam'daki topraklarına girmişti. Bu sırada Bel'am, el-Belkâ köylerinden Bal'â'da bulunuyordu. Ken'âniler'den bazıları Bel'am'ın yanına gelerek:

"Ey Bel'am, Mûsa İbn İmrân İsrâiloğulları'nın başında olduğu halde bizi yurdu-

---

[2616] **Haham:** Mûsevilerin dinî reisi, râhibi, âlimi

[2617] **Bel'am:** Terbiyesiz, açgözlü, obur. Hz. Mûsa aleyhisselâm hakkında, yalan ve fena söyleyerek Beni-İsrail'i kandıran Bel'am bin Baura adında birinin adı.

[2618] (Taberî, Tefsiru't-Taberî, Mısır, 1373/1954, IX, 119-120; Fahruddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, Mısır, 1308, XV, 54; D. B. Macdonald, İA, "Bel'âm İbn Bâura" Mad.)

[2619] A'raf, 175-176

muzdan sürmek ve öldürmek üzere geldi. Bizim ülkemize İsrâiloğulları'nı yerleştirecek. Senin kavmin olan bizlerin ise yerleşecek bir yerimiz yok. Sen duâsı kabul edilen bir kimsesin. Onları defetmesi için Allah Teâlâ'ya duâ et", dediler. Bel'am:

"Yazıklar olsun size! O Allah Teâlâ elçisidir; melekler ve mü'minler de onunla beraberdir; onlar aleyhine nasıl duâ edebilirim! Bildiğimi bana Allah Teâlâ öğretti" diye red cevabı verdi. Kavmi duâ etmesi hususunda ısrar ettiler. Bel'am da eşeğine binerek, İsrâiloğulları'nın çıkmakta olduğu dağa doğru ilerledi. Bu dağ, Husban dağıdır. Biraz gittikten sonra eşeği yere çöktü. Eşeğine binerek biraz ilerledikten sonra hayvan yine çöktü. Bel'am biraz evvelki gibi hareket ettikten sonra tekrar hayvanına bindi. Biraz yol alınca eşek yine çöktü. O, yine eşeği yerinden kalkıncaya kadar dövdü. Nihayet eşek, Bel'am aleyhinde bir delil teşkil etsin diye, Allah Teâlâ'nın izni ile konuşarak şöyle dedi:

"Ey Bel'am, nereye gidiyorsun? Meleklerin önümde durarak beni yolumdan çevirdiklerini görmüyor musun? Allah elçisi ile mü'minler senin kavmin aleyhinde duâ etmektedirler." Fakat Bel'am, buna aldırış etmeden eşeğini döverek yoluna devam etti. Nihayet eşek onu Husban dağına çıkardı, Mûsâ aleyhisselâmın ordusunun ve İsrâiloğulları'nın karşısına götürdü. Bel'am onlara bedduâ etmeye başladı; fakat İsrâiloğulları'na beddûa ederken Allah Teâlâ onun dilini kendi kavmi aleyhine çevirdi. Yanında bulunan halk, onun kendi aleyhlerine bedduâ etmekte olduğunu görünce:

"Ey Bel'am! Ne yaptığını biliyor musun? Sen İsrâiloğulları'na hayır duâda, bize bedduâda bulunuyorsun" dediler. O:

"Ben bunu kendi ihtiyarımla yapmıyorum, Allah Teâlâ dilime hâkim oldu" dedi. Bunun üzerine dili ağzından çıkarak göğsü üzerine sarktı. Sonra kavmine: ***Dünya ve âhiret benim elimden gitti, artık hileye başvurmaktan başka çare yoktur..."*** dedi. [2620]

Her ne kadar müfessirler âyetlerin nüzûl sebebi olarak daha çok Bel'am'ın ismi üzerinde durmuşlarsa da, sözkonusu âyetlerle anlatılmak istenenin Bel'am olduğu yolundaki rivayetleri ve onunla ilgili olarak anlatılan kıssaları doğrulayacak -güvenilir- hiç bir eser yoktur. Aynı şekilde yalnız Bel'am'ın, âyetlerin nüzulüne sebep teşkil etmiş olması da doğru değildir.[2621]

Öte yandan, âyetlerde bahsi geçen kişinin, Bel'am'ın dışında, Ümeyye İbn Ebi's-Salt, er-Râhib Ebu Amr, İsrâiloğulları'ndan duâsı makbul bir kişi, münafık olan her kişi veya yahudi, hiristiyan ve haniflerden olup da Hakk'tan ayrılan herkes olduğu şeklinde de rivayetler vardır. [2622]

Öyle anlaşılıyor ki âyetler, **Bel'am ve hareketleri itibariyle onun gibi olan herkese şâmildir. Çünkü Allah'ın âyetlerini yalnız bir veya birkaç kişiye hasretmek doğru olmaz; onlar geniş kapsamlıdırlar. Burada asıl üzerinde durulması gereken**

[2620] Taberi, a.g.e., IX, 124-126; Râzî, a.g.e., XV, 54; İbnü'l-Esir, el-Kâmil fi't-Târih, Beyrut 1385/1965, I, 200 vd; İbni Kesir, e!Bidâye ve'n-Nihâye, Riyad 1966, I, 322 vd.

[2621] Kâsımî, Mehâsinü't-Te'vil, VII, 2906

[2622]Taberi, a.g.e, IX,119 vd; Râzî, a.g.e, XV, 54; Zemahşeri, el-Keşşaf, Beyrut 1366/1947, II, 78; Mes'üdî, Mürûcü z-Zeheb, Mısır 1384/1964, I, 52; İbni Kesir, a.g.e., I, 322

konu; Bel'am'la ilgili olarak söylenen ve İslâmî kaynaklara girmiş olan bilgilerin büyük çoğunluğunun İsrâiliyyâta dayanmış olmasıdır. [2623] Çünkü İslâmî kaynaklarda zikredilen bilgiler -bazı isim ve ifade değişiklikleri hariç- Kitab-ı Mukaddes'te geçen bilgilerin tamamen aynısıdır. [2624]

Ancak Bel'am, dünyevî çıkar ve hesaplar için Allah Teâlâ'nın dinini tahrif eden bir ilim ve din adamını küfür sistemlerine ve kâfir yöneticilere yaranmak maksadıyla Allah Teâlâ'nın hükümlerini çiğneyen ve asıl gayesinden saptıran kimseleri temsil etmektedir.

İnsanları **"Allah Teâlâ adını kullanarak"** aldatan, hevâ ve heveslerini tatmin için **"Tevhid akîdesini"** tahrip eden **"Bel'am'ın"** etkisi korkunçtur. İslâm topraklarında; kâfirlerin istilâsını hazırlayan güç, **"Bel'am"**dır.

Allah Teâlâ'nın indirdiği hükümlere karşı ayaklanan ve İslâm'a küfreden yönetimlerle yani Tağûtî güçlerle din adına uzlaşan ve müslümanları da **"Allah Teâlâ adını kullanarak"** aldatan, Kur'ân-ı Kerim'deki ifâdeyle **"köpek sıfatlı"** kimselerin ortak ismi Bel'am' dır. Bu köpek sıfatlı kimseler de; Allah Teâlâ'nın indirdiği hükümlerin bir kısmını kabul, bir kısmını **"zamanın değişmesi"** gerekçesiyle sükûtla geçiştirirler. Günümüzde, başta resmî ideolojiyi kabul eden ve İslâm'ı o ideolojiye hizmetçi kılmaya çalışan müesseseler olmak üzere, çok sayıda Bel'am benzeri vardır. Bunlar **"çok dindar"** görünmekle birlikte, Tağut'a itikad ve iman etme noktasında titizdirler. "Ulü'l-Emr" i İslâm'a karşı ayaklanan güçlere izâfe ederek, mü'minleri yanıltırlar. İşte bunlar çağdaş Bel'am'lardır.] [2625]

[2623] D.B. Macdonald, İA, II, 464-465; Abdullah Aydemir, Tefsirde İsrâiliyyat, Ankara 1979, s. 242

[2624] Kitabı Mukaddes, İstanbul 1981, Sayılar XXII, 2-41; XXIII 1-30; XXIV, 25; XXII, 16; Yeşu XXIV, 9

[2625] Şamil Ansiklopedisi

187

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Kıldan ince ve kılıçtan keskin ol şâhın yolu,
Her kemâl ehli, kapusunda anın ednâ kulu.
Okları kavs-i kazânın kuvvetince yol alır,
Putesine kalb-i sultandan geçer okun yolu.
Çün mukaddem "Fakr-i fahri" dedi sultânı'r- rusûl,
Yâ aceb mi "fahr-i züllî" dese bu âhir veli.
Ferha tarha iki deryâ "Mecmail Bahreyn" olan,
Taht-ı akdâm-ı erâzil Arş-ı Rahmân menzili.
Ârifin bir himmeti var ana arş olmaz makâm,
Sidre vü Tûbâ gözetmez kâmilin cân u dili.
Âkilin mizân-ı aklın mâverâsın almadı
Âşıkın âkiller içre adı mülhid ya deli.
Zerre zerre kıldı Mısrî'nin vücûdunu kaza,
Katre katre kıldı zâtını anın aşkın yeli.

Kıldan ince ve kılıçtan keskin ol şâhın yolu,
Her kemâl ehli, kapusunda anın ednâ[2626] kulu.
Kıldan ince ve kılıçtan keskin o şâhın yolu,
Kapısında bütün kemâl ehli onun en alçak kulu.

Burada bahsedilen **şah,** durumuna göre kişiyi terbiye eden şeyhi (fenâ fi'ş-şeyh), Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem (fenâ fi'r-rasül), dür.

Niyâzî-i Mısrî kendini tahkir ediyor ve diyor ki, hangi hal üzere ise mürid kul ve alçak üzeredir. İsterse kemalâtın zirvesinde olsun.

Okları kavs-i kazânın kuvvetince yol alır,
Putesine[2627] kalb-i sultandan geçer okun yolu.
Okları kazâ yayının kuvvetince yol alır,
Sultanın kalbinden nişan tahtasına geçer okun yolu.

Çün mukaddem[2628] "Fakr-i fahri" dedi sultânı'r- rusûl,
Yâ aceb mi "fahr-i züllî[2629]" dese bu âhir veli.
Çünkü önce "Fakr-i fahri" dedi Sultân-ı Rusûl,

[2626] **Ednâ:** en küçük; en âdi, en aşağı, en alçak.
[2627] **Pute:** Silâh veya ok atışlarında dikilen nişan tahtası. İçinde mâden eritilen tava
[2628] **Mukaddem:** Zaman ve mekân cihetiyle daha evvel olan. Askerin ön tarafına sevkedilen karakol. Değerli, üstün. Küçükten büyüğe sunulan, takdim edilen
[2629] **Fahr:** Övünme. Yaptığını sayarak övünme. Övülmeye sebeb olacak kimse. Fazilet. Büyüklük. Şeref.

Bu son veli Yâ aceb mi "fahr-i züllî"[2630] dese.

Hatemiyet (son halka), genellikle bütün evliyaullahın söyledikleri bir makam ve haldir. Bu her zaman için doğrudur. Çünkü her insan bir âlem olması ile son olarak bulduğu şeyi başkası ile kıyaslaması mümkün değildir. Bu nedenle nasıl mehdî ve deccal insanın enfûsi manasında zuhur Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin makamı olan hatemiyyeti bir şekilde bulduğunu fehmeder ve görür. Kendisinin kavuştuğu bir şey olunca kıyasını da yapamaz. Kavuşulması gereken her makama kavuştuğunu zanneder. Bilmez ki daha nice makamlar vardır. Allah Teâlâ bir kuluna tecelli ettiğini bir daha başkasına tecelli etmez. Çünkü Allah Teâlâ'nın yaratmasında tekrar diye yani benzer gibi durum yoktur. (Rahman, 29)Mesela insan cinsini yaratırken insanları tek bir yüz kalıbı ile yaratmadı.

İşte bu son velilik halinde "fahr-i zülli" **horluğum övüncüm** ile de kendini aşağılarsa doğru olan şeyi bulduğu anlaşılmalıdır. Niyâzî-i Mısrî de ulaşılmış yüce haline karşı yine tevazu ile hareket ediyor.

Ferha terha iki deryâ "Mecmail Bahreyn" olan,
Taht-ı[2631] akdâm-ı erâzil[2632] Arş-ı Rahmân menzili[2633].
Çıkmış birleşmek isteyen iki deryâ "Mecmail Bahreyn" olan,
Basit olanların ayaklarının menzili Rahmân'ın makamı Arş'ıdır.

Ferha ve terha daki mana zıddıyet anlamına geldiği düşünülmektedir. Dış özellikleri aynı (Tatlı su ile tuzlu su) veya ayrı (Allah Teâlâ ile insan) iki şey gibi. Ancak bir noktada birlik var. Fakat karışma olmasına da mani olan sed de ayrıca bulunmakta.

"Mecmau'l-bahreyn" mutasavvıflar farklı şekillerde yorumlamışlardır. Hz. Mûsâ, zahir ilim denizi, Hızır ise; bâtın ilim denizidir ve *"mecmau'l-bahreyn"* bu iki ilim denizinin birleştiği yerdir.

Kâşânî'ye göre. iki deniz: can ile beden denizidir, bunların birleştiği yer de insandır. Bursevî'ye göre ise; *"mecmau'l-bahreyn"* ifadesi ile hakikati insâniyyenin kastedildiğini bahr-ı vücûb ile bahr-ı imkânın birleştiğini söyler. O mecmau'l-bahreyn'le makam-ı sıfatın da kasdebileceğini bunun da kâbe kavseyn ile tanımlandığını düşünür.

Bütün bu yorumların dışında *"mecmau'l-bahreyn"* şeriat ve hakikat; akl-ı meâş ve akl-ı mead, ulûhiyet ve ubûdiyyetin birleştiği varlık olarak insan, şeklinde de yorumlanmıştır.

"Her ikisi iki denizin birleştiği yere varınca, balıklarını unuttular. Balık denizde

---

[2630] **Züll:** Hakir olma, alçalma. Zillette oluş. Horluk.
[2631] **Taht:** alt, aşağı; hükümdarların oturduğu büyük koltuk. f. Yağma, talan, soygun, çapulcu
[2632] **Erazil:** (Erzel. C.) Reziller, namussuzlar, yüzsüzler.
[2633] **Menzil:** konak yeri; ev, oda, yer, mekân, durak.

bir deliğe doğru yola koyulmuşu." [2634]

Hz. Mûsâ ile Yûşâ aleyhimüsselâm balıklarını unutmaları insanın nisyân yâni unutkan bir varlık olduğunu hatırlatmadır. Aynı zamanda, insanın bilgi ve hayatın nihâi kaynağının Allah, olduğu gerçeğini unutmasını ifâde eden bir îmâ da taşımaktadır.

İnsan, hakikat yolunu bulmada tamamen akla güvenemez, çünkü onları mecmau' l-bahreyn'e kadar götüren akıl, bu yere ulaştıklarında onlara en önemli bilgiyi unutturmuştur. Akıl, hakikati bulmada sadece bir vâsıtadır ve vâsıtaya sarılmak gayeyi elde etmek için yeterli değildir.[2635]

"Mecmau'l-bahreyn" hakkında Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîzin değişik bir yorumu da şudur.

"Acı ve tatlı sulu iki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir. Aralarında bir engel vardır; birbirinin sınırını aşamazlar." [2636] ayetini izah etmektedir.

Ayetin anlamı şudur: Tatlı denizi ve acı denizi salıverdi. Bunlar, karşılaşıyorlar, yaklaşıyorlar, yüzeyleri birbirine temas ediyor. Fakat aralarında birbirine geçmelerine mani bir berzah (açıklık) vardır. Bundan dolayı biri diğerine karışarak onun özelliğini bozmaz. Yani sınırlarını geçemez ve aralarındaki engeli aşmazlar.

Burada iki denizden maksat şeriat ve hakikattir. Allah Teâlâ onları salıvermiştir. Karşı karşıya gelirler, komşu olurlar, yüzeyleri birbirine dokunur. Öyle ki şeriatte bulunan her ilim ve amel hakikatte de bulunur. Hiçbiri o ilim ve amelden ayrılmazlar. Fakat yine de aralarında Allah Teâlâ'nın hikmeti ve kudreti icabı birbirlerine karışmalarına engel bir berzah vardır. Bu engel sebebiyle biri diğerine geçemez. Bu mani, iki taraf adamlarının vehimleridir. Yani bu iki ilim, aslında tek bir ilimden ibarettir. İki ilim itibar edilir. Bu itibardan dolayı, iki taraf erbabı arasında daimi bir ihtilaf vardır. Bunun zahirde misali dağ'dır. Dağ, dağ olması dolayısıyla tektir. Çıkışı ve inişi dolayısıyla ikidir. Çıkışı şeriata misal, inişi hakikate misaldir. Dağda yürümek, çıkan için zordur; inen için kolaydır. Ama dağın zirvesinde olan kimse çıkış ve iniş zahmetinden kurtulmuştur.

Bu engelden dolayı iki taraf ehlinden gizli kalan bir hikmet gereğince biri, diğerinin hükmünü kaldırmaz. Zira bu engel, iki cihanın imarı için konulmuştur. Bunun içindir ki tamamen birbirine geçip karışmazlar Şeriat ehli, hakikat ehlinin ilmini bilmediklerinden ve onları şeriata aykırı sandıklarından dolayı hakikat ehline karşı koyarlar. Tam kemale ermiş muhakkikler müstesna, hakikat ehli de şeriati hakikate aykırı görerek onu terk etmekte bir sakınca görmedikleri için şeriat ehline karşı koyarlar. Fakat dağın zirvesine ulaşan en yüksek kulelerde oturan arifler, A'RAF [2637] ehlidirler. Bu iki ilmin, bir tek ilim olduğunu, iki taraf

---

[2634] Kehf, 61

[2635] (ÖZLER, 2004), s. 87

[2636] Rahman, 19-20

[2637] Kur'an-ı Kerim'de Araf Suresinde geçen "Araf" ve "Araf ehli" Cennetliklerle Cehennem-

erbabının gözlerindeki illet örtüsünden dolayı iki ilim gibi göründüğünü bilirler. Ve iki taraf ehlinin de haklarını verirler.

İki tarafın benzerliklerini açıklayarak, müşküllerini çözerek bu iki ilim erbabının

---

liklerin durumu ve aralarındaki konuşmaların zikredildiği ayetlerden sonra şu ayetlerde yer almaktadır:

"Cennet ile Cehennemin arasında bir sur vardır. Orada bulunan A`raf ehli kimseler, Cennet ve Cehennem ehlinin hepsini yüzlerinden tanır. Onlar Cennet ehline, 'Size selam olsun` diye seslenirler. Kendileri Cennete girmemiş, fakat girme iştiyakı içindedirler.

Gözleri Cehennem ehline çevrildiğinde ise, 'Ey Rabbimiz!` derler. 'Bizi zalimler topluluğu ile beraber bulundurma.

A`raf ehli, yüzlerinden tanıdıkları Cehennemliklere seslenirler ve derler ki: 'Ne dünyadaki taraftarlarınızın çokluğu, ne servetiniz, ne de büyüklük taslamanız size bir fayda vermedi.` Allah onları rahmetine eriştirmez diye yemin ederek küçümsediğiniz kimseler şu Cennet ehli olan zayıf ve fakir mü`minler miydi? Siz de ey mü`minler girin Cennete. Size ne bir korku vardır, ne de mahzun olursunuz." A`raf, 47-49.

"Araf", "arf" kelimesinin cem`idir. Tefsirlerimizde Araf hakkında pek çok izahlar bulunmaktadır. Ancak bunların içinde müfessirlerin çoğunun ittifak ettiği görüş, "Araf"ın Cennetle Cehennem arasında bir perde, yüksek bir sur ve tepeler manasına geldiğidir. İbni Abbas radiyallâhü anh ise, ***"Sırat Köprüsü üzerinde bulunan şerefelerdir"*** demektedir.

Hasan-ı Basri radiyallâhü anh Hazretleri ise şöyle demektedir:

"Bu kimseler, Allah Teâlâ`nın, Cennet ve Cehennem ehlini birbirinden ayırmak için tayin ettiği insanlardır. Vallahi, bilmem, ama bunlardan bazıları şimdi beraberimizdedir" (Tefsir'ul-Kebir, 14: 87.)

Araftakilere, "Araf" denmesinin sebebi ise, onların, insanları amellerine göre tanımalarıdır. Yine tefsirlerimizde izah edildiğine göre, Cenab-ı Hakk, Mizanda sevap ve günahları tartıp, Cennetlik ve Cehennemlikleri ayırd ettiği zaman, sevap ve günahı eşit gelenleri bir müddet bekletecektir. Sırat Köprüsünün yanında bulunan bu kimseler, Cennetlik ve Cehennemlikleri tanıyacaklar, Cennet ehlini gördükleri zaman, *"Allah Teâlâ`nın selamı sizin üzerinize olsun"* diyecekler, sol taraflarına baktıkları zaman da Cehennem ehlini görecekler, bulundukları yerde Allah Teâlâ`ya sığınarak, *"Ya Rabbi, bizi bu zalim topluluktan kılma"* diye dua edecekler. Cennetlikler ve Cehennemlikler gittikten sonra Cenab-ı Hak onları rahmetiyle bağışlayıp Cennete koyacaktır. (Taberi Tefsiri) 8:136-139.

Nitekim Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme Araf ehlinin kimler olduğu sorulduğunda şöyle buyurmuştur:

"**Cenab-ı Hak kullarını ayırıp bitirdikten sonra en son kalan kullarına da, 'Sevaplarınız sizi Cehennemden kurtardı, fakat Cenneti hak edemediniz. Sizi ben rahmetimle Cehennemden azad ediyorum. İstediğiniz Cennete giriniz` buyuracak**." (a.g.e)

Ayrıca, Araf ehlinin bazı rivayetlerde insan olmayıp meleklerden bir sınıf olduğu da bildirilmektedir. Bütün bu izahlar ve açıklamalar, ayetlerin mefhum ve mealine uygundur. Fakat İbrahim Hakkı kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz Hazretleri, Marifetname`sinde, dini mükellefiyetlerden muaf tutulan delilerin ve kâfir çocuklarının Araf ehli olduğunu, Cennetlikleri gördükleri zaman, o nimetlere kavuşamadıkları için mahzun olduklarını, Cehennemliklere baktıkları zaman da kendi hallerine şükrettiklerini ve bu halde ebedi olarak orada kalacaklarını bildirmektedir.

Bununla beraber, "Araf" ve Araf ehli hakkında yapılan bütün bu izahlar ayetin bir tefsiri mesabesindedir. Esas mahiyetini ancak Allahü Teâlâ bilir.

arasını mümkün mertebe düzeltmeğe çalışırlar.
Her asırda bunların aralarını bulan kimseler mevcuttur. Eğer aralarını bulan kimseler olmasaydı, aralarında savaş olur, düzen bozulurdu. Bundan dolayı dır ki "Ahlak güzelliklerinin en iyisi, iki kişi arasını islah etmektir." denilmiştir. Bu iki ilim, sulh ile karışacak, birleşecek gibi olur, lakin aralarındaki berzah ile ayrılırlar. Ve böylece daimi olarak halleri birbirine tecavüz etmez. Ta ki birinin hükmü diğerini yenerek iki cihanın dengesi bozulmasın. [2638]

Niyâzî-i Mısrî aşağılık halimizle arşın makamlarını kat etsek bile, bir durulma, kavuşma ve karışma yoktur. Daha fazlasına doğru yol almak isteriz, demektedir.

Ârifin bir himmeti var ana arş olmaz makâm,
Sidre[2639] vü Tûbâ[2640] gözetmez kâmilin cân u dili.
Ârifin bir himmeti var ona arş olmaz makâm,
Sidre ve Tûbâ gözetmez kâmilin cân ve gönlü.

Ancak bu yüksek makamlarda olan arifin himmeti gayreti arş-ıda kendine karar yeri olarak kabul etmez. Daha fazlasına doğru arzu iştiyak içindedir.

Âkilin mizân-ı [2641] aklın mâverâsın[2642] almadı
Âşıkın âkiller içre adı mülhid ya deli.
Âkıllının aklî dengesi mâverâsın almadı
Âşıkın akıllılar içinde adı dinsiz ya deli.

"İnsan bebeklik döneminde mutludur. Çünkü arzuları ve iktidarı denge halindedir. Yani elde etmesine yetecek kadar güce sahiptir." [2643]

Daha sonra akıl ön plana çıkar ve yol gösterir. Ancak dengeleri sürekli olarak koruyamaz. Çünkü kalbide aynı anda gelişmektedir. Sonunda bir yıkım olur. Çünkü akıl dengenin bozulmasında en büyük etkendir. Akıl aldığı ve bulduğu bilgi neticesini ararken bulamadığı vakit perişan olmaktadır. Kalp ise bu konuda yaratılışında ki genişlik ***"Ben yere göğe sığmadım, ancak mü'min kulumun kalbine sığdım"*** [2644] nedeniyle çok şey onda yer bulur. Bu sefer adı bazen deliye kadar çıkar. Deli sıfatı ile çağırılmak nebilere dahi nispet ediliyorsa bunu anlamamak mümkün değildir.

[2638] (ATEŞ, 1971) İkinci sofra
[2639] **Sidre:** ağaca teşbih ile benzetilen, yedinci kat gökte bir makam ismi.
[2640] **Tuba:** Ne hoş. Ne iyi. Her şeyin iyisi ve efdali. İyilik, güzellik. Baht. Cennette bulunan ve kökü göklerde dalları aşağıda olan ağaç ismi. Çok berrak ve saf olan. Saâdet. Hayır. Devlet
[2641] **Mizan:** terazi, tartı, ölçü, denge.
[2642] **Ma-vera:** Bir şeyin gerisinde, arkasında veya ötesinde bulunanlar.
[2643] Jean-Jacques Rousseau
[2644] Bkz. Sehâvî. 589. 590: Aclûnî. 11/195 Hadisin aslı muteber kaynaklarda bulunamamıştır.

Bu nedenle aşk yurd olarak kalbi seçmiştir.

Zerre zerre kıldı Mısrî'nin vücûdunu kaza[2645]
Katre katre kıldı zâtını anın aşkın yeli.
Zerre zerre kıldı Mısrî'nin vücûdunu kaza,
Katre katre kıldı zâtını onun aşkının yeli.

Parça parça olmak çok eziyet çekmek demektir. Aşk insanı elemle, acıyla yoğurduğu için takdir edilen meşrebi de Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-azizi hayatı boyunca sıkıntıdan sıkıntıya duçar eylemiştir.

[2645] **Kaza:** Birdenbire olan musibet. Beklenmedik belâ. Vaktinde kılınmayan namazı sonradan kılmak. Allah'ın takdirinin ve emrinin yerine gelmesi. Hâkimlik, hâkimin hükmü. İstemeden yapılan zarar. Hükmeylemek, hüküm. Bir şeyi birbirine lâzım kılmak. Beyan eylemek. Ahdini yerine getirmek. Ödemek, edâ etmek. İcab. Ölüm.

188

Vezin: Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'lün

Kasab elinde koynum, ya o beni, ya ben onu,
Cellâd önüde boynum, ya o beni, ya ben onu.
Irz u vakâr mal menâl yağma olundu cümlesi,
Soyunmuşum bu yolda ben, ya o beni, ya ben onu.
Habsüm bugün kırk erbâîn oldu tamam Deccâl laîn,
Kıldı beni Rabbim emîn, ya sen beni, ya ben seni.
Vallâhi senden korkmazam dâ'vâyı bâtıl kılmazam,
Hak-tır yolum yanılmazam ya sen beni, ya ben seni.
Vardı çıkalı göklere Binaltıyüzdoksanbir'e,
İndim senin için ben yere ya sen beni, ya ben seni.
Mehdî benim adlim durur, İsâ benim fazlım dürür,
Âhir amel katlim durur, ya sen beni, ya ben seni.
Meydâna çık gel ey kaba avret gibi giyme kaba,
Ben Mısrî'yem geydim abâ, ya sen beni, ya ben seni.

Kasab elinde koynum, ya o beni, ya ben onu,
Cellâd önüde boynum, ya o beni, ya ben onu.
Kasab elinde koyun'um, ya o beni, ya ben onu,
Cellâd önüde boyun'um, ya o beni, ya ben onu.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz bu ilâhisini nasıl yazdığını ise el-yazması mecmuasında şöyle anlatır:

"Limye Camiinde isneyn gün taşra çıkmış idim. Biri bir söz okur, bana işittirerek,"ya o beni ya ben onu " deyu. ***"Ne hoş kafiye olur una ilâhî olsa!"*** *dirken bu zuhûr itdi. Sonra didiler ki ol çıplak idi.*[2646] Burada halk şairleri gibi mutasavvıf şairlerin de kafiye konusundaki rahat davranışlarını görme yanında, bir deliye, meczup birinin sözlerine önem vererek, söyleyene değil, söyletene bak sözü gereği onun sözlerini ilâhilerin hareket noktası kabul ettiğini görüyoruz.[2647]

Irz u vakâr mal menâl[2648] ***yağma olundu cümlesi,***
Soyunmuşum bu yolda ben, ya o beni, ya ben onu.
Irz ve vakâr mal ve kazandığım şeylerin hepsi yağma olundu,
Soyunmuşum bu yolda ben, ya o beni, ya ben onu.

Hasan Basrî radiyallahü anh, sehâdan yani cömertlikden sorulduğunda, ***"malını Allah yolunda vermekden ibarettir"*** demiştir.

[2646] (Niyazî-i MISRÎ, 1223), v.83b
[2647] Yard. Doç. Dr.Kenan ERDOĞAN, ***"Şiir-Efsane-Menkıbe ilişkisi Ve Niyâzî-i Mısrî'nin Menkabelerine Göre Bazı şiirlerinin Hikâyesi"*** Sosyal Bilimler Yıl: 2003 Cilt:1 Sayı: 1, s. 49
[2648] **Menal:** Yetiştirme, nâil olma, kavuşma. Ele geçirilen şey. Nâil ve sahib olunan şey

Yine israf dan sormuşlar, ***"Riyaset sevgisiyle vermektir"*** demiş.

Kays'ın oğlu Ahnef, bir adamın elinde para görmüş, ***"Bu para kimindir"*** diye sormuş. -

Adam, ***"benimdir"*** deyince:

Cevaben ***"hayır, o senin elinde oldukça senin değildir. Ne zaman infâk edersen o zaman senin olur,"*** demiştir.

Hazret-i Hasan aleyhisselâm kardeşi Hazreti Hüseyin aleyhisselâma yazdığı bir mektupta şâirlere verdiği paralardan dolayı onu tenkîd etmiştir. Kardeşinden aldığı cevabda;

"Malın hayırlısı, ırz, namus ve şerefin muhafazası için harcanan paradır" denilmektedir.[2649]

Habsüm bugün kırk erbâîn oldu tamam Deccâl laîn,
Kıldı beni Rabbim emîn, ya sen beni, ya ben seni.
Lanetlenmiş Deccâl! Hapsim bugün kırk erbâîn oldu tamam
Rabbim beni kıldı emîn, ya sen beni, ya ben seni.

Vallâhi senden korkmazam dâ'vâyı bâtıl[2650] ***kılmazam,***
Hak-tır yolum yanılmazam ya sen beni, ya ben seni.
Vallâhi senden korkmazam dâ'vâyı bâtıl kılmam,
Hakk-tır yolum yanılmazım ya sen beni, ya ben seni.

Ey zâlimler ölümden havf iden her ne iderse ider pâdişâha dil uzatmaz, pâdişâha bu kadar sütüm idenün yâ cününı vardur yâ ölümden ziyâde siyâseti vardur ölüm yanında kepaze gibi kalmışdur anunçün söger öleyüm diyü hemân bu gice öldürmek gerek idüriüz bugüne niçün kodunuz eğer dahi ümîdünüz var ise hâh u nâ-hâh biz seni Hamziyye iderüz diyü hîç işidilmiş midür enbiyâdan birisi Hamziyye mezhebine döndügini siz benüm şimdiye dek ittibâı münfasılalarını ayırdunuz dahi mefâsıl-ı muttasılalarunı henüz turur Mansur gi-

[2649] (KOTKU, 1985), s. 32
[2650] **Batıl:** Hakikatsız, hurafe. Hak ve doğru olmayan, yalan. Şartlarını yapmamakla kabul olmayan ibadet ve muâmele. Meselâ: Bir özür bulunmaksızın taharetsiz kılınan namaz gibi. (Bak: Fasid)(Bir bayram akşamı, gökte ay ve hilâli arıyanlar içinde, ihtiyar bir zat da bulunur. Bu zat, gökteki hilâli görmek için bütün kasıd ve dikkatiyle nazarını göğe tevcih edip, hilâli araştırmakla meşgul iken, gözünün kirpiklerinden uzanan ve gözünün hadakası üzerine eğilen beyaz bir kıl, nasılsa gözüne ilişir. O zat, derhâl : "Hilâli gördüm." der, "İşte bu gördüğüm aydır." diye hükmeder. İşte sathî ve dikkatsiz nazarlar bu gibi hatalara düştükleri gibi, yüksek bir cevhere ve mükerrem bir mahiyete mâlik olan insan, kasdı ve dikkati ile daima hak ve hakikatı ararken, bazan sathî ve dikkatsiz bir nazarla bâtıla bakar. O bâtıl da; ihtiyarsız, talebsiz, davetsiz fikrine gelir. Fikri de, çâr nâçâr alır saklar; yavaş yavaş kabul ve tasdikine mazhar olur. Fakat onun o bâtılı kabul ve tasdiki, bütün hikmetlerin mercii olan nizam-ı âlemden gaflet etmesinden ve madde ile hareketinin ezeliyete zıd olduğuna körlük gösterdiğinden ileri gelmiştir ki, şu garip nakışları ve acib san'at eserlerini esbab-ı câmideye isnad etmek mecburiyetiyle o dalâletlere düşmüşlerdir. İ.İ.)

bi dara [81a] çekün her bir 'uzvımı benden ayırdukça teklîf eyleri a'zâ döginince kemiklerimi bir bir ayırun yine arz eylen ta ki Mısrîyi kim olduğını ol zaman bilesiz ve illâ Mısrînün siz ancak merkebini görürsiz huffâş gibi nür-ı basîret yok ki Mısrîyi göresiz.[2651]

<u>Vardı çıkalı göklere Binaltıyüzdoksanbir'e,</u>
<u>İndim senin için ben yere ya sen beni, ya ben seni.</u>
Vardı çıkalı göklere Binaltıyüzdoksanbir'e, (1691)
İndim senin için ben yere ya sen beni, ya ben seni.

Bu mısra ile miladi tarihi bir beyitte ilk defa kullanan şair olduğu da ifade ediliyor. [2652]

Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz 1694 yılında Hakk'a yürüdüğü düşünülürse üç sene evvel bu ilahi söylenilmiştir.

<u>Mehdî benim adlim[2653] durur, İsâ benim fazlım[2654] dürür,</u>
<u>Âhir amel katlim durur, ya sen beni, ya ben seni.</u>
Mehdî benim adlim derim, İsâ benim fazlım derim,
Son işim (sözüm) ölümüm derim, ya sen beni, ya ben seni.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz süluk yolunda bu hallerin olacağını bildirdikten sonra bunun bir bedeli de olduğunu söyler.

İşde benüm dînini ve mezhebini sindiğim[2655] dedüklerim bu tâyifedür sindügüm dimekden muradum odur ki, bir kaç sene âmellerine degül ilimlerine teslim olmış idüm. Sülük içinde vartalar çokdur hak din sanup kabul etmiş

[2651] (Niyazî-i MISRÎ, 1223), v. 80b-81a

Ey zâlimler ölümden korkan her ne ederse eder pâdişâha dil uzatmaz, pâdişâha bu kadar küfürler edenin yâ deliliği vardır yâ ölümden ziyâde siyâseti vardır. Ölüm yanında kepaze gibi kalmıştır onun için söğer öleyim deyü hemân bu gece öldürmek gerek ederiz. bugüne niçin koydunuz. Eğer dahi ümidiniz var ise ister istemez biz seni Hamziyye ederiz, deyü. Hiç işitilmiş midir? Enbiyâdan birisi Hamziyye mezhebine döndüğünü siz benim şimdiye dek ittibâı münfasılalarını ayırdınız. Dahi mefâsıl-ı muttasılalarunı henüz durur. Mansur gibi darağacına [81a] çekin her bir uzvumu benden ayırdıkça teklîf eyleri a'zâ döğününce kemiklerimi bir bir ayırın yine arz eyleyin ta ki Mısrîyi kim olduğunu ol zaman bilirsiniz ve ancak Mısrînin siz ancak merkebini görürsünüz yarasa gibi göz nuru yok ki Mısrîyi göresiniz.

[2652] Bilgi için bak Doç. Dr. İsmail Yakıt. Türk İslâm düşüncesinde Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme, İst, 1992, s. 284

[2653] **Adlî:** Adâlete mensup, adâletle alâkalı, ilgili.

[2654] **Fazl:** Âlimlere yakışır olgunluk. İmân, cömertlik, ihsan, kerem, ilim, ma'rifet, üstünlük, hüner, tefâvüt, inayet. Artmak. Artık, (bunun zıddı naks'tır).

[2655] Sindiğime: Sin-Kaf okuma

idüm. El-hamduli'llahi te'alâ inâyet-i ilâhiyye[2656] yetişüp tarddı.[2657] Bu fakiri ol çamurdan çıkardı. Güya cehennemden çıkardı. ***Ol kadar kabûlun mukabelesinde deccâl cehennemine yakdı.***[2658] Görün zararı ne mertebedür ki, dokuz yıldur yanarum dahi halâs olamadum bin seksen üç târihinden beri yanarum bu şevvâlun ibtidasında dokuz sene tamam oldı onuncuya geçdi.[2659]

Meydâna çık gel ey kaba avret gibi giyme kaba,
Ben Mısrî'yem geydim abâ[2660]***, ya sen beni, ya ben seni.***
Meydâna çık gel ey kaba avret gibi giyme kaba,
Ben Mısrî'yem giydim abâ, ya sen beni, ya ben seni.

Bu beyitte ise durumların geçiciliği ile kadınlık halinin noksanlığı gibi bu İsevî ve Mehdî hallerinden vaz geçtiğini beyan ediyor.

[2656] Allah Teâlâ'nın yardımı
[2657] **Tard:** Sürme, kovma, uzaklaştırma. Mektebden veya vazifeden uzaklaştırma. Hizmetten çıkarma
[2658] Yanlış şeylere inanmamım karşılığı olarak eziyet çektim demektedir.
[2659] (Niyazî-i MISRÎ, 1223), v. 105a
[2660] **Abâ:** Ekseriyetle yünden yapılmış, bol giyimli bir libas. (Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem da bu libası giyerlerdi.)

189

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Yakın yalınlı külhanı, atın firengi temreni,
Çoktan arardım ben bunu ya ben sizi, ya siz beni.
Çün gördünüz kim tınmazam sağ ve soluma bakmazam,
Sanursunuz dayanmazam ya ben sizi, ya siz beni.
Geldik işin tâ ucuna eriştik âhir gücüne,
Bâtıl olur kim gocuna ya ben sizi, ya siz beni.
Şemsin yanında zerreler bahrın içinde katreler,
Zıldan şecer etmez hazer ya ben sizi, ya siz beni.
Hor hor uyurken basınız Mısrî'yi ol vakit asınız,
Bulun zebânın assınız ya ben sizi, ya siz beni.

Yakın yalınlı külhanı[2661], atın firengi temreni,[2662]
Çoktan arardım ben bunu ya ben sizi, ya siz beni.
Yakın alevli külhanı, atın Fransız okunu,
Çoktan arardım ben bunu ya ben sizi, ya siz beni.

Çün gördünüz kim tınmazam sağ ve soluma bakmazam,
Sanursunuz dayanmazam ya ben sizi, ya siz beni.
Çünkü gördünüz ki aldırmam sağ ve soluma bakmazım,
Sanırsınız dayanmazım ya ben sizi, ya siz beni.

Geldik işin tâ ucuna eriştik âhir gücüne,
Bâtıl olur kim gocuna ya ben sizi, ya siz beni.
Geldik işin tâ ucuna eriştik son gücüne,
Bâtıl olur kim ki alıngan ola ya ben sizi, ya siz beni.

Şemsin yanında zerreler bahrın içinde katreler,
Zıldan şecer etmez hazer ya ben sizi, ya siz beni.
Güneşin yanında zerreler denizin içinde katreler,
Gölgeden ağaç korkmaz kaçınmaz ya ben sizi, ya siz beni.

Hor hor uyurken basınız Mısrî'yi ol vakit asınız,
Bulun zebânın[2663] assınız[2664] ya ben sizi, ya siz beni.

[2661] **Külhan:** f. Hamam ocağı. Hamamda su ısıtmak için ateş yakılan yer
[2662] **Temren:** Okların ucuna demir veya sarıdan takılan parçaya verilen addır. Menzil oklarına maden yerine kemik takılır ve ona da "soya" adı verilirdi. Temren ile soyanın takılışında fark vardı. Temren oka; ok ise soyaya takılırdı
[2663] **Zeban:** f. Dil, lisan, lügat, lehçe
Zeban aver: f. Düzgün konuşan, düzgün söz veya şiir söyleyen. Dile getiren.
Zeban Dıraz: f. Dil uzatan, atıp tutan.

Hor hor uyurken basınız Mısrî'yi ol vakit asınız,
Bulun susturun dilini ya ben sizi, ya siz beni.

Niyâzî-i Mısrî, sürgündeki hayatında zülmün son haddine vardığını, usandırmak isteyenlerin ise başarısız kalışlarının haberdâr ediyor.

[2664] **Ass:** Her nesnenin aslı, her şeyin esası

190

Vezin: Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün

Dost illerinden menzili key âli göründü,
Derd-i dile dermân olan Elmalı göründü.
Tûtilere sükker bağının zevki erişti,
Bülbüllere cânân gülünün dâli göründü.
Mecnûn gibi sahralara ağlayı gezerken,
Leylâ dağının lâlesinin alı göründü.
Ten Yakûbunun gözleri açılsa aceb mi?
Can Yûsuf'unun gül yüzünün hâli göründü.
Kâl ehlinin ahvâlini terk eyle Niyâzî,
Şimden gerû hâl ehlinin ahvâli göründü

Dost illerinden menzili key[2665] ***âli göründü,***
Derd-i dile dermân olan Elmalı göründü.
Ne zaman ki dost illerinden âli menzili göründü,
Gönül derdine dermân olan Elmalı göründü.

Yine rivayete göre şeyhiyle Elmalıya birlikte gitmişler ve Elmalı göründüğünde de bu ilâhisini söylemiştir.[2666]

Mısrî'nin dilinin çözülerek âdetâ ait olduğunu anlatan aşağıdaki menkabe ise Yûnus'unkine çok benzemektedir. Rivayetlere göre, dokuz yıl büyük çilelerle sülûkünü tamamlayan Mısrî Efendi'den Elmalı halkına son defa vaaz ve nasihat etmesi istenir. Mısrî konuşmak için kürsüye çıkar. Fakat dili tutulur, konuşamaz. Sonunda şeyhi, "Mısrî Efendi, bundan böyle durma ve susma, konuş" deyince dili çözülür, güzelce va'z eder. Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz sonradan bunu anlatırken, ***"Şeyhimin bu izin ve himmetiyle hâlâ konuşur, söyleriz. Bize korku yoktur"*** dermiş. [2667]

Bu hadise üzerine Mısrî'nin, şeyhini metheden aşağıdaki şekilde başlayan ilâhisini irticalen söylediği de rivayet edilir.[2668]

Eylesin Allâha çok tahiyyâtı
Ana kim verdi ilm-i gâyâtı
Gizli sultândır sırr-ı Sübhândır

[2665] **Key:** Eski Acem pâdişahlarının nâmıdır. f. Ne vakit, ne zaman? (Soru için kullanılır. Arapçada muzari fiilini nasbeden (son harfini üstün okutan) ve "İçin, tâ ki, hangi, nasıl?" yerinde kullanılan harf. (Bak: Huruf-i nâsibe)

[2666] Niyâzî nin Bursa Orhan Ktp.690 numarada bulunan kendi el yazısıyla yazılmış Mecmuası'nda bu ilâhinin başnda: (v.89b) ***"Elmalı'da azîzüm Ümmî Sinan hazretlerini ziyârete giderken Elmalı göründükde tulû itmiş idi bu ilâhî"*** kayd bulunmaktadır.

[2667] (İbrahim RAKIM, 1750), v.60; Tuhfe, s.20-21

[2668] Yard. Doç. Dr.Kenan ERDOĞAN, ***"Şiir-Efsane-Menkıbe ilişkisi Ve Niyâzî-i Mısrî'nin Menkabelerine Göre Baz şiirlerinin Hikâyesi"*** Sosyal Bilimler Yıl:2003 Cilt:1 Sayı: 1 s. 37-52

Mürşid-i cândır hepmakâlâtı

<u>Tûtilere</u>[2669]***<u> sükker bağının zevki erişti,</u>***
<u>Bülbüllere cânân gülünün dâlı </u>[2670]***<u>göründü.</u>***
Tûtilere şeker bağının zevki erişti,
Bülbüllere cânân gülünün dâlı göründü.

<u>Mecnûn gibi sahralara ağlayı gezerken,</u>
<u>Leylâ dağının lâlesinin alı göründü.</u>
Mecnûn gibi sahralara ağlayı gezerken,
Leylâ dağının lâlesinin alı göründü.

<u>Ten Yakûbunun gözleri açılsa aceb mi?</u>
<u>Can Yûsuf'unun gül yüzünün hâli göründü.</u>
Ten Yakûbunun gözleri açılsa aceb mi?
Can Yûsuf'unun gül yüzünün hâli göründü.

<u>Kâl ehlinin ahvâlini terk eyle Niyâzî,</u>
<u>Şimden gerû hâl ehlinin ahvâli göründü</u>
Laf ehlinin hallerini terk eyle Niyâzî,
Şimden geri hâl ehlinin halleri göründü

Bir gün dervişler, tekkede semaı bir türlü tutturamıyorlardı. Şeyh dedi ki:

"Aman dikkat edin, bizim dervişler arasında bir yabancı var." Etrafı yokladılar,

"Hayır yabancı yok," dediler Şeyh tekrar etti:

"O halde pabuçları yoklayınız."

"Evet, yabancı bir pabuç var," dediler,

"öyle ise, o yabancı pabuçları dergâhtan dışarı atınız!" Dışarı attılar. Derhal semâ âyini düzene girdi. Akıl dergâha kadar yol bulur, ama evin içinde yol çıkaramaz. Orada akıl perdedir. Gönül perdedir, sır perdedir. [2671]

"Kendilerine yazık edenlerin melekler canlarını aldıkları zaman onlara: "Ne yaptınız bakalım?" deyince, "Biz yeryüzünde zavallı kimselerdik" diyecekler, melekler de: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!" cevabını verecekler. Onların varacakları yer cehennemdir. Orası ne kötü dönülecek yerdir!" [2672]

[2669] **Tuti:** Dudu kuşu. Papağan. İşittiği sözleri ezberleyip, insan sesi taklidini yapan ve söyleyen bir kuş.

[2670] Dal: Ağacın ilk verdiği kol. Kur'ân hattiyle yazılan (د) harfinin okunuşu (Ebcedi değeri dörttür.) Noktasız olduğundan "dâl-i mühmele" de denir. Semiz avrat. Şişman kadın. "Yaban sediri" denen bir ot.

[2671] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.52), s. 118

[2672] Âl-i İmran, 97

191

7+7=14

Ey kefere o ığrıb avlar mı bu balığı
Yanlış haber söylemiş size viren salıgı
Yer ile göğe sığmayan bir iğrıbe sıgar mı
Karnı içiyken anun deryâların yatağı
Ver ile gök arası dolar dahi taşardı
Eğer zahir olaydı cihâna bir tırnağı
Yer götüren sarı öküz ondörtyüzbin yaşında
Andan dahi büyüktür bu balığın kulağı
Ne denlü vasf edersem binde biri degildir
Zîra bunun alnıdır levh u kalem durağı
Merkezi de belirsiz zahir küçük noktadır
Arş ile kürsî anın gıdâsının çanağı
Bu Mısrî'nin sureti aldar bu halkı velî
Manîde her bir kılı bu dünyânın kâf dağı

Ey kefere o ığrıb[2673] avlar mı bu balığı
Yanlış haber söylemiş size viren salıgı
Ey kâfirler o büyük ağ avlar mı bu balığı
Yanlış haber söylemiş size haber veren

Niyâzî-i Mısrî, Ahmed Bican (hyt: 1466) kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin Dürr-i Meknun [2674] isimli eserinden mülhem[2675] olarak bu ilahiyi yazdığı görülmektedir. Bu balık meselesi ehlullah katında konuşulan mesellerden olduğu muhakkak ki Şemsi Tebrizi kaddese'llâhü sırrahu'l azîz dahi bu mesel üzerine Makalat da bahis açmıştır.

> Bir şahıs balığı ve onun büyüklüğünü anlatıyordu: "Sus, sen balığın ne olduğunu ne biliyorsun" dedi. O: "Bilmez olur muyum, denizde bu kadar seyahat etmişim" dedi. Bu sefer o adam: "Eğer biliyorsan, balığın alâmetinin ne olduğunu söyle" dedi. O: *"Balığın alâmeti, deve gibi iki boynuzunun olmasıdır"* dedi. ; Bunun üzerine o adam: "Ben, senin balıktan hiç haberin olmadığını anladım; fakat bu açıklamandan senin öküzü deveden ayırıp bilmediğin de malûm oldu. Tabiat sahibi değil, gönül sahibi olmak lâzımdır. Tabiat değil, gönlü ara, gönlün yeri nerede? Gönlün yüzü kapalıdır. O sahib, Allah Teâlâ'dır. Kıskançlıklarından

---

[2673] **Iğrıb**: Kenarlarına ağırlık bağlanmış büyük balık ağı.
[2674] (Ahmed Bican, 1999)
Not: Bazı yayıncılar bu eseri zuhul eseri olarak Muhyiddin Ârabî kaddese'llâhü sırrahu'l azîze ait olarak çıkarmışlar. (Esma Yayınları 1982)
[2675] **Mülhem:** kalbe doğmuş, Allah Teâlâ'nın, ilham ile kalbe bildirdiği şey.

ona gönül sahibi derler. [2676]

Yer ile göğe sığmayan bir iğrıbe sıgar[2677] mı
Karnı içiyken anun deryâların yatağı
Yer ile göğe sığmayan bir ağa küçülür mü
Onun karnının içi deryâların yatağı iken

Ver ile gök arası dolar dahi taşardı
Eğer zahir olaydı cihâna bir tırnağı
Ver ile gök arası dolar dahi taşardı
Eğer zahir olaydı cihâna bir tırnağı

Yer götüren sarı öküz ondörtyüzbin yaşında
Andan dahi büyüktür bu balığın kulağı
Yeri taşıyan sarı öküz 1.400.000 yaşında
Ondan daha büyüktür bu balığın kulağı

Rivayet ederler ki, Hak Teâlâ Hazretleri bu yerleri sakin durması için. Bir melek yarattı ve melek bunun altına girdi. Bir elini maşrıktan, bir elini mağribten çıkardı. Yerleri götüren yerler meleği, çıkışta karar tuttu. Ama meleğin ayakları karar tutmadı. Hak Teâlâ, Firdevs-i A'lâ'dan bir güzel taş çıkarmasını buyurdu. O taşın, yeşil yakuttan beş yüz yıllık kalınlığı vardır. O taşın üzerinde yedi bin çukur vardır. Her biri bir denizdir.

Hakk Teâlâ'nın emriyle taşı, meleğin ayağı altına koydular. Melek karar tuttu, bu kez taş karar tutmadı. Hakk Teâlâ emreyledi, Firdevs-i A'lâ'dan bir öküz çıkardılar. Kırk boynuzu vardı. Uzunluğunu ve ağırlığını Allah Teâlâ'dan gayrı kimse bilmez. O taşın altına koydular. Bu kez öküz karar tutmadı.

Hakk Teâlâ bir taş yarattı ki ululuğu yerlerden uluydu. Hakk'ın emriyle o taşı öküzün altına koydular. Öküz karar tutu. Bu kez taş karar tutmadı. O öküzün boynuzu, yerlerin kazıklarından çıkmıştır. Ucu tâ arş altına ermiştir. O öküzün önünden kaçana beş yüz yıllık yoldur. Onun kırk bin boynuzu ve kırk bin ayağı ve kırk bin ağzı ve kırk bin gözü ve kırk bin kulakları vardır. Hakk'ın emriyle bu yeri getirmiştir.

Ne zaman kımıldayıp harekete gelmek istese, Hak Teâlâ bir sivrisinek yaratıp ona havale etmiştir. Sinek gelerek kanatçıklarını çırparak burnuna girmek ister. Öküz de iki gözünü ve kulaklarını dikerek sineğe bakar ki, burnuna girsin diye sakin bekler. Ne güzel kadir bir kemâl, sâni' zülcelâl Allah Teâlâ ki, onun gibi canavarı zaîf bir şey ile korkutmuştur. Kuvvet ve kudret, ululuk, padişahlık O'na mahsustur ki, nasıl isterse öyle yapar. İşinde **ve** sanatında âczi yoktur. Bir'dir, Vâhit'tir, Ferd'dir, Ehad'dır. Lâilâhe illâhû kudretinde, hikmetinde akıllar hayrandır.

[2676] (EFLÂKÎ & trc:Tahsin YAZICI, 1995), s. 254, b: (76)
[2677] **Sıgar:** Çocukluk hali. Küçüklük. Zelli oluş.

O öküzün adı Belhû'dür. Sonra öküz bu vecihle duracak. Bu defa taş karar tutmadı. Bu kez Hakk Teâlâ bir balık yarattı. O balığın kırk bin kanadı ve kırk bin ayağı vardır. İkinci **Belhû**'dür. Eğer cümle denizleri, o balığın burnuna koysalardı, duymazdı.

Hak Teâlâ o balığın altında denizi yarattı. Sonra o balık taş altına girdi. O balık, bütün taş ve öküzü götürdü. Hakk Teâlâ ona bir kuvvet vermiştir ki, altında bu zikir olunan şeyler var mıdır? Haberi yoktur. O kadar büyük nesnedir ki, arkasında bu yerler çevrilmiştir. Başı ile kuyruğu yine Arş'ta buluşmuştur.

Hikâye: Bir gün İsâ aleyhisselâm, Hakk Teâlâ Hazretlerine münâcât ederek:

"Bu yerleri **götüren** balığı **bana göster de göreyim!"** dedi. Hak Teâlâ Hazretlerinden hitab-ı izze gelerek:

"Yâ İsâ! Eğer görmek dilersen var, deniz kenarına dur, tâ ki göresin." **buyurdu.**

Sonra İsâ aleyhisselâm deniz kenarına vardı. Orada üç gün durdu. Yaydan ok gider gibi bir şey geçti, hiç arası kesilmedi. İsâ aleyhisselâm

"Yarabbi! Bu yerleri götüren balık bu mudur?" **dedi.**

Hakk celle ve âlâ'dan hitâb geldi:

"Yâ İsâ aleyhisselâm! Her gün bunun gibi kırk bin balık onun gıdasıdır. Henüz üç gün geçtiğini gördün. Geçen balıklar, onun gözünün karası kadar değil idi." **buyurdu.**

Bir nesne ki, yedi kat yerleri götürüyor. Başı ile kuyruğu yine Arş'da buluşur. Bu söylediklerim acâyib şeylerden değildir. Şimdi bu keşişler, İsâ aleyhisselâm böyle yaptı diye, o zamanı hatırlayıp üç gün yemeyip perhiz yaparlar.

Sonra o balığın altında denizi yarattı. Denizin altına evvelce koyduğu taş, Allah Teâlâ'nın heybetinden eriyip sıvı oldu. Sulardan dalgalar meydana geldi. Dalgalar rüzgârı meydana getirdi. Hak Teâlâ o rüzgârı cem edip suyun altına koydu. Denizlerin vâsfını Allah Teâlâ'dan başka kimse bilmez. Ey kuvvetli geçinen! Balığın, yerlerin ve göklerin ululuğuna göre değerini de kıyâs eyle! [2678]

<u>Ne denlü vasf edersem binde biri degildir</u>
<u>Zîra bunun alnıdır levh u kalem durağı</u>
Ne denlü vasf edersem binde biri değildir
Zîra bunun alnıdır levh ve kalem durağı

<u>Merkezi de belirsiz zahir küçük noktadır</u>
<u>Arş ile kürsî anın gıdâsının çanağı</u>
Merkezi de belirsiz zahir küçük noktadır
Arş ile kürsî onun gıdâsının çanağı

[2678] (Ahmed Bican, 1999), v. 18b-20a

<u>Bu Mısrî'nin sureti aldar bu halkı velî</u>
<u>Manîde her bir kılı bu dünyânın kâf dağı</u>
Bu halkı velî Mısrî'nin bu sureti aldatır
Manada her bir kılı bu dünyânın Kâf dağıdır.

Kâf Dağı

Bu Kâf dağı ki vardır. Firdevs-i a'lâ derelerinden bir gök taşıdır. Bu hava ve gökyüzünün lâciverd renginde görünmesine sebep; o taşın Kâf dağına akseden ışığıdır ki, aksi havaya vurur, ondan dolayı gök (mavi) görünür. Bundan dolayı havadan suya dokunduğundan gök görünür. Yoksa su, ne renktir kimse bilmez. Hangi kaba koysan, o kabın rengini gösterir. Ama aslı ve zâtı aktır. Delil odur ki, kâr beyazdır. Eriyince su olur. Su buz olsa gök görünür. Eritsen ak görünür.

Şimdi bu Kâf dağını görmüş kimse yoktur. Ancak dört kişi gördü. Onlardan rivayet olunur ki, sarp ve sessizdir. Bir tarafı deryây-ı umman ve bir tarafı ulu dağlarla çevrilidir. Hararetten dolayı kimse yanına varamadı. **Allah Teâlâ Hazretlerinin emri ile görenlerin**

Birincisi Âdem aleyhisselâmdır. Ne zaman cennetten çıktı, Cebrail aleyhisselâm onu **götürdü, gelirken gösterdi.**

İkincisi de, Süleyman aleyhisselâmdır. Tahtını yel gö**türdü. Bir günde bir aylık yol giderdi. Hak Teâlâ**'nın em**riyle ona gösterildi.** O **kuvvetle vardı derler. Kuvvet** ve **kudret Hakk'ındır.**

Üçüncüsü de, Süleyman aleyhisselâmdan üçyüz yıl sonra dünyaya gelen İskender-i Zülkarneyn'dir. Hak Te**âlâ Hazretleri ona inayet etmişti. Rivayet ederler ki, onun tahtını bulut götürdü derler. Fakat hikâyelerde böyle bahsedilmez.**

Hakk Teâlâ Hazretleri her şeye kadirdir. Ne dilerse onu onda muvaffak kılar. Onun **hikâyesi budur:**

İskender, Rum'dan sâlih bir kişi idi. Hak celle ve **alâ İskender'e inayet edip:**

"Yâ İskender! Seni muhtelif bir kavme davete gönderdim. Onlar iki kavimdir. Onun biri maşriktadır, adı Menâsik'dir. Ve biri de mağribtedir, adı Münâsik'dir. Ve iki kavim daha vardır. Birine Havil, diğerine Tâvil derler. Ve bunlardan başka, yer ortasında iki kavim daha vardır. Birine Cin, diğerine Âdem derler. Onlara benim vahdaniyetimi bildir." **buyurdu.**

Bundan şunu anladım ki, Hak Teâlâ bir kimseyi davete gönderirse, o kimse Enbiyâdandır.[2679] **Onun için İskender, nebi değildir demesinler. Şayet nebi ise, inkâr etmiş olurum. Bir kimse nebileleri inkâr etse, küfürdür.**

Hak Teâlâ İskender'e **yardım yapınca, İskender: "Yâ Rabbi! Ben hangi kuvvetle onlara gideyim. Yâ hangi kuvvet ile onlarla cenk edeyim." dedi. Hakk Teâlâ Hazretleri**

"Yâ İskender! Kuvvet ve kudret benimdir, yürü var, nuru ve zulmeti sana musahhar eyledim. Önünde nûr, ardında zulmet yürüsün." **buyurdu.**

[2679] Allah Teâlâ uyarıcı olan kimseye nübüvvetten bir cüz vermiştir. Bu nedenle uyaran kişiler manada nebidirler.

İskender'in etrafında âlimler, sâlihler, bilgeler, hekimler, pehlivanlar ve değerli şeyhler toplanmıştı. İskender'in ordusunda yüzbin subaşı ve her birinin emrinde bin kişi vardı. O, geceyi gündüz gibi görürdü.

İskender bu kuvvetlerle cihanı dolaşarak gezdi. Nice türlü mahlûkât ile cenk eyledi. Nicelerine Hakk'ın emrini ve birliğini bildirdi. İsyan edenin hakkından geldi. Sonra maşrika geldi. O yerin halkı, Ye'cüc'den şikâyet ettiler. Ye'cüc'ü mağlûb ettikten sonra Kâf dağına geldi.

Bu dünyaya nice mahlûklar gelmiştir. Her biri devrini tamamlayıp tebdil olmuştur. [2680] **Hakk Teâlâ bu yeryüzünü Kâf dağı ile sâkinleştirdi.**

İlk önce bir erkek yarattı, adı "Mâric" idi. Sonra bir kadın yarattı, adı "Mârece" idi. Bunlardan yeryüzünün dörtte biri doldu. Bunlardan bir çocuk meydana geldi. Adını "Cin" koydular. Bu cin taifesi çoğaldı. Yeryüzünü kapladılar. İblis-i Laîn de bunlardan oldu. İçlerinde zâhidler azaldı. İbâdet edenler bunlardan ayrıldı. Melekler ile cinler bunlardan seçildi. Yani melek sıfatı ile muttasıf oldular. Hatta birinci gökte bin yıl ibâdet ettiler. Ondan yedinci göğe çıktılar. Meleklerin yanına vardılar. Ondan sonra bin yıl daha cennetin hazinedarlığını yaptılar. Meleklerden bir cemaat ona itaat ederek hizmetkârı oldular. Sonra onun ardından ve önünden tazim ve tekrîm ederlerdi.

Bir gün Şeytan-ı Laîn, cennetin kapısında yazılı şu yazıyı gördü: *"Eğer bir kul, Hak Teâlâ Hazretlerinin em***rini* **tutmasa veya hased etse, o kulu kendisine yakın etmişken kapısından kovar. Cehennem ehli olur."** ***Vaktaki İblis onu gördü. Okudu ve:***

"Yarabbi! O kul ne kötü kul imiş, bana destur ver, o kula lanet edeyim." ***dedi. Hakk Teâlâ destur verdi. İblis, kendisine bilmeyerek bin yıl lanet etti. Fakat lanetin kendisine olacağını bilemedi. Zira*** o, ***ilmine ve Hakka yakınlığına mağrur oldu. Kibir ve rütbesine mest oldu. Kim***seyi ***yanına*** kabul ***etmez,*** kötü niyetli ***idi.*** Akıbet ***aslına kavuştu. Aslı hatâ işleyici, vefasız,*** kendini ***beğenmişti. Yalnız yeryüzünde cin*** taifesi ***için azgınlık düşünürdü. Hakk Teâlâ Hazretleri onlara nebi gönderdi ki,*** on***ların azgınlıklarını bildirip ıslâh etsin, onlar kabul etmediler. Hatta nebiyi öldürdüler. Hakk Teâlâ, Melâike askerini gönderdi ki, onlarla gazâ etsin. Yeryüzüne indiler, onlarla gazâ ettiler. Fakat İblis onlarla beraber inmedi.***

Sonra Hak Teâlâ Hazretleri Âdem'i yaratmayı murat ***etti. Bu keyfiyeti meleklere bildirdi. Ve:***

"Yeryüzünde topraktan bir halife yaratacağım. O mahlûk, yeryüzünde en

---

[2680] [Zîrâ, ism-i Rahman'ın zahiri küffâra taallukdan munkatı'dır. Pes, mü'minlerin neticeleri rahmet-i ilâhiyye ve cemâl ve kâfirlerin neticeleri gazab ve celâldir. Ve netîcetü'n-netâic / ne olacağını Hakk bilir.

Zîrâ, mü'minler cennete duhûlden on beş bin sene sonra melek meşrebine dâhil olurlar ve kâfirler dahî bu müddetten sonra şeytân meşrebine girip bu iki meşrebden gayrı netîce-i meşârib kalmaz ve ikisi dahî Hakk'a muzâf olurlar. Zîrâ, Hâdî ve Mudill Allah Teâlâ'dır. (İsmail Hakkı Bursevi, 1997), s. 188 (v. 108)]

eşrefli ve en son mahlûk olacak.” *buyurdu. İblis'in içinde hased ateşi yandı ve:*

“Ben nârdan oldum, O topraktan. Benim üzerime nasıl itibarlı olur?” *diye kibirlenerek hased etti.*

Şeytan-ı Lâin, Hak Teâlâ Âdem'i balçıktan halk etmeden, Âdem aleyhisselâmın kalıbı yer üzerinde yatarken sık sık gelir yoklardı. Meleklerden kendine tâbi olanlarına:

“Bu balçık nasıl halk olup itibâr bulacak, bunun içi boştur, nasıl mâlik olacak?” *derdi.*

Âdem aleyhisselâmın kalıbının ağzından girip aşağısından çıktı. Meleklere:

“Eğer bu halk olup bizim üzerimize hâkim olacak olursa, ben bunu dininde sağ koymam.” *derdi. Atları şa*şırtırdı *ki, Âdem'in kalıbını çiğneyiniz. Bu halk olunca size binerek çok cefâ edecek derdi. Atlar gelip İblis'in sözüyle çiğnemek isteyince; Hak Teâlâ Hazretleri kelbi (köpeği) yaratıp Âdem'in göbeğinden sıçrayarak atlara vurur, kaçardı. Zira cinden evvel cihanı atlar doldurmuş idi.*

Sonra Hak Teâlâ Âdem'e ruh verdi. Âdem gözünü açdı. Bir kez aksırdı. “Elhamdülillah!” dedi. Hakk Teâlâ Hazretleri: “Yerhamüke rabbüke yâ Âdem!*” buyurdu. O vakitten beri, o söz dûa kaldı. Hak Teâlâ Âdem'e tâc ve elbise giydirdi. Esmâ'yı yani isimlerini öğretti. Âdem'i izzetlendirdi.* “Cennette yaşa!” *buyurdu.*

Ona: “Yâ Âdem! Cennette yaşa, yalnız “Şeceretü'l-Huld” ki, buğday ağacıdır. Ona yakın olursan zâlimlerden olursun.” *buyurdu.*

Hakk Teâlâ Hazretleri, Âdem'in sol iye kemiğinden Havva Ana'yı yarattı. Nitekim Kur'an-ı Azîm'de : “Dedik ki: Ey Âdem! Sen eşinle cennette kal! Ve onun ni'metlerinden istediğiniz yerde ikinizde bol bol yiyin Ama şu ağaca yaklaşmayın! Yoksa zâlimlerden olursunuz!” *buyurmuştur.*

Âdem de bu emâneti kabul etmişti. O hasedcinin içi yandı. Âdem'e itibâr olunca, hasedi daha ziyâde arttı.

Hakk Teâlâ:

“Âdem'e secde ediniz!” *buyurdu. Zira ki, Âdem'in alnında Muhammed Mustafa sallallâhü aleyhi ve sellem Hazretlerinin Nûru vardı. Cümle melekler Hak Teâlâ Hazretlerinin emri üzere olup, önce İsrafil aleyhisselâm secde etti. Onu görünce cümle melekler secde ettiler. Fakat İblis durdu, secde etmedi. Hakk Teâlâ İblis'e lanet etti. Suretini değiştirdi, kapısından kovdu.*

Rivayet olunduğuna göre; meleklerden bir cemâat ona tâbi olmuştu. Hak Teâlâ ateş gönderdi. Onları yaktı, mahvoldular. Ondan sonra İblis'in gönlünde hased daha ziyâde arttı.

Şeytan'ın hilesi şu idi: Ayrıldığı cennet'e bir hile ile girerek Âdem'i *azdıracak. Allah Teâlâ'nın yasak ettiği ağaçtan yedirip, Âdem* aleyhisselâmı *cennetten çıkarmaktır.*

Bir şekle girip, cennet kapısına geldi. Tavus kuşunun ve yılanın cennet kapıcıları olduğunu gördü. Onları kandırıp aldatarak, yılanın ağzında cennete girdi ve sonra sıçradı. Âdem'in yanına geldi. Yılanın ağzında İblis'in zehiri kaldı. O yılan çok hoş, çok güzel kimse idi. Ayakları da vardı. Vaktaki *şeytan,*

Havva'yı gördü. Güzel, kıymetli, süslü elbiselerle, tâc ve hülle ile aldattı. Ona ölümü hatırlattı.

Havva;

"Ölüm nedir? Yâ ona çâre nedir?" ***dedi. Laîn:***

"O yasak ağaçtan yerseniz kalırsınız. Onun için sizi men eyledi, öldürse gerektir." ***dedi. Havva Âdem'e o meyveden sundu, fakat Âdem men etti. Yedirmeğe muvaffak olamadı. Havva alarak yedi, bir şey olmadı. Onun için Havva, şeytana uymuştu, Havva'ya bir zarar olmadığını gören Âdem de, Havva'nın ikram ettiği meyve***den, o da yedi **alnından ve başından hulle** ve ***tâc uçtu. Âdem çıplak kaldı, ….***[2681]

Bu anlatılanlardan çıkarılacak sonuç, âlemin evveli ve sonu hakkında bilgilerimiz çok yetersizdir. Niyâzî-i Mısrî'nin kurgu gibi anlattığı şey aslında bir gerçeğin ifadesidir. Lakin beşerî bilgimiz noksan olduğu için cevap veremiyoruz.

[2681] (Ahmed Bican, 1999), v.27b-29b

192

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Hamr-ı rûy-i yâr ile sekrân olan anlar bizi,
Katresin bahr eyleyip ummân olan anlar bizi.
Câhil anlamaz zevil-irfân olan anlar bizi,
Vâkıf-ı esrâr olup hayrân olan anlar bizi.
Anlamaz hayvân olan, insân olan anlar bizi,
Halkın artık eksiğine keylimiz yoktur bizim.
Kimseye tâ'netmeğe hiç dilimiz yoktur bizim,
Lâ-mekândan gelmişiz bir ilimiz yoktur bizim,
Bu fenâ gülzâra hergiz meylimiz yoktur bizim,
Her seher bülbül gibi nâlân olan anlar bizi.
Sırr-ı vasl-ı yâri yol azanlara açılmazız,
Biz hakikat şemsiyiz revzenlere açılmazız,
Biz ricâl esrârını şol zenlere açılmazız,
Zâhid-i leffâf olan reh-zenlere açılmazız,
Açılup güller gibi handân olan anlar bizi.
Sanmanız zâhid gibi havf u recâ abdâlıyız,
Geçmişiz andan şehâ bezm-i likâ abdâlıyız,
Tekye-i iklîmi lâhûtta bekâ abdâlıyız,
Baş açık yalın ayak râh-ı fenâ abdâlıyız,
Ref'edip ten cübbesin üryân olan anlar bizi.
Mısriyâ şehr-i fenâya uğradı râhım bugün,
Şems-i rûy-i yâr ile bedr oldu çün mâhım bugün,
Kuluna rahmeyleyip kıldı nazar şâhım bugün,
Lî-maallâh sırrına mahremdir İbrâhim bugün,
Ol sarây-ı vahdete mihmân olan anlar bizi.

Hamr-ı rûy-i yâr ile sekrân olan anlar bizi,
Katresin bahr eyleyip ummân olan anlar bizi.
Câhil anlamaz zevil-irfân olan anlar bizi,
Vâkıf-ı esrâr olup hayrân olan anlar bizi.
Anlamaz hayvân olan, insân olan anlar bizi,
Yâr yüzünün şarabı ile sarhoş olan anlar bizi,
Damlasını derya eyleyip okyanus olan anlar bizi.
Câhil anlamaz irfân sahibi olan anlar bizi,
Sırlar vâkıfı olup hayrân olan anlar bizi.
Anlamaz hayvân olan, insân olan anlar bizi,

Sözlerin anlaşılmasında karşısındakinin ahvali çok önemlidir. Yoksa en güzel şekilde beyan eden ve edilmiş olan Kur'ân-ı Kerim dahi birçok insan tarafından anlaşılmamıştır. Bunun nedeni karşı tarafın yetersizliğinden başka ne olabilir.

Hakikatler gün gibi açık olsada ilgilinin görüşü ve bakışı çok önemlidir.

Bir gün Konya'nın Şerafeddin Cami'î civarındaki bir dükkânda halk toplanmış, şehre ilk defa gelen bir gramofonun başında tartışıyorlar:

"Gramofonda Kur'an-ı Kerim okumak caiz midir, değil midir?"

Ali Kemalî (d.1853-hyt: 4 Ekim 1920); fikir beyan etmesi için öğrencilerinin de bulunduğu tartışma yerine çağrılır ve meseleyi dinledikten sonra şöyle der:

"Siz bunu münakaşa edeceğinize oturup, acaba Frenk bunu nasıl icat etti, sesi plağa nasıl aldı diye kafa yorsanız daha iyi değil mi?"

Bu soru üzerine herkes susar ve tartışma sona erer.[2682]

Halkın artık eksiğine keylimiz[2683] yoktur bizim.
Kimseye tâ'netmeğe hiç dilimiz yoktur bizim,
Lâ-mekândan gelmişiz bir ilimiz yoktur bizim,
Bu fenâ gülzâra hergiz[2684] meylimiz yoktur bizim,
Her seher bülbül gibi nâlân olan anlar bizi.
Halkın fazlasına eksiğine ölçeğimiz yoktur bizim.
Kimseye tâ'netmeğe hiç dilimiz yoktur bizim,
Mekânsız yerden gelmişiz bir yurdumuz yoktur bizim,
Bu fenâ gül bahçesine asla meylimiz yoktur bizim,
Her seher bülbül gibi figan olan anlar bizi.

Fena bahçesi (Fenâ fi'llâh) makamından geçip mekânsız yurda (bekâ bi'llâh) erişene eski halleri anlatmak uygun düşmediğidir. Geçmişin hayali ile meşgul olmak abesle iştigal etmektir. Geleceği düşünmekse boşuna gayrettir. Şimdiki hal ise yoktur. O zaman insan için varlığın değeri yerine kendini Allah Teâlâ'nın emirlerine daldırıp kendi yokluğundan kurtulup, onda kendini bulmaya çalışmalıdır. Çünkü beşerin varlığı Allah Teâlâ katında yok ile aynıdır.

Sırr-ı vasl-ı yâri yol azanlara [2685]açılmazız,
Biz hakikat şemsiyiz revzenlere açılmazız,
Biz ricâl esrârını şol zenlere açılmazız,
Zâhid-i leffâf[2686] olan reh-zenlere açılmazız,
Açılup güller gibi handân olan anlar bizi.
Yâr vaslının sırrını yolunu şaşıranlara açmayız,
Biz hakikat güneşiyiz pencerelere açmayız,
Biz erler sırlarını şol kadınlara açmayız,
Çok konuşan zâhid olan eşkiyalara açmayız,
Açılıp güller gibi gülücü olan anlar bizi.

[2682] (KARTALCI, 2004),s.14
[2683] **Keyl:** Ölçme. Kile. Hububat ölçüsü. Ölçek
[2684] **Hergiz:** f. Aslâ, kat'iyyen. Hiçbir suretle.
[2685] **Azan:**(Üzn. C.) Kulaklar; Yol azan: Yolunu şaşıranlara
[2686] **Leffaf:** Çok konuşan, çok lâf eden. Pek fazla söyliyen. Can sıkan

Recül, manen olgunlaşmış insandır. Kur'an-ı Kerim tercümelerinin bazılarında hatalı olarak "erkek" diye tercüme edilmiş olan bu kelime, aslında kadın'ı da erkeği de kapsayan **insan-i kâmil'**i ifade eder. Tıpkı, adam olma'nın, yetişmiş, olgunlaşmış fert olmak anlamına gelmesi gibi, recul olmak da, insan-i kâmillik seviyesine yükselmektir.

Rical kelimesi recul'un çoğuludur. recullerin sırrını yoldan çıkanlara açmadıklarını bildiriyor. Reculler hakikat güneşi (şemsi) dirler. Bundan ötürü onların kendi sırlarını, çalanlara açmadıklarım bildiren Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz özellikle çok lâf konuşan zahitlerden olan yol kesenlere, yani İslam'ın hakikatini bozarak insanların, hakikat ilmine giden yolda, yollarını saptıranlara, sır vermediklerini ifade ediyor.

Sanmanız zâhid gibi havf u recâ abdâlıyız,[2687]
Geçmişiz andan şehâ bezm-i[2688] ***likâ***[2689] ***abdâlıyız,***
Tekye-i[2690] ***iklîmi lâhûtta bekâ abdâlıyız,***
Baş açık yalın ayak râh-ı fenâ abdâlıyız,
Ref'edip ten cübbesin üryân olan anlar bizi.
Sanmayın zâhid gibi korku ve ümit abdâlıyız,
Geçmişiz andan padişah sohbetine kavuşma abdâlıyız,
İlâhî iklîm Tekkesinde bekâ abdâlıyız,
Baş açık yalın ayak fenâ yolu abdâlıyız,
Ten cübbesini atıp çıplak olan anlar bizi.

Abidler ve zahitler her şeyde Allah Teâlâ'yı görmedikleri için onlardan sıkılmışlardır. Şayet her şeyde O'nu görselerdi hiçbir şeyden sıkılmazlardı.

Mısriyâ[2691] ***şehr-i fenâya uğradı râhım bugün,***

[2687] **Abdal:** t. Safdil, ahmak, bön. Afganistan'da yaşıyan bir Türk kavminin adı, bu kavimden olan kimse. Anadoludaki bazı göçebelerin adı ve bunlardan olan kimse. Derviş, ermiş, kalender. Kendini Allah'a adamış. Ona teslim olmuş, bu yolda çile çekmiş kimse. (Bak : Ebdal)

[2688] **Bezm:** f. Sohbet meclisi. Muhabbet yeri. Yiyip içme, îş u nûş. Meclis

[2689] **Likâ:** kavuşmak; buluşmak, görüşmek; Allah'a ve sevdiklerine kavuşma.

[2690] **Tekye:** f. Zikir veya ders için toplanılan yer. Dervişlerin meskeni ve mâbedi. Yaslanılacak, dayanılacak şey. İtimâd etmek, dayanmak.(İşte Hoca-i Kâinat olan Fahr-i Âlem'in (A.S.M.) kudsi medresesi ve tekkesi olan Suffe'nin demirbaş bir mühim talebesi ve müridi ve kuvve-i hâfızanın ziyadesi için dua-i Nebeviyeye mazhar olan Hz. Ebu Hüreyre; gazve-i Tebük gibi bir mecma-i nâsda vukuunu haber verdiği şu mu'cize-i bereket, manen bir ordu sözü kadar kat'i ve kuvvetli olmak gerektir. M.)

[2691] **Ya:** "Hey, ey!" mânasında nida olarak kullanılır. Arapçada başına geldiği kelimenin i'rabını ötre okutur. "Yâ-Halimu, Yâ-Rahimu" da olduğu gibi. Yâ, terkibli kelimelerin başına gelirse; baştaki kelimeyi "üstün" meftuh okutur. "Yâ Rabbe-l Âlemîn" de olduğu gibi." Yâ" üç şekilde kullanılır:1- Müennes zamiri olur. Kübrâ $ Hüsnâ gibi.2- Harf-i inkâr olur.3- Harf-i

Şems-i rûy-i yâr ile bedr oldu çün mâhım bugün,
Kuluna rahmeyleyip kıldı nazar şâhım bugün,
Lî-maallâh sırrına mahremdir İbrâhim bugün,
Ol sarây-ı vahdete mihmân olan anlar bizi.
Ey Mısri fenâ şehrine uğradı yolum bugün,
Yâr yüzünün güneşi ile dolunay oldu ayım bugün,
Kuluna rahmeyleyip kıldı nazar şâhım bugün,
Lî-maallâh sırrına mahremdir İbrâhim bugün,
O vahdet sarâyında misafir olan anlar bizi.

---

tezkâr olur. Bu hâlde elifle olursa "Harf-i nidâ" dır. Bâzen te'kid için kullanılır: "Yâ Allah, Yâ Rabbi" denildiği gibi. Bazen teessüf, istimdad ve istigase ifade ettiği de olur. "Yâ meded Allah, Yâ Allah!" gibi. Yâ, terdif beyan eder. " Ve yahut" manasına: "Ya gelir ya

193

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Zât-ı Hakk'da mahrem-i irfân olan anlar bizi,
İlm-i sırda bahr-ı bî-pâyân olan anlar bizi.
Bu fenâ gülzârına bülbül olanlar anlamaz,
Vech-i bâkî hüsnüne hayrân olan anlar bizi.
Dünyâ vü ukbâyı ta'mir eylemekten geçmişiz,
Her taraftan yıkılıp vîrân olan anlar bizi.
Biz şol abdalız bıraktık eğnimizden şâlımız,
Varlığından soyunup üryân olan anlar bizi.
Kahr u lûtfü şey'i vâhid bilmeyen çekti azab,
Ol azabdan kurtulup sultân olan anlar bizi.
Zâhidâ ayık dururken anlamazsın sen bizi,
Cür'ayı sâfî içüp mestân olan anlar bizi.
Ârifin her bir sözünü duymaya insân gerek,
Bu cihânda sanmanız hayvân olan anlar bizi.
Ey Niyâzî katremiz deryâya saldık biz bugün,
Katre nice anlasın ummân olan anlar bizi.
Halkı koyup lâ mekân ilinde menzil tutalı,
Mısrıyâ şol canlara canân olan anlar bizi.

Zât-ı Hakk'da mahrem-i[2692] ***irfân olan anlar bizi,***
İlm-i sırda bahr-ı bî-pâyân olan anlar bizi.
Zât-ı Hakk'da irfân mahremi olan anlar bizi,
İlm-i sırda sonsuz derya olan anlar bizi.

[Sultan Veled kaddese'llâhü sırrah'ül azîz Hazretlerinden nakledilmiştir ki:
"Bir gün bir cemaat Seyyid Burhâneddin Hazretlerinden:
"Allah Teâlâ yolunun sonu var mıdır, yok mudur?" diye sordu. O da:
"Yolun sonu var ama menzilin sonu yoktur. Çünkü bu yolda yolculuk iki türlüdür. Biri Allah Teâlâ'ya doğru yolculuk ***(seyr ila'llâh),*** *diğeri de Allah Teâlâ'da* ***(seyr fi'llâh)*** *yolculuktur.* ***Allah Teâlâ****'ya doğru olan yolculuğun sonu vardır. Çünkü bu yolculuk varlıktan ve alçak dünyadan geçmek ve kendinden kurtulmaktır. Bütün bunların bir sonu ve bir hududu vardır. Fakat Allah Teâlâ'ya ulaştıktan sonraki yolculuk,* ***Allah Teâlâ****'nın ilim ve marifeti içinde olur ve onun da sonu yoktur"* buyurdu. Nitekim denilmiştir:
"Ayak izleri denizin kenarına kadar gider, sonra yokluk (Lâ) denizinde kaybolur. Kurak menzillerde (çöllerde) Sâlik'in aştığı mertebeleri bilmesi için, ihtiya-

---

[2692] **Mahrem:**Gizli. Dince ve şer'an müsaade olunmayan. Birisinin hususi hâllerine ait gizli sır. Nikâh düşmeyen, evlenilmesi haram olan yakın akraba. (Baba, dede, anne, nine, erkek ve kızkardeş, amca, dayı, hala ve teyzeler arasında bir neseb yakınlığı, bir ebedî mahremiyet vardır. Bunlar arasında nikâh asla caiz değildir.) Çok samimi ve içli-dışlı olan kimse.

ten köyler, evler ve kervansaraylar vardır. Ucu bucağı olmayan hakikat denizinin dalgalı zamanında ise konakların ne yeri ve ne de tavanı vardır!] [2693]

Bu fenâ gülzârına bülbül olanlar anlamaz,
Vech-i bâkî hüsnüne hayrân olan anlar bizi.
Bu fenâ gülzârına bülbül olanlar anlamaz,
Vech-i bâkî hüsnüne hayrân olan anlar bizi.

Bu fenâ gülzârına bülbül olanlar anlamaz ile Hz. Mûsa aleyhisselâm kademinde olan veliler, ***Vech-i bâkî hüsnüne hayrân olan*** Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin kademinde olan evliyaullâhdır.

Onlar Kur'an ve hadislerin mânalarını ne bilirler? Kur'an-ı Kerim onlara yüz türlü nikab bağlar. Kur'an'da, ***"Ona ancak temiz ve abdestli olanlar el sürebilirler"*** [2694] buyurulmuştur. Ancak bazıları Kur'an-ı Kerim'in o güzel yüzünün duvağını nasıl açarlar? Mütabaat,[2695] yani Sallallâhü aleyhi ve selleme uyma konusunu yorumluyorum. Bilmiyor, kendi kendine söyleniyor, acaba bu mütabaat nedir ki? Mütabaat önünde duruyor, tekrar önüne düşmüştür, ama o bunu göremiyor.

Mûsa aleyhisselâm, nebi idi. Resul mertebesi ile yüce Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem arasındaki farkı sormuyorum. Zahir bilginlerinin aldanmış oldukları o farktan başka bir şeyi, mütabaat sözünü söylüyorum. Şaşırıyor, hatırı nerelere dağılıyor.

Mütabaat[2696] evinin kapısına geldi, ama bilemedi. Mûsa aleyhisselâm, *git su getir*, diye bir dervişin eline bir testi vermişti. Mûsa aleyhisselâm **Mülekat'**a[2697] gitti, ama mütabaatı göremedi. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem mütabaatı tanıdı. O dervişi görünce iltifata lâyık buldu, ona uygun sözler söyledi:

Açlık çekiyor musun?
Safa buluyor musun? [2698]

Dünyâ vü ukbâyı ta'mir eylemekten geçmişiz,
Her taraftan yıkılıp vîrân olan anlar bizi.
Dünyâ ve ahireti tamir eylemekten vaz geçmişiz,
Her taraftan yıkılıp harab olan anlar bizi.

Biz şol abdalız bıraktık eğnimizden şâlımız,
Varlığından soyunup üryân olan anlar bizi.

[2693] (KARABULUT, 1984), s. 54; bkz: Sultan Veled, İbtldâ-nâme s. 295; Eflâkî 1/67-68.
[2694] Vakıa, 79
[2695] **Mutabaat:** Karşılıklı anlaşma. Uyma tâbi olma. Bir şeye uyup muvafakat etme.
[2696] Allah Teâlâ
[2697] **Mülakat:** Kavuşma. Buluşma. Birleşme. Resmi görüşme. Yüz yüze olma.
[2698] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.268), s.358

Biz şu abdalız ki yakamızdan bıraktık şâlımız,
Varlığından soyunup çıplak olan anlar bizi.

Kahr u lûtfü şey'i vâhid bilmeyen çekti azab,
Ol azabdan kurtulup sultân olan anlar bizi.
Kahr ve lûtfü tek şey bilmeyen çekti azab,
Ol azabdan kurtulup sultân olan anlar bizi.

Abdulkadir Geylânî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz buyurdu ki;

"Allah Teâlâ'nın veli kulları, diğer insanlara nispetle sağır ve kördürler; kalpleri Allah Teâlâ'ya yakınlık peydâ edince başkasının sözünü duymaz ve görmez olurlar. Yakınlık onları mest-u hayran eder, ilâhî heybet onları kendilerinden geçirir. Muhabbet onları mahbuplarının yani Allah Teâlâ´nın huzuruna bağlar. Artık onlar ***Celâl sıfatıyla Cemal sıfatının tecellileri arasında bir mevkidedirler***, ***ne sağa, ne de sola meyletmezler***. Ayrıca Onların ötesi olmayan bir yönleri de vardır. İnsanlar, cinler, melekler ve diğer yaratıklar onlara hizmet eder. İlim ve hikmet onların susuzluğunu giderir. Onlar Allah Teâlâ'nın fazl-ü kereminden yerler, dostluk şerbetinden içerler. Halkın sözü onları meşgul etmez.

Onlar bir vadide, halk da ayrı bir vadidedir.

Halka, Allah Teâlâ'nın emrettiğini emrederler rasüllere vekâleten, halkı Allah Teâlâ'nın men ettiği şeylerden men ederler.

Hakikat de nebilerin vârisleri bunlardır."

"Allah Teâlâ'nın hayırlı kulları, O'nun huzurunda edep makamındadırlar. Hakk'tan açık bir izin olmadıkça hareket etmezler, bir adım bile atmazlar. Kalplerine açık bir müsaade ilhamı vaki olmadıkça mubah şeylerden yemezler, giymezler, nikâh yapmazlar ve hiçbir sebepte tasarrufta bulunmazlar. Onlar Hakk ile beraberdirler; kalpleri ve gözleri evirip çeviren yegâne mutasarrıf ile kaimdirler. Rabb´lerine şu dünyada kalpleriyle, ahirette cisimleriyle kavuşmadıkça hiçbir kararları olmaz. Yani Allah Teâlâ'ya kavuşmadıkları müddetçe gönül rahatlığına erişemezler."[2699]

Zâhid â[2700] ***ayık dururken anlamazsın sen bizi,***
Cür'ayı sâfî içüp mestân olan anlar bizi.
Ey Zâhid ayık dururken anlamazsın sen bizi,
Sâfî bir yudum içip sarhoş olan anlar bizi.

Ârifin her bir sözünü duymaya insân gerek,
Bu cihânda sanmanız hayvân olan anlar bizi.
Ârifin her bir sözünü duymaya insân gerek,

[2699] (ALTUNTAŞ, 2005), s. 80

[2700] Â: Nida edatı olup, kelimenin sonuna gelir "ey" mânası verir. Aynı veya farklı iki kelime arasına gelirse, sözün mânasını kuvvetlendirir. "rengârenk, lebaleb" gibi.

Bu cihânda sanmayın hayvân olan anlar bizi.

Ey Niyâzî katremiz deryâya saldık biz bugün,
Katre nice anlasın ummân olan anlar bizi.
Ey Niyâzî katremiz deryâya saldık biz bugün,
Katre nice anlasın derya olan anlar bizi.

Halkı koyup lâ mekân ilinde menzil tutalı,
Mısrıyâ şol canlara canân olan anlar bizi.
Halkı koyup mekânsızlık yurdunda durak tutalı,
Ey Mısrı şol canlara canân olan anlar bizi.

194

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ben sanırdım âlem içre bana hiç yâr kalmadı,
Ben beni terk eylerim bildim ki ağyâr kalmadı.
Cümle eşyâda görürdüm hâr var gülzâr yok,
Hep gülistân oldu âlem şimdi hiç hâr kalmadı.
Gece gündüz zâr u efgân eyleyüb inlerdi dil,
Bilmezem n'oldu kesildi âh ile zâr kalmadı.
Gitti kesret, geldi vahdet oldu halvet dost ile
Hep Hakk oldu cümle âlem çarşı pâzar kalmadı.
Dîn diyânet âdet ü şöhret kamu vardı yele,
Ey Niyâzî n'oldu sende kayd-ı dindâr kalmadı.

Benlik zahiri ölçüye göredir. Hakikat ölçüsünde benlik, ikilik doğurur. Çünkü bir sen, bir ben olur. Bu hususta zevkleri şöyle sıralamak icab eder. Şeriatta sen sensin, ben benimki, bu zahiri zevktir.

Tarikatda ne sensin, ne ben benim. Bu da yokluk zevkidir.

Hakikâtta ise, hem sen benim, hem ben sensin. Bu ise birlik olan vahdeti vücud zevkidir.

İlk zevkde, zevki sahibi öyle zan eder ki, kendisine hiçbir yâr bulunmaz. İkinci zevkte her şeyin yokluğuna vakıf olur. Üçüncü ve hakiki zevk de ise, ağyar diye bir şey kalmadığı gibi her taraf o olur. Başkasının iyi ve kötü gördüğü her varlık iyidir. Bütün mükevvenatta halkı fena görüp fenâfi'llah olduktan sonra fenâ fi'ş-şeyh olmuş olur. Fenâ fi's sıfat olduktan sonra fenâfi'r-resul olmuş olur. Fenâ fi'l-vücut olduktan sonra fenâ fi'z-zat olmuş olur ki bu suretle her hususda kendini Hakk'da ifna eder. Her nereye bakarsa baksın Hakk'ı zevk ve şuhud eder. Bu zevki yaşayan kimse için kesret kalkar. Buraya kadar gece gündüz bunun işi ah ve figandır. Bundan sonra makamların muktezası bazı makam feyiz verir.

<u>Ben sanırdım âlem içre bana hiç yâr kalmadı,</u>
<u>Ben beni terk eylerim bildim ki ağyâr kalmadı.</u>
Ben sanırdım âlem içre bana hiç yâr kalmadı,
Ben beni terk eylerim bildim ki başkaları kalmadı

Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîz seyri sülûklerinin başlangıcında âlemde kendileri için hiçbir yâr-ı sâdık kalmadığını hepsinin masiva olduğundan kendinden başka olduğunu zannederlerdi. Sonunda tevhid makamlarından tevhid deryasına gelip gark olduklarında ***"Senin vücudun bir günahtır ki; ona başka günah kıyas edilmez"*** hadîs-i şerifi gereğince büyük günah olan vücudunu tevhîd denizinde kaybederek kendinde bir varlığın kalmadığını gördü. Nazarlarında cümle âlem Hakk oldu. Gördüler ki; ağyar kalmayıp hepsi Allah Teâlâ oldu. Âlem-i hakikat yüz

gösterdi. Böylece makâm-ı cem'den "Heme ost (ben O'yum)" nağmesi can kulağına erişti. Zîrâ fark ehli nazarında ağyar olan makâm-ı cem erbabı nazarında Hakk'dır. Lâ-mevcûde illallah sırrını müşahede edip "***O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır...***" [2701] yüzünden âşinâ olmuşlardır. Nazarlarında mâsivâ yok olan, bulunmayan, iflas etmiş, perişan olmuş ve Hakk'ın kendisi kalmıştır. Ehlullâh her ne görürlerse yâr görüp ağyar görmezler.

[Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmi demiştir ki :

"Birbirleriyle tanışıp sevişen kişilerin birbirlerinden bir takım umdukları vardır. Ona ne kadar vefâ göstersen az görür, ona razı olmaz, ***"ben bu kadar mı umuyordum, daha fazlasını ummaktaydım"*** der. Fakat yabancının diğer bir yabancıdan ümidi yoktur, yarı buçuk bir hürmet görse sevinir, onun sevinci de insanda görülür. Nitekim öbürünün teşekkür etmeyişi de insana tesir eder. Zira Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem;

"Yabancılarla otur, düş-kalk da güzel ve hoş bir ahlâka sahip ol!" *diye tavsiyede bulunmasının hikmeti belki de budur, yani onların hoş huyları sana tesir eder, Tazeleşip yeşerirsin. Seni ne yana eğseler eğilirsin, kırılmazsın; seni örüp zenbil yapsalar örülürsün, kuru ağaç gibi kırılmazsın"* demek istemiştir.][2702]

Cümle eşyâda görürdüm hâr[2703] ***var gülzâr yok,***
Hep gülistân oldu âlem şimdi hiç hâr kalmadı.
Cümle eşyâda görürdüm dikenlik var gül bahçesi yok,
Hep gülistân oldu âlem şimdi hiç dikenlik kalmadı.

Birinci beytin değişik şekilde ifadesidir. Fark erbabı nazarında hep hâr olup gülzâr yoktur. Cem erbabı nazarında cümlesi gülzâr olup hâr yoktur. Nitekim aynaya bakan kimsenin nazarı aynaya düşerse onda görünen sureti görmez ve suretine baktıkça da aynayı görmez. ***"..derhal biz senin perdeni kaldırdık. Bugün artık gözün keskindir."*** [2704] Bu makam cem makamından daha yüksek bir makam olan cem'u'l-cem'dir. Bu makamda olanlar çokluğu vahdeti, vahdette çokluğu müşahede ederler.

Meselâ insan cümle mahlûkattan âlîdir. Çünkü insan bütün olgunlukları kendisinde toplamıştır. Amma bir kuş uçmak yönünden insandan âlîdir. Çünkü kuş uçar insan uçamaz. Bir karıncada bir kemâl olur ki olgun insanda bulunmaz. İmdi bu ulüvv (yücelik) bütün eşyaya bulaşmıştır. Şöyle ki hiçbir şey yoktur ki onda bundan bir hisse olmaya. O şeyin vücuda gelmesine sebep o olgunluktur. Hakkın o yüzden bilinmesi o kemâl iledir. Arifler her şeyde o kemâli arayıp bul-

---

[2701] Kasas, 88
[2702] (KARABULUT, 1984), s. 39
[2703] **Har: Diken.** f. Hor, hakir, âdi. Aşağı. (Dinsiz, imansız ve din düşmanı ahlaksızların ve sefihlerin vasıfları
[2704] Kâf, 22

duklarındandır ki bir şeye hakaret nazarı ile bakmazlar.[2705]

Gece gündüz zâr u efgân eyleyüb inlerdi dil,
Bilmezem n'oldu kesildi âh ile zâr kalmadı.
Gece gündüz ağlayıp efgân eyleyip inlerdi gönül,
Bilmiyorum n'oldu kesildi âh ile zâr kalmadı.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîz gece ve gündüz Hakk'a vasıl olmak ve çokluktan vahdete vasıl olmak için ağlayıp efgân edip inlemek ve daima zikre meşgul olmak gerektiğini açıklıyor. Kendisisinde bu hal ile Allah Teâlâ mevcûd ve mâsivâ yok olup gönle vuslat sevinci ile âh ve zardan hiç eser kalmadığını, niyetin hâsıl olduğu ve zâkir ile zikredilenle bir olduğunu haber veriyor.

Bazı makâm kabız verir (insanı tasarrufu altına alır), bazı makâm da bast verir (her şey açıklığa kavuşur). Cem makâmı kabız verir, çünkü kesret gizlidir. Hazret-ül cem'e geçince açılır, çünkü bast makâmıdır. Bu makamda kesret zâhirdir.

Gitti kesret, geldi vahdet oldu halvet dost ile
Hep Hakk oldu cümle âlem çarşı pâzar kalmadı.
Gitti kesret, geldi vahdet oldu halvet dost ile
Hep Allah Teâlâ oldu cümle âlem çarşı pâzar kalmadı.

Gitti kesret, yani kesret bâtın oldu. Geldi vahdet, yani vahdet zâhir oldu ki, cem makâmında kesret bâtın, vâhdet ise zâhirdir. Dost ile halvet cem makâmında olur. Halvetiyye tarîkatında "Halvetî" denilmesinin sebebi bundan dolayıdır ki, halvet severlerdi, yani Hakk ile olurlar, halk ile olmazlardı demektir.

Dîn diyânet âdet ü şöhret kamu vardı yele,
Ey Niyâzî n'oldu sende kayd-ı[2706] ***dindâr kalmadı.***
Din ve din işleri âdet ü şöhret hepsi vardı havaya uçtu,
Ey Niyâzî n'oldu sende dindârlık kelepçesi kalmadı.

[Seyyid Burhâneddin kaddese'llâhü sırrah'ül azîz Maarif kitabında dedi ki;

Müslümanlık uzak, çok uzak düşmüştür. Biz de bunların sandığı gibi müslümanlığı renkten, kokudan ibaret mi sandık?

Zâten bu topluluk bizden hoşlanmaz, çünkü aramızda cins birliği yok. "Cinsinden olmayana bakmak gönlü kör eder" demişlerdir. Cinsimden olmayanı görmek, bana her an bir ölümdür. Ama falan kimse tertemizdir, onda hiç bir kötülük yoktur, haset etmez, kin gütmez, kimseyi incitmez bu da olur. Olur, ama çoğu kez onbin kişinin içinde bu çeşit bir kişi bile çıkmaz. Nefs-i emmâreye aykırı davrandın mı, Allah Teâlâ seninle, adam denmesi için kırk

[2705] (Niyâzî-i Mısrî, 2003), s. 88
[2706] **Kayd:** Kelepçe, bağ. Bağlamak. Bir şeyi bir yere yazmak. Deftere geçirmek. Sınırlamak. Şart

gün bir evde kapanması mı gerek? Ama Muhammed (Sallallâhü Aleyhi ve Sellem)'in dini ile (İslamlıkla) bunun ne ilgisi vardır?.] [2707]

[Seyyid Burhâneddin Tirmizi kaddese'llâhü sırrah'ül azîz Muhammed Süresinin tefsirinde dedi ki;

"Her kim ***"Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed de*** **Allah*'ın Rasûlüdür"*** *sözünü, yani kelime-i tevhidi, küçüklüğünden beri âdet edinip söylerse o kimse ahmaktır, çocuklukta kalıp gitmiştir. Eğer dünyanın iyisine kötüsüne şaşar da söylerse, perde arkasında kalmıştır ve gerçeklerden haberi bile yoktur. Her kim bu tertemiz sözü, özü temiz olarak söylemezse, temiz suyu pislikle karıştırıp sanki o su ile de boy abdesti almıştır. Nitekim* ***"Senin yüzünden bulanıp kirlenen su, güzel bir su dahi olsa bir işe yaramaz"*** *denilmiştir.*

Vesveselerin karışması, **Allah Teâlâ***'nın buyruğunu bozmasaydı, kıbleye yönelenler yetmişiki fırkaya ayrılırlar mıydı? Hepsi de Kur'ân-ı Kerim'den delil getirirler, fakat kendi kötü emellerini ve dileklerini Kur'ân-ı Kerim'e katmağa çalışmışlardır, hani toprakla bulandırılan su gibi, böyle bir suda bir şey göremezsin, görsen bile tam bir şey göremezsin. Şimdi temiz sözü (kelime-i tevhidi) öz temizliği ile can ü gönülden ve gerçek olarak söyleyen kimse, temiz bir testi ile tertemiz olan bir ırmaktan su alıp, bu su ile boy abdesti alarak namaz kılan ve dua eden kişiye benzer. Böyle tertemiz bir taharet ve can ü gönülden yapılan bir ibadete ve duaya karşılık olarak da Allah Teâlâ:*

"Ey Kulum iste! Bütün isteklerin kabul olunmuştur" *buyurur. Her kim de, Cenâb-ı Allah'ın* ***"buyur kulum"*** *emrindeki yüceliğe erer ve bu emre can kesilirse; O kimseye, mektup üzerine mektup, davet üzerine davet gelir.*] [2708]

[Genel Anlamıyla Din[2709]

Din olgusunun insanlık târihinin çok gerilerine gittiği, onun insan hayâtı ile birlikte başladığı noktasında bilginler hem-fikir görünmelerine karsın, dinin târifi noktasında tam bir çesitlilik hâkimdir. Kitaplarda onun yüzlerce, hattâ binlerce târifini bulmak mümkündür. Zîrâ hemen hemen herkesin kendine mahsus bir "din" târifi vardır. Bu açıdan tanımı en zor kavramların başına dini koymakta bir sakınca yoktur.

Târiflerin çokluğu dinin alanının genişliğinden kaynaklanmaktadır. Herkes din olgusunu belli bir noktasından yakalamakta ve ona göre târif etmektedir. Bu yüzden de çok sayıda târif ortaya çıkmaktadır. Ancak, her dinî kültürün din kavramını ifâde etmek için seçtiği kelimelere âit anlamların ortak noktasının **"yol, inanç, âdet, bağ, kulluk"** olduğunu söylemek mümkündür. Bütün bu kelimelerin, kökleri insanın iç hayâtında bulunan ve çesitli davranış biçimleriyle tezâhür eden köklü ve evrensel bir fenomeni ifâde etmeyi amaçladığını görürüz. Batılı araştırmacılar dini, genellikle, târihî, kültürel ve sosyolojik şartların oluşturduğu târihî bir olgu olarak kabul ederler. Bunun yanında ferdî boyuttan

[2707] (KARABULUT, 1984), s. 70
[2708] (KARABULUT, 1984), s. 72
[2709] (GÜRER, 2002)

yaklaşarak onu târif etmeye çalışanlar da vardır. Meselâ, ünlü yazar Tolstoy; ***"Hakîkî din, insan ile onu kuşatan sonsuz hayat arasında ilişkinin kurulmasıdır ve insanın hayâtını bu sonsuzlukla birleştirerek, ona hareketlerinde yol göstermektir"*** [2710] diyerek, dinin hem dünyevî, hem de öldükten sonraki hayâttaki yerine işâret eder. Bunun yanında son devir Dinler Târihi araştırmacılarından Chevalier dini; ***"insanla Yüce kudret arasında yaşanmış, düşünülmüş bir ilişkiler sistemi"*** [2711] şeklinde târif ederek, dikkati insan-yaratıcı ilişkisine çeker.

İslâm âlimlerinin din târiflerinde ise Kur'ân-ı Kerîm ve hadîslerin esas alındığı hemen göze çarpar. Tâbiri câizse, İslâm âlimlerinin din târiflerinin "vahyî" olduğunu, başka bir deyişle biraz daha "resmî" olduğunu söyleyebiliriz. Ünlü İslâm bilgini Seyyid Şerîf el-Cürcânî ise meşhur eseri *Tâ'rîfât*'ında, din kelimesinin Allah Teâlâ'ya, millet kelimesinin peygambere ve mezhep kelimesinin de müçtehide nisbet edildiğini hatırlattıktan sonra, dini; ***"akıl sâhiplerini peygamberlerin getirdiklerini kabûle çağıran ilâhî bir kânun"***[2712] şeklinde târif eder. Aslında üzerinde durulması gereken husus, dinin târifinden ziyâde muhtevâsı olmalıdır. Çünkü bir fenomeni, vâkıayı din yapan onun unsurlarıdır. Dolayısıyla Din Bilimleri araştırmacılarına göre, bir olguyu "din" yapan hususlar arasında şunlar sıralanabilir:

1-İnsanüstü yüce varlıklara inanma,

2-Kutsal kabul edilen maddî ve mânevi unsurlar,

3-İbâdet, âyin ve törenler,

4-İlâhî bir kaynağa dayandırılan kutsal kitaplar/metinler, şifâhî gelenekler, ahlâkî kânunlar,

5-Kutsal varlıklarla ilgili duygular (sevgi, korku, güven, günahkârlık, sevap kazanma v.b.),

6-İnsanüstü ile irtibat (vahiy, ilham, peygamber, dua, keşf, kerâmet, v.b.).

Bugün yeryüzündeki dinlere baktığımızda bu unsurları üç ana başlık altında toplamak da mümkündür:

1-İnanç esasları (îtikat),

2- İbâdet ve muâmelât (amel),

3-Ahlâk.

Elmalılı, bunlara sırasıyla; îtikâdiyât, ameliyât ve vicdâniyât, der.[2713] Hemen hemen, yeryüzündeki bütün dinler bu üç unsuru bünyesinde ihtivâ eder. Şu da var ki, bir dinin ortodoks (tam, doğru, sağlam) olabilmesi için, evvelâ, tamâmen yeterli ve münâsip bir "mutlak" ögretisini (doktrin) temel almalıdır. İkinci olarak, bu öğretiye denk olan ve hem kavram, hem de gerçeklik olarak kendinde kutsallığı barındıran bir mâneviyâta teorik ve pratik yönlerden sâhip olmalı-

[2710] Tolstoy, Leo Nikolayeviç, *Din Nedir?* trc.: Murat Çiftkaya, _stanbul, 1993, s. 98.

[2711] Chevalier, Jean, "*Din Fenomeni*" trc.: Mehmet Aydın, (*Din Fenomeni* içerisinde), Konya, 1993, s. 21.

[2712] El-Cürcânî, es-Seyyid es-Serîf, *et-Ta'rîfât,* tah.: Abdülmün'ım el-Hıfenî, Kâhire, ts., s. 117-118.

[2713] Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili,* İstanbul, 1982, VI/XII.

dır.[2714]

İslâm Dininde dînî hayat üç aşamalı olarak belirlenmiş ve bu durum Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin lisânıyla ***"İslâm-îmân-ihsân"*** üçlüsüyle[2715] açıklanmıştır.

Din kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de doksan iki yerde geçer ve başlıca; zül, yönetme/yönetilme, itâat, hüküm, tapınma (ibâdet), tevhîd, İslâm (teslîmiyet), şerîat, hudûd, âdet, cezâ, hesap, millet gibi anlamlara gelir. Anlam birliğinden hareket eden müslüman müellifler ise bunları dört grup altında toplamışlardır:

1-Cezâ, mükâfât, hüküm, hesap,
2-Üstün gelme, hâkim olma, zelil kılma, zorlama,
3-İtâat, teslîmiyet, hizmet, ibâdet,
4-Âdet, yol, kânun, şerîat, millet, mezhep.

(Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin görüşleri vahdet-i vücud sistemi içerisinde olduğu için Muhyiddin ibn'ül Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin din kelimesine verdiği manalar ile açıklık getirmek uygun olmuştur.)

İbn'ül Arâbi din kelimesine **sözlük** açısından dört anlam yüklemektedir:
1-Cezâ (karşılık verme),
2-İnkıyâd (bağlılık, itâat),
3-Âdet (gelenek, geri dönme),
4-Din, cehâletin zıddıdır.

İbn'ül Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz dini **ıstılâhî** anlamda iki kısma ayırır:
1-Allah katındaki din,
2-Halk katındaki din.

1-**Allah katındaki din**: İbn Arabî, dinin bu anlamında da yukarıda geçen ***"Allah katında din İslâm'dır"*** [2716] âyetini delil getirir. Ona göre gerçek din, ya da başka bir ifâdeyle, dinin gerçeği Allah Teâlâ katındaki bu dindir. Bu, Allah Teâlâ'nın seçtiği, kendisine en yüksek rütbeyi verdiği ve şerîat olarak belirleyerek,

---

[2714] Schuon, Frithjof, İ*slâm ve Ezelî Hikmet,* trc.: Sehâbeddin Yalçın, _stanbul, 1998, s. 25.

[2715] Meşhur "Cibrîl Hadîsi"ni kasdediyoruz. Buna göre, bir defâsında Cebrâîl aleyhisselâm Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin meclisine gelerek ümmeti bilgilendirmek maksadıyla üç soru sordu:

"Yâ Rasûlallah, İslâm nedir?" Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem

"İslâm beş şey üzerine kurulmuştur: Allah Teâlâ'yı şehâdet etmek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek ve hacca gitmek."

"Yâ Rasûlullah, îmân nedir?"

"İmân Allah Teâlâ'ya, âhirete, meleklere, kitaplara, rasüllere ve kadere inanmaktır."

"Yâ Rasûlallah, ihsân nedir?"

"İhsan Allah Teâlâ'yı görüyormuşsun gibi ona kulluk etmendir. Zîrâ her ne kadar sen onu görmesen de o seni görmektedir." (Buhârî, Îmân/37, Lokmân Sûresi Tefsîri/2; Müslim, Îmân/5, 7.)

[2716] Âl-i İmrân, 19

rasüller vâsıtasıyla insanlara ilettiği dindir. Allah Teâlâ katındaki bu ilâhî şerîat aslında tektir, tek dindir. Fakat her rasülün zamânına göre değişik sûretlerde zuhur etmiştir. Dolayısıyla şerîatlerin tamâmı tek olan ilâhî şerîatin sûretlerinden başka bir şey değildir. Hz. Âdem aleyhisselâm ile başlayan bu zuhur, Hâtemü'l-enbiyâ ile tamamlanmış ve son bulmuştur. Yâni, Hakk'ın bütün nebilere ve onların da ümmetlerine bildirdikleri din, İslâm dinidir ki, bu dinin özü teslîmiyettir, inkıyâddır. Teslîmiyet ve inkıyâd ise bâtınî olarak düşüncede, zâhirî olarak da fiillerde ortaya çıkar. Şu da var ki, bu ilâhî şerîatin farklı şekillerde zuhûrunda, o şerîatin hitap ettiği toplumun seviyesi en önemli rolü oynamıştır. Zira dinin çoğu halkın anlayışına, seviyesine göre gelmiştir.[2717] Bu din için **"Allah Teâlâ'nın dini" "hâlis din" "Nebî'nin dini"** gibi isimler de veren İbn'ül Arabî'nin bu ilâhî din, yâni Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem tarafından son kez tebliğ edilen İslâm hakkındaki, yukarıdaki genellemenin yanında, uygulamaya dönük, teferruâtta kalan düşüncelerine de *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'de rastlanılır. Her şeyden önce **"din"** kemâle ermiştir. Ona herhangi bir şey ilâve etmek doğru olmadığı gibi, ondan bir şey eksiltmekte doğru degildir.[2718]

İşte bu noktada İbn Arabî'nin mukallit âlimlerden bir hayli serzenişte bulunduğu dikkati çeker. Allah Teâlâ, müslüman mükellefin üzerinden zorluğu kaldırmış ve ona gücünün yettiği kadarıyla takvâ sâhibi olmasını buyurmuştur. Mukallit âlimler ve zamâne fakîhleri dinde, insanlar için oldukça zorlaştırıcı yorumlarda bulunmuşlar ve hükümler vermişlerdir. Bu ise dine bir şeyler ilâve etmekten başka bir şey değildir.

Allah Teâlâ'nın dininde bir başka dikkat edilmesi gereken husus da, onu yorumlamada, onu anlamaya çalışmada şahsî görüşten, düşünceden ziyâde, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin uygulamasının esas alınmasıdır. Zîrâ şerîatte asıl olan Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin uygulamasıdır.

Başka bir ifâdeyle dinde re'y (şahsî görüş) değil, nakil esastır. Hz. Ali kerreme'llâhü veche nin ifâdesiyle:

"Din re'y ile olsaydı, meshin altını meshetmek, üstüne nazaran daha mantıklı olurdu." [2719]

Hâlbuki Rasûlullâh meshin üst tarafını meshetmiştir.

Dini yaşamada en önemli unsur ihlâstır. İhlâs ise niyet ile ilgilidir. Kul, yapacağı dinî faaliyetlerde her şeyden önce sağlam ve tertemiz bir niyete, ihlâsa, samîmiyete sâhip olmalıdır. Bu dinin temelidir. Bu temele her dindâr sâhip olamaz. Çünkü "hâlis, sırf Allah için olan din"i ancak, ***"Müftüler sana fetva verseler de, sen kalbine sor"*** [2720] hadîs-i şerîfinin sırrına vâkıf olabilen, murâkabe

---

[2717] İbn'ül Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye,* (tahkik), II/95.

[2718] İbn'ül Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* (tahkik), V/419.

[2719] Ebû Dâvûd, Tahâret/63.

[2720] Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem kendisine salih amellerin ve şerrin aslı olan iyilik ve kötülüğü soran birisine bu cevabı verir;

Heysemi ricalinin sika olduğunu söylemiştir. Bkz. Heysemi. I/175. 176: İbn. Hanbel, IV/194;

makâmına ulaşmış kimseler yaşayabilir. Bu kişilerin kaynağı, onlara Hakk tarafından gelen "nûr-ı mahz"dır. Kaldı ki, her dinde iyi veyâ kötü bir müşâreket, yâni kul ile Rabbi arasında bir ilişki sözkonusudur. ***"Hâlis din Allah içindir"*** sözü ise sâdece ve sâdece memduh bir ilişkiyi ifâde eder. [2721] İnsan, Rabbi ile bu ortaklığını iyi yönde geliştirmeli ve kazançlı çıkmaya çalışmalıdır. Aksi halde bu ortaklıktan zararlı da çıkabilir. Hâlis din, ancak kul Rabbi ile ilişkisini güzel bir seviyede tutabildiği zaman gerçekleşir.

2-**Halk katındaki din**: Aslında bu din değildir; herhangi bir rasül vâsıtasıyla bildirilmediği halde, fetret (nebi olmadığı) devirlerinde halkın kendi kendine ortaya koyduğu, hâlis niyetlerle yerine getirmeye çalıştığı ve ilâhî şerîate de

Uygun olan, ters düşmeyen örfî uygulamalardan oluşan ibâdet ve inanç şekilleridir. İbn'ül Arabî bunlara "hikmetli nâmûslar" (En'nevâmîsü'l Hikemiyye)[2722] adını verir ve ilâhî hükümlere uygun olduğu müddetçe Allah Teâlâ'nın bunlara kendi katındaki şerîat gibi îtibar edeceğini, onları makbul sayacağını söyler.[2723]

Dinin Bâtın Anlamı

İbn'ül Arabî'ye göre yukarıda din hakkında söylenenlerin tamâmı konunun zâhirî lisanla ifâdesidir. Oysa dinin bir de bâtınî anlamı, **"sırr"**ı vardır. O, din kavramının yukarıdaki anlamlarından hareketle mes'eleyi "varlık/vücûd"a getirir. Zîrâ ona göre her mes'elenin temelinde ve çözümünde vücûdu anlamak esastır. Onu anlamadan hiçbir şeyi anlamak mümkün görünmemektedir. Hakîkati bulmaya çalışan bir düşünür, bütün fenomenlere bu açıdan yaklaşmak ve varlığa küllî bir bakışla bakmak zorundadır. Dinin bâtınî anlamını o şu cümleleriyle ifâde eder:

"O (dinin cezâ ve karşılık anlamı) Hakk'ın vücûdunun aynasında bir tecellîdir. Hak'tan mümkün varlıklar üzerine dönen (yansımalar, tecellîler) ancak o mümkünlerin kendi zâtlarından Hakk'a kendi hallerinde verdikleri (bilgilerdir). Onların her hallerinde bir sûreti vardır. Sûretler ise hallerinin değişikliğine göre değişir. Dolayısıyla tecellî de hâle göre değişir. Kulda meydâna gelen eser/te'sir de olup bitene göre farklılık gösterir. Ona "hayır"ı veren ondan (nefsinden) başkası olmadığı gibi, ona hayırın zıddını veren de ondan başkası değildir. Bilakis, kendisini nîmetlendiren de, kendisine azap eden de odur. Bu sebeple, insan kötüleyecekse de kendi nefsini kötülemeli; övecekse de kendi nefsini övmelidir. Onları bilmesinde ***"Allah Teâlâ için yeterli huccet mevcuttur."*** [2724] Zîrâ ***ilim mâlûma tâbidir.***"[2725]

Ebu Nuaym. Hilye. VIII/172

[2721] İbn'ül Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* (tahkik), IV/80.

[2722] Bu ibâreyi Dâvûd-ı Kayserî **"hikmet ve mârifet gerektiren şer'î kurallar"** seklinde açıklar. (Kayserî, a.g.e., I/443.

[2723] İbn'ül Arabî, *Fusûsu'l-hikem,* s. 94-95.

[2724] En'âm, 149.

[2725] İbn'ül Arabî, *Fusûsu'l-hikem*, s. 96.

Bu cümleler ile din arasındaki alâkayı tesbit ilk bakışta zor görünebilir. Oysa dinin cezâ ve karşılık anlamı ile Hakk'ın sıfatlarından birisi olan ***"Deyyân"*** sıfatı arasında yakın ilişki vardır. Aynı zamanda "Deyyân" sıfatı kul için de ***"mütedeyyin, dindar"*** anlamında kullanılması mümkün olan bir sıfattır. Şöyle ki: Hakk, isimleriyle a'yân-ı sâbite [2726] aynalarında zuhur eder. Buna göre bunlar birbirlerinin aynasıdır. Cezâ ise Hakk'ın tecellîsinden ibârettir. Hakk'ın kulu inkıyâd ile mükellef kılması ve onun amellerine karşılık vermesi, kulun a'yânının gereğidir. Hakk onlara a'yânlarına göre teklifte bulunur ve hallerine göre de onlara cezâ (karşılık) verir. Mümkün varlıklara Hakk'tan dönen, tecellî eden şey, ancak onların zâtlarının hallerinin gerektirdiğidir. Haller ise sûretleri gibi muhteliftir. Dolayısıyla, ilâhî tecellîler de, tecellî edilen varlığın hallerine göre muhtelif olur. İşte, Allah Teâlâ varlıkları oldukları gibi bilir ve onlara gerektiği şekilde tecellî eder. O halde kulun amelleri için Hakk'tan aldığı karşılık, ayn-ı sâbitesinin Hakk'ın vücûdunun aynasında, ***"Deyyân"*** isminden zâhir olan bir tecellîdir. Bunu şu şekilde de örneklendirebiliriz:

Meselâ, mütedeyyin bir kula Hakk'ın inkıyâdı, onun, yaratılışına uygun olarak Hakk'tan talep ettiği "Deyyân" isminin ona tecellisinden başka bir şey değildir. Yâni, mütedeyyin kulun a'yân-ı sâbitesinde mütedeyyinlik vardır. O, bu isti'dâd-ı ezelîsi mûcebince Hakk'tan dindar olmayı talep eder. Hakk da, bu talebini onun a'yân-ı sâbitesinden bilir ve o kula ***"Deyyân"*** ismi ile tecellî eder. Mütedeyyin kul bu tecellînin geregi olarak, güzel amellerde bulunur. Sonuçta, Hakk o kula amellerinin karşılığını güzel bir şekilde verir, güzel bir şekilde ona tecellî eder.[2727]

Bütün bunlar ise Hakk'ın, ilm-i ezelîsi ile mümkünler hakkındaki bilgisini onlardan, varlıklardan alması demektir. Başka bir deyişle, Hakk'ın varlıklar hakkındaki bilgisi, varlıkların, a'yân-ı sâbitelerinin hallerinden Hakk'a verdikleri bilgiye dayanır. Onlar, Hakk'ın vücûdunun aynasında o bilgilerle tecellî eder. Hakk dahi, onlara yine onlardan aldığı bilginin gereğince tecellî ettiği için, o varlıklar bu defa Hakk'ın tecelîgâhı, Hakk'ın aynası olurlar. Burada âdetâ, biri Hakk'a, diğeri de varlıklara (halk) âit olmak üzere iki vücuttan (varlık) bahsediliyormuş intibâı uyanabilir. Oysa bu vahdet-i vücûda ters bir durumdur. Zîrâ Hakk'ın vücûdundan başka bir vücut kabul etmek, bu düşünceye göre şirktir. Aslında yukarıdaki ifâdelerde de "iki varlık" sözkonusu değildir. Bu da, bu mes'elede bâtın lisânıyla ifâde edilmesi gereken "ikinci bir sır"dır. Bu ikinci sırrı İbn'ül Arabî, mümkünlerin asıllarının yokluk olduğunu belirterek açıklar. Ona göre, ***"mümkün varlıkların üzerinde sâbit olduğu asılları âdemden (yokluk) ibârettir. Hakk'ın vücûdundan (varlığından) başka bir vücûd yoktur. Mümkün***

[2726] Ayn-ı sâbite tâbiri kaynak, öz anlamına gelen "ayn" ile "sâbit" kelimelerinden mürekkep olup ilk defa İbn'ül Arabî tarafından kullanılmıştır. Vahdet-i vücûd erbâbına göre varlık "zuhûr(ortaya çıkıs) nazariyesi" ile îzah edilir. Zuhûr nazariyesine göre âlem çesitli mertebelerden geçerek var olmuştur.

[2727] Konuk, A. Avni, *Fusûsu'l-hikem Tercüme ve Serhi,* haz.: Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, İstanbul, 1989-1992. II/186.

varlıkların nefislerinde/benliklerinde ve "ayn"larında (ayn-ı sâbitelerinde) sâhip oldukları hallerin sûretlerine bürünen Hak'tır. Şu halde, zevk alanın da, acı duyanın da kim ve hallerden her bir hâli tâkip edenin ne olduğunu anlamış oldun. Ukûbet ve ıkâb denmesinin sebebi budur. Bu hayırda da şerde de geçerlidir. Şu kadar var ki, gelenekte hayır işlerde sevap, şer işlerde de ıkâb (cezâ) kavramları kullanılmıştır." [2728]

Görüldüğü gibi, İbn'ül Arabî, din mes'elesinin hakîkatini "Hakk'ın vücûdundan başka bir vücûdun olmadığı" netîcesine bağladı. Aslında bu üslûp İbn'ül Arabî'nin genel üslûbudur. O her mes'eleyi, her konuyu "varlığın birliği" daha doğru bir ifâdeyle, Hakk'ın hâricinde hiçbir varlığın olmadığı, onun hâricindeki varlıkların varlıklarının izâfî olduğu, onların sûretlerinin gölge sûret olduğu, onların aslında yokluk üzerine var oldukları noktasına bağlar. Kulun vücûdu, Hakk'ın, kulun a'yân-ı sâbitesinden aldığı bilgiye göre ortaya çıkan vücuttan başkası değildir.[2729]

Burada yine ince bir husus dikkatimizi çekmektedir: Mümkün varlıklar ile Hakk arasındaki bağlantı. Mümkünler ancak, Hakk onlarda tecellî ettiği sûret ve sürece vardır. Hakk ise bütün isim ve sıfatlarıyla mümkünlerde tecellî eder. Bu ince husûsu, varlığın ne kadar Hakk, Hakk'ın da ne kadar varlık olduğunu anlamada önemli bir unsur olarak görülmektedir.

İbn'ül Arabî "lezzet alanın da, elem duyanın da Hak olduğuna" işâret etmektedir. Oysa lezzet almak ve elem duymak beşerî sıfatlardandır. Daha doğrusu bunlar "kevn"in sıfatlarındandır. Bunların Hakk'a isnâdı ise iki yolla olur:

1-Hakk'ın tenezzül (varlıklar seviyesine inme) makâmında kevnî sıfatlarla sıfatlanması,

2-Kevn'in sıfatlarının Hakk'a rucûu ile.

Şu da var ki, Hakk'ın "Ehadiyyet (birteklik)" mertebesinde her şey müstehlektir. Bu mertebede hiçbir hâriçte varlık sözkonusu degildir. İbn'ül Arabî'ye göre "vücûd"un bu sırrı, kader sırrının da üzerinde bir sırdır. Çünkü bu sırdan ancak "Ehadiyyet" lisânıyla bahsedilebilir. O lisan ise kesretin ve diğer lisanların hepsinin üzerindedir. [2730] Dolayısıyla, Dâvûd-ı Kayserî, İbn'ül Arabî'nin görüşlerini anlamak için, çok yüksek seviyeden bir hal, makam ve düşünce yapısına sâhip olmak gerektiğini vurgulamaktadır.] [2731]

[2728] İbn'ül Arabî, *Fusûsu'l-hikem*, s. 96.

[2729] El-Kâşânî, S*erhu Fusûs*, s. 174.

[2730] Dâvûd-ı Kayserî, *Matlau husûsı'l-kelim fî maânî Fusûsı'l-hikem*, (?), 1416, (tah. ve neşr.:Dârü'l-İ'tisâm). I/448.

[2731] (GÜRER, 2002)

195

7+7=14

Can yine bülbül oldu hâr açılıp gül oldu,
Göz kulak oldu hep bir her ne ki vâr ol oldu.
Uyandı çün nâr-ı aşk kaynadı ebhâr-ı aşk,
Her yanaya çağlayup aktı gözüm sel oldu.
Gönül ol bahre daldı dilim tutuldu kaldı,
Girdim anın zikrine azâlarım dil oldu.
Ferhad bugün ben oldum varlık dağını deldim,
Şirin'ime varmaya her cânibim yol oldu.
Geç ak ile karadan halkı bırak aradan,
Niyâzî dön buradan durma sana gel oldu.

Can yine bülbül oldu hâr açılıp gül oldu,
Göz kulak oldu hep bir her ne ki vâr ol oldu.
Can yine bülbül oldu diken açılıp gül oldu,
Göz kulak oldu hep bir her ne ki vâr ol oldu.

Uyandı çün nâr-ı aşk kaynadı ebhâr-ı aşk,
Her yanaya çağlayup aktı gözüm sel oldu.
Uyandığı için aşk ateşi aşkın deryası kaynadı,
Her yanaya çağlayıp aktı gözüm sel oldu.

Gönül ol bahre daldı dilim tutuldu kaldı,
Girdim anın zikrine azâlarım dil oldu.
Gönül o deryaya daldı dilim tutuldu kaldı,
Girdim anın zikrine azâlarım dil oldu.

Ferhad bugün ben oldum varlık dağını deldim,
Şirin'ime varmaya her cânibim yol oldu.
Ferhad bugün ben oldum varlık dağını deldim,
Şirin'ime varmaya her tarafım yol oldu.

Bu beyit üç ahkâmı içermektedir. *"Ferhad bugün ben oldum"* demeleri, aşk-ı hakikide bir tane oldukları; *"Varlık dağını deldim"* buyurmaları, mahv-i vucud ettikleri, nefs ile mücahedede galebelerine; "*Şirin'ime varmaga"* demeleri, canan-i hakiki ile vuslat neş'elerinin zuhuruna;*"Her canım yol oldu"* buyurmaları, "Ne tarafa yönelirseniz, Allah Teâlâ'nın vechi oradadır." (Bakara,115) sırrının zuhuruna işarettir.[2732]

[2732] (ÇİMEN, 2002), s.42

Ferhad ile Şirin

Konusunu İran kaynaklı ***Hüsrev ü Şirin öyküsünden*** alan halk öyküsü. Anadolu, Balkanlar, İran, Ermenistan ve Azerbaycan'dan Türkistan'a kadar yayılmıştır.

Öykünün konusu Horasan diyarındaki Erzen kentinin kadın hükümdarı Mehmene Bânu'nun kardeşi Şirin ile nakkaş Behzad' ın oğlu Ferhad'ın aşkıdır. Anadolu'da, 19. yüzyıl ortalarından başlayarak taş baskı örnekleri de görülen bir çeşidine göre, Mehmene Bânu kardeşi Şirin için bir köşk yaptırmıştır. Bu köşkü süslemeye gelen Ferhad Şirin'i görür. Birbirine âşık olan gençleri Mehmene Bânu engeller. Ferhad, Şirin'e kavuşmak için bir dağı delerek ardındaki suyu köşkün yakınlarına akıtırsa da, iki genç kavuşamaz. Ferhad zindana atılır. Ama Amasya kenti hükümdarı Hürmüz Şah onu kurtarır ve hizmetine alır. Sonra Şirin'i Ferhad için Mehmene Bânu' dan isterse de reddedilir, bunun üzerine iki hükümdar arasında savaş çıkar. Savaş sırasında Hürmüz Şah'ın oğlu Hüsrev de Şirin'e âşık olur. Sonunda Mehmene Bânu yenilip her şeyi bırakarak kaçar ve Şirin Hürmüz Şah'ın sarayına götürülür. Oğlunun Şirin'e âşık olduğunu öğrenen Hürmüz Şah, Fer-had'a güç bir iş buyurarak iki sevgilinin evlenmesini engellemek ister. Ferhad 40 gün içerisinde büyük bir dağı delerek suyu kente akıtacaktır. Ferhad'ın bu işi başaracağını anlayan saray kadınları, ona Şirin'in öldüğü yalanını söylerler. Bunun üzerine Ferhad, kendini öldürür; onu bu durumda gören Şirin de koynunda sakladığı bir hançerle intihar eder. İki sevgili yan yana gömülür. Ferhad'ın üzerinde bir kırmızı gül, Şirin'in üzerinde bir beyaz gülfidanı biter.

Ferhad ile Şirin öyküsü Karagöz oyunu olarak da işlenmiştir. Ama bu oyunlarda iki sevgili, başlarından geçen birçok olaydan sonra birbirine kavuşur. Konusu divan edebiyatından kaynaklandığı için, "hikayeci âşıklar" tarafından anlatılmayan, yazma ve basma kitaplardan okunan halk öyküleri arasına girer. Kitabın bazı bölümlerinde aruzla yazılmış şiirler bulunması da bunu ortaya koymaktadır.

Öykünün bilinen en eski Türkçe baskısı 1854 tarihli bir taş baskıdır. Yeni harflerle ilk basımını ise Süleyman Tevfik Özzorluoğlu yapmıştır (1930). Sonraki yıllarda pek çok baskısı yapılan öykü, Nazım Hikmet'in ***Ferhad ile Şirin*** (1965) adlı oyununa da konu olmuştur.[2733]

<u>Geç ak ile karadan halkı bırak aradan,</u>
<u>Niyâzî dön buradan durma sana gel oldu.</u>
Geç ak ile karadan halkı bırak aradan,
Niyâzî dön buradan durma sana gel oldu.

[2733] Anabiritannica

196

7+7=14

Gönülleri doldurur erenlerin halveti,
Ölüleri diriltir erenlerin halveti.
Yaka yaka kül eder, her dikeni gül eder.
Hakk'dan yana yol eder erenlerin halveti.
Sıdk ile giren kişi, âh u zâr olur işi,
Gözden akıtır yaşı erenlerin halveti.
Tuygurur ol illeri tiz geçirür billeri,
Yakın eder yolları erenlerin halveti.
İçine bir od salar nefsin sıfâtın yakar,
Canın gözünü açar erenlerin halveti.
Seni sana bildirir, ağlar iken güldürür,
İrfan ile doldurur erenlerin halveti.
Niyâzî sen var yürü sanma anı zâhiri,
İçrüden içeri erenlerin halveti.

<u>Gönülleri doldurur erenlerin halveti,</u>
<u>Ölüleri diriltir erenlerin halveti.</u>
Erenlerin halveti gönülleri doldurur,
Erenlerin halveti ölüleri diriltir.

Burada halvetten murad edilen dört duvar arasında olan halvet değildir. Belki celvette halvet, yani kesrette vahdet olan " Makâm-ı cem" dir Erenlerin halveti cemdir. Makâm-ı Cem hazreti İsâ aleyhisselâmın makâmı idi. Bu makâm sâhipleri ölüleri diriltirler.

<u>Yaka yaka kül eder, her dikeni gül eder.</u>
<u>Hakk'dan yana yol eder erenlerin halveti.</u>
Yaka yaka kül eder, her dikeni gül eder.
Erenlerin halveti Hakk'dan yana yol eder.

<u>Sıdk ile giren kişi, âh u zâr olur işi,</u>
<u>Gözden akıtır yaşı erenlerin halveti.</u>
Sıdk ile giren kişi, âh ve inleyiş olur işi,
Erenlerin halveti gözden akıtır yaşı.

<u>Toygurur ol illeri tiz geçirür billeri,</u>
<u>Yakın eder yolları erenlerin halveti.</u>
Duydurur ol illeri tiz geçirir tümsekleri,
erenlerin halveti yakın eder yolları.

Evet, erenlerin halveti, o illerden, yani erenlerin ulaştığı o manevi zevk ve yüce-

lik âlemlerinden haber verir, onları duyurur. O âlemlere ulaşmada gidilecek yolların bellerini tez geçirtir ve hedefe yakinlaştırır:

İçine bir od salar nefsin sıfâtın yakar,
Canın gözünü açar erenlerin halveti.
İçine bir ateş salar nefsin sıfâtını yakar,
Erenlerin halveti canın gözünü açar.

Seni sana bildirir, ağlar iken güldürür,
İrfan ile doldurur erenlerin halveti.
Seni sana bildirir, ağlar iken güldürür,
Erenlerin halveti irfan ile doldurur.

Niyâzî sen var yürü sanma anı zâhiri,
İçrüden içeri erenlerin halveti.
Niyâzî sen var yürü sanma anı zâhiri,
Erenlerin halveti içten içeri.

197

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Tâlib-i Hakk'ın devâsız derd durur sermâyesi,
Anın içün âh u zâr olur hemîn hem-sâyesi.
Âşıkın ma'şûk yolunda derdi arttıkça müdâm,
Artar anın dembedem akrân içinde pâyesi.
Tâatın ihlâsa ermez ilm ile amâl ile
İzzeti ko zilleti tut oldur anın mâyesi.
Arz-ı vâsi ister isen kâmilin gir kabzına,
Arş u kürsîden geniştir bir velînin âyesi.
Ârifin gönlünü bilmez kandedir halk-ı cihân,
Ol ki Ankâdır yere düşmez bil anın sâyesi.
Kim ki "mazagal-basar" sultânının tıflı ola,
Mısrı'yâ şol feyz-i akdes nûru oldu dâyesi.

Tâlib-i Hakk'ın devâsız derd durur sermâyesi,
Anın içün âh u zâr olur hemîn hem-sâyesi.
Devâsız derd Hakk'a tâlib olanın sermâyesidir,
Onun için her zaman gölgesi dahi âh ve zâr içinde olur.

Hakk'ın tâlibi olan kimsenin tarike sülük edenin sermâyesi ancak devasız derdidir. Çünkü devasız derde kimse tâlib olmaz. Ancak devasız derd sermayesiyle vuslat devasına erişirse kendinden isteme sıfatı gidip matlup yani gaye olur. Sıkıntıları hidâyet yoluna ulaştırıcı vasıtaları olur. Sonunda mücâhede potasında yüksek mertebede kızıp aşkın harâreti ile deva meydana gelip vuslata kavuşur.

Âşıkın ma'şûk yolunda derdi arttıkça müdâm,
Artar anın dembedem akrân içinde pâyesi.
Âşıkın sevgili yolunda devamlı derdi arttıkça,
Arkadaşları içinde zamanla makamı yükselir.

"Ama bizim uğrumuzda cihâd edenleri elbette kendi yollarımızla eriştireceğiz..." [2734] âyet-i celîlesinin esrârı, hakîkati ve eserleri aşikâr olur.

Tâatın ihlâsa ermez ilm ile amâl ile
İzzeti ko zilleti tut oldur anın mâyesi.
Tâatın ihlâsa ermezse, ilminle amel işlemezsen
Ona kavuşma yolu, izzeti bırakıp horluğu tutmaktır.

"Kim alçak gönüllü olursa Allah Teâlâ onu yüceltir." [2735]

[2734] Ankebût, 69
[2735] Ahmed ibn Hanbel, 111, 76; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ,* II, 242

Arz-ı vâsi ister isen kâmilin gir kabzına,
Arş u kürsîden geniştir bir velînin âyesi.
Geniş bir yurt ister isen kâmilin tutuşuna gir,
Arş ve kürsîden geniştir bir velînin avucu.

Abdulkâdir Geylânî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz buyurur ki;

Bütün dünyanın avucumun ortasında olduğunu görürsün
Bir hardal tanesi gibi; hediye hükmüne binâen.[2736]

Ey talib-i Hak olanlar, gerçek velîlerin ve halifelerin elini alıp bey'at etmek lazımdır. Zira velîler, enbiyânın varisleri ve vekilleridir.

Habib-i Ekrem sallallâhü aleyhi ve sellem, Medine'den Ka'be fethine sülük etdiği zaman, -ulu fethin zahiri ve bâtını bilinsin diye- bir ağaç dibinde on sahabeye bey'at ettirdi. Zira hakkında şu âyet nazil oldu:

"Yâ Habib'im şunlar kim senden bey'at ettiler, el aldılar, tahkik bilsinler, benden bey'at etdiler. Zira senin elin üstünde benim kudretim eli vardır." [2737]

Habib-i Ekrem sallallâhü aleyhi ve sellem, bu ayetin manâsını bildirdi. Sahabe, hamd ettiler. Onlara bey'at mukabelesinde cennet muştulandı. Aşere-i mübeşşere onlardır.

Sonra bu sahabeler dediler ki, *"Yâ Resulallah, senin mübarek elinden bey'ata ermeyenler ne olacak?"*

Habib-i Ekrem sallallâhü aleyhi ve sellem onlara buyurdu ki:

"Her kim halifelerimin eline yapışırsa, ta dünya âhir olunca, Allah Teâlâ'nın izniyle, benim sırrım yüzünden ve kâmil erenler duâsıyla ayne'l-yakîn irşâd olup hilafete ulaşır. Silsilemden gelen halifelerimin her hangi birinin ellerine yapışanlar benim elime yapışmış gibidir. Benim elime yapışan Allah'ın kudret eline yapışmıştır. Bin ele bir el, Hakk'tır." **dedi.**

Bu silsileden birine bey'at edip günâhlarına tevbe edip amelinde devam bulanlara hâl ile cennet muştulanır. Onlar, bütün günahlarından arınırlar.

Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem demiştir ki, *"Günahından tevbe eden, hiç günah işlememiş gibidir."*

Habib-i Ekrem sallallâhü aleyhi ve sellem *"Gelin mübarek ravzamdan bey'at edin hem halife, hem âlim olun; her ne muradınız varsa hasıl olsun."* demedi. Ve fakat birine zahiren ve bâtınen hilâfet verip halife bıraktı. İrşad, sağdan sağadır. Özellikle şimdiki zamanda mezarlardan irşâd umanlar, mahrum kalırlar. Allah korusun.

Bu konuyla ilgili olarak Azîz Pîrim (Yiğitbaşı) şöyle buyurmuştur:

Gerçi caizdir mezara hem ziyaret hem duâ
Lîk kalb emrazına olmaz ziyâretden deva

[2736] (GEYLÂNÎ, 2005), s. 206
[2737] **Fetih, 10**

Şimdi anlaşıldı ki, evliyadan ve halifesinden bey'at etmek farz olmuştur. Dünyadan göçene bey'at edilmez. Bu, âyet ve hadisle sabittir. Habib-i Ekrem sallallâhü aleyhi ve sellemin ashabına telkin etmesiyle sünnet oldu. Ashâb'ın da ümmetine telkin etmesiyle icma-ı ümmet oldu.[2738]

Ârifin gönlünü bilmez kandedir halk-ı cihân,
Ol ki Ankâdır yere düşmez bil anın sâyesi.
dünya insanı ârifin gönlünü bilmez nerdedir,
bilki onun gölgesi yere düşmeyen Ankâ'dır.

Arifin kalbinin durumunu avam bilmez. Zannederler ki; mâsivâya ilgisi vardır. Hâlbuki ***"Arzım beni içine alamaz. Semâm da alamaz. Fakat beni mümin muttaki, temiz kulumun kalbi içine alır"*** [2739] hadîs-i kudsîsi gereğince Hakk'a vasıl olmuştur. Allah Teâlâ'ya mazhar olan kalb "Allah, göklerin ve yerin nurudur..." [2740] âyet-i celîlesi işâretince safî nur olup onun yere gölgesi düşmez.

Kim ki "mazagal-basar" sultânının tıflı ola,
Mısrı'yâ şol feyz-i akdes nûru oldu dâyesi.
Kim, "mazagal-basar" sultânınının çocuğu olursa,
Kutsal feyzin nûru Mısrı'ye hizmetçi olur.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin miraçtaki **"Mazagal-basar: *Gözü oradan ne kaydı ve ne de onu aştı."*** [2741] hali ile hallenen için Allah Teâlâ'nın kutsal feyzi ikram olur ve hizmet eder.

[2738] (Eroğlu Nuri, 2007), s. 70
[2739] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ,* 11, 195
[2740] Nur, 35
[2741] Necm, 17

198

5+5=10

Eylesin Allâh'a çok tahiyyâtı,
Ana kim verdi ilm-i gâyâtı.
Gizli Sultandır sırr-ı Subhandır,
Mürşid-i candır hep mâkâlatı.
Kutb-i halâyık bahr-î hakâyık,
Ferd-i câmîdir hep mâkâmatı.
Nokta-i kübrâ göremez a'mâ,
Gizlidir zirâ cümleden zâtı.
Kalbini keşşâf eylemiş şeffâf,
Görünür anda hep beriyyâtı.
Arayıp bulan kulluğun kılan,
Telkinin alan buldu hâlâtı.
Ey nice canlar yanını bekler,
Bulmadık derler bunda lezzâtı.
Neylesin ta'lîm olamaz teslim,
Ya nice bulsun ol kemâlâtı.
Mâyenin zevkin alamaz şol kim,
Şeyhi Hak bilmez yok rıâyâtı.
Şehri Elmalı canda bulmalı,
Ümmî Sinandır şöhret-i zâtı.
Hubbu cânımda sırr-ı zâtımda,
Savar üstümden her beliyyâtı.
Şeyhini Hakk bil ey Niyâzî kim,
Pîr yüzündendir Hakk hidâyâtı.

Eylesin Allâh'a çok tahiyyâtı,[2742]
Ana kim verdi ilm-i gâyâtı[2743]***.***
Allâh'a eylesin çok tahiyyâtı,
Ona kim verdi ilm-i gâyeleri.

Rivayetlere göre, dokuz yıl büyük çilelerle sülûkünü tamamlayan Mısrî Efendi'den Elmalı halkına son defa vaaz ve nasihat etmesi istenir. Mısrî konuşmak için kürsüye çıkar. Fakat dili tutulur, konuşamaz. Sonunda şeyhi, ***"Mısrî Efendi, bundan böyle durma ve susma, konuş"*** deyince dili çözülür, güzelce va'z eder. Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz sonradan bunu anlatırken, ***"Şeyhimin bu izin ve himmetiyle hâlâ konuşur, söyleriz. Bize korku yoktur"*** dermiş. [2744]

Bu hadise üzerine Mısrî'nin, şeyhini metheden bu ilâhisini irticalen söylediği

[2742] **Tahiyyât:** selâmlar, duâlar, mânevî hayat hediyeleri.
[2743] **Gâyât:** gâyeler, amaçlar, emeller..
[2744] (İbrahim RAKIM, 1750), v.60; Tuhfe, s.20-21

de rivayet edilir.[2745]

Gizli Sultandır sırr-ı Subhandır,
Mürşid-i candır hep mâkâlatı [2746]
Gizli Sultandır sırr-ı Subhandır,
Mürşid-i candır hep sözleri.

Kutb-i halâyık[2747] ***bahr-î hakâyık,***
Ferd-i [2748]***câmîdir***[2749] ***hep mâkâmatı.***
Yaratılmışlar Kutbu, hakikatler deryası,
Bütün mâkâmları toplayan ferttir.

Nokta-i kübrâ göremez a'mâ,
Gizlidir zirâ cümleden zâtı.
En büyük nokta'dır, kör göremez,
Gizlidir, zirâ cümleden zâtı.

[Seyyid Burhâneddin kaddese'llâhü sırrah'ül azîz Maarif kitabında dedi ki;
Şeyh aynaya benzer. Ona ne kadar bakarsan, kendini ne kadar ona verirsen o da sana o kadar bakar, kendini o kadar sana verir.] [2750]

Kalbini keşşâf [2751] ***eylemiş şeffâf,***
Görünür anda hep beriyyâtı[2752]
Keşfedip kalbini eylemiş şeffâf,
Görünür anda hep beriyyâtı.

Arayıp bulan kulluğun kılan,
Telkinin alan buldu hâlâtı.
Arayıp bulan kulluğun kılan,

[2745] Yard. Doç. Dr.Kenan ERDOĞAN, ***"Şiir-Efsane-Menkıbe ilişkisi Ve Niyâzî-i Mısrî'nin Menkabelerine Göre Baz şiirlerinin Hikâyesi"*** Sosyal Bilimler Yıl:2003 Cilt:1 Sayı: 1 s. 37-52
[2746] **Makalat:** (Makale. C.) Makaleler. Söz ve yazılar. Bahisler
[2747] **Halayık** (halâik) (Halk. C.) Mahlukat. Yaratılmışlar. Huylar. Tabiatlar.
[2748] **Ferd:** Tek, bir, yekta. Eşi, benzeri olmayan.
[2749] **Câmi:** pek çok mânâları ve hakîkatleri içinde toplayan, birçok şeyle alâkalı olan,toplayan ve ihtivâ eden.
[2750] (KARABULUT, 1984), s. 67
[2751] **Keşşaf:** Keşfeden. Gizli şeyleri bulup meydana çıkaran. Meşhur bir tefsir ismi. İzci.
[2752] **Ber:**f. Üzere, üzerine, yukarı mânasına (ve Arabçadaki "Alâ" yerine edat-ı isti'lâdır) Göğüs, sine, bağır, sadır. Fayda. Hamil. Hıfz. Yan. Taraf. Nâkil. Götürücü. Meyve. Yaprak. Varak. Meme. Genç kadın. Evin kapısı.
Berî:(Berâet. den) Kurtulmuş. Temiz. Kayıt ve hüküm altında olmayan. Zimmeti bulunmayan adam. Hiçbir karışıklık, kusur ve noksanı olmayan. Hastalıktan sâlim olan. (Bak: Ber')

Telkinin alan buldu hâlleri.

Hüdâyî: " Hz. Şeyh bana Allah Teâlâ'nın: *"Hamd, gökleri ve yeri yaratan Allah'a mahsustur"* [2753] âyetini sordu ve tefsir kitaplarından bazılarını getirdi. Sonra buyurdu ki:

"*Ey evladım bu ilimde kitap çoktur. Lâkin Allah Teâlâ'nın kelâmının mânâsı kalbinde doğuncaya ve hatırının sahifesinden okuyuncaya dek çalış, İlim bu ilimdir. Sen bu ilimde ümmîsin, bir şey bilmiyorsun. Senin ilim saydığın bir şey değildir.* Sonra lütfedip buyurdu ki:

"*Ey evladım sana söylediklerimden dolayı beni sorumlu tutma. Allah Sübhanehû'nun kereminden sana (bu) mânâyı öğretmesini dileriz. Şayet (o mânâyı) okuyabilsen sana yeter."* [2754]

Ey nice canlar yanını bekler,
Bulmadık derler bunda lezzâtı.
Ey nice canlar yanını bekler,
Bulmadık derler bunda lezzetleri.

Terbiye yolundaki talebe hatalarından birisi; makamlara yükselirken, âlimlerin sözbirliği ile yüksekliklerini kabul ettikleri kimselerden kendini daha yüksek görmesidir.

Talebelerin makamı, bu büyüklerin makamlarından elbette aşağıdır. Fakat talebe, bazen kendini, insanların en üstünü oldukları açık olan nebilerden bile üstün görür. Onların önce inanmış, üstün iman sahibi olduğunu unutur. Rasüllerin yüksekliğinde, evliyanın üstünlüklerinde şüpheye düşer. Bu makam, talebelerin ayaklarının kaydığı yerdir.

Muhyiddin Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurdu ki;

"Kibirlenmek, insanların ve cinlerin özelliklerindendir."

Bundaki hikmet, insan ve cinlerin yaratılışı *"Hannan, Latîf ve Rahmet sıfatları"* altında olduğundan kendilerinde bir rahatlık hissi duymalarından kibirlenme gafletine düşerler. Melekler ise *"Müntekım ve Cebbar sıfatları"* altında olduklarından kibirlenmeyi hatırlarına bile getiremezler.[2755]

Neylesin ta'lîm olamaz teslim,
Ya nice bulsun ol kemâlâtı.[2756]
Neylesin öğrenmez teslim olamaz,
Ya nice bulsun ol kemâlleri.

[2753] En'âm, 1
[2754] (BAHADIROĞLU, 2003), s.138; (HÜDAYİ), c.I, v.18b
[2755] (ALTUNTAŞ, 2005), s. 189
[2756] **Kemalât:** (Kemal. C.) Faziletler, iyilikler, mükemmellikler. Ahlâk ve huy güzellikleri. Terbiyelilik, edeblilik

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Müslüman ol ki, selâmet bulasın" [2757] Müslüman olmak demek teslim olmak demektir.

Şeyhi gamlı gördüğün zaman bile ona bağlan! Daima ona yapış ki, seni tatlı ve olgun bir meyve gibi yetiştirsin. Çünkü senin olgunlaşman ve beslenmen o bulutun bereketindendir. [2758]

Mürşidlerden birisi, müridinin birisine, "Falan yere git" diye emreder. Mürid emre uyarak sebebini sormadan gider. Geceleyin konakladığı yerde, ev sahibinin cariyesi (hizmetçisi) yatağını hazırlamaya gelirken, cariyenin elinden tutup, öpeyim diye düşünürken, içinde bulunduğu odanın duvarı çatlar ve mürşidin eli görünür. Mürid korkarak kendinden geçip bayılır. Câriye dahi kaçıp gider. Mürid dönünce, şeyhi ona:

"İşte emrin imtisali senin imtisalin gibi olsun. Şeyh de müridin haramdan muhafazası, benim muhafaza ettiğim gibi olsun! Çünkü sen hiç bir şey sormadan emre imtisal ederek gittin. Senin gördüğün gibi ben de seni haramdan muhafaza ettim." [2759]

Mâyenin zevkin alamaz şol kim,
Şeyhi Hak bilmez yok rıâyâtı.
Şu kimse özünün zevkini alamaz,
Şeyhi Hak bilmez rıâyeti yok.

Mâyenin zevki demek aslı bilmek demektir.

Tuz yemeklere tat ve lezzet verir. Bu yüzden Arapça milh (tuz), melih, melâhat (güzel, güzellik, hoşluk); Farsça nemek (tuz), nemeki, nemekîn (tat, tuz, lezzet, sevimli) anlamlarında kullanılır. Azerî Türkçesinde hoş sohbet, sevimli insana tuzlu kişi denir.[2760]

Tuz görünüşte acı gibi olsa onsuz yemek tad bulamaz. Bu nedenle insan-ı kâmillerin acı yönleri vardır. Fakat onlarsız âlem hiçbir şekilde neşelemez.

Mürşid baba hükmünde olduğundan itaat etmek gerekir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Babaya itaat, Allah'a itaat; Babaya isyan, Allah Teâlâ'ya isyandır." [2761]

Şeyhi inkâr eden, gerçekte şeyhi inkâr etmemiştir; şeyh onu inkâr etmiştir;

[2757] Buhârî, Bed'ü'l-halk, 6; Müslim, Cihâd, 74; İbn Mâce, Mukaddime, 10; Ahmed, Müsned, I, 263, IV, 257. (UYSAL, 23 Bahar 2007)
[2758] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.269-), s.359
[2759] (KARABEL), s.90
[2760] (İPEKTEN, 1986)
[2761] Suyûtî, *Câmi'u's-Sağîr*, Beyrut, 1410/1990, s. 72, nu: 1109; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 154, nu: 396; Beyhakî, *Şu'abü'l-Îmân*, II, 87, nu: 1233; Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid*, IV, 63.

şeyhin yanına gelmeyen de, şeyhin, kendisini reddetmesi yüzünden gelmez. Şeyh, tepeden tırnağa kerametti̇r; şeyhten bir keramet görmeyen, şeyhin kerameti olmadığından görmemiş değildir; şeyh, o müridi istemediğinden kendi güzelligini, kerametini ondan gizler. Şeyh ***"Allah'ın huylarıyla huylanın***" hükmünce Allah Teâlâ sıfatlarıyla sıfatlanmıştır; ***"Gerçekten de Allah Teâlâ güzeldir, güzelliği sever."*** [2762]

Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurur ki;

"Genç ve terü taze talihe Pîr adını taktım. Fakat o, Halk tarafından Pîr olmuştur, günlerin geçmesiyle değil. O öyle bir Pîrdir ki iptidası yoktur, ezelîdir. Öyle tek ve eşsiz inciye eş yoktur.

Eski şarap esasen kuvvetlidir, hele " Min ledünn" şarabı olursa... Pîri bul ki bu yolculuk, Pîrsiz pek tehlikeli, pek korkuludur, âfetlerle doludur. Bildiğin ve defalarca gittiğin yolda bile kılavuz olmazsa şaşırırsın.

Kendine gel! Hiç görmediğin o yola yalnız gitme, sakın yol göstericiden baş çevirme!

Ey sert mizaçlı! Pîrin gölgesi olmazsa gulyabani sesi, seni sersemleştirir, yolunu şaşırtır.

Gulyabani, sana zarar verir, yolundan alıkor. Bu yolda nice senden daha dahi kişiler kaybolup gittiler. Yolcuların yollarını şaşırdıklarını, kötü ruhlu İblis'in onlara neler yaptığını Kur'an-ı Kerim'den işit! Onları ana yoldan yüz binlerce yıl uzak olan yola götürdü, felakete uğrattı, çırçıplak bıraktı.[2763]

Şehri Elmalı canda bulmalı,
Ümmî Sinandır şöhret-i zâtı.
Şehri Elmalı canda bulmalı,
Ümmî Sinandır şöhret-i zâtı.

Hubbu cânımda sırr-ı zâtımda,
Savar üstümden her beliyyâtı.
Sevgisi cânımda sırr-ı zâtımda,
Kovar üstümden bütün belaları.

[***Mürşid olan kimse, güneşe bakan kimseye güneşin zıya verdiği gibi, kendisine bakan müritlere zıya vermelidir. O mürşid öyle bir yüksek himmete sahiptir ki onunla nefis hastalığına yakalanan müritleri hastalıklarından tabiat illetine tutulan müridleri illetlerinden kurtarır.***][2764]

[***Mürşid, insanların gözlerinde gizli olan şeyleri kudsî kuvvet ile görür ve bilir. Müridlerin olgunlaşmasına engel olan perdeleri anlar ve giderir.***] [2765]

[2762] (VELED), başlık CVI
[2763] Mesnevi. c.I. b. 2940-2950
[2764] (KARABULUT, 1984), s. 266
[2765] (KARABULUT, 1984), s. 266

<u>Şeyhini Hakk bil ey Niyâzî kim,</u>
<u>Pîr yüzündendir Hakk hidâyâtı.</u>
Ey Niyâzî Şeyhini Hakk bil ki,
Pîr yüzündendir Hakk hidâyetleri.

Gavs-i a'zâm Abdülkâdir Geylânî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz zamanında, günâhlara devam eden bir fâsık adam var idi. Fakat kalbinde Gavsin muhabbeti yer etmişti. Vefat edince, onu gömdüler. Suâl için Münker ve Nekîr geldiler.

Ona, Rabbin kimdir? Nebin kimdir? Hangi dindensin? dediler. Her suâllerine, **Abdülkâdir'dir** diye cevab verdi. Bu iki suâl meleğine kadir olan Rabb'den hitâb gelip:

"Ey Münker ve Nekîr, bu kul, fâsıklardan olmakla beraber, sevgili kulum Seyyid Abdülkâdir'i seviyor. Bunun için onu mağfiret eyledim ve onun muhabbeti ve ona hüsn-i itikadı sebebi ile kabrini geniş eyledim," buyurdu.[2766]

Yine Sultan Veled buyurdu ki: Bir gün babam medresede bilgiler saçıyordu. (Bu arada) Gerçek mürit, kendi şeyhinin herkesten üstün oluğuna inanan kimsedir. Öyle ki, bir adam Bayezid'in müritlerinden birine:

"Şeyhin mi büyük, yoksa Ebu Hanife mi?" diye sordu. Mürit:

"Şeyhim" diye cevap verdi. Sonra:

"Ebu Bekir radiyallâhü anh mi büyük, senin şeyhin mi?" diye tekrar sordu O yine

"Şeyhim" diye cevap verdi. (Nihayet) o, birer birer bütün sahabeyi saydıktan sonra:

"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem mi büyük. Senin şeyhin mi?" O yine:

"Şeyhim büyüktür?" dedi. En sonunda

"Allah Teâlâ mı büyük, senin şeyhin mi?" diye sordu. Mürit:

"Ben Allah Teâlâ'yı şeyhimde gördüm, şeyhimden başka bir şey tanımam, hep onu tanırım" dedi. Başka bir müritten de:

"Allah Teâlâ mı büyük, yoksa senin şeyhin mi?" diye sordular, o da:

"Bu iki büyük arasında hiç fark yoktur" dedi. Ariflerden biri de:

"Bu iki büyükten daha büyük biri lâzımdır ki, o, bu farkı ortaya koysun" demiştir. Şiir:

"Allah Teâlâ görünmediği için nebiler onun naibi olmuşlardır.
Hayır, hayır böyle de değil.
Bu naiple, naibin naipliğinde bulunduğu kimseyi birbirinden ayırmak çirkin şeydir.
Burada ikilik yoktur. " [2767]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi yaratılmışlar içinde en üstünü görmedikçe hakikat yolunda bir nebze yol almak yoktur. Öyle ki bazı kişiler bazı şatahatlarda

[2766] (GEYLÂNÎ, 1979), s. 510
[2767] Mesnevi, c.I, 673-74 (YAZICI, 1995), s. 497

bulunsalar da hakikat cephesi O'nun ismine dahi tazim etmeyi terk etmemelidir. Belki bu misilli sözler yine O'nun sevdiklerini övmek kabilindendir.

356. Mes'ele: Sûfiyyeden ba'zı "bize şeyhimiz böyle emr etti" deyu ed'iyeye (dua) meşgul olsalar anlara ne lâzım olur?

Elcevap: Şeyhleri olan mudilli, Resülullahın (sallâllâhu aleyhi ve sellem) cenâb-i şerifinden tercih ederlerse cümle katl olunmak vâcibdir. [2768]

[2768] (DÜZDAĞ, 1972)

199

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Sana âşık olan diller niderler hûri gılmânı
Cemâlin seyreden gözler n'iderler bağ u bostanı.
Şarâb-ı aşk ile sekrân olup her birisi mestân,
Visâlin gülüne hayrân olan neyler gülistânı.
Koyanlar akl u idrâki olur mu kimseden bâkî,
Yakıp bu sîne-i çâki düşer âteşlere cânı.
Bu nâr-ı aşka yananlar buhar-ı şevka dalanlar,
Gözünden yaş ile kanlar akan bulmaz mı sen hânı.
Niyâzî kaldı hayrette yanar dil nâr-ı firkâtte,
Düşen bu dâr-ı gurbette dün ü gün eyler efgânı.

Sana âşık olan diller niderler hûri[2769] ***gılmânı***[2770]
Cemâlin seyreden gözler n'iderler bağ u bostanı.
Sana âşık olan diller ne ederler hûri ve gılmânı
Cemâlin seyreden gözler ne ederler bağ ve bostanı.

Şarâb-ı aşk ile sekrân olup her birisi mestân,
Visâlin gülüne hayrân olan neyler gülistânı.
Aşk şarâbı ile sarhoş olup her birisi mestân,
Visâlin gülüne hayrân olan neyler gülistânı.

Koyanlar akl u idrâki olur mu kimseden sâkî,
Yakıp bu sîne-i çâki[2771] ***düşer âteşlere cânı.***
Akıl ve idrâki koyan kimseden olur mu bâkî,
Yarılmış bu göğsü yakıp düşer âteşlere cânı.

Bu nâr-ı aşka yananlar buhar-ı şevka[2772] ***dalanlar,***
Gözünden yaş ile kanlar akan bulmaz mı sen hânı[2773]**.**
Bu aşk ateşine yananlar şevk buharına dalanlar,
Gözünden yaş ile kanlar akan bulmaz mı sen hânı.

2769 **Huri:**Cennet kızı.
2770 **Gılman:**(Gulâm. C.) Bıyığı yeni bitmiş gençler. Cennet'te hizmet gören delikanlılar. Köleler, esirler
2771 **Çak:**f. Yarık, çatlak, yırtmaç. Kılıç, bıçak gibi şeylerin sesleri. Sabah vakti beyazlığı. Küçük pencere. Hazır. Amâde.
2772 **Şevk:** Çok istek, şiddetli arzu. Neş'e. Bir şeyi bir yere şeye sağlamca bağlama. Memnun. Şâduman. (Bak: Himmet, Şavk)
2773 **Han:** f. Okuyan, okuyucu, çağıran manasına gelir. Meselâ: Duâ-hân : (Niyaz ve tazarrukârane bir tezellül ile) duâ okuyan.

Niyâzî kaldı hayrette yanar dil nâr-ı firkâtte,
Düşen bu dâr-ı gurbette dün ü gün eyler efgânı.
Niyâzî kaldı hayrette yanar dil firkât ateşinde,
Düşen bu gurbet yurdunda dün ve gün eyler efgânı.

Bizler ruhlar âleminden bu gurbet âlemine çıkıp geldik. Burada bulunurken gurbetteyiz, Dâima asıl vatanımız için âhü efgân ederiz.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz, latîf olan ruh yönüyle *nefsi natıka* 'nın tamamıyla kesîf cisimden ibaret, bedenle ilişkisi esnasında çoğu kez aslî hüviyetini unutarak bedenden ibaret olduğunu ileri sürer. Gelmiş olduğu vatandaki özelliklerini unutmuş gibidir. Riyazet, zikir ve benzeri ameliyelerle bedenin hükümlerine ruhun tasarrufunu gerçek anlamda temin ederek dış dünyadaki varlıklara hakikat gözüyle bakar.

Genel anlamda sülük, tasavvufî boyutuyla, ölümle bitmeyen, sadece dünya hayatıyla sona ermeyen ve sonsuz bir seferdir. Ancak burada bizi ilgilendiren dünya planında devam eden sülüktür. Özelde tarîkatlar, Allah'a gidilen genel sürece sülük adını vermişler ve bunun metodunu kendi uygulamalarıyla özelleştirmişlerdir. Bunun da sebebi, Allah'a giden yolların çeşitliliği gibi, bu yolda yürümenin de farklı farklı olmasıdır. Ve insan, sonsuz varlık Allah'ın, kendine üflediği ilahî ruhu beden kafesinde taşıdığı sürece, geldiği yeri özleyecek ve oraya doğru zorunlu bir yolculuk yapmak isteyecektir. Ezelden gelen bu saf ve berrak ruh, beden kafesine girince, insan onu asıl vatanı olan Allah'a ulaştırmak için arındırma faaliyetine girecektir. Bu arındırma işi Kur'ân'ın ifadesiyle, ***"aşağıların en aşağısına düşürülen"*** [2774], yani bedenin içine itilen insanın, ***"En güzel kıvam"***[2775] diye nitelenen ilk saflığına ulaştırılması faaliyetidir. Sülük da bu faaliyet esnasındaki yolculuğun, gidişin adıdır.[2776]

Ayrıca İbn-ül Arabi kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz (638/1240) bu konuda guslün hikmetini bâtını te'villerle şu şekilde izah ederken:

"Şehvetle çıkan meni sebebiyle yıkanmak şer'an vaciptir. Bunun bâtını manası şudur; Bu cünüplük gurbet cünüplüğüdür. İnsan kulluk vatanından ayrı kalınca garip olur. Zira insanın vatanı kulluktur. [2777]

[2774] Tin, 5
[2775] Tin, 4
[2776] (AŞKAR, 1997), s. 251
[2777] (ŞEKER, 1998), s. 228

200

Vezin: Filâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ey gönül gûş eyle gel âşıkların güftârını,
Nicedir gör dost ile yânıkların bazârını.
Dost belâsı sehmine üryân edüp sinelerin,
Sonra ol yârelerin istediler dermânını.
Derdini, dermân verüptir yine ol yârelerin,
Anın içün arttırır âşıkların efgânını.
Aşk odu şöyle yakuptur cism u cânın anların,
Kül edip savurdular cümle vücûd harmânını.
Vasl-ı Hakk'ı isteyen cân u cihânı terk edip,
Aşk meydânında ol dikti anın dârını.
Sâki-i bezm-i elest peymânesin içenleri,
Gör ki nice keşfederler sırr-ı Hakk astârını.
Bi-nişânın menzilin Kâf-ı âdemden izleyip,
Ey Niyâzî böyle bulmuş bulan ol cânânını.

Ey gönül gûş eyle gel âşıkların güftârını,
Nicedir gör dost ile yânıkların bazârını.
Ey gönül kulak ver gel âşıkların sözlerine,
Nicedir gör dost ile yânıkların pazârını.

Dost belâsı sehmine üryân edüp sinelerin,
Sonra ol yârelerin istediler dermânını.
Dost belâsı dehşetine göğüslerini çıplak edip,
Sonra o yârelerin dermânını istediler.

Derde rıza olmak ve kurtulmayı talep etmek vefalı olmaktır. Çünkü şifa talep etmekte sevgiliyi yüceltmektir.

Derdini, dermân verüptir yine ol yârelerin,
Anın içün arttırır âşıkların efgânını.
Derdini, dermân veriptir yine o yârelerin,
Onun içün âşıkların feryatlarını arttırır.

Derdin derman olması insanın yaratılışında bulunan hüzün cüzündendendir. Çünkü sürekli sevinen insanda huzur bir zaman sıkıntı verir. Dert ve gamın insana sağladığı kuvvet sevinçten çok fazladır ve gereklidir. Terbiyede esas olan gâmın var oluşundaki esrardır. Her dert aslında yenilenmeden başka bir şeyde değildir.
Aşk odu şöyle yakuptur cism u cânın anların,
Kül edip savurdular cümle vücûd harmânını.[2778]

[2778] **Harm:** Muhkem etmek, sağlamlaştırmak. Davara yük vurmak. İşinde çabuk çabuk

Aşk ateşi şöyle yakıptır cism ve cânın onların,
Kül edip savurdular bütün vücut harmânını.

Vasl-ı Hakk'ı isteyen cân u cihânı terk edip,
Aşk meydânında ol dikti anın dârını.
Vasl-ı Hakk'ı isteyen cân ve cihânı terk edip,
Aşk meydânında Hakk onun dâr ağacını o dikti.

Sâki-i[2779] ***bezm-i elest peymânesin içenleri,***
Gör ki nice keşfederler sırr-ı Hakk astârını.
Elest meclisinin Sâki'sinin büyük kadehini içenler,
Gör ki nice keşfederler Hakk sırrının yazılarını.

Sâki, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemdir. Elest meclisinde insanlar ona yakınlıkları ile Allah Teâlâ'yı bilmede derecelere kavuştular.

Bi-nişânın menzilin Kâf-ı âdemden izleyip,
Ey Niyâzî böyle bulmuş bulan ol cânânını.
Nişânsızın menzilini âdem Kâf-ından izleyip,
Ey Niyâzî böyle bulmuş bulan ol cânânını.

---

olmak. Udul etmek. Kat'etmek.

[2779] **Saki:** (Saky. dan) Sulayan, içecek su veren, sucu. Kadeh sunan. İçki sunan. SAKİ' : Kırağı, şebnem, çiğ.

201

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Dilberâ gamzen oku içim dolu kan eyledi,
Şol siyah zülfün teli aklım perişân eyledi.
Her kimin şehrine uğradıysa aşkın askeri,
Hep imârâtın anın bir demde virân eyledi.
Türlü türlü fitneler saçından oldu âşikâr,
Halk-ı âlem sandılar kim anı şeytân eyledi.
Hatt-ü hâlin iki bölmüş bu cihânın halkını,
Birini kâfir, birini ehl-i îmân eyledi.
Gizli sırrından haber verdikçe uşşâkın dili,
Âbid ve zâhidlerin aklını hayrân eyledi.
Gör ne gayrettir ki sırr-ı vahdeti seyretmeğe,
Cem u tafsîli o gayret kul u sultân eyledi.
Cümle esmâ ve sıfâtındır görünen gayri yok,
Her biri bir vechile hûb zâtın ilân eyledi.
Kudretin insanı mazhar kıldığı için zâtına,
Yüzünün nakşını hep âyât-ı Kur'ân eyledi.
Örttü bu bâzâr-ı kesret gözlerin halkın veli,
Ârif olan cümle yüzden seni seyrân eyledi.
Bu ne hikmet bu ne kudret, bu ne san'atır görün,
Zerreyi kevn, katreyi deryâyı ummân eyledi.
Kim ki bu sırdan haberdâr oldu ârifzten olur,
Kurtulup hayvân adından kendin insân eyledi.
La'l-i cânân olalıdan ey Niyâzî meşrebin,
Sözlerin uşşâk içinde âb-ı hayvân eyledi.

Dilberâ gamzen oku içim dolu kan eyledi,
Şol siyah zülfün teli aklım perişân eyledi.
Ey Dilber süzgün bakış okun içimi dolu kan eyledi,
Şu siyah zülfün teli aklımı perişân eyledi.

Bakış tasavvufta kesrettir. Beyitte oka benzetilmiş. Hükm-i Kaza, tîr-i Kazâ'dır. Kazâ'nın oku şaşmadan hedefini bulur. Bakış ok ve kılıçtır ve öldürücüdür, iltifatı ise öldürmesidir. Umutsuz, acı çeken hastayı öldürmek ona iyilik etmektir.

Sevgilinin gözü katil ve cellâttır. Âşık korku ve heyecanından cellât bir an önce başımı kessin de kurtulayım der. Âşığın suçu sevgiliye tutkunluğudur. Bunu sevgiliye söyleyemez, karşılık göremeyeceği korkusuyla sır olarak saklar. Çünkü sevgililer daima bir umursamazlık, tegafül içindedirler.[2780]

[2780] (İPEKTEN, 1986)

Her kimin şehrine uğradıysa aşkın askeri,
Hep imârâtın anın bir demde virân eyledi.
Aşkın askeri kimin şehrine uğradıysa,
Onun hep imâr yerlerini bir anda harap eyledi.

Şehir, vücud demektir. Kara sevda vücudu sardımı bütün azalar bir bir iflas eder sonuçta ya ölüm veya vuslat olur. Âşıklar genellikle vuslat penceresinde hep ölümü gördüler. Bahsettiğimiz ölüm izafidir. Ölmeden önce ölünüz sırrı açığa çıkar.

Türlü türlü fitneler saçından oldu âşikâr,
Halk-ı âlem sandılar kim anı şeytân eyledi.
Türlü türlü fitneler saçından oldu âşikâr,
Âlemin halkı sandılar ki onu şeytân eyledi.

Hatt-ü[2781] ***hâlin iki bölmüş bu cihânın halkını,***
Birini kâfir, birini ehl-i îmân eyledi.
Hâlin çizgisi ikiye bölmüş bu cihânın halkını,
Birini kâfir, birini iman ehli eyledi.

Gizli sırrından haber verdikçe uşşâkın dili,
Âbid ve zâhidlerin aklını hayrân eyledi.
Gizli sırrından haber verdikçe âşıkların dili,
Âbid ve zâhidlerin aklını hayrân eyledi.

Gör ne gayrettir ki sırr-ı vahdeti seyretmeğe,
Cem u tafsîli o gayret kul u sultân eyledi.
Gör ne gayrettir ki vahdet sırrını seyretmeğe,
O gayretin cem ve tafsîli kul ve sultân eyledi.

Cümle esmâ ve sıfâtındır görünen gayri yok,
Her biri bir vechile[2782] ***hûb zâtın ilân eyledi.***
Esmâ ve sıfâtındır bütün görünen başka yok,
Her biri bir şekilde hoş zâtın ilân eyledi.

Kudretin insanı mazhar[2783] ***kıldığı için zâtına,***

[2781] **Hatt:** Sınır. Çizgi. Hudud. Yazı. El yazısı. Nâme. Mektup. Gençlerde yeni çıkan bıyık veya sakal. Çizgi gibi uzanan belirsiz hafif yol. Deniz yalısı. Gemilerin hareketteki istikameti. Parmağın onikide biri olan bir ölçü. Ferman, buyruk. Padişah emri. Geo: Sadece uzunluğu olan. Bir şeyi yukarıdan aşağıya indirmek. Ucuzlatmak. Cilâ vurmak. Bırakmak; yan; çizgi.

[2782] **Veçhile:** "vech" kelimesiyle "ile" bağlacından meydana gelen bu kelime, "şekilde, bakımdan, tarz ile" gibi mânâlara gelir

[2783] **Mazhar:** sahip olma, nâil olma, şereflenme, kavuşma, ortaya çıkma ve görünme yeri.

<u>Yüzünün nakşını hep âyât-ı Kur’ân eyledi.</u>
İnsana zâtına kavuşabilme kudretini verdiğin için,
Yüzünün nakşını hep Kur’ân ayetleri eyledi.

إِنِّى تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّٰهِ رَبِّى وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَآبَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا اِنَّ رَبِّى عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

“Ben, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a dayandım. Çünkü yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, O, onun perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz Rabbim dosdoğru yoldadır.” [2784]

<u>Örttü bu bâzâr-ı kesret gözlerin halkın veli,</u>
<u>Ârif olan cümle yüzden seni seyrân eyledi.</u>
Veli, bu çokluk pazarı örttü halkın gözlerini
Ârif olan bütün yüzden seni seyrân eyledi.

<u>Bu ne hikmet bu ne kudret, bu ne san’atır görün,</u>
<u>Zerreyi kevn, katreyi deryâyı ummân eyledi.</u>
Bu ne hikmet bu ne kudret, bu ne san’atır görün,
Zerreyi kâinat, katreyi okyanus deniz eyledi.

<u>Kim ki bu sırdan haberdâr oldu âriften olur,</u>
<u>Kurtulup hayvân adından kendin insân eyledi.</u>
Kim ki bu sırdan haberdâr oldu âriftir özü,
Kurtulup hayvân adından kendini insân eyledi.

<u>La’l-i[2785] cânân olalıdan ey Niyâzî meşrebin,</u>
<u>Sözlerin uşşâk içinde âb-ı hayvân eyledi.</u>
Ey Niyâzî meşrebin cânân dudağı olalıdan,
Sözlerin âşıklar içinde ölümsüzlük suyu eyledi.

[2784] Hud, 56
[2785] **La’l:** Kırmızı. Al renk. Dudak. Kırmızı ve kıymetli bir süs taşı.

202

5+5=10

Çün sana gönlüm mübtelâ düştü,
Derd ü gam bana âşinâ düştü.
Zühd ü takvâya yâr idim evvel,
Aşkla benden hep cüdâ düştü.
Vâiz eder gel aşkı terk eyle,
Nideyim sabrım bî-vefâ düştü.
Nice terk etsin aşkı şol âşık,
Ana karşı sen meh-likâ düştü.
Vechini görsem dağılır aklım,
Zülfün ona çün muktedâ düştü.
Kim seni buldu kendi yok oldu,
Vaslına ey dost can bahâ düştü.
Aşka, uşşâkın dâvet etmişsin,
Can kulağına ol sadâ düştü.
Bu Niyâzî'nin hiç vücûdunda,
Zerre komadı hep bekâ düştü.

Çün sana gönlüm mübtelâ[2786] düştü,
Derd ü gam bana âşinâ[2787] düştü.
Çünkü sana gönlüm derdine düştü,
Derd ve gam bana tanıdık geldi.

Zühd ü takvâya yâr idim evvel,
Aşkla benden hep cüdâ düştü.
Zühd ve takvâya yâr idim evvel,
Aşkla benden hep ayrı düştü.

Vâiz eder gel aşkı terk eyle,
Nideyim sabrım bî-vefâ düştü.
Vâiz der ki gel aşkı terk eyle,
Nideyim sabrım vefâsız düştü.

Nice terk etsin aşkı şol âşık,
Ana karşı sen meh-likâ düştü.
Nice terk etsin aşkı şu âşık,
Ona karşı sen ay yüzlü düştü.

Vechini görsem dağılır aklım,

[2786] **Mübtelâ:** Dertli. Hasta. Başı sıkıntılı. Rahatsız. Belâlı. Düşkün. Tutkun. Tutulmuş.
[2787] **Âşina:** f. Mâlumatlı, haberli olan. Arif. Bilgili. Mâlik. Tanıdık. Yabancı olmayan. Yüzücü.

Zülfün ona çün muktedâ[2788] düştü.
Vechini görsem dağılır aklım,
Zülfün onun için imam düştü.

İsmlerin ve fiillerin olan zülfün bana önderlik yapıyor. Başka hiçbir şey beni ilgilendirmez, demektir.

Kim seni buldu kendi yok oldu,
Vaslına ey dost can bahâ [2789]düştü.
Seni kim buldu kendi yok oldu,
Ey dost vaslına canımız bedel düştü.

Aşka, uşşâkın dâvet etmişsin,
Can kulağına ol sadâ düştü.
Aşka, âşıkların dâvet etmişsin,
Can kulağına o sadâ düştü.

Bu Niyâzî'nin hiç vücûdunda,
Zerre komadı hep bekâ düştü.
Bu Niyâzî'nin hiç vücûdunda,
Zerre komadı hep bekâ düştü.

[2788] **Mukteda:** Kendisine uyulan. Önde giden. Müçtehid. Pişivâ. Peşivâ. Namazda kendine uyulan imam.
[2789] **Bahâ:** f. Kıymet. Değer. Bedel. Pahâ.

203

Vezin: Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün

Bir yüze dûş oldu gözüm yüzbin gezer divânesi,
Olmuş cemâli şem'nin ayı ile gün pervânesi.
Kendi sunar dolu dolu peymâneler âşıklara,
Bir kez elinden nûş eden olur ebed mestânesi.
Şunlar ki tatmadı ezel bezminde anın cür'asın,
Tatmaya dahi bunda ol aşk ehlinin bigânesi.
Her bir kuru lâf ehli dâhil olımaz bu meclise,
Ol câna kıymaz nice gel desin ana canânesi.
Aşk ehli ayılmaz ezelden tâ ebed sarhoş olur,
Pes nice ayılsın ki dâim devreder peymânesi.
Bir mülke mâlik eylemiş uşşâkını ol pâdişâh,
Mülk-i Süleymân onların yanında bir virânesi.
İki cihanda Mısrî'ye devlet dahi izzet yeter,
Geldikçe yâr'in sunduğu gevherlerin her dânesi.

Bir yüze dûş[2790] oldu gözüm yüzbin gezer divânesi,
Olmuş cemâli şem'inin ayı ile gün pervânesi.
Gözüm bir yüze rastladı yüzbin gezer divânesi var,
Olmuş cemâli güneş gibi, ay ile gün pervânesi.

Kendi sunar dolu dolu peymâneler[2791] âşıklara,
Bir kez elinden nûş eden olur ebed mestânesi.
Kendi sunar âşıklara dolu dolu kadehler,
Elinden bir kez içen olur ebedî sarhoş olur.

Şunlar ki tatmadı ezel bezminde anın cür'asın,
Tatmaya dahi bunda ol aşk ehlinin bigânesi[2792].
Şunlar ki ezel bezminde onun yudumunu tatmadı,
O bunda dahi tatmazsa, aşk ehlinin yabancısı olur.

Her bir kuru lâf ehli dâhil olımaz bu meclise,
Ol câna kıymaz nice gel desin ana canânesi.
Her bir kuru lâf ehli bu meclise giremez,
Ona Nnice gel desin sevgilisi o câna kıymaz.

Bu iş laf sözle olmadığı gibi sevgili onu değerli dahi bulmaz, demektir.

[2790] **Duş:** Uğradı, rastladı. f. Omuz. Ketif. Dün gece. Âlem-i menâm, rüya âlemi. Mütesadif ve mütelâki olan.
[2791] **Peymane:** f. Büyük kadeh. Ölçek, kile. Şarap bardağı.
[2792] **Bî-gâne:** Kayıtsız. Alâkasız. Aldırışsız. Yabancı. Dünya ile alâkayı kesmiş olan.

<u>Aşk ehli ayılmaz ezelden tâ ebed sarhoş olur,</u>
<u>Pes nice ayılsın ki dâim devreder peymânesi.</u>
Aşk ehli ayılmaz ezelden tâ ebed sarhoş olur,
Nasıl ayılsın ki dâima kadehinden devamlı şarabı sunarlar.

Kadeh aynası: şarabı bulan Cem'in kadehidir. Söylentiye göre yedi ayrı madenden yapılmış olan kadehine bakarak Cem, çepçevre bütün dünyada olup bitenleri görürmüş. Cem'in kadehi şiirde câm-ı cihân-nümâ, câm-ı gîtî-nümâ, âyine-i âlâm-nümâ şekillerinde geçer. [2793]

<u>Bir mülke mâlik eylemiş uşşâkını ol pâdişâh,</u>
<u>Mülk-i Süleymân onların yanında bir virânesi.</u>
Bir mülke mâlik eylemiş âşıklar o pâdişâhı,
Süleymân mülkü onların yanında bir virânesidir.

Hz. Mevlâna hüdâvendigâr kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz Mesnevi'sinde buyurur:

Çîst dünya ez Hüdâ gafil bûden
Nî kumaş u nokra vü ferzend ü zen

Yani *"Dünya seni Hak'tan* **gafil** *eden şeydir yoksa esvap, akçe, mal, oğul ve kız değildir."*

Mademki bunlar seni Hakk yolundan alıkoyamazlar dünya olmazlar. Buna şahit oldur ki Hz. İbrahim aleyhisselâmın yirmibin sürü koyunu vardı. Cümlesi kırıldı, bir an nazarını Hakk'tan ayırmadı. Ve Süleyman aleyhisselâmın tahtı devleti vardı, yine nübüvvetleri bozulmadı. Bir nesneki Hakk'ın lütfu olunca niçin yaramaz olur. Özellikle Hakk teâlâ cenneti huriler ile ve güzel saraylar ve şaraplar ile ve şâir nimetlerle methedip kullarına vaad etti. Niçin yaramaz olsun? Haktan gafil olmamak için başlangıçta sâlikî yasaklarlar tâ ki Hakka vuslat bula ve göre. O zaman yasağı terk ettirirler. O vakit **"adüvvün leküm"** (size düşman) dür, yoksa **"mûtu kable en temûtu"** (Ölmeden önce ölünüz.) sıfatında olup yine dirileler.

Bulmak istersen hayât-ı câvidân
Ölmeden ölmeye sây et öl diril [2794]

<u>İki cihanda Mısrî'ye devlet dahi izzet yeter,</u>
<u>Geldikçe yâr'in sunduğu gevherlerin her dânesi.</u>
İki cihanda Mısrî'ye devlet izzeti olarak yeter,
Yâr'in geldikçe sunduğu cevherlerin her dânesi.

Cevherlerin her danesi, sevgiliden sürekli gelen feyizler ve aşkın şuleleridir.

[2793] (İPEKTEN, 1986)
[2794] (Niyâzî-i Mısrî, 2003), s. 25-26

204

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Zühdünü ko aşka düş ehl-i canân etsin seni,
Pîr-i aşka kulluk et cânâne cân etsun seni.
Bir zaman bülbül gibi efgânın ağdır göklere,
Şol kadar kıl nâleyi kim gülistân etsin seni.
Âr u nâmusun bırak şöhret kabâsından soyun,
Giy Melâmet hırkasın kim ol nihân etsin seni.
Yüzünü yerler gibi ayaklar altında ko kim,
Hak teâlâ başlar üzre âsumân etsin seni.
Verme râhat nefsine dâim gazâ-yi ekber et,
Kâbe-i dil feth olup dârül-emân etsin seni.
Gel Niyâzi'nin elinden bir kadeh nûş eyle kim,
Mahvedip nâm-ı nişânın bî-nişân etsin seni.

Zühdünü ko aşka düş ehl-i canân etsin seni,
Pîr-i aşka kulluk et cânâne cân etsun seni.
Zühdünü koy aşka düş canân ehli etsin seni,
Aşkın üstâdına kulluk et, cânâne cân etsin seni.

Bir zaman bülbül gibi efgânın ağdır[2795] göklere,
Şol kadar kıl nâleyi[2796] kim gülistân etsin seni.
Bir zaman bülbül gibi efgânını yükselt göklere,
Şu kadar inilti kıl ki gülistân etsin seni.

Âr u nâmusun bırak şöhret kabâsından soyun,
Giy Melâmet hırkasın kim ol nihân etsin seni.
Âr ve nâmusun bırak şöhret cübbesinden soyun,
Melâmet hırkasın giy ki ol gizli etsin seni.

Melâmet: Kınanmışlık. İtab ve serzenişlik. Rezillik ve rüsvaylık.

Melâmetîliğin pîri sayılan Hamdun Kassâr kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz, melâmet yolunun ne olduğunu soran İbrahim el-Kannâd'a ***"Halk için süslenmeyi, her hal ve davranışta halkın rızasını gözetmeyi kesinlikle terk etmen ve kınayanın kınamasının seni Allah yolundan alıkoymamasıdır."*** [2797] der. Buradaki halkın tavrını dikkate almama ve kınayanın kınamasına aldırmama meselesi, kişinin kendisi dışında oluşmuş dindarlık ölçülerine bir tepkidir. Yoksa onlarla zıtlaşmak değildir. Çünkü bir şekilde;

[2795] **Ağmak:** Yukarı kalkmak, yükselmek, yukarıya meyletmek. Buhar olup yukarı kalkmak, buharlaşmak
[2796] **Nâle:** f. İnleyen, sızlayan, figân eden.
[2797] Sülemî, ***Risale***, 71

Dinde tanrı rızası için istenen şey, aslında bütün için, topluluk için gerçekleşmektedir. [2798]

Melâmetînin özellikleri arasında sayılan, kişinin nefsini kınaması/eleştirmesi de aslında bu meseleyle ilgilidir. Çünkü bu, herkese kendi durumuna ve konumuna uygun bir dindarlık anlayışı oluşturma yükümlülüğü getirmektedir. Bu işi dışarılarda bir yerde aramak yanlış ve boşunadır. Melâmet ehlinin ***"sufilerce kabul gören ve benimsenen çoğu şeye karşı"*** olmasının geri planında bu anlayışın önemli bir yeri vardır.[2799]

"Melâmet, terk-i ibadet, terk-i adab-ı şeriat terk-i esrar-ı tarikat değildir. Melamet "tesettür" demektir. Cümle evliyaullah hırka-i melamete bürünmüşlerdir. Melâmi demek, ma'na-i ihlasa riayet ve kaide-i sıdk-ı derûni için ihfa-yı salah ve taat ve setr-i hayrat ve ibadet etmek demektir." [2800] Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz tarikan halvetî iken mesleken Melâmîdir. Esâsen melâmet bir tarikat değildir bir meslekî halil ve mevhibeî celildir. Her tariktan zuhur eder. "Her tarikin gayesi (sonu) melâmettir" sözü buna bir burhânı celildir. Zira meslek başka, tarikat başkadır. Kur'ân-ı Kerim'de haklarında buyrulmuştur ki:

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَاْتِى اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ اَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ

يُجَاهِدُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

[2801] ***"Ey imân edenler! Sizden her kim dininden dönerse, muhakkak Allah Teâlâ bir kavmi getirir ki, onları sever, onlar da O'nu severler. Mü'minlere karşı mütevazi olurlar, kâfirlere karşı da izzet sahipleri bulunurlar. Allah yolunda savaşa atılırlar ve kınayanın kınamasından korkmazlar. İşte o, Allah Teâlâ'nın fazlıdır, onu dilediğine verir ve Allah Teâlâ vâsidir, alîmdir."*** [2802]

Yüzünü yerler gibi ayaklar altında ko kim,
Hak teâlâ başlar üzre âsumân etsin seni.
Yüzünü yerler gibi ayaklar altında koy ki,
Hak teâlâ başlar üzerinde gökyüzü etsin seni.

Verme râhat nefsine dâim gazâ-yi ekber et,
Kâbe-i dil feth olup dârül-emân etsin seni.
Verme râhat nefsine dâim en büyük savaşı et,

[2798] (Max HORKHEİMER, 2005), s. 132
[2799] (KONUR, Sayı XXI, İzmir 2005,)
[2800] (ÇİMEN, 2002), s.37
[2801] Mâide, 54
[2802] (ERGİN Hasan Cafer, Yz_K.000544 -297.792 Belediye Yazmaları - Depo), v.6-7

Gönül Kâbe'si feth olup emin yurt etsin seni.

Amellerin en zoru küçük cihaddır. Çünkü bu cihad küffarın elinde bulunan ruhu kurtarıp Allah Teâlâ'ya satmaktır. Cihadın en zoru ve en büyüğü nefisle savaşmaktır. Çünkü bu savaşta her zaman ve her an ruhu feda etmek vardır. Nefis baş kaldırdıkça hemen onu öldürmek gerekir. Aksi takdirde nefis bir ejderha olur, ruhu ısırıp derhal öldürür.

Ama bu işi yapmak öyle kolay değildir. Bu, zayıfların yapabileceği bir iş değildir. Yakin nuriyle kuvvetlenmiş, şüpheden ve yalandan kurtulmuş olanların işidir.

Lakin bunun başlangıcı, amellerin kolayından gücüne doğru gide gide amelleri düzeltmektir ta ki nefis memleketlerinin etrafı eksilsin ve ruh memleketlerinin etrafı artsın. Eğer salik böyle yaparsa elbette Allah Teâlâ'nın yardımıyla nihayet nefsi yener. Nitekim Cenabı Hak Teâlâ Hazretleri buyurmuştur: ***"Görmüyorlar mı ki biz arzı getirip uçlarından eksiltiyoruz? Onlar mı üstün geliyorlar?"*** [2803] Bu ayet, her iki cihanın, tamamen üstün gelmek için ilerlediklerine delalet eder.

Fakat elbette küçük muharebede askere bir kumandan lazımdır. Böyle olduğuna göre elbette büyük muharebe olan nefis mücahedesinde de bir kumandana ihtiyaç vardır. Çünkü nefis mücahedesi birçok bakımlardan ötekinden zordur. Nitekim Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz: ***"Küçük muharebeden büyük muharebeye dönüyoruz."*** [2804] buyurmuşlardır. Bu mücahedenin kumandanı mürşid, en kuvvetli aleti (silahı) de şeyhin verdiği TEVHİD'dir. Sonra talibin istidadına göre şeyhin emrettiği diğer ameller gelir. Fakat avam için Büyük Cihad, kâmil, iman, riyasız, işittirmesiz, kendini beğenip kendini temize çıkarma olmadan şeriatle amel etmektir. Fazlasını yapmakla da Allah Teâlâ'ya yaklaşmaya devam eder. Nitekim bir Hadis-i Kudsi'de Cenâb-ı Hak Teâlâ Hazretleri şöyle buyurmuştur: ***"Kulum bana nafilelerle o derece yaklaşır ki onu severim. Onu seversem, onun gözü, kulağı olurum... Kul, bununla Allah Teâlâ'nın nuruna nail olur.*** Allah Teâlâ ile olan akibetinden pişman olmaz. Zira sevgilinin yaptığı her şey, sevgilidir.[2805]

<u>Gel Niyâzi'nin elinden bir kadeh nûş eyle kim,</u>
<u>Mahvedip nâm-ı nişânın bî-nişân etsin seni.</u>
Gel Niyâzi'nin elinden bir kadeh iç ki,
Mahvedip nâm ve nişânın nişansız etsin seni.

[2803] Enbiya, 44

[2804] ***"Küçük cihattan büyük cihada dönmüş bulunuyoruz" sözüne karşılık büyük cihadın ne olduğu sorulunca; Dikkat edin o, nefis mücadelesidir" buyurdu.*** (Suyûtî. Câmi'us-Sagîr. II/253: İbn. Hacer. İbn. Aliyenin sözü olarak rivayet ederken. Irâkî ve Beyhakî zayıf bir senedle Cabirden rivayet etmişlerdir.; bkz. Aclunî. I/424. 425)

[2805] (ATEŞ, 1971), ELLİ İKİNCİ SOFRA

205

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

Belirmez Ârifin nâm-ü nişânı,
Değil irfân, filân ibn-i filânı,
Yerin terk edenin yoktur mekânı,
Hakîkât ehlinin olmaz nışânı.
İzi yoktur ki izinden biline,
Dahi tozmaz ki tozundan biline,
Sen anı sanma sözünden biline,
Hakikât ehlinin olmaz nişânı.
Ne denli var ise âlemde evsâf,
Sıfatlanır ânı bil ehl-i â'raf,
İnâd ehli değilsen eyle insâf,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.
Sen anın sabr u şükrünü sorarsın,
Bulamazsın o vasfıyla yürürsün,
Bilindi kim nişânını ararsın,
Hakikât ehlinin olmaz nişânı.
Kubâb-ı Hakk-ta mestur olan erler,
Sıfât-ı halk içinde görünürler,
Ne doğarlar onlar ne dolanurlar,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.
Gazab şehvet iki ayaktır anlar,
Binip üstünde seyyâh oldu canlar
Bularla çıktılar arşa çıkanlar,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.
Ne kim âfâkta hor görmezse ârif,
Vücûdunda da olmaz anı sârif,
Anın için der bunu ehl-i maârif,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.
Görünse taşradan bir vasf-ı fâil,
İçinden de biri olsa mukâbil,
Yakına yardım eyle olma hâ'il,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.
Anı uran urur ağlatmak için,
Ya gayret gösterir darlatmak için,
O da ağlar darılır çatmak için,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.
Nefessiz dünyada bir harf dirilmez,
Nefes de harfe boyanır arılmaz,
Şu kim Hakk-tan gelir cânâ yorulmaz,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.

Cihanda bir gürûh olmaz ki ey cân,
Bulunmaya içinde ehl-i irfân,
Olur mevsûf sıfatlar ile her an,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.
Kimi şâdân, kimi nâşâd olurlar,
Kimi üstâd, kimi nerrâd olurlar,
Niceler sûretâ cellâd olurlar,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.
Şerîatle olursa ger ol ef'âl,
Dime ana ki bu gâyet bed ef'âl,
Şer'i red etmese sen de kıl ikbâl,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.
Ne kim mevcûd oluptur bu cihânda,
Ger işlense kamu yerli yerinde,
Bahâne bulamazlar hiç birinde,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.
Niyâzî ye gelir her gayb u hâzır,
Görünür cümle a'râz ve cevâhir,
Nişâniyle olur herbiri zâhir,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.

Belirmez Ârifin nâm-ü nişânı,
Değil irfân, filân ibn-i filânı,
Yerin terk edenin yoktur mekânı,
Hakîkât ehlinin olmaz nışânı.
Belirmez ârifin nâm ve nişânı,
Değil irfân, filân çoçuğu filânı,
Yerin terk edenin yoktur mekânı,
Hakîkât ehlinin olmaz nışânı.

Hakikat erinin bu âlemde bir nişanı olsaydı,
Hatıra gelen bütün ilâhî remizlere tercemân olurdu.[2806]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Allah Teâlâ'nın nice pejmürde, saçları dağınık ve eski elbiseleri olan öyle kulları vardır ki; kendilerine iltifat edilmez. Allah Teâlâ'ya yemin etseler, Allah onları yalancı çıkarmaz. Bera b. Malik onlardandır." [2807]

İzi yoktur ki izinden biline,
Dahi tozmaz ki tozundan biline,
Sen anı sanma sözünden biline,

[2806] (MEVLANA, et al., 1965), I. Meclis
[2807] Tirmizi Hasen sahih olarak kabul etmiştir. Bkz. Tirmizi, Menâkıb. 55

Hakikât ehlinin olmaz nişânı.
İzi yoktur ki izinden biline,
Dahi tozmaz ki tozundan biline,
Sen anı sanma sözünden biline,
Hakikât ehlinin olmaz nişânı.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz bir zaman oğlu Ali Çelebi hakkında cami kürsisinden söylediği sözlerdir.

Rakım Efendi, Şeyhi Muhammed Mevlevi Efendi'den dinlediği hadiseyi şöyle anlatıyor? "Hazret-i şeyh Mısrî Efendi, daha önce oğlu Ali Efendi hakkında herhangi bir olumsuz şey söylemediği halde bir gün hankahda kürside va'z ederken birden

"Bu ana dek benim akvâlimi hilafa hami etmeyüp tasdik ve tahkik eyliyen dostlarım ve dervişlerim bi rayb u riya ve bi-şek ü murâ malumunuz olsun ki bu vakte dek benim oğlum i'tikad eylediğiniz Ali benim oğlum değildir. Benden değildir. Her kimse ki beni ister ve sever böylece bilsin bu güne dek ayan u beyan itmemiş idim lakin vaki'ul hal bu idüginde iştibah itmeyesiz" anlamında sözler söylemişler. Bu konuşmayı duyanlar acaba bu da önceleri gelen cezbeli konuşmalardan birini 'Havadis-i rüzgârdan bir kaziyyeye mebni midir' şeklinde düşünürler. Daha sonra Mehmed dede Mısrî ile yalnız kaldığında bu konuşmanın anlamını sorduğunda Mısrî'nin verdiği cevap çok farklıdır.

"Benim oğlum Şeyh Ali şer'ü 'akl ve nefsü'lemr hükmü üzre sahih-ü salim kurretül-aynım sulbi oğlumdur. Lakin senin dahi malumundur, taraf-ı hilafımızda çok eyyamdır ki zorba zevi hile vü keydilerine ittika vü 'avna ve mürdelerine i'tina idüp her zaman teşmiri said husumet ve sahte zeyl-i 'advet ü buğz ve kin ü kasd-ı intikâm-ı şeytanî iden mungaşıbân-ı müdebbirân bi-keremillah-i teala biz labis-i libâs hayat oldukça ne bana ne evlad u 'ıyalimize zarar-ı beyyin ve keder zahirasına kadir olur değillerdir lakin... Fakat benim vefatımdan sonra onlara zarar vermelerinden korktuğum için böyle bir şey yapıp onlara gelebilecek tehlikeyi önlemek istedim" diye ifade ediyor.[2808]

Ne denli var ise âlemde evsâf,
Sıfatlanır ânı bil ehl-i â'raf,[2809]

[2808] Kerim KARA, Vâkıât-ı Niyâzî-i Mısrî, Ankara, 1997, Yüksek Lisans Tezi, s.XXV

[2809] **A'raf:**(Arf. C.) Sırt, tepe. Özel manası Cennetle Cehennem arası bir yer.(Arf, herhangi bir yüksek yer demektir ki, bu münâsebetle atın yelesine, horozun ibiğine arf denilmiştir.)(A'raf, meşhur bir kavle göre Cennet ile Cehennem arasındaki hicabın, surun yüksek tepeleri demek olur. İbni Abbastan sıratın şerefeleri diye bir kavil de mervidir. Fakat Hasanı Basri Hazretleri demiştir ki, A'raf ma'rifettendir. Ve mânâ "Ehl-i Cennet ile ehl-i Nârı simalarından tanımak üzere bir takım rical vardır demektir. Kendisine bu rical "hasenat ve seyyiatları müsavi olan kimselerdir" denildikte dizine vurmuş ve bunlar, demiş, Allah tealânın ehl-i Cennet ile ehl-i Nârı tanımak ve birbirinden temyiz etmek üzere tâyin buyurduğu bir kavmdir. Vallahi bilmem belki bazısı şimdi beraberimizdedir. Hâsılı A'raf üzerindeki ricalin

<u>İnâd ehli değilsen eyle insâf,</u>
<u>Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.</u>
Ne denli var ise âlemde vasıfları
Bil â'raf ehli Sıfatlanır onu,
eyle insâf inat ehli değilsen,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.

Beyâzid-i Bestâmî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyururlar ki
"İlk zamanlarımda beni görenler âbid ve zâhid olurlardı. Son zamanlarımda görenler mülhid ve zındık olurlar. Evvelki hallerimde gündüz oruçlu, geceler namazkâr idim. Tâ vuslat âlemini buluncaya kadar. Birliğe yettiğim zaman ise şöyle dedim.
"Leyse fî cübbetî sivallah ve sübhâne mâ azama şânî" *"İbâdet benden kalktı". Görenler, "ibâdet fayda etse Beyâzid'e ederdi" dediler.*
"Bunu söyleyenler gafiller idi ki benim mertebemi bilemediler. Zındık ve mülhid olmalarının sebebi budur." [2810]

<u>Sen anın sabr u şükrünü sorarsın,</u>
<u>Bulamazsın o vasfıyla yürürsün,</u>
<u>Bilindi kim nişânını ararsın,</u>
<u>Hakikât ehlinin olmaz nişânı.</u>
Sen anın sabr ve şükrünü sorarsın,
Bulamazsın o vasfıyla yürürsün,
Bilindi ki nişânını ararsın,
Hakikât ehlinin olmaz nişânı.

<u>Kubâb-ı</u>[2811] ***<u>Hakk-ta mestur olan erler,</u>***
<u>Sıfât-ı halk içinde görünürler,</u>
<u>Ne doğarlar onlar ne dolanurlar,</u>
<u>Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.</u>
Hakk'ın kubbelerinde gizlenmiş olan erler,
Halk sıfât-ı içinde görünürler,
Ne doğarlar onlar ne dolanırlar,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz ehlullah denilen mürşidin olması

---

tefsirinde başlıca iki kavil vardır. Birincisi Ebu Huzeyfe ve saireden mervi olduğu üzere bunlar amelde kusur etmiş ve mizanda hasenat ve seyyiatları müsavi gelmiş bir taife-i muvahhidindir ki Cennet ile Cehennem arasında bir müddet kalırlar. Sonra Allah Tealâ haklarında bir hüküm verir. (İkincisi) Bunlar Enbiya, şühedâ, ahyar, ulemâ veya rical suretinde görünür. Melâike gibi dereceleri yüksek bir takım zevattır.) (E.T.)

[2810] (Niyâzî-i Mısrî, 2003), s. 41

[2811] **Kubab:** Kubbeler; Bir yere toplanmış kum.

gereken hali şu şekilde açıkladığını görüyoruz. “Ehlullah denilen mürşid öyle olmalıdır ki, meselâ onun dört adet dervişi olsa, ayrı yerlerde aynı vakitte irtihal-i dar-ı beka etmelerine az bir vakit kala kendisinden “istimdad-ı ruhanide olsalar” o mürşid bir vakitte dördünün de yanı başlarında bulunup iman selameti ile hüsn-i hatimelerine ve şeytanın şerrinden Allah'ın kudreti ile muhafaza edip, ayrıca dördü ile kendisinden cenazelerine imamette bulunmalarını rica ettiğinde mürşid olan zatın her birinin cenazelerinde imamette bulunup cemaat-i müslimine cenaze namazlarım kıldırmak. Yine zahirde muhal sayılan amellerin onun yanında çok kolay ameller olması gerek diye vasfediyor. [2812]

Bu fukaraya nişândur Allah Teâlâ’dan başkası onlara muttali olamaz bi-nişânı bi-nişân bilir ancak.[2813]

Gazab şehvet iki ayaktır anlar,
Binip üstünde seyyâh oldu canlar
Bularla çıktılar arşa çıkanlar,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.
Gazab şehvet onlar iki ayaktır,
Binip üstünde seyyâh oldu canlar
Arşa çıkanlar bunlarla çıktılar,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.

İnsân-ı kâmil, cismânî şehvetine hâkim olduğu gibi, aklıda, nefsânî şehvetine galiptir. Bedeninde beşerî yönüyle şehvet peyda olsa, o şehvet onun ayağını Hakk yolunda kaydıramaz. Çünkü aklı dağ gibi sabit ve muhkem durur. Şehveti aklına karşı saman çöpü gibi kalır, bedeni ve aklı onun icrasına meyletmez.

İnsân-ı kâmil, öfke ve kîn hâsıl olduğu vakit sabrederer. Kararında ve sebatında sabrı gevşeyip öfkenin ve kininin hükmünü icraya meyletmez. Ancak kâmil olmayan insanlar bu iki tehlikenin madurları olmaktadırlar.

" Şehvet, topuklarımızı kemiren bir fahişedir! Ve bu fahişeden bir parça et esirgendiğinde bir parça ruh için yalvarmayı çok iyi becerir.' "

"Gördüğünüz gibi sorun, cinselliğin *olup olmamasında değil,* başka bir şeyi, ondan çok daha değerli, sonsuzluk kadar kıymetli bir şeyi yok etmesinde! Şehvet, tahrik olma, tensel zevkler; bunların hepsi köle edicidir! Yığınlar, şehvet yalağından beslenen domuzlar gibi bir yaşam sürerler." [2814]

Theophastros, gerçek bir filozofa yaraşır biçimde, genellikle yapıldığı gibi, hataları sınıflandırırken, aşırı cinsel istekten ötürü işlenen hataların, öfkeyle işlenenlerden daha ciddî olduğunu söylüyor. Çünkü öfkeye yenik düşen bir insanın, bir çeşit acıyla ve bilinçsiz bir yürek burkulmasıyla mantıktan uzaklaşacağı

[2812] Kerim KARA, Vâkıât-ı Niyâzî-i Mısrî, Ankara, 1997, Yüksek Lisans Tezi, s.XXVI
[2813] (ÇEÇEN, 2006), s.71; (Niyazî-i MISRÎ, 1223), s. 42a
[2814] (YALOM, et al., 2000), s. 129

açıktır, oysa aşırı cinsel istekten ötürü kusur işler, hazza yenik düşerse, daha aşırı, suç işlerken de daha onursuz görünür. Theophastros haklıydı; hazdan ötürü işlenen suçun, acıyla işlenen suçtan daha çok kınanmayı gerektirdiğini söylerken bir filozofa yaraşır biçimde konuşuyordu. Sonuç olarak, birinci durumda, suç işleyen önce bir başkası tarafından haksızlığa uğratılmış ve duyduğu acıdan ötürü öfkeye kapılmıştır; ikinci durumda ise, kendi eğiliminden ötürü bir haksızlık yapmaya itilmiş, arzusu kamçılandığı için öyle davranmıştır.[2815]

Ne kim âfâkta[2816] hor[2817] görmezse ârif,
Vücûdunda da olmaz anı sârif,[2818]
Anın için der bunu ehl-i maârif,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.
Ne kim âfâkta aydınlık görmezse ârif,
Vücûdunda onu harcayan da olmaz,
Onun için der bunu maârif ehli,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.

Bir şeyh-i arif ve mürşid-i kâmile intisab edip, hem söz ve hem de icraat bakımından onun emrine itaat edip, kendini ona teslim edip, ona gerekli hizmeti yaparsa, o da onu, ananın çocuğunu beslediği gibi rûh-i sultanînin gıdası olan, evrâd, ezkâr, ilim ve ma'rifet ile beslerse, kâh muhabbet, kâh celâl ile, mânevî yolculukta onu kötü fiillerden vazgeçirip şeytanın hortumundan ve iblis yüzlü kimselerden muhafaza edip, irşâd ederek o kimseyi Allah Teâlâ'nın sırlarını bilme mertebesine ulaştırır.

Fahri Kâinat Efendimizden alınan Mâye-i Muhammedî ve nefesi Ahmedî'yi, mürşidler, devri teslim ederek el'ân devam ettirmektedirler. Kıyamette İsrafil aleyhisselâmın sûr'a üfürmesiyle bütün ölülerin tekrar dirileceği gibi, mürşid-i kâmillerin nefesi de ölü hükmünde olan rûh-i sultaniyi uyandırır ve ona zindelik verir. Veliyyullah'ın *(Allah dostlarının)* nefesleri, İsrafil'in sûr'u gibidir. Rûh-i sultanîyi uyarmanın bundan başka yolu yoktur.

Ey sâlik!

Mürşidânda olan rûh-i sultanî, erkek menzilesindedir. Sâlikte, ölü hükmünde olan rûh-i sultanî, kadın menzilesinde olup, mürşidde olan nefs-i âlî, cevher *(öz)* menzilinde olup, o mürşid-i kâmil, nefs-i âlî olan cevheri, sâlikin ya ağzın-

---

2815 (Marcus AURELIUS, 2006), II. Kitap, 10, s. 42

2816 Afak: Ufuklar. Yerle göğün birleştiği gibi görünen uzak dâire. Etraf. Cihetler. Mc: Görüş ve dönüş sınırları. (Zıddı: Enfüs'dür.)

2817 **Hor:**f. Kıymetsiz, ehemmiyetsiz. Adi. Güneş, ışık, aydınlık. Yiyen, yiyici anlamında olup, birleşik kelimeler yapılır. Meselâ: Miras-hor : Miras yiyen

2818 **Sarf:** (C.: Süruf) Harcama, masraf, gider. Fazl. Hile. Men etme. Bir kimseyi yolundan ve işinden ayırıp başka tarafa yöneltme. Farz. Gr: Bir lisanı meydana getiren kelimelerin değişmesinden, birbirinden türemesinden bahseden ilim şubesi. Kelime bilgisi. Kelime şekli bilgisi. Morfoloji. Tasrif çeşitlerini, isim ve fiil nevilerini öğreten ilim. Para bozma.

dan ya da kulağından ilkâ eylediğinde, müridde ölü hükmünde olan rûh-i sultanî hâmile olur. Müridin isdi'dadına göre, üç seneden on iki seneye kadar ondan, *(mânevî)* bir çocuk doğar ki mürşidler buna **"kalp çocuğu" (Veledi Kalp)** derler. O kalp çocuğu da, ya erkek, ya da dişi olabilir.

Eğer, doğan çocuk erkek olursa, o mürid ilerde **"şeyh-i arif ve mürşid-i kâmil"** olup irşad sahibi olur. Yani, başkalarını da irşad eder. Zîra ehl-i tarik arasında **"ilm-i ledün"** ve **"ilm-i bâtın"** dedikleri şey, kalp çocuğunun ilmi ve kelâmıdır *(konuşmasıdır).* Ve meşâyihin kalbinden doğan tulûat-ı mezkûrâtın eserleridir. O *(mânevi)* kalp çocuğunun erkek olarak doğması, müridin isti'dâdı ve mürşidin himmetiyle olur.

Eğer kalp çocuğu, kız olursa, o kimsenin ancak kendisi irşada kadîr olup, başkasının irşadına kadîr olamaz. Ve başka kimseler de ondan feyiz alamaz.

Meşâyihin de olur olmaz kimseye bey'ât vermesi caiz değildir. Zira intisab edecek kimsede kabiliyet ve isti'dat *(yeterli ve becerikli olma)* şarttır. İsti'dâdı ve kabiliyeti olmayan kimseye, meşâyihin bey'ât vermesi ayn-î hatanın *ta kendisidir.* [2819]

"Tecellî, herkesin istidat ve kabiliyetine, yani kabına göredir. Bu kaplardan meselâ bir fincanın, bir bardağın üstünden deryayı da geçirsen, istiabı kadar alır ve dolunca da, hal diliyle; doldum, diyerek geri kalan akıp gider. Keza bir kazan, bir havuz ve ilh... için de aynı kânun hâkimdir. Tâ deryaya varıncaya kadar...

Gerçi her kabın dolunca, doldum, demesi tabiîdir. Fakat bir fincanın bir kazana nisbetle doldum diyip övünmesi ne kadar gülünçtür.

İşte, bu alış ve istidat sebebiyle, herkese kabiliyetine göre tecellî vâki' olur. Fakat azamet-i ilâhiyyeye nihayet yoktur. Öyle olmamış olsa, Hazret-i Resûl-i Ekrem sallallâhü aleyhi ve sellem:

"Yâ Rabbî senin marifetini hakkıyla bilemedik" buyurur muydu?" [2820]

<u>Görünse taşradan bir vasf-ı fâil,</u>
<u>İçinden de biri olsa mukâbil,</u>
<u>Yakına yardım eyle olma hâ'il,</u>
<u>Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.</u>
Görünse taşradan bir iş yapanın vasfı,
İçinden de biri olsa bedel,
Perde olma yakına yardım eyle,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.

Allah Teâlâ yanındaki yerini öğrenmek istersen, seni nerede kullandığına bak. Ne şekilde olursa olsun bütün yaratılmışların kudreti onun kabzındadır.

<u>Anı uran urur ağlatmak için,</u>

[2819] Şeyh Mustafa Kabûlî er-Rifâî, Kenzü'l-Esrâr, İst., 2001, s.31-32
[2820] Ken'an Rifâî, *Sohbetler.* s. 17

<u>Ya gayret gösterir darlatmak için,</u>
<u>O da ağlar darılır çatmak için,</u>
<u>Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.</u>
Onu vuran vurur ağlatmak için,
Ya gayret gösterir darlatmak için,
O da ağlar darılır çatmak için,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Her kim benim veli kullarımdan birisine düşmanlık ederse, ben ona harp açarım.." [2821]

Hikâye:

Kasabın biri veresiye et verirmiş. Bir çocuk da çırağıymış. Dükkânda veresiyeleri yazarmış. Kasap yaz dermiş; filân bu kadar borç aldı, filânda bu kadar alacağımız var. Günün birinde leş yiyen bir kuş uçup havadan iner; bir parça et kapıp havalanır gider. Kasap,

"çocuk" der, ***"yaz; etin dörtte bir parçası, şu leş yiyen kuşta; onda da bu kadar alacağımız var."***

Bir başka gün, leş yiyen kuş, âdet edindiğinden gene gelir, et kapmaya uğraşır. Kasap, bir düzen kurmuş; kuş tuzağa tutulunca başını koparır, kanaraya, öbür kuşlara ibret olsun diye asar. Çocuk,

"usta" der,

"senin kuştaki alacağını yazdım. "Ey nefislerine uyup hadden aşırı hareket edenler" hükmünce hani; şimdi kuşun da sende alacağı var, ne kadar yazayım? Usta, yenini-yakasını yırtar da der ki:

"Et işi kolay, fakat baş isterlerse ne yapacağım ben?" [2822]

<u>Nefessiz dünyada bir harf dirilmez,</u>
<u>Nefes de harfe bulanır arılmaz,</u>
<u>Şu kim Hakk-tan gelir cânâ yorulmaz,</u>
<u>Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.</u>
Nefessiz dünyada bir harf dirilmez,
Nefes de harfe buyanır arılmaz,
Şu kim Hakk-tan gelir cânâ yorulmaz,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Cehennem ateşi, Rabbine:

"Yâ Rabb, bir kısmım bir kısmımı yedi. " diyerek şikâyet etti. Allah da onun,

[2821] Buhârî. Rikak. 38; İbn. Mâce. Fiten. 16: İbn Hanbel. VI/256:
[2822] (MEVLANA, et al., 1965), I. Meclis

biri kışın, diğeri yazın olmak üzere, iki defa nefes almasına izin verdi." [2823]

Bu sebeble nefessiz bir şey dirilmez. Nefis bile ölür. Zirâ nefis, nefesden müştaktır. Yukarıda geçtiği gibi cihanda hiçbir topluluk olmaz ki, içlerinde bir Ârif bulunmasın. Hatta üç evlik bir köyde bile bir Ârif kişi bulunur, bulunmazsa o köy, o topluluk harab olur. Cenab-ı Hakk o topluluğu ve o köyü o Ârif ile korur. Onlar "Kutup" lardır, fakat bu hususu kendileri de bilmezler.

Cihanda bir gürûh olmaz ki ey cân,
Bulunmaya içinde ehl-i irfân,
Olur mevsûf sıfatlar ile her an,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.
Cihanda bir bölük olmaz ki ey cân,
Bulunmaya içinde ehl-i irfân,
Vasıflanmış olur sıfatlar ile her an,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.

Kimi şâdân, kimi nâşâd olurlar,
Kimi üstâd, kimi nerrâd [2824] ***olurlar,***
Niceler sûretâ cellâd olurlar,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.
Kimi sevinçli, kimi üzüntülü olurlar,
Kimi üstâd, kimi tavlacı olurlar,
Niceleri sûrette cellâd olurlar,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.

Şerîatle olursa ger ol ef'âl,
Dime ana ki bu gâyet bed ef'âl,
Şer'i red etmese sen de kıl ikbâl, [2825]
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.
Eğer fiileri şerîatle olursa,
Deme ona ki bu gâyet kötü fiiller,
Şer'iatı red etmese sen de kıl teveccüh,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.

"Şüphesiz ameller, niyetlerle beraberdir. Kişiye de ancak niyet ettiği vardır. Kimin hicreti Allah Teâlâ ve Rasûlu için ise, hicreti Allah Teâlâ ve Rasûlünedir.

[2823] Hadis değişik lafızlarla Ebû Hureyre (r.) ve Enes b. Mâlik'den (r.) rivayet edilmiştir. Ebû Hureyre (r.) rivayeti için bak: **Buhârî,** Mevâkît (8), **9,** Bed'ul-Halk (59), **10. Tirmizî,** Sifatu Cehennem (40), 9, hd. no: 2592. **Dârimî, 2,** 340, Rikâk (20), 119. **Musned, 2,** 238. 277. 503. **Zevâid. 10,** 388. Enes b. Mâlik (r.) rivayeti için bak: Zevâid, 10. 388.

[2824] Hüneri Tavla oyuncusu

[2825] **İkbal**: Bir şeye yönelmek. Teveccüh etmek. Reddetmeyip kabul etmek. Bir şeyi birinin önüne götürmek. Baht açıklığı. Talih. Refah. İstemek. (Bak: İdbar)

Kimin hicreti de kavuşacağı bir dünyalık veya bir kadın nikâhlamak için ise, onun hicreti de ancak niyet ettiği şeyedir."

[İnsanın niyeti ve bunun sonucunda hareket planında ortaya çıkan fiillerinin temel gerçekliği hususunda net bir sonuca varılamadığı gibi kişinin, türlü savunma mekanizmalarının altına gizlenmiş, kendisinin de bihaber olduğu halleri vardır. Yine meleklerin dahi fark edemediği niyetlerin bulunduğu bilinmektedir. Meleklerin şu sözleri buna işaret eder:

"Seni tesbih ederiz, Senin bize bildirdiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Şüphe yok ki alîm, hakîm olan Sen'sin." [2826]

Bu, Âdem aleyhisselâmın yaratılışında dolayısıyla mahiyetinde bulunan bir gizlilik olup Âdem aleyhisselâm ile başladığı gibi Allah Teâlâ'ya kadar varacaktır. Seyrin bir yerlerinde bu gizlilik sürekli baş gösterirken sırasıyla zahirden batına doğru her ilerleyişte bir öncekinin bir sonrakinden habersiz olduğu görülmektedir. Şimdi hatırlayamamakla birlikte bir zaman şuur altı ile yaşayıp etkisi altında kaldığımız ve yine bilgisine henüz sahip olmayıp varlığımızda hali hazırda cereyan etmekte olan tüm hadiseler bu gizlilikle hareket eder. İnsanın kendi şuuruyla yaptığı izahlar birçok bahaneyi de içerdiğinden hareketinin mahiyetini açıklamaktan çok uzaktır.

Allah Teâlâ hesap gününde, amelleri sorgularken, insanı; ***"Hayır bunu şu niyetle yaptın!"*** cümlesine çokça muhatap kılacaktır. Bu tip bir sorgulama insanın korkunç derecede strese girmesine sebep olacağı gibi ***"terlere batacak"*** ifadesiyle açıklanmaktadır. Burada, amellerin zahiri şeklinin kişiyle bağlantısının yanında menfaat, bencillik gibi duyguları içeren batıni yönü son derece ağırlıklı bir durum oluşturacaktır. Bu bakımdan, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin ***"Senden sana sığınırım"*** şeklinde dua etmesi yine hesap gününün zorluğuna işaret etmektedir. Her insanın ilah inancı nefsi ile başlayarak, çeşitli merhalelerden geçer ve nihayetinde Allah Teâlâ'ya kadar ulaşır.

İbrahim aleyhisselâmın **yıldız, ay** ve **güneşin** ilah olup olmadıklarını sorgulayışından sonra Allah Teâlâ'yı bulmak için geçirdiği merhaleler kısa dönemler içerisinde gerçekleşmemiştir. Bilgisine ve hakikatine erdiği her bir yanlışı terk ederekten ilahi gerçekliğe ulaşmıştır. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin **Hira**'daki inzivası da yine benzer süreçler içerisinde geçmiştir. ***"Yolunu kaybetmiş görüp seni doğru yola ulaştırmadı mı?"*** [2827] ayetinde de ifade edildiği gibi bu aşama aşama ilerlemeler onda bunalım dahi oluşturmuştur. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin, inancı ve niyetinde hakikate erişinceye kadar geçirdiği tüm süreçlerde ***"senden sana sığınırım"*** duasına muhtaç olduğu görülmektedir. Yine günah gerektiren bir hali olmadığı halde ***"günde yetmiş defa ve daha fazla istiğfar etmesi"***[2828] her ilerlemede niyetlerin de başkalaşım gösterdiğini açıklaması açısından önemlidir.

Yakınlık arttıkça başkalaşım gösteren niyetler, insanı daha noksan bir hale geti-

---

[2826] Bakara, 32

[2827] Duha, 7

[2828] "*İstiğfâr eden kimse günde yetmiş defa da günah işlemiş olsa bunda israr etmiş sayılmaz*" (Tirmizî, Deavât, 107).

rebileceğinden kişinin bunun farkında olarak (acziyetini bilerek) hareket etmesi gerekmektedir. ***"İyilerin sevapları mukarrebler yanında günah seviyesindedir***" sözü de ilahi mizanda geçerli ölçünün niyetler olduğunun başka bir ifadesidir.

Buradan, niyetlerimizin amellerimizi geçeceği sonucuna varılabileceği gibi her niyetten Allah Teâlâ'ya sığınmak, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin **"senden sana sığınırım"** ifadesini bireysel olarak hayata geçirmektir.

"Oysa Allah sizi de, yaptığınız şeyleri de yaratmıştır." [2829] ayetinin işareti ve yine; ***"Nefsinin arzusunu ilâh edinen, Allah'ın; (hâlini) bildiği için saptırdığı ve kulağını ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah'tan başka kim doğru yola eriştirebilir? Hâlâ düşünüp ibret almayacak mısınız?"*** [2830] ayetiyle kişinin eylemlerinin çıkış noktasında müspet yada menfi yönde sürekli bir değişimin söz konusu olduğu ifade edilmekte ve buna bağlı olarak niyetlerde gizli bir şirk tehlikesinin varolduğu anlaşılmaktadır. Eğer kişinin eyleminin çıkış noktası ilah edinilen nefsin arzusu ise iyi ve doğru zannedilen birçok şeyde yanılgı söz konusu olacaktır.][2831]

Ne kim mevcûd oluptur bu cihânda,
Ger[2832] ***işlense kamu yerli yerinde,***
Bahâne bulamazlar hiç birinde,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.
Ne kim mevcût oluptur bu cihânda,
Şayet işlense hepsi yerli yerinde,
Bahâne bulamazlar hiç birinde,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.

Niyâzî ye gelir her gayb u hâzır,
Görünür cümle a'râz ve cevâhir,
Nişâniyle olur herbiri zâhir,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.
Niyâzî ye gelir her gayb ve hâzır,
Görünür cümle arâz ve cevherler,
Nişâniyle olur herbiri zâhir,
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı.

[2829] Saffat, 96
[2830] Casiye, 23
[2831] (ALTUNTAŞ, 2009), s.35 - 40
[2832] **Ger:** f. Türkçedeki "eğer" kelimesinin kısaltılmış şekli. Eğer, şayet mânasındadır

206

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Bârekellâh gülistân-ı bülbülândır Aspozi,
Cenneti tezkir eder âli mekândır Aspozi.
Mu'tedil âb u hevâ hem müctemi' envâ-i zevk,
Mecma-i bezm -i saâ -i ârifândır Aspozi.
Âb-ı hayvânı beğenmez hasletindendir Mesih,
Aktığınca sanki bir rûh-i revândır Aspozi.
Câme-i hadrâsın eyyâm-ı rebi'de kim giyer,
Şüphesiz menzilgehi Hızr-ı zamândır Aspozi.
Her taraf pür mive-i şirin leb-i dilber misâl,
Yeşil atlasla donanmış nev-civândır Aspozi.
Bî-midâd elması üzre nakş olur ebyât-ı sürh,
Lâ cerem sun-ı Hüdâ'yâ bir beyândır Aspozi.
Ol sebebden ehli pür akl u zekâ vü ma'rifet,
Mahzen-i ehl-i ulûm-u kâmilândır Aspozi.
"Cennat-in min tahti-hel enhâr-u tecrî" dense hûb,
"Hâzihi cennât-i adn-in" den nişândır Aspozi.
Ey Niyâzî ger dokunmasaydı hiç bâd-ı fenâ,
Kim demezdi ana firdevs-i cinândır Aspozi.

Bârekellâh[2833] ***gülistân-ı bülbülândır Aspozi,***
Cenneti tezkir eder âli mekândır Aspozi.
Bârekellâh bülbülbüller gülistânıdır Aspozi,
Cenneti hatırlatan âli mekândır Aspozi.

Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-azizin doğum yeri olan eski ismiyle Aspozi diye bilinen bu yer, Eski Malatya'nın güney-batı tarafında yer alan, geniş bir ovanın kenarında bulunan, Tohma nehrine dökülen bir çayın üzerinde olup, yeri gayet güzel ve ferahlık verici, sokakları muntazam ve temiz bir yer idi. Önceleri Eski Malatya'nın sayfiyesi hükmünde olup, halkın orada yazlık köşkleri vardı. Fakat 1255/1839 tarihinde vuku bulan Nizip Muharebesi esnasında, Hafız Paşa kumandasında pek çok asker Eski Malatya'ya gelmiş olduğundan, halk, o yıl Aspozi'den şehre dönemeyip orada kışlamaya mecbur kalmış ve o zamandan beri orada kalmaya alışmışlardır. Ayrıca ertesi yıl şehri terk eden askerler giderlerken, evleri barkları yıkıp gitmişlerdi ki; o tarihten sonra halk, Eski Malatya'ya dönmeyip Aspozi'de kalmaya başlamışlar, böylece de Malatya adı, zamanla Aspozi'ye intikal etmiş oldu.

Aspozi hakkındaki başka rivayetlerde şunlardır.
-Eski Malatya'nın yazlığı
-Soğanlı Köyü

[2833] **Barekallah:** Allah mübarek etti. Allah mübarek etsin. Hayırlı ve bereketli olsun

-Malatya'nın Soğancık nahiyesi
-Şimdiki Malatya'nın güney-batısında yer alan Yeşilyurt ilçesi
-Bugünkü Konak (Yukarıbanazı) kasabası [2834]

Mu'tedil âb u hevâ hem müctemi' envâ-i zevk,
Mecma-i bezm -i safâ -i ârifândır Aspozi.
Ölçülüdür suyu havası hem toplanmış çeşitli zevkler,
Safâ meclisi ârifân toplantısıdır Aspozi.

Âb-ı hayvânı beğenmez hasletindendir Mesih,
Aktığınca sanki bir rûh-i revândır [2835]Aspozi.
Hayat suyunu beğenmez hasletindendir Mesih,
Aktığınca sanki bir akıcı rûhdur Aspozi.

Câme-i[2836] hadrâsın eyyâm-ı rebi'de kim giyer,
Şüphesiz menzilgehi Hızr-ı zamândır[2837] Aspozi.
Yeşil elbisesini rebîulevvel günlerinde ki giyer,
Şüphesiz konak yeri Hızırın kefilidir Aspozi.

Her taraf pür[2838] mive-i şirin leb-i dilber misâl,
Yeşil atlasla donanmış nev-civândır Aspozi.
Her taraf dolu meyve şirin dudaklı dilber misâli,
Yeşil atlasla donanmış delikanlıdır Aspozi.

Bî-midâd elması üzre nakş olur ebyât-ı sürh[2839]
Lâ cerem sun-ı Hüdâ'yâ bir beyândır Aspozi.
Mürekkepsiz elması üzre nakış olur kızıl beyitler,
Şübhesiz eseri Hüdâ'yâ bir beyândır Aspozi.

Kızıl renk Ehl-i Beyt muhibbânının[2840] işaretidir.

Ol sebebden ehli pür akl u zekâ vü ma'rifet,

[2834] (AŞKAR, 1997), s.44 (Tahlili için bkz)
[2835] **Revan:**f. Giden, akıcı. Derhal. Ruh, can. Nefs-i nâtıka. Edb: Su gibi akıp giden güzel söz.
[2836] **Came:** f. Evde giyilen bol elbise. Elbise, çamaşır. Sevb, libas
[2837] **Zaman:** Zaman; Kefil olma, kefillik. Bir şeyin mislini veya değerini vermek üzere zarara karşı kefil olma, garanti.
[2838] **Pür:** f. Çok, dolu, çok fazla, memlu, tekrar (mânâlarına gelir, birleşik kelimeler yapılır) Sâhib, mâlik
[2839] **Sürh:**Kırmızı, kızıl, ahmer. Kırmızı mürekkeb
[2840] **Muhibban:** f. (Muhibbin) Dostlar. Muhabbet edenler. Sevilenler. Sevgi besleyenler. Bir kimsenin taraflıları

Mahzen-i ehl-i ulûm-u kâmilândır Aspozi.
O sebebden çok ehli akıl, zekâ ve ma'rifet,
İlim ehli hazinesi kâmilleridir Aspozi.

"Cennat-in min tahti-hel enhâr-ı tecrî" dense hûb,
"Hâzihi cennât-i adn-in" den nişândır Aspozi.

"جَنَّاتٍ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَار تَجْرِى" dense sevimlidir,

"هٰذِهِ جَنَّاتُ عَدْنٍ" den nişândır Aspozi.

جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِىَ رَبَّهُ

"Onların Rableri katındaki mükâfatı, içinde temelli ve sonsuz kalacakları, içlerinden ırmaklar akan Adn cennetleridir. Allah onlardan razıdır. Onlar da Allah'tan razıdır. Bu, Rabbinden korkan kimseyedir." [2841]

جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاؤُنَ كَذٰلِكَ يَجْزِى اللّٰهُ الْمُتَّقِينَ

"İçlerinden ırmaklar akan Adn cennetlerine girerler. Orada, diledikleri kendilerine verilir. Allah sakınanları böylece mükâfatlandırır." [2842]

Ey Niyâzî ger dokunmasaydı hiç bâd-ı fenâ,
Kim demezdi ana firdevs-i cinândır Aspozi.
Ey Niyâzî şayet hiç dokunmasaydı fenâ rüzgârı
Kim ona demezdi firdevs cennetidir Aspozi.

Niyâzî-i Mısrî Aspozi ile aslında kendini anlatmaktadır. "Şeref-ül mekân bî mekin" Mekânın şerefi oturanları iledir, sadedince bu methiyeler kendi içindir. Tabidir ki herkes bunu anlamadığındandır ki bu ilâhi tevlid[2843] etmiştir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem'e Allah Teâlâ'nın velileri kimdir? Diye sorulduğunda, şu cevabı vermiştir, ***"Görüldüklerinde Allah Teâlâ'yı hatırlatan kimselerdir"*** [2844] ***"Sizin en hayırlılarınız, görüldüklerinde Allah Teâlâ'yı hatırlatan kimselerdir."*** [2845]

[2841] Beyyine, 8
[2842] Nahl, 31
[2843] **Tevlid:** doğurma, netice verme.
[2844] İbn. Mâce. Zühd, 37; Heysemi hadisin isnadında problem olduğunu söyler.
[2845] Ebu Nuaym, Hilye. 1/6: Beyhâkî. Şuabul İman. VII/494; Heysemi bu hadisinde senedinde sika olmayan ravi bulunduğunu söyler; bkz. Heysemi. VII1/93

207

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Hamd-ü lillâh habs-i zindân ehl-i hâlin hırfeti,
Fakr u zillet derd ü mihnet ol gürûhun izzeti.
Habs-i cism ü nefs eden cânın eder elbet halâs,
Halvetin rûşen eder envâr-ı Hakk'ın celveti.
Zulmet içre teşne diller âb-ı havâna gider,
Killet içre sabr ile çok kimse buldu devleti.
Halk-ı âlem kabza-i kudrette biçün-ü çerâ,
Hakk kazâsına rızâ ver, bula kalbin vus'ati.
İzzet-i ukbâya zillettir Niyâzî çün tarîk,
Nefha-i Rahmâna bu yoldan ede gör sür'ati.

Hamd-ü lillâh habs-i zindân ehl-i hâlin hırfeti,[2846]
Fakr u zillet derd ü mihnet ol gürûhun izzeti.
Allah'a şükür olsun zindânda kalmak hâl ehlinin işidir,
Fakirlik ve zillet derd ve mihnet o cemeatın izzetidir.

Karanlıkta kalmayana doğum olmadığından zindanda kalmak hasleti, zikrin çilehâne adı verilen yerlerde tecellisi fazladır. Karanlık yer rahmin olgunlaştırma için çocuğa desteğidir. Çocuk rahim denilen cennette ancak olgunluğu bulabilmektedir.

Nefs, karanlığı sevmez. Çünkü onda riya ve şöhret gibi şeylerin karşılığı bulunmaz. Cennetin etrafıda karanlıktır. Cehennem ise etrafı aydınlık ve aldatıcı şeyler ile bezenilmiştir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki:

"Cennetin etrafı mekârihle (nefsin hoşlanmadığı şeylerle) sarılmıştır. Cehennemin etraf ı da şehevi (nefsin arzuladığı, cazip) şeylerle sarılmıştır." [2847]

Habs-i cism ü nefs eden cânın eder elbet halâs,
Halvetin rûşen eder envâr-ı Hakk'ın celveti.[2848]
Cisim ve nefsini hapis edenin cânı elbet kurtulur,
Halveti aydınlatır, Hakk nurlarının celveti.

Halvet makâmı, Ruh makâmı ve Hakikat makâmı, yani Cem makâmında vahdet zâhir, kesret bâtındır. Halvet makâmı ise, nefs makâmı, şeriat makâmı olup, Hazret-il-cem makâmında vahdet bâtın, kesret zâhirdir. Şerîat makâmını belli eden kimseler gönülleri susuz olanlardır ki âbı hayatı koşarlar. Âbı hayattan murad burada Tevhiddir. Yani tevhidi bulan dünyâ ve âhiret devleti bulur. Çünkü âhiret

---

[2846] **Hırfet:** Geçinmeğe medar (sebeb) olan iş, san'at. Devamlı meşgul olunan iş.
[2847] Sahihayn
[2848] **Celvet:** Yerini, yurdunu terketme. Abdin fenâfillah olup halvetten ayrılması.

devletini bulana dünyâ behemehâl hizmet eder.

Zulmet içre teşne diller âb-ı havâna gider,
Killet içre sabr ile çok kimse buldu devleti.
Zulmet içinde susamış gönüller hayat suyuna gider,
Azlık içinde sabır ile çok kimse buldu devleti.

Halk-ı âlem kabza-i[2849] ***kudrette biçün-ü***[2850] ***çerâ***[2851]
Hakk kazâsına rızâ ver, bula kalbin vus'ati.
Niye böyle benzersiz âlem halkını kudret elinde tutar,
Hakk kazâsına razı olursan, kalbinde bulursun genişliği.

"Müminin kalbi Allah Teâlâ'nın iki parmağı arasındadır. Allah Teâlâ dilediği gibi tasarruf eder"[2852]

Bu hadisi izah etmeye çalışan sûfîler bu hadisi zahirî anlamda izah etmenin aklen mümkün olmadığını, zira müminin kalbi araştırıldığında orada parmak falan bulunamayacağını söylerler. Bu durumda mecazî anlamda söylendiğini, ma'nasının da ***"Allah Teâlâ'nın celâl ve cemal sıfatları"*** olduğunu kabul ederler. Bazıları da parmaktan muradın kudret olduğunu, her şey gibi insan kalbinin de Allah Teâlâ'nın kudretinde olduğunu belirtirler. Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz (672/1273) bu hadisten bahsederken buradaki parmaklardan kastedilen şeyin ilâhî nur olduğunu bu nurun veliler üzerine çevrilmiş olduğunu, Allah Teâlâ'nın bütün cömertliğiyle onu velilerin ruhlan üzerine saçmış olduğunu, bu ruhların istidatları nisbetinde bu nurdan istifade edebileceklerini söyler.[2853]

İmam Gazali (505/1111) bu hadisi ***"Kalbin acâib halleri"*** (acaibu'l-kalb) bölümünde kullanır ve onun değişkenliğini nazara verir.

Fusus'un Avni Konuk şerhinde de "müminin kalbi lafzıyla kalbin mü'mine tahsisi öne çıkarılmıştır. Bu ilginç tespitte mü'min olmayanların kalp sahibi olmayıp akıl sahibi oldukları, aklın ise ilâhî hakikatleri idrakten âciz olduğu belirtilir.

"Behçetu'n- Nüfüs"ta ise *"Kalbin, Allah'ın iki parmağı arasında olması"; "emirlerinden iki emir arasında olması"* şeklinde te'vil edilir (Rıza ve zıddı, zühd ve zıddı, gibi.) buradaki çevirme ise bunlardan herhangi birisinin diğer birisine bir anda çevrilmesi olarak açıklanır. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin

"Ey kalpleri ters yüz eden Allah'ım! kalbimi dinin üzerine sabit kıl."[2854] şeklinde dua etmesi bundan olmalıdır.

[2849] **Kabz:** Tutmak. Ele almak. Kavramak. Almak. Tahsil etmek. Teslim almak. Amelde zorluk çekmek. Kuşun süratle uçması. Mülk

[2850] **Bî-çûn:** f. Emsalsiz, eşsiz, ortaksız, benzersiz. Sebep sorulmaz. (Allah Teâlâ)

[2851] **Çera:** f. Niçin, niye böyle? Mer'a. Otlak.

[2852] Müslim. Kader. 17; Tirmîzî. Daavat. 90: lbn. Mâce. Dua. 2: Hâkim. Müsledrek. IV/321

[2853] (ŞEKER, 1998), s. 82

[2854] Müslim. Kader. 17: Tirmîzî. Daavat. 90: İbn. Mâce. Dua. 2

İbn-i Kuteybe buradaki parmaklardan kastedilen şeyin nimetler olduğunu söyler. Allah Teâlâ'ya gerçekten parmak izafe etmenin muhal olduğunu Arap lügatinden ve şiirinden örnekler vererek izah eder.

İbn-i Fûrek de Arapların parmağı mecazi olarak nimet için kullanmalarından yola çıkarak, söz konusu hadisteki iki parmağın, zahiri ve bâtınî olmak üzere iki nimet olduğunu, zahiri nimetin faydalı olan her şey; bâtınî nimetin ise şerrin defedilmesi olduğunu belirtir. Hadiste özellikle kalbin seçilerek kullanılmasını da, onun bedenin en önemli merkezinde olmasına bağlar.

Bazıları da bu iki parmağı, onun fazlı ve adli, kudreti ve kabzı ya da mülkü ve saltanatı şeklinde iradesinin veya fiillerinin iki ayrı tecellisi olarak yorumlarlar. Bütün bu yorumlardan anlaşılan husus bu hadisteki parmakların mecazî anlam taşıdıklarıdır. Parmakların Allah Teâlâ'nın rahmetini, inayetini, nimetini ve kudretini temsil ettiğine dair te'viller ehl-i sünnetin anlayışına en uygun olanıdır.[2855]

<u>İzzet-i ukbâya zillettir Niyâzî çün tarîk,</u>
<u>Nefha-i Rahmâna bu yoldan ede gör sür'ati</u>.

Niyâzî bu yol nasıl ahiret şerefine zillet olabilir,
Rahmân nefesine kavuşmada sür'atini bu yolda bir gör.

Nefha, nefesini dışarı vermek ve nefesin dışarıya verilmesinde hâsıl olan istirahattir. Âyette " Biz ona rûhumuzdan üfledik" vârid olmuştur. Rûh istirahat anlamınadır. İnsan nefesini içeri alıpta, sonra o aldığı nefesini dışarıya vermesi hayatını devam ettirmesi demektir. Nefesini dışarıya veremezse derhal ölür. Bundan dolayıdır ki, insan ölürken nefesini içeriye alır, o nefes içerde hapis olur, dışarıya verilmezse vefat eder. İşte tabii ölüm böyle olur.

Tarikat yolunda olan ancak nefhanın sırrını ve hızını anlar. Çünkü bazı tarikatlerde zikir nefesin alışverişi ile seyr edilir.

[2855] (ŞEKER, 1998), s.186

208

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

N'olaydı ey Keşiş dağı n'olaydı,
Senin dâim yüzün böyle güleydi.
Yüzün gözün kan ağlayıp şitâdan,
Biten dürlü çiçekler solmasaydı.
Senin âb-ı havânı matlab edip,
Başında her taraf yârân dolaydı.
Kibirle göklere baş çekmeseydin,
Başında dürlü barân olmasaydı.
Bu Mısrî'ya aceb bu dağ ne derdi,
Eğer dile gelüp bir söyleseydi.

N'olaydı ey Keşiş dağı n'olaydı,
Senin dâim yüzün böyle güleydi.
N'olaydı ey Keşiş dağı n'olaydı,
Senin dâima yüzün böyle güleydi.

Keşiş Dağı (Uludağ)

Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara Bölümü'nde dağ.

İlkçağda Olympos ya da "Mysia'daki Olympos" anlamına gelen Olympos Mysios adıyla bilinen dağ, Osmanlı Döneminde Keşiş Dağı olarak anılırdı. 1925'te adı Uludağ olarak değiştirildi. Bursa Ovasının güneyinde yükselen Uludağ, Ege Bölgesi sınırında yer alır. Güneydoğudaki Domaniç Dağları üzerinden İçbatı Anadolu'da kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan dağ dizilerine bağlanır. Yüzey şekilleri açısından İçbatı Anadolu Bölümü'nün doğal bir parçası olmasına karşın. Bursa kentinin simgesi olması nedeniyle 1.Türk Coğrafya Kongresi'nin kararıyla bu kentten ve Bursa Ovasından ayrılmayarak Marmara Bölgesi'nin sınırları içinde bırakılmıştır. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusundaki uzunluğu yaklaşık 40 km olan Uludağ'ın Bursa Ovası ile Nilüfer Çayının yukarı çığırı arasındaki genişliği 20 km kadardır.

Marmara ve Ege bölgelerinin en yüksek kütlesi olan Uludağ'ın yüksekliği Karatepe'de 2.543 m'ye ulaşır. Doruk kesiminin batısındaki Sığınaktepe ise 2.493 m'dir. Uludağ. Hersiniyen dağoluşumu sırasında ortaya çıkmış bir kütledir. Ama bu yaşlı kütle Neojen Bölümdeki (y. 26-2,5 milyon yıl önce) karaoluşumu (epirojenez) sırasında bugünkü yüksekliğine erişmiş ve gençleşmiştir.[2856]

Bu dağa "Keşiş Dağı" denilmesine sebep, Ayasofya'daki patrik ve rahiplerin bu dağa gelip oturmaları, dinlenmeleri sebebiyledir. **[2857]** Bursa şehrinin kıble ta-

[2856] Anabiritannica

[2857] **Manastırları, kiliseleri ile ün salmış olan bu dağa uyuşuk bir şekilde barınan papazların kehanetlerinden medet umarak ikide bir oraya taşınırlardı. Rum keşişlerinden çeşitli uydurmalarıyla Hıristiyan dünyasının mukaddes bir dağı olarak bilinirdi.** (YARDIMCI,

rafından şehre örtü olan, göklere uzanmış yüksek bir dağdır.

Cenâb-ı Allah kudret eliyle bu dağı yaratalıdan beri tepesinde kar eksik olmaz. Allah Teâlâ'nın emri ile ***Zülâl Kurdu*** dedikleri mahlûk, binlerce yıllık kar içinde burada bulunur. Hükümdarlar arzu ederlerse, kazdırarak eski karlardan bu hayvanı buldurabilirler. Amma gayet küçüktür. Emr-i ilâhi olarak elbise güvesi gibi bir kurttur ki, kar içinde kar yiye yiye gezdiği yollardan bulunur.

Öyle yüksek bir dağdır ki, insan bir kaya arkasına gizlenmezse rüzgâr insanı saman çöpü gibi havaya atar. Çok sert rüzgârı vardır. Bunun en tepesinde bir mezar vardır. Dört tarafının iri taşlarla çevrilmesinden değerli bir kimsenin mezarı olduğu anlaşılır. Bu mezar Kral Lenduha'nın oğlu Sa'dan'ın mezarıdır. Hz. Hamza radiyallâhü anhın korkusundan bu dağda yerleştiği halk arasında söylenir. Bu mezarın yakınında yeraltında bir mağara vardır. Yokuş aşağı hayli gider bir karanlık mağaradır. İçinde yetmiş seksen kadar mağara vardır. Bazı kayalarda ikibin yıllık tarihi yazılar vardır. Gezmek için gelen bilginlerin dahi güzel yazıları vardır. Seyretmeye değer yüksek bir dağdır.[2858]

Bursa'nın fethini müteakip Türkler tarafından tasavvuf kültürünün fışkırdığı ilâhi bir yer haline gelmiştir. Orhan Gazi zamanında; Rum kiliselerinin yerine Türk erenleriyle, Türk dervişlerinin renklendirdiği tekke ve zaviyeler, medrese ve hücreler faaliyete başlamış, birçok imaretler açılmış, birçok cami, mektep ve medreseler inşa edilmiştir.[2859]

<u>Yüzün gözün kan ağlayıp şitâdan,</u>
<u>Biten dürlü çiçekler solmasaydı.</u>
Yüzün gözün kan ağlayıp kışdan,
Biten türlü çiçekler solmasaydı.

<u>Senin âb-ı havânı matlab edip,</u>
<u>Başında her taraf yârân dolaydı.</u>
Senin suyunu havanı isteyen,
Başında her taraf yârân dolaydı.
<u>Kibirle göklere baş çekmeseydin,</u>
<u>Başında dürlü barân olmasaydı.</u>
Kibirle göklere baş çekmeseydin,
Başında dürlü yağmur olmasaydı.

<u>Bu Mısrî'ya aceb bu dağ ne derdi,</u>
<u>Eğer dile gelip bir söyleseydi.</u>
Bu Mısrî'ya aceb bu dağ ne derdi,
Eğer dile gelip bir söyleseydi.

İlhan, Hazret-i Üftade, İstanbul, 1994, s. 17)
[2858] (Evliya Çelebi, 2006), s. 139
[2859] YARDIMCI, İlhan, Hazret-i Üftade, İstanbul, 1994, s. 17

Tasavvufta dağ, nefs için kullanılmaktadır. Nefs için "zünnarı kesmedin" ile de hiristiyan olması gibi manalar sebebiyle bu dağ ile istiare [2860] yapılmıştır. Keşiş Dağı'nı nefis manasına alarak mana verilecek olursa, Niyâzî-i Mısrî burada nefsinin terbiye edilmesinden dem vurmaktadır.

Bu ilâhiyi bu anlattığımız mana ile yorumlamak daha uygundur. Çünkü Niyâzî-i Mısrî'nin dünya ila olan düşüncelerinde hiç sevgi bağı olmadığı bütün hayatı boyunca görülmektedir.

[2860] **İstiare:** Ariyet istemek. Ödünç almak. Birinden iğreti bir şey almak. Edb: Bir kelimenin mânasını muvakkaten başka mânada kullanmak; veya herhangi bir varlığa, ya da mefhuma asıl adını değil de, benzediği başka bir varlığın adını verme san'atına istiare denir. Cesur ve kuvvetli bir insana "arslan, kurnaz bir kimseye "tilki" demekle istiare yapmış oluruz.

209

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Elâ ey sâ'il-i mürşid nazar kıl gel bu eşyayı
Kelâm-ı Hakk'ı gel gûş it bu eşya üzre manâyı[2861]
Nefis rûh Âdem ü Havva hakâyık andadır hâlâ
Merâtib Sidre vü Tûbâ sıfat bil Arş-ı âlâyı
Sıfât u zâtıdur ilmeyn vücûdı Mecmâül-bahreyn
Velayet nûr-ı Zülkarneyn çü akleyn Hızr u Mûsa'yı
Çü esma merkez-i ednâ müsemmâ devre-i kübrâ
Bu âlem halka-i vustâ çü nâsût bil bu suğrâyı
Çü Muhyî ism-i âzâmdır hem İsâ rûh-ı sultândur
Nefis Meryem yem irfândır nefahtü dürr-i yektayı
Vücûdun Mısrî'dir Ken'ân hakâyık kaplamış el'ân
Bu gündür manevî ey cân hakâyık seb-i kurrâyı

Elâ[2862] ***ey sâ'il-i mürşid nazar kıl gel bu eşyayı***
Kelâm-ı Hakk'ı gel gûş it bu eşya üzre manâyı
Ayık ol ey mürşid soran nazar kıl gel bu eşyaya
Gel Hakk Kelâmına kulakver bu eşya üzerinde manâya

[Mürşid-i Kamil de bulunduğu âlemin iksiridir. Kimyacıların kullandığı Kibrit-i Ahmer-i [2863] gibi, konulduğu şeyi altın eder. Onlarla nice ölüler dirilir, niceleri kemal bulur. Onların cisminin ve bulunduğu mekândan feyz hiçbir zaman eksik olmadığı gibi kıyamet gününe kadarda devam eder gider. Eğer bu şekilde bir durum olmamış olsaydı maddî hiçbir mirasları olmayan bu kişilerin kabr-i mübarekeleri hala ayakta kalmaz ve adları unutulurdu.

Büyüklerimizden işittiğimize göre ***"Büyüklerin bastığı topraklardan yüzyıllar sonra dahi feyz alınır."*** Buyurmuşlardır. Eğer onların teberrüken bir eşyasına da sahip olmak onlardan bir nisbete sahip olmak ile eş değerdir.][2864]

Nefis rûh Âdem ü Havva hakâyık andadır hâlâ
Merâtib Sidre vü Tûbâ sıfat bil Arş-ı âlâyı
Nefis, rûh, Âdem ve Havva hakâyık hâlâ ondadır
Mertebeler Sidre ve Tûbâ sıfat bil Arş-ı âlâyı

[2861] Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Ankara, 1998, s. 241
[2862] **Elâ:** Arabçada söze başlarken kullanılır. İstiftah harfi tâbir edilir. Beş vecih üzere bulunur: 1 - Tevbih ve tenbih, 2 - İnkâr, 3 - İstifham-ı anin-nefiy, 4 - Arz, 5 - Teşvik ve rağbet ettirme, makamlarında
[2863] *(En-nâdiru kel-ma'dûm)* "yok gibi nadir bulunan kimya, kıymetli şey"
[2864] (ALTUNTAŞ, 2007), s. 192

Ruh Bilgisi

Ruh, Allah Teâlâ´nın mahlûkatına benzemeden yaratıp yüceliği tarafından bildirilmiş hususi bir mahlûktur.

Ruh, Allah Teâlâ´nın bir emridir veya bizlerin melekleri görmediğimiz gibi, meleklerin de göremediği nasıl olduğu anlaşılamayan, anlatılamayan âlemden olan bir mahlûktur.

Ruh, cesedin hayatının devamına sebep olan sır, Allah Teâlâ´ya mahsus, ilişkisi en kuvvetli bir mahlûktur.

Ruhun en büyük özelliklerinden biri, mekânsız olmasıdır. Gerçi Allah Teâlâ´nın mekânsız olmasına nispetle mekânlıdır. Allah Teâlâ´nın varlığı mertebesindeki bilinmezliğe göre ruh bilinenin ve anlatılabilinenin ta kendisi olmaktadır. *Sanki ruhlar âlemi, bilinmeyen mertebesi ile âlem arasında bir geçittir.*

Ruhun hakikatini bilenler azdır.

Bu ilmi bilenler, az olmakla beraber, kendilerine açılmış olan ruh bilgisini de, açıkça anlatamayıp, insanların yanlış anlamasından korkarak toplu ifade ile yetinmişlerdir. Çünkü ruhla ilgili mertebe ilâhi görünüşlere benzer olduğundan, arasındaki fark çok incedir. Bu konuda doğru olan öz olarak beyan etmektir. ***Ruhun hakikatini olduğu gibi açıklamak inkâr ehline benzemek gibi olur.*** *Çünkü dünya âlemi bilgileri bu konuda yetersiz kalmaktadır.*

Allah Teâlâ hissiz, hareketsiz olan, hiçbir şeye yaramayan, karanlık ceset ile maddesiz, zamansız ve mekânsız ruhu, birleştirip ve bir arada bulundurdu.

Ruh bu bedene gelmeden önce, mukaddes âlemi biliyordu. Bedene gelince, bu bilgisi kalmadığından, yolun büyükleri, ruha eski bilgisini hatırlatacak bir yol aradılar. Bu şekilde ruh, bedende kaldıkça, o ilâhî makama yönelen kalple olmuştur. Ruhun hedefe yönelmesi, kalbin yönelmesine yerleştirilmiştir. Kalbin yönelmesiyle, nefis ve ruh da yönelmiş demektir. Ceset ruhtan sayısız kemalat edindiği gibi, ruh da cesetten büyük menfaatler kazanmıştır.

Buna göre ruhun da beden sayesinde işitmesi, görmesi, konuşması, bedenî hale girmesi ve madde âlemine uygun olan işleri yapmasıdır.

Ruh, bütün mertebe ve ona tabi olanlarla birlikte yükselme kabiliyeti olsa da, bedenin terbiyesi çok zor olduğundan, maddi âleme ihtiyacı vardır. Bunun için ruhun, madde ve mana âlemine de yakınlığı olmaktadır.

İnsanın ruhu, bu gördüğümüz ceset ile birleşmeseydi, terakki edemez ve ilerleyemezdi. Kendine mahsus makamda, derecede bağlı kalırdı. Cesetle birleştikten sonra, yükselebilmek özelliği ve kuvveti kazanmıştır. İnsan bu özellikleri ile melekten üstün ve şerefli olmuştur.[2865] Fakat nefis, terbiye olduktan

---

[2865] Ruh ile ceset, her bakımdan, birbirinin zıddı olduğundan, bunların bir arada kalabilmesi için, Allah Teâlâ, ruhu nefse âşık etti. Bu sevgi, bunların bir arada kalmasına sebep oldu.

Kuran-ı Kerim´de;

"Biz insanın ruhunu, güzel bir suretle yaratıp, sonra en aşağı dereceye indirdik" (Tin,4) buyurarak bu hali bize haber vermiştir.

Aslında ruhun aşağı dereceye düşürülmesi ve bu aşka tutulması, kötülemeğe benzeyen bir yüceltmedir. Ruh, nefse karşı olan bu aşkı ile kendini nefis âlemine attı. Kendinden

sonra, beşeri sıfatlar kaybolmayıp kendisinde bırakılmıştır. Çünkü bunda birçok fayda vardır. Eğer sıfatları yok olsaydı, insan, yüksek derecelere ilerleyemezdi. Ruh, melek gibi olur ve sabit makamında kalırdı. Ruh, ancak nefse uymamakla yükselebilmektedir.[2866]

NEFİSTE AZGINLIK OLMASAYDI, RUH NASIL İLERLEYEBİLİRDİ.

Ruh, her şeyden daha latif ve madde bile olmadığından, her ne ile birleşirse onun haline, şekline ve rengine girer.[2867]

Ruhlar bedenler yüzünden aşağılanırken, bedenler ruhlar ile yücelmektedir. Ancak eşlerin birbirine benzemesi lazımdır. [2868] Biri farklı olursa ikisi de işe yaramaz.

Ruhun bedenle olan ilişkisi, ceset için düzelmenin ve iyiliğin kaynağı, ayrıca yaşam kaynağını teşkil etmektedir. Bu ilişki olmasaydı, beden tamamen şer ve noksanlık yeri olurdu.

Çünkü dünyevî haller iki türlüdür:

Birisi bedenin, ikincisi ruhun halleridir.

Binaenaleyh, ruh ile ceset, birbirinin aksidir. Bedene hoş gelen her şey, ruha elem verir. Bedeni inciten her şey, ruha tatlı gelir. Ancak dünyada ruh, beden derecesine düşmüş ve cesetle birleşmiş, kendini bedene kaptırdığından bir karmaşa meydana gelmiştir. Ruh, nefis halini almış, ona lezzet veren şeylerden lezzet duymağa ve cisme acı gelen şeylerden elem duymağa başlamıştır. İşte cahil halk böyledir.

Bu anlatılanlardan, ruhun, nefisle birleşmiş olduğu, hatta kendisini unutup, nefis halini almış olduğu anlaşılır. Ruh, bu halde kaldıkça, nefsin bütün halleri ile hallenir. Eğer, ruh, nefisten yüz çevirip Allah Teâlâ´yı severse, nefsin kötü hallerinden kurtulur.

---

geçerek ve unutarak onun esiri oldu. bir türlü nefis halini aldı. Sanki kötülüğü isteyen nefis gibi oldu.

[2866] Ruh kendini unuttuğu için, önce kendi âleminde, derecesindeki Allah Teâlâ´ya olan bilgisini de unutup cahil ve gafil oldu. Nefis gibi karardı. Fakat Allah Teâlâ çok merhametli olduğu için, rasüller gönderip, büyükler vasıtası ile ruhu kendine çağırdı, sevdiği nefse uymamasını ve dinlememesini ona emretti. Ruh bu emri dinleyip, nefse uymaz, ondan yüz çevirir ise, ancak felaketten kurtulabilmektedir. Yok, eğer, başını kaldırmaz, nefisle beraber kalmak, bu dünyadan ayrılmamak isterse, yolunu şaşırır, saadetten muhakkak uzaklaşır.

[2867] Ruh su gibidir. Dolduğu kabın şeklini alır. Dürr-ül Fahire´de İmam Gazali (ks) buyurdu ki;

"Müminin ruhu arı suretinde, kâfirin ruhu çekirge suretindedir." Aslında ikisi de ruhtur.

Kur´an-ı Kerim´de *"Mezarlarından donuk ve ürkek bakışlarla çıkarak çekirge sürüsü gibi etrafa yayılırlar."* (Kamer,7) gelmesi kâfirlerin durumuna delil kabul edilmiştir.

[2868] Ruh, bazen beden hükmünü alır ve bedene tabi olur. O hale varır ki; beden hazır ise, ruh da hazır olur. Beden gafil ise, ruh da gafil olur. *Ancak namaz kılarken ruh, bütün mertebeleri ile birlikte Allah Teâlâ´ya yönelir. Beden gafil olsa da, ruhun yönelişine mani olamaz. Çünkü namaz, müminin miracıdır.*

Ruh, ölümden önceki ölümle cesetten ayrılınca, terbiye olmuş kimse ruhunu ne bedeninin içinde, ne dışında, ne bedenine bitişik, ne de ayrı olarak bulur.

Beden terbiye olunca, diğer unsurlar ile[2869], Allah Teâlâ´ya yönelerek, bütün varlığı ile cesedin aşağılık sıfatlarından yüz çevirir. Bedende bütün varlığı ile kulluk makamına yönelir. O halde ruh, mertebeleri ile birlikte, Allah Teâlâ´dan başkasını görmekten ve bilmekten tamamen ayrılır. Bedende dolayısıyla tamamen kulluk makamında kuvvet bulur.

Ruh Terbiyesinde olan yanılmalar

Ruh her iki âlem açısından incelenebilir. Hiçbir şeye hiç benzemeyen Allah Teâlâ ise böyle değildir. Bundan dolayı kul, ruhun bütün makamlarını geçmedikçe, hakikate varamaz. Büyüklerinden birçoğu, ruh makamına varınca, onu Arşın üstünde bulmuşlar. Ruhun maddelere benzememesini, Allah Teâlâ´nın varlığına karıştırmışlar. Ruh makamının bilgilerini, marifetlerini, ince, gizli şeyler zan edip, Allah Teâlâ´nın Arş üstünde istivasını anladık demişlerdir. Hâlbuki onların gördükleri nur, ruhun nurudur. Fakat o halin yanlış olduğu da sonradan anlaşılır.

Eğer Allah Teâlâ doğru yolu insana göstermezse kendini bu makamdan kurtaramamaktadır.][2870]

ALLAH TEÂLÂ	***RUH***
Madde değildir ve benzeri yoktur	Madde değildir.
Mekânsızdır	Mekânsızdır
Allah Teâlâ´nın âlem ile beraberliği Ne içindedir, ne dışındadır.	Ruhun bedene bağlılığı, ne bitişiktir, nede ayrıdır.
Allah Teâlâ, bilinemez, nasıldır denilemez	Allah Teâlâ, insanın ruhunu bilinemez, nasıldır denilemez olarak yaratmıştır.
Âlemi varlıkta durduran, Allah Teâlâ´dır.	Bedenin her zerresini diri tutan ruhtur.
Allah Teâlâ anlaşılamayandır.	Ruh nasıl olduğu anlaşılmaz olarak yaratılmıştır.

<u>Sıfât u zâtıdur ilmeyn vücûdı Mecmâûl-bahreyn</u>
<u>Velayet nûr-ı Zülkarneyn çü akleyn Hızr u Mûsa'yı</u>
İki ilim sıfât ve zâtıdır, vücudu Mecmâûl-bahreyndir

[2869] Ruh (sır, hâfi, ahfâ), kalp, nefis ve akıl;
[2870] (ALTUNTAŞ, 2005), s. 61-65

Velayet nûr-ı Zülkarneyn gibi iki akıl Hızır ve Mûsa'dır

Ayette *"iki denizin birleştiği yer "* olarak geçen yerin neresi olduğu hakkında müfessirler farklı görüşlerde bulunmuşlardır:

* Fars ve Rum denizlerinin birleştiği yerdir.

* Asi nehrinin Akdeniz'e döküldüğü yerde bulunan Antakya'dır.

* İki denizin birleştiği yer, Akdeniz ile Atlas okyanusunun birleştiği yerin kıyısındaki Endülüs'te bir şehirdir.

* İki denizin birleştiği yerden maksad bir boğazdır. Nitekim Ka'b b. Kurâzî'den Tanca = Sebte boğazı olduğu rivayet edilmektedir. Sebte Boğazı, Akdeniz ile Atlas Okyanusunun birleştiği yerdir.

* Karadeniz ile Marmara denizinin birleştiği İstanbul boğazıdır.

* Azerbaycan ve Ermenistan taraflarındaki Kür ve Res (Aras) nehirlerinin birleştikleri yerdir.

* Ürdün Nehri ile Kulzum (Kızıldeniz) Nehirleri arasıdır.

Bu konuda birçok rivayet mevcuttur. Kur'an-ı Kerim'de bir isim verilmemekle beraber buranın Akdeniz ile Kızıldeniz nehirlerinin birleştiği Akabe körfezi kıyısında bulunan Eyle şehri olması daha muhtemeldir. Nitekim Hz. Mûsa Kızıldeniz'i geçtikten sonra Sina'da yaşamış ve İsrailoğulları Mısır'dan çıktıktan sonra uzun süre bu bölgede kalmışlardır. Hz. Mûsa, ne Tanca'ya ne Azerbaycan'a ne de İspanya'ya gitmiştir. O halde iki denizin birleştiği yerin Kızıldeniz ile Akdeniz'in birleştiği yer olması daha uygundur.[2871]

Çü[2872] esma merkez-i ednâ[2873] müsemmâ[2874] devre-i kübrâ
Bu âlem halka-i vustâ çü nâsût bil bu suğrâyı
Dikkat en büyük devirde isimlerin en alçak merkezi isimlendirilen
Bil ki bu küçük insanlar için âlem orta yer olarak yaratılmıştır

Devriye nazariyesinde küçük âlem olan insan büyük devir olan âlemin yaratılışında merkez durumundadır.

Çü Muhyî[2875] ism-i âzâmdır hem İsâ rûh-ı sultândur
Nefis Meryem yem[2876] irfândır nefahtü dürr-i yektayı

[2871] (ÖZLER, 2004), s. 8
[2872] **Çü:**f. (Teşbih ve tâlil edatı) Gibi. Dikkat. Ahenk
[2873] **Edna:**Pek aşağı, en alçak. Pek az, pek cüz'i. Çok yakın
[2874] **Müsemma:**İsimlendirilen, ad verilmiş olan, bir ismi olan. Muayyen zaman. Belirli vakit
[2875] **Muhyî:** Maddî mânevî hayat veren, dirilten, canlandıran, can ve ruh veren mânalarında olup, Cenab-ı Hakk'ın bir ismidir.(Ehl-i dünya küfür ve dalâlet karanlığında mânen ölü gibi iken Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem mübarek irşadları ve iman nurları ile dirilmelerine ve o mânevî ölümden kurtulmalarına binaen Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Muhyî denilmiştir)
[2876] **Yem:** a) Deniz

Dikkat et hayat veren ism-i âzâmdır hem İsâ rûhlu sultândır
Nefis Meryemi irfân denizidir, nefahtü birlik incisidir

Vücûdun Mısrî'dir Ken'ân hakâyık kaplamış el'ân
Bu gündür manevî ey cân hakâyık seb-i kurrâyı
Vücûdun Mısrî'dir şimdi Ken'ân'ı hakikatler kaplamış
Ey cân bu manevî ışıktır, hakikatler yedi okuyuştadır

210

Vezin: Müstef ilün Müstef ilün Müstef ilün Müstef ilün

Meydân-ı aşka girdiler Hak yolunun âşıkları
Maksûda bunda erdiler Hakk yolunun âşıkları[2877]
Çün mâsivâ terk ettiler dosttan yana azm etdiler
Arş üzre cevlân ettiler Hakk yolunun âşıkları
Zulmât-ı dünyâyı geçer âb-ı hayâtı hem içer
Derya olup dürler saçar Hakk yolunun âşıkları
Ölmezden evvel öldürür bakî hayâtı ol bulur
Hakk yoluna kurbân olur Hakk yolunun âşıkları
Her kim Hakk'ı bulmak diler alsın Niyâzî'den haber
Bunda iken dosta erer Hakk yolunun âşıkları

Meydân-ı aşka girdiler Hak yolunun âşıkları
Maksûda bunda erdiler Hakk yolunun âşıkları
Aşk Meydânına girdiler Hak yolunun âşıkları
Maksûda bunda erdiler Hakk yolunun âşıkları

Çün mâsivâ terk ettiler dosttan yana azm etdiler
Arş üzre cevlân ettiler Hakk yolunun âşıkları
Çünkü mâsivâyı terk ettiler dosttan yana niyet etdiler
Arş üzerinde dolaştılar Hakk yolunun âşıkları

Zulmât-ı dünyâyı geçer âb-ı hayâtı hem içer
Derya olup dürler saçar Hakk yolunun âşıkları
Karanlık dünyâyı geçer hem ölümsüzlük suyunu içer
Derya olup inciler saçar Hakk yolunun âşıkları

Ölümsüzlük Hakkında

Felâsife dışında, Müslüman düşünürlere göre, daha bu dünyada iken bile bedenimiz her an ölüp yine dirilmektedir ve bu dünyadaki varoluşumuz da akıl almaz bir şeydir. [2878] Ahiret hayatında ikinci kez hayata gelişimiz, birinci gelişimizden daha çok şaşırtıcı gelmemelidir.[2879] Ancak bu dünyada bu bedene bağlı ölümsüzlükte, zamanla her şey tekdüzeleşeceğinden, böyle bir hayat sonunda katlanılmaz bir hal alacaktır. [2880] Bu nedenle dünya şartlarında beşer için sonsuz

[2877] Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Ankara, 1998, s. 242
[2878] Mehmet Aydın. Din Felsefesi$_t$ s.204
[2879] (KOÇ, 1990),s.112
[2880] B.Willlams, Problems of the Self "Cambridge Uni. Press,1973,s.82(Hunter Steele,"Could-Body-Bound İmmortality be Live-able" Mind, Vol. LXXXV, 1976,s.424' ten naklen); D.A.Failin, Groundwork of Philosophy of Religion,s.191.

bir hayat anlamsız bir hayat olacaktır. A.Duncan-Jones gibi bazı düşünürler insan hafızasının sonsuzluğa uzanamayacağı görüşünü savunmaktadırlar. Duncan-Jones bu konuda şunları söylemektedir:

"Normal hayatta, bilindiği gibi, sadece sınırlı sayıda hafıza işleri, sınırlı bir muhteva ile sınırlı bir zamanda yer almaktadır. Zaman geçtikçe hatırlanabilecek olayların sayısı artmaktadır. Bundan şu ortaya çıkar: Hatırlanabilecek her şey sürekli ve sık sık aynı derecede hatırlanacak olursa, hatırlanmaya değer herhangi bir olayın zaman geçtikçe daha da az hatırlanması gerekir. Buna göre, eğer şu andan itibaren bir milyon yıl yaşayacak olursam, sadece şimdiye kadar olan hayatımdaki olayları değil, bunun 20.000 katı fazla olan sürenin olaylarını da hatırlamam gerekir. Farz edelim ki bu 20.000 (ortalama olarak elli yaş alınırsa, 50 *x* 20.000 =s 1.000.000) dönemden her biri hafızamızda aynı öneme sahiptir. Bundan şöyle bir sonuç çıkar: zaman, geçse de her olayın hemen hatırlanması gerekir. Ama biz, zamanla kişinin hayat evreleri arasındaki bağların gevşediğini ve solduğunu da görüyoruz. Bu durumda öyle görünüyor ki insanlar bildiğimiz insanlar olmaktan çıkıyorlar. Bağlantılar gittikçe gevşiyor. Eğer bir kimseyi bir milyon yaşında veya daha fazla bir yaşta farz edecek olursak, hayatının ilk dönemleriyle olan bağlantıları alıştığımız bağlantılara kıyasla akıl almaz derecede gevşemiş olacaktır"[2881]

Burada kişisel ölümsüzlüğün iptalini ve inkârını gerektirecek bir şey olmasa da, ölümsüzlük açısından son derece önemli bir hususa temas edilmektedir. Doğrusu, sonsuz bir zaman boyunca yaşayan bir kimsenin, gittikçe arası açılan geçmişiyle çok ince ve belirsiz bir biçimde de olsa ilişkisini sürdürmesi mümkündür. Ancak, insan sonsuz bir süre *yaşayacak* olursa, bir an gelecektir ki, kendisini önceki hayatıyla özdeşleştirme sınırıyla karşı karşıya kalacaktır. Hatta böyle bir durumu bu dünya hayatında bile görmek mümkündür. Sözgelimi, çok küçük yaşlarda tuttuğumuz bir hatıra defterindeki fikirlerle veya oradaki kendimizle şu andaki kendimizi özdeşleştirmek bazen çok zor olabilmektedir. Dolayısıyla, 5.000 yıl sonraki kendimizi(benliğimizi) de, kişisel ve ahlâkî bakımlardan, şimdiki kendimizle aynı önemde ve aynı değerde görmemiz mümkün delildir.

Ancak biz, dünyada karşılaştığımız bu tür kişilik yönelişleri ya da değişikliklerine rağmen, yine de kesinlikle aynı kişi olduğumuzu söyleyebilmekteyiz. "Bu bize gösteriyor ki", diyor J. Hick, "kişisel kimliğe farklı şekillerde ve farklı maksatlar açısından bakmak gerekir. Faraza, bir dış gözlemci açısından görülen objektif, fizikî ya da metafizik özdeşlik denebilecek özdeşlikle, söz konusu bilinç tarafından görülen sübjektif özdeşlik arasında bir ayrım bulunmaktadır" [2882]

Kişisel kimliği yeniden var olmuş; aynı bedeni, aynı endamı taşıyan ve ilelebet taşıyacak olan bir varlık olarak algılayabildiğimiz gibi, öte yandan bunu kendi bakış açımızdan ahlâkî ve varoluşsal bir mesele olarak görmemiz de mümkündür. Eğer kişisel kimliği fiziksel bir özdeşlik olarak görecek olursak, pek

---

[2881] A. Duncan-Jones, "Man' s Mortality",Analysis, Vol.28,n.3 (January 1968),s.68 (J.Hick, Death and Eternal Life, s.209'dan naklen).

[2882] J.Hick, Death and Eternal Life. s.410

büyük bir problem ortaya çıkmamaktadır. Buna karşılık sübjektif ölümsüzlük değişken, puslu ve zamana bağlı bir özelliğe sahiptir. Bu bakımdan geçmişe uzanma imkânımız sınırsız değildir ve "hiç kimse de, bir kişinin ahlâkî bakımdan ne kadar bir süre aynı kişi olarak kaldığını söyleyemez" [2883] Öyleyse ebedi hayatı, insanın kendi kendisini kavrayışının belli bir döneme kadar geriye uzandığı, sonra da yavaş yavaş solduğu; bilinçli gelişmeler, umut, korku, kaygı ve gaye gibi varoluşsal bağlarla geçmiş durumlarını kendisiyle özdeşleştirerek yeni bir tecrübe imkân ve döneminin birbirini izlediği; sonu gelmeyen bir hayat olarak düşünmek, Öyle görünüyor ki, yerinde bir yaklaşım olacaktır. Dolayısıyla, bu hayatta, ölüm olmamasına rağmen, insanî varoluşun korku, cesaret, aşk ve umut gibi ölüm olgusuna bağlı yönlerinin olabileceğini de kabul etmiş oluruz, J.Hick'in de dediği gibi, "eğer insan ölümsüzse veya dünyevî hayat süresinin sonsuzla çarpımından oluşan bir süre için kalıcı ise, onun ölüm sonrası varoluşu devam eden bir tek birim olmaktan çok birbirini izleyen bir bölümler dizisi içinde vuku bulacak demektir" [2884]

Buna göre, şu birkaç hususu daha tespit etmemiz mümkün olmaktadır: Her şeyden önce, sıkıcı geleceğinden dolayı insanın bu hayatta mutlu olamayacağı görüşü şüphe götürür bir iddiadır, Öte yandan, ebediyyen yaşayan bir kimsenin öğreneceği bir şey kalmayacağı, dolayısıyla unuttuğu bir şey de olmayacağı görüşüne de katılmak mümkün görünmemektedir. Zira, bedenli bir ölümsüzlük düşündüğümüze göre, bu dünyadaki varoluşumuza benzer bir varoluş tarzının, dolayısıyla bu dünyadakine benzer algılama, işitme ve görme biçimlerinin (ve buna bağlı epistemolojik[2885] problemlerin) orada da olması son derece muhtemeldir, öğrenme ve unutma Özelliği taşıyanlar için böyle bir hayat çok cazip gelebilir.[2886]

Elbette tüm bunlar, itiraz götürmez, sağlara ve sarsılmaz kanıtlar olmaktan çok, sadece ihtimal dâhilinde bulunan, yani olması akıl açısından mümkün görünen varsayımlardır. Ama imkân bakımından da, bunlar hangi anlamda olursa olsun, ölümsüzlüğü inkâr eden kanıtlama çalışmalarının ulaştığı sonuçlardan daha az sağlıklı değildir. [2887]

Buradan şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır:

Ölümsüzlük teizmin doğrulanmağına hizmet etmemektedir, J.Hick'in de

---

[2883] a.g.e.,,s.410-11

[2884] J.Hick, Death and Eternal Life. s.413-14

[2885] **Epistemoloji**, bilginin doğası, kapsamı ve kaynağı ile ilgilenen felsefe dalıdır. Bilgi felsefesi olarak da adlandırılmaktadır.

İlk çağlarda Thales gibi filozoflar metafizik ile ilgileniyorlardı. Evrenin salt maddesinin bulunması temel bir amaç olmuştu. Ama bu konularda herkesin vardığı farklı fikirler, fikirler arasındaki çelişkiler filozofların insana, dolayısıyla akıl ve bilgiye yönelmesine yol açtı. Bu da insanın bilgilerinin doğruluğunun sorgulanmasına neden oldu. Böylece **bilgi felsefesi** doğmuş oldu.

[2886] H.Steele "Could Body-Bound İmraortality Be Liveable?" s.425.

[2887] (KOÇ, 1990),s.136-138

dediği gibi, "bu, Tanrı" nın yokluğu ile açıkça uzlaşmaz bir şey değildir. Ölümsüzlüğü, pekâlâ, insanı şaşırtan doğal bir olay olarak da görebiliriz, Dirilen ve dünyadaki hayatına hatırlayan ateist, İşlerin allak bullak olduğunu söyleyecektir; ama bu, yeni bir çevre ve yeni bir bedenle gerçekleşen salt ölümsüzlük olgusu, kesin bir biçimde, Tanrı'nın var olduğunu kanıtlamayacaktır" [2888]

Bu bakımdan, öte dünyanın varlığının kanıtlanması, mantık açısından kesin bir kanıtlama olsa da, bu, dinî bir kanıtlama olmayacaktır. Bu nedenle, ateizmden yola çıkarak, öte dünya hayatının olmayacağını savunmak da çok saçma bir şey olacaktır. [2889] Öyle görünüyor ki, ölümsüzlük meselesi, özellikle Tanrı'ya inananlar için, akıldan çok inancın bir konusu olmaktadır. Şimdi "neden ötürü, niçin ve hangi hakla varsak, o sebepten, onun için ölümsüz de olmalıyız".[2890] Bir yerde bizim varlık tarzımızın yaratılmışlık olması, varlığımızı sürdürmemizin Tanrı'ya bağlı olduğu inancını da beraberinde getirmektedir. [2891] Bu bakımdan, ölümsüzlüğün, bizim varoluşumuzdan sorumlu olan Gücün "nihaî aklîliği" ya da "gayr-i aklîliği", şefkati veya zalimliğine bağlı bulunduğunu söyleyenler olduğu gibi, bunu, "Tanrı'nın bize olan bir borcu" olarak görenler bile vardır. [2892]

Burada şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır: ölümsüzlükle Tanrı'nın varlığı arasındaki bağlantı meselesinde ne tür bir ölümsüzlüğe inandığımız da önemli rol oynamaktadır. Yani "ruhun basit, yok olmaz bir cevher olduğu düşüncesinden yola çıkarak ölümsüzlük inancını temellendirme çabasında Tanrı'nın varlığı ile ruhun ölümsüzlüğünün, en azından teorik düzeyde, ayrı ayrı ele alınabileceği kanaati vardır. Belki de "ruhun ölümsüzlüğü" kavramının ve bu kavramın açıklanabilmesi için başvurulan metafizik delillerin dinî çevrelerde pek hoş karşılanmamasının bir sebebi de bu durumdur"[2893]. Ancak, tartışma bedenli diriliş konusuna taşındığında, bu kanaati paylaşmak pek mümkün görünmemektedir.

Ölümsüzlükle Tanrı'nın varlığı arasında herhangi bir bağlantı bulunmadığını savunanlar açısından burada şu hususları belirtmekte de yarar bulunmaktadır:

(a) Ruhla beden arasında, en azından sağduyu düzeyinde, âdeta kesine varan bir ayrımın bulunması; beden burada kalıyor, ruh ise göçüp gidiyor,

(b) Kendimizi hiç olmamış gibi düşünmenin imkânsızlığı ve

(c) hayata sarılma ve ölümden kaçış yönünde çok güçlü bir içgüdünün varlığı.

Diyebiliriz ki bu özellikler hemen hemen tüm insanlarda doğuştan gelmek-

[2888] Rem B.Edwards, Reason and Religion. s.359: M.Aydın "Tanrı Hakkında Konuşmak" s. 39.
[2889] Unamuno, "Yaşamın Trajik Duygusu", s.17.
[2890] a.g.e., s. 53; Galloway,The Philosophy of Religion.s.572; K.L. Patterson,.Plato on Immortality,s.33
[2891] D.A.Pailln, Groundwork of Philosophy of Religion. s.190-91
[2892] E,S.P.Haynes, The Belief in Perasonal Immortality, s. 145; C. Lamont, "The Illusion of Immortality", s.7-8.
[2893] M. Aydın. Din Felsefesi, s. l94.

tedir ve bu duygu Tanrı inancından daha köklü gibi görünmektedir. [2894] Buna göre, ruhun ölümsüzlüğünü doğal bir şey olarak görünce, Tanrı ile ölümsüzlük inancının arasını ayırmak da kolaylaşıyor.[2895]

Ölümsüzlük konusunda şimdiye kadar yapılan tartışmalar, öte dünyadaki varoluş tarzının mahiyetinin ne olacağını değil de, daha çok, ne olmayacağını ortaya koymuştur, Yani, bu konuda onaylanan hususlardan çok, karşı çıkılan noktalar üstünde yürünerek yol alınmıştır. .Bu açıdan bakınca, salt ruhun ölümsüzlüğü imkânını bir ölçüde saf dışı etsek bile, bedenli bir yeniden varoluş tarzı, Tanrı'nın bilgisi ve kudreti dâhilindeki alabildiğine geniş bir imkânlar dünyasına açık olarak kalmaktadır. Tanrı'nın varlığına inanıldığı veya insanı var eden şeyin evrende hâlâ faal olduğu kabul edildiği takdirde, bizim için diriliş imkânı da her zaman var olacaktır. Aynı "kalır" (pattern) içinde, kişisel kimliğin korunarak gerçekleşeceği savunulan diriliş şekli bu imkânlardan sadece birisidir. Belki de bu yüzden olacak, Hume ve Russell çizgisindeki filozoflar, ölümsüzlük konusundaki kanıtların ağırlığının tamamen mü'minlerde olduğunu söylemişlerdir.

Ölümsüzlükle ilgili iddiaların nasıl isbat edileceği konusu da son derece önemlidir. Açıkça, ölümden sonraki varoluşla ilgili iddialar deneye dayalı yönden asla çürütülemezler. Eğer ölümsüzlüğe olan inancımız yanlışsa, bunu öğrenmemiz (veya ispat etmemiz) hiçbir zaman mümkün olmayacaktır. Buna karşılık, ölümsüzlüğü inkâr edişimizin yanlış olduğunu öğrenme şansımız olabilecektir. Bu durum da ölümsüzlük lehinde kaydedilecek bir husustur.

Şurası bir gerçektir ki, ölüm sonrası varoluş tarzı konusunda biz ne söylersek söyleyelim, eğer herhangi bir şekilde ölümsüzlük varsa, biz bunu ister kanıtlayalım ister kanıtlayamayalım, bu varoluş tarzı ve öte dünya hayatı nasıl olacaksa yine öyle olacaktır, öte yandan, eğer ölümsüz değilsek, hiçbir delil bizi ölümsüz kılamayacaktır. Doğrusu, ölümsüzlük konusu salt nihaî mukadderatımız açısından değil, bu dünyadaki varoluşumuz açısından da son derece büyük bir önem arz etmektedir. Sözgelimi, diriliş düşüncesi hayatımıza yeni bir boyut kazandırmakta, ona hiçbir şeyin veremeyeceği bir anlam ve ciddiyet vermektedir. Denebilir ki insanı insan kılan ve ahlâkî bir varlık oluşunu pekiştiren, onun, ölüm ötesiyle ilgili böyle bir metafizik gerilim içinde olmasıdır. Bu konu bizce, ölümden sonra neler olacağı meselesinden çok daha fazla şeyleri ihtiva etmektedir. İnsanın, kendisi ve nihaî kaderine ilişkin düşüncelerinin, onun hayatında çok önemli bir yeri vardır.

Öyle görünüyor ki, insanlar ölümsüzlüğü ispatlamak için her yolu denemişler, her delile başvurmuşlar ve bazen delillendirmişler(!) de; delil getiremedikleri zamanlarda da yine ölümsüz olduklarından güçlü bir biçimde emin olmuşlardır.

Ölümsüzlük aleyhindeki hiçbir kanıt, insanın ölümsüzlük arzusunu, ebediyyen var olmak şeklinde tezahür eden bu en köklü ihtiyacı ondan söküp atamamıştır. Kesin olduğu ileri sürülen bilimsel bulgularla ya da herkesçe kabul

[2894] O. Lamont. The Illusion of Immortality, s.9-10.
[2895] (KOÇ, 1990), s, 149-150

edilen felsefî delillerle ölümsüzlük inancını insanlığın, en azından insanlardan çok büyük bir çoğunluğun kafasından silip atmak şimdiye kadar mümkün olmamıştır. Bu demektir ki, gerek ruhun ölümsüzlüğü şeklinde, gerekse başka bir zaman zaman-mekân ortamında ruhî-fizikî kişinin yeniden kurulacağı veya dirilişin gerçekleşeceği şeklinde herhangi bir ölümsüzlük şeklinin olacağına inananlar geçmişte olduğu gibi gelecekte de bulunacaktır.

Ölümsüzlük konusunda, hangi sonuca ulaşırsak ulaşalım, problemi ne tür bir çözüme kavuşturursak kavuşturalım, yine de burada irrasyonel olan bir şey kalmaktadır. Belki de ölümsüz olduğumuza kesin gözüyle baktığımızdan dolayı, durmadan onu ispatlamaya çalışıyoruz. Zira ölümsüzlüğe inanmadığımızda, dünyaya anlam vermemiz imkânsız olmasa da son derece güçleşmektedir.

Çoğu konuda olduğu gibi, bu konuda da problem eninde sonunda gelip insanda düğümlenmektedir. Ne var ki, hakikate ulaşmak ve gerçeğe vakıf olmak için, P. Pattison'un deyişiyle, *"arkaya geçmeye çalışacak olursak",* bu işi, sadece, insanı parçalayarak yapabiliyoruz ve bir daha da bu parçaları bir araya getirmemiz mümkün olmuyor. Bu yüzden, bir yandan katıksız ruh, öbür yandan fiziksel güçlerin ölü dünyası arasındaki uçurumu kapatmak İçin, insanı ayrılmaz bir ruh-beden birliği içinde görmeye mecburuz.

Nasıl yok iken var edildiğimize inanıyorsak, ulaşmaya çalıştığımız mükemmellik idealleri ve dolayısıyla ölümsüzlük de aynı ilham ve inançtan beslenen bir umut ve güven kaynağı olarak bizde yaşayacaktır. Ölümsüzlük konusu son tahlilde, ekzistansiyel (varoluşçuluk, vücudiye) bir konu olarak kalmaktadır ve ölüm ötesi varoluşun mahiyeti hakkında bildiklerimiz de bir imkândan ileriye gitmemektedir.

Din ise dirilişin gerçek olduğunu söylüyor o kadar. [2896]

Bedîüzzaman sonsuzluk duygusu hakkında şu bilgiyi aktarıyor.

Cehennem fikri, geçmiş iman meyvelerinin lezzetlerini korkusuyla kaçırmıyor. Çünkü hadsiz rahmet-i Rabbaniye o korkan adama der: Bana gel, tövbe kapısıyla gir. Tâ Cehennem'in vücudu değil korkutmak, belki sana Cennet'in lezzetlerini tam bildirsin ve senin ve hukuklarına tecavüz edilen hadsiz mahlûkatın intikamlarını alsın, sizi keyiflendirsin. Eğer sen dalalette boğulup çıkamıyorsan yine Cehennem'in vücudu, bin derece i'dam-ı ebedîden hayırlıdır ve kâfirlere de bir nevi merhamettir. Çünki insan hattâ yavrulu hayvanat dahi, akrabasının ve evlâdının ve ahbabının lezzetleriyle ve saadetleriyle lezzetlenir, bir cihette

[2896] (KOÇ, 1990),s.156-158

Gazzali ise, Müslüman filozoflardan Farabi ve İbn Sina'yı üç konuda küfürle itham etmektedir. Bunlar;

1. Maddenin ezeli olması

2. Tanrının bilgisi. Küllileri bilip, cüz'ileri bilmemesi.

3. Haşrın cismani olmadığı anlayışıdır.

[(GEÇDOĞAN, 2005), s. 12; bkz. Ebu Hamid Gazali, *Tehafütü'l-Felasife*, thk. ve tkd. Süleyman Dünya, Kahire, 1987.]

mes'ud olur. Şu halde sen ey mülhid, dalaletin itibariyle ya i'dam-ı ebedî ile ademe (yokluğa) düşeceksin veya Cehennem'e gireceksin!

Şerr-i mahz[2897] olan adem ise, senin bütün sevdiklerin ve saadetleriyle memnun ve bir derece mes'ud olduğun umum akraba ve asl u neslin seninle beraber i'dam olmasından, binler derece Cehennem'den ziyade senin ruhunu ve kalbini ve mahiyet-i insaniyeni yandırır. Çünkü Cehennem olmazsa, Cennet de olmaz. Her şey senin küfrün ile ademe düşer. Eğer sen Cehennem'e girsen, vücud dairesinde kalsan, senin sevdiklerin ve akrabaların ya Cennet'te mes'ud veya vücud dairelerinde bir cihette merhametlere mazhar olurlar. Demek herhalde Cehennem'in vücuduna tarafdar olmak sana lâzımdır. Cehennem aleyhinde bulunmak, ademe tarafdar olmaktır ki, hadsiz dostlarının saadetlerinin hiç olmasına tarafdarlıktır.

Evet Cehennem ise, hayr-ı mahz olan daire-i vücudun Hâkim-i Zülcelalinin hakîmane ve âdilane bir hapishane vazifesini gören dehşetli ve celalli bir mevcud ülkesidir. Hapishane vazifesini de görmekle beraber, başka pek çok vazifeleri var. Ve pek çok hikmetleri ve âlem-i bekaya ait hizmetleri var. Ve zebani gibi pek çok zîhayatın celaldarane meskenleridir.[2898]

İnsan, sair hayvanata muhalif olarak, hanesiyle alâkadar olduğu misillü dünya ile alâkadardır ve akaribiyle münasebetdar olduğu gibi, nev'-i beşer ile de ciddî ve fıtrî münasebetdardır. Ve dünyada muvakkat bekasını arzuladığı gibi bir dâr-ı ebedîde bekasını, aşk derecesinde arzuluyor. Ve midesinin gıda ihtiyacını temin etmeğe çalıştığı gibi dünya kadar geniş, belki ebede kadar uzanan sofraları ve gıdaları, akıl ve kalb ve ruh ve insaniyet mideleri için tedarik etmeğe fıtraten mecburdur, çabalıyor. Ve öyle arzuları ve matlabları var ki, ebedî saadetten başka hiçbir şey onları tatmin etmiyor.

Hattâ Onuncu Söz'de işaret edildiği gibi, bir zaman -küçüklüğümde- hayalimden sordum: ***"Sana bir milyon sene ömür ve dünya saltanatı verilmesini, fakat sonra ademe ve hiçliğe düşmesini mi istersin? Yoksa bâki fakat âdi ve meşakkatli bir vücudu mu istersin?"*** dedim.

Baktım, ikincisini arzulayıp birincisinden "ah" çekti.

"Cehennem de olsa beka isterim" dedi.

İşte madem mahiyet-i insaniyenin bir hizmetkârı olan kuvve-i hayaliyeyi bu dünya lezzetleri tatmin etmiyor. Elbette gayet câmi' mahiyet-i insaniye, ebediyetle fıtraten alâkadardır. İşte bu hadsiz arzu ve emellere bağlı olduğu halde, sermayesi bir cüz'î cüz-ü ihtiyarî ve fakr-ı mutlak bir insana, âhirete iman ne derece kuvvetli ve kâfi ve vâfi bir hazine, bir medar-ı saadet ve lezzet, bir medar-ı istimdad, bir merci' ve dünyanın hadsiz gamlarına karşı bir medar-ı teselli olduğu öyle bir meyve ve faidedir ki; onu kazanmak yolunda dünya hayatını feda etse, yine ucuzdur.[2899]

[2897] **Şerr-i mahz:** Sırf şer. Hiç hayır ciheti olmayan şer ve musibet.
[2898] Said Nursî, Âsa-i Mûsa, s. 47
[2899] Said Nursî, Âsa-i Mûsa, s. 40

Bediuzzaman, "Rabbin, kullarına haksızlık edecek değildir"[2900] mealindeki ayetin bu ilahi adalete delil olduğunu söyler. Madem bu dünyada tam adalet gerçekleşemiyor, ahirette mutlaka tam adaletin gerçekleşeceği bir mahkeme olmalıdır[2901]

Peki, niye bu hayatın neticesi ebedi hayattır? Nursi'nin bu meseleyi, daha önce olduğu gibi, Allah Teâlâ'nın Adil, Hâkim, Rahman, Rahim, Vedud, Kerim, Cemil, Cevvad, Celil, Baki, Hakk gibi isim ve sıfatlarına dayandırdığını; hikmet ve adalet delillerini öne çıkardığını görüyoruz. "Bir yaratıcının olduğunu ve O'nun bu sıfatlara sahip olduğunu nerden anlıyoruz" seklinde bir soru sorulursa daha önce ifade ettiğimiz gibi bunu kâinattaki icraatlarından, fiillerinden anlıyoruz. Gözümüzün önünde her an yapılan bu fiilleri inkâr etme lüksümüz yoktur. Bu fiilleri tabiata, kör tesadüfe, sebeplere vermemizin imkânsız olduğunu müellif eserlerinin birçok yerinde ispat etmiştir. Konumuz dışında olduğu için girmiyoruz. Allah'ın yukarda saydığım isim ve sıfatlarının "hayat" ile bağlantılı olarak niye ebedi hayatı gerektirdiği meselesine gelirsek, bunu daha önce izah ettik. Yeri geldiği için tekrar özet olarak Nursi'nin bu konuya getirdiği izahlara bakalım. İnsana verilen kabiliyetlere baktığımızda çok yüksek olduğunu görüyoruz. Öyle ki, o kabiliyetlerin oldukça az bir kısmı bu dünya hayatında kullanılıyor. **Ebedi hayat olmazsa bu kabiliyetler hiç kullanılamayacak demektir. Bu ise manasız olur.** Çünkü hiç kullanılmayacak bir kabiliyetin yaratılması abestir, gereksizdir. Sonsuz hikmet sahibi olan yaratıcı bundan münezzehtir. Sermaye olarak mesela bir serçe kuşundan yüzler defa daha yüksek olan insan, ebedi hayat olmazsa serçe kuşundan binler derece daha bedbaht bir dereceye düşer. Aklı, o kişiye bir işkence aletine döner. Çünkü **akıl geçmişten üzüntüler, gelecekten endişeler taşır.** Vicdanı o kişiye azap eder. Çünkü vicdan ebeden ve ebedi bir sevgiliden başkasıyla tatmin olmaz. Yaratıcının insanın hizmetine sunduğu bu kadar nimetin şahadetiyle yaratıcı kendini tanıtmak ve sevdirmek istiyor. Kendini sevdirmek istemesiyle beraber fıtraten kendini seven insan ruhunu yokluğa atmakla ebedi olarak kendine gücendirmek ve düşman etmek elbette o Zat'a yakışmaz. Böyle bir çirkinlikten ve zulümden uzaktır. **Ebedi bir hayatın ve saadetin olmayacağı düşüncesi akıl, kalp ve vicdan cihetiyle insanı elem ve üzüntü içinde bırakır.** Bütün bunlar Allah'ın rahmet, kerem ve şefkatine uygun düşmez. İnsanın en büyük isteği, en ehemmiyetli arzusu "beka"dır. Midenin cuz'i arzu ve duasını işitip ona rızık gönderen yaratıcı, insanın en büyük arzu ve duasına ilgisiz kalması mümkün değildir. Bu kâinattaki bu kadar büyük masraflar, bu haşmetli saltanat, sadece bu kısacık dünya hayatı için olamaz. Bunların arkasında büyük maksatlar olması gerektiğini akıl ihtar ediyor. Dünya hayatına dikkat ettiğimizde bütün mahlûkatın insana, yani insan hayatına hizmet ettiğini görüyoruz. Yani merkezde hayat (insanın hayatı) vardır. Bütün icraatlar insan hayatının devamına hizmet edecek şekilde tasarlanmıştır. Madem gözümüzün önündeki icraatların şehadetleriyle her şey insanın hayatına hizmet ediyor, in-

[2900] Fussilet, 46
[2901] Sözler, s. 67,525

sanın hayatı bu kadar önemli! Bu durumda hayattan beklenen bir maksat olmalıdır. Aksi takdirde bütün bu icraatlar ve masraflar boşa olmuş olur.[2902]

Ölmezden evvel öldürür bakî hayâtı ol bulur
Hakk yoluna kurbân olur Hakk yolunun âşıkları
Ölmezden evvel öldürür bakî hayâtı o bulur
Hakk yoluna kurbân olur Hakk yolunun âşıkları

Her kim Hakk'ı bulmak diler alsın Niyâzî'den haber
Bunda iken dosta erer Hakk yolunun âşıkları
Niyâzî'den haber alsın her kim Hakk'ı bulmak dilerse
Onunla iken dosta erer Hakk yolunun âşıkları

[2902] Lem'alar s. 333; Sözler, s. 106, 108; (BAKA, 2008), s. 44

211

6+6=12

Bilir var bu yolu cândadır dost ili
Söyler cân bülbülü sendedir dost ili[2903]
Ey derviş-i âşık ey sâlik-i sâdık
Bil cevâb-ı tahkik sendedir dost ili
Sorduk bilenlere yüzün görenlere
Söyler var anlara sendedir dost ili
Taşradan varılmaz bin yılda erilmez
Yabanda yâr olmaz sendedir dost ili
Niyâzî dir bunda uzak değil canda
Görünmez nihânda sendedir dost ili

Bilir var bu yolu cândadır dost ili
Söyler cân bülbülü sendedir dost ili
Bilir var bu yolu cândadır dost ili
Söyler cân bülbülü sendedir dost ili

Dost ili, gönül ve dolayısıyla insanın kendisidir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyrudu ki;

"Ben yere göğe sığmadım, ancak mü'min kulumun kalbine sığdım" [2904]

Ey derviş-i âşık ey sâlik-i sâdık
Bil cevâb-ı tahkik [2905] ***sendedir dost ili***
Ey âşık derviş ey sâdık sâlik
Bilki muhakak cevâb sendedir dost ili

Sorduk bilenlere yüzün görenlere
Söyler var anlara sendedir dost ili
Sorduk bilenlere yüzün görenlere
Söyler var anlara sendedir dost ili

Taşradan[2906] ***varılmaz bin yılda erilmez***

[2903] Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi kitapları kısmında nr. 1218 de Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin kendi el yazısiyle bir mecmuada bulunan ilahi; Abdulbaki Gölpınarlı, ***Niyâzî-i Mısrî, Şarkiyat Mecmuası***, c. VII, s.203; Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Ankara, 1998, s. 243

[2904] Bkz. Sehâvî. 589. 590: Aclûnî. 11/195 Hadisin aslı muteber kaynaklarda bulunamamıştır.

[2905] **Tahkîk:** Doğru olup olmadığını araştırmak, veya doğruluğunu yanlışlığını ortaya çıkarmak, incelemek, iç yüzünü araştırmak.

Yabanda yâr olmaz sendedir dost ili
Taşradan varılmaz bin yılda erilmez
Çölde sahrada yâr aranmaz sendedir dost ili

Niyâzî dir bunda uzak değil canda
Görünmez nihânda sendedir dost ili
Niyâzî dir bunda uzak değil canda
Görünmez gizlice sendedir dost ili

[2906] **Taşra:** Hariç ve dış taraf. İstanbul harici olan memleket. Merkez-i hükümet hâricinde olan yerler.

212

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Nûr-ı vâhid cümle âlem yok durur bigânesi
Nûrı zulmet gösteren hep bu cihet viranesi[2907]
Lâm-ı halkı mahv edip hakbîn olup Hakk'ı görüp
Kayd-ı zulmetden çıkıp olma akıl dîvânesi
Akim aslın sorar isen bir resendir bağlısın
Seyr-i lâhûta koymaz kahır diye viranesi
Ey Niyazi nârı nurdan fark iden bilmez bizi
Anlamaz illâ kelâmım şeş cihet viranesi

Nûr-ı vâhid[2908] ***cümle âlem yok durur bigânesi***
Nûrı zulmet gösteren hep bu cihet viranesi
Tek Nûr bütün âlemi kaplar, bilmiyorsun
Nûru karanlık gösteren hep bu cihet harabesi

Maneviyatta ön arka yani yönler yoktur. Cihet hususu beşerî âlemdedir. Nurun karanlık görünmesi yani siyah görünmesi ışıktaki özelliklerdir.

Cisimlerin Işığı Yansıtması

Saydam olmayan bir cismin üzerine güneş ışığı(beyaz ışık) düşürülür ise:

a-Cisim renklerin tamamını yansıtıyorsa beyaz görünür. Beyaz cisim üzerine düşen tüm renkleri yansıtır.

b-Cisim renklerin tümünü soğuruyorsa yada hiç birini yansıtmıyorsa görünmez. Siyah cisimler üzerine düşen ışığın hiçbir rengini yansıtmadığı için siyah görünür.

c-Cisim renklerden hangisini yansıtıyorsa o renkte algılanır. Yansıtılan birden fazla renk varsa cisim o renklerin karışımında görünür.

Lâm-ı halkı mahv edip hakbîn[2909] ***olup Hakk'ı görüp***
Kayd-ı zulmetden çıkıp olma akıl dîvânesi
"halk"taki "Lâm" harfini silip "hak" gören olup Hakk'ı görüp
Zulmet kaydından çıkıp akıl delisi olma

حلق (halk) kelimesinden ل (lam) ı sil حق kalır. Demekte ki mana tevhid ilminden haberdâr olunmaktır.

[2907] Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Ankara, 1998, s. 244

[2908] **Vahîd:**Yalnız, tek. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin bir ismidir. Benzeri bulunmayan, hiçbir mahlukla müsavi olmayan ve tek olan (meâlindedir).

[2909] **Hak-bîn:** f. Hakkı gören. Hak veren. Hakka imân eden. Hakka inanan

Akim aslın sorar isen bir resendir[2910] bağlısın
Seyr-i lâhûta koymaz kahır diye viranesi
Neticesi yok, aslını sorar isen bir halattır bağlısın
İlahî âleme seyri koymaz kahır diye viranesi

Allah Teâlâ'yı aramaya kalkma sonsuzdur. Fakat ona büyük bir iple bağlısın. Yani hiçbir şekilde ayrılık yok demektir.

Sana da bunu bilmek fırsatını kahır sıfatı yüzünden vermez.

Ey Niyazi nârı nurdan fark iden bilmez bizi
Anlamaz illâ kelâmım şeş cihet viranesi
Ey Niyazi ateşi nurdan ayrı gören bilmez bizi
Anlamaz illâ kelâmımı altı cihet viranesi

Söyleyen ve söyletinin Allah Teâlâ olduğu bilinmelidir. Lakin bilenler bilmeleriyle, bilmeyenler bilmemeleriyle haraptır. Çünkü yokluğa erişen içinde bilmek derdi kalmaz. Mana söze sığmadığı için virane olmak kaçınılmaz olduğu ve bu halde gören için bulmakta zorluk gösterir.

Niyâzî-i Mısrî, benim sözlerimi herkes anlamaz altı cihetim yıkılmış, yok olmuşum kimse bilmez demektedir.

[2910] **Resen:**(C.: Ersân) Atı veya davarı ip ile bağlamak. İp, halat, urgan
Re'sen Kendi başına, bizzat. Kimseye danışmadan. Müstakil olarak. Doğrudan doğruya.

213

Vezin: Mef'ulü Mefâ'îlü Mefâ'îlü feûlün.

Bir göz ki onun olmaya ibret nazarında,
Ol düşmanıdır sâhibinin baş üzerine
Kulak ki öğüt almaya her dinlediğinden,
Akıt ana sen kurşunu hemen deliğinden.
Şol el ki onun olmaya hayr ü hasenâtı
Verilmez ona Cennet ilinin derecâtı.
Ayak ki ibâdet yolunu bilmez onu kes,
Öğrensin onu mescid önünde kapıda as.
Bir dil ki Hakk'ın zikri ile olmaya mu'tâd,
Urma sen ol et pâresine dil deyu hiç ad.
Nefsim deme şol dîve ki iletir seni şerre,
Nefis odur anın fikri vü meyli ola hayre.
Gönül müdür ol kim içi vesvâs ile dolmuş,
Kibr ile hased askeri her yânını almış.
Şol cân ki fakat cismi diri tuta deme cân,
Hayvanda da vardır o damarlarda dolan kan.
Can ol ki "nefahtü" dedi Kur'ânda ana Hakk,
O nefha-i Rahmâniyyedir bu sırr-ı mutlak.
Ol rûh –i izâfiye kim erdi odur insân,
Ol nokta-i kübradır olan sûret-i Rahmân.
Însan da denir ana dahi hem Âdem-i ma'nâ,
Hem rûh-u musavverdir o hem âkil-ü danâ.
Zirâ ki cihâna neye geldiğini bil
Maksûd olunan matlab-i a'lâsını buldu.
Ol nefha imiş Âdem'e bil meşreb-i a'lâ,
Ol nefha imiş kâf-ı vücûdundaki Ankâ.
Ol nefha imiş diri tutan cümle cihânı
Ol nefha imiş zîynet eden bâğ-ı cinânı.
Ol nefha ile oldu imâret bu avâlim,
Ol nefha ile oldu kamû yedi ekâlim.
Ol nefha ile gözü açıklar görür ibret,
Ol nefha ile işidilir ma'nâ-i hikmet.
El anın ile vermeğe meyl eyledi mâli,
Ayak dahi doğrulttu bu nefha ile yolu.
Dil anın ile kıldı özün zikrine mu'tâd,
Ol nefha ile dâim eder yâr adını yâd.
Nefs anın ile râzıyye vü marziyye oldu,
Emmâreliğin terk edüben tasfiye buldu.
Rûh anın ile etti semâvâta urûcu,
Kıldı melekûta dahî anınla vulûcu.

Ulvî olup ıtlâka eriştirdi sülûku,
Mülki şu ki terk ede bulur şâh-ı mülûku.
İniş dahi yokuş bir olur cümle yanında,
Cismindeki can gibi bulur dostu canında.
Gider ikilik birlik olup her şey olur Hakk,
Çün gide bulut âleme gün doğa muhakkak.
Ol nafha ki Âdem demidir Âdemi iste,
Ol demde Niyâzi erilür menzil-i dosta.

Bir göz ki onun olmaya ibret nazarında,
Ol düşmanıdır sâhibinin baş üzerine
Bir göz ki onun olmaya ibret nazarında,
Ol düşmanıdır sâhibinin baş üzerine

Kulak ki öğüt almaya her dinlediğinden,
Akıt ana sen kurşunu hemen deliğinden.
Kulak ki öğüt almaya her dinlediğinden,
Sen ona akıt kurşunu hemen deliğinden.

Şol el ki onun olmaya hayr ü hasenâtı
Verilmez ona Cennet ilinin derecâtı.
Şol el ki onun olmaya hayır ve iyilikleri
Verilmez ona cennet yurdunun dereceleri.

Ayak ki ibâdet yolunu bilmez onu kes,
Öğrensin onu mescid önünde kapıda as.
Ayak ki ibâdet yolunu bilmez onu kes,
Öğrensin onu mescid önünde kapıda as.

Bir dil ki Hakk'ın zikri ile olmaya mu'tâd,
Urma sen ol et pâresine dil deyu hiç ad.
Bir dil ki Hakk'ın zikir âdeti olmaya,
Koyma sen ol et parçasına dil diye bir ad.

Nefsim deme şol dîve ki iletir seni şerre,
Nefis odur anın fikri vü meyli ola hayre.
Şu seni şerre götüren deveye nefsim deme,
Nefis odur onun fikri ve meyli olsun hayra.

Gönül müdür ol kim içi vesvâs ile dolmuş,
Kibr ile hased askeri her yânını almış.
Gönül-müdür ol kim içi vesveseler ile dolmuş,
Kibr ile hased askeri her yânını almış.

<u>Şol cân ki fakat cismi diri tuta deme cân,</u>
<u>Hayvanda da vardır o damarlarda dolan kan.</u>
Cismi diri tutana der gibi cân deme o öyle bir cân ki,
Hayvanda da vardır o damarlarda dolan kan.

<u>Can ol ki "nefahtü" dedi Kur'ânda ana Hakk,</u>
<u>O nefha-i Rahmâniyyedir bu sırr-ı mutlak.</u>
Bahsettiğim cana "nefahtü" dedi Kur'ânda ona Hakk,
O nefha-i Rahmâniyyedir bu mutlak bir sırdır.

<u>Ol rûh –i izâfiye kim erdi odur insân,</u>
<u>Ol nokta-i kübradır olan sûret-i Rahmân.</u>
Kim O izâfî rûha erdi, odur insân,
O en büyük nokta olan Rahmân'ın suretidir.

Ruh ikidir. Birisi rûh-ı hayâttır. İşte bu rûh, emr-i Rabbî olan ruhtur. [2911]

Diğeri, rûh-ı revânîdir. İşte bu ruh, âlem-i melekûta gider gelir. "Elestu bi-rabbi-kum" hitabında "Belî!" diyen ruh budur. Bu ruh, cism-i latiftir; bu ruh, hakîkat-ı insandır, yani ayn-ı sabite denilen, bu ruhtur. Bu rûh-ı revânî her insanın heykel ve heyeti üzere yani Zeyd'in ve Amr'ın ve Hasan ve Hüseyin'in vb. bu zahirde olan heykel ve heyeti nasıl ise, o rûh-ı revanı aynen öylecedir. Meselâ bir adam litografya (Taşbaskı) vasıtasıyla resmini çıkarır, işte onun gibidir. O resimde senin cümle heykel ve heyetin ve şemailin mevcuttur. Lâkin senin gibi, o resimde bir yoğunluk ve bir ağırlık yoktur, cism-i latîf gibidir. İşte bu rûh-ı revân da aynen öyledir.

Şimdi nefis denilen şey bir cevher-i latîftir; ruh ile kalp arasında bir vasıtadır. Ruhtan feyz-i rabbaniyi alıp kalbe döker. Bu nefis, hakikâtte uğursuz, kötü ve Cenâb-ı Hakk'a asi değildir. Bu nefse sövmek ve lanet etmek caiz değildir. Bu nefis, daima ruh tarafına meyleder. Ancak buna nefs-i emmârelik ve sair kötü sıfâtlar insan tarafından gelir; onunla bu sıfatlar nefse arız olur. Nefis, daima seni Hakk'a kavuşturmaya çalışır. Sen onun muhalifi olan şeyleri ona teklif et-

---

[2911] Ken'an Rifâî kuddise sırruhu'l-azîze göre ise, üç kısım ruh vardır.

"Biri hayvani ruh ki, bu hem insanda hem hayvanda bulunur. İkincisi ise, rûh-ı revandır ki, insanda bulunur ve uyku hâlinde de bedenden ayrılıp birçok şeyler görür. Meselâ rüyada gezip konuşuyor, oturuyor kalkıyorsun. Fakat vücudun hareket etmiyor. Bütün bunları yapan rûh-ı revan, uyku hâlinde vücut ile büsbütün alâkasını da kesmiyor. Onun için rüyada korktuğun veya muztarip olduğun vakit, bağırıyor, hatta ağlıyorsun. Böylece de görülen şeyler az çok bedende tesir icra ediyor."

"Bir de izafî ruh vardır ki, o ancak bir kâmil insana vusul ile kazanılır. İşte cezbeyi kabul eden bu ruh, cân-ı cân-ı candır. Yâni bir can vardır sonra bunun içinde bir can daha vardır ki, o da Hakîkat-i Muhammediye'dir. Bir can daha vardır ki, Sırrullah'tır, Allah'tır. Yâni cân-ı cân-ı can budur." (Ken'an Rifâî, Sohbetler, s.146)

mekle onu yoldan çıkarırsın. Bunun misali şöyledir ki, meselâ sahraya ya yaylaya birtakım vahşi ve haşarı hayvanlar meselâ bir tay, sahrada gelen ve giden adamları kapar, tapar, ısırır, lâkin o tayı güzelce terbiye eder isen ondan o hâl defolur. Artık istediğin gibi, onu istihdam ve istimal edersin.

İşte bundan anlaşıldı ki, o hayvanın zatında bir fenalık ve haşarılık yoktur. Onu sen öyle sahraya salıverip kendi hevâsına terk ettiğinden ötürü asi oldu. ***"Men arefe nefsehu fe-kad arefe rabbehu."*** [2912] İşte bu hadîs-i şerif yukarıda beyan olunan esrarı beyan ve izah eder. Şöyle ki, yani ihvan olan, tekmîl-i sülûk edip son makâmda ***"Fe-kâne kâbe kavseyni ev ednâ"*** [2913]ya vâsıl oldukta, kâbekavseyn demek okun yayıdır, bir ciheti yaratılmışlar imkân âlemine ve bir ciheti âlem-i vücûda yani Allah Teâlâ'yadır. İşte buraya kadar olan sülûke, sülûk-ı âfâkî tesmiye olunur. ***"Ev ednâ"*** [2914] makâm-ı kurb-i ilâhiye (Allah Teâlâ'ya yakınlık)dir. Bundan ileri olan sülûke, sülûk-ı enfüsî tesmiye ederler. İşte buradan ileride Cenâb-ı Hakk'ın esma ve sıfât-ı ilâhiyyesinde sülûk demektir. Burada nefis, mertebeleri tamamlayıp edip Cenâb-ı Hakk'a ayna olur, yani bütün esma ve sıfât-ı ilâhiyye bu aynada açığa çıkıp o vakit bu ayna olan nefste Hakk'ın cemalini müşahede ile ara yerde ayna olan nefsi dahi sanki yok gibi olup Hakk'a vâsıl olmakla işte ***"Men arefe nefsehu"*** [2915] bunu yani nefsini bildiğin gibi Hakk'ı o zaman bilirsin, bulursun demektir, yani ayn-ı Hakk olup esma ve sıfât-ı ilâhiyye hepsi birden sende tecelli etmekle Hakk'ı ne demek olduğunu bilir.][2916]

A güzelim yoldaşım, sen alelâde tek bir adam değilsin ki. Sen bir âlemsin, sen bir derin denizsin. O senin muazzam varlığın yok mu? O belki dokuz yüz kattır. O, dibi, kıyısı bulunmayan bir denizdir, yüzlerce âlem, o denize dalar gark olup gider. Zaten burası ne uyanıklık yeri, ne uyku yeri. Buradan bahsetme, Allah Teâlâ, doğrusunu daha iyi bilir. [2917]

<u>İnsan da denir ana dahi hem Âdem-i ma'nâ,</u>
<u>Hem rûh-u musavverdir[2918] o hem âkil-ü danâ.[2919]</u>
İnsan da denir ona dahi hem Âdemin manâsı,
Hem musavver rûh'dur, o hem âkil-ü danâ.

[*Ruh*´un yeri kalptir. *Ruh*, özellik bakımından İlâhî Zat-ın tecellilerini taşırken,

---

[2912] "***Kendini bilen, rabbini bilir.***" Keşfu'l-hafâ, c. 2, s. 262, no: 2532. İbn Teymiyye mevzu olduğunu, en-Nevevî de sabit olmadığını söylemiş.
[2913] "(Muhammed ile arasındaki mesafe) ***İki yay uzunluğu kadar, yahut daha az kaldı.***" (Necm, 9)
[2914] "Yahut ***daha az.***" Necm, 9.
[2915] "***Kendini bilen, rabbini bilir.***" Keşfu'l'hafâ, c. 2, s. 262, no: 2532. İbn Teymiyye mevzu olduğunu, en-Nevevî de sabit olmadığını söylemiş.
[2916] (ALTUNTAŞ, 2007), s.619
[2917] Mesnevi, c.III, b:1302-1304
[2918] **Mûsavver:** Zihnen düşünülen. Tasavvur olunan. Tasvirli.
[2919] **Dânâ:** f. Bilgili, bilen, malûmatlı, âlim

nefis zat-î sıfatların ve fiillerin tecellisini taşımaktadır. [2920]

Ruh, özü itibarıyla kutlu olmasına rağmen halife sıfatına erişememiştir. Çünkü halifelik makamının karşılığı ancak nefis taşıması karşılığında insana verilmiştir. Ruhlar letafet, ihata ve hareket bakımlarından, görünüşte, kendini yaratana benzer.

"Allah Teâlâ, Âdemi kendi suretinde yarattı" hadis-i şerifi, bunu bildirmektedir.

Beden, ruh için dikilmiş bir elbisedir. Eğer ki; ruh yalnız başına yaratılmış kalsaydı, melekler ile arasında bir fark kalmazdı.

Melekler maddeli, mekânlı ve nasıl oldukları anlaşılabilir oldukları için halifelik sıfatına kavuşamaz. Bu bilgilerden insanın nasıl Allah Teâlâ´nın halifesi olduğu anlaşılmaktadır.

Bir şeyin sureti, onun halifesidir, vekilidir. Bir şey onun suretinde yaratılmazsa, onun halifesi olamaz. Halife olmağa yakışmayan, emanet yükünü taşıyamaz.

Cüneyd-i Bağdadi kaddese'llâhü sırrahu'l azîz *"Hadis (sonradan yaratılan), kadime (ezeli, aratılmayan) yaklaşınca, izi, eseri bile kalmaz"* buyurdu.

***Sultanın hediyelerini, ancak onun hayvanları taşır*.**

Allah Teâlâ kararmış olan bedeni, nurlu olan ruha sevdirdi. Nur karanlığa âşık oldu. Çok severek, bedenle ile birleşti. Bu bağlantı ile nurun cilası arttı. Ona yakınlaşmakla, parlaklığı çoğaldı. Nurun bu hali, ayna yapılacak cam gibi oldu.

Parlak olan nur, karanlık cesede bağlanınca, önceden Allah Teâlâ´ya olan yakınlığını, kendi varlığını ve özelliklerini unuttu. Karanlık bedene olan sevgisine dalarak ve yalnız bir görünüş olan o bedene bağlanarak kendini kaybetti. O´nunla bir arada kalınca, değerini kaybedip kötüleşti. Ruh bedenden yüz çevirip, unuttuğu Kutsî sevgilinin müşahedesine dalarsa ve ona bağlanırsa, karanlık bedeni de, o kutsî makama sürükler. Müşahedesi artınca da, beden de onun nurları ile aydınlanır.[2921]

Bu nedenle nefsin ruh ile olan arkadaşlığı neticesi kutsi makamlar insana hediye edilmiştir. En büyük ikram da sonsuz hayatın ruh sebebiyle insana ihsan edilmesidir. Çünkü ruhun özünde sonsuzluk işaretleri vardır.] [2922]

<u>Zirâ ki cihâna neye geldiğini bil</u>
<u>Maksûd olunan matlab-i a'lâsını buldu.</u>
Zirâ ki cihâna neye geldiğini bilen
Maksat olunan ulvî dileğini buldu.

[2920] Celâlettin Suyuti sahih görüş olarak; ruh ile nefsi tek bir şey olarak kabul eder.

[2921] Zevaid-üz Zühd adlı kitapta şu rivayet vardır.

Kalp ve cesedin misali kör ve kötürümün misali gibidir. Kötürüm köre dedi ki;

Ben meyve görüyorum, fakat ulaşamıyorum. Beni yüklen. O da yüklendi. Sırtına aldı. Köre yedirdi.

[2922] (ALTUNTAŞ, 2005), s. 43

<u>Ol nefha[2923] imiş Âdem'e bil meşreb[2924]-i a'lâ,</u>
<u>Ol nefha imiş Kâf-ı vücûdundaki Ankâ.</u>
Ol nefha imiş Âdem'e bil en ulvî meşreb,
Ol nefha imiş vücûd Kâf'indaki Ankâ.

<u>Ol nefha imiş diri tutan cümle cihânı</u>
<u>Ol nefha imiş zîynet eden bâğ-ı cinânı.</u>
Ol nefha imiş diri tutan cümle cihânı
Ol nefha imiş cennet bâğını süsleyen.

<u>Ol nefha ile oldu imâret bu avâlim,</u>
<u>Ol nefha ile oldu kamû yedi ekâlim.</u>
Ol nefha ile oldu bu âlemleri imâr eden,
Ol nefha ile oldu bütün yedi iklim.

<u>Ol nefha ile gözü açıklar görür ibret,</u>
<u>Ol nefha ile işidilir ma'nâ-i hikmet.</u>
Ol nefha ile gözü açıklar görür ibret,
Ol nefha ile işitilir hikmet manaları.

<u>El anın ile vermeğe meyl eyledi mâli,</u>
<u>Ayak dahi doğrulttu bu nefha ile yolu.</u>
El onun ile vermeğe meyl eyledi malı,
Bu nefha ile ayak dahi doğrulttu yolu.

Hikâye: şeyhün biri davete giderken görmiş bir âdâmı asıyorlar rica itmiş tevbe virmiş gitmiş sonra bir gayrı günde yine görmiş ol âdâmı aşmağa getirmişler demiş ki

"yâ ibn Âdem ben sana tevbe virmedüm mi niçün tutmadun?" diyince dimiş ki

"ey şeyh hidâyet Allâhdan olursa senün gibi şeyh olur hidâyet kuldan olursa bencileyin bir hırsız olur." [2925]

<u>Dil anın ile kıldı özün zikrine mu'tâd,</u>
<u>Ol nefha ile dâim eder yâr adını yâd.</u>

[2923] **Nefha:** Üfürmek. Üfürük. Şişmek. Kabarık olan
[2924] **Meşrep:** Huy, yaratılış, âdet, ahlâk; mânevî haz...
[2925] (Niyazî-i MISRÎ, 1223), v. 65a

Hikâye: şeyhin biri davete giderken görmiş bir adamı asıyorlar rica etmiş tevbe vermiş gitmiş sonra bir gayrı günde yine görmüş o adamı aşmağa getirmişler demiş ki

"yâ Âdemoğlu ben sana tevbe vermedim mi niçin tutmadın?" diyince demiş ki

"Ey şeyh hidâyet Allâh'dan olursa senin gibi şeyh olur hidâyet kuldan olursa benim gibi bir hırsız olur."

Dil onun ile oldu, özünde zikrini adet et.
Ol nefha ile dâim eder, yâr adını yâdet.

Nefha, ilâhi nefeslerdir. Âlem de nefhâlar ile ayakta kalmaktadır.

Nefs anın ile râzıyye vü marziyye oldu,
Emmâreliğin terk edüben tasfiye[2926] buldu.
Nefs onun ile râzıyye ve marziyye oldu,
Emmâreliğin terk edip saflık buldu.

Saflığı bulanlarda uysallık hali zuhur edince nefis onu aldatmak ister. Fakat kurduğu tuzaklar nefsi ruha köle eder.

> Farenin biri devenin yularına yapıştı, onu çekmeye başladı. Deve uysallığı, alçakgönüllüğü ve ağırbaşlılığı yönünden farenin arkasından yürüdü. Nasıl ki, ***"Mümin de uysal develer gibi sabırlıdır,"***[2927] buyurulmuştur. Devenin bu uysallığını onun yumuşak huylu ve alçak gönüllü olmasına, bazıları da onun bütün hayvanlardan daha uzun boylu olmasına rağmen akıl derecesinin düşkünlüğüne yorarlar. Bunun sırrı başkadır.
>
> Fare, deveyi su kenarına kadar yürüttü. O çabuk yürüyüşlü, iri cüsseli hayvan aciz kalamazdı. Fareye sordu:
>
> *Şimdi burada niçin durakladın? Buradan niçin geçmiyorsun? Sen, benim gibilerin yularına yapışmanın sana yakışmayacağını bilemedin mi? Şimdi nasıl tuttunsa yuları, yürü bakalım!* Fare,
>
> *Su çok büyük ve derin,* dedi. Ayağını suya basan deve,
>
> *Gel gel*, dedi. *Sudan geçmek kolaydır; nihayet dizkapağında.* Fare,
>
> *Ama dizden dize fark var,* dedi.
>
> *Şimdi sen de tövbe et ki, bir daha böyle yüzsüzlük etmeyesin! Benim semerimin üstüne çık otur! Benim semerimde senin gibi yüz binlerce farenin ağırlığının ne değeri var? Bir anda suyu geçeriz.*[2928]

Rûh anın ile etti semâvâta urûcu,
Kıldı melekûta dahî anınla vulûcu.
Rûh onun ile olunca semâlara yükseldi,
Onunla dahî melekler âlemine karıştı.

Mertebelerde sırasıyla ruh seyrinde semâlara yükselirken menzillerde mürşidi, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ve Allah Teâlâ ile olan beraberliği yükselme sebebidir.

"Allah Teâlâ ve Allah Teâlâ erlerinin inayetleri olmazsa... Melek bile olsa def-

---

[2926] **Tasfiye:** sâfîleştirme, arıtma, arındırma, temizleme
[2927] ***"Mümin, uysal bir deve gibi, "Ih" denince, yer sert olsa da çöker."*** (Beyhâki)
[2928] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.237), s.324

teri kapkaradır.” [2929]

<u>Ulvî olup ıtlâka</u>[2930] ***<u>eriştirdi sülûku,</u>***
<u>Mülki şu ki terk ede bulur şâh-ı mülûku.</u>
Yükseklere seyr-i sülûku kavuşturdu,
Şu kimse ki mülkü terk ederse şâhın mülkünü bulur.

Terk edilen mülk, beden ve nefsin istekleridir.

<u>İniş dahi yokuş bir olur cümle yanında,</u>
<u>Cismindeki can gibi bulur dostu canında.</u>
İniş dahi yokuş bir olur hepsi yanında,
Cismindeki can gibi bulur dostu canında.

Tasavvufta yolun evveli ve sonunda birlik vardır. Bu yolu tercih edenin başlangıçtaki hali son hali ile aynıdır. Sadece fark etme denen halin derecesi yüksek olur. Başlangıçlar sonuçların aynasıdır, Her şey Allah Teâlâ ile başlamış ise onunla sonuçlanacaktır.

<u>Gider ikilik birlik olup her şey olur Hakk,</u>
<u>Çün gide bulut âleme gün doğa muhakkak.</u>
Gider ikilik birlik olup her şey olur Hakk,
Çünkü bulut âleme gider gün doğar muhakkak.

<u>Ol nafha ki Âdem demidir</u>[2931] ***<u>Âdemi iste,</u>***
<u>Ol demde Niyâzi erilür menzil-i dosta.</u>
O nafha ki Âdem nefesidir Âdemi iste,
O anda Niyâzi erilir menzil-i dosta.

Gavs-ül Âzam İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Sivasî buyurduki;

“Gardaşlarım! Allah Teâlâ ruhları ezelde topladı, herkese istediği sanat gösterildi. Biz de dervişliği aldık, sizinle de ezelde tanıştık. Her insana ömrü, rızkı ve nasibi ruhu ile beraber verildi. Bu âlemde tedbir alıp takdire saygılı olduğumuz kadar amelî edebimizle daha kim yakîn olur diye âleme imtihan için gönderildik. Burada bilіştik mahşerde buluşacağız.” İkinci durağımız berzah âleminde toplanacağız. Üçüncü durağımız mahşerde toplanacağız, buluşacağız. Allah Teâlâ buyurdu ki;

‘O gün mahşerde hiç kimseye soyu şöhreti sorulmaz. Ameli, edebi ve ya-

---

[2929] **Mesnevi,** c.I.b 1878-1879: b. 2122.
[2930] **Itlak:** Salıvermek. Bırakmak. Koyuvermek. Serbest bırakmak. Serbest olup her tarafta bulunmak. Cezadan kurtarmak. Boşama. Boşanma. Afvetmek.
[2931] **Dem:** f. Nefes. Soluk. Ağız. Nazar. An, vakit, saat. Koku. Kibir, gurur. Âli, yüksek. Körük.

kınlığı ile mükâfatlandırırız'.

Gardaşlarım! Kâinat bize bağlı, bizdeki cana bağlı, canda canana bağlı. Bu can bizden gitti, başka can geldi. Allah Teâlâ kula nimet verir başkası bin çalışsa o lutfa erişemez.

Gardaşlarım! Eden eyleyen Allah, Lâ Havle velâ kuvvete illâ billâh"

"Gardaşlarım! Her insan için ezelî bir hüküm var. Her nebinin mekânı zamanı ve ashâbı ezelde bilindi. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin ve halifelerinin de mekânı, zamanı ve ashâbı ezelde bilindi. Bizimde zamanımız bu, Sivas mekânımız imiş. Allah Teâlâ bizi sevdi, biz de Allah Teâlâ'yı seviyoruz. Her şeyi, yerdeki karıncayı Allah Teâlâ için seviyoruz. Siz de emri ilâhiye iman ve ameli edebi ile bizi sevmiş olursunuz. Bizi sevmekle Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme, oradan Allah Teâlâ'ya yakın olursunuz. Amelî edebinizle, Murakabe-i Hayr ile çok zikirle yakınlığınıza sa'yü gayret edeceğiz."

"Gardaşlarım! Kim bizi severse, bizle yaşarsa, bizim sevgimizle ölürse, mahşerde beraber oluruz." [2932]

[***"Gardaşlarım! Kuldan Allah olmaz. Allah Teâla'dan kendini de isteyin. Allah Teâlâ dilerse kendini de verir.***

Mecnun ve Leylâ vardı, Mecnun âşık idi.

Leylâ bir gün yanına gelip, ben Leylâ'yım demiş, meğer Leylâ olmuş. Mecnun ellerini açarak ya bendeki Leylâ kim demiş.

Mecnûn'a sordular Leylâ nice oldu
Leylâ gitti adı dillerde kaldı
Benim gönlüm şimdi bir Leylâ buldu
Yürü Leylâ ki, ben Mevlâ'yı buldum
Leylâ Leylâ derken Allah'ı buldum

Bu hal ile olun, Gardaşlarım! Bu âlem bir hayaldir. [2933] ***Allah Teâlâ için birbirinizi sevin. Biz sizi Allah Teâlâ için seviyoruz. Karıncayı da Allah Teâlâ için seviyoruz. Dışarı çıkıyorum, bakıyorum, ne görüyorsak Allah Teâlâ'yı görüyoruz. Sizi de gördük Allah Teâlâ'yı gördük. Biz Allah Teâlâ'ya sarılmışız ki, Siz bize sarılıyorsunuz."*** [2934]

[2932] (ALTUNTAŞ, 2007), s. 380

[2933] Ahmed Âmiş kuddise sırruhu'l-azîz Hazretleri buyurdu ki;

"Olmuş olmuştur, olacak da olmuştur. Olacak bir şey yoktur."

[2934] "Bir gün balıklar toplanarak demişler ki;

"Su, su..." dedikleri bir şey varmış. Yalnız ismini işitiyoruz, kendini göremiyoruz. İçlerinden biri demiş ki;

"Falan denizde her şeyi bilen bir balık vardır. Gidelim de ona soralım... Olsa olsa müşkülümüzü o halleder."

Gidip dertlerini anlatmışlar ve:

"Su nerededir, bize göster!" demişler. Hazret de:

Zatı Hakk-ı anla zatındır senin
Hem sıfatı hep sıfatındır senin
Sen seni bilmek necatındır senin
Gayre bakma sende bul

Niyazi Mısri kuddise sırruhu'l-azîz

"Gardaşlarım! Allah Teâla'dan başka bir şey yoktur. Zaten bizde yokuz. Bizi yok bileceksiniz. Bizde sizinle düşüp kalkıyoruz. Konup göçüyoruz. Ama biz, biz de yokuz."

Beni bende demen bende değilem
Tenim boş gezer dondan içeri

Yunus Emre kuddise sırruhu'l-azîz

Sizde böyle yok olun. Gezen duran siz olmayın. Allah Teâlâ'nın bir ismi Gayyur (çok kıskanç)***'dur, İnsanlar birbirini sevince, Allah Teâla'da onları sever"***

"Zat-ın biri Allah Teâlâ'ya,

— 'Ya Rabbi! Kapını aç' demiş. Allah Teâlâ;

— 'Kulum sen gel, kapı açık' demiştir.][2935]

Firavun'un aklı, padişahların aklından üstündü ama Allah Teâlâ hükmü onu akılsız ve kör etmiştir!

Bir adamın can gözünü, can kulağını Allah Teâlâ kapattı mı o adam Eflâtun olsa hayvanlaşır!.[2936]

"Suyun olmadığı yeri, siz bana gösterin!" Cevabında bulunmuş.

Bunun gibi, her bir zerreyi nurun nuru olan Cenâb-ı Hakk'ın nuru ihata etmiş, her şey onun vücudundan zuhur etmiş ve ona yakın olmuştur. Nasıl ki, Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerim'de:

"Sana benden soranlara de ki; Ben onların yakınındayım." (Bakara, 186)

Adamcağızın biri rüyasında Cenâb-ı Hakk'ı görmüş, koşmuş ellerine yapışmış: Senin elinden başka bir el bilmiyorum! demiş. Uyanınca kendi elini tuttuğunu görmüş.

Adamcağızın biri de, karşısında kendisine hücum eden bir eşeği görmüş kulaklarını yakalamış. Uyandığı vakit kendi kulaklarını tuttuğunu görmüş.

Bir sûfî ile kelâmcının biri konuşuyorlarmış. Kelâmcı demiş ki; Yakınırım o Allah'tan ki, köpek ve kediden zuhur eder. Sûfî de demiş ki; Ben de yakınırım o Allah'tan ki, köpek ve kediden de zuhur etmez.

Bunlar birbirlerini bu suretle tekzip ederlerken arifin biri onların hallerinden haberdar olur ve der ki; Sen de haklısın, o da haklıdır. Çünkü köpek ve kedi en değersiz hayvanlardan olmak hasebiyle, biriniz böyle kıymetsiz hayvanlardan Cenâb-ı Hakk'ın zuhurunu Hakk'a bir noksan addettiği için haklıdır. Diğeriniz ise, her şeyde Hakk'ı gördüğü için bunlardan da zuhur etmeyen Hakk'ın zuhurunda noksan olacağından, o noksanlığı Hakk'a isnat etmediği için haklıdır." (Ken'an Rifâî, a.g.e. s.347)

[2935] (ALTUNTAŞ, 2007), s. 344

[2936] **Mesnevî,** c.1V. b. 1922-1923.

SON SÖZ (HATİME)[2937]

“Gardaşım dediğimi bildinse vakıfta oldun. Bugünden sonra senin için evlâ ve layık olan Hakk katında enbiya sallavat’ullâh aleyhim ecmeîn hazretlerinin, ehli şeriat ve ehl-i tefsirin sözlerine dönmek ve o şekilde itikat etmektir.

……

Kardaşım, zahiren ve batınen şeriâtı mutahharaya inkiyad etmek lazımdır. Zira şeriat hak olan şeriat-ı müstakim hakikatinin gölgesidir. Ancak şeriata muhalif olarak daha önce zikrettiğim ilmi bil. Fakat o şekilde itikat etmeyesin. Zira yüksek yıldızlar ilmi gibi her ilmi talim caizdir. Lakin ehl-i sünnet ve’l cemaat itikadına muhalif bildiğin şeyi itikat etmen caiz değildir.

Ancak Ben Zât, Sıfat ve Ef’âl metbesinde hak olan akâidi ve müştemilatı ile ahvâli ve hallerin hepsi hakkında hak olan akâidi itikât ederim. (Tevhid ilmi) hepsi haktır ve gerçektir. Son Sözümde budur.

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى هَدَينَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِىَ لَوْلَا اَنْ هَدَينَا اللّٰهُ [2938] ***“Bizi buraya eriştiren Allah Teâlâ'ya hamdolsun. Eğer Allah bizi doğru yola iletmeseydi, biz doğru yolu bulamazdık.”*** وَمَا تَوْفِيقِى اِلَّا بِاللّٰهِ ***“Kurtuluş ancak Allah Teâlâ iledir.”***

Bu risale oluptur hayret ehline delil
Şerbeti gaybîdir içerse şifa bulur alil [2939]
Mısrıya âb-ı hayat elfâzının tarihi bu
Aktı gûya bezmi cennet içre âb-ı sebil

Gerçekleri söylemede cesur, sıkıntılara katlanmada azimli ve niyetinde sadık olan Niyâzî-i Mısrî kaddese’llâhü sırrahu’l azîzin **“ed-Devret’ül-arşiye fi ahkâm el-ferşiye”** sinin hatimesinde beyan buyurduğu üzere hareket etmeli, Allah Teâlâ ve Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin yolunda olmalıyız.

Hakîm Senâyi kaddese’llâhü sırrahu’l-aziz eceli geldiği sıralarda dilinin altından bir şeyler mırıldanıyordu. Kulak verdiler ağzından şu sözler dökülüyordu:

Söylediğim şeylerin hepsinden vazgeçtim, pişman oldum,
Çünkü sözde mâna, mânada söz kalmadı. [2940]

[2937] (Niyazi-i Mısri, 1929), s. 15-16
[2938] Â’raf, 43
[2939] Hastalıklı, sakat
[2940] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.241), s.328

BEYİTLER[2941]

Beyt

Her kimde kim derd var var dermanı veli
Bi-derdlerin derdine derman olmaz [2942]

Beyt

Talebi mülkin anın değme Süleyman bulamaz
Gamı menşürını her gönül ü her can bulamaz[2943]

Beyt

Kime kim zerre derd-i yâr verildi
Komaz Hakk'dan haber-dâr olmayınca [2944]

Beyt

Hallâk-ı cihan âleme kıldıkda tecelli
Herkesi bir hâl ile kılmış müteselli [2945]

[2941] Divanda olmayıp mecmualarda geçen beyitlerdir..
[2942] (Niyazî-i MISRÎ, 1223), s.16b; (ÇEÇEN, 2006), s. 54
[2943] (Niyazî-i MISRÎ, 1223), s.16b; (ÇEÇEN, 2006), s. 54
[2944] (Niyazî-i MISRÎ, 1223), s.16b; (ÇEÇEN, 2006), s. 54
[2945] (Niyazî-i MISRÎ, 1223), s.65b; (ÇEÇEN, 2006), s. 104

İçindekiler

Tasavvufi şiirlerde kullanılan semboller

Tasavvufi "Gayb ilimlerinin gizli manaları, izzet perdesi ile örtülü bulunduğuna binaen, tasavvuf yolunda gidenlerin kudsi sırlarını, akıllara telkin edebilmek ve yaklaştırabilmek için, sufiyye hazeratı, hislerle anlaşılabilen, şeylere delalet eden ve bilinen lafızlar ile gizli manalar arasında enasübe riayetle, , hususi işaretleri tedvin eylemişlerdir. Aşağıdaki fihrist, şemsüddin tebrizi, Mahmud Şebüsteri Hafız Şirazi gibi eazım-ı sufiyyenin kudsi ve nadir eserlerindeki asli maksadın anlaşılmasına hizmet etmesi cihetinden, sufiyye kitaplarından iktibas edilmiştir.

Ruh – tecelli-i cemal-i ilahi
Zülf – tecelli-i celal-i ilahi
Ebru – makam-ı kurb ile talibin maksadı
Çeşm – murakabat-ı ilahiyeye nazar
Müjgan – varid-i kahr
Gamze – istiğna, serzeniş
Piri mugan - mürşidi kâmil,
Şarap – aşk ve muhabbet
Meyhane – aşkın pazarı, aşkın pazarında, aşkı best ve neşr eylemek
Büt – seyr ü sülukun müntehası olan, yüce matlub, yüce maksad
Zünnar – hizmeti akd ü iltizam etmek
Deyr – halveti talep etmek
Zühd – masivaya muhabbeti terk etmek
Gül – şahed- ı hakiki
Bülbül – âşık
Gülistan – müşahede mahalli
Sireşk – asar-ı hüzn
Nefs – ehl-i imanın sebeb-i cavidanisi olan ruh-i kudsiyan
Bazu – salikin, ilahi cezbelerden kuvvet bulması
Dest – vahdaniyetin asarından tecelli eden tasarrufat-ı ulviye
Kalem – kaza ve kaderin cereyan ahkâmı
Reftar – rıf'at ve ulvi mertebeler
Destar –asar-ı sun'ı ilahiye
Cevgan – kaza ve kader
Kuy – teslim ve inkıyad
Harabat – tevhid –i mahz, beşer-i özelliklerden kurtuluş"[2946]

[2946] Tasavvuf ceridesi, no:31 –sh.4-5-6

KİTABİYAT

1. **Abdullah Leknevî trc: Harun ÜNAL** Dünden Bugüne İbadetlerde Bid'at [Kitap]. - İstanbul : [s.n.], 1984.

2. **ACABOĞA Asiye** ı Din-Mutluluk İlişkisi [Kitap]. - Kahramanmaraş : Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim dalı Yüksek Lisans Tezi-204569, Ocak–2007.

3. **AHMEDOVA Zamira** Türkler Arasında İslâmiyet'in Yayılmasında Tasavvufun Rolü [Kitap]. - Ankara : Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ve Sanatları (İslam Tarihi) Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi , 2006.

4. **AİSOPOS trc. Nurullah ATAÇ** Masallar [Kitap]. - İstanbul : MEB, 1998.

5. **AKSOY Prof. Dr. Hasan** Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyyeti, Tarikatı, Eserler [Dergi] // i Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt IX/2 Aralık 2005.. - Sivas. - s. 1-43.

6. **AKTEPE Orhan** Nübüvvetin Sona Ermesi [Kitap]. - Erzurum : Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı-Doktora Tezi 94133, 2000.

7. **ALTUNTAŞ İsmail Hakkı** 40 Hadis [Kitap]. - İstanbul : Gözde, 2009.

8. **ALTUNTAŞ İsmail Hakkı** Gavs-ül Âzam İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Sivasî Nakşi Haki Tarikati İlm-i Ledün Sırları [Kitap]. - İstanbul : Gözde Matbaa, 2007.

9. **ALTUNTAŞ İsmail Hakkı** Kutsi Dua ve Kaside-i Ercuze [Kitap]. - İstanbul : Gözde Matbaa, 2005.

10. **ALTUNTAŞ İsmail Hakkı** Salat-ı Meşiş [Kitap]. - İstanbul : [s.n.], 2003.

11. **ALTUNTAŞ İsmail Hakkı** Sevgili Efendimize Muhammedî Dua [Kitap]. - İstanbul : [s.n.], 2004.

12. **Amin MAALOUF trc. Aysel BORA** Ölümcül Kimlikler [Kitap]. - İstanbul : YKY, 2006.

13. **APAK Adem** Hz. Osman'ın Halifeliği Döneminde Meydana Gelen Siyasî Problemler ve Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler [Dergi] // Usûl. - 4 (2005/2). - s. 157 -170.

14. **AREFEOĞLU Gökhan** Gulşen-i Raz Lahicî Şerhi Tercümesi Ve Değerlendirilmesi [Kitap]. - İstanbul : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı 158401-Yüksek Lisans Tezi, 2005 .

15. **ARGYLE Michael ve trc. Mustafa KOÇ** İbadet Ve Dua "Worship and Prayer" [Dergi]. - London & New York : Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı :, 2000. - 2006/2 : Cilt 21 Yıl . - s. 111-125. - 8. bölüm..

16. **ARİSTOTELES trc. Mehmet H. DOĞAN** Retorik (Rhetoric: Belâgat ilmi, konuşma sanatı) [Kitap]. - İstanbul : YKY, 2006.

17. **ARSLAN Ahmet** II.Kur'an Haftası Sempozyumu [Kitap]. - Ankara : Fecr, 2-4 Şubat 1996.

18. **AŞÇI.İbrahim Dede Mustafa Koç-Eyüb Tanrıverdi** Aşçı Dede'nin Hatıraları, [Kitap]. - İstanbul : [s.n.], 2006.

19. **AŞKAR Mustafa** [Kitap Bölümü] // Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı. - İstanbul : (Doktora Tezi-1997), 2004.

20. **AŞKAR Mustafa** Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı [Kitap]. - İstanbul : Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü TEMEL İslam Bilimleri Anabilimdalı (Tasavvuf Tarihi) (Doktora Tezi-1997), 1997.

21. **ATAÇ Ali** Kelâm Ve Tasavvuf Açısından Tevessül [Kitap]. - İstanbul : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Kelâm Bilim Dalı (Doktora Tezi) 25868, 1993.

22. **ATAY Prof. Dr. Hüseyin** Gazâlî Ve İbn Rüşd Felsefesinin Karşılaştırılması [Kitap Bölümü] // Kelam Araştırmaları. - [s.l.] : Ankara Ü. İlahiyat Fak. Emekli Öğretim Üyesi., 1 : 2 2003.

23. **ATEŞ Süleyman** İrfan Sofraları Niyazîi Mısrî [Kitap]. - Ankara : [s.n.], 1971.

24. **AYDIN Mehmet S.** III. Kur'an Haftası Sempozyumu [Kitap]. - Ankara : Fecr, 13-19 Ocak 1997.

25. **AYDIN Yrd.Doç.Dr. HAYATİ** Kur'ân-ı Kerim'de İnsan Psikolojisi [Kitap]. - İstanbul : Timaş, 1999.

26. **AYKUT Şaban** Bursa'nın Manevi Tarihi [Kitap]. - İstanbul : [s.n.], 1976.

27. **AYNİ Prof. Dr. Mehmet Ali** Şeyh-i ekberi Niçin Severim [Kitap]. - İstanbul : [s.n.], 1995.

28. **BAĞIŞ Orhan** Niyâzî-i Mısrî Divanında Din ve Tasavvuf [Kitap]. - Ankara : Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ve Sanatları Bölümü Türk-İslam Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, -41442, 1995.

29. **BAHADIROĞLU Mustafa** Vâkıat-I Hüdâyî'nin Tahlîl veTahkiki (I. Cild)İnceleme-Metin Doktora Tezi [Kitap]. - Bursa : Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Tasavvuf Tarihi Bilim Dalı, 2003.

30. **BAKA Muhammed** Saidi Nurside Haşr [Kitap]. - Sakarya : Sakarya Ünv. İlahiyyat Fak.Bitirme Çalışması 0404.00023, 2008.

31. **BATİSLAM Doç.Dr. H. Dilek** Divan Şiirinde Sabâ [Dergi]. - İstanbul : Osmanlı Tarihi Araştırmaları XXVI, Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu'na Armağan II,, 2005.

32. **BATÎSLAM H. Dilek** Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: HÜMÂ, ANKA VE SİMURG [Dergi]. - İstanbul : Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi l,185-208., 2002.

33. **BAYRAKLI Bayraktar** Mukayeseli Eğitim Felsefesi Sistemleri [Kitap]. - İstanbul : Sidre, 2002.

34. **BAZ İbrahim** Abdülehad Nûrî-i Sivâsî'nin Hayatı, Eserleri Ve Tasavvufî Görüşleri [Kitap]. - Ankara : YÖK, Doktora Tezi, 2004.

35. **BAZERGÂN Mehdî** Kur'ânın Nüzül Süreci [Kitap]. - Ankara : [s.n.], 1998.

36. **BİLGİSEVEN Âmiran Kurtkan** Niyâzî-i Mısrî'den Esintiler [Kitap]. - İstanbul : [s.n.], 1998.

37. **BİNNEBİ Malik** Kur'ân-ı Kerim Mucizesi [Kitap]. - İstanbul : Boğaziçi, 2003.

38. **BÖCÜZÂDE Süleyman Sami** Hakayık'ül-beyân fi eşkâli'l-ezmân "Yahut""Ne Derekeye İnmiştik Ne Dereceye Çıktık" "Üç Devirde Gördüklerim" [Kitap].

39. **BURSEVİ İsmail Hakkı** Vâridat-ı Kübra [Kitap]. - Bursa : [s.n.].

40. **CHURCWARD C. James** MU ÇOCUKLARI, Mu 'nun Mukaddes Sembolleri [Kitap]. - New York : [s.n.], 1934. - "The Sacred Symbols of Mu" adlı eserin New York Iver Washburn,S. basımının çevirisidir..

41. **COŞKUN İbrahim** Muhyiddin İbn Arabi'nin Felsefesinde "Allah" Mefhumu [Kitap]. - [s.l.] : Tasavvuf | İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, 2008. - Cilt (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-1), yıl: 9 [2008], sayı: 21, ss.117-143.

42. **ÇAKMAK Muharrem** Tasavvufi Düşüncede Şeytan [Kitap]. - Erzurum : Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Y.Lisans Tezi,36892, -1994.

43. **ÇAKMAKLIOĞLU M. Mustafa** Muhyiddin İbnü'l-Arabî (560-638/1165-1240), Et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye Fî Islâhı Memleketi'l-İnsâniyye [Kitap Bölümü] // Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi. - 7 -2006. - Cilt 17. - Klasiklerimiz - XVI.

44. **ÇAKMAKLIOĞLU M. Mustafa** Muhyiddin İbnü'l-Arabi'ye Göre Dil-Hakikat İlişkisi Marifetin İfadesi Sorunu [Kitap]. - Ankara : Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri (Tasavvuf) Anabilim Dalı, 2005. - DoktoraTezi,.

45. **ÇALIŞKAN Öğr. Gör. Mehmet** Kur'an'ın Nuzûlü ve Yedi Harf (el-Ahrufu's-Seb'a) Meselesi [Dergi] // Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi. - Cilt 5, Sayı 1,Ocak-Haziran 2005. - s. 215-240.

46. **ÇAVUŞOĞLU Prof. Dr. Mehmet** Divanlar Arasında [Kitap]. - Ankara : Umran, 1981.

47. **ÇAYLIOĞLU Abdullah** Niyazii Mısri Şerhleri [Kitap]. - İstanbul : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Felsefesi Bilim Dalı-Y.Lisans Tezi-36851, 1994.

48. **ÇEÇEN Halil** Niyâzî-i Mısrî'nin Hatıraları [Kitap]. - İstanbul : [s.n.], 2006.

49. **ÇELİK Öğr. Grv. Sebahattin** Emevi Devlet Otoritesinin Tesisinde Haccac B. Yusuf Es-Sakafî'nin Fonksiyoner Rolü [Dergi]. - MANİSA : SOSYAL Bİ Lİ MLER DERGİSİ Celal Bayar Üniversitesi S.B.E., YIL:2003 Cilt:1 Say :1.

50. **ÇELİK Yusuf** İsmail Hakkı Bursevi'de Basiret anlayışı [Kitap]. - İstanbul : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Bölümü Tefsir Anabilîm Dalı -Y.Lisans, 36931, 1994.

51. **Çeltik Mustafa Tatcı-Halil** Selim Divane, Ariflerin Delili Müşkillerinin Anahtarı [Kitap]. - 2004.

52. **ÇETİN Taner** Vâridat-ı Kübra [Kitap]. - Bursa : Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-Y.Lisans Tezi, 87344, 1999.

53. **ÇEVİKBAŞ Sebahattin** Platon ve Muhyiddin İbn-i Arabî'nin Varlık Anlayışlarının Karşılaştırılması [Kitap]. - Erzurum : Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ana Bilim Dalı. Y.Lisans Tez, 31734, 1994.

54. **ÇİFÇİ Adil** Abdulbâki Gölpınarlı'nın Hayatı ve Eserleri [Kitap]. - Sivas : Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü -Y. Lisans Tezi 136948, 2003.

55. **ÇİFT Salih** Hakîm Tirmizî Ve Tasavvuf Anlayışı [Kitap]. - Bursa : Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı, Doktara Tezi,128062; 2003, 2003.

56. **ÇİMEN Şadiye** Şuayb Şerefeddîn Gülşenî Hayatı-Mektupları [Kitap]. - İstanbul : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı -110334-Y.Lisans Tez, 2002.

57. **DAHLKE Thorwald Dethlefsen - Ruediger, Çev: Berrin Bilgin Haznedar,** [Kitap]. - İstanbul : [s.n.], 2002.

58. **DEMİRCİ Mustafa** Emevîlerden Abbâsîlere Geçiş Sürecinin Bir Tanığı: Abdullah İbnü'l-Mukaffâ Ve "Risâletü's-Sahâbesi" [Dergi] // D.E.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı XXI,. - İzmir 2005. - s. 117-148.

59. **DEMİRLİ Ekrem** Sadreddin Konevi'de Marifet ve Vücûd [Kitap]. - İstanbul : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı - Doktora Tezi, 124699, 2003.

60. **DOKSAT Doç. Dr. M. Kerem** Baş Ağrıları Ve Psikiyatri İ.Ü. CerrahpaŞa Tıp Fakultesi Surekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri [Dergi] // Baş Ağrıları – Baş Dönmeleri Sempozyumu. - İstanbul : [s.n.], 10-11 Aralık 1998. - s. 79-107.

61. **Dostoyevski Hamit KAPLAN** Yeraltından Notlar [Kitap]. - İstanbul : Timaş, 2004.

62. **DÜRÜŞKEN Çiğdem** Roma'da Rhetorıca Eğitimi [Kitap]. - İstanbul : Kanaat, 2001.

63. **DÜZDAĞ M. Ertuğrul** Şeyhülislâm Ebussu'ud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı [Kitap]. - İstanbul : Enderun Kitabevi, 1972.

64. **DÜZGÜN Şaban Ali** Tecrübe, Dil Ve Teoloji:'Dini Tecrübe'nin Teolojik Yorumu [Dergi] // Kelam Araştırmaları. - [s.l.] : Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi , 2: 1 2004. - s. 27-46.

65. **EFLÂKÎ Ahmed ve trc:Tahsin YAZICI** Ariflerin Menâkıbı [Kitap]. - İstanbul : MEB, 1995.

66. **EİNSTEİN Albert** İzafiyet Teorisi [Kitap]. - 1976.

67. **El-YARBUZÎ Muhammed Ebu Said** İslamda Namazı Terk Etmenin Hükmü [Kitap]. - 22 / RAMAZAN /1404.

68. **EMEKSİZ Zehra** Mervan b.el-Hakem [Dergi] // http://www.akademiktarih.com. - 2008.

69. **ER Filiz** Ontolojinin Dinî Tasavvurların İçeriğine Etkisi (Doğal Teoloji) [Kitap]. - Bursa : Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Felsefesi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi 204782, 2006.

70. **ERDOĞAN İsmail** İslâm Düşüncesi'nde "Kâmil Tabiat/Tıbâu't-Tâmm" Fikri [Dergi] // Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi. - 7 [2006], sayı: 17. - s. 121-149.

71. **ERDOĞAN Kenan** Niyazî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni [Kitap]. - Ankara : Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 26563, 1998.

72. **ERDOĞMUŞ Ebu Muaz Seyfullah** Ehli Sünnet Ve On İki İmam [Kitap]. - 2003.

73. **ERDOĞMUŞ Mecdî Muhammed eş-Şehavi trc. Seyfullah Seyfeddin** Mesih Deccal ve Yecuc Me'cuc [Kitap]. - Çubuk : [s.n.], 2002.

74. **EREM Prof. Dr. Faruk** Psikanalizm Açısından Ceza Hukuku [Kitap Bölümü]. - Ankara : Ankara Üniversitesi Hacettepe Fakültesi. - s. 479-488.

75. **ERGİN Hasan Cafer (1900-1985)** Niyazi-i Mısri Hakkında Etüd [Kitap]. - İstanbul : Belediye Atatürk Kitaplığı, Yz_K.000544 -297.792 Belediye Yazmaları - Depo.

76. **ERGİN O. Nuri** Balıkesirli Abdülazîz Mecdi Tolun Hayatı ve Şahsiyeti [Kitap]. - İstanbul : [s.n.], 1942.

77. **ERGÜL Necmeddin, Kâşani** Hakikatü't-tevzil fî Dekâiku't-tenzil Tahkik ve Tahrici [Kitap]. - Şanlıurfa : Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tasavvuf Tarihi Bilim Dalı-125442-Doktora Tezi, 2002.

78. **Eroğlu Nuri** Tasavvuf Bi't-Tarîkat Risalesi [Kitap Bölümü] // Elmalı'nın Canları / yazan TATÇI Mustafa. - Antalya : [s.n.], 2007.

79. **EROL Mehmet** Azbî Baba Divanı [Kitap]. - Çanakkale : Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi 122267, 2002.

80. **ESKİGÜN Kübra** Klasik Türk Şiirinde Efsanevi Kuşlar [Kitap]. - [s.l.] : YÖK, Y.Lisans Tezi, 2006.

81. **Evliya Çelebi** Seyahatnamesi [Kitap]. - İstanbul : Yenişafak, 2006.

82. **FENTON Paul B, trc. Salih ÇİFT** Yahudilik ve Tasavvuf [Dergi]. - Bursa : Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2004. - 1 : Cilt 13. - s. 245-260.

83. **FOULGUİNE Paul** Varoluşçunun Varoluşu [Kitap]. - İstanbul : Kuram, 1998.

84. **FUADÎ Ömer** Menakıb-ı Şeyh Şaban-ı Veli [Kitap].

85. **GEÇDOĞAN Rabiye** "İlim" Ve "Ruh" Kavramlarının Felsefe-Kelam İlişkisi Bağlamında Değerlendirilmesi [Kitap]. - Ankara : Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Kelam Anabilim Dalı, Y. Lisans Tezi, 2005.

86. **GEYLÂNÎ Abdülkâdir, Prof. Dr. Yusuf ZEYDAN,** Dîvân [Kitap]. - 2005.

87. **GEYLÂNÎ Seyyid Abdulkâdir trc. A.Faruk MEYAN** Günye't-üt Talibîn [Kitap]. - İSTANBUL : Çelik, 1979. - Cilt I-II.

88. **GÖKYAY Orhan Şaik** Molla Lutfi [Kitap]. - Ankara : Kültür Bakanlığı, 1987.

89. **GÖLPINARLI Abdülbâki** Mevlânâ Celâleddîn [Kitap]. - İstanbul : İnkilap, 1985.

90. **GÖLPINARLI Abdülkadir** Niyâzî-i Mısrî, Şarkiyat Mecmuası, c. VII, [Dergi].

91. **GÖMEÇ Prof.Dr. Saadettin** [Kitap Bölümü] // Eski Türk İnancı Üzerine Bir Özet. - [s.l.] : A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü.

92. **GÜLER Doç. Dr. Zekeriya** Ali b. Ebî Talib'in Günümüz Problemlerine Işık Tutan Bazı Ahlak İlkeleri [Dergi] // Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. - s. 35-46.

93. **GÜLER Zülfi** Şeyh Galib Divanında Ayna Sembolü [Dergi] // Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi . - ELAZIĞ : [s.n.], 2004. - 1 : Cilt 14. - s. 103-121.

94. **GÜMÜŞEL Hayreddin** Beklenen Mehdi [Kitap]. - İstanbul : [s.n.], 2003.

95. **GÜNDOĞDU Yrd. Doç. Dr. Cengiz** Abdülmecîd Sivâsî'nin Mevlânâ'nın Şathiyye Türünde Yazdığı Bir Gazeli'ne Yaptığı Şerh: Şerh-i Ebyât-ı Celâleddîn-i Rûmî [Dergi]. - [s.l.] : Atatürk Üniv. İlâhiyat Fak. Tasavvuf Anabilim Dalı.

96. **GÜRER Yrd. Doç. Dr. Dilâver** İbn Arabî'de Lügat, Istılah Ve Bâtın Anlamlarıyla Din Kavramı [Dergi] // Marife, Yıl 1. S. 3, Konya. - 2002. - s. 43-54..

97. **GÜRİZ Adnan** [Kitap Bölümü] // İrade Hürriiyeti.

98. **Hafız-ı Şirazî trc. Abdülbâki Gölpınarlı** Divânı [Kitap]. - İstanbul : MEB, 1985.

99. **HALDUN İbn- trc: Halil KENDİR** Mukaddime [Kitap]. - İstanbul : [s.n.], 2004.

100. **Halil CİBRAN trc: Ömer Rıza DOĞRUL** Hak Erenler (Nebi) [Kitap]. - İstanbul : Gür Kitabevi, 1970.

101. **HARMAN Ömer Faruk** ABİDİN Paşa Kaside-i Bürde Tercümesi ve Şerhi [Kitap]. - İstanbul : Kalem, 2004.

102. **HAS İbrahim** Menakıb-name-i Hasan Unsi [Kitap]. - Ankara : Kültür Bakanlığı, 2002.

103. **Heyet Türk Düşünce Hareketi** Türk Düşüncesi [Kitap]. - İstanbul : İrfan Yayıncılık, 2008.

104. **HÜDAYİ Aziz Mahmut** Vâkıat-ı Hüdâyî [Kitap].

105. **Hz. Ali trc: Müstekımzâde süleyman Saadeddin Efendi** Divân-ı [Kitap]. - İstanbul : Ana, 1981.

106. İbn Arabi'de "Dînlerin (Aşkın) Birliği" ve "İbadet" Meselesi' Hakkında Bir Değerlendirme [Kitap Bölümü] // Tasavvuf / yazan GÜRER Dilâver. - Selçuk Ü. İlâhiyar Fakültesi Konya : [s.n.].

107. **İbn'ul Arâbî trc. Selahattin ALPAY,** Futuhat-ı Mekkiye, [Kitap]. - İstanbul : [s.n.], 1977.

108. **İBN'ÜL ARÂBÎi Muhyiddin** Risaleler- Nakş-el Fusus [Kitap]. - İstanbul : Kitsan.

109. **İbrahim RAKIM** Vakıât-ı Niyazî-i Mısri [Kitap]. - Süleymaniye Kütüphanesi No: 790 (İzmir Bölümü) : Yazma, 1750. - s. 78.

110. **İDİZ Ferzende** Tasavvufta İlm-İ Zahir-İlm-İ Batın Anlayışı [Dergi] // Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, . - Erzurum : [s.n.], 2006. - 25. - s. 237-260.

111. **İNANÇER Ö. Tuğrul, hzl. Ayşe ŞASA-Berat DEMİRCİ,** Vakte Karşı Sözler, [Kitap]. - İstanbul : [s.n.], 2006.

112. **İPEKTEN Haluk** Nâ'ili [Kitap]. - Ankara : Kültür Bakanlığı, 1986. - s. 138-160. - Açıklamalar Bölümünden.

113. **İsmail Hakkı Bursevi trc Ali NAMLI-İmdat YAVAŞ** Kitab-ı Netice [Kitap]. - İstanbul : [s.n.], 1997.

114. **KABAKCI Yusuf** Dildâr-ı Şemsî- Mehmed Şemseddin (ULUSOY) [Kitap]. - Bursa : Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi) 187506, 2006 .

115. **KAHRAMAN Yrd. Doç. Abdullah** İslâm'da İbadetlerin Değişmezliği [Kitap]. - Sivas : Akedemi Yayıncılık, 2002.

116. **KARA Kerim** Karabaş Veli Hayatı Eserleri ve Fikirleri [Kitap]. - İstanbul : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Ana Bilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı - Doktara Tezi-109319, 2002.

117. **KARA Kerim** Vâkıât-ı Niyâzî-i Mısrî, [Kitap Bölümü]. - Ankara : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Ana Bilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı Y.LİSANS, 1997.

118. **KARA Mustafa** Makbûl Ve Maktûl Tasavvuf Kültürü İle İlgili Tesbitler, Problemler, Teklifler [Dergi] // Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi . - 2002. - 1 : Cilt 11. - s. 1-16.

119. **KARABEL Hakim Feyyaz** Nurşin Meşâvihından Şeyh Hazret Muhammed Ziyâuddinin Mektubatı [Kitap]. - Adıyaman : [s.n.].

120. **KARABULUT Ali Rıza** Kayseri'deMeşhur Mutasavvıflar [Kitap]. - Kayseri : [s.n.], 1984.

121. **KARADENİZ Hayrettin** Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Ahlak Felsefesi [Kitap]. - Konya : Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı İslam Felsefesi Bilim Dalı Doktora Tezi - 189230, 2006 .

122. **KARTALCI Melike** Milli Mücadelede Ali Kemali Efendi Hayatı [Kitap]. - Ankara : YÖK-Master Tezi-145111, 2004.

123. **KAVRUK Prof. Dr. Hasan** Niyâzî-i Mısrî Hayatı ve Eserleri [Kitap]. - Malatya : [s.n.], 2004.

124. **KEESİNG Elisabeth** Gönül Gözünü Açın [Kitap]. - İstanbul : Okyanus, 2006.

125. **KEKLİK Gülşen** Hadis Rivayetlerinde iyilik ve Kötülük Kavramları [Kitap]. - Ankara : YÖK-Yüksek Lisans Tezi, 2007.

126. **KEKLİK Nihat** İbn-i Arabî'nin eserleri ve kaynakları için mısdak olarak elFutuhât el-Mekkıyye, [Kitap]. - İstanbul, : İstanbul Üniv. Ed. Fak. Yay., 1980.

127. **KELEŞ Doç. Dr. Ahmet** İslam İktisat Zihniyetinin Oluşmasında Zühd Hadislerinin Rolü [Kitap Bölümü] // Prof. Dr. Hüseyin HATEMİ'YE Armağan. - [s.l.] : Dicle Üniversitesi İlahiyât Fakültesi.

128. **KESKİN Hasan** Kur'an'da Meleklerin Hz. Âdem'e Secdesinin Yorumu [Dergi].

129. **KILIÇ Mahmut Erol** Bir Metodun Metodolojisi: Dini İlimler Metodu Olarak Tasavvufa Mukayeseli Bir Bakış [Dergi] // Usûl I. - 1 (2004) . - s. 91 - 109.

130. **KILIÇ Mahmut Erol** Muhyiddîn İbnu'l-Arabî'de Varlık ve Mertebeleri [Kitap]. - İstanbul : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-Doktora Tezi-42349, 1995.

131. **KILIÇ Sadık** II.Kur'an Sempozyumu; Metnin Yorumu Beşeri Alana İnmiş Cevapların Okunması [Kitap]. - Ankara : Fecr, 2-4 Şubat 1996.

132. **KOÇ Turan** Ölümsüzlük Açısından Ruh ve Beden İlişkisi [Kitap]. - İzmir : Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Medeniyeti ve Sosyal Bilîmler Anabilim Dalı- Doktora Tezi-9723, 1990.

133. **KOÇ Yrd. Doç. Dr. Emel** Platon ve Yunus Emre Düşüncesinde "Sevgi Ve Aşk" [Dergi] // Felsefe Dünyası. - 2000. - 32 : Cilt 2. - s. 37-47.

134. **KONUK Hamza** Vani Mehmet Efendi'nin Münşe'atı [Kitap]. - Kayseri : Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

135. **KONUR Himmet** Horasan'ın İslam Ve Tasavvuf Tarihine Katkısı (H. I-V. Asırlar) [Dergi] // D.E.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi . - Sayı XXI, İzmir 2005,. - s. ss.3-27.

136. **KONUR Himmet** Kemal Paşa-zade'nin Kaside-i Hamriyye Şerhi [Kitap]. - iZMİR : Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Medeniyeti ve Sosyal Bilimleri Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı-Y.Lisans-21406, 1992.

137. **KOTKU Mehmet Zahit** CömertlikK [Kitap]. - İstanbul : Seha, 1985.

138. **Kuddûsî Bor'lu Marâşîzâde Ahmed** Pendnâme-Nasihatnâme ve Mektupları Türkçe Çevirileri [Kitap]. - --- : İbrahim EREN, Tarihsiz.

139. **KUMANLIOĞLU Hasan Fehmi** Muhammed Nûrü'l-Arabî Hayatı, Şahsiyeti Ve Bazı Tasavvufî Görüşleri [Kitap]. - İzmir : Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü- 4112 Yüksek Lisans Tezi, 1988.

140. **KUNDERA Milan, trc. Fatih ÖZGÜVEN** Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 1986.

141. **KURT Ali Vasfi** Magrib Ve Endülüs'de Hadis İlmi'nin Gelişim Safhaları Ve Muhyiddin İbnu'l- Arabi'nin Hadis Kültürü [Kitap]. - Ankara : Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı - Doktora, 62543, 1997.

142. **KÜÇÜK Osman Nuri** Fîhi Mâfîhi Ekseninde Mevlana'nınTasavvufî Görüşleri [Kitap]. - Erzurum : Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabîlim Dalı. Y. Lisans tezi 109264, 2001.

143. **M.J.L.Young trc ve Süleyman Gezer** Kur'ân'da Kötülük İlkesinin Ele Alınışı, [Dergi] // Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi,. - 2003/1 c. II, sayı: 3. - s. 175-182..

144. **Marcus AURELIUS trc. Şadan KARADENİZ** Düşünceler [Kitap]. - İstanbul : YKY, 2006.

145. **MARDEN Orison Swett** Gücünü Geliştirme Teknikleri- [Dergi] // ÖĞRETMEN, Gelişen-Geliştiren. - [s.l.] : [GELİŞİM], 2007. - Mayıs . - s. 4-5.

146. **Max HORKHEİMER trc. Mustafa TÜZEL** Geleneksel ve Eleştirel Kuram [Kitap]. - İstanbul : YKY, 2005.

147. **MERTER Mustafa** Dokuz Yüz Katlı İnsan [Kitap].

148. **MEVLANA ve trc.AbdulbakiGÖLPINARLI** Mecalis-i Seb'a [Kitap]. - 1965.

149. **MONTAIGNE trc. Sabahattin EYUBOĞLU** Denemeler [Kitap]. - [s.l.] : Cem yayınevi .

150. **Muhyiddin-i Arabî trc Salaheddin ALPAY** Meleklerin Ruh âleminden Maddî Âlemine İnişi [Kitap]. - İstanbul : Esma, 1996.

151. **MURDOCH İris ve Hilâv trc: Selâhattin** Sartre'in Yazarlığı Ve Felsefesi, [Kitap]. - İstanbul : [s.n.], 1983.

152. **MUSAOĞLU Ahmet** Uygarlığın Tarihi [Kitap]. - İstanbul : Vural Yayıncılık, 1999.

153. **Mustafa TATCI-Cemâl KURNAZ-YaşarAYDEMİR** Giritli Salacıoğlu Mustafa Celvetî [Kitap]. - Ankara : Akçağ, 2000.

154. **NİETZSCHE Friedrich ve hzl: Hasan KALEMCİ** Böyle Buyurdu Zerdüşt [Kitap]. - Ankara : Kitap Zamanı, 2006.

155. **Niyazî-i MISRÎ** Mecmua-i Kelimât-i Kudsiye-i Hazreti Mısri [Kitap]. - [s.l.] : Bursa Sultan Orhan Kütüphanesi 690, 1223.

156. **Niyazi-i Mısri** Risale-i ahval-i haşr ve mead [Kitap]. - Atatürk Kitaplığı, İstanbul : 297.41275 H- Osman Ergin Yazmaları - OE_Yz_000537/05-diğer nüsha 297.7 NİY OE_Yz_000125/03.

157. **Niyazi-i Mısri** Risale-i eşrat-ı saat [Kitap]. - Atatürk Kitaplığı, İstanbul : [s.n.]. - Cilt 297.453 NİY-BEL_Yz_K.000502/02; 297-7 MC_Yz_K.000339/06.

158. **Niyazî-i Mısri** Rısale-ı Hızırıyye-ı Cedide [Kitap].

159. **Niyâzî-i Mısrî Sadeleştiren: Erdem MEMİŞOĞLU** Risâle-i Vahdet-i Vücud [Kitap Bölümü] // Ehlibeyt Aşkı ve Niyâzî-i Mısrî. - Ankara : İmaj, 2003.

160. **Niyâzî-i Mısrî Sadeleştiren: Erdem MEMİŞOĞLU,** Risâle-i Eşrât-ı Saat [Kitap Bölümü] // Ehlibeyt Aşkı ve Niyâzî-i Mısrî. - Ankara : İmaj, 2003.

161. **Niyâzî-i Mısrî Sadeleştiren: ErdemMEMİŞOĞLU** Şerh-i Esmâ-i Halvetiyye [Kitap Bölümü] // Ehlibeyt Aşkı ve Niyâzî-i Mısrî. - Ankara : İmaj, 2003.

162. **Niyazi-i Mısri** Şerh-i beyan-ı (Ene noktai tahte'l-ba) İmam-ı Ali [Kitap]. - İstanbul : Atatürk Kitaplığı MC. Yazmaları - Depo 297.7 NİY MC_Yz_K.000339/07, H. 1184.

163. **Niyazi-i Mısri** Şerh-i esma el-husna [Kitap]. - 297.412 NİY BEL_Yz_K.000502/04 : Atatürk Kitaplığı, İstanbul.

164. **Niyazi-i Mısri trc: Mehmed Nurullah** ed-Devret el-arşiye fi ahkam el-ferşiye tercümesi [Kitap]. - İstanbul : Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları - Depo BEL_Yz_K.000546297.7 NİY, 1929.

165. **NUR Seyyid Muhammed** Mısrî Niyazi Dîvânı Şerhi [Kitap]. - İstanbul : [s.n.], 1982.

166. **OCAK Ahmet Yaşar** Zındıklar ve Mülhidler [Kitap]. - İstanbul : Tarih Vakfı ve Yurt Yayınlrı, 1998.

167. **OKUDAN Rifat** Aydınoğlu Tekkesi Son Postnişîni Hafız Bekir Necmeddîn Sıdkî [Dergi] // Tasavvuf | İlmî Ve Akademik Araştırma Dergisi,. - Yıl: 8 [2007], Sayı: 19,. - s. ss. 265-295. .

168. **OKUMUŞ Ali** Menâkıb-ıŞeyh Şa'ban-ı Veli [Kitap]. - İstanbul : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı . Y.Lisans Tezi-74585, 1998.

169. **OKUMUŞ Mesut** Semantik Ve Analitik Açıdan Kur'an'da "Salât" Kavramı [Dergi]. - Çorum : İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2004/2. - 6 : Cilt III,. - s. 1-30.

170. **ÖGKE Ahmet** Yiğitbaşı Veli Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî Hayâtı, Eserleri ve Tasavvufı Görüşleri [Kitap]. - İstanbul : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı - Doktora-97061, 2000.

171. **ÖZDEMİR Hüseyin** Hatırat-ı Türkelili Mevlana Küçük Hüseyin [Kitap]. - İstanbul : Basılmamış, 2008.

172. **ÖZDER Cengiz** Kuantum Felsefesi ve Mutluluk [Kitap]. - İstanbul : Okyanus, 2006.

173. **ÖZEL İsmet** Çenebazlık [Kitap]. - İstanbul : Şule, 2007.

174. **ÖZEL İsmet** Tehdit Değil Teklif [Kitap]. - İstanbul : Şule, 2008.

175. **ÖZEL İsmet** Üç Mesele [Kitap]. - İstanbul : Şule Yayıncılık, 2006.

176. **ÖZLER Nurten** Tasavvufta Hızır Telakkisi ve Niyazîi Mısrî'nin Hızır Risalesi [Kitap]. - İstanbul : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlâhiyat Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı, Y.Lisans Tezi-149218, 2004.

177. **PALİN David A. ve Uslu trc.: Ferit** Din Felsefesi Nedir? [Dergi] // Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi. - 2005/1-2, cilt: IV, sayı: 7-8. - s. 121-154..

178. **Paul RICŒUR trc. Mehmet-Sema RIFAT** Zaman ve Anlatı [Kitap]. - İstanbul : YKY, 2007.

179. **Peter LORIE - V. J. HEWITT Fransızca'dan çeviren: Murat KAMACIOĞLU** Nostradamus 1992'den2001'e Kehanetler Orijinal adı: Nostradamus, The end of the Millennium [Kitap]. - İstanbul : Philip Dunn- The 13 o ok Laboratory / The Clark Agency Ltd., 2001.

180. **SAFA Peyami** Nasyonalizm, Sosyalizm, Mistizm [Kitap]. - İstanbul : [s.n.], 2003.

181. **SAHİLLİOĞLU Doç. Dr. Halil** İ B N—İ N Ü C E Y M'in Rüşvet Hakkındaki Risalesi [Kitap Bölümü]. - [s.l.] : İst. Ün. İktisat Fakültesi.

182. **SANAY Yrd. Doç.Dr. Eyyüp** Hilmi Ziya Ülken [Kitap]. - Ankara : Kültür Bakanlığı, 1986.

183. **Saruhânî İbn-i Îsâ-yı** İbn-i Îsâ'nın Esmâ-i Hüsnâ Şerhi [Kitap]. - Ankara Millî Kth. Yz. A. 488,Yz. A. 864 ..... : [s.n.].

184. **SAY Yağmur** Osmanlı Yönetimine Karsı Siyasal-Dini Bir Tez :Bedreddiniler, Börklüceliler, Torlaklar [Dergi].

185. **SELÇUK Bahir** Fuzûlî'de Gözyaşı [Dergi]. - Malatya : Ekev Akademi Dergisi, Yıl:9 Sayı: 25 Güz 2005, s.233-246.

186. **Sıddîk Seyyid Eyyûb Bin** Menâkıb-ı Çihâr-ı Yâr-i Güzîn [Kitap]. - İstanbul : Hakikat , 1998 .

187. **SOMAKCI Yrd. Doç. Dr. Pınar** Türklerde Müzikle Tedavi [Dergi] // Haliç Üniversitesi Konservatuvar Türk Musikisi Bölümü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. - 15-2003/2. - s. 131-140.

188. **SOYSALDI İhsan** Halvet Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme [Dergi] // Tasavvuf | İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi,. - yıl: 8 [2007], sayı: 19. - s. ss. 235-243.

189. **SÖYLEMEZ Yrd. Doç. Dr. Faruk** Anadolu'da Sahte Şah İsmail İsyanı [Dergi] // Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi . - 17 2004/2. - s. 71-90.

190. **ŞAHİNLER Necmedin** ÇETREFİL BİR ADAM Prof. Dr. AHMED YÜKSEL ÖZEMRE [Kitap]. - Trabzon : [s.n.], 2004.

191. **ŞEKER Necmeddin** İlk Dönem Sufilerinde Hadis Yorumu [Kitap]. - Kayseri : Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü -72650 (Doktora Tezi), 1998.

192. **Şems-i Tebrizî Mehmet Nuri GENÇOSMAN** Makâlât [Kitap]. - İstanbul : Ataç, 2007.

193. **Şeyh Mahmûd Şebüsterî trc.Yahya Mustafaoğlu** Gülşen-i Râz [Kitap]. - [s.l.] : Kitsan.

194. **Şeyh Şuayb Şerafeddin Gülşeni** İzâhu'l-Merâm Fî Meziyyeti'l-Kelâm Şerhu'n Noktati ve'l kalem [Kitap]. - İstanbul : Buhara , 2001.

195. **ŞICIK Prof. Dr. Yusuf** Kur'an-ı Kerim'in Terceme Edilmesi Ve Âyetlerinin Sıhhatli Anlaşılması Konusunda Bazı Mülâhazalar [Dergi] // Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

196. **ŞİMŞEK Halil İbrahim** Kıyâmet ve Alâmetlerinin Tasavvufî Tecrübe Açısından Yorumlanışı [Dergi] // Tasavvuf, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi. - yıl: 8 [2007], sayı: 19,. - s. 123-142..

197. **TANKUT H. R.** Türk Dil Bilgisine Giriş [Kitap]. - Ankara : TDK.

198. **TANKUT Okutan: H. Reşit** Güneş Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri Birinci Kitap Türk Dil Bilgisine Giriş [Kitap]. - İstanbul, : Devlet Basımevi, , 1936.

199. Tarih Ve "Tarih-Dışı" Arasında Gelenek - Tradition Between History and Meta-History - [Kitap Bölümü] // KELAM ARAŞTIRMALARI / yazan GÜLER Prof. Dr. İlhami. - [s.l.] : Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi, 3:2 - 2005.

200. **TATCI Mustafa** Bu Yolda Acâib Çok: -Yûnus Emre'nin Bir Şiirinin Yorumu- [Dergi] // Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume. - 2/4 Fall 2007 . - s. 740-749.

201. **TATÇI Doç.Dr. Mustafa** Elmalı'nın Canları [Kitap]. - Antalya : [s.n.], 2007.

202. **TEKELİ Hamdi** Ahmed Gazzi'nin Hayatı Ve Tasavvufi Görüşleri [Kitap]. - Bursa : Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kelâm İslâm-14535 Yüksek Lisans Tezi, 1991.

203. **TEKHAFIZOĞLU Abdullah** Nur Risaleleri'ne Eleştirel Bir Yaklaşım (Risale-İ Nur'un İçyüzü) [Kitap]. - Ankara : [s.n.], 2005.

204. **TEMİZKAN Yard. Doç. Dr. Mehmet** Falı, Bir Kur'ân; Fortune, A Qur'an [Kitap Bölümü]. - Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü : http://www.millifolklor.com.

205. **Tevfîk Çerkeşîzâde Mehmed** Levâyihu'l-Kudsiyyefî Fedâili'ş- Şeyhi'l-Ekber (İbn Arabî'nin fazileti hakkında kudsî parıltılar) [Kitap].

206. **TOLSTOY trc. Zeynep GÜLEÇ** Din Nedir? [Kitap]. - İstanbul : [s.n.], 2005.

207. **TUNA Taşkın** Sonsuz Uzaylar [Kitap]. - İstanbul : [s.n.], 1995.

208. **TURGUT Ali Kurşat** Muhammed İkbâl'de İlahi Bilgi [Kitap]. - Adana : Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2004. - Y. Lisans Tezi.

209. **ULUDAĞ Prof. Dr. Süleyman** İstimdâd [Kitap Bölümü] // Tasavvuf. - [s.l.] : Uludağ Ü. İlahiyat Fakültesi.

210. **UYSAL Muhittin** Hadis Meselleri (Mahiyet, Literatür, Örnekler) [Dergi] // Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi . - 23 Bahar 2007 . - s. 73-107. - The Parables In Hadıth (Nature, Literature, Examples).

211. **UZUNÇARŞILI Ord. Prof. İsmail Hakkı** Büyük Osmanlı Tarihi [Kitap]. - [s.l.] : Türk Tarih Kurumu.

212. **ÜLGER Mustafa** Hoca Abdulkerim Efendi'nin Felsefi Görüşleri [Kitap]. - Ankara : Ankara Universitesi Sosyal Bilimler Enstitusu Felsefe Ve Din Bilimleri (İslam Felsefesi) Anabilim Dalı Doktora Tezi , 2007.

213. **Ümmî Sinan** Tasavvufî Risalesi Kutbü'l-Maânî (Manâların Zirvesi) [Kitap Bölümü] // Elmalı'nın Canları / yazan TATÇI Mustafa. - 2007 : [s.n.], Antalya.

214. **ÜNAL Ali** Ömer Gürânî'nin Terceme-İ Müntehab Min Fütûhât-I Mekkiyye Adlı Eserinin Yeni Harflere Çevirisi Ve Tahlili [Kitap]. - İstanbul : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi-207656, 2006 .

215. **VAROL Mehmet Bahaûddin** Ehl-i Beyt Ve Siyâsî Faaliyetleri [Kitap]. - Konya Doktora Tezi-87323 : T.C. Yükseköğretim Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, 1990.

216. **VASSAF Osmanzade Hüseyin ve hzl. Prof.Dr. Mehmet AKKUŞ- Prof.Dr. Ali YILMAZ** Sefine-i Evliya [Kitap]. - İstanbul : [s.n.], 2006.

217. **VELED Sultan** İbtidânâme [Kitap].

218. **WATT William Montgomery ve KAHRAMAN trc. Hüseyin** Tanrı Sûretinde Yaratılma: Created In Hıs Image: A Study In Islamıc Theology S. [Dergi] // Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İslâm Kelâmına Dair Bir Araştırma. - 21 Bahar -2006. - s. 253-263. - Bu makâle, W. Montgomery Watt'ın İslâmî ilimlerle ilgili çeşitli yazılarının toplandığı Early Islam, Collected Articles (Edinburg 1990) isimli kitabın 94-100 sayfaları arasında yer alan "Created in His Image: A Study in Islamic Theology" başlıklı yazısını.

219. **YALOM ve İrvin D. trc: Aysun BABACAN** Nietzcsche Ağladığında [Kitap]. - İstanbul : [s.n.], 2000.

220. **YAMAN Bahattin** Tercüme-i Cifru'l-Câmî [Kitap]. - Ankara : Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-Doktora Tezi-113447, Ekim,2002.

221. **YAR Doç. Dr. Erkan** Hz. İbrahim Ve Akılcı Metodu [Kitap Bölümü] // Kelam Araştırmaları. - 4 : 2 -2006.

222. **YAZÇİÇEK Ramazan** Bilgi Değeri Açısından Cefr ve Ebced- Harfler ve Rakamlar Metafiziği [Dergi] // MİLEL VE NİHALinanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi. - yıl 2 sayı 1 Aralık 2004. - s. 75-114..

223. **YAZICI Ahmet Eflakî-trc.Tahsin** Ariflerin Menkıbeleri [Kitap]. - İstanbul : M.E.B, 1995.

224. **YAZICIZÂDE Ahmed Bican, trc:Necdet Sakaoğlu** Dürr-i Meknûn [Kitap]. - İstanbul : TVYY, 1999.

225. **YILDIZ Alpay Doğan** Eski Bir Bahçenin Yeniden Düzenlenişi ya da Fuzûlî'nin Hikaye-i Leylâ ve Mecnun'u Sunuşu [Dergi] // Bilig. - [s.l.] : Ahmet Yesevi Üniversitesi, Bahar / 2004. - Bahar / 2004. - s. 201-222 .

226. **YILDIZ Dr. Musa ve Tatcı Dr. Mustafa** İstanbul Velîleri Ve Delileri [Kitap]. - İstanbul : [s.n.], 2007.

227. **YILDIZ Musa** Niyâzî-i Mısrî Kaside-i Bürde Tesbîi [Kitap]. - İstanbul : Elif, 2007.

228. **YILMAZ Necdet** Abdülehad Nûrî-i Sivasî Ve Mir'âtü'l-Vücûd Ve Mirkâtü'ş-Şühûd Adlı Eseri [Kitap]. - İstanbul : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Bölümü Tasavvuf Bilim Dalı, Y.Lisans Tezi, 27129, 1993.

229. **YILMAZ Prof. Dr. Ali** Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri Ve İbn-İ Îsâ-yı Saruhânî'nin Şerh-i Esmâ-İ Hüsnâ'sı [Dergi] // C.Ü.İlahiyat Fakültesi.

230. **YÜCER Hür Mahmut** Bir İbn Arabî Müdafaası:Çerkeşîzâde Mehmed Tevfîk Efendi ve Levâyihu'l-Kudsiyyefî Fedâili'ş- Şeyhi'l-Ekber Adlı Eseri [Dergi] // Tasavvuf | İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-1). - yıl: 9 [2008], sayı: 21. - s. 331-351..

231. **YÜCER Hür Mahmut** Meratib-ül Vücud Hakkında Üç Risale [Kitap]. - İstanbul : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı -53611-Y. Liasns Tezi, 1996.

232. **ZWEIG Stefan ve SALİHOĞLU trc. Hüseyin** Ruh yoluyla Tedavi Özgün Adı: Die Heilung durcb den Geist. 1931 [Kitap]. - İstanbul : İmge Kitabevi Yayınları, 2005. - Cilt 1. Baskı: Mayıs.